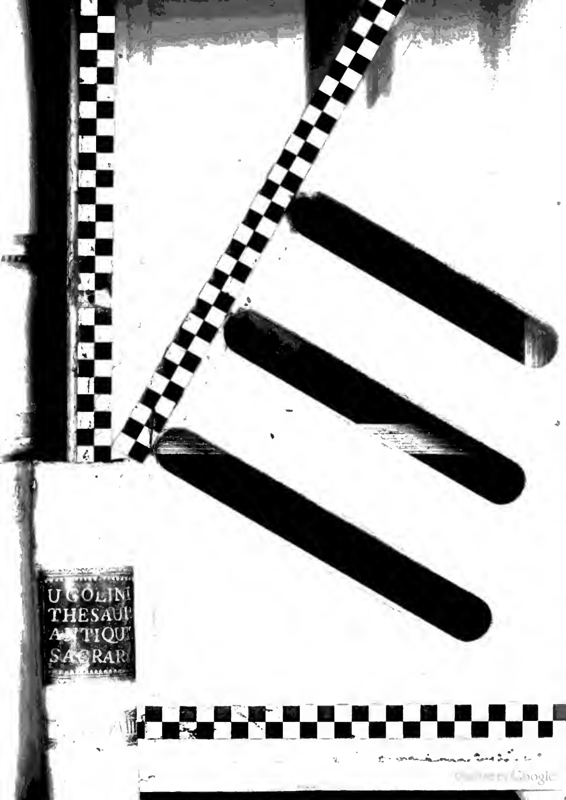

UGOLINI
THESAU
ANTIQU
SACRAR

THESAURUS
ANTIQUITATUM
SACRARUM.

[illegible] del. Jo. Bap. Brustolon inc.

THESAURUS
ANTIQUITATUM
SACRARUM

COMPLECTENS

SELECTISSIMA CLARISSIMORUM VIRORUM OPUSCULA,

IN QUIBUS

VETERUM HEBRÆORUM MORES

LEGES, INSTITUTA, RITUS SACRI, ET CIVILES ILLUSTRANTUR:

OPUS

Ad illuſtrationem utriuſque Teſtamenti, & ad Philologiam ſacram, & profanam utiliſſimum, maximeque neceſſarium.

VOLUMEN VIGESIMUMOCTAVUM.

AUTORE

BLASIO UGOLINO.

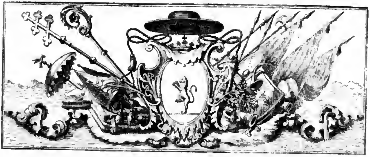

VENETIIS

MDCCLXV.

Apud Joannem Gabrielem Hertz, et Sebastianum Coletti.

SUPERIORUM PERMISSU AC PRIVILEGIO.

JOHANNI CONSTANTIO CARACCIOLO S. R. E. CARDINALI

BLASIUS UGOLINUS FELICITATEM.

CUM *maxima floreas gratia atque autoritate*, EMINENTISSIME PRINCEPS, *permagni mea interesse putavi*, ANTIQUITATES SA-

SA-

SACRAS, *quas jandiu edendas illustrandasque susce-pi, Tuis amplissimis Auspiciis præmuniri, quod probe nossem, quantum ex Tuo præsidio & dignitate com-parari illis posset præsidii & dignitatis. Genus vetu-state, opibus, dignitatibus, civili & militari gloria, rerum domi bellique gestarum magnitudine, non in Ita-lia solum, sed etiam in universa Europa, immo et-iam in America ipsa præ ceteris celebratur. Majores Tui vel a temporibus vetustissimis omnium virtutum fa-ma & gloria claruere. Patris recens extat memoria, qui Veneta pari cum dignitate & felicitate perfunctus legatione, Peruano Regno, omnium in orbe terrarum opulentissimo, tanta innocentia, æquitate atque integri-tate præfuit, ut adhuc extent honorificentissima suæ procurationis in provincia monumenta, abeuntique maxi-mæ & singulares ab omnibus ordinibus pro suis maxi-mis & singularibus promeritis tanquam parenti gratiæ publice actæ habitæque sint. Ipse cum suas, tum Ma-jorum præclare res gestas, cum quotidie Tibi puero memoraret, magnopere sibi gratulabatur, Te suis mo-*

ni-

nitis , & Avorum gloriæ memoria adeo commoveri , ut sibi plane persuaderet Te suæ expectationi , & Majorum famæ ac dignitati non defuturum . Adolescens cum tantam de Tua prudentia , & probitate famam excitasses , dignus habitus es BENEDICTO XIV. *Pontificum omnium , quos adhuc vidimus , aut meminimus , sapientia & pietate Optimo Maximoque , cui Auditoris Cameræ Apostolicæ munus amplissimum , honorificentissimumque committeretur ; quo munere tanta cum dignitate , atque integritate perfunctus es , ut a* CLEMENTE XIII. *Pontifice Sacra Purpura honestarere , tanto omnium ordinum , præsertim bonorum studio , & gratulatione , ut pro Tuis maximis promeritis majora , & ampliora præmia atque ornamenta Tibi exoptent , & ominentur . Virtutes , quæ maxime Principem virum decent , Tibi sunt peculiares , & celebrantur omnes . Beneficentia in primis prædicatur , qua complecteris omnes , præsertim eos qui a pietate & doctrina commendantur : Literis omnibus abs Te amplissima affuerunt præsidia , & ornamenta , quæ spero* ANTI-

QUI-

QUITATIBUS SACRIS, *quæ antiquitate, præſtantia, atque utilitate reliquas omnes antecellunt, non deſutura*.

BLA-

BLASIUS UGOLINUS
LECTORI.

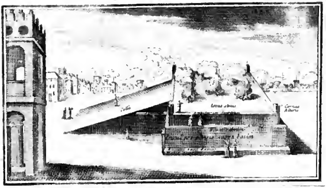
REm nummariam Veterum Hebræorum hoc XXVIII. Antiquitatum Sacrarum volumen Tibi exhibet. Præterea Nummi Phœnicii, Punici, Syriaci, Arabici & aliarum gentium illuſtrantur. Samaritanorum imprimis habita ratio eſt, quod ex iis, quod maxime Catholicorum intereſſe debet, Machabæorum æra illuſtrari, & confirmari poſſit.

IN-

INDEX OPUSCULORUM

Quæ in hoc Volumine continentur.

JOH.

JOH. GEORGII WALCHII

P R Æ F A T I O

A D

BARTHOLOMÆI BEVERINI

S Y N T A G M A

DE PONDERIBUS & MENSURIS,

Quo veterum nummorum pretium ac mensurarum quantitas demonstratur.

Ructus, qui ex antiquitatum literis & in alias disciplinas, & ipsam mentem nostram redundant, uberrimi sunt, quum illæ sibi lucem & consilium exinde petere solent; hæc vero singulari & mirifica suavitate adficitur. Vetustatis quippe cognitio, quæ voce oratoris immortaliti commendetur, de moribus veterum judicat, quos variis casibus & sacris & profanis observarunt; quidve in illis aut inlustre fuit aut emendandum persequitur. Literis his Græcia, lux orbis terrarum Roma & aliæ gentes ad vitam quasi revocantur, ut ritus illarum, sacra, res publicas, rationem militiæ, incrementa earum interitusve, & quæ cætera sint, curatius perlustrare possimus. Hinc cum antiqua, tum nostra in primis ætate magnus eorum proventus fuit, qui ingenio florentissimi, literas has

auxerunt, explicarunt & quidquid ad culturam ejus atque incrementa faciat, studio & labore non mediocri contulerunt. Haud præfaminis est, ut quævis ingenia large & copiose commemorem, quorum opera hoc literarum genere præclara est, & quam Musæ, quod earum munus & consuetudo est, in honore famæ conservant, & illorum gloriam immortali cura & custodia tuentur. Nec est, ut de argumento illo scribendi sollicitus sim, quum hoc ingenii opere jam functus sit consummatissimus *Fabricius* noster, vir in tantum laudandus, in quantum & doctrina liberalis, & omnes humanitatis disciplinæ, quibus magna vis insita est, intelligi possunt. *Bibliographia* enim *antiquaria* id præstitit, ex quo antiquitatis alumni atque existimatores tantos fructus colligunt, ut operis hujus præsidio muniti, viam sibi ad omnes veterum ceremonias aperire possint. In primis sacris & profanis autoribus intelligendis necessarium est, ut veterum rem nummariam haud penitus ignoremus, eaque in clariorem notitiam nostram & usum ingenii proferatur. Quod quo minus a liberalium artium cultoribus fiat, raritas quidem librorum, ex quibus lux hæc capienda sit, haud impedire potest, quum uberrima extet eorum copia nec heic ingeniorum fœtus vehementer sint desiderandi. Sed id laboris & molestiæ nemo in se suscepit, ut totius nummariæ rei principum antiquiorum gentium breviarium exhibeat, & quæ præcipua sint momenta rerum nobiliorum, non tantum enarret breviter, verum etiam probet & summa fide demonstret. Qua via compendium conscribendum sit, ut res omnis antiquorum nummaria ordinatior & distinctior fiat, neve commentariis aliis, iisque dispersis opus ad interpretandum sit, paucis heic edocebo. Capite igitur.

I. *Nummariæ rei naturam* inlustremus, ut quas complectitur, partes & studia ipsa operasve, quæ in diligentiorem culturam ejus transferendæ sunt, circumspiciamus satis atque abunde. Multa his literis cognata sunt, quibus animus noster prius præparandus, quam ad disciplinas earum se appellit: ut illa subinde curatius observanda videantur. Monumentis quippe historiarum, antiquitatis, varii generis linguarum exercitatus beneque ornatus requiritur, qui ut ad nummorum res mentem transferat, dignus & maturus judicatur. Cave adhæc, ne laborem, quo ingenia vetustioris & nostræ ætatis artes has in altiorem locum protulerint, confundas, quum recentior nummaria res non adeo magnæ molis est atque industriæ; antiquior vero majoris cum molestiæ; tum ornamenti ac elegantiæ. Nec cujusque est, harum literarum studia tractare, quia copia temporis, quies animi & opum magnitudo adeo sunt necessariæ, ut harum præsidio destituti, haud scientiam parare, saltim confirmare possimus. II. Ad *originem* nummorum sermo exinde transeat, ut autorem & primam eorum ætatem animo expendamus: quove fortunæ cursu ad alias gentes migraverint. Qua origine nummi derivandi sint, accuratius definiri nequit; nec sententia illorum firmiori argumento nititur, qui in ipsum Adami tempus (Hac opinione *Gui-*

iel-

lielmus quidam *Rovillus* est, qui anno CIↃ IↃ LIII. vulgavit librum: *La primiere partie & la seconde partie promtuaire des medailles de plus renommes Personnes, qui ont eté de puis le commencement du Monde* add. Labbe Bibl. numm. pag. 31.) eorum natales incidisse existimant. Id verum est, nec quisquam bonæ mentis in controversiam vocavit, quod *Hebræis* (adi *Casparum Waserum de antiquis Nummis Hebræorum*; *Johannem Morinum pentateuch. Samaritan.* Exerc. II. cap. 10. *Harduinum* f. 603. *Opp. Select. Wagenseilium de re monetali V. Rom.* pag. 9. *Hostum R. nummariæ veteris* lib. 1. cap. 2. pag. 9. apud *Rechenbergium*, virum honoris caussa nominandum & *Schmidium de re nummaria Hebræorum*) inventæ rei nummariæ gloriam debeamus, quum Abrahami *Sicli* (Gen. XXIII. 15.) locupletes testes & lux veritatis existant. Ab Hebræis, quæ artium innata quasi vis & indoles est, ad *Ægyptios* (vid. *Vaillant. historiam Ptolemæorum Ægypti regum, ad fidem numismat. accommodatum* Amst. 1701.), *Syrios* (consule ejusdem *Vaillantii Seleucidarum seu Syriæ regum historiam ex nummis ipsorum* Amst. 1681.), *Babylonios*, *Phœnices*. (Tyriorum nummum exhibet *Spanhemius* inlustris *de usu & præstantia numismatum*) *Græcos* (adi præter ceteros *Huberti Goltzii Siciliam* & *Magnam Græciam* lib. IV. 1576. & inter opera ejus, quæ *Balthasar Moretus* 1644. 1645. conlegit, & tom. V. fol. prodierunt. Antw. 1708. confer Mr. *Jobert. La science des Medailles, antiques & modern.* a Paris. 1692. quam notitiam 1695. Lips. *Junckerus*, teste *Placcio de Anonym.* pag. 377. in romanum sermonem transtulit. *Jacobi de Wilde selecta Numismat. antiqua.* Amst. 1692. *Harduini Nummos antiquos populorum & urbium illustratos*, Paris. 1684. qui fœtus ceteris longe præferendus, & Carolus Palatinus cap. II. Thesauri Numismatic.) *Romanos* [Plures de nummis Romanorum commentati sunt, de quibus consule *Philippi Labbe Bibliothecam nummariam* apud *Rechenbergium* & excellentissimi *Struvii* nostri *Bibliothec. numismat.* Jen. 1693. adde quæ infra dicemus], *Germanos* [vid. *Chiffletium* P. I. *Vesontion.* cap. XLIX. *Cluverum German. antiq.* lib. 1. cap. 18. & I. M. *Weinrichium*, nobis amicum, *de ortu & progressu rei nummariæ inprimis apud Germanos* 1710.] cetera profecti sunt; nec invenerunt parcius, qui eos admirati ad summum elegantiæ & decoris fastigium evexerunt. Veterum Germanorum gentem nummorum, qui corporis saluti prospiciunt, fuisse studiosam, est, quod minime dubito, quum & *Tacitus*, alioqui expertæ fidei autor idem sentire videatur. Fuerunt quoque, qui omnem rem nummorum fugerunt, prout Busbequius *Epist.* III. ait: *Apud Colchos argenteum nummum norunt pauci, aureum pauciores, habent fere nulli. Argento is unus honor est, ut si quid e peregrinorum commercio redactum est, id omne ad usum templorum transferatur, crucibus aut calicibus aut aliis templorum ornamentis conflandis.* Nummis multa insunt (*Isidor. lib.* XVI. *Origin.* scribit: In numismate tria requiruntur, metallum, figura & pondus. Sed censuram *Fr. Hottomanni. de re nummar. P. R.* pag. 5. addas), quæ ad notitiam pertinent,

& illis magnam præstant utilitatem, qui eorum literis animum exercent easque penitius indagare volunt. Hinc III. *Materiam*, quæ varii generis fuit, operæ pretium est, diligentius excutere, eamque ex antiquissimis veterum monumentis illustrare perspicue. Usi sunt metallo naturali (vide *Jobertum* pag. 20. edit. latin. & ipsum *Beverinum* nostrum pag. 10.), *ferro* [consule *Hostum* pag. 47. 49.], *cupro*, *orichalco*, *stanno*, *ære*, *argento* [conf. *Reyberi* doctissimi dissert. de *nummis argenteis antiquissimis*], *auro*, & aliis rebus, uti *corio* [conf. *Suidam* voce *Assarios* & *Platonem* Dialogo de divitiis], Metalli artificialis & permixti [vid. *Reyberum de nummis quibusdam ex Chymico metallo factis*] *electri*, mentio quoque passim injicitur, quod *Lampridius Alex. Sever.* testatur & *Plinius* IX. 41. extr. *Argentum auro confundere, ut electra fiant*; ut alia de nummis *subæratis* [vide *Jobert.* pag. 25.], quæ Græcis νομίσματα ὑπόχαλκα dicuntur, silentio transeam. Quam igitur materiam veteres adhibuerint, singillatim accurate tradamus, ut exempli gratia de Hebræis, Græcis & Romanis inlustratum exhibeatur, quod isti כסף זהב נחשת; Hi χαλκὸν, ἄργυρον, χρυσὸν; hi *æs*, *argentum*, *aurum*, *electrum* nummorum operibus destinaverint, adi *Plinium* XXXIII. 3. & *Cellarius Antiquit. Roman.* pag. 84. noster inquit: *Aurei nummi rariores sunt, nec etiam tanti, nisi quod materia pretiosa sit, æstimantur, quam cæteri, quia id genus facile falsari potest, & alienum arte & fraude supponi.* De vario æris genere & cur interposito tempore materiæ facta fuerit mutatio, diligenter disquirendum est, num id publica lege & autoritate cautum sit; num ex magnificentia & luxuria promanaverit caussa; quomodo res fodinarum sese habuerint, ut de ceteris quæ plurima restant, taceam. IV. *Ipsas species & nomina* nummorum diligenter recenseamus, ut verbi gratia Hebræorum *argenteos*, *Siclos*; Græcorum *Cistophorum*, *Drachmam*; Romanorum *Assem*, *Aureum*, *Denarium*, *Sextertium*, cetera commemoremus, & nominis rationem, si expedita sit, exponamus. *Solidus* nova moneta Romanorum (& Francorum) posteriori seculo ita dictus est, quod ex solo auro constaret, intusque nihil vilioris metalli haberet; dabatur enim tantummodo aurum, ut copiose *Gronovius* de *sestertiis* demonstrat. A figura impressa etiam adepti sunt nomen, præsertim consulares, ut *victoriati*, *bigati*, *quadrigati*; nummi Romanorum; *ratiti*, (*Ovidius* lib. I. *Fast.* v. 229. *Plinius* H. num. XXXIII. 13. *Plutarchus Quæst. Rom.* Tom. II. pag. 274. *Macrobius Saturnal.* lib. 7. adde *Wedelium de Nummis Jani ratit.*) ut nobiles sunt Jani; a forma, pondere, quantitate, autore, loco, tempore, ut larga & copiosa manu *Hostus* pag. 51. ceteris hæc omnia congessit. Dantur nummi, quorum nomina variis quidem populis communia fuerunt; valor autem & dignitas discrepant, quod eo nomine, quum fructuosum est, haud silentio prætereundum videtur. *Obolus* moneta fuit & Hebræorum & Græcorum; inter pretium vero utriusque differentiam intercessisse eum haud fugit, qui antiquorum nummorum cultor est atque existimator. Præter nomen, ori-

ginem quoque ſingularum monetarum, item fata explicemus, quæ ratione valoris habita, experta ſunt, niſi obliteratis veterum monumentis, dilucide oſtendere ea, ſit difficile. V. *Forma*, quæ haud inevoluta atque intacta relinquenda eſt, ratione *quantitatis*, ut ajunt, dividitur in tres modulos, maximum, medium, minimum, quamquam id non tam accurate obſervetur, ut quiſque modulus ejuſdem ſit magnitudinis, quum ea maxime differat, quod *Montercbius de maximi moduli numiſmatibus*. Amſtelod. 1685. & *Jobertus* pag. 34. demonſtrarunt. Quodſi conſideratur *qualitas*, ut dicunt, nummi rotunda fere forma cuſi ſunt; licet interdum nec ab alia abhorruerint, prout Lucianus quadrati nummi meminit, & *Obolos* oblongos initio fuiſſe, conſtat. VI. *Imaginum*, quæ nummis olim impreſſæ fuerunt, tanta copia eſt, ut ſi iſtas commemorare velimus, difficilius ſit, ſermonis exitum quam principium invenire. Primi nummi haud imagine aut literis quibuſdam notati fuerunt, inveterata conſuetudine, quum eos ſolo pondere metiri & de dignitate illorum judicare ſolerent, *Ariſtotel. Polit.* I. cap. 9. vid. Geneſ. XXIII. 16. & XLIII. 21. Græci ætate Trojani belli pecunia ſignata caruerunt, nec veſtigia quædam ejus monumentis Homeri ſuperſunt; quod & de gente Romanorum (vid. *Wagenſeilium de re monetal. V. R.* pag. 16.) veteres ſcriptum reliquerunt. Sed interpoſito annorum ſpatio de imaginum forma cogitare cœperunt, ut homines a ponderum laboribus poſſent liberari & ipſis nummis major elegantia majusve ornamentum accederet. Ipſæ imagines Græcorum & Romanorum inluminant hiſtoriam Imperatorum, (de nummis Imperatorum commendari meretur *Carolus Patinus*, Pariſienſis Medicus Doctor, *Theſauro Numiſmatico*, qui cap. IV. nummos argenteos Imperatorum R. tradit; *Morellius Specimine univerſæ rei nummariæ*, Lipſ. 1605. *Patinus* inprimis ſingulis nummis & Imperatoribus addit explicationes eruditiſſimas. His adjungi poteſt *Job. Vaillant.* qui Cæſarum nummos duobus tomis etiam edidit, priore æneos, poſteriore argenteos. Ut *Jacobi Biæi*, *Stradæ*, *Levini Hulſii*, *Adolphi Occonis* opera prætercam, laudem maximam meretur *Franciſcus Angelonius Hiſtoria Auguſta* Italica lingua Romæ edita, qui ſelectiſſimos Imperatorum nummos interpretatur & *Johannes Triſtanus*, qui gallico ſermone nummos elegantiſſimos explicat. His adde *Heinrici Meibomii Uſum nummorum veterum in illuſtranda Imperatorum Romanorum Hiſtoria*) Regum, (proſtant nummi *Seleucidarum in Syria*, *Ptolemæorum* in *Ægypto* per *Vaillantium*; cui *Goltzium* adjungas) regionum, provinciarum, coloniarum, urbium, [vide *Oiſelium Theſaur. ſelect. numiſm. antiquor.* Amſt. 1677. *Harduinum de nummis populorum & urbium*; *Vaillantium de nummis Coloniarum*; *Jubertum* d. l. pag. 251.] fluviorum, familiarum, [de Familiis Romanorum ex nummis commentati ſunt *Gorlæus*, *Fulvius Urſinus*, *Patinus* & alii vid. *Labbe Bibl. numm.* pag. 22. 26. 28.] Deorum, Dearum, [*Deorum*, *Dearumque capita ex antiquis Numiſmatibus opera Abrahami Ortelii collecta*, atque a *Franciſco*

Suver-

Svvertio historica narratione illustrata. *Antvv.* 1602. 4. add. *Oiselium Thesauro*] Virtutum sociarum, Consularium [vid. *cap.* III. *Thesauri Numism. Patini* & *Oiselium* præter plures alios] & aliorum virorum inlustrium; expeditionum belli [*Goltzius* Fastos magistratuum & Triumphorum Romanorum ex nummis & aliis monumentis tradidit. add. *Oiselium*]; ædificiorum publicorum, sacerdotum & reliquarum rerum, quas dicunt miscellaneas. Sicuti autem nummi duas facies habent; quarum prior *recta* est, & imagines memoratas plurimum continet; sic & posterior, quæ *aversa* dicitur, aliquod signum præ se fert; adi *Jobertum*. Haud necessarium est, ut signa curatius & singulari industria pertractentur, sufficit, si mos & consuetudo, quæ veteribus fuit observata, generatim proponatur. VII. Ad *Inscriptiones* progredimur, quæ & parte priori & posteriori seu aversa conspicuæ sunt, nummos magis atque magis exornant & studiosis antiquitatum ac literarum historiæ magno extant adjumento. Ad res illarum, quas declarant; & ipsas, quibus consignatæ sunt, linguas animum advertamus, uti de *Hebræorum nummorum inscriptionibus Samaritanis Relandus* [de *numm. Samarit.*] *Eisenschmidius* [*Disquisit. de pond. & mensur. nec non de valore pecun. veter.* Argent. 1708.] *Koebius* [de *nummorum Hebraicorum Inscription. Samaritanis*] & alii plura verba fecerunt. Ipsæ inscriptiones diversæ sunt naturæ: & cave, ne illas & prioris & posterioris partis confundas, inter quas haud cognatio quædam aut adfinitas interest, adde *Jobertum* pag. 70. ceteris. VIII. Disputandum est de *ponderibus* & *pretiis*: quæ monetarum pars eruditorum ingeniis maxime exculta est; adeo ut aliis nihil, quod posteriori eaque diligentiori cura egeat, relictum fuisse videatur. Verum ut ingenue fatear, omnia, quæ larga manu solent colligere, nituntur conjecturis, nec ulla ratione veterum monetarum valorem cum nostris conferre possumus. Moneta antiquorum per alteram explicatur; quarum utriusque neque ratio neque pretium nobis manifestum, prout *Sestertium* per *asses*, *drachmas*, *denarios* interpretamur. Nec vinculo quodam Germaniæ nostræ & veterum regionum nummi conjuncti sunt: multo minus principes ad antiquitatis exemplum pretia monetis suis statuerunt. Ne tamen historia nummariæ rei, cujus imaginem heic repræsentamus, a seculi moribus videatur recedere; illis aliquid dandum est, ut & de nummorum valore per leges constituto & supputandi ratione edisseramus. IX. Tractamus rem de *nummis adulterinis*; eorum *publicis legibus*, (v. g. Romanis nummorum leges erant I. *Triumviri Monetales aurum, argentum, æs publice signanto*. II. *Nummorum ejusdem generis proborum omnium idem pretium est*. III. *Nummos legitimos reprobare nulli fas esto*. IV. *Numisma publice signatum nullus violato*. V. *Neque ad exteros mercandi caussa transferto*. VI. *Monetarii ipsi juste sincereque nummos faciunto*. Vide *Freherum de re monetaria Romanor.* Tom. XI. *Thes. A. R. Grævii* pag. 1411.) *ætate dijudicanda*, *utilitate*, quam præstant studiosis linguarum, sapientiæ

tiæ & historiarum uberrimam [vide *Ezechielis Spanhemii* eminentissimi viri, Opus de *usu & præstantia numismatum*, Rom. 1664. Amstelod. 1671. 4. & Londin. 1709. fol. Quo libro usum veterum numismatum declarat luculenter, qui est in historia supplenda, in chronologia corrigenda, in orthographia ad certas rationes revocanda, cetera. Unde rectissime *Bælius* de *Spanhemio*: *Il est consomme dans la science des medailles, & dans toute sorte de literature & d'allieurs, ses Ambassades lui donnent un rang glorieux parmi les hommes d'Etat. C'est une personne d'un merite extraordinaire*, add. *Morbosium Polyhist. Lit. V.* 2. 2.] X. Prostant multi libelli, rei nummariæ notitiam præferentes, ex quibus multa, quæ tradenda sunt, colligere atque haurire possumus, licet sterile solum in certis argumentis sit, vel parce nimis, uberius proponenda proferantur. Eorum egregios & qui præ ceteris præstant in antiquitate nummorum, indicasse non abs re erit & magnam lucem ei qui literis his animum suum destinavit, quæ omnium consensio est, accendet. Attingendi sunt, qui Bibliothecis rei nummariæ consignatis, singulari opera nummorum autores indicarunt, quo genere *Philippus Labbe* [edidit *Bibliothecam Bibliothecar.* Paris. 1664. Rothomag. 1672. 8. Lips. 1682. 12. Cui operi *Bibliotheca nummaria* interposita est; quamve *Rechenbergius* ann. 1692. Scriptoribus rei nummar. Veteris iterum addidit. Ipse liber usui esse potest; licet omnia confuse proposuerit; eget quoque industria & novo labore viri cujusdam doctissimi, ut autores, quorum magna copia dimissa est, possint accedere] *Ezech. Spanhemius* [Operis ejus præmissa est præfatio de autoribus omnis generis Nummariis, editis atque ineditis] *B. G. Struvius* [publicavit *Bibliotb. numism.* Jen. 1693. Non dubito, quin gravissimus autor plura additamenta congesserit] inprimis nobile atque inlustre nomen a se dederunt. His adjungi possunt, qui viam antiquitati & naturæ nummorum generatim cognoscendæ aperuerunt, quo præcellenti opere functus est *Will. Snellius, de re nummaria*, Lugd. Batav. 1613. 8. Liber utilitatis maximæ *Leonardus Porcius, de re pecuniaria*, Tom. IX. *Thesauri A. G. Gronovii Ludovic. Savot*, medic. Paris. reg. [*Discours sur les Medailles antiques, divisé en quatres parties*. Paris. 1627. 4. Hunc librum ex gallica lingua in latinam transtulit *Neocorus*] *Jobertus* dicto libro, *Carolus Patinus introduction a l'histoire par la conoissance des Medailles*. Latin. prodiit Amstel. 1683. & alii plures. Deinde de nummorum origine, valore & supputandi ratione demonstremus libros, qui de monetis præcipuarum gentium, uti sunt *Hebræi*, *Græci*, *Romani*, disputarunt, qua parte possunt usui esse *Hoftus*, qui quondam Histor. Professor Academ. Francof. ad Viadrum, historiam rei nummariæ tanta industria conscripsit, ut neque ante eum, neque post eum quendam videamus, qui eum hoc literarum genere antecedat *Eisenschmidius*, dicta commentatione sine exemplo fere doctissima *Beverinus* noster; quibus eos addas, qui nummos veterum speciatim tractant, de Hebræis

bræis præcipue Waſerum, de *antiquis nummis Hebræorum*, Villalpandum Part. II. Tom. III. *Apparat. in Ezechiel.* pagin. 249. Goodvvinum, *Moſ. & Aaron.* lib. VI. cap. 10. pagin. 605. cui adjunge alios antiquitatum hebraicarum autores, *Leydeckerum*, *Baſnagium*. Græcis & Romanis ſtudioſe commendo Freherum *lib. II. de re monetaria veterum Romanorum & hodierni apud Germanos imperii*, Tom. XI. *Theſaur. A. R. Grævii*, Camerarium *Hiſtor. rei nummar. Græc. & Latinor. Tom. IX. Gronov. Theſ. pag.* 1408. Lipſium *de re pecuniaria Veterum Roman.* Patav. 1608. Extat pag. 596. *Antiquitat. Romanar. Kippingii* Edit. Lugd. 1713. Seldenum *lib. de Nummis*, quo Romanam & Græcam pecuniam ad rationem æris Anglicani redegit [Addidit eum *Recbenbergius* ſcriptoribus rei nummar. quos junctos uno faſciculo edidit] Budæum, [edidit *de Aſſe & Partibus ejus* lib. V. apud *Recbenb.* d. l. adde *Labbeum*. Inter illos, qui *Budæum* in compendium contraxerunt, præcipua laus debetur *Tonſtallo*, *Glareano Grepſio*] Hottomannum (de *re nummaria populi Romani libr.* Cui acceſſerunt *Voluſius Mætianus*, *Rhemnius Fannius*, *Priſcianus Cæſarienſis de aſſe*, *ponderibus & menſuris* 1585. 8. *Hottomannus* omnibus fere palmam praripuit), Wagenſeilium dicta diſſert. *de re monetal. V. R. Altdorf.* 1691. 4., Gronovium (de *Seſtertiis ſeu pecunia veter. Græcæ & Roman.* lib. IV. Lugd. Bat. 1691. 4. de ceter. edition. conſule *Labbeum*. Liber, licet obſcurus ſit & turbate conſcriptus, ei tamen magno adjumento eſſe poteſt, cui veteris pecuniæ cognoſcendæ cura eſt). His abſolutis, recenſendi ſunt, qui ex numiſmatibus explicarunt partim hiſtoriam, profanam, ut Joachimus Oudaan [ejus prodiit *Roomſcbe Moogenbeit*, id eſt romana potentia ex nummis inluſtrata] & alii, quos ſupra indicavimus; ſacram & militarem; partim Geographiam, Harduinus dicto libro: *de nummis populorum & urbium*, Vaillantius laudato opere, quod inſcripſit: *nummiſmata ærea imperatorum in coloniis*, *municipiis & urbibus jure Latio donatis*, Begerus [cura præſtantiſſimi viri hujus prodiit: *Crana Inſula Laconica*, *Eadem & Helena dicta & Mingarum poſteris habitata*, Berol. 1696. 4. Idem quoque ann. 1702. *de Nummis Cretenſium ſerpentiferis* ſcripſit, ut taceam de *Theſauris Palatino & Brandenburgico* & aliis operibus]; nec taceamus ſpecialiſſimos nummos, cum explicatione editos ſingulariter, v. gr. Falconerius de nummo Apamenſi, & Goltzius de nummis Julii Cæſaris, Auguſti, Tiberii. Superſunt libri, qui ſelecta numiſmata exhibent cum explicatione, cujus generis ſunt Conſtantii Landi *Expoſitiones ſelectiorum numiſmatum*. Lugd. Bat. 1695. 4., Petri Seguini *ſelecta numiſmata antiqua*, Pariſ. 1665., Jacobi Wildii de cujus *ſelectis numiſmatibus* ſupr., Jac. Oiſelii dicto *Theſauro Numiſmat.* Andreæ Morelli laudato *ſpecimine univerſæ rei nummariæ antiquæ*. Quodſi ad extremum operis locum theſauri [de his plura reperies apud autorem *des geoffneten Ritte-Platzes in dem erſten Theil.*], ut ajunt, nummorum veterum enarrentur, quibus ſummus honos &

ſin-

singularis fama est; ex opera illa insignem fructum jucunditatemque nobis elicere possumus. Quam plura in hanc nummorum rem colligi possunt; quæ omnia uberrime proferre, haud præfaminis esse, arbitror. Quod reliquum est, de nostra commentatione Beverini, pauca, quæ interest non nesciri, memoremus. Quod ad præstantiam & dignitatem libelli hujus pertinet, non est, ut copiose de ea disseram; quum antiquitatum eruditionis cultores istam exploratam tenere, arbitrer. Saltim id profiteor ingenue, quod haud vana atque inutilis notitia, qua ex hoc Beverini fetu capienda est, instigaverit me, ut de nova illius editione, vel theatro eruditæ Germaniæ proferenda cogitaverim. Breviarium est, benigne Lector, quod haud inter arctas fines rerum continetur; sed præcipua momenta nummorum ac mensurarum non tantum commemorat breviter, verum etiam probat, & summa fide, anima historiarum ostendit. Nihil addidi, nihil mutavi, ut genuinum fetum, prout eum Beverini exclusit, exhiberem orbi erudito & ea ipsi relinquerem, quæ censura & additamentis egere judicat. Bene vale, AMICE LECTOR, & voluntatem meam, quæ pro bono publico meliorum literarum stat, favore TUO conserva & benigne interpretare.

BARTHOLOMÆUS BEVERINUS
CANDIDO LECTORI
SALUTEM.

QUÆ de Ponderibus, & Mensuris a plerisque doctissimorum Virorum hactenus tradita sunt, ea subtilitate, ac implexarum Quæstionum morositate tractantur, ut præterquam a cæteris vacuos, ac profundæ Literaturæ Homines nimia difficultate a cognitione deterreant. Inde mihi consilium, dum Professoris munus, me commodis studiosæ Juventutis addiceret, ut quidquid laboris, ac tædii in re tam obscura, ac salebrosa reperiretur ipse haurirem. Juvenis autem, jam emollito clivo, faciliorem haberet ascensum: ac fractis, rejectisque aliena manu putaminibus, purum ipse nucleum eruditæ cognitionis exciperet. Fecimus igitur, ac non sine maximo labore libris eorum, qui hac de re scripserunt, diligentissime pervolutis, illud in tanta opinionum varietate selegimus, quod majoribus rationum momentis insistere judicavimus. Itaque circumscriptis, detractisque disputationum laciniis hic in angusto Clavo brevis Commentariolus, quem una manu capies, excerptus. Nec tamen sic adstricti fuimus, ac tam avare pepercimus verbis, ut nobis, veluti ex Tripode loquentibus, assentire voluerimus Lectorem contumacioris ingenii, rem tantum Pythagorea majestate dixisse contenti, sed subinde insertæ rationes, advocatumque ad exsolvendam fidem vete-

Verum antequam id aggrediar, non ab re judicavi de Pecuniæ origine, nonnullisque ad eam ſpectantibus pauca præfari, quibus, ſine dubio, iis, quæ mox dicentur, non levis accedet commendatio. Primis igitur, ac aureis mundi temporibus, cum nulla adhuc habendi cupiditas mentes hominum corrupiſſet, omnia erant in medio poſita, ac publicis uſibus naturæ lege in commune conſulentis, patebant: idque ex communibus bonis tantum ſibi quiſque, quantum ad vitæ, cultuſque rationem opus haberet, prohibente nullo, capiebat. Sed cum priſcis moribus paulatim dilapſis, candida illa, & innoxia ſimplicitas ſimul obſoleviſſet, avaritia inſtigante, qui viribus præſtabant, publicas utilitates in privata commoda vertere; & ea, quæ pertinebant ad genus hominum univerſum, ad ſeſe trahere cœperunt, cæteros per injuriam arcentes: unde rixæ, diſcordiæque, publicam rem rapientium, ac vindicantium exorte: donec Terrarum Orbem in partes dividere, ac ſingulis portionem quandam addicere, quam veluti propriam, ac ſuis commodis deſtinatam, quiſque poſſideret, certis finibus, limitibuſque concluſam, pacis interfuit. Atque ita, communi nempe Gentium jure rerum proprietatem inductam, ac inde exortam Juſtitiæ commutativæ rationem cenſent Theologi. Lugo *tom.* 1. *de Juſt. & Jur. diſput.* 6. *ſect.* 1. *Molina tom.* 1. *de Juſt. & Jure tract.* 2. *diſput.* 20. & alii.

Cum autem brevioribus ſpatiis dominatione contracta, non omnia apud omnes, ſed alia apud alios naſcerentur ad uſum vitæ neceſſaria, inde cœptum conſilium, ut rerum quibus alii abundabant, carebant alii, facta invicem permutatione, vitam, ut ante commode tolerarent: eaque ratione accepta per eam publicarum rerum diviſione damna rependerent. Id autem per multa tempora manſit in populis inſtitutum, nam & ſacræ Literæ teſtantur *Gen.* 33. emptum a Jacobo agrum *centum agnis*: Licet quidam hunc locum ad nummos referant agnorum imagine ſignatos, ut ait Pererius in *cap.* 33. *Geneſ. num.* 19. quemadmodum etiam apud Baſileenſes denarius appellatur Corvus, ut notat Lippomanus in catena in Job, & generatim Pecunia a Pecudibus dicta, quod eorum imagine ſignaretur, ut ſcribit Plin. *lib.* 33. *cap.* 3. Sed indubitatum habemus hujus permutationis exemplum apud Homerum, qui ex Profanis fere antiquiſſimus ſcripſit: nam *lib.* 6. *Iliad.* ait a Glauco permutata cum Diomede arma: *valentia centum boves, cum valentibus novem boves*: & *lib.* 7. ait Græcos vinum mercatos alios *ære*, alios *ferro*, virgis nempe æris, ac ferri, ut notat Alex. ab Alex. *lib.* 4. *cap.* 4. alios *coriis*; alios *bobus*.

At fodinis inventis deſitum eſt aliis mercibus merces permutare; ſed homines ſplendore metallorum capti, illa in emptionibus adhibuerunt: primum quidem rudibus virgis ad libram appenſis, & nullâ nota ſignatis, ut apud Græcos Trojano bello factum, ex Homero vidimus: & apud Romanos partim teſtantur Hiſtorici, in

quibus *æris gravis* nomen, sic enim appellabant rudes illas, & informes metallorum massas, sæpissime occurrit. Sic Livius *lib.* 4. *Quia argentum*, inquit, *nondum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium contrahentes, speciosam etiam collationem faciebant;* & ibidem ait Posthumium damnatum *decem millibus æris gravis*: quæ quanquam acciderint post signaturam æris, quam Servius Tullius jam antea instituerat, tamen ad antiquum morem firmandum admodum faciunt, tanquam illius, etiam post monetæ percussuram, manentia vestigia. Et voces pendendi, impendii, expensarum, stipendiorum, hunc rerum pretia appendendi usum demonstrant. Quæ autem sic comparata erant, emta per *æs & libram* dicebantur, unde Horatius:

Si proprium est quod quis libra mercatur, & ære;

qui mos etiam post signatam pecuniam duravit in iis emtionibus, quæ sunt mancipii, hoc est rerum quas mobiles vulgo appellamus; in quibus, ut scribit Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. etiam nunc libra interponitur; & ante ipsum Varro *lib. 6. de ling. lat. & Sueton. in Aug.* ait eum Principem ab Agrippa Cajum, & Lucium *per æs, & libram emisse*.

Successu autem temporis graves illæ, ac informes metallorum massæ, in plures partes, commodioris usus gratia, secari cœperunt, ponderibus tamen servatis, ut scilicet libra æris, vel argenti in tot frusta divideretur; & quo major esset probatio bonitatis eorum, atque ad avertendas fraudes, aliqua nota publico jure signari. Hæc autem metallorum segmina in rotundam figuram a plerisque gentibus conformata, & hujusmodi publica nota percussa, Nummi, & Pecunia dicta fuerunt. & Nummi quidem a Græca voce *Nomu* hoc est a lege, quod Pecunia legibus sit constituta, ut placet Aristoteli *lib.* 5. *Ethi. cap.* 5. Pecunia vero sive quia, ut ex Plinio retulimus, primo pecorum imagine fuerit signata: quem morem a temporibus antiquissimis invaluisse nonnulli arbitrantur, eo ducentes præter locum Genesis de Agnis jam adductum, id quod habetur Job *cap. ult.* ubi dicitur allatam ab amicis Job *unam ovem*, hoc est, nummum a signatura sic dictum, qua de re videndus in eum locum Pineda: Sive, ut Varroni placuit *lib.* 2. *cap.* 1. *de re rustic.* ideo pecunia dicta, quia omnes divitiæ a pecoribus initium habuere: seu, ut placet Donato in 1. *Æneid.* quod antiquitus ex Boum coriis Nummi conficerentur. Et quidem Lacedemonios ex corio Nummos habuisse Stobæus est autor *cap.* 42. ex Nicolao de Moribus; quod etiam tradit Seneca *lib.* 5. *cap.* 14. *de Benefic.* qui ait a Lacedemoniis *Corium* adhibitum *publica forma percussum*, & ante æris signaturam fuisse in usu, id etiam apud Romanos argumentum est, quod Numa congiarium populo dedit *scorteos asses*, ut Plutarchus est autor.

Quod autem attinet ad notas, quibus Nummi signati, variæ secun-

cundum diversas Nationes fuerunt. Nam præter pecudum imagines, de quibus jam dictum est, Athenienses Noctuam Pecuniæ impresserunt, ut scribit Plutarchus. Stater daricus, præter Darii regis imaginem, sagittas præferebat, ut idem Plutarchus in Agesilao, & Artaxerxe testatur. Germani serras, Bigasque Nummis incusserunt, ut scribit Tacitus *lib. de Morib. Germ.* Quidam Gallos, alii Lepores, nonnulli Mulas pecuniæ signandæ adhibuerunt, de quibus legendus est *Alexand. ab Alex. lib.* 4. *cap.* 15. Romani vero primo Navi, ac Jani effigie Nummos signarunt, quorum nonnullos ipse vidi: unde *Ovidius* 1. *Fast.*

> *.... .... sed cur navalis in ære*
> *Altera signata est, altera forma biceps?*

Postmodum vero Bigarum, & Quadrigarum, & Victoriæ, adhibuerunt imagines, unde Bigatis, Quadrigatis, & Victoriatis nomen. Demum Principum Virorum effigie, & forma aliqua, ipsorum virtutes aut res gestas referente, Nummos percussere.

Ceterum licet variæ fuerunt signandis Nummis secundum diversitatem Nationum imagines, in eo tamen omnes consenserunt, ut nulli pecuniæ signandæ, nisi principibus, Rebusque publicis jus esset: in eoque Gentes universæ maxime laborarunt, ut a privatorum manibus publicum hoc, ac regium munus, decusque intactum servarent: gravissimis pœnis, etiam capitis, ac ignis adversus eos latis, qui non modo falsam, ac adulterinam pecuniam cudere, sed etiam contra illos, qui forma, ac pondere servato, sine publica autoritate nummos signassent. Qua de re videndi Jurisconsulti ad l. *Quoniam*, & l. *Si quis nummos* C. de *Falsa moneta*, & ad l. *Monetarios*, & l. *Quicumque* ff. de *Falsis*. Et Canonum Interpretes ad estravag. *Johannis* XXII. Prodiens, de Crimine falsi. Et apud Romanos quidem cudendæ pecuniæ præsidebat Magistratus peculiaris trium virorum, qui dicebantur Triumviri Monetales, ut scribit Pomponius de origine Juris *lib.* 2. §. *Deinde*. Qui etiam æris, argentique, aurique flatores dicebantur; ut etiam in priscis Nummis videre est, in quibus sic legitur. III. Viri A. A. A. F. F. hoc est: Triumviri, Auro, Argento, Ære, flando, feriundo.

Quando vero signandæ pecuniæ usus inceperit, in obscuro est, aliis alia prodentibus. Illud sine controversia affirmari potest, eum morem ab antiquissimis temporibus invaluisse. Siquidem in sacris literis *Gen.* 23. dicitur Abrahamum pro agro, quem in sepulturam uxoris emebat, *appendisse pecuniam*, *quadringentos siclos argenti*, *probatæ monetæ publicæ:* quibus nihil clarius afferri potest ad usum pecuniæ vetustissimum ostendendum, ut notat Perer. ad eum locum, qui etiam observat illud verbum *appendisse* quasi non satis fuerit viro justi, ac recti cultori pretium solvisse, nisi ad libram nummos appenderet, ut omnino ponderi responderent; quemadmodum fieri etiam hodie cernimus: etenim monetæ, de quarum ju-

sto

ſto pondere timetur, ad libræ examen vocantur. In Latio autem Saturnum, ſeu Janum potius, pecuniam primo ſignaſſe autor eſt *Macrob. lib.* 1. *cap.* 7. *Saturn.* Apud Romanos vero id egit Ser. Tullius, ut ſcribit *Plinius lib.* 33. *cap.* 3. qui ſextus regnavit.

Materies autem, unde confecta pecunia, plerumque metallina. Ex ferro nummos conficere Spartanis præſcripſit Lycurgus, ut ſcribit Plutarchus in Lycurgum. Ex eadem materia confectos a Numa Pompilio Romanorum Rege ſcribit Suidas ex Tranquillo, & Byzantiorum nummum ferreum fuiſſe, refert *Cælius lib.* 10. *cap.* 2. *Antiq. Lect.* Stanneam pecuniam Syracuſis in uſu fuiſſe autor eſt Ariſtoteles in Pec. Æreos nummos per longa tempora uſque ad Pyrrhi victoriam tantummodo adhibuere Romani, ex quo tempore argentum cudi cœptum, ut Plinius teſtatur. Deinde Livius Druſus æs argento miſtum in pecuniam adhibuit: ac denique aurum poſt ſexageſimum ſecundum annum ab argenti ſignatura apud Romanos excuſum, ut idem Plinius eſt autor.

Ceterum, & ex rebus aliis confectos nummos legimus. Coriaceos fuiſſe Spartanis, Romaniſque Numæ tempore jam traditum eſt: ante quem regem ſcribit Suidas [verbo *Aſſarias*] Nummos populo ſcorteos, teſtaceoſque congiarium datos. Apud Gothos etiam, & Sveones per multa ſæcula ſcorteam fuiſſe pecuniam argenteis ſtigmatibus compunctam ſcribit Olaus Magnus *lib.* 6. *cap.* 12. & papyraceos regio vultu ſignatos habuiſſe nummos, qui ad Catajum Tartari habitant, memoriæ prodit *Sabellicus lib.* 6. *Enn.* 10. ex Haytono. Sed tandem cupiditatis ingenio diſcuſſa barbaries, & auri, atque argenti fulgor cunctarum gentium oculos ſui admiratione perſtrinxit.

Ex pecuniarum uſu, rationes, & numeri, ad earum ſummam colligendam magno ſtudio addiſci cœperunt: & bonarum artium cura ſepoſita, Fœneratorum Jani hæc docentium, diſcentiumque turba fervere: unde non ſine felle ſcripſit Horatius in arte Poet.

Romani pueri longis rationibus aſſem
Diſcunt in partes centum dividere: dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Uncia, quid ſupereſt? poteris dixiſſe Triens, heus tu!
Rem poteris ſervare tuam: redit uncia quid fit?
Semis ----

Et clariſſimorum Scriptorum voluminibus, tineis, blattiſque damnatis, libri tantum Rationibus perſcribendis inter manus, oculoſque verſari. Nam & fuere *Adverſaria*, in quibus abſque ullo ordine rationes adnotabantur tumultuarie, ut quæ Ciceronis teſtimonio in orat. pro Roſc. Comœdo, tantummodo *menſtrua erant*, & ſtatim *delebantur*, quem librum nos appellamus *Stracciafoglio*. Diaria & diurna, quæ & Græca voce *Ephemerides*, in quibus rationes ſingulorum dierum adnotatæ, nobis nunc *Giornale*, qui li-

ber

ber idem cum Adversariis fuit. Asconius in 2. Verrin. meminit *Diariorum*; & Juvenalis Sat. 6.

---- Longi relegens transacta diurni.

Tabulæ *accepti*, & *expensi*, nobis *Libro de' debitori e creditori*. Postremo *Codex*, nobis *Libro grosso*, *e Scrittura doppia*, in quo rationes ordine diligentissime adnotabantur *mansuræ*, & *æternæ*, ut ait Tullius, qui omnes hujusmodi conficiendarum rationum, nominumque præscribendorum libros accurate enumerat, quem vide, ejusque interpretem Manutium. Demum ad hanc Pecuniariam rationem voces illæ pertinent *Colligere rationes*, quod nos Itali dicimus *far conti*. Summam colligere, nos *sommare*. Rationes subducere, nos *sottrarre*. Tabulas conficere, nos *tener la scrittura*. Acceptum & expensum ferre alicui, nos *dar credito*, *e debito*. Referre in codicem, nos *mettere al libro grosso*. Putare, & exputare, nos *tirare i conti al netto*. Aliaque vocabula pecuniis tractandis adinventa, quæ ideo memorare voluimus, ut Latinorum scripta versantibus facile ad manus essent in unum locum collecta. Sed jam, his breviter præmonendæ Juventutis gratia præmissis, ad promissi Operis summam accedamus.

BARTHOLOMÆI BEVERINI
SYNTAGMA
DE PONDERIBUS & MENSURIS.

ARgenteus est Nummus Hebraicus, de quo sæpe in sacra Scriptura fit mentio. Sic *Genes.* 37. Josephus dicitur venditus *viginti argenteis*: & *Zacar. cap.* 11. habetur: *Et acceperunt triginta argenteos*: sicut etiam in Evangeliis Dominus narratur venditus *triginta argenteis*. Quod attinet ad ipsius valorem Ribera in 3. Oseæ ductus autoritate Budæi, & Alciati putat esse ejusdem pretii cum drachma Attica, quæ Julio moderno æquivalet. Alii, ut innuit Cornelius de *mens.* & *in cap.* 26. *Matth.* duas drachmas Atticas perpendisse contendunt. Ceterum ut ait Perer. in cap. 20. Genes. *Hæc tria, Siclus, Stater & Argenteus ejusdem pretii, ac ponderis fuerunt, id est quatuor drachmarum*. Siclum fuisse talis valoris testatur Josephus *lib.* 3. *Antiq. cap.* 12. ubi ait tales esse Siclos apud Judæos, quales apud Græcos Tetradrachmi Attici. Et Philo item Judæus *lib. de Decal.* asserit triginta Siclos esse centum viginti Drachmas atticas: & pro quinquaginta Siclis Drachmas ducentas. Idem autem fuisse Siclum, ac Stateram diserte tradit S. Hieronymus in *cap.* 4. *Ezechiel.* his verbis: *Siclus autem, id est stater, habet drachmas quatuor*. Argenteum vero idem cum Siclo, & consequenter cum Statere fuisse, colligitur ex Josepho *lib.* 7. *Antiq.* qui ubi 2. *Reg. cap.* 18. habetur *Argenteus*; ipse *Siclum* vertit. Præterea LXX. Interpretes eodem modo loquuntur de Siclo, ac Argenteo, siquidem utrumque vocant didrachmum, ut notat *Perer. loc. citat.* nec proinde sequitur Argenteum habuisse valorem duarum drachmarum, quia didrachmus a LXX. dicitur, nam loquuntur de didrachmo Hebraico, qui fuit Attico duplo major, ut ostendit *Alcasar. investigat. de mens. & pond. proposit.* 19. Unde utrumque verum est, & Argenteum fuisse Tetradrachmum, & Didrachmum

mnm reſpectu diverſarum drachmarum, ut infra latins, nbi de Drachma agetur. Fuit ergo ex communi ſententia *Argenteus* pretio quatuor drachmarum, hoc eſt, ut omnes, qni de hac re ſcripſerunt, cenſent, quatnor Juliorum. Cooiliari tamen poterunt omnes prædictæ ſententiæ, ſi, ut ait *Alcaſar. loc. citat.* qnemadmodum nunc cuditur moneta, quæ ſemiſſem Julii valet, alia quæ Julium integrum, alia quæ tres, ſic etiam dicamus fuiſſe apud Hebræos Siclum unius drachmæ pondere, alium duarum, alium quatuor: cnm nt ait Arias Montanus apud eundem *Alcaſar. loc. cit.* inventæ fuerint antiquæ monetæ Hebraicæ, aliæ pondere duerum drachmarum, aliæ quatnor. Sed quomodo in ſcriptoribns deprehendi poſſit de quo Siclorum genere loquantur, hoc opus, hic labor eſt. Quare minor erit erratio, ſi cum communi opinione ſentiamus.

As quaſi *Æs* ab *Ære* dictus, fuit genus monetæ Romanæ, primum pondere librali duodecim unciarum libræ noſtrati reſpondentium, ut clarius patebit in V. *Mina*; unde pro eodem accipiebantur hæc nomina: *As, Libra, Pondo, Æs*, ut ex antiqoorum ſcriptis colligit Budæus, & Cenalis. Fuiſſe antem *Aſſem* a principio librali pondere tradit *Dyoniſ. Halicarnaſ. lib. 9.* nbi ait: Meneninm mulctatum fuiſſe duobus millibus Aſſium, *quod eſt numiſma libralis ponderis*. Idem tradit Plutarchns in Camillo, & *Plin. l. 33. cap. 3.* ait, *denarium conſtitiſſe decem libris Æris*. Qnod *Aſſis* pondns manſit uſque ad tempora primi belli Punici, per anoos quadringentos viginti: ante quam ætatem idem erant Decem pondo, Decem aſſes, Æs denus, ac Denarius.

At, cum eo tempore ob ſumtus bellicos Reſpublica alieno ære gravaretur, ad illud ſolvendum, ut idem Plinius tradit, *conſtitutum eſt*, ut aſſes ex libralibus *ſextantario pondere ferirentur*, hoc eſt duarnm unciarum; hæc enim eſt ſexta pars libræ, qua ratione a Repnblica *quinque partes lucri factæ*. Nam quo ære prius *As* unicus, ſex deinde cudebantur, manente eadem in aſſibus ſextantariis libralis *Aſſis* æſtimatione. Neque hic minuendi *Aſſis* modus ſtetit: nam ſecundo Punico bello Annibale urgente, cnm Reſpublica in magnis pecuniæ difficultatibns verſaretur, Q. Fabio Maximo dictatore *Aſſes* ex dunmcialibus, unciales facti, *atque ita Reſpublica dimidium lucrata eſt*: nempe unciam, cnm ex dnarnm unciarum pondere altera eſſet detracta. Tamen, ut ait Plinius, placnit denarinm, qui ab initio habuerat decem *Aſſes* librales, deinde decem ſextantarios, in poſterum ſexdecim uncialibus permutari: atque ita Denarius ex *Decuſſi* factus eſt *decuſſiſexis*, ut ſcribit *Vitruv. lib. 2. cap. 1.* *In militari tamen ſtipendio*, ut idem Plinius tradit, *denarius ſemper pro decem Aſſibus* datus eſt. Adeo ſevere militibus habitis, nt nihil utilitatis ex pecuniæ mutatione ſentirent: ſed cum aliis ſexdecim *Aſſes* Unciales in ſingulos denarios darentur, ipſi decem tantum perciperent, ut enm Plinii locum interpretatnr Lipſius ad *lib. 1. Annal. Taciti*. Demnm Papyria lege iterum *As* minutns, & ab Unciali, ad ſemnncialem redactus, manente tamen pretio prioris *Aſſis*; atque ita factum eſt, ut *Aſſes* ex libralibus ſextantarii, ex ſextantariis unciales, ex uncialibus ſemiunciales evaderent, tanto Reipnblicæ lucro, ut ea portione æris, qua prins unus *Aſſis* cndebatur, deinde viginti qnatuor cnderentur. Quod etiam a Principibus hujus temporis fieri videmus, qui in rei Nummariæ pennria, ponderibus ſtantibus, augent pretia monetarum, atque ita ſeſe alieno ære diſſolvunt.

Hunc *Aſſem* Papyriannm manſiſſe in Romana Republica uſque ad Veſpaſiani tempora patat Manntius in *Comment. ad 1. orat. Cic.* cum Plinius, qui eo tempore vixit, alterius mutationis non meminerit. Illud certum eſt Auguſti ævo aliud fuiſſe denarium, alud decem *Aſſes*: quod eſt argumentum fuiſſe adhuc denarium decnſſiſexim, qualis erat Fabianus; & deinde, licet *Aſſis* pondere immutato, Papyrianum fuiſſe credibile eſt: vel ſaltem denarinm habuiſſe *Aſſes* duodecim, quod arbitratur Lipſius ad *lib. 1. Annal. Taciti*. Aliud autem, nt ajebam, Auguſto regnante fuiſſe denarium, aliud *Aſſes* decem liquido conſtat ex Tacito *loc. cit.* apud quem Milites poſt Auguſti exceſſum in ſeditionem verſi illnd inter cætera quærebantur: *Denis in diem aſſibus animam, & corpus extimari*, proinde petere, ut *denarius diurnum ſtipendium foret*. Nam ſi pro eodem eſſent denarius, & *Aſſes* decem, ridicula ſane fuiſſet poſtnlatio. Quia igitur a tempore ſecundi Punici belli denarius factus erat ſexdecim *Aſſium*, & milites non niſi decem *Aſſes* ſtipendii loco acciperent, inde acciderat, ut plus tertia ſtipendii parte fraudarentur, quare per eum tumultnm poſtulabant, ut non denos *Aſſes* tantum, ſed ut denarium, hoc eſt ſexdecim *Aſſes*, ſive duodecim, nt putat Lipſins, reciperent. Ceternm etiam Auguſti ævo denarinm fuiſſe decuſſiſexim ducor autorita-

ritate Vitruvii, qui tunc scribebat, nec alterius denarii mentionem facit, quam denis *Assibus*, & Sexdenis constantis. Quamvis Lipsii conjectura non sit spernenda: nam cum milites solerent Augusti tempore Aureum menstruum accipere, hoc est denarios vigintiquinque, ipsi vero querantur *denis assibus* in dies animam, & corpus æstimari, sequitur eos, si mensis dies habeat triginta, trecentos *Asses* accepisse, ex quibus si vigintique denarii conficiantur, apparebit unicuique denario duodecim *Asses* respondere: nam duodecies vigintiquinque, trecentum efficiunt.

As igitur, ut perspicuitatis gratia dicta in arctum conferam, fuit primo pars decima denarii usque ad secundum bellum Punicum Fabii maximi Dictatura, quæ incidit in annum Urbis DXXXIII. primum unius libræ pondere, deinde sextantis. A Fabii dictatura usque ad legem Papyriam, *As* fuit denarii pars sextadecima pondere unciali. A Papyria lege usque ad Vespasianum, ultra quem non invenitur ulla mutatæ pecuniæ ratio, *As* itidem fuit pars sextadecima, vel duodecima denarii, pondere tamen semiunciali. Ceterum secundum istam temporum diversitatem immutatis ponderibus mansit tamen idem pretium: & pro eodem fuere decem Asses sextantarii, ac decem librales: & sexdecim unciales, ac semiunciales ejusdem valoris fuerunt cum denis libralibus, & sextantariis, præter quam in militari stipendio, in quo, ut ex Plinio diximus, pro eodem habiti sunt decem Asses unciales, & semiunciales, ac decem olim *Asses* librales, & sextantarii, & in *Asse* Fabiano, ac Papyriano sexdecim unciales, vel semiunciales.

Itaque cum Juvenis inter legendum Romanas Historias, incidet in *Asses*, ac *Denarios*, vel alias monetas in quas, ut proxime dicetur, *Assem*, ac Denarium dividi placuit, solerti animo animadvertendum erit, de quo ævo sit sermo. Nam si ante Fabium maximum, idem erunt decem *Asses*, ac *Denarius*: si vero post Fabium, & Papyrium, idem erit sexdecim *Asses*, ac *Denarius*. Quæ observatio necessaria est ad justam æstimationem inventæ summæ faciendam.

Quoniam vero Denarius, ut communi consensu omnium, qui hac de re scripserunt, constatque ex antiquis denariis argenteis ad libram appensis, Julio moderno æqualis est, & Regali Hispanico: inde colligitur *Assem* libralem, & sextantarium fuisse ejusdem valoris cum decima Julii parte, quæ appellatur *Bajoc-*

co. *Asses* vero Fabianos, & Papyrianos fuisse ejusdem valoris cum sextadecima Julii parte quæ minor est solido nostro Lucensi: *Asses* vero Augustales fuisse duodecimam Julii portionem. Et hoc est, quod in re perplexa, afferre potuimus certi, & enucleati.

Cum igitur, ut dictum est, abinitio *Asses* librali pondere cuderentur, ac proinde usus illud monetæ valde esset incommodum ferentibus, placuit illum in alios minores nummos dividere, qui fuere, *Uncia*, quæ unam *Assis* partem, sive unciam, ut nomen ipsum præfert, habebat: *Dextans*, qui duas: *Quadrans*, qui tres: *Tricus*, qui quatuor: *Quincunx*, qui quinque: *Semissis*, qui sex: *Sepsunx*, qui septem: *Bes*, qui octo: *Dodrans*, qui novem: *Dextans*, qui decem: *Deunx* qui undecim uncias continebat. Quas *Assis* partes, ut ait Manutius *loc. cit.* credibile est immutato *Asse*, etiam fuisse immutatas pro portione: exempli gratia, *Quadrans* cum *As* libralis esse desiit, non fuit amplius trium unciarum, licet fuerit quarta pars *Assis* eodem quo prius pretio: in sextantario *Asse* quidem fuit pondere quatuor drachmarum, siquidem drachmæ octo unciam constituunt. In unciali vero, & semiunciali proportione, ita ut semper Quadrans fuerit quarta pars ejus *Assis* cujus erat quadrans; & sic de ceteris aliis dicendum est..

Asse multiplicato plures nummi percussi ex Argento, vel æris argentique mistura. Nam Dupondius, qui & *Bes*, duos *Asses* valebat: *Tressis*, tres: *Quadrussis*, quatuor: *Quinarius*, quinque, qui etiam dictos *Semissis*, quod erat dimidium denarii, & *Victoriatus* a victoriæ imagine: *Senarius*, sex: *Septussis*, septem: *Octussis*, octo: *Nonussis*, novem: *Decussis*, decem: inde etiam *Vigesis*, *Trigesis*, *Centussis*, qui, ipsa nominis indicatura pretium suum ostendunt. *Sextersius* vero duos *Asses* cum *Semisse* valuit: eo tamen tempore, quo denarius decem *Assibus* constitit. Nam exinde, ut notat *Plin. lib.* 33. *cap.* 3. *Sextertius* quaternos *Asses* habuit: *Quinarium* vero, seu *Victoriatum* octonis placuit æstimari. Et, ne aliquid prætermisisse videamur, ultra pecuniariam significationem *As* etiam dicitur quæcumque res integra, sive continuis, sive discretis partibus constata, quam deinde in partes duodecim dividamus. Sic Veteres, exempli gratia, Hæreditatem *Assem* appellaverunt, ejusque partes uncias: ita ut ille Hæres ex *Asse* diceretur, qui integram hæreditatem acciperet: ille vero ex *Quadrante*; *Besse*, *Semisse*, *&c.* qui quartam partem, vel

duos Trientes, vel Sexuncias reciperet. Sic Cicero in Oratione pro Cecina. *Testamento facto mulier moritur: facit hæredem ex deunce, & Semuncia Cecinam: ex duabus Sextulis M. Fulcinium libertum superioris viri, Æbutio Sextulam adspergit*. Quibus verbis significat Cicero, Cecinam institutum fuisse hæredem ex unciis undecim, id enim est deunx, & præterea ex semuncia. Aliam vero semunciam, quæ ad *Assis* complementum deest, in duas partes inæquales dissectam: datasque duas sextulas, hoc est duas sextas unciæ partes, id enim est sextula, Fulcinio, unam vero sextulam Obutio: tres enim sextulæ semunciam constituunt: atque ita totus *As* conficitur, quem in tres hæredes Mulier illa divisit. Eodem spectat illud Juvenalis

Unciolam Proculejus habet, sed Gillo deuncem.

& Svetonius in Cæsare: *Novissimo*, inquit, *Testamento tres instituit hæredes sororum Nepotes, C. Octavium ex Dodrante, L. Pinarium, & Q. Pedium ex Quadrante*. Quæ partes totum *Assem* conficiunt: Dodranti enim, id est novem nnciis additus Quadrans, tres videlicet unciæ, tria enim quater ducta duodecim efficiunt, habentur unciæ duodecim, nempe *As*. Et lib. 2. Instit. tit. de Hæredib. Instituen. *Hæreditas plerumque dividitur, in duodecim uncias, quæ Assis appellatione continentur. Habent autem, & hæ partes propria nomina, ab uncia usque ad Assem, ut puta hæc: Sexunx*, id est uncia, & dimidia: *Sextans*, id est duæ unciæ, nempe sexta pars *Assis*: *Quadrans*, id est tres unciæ, nempe, quarta pars *Assis*: *Triens*, id est quatuor unciæ, nempe tertia pars *Assis*: Quincunx id est quinque unciæ: *Semis*, id est sex unciæ, nempe dimidium *Assis*: *Septunx*, id est septem unciæ: *Bes*, id est octo unciæ, seu Binus *Triens*: *Dodrans*, id est novem unciæ, quasi demtus quadrans, hoc est portio *Assis* quadrante minor ad *Assis* integritatem. *Dextans*, id est decem unciæ, quasi sexta parte *Asse* minor. *Deunx*, hoc est undecim unciæ nempe uncia de *Asse* demta. Quibus ad *Assis* intelligentiam secundum hanc significationem nihil expeditius.

Aureus, est moneta Romana. Meminit illius *Svetonius cap. 4. in Othon. Quoties*, inquit, *cœna acciperet Principem, aureos excubanti cohorti viritim dabat*. Et in Domitiano *cap. 7. Addidit*, inquit, *& quartum stipendium militi, aureis ternis*. Sic enim pro *aureos ternos*, legit *Lipf. lib. 1. cap. 2. elect.* Valor hujus nummi fuit viginti quinque Juliorum nostratium, quod apertissime demonstratur, ex prædicto Svetonii loco in Othone, & in altero *Taciti lib. 1. Histor.* eandem largitionem Othonis memorantis his verbis: *Quoties Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos nummos divideret*. Idem ergo *Aureum*, & Nummi centum: sed centum Nummi nempe sextertii, ut infra suo loco, viginti quinque denarios efficiunt, nam Nummus, sive sextertius est quarta pars denarii, ut jam dictum est, denarius autem Julio æquivalet, ex jam dictis; sequitur ergo idem prorsus esse Aureum Nummum, ac Julios viginti quinque, hoc est Aureos modernos Romanos duos, & semis, Illud etiam certissimum est argumentum ad *Aurei* pretium ostendendum, quod cum stipendium menstruum militis tres *Aurei* essent, ut ex Svetonio vidimus, & disertissime ostendit *Lipsius loc. cit.* & Domitianus quartum addiderit: hanc eandem illius Principis beneficentiam Zonaras narrans ait. *Cum singulis militibus quinque, & septuaginta drachmas solverentur, centum, dari jussisse*. Idem ergo centum drachmæ, ac *Aurei* quatuor. Sed drachmæ, ac denarii par cum Julio valor, ut dicetur infra. Viginti quinque igitur Juliis *Aurei* Romani pretium stetit; siquidem viginti quinque quater ducta centum efficiunt. Quanquam non est argumentis colligendus *Aurei* valor, cum Dio *l. 55.* eum aperte tradat, ait enim: *Aureum vero id numisma, quod viginti quinque denarios continet, sic enim nostrates Aureum accipiunt*. Quando vero *Aurei* nomen in Hebraicis Historiis reperitur, subintelligenda est vox *Siclus*, erat autem pretium *Aurei* Hebraici Juliotum 48. ut dicemus in v. *Siclus*.

Bes Romanus Nummus, duos Asses pendens, quasi *Binus As*. Quando Asses librales erant idem nobis est cum sexta parte Julii: Quando vero denarius constabat Assibus XVI. cum octava parte Julii: siquidem denarius sexdecem constitit Assibus. Denarius autem idem est cum Julio. Est item *Bes* nummus continens duos trientes Assis, respondens pretio duarum tertiarum partium *Bajocchi*, ut constat. Ab eo forsan Veneti nomen Peculiolæ habent *Besso*.

Bigati Pecuniæ Romanæ nomen a Bigarum sculptura ductum: quemadmodum dicimus *Samperonios*, & *Sammartinos*: ab eorum Divorum effigie nummis impressa. Fuerunt hi nummi Argentei, ut Plinius tradit *lib. 33. cap. 3. Nota argenti fuere Bigæ, & Quadrigæ*, & nos apud

Au-

Antiquitatis ſtudioſos hujuſmodi nummos argentéos cum Bigis, Qnadrigiſqne vidimus. Meminit etiam hnjus generis nummorum *Liv. lib.* 3. Belli Punici. *Bigatoſque*, inquit, *quingentos Quæſtorem numerare jubet*. Valor horum nummorum incertus eſt, nam Plinio teſte, tam Denarii, quam Quinarii, & Sextertii Bigarum, Qnadrigarumque nota ſignati: quare niſi conſtet de quo *Bigatorum*, aut *Quadrigatorum* genere Scriptores loquantur, non poterit ſumma colligi. Illud certum eſt *Bigatos Quadrigatoſque*, ſi Denarii fuerunt valuiſſe Julium: ſi Quinarii Jnlii ſemiſſem: ſi Sextertii quartam Julii partem: Sicuti apud Lucenſes tam dicuntur *Sammartini* argentei illi quorum quinque Aureum efficiunt, quam illi, quorum tres eundem Aureum conſtant.

Centuſſis fuit nummus Romanos continens centum *Aſſes*. Meminit hujus nummi Perſius *ſat.* 6.

Et centum Græcos curto Centuſſe licetur.

Et Lucilius Fanniam legem, quæ ſumtum in victu faciendum centum *Aſſibus* taxabat, *Centuſſem* appellabat: ut Macrobius autor eſt *lib.* 3. *Saturn. cap.* 17. Valor hujus monetæ, quo tempore denis Aſſibus denarii conſtabant, fuit denariorum decem, ac proinde Juliorum totidem. At denario per Fabiam legem ad ſexdecim Aſſes redacto, valorem Centuſſis oportet fuiſſe ſex Juliorum, & dodrantis: nam ad ſex hujuſmodi denarios conficiendos, & tres denarii quartas Centum aſſes requiruntur. At vero Auguſti tempore, cum denarii eſſent ex XII. aſſibus Centuſſis valebat denarios octo, & tertiam ejus partem, ac proinde Julios totidem.

Ciſtophorus genns Græcæ pecuniæ: ſic dictus quod in eo Ciſtophori inſculti, hoc eſt ſacras ciſtas ferentes, qnales in ſacris Cereris Eleuſinæ, in Orgiis Bacchi, & in Miſteriis Cibelas, incluſa arcana continentes præferri ſolent, ut ſcribit *Cælius lib.* 10. *cap.* 2. Meminit hujus nummi *Cic. Orat.* pro domo ſua, & *Livius lib.* 36. ubi ait ex præda Aſiatica illata in ærarium, *Ciſtophorum trecenta viginti unum millia & ſeptuaginta*. Eodemque libro dicit pariter ab Acilio devictis Ætolis in Ærarium illata *Ciſtophorum ducenta quadraginta octo millia*. Valor *Ciſtophori* fuit paulo minus dimidio denario Romano, ac conſequenter Julio noſtrate. Colligitur id evidenter ex Feſto, qui ait: *Talentum Euboicum conſtare Ciſtophoris ſeptem millibus quingentis, Denariis vero Romanis quatuor millibus*; ex quo apparet quatuor denarios valuiſſe ſeptem *Ciſtophoros*, & ſemis: & conſequenter *Ciſtophori* pretium fuiſſe paulo minus dimidio Julio, qui idem eſt cum denario.

Daricus, qui & *Stater Daricus*, fuit Nummus Aureus ſagittarum nota inſculptus, ut teſtatur Plutarchus in *Apophteg. Laconic.* a Dario Perſarum Rege percuſſus, a quo & nomen accepit, teſte *Herodoto lib.* 4. ubi ait: *Darius ex auro quam potuit purgatiſſimo monetam percuſſit*. Meminit ejuſdem Nummi *Xenophon. lib.* 1. *Expedit.* Cyri, ubi ait, ſtipendium militare apud Perſas fuiſſe *Daricum* in ſingulos menſes, quod Cyrus auxit, ut deinceps pro *Darico* acciperet miles *Seſquidaricum menſtruum*. Valor Darici, ut monet *Lipſius lib.* 7. *milit. Rom. Dial.* 16. *& ad* 1. *lib. Annal. Tacit.* fuit viginti Drachmarum Atticarum, quæ Romano Denario, & noſtrati Julio ſunt pares. Quare duorum Aureorum noſtratum *Daricus* pretium habuit. Videatur *Cæl. lib.* 10. *cap.* 2.

Decuſſis moneta Romana decem Aſſium valore, quo tempore Aſſes librales erant: at immutato per Fabium Aſſe ſexdecim Aſſibus fterit. Auguſti vero tempore XII. ut jam dictum eſt, cum de Aſſe verba fierent. Valor *Decuſſis* eſt Julii moderni: Idem eſt *Decuſſis* cum *Denario* de quo jam.

Denarius moneta Romana celeberrima ex Argento: ſic dicta ab initio, quod decem Aſſibus conſtaret: unde & *Decuſſis* nomen habuit: rem ſic Vitruvius teſtatur *lib.* 3. *cap.* 1. *Noſtri primo decem fecerunt antiquum numerum, & in denario decem æreos Aſſes conſtituerunt: & ea re compoſitio Nummi ad hodiernum diem denarii nomen retinet*, & Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. *Placuit denarius pro decem libris æris*. Sub primum bellum Punicum ob inopiam Reipubl. ut dictum eſt, Aſſibus duarum unciarum percuſſis, *Denarius* non amplius decem Aſſes, ſed ſexdecim habuit. Unde *Vitruv. loc. cit. Poſtea quoniam animadverterunt utroſque numeros eſſe perfectos, & ſex, & decem, utroſque in unum conjecerunt, & fecerunt perfectiſſimum Decuſſiſexis*, & Plin. loc. cit. *placuitque Denarium ſexdecim Aſſibus permutari*. Denique ſub Auguſto *Denarius* a ſexdecim Aſſibus, ad duodecim redactus eſt, ut ex Lipſio jam dictum eſt. Verum in his mutationibus manſit ſemper idem pretium, quod fuit Drachmæ Atticæ reſpondens, ut Budæus cenſet: & Plinius diſerte tradit *lib.* 21. *cap.* 34. *Drachma Attica Argentei denarii habet pondus*. Idem etiam colligitur ex aliis Scriptoribus, qui hæc duo *Denarium*, &

Drachmam pro eodem sumunt. Sic ubi *Tacitus lib.* 1. ait, milites tumultuantes postulasse *Denarium Diurnum*; Dio de re eadem loquens ponit *Drachmam Diurnam*: & Zonaras pro septuaginta quinque Denarııs ponit *septuaginta quinque Drachmas*, ut jam retulimus. Ceterum, ut observat Cenalis Tract. de Mensuris, & Ponderibus, & Agricola item de Ponderibus, fuit discrimen aliquod inter *Denarium*, & Drachmam; quia argenti uncia octo Drachmis constaret, *Denariis* vero septem: & proinde *Denarius* septima parte major erat Drachma. Ceterum hæc diversitas, utpote modica, non admodum curata est, atque ita pro eodem uterque Nummus usurpatur. Quin etiam, ut observat Alcasarius, Drachma a quibusdam pro septima unciæ parte reputata, ac proinde omnino æqualis *Denario*. Ceterum *Ricciolus lib.* 2. *Geograph. cap.* 5. ait, a se Parmæ in Museo D. Guidonis Torelli multos *Denarios* Romanos cum omnibus notis genuinæ antiquitatis ponderatos, eorumque singulos Drachmam unam appendisse, hoc est octavam partem unciæ nostratæ, quam eandem omnino cum antiqua uncia fuisse demonstratur. V. *Pondo*. Valor *Denarii*, ut communiter sentiunt Scriptores, & ex pondere cognitum est, appensis nempe antiquis *Denariis*, idem est cum Julio, ac Regali Hispanico. *Cornel. in cap.* 14. *Matth. & in Tract. de Mensur. & Ponderib.*

Des idem quod *Bes*; nempe Nummus constans duobus Assibus, ut jam dictum est.

Dipondium, & *Dupondium*, ut nomen ipsum sonat, & scribit Varro, fuit Nummus duorum Assium libralium, & idem cum Besse, & Desse. Meminit illius Cicer. pro Quint. *Si Dupondius suus ageretur Sex. Næv.* & Petron. in Satyr. a. *Sed præter unum Dipondium, quo destinaveramus Cicer., lupinosque mercari*. Et in Evangelio *Lucæ* 12. *Nonne duos passeres veneunt Dipondio*? Ponitur plerumque, ut visum est, pro pecuniola modici pretii: ejusque valor fuit quintæ partis Denarii, ac proinde Julii. Mutato tamen Denario, necesse fuit etiam mutari *Dipondium*, quare cum Denarius sexdecim Assibus constaret, oportuit *Dipondium* habuisse tres Asses, & quintam ejus partem. At vero Denario ex duodenis assibus confecto, oportuit, ut *Dipondius* esset, quinta pars Denarii, fuisse duorum Assium, & tertiæ partis ejusdem, ac minimæ alterius portionis.

Drachma celeberrimus Atheniensium Argenteus nummus pondere Drachmali, hoc est octavæ partis unciæ, ut nomen ipsum sonat. Nihil frequentius *Drachmæ* nomine apud Græcos, Latinosque. Meminit illius *Xenophon. in* 1. *Helenicon.* ubi habet: *Drachmam Atticam*. Idem *Thucidid. lib.* 3. *Belli Pelopon.* Plutarchus, Dio, Zonaras, & Terent. in Andr.

Vix Drachmis obsonatus est decem.

Sic etiam in Evang. Matth. *Quæ mulier habens Drachmas decem*.

Drachmæ Atticæ valor idem habetur cum pretio Denarii, ac Julii, ut dictum est, traditque *Bud. lib.* 5. de Asse, aliique communiter. Fuit etiam *Drachma* Aurea Attica: quæ decem argenteos continebat, ut colligit idem Bud. ac proinde Aureo Italico par erat. Fuerunt etiam aliæ *Drachmæ* præter Atticam, ut Hebraica, Alexandrina, Æginetica, de quibus agetur V. *Talentum*. A Drachma fit *Didrachma*, quæ erat moneta duarum *Drachmarum*, alio etiam nomine dicta *Siciliquus*, nam *Siciliquus* est duarum *Drachmarum* pondus, sive quarta pars unciæ, ut ait Priscianus *lib. de Pond.* & *Mensuris*, iis versibus:

Drachmam si gemines, aderit quem dicier audis
Siciliquus ——

Fit etiam *Tetracina*, & *Tetradrachmum*, Moneta Quatuor *Drachmarum*, ac eadem proinde cum Siclo, seu Statere Hebraico. *Didrachma* vero Hebraicum habuit quatuor *Drachmas* Atticas: *Tetradrachmum* vero octo, siquidem *Drachma* Hebraica fuit duplo major Attica: ut in confesso est apud omnes, qui scripserunt de Ponderibus, ac Mensuris.

Mina, & *Mna* per Syncopen, idem apud Græcos valet, quod apud Latinos libra, & Pondo. *Mina* Attica prius habebat Drachmas septuaginta tres. Verum Solon constituit, referente Plutarcho in Solone, ut deinceps esset Drachmarum centum. Et Plinius *lib.* 21. *cap.* 34. *Mna*, inquit, *quam nostri Minam vocant, pendet Drachmas Atticas centum*; quapropter oportuit *Minam* Atticam fuisse Romana libra majorem semiuncia; nam, cum Drachma sit octava pars unciæ, octies duodecim efficiunt nonaginta sex; ac superfunt quatuor Drachmæ, quæ semiunciam efficiunt. Verum communiter apud Autores utraque libra pro eodem habita, & centum Drachmæ centum Denariis æquatæ, ut etiam vidimus. *Mina* alia fuit argentea: cujus meminit Plautus:

Probati argentei sexaginta Minæ.

Alia

Alia aurea, cujus idem etiam mentionem facit in Mil. Glor.

Ergo des Minam aurei nobis.

Verum tam Aurea, quam argentea centum Drachmis constitit: illa Aureis, hoc est centum Aureis nostratibus, siquidem Drachma aurea decem argenteas continebat, ut dictum est: hæc vero Argenteis, ac proinde Juliis totidem aureis nostratibus decem: ut ex dictis constat.

Mina Hebraica fuit duplo major Attica, ac præterea eam superavit Drachmis quadraginta. Nam cum sexaginta Sicli *Minam* constituerent, ut habetur *Ezechiel.* 45. *viginti Sicli, & viginti quinque, & quindecim Sicli* (ipsi sunt 60. Sicli) *Mnam faciunt*. Ut Siclus autem esset Tetradrachmus, oportuit *Minam* Hebraicam habuisse Drachmas Atticas 240. Ex his *Minis* sexaginta Siclorum, quinquaginta constituebant Talentum Hebraicum, quæ Atticis 120. æquivalebant, ut ait Cenalis: siquidem, ut probat Villalpandus, & ex eo refert *Pineda lib.* 5. de rebus Salom. *Talentum Hebraicum habuit Siclos termille, Drachmas duodecim mille, Minas*, de Atticis intellige. *centum vigintiquinque*. Quinquagies autem 240. efficiunt 12000. quarum Drachmarum numerum 120. *Minas* Atticas efficiunt, adeoque Talentum Hebraicum fuit duplo majus Attico.

Notandum cum Villaprando, Maldonato, Cornelio a Lapide, & Rabbi David, ex hoc loco Ezechielis colligi, fuisse apud Hebræos quadruplicem *Minam*. Unam Siclorum 15. aliam 20. Tertiam 25. Quartam vero, quæ has omnes comprehenderet, 60. Easque omnes sine ullo discrimine *Minas*, & *Mnas* appellatas in sacris literis: quæ observatio necessaria est ad justam æstimationem tenendam aliquorum pondetum Sacræ Scripturæ, quæ per *Minas* efferuntur, quæque si accipiantur secundum *Minam* sexaginta Siclorum, videntur omnino incredibilia. Sic 3. *Regum* 10. habetur, Salomonem fecisse stipatoribus suis peltas, quarum singulæ vestiebantur trecentis *Minis* auri: quem locum si de Minis sexaginta Siclorum intelligas, erit onus etiam valentissimis importabile. At si de minori 15. aut 20. Siclorum, vel etiam 25. accipias, robusti militis pondus habebitur. Ceterum eas peltas constitisse Minis trecentis, viginti Siclorum contenduot Villalpand. & Cornel. Siquidem dicit Scriptura in eas peltas, quæ fuerunt trecentæ numero, insumta sexcenta sexagiota sex talenta. Videatur *Villalp. tom.* 2. *lib.* 5. *disp.* 3. *cap.* 55. & Pineda *lib.* 5. *cap.* 6. de rebus Salom. Qui etiam notat eo *c.* 6. §. 8. *num.* 11. & 12. interdum *Minæ* nomine, Siclum in sacris Scripturis accipi; siquidem peltæ istæ, quæ in Regum historia dicuntur confiatæ ex *Minis* auri 300. 2. *Paralip.* 9. dicuntur compactæ *Aureis*, hoc est, Siclis trecentis. Quæ sententia erit etiam tolerabilior, atque ita singulæ peltæ habuerunt uncias auri 150. siquidem Siclus semunciam auri pendat, cum quatuor Drachmis aureis constet, quarum octo unciam constituunt, ut dictum est.

Fuit etiam *Mina* Alexandrina, Babylonica, Æginetica, & aliæ, de quibus dicetur V. Talentum.

Minutum, ut nomen ipsum sonat, fuit Moneta minimi pretii: de eo dicitur *Marc.* 12. *duo minuta, quod est quadrans*, quibus ostenditur minuti valor; nam si duo minuta Quadrantem Assis efficiunt, ergo minutum habet valorem dimidii Quadrantis: quod non pertingit ad pretium integri quatrini Lucensis, ut consideranti patebit. Nam si As est decima, aut sexdecima, aut duodecima pars Julii, quid erit octava pars ejusdem Assis?

Numus, & *Nummus* generatim de omni pecuniarum genere dicitur, ducta voce vocabulo *Numo*, hoc est, *a Lege*, quod pecunia legibus sit constituta, ut ex Arist. jam diximus. Verum apud Latinos idem valet, ac Sestertium. Cicer. pro Rabir. *Quis est ex tanto populo, qui bona Rabirii Posthumi Nummo Sestertio, sibi addici velit?* Et Vitruvius lib. 1. cap. 4. *Nummo sestertio singulis Municipibus mancipio dedit*. De ejus valore vide V. *Sestertius*.

Obolus, fuit Nummus, tam Græcis, quam Hebræis usitatus: ideo dictus hoc nomine, ut placet Photio apud Cœlium *lib.* 10. *cap.* 2. quod Obelisci imaginem præferret. *Obolus* Atticus fuit sexta pars Drachmæ, ut ait Eustathius apud eundem Cœlium loc. cit. nec non Vitruvius *lib.* 3. *cap.* 1. ac proinde valore sextæ partis Julii. At vero *Obolus* Hebraicus fuit vigesima pars Sicli, ut habetur *Exod.* 30. ubi dicitur: *Siclus viginti obolos habet*. Atqui cum Siclus, ut dictum est, quatuor Drachmis constiterit, sequitur *Obolum* Hebraicum fuisse majorem Attico, utpote quinta pars Drachmæ, cum ille sit sexta. *Obolus* Atticus dictus est etiam *Semiscrupulus*, siquidem duo *Oboli* scrupulum efficiunt, ac proinde Drachma tres habet scrupulos, ut scribit Budæus.

Philippus, seu *Philippæus*, qui, & *Stater Macedonicus*, fuit Aureus Nummus a Philippo Alexandri Magni Patre percussus,

ſus, ab eoque dictus *Philippus*, ſeu *Philippæus*, ut Diodorus eſt autor apud *Cælium lib.* 10. *cap.* 2. *& Jul. Pollux. lib.* 9. 6. Meminit hujus nummi Livius *lib.* 34. ait enim de Quintii triumpho loquens. *Et Philippæi nummi aurei quatuordecim millia quingenti quatuor decem.* & Horat. lib. 2. Epiſt. 1.

Retulit acceptos regale Numiſma Philippos & Plaut. in Bacchide

Mille ducentos Philippos attulimus aureos

ad quem locum ait Lambin. *Valebat autem Nummus Philippæus aureus duos circiter aureos Gallicos, quod ego ex uno nuper cognovi, quod mihi oſtendis Clement Teveninus.* Ex quibus *Philippæi* Nummi valor deprehenditur, quem fuiſſe eundem cum valore Darici Stateris, Scriptores conſentiunt. Budæus *lib.* 4. de Aſſe, ac proinde *Philippæus* habuit Drachmas viginti: qui ſunt duo aurei noſtrates.

Pondo; idem ſonat, ac As, & Libra. Eſt autem libra notiſſimum ponderis genus, partibus duodecim conſtans, quæ Unciæ appellantur. Magna eſt inter Autores circa pondus librarum controverſia; nobis ſufficiat Romanæ, ac Græcæ pondus ſtatuere ad intellectum Scriptorum utriuſque linguæ. Aſſero igitur Libram Romanam duodecim unciis conſtitiſſe, quæ Libram noſtratem Romanam modernam conficiunt, omnino reſpondentibus. Cujus veritatis illud ineluctabile argumentum eſt, a Villalpando, & Alcaſario allatum, extare adhuc Romæ apud Farneſios Veteres Congios, in quibus inſcriptum eſt: *Menſuræ exactæ in Capitolio pondo decem*: quorum uno pluviali aqua repleto, & ad Libram ſubtiliſſime examinato coram Luca Pæto, inventum, cum fuiſſe ponderis Unciarum noſtrarum centum viginti, quæ ſunt libræ noſtrates decem. Libra autem Græca fere par Romanæ fuit, una tantum ſemuncia major: ſiquidem octo Drachmæ Romanam Unciam conficiebant, Libram vero Drachmæ 96. At vero Mina Attica 100. Drachmis conſtabat, ac proinde quatuor Drachmis majorem fuiſſe oportuit. Verumtamen eſt pro eodem utramque Libram habitam: ac ejuſdem momenti centum Drachmas, ac centum Denarios Conſulares exiſtimatos.

Fuit autem tanta apud Veteres ſervandi ponderum juſta momenta Religio, ut Romani ea in Capitolio aſſervarint: Juſtinianus vero menſuras, & pondera in ſacratiſſima cujuſque Urbis Eccleſia cuſtodiri mandaverit, qua de re legendi Lucas Pætus *fol.* 14. & Mariana *cap.* 24. quem morem a Judæis hauſtum non dubitamus, cum 1. *Paralip. cap.* 23. legamus *Sacerdotes præpoſitos ſuper omne pondus, atque menſuram*. Quod intelligendum eſt, cum in ſcripturis dicitur aliquid examinatum pondere Sanctuarii. Non quia pondera ſacra majora eſſent Laicis, ut quidam perperam voluerunt, ſed quia in Templo juſtiſſima aſſervabantur pondera; atque adeo idem eſt pondere Sanctuarii, ac juſto, & exacto pondere, ut obſervat *Alcaſar. Prop.* 11. Qua diligentia Avaritiæ fraudibus cautum voluerunt, ne ſcilicet in hominum cupidorum poteſtate eſſet rerum pondera, & menſuras invertere. Unde etiam hoc tempore pondera, menſuræque cuſtodiuntur in publico adverſus privatorum calumnias.

Quando autem ſermonem de Libra inſtituimus, non injucundum Juveni futurum putavi, ſi ſummatim rerum gravium inter ſe comparationem a Villalpando *tom.* 3. *pag.* 2. *lib.* 1. *cap.* 7. *prop.* 16. ſubtiliſſime, ac diligentiſſime, ante oculos præponere; quod etiam ex eodem Villalp. præſtiterunt Alcaſ. & Cornelius de Pond. & Menſ. Sumatur igitur Vas, quod capiat decem uncias, aquæ, vini, & aceti, hæc enim tria æqualis ponderis æſtimantur: idem vas capiet olei uncias novem: mellis quindecim: ſtanni ſeptuaginta quinque: ferri octoginta $\frac{12}{47}$ Æris Cuprei nonaginta unam: argenti centum quatuor: plumbi centum ſexdecim, & med. argenti vivi centum quinquaginta: auri octoginta ſex, & med. Quamquam hæc non ita exacte teneri poſſint, cum pro raritate, & denſitate majori, vel minori ejuſdem metalli, vel liquoris, dari poſſit ponderis inæqualitas: nam ut ait Fannius

Nec merſi puteis latices, nec fonte perenni
Manantes par pondus habent, non denique vina.

licet *Plin. lib.* 31. *cap.* 3. aſſerat aquas: *nullo fere ponderis momento inter ſe diſtare:* ac Villalpandus *loc. cit.* dicat: *diſcrimen aquarum in pondere a ſtomacho diſcerni, non a trutina*. Quomodo autem deprehendi poſſit exceſſus iſte liquorum ad invicem abſque eo quod in Statera penderentur, curioſe docent ex Archimede Villalpandus in Ezechielem, Marinus Ghetaldus in Archimede promoto, Joſeph Blancanus in Sphæra *lib.* 7. *cap.* 6. & Ricciolius *lib.* 2. *cap.* 5. Almageſti Novi,

vi, hoc pacto. Cum enim gravia descendant liquidis immersa magis, vel minus, secundum majorem, vel minorem densitatem, gravitatemqua liquoris; primum ad Libram expendatur aliquod pondus, puta unciarum duodecim, hoc igitur primum in aere appensum, repertumque pondere unciarum duodecim rursus ponderetur non in aere, sed in aqua, deinde vino, mox in oleo, tum in melle, & quot unciis minus deprehendetur pondus illud diversis liquoribus immersum, tot unciis gravior erit altero liquor ille in pari quantitata. Nam si ex. gr. pondus illud vasi aquæ immersum erit unciarum 8. vini autem in eodem vase positum 7. vinum ponderabit uncia minus aqua: replearur idem vas oleo, si pondus immersum erit unciarum 10. oleum erit aqua levius unciis duabus, & sic deinceps.

Quadrans, ut jam prædictum arat, quarta pars Assis, pendens paulo amplius Quatrino Lucensi, ut diximus. V. *Minutum*; & ex comparatione denarii Romani, cujus *Quadrans* erat pars vel Quadragesima, dum Asses librales erant; vel sexagesima quarta, dum Unciales; vel quadragesima octava, dum Denarius habebat asses duodecim, aperte colligitur. Hoc nummo persolvebatur pretium balneatoribus in Thermis publicis: unde Horatius

— *Quadrante lavari:*

& Martialis

De nostro Mathe centies lavetur.

Siquidem præcursoribus, & salutatoribus, e quibus Matho ille, dabatur sportula centum Quadrantium: unde idem alibi

Centum miselli jam valete Quadrantes,
Anteambulonis congiarium lassi.

Scrupulus tertia pars Drachmæ, sive unciæ pars vigesima quarta, ponitur pro minima pecuniæ portione; unde Valer. Maxim. lib. 4. *eadem gens nullum ante scrupulum habuit.* Et Cicer. ad Attic. lib. 4. Epist. 86. *Neque argenti scrupulum esse ullum in illa Insula.*

Sextertius: celeberrimus Romanorum Argenteus Nummus, quippe eo omnes pecuniariæ summæ taxatæ. Nihil eo apud Latinos Scriptores frequentius. Tacitus lib. 1. Annal. *Prætoriarum cohortium militibus singula nummum millia: Legionariis autem cohortibus Civium Rom. trecenos Nummos viritim dedit.* Idem autem cum *Sextertio* Nummum fuisse supra ostendimus. Et lib. 1. Hist. *Bis, & vicies millies sextertium largitionibus Nero effuderat.* Ipsi sunt *quinquaginta quinque milliones*, inquit ad eum locum Lipsius: & ex pretio, quod mox dicemus, supputanti liquebit. Mitto alia Autorum loca, Svetonii, Livii, Ciceronis, & aliorum, quæ vel pueris sexennibus in manu sunt. *Sextertius* fuit quarta pars Denarii Romani, dictusque est hoc nomine, quasi *Semistertius*, quod nempe ab initio, cum Denarius decem Assibus constabat, contineret duos Asses, & semissem tertii. Rem totam aperit Vitruvius lib. 5. cap. 1. *Etiamque quartam ejus* (denarii scilicet) *partem, quod efficiebatur ex duobus Assibus, & tertio semisse, sextertium vocitaverunt.* Fuisse autem *Sextertium* quartam Denarii partem, inde etiam evidenter liquet, quod apud Tacitum, ut supra vidimus, idem sunt *centum Nummi*, ac apud Svetonium *Aureus*. Oportuit ergo Nummum fuisse partem quartam Denarii, cum Aureus constaret Denariis viginti quinque. Constabat etiam ex Plinio *lib.* 33. *cap.* 3. fuisse *Sextertium* quartam partem Denarii: nam cum dixisset Denarium ex Decussi factum Decussisexim, addit: *placuisque Sextertium quatuor Assibus æstimari*, ut scilicet *Sextertium* valorem suum retineret, essetque, ut antea, quarta pars Denarii, quatuor enim est quarta pars sexdecim. Ex quibus habetur Sextertii pretium fuisse quartam Julii partem, nempe undecim quatrinos Lucenses: Duas Cratias Florentinas: duos Bajocchos Romanos, & Semissem. Signantur autem, ut patet apud Scriptores *Sextertii*, hac nota, H·S. Tacit. lib. 12. Annal. *Pallanti Prætoria insignia, & centies quinquagies* H·S. Quod etiam exprimitur in veteri Inscriptione, cujus etiam meminit Plinus *lib.* 8. *Epist.* 5. ubi legirur: *& Centies* H·S *Quinquagies*, & passim apud Scriptores hæ notæ occurrunt. Quoties autem huic voci Sextertium H·S, adscribitur numerale nomen, Decies, Centies, Millies, &c. subintelliguntur semper, ac supplenda sunt centena millia. Ut autem in promtu sit summa *Sextertiorum*, brevem Abacum appono.

Centum	H·S Aurei nostr. 2. ½
Mille	H·S Aurei nostr. 25.
Decem millia	H·S Aurei nostr. 250.
C. millia	H·S Aurei nostr. 2500.
Decies	H·S Aurei nostr. 25000.
Centies	H·S Aurei nostr. 250000.
Millies	H·S Aurei nostr. 2500000.

Sex-

Sestertium neutro numero habuit sestertios parvos mille, denarios centum viginti quinque: dictumque est hoc nomine, quod duas libras argenti, & Semissem valeret. Colligitur evidenter pretium hujus monetæ, siquidem Autores discriminatim ponunt, exempli causa, Dena *Sestertia* pro decem millibus sestertium. Svetonius in Cæsare: *Ludis Laberius eques Romanus mimum suum egit, donatusque quingentis sestertiis, & anulo, sessum in quatuordecim eu Scena per Orchestram transiit*. Atqui eandem rem sic narrat Macrobius lib. 2. Saturn. *Laberium asperæ libertatis equitem Romanum, Cæsar quingentis millibus invitavit, &c.* Ergo idem erant quingenta H-S, & Quingenta millia H-S. Licet etiam eandem veritatem ex Juvenali adnotare *Sat.* 14.

> —— *Mullum sex millibus emit,*
> *Æquantem sane paribus sestertia libris.*

Neque enim mullus potuit esse pondere sex millium librarum. Fuit igitur librarum sex, æquavitque libris *Sestertia*, quia idem *Sestertia* sex quod sex mille *Sestertii*: qua de re videndus est Covarruv. *cap.* 4. de Numismatis.

Cum autem mille Nummi, sive *Sestertii*, ducentos quinquaginta denarios efficerent, siquidem sunt quarta pars denarii, consequenter *Sestertium*, utpote constans mille *Sestertiis*, valebat denarios CCL. ac proinde Julios totidem, nostrates vero aureos XXV. Ad summas ergo recte colligendas solerter Juvenis animadvertat: & cum legerit centum *Sestertia*, Dena *Sestertia*, Vicena *Sestertia*, & alia hujusmodi, sciat intelligenda esse Centum millia, Decem millia, Viginti millia *Sestertium*. Bud. de Asse. Quare cum apud nonnullos leget Senatorium Censum fuisse *Octingenta millia* H-S, quem tamen Augustus postea *ad duodecies* H-S *taxavit*, ut *Svet. in Aug. cap.* 41. apud alios vero reperiet eundem Censum fuisse *Octingenta sestertia*: quemadmodum etiam de Equestri censu continget, quem aliqui per quadringenta *Sestertia* efferunt, ut *Plin. lib.* 33. *cap.* 2. qui de Equestri dignitate loquens, *Has de causa*, inquit, *constitutum, ne cui jus id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri, avoque paterno Sestertia quadringenta Census fuisset*: alii vero per quadringenta millia, ut alter Plinius *lib.* 1. Epistolarum ait enim amicum alloquens: *Esse autem tibi centum millium censum satis indicat, quod apud nos Decurio es. Igitur ut te non Decurione solum, verum etiam Equite Romano perfruamur, offero tibi ab implendas. Equitis facultates trecenta millia nummum*: pro eodem summas illas accipiat, & utrobique Senatoris Romani Censum computet viginti aureorum nostratium millia; secundum vero Augusti taxatione triginta millia: Censum vero equitum aureorum nostratium decem millia.

Siliquus, sive *Sicilicus*, idem cum Didrachma: vide V. *Didrachma*.

Siclus, qui & *Sicel*, & *Stater*, Nummus Hebraicus quatuor Drachmarum Atticarum valore, itidem est cum *Argenteo*, ut jam copiose dictum est. Fuit etiam *Siclus* aureus duodecim *Siclorum* argenteorum pretio: quod manifeste colligitur ex historia emptionis Areæ Ornan per David factæ, quæ 2. *Reg. cap.* 24. sic exprimitur: *emit ergo David Aream, & boves argenti Siclis quinquaginta*: at vero eadem 1. *Paralipom. cap.* 21. sic effertur: *Dedit ergo David Ornan pro loco Siclos auri justissimi ponderis sexcentos*. Ubi monent *Villalp. Alcasar. & Cornel.* ut infra latius, primos illos *quinquaginta Siclos* de aureis intelligendos: *sexcentos* vero de argenteis: unde cum quinquaginta Sicli aurei, sexcentis argenteis æquivalerent, oportuit singulos Siclos aureos duodecim argenteorum Siclorum pretium habuisse. Ex quo etiam illud liquet, eo tempore aurum habuisse duodecuplam proportionem ad valorem argenti: quem excussem tradit etiam de sua ætate Plato in Hipparco prope finem. Quare pretium unius aurei *Sicli* fuit Juliorum 48.; cum singuli *Sicli* argentei essent Tetradrachmis Atticis pares. Memorantur *Sicli* aurei Jud. 8. 25. *mille septingentis aurei Sicli*. Et 3. Reg. 10. *Sexcentos auri Siclos dedit in laminas Scuti unius*. Illud etiam notandum est, quoties in scripturis *Aureus* dicitur, ut 2. Paralip. 4. *de summa sexcentorum Aureorum, qui in singulis hastis expendebantur*, subintelligendum esse *Siclum*, ut de Argentei appellatione monuimus.

Excogitarunt nonnulli sacrarum literarum Interpretes duplicem *Siclum*, Sacrum, & Communem. Sacro Rabbini tribuunt pretium viginti obolorum, Communi Quadraginta: E contra vero Pagninus noster arbitratus est sacrum valere Obolos Quadraginta, Communem viginti. Verum hæc distinctio nec a Philone, nec a Josepho, aut Hieronymo cognita est, proinde passim rejicitur; revinciturque ex Scriptura, quæ tam Sacro, quam Communi *Siclo* viginti Obolos tribuit. Nam *Ezech.* 15. ubi agitur de *Si-*

clos

clo Vulgari dicitur: *Siclus viginti obolos habet:* & *Exod.* 30. ubi de Sacro: *Dabit dimidium Sicli juxta mensuram Templi: Siclus autem viginti obolos habet*. Ubi Nota, sermonem hic esse de Obolis Hebraicis: Nam *Siclus* habebat obolos Atticos viginti quatuor: siquidem Obolus est sexta pars Drachmæ, *Siclus* autem habet Drachmas Atticas quatuor.

Solidus fuit aurea moneta sextam unciæ Auri partem pendens, unde & *Sextula* dictus, Isidoro teste. De aliis *Solidorum* generibus, quæ multa, ac varia fuerunt, videantur Budæus, & Cenalis. Illud ex Cassiodoro adverto, *Solidum* Gothicis temporibus *Sex millia Denariorum habuisse* lib. 1. ep. 10. Variorum. Quare videtur, quod veteribus Talentum, id posterioribus seculis *Solidum* fuisse.

Stater, sic a Statera dictus, fuit Nummus Hebraicus, tum aureus, tum argenteus. Meminit illius Sacra Scriptura pluribus in locis 1. Reg. *Inventa est in manu mea quarta pars Stateris Argenti*: &: *Invenies in ore ejus Staterem*. Fuit autem idem cum Siclo, ut jam dictum, ac proinde ejusdem valoris tam in auro, quam in argento.

Stateris etiam nomen habuere Aurei Persici, & Macedonici: illi appellati *Stateres Darici*, hi *Philippæi*, & *Alexandræi*, ab eorum Regum imagine: de quorum pretio jam dictum, quod fuit Drachmarum Atticarum viginti; Juliorum totidem.

Talentum, maximum, ac celeberrimum in re Nummaria, tam sacris, quam Prophanis Scriptoribus memoratum, non tam Moneta dicendum est, quam ingens pecuniarum acervus. Fuit autem, ut magnum, ita, & varium; tamen in hac varietate illud commune habuerunt omnia *Talenta*, ut observat Alcasar. ex Africano, & Polluce, quod constiterunt sex millibus Drachmarum sui generis: nempe Atticis, Hebraicum Hebraicis, &c. Memorantur autem *Talenta Attica*, *Hebraica*, *Alexandrina*, *Æginetica*, *Ægyptia*, *Babylonica*, *Euboica*, *Syracusana*, *Rhodia*, de quibus breviter dicendum est.

Talentum Atticum, sic dictum, quod eo Athenienses utebantur. Meminit illius Cic. 5. Tuscul. *Cum Legati ab Alexandro quinquaginta ei Talenta attulissent, quæ erat pecunia temporibus illis, Athenis præsertim, maxima.* Valor ipsius fuit Minarum Atticarum sexaginta, siquidem constabat Drachmis Atticis sex mille; singulæ autem Minæ centum Drachmas habent, ut jam dictum. Quibus addo autoritatem Diodori apud Suidam V. Talentum, ubi ait: *Talentum sexaginta minas, Mina centum Drachmas, Drachma sex Obolos, Obolus sex Æreos, æreus, septem minuta continet*.

Idem *Talenti Attici* valor colligitur ex Plin. lib. 35. cap. 11. *Talentum Atticum* XVI. *taxat Marcus Varro* hoc est, ut interpretatur *Bud. lib.* 4. de Asse, Denariis (id enim significat numeralis nota X. quæ etiam in Denariis vetustis, qui adhuc supersunt, ad eorum valorem indicandum, cernitur) sex mille; idem enim Drachma, & Denarius. Valor ergo *Talenti Attici* Juliorum nostrorum sex mille, Aureorum vero sexcentum.

Fuit etiam secundum quosdam aliud *Atticum Talentum*, quod a Scriptoribus appellatur Magnum, unde *Plaut. in Mostell.*

Seu Talenta magna argenti.

Et Virg. 5.

—— *Argenti magnum dat ferre Talentum.*

Quod dicunt, ut Cerda in hunc Virgilii locum, fuisse minarum Atticarum octoginta; Drachmarum octo millium. Verum hoc *magnum Talentum* non fuisse majus sexaginta minis Atticis, evidenter colligitur ex Plauto *loc. cit.* ut bene notat Lambinus. Nam cum dicatur ibi domum quandam emtam duobus *Talentis magnis*: & Venditori jam datas *quadraginta minas*: subjungitur, ut tota pretii summa conficiatur restare, *octoginta minas*, quæ si cum quadraginta jam solutis componantur, centum viginti minas conficiunt; hoc est *Talenta Attica* duo: idem ergo *Talentum Atticum*, & *Talentum Magnum*. Quamquam, & his minime obstantibus, adhuc affirmari possit *Talentum Magnum* habuisse Minas quidem sexaginta, verum Minas magnas, nempe duplo majores communi: quale enim *Talentum*, tales & Minæ, ex quibus illud componebatur: sed hoc *Alexandrinum* potius, & *Hebraicum*, quam *Atticum* fuit. Ideo quotiescumque in libris Græcorum, aut Latinorum reperitur *Talentum* sine alia additione, nisi quid aliud ex rerum serie occurrat, pro *Attico* intelligendum est, Minarum argenti sexaginta, Drachmarum Atticarum sex mille.

Talentum Atticum aureum, quale fuerit, licet ex dictis colligere: nam si quodlibet *Talentum* sexaginta Minis constabat, oportuit habuisse sexaginta Minas aureas, Drachmas aureas sex mille, ac proinde totidem nostrates aureos. Quod

idem de aliis *Talentis* pro portione dicendum erit, Minis argenteis in aureas commutatis; Drachmisque similiter, ex argenteis in aureas conversis.

Talentum Hebraicum tam aureum, quam argenteum, duplo majus Attico fuit. Et quidem unum hujusmodi dari *Talentum*, quod *Atticum* pondere duplicaret, autores sunt Vitruvius, *Dionys. Halicarn.* Suidas, & Hesychius, apud Marianam *cap. 7. de Mens. & Ponder.* Hujus autem generis fuisse *Talentum*, quo utuntur Sacræ Scripturæ, testatur Josephus, qui affirmat *Talentum* Scripturæ pendere Minas centum viginti, ut emendat Alcasar. Atticas scilicet, nam Hebraicas habuit 50. ut dictum est in V. Mina: deinde universi sacri Interpretes ad *cap.* 18. Exodi colligunt *Talentum* fuisse Siclorum trium millium: atqui Siclus Tetradrachmus fuit, ac proinde *Talentum* oportuit fuisse Drachmarum duodecim millium, Attico videlicet duplum sic Villalp. tom. 3. in Ezechiel. Stanisl. opusc. de Siclo. Cornel. in cap. 18. Exod. Alcasar. de Mens. & Pond. Proposit. 21. *Talentum* ergo *Hebraicum argenteum*, siquidem habuit Drachmas duodecim mille, fuit valoris Aureorum nostratium mille ducentorum. *Aureum vero, cum totidem* Drachmis aureis constiterit, Aureos nostrates valuisse oportebit duodecim mille.

Pro colligendis summis pecuniariis Sacræ Scripturæ, notandum est cum Alcasario l. c. Proposit. 22. Sæpe in sacris Literis Auream pecuniam pro argentea poni: ita ut idem sit, exempli causa, decem Auri *Talenta*, ac decem *Talenta* argenti auro appensa: hoc est tanta auri summa, quanta conficiat Argenti Talenta decem, ut si quis dicat se habere trecentos Asses aureos, significet se habere Aureum Italicum, vulgo *Doppia d' Italia*, cujus pretium est triginta Juliorum, qui conficiunt trecentos Asses, seu *Bajocchos*: habet igitur hic trecentos Asses aureos in æstimatione, & pretio, non in materia. Colligitur apertissime hæc Sacræ Scripturæ locis rem eandem narrantibus: nam ubi 2. *Reg. cap.* 24. dicitur: *Emit ergo David aream, & boves argenti Siclis quinquaginta*, idem factum sic exprimitur 1. *Paralip.* 21. *dedit ergo David Ornan pro loco, Siclos auri justissimi ponderis sexcentos*; nam, ut hæc duo Scripturæ loca sibi consentiant, oportet fateri Sacram Scripturam valori sexcentorum argenteorum Siclorum in auro tribuisse appellationem sexcentorum auri Siclorum: & illos Siclos quinquaginta, qui in sacra Regum Historia memorantur, in libris Paralipomenon elata esse per Siclos sexcentos: siquidem quinquaginta aurei Sicli, valent sexcentos Siclos argenteos: Ut *Alcasar.* loc. cit. & *Villalp.* tom. 3. in *Ezech.* Quod cum ita sit, valde minuuntur summæ quædam incredibiles, quas nonnulli ex sacris Literis, præcipue computando divitias Salomonis collegerunt: si illa tot *Aureorum Talentorum* millia moderata supputatione leniamus, ea ad totidem *Talenta argenti* in auro revocando: unde opes a Davide relictæ Salomoni ad Templum ædificandum a maxima illa, & incredibili summa millionum bismille quadringentorum, revocarentur ad summam ingentem quidem, sed tamen longe minorem centum viginti quatuor millionum. Videatur *Alcasar.* loc. cit. & *Cornel. de Mens. & Pond.* qui tamen dicit aliquid plus a Sacra Scriptura requiri.

Talentum Alexandrinum fuit duplo majus Attico, ac proinde habuit Minas Atticas centum viginti, Drachmas duodecim mille: fuitque par Hebraico. Fuisse autem hujusmodi colligitur manifeste: nam Septuaginta Interpretes, qui in urbe Alexandrina Sacram Scripturam in Græcam linguam transtulerunt, ut etiam supra observavimus, Siclo qui fuit quatuor Drachmarum Atticarum, nomen didrachmi tribuunt, in quo verisimile est, eos sequutos usum Regionis, in qua scribebant: ubi oportuit viguisse Drachmas magnas, nempe Attica duplas, ac proinde Minam itidem magnam, & *Talentum* Minæ par: siquidem si Drachma Alexandrina fuit Siclo par; Drachma vero est pars centesima, Mina autem pars *Talenti* sexagesima, opportuit & *Talentum* Alexandrinum fuisse Minarum Atticarum centum viginti, Drachmarum Atticarum duodecim mille: & Aureorum nostratium mille ducentorum. Quin Festus aperte tradit *Talentum Alexandrinum* constitisse Denariis duodecim millibus, ipsæ sunt Drachmæ Atticæ totidem. Videatur *Alcasar. Proposit.* 19. qui refert ad *Talentum Alexandrinum* ea, quæ Talento magno scribuntur a Vitruvio, Dionysio Halicarn. Hesychio, & Suida. *Talentum Æginesicum*, ab incolis Æginæ Jonii maris Insulæ dictum, habuit, secundum *Talenti* legem, Drachmas Ægineticas, quas Athenienses crassas appellabant, ut scribit *Bud. lib.* 4. de Asse, sex mille, Atticas decem mille: siquidem Drachma Æginetica, ut omnes consentiunt apud Mariana *cap. 7. de Pond. & Mens.* pendebat decem obolos Atticos, cum Attica sex obolis constaret; ac proinde erat Attica major $\frac{2}{3}$; unde

se-

ſequitur ſuiſſe valoris noſtratium Aureorum mille.

Talentum Ægyptium, ut Plin. lib. 3. ex Varrone tradit, *pendebat octoginta pondo*: igitur ſuit valoris octoginta Minarum Atticarum; illæ enim Romanæ libræ pares babitæ, Drachmarum Atticarum octomillium, Aureorum noſtratium octingentorum. Meminit *Ægyptii Talenti* Appian. in Proem. Hiſt. Libycæ, ubi ſummam Romanæ potentiæ, ut erat illa ætate, nempe Hadriano Principe, recenſens ait: illos habuiſſe pecunias in uſus bellicos comparatas *ad ſeptuaginta quinque millia Talentorum Ægyptiorum*, qui ſunt Aureorum noſtratium milliones centum vigioti, ſi hæc *Talenta* erant Argentea; ſi vero Aurea, milliones ſexcentos, ut computat *Perer. lib.* 8. *comment. in Daniel.* Siquidem cum *Talentum* quodlibet Drachmas Aureas haberer octomille, totidem Aureos noſtrates pendebar. Septuagies antem quinquies octies millies efficiunt ſexcentos Aureorum milliones, ut compntanti patebit. Vero ſimilius antem eſt Romanam potentiam non iguoraotibus de Aureis *Talentis* dici: nam & ita magis cæteris aliis, quæ Appiaous ibi narrat, nempe tunc temporis habuiſſe Romanos ducenta millia peditum, quadraginta millia equitum, trecentos Elephantos, tria millia cutruum, armorum in ſupplementum trecenta millia, Navium duo millia, Triremes mille, & quingentas, magnas veto Naves proris, puppibuſque aureis in oſtentationem Romanæ Majeſtatis, & uſum Imperatorum octoginta, cum navalibus inſtrumentis ad armandum Navium numerum duplo majorem, bis inquam magis numerus ille ſexcentorum millionum conſentit: quæ patergi loco ſint dicta.

Talentum Babylonicum, ut ſcribit Herodotus *lib.* 3. conſtitit Minis Euboicis ſeptuaginta. Cum autem Mina Euboica ſit minor Attica: nam *Talentum Euboicum*, ut inquit Feſtus, valet *Denarios Romanos quater mille*, ac proinde Minas Atticas quadraginta; ſequitur ſeptuaginta Minas Euboicas idem ſuiſſe cum Minis Atticis quadraginta ſex, & $\frac{1}{6}$ hoc eſt unciis duabus, ſeu Drachmis ſexdecim per regulam auream trium. Unde *Talentum Babylonicum* ſuiſſe convincitur valoris Drachmarum Atticarum quatuor millium ſexcentarum ſexdecim: Aureorum veto noſtratum quadringentorum ſexaginta unins, ac $\frac{6}{10}$. Hujus Talenti pondere ſtatuiſſe Darium Hyſtaſpſis Regem Perſarum, ut a populis qui argentum pendere regio debebant Ærario, tributa ſolverentur, tradit idem Horodotus loc. cit. qui etiam ait, eum Regem illo nomine male audiſſe, appellatumque Capelum, hoc eſt Inſtitorem, ſive Mercatorem.

Talentum Euboicum, ut jam dictum eſt, valebat Denarios quater mille: proinde Aureos noſtrates quadrigentos. Meminit præter Herodotum *lib.* 3. *Talenti Euboici* etiam Livius *lib.* 37. ubi ait multam a Romanis Antiocho dictam *quindecim millia Talentum Euboicorum*.

Talentum Syracuſanum, quo Syracuſani videlicet utebantur, ſecundum nonnullos habuit uncias Romanas trecentas ſeptuaginta quinque. Suidas vero V. Talentum, ait: Talentum quo olim Siculi utebantur habuiſſe Minas Atticas viginti quatuor; illud vero quo ſuo tempore utebantur habuiſſe duodecim. Unde primum valebat Drachmis Atticis duabus mille, & quadrigentis: ſecundum mille ducentis.

Talentum Rhodium ſic appellatum, quod in uſu eſſet apud Rhodios, quod etiam Ciſtophorum dictum eſt, quod nummis Ciſtophoris computaretur, habuit Minas Rhodias ſexaginta, Atticas vero ſecundum Cenalem Minas quadraginta quinque, Drachmas quater millia quingenta, Denarios Romanos totidem.

Quod antem de *Talentis Argenteis* dictum eſt, idem de *Aureis* dicendum: ſingula nempe conſtitiſſe ſexaginta Minis aureis ſui generis, Attica videlicet Atticis, Æginetica Ægineticis, & ſic de cæteris: Drachmis vero ſex millibus, cum ſingulæ Minæ Drachmas centum contineant: quod & ſuperius præſati ſumus.

Teruncius Nummus Romanus, ſic dictus, quod eo tempore, quo Aſſis libralis erat, tres uncias contineret, ac proinde quarta pars illius eſſet: unde & *Quadrans* etiam appellatus. Immutato tamen pondere Aſſis, & ipſum diminutum oportuit: retinuit tamen, ut quarta eſſet Aſſis portio. Ponitur pro pecunia minimi pretii. *Cic. lib.* 3. *de Finib. ut in pecuniis*, inquit, *Craſſi Teruncii acceſſio*: & *Plaut. in Captiv.*

> *Neque ridiculos jam Teruncii faciunt.*

Pretium ipſius eſt quartæ partis *Bajocchi* Romani, nempe unius quatrini, & quartæ partis ejuſdem.

Tetracina idem cum *Tetradrachmo*.

Tetradrachmus Monetæ Atticæ, atque Hebraicæ nomen, ſic dictum, quod quatuor Drachmas penderet, *Atticus* quatuor Atticas, *Hebraicus* quatuor Hebrai-

cas duplo Atticis majores. *Atticus* valabat quatuor Denarios Romanos. Variat tamen Livius *lib.* 34. qui ait *Tetradrachmi* pretium esse trium fere Denariorum: *signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum, Tetradrachmum vocant; trium fere Denariorum in singulis argenti est pondus.* Forte mendum irrepsit, & nota una numeralis detracta, cum prius diceret *IV. fere Denariorum*: hoc enim verum est, nam, ut supra vidimus, Denarius major fuit Drachma parte septima: unde quatuor Drachmas oportuit excessisse tres Denarios, & fere ad quatuor accessisse. Verum, ut jam notavimus, pro eodem habiti Denarius, & Drachma.

Victoriatus Nummus Romanus, de quo sic Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. *Qui nunc Victoriatus appellatur, Lege Clodia percussus est. Antea enim hic Nummus ex Illyrico advectus mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria & inde nomen.* Ubi notandum est, obiter posse Nummos loco mercis distrahi, quemadmodum his temporibus fieri videmus in Argenteis Denariis Gallicis, qui ob Regis Ludovici imaginem appellantur *Luigini*, quos magno compendio apud Turcas vendunt Mercatores: cum barbara illa gens ex eis torques fœminis intexere, equorumque phaleris, loco bullarum insigere gaudeat. Meminit Nummi Victoriati Quintilian. *lib. 6. cap. 4. dicente*, inquit, *quodam Victoriato se uno in Sicilia quinque pedes longam murenam emisse*, Tullius quoque in oratione pro Fontejo, & Livius *lib.* 41. de C. Claudii triumpho loquens, *Tulit*, inquit, *in eo triumpho Denarium CCCVII. millia, & Victoriatum LXXXV. millia DCCII.* ex quibus patet *Victoriatos* fuisse diversos a Denariis. Quis autem fuerit eorum valor; Cenalis ait fuisse Assium quinque: idemque proinde *Victoriatum* extitisse eum Quinario; ac propterea dimidium Denarium valuisse, nostrique Julii dimidium.

Hæc breviter dixisse sufficiat de Re Nummaria, quam initio præfati sumus incredibiliter controversam, ac proinde perplexam admodum, & obscuram. Nos expeditam rationem sequuti sumus omissis disputationibus; ita tamen, ut subinde argumenta inserta sint, nec quicquam sine magnorum Virorum autoritate definitum. Quorum libros, ut eos, quibus a summo perlegere otium erit, operæ non pigebit: ita apud occupatos, & studiorum compendia, certa tamen & tuta quærentes, laboris nostri gratiam non dubito valituram.

DE MENSURIS.

PARS SECUNDA.

QUoniam Ponderibus valde sunt affines Mensuræ, ideo usus obtinuit, ut eorum Tractatio conjungatur. Fecerunt hoc ex Antiquis quamplures, ut Galenus, Priscianus, Julius Pollux, Fannius, & alii: ex Nuperis vero non minus multi eximia subtilitate, ut Villalpandus, Alcasarius, Cornelius, Mariana, Lucas Petus, Cenalis, & his omnibus antiquior Budæus in libris de Asse: quare ne ab eorum vestigiis aberremus, pauca etiam de Mensuris delibare visum est, tam de iis, quæ arida, & liquida, quam quæ longitudines, latitudinesque metiuntur, eodem ordine, quem agendo de Ponderibus servavimus.

De Mensuris Liquidorum, & Aridorum, &c.

ILlud in primis sciendum est, cum rerum pondus in pari quantitate molis pro ratione materiæ sit inæquale, mensuras omnes æstimandas esse secundum capacitatem aquæ, quam continere possunt, quod idem de vino, & aceto dicendum est, quos liquores ejusdem fere esse ponderis experientia docuit: quare sive amphoram aqua impleam, sive frumento, sive farina, sive auro, quoad ambitum, & capacitatem tantumdem capiet, nempe pedem Romanum cubicum, hoc est secundum omnes dimensiones, latitudinis, longitudinis, & profunditatis, aquæ, frumenti, farinæ, auri: sed inæqualis erit in pondere, secundum inæqualitatem ponderis materiæ, quæ secundum majorem, vel minorem raritatem, aut densitatem major est, vel minor. Unde vas, quod capiet libram aquæ, idem si auro impleatur continebat libras auri $18\frac{1}{4}$, hæc enim est proportio auri ad aquam, nempe $18\frac{1}{4}$ ad unum, & sic de cæteris pro

por-

portione. His generatim præmissis, jam singulares mensuras explicemus.

Acetabulum mensuræ genus, de qua Cato *cap.* 108. *de Re Rust. Dimidium Acetabuli in caliculum novum indito*; & Plinius lib. 21. cap. 34. *Cum Acetabuli mensura dicitur, significat Heminæ quartam partem*: erat autem Hemina, quæ & Cotyla, dimidium Sextarii, qui continet uncias aquæ viginti; consequenter Hemina continet decem, *Acetabulum* vero cum sit quarta pars Heminæ, habebit aquæ uncia 2. & med.

Amphora sic appellata, quod duas ansas haberet, quo ferri facilius posset, celeberrima est tam Romanorum, quam Græcorum Mensura. Meminit Amphoræ Sacra Scriptura 1. *Reg.* 1. *Tribus modiis farinæ, & Amphora vini*, & Zach. 5. Hæc est *Amphora egrediens*, & Lucæ 22. *Amphoram aquæ portans*. Apud prophanos autem tam Græcos, quam Latinos passim Amphora nominatur. Dioscorid. *lib.* 7. *cap.* 63. Plinius *lib.* 35. *cap.* 12. *Q. Coponium invenimus damnatum, quia vini Amphoram dedisset dono ei, cujus suffragii latio erat*: & Cicero pro Fontejo ait, *Titurium Tholosæ quaternos Denarios in singulas Amphoras portorii nomine exegisse*: & Martial:

> *Amphora vigessis, modius datur ære quaterno.*

Amphora Romana fuit, ut Budæus *lib.* 5. de Asse, Cenalis, & cæteri omnes, qui de Mensuris scripserant, vas per omnes sui partes longitudinem Pedis Romani habens. Fiat enim area quadrata per omnes partes habens Romanum pedem; atque huic areæ in altitudinem pedis item Romani superponatur a quatuor lateribus quadrata alia superficies, fiet Cubus ex omni sui parte Romanum pedem quadratum habens, qui si vacuus erit, ipsa est *Amphora Romana*, quam describimus. Hanc *Amphoræ* figuram expressit Fannius his versibus:

> *Pes longo spatio, latoque notetur in anglo:*
> *Angulus ut par sit, quem claudit linea triplex,*
> *Quatuor ex quadris medium cingatur inane,*
> *Amphora fit cubus, quem ne violare liceret,*
> *Sacravere Jovi Tarpejo in monte Quirites.*

Quid autem in secundo carmine sit *linea triplex* exponit Bud. *lib.* 5. de Asse, nempe ait esse longitudinem, latitudinem, & profunditatem. Ab hac autem Romani pedis quadratura, appellata est *Amphora Quadrantal*: unde Festus: *Quadrantal antiqui vocabant Amphoram, quod vas pedis quadrati octo & quadraginta Sextarios capit.* Per quæ planum fit, quid per illa significetur, quibus vinosam anum carpit quidam apud Plautum in Curcul.

> *.... modica est*
> *Capit Quadrantal,*

Hoc est vini *Amphoram*. Itemque cujus capacitatis sit vas illud, quod parari jubet Cato *cap.* 10. *de Re Rust. Ahenum aliud, quod capiat Quadrantalia decem*, nempe decem *Amphoras*. Pedis autem Romani, ex cujus cubica quadratura constabit Amphora, hanc ex Luca Pæto *lib. de Vet. Mensuris*, *ex* Villalpando *tom.* 3. *in* Ezechiel. & Ricciolo *tom.* 1. *lib.* 2. *cap.* 7. Almag. Novi, mensuram accepimus, quæ in duobus Æneis Congiis Romæ in ædibus Farnesiorum impressa cernitur: ut longitudo A B hic descripta, sit ejus pars sexta, hoc est Romani pedis unciæ duæ. *Vid. fig.* 1.

Hoc igitur vas ex Romano pede quaquaversus quadrato in morem Cubi, seu lusoriæ tesseræ excavatæ, continebat libras Romanas aquæ octoginta; frumenti vero sexaginta, ut omnes conveniunt. Colligitur ex Festo, qui Plebiscitum antiquum in hæc verba refert: *Uti Quadrantal ad vini octoginta pondo siet. Congius vini decem pondo is siet. Sex Sextarii Congius siet, vini duo de quinquaginta Sextarii Quadrantal siet vini.* Et re experta cognitum est. Qua mensura constituta, facile cæterarum quoque Romanarum mensurarum capacitas deprehenditur: siquidem *Amphora* duabus Urnis constabat: Urna quatuor Congiis: Congius Sextariis sex: Sextarius duabus Heminis, vel Cotylis; Quartariis quatuor, Acetabulis octo; Cyathis duodecim. Idem Culeus continebat Amphoras viginti; Medimnus duas; Modius tertia parte *Amphoræ* constabat: unde satis expedite habetur omnium Romanarum Mensurarum ratio: quam tamen perspicuitatis gratia explicatius exequemur.

Illud etiam scitu dignum est, quod evidenti ex Mathematica patet demonstratione: cum Pes Romanus Cubicus *Amphoram* capiat, nempe libras aquæ 80. si conficiatur Cubus, cujus latus duos habeat Pedes Romanos continebit octo *Amphoras*, libras vero aquæ 340. Si autem latus habeat tres Pedes, Vas continebit *Amphoras* 27. si quatuor 64. si quinque,

que, 125. Si sex, *Amphoras* 216. Si vero decem Pedes, capiet Cubus *Amphoras* mille. Videatur Alcazar. *de Mensur. & Pond. propos.* 3. *&* 4.

Sic etiam per diminutionem retrocedendo; si ut *Amphora* conficitur ex Pede Cubico, ita etiam conficiatur vas Cubicum, cujus latus sit Semipedis Romani, vas illud non continebit, nisi octavam *Amphoræ* partem nempe Congium, & sic de cæteris proportione dicendum.

Et quoniam de *Amphora Romana* loquimur, illud ad cognitionem antiquitatis Nobili Juveni in mentem revoco, quod tradit Livius *lib. 1. Belli Punici*: nempe suasore C. Flaminio Q. Claudium Tribunum legem tulisse (quoniam Senatores Mercaturam agere, ac negotiari, instituerant) *ne quis Senator, quive Senatoris pater fuisset, maritimam Navem, quæ plusquam trecentarum Amphorarum esset, haberet: id satis visum ad fructus ex agris vectandos, quæstus omnis Patribus indecorum visus*: magna tamen Nobilitatis contentione, & in Flaminium invidia, ut notat Livius.

Amphora Græca communis, quam & Metretam appellabant, fuit tertia parte major *Amphora Romana*. [illegible] Galenus *lib. de Pond. & Mensur.* Cleopatra item *de Pond. & Mensur.* afferunt *Amphoram*, seu *Metretam habere sextarios septuaginta duos*. Atqui Amphora Romana constabat Sextariis quadraginta octo, ut dictum est, nam habebat Congios octo, singuli autem Congii Sextarios sex: si autem ad quadraginta octo adjicias 24. habetur 72. Ergo *Metreta*, sive *Amphora Attica* erat tertia parte amplior *Romana*: nam 24. est tertia pars 72. Fannius quoque affirmat, *Atticam Amphoram* habuisse tres Urnas, cum Romana duas tantum haberet.

Artaba Mensuræ genus: fuit autem triplex *Persica*, *Ægyptia*, *Medica*, ut observat Pererius in *cap.* 14. Danielis. De Prima sic Herodotus *lib.* 1. *Est autem Artaba Mensura Persica capacior, quam Atticus Medimnus tribus Chœnicis Attici*: quibus verbis ejus capacitas deprehenditur fuisse Modiorum Romanorum $6\frac{3}{4}$. Nam cum Medimnus Atticus constet sex Modiis, Chœnix autem sit quarta Modii pars, necesse est *Artabam Persicam* constare Modiis Romanis $6\frac{3}{4}$; ac proinde continere libras aquæ, vinique $166\frac{2}{3}$; frumenti $126\frac{2}{5}$.

Artaba Ægyptia, continebat Modios Romanos quinque. De qua sermo est Danielis 14. *& impendebantur in eo per dies singulos simile Artabæ duodecim*: Item Isai. 5. ubi dicitur: *& triginta Modii sementis facient Modios tres*. Septuaginta, ut notat Hieronymus *lib.* 2. in Isai. verterunt *Artabas seu, quæ Mensura est Ægyptia Modiorum triginta*, corrupte viginti. Ex quibus liquet *Artabam Ægyptiam* æqualem fuisse quinque Modiis Romanis, uno Modio minorem Attico Medimno; ac proinde habuisse libras aquæ, vinique $133\frac{1}{3}$ frumenti 100. farinæ 60. Quare pro cibo Beli cum duodecim Artabæ similæ impenderentur quotidie, ea summa erat sexaginta Modiorum Romanorum, ac proinde librarum similæ 720. Siquidem Sextarius continet farinæ uncias 4. Modius continet Sextarios 16. Artaba Modios 5. Videatur Perer. in Daniel. & Cornelius ibidem.

Artabæ Medorum meminit Polybius *lib.* 5. ut refert Perer. loc. cit. eamque idem Pererius cum Suida, & Hesichio tradit fuisse capacitatis ejusdem cum Medimno Attico; quapropter continebat illa Modios Romanos sex, ac proinde aquæ, vinique libras 160. frumenti 120.

Batus Mensuræ Hebraicæ genus, cujus sæpe in Scriptura Sacra fit mentio. Sic 3. Reg. 7. *Duo millia Batos capiebat*: & Ezechiel. 45. *Et Batus justus erit vobis*. Notandum est autem, ut subtiliter Alcasarius observat *Tract. de Mens. & Pond.* Batum fuisse Quintuplicem.

Primus, qui dicebatur major, ejusdem capacitatis cum Ephi, de quo dicitur Ezechiel. 45. *Ephi, & Batus æqualia*: hic autem par erat Romanæ Amphoræ, ac proinde continebat libras aquæ, vinique 80.

Batus secundo capiebat uncias aquæ centum: de quo *Bato* contendit Alcazar. loqui Sacram Scripturam, cum 3. *Reg.* 7. describit amplitudinem Maris Ænei a Salomone constructi: *ideo millia batos capiebat*: unde valde minuitur de immensa illa capacitate, quam Villalpandus, & alii tribuunt Mari Æneo. Fuit ergo hic secundus *Batus* minor primo unciis octingentis sexaginta, siquidem primus constabat Libris 80. Unciis proinde 960.

Batus tertius capiebat uncias aquæ $66\frac{2}{3}$ ex quibus Mare Æneum tria millia capiebat: Hujusque capacitatis *Batum* putat Alcazar fuisse in usu quo tempore scriptus est liber Paralipomenon.

Batus quartus erat quarta pars *Bati* secundi, ac proinde capiebat Uncias aquæ 25.

Batus quintus continebat Uncias aquę $6\frac{2}{3}$

Ca-

Cabus, qui & *Kabus*, est Mensura Hebraica cujus fit mentio 4. *Reg.* 6. ubi dicitur tantum in Samaria famem invaluisse, ut *venumdaretur caput Asini octoginta argenteis*, & *quarta pars Cabi stercoris Columbarum quinque argenteis*. Capacitatem illius, ait Alcasar, fuisse decimam octavam partem Bati majoris, sive Ephi, ac proinde habuisse pondus Unciarum aquæ $53\frac{1}{3}$ quæ sunt pars decima octava Unciarum 960. quibus constat Batus major, sive Ephi.

Cadus genus vasis vinarii, sæpissime a Scriptoribus memoratum. *Virgil.* 1. *Æneid.*

> *Vina bonus, quæ deinde Cadis onerarat Acestes.*

& Martial. *lib.* 11. *Epigr.* 36.

> —— *senem poscunt talia vota Cadum.*

Fit etiam illius in Evangelii mentio Lucæ 16. *Centum Cados olei*; ad quem locum ait Cornel. Cadum habuisse Sextarios 60. communiter tamen pro eadem accipi *Cadum*, & Batum. Unde S. Hieronymus in *cap.* 45. Ezechiel. *Decima pars Cori in liquidis vocatur Batus, sive Cadus*. *Corus triginta habet modios*. Unde colligitur *Cadum* habuisse capacitatem trium Modiorum, siquidem fuit decima pars Cori: ac proinde cepisse Libras aquæ, vinique 80. Paremque omnino fuisse Romanæ Amphoræ, itemque continuisse frumenti Libras 60. *Cadi* formam fuisse turbinatam colligitur ex Plinio *lib.* 27. *cap.* 4. ubi loquens de Aloe: *ob id*, inquit, *in turbinibus cadorum eam servant*. Fuisse autem ejus, quam diximus, Mensuræ Cadum asserit etiam Columella *lib.* 22. *cap.* 28. *Si vetustatem*, inquit, *servare voles, in Cado duarum Urnarum*, &c. atqui Amphora duabus Urnis constat.

Chœnix Græcæ Mensuræ nomen. Varia hæc fuit. Nam communis Chœnix, quam & Minam etiam appellatam reperimus, continebat Uncias aquæ 25. ut observat Alcazar *Proposit.* 18. At Cenalis ait *Chœnicem Atticam* habuisse capacitatem Sesquisextarii, nempe Unciarum triginta. Ceterum *Chœnix* in vulgari acceptione diurnum hominis cibum significat, eratque, ut notat Cornel. Quarta Modii; ac proinde continebat Sextarios quatuor, Hemitias octo, ut ait Galenus lib. de Pond. & Mensur. *Chœnix Cotylas, id est Heminas, habet octo*; Libras aquæ, viníque $6\frac{2}{3}$. Unde illud Pythagoræum *Chœnici non insidendum*, hoc est adlaborandum esse, nec sedendo cibum expectando.

Congius notissima Romanorum Mensura. Nil ea frequentius apud Autores. Plinius lib. 14. cap. 9. *Cum quinque Congiis Austeri musti*. Fuit *Congius* communi sententia quarta pars Urnæ, proinde octava Amphoræ; continebatque Sextarios sex, Uncias vero vini, & aquæ 120. frumenti vero 90. Hanc autem fuisse *Congii* capacitatem extra controversiam est, siquidem adhuc extant Ænei *Congii* veteres Romæ apud Farnesios, quorum meminere Villalpandus Alcasar, Ricciolius, & alii, ut supra retulimus; in quorum uno sic legitur inscriptum: *Mensuræ exactæ in Capitolio pondo* X. Quod vas, pluviali aqua repletum, repertum est continere Libras 10. hoc est Uncia 120. A *Congio* Tricongii nomen traxit Torquatus Mediolanensis, ut refert Plinius lib. 14. cap. 22. *uno impetu tribus Congiis epotis*. Marcusque Ciceronis Magni Ciceronis filius, ut idem refert, *binos congios simul haurire solitus*. A *Congio* dictum Congiarium, quod erat donum publice Populo ab Imperatoribus distribui solitum, quod forte ab initio in *Congiis* daretur.

Corus Mensura Hebraica, & cæterarum Principium, sicut apud Romanos Amphora. *Cori* Capacitas aperte colligitur *Ezechiel.* 45. ubi dicitur: *Batus olei decima pars Cori est*: & *decem Bati Corum faciunt, quia decem Bati implent Corum*. Cum enim Batus idem sit, quod Amphora, ergo Corus habuit Amphoras 10. De eo sic Hieronymus in eundem locum: *Corus triginta habet Modios*, & *in utraque mensura, hoc est, tam aridarum, quam liquentium tenet principium. Decima pars Cori in his, quæ modio mensurantur, appellantur Epha, id est tres Modii*: & *decima pars Cori in speciebus liquidis vocatur Batus, sive Vadus: ut ejusdem mensuræ sit Epha*, & *Batus*, & in comment. cap. 5. Isaiæ ait: *Et pro triginta Modiis, quos nos pro Coro posuimus*. *Cori* ergo capacitatis erat triginta Modiorum, Sextariorum 480. Heminarum 960. Librarum aquæ vinique 800. frumenti 600. Unde ille, qui Lucæ debebat *centum coros tritici*, erat debitor Modiorum 3300. hoc est, Librarum frumenti 66000. Sic etiam 3. *Reg.* 4. dicitur Salomonis mensæ, omnes scilicet, qui in Palatio Regis sumtibus vivebant, computando, ministratos fuisse in dies singulos 30. *Coros* similæ, & 60. farinæ, nempe in totum panis Libras 57000.

Cotyla, & *Cotulu* idem quod *Hemina*, nem-

nempe dimidium Sextarii, quatnor constans Acetabulis. Idem autem esse *Cotylam*, atque *Heminam*, testatur Galenus lib. de Pond. & Mensur. *Chœnix Cotylas, id est Heminas, habet octo*; ac proinde aquæ, ac vini Uncias decem, olei novem. Meminit Cotulæ Martial. *lib.* 8. *epist.* 71.

Post hunc in Cotula rasa selibra data est:

hoc est, dedisti Cotylam argenteam sex Unciarum ponderis.

Culeus Mensura Romana maxima. Meminit illius Varro *lib.* 1. da Re Rustica: *In singula jugera dona Culea vini fiunt*. Et Plinius lib. 7. cap. 24. *Junius Valens meruit in Prætorio, Augusti Centurio, vehicula cum Culeis onusta, donec exinanirentur, sustinere*: & lib. 14. cap. 4. quæ sit *Culei* capacitas exponit: *Digna*, inquit, *opera, quæ in Cæcubit, Setinisque agris proficeret, quando & postea sæpe numero septenos Culeos singula jugera, hoc est, Amphoras centenas quadragenas musti dedere*. Si enim septem *Culei* 140. Amphoras continent, ergo finguli viginti Amphoras capiunt; nam septies viginti efficiunt 140. nempe libras aquæ, vinique 1600. frumenti 1200.

Culeo insuebantur Parricidæ apud Romanos, ac in mare projiciebantur, ut liquet ex *Cic.* pro *Sext. Roscio*, unde jocus ille in Neronem matris interfectorem: deligata enim ascopera, bulga nempe coriacea ad collum ipsius statuæ quidam subscripsit; *Ego quod potui, sed tu Culeum meruisti*.

Cyathus fuit duodecima pars Sextarii, ut ibi latius: Habuitque aquæ, vinique Unciam $4\frac{4}{6}$.

Epha, & *Ephi* idem, quod Batus major, ut dictum est auctoritate Ezechiel. & Hieronymi in eundem locum. Vide V. *Batus*.

Gomor Mensura Hebraica, sæpe in Scriptura memorata. Exod. 16. *& Mensi sunt ad Mensuram Gomor*. Et infra: *In die autem sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo Gomor per singulos homines*: ex quibus facile arguitur *Gomor* fuisse apud Hebræos, quod Græcis Chœnix, nempe diurni cibi pondus. Sed manifestam habemus *Gomor* capacitatem ex Sacra Script. ibid. in fine capitis, ubi habetur: *Gomor autem decima pars est Ephi*: cum autem Ephi idem sit quod Batus major, cum ille caperet libras aquæ, vinique 80. oportet capacitatem *Gomor* fuisse Librarum octo aquæ, vinique. Dictus est etiam *Gomor Asserion*, & sic eum vocat Josephus *lib.* 3. *Antiquit. cap.* 7. quod idem est, ac *Decima*. Alii aliam tribuunt *Gomor* capacitatem; ego Alcazario adhæsi.

Hemina vide *Cotyla*.

Hin Mensura Hebraica. Fit ejus mentio *Levitici* 19. *num.* 36. secundum Hebraicam lectionem, ut observat *Cornel. ibi, & Alcazar. de Mens. & Pond.* ubi Vulgatus Interpres pro *Hin* reposuit *Sextarium*: sive quia, ut notat Cornel. cum non sit Mensura Romana, vel Græca respondens ex æquo mensuræ Hebraicæ, Interpres posuit nomen Mensuræ notissimæ, cum alioquin, ut idem Corn. ait, *Hin* contineat Sextarios Romanos 12. sive, ut melius censet Alcazar. quia *Hin* est sexta pars Bati majoris; ideo ab Interprete loco *Hin* repositus est Sextarius: ac proinde *Hin* capiebat Libras aquæ, aut vini 10. uncias $3\frac{2}{3}$, cum Batus sit Librarum 80.

Lethec Mensura Hebraica aridorum. Ejus capacitas est dimidii Cori, nempe Modiorum quindecim, Librarum aquæ, vinique 400. frumenti 300. Dicitur *Lethec* ab elevatione, quod est sarcina, quæ a vegeto adolescente potest imponi jumento sine alterius auxilio. Ita Alcazarins.

Log Mensura Hebraica liquorum. Ejus capacitas fuit fere Sextarii Attici, qui, ut tradit Galenus *lib. de Ponder. & Mensur.* capiebat Uncias aquæ 15.

Medimnus Græcæ Mensuræ nomen. Meminit illius sæpe Tullius in Verrinis. Ejus capacitas, ut scribit Budæus *lib.* 5. de Asse, ut Modiorum sex. Tradit id aperte Suidas: *Medimnus*, inquit, *mensura est aridorum, ut tritici, vel hordei: Medimnum igitur est mensura sex modium*. Colligiturque aperte ex Tullio *loc. cit.* ubi ait, Verrem auxisse pretium frumenti, Medimnumque, qui prius ex lege 12. Sestertiis venibat, vendidisse 15. H. S. & deinde subjungit: *est enim Modius lege Sestertiis duobus*. Si ergo Modius Sestertiis duobus extimabatur, *Medimnus* vero eadem lege æstimabatur 12. oportuit *Medimnum* habuisse Modios sex: ac proinde fuisse capacitatis duarum Amphorarum, habuisseque Libras aquæ 160. frumenti 120. Idem apertius constat ex eodem Tullio *Act.* 2. ubi sic ait: *Agri Leontini Decumæ anno tertio venierunt Tritici Medimnum* XXXVI. *millia, hoc est tritici Modium ducentum sexdecim millium*: ergo Modius sexta pars *Medimni*, nam triginta sex millia est pars sexta ducentorum sexdecim millium.

Me-

Metreta Mensura Græca. Meminit illius Evangel. Johann. 2. *Erant ibi lapideæ Hydriæ sex, capientes singulæ binas Metretas, vel ternas*. Erat autem *Metreta*, ut jam dictum est, idem cum Amphora Attica; capiebatque Sextarios septuaginta duos, ac proinde major erat Amphora Romana tertia parte; quapropter continebat equæ, vinique Libras 120.

Modius, Mensura Romena, erat tertia pars Amphoræ, Sexta Medimni: continebat Sextarios *16*. Heminas 32. aquæ, ac vini Libras $26\frac{2}{3}$ frumenti 20.

Quadrantal. Vide Amphora.

Quartarius fuit Quarta pars Sextarii, ac proinde continebat Uncias aquæ, vinique 5.

Satum Mensura Hebraica, de qua in Evang. *abscondit in farinæ satis tribus*. Ejus capacitas fuit tertiæ partis Ephi: unde, ut notat Alcazar. e Vulgatæ Interprete pro *Sato* ponitur Modius siquidem erat tertia pars Amphoræ, quæ Bato Majori, & Ephi æqualis. Continebat igitur *Satum* Libras aquæ, vinique $26\frac{2}{3}$, frumenti 20.

Sextarius Mensuræ Romanæ nomen, sic dictus, quod esset Sexta pars Congii. Passim reperitur Sextarii mentio apud Scriptores. Columella lib. 2. cap. *9. quippe Sextariis fere quatuor jugerum implent*. Et apud Livium *lib. 7.* memoratur *Sextarius vini*, & apud Tullium 2. offic. *Sextarius aquæ*. Fuit ergo *Sextarii* capacitas Unciarum equæ, vinique 20., olei 18., frumenti 15., farinæ 9., mellis 30., plumbi 233., stanni 150., cupri 182., argenti 207., ferri *161.*, auri 375. secundum proportionem harum rerum, quam in tractatu de Ponderibus retulimus.

Sextarium, sicuti de Asse dictum est, in partes duodecim, velut Uncias, divisum reperio: quarum singulæ dicebantur Cyathi, capiebatque Cyathus vini, & aquæ Unciam, & $\frac{4}{6}$. *Sextans* capiebat duos Cyathos: *Quadrans*, & *Quartarius* tres, nempe quartam partem Sextarii. *Triens* quatuor Cyathos: *Quincunx* quinque Cyathos: *Hemina*, vel *Cotyla*, sex *Cyathos*: *Septunx* septem *Cyathos*: *Bes* octo Cyathos: *Dodrans* novem Cyathos: *Dextans* decem Cyathos: *Deunx* undecim Cyathos vulgaris in mensæ apud veteres unius potionis mensura. Hinc lux affulget illis Martialis *lib.* 8. *Epigr.* 51.

> *Det numerum Cyathis instantis litera Rufi*:
> *Auctor enim tanti muneris ille mihi.*
> *Si Thelesina venis, promissaque gaudia portas,*
> *Servabor Dominæ, Rufe, Triente tuo;*
> *Si dubia es, Septunce trahar te, &c.*

& illis

> *Quincunces & Sex Cyathos, Bessemque bibamus*:

& lib. 12. Epigr. 28.

> *Poto ego Sextantes, tu potas Cinna Deunces.*

Illud etiam observandum est cum Villalpando, quem sequuti sumus, eandem fuisse capacitatem *Sextarii Romani*, *Attici*, & *Hebraici*: quamquam Alcasarius diversam fuisse contendat: ita ut *Romanus* habuerit uncias aquæ viginti, *Atticus* quindecim, *Hebraicus* $13\frac{1}{3}$.

Urna Mensura Romana notissima. Ea duplex Amphoram constituebat, ut ex Collumella *lib.* 13. colligit *Bud. lib.* 5. de Asse, proinde Congiis quatuor constabat; Sextariis 24., Heminis 48.; Cyathis 288.; Libris aquæ, ac vini 40. *Urna* fictili, cujus forma in fine turbinata, ac desinens in acumen, ut facilius terræ infigeretur, cineres defunctorum Antiqui condebant, unde idem Urna, ac Sepulcrum. Inde Lucan.

> *Cælo tegitur qui non habet Urnam.*

Quarum Urnarum plurimas sæpe Romæ spectavi, ex antiquis Monumentis plurimas erutas: earumque speciem exhibet Guttherius de jure Manium. *Lib.* 2. *cap.* 24.

Hæc habui, quæ breviter, & expedite de Liquidorum, Aridorumque Mensuris ex molestissimis Commentationibus expressa Juventuti proponerem, non sine multo labore; cum in hac materia verissimum sit, tot esse sententias, quot capita: unde Hieronymus in *Præfat. lib.* 14. *in Ezechiel.* illam partem expositurus, in qua de Ponderibus, & Mensuris agitur, Virgilianum illud usurpat:

> *Hic labor, ille domus, & inextricabilis error.*

Quare facilis erit erroris venia ex errandi facilitate, & quod non nisi cum magnis ac doctis Viri erravimus.

DE MENSURIS
LONGITUDINIS
PARS POSTERIOR.

INtervallorum Menſuras, ut obſervat Vitruvius lib. 3. cap. 1. *ex corporis membris* antiqui homines collegerunt, ut etiam repugnanti apertiſſime demonſtrant nomina Pedis, Cubiti, Digiti, & Palmi. Tantam enim ſymmetriam, ac tam admirabilem partium inter ſe coaptationem in humano corpore formando Divinus ille Artifex ſervavit, ut ex illo, tanquam a prima regula, cæterarum omnium rerum proportiones, atque Menſuræ deſumerentur. Unde idem Vitruvius loc. cit. affirmat: *non poſſe Ædem ullam ſine ſymmetria, & proportione, rationem habere compoſitionis, niſi ut ad hominis bene figurati membrorum habuerit exactam rationem*. Quapropter etiam Plato ille divinus in Theæteto non dubitavit aſſerere, *Hominem rerum omnium eſſe Menſuram*. Unde Menſurarum quantitas major, minorve ſecundum ſtaturam illius hominis, quam ſingulæ Nationes pro prima Menſurarum regula conſtituerunt: nam qui procerum aliquem virum pro prima Menſura elegerunt, ii conſequenter majores Digitos, Pedes, Palmos, Cubitos, Paſſus habuerunt illis, quibus fuit Menſuræ primæ loco vir ſubmiſſioris ſtaturæ; & inde orta inæqualitas in Menſuris Græcis, Romanis, Hebraicisque, ut operis proceſſu videbimus. In his autem Menſuris exponendis brevem operam impendemus, iis ducibus, qui de hac re ſubtiliter, & exacte ſcripſerunt, quales ſunt Budæus, Cenalis, Clavius in Sphæra, Villalpandus, & Alcazarius; & noviſſime Joannes Baptiſta Ricciolius, qui omnium labores in ſuum opus Geographicum derivavit lib. 2.

Quoniam vero *Pes* omnium Menſurarum eſt princeps, & ad eam cæteræ referuntur, viſum eſt hic extra ordinem Nomenclaturæ ejus cognitionem Lectori proponere, quo facilius ea, quæ mox dicentur, Juvenis percipiat: nec ſemper illi in ſuſpenſo hærendum ſit, donec prope ad extremum operis perveniat.

Cum ergo dictum ſit, omnes Menſuras ab humani corporis figuratione originem habuiſſe, omnium Architectorum conſenſu a *Pede* metiendi factum initium, quem humani corporis Sextam partem computarunt: unde Vitruvius lib. 3. c. 1. *Pes hominis altitudinis ſextam habet partem, ita etiam ex eo quod perficitur pedum numero, corpus bis ſex altitudinibus terminando cum perfectum conſtituerunt*: quod etiam Heſychius, Suidas, Pollux, aliique complures tradunt, quamquam, ut notat Alcaſar Tract. de Ponder. & Menſur. prop. 8. *Pes* communiter ſit ſexta pars humani corporis, & fere dimidia: nihilominus Architecti, ut rotundam aliquam, & expeditam Menſuram haberent, in eo convenerunt, ut humanæ ſtaturæ ſextam partem *Pedi* tribuerent, ad quem deinde cæteras omnes Menſuras referrent; nam & Palmum dixerunt, quæ eſt quarta pars *Pedis*; & Cubitum qui *Pedem* continet cum dimidio; & Pollicem qui eſt *Pedis* pars duodecima; & Paſſum qui *Pedes* habet quinque; & Milliare qui *Pedes* habet 1000. atque ita *Pes* tanquam Menſurarum omnium regula cæteris dimetiendis adhibita.

Quoniam vero non eadem ſtaturæ altitudine, ut prædictum eſt, Nationes univerſæ utebantur, idcirco *Pedes* quoque pro magnitudine corporum, quorum ſexta pars erant, inæquales fuere. Quare alia fuit Romani *Pedis* magnitudo, alia Græci communis, alia Olympici, alia Hebraici, de quibus ſigillatim agetur.

Pedis magnitudo, qua Romani per Auguſti, & Veſpaſiani tempora utebantur, illa eſt, quæ adhuc impreſſa cernitur in duobus Æris Congiis, qui Romæ viſuntur in Ædibus Farneſiorum, ut jam dictum eſt, cum de Amphora ageremus; eamque primus publici juris fecit Villalpandus *tom.* 3. in *Ezechiel.*, quem cæteri ſecuti ſunt, nempe Lucas Pætus de *Menſ. & Ponder.*, *Marin. Ghetald.* in Archimede redivivo. *Ricciol. tom. 1. lib. 2. cap. 7.*, *Almag. novi*, & *lib. Geograph. cap. 2.*, & *Alcaſar. de Pond.*, & *Menſ. propoſ.* 1. Hujus ergo Pedis pars quarta eſt, quæ inter A B continetur. *Vide figur.* 2.

Hanc *Pedis* magnitudinem, cujus hic partem quartam ſpectas, quemadmodum Aſſem, diviſerunt Romani in partes duodecim, quas Uncias appellarunt: unde legitur apud Scriptores *uncialis altitudo*,

ut

ut apud Plinium lib. 18. cap. 56., & *unciales literæ*, ut apud Hieronymum in Præfat. in Job, quod nempe constarent magnitudine Unciæ *Pedis* Romani, seu duodecimæ partis ejusdem. Sic etiam in fontibus Uncia Aquæ appellatur, quæ, ut ait Cenalis, fluit per siphonem, seu epistomium, cujus diameter est magnitudine Unciæ *Pedis*, illudque implet, qua de re consulendus est Julius Frontinus *lib.* 1. de Aquæ ductibus. Partes ergo *Romani Pedis* fuere.

Uncia, quarum duodecim *Pedem* constituebant.

Pollex, seu crassior digitus per latum, qui Unciæ æqualis est: unde quam Plinius lib. 15. cap. 24. *Pollicarem* appellat *crassitudinem*, idem significat, ac latitudinem Romani Pollicis, ac proinde Unciæ æqualem.

Sextans, sexta pars *Pedis*, sive Unciæ duæ. *Palmus* minor quatuor ordinariis digitis in latum constans, sive Unciis tribus, ac proinde quadrans dictus, quod esset *Pedis* pars quarta.

Triens. Tertia pars *Pedis* sive Unciæ quatuor.

Quincunx habet Uncias quinque.

Semuncia, ut *Semissis*, Unciæ, seu *Pedis* dimidium.

Septunx septem Unciæ.

Bes, seu maxima extensio manus ab extremo Pollicis ad extremum Indicis, habet Uncias octo, sive duos Quadrantes.

Dodrans, seu *Palmus* major, quem Græci Spithamam, nos dicimus *Spanna*, nempe maxima extensio manus ab extremo Pollicis ad extremum Auricularis, habet Uncias novem.

Dextans habet Uncias decem.

Deunx habet Uncias undecim. Sic enim dicitur, quod illi ad Assem integrum una desit Uncia. Et hæ quidem Mensuræ *Pedem* constituunt. Ex *Pede* autem fiunt Passus, & Cubiti: ex Passibus Stadia: ex Stadiis milliaria, de quibus infra dicetur.

Pes Græcorum duplex fuit, alter Mediocris, qui fere Par Romano exitit; alius Magnus, qui & Herculeus, & Olympicus, eo quod essent ad mensuram *Pedis*, quo Hercules taxavit Stadium Olympicum, quod ut scribit Gellius lib. 1. cap. 1., *sexcentis pedibus metatus est* ipse Hercules. Hic ergo *Pes* fuit major Romano *Pede* una tantum Semiuncia, unde portio inter A B erat quarta illius pars. *Vide figur.* 3.

Singuli autem horum *Pedum* erant sexta pars staturæ sui generis: constabantque singuli Palmis quatuor, seu Digitis sexdecim: ex uno, & semisse eorum fiebat Cubitus: sex constituebant Orgyam, seu Passum: Sexcenti vero Stadium: singuli tamen sui generis, aut Mediocre, aut Olympicum.

Pes Hebraicus, prima Mensurarum Hebraicarum, erat, ut & Græcus, & Romanus, sexta pars Hebraicæ staturæ: illum conficiebant Palmi quatuor, Digiti sexdecim: ex eo, & Semisse constabat Cubitus Hebraicus; Calamus vero ex Cubitis sex, & Palmo. Erat autem *Pes Hebraicus* major Romano Unciis tribus, & $\frac{75\frac{1}{2}}{100}$; quare portio inter A B fuit quarta Pedis Hebraici portio. *Vide figur.* 4.

Fuit etiam *Pes Alexandrinus*, cui par Samius, & Byzantinus; qui erat magnitudine *Pedis* Romani, & duarum Unciarum, ac $\frac{40}{100}$.

Item *Pes Babylonicus*, qui fuit magnitudine Romani *Pedis*, & unius Unciæ, & med.

Pes autem *Antiochenus* constitit Romano *Pede* Unciis quatuor, & $\frac{32}{100}$ ex computatione Ricciolii.

Ex quibus maxima lux dicendis affulgebit: ac facile admodum erit ex notitia *Pedis*, cæteras Mensuras percipere, quæ ex illo vel illum formant: tum etiam comparatione *Pedis* Romani, cujus notio exacte tenetur, cætera omnia intervalla, ac spatia dimetiri.

Actus, ut Varro *lib.* 1. *cap.* 10. *de Re Rust.* *Colum. lib.* 5. *cap.* 5. item de Re Rustica, Plinius *lib.* 8. *cap.* 9. est spatium terræ quadratum habens quaquaversum CXX. Pedes Romanos, ita ut omnis ambitus sit Pedum CCCCLXXX. Constat autem Romanis Pedibus quadratis 14400.; centies enim vicies centeni viceni hanc summam efficiunt. Erat autem *Actus* dimidium Jugeri, ut dicemus V. *Jugerum*.

Arura, genus Mensuræ Terræ dimentiendæ instituta. Meminit hujus Mensuræ Herodotus lib. 2. *Habet*, inquit, *Arura centum Cubitos Ægyptios quaquaversum*. Reperitur quoque illius mentio apud Josephum *lib. cont. Appionem*. Cubitus autem Alexandrinus fuit par Pedi Romano, & duabus Unciis ejusdem, ac $\frac{60}{100}$. Quod Mensuræ genus fuit admodum simile Romano Jugero, quod etiam per quadratum mensurabatur, ut suo loco dicemus. Fuit ergo *Arura* spatium terræ quadratum, cujus singula latera Romanos Pedes continebant $166\frac{2}{3}$, universa autem $666\frac{2}{3}$, quare ambitus *Aruræ* erat Mil-

Milliaris antiqui Romani, & præterea Pedum *166*. Quid autem interesset inter Pedem Romanum Antiquum, & Pedem Modernum, dicemus in V. *Pes*, & V. *Milliare*.

Ascena, Mensura Græca, cujus meminit Hero in Isagoge. *Diaulon*, inquit, *habet stadia duo: Plethra duodecim: Ascena centum viginti*. Ex quibus patet *Ascenam* fuisse sexagesimam partem Stadii Alexandrini, de quo ibi loquitur Hero, ut recte colligit *Ricciol. lib. 2. Geograph. cap.* 4. Habuit autem *Ascena* duodecim Pedes Romanos Antiquos.

Calamus, Mensura Hebraica *Chene* ab eis dicta: Nobis autem *Canna*: Romanis antiquis Decempeda. Ejus quantitas describitur ab Ezechiel. cap. 14. *In manu viri Calamus mensuræ sex Cubitorum, & palmi*. Cum autem Cubitus Hebraicus, ut mox dicetur, contineret Romanum Pedem, ac præterea Uncias undecim, & $\frac{622\frac{1}{2}}{100}$, oportuit Calamum habuisse Pedes Romanos 12. Uncias, & $\frac{654\frac{1}{2}}{100}$ Unciæ. Hujus magnitudinis fuit Goliath Gethæus, qui 1. *Reg.* 17. dicitur *fuisse sex Cubitorum & Palmi*, *nempe magnitudine* Calami.

Chibrath Terræ Mensura est Hebraica mille Cubitorum. *Iter* autem *Sabbathi*, de quo in Scripturis fit mentio *Actor.* 1., quia illud Sabbathi die excedere non licebat, constabat duobus *Chibrath*, seu duobus Cubitorum millibus, ut tradit Origenes apud Œcumenium; referuntque Lorinus, & Cornelius in 1. *Act.*, nempe duobus milliariis parvis Hebraicis Cubitis mille ut scribit Bonfrerius *Exodi* 20. *num.* 8.; Stadiis vero Romanis duobus, & med. Quare *Chibrath* constabat mille Cubitis Hebraicis; Romanis Pedibus 1468., Unciis *6*.; Stadiis vero Romanis 2. & med.

Cubitus, seu *Cubitum*, ut nomen ipsum ostendit, a brachii humani flexura, quæ Cubitus appellatur, nomen babet. Est autem Cubitus, ut indicat Julius Pollux, *Mensura quantum a flexura Cubiti usque ad medium digitum patet*. Quod ipsum tradit Suidas v. Cubitum, ubi ait: *Cubitum est extensio a Cubito ad digitos manus*. Magnitudo Cubiti in universum fuit Sesquipedalis, ut idem Suidas tradit. *Cubitum vero habet Pedem unum, & dimidium*. Et Hesych. *Cubitum est Pes unus cum dimidio*: secundum autem varietatem Pedum, ex quibus componebatur major, vel minor. *Cubitus* enim *Romanus* constabat Romano Sesquipede: *Olympicus*, sive *Herculeus* Pede Herculeo, & dimidio: *Hebraicus* item Sesquipedalis ad Mensuram Hebraici Pedis fuit.

Cubitus igitur *Romanus* constabat Pede Romano, & dimidio, cujus quantitas petenda est V. *Pes*.

Cubitus Græcus communis constabat Sesquipede Græco communi, nempe Palmis sex minoribus, Digitis 24.; Pedibus vero Romanis uno, & Unciis sex.

Cubitus Græcus Herculeus, sive *Olympicus*, constabat Sesquipede Olympico, Pedibus vero Romanis uno, Unciis sex, & quarta parte Unciæ.

Cubitus Hebraicus, & ipse Sesquipedem Hebraicum habuit, nempe Palmos sex, Digitos autem 24. Dictus Hebraica voce *Ameth*: eratque etiam ipse pars brachii virilis a flexura ejusdem usque ad extremum medii digiti manus porrectæ: ut censent Hebræorum doctissimi, quibus subscribunt Arias Montan. Opuscul. de Sacris Mensur., Johan. Budæus de Arca Noe, Villalpandus *tom.* 3. in *Ezechiel. part.* 2. *lib.* 3. *cap.* 16. & 17., & *Salian. ad Ann. Mundi* 1557. *n.* 13., qui addit: *Cubitum*, quo Arca Noe dimensa fuit, *Sesquipedem fuisse*, *& Digitorum majorum* 18.; *minorum* 24., *& a flexu brachii ad extremum manus viri proceræ staturæ:* & ante illos Hieronymus in *cap.* 40. & 43. Ezechiel. ait, *Palmum esse sextam Cubiti partem*. Habuit autem Cubitus Hebraicus Pedes Romanos unum, Uncias undecim, & $\frac{622\frac{1}{2}}{100}$ Unciæ, ut colligit Ricciol.

De *Cubito Hebraico* magna est apud Autores varietas: nam inprimis quidam Rabbini, & Serarius in 3. *Reg. cap. 6.* duplicem Cubitum induxerunt, unum majorem, & ordinarium Palmorum sex; alterum minorem Palmorum quinque: sive unum Sacrum, & Legalem majorem; alterum vero Prophanum, & minorem. Item Rabbi David excogitavit unum Cubitum majorem, æqualem toti brachio ab axilla usque ad extremum manus extrentæ; alterum vero minorem, & Semibrachio æqualem, a flexura scilicet usque ad extremum manus. His autem opinionibus occasionem dedere aliqua Scripturæ loca, præcipue autem 2. *Paral.* 3. *num.* 3., ubi nominatur *Cubitus primæ Mensuræ*, quasi cum respectu ad Cubitum secundæ Mensuræ, ut hi interpretantur.

Tamen, ut antea dictum est, cum de Siclo ageretur, nulla est ex Scripturis necessitas inducendi hanc Ponderum, ac Mensurarum duplicitatem; præcipue Domino reclamante, apud quem Prov. 20. *Pon-*

Pondus, & Pondus Mensura, & Mensura: utrumque abominabile est. Sicut ergo, salvo Sacræ Scripturæ sensu, illa verba *Pondere Sanctuarii* interpretati sumus, non quod aliud esset Pondus Prophanum aliud Sacrum; sed quod in Sanctuario prima Pondera asservabantur, quibus tum plane justa erant alia Pondera, cum ad amussim respondebant: sic etiam hic dicimus *Cubitum primæ Mensuræ* illum a Sacra Scriptura intelligi, qui in sacro loco asservabatur, ut a Romanis Mensuræ in Capitolio asservabantur, ut esset prima Regula, & Mensura, cui cæteræ omnes conformarentur; ut sentiunt Perer. *tom.* 2. *in Genes. lib.* 10. *disp.* 3. *Villalp. in Ezechiel. tom.* 2. *lib.* 4. *cap.* 24. & *Ricciol. lib.* 2. *Geograph. cap.* 5. Atque secundum Mensuram Cubiti, quem statuimus longitudinis unius Pedis Romani, Unciarum undecim, & $\frac{62\frac{1}{2}}{100}$ dimetiendæ sunt omnes quantitates, quæ in Scripturis per Mensuram *Cubiti* exprimuntur.

Cubitus Alexandrinus, cujus meminit Herodot. *lib.* 2. constitit Sesquipede Ægyptio: nempe Romanis Pedibus uno, Unciis 9., & $\frac{60}{100}$ Unciæ. Ei par fuit *Cubitus Samius*, ut asserit eodem loco Herodotus; nec non Byzantius, ut putat Ricciolus.

Cubitus Babylonicus, seu *Regius*, quo nempe Babylonii utebantur, habuit magnitudinem unius Pedis Babylonici cum dimidio. Quæ fuerit hujus *Cubiti* quantitas, sic aperit Herodot. *lib.* 1., ubi sic de mœnibus Babylonis: *Murus quinquaginta Cubitorum Regiorum crassitudine, ducentorum altitudine: Cubitus autem Regius mediocri Cubito, tribus digitis major est.* Ubi pro Cubito mediocri intelligit communem Græcorum Cubitum ad discrimen Cubiti Herculei, qui major, utpote hominis Heroici. *Cubitus* igitur *Babylonicus* fuit amplior Græco communi Digitis tribus, habuitque Romanos Pedes unum, Uncias octo, & $\frac{1}{4}$.

Cubitus Antiochenus, quo Syri utebantur, ab Antiochia Syriæ Urbe celeberrima nuncupatus. Ejus magnitudo colligitur ex Herone in Isagoge, ubi ait: *Antiochenam Metretam, sive Amphoram, esse Italiæ duplam sesquialteram*: seu ut quinque ad duo. Unde Pes Antiochenus ad Italicum erit, ut latus Cubi 5., ad latus Cubi 2.; & sic, ut Ricciol. computat, Pes Antiochenus continebit Pedem Romanum, Uncias 4 $\frac{32}{100}$; *Cubitus* vero Pedes Romanos duos, & Unciæ $\frac{48}{100}$.

Decempeda Mensura Romana magnitudine Decempedum Romanorum, ut ipsum nomen indicat. Ea etiam Pertica a portando dicta, quasi Portica, ut ex Libell. de Limitibus. Meminit Decempedæ Tullius 14. Philip., & pro Milon. *Qui cum Architectis, & Decempedis villas multorum, hortosque peragrabat*. Ab ea Mensores dicti Decempedatores, quos hodie Agrimensores dicimus, qui ad agros dimetiendos etiam nunc utuntur Pertica.

Diaulon Græca Mensura. Ea fuit duorum Stadiorum, ut scribit Vitruvius *lib.* 5. *In palæstris Peristylia quadrata, sive oblonga, ita sunt facienda, uti duorum Stadiorum habeant ambulationis circuitionem, quam Græci vocant Diaulon.* Dicebatur autem Diaulos, seu Diaulodromus is, qui in Ludis Olympicis Stadium cursu confecerat, & rursus a meta ad carceres recurrebat: *Diaulodromas* enim Græce est recurrere. Et quoniam Cursus ille duo Stadia continebat, unum accedendo, alterum retrocedendo, idcirco spatium ipsum *Diaulon* dicebatur. Erat igitur *Diaulon* $\frac{1}{4}$ milliaris Romani antiqui.

Didoron vide *Palmus*.

Digitus, Mensurarum minima apud omnes Nationes est quantitas latitudine ordinarii Digiti per latum æqualis, & apud omnes fuit quarta pars Palmi minoris, qui constat latitudine quatuor Digitorum, nempe Indicis, Medii, Annularis, & Auricularis; qui tamen computantur æquales in latitudine. Fuit autem Digitus major, minorve secundum magnitudinem illius staturæ, quam sibi unaquæque Natio pro mensura constituit, eadem tamen ubique proportione servata, ut Digitus sit decima sexta pars Pedis; nam, ut ait Vitruvius *lib.* 3. *cap.* 1. *Palmus habet quatuor digitos; ita efficaciter uti Pes habeat sexdecim digitos*, Romanus nempe Digitos Romanos, Græcus Græcos, Hebraicus Hebraicos. Pollex autem, seu Digitus crassior fuit duodecima pars Pedis, ut suo loco dicetur.

Diplethrum, duplex Plethrum. Vide V. *Plethrum*.

Dolichus Græca Mensura, cujus meminit Hero in Isagoge his verbis: *Dolichum* (habet) *stadia duodecim*: At vero Suidas V. Dolichus inquit, *Dolichus est longus cursus* 24. *stadia continens*. Secundum Heronem ergo Dolichus fuit spatium Romani Milliaris unius, & med., secundum Suidam trium; sed in Suidæ tex-

texru putamus mendum irrepsisse, cum potior sit Heronis fides.

Doron Vide *Palmus*.

Hippicon Mensuræ Græcæ uomen, cujus memiuit Plutarchus in Solone: *Legem*, inquit, *præscripsit*, *ut ubi publicus esset puteus*, *eo aquatum intra spatium Hippici*. Est aurem *Hippocon* spatium quatuor Sradiorum; nempe dimidii Milliaris Romaui. Dicebatur autem *Hippicon* ab equorum cursu, quod nempe per id spatium equorum fierent agitationes.

Jugerum fuit apud Romanos terræ spatium, quod in longitudinem porrigebatur Pedibus 240., iu latitudinem vero 120.: unde universus Jugeri ambitus erat Pedum 720. Fuit autem hoc spatium terræ appellatum hoc nomiue, *quod*, ut inquit Plinius *lib.* 18. *cap.* 3., *uno jugo boum in die euarari posset*. Ejus maguitudo, quam prænotavimus, iusinuatur a Varrone *lib.* 1. *cap.* 10. *de Re Rustica*: *Jugerum* vocant, *quod quadratos duos Actus habeat: Actus quadratus*, *qui & latus*, *est Pedes centumviginti*, *& longus totidem*, nam Jugerum habet duos Actus. Actus autem singuli Pedes quadratos 120.; ergo Jugerum habebir duo latera 240. Pedum, duo vero 120. Paria Varroni scribit Plin. *lib.* 18. *cap.* 3. *Jugerum*, inquir, *vocabatur*, *quod uno jugo boum in die exarari posset*. *Actus*, *in quo boves agereutur*, *cum aratur*, *uno impetu justo*. *Hic erat CXX. Pedum: duplicatusque in longitudiuem Jugerum faciebat*. Magis autem aperte Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 10. ait: *Jugeri mensuram* CCXL. *longitudinis Pedes esse*, *dimidioque in latitudiuem patere*: cui consentit Appianus *lib.* 1. *Civil.* qui scribit, *Jugerum fuisse tantum spatii*, *quantum uno die par boum arare poterat*: *ejusque mensuram fuisse* CCXL. *Pedum in longitudine*, CXX. *in latitudine*: *Mensuram Pedis fuisse Palmorum quatuor: Palmi Digitos quatuor: Digiti secundum Geometras*, *tria hordei grana*. Nec Columella dissentit, qui *lib.* 5. *cap.* 1. *Actus* inquit, *quadratus undique finitur pedibus* CXX. *hoc duplicatum facit Jugerum*; & infra: *duo Actus faciunt Jugerum longitudine Pedum* CXL., *latitudine* CXX., *quæ utraque summa*, *inter se multiplicata*, *quadratorum faciunt Pedum viginti octomillia*, *& octiugentos*. Nam centies vicies duceni quadrageni efficiuut 28800. Fuit ergo in huuc modum Jugeri forma. *Vide figur.* 5.

Passim apud Autores Jugeri meutio reperitur. Horat.

Arat Falerni mille Fundi Jugera.

& Liv. lib. 41. *Et Lucam Colonia eodem anno MM. Civium Romanorum sunt deducta. Triumviri deduxerunt P. Ælius*, *L. Egilius*, *Cn. Sicinius*. *Quinquageua*, *& singula Jugera*, *& Semisses agri in singulos data sunt*.

Lycbas, Mensura Græca, illud spatium amplectens, quod includirur inter Pollicem, & Indicem, quantum potest extentos. Est autem *Lycbas* duæ tertiæ partes Pedis Græci, seu Digiti $10\frac{2}{3}$, sicut apud Latinos *Res* continet duos Trientes Pedis Romani, sive Uncias octo.

Milliare, Celeberrima Mensura, sic dictum quod mille Passibus constaret: Fuit autem pro Gentium, ac Narionum varietate multiplex.

Milliare Romanum coustabat Romanis Pedibus quinque millibus: Passibus Geometricis, quorum singuli constabant quinque Romanis Pedibus, mille: Stadiis vero Herculeis octo: Isidorus *lib.* 15. *orig. cap.* 16. *singula*, inquit, *Stadia centum vigiuti quinque Passibus explicata*, *quorum octo millenos passus absolvunt*. Et Suidas V. Milion *Milliare* inquit, *Terræ est Mensura*, *nam decem Milliaria continent Stadia actoginta*.

Milliaria autem Romæ numerari incipiebant a Columna quadam ab Augusto Cæsare, cum esser Curator Viarum, in foro posita, ut scribit Dio *lib.* 54. Ea fuit ad Saturni ædem, ut scribunt Tacitus *lib.* 1. Histor. & Svetonius in Oth. *cap.* 6.; uec dissentir Plinius *lib.* 3. *cap.* 5., dum ait cum Columnam *statutam in capite Romani Fori*: siquidem Saturni ædes fuit ad Fori caput, ubi nuuc S. Adriani Templum, ut scribit Fauuus *lib.* 2. *cap.* 11. Antiquæ Urbis. Vocabatur autem hæc Columua Milliarium aureum, quod ex eo Metallo, ur censet Lipsius ad *lib.* 1. *Histor.* Taciti, & cousentit Plut. in Galba: *In forum*, inquir, *ibat ad eam partem*, *in qua stabat aurea Columella*, *ad quam omnes Italiæ viæ terminantur*. Memorarur hoc nomine Aurei milliarii a Tacito loc. cit., nbi de Othone loqueus: *Inde ad Milliarium aureum sub ædem Saturni pergit*: & Sveton. cap. 6. in Oth. *Sub æde Saturni ad milliarium aureum*.

Ab ea igitur Columna numerabantur *Milliaria* per Columellas, seu cippos ad singulos mille Passus erectos, cujus rei fuit inventor C. Gracchus, ut scribit Plutarchus in ejus vita: *Ad hæc*, inquit, *vias omues per milliaria dimensus Columnas lapideas signandi causa notavit*. Cujus moris, Romaua plaue magnificentia di-

digni, meminit etiam Strabo *lib. 7. Ex Apollonia*, inquit, *per Macedoniam via est Jamnia, quam per millia passuum dimensi sunt, lapideasque Columellas.* Et Romæ in ascensu Capitolii una ex his Columnis antiquæ basi imposita cernitur, in cujus fastigio, quæ res sane majestatem auget, ænea pila insistit: colligiturque ex Inscriptione, eam fuisse Notam primi ab Urbe Milliarii. Quæ res mirifice ad levandum viatorum tædium faciebat, quibus ex ignorantia termini longiora fiunt itinera; quasi illud finem minime habiturum sit, cujus terminus ignoratur, ut observar Arist. in Problem.; unde etiam evenit, ut breviores in regressu appareant, quam in accessu viæ. Fecisse id ad laboris levamentum canit Rutilius in Itiner.

Intervalla viæ fessis præstare videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Hinc autem ortum habuir, ut pro numero Milliariorum Scriptores passim lapidum merum usurpent: unde Sveton. *c.* 4. in Calig. *Ad vicesimum lapidem effudere sese.* Plinius lib. 36. *cap.* 15. *ab octavi lapidis diverticulo.*

Fuisse autem *Milliaria Romana*, multo quam nunc sunt, breviora, illud videtur convincere, quod antiquitus ad Pontem Centesimum, nunc *Ponte Centino*, Milliaria centum ab Urbe erant, unde & Centesimus appellatus; nunc autem non sunt nisi quinquaginta quinque: verum, ut notat Ricciolus, Romanus Pes modernus est aliquanto brevior antiquo, & consequenter Milliara quoque antiquis breviora: verum Millaria illa longiora non sunt juxta Mensuram Romani passus moderni, sed juxta eas Mensuras quibus utuntur in Piceno, & Umbria, quæ majora sunt cæteris.

Nobis autem Lucensibus facile admodum est, Milliariorum Romanorum veterum spatia capere: sicut etiam aliarum nationum antiquas Mensuras tenere comparatione Romanorum veterum, quippe eodem, quo Romani antiqui utimur milliario. Cujus rei illud apertissimum est Argumentum, quod Oppida quædam sita in via Cassia, quæ Romam per Senas, Lucamque usque Mutinam ducebat, adhuc antiquum nomen retinent a Columnis Milliariis desumta, secundum spatium, quo aberant a Colonia: sicuti Pons Auxeri impositus operis admirandi, qui nunc quoque dicitur *Ponte a Sesto*, quod nempe esser ad Sextum a Colonia Luca lapidem: & Pagus, qui appellatur *Valdottavo*, nempe quod situs ad octavum lapidem: Oppidumque quod vocent *Decimo*, quod nempe ad lapidem decimum erat constructum: quorum locorum distantia eadem nunc censetur esse, quæ erat apud Antiquos: nam sex, octo, ac decem milliaria nunc quoque ab Urbe Luca, ut prius, absunt ea oppida. Unde Milliare Lucensis Reipublicæ par est antiquo Romano, saltem quod attinet ad eam ditionis partem, in qua inter Auxerum, & præruptus montes aperitur via Cassia, ferro inter rupes, miro opere excisa: ac proinde illius spatii, quod nobis notum est, comparatione, Romani Milliarii antiqui, & aliorum ad illud relatorum magnitudinis, perfacile est speciem capere.

Milliare Græcum duplex fuit, Mediocre, & Magnum: utrumque tamen constitit Orgiis, seu Passibus mille sui generis. Milliare commune fuit majus Romano Passibus ducentis; habuit enim Romanos Passus 1200., Pedibus vero mille; nam 600. Pedibus Romanis constitir. Milliare vero Magnum, sive Olympicum, & Herculeum superavit Romanum Passibus Romanis 250.; Commune autem, seu Mediocre 50., atque utrumque habuir Stadia decem sui generis: quorum singula sexcentenis Pedibus sui pariter generis constabant, ur apertius in V. *Stadium.*

Milliare Alexandrinum, sive Ægyptium habuit Passus Romanos 5080., Pedes 5400.: ejusdem etiam Mensuræ fuit *Samium*, & *Byzantinum.*

Milliare Antiochenum, sive Syrum, habuit Pedes Romanos 6112., ac proinde majus fuit Milliari Romano Pedibus 212., Passibus vero $42\frac{2}{5}$.

Milliare Hebraicum duplex fuir, Majus, & Minus. Minus fuit cum Chibrath, de quo jam diximus. Majus, quod appellatur Parsach, fuit Stadiorum Hebraicorum 10., quorum singula habent Cubitos Hebraicos 400. Unde ipsum *Milliare* habebar Cubitos 4000., ac proinde quatuor Chibrath erat æquale. Continebat autem hoc Milliare majus Romanos Pedes 7875., Passus vero Geometricos 1575., ac propterea excedebar Milliare Romanum dimidia parte, ac Passibus 75. Videatur Ricciol. *lib.* 2. *cap.* 5. *Geograph.*

Orgya, Græca Mensura, cujus meminir Aristotel. 6. de Animal., & Xenophon. *lib.* 2. *Memor.* Orgya autem fuit Passus Græcorum, qui sex Pedibus constabar, ut diserte tradir Herodotus *lib.* 4., ubi ait, *Stadia tria millia, & sexcenta effi-*

efficiunt fexaginta Schœnos: centum justæ Orgyæ implent Stadium fen Plethrorum. Orgya sanata Pedibus feu. Fuit autem duplex, alia communis fex pedum communium, æqualis fex Romanis Pedibus: Alia Olympica, five Herculea, fex Pedibus Herculeis conftans, Romanis vero 6., Unciis 3.

Palmus Menfuræ notiffimæ genus, tam apud Rumanos, quam Græcos, Hebræofque a manu hominis dictæ. Fuit autem Palmus duplex Minor, Majorque.

Palmus Romanus Minor habuit quatuor Digitos in latitudine: nam, ut ait Pollux, *Palmus funt quatuor conjuncti arte Digiti*, quod etiam tradit Hefychius.

Palmus Romanus Major, quem Græci Spithamam, I-ali dicimus *Spanna*, fuit fpatium, quod complectitur manus extenfa ab extremo Pollicis ad extremum Auricularis: fuitque novem Unciarum Pedis Rumani, feu trium Quadrantium. Colligitur id aperte ex Vitruvio *lib.* 2. *cap.* 3. *Didorum fuiffe longum Sefquipede*: Didurum autem erat menfura duorum Palmorum; nam ut ait Plinius *lib.* 36. *cap.* 14. *Graci Doron Palmum vocabant*: unde oportuit Palmum fuiffe Semicubiti magnitudine, fen novem Unciarum, aut dodrantis Pedis.

Palmi item *Græcanici*, & *Hebraici* ejufdem rationis fuere proportione. Nam Palmus Minor Græcus mediocris habuit quatuor digitos ftaturæ mediocris: *Palmus* Major mediocris habuit novem partes Pedis ftaturæ mediocris: At *Palmus* Minor Herculens conftitit quatuor Digitis Herculeis: *Palmus* vero Major, feu *Spithama Herculea*, fuit extenfio manus Herculeæ a pollicis extremo ad extremum auricularis, cum eadem proportione ad *Palmum* & *Spithamam Romanam*, quam habent inter fe Pedes cum Pedibus, & Cubiti cum Cubitis; de quibus jam dictum.

Parafanga, Menfura Perfica, cujus meminit fæpe Xenophon in Pedia, & expeditione Cyri. Fuit autem incertum fpatium *Parafangæ*, ut ait Plinius lib. 6. cap. 26. *Inconftantiam*, inquit, *menfuræ diverfitas Autorum facit, cum Perfæ quoque Schœnos, & Parafangas alii alia menfura determinent*. Nos Herodotum fequemur, qui fic fcribit *lib.* 2. de Ægyptiis: *Etenim qui modicum terræ poffident metiuntur illam Orgiis: qui minus inopes terræ funt, metiuntur Stadiis: qui multum poffident, Parafangis: qui plurimum fane, Schœnis: conftant autem Parafangæ tricenis, Schœni fexaginta Stadiis*. Ex quibus conftat, cum Parafanga habuerit Stadia 30. fuiffe fpatium trium Milliarium Romanorum ac $\frac{6}{8}$.

Paffus, Geometricum intelligo, quo menfurantur Milliaria, fuit apud Romanos fpatium quinque Pedum Romanorum, ut omnes confentiunt. Et aperte colligitur ex Columella *lib.* 5. *cap.* 1., ubi ait: *Stadium deinde habet Paffus centum viginti quinque, id eft pedes fexcentos viginti quinque*; quod idem fcribit Plinius *lib.* 2. *cap.* 27. fi enim pedes 625. diftribuas, quinque cuilibet *Paffuum* contingent. Fuit ergo hic *Paffus* millefima pars Milliarii. Cur autem *Paffus* fit appellatus, quidam dicunt fic vocatum, quod id fpatium *Paffis*, id eft protentis brachiis, manibufque conficeretur, ut tradit Alciatus in *l. Mille paffus* ff. de fign. verb. Alii vero quod *Paffu*, hoc eft greffu hominis, duplicato conftet. De Græcorum *Paffu* jam dictum eft in V. *Orgya*.

Pes, de quo jam abunde dictum eft.

Pollex latitudo craffioris digiti: æqualis Unciæ Pedis Romani, ut dictum eft.

Plethrum, Menfura Græca, *habens centum Pedes, & eft fexta pars Stadii*, ut fcribit Suidas: cum autem Pedes Græcorum alii Mediocres fint, alii Olympici, five Herculei, uterque habebit 100. Pedes fui generis, eritque fexta pars Stadii fui etiam generis: ac proinde *Plethrum* mediocre æquale erit Pedibus Romanis 100. Herculeum vero 104. A *Plethro* fit Diplethron, hoc eft duplex *Plethrum*: quod habet fpatium duorum *Plethrorum*, five Herculeorum, five Communium.

Schœnus, quod funem ex junco fignificat, eft Menfura Græca, varia tamen: nam ut ait Strabo lib. 11. *Nos cum Nilum navigaremus, aliis, atque aliis menfuris utebamur, ita ut idem Schœnorum numerus alibi majorem, alibi minorem navigationem contineret*: quod etiam evenire hodie cernimus in Milliariis ob varietatem minoris, vel majoris Paffus, quo conftant. Duplicem *Schœnum* legimus, alium Minorem, quem Plinius *lib.* 7. *cap.* 10. ait *habuiffe Stadia triginta*: ac proinde ejufdem fpatii fuiffe cum Parafanga; alium vero Majorem Stadiorum fexaginta, ut colligitur ex Herodoto *lib.* 2.; nam cum fcribat *ab Heliopoli ad Thebas* intercedere fpatium *quatuor millium octingentorum, & fexaginta Stadiorum, hoc eft unius, & octoginta Schœnorum*, oportet fingulos *Schœnos* habuiffe Stadia fexaginta; etenim in numero 4860. numerus fexagefimus reperitur vicibus octoginta, & una. Fuit ergo hic Major *Schœnus* æqualis duobus Parafangis, Milliariis vero Romanis $7\frac{1}{4}$.

Stadium Menfurarum Græcarum celeberrima, fic dicta a verbo *Statio*, quia videlicet id fpatium Hercules uno fpiritu

tu cucurrerit, ibique tandem fteterit. Hoc igitur fpatium terræ, quod primo *Stadium* eft appellatum, fuit Pifis Græciæ Urbe apud Jovem Olympicum, quod fcribit Gellius *lib.* 1. *cap.* 1. Herculem pedibus fuis metarum, idque fuiffe longum Pedes fexcentos: ad cujus imitationem *Stadia* in aliis Græciæ terris, ut idem fcribit, inftituta fuere, Pedum quidem numero fexcentum, fed tamen aliquanto breviora: Hoc igitur *Stadium* ab autore dictum Herculeum, & a loco Olympicum, fuit octava pars Romani Milliaris: unde Plinius lib. 2. cap. 23. *Stadium centum viginti quinque noftros efficit Paffus, hoc eft Pedes* 625. Cum autem Miliare conftet Paffibus 1000., Stadium confequenter eft octava pars Milliaris, nam octies 125. efficiunt 1000. Sed in hac re non eft opus argumentis, cum aperte tradat Ifidor. lib. 15. Orig. cap. 16. *Singula Stadia centum viginti quinque Paffibus explicata*, quorum octo millenos Paffus abfolvunt: & Strabo lib. 7. *Computatis*, inquit, *per fingula Milliaria octo Stadiis*. At vero Milliare Græcum conftabat *Stadiis* decem, Pedibus vero Herculeis 6000.; Alexandrinum vero *Stadiis* 7. & med. ut fcribit Plutarchus in Gracch. *Milliare autem paulo minus eft quam octo Stadia*: & Hero Mechanicus in Ifagoge: *Milliare habet Stadia feptem cum dimidio*; quod item fcribit Suidas V. Stadium, & Photius in Bibliotheca, quos omnes de Alexandrino Milliari loqui convincit *Ricciol. l.* 2. *Geogr. c.* 4.

Cum autem, ut dictum eft, ex Gellio, alia quoque *Stadia* fuerint ad Herculei imitationem, aliquanto tamen breviora, illud pro comperto tenendum eft, quoties in Scriptoribus *Stadii* nomen occurrit, de Magno illo, & celeberrimo accipiendum effe; nifi peculiaris nora, vel Scriptoris contextus aliud fuadeat.

Omnia ergo *Stadia* apud Græcos Sexcentum fui generis Pedibus conftituntur: Olympicum vero idem fuit cum octava Milliaris Romani parte, habuitque Pedes Romanos 625.; Paffus vero Geometricos 125.

Stathmus, Menfura Græca, idem quod apud Latinos Statio, Stativa, & Caftra, quæ miliare inter unius diei fignificant. Unde idem eft apud Græcos duobus *Stathmis* aliquo pervenire, ac apud Latinos Scriptores duobus caftris. Colligitur hæc fignificatio ex Herodoto lib. 5. *Ubique funt Regii Stathmi, id eft manfiones, ac diverfiones, ac diverforia pulcherrima. Iter omne per loca culta, atque tutum: id nunquam intermiffum per Lydiam, ac Phrygiam viginti Stathmorum, hoc eft vicenorum caftrorum eft, Parafangæ nonaginta quatuor, & dimidiatus*. Ex quibus etiam *Stathmi* fpatium innotefcit; nam fi 20. *Stathmi* continent Parafangas 94. & med. ergo fingulari habent Parafangas quatuor, & infuper Stadia 21. & med. & aliquid amplius. Unde iter unius *Stathmi* erat inter Romanorum Milliarium fexdecim $\frac{7}{8}$, & paulo amplius. Idem fere militare iter apud Romanos: nam nifi urgeret accelerandi neceffitas, non temere ultra viginti milliaria progreffum. Videtur Lipfius *lib.* 5. *de Milit. Rom.*

Quæ cum ad Ponderum Menfurarumque qualemcumque cognitionem Juveni fufficere poffint, calamo imponentes modum, nos quoque, tot fpatiis excurfis, in Stathmo confiftimus.

Fig. I. *col.* LVIII

Fig. II. *col.* LXVIII

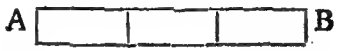

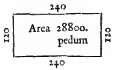
Fig. III. *col.* LXIX

Fig. IV. *col.* LXX

Fig. V. *col.* LXXV

JOH.

JOH. CASP. EISENSCHMIDII
DISQUISITIO
DE PONDERIBUS & MENSURIS
Veterum Romanorum, Græcorum, Hebræorum, nec non de valore Pecuniæ Veteris.

AD LECTOREM
PRÆFATIO.

Haud uni tantum incommodo se exponunt, qui argumentum nostro geminum cum cura pertractandum sibi sumunt. Ut enim nihil nunc dicam de ipsius instituti difficultate, qua tot eruditi Viri jam fuerunt elusi; sola aliorum judicia satis interdum iniqua, negotium facessere possunt. Sunt enim inter Viros doctos haud pauci, qui existimant, ejusmodi ἐγχειρήματα ad aurifices, zygostatas, fabros, aliaque sordidiora opificia pertinere, indignum censentes homines literas profitente, circinum cum decempeda, lancesque manibus versare; dum interim, quas ipsi moliuntur, disceptatiunculas, omni sæpius utilitate destitutas, ad cœlum usque extollunt, in sublimi aliqua sed fere inani meditatione tanquam in mustaceo laureolam quærentes. Sunt etiam alii ex eodem ordine viri, qui ex solo lucro actiones tum suas tum aliorum metientes, non sine acerbitate hæc spernunt, eosque maxime rident, qui non equæ ut ipsi, omnes ingenii nervos eo potius intendunt, ut rem suam augeant, sed suo etiam dispendio aliis prodesse malunt. His igitur similibusque præjudiciis si quis aures præbere velit, is facile ab omni cogitatione, de hisce suscipiendis, animum avertet. Ego, uti suis quemque moribus vivere, haud ægre fero, ita quoad hos ultimos, ut sordibus suis ad satietatem usque gaudeant, facile concedo, & satis habeo puncturas ipsorum quasi muscarum contemnere. Reliquis oppono plures haud minus doctos, longe tamen cordatiores Viros, & si hi sigillatim non sufficiunt, integra etiam Collegia a Magnis Regibus nostra ætate eum in finem instituta, ut artes scientiasque in publicum maxime profuturas ad summum culmen evehant: tantum vero abest, ut magnorum Virorum eruditioni deroget, manus operi, occasione sic ferente, admovisse, ut eo ipso potissimum se sentiant profecisse.

Quod vero attinet nostram, quam præ manibus habemus, lucubrationem, eam aliqua saltem complecti, quæ præstant insignem alicubi usum, nemo forsan inficiabitur, nisi cui plane fungus pro cerebro, pepo pro corde est. Habent enim hic quod agant Theologi,

gi, omnesque qui attentiori cura lectioni sacrarum paginarum incumbunt, ubi frequenter hæc talia occurrunt, quæ nisi rite intelligantur, crucem lectoribus figunt. In legibus quoque vetustis crebra fit mentio Librarum, Sestertiorum, Aureorum, Solidorum, similiumque, quorum neglecta cognitio solidam earum moratur interpretationem. Quidem jam dicam de Medicis, quibus adhuc curæ sunt veterum formæ remediorum? in quorum usu, nisi exacta habeatur ponderum atque mensurarum ratio, facile subnasci poterit error periculosus, in negotio ubi de vita agitur humana: extant sane adhuc Galeni super hac re querelæ, de quibus suo loco. Qui Philosophorum, Historicorum, Poetarum, imprimis Geographorum, Architectorum, quin & rei agrariæ Scriptorum monumenta evolvunt, magna hinc perfunduntur luce. Quinimo fatendum est, eo qui hac doctrina destituuntur, in meris hic errare tenebris: simili prorsus modo, ac si quis hodie sui loci pondera, mensuras, pecuniæque rationem vellet ignorare, nihiloque minus commerciis studere, & quid in foro agatur, curiose cognoscere averet, omnium risui propterea exponendus; Nam veteres auctores cum cura perlegens, quasi cum ipsis eodem loco eodemque tempore versari existimandus est.

Hæc satis causæ fuerunt, quare doctissimi quidam viri jam ante ducentos plus minus annos, post renata literarum bonarumque artium studia, totos sese huic operæ applicuerunt: hinc nata illustria *Barbarorum*, *Budæorum*, *Alciatorum*, *Agricolarum*, *Portiorum*, *Cenalium*, *Patorum*, reliquorum, nomina. Horum mox vestigia presserunt tanto numero alii, ut *Labbeus*, celebris Bibliothecarum scriptor, in solo eorum indice consignando, multis etiam omissis, integrum volumen compleverit. Quid ergo, inquies, Iliada post Homerum scribere, quidve spicas post largissimam aliorum messem legere opus est? imprimis, postquam *Eduardus Bernardus*, vir summæ eruditionis, libro suo de Ponderibus & Mensuris nuper edito, huic rei quasi coronidem imposuerit, cui nihil amplius addi possit. Sed enimvero sciendum est, sua quæque habere tempora, in quibus recentem ponant industriam. Saltem a nostra ætate remotioribus sæpius defuit occasio, sæpe etiam modus experimenta justo studio tentandi, quorum tamen nunc, in hodierno, quod experimentorum appellare possis, sæculo, copia abundat.

Accidit vero mihi, Geographiam paulo operosius nuper tractanti, ut in haud leves inciderem difficultates, ob incertam determinationem Milliaris Romani, Stadiique Græci, quibus scilicet veteres locorum distantias accurate solebant describere. Consulebam quidem probatiores hac de re auctores, eventu tamen minus felici, ob magnas in eis deprehensas discrepantias, quæ ad altiora tendenti præcidebant progressum. Constitui igitur, rem ab ovo, quod ajunt, aggredi; & primo quidem per pondera Romana, quæ e nummis præcipue argenteis & aureis propria experientia accurate, ut confido, deduxeram, Pes Romanus fuit stabilitus. Idem deinde fiebat per vasa ex antiquitate residua, nec non ex analogia ædificiorum vete-

rum,

rum, quibus tandem accedebant diſtantiæ quorundam locorum, recenter accuratiſſime dimenſæ, & cum iis quæ veteres ſcriptores annotata reliquerunt, collatæ. Adeo vero quæ ex diverſiſſimis fundamentis eruta erant, inter ſe convenerunt, etiam in minimis, ut omnem ſpem inde conceptam longe ſuperarent. Non itaque tantum menſuræ e ponderibus, ſed & pondera e menſuris ſuæ hauſerunt magnitudinis certitudinem. Minus tamen id mirari debemus, ſi cogitemus, quales quantique ſint fuerintque Viri, a quibus maxima pars obſervationum fuit profecta: ſufficit nominaſſe Illuſtr. *Dn. Caſſinum*, *Picardum*, *Auzout*, paucoſque alios, a quibus non niſi magna ſolidaque exſpectari poterant.

Dixi pro inveſtigando pondere Rom. vetere, veluti reliquarum menſurarum norma, me uſum fuiſſe nummis argenteis & aureis: quandoquidem autem magnus eorum numerus requirebatur, ut negotium rite ſuccederet, compellandi erant Viri quidam curioſi, a ſuppellectili nummaria inſigniter inſtructi, qui etiam magna cum benevolentiæ conteſtatione mihi obtulerunt, quicquid ad rem præſentem aliquo modo facere potuit; honoris itaque cauſa nominandi: nimirum *Dn. Johannes Fridericus Spoor*, Senator Reipublicæ noſtræ ſpectatiſſimus, cujus cimeliothecam inſtructiſſimam in remotis etiam oris celebrari videmus: *D. Johannes Philippus Boeclerus*, magni *Boecleri* filius, Reipublicæ Quæſtor, reique monetalis Curator integerrimus: *Dn. Auguſtus Krieg*, Chirurgus in ſua arte dexterrimus, reique nummariæ veteris æque ac novæ apprime gnarus. Aliquid etiam contulerunt propria ſcrinia, potiſſimum quod Græca attinet numiſmata. Memorandus mihi præterea eſt Vir Celeberrimus, *Dn. D. Henrion*, JC. Pariſienſis, Regiſque Linguæ Syriacæ Profeſſor, nec non Academiæ Regiæ Inſcriptionum & Numiſmatum Sodalis, qui non tantum hortatu ſuo, ſed & collatis ſubſidiis tum librariis tum nummariis, quicquid eſt hujus opuſculi, inſigniter promovit.

An vero hic aliquod a me factum ſit operæ pretium, alii judicabunt; id ſaltem aſſerere audeo, his noſtris rite perceptis, longe jucundiorem quin & utiliorem fore lectionem vaſtiorum voluminum, qualia ſunt *Budæi*, *Agricolæ*, *Hoſti*, ipſius etiam *Gronovii*, qui in multis hæſerat, præcipue circa denarii Rom. ad drachmam Atticam rationem, in reliquis vero plane eſt admirabilis.

De cetero rogatum volo Lectorem, ne ſiniſtre interpretetur, ſi forſan aliquid humani a me fuerit admiſſum; imprimis vero ne vitium ἀκριβολογίας mihi imputet, dum majora pondera, majoreſque menſuras in Tabulis noſtris per minutiſſima determinatas reperit: neque enim id mihi tribuo, ut ex. gr. Milliaris magnitudinem in milleſima unius pedis parte definire audeam; factum id fuit non aliam ob cauſam, quam ut analogia cum menſuris minoribus conſervaretur, præcipue vero, ubi menſuræ minores numero aliquo ſunt augendæ.

Tandem, cum in magna Scriptorum copia, haud dubie multa occurrant dicenda, quæ jam dicta ſunt prius, lubens ſuum cuique tribuo, ſi modo, quæ mea ſunt, mihi relinquantur.

Dum

DUM *opusculum hoc nostrum sub prelo sudaret, accepi Lutetia pondera variorum nummorum Rom. vetustissimorum, Assium nimirum ejusque partium, quæ Vir supra a me laudatus multa cum cura e diversis Musæis collegerat. Cum igitur opportunus se offerat locus, ea his exhibemus, additis paucis ex tenui nostro apparatu. Inservire hæc possunt ad uberiorem explicationem eorum, quæ dicta sunt a nobis.*

Transmissa quoque una fuerunt examina nonnullorum ponderum antiqu. Rom. quorum aliqua hic commemorare operæ pretium erit.

1. Libra, *figuræ sphæricæ compressæ, cum nota* I. *cujus pondus* Unc. *Paris.* 10. *Groff.* 2.
2. Selibra, *figuræ quadratæ, in cujus una parte* Γ † S. *in altera* SOL. XXXVI. *Unc. Parif.* 5. *Groff.* 2.
3. Exagium *Honorii, Groff.* 1. *Gran.* 6. *cum semisse.*
4. *Aliud* Exagium, *ejusdem cum priori ponderis, capita habens adversa Constantii & Constantis imberbia, non barbata, ut delineata sunt apud Molinet. Cabin. de S. Genevieße.*

Unciæ cum Groffis & Granis sunt Parisinæ.

Libra seu As cujus nota est I.			*Semis* cujus nota est S.			*Triens* cujus nota est oooo			*Quadrans* cujus nota est ooo			*Sextans* cujus nota est oo			*Uncia* cujus nota est o		
Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.
11	3	40	5	3	—	3	4	—	2	6	—	2	3	—	—	5	6
11	2	—	5	2	—	3	2	30	2	4	36	2	—	36	—	4	—
9	2	—	5	1	—	3	—	20	2	2	36	2	—	—	—	3	66
9	—	—	4	5	—	2	7	30	2	2	—	1	7	36	—	3	42
8	6	—	4	—	—	2	7	—	*Alius item*			1	6	—	—	3	27
8	6	—	1	1	42	2	6	36	2	1	7	1	3	—	—	3	7
8	5	—	—	5	33	2	3	36	2	—	—	—	7	36	—	3	4
8	3	—	—	5	13	1	5	—	1	7	36	*Alius item*					
8	1	—	—	4	10	1	4	—	1	3	—	—	7	32			
7	—	—	—	2	30	—	3	37	—	4	36	—	7	4			
6	7	—	—	2	15	—	3	—	—	3	50	—	7	—			
4	1	—	—	1	70	—	2	18	—	3	40	*Alius item*					
1	6	—							—	1	—	—	6	66			
1	4	7										—	6	36			
1	2	51	*Quadrussis*									—	6	15			
1	2	—	45	1	36							—	6	9			
1	1	36										—	5	47			
												—	1	36			
												—	1	3			
												—	—	50			

Quemadmodum vero hinc patet, vix aliquid subsidii ex his peti posse pro definiendis accurate ponderibus Romanis antiquis; ita certum inde sumitur argumentum, Asses olim haud semel & derepente, ut ex Plinii narratione concludi potest, e Libralibus factos fuisse Sextantarios, sed sensim & repetitis vicibus ad Unciales, tandemque ad Semunciales fuisse reductos.

Videmus porro quam parum fidendum sit ponderibus, quæ e vetustate superfunt, nisi forte fuerint majoris molis, decem nimirum aut amplius librarum; sic enim interstrimenta, quæ fere nunquam desunt, non ita evidenter sentiuntur, in reliquam eamque majorem massam dispersa, quod de ponderibus minutis affirmari non potest.

SECTIO PRIMA
DE
PONDERIBUS.

CAPUT PRIMUM.

De Ponderibus quibusdam hodiernis.

Pondera cultioribus veteris ævi populis usitata, primo consideranda veniunt. Quanta fuerint, haud commode tradi potest, nisi facta comparatione cum ponderibus hodiernis. De his igitur ante omnia est agendum.

Mutuam ponderum hodiernorum rationem cum cura investigaturo, necesse est, ut ad manus sint ectypi seu moduli metallici librales, vel selibrales, vel ad minimum unciales, ad prototypos, qui in bene constitutarum Rerumpublicarum archivis conservari solent, accurate exacti. Solenne enim est, ut pondera inter vulgus prostantia, ob metum intertrimenti, tantillo augeantur. Extat in hanc rem edictum Francisci I. Galliarum Regis, promulgatum A. 1540. sur le fait des monnoyes, estat & reglement des Officiers d'icelles. *Il est ordonné aux Changeurs, orfévres, & Joyauliers, qu'ils ayent bonnes & justes balances, sans aucun remede sur le foible, mais sur le fort remede, estant à sçavoir qu'un poids de 25. marcs, doit avoir jusques a un esterlin & demy de force, & des marcs en pile en la piece pesant 8. marcs, de remede de force jusques à trois felins: en la piece pesant un marc, de my felin, & en la piece pesant quatre onces, jusques à demiquare de felin, sans quelconque autre remede. Et si aucun Changeur, Orfévre, Joyaulier, ou autre soy entremettant de peser, est trouvé saisi d'autre poids, il sera confisqué & l'amandera envers nous.* Simile etiam alibi observatur. Sed hæc cautio non omnem tollit errandi occasionem; diversimoda enim pondera atteruntur, pro frequentiori vel rariori eorum usu. Testis est Mersennus de *Pond. pag.* 10. Semillardum Libripendem Parisiensem, spatio duorum annorum, marcam suam tribus granis imminutam repetisse: unde de reliquis ferri potest judicium.

Equidem hic nobis non est propositum, de ponderibus quorumcunque locorum differere, quod fere infinitum foret, sed de nostratibus præcipue, iisque quæ in nostra vicinia sunt recepta, aut saltem quod nonnulla circumstantias in universum adhiberi solent, ideoque præ reliquis sunt notiora. Sic Libra & Marca Parisina in omnibus Galliæ officinis monetariis est usitata; ipsumque pondus Coronarium, vulgo *Das Kronen-Gewicht*, quo auri quantitas in Germania definitur, eidem originem debet, desumptum scilicet a nummo aureo Gallicæ monetæ, quem Coronatum Solatum alii Scutum aureum vocant, vulgo *Escu d'or* Gallice, *Sonnenkron* Germanice. Similiter Marca Coloniensis per totam fere Germaniam in officinis monetariis, ponderandoque præterea argento infervit. Libra Norimbergensis utplurimum circa regimen tormentorum bellicorum, & in reliquo armamentariorum apparatu apud Germanos usurpatur.

Libram igitur Parisinam quod attinet, distinguitur ea in duas Se-libras, quas Marcas appellant; singulæ Marcæ sunt octo Unciarum; Uncia continet octo Grossos, *Gros*; Grossus complectitur tres Denarios, *Deniers*; singuli tandem Denarii viginti quatuor Grana: ut adeo in Uncia sint octo Grossi, viginti quatuor Denarii, quingenta septuaginta sex Grana. Præter hanc, alia quoque passim in usu est unciæ partitio in 20. Sterlinos, *Esterlins*; Sterlinus dividitur in 2. Obolos, *Mailles*; Obolus in 2. Felinos, *Felins*; Felinus in 7. Grana cum quinta unius parte. Conspectum horum ponderum, videsis in hoc schemate.

Li-

Libra ———	1.								
Marca ———	2.	1.							
Uncia ———	16.	8.	1.						
Groſſus ———	128.	64.	8.	1.					
Eſterlinus ———	320.	160.	20.	$2\frac{1}{2}$.	1.				
Denarius ———	384.	192.	24.	3.	$1\frac{1}{5}$.	1.			
Obolus, *Maille*	640.	320.	40.	5.	2.	$1\frac{1}{3}$.	1.		
Felinus ———	1280.	640.	80.	10.	4.	$3\frac{1}{3}$.	2.	1.	
Granum ———	9216.	4608.	576.	72.	$28\frac{4}{5}$.	24.	$14\frac{2}{5}$.	$7\frac{1}{5}$.	1.

Olim quoque Marcam in 24. Karatia diviſam fuiſſe, probatur a Dn. Bouteroue, *Recherch. curieuſ. des monnoyes de France, pag. 146.* e duobus nummis aureis rariſſimis, regnante Carolo VII. percuſſis, quorum alter eſt granorum 192., quæ vigeſimam quartam marcæ partem conficiunt, cum hac epigraphe; *De fin or fuis un droit Karat peſant*; alter eſt uncialis ſeu 576. granorum, quæ ſunt ter 192. grana, cum ſequenti epigraphe ſeu *legenda* quam vocant:

D'or fin ſuis, extrait de Ducats,
Et ſus fait peſant trois Karats.

Hodierno tamen tempore, ſi excipias gemarum ponderationes, karatium inter pondera locum non habet, ſed eo utuntur artifices ad iodicandum gradum puritatis in auro. Sic marca auri, ex qua cuduntur hodie Ludovicei aurei $36\frac{1}{4}$, continet auri puri karatia viginti duo, ita ut duo reliqua karatia, ſeu duodecima maſſæ portio ſit ex argento, vel ære, vel utroque. Sed ut calculus in hoc mixturæ negotio accuratius inſtituatur, dividitur porro karatium, apud Germanos ſaltem, in 12. grana; ſic marca auri, ex quo cudi ſolet Aureus, vulgo Ducatus appellatus ſeu Hungaricus, continet karatia 23. cum granis 8. vel 9. Auri marca, ex quo fiunt Aurei Rhenenſes, *Die Rheiniſche Gold-Gulden*, habet karatia 18. grana 6.; ſi vero grana 6. adhærentia abjiciantur, tale aurum vocatur noſtratibus, *Kronen-Gold*, ex quo monilia plerumque confici ſolent. Apud Hiſpanos tamen karatium diſtinguitur in 24. grana: in Gallia monetarii in diviſione ejuſdem karatii ad partes 32. progrediuntur. In argenti puritate ſeu qualicunque mixtura deſignanda, aliam rationem tenent exploratores: Marca enim dividitur in 12. Denarios (Gall. *Deniers*, Germ. *Pfenning*,) Denarius in 24. grana, qua ratione in marca idem utrinque granorum numerus, ſcil. 288. emergit. Sic marca argenti, ex qua cuduntur $8\frac{1}{12}$, Ludovicei argentei, continet 11. denarios argenti puri. Argentum nummorum 4. ſolidorum (*des pieces de 4. ſols*) eſt 10. denarior. eorumque 150. marca capit. Salvo tamen ubique *Remedio*, de quo mox dicetur. Vallenſes ſeu Unciales Germanici, *Die Reichſthaler*, habent 10. denar. 16. grana.

Libra Argentoratenſis vulgari ratione dividitur in 2. Selibras, 4. Quadrantes, *Vierling*, 8. Semi-quadrantes, *Halbe Vierling*. Eadem vero libra habet etiam 32. Semuncias, quas Lothones, *Loth*, appellant; unde ſelibræ obtingunt 16. lothones, quadranti 8., ſemiquadranti 4. Semuncia porro diſtinguitur in 4. Quartas, *Quintin* vel *Quintlein* vocant, nomine minus concinno: Quartam denique in partes 2. 4. 8. 16. 32. dividunt, ibique fere ſolent ſubſiſtere. Nos tamen in Tabulis noſtris, ad imitationem Pariſienſium, unciam hanc diſtinximus in 576. grana, quartæ igitur ſeu drachmæ 72. eorum debentur, ut nimirum comparationes cum ponderibus veterum accuratius inſtituerentur. In aſſignanda vera magnitudine hujus libræ, nullum non movimus lapidem. Primo offerebant ſe moduli ærei antiquiſſimi, diverſæ magnitudinis, in Turri juxta Ærarium publicum, vulgo *Pfenningsthurn*, inter alia cimelia aſſervati, in quorum una parte cælo pictum eſt ædificium turritum (*Vid. Fig.* XII.) cum epigraphe: ANNO DOMINI MCCXLIX. FORMATUM EST. Ex altera parte imago eſt Epiſcopi cum inſcriptione; HEINRICUS EPΩS. Fuit hic natus de Stahlecke, Epiſcopalem dignitatem nactus *Ann. Chr.* 1238., eique immortuus Anno 1260., ſic referente Regiovillano. Examine horum ponderum de-

debita circumspectione facto, compertum mihi fuit, libram integram æquivalere 15. unciis Paris. cum 2. grossis & 20. granis, seu granis Paris. 8804. Erit ideo uncia Argentoratensis granorum Paris. $550\frac{1}{4}$ unciæ Coloniensi ad amussim æqualis. In Curia monetaria Reipublicæ nostræ inter varia facomata, quorum potestatem mihi fecit Dn. Joh. Phil. Bœclerus, Reipublicæ Quæstor, reique monetalis Curator, occurrit quoddam *16.* librarum, cum inscriptione PFUNT GEWICHT MVXVIII. juncto rytbmo chronosticho: ex ductu tamen literarum facile patet, legendum potius esse MDXVIII. Eleganter admodum est fabrefactum, divisumque in partes continue dimidiatas usque ad drachmam. Loco prototypi sumi posse, omnino judico. Constat inde, libram Argentor. æquipollere 15. unciis Paris. cum 3. grossis & 14. granis, seu granis Paris. 8870. Hinc uncia Argentor. gran. Paris. $554\frac{3}{8}$. Aliud præterea ibidem reperitur priori paulo recentius, 4. librarum, ubi libra 4. granis auctior adeoque uncia gran. Paris. $554\frac{5}{8}$ existit. In officina etiam Libripendis ordinarii, *Bey dem Gevvichtfacher*, omnis generis pondera librata fuerunt, quæ cum prioribus fere conveniunt, nec nisi libra & selibra, pauculis granulis repertæ sunt fortiores. Fx quibus omnibus concludo, unciam Argentoratensem optimo jure sumi posse æqualem $554\frac{3}{8}$, vel si mavis rotundiore numero, $554\frac{1}{2}$ granis Parisiensibus. Verosimile autem omnino est, Status Germaniæ ad Rhenum sitos, olim inter se convenisse de certa & uniformi libra, ob commerciorum reique monetariæ oportunitatem, quemadmodum Status Alsatiæ inferioris sæculo decimo quinto de æquali amphora convenerant: postea vero nimia arcendi intertrimenti solicitudine factum esse, ut pondera paulatim augerentur, neglecto, saltem rarius consulto prototypo, donec tandem in eam quam diximus amplitudinem excreverunt; dum interim Colonienses suarum antiquitatum tenaciores, ea ad nostra tempora satta tecta conservarunt. Solidum hujus rei argumentum præbent Aurei Rhenenses antiqui ad Marcam Coloniensem omni tempore exacti. Præterea in hac opinione confirmor pondere metallico antiquissimo 4. librarum penes me asservato, quod forsan haud multo recentius est prototypis primo allegatis, per vetusto Civitatis nostræ sigillo, Genii alati figura, notatum, & eum iisdem prototypis quoad pondus mire conveniens. Tandem circa pondera Argentoratensia & hoc monendum est, Centumpondium seu Centenarium non præcise habere 100. libras, sed iis superpondii loco addi libras 4., qua ratione vix sensibiliter differt a Centenario Parisiensi, vulgo *Quintal.*

Marca seu selibra Coloniensis, quæ κατ᾽ ἐξοχὴν nostratibus Marcæ nomine venit, *Die Silber Marck*, proprio experimento est ad Parisinam in ratione 2201 ad 2304. Uncia igitur Coloniensis continet $550\frac{1}{4}$ grana Paris. Communiter Marca Coloniensis eodem plane modo in *16* Lothones seu Semuncias, reliquasque partes dividi solet, prout supra de selibra Argentoratensi fuit dictum. Alia tamen distinctionis in eadem ratio est apud monetarios. Uncia nimirum seu octava Marcæ pars dividitur in 19 Anglicos, Germ. *Englisch*, quorum 20 componunt unciam Troficam seu de Troy, quæ in Belgio tum Hispanico tum Fœderato in usu est. Singuli Anglici iterum in 32 momenta seu grana dispescuntur, Germ. *As* vel *Es*, quorum etiam semissis & quarta pars attenditur. Habet itaque uncia Coloniensis *6*08 talia momenta, sed uncia Trofica *6*40 eorundem: sicut videre licet apud Budelium *lib.* 1. *cap.* 13. *pag. 6*4. de Monetis & Re Nummar. qui cum fuerit monetarum præfectus in Archiepiscopatu Coloniensi, præ aliis meretur fidem: apud artifices etiam res in vulgus nota est. Et hæc Marca Coloniensis, ut in re nummaria per Germaniam universam adhibeatur, solenni decreto Ordinum Imperii fuit sancitum Ann. 1559. *Und dievveil alle Rheinische Gulden, so bissher gemuntzt, auff Cœlnisch Gevvicht geschlagen vvorden, so ist unser ernstlicher Will, Meinung und Befelch, dass auch hinfuro alle Gulden auff dasselbig Gevvicht gemuntzt vverden, darnach sich ein jeder, der ein ander Gevvicht hat, dervvegen zu richten und sein Rechnung darauff zu stellen.* A divisione Marcæ in *1*6 Lothones, oritur etiam modus vulgaris æstimandi mixturam argenti cum ære: Marca enim argenti purissimi dicitur 16 lothonum, *16 lothig*; idem vero cum octava æris parte mixtum, appellatur 14 lothonum, 14 *lothig*, (quale quidem olim apud nostrates fere erat argentum ex quo vasa artifices parabant, quod nunc ad 13 lothones est reductum) quia scilicet reliqui duo lothones non argenti sed æris sunt. Singuli lothones iterum in 18 grana distinguuntur: sic

Marca maſſæ argenteæ ex qua cuduntur Imperiales, *Die Reichſthaler*, continet 14 lothones, 4 grana argenti puri. Partitio Marcæ Colonienſis compendio talis eſt:

Marca —	1.					
Uncia —	8.	1.				
Semuncia —	16.	2.	1.			
Drachma —	64.	8.	4.	1.		
Anglicus —	152.	19.	$9\frac{1}{2}$.	$2\frac{5}{8}$.	1.	
Momentum	4864.	608.	304.	76.	32.	1.

Libræ Norimbergenſis ratio ad Pariſienſem eſt ut 4797. ad 4608. Hinc uncia Norimberg. granorum Pariſ. $599\frac{5}{8}$. Diſpeſci ſolet libra hæc, ut aliæ, in 32 Lothones ſeu Semuncias; hæc in 4 Quartas, *Quintlein* vocant; Quarta denique in 4 Denarios, *Pfenning*.

Dicendum eſt quoque aliquid de Libra Medica, quæ officinis Pharmaceuticis in uſu eſſe ſolet. Hæc, quia eſt 12 unciarum, perſuadere ſibi nonnulli ſunt conati, parem eam eſſe cum Romana vetere, ſed falſi ſunt, ut ex ſequentibus patebit. Præterea libra Medica, quæ tum in noſtratium tum reliquis Germaniæ myropoliis adhibetur, longe recedit ab ea quæ in Gallia Hiſpaniaque eſt recepta. Teſtatur enim Fernelius *lib. 4. cap. 6.* Meth. med. item Savotus, Medicus Regius, *Diſcours ſur les medailles antiques*, part. 3. cap. 37. pag. 287. unciam Medicam in Gallia eſſe 480. granor. Pariſ. Dubius tamen diu hæſi, an talia grana cum granis libræ civilis conveniant, & annon potius oriantur a diviſione ſcrupuli apud Medicos conſueta in 20 grana; ſic enim numerus prædictus granorum in uncia producitur. Certior demum factus ſum per amicos Pariſienſes, unciam Pharmacopæorum Pariſienſium omnino eſſe æqualem unciæ civili ſeu monetariæ, ea tamen ratione, ut juxta ordinariam Medicorum partitionem, duodecim ejuſmodi unciæ libram conſtituant, ipſa vero uncia in 8 drachmas, hæc in 3 ſcrupulos, ſcrupulus in 20 grana diſtinguatur. Eandem unciæ Medicæ Pariſienſis cum civili convenientiam concludere licet ex Dn. Boizardo, *Traitè des Monoyes* pag. 259. In Hiſpania uncia Medica minor fuit uncia vulgari, hujus parte decima ſexta, teſtibus Mariana & Covarruvia, adeoque per ea quæ l. c. habet Savotus, $502\frac{1}{2}$ gran. Pariſ. ſed noſtro calculo $506\frac{1}{4}$. Verum quia Hiſpani erant parſuaſi, vulgarem ſuam unciam per obſervata Villalpandi eſſe eandem cum Romana vetere, reduxerunt pondera Medica ad normam ponderis vulgaris, uti teſtatur Lud. Alcaſar. *pag.* 5. At vero uncia Medica noſtratium, qualem a Norimbergenſibus omnia Germaniæ Pharmacopolia accipere in more poſitum habent, eſt 562 gran. Pariſ. Qua vero autoritate, quove tempore hæc ita fuerint inſtituta, difficile eſt explicatu. Uncia Veneta totidem præciſe habet grana Pariſ. unde probabile fit, ſimul cum mercibus, pharmacis potiſſimum in peregrino ſolo natis, quæ a ſolis Venetis olim Germani petebant, ipſorum pondera fuiſſe traducta. Albertus Quadrocchus, Medicus Venetus, peculiari Diſſertatione Venetiis Ann. 1617. edita, probare conatus eſt, pondera Veneta reſpondere iis quibus ætate Galeni uſa eſt antiquitas; ſed fruſtra: uncia enim Veneta duobus fere ſcrupulis Romanam antiquam ſuperat.

Ex modo dictis patet, libram Argentoratenſem eſſe ad Colonienſem in ratione 4435 ad 4402: Argentoratenſem ad Norimbergenſem ut 4435 ad 4797: denique Colonienſem ad Norimbergenſem ut 4402 ad 4797.

Atque hæ ponderum enumeratorum comparationes propria obſervatione expenſæ, pro ſpecimine nobis propoſito ſufficiant. Pondus Pariſinum & Norimbergenſe e propriis ſingula locis petita adhibui, Colonienſe vero, quale in Curia monetaria Reipublicæ noſtræ inde jam a remotis temporibus aſſervatur. Longe plures ab autoribus allegatæ inveniuntur, quas quilibet, cui volupe eſt, ſuo loco examini ulteriori ſubjiciet. Delibabimus pauca, ſub aliorum tamen fide. Primo ſe ſiſtit libra Anglica, eam ſaltem ob rationem, quod Johan. Gravius, Vir eruditus & diligens, multa alia ad eandem exegit. Duplex apud Anglos libra in uſu eſt, altera *de Troy* dicta, altera *Avoir du poit* vel *de Havre*, ut nonnullis eam appellare placet: prior, qua gemmæ, aurum, argentum, ſericum, aliæque res pretii expenduntur, eſt 12 unciarum, quarum ad Pariſinam eſt ratio ut 480 ad $472\frac{1}{2}$, habetque adeo grana Pariſ. $585\frac{1}{7}$. Merſennus eam ſtatuit Pariſina graviorem 10 granis. Dividitur in 8 Drachmas, 24 Scrupulos, 480 Grana. Altera Anglorum libra, *Avoir du pois* dicta, pro rebus craſſis & caducis, in 16

Un-

Uncias distinguitur, harumque singulæ in 8 Drachmas, 24 Scrupulos; habentque se ad Parisinam ut 12169 ad 13125, unde 534 grana Paris. singulis obtingunt, tot præcise quot sunt in uncia Romana hodierna ex observatione Gravii: sed Dn. Anzout ex suis observatis eandem Romanam statuit granor. Paris. 533. Ex eodem Gravio sequentia pondera deducuntur, referente Bernardo, *lib. de Mens. & Pond. ant.* pag. 134.

	Gran. Paris.
Uncia Veneta	$562\frac{1}{2}$.
Neapolitana	503.
Florentina & Pisana	537.
Senensis	526.
Genuensis	494.
Gaditana	$540\frac{1}{2}$.

Conveoit ergo uncia Gaditana cum Hispanica monetaria, quod ex Aureo Hispanico, *Demie Pistole*, patet; horum 68 cuduntur e singulis octonis unciis Hispanicis, teste Villalpando, *tom.* III. *pag.* 416. Mariana. *pag.* 150, 151. Sed Ludovicei aurei, *Demi Louis d'or*, ejusdem gravitatis, $72\frac{1}{2}$ æquantur octonis unciis Paris. Hinc uncia Hispanica ad Paris. ut 136 ad 145; illa igitur est gran. Paris. $540\frac{1}{4}$. Libra Hispanica sedecim unciarum est, Marca seu Marcus (sic enim Hispani plerique scribunt) unciarum octo. Centumpondium, vulgo *Quintal*, centum habet libras: ejus quadrans, *Arroba*, 25 constat libris. Uncia continet 16 *Adarames*. Sed aurifices Hispani Marcam dividunt in 50 *Castellanos*, Castellanum in 8 *Tomines*, Tominem in 12 Grana. Argenti autem marcam dividunt in uncias 8. unciam in totidem octavas, octavam in 75 grana; sic marca argenti aurique eundem granorum numerum sortitur. Et hæc quidem ex Mariana de Pond. & Mens. *pag.* 67.

De uncia Trosica seu *de Troy*, qualis in Belgio tum Hispanico tum αὐτονόμως circa rem monetariam in usu est, testatur Budelius *loc. cit.* per experimentum fuisse deprehensum Coloniæ, coram Legatis Ordinum Brabantiæ, eandem ad Coloniensem esse ut 20. ad 19. Habet itaque grana Paris. $579\frac{1}{5}$. Sed ex observatione Mersenoi 577: fluctuat ergo certitudo rei intra grana Paris. duo. Puto tamen standum esse iis, quæ comperta fuisse in actu quodam solenni narrantur a Dn. Boizardo de Monet. *pagin.* 259. marcam monetariam Belgicam excedere Parisiensem granis 24: unciæ itaque Belgicæ monetariæ obveniunt grana Paris. 579.

Aurum in Germania appenditur pondere quod Coronarium vocant, sumto vocabulo ab Aureo Coronato Solato, qui Gallicæ monetæ species est. Per edicta Regia singulis auri marcis respondere debent $72\frac{1}{2}$ Coronati, erunt ergo singuli $63\frac{81}{145}$. gran. Paris. seu $63\frac{1}{2}$ fere. Sed in ponderibus auri vulgatis fractio negligi solet, habent enim tantum 63 grana. Usu receptum est in Germania, ut marcæ Coloniensi attribuantur $69\frac{1}{2}$ Coronati, adeoque uni Coronato obveniunt grana seu momenta Colon. 70. proxime, seu drachma Colon. minus momentis 6, id est $63\frac{1}{3}$. gran. Paris.

Accidit sæpius, ut auri pretiosioris pondus, nummorum inprimis valoris incogniti, in *Ducatis* exhibeatur, *in dem Ducaten Gewicht*. Sciendum ergo est, per leges Imperii constitutum esse, ut 67 *Ducati* marcæ Coloniensi æquiponderent: singulis igitur competunt $72\frac{3}{5}$ momenta Trosica, seu drachma Coloniensis minus $3\frac{2}{5}$ momentis; sed juxta pondus Parisinum grana $65\frac{2}{3}$ fere, quorum tamen loco pondera auri Vulgata non nisi 65 habent. Causa hujus discrepantiæ hæc est. Quoniam impossibile est operis monetariis, exactissimum pondus (de mixturis metallorum idem intelligendum est) juxta præscriptum legis observare, quod Pedem vocant, ex. gr. *sur le Pied de* $36\frac{1}{4}$ *Louis d'or au Marc*, *Auff dem Fuss von 67 Ducaten auff die Marck*; idcirco indulgentia Magistratus & tolerabili conniventia, intra spem veniæ, ipsis concessum est, determinato granorum numero in singulas marcas, a rigore legis deficere; quod artifices, ipsæque publicæ constitutiones *Remedium*, *le Remede*, *das Remedium*, appellant. Sic in mixtura, Remedium Ludoviceorum aureorum est quarta pars karatii, sumique possunt sine læsione legis, loco 22 karatiorum, karatia $21\frac{3}{4}$. Remedium Ludoviceorum argenteorum est duorum granorum, licetque adeo sumere, loco 11 denariorum, denarios 10, grana 22. At in pondere,

Remedium Ludoviceorum aureorum eſt duorum ſelinorum ſeu granorum $14\frac{2}{3}$, Ludoviceorum argenteorum, duodecima unius nummi pars, ſeu gran. 43. proxime, in ſingulas marcas. Præterea nummorum continua de manu in manum verſatione ſemper aliquid ipſis de pondere decedit, maximeque intereſt, ne nummi præter ſolitum graviores fiant, ſtatim quippe malitioſorum manus ſentirent, in alios uſus conflandi.

Gemmæ, præſertim Adamantes, peculiare ſibi ponderis genus vindicant, *Karatia* ſcilicet, quorum quodlibet in 4. Grana ſubdividitur. Facto periculo didici, una uncia Colonienſi comprehendi $142\frac{1}{3}$ ejuſmodi *karatia*, ſed uncia Pariſina 149., vel accuratius $148\frac{15}{16}$ eorundem; adeoque quam proxime ſingula $3\frac{6}{7}$ grana Pariſina æquant. Sic inter Adamantes totius orbis facile maximus, cujus poſſeſſor eſt Rex Indorum ſub magni Mogolis nomine notus, pendet $279\frac{9}{16}$ karatia, *teſte Tavernerio, qui eum vidit* & delineavit. Is vero, quem Sereniſſimus Princeps Hetruriæ inter cimelia primi ordinis ſervat, pondus habet $139\frac{1}{2}$. Karatiorum, auctore eodem Tavernetio. In ſchemate tamen hujus adamantis, quod Florentiæ in arce Principis curioſis peregrinatoribus communicari ſolet, karatia tantum 138. eidem adſcribuntur.

C A P U T II.

De Ponderibus veterum Romanorum.

Apud Romanos veteres ex ponderibus maxime in uſu erat Libra, quæ etiam Pondo vocabatur, unde Dupondium, Centumpondium. Libra hæc inſtar Aſſis, ſolenni apud Romanos more, in duodecim uncias dividebatur, præprimis cum As, qua nummus, libralis initio fuerit, unde Voluſius Mætianus, *Ponderis eadem diviſio quæ æris, nam in quas partes As dividitur, in has & Libra diſpenditur*. Hanc partitionem, per ſe ſatis vulgatam, denuo per compendium hic ſiſtere placet:

As	$\frac{12}{12}$	Unciæ	12
Deunx	$\frac{11}{12}$		11
Dextans	$\frac{5}{6}$		10
Dodrans	$\frac{3}{4}$		9
Bes	$\frac{2}{3}$		8
Septunx	$\frac{7}{12}$		7
Semis	$\frac{1}{2}$		6
Quincunx	$\frac{5}{12}$		5
Triens	$\frac{1}{3}$		4
Quadrans	$\frac{1}{4}$		3
Sextans	$\frac{1}{6}$		2
Seſcuncia	$\frac{1}{8}$		$1\frac{1}{2}$
Uncia	$\frac{1}{12}$		1

Unciæ partes ſunt:

Semuncia	pars Unciæ	$\frac{1}{2}$	& pars Aſſis	$\frac{1}{24}$
Duella		$\frac{1}{3}$		$\frac{1}{36}$
Sicilicus		$\frac{1}{4}$		$\frac{1}{48}$
Sextula		$\frac{1}{6}$		$\frac{1}{72}$
Scripulum		$\frac{1}{24}$		$\frac{1}{288}$

Nummi etiam argentei, Denarii puta & Victoriati, interdum loco ponderis ſumebantur, ut patet ex Celſo, Scribonio Largo, Plinio, aliiſque.

Præter enumeratas ponderum ſpecies apud vetuſtos rerum Romanarum ſcriptores nihil occurrit. Poſtquam vero ipſis arctior cum Græcis intercederet conſuetudo, horum quoque pondera Romanis fuere permiſta. Inprimis vero a Galeni tempore Drachmæ uſus apud Romanos, Medicos inprimis, invaluit: cumque vetus eſſet traditio, Drachmam Atticam pondere Denario Romano æquivalere, hic autem tum temporis octavæ unciæ parti æquiponderaret, factum eſt, ut non tantum uni unciæ octo drachmæ adſcriberentur, ſed & æquales drachmæ Atticæ crederentur. Adeo firmas hæc opinio egit radices, ut vel hodierno die vix quiſquam aliud ſibi perſuaderi patiatur. Suo tamen loco patebit, quam invalido nitatur fundamine.

Videndum nunc, quanta fuerit uncia Ro-

Romana antiqua, instituta comparatione cum pondere aliquo moderno, quod præ ceteris sit notius, usuque receptius, quale quidem Parisinum existit, quod jam a plurimis eruditis ad hanc rem fuit adhibitum. Variis autem mediis usi sunt viri docti, uno alteroque abhinc elapso sæculo, quibus pondera antiqua restituerent, quæ ad quinque capita possunt reduci: Suntque

I. Fructus, nuclei, semina, grana, vegetabilium; ex. gr. nuces, semina siliquæ dulcis, lentes, speltæ, hordeum, triticum, lupini.

II. Pondera ex antiquitate residua, lapidea, ærea, ferrea.

III. Pes Romanus antiquus.

IV. Variæ mensuræ Romanæ, metallicæ, marmoreæ, iidem ex ævo vetusto restantes, quales sunt Amphora, Modius, Congius, Sextarius &c.

V. Numismata Romana, aurea, argentea, ærea.

Percurramus singula. Primo quidem quod attinet vegetabilium species, natum inde est Grani nomen inter pondera hodierna, quo minus non datur. Tanta vero est granorum in singulis speciebus differentia qua pondus, pro diversitate regionum, agrorum, annorum, ut vix quicquam effatu dignum eorum ope determinari possit, tædeatque ideo plura de iisdem proferre. Unicum tamen de granis siliquæ dulcis non est omittendum; videri ea saltem præ reliquis ad hoc negotium aptiora, quod inter se appareant satis æqualia, prætereaque in paucioribus regionibus proveniant, ex quibus ad nos portantur adhuc hodie, unde & olim in Græciam & Italiam, adeoque in ipsis non tam metuenda est, quæ in aliis, a regionibus orta differentia. De his ita Fannius:

> *Semina seu alii siliquis latitantia curvis*
> *Attribuunt scripulo:*

& mox

> *Scripla tria drachmam faciunt, quo pondere doctis*
> *Argenti facilis signatur nummus Athenis.*

Patet hinc drachmæ Atticæ adscripta fuisse hujusmodi grana octodecim, quod etiam nos docet Cleopatra, Dioscorides, alii. Facto sæpius experimento, mihi constat, horum granorum bene siccatorum octodecim, æquiponderare granis Paris. 87. interdum 88. quod a tribus scripulis Romanis seu octava unciæ parte multum, a drachma vero Attica parum abest, ut ex sequentibus patebit. Statuendum tamen in universum videtur, his talibus nihil solidi superstrui posse, nisi accedant alia certiora.

Multo saltem certiori indagine hæc venari liceret ex vetustis lapidibus ponderalibus, quorum teste Luca Pæto l. 5. adhuc maxima copia diversarum magnitudinum a libris centum usque ad selibras, trientes, & quadrantes Romæ conspicitur; modo ipsis in tanta antiquitate, continuo attritu vel vi externa, nihil decesserit, illis inprimis, qui uno vel pluribus ferreis annulis aut ansis, in superiori parte plumbo ferruminatis, suspendebantur. Libra certe Romana, quam Pætus inde deduxit, notabiliter minor est ea, quam alia indubiæ fidei experimenta commonstrant. Illustris quoque Peireskius expertus est per pondera antiqua, libram Romanam modo paulo plus decem unc. Paris. modo paulo minus continere, teste Gassendo in ejus Vita: cum tamen certum sit, ad undecim uncias Paris. eam propius accedere. In Gruteri opere, quo Inscriptiones antiquas complexus est, pag. 221. multa referuntur pondera antiqua, marmorea & ærea, ad libram Romanam hujus temporis, Anno scil. 1561. examinata. Duo ex iis prima & integriora, decem librarum, inventa sunt æqualia libris Rom. hod. 9. cum unciis 8. Unde deducitur uncia Rom. antiqua gran. Paris. 516. fere.

Quod si exacta Pedis Romani longitudo nobis innotesceret, neque libra Romana nos lateret. Id enim singulare habent mensuræ & pondera Romana, ut accuratam inter se servent symmetriam: Amphora enim, alias Quadrantal dicta, cubus erat, cujus singula latera pedem æquabant, & aqua plena (quam ejusdem cum vino gravitatis esse veteres crediderunt, teste Dioscoride, Fannio, aliisque) octuaginta libras pendebat. Hujus cubi pars octava erat Congius, pars vero quadragesima octava, Sextarius; tresque præterea Modii eandem amphoram complebant. Experimentum non esset admodum difficile, sed obstat pedis hujus qua longitudinem, incerta determinatio: minimum autem a vero pede discrimen, sat magni in definiendo pondere est momenti; præstatque adeo, ex ponderibus longitudinem pedis indagare, quam vicissim. Ut nihil dicamus de aquarum diversitate, earumque diversa gravitate, prout vel hyeme vel æstate appenduntur.

Majori certitudine adhibentur mensuræ e Romana antiquitate superstites, modo constet, eas non pertinuisse ad usum alicujus provinciæ, cui diversa fuere a Ro-

Romanis pondera & mensuræ, qualis haud dubie est Congius æreus, qui servatur Lutetiæ in Bibliotheca Abbatiæ S. Genovefæ, majoris, quam Romanus ferre possit, amplitudinis. Celeberrimus est Congius æreus, qui Romæ inter rariora Serenissimæ Familiæ Principum Farnesiorum monstratur, (nisi una cum pretiosissimo numismatum thesauro Parmam ante annos haud adeo multos sit translatus.) Typus ejus exhibetur a Villalpando, in Urb. ac Templi Hierosol. Apparatu *Tom.* III. *pag.* 501. Speciosa superbit inscriptione, magnam ipsi auctoritatem conciliante:

IMP. CAESARE
VESPAS. VI. COS.
T. CAES. AVG. F. IIII.
MENSVRAE
EXACTAE IN
CAPITOLIO
P. X.

Ultimas duas literas pondo decem significare, extra controversiam est, & ea propter congium indicare, qui est octava amphoræ pars. Insigne hoc est omnino ex antiquitate monumentum, dignumque habitum, in quo industriam suam exercerent complures viri celeberrimi, successu tamen diverso. Luc. Pætus, qui primum ejus examen tentavit pondere, invenit eum capere aquæ libras Romanas hodiernas novem cum unciis sex & semisse, seu uncias $114\frac{1}{2}$. Subducto calculo apparet, unciæ Romanæ veteri per hanc Pæti observationem competere grana Parif. 509. Sed litem Pæto intendit Villalpandus, eam maxime ob causam, quod stateram, quæ fallax est admodum, loco bilancis adhibuerit, ceteraque haud recte curarit. Ipse vero Villalpandus Apparat. *Tom.* III. *pag.* 351. refert multis verbis, se in præsentia Illustrissimi Odoardi, Cardinalis Farnesii, aliorumque doctissimorum virorum, eundem congium bilance examinasse, aquamque limpidissimam eo contentam, fuisse librarum, Romæ nunc usualium, decem præcise; adeoque libram Romanam veterem parem plane fuisse hodiernæ. Testatur hoc idem P. Christoph. Griembergerus, eidem experimento assistens, apud *Ricciol. Geogr. lib.* 2. *cap.* 2. Hanc tamen Villalpandi observationem plurium errorem incusat Savotus, *Discours sur les medall. antiqu. part.* 3. *ch.* 32. & 38. sumpta maxime occasione a vitiosa bilance. Parum igitur subsidii ex hac parte sperari poterat, nisi Dn. Auzout, vir doctissimus, & in experimentis faciendis probe exercitatus, suam etiam operam hic locasset. Expertus is est, aquam fontanam *di Trevi*, quam congius ceperat, esse librarum Parif. 6. cum unciis 12. grossis 7., & granis 48.; sive unciarum Parif. 109., minus granis 24., adeoque granor. Parif. 62760. Unciæ itaque Romanæ veteri competunt grana Parif. 523. Haudquaquam dubito, quin hæc omnia summa diligentia a Dn. Auzout fuerint peracta, adeoque duabus antecedentibus a Pæto & Villalpando factis observationibus longe sint anteponenda. Aquarum tamen natura novum suggerit dubium: aqua enim fluvialis & pluvialis levior est aliquantum fontana, prætereaque omnes liquores a frigore condensari, a calore vero dilatari certum est, unde tempore hyberno aquæ centesima quadragesima sui parte ponderosiores reperiuntur quam æstate. Confer. *Commentar. Acad. Scient. Reg. Ann.* 1699. *pag.* 48. Quod si ergo ponamus experimentum Dn. Auzout factum fuisse hyemali tempore, primum vero congii examen olim institutum, tempore æstivo, sequeretur, differentiam quatuor granorum inde in unciam ex observatione Dn. Auzout inventam redundare, quibus scilicet gravior redderetur vera. Dispiciendum etiam esset, annon idem congius a longævitate sit exesus; cavitates enim in parietibus internis inde exortæ justo majus redderent ipsius volumen, rimas certe eum egisse ex Villalpando constat, qui eas cera rubra obturare necesse habuit. Utut sit patere hinc existimandum est magnitudinem unciæ Romanæ, si non omnibus numeris absolutam, saltem a vera parum aberrantem.

Confugiendum est tandem ad ultimum præsidium, sacramque veluti anchoram, Numismata nimirum veterum Romanorum. Vetustissimorum typos nobis dedit Dn. Bouteroue, Regum temporibus cusorum vel fusorum, usque ad Quadrussem; ex quibus se comperisse dicit, unciam tunc temporis eandem exstitisse cum hodierna Parisina, sed expulsi Regibus, reductam fuisse eam in formam, quæ ad finem usque Imperii Romani duravit, ita ut libra Romana par fuerit decem unciis Parif. cum semisse. Quicquid sit, nos hic maxime soliciti sumus de libra Romana, unciaque, qualis florentissimis Romæ rebus in usu fuit. Nummi quidem ærei non unam passi sunt mutationem, teste Plinio & Festo: qui enim librales primo erant, semunciales tandem fiebant. Sed neque hoc obstat, quominus vera unciæ Romanæ magnitudo inde elici possit, si quidem debita fuisset adhibi-

ta

ta exactitudo, in assignando legali, quod singulis nummis æreis debebatur, pondere. Priorum Imperatorum tempore, ultra Antoninos, quatuor potissimum species cudebantur ex ære; Quadrantes, Asses, Duppondiarii & Sestertii. *Plinius lib.* 34. *cap.* 11. de ære, materia nummorum, sequentia habet: *Summa gloria æris nunc in Marianum conversa, quod & Cordubense dicitur. Hoc a Liviano Cadmiam maxime sorbet, & Aurichalci bonitatem imitatur in sestertiis dupondiariisque, Cyprio suo assibus contentis.* Ex immensa farragine nummorum æreorum veterum, qui hodie supersunt, indiesque e terra parietinisque effodiuntur, contemplabimur eos maxime qui sub primis Imperatoribus ad Severum usque cusi sunt, intra hos enim terminos rei monetariæ sua constitit integritas, quæ mox in pejus ruere cœpit. Quatuor nunc eorum, ratione magnitudinis, constituuntur classes; minimorum, ex ære potissimum Cyprio, pondus est a gran. Paris. 50. usque ad 64. Nullum igitur dubium est, quin ea nummi species sit, quæ Quadrantum nomine olim fuit nota. Qui magnitudinis sunt mediocris, seu formæ mediæ, ex ære Cyprio ut plurimum constant, Asses haud dubie e testimonio Plinii, quorum pondus a gran. Paris. 220. ad 260. excurrere deprehenditur, semunciæ igitur proxime æquales. Sed & permulti ejusdem fere magnitudinis reperiuntur ex Aurichalco seu ære flavo, pondere 300. grana Paris. interdum superantes; hos si quis pro Dupondiariis Plinii accipere velit, ei non refragabor; certum enim est, Aurichalcum olim tanta cura elaboratum longe pluris æstimatum fuisse ære crudo, quod vel ex ipsa Plinii expressione conjicere licet: secus hodie se res habet; æs enim Cadmia tinctum, ob magnam hujus mineralis copiam absorptam, minori aliquantum pretio venire solet. Si hæc mihi concedantur, facile jam concludere possumus, nummos formæ majoris ex Aurichalco tantum non omnes, pro ipsis Sestertiis veterum esse habendos, quorum tam frequens in veterum scriptis fit mentio, sed frequentior adhuc extitit usus; horum pondus unciam quandoque attingit, aliquando etiam superat: omnes Senatus auctoritate fuerunt cusi, quod literæ S. C. Senatus consulti nota satis indicant. Sed hoc charactere plerumque carent nummi maximi moduli, quos *Medalgiones* nunc vocant, quorum adeo fabricandorum potestas apud solos Principes stetit; pecuniæ ordinariæ loco eos haud fuisse, raritas ipsorum & artificium singulare ostendit, pro missilibus igitur in populum spargendis, strenisque potius, vel etiam ornamentis signorum militarium eos adhibitos, verosimile omnino videtur. E singulis jam horum nummorum speciebus elicienda esset unciæ Romanæ magnitudo, sed in universum, tanta reperitur variatio ponderis, intra sescunciæ quidem amplitudinem, ut vix granorum numerum excogitare liceat, cui non aliquando nummus æquiponderet. Nihil quicquam igitur solidi huic experimento superstrui poterit. Duplex hujus rei mihi videtur causa: diversitas ponderum in provinciis variis, quibus jus cudendæ monetæ competebat; inprimis vero metalli vilitas, ob quam in accurata nummorum dispensatione, tempus terere, inutile judicabant.

Longe aliter se habent nummi argentei, de quorum mutatione, si quæ vetustioribus temporibus facta fuit, nihil attinet hic dicere: de iis enim solum tractare animus est, qui florente Republica cusi sunt, usque ad excessum Augusti, & qui communiter sub Consularium nomine noti sunt, saltem si nomen alicujus familiæ in ipsis signatum reperiatur. De iis Corn. Celsus, de re Medica *lib.* 5. *cap.* 17. *Sciri volo in uncia pondus Denariorum septem esse.* Plinius item *l.* 33. *cap.* 9. *Justum esse*, scribens, LXXXIV. (denarios) *e libris signari.* Quod eodem recidit, septenarius enim in duodenarium numerum ductus, 84. producit. Idem Plinius *loc. cit.* addit, *alios e pondere subtraxisse:* suum videlicet ævum respiciens. Nemo autem hodie est ex illis, qui pondera denariorum tantillum tractarunt, quibus compertum non sit, ab excessu Augusti, sub Tiberio, Cajo, Claudio, nummos hos paulatim fuisse diminutos, adeo quidem, ut sub Nerone numerus eorundem ad octonarium in uncia fuerit redactus, quem sequentes Imperatores ad Pupienum usque atque Balbinum retinuerunt: sub his enim ex argento æri mixto nummi cudi cœperunt pondere insigniter aucti, ut nonnulli 90 granor. Paris. inveniantur, quæ sextulæ Rom. fere æquantur; continuatum hoc fuit ad tempora usque Gallieni & Postumi, post quos res nummaria plane concidisse apparet. Septimius Severus primus ex Imperatoribus pessimam argenti mixturam cum plumbo, loco argenti probi, quale antea fuerat, substituit, pondus tamen retinere studuit. E prioribus duobus denariorum generibus ut veram unciæ antiquæ magnitudinem expiscarer, id inprimis egi, ut rejectis adulterinis & subæratis, qui ærei vel etiam ferrei tenuissima pellicula argentea super-

in-

inducta satis copiose offeruntur, (Gallis vocantur *medailles fourrées*) istos solum seligerem, qui integerrimi viderentur, nec ullum detrimentum ab attritu, lima, cultello aut erosione passi sunt, asperi olim vocabantur, hodie apud Venetos *ruspi*. Sed inter hos ipsos nonnulli, quanquam rarius, inveniuntur, qui multum a reliquorum pondere deficiunt, haud dubie ob particulas quasdam minutas a vehementiori percussione dispersas, cujus rei vestigia etiam interdum apparent: rejecti ergo & hi sunt. Appenso selectissimorum hujusmodi nummorum sat magno cumulo, sæpius diversoque modo, & instituta per ipsorum numerum divisione totius ponderis, constanter reperi, Consularibus singulis convenire paulum ultra grana Paris. 74, sed 65 grana satis præcise illis qui a principatu Neronis ad Septimii Severi tempora usque cusi sunt. Per rationem etiam horum numerorum, quæ proxime est ut 8 ad 7, firmatur amplius justum singulorum pondus. Posito itaque alteram speciem continere grana 65, per earum rationem legitimam priori competunt grana Paris. $74\frac{1}{7}$: sed horum septeni constituunt unciam, reliquorum vero octoni; habet itaque uncia Romana antiqua, grana Paris. 520, integra autem libra 12 unciarum, eorundem granorum 6240, seu uncias Paris. 10, grossos 6, & grana 48, id est uncias Paris. $10\frac{5}{6}$. Eundem granorum Paris. numerem in uncia Rom. ant. deprehendi, quoties 7 denarios Consulares, vel 8 Imperatorios, nimirum Neroniani generis, sigillatim appendi; raro enim unum alterumve granulum vel abundabat, vel deficiebat.

De aureis Romanorum nummis hæc habet Plinius lib. 33. cap. 3. *Aureus nummus post annum LXII. percussus est quam argenteus, &c. Postbæc placuit X. XL. signari ex auri libris, paulatimque Principes imminuere pondus: minutissime Nero ad XLV.* Nonnulli, ut Snellius, hic legere malunt XLVIII. contra omnium MSS. fidem, uti testatur Harduinus in notis ad hunc locum. Fateor, mihi ex istis qui ante Tiberium percussi sunt, nullos fuisse ad manus, qui satis integri essent, ut ex eorum pondere unciam antiquam deducerem. Testatur quidem Dn. Bouteroue, duos Julii se appendisse integerrimos, granor. Paris. 152. ipseque talem, sed detritum inveni gran. 151. ex quo tamen nihil deducere audeo, sicut nec ex Tiberii nummis, quos inveni gran. Paris. 147, integros quidem, sed de quorum pondere legitimo nobis non constat. Superest igitur ut confugiamus ad nummos sequentium Imperatorum. Dn. Bouteroue, plurimis ex musæo Dn. Seguini appensis, comperit a temporibus Neronis usque ad Septimium Severum ejusque filios, nihil in ipsorum pondere fuisse mutatum, quod invenit a granis Paris. 133 ad grana usque 138. Notat tamen ut singulare aliquid, aureum Didii Juliani, alterumque Manliæ Scantillæ, non nisi grana 125 habuisse. Ego eandem experientiam cepi circa magnum nummorum aureorum numerum, quos ex parte amici suppeditarunt, inveni vero, omnes fere, qui singularem præ se ferebant integritatem, plus 136 grania continere, sed & facta diligentiori inspectione, oculo etiam armato, omnes ita læsos reperi, ut in ponderosissimo metallo facile unum alterumque granum ipsis decessisse potuerit. Unus est penes me Neronis nummus, in quo nihil quicquam læsionis investigare potui, granor. 138, cum quarta unius parte, de quo tamen asseverare vix audeo, nihil plane eum per attritum perdidisse: simile quid in Othonis & Hadriani nummis elegantissimis expertus sum. Unde eadem unciæ antiquæ magnitudo quam proxime, ut supra, determinatur; numeratis enim 45 aureis in singulas libras, singulis obveniunt grana Paris. $148\frac{2}{3}$. Ex pondere nummorum Didii Juliani & Manliæ Scantillæ sequitur, quinquaginta ex singulis auri libris fuisse percussos. Alium præterea aureum Postumi rarissimum & integerrimum ex apparatu Dn. Kriegii appendi granor. 104, in cujus aversa facie victoria cum inscriptione, QVINQVENNALES POSTVMI AVG. ex quo facile est concludere, sexaginta singulis auri libris respondere: solenne enim fuit antiquitus, numerum hunc fere rotundum efficere, quemadmodum ex Plinii loco supra allegato manifestum est. A Constantini Magni ævo usque ad Justiniani tempora & ultra, Solidi aurei septuaginta duo cudebantur ex auri libra, adeoque seni ex uncia. Sunt tamen, qui perperam eorundem octuaginta quatuor in libram numerant, quos erudite redarguit Gronovius de Sest. *lib. 4. cap.* 13. qui omnino hic est consulendus. Conveniunt igitur tali solido grana Paris. $86\frac{2}{3}$. Sed appensi plures, a Constantinis usque ad Honorium, optimæ notæ, nonnisi grana 84, rarius 85 & paulo ultra exhibebant. Est præterea apud Dn. Bouteroue *pagin.* 130. figura Exagii ærei, forma quadrata,

ta, quod ab una facie habet imaginem & nomen Honorii, ab altera vero monetæ typum cum epigraphe, EXAGIVM SOLIDI. Pondusculum hoc habet grana Parif. 83. ipse tamen Dn. Bonterone fatetur, aliquid ipsi per ætatem decessisse. Simile Exagium exhibet quoque Molinetus, Cabin. de la Biblioth. de S. Genevieve *pag.* 65. sed non addito ejus pondere. An vero hoc solidorum aureorum pondus aliquid per ætatem perdiderit, aut ab initio resectum fuerit de legitimo pondere pro lucro Principis & resarciendis sumtibus, aut demum libra ipsa decreverit, difficile est afferere.

Ratum interim maneat, magnitudinem unciæ Romanæ veteris per denarios argenteos inventam & per meliorem partem aureorum nummorum comprobatam, nimirum 520 granor. Parif. esse veræ proximam. Et licet congius Farnesianus eam tribus granis augere videatur, aliud tamen nostræ magnitudini propius apparebit, si non aqua fontana sed fluvialis adhibeatur, ut nihil dicam de rationibus supra allatis circa erosionem. Quin potius exiguus hic dissensus experimenta circa præfatum congium, vetustosque lapides ponderales facta, amplius confirmat: quemadmodum enim istius voluminí per internam erosionem aliquid accedere potuit, ita his facile fuit per externam læsionem aliquid deperdere. Nostra itaque determinatio 520 gran. Parif. inter grana 523 & 516, qualium uncia Romana ex istis reperta fuit, media fere, adeoque securior incedit. Neque nos movent quæ alii de hac uncia statuunt. Villalpandus eam tredecim granis auget, Savotus & Bouteroue eandem sedecim granis minuunt. Propius accedit Dn. le Blanc, dum octo tantum granis eam minorem ponit; in historico enim tractatu de monetis Gallicis *pag.* 3. 12 uncias Romana libra contentas unciis Parif. $10\frac{2}{3}$ æquales statuit, unde uncia Romana gran. Parif. 512. Singulos scilicet sua deceperunt experimenta haud satis expensa.

Tentavit quoque denariorum pondus Eduard. Bernardus. Imperatorios, puta Neronianos, deprehendit habere grana argentaria Angliæ 53, quæ exæquant Parisina $64\frac{3}{5}$, sed Consulares $61.\ 61\frac{1}{2}\ 62.$ id est grana Parif. $74\frac{2}{3}\ 75.\ 75\frac{1}{2}$. Unde deducitur uncia Rom. antiqua gran. Parif. 517. 520. 525. 528. In eam vero sententiam ipse inclinat, unciam Rom. antiquam eandem fuisse cum Rom. hodierna, nimirum gran. Parif. 534. quod tamen pondus nec argentei nec aurei nummi sustinent. Singularis etiam est in eo, quod Vespasiano Imp. attribuit libram a Romana vetere diversam; seductus enim potissimum Pæti observatione circa congium Farnesianum facta, unciæ Vespasianicæ adscribit gran. Parif. 508. Sed majorem hic fidem meretur diligentia Clarissimi Auzour, cujus experientiam a Pæti longe distantem supra allegavimus. Aliud etiam persuadet ipsa congii Farnesiani inscriptio ad mensuram Capitolinam provocans.

C A P U T III.

De Ponderibus veterum Græcorum.

INter pondera Græca, fama atque usu maxime præcellunt Attica, quorum præcipuæ species; Talentum, Mina, Drachma, Obolus. Determinabimus primo Drachmam; hac enim cognita, nec reliqua nos latebunt. Comparatur communiter Denario Romano veteri, quorum 7 in uncia & 84 in libra continentur. Plinius *lib.* 21. *cap. ult. Drachma*, inquit, *Attica* (*fere enim Attica observatione medici utuntur*) *denarii argentei habet pondus*. Eodem Plinio teste, *lib.* 35. *c.* 11. *Talentum Atticum* (6000 drachmarum) X. $\overline{VI}$ (id est denarium sex millibus) *taxat M. Varro*. Festus similiter Atticum talentum definit sex millibus denarium. Celsus ad Natalem, epistola præfixa operi Marcelli Empyrici: *Græci medici pondera medicamentorum ad drachmas redigunt: quæ quia ad denarium conveniunt*, (84 *enim in libram incurrunt*) *pro nota Græcæ drachmæ notam denarii posui*, & *ad ejus pondus drachmas redegi*. Scribonius Largus ad Callistum: *Erit nota denarii unius pro Græca drachma: æque enim in libra denarii* 84 *apud nos*, *quot drachmæ apud Græcos incurrunt*. Præterea, scriptores Romani tantum non omnes, pro drachma constanter reddunt denarium; vicissim autores Græci pro denario substituunt drachmam. Oscitavit itaque Livius, quando *lib.* 34. tot aliis historiæ suæ locis adversus inquit: *Argenti signati octoginta millia fuere Atticorum*, *Tetradrachma vocant*, *trium fere denariorum in singulis est pondus*. Quicquid vero sit de populari olim sententia circa denarii cum drachma convenientiam, lubens quidem fateor, in commerciis & permutationibus, alterum pro altero promiscue fuisse sumtum, non minus ac hodie Scutati argentei Gallici, Patagones Hispanici, Vallenses Germanici atque

Leones Belgici, sub eodem invicem pretio offeruntur, licet gravitate aliisque minus conveniant: quod tamen pondus attinet, accurate & præcise non fuit idem, factumque hinc, ut in quibusdam casibus jam olim operæ pretium videretur, exactiorem ponderis Attici cum pondere Romano comparationem instituere. Hujus rei luculentum nobis exhibet exemplum Livius *lib.* 8. ubi agitur de conditionibus pacis a Popul. Rom. Antiocho impositis: *Argenti probi Attica talenta duodecim millia dato, intra duodecim annos, pensionibus æquis. Talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat.* Scilicet intererat Reipublicæ, ut ratio talenti ad pondera Romana exquireretur majori opera, quam vulgari æstimatione fiebat: alias enim facile detrimentum passura, sed & injustum fuisset, ab hoste pacato plus quam promissum erat, exigere. Computatione facta, palam fit, talento Attico, quod est sex millium drachmarum, quoad pondus competere denarios 6720: vel minam Atticam, quæ est centum drachmarum, æqualem esse pondere 112 denariis, seu unciis 16, quod etiam testatur, sub aliena tamen *fide*, *Galenus lib.* 1. *cap.* 15. de Comp. med. per gen. item *lib.* 5. *cap.* 3. Præterea autor libelli de mens. & pond. Galeno vulgariter adscripti, Cleopatra item de mundic. & Dioscorides, vel inter medias contradictiones, 16 uncias minæ Medicæ seu Atticæ attribuunt. Similiter hinc patet, in libra Romana vetere contineri drachmas Atticas 75, unde iterum manifesta fit eorum ratio, qui libræ totidem drachmas adscribunt: Fannius sequentia habet.

> *Hæc magno Latio libra est, gentique togatæ.*
> *Attica nam minor est. Ter quinque hanc denique drachmis,*
> *Et ter vicenis tradunt explerier unam.*

Priscianus etiam, lib. de fig. & nom. numer. *Libra*, inquit, *vel mina Attica, drachmæ septuaginta quinque. Libra vel Mina Graja, drachmæ nonaginta sex.* Uterque tamen auctor aliquid monstri alere mihi videtur. Haud dubie in veterum scriptis invenerant, libram, scil. Rom. drachmis Atticis 75. æqualem esse; cui ex propriis hypothesibus attribuerunt paulo ante drachmas 96. Aliud itaque haud agere potuerunt, quam fingere libram a Romana diversam, Atticam nimirum. Quis vero unquam inaudivit de libra Atticis usitata, saltem ante Romanorum in Græcos imperium? Per libram igitur Atticam non alia hic intelligenda est quam Romana in drachmis Atticis aliove pondere Attico expressæ. Nugæ sunt quæ Priscianus docet de distinctione inter minam Atticam & Grajam: de priori enim, non de alia sermo est.

Quod si ergo denarius Consularis statuatur gran. Paris. $74\frac{1}{7}$, competent drachmæ Atticæ gran. $83\frac{1}{5}$. At vero non sine admiratione totidem præcise grana pro drachma invenio in statere seu nummo tetradrachmo Attico antiquissimo æque ac integerrimo, quem possideo, in quo ne minimum quidem intertrimenti vestigium deprehendere licet. Noctuas appellant, quod ab una parte alitis hujus figura exstat cum ramo olivæ & literis ΑΘΕ, ab altero vero caput galeatum Minervæ, quæ Γλαυκῶπις Homero dicitur, non ob cæsios tantum sed magnos tetrosque oculos, quod in nostro maxime observare jucundum est (Vid. Fig. I.) unde & alibi eadem Minerva *αἰὲ ὑπορῶσα δριμύ*, id est, *semper intuens torve*, vocatur. Pendet hic nummus grana Paris. 333., cujus quarta pars $83\frac{1}{4}$. Permulta quidem alia Graciæ numismata appendi, quæ aliquot granis erant leviora, sed manifesta quoque defectus indicia aderant, detrita nimirum, perforata, derasa apparebant. Alexandri Magni nummi drachmales fere superabant 80. grana. Ejusdem tetradrachma erant gran. 322. 318, 314. Noctuæ seu Attica tetradrachma gran. 318. 315. 314. 309. Stateres aurei seu didrachma Alex. M. gr. 158. Ex his autem solum graviores seligendi sunt, non enim ex ævo auctos sed imminutos potius fuisse verosimile est. Mersennus de Mens. & Pond. p. 26. aliquot producit numismata Romana & Græca a se adpensa, in quibus noctua Attica gran. $310\frac{1}{2}$. Alexander M. gr. 324. Savotus item pag. 230. noctuæ mentionem facit gran. 315. sed perperam eam pro pentadrachmo sumit, ut scil. drachma proveniat 63. gran. qualem quidem eam, sed falso, statuit. Clarissimus Bernardus invenit drachmarum Atticarum perfectiores gran. Angl. 67. quæ faciunt Paris. $81\frac{1}{3}$ aureos Daricos, aureos item Philippi, Alexandri M. aliorumque Macedonum, gr. Angl. 134. seu Paris. $163\frac{1}{3}$ stateres sive tetradrachma Attica maxima sed rariora gr. Angl. 268. Paris. $326\frac{2}{3}$. Provoco hic por-

ro

ro ad omnes, qui vel tales nummos possideut, vel saltem quibus ad nummophylacia instructiora liberior patat accessns, ut pondus eorum lance examinaudi occasionem uon omittant, Atticorum inprimis, ne quis diversitatem ponderum Græcotum, pro ratione locorum, cansetur. Hac enim sola rationa certitudo rei coustat. Tetradrachma hæc Attica de cetern satis sunt obvia, minimeque inter rariora numarauda: hoc nnum tamen addam, tria fere eorum ratione ætatis (quam ex artificio, singularibusque typi circumstantiis quadautenus hariolati licet,) reperiri genera: antiquissima, quale uostrum ast supra allegatum, a Solonis æiata certo hand longe recedens: his successernnt itidem simpliciota, in quibus tamen tnm cultus reliquus tum facies Minervæ præter ordinaria nihil habet, (*Vid. Fig.* II. III.) uisi quod noctua formæ quadratæ, ut in priori, sit inclusa; sed & hæc Phidiæ aliorumque clarissimorum artificum tempora antecessisse, ex arte mecum judicabunt, qui præstantissimas vetnstorum Græcorum adhuc dum superstites scalpturas curioso oculo contemplati suut: tertiorum typus est paulo operosior & elegantinr, noctua enim vascnlo insistit, signataque circumstant ut plurimum uomina Prætorum. Postremorum nummorum ætatem conjicio ex quodam, quem possideo, (*Vid.Fig.*IV.) in quo nomen Themistoclis aute duo alia occurrit; & ne quis putet, diversum hic intelligi ab eo qui Parsas prœlio navali ud Salaminam vicerat, trophæum quoqua navale adjunctum est. Tandam & hoc notari meretur, tetradrachma argentea reliquorum Græcorum tantum non omnia, llateres etiam aureos didrachmos, ad pondus Atticum olim fuisse exacta, multos etiam ex simplicibus drachmis, at vero ex didrachmis argenteis perpauca.

Ceterum, probe quidem video, omnes in universum, qui scripserunt de ponderibus Romanis & Græcis, mihi stare adversos, dum Galenum, Fannium, Priscianum, aliosque secuti, octo drachmas Atticas nnciæ Romanæ inesse putant; eos tamen non mnror, præcipue cum simul videam, quam egregie in tortuosis & perplexis veterum ænigmatibus solvendis, Andabatarum modo depugnant; dum quæstionem hanc mere Grammaticam faciunt, nec aliquid statuendum censent, nisi ex aliquo scriptorum veterum probari possit: quod bene quidem se habet, modo id in tanto eorum dissensu liceret. Erit tamen operæ pretium, tricarum atque errorum fontem aperire. Denarium argenteum vetustiorem, qnem Consularem nunc vocant, populari quadam ratione drachmæ Atticæ fnisse æquiparatum, supra ostensnm est: sed snb finam principatus Claudii, aut saltem circa initia Neronis, octava priorum parte, qui tunc cudebantur, fuerunt minuti, ut jam in superioribus indicatum est, ita ut octoni fierent ax uucia, quam antea non nisi septem complebant. Medium tenebant, incerta tamen ratione, qni sub Tiberio & Cajo, quin & sub initia Clandii prodibant. Dubium hoc videtur nonnullis scriptoribus, quod nulla constitutio vel edictum Cæsarum hac de re exstat; vide Grouovium da Sestert. l. 3. c. 5. sed parata est responsio, Imperatores in more habuisse, non sibi sed aliis leges publicas præscribete: quin potius subdole & elam sibi hanc imminuendi nummi licentiam sumebaut, (cujus rei memorabile exemplum exhibet Dn. Boizardus, da Monet. pag. 299.) nt pote quę non ab omnibus fuit animadversa, neque enim amplius pecunia adpendebatur, sed numerabatur. Sufficit nobis hac de te experientiam indubiam testari: ut nihil dicam de iis, quę supra da imminutione nummi aurei ęque ac argentei ex Plinio allegavimus, & quę huic omnino pertinent. Itaqua cum denarii gravitatis diversę assent, & nihilo secius promiscua eorum cnm drachma crederatnr ęquipollentia, fieri saue aliter haud potuit, quam ut magnę inde orirentur turbę. Hinc frequentes Galeni aliorumque Medicorum querelę, quotias antecedentium formas remediorum referebant. Unicum Galeni locum allegare satis arit lib. 3. cap. 3. de med. compos. sec. gen. *Etenim Heras recte faciens omnium pharmacorum pondus in denarios redegit. Crito autem ampelitidem terram, bitumen, argenti spumam, non pro denariorum pondere scripsit, sed duas singulorum minas injiciendas censuit.* (Heras pro dimidiata compositione hujus medicamenti, nimirum emplastri Icesii, singulorum denarios centum posuit) *Ac ab his dissentiunt, qui de ponderibus & mensuris scripserunt, quantum videlicet minæ pondus cuistat: nonnulli enim sedecim unciarum esse dicunt, quidam viginti, alii etiam distinctionem faciunt, Alexandrinam ponentes XX. uncias pondere, alias sedecim, atque hoc quidem levius est. Verum ex his qui minam in denarios redigunt, alii centum, alii plurium denariorum esse confirmant: quin & unciam plerique septem denarios & semissem valere malunt, alii septem dumtaxat, reliqui octo. Hæc cum ita se habeant, quod denariorum minam a Cri-*

tone positam æstimare oporteat, invenire operosum est. Hos tamen nodos a Galeno nexos, solvere facillime poterit qui a nobis allata probe perpenderit. Maximopere autem miror, Galenum alios potius scriptores in comparandis ponderibus Roman. & Græc. consulere, quam suis & manibus oculisque credere maluisse. Sed enim vero commune hoc habet cum plerisque virorum doctorum, qui sola eruditione sibi placentes, satius ducunt cum antiquis scriptoribus latebrosas semitas sentesque pererrare, quam regiam planamque viam per experimenta patentem sequi: quasi hæc pertineant ad solos nummularios & monetales atque aurifices, qui decolorator collybo manus habent. Confer. Gronov. de Sest. l. 2. c. 6. circa fin. item lib. 3. c. 3.

Ne vero quis existimet, minam sedecim unciis æqualem a Galeno allegatam, diversam esse ab Attica, repeti debet testimonium Plinii supra memoratum, Medicor fere Attica observatione fuisse usos: ipseque Gronoviur *lib.* 3. *cap.* 3. hanc ponit regulam, quotiescunque alia talento vel minæ finitio apud scriptoret antiquos deest, pro Attico esse accipiendum. Locus Livii *cum experimentis nostris mire* conveniens, a multis quidem varie vexatorum, sed interdum satis ridicule, certe frustra.

Maneat itaque & hic nobis ratum, drachmam Atticam fuisse æqualem granis Paris. $83\frac{1}{5}$, adeoque sensibiliter majorem non solum octava sed etiam septima parte unciæ Romanæ antiquæ. Neque vel Galeni, Fannii, Prisciani, Dioscoridis, Cleopatræ, aliorumque omnium recentiorum auctoritas, vel etiam usur ad hodiernum usque diem receptur, statuendi octo drachmas in uncia, nos moveat. Quin potius asserere ausim, per monumenta ex antiquitate residua non minur in potestate nostra esse comparationem hanc instituere, quam olim tempore scriptorum modo allegatorum, qui ex sola perversa ratiocinatione, nulla suffulti experientia, fœde & falsi fuerunt & fefellerunt.

Mina Attica, Mνᾶ, centum fuit drachmarum, unanimi scriptorum consensu. Plinius *lib.* 21. cap. ult. *Mna*, inquit, *quam nostri Minam vocant, pendet drachmas Atticas centum*. Fannius:

> *Accipe præterea patrio quam nomine Graii*
> *Mνᾶ vocitant, nostrique Minam dixere priores.*
> *Centum hæ sunt drachmæ.*

Concinunt Pollux, Suidas, reliqui, loco non uno.

Tallentum Atticum, Τάλαντον, sexaginta fuit minarum, seu sex millium drachmarum, iisdem ut supra testibus. Fanniur iterum:

> *Cecropium superest post hæc docuisse talentum:*
> *Sexaginta minas, seu vis, seu millia drachmas.*
> *Quod summum doctis perhibetur pondus Athenis.*

Priscianus *loc. cit.* ex eo, quod Livius talenti meminerit LXXX. librarum, Seneca vero statuat idem 24. Sestertia, duo finxit talenta, magnum alterum, 8000. & amplius denariorum, alterum parvum, 6000. denariorum. Sed talenti parvi nomen omnibus antiquis est ignotum nec usquam apparet, uti testatum facit J. Fr. Gronovius, vir eruditissimus, vastæque lectionis, de *Sest. lib.* 3. *cap.* 3. Magni quidem mentio fit apud Plautum in Curcul. & Mostell. Tertium etiam in Phorm. *Act.* 3. *sc.* 3. Virgilius præterea ejusdem meminit *lib.* 9. *Æneid.*

> *Et tripodas geminos, auri duo magna talenta.*

Puto tamen, si hinc duo talentorum genera fingere velimus, idem esse ac si ex eo, quod dicitur elephas magnus; concludere debeamus, duo esse elephantorum genera, pusillum alterum, alterum magnum. Negari interim non debet, pusilla admodum exstitisse talentorum quædam genera, Homericum videlicet, Siculum, &c. Sed hæc Prisciano nihil patrocinantur, nummi enim non pondera fuerunt.

Drachmæ Atticæ sexta pars dicebatur Obolur, Oβολός. Plinius *lib.* 21. *cap.* 43. *Eademque*, (Drachma Attica) inquit, *sex obolos pondere efficis*. Eadem habet Pollux *lib.* 8. *&* 9. Frustra esset, alia allegare testimonia, cum nullus auctorum veterum contradicat.

Χαλκοῦς, Æreolus, sexta pars erat Oboli. Suidas ex Diodoro: Oβολὸς παρ' Ἀθηναίοις ἕξ ἐστι χαλκῶν, *Obolus apud Athenienses sex est æreolorum*. Pliniur *loc. cit.* obolo 10. chalcos tribuit. Juxta Cleopatram & Pollucem *lib.* 9. chalci octo obolo obveniunt. Sed secundum Dioscoridem non nisi tres. Adeo omnia sunt incerta, præprimis cum pondera & monetæ diversi metalli sed cognominer, interdum soleant inter se confundi.

Septem præterea Λεπτὰ Suidas chalco

PONDERA ATTICA ET ROMANA INTER SE COMPARATA.

Centumpondium Rom.	1.															
Talentum Atticum.	$1\frac{1}{4}$.	1.														
Mina Attica.	75.	60.	1.													
Libra Romana.	100.	80.	$1\frac{1}{3}$.	1.												
Uncia Romana.	1200.	960.	16.	12.	1.											
Tetradrachmum Att.	1875.	1500.	25.	$18\frac{3}{4}$.	$1\frac{9}{16}$.	1.										
Semuncia Rom.	2400.	1920.	32.	24.	2.	$1\frac{7}{25}$.	1.									
Stater aureus Attic.	3750.	3000.	50.	$37\frac{1}{2}$.	$3\frac{1}{8}$.	2.	$1\frac{9}{16}$.	1.								
Aureus Consul. Rom.	4000.	3200.	$53\frac{1}{3}$.	40.	$3\frac{1}{3}$	$2\frac{2}{15}$.	$1\frac{2}{3}$.	$1\frac{1}{15}$.	1.							
Aureus Imperat. Rom.	4500.	3600.	60.	45.	$3\frac{3}{4}$.	$2\frac{2}{5}$.	$1\frac{7}{8}$.	$1\frac{1}{5}$.	$1\frac{1}{8}$.	1.						
Sextula Rom. Exagium.	7200.	5760.	96.	72.	6.	$3\frac{21}{25}$.	3.	$1\frac{23}{25}$.	$1\frac{4}{5}$.	$1\frac{3}{5}$.	1.					
Drachma Attica.	7500.	6000.	100.	75.	$6\frac{1}{4}$.	4	$3\frac{1}{8}$.	2.	$1\frac{7}{8}$.	$1\frac{2}{3}$.	$1\frac{1}{24}$.	1.				
Denarius Consul. Rom.	8400.	6720.	112.	84.	7.	$4\frac{12}{25}$.	$3\frac{1}{2}$.	$2\frac{6}{25}$.	$2\frac{1}{10}$.	$1\frac{13}{15}$.	$1\frac{1}{6}$.	$1\frac{3}{25}$.	1.			
Denarius Imper. Rom.	9600.	7680.	128.	96.	8.	$5\frac{3}{25}$.	4.	$2\frac{14}{25}$.	$2\frac{2}{5}$.	$2\frac{2}{15}$.	$1\frac{1}{3}$.	$1\frac{7}{25}$.	$1\frac{1}{7}$.	1.		
Scrupulum Rom.	28800.	23040.	384.	288.	24.	$15\frac{9}{25}$.	12.	$7\frac{17}{25}$.	$7\frac{1}{5}$.	$6\frac{2}{5}$.	4.	$3\frac{21}{25}$.	$3\frac{3}{7}$.	3.	1.	
Obolus Atticus.	45000.	36000.	600.	450.	$37\frac{1}{2}$.	24.	$18\frac{3}{4}$.	12.	$11\frac{1}{4}$	10.	$6\frac{1}{4}$.	6.	$5\frac{5}{14}$.	$4\frac{11}{16}$.	$1\frac{9}{16}$.	1.

eo adscribit. Sed ultra obolum ejusque dimidium pleraque sunt dubia, in eo itaque & nos acquiescimus, concludimusque cum Fannio:

Nam nihil his obolove minus, majusve talento.

Ponderum Atticorum & Romanorum rationem mutuam sequens exhibet abacus.

Locus hic esset de aliis quoque ponderibus tum Græcis tum peregrinis & Barbaricis agere, sed præter id quod notitia eorum usu fere careat, incerta plerumque esse solent, nisi auctores, qui eorum mentionem faciunt, simul addant rationem ad notiora. De Æginetarum saltem Drachma, Atheniensibus *παχέα*, *crassa*, dicta, notandum est, decem obolos Atticos eam valuisse, ut refert Pollux l. 9. eadem vero ratio drachmarum observata fuit etiam inter minas & talenta. Talenti Euboici memoria aliquoties occurrit; idem fuit cum Attico, cum ambo in uno tertio conveniant, si vera sunt quæ de Babylonico talento habent Herodotus l. 3. & Pollux l. 9. Hic enim 70. minas Euboicas, iste 7000. drachmarum Atticarum eidem adscribit. Utrique vero refragatur Festus, *Euboicum*, inquiens, *talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophorum est, nostro quatuor millium denariorum.*

Ponderum & Mensurarum Georgicarum, nec non Hippoiatricarum seu Veterinariorum memoriam nobis conservavit Cleopatra in fragmento de Mundic.

De Ponderibus quibus Medici Arabes usi sunt, multi egerunt. Præter paucula propria, ex. gr. *Rotulum*, Libram; *Sacros*, Unciam; reliqua a Græcis mutuati sunt, mire corruptis nominibus: sic *Manes*, ipsa est Mina; *Darchmi*, Drachma; *Garme*, Gramma seu Scrupulum; *Onolassat*, Obolus; *Kirat*, Ceratium, &c.

CAPUT IV.

De Ponderibus Hebræorum.

MAxima ponderis species apud priscos Hebræos, *Kikar* erat, quod *Talentum* interpretari communiter solent. Tradit hoc idem Josephus l. 3. ἀρχαιολ. c. 7. ἑβραῖοι μὲν καλοῦσιν κίγχαρες, εἰς δὲ τὴν ἑλληνικὴν μεταβαλλόμενον γλῶσσαν σημαίνει τάλαντον: h. e. *Hebræi quidem vocant Kicchares, in Græcam vero linguam conversum talentum significat.* Siclis 3000. constabat, quod calculo proclivi patet ex iis quæ narrantur Exod. XXXVIII. Israelitarum, qui viginti annos & ultra ætatis habebant, numerus traditur 603550. singuli vero offerebant semisiclum, summa igitur siclorum integrorum erat 301775. Dicitur autem collecta fuisse talenta 100, cum residuis 1775. siclis. Cedunt itaque uni Talento sicli 3000.

Minah, Maneh, seu Mina Hebraica siclos comprehendebat sexaginta, Ezech. XLV. 12. Minah XV. & XX. & XXV. siclis constare dicitur. Josephus l. 14. antiq. c. 12. ἡ δὲ μνᾶ παρ' ἡμῖν ἴσχει λίτρας β' καὶ ἥμισυ. *Mina apud nos valet libras duas semis*; quæ sunt unciæ triginta. Siclo ergo competit semuncia Romana.

Siclum Tetradrachmo parem fuisse æstimatum, docet nos Historia Evangelica, Matth. XVII. Solicitatus fuerat Petrus Apostolus de solvendo Didrachmate pro Salvatorem nostrum. Jussit hic Petrum Staterem extrahere ex ore piscis, ut pro ambobus solveret. Stater itaque æqualis erat Tetradrachmo, quod etiam aliunde patet. Singulis vero annis Judæus quisque semisiclum solvere tenebatur in Templum, qui proinde æquabatur Didrachmo, integer vero Siclus Tetradrachmo. De drachmis Atticis interpretatur Josephus l. 3. ant. c. 9. ὁ δὲ σίκλος νόμισμα ἑβραίων ὢν ἀττικὰς δραχμὰς τέσσαρας, h. e. *Siclus autem, nummus Hebræorum, Atticas capit drachmas quatuor.* Tetradrachmum igitur Atticum ejusdem ponderis cum semuncia Romana (cum qua etiam Siclum confert) credidit Josephus, vulgari præjudicio abreptus. His tamen veriora capite præcedenti docuimus. Unde alia quoque ratione Sicli pondus eruere nobis incumbit, per nummos scilicet vetustos. Siclos vero ex antiquitate superstites appendere, ex iisque pondera Hebræorum deducere, multorum hactenus fuit institutum. Arias Montanus suum exemplum, quod multis mactat elogiis Antiquit. Judaic. pag. 126. invenit æquiponderare semunciæ (Hispanicæ procul dubio, quæ respondet granis Paris. 270.) quanquam Villalpandus affirmet, sibi compertum esset, aliquot granulis eum defecisse a justo semunciæ Hispanicæ pondere. Ipse Villalpandus multos appendit, comperitque singulos argenti siclos ex æquo semunciæ Romanæ hodiernæ respondere, ita ut ne minimum quidem hordei aut frumenti granulum huic vel illi lanci addi potuerit, quin in eam examen propenderet: eosdem præterea a summa integritate commendat. Conf. Tom. III. l. 2. disp. 4. c. 28. pag. 397. Æquivalet vero semuncia Romana hodierna granis Paris. 267. Mersennus etiam, de Pond. & Mens. p. 21. argenti sicli valde integri, ut verba ejus habent, pondus deprehendit

dit granor. Parif. 268. Tres itaque hæ fiolorum ponderationes fatis belle inter fe conveniunt. Sed enormiter ab iifdem recedit experimentum literatiffimi Bernardi, cui, ut ipfe ait, folicite ponderanti, Tetradrachmum argenteum Hebræorum, charactere Samaritico notatum, Siclus verus Moyfis & Judæorum omnibus fæculis, mole fua 1, 2 femuncia Anglica argenti inventum eft, h. e. grana monetaria 288, (quæ refpondent Parifienfibus 351) quantum fane pollent Tetradrachma Thafi & infularum Græcanicarum. Contra hanc doctiffimi Viri experientiam nihil quidem habeo quod dicam: nulla enim Siclum pondere examinandi occafio mihi fe obtulit, qui quidem non fuerit fufpectæ fidei, appendi tamen Tetradrachma Thafi, cum Hercule fuo Salvatore, aliaque Infularum, quæ juxta Bernardum exæquare debent Siclum, comperique tantum abeffe ut Tetradrachma Attica pondere multum fuperent, quin vix ac ne vix quidem eadem attingant, licet haud vulgarem præ fe ferant integritatem. Durum erat, fateor, Viro integerrimo non credere: ne tamen nihil non tentatum relinquerem, altiora egi confilia. Sciebam in Thefauro numifmatum antiquorum incomparabili, vereque Regio Chriftianiffimi noftri Monarchæ, multos reconditos effe nummos Hebraicos ex utroque metallo; avebam igitur & hofce in concilium vocare, ut veritas ponderum Hebraicorum certius elucefceret. Hujus voti ut damnarer, effecit Vir Confultiffimus, Dn. D. Henrion, Jureconfultus Parifienfis, Regius Linguæ Syriacæ Profeffor, Academiæque Regiæ Infcriptionum & Numifmatum Sodalis, qui precibus meis adductus, id affecutus eft ab Illuftri Dn. Oudineto, cujus cuftodiæ Thefaurus hic commiffus eft, ut fingulorum pondera e plumbo, cum ipforum etiam fchematifmo mihi tranfmitterentur. Pro quo infigni beneficio Illuftri Virorum Clariffimorum pari, vel publico nomine gratiæ funt perfolvendæ. Ex his nummis tres funt argentei, fex ærei, omnes literis Samaritanis infcripti. Argenteorum duo, Sicli funt integri, pondere prorfus æquales, paulum ultra grana Parif. 267. pendentes, quoad typum (*Vide Fig.* IX.) conveniunt cum Siclo Montani, Merfenni, prioribusque duobus Villalpandi. Tertius eft gran. 54. quintæ itaque Sicli parti æquivalens, feu Obolis Hebraicis quatuor. Ærei funt diverfi ponderis. I. 306 gran. II. 268 gran. III. 216 gr. IV. 108 gr. V. 47 gr. VI. 81 gr. Variæ hic latent partes Sicli integri; fic 108 grana faciunt 8 obolos Hebr. fed 81 grana, *6* obolos feu Geras. Ex his omnibus evinci nemo non videt, Siclum Hebraicum ftatuendum effe granor. Parifienf. 268. octo granis majorem femuncia Romana vetere, fed *64* granis leviorem Tetradrachmo Attico. Illatus quoque eft nuper admodum Cimeliarchio Regio nummus maximi moduli, literis Samaritanis infcriptus, pondere unciæ unius Parifienf. cum groffo fere, quod vero per vim externam deperditum eft, dimidio groffo circiter æquale effe poteft, unde pondus ejus ad Siclos duos cum femiffe, feu obolos Hebraicos quinquaginta afcendit. Hujus nummi rariffimi ectypon cum nactus fim, iconem ejus (*Vid. Fig.* X.) in curioforum gratiam hic adjungere placet. Veteres Rabbini pondus Sicli antiqui definiunt 320 granis hordeaceis mediocribus, quæ per experientiam tot fere grana Parifina mihi exhibuerunt, quot fupra Siclo adfcripfimus.

Sicli vigefima pars fuit Gerah, uti docemus *Exod.* XXX. 13. *Lev.* XXVII. 25. *num.* III. 47. XVIII. 16. *Ezech.* XLV. 12. Refpondet adeo proxime Obolo Attico.

Plerique fcriptorum duplex commenti funt pondus apud Hebræos, Sacrum fcilicet & Regium five profanum, ita ut prius duplum fuerit alterius. Sed hanc fabellam alte jam radicatam merito explodit Villalpandus, *Tom.* III. *lib.* 2. *Difp.* 4. *cap.* 28. *pag.* 397. præcipue vero Wilh. Schickardus, Differt. de Num. Hebr. §. 13. *pag.* 15. Operæ pretium erit hujus verba ipfa allegare, cum Differtatio ejus non ubivis fit obvia. Ea fic habent. *Non differebat ficlus facer a profano. Ingens hoc paradoxum e multis nos difficultatibus extricabit, in quas duplicis ficli autores magno fe agmine præcipitarunt. Statuunt illi profanum dimidia minorem, nec tamen ipfi norunt, ubi ille vel ifte fit fubintelligendus. Dum autem attente fingula circumfpiciens, in illorum rationes inquiro, reperio, binas tantum & valde debiles. Unam, quod Scriptura nunc fanctum*, Exod. XXX. 13. *nunc Regium*, 2. Sam. XIV. 26. *vocat: alteram, quod Græci vel pondere minuto*, δίδραχμα *vertunt, ut* 2. Sam. XIV. 26. *Centenos pro ducentis*, ἑκατὸν σίκλων ἐν τῷ σταθμῷ τῷ βασιλικῷ, (*ita quidem in editione Regia pro Hebræo:* מאתים שקלים באבן המלך *Refpondeo ad prius: ideo dici alicubi fanctum vel regium, quod ejus authenticum exemplar publice in fanctuario, & æquiponderans lapis in aula Regis affervaretur, quæ effent veluti normæ reliquorum, per totam Regionem. Ad pofterius; effe aliquas e plurimis hallucinationibus Græcorum*,

rum, quæ non præjudicent veritati Hebrææ, & reperiri in mea editione Argentor. in oct. de Anno 1526. etiam recte, διακοσίυς σίκλυς ἐν τῷ βασιλικῷ. *Præterea, leves Græculos sibi non constare, dum* Lev. XXVII. 25. *etiam sanctuarii siclos didrachmos faciunt. Nobis vero potiores sunt rationes, cur duplicem siclum invitæ Scripturæ non obtrudamus.* 1. *habet illa jam ante dimidium siclum, de quo deinceps; is æquaretur integro: & sic duæ partes evaderent toto majores, contra* τ̀ κοινὼ ἔννοιῶ *Euclidis.* 2. *Eadem ratione etiam oboli, gerah, quadrantes, trientes, ipsumque talentum, quippe ex sicli vel divisione, vel multiplicatione orta, essent duplicia, confusissima, nec quicquam amplius certum.* 3. *Textus hoc discrimen prorsus ignorat. Sæpe in negotio sacro, ut* Ex. XXX. 32. Jud. IX. 4. *epitheton* קדש *vel contra in profano, ut* 2. Reg. XV. 20. *titulum* חול *omittit: quis tunc Oedipus nobis expediet, utrum significet? inde adeo dubitant, & dissentiunt autores ipsi: quæso vide quomodo Schindlerus in Radd.* ככר *&* שקל *sibi contradicat: nisi forte alterum in posthumo opere, ab editionis procuratore, sui parum memore insertum est.* 4. *Accedit autoritas Scholiastis Talmudici, qui l. Bechor. cap. 1. pag. 5. a. in marg. expresse ait, siclos profanos & sacros æquales fuisse &c.* Confer. quæ habet Hottingerus, de Num. Hebr. *pag.* m. 24. & 181. item Joh. Wulferus in Schekalim, *pag.* 3. & *seqq.* aliique qui isthic allegantur. Imprimis vero legi merentur quæ habet Abr. Calovius Bibl. Illustr. *pag.* 176.

Dubitant etiam nonnulli, an Siclus auri, adeoque & Talentum auri, idem pondere fuerit cum Siclo & Talento argenti ærisve. Mihi tamen ut diversa statuam, nondum satis persuadent quæ in hunc finem adducuntur. Aurum quidem quod attinet, talentum ejus pusillum adeo esse non potuit, cum classe Salomonis, ex Ophir advecta inter alia fuisse legantur talentorum auri 420. juxta 1. *Reg.* IX. ult. sed 450, juxta 2. Paral. VIII. ult. quod parum sane fuisset in opulentia Salomonis, si ejuscemodi talentum longe superaretur a talento alterius generis. De argenti talento, præter superius allata, res clara est ex 2. *Reg.* V. 23. ubi refertur, singulis famulis singula argenti talenta in saccis ligata fuisse imposita, ut per spatium aliquod transferrent. Si admodum exiguum hoc talentum fuerit, cur duo non unus ad hanc operam præstandam vocabantur? Bajuli nostrates haud adeo difficulter sex tritici modios Argentor. deportant, qui talento Hebraico altero tanto ponderosiores sunt: quidni ergo vir unus robustus unico talento ferendo par esse poterit? si forte ex alia parte objiceretur, pro translatione hujus oneris unum virum non suffecisse.

Æstimari hinc poterit, quantam auri argentique vim David Rex Israelitarum Salomoni filio ad ædificandum & exornandum Templum Hierosolymitanum reliquerit, 1. *Paralip.* XXII. 14. ipse de se testatur: *Ego in paupertate mea præparavi impensas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum.* Ex meis rationibus aurum æquat pondere 1222 milliones Ducatorum seu Hungaricorum; argentum vero 1500. milliones Uncialium, seu Vallensium Imperialium argenteorum. Pretium in universum ad 11832 milliones librar. Turonicarum ascendit. Summa immensa. Cui adhuc accensenda quæ Salomon ipse, Principesque cum populo contulerunt. Sed nec multo minus requirebatur ad tot vasa & instrumenta, totque parietes laminis aureis obducendos. Varie quidem se torquent Interpretes, ut summam hanc veluti incredibilem minuant, aliud atque aliud talenti genus a communi discrepans fingentes: quibus tamen egregie respondet Abr. Calovius in notis ad hunc locum, Bibl. Illustr. *pag.* 843.

SECTIO SECUNDA
DE
MENSURIS CAVIS.

CAPUT PRIMUM.

De Mensuris quibusdam, quæ nostro tempore sunt in usu.

Mensuras cavas determinandi modus convenientissimus est, qui stereometrice, id est, per cubos mensuræ notæ peragitur. Incertum saltem, quod plerique stathmice, id est, per pondera præstare moliuntur. Id modo mirum videri debet, tam pauca circa mensuras hodiernas adhuc dum prostare, in quibus exquisita fuerit locata opera. Hanc potissimum ob causam, ex infinitis aliis, duorum duntaxat locorum mensuras cavas examinare licet, nimirum Parisinas & nostrates Argentoratenses, ut scilicet mensuræ veteres cum ipsis componantur.

De Parisinis habet quædam Mersennus *de Mens. & Pond.* 4. quæ tamen neutiquam comparari possunt cum iis, quæ a celeberrimo Picardo tradita, inserta sunt Tomo Operum diversorum, ab Academia Regia Scientiarum edito *Ann.* 1593. *pag.* 370. e quibus pauca excerpsisse juvabit.

Dolium Parisiense, *un Muyd*, æquale habetur 8. pedibus cubicis Paris. Dolium idem continet 288. Pintas; vel etiam 36. Sextarios, *Sextiers*.

Sextarius vero Pintas 8.

Pinta continet pollices cubicos 48.: sed modulus in domo publica Lutetiæ asservatus, tantum $47\frac{3}{7}$. *Confer. Comment. Ac. Sc. Reg. Ann.* 1701. *pag.* 168.

Sextarius, *Chopine*, est pollicum cub. Paris. 24.

Sextarius dimidius, *Demisextier*, poll. cub. 12.

Modius Parisiensis pro granis, *le Boisseau*, (Budæus Bossellum appellat) æquatur cubo cujus latus est 8. pollicum, $7\frac{13}{20}$. lineol. habetque eapropter pollices cubicos $644\frac{68}{100}$. Hactenus Picardus. Et quidem hæc modii magnitudo exactissime convenit cum experimento, quod institutum fuit hic Argentorati, coram Viris quibusdam Illustrissimis, quorum maxime intererat hæc talia novisse. Hinc enim constabat, duodecim modios Paris. æquari octo modiis Argentorat. ruralibus cum octava unius parte, adeoque unum modium Paris. æqualem esse duobus quartariis Argent. *Vierling*, cum $2\frac{5}{6}$ semioctantibus, *Meslin*. Continet autem modius ruralis Argent. pollices cubicos Parisinos $952\frac{723}{1000}$, ut mox patebit.

E mensuris liquidorum, quæ apud nos Argentorati in usu sunt, præcipuo loco, reliquarumque norma est Amphora, quam *Obmam* vocant. Hæc distinguitur in 24. Mensuras aut Cantharos, majores seu antiquas, *Grosse oder alte Massen*, quæ proprie hoc nomine veniunt. Eadem enim amphora in tabernis, ubi vinum minutatim divenditur, itidem in 24. mensuras minores dividitur, dempta prius, in commodum Reipublicæ, quinta ejus parte, *in* 24. *kleine oder Wirths-Massen*, quarum adeo singulæ continent trigesimam amphoræ partem. Vectigalis hoc genus appellant *das grosse Umbgeld*, de quo Daniel Specklin, Architectus famosus Argentoratensis, in Chronico suo MS. *Tom.* II. *pag.* 289. sequentia habet: *Anno* 1547. *auff Simon und Judæ gieng es an mit dem neuen Ungeld, do vvar das Ungeld græser, und die Moss kleiner gemacht, von vvegen dievveil man groß geld verbauen und verkriegt hatte: das solte* 10. *Jahr vvehren, die sind noch nicht herum.* Obiit vero Specklinus Anno Chr. 1589. Utriusque generis mensura dispescitur in 4. Schopinas, vulgo *Schoppen*, in cujus vocis etymologia festive jocatur Waserus, de Ant. Mens. Hebr. lib. 3. cap. 2. pag. 102. *quia, si vino repleta exhauriatur sæpius & præsertim ἀμυστὶ καὶ ἀπνευστί, ohne Schnaufen und Bartvvischen, homini corpus, mentem sensusque obstruit & pessumdat, per metonymiam duplicem, continentis & efficientis.* Jac. Cappello de Mens. cub. pag. 73. *Pinta ἀπὸ τοῦ πίνειν dicta. Et hujus dimidia pars Chopina, Germanice Schopen a χέω & πίνω, indicat græcandi morem non in Germania modo, & in multis Galliæ partibus pridem inolevisse.*

Præ-

Præterea 24. Amphoræ seu Ohmæ conficiunt Vehem vel Culeum, *Ein Fuder*.

Inter mensuras nostrates aridorum eminet Modius, *der Sester*, qui duplex est, Urbicus, *der Statt-Sester*, & Ruralis seu Georgicus, *der Land-Sester*. Hic urbicum 32da. ejus parte superat: *Ist umb ein halbes Stattmæßlein græser*. Uterque nimirum dividitur in 4. Quartarios, *Vierling*; Quartarius autem in 4. Semioctantes, *Mæßlin*. Aliter etiam modius distinguitur in tres Trientes, *Dreiling*, quorum tamen rarior est usus. Modii sex Saccum implent, *ein Fierthel*, Medimnum appellare posses. Notandum tamen est, pro Sacco avenæ modios septem requiri.

Harum mensurarum prototypi e solido metallo, asservantur cum aliis cimeliis in sacratiori urbis loco, Turri nimirum ad Ærarii usum magna olim mole exstructa, *auff dem Pfenningsturn*, ad quam semel tantum in anno, festo scil. Divi Johannis Baptistæ, patet accessus. Operæ vero pretium me facturum puto, si modum ipsum, quo contenta eorum solida investigare conatus sum, hic adjungam. Ad manus erant duo vasa e stanno confecta, figuræ parallelepipedæ, basin habentia quadratam; majoris altitudo pedem Argentoratensem exacte æquabat, latus vero baseos erat 686½ partium, quarum 1200. pes integer habet: vasculum minus ejusdem erat figuræ, cujus altitudo 520 partium, dupla erat latitudinis seu lateris baseos quadratæ, scilicet 260. partium earundem. Prototypus Amphoræ, *dar Ohmen-Maß*, coni figuram habet, cui apex ademtus, basis vero est paulum excavata, adeoque refert exacte figuram modii Romani in nummis vetustis (*Vid. Fig.* VI. VII.) toties exhibitam: in ejus ambitu hæc verba leguntur; *Anno Dni.* MCCCCXXXVI. *do. vvart. dis. erin. emige. vvin. mes. gemacht. und. baltet. dem. ungelt. noch. XXVIII. der. nuvven. messen. do. je. die. messe. vviget. III. lib. und. XIIII. lot. und. balter. XXIIII. der. alten. messen. do. je. die. messe. vviget. IIII. lib. und. ein. quintin.*

Parum vero aberat, quin modulus hic Amphoralis sexies caperet vas nostrum majus aqua plenum, tantum enim supererat, ut vasculum minus ter præcise inde repleretur. Unde haud difficulter concludere licet magnitudinem cubi amphoram æquantis, modo sciatur, quam altitudinem in vase majore obtineat aqua ex vasculo minore pleno, isti infusa; quod assequemur si contentum solidum vasis minoris dividatur per basin majoris. Ut vero calculus a tricis variarum tum involutionum liberetur, haud male factum mihi videtur, rem totam per Logarithmos expedire, quorum ea imprimis spectanda est proprietas, qua per exponentem alicujus potestatis divisi, reddunt Logarithmum Radicis ejusdem potestatis, si quidem Logarithmus unitatis sit 0; alio enim in casu Logarithmus unitatis prius Logarithmo potestatis erit jungendus. Esto itaque

2.4149733.	Logar.	260. lat. baseos vasculi min.
4.8299466.	Log.	quadrat. baseos ejusdem.
2.7160033.	Log.	520. altitud. ejusd.
7.5459499.	Log.	contenti solidi vasculi min.
5.6732810.	Log.	quadrati baseos vasis maj.
1.8726689.	Log.	altitudinis aquæ in vase majore, pro uno vasculo minore.
0.4771212.	Log.	3.
2.3497901.	Log.	224. altit. aquæ in vase maj. pro tribus vasculis minoribus.

Patet hinc, contentum solidum unius amphoræ æquari parallelepipedo, cujus altitudo *6976.* partium, latitudo vero baseos quadratæ *686½* partium earundem. Sit porro

2.8366405.	Log.	*686½*. lat. baseos quadratæ
5.6732810.	Log.	quadrati, s. ipsius baseos
3.8436065.	Log.	*6976.* altit. parallelepipedi
9.5168875.	Log.	contenti solidi unius amphoræ
3)3.1722958.	Log.	1487. Latus cubi Amphoræ æqualis

Continet itaque Amphora pollices cubicos Argentoratenses, quorum 1728. pedem cubicum conficiunt, $3287\frac{665}{1000}$.

Eodem in loco asservatur etiam prototypus æneus Modii Urbici, figuræ cylindricæ. Capiebat vero bis vas nostrum majus, una cum quinque vasculis minoribus. Unde eadem qua prius methodo incedendo, fit

1.8726689.	Log.	altit. aquæ in vase majore pro uno vasculo minore.
0.6989700.	Log.	5.
2.5716389.	Log.	373. altit. aquæ in vase maj. pro 5. vasc. min.

Erit ergo contentum ſolidum hujus modii æquale parallelepipedo, cujus latus baſeos quadratæ eſt $686\frac{1}{7}$ partium, altitudo autem 2773. partium earundem, cui æqualis cubus eſt inveniendus.

2.8366405. Log. $686\frac{1}{7}$. lat. baſ. quadratæ.
5.6732810. Log. quadrati, ſeu ipſius baſ.
3.4429499. Log. 2773. altit. parallelepipedi.
9.1162309. Log. contenti ſolidi unius Modii Urbici.
3)3.0387436. Log 1093. Latus cubi Modio Urbico æqualis.

Hinc Modio Urbico tribuendi pollices cubici Argentoratenſes $1306\frac{866}{1000}$.

Eadem prorſus magnitudo modii prodit per cylindrum æneum ibidem aſſervatum, in quo per inciſuras notata eſt modii altitudo partium 927. ejuſdemque baſeos circularis diameter partium earundem 1340. Similem cylindrum vidi & dimenſus ſum apud Menſorem Reipublicæ ordinarium, *beydem Statt-Sinner*. Calculus talis eſt:

2. 8260748. Log. 670. ſemidiametri modii.
0. 4971499. Log. rationis diametri ad peripheriam.
3. 3232247. Log. ſemiperipheriæ modii.
6. 1492995. Log. areæ baſeos ejuſdem.
2. 9670797. Log. 927. altitudo modii.
9. 1163792. Log. contenti ſolidi ejuſdem.
3)3. 0387931. Log. 1093. Latus cubi Modio æqualis.

Sed præſtat modus prior.

Jam quia Modius Urbicus a Rurali ſeu Georgico ſuperatur 32da ſui parte, erit

9. 1295948. Log. contenti ſolidi Modii Ruralis.

3)3.0431983. Log. $1104\frac{9}{2}$. Latus cubi æqualis Modio Rurali.

Habet igitur modius Ruralis pollices cubicos Argentor. $1347\frac{705}{1000}$.

Præter modulum Modii Urbici, reperitur etiam in eodem Ærario alius major, itidem æneus, ſuperans urbicum, $3\frac{66}{100}$ ſemioctantibus. Qui tamen, quod ſciam, non eſt in uſu.

Supereſt, ut menſuras enumeratas exhibeamus in pollicibus cubicis Pariſienſibus, quod quidem facile obtinebitur, cum pes Pariſinus ſit ad pedem Argentoratenſem ut 1035. ad 922. Adjectus eſt in hunc finem ad calcem hujus opuſculi laterculus, in quo comparationes utriuſque menſuræ ſiſtuntur.

Collatis invicem quæ de menſuris cavis Anglorum tractat Bernardus, pag. 69. 147. 149. 150. poſitaque ratione pedis Londinenſis ad Pariſienſem, ut 15. ad 16, ſequentia deduxi.

	Poll. cub. Lond.	Poll. cub. Pariſ.
Galo vinarius Angl.	227,144	184, 194
Pinta vinaria	28,393	23, 024
Buſellus Angl.	2180,400	1796, 576
Peccus	545,100	449, 144
Galo frumentar.	272,550	224, 572
Pinta frument.	34,069	28, 071

CAPUT II.

De Menſuris Cavis Romanorum.

MEnſuræ Romanorum id præ reliquis omnibus ſingulare habent, quod ſervant elegantiſſimam convenientiam non tantum inter ſe, ſed etiam cum libra & pede Romanis, Villalpandus peculiari tractatu fuſe hæc proſecutus eſt, adjectis demonſtrationibus Geometricis. Tom. III. P. 2. lib. 3. cap. 1. Præcipua menſurarum cęterarumque fere norma fuit Amphora, alias Quadrantal dicta. Vas olim erat cubicum, cujus ſingula latera pedum Romanum æquabant. Aqua vel Vinum (quæ *ἰσοστάσια* a veteribus credebantur) ea contentum pendebat pondo Roman. octoginta. De ſubdiviſione ejus & pondere exſtat apud Feſtum vetus plebiſcitum, quod correctum ita exhibemus: *Ex ponderibus publicis quibus hac tempeſtate populus oetier ſolet. Quadrantal vini octoginta pondo ſiet. Congius vini decem pondus ſiet. Sex Sextarii Congius ſient vini. Duodequinquaginta Sextarii Quadrantal ſiens vini. Sextarius æquus libræ cum beſſe ſiet. Sexdecimque Sextarii in Modio ſient.* Ex his igitur & inſcriptione Congii Farneſiani manifeſte patet, cum Quadrantal dicitur librarum 80, Congius libr. 10. Sextarius libræ unius cum beſſe, ſeu unciarum 20, id de ponderalibus tum libris tum unciis eſſe intelligendum, non de menſuralibus, in quo luto hæſerunt G. Agricola, eumque ſecutus Hoſtus.

His jungenda quæ habet Voluſius Mæcianus, celebris Juriſconſultus Antoninorum tempore: *Quadrantal, quod nunc plerique Amphoram vocant, habet Urnas duas, Modios tres, Semodios ſex, Congios* octo,

octo, Sextarios quadraginta octo, Heminas nonaginta sex, Quartarios centum nonaginta duos, Cyathos quingentos septuaginta sex. Consuli etiam debent Festus, Fannius, alii.

Præter hæc, sequentia etiam notari merentur:

I. Amphora Culei vicesima pars fuit, quod præter Fannii testimonium, colligitur ex Plin. l. 14. c. 4. ubi septem culeos, 140. amphoras interpretatur.

II. Modius ad sola arida, fruges & grana spectabat, reliquæ mensuræ & aridis & liquidis erant communes.

III. Sextarius non secus ac As in duodecim Cyathos, quasi totidem uncias dividebatur, unde Sextantis, (2. cyath.) Quadrantis, (3. cyath.) Trientis, (4. cyath.) Quincuncis, (5. cyath.) &c. nomina, Poetis maxime, præprimis Martialis usitata. Neque prætereundus est mos veterum a Budæo jam observatus, l. 5. de asse; cum hilariori convivio sese ad potus solutiores invitarent, tot eos cyathos haustibus singulis ebibere solitos, quot erant literæ in nomine amicæ, amici, aut patroni. Martialis Epigr. I. 71.

Nævia sex cyathis; septem Justina bibatur;
Quinque Lycas; Lyde quattuor; Ida tribus.
Omnis ab infuso numeretur amica Falerno, &c.

Idem Epigr. IX. 93.

Addere quid cessas, puer, immortale Falernum?
Quadrantem duplica de seniore cado.
Nunc mihi dic, quis erit, cui te, Calocisse, deorum
Sex jubeo cyathos fundere? CAESAR erit.

IV. Præter Sextarium Urbicum seu Italicum, alius fuit Castrensis, duos Urbicos capiens, uti intelligi potest ex D. Hieronymo in Ezech. ubi explicat qualis mensura apud Hebræos Hin fuerit.

V. Hemina alias quoque dicta fuit Libra, scil. Mensuralis, in suas uncias, more recepto, distincta. Unde Andromachus junior apud Galenum l. 4. de sanit. tuend. *ἐτῶν δὲ κοτυλῶν, ἃς δὴ καὶ λίτρας ὀνομάζουσι*. h. e. *Cum vero sint Cotylæ Italicæ* (Heminæ) *quas sane etiam Libras nominant*. Ipse etiam Galenus l. 6. c. 8. de med. comp. per gen. testatur, se, facto experimento, invenisse, 12. unciis mensuralibus, decem uncias ponderales æquari, totidem scil. quot Hemina Rom. pendebat.

VI. Quid Acetabulum sit, discimus ex Plin. l. 21. c. ult. *Cum Acetabuli mensura dicitur, significat Heminæ quartam partem*.

Ceterum, mira facilitate, nec minore certitudine contenta harum mensurarum eruuntur ex libra Romana vetere superius a nobis definita, tum etiam e Congio Vespasianæo inter cimelia Farnesiana asservata. Congius olim exæquare debebat libras Rom. decem, quæ pares nunc sunt granis Parisinis 62400. In Congio Farnesiano Dn. Auzout invenit eorundem granorum 62760. Differentia haud adeo magna est, de cujus causa conjecturam supra retuli, ubi inter alia de cavitatibus & fissuris Congii, ex erosione ob antiquitatem remotam ortis, egimus. Patet autem per experimentum a curiosissimo Picardo in Curia Monetaria Lutetiæ institutum, vas, cujus capacitas $171\frac{1}{2}$ pollicum cubicorum Paris. continere aquæ puræ fontanæ *d'Arcueil* grana Paris. 63650. Constat igitur per magnitudinem libræ Rom. a nobis definitam, Congium habuisse pollices cubicos Paris. $168\frac{168}{1273}$. sed juxta experimentum Dn. Auzout, $169\frac{649}{6365}$ eorundem pollicum cubic. Commode tamen, & sine magni erroris periculo statuere possumus poll. cub. $168\frac{1}{2}$ pro capacitate Congii antiqui. Optandum autem fuisset, ut præter pondus aquæ Congio Farnesiano contentæ, Dn. Auzout nobis etiam reliquisset ejusdem mensuram stereometricam. Congio sic determinato, nec reliquarum mensurarum magnitudines nos latebunt, quas suo loco exhibemus.

A Congio insignes quidam vini gurgites cognomen sortiti sunt, ut alii bicongii, nonnulli tricongii dicerentur Plin. l. 14. c. 22. *Gloriam hac virtute* (bibendi) *Parthi quærunt, famam apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad Proconsulatum usque e Prætura honoribus gestis, tribus Congiis* (*unde & cognomen illi fuit*) *epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Ti. Claudio principe, in senecta jam severo, &c. Torquato rara gloria* (*quando & hæc ars suis legibus constat*) *non labasse sermone, non levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque exspuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito le-*

legum contra bibendi fallacias. *Tergilla Ciceroni M. F. binos Congios simul haurire ipsi objicit* : *Marcoque Agrippæ a temulento scyphum impactum*, *&c.* Duo Congii pares sunt fere 7. Pintis Parif. aut tribus nostratium Mensuris cum semisse. Tres vero Congii æquantur proxime 10. Pintis Parif. cum semisse, seu 5. Mensuris Arg. cum una quarta.

Hyperbole est apud Plautum:

> *Anus hæc quantillum sitis? modica est.*
> *Quadrantal capit.*

De Maximino Imp. Capitolinus tradit, *Bibisse illum sæpe in die vini Capitolinam amphoram*, *comedisse & XL. libras carnis*. Amphora fere est Pintar. Parif. 28. Mensur. Arg. 14.

Ex adverso continentiæ exemplum proponit Suetonius de Augusto scribens : *Quoties largissime se invitaret*, *senos sextantes non excessit*: *aut si excessisset*, *rejiciebat*. Senos sextantes: ut bene explicat Budæus l. 5. pro sextario dixit, sed significare voluit, senis haustibus sextarium tantum bibere eum solitum.

CAPUT III.

De Mensuris Cavis Græcorum.

DE Atticis erit nobis ante omnia sermo. Mensuræ hæ vel ad liquida pertinent, vel ad arida, vel denique utrisque sunt communes. Ad utrumque spectant Χῦς sive Χοῦς, Congius; Ξέστης, Sextarius; Κοτύλη, Cotyla, seu Cotula; Ὀξύβαφον, Acerabulum; Κύαθος, Cyathus. Ad liquida solum mensuranda, in usu fuerunt, Μετρητής, Metretes, sive Cadus. Pro aridis, Μέδιμνος, Medimnus; Ἑκτεύς, Sextans; Χοῖνιξ, Chœnix.

Ex his considerabimus primo notiora, qualis est Κοτύλη, Cotyla. Huic antiquitus pro pondere aquæ vel vini adscriptæ fuerunt drachmæ sexaginta, teste Plinio de mensuris Atticis sive Medicis agente, *lib.* 21. *cap. ult. Cum Acetabuli mensura dicitur*, *significat Heminæ* (Cotylæ) *quartam partem*, *id est drachmas XV.* Idem confirmat Heras Medicus apud Galenum de comp. med. per gen. *lib.* 5. *cap.* 6. & Cleopatra, Κοσμητ. Sed sexaginta drachmæ conficiunt uncias $9\frac{3}{5}$ adeoque hac ratione non nisi $\frac{2}{5}$ unciæ, quæ respondent $2\frac{1}{2}$ drachmis, deficiunt, quominus Cotyla Attica æquetur Heminæ Romanæ. Easdem vero æquales fuisse, patet ex eo quod Fannius Metretem seu Cadum Atticum, qui est 144. Cotylarum Atticarum, æqualem statuit Amphoræ Rom. cum dimidio, seu tribus Urnis, quæ sunt 144. Heminæ Rom.

> *Attica præterea discenda est Amphora nobis*
> *Seu Cadus*, *hanc facies nostræ si adjeceris urnam*.

Idem Fannius Cotylam & Heminam pro mensura eadem habet:

> *At Cotylas*, *quas si placeat*, *dixisse licebit*
> *Heminas*, *recipit geminas sextarius unus*.

Plinius quoque passim Heminam pro Cotyla sumit. Huc facit, quod, quoties Scriptores Romani Sextarii, Græci vero Ξέστης mentionem faciunt, id tantum non semper fiat sine adjectione vel Romani vel Attici, eam haud dubie ob caussam, quod nullam aut saltem exiguam inter eosdem invenerint differentiam.

His tamen non consonant, quæ habet Galenus de med. comp. per gen. *lib.* 5. *cap.* 6. *Siquidem Heras centum octoginta denarios posuit*, *in pondus non mensuram oleum reducens*, *tanquam hemina denarios sexaginta pendente*. *Nam Attica novem Italicas uncias* (*mensurales*) *conficit*. *Pendent enim novem Italicæ unciæ quas in cornibus insectis metiuntur*, *septem uncias ponderales & semissem*, *quæ sexaginta denarii sunt*, *singulis unciis octo denarios recipientibus*. Sed probe hic notandum est, Galenum fefellisse pravam de magnitudine drachmæ Atticæ opinionem, quasi æqualis fuisset octavæ parti unciæ Romanæ: non enim experimento, sed calculo tantum Heminam seu Cotylam Atticam hic determinare conatus est. Posito enim, drachmam esse octavam unciæ partem, utique sexaginta drachmæ conficerent septem uncias ponderales cum semisse, qualium Hemina Roman. seu Libra Mensuralis continebat decem: sed hæ decem unciæ ponderales respondent duodecim unciis mensuralibus; æquantur igitur septem unciæ ponderales cum semisse; seu Hemina Attica Galenica, novem unciis mensuralibus. Hæc tamen omnia corruunt, si drachmæ vera restituatur magnitudo. Certe Andromachus & Heras, quos Galenus toto hoc libro perstringit, quod Cotylæ seu Heminæ non adjecerint distinctionem Atticæ aut Romanæ, suas habuerunt hujus rei caussas; cum qua-

qualiſcunque intelligeretur, perinde eſſet. Mirum etiam eſt, Agricolam, Hoſtum, Villalpandum, ex hoc Geleni loco heud ſatis intellecto, perverſam de Cotylæ Atticæ ad Heminam Romanam ratione deduxiſſe ſententiam, quos egregie redarguit, inprimis Villalpandum, Savotus *part.* 3. *cap.* 40. *pag. m.* e95. Ceterum ipſe Savotus Galeni erroneam de Cotylæ Atticæ magnitudine opinionem retinet, ſeductus itidem ſalſo ſuo de drachma Attica ſyſtemate, quaſi octava tantum unciæ Romanæ pars ſuiſſet. Nobis hic ſufficit, cum Villalpando, *pag.* 444. Heminam Romanam ejuſdem cum Cotyla Attica capacitetis per ſupradicta ſtetuere; præprimis cum ſummam accurationem ſperare vix liceet, ſi vel maxime tantille adſuiſſet differentia.

Ξέστης Atticus duas continebat Cotylas, ſicut Sextarius Romanus duas habebat Heminas.

Χοῦς, Congius, menſure ſuit ſex ξέστων, ſeu Sextariorum, vel duodecim Cotylarum. Cleopatra hæc hebet: *ὁ χοῦς, ἔχει μέτρῳ μὲν κοτύλας ἀττικὰς δώδεκα, ξέστας δὲ ἕξ.* h. e. *Congius habet menſura cotylas quidem Atticas duodecim, ſextarios vero ſex.*

Μετρητὴς, Κάδος, Κεράμιον: Metretes, Cadus, Ceramium: menſura Attica duodecim Congiorum. Nicandri Scholiaſtes: *ὁ μετρητὴς ἔχει ξέστας ἑβδομήκοντα δύο.* h. e. *Metretes habet ſextarios ſeptuaginta duos.*

Ἀμφορεὺς Græcorum a Cleopatra & Scholiaſte Nicendri traditur 36. ſexteriorum, edeoque metretæ dimidium: aliis tamen pro ipſo metreta ſumere plecet.

Reliquæ Atticarum menſurarum, ſcil. Τέταρτον, Quartarius; Κύαθος, Cyathus; Ὀξύβαφον, Acetabulum; eandem ad ξέστην ſeu ſextarium ſervabant rationem, quam apud Romanos habuiſſe ſupra diximus.

De minimis menſuris, Conche, Myſtro, Cheme, Cochleari, non eadem eſt epud ſcriptores veteres ſententia, pletique temen recentiorum ſequuntur ea, quæ de iiſdem tredit Cleopetra in fragmento de Coſmeticis, quos & nos imitemur.

Inter menſuras Atticas aridorum, Μέδιμνος, Medimnus, ſex modios Romanos capiebat; quod luculente nos docet Cornelius Nepos in vita Pomponii Attici, his verbis: *Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam univerſos* (Athenienſes) *frumento donavit, ita ut ſingulis ſex Modii tritici darentur, qui modus menſuræ* Medimnus *Athenis appellatur*. Atticus itaque Medimnus æqualis fuit Siculo, quem itidem ſex modios complexum fuiſſe, patet ex Cicerone in V^ta^. Verrina, ubi 36. medimna interpretatur modios 216. Idem 90000. medimnum, 540000. modiorum exponit. Utrobique vero numerus modiorum ſexies comprehendit numerum medimnorum. Suidas de medimno in genere tradit: Μέδιμνος *ἐκ μοδίων ϛʹ. Medimnus igitur modiorum ſex*. Similia habet Fannius de Amphora loquens:

Hujus dimidium fert urna, ut & ipſa medimni
Amphora, terque capit modium.

Χοῖνιξ, Choenix, ἡμεροτροφὶς, item, ἡμερησία τροφὴ dicta, quod victum præſtet diurnum unius hominis. Hanc quadragies octies in medimno contineri, unanimis eſt autorum veterum conſenſus. Octo igitur Choenices modio inſunt, ſicut duo ſextarii uni Choenici, cujus rei teſtem habemus, præter Marcellum Empyricum & Paulum Æginetam, Gelenum, aut quiſquis fuerit eutor libelli operibus Galeni annexi de Menſ. & Pond. cujus verba merentur ut integra apponantur: *Modius Ægyptius & Italicus habet choenicas* 8., *choenix ſextarios* 2.; *ſextarius duos ſemiſextarios, quas etiam heminas vocant. Hemina vero continet cyathos 6. Atticus autem Medimnus habet hemiecta* 12. *Hemiectum capit* 4. *choenicas: ut ſic Medimnus habeat modios* 6., *choenicas* 48., *ſextarios* 96. Præterea cum choenice convenit demenſum Romanorum diurnum: in ſingulos enim menſes quatuor modii epud ipſos ſufficiebant, adeoque in ſingulos dies octava circiter modii pars. Sed crucem hic figunt ea, quæ Cleopatra, Pollux, Suidas, hebent de choenice, cui tres cotylas adſcribunt, quæ reſpondent, ſextario cum ſemiſſe. Hinc nonnulli diverſas choenices magnitudine diſtinctas ſtatuunt. Jac. Capellus certe ſex earum ſpecies producit; Opilionum, Seſtertiariam, Atticam ſeu Villicorum, Italicam ſeu Vinitorum, Georgicam & Militarem. Alii diverſitatem cotylarum incuſant. Sunt etiam qui hinc argumentantur, medimnum nonniſi ſextarios 72., ſeu 4. modios cum ſemiſſe cepiſſe, præſertim cum ex Joſepho ſimile quid concludi poſſit, de quo mox dicemus. Ego quidem non admodum adverſabor, ſi ſtatuatur, duorum generum medimnos aliquando Athenis fuiſſe in uſu; majorem ſextariorum 96., & minorem, ſextariorum 72.: ſive jam iſte appelletur Georgicus, ſive recentior, a Solonis ſcilicet tempore, qui, Plutarcho aliiſque teſtantibus, pondera & menſuras Athenienſium auxit, hunc vero ſive dicas Urbicum, ſive vetuſtiſſimum, mihi perinde erit. Sic oportu-

tune difficultates, quæ apud autores occurrunt, tanquam nodum aliquem Gordium, secare licebit. Certum interim est e tot manifestis Veterum autoritatibus, saltem a Solonis ævo, Medimnum Atticum sex Modiorum Romanorum fuisse æstimatum: neque quicquam derogare possunt, quæ pauci quidam conturbant. Singularis quoque hic est Fannius, qui chœnici quatuor sextarios tribuit:

At cotylas, quas si placeat, dixisse licebit
Heminas, recipit geminas sextarius unus.
Qui quater assumtus, Graio fit nomine χοῖνιξ.

Sunt tamen qui legere malunt:

Quis quater assumptis, ut de heminis intelligatur, sed tunc non cohæret versus sequens:

Adde duos, χοῦς fit: vulgo qui est Congius idem.

Præter enumeratas, multæ aliæ occurrunt mensuræ, Græcæ & Barbaricæ, quas diligenter collegit Hostus. Paucas tantum percurramus.

Ἀχάνη, *Achana*, Mensura Persica, teste Aristotele, capiebat medimnos Atticos 45., ut habet Suidas. Alia est Achana, mensura frumenti in Bœotia, quæ capit medimnum unum, apud Hesychium.

Ἀρτάβη, *Artaba*, triplex fuit a regionibus: Persica, Medica, Ægyptiaca. Persica, juxta Herodotum, cepit Medimnum Atticum, & amplius chœnices tres Atticas. Medica, teste Suida, idem erat quod medimnus Atticus. Arrabæ Ægyptiacæ anonymus Græcus, (vulgo Galenus) adscribit 5. modios Ægyptiacos seu Italicos, id est, sextarios 80., Fannius vero tres modios cum triente, seu Sextarios $53\frac{1}{3}$ verba ejus sunt:

Est etiam terris, quas advena Nilus inundat,
Artaba, cui superat modii pars tertia post tres.
Nam decem modiis explebitur artaba triplex.

Idem confirmat Hieronymus Comment. in *Esai. cap.* 5. ubi per viginti modios interpretatur sex artabas. Epiphanius eandem statuit sextariorum 72., adeoque Ephæ Hebraicæ æqualem.

Καπίθη, *Capitha*, apud Xenophontem *lib.* 1. Exp. Cyri, duas chœnices Atticas capiebat; sed secundum Hesychium capax duarum cotylarum Atticarum erat.

Ἀδδίξ, *Addix*, Hesychio & Scholiastæ Homeri Odyss. τ. mensura est quatuor chœnicum.

Ἀλάβαστρον, *Alabastrum*, cujus fit mentio *Marc.* XIV. 3. *Luc.* VII. 37. Epiphanio est sextarii dimidium.

Κόφινος, *Cophinus*, mensura Bœotica Polluci *lib.* 4. & Hesychio, capiens congios tres.

Λάγυνος, Λάγυνον, Λάγηνον, *Lagena*, apud Athenæum *lib.* 11. mensura est 12. cotylarum.

Μάρις, Μάρης, *Maris*, Polluci *lib.* 4. & 10. est cotylarum 6. capax. Aristoteles idem habet *lib.* 8. *cap.* 9. de Hist. Animal. Polyæno tamen *lib.* 4. longe amplior, decem scil. congiorum: apud Hesychium Μαριστὸν, Maristum sex cotylas facit.

Arabes quoque mensuras Rom. & Græc. in suum usum transtulerunt, perversis ut plurimum nominibus, novisque impositis. Sic *Dorach Italicum*, ipsis est Amphora Romana; *Chut Jobem* Congius; *Kist*, *Acsat*, Sextarius; *Korboni*, *Mena*, Hemina seu Cotyla; *Kiliathi*, Quartarius; *Lasfuf*, *Kissuf*, *Anecsune*, Acetabulum seu Ὀξύβαφον; *Cuathum*; Cyathus; *Falgerin*, Cochleare; *Mustarum*, Mystrum.

C A P U T IV.

De Mensuris Cavis Hebræorum.

IN definiendis mensuris priscorum Hebræorum, saltem quarum fit mentio in sacra Scriptura, vix quicquam auxilii superest, præter ea quæ passim tradit Fl. Josephus, facta ipsarum comparatione cum Græcis aut Romanis. Eum secuti sunt veteres Ecclesiæ Patres, Hieronymus, Theodoretus, alii. Hujus præsertim notanda sunt verba, in *cap.* 29. *Exod.* *πιστευτέον δὲ ἐν τούτοις τῷ Ἰωσήπῳ, ἀκριβῶς τοῦ ἔθνους τὰ μέτρα ἐπισταμένῳ*; scilicet, *habendam esse in his fidem Josepho, mensurarum suæ gentis summe perito.*

Josepho sane, inter præcipuos Sacerdotum, frequentissime vasa sacra in Templo tractare & metiri non deerat occasio, eaque postea cum Romanis, in urbe degenti, conferre.

Ceteri Rabbini, mensuras suas fere determinare conati sunt per capacitatem testarum ovorum gallinaceorum. Quia tamen experientia constat, ova nostratium regionum magnitudine Rabbinicis longe esse inferiora, si nimirum ex iis deductæ

men-

mensuræ conferantur cum istis quas tradit Josephus, vix operæ pretium videtur, hujusmodi nugis diutius inhærere. Expertus tamen sum, quadraginta quam proxime ex ovis nostratibus mediocribus Mensuræ Argentoratensi sufficere.

Inter mensuras Hebraicas liquidorum maxima fuit Bath, Bathus & Badus; de quo Josephus *lib.* 8. Ἀρχαιολ. *cap.* 2. ὁ δὲ βάδος δύναται χωρῆσαι ξέστας ἑβδομήκοντα καὶ δύο: h. e. *Bathus capere potest septuaginta duos sextarios*. Par itaque fuit metretæ Attico.

Bathi pars sexta fuit Hin; Joseph. *l.* 3. *antiq. cap.* 9. de Hine verba faciens, Μέτρον δὲ, inquit, ἐστὶ τοῦτο ἐπιχώριον, δύο χόας ἀττικοὺς δεχόμενον. *Mensura vero hæc est patria, duos congios Atticos capiens*, item *cap.* 10. ὁ δὲ ἳν μέτρον ἀρχαῖον Ἑβραίων, δύναται δὲ δύο χόας ἀττικοὺς ποιῆσαι: *Hin autem mensura est vetus Hebræorum: potest vero duos congios Atticos facere*. Duo autem congii Attici conficiunt sextarios 12. Propter magnam sacrificantium frequentiam, præter alia magnus quoque vasorum Hinem capientium numerus apud Templum asservabatur. Juxta Josephum, *lib.* 8. *antiq. cap.* 2. *Mensuras Hines & Essarones Mosis mensuris pares* (paravit Salomo), *aureas quidem vicies mille, argenteas vero bis totidem*.

Log. Logus, mensurarum minima, ex Rabbinorum traditione, portio duodecima extitit Hinis, adeoque æqualis sextario: tantumque capiebat quantum sex ovorum testæ.

Ex aridorum mensuris, maxima, Corus alias Chomer dictus, (qui tamen & oleo mensurando aliquando adhibitus legitur), duo complexus est Letheca seu semicoros; teste Hieronymo & Rabbinis.

Ephah conveniebat magnitudine cum Batho, quod expresse nos docet *Ezechiel* XLV. 11. *Epha & Bath mensuræ unius funto, ut capiat decimam Chomeris Bath, & decimam Chomeris Epha*. Quæ verba abunde nobis sufficiunt, nec opus habemus Rabbinorum idem affirmantium testimonia allegare. Erit itaque Ephah ut Bathus, 72 sextariorum, seu modiorum Rom. $4\frac{1}{2}$. At vero Josephus, *lib.* 15. *cap.* 12. Coro tribuit medimnos Atticos decem, unde Ephah medimno par esset, qui tamen per indubia veterum testimonia sex modiorum Rom. repertus est. Conferri debent quæ paulo ante de medimno Attico dissseruimus.

Seah vel Satum, tertia pars fuit Ephæ, testibus Rabbinis, quibus concinit Josephus *lib.* 9. *cap.* 2. Ἰσχύει δὲ τὸ σάτον, μόδιον καὶ ἥμισυ Ἰταλικόν: *Valet autem Satum modium unum & dimidium Italicum*

& ex eo Hieronymus in Matth. *cap.* 13. *Satum genus mensuræ juxta morem Palestinæ provinciæ, unum & dimidium capiens modium*. Continet vero modius Italicus seu Romanus cum semisse, sextarios 24.

Homer seu Gomor decima pars fuit Ephæ, cujus rei testis est omni exceptione major, ipse Moses, *Exod.* XVI. 36. Unde & simpliciter Decima vocatur *Num.* XV. 4. 6. 9. Josephus *lib.* 3. *cap.* 7. item *lib.* 8. *cap.* 2. effert per Ἀσσαρών. Priori loco ita loquitur: Ἀσσαρὼν ὁ μέτρον Ἑβραίων ἑπτὰ κοτύλας ἀττικὰς ἔχει: *Assaron, quæ mensura Hebræorum, septem cotylas Atticas habet*. Sed Josephum rectissime corrigit Epiphanius, substituendo pro septem cotylis, totidem ξέστας seu sextarios.

Kab seu Kabo Rabbini tribuunt 4. Logos, $\frac{1}{3}$ Hinis & $\frac{1}{6}$ Sati, seu 24. ova. Haud dissonant quæ Josephus habet *l.* 9. *cap.* 2. ubi quartam partem Kabi, 2. *Reg.* VI. 25. vertit per sextarium.

Hæc de Mensuris Hebraicis sufficiunt nobis ad ea deducenda, quæ suo loco in Tabulas redacta exhibemus.

Ex eo quod Metretes & Bathus æquales reperti sunt, confidentius concludere licebit, quantum ceperint sex Hydriæ, *Joh.* II. 6. capientes singulæ metretas binas aut ternas. Si enim binas, provenient pro sex hydriis, 10. Ohmæ, 10. Mens. Argent. seu Pintæ Paris. 505. Sin ternas, 15. Ohmæ, 16. Mens. Argent. seu Pintæ Paris. 757. Medium est 13. Ohm. 1. Mens. Arg. seu Pintæ Paris. 631.

Coronidis loco, indicanda sunt etiam pondera diversorum liquorum ad certam mensuram revocatorum. Sublevavit nos hac opera Academia Regia Scientiarum Parisiensis, edita Tabella, in qua liquores varii, pollicis Paris. cubici quantitate, in pondere Paris. determinantur. Eam illibatam suo loco sistimus. Superstructa est experimentis factis cum Aræometro ingeniose a celeberrimo Hombergio nuper adinvento. Conf. Commentar. Acad. Reg. Scient. Ann. 1699. *pag.* 44. & J. B. du Hamel. Histor. Reg. Sc. Ac. *pag.* 439. 540. Opportuna maxime nobis videtur hæc ratio, quod mensuræ antiquæ omnes in pollicibus cubicis Paris. a nobis exhibeantur.

Frumentorum pondera majorem pariunt difficultatem, quia eædem etiam species quam maxime inter se differunt. Apud nos experientia docuit, messibus præter ordinem fecundis, Tritici medimnum Argentoratensem, id est, sex modios Georgicos, 200. fere libras Argent. pondere æquasse, qui annis sterilioribus

vix 150. attigerunt, Subducto calculo, pro modio Romano proveniunt libræ Romanæ, modo 22. cum semisse, modo 18.; media igitur ratione 20. libr. fere. Quadrant hinc verba Plinii H. N. *l.* 18. *cap.* 7. *Nunc ex his tritici generibus, quæ Romam invehuntur, levissimum est Gallicum, atque e Chersoneso advectum; quippe non excedunt in modium vicenas libras, si quis granum ipsum ponderet. Adjicit Sardum selibras, Alexandrinum & trientes: Hoc & Siculi pondus. Bœticum totam libram addit; Africum & dodrantes.* Itaque vel hinc aliquo modo constat, veram magnitudinem modio Romano a nobis fuisse assignatam.

SECTIO TERTIA
DE
MENSURIS INTERVALLORUM.

CAPUT PRIMUM.

De Intervallis in genere, in specie vero de hodiernis.

Mensuræ intervallorum minores, ex quibus deinde nascuntur majores, desumtæ fuerunt, jam ab antiquissimis temporibus, a corpore humano, modulo nimirum cuilibet obvio, miramque in se complexo partium symmetriam. Sic Digiti quatuor transversim juncti, constituunt Palmum, tresque hominis ejusdem Pollices; duodecim eorundem Spithamam; sedecim Pedem; viginti quatuor Cubitum. Sex pedes, aut quatuor cubiti æquantur staturæ humanæ, vel quod idem, Orgyiæ, scil. brachiorum, præter pectus latum, extensioni maximæ. Synopsin horum exhibet sequens latercolus:

Orgyia	1.						
Cubitus	4.	1.					
Pes	6.	$1\frac{1}{2}$	1.				
Spithama	8.	2.	$1\frac{1}{3}$	1.			
Palmus	24.	6.	4.	3.	1.		
Pollex	72.	18.	12.	9.	3.	1.	
Digitus	96.	24.	16.	12.	4.	$1\frac{1}{3}$	1.

Quia vero homines statura quam maxime inter se differunt, nata hinc est mensurarum, quoad loca & tempora, maxima diversitas.

Propositum quidem nobis est de antiquis maxime mensuris hic agere. Commode tamen id fieri nequit, nisi quædam præmittantur de iis, quæ hodierno die in cultioribus Europæ regionibus sunt notæ. Paucis itaque primarias earum percurramus.

Pes Regius Parisiensis, *le Pied de Roy*, nemini per totam Galliam ignotus esse potest. Eum tamen determinandi modus ab omni comparatione independens, adinventus est ab Academia Scientiarum Regia, mediante longitudine simplicis pendoli oscillatorii, singulis minutis secundis horariis unam simplicem vibrationem conficientis. Talis longitudo est ped. Paris. 3. poll. 0. lin. $8\frac{1}{2}$. Idem enim hic Pes distingui solet in 12. Pollices, Pollex in 12. Lineolas, Lineola in 10. Particulas; adeoque pes totum in 1440. partes. Incertam quidem reddunt hanc methodum, observationes institutæ in partibus Telluris versus Æquatorem sitis, ubi pendulum ejusmodi longius aliquanto deprehensum fuit, quam in locis ad Polos magis vergentibus; nondum tamen satis definita est hæc differentia, ob experimenti præsertim difficultatem. Illustr. Dn. de la Hire ejusmodi differentias fallaciis quibusdam a diverso aeris statu ortis adscribi posse statuit, non sine veri similitudine. Confer. Comment. Acad. Reg. Scient. Ann. 1703. pag. 291. & seqq. Sex horum pedum Hexapodam constituunt, vulgo Tosiam vocant, *une Toise*.

Pes Rhinlandicus per totum Belgium fœderatum, Germaniam item, & circumjacentes regiones notissimus est. Dividi solet in partes mille. Pertica Rhinlandica est pedum duodecim. Propria experientia didici, comparatis diversis modulis, pedem Parisiensem Regium continere harum partium millesimarum 1035., seu pedem Rhinlandicum complecti partes $1391\frac{3}{10}$, qualium pes Parisiensis habet 1440. Dn. Picardus eum statuerat primo particularum 1390., postmodum Leydæ eun-

eundem invenit partium 1392., ut ipse testatur in Hodœporico Uraniburgico.

Romæ Palmo nunc utuntur, quem Architectorum vocant. Habet is partes 1440^{mas} pedis Parisiensis $988\frac{1}{2}$, ex observatione Dn. Anzout; eundem tamen Vir Illustriss. Dn. Cassinus reperit, habere se ad Pedem Regium Parisiensem ut 11. ad 16., adeoque partium ped. Paris. 990. Palmus hic (Spithama potius seu Dodrans) dividitur in 12. Uncias, Uncia in 5. Minuta. Decem palmi æquantur Cannæ Rom. Architectonicæ. Quod si idem palmus sumatur pro dodrante pedis Romani, proveniet pes Rom. partium 318. aut accuratius 1320. pedis Paris. Alius Romæ palmus est Mercatorum, partium $1102\frac{1}{2}$ pedis paris. Horum palmorum 8. faciunt Cannam.

Pes Londinensis Anglicus, juxta Bernardum continet 1350. partes pedis Paris. quem Picardus antea statuerat 1351., qui & eum quem Gravius adhibuit, deduxit $1348\frac{2}{3}$. Snellius Eratosth. Bat. pag. 521. rationem hujus pedis ad Rhinlandicum tradit, ut *968.* ad 1000., unde pes Anglicus 1347. partium ped. Paris. prodit. Sed placet retinere rationem Bernardi, quæ insuper media via inter cæteras incedit. Continet adeo pes Londinensis partes $970\frac{3}{10}$ pedis Rhinland. Sex ejusmodi pedes, *Fathomum* constituunt, quasi diceres funiculum orgyiæ æqualem.

Pes noster Argentoratensis urbicus, exquisita indagine a nobis deprehensus est continere 922. partes millesimas pedis Rhinlandici, vel $1282\frac{3}{4}$ particulas pedis Paris. Præivit hic nobis, uti in aliis, Venerandus Dn. Julius Reichelt, peculiari Dissertatione de Pede Argentoratensi Geometrico, ubi multa præclara de nostrarum mensuris reliquis. Ipse pes dividitur in 12. pollices, quorum singulos iterum in 100. particulas distinguere placuit. Decem pedes componunt Decempedam seu Perticam, *eine Ruthe*. Pes Argentoratensis ruralis, *der Landschube*, est partium 941. pedis Rhinland. adeoque 1309. pedis Paris.

Pes Norimbergensis urbicus est partium *968.* ex millesimis Rhinlandici, seu $1346\frac{3}{4}$ ex 1440^{mis} Paris. uti me edocuit Nobilissimus Dn. Wurzelbaur. Pes adhuc alius est in usu Norimbergæ, lapicidis & ruricolis præsertim vicinis, quem operarium, *Den Werck-schube* appellant; hic uncia minor est urbico, at nihilominus in partes duodenas, uti prior, divisus.

Pes Dantiscanus, observante Hevelio, in Præfat. ad Selenogr. est partium Rhinland. *914.* qua faciunt in pede Parisiensi $1271\frac{1}{2}$ minutias 1440^{mas}.

Pes Danicus seu Hafniensis, notante Picardo, habet $1403\frac{2}{5}$ part. pedis Paris. quæ respondent partibus $1008\frac{1}{4}$ pedis Rhinland. Eidem Picardo tradita etiam fuit longitudo Pedis Svecici, $1316\frac{1}{2}$ part. ped. Paris. id est, $946\frac{1}{2}$ part. ped. Rhinland.

Pes Bononiensis, qualis in Aula Collegiorum expositus exstat, observatore Clariss. Auzout, est *1686.* part. pedis Paris. Brachium vero Bononiense, *Il Braccio*, unius est ped. Paris. cum 1386. ejus partibus. Sed juxta Dn. Cassini observationem (Memoir. de l' Acad, 1701. p. 17.) pes Bononiensis est ad Paris. ut 701. ad *600.* habetque adeo particulas $1682\frac{2}{5}$.

Brachium Florentinum Geographicum, quorum tria passum unum efficiunt, continet ex observatione Illustr. Dn. Cassini, (uti habeo ex ejusdem literis) pedem unum Parisiensem cum 8. pollicibus & 3. lineis, ita ut sit ad Parisiensem pedem Regium, ut [illegible]. ad 144. Dn. Picardus idem determinavit particulis ped. Paris. 2580., seu pede uno, cum pollicibus *9.* & *6.* lineis.

Pes Venetus est partium 1540. ped. Paris. secundum Anzout, apud Bernardum; habet igitur partes millesimas 1107. pedis Rhinland.

Ulna Hispanica, *Vara de Castella*, juxta Ricciolum *Geogr. Ref. lib.* 2. *cap.* 2. §. 4. continet 4. palmos Hispanicos, quorum singuli ad pedis Romani typum a Villalpando impressum sunt, ut 1078. ad 1558. Sed hunc typum Villalpandi invenio partium ped. Paris. 1328. Erit igitur tota *Vara* partium ejusdem ped. *3676.*, seu pedum Paris. 2. cum part. *796.*, singuli vero palmi Hispanici partium *919.*: aut in mensura pedis Rhinland. *Vara* erit ped. 2. cum part. *642.*, palmi autem singuli $660\frac{1}{2}$ part. Ubi tamen notari meretur, me typum semipedis Rom. a Ricciolo *loc. cit.* expressum paulo laxiorem reperire, pes enim prædictus proveniret part. ped. Paris. 1335., adeoque 7. particulis major Villalpandino. Invenio autem meo calculo, pro pede Roman. ant. ex observationibus Villalpandi provenire $1335\frac{1}{2}$ part. ped. Paris. supposita uncia Rom. hodierna gran. Paris. 533.

De Ulnis seu Cubitis hodiernis aliquid addendum est. Ulna Parisiensis, juxta Picardum duplex est, altera *des Merciers*

K 2 con-

continet pedes 3., poll. 7., lin. $10\frac{4}{5}$, altera *des Drapiers* continet pedes 3. poll. 7., lin. $9\frac{3}{5}$. Prior respondet pedibus 3. Rhinland. cum part. millef. 786., altera 3. pedibus cum part. 778. Sed Ulna Parisiensis, qualis Argentorati in usu est, *der Pariser Stab*, habet pedes Parif. 3., poll. 7., lin. $11\frac{2}{5}$.

Ulna Argentoratensis, qualis e ferro Curiæ affixa & correcta exponitur, est ped. Argent. 1., pollic. $10\frac{92}{100}$; ped. Parif. 1., pollic. 7., lin. $10\frac{3}{5}$; ped. Rhinland. $1\frac{735}{1000}$. Sed apud Mensorem publicum, *dem Statt-Sinner*, est ped. Argent. 1., poll. $10\frac{37}{100}$; aut ped. Parif. 1., poll. 7., lineol. $11\frac{2}{5}$; sed ped. Rhinland. 1. cum partic. 719. Vulgari æstimatione Ulna Parisiensis continere creditur Ulnas Argentoratenses $2\frac{3}{16}$. Sciendum vero est, mensuras in universum, tam cavas quam porrectas, quæ vulgo prostant, non minus ac pondera, prototypis suis, ob metum interrimenti, esse tantillo auctiores.

Inter mensuras superficierum, primo loco se offert Arpenum Gallicum, *un Arpent*. In hoc determinando non Hexapoda seu Tosia, ut in aliis, utuntur, sed Pertica, quæ est pedum Parif. 22. Centum vero Perticæ quadratæ seu pedes quadrati 48400., Arpenum constituunt: quæ aperte parent ex Edicto Regio mensis Augusti 1669. sur le fait des Eaux & Forests. De la Police & conservation des Forests, Eaux & Rivieres; Artic. XIV. *Nulle mesure n'aura lieu, & ne sera employée dans nos bois & Forests & en ceux tenus par indivis, grurie, grairie, segrairie, tiers & dangers, appanage, engagemens, usufruits, & mesme des Ecclesiastiques, Communautez & Particuliers nos sujets, sans aucun excepter, que la mesure de douze lignes pour pouce, douze pouces pour pied, vingt deux pieds pour perche, & cent perches pour arpent, a peine de mille livres d'amende, non obstans & sans avoir egard à tous usages & possessions contraires, ausquelles avons derogé, derogeons, & voulons qu'au Greffe il soit mis un estalon de la mesure cy dessus prescrite.*

Jugerum Argentoratense, *ein Acker Feldes*, continet 24000. pedes quadratos Argentoratenses.

Inter mensuras solidas, occurrit Strues lignorum, Gallice *une Corde*, Germ. *ein Klafter*, & apud nostrates, *ein Fuder Holtz*.

Quanta sit Strues seu Chorda lignorum in Gallia, idem Edictum Regium nos docet, cujus modo facta est mentio; artic. XV. *Dans toutes nos Forests & bois, & ceux des Ecclesiastiques, Particuliers, & autres denommez en l'article cydessus, il ne sera fait aucune livraison de bois a bruler, soit en cas de vente, ou delivrance de chauffages, a autre mesure qu'à la corde, qui aura huit pieds de long, quatre de haut, les buches de trois pieds & demy de longueur, compris la taille; le bois des cotrets de deux pieds de longueur & le cotret de dix-sept a dix-huit pouces de grosseur, abrogeant les rotûes, mesures, moules, sommes, charges, voyes, & toutes autres mesures contraires.*

Pertica Lignaria Argentoratensis, qua strues lignorum, *das Fuder Holtz*, quoad longitudinem & altitudinem determinatur, continet sex pedes Argentoratenses cum vigesima quarta unius parte, ipsaque admensio paulo largiori manu dispensari solet, ita ut frustum ligni cædui tum superne tum in latere fere abundet. Longitudo ligni cædui debet esse 3. ped. Arg. duorumque pollicum. Ipsa strues in 12. uncias, quas *Ring* appellant, distinguitur.

CAPUT II.

De Mensuris Intervallorum apud Romanos veteres.

Considerabimus primo Pedem, ex quo deinde reliqua facillime deducuntur. Modus eum restituendi optimus videtur, qui fit per pondera & mensuras cavas, quas in superioribus satis accurate, ni me omnia fallant, dedimus. Pedem deinde sic inventum cum residuis etiam ex antiquitate vestigiis comparabimus.

Libra Romana vetus reperta fuit 6240. granorum Parif. Congius autem aqua plenus 62400. eorund. gran. Sed constat per experientiam celeberrimi Picardi, aquæ fontanæ 63750. granis Parif. respondere $171\frac{1}{2}$ pollices cubicos Parif. Posita ergo aquarum similitudine, proveniunt pro Congio pollices cubicis Parif. $168\frac{168}{1273}$. His multiplicatis per cubum numeri 120., prodibunt cubi particularum qualium pes Parif. continet 1440. Hæ particulæ cubicæ iterum ducendæ sunt in numerum octonarium, ut ex Congio fiat Amphora.

ra. Denique extrahenda est Radix cubica, quæ monstrabit, quot particulas pedis Paris. contineat Pes Rom. vetus, cujus scilicet cubus Amphoram æquabat. Si modo ordinario sem peragere velimus, in magnam prolixitatem incideremus, quæ forte etiam calculi fallaciis esset obnoxia; substituemus itaque numeros artificiales loco naturalium.

2.2342641. Logar. $171\frac{1}{2}$.
4.7951846. Log. 62400.
7.0294487.
4.8037984. Log. 63650.
2.2256503. Log. $168\frac{168}{1273}$.
2.0791812. Log. 120.
3.
6.2375436. Log. cubi 120.
2.2256503. Log. $168\frac{168}{1273}$.
8.4631939. Log. $168\frac{168}{1273}$. multipl. per cub. 120.
0.9030900. Log. 8.
9.3662839. Log. Amphoræ Rom. in part. cub. ped. Paris.

3) $3.1220946\frac{1}{3}$. Log. $1324\frac{1}{2}$. Rad. cub. Amph. Rom. in part. ped. Paris.

Sunt igitur in pede Rom. vetere particulæ $1324\frac{1}{2}$ qualium in pede Paris. sunt 1440. Totidem particulæ respondent 952. partibus millesimis pedis Rhinlaodici.

Sed videamus etiam, quid ex analogia veterum ædificiorum concludi possit. Ex iis adbuc hodie Romæ eminet Pantheon a M. Agrippa Augusti genero primo fundatum. Portæ hujus Templi latitudo est pedum Paris. 18. cum pollic. $4\frac{3}{4}$, observante Clariss. Auzout. Certum ergo est, latitudinem hanc parum abesse a 20. ped. Rom. seu 4. passibus. Estque verosimillimum, ad certum eumque rotundiorem pedum numerum eandem fuisse exactam: posita ergo ea 20. pedum, provenient pro singulis pedibus Romanis $1324\frac{1}{2}$ partic. pedis Paris. præcise, uti quidem eundem prius inveneramus. Clariss. Sponius Athenis adhuc vidit turrem marmoream ventorum octogonam, Andronici Cyrrhestæ opus, cujus meminit Vitruvius *lib.* 1. *cap.* 6. lateraque ejus singula deprehendit $11\frac{1}{2}$ pedum Paris. Quod si igitur latus statuamus cubitorum Græcorum octo, seu pedum Græc. duodecim, provenient pro pede Græco particulæ pedis Paris. 1380. Est vero pes Græcus ad Romanum, ut 25. ad 24. Pedi ergo Romano cedunt earundem particularum $1324\frac{3}{4}$, quod nonnisi quarta unius parte nostram mensuram excedit. Et hæc quidem minime sunt contemnenda.

Præterea Romæ supersunt duo lapides sepulcbrales, quibus insculpta pedis Romani vestigia, altes T. Statilii Mensoris, in horto Vaticano quem *Belvedere* vocant, in quo pes divisus est in palmos & pollices, sed rudiori opera; alter est Cossutii, qui asservatur in hortis Matthæorum: prior continet 1311. part. pedis Paris. posterior 1315. part. ejusdem. Quia tamen ambobus aliquid decessisse videtur in margine, judicio Dn. Auzout, æquales sumi poterunt 16. unciis palmi moderni, qui observatus fuerat ab eodem $988\frac{1}{2}$ part. pedis Paris. eruot ergo dicti pedes 1318. partium earundem; nonnisi $6\frac{1}{2}$ particulis nostra mensura minores. Sed facile fieri potuit, ut a longævitate aliquid amplius de longitudine sua perdiderint, propter obliquitatem incisuræ; si enim lapides ejusmodi vel vi vel ætate in superficie sua parum fuerint derasi, id omne in sculpturam redundat. Multo minus me movet Lucæ Pæti auctoritas, qui typum pedis Romani marmori incisum, ante annos circiter 130. in Capitolio collocavit a nostro multum recedentem: continet enim 1306. vel 1307. partic. ped. Paris. Deduxerat eum tum ex mensuratione sua Congii Farnesiani, tum ex modulis ferreis & æneis inter ruinas veteres repertis, qui tamen multis modis decurtari potuerunt. Villalpandus eundem pedem Rom. exhibet per experientiam suam in eodem Congio factam, nostro longiorem. Et quidem in schemate Congii apud Villalpandum ipsum invenio partic. ped. Paris. 1328. sed apud Ricciol. G. R. *lib.* 2. *cap.* 2. principiis Villalpandinis convenientius, partium earundem 1335. Hujus tamen discrepantiæ a nostro causæ in propatulo sunt ex iis, quæ superius de Congio Romano retulimus.

Nulla igitur superest causa, qua moti vel minimo apice a nostra determinatione secedere debeamus, præprimis cum tot argumentis egregie inter se conspirantibus eadem sit stabilita.

Hisce conscribillandis cum finem jam posuissem, commode mihi offertur Historia & Commentarii Academ. Scient. Reg. Anni 1702. In his pag. 15, sed in ista pag. 80. invenitur ab illustri Viro, Dn. Cassino observatus inter Narbonam & Nemausum, celebres veterum Romanorum colonias, (quarum etiam splendore

re

rem ex antiqoitate relucentem contemplatum esse, mihi, dum recordor, jucundum est) distantia 67500 Hexapodarum Paris. seu pedum Paris. 405000. Strabo huic intervallo, via satis directa permeabili, tribuit milliaria Romana 88, quæ æquantur pedibus Romanis antiquis 440000. Est itaque pes Rom. vetus ad pedem Paris. ut 85. ad 88, adeoque iste partium $1325\frac{6}{2}$ pedis Paris. Porro inter Bononiam & Mutinam repertum fuit intervallum a Ricciolo & Grimaldo, assistente Dn. Cassino, 19666. passuum Bononiensium, qui respondent 19147 Hexapodis Paris. seu pedibus Paris. 114882. Sed eidem intervallo adscribit Itinerarium Antonini, Tabulæque Peutingerianæ milliaria Rom. 25, seu pedes Rom. 525000. Hinc deducitur pes Roman. $1323\frac{1}{2}$ part. ped. Paris. Inter has duas pedis Rom. magnitudines licebit optimo jure sumere medium, partes nempe pedis Paris. $5324\frac{1}{2}$. Iterum itaque præcise talis exoritor pes Rom. antiquus, qualem eum supra invenoeramus. Quis nunc quæso de hujus rei veritate dubitabit? Sane talis consensus nec sperandus erat.

Dividebatur Pes in quatuor Palmos, palmus in quatuor Digitos. Idem pes ad instar Assis in duodecim Uncias, unciaque in suas partes consuetas distribui solebat: unde Sescuncia, Sextans, Quadrans, Triens, Quincunx, Semissis vel Semipes, &c. Dupondium etiam pro duobus pedibus dicitur apud Columellam l. 3. c. 55. Sicilici mentio fit apud Plinium l. 53. c. 55.

Mensuræ ex multiplicatione pedis ortæ, sunt Palmipes ex pede & palmo constans: Cubitus vel Cubitum, idem quod sesquipes; Vitruvius l. 3. c. 1. *E cubito cum demti sunt palmi duo, relinquitur pes quatuor palmorum.* Idem ibidem, *Cubitum*, ait, *animadverterunt ex sex palmis constare, digitis viginti quatuor.* Cubitum & Ulnam quidam veterum scriptorum confundunt, ut Solinus & Pollux. Plinio tamen l. 16. c. 32. & 40, Ulna idem est quod Orgya Græcorum.

Passus quinque pedes porrectos habet, juxta Columell. l. 5. c. 1. Vitruvius l. 50. c. 54. quinque millia pedum, mille passus interpretatur. Mitto alios.

Milliare, Milliarium, Mille passus, idem apud Romanos erat. Cippis & lapidibus cum numerorum inscriptione olim signabantur, institutore C. Graccho, uti testatur Plutarchus in ejus vita: unde etiam lapides pro milliaribus dicebantur. Viginti milliaria Diætam seu iter diei nonnullis faciunt, aliis 25; Herodoto stadia 200.

Stadium ad Mensuras Græcorum proprie pertinet, eo tamen Romani haud raro utebantur. Secundum Plinium l. 2. c. 23. & Columell. l. c. efficit centum & viginti quinque passus Rom. hoc est, pedes sexcentos viginti quinque. Octo igitur Stadia unum Milliare complebant.

Et hæc de Mensuris Romanorum porrectis. Superest ut aliquid quoque dicamus de superficiebus seu mensuris ad rem Rusticam pertinentibus.

Actus dicitur Plinio l. 18. c. 3. *in quo boves agerentur cum aratro impetu justo. Hic erat CXX. pedum: duplicatusque in longitudinem Jugerum faciebat.* Actus duplex erat: simplex & quadratus. Simplex secundum Varronem, latitudinis pedum quatuor, longitudinis pedes habebat 120, adeoque pedes quadratos 480, quod repetit etiam Columella l. c. *Actus quadratus*, teste iterum Columella, *undique finitur pedibus CXX. & hoc duplicatum facit Jugerum, & ab eo quod erat junctum, Jugeri nomen accepit. Sed hunc Actum Provinciæ Bæticæ rustici agnam vocant.*

Jugerum ergo est spatium patens in longitudinem 240. pedes, in latitudinem vero pedes 120, conficitque propterea pedes quadratos 28800. Fabius Quintilianus Inst. orat. l. 1. c. 18. idem docet; *Jugeri*, inquiens, *mensuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes esse, dimidioque in latitudine patere, non fere quisquam est, qui ignoret.*

Clima Columellæ est quoque versus pedum 60, pedum itaque quadratorum 3600.

Versus quoquo versus est pedum 100, adeoque pedum quadratorum 10000.

Jugeri duplum, Varroni, l. 5. c. 10. dicitur Hæredium, estque propterea quadratum habens undique pedes 240, quadratos vero 57600.

Centum Hæredia, Centuria vocabantur, quadratum scilicet patens in singula latera 2400. pedes, area ejus 5760000. ped. quadrat. Hæ porro quatuor Centuriæ junctæ, ut sint in utramque partem binæ, appellabantur in agris divisis viritim publice, Saltus: singula ergo ejus latera 4800. ped. ærea vero 23040000. ped. quadr.

Jugerum præterea distingui solebat ad modum Assis in duodecim Uncias; Uncia in duas Semuncias, quatuor Sicilicos, sex Sextulas, 288. Scripula, ut ex modo allegatis autoribus patet.

Quid Gallis olim circa has mensuras usi-

usitatum fuerit, docet Culumella l. 5. *Galli*, inquiens, *Candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, in agrestibus autem CL. quod aratores Candetum nominant, semijugerum quoque & Arepennem vocant.* Ubi tamen Jac. Capellus legere mavult, *quod aratores Candetum nominant, Jugerum quoque & Semi-Arepennem vocant.*

CAPUT III.

De Mensuris Diastematum apud Græcos.

HÆ mensuræ non minus a corpore humano desumtæ fuerunt apud Græcos ac apud Romanos, qui haud dubie ab istis eas mutuati sunt.

Δάκτυλος μικρός, Digitus; Δάκτυλος μέγας, Pollex, ἡ Παλαιστὴ, seu ὁ Παλαιστὴς, alias Δοχμὴ, item Δῶρον, Palmus, quatuor digitorum, vel trium pollicum; Σπιθαμὴ, Spithama, Dodrans, 3. palmorum vel 12. digitorum, est intervallum a maximo digitorum ad minimum; aliæ ejus species sunt Διχὰς & Ὀρθόδωρον; Διχὰς, 10. digitorum, est extensio pollicis indicisque; Ὀρθόδωρον, 11. digitorum, est mensura a carpo ad digitorum summitates.

Πῶς, Pes Herodoto τετραπάλαιστος: apud Suidam ὁ πῶς ἔχει δακτύλους ιϛ΄. *Pes habet digitos 16.* Quantus fuerit, e Stadio noscitur. Fuit hoc pedum sexcentorum apud Græcos, sed juxta mensuram Romanorum, pedum suorum sexcentorum viginti quinque, quod testatur Culumella & Plinius locis supra citatis. Est ergo pes Græcus Olympicus seu Herculeus ad Romanum in ratione 25. ad 24. Sed pes Rom. antiq. habet $1324\frac{1}{2}$ partes pedis Paris. ergo Græcus $1379\frac{3}{4}$ seu rotunda 1380. partium earundem, quæ æquivalent partibus millesf. pedis Rhinland. 992. proxime. Et in hoc fundatur universa mensurarum Græcarum ratio. Mariana de Mens. & Pond. pag. 34. tres typos exhibet pedis Romani, quorum primum Porphyreticum vocat, e columna scilic. porphyretica, cui insculptus erat desumtum. Æquat hic part. ped. Paris. 1384, ideoque haud dubie Græcus fuit. Cura adhibita fuit singularis, ne moduli hi ab exsiccatione chartæ post factam impressionem contraherentur.

Πῆχυς, Cubitus, quantum a flexu brachii pergit ad finem medii digiti, æstimatur digitis 24, aut sesquipede. Sunt præterea duæ aliæ Cubitorum decurtatorum species: Πυγμὴ, quantum a cubito usque ad extremum metacarpium, digitorum 18. Απυγμὴ nomen est Pygmeorum: Πυγὼν, mensura a cubito ad nodos medios digitorum, 20. est digitorum comparandus itaque Palmipedi Romanorum.

Βῆμα διπλῶν, Gressus duplex, Passus Geometricus; Βῆμα ἁπλῶν, Gressus simplex: Ille est pedum 5, hic pedum $2\frac{1}{2}$.

Ὀργυιὰ, Orgia, ambarum manuum extensio, Herodoto l. 2. est mensura τετράπηχυς, h. e. quatuor cubitorum: ab eodem ἑξάπους dicitur, a sex pedum magnitudine. Aliis vocatur Ὠλένη, Ulna.

Πλέθρον, Plethrum, apud Suidam habet pedas centum: apud Herodotum est sexta pars stadii: Latus Jugeri quadrati. Apud Plutarchum in Camillo sumitur pro ipso Jugero.

Στάδιον, Στάδιος, Stadium Herodotus l. 2. αἱ δὲ ἑκατὸν ὀργυιαὶ δίκαιαί εἰσι στάδιον ἑξάπλεθρον: h. e. *Centum Orgyiæ justæ sunt Stadium sex Plethrorum.* Constat etiam ex reliquis scriptoribus consensu unanimi, Stadium longitudine sexcentos pedes sui generis habuisse. Strabo testatur l. 17. Pyramides Ægypti stadium altas esse. Clariss. Dn. Chazelles latus baseos quadratæ Pyramidis maximæ funiculo deprehendit Paris. 690, sed solo inæquali, versus medium lateris paulo elatiori, uti refert J. B. du Hamel, Hist. Reg. Sc. Acad. l. 4. c. 2. pag. 428. edit. ult. Commode itaque sumi poterit dimensio R. P. Elzear Capucini apud Thevenotum Itinerar. P. 1. pag. 412. qui idem latus invenerat ped. Paris. 682. & quia gradibus 208. ab imo solo ad summum fastigium scanditur, quorum singuli duos circiter pedes cum semisse alti sunt, totam altitudinem 520. pedum statuit. Dn. Chazelles eandem ad pedes 600. axigit. Sad idem observavit, exteriorem superficiem Pyramidis componi e quatuor triangulis æquilateris; erit igitur altitudo perpendicularis æqualis semissi diagonalis baseos, ideoque non nisi pedum Paris. 482. Circa verticem eadem Pyramis est parum truncata, ea ratione ut latus quadrati inde orti habeat $16\frac{2}{3}$ pedes. Decedunt idcirco altitudini 12. pedes, ut adeo 470. pedes Paris. in altum assurgat Pyramidum maxima. Stadium Græcum secundum nostram supputationem continet ped. Paris. 575. abundant igitur 105. ped. Paris. in Strabonis mensura. Turris Templi Cathedralis Argentoratensis, ex observatione non una, exsurgit in altitudinem ped. Argentor. 500, satis præcise, qui æquantur ped. Paris. 445. Pyrami-

dum

dum igitur maxima superat altitudine Turrim præfatam 25. fere ped. Parif. Moncouyfius in Itinerario, æstimatione oculari, & ex numero graduum, Turrim commemoratam & Pyramides, quas antea lustraverat, pares altitudine judicavit. Illustr. Caffinus earundem mensuras juxta Herodotum, Diodorum Siculum, Plinium, aliosque, sedulo expendit, *Memoir de l' Acad. R. des Sciences. Ann.* 1702. *pag.* 19.

Stadium antiquitus dicebatur etiam Αὐλός; unde Δίαυλος, Stadium duplex, seu cursus reciprocus.

Ἱππικὸν, ἱππικὸς δρόμος, Plutarcho, in Solone, spatium est quatuor Stadiorum, cui consentit Hesychius.

Μίλιον Ἰταλικὸν, Milliare Romanum, ad Græcas mensuras non pertinet, eo tamen sæpius utuntur scriptores Græci, inprimis ubi de rebus agunt Romanis. Octonum Stadiorum fuisse, supra jam vidimus, quod comprobat Suidas: τὰ δέκα μίλια ἔχουσι στάδια π'. h. e. *Decem Milliaria habent Stadia octuaginta*. Hero, ab aliis allegatus, hæc habet: στάδιον κατὰ μῆκος ἔχει πόδας χ. δίαυλος αβ. μίλιον στάδια η. δόλιχος στάδια ιβ. h. e. *Stadium in longitudine habet pedes* 600, *Diaulus* 1200; *Milliare Stadia* 8, *Dolichus Stadia* 12.

Ex his definitis formata est Tabula Mensurarum Græcarum.

Si Plethrum sumatur pro Jugero Græco, quaqua versus centum pedes Græcos patente, oriuntur pro eo pedes quadrati 10000, qui æquales sunt ped. Rom. antiq. quadr. 10851, Parif. quadr. 9180. Argentorat. quadr. 11568, Necdum ergo attingit dimidium Jugeri Argentoratensis.

Præter mensuras Olympicas, celebres quoque fuerunt Ægyptiæ seu Alexandrinæ. Testatur Hero in Isagoge, pedum Alexandrinum seu Philethæreum fuisse ad Romanum, ut *6.* ad 5, adeoque part. ped. Parif. $1589\frac{2}{5}$, unde Cubitus Alexandrin. 2384 part. earundem; Stadium vero Alexandrinum 110. Hexapod. Parif. cum semisse. Ægyptio Cubito Samius par fuit, sicut pes pedi, quod constat ex Herodoto in Euterpe.

Inter mensuras Intervallorum externas, est quoque *Parasanga* Persarum triginta Stadia conficiens, tradente Herodoto *l.* 2. *&* 6. Idem patet ex Xenophonte, Exped. Cyr. *lib.* 5. *&* 7. sub finem. Strabo tamen *l.* 11. Parasangam stadiorum 40, imo 60, statuit.

Σχοῖνος, *Schœnus*, apud Ægyptios fuit Stadiorum 60, teste Herodoto *l.* 2. Plinius tamen & Strabo, Schœnos etiam faciunt 30. & 40. Stadiorum.

Erat etiam Ægyptiis inter Mensuras Rusticas, Ἄρουρα, *Arura*, centum cubitorum Ægyptiorum quoquoversus, testante iterum Herodoto, *l.* 2. unde Aruræ latus quadratum, 120. cubit. Rom. Area vero ped. Rom. quadr. 32400; ped. Parif. quad. 27411; ped. Argent. quadr. 34542.

C A P U T IV.

De Mensuris Intervallorum apud Hebræos olim usitatis.

HEbræi quoque mensuras suas e corpore humano sunt mutuati: non tamen pedem, sed modo magis urbano, palmum, spithamam, cubitum adhibuerunt. Proportio harum mensurarum satis manifesta est ex superioribus. At si du vera earum magnitudine quæratur, meræ sese offundunt tenebræ.

Apud Ezechielem XLIII. 13. magnitudo altaris definitur in *Cubito verissimo, qui habebat cubitum & palmum*. Cubitus verissimus idem haud dubie hic est, qui 2. Paralip. III. nominatur primæ mensuræ, seu primarius. Per simplicem cubitum sine additione palmi, Villalpandus & Ricciolus G. R. *l.* 2. *c.* 5. intelligunt Babylonicum, cui Israelitæ in captivitate assueverant, qui ab Herodoto definitur per cubitum mediocrem & tres insuper digitos seu octavam cubiti partem. Quod si Herodotus hic intelligat cubitum Græcum, efficientur pro cubito Babylonico particulæ pedis Parif. $2328\frac{1}{2}$, pro cubito autem Hebraico $2716\frac{1}{2}$: omniaque essent plana. Rationi tamen magis consonum est, cubitum simplicem Ezechielis, quin & mediocrem Herodoti, ita nominari ad instar illius, qui Deuteron. III. 11. dicitur ad mensuram virilis manus, id est, habita ratione staturæ virilis, qualis nunc erat. Quod si itaque hic cubitus Mosaicis legalis fuerit, & ejusdem magnitudinis cum verissimo Ezechielis, sequitur, hujus tempestate staturam humanam sexta sui parte ab ea, qualis Mosis tempore fuit, defecisse. Sed hac ratione notitia cubiti Hebraici minus promota apparet. Proponam tamen meas hac de re conjecturas. Israelitis ante exitum suum ex Ægypto, nulla fuit respublica, nullæ leges politicæ, in dura scilicet captivitate constitutis. Verosimillimum igitur est, eos ut in aliis, ita & in mensuris suis institutos fuisse Ægyptios,

præ-

præprimis com ipse Moyses in omni sapientia Ægyptiorum, quibus Geometriæ potissima cura, fuerit eruditus, teste, præter Stephanum Actor. VII. 22. Josepho, aliisque. Cuostat vero ex Heronis Isagoge, pedem Ægyptium Regium seo Philetæreum fuisse ad Romanum in ratione 6. ad 5. adeoqoe partium pedis Parif. $1589\frac{2}{5}$, ipsumque cubitum in ratione sesqoialtera, earundem partium 2384. Suut qui confugiuut ad modulum cubiti Ægyptii hodie extantem Cayri, longum part. ped. Parif. 2462, ot ex Bernardo patet: dubitare tameu omniuo qois poterit, an talis cobitus cum cubito vetustissimo plaoe conveuiat, an vero potius a Caliphis Arabum iovectus demum fuerit. Hæc ideo noudum satis persuadeut. Teutabimus igitur, an ex luteribus, seu lavacris, quæ Salomon Regom sapientissimue in Templo posuit, aliquid lucis appareat. Procul dubio hemisphæricæ eraut figuræ, saltem parum ab eo recessisse, credere par est. Singola contineбant Bathos 40, amplitudiue diametrali 4. cubitorum, juxta 1. Reg. VII. 38. Bathus per nos inventus fuit sopra, pollicum cubicorum Parif. 2022. Ponamus primo, lavacra ad labrum usque plena, cepisse Bathos 40, proveoient per leges Geometricas pro singulis cubitis partes pedis Parif. 2028. Verosimile autem omnino est, nunquam dicta lavacra fuisse usque ad summum repleta. Describitur usus eorum 2. Paralip. IV. 6. ut, quæ ad sacrificia pertinebant, iis immersa lavarentur. Ne itaque Sacerdotes aqua crueota & fœda conspurcareutur, dimidii saltem cubiti altitudo requirebatur ab aquis vacua. Hac igitur aqua 40. Bathis æstimata, subducto calculo ope Geometriæ interioris, reperietur cubitus part. pedis Parif. 2362, qui tamen partibus 2384. æqualis evadet, si altitudo aquæ dimidio digito adhuc minuatur, aut si accuratius loqui velimus, posito cubito Hebraico part. ped. Parif. 2384, altitudo aquæ maxima proveniet 2. ped. Parif. 5. poll. $3\frac{4}{5}$ lin. erit igitur distantia aquæ a labro supremo 10. poll. Parif. 5. lin. cum semidiameter sit 3. ped. Parif. 3. poll. $8\frac{4}{5}$ lin. Mara quoque æneum fusile ejusdem Regis, documento nobis esset, si de figura ejus constaret; hemisphęricam saltem eam nou fuisse, multę rationes oos docent. Incerta etiam est ejos capacitas. 1. Reg. VII. 26. 2000. Bathorum ei tribuuntur, quod tradit etiam textus Græcus Josephi Antiq. Jud. lib. 8. c. 2. At

3000. Bathorum id cepisse, docemur 2. Paralip. IV. 5. quod sequitur Latious Josephi interpres, perperam tameu cougios pro bathis ponendo. Latera præterea cubica Cori & Bathi scrutatus sum, istius 3269, bujus 1517. partium pedis Parif. Nihil tamen ex bis coucludare licet. Rabbini, Arabes, aliique Orientales, Digito attribuunt grana hordei lata 6, Palmo 24, adeuque Cubito 144. Esto, Maimonidem ponere eum 168. granorum, palmo scil. seu 24. granis auctum, minus ut videtur recte, cum palmus iste ot cubito jam comprehensus considerari debeat. Expertus sum ejusmodi grana 87. pedi Parisino cedere, cubitus ergo erit $2383\frac{1}{2}$ part. pedis Parif. cum prioribus mire conveuieos. Quidni itaque in tanta caligine nobis liceat statuere Cubitum Hebraicum 2384. part. ped. Parif. seo partium millesim. pedis Rhinland. $1713\frac{1}{2}$ donec dies meliora doceat. Saue eruditissimus, dum viveret, Bernardus pios viatores ablegavit ad sepulchra S. S. Regum & Prophetarum, quæ coutra tot sæcula, tot hostes Hebraici nominis, iu hunc usque diem ostendit Palæstina, ot ad mensuram ipsorum magnitudo Cubiti probetur. Et bæc de Cubito Hebræorum, quem *Ammab* ipsi vocant. Locus hic esset oportunus, aliqua commemoraodi de fabrica & magnitodine arcæ, qua Noachus eum familia, & singulis animantium speciebus, Divina providentia, diluvium evasit. Sed prævertit uos Clariss. Jo. Pelleterius, peculiari dissertatione hac de re uuper edita, cujus sciagraphiam vid. in Act. Eruditorum Lipsiæ publicatis Anno 1702. mens. Decembr. sub fiuem.

Mensuræ cubito miuores fueruut Palmus, *Tophach*, quatuor digitorum, seu sexta pars cubiti. Spithama, Dodrans, *Zereth*, dimidium erat cubiti, quod patet, si couferantur Exod. XXV. 10. eum iis quæ habet Josephus *l.* 3. *c.* 7. ἀρχαιολ, Goliath 1. Sam. XVII. 4. dicitur fuisse 6. Cubitorum eum Spithama; fuit igitur ejus altitudo oltra 10. ped. Parif. cum dodrante: hujus vocis *Zereth* meutio quoque fit Exod. XXVIII. 16. Esai. XL. 12. Ezech. XLIII. 13. Præter bæc Judic. III. 16. reperitur vox Gomed, quod Interpr. reddunt σπιθαμὴν, alii cubitum.

Kaneh, Hebr. Calamus, Arundo, Canna, erat 6. cubitorum, Ezech. XL. 3. confer Apocalyps. XXI. 15. Dimeusiones etiam instituebaut per *Chebel*, funiculum.

Kerah, vel *Barah*, vel ut aliis placee *Kibrah*, ioterpretes vertere solent per

L Mil-

Milliare, vel indefinite aliud exiguum terræ ſpatium, qun ſenſu exponendum videtur 2. Reg. 5. 20. Geneſ. XXXV. 16. XLVIII. 7. Conſ. Waſer. *l.c.* c. 51.

Itineris Sabbathi mentio fit Actor. I. ubi de monte Oliveti agitur: *ὅ ἐστιν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ, σαββάτου ἔχον ὁδόν* h. e. *qui prope Hieruſalem, Sabbathi iter diſtans*. Unanimi Rabbinorum conſenſu intelligitur ſpatium 2000. cubitorum, quod tantum ſpatii, nec plus, licebat Judæis eo die per traditionem conficere. Conſentit Origenes in V. *γραμμάτων*, (ubi perperam Hoſtus allegat 3000. cubit.) quæ Theophylactus ſuo etiam calculo comprobat, ut habet Waſerus de Menſ. Hebr. *l.* 1. *c.* 12. qui tamen 2000. greſſus ſeu paſſus ſimplices hic intelligit. Syrus Interpres vertit per 7. Stadia. Joſephus autem *ἀρχαιολ.* *l.* 20. *c.* 6. de hac diſtantia montis Oliveti ita ſcribit: *ὃ καὶ (ὄρος ἐλαιῶν) τῆς πόλεως ἐ ἄντικρυς κείμενον ἀπέχει στάδια πέντε*. h. e. *qui etiam* (*mons Oliveti*) *e regione urbis ſitus abeſt Stadia quinque*. Noſtro calculo 2000. Cubiti Hebr. æquantur Stadiis Olympicis $5\frac{3}{4}$; ſed Alexandrinis ſeu Samiis 5. præciſe. Quod ſi Joſephus talia Stadia intellexerit, ut omnino eſt veroſimile, non leve deſumitur hinc argumentum, pro confirmanda magnitudine Hebraici cubiti ſuperius a nobis ſtabilita, ponendo eum æqualem cubito Ægyptiaco. Efficiunt enim quinque Stadia Ægyptiaca 3000. pedes Ægyptiacos, ſeu 2000. cubitos, qui propterea 2000. cubitis Hebraicis, Itineri ſcilicet Sabbathico, pares ſunt.

In Novo Teſtamento ſæpius fit mentio Stadiorum. Luc. XXIV. 13. Joh. VI. 19. XI. 18. Apocal. XIV. 20. Milliaris item, Matth. V. 41. Ubi tamen extra controverſiam eſt, menſuras haud alias quam Græcorum & Romanorum innui: quibus nimirum Judæi tum temporis ſatis erant aſſueti.

De Ambitu Orbis Terrarum.

DEfinitis ita menſuris intervallorum, ſupereſt, ut in uſum Geographiæ reique nauticæ, videamus, quantum circulus Terræ magnus ex potiſſimis earum capiat. Equidem hic non recenſebimus, quid ſinguli, qui dimenſionem hanc aggredi auſi ſunt, invenerint, alienus enim omnino locus eſt. Sufficit referre, quid nuper admodum actum fuerit hoc in negotio ab Academia Regia Scientiarum. Jam Ann. *1669.* magnum aliquid præſtitum fuit, menſore potiſſimum accuratiſſimo Picardo, qui etiam obſervata cum publico communicavit. Magnitudo unius Gradus Latitudinis ipſi inde deducta fuit Hexapodarum Pariſienſium 57060. Portio Meridiani quæ operationi huic inſerviit, Gradum unum haud multum ſuperabat. Viſum eſt igitur ad certitudinem majorem, ſpatium longe laxius eligere. Poſt varia impedimenta, tandem Anno 1700, juſſu Regis Maximi, difficile hoc ſed glorioſum opus ſuſcepit Vir Illuſtriſſ. Dn. Joh. Dominicus Caſſinus, cum plurimis e laudata Academia adjutoribus, invenit autem poſt exantlatos immenſos labores, per tractus maxima montanos, portionem Meridiani gradibus *6*, min. 58, ſec. 55, interceptam, eſſe Hexapodarum Pariſ. 360600. unde, ſuppoſita graduum æqualitate, uni eorum contingunt Hexapod. 57100; uti me edocuit idem Vir magnus in humaniſſimis ſuis ad me literis: a quo etiam exſpectare jubemur integram operationum ſeriem cum aliis iſtuc pertinentibus.

Sed ex ſuperius dictis, 57100. Hexapodis conveniunt Perticæ Rhinlandicæ $29549\frac{3}{4}$, Paſſus Rom. vet. 74495, ſeu proxime Milliaria Rom. vet. $74\frac{1}{2}$, Orgyæ Olympicæ *59596.* adeoque Stadia Olympica *596*, ſed ſtadia Alexandrina $517\frac{1}{3}$.

Integer vero ambitus circuli Terræ magni, habet Hexapodas Pariſ. 20556000, Perticas Rhinlandicas 10637730, Milliaria Rom. vet. $26818\frac{3}{4}$, Stadia Olympica 214546, Stadia Alexandrina 186237.

Semidiametro itaque Terræ obveniunt Hexapod. Pariſ. 3271589, Perticæ Rhinlandicæ 1693047, Milliaria Rom. vet. 4268, Stadia Olympica 34146. Stadia Alexandrina 29641.

S E-

SECTIO QUARTA DE VALORE PECUNIÆ VETERIS,

Eamque numerandi ratione.

POpulum Romanum ab initio nummis ex ære fuisse usum, apud omnes in confesso est. Asses primum librales cudi vel etiam flari cœperunt, item Semisses, Trientes, Quadrantes, Sextantes, Stipes Unciales, Semunciæ, Sextulæ; quin & Dupondii & Quadrusses, forte etiam Decusses. Horum pleroumque exempla asservantur inter cimelia curiosorum, quæ diligenter delineata dedit Dn. Bouteroue, *Recherch. curieuf. de Monnoyes de France*, ab initio: item Molinetus, *Cabin. de la Biblioth. de S. Genevieve, pag.* 45. *seqq.* Miror itaque, doctissimum Wagenseilium, de *Re Mon. Vet. Rom. pag.* 27. asserere, asses hos librales ad unum omnes periisse: cum tamen passim nummophylacia tales ostendant superstites, indubiæ antiquitatis.

Asses hos numerando exprimere fere solebant per vocem æris, ex. gr. deni æris; centeni æris; mille æris; dena millia æris; centena millia æris; decies centena millia æris; subintellige asses.

Postquam vero res Romanæ tot victoriis auctæ essent, magnaque argenti copia ex opulentis spoliis congesta; tum etiam nummi argentei cudebantur, Denarii appellati; singuli enim denis assibus æstimabantur. Percutiebantur etiam Quinarii a valore quinorum assium dicti, qui & Victoriati a signo impresso: Sestertii præterea, Libellæ, Sembellæ, Teruncii: quorum tamen exempla rarius hodie occurrunt. Ab eo tempore ratio numerandi Sestertiaria Romanis maxime arrisit. Eam Budæus primum cum successu explicare conatus est, quem secuti sunt G. Agricola, Hotomanus, Hostus, Jos. Scaliger, Eryc. Puteanus, de Choquier, Salmasius, alii. Rem totam vero exhausisse videtur Fr. Gronovius in eruditissimo tractatu de Sestertiis. Nimirum summas minores numerabant per Sestertios, scil. nummos, quorum singuli duos asses & semis æris gravis valebant, majores vero ex ejusdem, Budæum secuti, sententia etiam per Sestertia, scil. pondera vel pondo: libram enim communicscebantur nummariam centum denariorum, a stathmica & mensurali diversam, quæ responderet minæ Græcorum totidem drachmis constanti. Verum enim vero, licet ex infinitis fere veterum scriptorum locis satis aperte demonstrari possit, contra Agricolam ejusque sequaces, singulos Sestertios denarii quartæ parti, singula vero Sestertia denariis ducentis & quinquaginta fuisse æquiparata; ratio tamen nondum satis patet, quare genus masculum millesimam duntaxat generis mutati partem denotet, cum non obique τὸ *millia*, quod Scaliger volnit, commode subintelligi possit, aliique hic a Budæi & Gronovii sententia recedant. Præterea si uspiam, hic certe desideratur fides lectionum in libris vetustis.

Lapides antiqui inscripti, qui longe pluris in hoc casu æstimandi sunt, quam codices manu exarati sæpiusque transcripti, si certæ pecuniæ summæ mentionem faciunt, rarius Sestertii vocem, sed ejus loco notam characteristicam HS expressam habent, cui sæpissime juncta litera N. nummi nota. Millenarius numerus indicatur ut plurimum virgula jacente super capite numeri: sic $\overline{X}$, decem millia; $\overline{CC}$, ducenta millia significat. Aliquando loco virgulæ additur M. nota millenarii. Constanter autem intelliguntur Sestertii minores seu quadrantes Denariorum, nunquam Sestertia majora. Ejusmodi Inscriptiones copiose inveniuntur apud Villalpandum, Gruterum, Reinesium, Sponium. Unicam apponere lubet, quam ante annos hos viginti Tollentini, quod agri Piceni oppidum est, Curiæ affixam descripsi & in pugillares retuli. Exstat eadem sed parum alterata apud Gruterum *pag.* 169.

EX. S. C.
SCHOLA. AVG. COLLEG. FABROR.
TIGNVAR. IMPENDIS. IPSORVM. AB
INCHOATO. EXSTRVCTA. SOLO. DATO. AB. T. FV
RIO. PRIMOGENIO. QVI. ET. DEDIC. EIVS. HS. X.N. DEP.
EX. CVIVSVMM. REDIT. OMNIB. ANNIS. XII, K. AVGST.
DIE. NATALIS. SVI. EPVLENTVR.

Decem hæc millia sestertium nummum ex meis rationibus efficiunt libras Turon. mille, seu florenos quingentos, quorum reditus annuus (usura centesima in mensem) est librar. Tur. 120., seu flor. 60.

Operæ pretium erit, integrum etiam Martialis Epigramma 75. *lib.* 10. adjungere, in quo discrimen generis apertè notare licet:

> *Millia viginti quondam me Galla poposcit,*
> *Et fateor magni non erat illa nimis.*
> *Annus abit, Bis Quina dabis Sestertia, dixit:*
> *Poscere plus visa est, quam prius, illa mihi.*
> *Jam duo poscenti post sextum Millia mensem,*
> *Mille dabam nummos, noluit accipere.*
> *Transierant binæ forsan, trinæve Kalendæ,*
> *Aureolos ultro quattuor ipsa petit.*
> *Non dedimus, centum jussit me mittere nummos;*
> *Sed visa est nobis hæc quoque summa gravis.*
> *Sportula nos junxit Quadrantibus arida centum:*
> *Hanc voluit puera diximus esse datam.*
> *Inferius numquid potuit descendere? fecit,*
> *Dat gratis: ultro dat mihi Galla? nego.*

Viginti millia Sestertium nummum nostra computatione æquantur 2000. libr. Turon. Bis quina, i. e. dena Sestertia, 1000. libr. Tur. Duo millia Nummum, 200. libr. Tur. Mille Nummi, 100. libr. Tur. Quatuor Aureoli seu Aurei æstimabantur apud Romanos 400. nummis, id est, 40. libr. Tur. Centum Nummi, 10. lib. Tur. Centum Quadrantes pares sunt 25. assibus, id est, 12. solidis Turon. cum semisse.

Hoc modo progrediebantur usque ad Decies centena millia, quæ vel hac ipsa ratione enunciabant, vel compendio per Decies centena, vel simplicius per *Decies*, scil. HS. Plutarchus in vita Antonii, τῶν φίλων τινὶ, ait, μυριάδας ἐκέλευσε πέντε καὶ εἴκοσι δοθῆναι. τοῦτο Ῥωμαῖοι δίκιες καλοῦσι, *Amicorum cuidam quinque & viginti myriadas* (drachmarum) *dari jussit; hoc Romani Decies vocant.* Cicero *lib.* 3. & 4. in Verr. eandem summam modo Decies centena millia HS., modo Decies HS. appellat. Dignum est etiam Epigramma elegans Martialis quod e *lib.* 1. *Ep.* 103. hic apponatur: ex cujus versu primo & ultimo idem patet.

> *Si dederint superi decies mihi millia centum,*
> *Dicebas, nondum, Scævola, factus eques:*
> *Qualiter o vivam? quam large? quamque beate?*
> *Riserunt faciles & tribuere dei.*
> *Sordidior multo post hæc toga, penula pejor:*
> *Calceus est sarta terque quaterque cute.*
> *Deque decem plures semper servantur olivæ,*
> *Explicat & cœnas unica mensa duas.*
> *Et Vejentani bibitur fæx crassa Rubelli:*
> *Asse cicer tepidum constat, & asse focus.*
> *In jus, o fallax atque infitiator, eamus.*
> *Aut vive, aut Decies, Scævola, redde deis.*

Eadem ratione dixerunt duodecies, vicies, centies, millies, HS. &c. Apud Tacitum Ann. XIII. 42. P. Suilius, Senecam increpando, quærit: *qua sapientia, quibus philosophorum præceptis, intra quadriennium regiæ amicitiæ, ter millies Sestertium paravisset*: valet hoc nostro calculo triginta milliones librar. Tur. vel decem milliones Imperialium. Vicies septies millies Sestertium Tiberius reliquerat, quod Cajus non toto vertente anno absumsit; facit milliones lib. Tur. 270. Quadringenties millies HS. Vespasianus, te-

teste Svetonio, initio sui principatus professus est opus esse, ut Respublica stare possit, quod efficit 4000. milliones lib. Tur. Plurima ejusmodi exempla collegit Hostus, *lib.* 2. rei *numm. vet. cap.* 5. Hotomanus *pag.* 189. *seqq.*

Summas has majores notabant vel ipsis verbis expressis, vel per signa. Prioris exemplum suppeditat nummus æreus Hadriani Imperatoris, cum hac epigraphe: (*Vid. Fig.* XI.) RELIQUA VETERA HS. NOVIES MILL. ABOLITA. Adstat Imperator face fasciculum comburens. Pertinet huc etiam Inscriptio Romæ in ponte Senatorio, apud Gruterum *pag.* 10.

IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. D. NERVAE.
NEP. TRAIANO. HADRIANO. AVG. PONT. MAX.
TRIB. POT. II. COS. II. QVOD. VNVS. OMNIVM. PRINCI
PVM. ET. SOLVS. REMITTENDO. SESTERTIVM.
NOVIES. MILLIES. CENTENA. MILLIA. N̄.
DEBITVM. FISCI. NON. PRAESENTES. MODO. SED. ET.
POSTEROS. SVOS. PRAESTITIT. HAC. LIBERALITATE.
SECVROS. &c.

Amplius hæc illustrat Spartianus, de Hadriano, in vita, verba faciens: *Ad colligendam autem gratiam nihil prætermittens, infinitam pecuniam, quæ fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero, etiam eu reliquis ingentes summas remisit, syngraphis in foro Divi Trajani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis.* Æquantur vero HS. novies millies ex nostris rationibus, 90. millionibus libr. Turon. Exemplum itidem majoris summæ per signa notatæ desumere placet e libro Imagin. & Elog. Viror. Illustr. ex Bibliotheca Fulvii Ursini Romæ Ann. 1570. edito, ubi *pag.* 99. monumentum exstat Medici a divitiis permagnis commendati:

P. DECIMIVS P. L. HEROS
MERVLA. MEDICVS
CLINICVS. CHIRVRGVS
OCVLARIVS. VI. VIR.
HIC PRO. LIBERTATE. DEDIT. IIS. IↃↃ.
HIC. PRO. SEVIRATV. IN REMP.
DEDIT. IIS. ꝏꝏ.
HIC. IN. STATVAS. PONENDAS. IN.
AEDEM. HERCVLIS. DEDIT. IIS ΛΛΛ
HIC. IN. VIAS. STERNENDAS. IN.
PVBLICVM DEDIT. ΛΛΛ IↃↃ ꝏꝏ
HIC. PRIDIE. QVAM. MORTVVS. EST.
RELIQVIT. PATRIMONI
HS ∞ ΛΛ

Hæc sic lego: *Publius Decimius, Publii Libertus, Heros Merula, Medicus Clinicus, Chirurgus Ocularius, Se-Vir. Hic pro libertate dedit HS.* 5000. (500. libr. Tur.) *Hic pro Seviratu in Rempublicam dedit HS.* 2000. (200. libr. Tur.) *Hic in statuas ponendas in ædem Herculis dedit HS.* 300000. (30000. libr. Tur.) *Hic in vias sternendas in publicum dedit HS.* 307000. (30700. libr. Tur.) *Hic pridie, quam mortuus est, reliquit patrimonii HS.* 200000000., *id est*, 200000. *Sestertia, seu Bis Millies HS.* (20. milliones libr. Tur)

Paulo aliter hæc leguntur inter Gruteri Inscriptiones *fol.* 400. *num.* 7.

Quotiescunque scriptores Romani certum commemorant numerum nummorum, aliam eorum speciem non intelligunt quam Sastertios.

Negligi non debet mos peculiaris Romanorum computandi æs excurrens per par-

partitionem assis, quem tradit Volusius Mætianus, subobscure tamen; quem feliciter interpretatur Gronovius *l.* 3. *c.* 10. *seq.*

Assium libralium mutationes, aliaque monetæ apud Romanos fata, e verbis Plinii *lib.* 33. *cap.* 3. discere possumus, sic enim ille juxta textum a R. P. Harduino emendatum: *Populus Romanus ne argento quidem signata, ante Pyrrhum regem devictum usus est. Librales (unde etiam nunc libella dicitur, & dupondius,) appendebantur asses. Quare æris gravis pœna dicta. —— Servius rex primus signavit æs. Antea rudi usos Romæ Tymæus tradit. Signatum est nota pecudum: unde & pecunia appellata. Maximus census CX. M. assium fuit illo rege: & ideo hæc prima classis. Argentum signatum est anno Urbis CCCCLXXXV.* (ante æram Christ. CCLXVII.) *Q. Ogulnio, C. Fabio Coss. quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarium pro decem libris æris, quinarium pro quinque, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus æris imminutum bello Punico primo* (cœptum hoc anno Urbis CCCC. XC., ante æram Chr. CCLXII. duravit per 24. annos, Romani vero maxime circa finem premebantur) *cum impensis Respublic. non sufficeret: constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinque partes factæ lucri, dissolutumque æs alienum. Nota æris fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis: in triente vero & quadrante, rates. Quadrans antea teruncius vocatus a tribus unciis. Postea Hannibale urgente Marcum, Q. Fabio Maximo Dictatore,* (anno Urbis fere DXXXVII. ante æram Christ. CCXV.) *asses unciales facti: placuitque denarium sedecim assibus permutari, quinarium octonis, sestertium quaternis. Ita Respublica dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus. Nota argenti fuere bigæ atque quadrigæ: & inde bigati quadrigatique dicti. Mox lege Papiria semunciales asses facti,* (quod alii ad annum Urbis DLXIII. ante æram Chr. CLXXX. IX. alii vero ad ann. Urb. DLXXXVI. ante ær. Chr. CLXVI. referunt) *Livius Drusus in Tribunatu plebis octavam partem æris argento miscuit.* (Anno Urbis DCLXIII. ante æram Chr. LXXXIX. Sed acta Drusi uno deinde Senatus consulto abrogata sunt, docente Cicerone, *lib.* 2. de leg.) *Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus victoria, & inde nomen. Aureus nummus post annum LXII. percussus est, quam argenteus,* (ideoque anno Urbis DXLVII. ante ær. Chr. CCV.) *ita ut scrupulum valeret sestertiis vicenis: quod effecit in libras, ratione sestertiorum, qui tunc erant, sestertios DCCCC. Post hæc placuit X. XL. signari ex auri libris: paulatimque principes imminuere pondus: minutissime Nero ad XLV.*

Celebris hic notari meretur disquisitio, an denarii argentei primo cusi, diversi fuerint ponderis ab illis, qui post diminutionem assis prodierunt; quorum adhuc maxima copia sub Consularium nomine occurrit. Affirmativam reddit probabilem, maxima proportionis æris ad argentum mutatio. Vix enim credibile est, unius generis nummum argenteum certæ æris portioni respondisse, cui mox vigesima quarta ejus pars esset æquiparanda. Savotus sane, quanquam a plerisque idcirco irrisus, primos denarios unciales, aut minimum quatuor eorum in uncia statuit. Vidit enim exempla eorum, qui 126. grana Paris. pendebant, ex quorum una parte exstant Jani frontes, ex altera quadrigæ cum Jove fulgurante victoriaque & epigraphe, ROMA: estque ille ipse cujus iconem dedit Patinus in tabula incertorum, qua Fulv. Ursini familias Romanas auxit, ubi primum occupat locum: eundem etiam delineatum dedit Molinetus, *Cabin. de la Biblioth. de S. Genevieve, pag.* 56. ubi Denarium duplicatum nominat. Ipse non tantum apud amicos tales nummos inveni, sed & propriæ arculæ unum recondunt, indubiæ antiquitatis, operisque elegantis, a Græca haud dubie manu; pondus est granorum Paris. 124., cetera integerrimus: literæ non sunt exstantes ut in reliquis, sed cavæ & post percussionem nummi demum impressæ, in iisque notari meretur figura literæ A, (*Vid. Fig.* VIII.) non clausa, sed ex parte aperta, quod remotæ antiquitatis est indicium. Videat præterea Savotus alios nummos ejusdem ponderis cum imagine equi vel etiam cervicis equinæ & epigraphe, ROMANO, quales icones etiam reperiuntur in Goltzii Græcia Magna *Tab.* XVIII. Hanc Savoti sententiam pernegat inprimis Gronovius *lib.* 2. *cap.* 1. de Sest. item *lib.* 3. *cap.* 9. non uno allato argumento. An vero rem conficiat, alii viderint, nostram enim non facimus hanc controversiam.

Deveniendum tandem est ad examen valoris pecuniæ Rom. veteris relatæ ad nummos hodiernos, quod commode peragitur per denarium argenteum Consularem, qui inventus est gran. Paris. $74\frac{2}{7}$

D. Bou-

D. Bouterova experimento didicit in denario quodam Augusti, puritatem argenti eo ascendisse, ut non nisi 5. grana in marca deessent ad summam perfectionem. Talem autem reliqui denarii raro assequuntur. Quod si itaque argentum denariorum ejusdem gradus statuamus eum eo, ex quo Ludovicei argentei hodie percutiuntur, nempe 11. den. in marca, pondusque ejusdam Ludovicei argentei, *du Louis blanc*, *de l' Escu blanc*, ponamus ex legibus 516. gran. Paris. (scil. neglecto remedio), ejus vero pretium, 3. librarum seu 60. solidorum Turonens. (mutationes enim subinde factas non moramur), provenient pro valore Denarii Romani Consularis, 8. Solidi cum besse non integro. Sed & bessem hunc negligere possumus, si cogitemus, quod antiquitus neque a Romanis neque a Græcis aliquid fuerit exactum in percussione nummorum, tum in sumtus, tum in lucrum Reipublicæ, vel Principis, quod Galli vocant *le droit de Seigneuriage & de Braffage*. Difficile quidem est certi aliquid hac de re in universum statuere, propter perpetuam æstimationis argenti variationem; nostra tamen tempora præcipue respicimus. Prævivit nobis in hoc valore statuendo R. P. Harduinus Soc. Jes. in doctissimis ad Plinium notis passim. Respondent vero octo Solidi Turon. tribus nostratium *Batziis*, vel duobus *Schillingis*, vel 12. *Cruciatis*, vel 24. nummulis Argentoratensibus, *Strasburger Pfenning*. Septem igitur Denarii cum semisse, pretio æquantur uni *Imperiali* seu *Vallensi einem Reichsthaler*, quatenus hic sumitur par *Floreno* cum semisse, *anderthalben Reichsgulden*, seu ut alibi effertur, 24. *Sachsischen oder guten Groschen*, seu 36. *Marien-Groschen*, seu 3. *Marck Lubisch*, seu 90. Cruciatis, *Creutzer*. Tot enim fere sunt computandi rationes quot urbes. Apud nostrates unus *Florenus*, 1. Fl. continet 10. *Schilling*, unus *Schilling*, 1. Sch. complectitur 12. *Pfenning*, Pf. in quo fere subsistere solent. In contractibus tamen publicis aliisque negotiis Reipublicæ, computis item Notariorum, Libris utuntur, *Pfund Pfenning*, quarum singulæ viginti Schillingis, seu duobus Florenis, seu 120. Cruciatis æstimantur. Hæc ita præmitti conveniebat pro faciliori intellectu, & (si ita videretur) conversione Tabularum nostrarum, in quibus pretia pecuniæ veteris exhibentur.

Hunc ipsum veteris pecuniæ Roman. æstimandæ modum, etiam isti tempori, quo Asses adhuc librales erant, applicant omnes, quicunque hactenus hac de re scripserunt, etiam vetusti. Dionysius certe Halicarnassæus ubi de classibus agit, in quas Servius Tullius cives Romanos, census causa, distinxerat, centum millia æris vertit ἑκατὸν μνᾶς, *centum Minas*, & mox μυρίας δραχμάς, *decem millia Drachmarum*, quod quidem varissimum est, si respiciamus pretium æris ad argentum, quale tum fuit cum Denarius Assibus libralibus decem permutaretur. At vero sciendum est, Romanos tunc temporis ære quidem sic satis abundasse, non item argento, quod non minus ac ipsum aurum, gemmarum loco habebatur. Minima itaque mirari debemus immane argenti pretium supra æs, cum istud ad usum pecuniæ flari primo cœpit: septima enim unciæ argenti portio (si quidem e tali pondere denarius primum fuerit) decem æris libris æquabatur, id est, una argenti pars 840. partibus æris. Unde nemo, nisi plane iniquus censor, negare poterit, pecuniæ hujusmodi æstimationem ex ære non argento esse instituendam; maximeque hic valere debet de eodem argento, quod Ausonius de auro prædicat:

Auro magnus honos, auri pretium tamen est æs.

Sane non possunt non ridendos se sistere, qui aliter de hac re statuunt. Denarium scilicet communiter comparant cum Regali Hispanico, seu Julio Italico, adeoque decimam ejus partem, scil. assem libralem cum Bajocco. Bonum factum! æquiparare assem libralem veterem nummulo novello ejusdem metalli, qui vix decimam sextam alterius partem in pondere habet: quasi vero post tot exhaustos montes toties rarius hodie æs existeret, quam olim primis post Romam conditam sæculis fuerat. Certe qui tunc centum millia æris possedit, totidem libras æris possedit, unde haud aliter ipsius divitiæ sunt æstimandæ, quam ex æstimatione æris. Sed si vel maxime æs pro norma pecuniæ ponere velimus, difficultas oboritur in assignando vero ejus pretio: commodissima tamen mihi videtur via, si attendamus ad tempora, quibus Romæ asses semunciales facti sunt, eorumque sedecim uno denario permutati. Hinc enim discimus, si sedecim semunciæ, seu unciæ octo æris valent 8. solidos Turonicos, duodecim uncias, seu libram integram, id est ipsum assem æris gravis, duodecim solidos Tur. valituram. Ad hodiernum æris pretium proxime hæc accedunt, saltem in nostris regionibus. Ne vero quis existimet, nimium fieri a no-

uobis, adducamus iterum primæ classis censum a Servio Tullio institutum, nempe centum millia æris, quod efficit 60000. libr. Turon. nostro calculo, sed aliorum, 4000. tantum. Hic exclamabunt nonnulli, tantam summam nulli civium Romanorum tunc temporis quadrare. At secus omnino apparet, cum & multæ familiæ illustres atque poteutes Romæ tunc reperirentur, aliæque subinde ex circumjectis populis, imo & remotis, opibus valentes, illuc migrarent, quod ex histosia uon grave erit monstrare. Quiu potius abjecte nimis de potentia Rom. judicare censendi suus, qui summas privati civis divitias non ultra 4000. libr. Tur. se extendisse asserunt. Sed de his suum cuilibet judicium liberum esto, uobis proposuisse sufficiat.

Pretia Deuarii Imperatorii, quales sub Neroue cudi cœperunt, nou exhibeutur iu Tabulis oostris, in quibus ad solum Consularem attendimus. Si itaque & horum valores veri desiderautur, pretia octava sui parte sunt multauda. Puto tamen æque facile hanc reductionem in computo posse omitti; tantundem enim valebant bi Denarii apud Romanos, ac illi antiquiores & graviores, intelligendumque ast, tum primum pooderi aliquid demptum fuisse, ad sumptus, commodumque Principis, quod autea uon fiebat.

Aureos Rom. nummos difficile est determinare, ob rationem auri ad argentum varie mutatam; istud enim ad hoc fuit olim ratione pretii, ut 12. ad 1., nunc vero ut $15\frac{1}{2}$ ad 1. fere. Apud ipsos Aureus 25. denariis seu centum sestertiis æstimabatur. Ob similitudinem auri, licebit saltem eosdem conferre cum *Ducatis* hodiernis. Sic Aureus Consularis poudere æquivalet Ducatis $2\frac{3}{8}$; Imperatorius vero Ducatis $2\frac{1}{8}$. Solidus Constantini M. & successorum ejus coovenit poudere cum Ducat. $1\frac{1}{3}$. Libræ prætere a Rom. vet. competunt poudere Ducati 95., proxime.

De nummis argenteis ac æreis a Constaotino M. primo cusis, nihil habeo quod dicam, uisi prioris generis, Milliarenses & Milliaresios dictos, sexaginta e libra fuisse percussos, singuli itaque 104. gran. Paris. pensabant, 12. propterea solidis Turon, æquiparandi. Uno solido aureo 12. Milliarenses permutabautur. De Folle vero, ejusque materia & pondere perplexior quam utilior tractatio est, fatente Hotomano de Re nummar. *pag.* 317. cui & nos subscribimus. Qui pluta desiderat, adeat Gronovium *lib.* 4. *cap.* 13. erudite de his differeutem. Ex valore quidem Follis & pretio æris infecti, deducit Vir hic doctissimus, Follem exstitisse uncialem. Sciendum tameo est, mouetam haud fuisse, sed nummorum summam: maxima enim nummi ærei species a Constantino percussa, uti quidem hodie copiose adhuc supersunt, Sicilici solum pondus habet, seu quartam unciæ partem. Appendi etiam nummos argenteos Constantinianos, majores & miuores: istorum pondus ad 90. grana Paris. accedit; horum vero, 40. grana Paris. raro assequitur.

De Valore Pecuniæ Atticæ.

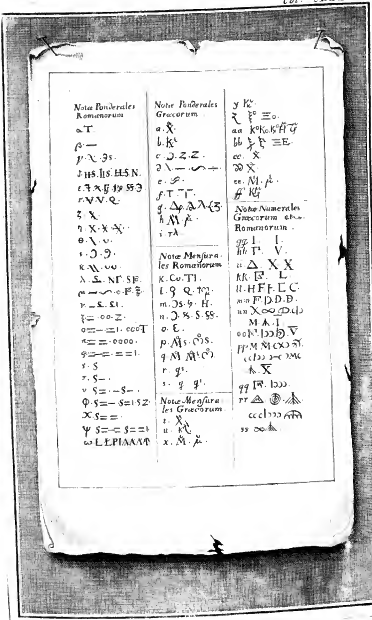
PEcunia Græca, Attica inprimis, duplici modo taxauda est: primo pretio vero, quemadmodum nummum Romauum determinavimus; deinde habito respectu ad ejus pretium apud Romanos. Hi euim pecuniam peregrinam adeoque & Græcam, non inter nummos, sed inter merces ponebant, quod expresse testatur Volusius, Mætianus, *Victoriatus enim*, inquiens, *nunc tantundem valet, quantum Quinarius olim, ac peregrinus nummus loco mercis, ut nunc tetradrachmum & drachma habebatur*. Ut adeo mirum videri uon debeat, Drachmam Atsicam æqualem æstimatam fuisse Denario apud Romanos, utut eum pondere superaverit. Si ergo argentum Græcum Romano simile sumatur, & sola ratio ponderis expendatur, proveniet ratio Drachmæ Atticæ ad Denarium Romanum ea quam proxime, qualis est inter 9. & 8. Neque enim adeo scrupulose miuutias sectari licet ob argenti diversitatem. Drachma itaque Attica par erit 9. solidis Toron. Et quia Drachma sex Obolos, Minas 100. Drachmas, Taleutum 60. Minas coutinebat, omnia jam plana sunt. Nummus tetradrachmus argenteus in specie Srater appellabatur. Sed aureus Stater didrachmus fuit, valuitque propterea Ducatos $2\frac{1}{4}$ cum tribus fere granulis; sed idem apud Græcos 20. Drachmis Att. argenteis æquipollebat, quod Darici aurei pretium etiam fuit. Paulo ponderosiores fuerunt Stateres Cyziceni, qui, teste Demosthene ad Phormionem 28. Drachmas Atticas, scil. argenteas, in Dardania valebant; adeoque $3\frac{1}{4}$ Ducatos, pendebant, si quidem eadem argeuti ad aurum ratio utrobique fuerit.

Ex argenteis nummis peregrinis aliquoties apud Livium & Ciceronem fit mentio *Cistophori*, κιςοφόρος, qui apud Rhodios cudebatur. Nomen habet, sic cen-

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
SC

censente Hosto, lib. 3. cap. 11. *a forma & effigie Canephoræ insculptæ, cistam, cui sacrorum arcana inclusa erant, in sacris mysticis Minervæ ferentis*. Mihi tamen videtur, si a κίστη hoc nomen derivandum esset, potius κιστηφόρος dicendus fuisset, quemadmodum a νίκη dicitur Νικηφόρος. Præterea omnes Rhodiorum nummi ab una facie præferunt caput Solis, ab altero vero florem, (*Vid. Fig.* V.) quem Rosam vulgo interpretantur. Doctissimus Isaacus Vossius eundem existimat esse Balaustium, seu florem mali Punicæ, uti pluribus testatur Vir Illustriss. Ezech. Spanhemius, de Præst. & Usu Numism. ant. p. m. 273. Verum si rem propius inspiciamus, apparebit utique, ratione tum denominationis nummi, tum ipsius figuræ, haud alium hic exhiberi florem, quam qui a frutice producitur, qui a Dioscoride κίστος, *Cistus* vocatur, ad cujus radices plantula subnascitur, Hypocistis dicta, cujus succus inspissatus magni olim usus erat in re medica & arte tinctoria. Figuram hujus fruticis elegantem præ aliis tradit celeberrimus Botanographus, Carolus Clusius, Histor. Plantar. rar. *lib.* 1. *pag.* 68. Quandoquidem vero in universum nummi Rhodiorum hunc florem ostendant, cujuscunque fuerint metalli & magnitudinis, adeoque singuli Cistophori nomen mereantur, Festi tamen autoritas nos credere jubet, non nisi minutam nummi argentei speciem hoc nomine venire. Verba ejus supra jam sunt prolata. *Euboicum talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophorum est, nostro quatuor millium denariorum*. Idem Festus alio loco hæc habet: *Talentorum non unum genus. Atticum est sex millium denarium, Rhodium & Cistophorum, quatuor millium, quingentorum denarium. Alexandrinum, duodecim millium denariorum &c.* Appenso uno alteroque minutorum ejusmodi nummorum Rhodiorum, expertus sum, integriores eorum grana Parif. 47. pondere assequi, quod cum Festi rationibus satis convenit. Manifestum hinc est, Cistophorum pretio nunc comparandum esse cum 5. solidis Turon. proxime.

Ceterum Romanos veteres Denarium suum cum Drachma Attica præcipue qua nummus est non pondus, æquiparasse, latis, ut puto, supra a nobis fuit ostensum, unde 6000. Denarii aut 24. Sestertia Talentum conficiebant. Patet hoc præterea ex variis veterum scriptorum locis. Cicero pro Rabirio Postumo: *Quid vociferabere*, inquit, *decem millia talentum Gabinio esse promissa? Huic videlicet perblandus reperiendus fuit, qui hominem, ut tu vis, avarissimum exoraret, sestertium bis millies & quadringenties ne magnopere contemneret*. Summa hæc conficit 240000. Sestertia seu 60000000. Denarios pro decem millibus Talentum, unde singulis competunt 24. Sestertia seu 6000. Denarii. Livius *lib.* 34. hæc habet: *Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, cum a suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse, cum quingentos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. Mille enim ducentos ea ratione Achaja habuit*. Subducto calculo, pro centum Talentis 600000. Denarii proveniunt, adeoque pro singulis 6000. Denarii, ut prius. Apud Senecam *lib.* 10. controversiarum Marci, Controv. quæ inscribitur *Parrhasii Prometheus*, sequentia leguntur: *Asinius, qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cum donaret ei Cæsar talentum, in quo viginti quatuor sestertia sunt, Athenienfium more*, ἢ πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ Ἀττικὸν ᾖ. i. e. *aut auge, dixit, aut minue, ne Atticum sit*.

Notæ Ponderales Romanorum
Notæ Ponderales Græcorum
Notæ Mensurales Romanorum
Notæ Mensurales Græcorum
Notæ Numerales Græcorum et Romanorum

n. Sextarius.
o. Congius.
p. Semodius.
q. Modius.
r. Urna; dimidia Amphora.
s. Quadrantal, Amphora.
t. Χήμη, Cheme.
u. Κοχλιάριον, Cochleare, Ligula.
x. Μύστρον, Mystrum.
y. Κύαθος, Cyathus.
z. Ὀξύβαφον, Βάφιον, Acetabulum.
aa. Κοτύλη, Τρύβλιον, Ἡμίνα, Cotula, Hemina.
bb. Ξέστης, Sextarius.
cc. Χοῖνιξ, Chœnix.
dd. Χοῦς, Congius.
ee. Μέδιμνος, Medimnus.
ff. Κεράμιον, Μετρητής, Κάδος, Ceramium, Metreta, Cadus.
gg. Ἕν, Unum, 1.
hh. Πέντε, Quinque, 5.
ii. Δέκα, Decem, 10.
kk. Πεντάκις δέκα, Πεντήκοντα, Quinquaginta, 50.
ll. Ἑκατόν, Centum, 100.
mm. Πεντάκις ἑκατόν, Quingenta, 500.
nn. Χίλια, Mille, 1000.
oo. Πεντάκις χίλια, Quinque millia, 5000.
pp. Μύρια, Decem millia, 10000.
qq. Πεντάκις μύρια, Quinquaginta millia, 50000.
rr. Δεκάκις μύρια, Centum millia, 100000.
ss. Μυριάκις μύρια, Millies centena millia. 100000000.

SEQUUNTUR IPSÆ TABULÆ.

PONDERA ROMANA INTER SE COMPARATA.

Libra	1.							
Uncia	12.	1.						
Duella	36.	3.	1.					
Sicilicus	48.	4.	$1\frac{1}{3}$.	1.				
Sextula	72.	6.	2.	$1\frac{1}{2}$.	1.			
Denarius Conf.	84.	7.	$2\frac{1}{3}$.	$1\frac{3}{4}$.	$1\frac{1}{6}$.	1.		
Denar. Imper.	96.	8.	$2\frac{2}{3}$.	2.	$1\frac{1}{3}$.	$1\frac{1}{7}$.	1.	
Scripulum.	288.	24.	8.	6.	4.	$3\frac{3}{7}$.	3.	1.

EADEM PONDERA COMPARATA CUM HODIERNIS.

Pond. Rom. antiqua.	*Pond. Parisina.* Lib.	unc.	groff.	grana.	*Pond. Coloniensia.* Marc.	femun.	dr.	mom.
Centumpondium	67	11	2	48, 00	141	12	0	18, 23
Libra	——	10	6	48, 00	1	6	2	54, 90
Uncia	——	—	7	16, 00	——	1	3	42, 58
Duella	——	—	2	29, 33	——	—	2	39, 53
Sicilicus	——	—	1	58, 00	——	—	1	67, 64
Sextula	——	—	1	14, 67	——	—	1	19, 76
Denar. Conful.	——	—	1	2, 29	——	—	1	6, 08
Denar. Imper.	——	—	-	65, 00	——	—	-	71, 82
Victoriatus	——	—	-	37, 14	——	—	-	41, 04
Scrupulum	——	—	-	21, 67	——	—	-	23, 94

RE-

RESIDUUM TABULÆ PRÆCEDENTIS.

Pond. Roman. antiqua.	*Pond. Argentorat.*				*Pond. Medica ſive Veneta*				
	Lib.	ſemunc.	dr.	gran.	Lib.	unc.	dr.	ſcrup.	gran.
Centumpondium	70	10	2	42, 77	92	6	2	1	13, 74
Libra	—	22	2	1, 95	—	11	0	2	9, 54
Uncia	—	1	3	36, 16	—	—	7	1	4, 13
Duella	—	—	2	36, 13	—	—	2	1	8, 04
Sicilicus	—	—	1	63, 04	—	—	1	2	11, 03
Sextula	—	—	1	18, 03	—	—	1	0	14, 02
Denar. Conſ.	—	—	1	5, 17	—	—	1	0	3, 45
Denar. Imper.	—	—	-	67, 52	—	—	-	2	15, 52
Victoriatus	—	—	-	38, 58	—	—	-	1	11, 72
Scripulum	—	—	-	22, 51	—	—	-	-	18, 51

Libra Pariſina habet uncias 16.; Uncia groſſos 8.; Groſſus grana 72.

Marca Colonienſ. habet ſemuncia 16.; Semuncia drachmas 4.; Drachma momenta 76.

Libra Argentorat. habet ſemuncias 32.; Semuncia drachmas 4.; Drachma grana 72.

Libra Medica ſeu Veneta (qualis in officinis Pharmaceuticis per Germaniam in uſu eſt) habet uncias 12.; Uncia drachmas 8.; Drachma ſcrupula 3.; Scrupulum grana 20.

Granis ubique junctæ ſunt partes eorum centeſimæ.

PON-

PONDERA ATTICA INTER SE COMPARATA.

Τάλαντον	1.				
Μνᾶ	60.	1.			
Δραχμή	5000.	100.	1.		
Ὀβολός	26000.	600.	6.	1.	
Κεράτιον	108000.	1800.	18.	3.	1.

EADEM PONDERA COMPARATA CUM HODIERNIS.

Pond. Attica.	*Pond. Parisina.*				*Pond. Colonienſ.*			
	Lib.	unc.	groſſ.	gran.	Marc.	ſemunc.	dr.	mom.
Τάλαντον	54	2	5	24, 00	114	6	1	60, 19
Μνᾶ	—	14	3	40, 00	1	14	0	70, 20
Τετράδραχμον	—	—	4	44, 80	—	1	0	63, 73
Δίδραχμον;	—	—	2	22, 40	—	—	2	31, 87
Δραχμή	—	—	1	11, 20	—	—	1	15, 93
Ὀβολός	—	—	–	13, 87	—	—	–	15, 33
Κεράτιον	—	—	–	4, 62	—	—	–	5, 11

Pond. Attica.	*Pond. Argentorat.*				*Pond. Medica ſ. Veneta.*				
	Lib.	ſemunc.	dr.	gran.	Lib.	unc.	dr.	ſcrup.	gran.
Τάλαντον	56	8	2	11, 82	74	0	2	0	2, 99
Μνᾶ	—	30	0	1, 60	2	2	6	1	6, 05
Τετράδραχμον	—	2	0	57, 70	—	–	4	2	4, 24
Δίδραχμον	—	—	2	18, 85	—	–	2	1	2, 12
Δραχμή	—	—	1	14, 43	—	–	1	0	11, 06
Ὀβολός	—	—	–	14, 40	—	–	–	–	11, 84
Κεράτιον	—	—	–	4, 80	—	–	–	–	3, 95

PONDERA HEBRAICA INTER SE COMPARATA.

Kikar, Talentum	1.			
Maneh, Mina	50.	1.		
Sekel, Siclus	3000.	60.	1.	
Gerah, Obolus	60000.	1200.	20.	1.

EADEM PONDERA COMPARATA CUM HODIERNIS.

Pond. Hebr.	*Pond. Parif.*				*Pond. Colon.*			
	Lib.	unc.	groſſ.	gran.	Marc.	ſemunc.	dr.	mom.
Talentum	87	3	6	48, 00	812	10	1	17, 64
Mina	1	11	7	24, 00	3	10	1	59, 63
Siclus	—	—	3	52, 00	—	—	3	68, 13
Obolus	—	—	–	13, 40	—	—	–	14, 82

Pond. Hebr.	*Pond. Argentorat.*				*Pond. Medica ſ. Veneta.*				
	Lib.	ſemunc.	dr.	gran.	Lib.	unc.	dr.	ſcrup.	gran.
Talentum	90	19	3	46, 03	119	2	3	2	9, 89
Mina	1	25	3	71, 48	2	4	4	2	13, 80
Siclus	—	—	3	62, 39	—	–	4	2	8, 90
Obolus	—	—	–	13, 92	—	–	–	–	11, 44

MENSURÆ ARGENTOR. IN POLLICIBUS CUB. ARGENT. ET PARIS.

	Poll. cub. Arg.	*Poll. cub. Parif.*
Amphora, *Obma*	3287, 665	2324, 124
Menfura	136, 986	96, 838
Schopina	34, 497	24, 210
Modius urbicus, *Statt-Sefter*	1306, 866	923, 853
Quartarius, *Vierling*	326, 716	230, 963
Semioctans, *Maslin*	81, 679	57, 741
Modius ruralis, *Land-Sefter*	1347, 705	952, 723
Quartarius ruralis	336, 926	238, 181
Semioctans ruralis	84, 231	59, 545

MENSURÆ PARISIENSES COMPARATÆ CUM ARGENTORATENSIBUS.

	Obmæ	*Menf.*	*Schopin*	*Poll. cub. Parif.*
Dolium, *und Muyd*	5	22	3, 014	13824
Sextarius major	—	3	3, 861	384
Pinta	—	—	1, 983	48
Sextarius minor, *Chopine*	—	—	0, 991	24
Sextarius dimidius, *Demi-Septier*	—	—	0, 496	12
	Quarta, Semioct.			
Modius, *le Boiffeau*	2	3, 165 urbic.		$644\frac{68}{100}$
	2	2, 827 rural.		

Partes Pollicum cubicorum, item Schopinæ & Semioctantis funt millefimæ.

MENSURÆ ROMANÆ LIQUIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Culeus	1.									
Amphora	20.	1.								
Urna	40.	2.	1.							
Congius	160.	8.	4.	1.						
Sextarius	960.	48.	24.	6.	1.					
Hemina	1920.	96.	48.	12.	2.	1.				
Quartarius	3840.	192.	96.	24.	4.	2.	1.			
Acetabulum	7680.	384.	192.	48.	8.	4.	2.	1.		
Cyathus	11520.	576.	288.	72.	12.	6.	3.	$1\frac{1}{2}$.	1.	
Ligula	46080.	2304.	1152.	288.	48.	24.	12.	6.	4.	1.

EÆDEM MENSURÆ, COMPARATÆ CUM PARIS. ET ARGENT.

Mensuræ Rom. antiquæ.	*Poll. cub. Paris.*	*Mens. Paris.*		*Mens. Argentor.*		
		Pintæ	Chopinæ	Ohmæ	Mens.	Schopinæ.
Culeus	26960	651	1, 360	11	14	1, 606
Amphora	1348	28	0, 168	—	13	3, 680
Urna	674	14	0, 084	—	6	3, 840
Congius	$168\frac{1}{2}$	3	1, 021	—	1	2, 960
Sextarius	$28\frac{1}{12}$	—	1, 170	—	—	1, 160
Hemina	$14\frac{1}{24}$	—	0, 585	—	—	0, 580
Quartarius	$7\frac{1}{48}$	—	0, 292	—	—	0, 290
Acetabulum	$3\frac{49}{96}$	—	0, 146	—	—	0, 145
Cyathus	$2\frac{49}{144}$	—	0, 097	—	—	0, 097
Ligula	$0\frac{337}{576}$	—	0, 024	—	—	0, 024

MENSURÆ ROMANÆ ARIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Quadrantal	1.							
Modius	3.	1.						
Sextarius	48.	16.	1.					
Hemina	96.	32.	2.	1.				
Quartarius	192.	64.	4.	2.	1.			
Acetabulum	384.	128.	8.	4.	2.	1.		
Cyathus	576.	192.	12.	6.	3.	$1\frac{1}{2}$.	1.	
Ligula	2304.	768.	48.	24.	12.	6.	4.	1.

EÆDEM MENSURÆ, COMPARATÆ CUM PARIS. ET ARGENTOR.

Mensuræ Rom. antiquæ.	*Poll. cub. Paris.*	*Mens. Paris.* Modii	*Mens. Argentor. urbicæ.* Modii	Quartar.	Semioct.
Quadrantal	1348	2, 09096	1	1	3, 346
Modius	$449\frac{1}{3}$	0, 69699	—	1	3, 782
Semodius	$224\frac{2}{3}$	0, 34849	—	—	3, 891
Sextarius	$28\frac{1}{12}$	0, 04356	—	—	0, 486
Hemina	$14\frac{1}{24}$	0, 02178	—	—	0, 243
Quartarius	$7\frac{1}{48}$	0, 01089	—	—	0, 122
Acetabulum	$3\frac{49}{96}$	0, 00545	—	—	0, 061
Cyathus	$2\frac{49}{144}$	0, 00363	—	—	0, 040
Ligula	$0\frac{117}{576}$	0, 00091	—	—	0, 010

MEN-

MENSURÆ ATTICÆ LIQUIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Μετρητὴς	1.										
Χοῦς	12.	1.									
Ξέστης	72.	6.	1.								
Κοτύλη	144.	12.	2.	1.							
Τέταρτον	288.	24.	4.	2.	1.						
Ὀξύβαφον	576.	48.	8.	4.	2.	1.					
Κύαθος	864.	72.	12.	6.	3.	$1\frac{1}{2}$.	1.				
Κόγχη	1728.	144.	24.	12.	6.	3.	2.	1.			
Μύστρον	3456.	288.	48.	24.	12.	6.	4.	2.	1.		
Χήμη	4320.	360.	60.	30.	15.	$7\frac{1}{2}$.	5.	$2\frac{1}{2}$.	$1\frac{1}{4}$.	1.	
Κοχλιάριον	8640.	720.	120.	60.	30.	15.	10.	5.	$2\frac{1}{2}$.	2.	1.

EÆDEM MENSURÆ COMPARATÆ, CUM PARIS. ET ARGENTOR.

Mensuræ Atticæ.	*Poll. cub. Paris.*	*Mens. Paris.*		*Mens. Argentor.*		
		Pintæ	Chopinæ.	Ohmæ	Mensur.	Schopin.
Μετρητὴς	2022	42	1, 252	—	20	3, 520
Χοῦς	$168\frac{1}{2}$	3	1, 021	—	1	2, 960
Ξέστης	$28\frac{1}{12}$	—	1, 170	—	—	1, 160
Κοτύλη	$14\frac{1}{24}$	—	0, 585	—	—	0, 580
Τέταρτον	$7\frac{1}{48}$	—	0, 292	—	—	0, 290
Ὀξύβαφον	$3\frac{49}{96}$	—	0, 146	—	—	0, 145
Κύαθος	$2\frac{49}{144}$	—	0, 097	—	—	0, 097
Κόγχη	$1\frac{49}{288}$	—	0, 049	—	—	0, 048
Μύστρον	$0\frac{335}{763}$	—	0, 025	—	—	0, 024
Χήμη	$0\frac{337}{720}$	—	0, 019	—	—	0, 029
Κοχλιάριον	$0\frac{337}{1440}$	—	0, 010	—	—	0, 010

MEN-

MENSURÆ ROMANÆ ARIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Μέδιμνος	1.								
Ἑκτεύς	6.	1.							
Ἡμίεκτος	12.	2.	1.						
Χοῖνιξ	48.	8.	4.	1.					
Ξέστης	96.	16.	8.	2.	1.				
Κοτύλη	192.	32.	16.	4.	2.	1.			
Ὀξύβαφον	768.	128.	64.	16.	8.	4.	1.		
Κύαθος	1152.	192.	96.	24.	12.	6.	1 ½.	1.	
Κοχλιάριον	11520.	1920.	960.	240.	120.	60.	15.	10.	1.

EÆDEM MENSURÆ, COMPARATÆ CUM PARIS. ET ARGENTOR.

Mensuræ Rom. antiquæ.	*Poll. cub. Parif.*	*Mens. Parif.* Modii	*Mens. Argentor. urbicæ.* Modii	Quartar.	Semioct.
Μέδιμνος	2696	4, 18192	2	3	2, 692
Ἑκτεύς	$449\frac{1}{3}$	0, 69699	–	1	3, 782
Ἡμίεκτον	$224\frac{2}{3}$	0, 34849	–	–	3, 891
Χοῖνις	$56\frac{1}{6}$	0, 08712	–	–	0, 973
Ξέστης	$28\frac{1}{12}$	0, 04356	–	–	0, 486
Κοτύλη	$14\frac{1}{24}$	0, 02178	–	–	0, 243
Ὀξύβαφον	$3\frac{49}{96}$	0, 00545	–	–	0, 061
Κύαθος	$2\frac{49}{144}$	0, 00363	–	–	0, 040
Κοχλιάριον	$0\frac{337}{376}$	0, 00036	–	–	0, 004

MEN-

MENSURÆ HEBRAICÆ LIQUIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Bathus	1.			
Hin	6.	1.		
Logus	72.	12.	1.	
Ovum Rabbin.	432.	72.	6.	1.

EÆDEM MENSURÆ, COMPARATÆ CUM PARIS. ET ARGENT.

Mensuræ Hebr.	*Poll. cub. Paris.*	*Mensur. Paris.*		*Mens. Argent.*		*Sextarii Romani.*
		Pintæ	Chopinæ.	Mensur.	Schopin.	
Bathus	2022	42	0, 252	20	3, 520	72
Hin	337	7	0, 042	3	1, 920	12
Logus	$28\frac{1}{12}$	—	1, 170	—	1, 160	1
Ovum	$4\frac{49}{72}$	—	0, 195	—	0, 193	$\frac{1}{6}$

MENSURÆ HEBRAICÆ ARIDORUM, INTER SE COMPARATÆ.

Corus f. Chomer	1.						
Lethech	2.	1.					
Ephâh	10.	5.	1.				
Satum	30.	15.	3.	1.			
Homer f. Gomer	100.	50.	10.	$3\frac{1}{3}$.	1.		
Kabus	180.	90.	18.	6.	$1\frac{1}{5}$.	1.	
Ovum Rabbin.	4320.	2160.	432.	144.	$43\frac{1}{5}$.	24.	1.

EÆDEM MENSURÆ, COMPARATÆ CUM PARIS. ET ARGENTOR.

Mensuræ Hebr.	*Poll. cub. Paris.*	*Mens. Paris.*	*Mens. Argentor. urb.*			*Sextarii Romani.*
		Modii	Modii	Quartar.	Semioct.	
Corus	20220	31, 36440	21	3	2, 190	720
Lethech	10110	15, 68220	10	3	3, 095	360
Ephâh	2022	3, 13644	2	0	3, 019	72
Satum	674	1, 04548	—	2	3, 673	24
Gomer	$202\frac{1}{5}$	0, 31364	—	—	3, 502	$7\frac{1}{5}$
Kabus	$112\frac{1}{3}$	0, 17425	—	—	1, 945	4
Ovum	$4\frac{49}{72}$	0, 00726	—	—	0, 081	$\frac{1}{6}$

TA-

TABULA GRAVITATIS LIQUORUM.

Pollex cubicus Parif. Liquorum.	Gravitas Liquorum in Pondere Paris.					
	Tempore Æstivo.			*Tempore Hyberno.*		
	Unc.	Groff.	Gran.	Unc.	Groff.	Gran.
Mercurii	7	1	66	7	2	14
Olei Vitrioli	—	7	59	—	7	71
Spiritus Vitrioli	—	5	33	—	5	38
Spiritus Nitri	—	6	24	—	6	44
Spiritus Salis	—	5	49	—	5	55
Aquæ fortis	—	6	23	—	6	35
Spiritus Sulphuris	—	5	34	—	5	39
Aceti	—	5	15	—	5	21
Aceti destillati	—	5	11	—	5	15
Vini Campanici	—	4	66	—	4	70
Vini Burgundici	—	4	67	—	4	75
Aquæ Titæ	—	4	48	—	4	57
Spiritus Vini	—	4	32	—	4	42
Cerevisiæ albæ	—	5	1	—	5	9
Cerevisiæ fuscæ	—	5	2	—	5	7
Vini Pomacei, *Cidre*	—	5	0	—	5	6
Lactis Bubuli	—	5	20	—	5	25
Lactis Caprini	—	5	24	—	5	28
Lactis Asinini	—	5	17	—	5	21
Seri Lactis	—	5	14	—	5	19
Urinæ	—	5	14	—	5	19
Spiritus Urinæ	—	5	45	—	5	53
Olei Tartari	—	7	27	—	7	43
Olei Olivarum	—	4	53	Duo hæc olea congelata		
Olei Amygdalarum dulc.	—	4	52	Aræom. excipi non possunt.		
Olei Terebinthinæ	—	4	39	—	4	46
Aquæ Marinæ	—	6	12	—	6	18
Aquæ Fluvialis	—	5	10	—	5	13
Aquæ Putealis	—	5	11	—	5	14
Aquæ destillatæ	—	5	8	—	5	11

MEN-

MENSURÆ INTERVALLORUM ROMANÆ INTER SE COMPARATÆ.

Milliare	1.								
Stadium	8.	1.							
Passus	1000.	125.	1.						
Cubitus	$3333\frac{1}{3}$.	$416\frac{2}{3}$.	$3\frac{1}{3}$.	1.					
Palmipes	4000.	500.	4.	$1\frac{1}{5}$.	1.				
Pes	5000.	625.	5.	$1\frac{1}{2}$.	$1\frac{1}{4}$.	1.			
Palmus	20000.	2500.	20.	6.	5.	4.	1.		
Uncia	60000.	7500.	60.	18.	15.	12.	3.	1.	
Digitus	80000.	10000.	80.	24.	20.	16.	4.	$1\frac{1}{3}$.	1.

MENSURÆ EÆDEM COMPARATÆ CUM MENSURIS HODIERNIS.

Mensuræ Rom. antiquæ.	*Mens. Paris.*			*Mens. Rhinl.*			*Mens. Argent.*		
	Tos.	Ped.		Pertic.	Ped.		Pertic.	Ped.	
Milliare	766	2,	1380, 0	396	7,	922, 0	516	2,	726, 0
Stadium	95	4,	1252, 5	49	6,	990, 2	64	5,	390, 7
Passus	—	4,	862, 5	—	4,	759, 9	—	5,	195, 1
Cubitus	—	1,	546, 7	—	1,	428, 0	—	1,	658, 5
Palmipes	—	1,	215, 6	—	1,	190, 0	—	1,	348, 8
Pes	—	0,	1324, 5	—	0,	952, 0	—	1,	39, 0
Palmus	—	0,	331, 1	—	0,	238, 0	—	0,	309, 3
Uncia	—	0,	110 4,	—	0,	79, 3	—	0,	103, 1
Digitus	—	0,	82, 8	—	0,	59, 5	—	0,	77, 3
Sicilicus	—	0,	27, 6	—	0,	19, 8	—	0,	25, 8
Scripulum	—	0,	4, 6	—	0,	3, 3	—	0,	4, 3

Partes pedis Paris. sunt 1440^{mæ}, pedis Rhinland. 1000^{mæ}, pedis Argent. 1200^{mæ}. Adjectæ etiam sunt partium particulæ decimæ.

MENSURÆ AREARUM AD REM RUSTICAM ROM. PERTINENTIUM, INTER SE COMPARATÆ.

Saltus	1.							
Centuria	4.	1.						
Hæredium	400.	100.	1.					
Jugerum	800.	200.	2.	1.				
Actus quadr.	1600.	400.	4.	2.	1.			
Versus	4608.	1152.	$11\frac{13}{25}$.	$5\frac{19}{25}$.	$2\frac{22}{25}$.	1.		
Clima	12800.	3200.	32.	16.	8.	$2\frac{7}{9}$.	1.	
Actus simplex	96000.	2400.	240.	120.	60.	$20\frac{5}{6}$.	$7\frac{1}{2}$.	1.

EÆDEM MENSURÆ COMPARATÆ CUM HODIERNIS.

Mensuræ Rom. antiquæ.	Arpena Gall.	Ped. quadr.	Jugera Argent.	Ped. quadr.
Saltus	402	35425	1023	10936
Centuria	100	33056	255	20733
Hæredium	1	330	2	13407
Jugerum	—	24365	1	6704
Actus quadrat.	—	12182	—	15352
Versus	—	4230	—	5331
Clima	—	1523	—	1919
Actus simplex.	—	203	—	256

MEN-

MENSURÆ INTERVALLORUM GRÆCÆ INTER SE COMPARATÆ.

Μίλιον	1.								
Ἱππικόν	2.	1.							
Στάδιον	8.	4.	1.						
Πλέθρον	48.	24.	6.	1.					
Ὀργυιά	800.	400.	100.	$16\frac{2}{3}$.	1.				
Πῆχυς	3200.	1600.	400.	$66\frac{2}{3}$.	4.	1.			
Ποῦς	4800.	2400.	600.	100.	6.	$1\frac{1}{2}$.	1.		
Παλαιστή	19200.	9600.	2400.	400.	24.	6.	4.	1.	
Δάκτυλος	76800.	38400.	9600.	1600.	96.	24.	16.	4.	1.

EÆDEM MENSURÆ COMPARATÆ CUM HODIERNIS.

Mensura Græca.	*Mens. Paris.*		*Mens. Rhinl.*		*Mens. Argent.*	
	Tof.	Ped.	Pertic.	Ped.	Pertic.	Ped.
Μίλιον	766	2, 1380, 0	396	7, 922, 0	516	2, 726, 0
Ἱππικόν	383	1, 690, 0	198	3, 961, 0	258	1, 363, 0
Στάδιον	94	4, 1252, 5	49	6, 990, 5	64	5, 390, 7
Πλέθρον	15	5, 1168, 7	8	3, 165, 0	10	7, 665, 1
Ὀργυιά	—	5, 1078, 1	—	2, 949, 9	—	6, 543, 9
Πῆχυς	—	1, 629, 5	—	1, 487, 5	—	1, 736, 0
Ποῦς	—	0, 1379, 7	—	0, 991, 6	—	1, 90, 7
Παλαιστή	—	0, 344, 9	—	0, 247, 9	—	0, 322, 7
Δάκτυλος	—	0, 86, 2	—	0, 62, 0	—	0, 80, 7

MENSURÆ INTERVALLORUM HEBRAICÆ INTER SE COMPARATÆ.

Iter Sabbati	1.					
Kaneh, Arundo	$333\frac{1}{3}$.	1.				
Ammah, Cubitus	2000.	6.	1.			
Zereth, Spithama	4000.	12.	2.	1.		
Tophach, Palmus	12000.	36.	6.	3.	1.	
Esban, Digitus	48000.	144.	24.	12.	4.	1.

EÆDEM MENSURÆ COMPARATÆ CUM HODIERNIS.

Mensuræ Hebr.	*Mens. Paris.*		*Mens. Rhinl.*		*Mens. Argent.*	
	Tof.	Ped.	Pertic.	Ped.	Pertic.	Ped.
Iter Sabbati	551	5, 160	283	11, 278	371	6, 443
Kaneh, Arundo	1	3, 1344	—	10, 281	1	1, 178
Ammah, Cubitus	—	1, 944	—	1, 714	—	1, 1030
Zereth, Spithama	—	0, 1192	—	0, 857	—	0, 1115
Tophach, Palmus	—	0, 397	—	0, 286	—	0, 372
Esban, Digitus	—	0, 99	—	0, 71	—	0, 93

RATIO ROMANORUM COMPUTANDI ASSEM LIBRALEM SEU ÆS GRAVE, EJUSQUE PARTES.

	Lib. Tur.	Solid.	Flor.	Sch.	Pf.	Thaleri	Cruciat.
Sextula	—	$\frac{1}{6}$	—	—	$\frac{1}{2}$	—	$\frac{1}{4}$
Semuncia	—	$\frac{1}{2}$	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	$\frac{3}{4}$
Uncia	—	1	—	—	3	—	$1\frac{1}{2}$
Sextans	—	2	—	—	6	—	3
Quadrans	—	3	—	—	9	—	$4\frac{1}{2}$
Triens	—	4	—	1	—	—	6
Semissis	—	6	—	1	6	—	9
As	—	12	—	3	—	—	18
Dupondius	1	4	—	6	—	—	36
Sestertius	1	10	—	7	6	—	45
Quadrussis	2	8	1	2	—	—	72
Quini æris	3	—	1	5	—	1	—
Deni æris	6	—	3	—	—	2	—
Centeni æris	60	—	30	—	—	20	—
Mille æris	600	—	300	—	—	200	—
Dena millia æris	6000	—	3000	—	—	2000	—
Centena millia æris	60000	—	30000		—	20000	—
Decies centena millia æris	600000	—	300000		—	200000	—

PRETIA NUMMORUM ARGENTEORUM HUJUS ÆVI.

Teruncius,	$\frac{1}{40}$ Denarii	æstimabatur	1 Quadrante.
Sembella,	$\frac{1}{20}$ Denarii	—	1 Semisse.
Libella,	$\frac{1}{10}$ Denarii	—	1 Asse.
Sestertius,	$\frac{1}{4}$ Denarii	—	$2\frac{1}{2}$ Assibus.
Quinarius,	$\frac{1}{2}$ Denarii	—	5 Assibus.
Denarius,	—	—	10 Assibus.

RA-

RATIO COMPUTANDI ASSEM SEMUNCIALEM, QUATENUS EST PARS DECIMA SEXTA DENARII.

	Denarii	Libr. Tur.	Sol.	Flor.	Sch.	Pf.	Thal.	Cruciat.
Quadrans	$\frac{1}{64}$	—	$\frac{1}{8}$	—	—	$\frac{3}{8}$	—	$\frac{3}{16}$
As	$\frac{1}{16}$	—	$\frac{1}{2}$	—	—	$1\frac{1}{2}$	—	$\frac{3}{4}$
Dupondius	$\frac{1}{8}$	—	1	—	—	3	—	$1\frac{1}{2}$
Sestertius	$\frac{1}{4}$	—	2	—	—	6	—	3
Quini æris	$\frac{5}{16}$	—	$2\frac{1}{2}$	—	—	$7\frac{1}{2}$	—	$3\frac{3}{4}$
Deni æris	$\frac{5}{8}$	—	5	—	1	3	—	$7\frac{1}{2}$
Centeni æris	$6\frac{1}{4}$	2	10	1	2	6	—	75
Mille æris	$62\frac{1}{2}$	25	—	12	5	–	8	30
Dena millia æris	625	250	—	125	—	–	83	30
Centena millia æris	650	2500	—	1250	—	–	833	30
Decies centena millia æris	62500	25000	—	12500	—	–	8333	30

PRETIA NUMMORUM ARGENTEORUM HUJUS ÆVI.

Quinarius seu

Victoriatus, $\frac{1}{2}$ Denarii, æstimabatur 8 Assibus

Denarius — — 16 Assibus.

RA-

RATIO COMPUTANDI SESTERTIARIA APUD ROMANOS.

Sestertii	HS	Denarii	Lib. Tur.	Sol.	Flor.	Sch.	Pf.	Thal.	Cruciat.
1		$\frac{1}{4}$	—	2	—	—	6	—	3
2		$\frac{1}{2}$	—	4	—	1	—	—	6
3		$\frac{3}{4}$	—	6	—	1	6	—	9
4		1	—	8	—	2	—	—	12
5		$1\frac{1}{4}$	—	10	—	2	6	—	15
6		$1\frac{1}{2}$	—	12	—	3	—	—	18
7		$1\frac{3}{4}$	—	14	—	3	6	—	21
8		2	—	16	—	4	—	—	24
9		$2\frac{1}{4}$	—	18	—	4	6	—	27
10		$2\frac{1}{2}$	1	—	—	5	—	—	30
20		5	2	—	1	—	—	—	60
30		$7\frac{1}{2}$	3	—	1	5	—	1	—
40		10	4	—	2	—	—	1	30
50		$12\frac{1}{2}$	5	—	2	5	—	1	60
60		15	6	—	3	—	—	2	—
70		$17\frac{1}{2}$	7	—	3	5	—	2	30
80		20	8	—	4	—	—	2	60
90		$22\frac{1}{2}$	9	—	4	5	—	3	—
100		25	10	—	5	—	—	3	30
1000		250	100	—	50	—	—	33	30
10000		2500	1000	—	500	—	—	333	30
100000		250000	10000	—	5000	—	—	3333	30
1000000 seu Decies		2500000	100000	—	50000		—	33333	30
Sestertia									
1		250	100	—	50	—	—	33	30
2		500	200	—	100	—	—	66	60
3		750	300	—	150	—	—	100	—
4		1000	400	—	200	—	—	133	30
5		1250	500	—	250	—	—	166	60
6		1500	600	—	300	—	—	200	—
7		1750	700	—	350	—	—	233	30
8		2000	800	—	400	—	—	266	60
9		2250	900	—	450	—	—	300	—
10		2500	1000	—	500	—	—	333	30

RA-

RATIO COMPUTANDI SESTERTIARIA APUD ROMANOS.

Sestertia		Denarii	Libr. Tur.	Flor.	Thal.	Cruciat.
20		5000	2000	1000	666	60
Talenti pre- 24		6000	2400	1200	800	—
tium. 30		7500	3000	1500	1000	—
40		10000	4000	2000	1333	30
50		12500	5000	2500	1666	60
60		15000	6000	3000	2000	—
70		17500	7000	3500	2333	30
80		20000	8000	4000	2666	60
90		22500	9000	4500	3000	—
100		25000	10000	5000	3333	30
1000		250000	100000	500000	33333	30
seu Decies	HS					
Duodecies		300000	120000	60000	40000	—
Quindecies		375000	150000	75000	50000	—
Vicies		500000	200000	100000	66666	60
Vicies quater		600000	240000	120000	80000	—
Tricies		750000	300000	150000	100000	—
Quadragies		1000000	400000	200000	133333	30
Quinquagies		1250000	500000	250000	166666	60
Sexagies		1500000	600000	300000	200000	—
Centies		2500000	1000000	500000	333333	30
Ducenties		5000000	2000000	1000000	666666	60
Trecenties		7500000	3000000	1500000	1000000	—
Quadringenties		10000000	4000000	2000000	1333333	30
Quingenties		12500000	5000000	2500000	1666666	60
Millies		25000000	10000000	5000000	3333333	30
Bis Millies		50000000	20000000	10000000	6666666	60
Ter Millies		75000000	30000000	15000000	10000000	—
Decies Millies		250000000	100000000	50000000	33333333	30

RA-

RATIO COMPUTANDI PECUNIAM ATTICAM

	Pretium apud Romanos.	*Verum pretium.*						
Oboli	Sestertii	L. Tur.	Sol.	Flor.	Sch.	Pf.	Thal.	Cruciat.
1	$\frac{2}{3}$	—	1½	—	-	4½	—	$2\frac{1}{4}$
2	$1\frac{1}{3}$	—	3	—	-	9	—	4½
3	2	—	4½	—	1	1½	—	$6\frac{3}{4}$
4	$2\frac{2}{3}$	—	6	—	1	6	—	9
5	$3\frac{1}{3}$	—	7½	—	1	10½	—	$11\frac{1}{4}$
6	4	—	9	—	2	3	—	13½
Drachmæ								
1	4	—	9	—	2	3	—	13½
2	8	—	18	—	4	6	—	27
3	12	1	7	—	6	9	—	40½
4	16	1	16	—	9	-	—	54
5	20	2	5	1	1	3	—	67½
6	24	2	14	1	3	6	—	81
7	28	3	3	1	5	9	1	4½
8	32	3	12	1	8	-	1	18
9	36	4	1	2	0	3	1	31½
10	40	4	10	2	2	6	1	45
20	80	9	—	4	5	-	3	—
30	120	13	10	6	7	6	4	45
40	160	18	—	9	-	-	6	—
50	200	22	10	11	2	6	7	45
60	240	27	—	13	5	-	9	—
70	280	31	10	15	7	6	10	45
80	320	36	—	18	0	-	12	—
90	360	40	10	20	2	6	13	45
100	400	45	—	22	5	-	15	—
1000	4000	450	—	225	-	-	150	—
Μυριάς. 10000	40000	4500	—	2250	-	-	1500	—
Minæ.								
1	400	45	—	22	5	-	15	—
2	800	90	—	45	-	-	30	—
3	1200	135	—	67	5	-	45	—
4	1600	180	—	90	-	-	60	—

RA-

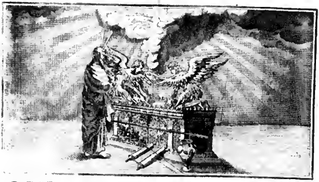
RATIO COMPUTANDI PECUNIAM ATTICAM.

	Pretium apud Romanos.	*Verum pretium in pecunia hodierna.*			
Minæ.	Sestertii.	Libr. Turon.	Flor.	Sch.	Taler.
5	2000	225	112	5	75
6	2400	270	135	-	90
7	2800	315	157	5	105
8	3200	360	180	-	120
9	3600	405	202	5	135
	Sestertia.				
10	4	450	225		150
20.	8	900	450		300
30	12	1350	675		450
40.	16	1800	900		600
50.	20	2250	1125		750
60.	24	2700	1350		900
70	28	3150	1575		1050
80	32	3600	1800		1200
90.	36	4050	2025		1350
100.	40	4500	2250		1500
Talenta					
1	24	2700	1350		900
2	48	5400	2700		1800
3	72	8100	4050		2700
4	96	10800	5400		3600
5	120	13500	6750		4500
6	144	16200	8100		5400
7	168	18900	9450		6300
8	192	21600	10800		7200
9	216	24300	12100		8100
10	240	27000	13500		9000

VALOR PECUNIÆ VETERUM HEBRÆORUM.

Oboli	L. Tur.	Sol.	Flor.	Sch.	Pf.	Tal.	Cruciat.
1	—	$1\frac{1}{2}$	—	–	$4\frac{1}{2}$	—	$2\frac{1}{4}$
2	—	3	—	–	9	—	$4\frac{1}{2}$
4	—	6	—	1	6	—	9
10	—	15	—	3	9	—	$22\frac{1}{2}$
20	1	10	—	7	6	—	45
Sicli							
1	1	10	—	7	6	—	45
2	3	—	1	5	–	1	—
3	4	10	2	2	6	1	45
4	6	—	3	–	–	2	—
5	7	10	3	7	6	2	45
6	9	—	4	5	–	3	—
7	10	10	5	2	6	3	45
8	12	—	6	–	–	4	—
9	13	10	6	7	6	4	45
10	15	—	7	5	–	5	—
20	30	—	15	–	–	10	—
30	45	—	22	5	–	15	—
40	60	—	30	–	–	20	—
50	75	—	37	5	–	25	—
100	150	—	75	–	–	50	—
Minæ							
1	90		45			30	
2	180		90			60	
5	450		225			150	
10	90		450			300	
Talenta Argenti							
1	4500		2250			1500	
2	9000		4500			3000	
3	13500		6750			4500	
4	18000		9000			6000	
5	22500		11250			7500	
10	45000		22500			15000	
Talentum			Ducati.				
Auri 1	— — —		12220				

O T-

OTTHONIS SPERLINGII
DISSERTATIO
DE
NUMMIS NON CUSIS
Tam veterum quam recentiorum.

PROŒMIUM.

DE nummis publice cusis & signatis varios scriptores legimus, & manibus nostris quotidie versamus, at de nummis non cusis nemo quidquam, quod sciam, nisi sparsim, & obscure satis, nos docuit. Ii igitur nummi, non signati, non cusi, argumentum erunt hujus dissertationis. Nummos autem tam cusos quam non cusos aliquando cœpisse, nec originem cum ipsa rerum natura sibi vendicare posse, omnes fere consentiunt. In nummis cusis ultra Phidonem in Græcia, Croesum in Lydia, Darios in Perside, Servium Tullium in Italia Romæ nullos antiquiores monumenta prodiderunt autores. Nummos vero non cusos antiquior ætas illustrat, utpote inter Cananæos jam introducti, cum populus Dei terras illorum occuparet, & ab Abrahamo ipso repetendi, quin & ante ipsum, quod Sacra Scriptura docet. Hi igitur limites sunt fixi, intra quas decurrere oportet, de nummorum omnium initiis, & eorum inventoribus primo verba facturi.

ære & ferro etiam ante diluvium in Tubalcain Lamechi filio ex Zilla memoratum est, & prodiisse ex ejus domo artifices, qui ferrum & æs in varias formas ducere poterant. Genes. *cap.* 4. *v.* 22. ex quo loco dixi, quosdam nummorum usum etiam ante diluvium exsculpere. sed frustra: cum nihil de nummis loquatur Historia Sacra, quando de ære & ferro locuta fuit. Villalpandus Appar. Templi *part.* 2. *l.* 2. *p.* 387. Lamecho jus primæ monetæ tribuit; & apud Judæos jus illud conservatum esse usque ad excidium ipsum statuunt, Seldenus, Waserus & Hottingerus. Si de nummis non cusis intelligi se volunt, Judæos in iis perseverasse, usque ad excidium, una cum peregrinis nummis cusis in commerciis suis, facile concedimus. At si de Siclis & nummis eorum cusis sententiam fovent, hic contradicere oportet, quod nulli sales reperiantur veri & genuini, nec rationibus firmis doceri hoc queat. De Abimelechi nummis est in textu Hebræo הנה נתתי אלף כסף לאחי *Ecce dedi mille argenti fratri tuo*. Non potest intelligi locus nisi de nummis argenteis donatis, cum numerus adsit, nam si argentum factum vel infectum donasset, alia formula hoc extulisset ad pondus potius respiciente quam ad numerum, qui mille argenteos donatos indicat: ita ut nihil certius sit quam ab Abrahami ætate nummos argenteos in populo Judaico natos fuisse, sive ab Ægyptiis sive a Chaldæis, sive a Cananitis illos in commerciis usitatos velimus dicere; nam Judæi num proprios nummos ea ætate cuderint, alia quæstio est, quos nondum in Rempublicam aut civitatem coaluisse constat, dispersos inter gentes ac populos; priusquam, promissam terram Canaan duodecim tribus occuparent, & Rempublicam formarent. Haud vero recte Salmasius infert loco supradicta de Abrahami nummis, eos signatos fuisse, quod addatur, Silbers das im Kauf genbe und gebe war. עבר לסחר *transeuntis ad mercatorem*, quasi argentum nullum inter mercatores valuerit, nisi signatum. Nemo ita reddidit aut credidit, Septuaginta τετρακόσια δίδραχμα ἀργυρίου δοκίμου ἐμπόροις, habent; Potest autem argentum in nummis non cusis etiam probum intelligi, & mercaturibus placere, sicut etiam illo tempore fuit, ita ut de signatis nummis nihil ex illis verbis exsculpi possit, prout Salmasius credidit *lib.* de usur. *p. m.* 424.

Unde falluntur illi egregie, qui conjecturis dictis, de Caino, Tubalcain, aut Thara patre Abrahami innituntur, Tacet Scriptura Sacra, nihil dicit eorum, quæ nos elicimus. Falsos igitur oportet esse, qui non erubescunt sine Scriptura loqui, & asserere, cum jubeat Imperator pudorem, quoties absque lege quisquam audet. Nec Medicastro minimo credatur, si sine Hippocrate & Galeno, aut supra illos sapere velit. Nobis cum supra sacra & veritatem ipsam divinam opiniones sunt, quod libet, licebit?

O cæcas hominum mentes, o pectora cæca!

Jam vero cum nullibi nummorum cusorum reperiatur, certa, Græcis primum nummos signatos repetendos esse omnia nos docent, quam sibi gloriam adscribunt quoque non semel, nec qua ratione denegari aut eripi possit, baculos videmus. Orientales enim & Asiaticos argento quidem non signato, in frustula & lamellas ad certum pondus defecto, & pro nummis usos esse antiquitas commonstrat, donec signandi artem a Græcis primum adocti sequi cœperunt, ex iis quæ toties attulimus, puto, mihi concedent. Videamus Pollucem, qui autores monetandi recenset, *p. m.* 437. Φείδων πρῶτος ὁ Ἀργεῖος ἔργαψε νόμισμα, εἴτε Δημοδίκη ἡ Κυμαία συνοικήσασα, εἴτε Ἀθηναῖοι Ἐριχθόνιος καὶ Λύκος, εἴτε Λυδοί, καθά φησι Ξενοφάνης, εἴτε Νάξιοι, κατὰ τὴν Ἀγλωσθένους δόξαν. Pulchre dixit ἔργαψε νόμισμα, *inscripsit nummos primus*, cum antea usi essent rudibus & non inscriptis. nec ante Phidonem nummos nullos fuisse dixit, fuerunt enim namplurimi, sed non publici, aut publica inscripti & cusi. De Lydis Herodotus *l.* 1. testatur, Πρῶτοι ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο. Nam & illud κόπτειν νόμισμα ad veterem morem respicit, cum nummos non signabant, aut procudebant, sed sub forficibus cadere sinebant, & ideo καλλίστου & πονηροῦ καὶ κακίστου κόμματος vocabantur genuini & fraudulenti nummi ὀρθὸς κοπῆναι, dicit Aristophanes, quod post κόμμα perfici non possent amplius. hodie autem post κόμμα etiam sub cuneo fudare coguntur nummi, adeo ut omnia antiqua eo spectent quod nummis quidem usi sunt omnes aureis, argenteis, æreis & ferreis, sed sibi quilibet, donec publici facti sunt, & publica nota insigniti. Salmasius *l.* 1. usur. *p. m.* 423. in eo totus est, ut probet nummos cusos primus a Phœniciis ad Græcos pervenisse. Sed revera defecit in ea re probanda. Nemo enim hoc dixit, nulla autoritate nititur, rationibus nititur, sed quæ nihil de nummis cusis a Phœniciis ad Græcos translatis concludunt. Nam quod pas-

da publico nomine & charactere nummis imposito, vitere se posse credidit, privatis facile molestias illas, qui nummi non cusi secum ferebant, declinantibus, & publicæ curæ relinquentibus. Quod ab initio quidem egregie successit, dum respablicæ incorruptius tractebantur, onereque libentius susciperent ac ferrent, muneribus suis setisfacientes, ut populo se probarent admodum soliciti. sed labes seculorum etiam hanc in nummis integriterem ubique fere nunc pervertit. Sic neque affirmare cum Selmesio, Phœnicios mercatores Æginam nummos suos transtulisse, ent Ægineos ab illiis petiisse, multum nocebit, modo navigetiones istas pecuniosas, prout debent, de nummis non signetis usque ad Phidonem intelligant, qui non minus Æginæ, & in tota Græcia valebant, quem in Asia. At si ubique nummos cusos etiam ante Phidonem stetnere velimus, quodvis regnum, quamvis Rempublicam in suis potius nummis adquiescere debuisse, nec alienos facile permittere, retio status cujusque videtur suadere, ec si nec Phœnicios, nec Sidonios aut Tyrios nummos cusos Græciam agnovisse, sed suos prætulisse quemvis, sequitur: ite ut Phœnicii nullo cum fructu suos nummos cusos trensfretassent, ent Æginæi suscepissenr, sed statim, etiam ante Phidonem nummos proprios Græciam edoctam esse ab illis cudere; de qua tamen re nulla antiquites vel famam reliquit, ant ullibi terrarum nummos excusos exstitisse, priusquam Phidn, vel forte Græcus alius, hoc inventum in Græcia prodidit: Navigent ergo quemdiu veline tam Phœnicii quam Græci commerciorum ad invicem causa, nullum profecto mihi nummum cosum ante Phidonem Græcum & Argivum illorum exsculpent commercie: ne vestigium quidem ullum apud alios nummorum cusorum superest ante Phidonem. Cur igitur illa quæ Scriptores antiquissimi memoriæ prodiderunt, nullo contradicente, tam ægre ferimus, ut alia nunquam dicta vel scripta ambabus menibus emplectemur, illisque fidem facere studeamus, & præferra?

Salmasius quoniam in eo errore versatus est, etiam Abrehami nummos cusos fuisse, recte satis argumenteius est, ab iis populis Cananitis & Pbœniciis nummos cusos in Græciam transfretasse, sed quoniem hoc nullibi in S. Scriptura dicitur, ant Abrehami, aut Jacobi, aut filiorum ejus nummos cusos fuisse, nec aliorum Orientalium ant Asiaticorum, sed solo pondere distinguantur ac metallo, hinc neque Græcos ab Asiaticis nummos cusos accepisse, aut cudere didicisse, ulla ratione sequitur. Asiatici præterea nullibi auterem nummorum cusorum apud se produnt, ut Græci, quibus nemo henc inventionem dubiam fecit, inter antiquos, nisi quod solos Lydos obducant Herodotus & Pollux: quod contre tot testimonie pro Græcis nihil efficit, qui non solum nummos apud se cusos jectent, sed & autores ipsos nomineut, & qua ætete nummos illos cusos productos legerint, ex entiquis monumentis nobis commemorarunt, quorum fidem tuto sequor, donec alitar & solidius contrerium probetur. Altarum ergumentum, quo utitur Salmasius, pro nummis cusis primis ex Oriente deducendis est ex nominibus nummorum, μνᾶ, δραχμαῖς & ὀβολοῖς &c. hæc alibi in hac dissertatione confutasse me memini, nec prætar μνᾶν ullum nomen ab Orientalibus Græcos retinuisse docui, cætere omnia indigenetum suum præferunt. Jam quod Homeri & Hesiodi ætate nullos nummos epud Græcos fuisse vel legi ponit, hoc ego concedam de nummis cusis, de non cusis minime, licet forte νομίσματος nomen nondum fuerit introductum, aliis tamen nominibus illos non cusos subindicarunt, metalla ipsa indicantes, quibus merces emebant, & ἑκατόμβοια ἐννεάβοιων. βοῦν appellantes argentum vel æs certo pondere, quo bos emi poterat. Sed & τάλαντα tunc nota fuerunt tam in trutinæ instrumento, quam in pondere. Trutinam τάλαντα vocat in hoc versu Homerus:

> Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τά-
> λαντα.

De pondere vero auri

> Κεῖτο δ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δύο χρυσοῖο τά-
> λαντα.

Et in Odyss:

> Καὶ Χρυσοῖο τάλαντον ἐείκοσι τιμήεντος.

Ἡμιτάλαντον quoque apud ipsum legere est, ut Pollux observavit *p. m.* 430. καὶ διτάλαντον ἂν εἴποις κατὰ Δημοσθένην, καὶ τριτάλαντον, καὶ ἡμιτάλαντον ὡς Ὅμηρος.

> Ἀλλάτω ἡμιτάλαντον ἐγὼ χρυσοῦ ἐπιθήσω.

Cur μνᾶς, cur δραχμῆς non meminit? nam & illa in pondere erant. Num nihil nisi talenta noverant tunc Græci? quis hoc persuadebit? Uno pondere posito, ponuntur reliqua: & minora magis sunt ex usu, quam maxima, qui igitur ma-

maximum non ignoravit pondus, minima creditur fatis cognita habuisse. Sed Poetæ de rebus magnis loquenti non tam convenit minas & drachmas proferre quam talenta. Hæc causa est, cur in ejus carminibus non legantur, licet fuerint una cum talentis. Talenta enim sola pondera omnia non possunt absolvere. Jam etiam fateretur Salmasius Arabes ante Caliphas suos nummos non cudisse, post Mahometum scilicet, num propterea nummis cusis aliorum non usi sunt? num etiam prius non cusos ignorarunt? num vocem *darhem*, quod est drachma Græcorum de nummis non prius usurparunt? dixi alicubi, Græcos nummos veteres cusos & inscriptos, Arriano teste, ipsis ad mare Erythræum in usu mansisse, qui non fuerunt nisi *darhem* & drachmæ, ut nulla causa sit, cur non a Græcis hanc vocem sumserint, & Persis etiam tradiderint, quamvis Salmasius existimet, a *dirham* Persarum Arabes *darhem*, & Græcos δραχμὴν didicisse, quod rationi satis sanæ non convenit, inverti enim illud debet, Græca lingua in Asiam, Ægyptum & alias regiones Orientalium se disseminante feliciter, non vero Orientalibus in Græciam. Persica vero lingua hodierna in multis Arabicæ se debet, ideoque illorum literis scribitur. Sic *Dinar* quoque didicerunt a Romanis Arabes, & *folles* quoque obolos æreos. Hæc igitur nihil probant nummos cusos ab Orientalibus primum prodiisse: Græcorum inventum est, & manet nummus cusus. De mensuris a Phidone restauratis & correctis tandem credit *p. m.* 431. Salmasius, cur de nummis cusis credere non potest? cohærent illi fere cum pondere, mensura & numero. Dicit celebrem & constantem nimis famam apud Græcos de Phidone superesse, quam ut nihil horum credi possit, & tamen adversatur, inprimis de nummis cusis; cum nullibi terrarum nummos cusos orbis viderit ante ipsum, saltem nemo fuisse docuerit aut ostenderit.

De Phidone inventore numismatum cusorum in Græcia legitur apud Strabonem *lib.* 8. Φείδωνα τὸν Ἀργεῖον δέκατον μὲν ὄντα ἀπὸ Τημένου, δυνάμει δ' ὑπερβεβλημένον τοὺς κατ' αὐτὸν ἀφ' ἧς τήν τε λῆξιν ὅλην ἀνέλαβε τὴν Τημένου διεσπασμένην εἰς πλείω μέρη, καὶ μέτρα ἐξεῦρε τὰ Φειδώνια καλούμενα, καὶ σταθμοὺς, καὶ νόμισμα κεχαραγμένον τό τε ἄλλο καὶ τὸ ἀργυροῦν. Dum νόμισμα κεχαραγμένον primum produxisse Phidonem afferit, ante eum quidem numismata alia viguisse non signata, non procusa, non κεχαραγμένα, pariter subindicat, & omnis generis nummos eum primum signasse vult, non solum æreos & ferreos, & stannaos, sed etiam argenteos, qui hactenus nondum signa incusa acceperant. Diximus paulo ante, quod & aureos cusos illi tribuant. Exstant quoque Phidonii nummi apud Antiquarios, ut in Thesauro Brandenburgensi per Nobiliss. Begerum edito *p.* 279. Denarii Romani magnitudine & quod excedit, cujus prima facies scutum excisum ancile ostendit, altera urceum & uvam, per medium ΦΙ·ΔΟ. Ad mensuras a Phidone constitutas respici hoc urceo, nullus dubito: sed illum illique similes nummos esse ex iis, quos Phidon ille apud Æginenses percussit, non ego quidem statuam, ut statuit Begerus. Dicit Strabo ejusmodi metra omnia diu post ipsum Φειδώνια appellata esse, imo ipsum vasculum ΦΕΙΔΩΝ. ut habet Pollux, ὃν δ' ἂν καὶ φείδων τι ἀγγεῖον ἐλαιηρὸν, ἀπὸ τῶν Φειδωνίων μέτρων ὠνομασμένον. Et ut mensuræ Phidoniæ dictæ sunt, sic nummus drachmæ Æginææ pondere signatus a Phidone, Αἰγιναῖον. Drachmæ Æginææ Pollux meminit *p. m.* 435. quam παχεῖαν δραχμὴν vocarunt, quod 4. obolis plus valeret aut ponderosior esset quam Attica drachma, decem enim obolos Atticos pendebat drachma Æginæa, Phidone, nisi fallor, sic constituente, cum Attica non nisi sex haberet. Pollucis verba sunt. ἀλλὰ μὴν τὴν μὲν Αἰγιναίαν δραχμὴν μείζω τῆς Ἀττικῆς. δέκα γὰρ ὀβολοὺς Ἀττικοὺς ἴσχυεν, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι παχεῖαν δραχμὴν ἐκάλουν. Hoc igitur ΦΙΔΟ, in hoc nummo significabit non ab ipso cusum, sed in ejus memoriam, qui nummos, mensuras & pondera curavit, ab aliis cusum, & Phidonii ponderis seu gravioris, non vero Attici, vel levioris esse. Nam Phidonem pondere imitari potuerunt seri posteri in nummis cudendis, Phidonis, vero nummos nisi Phido cudere nemo potuit aut curare, ita ut Phidonis ætate nummum istum cusum afferere haud conveniat. Et quamvis multi alii nummorum cusorum inventores in Græcia ponantur, Erichtonius, 700. fere annis ante Phidonem, Hermodice, uxor Midæ Regis Phrygum, quæ Cumæis prima nummos signaverit, ut Coel. Rhodiginus observavit, vel Lydi, quibus Herodotus primum numisma tribuit, Itonus vel Ionus apud Lucanum Thessalorum Rex, Theseus, quem Plutarchus *p. m.* 11. Atheniensibus nummos cudisse memorat, ante Phidonem annis 438. Phidonem tamen formam cudendi monstrasse primum judico, qua deinceps meliorem reperire non dabatur. Tum quod plerique doctiores in eum consentiant, tum quod ejus monetæ nummi ponderosiores fuerint, inge-

geniosiores, & elegantiores quam alli prius. Et ante omnia, quod nemo non ad Græcos solos hanc artem cudendi constantissime retulerit, nec alios autores nummorum cusorum ullibi animadvertamus qusm in Græcia sola. Hinc Plutarchus ait de Theseo: Ἔκοψε δὲ καὶ νόμισμα βοῦν ἐγχαράξας, ἢ διὰ τὸν Μαραθώνιον ταῦρον, ἢ διὰ τὸν Μίνω στρατηγόν, ἢ πρὸς γεωργίαν τοὺς πολίτας παρακαλῶν. Proverbium quoque notum est ex hsc pecunia nstum Βοῦς ἐν γλώττῃ *Bos in lingua*, de iis qui pecunia corrupti linguam venslem locabant, aut tacendo dicenda, aut pervertendo facta. Post quæ tempora Græci etism in nummorum Inscriptionibus luxurisre cœperunt: & qusndo in Romanis nummis Inscriptiones ereverint, ex jam dictis constat. At non eadem ratio in nummis Danicis obtinet, licet enim verum sit æreos plerosque inscriptione carere, haud tamen eadem causa Romanis & Danis Inscriptiones omittendi, vetustas scilicet, & simplicitas seculi: sed in nummulis Danicis ideo sunt omissæ Inscriptiones, quod sine cura, ut vilissimi omnium expedirentur, nec literas plures talia corpuscula nummorum, qualia sunt Danica, caperent, & sufficeret W. pro Waldemaro, E. pro Erico ponere, & C. pro Christophoro, in argenteis concinnandis & inscribendis semper accuratiores, ita ut nec Danica res nummaria, vel antiquitste vel ingenio Romanæ comparari possit, nec ullum ex absentibus inscriptionibus in tam minutulis æreolis antiquitatis argumentum desumi queat.

CAPUT II.

De Nummorum non Cusorum Origine.

Singulis populis certa nummorum initia constituta, sed omnium antiquissima in populo Dei, ubi sicli civiles, & Sanctuarii, aliique minores nummi. Hos secuti sunt Græci, & inter eos Thessali primi, per Itonum Deucalionis filium nummos cudere cœperunt, annis circiter 1486. ante Christum, si vera sunt, quæ Lucanus cecinit *lib. 6. v. 402.*

Primus Thessalicæ rector telluris Itonus
In formam calidæ percussit pondera massæ,
Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit & immensis coxit fornacibus æra.

Quis vero primus nummos illos non signatos in usum deduxerit haud quidem satis constat. Ultimæ antiquitatis inventum esse nemo dubitat, nec ante Abrahamum quidquam de emtionibus argento factis obsetvati potuit: non quod Abrahamum autorem istotum nummorum asserere velim, sed quod Abrahami tempore passim per Cananææ Provincias illorum usum reperiam: Abimelech enim inter Kedes & Zur qui rerum potiebatur, Abrahsmo illuc migrante *Gen.* 20. primus dicitur mille srgenteos expendisse, cum quibus Ssrsm dimisit: Sihe da/ ich habe deinem Bruder tausend Silberling gegeben: qui argentei non intelligi possunt nisi pondere & numero divisi, sive in mssa argenti, vel πλίνθοις, vel κόμμασι vel κέρμασι, vel in omnibus eos argenteos præbuerit, quod in tanta antiquitate nescire nobis licet; mille argenteos nummos Saræ tribuit Abrahamo ferendos, eo magis ut hoc munere placaretur. Ante emtionem Abrahami hæc acciderunt, ut ex Sacris notum est, & nihil aliud colligi potest, quam inter Cananæos istum usum argenti instar nummorum invaluisse jam, eosque venditiones & emtiones illis argenteis peregisse, quos etiam in Ægypto aliisque regionibus receptos ostendunt filii Jacobi Patriarchæ illuc venientes. Hos autem nummos nemo facile dicat signatos publice aut procusos fuisse, alicujus Principis imagine aut literis, prout hodie nummos habemus, cum nullibi de moneta publica, aut monetarum artificibus vel ædibus quidquam annotatum legamus, ipsaque antiquitas simplicitatem istam nobis commendet, qua nummi tales suo pondere appensi & expensi sufficiebant. Habent enim nummi non signati illud peculiare, ut recipi possint quscunque venerint, modo pondere certo sint, & argenti probitate non fallant, quod illis seculis ignotum fuit, quæ tot fraudes nesciebant, quas sequens ætas immiscuit. Nummi vero signati intra suas provincias & ditiones plerumque solum valent, ab exteris pro lubitu rejiciuntur. Quæ causa est, cur nummos omnes sive argenteos sive aureos ejus ætatis non signatos fuisse judicemus, quod ubique valuerint, ubi argentum vel aurum recipi consueverat. Fuerunt quippe gentes, qui argentum vel aurum recipere nolebant, sed merces mercibus permutari maluerunt, prout hodie quoque supersunt, qui neque signatos, neque non signatos nummos in negotiationibus suis admittunt, sed permutationi mercimoniorum unice insistunt ut ex variis exterarum gentium historiis docemur. Non enim quod inter Cananitas obtinuit, ut nummis argenteis non signatis mercatentur,

tur, illud protinus ad omnes reliquos populos trahendum est. Sodom & Gomorrha, Adama & Zeboum & Zoar, quo Loth frater Abrahami secesserat, non iis moribus vixisse videntur quibus Cananitæ, nec nummis usi leguntur ut Cananitæ. Hinc, puto, est, quod de solo Abrahamo dicatur: Abram war sehr reich von Vieh/ Silber und Geld/ *Gen.* 13. de Loth vero. Loth aber der mit Abram zog/ der hatte auch Schaffe/ Rinder/ und Hütten. nulla mentione auri vel argenti facta; quod etiam observatur; *cap.* 14. victis Sodomitis & vicinis populis a Kedorlaomor Rege Elamitarum, neque istos, neque illos argento vel auro usos: Sic enim exstat: Da nahmen Sie alle Habe zu Sodom und Gomorrha/ und alle Speise/ und zogen davon. Nec in victoria Abrahami contra hos Reges, aurum ullum aut argentum reportatum, in præda licet insigni, memoratur. Adeo ut illos populos sine auro & argento sola permutatione vixisse vero perquam simile videatur, nec veloti Cananitas, ubi Abrahamus degebat, aureis vel argenteis κεχαραγματισμένοις usos esse, cum alias Scriptura Sacra non neglexisset, prout de Abrahamo monuit, etiam illorum opes in auro & argento recensere. Josephus *lib.* 4. *Antiq. p. m.* 117. quando prædam a Midianitis victis captam recenset, aurum & argentum ex suo addit, neque enim Sacra Scriptura hoc expressit, at aurum illud & argentum nec in nummis ἀσήμοις nec signatis posuit, sed χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἄπειρόν τι πλῆθος κατασκευῆς, ἧ κατ' οἶκον ἐχρῶντο, nominavit, addens, ὑπὸ γὰρ εὐδαιμονίας καὶ ἁβροδίαιτοι σφόδρα ἐτύγχανον. Ad vasa igitur & suppellectilem aurum illud omne & argentum, ut instrumentum luxus spectabat, & tamen ex *cap.* 37. *Gen.* notum est Midianitas eosdem multis seculis prius nummis suis argenteis emisse Josephum triginta scilicet כסף aut siclis argenteis numeratis, qui licet ἄσημοι fuerint, pro more populorum istorum, ut docui, haud tamen ille numerus fuisse videtur, ut dignum censuerint, qui ad reliquas divitias componerentur. Nummis igitur non signatis primis positis in Cananæis popolis, quia nullibi prius reperiuntur, disquirendum venit an sicli pondere fuerint illi, quos Abimelech Abrahamo donavit, & fuisse colligo, licet sicli nomen non addatur, sed simpliciter כסף dicantur. At quoniam in Abrahami emtione *Genes.* 23. ex ore Epron Zoarensis, qui inter Cananæos & Hethitas agros possidens degebat, primi sicli eorumque nomen producitur, hos nummos omnes sicli nomine & pondere considerremus necesse est, ita ut ubi כסף reperitur in Sacris de numismate, elliptica locutio censeri debeat, & siclus subintelligi, quod ante monui.

Sola Sacra Scriptura lucem his non signatis fœneratur, & recentiora quædam quæ supersunt per orbem vestigia, antiquorum mores præferentia & retinentia. In Scriptoribus vix aliquid, nisi satis obscure, quod nummi cusi ipsis scribentibus plena luce ac meridie semet offerrent. Jam quod sub pondere & libripende etiam nummi cusi perrexerint accipi & expendi, veterem morem non cusorum ob oculos ponit, in quibus necessarium fuit, ad pondus quemlibet nummulum exigi, & quemvis accipientem vel erogantem libripendem esse, quod in nummis cusis non adeo requiritur, publico pro integritate & pondere respondente, cujus fidem in dubium vocare non est cujusvis, ideoque hodie fere intermittitur, nisi quod danistæ Judæi usum ejus aliquem revocarint, nosque docuerint attentiores esse, inter tot fraudes, quas ponderi nummorum cusorum quoque male feriati homines inferant. Proprie enim trutinæ examen aut ponderis ad nullum privatum pertinet, postquam publica fide; publico cuneo probati exierunt nummi cusi; at nummi non cusi sine pondere nec dari nec accipi poterant a quoquam; In his igitur pondus primario, in illis non nisi secundario vel ex superfluo spectabatur. Eodem pertinet, quod nummi cusi ponderum nominibus vocari perrexerint, quippe quod ante eos nummi non cusi nominibus aliis non exprimerentur, nec exprimi possent, ita cum ponderibus arcte conjuncti, ut sine iis nullum nomen forent. Quæ igitur nomina præter pondus nummis subnata sunt, ea post nummos cusos fere accesserunt, cum pondera non amplius respicerentur, ut γλαῦκες, χελῶναι, Darici, Philippei, denarii, solidi &c. quorum nomen in pondere δραχμαὶ fuerunt, δίδραχμα, τετράδραχμα. Hoc vero ex nummis illis ἀσήμοις apud Athenienses & Lacedæmonios colligitur, Principes illarum Civitatum Theseum & Lycurgum νόμον ac modum utendi fuit præscripsisse, ut quanti & quales esse deberent hi nummi, cives scire possent & observare: quod quoque Moses in populo Dei non prætermisit, ad siclum sanctuarii & Gerah aurum & argentum omne, eorumque metallorum probitatem hos nummos, & νόμον illorum redigendo, ne falli possent accipientes, nisi vellent, vel pondere vel metallo. Sic jus & νόμος fuit publicus totius rei nummariæ, usus autem & examen

men nummorum singulorum penes privatos & singulos manebat, quorum erat κερματίζειν, quousque possent, & rerum venalium pretia desiderarent. Non igitur mirum, si a Scriptoribus etiam hæc ἄσημα vocantur νομίσματα, cum non sine νόμῳ liceret illis uti, prout convenerat: adeo ut etiam sermonis νόμισμα, modum loquendi argutum & brevem Lacedæmoniorum vocaverit Plutarchus *p. m.* 51. Τὸ μὲν γὰρ σιδηροῦν νόμισμα μικρὰν ἔχειν ἐποίησεν ἀπὸ πολλοῦ σταθμοῦ δύναμιν ὁ Λυκοῦργος, ὡς εἴρηται, τὸ δὲ τοῦ λόγου νόμισμα τοὐναντίον, &c. quæ commonstrant, qua ratione veteres vocabulo τοῦ νομίσματος non de solis nummis signatis acceperint, sed etiam de non signatis, quin & ulterius transtulerint a corporeis ad animum. Erant etiam aliarum rerum νομίσματα h. e. *instituta*: ut κοτυλῶν νόμισμα apud Aristophanem, sic σταθμῶν νόμισμα, institutum de ponderibus, & mos in iis receptus. Sic eleganter Demosthene ait, ἀργύριον μὲν νόμισμα εἶναι τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων ἕνεκα, τοῖς ἰδιώταις εὑρημένον, τοὺς δὲ νόμους ἡγεῖσθαι τῆς πόλεως νόμισμα, *leges esse instituta Civitatis, nummos vero privatorum*. Sic νόμισμα tam nummum, quam quævis instituta significat, at in plurali numero νομίσματα non nisi de nummis tantum usurpari observamus, νομίζειν vero etiam sic accipitur ut νόμισμα, prout Aristides loquitur; Οἱ Βυζάντιοι σιδήρῳ νομίζουσι: *Byzantii ferro utuntur vice nummi*. Ita Pollux quoque; τοὺς μέντοι Συρακουσίους κασσίτερον ποτ᾽ ἀντ᾽ ἀργυρίου νομίσαι Διονύσιος κατηνάγκασε. Quin & Plato in Eryxia: ἐν δὲ Λακεδαίμονι σιδηρῷ σταθμῷ νομίζουσι. *Lacedæmones ferreo pondere utuntur loco nummi*. Et ut νομίζειν, *in more habere & usu* explicatur, sic νομίζεσθαι *in more esse vel haberi* dicitur. Hæc me docuit Salmasius d. Usur. *pag.* 436. qui docte hæc persequitur adeo, ut νόμισμα & νομίσματα tam nummis non cusis quam cusis tribui possit, & sæpissime tribuatur. Hinc quoque nummi nomen, quod etiam ex νόμου & νομίζειν descendit, istis non cusis abjudicari minime debet, idem enim finis est utrorumque, ut beneficio eorum copia rerum necessariarum nos non deficiat, sed in promtu & expedita sint hæc συναλλάγματα.

Eadem ratio nummorum apud veteres Britannos, quando Julius Cæsar illos accessit, in laminas enim ac particulas ferri & æris metalla comminuta ad usum gestabant, ut pro nummis in emtionibus & venditionibus essent, de quibus etiam alibi in hoc opere disquisitionem institui.

Ideo cum Aristoteles de nummo ejusque initiis loquitur, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ h. e. quod simplex nummus fuerit sine charactere & signis, sola magnitudine & pondere conspicuus, ejusque particulas & κέρματα non excludit, quod eæ magis essent necessariæ & quotidianæ, quam magna illa & ponderosa numismata, quæ fere servabantur, ut esset semper, unde κέρματα sibi decerpere possent, tum vero etiam, cum myriades, & multa centenaria solvenda erant, suus magnis illis massis usus manebat, ita ut σταθμὸς omnibus illis seu parvis seu magnis inhæreret semper, τὸ μέγεθος vero pro re nata. Nec minus τὸ κέρμα τοῦ αὐτοῦ μεγέθει καὶ σταθμῷ ὁρισθὲν νόμισμα dici potest, quam alius nummus major, ita ut τὸ μέγεθος Aristoteli hic sit quantitas, seu exigua, seu quævis alia, sicque κέρμα etiam comprehendat. Sed simpliciter etiam μέγεθος intelligi potest, quod Aristoteles ea sententia fuerit, omnes nummos primos, sicut in Græcia, ab ære cępisse & ferro, ac βαρυσταθμοις illis: post homines devenisse ad argenteos, & tandem ad aureos: qui gradus tamen non ubique observati, sed pro metallorum feracitate inter gentes, his aureos primos fuisse credimus, illis argenteos, aliis æreos, aliis plumbeos aut stanneos. Argenteis tamen usos esse plerosque ex S. Scriptura patet, & Cananitarum ac Judæorum commerciis cum aliis. Lacedæmonios etiam argento tali usos ante Lycurgum, qui ferreos voluit solos, ex ipsa Reipublicæ emendatione instituta sequitur. Quoniam igitur æris copia Græciam magis bearat, quam metalla cætera, originem nummorum non signatorum illis ab ære factam negare nolumus, ita tamen, ut nec argenteos nec aureos respuerent, quantum poterant: nam ære solo uti non poterant ut νομίσμασι, nisi respiciendo quoque ad argentum & aurum, quantum inter se pretio differre deberent, illudque constituendo, ut usus æris introduci posset. Et cum ab initio statim inter omnes aurum, argentum, & æs & ferrum & plumbum dignitate quadam præferri ac distingui cęperint, necesse fuit majus æris pondus esse in pretio rerum & mercium, argenti minus, auri minimum; ut ubi argenti vel auri drachma opus erat, ibi centum vel ducentæ æris requirerentur. Hic erat ille νόμος, qui νομίσματα ab invicem distinguebat, & secundum quem ἐνόμιζον, his pondus tale, illis aliud approbantibus: illi his nominibus, isti vero aliis. Omnia tamen certo pondere constabant, & ad se invicem referebantur. Hinc illud μέγεθος nummi apud Aristotelem, qui non nisi æreos & ferreos primos fuisse, ut plurimos &

frequentiores in Græcia credidit. Minimi tunc erant librales, qui sane μέγεθος faciunt & ὄγκον, si argenteos compares & aureos. Ita quoque, dum permutatio sola substitit, & nummi nulli sive signati sive non signati introducti erant, quædam magni pretii & βοώνητα dicebantur, quædam vilis pretii, quæ ἀλώνητα vocarunt: quamvis nummo introducto ista nomina perseveraverint, & βοώνητα etiam dicta, quæ nummorum magno numero & gravi emebantur, ut quæ vili pretio, nec tanta summa æris gravis adquirebantur, etiam ἀλώνητα perrexerunt dici. Sic Pollux l.7.c.2. ἀλώνητοι, ait, ἐκαλοῦντο, οἱ μηδενὸς ἄξιοι τῆς ὠνῆς τῶν. ὅτι τῶν Θρᾳκῶν οἱ μετόγαιοι ἁλῶν ἀντὶ κατηλλάττοντο τοὺς οἰκέτας. Quod vero Pausanias in Lacedæmonia Polydori Regis domum ipsis bobus emtam esse post ejus mortem scripsit: hoc mihi non videtur factum esse, sed nummis. Nummos enim tunc suos ferreos tenebant Lacedæmonii, quibus emere poterant, & tamen quæ emerant βοώνητα vocare licebat. Polydorus annis 189. post Lycurgum regno præfuit. Pausaniæ verba sunt: Λακεδαιμονίοις δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην ἐστὶν, ἣν ἤδη λελογχημένοι, τὰ ὀνομαζόμενα Βοώνητα, Πολυδώρου ποτὲ τοῦ Βασιλέως. Ἀποθανόντος δὲ παρὰ τῆς Πολυδώρου τῆς γυναικὸς ἐπρίαντο ἀντιδιδόντες βοῦς; ἀργύρου γὰρ οὐκ ἦν πω τότε οὐδὲ χρυσοῦ νόμισμα. κατὰ τρόπον δὲ ἔτι τὸν ἀρχαῖον ἀντεδίδοσαν βοῦς καὶ ἀνδράποδα, καὶ ἀργὸν τὸν ἄργυρον καὶ χρυσόν. Nihil de ære aut ferro memorat, quæ tamen in Græcia, dum nummi non cusi valebant, quos vocat ἀργὸν ἄργυρον καὶ χρυσόν, frequentiora fuerunt auro & argento. Eo vero tempore, nummis jam in promtu, domum regiam permutatam esse facile judicatur, sed nummis ferreis, quibus omnia reliqua Lacedæmone emebantur. Vera tamen sunt, quæ Pausanias dicit de temporibus antiquis, & bobus ipsis & mancipiis & rudi argento & auro res emi solitas, priusquam nummus cusus prodiit, quamvis Polydori Regis ætate hoc non amplius fieret, quod nummi non cusi jam permutationem illam commodiorem reddidissent, quam bobus ipsis & mancipiis. Utrumque tamen in hac venditione concurrisse, & boves, & mancipia, & nummos, nihil prohibet. Ita non opus est, quod Salmasius vult, verba Aristotelis detorqueri, ut legamus ἐρασθὲν μεγέθει, ἢ σταθμῷ. Sine pondere enim certo nullum plane νόμισμα dari potest, rude metallum potest, quod certo ponderi non alligatur, nec servit nummorum usui, nisi ad pondus certum redactum. Nam ideo νομίσματος nomen acceperunt metalla, quod certus νόμος, usus ac modus illis poni cœperit ad res alias æstimandas, quæ æstimatio nummis facilius fieri poterat, quam aliis rebus. Hunc ob finem igitur introducti nummi, qui dicti sunt, ut pondere suo certo, certum rebus pretium darent & constituerent sive in massis, sive in κέρμασι. At quod Collybistas mensæ suæ insedisse non adsedisse, ex Græca voce ἐπικαθῆσθαι judicet *p. m.* 511. hoc mihi quidem non probatur. Quis enim nescit varias & ambiguas significationes præpositionis ἐπὶ apud Græcos? sic ἐπικομίζειν τι, nihil aliud est, quam afferre, non inferre. Sic ἐπίπηχυ non dicitur pars, quæ inest aut insidet cubito, sed pars superior cubiti. Aliquando *post* significat, ut κύλιξ ἐπινιπτρίς, poculum, quod post lavationem præbetur; & hæc sunt innumera, in quibus ἐπὶ significationem mutat, ἐπιβώμιον μέλος saltem addam, quod non significat stantem aut sedentem in ara canere, sed ad aram: sic quoque ἐπικαθήμενος τραπέζῃ non significat argentarium insidentem mensæ, sed adsidentem. Quomodo enim commodum argentario fuisset insidere mensæ, in qua nummos suos expositos habet, ut videant, qui permutare cupiunt? nonne commodius adsidebit, nihil agens nisi custodiam mensæ, aut adstabit, ut accedentes melius observare possit? sic puto. Uni sane homini insidere mensæ, ex qua nummi qui petuntur tradi debent, sive permutando sive fœnori dando, plane non convenit: non enim solum est τραπεζίτης & mensarius, qui ex mensa recipit, sed & est κολλυβιστὴς & δανειστὴς, ἀργυραμοιβὸς, λιτροστάτης &c. quæ sedendo vel insidendo mensæ nequaquam negotiari potest; Et de his satis.

C A P U T III.

De Nummis ἐπισήμοις & ἀσήμοις.

AGnoscit ipse Pollux, ἀργύρεον dici non solum de argenteis omnibus, factis, infectis, sed etiam de numismatibus. Τὸ ἀργύρεον, inquit, καλεῖται χρήματα καὶ νομίσματα, agnoscit etiam in nummis argentum tam dici ἐπίσημον, quando signatum, quam ἄσημον, quando non signatum, æque ac in vasis argenteis, quæ signis sunt illustrata, argentum ἐπίσημον repetitur, ut in nudis & simplicis artificii ἄσημον. Sic quoque in vestibus, aliæ erant ἐπίσημοι, figuris suis intextis superbientes, aliæ ἄσημοι. Nam quod argentum aliud παράσημον, παρασεσημασμένον, παραπεπυπωμένον, παρακεχαραγμένον, παρεγγεγραμμένον appellavit, hæc ad num-

nummos male cusos, improbi argenti, perperam sculptos, aut ex alia causa rejectos pertinent. Ἄσημοι autem videntur Salmasio etiam dici, qui sunt detriti & fere deleti nummi, ut ἐπίσημοι qui novi sunt & asperi. *c.* 57. d. Usur. *p. m.* 492. De his non loquimur nunc, non enim revera sunt ἄσημοι, qui ἐπίσημοι aliquando fuerant, usu detriti & vestigia ἐπισήμων retinentes. Nec tamen ἄσημοι, licet hodie primum sub forfice ceciderint, & plane novi sint, asperi propterea dici queunt, quia sunt & manent læves. Sed soli cusi, & a cuneo recentes aspraturam commonstrant in notis exstantibus & signis, unde argentarii *pro aspratura* & integritate nummorum quiddam recipiebant, quando nummos novos & asperos detritis & deletis permutabant. Aliud est igitur ἐπίσημος nummus, aliud ἄσημος plane, aliud asper, aliud detritus & deletus.

Initio igitur cum non nisi ἄσημοι essent, ἀργύριον dicebantur, quod erant, sed nummis cusis accedentibus, jam ἀργύριον prodiit ἐπίσημον & ἄσημον, pariter nummis cusis & non cusis obtinentibus, ideo Josephus *l.* 17. Antiq. *c.* 10. *p. m.* 599. bis τὸ ἀργύριον ἐπίσημον de nummis cusis, quos Herodes Augusto reliquit & ejus cognatis, adduxit: τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ καταλείπει ἀργυρίου ἐπισήμου μυριάδας πεντήκοντα —— Καίσαρι δὲ ἀργυρίου μὲν ἐπισήμου μυριάδας χιλίας, χωρὶς δὲ σκεύη τὰ μὲν χρυσᾶ, τὰ δ' ἀργυρᾶ καὶ ἐσθῆτα παμπολυτελῆ. Hic videmus ἀργύριον ad nummos solos pertinere, ἄργυρον autem ad vasa, quod Latini distinguere nequeunt, illi enim & vasa & nummos & infecta ac rudia uno verbo argenti exprimunt, adeo ut cum ἀργύριον ponitur, antiquis sane, & nummi cusi & non cusi significentur, cum vero ἀργύριον ἐπίσημον additur, soli nummi cusi: aliud enim est ἄργυρον ἐπίσημον, quo signa in vasis & poculis exstantia denotantur, non nummi; ita quoque ἀργύριον ἄσημον, & ἄργυρον ἄσημον distinguenda.

Neque enim nummis cusis statim cessarunt non cusi. Κέρματα quidem & λεπτὰ & ὀβελίσκοι perierunt, quod non amplius pondere ista minuta considerarentur ut prius, cusis forte prævalentibus; at massæ, πλίνθοι, tam auri quam argenti, hodienum in usu, quibus æque solvitur ac nummis cusis, ut in Notitia Imperii, sub Comite Sacrarum largitionum, non solum Procuratores Monetarum respondebant, sed & Primicerii Scrinii aureæ massæ, Primicerius Scrinii argenti, & Primicerius Scrinii a pecuniis, quæ sunt nummi cusi. An vero Primicerius Scrinii a Miliarensibus, qui additur in Notitia Occidentis, ad nummos cusos pertineat, an vero ad argentum non cusum, vix mihi licet definire cum ponantur inter argenti Scrinium & pecuniæ, ut ad utrumque pertinere possint Miliarensia. At ad aurum & aureos nummos, quod voluit Pancirolla, trahere non licet, quia cum argento & pecuniis conjungitur, quæ non nisi argenteos nummos complectuntur.

Nec putandum frustra esse, quod Josephus toties τὸ ἀργύριον ἐπίσημον efferat, voluit enim peregrinos nummos indicare, eosque distinguere a Judæorum propriis & ἀσήμοις. Sic *l.* 17. *c.* 13. repetit quod Herodes legaverit Salomæ Sorori ἀργυρίου ἐπισήμου μυριάδας πέντε, & quod Cæsar Augustus hæc confirmaverit; & paulo post eundem Augustum filiabus Herodis donasse μυριάδας ἀνὰ πέντε καὶ εἴκοσι ἀργυρίου ἐπισήμου, quæ sunt drachmæ argenti 250000. aut nostrales Thaleri 31250. Illud ἐπίσημον sane non obiter aut perfunctorie a Josepho Sacerdote Hierosolymitano toties additum dici potest, sed ex causa certa, quod etiam ἄσημον ἀργύριον in thesauris servari sciret. Nemo enim toties ἐπίσημον ἀργύριον inter Scriptores usurpavit Josephus: ἀργύριον vero simpliciter ponit, ut *c.* 12. ejusdem libri, *p. m.* 610. μηδὲ ὅπως μηδὲ ἀργυρίου διδομένου. Athenæus *l. XI. c.* 8. *p. m.* 480. etiam præter nummos aliud argentum ἐπίσημον vocat, ut pocula: ἐφόρουν ἐπίσημοι κύλικες αἵτε Ἀργεῖαι καὶ αἱ Ἀττικαί. Multa enim pocula ἄσημα erant, multa ἐπίσημα, ut Virgilius cecinit quoque Ecl. 3. *v.* 36.

—— Pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis,
Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa Conon, & quis fuit alter
Descripsit radio totum qui gentibus orbem;
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet.

Hæc enim emblemata, autumni & veris labores designantia, *duo signa* vocavit, propter quæ hæc pocula ἐπίσημα fuerunt. Cætera, ut vites & corymbi ad ornatum spectabant non ad signa. Ita Damoetas quoque sua pocula distinxit, illorumque ornamenta ut a signis alia recensuit.

Et

Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et moli circum est ansas amplexus acantho
Orpheaque in medio posuit sylvasque sequentes.

Hic *acanthus* ornamenti loco fuit, *Orpheus* vero cum Sylvis ad signa spectavit, propter quæ ἐπίσημα fuerunt hæc pocula. Myuntis poculum, quod Ilii excidium torno sculptum præferebat, huc pertinet ex fragmento quod exstat apud Casaubonum in notis ad *cap.* IV. *lib.* XI. *pag. m.* 784. κατασκευάζουσι, ait, οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν ὕαλον μεταρρυθμίζοντες πολλαῖς πολλαῖς ἰδέαις ποτηρίων πάντος τὰ πανταχόθεν κατακομιζομένου τὴν ἰδέαν μιμούμενοι, quod fictilia antiquiora fuisse vitreis facile ostendit. In Hedyli Epigrammate purpureum vitrum legitur apud Athenæum *lib.* XI. *cap.* 2.

—— μετρεῦντα Ξυνωθὼν
Ἀεὶ πορφυρέης λέσβιον ἐξ ὑάλου.

Ita ut purpureus color etiam in vitris ut vestibus fuerit eximius. Sed de ἐπισήμοις sic habet: Μῦς, ὃ εἴδομεν σκύφον Ἡρακλεωτικὸν, πχυικῶς ἔχοντα Ἰλίου ἐμπεπρησμένην, ἔχοντα ἐπίγραμμα τόδε:

Γράμμα Παρρασίοιο τέχνα Μυὸς εἰμὶ δὲ ἔργον,
Ἴλιον αἰπεινὸς, ὃν ἕλον, ὃν ἦλον Αἰακίδαι.

Vides τὸ ἐπίσημον hujus poculi fuisse Trojam captam, reliqua velut ornamenta accessisse. Pollux etiam τὰς δακτυλίους σφραγῖδας vocavit ἐπισήμους, quod illi signa insculpta habeant. Nec aliter in nummis, alii enim ἐπίσημοι, alii ἄσημοι.

CAPUT IV.

De Nummis æstimato sumtis.

AGidem quidem Regem Lacedæmoniorum *pag. m.* 799. in bonis habuisse οὐσίαν πολλὴν, ἄνευ ἐν τοῖς γεωργουμένοις καὶ νεμομένοις, ἄνευ δὲ τούτων ἑξακόσια τάλαντα νομίσματος ἄνευ. *Pecuniæ signatæ sexcenta talenta* reddiderunt Interpretes, faciuntque monetæ nostræ 450000. unciales thaleros. In ferreis obolis illam summam Agidem non tenuisse quilibet facile videt, sed in auro & argento, at propterea in nummis signatis constitisse totam, haud mihi videtur ex Plutarchi loco hoc elici, multo minus eos nummos Lacedæmone signatos, qui ab initio nummis signatis argenteis & aureis peregrinis, & extra Lacedæmonem cusis usi sunt, nec de moneta eorum propria in argento vel auro quidquam hactenus allatum est. Repetit hanc summam deinde *pag. m.* 844. τὴν οὐσίαν τὴν ἑαυτοῦ τοῖς πολίταις ἐπέδωκεν, ἄνευ τῶν ἄλλων κτημάτων ἑξακόσια τάλαντα νομίσματος ἔχουσαν. Fuit sane Plutarchus in ea sententia, omnes fortunas & opes in nummis cusis consistere; prout ejus tempore res se habuit, hodieque perseverat: ergo autem dum Plutarchum ex aliis Scriptoribus antiquis hæc hausisse considero, & illa sic reperisse scripta, hæc & hujusmodi alia non intelligi aliter debere judico, quam illa quæ produxit Agis, vel in agris, vel in auro & argento, purpura, gemmis, aliisque thesauris Regiis, ad sexcenta talenta redigi vel æstimari potuisse, non vero sexcenta in nummis solis cusis Agidem in medium attulisse. Sic in Demosthenis vita *pag. m.* 847. patrem ipsius ipsi reliquisse talenta quindecim annotavit, non in nummis cusis solum, sed in aliis bonis æstimatis, μικρῷ γὰρ ἀπέλιπεν ἡ σύμπασα τίμησις αὐτῷ τῆς οὐσίας πέντε καὶ δέκα ταλάντων, quæ nobis undecim mille ducenti & quinquaginta thaleri Imperiales aut unciales sunt, qui machæropæo sufficere poterant, cujus conditionis & opificii pater Demosthenis fuerat. Talia igitur numismata, eorumque summæ, non nisi æstimato in bonis consideranda veniunt, ex quibus ea summa pecuniæ cusæ redigi posset, si venderentur. Ita quæ donabantur Demostheni ab Harpalo Athenis, aurea erant omnia, & poculum Regium, & pecunia; æstimata vero argenti talentis viginti, quæ sunt unciales thaleri 15000. in auro vero ejusque pondere non nisi talentum cum quadrante faciebant, & Daricos aut χρυσοῦς, si δίδραχμοι fuerunt 3750. Ducatos vero monetæ nostræ Hungaricos, 7500. Addit postea in vita Ciceronis *pag. m.* 862. Syllæ Libertum Chrysogonum proscripti & interfecti cujusdam bona licitatum esse, quæ ἐωνήσατο δισχιλίων δραχμῶν, cum contra Roscius filius interfecti τὴν οὐσίαν ἀπεδείκνυε πεντήκοντα καὶ διακοσίων ταλάντων οὖσαν ἀξίαν. Tanti momenti est æstimatio; quam Chrysogonus hereditatem non æstimavit pluris, aut emit 250. uncialibus thaleris, eam veri heredes thaleros 187500. valuisse persuasi sunt. Sed exinde satis constat, multa talenta & argenti pondera nummos cusos non fuisse, sed nec nisi æstimato ad nummos pertinuisse, adeo, ut argento vel auro, nummis cusis vel non cusis, talentorum pondus sem-

ſemper ſuppleri & præſtari potuit, quod æſtimatio non ad ſolos nummos cuſos iis temporibus ſpectaverit, ſed ad omne argentum ejuſque pondera. Cicero Verri litem cum Siculis, quos concuſſerat in Prætura ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδων ut æſtimarent Judices, obtinuit, dicente Plutarcho in Cicerone *pag. m.* 864. Hæ myriades de drachmis intelliguntur argenti, faciuntque noſtræ monetæ unciales thaleros 93750. Interpres Latinus per Seſtertia ſummam efferre maluit, *lite*, ait, *æſtimata tricies HS.* Seſtertium itaque 250. drachmas ſeu denarios efficiebat, hocque tricies centies ſumtum ſummam jam dictam drachmarum & uncialium nummorum reddit. Hæc igitur æſtimatio quacunque ratione ſolvatur, ſive per talenta, ſive per ſeſtertia, ſive nummis cuſis, ſive non cuſis, ſive agris & prædiis, modo in auro vel argento, vel utroque ſimul, exhibeatur, ſoluta dici poterit; nec opus erat nummis cuſis, ſi non ſuppeterent, ſed eorum loco aurum & argentum quodvis idem præſtabant, prout etiam hodie æſtimationes eadem ratione procedunt, cum nummos cuſos reperire non poſſunt, quos offerant, quidquid enim æſtimari poteſt, pro nummis valet, auro & argento deficiente. Sic dos Terentiæ, uxoris Ciceronis, δώδεκα μυριάδων dicitur fuiſſe, & hereditas quæ obvenit, ἐννέα δηναρίων μυριάδων, ibidem adducitur. Latinus interpres extulit per nummos ſeſtertios, 480000. & 360000. quatuor nummos in denarium computando, qui denarii collecti unciales nummos noſtros 26250. conſtituuns. At ſi quis aut dotem aut hereditatem in meris nummis cuſis extitiſſe ſibi perſuadet, næ ille fallitur, cum vel ſine unico nummo cuſo & dos & hereditas repræſentari poſſit. Aliud igitur eſt ad nummos cuſos omnia referre, & nummis cuſis æſtimata recipere, vel ſolvere, aliud vero in nummis cuſis & ſignatis ſolis theſauros poſſidere. Quamdiu quippe aurum & argentum nummi non cuſi cuſique in manibus hominum verſati ſunt, hæc æſtimatio rerum aliarum, propter compendia, quibus metalla gaudeat, ad ea fuit relata & computata, ſed ad nummos cuſos non niſi poſtremo, quod hi omnium ultimi prodierunt. Hæc etiam cauſa eſt, cur per pondera vel nummos minimos ſignatos efferre maluerint, eorumque ſummas drachmas, aſſes, libras, minas ὀμμωαὶς ἀργυρὶς &c. vocare, quod ab initio nihil niſi pondus obſervarent in nummis non cuſis, illudque in nummis cuſis & ſignatis magis etiam reſpicere pergerent, quam ſigna ipſa & probitatem metalli, aliaſque res; modo enim pondere ſibi conſtaret nummus, cœtera non adeo accurate inquirebantur, aut controvertebantur. Nam majores ſummas per pondera numerari haud quidem miror, cum ſine nominibus aliis ſint, nec aliter exprimi poſſint. Sic nummorum ſummam ingentem quam Suſis victo Dario Rex Alexander recepit, per Plutarchum non aliter exprimitur *pag. m.* 686. quam τετράκις μύρια τάλαντα νομίσματος. Idem eſt ac ſi dixiſſet quadraginta mille talenta auri. Vix enim in Perſide talenta argenti poſſunt intelligi, ubi auro ſcatebant theſauri; aurum inferebatur, non argentum, niſi ad Græcos mores reſpexerit Plutarchus, & eorum talenta in argento, & ſecundum ea computum collegeris. Utroque modo ſummam hanc exponemus in moneta noſtra, ut quæ ſit vero ſimilior retineri poſſit. In argento igitur Alexander 300. tonnas auri reperit; ſingulas centum millium thalerorum uncialium. At ſi per talenta auri computare magis Regium quis exiſtimet, 3000. tonnas auri colligemus. Ingentes utique ſummæ, quamcunque *elegeris*. At cuſos illos fuiſſe nummos omnes nemo dixerit, ſed multas jacuiſſe maſſas & πλίνθους nummis deſtinatas, ac regni caſibus ultimis ſervatas facile quivis judicat. Taxilæ Indorum Regi χίλια τάλαντα νομίσματος προΐκιον Alexander M. ut dicitur *p. m.* 698. Interpretes *mille talenta argenti ſignati* expreſſerunt, faciunt noſtræ monetæ ſeptem tonnas auri cum dimidia. Cum vero Taxilæ nummos cuſos aut ſignatos propinaſſet, cui nihil ſerviebant tales nummi? Indicos enim nummis cuſis tunc uſos eſſe quis evincet? inprimis Indos illos, qui Hyrcaniæ ad Orientem oppoſiti degunt? nam ex Hyrcanis Alexander in Indiam movit, Septentrionalem maxime, quos homines nummos cuſos ne noviſſe quidem hactenus diſcere potuimus. Dona igitur ejus pretii Alexandrum Taxilæ obtuliſſe vero ſimilius videtur quam nummos cuſos. Sed ita loqui amant Scriptores, quaſi ſine nummis cuſis nihil actum ſit, ut ut ſæpe nummus nullus intervenerit. Neque enim hæc attendunt. Sic cum Abulites unus ex Satrapis *p. m.* 703. Alexandro dicitur attuliſſe τρισχίλια τάλαντα νομίσματος, καὶ ἐκέλευσε τοῖς ἵπποις τὸ ἀργύριον παραβαλεῖν. Diſcimus primum talenta non niſi in argento intelligi, quod alias monui, & hic expreſſit Plutarchus, deinde Abuliten, Præfectum Provinciæ Perſicæ, hæc argenti talenta attuliſſe, quæ in nummis ſignatis & cuſis ſi quis computare velit, ut ſolent

lent interpretes capere & reddere, uæ illa rem nummariam istorum temporum iguorare mibi videtur. Quomodo enim Abulites Persa tot nummos cusos sive διδράχμους sive τετραδράχμους usque ad tar mille talenta Alexandri thesauris intulisse credi poteris? & non potius massas auri & arganti, quæ tot talenta pendesint, non signata, uou cusa? cum in illis regionibus vixerit, ubi cudere nummos haud solebant, in primis argenteos, sed massas nummorum cusorum loco persolvere, quod in huuc usque diem illis geutibus permanet. Hæc enim ter mille talenta tonnas 22. auri cum dimidia nostræ munetæ couficiunt, quas in meris nummis cusis perlatas ab Abulita nemo facile persuadabit, antiquitata & istis temporibus resragautibus, ubi nummorum cusorum tanta copia exspectari nequaquam poterat. Parsæ saue nummos aureos maxime cuderuut, non argenteos, unda additur, Alexandrum redeuntem iu Persiam ἀποδοῦναι τὸ νόμισμα ταῖς γυναιξὶν, ὥσπερ εἰώθεσαν οἱ Βασιλεῖς, ὁσάκις εἰς Πέρσας ἀφίκοιντο διδόναι χρυσοῦν ἑκάστῃ, multosque Reges, illud ut evitarent, Persiam raro accessisse, Ochum vero nunguam. Daricum igitur auienm singulis mulieribus espendere tenebatur, qui erat δίδραχμος, ut sæpe monuimus. Et tales nummi qui cusi fuerint, nequaquam pugno. Cum Ptolomæus Cypri Rex mortem sibi veneno parasset, & Cato Romauorum causa illis adesset, οὔσης δὲ πολλῆς καὶ βασιλικῆς ἐν ἐκπώμασι καὶ τραπέζαις καὶ λίθοις καὶ πορφύραις κατασκευῆς, ἣν ἔδει πραθεῖσαν ἐξαργυρισθῆναι, πάντα βουλόμενος ἐξακριβοῦν &c. Dicit Plutarchus in Catone Minore *p. m.* 776. ubi ἐξαργυρισθῆναι, Garmanis Zu Gelde machen und Versilberen / reddi potest ac debet. Redegit autem ex iis thesauris Regiis venditis 7000. talenta argenti paullo minus, quæ nostra moneta faciunt 52. tonnas auri, ut loquimur, & dimidiam. Nec aliter eam summam axpressit, nisi quod in diversa vasa dispesci curaverit argentum illud, & quidem ejus magnitudinis singula, ὧν ἕκαστον χώρει δύο τάλαντα καὶ δραχμὰς τριακοσίας, nobis 5255¼ unciales thaleros. Unius generis nummos illos cusos fuissa, quos ex Cypro attulit, vel in drachmis Atticis, vel in denariis Romanis, nemo facile adstruet; aureos quin atiam commixtos fuisse, & ad rationem argenti computatos quis non judicabit? At uec cusos solum nummos ad hanc summam partinuisse statuara audeo, sed & multos non cusos in πλίνθοις & massis, quas hodie Francicis, *de barres* novimus vocari. Lapides memini Scriptores mediæ ætatis quosdam, & laterculos vocasse, quoniam Plutarchus ubiqua, quando de nummis illatis ex provinciis mentionem injecit, multum argenti κεχωνευμένον & conflatum in aandem summam computat, ut Romani quoque distiuguunt, argentum insectum, argeutum factum, & argentum signatum, ita ut fere semper plus in argento infecto attulerint, quam in siguato & nummis cusis. Quamvis enim illud argentum insectum tunc temporis inter uummos haud numararetur, nummi tamen prius fuerant, sed peregrini, & inserviit iterum nummis Romanis cudendis, quin & olim, cum uummi nondum cuderentur, unice uummi fueruut, in tot particulas divisum & κεκερματισμένον, pro re nata & pro lubitu, ut nunc nullis nummis cusis tot imitari κέρματα possimus. Sane cum exprimare voluit Plutarchus ibidem *p. m.* 781. quo pretio venderentur Romæ a pupulo suffragia candidatis, aut quid singuli deponerent, qui ambirent, non nisi per drachmas argenti & denarios summam significavit, ἔδοξεν αὐτοῖς εἰς ταυτὸ συνελθοῦσι παραβαλέσθαι δραχμῶν ἕκαστον ἀργυρίου δέκα δύο ἥμισυ μυριάδας, sunt centum vicies mille & quingentæ drachmæ. Hic talentis aut minis aut libris argenti, aliisva uominibus, quæ non cusum argentum involvere juxta cum cuso solent, non usus est, sed in denariis cusis numeratis tot myriadas quemlibet candidatum daposuisse, populo donandos ab eo, qui suffragia obtinuisset, dicit. Efficiunt hæ drachmæ ad nummos nostros unciales thaleros 15062½. Interpretes Plutarchi quingena sestartia Latina numerant. Potuisset Plutarchus, ut solet, hoc argentum ad talenta redigere, erant enim viginti talenta Attica, & 500½ drachmæ, sed ut constaret hanc pecuniam in denariis meris cusis axsolutam, illas myriadas drachmarum maluit proponara. De C. Graccho Plutarchus refert *p. m.* 825. ὅτι δελφῖνας ἀργυροῦς ἐπρίατο τιμῆς εἰς ἑκάστην λίτραν δραχμῶν χιλίων καὶ διακοσίων πεντήκοντα. Quidnam hic sint delphines, an vasa, an pocula, fateor ma nescira, magnum est autam ejus argenti manu pretium, libram argenti Romanam emere $156\frac{3}{4}$ uncialibus thaleris, quæ sunt mille ducentæ & quinquaginta drachmæ. Intarpretes Plutarchi ita summam excularuut; *Delphinos comparasse eum argento repensos in libras quinis millibus nummum*. Quomodo hic computus ipsis institutus sit, me quidem latet, uisi quod videam nummos quatuor in drachmam ipsis numeratos essa, atqua sic nummi sestertii indicantur, quorum qua-

quatuor drachmam argenti seu denarium efficiebant. Cut potius sic efferta voluerint, & a drachmis vertendo tecedere, hoc illud est quod non capio; an forta latinius & elegantius sic se locnros credunt? Hæc elegantia sane eorum, qui Græca transtulerunt multa nobis loca intricatissima reddidit, & a vero plerumque sensu distorsit. Tib. Gracchus cum in agris populo dividundis versaretur, & a Senatu sumtus peteret, *ἀνάλωμα εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἐννέα ὀβολοὺς τάξαντες* teperiuntur, apud Plutarchum *p. m.* 830. Interpres Latine vertit: *ad sumtum sestertios in diem senos attribuerunt*. Obolos intellexit more Græco, quorum sex drachmam conficiebant, qua ratione novem oboli sunt sex sestertii, & uostræ monetæ novem asses Lubecenses reddunt, quo sumtu quotidie Gracchus, munus Tribuni plebis gerens, tautos conatus solari non potuit: nam parce saris adbuc dimensum præhitum dicamus, si obolos Romanos novem Senatum iu dies persolvisse dicamus. Obolus enim Romanus dimidium fere drachmæ denariique continuit: & sic novem oboli facient asses Lubecenses 27. quod pretium Senatus Tribuno non sufficere optime noverant, ut tamen ægre facerent, & contemtu sa vindicarent, ita eontra eum statuerunt. Hi oboli quin ærei fuerint dubirari nequit. Romanis enim vix oboli argentei fuerunt ut Græcis.

CAPUT V.

De pretio nummorum non cusorum & cusorum.

IN pretio igitur mercium & rerum tam nummi non cusi quam cusi dominabantur. Nam Athenis cum fame conflictantibus Demetrio Poliorcete urbem premente, *ἁλῶν μέδιμνον ὠνῆντο τετταράκοντα δραχμῶν, ὁ δὲ τῶν πυρῶν μόδιος ὤνιος ἦν τριακοσίων.* Salis ergo medimnus 5. uncialibus thaleris nostris væniit, modius varo tritici 37. uncialibus eum dimidio, fame prerium hoc impetanre, quod gravissimum erat; Et longe a pretio hoc abit, quod in Sacra Scriptura modio farinæ & frumenti ponitur uuius sicli 2. *Reg.* 6. seu dimidii uncialis thaleri. In Antonii exercitu contra Parthos *λέγεται ἡ χοῖνιξ Ἀττικὴ πυρῶν πεντήκοντα δραχμῶν ὤνιος γενέσθαι. τοὺς δὲ κριθίνους ἄρτους πρὸς ἀργύριον ἱστάντες ἀπεδίδοντο.* Hæc fames pretia convalescere facit, meliora tempora etiam vile prerium imponunt: medium qui tenuere, beati censendi, quod tunc in commerciis res maneant, prospera & adversa supra commercia sint, necessitatis mancipia & temporis. Tempus enim & deprimit & evehit pretia rerum ut apud Aristophanem in Pace:

> Οὐδεὶς ἐπρίατ' ἂν δρέπανον οὐδὲ κολλύβου,
> Νυνὶ δὲ πεντήκοντα δραχμῶν ἐμπολῶ.

Quo etiam spectant verba Plutarchi, quæ Cyrum minorem protulisse scribit *p. m.* 437. *κἂν ἐπιλίπῃ πάντα, κατακόψειν, ἔφη, τὸν θρόνον, ἐφ' ᾧ καθήμενος ἐχρημάτιζε χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν ὄντα*, non ut omnia verteret in Daricos percutiendos, sed ut maximam horum *κομμάτων* partem suo ponderi relinquens Lysandro traderet; nihil enim promisit nisi *κατακόψαι θρόνον*, quod efficiebat ad inopiam Lysandri liberalitate Regia sublevandam. Publicæ sane monetæ signatæ ab his non signatis privatorum illud discrimen erat, quod ex publico aurum & argentum & æs promeretur, & publico nomine signarentur, libripendes quoque publici adessent, sicque civibus cum onere redimendi traderentur, quod necessarium omnino fuit evenire, dum contra priscam simplicitatem & fidem privatorum fraudes in metallis præbendis & recipiendis quotidie glisce-rent & innumeras ac *ἀντιβίους* taudem lites parerent, ut remedium amplius nullum superesset, nisi publica fides intercessisset, plurimasque privatorum manus avaras factas cohibuisset, lites omnes dirimendo, & suas imposterum faciendo. Tunc *χάραγμα* publicum accessit, ut publica fide cusos viderent omnes, cum antea circa valorem ejusque *νόμον* solum curam Principes publicam susciperent, cœtera privatis permitterentur. Hoc varo Græcis præcipue transscribendum est, ubi fraudum major fenestra fuit aperta quam inter Asiaticos populos. Pergamus autem ad locum *Maccab.* 70. *v.* 20. ubi habemus 35000. gülden seu aureos, quibus se redemerunt obsessi, ubi quoque *δραχμὰς* textus habet, & in duhio adhuc relinquitur, an nummi fuerint cusi, vel pondus auri, ita ut ante locum Matthæi nihil de aureis nummis cusis certi quid in sacro codice appareat.

CAPUT VI.

De nummis non cusis S. Scripturæ.

ANte Abrahamum siclos aut nummos, & eorum nomina non reperies, 429. annis fere post diluvium. Tunc enim siclorum prima mentio in Sacro Codice, Sara mortua, cui sepulchrum Abraham siclis quadringentis, moneta met-

mercatoribus tunc usitata, emit. Nec minus *Genes.* 20. *v.* 16. occorrunt milla nummi argentei quos Abimalech dedit Abrahamo reddens ipsi Saram. Non quidem constat ex his quando nummi cœparint percuti, sed de nummis ante hoc tempus nihil in Sacris. Huc pertinent, quæ de servis emtis pecunia *Genes.* 17. *v.* 12. & *v.* 27. dicuntur. Sed & *cap* 13. *v.* 2. memoratur Abrahamum adscendentem ex Ægypto divitem pecorum, argenti & auri fuisse. Si nummos argenteos & aureos sub his verbis comprehensos dicamus, forte non aberrabimus, & primos ex Ægypto nummos in alias terras Asiæ allatos sic conveniet. Quamvie etiam aurum & argentum sine nummis esse possit, & fuerit etiam Abrahamo procul dubio. Sed nondum præcipua divitiarum pars in auro & argento constitit, ut hodie, cum in postremie ponatur hoc loco; & ante *cap.* 12. *v.* 16. veræ divitiæ recenseantur, oves, boves, asini, servi & ancillæ. Omnia igitur illa loca, quæ adduximus, nondum aliquid probant nummos cusos revera expensos esse, sed aurum & argentum, ejusque pondera indicantur, quibus emebant & vendebant Abrahami ætate. Aurum autem & argentum variis modis considerari potest, neque tamen nummorum cusorum formam induere: unde valde abit Anglica interpretatio Sacri Codicis, quæ semper *money* & monetam addit, ubi textus Sacer Hebræus ejus nequaquam meminit. Sed locus *Genes.* 20. *vers.* 16. omne dubium videtur tollere, ubi non solum argentum, sed argentei, certo numero, pondere, & mensura divisi. Silberlinge/ Stücken von Silber nominantur, qui non possunt nisi nummis cusis tribui, nec aliis rebus conveniunt. Si sunt, (*) qui sine ulla nota vel charactere primos nummos concipiunt fuisse usque ad Moysen & legem in monte Sinai scriptis traditam, & aliquid dicunt quoad Inscriptiones, sed quoad sculpturas & imagines adversari videtur omnino locus *Genes.* 33. *vers.* 19. ubi centum *Kesitab* Jacobus Patriarcha filiis Hemor numerassa legitur. Si nummi fuerunt *Kesitab*, propter agni figuram impressam sic appellati fuerunt. Sed sunt, qui nec illud concedunt, unde Chaldaicus interpres centum agnos datos esse voluit, ut & *Jobi* 42. *vers.* 11. *Kesitab* non per nummum, sed per agnum explicavit, quod etiam vulgata sequitur. Egregie tamen, mihi quidem, videtur probasse Oligerus Nicolaides, qui de *Kesitab* dissertationem peculiarem Hafniæ 1690. edidit, nummos illo nomina significari tam argenteos quam aureos, ex illo loco Jobi, ubi cognati & amici Jobo gratulantes donarunt & nummos *Kesitab* & alia ornamenta ex auro; ubi de agnis donatis intelligi nequit locus, sed cum auro nummos rectissime sub nomine *Kesitab* conjungi docuit: tum etiam, quod nunquam *Kesitab* in Sacro Codice agnum significet, sed aliis pluribus Synonymis efferatur, *Actor.* 7. *vers.* 16. ubi tangitur & repetitur hæc historia Jacobi Patriarchæ, ex Vet. Testamento, pretium argenti vocatur, & Jacobum cum suis repositum esse ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὼρ τοῦ Σιχέμ, *in monumento quod emerat Abraham a filiis Emmor Sichemitæ*, nisi quod non respiciant hæc ad *Kesitab*, & nummos illos, quos Jacobus Patriarcha exsolvit, sed ad emtionem Abrahami, quæ facta est argento. Quidquid sit, non multum auri vel argenti Jacobus Patriarcha vel in Mesopotamiam attulit, vel ex Mesopotamia adsportasse scribitur. Fratri suo nihil nisi pecudes donavit, cum vellet pretiosissima, quæ sibi tunc erant, ut muneribus saltem animum placaret offensi, adeo ut si *Kesitab* agnos & oves non significat, nummos & quidem *Grossos*, (nam ita Lutherus vertit) illo tempore non videam tamen certo statui posse. Aliud est Jobi temporibus, tunc enim ad nummos vere translatum fuit hoc nomen, & de iis intelligi posset, quod Jacobi temporibus vix licet, inprimis novo nomine posito, quod Scriptura Sacra hactenus ignoravit, quæ Abrahamum avum Jacobi per siclos argentum expendisse monstravit. Nec ex aliis vocibus certo concludi potest, nummos cusos indicari potius quam argentum ponderatum; nam *Sekel* ponderis nomen est, כסף de omni argento dicitur, maxime infecto, unde *Genes.* 20. *vers.* 16. Silberlinge non δίδραχμα nec χρυσοῦς reddi debuerat, sed ἀργυρίων, subintelligendo pondus sicli, qua ratione 1000. Silberling. 10. Silberling &c. melius exprimerentur & Sacræ Scripturæ convenientius, 1000. Seckel Silbers/ 20. Seckel Silbers. Est enim כסף *argenti*, elliptica locutio, siclos, quos solum notos ea ætas in pondere noverat, ex vulgari & communi intelligens, ideoque quod *Genes.* 23. *vers.* 15. & 16. dicitur, das feld ist 400. Seckel Silbers werth/ elliptica quoque efferri poterat, 400. argenti seu כסף quod idem est ac 400. Silberlinge, nec propterea monetam argenteam cusam hæ formulæ indicant, sed pondus argenti, ut etiam indicat

(*) *Illorum sententiam sequimur, qui nummos cusos statim ab initio volunt.*

vers.

verſ. 16. Abraham wug Jhm das geld dar. Quamvis enim reſpondere velint, etiam nummos cuſos ad libram pertinniſſe, & libripendes tam nummorum quam argenti pondus examinaſſe, haud tamen hoc initiis iſtis convenit, cum ſciamus diu ſine nummis cuſis populos vixiſſe, nec argentum aut aurum niſi pondere loco mercium datum eſſe, & quemlibet ſibi ipſi libripendem fuiſſe, nulloſque publice conſtitutos adhibuiſſe, a qua ſignificatione diſcedere non debemus, quamdiu nihil impedit priorem retinere ut jam docui. Melius Luth. & κατὰ πόδα vertiſſet, wug Jhm das Silber dar. Nam Geld hodie non niſi nummos ſignatos indicat, in Hebraico textus eſt כסף, quod non nummos ſignatos, ſed argentum, & quidem non cuſum, ſignificat. Idem quoque eſt 2. *Reg.* 6. *verſ.* 25. biß das ein Eſels kopff acht ſilberling, und ein viertel Cab Tauben mis Silberling galt. Nihil eſt in textu Sacro niſi כסף *argentum*, ſed ſubintelliguntur Sicli, ut ſint Sicli argenti non cuſi, ſolo pondere tales, nullibi enim de cuſis quidquam habet Scriptura Sacra. Ideoque Joſephi verba *lib.* 9. *Antiqu. cap.* 2. *pag. m.* 303. quibus hæc exponere voluit, ad mentem S. Scripturæ ſunt applicanda, ex qua ſua hæc hauſit, dum ait: ὡς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἐνδείας ἐν τῇ Σαμαρείᾳ πραθῆναι ὀγδοήκοντα μὲν ἀργυρῶν νομισμάτων κεφαλὴν ὄνου, πέντε δ' ἀργυρῶν νομισμάτων ξέστην κόπρου περιστερῶν ἀντὶ ἁλῶν ὠνεῖσθαι τοὺς Ἑβραίους. Hæc ita reddiderunt interpretes: *ut propter nimiam indigentiam intra Samariam veniret octoginta denariis argenteis caput aſini, & quinque denariis Hebræi columbini ſtercoris Sextarium vice condimenti emerent.* Ubi, quæſo, tunc denarii? nec νόμισμα ſemper nummos cuſos indicat, ſed etiam non cuſos. In Hebraico enim populo fruſtra illis temporibus nummos cuſos animadvertunt qui ſane non fuerunt, nec fuiſſe quiſquam hactenus evicit, licet a pleriſque perperam intelligantur, & nobis obtrudantur. Sic igitur locus hic Joſephi debebat reddi: *quod propter ſummam inopiam annonæ ſiclis argenteis octoginta caput aſini emerint, & Sextarium columbini ſtercoris Hebræi quinque ſiclis argenteis vendiderint loco ſalis.* Non enim reprehendo Joſephum, quod octoginta Siclis caput aſini emtum dixerit, quamvis Luth. octo tantum expreſſerit; eſt enim in Hebræo textu כשמנים quod eſt *octoginta*, ut ex aliis locis patet, *Exod.* 7. *verſ.* 7. ubi כשמנים שנה octoginta annos denotat, & 1. *Reg.* 6. *verſ.* 1. Non igitur denarii hic locum habent, quibus cum ſiclis Hebræorum non convenit, nec νόμισμα Joſephi ad nummos cuſos trahendum, ſed ad ſiclos argenti non cuſos, κιμαρλωσπλώνους, qui quoque nummi fuerunt, & numiſmata illis temporibus.

Eſt quidem locus 1. *Sam.* 2. *verſ.* 36. qui tunc nummos argenteos cuſos Judæos tractaſſe commonſtrare videtur: Der wird kommen, und für jenem nieder fallen, und einen Silbern Pfenning. לאגורת כסף quod interpretantur, licet plures ſignificentur nummi, non unus. Si autem אגורה idem eſt quod גרה, ut volunt, vigeſima pars ſicli fuit hic nummulus argenteus, & ſecundum ſiclum vulgarem noſtræ monetæ Lubecenſis $7\frac{1}{5}$ denariolos efficiet, at ſecundum ſiclum Sanctuarii, aſſem Lubecenſem cum 2. denariolis & $\frac{2}{5}$ quod potius amplector, & *agorah* tunc minimum in populo Judaico nummum verſatum eſſe liquet. Trecenti autem 97. anni effluxerant ab exitu Iſraelitarum uſque ad Samuelam. De Gerah Bened. Ariamontanus ſentit *pag.* 127. eum ſiliquæ parem fuiſſe, ſed oſtendi hoc alibi falſum eſſe. Deinde monuit apud quoſdam Hebræos doctos, *Gerah* eſſe grana *Charub*, quod vero illis *Charub*, hoc Arabibus *Alharob*, Hiſpanis *Algarrova*, & Latini ſiliquam: Quod de Siliqua dicit, non convenit ponderi. Gerah enim 20. pars ſicli, τετραδράχμου: ſiliqua, non niſi ſeptuageſima ſecunda, & decima octava drachmæ. Adde locum 1. *Sam.* 9. *verſ.* 8. Ich habe ein viertheil eines Silbern Seckels bey mir. Quin hæc quarta pars Sicli nummus fuerit noſtræ monetæ 6. aſſium Lubecenſium nemo dubitet, ſi ad ſiclum Sanctuarii ponderandus venit, vel 3. aſſium, ſi ad ſiclum vulgarem. Siquidem illum ſecum attulit in zona, & Prophetæ Samueli muneris loco illum expendere voluit. Sed hinc neque conſtat ſiclos cuſos fuiſſe in populo Judaico, neque nummum illum, quem famulus Saulis habebat, Judaicæ monetæ fuiſſe. Neque enim nummos appellare vereor argentum in particulas diſſectum, ſecundum pondera ſua, licet effigies aut inſcriptio nulla inſit cuſa, pondus enim revera pretium dat nummis, non malleus, aut inſcriptio, aut quidquid fortean præterea cuditur, quæ publicæ rei cauſa accedunt: quamdiu enim illa abſuerunt, non publica ſed privata fuit res nummaria, quod quilibet domi ſuæ pondus addere poterat argento ſuo in particulas ducto & ſecto, & libra illud examinabat, an recte ſe haberet.

Nam locum 1. Sam. 13. v. 19. qui nul-

lum fabrum ferrarium in tota Judæa fuisse ponit: Es ward kein Schmidt im gantzen lande Israel erfunden / capiendum esse quoque de monetariis, si fuissent, facile intelligo, quod & illi variis ferramentis indigebant ad nummos fabricandos, quos Philisthæi pariter ac alios fabros abduxissent. Hinc neque in tota lingua Hebraica pro monetario exprimendo vox ulla reperitur. Targum explicat זוזא חדא drachmam vel denatinm unum, drachmam vero, quia nummus iste drachmæ pondere erat, recteque interpretatur Schindleri lexicon tres grossos Misnicos, einen halben ort thalers / octavam partem Joachimici seu unciæ. Tales nummi etiam Christi tempore in usu fuerunt, & δραχμαὶ dicebantur, ut patet ex *Luca* 15. *vers.* 8. γυνὴ δραχμὰς ἔχουσα δέκα, ἐὰν ἀπολέσῃ δραχμὴν μίαν, & *vers.* 2. εὗρον τὴν δραχμὴν, ἣν ἀπώλεσα. Quamvis & δίδραχμα tunc reperiantur valuisse, ut ante monui, dimidii sicli pondere, sed an Judaici fuerint, non constat. Reperiuntur quidem Græci nummi argentei, & drachmæ pondere & δίδραχμοι, circumferunsur etiam ejusdem ponderis Judaici, sed vix genuinos ullos διδράχμους assequeris Judaicis literis insignitos. Semel tantum δίδραχμον possedi Hebræum genuinæ notæ, ut præ cœteris videbatur, sed non diu felix fui hujus pignoris Dominus. Sunt enim amici, ut temporis ita quoque harum rerum fures. At veros siclos Hebraicos & τετραδράχμους nummos nusquam dari, neque unquam cusos fuisse asserere mihi liceret, si vellem. Illorum vero, qui hodie passim venduntur, siclosum, sive δίδραχμοι, sive τετράδραχμοι, sive τετράδραχμοι, nullus ne formam quidem aut figuram habet genuinam. Quidnam tandem sit, & unde hauserit Schindlerus, זוז argenteam drachmam, דינר vero auream solum significare, hoc nondum mihi constat. Arabes certum est δραχμαντίας suos aureos *Dinar* vocare, Romano nomine, ut argenteos drachmæ nomine & pondere *Derhem*. Judæi quoque non solum in N.T. denarios cognitos habuerunt Christi tempore, sed etiam postquam dispersi vagantur, tam argenteos quam aureos denarios in eorum Scriptis observamus, a Judæis sane non cusos, sed ab aliis gentibus. Et quemadmodum vaga cœpit hæc gens esse, ita quoque pondera nummorum nequaquam sibi constant. Nunc enim denarium sex *meborb*, h. e. octodecim asses Lubecenses faciunt, nunc quartam partem *Selab*, h. e. duodecim asses Lubecenses. Ita quoque in aliis ponderibus vagantur, & nominibus, prout Græcorum aut Romanorum nomina ad gentes alias, & ad ipsos pervenerunt, nunc hoc, nunc illo pondere imposito. Petronius tamen aureos non minus denarios vocavit, quam argenteos, dum Trimalchionis aleam vitreis tesseris & chrystallinis, calculis vero etiam instructam fuisse mones: sic enim ait: *pro calculis albis ac nigris aureos argenteosque habebat denarios*. Denarii aurei vocantur, qui Solidi pondere denarios argenteos magnitudine referebant. Apertius deinde loquitur: *Jam scio, unde acceperis denarios mille aureos*. Solidos nimirum indicat, nec Petronius ita locutus esset, si tempore Neronis vixisset, quando denarii nomen argento solum tribuebant, auro nunquam. Alias denarius aureus Scriptoribus dici cœpit nummus, qui decem solidos aureos continebat sub una forma, ut Heliogabali *formæ denariæ* vocatæ sunt, decem solidorum nummi, nobis 30. uncialium thalerorum. Macsobius, sub finem Seculi IV. qui scripsit, etiam asses æreos denarios vocare videtur. *Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur, in alea lusu, cum pueri denarios in sublime jactantes capita aut navim lusu teste vetustatis exclamant*. Loquitur de assibus æreis, cujus prima facies Jani bifrontis caput exhibet, altera proram navis, quem assem hic denarium vocavit, in argento enim denarii non signabantur sub ista figura.

Sed porro alios nummos fuisse decem talenta argenti, quæ Tobias Judæo & Israelitæ nomine Gabel mutua dedit sub chirographo, quam non signatos, ex verbis libri Tobiæ non apparet *c.* 1. *v.* 16. Er hatte bey sich zehen pfund Silbers / damit Ihn der König begabet hatte / und da Er unter andern Israeliten sahe einen mit Nahmen Gabel, aus seinen Stamm (Naphtali) der sehr Arm war / thät Er Ihm dasselbige Geld / und nam eine Handschrifft von Ihm. Χειρόγραφον est in Græco textu, nec ante hunc Scriptorem libri Tobiæ de chirographis in mutui obligationibus datis quidquam in sacro codice exstat, prout nec chirographa evincunt in solos nummos cusos ea data fuisse. Salmanassar erat Rex Assyriorum, sub quo Tobias vixit, & a quo talenta hæc argenti consecutus erat; pondus quidem exprimitur argenti, at in nummis signatis, aut argenti rudis, hæc summa num fuerit, nihil dicitur aut declaratur, hinc est, quod quia reliqua Scripturæ loca omnia, ne semel quidem, de nummis signatis in Oriente quidquam diserte proferunt, etiam hunc locum de nummis signatis nequaquam intelligere possimus, sed pondere solo in argento rudi expensam hanc summam, ut reliquas

om-

omnes, dicere debeamus: tacente enim Sacra Scriptura de nummis cusis, tacere quoque nos oportet, eamque rationem veram putare, quæ ponderi est aptior, & propior, & antiquior, quam in argento & nummis non signatis esse omnes novimus. Ante quippe nummos signatos & aurum, & argentum, & æs omne in ponderibus fuit, datum, acceptum, expensum & solutum, quod sine controversia ratio nos ipsa docet, prius ad pondera argentum fuisse expensum, quam ad nummos signatos perveniri potuit. Nec aliter quam ad pondus Tobias argentum illud a Gabel repetit, quod mutuo ipsi dedit, unde nec ipsi per libram illum solvisse certum est, nihilque obstare debet, quod hodierni interpretes ad nostros mores argentum de nummis cusis hactenus in Scriptura Sacra velint intelligi, quod tamen ex Scriptura nequaquam docere poterunt ullo verbo. Neque enim Scriptura Sacra de monetis aut monetariis aut nummis cusis tam obstinate tacuisset, si quidquam horum apud Judæos in usu fuisset illis temporibus, atque hinc esse cernimus, quod in tota Judæa de nullis monetariis usquam mentio fiat, quod a veteri more recedere consultum non duxerint, sed peregrinis nummis signatis rem suam fecerint.

Locus Jos. 7. *v.* 21. videtur Siclos in moneta, & alios in pondere observasse, dum sic loquitur Achan, se ex præda retinuisse zwey hundert Seckel Silbers / und eine güldene zunge funffzig Seckel wehgt am Gewichte / quia Sicli tam aurum spectantes, quam nummos, de argento sunt intelligendi, velitque dicere, lingulam istam auri ad pretium 50. siclorum argenti potuisse referri, mihi quidem, si quid ego video videtur. Neque enim pondus 50. siclorum auri, quod facit libram Romanam & semunciam, lingula auri commode diceretur, sed majus quid, inprimis si ad siclum Sanctuarii verba velis interpretari, siquidem auri quinquaginta sicli, pondere Sanctuarii duas libras Romanas, cum uncia reddunt, quod pondus Stücken / aut massæ potius auri posset appellari, quam lingula. Novimus enim aurum in lingulas hodie quoque distribui a fusoribus, ut eo melius ad opera minuta aurifici servire possit. Lingulam igitur auri hic intelligo pro parvo frustulo, cujus pretium duodecim unciales thaleros & dimidium non excessit, siclo argenti pondere civili sumto. Unde ducenti sicli argenti, qui hic quoque nominantur 50. unciales thaleros nostros valuerunt, quæ summa argenti auro præponitur, quod major esset quam pretium auri. At si aurum pondere 50. siclorum fuisse statuamus, jam longe lingula ista pretio argentum superare debuit, utpote cum libra auri & semuncia argenti decem libras & quinque uncias confecerit, nostræ monetæ 125. thaleros unciales, quæ menti S. Scripturæ non congruunt. Nec satis apparet ducentos illos siclos argenti, quos Achan ex præda Hierichuntina servavit, nummos cusos fuisse sicli civilis aut externi pondere singulos, cum vel in massa vel in lingulis etiam illud argentum 200, siclorum pondus reddere potuerit, & magis est, ut hoc exinde concludatur, quam nummos malleo Hierichuntino percussos exstitisse. At cum 2. Sam. 18. *v.* 12. Joab exiguam summam argenti nominat, nummos cusos videtur denotare, wolt ich dir von meinentwegen zehen Silberlinge und einen gürtel gegeben haben. In Hebræo non est nisi כסף *argentum*, & apud Septuaginta *ἀργύριον*, quod est nudum argentum, unde nec illud intelligo quam argentum pondere 10. Siclorum, inprimis cum sequatur de pondere: Wenn du mir tausend Silberlinge in meiner Hand gewogen hättest / pondus sane videmus, monetam aut incudem adhuc nullam. Id quod etiam testantur tot victoriæ hactenus recensitæ, quæ auri, & argenti affatim cum aliis pretiosis captum ubique docent, & ad unguem enumerant, sed ne semel quidem de nummis cusis loquuntur, cum eorum præda tamen omnium sit maxime ἁλωτική. Sed ita semper intelligi volo, me nummos tunc temporis cusos inter gentes agnoscere, at in populo Judaico nullos, sed ut aurum & argentum factum & rude nummos peregrinos sicli pondere expensos. David Rex Arasnæ aream emans 50. siclis argenti, 2. Sam. 24. *v.* 24. argentum ejus ponderis exsolvit, forte non totam in nummis peregrinis, sed & in alio argento. Nam siclos nummos Judaicos fuisse cusos, nondum exinde patet, nec mihi persuadent, qui nullibi aut incudes, aut Monetas, vel cuneos, vel fabricam ullam monetariam animadverto, quæ tamen præcedere omnino debent, priusquam nummi cusi prodire possint. Pondera enim metallorum loco quidem nummorum, at nummi cusi non sunt, nisi hoc diserte dictum & probatum sit, cum pondera intelligi plane possint sine nummis cusis, & res diversæ sint. Nam quare Scriptura per centum libras numeraret, si siclus nummus cusus fuisset? & non potius pars libræ? Sic enim 1. Reg. 16. *v.* 24. De Amri Rege Israelis dicitur, Er kauffte den Berg Samaria von Semer umb zween Centner silbers / qui faciunt siclos

clos 2400. non vero in nummis cusis Hebræorum, sed in pondere. Hiram quoque Rex Tyri Salomoni Regi auri pondus 12000. librarum mutuo dederat, 1. Reg. 9. v. 14. quæ sane nummi cusi non fuerunt, ergo nec currus Salomonis unus sexcentis siclis emtus, & equus unus 150. siclis argenti, tot siclos faciens, non vero nummi sicli pondere cusi, prout voluit Lutherus vertens: 1. Reg. 10. v. 28. ja einen Wagen umb 600. Silberlingen und ein Pferd umb 150. argentum enim ejus ponderis datum fuit, non argentei nummi cusi. Unde recte satis 1. Reg. 20. v. 39. so solldeine Seele an statt seiner Seelen seyn / oder sollt ein Centner Silbers darwegen; argenti scilicet aut facti aut infecti, aut signati, sed moneta Judaica minime percussi; appendebatur enim vel ideo argentum, quod nummi exterorum una cum argento rudi vel facto ad libram revocarentur, quod hodie non fit, quia argento rudi vel facto raro aliquid solvitur, sed nummis cusis fere omnia. Locus autem 2. Reg. 5. v. 5. nummos cusos videtur ponere, cum distinguantur nummi aurei diserte a pondere argenti, quod Naeman Syrus una ferebat. Er zog hin / und nahm mit sich / 10. Centner Silbers / und sechs tausend Gulden. Ita reddidit Lutherus, cum in Hebræo textu nihil sit זהב *aurum*. Haud tamen aurum est moneta aurea, sed erat in pondere, ex auro tam facto, quam infecto, vel etiam signato mixtum, & ad 6000. drachmas pendens. Drachmæ enim subintelliguntur, quoties de auro loquuntur numerato, ut videre licet ex Esdræ 2. v. 69. & c. 8. v. 27. & Nehemiæ 7. v. 70, 71, 72. & Maccab. 10. v. 20. ubi 35000. δραχμαὶ exprimuntur, quas Lutherus etiam vertit Gulden / nec tamen an in nummis, vel in pondere aurum illud fuerit, satis certum reddunt hæc loca, pondus enim respici certum est, nec magis aurum in nummis cusis accipi potest, quam argentum, quod præcedit, centum librarum pondere. Cur enim nummos potius cusos, quam vasa aurea & argentea, & vestes pretiosas cogitare necesse est? Sequitur enim de vestibus: und zehen Feyer-Kleyder. Et tam in vasis aureis, quam in nummis dona Regibus afferuntur magnificentius. Val. Maximus de Ætolorum Legatis ad Romanus testatur *p. m. 169.* quod *omnis usus vasa argentea magno pondere, & exquisita arte fabricata attulerint*. Nihil igitur vel hic locus de nummis adhuc evincit inter Judæos fabricatis, ex Syria enim, sive nummi sive vasa fuerunt, adducta sunt. Nec nummi cusi argentei sunt propterea, quod postea vers. 23. dicatur, und band zween Centner / Silbers in zween Beutel, non enim solos nummos cusos, sacculis indere possum, sed & vasa argentea, & quodvis argenti pondus colligare, ac saccis constringere solemus. Sed objicient mihi, hæc quidem in magno pondere & numero consistere posse, ut pondus, non nummi intelligantur, at quomodo in exiguo pondere sine nummis cusis res consideretur, ex. gr. si siclum unum expendere opus sit, ut Reg. 7. v. 16. es galt ein Scheffel Semmelmehl einen Seckel / und zween Scheffel Gersten / auch einen Seckel. Num pondus solum aut nummus etiam cusus fuit siclus iste? Nondum ego ad nummum signatum hæc traho, sed ad laminas argenti, pondere unius sicli, & minoris intelligo, quibus si cuneus & moneta accessit publica, jam nummi cusi faciem induit: hactenus cuilibet argentum suum in lingulas diducere, & quodvis pondus minus majusque dare licuit, modo sibi constaret pondus, omnia recte, etiam sine nummis cusis, se habuerunt: Sic emebantur, sic vendebantur merces auro & argento privatorum, sine moneta publica.

Sed ut distinguerent tamen hos nummos non signatos, vel alios, quam æreos, argentos vel aureos, coriaceos scilicet, & figlinos, vel ligneos eos numismata aut nummos vocare quidam Græci non dignabantur, sed peculiariter νούμμια Græci recentiores; quasi non veri nummi essent, aut fuissent, sed nummis tantum similes, quod eorum locum sustinerent, ut illa flexio Græca subindicat. Sic Suidas ex Svetonio tradit de Numa: *ἀπὸ σιδήρου καὶ χαλκοῦ πρῶτος ἐχαρίσατο Ῥωμαίοις, τῶν πρὸ αὐτοῦ πάντων διὰ σκυτίνων καὶ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρούντων, ἅπερ ὠνόμασεν, ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νούμμια, ὥς φησι Τράγκυλλος:* Et quanquam Suidas hæc intellexit de nummis a Numa nomen retinentibus, ego tamen satis video Tranquillum, quem citat νούμμια non vocasse nisi coriaceos & figlinos, ex metallo vero cusos νούμμους, quasi non comparandi forent, νούμμια νούμμοις. Aliud enim est nomen νουμμίον quam νοῦμμος aut νόμισμα, quamvis ejusdem originis sint. Utitur etiam eadem voce νουμμίων Hesychius, & distinguit a νομίσματι. Ὀβολοί, inquit, νουμμία καὶ τύποι. καὶ εἴδη νομισμάτων. Respicit, ni fallor, ad obolos cusos, & non cusos, ut non cusi sint νούμμια, cusi vero τύποι, καὶ εἴδη νομισμάτων, Nec obstat, quod *Genes.* 23. *vers.* 16. argentum desideretur, das im kauff genge und gebe war / quod de nummis solis cusis hodie accipitur, quia nummis illis solis emtio & venditio fere perficitur, & post: 1. *Reg.* 12. *vers.* 4. das

Gel-

Geldt das geschätzet wird / das es in das Haus des Herren gebracht werde / das genge und gebe ist. hoc non nummos cusos spectat, sed argentum, ut purum sit, & δόκιμον, probatum satis, prout septuaginta Interpretes reddiderunt, argentum enim adulteratum afferri noluit Deus, sed συνήμενον esse puri argenti, quod ab omnibus probaretur, neque enim nummos solos offerre poterant Hebræi, sed & vasa argentea, & omne argentum, quod probæ notæ esset, quocunque pondere illud Deo dicarent & voverent. Moneta siquidem nulla publica adhuc constituta fuisse legitur, ex qua nummi signati prodierunt, sed argentum suum quilibet in sicli pondera, aut minora, pro usu suo discerptum & divisum expendebat, lege nulla aut νόμῳ, ut nummus esse posset, nisi ut δόκιμον afferrent argentum. Nec statim hinc sequitur, ubi nummi cusi reperiuntur, ibi necessario monetam publicam esse: In multis enim regionibus privatis etiam hoc cudendi officium manet, ut in Moscovia aurifabris, teste Herbersteinio *pag. m.* 42. *Omnes fere aurifabri Moscoviæ nummos cudunt, & quicunque affert massas argenteas puras, nummosque cupit, tam nummos & argentum appendunt, atque æqua lance librant; Exiguum est & constitutum pretium, quod ultra æquale pondus solvendum est aurifabris, parva alioquin laborem suum vendentibus.* Nulla igitur autoritate publica monetæ domus aut eriguntur, aut exercentur illic, modo argentum purum inesse faciant nummis, reliqua non attenduntur. Deinde nec nummos cusos explicare possumus argentum illud, quod Menahem Rex Israelis Phul Assyriorum Regi contradidit 2. *Reg.* 15. *vers.* 19. tausend Centner Silbers / & v. 20. funffzig Seckel Silbers auff einen jeglichen Mann. Hæc enim pondera sine moneta facile tradi poterant in argento rudi, aut cœlato & facto. Nam si quis credit, quando Sacra Scriptura pondera argenti vel auri centenaria nominat, in nummis solis ea fuisse appensa, næ ille fallitur: & evincit locus 2. *Reg.* 18. *vers.* 14. & 16. haud nummos cusos, sed lamellas portis superinductas in illo argento ad summam conficiendam numeratas 300. Centner Silbers / und 30. Centner Goldes / quorum minima pars nummis soluta est, sed vasis templi & aulæ. Also gab Hiskia all das Silber das in Hause Gottes und in Schätzen des Königes Hauses funden ward. Zur selbigen zeit zubrach Hiskia der König Juda die Thüren am tempel des Herrn / und die Blech die Er selbst über ziehen hat lassen / und gab sie dem Könige von Assyrien. Trecenta centenaria argenti, si ad libram Romanam exigantur, 30000. libras efficiunt, unciales thaleros 360000. non adeo magnam, si regnum integrum spectes, summam; sæpe enim privatus unus has divitias excedit nostro tempore: jungantur vero 30. centenaria auri, seu 3000. libræ quæ, una libra auri contra decem libras argenti numerata, itidem 30000. libras argenti faciunt, & exibit summa 720000. uncialium thalerorum, quos Hiskias Rex solvere tenebatur. Nec video ad lamellas corradendas opus fuisse devenire Regem Optimum, si nummorum copia fuisset iis temporibus, facile enim pro servando regno locupletiores hanc summam & nullo negotio contraxissent. Haud igitur de nummis cusis hic quoque textus sumi poterit, sed de ponderibus argenti & auri rudis factique. Si nummorum peregrinorum aliquid adjectum fuit, exiguum hoc erat; nam si Judæis moneta fuisset, insaniisse puto, si aurum suum & argentum in nummos convertere neglexissent: maximo enim lucro hoc poterat tunc fieri & debebat. Eadem ratione Pharao Necho Rex Ægypti tributariam fecit Judæam, & æstimato solvere coegit 100. centenaria argenti & unum centenarium auri 2. *Reg.* 23. *vers.* 33. quæ summa reddit 132000. unciales thaleros, nostræ monetæ. Nummos autem aut denarios solutos esse cusos nusquam leges, sed pondera argenti & auri. David Rex 1. *Chron.* 19. *vers.* 11. dicitur omnia vasa argentea & aurea, quæ Hadadesar Regi rapuerat, mit dem Silber und Golde / quod ab Ethnicis Edomitis, Philistæis, Moabitis, Ammonitis & Amalekitis occupaverat, Deo consecrata Hierosolymis reposuisse. Ibi argentum & aurum distinguitur ab argenteis & aureis vasis: eodem tamen res redit, ut argentum & aurum infectum, rude & factum, intelligatur, nummorum cusorum nulla nomina aut signa indicantur. Quin & alii populi eadem ratione mercabantur, etiam postquam nummi cusi cœperant. Sic enim de Græcis Carani Regis Macedoniæ temporibus Hippolochus scripsit, ubi convivæ nuptiarum Regis istius tot donis aureis & argenteis, in poculis, discis, scyphis, lagenis & coronis cumulati discesserunt, ut *ἐκ τοῦ Καράνου δείπνου πλοῦτον ἀντὶ μερίδων οἴκαδε χωρήσαντες, νῦν ζητοῦμεν οἱ μὲν οἰκίας, οἱ δὲ ἀγρούς, οἱ δ' ἀνδράποδα ὠνήσασθαι*, quod legitur apud Athenæum *lib.* 4. *cap.* 2. *pag. m.* 130. Vasis igitur istis & poculis emebant quæ voluerunt, non nummis cusis. Dudum enim nummi cusi jam per Græciam obtinuerant, cum Caranus hic Rex, de quo loquitur, non sit primus ille, Phidonis Argivi frater, nummorum cu-

so-

ſorum veri & primi autoris, ſed ex ſucceſſoribus Regni Macedoniæ ejuſdem nominis alter, 500. & amplius poſt Caranum primum annis, quippe cum Hippolochus, qui ſeſto huic opiparo interfuit, Theophraſti Ereſii diſcipulus fuerit, ut habet Athenæus; Vixit Theophraſtus Olympiade 114. obiit Olymp. 122. quæ neceſſario mihi dicenda fuerunt, ne tempora confundantur Carani nomine addito, cum Chronographi nobis non niſi Caranum primum Macedoniæ Regem adduxerint. Nec in moneta aut nummis cuſis quiſquam percipiet fuiſſe mille centenarios argenti, quos Ammonitæ militibus conducendis contra Davidem impenderunt 1. *Chronic.* 20. *verſ.* 6. pondus utique ingens indicatur 100000. librarum argenti, nummi vero cuſi nullo verbo: unde nec denarii, nec Pfenninge, nec Müntze in tota S. Scriptura V. T. occurrunt; Nam quod Luthero אגרה 1. *Sam.* 2. *verſ.* 36. Pfennig vertere placuerit, ex Septuaginta Interpretibus imitatus eſt, qui ὀβολὸν vocarunt. At quia in plurali numero ibi לאגרות exprimitur, & ex גרה vocem deducunt, non tam nummum cuſum, quam pondus aliquod exiguum argenti puto ſignificari. Nec obeſt, quod facile a ponderibus ad nummos perveniatur, illud enim nummis cuſis exſtantibus ita ſe habet, at non exſtantibus, pondera perperam cum illis confunduntur. Hactenus autem docui nummos nullos reperiri Hebræorum aut Judæorum cuſos. Antiochus Demetrii primus fuit, qui monetæ cudendæ jus impertiri ſe velle ſcripſit, 1. *Maccab.* 15. *verſ.* 6. quod an effectum ullum ſortiri potuerit, neſcitur. Illud novum erat; quod cæteri Reges non conceſſerant, ſed Antiochus hoc addidit dicens: Darumb erlaſſe ich dir alles / ſo dir die Könige zuvor erlaſſen haben. Und gebe dir Gewalt eigene Müntze in deinem Lande zu ſchlagen &c. Priores enim Regem Judæorum Principibus multa conceſſerant, regiones & civitates multas, ut liberæ & immunes eſſent: ut Amici Regum vocarentur; ut vaſis aureis in menſa uti poſſent; ut purpura & aureo cingulo: ut a tributis & coronariis liberi manerent. Quæ Antiochus Θεὸς Seleuci nepos Judæis conceſſerit, Joſephus Epiſtolam ad Ptolomæum Ptolomæi Eupatoris filium producit, & alias conſtitutiones ac privilegia eorum *lib.* 12. *cap.* 3. *pag. m.* 399. Sed de Moneta propria nullus eorum ante Antiochum Demetrii commemoraverat, ſcribentem ad eos ex Græcia & inſulis; quæ ſatis indicant Judæos moneta propria regionis ſuæ hactenus uſos non fuiſſe. Nam ſi prius rem monetariam exercuiſſent, ſub Regibus ſuis, vel Hieroſolymis, vel alibi, redeuntes ex captivitate & liberati, rediiſſent omnino ad priores mores, nec monetam neglexiſſent. Nec dicitur eodem *cap. v.* 26. ubi auxilia Simonis Principis Antiocho ſubmiſſa recenſentur, nummos ullos cuſos ſimul ſuppeditatos, ſed viel Gold und Silber / und Waffen. καὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον, καὶ σκεύη ἱκανά, prout exſtat in Græco textu, quidni expreſſiſſent nummos, ſi fuiſſent uſi? cur ſolo pondere aurum & argentum expendiſſent, nec unquam nummi aut monetæ nomen legeremus in tota Scriptura, niſi ſolo pondere aurum & argentum tractaſſent, nunc Sicli, nunc *Kiccar*, nunc *Gerah*, nec nummos ſub monetam vocaſſent unquam? Nec niſi ponderis nomen *verſ.* 31. occurrit, ubi Antiochus loco Civitatis petit fünff hundert Centner Silbers / und für den Schaden und Schoß auch fünff hundert Centner / πεντακόσια τάλαντα. Hoc pondere nummos cuſos deſignari nemo dicet, & tot talenta ſoluta Antiochus accipere potuit argenti, quamvis in nummis cuſis minime conſiſterent; locus alius 2. *Maccab. cap.* 3. *verſ.* 6. prout ex verſione Lutheri explicatus legitur, poterat opponi, ubi de ciſta pauperum habetur, wie der Gottes-kaſten zu Jeruſalem über die maſſen Reich von Geld wehre / und ſehen viel übrig / daß man nicht bedürffe zum Opffer. Summa deinceps *verſ.* 11. exprimitur, ſed in pondere, es ſind nicht mehr dann vierhundert Centner Silbers / und zweyhundert Centner Goldes. Si nummi inter hæc pondera vel aurei vel argentei fuerunt cuſi, illi ſane monetam Judæorum propriam minime præferebant, ſed ab aliis cuſi apud Judæos appenſi, atque illuc repoſiti pondus illud talentorum augebant. Sed quia ciſta pauperum hic occurrit, der Gottes-kaſten / dicat aliquis ad noſtra tempora reſpiciens, noſtroſque mores & arcas, non poſſe intelligi niſi nummos, cum aliæ res illas arcas intrare nequeant; & ſi arca pauperum fuit ejuſmodi, prout hodie videmus arcas illas compingi, ipſe fateor nihil niſi nummos admittere iſtas arcas potuiſſe, quod tamen noſtram ſententiam non everrit, tam enim nummi cuſi peregrinorum, quam nummi non cuſi Judæorum in arcam pauperum conjici valebant, & illa excipi. Sed talem arcam hoc loco non intelligi docet *verſ.* 28. & 39. ejuſdem capitis, ubi eundem locum die Schatzkammer vocavit, ubique autem textus Græcus habet Γαζοφυλάκιον, quod non tam de arca pauperum, quam de camera ampla dicitur, licet omnis locus, ſive anguſtus, ſive amplior, ubi theſauri conduntur,

γα-

γαζοφυλάκιον sit. Versus quoque 10. hoc arguit, Cameram ampliorem fuisse, in qua viduarum & pupillorum opes servabantur depositæ, quod melius & tutius illic in templo custodiri possent quam domis, ubi his hominibus omnia solent esse infirma & intuta. Jam viduas & pupillos non multum nummorum deponere, sed reculas alias, & supellectilem pretiosiorem, minus necessariam, vel raro, nisi statis temporibus convenientem, novimus. Hasque res locum non angustum requirere, quo congeri possint, ipsi judicare possumus, adeo ut de solis nummis illic inditis opinio evanescat, & cessare jubeatur. Jam vero omnia quæ promittit Regi Jason Oniæ frater, pro Sacerdotio Hierosolymitano obtinendo 2. *Maccabaeor.* 4. *vers.* 8. in pondere & talentis consistunt, non in nummis cusis. Huc quoque spectant trecentæ illæ drachmæ, quas Jason Herculi offerendas Antiochiam transmisit. In nummis enim si fuerunt, aut cusæ, aut non cusæ censendæ sunt, cusæ Græcorum, non cusæ Judæorum, primus sane locus, qui drachmas Græcorum memoravit, illi enim nummos argenteos drachmæ pondera produxerunt primi, quos secuti sunt Romani, denariorum nomen drachmis imponendo. Menelaus cum ad magna adspiraret, sacrilegio commisso, non nummos ex templo Hierosolymitano depeculatus est, sed aurea monilia, gulden Kleinoth / χρυσώματα habet textus Græcus, ut dicitur *vers.* 32. *cap.* 4. und schenckts dem Andronico, und verkaufft etliches gen Tyro, und in andere umliegende Städte. Bis mille drachmas, quas Judas Maccabæus Hierosolymam misit, ad expianda peccata populi, ex collatitia stipe provenientes, Græcorum nummos fuisse, si cusi fuerunt, minima est dubitandum, ideo enim drachmas non siclos expressit codex sacer, quod siclis tum non uterentur Hebræi, postquam a captivitate Babylonica, exierant sed nummis Græcorum fere.

CAPUT VII.

De Siclis Judaicis non cusis.

HEbræis non fuit drachmæ nomen, quo illam exprimerent, sed ex Græco, aut *Adarcon*, aut *Darkemon* jam Esræ temporibus, 400. ante Christum annis adhibuerunt. 1. *Chronic.* 29. *v.* 7. est ככרים חמשת אלפים אדרכנים רבו Est vero *Kickar* auri talentum Græcis aut sexaginta minæ, aut sicli vulgares 3000. qui faciunt drachmas auri 6000. Hoc igitur dicit ille textus eos contulisse auri talenta 5000. & decem mille drachmas, nam si duo mille drachmæ accessissent, jam sex mille talenta effecisset illa summa, unde Lutherus non recte satis auri pondus in nummos convertit illo loco.: dum reddidit: fünfftausend Centner goldes und zehentausend Gülden. Sunt enim Gülden / aut aurei non pondus proprie, sed nummi, neque illud Gülden in Sacro textu habetur, sed ponderis drachmalis nomen, ultra quod extendi non debet, ut nummos inde faciamus, cum de pondere præcedat, cum quo nummi perperam conjunguntur, nihilque nisi pondera sequuntur etiam argenti, æris, ferri. Eadem ratione locus Esræ est depravatus *cap.* 2. *vers.* 69. ubi Lutherus sic: und gaben nach Ihrem Vermögen zum Schatz an das Werck ein und sechzig tausend Gülden / und fünff tausend Pfund Silbers in Hebræo textu est, זהב דרכמונים שש־רבאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים: h. e. *auri drachmas senies decies mille, & argenti minas quinque mille*. Nehemias eadem lingua utitur, *cap.* 7. *vers.* 70. pro gülden זהב דרכמנים: pro Pfund מנים legitur, quæ sunt drachmæ & minæ. Difficillimus est locus *Ezech.* 45. *vers.* 12. Ein Seckel soll zwantzig Gerah haben / und ein Mina machet zwantzig Seckel / fünff und zwantzig Seckel / und fünffzehen Seckel. Hebræus sic habet עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם: verbum verbo redditum sic habet: *Siclus viginti Gerah viginti sicli, quinque & viginti sicli, decem & quinque siclus mina erit vobis*. Quare sic locutus sit Propheta, ut siclus in plurali bis, & cum quindecim in singulari posuerit, nemo, quod sciam, explicavit, & sententia reliquorum verborum, quasi viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli minam facerent, non mihi placet, nec ex illis verbis sequitur, cur enim mina tam incerti & varii ponderis in uno populo statui debet? haud illud convenit. Addere volo ex Buxtorfii lexico; quæ ad hunc locum scripsit. *Mina Sacra antiqua continebat quinquaginta siclos Sacros, centum vulgares. Mina nova Ezechielis sexaginta siclos sacros, centum viginti vulgares, adjecta nimirum sexta parte. Fuit & mina viginti quinque siclorum, sive centum zuzin aut denariorum: nam זוז quarta pars sicli*, sc. sacri. Ille igitur locum sic intellexit, quasi tribus numeris istis 20. 25. & 15. una mina argenti comprehenderetur, collecti enim faciunt sexaginta siclos. Sed nec difficile fuisset Prophetæ uno numero rem exprimere, si minam intelligi voluisset 60. siclorum, qualem minam ullibi fuisse, aut 50. siclorum,

rum, nnn facile probabit Buxtorfius. Mina Græca pondus bahuit centum drachmarum vel denariorum, idcirco mina Judæorum non poterit esse vel quinquaginta, multo minus sexaginta siclorum. Quinquaginta sicli sanctuarii faciunt centum vulgares, & aliquam rationem minæ ostendunt, quæ centenario numero absolvebatur, adeo ut centum sicli vulgares in Judaica gente minam Judaicam videantur reddidisse: at quomodo sexaginta sicli sanctuarii, qui centum viginti vulgares faciunt, in minam numerari potuerint, nequaquam video, inprimis cum pondera non crescant, sed imminui soleant a posteris, quod in omni re nummaria observare licet. Hinc Buxtorfii sententiam pro explicando loco isto Ezechielis amplecti nequeo. Veram istius loci mentem nondum mihi quisquam satis declaravit, unde nec ego hactenus satis intelligo, quid sibi velint 20. & 25. sicli illi, qui hic conjunguntur, nam 15. siclos sanctuarii, qui 30. vulgares faciunt, minam populi Judaici conficere lege hac potuit introduci, licet abeant a centenario numero, quem minæ passim tribui legimus. Imminutum tamen pondus minæ potius est ut credamus, quam illud auctum; quoniam minuere pondus proni omnes fuerunt argentarii & nummularii, quam ut illud unquam augerent. Manum igitur mihi de tabula post tot doctos, qui rationem inire veram nondum potuerunt. Sunt qui sic interpretantur, 20. siclos fuisse ponderis Regii minam, 25. siclos ponderis sacri, & 15. ponderis vulgaris. At nescio, num locum Samuelis *cap.* 14. *vers.* 26. recte sint interpretati, aliudque pondus fuisse Regibus, aliud vulgo, probare possint. Verba quidem ita sonant. Absalonis Haupt-Haar wug zwey hundert Seckel nach dem Königlichen Gewicht / reddere debuerat Lutherus, auff der Königlichen Wage באבן המלך *in lapide Regis*; erant enim lances & pondera lapidea, ut nobis ænea. Sed non evincit locus ille Regibus aliud pondus fuisse quam vulgo. Loquitur de Absalonis Regis Filii fœcunda capillatura, quam in lance Regiæ aulæ expensam monuit Scriptor Sanctus; quod in aula hanc tonsuram quotannis Absalon subiret, ibique ponderis Regii examine trutinaretur, quod sane peculiare pondus Regium a vulgari non fuisse probat. Loco enim solo Scriptura pondus distinguit, & libram, ut olim libra Regia in arce haud alia est a vulgari in oppidis & provinciis. Quod igitur fingunt de siclis Regiis & Regii ponderis, diversis a siclis vulgaribus, ex hoc loco est, male, ut mihi videtur, intellecto: non enim dicit textus, secundum pondus Regium appensos fuisse capillos, sed in libra & lance Regia: unde ego nec siclos Regios, nec minam Regiam, nec pondus aliquod Regium diversum fuisse a vulgari, in tota Sacra Scriptura occurrere video; ideoque nec hanc interpretationem locus Jeremiæ potest admittere, aut Ezechielis Prophetæ. Posito autem pondus Regium diversum fuisse, atque se habuisse ut 20. ad 25. & 15. libram aut minam Regiam, vulgarem quinque siclis superasse, & minorem fuisse libra Sanctuarii, haud tamen ratio sibi constabit; nunquam enim libra 25. siclis Sanctuarii respondebit, qui sunt 12. unciales thaleri cum dimidio, Difficillimum igitur puto hunc locum enodare. Posteriores Judæi etiam minæ dimidiæ pondus nomine peculiari commemorant *Peres* dictum, ut ex Misnajoth affert Ariamontanus *pag. m.* 135. Utrumque nomen & *Manim* & *Darkemonim* ex Græco petitum & effictum Hebræis videtur, nec Hebræis siclis aut ponderibus quidquam illis locis exprimitur, unde licet hic quidquam in nummis signatis intelligi debeat, quod negare nolim, Persicos tamen aut Græcos nummos explicare docet quos attulerint, non vero Judaicos. Pondus auri & argenti certum est hic exprimi, sive in nummis fuerit, seu auro & argento. Ad nummos autem hoc pondus redactum, bene se habet in auro Lutheri explicatio, gülden, si aurei Hungarici intelligantur, drachmæ pondere singuli, qui faciunt thaleros hodiernos unciales 122000. At in argento fallet nos computus, si Pfundt more hodierno capere volumus, quod necesse est, verba enim valent ex usu. At si libras Romanas intelligimus, exibunt 60000. unciales thaleri nostræ monetæ: secundum minas vero Græcorum, ut hic nomen indicat, si computus instituitur, habebis unciales thaleros 125000. mina argenti 25. thaleris aut centum siclis vulgaribus numerata. Nec aliter Esræ 8. *vers.* 27. Zwantzig güldene Becher / die halten tausend Gülden. אדרכנים אלף *Drachmarum millia* sunt his mille unciales thaleri. Neque tamen de nummis loquitur, sed de ponderibus vasorum, unde postea *v.* 30. dicitur, da nahmen die Priester und Leviten das gewogene Silber und Gold und Gefässe. Pretium quidem in nummis computari potest, sed secundum pondus ejusque nomina intelligi debet.

Josephus sane Hebræus ipse, sub Vespasianis & Domitiano scribens, nihil de nummis Judæorum observavit. Antiquitatum quidem *lib.* 3. *pag. m.* 88. Siclum νόμισμα vocat: ὁ δὲ σίκλος νόμισμα Ἑβραίων

A'τ-

Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας, de pondere loquitur sicli, haud vero de ajus sculptura ulla, erat anim νόμισμα, h. e. instar nummi, hend vero nummus cusus, sed κόμμα, & αἵρημα, Minam Hebreicam *lib.* 14. *p. m.* 478. adducit, dum trabem auream quam Crassus donetem accepit, pondare minarum trecentarum fuisse prodidit, additque statim, ἡ δὲ μνᾶ παρ' ἡμῖν ἴσα λίτρας β. καὶ ἥμισυ, quibus ostendit minam Hebræorum ad libram Romanam vel Atticam peculiarem esse. Nam mina Attica erat centum drachmerum, quæ faciabant libram unam Romanam, Mine autem Hebraica, quæ libras duas faciebat cum dimidia, denarios vel drachmas 250. in minam recipiebet. Hoc erat discrimen inter minem Atticem, & minam Hebræam. Quaproptar minas apud Lucam Evangelistem, quas Dominus servis suis, ut quæstum illis facerent, elocevit, minas Hebraicas interpretor, suntque δέκα μνᾶι, hodiernæ monetæ unciales thaleri 300. cum Atticæ minæ decem non sint nisi 120. thaleri, quæ non videntur summa satis Regie, quam decem servis aloceret, ideoque Hebræo more minas esse intalligendas illo loco satius est. Suidas autam ex Josepho, sub voce Ἀμφορεὺς, locum adducit de Tyriis nummis, quem in Josepho hactanus offendi, συνωνύμως δὲ τῷ Τυρίῳ νομίσματος ὁ τέσσαρας Ἀττικὰς δύναται. Ejusdam igitur valoris Tyrium numisma, cujus eret Judaicus siclus, sed & non ut nummus cusus quadam effigie Tyrius est accipiendus, varum plane velut siclus κόμμα aut κέρμα intelligendus, quod malleum nullum publicum expertum erat. Et hæc tantisper mihi sententia sedit, donac locum Josephi exstantem reperi *lib.* 2. *Bell. Jud. pag. m.* 824. tunc enim ex antecadantibus & consequentibus judicare mibi licuit, Tyrium illud numisma apud Tyrios peculiariter cusum esse, Neronis inprimis tamporibus de quibus hic loquisur, quando Syria tota Romanis paruit, & Tyrus omnis generis incolis ac mercatoribus habitabatur, Græcis, Romanis, Judæis, Arabibus, Parsis aliisque. Quibus signis ac characteribus hi nummi Tyrii percussi exstiterint, non indicavit Josephus, sed pondus solum, nimirum quod unus Tyrius quetuor Atticos valeret nummos aut drachmas, quæ ma primum in illam sententiem pertraxerunt, nummos illos Judaicos fuisse, aut Judaicis siclis similes, quod τετράδραχμοι essent ut sicli, ideoqua velut sicli non cusi. Nunc vero perpendens Tyrios jamdudum ab Alexandro M. ajusque Successoribus Græcis paruisse, deinde Romanis; Tyrios hos nummos, quod τετράδραχμοι essent, Græci cunei & inscriptionis fuisse statuendum asse video. In qua sententia me confirmat Antiochus Syriæ Rex, qui Judæis & Maccabeis jus propriam monetam cudendi obtulit, quod sane non fecisset, nisi tales jam in suis provinciis stabilitum & axarcitatum babuisset; inter quas Tyriorum provincia aut civites non erat ax ultimis sed ex primis. Romanorum autem nummi, licat Tyri percussi assens, non potuerunt dici Tyrii, sed atiam ubique Romani, nec 4. Atticis æquivalebant, sed denerio vel drachmæ, more Romanorum, qui non a provinciis vel civitetibus vel Consulibus ent Cæsaribus nummos suos denominabant, excepto unico Luccullo, a quo Lucullei danarii in Græcia vocati sunt. Græci vero suos nummos sub variis nominibus colligentes, elios Philippeos, Alexandreos, Daricos, Demeretios, &c. quin & Lydios, Atticos, Æginæos, Lacedæmonios, Corinthios, Siculos, Verentinos, & innumeros alios a provinciis & civitetibus appellarunt, sic quoqua Tyrios, postquam Græci Tyrum occuperunt, ibique monetam & monetæ domum erexerunt, τετραδράχμους nummos percutiendo. Hæc cause est, cur Tyrii illi nummi, apud Josephum, Græci, & Græcis characteribus, non vero Hebraicis eut Syriacius ant Tyriis vatustis insigniti fuisse judicari debeant. Postquam enim Alexandri M. Successores & Græci Syriam tenuerunt, & Græce illic locuti sunt, & non nisi Græca scripserunt, & Græcorum moribus res omnes administrarunt, ergo nummos quoque, omnisque Tyria vel Phœnicia Scriptio evenuit ac periit. Nem & χρυσοῖ ξεχνοὶ illi, qui Ptolomæo cuidam eodem loco Josepho memorante erepti leguntur, non Hebraicis literis fuerunt inscripti, quod Agrippa Judæus & Rex esset, sed Græcis aut Romanis, quia Græcanica tunc arant illic locorum omnia, una cum monetis, quas tam Græci sun, quam Romani suo more & jure exercuerunt.

Et hac ratione sicli omnes Sacræ Scripturæ intelligendi veniunt, ad pondus & libram, nunquam varo pro nummis singulis cusis, aut pro pondera nummum unum sive argenteum siva aureum cusum constituente. Ubique Scriptura clere da ponderibus loquitur, nusquam clare de nummis sive aureis. Pondera sunt, quæ templo Domini ædificando David collegarat, *Chronic.* 23. *vers.* 14. Ich habe in meiner Armuth verschaffet zum Hauß des Herrn / hundert tausend Centner Goldes / und tausend mahl tausend Centner Silbers / dazu Ertz, und Eysen ohn Zahl. Si sicli aut aurei, aut ar-

ergentei tunc cusi fuissent, cur rationem David non secundum nummos instituisset, ut hodie solemus, sed secundum pondera? Et cum 1. *Chronic.* 24. *vers.* 29. officie & munera filiorum Levi longa serie enumerantur, etiam iis curam ponderum & mensurarum concreditam legis, zu allem Gewicht und Maß: nummorum eut in expensis aut in acceptis nulla menrio, quod tamen præteriri nequaquam potuit, si nummi fuissent cusi. Sæpius Lutherus Geld reddidit, quod non nisi כסף est, argentum omne cujuscunque generis, præter nummos cusos.

Monui jam ante numerum additum argento siclos significare eosque subintelligi debere, ut *Cantic. cap.* 8. *vers.* 11. das ein jeglicher für seine frucht bringe tausend Silberlinge / אלף כסף *mille argenti*, scil. siclos, hoc est pondus argenti mille siclorum. Nam si nummi censendi sunt, haud erant tamen publice cusi, eut signati, quibus non utebantur Judæi, sed frustra ergenti, ad illud pondus accedentia, quæ quilibet privatus suo more concidebat, & efferens exponebat ad pondus. Sunt autem mille sicli sacri nostræ monetæ 500. unciales thaleri. Quando igitur apud Amos Prophetem *c.* 8. *v.* 5. dicitur de Judæis & Israelitis, das sie den Epha ringeren / und den Seckel steigeren / und die Wage fälschen; de ponderibus & mensuris agitur non de nummis cusis. Mensuram enim minorem adhibebant in Epha, admetiendo frumentum, sicli vero pondus non augebant, sed valorem ultra solitum, quo frumentum emebant, & libra injuste appendentes, siclum plus æquo minorem, valorem & pretium ejus vendenti frumentum majus obtruserunt. Haud igitur siclus nummus erat cusus, sed pondus argenti imminutum, valorem sicli in immensum provehebat, ite ut vendentes læderentur, siclos justi ponderis & pretii nunquam obtinentes, ex libra enim imminuta fraus ponderi quantum detrahebat, pretio tantum accrescebat. Et quod maxime notandum ibi venit, non loquitur de principibus in populo, quibus forte cura siclorum aut mensurarum concredite, sed de privatis mercatoribus, qui injusta mensure, injusto pondere sicli, injuste libra eliorum opes corradebant, adeo ut, quod sæpius dixi, etiam hic locus evincat, eo tempore monetam non fuisse publicem, sed ex cujusvis libra & pondere appensam fuisse & fraudes adinventas irrepsisse. Ite quoque apud Micham Prophetem *cap.* 6. *vers.* 10. & 11. Noch bleibet mir unrecht Gut in des Gottlosen Hause / und die feindselige geringe Epha. Aber solte ich die unrechte Wage und falsche Gewichte im Seckel billigen? Hic Seckel non est siclus, sed sacculus, in quo אבני מרמה lapides & pondera fraudulenta gestabant semper Judæi, ac ad manum habebant argentum expendentes, sive sicli pondere, sive elio. Nihil enim ibi de siclis textus Hebræus habet. Sit temen de siclis nummis locum Amos loqui, & tem de pondere quam de nummis intelligi: est enim in Hebraicis שקל להגדיל zu vergrösseren den Seckel / & aliquid ejus ponderi addere, quod libra dolosa sibi præstebent lucrum, siclos ab eliis accipientes, ut hac ratione siclum sibi majorem adquirerent. Demetrius Rex Syriæ 15. mille siclos argenti Judæis promisit ex suis propriis reditibus, 1. Maccabæorum 10. *vers.* 40. Sed & *vers.* 41. siclos 5000. quos Præfecti ipsius e templo surripuerent, restituit. At num quis siclos hos omnes Judaica moneta & sicli pondere cusos sibi persuadebit, propter sicli nomen additum? Hi 15. & 5. mille sicli efficiunt nostræ monetæ thaleros unciales 5000. quis non in eurea moneta a Demetrio solvi potuisse credat, aut alia moneta sive argentea sive aurea, usque dum pondus 20000. siclorum expletum esset? De nummis enim sicli pondere cusis qui intelligi cupiunt, illud quod non est in Sacris literis usquam nobis obtrudunt, quæ siclos cusos, aut nummos sicli pondere cusos nesciunt in totum, nisi quod nos ex sicli pondere toties in sacris repetito, nummos non solum producamus, quod ferri posset, sed nummos etiem cusos fingamus & fecerimus, de quibus Scriptura nullibi verbum ullum reliquit. Eupolemus apud Eusebium Præp. Evang. *l.* 9. *p.m.* 451. τὸ τάλαντον εἶναι σίκλον voluit, quod ita intelligendum, siclum euri, esse telentum ergenti: quæ retio quomodo sibi constet non video. Siclus enim euri si decies in ergento computetur, vel duodecies, non efficiet nisi 4. thaleros unciales, vel si sacro pondere intelligi debet, unciales octo. Vel si ad pondus sicli vulgaris & sacri examinari debet siclus aureus, non excedit dictam summam, nisi quod ad quamlibet semunciem euri hodie decem unciales argentei comparentur, sicque siclus aureus ponderis sacri decem theleros argenteos conficeret, sed ponderis vulgaris non nisi quinque argenteos, qui num talentum fuerint Judæis nescio: videtur autem ex hoc loco stetui debere, si incorruptus est. Jam vero producamus Josephi verba de Siclo, quæ exstant *l.* 3. Antiq. *c.* 10. *p.m.* 88. & videamus, num ille siclos ut nummos cusos edduxerit, quod videtur, quia sic ejus verba jacent. ὁ δὲ Σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέ-

δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. Interpres ita reddidit: *Siclus autem nummi genus est apud Hebræos, quales sunt tetradrachmi Attici*. Melius expressisset, si sic interpretari voluisset: *Siclus autem nummus est Hebræorum, qui drachmas Atticas quatuor recipit*. Hæc vera sunt sano sensu, si primo nummos intelligas non cusos, neque enim nummos cusos esse siclos dixit Josephus, sed simpliciter νομίσματα, quod ego quidem concedere possum, nam & nummi non cusi νομίσματα sunt pondere suo, licet nihil procusum in iis exstet: siclos deinde Sanctuarii respicit, qui soli quatuor drachmis Atticis pares erant, at Josephi tempore non amplius sicli dicebantur, sed ἀργύρια, ut ex Sacro codice Novi Testamenti manifestum redditur, in quo nullibi sicli nomen amplius apparet, ergo nec Josephi tempore siclos dictos fuisse sequi puto. Loquitur autem Josephus hoc loco de Mosis ætate, qua sicli nomen celebre erat: hinc est, quod siclos adducere voluerit & debuerit, nec ad suam ætatem illa trahi debere significavit. Haud igitur ex illo loco evincitur siclos fuisse nummos cusos, sed νομίσματα non figuata, non cusa: nec ullibi docet eos publica moneta cusos fuisse, aut eorum signa, literas & characteres habuisse, quæ publicam monetam discernunt a non cusis. Nomismata igitur fuerunt sicli Sanctuarii, sed pondere, non signis publicis, quod nullibi Josephus asseruit, nec nos asserere debemus, si Judæorum instituta a primæva ætate sequi volumus, quorum semper fuit siclos pondere numeratos proferre, non ex moneta publica. Optime Interpres hic νόμισμα *nummi genus* vocavit, nec ausus fuit vocem ambiguam nummos dicere, ne cusi intelligerentur: omnia enim quæ nummi vim ac potestatem obtinent, licet cusa non fiat, nummi, nummorum genera, seu νομίσματα recte appellari queunt. Vox igitur νόμισματα non illud efficiet apud Judæos, quod doctissimi Viri volunt, nummos cusos intelligi, cum hactenus non probarint, Judæis monetam publicam unquam fuisse, sed potius eo res redit hæc omnis, eos siclos & ἀργύρια sua more veteri sine moneta retinuisse sub νομίσματος nomine. Observari quoque meretur Josephum siclos ad pondus potius, & in solo argento restringere, non autem ad aurum trahi velle, ut patet ex verbis ipsius ibidem *p. m.* 90. πρὸς τούτοις ἕκαστος φιάλην τε κομίζει καὶ τρυβλίον καὶ θυΐσκην, τῶν Δαρεικῶν δέκα δυναμένην, πλήρη θυμιαμάτων. τὸ δὲ τρυβλίον καὶ ἡ φιάλη, ἀργυρᾶ δὲ ἦν, σίκλους μὲν αἱ δύο διακοσίους εἷλκον, εἰς δὲ τὴν ἑβδομήκοντα μόνον δεδαπάνητο, ita ut trulleum 130. siclos penderet, seu lothones nostri ponderis, uncias 65. marcas ponderis octo cum uncia una, h. e. libras Colonienses quatuor & unciam in argento. De hoc pondere vel in Daricis vel in siclis nihil habet Sacer Codex; sed Josephus ex antiquis lectionibus vel traditionibus observavit ut alia plura.

Credo autem Christi tempore hoc genus laminarum & nummorum, ad sicli pondus plerumque exactorum, desiisse, quoniam in historia Sacra illorum temporum sicli nomen aut *Gerah* antiquis usitata penitus evanuerant, Asia tota undique nummis cusis referta, ut ad laminas illas privatorum, nisi in sacris, confugere haud opus esset amplius. Ita quadraginta illi sicli, quos Præsidibus provinciæ Judaicæ coacti fuerant expendere, Nehem. *c.* 15. *v.* 15. erant formati, secundum pondus argenti capiendi sine figura quadam, aut Aaronis thuribulo & virga aut literis exprimi solitis, illa enim publica nummorum indicia & ornamenta nesciit illa ætas; solo pondere & puritate argenti spectabatur. Nusquam S. Scriptura aliter loquitur de nummis Hebræorum, quam ut sic intelligi debeat, nummos enim signatos plane præterit. Hinc tertia pars sicli, quæ Nehem. 10. *v.* 32. offerenda promittitur, eodem spectat, ejusdemque generis nummus est, cujus siclus integer, pondus enim eos discernit, alter dimidii thaleri pretio, pondere semunciæ; alter octo assium Lubecensium, pondere drachmæ $1\frac{1}{3}$ nulla figura illis incusa, nec imagine, quam Hebræi aversabantur, nec literis ullis. Cur vero Judæi non sint imitati gentes alias, in nummis cudendis, alia equidem quæstio est, nam nunquam eos nummos percussisse affirmare plane licet, eo quod usque post Christum & Apostolorum ætatem nondum de nummis eorum cusis aliquid annotatum reperiamus. Successerunt tempora brevi post, quæ totum populum excisum in varias orbis partes dispeserunt, ubi nulla Reipublicæ facies civilis usquam, ideoque nec monetæ ullius cura eos incessit.

Hæc autem pro illustrandis S. Scripturæ locis adducere libuit: qua ratione omnis difficultas, qua hactenus laborarunt, tollitur, si nummos cusus publicos nullos Judæis fuisse statuamus, laminas vero & lamellas, sicli aut alio pondere, eos semper in promtu habuisse, quibus mercari possunt. Quando igitur. 2. Chronic. *vers.* 17. dicitur ja einen Wagen umb sechs hundert Silberlinge / ein Roß / umb Hundert

und

und funffzig. argentei tales sunt intelligendi, ex laminis ejusmodi recisis, donec pondus sexcentorum siclorum redderent. In Sacro textu & hic, ut alibi, sicli nomen non additur, sed subintelligitur, בשש מאות בכסף *in sexcentis argenti* scil. siclis. Sic quoque explicandus locus Genes. 37. de vendito Josepho Ismaelitis viginti argenteis, ums zwantzig Silberlinge, ut Lutherus vertit. Josephus minas habet. *l.* 2. Antiq. *p. m.* 39. *μνῶν εἴκοσι*. Ego per כסף subintelligi siclos statuo, ut in aliis locis, & quidem vulgares, aut commercales, qui faciunt nostræ monetæ quinque unciales thaleros: nondum enim siclus sacer introductus erat per Mosen eo tempore. Si vero minæ argenti fuerunt, sicli 2000. essent, qui summam faciunt 500. uncialium thalerorum, quo pretio adolescentem 17. annorum vendi potuisse istis temporibus, non credo: Fratres enim quovis pretio ipsum facile dimittebant. Sed est tamen locus Jeremiæ 32. *v.* 9. ubi sicli & argentei distinguuntur, dicitque Jeremias emisse se agrum, und wug ihm das Geld dar, sieben Seckel und zehen Silberlinge. אשקלה לו את־הכסף שבעה שקלים ועשרה הכסף Bened. Aria Montanus intelligit per כסף drachmas, quod non potest, sunt enim decem drachmæ duo sicli cum dimidio: & sic dixisset Jeremias, se appendisse novem siclos & dimidium. Unde minores argentei sunt intelligendi, quam qui siclum argenteum faciunt, qui non possunt esse alii quam Gerah. Ita ut decem illi argentei fuerant Gerah, & *κέρματα* argenti, quorum viginti siclum reddebant, decem ergo siclum dimidium. Sic argentum sicli contradistinguitur argento Gerah, ut sint septem sicli, & decem Gerah, quibus emtus est hic ager, quod alias in S. Scriptura non occurrit, ideoque probe notandum. Locum *Chronic.* 9. *vers.* 15. *&* 16. Lutherus ita vertit: das sechshundert Stück Goldes auf einen Schild kam. Haud quidem male, cum sicli pondera etiam frusta sint. Sed vertere debuisset 600. Seckel Goldes, & 300. Seckel Goldes zu einer Tartschen: ex genio Hebrææ linguæ ita loquentis; *sexcentos auri, trecentos auri* scil. siclos. Jam vero siclos subintelligi debere, si conferas 1. *Reg.* 10. *vers.* 17. apparebit. Sicut enim hic dicitur 300. Stück Goldes zu einer Tartschen, sic ibi: ja drey Pfundt Goldes zu einer Tartschen: In Sacro textu habes: שלשת מנים יעלה על־המגן האחד *tres minas induxit scuto uni*. Mina autem continebat centum siclos vulgares, ita ut minæ tres siclos faciant trecentos vulgares, aut centum siclos Sanctuarii in mina, & trecentos idcirco siclos Sanctuarii, sicque videmus textum Chronicorum cum textu Regum nihil discrepare, si pondera recte pensitentur, & siclos subintelligi debere jam manifestum est. Erant enim sicli in omni pondere, non in solis nummis, Obstare videtur locus *Jeremiæ* 32. *v.* 9. ich wug ihm das Geld dar, sieben Seckel und zehen Silberlinge; ubi sicli ab argenteis minoribus distinguuntur, quod antedixi. At nihil obstat: minora enim ipsis argenti pondera fuisse qua siclis, quibus pro nummis utebantur haud dubito nec nego. Gera enim 20. constituebant siclum Sanctuarii seu 24. asses Lubecenses, qua ratione Gerah unum valebat assem unum Lubecensem, cum $2\frac{2}{5}$ denariolis. Decem igitur Gerah argenti siclum vulgarem seu commercale efficiebant, 12. assium Lubecensium, decem vero denariolos argenteos nondum effecisse siclum vulgarem ex hoc loco probari posset, qui septem siclos & decem denariolos argenti persolutos esse monstrat, quos Gerah minores adhuc fuisse intelligimus, cum siclum unum non effecerint: at quanti fuerint isti denarioli, & quot requirantur ad siclum unum constituendum, & quo nomine vocati sint, non patet. Illud vero sequitur, nummos hos appensos fuisse, non ut cusos, sed ut rudes, & solo pondere argenti summam efficientes, *κέρματα*, nihilque præterea, quales Judæorum nummi veteres fuerunt omnes, ideoque *v.* 10. additur, und wug das Geld dar auf einer Waage. Jungatur locus Matth. 10. *vers.* 9. ubi de zona nummaria loquitur Christus: zona enim non nisi nummis erat dicata: *μὴ κτήσησθε χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*, nihil nisi nummis eos instructos incedere prohibet. Sed ita locutus est, quod nummos etiam non signatos comprehenderit, nam & nummi cusi & non cusi aurum, argentum, & æs revera sunt, sed forma distincta. Nummi non cusi *ἀσήματα* fuerunt, nummi cusi, moneta: nummi non signati, Judæorum proprii; signati, peregrini. Hanc ob causam sic loquitur Christus, nam alias denarios suo nomine expressisset, aut aliam monetam cusam, nisi Judæorum nummos etiam intelligi voluisset: alia ratio est in nostris loquendi formulis, qui aurum & argentum sæpe de nummis cusis efferimus, haud enim aliis quam nummis cusis nos utimur, quod apud Judæos, multosque alios populos olim aliter se habebat, ut jam sæpius ostendi. De hoc auro & argento non signato apud antiquos, non judicabat Rex, Senatus, aut Magistratus ullus, sed solus mercator, qui si probitatem non repudia-

diaret aut pondes, jam recte solvebat venditor ut de Abrahamo dicitur *Genes.* 23. *vers.* 17. Vier hundert Seckel Silbers das im Kauf genge und gebe war. כסף עבר לסחר *argentum transiens ad mercatorem*. Mercatore enim non approbante argentum, quod offerebatur, libra forte & examine non respondente, cogebatur venditor emendare; ut exhinc videamus etiam fraudes ejus temporis non ignotas fuisse, & fucum argenti, quin & nummos istos non signatos haud ad magistratus curam pertinuisse, sed ad mercantium. Præterquam enim quod quondam quilibet ementes & vendentes libra instructi incedebant & cotibus, pro auro & argento, quod ipsis occurrebat, examinando, etiam deinceps collybistas secum tempore Christi habebant; haud enim ante leguntur. Exstant κολλυβισαὶ apud Matthæum *cap.* 21. *v.* 12. qui in templo petentibus præstu erant, ad mensas omnia permutantes, etiam nummos non signatos, signatis, & signatos non signatis, prout res cujusque flagitabat. Unde Johann. 2. *vers.* 14. κερματισαὶ proprie dicebantur, quod κέρματα non signata loco nummorum peregrinorum signatorum vel darent, vel reciperent. Marci *XI. vers.* 15. dicitur, quod ingressus templum Christus everteris τὰς τραπέζας τῶν κολλυβισῶν. Nec dubium est hos mores eos a Græcis suos fecisse, ut mirari liceas, cur etiam nummos signare non didicerint, studio enim videntur neglexisse, quod a more patrio antiquo & receptu in nummis non signatis discedere vererentur, collybistas vero & trapezitas & κερματισὰς adhiberent, ad nummos suos cum peregrinis signatis comparandos, & peræquandos.

CAPUT VIII.

De Siclis aureis.

JAM quod sicli nomen non solum de argento, sed etiam de auro S. Scriptura usurpat, ponderis illud nomen indicat esse, non nummorum cusorum: alia sane nomina sunt argenteorum nummorum, alia aureorum inter omnes gentes, quibus distinguuntur & dignoscuntur, postquam cusi fuerunt. Quin & siclus auri, si nummus fuit in argento, drachmarum quatuor, seu semunciæ, nostræ monetæ siclus aureos octo thaleros unciales reddidit, cujus ponderis aut valoris nummos cusos aureos ista ætas nequaquam in toto terrarum orbe vidit. Optime igitur Lutherus Sacri codicis verba 1. *Chronic.* v. 25. expressit: Also gab David Arnan umb den Raum Geldt am Gewicht sechshundert Seckel. in pondere aurum vel rude vel factum, nequaquam vero cusum vel signatum in nummis.

Dicant, quæso, mihi nunc, cur cum eadem ratio sit siclorum auri, quæ siclorum argenti, & metallo solo distinguantur ac valore, pondere conveniant, æque enim τετράδραχμον auri siclus dicebatur, quam τετράδραχμον argenti, dicant, inquam, aliquam rationem, cur aureus siclus nummis conveniat quam argenteus? Uterque non signatus fuit, uterque in commerciis, in prædis, in emtionibus, & venditionibus adhibebatur, uterque pretium rei statuebat, nihilque excogitari potest, cur aurum sicli pondus magis inter nummos esse prohibeatur, quam pondus sicli argenteum. Quæ Ariamontanus & alii contra disputans p. 130. miror tam doctum Virum detinere potuisse. Nam quæ ille consequi putat, ego minime sequi video. Producit cochlearia aurea demum siclorum: Nemo in illis cochlearibus argenteis, sunt enim & manent cochlearia, non nummi. Neque enim omnis res aurea & argentea nummos fecit aut cusos, aut non cusos, sed aurum & argentum in sicli pondera digestum, eo fine, ut illis utar in emendo, in donando, in solvendis debitis &c. omnino nummi naturam induunt, & νομίσματα sunt certi ponderis cum expenduntur, & transferuntur ad alium: ita ut quæ in siclis argenteis nummum constituunt, eadem in siclis aureis nummos quoque constituere necesse sit. De siclis in auro diserte testatur locus 1. *Chronic. vers.* 25. ubi legitur Davidem Arnanu dedisse siclos aureos pondere sexcentos. Fuerunt igitur sicli aurei æque ac argentei, sed pondera: alios enim nummos Hebræi vel Judæi nesciebant suis moribus, sive argentei essent, sive aurei: cusos aut signatos nullibi leges in S. Scriptura, nec nos fingere debemus, quæ non fuerunt. Hæc si attendissent judicii exactissimi Scriptor, Herm. Conringius, non opus fuisses tanto conatu, quo siclos argenteos nummos tantum fuisse defendare voluit, non aureos, non æreus. Ita enim statuere debuit omnino, quia cusos nummos aureos intellexit & argenteos. Nullus autem antens veteribus τετράδραχμος inter cusos observatur fuisse, prout siclus & stater argenteus: at non fuisse inter nummos non cusos haud perinde sequitur. Illi enim nummi, sive in argenso, sive in auro, secundum sola pondera & fiebant & dabantur, adeo ut sicli nomen æque ponderi & nummo τετραδράχμῳ aureo ac argenteo apud Judæos convenirent. Nummi enim fuerunt sicli aurei 600. quod

pro

erea Arnonis a Davide darentur, ab Arnone reciperentur, & area emta illo pretio penes Davidem maneret. Facta est igitur hæc emtio & venditio nummis aureis, sed ἀσήμοις, at ponderatis ad siclos sexcentos aureos, qui faciunt nostræ monetæ 4800. thaleros unciales ergenti vel 2400. Ducatos Hungaricos δραχμαίους in auro. Aliter 1. Reg. ultimo hæc historia & pretium ejus exprimitur, 50. siclis argenti aream istam emtam dum dicit, qui non faciunt nisi 25. thaleros unciales. At hæc ad aliud tempus pertinent enucleanda, nunc solum manifestum reddere volui, etiam aureos nummos pondere sicli Hebræis fuisse pariter ac argenteos, quod negavit Dn. Conringius, dum alios quam nummos cusos dari sibi non persuasit, licet ubique concedat ente captivitatem Babylonicam Judæos non nisi nummis ἀσήμοις, nullis vero cusis, usos esse. Hæc igitur ejus est sententia siclos nomine aureos nullos cusos fuisse Judæis post captivitatem & libertatem Hasmonæis restitutam, tunc enim nummis cusis primum uti Judæos cœpisse statuit, non prius. At quia corruit illa sententia de nummis cusis Judæorum post captivitatem, & nummis ἀσήμοις more veteri perrexerunt, uti Judæi, usque quo Romani eos exciderunt, habebimus semper tam siclos aureos quam argenteos ἀσήμους pondere suo æquales, metallo distinctos, id quod non negasset Conringius, nisi nummos cusus admisisset. Adducam quoque locum Josephi de siclis auri testantem *lib. 5. Antiq. cap. 1. p.m.* 137. ubi Achanis furtum describit, *ὑφὸν χλαμύδα Βασίλειον, ἐκ χρυσοῦ πᾶσαν ὑφασμένην, μάζαν δὲ χρυσοῦ σταθμὸν ἕλκουσαν σίκλους διακοσίους, massam auri pendentes siclos ducentos*. Hac massa auri utebantur tam in vendendo & emendo nummorum vice, quam ad alia exinde fabricanda, cum opus esset, plane prout massis argenti sive in nummis sive in operibus nullum discrimen fuerit, sed pondere eodem, idem nomen ferrent, metallo distincti sicli & pretio solum. Josephi hæe petita sunt ex Josuæ 7. quæ Lutherus longe aliter ex Hebræo vertit. Ich sahe unter dem Raub einen köstlichen Babylonischen Mantel / und zweyhundert Seckel Silbers / und eine güldene Zunge fünfzige Seckel werth am Gewichte. Hæc sane conveniunt cum textu Hebræo, nisi quod werth ibi superfluum sit, & ancipitem reddat mentem, an valuerit quinquaginta siclos ergenti an auri; sed auri pondus fuisse quinquaginte siclorum in iste lingula nobis Hebræa insinuant, לשון זהב אחד חמשים שקלים משקלו. Jam sicli argentei ducenti sive in massa fuerint, sive κεχαραγμένοι, nihil plus quam sicli fuerunt pondere, prout sicli in lingula auri. Josepho autem novum non est Codicis sacri verba distorquere, & in alium sensum dare, quod plurimis ejus loci ostendi potest, sed hujus nunc loci non sunt, haud enim aliud quid docere voluimus, quam siclos euri & argenti pariter nummis serviisse, ac aliis rebus, & in hoc nullum auri ab argento discrimen esse. Et quomodo hæc aliter se possent habere, cum a ponderando sicli nomen apud Hebræos, ut novimus, processerit, quod ad quævis metalla se porrigit? At quoniam ære aut ferro Hebræi non utebantur in nummis suis, sed argento solum & auro, hinc certo pondere nummi aurei & argentei sicli dicebantur. Eadem ratione Chaldæi siclum *Philes* vocarunt, quod apud ipsos *pheles* sit nomen steteræ & lancis, in qua ponderabantur sicli, ut Hebræis משקל statera in qua שקל ponderabant, seu siclum. Hinc egregie Aria Montanus *pag. m.* 537. *pelexx* dicit *monetæ genus non cusæ in Haruch, sed Chaldæo paraphrastæ in Ezech. cap. 4. & 37. siclus est*. Vide siclum, vide monetam non cusam, ab Hebræis ipsis concessam & agnitam. Unde aureos nummos majoris ponderis quam sicli, etiam argenteos Judæos expendisse nullum est dubium, cum summas solvere mejores deberent, quos ad massas, minas & πλίνθος argenti & auri referre oportet, ita ut Camhius recte Aria Montanum docuerit, quosdam nummos aureos quindenos vicenos, & viginti quinque siclos superasse quod in nummis non signatis optime procedit, in cusis nequaquam. Et prout in auro, sic etiam in ergento, nummi isti majores promebantur, massæ potius dicendi quam nummi, qui tamen ad siclos redigebantur tam in auro quam in argento, quamdiu ad *Kiccar* non edscendebant, quod erat pondus apud Judæos summum & gravissimum, ut talentum apud Græcos. Cum enim summam per *Kiccarim* expendere opus esset, non siclos sed *Kiccarim* in nummis non signetis justo pondere solvebant. Nummos ego voco, quidquid auri vel argenti pro mercibus emendis datur, aut vendendis recipitur, sive cusi sive non cusi sint, modo cum aliis mercibus permutentur.

C A-

C A P U T IX.

De Siclis æreis.

ATque ea ratione non fuisse Judæis nummos æreos, neque *Gerah*, neque *Siclos*, neque *Kiccar*; fuisse vero pondera ista æris extra nummos, eum ære in operibus uti vellent, non ad permutationem mercium, manifestum fit, neque enim pondera sicli & *Kiccar* æris metallo negamus, sed nummis æreis, quibus non indigebant. Æreos peregrinos cusos etiam admittebant, ut esset permutatio facilior, eosque rursus peregrinis reddebant, sicut aureos signatos & argenteos: omnis enim generis nummi cusi peregrini inter Judæos frequentabantur, juxta cum eorum propriis non cusis, ne scilicet commercia detrimenti quid aut moræ sentirent, sed omnibus omnino nummis expeditissima forent & promtissima. In auro & argento pondera nobis siclorum & *Kiccarim*, & *Gerah* ubique Scriptura sistit, ut nummos, nihilque præterea, ærea nullibi κέρματα, nedum cusi nummi comparent, qui Judæorum dici queant. Jam literæ tam Samaritanæ quam Hebraicæ quam quæso formam ostendunt? qualem in libris passim impressis reperimus, abeuntes quam maxime a veris & antiquissimis manuscriptis. Virga Aaronis, thuribulum, acerra Mannæ, radix balsami, templum ipsum, quot figuras diversas receperunt? ut variis locis, diversis temporibus, aliis manibus & ingeniis sculpta quidem colligere liceat, sed omnia nupera, & ab antiquitate omni, quam præfigurare voluerunt remotissima.

Tam illos nummos cum *Jesu* imagine, suisque inscriptionibus, quis non videt a Christianis protrusos, non a Judæis, ut & illi in fraudis partem venirent? Meras fraudes & imposturas loquuntur omnes hi nummi, in figuris, in literis, in inscriptionibus, in monetis ipsis cusis aut fusis, ut digni minime sint in quibus occupemur. Nec defuerunt Viri doctissimi, qui fraudes illas viderunt, sed cœca illa opinione ducti, quasi nummos aliquando cuderint Judæi, ita veritatis aliquid subesse posse sibi persuaserunt.

Tam infrunita fuit horum hominum diligentia, ut etiam æreos nummos viguisse & procudisse Judæos fraudibus suis addiderint, contra Sacram Scripturam, quæ nullibi de nummis æreis populi Judaici, ὡοὶ Δίωνος γρῦ, profert. Unde etiam Hermanno Conringio aliisque aqua hæret, quo nomine hos æreos nummos appellare deceat, cum sicli non sint, quorum nomen solis argenteis destinatum existimat. Falsos esse æreos istos sive cusos, sive non cusos, & propterea nullius nominis, licet sicli pondus ostendant & famisicli, extra controversiam mihi videtur, quod nunquam argentum & aurum defecerit Judæis, quo nummos offerre pro mercibus potuerint, nec opus erat ad æreos devenire, quamdiu argentum κερματίζειν poterant, quod novimus etiam ad minutissima segmenta & ramenta redactum valorem præstare. Æreos igitur nummos Hebræorum quod agnoscant Scriptores, ex errore illo communi natum est, quod non nisi cusos & signatos nummos Hebræis tribuerint, quos nunquam illi receperunt. Unde Aria Montanus, qui etiam nummos Hebræorum cusos opinatus est, eo tandem coactus est sententiam suam dirigere, ut siclos non nisi argenteos dictos affirmarit, dum ait in libello Ephron: *Quosdam etiam aureos nummos vicenum siclorum, quosdam vicenum quinorum, alios quindenorum in usu fuisse, quæ minæ partes dicerentur, ut exponit Cambius in* Ezech. 45. v. 12. *Sed certum auri vel æris siclum eodem nomine dictum non facile in antiquorum libris agnoscimus. Sed cum de siclo auri & æris Scripturæ meminerunt, pondus ipsum, non valorem æstimandum arbitramur.* Vellem profecto, indicasset, ubi ærei nummi in Sacra Scriptura nominarentur: ego enim illos nullibi observare potui. Josua sane *cap. 6. vers.* 18. probe distinguit, dicens: alles Silber und Gold, tam vasa quam nummos significare volens, æs autem & ferrum, non nisi in supellectile & vasis ponit, sampt dem ehrnen und eisernen Geräthe, ut כלי recte reddidit Lutherus. Attendit hoc Josephus, qui verba transsumens, quæ exstant, 2. *Sam.* 21. *vers.* 16. Und Jesbi zu Nob, welcher war der Kinder Rapha einer, und das Gewicht seines Speers, war dreyhundert Gewicht Ertz, und hatten neue Waffen, der gedachte David zu schlagen: sic interpretatus est *lib. 7. Antiquit. cap.* 10. *pag. m.* 242. ὤφθη ὑπό τινος τῶν πολεμίων Ἄκμωνος μὲν τοὔνομα, Ἀράφου δὲ παιδός. οὗτος ἦν μὲν καὶ ἀπόγονος τῶν Γιγάντων. εἶχεν δὲ καὶ ξυστὸν οὗ τὴν λαβὴν συνέλκειν σταθμὸν τριακοσίους σίκλους, καὶ θώρακα ἁλυσιδωτόν, καὶ ῥομφαίαν, ὥρμησεν ἀποστραφεὶς ὡς ἀποκτείνων τὸν πολεμίων βασιλέα. Nimis evagatur Josephus in suis antiquitatibus Biblicis explicandis, aliumque sensum multis affingit. Ne nunc dicam de θώρακι ἁλυσιδωτῷ, quem Philistæis fuisse non constat, nec in Sacro textu exstat, de siclis solis monendum est, recte se habere, quos hic in pondere produxit. Sacra Scri-

ptura diserte lanceam istam æream, נחשת fuisse dixit, ideoque in ejus pondere nec sicli nomen adhibuit, sed משקל quod quale pondus sit, cum pro omni pondere sumatur, Hebræi non observarunt; *& pondus lanceæ ipsius trecentorum pondere æris*. Elliptice pondus illud proponitur, & significantur omnino sicli. Hic enim de nummis non est sermo, sed de pondere, ideoque tam æri quam ferro sicli pondus tribui potest. At in ære nummos nullos Judæi tractarunt, nec in ferro, sed auro & argento solo solvebant solvenda; ideoque nec ferrum nec æs sicli unius aut plurium pondere in pecuniæ rationibus reperitur: aliud enim est pondus, aliud pecunia ponderata, ut hic, lancea trecentorum siclorum pondere, quæ propterea tamen pecunia non fuit, omnis enim nummus non signatus pondere suo talis est, sed non omne pondus nummus est. Æs igitur in pondere sicli quidem considerari potest, in pondere vero nummi nequaquam. Nec magis ex isto loco Samuelis siclus æreus nummus probari potest, quam Ravanellus in Bibliotheca Sacra *pag. m.* 615. siclem chalybeum & ferreum exstruxit, quod ferrum & chalybs sicli pondere appensum reperiatur 1. *Samuel.* 17. Chalybs enim & ferrum & æs, res quidem ponderatæ sunt in statera, non vero nummi. Manet igitur sicli nomen ut pondus omnibus ponderatis quidem tribui metallis, sed non nummis, nisi aureis & argenteis. Ærei multi circumferuntur & leguntur etiam hodie inter Hebraicos, sed quoniam hi nullius fidei aut antiquitatis sunt, nihil etiam probant. Sequiora secula omne aurum & argentum factum, sculptum, cœlatum, *fabricaturas* vocarunt, ut patet ex formulis Marculphi, & primo ex form. 48. *eu præsidio domus eorum, aurum, argentum, fabricaturas, drappos, vestimenta, vel omne suppellectile eorum*, & form. 67. *de præsidio vere drappos, fabricaturas, vel omne suppellectile domus*, form. 72. *tam auro quam argento, vel reliquis fabricaturis*, disertius form. 75. *in fabricaturis, id est, in auro vel argento solidos tantos*, sic quoque form. 78. *in fabricaturis aurum tantum, argentum tantum*, ut & form. 83. *in auro & argento fabricaturas in solidos tantos* &c. Non dubito quin nummi cusi quoque sub his *fabricaturis* comprehendantur, cum nullibi nominentur aut distinguantur a formularum autore, qui seculo illo vixit, quo nummi cusi passim obtinebant, sub auro igitur & argento fabricato debent intelligi, nam massæ, πλίνθοι, κέρματα, quæ quondam in nummis fuerunt, aurum scil. & argentum infectum, vix tunc in supellectile cujusquam spectabantur: ideoque *fabricaturæ* dicuntur, omnia quæ fabricata & facta fuerunt, in auro, vel argento, vasa, vel nummi cusi.

Cæterum recte se habent verba Ariæ Montani, & Camhii, qui aureos vicenum siclorum, & viginti quinque, & quindenorum adduxerunt, si de pondere, & nummis non cusis intelligantur, ut intelligi debent. Idem est in argento, nam & multi sicli in massam unam argenti coire possunt, quæ serviat in commerciis & contractibus emtionis ac venditionis. Hinc duplex siclus, qui *Selab* Rabbinis dicitur, & unciali pondere argentum continet, proficiscitur, nihilque impedit, quin quadruplus, & decuplus esse potuerit siclus, quamdiu inter non cusos relinquitur: at si cusos solos respicimus, *Selab* uncialis inter Judaicos nummos chimæra fuerit, quoniam illi, qui nummos cuderunt, eo nusquam gentium progressi sunt, ut unciales argenteos cuderent, ante secula hæc ultima, quæ tandem tales nummi nobilitarunt. Hic autem nummus *Selab* varii ponderis fuit, alius in Galilæa, alius in Judæa. Ille enim non nisi duarum drachmarum fuit, hic octo: ut Aria Montanus ex Misnajoth docet *pag. m.* 133. *legimus* ait, *quinque Selabbim in Galilæa pondus esse decem zuzim in Judæa*. *Selabbim* igitur Galilæi multo minoris ponderis fuerunt, quam *Selabbim* Judaici. Sed quod & æreum *Selab* adducat ex Misnajoth de decima secunda *cap.* 2. §. 10. hoc mihi suspectum valde, nisi loquatur de æreis Græcis aut Romanis cusis, iisque nomen illud Hebraicum imposuerit, ut in Misnajoth de Ahaloth *cap.* 13. §. 1. & tract. de Chelajim *cap.* 17. §. 1x. *Selab Neronith* exprimit, nummum, nisi fallor, æreum, a Nerone cusum. Nero autem vel Imperatores reliqui, nunquam nummos Judaicos cuderunt, sed Romanos ubique, etiam in ipsa Judæa, quæ causa est, cur a Christi temporibus nomen Romanum κοδράντης reperiatur in codice N. T. Hos igitur nummos peregrinos inter Judæos valentes Hebraicis nominibus efferre studuerunt sæpius. *Selab* autem Hebraice significat petram & saxum: quod nomen qua ratione nummis applicaverint, haud explicarunt. Hoc vero certum est, per *Selab* in Judæorum nummis non cusos intelligi, in peregrinorum nummis autem cusos, & quidem æreos, nam argenteos ejus ponderis nemo tunc signavit.

CA-

CAPUT X.

De Siclo Sacro & externo.

SIclum Sanctuarii excipio, quem cum Mose ex divino instituto peculiariter additum novimus, & inter Israelitas receptum, ita ut nihilominus a vulgari & antiquiori in civilibus commerciis non discesserint. Abimelechi igitur argenteos mille sicli vulgaris pondere fuisse dicendum est, æque ac illos quadringentos Abrahami, quibus sepulchrum emit. Atque sic illi sicli nostræ monetæ thaleros unciales effecerunt 250. quadringenti vero, centum, nisi pondus forte sicli aliud eo tempore fuisse conjicere velimus, & sub Mose primum siclos διδράχμους & τετραδράχμους certo pondere constitutos: de qua re tamen nihil Sacra Scriptura testatum reliquit, præterquam in siclo Sanctuarii. Hic rursus doctissimos, Conringium & Steph. Morinum, & alios adversantes ferre oportet, qui siclos a tempore Mosis, & collecto in unum populo, non nisi unius ponderis fuisse statuunt, quatuor scilicet drachmarum. Non ipsos movet tam sæpe addita distinctio *sicli sacri*, non 70. Interpretum δίδραχμα pro siclis posita, quæ sane non toties repetita legerentur, si unius generis sicli in populo Judaico, τετράδραχμοι soli, obtinuissent. Sicli enim ante Mosen in populo Cananitico leguntur, sed non sacri ponderis, diversi igitur fuerunt, quoniam *sacri* dici cœperunt. Abraham non solvit siclos Sanctuarii, nec Abimelech donavit, quia nondum ita sicli distincti fuerant, ut τετράδραχμοι haberi possent, & sacri: Et usque ad Mosen non siclos nescriverunt populi isti, sed nescriverunt sacros. Sed & concedere non multum nocebit, sicli nomen non a Cananitis ortum sed ab Abrahamo, vel Hebræis, postquam terram Canaan ingressi sunt, suamque rempublicam instituerunt. Potuit enim a Cananitis alio nomine vocari, *Kesitha*, vel simili, haud vero sicli, nec sicli pondus continuisse, priusquam Moses populum docuit, quo nomine, quo pondere siclum adhibere deberent, & ne vel nomine vel pondere gentibus similes essent, *siclum sanctum*, vel *Sanctuarii* appellari voluit, quo nomine nummi illorum distinguebantur omnino a nummis gentilium. Neque enim solum sicli sancti dicebantur & Sanctuarii, quod in sacrario mensuræ & pondera custodirentur, eorumque exemplaria, & quod Sacerdotes & Levitæ eorum curam demandatam haberent, 1. *Chronic.* 23. *vers.* 29. sed quod ipse populus ut sanctitate distinctus erat a gentibus, ita quoque ritibus sacris, mensuris ac ponderibus sacris, nunquam inter gentes auditis. Facile igitur cum doctissimis Viris adduci possum, ut credam, veros siclos nullibi fuisse quam in Judaico populo, eosque τετραδράχμους, cæteros sicli nomen mutuatos esse a Judæis, pondere tamen diverso nummos suos tractasse; Unde sequitur, siclum sanctum nihil aliud esse, quam nummos Judæorum pondere proprio distinctos a nummis gentilium; & quidquid de vulgari, aut Regio siclo proditur, non ad Judæos aut illorum siclum pertinere, sed ad externarum gentium nummos, qui pondere siclo Sanctuarii respondebant; Hinc est, quod ne Chaldæi quidem sicli vocabulo usi sint, sed *Selaah* & *Selain* Chaldæus paraphrastes siclos sua lingua vocaverit, quod sicli nomen ad solos Hebræos & Judæos pertinuerit. Recte igitur statuunt, nullum siclum profanum ullibi exstare, nec a quoquam memoratos esse: profani enim & gentiles sicli nomine vel non dignabantur uti, vel si uterentur, propter commercia mutua hoc fiebat, ut se explicarent. Illud tamen commune habebant Judæi & externi, ut nummis non cusis, auri & argenti lingulis, lamellis & κέρμασι non signatis, certi tamen ponderis, qualibet gens suis, ad commercia valere facerent. Exinde quoque non incongrue statuitur, siclum Sanctuarii aut populi Judaici pondere reliquarum gentium nummis majorem fuisse, & ad 320. grana hordei in puro argento pendisse, nec de tali pondere quemquam ante Judæos cogitasse, postmodum vero plures imitatos esse. An Sicilicum Romanorum pondus, aliquid habeat cum siclo commune præter allusionem, haud video. Sicilici pondus erat duarum drachmarum, a secando dictum, ut Paulus & Festus indicant, *Sicilicum dictum, quod semunciam secet*, h. e. dividat in partes æquales. Semuncia quatuor drachmarum erat, ergo *Sicilicum* duarum drachmarum pondus habebat, quod etiam Marq. Freherus & Cornelius a lapide statuerunt. A secando dictum, non a siclo, alia quoque nomina Romanæ linguæ testantur, nam *Sica* quoque a secando dicitur, & Ennius *Siciles* vocavit hastarum spicula, quod iis vulnus fieret & secaretur.

Incedit veles vulgo Sicilibus latis.

Sicilicum igitur pondus, non quod secaret sed quod secaretur, κέρμα alterius ponderis majoris, proprie tamen semunciæ dimidium. Igitur qui apud Epiphanium

nium legunt Sicilicum, & Siclum intelligunt, falluntur, haud enim sibi hæc respondent. Epiphanii mens perpendenda, an Sicilicum an Siclus legi debeat.

Sic quoque sicli nomen ad mensuras transiit, refert qui Polybius & ex eo Athenæus in Lusitania hordei siclum seu medimnum Atticum emi potuisse drachma una *lib. 7. cap. 1. pag. m.* 331. Ὁ μὲν τῶν κριθῶν σίκλος (μέδιμνος ἐστὶ) δραχμῆς. At num ex siclo Hebraico nomen retinuerit, & qua occasione in Lusitaniam vox illa transierit, & Polybii tempore superfuerit, cum inter Judæos ipsos ne nomen quidem amplius auditum sit, non mihi liquet.

At Cananitis jam ejectis, & ab Israelitico populo terris occupatis, in siclos priores populis consuetos abdicarint, & solos sacros retinuerint, hoc mihi quidem non persuadeo, ex ea causa quod populi alii ad terram sanctam non pertinentes circumhabitarint, & populos Israeliticos incluserint, qui siclos Cananiticos eodem pondere quo prius retinebant, quibus Israelitæ nec siclum sacrum offerre, nec illi Israelitis poterant. Ex consensu igitur & commercio cum aliis gentibus qui argentum recipiebant, & nummos, siclo alio quam sacro uti cogebantur. Et si cum gentibus siclos permutabant alios, hoc etiam inter se, ut commercia sibi constarent, eos observasse sequitur, nec sacri ponderis siclos adhibitos, nisi ubi Deus diserte jusserat, & sacra flagitabant, licet nihil impediat, quo minus sicli isti omnes inter eos commeare potuerint, quia non cusi erant, & argentum utrinque probum expenderetur. Nam si quis hodie thaleris banci solvi sibi pactus esset, ille vero solvat alterius generis, non recte solutum conqueri potest, licet thaleri sint utrique, nihilqui amplius: sic quoque in siclis res se habet; raro enim nummi ejusdem nominis, ejusdem civitatis, idem pondus, eundem valorem retinent, semper aliquid diversi occurrit, cur nunc hi nunc illi magis desiderentur. Nullum igitur superesse dubium potest, etiam alios siclos in populo Israelitico fuisse præter sacros, propter commercia cum exteris, quæ quoque Græcorum nummos a Judæis recipi, & Romanorum tandem voluerunt. At quod Septuaginta siclos non nisi διδράχμους appellent, etiam sacros, ex ea causa, puto, contigit, quod eorum temporibus Græci nondum τετραδράχμους cusos habuerint: & Judæi, sive cum siclis διδράχμοις, sive τετραδράχμοις sacra observarent, eodem res recidit, quoniam illi rudes, haud vero signatos siclos & nummos expendebant, ejusque ponderis efficere poterant, cujus indigebant, libra & forpecula adhibitis. Conringius in ea est sententia, Septuaginta drachmas ad pondus Alexandrinum intellexisse, atque sic δίδραχμοι Alexandrini fuerint τετράδραχμοι Attici: sed vix probari posse puto, eo tempore, quo Biblia in Græcum Sermonem versa fuerunt, Ptolomæo Philadelpho Rege curante, Alexandrinos illa pondera observasse, vix enim sexaginta annis tunc steterat urbs, & Græcorum ut mores, ita quoque mensuras & pondera hactenus tenuisse civitatem istam mihi videtur haud negari posse. Non etiam δίδραχμοι, qui apud Interpretes illos leguntur, pro siclis omnibus undiquaque, inusitati Græcorum nummi fuerunt, sed usitatissimi, τετραδράχμοις antiquiores, ita ut siclos quoque non nisi διδράχμους Hebræorum in Ægypto Judæi viderint, ut apud exteros, cum quibus ex veteri more commercia excercebant siclis veteribus & διδράχμοις, prout Abimelech & Abraham. Et concedit ipse Conringius *c.* 10. *pag. m.* 98. *Sicli nomine fuisse haud parum diversa pondera*, apud Judæos, sed in siclis signatis illud haud concedit. Jam vero nummos nullos unquam Judæis signatos fuisse, mihi quidem videtur certissimum. Ergo nulla amplius controversia superest, diversi ponderis siclos etiam in nummis obtinuisse. Nec nos dicimus, aliqua lege scripta diversos hos siclos constitutos fuisse, prout constituti fuerunt sacri, usum vero eos introduxisse, etiam ante legem de pondere sicli sacri, quos nulla quoque lex unquam damnavit aut abrogavit. An vero ideo sacri dicti sint sicli τετράδραχμοι, quod ad solos sacros usus adhiberentur, an vero quod Levitæ mensurarum & ponderum curam sibi concreditam gesserint, & ex Sanctuario peti debuerint, eodem recidit. Siclus enim secundum pondus Sanctuarii quatuor drachmas pendere debebat, reliqui sicli non erant Sanctuarii, sed gentium, etiam siclis utentium, & Judæorum, illis commercantium; adeo ut horum siclorum vulgarium pondus non ex Sanctuario petitum sit, sed ex communi gentium libra, siclis illis, a pondere Sanctuarii diversis utentium. Haud igitur pondus sicli δίδραχμον, aut aliud in Sanctuario fuit, aut Levitarum custodia, sed in usu tamen Judæis, propter commercia cum gentibus, qui siclo Sanctuarii nequaquam adsuevetant, ut sic videamus satis, cur opus fuerit siclum secundum pondus Sanctuarii a reliquis siclis distinguere. Permansit enim siclus vulgaris & receptus

ab

ab antiquo inter gentes, cum siclus ad pondus Sanctuarii non egrederetur Judæam, atque sic in Judaico populo fuerit una cum siclo Sanctuarii. Et quod objiciunt, nullo firmo argumento siclum vulgarem demonstrari posse, Sacra Scriptura ejus mentionem non injiciente, hoc jam aliter, puto, docui, siclum alium in usu fuisse ante siclum Sanctuarii, eumque mansisse una cum siclo Sanctuarii in populo Judaico, propter commercia cum gentibus, qui eo siclo utebantur, non vero Sanctuarii; sed nec illi unquam clare probarunt, solum siclum Sanctuarii Judæis fuisse, illis quidem argumentis, quæ hactenus produxerunt; Posito enim pondere sicli Sanctuarii, non statim concidit pondus sicli veteris & antiquioris siclo Sanctuarii: nam hoc ullibi abrogatum evincitur. Sicli sane Achanis ducenti, quos ex præda Cananica Hierichuntina sublegerat & absconderat Jos. 7. non erant sicli Sanctuarii, nec ejus ponderis, sed converti primum debebans in siclos Sanctuarii, us habetur *cap. 6.* Jos. *vers.* 18. Aber alles Silber und Gold / sampt dem ehenen und eysernen Geräthe / soll dem Herrn geheyliget seyn / das es zu des Herren Schatz komme. Quin conflata fuerint illa metalla, & igne piasa ac axpurgata, nullus dubito, ut sicli Sanctuarii fierent, qui prius sicli gentilium fuerant, quorum pondus haud sane par eras siclo Sanctuarii.

C A P U T XI.

De Siclo Regio.

HAud admittimus siclum Regium, quem nonnulli docti Viri, Dn. Conringius, & Dn. Morinus, aliique mamorant, quasi diversus fueris ab aliis siclis, apud Judæos. Nullus enim talis in S. Scriptura legitur. Locus Sacri Codicis, quem plerumque pro illo constituendo adducunt, de coma Absalonis, quæ ducentos siclos pendebat in libra regis, ex *cap.* 14. 2. Sam. haud illud dicit siclos fuisse Regios, sed illam appensam fuisse in lapide seu libra Regis, in domo Regia, prout conveniebat illam illic appendi, ubi tonsa erat, siquidem Absalon ex familia Regis erat, filius Davidis, nec alibi poterat ad libram vocari, quam ubi res gesta erat, & quod ducentorum siclorum comæ tonsæ pondus fuerit, non exinde sequitur, aut libram Regiam discrepasse a libris & stateris aliorum civium, ans siclos alios fuisse, quam qui cæteris usitati fuerunt in populo Judaico, siva vulgares fuerint, sive Sanctuarii; ita nt libra Regia nihil aliud sit, quam libra in domo Regis, qua utebantur ejus aulici, aliquid appendere opus habentes. Beyerus de siclo, d. 4. postquam siclum Regium & vulgarem ejusdem ponderis fuisse dixis, adducit adhuc locum ex *cap.* 30. Exodi *vers.* 13. quo Regium & vulgarem siclum stabilire conatur, Es soll ein jeglicher der mit in der Zahl ist / einen halben Seckel geben nach dem Seckel des Heyligthumbs. Ein Seckel gilt 20. Gerah / solcher halber Seckel soll das Heb-Opfer des Herren seyn. Quia sæpius sicli nomen repetitur, & siclus Sanctuarii, ideo existimat alios siclos vulgares & Regios diversos in populo Judaico fuissa, quod exinde non sequitur. In populo enim Judaico non nisi unius generis sicli, Sanctuarii dicti, obtinebant, quatuor drachmarum singuli. Alios vero nummos non signatos, alias gentes sub sicli nomine & pondere καταχρηστικῶς adhibuisse non negavero; at in populo Judaico non fuerunt alii νενομισμένοι. Nec locus adductus loquitur de alio siclo, quam de Judaico, & jussi suns omnino Judæi inter se non alio pondere nummos expendere, quam sicli, & quidem Sanctuarii, ipsis proprio. Aliud erat in commerciis, ubi siclos suos siclis externis nummisqua gentilium sæpius permutare cogebantur. Quod vero hanc grasiam nobis Beyerus veluti faciat, nolens siclos vulgares & Regios dimidio minores fuisse siclis Sanctuarii, nec duarum drachmarum sed srium, quod tales τετράδραχμοι subinde reperiantur in museis doctorum Virorum. Haud ego negem sic esse, sed quoniam ejusdem fidei sunt, omnes Hebræi, quibuscunque literis repesiantur, h. e. nullius, fraudulenter orbi literario obtrusi, & ex Judæorum dolis consuti ac compositi, nil ad probandum valent, de veteribus siclis ac nummis populi Judaici, vel aliorum in Oriensa, quia nummis non cusis sunc res gerebatur ubique, nec populum Judaicum, quam din regnum aut respublica fuit, ullos alios nummos quam non signatos voluisse aut adhibuisse, ex multis adductis jam patet, quique reperiebantur inter commercantes cusi, omnes peregrini & προσηλυτοι fuerunt non Judaici cunei aus monetæ, quam nullibi reperimus ipsis fuisse.

Veteribus igirur illis seculis, dum nummis talibus & Judæi & illorum vicini νομίζειν sueverant, aliis διδράχμοις, aliis τετράχμοις, Judæis τετραδράχμοις placuisse, non est vero dissimile: & de Judaicis hoc quidem certius constat, quam de cæteris, tam sicli nomen ab iis cœpisse, quam inditum esse nummis τετραδράχμοις, quod diutius illi perstiterint in his moribus,

quam

quam cæteræ circa gentes, quas Judæi deleverunt, vel alias in nummis suis propriis & pondere distinctis a Judaicis perrexerunt, quos quoque aliis nominibus gentes quam sicli denominasse, pronum est colligere ae judicare, præcipue de illis gentibus, qui ante Judæos terram Canaan occupantes nummis talibus usi sunt, ut Cananitæ & Ægyptii; Neque enim quod Ephron Hethita primus inter Cananæos sicli nomen in Sacra Scriptura protulerit, vendens Abrahamo locum sepulcbri Genes. 23. *vers.* 15. das Feld ist 400. Seckel Silbers werth/ ideo statim sequitur Hethitas seu Cananæos nummos suos sua lingua siclos vocasse: Scriptor enim pentateuchi Mosis non Cananitice sed Hebraice res expressit, horumque phrasi locutus est. At de nomine non tam laboramus, an sicli transierit a Cananitis ad Judæos, vel a Judæis ad Cananitas, & alios, nisi quod videatur convenire, ut pondere Deus voluit eos nummos suos distinguere a gentibus, sic quoque nomine. Et sic verum est sicli nomen non aliunde cœpisse quam a Judæis, mere enim Hebraica est illius vocis radix, & derivatio. Quod sit *siclus siclorum* quem Schickardus in Bechin: Happerus *p. m.* 82. nominavit, non intelligo, num ita legerit ex nummis illis Judaicis qui hodie circumferuntur literis, ut ajunt, Samaritanis *Sekel Sekalim* vel num ita recte legerit pro *Sekel Iisrael*, hoc illis judicandum relinquo, qui tales linguas penetrarunt. Nam mihi *Sekel Sekalim*, & *Sekel Iisrael* eandem fraudem & imposturam sapiunt, atque ut ficta semper tractavi.

Sed quoniam ex Mose Nachmanide hæc hausit, atque *Sekel Sekalim* siclum siclorum ille Accone in nummo isto vidit, & legit, & annotavit, non *Sekel Iisrael*, ut nunc nummi Samaritanorum cusi præferunt, quam recte Samaritanæ literæ sibi conveniant, vel a nobis legantur & intelligantur discere possumus. Si nondum dolos istos subolere volumus, quid subolere? quos palpare & lusco quoque videre licet, nescio quid amplius dicendum sit. At cur quæso siclum siclorum isti impostores nummis his scripserunt non vero siclum Israelis ut Hebraici nummi? statim profecto Cuthæorum in Hebræos & Israelitas infestus animus inde dilucet, qui Israelitarum nomen noluerunt: Suum deinde Siclum ut verum & genuinum siclis aliis & Hebraicis hac inscriprione prætulerunt, siclumque siclorum dixerunt, ut primum & antiquissimum, ad cujus exemplum sicli omnes nati sint & procusi. Quod tamen falsissimum esse arguit ipsa locutio. Siclus enim siclorum alios siclos se præcessisse eo ipso ponit & asserit. Et præterea notum est ante Cuthæos vel Samaritanos a Mose usque ad Jeroboamum, per tot secula siclos in populo Israelitico viguisse, qui Samaritanis, quanto magis Cuthæis priores & antiquiores fuerint. Splendide igitur mentiti sunt Cuthæi suum siclum esse siclum siclorum, & omnium antiquissimum. Sed respexerunt forte ad præstantiam nummorum, qua siclus Cuthæorum cæteris prædominabatur, ut Dominus Dominantium, Rex Regum, qui cœteris dominatur & præcellit magnificentia & potentia; ita siclus Samaritanus pondere & probitate cæteros vincebat, ideoque siclus siclorum. Sed cum arrogans sit hic titulus valde, atque sic figmentum suum statim prodat, non alio opus esset argumento ad Samaritanos & Cuthæos imposturæ convincendos, licet nesciremus an sicli cusi fuissent vel secus. Sed adhuc quærendum superest, an nulli sicli Samaritani cum inscriptione *Sekel Iisrael* exstent, vel exstiterint, omnes vero legendi sint *Sekel Sekalim*? Ego qui Samaritanas literas non intelligo, nec satis distinguere novi, de inscriptionibus illorum nummorum judicare nequeo, an *Sekel Sekalim*, an *Sekel Iisrael* in illis reperiatur: Sed doctis oportet me credere, qui ex inscriprionibus Samaritanis boc dudum legerunt & exsculpserunt. Solus Moses Nechmanides, qui primus illos nummos vidit *siclum siclorum* a Cuthæis ipsis lectum & inscriprum memoravit, cæteri omnes, ut in Hebraicis legerunt *Sekel Iisrael*, etiam in Samaritanis. Alterum argumentum contra Samaritanos nummos eorumque veritatem peti poterit ex inscriptione alterius lateris *Jeruscabalajim Hakkedoscba*: quasi vero Samaritani & Cuthæi nesciverunt Samariam potius quam Hierosolymam suis nummis insculpere, idque conveniret omnino facere. Samaritani quippe nunquam eo animo in Hierosolymitanos ferebantur, ut illorum Civitatem Sanctam existimarent, aut Hierosolymam adscenderent, qui suis sacris in montibus Samariæ gaudebant. Sed inde tamen pulchrum illud commentum natum est, quo Samaritanæ istæ literæ pro antiquis & genuinis haberi cæperunt, eoque siclos hos ad ea tempora referendos, quibus nondum populus Israel divisus secessetat, quod recte Schickardus dicto loco confutavit inprimis ex Matth. 5. *vers.* 18. ubi minima inter literas, *Jota*, nominatur, idque consentit Hebraicis literis quadratis, quibus hodie scribimus, non vero Samaritanis, quarum *Jota* non

est

est minima, sed multis dentibus & ambagibus conspicua. Si quis enim literas Samaritanas juxta se positas, eorumque ordinem attendit, reperiet profecto seriem alphabeticam Græcorum, & literas Græcorum inversas, ita ut a Græcis pleraque hæc primem didicerint & consarcinaverint, longissimeque absint ab illa antiquitate quam contra Judæorum Scripturam venditant. Nihil igitur nisi imposturas meras & Hebraici & Samaritani nummi cusi continent, quoque magis inspicimus, eo majores dolos ac fraudes, ex quibus consuti sunt, ostendunt.

Sed rursus dubios nos tenet locus Levit. 19. *vers.* 35. ubi pondera libræ & mensuræ enumerantur, quas justa Deus jubet esse undiquaque: Ihr solt nicht ungleich handlen am Gericht / mit der Elen / mit Gewicht / mit Maaß. Rechte Wage / rechte Pfund / rechte Scheffel / recht han dlen soll bey Euch seyn. Hic locus erat de nummis & eorum probitate quoque præcepta dare, ne improbos nummos & adulterinos cuderent. Sed quia neque hic neque alibi de nummis lea exstat ejusmodi, nummos in gente Israelitica tunc temporis cusos persuaderi nequeo. Quidquid enim de nummis accipi potest, ad peregrinos potius spectat, minime vero ad Judæos. Certum est autem siclos Judaicos hic sub ponderibus comprehendi, quia pondera erant, & non cusi; Quibus si addatur locus ex Num. 31. *vers.* 50. ubi præda a Medianitis congesta describitur: Was ein jeder funden von guldenen Geräthe / Ketten / Armgeschmeide / Ringen Ohrenringen / und Spangen. Nummorum cusorum nulla plene mentio fit, ideoque nummos nullos alletos esse, aut inter Midianitas tunc frequentatos judicare licet & affirmare. Cum enim oves, boves, asinos, aurum, argentum, æs, ferrum, stannum, & plumbum enumerare non omiserit, cur nummos solos oblivioni traditos credemus, nisi quod nulli fuerint plane Midianitis, quæ plane contraria sunt iis, quæ Genes. 37. *vers.* 28. dicuntur de Josepho vendito Midianitis. Und da die Medianiter / die Kauffleute fürüber reyseten / zogen Sie Ihn heraus aus der Gruben / und verkaufften Ihn den Ismaeliten umb zwanzig Silberling. Sed commode etiam locus ille pro 20. siclis argenti pondere infecti, nec incudem aut malleum pessi potest explicari, nec opus est nummos Medianitis tribuere, cum hec ratione diversi isti loci optime concilientur, Septuaginta igitur εἴκοσι χρυσῶν perperam interpretati sunt, cum in Hebræo textu diserte כסף legatur, h.e. argentum, vel siclus argenti. Et si nummi Hebraici cusi aliquando proferri deberent, illis omnino opus erat, ac proferri debuissent, Augusti temporibus, sub Herode Rege Judææ, fame Judæos premente. Nonne igitur cusi fuerunt nummi ab Herode, ut illis missis aliunde frumento coemeret? De his nihil Historia, nihil Josephus vel verbo indicat, sed *lib.* 15. Antiq. *cap.* 12. *p. m.* 536. sic rem illam narrat, τὸν ὄντα κόσμον ἐν τοῖς βασιλείοις αὐτοῦ συνέκοψεν, ἀργυρεῖν καὶ χρυσεῖν, μήτε ἐν ταῖς κατασκευαῖς ἐπιμελῶς, μήτ' εἴ τι τέχνη τίμιον ἦν, τοῦτο φεισάμενος, ἔπεμπε δὲ εἰς Αἴγυπτον τὰ χρήματα, &c. Hic interpres, quod Josephus minime diait, ut dictum obtrusit, ex suo addens: *inde confectam pecuniam mittebat in Ægyptum.* De confecta pecunia nihil dicit Josephus, h. e. cusa: sed eo ipso dum συνέκοψε aurum & argentum omne dixit, eo ipse quoque nummos illos factos significavit, ad coemenda frumenta destinatos, at quo pondere, non addidit. Cur autem non ipsa vasa integra transmisit? nam & illis emi poterat luculentius, artificio illorum pretium aliquod majus addente. Et responderi facile potest, ea συγκεκομμένα & διακεκωδωνισμένα facilius ac commodius transferri potuisse, prout etiam Romani e Græcia prædam suam argenteam & auream ita διακεχωνευμένα Romam transfretare solebant. Hæc autem κόμματα non signata fuisse, vel exinde liquet, quod in massas & lateres ac majora pondera τὰ συγκεκομμένα redigi solerent, non in nummos cusos, quod etiam Herodem observasse, sua vasa διακεχωνευμένα mittendo, non video quomodo negari potest.

CAPUT XII.

De Sicli pondere.

Quale pondus sicli fuerit ad drachmas Atticas Scriptura nullibi docuit, nam τετραδράχμου fuisse conjectura est Scriptorum ex falsis illis, qui circumferuntur, siclis desumta, quos Judæi ipsi nescientes vetusti sicli pondus, ad pondus stateris & τετραδράχμου Græcorum, satis noti, & inter Hebræos celebris, efformarunt, atque persuaserunt siclos veterum Hebræorum tali pondere fuisse. Hinc ipsi Judæi & Rabbini de pondere sicli dubitant, ut Salomon Jarchi, in Comment. in 1. Samuel. 17. *vers.* 7. omnes siclos, in Prophetarum libris qui reperiuntur, non nisi minæ pondere singulos explicari debere voluit. Accessisse tamen concedamus siclum ad τετράδραχμον Græcorum, nec multum discrepasse; Asserit enim Benedictus Aria Montanus sili-

siliquas viginti ejusque semina exæquasse siclum illum quem donatum habuit, qui pendebat quatuor drachmas Atticas. Jam vero dicit Sacra Scriptura siclum continere viginti Gerah: Siliquæ igitur seminis pondus æquale fuit cum pondere Gerah, adeoque viginti siliquæ, ut viginti Gerah, siclum & τετράδραχμον efficiebant. Benedicti verba sunt *pag. m.* 127. *Fuit autem Gerah illud portiuncula ejusdem fere ponderis cum siliquæ communis semine; id quod nos periculo facto deprehendimus, granis siliquæ viginti in altera stateræ lance, & siclo nostra in altera appensis, fere enim pondus utrinque convenit.* His quidem opponere possem siliquæ nomen in ponderibus certum esse & receptum, nec convenire cum granis illis & siliquis Ariæ Montani. Nam siliquam faciunt omnes decimam octavam partem drachmæ, ut sex siliquæ scriptulum constituerint, ergo octodecim drachmam. Aliæ igitur fuerunt siliquæ B. Ariæ Montani, longe majores, quam quæ Medicis vulgo sunt receptæ. Nam secundum has siclus τετράδραχμος continere debebat 72. vel scrupulos 12. ita ut Gerah unum tres & $\frac{3}{5}$ siliquas pendere oporteret. Sed aliud est de siclo τετραδράχμῳ magis stringens, & Judæorum temporibus propius, in Josephi Antiquitatibus, qui diserte pondus sicli cum 4. drachmis Atticis exæquat. Et in his adquiescendum, quod certiora nobis non sint relicta. Alias verum est, quod Benedictus idem optime in præfat. de mensuris monuit. *Neque enim unius alicujus nationis mensurarum genera cum aliis cæterarum nationum generibus connecti ac componi debent, nisi plane in omnibus, nullis partibus exceptis, conveniant, hoc autem raro admodum contingit.* Et in mensuris sacris contra Græcorum aut Romanorum mensuras ac pondera idem necesse fuit evenire, ut quomodo siclus & stater Græcorum tam accurate convenerint mirari liceat. Alibi Hesychius siclum Persicum νόμισμα δυνάμενον ὀκτὼ ὀβολοὺς Ἀττικοὺς vocavit; Erant octo oboli Attici drachma argenti cum scrupulo, ita ut siclus ille drachmam vicerit pondere, vel drachma peculiaris Persica fuerit, quemadmodum Æginæa, quæ binis scrupulis Attica gravior erat. Alibi asserit, σίκλον εἶναι νόμισμα Σαρδινικόν, (lego, Σαρδικὸν) adeo ut non solum nomen sicli ad varios populos pertigerit, sed etiam diverso pondere. Alio enim apud Persas, alio apud Sardicos, alio apud Judæos fuit. Nec opus est admonere, sicli nomen etiam transiisse ad nummos cusos, & denarios. Sic siclos Neronicos dixere denarios Neronianos, & *Triana* denarios Trajanicos.

Sed & ex Hesychio monebimus, apud eum exstare σίγλον, & σίγλος & Σίκλος ubi addit quod sit βάρβαρος σίκος. Quid sit σίκος non explicavit, nisi voluit dicere, barbaros pronunciare σίκος pro σίκλος. Σίγλαι autem, quas ἐνώπια & inaures vocat, ut & σίγλον & σίκλαι, & σιγλοφόρους, Eunuchos, qui tales inaures gestant, unde τὰς κατακλεῖδας τῶν ἐνωτίων σίγλας φασὶ vocari, οἱ δὲ αὐτὰ τὰ ἐνώπια. Has ego siglas non a siclo Hebræorum derivendas crederem, sed a siglis Latinorum fluxisse: siglæ autem a sigillis; sigillum, a signo. At quoniam *siglæ* vocabulum ante Justiniani tempora non legitur, vix quid dicam habeo de siglis notis, siglis inauribus, siglis mensuris, a siclis enim nummis vix deducere licet, nec Sicilicos. Phavorinus qui Lexicon suum sub Leone X. scripsit, & Hesychii omnia de siclo transscripsit, hoc solum addit Σίκλος, τέτταρες ὀβολοί. Unde hoc hauserit, non indicavit, aut ubi siclus hoc pondere consideratus fuerit. Ultima est sicli mentio apud Amos Prophetam, qui 800. circiter annis ante Christum scripsit, A. M. 3145. sed & centum ante Christum annis sicli in Maccabæorum historia *l.* 1. *cap.* 10. *vers.* 40. & 42. repetuntur, postea evanuerunt, nec in sacris ponuntur. Unde qui *Siclas* vel *seglas*, vel *siglas* mensuram tam pro aridis quam liquidis ad siclos trahunt, non mihi videntur εὐστοχεῖν. Quia enim sicli vox tam inter Græcos quam inter Latinos periit post Christum, quomodo in Lusitania & Germania servata dici possit, non video. In Allemannicis Goldasti occurrunt *siglæ de cervisia*, quas interpretor *spandas* Spands, & propterea *Seau* Francicum manare a *segla*: est enim *un seau* vas ligneum ad aquam & cerevisiam aut alia humida vel arida gestanda factum, & ubique notum, sed Germanis & Danis sub nomine Spand. Habent vero Dani etiam majus aliquod vas ligneum, quod inter duos homines eorum scapulis vecti incumbente gestatur, Saar dictum, eademque pronunciatione cum *Seau* Francico. Vectis ille Saarstang vocatur. A *Segl* igitur *Seal* & *Seau* Francica, & Latinum *Segla* ac *Sigla*, quæ cum siclo minime conveniunt Hebræorum. *Siglus* forte apud Persas nummus superstes, qui 7. circiter asses Lubecenses reddit majorem affinitatem cum siclo habet & retinet, quod ex Junio Spelmannus memoravit. Xenophon suo tempore 400. annis ante Christum σίγλους Persicos nummos vocat, Cyri ἀναβ: *pag. m.* 256. τὴν καπίθην ἀλεύρων ἢ ἀλ-

ἀλφίτων τεττάρων σίγλων, ὁ δὲ σίγλος δύναται ἑπτὰ ὀβολὰς ϗ ἡμιωβόλιον Ἀττικάς. Hunc siclum fuisse Persicum & longe minorem Judaico discimus. Nam siclus vulgaris duas pondere drachmas efficiebat, nostræ monetæ duodecim asses Lubecenses; Oboli vero Attici sex reddebant drachmam argenti, quæ sex assibus Lubecensibus æquatur. Fuerunt igitur septem oboli cum dimidio septem asses Lubecenses & dimidius, qui siclum Persicum ejus temporis constituebant, & tantum a suo pondere siclus apud illos recesserat, quatuor scilicet assibus Lubecensibus & dimidio. Quos siclos quoque signatos fuisse judico, tum quod Xenophon illos Atticis nummis comparet, tum quod ponderis adeo inæqualis fuerit ad Græcorum nummos, ut sunt septem oboli cum dimidio. Κέρματα enim Judaica sicli & Gerah pondere suo certo perpetuo steterunt, quod de signatis nummis nullibi reperitur. Apud Suidam σίκλον reperies, & siclus & siclum dicebatur. Σίκλον, inquit, ἀργυρείων ε. Μωυσῆς φησὶν ἐν τῇ παλαιᾷ. Nusquam hoc Moses dixit siclum esse argenteorum quinque: corrigendus igitur Suidas, & pro ε. pone ι. pro quinque, decem, argentei enim decem, Hebraice *Gerah* dicti, efficiebant siclum vulgarem, ut 20. Gerah siclum Sanctuarii. Hoc dicit Moses: sed de 5. nummulis argenteis siclum efficientibus, aut de quinque Gerah nullibi locutus est. Elias Levita in libro *Tisebi* dicto argenteos Judaicos distinguit, trium generum & temporum faciens. Quoties enim in Pentateucho argentei reperiuntur, Silberlinge, siclum indicari vult ejusque pondus; in Prophetis autem argenteum significare libram, seu *litrin*, & in Hagiographis *Canterim*, quod dicitur talentum, aliter *Cantarum*.

Et cum Statere Græcorum aliquam convenientiam repererunt Scriptores, nam & siclum Hebræis, & staterem Græcis a ponderando dictum.

CAPUT XIII.

De Kesitha nummis non cusis.

VEllem quoque *Kesitha* sic intelligere & explicare, addendo siclos, sed non mihi constat de pondere *Kesithæ*, neque tamen etiam constat, *Kesitha* nummos signatos eo tempore fuisse, licet argentum & aurum fuerit, quo res emi potuerint. Omnia autem nnmina nummorum in pondere prius fuisse fere deprehenduntur, quam in nummis cusis, adeo ut *Kesitha* vel siclum eximere non liceat. Lutherus vertendo locum *Job c.* 42. *vers.* 11. ein jeglicher gab ihm einen schönen Groschen, addidit ex suo, schönen, in textu enim Hebræo non adest, ויתנו לו איש קשיטה אחת: *dabant ipsi singuli Kesitha unum*. Parum erat, si quilibet agnum unum Jobo donasset, & agnus unus male præponeretur aureo isti ornamento, quod sequitur, pariter donato, unde non de agno, sed de nummo aureo intelligendus venit. Buxtorfius addit in suo lexico, R. Akiva eum per Africam iter faceret, *nummos seu pecuniam nominari Kesitha* audivisse. Facile ex Judæa in Arabiam nomen transire potuit; Ego nec Judaicum, sed a peregrinis adscitum Judæis nomen dicerem, & peregrinos nummos hoc nomine significatos judicarem. Ter in S. Scriptura occurrit, *Genes.* 33. *vers.* 19. *Jos.* 24. *vers.* 32. & *Jobi* 42. *vers.* 11. In Genesi sane, eum non flectatur, nec plurali numero Hebraice pronuncietur, ut sicli, שלשים שקלים *Exod.* 21. *vers.* 32. quamvis etiam *Genes.* 23. *vers.* 15. ארבע מאות שקל כסף *quadringenti sekel argenti* ponantur, sed ita ut pluralis satis eluceat ex quadringentis, unde peregrinitatem voci *Kesitha* inesse non dubito. Nulla præterea vox aut radix in Hebræa lingua reperitur, unde *Kesitha* deduci possit, adeo ut nec Hebræi ipsi hanc vocem intellexerint, aut explicare potuerint. Nam quod oves & agnos, aut pecuniam agno signatam dixerint, talis nulla fuit Hebræis, ut sæpius observavimus, adeo ut peregrinitas hujus vocis magis magisque eluceat. Occurrit autem Clariss. Stephanus Morinus, qui in Epistola ad Ampliss. Dn. Gisbertum Cuperum, quam mihi Vir ille eruditissimus submisit legendam, *Kesithah* ex radice קשט *integrum & sincerum esse*, formatum scribit. Fateor autem ingenue in lexicis meis illam radicem inter Hebræos non annotatam nec receptam me legisse, ut unde hauserit mihi non constet. In Sacra Scriptura nullibi reperitur, cum qua Hebraice loqui discimus. Neque enim *Kaschath* aut *Kasath* in usu fuerunt, sed ex radice קשט *Kaschath* quod descendit קשט id est, *Veritas*, hoc S. Scriptura suis locis prodit, quæ hac voce usa est aliquoties, unde *integrum & sincerum esse*, non pertinet ad radicem קשט *Kasath*, ex qua *Kesitah* oritur, ut vult Clariss. Morinus, sed ad קשט *Kaschath*, quæ sane radices fictæ sunt, propter קשט & קשיטה quæ in sacris usurpantur, ideoque illarum radicum interpretationes, sive Græcæ, sive Latinæ, ficti quoque juris sunt, nec attendi possunt. *Kesithah* vero etiam *agnum* significare, nullibi ex Sacro Codice colligi potest, nisi quod

Septuaginta primi sint, qui Geneseos locum per ἀμνὸς explicarunt, & reliquos *Kesitbab* per ἀμνάδας, qui non crediderunt Kesithah nummos fuisse, sed revera agnos, quibus Jacobus emtionem instituit, aut permutationem, quod patet ex loco Jobi, ubi statim subjungunt ἀμνάδα, τετράδραχμον χρυσῦ ἀσήμου, quod non fecissent, si ἀμνάδα nummum etiam fuisse credidissent, verum pondus ejusdem *Kesitbab* non minus expressissent. Septuaginta vero Patres veteris Ecclesiæ secuti sunt, & licet *agnos* non exponant omnes, nummos tamen agno signatos nobis progennerunt. Recentiores autem Interpretes & ab agnis & nummis agno signatis abstinuerunt, nihilque nisi nummos datos, *Kesitbab* Hebræis dictos, voluerunt. Argenteos fuisse nonnulli addunt, ut Anglica Biblia in loco Josuæ, nam reliqua loca *peece of money* habent, *monetæ particulas*: Danica quoque Geneseos *Kesitbab* Sölff-Pendige verterunt. Quid igitur *Kesitbab* fuerit in Hebræa lingua non satis constat, sed nummos fuisse, quibus Jecob Patriarcha agrum emit a Sichemitis, nullum est dubium, exemplo Abrahami, qui siclis etiam locum sepulturæ comparavit ibidem loci. Quod igitur siclus Hebraico idiomate dicebatur, Cananæis forte *Kesitbab* audiebat, illique proprium numisma fuit, certi quidem ponderis, at sine signatura vel nota publica, siquidem nummis cusis nemo tunc temporis utebatur. Si igitur siclum Hebraicum, & *Kesitbab* Cananæorum ejusdem ponderis nummum ἄσημον fuisse dicamus, haud multum errare nos putabimus, aut, si volunt, concedemus etiam *Kesitbab* majoris ponderis fuisse quam siclum. Aureos nummos significari per במאה קשיטה *centum Kesitbab Genes.* 33. *vers.* 19. vel exinde elucet, quod Abrahamus particulam emerit agri quadringentis siclis, adeo ut si *Kesitbab* pondere sicli fuisset argentei, Jacobus haud magnum agrum emere centum siclis, seu 25. thaleris uncialibus, potuerit, unde centum *Kesitbas* istas in auro numeratas esse judico, ut ager pretio respondere possit, & agro pretium. Abrahamus sepulchrum emit cum agro adjuncto, qui fortasse non ita magnus fuit, quadringentis siclis argenti, qui faciunt centum thaleros unciales. Jacobo Patriarchæ non sufficiebat, credo, talis eger, sed opus erat majore spatio, ut commodius habitaret cum pecoribus & familia omni. Er kauffte ein Stück Ackers von den Kinderen Hemor, der Vaters Sichem / umb hundert Groschen. Facile igitur videmus, neque Grossos, neque Siclos huic emtioni convenire, sed in auro ponendos esse hos nummos, ut pretium aliqua ratione respondeat. Novimus stateres Orientalibus aureos, novimus pondere διδράχμων fuisse, illos tunc *Kesitbab* Cananæis dictos fuisse quid impedit? Sic pretium agri emti ad quadringentos thaleros unciales in argento promovebimus. Et satis adhuc anguste habitabit Jacobus, illo licet pretio agrum adquisivisset, haud enim multum agri, vel olim, vel hodie, hoc pretio vænit. Aureos igitur nummos istos fuisse, quos Jacobus solvit, mihi videtur ex ipsa re sequi; inprimis, cum nihil mutatum sit in verbis *Josu.* 24. *vers.* 32. ubi hæc repetuntur, cum Josephi ossa ex Ægypto adducta eodem agro tegerentur. Nam agro emto Jacobum sibi locum sepulchri in eo delegisse, & in finibus agri struxisse videmus, quod sepultus ibi sit, cum obiisset, & Josephi posteris terram occupantibus ea pars hereditario adsignata fuerit, ideoque Josephi ossa in idem monumentum intulerint. At nummos nullos cusos Judæis fuisse vel exinde liquet, quod Juda filius Jacobi Patriarchæ nummos nullos Thamari promiserit, nec ullos pignori opposuerit *Genes.* 38. *vers.* 17. Caprum pro concubitu obtulit, & pignoris loco annulum, fesciam vel cingulum & pedum suum tradidit. Si nummorum usus ullus fuisset, ad quid eas stipulationes & pignora intercessisse dicemus? Hæc sane ostendunt merces mercibus adhuc permutatas, & res, rebus, nummi signati usum aliquem adhuc nescientes. Meretrix apud Hoseam eadem ratione ut Thamar loquitur, *c.* 2. *vers.* 5. nummos nullos poscit, sed panem, aquam, oleum & vinum. Ich will meinen Buhlen nachlauffen / die mir geben Brodt / Wasser / Wolle / Flachs / Oel / und Trincken / quæ omnia argento emi potuissent dato facilius, nisi impedisset libra, quam in iis negotiis ad manum non habebant, ut nec argentum & forfices; quæ sane euntibus negotium facessebant. Unde *vers.* 8. quando Deus ipsam deamasse ut sponsam legitimam profitetur, non solum lanea lineaque aut annonas enumerat, sed & aurum & argentum se donasse, ich viel Silber und Gold gegeben habe / ut etiam *c.* 3. *vers.* 2. Und ich ward mit Ihr eins umb funfzehen Silberling / und anderthalben Homer Gersten. בחמשה עשר כסף subintellige siclos argenti, aut argentum quindecim siclos pendens, quod donare promittit, si sponsam, & puram, sibique soli deditam se præstare velit. Nam alias quæ meretricium quondam faciebant, haud auro aut argento donabantur, ne quidem ob klein Geld / ut hodie loquimur, merebant, sed

ob

ob annonat omuis generis ſe proſtituentes lucra congerebant, adeo ur euro & ergento indignæ viſæ ſinr, quibus donaxentur meretrices, legitimis ſolis & honeſtis convenientia munera. Nec aliter tote Scripture loquitur, quoties de meretricibus & meretricio mentionem facit. *Hoſ. 9. verſ.* 1. Du hureſt wider deinen Gott / damit du ſucheſt Hurenlohn / das alle Tennen voll getreyde werden. Darumb ſo ſollen dich die Tennen und Kelter nicht nehren / und der Moſt ſoll dir fehlen. Nihil de nummis datis edditur. Et quamvis Lutherus verterit locum *Ezech. 16. verſ.* 31. Dazu wareſt du nicht wie eine andere Hure / die man muß mit Geld kauffen / in textu tamen Hebræo nihil de nummis legitur datis, ſed de mercede quevis alia, quæ אתנן vocatur, omne ſcilicet quod datur, prout *verſ.* 33. נדה vocatur illud pretium, proprie pretium immundum, ob immunditiem datum, e נדה quod eſt, *ejecit, reprobavit ob immunditiem*, quod etiam vertit, dem allen anderen Huren gibt man Geld; haud male, modo nummi excipientur, neque enim Germanis nummi ſoli cuſi Geld vocantur, ſed omnia quæ velent, & vendi poſſunt, eo nomine veniunt, ut ex gelten / & vergelten / aliiſque affinibus obſervare licet.

At tempore Moſis in Ægypto nummis locum fuiſſe, dubitare me facit locus *Exodi 3. verſ.* 22. ubi vaſe aurea & argentea & veſtitus Hebræos ab Ægyptiis ſumere præcipit Deus ebituros. Ein jeglich Weib ſoll von Jhrer Nachbarinn und Hausgenoſſen fodderen Silbern und Gülden Gefäß und Kleyder / die ſolt Jhr auff Eure Söhne und Töchter leggen. Si enim nummi aurei & ergentei fuiſſent, illos, ut nervos rerum gerenderum haud omiſiſſet Sanctus Scriptor præ cæteris aut cum cæteris edducere, quod repetitur & *Exod.* XI. *v.* 2. & XII. *verſ.* 35. docetque repetitio hæc, nullos inter iſta vaſa aurea vel ergentea, veſteſque pretioſas nummos fuiſſe, nam & illos, ſi fuiſſent, ſecum juſſiſſet Deus anferre. In populis vero extra Ægyptum, cum quibus habitarunt Abraham, Iſaac & Jacob nummos fuiſſe, omnia veſtigie Sacræ Scripturæ oſtendunt: & clarior eſt locus *Exod.* 30. *verſ.* 13. quam ut de alia re capi poſſit ſiclus ac de nummis fabricatis: Es ſoll aber ein jeglicher / der in der Zahl iſt / einen halben Seckel geben / nach dem Seckel des Heyligthumbs. Ein Seckel gilt 20. Gerah. Siclus enim non unde hic appellatur, ſed diſtinctus a vulgaribus, quod eſſet ſiclus ſanctuarii, & pondere ſuo inſignis, viginti nempe geris, qui pondere & velore ad 24. aſſes Lubecenſes, & ſemunciam ergenti puri accedebat. Hic enim omnie, quæ nummum diſtinguunt a pondere, vel nomine ſolo, concurrunt, ut non poſſit ſiclus eliter, quem de nummo fabricato dici, unde recte Lutherus *verſ.* 16. ſolch Geld der Verſühnung reddidit, כסף & ἀργύριον in textu originali, nummos argenteos deſignans; nam de aureis nummis nondum eliquid in ſacro codice legitur uſquam. Sed quando nummos in populo Judaico & in Ægypto valuiſſe ſcribo, nummos cuſos aut ſignatos nequaquam intelligo; fuerunt enim eurum & argentum in verias particulas comminuta etiam nummi, licet pondere ſolo, non nota vel monete ulla inſigniti, quod poſtmodum & ſerius nummis ecceſſit, ut ad publicam curam ſpectarent, & publice procuderentur. Joſephus quidem Antiquit. *lib.* 3. *cap.* 2. *pag. m.* 75. bellum Hebræorum cum Amalekitis deſcribens in deſerto, multe amplificando ſuperaddidit, quæ in ſecro codice non reperiuntur: neque enim eurum aut argentum, eut ærea vaſa, aut tale quid, nominatur in præda, quæ ex victis Amalekitis Hebræis obvenit, paucis enim verbis Scripture rem explicat *Exod.* 17. Joſua dämpffet den Amelek und ſein Volck durch des Schwerdts Schärfe. Joſephus autem rem ſic exaggeret: *αὐτοὶ δὲ πλοῦτον μεγάλην δύναμιν προσέλαβον. πολὺς μὲν γὰρ ὅ τε ἄργυρος καὶ ὁ χρυσὸς ἐγκατελείφθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ, καὶ σκεύη χαλκᾶ, οἷς ἐχρῶντο περὶ τὴν δίαιταν. πολὺ δὲ ἐπισήμου πλῆθος ἑκατέρου, ὅσα δὲ ὑφαντά, καὶ κόσμοι περὶ τὰς ὁπλίσεις, ἥ τ᾽ ἄλλη θεραπεία, καὶ κατασκευὴ ἐκείνων, λεία τε παντοίων κτηνῶν, καὶ ὅσα φιλεῖ στρατοπέδοις ἐξοδευκόσιν ἕπεσθαι*, h. e. *Illi vero divitiarum vim magnam conſecuti ſunt, multum enim tam auri quam argenti in caſtris relictum, & vaſa ærea, quibus ad menſam inſtruendam utebantur, magnus quoque numerus ſignatarum rerum, tam in textilibus quam ornamentis armorum & reliqua ad illorum cultum ac inſtrumentum pertinentia, præda quoque omnis generis animalium, & quæ expeditiones facientibus adeſſe ſolent*. Locum totum adduxi, ut meniſeſtius interpres Latinus teneretur, qui ex ἐπισήμου πλῆθει *pecuniam ſignatam* nobis exſculpſit, contra Joſephi ipſius, puto, ſententiam qui nequaquam hoc dicere voluit. Non enim nummi ſoli cuſi, aurum & argentum ſunt ἐπίσημον, ſed etiam vaſa auree & argentea ſiguis ſuis elaborata conſpiciuntur, & veſtes ἐπίσημοι dicuntur, quæ figuris ſuis intextis auro & ergento ſuperbiunt, quo reſpexit Joſephus, dum ærea vaſa præcedere facit, & ſubjungit de ergenteis & aureis, eſtque mens ejus, auri & argenti infecti multum, æreorum vero vaſorum, ut & argenteorum & aureo-

reorum signis cœlatorum copiam non mioorem ibi præsto fuisse. Non igitur reddere debuit interpres Latinus hunc locum: *magnus etiam pecuniæ signatæ numerus*, respexit enim Josephus ad vasa tam aurea quam argentea & ærea signis suis elaboratissima, non vero ad pecuniam signaram, dum enim ἑκατέρων dixit, non commodam interpretationem accipera vox illa potest de nummis, quorum non meminit Josephus, sed ad vasa referendum, de quibus hic loquitur: ἑκάτερος enim est *alteruter*, aut ex singulis metallis vasa, quæ signis suis ornatissima fuisse significat, hoc est, ex auro, argento & ære, & textilibus, de nummis ne cogitavit quidem, ut nec de nummis ἀσήμοις, quos tamen Amalekitas ad usum transtulissa, ab Abrahamo, Jacobo, aliisque Cananitis edoctos vicinis, mihi quidem a vero non videtur abludere: at nummos ullos siguatos tunc inter gentes ullas exstitisse, nullus mihi facile probabit aut persuadebit; Idem Josephus *Antiq. lib. 7. cap. XI. pag. m.* 246. quando quid David Rex in auro, argento, & æra ad ædificandum aliquando templum reposuit, explicat: γίνωσκε δὴ, inquit, χρυσοῦ μὲν τάλαντα συνειλεγμένα μύρια, δέκα δὲ ἀργυρίου μυριάδας ταλάντων, χαλκόν τε καὶ σίδηρον ἀριθμοῦ πλείονα συντέθεικα, *ecce vero, auri talenta collecta decem vero argenti talentorum myriadas, æs quin etiam & ferrum numero omni majora seposui*. Non nummos cusos aut non cusos dicit se reposuisse, sed pondera ipsa ταλαντιαῖα. Salomon quoque ejus filius nullum nummum erogavit Hiramo Tyriorum Regi, sed 1. *Reg.* 5. *vers.* 11. dicitur: Salomon aber gab Hiram 20. tausend Cor Weitzen / zu essen für sein Gesinde / und 20. Cor gestossen Oels. Solches gab Salomon jährlich dem Hiram, quæ hodie non nisi nummis cusis solvi possent, ut paratior esset & promta solutio. Et num putandum est, si nummi cusi vel non cusi Moabitis fuissent tempore Jorami Regis Israelis, eos in velleribus ovium & arietum tributum Judæis solvisse, aut Joramum ut solverent sibi vel exspectasse, vel permisisse? Dicitur autem 2. Reg. 3. *vers.* 4. Mesa aber der Moabiter König hatte viel Schaafe / und zinset den König Israel Wolle von hunderttausend Lämmeren und von hunderttausend Wideern. Non igitur abundabant Moabitæ bis temporibus, vel auro, vel argento, nedum nummis cusis, ut hunc censum persolvera valerent in his metallis, quare nec nummi ipsis ulli ad hoc tributum sufficientes fuerunt, alias facilius eos quam vellera tribuissent. Ideo enim nummi inventi sunt, ut commodior & paratior esset permutatio, emtio, venditio, solutio. Josephus more suo distorsit verba Scripturæ *lib. 9. cap. 1. p. m.* 300. dum Regem Moabitarum facit Φόρους τελοῦντα Ἀχάβῳ μυριάδες εἴκοσι προβάτων σὺν τοῖς πόκοις, *tributa solventem Achabo* 200000. *oves cum velleribus*, quæ Scripturæ contrariam sententiam fovent; non enim oves aut arietes ipsos, sed ex illis vellera contribuebant. Sic vidua illa 2. Reg. 4. oleum quod Propheta Elisæus per miraculum ipsi procuraverat, jubetur vendere, ac argentum corradere, ut solvere possit creditori, qui filios ipsius in servitutem petebat, & ducturus erat, nisi solvisset. In populo enim Judaico tunc nummi erant, aut argentum & aurum, quo solvi poterat, sive in massis, sive κεκερματισμένον quod loco nummorum erat, gehe hin / und verkauffe das Oel / und bezahle deinem Schuldherzen. Danistas vocavit Josephus, *lib. 9.* Antiq. *cap.* 2. *p. m.* 302. At non credo in genta Judaica tunc danistas proprie dictos versatos esse. Ipsi enim inter se danistæ officium præstabant, & ἀμοιβοὺς ac κολλυβιστικὰ quævis. Videri quidem posset locus ex Psalmo 119. *vers.* 72. ad nummos aureos spectare, quod loquatur da Stücken Goldes das Gesetz deines Mundes ist mir lieber denn viel tausend Stuck Gold und Silber. Sed nihil verius est, quam massas ponderis certi significari, ut 1. Reg. 10. *vers.* 16. König Salomoh lies machen dreyhundert Schilde; sechshundert Stuckl Goldes thät Er zu einen Schildt, ubi non nummos aureos, sed quadra aut lingulas haud exigui ponderis, intellige. Nec locus Esaiæ 46. *vers.* 6. Sie schüttea das Gold aus dem Beutel / nummos nobis aureos cusos probat, cum velut argentum, pariter etiam aurum, ad idola conficienda adhibitum & expromium dixerit, non vero nummos procusos: ut nec ipse Deus, auro iodigens ad ornatum tabernaculi sui, aureos nummos afferri præcepit, sed fibulas & inaures, & alia aurea; nec ante Christi tempora aliquid lego, quod de aureis nummis intelligi recte possit, in sacro codice. Apud Mattbæum Evangelistam occurrit *cap.* 10. *vers.* 9. μὴ κτήσησθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν: *Non babebitis aurum, nec argentum, nec æs in crumenis vestris*. Quæ sane nummos aureos, argenteos & æreos interpretari debemus reponendos in zonis & crumenis, cum alia ratione aurum servari non soleat aut argentum in nummis. Sed de peregrinis nummis in populo Judaico frequentibus hæc intelligenda, si cusos ponimus, aut de nummis non cusis, si Judæorum proprios fuisse volumus: potuerunt enim in zona tam

suos

ſuos quam peregrinos nummos conjungere. Prior vero locus Eſaiæ, qui quoque aurum ex crumena attulit, haud congrue de aureis nummis, ſed de auro χρυσάμμου capi poteſt Goldſand/ quod hodienum Indi in crumenis aſſervant, & ad uſum promunt. Sunt quidem nonnulla loca Scripturæ, ut 1. Paralip. 30. *verſ.* 7. Eſræ 2. *verſ.* 69. *cap.* 8. *verſ.* 27. Nehem. 7. *verſ.* 70. *&c.* in quibus Lutherus Gülden / *aureos*, vertit, ſed quia pleriſque drachmæ pondus additur, illis fidere non poſſumus, quin auri pondus intelligatur potius quam nummorum, ideoque certi quid elicere non licet.

In Hebræorum nummis, nec figura, nec forma, nec rotunditas, nec alia ſigna memorata reperies, ſolo pondere indicati, & inter ſe diſcrepantes per pondus, non alia re, quod tamen prætetire haud facile fuiſſet tot Sacris Scriptoribus, ſi cuſos nummos eorumque ſigna ulla animadvertiſſent. Nonne ſtatim in Evangelio Cæſaris effigies ex Romanis denariis citatur? cur ſigna, quibus Judaicos ſignabant, non adduxiſſent etiam? adducare ſane non potuerunt, quæ nunquam Judæis fuere recepta. Cum Joas Rex Judæ templum Hierſolymitanum reparari juſſerat, populum ad eam rem argentum conſerre voluit 2. Reg. 12. & *verſ.* 10. dicitur, bunden das Geld zuſammen/ und zehleten es/ quod non maſſas & πλίνθοις argenti contribuiſſe arguit, ſed ut dicitur 2. Chronic. 24. quantum Moſes præceperat, *verſ.* 6. einbringen von Juda und Jeruſalem die Steur die Moſe der Knecht des Herzen geſetzet hat/ die man ſamlete unter Iſrael/ zur Hütten des Stiffts/ & poſtea *verſ.* 9. das man den Herzen ein bringen ſolte die Steur von Moſe dem Knecht Gottes auff Iſrael gelegt in der Wüſten. Hoc autem tributum dimidii ſicli pondus non excedebat, ideoque Joſephus *lib.* 9. Antiq. *cap.* 8. hæc loca explicans, ὑπὲρ ἑκάστης κεφαλῆς ἡμισίκλων ἀργυρῶν expreſſit. Solverunt igitur hoc tributum, prout Moſis tempore, ejuſdem generis nummis, nempe ſemiſiclis argenteis non cuſis. Nemo enim de cuſis Moſis ætate, ut nec hujus Regis Joas tempore, 630. annis poſt Moſen, quidquam probare poteſt. Nam Moſis temporibus aut Joas Regis nec in Judæa nec ullibi terrarum, nummos cuſos in tota antiquitate reperire poterit, fuerunt igitur hi nummi numerati & collecti nihil niſi nummi non cuſi, ſecundum pondus ſemiſicli in argento κεχρηματισμένοι, atque ejuſmodi nummos antiquorum multi in commerciis habuerunt, priuſquam nummi cuſi ſunt introducti. Joſephus ſuo more hæc exaggerat, & non ſolum argentum ſed & aurum eos contuliſſe ſcribit, nec ſemiſiclum, ut prius dixerat, ſed ἐκέλευσεν ἕκαστον ὅσον βούλεται βάλλειν, quæ omnia abſque Scriptura Sacra profert.

Clarius ad nummos accedit locus Geneſ. 42. *v.* 35. ubi faſciculus argenti, ein Bündlein Geldes/ δεσμὸς ἀργυρίου צרור כסף legitur, quod non poteſt intelligi, niſi de minutis particulis argenti modo incluſis & conſtrictis, & ad nummorum uſum præparatis. Hi igitur primi nummi ſunt, de quibus vere pronunciari poteſt, tam in terra Canaan eos viguiſſe, quam in Ægypto. Filii enim Jacobi eos ex Canaan in Ægyptum apportarunt, ut fruges iis coemerent, & in Ægypto valebant & expendebantur. Sed nondum cujus figuræ, ponderis, aut notæ eſſent, facet textus nobis aperuit. Hic locus facit, ut *Keſitbab* quoque pro nummis habeam, licet ignoremus, cujus ponderis aut notas notæ fuerint, & filios Jacobi *Keſitbab* attuliſſe veroſimile eſt ad Joſephum σειδίσμοις, qui eos iiſdem nodis comprehenſos reddi curavit. Nam ſi agrum a filiis Hemor per *Keſitbab* emere potuit, etiam per *Keſitbab* frumentum comparavit, ſiquidem Scriptura Sacra nihil aliud quod nummis tam ſimile ſit, iis temporibus nominavit. Quod vero Lutheros tam Geneſeos locum, quam Joſuæ, Groſchen interpretatus ſit, ex eo manavit, quod plerique *Keſitbab* nummum fuiſſe non magni ponderis velint, ſextam videlicet partem denarii Romani, quæ aſſem noſtrum Lubecenſem in argento pondere non exceſſit, nec ad groſſi Saxonici valorem pertingere potuit, qui hodienum duos aſſes Lubecenſes reddit. Hoc igitur computo Jacobus agrum a filiis Hemor centum aſſibus Lubecenſibus comparavit, aut duabus uncialibus thaleris, non magno ſane pretio; Abrahamus enim avus Jacobi multo majore pretio ſepulchrum emit ab Ephron & Hethiris in Hebron; 400. ſcil. ſiclis argenti, qui conficiunt 500. unciales thaleros noſtræ monetæ, adeo ut ex ipſo pretio, quod *Keſitbæ* tribuunt, error intelligi poſſit, licet enim *Keſitbab* aureos nummos ſtatuere vellemus, vix tamen ultra 20. unciales thaleros ſumma hæc efficeret, quæ forte ſepulchro emendo impar videri poſſet, cum Abraham totum agrum cum ſepulchro emerit 100. uncialibus. Satius eſt nihil de his dicere, quam inter tot ſacra & ſaxa ſtare: nihil enim certum elici poteſt.

C A-

CAPUT XIV.

De Kicbar Hebræorum.

Kickar quidem Lutherus semper vertit Centner / quasi centum libras efficeret. Est vero proprie ככר frustum magnum, massa magna, planities aut tracta magna, ut Genes. 13. *vers.* 12. de terra & planitie circa Jordanem, כל-ככר הירדן ita ut nulla certa mensura aut pondus huic ponderi inesse statui possit, sed veluti rudis massa consideranda veniat, nunc hoc nunc illo pondere, ut massæ solent, in quibus nihil nisi magnitudo spectatur, licet æquale pondus non sit omnibus. Hinc massas metallorum semper ταλαντιαίας fuisse & ejusdem ponderis, scilicet 60. minarum aut 3000. siclorum, hoc non semper accidit. Habet ככר aliquid simile cum marca, quæ quamdiu in terris aut agris consideratur, nullo certo spatio aut mensura continetur, licet limitibus suis cincta & inclusa: at ad metalla perveniens, tandem pondus certum ei accessit, ut massa octo unciarum semper marca dicta sit: quamvis non raro etiam marcæ dicantur massæ, illud pondus aut superantes, aut paulo minores, adeo ut hæc vocabula ab incertitudine sua tandem ad certum pondus redacta sint. Concedi igitur potest, ככר talentum esse Græcum 3000. siclorum Hebraicorum & ad illud pondus massas metallorum sic dictas fuisse redactas. Quidquid enim ad pondera metallorum spectat, eorumque nomina Hebræi facile a Græcis mutuati sunt: quamvis verum pondus τοῦ ככר non reperiatur ullibi in Sacro Codice expressum. Sed quia, Hebræis nullum majus datur nomen ponderis, nec Græcis super τάλαντον, nec Germanis super Centner / hinc illa pondera æquiparantur interpretibus, utut multum inter se Talentum Græcum, & centum libræ Germanicæ. Vix enim talentum Græcum & 3000. sicli vulgares Hebraici attingunt pondus $46\frac{7}{8}$ librarum Germanicarum. Propter tamen Græcanicum *Adarcon* quod ibidem adhibetur loco δραχμῆς, etiam ככר ad Græcorum τάλαντον respicere pondere suo, nec illud excedere, vero perquam simile est. Ideo dicit Josephus Antiq. *lib.* 3. *cap.* 7. *p. m.* 83. σταθμὸς ἴσχυσε μνᾶς ἑκατόν. Ἑβραῖοι μὲν καλοῦσι κίγχαρες, εἰς δὲ τὴν ἑλληνικὴν μεταβαλλόμενον γλῶσσαν, σημαίνει τάλαντον. Jam quoniam decem mille drachmæ seu *Adarcon* exprimuntur, quæ nondum talentum faciunt seu *Kikkar*, videmus Sexaginta minas Græcas, vel 1500. siclos Sanctuarii talentum tunc & *Kikkar* confecisse. Erunt igitur fünfftausend Centner Goldes und zehentausend Gülden / quos Lutherus habet, pondere Germanico $234453\frac{1}{8}$ libræ auri, seu 2344. Centner $53\frac{1}{2}$ libræ. Et si adhuc ad nummos nostros hæc pondera redigi debent, facient in argento 37512497. thaleros unciales. Ingens sane summa, quibus si 10000. talenta argenti addideris, quæ thaleros faciunt 7500000. & quæ David Rex ex suo donavit, dreytausend Centner Goldes von Ophir / und siebentausend Centner lauter Silbers *vers.* 4. qui sunt thaleri unciales 27750000. Ex *capite* 23. *vers.* 14. addantur hunderttausend Centner Goldes / und tausend-mahl-tausend Centner Silbers / quæ David collegerat impendenda ædificio templi Hierosolymitani, & summam reddunt 750000000. thalerorum uncialium, habebimus summam auri argentique omnis in thaleris nostris 822762497. seu tonnas auri, ad centum mille thaleros singulas, 8227. cum 62497. thaleris uncialibus; ex quibus templi Hierosolymitani magnitudo & splendor cognosci potest, cui sane nullum toto orbe par hodie Sol videt, nec vidit, nec videbit. Gemmas omnes præterea, æs, ferrum, lapides, marmora, cum ad certum pretium redigi non possint, hanc summam multum auxisse certum est. Josephus, cui raro cum Scriptura Sacra in talibus convenit, multum hanc summam imminuit *lib.* 7. *Antiq. cap.* XI. *p. m.* 246. γίνωσκε δή, (sic Salomonem alloquitur) χρυσοῦ μὲν τάλαντα συνειλεγμένα μύρια, δέκα δὲ ἀργυρίου μυριάδας ταλάντων, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον ἀριθμοῦ πλείονα συντέθεικα &c. quod repetit eod. cap. aliis verbis *pag. m.* 249 ναὸν οἰκοδομῆσαι τῷ Θεῷ διανοηθεὶς χρυσόν τε πολὺν παρεσκευασάμην; ibi sine numero talentorum addito rem proponit, pergit autem, καὶ ἀργυρίου ταλάντων μυριάδας δέκα: iterumque *p.* 250. πολλὰ μὲν τάλαντα χρυσίου, πλείω δ' ἀργυρίου. Tum quæ *Chron.* 1. *cap. ult. v.* 7. extant, fünfftausend Centner Goldes und zehentausend Gülden sic extulit, ἐπέδωκαν εἰσοίσειν τάλαντα πεντακισχίλια, καὶ στατῆρας μυρίους, ἀργυρίου δὲ μύρια τάλαντα &c. Quos Lutherus Gülden vertit, Josephus στατῆρας vocavit, aureos scil. διδράχμους, unde Septuaginta verterunt χρυσοῦς, sed in textu Hebræo non sunt nisi drachmæ, *Adarconim ribbo*: zehentausend Ducaten / atque monent in multis codicibus Græcis non reperiri χρυσοῦς sed δραχμάς. Sic Hebræum textum quilibet ad suæ linguæ mores & genium loqui voluit. Certum

est

est autem *Adarconum* nihil aliud significare quam pondus auri, prout etiam *Kiccar*, nam utrumque conjungitur cum זהב vel auro. *Kiccar* autem non fuit nummus cusus apud Hebræos, ergo nec *Adarconum*, si pro nummis Hebræis sumi debent, at si pro peregrinis, concedi potest, eos cusos fuisse aureos, & inter Judæos valuisse. Locus *Exodi* 38. *v.* 24. 25. 26. nondum nobis verum pondus τοῦ *Kiccar* aperuit. Hoc vero docemur, capita civium censa fuisse tunc 603550. singulos in dimidium siclum ad pondus sanctuarii exactum: quod efficit summam 301775. siclorum argenteorum, quæ tunc collecta est, nostræ monetæ unciales thaleros 150887½. Hi sicli argentei rursus in auri *Kiccar* & siclos dividuntur, & in argenteos: in auro nominantur *Kiccar* 29. & sicli 730. in argento *Kiccar* centum, & sicli mille 775. Si jam aureos *Kiccar* & siclos more solito per decuplum argenteos sistamus, habebimus summam in argento 390. *Kiccar* & siclos 9075. Hos siclos si demseris a censu collecto 301775. siclorum argenti, remanebunt sicli 292700. in quibus sunt 390. *Kiccar*, ita ut *Kiccar*, argenti non fecerit in pondere supra 750½ siclos, qui longe absunt a 3000. siclis, quos in *Kiccar* computare solent. Nam si summa census dividatur per 3000. siclos, non exibunt nisi centum *Kiccar* argenti, & quod excedit etiam, ita ut falsum sit, quod M. Andr. Beyerus de siclo sacro & Regio *pag. m.* 17. ex hoc loco Exodi evincere voluit, Talentum seu *Kiccar apertissime conficere* 3000. siclos. Nihil enim minus apertum est, ut jam ostendi. Alii talentum vel *Kiccar* pondere siclo gravius non fuisse crediderunt, ut Eupolemus, apud Eusebium Præp. Evang. *l.* 9. *cap.* 4. Sed & hoc non convenire facile est videre. Opponitur enim *Kiccar* ubique siclo, ut gravius & majus pondus. Illo pondere quoque intelligendi sunt die zehentausend Centner Silbers / Esther. 3. *v.* 9. ubi in Græco textu leguntur *ἀργυρίου τάλαντα μύρια*, quæ nostræ monetæ faciunt 7500000. theleros unciales, seu septuaginta quinque tonnas auri. Notandum vero Lutherum addere darwegen & *cap.* 4. *vers.* 7. in des Königs Kammer darzu wegen, quod ponderis esset potius hoc argentum quam monetæ. In Græco textu alia verba exstant, quæ pondus haud respiciunt, & primo loco, *διαγράψω εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τοῦ Βασιλέως*, *adscribam ærario Regis*, postea vero, *τὴν ἐπαγγελίαν ἣν ἐπηγγείλατο Ἀμὰν τῷ Βασιλεῖ εἰς τὴν γάζαν*, *promissionem, quam promisit thesauro Regis inferendam*: hæc more Græco dicta sunt; illa de pondere more Hebraico: quod non nisi pondus argenti Hebræis spectaretur, sine moneta, Græcis & moneta & pondus. Habet quidem Scriptura pondus aliud, quod משא vocarunt, eine Last, ut 2. *Paralipp.* 17. *vers.* 11. Und die Philister brachten Josaphat Geschencke eine Last Silbers / מנחה וכסף משא *munus & argentum collectum*. Sic enim reddere malo, quam *onus argenti*, quia כסף non habet notam Genitivi, & præponitur τῷ משא est igitur argentum eo fine levatum a subditis Philistæis, ut pro munere donaretur Josaphato Regi Judæorum. Juvat me locus 2. *Paralipp.* 24. *vers.* 9. Und lies ausruffen in Juda und Jerusalem / das man dem Herrn einbringen solte die Steure / von Mose dem Knecht Gottes auff Israel geleget in der Wüsten / ubi משאת argentum collectum significat, quod *collectam* solemus vocare, & recte versum est a Luthero, die Steure / quam collectores levabant viritim, incerti quidem ponderis, quod non levaretur heri, sicut hodie, nec pondus certum redderet, nisi collectione finita. Nummos cusos vel signatos argentum illud fuisse, quod sic collegerant, non exinde manifestum est, cum etiam argentum non signatum & vasa argentea muneri possent conferri, munusque in argento esse. Septuaginta cur reddiderint illum locum alio verborum syrmate, quam in Hebræis exstat, sæpe miratus sum, pro Philistæis diserte nominatis *ἀλλοφύλους* habent; cætera reddiderunt, *καὶ ἀργύριον καὶ δόματα* vocem *massa* plane præterierunt, *δόματα* quin dona sint, non dubitare licet.

Sed esse vocem Alexandrinis usurpatam, ubi Septuaginta Hebræum textum Græce transtulerunt, discimus ex Athenæo, qui *lib.* 8. *cap.* 17. *pag. m.* 364. annotavit cæteris Græcis dici *ἐπιδόσιμα ποτὰ δεῖπνα, ἅπερ Ἀλεξανδρεῖς λέγουσιν ἐξ ἐπιδομάτων*. Ut igitur *ἐπιδόματα* adjectitia sunt, quæ super solita dantur Germanis zuschuß / zugabe: sic quoque *δόματα*, data & donata: ut in nuptialibus conviviis τὰ *ἐπιδόσιμα* & *ἐπιδόματα* pergunt esse; vocantque Saxones inferiores & Belgæ den Naedag, quod postero die ad reliqua prioris absumenda venirent invitati.

Josephus sane mentem Scripturæ videtur intellexisse, dum *cap.* 9. *lib.* 8. *Antiquitat. pag. m.* 293. sic de his loquitur. *Οἱ δὲ Παλαιστινοὶ τακτοὺς ἐτέλουν αὐτῷ φόρους*, illud enim tributum in argento indictum & collectum dependebatur & contribuebatur cum munusculis superadditis, quando hæc tributa Josaphati Regis ærario inferebant. Hoc sacrum textum voluisse his verbis, Philistæos tributis sub-

je-

jectos fuisse Regi dicto, eaqun intulisse, nnmo, pnto, in controversiam emplius vocabit. Sed cum *Genes.* 4e. *vers.* 25. in plnrali numero exstet כספיהם non posse illud argentum commode reddi, nisi de pecuniis signatis existimant, ego tamen etiam non sigoatum ergentum inrelligi debere contendo. Nibil enim pluralis iste quem argentum a pluribut detum indicat, ab undecim scil. filiis Jacobi in Ægyptum venientibut & mercantibus; sicut enim Lntherus reddidit Ihr Geld/ in singulari, & proprie, Ihr Silbergeld/ est, quia linguarum cæterarum genius argeotum non effert numero plurali, sic analogia linguæ Hebraicæ pluralem numerum admittit, & vel plures nummos non signetos loco nummorum signatorum tunc dari solitos, vel ergentum a pluribus datum significat, licet non signatum esset, sed pondere siclorum, eut minori solum distinctum, sinu charactere aliquo: nam & illnd כספיהם fuit, nec ulterius ed signetor nummos trahi debet, quoniam S. Scripture se nusquam ita explicat, qnod signatis nummis tunc usi sint, aut monetes publicas habuerint.

C A P U T XV.

De Moneta Judaeorum ficta.

PLura sane nummorum nomina ex Græca & Letina lingna in Hebreicam & Orientales translata sunt, nam & *Moneta* apud Rabbinos legitur, quod nulle Judæis moneta antiquitus fuerit, ideoque vocem illam mutuari cœperunt a Romanit, postquam illi Judæam tenuerunt, suasque Monetas illic ædificarunt; Hinc in *Midrasch* de Mardochæo & Esthera. *Quænam Regis prærogativa?* Moneta, מוניטה, ejus currit per omnem terram, sic Mardochæus: מוניטה ejus in une parte referebat Mardochæum, in adversa Estherem; quod figmentum est turpissimum, nunquam enim Esther aut Merdochæus nummos cudi fecerunt, sed quod viderent Græcos & Romaoos nummis cudendit ubique studere; hinc Hebræos suos Rabbini iisdem ertibus usos esse sibi persuaserunt, quod tamen nulle ratione probari potest. Bereschit Rabba quoque vocem illam adhibet *moneta* §. 39. dum ait, quetuor fuisse qui emiserunt monetam per orbem, ut Abraham, Josua, David & Merdochæum, sculpturam quoque monetæ Mardochæi adducit; in prima fecie saccum & pulverem ostendit, in eltera coronam euream. Hæc tam vera sunt, quam nummus ille prior ex Midrasch, pura scil. & puta figmente ventosi Rabbinorum cerebri, qui quidquid somnient nummos tenuisse scriptum credunt. In Thalmudis libro *monetæ* nomen etiam exstat, dum dicitur Abigaelem pro marito respondisse, eum mejestatis non reum contre Davidem, quoniam *moneta Dn. Saulis adbuc obtinet*. Omnia illa post dirutam & direptam Hierosolymem inscripte primum introducta posterorum & residuorum Hebræorum, qnando majorum instituta dispersi amplius nesciebant; Denarii nomen primo in Græcam linguem abiit, & Christi tempore valuit, sed in Hebręorum posteriorum scriptis locum non invenit, nisi diu postqnem eb Hierosolymit dispersi vagati fuerant, tnnc enim דיכר *Denarium* apud Rab. Salomon in *Deuteronom.* 1. *vers.* 13. legimur. Sic אסתירא pro *Stateribus*, & alia plura vocabule nummarie e Gręcis ac Latinis petita, at ne unum quidem ex Persicis & Iodicis eut Arabicis, eut Syriecit, ita ut *Darkemonim*, & *Adarcon* a Gręcit, non ex Persicit, originem tribuere debeamus, tot exemplis rem illustrantibus. Considerandum sane venit *Darkemonim* & *Adarconim* nomioe non nisi ea ętete prodiisse, quem post captivitatem Babylonicam in reditu Judęorum sub Cyro, & confirmatione Derii Hystaspis. Hęc enim illa sunt tempora, quibus Gręcis in Asia multnm negotii, multum turbatum, quę tandem Perses in Gręciam bellum transferre coegeruot. Hæc illa sunt tempora, quibus drachmæ nomeu inter nummor cusos evaluit. In Solonis enim legibus, non nisi per drachmas mulctæ dicantnr: illn primus fuit, qui minam ad centum drachmas redegit, cum aotee non haberet nisi 73. ut annotavit Plutarchus *pag. m.* 86. *τοῦ νομίσματος τιμήν. ἑκατὸν γὰρ ἐποίησε δραχμῶν τὴν μνᾶν, πρότερον ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν οὖσαν.* In Dreconis legibus ente Solonem non δραχμαὶ, sed βόες dicebantur nnmismata, ut eudivimus, a Theseo igitur usque ed Solonem in nummis Græcis βόες mansit, a Solone porro drachmarum nomen emersit, a Solone Græcornm in Asie res gestæ & victoriæ, quæ drachmas simul notas fecerunt, & *Darkemonim* ac *Adarconim* ioter Judæos ac Chaldæos progeouerunt: Salmesius, qui nummos cusos ex Oriente processisse ad Græcor vult, etiam nomina pondernm & nummorum exinde derivat, & salse salsis inædificat l. de usur. *pag. m.* 426. & *seqq.* nam & μνᾶν & δραχμὴν & ὀβολὸν & δανάκην ex Orientalibns linguis menesse, non ex Græca contendit, miror, quod etiam τάλαντα non eo traxerit, & quidem

dem μνᾶν a מנה *numeravit*, δραχμὴν non a δράξασθαι, quod somnium Grammaticale vocavit, sed a *Darckmona* Syriaco, vel ex Persico *Dirkam* aut *Darkem* Arabico, deduxit, ὀβολὸν, ab alia radice ignota Orientalium. Sed hæc tanti Viri non tam attendenda esse credo, quod reliquorum eruditorum consensui hæc adversentur, & primo intuitu statim in voce *Darkmona* nihil nisi flexionem Syriacam & Chaldaicam esse quilibet animadvertit, cætera peregrina, & a peregrinis petita manent, cum nullum in Orientalibus linguis fundamentum sit pro hac voce *Darchmona*, nec radix ulla, nisi si quam fingere lubet, quod facile fit; & non raro doctissimi Viri illuc confugiunt, quando via non patet alterius. Omnes profecto linguas ex Orientalibus deducere satagunt quod hæ fuerint forte priores & antiquiores: qua in re nimis sunt liberales, & incautiores quam oportebat, illud tamen vix concedunt, etiam filias ac neptes quasdam ad amplexus matrum subrepsisse ac rediisse, quod propter commercia tamen gentium, hinc inde necessa fuit evenire, linguamque ex linguis ædificari. Nulla lingua tam pura est, quin cum peregrinis alicubi loquatur, & loqui cogatur, si intelligi vult. Jam cum de *Darkemon* & *Darchmonah* & *Darkemonim* & *Adarcon* & *Adarconah* & *Adarconim*, quæ in sacris ipsis inter Hebraica & Chaldaica legere licet, quærimus, quis illa nomina, nisi flexione quadam ad linguam Sacram aut Chaldaicam, aut Syriacam trahere poterit? quo fundamento? Nullam sane dixit aut proposuit Salmasius, sed quod *darchmonah* reperiatur in Sacro textu & Hebræa lingua, cui Græca posterior est, ideo drachmæ vocem a *Darchmonah*, non vero Darchmonah a δραχμῇ originem trahere. Quamdiu de tota lingua Hebræa loquuntur, eique opponunt totam linguam Græcam, nemo contradicet, quin Hebræa sit anterior Græca, & Græcam ex illa descendisse: at quando ad voces quaslibet in utraque lingua examinandas nos convertimus, frustra est ad antiquiorem omnia referre, postquam tot nova a tot seculis supervenerunt. *Darkemon* & *Darchmonah* non esse fœtum Hebrææ linguæ, aut Chaldaicæ, aut Syriacæ, nec in illis natam vocem, omnes, qui illas linguas percallent, optime viderunt. Cum igitur peregrina sit, proximum est quærere, a quibus adoptata videatur; Proxima sedet Asiaticis & Arabicis Græcia; vox ipsa *Darkemon* & vestigiis literarum, & potestate, & significatione eadem est in voce Græca δραχμῆς nec quidquam prohibet, quin commerciis Græcorum cum Asiaticis tunc ferventibus, cum illa vox *Darkemon* introducta est in Orientem, una cum drachmis Græcorum & nummis & Syriace & Chaldaice & Hebraice & Arabice, flecti potuerit, ac linguis Orientalibus inseri, & cum res ipsæ, argentum Græcorum & pondus & nummus non displicuerit Orientalibus, facilisque per illas mercandi ratio visa sit, nihil mirum, vocem illam δραχμῆς etiam linguas Orientalium affecisse, sicque *Darkemon* ex drachma, non vero drachma ex Darkemon prodiit; ita quoque de *Darkem* Arabum sentiendum, non ex *Darkemon* desumtum esse, sed ex δραχμῇ Græcorum, flexum apud illos in commerciis mansisse, quod quo tempore receptum sit, non ita patet, nec dici poterit, nisi quod videamus post captivitatem Babylonicam Judæos hanc vocem secum primum attulisse, & lingua sua donasse. De Persico *Dirham* minus soliciti sumus, qui ex Arabico *Darhem* aut *Derhem* manifesti sunt illam petiisse, quoniam notum est Persicam linguam, quæ nunc viget, per Arabicam esse constitutam, eorumque literis scribi. Μνᾶ vero Græcorum, quin ex Hebraica lingua transierit, & ex מנה *numeravit*, non multum refragabor; consentiunt omnia, nullamque causam video, cur aliunde haustum ac retentum Græcis dici possit aut debeat. At non inde sequitur, si μνᾶν ex Hebræo aut Orientalibus, Græci habent, ergo & δραχμὰς & ὀβολὰς & δανάκας, & alia.

CAPUT XVI.

De Siclis Judæorum cusis & fictis.

SIclos igitur Judaicos quos circumferri videmus, in hodiernum usque diem & nummos seu aureos, seu argenteos, seu æreos, Judaicis vel Samaritanis, quos vocant, literis signatos, fœtus suppositios esse ad unum omnes, in Republica vel regno Judaico minime natos, asserere me non piget; lucri quippe causa a callidissimis Judæis posterioribus, & ultimis his seculis effictos & venditatos. Et quoniam in Gazophylacio Besleriano reperitur unus tab. 25. qui magnitudine quidem Siclum vulgarem refert, sed antiquitatem majorem, quam vulgares sicli, qui passim ostenduntur, præfert, monstrabo & illum fallere. J. D. Major illum in libro suo, Beobachtetes Embylen *pag. m.* 46. explicare tentavit; Habet in primo latere calicem expressum, ut ait, & in secundo scuticam: Dann da soll auff der einen Seiten durch den Kelch die Einsetzung

des Heyl. Nachtmahls / und auff der anderen / durch die daselbst stehende Figur die Geisselung Christi zu verstehen gegeben werden. Recte quidem indicat, hoc falsum esse, nec Judæos in nummis rerum Christianarum memoriam servare studuisse. Sed aliter explicari debet ille nummus, nam poculum illud in primo latere thuribulum adumbravit, cui artifex rudis formam dare non potuit convenientem. Figura secundi lateris virgam Aaronis florentem exprimere voluit, non scuticam ullam plumbatam, sed hæc rudi adeo manu, ut nihil supra; quam aut studio affectavit artifex, ne novitas illum proderet nummum, & minus antiquus haberetur, aut eo seculo & loco fabrefactus fuit, quo politiores artifices haberi non potuerunt. Nummis igitur Judaicis credi minime potest. Si enim cusi sunt unquam Judæis nummi, inter Neronem & T. Vespasianum eos propriis cusisque nummis usos esse primum constat, antehac enim non signatis, aut massis potius argenti & auri & nummis exterorum rem gerebant, non suis: adeo ut hunc quoque nummum fictum esse vel a Judæis vel a Christianis lucripetis non multum infra seculum nostrum contendere possimus. Illi vero omnium falsissimi sunt, qui crediderunt exstare denariorum eorum nonnullos adhuc, quibus proditum Christum Judæi acceperunt; illos una facie effigiem hominis ostendere, a cujus tergo flosculus surgat, & ponderis esse διδράχμους singulos, ut refert ex Cornel. Jansen. Baronius in Annalibus ad A. C. 34. *num.* 15. Vidi & ego argenteos cum illa facie, qui non tantum διδράχμοι erant, sed ὀκτωδράχμοι & unciales, quos vel Christianorum vel Judæorum lubido finxit omnes & credulitati piorum hominum strenue imposuerunt.

Ego sane doctos fere cunctos contra me provoco, dum hanc illis sententiam oppono de nummis Judaicis publica moneta non signatis, qui tam secure hactenus illis nummorum μορμολυκείοις, quos circumferunt Judæi, fidem certam adhibuerunt, nec de fraudibus latentibus in illo equo monstroso unquam cogitarunt. Ubi, quæso, moneta Saulis legitur, aut Abrahami aut Josuæ, aut Davidis constituta, qua nummos procuderunt, nisi in fabulosissimis tandem Rabbinorum scriptis, post Hierosolymam penitus eversam & deletam tot seculis? Ex eorum lacunis prodierunt Abrahami nummi cum vitulo & Sene; Josuæ, cum bove & unicornu; Davidis, cum virga & turri; Mardochæi, cum sacco, & figura Mardochæi ac Estheris. Hos enim quatuor veluti capita & promos-condos, imo IIII. Viros rei nummariæ Judæorum esse clamant. His si credere volumus, obruent & suffocabunt nos mendacia, priusquam ad veritatis lucem oculos convertere possimus. Num in tota Sacra Scriptura V. & N. T. nummus ullus Judaicæ monetæ productus fuit, ex quo vestigium saltem aliquod ejus formæ, ejus inscriptionis, vel loci, ubi monetam accepit, conservatum dicere secure liceat? num qui proxime post Hierosolymam excisam scriptis aliquid comprehenderunt, nummos Hebraicos & Judaicæ monetæ ullos inscriptos vel cusos produxerunt minimo saltem verbo? Quod si non probari potest, cur falsissimis illis Rabbinorum figmentis, in re nummaria inexpertorum, & quid prius egerint vel non egerint Judæi nescientium fidem tanti facimus? cur istorum oberrantium Judæorum fraudes ab uno vel altero seculo, istos nummos Samaritanorum ac Hebraicis literis onustos, fusos, cusos circumferentium & venditantium nullo oculo sincero adspicere hactenus libuit, aut in dubium vocare? Scilicet omnes ea opinione imbuti vixerunt, nullos unquam nummos orbem vidisse nisi cusos, & si qui fuerunt, qui nummos ἀσήμους admiserunt, quos Chaldæi quoque norunt, qui eos cæcos & סומא appellarunt, a populo tamen Hebraico & Judaico procul istos absuisse contendunt. *Non enim*, ait summe doctus Vir. Steph. Morinus in Exercitat. suis de lingua primæva *cap. 9. pag. m. 271. ut cæteræ gentes rudi metallo initio usi sunt, sed statim signarunt, & ad memoriam rerum insignium primos suos nummos cuderunt.* Vah! illam memoriam! proh! tot inamœnas & indoctas ac imperitas inscriptiones, quas nobis vendiderunt, ut genuinas, cum sint putidissimæ, fraudulenti Judæi, fraudulenti non minus Christiani, illorum memoria quos significarunt oppido quam indignæ. *Sekel Jisraël: Jeruschalajim hakkedoscha.* Quis unquam in Sacro Codice illas animadvertit? ubi exstant? Sed gratulor mihi, & isti summo Viro, quod istas in Exercitationibus suis valde suspectas ipse fecerit, & multis locis rejecerit; Sunt sane damnandæ prorsus, quod nihil sani contineant, nihil plane: imposturis suis ubique se prodentes. Æstiment hos nummos quicunque velint, torqueant se Viri doctissimi in illis explicandis, oleum & operam se penitus perdidisse tandem videbunt, spero, tam absurdæ sunt & insulæ inscriptiones illæ omnes, ut nihil in re nummaria occurrat illis stolidius. Hebraicarum & Orientalium linguarum studia

dia in Occidente, ſunt admodum nobis nupera, nec ante Clementis V. in Concilio Viennenſi decreta, ſeculo 14. frequentata: Ab illis temporibus cum inſudarent Chriſtiani Hebraicis, Samaritanis, Syriacis & Arabum literis perdiſcendis hæc etiam nummorum mendicabula nos faſcinarunt, quæ lucrum inſigne Judæis pepererunt, nobiſque impoſuerunt facile credulis, ut in ſtudiis admodum novis & inuſitatis quidvis arripientes, & Judæorum fidei, ſemper ſubleſtæ, nimium tribuentes. Hinc tot nummi cuſi, fuſi, flati orbem impleverunt, ut cum nullos, aut pauciſſimos, & Orientalium aliorum videamus antiquos, Judaicæ antiquitatis fictæ tota plauſtra ſuperſint. Hos amamus, adoramus, tanquam ſi David aut Salomon ſuis temporibus, aut Abraham aut Joſua illos excudiſſent, nullo S. Scripturæ teſtimonio ſubnixos, quæ tantam rem nequaquam iſto involviſſet ſilentio ut non ſubinde monuiſſet, quid quiſque Regum in moneta conſtituenda, corrigenda, laboris impendiſſet, ſicut pondera & probitatem argenti & auri nobis commendat, eorumque fraudes ubique deteſtatur. Cum igitur nummi cuſi in populo Dei nuſquam reperiantur allegari, nihil ſupereſt, quam ut eum in nummis *ἀσήμοις*, pondere ſolo & probitate metalli conſtantibus, mora veteri perſeveraſſe, quamdiu regnum & Reſpublica fuit, ad excidium uſque, concludamus: eos autem nummos, quos nunc tractamus, poſteriorum ſeculorum figmenta eſſe, quæſtus ergo excogitatos, & hos fumos nobis venditos, fumo luendo & piandos, ſi juſtitiæ cura nos tangeret, nec nos ipſi fraudibus iiſdem delicias quæreremus immerſi. Non me poſſum ad ſingulos nummos diffundere, ne infinitas moleſtias cum mihi tum aliis imponam nullo cum fructu cujuſquam, nec ſane merentur illæ quiſquiliæ; ſed ideo nunc illas converrendas duxi, ut ſimul ac ſemel ejiciantur, ſcopis officium facientibus.

Sicli igitur Judaici, qui hodie ſuperſunt, cum virga Aaronis & thuribulo, ego offucias meras judico, & ſequioris ævi *ἐκτρώματα* ad Chriſtianos decipiendos a Judæis obtrantibus ficta & obtruſa, quin & a Chriſtianis ipſis. Novi ego hominem inter Holſatos diu viventem, cujus nomini parco, qui propriam incudem his ſiclis exercebat, & in ſuis ædibus eos procudi curabat, qui ſua elegantia & novitate facile diſtinguuntur, ab illis, qui paulo antiquiores prodierunt. Veriſſimum eſt neminem antiquorum de nummis propriis Judæorum cuſis & ſignatis publice, ſive aureis, ſive argenteis ita locutum eſſe, ut ſatis diſcerni poſſit, eos nummos iſtis nominibus unquam ſignatos fuiſſe. Non dijudicarunt ſatis, Viri docti, omnes illos ſignatos quos hodie circumferunt, nihil minus quam genuinos eſſe, ſed ex impoſturis poſteriorum Seculorum ad nos perveniſſe. Nemo mihi hactenus, licet ſtudioſe quæſiverim, ſiclum unum genuinum monſtrare potuit, facile fraus pellucet in medium ſi producitur; aurei tamen magis fallere nati ſunt, nec tam facile diſcernuntur, quod perfectiſſimum ſit metallum, & unam fere faciem retineat ab omni ævo, quod reliquis metallis non contingit, unumquodque enim infantiam, pubertatem, florem & rugas ſuas oſtendit, ac decrepitam ſenectutem. Magnum mihi indicium fraudis facit liber & itinerarium Benjamini Tudelenſis Judæi, qui Anno 930. circiter ex Hiſpania in Syriam, Perſiam, Ægyptum, Judæam & Africam peregrinatus eſt, nobiſque itineris illius obſervata reliquit. Is omnes Synagogas ubiqua Judæorum perreptavit, ſed nullibi de nummis Judæorum cuſis ipſi quidquam occurrit, ideoque nec memorare potuit, ut inter tot congregationes ad quas inviſit Benjamin, iſti nummi Judaici nuſquam ſe proderent, ſi tunc extitiſſent. Sane cum in Mediam pergeret, & ad Judæos in monte Haphtor habitantes in loco Ghaarian, ubi 25. millia Iſraelitarum habitare dixit, & in illis montibus Synagogas plus quam centum exſtare; addit eos eſſe ſub poteſtate ac ditione Regis Perſiæ, cui tributum pendunt, eſtque tributum conſtitutum in omni Iſraelitarum regno, ut ſinguli mares decimo quinto anno majores ſingulos aureus *Amircos* quotannis exſolvant, & quod Amircus aureus valeat ſeſqui nummum aureum Hiſpanum Marabetinum. Alios nummos totum itinerarium illud non memorat. Videmus igitur omnes iſtas fraudes poſt illud tempus inter Judæos exortas eſſe, maxime poſtquam expeditiones Chriſtianorum in illas terras, & terram Sanctam ſuſceptæ ſunt. Nondum enim de monetariis in Judaico populo quidquam legi annotatum, adeo ut Antiochus Rex Syriæ primus appareat, qui Judæis permiſerit propria moneta uti *Maccab.* 15. *verſ.* 6. Und gebe dir Gewalt eigene Münke in deinem Lande zu ſchlagen, *νόμισμα* eſt in textu, neque tamen illos eo privilegio uſos ſatis conſtat. Nam Chriſti tempore Romanorum denarii in Judæa vigebant, ut ex zinſe Münke manifeſtum ſit. De aliis moneiis in tota S. Scriptura nihil, nec de Siclis, quos pro mo-

moneta magis capiunt quam pro pondere, in N. T. & Christi temporibus quidquam, adeo ut de Judæorum nummis, qui proprii fint illorum, ex S. Scripturæ locus idoneus ac luculentus proferri nequeat.

CAPUT XVII.

De nummis Samaritanis cusis & fictis.

Herm. Conringius pro Samaritanis pugnat, Hebræos folos cum Wagenseilio & Patino damnat, nec concedere vult, quod hi, omnes illos nummos, quacunque Scriptura spurios esse, & longe post Judæos dispersos ac Hierosolymam excisam prognatos. Quænam quæso Samaritanorum aut Cuthæorum in nummis prærogativa? nonne Hebraicæ fuerunt? nonne Cuthæi, qui Hebraicis ritibus accesserant & religioni, hos nummos effinxerunt, ut Hebræi suis literis? Quid dicit Moses Nachmanides Gerundensis ante quingentos circiter annos? *Benedixit mihi Deus qua usque, quod dignus habitus fui, & perveni Acho, & inveni in manu senum terræ illius monetam, & ostenderunt Scripturam Cuthæis, qui statim legerunt eam; Nam Scriptura erat Hebræa, quæ relicta fuit Cuthæis.* Si Hebræa fuerunt, quæ nummus ille loquebatur aliis literarum ductibus, non possunt præferri Hebræis, & si Hebræi suam finxerunt, Cuthæos nemo prohibuit idem facere. Eædem causæ tam Hebræos, Judæos, Samaritenos & Cuthæos in fraudes impulerunt horum nummorum, lucri nempe bonus odor, præcesserunt Hebræi, secuti sunt Cuthæi, ne illos solos Pluto respiceret, nam & sibi hos modos adquirendi notos esse, non parum ingeniosius quam Judæi probarunt. Eadem quoque dicunt, quæ Hebræi nummi, nullum est discrimen nisi in ductibus literarum, quæ Cuthæorum illos esse monstrare poterant, cœtere iam similes quam ovum ovo, ergo κακῶ κόρακος & χάρακτος utrique. Novos tunc fuisse hos nummos oportet, quoniam in toto suo itinere Moses ille non invenit nisi nummum hunc unicum, & quidem Samaritanis aut Cuthæorum literis inscriptum quem Judæi legere non poterant, nisi prius Cuthęos consuluissent, ideo dubium satis est an e Cuthęis inceperint hę fraudes, an a Judęis. Heud enim loquitur Moses Gerundensis de aliis nummis sibi visis quem de hoc unico. Non autem video, quid Dn. Conringium moverit, ut pro ingenuitate Samaritanorum nummorum statueret & quidem omnes istos nummos Semaritanis literis cusos esse, non vero Hebręis, & si Hebręis cusi exstant aliqui, illos esse ὑποβολιμαίους. Nam in *cap. 9.* de nummis Hebręorum, ubi banc rem agit, nihil plane pro hisce nummis adstruendis attulit, quem Antiochum Demetrii inter promissa & beneficia, quę Judęis conferre voluit, enumerasse monetam propriam, quam permittere vellet, ἐπέτρεψά σοι ποιῆσαι κόμμα, ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου. Loqui ipsum de publica monete percutienda negari non potest, sed aut Ethnarcham populi Judeici bæc acceptasse, aut ullam monetam eo beneficio suffultam produisse, nullibi observatur. Inane igitur boc argumentum necesse est esse, cum res ipsa nullum effectum sortita sit, & contemnis potuerint a Judęis hęc promisse Antiochi, cujus imperium penc nullum in Judęos erat, eut amicitię fides, quod etiam ipse fatetur Contingius. Provocat deinde ad libertatem, quam sub Simone Hasmonęo partem Judęi tenuerunt, tunc enim monerę jus liberum quoque nactos esse, nemine prohibente. At illo jure usos Judęos tum magis, quem ante captivitatem, cum essent liberrimi, nemo probavit, nec Conringius. Omnia enim ejus eo tendunt, nullos nummus cusos esse Judęis ante captivitatem, sed qui cusi sunt, eos post captivitatem, & libertatem ab Hasmonæis recuperatam signetos esse. Possemus hæc concedere, nisi indefinitam illam emunciationem quoad tempus, Simoni & Hasmonæis ipsis elligasset, eosque nummos signatos Samatitenis literis produxisse voluisset, in quo tamen monstrando revere defecit. Nam quod exstent hodie quidam ærei, qui nomen Simonis præferte videantur, illudque per conjecturam magis legatur & eliciatur, hoc fidem non facit ullam genuinos eos esse, & a Simone percussos, Judæorum fide in talibus semper sublesta, nulla alia Antiquitatis nota asserium juvante. Nam si dixisset, usque ad excidium a Romanis illatum cusos nullos nummos exstare Judæorum proprios, quosque postmodum prodire fecerunt, spurios ec fictos esse, ipse veritas pro ipso loqueretur, ita nos prolixe hic ostendimus. At cum Sameritanos genuinos esse effetat, post captivitatem, Hebræos solos damnet, hæc sane παράδοξα tueri difficile esse video, nec iis animum edjicere potui. Domini Wagenseilii sententiam valde probo, qui hos nummos primam lucem & monetam vidisse sentit, postquam e Christianis peregrinationes religiosæ in terrem sanctam susceptæ fuerunt; sed inprimis expeditiones illæ sacræ loculos Judæo-

dæorum amplificarunt. Tunc campus, tunc fenestræ apertæ sunt nummis his, & figmentis, tunc Rhodus, in quo optime saltarunt, & credulos Christianos emunxerunt, tam Judæi, quam Cuthęi; Nam quod Samaritanis characteribus inscriptos nummos in Christianorum notitiam sero pervenisse scribit Conringius, seculo demum superiore, ideoque nullam fraudem subesse concludit in præfat. ad Paradoxa, hoc verum esse non puto: tam peregrinantibus quam bellantibus in terra sancta oblati sunt æque Samaritani quam Hebraici; Et quamvis plerique Christiani neque Hebraica legerent, aut intelligerent, nec Samaritana, eoque citius ac facilius deciperentur, nummis tamen istis occurrentibus nemo carere se posse credidit, ut testibus eximiis peregrinationis factæ; & decepti sunt, quia decipi voluerunt. Nunquam deinde inscriptiones illas Siclorum Samaritanorum sibi accurate convenire reperies, semper una aut altera litera claudicat. Vide, quem produxit B. Aria Montanus *pag. m. 126.* Vide Beyerum, & alios, nullus eorum plane consentiet. At quod literas illas vere Hebraicas esse venditaor, & vetustiores illis, quas nunc vulgo legimus quadratas; nam Judę tribum & Benjamin, cum desererentur a decem tribubus, in varias superstitiones & cultus impios prolapsis, noluisse cum Samaritanis idem facere, ideoque scriptionem etiam mutasse, & alias istas literas quadratas assumsisse; hæc utique falsissima commenta sunt, nemo enim facile illas literas, quibus Deus & Moses legem perscribi jusserunt, impias existimabit, & sanctam illam originem contemnet, aut ad aliam scriptionem, quam Deus non jussit, non approbavit, sua sponte concesserit, quasi in scriptione aliquid esset mali, nec quilibet illam perversam reddere posset, mala scribendo ac annotando, quod tam Judæos quam Samaritanos spectat, nec usum scriptionis ullum simpliciter tollit abusus. Hæ igitur literę fictę sunt omnino quę Samaritanę dicuntur in nummis, & dolose additę a versutissimis hominibus, ne fraus pelluceret facile. Si qui enim sunt Samaritani codices his literis insignes, longam post Judęos ac Cuthæos ejectos, eversos & dispersos ętatem primum agnoscunt, ut illi credi minime possit. Nihil enim est Judęis gloriosius, ob perpetuam, quam Deus concessit, cujus suę quondam gentis rerum gestarum memoriam, sed & nulla gens illis mendacior, ob eandem causam, ut antiquitatem celebrem, cum aliter non possunt, tueantur. Haud facile illorum δευτερώσεσι, Misnaroth vel Gemaris credendum, inprimis ubi de se ipsis loquuntur. Ideoque Samaritanus ille Siclus, qui describitur in Misnajoth tr. de Jadajim, ęque vitio laborat ac cœteri omnes cusi & inscripti. Sive Accone visi sint, sive Hierosolymis ipsis nullus enim locus tam sanctus est, aut integer, qui fraudes excludit, sive sint dimidii sicli, sive alię partes ejus, quotquot enim fuerint veri, non signati fuerunt, omnesque partes & omnia κέρματα ad siclos pertinentia argentea fuerunt, non ęrea.

At Jeremię 32. *vers. 9.* legitur עשרה הכסף *decem argentei*, scil. *Gerah*. Potuerat Jeremias exprimere per dimidium siclum, nam decem Gerah faciunt dimidium, sed quia numeravit ipsos decem Gerah in nummulis & κέρμασι singulis argenteis, idcirco Propheta tam diserte locutus est de decem argenteis. Sane si fraudes tam apertæ, tam manifestæ, cum veritate & antiquitate conjungi possunt, prævalere eas necesse est, nec veritati aut antiquitati lucem aliquam accendere juvabit. Suis igitur opinionibus illi sunt relinquendi, donec resipiscere velint, & rationi sanæ cedere, oculisque suis propriis fidere, nec alienis, quod hactenus fecerunt, videre. Ex his nummis miracula, nescio quæ, nobis exstruxerunt; ut in adyta & sanctuaria quædam ingressi illos intuiti sunt, & offucias illas offuciis infinitis aliis juvaruot, propagarunt, quibus ego quidem cedere possum, ut me longe doctioribus, donec veritas, ut ex puteo, emergat, meæque sententiæ facem quandam præferat, quod an sperandum vel desperandum sit, prout nunc seculum est, nescio. Fuerunt tamen multæ opiniones obstinatæ, quas antiqua quędam rubigo condivit, nec facile evelli potuerunt, quas nihilominus tempus attrivit, elisit, & politiores nunc reddidit, ut de cultris lapideis, quibus circumcisionem Judæis olim factam omnes fere antiqui circumtulerunt, nunc vero doctissimi Viri passim explosam tenent. Et cum hęc in sacris fundamentum sui nullum collocare posse videretur, cur hęc de nummis cusis Judęorum, quę nullum omnino in toto Sacro Codice fundamentum aut munimentum reperit, tam anxie tamque operose adhuc defenditur? Conjecturæ enim leves quędam, quibus loca Scripturæ incrustare cupimus, & in nostras partes trahimus, non invitamus, rem non faciunt istam. Bened. Aria Montanus in Antiq. Judaicis *p. m.* 125. quam pulchre cœpit de nummis & Siclis Judaicis? ἀτίμους illos statuit, præter alia

ἀτι-

ἀσήμος vocem etiam ab Hebræis usiatam propterea significat, & de illo legi in lib. Misnajoth tract. de decima secunda cap. 1. §. 2. & tr. de Ghediuih 3. §. 2. sed paucis lineis interjectis, in nassas Judæorum incidens, captus est, siclosque cusos Samaritanis, ut credit, literis, ante Jeroboamum & Israelis divisionem apud Hebræos usitatis, defendit, tum maxime, cum illi ipsi oblatus esset talis nummus aut siclus argenteus. Nam Mosis Nechmanni filii Gerundensis in Catalonia commentaria in Exodum, quæ citat, de nummo tali viso Accone apud ejus incolas, plane nihil probant hunc genuinum fuisse, quem vidit Gerundensis, nec Gerundensis hoc affirmat genuinum fuisse, & quamvis credidisset ille, hand tamen genuinum illud magis probat. Nam Gerundensis ille se nunquam prius tales nummos observasse satis indicat, dum nec pondus sicli ante noverat, & propterea a Salomone Jarrhæo, Judæo Francico, dissentire cœperat, ut ostendit Aria Montanus, quid igitur de nummo unico viso judicare poterat, an genuinus esset vel secus? Sed quod pondus quatuor drachmatum in illo nummo reperisset, prout Salomon Jarrhæus scripserat, jam credidit verum Sielum esse, & sententiam priorem mutavit, consentiendo Salomoni.

CAPUT XVIII.

De nummis Judæorum peregrinis.

GRæcis Asia fere serviebat post Alexandrum M. Hinc in Antiochi Eupatoris exercitu hundert und zehentausend Griechischer Fußknechte numerantur, 2. Maccab. 13. *vers.* 2. quod jam omnia Asiatica Græcorum moribus similia forent; ita & nummi. Idem judicare debemus de loco 3. Maccab. 1. ubi Arsinoe cum fratre Ptolomæo Philopatore ad bella proficiscens, militibus singulis bene rem gerentibus promittit *ἑκάστῳ δύο μνᾶς χρυσίου*, hoc est, tot nummos & drachmas argenti, quæ minas duas auri æquare possent, non solum nummis sed & pondere Græcorum, ut lingua, utentibus, nec ulla amplius siclorum mentio aut Judaicorum ponderum. Aureorum millia triginta quinque, quibus Edomitæ Judæos obsidentes corruperunt, aureos cusos fuisse, 2. Maccab. 10. *vers.* 20. non inficias ibo. Sed a Judæis non cusos affirmare licet, haud solum quod Judæi a peregrinis & exteris Idumæis illos reciperent, sed etiam quod nullibi de Judaicis nummis cusis memoriæ proditum sit: quamvis hoc exemplum pariter doceat Judæos nummis peregrinis tam cusis quam aliis usum apud se concessisse. Nam & hinc Christi tempore non alios quam peregrinos nummos, Romanorum, Græcorum, Persarum inter Judæos valuisse observamus; usque ad ultimum *κοδράντη*, quam ex voce *quadrantis* Romanorum formarunt, quod Romani asses, trientes, quadrantes illic & denarii argentei expenderentur. Græci sane asses Romanos melius ipsis Romanis distinxerunt; Assis enim vocabulum apud Romanos valde est ambiguum, totum primo significans in quavis re, deinde nummum tam libralem æreum, quam nummi *δωδεκατημόριον*, hoc Græci *ἀσσάριον* quasi parvum assem vocabant, Dani Penge, & Germani Pfenning, eadem ratione, qua Romani assem vel magnificant & augent, vel deprimunt & imminuunt. Ἀσσάριον autem duodecimam partem libræ æris significat, aut minimum in ære nummum assi similem, qua ratione singula *ἀσσάρια* unciam unam æris pendere debebant; At cum longe minoris ponderis *ἀσσάρια* cusa sint, quæ nec quadrantem unciæ æquant, *κοδράντην* & *ἀσσάριον* idem fuisse procul aberrat. Meminit *ἀσσαρίου*. S. Scriptura Matth. 10. *vers.* 29. Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; Ultimum *κοδράντην* quoque adduxit, exigui utrumque nummulum pretii, quibus exiguam rem passerculos duos emere poterant, adeo ut in re nummaria vix dentur nomina viliora, quam *ἀσσάριον* & quadrans in ære. Lucas Evangelista *cap.* 12. *vers.* 6. sic effert, οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; Eodem res recidit, sive duos passerculos uno quadrante, sive quinque emam duobus quadrantibus: quo enim plures merces emo, eo plures sunt *προσθῆμαι*; ut mores sunt vendentium, hinc Zugabe & Zugift: Germanis, & hinc in quatuor passerculos unus accedit. Quatuor igitur *ἀσσάρια* assem æreum faciebant unciæ pondere, decem ærei unciales denarium argenteum; denarius drachmæ pondere sex asses Lubecenses. Ἀσσάριον igitur vel assis quadrans, denariolum Lubecensem eum $\frac{4}{5}$ constituit, sicque uno asse Lubecensi 14. fere passerculos emere tunc licuit, quæ magna vilitas illorum temporum fuit, & sane vetustis temporibus valde convenit, crevit enim mercibus pretium hodie, postquam tot onera publico præstanda fuerunt imposita. Sic quoque de Græcis nummis statuere licet, eos inter Judæos non minus quam Romanorum ambulasse; unde apud Arrianum in periplo Mari Erythræi leges, ἀφ' οὗ μέχρι νῦν ἐν Βαρυγάζοις παλαιαὶ προχωροῦσι δραχμαὶ γραμ-

γράμμασιν ἑλληνικοῖς ἐγκεχαραγμένα. Nam si ad maris rubri accolas pertingere posuerunt Græci nummi, nullus dubito quin quo lingua Græca pervenit, & familiaris fuit, etiam nummi eorum sint introducti, in Judæam nempe.

Matthæi 17. *vers.* 27. qui nummus vocatur stater est, quem quoque pro censu solvendo Christus in Capernaum dari jussit. Peregrinum & illud est nomen, & peregrina moneta, ut & *δίδραχμα* quæ v. 24. habes, *οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες*, die den zinß Groschen einnahmen: Nomina sane Græca sunt, adeo ut nummos quoque Græcos fuisse sequatur non Judaicos. Erat vero *δίδραχμον* argenteus nostræ monetæ 12. assium Lubecensium ein Gut Reichsthalere / unde infertur staterem fuisse duplum, dum Christus Petro injungit, ut pro duobus censum persolvat *στατῆρα λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ*. *cap.* 18. *vers.* 24. Talenta occurrunt, & *μυρία τάλαντα*, rursus Græco nomine nummos & opes exprimentia; an Syriacus textus iisdem nominibus Græcis utatur vel suis me quidem latet. Christum sane vix Græce, vel Syriace locutum, ex non paucis locis N. T. manifestum est. Hebraica sunt, *Eli, Eli lamma sabachtani*, non Græca, vel Syriaca. Unde ergo Evangelistæ & Apostoli Græca scripserunt, & alia quam locuti sunt lingua invicem? nimirum, quod Græca lingua magis esset publica, & notior orbi, tunc temporis, quam Hebraica, quæ arctissime habitabat, & a veteri puritate dudum recesserat, Spiritusque Sancti instinctu, sacra hæc gesta, lingua, quę longe lateque patebat, divulgari debebant, quare etiam Syriacę versio ex Gręca desumta fuit, & Gręcę primę partes debentur in N. T. non Hebraicę & Syriacę. *Δηνάρια*, quod exstat v. 28. Gręci jam a Romanis didicerant & Hebręi. Lutherus, quia Misnicus erat natione Groschen reddidit, qui loco denariorum in illis locis sunt, & passim *δηνάριον* legitur in Gręco. Interim *τάλαντον* nunc Pfund / nunc Centner Lutherus reddidit, ut Matth. c. 25. *vers.* 15. ex quibus ad pondus magis incertum quam ad nummos ullos certos respici constat.

Et jam facile loca Scripturę possunt intelligi, quę de argento & auro loquuntur, fuisse inter Judęos nummos quosdam peregrinę monetę, quę tamen non nisi pondere valebant, puritate prius metalli examinata, ideoque cum Judęorum laminis non signatis pari passu ambulabant, ut denarii Romani, stateres & *δίδραχμα* Gręcorum, inter eos vigebant tanta copia, ut suis nummis & laminis vix opus haberent. Hinc est, quod in laminis istis Judaicis Cęsari tributum non solverint, siquidem illas Cęsar nequaquam approbaverat, nec publicę factę erant, sed in denariis Romanis & tributa solvere cogebantur, & cum mercatoribus Romanis commercia instituere, nisi aliter placuisset.

Et mirari oportet nummos Romanorum ac Gręcorum aliarumque gentium inter Judęos valuisse ac recipi potuisse, cum imaginibus pleni essent isti denarii, quas abhorrebant tractare Judęi, ita ut Herodes nec civitates nec templa more Gręcorum in solo Judaico erigere ausus fuerit, ut Josephus indicavit *lib.* 15. Antiq. *cap.* 12. *p. m.* 538. *πόλεις δὲ κτίζων ὑπὸ φιλοτιμίας, καὶ ναοὺς ἐγείρων, οὐκ ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνέσχοντο. τῶν τοιούτων ἀπηγορευμένων ἡμῖν, ὡς ἀγάλμασι καὶ τύποις μεμορφωμένους τιμᾷν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν τρόπον*. Optime addidit *τιμᾷν*. Habere scilicet & videre licebat, non vero colere, nec ut colerent cogi volebant aut poterant. Nummos igitur istos cum imaginibus percussos in commerciis quotidianis manibus suis tractabant, ut res instabiles, cito migraturas ab uno ad alium, ita tamen, ut ad sacras res adhiberi nequaquam possent, ideoque nec sacrum thesaurum ingrediebantur, nec Deo offerri poterant aut Sacerdotibus. Imo causam hanc veram credo fuisse nummos, cur Judęi nunquam cudere ipsi voluerint, tum quod imaginibus more gentium cudi deberent, tum vero quod ea quæ gentium fuerunt, imitari nullo modo liceret. Nummos vero signare cudereque a gentibus fluxit primum, non a Judæis; haud igitur artem illam cudendi aut monetandi licitam sibi crediderunt, licet nummos gentium cusos habere non timerent; sicus enim commercia cum gentilibus non fugiebant, ita nec eorum nummos, quæ enim in commerciis erant res, non erant proprie illorum, sed adventitiæ, transeuntes, peregrinantes.

Τριακοσίων δηναρίων Marcus Evangelista meminit *cap.* 14. *vers.* 5. quibus unguentum vendi potuisset. Ipse Christus respondendo, So gebet dem Keyser / was des Keysers ist / und Gott / was Gottes ist / videtur hos nummos Judaicos & Romanos distinguere voluisse; nummos nempe effigie Imperatorum signatos ad Imperatores spectare, qui vero inter Judæos in templo offerendi erant, proprios esse, ideoque ad Deum spectare, quod patrio ritu veteri darentur, non signati. At quando de trapezitis Christus similitudinem proponit, non nisi denarios memorat, quos mutuo acceperant duo debitores, Luc. 7. *vers.* 41. *Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τι-*

νι,

νὶ, ὁ εἷς ὤφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πεντήκοντα: Græco more, δηνάριον, non δηνάριος, ut ἀσσάριον, ab asse Δραχμαὶ quoque dicuntur denarii a pondere, quod drachmæ pondere essent singuli Luc. 15. *vers.* 8. nihil enim nisi denarii Romani intelliguntur argentei, quando drachmas proponunt. Raro enim memini Græcorum nummos argenteos δραχμιαίους me vidisse, sed δίδραχμοι plerumque sunt. Usi sunt autem Græcis nummis Judæi ante Romanorum dominium, inter quos quin drachmales quoque fuerint, non pugnabo, quamvis hodie rarius occurrunt.

Samaritanis quoque tribuit denarios Lucas Evangelista, non solis Judæis *cap.* 10. *vers.* 35. Samaritanus enim ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ. Præter hos denarios in communi & quotidiano usu quin illis quoque fuerint nummi alii non cusi, ἀργύρια, nullus dubito, quos ad sacras res in templo suo obtulerint, nam & illic denarios & peregrinos nummos non valuisse, aut admissos esse, ut apud Judæos cæteros, dixi, vero per quam simile. Quamvis enim Judæi & Samaritani Vatiniano odio invicem dissiderent, in multis tamen conveniebant illorum sacra & ritus. Et hanc ob causam solam collybistæ ac trapezitæ locum in templo meruerunt, ut ad manum essent permutare volentibus denarios ac peregrinos nummos alios, quos afferre metuebant Sacerdotibus Judæi ac Samaritani; Et hoc prætextu intra ipsius templi mœnia recepti tolerabantur prostare, quod sacris studerent & operam impenderent. Johannes sane Evangelista vero nomine κερματιστὰς vocat hos collybistas *cap.* 2. *vers.* 14. εὗρεν ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς πωλοῦντας βόας καὶ πρόβατα, καὶ περιστερὰς, καὶ τοὺς κερματιστὰς καθημένους, & *vers.* 15. καὶ τῶν κολλυβιστῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε. Sicut enim boves & oves & columbæ in templo vendebantur, quia sacrificare volentibus ad manum eas merces esse volebant cum lucro suo: sic quoque κέρματα & nummos non cusos, quos Sacerdotibus offerebant, denariis aliisque cusis nummis permutabant, ad mensas Collybistarum κερματιστὰς idcirco eos appellans, & mercem eorum κέρμα, non denarios, non stateres: iis enim in templo opus non erat, sed in foro: adscendentes autem & offerentes sumebant κέρμα, quod offerre poterant, a collybistis, & denarios ac alios peregrinos nummos reddebant. Erant autem κέρματα, ut aliquoties dixi, argenti frustula secta, & quæ sub forfice ceciderant, libra deinceps appensa, instar nummorum usum suum præbebant per manus euntia, sine aliqua effigie alia. Dicuntur etiam, ἀργυραμοιβοὶ, quorum erat non solum nummos mutare, sed & accuratum examen eorum instituere, unde ἀργυραμοιβικῶς ἐξετάζειν, *accuratissime rem explorare*, ut solebant nummularii. Ad permutationem vero nummorum habebant sportulas suas & saccos & fiscos junco aut sparto texi solitos, in quibus separatim nummos servabant, & distinctos, ut ad manum & in promtu essent, quicunque petebantur. His enim fiscis & sportis nummi omnes quondam servabantur: unde Asconius: *Sportæ, sportulæ, sportellæ, nummum sunt receptacula & sacci, sacculi, sacelli, & crumenæ, & vellereæ, & scorteæ, & nauticæ, & marsupia; ita fisci, fiscinæ, fiscellæ, spartea sunt utensilia, ad majoris summæ pecunias capiendas*, adeo ut locus ille publicus, totus, ubi majores hæ summæ in fiscinis repositæ habebantur, Fiscus dici cœperit, & adhuc dicatur. Argentarios autem nummularios iisdem sportulis suos nummos inditos tenuisse, ex Archestrati poemate apud Athenæum *lib.* 7. *cap.* 15. *p. m.* 305. constat, qui aprum piscem non esse cuivis obvium, aut emi posse, sed ditibus solis memoravit:

—— ὅσοι πλεκτὸν ὕφασμα
Σχοίνου ἐλαιοτρόφου κοίλης χήρεσσιν ἔχοντες
Εἰώθασι δονεῖν ψήφους αἴθοντι λογισμῷ.

quod faciebant argentarii & divites, quibus multæ sportulæ nummis repletæ.

CAPUT XIX.

De Numismate Census.

ROmanis censuales fuisse Judæos tunc cum Christus viveret, constat ex Marci *cap.* 12. & Pilato Præside, & censûs nummis, qui non erant κέρματα Judaica, sed denarii Romani; Romanorum enim nummi valebant apud Judæos, ex quo eos Pompejus redegerat in provinciam, & Præsides ac Præfectos a Romanis acceperant. Debebant autem censum præstare nummis Romanis, qui ideo vocantur νομίσματα τοῦ κήνσου, ut Matth. 22. *vers.* 19. ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. Οἱ δὲ προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον. Apud Marcum vero *cap.* 12. *vers.* 15. Christus ipse poscit, ut denarium sibi afferant. Φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω. Ita quoque Lucas *cap.* 20. *vers.* 24. ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον, τινὸς ἔχει εἰκόνα καὶ ἐπιγραφήν; Solus Matthæus denarium vocavit numisma census, quod non liceret censum in aliis nummis exhibere Romanis. Hoc jam ab

Au-

Augusti temporibus & anno primo, quo natus est Christus, obtinere cœperat. Tunc enim ἀπογραφὴ πρώτη, ut est Luc. 2. *vers.* 2. quando quisque cujus census esset, & quid conferre deberet Cæsari, descriptus est. Sed & alii nummi apud Judæos in usu erant, tunc temporis, quamvis soli denarii Romani nominentur, aut propter censum, aut quod frequentius denariis Romanis uterentur, nec Romani alios valere sinerent, in locis ubi imperabant ipsi. Statim autem εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν hujus denarii adducunt, quod quoque fecissent, si in nummis Judaicis illa reperissent.

Nondum igitur video inter Judæos præter ἀργύρια non cusa quæ etiam Judæi obtulerunt, non in denariis aut stateribus cusis, sed in argento non cuso; Sic etiam loquitur Lucas *cap.* 22. *vers.* 5. συνέθεντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι, ut videamus quomodo in formulis loquendi accurate consentiant Evangelistæ.

At quando de numismate census quæritur; nummos tales haud penes se habebant Judæi Christum tentantes, sed aliunde quærere & afferre opus erat, προσήνεγκαν αὐτῷ δηνάριον dicit *Matthæus c.* 22. Sie reichten ihm dicit Lutherus, sed rectius: Sie brachten ihm einen Groschen dar, Ita quoque *Marcus cap.* 12. *vers.* 15. Jesum dixisse scribit; φέρετέ μοι δηνάριον, ἵνα ἴδω. οἱ δ' ἤνεγκαν. Ubi Lutherus: Bringet mir einen Groschen, daß ich Ihn sehe, und sie brachten ihm, quæ non conveniunt in promtu habentibus, sed aliunde quærentibus. Facile autem fuit ex proximo denarium petere, cum collybistæ & trapezitæ haud procul exstarent, siquidem in templo ipso Christus docens tunc sedebat, cum ipsum accederent hi Pharisæorum discipuli & Herodiani. Nec est, quod objiciant, Christum, cum hæc in templo fierent, jam ante mensas collybistarum evertisse, eosque ejecisse. Redierant enim nihilominus ad ingenium, & ad priores mores ac sedes. Et quamvis non adfuissent in templo, potuissent tamen ejusmodi denarii facile sumi e proximo, ab obviis, minime longe petentes. Lucas retinuit c. 20. *vers.* 24. ἐπιδείξατέ μοι δηνάριον. Nam & illud intelligi adhuc potest de denario ab aliis petendo. Johannes quoque Evangelista utitur voce denarii *cap.* 12. *vers.* 5. ubi Judas proditor unguentum nardinum τριακοσίων δηναρίων æstimat, qui faciunt nostræ monetæ 28. thaleros unciales cum dimidio. Lutherus vertit 300. Groschen. Grossi vero tempore Lutheri faciebant singuli duos asses Lubecenses, ita ut trecenti grossi non sint trecenti denarii Romani, drachmam unam argenti pendentes singuli: hi enim indicantur, non grossi Misnici aut Saxonici, quorum 300. faciunt non nisi 12. unciales thaleros cum dimidio, qui longe absunt a vero pretio indicando, quod Judas imposuit. Romani enim sic Judæos tunc subditos habebant, ut eorum potentiam valde suspicerent, eorumque mores ac leges & scita sua facerent. Ita enim *Johann.* 11. *vers.* 48. in concilio Judæi ratiocinantur: ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν, καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος. Mens est Judæorum, si motus novos Romani videbunt in gente nostra, quos necesse est evenire, populo Christo adhærente, libertas ea, qua nunc beneficio Romanorum fruimur, nobis eripietur a Romanis, nosque omnes & una cum gente provincias omnes sibi subjicient, ac servitute prement. Hoc igitur agebant Judæi, ut Romanorum fœderibus se contra hostes tuerentur, iisque placerent, moribus eorum assumtis, quæ causa fuit, cur etiam denariis Romanorum in sua civitate locum darent. Pergit Johannes in Apocalypsi *cap.* 6. *vers.* 6. τοῦ δηναρίου mentionem facere, & Lutherus iterum Groschen vertit, ein Maaß Weitzen umb einen Groschen, und ein Maaß Gersten umb einen Groschen, adeo ut quamdiu Hierosolymæ urbs stetit, nummorum nomina Romana Judæam occuparint & tenuerint. Denarii vero isti qui census loco pendebantur, Romanis pendebantur, & *census* appellantur, ut Camdenus persuadere vult, denarium census in Britannia *Tascia* dictum esse a taxa. Sic enim secundum Cunobilini nummum explicat in Britannia sua *pag. m.* 70. edit. Londinensis 1607. fol. *TASCIA, quod tributi denarium significaret apud Britannos, autor mihi D. David Powell Britannicæ linguæ callentissimus, forte a Latinorum taxatione, nam literam X. Britanni non agnoscunt, similique ratione MONETA in Romanorum nummis sæpe inscribitur*, quod ultimum verum quidem est, sed DENARIUS nunquam legitur inscriptus, multo minus, quod fuerit census, hoc enim accidit solum denario, ut pro censu solvatur tanquam pro mercibus. Repetit tamen deinde *pag.* 71. *firmiusque hoc credo*, dicit, *quod in nonnullis Monetarius pecuniam signans exprimitur cum TASCIA, quod apud Britannos denarium tributi significat.* Sed, ut dixi, nullum exemplum in omni re nummaria antiqua prostat, quo probari possit censui aut tributo dicatum esse nummum, unde nec TASCIA Britannorum hoc significare persuaderi possum, sed cum sæpius illa vox legatur in nummis Britanni-

nicis, & in octodecim illis, quorum figuras sculpi curavit Camdenus, sexies occurrat, TASCIO. TASCIA. TASCE. TASCIE. TASC. maxime in Cunobilini nummis, unde Monetarii potius nomen fuisse judicarem, quam denarii census.

C A P U T XX.

De nummis datis proditori Judæ.

CUM Matthæus Evangelista ex Zacharia Propheta de triginta argenteis, quibus venditus est Christus, hauserit, quæ scripsit *cap.* 27. *vers.* 9. Da ist erfüllet was gesaget ist durch den Propheten Jeremias da Er spricht: Sie haben genommen dreyssig Silberling / damit bezahlet ward der verkauffte / welchen sie kaufften von den Kinderen Israel. Und haben sie gegeben umb eines Töpffers Acker. Quæ apud Zachariam Prophetam *cap.* 11. *vers.* 12. sic tradita reperies. Gefällt es Euch / so bringet her / wie viel ich gelte. Wo nicht / so lasset es anstehen. Und sie wogen dar / wie viel ich galt / dreyssig Silberlinge. Und der Herz sprach zu mir / wirffs hin / das es dem Töpffer gegeben werde: Ey eine treffliche Summa / der ich werth geachtet bin. Und ich nahm die dreyssig Silberlinge / und warff sie in das Hauss des Herzn / das dem Töpffer gegeben werde. Hæc igitur mens est Eliæ Levitæ, libras argenti triginta significari, quibus venditus est Christus, qui faciunt nostræ monetæ unciales thaleros 360. Sed hæc falsa sunt, nec ullo fundamento nituntur. Nunquam enim argenteus unus significat libram, multo minus talentum. Nec in Hebræo textu unquam argenteus, scilicet nummus, sed argentum כסף semper dicitur, & subintelligitur Siclus, argenti videlicet, non majori pondere, sed nonnunquam minori. Siclus autem in N. T. est δίδραχμος, & siclus Sanctuarii τετράδραχμος, quos ego a Judæis non fuisse cusos judico, sed a Græcis, ideoque sicli nomen non retinuerunt, sed Græcum, quod Græci primum διδράχμους vel τετραδράχμους nummos cusos in usum traduxerint.

Nummi argentei τετράδραχμοι & δίδραχμοι, qui Græcæ monetæ fuerunt, & δραχμαὶ, quæ & Græcæ & Romanæ fuerunt, Latinis dicti denarii. Horum genere nummorum uno Christum venditum aut proditum a Juda dici poterit, aut 30. τετραδράχμοις, qui faciunt unciales thaleros XV. aut 30. διδράχμοις qui reddunt unciales thaleros septem cum dimidio: aut 30. δραχμαῖς, quæ denarii Romani sunt aut Græci, summam trium uncialium thalerorum cum quadrante continentes. Haud ulterius ratiocinari datur in nummis cusis, aut ultra XV. thaleros unciales summam extendere; cui Prophetæ ironia maxime convenit, Ey eine treffliche Summa der ich werth geachtet bin. Ego vero nec τετραδράχμοις, nec edrachmis vel denariis Romanis Christum proditum sentio, sed ἀργυρείοις, qui sunt nummi non cusi Judæorum, & Sanctuarii, sicli pondere, a Sacerdotibus Judaicis Judæ dati, ex Sanctuario & communi thesauro, in quem non recipiebantur nummi peregrini cusi: nec unde Sanctuario aut Sacerdotibus hi thesauri reconditi provenirent, diu quærendum est, ex oblatis enim & Sacrificiis quotidianis illis colligebantur, ut est 2. *Regum* 12. *vers.* 16. Das Geld von Schuldopfferen und Sündopfferen ward nicht zum Hause des Herzn gebracht / scil. ad illam domum ædificandam, denn es war der Priester. His igitur nummis argenteis, in populo vix tunc visis, aut usitatis, ideoque sicli nomen non amplius gerentibus, nisi inter Sacerdotes forte, Christus a Juda proditus & venditus. Juvant me valde verba textus Hebræi ישקלו את־־שכרי שלישים כסף: Sie wugen dar meinen Lohn 30. Silberling. Cur pondus diserte S. Scriptura memorat? *quod olim moneta librabatur, & eo pondere habebatur summa pecuniæ, ut nunc eo numero nummorum*: sunt verba Ulpiani D. 23. *lib.* 3. Hoc ideo, quod nullis signis tunc nummi percussi darentur sed pondere solo censerentur quantum valere possent. Quod igitur Propheta prædixit hoc evenit, & evenire debuit, ne sacrum codicem falsi arguere sumamus. Nam si in omnibus Prophetæ verba sana reperiuntur, cur non ponderando nummos non cusos potius expensos quam cusos numeratos Judæ dicere licet? At si quis objiciat Christi temporibus eos cusos pariter ponderatos & numeratos esse, hoc quidem concedemus inter Græcos & Latinos in usum fuisse deductum, apud Judæos vero nullum exemplum exstat, eos unquam nummos suos ita numerato tradidisse, sed quam plurima de pondere solo nummorum loquuntur. Falsum est, quod Rabbi Joseph apud Aquinatem testatur, quod quoties כסף in lege legitur, כסף צורי intelligatur, vel *argentum signatum*, nam hoc somniavit iste Rabbi, non docuit ulla ratione.

At non verecundantur Christiani de his nummis proditionis quasi cusis asserere, non tamen Græcis aut Romanis literis ac moribus, sed Hebraicis, quasi tunc ea tempora fuissent, quibus aut Judæi nummos ullos cuderent, aut de proditione Christi tam soliciti forent, ut peculiari moneta rei memoriam publice testatam relinquere opus esse crederent. Et se-

felices essemus, si fraudibus his inolitis nos deluderent solis, quod cusos fuisse eos nummos statuant, quibus Christus venditus & proditus est a Juda, nisi etiam illos exstare adhuc non mentirentur Judæi, sed Christiani. Villalpandus *lib.* 2. *de ponderib. Disp.* 4. *cap.* 30. memorat unum ex proditionis nummis veneratione coli & asservari Romæ in æde Divi Johannis Lateranensis; alterum Parisiis per vitrum ostendi, tantæ sanctitatis, ut spiritu nullius afflari debeat, ne profanetur. Possem gloriari, me tertium ostendere posse. Sed vellem scire, quomodo proditionis isti nummi distingui possint ab aliis Siclis, quos cusos fuisse tantisper demus? num peculiari charactere & imagine percussi sunt a Judæorum Pontificibus? Judam enim vero præscire potuerunt Dominum proditurum, eoque fine cuneum præparasse, & nummos istos Christi imagine cusos ipsi tradidisse. Quæ saltem cogitare ita in Christum affectos fuisse Judæos, ut ejus memoriam monumento nummi alicujus peculiaris vel venerari vel dehonestare voluerint, insani Orestis potius sit, quam sani hominis. At si vulgariter cusi fuerunt, ut cæteri Sicli, quomodo dignosci poterant proditionis esse nummi? num proditionem forte olent, ut adhibitos naribus sentire possis aliquando fuisse in manibus Judæorum? At Vespasianus jam olim docuit nummos non olere res ex quibus coacti sunt. Valeant igitur ista commenta, aut potius male pereant. Ager ille sane qui emtus fuit his nummis, etiam ostendit, non mansisse in sacrario illos, sed ad figulum venditorem transiisse ut cæteros nummos, illosque distractos iterum fuisse ad alios usus sine nota singulari proditionis istius. Nec obstat, quod ager alicujus spatii, quod requiritur ad peregrinorum sepulchretum, haud emi potuerit illa pecuniæ summa, neque enim hoc S. Scriptura diserte vult illis argenteis solis hunc agrum figuli emtum esse, sed alios præterea nummos iis junctos fuisse ad hunc agrum pro peregrinis sepeliendis a figulo comparandum, qui nummi fortasse non minus labe quadam adspersi, quam hi nummi sanguinis proditi, das Blutgeld / quales nummos ad sacros usus templi servare non poterant: licet Baronius statuat illis solis, non aliis additis, agrum istum emtum fuisse, & pro se locum adducit ex *Actor.* 1. *vers.* 18. Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, cum seqq. at non ibi dicitur, illis solis triginta argenteis emtum esse hunc agrum, sed particula (ἐκ) desumta esse hos argenteos ex summa per iniquitatem seposita monet, adeoque nostram sententiam potius hæc verba confirmant. Judas enim istum agrum non possedit, sed adquirendi ejus occasionem præbuit hac mercede quam stipulatus erat. Undn recte Lutherus reddidit, modo addidisset, aus dem / aut von dem ungerechten Lohn / prout verba Græca sonant nam mit dem ungerechten Lohn aut umb den ungerechten Lohn / haud illud proprie dicunt quod aus / vel von / quamvis bene intellectæ istæ particulæ eodem recidant: ita ut nihil Baronius aut alii inde struere possint, quod solis illis 30. argenteis emtum agrum evincat. Judæorum autem nummi nunquam cusi exhibentur in S. Scriptura, nunquam: sed pondere semper argentum & aurum ipsis expendebatur, nulla moneta accedente. Unde Syracides *cap.* 28. *vers.* 29. eadem ratione loquitur: Du wegest dein Gold und Silber ein / warumb wegest du auch nicht deine Wort auff der Goldwage? Hæc ad pondera sola argenti & auri spectant, non ad monetas cusas, quas, prout hodie manifestum est, ad libram nemo revocat, nisi fraudis suspectos, sed valent autoritate publica, nulla libra accedente. Frustra enim libra adhibetur in nummis autoritate publica cusis, quibus licet pondus desit, accipiuntur tamen, ac si justi ponderis essent, & exactæ probitatis, utrumque siquidem publicis nummis deest, & pondus & probitas. In nummis non cusis quoniam ex privatorum censu exibant, cote probitatem, libra pondus examinabant; Hoc illud est quod dixit Syracides, neminem argentum vel aurum sine hoc examine recipere, vel factum vel infectum.

C A P U T XXI.

De nummis Græcorum non cusis & cusis.

De Carthaginensium spoliis, quæ Timeleon ejusque exercitus collegit *pag. m.* 250. Plutarchus ait: ἐλάχιστος γὰρ ἦν χαλκῶν καὶ σιδηρῶν τοῖς σκυλεύουσι λόγος, οὕτως ἄφθονος μὲν ἦν ἄργυρος, ἄφθονος δὲ χρυσός. At hoc argentum & aurum si quis nummos cusos fuisse putat, næ ille fallitur, nec ego subintelligi concedam, cum non constet Carthaginenses illo tempore nummis cudendis aureis aut ergenteis operam navasse, ita ut si nummis cusi sunt, non signati potius ad hoc aurum & argentum referendi veniant. Quin & in sepultura ipsius Timoleontis in Sicilia celebrata non nisi ponderis nomen adhibuerunt Scriptores, nullum nummorum; pergit enim ex decreto Syracusa-

norum afferre, *τὸν δὲ θάπτειν μὲν διακοσίων μνῶν*, *ducentis minis ipsum sepeliendum curat*. Sunt vero ducentæ minæ argensi, vel ducentæ libræ, quæ faciunt nostræ monetæ thaleros unciales 2400. summam tunc temporis in funere tanti Ducis, sam desiderati, magnam omnino & splendidam, sed in nummis cusis, ut hodie, non expensam verum in aliis massis argenti non signatis, nam si nummi cusi fuissent, illud *ἀνάλωμα*, aliis profecto verbis illos expressissent. Et cur tum Plutarchus, tum alii Scriptores tam elliptice de nummis locuti fuissent antiquis, ut loquuntur, nisi aliquid subfuisse vidissent, cur nummos cusos haud solos ad classem nummorum solam trahere potuerint? Patet hoc, quando de Perseo Rege Macedoniæ ejusque avaritia in Paulo Æmilio memorat, *αἰτήμενος κατ' ἕκαστον ἡγεμόνα χιλίους, πρὸς τὸ γινόμενον τοῦ χρυσίου πλῆθος ἰλιγγιάσας καὶ παραφρονήσας*, deinde: *διεμέτρει καὶ παρεσημαίνετο τὸ χρυσίον, ἀψασθαι δεδιώς* &c. deinde *τὸν Περσικὸν πλοῦτον* vocat, non in nummis sed in *ἁμάξαις*, quas concremavit Alexander M. ut expeditiores ad bellum Indicum pergerent. Erant omnino Græcis tunc nummi cusi, sed non omnis *ὄγκος* in illis situs erat, erant etiam alii nummi, *χρυσοῦ πλίνθοι καὶ ἁμάξαι* ab antiquo, & *κόμματα* & *κέρματα*, quæ cum nummis cusis pari passu ambulabant, hinc illæ ellipticæ locutiones toties occurrunt, & sub auro & argento latentes illi veterum nummorum non signatorum thesauri, qui cum nummis cusis conjungi debebant, maximamque nummorum partem faciebant, inter quæ nummi cusi minimam sortiebantur, si recte calculum ponere volumus, nec aliter quam auri & argenti nomine conjunctim explicari poterant, quod tam *ἀσήμοις* quam *ἐπισήμοις* pariter uterentur eadem probitate, eodem pondere, nisi quod non signata numismata in majoribus ponderibus sola spectarentur, ut talenta, minæ, libræ argenti, quæ cuneum publicum non admittebant. Quod Plutarchus in nummis etiam observavit in vita Phocionis, *p. m.* 743. *ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία πλείστην ἐν ὄγκῳ βραχυτάτῳ δύναμιν ἔχει*, respiciens sane ad nummos aureos & argenteos cusos, quorum moles exigua, & pondus minimum, cœteris enim nummis non cusis ut major moles, ita quoque pondus non leve. Hinc est omnino quod antiquis temporibus nemo nummorum causa dives lauderur, scilicet, quod nummi *πάρεργον* adhuc essent divitiarum: Nabal dives vocatur 1. *Samuel.* 25. *vers.* 2. Der Mann war fast grossen Vermögens/ und hatte dreytausend Schaffe/ und tausend Ziegen/ & apud Josephum *lib. 6. cap.* 14. *pag. m.* 200. *πλούσιος καὶ πολυθρέμματος* audit, quod divitiarum summa in pecoris numero consisteret, quamvis & nummos non defuisse, & aurum & argentum facile perspiciamus: haud tamen in bis, prout hodie, vis divitiarum ulla sita erat, sed in pecoribus, quibus nummi serviebant, & accedebans, ut famuli aliarum divitiarum, quod in pretio non essent hæ *προσθῆκαι λαχάνων*, nec componi possent aliis rebus, divitias veras tunc temporis facientibus, sine cura, curia, & tribu, ut ita loquar, inter merces, & inter permutationes ultima ac neglectissima; quæ satis indicant, nummos nondum ad eum splendorem evectos fuisse, ut produci possent in publicum, aut mererentur summo loco haberi, quem nunc multi populi iis tribuunt, multi quoque more veteri contemnunt, & alia quævis præferunt, *θησαυρίζοντες* in mercibus, non in nummis, sive cusis, sive secus. Persei quidem Regis thesauris Præfectos *τοὺς ἐπὶ τοῦ νομίσματος* vocat Plutarchus *pag. m.* 267. at solis nummis sive cusis sive non cusis eos præfuisse non mihi videntur: omnis generis opibus custodes & Curatores eos positos fuisse, quæ tunc opum aut gazæ Regiæ numero veniebant, mihi persuadeo, sed a potiori, ut *νομίσμασι*, eos denominationem nactos esse quid vetat? siquidem *νομίσματα* tunc veterem contemtum deterserant, & soli fere regnabant, Regina pecunia, prout olim serva & famula. In tantum nummorum tempora sunt mutata, ne semper, quod nunc sunt, fuisse eos quis existimet. Aut num quis trecenta talenta auri, quæ Rex idem Gentio Illyriorum Regi numeravit, aut *τριάκοντα ἠριθμημένα καὶ κατασημήνασθαι παρέσχεν* *pag. m.* 261. meros nummos cusos fuisse credere potest? ego sane maximam partem in talentorum, minarum & *πλίνθων* pondere oblatos esse non signatos potius jurarem, quod illa tantæ summæ magis conveniant, quam soli nummi cusi. Ut etiam legitur de Cretensibus *pag. m.* 167. qui Persei *χρήμασιν ὥσπερ κηρίοις μέλιττα προσλιπαροῦντες* vocantur, quibus etiam *προὔθηκεν ἐξ αὐτῶν διαρπάσαι τοῖς Κρησὶν ἐκπώματα καὶ κρατῆρας καὶ τὴν ἄλλην ἐν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ κατασκευὴν εἰς πεντήκοντα ταλάντων λόγον*. Non hic audimus nummos cusos, sed talenta auri & argenti, inter quæ non solum cratera & pocula, sed omnem alium apparatum & thesaurum producit, quem talentis, minis, & *πλίνθοις* non signatis in auro & argento oblarum facile judicamus; cujus rei post ipsum pœnituit, ita ut *χρυσώματα* ista, quasi Alexandri M. suis-

fuiſſent, ἀμύνασθαι πρὸς νόμισμα offerret: ſed loquitur de illis χρυσιώμασι quæ Alexandri M. fuerant, pecunia redimere pœnitens deſiderabat, non de omnibus quæ expenderat; nam eorum multa pecuniam fuiſſe non ſignatam talentorum, minarum & maſſarum pondere procul dubio mihi videtur, ut ante ſignificavi, quæ non repetiit, ſed illa ſolum, quibus Alexandri nomen prætexuit, quæ ad triginta talente ſunt ipſi reddita, nec ille tamen nummis compenſavit, prout promiſerat.

Conſidero enim in vocibus cuique ſuam originem peculiarem deberi, & conſenſum iſtius populi, in quo primum naſci contigit, qui conſenſus ſeu tacitus, ſeu publicus, uſum voci conciliavit, & diſſeminavit longius, adeo ut non dici poſſit de omnibus, ees ex Hebræe, metra linguarum, manaſſe, & in Græcam treuſiiſſe; ſed quamplurimæ voces in ipſa gente exoriuntur, uſumque & conſuetudinem induunt, abſque aliarum linguarum adminiculo, quibus omnibus eandem originem tribuere velle ſtultum ſit, cum cuique voci ſua origo conveniet, vel in ipſa eorum lingue ubi nata eſt, vel ex alia adoptate, vel occaſione ſingulari & cauſa interveniențibus, quas memoria rerum delevis, nec ad nos pervenit, ut ſingularum vocum & originum rationem reddere poſſimus. Hac autem ratione omnes linguæ, quæ diverſæ ſunt, coaluerunt, ut multum aliis, ſed plura ſibi debeant, propter quæ ſe lingua diſtinguunt. Μνᾶν igitur egnoſcant Græci ex Hebræa, num propterea δραχμὴν quoque & ὀβολὸν? Grammaticis antiquis hac in re magis credi oporter, quam Salmaſio, qui nullas pro ſua ſententia rationes adtulit, ne dicam, quæ meliores videri queant, quam doctiſſimorum iſtorum Grammaticorum, quos nugatores, & eorum originationes nugas exiſtimet, quæ tamen quæ Salmeſius cupit, non probant. A Solone igitur nummi primi Athenienſium cuſi drachmæ nomine repeti poſſunt, & quod non ſignatis ſub βοῦς nomine in id tempus uſi ſint, mihi quidem videtur recte judicari. Haud enim omnes poſt Phidonem ed nummos cudendos dilapſi ſunt protinus, ſed aliquandiu veterem nummorum morem ſervaverunt κόπτοντες ϰαὶ χαρματίζοντες: ſic quoque ad cudendos nummos & drachmas vix acceſſerunt Athenienſes aute Solonem, qui novum drachmæ modum & pondus dedit, ut debita civium facilius expungerentur. Nem & eam ob cauſam drachma Athenienſium minoris ponderis facte videtur, & ab Æginea diſcrepeſſe, quantum ſex oboli diſcrepant a decem. Æginea enim drechma, ut antiquior, decem obulos valeher, Athenienſium taurum ſex, ut eo melius debitoribus prodeſſe poſſent. Athenienſes ex laurioticis metallis, quæ fodiebant, argenti magnam vim colligehant, & ex ſolis vectigalibus centum triremes exſtrui poterant, ἑκατὸν ἀπὸ τῶν χρημάτων ἐκείνων ἐποιήσαντο τριήρεις, ait Pluterchus in Themiſtocle *pag. m.* 113. An vero ſtatim Athenienſes drachmas ſuas noctua ſignarint, haud quidem affirmare poſſum vel negare. Lyſandri Ducis Spartanorum ætate, qui ducentis fere poſt Solonem annis Athenas ſubjugavit, nummos cum noctuis frequentes fuiſſe, indicet Plutarchi locus in Lyſandro *pag. m.* 442. ubi ſervum Gylippi Ducis Dominum prodenſem, quod ſacculos argenti a Lyſandro miſſos ſubtus eperuerit, & demto quantum placuit rurſus clauſerit, & ſarcineverit, introduxit. Φράζει θεράπων τοῦ Γυλίππου πρὸς αὐτοὺς αἰνιξάμενος, ὑπὸ τῷ κεραμικῷ κοιτάζεσθαι πολλὰς γλαῦκας. ἦν γὰρ, ὡς ἔοικε, τὸ χάραγμα τοῦ πλείστου τότε νομίσματος διὰ τοὺς Ἀθηναίους γλαῦκες. Temiſtoclis ævo, centum annis poſt Solonem, noctuam Athenienſibus inter felicia illorum auguria fuiſſe legimus: Themiſtocle enim concionante γλαῦκα μὲν ὀφθῆναι διαπετομένην ἐπὶ τὰ δεξιὰ τῶν νεῶν, ϰαὶ τοῖς καρχησίοις ἐπικαθίζουσαν. διὸ δὴ ϰαὶ μάλιστα προσέθεντο τῇ γνώμῃ, ϰαὶ παρεσκευάζοντο ναυμαχήσοντες, apud Plutarchum in vite Themiſtoclis *pag. m.* 118. In Pericle, qui paulo poſt Themiſtoclem Athenas rexit, propriam Athenienſibus avem noctuam fuiſſe docet *pag. m.* 166. dum narrat, quod οἱ Σάμιοι τοὺς αἰχμαλώτους τῶν Ἀθηναίων ἀνθυβρίζοντες ἔστιζον εἰς τὸ μέτωπον γλαῦκας, nam Athenienſes prius Samiorum frontem Samæna navi ſignaverant. Hæc quidem ſatis oſtendunt noctuas Athenienſibus non ignotas, ſed ut proprias aves electas, ac Palladi ſacras redditas, ita ut nummos ſuos ſub Themiſtocle primum noctua ſignaſſe judicem poſt victoriam ad Salaminem, cui noctua navibus inſidens tam felicia portendit, neque enim prius quidquam de noctua apud Athenienſes adſcita legitur. Omnium antiquiſſimum ſignum fuiſſe noctuam indicat etiam Demoſthenes Palladem alloquens, cum fugeres ex urbe, apud Plutarchum *pag. m.* 858. Ὦ Δέσποινα πολιάς, τί δὴ τρισὶ τοῖς χαλεπωτάτοις χαίρεις θηρίοις; γλαυκὶ ϰαὶ δράκοντι, ϰαὶ δήμῳ; Noctuam præponit ut antiquiſſimam, ſed quando nummos noctui ſignare cœperint, non ex illis intelligitur.

Τετραδράχμων ſane prius quam ſub Sylla non meminit Pluterchus in vita ejus

pag.

pag. m. 468. quando Sylla cum Mithridate de pace transigees in Asia versatus est, ἐπέταττο γὰρ ἑκάστης ἡμέρας τῷ καταλύτῃ τὸν ξένον διδόναι τέσσαρα τετράδραχμα, qui sunt nostræ monetæ nnciales rhaleri bini, ex quibus liquet τετράδραχμα non solum in Græcia sed etiam in Asia recepta suisse, eoque pondere passim viguisse, & non nuper tales nummos a Græcis jam cusos exstitisse. Habemus τετραδράχμους illos nummos jam ab Alexandri M. ætate ex scriniis Antiquariorum productos, cujus etiam τετράδραχμον elegans apud me conspici potest in argento purissimo, nec desunt in sequentibus Regibus Macedonicis, Persei, aliorumque ostendete, quæ fidem faciunt τετράδραχμα in Asiam quoque concessisse, & vulgata suisse, at ante Alexandrum M. raro reperiuntur, ut cui ætati τετράδραχμα conveniant aliquo modo judicare liceat.

Neque merces aut res ἐξαργυρίζειν est statim ad nummos cusos argenteos omnia redigere, quovis enim argento etiam non signato hoc fieri poterat, & ἐξαργυρισθῆναι dici, quoties argentum pro mercibus solvebatut, ut cum Nabis Lacedæmonii tyranni οἰκίαν καὶ οὐσίαν ἐξαργυρισθεῖσαν, καὶ γενομένην εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ταλάντων scribit Plutarchus *pag. m.* 364. Tot talenta solis nummis cusis argenteis compensata suisse temporibus illis, non ego quidem credam, sed in ταλαντιαίους nummos & massas, aut πλίνθους non signatos argentum conslatum fuisse quod redegerant, mihi sane persuadeo, & una cum nummis Philopœmoni donari debuisse. Haud enim nummos cusos plane excludo, cum ea ætas esset Philopoemenis & Philippi Regis Macedoniæ, ut aureis & argenteis nummis Græcia abundare posset ex officinis publicis procusis, sed quod veterem nummorum conditionem a pondere solo dependentem hactenus exclusam apud veteres non repererim, sed una cum cusis veluti prævalentem. Hæc causa est, quod toties, & sine fine millies milliesque non cusa potius occurrant, & leganrur quam cusa, ut talenta, minæ, libræ, quod talibus massis potius uterentur quam drachmis aut obolis cusis. Quamvis valde Plutarchus distincte semer explicet in Mario *pag. m.* 412. ubi quæ in massis auri & argenti non cusis ex Libyco bello cum Jugurtha Romam suni adsportata, per libras numerat, cusos vero nummos per drachmas argenti. Ἐν δὲ τῷ θριάμβῳ κομισθῆναι λέγουσι χρυσοῦ μὲν ἑπτὰ καὶ τρισχιλίας λίτρας, ἀργύρου δὲ ἀσήμου πεντακισχιλίας ἑπτακοσίας ἑβδομήκοντα πέντε. νομίσματος δὲ δραχμὰς ἑπτακισχιλίας ἐπὶ μυριάσιν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι. Ubi rursus observare licet, numismatis cusi minimam partem adsuisse, non enim præter $2989\frac{7}{12}$ libras illatas dicit, cum & in auro & in argento multo plures libræ thesanros & ærarium ditarint: quin & nulli nummi aurei cusi afferuntur, quos non neglexisset, si tunc Libya vel Numidia nummos aureos cusos suæ monetæ tractasset. Sed & longe abest hæc summa a diviriis in Græcia & Macedonia a Philippo Rege T. Flaminio coactis; non enim excedit omne hoc aurum & argentum 466008. thaletos unciales, vix quartam partem ejus qnod Macedonia contulit. Jam vero in hoc genere nummotum non cusorum multum haud refert, an orbiculares & rotundi sint, an vero quadrati, oblongi, curvi, spissi, tenues, omnis figura nummos tunc fecit, nihilque nisi pondus attendebatur, quod cum coram libripende examinatum, aut sine libra publica accipiebatur, sicli, Gerah, drachmæ, aut alio pondere majore vel minore, nummorum loco hoc pondus auri, argenti, vel æris fuit, minime figura aliqua cusum, aut in certam formam redactum, sed qui siclo opus habebat, tantum argenti ex lamina majores desalcarum appendebat alteri; qui dimidio siclo indigebat, idem faciebat; qui quarta patte sicli eadem ratione.

Plutarchus in libro de *oraculor. defect.* *pag. m.* 410. rider eos, qui ex Homero probare conantur, illis temporibus δανείζειν ἐπὶ τόκοις usitarum suisse, ὅπου χρεῖος συμβάλλεσθαί φησιν ἢ νέον, ἠδ' ὀλίγον, ὡς τῷ ὠφλῆσθαι τὸ αὔξεσθαι δηλοῦντος. Sed ex his verbis nullum fœnus, nulla usura exprimi potest, aliis enim modis multis præterquam usuris augetur pecunia, cum nec nummos cusos ullos in Græcia suisse Homeri ætate ex eo satis probari possit, quanto minus usuras, quas nummi cusi pariunt.

Quamvis autem Tacitus recte satis scripserit, interioribus Germanis nummos nullos suisse, qui proximi fuerunt Rheno Serratos Bigatosque probasse & elegisse, haud tamen negandum est, eos piratica quoque magnos pecuniæ thesauros congestos tenuisse in auro & argento, haud eodem usu quo apud Græcos & Romanos, nec eodem pretio principio, nam nec opes iis struebant, sed sæpe donationibus, congiariis & alia munificentia ac liberalitate profundebant, ut ait cap. 14. *Materia munificentiæ per bella & raptus.* Aut ut Virgilius *lib.* 8. *Æneid. vers.* 317. simplicitatem priorum hominum describit:

Non

Non componere opes norunt non parcere partis.

Primi igitur Romani ad nummos æstimandos gentes has adduxerunt, nam φιλάργυροι semper fuerunt, ut Herodianus testatur *lib. 6.* Alexander Imp. ὑπισχνεῖτο παρέξειν ὅσων ἂν δέωνται, καὶ χρημάτων ἀφειδῶς ἔχειν, τούτῳ γὰρ μάλιστα Γερμανοὶ πείθονται, φιλάργυροί τε ὄντες καὶ τὴν εἰρήνην ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους χρυσοῦ καπηλεύοντες. De nummis aureis jam loquitur, quod illos maluerint, non amplius in ferratis ac bigatis occupati, ut quondam. Neque tamen nummis cudendis operam ipsi dabant, licet auro & argento, aureis & argenteis nummis undique conquirendis inhiarent. Veterem illam simplicitatem Germani dedidicerant, qua aurum & argentum contemtui erat, nulla pecuniæ cupiditas, suis rebus maxime αὐταρκεῖς, at aurum ipsi aut argentum elaborare, in vasa aut nummos procudere, otio sane suo indignum judicabant; illoque abuti nimis se credebant, si quæ tellus omnis suppeditare posset liberaliter, iis tempus tererent. Hæc vera ipsis causa cur aliorum divitiis diu frui mallent, quam suas quærere, ab aliis opes comportando, quas nemo ipsis ut suas eripere posset, quod ab aliis eas semper tenerent. Consentir adhuc Eusebius sua ætare dum trapezitam nullum reperiri in Septentriona scripsit *lib. 6.* Præp. Evang. *pag. m.* 277. καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρῃ Γερμανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἐσωτέρῃ Σαρματίᾳ καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ Ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι &c. οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν, οὐ τραπεζίτην, οὐ πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ Ἀρχιτέκτονα, οὐ Γεωμέτρην, οὐ φωνάσκον, οὐχ ὑποκριτὴν ποιημάτων. Quam Tacitus interiorem Germaniam vocavit versus Septentrionem; illam exteriorem hic vocat Eusebius, nam & interior & exterior illa Germania dici potest, quando diversa ratione intelligitur. Et hæc omnia quæ abesse scribit Septentrionalibus præter fœneratores & trapezitas, ita vera sunt, ut de Romanorum & Græcorum moribus intelligi debeant; Pingebant enim Septentrionales & sculpebant, & architectabantur suo more, non Græcorum aut Romanorum: quod Tacitus jam docuit, sed pro picturis aut sculpturis non habebantur a Romanis. Cantu etiam Romanos superabant, sine phonasco; & carminibus; sine hypocrita, histrione aut mimo. Nihil his opus habebant Septentrionales, in se & in suo ingenio & exercitatione omnia studia posita habentes, minus necessariis facile carentes: gladios, equos, arma magna, phaleras & alia hujusmodi majoris æstimantes quam nummos. Recte igitur de Suionibus idem Tacitus *cap.* 44. *Est apud illos & opibus honos.* Per opes enim hic Romanis moribus opes intelligit, censum & pecunias, quas Suiones maxime corradebant piratica: quod & de illis populis Germaniæ dicendum, qui littora colebant Oceani, & maris Balthici; apud illos enim major honos pecuniæ, quam apud interiores. Nec aliquid est, quod Romanis hoc transcribat *cap.* 15. quasi docuerint Germanos inter dona pecuniam accipere. Noverant jam dudum Romanis & aliarum gentium pecuniis usum tribuere, licet opibus fruendis non servirent admodum. Julius Cæsar *lib.* 5. B. G. *cap.* 55. & *lib. 6. cap.* 2. Treviros tunc Gallis accensitos Germanis ultra Rhenum pecunias promisisse repetit, ut Rhenum transirent, & una secum Romanos invaderent. Noverant igitur & Treviri & Suevi aliique Germani pecunias accipere, sed Romanas. Neque enim Treviri tunc ita a Romanis subacti, ut monetam ibi constitutam Romani haberent, sed per commercia nummis illis abundabant, quos donare Germanis poterant, Germani accipere, qui etiam ut sibi obsidibus de pecunia caveretur effecerunt. Alii igitur Germani aliis pecuniæ cupidiores.

Taciti tempore Germani non ita rigidi, propensiores cœperant esse, non quidem in luxum, ad egestatem tamen expellendam, quam majores ipsorum amaverant, & majore studio paucis contenti sectati fuerant. In Gallia tunc vis auri, argenti nummorumque passim habebatur, nam cum Treviri ultimi sint Gallorum ad Rhenum, illique pecuniis jam abundarent, quibus finitimos corrumpere poterant, totam Galliam nummis refertam fuisse, atiam ante Julii Cæsaris cum ipsis bella, manifestum sit, eaque causa Arverni & Ædui Allobroges pecunia pertrahere quærebant, ut a Romanis desciscerent, sicut Cæsar *lib.* 7. B.G. prodidit *cap.* 64. *horum Principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciæ pollicetur.* Hac igitur re Galli jam dudum victi a moribus patriis in Romanorum mores plane transierant, nummorum commercia æque exercentes ac Romani. Aventinus de Bojis suis *lib.* 4. *pag. m.*182. non dubitat dicere, pecuniæ nullum usum nullum decus fuisse apud majores nostros, sed ne perniciosissimam inter mortales creditum esse. Optime igitur ratiocinatur Mulenius noster in præfatione sua de nummis Danicis, hos nummos æreos, qui tanta copia suffossi repetiuntur, usuales

les fuisse aliquando in Dania, & nullum Euclionem tales pro thesauro acervare vel servare voluisse, si alii ant meliores extitissent. Produxit aliquos eorum Bartholinus junior in antiquit. Danicis *pag. m.* 486. inter quos unus cum insigni Stralesundæ urbis, ne omnes Danicos fuisse credamus, & ut de ætate eorum judicare possimus. Nam Stralesundam ante 1230. vix in civitatem coiisse Danis maxime promoventibus, plerique consentiunt annales; ergo nec jus cudendæ monetæ talis nisi a Danis potuerunt impetrare, sub quorum nutu & imperio tunc omnis ille tractus Slavorum ad mare Balthicum serviit. Videmus hæc incidere in tempora Valdemari secundi, potentissimi Danorum Regis, qui civitatibus æreos nummos cudendi potestatem si primo fecerat, hoc sufficere putabat, argenteis Regiæ Majestati servatis. Plane prout Paulus Dux & Senatus Romanus victis Macedonibus interdixerunt, ne metalla auri atque argenti exercerent, sed ferri & æris permitti, teste Livio *lib.* 45. *cap.* 29. quod sane ex Græcis & Romanis Civitatibus tot æreos nummos nobis servavit, paucissimis relictis argenteis & aureis, quia Civitates Imperio Romano subditæ illo jure plerumque non gauderent, nisi in æreis nummis percutiendis, quod quoque in Dania Civitatibus concessum vix negari poterit. Sed & ante Valdemarum II. apud Danos Civitatibus jus monetæ cudendæ deprehendo fuisse, & quidem argenteæ, exstant enim varii nummi cavi, argenti purissimi, qui illam ætatem Valdemari præcessisse videntur. Dn. Johannes Laurentii, indefessus antiquitatum nostrarum scrutator, communicavit mecum aliquos, qui nihil nisi nomen Civitatis alicujus inscriptum habent, circa tamen imaginem Regiam mitratam vel coronatam. Sic AR·VSIA in uno legitur HORS. in altero, & Horsens oppidum significatur. ALA-BVRGA in tertio, ubi Regis mitrati effigies, mystacem barbæ egregium præferens. RANROSIA in quarto, circa caput simile priori, quod oppidum non est nisi hodiernum RANDERS in Jutia. Nam & in alio simili legitur RADRVSIA pro RANDRVSIA, quæ nomina satis ostendunt illos nummos spectare Civitates Juticas etiam ante Valdemarum II. ædificatas, & argentum illud purum, cavitasque nummorum etiam ante Valdemarum II. illos percussos esse arguit, nam post Valdemarum II. pauci comparent nummi cavi, & qui comparent jam impurioris argenti cœperunt prodire. Ostensus mihi quoque fuit ejusdem generis cavus cum inscriptione HERINGA vel HERVINGA, sed mihi non liquet, quo referre debeam, cum civitatis nomine nullus amplius exstet locus sic appellatus: nisi *Hioringen* in Jutia velis intelligere, quæ *Heringa* in vetustis manuscriptis, & *Hefringa* audit, ut me docuit summe Reverendus Episcopus Aalburgensis Birckerodius, qui etiam mihi narravit anno elapso 1696. in agro quodam fodienti mulieri sub ligone se obtulisse urnam vulgarem nummis his cavis plenam, affuisse quoque, in quibus HARALD expressum, quem mihi videre contigit. Reperiuntur quoque cruce signati cavi, in quorum angulis literæ S. Æ. N. O. in alio R. A. N. D. quod est *Randrusia*, in alio A. R. V. S. quod est *Arbusia*, in alio A. L. A. Æ. & credo esse *Alaburgum*. In alio S. V. M. ⊙, & nomen esse Episcopi; Non sunt autem isti tam puri argenti quam priores, quos adduximus, & propter crucem ab Episcopis eos cusos putamus, quorum avaritia fraudibus inquinata tales nummos peperit, nam & minores sunt quam reliqui. Hi tam leves sunt, ut effossi plurimi vento ludibrium debuerint, plus quam bracteati. Nam Saxonum nummi utrimque percussi etiam Johanni Spelmanno tenues & bracteales appellantur, & studio tunc illam tenuitatem dicit observatam, ut fraudibus minus locus esset. Sed etiam bracteæ, licet tenues omnes, distinguuntur, quod aliæ sint robustiores, aliæ tenuiores, instar folii, prout sunt hi nominati, & si quid illis tenuius reperiri potest. Sciendum est autem hanc nummorum differentiam cum crucibus & imaginibus Regum ex eo provenisse, quod plerumque Episcopi cum Regibus in partes monetæ venerint ubique, & Civitates elegantioribus nummis illudisse quam Episcopos. HARALDUS autem ille, si recte lectus fuit, in istis nummis valde me torquet, nec quo referre possit video. Ultimus enim Haraldus inter Danos fuit Haraldus Prorex filius Erici Boni, qui tamen inter Reges vix numerari potest, quod Nicolaus ipsum extruserit Anno 1107. quæ tamen ætas etiam non est nummorum cavorum, secundum meam sententiam, qui in Anglia primum illos ortos existimo, circa Annum 1108. cum Henrico tertio, ideoque non statim in Daniam penetrare potuerunt. In Norvegia occurrit Heraldus Gille circa Ann. 1135. Hunc potuisse nummos tales introducere in Norvegiam statui poterit, ex qua cum Danis quoque communicati sint, ut si quis Haraldus in nummis cavis recipi debet, hic esse debat, quoniam post

poſt eum Haraldi nulli Reges occurrunt. Aſſis Lubecenſis magnitudine hi nummi ſunt, neque enim majores Civitatibus permiſſos animadverto, cum Epiſcopis & Archiepiſcopis duplo triploque majores cavos videamus conceſſos magnoque numero ſupereſſe adhuc reperiantur. Sed de Danicis nummis hic amplius diſquirere huic diſſertationi non convenit, ſed peculiari, quam cum bono Deo aliquando edere licebit.

Tunc quoque Κροίσειοι στατῆρες, quos Græci vocarunt, initium habuerunt, Crœſo potentiſſimo & ditiſſimo Rege Lydorum Græcos imitante, in nummis cuſis, ſed in auro, quod illud magis regium eſſet, quam in argento. Erat enim Crœſus magnarum & inauditarum rerum ſtudioſiſſimus, pro gloria ſua augenda, & nomine immortali adquirendo, quam ob cauſam ſapientiſſimos quoſque Græcos ad ſe viſendum invitavit, Æſopum, Solonem, alios, non ut ſapientiam diſceret, ſed ut gloriam & magnificentiam Regiam artibus curioſis & novis undique adquiſitis amplificaret. Hæc Crœſum moverunt etiam nummos ſignatos in regno ſuo habere, & quidem aureos, ne ſolis Græcis eam gloriam relinqueret, ſed & eos ſuperaret, ſicque Κροίσειοι στατῆρες extiterunt, & Delphos miſſi ſunt, & Græcis oſtenſi, ac ubique nomen celebre fuerunt, eo uſque, ut Lydos plurimi primos monetæ artifices exiſtimaverint antiquorum, & ſcripſerint. Crœſeos ſecuti ſunt Darici. Sed a quo Dario Daricorum nomen ceperit in nummis cuſis, ſi quærimus, non potuiſſe niſi a Dario Hiſtaſpis certum eſt, 518. annis ante Chriſtum.

Suidas de Daricis hæc habet: Εἰσὶ μὲν χρυσοῖ στατῆρες οἱ Δαρεικοὶ, ἠδύνατο δὲ ἕκαστος αὐτῶν, ὅπερ καὶ ὁ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὀνομαζόμενος χρυσοῦς, οὐκ ἀπὸ Δαρείου Ξέρξου πατρὸς ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου τινὸς παλαιοτέρου βασιλέως ὠνομάσθησαν. Et Morinus de lingua primæva *p. m. 299.* eos refert ad Darium Medum, non ad Darium Hyſtaſpis Xerxis Patrem. Sed cum Darius Medus brevis admodum Imperii fuerit, quod Cyrus ſtatim omnia ejus turbaret, donec ab ipſo victus regno cedere cogeretur, haud ipſi ad nummos cudendos otium ſuperfuiſſe credere poſſumus, multo minus ut de nomine ſuo *Daricos* appellaret, illudque etiam Cyro regnante & Cambyſe retinerent. Haud igitur hæc fides Suidæ danda erat, neque enim parum commodius hæc Daricorum appellatio ad Hyſtaſpis filium refertur, quam ad alios Darios, licet parum interſit, quem Darium autorem faciamus, cum vix 40. annis ab invicem diſtent, niſi ratio dicta obſtaret, Cyrum, qua erat augendæ majeſtatis ambitione, haud paſſurum fuiſſe Darii nomen eo nummorum ſplendore poſteris ſupereſſe. Verum enim eſt, quod Pollux de Daricis dicit *lib. 3. cap. 11.* Οἱ Δαρεικοὶ ἀπὸ Δαρείου, οὐχ ὑπ᾽ ἐκείνου ἐκκεβδηλευθέντες εἰς κάθαρσιν τοῦ χρυσίου, quæ ſub Dario Medo vix ſuccedere poterant. Pondus Darici nummi δίδραχμον fuit teſte Polluce, aut inſtar χρυσοῦ Attici, ut Suidas ait, quamvis & Pollux hoc dixerit *lib. 7. cap. 24. pag. m. 350.* καὶ χρυσοῦ τὸ νόμισμα, προσκείσθω δ᾽ ἂν στατὴρ, εἰ δὲ καὶ Δαρεικόν τις εἴποι, ὁ χρυσοῦς προσακουέσθω. Sive igitur Daricum quis dicat, ſive aureum, idem eſt pondus, idem valor, ita ut χρυσοῦς elliptica locutio ſit, & χρυσοῦς στατὴρ intelligi debeat: Daricus quoque elliptice dicatur, quod ſubaudire debeamus χρυσοῦς, quod quoque *lib. 9. cap. 6.* repetit *pag. m. 431.* Οἱ μὲν Δαρεικοὶ ἐκαλοῦντο στατῆρες, οἱ δὲ Φιλίππειοι, οἱ δὲ Ἀλεξάνδρειοι, χρυσοῖ πάντες ὄντες. Cujus igitur fuerunt Philippei, qui exſtant adhuc, ejus etiam ponderis fuerint Darici, & Alexandrei. Fuerunt vero vix δίδραχμοι, quotquot ego vidi, & ad libram vocavi, id quod ætati & injuriæ temporum, aliquid etiam auro deterentibus, adſcribo. Recte ſcribit, ἐκαλοῦντο στατῆρες, non erat pondere. Pergit vero Pollux: καὶ ὁ μὲν χρυσοῦς εἴποις, προσακουέσθω ὁ στατὴρ, εἰ δὲ στατῆρα εἴποις, οὐ πάντως ὁ χρυσοῦς, cum etiam eſſent argentei ſtateres. Cuſos quoque fuiſſe ἡμιχρύσους indicat, qui fuerunt drachmæ pondere, ut noſtri Ducati Hungarici, quos etiam aureos deinde, *pag. 432.* ἡμιστατήρων χρυσᾶ νομίσματα vocavit, idemque ſunt cum ἡμιχρύσοις. At cum paulo ante dicit; ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο, h. e. *ſtater aureus minam valebat*, argenti ſcilicet. Mina argenti centum drachmis æquipollebat; Hic ſtater aureus pondere 4. drachmarum intelligitur, moneta non cuſa, ſicque 4. drachmæ auri minam argenti efficiebant, aut centum drachmas argenti, qua ratione drachma quælibet auri 25. drachmis argenti componebatur & reſpondebat, quæ faciunt noſtræ monetæ unciales thaleros tres, ita ut libra argenti Romani in mina Attica fuerit, & quatuor auri drachmæ. Hinc recte colligit Salmaſius Daricos non niſi διδράχμους fuiſſe, quod vicenis drachmis argenti ſolerent permutari, *pag. m. 493.* decem nimirum drachmis argenti in unam drachmam auri computatis more Græcorum & Athenienſium. Quomodo igitur ſtater diverſis modis ſumatur ex his liquet, & quod accurate obſervandum ſit, quodnam pondus ſtateri in auro conveniat, quod-

nam in argento. Nam & ftater pro libra fumitur, ut idem Pollux *lib. 4. c. 24. pag. m.* 215. indicavit. Στατῆρα δὲ, inquit, οἱ τῆς κωμῳδίας ποιηταὶ τὴν λίτραν λέγουσι. Ego hic ftateram & libram intelligo, qua appendimus appendenda, non vero ftateris pondus, quod erat 4 drachmarum: cum vero addat, quod δίκαλλον τὸν στατῆρα Κράτης ἐν Παρακαταθήκῃ δεκάλιτρον vocaverit, ftaterem pondere libræ primum fuiffe neceffe eft, & duodecim unciarum, addit vero ftatim, ut ftateris pondus antiquum & fequens diftinguat, difertis verbis, ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς Ἀττικάς. Fuit igitur ftater peculiaris in auro, & aureis nummis, duarum drachmarum, fed in pondere æquipollebat olim libræ & minæ. Prout enim talentum in auro legimus minus pondere valuiffe præ talento argenti, fic quoque ftateres aurei minus quid erant quam argentei. Talentum auri tres aureos non excedebat, vel fex drachmas auri, ut de Macedonico talento memorant. Talentum argenti Atticis fuit 6000. drachmarum: magnum igitur difcrimen inter talenta auri & argenti, quidni etiam inter ftateres auri & argenti? Hæc igitur ita diftinguenda veniunt, fecundum tempora, modofque nummorum euforum in auro & argento, & eorum, qui non fignati fuerunt. Nam qui in auro ultra διδράχμους, in argento ultra τετραδράχμους, fuerunt nummi, ad non fignatos revera pertinebant, & ad πλίνθους ac maffas referendi. Inter aureos fignatos non folum Crœfei aut Darici ftateres, aut Philippei locum habent, fed etiam alii, ut χρυσοῖ Attici, & quos Pollux *pag. m.* 437. nominavit, dicens: καὶ ἄλλως ἤδη ἤκουσαν οἱ Κροίσειοι στατῆρες, καὶ Φιλίππειοι, καὶ Δαρεικοί, καὶ τὸ Βερενίκειον νόμισμα, καὶ Ἀλεξάνδρειον, καὶ Πτολεμαϊκόν, καὶ Δημαρέτειον. Hos enim aureos ftateres didrachmos prodiiffe fignificare voluit, & Demareticum cur ita dictum fit explicavit: quod Demarete Gelonis in Sicilia uxor, ipfo nummis indigente, utpote bello contra Libyas implicato, fœminas aurum & ornatum fuum conferre fuaferit: quo conflato nummos inde & ftateres aureos procuderit marito fubfidia præftituros. Nec χρυσῶν nomine folos Græcorum nummos appellatos credimus, fed omnes aureos, tam Crœfeos quam Daricos, omnes dicebantur χρυσῶν, quia nomen hoc erat omnes nummos aureos complectens, unde cum Piffuthnes Perfa Pericli aureos miffiffe fcribatur: ut Samiis parceret, non nifi Δαρεικοὺς illus aureos fuiffe judico, quod a Perfa donarentur. Hoc enim Plutarchus in Pericle *pag. m.* 166. habet, ἔτι δὲ Πισσούθνης ὁ Πέρσης ἔχων τινὰ πρὸς Σαμίους εὔνοιαν, ἀπέστειλεν αὐτῷ μυρίους χρυσοῦς, παραιτούμενος τὴν πόλιν. Quis enim fatis affirmare velit Græcis tunc χρυσοῦς fuiffe fignatos? prout Crœfei & Darici tunc fatis frequentes inter Græcos commeabant. Nondum fane de illis obfervare potui Græcorum; vix ante Philippeos, χρυσοῦς in Græcia cufos admitterem, quod ftatim ab initio Regium hoc effe folum, Refpublicæ ftatuerent, aureis nummis uti, quia a Regibus maximis primum cœperant, nec fuum effe Regibus ὑπερκομᾶσθαι, aut ἰσοκομπᾶσθαι. In argento nulli ultra τετραδράχμους hodie reperiuntur fuperftites cufi, qui fi fuiffent, etiam alicubi reperirentur fupereffe, & vel uno exemplo, ac ulterioris ponderis nummo fe cufos aliquando fuiffe pofteritati oftendiffent; quod quoniam hactenus defuit, exinde firmiffimum indicium & judicium nobis relinquitur, eos non fignatos fuiffe, fed in pondere folo argenti & auri officium fuum præftitiffe, fine cuneo vel moneta, ut funt talenta, minæ, πεντηκοντάδραχμον & πεντάδραχμον, ut & τετραστατήρ, & τετραστατήριον, inprimis apud Cyrenæos, ex Ariftotele. Superfunt nummi Cyrenaici non pauci pondere δραχμιαῖοι, δίδραχμοι, etiam τετράδραχμοι, at τετραδράχμους Cyrenæos haud vidi ullos, multo minus πεντάδραχμους, aut τετραστατήρια, nam & illi fi fignati fuiffent, cur non hic aut illic, vel femel, prout minores illi, fervati fuiffent? Jamdudum ab ipfis Augufti temporibus veterum nummi inter gemmas, etiam ærei, repofiti leguntur: Et fi affes librales æreos fignatos antiquitas ad nos ufque fervare potuit, cur non quoque majoris ponderis argenteos, quam denarios apud Romanos, & τετραδράχμους apud Græcos? modo fignati fuiffent. Neque enim apud Romanos ultra denarii pondus in argento, nifi admodum paucos, & folidos in auro genuinos fignatos reperimus nummos, quæ fupra funt, inter non fignata claffem fortiuntur, quemadmodum quæ inter numifmata quidam recenfuit Pollux, ante dicta, nec nos difitemur fuiffe, fed inter non fignata, pondere folo numifmatis vices obtinente. Quod difcrimen fi inter nummos cufos & ἀσήμους obfervetur, rem nummariam veterum habebimus longe quam hactenus explicatiorem & certiorem. Non ergo τετράδραχμοι aurei nummi aut ftateris pondere fuerunt, ut credunt plurimi, quia hæc magnitudo aureis nummis ifto tempore minime convenit; vix διδράχμου pondus præferunt χρυσοῖ veterum, qui fuperfunt, uti nec folidi aurei Romanorum;

rum; διδράχμοι hodia aurei quatuor thaleros unciales argenteos efficiunt; sufficere poterat hoc pondus in nummis cusis: nam supra illud antiquitas nullum ostendit in auro, minora pondara, minores nummi frequenter occurrunt. Hinc igitur patet; falsum esse stateris poodere nummos Daricos, aut alios, cusos fuisse, hoc est, quatuor drachmarum, nulli enim tales in auro, στατῆρες tamen dicebantur aurei, διδράχμοι, pariter ut argentai τετράδραχμοι, non respicientes ad pondus certum, sed ad metallum, & ad usum vocis στατῆρος. Non dubito, quin *Darbinoth* qui in Thalmude reperiuntur Græcæ originis quoque sint, ex *Darkemon* & *Adarcon*: unde *Darconoth* & *Darbinoth*, quos ad Daricos referunt, ego ex drachma Græcorum corrupta esse sentio. *Darbinoth* autem erant nummi aurei, ut patet ex verbis: *Conflabant siclos in Darbinoth propter onus viæ*, h. e. argenteos nummos aureis permutabant, ne in via argenteorum pondus nimium impediret euntes, & Maimonidis dictum eodam respicit: *conflatos esse duos siclos in aureum*, quod in glossa Thalmudica sic exprimitur: *Darbon continebat duos selahim* vel duos siclos. Ergo *Darbinoth* aurei quidem, sed ponderis non majoris, quam drachmæ dimidiæ: drachma enim auri dimidia par est octo drachmis argenti, quæ faciunt duos siclos τετραδράχμους singulos. Non potest igitur explicatio doctissimi Conringii in Polluce locum habere, qui ut Daricos aureos τετραδράχμους faciat, quos Pollux διδράχμους diserte dixit, intelligi drachmas Alexandrinas cupit. Atticis altero tanto, ut vult, ponderosiores, quas tamen Pollux non attulit, ut Darici secundum eas intelligerentur. Et cum etiam duæ drachmæ auri, nimium pondus videri queant, pro illius temporis nummis aureis, rationem non habet ullam, cur ad drachmas auri quatuor nummos cusos Daricos aureos augeri velit. Et si verum est, quod Conringius adducit *cap.* 5. de nummis Hebræorum, Daricos illos habuissa Darii imaginem; jam plane constat, quales fuerint illi nummi Darici; compactiores nempe & minoris magnitudinis, quam sunt nostri Ducati Hungarici duplices, sed ejusdem ponderis, & auri purissimi, ut χρυσοῖ Attici vel solidi Romani, quorum prima facies imaginem Regis Darii, Regumque sequentium, ostendit, altera sagittarium, ut monet Plutarchus; sola inscriptio deest, quam subticere oportet, quod nemo illam edisseruerit, & forsan addita nulla fuit. Propter hos τοξοφόρους in Daricis comparentes, etiam Simonidis versus apud

Athenæum *lib.* 13. *cap.* 4. *pag. m.* 573. ad Daricos respicere credo, & τοξοφόρους etiam dictos, æque ac Daricos.

> Οὐ γὰρ τοξοφόροισιν ἐμήσατο δῖ Ἀφροδίτη
> Πέρσαις Ἑλλάνων ἀκρόπολιν προδόμεν.

Loquitur de Corintho, quam Parsis non prodi sivit Venus, quod tam de auro Persico τοξοφόρῳ quam de Persis ipsis τοξοφόροις intelligi potest, utrumque enim verum; Videmus autem cur nummi Persici Darici τοξότην pro signo receperint, quod Persæ præ primis arcu valerent, atque ideo κατ' ἐξοχὴν quandam τοξοφόροι dicerentur, hocque nummis suis etiam testari voluerint, adeo ut potius Persice τοξότας dictos mihi persuadeam, Græcis Daricos.

Sunt qui a Dario Medo dictos primum Daricos cupiunt, ante Darium Hystaspis, sed illis adversatur omnino, quod iste Darius Græcis, hoc nomine ne notus quidem fuerit, ut Josephus diserta testatur *lib.* 10. *Antiq. pag. m.* 352. *Δαρείῳ δὲ τῷ καταλύσαντι τὴν Βαβυλωνίων ἡγεμονίαν μετὰ Κύρου τοῦ συγγενοῦς, ἔτος ἦν ἑξηκοστὸν δεύτερον, ὅτε τὴν Βαβυλῶνα εἷλεν, ὃς ἦν Ἀστυάγου υἱός, ἕτερον δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι ἐκαλεῖτο ὄνομα.* Neque enim hoc Græcis novum erat, aliis nominibus Orientales Reges exprimere. Cores vocarunt Κῦρον. Qui in S. Scriptura Ahasuerus, Græcis Cambyses vocatur, alter Artasastha, Xerxes; unde facile convincitur Josephus; qui Cambysis epistolam adduxit, illam genuinam non esse, dum sic incipit *lib.* XI. *cap.* 3. *pag. m.* 359. *Βασιλεὺς Καμβύσης Ραθύμῳ τῷ γράφοντι τὰ προσπίπτοντα*, &c. Cambysis enim nomen non invenit in Hebraicis monumentis sed Græcis. Videmus, quomodo Plutarchus dissentientes de nomine Artaxerxis Græcos adducat *pag. m.* 1012. Artaxerxes, inquit, Mnemon Darii & Parysatidis filius, *Ἀρσίκας πρότερον ἐκαλεῖτο, καὶ τοι Δείνων φησίν, ὅτι Οἀρσης.* Ecce tria nomina, Arsicas, Oartes, Artaxerxes, quod cæteris apud Græcos familiarius. Quin & cognomina his Regibus Græca sunt, Artaxerxi Xerxis, Μακρόχειρ; Artaxerxi Darii, Μνήμων. Quid dicendum de cæteris? Nicanor, Epiphanes, Θεός &c. nonne a Græcis imposita, non a Judæis & Orientalibus? Josephus diserte *lib.* 12. *Antiq. cap.* 3. *pag. m.* 398. *Ἀντίοχος ὁ Σελεύκου υἱωνός, ὁ παρὰ τοῖς Ἕλλησι Θεὸς λεγόμενος.* Nihil sane frequentius in Historicis, quam Orientalium rebus & hominibus tam nomina quam cognomina per Græcos data, ita ut Δαρεικοὺς nummos Persarum voca-

Z 2 tos

tos esse a Græcis, non vero nomen illud cœpisse inter Syros aut Orientales, mihi quidem non amplius dubitetur. Ipsi Judæi in Græcorum gratiam nomina sibi mutarunt, postquam in Græcorum potestatem pervenerunt, ab Alexandro M. & Successoribus: sic Jesus Jasonem se dixit; Onias, Menelaum; ut idem Josephus observat *l. 12. c. 6. p. m.* 408. Ὁ μὲν Ἰησοῦς Ἰάσονα ἑαυτὸν μετωνόμασεν, ὁ δὲ Ονίας ἐκλήθη Μενέλαος. Ita videmus discrepare Hebraica a Græcis, quod Josephi fuerat examinandum sumere, qui tam Hebræam quam Græcam collebat, licet Græcam præferret, ut Judæi plerique a Christi tempore; adeo ut plebs cum Christus in cruce clamaret, *Eli, Eli, lammaazaphtani*, non intelligerent amplius Hebræa, sed Eliam advocatum fuisse somniabant. *Matth. 27. vers.* 47. Da sie das höreten, sprachen sie, der ruffet dem Elias. Die andern aber sprachen, halt lass sehen, ob Elias komme, und Ihm helffe. Inter Cyrum igitur & Darium Hystaspis Sacra Scriptura duos Reges ponit, Ahasuerum & Artasastha prohibentes templum exstrui, quibus succedit Darius Hystaspis, qui denuo jussit & permisit templum exædificari. In Græca historia itidem duo Reges, Cambyses & Smerdes ponuntur, post Cyrum usque ad Darium Hystaspis. Josephus addit, usque ad secundum annum Darii, quo secundum edictum de Hierosolymitano templo construendo promulgavit, annos effluxisse novem ex quibus Cambyses sex imperaverit, Smerdes aliquot menses, Josephus annum integrum imperasse dicit. Non ergo illi nummi a Dario Medo cusi Darici dici potuerunt Græcis. Nam & hoc observandum venit, Græcorum esse appellationem Daricorum, non Medorum, aut Persarum, aut Babyloniorum, aut Chaldæorum, qui nummos suos Daricos non appellarunt, aut a Regibus aliis suis. Hoc nusquam reperiemus factum in Oriente istis temporibus. Sed Græci, quod Darius Hystaspis primus nummos aureos post Crœsum cudere cœpisset, summaque necessitudo Græcis plerisque cum isto Dario intercederet, hinc tam Κροισείοις quam Δαρεικοῖς apud ipsos nomen positum est, non in Lydia aut Media aut Persia, ubi aliis nominibus nummos istos aureos populi solebant insignire. Quotquot igitur nummi in Lydia cusi ad Græcos pervenerunt, licet sub Crœso non cusi, Κροίσειοι Græcis dicebantur, ut in Persia cusi sub quocunque Rege, ad Græcos venientes Δαρεικοὶ longo tempore fuerunt appellati.

Germani aliique populi ita nummos denominare a Regibus perrexerunt; bodieque nihil est frequentius: habemus in Francia *les Louys*; in Anglia, *Jacobos*; in Suecia *Christinas*, Christinchen, & *Carolinos*, sed omnium antiquissimos, apud Germanos, *Ottolinos*, quos Otho M. Mediolani procudi fecit. Papa enim Johannes Otthonem Imp. in Italiam vocavit, ut eos a jugo Longobardorum liberaret, sicque Berengarium Regem impetiit, & Mediolanensem civitatem capiens, nummos suos illuc introduxit, ut habet Chronicon vetus Saxonica lingua scriptum in membranis, quod nunc servat civis Hafniensis Olaus Larson *pag.* 65. *De Konine Otte vor do mit groteme hereto Lanchardevo, und ghevvan Meilan, unde letiet dar pennighe, de heter Ottoline.* An Mediolani primum hoc nomen sumserint, an ex Germania secum attulerint, haud tanti momenti est, ut disceptari multis oporteat, puto tamen eosdem nummos esse, quos alii Itali *Ottoboni* leguntur appellasse, & Italicæ linguæ originem magis præferunt quam Germanicæ. In contemtum enim Mediolanenses istos nummos Otthonis *Ottelinos* appellasse, indicant Chronici verba sequentia; *Do de Konine danen quam, se vervvorpen ene to lastere sine monte. De Konine var aver vveder, und duanc se dar to, dat se van al deme ledere pennighe geven und nemen mosten.* Ipsumque nomen *Ottelini*, quod diminutum extulerunt, quasi nummi Otthonis haud satis ponderis haberent, nec sufficerent pretio, satis indicat Mediolanensium in hos nummos animum, quos ex *Ottolinis* postmodum in *Ottobonos* mutatos esse credo.

Ad Darii sane Codomanni, ultimi Persarum Regis, interitum nomen & nummos Δαρεικῶν viguisse, multa monstrant vestigia. Alexandro M. scilicet victore, & monetam Persicam & nomen hoc mutante forsitan, ab anno 328. ante Christum, ita ut Darici per anno fere 190. nomen aliquod obtinuerint. Daricis vero aliud Græcum nomen στατήρων successit, aut pari passu cum Daricis ambulavit, nam in Sacra Scriptura Δαρεικῶν nomen non apparet, sed στατήρων Christi tempore adhuc perduravit, & ulterius, Daricorum veluti jam elanguente. Plutarchus Epaminondæ Duci Thebanorum a Persis triginta mille Daricos oblatos fuisse scribit in Apohtbegmatib. *pag. m.* 193. Αὖθις δὲ τοῦ Περσῶν Βασιλέως τρεῖς μυρίους Δαρεικοὺς ἀποστείλαντος αὐτῷ, καθήψατο πικρῶς Διομέδοντος εἰ τοσοῦτον πλοῦν πέπλευκε διαφθερῶν Ἐπαμινώνδαν. Vixit Epaminondas Artaxarxis Mnemonis Persarum Regis ætate, qui ipsi Daricos illos misit annis 360. ante Christum, & 158. ex quo Darico-

rum

rum nomen primo cœperat. Hae ratione Daricornm nummarum ætat, initium, progreffus & finis coeftitui debet. Suératet qni fub Artexerxe vixit, fnb Xerxe natut, jam Daricorum memoriam reliquit: ejus enim erat verbum: βούλεσθαι Δαρεῖον μᾶλλον ἔχειν φίλον, ἢ τὸ Δαρεικὸν, ut, habet *Plutarchus lib. de φιλαδελφίᾳ pag. m.* 486. quod Socrate protulit de Dario notho, qui regnum Perfarum vivente Socrate tenuit, & morruus Artaxerxi Mnemoni reliqnit, fuperftite etiam Socrate. Scriptores temen cum Darici nulli emplius in Oriente fignerentur, nummos tamen Perfarum & aliorum Orientalium Δαρεικὸς femper vocare perrexerunt; quod ettendendum, ne Scriptorum libertatem confundemus cum ipfit nummis Orientalium, qui non Δαρεικοὶ Perfis eut Medis eut Babyloniis audiebant, ut apnd Græcos, Græcarumque rerum Scriptores. Docet etiam *Plutarchus pag. m.* e t 1. quænam fculptura Daricis fuerit, nempe fagittarii & τοξότου, fic enim Agefilao Rege Spartanorum, 394. annis ante Chriftum Darici fe habebant. Τοῦ δὲ Περσικοῦ νομίσματος χάραγμα τοξότην ἔχοντος ἀναζευγνύων ἔφη τρισμυρίοις τοξόταις ὑπὸ Βασιλέως ἐξελαύνεσθαι τῆς Ἀσίας, τοσούτων γὰρ εἰς Ἀθήνας καὶ Θήβας κομισθέντων διὰ Τιμοκράτους χρυσῶν Δαρεικῶν (hæc non exftant in Cruferii verfione) καὶ διαδοθέντων τοῖς Δημαγωγοῖς ἐξεπολεμώθησαν οἱ δῆμοι, πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας. Reperit hoc in Artaxerxe *pag. m.* 1021. φασὶν αὐτὸν ἀπιόντα πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν, ὡς τρισμυρίοις τοξόταις ἐξελαύνοιτο τῆς Ἀσίας ὑπὸ Βασιλέως. τὸ γὰρ Περσικὸν νόμισμα, quod Græci Δαρεικὸν vocabant, τοξότην ἐπίσημον ἔχειν. Utroque loco Περσικὸν νόμισμα tantum non Δαρεικοὶ vocantur hi fagitterii, quod non nbiter attendendnm puto, fed Artaxerxem tales nummos aureos fic infignitos & fignatos cudi curaffe, & ad Græcos corrumpendos miffos effe, ejus cunei, den einen Schlagt / fignificare voluit, dum Περσικὸν νόμισμα vocevit non Δαρεικὸς. Quin tamen Græci hos etiam Δαρεικὸς appellarint, dnbitare non licet, cum ab ipfis Perfice numifmata primnm Δαρεικοὶ cœperint appellari, non a Perfis, ut ante monui. Hinc eft, qnod de eodem *Artaxerxe pag. m.* 1022. paulo poft dixerit, eum Timagoræ Athenienfi μυρίους Δαρεικὸς dediffe Athenæus ex Phanie Peripatetico de iifdem temporibus Artexerxis loquens, non Daricot nominavit, fed χρυσοῦς ἑξακισχιλίους, quos Entimo Cretenfi donavit. Sunt ergo Darici & eurei vel χρυσοῖ unum idemque *pag. m.* 48. Hinc intelligimus Daricos aureos fuiffe, non ergenteos, & fagittarii χάραγμα eot habuiffe.

Pollux de Daricis loquent *lib.* 3. *cap.* x1. *pag. m.* 150. οἱ Δαρεικοὶ, inquit, ἀπὸ Δαρείου, ὡς ὑπ' ἐκείνου ἀκριβωθέντος εἰς καθαρὸν τοῦ χρυσίου, & ibidem laudatur ὁ Γυγάδας χρυσὸς ut optimum, καὶ οἱ Κροίσειοι, ex euro optimo omnie. Crœfi quoque ftateres apud Pluterchum memorantur in libello Πολιτικῶν παραγγελμάτων *p. m.* 823. Κροισείων ἀμεινότερον στατήρων, quæ Crœfi ftateres magni æftimatos fuiffe indicant ob puritatem ac probitatem fuam. Hac ratione Crœfi ftateres inter cufot omnium antiquiffimi & ente Daricos etiam ponendi veniunt. Crœfus enim Darium Hyftefpis entevertit 40. ennis, & regnare cœpit 560. ante Chriftum. Hæc caufa eft, cur multi Lydis nummos primos cufos tribnunt, Crœfumque primum fuiffe, qei nummos anreos cufos produxerit, quod noftræ fententiæ non adverfatur, qni Græcos primos nummos percuffiffe ftatnimus, fcilicet argenteos, & gloriam nummorum anreorum cuforum primem Crœfo ac Lydis non ebjndicamut. Illi fane Lydiæ Reget Gyges & Crœfus, qui euro tantum nomen fecerunt, primi quoque, qni in Græciam anrnm introduxerunt, donarie fna Dalphico templo mittentet eurea. Et cnm Lacedæmonit Apollinis Amyclæi faciem auream reddere vellent, nec auri tentum Græcia tote fubminiftrare poffet, oraculo opus erat, quo confulto refponfum fnit, παρὰ Κροίσου τοῦ Λυδοῦ, emendum ac petendum effe aurum: πορευθέντες ὠνεῖσθαι παρ' ἐκείνου, καὶ οἱ πορευθέντες παρὰ Κροίσου ὠνήσαντο, ut ex Theopompo Athenæus refert *lib.* 6. *cap.* 4. *pag. m.* 232. ita ut mirum non fit Crœfi aureos primos fuiffe cufos & in Græcie receptos, quæ eureos nummos cudere non poterat, quod aurum iftis temporibus nondum poffideret. Alias Δαρείου χρυσίου ramenta Pactolum Lydiæ fluvium gignere teftis eft Pluterchus de *fluminib. pag. m.* 1152. γεννᾶται δὲ ἐν αὐτῷ ψῆγμα Δαρείου χρυσίου καταφερόμενον εἰς τὸν εὐδαίμονα κόλπον. Vult Plutarchut indicere ramenre ifta eurea probitatis ejns effe, cujus erat Daricum aurum, pro nummit ejus, quos percuti jubebat excoctum. Et cum entiqui Scriptores Daricos nefciant nifi aureos, fruftre eft, quod quidam docti Viri etiam Daricos argenteos nobis obducant, & quidem fteteris pondere τετραδράχμους. Nulli enim tales nummi argentei *Darici* unquem dicti feu appellati fuerunt. Darium autem æque argenteos ec eureos nummos percuffiffe non negavero: Daricorum vero nomen non nifi aureis folis conceffnm video, ex iis quæ nobis hac de moneta fuperfunt monumentis. At his contrariut effe videtur locus Plutar-

tarchi in *Cimone pag. m.* 485. ubi Daricos tam aureos quam argenteos diserte nominat, dum Rhœſacem ex Thracia, & barbarum, ad veſtibulum ædium Cimonis, ne ingratus hoſpes eſſet, duas phialas Daricis argenteis & aureis refertas poſuiſſe memorat, θεῖναι παρὰ τὴν αὐλὴν αὐτοῦ φιάλας δύο, τὴν μὲν ἀργυρείων ἐμπεπλησμένην Δαρεικῶν, τὴν δὲ χρυσῶν. Ex quibus colligitur, argenteos Daricos fuiſſe ſtateras τετραδράχμους, ut aureos διδράχμους: ita ut jam conciliari poſſint Scriptores, qui Daricos ſtateras adducunt, ut intelligantur de argenteis, qui vero Δαρεικοὺς χρυσοῦς, de didrachmis capiantur. Locum itaque hunc ſingularem & paucis obſervatum de Daricis argenteis accurate conſiderandum propono, quod non exiguam lucem afferat in Daricis ſtateribus, qui toties occurrunt, explicandis, eſt enim velut unicus, & lites omnes, quæ permultæ ſunt, tollit, dum ſtateras omnes Daricos fere τετραδράχμους fecerunt & aureos, quod intelligendum nunc eſſe videmus non niſi de argenteis, neque enim Darici aurei ſtateres fuerunt, ſed δίδραχμοι χρυσοῦς, argentei ſoli, ſtateres, & quatuor drachmarum. Stateres vero Græcis tam fuerunt in auro, quam in argento, ita tamen ut pondere differrent, originem enim ſuam & proportionem aurei ſtateret traxerunt ex argenteis, quod ſic intelligi cupio, aureos ſtateris pondere illis temporibus nunquam cuſos fuiſſe, ſive διδράχμους ſive τετραδράχμους, nec quo pondere fuerint primi & veri Κροίσειοι aut Δαρεικοί, ullibi memini expreſſum. Valuerunt igitur ſtaterem argenteum ſinguli Crœſei vel Darici in auro, atque ideo ſtateres eos vocarint Græci, quod æquarent aurei Darici vel Crœſei valorem ſtateris argentei. Aurum quomodo tunc temporis ad argentum illic ſe habuerit, neſcimus. At ſi more noſtro ratio iniri debet, ſtater τετράδραχμος argenteus non habuit in auro niſi quartam partem drachmæ vel ducati Ungarici, quæ non niſi tenues & exiguos ſtateres aureos efficere poterat. Certum eſt a minutis, haud equidem affirmavero. Τετραδραχμιαίους in auro nequaquam fuiſſe antiquitas ipſa defendit, ſic enim ſinguli aurei octo unciales thaleros in argento valuiſſent, cujus ponderis aureos illis ſeculis nuſquam cuſos novimus; Ex iis qui ſuperſunt inter Græcos antiquiſſimi aurei vix δίδραχμοι reperiuntur, infra illud pondus longe multi ſunt, quorum etiam aliquos teneo, inprimis cum inſcriptione ☧, quod eſt APMATEΩN, unum, & curru unijugo, tam minutum, ut quartam partem drachmæ vix excedat, ſicque ſtaterem in argento valet, & aureus ſtater dici poteſt. Hæc de ſtateribus Crœſeis & Daricis aureis mihi monenda fuerunt, ne quis illos pondere τετραδραχμιαίους fuiſſe credat, aut Daricorum nomen ad argenteos τετραδράχμους ſe porrexiſſe: utrumque enim cum a doctis affirmetur non paucis, antiquitati hiſtoricæ contrarium illud reperient, quæ nihil tale prodit, nec ejus quæ ſuperſunt reliquiæ volunt, aut indicant, ut illis hoc concedere poſſim, ſed ſententiam meam plane ſtabiliunt.

Hæc perſuadere poterunt Judæos tunc nummis Perſicis & Græcis aureis uſos eſſe, nullis vero ſuis cuſis.

C A P U T XXII.

De nummis δεκαβοίοις *& Hecatombœis Theſei non cuſis.*

FUerunt maſſæ & πλίνθοι δεκάβοιοι & ἑκατόμβοιοι, ut apud Homerum, & Plutarchum quoque in Theſeo, *pag. m.* 11. qui putat a Theſeo, qui bove nummos ſignavit, illos quoque dictos, ἀπ' ἐκείνου δέ, φασι, τὸ ἑκατόμβοιον καὶ τὸ δεκάβοιον ὀνομασθῆναι, *ab illo autem, ajunt, hecatombœos & decabœos nominatos eſſe*. Sed fallit, & fallitur bonus ille Philoſophus; nunquam enim δεκάβοιοι nummi cuſi fuerunt, multo minus ἑκατόμβοιοι. In eadem ſententia verſatur Pollux *lib. 9. cap. 6. pag. m.* 431. qui bovem ἐντετυπωμένον ſibi perſuaſit, more temporum ſuorum, τὸ δὲ παλαιὸν, inquit, τοῦτο ἦν Ἀθηναίοις νόμισμα, καὶ ἐκαλεῖτο βοῦς, ὅτι βοῦν εἶχεν ἐντετυπωμένον, εἰδέναι δὲ αὐτὸ καὶ Ὅμηρον νομίζουσιν, εἰπόντα,

—— Ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων

Καὶ μὴν κἀν τοῖς Δράκοντος νόμοις ἐστὶν ἀποτίνειν δεκάβοιον, καὶ ἐν τῇ παρὰ Δηλίοις θεωρίᾳ τὸν κήρυκα κηρύττειν φασὶν, ὁπότε δωρεάν τινι ἐδίδοτο, ὅτι δοθήσονται αὐτῷ τοσοῦτοι βόες, καὶ δίδοσθαι καθ' ἕκαστον δύο δραχμὰς Ἀττικάς, ὅθεν ἔνιοι Δηλίων, ἀλλ' οὐκ Ἀθηναίων, ἴδιον εἶναι νόμισμα τὸν βοῦν νομίζουσιν; ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὴν παροιμίαν εἰρῆσθαι, τὴν; βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ βέβηκεν, ἐπὶ τῶν ἐπ' ἀργυρίῳ σιωπώντων, h. e. *Antiquitus illud numiſma Athenienſibus erat, & vocabatur bos, quod bovem inſculptum haberet, idque Homerum etiam noviſſe putant, dum ait*

—— *centum boves novem bobus.*

Quin & in legibus Draconis decabœum pendere jubentur, & in feſto ac ludis Delio-

liorum præconem proclamare ferunt, cum donum alicui præbuerunt, quod darentur ipsi tot boves, & singulis datas esse duas drachmas Atticas, unde quidam Deliorum, non vero Atheniensium proprium esse numisma bovem existimarunt; hinc quoque in proverbio dici, bos in lingua incedit, si quis ob argentum datum dicenda reticet. Hæc verba Pollucis & Plutarchi conjuncta de hoc nummo βῶν dicto, argunut utrumque eem errorem fovisse, hos βῶν & δεκαβοίους & ἑκατομβοίους non solum nummos fuisse, quod concedimus, sed etiam nummos bove figuatos, atque inde nomen hæsisse: quod ego quidem non video sequi, sed βῶν dictum nnmisma illud argenteum quod tantum argenti continebat, quo bos emi posset; δεκάβοιον, in quo taetum argenti, quo decem boves comparari posseut; & ἑκατόμβοιον quo centum. Sed qnod Pollux in bovem duas drachmas Atticas computet argenri, monetæ nostræ 12. asses Lubecenses, facile videt quilibet, hoc pretiem minime convenire bovi, nullo tempore tam vile pretium ram proficuo & desideratissimo animali statuente. Longe rectius Plutarchus in Solone compurat ex ejus legibus *pag. m. 95.* λύκον δὲ τῷ κομίσαντι πέντε δραχμὰς ἔδωκε, λυκιδέα δὲ, μίαν, ὧν, φησὶν ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος, τὸ μὲν βοὸς εἶναι, τὸ δὲ προβάτου τιμήν. *Lupum afferenti quinque drachmas dedit, lupam vero, unam, quorum, inquit, Demetrius Phalereus illud bovis, hoc vero ovis pretium fuisse.* Nec ad nostra tempora respicere oportet, aut pretia comparare vererum, quando argeutum rarius, vectigalia tributaque nulla, vel exigua posira. Tunc euim auri & argenti prerium immensum, in mercium & annonæ abundantia, qnod eriam innuit ibidem Plurarchus, dum air; σπανίζοντος τότε τοῦ νομίσματος ἐν τῇ πόλει, μεγάλας ἐποίει τὰς ἀργυρικὰς ζημίας. Mens est, mulctas pecuniarias eentum, 50. 40. 30. 20. drachmarum tunc graves visas, quod argentum non magnam sui copiam facerer, ut mirum nemini videri debeat, quod hodie eo pretio nec emamus, nec vendamus, quo quondam. Et maxime notandum venit, etiam in Italiam & Romam hæc nummorum nomina transiisse, nam sub Valerio Poplicola Consule, aliquot post Solonem annis leges latæ sunt, quibus Valerius ζημίαν ἀπειθείας ἔταξε βοῶν πέντε, καὶ δυοῖν προβάτων ἀξίαν, ἦν δὲ τιμὴ μὲν προβάτου ὀβολοὶ δέκα, βοὸς δὲ ἑκατὸν, οὔπω νομίσματι χρωμένων πολλῷ τότε Ῥωμαίων, *mulctam inobedientiæ statuit boum quinque, & duarum ovium; erat vero pretium oviculæ oboli decem, bovis vero centum, dum nondum Romani multis utereutur nummis*, sed quod addit, καὶ τῶν νομισμάτων τοῖς παλαιοτάτοις βοῦν ἐπεχάραττον, ἢ πρόβατον, ἢ σῦν, *& nummis antiquissimis bovem insculpebant, aut ovem, aut porcum*, hoc eadem fide dicit Plutarchus *pag. m.* 103. qua Theseum bovem nummis insculpsisse prodidit. Hæc sententia & opinio multos nobis nummos spurios peperit qui adhuc circumferuntur, modo quem allicere possint, qui fidem adhibere velit. Verum est & nummis boves ac oves valentibus, & bobus ipsis ac pecudibus solutum esse, sed nummos illos non signatos fuisse neque bove, nec ove, sed boves & oves solum vocatos esse, quod pondere tanto erogarentur, quo bovem emere possent aut ovem.

At quod dixi de bovis & ovis pretio antiquo, notum est decem obolos Atticos drachmam argenti fecisse Æginæam, qua ovis æstimabatur; ergo quinquaginta oboli, qui quinque drachmas argenti Æginæas constirnebant, bovis pretium erant, & sic plane conveniunt cum illis, quæ prius de Articis nummis, & boum æstimatione pretioque dixerat, nisi qnod Romani non Atticum pondus in his observarint, sed Æginæum, obolosque æreos adhibuerint, drachmas argenteas, ita tamen ut omnia tam in ære quam in argento numismata non figuara fuerint, quod a Græcis Romanos didicisse quilibet facile videt.

Ut igirur eo redeamus unde cœpimus de δεκαβοίοις & ἑκατομβοίοις, Delii hanc Arheniensibus nummi sui gloriam dubiam fecerunt, sed nihil inde seqnitur, quam Deliis & Arheniensibus tale numisma commune factum, & utrosque ἄσημον κόψαντας perrexisse eodem nomine, eodem pondere, eadem probitare, ut an Deliorum an Atheniensium βοῦς daretur, nemo scire posset.

At ex illis hoc colligo Thesei nummos non fuisse cusos, quamvis Græci hoc sibi persuaserint, & legentes posteri, qui nummos non nisi cusos videbant; Theseus enim Athenienses docuit aurum, argentum & æs en pondere κόπτειν, quo bovem emere posseut, talemque nummum βῶν dictum, licet bovem signatum minime habuerit, ita qnoqne δεκάβοιον laminam auri, argenti, æris, qua decem boves emere valerent, & ἑκατόμβοιον, qua centum; aut βῶν fuisse nummum æreum non cusum; δεκάβοιον, argenteum; ἑκατόμβοιον aureum. Ponarur enim βοῦς libralis fuisse, æreus, δεκάβοιος argenteus etiam libralis, & ἑκατόμβοιος aureus, non minus libralis; reperierur, decem libras æris unam argenti effecisse, & centum libras æris,

unam

unam auri: ſicque bovem unum emtum eſſe 100. drachmis æris, nummo argenteo aut lamina argenti decem drachmarum pondere, monetæ noſtræ, thaleri uncialis, & duarum drachmarum, drachma vero auri, centum in libram 12. unciarum computatis, eſt vero hodie drachma auri probi pretio duarum unciarum argenti, h. e. 16. drachmarum: tunc vero una drachma auri decem argenti æquabat, & centum æris, quas nummi cuſi nequaquam repræſentabant, cum tales nummi non cuderentur, ſed in pondere & tabellis non ſignatis facile κικομμένοι tradebantur, adeo ut Theſeus niſi nummis non ſignatis uti Athenienſes non docuerit, ad boum pretium, eoque laminas illas direxerit, ut ſecundum illas quaſcunque res æſtimatas emere poſſent, & dicerentur tot bobus emtæ eſſe, ſive laminis illis ſolverent in ære, aut in argento, aut in auro, aut bobus ipſis permutatis. Nummis igitur in argento & auro Athenienſes quidem uti Theſeum docuiſſe concedi poteſt, eoſque primos forſan in Græcia fuiſſe, qui nummis rem geſſerint, cum antea permutationibus mercium ſolis inſiſterent. At nummos iſtos pondera fuiſſe, taleas, laminas, κόμματα, κέρματα, πλίνθους, maſſas, non nummos ſignatos aut cuſos, ex jam dictis facile, puto, liquet: ut videamus, qua ratione antiqui pervenerint ad nummos cuſos, nimirum a permutatione ad nummos non ſignatos, a non ſignatis ad publicos & cuſos. Hi erant gradus quos obſervamus abantiquo receptus fuiſſe. Homerus alicubi dicit, æs & ferrum permutatum eſſe vino Lemnio. Ejus enim ætate non niſi rudes nummi & non ſignati vigebant, ærei & ferrei, nam in aliqua κόμματα & κέρματα homines iſtos æs & ferrum aptaſſe, & pondera certa, ut iis vinum emere poſſent, neceſſe eſt. Verſus Homeri ſunt:

> Ἔνθ' ἄρα οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀ-
> χαιοὶ
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δὲ αἴθωνι
> σιδήρῳ.

Salmaſius vult ære & ferro non diſſecto, ſed prout in maſſa fuit, vinum emtum aut permutatum, quod ego non negarem, ſi Achivi ad Trojam ut mercatores ſediſſent, & vina emiſſent, ferrum & æs vendendum attuliſſent. At cum militia occupatos fuiſſe ſciamus Græcos tunc temporis, atque ita eos deſcribat Homerus, ferrum ſane ſuum & æs non attulerunt ut merces, ſed ut pretium, quo emerent res neceſſarias, quibus in itineribus deſtitui poterant. Ducibus ſane claſſis ſuum æs ac ferrum fuit, quo ſubvenire poſſent claſſi egenti; militibus ſingulis ſuum quoque fuiſſe, ut ſibi ipſis proſpicere poſſent, ipſa ratio ſuadet. Hæc tam maſſas, πλίνθους, & talenta æris ac ferri requirunt, quam κόμματα & κέρματα, ſine quibus emere nemo poterat, deſtinata illa ad emendum, quantum opus eſſet vel claſſi, vel ſingulis, ideoque vera νομίσματα, licet rudia & non cuſa, haud tamen ita rudia, ut ſunt maſſæ æris ac ferri primæ, a fornacibus ipſis venientes, ſed aliter διακεχωρισμένα in talenta, in minas, in obolos, & alia κέρματα, quamvis & primæ ruditatis metallis emtiones pariter inſtitutas eſſe nihil prohibeat, cum uſu venit, & pondera permittant. Sed ideo ſic illa conciſa & diſſecta ſecum ferebant, ut in promtu eſſent ementibus ad omnia, nec ex grandibus illis maſſis ſemper neceſſe eſſet uſque ad minimum aſſem vel obolum κόπτειν, tunc enim opus eſſet maxime aſſe uti. Omnia igitur illa numiſmata rudia erant, ſive in maſſis primis, ſive ſecundis relicta, ſive alterius κόμματος forens, & omnia iſta diverſa neceſſaria ementibus: at in emtione κόμματα & κέρματα magis deſiderari ſolent, quam maſſæ integræ: abeſſe igitur nequiverunt, ubi ære & ferro permutatio vel emtio fieri debet: ita nec in Homero aliter æs & ferrum intelligendum venit, quam nummorum more diſpoſitum ad neceſſaria coemenda. Sed quod addit Homerus.

> Ἄλλοι μὲν ῥινοῖς, ἄλλοι δὲ αὐτῇσι
> βόεσσι
> Ἄλλοι δὲ ἀνδραπόδεσσι ——

Hoc ipſum indicat non omnibus fuiſſe æs aut ferrum, quo vinum emerent, ſed fuiſſe res alias, pelles nempe, boves & mancipia quibus æque permutabant & vinum emebant. Neque enim permutatio rerum ſublata, ut antiquior, quod alio pretio metallorum etiam cœpiſſent emere, & νομίσμασι ex iis factis. Erant enim hi nummi non niſi additamentum permutationis veteris, ita ut ditior & amplior & commodior ac promtior evaderet permutatio, non tolleretur ſed juvaretur. Nec ſolum æs aut ferrum tunc nummorum vices ſuſtinuiſſe ſignificat, ſed etiam aurum, dum Odyſſ. ξ. ſic de Ulyſſe poetatur:

> Καί μοι κτήματ' ἔδειξεν ὅσα συναγείρατ'
> Ὀδυσσεύς
> Χαλκόν τε, χρυσόν τε, πολύκμητόν τε
> σίδηρον.

Et

Et in Iliade captivus ille:

Πολλοὶ δ' ἐν ἀφνειοῦ πατρὸς κειμήλια κεῖται
Χαλκός τε, χρυσός τε, πολύκμητός τε σίδηρος
Τῶν κέν τοι χαρίσαιτο πατὴρ ἀπερείσι' ἄποινα
Αἴκεν ἐμὲ ζωὸν πεπύθοιτ' ἐπὶ νηυσὶν Ἀχαιῶν.

Cur hæc Ulyſſes congeſſiſſet metalla, aut ille pater κειμήλια condidiſſet, niſi quod eo pretio omnia quæ vellent adquirere poſſent? Objiciant mihi, hac ratione merces alias etiam νομίσματα dici poſſe, ubi ſolis mercibus permutatio fit, nec metalla ſunt introducta. Reſpondebo ſtatim, etiam in permutationibus νόμισμα & mores certos non abſuiſſe: ſed conſiderandum venit, non niſi cum metallis in uſum peculiarem deductis, ut pretium ſint rerum aliarum tantum, non vero merx & pretium ſimul, ut aliæ res vendendæ emendæ aut permutandæ, νομίσματος vocem natam eſſe inter Græcos, ideoque iis metallis, quæ pretium tantum conſtituunt mercibus reliquis, præ primis adhæſit, & proprie, ceteris rebus ſecundario. Æs enim, argentum & aurum ferrum, & plumbum, quando pretia ſunt rerum aliarum, merces minime ſunt, & diſtinguuntur nomine νομίσματος a ceteris mercibus, quibus pretium faciunt hi nummi. Nam cum Homerus dixit ſuperius, alios vinum bobus ipſis permutaſſe, & mancipiis captivis, iſti boves & mancipia merx quam pretium fuerunt vini, at æs & ferrum quod ſecum geſtabant, Achivi, non merx fuit, ſed pretium ſolum, & pretio deſtinatum non amplius in mercibus, ideoque νομίσματα non cuſa. Sic quoque hæ divitiæ auri, æris & ferri, quæ in Homericis verſibus κειμήλια, Danis propria Rigsdaideſſæ, jam a mercibus diſtinctæ erant, eo fine coacervatæ jacentes, ut aliquando pretio ſuo ſervirent, etiam extra mercaturam, ut in donariis, ſtipendiis militum, miſſilibus, aliiſque hujuſmodi. Neque enim res illæ quæ finem alium ſpectant quam mercaturam, merces ſunt, ſed res, ſi varo deſtinantur ad mercimonia, merces ſunt. Cum verum argentum Homerus præteriit, nec unquam, prout aurum æs & ferrum audivimus, inter κειμήλια poſuit? Fruſtra enim hoc a Poeta factum eſſe non mihi perſuadeo, cum alias quando pretio opus non eſt iſtorum metallorum ad mendum, ἄργυρον inter metalla nominare non negligat, ut Iliad. Σ. ubi ſcutum Achillis Vulcanus fabricavit.

Χαλκὸν δ' ἐν πυρὶ βάλλεν ἀτειρέα, κασσίτερόν τε
Καὶ χρυσὸν τιμῆντα, καὶ ἄργυρον ——

Haud tamen cauſam hactenus dicere poſſum, cur ſic Homerus loqui voluerit, tam in Iliade quam in Odyſſea.

CAPUT XXIII.

De Obolis & Oboloſtatis.

OBoli Græcorum veteres ea forma, qua ὀβελοὶ erant, & veluti veruta minora, non aliud quam laminæ fuerunt, pro nummis uſurpatæ, ita ut ſex vel decem δραχμὴν facerent, h. e. quot vola clauſa comprehendit, ea enim δραχμὴ proprie dicitur, ut eſt apud Plutarchum. Non vero oboli propterea dicti ſunt, quod impreſſos ὀβελοὺς & veruta cuſi habuerint, ut exiſtimant nonnulli docti Viri, ſed poſtquam oboli inter nummos cuſos locum obtinuerunt, iiſdem cum imaginibus & figuris & inſcriptionibus prodierunt, ut alii nummi ſignati ὀβελοῦ & veruti forma relicta, ac ad rotunditatem reliquorum ſignatorum compoſiti. Sic neque panis ὀβελίας aut ὀβελίτης dictus eſt, quam quod veruti formam referret; Et quomodo verutum incuſum præferre potuit obolus, qui χελώνην & cochleam pro inſigni ſolebat habere, ut eſt apud Pollucem, *pag. m.* 434. ex Eupolide, qui ὀβολὸν καλλιχέλωνον vocavit, unde etiam iſti nummi χελῶναι dicti ἀπὸ τοῦ τυπώματος, non a veruto procuſo. Et quamvis ſic ſatis conſtet, unde ὀβολὸς nomen acceperit, & quo tempore, maluit tamen Salmaſius *l. de uſur. pag. m.* 426. ex Syriaca & Phœnicia linguis matrem ipſi ſubſtituere, ſed valde novercam, ne dicam illegitimi conjugii, ex פלס *Pheles*, cui quid rei ſit cum obolo, aut affinitatis, fateor me videre non poſſe. Salmaſius hæc voluit, ut probaret nummos in Græciam primos e Phœniciis cum eorum nominibus ac ponderibus tranſiiſſe, quod quid veri habeat, aut minus, alibi docemus. Sed poterant hæc Salmaſii ſubſiſtere, licet obolum non feciſſet Phœniciæ originis, quam tamen non probavit, niſi ſuum dicere aut aliorum velit eſſe probare. At hoc ante quoque teſtatus eſt *pag. m.* 324. illam derivationem procedere, dum Græci o literam præpoſuerint voci φελος aut βελος, inde factum ὀβελός. Tam magnum Virum illis argutiis ſerio voluiſſe immorari, miror utique. Oboli

vero nomen & ὀβολῶ cum ὀβελῷ idem esse ex ipso Homero patet, *lib.* 1. Iliad. πεμπώβολα enim vocat verua quinque radiis exeuntibus coruscantia:

> —— νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπώβολα χερσίν,

& paulo post

> —— ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν.

ita ut quæ olim æquipollentia fuerunt ὀβελὸς & ὀβολὸς, hodie distingui cœperint, postquam nummi cusi prodierunt, & ab ὀβελῶ forma recesserunt. Sic ἀμφώβολα Sophocli dicuntur vaticinia ex visceribus animalium, *extispicia* Romanis dicta, nam exta verubus circumdabant, & ex iis divinabant futura. Sed cur ὀβολὸς non ὀβελὸς de nummis? Ionicum hoc esse putat Salmasius, ὀβελὸς, quod alii Græci ὀβολὸς pronunciarunt: retinuit dialectum in ὀβελίσκοις, & ἐπωβελία, quæ dicitur sexta pars drachmæ. Sed ab his verubus obolos dictus nolunt aliqui credere, veruti tamen figuram numismati impressam fuisse statuunt, atque hinc ὀβολὸν vocatum; quod falsum est. Contradicunt omnes antiqui. Si qui recentiores hoc tradiderunt, in nummis antiquis ignorantiam suam produnt; Pollux diserte illo capite de nummis sexto *lib.* 9. *p. m.* 435. τὸ μέν τοι τῶν ὀβολῶν ὄνομα, οἱ μὲν πάλαι βουπόροις ὀβελοῖς ἐχρῶντο πρὸς τὰς ἀμοιβὰς, ὧν τὸ ἐπὶ τῇ δρακὶ πλῆθος ἐδόκει καλεῖσθαι δραχμή. Τὰ δὲ ὀνόματα νομίσματος καταπεσόντος ἐς τὴν νῦν χρῆσιν ἔμεινε, ἐκ τῆς μνήμης παλαιᾶς. Hæc omnia vera sunt, præterquam quod ὀβελοὺς & verua illa βουπόρους statuat, Bratspieße, dar man ganke Ossen an stecket kan; Illa verua insignem longitudinem requirebant, nec una manu plura eorum licebat versare, vix ambæ manus ejusmodi veru unicum promovere possunt, nedum ut sex aut decem δράκα conficiant, & δραχμήν. Rectius igitur agemus cum Polluce, si illud βουπόροις irrepsisse ab alia manu credamus, quod ὀβελοὺς βουπόρους sæpe alias apud eum Scriptorem legissent, non intelligentes, quid esset βούπορον. Illud enim veru maximum erat, quod bovem integrum transeundo capere poterat assandum. Illa verua sequebantur ὀβελοὶ medii ordinis alia, ὀβελοὶ dicti, ut quæ vulgo nunc a coquis tractantur, & tertii ordinis, quæ ad ὀβελίσκους pertinebant, ut *lib.* 6. *cap.* 13. *pag. m.* 291. indicat, quando inter σκεύη μαγειρικὰ recenset ordine ὀβελοὺς deinde βουπόρους, & addit ὀβελίσκους.

Ut coquus ille apud Athenæum, qui sua coquinaria afferre jubetur, cochlear, fuscinam, mortarium, &c. Omnia singula, sed ὀβελίσκους δώδεκα, quod illis indigerent maxime: Sic quoque in nummis pluribus obeliscis opus est quam obolis. Nam propter minuta, & res vilissimi pretii magis nummus inventus est, & commoda sua exserit, quam in pretiosioribus, quæ ipsæ sibi pretium statuunt, & facilius permutantur: hinc est, quod cum ad majores summas res adscendunt emtæ & venditæ, jam τάλαντα, minæque ceteraque pondera adhiberi pergant, sed in minutis soli nummi cusi, ut prius non cusi, officium fecerint. Minutiorem tamen nummum non reperio apud antiquos, quam ἡμιωβέλιον, obulum dimidium argenteum, qui nostræ monetæ est assis Danicus, duodecima pars drachmæ. Hunc ἥμαιθον etiam vocabant, ut est apud Hesychium; Ἥμαιθον, ἡμιωβέλιον, διώβολον παρὰ Κυζικηνοῖς. Ejus ἡμαίθου seu ἡμαίθου meminit quoque Phœnix Colophonius apud Athenæum *lib.* 8. *cap.* 15. *pag. m.* 359. dum de Coronistis loquitur, qui cum cornice mendicatum ibant, ut Chelidonistæ cum hirundine:

> Ἐσθλοὶ, κορώνῃ χεῖρα πρόσδοτε κριθῶν
> Τῇ παιδὶ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἢ λέκος πυρῶν
> Ἢ ἄρτον, ἢ ἥμαιθον, ἢ ὅτι τις χρῄζει.

Erat igitur ἥμαιθος nummus minimus omnium; nam si minorem habuissent, etiam expressissent: ut in æreis obolis etiam dabantur τεταρτημόρια & τετρημόρια, sed in argenteis non ultra ἡμιωβέλιον descendebant.

Apud Pollucem igitur isto loco, βουπόροις, est omittendum, & quidem inter nummos, qui forma verutorum referebant quidem, sed non in omnibus: longitudine, fabrica, amplitudine, aliisque notis dissimiles. Longitudinem eam his ὀβελοῖς fuisse judicamus, quæ extra manum prehendentem superius & inferius eminebat, sed modice, ut sex talia veruta commode manum implere possent, nec manum præpedirent ullo modo nimia longitudine. Hinc etiam ὀβελίσκοι sæpius dicuntur, quod illis similiores fuerint, quam ὀβελὸς, nedum ut ὀβελοὺς βουπόρους eos nummos retulisse credere debeamus. In verbis quæ sequuntur ex Aristotele desumtis, qui obolos dictos putavit ut ὀφέλλους, ab ὀφέλλειν, quod est augere, αὐτῶν διὰ τῶν εἰς μῆκος αὐξῆσθαι ὧδε κληθέντων. φ. mutato in β. propter affinitatem. Sed hæc recte καινοτομῶν Aristotelem sensit Pollux, nova est enim hæc etymologia, & longius petita, οὐκ οἶδα ὅπως, addens, quod nesciat, quomodo ὀφέλλειν quidquam cum obolo

con-

conveniat. Hæc mens eſt Pollucis, quam interpretes ejus plane perverterunt, dum in Sicyoniorum republica nummulos cuſos, ὀβίλλους dictos, verterunt, qui idem ſint, quod oboli. Polluci ſane & Ariſtoteli hæc affingunt. Inſpiciatur locus, nolo enim allegare aut me diffundere. Illud ſane diſcimus Ariſtotelem conſentire, oblongos fuiſſe tales obolos, & in μῆκος quoddam excreviſſe, ut in verſibus obſervetur, medio amplis, extremis partibus in acumen deſinentibus. Quod imitati ſunt in ære multi Græciæ populi, vel in ferro, ut obeliſcorum more eos formarent, vel rudi manu fabricarent, uſque ad Phidonem, qui nummos cuſos primus in orbe produxit, rotundos, & ideo obeliſcos omnes colligens Junoni Argivæ conſecravit ac repoſuit: ſic enim habent Græca: Πάντων δὲ πρῶτος Φείδων Ἀργεῖος νόμισμα ἔκοψεν ἐν Αἰγίνῃ, καὶ διὰ τὸ νόμισμα ἀναλαβὼν, τοὺς ὀβελίσκους ἀνέθηκε τῇ ἐν Ἄργει Ἥρᾳ. ἐπειδὴ δὲ τότε οἱ ὀβελίσκοι τὴν χεῖρα ἐπλήρουν, ἡμεῖς καίπερ μὴ πληροῦντες τοῖς ἓξ ὀβολοῖς, δραχμὴν αὐτὴν λέγομεν παρὰ τὸ δράξασθαι. Obolos quidem æreos aut ferreos non cudit Phido, ſed drachmas argenteas, ideo nec ipſi tribui poteſt, quod oboli deinceps ærei minores ex moneta prodierint, quam olim cum non cuderentur. At ſi obolos etiam Phido cudit, argentei fuerunt omnino, etiam illi, atque ſic verum eſt, nec iſtos obolos manum impleviſſe, & ſex tamen obolos drachmam reddidiſſe. Sed hoc etiam de obolis argenteis, poſt Phidonem malo additum eſſe nummis cuſis, ſiquidem occupationis ipſi ſatis in drachmis procudendis. Et quod ſine certo pondere hos obolos non cuſos fuiſſe, nobis perſuadere vult *pag.* 312. ſolamque magnitudinem ſpectatam fuiſſe, & in permutando ſolum appenſam, hoc quomodo fieri potuerit, non capio, rudi quidem ferro & nummis non deſtinato illud factum concedam, at certum pondus abeſſe nequaquam potuit, poſtquam aceto ferrum reſtinctum in ὀβελὸν formatum exſtitit; quomodo enim obolo quis emere potuit, aut duobus obolis, niſi certum pondus datum eſſe ſingulis? quomodo ſex oboli drachmam, aut decem παχέων δραχμῶν efficere potuerunt, niſi certum illis pondus adeſſet ſingulis? cum inter permutandum primo pondus ut congrueret effici debebat? at ſic non nummi, ſed rude ferrum aut æs fuiſſent: nummi enim certo pondere ſunt, & adhibentur, ideoque νομίσματα dicuntur, quod certum pondus placuerit. Ad hæc igitur pondera certa redactum æs, ex. gr. librale, obolus dicebatur, non vero quodvis æs incerti ponderis. Jam & veterum Grammaticorum illud, πρὸ τούτου γὰρ ὀβελίσκοις τραχέσιν ἐνεμίζοντο, illud quidem τραχέσιν impolitos obolos ſignificat & non ſignatos; haud enim nummos eos poliebant, prout in cuſis fieri cœpit, nihil niſi certum pondus attendentes, cœtera informes, gibboſi, verrucoſi, aliiſque vitiis infecti.

Apud Athenienſes ærei nummi cuſi non cœperunt ante Calliam Archontem Olympiade 81. annis 454. ante Chriſtum natum, percuti. Oboli vero fuerunt ante illa tempore argentei, atque hinc ὀβολοστάται exſtiterunt, non tam propter æreos nummos appendendos, quam propter argenteos. Quamvis etiam Salmaſii ſententiam minime rejiciam, qui ὀβολοστάτην & fœminam ὀβολοστάτιν eſſe ſcripſit, qui non ſolum in parvis ſed & in vilibus fœnus exercet, ὁ τὰ μικρὰ δανείζων, quod fœnus omnium erat mordaciſſimum, in dies uſuras pariens, unde Pollux eos cum κίμβιξι & κυμινοπρίσταις conjungit, nam duplicem ſignificationem τὸ ἱστάναι ſortitur apud Græcos, ſignificat enim & appendere, & mutuo dare, ſed appenſum, unde ἀνθιστάναι mutuum reddere, etiam appenſum, & ἀντιστῆσαι, contra aliud argentum dare, etiam appenſum, & συστῆσαι, quando plures dant & appendunt, ita ut propria ſignificatio τοῦ ἱστάναι ſit a ponderando, quando pondera & res ponderatæ lances ſtare faciunt & ἰσοῤῥοπεῖν, quod quia in auro & argento fœnerando inter dantes & accipientes fieri ſolebat, prout hodie quoque aureos nummos appendimus & expendimus, priuſquam dentur & accipiantur, nonnulli quin etiam unciales argenteos ſic examinant, & ſemunciales, hinc ἱστάναι quoque ſimpliciter pro fœnori dare intellexerunt, nummos etiam non appenſos. At Salmaſius non recte τὰ ἱστάμενα apud Pollucem explicat pro pecunia numerata ſolum; loquitur enim de nummis & quidem appenſis. Nam ut recte locum correxit vitioſum, ſic recte quoque explicari debuit: πέντε χρυσοῦ στατῆρες μνᾶν ἠδύναντο, καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱσταμένοις τῆς μνᾶς τὸ πέμπτον στατῆρα ὀνομάζουσι: h. e. *quinque auri ſtateres minam valebant, nam & in ponderatis* (aut in ponderibus) *minæ quintam partem ſtaterem nominant*: contradiſtinguit ſane nummos aureos cuſos argento rudi libræ impoſito. Mina eſt in argento, ejus quinta pars ſunt 20. drachmæ, quæ in pondere, ἐν τοῖς ἱσταμένοις, non *in pecunia numerata*, ſtater dicebantur, nam in pecunia argentea ſtater non erat niſi τετράδραχμος; ſtater aureus duarum drachmarum pondere vale-

bat 20. drachmas argenti; stater in pondere & libra extra pecuniam erat pars quinta minæ & 20. drachmatum pondere, ita ut stater aureus signatus, & stater in pondere 20. drachmis argenti compensentur, ut minæ quinta parte. Hæc mens est istorum verborum & Pollucis. Et hinc ὀβολοστάτης per contemtum is dictus, qui etiam æreos istos non nisi appensos recipere volebat, prout in aureis & argenteis solitum, quod erat illiberale & ἀνελεύθερον ut ὀβολοστάτην Pollux describit, *lib.* 3. *cap.* 23. *pag. m.* 158. φιλοκερδὴς, φιλοχρηματιστὴς, χρηματιστικὸς, ἀνελεύθερος, ὀβολοστάτης, ὁ δὲ κίμβιξ καὶ κυμινοπρίστης ἐκ ἀνεκτὸς, adeo ut non solum ὀβολοστάτης sit, qui in parvis fœnus exercet, sed & qui turpiter usque ad obolum quemvis appendendum attentus est; quæ secunda & tertia significatio hujus vocis dici meretur, nam prima fuit ὀβολοστατικὴ satis honesta, dum in argenteis obolis expendendis & collocandis versabantur, & in ære gravi, postea obolis ad æs exiguum redactis, ὀβολοστατεῖν nimium quid videbatur, & inhonestum etiam illos appensos requirere, ultimo etiam fœnus diobolare exercere, & in obolos pecuniam elocare, quos etiam non nisi appensos desiderarent accipere, res erat ingenuo homine minus digna, unde αἰσχροκερδεῖν & ὀβολοστατεῖν conjunguntur Polluci ibidem, Hic τόκος dicebatur ὀβολιμαῖος & res oppignorata ad talem usuram ὑπόβολον.

C A P U T XXIV.

De Drachma.

DE drachma quod dixi & δρακὶ, Græci omnes ea voce sic utuntur ut sua, non ut aliena. Eusebius voce δράγματος usus est *Præparat. Evang. pag. m.* 149. pro manipulo, ὡς ἂν γεωργὸς δραγμάτων ἀπάρχεται καὶ τῶν ἀκροδρύων: manipulos intelligit segetum ut primitias Diis oblatos, quos δράγματα vocat, inde manipuli breviores, quos vola manus tegere potest & claudere δραχμαὶ dici cœperunt: ita ut δράγματα sint manipuli volæ apertæ vel conniventis, δραχμαὶ manipuli manus clausæ, quos excidere nolumus. Hoc non intelligentes, qui Plutarchum Latine interpretati sunt, ἐπιδράττειν *corripere* reddiderunt, cum sit tota manu corripere. Sic in *Apophthegmat. p. m.* 19. Alexandro Macedoni ἐπιθυμιῶντι τοῖς Θεοῖς ἀφειδῶς, καὶ πολλάκις ἐπιδραττομένῳ τοῦ λιβανωτοῦ παρὼν ὁ Λεωνίδης, &c. sic reddiderunt: *Diis adolenti liberalius & sæpe thus corripienti adstans Leonides*: cum reddere debuissent, *sæpe tota manu thus injicienti*, quos tribus digitis sufficiebat, propter πολυτιμίαν thuris apud antiquos, offerre, bey gantze Hände voll, Germanis, Næffversfuld, Danis: hoc enim est ἐπιδράττειν. Hinc quoque ὁ δρὰξ, *pugillus*, minor mensura videtur quam δράγμα, aut manipulus; omnia δράσσω, vel δράττω & δράξομαι deducta, quod est *manu corripere*: mit der Hand fassen. Ideoque Septuaginta Interpretes *Deuteron.* 24. *vers.* 19. mergitem aut manipulum frumenti δράγμα vocarunt, eine Hand voll Korn, cum stipula sua: ἐὰν ἀμήσῃς ἀμητόν σου ἐν τῷ ἀγρῷ σου, καὶ ἐπιλάθῃ δράγμα ἐν τῷ ἀγρῷ σου, οὐκ ἐπαναστραφήσῃ λαβεῖν αὐτὸ, adeo ut δράγμα sit, quod una manu comprehendi & auferri potest, licet plus quam manum unam impleat. Plutarchus quando grues describit lapidem tenentes, ne dormiant nimis secure, egregie vocavit περίδραξιν, in libello, πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα, *pag. m.* 979. τῆς γεράνου σοφὸν, ἡ τῷ λίθῳ περίδραξις, quo vocabulo nihil significantius reperire potuit, pro exprimendo actu illo comprehendendi totis unguibus circum circa lapidem. Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; est apud *Esaiam cap.* 40. *vers.* 12. Una manu diversas mensuras subindicat, τῇ χειρὶ haustum aquæ, per manum incurvam, quantum illa transfundere potest: σπιθαμὴ, non est *palmus*, prout reddiderunt interpretes, eine Handbreit, sed quantum mensuræ inter minimum digitum, & pollicem extensos intercedit, comprehendit; & palmum longe superat, qui non est nisi quatuor digitorum, deest autem Latinis vocabulum, quo spithamam exprimant ideoque ad palmi & dodrantis vocabula confugerunt. Sicut enim dodrans novem partes totius pedis complectitur, sic spithama novem partes totius hominis; hominem enim novem spithamas suæ manus non facile excedere. Quæ quomodo conveniant non video, multum enim differunt novem partes hominis, & novem partes pedis aut manus. Plinius tamen sic nititur *lib.* 7. *cap.* 2. de Pygmæis: *Spithamæi Pygmæi, narrantur, ternas spithamas longitudine, hoc est, ternos dodrantes non excedentes*, scil. pedis, Δοχμὴ etiam eleganter Græcis dicitur a δέχομαι, *accipio*, intelligentes quantum maxime manus extendendo se capit. Dani & Germani aliam non ineleganter reddere norunt et Spend, eine Spanne. Francici quoque spithamam, *un empan*, vocarunt: quod vocabulum Menagius ipse in lexico suo ex Germanico deduxit, ein Spann, nec immerito; ad nullam enim aliam lin-

linguam referri commodius poteſt, exemplo Italorum, qui diſerte *ſpanna* pro *empan* utuntur, & *ſpannare*, pro *empaner*, mit der Spannen begreiffen, modo non confundatur cum *ſpannare*, quod eſt pannis exſuere, & ex pannis Latinorum originem retinuit: hæ enim origines diverſæ ſunt: hæc originem Latinam præſert, illa Germanicam, quod in illis linguis ſæpius attendendum venit. In lexico Italicæ linguæ Ferrarii obſervavit doctiſſimus Vir Francicis *eſpan* quondam fuiſſe pro empan, adeo ut mirer, cur *ſpanna* & *ſpannare* Italicum nolit ex Germanica lingua derivari, quæ tamen in multis mater eſt tam Francicæ quam Italicæ & Hiſpanicæ linguarum, per Celticam primo linguam, deinde per Danicam & Germanicam, ſub qua Gothica quoque comprehenditur. Sed ita plerique in Danos & Germanos, eorumque linguam, infeſto ſunt animo, ut nullam plane vocem ex iis derivatam agnoſcere velint, quod tamen male ſe habet, & cæcos facit interpretes. Tertia menſura manus eſt δράξ, ea manus amplitudo, rem comprehendere quæ poteſt, ne excidat. Sic capiens manus, dicitur δράξ, res comprehenſa, manum implens, δραχμή, eine Handvoll. adeo ut Septuaginta ſua δρακὶ proxime acceſſerint ad Hebraicum textum, quem & Latini & Germani non videntur aſſecuti eſſe, dum reddiderunt: וכל בשליש צפר הארץ *& in trientali omnem pulverem terræ*, und begreifft die Erden mit einem Dreyling. verbum verbo ſi reddas, in Hebræo ſonat, *& omnem in ternio pulverem terræ*. Notandum eſt, שליש Hebræis multa ſignificare, pro ſubjecta materia, aut Tribunum & Ducem trium cohortium, aut trientale pondus, aut inſtrumentum muſicum trium chordarum, vel tertiam partem, vel aliquid ſimile, quod tertium numerum non excedit. Ita quoque hic explicandum fuerat שליש quoniam de manus menſura loquitur ſacer codex, pro tribus digitis: nam & illa menſura manus eſt, ut ſpithama & concavum manus, quibus cœlum & aquas dimetitus eſt, ſic omnem pulverem terræ tribus digitis Deum continere ſignificare voluit, & appoſite pulverem tribus digitis comprehendi dixit, ſic enim ſolemus pulverem, ut exinde Septuaginta quoque δρακὶ fecerint, quod voculam nullam ſignificatiorem afferre potuerint ex Græca lingua. Julius Pollux menſuras has accurate obſervavit, *lib.* 2. *cap.* 4. *ſect.* 32. *pag. m.* 107. περὶ τῶν διὰ χειρὸς μέτρων. Nam prima menſura occurrit δάκτυλος, deinde, quando quatuor digiti conjuncti tenentur, illa menſura dicitur δοχμή, ἢ δακτυλοδόχμη, 4. finger breit Germanis, ἢ παλαιστὴ θηλυκῶς, ἢ παλαιστὴς ἀρσενικῶς, καὶ κέρατα ἑκκαιδεκάδωρα, τοὺς ἑκκαὶ δέκα παλαιστάς. Jam longitudo manus a carpo ad medii digiti finem, in menſura ὀρθόδωρον vocatur. Si vero digitos extendendo, a pollice uſque ad minimum metiaris, Spithama vel σπιθαμὴ hæc menſura. Sed ſi pollicem indici conjungas, menſura, lichas, εἰ δὲ τὸν μέγαν δάκτυλον τῷ λιχανῷ ἀντιτείνας μετρεῖν, τὸ μέτρον λιχάς, a cubiti vero prominentia uſque ad ſummum digiti medii, πῆχυς, εἰ δὲ συγκάμψειας τοὺς δακτύλους ἀπ' ἀγκῶνος ἐπ' αὐτούς, πυγὼν τὸ μέτρον; εἰ δὲ συγκλείσειας, πυγμή. Si vero manus ambas extenderis, & pectus ipſum una in menſuram veniat, orgya dicitur illa menſura. Tam accurate Pollux menſuras manibus fieri ſolitas tradidit. Sed Scriptura Sacra accuratius, quæ non oblita eſt ejus minimæ, quantum tribus digitis qui comprehendere poteſt. Joſephus quoque pugillum ſimilæ δράκα vocavit *lib.* 3. *Antiq. pag. m.* 92. ἐπενέγκη κατ' εὐχὴν σεμίδαλιν, ταύτης ἀπαρχὴν μίαν ἐπιβάλλει τῷ βωμῷ δράκα. Et mox σταχύων δράγμα vocat, τῶν κριθῶν καθαρῶν δράκα, ita ut δράξ ad farinam ejuſque generis pugillos, δράγμα vero ad manipulos fœni, ſtipularum, ariſtarum &c. pertineat. Vocarunt igitur hæc δραχμιαῖα non ſolum ὀβελοὺς ſed & ὀβελίσκους, ut eſt apud Plutarchum Comm. de Pythiæ oraculis *pag. m.* 400. ubi ferrei obeliſci Rhodopidis meretricis adducuntur, erat enim in templo χωρίον, ἐν ᾧ Ῥοδώπιδος ἔκειντο ποτὲ τῆς ἑταίρας ὀβελίσκοι σιδηροῖ —— ὅτι τὰς δεκάτας φέρουσα κατεθήσατο τῶν μισθῶν. Erat illa conſerva Æſopi, formæ non vulgaris, quæ quæſtum faciebat ſua conditione dignum, ferreos obeliſcos, quorum ἀπαρχὰς & decimas Deo nuncupabat, ut etiam auream aliquando ipſi concederet meſſem & mercedem.

C A P U T XXV.

De Adarcon & Darkemon.

Accedit adhuc illa ratio pro nummis, quod per drachmas auri ſignificentur, ſiquidem Hebræus textus tam *Eſr.* 2. *verſ.* 69. vocem δραχμῆς ex Græca lingua retinuit, quam *Nehem.* 7. *verſ.* 70. 71. & 72. ubi *Darkemon* legitur, quod ex Græca δραχμῇ eſt effictum, & indicat nummos aureos δραχμὰς a Græcis tranſlatos in Judæorum uſum, non vero cuſos Judæorum moneta, nec multum abire video vocem *Adarcon*, quæ legitur 1. *Paralipp.* 30. *verſ.* 7. *Eſr.* 8. *verſ.*

verſ. 27. quæ rurſus δραχμὴ redditur in textu Græco, & ex Græca lingua in illam tranſiit paulo corruptius.

Quin & recte ad meam ſententiam Jobus Ludolphus in *Comm. rer. Æthiop. pag. m.* 568. Arabicum & Æthiopicum *Derhem*, quo drachmalem nummum aureum Hungaricum appellant, ita a δραχμῇ Græcorum transfiguratum ſcribit, & quamvis addat, *ut videtur*, dubitans, nec ſatis aſſerens, clara tamen ejus rei ſunt veſtigia in ipſis literis, vocalibus enim ſublatis, *drachm.* reliquum, cuilibet nationi pronunciationem ſibi propriam relinquit, radice eadem ſemper manente in conſonantibus. Agnoſcit quoque Salmaſius *d. uſurp. pag. m.* 507. *Derhem* Arabicum drachmam eſſe. Ægyptium quoque vocarunt *Darham*, quod idem eſt, nam & Ægyptii ab Arabibus vel Græcis ipſis illud hauſerunt. In Miſnajoth pondus ipſius eſt granorum hordei ſeptuaginta & unius. Quin & a Græcis multi Orientales eadem pondera ſervant, ut admonet ibidem Ludolphus, unciam Æthiopicam Abaſſinicam parem eſſe unciis noſtris pariter ac drachmas, ſed unciam auri iſtius non valere niſi decem unciales thaleros noſtræ monetæ, quod vile ſit illud aurum, cum uncia auri Hungarici 16. uncialibus imo viginti, nobis æſtimetur in argento.

CAPUT XXVI.

De Κέρμασι.

HUC ſpectant κέρματα Græcorum, quæ vox ſatis indicat olim argentum ita fuiſſe in minutulas partes conciſum, prout indigebat quiſque, & pro nummis valuiſſe priuſquam monetæ publicæ conſtitutæ fuerunt. Illis ante conſtitutis κέρματα non deſierunt quidem, ſed & notam aliquam publicam accipiebant, ut Aſperi Turcici hodie vera κέρματα ſunt, ſed ſignata tamen publico uſui. Aſperi 150. thalerum noſtrum uncialem faciunt cum dimidio: unde 25. Aſperi 12. ſolidos Lubecenſes reddunt, ſinguli Aſperi aſſem fere Danicæ monetæ æquant, aut dimidium Lubecenſem. Suidas docet 210. κέρματα ante Juſtinianum ſtaterem aureum effeciſſe, ab ipſo ad 180. κέρματα ſtaterem redactum. Erant tunc κέρματα publicæ monetæ & certi ponderis, ſed interpretes Suidæ miſor, qui *æra minutiſſima* τὰ κέρματα verterunt, quaſi ex argento κέρματα nulla vel φόλλεις fuiſſent. Suidas ſane hoc nuſquam ſtatuit, nam & λεπτὰ & φόλλεις & κέρματα ex argento pariter cadebant ac ex ære, in primis quando ad Daricos & ſtateres aureos componebantur. Hinc eſt quod Suidas diſerte in voce Κέρματα, Ἀργυραμοιβοὺς nominet, *Cambiatores argenti*, qui illa κέρματα dabant, aureos ſtateres recipientes. Stateres autem aurei erant δίδραχμοι pondere, unde in argento 20. drachmas ſinguli ſtateres aurei valebant, prout recte Suidas in voce Δαρεικοὶ computat, nam & Darici δίδραχμοι erant, Videamus jam κέρματα; Ducenta & decem faciebant 20. drachmas: noſtræ monetæ uncias duas cum dimidia, aut thaleros Imperiales duos cum dimidio. Reddebat igitur κέρμα argenti $6\frac{6}{7}$ denariolos Lubecenſes aſſi Danico pares, & quod excedit, ſunt enim denarioli Danici $13\frac{5}{7}$. Hi denarioli noſtri hoc numero faciebant obolum æreum, non vero ærei ſunt ſed argentei, & argenti κέρματα non æris, cum oboli majori magnitudine ſint, quam ut κέρματα dici poſſint, librales primo, minoris deinde ponderis. Sicque intelligendus Suidas, quando κέρματα unius ſtateris aurei 210. ὀβόλους eſſe ſcripſit, aut 180. luctante Juſtiniano in ſingulos aureos 30. κέρματα argenti ejuſdem valoris erat. Κέρματα autem non ſemper eadem, nam & κερμάτιον legimus apud Pollucem, qui ex Ἀμφιδὸς Ἀμπελουργῷ adducit μικρόν τι κερμάτιον. Ita quoque φόλλεις vel φόλλεις origine ſua in argento fuiſſe propter tenuitatem & exiguitatem ſummam oportet, & cum valore oboli ærei concurriſſe, unde oboli ærei κερμάτων ſeu φόλλων nomen adſciverunt, κέρματα enim καὶ φόλλεις, quod veluti folia difflari poſſent, tenuis ſtructuræ in argento, robuſtiora in obolis æreis repræſentabantur. Λεπτὰ quoque in nummulis propterea fuerunt, ſua natura ex argento κερματισθέντα, at in obolis æreis magis præſentia. Unde apud Marcum Evangeliſtam *cap.* 12. *verſ.* 42. ἐλθοῦσα μία χήρα πτωχὴ, ἔβαλε λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. Κοδράντης eſt quadrans aſſis ærei, oboli quoque veteris quadrans, ergo denarioli tres $\frac{3}{7}$ Lubecenſes, & λεπτὸν unum denarioli $\frac{3}{7}$ Danici, quæ κέρματα erant omnium minutiſſima, de quibus in antiquis legimus. *Lucæ* 21. *verſ.* 2. iſta δύο λεπτὰ hujus viduæ rurſus adducuntur, ſine tamen explicatione. Videmus propterea nummos veteris ævi nihil fuiſſe niſi κέρματα pro cujuſque uſu, ſed in auro & argento, non in ære, apud Judæos: nam de aliis gentibus mihi non diſputandum ſumam, quin ex ære κέρμασι, & ferri, & ſtanni rem ſuam & commer-

mercia stabilierent, ubi tantum ergenti non suppetebat. Facile videmus viduam hanc non λεπτὰ δραχμιαῖα obtulisse, qualia sunt apud Hesychium & alios, qui λεπτὸν & δραχμὴν argenti pari passu ambulare faciunt, & *μέρος ἑξάκις χιλιοστὸν ταλάντου* appellarunt, sed minutissimum quod in argento habebant Judæi hanc viduam obtulisse dicendum est, quod erat veteribus *Gerah* vicesima pars sicli. Sunt ergo bina λεπτὰ in argento bina *Gerah*: quamvis Christi tempore tam sicli quam Genumen desierant, Judæi tamen secundum illa cumputum instituebant, Græce loquentes Græcis nominibus exprimebant; Syrus duas octavas scilicet uboli explicavit, quæ sunt δύο χαλκοὶ, nam octu χαλκοὶ faciunt obolum. Ambrosius *æra duo* vocavit hæc λεπτὰ; melius Hilarius, qui denarios vocavit, ut nos hodie minimum in nummis denarium appellamus. Nun enim ærea fecerunt hæc λεπτὰ, sed argentea κέρματα ἄσημα, mure Judæis recepto, qui signatos nummos & peregrinos vultus non inferebant in sanctuarium aut gazophylacium, sed per collybistas in semplo sedentes ea peregrina, cum opus esset, permutabant, ut haberent ἄσημα Judaica quæ offerrent: sic vidua hæc 'gazophylacium accedens, non ærea λεπτὰ nun κοδράντην æreum, sed ἄσημα Judaica duo Gerah in argentu præbuit. Haud enim æreis utebantur ἀσήμοις Judæi, sed argenteis & aureis. Qnod vero Lucas κοδράντην addidit, nun ad metallum pertinet, sed ad valurem λεπτῶν. Quadrans vero æreus erat Romanus, & quadrans assis unius, ita ut si duo λεπτὰ quadrans assis Romani fuerunt, vix duos denariolos Lubecenses monetæ nostræ valuerunt. At si cum siclo & Gerah, quæ erant Judaica numismata τὰ λεπτὰ componas, duu λεπτὰ $2\frac{4}{5}$ asses Lubecenses efficient: quam ob causam potius est hæc λεπτὰ ad Romani numismatis usum definire, & κέρματα argentea fuisse minutissima dicere, duorum vel trium denariulorum Lubecensium pretio, siquidem non frustra Lucas κοδράντην addidit, ut quu nummorum genere essent computandi significaret Hesychius in τεταρτημόριον etiam alia λεπτὰ, minima sane, protulit dum τέλαντα sive tres chalcos esse λεπτὰ viginti & unum prodidit. Τεταρτημόριον, inquit, λαμβάνεται τέλαντα, ὅ ἐστι λεπτὰ ἓν καὶ εἴκοσι. Hæc λεπτὰ ærea fuerunt, quorum septem chalcum efficiebant. Chalcus veteribus erat uncialis ponderis λεπτὸν igitur septima pars unciæ, quæ drachmæ pondus in ære tenebat, & quod excedit, ideoque magnitudinem etiam drachmalem prætulit. Jam secundum quod asses & oboli imminuti sunt, & a pristinu pondere librali recesserunt, ita quoque χαλκοὶ & λεπτὰ considerandi veniunt; obolo enim unciali exsistente χαλκὸς duuium scriptulorum pondus non excessit, & λεπτὸν fuerit, cujus ne pondus quidem dici potest, octo fere granurum, quanto magis cum ad semunciæ pondus ὀβολὸς descendit, χαλκὸς erat scriptuli magnitudine & pondere λεπτὸν vix 4. granorum, si *96*. grana in drachmam numerentur. Tales igitur oboli 24. chalci 288. λεπτὰ 2016. libram Atticam vel Romanam effecerunt, & Christi temporibus maxime conveniunt, quando asses Romani semunciæ pondus non superabant. Talia igitur λεπτὰ, sive in argentu sive in ære considerentur, Hebræorum, Græcorum, aut Romanorum, ad nummos cusos pertinere non poterant; sed sufficiebat illa sub forfice cadere, & ad pondus certum redigi. Unde sicli κέρματα erant τετράδραχμα & δίδραχμα, dimidius siclus κέρμα δραχμιαῖον & δίδραχμον. Ultra siclum in argenteis nummis κέρμα majus Judæis non dabatur, minora vero κέρματα plure, quæ Judæis unquam signata fuisse non epparet. Ita non minus κατακερματίσαι dicitur, qui loco aureorum siclos permutat, quam qui obolus. Stater δίδραχμος aureus valebat nostræ monetæ quatuor unciales thaleros sunt sicli argentei octo: ita ut κατακερματίσαι sit, quod Germenis dicitur, grob gegen klein Geld umbsetzen, quo Suidæ verba spectant: ἐξήγαγεν ἐκ τῆς ζώνης τὰς χρυσοῦς κατακερματίσαι θέλων, καὶ διαλύσασθαι τῷ πανδοχεῖ. Quidquid ergo in argento recepit locu aureorum, κέρμα erat. Locus Esaiæ 40. *vers.* 12. Die Heyden sind geachtet wie ein Tropff so im Eymer bleibet / und wie ein Schertzlein / so in der Wage bleibet / שחק est in Hebræo, ῥοπὴ in Græco. Non loquitur ibi de nummis aut de κέρμασι luco nummurum, sed de minima limatura, aut frustillis, quæ κέρματα fracta lanci injecta sponte sua relinquunt quasi micas, ῥοπὴν exiguam aut nullam dantes, ideoque nullius valoris æstimatas. Has micas enim non magis considerari quam guttam relictam in situla, dixit Propheta & sicut gutta una, vel mica una auri vel argenti in lance, sic quoque gentes omnes Deu haberi, h. e. nihili plane, quo etiam tendunt verba sequentia: Siehe / die Insulen sind wie ein Stäublein. Pulvis enim minutissimus & mica & guttula, quamvis pondere & ῥοπῇ nun careant, vix tamen sentiuntur, sed halitu levissimu dissilantur. Illud autem locus hic indicat, non alios fuisse nummos in lance, quum tales, qui micas istas & gebröckels so-

ſolebant relinquere, quod faciunt *κέρματα*, non vero monetæ cuſæ, cum hi ſint liberati omnino a talibus detrimentis in lance quavis poſiti: illa vix liberari poſſint, quin ſemper aliquid cadat & ſeparetur: Omnes enim nummi cuſi, priuſquam cudantur, *κέρματα* ſunt, quod forcipe conſcindantur, & ad pondus præparentur, ut cuneum recipere queant, ſub quo ſic compaginantur, ut nihil amplius decipere queat.

Cruſta occurrunt apud Matth. Pariſ. conjuncta cum talentis & jocalibus ad Ann. 1522. *pag. m.* 831. ejuſque Gloſſarium axplicat cruſta lamineas aureas, ex quibus aurifices vaſa conficiebant, loquitur enim Hiſtoricus de auro: *Auri quoque ſititor hydropicus talenta vel cruſta aut jocalia adeo avide* &c. emunxit. Sed hæ laminæ & cruſtæ haud pertinent ad eas lamellas, in pondere conciſas, quæ nummorum loco veteribus fuerunt. Indicant tamen, quibus nominibus appellatæ ſint iſtæ laminæ, ex quibus tam vaſa quam nummos olim, antequam cuderentur nummi, conficerent, ita ut cruſtæ & talenta ſint maſſæ non cuſæ, ut *Kikkar* apud Hebræos.

Apud Petronium libertus Trimalcionis, cum aliquid argenti ſe coraſiſſe jactat, ſeque ditiorem factum, lamellulas ſe paraſſe dicit: *Glebulas emi, lamellulas paravi*: reſpiciens procul dubio ad illum morem veterem, lamellis pro nummis utendi: meliuſque illud quadrat, puto, quam de lamis, lacunis & lacubus, aut vaſis argenteis in lamellas deductis hanc vocem intelligera. Sic enim ſolemus noſtra extenuare, cum invidiam verbis & rebus cupimus abeſſe. Novi Virum opulentum, qui pari ratione de ſuis opibus loqui ſolebar, Bjeter vocando thaleros unciales, orbiculos ſcilicet & calculos luſorios, quaſi nullius curæ aut momenti congeſtæ divitiæ forent, non majoris, quam calculi aleæ.

Plutarchus autem cum nihil minutius in nummis reperire poſſet, uſus eſt voce *κερμάτων* in M. Catone *pag. m.* 339. loquens de ſervis jam inutilibus, ſenio & laboribus exhauſtis, non vendendis *ἀντὶ κερμάτων μικρῶν*, ſed alendis & curandis. Hic proprie *κέρματα* ſumſit, pro parvis argenti fruſtulis, ut erant, non ſignatis aut cuſis, ſed loco minutæ monetæ, una cum aliis cuſis valentibus: neque enim illorum uſum antiquum ſtatim ceſſaſſe credendum eſt, nummis cuſis introductis. Sed & *κέρματα* pro nummis cuſis ſæpe ſumi reperiemus, poſtquam omnia nomina non ſignatorum ad cuſos tranſierunt, ut cum de Cimone dicitur in ejus vita ab eodem, *pag. m.* 484. οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ νόμισμα κόμισμα κομίζοντες ἄφθονον παριστάμενοι τοῖς κομψοῖς τῶν πενήτων ἐν ἀγορᾷ σιωπῇ τῶν κερματίων ἐνέβαλλον εἰς τὰς χεῖρας. Hic *κερμάτια* aut nummi cuſi ſunt ex minimis in ære, vel non cuſi in argento, nam utraque *κερμάτια* tunc dicebantur, & erant, & valebant. Quod vero obſervat Pollux *lib. 9. cap. 6. pag. m.* 438. κέρματα, ἀλλ' οὐ κέρμα λέγειν, Ἀττικόν, hoc quidem rationem aliquam habet, quod raro *κέρμα* ſolum reperiatur, ſed plura: unde *διαματίσαι* majores nummos dicimur, quando in plures minutulos illos convertimus, quod nummis nondum cuſis ſæpius evenire neceſſe fuit, ut Ariſtophanes ἐν τοῖς σφηξὶ

—— δραχμὴν μετ' ἐμοῦ πρώην λαβὼν
Ἐλθὼν διεκερμάτισα μὲν τοῖς ἰχθύσιν.

h. e. drachmam illam totam & integram piſcibus variis amendis impendi, ita ut in *κέρματα* & particulas argenti drachmam redigere opus fuerit, quemadmodum ſi quis hodie nummum argenteum ſex aſſium Lubecenſium in forum afferat, piſcem emens uno aſſe, protinus *κερματίσαι* oportet, quod Germanis dicitur, das Sechsſchillings Stück verwechſelen/ recipit ergo *κέρματα* in dimidiis aut integris aſſibus, vel atiam apud Brunſvicenſes, & Saxones in denariolis minutulis, hoc jam *κερματίζειν* in nummis cuſis dicitur, & obſervatur. At propria hoc non eſt *κερματίζειν*, ſed nummum majorem commutare cum minoribus, unde idem Pollux *lib. 7. cap. 33. p. m. 366.* ὁ νῦν κόλλυβος ἀλλαγή. καὶ τὸ καταλλάττειν νόμισμα, καὶ κερματίζειν. Ἀργυραμοιβὸς dicitur, qui talem menſam exercet, licet aurum commutetur, & aurum reddat, nam in argento plerumque commutando trapezitæ verſabantur. Νομισματοπώλης vero & νομισματοπωλικὴ idem eſt quod ἀργυραμοιβικὴ, niſi quod per illam nummi ſoli contra nummos alios vendantur, per hanc vero aurum & argentum omne commutetur. Aliud adhuc eſt ἀργυρογνώμων & δοκιμαστὴς, ſed plerumque in eundem hominem coincidunt, quod ἀργυραμοιβὸς & ἀργυρογνώμων eſſe debeat, ne decipiatur. Aliud autem eſt *κέρμα* ſua natura, & a *κείρω* deſcendit, quod eſt tondeo & ſcindo, nihilque commutationi ſimile habet, omnes particulæ abſciſſæ a ſuo integro proprie dicuntur *κέρματα*: ſic capilli tonſi & cadentes ſub forfice *κέρματα* ſunt; minutiæ cujuſvis rei cultro ſimilique inſtrumento deſalcatæ *κέρματα* ſunt; etiam *λόγων κέρματα* ſunt, *μεταφορικῶς*, quod ex multis particulis ſermo integer conſtet,

& in-

& integra in multa minuta dispescantur ac solvantur, ut Cratinus ἐν Τροφωνίῳ ἀργυραμοιβιστήριος λόγων vocavit apud Pollucem *lib.* 7. *cap.* 24. *Sect.* 2. *pag. m.* 350. Sic quoque in nummis frustilla, quæ quis ab integris discidit & appendit, aut κόμματα dicuntur, si majora sunt, aut κέρματα, si minora & minima. Hoc proprie est κέρμα & κερματίζειν in nummis, nempe frustula forfice abscindere auri vel argenti vel æris, eaque appendere, donec pretium conventum appareat in libra. At hoc nummis cusis non convenit, nisi quod antequam signentur, etiam κέρματα & κόμματα fuerint, quæ per cuneum & monetam in aliam monetam transeunt, nec amplius respiciunt illud argentum non signatum, vel signatum, unde monetarius illa sustulit, sed suæ notæ fiunt, sibique sapiunt solis. At in nummis non cusis hæc κερματίων foetura semper respicit illam matrem a qua descenderunt, nec κέρμα dici potest, nisi præcedat aliquod integrum ex cujus sinu decidit. Drachmam igitur argenti si quis teneat non signatam, illamque forfice decurtet, & particulam auferat hodie, illud quod abstulit minutum, κέρμα fuerit omnino dicendum, si cras alia particula indigeat, rursus ad eandem drachmam recurrit, & aufert quantum satis est, tunc ecce aliud κέρμα cecidit, huncque κερματισμὸν tamdiu repetit, donec tota illa drachma his κέρμασι sit absumta, quod est Aristophanis διακερματίζειν. Si drachmam forte dimidio partitus est, quod sic usus ejus flagitaverit, κόμμα potius erit quam κέρμα, nam minutissima in nummis talibus κέρματα dicuntur, ultra quæ nihil minutius dari potest. Nec certo pondere χέρματα talia fuerunt, sed alterum altero majus & ponderosius, unde κέρμα & κερμάτιον orta sunt, hanc rem significantia, vix enim forfex hæc judicare potest, sed libra, ubi κέρμασι κερμάτια conjungi necesse fuit, donec exiret illud pretium, quod exigebatur. Sic cum Phocion apud Plutarchum quærit, *pag. m.* 758. num gratis non liceat mori Athenis, εἰ μηδὲ ἀποθανεῖν Ἀθήνησι δωρεάν ἐστι, ἐκέλευσε τῷ ἀνθρώπῳ δοῦναι τὸ κερμάτιον, quod ex sacculo promens tradebat, ut carnifici darent. Interpretes volunt æreum fuisse illud κερμάτιον, quod quidem esse potuit, sed & argenteum esse potuit, nam in utroque metallo κερμάτια dabantur, nec illud Plutarchus diserte memoravit, æreum fuisse, nec quanti pretii, licet exigui fuisse κερμάτια sciamus. Ejusdem naturæ est κόλλυβος nummulus, quem quoque inter κερμάτια recensere possumus, priusquam ad æreos nummos cusos fuit translatus cum

aliis κερματίοις, quam ob rem Glossæ veteres Latinæ *Collybus*, κερμάτιον reddiderunt; & Hesychius bovem incusum habuisse κόλλυβον tradit: Κόλλυβος εἶδος νομίσματος, καὶ ἐν τῷ χαλκῷ κεχαραγμένος βοῦς, ita ut etiam βοῦς hic nummulus dictus reperiatur. Omnino, postquam nummi cudi cœperunt, & nomina non cusorum iis relicta sunt. Nam & κολλυβισταὶ & κερματισταὶ, & Latinis *nummularii* dicti sunt argentarii, qui minuta ista permutabant majoribus nummis:

Οὐδεὶς ἐπεῖχεν ἂν δρέπανον οὐδὲ κολλύβου,
Νυνὶ δὲ πεντήκοντα δραχμῶν ἐμπολῶ.

Τριχάλκυβον nummum habet Pollux *pag. m.* 434. qui ter κολλύβου pondus habuit, ni fallor, in ære, postquam ad nummos cusos res rediit. Quin & τριχάλκυβον forma bovis tunc impressum & excusum nummum factum esse, ut κόλλυβον, non diffiteor me credere, atque Polluci fidem adhibere, licet nomen ipsum κολλύβου & τριχολλύβου ante nummos cusos de non cusis dictum esse sentiam, & de eodem pondere æris, sine bovis tamen expressa figura. Videmus igitur ex nummis non cusis illorumque natura & moribus primum κέρματα, ejusque generis dictiones fluxisse, & deinceps ad nummos cusos translatos esse, unde Aristophanis versus ἐν Δαιταλεῦσιν, quem Pollux *citat. pag. m.* 438. οὐδ' ἀργύριον ἐστὶ κεκερματισμένον, aut κατακεκερματισμένον, ut legitur *pag.* 366. duplici sensu sumi potest, aut de ἀργυρίῳ cuso, aut non cuso, nam κέρματα hujus ἀργυρίου, quin non cusa fuerint, Aristophanis ætate, nullus dubito, ut τετρωβόλεια & πεντωβόλεια drachmæ, & alia κερμάτια his minora: quæ si quis per æreos nummos repræsentata fuisse dicat, & κέρματα nihilominus appellata, haud ego quidem refragabor, modo concedat, ejusmodi κέρματα improprie tribui χαλκοῖς & æreis, cum propter argentum quod repræsentant, κέρματα sint, non propter æs. Ærei enim nummi, qui κέρματα argentea reddebant, satis robusti & ampli illis temporibus, ut cuneum accipere possent, quædam vero κέρματα argenti sic comparata, ut nec cuneum aut malleum ferrent, nec operam ullam mererentur. Reliquam litem quam movet Pollux de κέρμα & κέρματα, facile sopiri posse video; haud enim tanti est hodie, sive Attice, sive Dorice loquamur, utrumque Græce fit. Ideo *pag. m.* 366. sic infert. Κέρματα δὲ πολλῶν πληθυντικῶς εἰρηκότων, κέρμα ἑνικῶς Ἄμφις εἴρηκεν ἐν Ἀμπελουργῷ, καὶ Ἀντιφάνης ἐν Κύκλωπι. Sed *pag.* 438. *lib.* 9. *cap.* 6. sic illa effert, κέρματα ἀλλ' ἡ κέρμα

μα λέγειν Ἀττικῶν. Παρὰ μὲν τοι τοῖς Δωριεῦσι καὶ τὸ κέρμα ἐςὶν εἰρημένον. εὕροι δ' ἄν τις αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ Ἀμφίδος ἀμπελουργῷ μικρόν τι κερμάτιον. καὶ παρ' Ἀντιφάνει ἐν τῷ Κύκλωπι. Κέρμα γὰρ τυγχάνω. ἐν μὲν τῷ Φιλίππου Φιλαδελφίδι. Οὕτως οἴεται κερμάτιον πεποιῆσθαι αὐτό. Hoc fane dicere vult, κερμάτιον non potuisse dici, nisi κέρμα in usu fuisset, deinde etiam Atticis non ita stricte hoc observatum, sed infreqneus tamen esse: quod non ad puritatem aliquam lingnæ spectat, sed ed usum, quod plerumque κέρμα solum non reperiretur, sed plura necesse concurrerent ad pretium aliquod justum feciendum, ut ante monui, dum nummi non cusi κέρματα fuerunt, nam in nummis cusis libra vix opus erat, nisi antequam cuderentur, signo vero recepto, pondere jam sibi constabant, ut nihil opus esset appendere, nisi propter furta, & rosos si timerent nummos.

Κέρματα igitur nummorum non cusorum propria fuerunt, quæ etiam κόσμοι in veteribus Glossis leges vocari, ein Stück Germanice, talea veteribus, ein abgeschnitten Stück/ quod etiam ex κέρμα descendit. Et ex illo more veteri τὰ κέρματα pergunt dici, ut & δραχμαί, quæ non solum pondere constant, sed & moneta, cum olim pondus Argenti, v. gr. drachmæ: κέρμα faceret, non monetam. Sic loquitur Plutarchus de Adulatorib. *pag. m.* 61. Scribit enim Arcesilaum Philosophum, ni fallor, Platonicum, Apellem Chium ægrotum decumbentem aliquando visitasse, & cum nihil reperisset, nisi summam paupertatem,

> Πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ γαῖαν, καὶ αἰθέρος ἤπιον ὕψος.

ipsum rediisse efferentem εἴκοσι δραχμάς; quas clam cervicali ægrotantis, cum ipsum commodius jacentem videre vellet, supposuit, διακινῶν τὸ προσκεφάλαιον αὐτοῦ, λαθὼν ὑπέβαλλε κερμάτιον. Loquitur fane ac si nulli nummi cusi fuissent, nam neque δραχμή, neque κερμάτιον νόμισμα γεγραμμένον aut cusum natura sue significat, sed intelligi possunt solo pondere, minutatim & frustillatim desecta. Salmasius locum *Job.* 2. *vers.* 15. τῶν κολλυβιςῶν ἐξέχεε τὸ κέρμα, de æreis tantum nummis vult cepi, quod κέρμα nummum æreum aliquando & sæpius significare didicerit, *pag. m.* 507. *de usur.* Bene tamen quod se statim corrigat, & argenterios dici, non solum qui argentum, sed & qui aurum & æs tractant, tum vero etiam apud Alexandrinos χαλκοῦς de nummis argenteis dici monuit, & Arabicum Interpretem drachmas reddidisse, quæ sunt argenteæ. Nihil enim certius est κέρμα quoscunque nummos hic significare, sive cusos, sive non cusos, quos promercales his κερματιςαὶ & κολλυβιςαὶ petentibus divendebant, sive aureos vellent, sive argenteos, nam de æreis nummis inter Hebræos usitatis vix ullibi Scriptura loquitur, nisi peregrinis & aliunde illatis. Sicut igitur argentarii dicuntur, qui nummos omnis generis in mensa sua exponunt, sic etiem κερματιςαὶ & κολλυβιςαὶ Græcis, non qui solos κολλύβους & κέρματα ærea tractent, sed omnis generis nummos, qui in κολλύβους & κέρματα redigi possunt; ipsamque naturam κολλύβων & κερμάτων aperiunt ac respiciunt, quod omnis metalli κέρματα & κόλλυβοι fuerint; postea vero nummis cusis succedentibus, minutissimum & vilissimum tam in pretio, quem in metello κόλλυβος & κέρμα stricte cœperit dici. Nam quia plerumque minutis nummis mercari cogebantur, variis massis aut lateribus indigebant, aut talentis, idcirco nummi quivis κέρματα & κερμάτια dici pergebant, ut Hegesander apud Athenæum *lib. 6. cap.* 17. *d. m.* 260. de Philippo scripsit: ἀπέςειλεν ἱκανὸν κερμάτιον. Er hat Jhnen Geld genug geschicket/ de quovis enim metallo intelligi potest, & de omnis generis nummis, non specietim de minimis.

Cui simile est, quod Archestratus vetus Poeta ψήφους nummos vocaverit, quos δινεῖν & sonare nummularii ec locupletes alii solebant apud Athenæum *lib.* 7.

Jem quod de drachmis dixi, drachmæ pondus in auro ducatum nostrum Hungaricum efficit, si nummi fuerunt aurei, de quibus loquuntur. Sed hoc minime patet, aut certo infertur, licet 70. Interpretes *Nehem.* 7. *vers.* 71. νομίσματα vocent drachmas illas. Etliche Väter gaben 20000. Gülden. Erat enim drachmæ pondus nummis fere adæquatum, nam alias per libras potius numerere & exprimere potuissent, sed hæc, ut dixi, in utramque partem sumi possunt, & in incerto manent, nos certe potius sequimur, & sequi oportet.

C A P U T XXVII.

De Ἀργυρέοις.

QUin & illa vox, ἀργύρεον, proprie ad nummos ab initio spectavit, cum nondum nummi cusi vigere cœpissent, ut ἄργυρον ed omne aliud argentum, quod nummis non erat dicatum, ut ante monui; mensitque in nummo-

mnrum significatione, postquam nummi atiam cusi suns, nt argentum apud Latinos, anda Plutarchus in Nicia *pag. m.* 533. Lamachum Ducem Atheniensinm dicit solitum *ἀπολογίζεσθαι τοῖς Ἀθηναίοις μικρὸν ἀργύρεον εἰς ἐσθῆτα καὶ κρηπῖδας ἑαυτῷ*, erat anim paupertatis studiosus, nec nisi maximo necessariis gaudebat. Aliud autem est *ἀργυρίδιον*, nummnlus scilicet minntissimus argenteus, quam *ἀργύρεον μικρόν*, nt habet Aristopbanes testa Polluce *lib. 9. cap. 6. pag. m.* 438. in Tesφαλλεῖ. Α'ιτῶν τὰς γυναῖκας τ' ἀργυρίδιον, petens a mulieribus nummulum argenteum, ut mendici solent, ein Hellerchen / eia Scherflein. At quod Pollnx ibidem *ἄργυρον* & *ἀργύρεον*, *χαλκὸν* & *χαλκίον* idem esse afferit, haud ego qnidem nego, Pollucis temporibus, ut nostris, hæc jam confusa esse, fuisse: exemplum vero ipsum, quod ex Aristophanis *Βατράχοις* adducit, monere ipsnm poterat *χαλκὸν* propria æs significare quodvis, *χαλκίον* vero nummum, *τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις, χθὲς τε καὶ πρώην κοπεῖσι τῷ κακίστῳ κόμματι*. Nam quod causam reddit *συνωνυμίας* his verbis: *τὸν δὲ νῦν χαλκὸν οἱ Ἀττικοὶ χαλκίον εἰώθασι καλεῖν, ὡς ἀπὸ τοῦ ἀργύρου ἀργύρεον, καὶ ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ χρυσίον*, vereor ut subsistere possit, cum Attici non minus *χρυσὸν* quam *χρυσίον*, *ἄργυρον* quam *ἀργύρεον*, *χαλκὸν* quam *χαλκίον* dixerint, at nullam hujus flexionis causam fuisse aliam quam *identitatem* ab initio, non facile persuaderi potero, nam ut *ἀργυρίδιον* ab *ἀργυρείῳ* differt, ita quoque *ἀργύρεον* ab *ἀργύρῳ*. Salmasius ipse *lib. de usur. pag. m.* 424. hanc distinctionem *ἀργεῖ*, *χρυσίῳ* & *χαλκίῳ* nnn respnit, sed de nummis signatis solum intelligit, ego etiam de nummis non cusis, qui rudes fuerunt quidem in auro & argento, *νομιζόμενοι* tamen, & inter nummus recapti, pretium facientes mercibus. Erant igitur & illi *χρυσίον* & *ἀργύρεον*, non solnm *χρυσὸν* & *ἄργυρον*. Habemns igitnr trium generum argenteos cnsos, & Hebræis usitatos illis temporibas.

Eusebius ex *Matthæi* 26. *vers.* 15. Τριάκοντα ἀργύρεια τριάκοντα στατῆρας explicavit: alii *ἀργύρεια* etiam denarios dixerunt. Camerarius *lib.* de numismatis Græcis & Latinis asserit, se didicisse ex Græcorum commentariis, singula *ἀργύρεια* valuisse denariis centenis, id est, mina Attica, ut & *ἀργύρεον* in historie Evangelica reduxisse ad decem Coronatos, quod Beyerus de Siclo ex ipso recenset. Nec mirum est *ἀργύρεον* & *ἀργύρεια* tam diversis ponderibns passim produci. Omnibus enim fere nominibus nummorum non cusorum hoc accidit, ut murata provincia pondus etiam mutent, & nomen retineant, quod cuique suum pondus *νενομισμένον* fuerit. In primis illas vicissitudines subiit vox *ἀργυρείων*, & *ἀργυρείων*, quæ facile ad nummos omnes argenteos tam signatos quam non signatos transiit; quando enim propria nomina non succnrrunt, commnnibus nos exprimimus. Qua ratione igitur alibi *ἀργύρεια* sumi soleant hic non quærimus, sed quomodo in Sacra Historia sese dent intelligenda. Et non reperimus per *ἀργύρεια* singula denarios centenos intelligi, nec decem Coronatos, illa enim e populo Judaico erant aliena pondera in argento, noverantque etiam minam sao מנה satis exprimera, & *μνᾶς* vocare, ita ut *ἀργυρείων* vox non congruat nisi argenteis non cusis, qui Hebraice שקלים dicebantur, Græcis *στατῆρες* & *τετράδραχμοι* cusi, *ἀργύρεια*, igitur nnn cusi. In alus quapropter regionibus aliter *ἀργύρεια* pondere numeroque quærenda supersunt, haud eandem rationem cum Judaicis observantibus. Ἀργυρίδας etiam vocare possemus hæc *ἀργύρεια*, nisi contra genium & morem linguæ Græcæ hoc esset, quare nihil juvit Alexarchum Cassandri Macedoniæ Regis fratrem, quod *διαλέκτους ἰδίας εἰσήνεγκεν*, aut introdncere voluit, inter alia *τὴν δραχμὴν ἀργυρίδα* vocando, ut est apud Athenæum *lib.* 3. *cap.* 20. *pag. m.* 98. nemo enim Græcorum ejus dialectos recepit, aut consensum præbuit, unde quoque est, quod *ἀργυρίδες* apud Græcos non drachmas argenteas, sed vase & phialas significent, ut ex Polluca & aliis Lexicographis constat. Hoc tamen videmus, Alexarchi ætate *ἀργυρίδος* vocabulum nondnm introductum fuisse, alias ab Alexarcho non opus fuisset introduci, sed consensu postea accedente, civitate Græci vocem donarunt, & quid significare deberet imposuerunt, non attendentes Alexarchi autoritatem. Exstat epistola Alexarchi apud Athenæum ex meris ejusmodi locutionibus consignate, novis ac inusitatis, de qua rectn judicat idem Scriptor: Τί δὲ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη δηλοῖ, νομίζω ἐγὼ μηδὲ τὸν Πύθιον διαγνῶναι, nec Œdipum ego.

Ἀργύρεια igitnr dictis locis sunt sicli τετράδραχμοι non cusi, argenti vero Judaici, quod sicli Sancti pondera in templo oblatnm erat, *ἀργύρεια* propterea dicta, quod argentum essent probatum, nihilque alind; & diversum a nummis cusis, nam alias & Propheta & Evangelista vel *δραχμὰς* vel *διδράχμους* vel denarios illa *ἀργύρεια* vocasset. Sed & drachmæ argenti & *δίδραχμοι* non cusi *ἀργύρεια* dici possunt hoc sensu, & observari debet *ἀργύρεια* neutro genere conjungi cum

τελάκοντα, non ἀργυρέων. Sic quoque *cap.* 27. ἀργύρια ubique leguntur, non τὸ ἀργύριον nec οἱ ἀργύριοι, ut nec argentum fuisse quodvis, sed ponderatum, examinatum, nummariæ potestatis κέρματα, non vero cusos nummos intelligamus. Ἀργύρια quoque vocantur, quæ Scribæ & Pontifices Judæorum custodibus promittebant *Matth.* 28. *vers.* 12. ἀργύρια ἱκανὰ quod Lutherus non vertit Silberlinge/ sed Geldes genug/ & quidem recte: omnia enim ἀργύρια cujuscunque ponderis, nummis destinata pecuniæ sunt. Ἀργύρια vero dicuntur non ἀργύριον, quod essent plura frustula κεκερματισμένα & diversi ponderis: nec de cusis nummis observo ἀργύρια in sacro codice fuisse usurpata, ideoque Marcus eandem historiam referens simpliciter dicit *cap.* 14. *vers.* 11. ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι. Sie verhiessen Jhm Geld zu geben/ idem esset, si ἀργύρια dixisset, nisi quod *complexum* ut loquuntur Logici, sit ἀργύριον, ἀργύρια vero divisim & separatim intelligantur, & tam ἀργύριον quam ἀργύρια, de nummis non cusis tamen. Haud enim ut alii in populo Judaico Pontifices & Scribæ ac Ecclesiastici nummos peregrinos, denarios aut drachmas, aut διδράχμους aut stateres cusos videntur secum servasse, sed sola Judaica ἀργύρια non cusa, quæ collecta ἀργύριον dicebantur, sed per particulas ἀργύρια, quæ etiam Judæ obtulerunt.

Sic in Actis Apostolor. *cap.* 19. *vers.* 19. dicitur, εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε, quod vertit Lutherus 50. tausend Groschen. Verbum verbo si reddes incongruus sensus prodit: Silbers ut an Silber fünffzigtausend/ quæ, quamdiu sine pondere sunt, intelligi nequeunt; Grossi vero Saxonici nequaquam sunt, quid enim illis eo tempore in Asia negotii? recte igitur si explicari debet hic locus, erit ἀργυρίου μυριάδας πέντε, funffzigtausend Silberlinge/ ac idem est jam cum ἀργυρίῳ; nam ἀργύρια sive τετράδραχμα sive δίδραχμα considerentur, sive Judaico more non cusa, sive Græco signata, si collecta sumentur ut una massa sub uno nomine, non sunt nisi ἀργύριον, quam ob causam ἀργυρίου μυριάδες πέντε, non possunt esse in suas particulas & pondera resoluta, nisi ἀργύρια, quorum singula Judæi erant plerumque τετράδραχμα, secundum siclum Sanctuarii, & faciunt hodiernæ monetæ thaleros unciales 25000. Græcorum vero more μυριάδες ἀργυρίου non nisi drachmas significant, quæ subintelliguntur: ut sexcentis exemplis Græcorum Historicorum probari poterit, qui μυριάδας elliptice non nisi per drachmas explicarunt. Et quoniam Ephesi, ubi tam Judæis quam Græcis domicilium, hæc acta sunt, summa ista ἀργυρίου μυριάδων πέντε, quæ formula Græca est, non debet nisi Græco more numerari, nequaquam vero Judaico: siquidem Græcæ linguæ dominium ibi præpollebat, qua ratione ἀργυρίου μυριάδες πέντε ad nostram monetam non erunt nisi unciales thaleri 6250. quod pretium libris combustis, qui illic memorantur longe melius convenit; quam si de Judaicis ἀργυρίοις interpretari velimus. Nisi enim sic restringantur μυριάδες, in infinitum ad talenta & Centenaria istas πέντε μυριάδας extendere liceret, quod a S. Scripturę mente, & genio loquendi procul abest, quę non dubiam, sed certam omnino, summam indicare voluit, eam quam dixi. Nam ideo ἀργυρίου vocabulo usus fuit, non ἀργυρίων, ut Gręcorum more ἀργύριον illud intelligeretur. Recte observat Pollux *lib.* 3. *cap.* 10. ἀργύρια Gręcis non sępe dici de nummis, aut eleganter, ut nec *argenta* Latinis. Ἀργύρια δὲ κατὰ πλῆθος ἥκιστα λέγουσιν. Ἀττικοὶ ὄντες δέ τι, quod explicat *lib.* 7. *cap.* 24. *pag. m.* 350. Ἀργύριον τὸ νόμισμα, εἴρηται δὲ καὶ ἀργύρια ἐν Ἀριστοφάνους νήσοις. Est igitur in sacro codice hoc peculiare, quod per ἀργύρια non exterorum nummos signatos sed Judæorum ἀσήμους intelliget, qui magis argentei sint, quam denarii aut drachmæ. Alio loco *pag. m.* 438. etiam ἀργύρια Eupolidis Comici autoritate stabilivit, si quis de Aristophane forte dubitaret: ἀργύρια, inquit, ἐπὶ τοῦ ἀργυρίου σπανίως ἄν τις εὕροι, παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἀττικοῖς, ἐγὼ δὲ εὗρον ἐν ταῖς νήσοις Ἀριστοφάνους, εἰ μὴ ὑποπτεύεται τὸ δρᾶμα ὡς Ἀριστοφάνους γνήσιον, ἀλλ' ὅτι γε οἱ κόλακες Εὐπόλιδος ἐν οἷς ἔστι.

Φορῆσιν, ἁρπάζουσιν ἐκ τῆς οἰκίας
Τὸ χρυσίον, ἀργύρια πορθεῖται.

Sed hoc non extendendum ad ἀργύρεια quæ sunt argenti fodinæ, ut χρυσεῖα, auri fodinæ, quod me docet Pollux *lib.* 3. *cap.* xr. dicens: ἀργύρεια, μέταλλα, καὶ χρυσεῖα μεταλλεύειν, ὀρύττειν, ἐκκατατέμνειν, καινοτομεῖν. Hic enim ἀργύρεια, μέταλλα, & χρυσεῖα, sunt ipsæ fodinæ, ex quibus argentum metallum & aurum fodiuntur, hauriuntur, exscinduntur, & ut nova eruuntur. Sic igitur lemma vel titulus hujus capitis corrigi debet, περὶ χρυσείων ἀργυρείων καὶ μετάλλων, de auri, argenti, *& metallorum fodinis*: quibus subjungi debet: *Argenti, metallorum & auri fodinas exercere, fodere, exscindere, novas repertas aperire, &c.* Sic quoque Plutarchus in M. Crassi vita *pag. m.* 543. quem vocat divitem, ὄντων αὐτῷ παμπόλλων ἀργυρίων

εἰων, quod ipſi fuerint *oppido multæ argenti fodinæ*. Ut enim ἀργύρια pro nummis rero in pluteli uſurpatum eredit Pollux, ſic ἀργύρεια pro fodinis ſingularem numerum non agnoſcit, ut nec χρυσία nec μέταλλα. Has igitur ſignificationes vox ἀργύρια recipit, quæ in nummis quidem jam eſt confuſa, & tam de cuſis quam non euſis effertur, de argento rudi non dicitur in plurium numero, de fodinis non utimur in ſingulari, de nummis tem in ſingulari quem plureli. Egregius eſt locus Plutarchi in Catone minore *pag. m.* 76. ubi ait, κληρονομίαν αὐτῷ προσγενομένων ἀνεψιοῦ Κάτωνος, ἑκατὸν ταλάντων, εἰς ἀργύριον συναγαγὼν παρεῖχεν ἄνευ τόκων χρῆσθαι τῷ δεομένῳ τῶν φίλων. Ee erent tune tempora, ut ſine nummis cuſis emi aut vendi nihil poſſet Romæ, hereditas autem quæ obvenerat, centum talentis argenti æſtimata velebat, in veriis rebus, quas in nummos euſos convertit, quod vocat ἀργύριον, ut τάλαντα, res omnes, ex quibus nummos fecere poſſet ee comparare, ſive argentum, ſive æs, ſive aurum, ſive gemmæ, ſive veſtes, vel ſuppellex alia in maſſa hereditatis eſſent, talentorum plurium valorem æquantia, dicebatur hereditas tot relentorum, ita ut, eur talente & minas & libras toties in Scriptoribur oeeurrete neceſſe ſir, animedvertamus, nec ſemper nummos cuſos ſignificeri, ſed res omnes, ex quibus talenta &c. in nummis cuſis conſtere licet, aut relinquere in argento non cuſo quantum velis. Primum enim fuit & antiquiſſimum res rebus permutare, deinde argento non euſo res in poſſeſſionem eccipere, tune eriam nummis publice cuſis eas adquirere, & ultimo omnibus illis viis in emendo & vendendo uti, & permutatione, & argento non ſignato, & nummis ſignatis, prout hodie emtio venditio inſtituitur. Nec ſine cauſa quiſquam ἀργύρια ſic diſtingui ab aliis nummis dicat; neque enim Hebræor. nomina, neque Perſerum, neque Græcorum vel Latinorum impoſuerunt, ſed ſimpliciter ἀργύρια vocarunt, quod nihil niſi argentum eſſent, non publice ſignatum, ſed pondere ſuo ſolvendum; nam eur non Siclos aut *Keſitha*, aut *Gerah*, aut ſi quę alia nomina occurrunt, nummos hos vocarunt? ideo ſane, quod nulli nummi ſignati ſic vocerentur, ſed pondera nummorum eſſent, nec in ſicli pondere ſolum ſolveretur argentum, ſed & minori, & majori ſorte; hinc nullum nomen convenientius talibus ponderibus arganti quam ἀργύρια. Sic Moſes præcipit ex ore Dei; ἀποδώσεις αὐτὰ ἀργυρίου, καὶ λήψῃ τὸ ἀργύριον ἐν ταῖς χερσί σου, καὶ πορεύσῃ εἰς τὸν τόπον, ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου αὐτόν, καὶ δώσεις τὸ ἀργύριον ἐπὶ παντὸς οὗ ἂν ἐπιθυμῇ ἡ ψυχή σου. Videmus nullo alio nomine nummos iſtos quam ἀργυρίων vocatos, nec alind quidquam erant quem ἀργύρια, etiamſi diverſo pondere traditum eſſer. At quod hodie ad nummos ſignatos nomen τοῦ ἀργυρίου, ἀργυρίου, & ἀργυρείων referatur, primævam ſignificationem & propriam nequaquam tollit, ſed a non ſignatis ad ſignatos tranſlata facile fuerunt, ut κέρματα & κερματίζειν argentum, proprie fuit antiquis argentum in parvas particulas ſecare, & κόπτειν de majoribus fruſtis dicebant, quod poſtea nummos eudere dixerunt, poſtquam nummi publice ſignati prodierunt. Tunc enim ὀβόλων & κερμάτων nomina nummis certis & certi ponderis dabantur, olim non ſic: quodvis minutum ſegmentum κέρμα dicebatur, quodvis ὀβελίσκου formam præferens ὀβολὸς erat. Iam quod non conſtet Chriſti temporibus Judæos nummis publice euſis uſos eſſe, ἀργύρια ſane non poſſunt eſſe niſi nummi, & fruſta argenti non ſignata, ideo Hottingerus optime: *uſitate in ipſa Scriptura Siclus pro argenteo, & viciſſim argenteus ponitur pro Siclo*: iterumque Ἀργύρια *& Sicli ſunt æquipollentia*, item illud: *nomine ἀργυρίων ſimpliciter poſitorum Siclos intelligi*. Hoc ſane N. T. paginæ paſſim comprobant, ubi ſicli nulli amplius leguntur, ſed ἀργύρια ubique. Et cum Pollux dixerit, ἀργύρια non ſatis eſſe Græcum aut Atticum, verum hoc eſt, ſi χρήματα & opes intelligentur, tunc enim vix ἀργύρια commode vocabuntur, ut ἀργύριον, nam nec Latini plurium numero argento, ſive de nummis, ſive de facultatibus pronunciarunt. Græci vero de nummis & ἀργύριον & ἀργύρια uſurperunt, ut Ariſtophanes quod Pollux adduxit *lib.* 7. *cap.* 24. *pag. m.* 350. Καὶ ἀργύριον τὸ νόμισμα, εἴρηται δὲ καὶ ἀργύρια ἐν Ἀριστοφάνους νήσοις. Hinc eſt, quod priore loco conjungat: τὸ δὲ ἀργύριον καλοῦσι χρήματα καὶ νομίσματα ὥσπερ καὶ τὸ χρυσίον, ἀργύρια δὲ κατὰ πλῆθος ἥκιστα λέγουσιν Ἀττικοί, εἴρηται δέ πη. Hæc mens eſt: Argentum cum dicitur, rem vaſa & ſupellectilem omnem argenteam pariter ac nummos comprehendi, at cum ἀργύρια dicunt, hoc non intelligi niſi de nummis, non vero de argento reliquo. Joſephus *lib.* 4. *Antiquit. pag. m.* 127. eadem vocula uſus eſt. Οἱ δὲ λαβόντες ἀργύρια, ὅτι τινα τῶν καρπῶν ὑγρῶν ἢ ξηρῶν, nec niſi de nummis intelliguntur Hebræorum ἀσήμοις, reliqua enim aurea & argentea non oblitus eſt etiam afferre: ὁ δὲ χρυσὸν καὶ ἄργυρον ὑφελόμενος: & paulo poſt: ἐὰν δέ τις χρυσίον ἢ ἀργύριον

εὕρῃ

ὤρη; sed hæc non sunt ἀργύρεια, quæ de solis argenteis dicuntur inter numismata. Usus est quoque ea voce pro nummis cusis, ni fallor, nam Themistoclis ætate vixit Timocreon Rhodius Poeta, apud Plutarchum in Themistocle *pag. m.* 122. —— ἀργυρείοισι σκυβαλικοῖσι πεισθείς. —— & mox ἀργυρείων ὑπόπλεως, adeout illa vox nummo primo non signatos, qui vera erant ἀργύρεια, Silberlinge / significaverit, postea quoque ad nummos cusos translata sit, illos pariter ἀργύρεια vocando communi nomine, sive γλαῦκες essent, sive χελῶναι, sive δραχμαὶ, sive denarii, modo argentei forent: unde omnes illæ λέξεις, ἀργυρικὴ ζημία, ἀργυρικὸν τίμημα, ἀργυρώνητοι &c. de nummis non signatis tam diu intelliguntur, donec nummi cusi successerunt, aut una cum non cusis pretium rebus posuerunt. Nec solum ἀργύρεια pro nummis non cusis accipi passim docemur, sed etiam ἀργύρειον, ut Josephus *lib.* 5. *Antiq. cap.* 9. *pag.* 155. de Abimelech Gideonis ait: λαβὼν ἀργύρειον παρ αὐτῶν, respiciens ad verba libri Judicum *cap.* 9. *vers.* 4. und gaben Jhm siebenzig Silberlinge aus dem Hause Baalberith, in Sichem, nec intelliguntur nisi nummi non cusi, ex fano illo depromti, ita ut ἀργύρειον proprie fuerit in nummis & ἀργύρεια, ἀργύρειον vero in argento quovis alio, quæ tamen tempus & usus facile confudit. Quin & ἀργύρεια omnes nummos aliquando significant, tam cusos aureos, & argenteos, & æreos, ut in Synopsi *lib.* 9. *tom.* 2. γένοιτο ἡ πρᾶσις ἀργυρείων ἐπιμνησθέντων, χωρὶς γὰρ ἀργυρείων οὐ συνίσταται πρᾶσις. Latine, *sine argenteis venditio non contrahitur*. Nummos enim cujuscunque generis, quo paciscor, sub his argenteis comprehendimus. Sed hæc in χαλκῷ & ἀργυρέῳ obvia sunt, in ἀργυρείοις autem rarius: ἀργύρεια enim plerumque argenteos tantum nummos significant, olim, non cusos, deinde cusos etiam, ut ubi non cusi & cusi pariter obtinent, ut apud Judæos, ibi ἀργύρεια proprie de nummis non cusis intelligenda veniunt, more veteri. Nam cur ἀργύρειον de nummis dixissent argenteis, si semper cusi fuissent? quoad materiam enim cusorum & non cusorum eadem est ratio, utrique nummi argentum sunt, quoad formam autem in multis differunt.

C A P U T XXVIII.

De Talentis Græcorum.

Pondo & talentum modo majus modo minus pondus significat non solum in nummis, sed in argento rudi. Talenta erant varii ponderis, aliud in auro, aliud in argento: ideoque Pollux: ἐδύνατο δὲ τὸ χρυσοῦ τάλαντον τρεῖς χρυσοῦς Ἀττικοὺς, τὸ δὲ τοῦ ἀργυρείου ἑξήκοντα μνᾶς Ἀττικάς. Talentum auri Macedonicum vocabant, ut ille ex veteribus attulit: τὸ δὲ Μακεδονικὸν τάλαντον τρεῖς ἦσαν χρύσινοι. Et quia Homerus talenta auri semper proposuit, non esse talia talenta in auro supra pondus trium διδράχμων, qui faciunt nobis 12. unciales thaleros, unde Pollux *pag. m.* 430. annotavit: ὅτι δὲ παρὰ τοῖς ἐφ' Ὁμήρου τὸ τάλαντον ὀλίγον ἐδύνατο μάθοις ἂν ἐκ τῆς ἱπποδρομίας, quæ legitur Iliad. 23. ubi lebeti postponuntur duo auri talenta ut minoris pretii præmium quam lebes ahenens. Idem Pollux *pag. m.* 437. talenta enumerat, Æginæum, Babylonicum, Siculum, Syriacum & Atticum, inter quæ Ægineum ponderosissimum decem mille drachmarum Atticarum. De talento Siculo contra Pollux ait, quod fuerit omnium minimum τὸ μὲν τοι Σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε, τὸ μὲν ἀρχαῖον ὡς Ἀριστοτέλης λέγει τέσσαρας καὶ εἴκοσι, τοὺς νούμμους, τὸ δὲ ὕστερον δύο καὶ δέκα, δύνασθαι δὲ τὸν τρία ὀβόλια, sic enim lego ὀβόλια. Hic nummus apud Romanos erat instar sestertii, nam quia duodecim nummi talentum faciebant, ærei scilicet: 4. nummi vero drachmam argenti, hoc talentum tres drachmas aut octodecim asses Lubecenses non excedebat in argento. Nam quemadmodum Nummus apud Romanos a Siculis sumtus est, ita quoque significatio Nummi ad Romanos transiit. In pondere nummi Siculi & Romani differebant: nisi legendum existimes cum Salmasio, pro tria ὀβόλια in Polluce τρίτον ἡμιοβόλιον. Sic enim Nummus Siculus cum nummo Sestertio Romanorum conveniet. At cum hæc lectio non inhæreat vestigiis vocum exstantium, atque alias per duodecim, & 24. Nummos talentum Siculum definiat, obolos quoque ejus ad duodecimam rationem intelligendos illic putarem, & 36. obolos librales, duodecim Nummos Siculos effecisse, seu talentum. Nam tres oboli librales apud Siculos Nummum faciebant, apud Romanos vero duo librales asses & dimidius. Siculi 4. Nummos suos in argenteum seu drachmam numerabant, Romani quoque 4. suos in denarium. Peculiare erat Siculos duodecim nummos triobolares facere talentum seu 36. obolos librales, qui faciunt $3\frac{3}{5}$ denarios Romanis. Hanc ob causam non contenti fuerunt Romani nomen usurpare, sed nummum sestertium exprimere, quod

non

non esset trium obolorum ut Siculus, sed sestertius, hoc est, duorum obolorum seu assium cum dimidio, quod faciebat tertium assem semissem, unde sesterrius nummus. Addamus Festum de talentis: *Talentorum*, inquit; *non unum genus: Atticum est sex millium denarium; Alexandrinum, duodecim denarium; Napolitanum, sex denarium; Syracusanum, trium denarium; Rheginum, victoriati*. Rheginum argo talentum dimidii denarii pondus non excedebat, Alexandrinum, Siculi pondus hebebat; cœtera Polluci edhuc ignote fuerunt, præter Atticum.

C A P U T XXIX.

De Lacedæmoniorum Nummis & Obolis.

Obolos Græcis omnibus æreos fuisse, non κόμματι potius argenti vix adhuc liquet. A Lacedæmoniis primo nomen oboli Græcis commune factum est, qui ferreis ὀβέλοις & ὀβελίσκοις utebantur, & quot manu une obolos sive decem, sive sex, comprehendere poterant, ipsis δραχμή dicebatur, a δράσσω; vel δράττω, quod est manu comprehendere. Unde obolos argenteos primo neque Græcos neque Romanos agnovisse, sed eut in ferro ent in ære κόμματι hujus nominis cecidisse apud illas gentes statui debet, quemvis argenteis non signatis obolos illos facile exprimere potuerint: nam ad Atticum pondus obolus argenteus assem Lubecensem valuisset, æque ec obolus æreus discrimine in metallo & magnitudine nummi eos distinguente. Sed quod oboli natura ab initio aut in ferro aut in ære fuerit, ideo potius in ære nummos istos e Græcis & Romanis repræsentatos autumo quem in argento.

Lycurgus qui annis 312. post Theseum vixit, inter Lacedæmonios aurum & ergentum omne exterminavit, nec nisi ferreos retinuit ὀβελὼς & ὀβελὼς dictos, quod verutorum formem referrent, sine signis & inscriptionibus, pondere solo notos, de quibus memini alibi me dixisse.

Nam usque ad Lysandrum ferreis solum obeliscis loco nummorum utebantur aureos & ergenteos e se spernentes quod Justinus non reticuit *lib.* 3. *c.* 2. dum Lycurgi leges steruisse & jussisse scripsit, *emi singula non pecunia sed compensatione mercium, auri argentique usum velut omnium scelerum materiam sustulisse*. Dum compensationem mercium, h. e. permutationem, tantum memorat, nihilque de ferreis nummis, haud censendum est, aut solos ferreos nummos sine permutatione apud elios Scriptores intelligi debere, neque hic permutetionem solam sine ferreis nummis. Utrumque enim epud Lacedæmonios obtinuit, quapropter uno posito alterum non tollitur; sed conciliare decet Scriptores quentum licet. Lysender 401. annis ente Christum natum Athenas diripit, & magnam auri & argenti vim, ut & noctuas, Atheniensium nummos per Gylippum transmitti Lacedæmonem curet; Diu deliberatum fuit, an retinerent, & iis uti vellent. Placuit tandem in publicum usum eos servari, ita ut si quis privatus iis uteretur, mortis pœnam subiret. Hic aureorum & argenteorum usus primus Lacedæmone. Non ipsi cuderant, sed alieno & euro usibus suis applicato illis nummis peregrinis utebantur. Ferrei nummi erant patrii, hos ea ratione præparabant, ut nos docuit Plutarchus in Lysandro, *pag. m.* 442. Aceto enim ferrum illud, quod nummis destinatum erat, adhuc ignitum intingebant, sicque efficiebant intractabile, ut neque incudi cederet eut malleo, neque duci ob tincturam posset, πρῶτον μὲν ὄξει μεταβαπτομένον ἐκ πυρὸς, ὅπως μὴ μετεχαλκεύοιτο ἀλλὰ διὰ τὴν βαφὴν ἄστομον ϗ ἀδρανὲς γίνοιτο. Ex quibus discere licet, signis nullis eos nummos signatos, nec in rotundam formam, ut cœterarum gentium, fabricatos extitisse; vocat enim ὀβελίσκους Plutarchus tam æreos quam ferreos Lacedæmoniorum nummos, quod verutorum formam præferrent, quorum sex manum implebant, unde drachma dicebantur eodem Plutarcho notante: κινδυνεύει δὲ ϗ τὸ πάμπαν ἀρχαῖον οὕτως ἔχειν ὀβελίσκοις χρωμένων νομίσμασι σιδηροῖς, ἐνίων δὲ χαλκοῖς, ἀφ᾽ ὧν παραμένει πλῆθος ἔτι ϗ νῦν τῶν κερμάτων ὀβολοὺς καλεῖσθαι, βραχμὴν δὲ τοὺς ἓξ ὀβολοὺς, τοσοῦτον γὰρ ἡ χεὶρ περιεδράττετο. Plutarchi sententia est, non solum Lacedæmonios sed & omnes Græcos antiquitus ὀβελίσκοις ejusmodi pro nummis usos esse, & exinde tem ferreis quam æreis nummis sua nomina mansisse obolorum, quod ὀβέλω formam gererent, & drachmarum, quod manu plures quam sex horum obolorum comprehendi non possent. Sed quia forme talis incommode, & difficile transferri posset multitudo, in rotunditatem quoque obolos istos transfigurarunt posteriora secule, & quod principio in iis βαρύσταθμον, δυσπαρακόμιστον, ϗ ἀπὸ πολλῆς πρὸς πλῆθος ϗ ὄγκω μικρὰν τινὰ ἀξίαν δυνάμενον, illud remediis justis & commodis postmodum in iis compensarunt oboli & drechmæ nomine retinentes. Lycurgum, qui 924. ennis ante Christum leges Lacedæmoniis dictavit, ferreos illos num-

nummos primum suasisse idem dicit in Apophthegmatib. *pag. m.* 226. τό τε χρυσῶν ϗ ἀργυρῶν νόμισμα ἀκύρωσε, μόνῳ δὲ τῷ σιδήρῳ προσέταξε χρῆσθαι, ϗ μέχεις ἐ δεῖ ἔχειν τὴν ὅλην ὕπαρξιν πρὸς ἀμοιβὴν τότε πιεσώσατε, τότε δὲ γινομένε ἐξέπεσε τῆς Λακεδαίμονος ἀδικία πᾶσα, ἔτε γὰρ κλέπτειν, ἔτε ἀποστερεῖν ἢ ἁρπάζειν ἔτι ἐδύνατο τις, ὃ μήτε κατακρύψαι δυνατὸν ἦν, μήτε κτήσασθαι ζηλωτὸν μήτε χρήσασθαι ἀκίνδυνον, μήτ' ἐξάγειν ἢ ἐπάγειν ἀσφαλές. Addit mercatores nullos neque utilium neque inutilium rerum post eum diem Spartam ingressos esse, ἐκ ἔχει γὰρ νόμισμα παρ' αὐτοῖς εὔχρηστον ἔχοντε, μόνον δὲ τὸ σιδηρῶν εἰσηγήσατο, ὅ ἐστι μνᾶ ὁλκῇ Αἰγινίᾳ, δυνάμει δὲ χαλκοὶ τέσσαρες. Minæ igitur pondus habebat illud ferrum Lycurgi tempore; quatuor illi χαλκοὶ interprete Cruserio *asses æreï* sunt dicti, forte, quod mina ferri Romæ Plutarchi temporibus 4. æreis assibus emi potuerit. Sed cum non relicti essent Lacedæmoniis alii nummi quam ferrei; haud facile quid χαλκοὶ fuerint, aut quos χαλκὸς mina ferri extra Spartam valuerit, asserere poterimus; neque enim minam istam cusam animadvertere possum Lycurgum voluisse, addidisset enim non solum pondus, sed etiam formam, & quid insculpi voluisset. At hic nihil nisi pondus & ὁλκὴ ponitur, & quidem Æginense; nec facile inscriptionem recipere poterat ferrum, aut cudi, si aceto intinctum est dum ignitum fuit, ut ante docuit, sub incude enim dissiluisset omne, aut monetam fregisset, unde νόμισμα κεκομμένον pondere minæ, & postea induratum aceto fuisse liquet, non vero nummos cusos aut γεγραμμένες. Numismata enim κόπτειν, non statim est cudere, aut γράφειν, sed video illud κόπτειν in numismatibus majoribus plerumque usurpari, eaque κόμματα esse, ut minora numismata κέρματα dici fueverunt. Quin & in Catone majore *pag. m.* 354. hoc Lacedæmoniorum numisma tangit, dicens: Λυκῦργος ἐξοικίσας μὲν ἀργύριον, ἐξοικίσας δὲ χρυσὸν τῆς Σπάρτης, νόμισμα δὲ διεφθαρμένον πυρὶ θέμενος αὐτοῖς, ἐ τῆς οἰκονομίας ἀπήλλαξε τὰς πολίτας &c. Vocat ferrum igne corruptum illud numisma, quod illis concessit luxuriæ vitandæ causa, quam argenti vel auri copia contrahere poterant; nec illud ferrum signatum aut impressum ullibi meminit, sed prout corruptum igne & aceto, (certi ponderis tamen) fluxit, ac formam ὀβελῦ recepit, sic illud utendum proposuit civibus suis. Ista igitur mina, pondus ferri, ut jam audivimus, a forma sua obolus dici cœpit, & quod rudis ac ἄσημος esset κόμμα dicendum, non κέρμα.

Ut quibus nummis usi sint homines, constet, antequam Phidon cusos & elegantiores primum produxit, δέκα μνῶν ἀμοιβὴν ἀποθήκης τε μεγάλης ἐν οἰκίᾳ δεῖσθαι, ϗ ζεύγυς ἄγοντος, ut Plutarchus in Lycurgo memorat *pag. m.* 44. quod, nisi fallor ex Xenophonte desumsit, qui in Laced. *rep. pag. m.* 397. hoc dixit: Πρῶτον μὲν γὰρ νόμισμα τοιῦτον κατεστήσατο, ὃ δέκα μνῶν μόνον ἂν εἰς οἰκίαν ἐπελθὸν ὅποτε δεσπότας ὅτε οἰκέτας λάθοι ϗ γὰρ χώρας μεγάλης ϗ ἁμάξης ἀγωγῆς δέοιτ' ἄν. Quando decem minas & Xenophon & Plutarchus memorant, non decem minas ferri, (quæ plaustro non indigent) sed decem minas argenti subintelligunt, tantum nimirum ferri, quod decem minas argenti exæquare poterat, quod erat βαρύσταθμον, nec nisi plaustro poterat perferri, & locum haud exiguum domus occupabat, in obolos majores & minores formatum: Quot vero minæ ferri hujus minam argenti efficere deberent, hoc non prodiderunt Scriptores, ita ut de his nihil certi dicere possimus. Obolos tamen ipsis fuisse librales colligo ex Hesychio, qui dixit, Λίτρα, ὀβολὸς, οἱ δὲ νόμισμα παρὰ Σικελοῖς, οἱ δὲ ἐπὶ σταθμῷ. Utrumque sane, libra fuit & obolus, tam in pondere, quam in nummo, nisi quod Lacedæmone ferreus fuerit, in Sicilia æreus, iste libralis obolus, æris copia illic majore, quam ferri. Cœteris Græcis in Græcia ipsa obolus etiam argenteus fuit quibus non placuerunt ærei inter signatos, nisi posterioribus seculis. Et si verum est quod Pollux dicit, libram æstimatam esse obolo Æginetico, jam decem libræ æris vel ferri drachmæ argenti æquipolluerunt, ut denario apud Romanos. Asses librales decem facile una manu comprehendere licet, obolos ergo Lacedæmoniorum librales non minus ἐνδράττεσθαι datur multo magis sex obolos, qui faciebant Attico pondere sex libras. Romani libram æris non obolum vocarunt, sed assem, & in duodecim uncias libram seu assem dispescuerunt, quod etiam ὀγκώδης uncia esset octo drachmarum pondere; Fuit igitur obolus libralis, & tunc cum nondum cusus fuit, inter νομμία habitus, & tunc cum cusus fuit, inter εἴδη νομισμάτων, ut Hesychius scripsit. Ὀβολοὶ, inquit, νομμία, ϗ τόκοι, ϗ εἴδη νομισμάτων. Quod vero obolos τόκυς vocat, exinde est, quod olim per obolos fœnus præstarent in drachmas singulas, ut Theophrastus meminit τῆς δραχμῆς τόκον τρία ἡμιωβόλια. Sed hi oboli aut semioboli non erant ex majoribus illis libralibus, sed ex ὀβελίσκοις minutis, condere enim illos solebant intra buccam

fœ-

fœneratores macella & fora obeuntes, ac hos *τόκυς* colligentes, ut Ariſtophanes innuit —— *μεςὴν ἐτήρει τὴν γνάθον χαλκῶν ἔχων*, & alius Scriptor dicens, *τὺς τόκυς ἀπὸ ψιμολήμματος εἰς τὴν γνάθον ἐκλέγων*. Sic quoque Suidas obolos vocavit: Ὀβολὸς, ὁ τόκος, εἶδος νομίσματος, nec minus Polluci *lib.* 3. *cap.* 9. *pag. m.* 149. conjunguntur, ὁ *τόκυς ἐκλέγων*, & *ὀβολοςάτης* nam qui in his nimis curat, obolos parum detritos rejiciens, vel etiam libra examinans is *τόκυς ἐκλέγων* dicit poterat, & *τοκογλύφος* qui ex minimis in fœnore & uſura lucrum eaſculpſit, ita ut de chalcis potius quam de obolis hæc *ὀβολοςατικὴ* intelligenda veniat, ut Ariſtophanes indicavit, quod oboli librales haud commode intra *γνάθον* colligi poſſent ut chalci.

Aut oboli potius argentei. Nam ſic *διώβολον* quoque intra buccam, Ariſtophanis tempore, tecondere poterant, ut in ejus Αἰολοσίκωνι.

> Ὅπερ λοιπὸν μόνον ἦν ἐν γνάθῳ διώβολον γένηταί μοι

quod Pollux attulit *pag. m.* 432. & paulo poſt ea ejuſdem Poetæ Ἀναργύρῳ

> Ἐν τῷ ςόματι τετρωβόλιον ἔχων.

Hæc non poſſunt intelligi niſi de obolis argenteis; ſiquidem æreos ſive librales, ſive chalcos unciales intra buccam nemo commode tenere poterat, ſed & ſaporem eacitant ærea in ore tetrum, ut de æteis nummis talia capere non debeamus. Nam quando *χαλκῶν* etiam dixit *τὴν γνάθον μεςὴν*, nihil niſi argenteos indicat, ut tam obolos quam chalcos argenteos Græci habuerint, in quibus etiam *ὀβολοςατεῖν* non erat viri gravis & honeſte viventis. Ita venditores olerum & fructuum intra buccam nummulos ſuos ſervabant, ut Aleais Comicus ait ἐν Λέβητι apud Athenæum *pag. m.* 76.

> Ὁ δὲ ἐγκάψας τὸ κέρμ' εἰς τὴν γνάθον
> Ἐςὼ ἀπεδοτο σῦκα πωλῶν ὁμνύων.

Hic *κέρμα* vocavit, quod eſſent minutuli nummi argentei, quos facile intra buccam condere poterant: quoſque non cuſo etiam fuiſſe credo, quod horum *κερμάτων* nulla ad nos pervenerint, pervenire autem debuerint quam plurimi, ſi cuſi fuiſſent. Ita Ruſſi & Moſcovitæ hodie pergunt in mercando nummos ſuos intra buccam recondere, uſque ad 50. *Copecks* ſæpius, teſte Oleario in itinerario ſuo *pag. m.* 159. quod minuti ſint, & facilius illic ſerventur, quam in manibus ipſis, cum contingat etiam cautis illos per digitos elabi, quod verum eſt omnino, eademque cauſa fuit antiquis, cur ita facere cogerentur, tum ne perirent, tum ut manus liberas haberent merces tractandi & ementibus offerendi; hinc Germanis proverbium natum, ſein Maul zur Taſchen machen/ quando rebus aliis, quam vere debet, proſtituitur.

Hinc eſt, quod illos nummos enſos tanto pondere non inveniamus, quo non enſos, qui in *πλίνθοις* & maſſis majoribus tunc comprehenſi erant, & quidem ita, ut nec *κατακόψαι λυσιτελὲς* ut minores fierent, ὄξει γὰρ τὸ διαπύρυ σιδήρυ τὸ κόμμα κατασβέσας, ἀφείλετο τὴν τ' ἄλλα χρείαν καὶ δύναμιν, ἀθραυςὸν καὶ δυσεργὸν γενομένυ, quod de Lacedæmoniorum nummis obſervatunt. Quæ ſane nummos cuſos non oſtendunt, ſed maſſas & pondera non ſignata, tunc loco nummorum introducta, & nummorum nomine recepta: quo ſpectant quoque quæ poſtea Plutarchus dicit, *πρὸς δὲ τύτοις εἰς ὀψωνίαν μικρὸν τι νομίσματο*, ſane non cuſi, ſed *ἀσήμυ* iſtius ferri, quod tunc nummorum loco uſurpabant, ut per ſe manifeſtum. Eandem molem & pondus in nummis Lacedæmoniorum agnoſcit Pollux *l.* 9. *c.* 6. *p. m.* 435. Σιδηρῷ δὲ νομίσματι καὶ Λακεδαιμόνιοι χρῶνται, ἐκ πολλῦ ὄγκυ ὀλίγον δυναμένυ. Paulo ante de Byzantiorum ferreis monnerat, ſed *λεπτὰ* illos vocat, hoſque *σιδηρῦς* proprie dictos, *ἀργυρῦς* alios. Βυζαντίων γε μὴν σιδηρῶν, νομίσματος ἦν (γένος) ἦτω καλύμενον, σιδήρεόν τι νόμισμα λεπτὸν, ὥςε ἀντὶ τῦ, τριῶν μοι τελῶν χαλκῶν, λέγειν, τριῶν μοι τελῶν σιδηρῶν. Hos nummulos ſignatos fuiſſe non dubito, quamvis hoc non dicat Pollux: dicit autem Ariſtophanes, ut eſt apud Heſychium, dum *σιδαρέυς Θεὺς* hos nummulos vocavit, quod Deorum ſuorum imagines his impreſſas habuerint, unde Heſychius illos ſic explicat: Σιδάρεοι Θεοὶ, ὡς ἐν Βυζαντίῳ ἔτι εἰσὶν, ἐν τῷ λεπτῷ νομίσματι, ᾧ σιδηρῷ καὶ ἐλαχίςῳ ἐχρῶντο Βυζάντιοι. At Lacedæmoniorum nummos non ſignatos etiam illud indicat, quod & Plutarchus & Pollux obſervarunt, adeo duros fuiſſe, ut nec ſcindi, nec frangi, nec ullum uſum præbere potuerint poſt tincturam illam aceto factam, quo reſpicit quoque Pollux his verbis, ἔξω δὲ αὐτῦ τὴν ἀκμὴν εἰς τὸ ἄτομον κατασβέννυσι. Si *ἄτομον* redditum eſt illud pondus, etiam *ἄσημον* redditum eſt illud pondus, etiam his nummis ferreis uſi videntur, 550. poſt Lycurgum annis, Epaminonda Thebanis imperante, qui tot rebus præclare pro Republica geſtis, in ſumma pauper-

tata dies finiit, ita ut præter obolum ferreum nihil reliquerit, ὥσ᾽ οἴκοι πλεονάσαντος εὑρεθῆναι, πλὴν ὀβελίσκου σιδηροῦ λέγουσι. De veru minuto hæc verba Plutarchi Interpres in Fabio Maximo *pag. m.* 189. explicavit. At non video ὀβελοὺς & ὀβελίσκους præ cœteris inter opes alicujus memorandos numerari solere, sed nummum, etiam minimum, potius respici & afferri, quam cœteras reculas nullius pretii; unde etiam hic ὀβελίσκον non de veru minuto intelligendum esse judico, sed de obolo non signato, veruti formam habente, prout, ὀβελοῖς & ὀβελίσκοις talibus Lacedæmonios usos novimus, non ut verutis, quorum formam solum præferebant, sed ut nummis, quos etiam cum aliis communicarunt, ut hic Thebanis, ita ut Epaminondam obeliscum ferreum reliquisse idem sit, ac si hodie dicamus, einen Pfenning nachlassen / oder keinen. Novimus enim vocabulum ὀβελίσκου varia significare præter verua, nam obelisci erecti qui fuerunt, in circis & campis, verua non fuerunt, nec ὀβελίσκος in hastis veru erat, sed λόγχη, quamvis ad verui similitudinem tam hi quam illi referri possent; sic quoque in nummis ὀβελίσκοι similitudine a veru aliani non sunt, aliud tamen longe quam verua coquinaria qui vere ὀβελοὶ & ὀβελίσκοι dicuntur, significant. Et cur Epaminondæ ὀβελίσκος memoratus fuisset ut veru, qui culinæ non studebat, aut exinde laudari non merebatur, sed a paupertate, quæ nummorum inopia conspicuam se reddit, non veru quodam culinario. Et in Lysandro Plutarchus hoc egregie explicat *pag. m.* 442. obolos diserte ὀβελίσκους vocans, dum sic ait: κινδυνεύει δὲ τὸ πάμπαν ἀρχαῖον (νόμισμα, scil.) οὕτως ἔχειν, ὀβελίσκοις χρωμένων νομίσμασι σιδηροῖς, ἐνίων δὲ χαλκοῖς, ἀφ᾽ ὧν παραμένει πλῆθος ἔτι καὶ νῦν τῶν κερμάτων ὀβολοὺς καλεῖσθαι. Æreis sane κέρμασι aut ὀβελίσκοις uti ad Lacedæmonios non pertinet, quibus semper contra legem erat aliis quam ferreis uti, sed ad alios populos; loquitur enim de omnibus antiquis, & eorum nummis, existimatque eos æreis ὀβελίσκοις pariter usos ac Lacedæmonios ferreis, qua in re Plutarchus non aberrat, verumque plane dicit, nisi quod contra sententiam suam huic veritati adstipuletur, qui omnes nummos antiquorum tam ferreos quam æreos cusos fuisse credidit, ad sua tempora rationem etiam in nummis antiquorum subducens, nec de nummis ἀσήμοις cogitavit magis, quam plures alii Scriptores, qui antiquorum nummos non signatos ut nescientes prætarierunt. Non igitur video, quomodo Salmasius de Lacedæmoniorum ferreis nummis pronunciaverit, constare eos etiam signatos habuisse *lib. d. usur. pag. m.* 465. Ex illis enim quæ adduxit plane contrarium elicitur, dum ait σιδηροῦν σταθμὸν Platoni dictum, quod rudi propius quam signato esset, & ponderis insignis. Nam quod ad æs grave Romanum provocat, illud signatum fuisse, hoc ego cum grano salis intelligendum puto; ab initio nimirum illud quod *æs grave* dicabatur, non signatum vel cusum fuisse, sed posteriora tempora etiam illud nomen in nummis cusis retinuisse, & assibus libratiis. At de Lacedæmoniis illud nusquam legitur, eos nummos vel ferreos, vel æreos, vel argenteos vel aureos unquam Spartæ cudisse: nam de civitatibus, quas sibi subjugarunt, nolo negare, quin illis, quam habuerunt monetam, ut porro cuderent permiserint. Hinc est, quod porro dicat Salmasius, multos veterum censuisse, Lacedæmoniorum nummos nummos non fuisse aut νόμισμα, sed σταθμὸν, & pondus merum. Utrumqua esse potuerunt, & pondus, & νόμισμα, siquidem quod aliis aurum & argentum signatum fuit νόμισμα, hoc ferrum non signatum Lacedæmoniis, iisdemque non minus usu approbatum, quam nummi signati. Repetit hoc fatrum signatum Lacedæmoniis, iisdemque non minus usu approbatum, quam nummi signati. Repetit hoc ferrum signatum Lacedæmoniorum *pag. m.* 573. sed nondum aliquid probat signatum fuisse. Nam quod fuerit non solum in obolis & ὀβελίσκοις, quorum sex una manu ἐπιδράττονται, sed etiam in majoribus & gravioribus obelis, minæ pondus, & majus, præferentibus, ideoque σταθμὸς & ὄγκος audierit, facile concedo, at signatum fuisse tam grave illud ferrum quam ὀβελίσκους hoc nusquam memioi me observasse.

Hinc eum dicit Plutarchus, magno ponderi exiguum valorem imposuisse Lycurgum, hic erat ille νόμος, ob quem νόμισμα dicebatur ferrum in pretio mercium & rerum adhibitum: ut, si quis gallinam δεκαλίτρου ferri hujus emisset, bovem mille libris, ovem centum, & sic deinceps. Ex magno hoc pondere satis judicare licet, non fuisse nummos istos signatos aut cusos, cum etiam hodie tam magna pondera æris aut argenti non commode satis signentur, aut sub incude vel cuneo tractari possint. At *pag.* 58. docet, quando nummi signati Lacedæmonem & Spartam intraverint & corruparint, quingentis scilicet post Lycurgum annis, cum Agis Rex esset, per Alexandrum & Lysandrum; Ἄγιδος, inquit,

βα-

βασιλεύοντος ἐπερρύη νόμισμα πρῶτον εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ μετὰ τοῦ νομίσματος πλεονεξία καὶ πλούτου ζῆλος ἐπέβη. Hic sane νόμισμα non amplius nummos ἀσήμους, sed etiam signatos indicat, & quidem aureos & argenteos, quibus hactenus neque ἀσήμοις neque signatis usi erant. Et notandum, quod ex Græcia nummi hi cusi Lacedæmonem translati sint, & Athenis per Lysandrum vastatis ac direptis, ideo Plutarchus addit, δι' Ἀλέξανδρον μᾶλλον δὲ διὰ Λύσανδρον. Græci enim, ut nummorum signatorum principes, orbi toti hanc artem intulerunt. Ita quoque in Lysandri vita testatur *pag. m.* 434. dum ait, eum ἐμπλῆσαι τὴν πατρίδα πλούτου καὶ φιλοπλουτίας, καὶ παῦσαι θαυμαζομένην ἐπὶ τὸ μὴ θαυμάζειν πλοῦτον μετὰ τὸν Ἀττικὸν πόλεμον, ἑαυτῷ δὲ μηδεμίαν δραχμὴν ἀπολειπόμενον. Nummos igitur ille primus aureos & argenteos cusos & non cusos apud Lacedæmonios valere curavit, qui hactenus ferreis & ἀσήμοις usi erant. Haud tamen nummos ullos argenteos aut aureos illic cudi eum permisisse dicitur, quod indicat eos auro & argento isto conflato adhuc ut nummis non signatis usos esse. Quin ingrata & timenda hæc esse spolia censebant Lacedæmonii, & rejicienda decernebant, ut pestilentes illecebras, quod *pag. m.* 442. narrat, dum Lysandrum per Gylippum Ducem Lacedæmoniorum in Sicilia omne ab Atheniensibus captum aurum & argentum transmisisse scribit, qui illectus & corruptus subtraxerat non pauca, & servi indicio Spartiatæ verum esse deprehenderant, διὰ τοῦτο τὴν νομίσματος ἰσχὺν φοβηθέντες, ὡς οὐχὶ τῶν τυχόντων ἁπτομένην πολιτῶν, τόν τε Λύσανδρον ἐλοιδόρουν, καὶ διεμαρτύραντο τοῖς Ἐφόροις, ἀποπέμπεσθαι πᾶν τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον ὥσπερ κῆρας ἐπαγωγίμους, οἱ δὲ προὔθεσαν γνώμην, -- ὡς οὐ χρὴ προσδέχεσθαι νόμισμα χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ χρῆσθαι τῷ πατρίῳ, τοῦτο δὲ ἦν σιδηροῦν, &c. Τῶν δὲ Λυσάνδρου φίλων ὑπεναντιουμένων, καὶ σπουδασάντων ἐν τῇ πόλει καταμεῖναι τὰ χρήματα, δημοσίᾳ μὲν ἔδοξεν ἐπάγεσθαι νόμισμα τοιοῦτο, ἂν δέ τις ἁλῷ κεκτημένος, διὰ ζημίαν ὥρισαν θάνατον. Jam vero etiam legem hanc suam tuebantur, qui Thoracem, ex intimis Lysandri λαβόντες ἰδίᾳ ἀργύριον κεκτημένον ἀπέκτειναν, *pag. m.* 444. Quæ satis clare ostendunt, nummos cusos argenteos aut aureos Lacedæmoniis nondum receptos fuisse, quamvis Lysander eo intulisset. Nec Lacedæmoniorum decretum, ut in publico ærario manerent, eo spectabat, quasi civibus luxuriam aut avaritiam, aut desiderium harum rerum probibitarum ingenerarint, aut instillare voluerint, quod Plutarchus tantopere urget, sed ne cives corrumperent, aut a moribus antiquis abstraherent, ideo custoditos & in publico ærario relictos cupiebant, nec ad privatos ullo modo pervenire, siquidem conflatum illud argentum & aurum donariis & ἀναθήμασι Diis ac exteris faciendis absumi facile poterat, ut nec publico nec privatis contra mores antiquos nocere quidquam posset. Sic Lysandrum ipsum ex suis manubiis statuas, tam suam, quam Navarchorum suorum æreas dedicasse paulo post affert, ut & triremim illam ex auro & ebore fabrefactam, quam Cyrus junior, de victoria contra Athenienses gratulatus, miserat, nec non talentum & minas argenti 52. cum stateribus aut Daricis aureis undecim, quæ omnia Delphico Apollini reposuit, patrias leges minime violans, quæ aurum & argentum possidere vetabant; Diis autem capta impendere minime prohibebant. Eadem igitur erat sententia Ephororum, pecuniam istam in ærario retinentium. Nec opus erat Alexandridem Delphicum propterea incessere, quasi contraria aut minus consentientia paupertati Lysandri scripserit, dum tot donaria πολυτελῆ Lysandrum Delphico templo consecrasse memoravit. Ideo enim consecravit, & donavit, ne quid nisi paupertatem patriam sibi servaret, ut optimum contra fortunam opes ingerentem remedium, si ad Deos redire cogeret, quod Dii etiam invito obtruserant: semper enim pauperes esse possumus, cum volumus, divites, autem, non nisi cum curis maximis. Luxum tamen majorem ab eo tempore inter Lacedæmonios, καὶ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ ζῆλον introductum Plutarchus ubique testatur, tum vero etiam in Agide *pag. m.* 796. & *seqq.* Ἀρχὴν μὲν οὖν διαφθορᾶς καὶ τοῦ νοσεῖν ἔσχε τὰ πράγματα τῶν Λακεδαιμονίων, σχεδὸν ἀφ' οὗ τὴν Ἀθηναίων καταλύσαντες ἡγεμονίαν χρυσίου τε καὶ ἀργυρίου κατέπλησαν ἑαυτούς. Hujus autem auri & argenti usum & curam Lacedæmonios etiam ad nummos aureos & argenteos cudendos extendisse nullibi dixit elegantissimus & optimus ille Scriptor. aurum enim & argentum infinitum præterquam in nummis cusis possidere quilibet potest, nec luxus proprie per nummos congestos ostenditur, sed avaritia sæpius, nec profundere argentum & aurum ad res inutiles & vanas nummis solis indiget.

Nec obstat, quod Hebraicæ originis sit שקל, qua lingua forte Hethitæ non sunt locuti: Ego etiam ante diluvium hac lingua locutos homines nullus ambigo, eamque per Noachum & filios propagatam, & inter Cananæos nondum abrogatam mihi persuadeo. Intercesserant a diluvio

usque ad Abrahami ex Chaldæa descensum in terram Canaan anni 367. ex Calvisii computo; Heber, ex quo Hebrææ linguæ nomen mansit, filius Salah ex Sem Noachi descendens, vixit adhuc cum Abrahamo, post confusionem linguarum ipsi quoque Abrahamo superstes annis 64. A confusione linguarum, quæ incidit in Annum a diluvio 101mum, terras suas occupare cœpisse Cananitas credimus, ut alii populi suas dispersi: ita ut Abrahamo veniente ad Cananitas, jam 266. annis illas terras tenuerint, cum lingua paterna & avita. Abraham enim Cananitas loquantes intelligere potuit, Cananitæ Abrahamum, nec interprete usos ligimus. Eandem igitur linguam, quæ prius & quondam inter populos una erat, tunc parum adhuc mutatam obtinuisse dicendum est, ad quam, veluti matrem, se referebant cæteræ in suis licet mutationibus. Neque enim frustra sunt verba, quæ de Sem leguntur, *Gen. cap.* 11. *vers.* 24. quod fuerit pater omnium filiorum Heberi; cur vero Heberi præprimis? nisi quod lingua antiqua, quam Heber excoluit, ejusque deinceps nomen adscivit, a Sem descenderit, *fratre majore Japheti*, quod statim additur, tanquam patre omnium, qui ista lingua locuti sunt post Heber, a quibus sane Cananitæ non excludendi, qui propter linguam eandem etiam ad Heber spectarunt, ejusque filii ea ratione dici possunt, & Semi, licet quoad genus & familias a Cham prognati essent. Nec confusionem illam linguæ primævæ durasse credendum est ulterius, quam per miraculum, quo attoniti ab opere desistere, & ab invicem diffugere inducebantur: ita ut Heber primævam linguam omnibus restituisse dispersis & inculcasse potius videatur, ac in ea retinuisse, quam novam esse linguam exorsam, a primæva diffidentem. Hæc jam scripseram, cum incidi in librum doctissimi Steph. Morini de lingua primæva, qui *Exercit.* 1. *cap.* 10. & 11. hoc argumentum erudite tractat, meamque sententiam de Hebræa lingua & primæva in multis gentibus post eas dispersas permanente, Heberi consilio & industria multis confirmat, nec ex ista confusione linguarum 70. linguas protinus exstitisse, sed tractus temporis paulatim mutasse. Non enim confusio linguarum novas statim linguas parit, sed primus tantum gradus est ad linguam novam & diversam tandem constituendam, quam magis perficiunt temporum intervalla, quam prima quædam confusio. Jam ducentis annis a confusione ad Abrahamum non minimam mutationem in lingua incolarum terræ Canaan successisse quis negabit? haud tamen tantam, ut affinis non manserit Hebrææ primævæ, seque invicem intelligere potuerint. Quamvis enim qui Danica lingua utuntur, cui olim Germanica magis fuit affinis, hodie Suevum aut Bohemum, similesque in remota Germania habitantes, non facile assequi loquentes possint, quoniam tam multa illas linguas, quæ principio parum distabant, intercurrentia secula mutationes alias & alias, in accentibus, pronunciationibus, idololatriis, mixturis &c. introduxerunt, ut nunc alienæ plane videri possint, quæ pene eædem quondam fuerunt; sic quoque confusione linguarum semel exorta affines diu manserunt, quæ postmodum a primæva in diversas & novas linguas degenerarunt, ut affinitas illa omnis perierit, nec nisi paucissima primævæ vestigia servare potuerint, aut nulla. Huic rei confusio primum lapidem posuit, sed tempus totum ædificium eduxit. His ita demonstratis de lingua Hebræa & primæva, mirum videri non poterit, si Cananitæ & Abrahamus ipse suo tempore pondere usi sint שקל Hebræis dicto, eoque nomine etiam nummos & argentum ejus ponderis designarint, cum & ante diluvium illud pondus eo nomine inter homines eadem lingua etiam vigere potuerit.

C A P U T XXX.

De Nummis Æginæis.

ÆGinæum vero pondus in variis nummis superest & conspicitur, etiam in illis, quæ apud Æginæos cusi non sunt, ut in χελώνας, a testudine, quam insculptam habent, & quamvis rariores sint, nec tam frequenter occurrant in gazophylaciis Doctorum Virorum, argenteus tamen unus productus est a Nobiliss. Dn. Begero ex thesauris Brandeburgensibus *pag. m.* 447. cujus prima facies hanc testudinem habet, nihilque præterea; altera facies quadrum in quinque partes divisum. Inscriptio primæ partis est A. in secunda literæ, ΓΓΙ. in tertia, delphinus erectus; in reliquis nihil. Nec mirari oportet, Æginæ nomen hic apparere, cum certum sit in Peloponneso cusum esse, significat enim, hanc χελώνην, hunc nummum Æginæi ponderis esse. Omnes enim Peloponnesii nummos cum testudine ex suis officinis edebant una cum aliis nummis, adeo ut de Peloponnesiis hoc verbum tritum usque fuerit, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σοφίαν νικῶσι χελῶναι. In Peloponneso enim Chelonates promon-

montorium, Chelone, oppidum; imo tota regio testudini similis, sed & aliæ causæ subesse possunt, cur testudinem inprimis nummos suos præferre voluerint, quas ego quidem hactenus ignoro. At quod Clariss. Begerus literas inscriptas ΑΙΓΙ. ad Ægium oppidum Peloponnesi trahat, & in eorum officina nummum natum sentiat, haud me quidem contradicentem hebebit, licet obscurum sit oppidi nomen, vix etiamquis Geographis notum. Ptolomæus Peloponnesi quidam oppidum facit, ita tamen ut ad Achajam proprie pertineat. Stephanus illud Achajæ tribuit diserte, Plinius etiam, si recte memini. Quidquid sit, parum interest, an Ægii nummus prodierit, an Æginæo pondere, utrumque enim concurrere potest in hoc nummo. Nam de Æginao pondere non dubito, quoniam quartæ magnitudinis exhibetur, plurimis infra eam in hoc Thesauro prolatis. Quod igitur sunt sex ad decem, hoc argentei Æginæi Atticos pondere excedunt, & in hoc nummo facile tentari posses, quantum Atticis conveniret, nam multa nummis detrivit ætas ut accurate non respondeant. Sed meam sententiam probant de Æginæo tam pondere quam mensura Ismeniorum & Astyreno rum nummi, ubi Clariss. Begerus concedit eandem mensuram conspici quæ in nummo hoc Ægiorum, quamvis Phidonis nomen non addatur; nec opus erat, cum Phidon jamdudum in fata concessisset, quando hi nummi cudebantur, nec ΦΙΔΩΝ in nummis aliud quid, quam nummos & mensuras Phidoneas in illis locis superesse, indicat, quorum nomen additum. Athenæus meminit ex Dicærcho *lib.* 4. *cap.* 8. *pag. m.* 141. obolorum Æginæorum Lacedæmone usitatorum in phiditiis: *ἐπ δὲ εἰς εὔψωνιον δέκα πρὸς Αἰγιναίους ὀβολούς*, h. e. Æginei ponderis; fortassis etiam apud Æginæos cusis, aut alibi, non vero Lacedæmone, ubi non nisi ferreos cudere licebat, minime tamen argenteos: argentei enim erant isti oboli; adeo ut hinc videamus Lacedæmonios nummis peregrinis argenteis uti potuisse, non vero ipsi cudere: aut sic intelligendus est Dicæarchus, tot nummos ad obsonium emendum Lacedæmonios ferreos & suos contulisse, quantum Æginei oboli decem valerent; Nam & peregrinos nummos Spartanos adhibuisse, idque in publicis phidiiis, haud tuto statuitur, cum sciamus nec hospites nec peregrinos ullos accedere ausos esse, qui *ξενηλασίας* stricte observabant, ergo nec nummos peregrinos illuc commeasse credimus. Ægineos deinde stateres apud Cretenses ex Dosiade commemorat, in illorum Syssitiis; *τῶν δούλων ἕκαστος Αἰγιναῖον φέρει στατῆρα κατὰ κεφαλήν*. Ubi rursus staterem Æginei ponderis intelligo, non apud Ægineos cusum, staterem scilicet 40. obolorum Atticorum, qui faciunt sex drachmas Atticas & quatuor obolos, tot enim erant *τετράδραχμον Αἰγιναῖον*. Egregius est locus Diphili Comici apud Athenæum *lib.* 6. *cap.* 2. *pag. m.* 225.

> *Οὗτος ἀποκλείεται ἂν ἰχθυοπώλης πότε*
> *Ο' λάβραξ; δέκ' ὀβολῶν. οὐχὶ προσθεὶς τοῦ τόκου.*
> *Ε'στησε γ' ἂν τ' ἀργύριον αὐτῷ καταβάλῃς,*
> *Ε'πραξεν Αἰγιναῖον. ἂν δὲ αὐτὸν δέῃ*
> *Κέρματ' ἀποδοῦναι, προσαπέδωκεν Αττικά.*

Hic oboli Attici & Æginei in controversiam veniunt. Atticus decem emtor vult dare, qui faciunt drachmam Ægineam. Venditor obolos datem Ægineos se velle significas. As si venditor emtori minutiores nummos reddera debet, tunc Attico, non Æginen pondere solvit. Hæc mens est. Sed quo spectas *Αττικάς*, quod hic legitur? nam ed *κέρματα* referri nequis, quia dicendum eras *Αττικάς*. Drachmas autem si intelligas Atticas, illæ cusæ erant, nec inter *κέρματα* ponere licet, quæ reddi debebant & commutari. Drachmas enim, ni fallor, tradebat, pro quibus *κέρματα* recipere quærebat. Oboli hic sunt argentei, ideoque *ἀργύριον* illos vocat, prout Alexis Comicus diserte *pag. m.* 230. etiam indicat, enumerans alicujus ambitiosi vasa argentea, ridensque & inter illa *Ψυκτηρίδιον δεκ' ὀβολοὺς Φιλιππίδου λεπτότερον*, ubi poculum seu vasculum decem obolorum pondere inter argentea recensetur.

Obolos Alexandrinos Polybius memorat, & ex Athenæus *pag. m.* 331. an ærei vel argentei fuerint, & quo pondere contra alios distincti, non explicatur, nec cur obolis Alexandrinis potius in Lusitania fiut usi quam aliis.

C A P U T XXXI.

De Nummis Siculis.

OBoli autem natura sua & origine prima, non fuerunt argentei, sed ferrei & ærei, a Lycurgo primum constituti, & quod *ὀβελῶ* formam haberent isti non signati, *ὀβολοὶ* dici cœperunt, cumque reliqui Græci nihil nisi argenteos & aureos nummos tractarent more Hebræo-

bræorum & Phœnicum, nomen quidem oboli a Lacedæmoniis mutuabantur, eoque partes drachmæ significabant, quod alind nomen minutius, vel nummum etiam minutiorem drachma nescirent; Sic igitur in *κέρματα* ista argentea & aurea, argentum quoque & aurum conciderunt, quæ nomina obolorum diu vocarunt, donec Græci reliqui etiam æreis nummis uti consultum judicarunt, loco obolorum argenteorum. Atque sic oboli nomen in solis æreis fere mansit, & ex Græcia in Siciliam, Italiam, & tandem ipsam Romam translatum fuit, nunc hoc illo pondare, ita tamen, ut libræ pondus in ære plerumque retinuerit obolus, ut Pollux dicit *lib.* 4. *cap.* 24. *pag. m.* 602. *ἡ δὲ λίτρα δύναται ὀβολὸν Αἰγιναῖον*, h.e. *libra*, scilicet æris, *valet idem cum obolo Æginæo* æreo. At cum paulo ante dixit *δεκάλιτρον*, explicat deinde, decem obolos fuisse librales, sed drachmam argenti eo nomine significat, ea enim erat decem obolorum, & denarius, dictus a decem assibus æreis libralibus. Sive ergo decem asses æreos quis acciperet, sive denarium argenteum, idem est; sic quoque, sive decem obolos, vel *δεκάλιτρον* vel drachmam argenti, nam hæc æquipollent. Οἵγε Δωριεῖς ποιηταὶ τὴν λίτραν ποτὲ μὲν νόμισμα λεπτὸν λέγουσι, οἷον, ὅταν Σώφρων ἐν τοῖς γυναικείοις μίμοις λέγῃ. ὁ μισθὸς δεκάλιτρον. Hic tenue illud numisma est *κέρμα* argenteum æquipollens libræ in ære, vel obolo librali, & *δεκάλιτρον* seu drachma argenti, decem oboli ærei. Apud alios vero *δεκάλιτρον* erat *στατὴρ Κορίνθιος*. An vero stater Corinthius ab aliis stateribus diversi fuerit ponderis in argento, & quantum abierit, non indicarunt. Vulgo stater erat drachmarum quatuor in argento, duarum in auro. Hinc ex Aristotele Pollux tradidit l. d. ipsum *ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ* sic nummos æreos descripsisse, & distribuisse: *Οἱ μὲν Σικελιῶται τοὺς δύο χαλκοῦς ἑξάλιτρα καλοῦσι, τὸν δὲ ἕνα, οὐγγίαν, τοὺς δὲ τρεῖς, τριάκοντα. τοὺς δὲ ἕξ, ἡμίλιτρον. τὸν δὲ ὀβολὸν, λίτραν. τὸν δὲ Κορίνθιον στατῆρα, δεκάλιτρον. ὅτι δέκα ὀβολοὺς δύναται.* Illa *ἑξάλιτρα* & *τριάκοντα* mendose se habent, quod liquet ex loco hoc repetito *lib.* 9. *cap.* 6. *p. m.* 436. *εὕροι τις ἄλλα Σικελῶν ὀνόματα οἷον οὐγγίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα, καὶ ἑξ τάλαντα* (illud quoque mendosum) *ὅπερ ἐστὶ δύο χαλκοί, καὶ τρία τάλαντα* (rursus mendose) *ὅπερ τρεῖς, καὶ ἡμίλιτρον, ὅπερ ἕξ. καὶ λίτραν, ἣν εἶναι ὀβολόν. τὸ μὲν τοι δεκάλιτρον δύνασθαι μὲν δέκα ὀβολοὺς δὲ στατῆρα Κορίνθιον*. Ex his colligimus *δεκάλιτρον*, seu drachmam Siculam æquipolluisse stateri Corinthio. Disquisivit Salmasius in libello *d. modo usur.* quantum ponderis habuerit drachma Sicula, & eam valuisse duas drachmas Atticas cum dimidia respondit *pag. m.* 248. talisque ponderis adhuc reperiri Syracusanorum & Agrigentinorum drachmas in capsulis Antiquariorum. Erant igitur hæ drachmæ etiam Æginæis graviores; drachma enim Æginea non superabat Atticam nisi duabus tertiis; ex. gr. valente drachma Attica sex asses Lubecenses, drachma Æginæa valebat decem asses: drachma vero Sicula, octodecim asses Lubecensas. Hæc causa est, cur Dionysius Siculus, drachmam unam Siculam duas esse voluerit, ut Aristoteles monuit, imo quatuor, ut Pollux. Aristoteles in Oeconom. ait: *ἀνενεχθέντος δὲ τοῦ ἀργυρίου, ἐπικόψας χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὴν δραχμὴν δύο δυναμένην δραχμάς*. Pollux vero cap. de nummis sic de eodem Dionysio refert: *τοὺς μὲν τοι Συρακουσίους κασσίτερον ποτὲ ἀντὶ ἀργυρίου νομίσαι Διονύσιος κατηνάγκασε, καὶ τὸ νόμισμα αὐτῶν τέσσαρας δραχμὰς ἰσχύειν*. Hæc ita conciliari posse puto, Pollucis quatuor drachmas intelligendo de Atticis, quibus comparavit drachmam vel *δεκάλιτρον*. Siculum valore, non pondere: Aristotelem vero loqui de drachmis Siculis, ut una posthæc valeret duas: Sic drachma Sicula ad 9. asses Lubecenses redacta fuit, & postmodum ad quatuor, Atticæ pene similes, quarum singulæ asses quatuor cum dimidio Lubecenses effecerunt, quæ Pollucis sententia est. Non igitur mirum *δεκάλιτρον* hunc nummum argenteum Siculum etiam *στατῆρα* vocatum esse, cum improprie satis *δραχμὴ* diceretur, quæ multas drachmas valere potuit, unde *δεκάλιτρος στατὴρ* etiam Epicharmo audit, & apud Pollucem Corinthio stateri par. Quidquid enim supra drachmam vel Ægineam vel Atticam adscendit, stateris nomen occupavit. Vulgo tamen in argento *τετράδραχμος* audit, quæ causa est cur *δεκάλιτρον* Siculum ad quatuor drachmas, minores licet Atticis descenderit, nimirum quo Stateris nomen convenientius obtineret. Menda vero exstantia sic corrigenda sumerem pro *τριάκοντα* & *τρία τάλαντα* legerem *τρίαγγια*: quod me docuit Epicharmus ibidem. Ἐγὼ γὰρ τὸ βαλλάντιον λιτροδεκάλιτρον, ἑξάγγιον καὶ πεντάγγιον. Sic leguntur nunc in editis, & legi posse puto. Ἐγὼ γὰρ τὸ λιτροβαλλάντιον, δεκάλιτρον &c. Ἐξάγγιον vero pro ἑξαούγγιον, sic porro *τετραούγγιον* & *τριάγγιον*, sex, quinque quatuor, & trium unciarum. Legere etiam possumus pro *τριάκοντα* vel *τρία τάλαντα* cum Scaligero *τρίαντα*, ut prout ex Hesychio emendavit, & pro

ἕξ

ἐξ πίλοντα, legit Salmasius δίξαντα, ut sit δίξας διοτὸς χαλκοῦς, *d. mod. Usur. pag.* 257. Quin & Epicharmi locum ex Palatino Codice vetustissimo sic restituit & legit *pag. m.* 260.

> —— ἐφ' ὦ γὰρ τὸ βελτίστον λίτρα,
> Δεκάλιτρος στατήρ, ἑξάστιόν τι καὶ πεντόγκιον.

Quæ eodem recidunt cum meis conjecturis, quas feceram; & ἑξόγγιον ac πεντόγγιον servare studebam. Alterum mendum in Polluce fuit in ἑξάλιτρα & ἐξ πίλοντα, quæ tollerem substituendo ἑκταλίτρα. Sicut enim ἑκτημόριον est sexta pars drachmæ, vel stateris, vel oboli, sic quoque ἑκτάλιτρον sexta pars libræ uno verbo sextans, qui sunt isti δύο χαλκοί. Habebat enim obolus libralis duodecim chalchos, unciæ pondere singulos. Polluce sic correcto, de obolo æreo ejusque partibus apud Græcos omnia perspicua sunt, & unde Romani asses & uncias suas habuerint. Nemo vero δεκάλιτρον putet nummum unum fuisse æreum cusum, sed argenteum, sive drachmam sive staterem, ut dixi, nihil enim prohibet Corinthios nummum suum argentaum staterem vocasse, licet quatuor drachmis non constaret, sed infra easdem, quod Siculos permovit tamen istum nummum drachmam adhuc vocare nam si drachma argenti aut denarius argenteus apud Romanos decem assibus libralibus ab initio ἀντιπέλαστος fuit, etiam hoc a Græcis petitum existimare debemus, ut cœtera eorum circa rem nummariam pondera & nomina. Δεκάλιτρον autem vox est ex veteri ævo, cum nondum nummi cuderentur, tunc enim talia pondera reperiebantur & massæ, tam in auro, argento, & æra νομιζόμενα & recepta ac introducta. Cum igitur oboli essent librales, Chalci unciales, & cusi, adhuc obolostatas absque dispendio famæ in iis appendendis versari potuisse quis non videt? quanto magis in non signatis, quidquid dicat Salmasius *pag. m.* 570. *d. usur.* ubi non credit æs appensum, *cum pro nummo ære rudi ad certum pondus examinato usi sunt*, qui enim de pondere constare potuit, si æs rude non appendebant? At quod addit eos nummos notam præferre, quæ pondus ejus designaret, haud ego pugnabo tales notas inditas, modo mihi concedant publico cuneo eas minime percussas, sed a privatis tantum accipientibus aut reddentibus impressas, quorum fidem sequi non semper poterant, quin opus haberent etiam æs illud ad libram vocare. Plinius diserte dicit *lib.* 33. *cap.* 3. *Servius primus signavit æs, antea rudi usos Timæus tradit*, quod ponderari opus fuit, ut sciretur ex. gr. contra libram auri & argenti aliasque res quæ in permutationem veniebant, quot libras æris rependi justum esset, quæ verba sunt Salmasii se ipsum corrigentis *pag. m.* 571. Jam quod etiam disputat de assibus libralibus & dupondiis, quod appendi eos nulla necessitas flagitaverit, ego Plinio magis credo *d. l.* qui assem libralem appendi etiam solitum testatur, nec juvat ratio, quod non solum publica moneta sunt percussi, sed notam ponderis præferunt incusam, idem enim in aureis & argenteis obtinet publica imagine cusis, & notam ponderis quandoque adjectam habentibus, quos tamen concedit appensos etiam esse, ita ut illa negligentia ponderandi non nisi in minutis nummis æreis processerit, in libralibus arbitrii fuerit accipientium, num non appensos voluerint tradi, quod etiam Salmasio placuit *pag. m.* 461. Jam cum obolus fuerit inter minutos nummos æreos signatos, eos non appendi solitos sed solum numeratos credo, at obolos argenteos etiam signatos ὀβολοστάτην requisivisse non miror, omne enim illud appendendi negotium ex nummis non signatis primum prodiit, quos necesse erat appendere, ut recte Salmasius probat, *stipendia*, *impendia*, *dispendia*, *compendia*, *expensas*, *dependere*, non originem habere ab eo tempore, quo nummis cusis utebantur, sed ex eo quo rudibus, & *p.* 579. *nomina libripendiariæ longe ante nata & usitata, quam nummi signati notitia esset.*

CAPUT XXXII.

De Daricis & Crœseis.

AMicissimus mihi & eruditissimus Dn. Gisbertus Cuperus in literis suis ad me 25. Febr. Anno 1696. datis, in ea sententia versatur *Adarcon* & *Darkemon*, quæ in Hebræo textu repetiuntur, a *Daricis* potius quam a δραχμῇ nomina esse: & Judæos post captivitatem Babylonicam his nummis Daricis usos esse vult & hinc nomina inter ipsos orta. Ego vero dissentio, dum considero vocem *Adarcon* & drachmæ ante Darios Persarum & captivitatem Babylonicam tempore Davidis Regis in populi Judaici linguam receptam, ut constat ex 1. *Chronic.* 30. *vers.* 7. ubi ad templum ædificandum eos contulisse auri *Kiccarim* quinque millia & *Adarconim* decem millia scribitur; Hæc ante Darios ullos in Persia gesta sunt,

funt, ita nt vox *Adarconim* ad illos respicere nequeat, nisi autorem Chronicorum, qui ad tempus captivitatis solutæ opus snum contexuit, ita locutum esse qnis autumet pro more sui temporis: quod tamen non concedere possum, si quidem ex probæ fidei monumentis antiquis eum sua hausisse, quæ de Regibus singulis adduxit, dubitare non possimus, in quibus hanc vocem *Adarconim*, & teliqua nomina ponderum expressa teperit, eaque ideo telinquens posuit. Accedat quod Darii Hebtæis satis fuerint noti, nam Daniel. 5. *verf. ult. Darjavefcb Madai*, h. e. *Darius Medus*, nominatut, qni Belzafari Chaldæotum fuccesserit, deinde Esræ 4. *verf.* 5. *Darjavefcb Melecb Paras* h. e. *Darius Rex Persiæ* memoratur, & fic alibi sempet *Darjavefcb* Hebræis *Darius* vocatur, unde sane nullius nummi nomen *Darcon* aut *Adarcon* aut *Darkemon* flecti poteft, sed aut *Darjavefchim* aut contractius *Darjafchin* formari deberent: quæ longe ahsunt a *Darconim* aut *Darkemonim*. Sunt qui *Darkemonim* quidem Hebræis factos esse ex drachmis Græcorum credunt & concedunt, fed *Adarconim* necessario a Datiis dictos esse nummos volunt, ac idem esse quod Daricos. Probare vero nnnquam potnerunt ah ullis Regihus in Otiente Orientalas iis temporibus nummos illos denominasse; hoc Græcorum motis est, illi Daricos primo vocarunt, non Orientales, illi Philippeos, Alexandtinos &c. a Græcis hæ sunt, non ah Asiaticis antiqnis. *Adarconim* deinde ante Datios fuisse in lingua Hebræotum receptam vocem pariter ac *Darkmonim* conftat ex facro codice, nt ante monui, haud igirur a Datiis nomen hęsit. Jam quin etiam omnes concedunt, & eonsentiunt, Daricus nummos fuisse cusos & διδράχμους, qnod de Adarconim quoque dicendum esset, si a Dariis nomen ttaxerunt, sicqne *Darkmonim* drachmæ solum pondere essent, *Adarconim* δίδραχμοι. Ego autem nec *Darkmonim* nec *Aderconim* inter cnsos adhuc pono, fed dracbmali pondere nnmmos non signatos anseos, inter Persas & Medos & Babylonios teceptos ac numetatos fuisse intelligo; Nullibi ęnim ante Cysum in Asia nummi cnsi dantnt, qnos adducere possimns, nisi Græcos, qui erant argentei, *Darkmonim* veto & *Adarconim* semper aurei comparent, ubicunque leguntur, quos non cusos idcirco statuo, qnoniam nummos aureos cusos nemo hactenus animadvertir, donec Crœsus primos in Lydia fabricasse legitur, qui non fuerunt δραχμιαῖοι, fed δίδραχμοι, nt volunt, quare quas Josephus drachmas, per myriadas, ex epistola Cyri recenset, *lib.* 11 *Antiq. c.*1.*p. m.*358. Judæis concessas esse, eum Hierosolymam repeterent, non nisi *Adarconim* in ejns literis dictas esse judicare datur, quod eo tempore drachmas sic exprimerent in anto, ut jam docni ex Sacto Codice, Chronicorum, Esræ, Nehemiæ, Cyri ætate viventinm Scriptorum & Attaxerxis, apud quos *Darkmonim* & *Adarconim* teperiuntur. Semper iilic additur, inquam in auro fnisse has drachmas, ergo & apud Josephnm illas drachmas εἴκοσι μυριάδας, πεντάκις χιλίας καὶ πεντακοσίας in auro fuisse dicendum nobis erit, cum & notum sit, ex antiqnis Scriptorihns, drachmas solas per μυριάδας, etiam elliptice, nnmeratas esse, sicque hæc summa drachmarum aurearum ad thaleros unciales nostros numero 256875. adscendit, qnos quotannis Judæi ex vectigalibus mercium reditus facere soliti erant, in argento veto si compntare has drachmas decet, non nisi 25687½ thaleri exibunt. Rabbini quoque in suis scriptis & *Darkemon* & *Adarcon* retinuerunt, fed, ut solent, in pondere nunquam consentinnt, quod exinde est, quia vagi per orbem multorum populotnm nnmmos videre coguntur, malto pondere diversos, hinc jam *Darkemon* nummum argenteum statuunt, ut & *Adarcon* quod contrarium est S. Scripturæ, quæ non agnoscit præterqnam in anro. Deinde pondus drachmæ non conveniens semper addunt, nnnc sedecim hotdei granorum, nunc drachmarum sedecim, ut ex libro Misnajoth *tr. de Siclis cap.* 2. §. 7. *definitur*. Ariamontano *Adarcon æstimatus esse duobus Selabbim, quæ æstimatio ejus fuerit antiqua*. Futilia hæc sunt Rabbinorum commenta, quibus haud plus inest fidei, quam cassæ nuci.

Græca terminatio in nummis Daricis, est Δαρεῖος, Δαρεικὸς, qui recte se habet, sed non convenit Hebrææ linguę, quę non ignoravit Darios, nec ex Gręca lingua eos petere opus habuit, ergo nec nummotnm Daticotum nomen ex illa lingua hausit, sed plane Hebręa Daricos nescivit. Cum igitur litera K. vel CH. ut & litera M. sit veluti κεντρική hnjus vocis, & in omnibus flexionibus reperiatur *Darconim*, *Adarconim*, & *Darchemonim* atque illa in voce Δραχμή Gręcorum reperiatur una cum reliquis radicem constituentibus, non possum non sententię meę inhęrete, *Darcon* & *Adarcon*, & *Darkemon* quibus S. Sctiptnra ntitut, quoniam Hebręa non est, ex Gręca δραχμῆ originem traxisse, non vero ex nummis Δαρεικοῖς.

At nec oblivioni tradere debeo Crœsi Re-

Regis πλίνθους χρυσέας seu laterculos aureos, quos ad Apollinem Delphicam transmisit ejus oracula ambiens, quorum meminit Eusebius *lib.* 5. *Præp. Evang. pag. m.* 211. Dicit enim, quod κρατῆρσι καὶ πλίνθοις χρυσαῖς, ἀναθημάτων δὲ μυρίων πλήθει κοσμήσας τὸ ἱερὸν, τῶν πανταχοῦ γῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πλουσιώτατον ἀπέφηνεν. Hęc ἀναθήματα loco pecunię erant, inprimis illę πλίνθοι χρυσαῖ, siquidem tunc nummis cusis, ut re nove, & parum adhuc cognita res ipsis non agebatur, quod aut recepti nondum essent, aut ita Diis offerri moris esset antiqui. Extra Gręciam enim nummos cusos vix id temporis norant, nec Κροίσειοι στατῆρες aurei tanta copie celebres evaserant. Nullum enim est dubium, quin nummos aureos misisset, si tunc in Lydia Crœsus nummos tales ex moneta sue submittere potuisset, quod quia factum non reperimus, Crœsi nummos quos cudere cœpit, aut nondum cusos, aut si cusi fuerunt, nondum ea conditione usos, ut coram Diis exponi possent: aut missos etiam fuerat Crœseos, sed paucos nec tanto numero, ut connumerari potuerint seorsim.

C A P U T XXXIII.

De Nummis Romanorum non cusis & cusis.

PEcuniam a pecore dictam nemo diffitebitur, & *peculium*, quidquid in substantia & facultatibus, preter nummos, quis possidebat; scilicet quod pecore maximam earum partem facerent. At inde non sequitur, nummos ejus temporis bovis, ovis, aut suis effigie signatos fuisse. Antiquissimi qui supersunt, Romę caput & scutum preferunt, esses etiam bilibres, cum ove nullum reperies omnino, cum sue, non nisi ulterioris ęvi trientes, cum bove quadrussis exstat apud Bouthenoue, sed cujus fidei? Ego nullum eorum, quos extulit elegantissimus ille Scriptor, ad Valerii Poplicolę ętatem spectare dixero, aut illud mihi asserendum sumem, cum pertineant ad longe inferiorem, cum quia non cusis Romanos adhuc usos more Gręcorum, quos in Gręcia Magna sic mercari viderunt, certum sit, nec nummos signatos ullos hactenus assumserant. Nam quod Servium Tullium primum ęs percussisse & signasse plurimi credunt, hoc ob Plutarchi verba sub Poplicola Consule nondum licet admittere, sed illud quod ęs & argentum non signatum primus forte Romanos adhibere docoerit in commerciis, loco scorteorum & figlinorum, quo spectant Calvisii verba, in Chronico ad A. M. 3236. confuse ex Plutercho & Dionysio adducta. *Asses primus* (Numa) *ex non signato argento & ære cusos Romanis largitus est, cum antea ipsorum usum asses scortei, lignei, & figulini supplerent.* Numam nihil in nummis constituisse aut mutasse ex Plutarcho manifestum reddidi: solum Numæ nomen, quasi nummi ab ipso nomen acceperint, hanc opinionem & errorem propagavit, nec Plutarchus quidquam alibi de Numæ nummis prodidit. Glareanus sane in Chronologie ad Dionys. Halicarnass. dicit Numam congiarium dedisse asses ligneos & scorteos, & Eusebium autorem citat; ergo nondum eut signatum aut non signatum Numę tempora noverent. Autor libelli de rebus bellicis, qui jungi solet Notitię utrique cum Orientis, tum Occidentis, editę per Sig. Gelenium Bas. 1552. quem ad Theodosium & Arcadium Principes scripsisse putatur, eliquot harum nummorum figlinorum & scorteorum expressit, figuris additis; Et quidem figlinos *luteos* vocavit, ut de luto factos, capitibus temen impressis effictos, de quibus sic loquitur: *Rectores superioris vitæ, non otiosis opibus, sed condendis potius mænibus lætabantur, in quorum decorem universam auri argentique materiam conferebant, æris quoque copiam in simulacbris propriis ad virtutis suæ testimonia figurabant. Ut vero emendi & vendendi utilitas, & ut facultas Regiæ liberalitatis supperetet, in æris usum excultam politius terram, & igne solidatam, certis quoque expressionibus figuratam, auro argentoque repositæ, usui habuerunt.* Ille igitur Scriptor existimavit Romanos *luteis* his nummis primum omnium usos, quamvis auri, argenti, & æris copia non deesset, sed quam mercibus impendere verebantur, quod mœnibus & arcibus condendis aurum & argentum satius esse crederent infumere, æs vero statuis erigendis absumerent. Sic ille quidem censet, at quem recte, nunc quidem non dicam aliud, quam luteos illos nummos ad eam ætatem omnino pertinere, quo metallorum eruendorum peritia nondum instructi Romani vivebant, ita ut vera necessitas, auri argentique & æris penuria summa, ligneos & luteos & scorteos nummos admovenerit; pro facilitate ementibus ac vendentibus aliqua comparande. Quod vero luteos ac figlinos istos nummos etiam signatos produxit, nudis & laureatis capitibus, hoc ego quidem tanti non facio, ut eut affirmare aut negare velim, cum publica hæc non fuerit moneta, sed ex privatorum ingenio note & impressa,

qui majores forte suos in his nummis præfigurabant: neque enim ligneis aut figlinis nummis sine figuris quibusdam suus constare potuit valor, cum in pondere nullum momentum esset in hac materia, sed in figura potius eleganter elaborata (*). Nos vero de his nummis, licet ita signatis, non sumus soliciti, cum cito perierint, nec usum sui præbere potuerint nisi paucarum horarum, offendiculis quibusdam inter manus ipsas semper expositi. Scorteos vero luteis istis successisse nobis persuadere cupit his verbis: *Sed posteriores fastidientes priscæ utilitatis inventum, formatos e coriis orbes auro modico signaverunt, quibus Regum munificentia, & commutationum necessitas intactis collatoribus utebatur.* Hos nummos quoque signatos vocat, quod auri particula quadam essent insigniti. At hoc non est signare aut procudere nummos, sed sculpere, ut figlinos, & ornare ut scorteos. Parvæ molis sunt, & figlini & scortei. At num putas scorteos auro solo ornatos fuisse, nullos argenti vel æris lamellis? Ego scorteos tales inventos judico, ut auro, & argento & æri parceretur, quorum metallorum nulla copia affluebat, nec ea tractare didicerant. De scorteis signatis quæ me monuit per epistolam Doctiss. & Ampliss. Dn. Cuperus, haud contemnenda sunt, quamvis in illo autore Anonymo nihil signatum figura scorteorum habeat. Et quoniam ex Salmasio de usuris hæc hausit, illum audiamus. Antiquissimum est Platonis testimonium ex Eryxia, qui Carthaginenses nummis ejusmodi scorteis usos annotavit. Καρχηδόνιοι, inquit, *νομίσματι χρῶνται τοιῷδε, ἐν δερματίῳ μικρῷ ἀποδέδεται, ὅσον τε στατῆρος τὸ μέγεθος μάλιστα, ὅτι δὲ ἔσω τὸ ἐναποδεδημένον οὐδεὶς γιγνώσκει, εἰ μὴ οἱ ποιοῦντες, ἔπει κατεσφραγισμένῳ τούτῳ νομίζετι.* Impressum fuisse signum aliquod, aut potius obsignatam fuisse alutam simul indicat Plato, non incusum quid, non autoritate publica signatum hunc nummum Plato dixit, sed ab iis, qui illum conficiunt, sigillum inditum scribit, quod privatos potius addidisse crederem, quam publico sigillo hos nummos obsignatos, nam alias Plato disertius hæc proposuisset, quæ nunc dubie satis, quasi nescius ipse, an publice vel a privatis ita nummus iste fuerit concinnatus. Aristides in Oratt. nihil dixit, nisi Carthaginenses uti *σκυτίνοις νομίσμασι*. Et recte Salmasius Scholiasten ipsius reprehendit, qui a Didonis ætate hos nummos repetiit, & ipsius *βύρσῃ*. Plus negotii nobis dabit Senecæ locus, qui *lib.* 5. de Benef. *corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit*, diserte scripsit. Sed attendi volo, Senecam hic loqui ad morem ævi sui, quando nummi omnes publice procudebantur, aut de Lacedæmoniis sua ætata, quod illis tunc nummi coriacei fuerint, forma publica percussi, aut paulo prius, ad quæ tempora quoque Nic. Damasceni locus, quem Ampliss. Dn. Cuperus observavit ex Stobæo, pertinebit. Verissimum enim est, quod sustinet Salmasius, antiquis temporibus Lacedæmonios coriaceis usos esse nusquam legi, sed ferreis solis: Quin & Senecæ locus ipse, Lacedæmoniorum nummos coriaceos non de antiquissimis intelligi, satis probat, dum forma publica percussos scripsit; neque enim hoc erat antiquissimorum, sed sine nota publica nummos habere, ut mecum pluribus locis sentit Salmasius eodem libro. Lacedæmonios autem sæpius a frugalitata sua veteri recessisse, sed & ad illam rediisse, non semel docet Plutarchus, ut hanc in causa fuisse putem, cur etiam coriaceos nummos adsciverint, tandem licet *Λυκοῦργον* hoc minime fuerit, qui solos nummos ferreos iis commendavit. Sicque minime opus erit locum Senecæ corruptissimum statuere, quod facit Salmasius, sed relinqui potest, prout hactenus exstat, & ad Lacedæmoniorum mores tempore Senecæ referri. In voce *signare ἀμφιβολικῶς* non parum semper latuit, nam & privati & publici homines signant, & varie signant, ita ut obsignare quoque sit signare; & quamvis notam imprimere, signare dicamus, quas amphibolias si a nummis removeamus, statim patebit, quinam nummi vere signati dici debeant, illi nempe qui cusi, malleum ac cuneum publicum experti sunt ab utraque parte, quos feriri & percuti quoque dicimus. Hæc cura nunquam fuit privatorum, sed a privatis inventa ars cudendi ad publicum statim transiit, ejusque nomine venditata fuit, quod plus negotii aut sumtus ars illa cudendi & monetandi requireret, quam privati commode ferre possent, ut necesse esset ex publico illam promovendi consilia capere. Hæc causa est, cur neque figlinos, neque scorteos, licet signis suis insignes aliquibus, ad publice cusos aut signatos trahere mihi quidem placeat, quod facili negotio quilibet domi suæ tales figuras & signa reperire potuerit his nummis imprimenda, qui una tantum parte obsignati aut impressi prodierunt. Nec fraudis in his aliqua suspicio relinqui potuit, materia tam obvia & vili, ut fraudis pretium esse nullum pos-

(*) *De ligneis nummis autor iste nihil tradit, sed luteos solos & scorteos producit.*

possit. Magistratus & Principum erat quidem, in νόμον ac modum, quo tales nummi debebant confici consentire ac decernere, privatorum vero ex illo consensu nummos istos fabricare. Carthaginensium nummis coriaceis aurum, argentum, aut æs non inclusum fuisse facile divinamus, sunt enim talia, quæ splendent, firma sunt, & conspici ac tractari non timent, multo minus occuli desiderant, ita ut vilem, nec magni sumtus aut paratus materiam, alara tali clausam & obsignatam fuisse tuto satis credere liceat. Sic redeundo ad autorem de rebus bellicis anonymum, qui figlinos ac scorteos demum nummos æreos excepisse contendit, sic pergit: *Sequentior vero ætas æris redundante materia, quam publicus jam mœnium recusabat ornatus, diuturna, ut prior, monumenta meditata, æs validum ipso pondere pretiosius figuravit, cujus species pro qualitate, ut diximus, ponderis diuturnior fuit, sed potentia Regalis pro licentia speciem suam tantum in auro argentoque signavit, quæ pro reverentia figuræ nullis usibus proficiens, ad honorem Regium sacrata permansit; Æris autem materia, quæ jam præ copia vilior erat, ad dona militaria, & varia populorum commercia, signabatur.* Hæc quidem sententia fuit hujus authoris, sed quæ diserte pugnat cum veteris ævi monumentis, omnibusque Scriptoribus, qui non minus aureos & argenteos nummos quam æreos in commerciis exhibitos valuisse consentiunt omnes, ut subsistere illa nequaquam possit, cum in manibus omnium versentur adhuc veteres illi ærei, Romanorum Imperatorum imaginibus illustres, pariter ac argentei denarii, & solidi aurei, quibus commercia sunt stabilita, nec *ad honorem* solum *Regium sacrati permanserunt*, ut nobis persuadere cupit hic Scriptor. Quin etiam ex his verbis colligere liceret nummos æreos non fuisse cusos, cum soli argentei & aurei *specie potentiæ Regalis*, ut ille loquitur, fuerint signati. Nam si signati fuissent ærei, etiam illi *speciem*, h. e. imaginem Regalis potentiæ pretulissent. Qua in re veritas ipsi suffragatur, si nummorum initia in populo Romano spectantur, adeo ut nesciam omnino quo tendant illa quæ subjicit: *Felix inchoatio sacræ divinæque monetæ* cum ectypis quibusdam nummorum, quos inscriptione carentes, & rudi manu sculptos, quo referamos, non habemus. Nam neque constat, an de suis temporibus intelligi velit, tunc cœpisse aureos & argenteos nummos *ad honorem Regium* solum *sacratos permanere*, nec aliis usibus servire licuisse, æreos vero solos vulgo concessos, qui de solidis aureis inter ementes & vendentes frequentatis & recusatis paulo ante monuit, dicens: *Ementis enim eundem solidum fraudulenta calliditas, & vendentis damnosa necessitas difficultatem quandam ipsis contractibus intulerunt, ne rebus possit interesse simplicitas.* Hæc tam obscura sunt apud illum scriptorem, ut omnia fere, ut quid dicat ipse non sciverit, nec ego capiam. Nummorum autem figuræ & signa quæ fuerint, passim Scriptoribus commemorantur, postquam cudi cœperunt.

Et sane vix potuerunt bobus aut ovibus integris & vivis omnia quæ debebantur & inferebantur solvi, sed opus erat pecuniam intervenire, prout etiam legimus Poplicolam ærarium publicum instituisse, ut æra illuc, & quod debebant in ære inferrent: nec de nihilo est, quod drachmas apud Romanos non nominet Scriptor, prout in Solonis vita, & apud Græcos, sed solos obolos, æs illatum significantes, & nummos æreos non signatos, in massis, in tabellis, in obolis, quamvis nec argentei defuerint, qui *pag. m.* 105. Tarquinium Superbum fundamentis templi Capitolini educendis, λίτρας ἀργυρίου τετρακισμυρίας impendisse scripsit, ante Consules & ærarium Poplicolæ, quæ conficiunt nostræ monetæ unciales thaleros 480000. At cur obolos vocavit Plutarchus nummos illos æreos Romanorum, non asses, quod erat nummorum ipsis nomen proprium? num quod Poplicolæ temporibus & præcedentibus nondum assis nomen invaluerat, sed quod a Græcis acceperant retinuerint? τεταρτημόριον sane, aut quadrans, quo collato Valerium Poplicolam extulerunt cives Romani, ad obulum spectat, & in ære collatam esse stipem satis indicat, mansit enim quadrans in asse ab iis temporibus semper, ita ut ad Judæos quoque & Græcos illud Romani transtulerint, non amplius τεταρτημόριον sed κοδράντην vocantes. Sic τριτημόριον vocabant trientem assis Græci, duos nimirum obolos argenteæ drachmæ, cum sex facerent drachmam argenti, ut Plutarchus computavit in Fabio Maximo *pag. m.* 176. ludos scribens votos ἀπὸ σηστερτίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, καὶ δηναρίων τριακοσίων τριάκοντα τριῶν, ἔτι τριτημορίου προσόντος· τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἐστὶν ὀκτὼ μυριάδες δραχμῶν, καὶ δραχμαὶ τρισχίλιαι πεντακόσιαι ὀγδοήκοντα τρεῖς καὶ δύο ὀβολοί. Hi duo oboli sunt illud τριτημόριον assis, quem diximus, & prima sunt Sestertia, quæ nobis Historia Romana in Plutarcho attulit, cum Fabius Maximus Dictator rem contra Hannibalem gereret, circa A. V. C. 520. Vale-

rio antem Poplicola moriente cenſa ſunt civium 130000. Valerio Conſule, ut Scriptores affirmant, tot igitur quadrantes facient aſſes aut obolos 32500. quibus ad argenti libras Romanas redactis, procedunt 33. libræ cum decem unciis & una quarta, quæ faciunt noſtræ monetæ thaleros unciales $406\frac{1}{4}$. Hodie vix privati minore ſumma efferuntur, at tunc in magiſtratu ſummo conſtitutis etiam ſufficiebat, & opipara videri poterat, nummis valentibus, & pretio non quolibet æſtimatis. Duo enim oboli tunc ſufficiebant ad hominem alendum, ut dicit Plutarchus in Themiſtocle *pag. m.* 117. Troezeniis Athenienſes exſules ſuſcipientibus, *φιλοτίμως πάνυ τῶν Τροιζηνίων ὑποδεχομένων, ϗ γὰρ τρέφειν ἐψηφίσαντο δημοσίᾳ, δύο ὀβολοὺς ἑκάστῳ διδόντες*, qui faciunt noſtræ monetæ duos aſſes Lubecenſes, & addit ibidem, cum difficillime perſuaderi poſſent Athenienſes, ut civitate relicta in naves ſe transferrent, uno unciali thalero ſingulis dato, promtiſſime ad habitandum in navibus omnes conceſſiſſe: *τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν πορίσασαν ἑκάστῳ τῶν στρατευομένων ὀκτὼ δραχμὰς αἰτιωτάτην γενέσθαι τοῦ πληρωθῆναι τὰς τριήρεις*. Magnas quaſi divitias nacti eſſent, ita paucis nummis exſultabant, quod tunc revera nummi majus pretium ſortirentur quam hodie, ubi metallorum non tanta abundantia ſuppetebat. Ita quoque apud Romanos *χρυσίου ἦν σπάνις ἐν τῇ πόλει* ſub Camillo, 368. annis poſt V. C. ut Plutarchus in ejus vita docet, *pag. m.* 133. quod quoque de argento intelligendum venit, adeo ut fœminæ mundum ſibi detraxerint ad craterem illum aureum Apollini Delphico dicatum perficiendum. In Alcibiade Plutarchus docet, quomodo hæc diurna creverint, *pag. m.* 211. *Λυσάνδρου γὰρ ἐπὶ τὴν ναυαρχίαν ἀποσταλέντος ὑπὸ Λακεδαιμονίων, ϗ τετρώβολον ἀντὶ τριωβόλου τῷ ναύτῃ διδόντος, ἐξ ὧν ἔλαβε παρὰ Κύρου χρημάτων, αὐτὸς ἤδη γλίσχρως χορηγῶν, ϗ τὸ τριώβολον ἀπῆρεν ἀργυρολογήσων ἐπὶ Καρίας*. A duobus igitur obolis ad triobolum & quatrobolum proceſſerunt diurna præbentes, ſatiſque docent, Perſarum convictum & conſuetudinem Græcis majorem paulatim luxum inſpiraſſe, & majora ſtipendia extorſiſſe. Ariſtidis quoque neptibus ex publico quotidie triobolus præbebatur, ut ex Demetrio Phalereo Plutarchus in Ariſtida refert *pag. m.* 335. *τῇ δὲ μητρὶ ϗ τῇ ταύτης ἀδελφῇ ψήφισμα γράψας δωρεὰν ἔπεισε τὸν δῆμον διδόναι τριώβολον ἑκάστης ἡμέρας*, quod ipſo Phalereo leges Athenienſium corrigente in drachmam vel ſex obolos converſum fuit, *ὁ Δημήτριος νομοθετῶν ἐψηφίσατο δραχμὴν ἑκατέρᾳ τάξαι τῶν γυναικῶν*; Singulæ igitur vivebant tribus Lubecenſibus quotidie, poſtea ſex aſſibus, quod eſt drachmæ argenteæ pretium & valor hodiernus. Paulo ante Ariſtidis filio dixit Athenienſes *δραχμὰς τέσσαρας εἰς ἡμέραν ἑκάστην, Ἀλκιβιάδου τὸ ψήφισμα γράψαντος* præbuiſſe præter alia, dimidii thaleri uncialis pretium illæ faciunt; honeſtum omnino ſtipendium, aliis commodis etiam accedentibus, & ad illa tempora ſi reſpicimus, quando valebat argentum, & merces abundabant pretium argento facientes. Sed Lyſander Lacedæmonius primus fuit, qui nautarum ſtipendium trium obolorum uno obolo auxit, idque beneficii obtinuit a Cyro juniore Perſarum, quod Plutarchus in ejus vita annotavit *pag. m.* 435. *αἰτοῦμαί σε*, dicit Cyro, *ϗ παρακαλῶ προσθεῖναι τῷ μισθῷ τῶν ναυτῶν ὀβολόν, ὅπως τετρώβολον ἀντὶ τριωβόλου λαμβάνωσιν. Ἡσθεὶς οὖν ὁ Κῦρος ἐπὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ ἀνδρός, μυρίους αὐτῷ Δαρεικοὺς ἔδωκεν, ἐξ ὧν ἐπιμετρήσας τὸν ὀβολὸν τοῖς ναύταις, ϗ λαμπρυνάμενος ὀλίγῳ χρόνῳ τὰς ναῦς τῶν πολεμίων κενὰς ἐποίησεν, ἀπεφοίτων γὰρ οἱ πολλοὶ πρὸς τοὺς πλέον διδόντας*. Tres igitur oboli nautæ unius diurnum erant hactenus, in tota Græcia, quibus Lyſander primus obolum addidit, nautaſque ad ſe omnes pertraxit, donec cæteri quoque quatuor obolos nautis præbere cogerentur, ne plane re omni navali exciderent.

Oboli ergo nomen ex Græca antiquitate primum fluxit, ex qua ad Romanos pervenit, ita ut hodie nondum extinctum ſit. Quotquot enim ſunt Latini Scriptores, qui de nummis loquuntur, obolum nequaquam prætermittunt, quin illum inter nummos ponant, licet Græcis aut Romanis obolis nequaquam repondeat, ut in Anglicis nummis apud Bromtonum occurrit, *pag. m.* 897. qui vel *Ferthing* fuerit, vel alia moneta denario Anglico minor. nam de his non ſatis conſtat. In Chronico Wilhelmi Thorne, & in rationibus Monaſterii S. Auguſtini Cantuarienſis ſæpius oboli occurrunt iſti. Obolus Sterlingus occurrit apud Henricum Knyghton *pag. m.* 2464. & quia cum quadrante ibidem bis vel ter conjungitur, eumque præcedit, inde judico obolum Anglicis Scriptoribus dimidium denarium denotare, *halfe pens*, ſicut quadrans eſt *Ferthing*, aut quarta pars denarii. Quoniam ergo denarius Anglicus Sterlingus illorum temporum ſe habebat ut duo aſſes Lubecenſes hodierni argenti puri, obolus fuerit unius aſſis Lubecenſis pondus, & quadrans ſeu Ferthing ſex denariorum Lubecenſium, ſeu aſſis dimidii.

Hac

Hac rationa obolus Anglicus, ejusdem ponderis erat cum obolo Attico, ejusdem valoris. Nam quie denarii Anglici ad tertiam partem drachmæ jam erant redactæ, ut hodie ad sextem; & obolus dimidium denarii necupaverat, qui quondam sextula erat, s u sexte pars drachmæ, sequitur, obolos Atticos & obolos Anglicos coincidere, idemque pondus ostendere. Hodie enim obolus Anglicus non est nisi duodecima pars drachmæ Atticæ, in tantum ætas pundus denariorum imminuit. Nec tamen nbolos aut quadrantes Anglicos ejus temporis æreos fuisse concedam, sed puri argenti omnes, siquidem tanta cura in legibus geritur, ut obolos & qnadrans rotundus fit, æque ac denarius; Nam si ærei tunc fuissent, non npus erat hoc adicere ne roderentur: cum operæ pretium nemo invenire posset, in æreolo roso. Vidi sæpe ejusmodi minutulos nummos Anglicos tam obolos quam quadrantes argenti purissimi, quæ ma in fententia confirmant, licet hodie quadrantes Aaglici aut ex ære aut ex stanno formentur. Hinc est quod etiam nbolos in euro Anglis fuisse legemus. Postquam enim eureos nummos NOBILES cudera cœperunt, quod Eduardus III. Ann. 1344. primus instituit, etiam dimidios Nobiles & quadrantes cudi jusserunt, qni vocantur *Oboli* & *Ferthingi* ut habet Henricus Knyghton ed istum annum *pag. m.* 2584. *Eodem tempore NOBILE, & OBOLUS & FERTHING de auro cœperunt florere in regno*. Oboli igitur nomen, quod a Lacedæmoniorum ferreis vel æreis ὀβελοὺς cœpit, quamcunque formam nummi susciperent, ærei, vel argentei, vel eurei, mansit in re monetaria, & apnd Anglos dimidium totius dici perrexit. Hoc vero non procedit in obolis Græcis aut Romanis, quos nequaquam aureos fuisse statnere licet, cnm obolus non sit epud illos populos dimidia pars drachmæ ant denerii, sed sexta fere semper, quæ argenti formam non respuit, haud magis quam essis Lubecensis, ex pnro argento cnsus, quem hodie Christiani IV. Regis Daniæ beneficio edhuc videmus, quin & dimidios asses. Nec aureus, aut χρυσοῦς, aut solidus, ant stater obolum excludit, quin etiam anro & euri pondere procudi possint, at nomen oboli ad eareos nnmmos pertigisse, non observavi. Nec καλλιόβολος Eupolis, quem Scriptores antiqui laudant, argenteum se fuisse mihi persuaderet, quod edeo elegans describatur, infirmumque mihi videtur argumentum qni etiam elegantiam in obolis æreis non valgarem animadverto, egregiis sculptoribus plus quam in auro vel argento artem suam demonstrantibus, ut ipsi ærei Romani & Græci conspecti ob oculos ponunt. Facile itaque fuit Eupolis temporibus elegantiores obolos cusos procuratos esse quam prius, indeque καλλιόβολοι nomen illis datum esse, licet ærei non minus essent quam priores. Ab omni enim occasione nummis nomine desumta sunt, ut a pondere, librales, &c. a loco Αἰγιναῖον, quod in Ægina insula, vel Æginæo pondere cusus esset, ut est apud Ælianum *lib.* 12. *cap.* 10. Æginetæ, inquit, πρῶτοι νόμισμα ἐκόψαντο, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκλήθη νόμισμα Αἰγιναῖον. Non aliter Jalysii in Rhodo, quorum numismata ob elegantiem vel puritatem, vel alium ornetum Ἰαλύσια Hesychio dicuntur, eb autoribus, Darici, Philippei &c. a valore, denarii, &c. a signis exstantibns, Χελῶναι, Γλαῦκες, &c.

Luculli tempore in Bithynia tanta boum annona & tam facilis fuit, ὥστε τὸν μὲν βοῦν ἐν στρατοπέδῳ δραχμῆς, τὸ δὲ ἀνδράποδον τεττάρων ὠνίων εἶναι. Erant alias servi in magno pretio. Cato enim major, qui ettentissimus erat, dicitar Plutarcho *pag. m.* 338. οὐδένα πώποτε πρίασθαι δοῦλον ὑπὲρ τὰς χιλίας δραχμὰς καὶ πεντακοσίας, quæ faciunt nostræ mnnetæ thaleros unciales 187. cum dimidio, pretium, qno vilissimi qniqne ad vilissimas edhibendi nperas, tunc temporis amebantur. Salomon Rex emturus currus & equos, negotiatores ex Ægypto jussit afferre, und brachten aus Aegypten heraus, ja einen Wagen umb 600. Silberling, und ein Pferdt umb hundert und funffzig: at legitur 1. *Reg.* 10. *vers.* 28. Ponamus siclos Sanctuarii fuisse, quibus tamen in Ægypto nnmeratum, aat negotia instituta dicere non licet, dicamus tamen Scriptorem historiæ sacræ ed siclos Sanctuarii omnem pecuniam redegisse, currus talis trecentis Imperialibus thaleris constitit, equus, 75. Atque sic currns & bini eqni 450. uncialibus thaleris comparati sunt, qnibus hodie quoqae currum & equos adqnirere licet. Falsa arit igitnr suppntatio Josephi *lib.* 8. *Antiquit. pag. m.* 272. dicentis πιπράσκεσθαι τὸ μὲν ἅρμα σὺν ἵπποις δυσὶν ἑξακοσίων δραχμῶν ἀργυρίου, qui non faciunt nisi 75. unciales thaleros. Hæc erant pretia rerum tam in ergento cuso quam in non cuso antiquis temporibus. At affibus æreis tnnc temporis Romani solum in nummis utebantur, signatis, ni fallor, jam sub Camillo, centum & amplius annis post Valerii Poplicolæ Consnlatum primnm, tunc enim ἀσσαρίων nomen apud Plutarchum primnm memoratur, quos sub Poplicola oboli adhuc no-

nomine expressit, non alia ex causa, quam quod in antiquis Scriptoribus, ex quibus sua desumsit, obolos solos repererit dictos illud æs, non autem asses. Sed in Camillo *pag. m.* 135. ὦφλε τὴν δίκην ὁρίσαν τίμημα μυρίων καὶ πεντακισχιλίων ἀσσαρίων ἔχουσαν, & addit, ὃ γίνεται πρὸς ἀργυρίου λόγον χίλιαι δραχμαὶ καὶ πεντακόσιαι, ἀσσαρίων γὰρ ἦν δέκα τὸ δεκάχαλκον ὅπερ ἐκαλεῖτο δηνάριον. In hoc sane fallitur Plutarchus, quod denarios argenteos tunc in usu fuisse Romanis ponat, nisi non signata ἀργύρια voluerit intelligi, & κέρματα argenti, sicut videtur intellexisse, dum ἀσσάρια δέκα dicit fuisse τὸ ἀργύριον, hoc est, nummum argenteum non signatum, ut τὰ ἀργύρια nummi argentei non signati olim vocabantur. Haud vero minoris ponderis assem aut ἀσσάριον concipere possumus quam libræ tunc temporis, decem autem libras æris una drachma argenti compensari, pretium incredibile mihi videtur argenti, ita ut necesse sit ἀσσάρια minoris ponderis statuere, & Plutarchum respexisse ad denarii cusi tempora, non ad Camillum dicamus. Non autem possumus asses minores eo tempore quam unciarum duarum credere. Nam quod Rualdus ad hunc locum Plutarchi ex Cleopatræ κοσμητικοῖς ἀσσάριον ἔχειν δραχμὰς β. δυπόντιον δὲ ὁμοίως ἄγειν δραχμὰς δ. hæc ad illa tempora minime faciunt, quibus Camillus vixit, aut denarii primi cusi sunt. Rualdus sane asses duarum unciarum mansisse usque ad An. V. C. 535. post denarios primos annis 50. fatetur. Admittamus jam asses duarum unciarum pondere signatos Plutarchum intellexisse, & decem horum assium denarium aut drachmam argenti valuisse, adhuc satis magno pretio argentum consideratum videmus, quippe quod 20. unciæ æris, quæ faciunt drachmas 60. una drachma argenti permutari debuerint, libra una æris cum octo unciis, 6. assibus Lubecensibus nostræ monetæ; quod pretium ferri potest, argento adhuc apud Romanos parce viso, & in usum translato. Hinc est, quod assem vocat χαλκὸν, & denarium δεκάχαλκον, voce χαλκὸς late sumta pro quovis æreo nummo. Quod vero Rualdo *Assarius* nummus, & *Assarium* pondus distinguuntur, ut sestertius & sestertium, docte illud quidem observavit, sed nondum cujus ponderis *assarius* nummus fuerit, & quantum *assarium* pondus a pondere nummi *assarii* discrepet, docuit. Hęc impulerunt Dionysium Halicarnasseum *lib. 9. Antiq. pag. m.* 586. de Menenio Agrippę filio in 2000. asses condemnato scribere: ἦν δ' ἀσσάριον χάλκεον νόμισμα βάρος λιτριαῖον. Erant igitur asses tunc librales 80. annis ante Camillum, ita ut Camilli temporibus vix alios aut minoris ponderis asses datos esse statuere queamus. Quis autem primus nummos Romanis cuderit, incertum est maxime. Nam qui Janum Patrem primos nummos signasse volunt, venientem in Italiam, illi errorem hausisse videntur ex *ratitis*, qui Jani faciem geminam præferunt, una pagina, sed altera ratem aut rostrum navis, quasi nummi isti Jani temporibus signati essent, & ratem ideo apparere, quod rati se advectum docere voluerit Janus ipse. Falluntur autem egregie; hi enim nummi ratiti, quin adulta jam Roma sequioribus seculis, in memoriam Jani primi Patris gentium Italicarum, cusi sint, nemo dubitare potest, cum jam de Jano historiæ in fabulas apud Romanos excrevissent, ipsique nescirent, cui Deastro se deberent. Hinc quoque factum puto, quod ratiti isti cum Jano ultra unciales vix in tota antiquitate Romana compareant, cum deberent ad minimum librales esse, aut quadrusses, h. e. quatuor librarum, aut decusses, si tales unquam cusi fuerunt. Pondus enim semper assium imminutum fuit, non auctum, necessitate Reipublicæ sic flagitante: adeo ut hi ratiti cum Jano gemino non videantur cusi, nisi cum asses unciales Romanis cudi cœperunt, quæ tempora longissime distant a Jani ipsius temporibus, in Italiam appellentis, adeo ut ex his nummis nullum argumentum peti debeat, aut possit, de Jano authore nummorum cusorum. Sub Tullo Hostilio Rege videntur nummi cusi Romanis: extitisse, & quidem varii generis, siquidem Rex ille jussit, non solum Romanos in Urbe, sed & ὁμοπάγους, qui ad urbem pertinebant, suum quemlibet pro ætate & sexu inferre numisma quoddam, distinctum: de qua re audiamus Dionysium Halicarnass. *lib. 4. Antiq. Rom. pag. m.* 220. κατ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἅμα συνερχομένους, ἑορτήν τινα, καὶ τοῖς πάνυ τιμίαν, κατεστησάμενος τὰ Παγανάλια καὶ νόμους ὑπὲρ τῶν ἱερῶν τούτων, οὓς ἔτι διὰ φυλακῆς ἔχουσι Ῥωμαῖοι, συνέγραψεν, εἰς δὲ τὴν θυσίαν ταύτην καὶ τὴν σύνοδον ἅπαντας ἐκέλευσε τοὺς ὁμοπάγους κατὰ κεφαλὴν ὡρισμένον νόμισμά τι συνεισφέρειν, ἕτερον τι τοὺς ἄνδρας, ἕτερον δέ τι τὰς γυναῖκας, ἄλλο δέ τι τοὺς ἀνήβους. ἐξ οὗ συναριθμηθέντος ὑπὸ τῶν ἐφεστηκότων τοῖς ἱεροῖς, φανερὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀριθμὸς ἐγίνετο, κατὰ γένη τε καὶ καθ' ἡλικίας Hæc quin etiam per nummos non signatos fieri potuerint nemo negabit, e. gr. si Viri libram æris inferrent, fœminæ selibram, impuberes trientem aut quadrantem æris, quod etiam in urbe Roma censita observari potuit,

enit, dum legem tulit, ὅπου ἤδη νομίσματος κατεφέρον ὑπὲρ ἑκάστου τὰς προσήκοντας, quantum nummorum, h. e. quanti ponderis aut pretii nummos pro natis singulis & mortuis & Viris factis propinquos inferre sacratis distinctis oporteret; quin enim hæc nummis non signatis æque confici potuerint ac signatis, quis dubitat? adeo ut ax eo censu nullum certum argumentum ad nummos signatos Tulli Regis ætate produci possit. In tota Marcii Coriolani vita Plutarchus ne nummum quidem unicum signatum adduxit, qui tot prædas egit, tot civitates diripuit, intra & extra Romam cum ditissimis & clarissimis versatus, nihil nisi χρήματα vocat & λάφυρα, quæ rebus nomina tribui magis solent quam nummis. Sunt autem nummi ex iis, quæ primum locum & nomen ἐν χρήμασι occupare solent, nec reticentur, cum cœtera præterimus, quod sane vetustissimis Scriptoribus toties accidere non poterat, nisi illa tempora nummos signatos nescivissent, nummos vero non signatos inter aurum & argentum connumerassent, ut proclive, hoc est, eoque facile rediguntur. Sic Philisti Comici vox θρήνας γυναικός φαίνεσθαι ἀλαβάστρους καὶ πορφύρας καὶ χρυσία ποθεῖνης. Cur illud χρυσία putamus illum in plurali numero extulisse? cur non χρυσόν, cur non χρύσεα dixit, cur non χρυσίον? ἔμφασιν igitur & ἐνέργειαν vocis indicare voluit, sic expressæ, ut aureos nummos non signatos præcipue complecteretur, sicut ἀργύρεια argenteos, neque enim flexionas istas χρυσίον & χρυσία, ἀργύρειον & ἀργύρεια frustra repertas a Græcis credere oportet, nisi aliud quam χρυσόν & ἄργυρον significare deberent. Ita quoque tacentibus Scriptoribus de nummis cusis, inprimis antiquis, haud debemus nos omnia quæ reperiuntur vel aurea vel argentea vel ærea ad nummos cusos trahere, sed, quantum licet, nummis non signatis opes veterum contemperare, donec clare constet de nummis publice signatis aliquid afferri. Nummorum enim signatorum initia & tempora omnium fuerunt postrema, ita ut Marcii Coriolani temporibus, paulo post Reges vitam illustrem degentis nummi cusi non fuisse videantur, alias a Scriptoribus diserte nominatos & distinctos vidissemus.

Nec illud aurum quod in Jovis templo M. Claudii Marcelli temporibus, quod mures arroserunt, μύες τὸν ἐν Διός χρυσὸν διαφαγόντες, ut habet *pag. m.* 314. nummos cusos fuisse dicere possumus, in quibus vix illi morsus percipi poterant, sed aut vasa, aut πλίνθους aut magni ponderis massas explicare necesse est, quoniam illa sola hos dentes ostendere poterant. Nummorum quoque & argenti & luxuriæ contemtus ac neglectus omnis apud Romanos iisdem temporibus percipi potest & sumi ex Ælii Tuberonis exemplo, cujus familiæ aurum & argentum plane fuit ignotum, usque dum phiala argentea quinque librarum ipsi donaretur ex præda Macedonica ab Æmilio Paulo socero in signum rei fortiter gestæ. Illud nunquam satis Plutarchus laudare potest, qui propterea in vita Pauli Æmilii *pag. m.* 270. sic rem narravit: Οὗτος ἐστὶ Τυβέρων, ὃν ἔφαμεν μετὰ συγγενῶν οἴκων ἑκκαίδεκα τῶν ἀπὸ γηδίου μικροῦ. διατρεφομένων ἁπάντων, καὶ πρῶτον ἄργυρον ἐκεῖνόν φασιν εἰς τὸν Αἰλίων οἶκον εἰσελθεῖν, ὑπ' ἀρετῆς καὶ τιμῆς εἰσαγόμενον. τὸν δ' ἄλλον χρόνον οὔτ' αὐτούς, οὔτε γυναῖκας ἀργυρίου χρῄζειν, ἢ χρυσοῦ. Neque hæc refero, quod omnes Romæ sic vixerint illa ætate, plus satis in magno numero civium auri sacra fame & contagio infecti; sed quod veteris ævi morum Ælia domus exemplum, instar, & imago manserit perpetua, cujus erat sine auro aurea secula producere. Plane ut Aristides in republica Atheniensium Scythicum illud bonum, honestam paupertatem, solus suum faciens, cum cæteri nihil nisi thesauros θησαυρίζοντες coacervare studerent, πένης μὲν εἰσῆλθεν, ἐπανῆλθε δὲ πενέστερος, ut de ipso loquitur Plutarchus in Aristide *pag. m.* 333. & mox *p.* 334. καταστήσας τὴν πόλιν, αὐτὸς ἐνέμεινε τῇ πενίᾳ, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης δόξαν οὐδὲν ἧττον ἀγαπῶν τῆς ἀπὸ τῶν τροπαίων διετέλεσε. Hinc contemtus divitiarum bonæ mentis frater & soror, ex antiqua Philosophia gentium moratissimarum, in primis Scythicarum, manavit, & ad paucos tandem cultores redactus, radio uno vel altero, non tota luca vel horreo vel θυλάκῳ, inter antiquos posteros etiam interlucet, quo rarior, eo gloriosior. Inter hos apud Romanos erat M. Curius, cui cum Samnites aurum ingens obtulissent, rapa coquenti ad focum, ἀπεπέμψατο, φήσας, οὐδὲν χρυσίου δεῖν, ᾧ δεῖπνον ἀρκεῖ τοιοῦτον, αὐτῷ μὲν τοῦ χρυσίον ἔχειν κάλλιον εἶναι τὸ νικᾶν τοὺς ἔχοντας, & quæ plura in ejus paupertatis laudem congessit Plutarchus in Catone Prisco, *pag. m.* 337. Ejusdem Catonis frugalitatem multis exsequitur, quod ipse agros foderit una cum servis, villum biberit, panem ederit servorum, vestem non induarit pretiosiorem, nec ultra 100. drachmas valentem, quæ duodecim thaleros unciales cum dimidio nobis efficiunt, epulantem non ultra triginta asses ex foro coemisse, ὄψον παρασκευάζων πρὸς τὸ δεῖπνον ἐξ ἀγορᾶς ἀσσαρίων τριάκοντα, sunt asses octodecim Lubecenses,

ses, vel tres drachmæ Græcorum, omne superfluum etiam asse carum esse. Potuit, ut alii, lautius vivere, nolebat, contemsit, non vitio quodam, aut avaritia, sed quod vita non indigeret talibus, quæ virtuti arat dicata. Nullis igitur nummis exsistentibus, aut apud paucos admodum receptis, maximo tamen cum neglectu, prorsus non signati, non in elegantiam aliquam redacti, nullius fere curæ aut pretii habebantur; plane ut aurum & argentum, quod a se spreverunt, aut parcissime attigerunt, prout alias de Scythis docui, & priscarum virtutum ac ætatum hominibus. At ob infrequentiam auri & argenti quoque, quod vix occurreret, nec quæreretur, ut magnum aliquid visum est, quod ex ditissima præda Persei Macedonica non nisi undecim drachmæ argenti singulis militibus datæ sint & obvenerint, ut *p.* 271. memorat, γενέσθαι δ' ἐκ τοσαύτης φθορᾶς καὶ πανωλεθρίας ἑκάστῳ στρατιώτῃ τὴν δόσιν οὐ μείζονα ἕνδεκα δραχμῶν. Nam quod Paulum ipsum attinet, ille ne respexit quidem, nec se indigere sed ærarium publicum credidit, cui hæc tradidit, ejusque Quæstoribus, & *pag.* 272. exponit quid in nummis allatum sit Romam, ἄνδρες, inquit, ἐπορεύοντο τρισχίλιοι, νόμισμα φέροντες ἀργυροῦν, ἐν ἀγγείοις ἑπτακοσίοις πεντήκοντα τριταλάντοις ὧν ἕκαστον ἀνὰ τέσσαρες ἐκόμιζον —— εἶτα μετὰ τούτους οἱ τὸ χρυσοῦν νόμισμα φέροντες, εἰς ἀγγεῖα τριταλαντιαῖα μεμερισμένον ὁμοίως τῷ ἀργυρίῳ. τὸ δὲ πλῆθος ἦν τῶν ἀγγείων ὀγδοήκοντα τριῶν δέοντα. Hic habemus nummos tam argenteos quam aureos, sed an signati, vel non signati fuerint, nullo verbo indicat, nec quorum nominibus vel imaginibus, cum nec ego Persei solius χαράγματος omnes fuisse credere debeam, nec omnes signatos, sed cum non signatis quamplurimis adfuisse. De Catone dicitur, cum Hispaniam interiorem Bæticam, & 400. civitates subjugasset, singulis militibus libram argenti donasse: λίτραν ἀργυρίου κατ' ἄνδρα προσδιένειμεν, εἰπών, ὡς κρεῖττον ἦν πολλοὺς Ῥωμαίων ἀργύριον, ἢ χρυσίον ὀλίγους ἔχοντας ἐπανελθεῖν. Illud argentum ex prædis actis collectum fuit, nec dici potest cusum, quod interior Hispania tunc temporis nummis cusis nondum uteretur, rude igitur & non signatum, sed appensum milites illam libram a Catone acceperunt. Inter ea quæ T. Quint. Flaminius ex Græcia attulit aurea & argentee, nummi nullli argentei memorantur, sed tantum Philippei aurei. Sic anim Plutarchus in ejus vita *pag. m.* 377. recenset: ἐν τῷ θριάμβῳ κομισθῆναι χρυσίου μὲν συγκεχωνευμένου λίτρας τρισχιλίας ἑπτακοσίας δέκα τρεῖς, ἀργύρου δὲ τετρακισμυρίας τρισχιλίας διακοσίας ἑβδομήκοντα, Φιλιππείους δὲ χρυσοῦς μυρίους τετρακισχιλίους πεντακοσίους δεκατέσσαρας· χωρὶς δὲ τούτων τὰ χίλια τάλαντα, ἃ Φίλιππος ὤφειλε. Nihil igitur hic in nummis cusis præter Philippeos aureos 14514. quæ faciunt in auro libras, si δίδραχμοι fuerunt pondere, ut solebant, trecentas duas cum quatuor unciis & semuncia. Videmus igitur longe plura in auro & argento conflato adducta esse, quam in nummis, quod fere semper observamus contigisse, quando Romano ærario aurum & argentum fuit illatum, plus infecti & συγκεχωνευμένου intrasse, quam nummorum cusorum. Nam & talenta illa mille, quæ Philippus promiserat regno redditus, erat argenti συγκεχωνευμένου magis, quam in nummis cusis, mille enim ista talenta Attica nostræ monetæ 750000. thaleros unciales efficiebant, quos in nummis drachmalibus cusis attulisse Flaminium vix cogitari potest, aut credi, sed in cautionibus scriptis, aut in massas conflatum argentum idem præstitisse verius est. Ad rationes igitur ut debitum Philippi hæc talenta retulit, non intulit adhuc, nam S. P. Q. R. Philippo debitum illud, Flaminio intercedente, postea remisit, ut addit Plutarchus. Non ergo soluta fuerunt, aut in Italiam transfretarunt, sed ut promissa debita & contracta ad rationes ponebantur, bonum nomen futura. Summa igitur totius illati per hanc expeditionem Flaminii fuerunt unciales thaleri ad nostram monetam 1751054½ seu tonnæ auri septendecim cum dimidia, & quod jam dixi excedens, ex quibus non nisi 36254½ unciales in nummis cusis aureis fuerunt numerati, cœtera argentum & aurum conflatum respiciebant, quæ satis commonstrant, non solis nummis cusis veteres rem struxisse, sed plurimas partes in auro & argento infecto positas nummos adhuc cusos exæquasse, & instar nummorum minime signatorum fuisse. Neque signatum omne, quando apud Scriptores legitur, statim nummos significat, cum argentum & aurum signa sua variis modis accipiat & ostendat, etiam absque nummis, ita ut in voce illa non lateat nulla ambiguitas, & apud Latinos maxime sit attendenda, ne nos in errorem conjiciat, & signatum argentum semper ac simpliciter pro nummis capiamus. Aliud enim est argentum infectum, quod etiam nummos non cusos comprehendit, aliud factum, ut patinæ, crateres, phialæ, calices, & vasa omnia, περιττὰ τῷ μεγέθει καὶ τῇ παχύτητι τῆς τορείας, ut loquitur ibidem Plutarchus, aliud est, pu-

stu-

stulatum argentum, nobis getrieben Silber, in varias figuras exstantes elaboratum: aliud est cœlatum cœlo scilicet sculptum, & in figuras enomatum, quod Græcis etiam κοῖλον dicitur, ut de Rufino Consule legitur apud Plutarchum *pag. m.* 451. εὑρέθη γὰρ ἀργυρεῖα κοῖλα κεκτημένος ὑπὲρ δέκα λίτρας, τοῦ νόμου μὴ διδόντος, id quod leges bonas & luxuriæ inimicas Romanorum evincit, sed male servatas, quamvis Rufinum Senatu hanc ob causam ejecerint. Aliud denique fuit signatum argentum, cui signa aut sigilla & imagines insertæ, ut eximi possent, & reddi suis capsulis, cum opus erat, aut ita affixæ operi, ut ex illo natæ viderentur, qualia sunt, quæ in cornu aureo Regis Augustissimi Daniæ & Norvegiæ spectantur, his figuris & signis elaboratissimo, quæ sane antiquitatem summam sapiunt, nam hodie vix aurum aut argentum hac arte vel ingenio amplius tractamus, quoniam elegantius hæc novimus exprimere. Illud igitur antiquis argentum signatum, ad quam classem nummi cusi, qui signa quoque sua præferunt varia, tandem pertinere cœperunt. Nec multum argento & auro uti scivisse Romanos puto, quos ex præda sola Macedonica, & illatis in ærarium sine tributis ac censibus usque ad Hirtii & Pansæ consulatum, per annos centum triginta vivere licuit, ut porro annotavit Plutarchus, *pag. m.* 275. Sic verum semper manet, omnes scriptores in eo consentire, nummorum signatorum aliquod initium in quavis gente nunquam non exstitisse: verum quoque manet ante nummos signatos usos esse plerosque nummis non signatis, antequam ad nummos signatos pervenerint, exemplo Judæorum, qui antiquissimi, ne nummis quidem signatis ullis stante regno vel Republica usi sunt, ut prolixe docuimus, & docebimus, sed non signatis contenti vixerunt, omnibus fere passim ad signatos se convertentibus. Eandem mecum sententiam fovet magnus Salmasius in libello de usur. tum alibi, tum *pag.* 467. ex Aristotele nempe notavit, *ex ære ac ferro, rudi primum, deinde gravi & signato nota sui ponderis, ad nummum, uti nunc est, factum esse progressum.* At nec in ære & ferro solum non signati, sed etiam in argento & auro jam ante Abrahamum νενομισμένους fuisse constat ex S. Scriptura, ita ut nummorum non cusorum ætas prima sit & antiquissima. Nec statim sequitur, quod Romæ & in Græcia forte ærei nummi argenteos præcesserint, ut *Æsculanus Deus* pater *Argentini* dici potuerit, prout Augustinus loquitur *lib.* 4. *de Civ. Dei cap.* 21. (*) Constat enim in populis Cananiticis argenteos priores fuisse, adeo ut de æreis nummis nusquam in S. Scriptura legatur. Hinc recte Salmasius *pag. m.* 468. *Ne illud quidem affirmari potest, antiquissimam ac primam omnium apud omnes fuisse æream pecuniam. Nec enim ab eadem origine, nec eodem ordine apud omnes nationes progressa est nummi inventio & perfectio.* Quare nec repente a nummis ligneis & scorteis, in quibus Numa congiarium populo præbuisse legitur, ad nummos æreos, & quidem cusos sub Tullo Hostilio Romanos pervenisse judicandum veniet. Sufficiebat, puto, si nummos firmiores subdidit ex ære non signato his fragilibus & exigui prorsus ævi nummis, atque deinde Republica in melius constituta ad signatos se processerunt.

Illud solum considerandum venit, an Romani in Græcia vel Asia Græcos nummos cudere cœperint, vel Latine loquentes. Et ego quidem non nisi Romanos ac Latinos ab iis percussos tam in Græcia quam in Asia censeo, exemplo Lucullorum denariorum, quos in Peloponneso Sylla per Lucullum signari curavit, ad exercitum contra Mitridatem alendum: de quibus Plutarchus in Lucullo *pag. m.* 492. Nam Sylla ipse usus est in plerisque negotiis, ὧν ἦν καὶ ἡ περὶ τὸ νόμισμα πραγματεία. δι᾽ ἐκείνου γὰρ ἐκόπη τὸ πλεῖστον ἐν Πελοποννήσῳ περὶ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον, καὶ Λευκόλλειον ἀπ᾽ ἐκείνου προσηγορεύθη, καὶ διετέλεσεν ἐπὶ πλεῖστον ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν χρειῶν ἐν τῷ πολέμῳ λαμβάνον ἀμοιβὴν ταχεῖαν. Hos igitur Luculleos denarios Latinos ubique per Asiam valuisse, & in Peloponneso cusos, indicatur, ac crescente potentia Romanorum, tam in Asia quam Græcia Romanorum quoque nummi viguerunt. Hique nummi, Reipublicæ vel Imperii Romani nomine percussi, distinguendi veniunt ab illis nummis, quos Græcæ civitates tam in Asia quam Græcia, vel in honorem Romanorum, vel in suæ civitatis emolumentum cudi curabant, quos Græcis literis insignitos reperimus, nec jussu Romanorum prodierunt, sed civitatum, jus monetæ apud illos habentium. Et paulo post cum Asiam Sylla mulctasset pœna viginti mille talentorum, quod Mithridati adhæsisset, Lucullo eidem προσταχθὲν, τά τε χρήματα ταῦτα πρᾶξαι, καὶ νόμισμα κόψαι. *pag. m.* 494. Hic enim non Asiatici illa talenta in nummis cusis offerebant, sed in argento ἀσήμῳ omnis generis, quod Lucullo traditum fuit, ipsique mandatum, nummos Romanos exinde signare.

(*) *Ideo ubique nummos æreos, etiam non cusos, primos fuisse.*

Quando de Persis aut Asiatici nummis loquitur Plutarchus, qui ab Asiaticis Regibus sunt expensi, nullos nisi χρυσοῦς affert; ut de Callistrato Mithridatis Regis intimo, a Luculli militibus capto, cum servare decrevissent, αἰσθόμενοι πεντακοσίους χρυσοῦς ὑπεζωσμένον ἀπέκτειναν. Quando vero de Romanis ipsi sermo est, nihil nisi drachmas argenti profert, ut in Lucullo Amisenos in Ponto & Cabiris revocante post direptam urbem & lares *pag. m.* 504. illos ἀμφιέσας καλῶς καὶ διακοσίας ἑκάστῳ δραχμὰς ἀπέστειλε. Romani enim ubicunque essent Romanis nummis usi sunt, & Romanos nummos cudi curarunt Asiatici contra χρυσοῦς, illosque vice versa Romanis persolvebant: ita ut nemini χρυσοῦς nisi suæ monetæ cuiquam solutos aut datos legamus, quod mihi suggerit, Romanos, plane prout hodie Mogolitanos, aliosque Principes Indicos, nummos Peregrinos conflasse, & in suos protinus convertisse. Lucullus quoque cum Tigranocertam in Armenia diriperet, legitur *pag. m.* 511. reperisse μετὰ τῶν ἄλλων χρημάτων ὀκτακισχίλια τάλαντα νομίσματος, χωρὶς δὲ τούτων ὀκτακοσίας δραχμὰς κατ᾽ ἄνδρα διένειμεν ἀπὸ τῶν λαφύρων. Hæc ut recte intelligantur, talenta, argenti pondus statuimus, nummos autem ipsos in auro cusos talenta effecisse argenti octo mille, quæ faciunt nostræ monetæ thaleros unciales 6000000. aut 60. tonnas auri, ærarium non contemnendum unius civitatis. Nam si in auro hæc talenta putet quis numeranda, 960. tonnæ auri colligentur, quod mihi nimium videtur, & unius civitati fortunas superare, licet maximæ & Regiæ. Hinc Plutarchus alibi in Eumene *pag. m.* 584. optime rem exprimit, dum ait Eumenem absportasse secum ἐν χρυσοῖς ἐς ἀργυρίου λόγον, τάλαντα πεντακισχίλια, quæ faciunt libras argenti 300000. libras auri 30000. χρυσοῦς seu aureos διδράχμους quindecies centum mille, nostræ monetæ Ducatos Hungaricos tricies centum mille, seu sexaginta tonnas auri vel ad rationem argenti, sexagies centum mille thaleros unciales. Octingentæ vero drachmæ quas viritim distribuit, argenti quoque fuerunt, nec in nummis computandæ, sed in auro & argento facto vel infecto, ex spoliis hostium collectæ & donatæ ad pretium 100. thalerorum nostræ monetæ singulis: quos sive in aureis sive argenteis vasculis receperit, ultra centum unciales thaleros omnes effecerunt. In triumpho Luculli ingentes divitiæ recensentur apportatæ, inter alia, φορήματα εἴκοσι μὲν ἀργυρίων σκευῶν, χρυσῶν δὲ ἐκπωμάτων καὶ ὅπλων καὶ νομίσματος δύο καὶ τριάκοντα —— ἡμίονοι ἓξ καὶ πεντήκοντα ἔφερον κεχωνευμένον ἀργύριον, ἄλλοι δὲ ἑκατὸν ἑπτὰ νομίσματος, καὶ ἀργυρίου μικρῷ τινὶ δεούσας ἑβδομήκοντα καὶ διακοσίας μυριάδας, subintellige: δραχμῶν. Jam cum aurum omne, argentea vasa, & argentum conflatum enumeraverit, cur nummos argenteos & argentum ultimo conjunxisse Plutarchum putas, nisi ut indicaret tam nummos cusos & non cusos hic pariter a centenis & septem illis mulis in medium traductos? nullum enim argentum aliud hic intelligi potest, quod non conjungere potuit aut cum vasis argenteis, aut cum argento conflato & infecto, quæ præcesserunt. Sed quia cum nummis conjunxit argentum hoc, facile judicatur illud argentum cum nummis cusis affinitatem habuisse, nec nisi nummos non signatos fuisse.

Sed circa Arcadii & Honorii tempora Procuratores Monetarum vocantur illi, qui nummis in quolibet loco cudendis superfuerunt; At in Oriente quænam loca monetis dotata fuerint, in Notitia non exprimitur, soli *Procuratores Monetarum* nominantur sub Illustri Comite Sacrarum Largitionum: sola moneta Constantinopolitana seu ejus domus in regione XII. Urbis occurrit. In Occidente vero sex Procuratores monetarum expressos leges; Monetæ Siscianæ, Monetę Aquileensis, Monetę Urbis Romę, Monetę Lugdunensis, Monetæ Arelatensis & Monetę Triberorum. Hinc in nummis ęreis subtus sculptę literę quę reperiuntur, *Ptr. Psisc. Plc.* non ut hactenus legi debent *Pecunia* sed *Procurator trevirensis*, in nummis Licinii, Constantini, Faustæ &c. *Psis. Procurator Sisciensis* scilicet monetæ. *Plc. Procurator Lugduni Clavati Pl. Procurator Lugdunensis.*

Posset etiam argumentum ex inscriptionibus nummorum cusorum antiquis duci, quod prima ætate brevissimæ fuerint, ad nummos non cusos respicientes, qui plane nullas habuerunt. Videamus Romanos, qui quo antiquiores sunt, eo Inscriptionibus minus superbiunt; nihilque fere in antiquissimis assibus æreis reperitur, quam *Roma*, & rostrum navis, unde proprio nomine *ratiti* tales nummi dicebantur, nulla inscriptione alia clari. Idem judicium esto de illis nummis, qui bovem, aut ovem, aut suem insculptum habebant, quamvis eorum assium æreorum paucissimos nunc reperire liceat, ejus ætatis, ut ante argenteos denarios, cum Jani bifrontis imagine cusi sint, de quibus tamen Plutarchus annotavit Quæstionib. Roman. *pag. m.* 274. ἐπίσω δὲ ἐχρήσαντο νομίσματι βοῦν ἔχοντι, καὶ πρόβατον, καὶ ὗν παράσημον, εὐπορῶντες ἀπὸ τῶν θρεμμάτων

των μάλιστα, ϰ) τὴν πρεμωσίαν ἀπὸ τούτων ἔχοντες, quæ fuis ipsis solntio pecuniaria ementibus & vendentibus, post ad nnmmos sranslata, quando ære, us olim pecoribns solvere cœperant. As postquam argenteos cudere cœperunt, tunc quoque inscriptionibns nummorum fræna lexata & consulares familias ac Viros per nummos nobilitatos esse videmus. Hoc itaqne Athanasio Kirchero concedere possumus statuenti, inscriptiones numismatnm a Cæsaribus Consulibusque posteris, sum ad eorundem potentiam, tnm ad perpetuandam gestornm a Cæsaribns memoriam adinventas fuisse, cum prius nnmismata non nisi S. C. & voce *Roma* signarentur, in desc. Latii *pag. m.* 68. nam quod argentei qnidam sic cnsi reperiuntur, illud ad omnes trahi nequit, modus enim unus alterum cum inscriptionibus non excludit, nec statim argentei sine inscriptionibus antiqnitate præcedunt inscriptis, sed inscriptionibns esiam mnlti mnlto sunt posteriores. Annns eras V. C. 485. cum primum argenseos nummos signarent Romani, 266. annis ante Christum, & Cæsares; quas non inscriptiones illa ætas protulit, quæ plane Cæsaribus non debentnr? contra quam veritatem nihil efficiet Kircherns, siquidem illa, vel tacendo se sueri potest, nummos inscriptos solum producendo. Præiverant quoqne Græci exemplo suo, qui 923. annis ante Evangelinm vel Christum natum argenteos nummos cœperant cudere, per Phidonem Argivum in Ægina insnla, & per eundem aureos in Eubœa Argolidis loco, non, us purant, in Eubœa insula, 625. annis ante Romanos, adeo ut qnid inscribendum esset nummis Romani optime scirent, & ab aliis Græcis didicissent.

Sed distinctius ætates nnmmornm docnerunt Romani, æreos a Numa Rege annis 712. ante Christum repesentes. Æreos enim tunc nummos asses solum Romana moneta procudit, ut volunt, unde ærarinm vocari cœpit locus pnblicus, quod illuc æra conferrent Cives; sed quod antea scorteis, ligneis, & figlinis usi sint nnmmis, us ex Plutarcho & Dionysio Halicarnassæo solens afferre, idem est ac si dicerent, nummos tunc publici juris non fuisse, sed quemlibet ex quovis luto sibi nummos finxisse prous placuit, aut obviam emendi materiam consequi potuit. At falsus est Calvisius ad annum 3236. Mundi conditi, dum *eu non signato argento & æra cusos asses* Numa jubente scripsit, quod de argento concedi non potest; neque enim dantur asses argentei, si verum esse debet, quod historiæ antiquæ prodiderunr ante Ann. V. C. 485. nummos argenteos Romanis non esse signatos. Sed nec æreos tunc cusos fuisse Romæ certum est, adeo ut si Numam æreos & argenteos asses non signatos dixisset primum popnlo Romano utendos proposuisse, quod dixit, veri aliquid habere possit hæc oratio: cnsos autem cum dixit, qnomodo non signati fuerins, fateor me non intelligere: nam cui bono cudere, nec sigoare aut signa procudere? Ære igitur rudi sub Numa cœperunt uti pro nummo appenso, non numerato, rejectis illis scorteis & ligneis, quos una aut altera dies inntiles facere solebat. Argentum rnde Numam quoque pro nummis expendendis introduxisse, non facile mihi persuaderi sinam; Servius enim Tullius, aut qni æs primum signavis, argentum quoque signasset, si sub Numa Rege argentum rude nummis destinatum fuisset: quod samen Historiæ Romanæ repugnat, quæ fatis accurate nnmmorum tam æreorum, quam argenteorum & anreorum Romæ cusornm ætates observavir, adeo ut non oblita sit, quamdiu ære rudi nna cum signatis nummis usi sint Romani, tradere, post Decemviros scilices constitutos, ducensis fere annis post Servium Tullinm & nummos primos. Svetonius in Augusto *cap.* 75. videtnr aliam sensentiam fovere, qui Augustum Saturnalibus divisisse munera snis amicis scribit, *modo nummos omnis notæ, etiam veteres Regios & peregrinos*. Recipiunt hæc verba plures sententias, nam aut Regios peregrinos nummos intelligere licet, copula & nihil dividente, sed potius conjungente, aut Regios Romanos veteres capere debemus, & peregrinos eis contradistingnere, quam sententiam fateor me amplecti; Sed rune statim objiciuns argenteos illos nummos fuisse Regum veterum, neque enim Cæsarem Augustum ejusve Majestatem decuisse æreos spargere ant offerre. Ego respondeo ludis Saturnalibus quidvis offerri & donari potuisse, exigui lices pretii, us statim ennmerat *cilicia*, *spongias*, *rutabula*, *forfices*, & ejusmodi vilis notæ merces; quidni etiam æreos Regios nummos, quibus vetnstas autoritatem & pretium conciliabat, nam ideo dicit *nummos omnis notæ* non solum; quod varii generis essent, & variorum populorum, sed esiam quod ex vario metallo, auro, argento & ære: adeo ut argenteos Regios Romanos nequaquam intelligere cogamur ex illis verbis.

Est vero jam etiam falsissimum, quod etiam a Numa Nummum dictum esse velint; Egregie illos consutat Pollux *pag.*

m. 436. Ο' δὲ νῦμμος δοκεῖ μὲν εἶναι Ῥωμαίων τ' ὄνομα τῶ νομίσματος, ἐστὶ δὲ Ἑλληνικὸν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Δωριέων, quod & Epicharmi & Aristotelis testimoniis comprobat in Rep. Tarentinorum & aliorum. Omnium optime Salmasius de *usur. pag. m.* 466. & numisma & nummum a νόμῳ, οὖγκος pro ὄγκος, unde οὐγκία pro ὀγκία mansit, ut Francicis *une once*. At Dores etiam consonantem more suo geminarunt ac scripserunt νῦμμον. Habemus igitur veram vocis *Nummi* originem & etymologiam inter Græcas dialectos enatam & ad Romanos deductam. Idem est de numismate, quod Græci νόμισμα vocarunt, nam & illud a νόμῳ. At quod Salmasius in *lib. de usur.* hinc inde, non ex lege, sed ex more νόμισμα ortum explicat, eodem res recidit, mores enim dicebantur leges non scriptæ, quales erant veterum pleræque, populi consensu, magistratus ῥήτραι, unde abierunt in mores; sic quoque νομίσματα constituebantur, & ad mores ac νόμους pertinebant, quod magistratus de illis referret, populus peteret & consentiret, quo pondere, quo metallo singula νομίσματα ut nummi apud hos vel illos valere deberent. Sic Moses instituit pondus Sicli in populo Judaico, diversum omnino ab aliis siclis, apud gentes vicinas. Hoc igitur erat νόμισμα, quod Moses dedit siclo ejusque ponderi inter Judæos & populum Dei, sacer ideo appellatus, quod diversus esset a ponderibus aliorum, eorumque νόμοις, νομίμοις, & νομίσμασι. Sed & tacito consensu multa obtinuerunt inter gentes quæ nummos posuerunt omnes fere, & ex privatorum instituto, ἰδιωτικοὺς νόμους vocarunt, quod quoad inventionem nummi, & nummi non cusi, verum est; at quoad nummos cusos, publicis legibus illi statim fuerunt revincti. Phidon sane publicus Princeps fuit, qui mensuras, pondera & nummos non quidem invenit primus, sed in melius correxit, nummosque publicis signis & testimoniis primus excudit, Crœsus quoque suos stateres, Darius suos: adeo ut a nummo cuso, in eo publicæ autoritatis fuerint omnia. Ante illa tempora, dum non cusi solum regnabant nummi, nummi privatorum erant curæ, singuli suos nummos probare, librare, defendere, argento, auro, ære ad adquirendum uti, modo ex instituto & νόμῳ versaretur in probitate & pondere istorum nummorum, nec quidquam moribus patriis adversum committeret. Pondus enim in nummis istis, ut in aliis rebus, jamdudum ad publicam curam transierant, fraudes quilibet accipientium observabat, probabat integra, rejiciebat κίβδηλα. Hi sunt illi ἰδιωτικοὶ νόμοι, quibus nummi nondum cusi regebantur. Nec isti gradus temporum, quos Salmasius *pag.* 455. adducit, in nummorum progressu fuerunt. Nam quando metallis permutare placuit primum merces, pariter hæc omnia processerunt, & massas retinere, & illas in minores particulas concidere, & certo pondere exhibere, & de æstimatione ac pretio convenire, & quod illius probitatis vel illius eos recipere vellent. Hæc enim omnia in nummis ita conjuncta sunt, ut alterum absque altero esse non possit, sed simul adesse debeant, si recte merces nummis emi aut vendi debeant. Unum si absit horum, verbi causa, in minores particulas molem argenti vel auri concidere non licere, frustra mercabantur nummis, sed redibunt ad permutationem mercium cum mercibus antiquam, ejusque difficultates. At quod addit de nota impressa, quasi hoc etiam sua tempora & gradus requisiverit, ego jam dicam, in nummis non cusis ab arbitrio cujusque dependisse omittere vel addere, sui magis commodi causa quam contrahentium. Nec datur alius gradus in nummis præter hunc, quod a nummis non cusis tandem pervenerint ad cusos. At ubi forma publica nummis accessit, etiam publica fide aurum, argentum & æs tractabantur, in probitate, in pondere, & æstimatione, publicisque legibus autoritatem in populo adquirebant, nec quidquam privatis relictum amplius in nummorum usu, quam ut publicos illos nummos ad contractus & mercaturam adhiberent. Nam ut æstimationem auri, argenti, æris ad reliquas merces, & inter se metallorum, aliquando privatorum instituto & consensu etiam tacito invaluisse non negamus; sic ubi forma publica percussa fuit moneta, etiam æstimatio ejus publica facta fuit, atque illuc lex Pauli 1. D. de contrab. emtione solum respicit, quæ de publicis nummis *forma publica percussis* loquitur, non de aliis: ideoque *publicam* quoque vocat eorum *æstimationem*. Quid leges illæ publicæ nummariæ ex ἰδιωτικοῖς illis νόμοις & moribus retinuerint, alia quæstio est. Nam quod Salmasius *pag.* 441. & alibi in suo libro de usur. sustinet, *olim inter prima nummi initia non aliam formam illi impressam quam quæ indicaret ipsius pondus*; hæc nota & forma, si quæ talis fuit, etiam publica fuit; nam inter privatos dum nummus fuit, non erat, nec illa forma necessaria, siquidem trutina hoc pondus statim indicabat, an justum esset, quæ cuilibet olim, cum nummi

non

non cuderentur, ad manus erat. Privatos tamen aliquando has notas ponderis etiam insculpsisse affirmare licet, non ut alii sibi crederent, hos nummos accipientes, sed ne pondera sibi confunderentur in tanto numero jacentia, & facile dignosci possent ab invicem, quando expendendi erant. Sed postea Salmasius se explicat *pag. m.* 382. quod intelligi velit de initiis nummorum cusorum, circa quæ, *nummum sine alia nota quam quæ pondus ejus indicaret, flatum constat*. Loquitur de nota sola, h. e. de literis & inscriptione; nam imagines nummis impressa alias, præter notas, non diffitebitur, qui ove, bove, cusos ante professus est. Sed addit: *Quin imo & prima nummi origo certam metalli quantitatem & magnitudinem absque ulla nota aut signo pro nummo dedit usurpandum*. Hoc nummos non signatos omnino respicit, qui tales fuerunt sine imagine, vel signo, vel nota. Nam si hos gradus in nummis signandis veteres tenuisse Salmasius credidit, ut primo signarentur nota ponderis sola, ex intervallo temporis etiam aliæ figuræ accesserint, quibus provinciæ & civitates suos ab aliorum nummis distinguere vellent, aliis temporibus aliæ, ut inscriptiones, &c. hæc mihi distinguenda sumam, prout videntur distingui debere. Nam certum est inscriptiones non statim cum nummis cusis legendas esse propositas, aut insculptas, quin & has ipsas inscriptiones aliis temporibus auctiores factas, quam olim; et quod ad figuras attinet, & notas ponderis, eas statim in nummis cusis ab initio percussas sentio, & quidem notas ponderis in multis cusis omissas esse, in multis etiam exstare, pro lubitu cudentis: nullos vero notis solis ponderis signatos docere poterunt, absque signo alio Principis & Civitatis, sub quibus prodierunt, nec verba Aristotelis, τὸ δὲ τελευταῖον κ̀ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτοὺς, ὁ γὰρ χαρακτὴρ τῶ ποσῶ σημεῖον tam crude sumenda, ut nihil præter notam ponderis cusis initio insculptam fuisse eum existimasse ponere debeamus. Haud enim character nummis ob solum pondus accessit, nec nota addita ponderis ob eam caussam, ut e ponderando liberarentur, sed ut de fide publica in omnibus, quæ ad nummum pertinent, omnibus constaret, si quisquam experiri vellet. Propter notam enim additam, nemo cogebatur a nummo ponderando, si vellet, abstinere, adeo ut ὀβολοστάταις id exiguis etiam æreolis hoc esset permissum. Hoc igitur quod toties Salmasio de nota ponderis sola primis nummis cusis impressa observatur, non consentit cum antiquitate, nec tales nummi reperiuntur ullibi superesse, nec in hodiernis vestigia moris hujus animadvertentur. Plures enim nummos cum nota ponderis etiamnum cernimus, nullos tamen illa nota sola procusos. Sic Phidonis nummos, qui primi cusi fuerunt in orbe toto secundum Græcorum sententiam *pag. m.* 312. *non aliud habuisse insigne sive notam quam qua declararetur ejus pondus, ut supersederent appendendi morositate*, falsum esse puto. Num Salmasius tales unquam nummos Phidonis vidit? Sic in assibus Romanis ab una parte visitur globulus ἄτυπος, qui unius libræ argumentum exhibet, ut in dupondio, duo globuli, duas libras. Sed subticet, etiam alias figuras una cum istis notis ponderum reperiri, vel picum Martium & Mercurium, vel Deos alios, & res alias; A Diis enim potius origo cusorum, non e notis ponderum petenda videtur, quod res sacra tunc fieret moneta, cum publica cœpit esse: notæ ponderum οὐδὲ πάρεργον erant, quæ tam imprimi poterant, quam omitti. In nummis non cusis, nulla tunc forma erat nummorum, rotunda rarissima, oblonga, quadrata, cubica, triquetra aliosque multos angulos ostendens, prout commode κόπτειν aut κερματίζειν dabatur ex rudi massa. Solum pondus illos nummos distinguebat, non notæ aut signa, & si quæ aderant, illis nulla fides, sed libræ & trutinæ. Publico facto nummo & cuso, forma plerumque rotunda placuit, paucis alia, tunc quia perfectior sic erat, tum quia commodior & aptior. Atque illa forma ad nos usque manet, inter omnes fere gentes, qui cusis nummis utuntur. Nummi quidem vox universalis est, sed abiit tamen apud Siculos, & Romanos inprimis, ad strictiorem significationem, dum nummus ipsis dicebatur quarta pars denarii qui alias Sestertius ipsis solebat vocari & Sestertius nummus.

Et mirum videri posset tot doctos reperiri, qui nummos a Numa derivari magno conatu defendere voluerunt; Apud Plutarchum sane, qui Numæ vitam & instituta accurate persecutus est ex antiquis Scriptoribus, nihil plane reperies annotatum, quod nummos ullos aut ἀσήμους aut signatos Pop. Romanum adhibere docuerit: ita ut quæ in M. Marcelli vita ex commentariis Numæ quosdam attulisse prodit *pag. m.* 302. de opimis spoliis, falsa sint, tam quoad commentarios ipsos, quam in rebus illic memoratis, dum primis spoliis opimis præmium statuit ἀσσάρια τ'. τῷ δὲ δευτέρῳ σ'. τῷ δὲ τρίτῳ ρ'. Certum autem puto, as-

sis

sis nomen Numæ temporibus, neque in pondere neque in nummis adhuc fuisse sed Græcis vocabulis Latinos hæc extulisse. A'σσαρίυ vero nomen Græcæ originis propria non est, sed inter Latinos ab asse natum & usui traditum. Æris sane nomen Latinis longe prius notum quam assis; Sed ut æs vocare didicerunt a Doricis & Græcis, qui magnam Græciam coluerunt; sic quoque *as* a Tarentinis & Siculis, prout egregie observavit Salmasius *lib. de usur. pag. m.* 576. qui pro *æs* pronunciare solebant *as*. At Tarentinos & Siculos Romani non adierunt ante Hannibalem, nec de commerciis illorum quidquam legitur ante: unde ergo assis nomen prius ad Romanos penetrasse docebimur; Tarentini sane perpetuos se hostes prius Romanis ostenderunt, & ut Lucani ac Apuli ab iis deficerent, Samnitico adhuc bello durante effecerunt, 331. post U. C. annis. Æs igitur a Græcis illis dudum in linguam suam receperunt, at assem quando? Num a Pyrrhi ætate repetendi veniunt? Æs Dorico more & magnæ Græciæ nummos suos vocabant, antequam signarentur, quod Doricum æs in nummis χάλκινον esset; Asses dictos, antequam Romani signarent, nullibi reperimus, quin & tunc non nisi æs & æra & æs grave dici pertexerunt novi isti nummi signati, non asses. Aliam igitur ætatem æri, aliam assibus tribuere oportet; haud enim uno eodemque tempore Romanam linguam ingressæ sunt: licet nesciamus, quando æris nomen sit assumtum, quando assis superadditum. Diversis temporibus, & satis ab invicem remotis, hoc contigisse nunc constare puto. Asses sane librales Siculis quoque & Tarentinis ante Romanos videntur in usu fuisse, sed non sub nomine assis, verum ὀβολῶ & λίτρας, quæ nomina, Parthenii dicti, Tarentum profecti Lacedæmonem secum intulerunt, Græciæ magnæ, & deinde Siculis vicini etiam tradiderunt. Parthenii isti, ut Justinus monuit, *lib.* 3. Phalanto Duce Tarentum incolendum sumserunt, quod in patria contemti essent, nec ad patrimonia admitti possent, aut legitimos majores ostendere, nati ex concubitu eorum, qui mariti non erant, sed locum maritorum supplentes, qui juraverant se non redituros, priusquam Itam montem apud Messenios expugnassent. At cum hæc obsidio in undecimum annum traheretur, & uxores Lacænæ nollent amplius maritis carere, missi sunt adolescentes, qui non juraverant, ut desideria harum explerent, sicque exinde nati Parthenii cœperunt vocari. Hinc igitur oboli nomen & libræ simul transiit cum ipsis Tarentum, & a Tarento in Siciliam, quod Hesychium scribere fecit: Λίτρα, ὀβολὸς, οἱ δὲ νόμισμα παρὰ Σικελοῖς οἱ δὲ ἐπὶ σαθμῷ, οἱ δὲ Ρωμαῖοι διὰ τῦ β. λίβρα. Proprie tamen libra Siculus nummus fuit, non Tarentinus, ut alio loco Hesychius etiam dicit: Λιτροσκόπος, Α'ργυραμοιβὸς, ἀπὸ τῦ Σικελῦ νομίσματος, ὁ καλεῖται Λίτρα. Nec Tarentinos ἆς suos nummos vocasse percipi potest, sed æs omnes dixerunt ἆς, soli Romani libram & libralem nummum assem vocarunt. Et hanc Lacedæmoniorum Partheniorum coloniam Tarentum deductam, cum Tullus Hostilius Romæ Rex esset, meretur observari, 107. annis post Romam conditam, ut unde librales nummos Servius Tullius, qui Romæ post Tullum Hostilium annis 69. regnare cœpit, signare didicisse dicendus sit, constet: sed de assis vocabulo indito his Romanis nummis a Servio, non itidem constat. Neque enim Tarentinos statim æreis nummis usos credimus, sed patriis, hoc est, ferreis, eosque etiam ὀβολὺς vocasse more patrio, non ἆς: quod de omni ære dicitur, non de ferro. In illa quæstione definienda, an ærei nummi priores fuerint quam argentei vel aurei, ego plane sententiam Salmasii & aliorum rejicere cogor, qui *pag.* 433. *lib. de usur.* Aristotelis autoritate motus, *exploratum esse* putat, *ærei nummi gravis notitiam & usum magno intervallo præcessisse argenteum & aureum in omnibus ferme gentibus*. Hoc quoad Romanos tantum in nummis cusis concedi potest, in cœteris sive cusis sive non cusis minime. Accedamus ad originem ipsam in S. Scriptura, argentei fuerunt illi nummi, non ærei; veniamus ad cusos: Phidonis nummi primi argentei fuerunt, quod ipse Salmasius concedit, nec ullum nummum ærenm cusum apud Atticos ante Calliam Archontem, 344. annis post Phidonem observavimus, interim aureos Crœsus & Darius cuderant. De ærei nummis raro aliquid apud antiquissimos. Homerus non nisi τάλαντα χρυσῦ crepat, adeo ut illa sententia de æreis nummis prioribus in omni fere gente subsistere nequeat, quin & Salmasius sibi contradicat alio loco. Romani autem præcipua fere nummorum & ponderum vocabula ex Græcia magna & Siculis assumserunt. Nam Libræ & Λίτρας nomen ab Acragantinis mutuati sunt, sic etiam unciam, &c. Addit deinde *pag.* 437. ex eodem Aristoteles, Talentum Siculum valuisse nummos viginti quatuor, postea vero duodecim tantum, & esse nummum unum æqualem

tri-

tribus obolis, Atticis scilicet, qua ratione nummus unus nostræ pecuniæ faciet tres asses Lubecenses. Sed cum Budæus forte non male legerit, δύναται δὲ ὁ νοῦμμος τρία ἡμιωβόλια, Sestertium indicari, aut unum obolum cum dimidio credit, qui sunt assis Lubecensis cum dimidio; Atque huic sententiæ eo facilius accedo, quod Romani fere semper sestertiis nummi nomen juogant, nummos sestertios dicendo. Est enim Sestertius idem quod semis tertius, Semis autem contracte *Ses*, ut *Sesquas*, as & semis, seu *as sesque*. Est igitur Sestertius, cujus nummus tertius non est nisi semis, primus & secundus integri, ut, quando asses fuerunt librales, & valebant decem denarium unum, sestertius erat duorum assium vel duarum librarum vel dupondius cum semisse: atque sic quatuor nummi vel quatuor sestertii, vel sestertii nummi faciebant denarium argenteum. Non igitur sestertius fuit argenteus origine sua, sed æreus, & secundum æs ac asses numerabatur, non secundum partes denarii; sero enim denarius argenteus in partes aut nummos argenteos divisus est, nec nisi Victoriati aut quinarii exstant; in quatuor partes nunquam denarius distractus cusus fuit, ergo nec sestertius unquam argenteus prodiit. Victoriati primum ex Illyrico advecti fuerunt Romam, ut nummi peregrini, & merx quædam, non ut illis emere & vendere vellent aut possent, sed ut emerentur & venderentur ut merces. Sic quoque hodie nummi exteri non valent ut nummi, sed ut merces, ut tetradrachma, & drachmæ & denarii, & solidi. Sed postquam Victoriati percussi sunt a Romanis ipsis, lege Clodia, jam ut nummi valere cœperunt, de quibus Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. Volusius Mecianus de ponderibus sic ait: *Victoriatus nunc tantundem valet, quantum quinarius olim.* Clodia lex ista fuit, ni fallor, P. Clodii Tribuni plebis circa A. V. C. 695. lata, adeo ut tunc primum Victoriati Romani prodierint, cum hactenus Illyricis uterentur, sed in merce, ut argento, non ut nummo. At Quinarii quin prius cusi fuerint, non refragabor; Jam vero quod da libella & sembella Romanorum in argento cusis jactant multi, mihi videtur res minus eapedita. Salmasius libellam denarii decimam partem valuisse scribit, idemque fuisse ac λίτραν Siculorum, quos in iis nummis imitati sior Romani, *pag.* 243. d. modo usur. Sembella igitur vigesima pars denarii: qua ratione libella non nisi $7\frac{5}{5}$ denariolos Lnbecenses confecisset, & sembella $3\frac{3}{5}$ denariolos, qui quales nummi dicendi sint in argento puro, vix comprehendi potest, tam exigui sunt & vix palpabiles; ita ut eos cusos unquam Romanis io argento mihi nequaquam persuadere possim, nisi κέρματα eos statuamus, & λεπτὰ non cusa, nec signata, qualia quoqua λίτραν & ἡμίλιτρον Siculorum in argento credo fuisse, cujus rei magnum mihi argumentum est, quod nusquam hodia tam minuti argentei Romanorum aut Siculorum reperiantur omnino, quod tam minuti nummi magis soleant servari quam majores, modo cusi sint, nam alias conflantur ut res inutiles, posteris documentum nullum futuri; hinc est, quod nec sestertii argentei supersint ulli, haud enim poterant nisi 18. denariolos Lubecenses singuli, aut assem nostrum cum dimidio efficere, nummulum nullius fere magnitudinis, si argentum purum etiam requiratur, ut tunc moris erat, adeo ut post drachmas & ἡμιδράχμιον apud Græcos, denarios & quinarios apud Romanos, reliquos nummos, ipsosque obolos, in argento quotquot fuerunt, κέρματα & non cusos statuere malim, quam plane negare, argenteos istos nulla ratione fuisse, qui toties in Scriptoribus adducuntur, ut argenteos suissa satis appareat, sed tales, ut nec operæ pretium fuerit in illis cudendis, nec facile cudi potuerint, aut tractari nisi sub forcipe & libra, non vero sub cuneo & malleo. Partes præterea denarii & oboli argentei minorumque nummorum citantur per τεταρτημόριον, πεμπτημόριον, aliaque quæ tamen in argento non videas, sed in ære cusos. Sic Hesychius, ἕκτη, τρίτη, πέμπτη, νομίσματα ἀργυρέα, καὶ χρυσᾶ, καὶ χαλκᾶ. Æreos nullum dubium est eusos produsse, cum suis partibus. In auro ante Alexandrum Severum tremisses solidos cusos non vidimus, nec minores antiquitas aureos fecit; in argento videre non potuimus, quod ex drachma una tales via cudantur. Hodie quod nummos etiam minores cudamus, alia res est, tam in auro quam in argento: ars enim monetandi & cudendi ad nos expeditior & ingeniosior pervenit. Attamen illos nummos in quovis metallo non nisi ad ostentationem solemus etiam hodie procudere, cum vix cunei res sint ejusmodi minutiæ, nec malleum ferant fere nec prælum. In æris autem metallo, & sestertii & libellæ & trientes & quadrantes supersunt, & oboli, quæ me confirmant in argento quidem non defuisse eosdem, sed quoniam nullibi hactenus visi sunt, suumva χάραγμα ostenderunt, uno vel altero ad posteri-

ritatem exemplo, nullam causam aliam subesse credo, quam quod ærei istius generis cusi, ideoque servati, argentei, non cusi fuerint, ideoque perierint. Nam & ex magnis illis talentis, massis, πλίνθοις, lingulis & laminis non cusis, nihil videas ad nostra tempora mansisse, aut saltem ex naufragio tabellam aliquam enatasse. At quod Salmasius nummulos istos, λίτρας & ἡμίλιτρα argentea non successisse apud Siculos putat, nisi postquam ærei librales & unciales desierant, ego pariter & æreos & argenteos illos ambulasse tam apud Græcos quam Romanos censeo, postquam argenteos & æreos cudere cœperunt, atque sic ex veteri numismatum more partes illas drachmæ & denarii minutas non cusis esse relictas; hoc discrimine, quod Græci ab argenteis cudendis auspicari sint, secuti sint ærei: Siculi vero, Græcia magna, & Romani ab ære cudendo cœperint, & argentum signatum post adhibuerint, cum suis particulis non signatis, quæ respondere possent æreis semissibus, trientibus, quadrantibus. Romani enim Siculique licet solum æs signatum primo habuerint, argento plane caruisse censendi non sunt, sed rudi & non signato tantisper usi esse, donec & illos cudere placuit, qui cudi poterant, cæteras particulas, ut minus aptas cuneo, inter ἀσήματα, qualia prius fuerunt, non cusa reliquerint. Sic Græci quoque ferrum & æs non cusum ex veteri ævo valere permiserunt, una cum argenteis cusis, in quibus adquiescebant aliquanto tempore, antequam ad aureos & æreos quoque cudendos accederent. Sicut enim habebant nummulos ἐκ θατέρου μόνου τετυπωμένους, ut dicit Pollux *lib. 9. cap. 6. pag. m. 434.* sic quoque κέρματα, quæ nullum plane typum receperant, nullo latere. Tales nummulos cusos una facie, & κέρματα non cusa, δεῖ νομισμάτιον νοεῖσθαι, sed νομισμάτιον βραχὺ, ut supra dixit, ἡμίτομον τι νομίσματος, quod dicere non poterat, nisi dimidia parte truncatus esset nummus, quod facere solebant sæpius non solum contrahentes, & σύμβολον dantes, nummum divisum, sed etiam ementes & vendentes, ut parum interesset, sive nummus talis cusus maneret, sive dissecaretur & formam perderet, quo etiam spectant Hermippi verba ibidem.

> Οἴ μοί τι δράσω σύμβολον αἰκαρμένος;
> Κεκάρθαι ἔοικε τὸ ἥμισυ. ——

Dolet illi, quod in symbolum dederat cauponi, aut alii, argentum, jam ubi redditur dimidio truncatum esse. Non potest hoc intelligi de argenteo cuso, illum enim integrum datum integrum reddere debebat, sed de argento non cuso, quod pignori præbebat & σύμβολον ut esset, donec alia pecunia cusa illud exsolveret. Ita olim nummi & nummuli se habebant, ut alia νομισμάτια essent, una parte cusa, quod nimis tenuia essent, quam ut ob utraque cuneum ferre possent: alia κέρματα, sive ἀσημίτομα, sive minora, nullo plane signo notata, vel ex nummis etiam cusis amputata.

C A P U T XXXIV.

De Monetæ loco & nomine.

SED quæritur, ubi Romani æses hos percusserint ab initio, nam Monetæ domus nondum erat constituta, nec eam ob causam constituta legitur, ut nummos illic cuderent, sed ob Manlii Capitolini scelera, domo ejus diruta, & hac æde superstructa, ut moneret de iis quæ gesta erant, & ne quis imposterum talia tentaret, inde Monetæ nomen ædi sacræ mansit. M. Manlii ædes in Capitolio dirutæ fuerunt A. V. C. 372. paulo post Gallos depulsos, annis sex. Camillum Dictatorem postea Junoni Monetæ in ipso prælio contra Aruncos ædem vovisse dicit Livius *lib. 7. cap. 27.* A. V. C. 412. quæ in area M. Capitolini ædium anno sequente dicata fuit, 41. annis post Manlii ædes depositas, quod etiam Ovidius *lib. 6.* Fastorum amplectitur:

> *Arce quoque in summa Junoni templa Monetæ*
> *Ex voto memorant facta, Camille, Tuo.*
> *Ante domus Manli fuerat, qui Gallica quondam*
> *A Capitolino reppulit arma Jove.*

Ita ut Ciceronis sententia de Junonis Monetæ nomine non ab Historicis approbetur, qui *lib.* 1. de divinat. sic de illa se percepisse refert: *Scriptum a multis est, cum terræ motus factus esset, ut sue plena procuratio fieret, vocem ab æde Junonis ex arce exstitisse; quocirca Junonem illam appellatam MONETAM.* Sed *l.* 2. *de divinit.* hoc ostentum & alia falsæ fatis videtur ridere, dum *Ajum* obmutuisse dicit, *postquam sedem, & aram, & nomen invenit. Quod idem dici de* Moneta *potest, a qua præterquam de sue plena quid unquam moniti sumus?* Nullum tempus, nullum annum huic nomini *Monetæ*, Junoni addito, Cicero quidem tribuit, sed hoc indicat, non statim a Junonis æde in

in Capitolio exstructa, etiam nomen *Monetæ* datum sed ex quo Dea monuit ex summa arce de sue plena contra terræ motum: procuranda, *Moneta* nomen Deæ & ædi ejus adhæsisse, quod alio rempore factum est, quam quo ædes vota, dicata, & structa fuit, curante L. Furio Camillo, M. F. Nam quod Ciceronem loqui de temporibus, ante Gallos Romam invadentes, sentiunt, hoc ex Ciceronis verbis omne patet; sed ad solum *Ajum* referri debet, qui ante de Gallorum adventu monuit, & loquens factus est. Certum est autem, Junonis templum nullum in arce fuisse, ante Gallos, sed a L. Furio Camillo primum Junoni votum illud in prælio contra Aruncanos, & deinde procuratum & dicatum: non quidem sub *Monetæ* nomine, ut Livius vult, sed simpliciter *Junonis*. Nulla enim in tota illa historia Camilli ratio conjungitur, vel apparet, cur *Monetæ* nomen præ aliis Junoni, quod tamen valde novum erat, imponi desideraverit, quam causam tamen exprimir Cicero, ita ut Livius & Ovidius non aliter sint intelligendi, quam L. Furium Camillum ædem Junonis in Capitolio curasse ex voto suo, quæ postmodum *Moneta* cognominata fuit, ab illo monito, quod aliquando ex æde illa auditum fuit. Atque sic & tempora conciliantur, & nomina, & locus, & Scriptores. Sed hæc nomen *Monetæ* inter Romanos quidem ortum produnt, & quando fere nomen acceperit; at nondum quando nummi *Monetæ* nomen induerint, exinde liquet. Sunt, qui monetæ nummariæ nihil cupiunt esse commune cum Junone Moneta, sed a peculiaribus suis monitis nummos Monetam dictos, quod moneant de autore, de pretio, figuris suis & inscriptionibus. Alii in æde Junonis Monetæ cusos referunr, ut Suidas, qui etiam ex alia causa, monitis nempe de pecunia, nomen Junonis Moneiæ exstitisse scripsit in voce. Μονήτα, inquit, ἡ Ἥρα παρὰ Ῥωμαίοις, ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Ῥωμαῖοι δεηθέντες χρημάτων ἐν τῷ πρὸς Πύῤῥον καὶ Ταραντίνους πολέμῳ, ηὔξαντο τῇ Ἥρᾳ, τὴν δὲ χρῆσαι αὐτοῖς, εἰ τῶν ὅπλων ἀντέξονται καὶ δικαιοσύνης, χρήματα αὐτοῖς μὴ ἐπιλείψειν. τυχόντες οὖν οἱ Ῥωμαῖοι τῆς αἰτήσεως, ἐτίμησαν Ἥραν Μονήταν, τουτέστι σύμβουλον. τὸ νόμισμα ἐν ἱερῷ αὐτῆς ὁρίσαντες χαράττεσθαι. Hic alia tempora Junonis Monetæ, & alia causa ejus cognominis aperiontur, nec plane indicinm sperno. Pyrrhus Italiam ingressus est A. V. C. 473. & circa Italiam & Siciliam usque ad Annum 479. moratus est. Illis igitur temporibus ant Ciceronis illud de Junone convenit ejusque Deæ respon-

so, aut illud quod Suidas affert, & propterea nummos sub præsidio Junonis, monita salubria edentis, cudere cœpisse, eosque monetam appellasse, quod ex ejus Deæ monitis nummorum affatim experti essent affluere. Ita locus *Moneta*, & nummi *Moneta* cœperunt appellari, annis 60. & amplius, post Junonis ædem ædificatam 278. annis ante Christum. Peculiare festum Monetæ Deæ in Kalendario Romano legitur ipsis Kalendis Junii mensis, cum Marte & Carnea Dea, quod Junonem Monetam spectar: sic enim simpliciter nominatur quoque, Junonis nomine non præfixo, ut supra ex Ciceronis verbis observare licet, & *lib.* 3. *de divinat. pag. m.* 339. Natio, *si Dea est, Dii omnes illi, qui commemorabantur a Te, Honos, Fides, Mens, Concordia: ergo etiam Spes, Moneta, omniaque quæ cogitatione nobismet ipsis possumus fingere*, ita ut nummornm Deam Monetam illic intelligat. Sic Philippica 7. ab initio: *de Moneta Consul, de Lupercis Tribunus plebis refert*: ubi *Moneta* tam Deam, quam nummos & locum monetæ comprehendit. Ciceronis autem tempore monetam nummos etiam significare, colligitur ex *epist.* 13. ad Atticum *lib.* 10. sub finem, ubi de Vecteno amico loquitur, *quod* ἀνοτύμως *ad me scripseras de nummis curandis*, θυμικώτερον *erat id, tu, si ille aliter acceperit, ac debuit, lenies. Monetali autem adscripsi, quod ille ad me, Proconsuli*. Est & alius locus ad Atticum lib. 8. Ep. 7. *Ad Philotimum scripsi de viatico, sive a Moneta, sive ab Oppiis, tuis contubernalibus*, scilicet sumendo, ubi *moneta* ipsum locum ubi nummi cudebantur, significat: ita ut tempore Ciceronis jam *monetam* pro nummis dicere receptum fuerit, addit Gothofredus ad hunc locum hanc notam, *ad ædem Monetæ nummos cusos, unde nummi monetæ nomen etiam adepti*. Hinc *sacra* etiam moneta dicitur, non solum quod ad Principem ejusque summa jura spectet, quæ sacra sunt, sed etiam a loco hoc Deæ sacro, ut in nummo Diocletiani argenteo, apud Geor. Choul, Moneta Dea stans cum libra conspicitur, & inscriptum legitur: SACRA MONET. AVGG. ET CAESARVM NOSTR. In nummo Commodi Imp. tam argenteo quam æreo. *Apello Monetalis* exstat, quod nullibi alias reperitur, ut recte observavit Oiselius, qui eum nummum producit, *tab.* 37. *num.* 11. sed non indicat cujus metalli sit, apud me exstat in argento, cum Inscriptione prima facie, M. COMM. ANTON. BRIT. P. P. Secunda facies ita se habet cum Apollinis figura, ut describit Oiselius, & in-

inſcriptionem per medinm habet COS. VI. Oiſelii, COS. VII. in circuitu; APOL. MONE-T. P. M. TR. P. XV. Oiſelii, TR. P. XVI. IMP. VIII. unda colligo Oiſelii æreum fuiſſe, prout etiam exſtat æreus in nummario theſauro Schuartzenburgenſi, nam illud IMP. VIII. deeſt in argenreo, quod locus nummi non caperet. At adulatores blanditos Commodo hac inſcriptione, non mihi mirum videtur, qui Apollinem Monetalem ipſum vocarunt, vel quod monetam ad Apollinis templum erexerit, vel aliam ob cauſam, nam alias Apollini nihil cum moneta aut nummis, niſi quod obſervem Officinatores monetæ in Gruterianis Inſcriprionibus etiam Apollini Aug. monumentum ſuum dedicaſſe, de qua poſtea dicam. Nam Commodo ut circa annonam cura fuit, dum *claſſem Africanam inſtitueret, quæ ſubſidio eſſet, ſi forte Alexandrina frumenta ceſſaſſent*, monente Lampridio, etiam circa monetam aliqua eſſe potuit, ob quam Apollinis Monetalis nomen mereri videbatur. Alias in nummis moneta non comparet, ante Tib. Cariſium, ſub Auguſto Imp. Ejus enim habemus argenteos denarios binos, qui in Urſini familiis, & alibi apud Scriptores nummarios exprimuntur. Prima facies oſtendit Deam, capillis in coronam collectis, & capiti circumdatis, collo monili baccato etiam ornato; a tergo *Moneta*. Secunda facies habet tripodem, & pileum Vulcani laureatum, forcipem deinde & malleum & ſuperius adſcriptum. T. CARISIVS. Cujus generis eſt etiam alter nummus iiſdem inſignibus utrinque clarus, ſed ſine ejus nomine, nam in primo latere, ubi caput Deæ, etiam legirur *Moneta*, in averſo vero SALVTARIS, quod moneta ſit omnino Salutaris. Sed hæc inſtrumenta monetaria & fabrilia addita Triumvirum Monetalem cum fuiſſe arguunt, pront quoque in nummo alio argenteo cum Sphinge, ſigillo Auguſti pecnliari, T. CARISIVS III. VIR. diſerte legirur. Hi enim Triumviri æris, argenti, auri flandi, feriundi dicebantur, nec ante mutatam Rempublicam ſub Julio Cæſare & Auguſto conſtituti percipiuntur, ut & Quatuorviri; nam utrumque nomen in nummis reperitur, tam aureis quam argenreis & æreis. Sic L. ÆMILIVS Q. F. BVCA IIIIVIR A. A. A. F. F. audit. L. FLAMINIVS T. F. L. N. IIII VIR A. A. A. F. F. argenreus eſt. L. MVSSIDIVS LONGVS IIIIVIR. A. A. A. F. F. aureus. Q. TVLLIVS M. F. CICERO IIIVIR A. A. A. F. F. argenreus, & L. LIVINEIVS C. F. REGVLVS itidem III VIR. A. A. A. F. F. argenreus apud Goltzium *tab.* 12. in nummis Julii Cæſaris. Ita quoque ſub Auguſto apud eundem Goltzium in argento & auro. P. PETRONIVS TVRPILIANVS III. VIR cum capita Deæ Feroniæ vel cum capite alterius Deæ cum corona pampinacea, ſed in ære plures: ut C. GALLVS C. F. LVPERCVS IIIVIR A. A. A. F. F. P. QVINTILIVS SEX. F. VARVS. C. SENTIVS C. F. SATVRNINVS C. CASSIVS C. F. CELER. M. FVRIVS P. F. CAMILLVS. T. STATILIVS T. F. TAVRVS. C. ASINIVS C. F. GALLVS. L. NAEVIVS SVRDINVS. C. CALVISIVS C. F. SABINVS. L. DOMITIVS AHENOBARBVS. P. CORNELIVS P. F. SCIPIO. CN. CORNELIVS LENTVLVS. & magno numero alii ſequentes, ſed omnes ærei, omnes Triumviri A. A. A. F. F. nam Quatuorviri jam deſierant, qui in Inſcriptionibus IIIIVIR ARGENTO PVBLICE FERIVNDO & IIIIVIR AVRO PVBLICE FERIVNDO exprimuntur apud Goltzium IIIIVIR AB AERARIO apud Gruterum in Inſcriptionibus *pag.* 423. *num.* 5. Nemauſenſi legitur, & in alio Nemauſenſi *pag.* 396. *num.* 6. IIIIVIR AB AERARIO PONTIFICIS. & adbuc Nemauſi *pag.* 470. *num.* 6. Q. SOLONIVS IIIIVIR AB AERARIO PONTIFICIS quin & iterum Nemauſi *pagin.* 413. *numer.* 8. IIIIVIR AD AERAR. PONTIFICIS. in nonnullis diſerte additur IIIVIR MONETALIS A. A. A. F. F. in una IIIVIR MONETAE TRIVERICAE. nam ita legunt, quamvis in lapide fracto non exſtet IIIVIR. ut neſciamns, an Triumvir vel Procurator, vel ſimile quid legi debeat. Hos Triumviros Monetales uſque ad Severi & Antonini Caracallæ ætatem apud Romanos obſervamus viguiſſe, ex Inſcriptionibns, produxit enim Gruterus ex lapide Tarraconenſi *pag.* 417. *num.* 5. QV. HED. L. F. POL. RVF. LOLLIANVM GENTIANVM Comitem Severi & Antonini Angg. qui etiam IIIVIR A. A. A. F. F. fuerit, quamvis & ulterius viguiſſe videantur, ex alia Inſcriptione apud Tho. Reineſ. *Claſſ.* 1. *num.* 157. ubi L. AVTRONIVS L. F. POM. VAGONIVS PROSPER IIIVIR Monetalis appellatur, qui, niſi fallor, feriorem ætatem reſpicit, quantum ex nomine judicare licet. Sub his Triumviris Monetalibus tota Familia Monetariorum reliqua reſpondebat, qui apud Grurerum *pag.* 45. *n.* 3. in Inſcriprione Romæ ad fontem Trivii exſtante recenſentur. HERCVLI AVG.

SA-

SACRVM. OFFICINATORES ET NVMMVLARI OFFICINARVM ARGENTARIARVM FAMILIAE MONETARIORVM, usque ad rebellionem etiam, & cædes, qui circa Annum Chr. 274. septem millia hominum in ipsa Urbe Roma trucidasse scribuntur, ipsique Imp. Aureliano necessitatem imposuerunt classicum contra illos canere, donec eos debellaret. Præter jam dictos in hac familia erant FLATVRARII AVRI ET ARGENTI MONETARII. quorum unus nominatur M. Ulpius Aug. Libertus Symphorianus, qui talis fuit Flaturarius in Inscriptiona Gruteriana 4. Romana *pag. m.* 638. & distinguendi vaniunt isti Flatorarii a Flaturariis Sigillariis, & Flaturariis de Via Sacra, qui ibidem *n.* 5. & 6. inscriptione notos se faciunt, ut & a Flaturariis ad Minervam, qui inscriptione apud Reinesium in *Class.* 11. *n.* 98. memorantur, nam & Nummularii Monetales sic distinguuntur ab aliis Nummulariis, ut in Inscriptiona 3. Gruteriana *pag.* 638. D. M. M. VLPIO SECVNDO NVMMVLARIO OFFICINATORI MONETAE. & Inscr. 2. P. LOLLIO MAXIMO NVMMVLARIO PRIMO OFFICINATORI MONETAE ARGENTARIAE. Præter quos erant alii Nummularii de Basilica Julia, & Mercuriales, qui ad monetam cudendam non æque pertinuerunt, sed ad argentarios collybistas & denistas. Ad hanc familiam Monetariorum pertinent igitur Officinatores Monetæ, Liberti & Servi, Optiones & Exactores, prout descripti leguntur in Gruterianis *pag.* 74. *num.* 1. FORTVNAE AVG. SACRVM. OFFICINATORES MONETAE AVRARIAE ARGENTARIAE CAESARIS. FELIX LIB. OPTIO ET EXACTOR AVRI ARGENTI. AERIS &c. & quia Consules adduntur, L. Vipsanius Messalla, & M. VERGILIANVS PEDO. sub Trajano hoc monumentum positum liquet circa Ann. Chr. nati 115. tunc enim Messalla & Pedo Consules fuisse scribuntur, quibus ex hac Inscriptione nomina augeri possunt, ut L. VALERIVS VIPSIANIVS MESSALLA & M. POPILIVS CARVS VERGILIANVS PEDO Catalogo Consulum inserantur, qui nunc M. Valerius Messalla & C. Popilius Carus Pedo solum leguntur. Aurarii quoque & Argentarii ad monetam pertinebant, sive Procuratores essent, sive Subprocuratores, sive Coactores SVBPROCVRATOR AVRARIARVM AVIANVS AVG. LIB. exstat in Gruterianis *pag.* 4. *num.* 4. COLLEG. AVRARIORVM *pag.* 12. *num.* 6. & *pag.* 114. *n.* 6.

& FELIX AVG. LIB. OPTIO ET EXACTOR AVRI. ARGENTI ET AERIS legitur *pag.* 36. *num.* 8. quem etiam ante adduximus, ut & adhuc de eodem *pag.* 1066. *num.* 5. APOLLINI AVG. SACRVM. FELIX AVG. LIB. OPTIO & EXACTOR AVR. ARG. AERIS ITEM SIGNATORES. SVPPOSTORES MALLEATORES MONETAE CAESARIS. Nostri, ubi rursus nomina Officinatorum ad latus sinistrum addita raperiri scribuntur, male, quod non expresserint. Fuisse autem eosdem hinc manifestum est, quod eodem die, iisdem Consulibus hæc dedicaverint, quamvis & alii a prioribus esse potuerint. Signatores igitur dicuntur, qui cuneum signis suis & literis sculpserant; Suppostores, qui numisma rude cuneo supponebant, & aptabant: Malleatores vero, qui malleo ferientes & percutientes nummum recipere cunei figuras cogebant. Tale monumentum etiam Herculi sacrum esse voluerunt iidem, Felix idem, & Signatores, & Suppostores, & Malleatores, eodam dia, iisdem Consulibus, & subscripti sunt Signatores 17. Liberti 12. Servi 5. Suppostores 11. Liberti scilicet 7. Servi 4. Malleatores 36. Liberti 11. cæteri Servi, unde manifeste colligitur malleos non unius hominis manibus, sed plurium, adigi debuisse, quoniam tanto numero apparent. Ita quoque T. SERRANVS EXACTOR A. A. A. dicitur *pag.* 69. *num.* 10. Sic L. DOMITIO AGATHEMERO PARIDIS LIBERTO ARGENTARIO COACTORI inscriptio posita *pag.* 76. *num.* 1. P. AELIO T. F. QVAEST. R. AVRI LVSTRALIS COACTORI Inscriptio dicata *pag.* 347. *num.* 4. PROCVRATOR AVRARIARVM legitur *pag.* 594. *n.* 7. AVRARIAE DEFENSORI. POLLIO JVLIO CLEMENTIANO *pag.* 1115. *num.* 7. statuam posuit universa Regio Romana Nolæ, ob hoc & alia beneficia, quibus regionem illam recreavit. PRIMICERIVS MONETARIORVM inter Christianos habetur *pag.* 1054. *num.* 8. Atqua sic quinam & quænam ad Monetam Romanam pertinuerint, noluimus præterire; sed locum ubi moneta cusa fuit haud satis expressum reperimus. Nam olim cum nondum Numini Monetæ nomen imposuissent, in ærario Saturni cusos nummos crederem, aur ad illum locum: at postquam translatæ fuerunt hæ operæ ad Monetæ templum, etiam nummos vocari cœpisse credimus *Monetam*, quod nummi sub præsidio illius ædis exirent, unda Cicero recte dixit, *a Moneta* sumere, h. e. nummos ad Monetæ ædem cusos petere.

CAPUT XXXV.

De Nummorum contemtu.

VErum quoque est quod Tacitus Germ. *cap.* 4. observavit, fodinas metallorum auri & argenti suo tempore Germanis plane ignotas fuisse; At si fodere metalla nemo noverat, quomodo curam monetæ cudendæ suscipere potuerunt? addit, interiores Germanos *simplicius & antiquius permutatione mercium uti*, non pecunia, utpote qui nec nummos nec argentum nec aurum æstimabant, vasa argentea cum figulinis eadem vilitate tractantes. Hinc est quod Frisios *lib.* 4. *Annal. cap.* 72. tributa Romanis in coriis boum pensitasse observaverit, quod illis boum & pascuorum copia, nummis carerent, quos Romani accipere possent sub Tiberio, idque vocat angustiam rerum. Atque ita quidem aurum & argentum flocci faciebant, ut non solum illa non rimarentur in fodinis, sed nec adhiberent, ulla ratione, dum si aurum vel ferrum non esset, spina quoque fagum & vestem potius colligerent; Hæc quoque causa, cur ossibus tela mallent asperare, quam chalybe vel ferro, quin & cornibus idem præstabant, & hodie præstant, quod nos bene limatis & ferreis armis & hamis. Sic Plinius *de antiquis lib.* 11. *cap.* 37. *Urorum cornibus barbari Septentrionales potant, alii præfina bastilia cuspidant.* De Fennis quoque Tacitus, *sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant.* Hæc paratu facilia potius adhibebant, quam ferrum magno labore ex mineris quæsitum, cujus copia destitui non poterant, si hoc opus, hic labor fuisset. Lappones & Finmarckii eandem facilitatem præferunt etiamnum ferro, quod ex Succia & Norvegia vicinis sumere poterant, nisi domesticis suis artibus reliquorum sudores vincere præstaret. Sicque nummorum nondum illis ulla ratio habetur, nisi quantum a vicinis eos assumere commercia docent. Ejusdem honestatis, parsimoniæ, temperantiæ & abstinentiæ suffragium ferre possunt illi, qui caput unum vel cranium hostis præ auro multo carius habuerunt, & *μεγαλοψυχίαν* generososque motus vocat in barbaris Diod. Siculus *l.* 5. *Τῶν ἐπιφανεστάτων πολεμίων κεδρώσαντες τὰς κεφαλὰς ἐπιμελῶς τηροῦσιν ἐν λάρνακι, καὶ τοῖς ξένοις ἐπιδεικνύουσι, σεμνυνόμενοι διότι τῆς δὲ κεφαλῆς τῶν προγόνων τὶς, ἢ πατὴρ, ἢ καὶ αὐτὸς, πολλὰ χρήματα διδόμενα οὐκ ἔλαβε. φασὶ δέ τινες αὐτῶν καυχᾶσθαι, διότι χρυσὸν ἀντίσταθμον τῆς κεφαλῆς οὐκ ἐδέξαντο, βάρβαρον τινὰ μεγαλοψυχίαν ἐπιδεικνύμενοι*: nec Strabo aliter: *τὰς δὲ τῶν ἐνδόξων κεφαλὰς κεδρῶντες ἐπιδείκνυον τοῖς ξένοις, καὶ οὐδὲ πρὸς ἰσοστάσιον χρυσὸν ἀπολυτροῦν ἠξίουν. l.* 4. Auri enim cum alias cupidissimi fuerint, ut notantur Septentrionales, oblatum tamen non ita placebat, ut quod ex præda & latrociniis magno cum sudore periculisque petierant. Sic neque caput unum misellum, quod multo auro redimere studebant Romani, impetrare poterant, quod bello parta, quamvis sint vilissima, præferenda censuerint pretio etiam infinito, in quo nullum sudoris aut ferri sui odorem sentire poterant. Huc spectat illud, quod Albertus Stadensis de Saxonico quodam narrat *pag. m.* 99. *Contigit adolescentem quendam egredi e navibus, oneratum multo auro, torque aurea & armillis: cui Turingus obvians ait: Quid sibi vult tam ingens aurum circa corpus Tuum famelicum? cui Saxo: aurum gero, emtorem quæro, qui fame periclitor, cur auro delecter? Et Turingus; quale pretium pro auro vis? Nullum, ait Saxo, mihi est discrimen in pretio, quidquid dabis, gratiam habeo. Turingus subridens Saxoni arenam obtulit, & ille recepit.* Habemus, quod ridere his seculis liceat; vera tamen sunt, si a suis mendis liberentur, quibus antiqua conspurcarunt Monachi, bistoriolas cuivis rei conjungentes, & multa confundentes, quæ aliis temporibus aliisque evenerunt seque produnt satis, quod nihil cohæreat. Torques enim & armillas aureas non nesciebant Saxones, dona finitimorum: at non magni æstimabant, veteri Scytharum philosophia & disciplina apud eos regnante. Hoc dicunt hæ historiæ & fabellæ. Nam alias, quomodo cohæret, Saxonem aurum permutare arenæ pugillo, qui cum fame luctabatur? num arena satiari poterat? Hæc igitur mihi quis conciliet: nisi intelligamus aurum more gentis avito spretum, & terræ pugillos paucos auro sæpius præpollere didicissent. Ec quicunque veteribus Scythis originem debent, iisdem fere moribus præditos posteros emiserunt. Unde non miror, Helmoldum quoque de Prussis, quos Gothi & Sarmathæ reliquerunt, eadem deprædicasse, *l.* 1. *c.* 1. *Aurum & argentum*, inquit, *pro minimo ducunt. Pellibus abundant peregrinis, quarum odor lethiferum nostro orbi superbiæ venenum propinavit. Et illi quidem uti stercora hæc habent* &c. Et si Germanum Scythicumque bonum Libertas Poetæ Claudiano dicta fuit, etiam humanitas, *αὐτάρκεια* fortitudo, justitia, cœteræque virtutes illorum bona dici poterunt, quæ ceteris hominibus pos-

possederunt integrius, retinuerunt diutius. Helmoldus autem hæc sua depromsit ex Adami Bremensis libello de situ Daniæ, &c. & leguntur *pag. m.* 147. Iisdem moribus vivunt Americani illi, qui circa Mexicanos in provincia Quiviras reperiuntur, de quibus Tho. Gage Anglus in suis relationibus *part.* 2. *pag. m.* 22. memorat, *que les habitants y font plus d'estat d'un verre, que de l'or.* & sunt ex iis, quos ex Scythia transiisse persuasi sunt in Americam. Arabes ad sinum Persicum degentes piscatu vitam tolerant. nec argentum volunt vendentes, sed oryza vilissima permutant, & hæc pars Arabiæ felix dicitur, de quibus moribus legi potest Tavernier *l.* 2. *pag. m.* 258. Iis similes sunt, qui circa Persiam panem vendentes aliis ludicris rebus sibi solvi potius volunt quam argento, de quibus Tavernier *l.* 3. *pag. m.* 311. monet. Ex vetustis illis moribus, tam Sinenses quam Japonenses in hunc usque diem retinuerunt, quod quæ toti Europę, Africę, & Asię in pretio sunt gemmę & margaritę, apud eos haud ęstimentur, ut declarat Tavernier *to.* 2. *pag. m.* 379. &c. De Abassinis hoc habet Jobus Ludolphi quod cum montibus maximis & frequentibus interjaceant, ubi auri metalla & minerę fœcundissimę, illa tamen eruere tum nesciant, tum nolint. Stultum esse credunt ea sibi parare, quibus hostes innumeros sibi accersant. Quod sine labore ex fluminibus colligere possunt, id non spernunt. Ferrum auro pręferunt, quod eo aurum parari possint, illudque obvium etiam habent, non effoditur sed in superficie terræ legitur. Gemmas vero etiam neque quærunt domi, nec foris, raro gestantur Abassinis, adeo ut etiam Regium diadema non nisi adulterinis coruscet, mirantur alios, qui tanto pretio superbiam emunt, cum eodem longe utiliora sibi possent θησαυρίζειν. In nummis igitur cusis quod nullam hæ gentes curam ponant, in nummis non cusis exignam, natura sine labore aurum obtrudente, desinamus tandem mirari. Quot vero supersunt populi in utraque India, Africa; Asiæ ultimis, & Europa, qui nondum pecunias aut nummos cusos ullo loco censent, spernunt nec recipiunt ut incognita sibi & insolita? De Moluccanis hoc profert Joh. Jac. Saar in itinerario suo *pag. m.* 44. Geld aber wolten Sie dagegen nicht nehmen, sondern Roth Tuch, weisse Leinwad, Kuffer, Messing, rothe Hauben, Messer, rothe Korallen, und dergleichen Kinderwerck. De aliis idem jactant alii, non solum simplicitate, sed etiam antiquitate morum stantes. Antiqua enim, quæ sunt innumera & fere perpetua referre nolo, postquam in illa luce & copia nummorum cusorum haud pauci sint, qui illis adhuc uti dedignentur. Hoc tamen ex antiquis non prætereibo, quod apud Plutarchum legitur in libello de facie in orbe Lunæ *pag. m.* 942. ubi Sylla Philosophus narrat, de Ogygiæ insulæ incolis, ex qua Philosophus Carthaginem accessit, non apportans nummos cusos, sed aurea ἐκπώματα vel pocula, quibus sumtus itineris tolerare decreverat. ἐπεὶ δὲ τὰ τριάκοντα ἔτη διῆλθεν, ἀφικομένων τῶν διαδόχων οἴκοθεν, ἀσπασάμενος τοὺς φίλους, ἐξέπλευσε, τὰ μὲν ἄλλα κατεσκευασμένος εὐσταλῶς, ἐφόδιον δὲ συχνὸν χρυσοῖς ἐκπώμασι κομίζων, quæ auri quidem copiam in illa terra ostendunt, nummos vero cusos inibi nullos pariter indicant. Nam qui plane metallis non utuntur, eos nummis vix usos esse dicere possumus, licet loco nummorum rebus aliis mercari introduxissent.

Nam qui a Romanis & Rheno remotius habitabant, incorruptiores fuere. Haud enim corrumpi poterant moribus & luxu Romanorum, quem non videbant, & contra quem totis viribus studia intendebant sua, ut habet Cæsar *lib.* 6. B. G. *cap.* 22. docebant enim suos, *ne accuratius ad frigora & æstus vitandos ædificent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas; qua ex re factiones dissensionesque nascuntur.* Illis igitur eadem mens, quæ Sauromatis Europæis ad Mæotin apud Melam *lib.* 2. *cap.* 1. *Sarmatæ auri & argenti maximarum pestium ignari vice rerum commercia exercent.* Permutationes mercium hic indicat valere, nummos adeo ignorabant, ut nec aurum vel argentum ullum admitterent, in usu abusum timentes. Satarchæ, Scythicus & ille populus apud Solinum *cap.* 20. *usu auri argentique damnato in æternum se a publica avaritia abdicarunt.* Egregie de Hibernis Solinus *cap.* 25. aut de incolis ex Silura insula, quoque tradit: *Homines etiam nunc custodiunt morem vetustum, nundinas ac nummum refutant, dant res & accipiunt; mutationibus necessaria potius quam pretiis parant.* Omnia ad beatam αὐτάρκειαν Scythis adeo probatam & familiarem spectant, ita ut ipsi Deo placuerit in populo suo auream illam mediocritatem commendare Regibus ipsis ne aurum & argentum nimis quærerent *Deuteron.* 17. *vers.* 17. Er soll auch nicht viel Silber und Gold samlen, neque enim delicias facere debemus nostras acervos auri, nec spinas, quibus suffocemur, adeo ut cum non arduum non sit, animum compescere, ne fulgore auri in servitutem rapiatur, & imperium deponat fa-

scef-

ſceſque omnes ſubmittat; facilius enim Scythis carere poſſimus auro, quam illo neſcire uti. Potuiſſet Valerius Maximus in Romanor. paupertate laudanda parcior eſſe, cum paucis admodum exemplis illam illuſtraverit, & pauciſſimi Romanorum illam coluerint, pluribus perditiſſimæ luxuriæ deditis, imo luxu mores omnium vincentibus. In Septentrione gentes totæ huic continentiæ ſtudebant, omnes domus exempla paupertatis honeſtæ præbebant, fugiebant ſcilicet opes & aurum, ne virtutis pretium illis irritamentis minueretur, aut umbram ejus captando illam amitterent. Nam quid magis convenit de Scythis & Borealibus pronunciare, quam quo caput ſuum claudit Valerius? *Nullum aut admodum parvi ponderis argentum*, *paucos ſervos*, *ſeptem jugera aridæ terræ*, imo ſæpe pauciora, *indigentia domi*, unde perpetuis bellis vacabant, *publice impenſa funera*, cum amici colles pararent, & opes conſerrent, quibus eum Othino commendabant; *inopes dotaut filias*: ſane Tacito teſte, nullæ dotes comitabantur, exigua utrinque dona, ſed *egregios conſulatus*, *mirificas dictaturas*, *innumerabiles triumphos cernimus*. Hæc inquam de Borealibus potius dicenda fuerant, quam de Romanis; quoniam illic in tam beatam paupertatem non unus aut alter, ſed totæ gentes conſpirarunt. Recte igitur ſatis idem Valerius ratiocinatur, *lib.* 4. *cap.* 5. de Verecundia *pag. m.* 179. *hanc juſtiſſimis viris præcepiſſe*, *ut privatas facultates negligerent*, *publicas quam ampliſſimas eſſe cuperent*. Quæ de Scythis iterum & Borealibus omnibus certiſſima ſunt, quibus juſtitiæ laus ab omnibus antiquis Scriptoribus tribuitur, & quod juſtiſſimi fuerint mortalium, & quod virtus ipſis imperarit, ita auro & argento carere, cœteriſque deliciis, ne tamen publico quidquam deeſſet, cujus res aureas eſſe malebant totas, quam ſuas. Ejuſdem animi & ejuſdem vitæ fuerunt Indi Occidentales, qui nihil vilius habuerunt quam argentum & aurum, quibuſque ſi habere libitum eſſet, liceret quantum vellent e fodinis, velut aquam e fonte, nullo impediente petere, quos etiam Chriſtianorum avaritia a vera fide deterruit, atque ut Chriſtiana morte eos punirent, aurum liquefactum faucibus illorum inſtillaſſe ſæpe leguntur: ede, bibe, dicentes, quibus nos opus non habemus, quantum potes. Alii vero Scythæ haud ita aurum ſpernebant. Arimaſpi, quos Mela primos & ſummos Scythiæ vocat, aurum calcabant quotidie, cum nihil niſi arenas auriferas viderent, ſi Claudiano fides. Capita hoſtium Eſſedones, *ubi fabre expolivere auro cincta pro poculis gerunt*, ait Mela *lib.* 2. *cap.* 5. Nummos vero nuſquam iis temporibus in tota Scythia reperies Scriptoribus nominatos. Nec in tota India Claudii Cæſaris temporibus ullam monetam aut nummos cognoverant, quod Solinus indicat *cap.* 56. ubi narrat Annii Plocami libertum, qui vectigal Rubri maris adminiſtrabat, appulſum eſſe ad littus Taprobanæ inſulæ, & tunc *ſtupuiſſe Regem pecuniam*, *quæ cum ipſo capta fuerat*, maxime vero, *quod tametſi ſignata diſparibus foret vultibus*, *parem tamen haberet modum ponderis*. Si unquam nummos vidiſſent ejus regionis incolæ, quibus aurum & argentum abundabat, deſiiſſent mirari: qui nunquam mirari cognita cœpiſſent. Illos potius mirari oportet Perſidis populos Babytacenos, de quibus *cap.* 58. tradit, *mortales univerſos* ejus oppidi, *odio auri coemere hoc genus metalli*, & *abjicere in terrarum profunda*, *ne polluti uſu ejus avaritia corrumpant æquitatem*. Video in his Scythicam diſciplinam, cum tota Perſis in Parthicum nomen tranſierit, qui Scythæ Europæi fuerunt. Quamobrem recte quidem de Scythis Juſtinus *l.* 2. *c.* 2. *Aurum & argentum non perinde ac reliqui mortales appetunt*, quaſi peti quidem diceret, nec contemni, ſi offeratur, facile tamen eos carere, nec magno ſtudio appetere. Vera mens eſt pleruſque Scythas aurum & argentum omne reſpuiſſe. quod Græci credere non poterant, velis remiſque divitias tales & quærentes & corradentes, unde Juſtinus idem *l.* 9. *c.* 2. Philippum Macedonem Scythas opprimentem aſtu & dolis, *auri argentique nihil* reportaſſe ſcribit: *ea primum fides inopiæ Scythicæ fuit:* ut interpretabantur Græci, qui nullas niſi ex auro & argento opes ſtructas æſtimarunt, cum Scythis tamen nihil deeſſet eorum, quibus bene vivitur, luxum exoſi & irritamenta vitiorum, non vitam honeſtam, duriter enim ac parce melius vitam tranſigi, quam inter ſuperflua. Videtur tamen Plutarchus de fortuna Alexandri *pag. m.* 332. Scythis nummos tribuere Alexandri M. temporibus, quando Alexandrum ita loquentem introducit: δεῖ κἀμὲ νόμισμα παρακόψαι καὶ παραχαράξαι τὸ βαρβαρικὸν θέτει κατεσχηματισμένον ἑλληνικῇ πολιτείᾳ. Sed conſiderandum eſt μεταφορικῶς Plutarchum efferre ſententiam; mens enim eſt, eum barbarica omnia Græcis moribus regere velle, & omnia quæcunque poterat Græca facere, quemadmodum peregrinos nummos Græca forma donare, quod erat παρακόπτειν & παραχαράττειν, nam & illa ad tegimen & tem-

rempublicam pertinent. Non igitur exinde Scythas tuoc nummos cudisse ftarui poreft. Potueranr quidem opes immenfas fibi parare, auro & argeoto ftudere, non ignorabant eas artes Græcis & Romanis ufitatas, fed ftudio vitabant, tanquam illecebras & pedicas.

CAPUT XXXVI.

De Metallifodinis.

CUM Tacitus nec aoro nec argento nec ferro Germanos gaudere dixerit, non fibi contrarius eft *cap.* 42. *Germ.* dum Gothinos, ad Germaniam fpectantes populos ferrnm effodere monuit; Haud enim ferrnm in Germania illos fodere dixit, fed Sarmatis & Qnadis, quibus tribntarii erant, jubentibus, etiam mineras fodere nt viliffima mancipia cogebantur. Nec Ptolomæus Geographus diffenrit, qui ferrifodinas infra Quados oon ignoravit. Ὑπὸ δὲ τὸν Ὀρκύνιον δρυμὸν Κουάδοι, ὑφ᾽ οὓς τὰ σιδηρωρυχεῖα, καὶ ἡ Λούνα ὕλη, adeo ut iftæ fodinæ fatis celebres fuerint, poftquam Romani Daciam frequentarunt. Nunc non folum in Germania fed & in Norwegia Sveciaque, quin & in ultima Lapponia metalli fodinas apertas leges. Noveram Antoniam Trotzig Præfectum meralli Lapponiei apud Suecos. Metallifodinæ argenti tam apud Thracas quam Athenienfes celebrantur. Athenæus illarum meminit *lib.* 6. *cap.* 20. quod Sofiæ Thraci Nicias Nicerati mille fervos locarit εἰς τὰ ἀργυρεῖα quæ exercnir. Apud Athenienfes πολλαὶ μυριάδες τῶν οἰκετῶν δεδεμέναι εἰργάζοντο τὰ μέταλλα, *pag. m.* 272. Qnod in vinculis eos habitos effe fcribit, ita fentiendum puto, eos dum operas præftaot & in opere fnnt, liberos a compedibus & vincnlis fuiffe, aliis temporibos vinctos inceffiffe, jacuiffe, ne aufugere poffent. Jofephus *Antiq. lib.* 16. *cap.* 8. *pag. m.* 558. cupri Cyprii ejofqoe fodinarum memioit. Καῖσαρ δὲ αὐτῷ (Herodi) τῶν μετάλλων, τῶν Κυπρίων χαλκοῦ, τὴν ἡμισείαν πρόσοδον, καὶ τῆς ἡμισείας τὴν ἐπιμέλειαν ἔδωκεν. Fuerunt ergo hæ fodinę Cyprię jam Augufti temporibns celeberrimę. Philo citator Athenęo *lib.* 7. *pag. m.* 322. qui de metallis fcripferit: Φίλων ἐν τῷ Μεταλλικῷ, quem hic annotandum cenfui, quod raro reperiantur, apud antiquos, metallicarum rerum fcriptores. Hac quoque ratione Cęfar Auguftus Dalmatis fuperatis, *efferum genus fodere terras coegit, aurumque venis repurgare*, ut fcribit Florus *lib.* 4. *cap.* 12. Monet idem ibidem de Afturibus, Auguftum eos juffiffe *exercere folum*, ficque *latentes in profundo opes fuas atque divitias, dum aliis quærunt, noffe cœperunt*, aurnm fcilicet, minium, chryfocollam &c. Hinc eft quod Tacitus *cap.* 6. *Germ.* ferri inopiam Germanis objiciat. *Ne ferrum quidem fupereft, ficut ex genere telorum colligitur; rari gladiis aut majoribus lanceis utuntur; haftas, vel ipforum vocabulo frameas gerunt, angufto & brevi ferro.* Quo cum confentit Cęfar, qui *veruta* illorum haftas & frameas vocat quod lato ferro non effent fed angufto inftar fubulę & veruti. Sic loquitur *lib.* 5. B. G. *cap.* 44. *transfigitur fcutum Pulfioni*, a Gallis, & *verutum in balteo defigitur.* Sed & Gręci non latis armis ufi funt, angufta erant quę inferebantur vulnera, unde *Græculum ferrum* vocavit Florus, & pulcherrime defcripfit Romanorum arma illis contraria *lib.* 2. *cap.* 7. *Nihil terribilius Macedonis fuit ipfo vulnerum adfpectu, quæ, non fpiculis neque fagittis, nec ullo Græculo ferro, fed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis ultra mortem patebant:* adeo ut Germanis non folnm ferri inopia has anguftias armorum fuppeditarit, fed & ex aliis caufis more gentium aliarum, fatius duxerint iftis frameis & verutis uti, qnam latis illis & gravibus armis. Ita referunt Polonos laris illis armis ftudentes nihil magis timuiffe congreffos cum Germanis, quam illorum veruta, quibus ubique patebaot aoimę hominum & exhauriebantur, ita nt nullibi fub loricis tuta effent corpora, intrabant facillime, morti feneftras aperientes qua non credebant. Plinius tamen Tacito major, utpote cujus bellorum Germanicorum hiftoriam allegavit *lib.* 1. *Annal. cap.* 69. & *lib.* 15. *cap.* 53. & *Hiftor. cap.* 28. fuo tempore ęris metalla in Germaoia reperta tradit *lib.* 34. *cap.* 1. Ipfe Tacitus *lib.* 11. *Annal. cap.* 20. idem teftatnr fub Claudio Imp. Curtium Rufum fuiffe, *qui in agro Mattiaco reclufcrat fpecus quærendis venis argenti, unde tenuis fructus, nec in longum fuit*, adeo ut Germaniam ejus anre fcriptam quam Annales jndicem, nec quę Plinius dixerat de ęris merallo, ant Curtius Rufus egerat pro argento fodiendo, tunc ipfi obfervatum effe, alias non protuliffet ea verba: *Quis enim ferutatus eft?* Germanorum fane nemo, Romani exiguo cum fructn, nec in loognm: pulfis eoim Romanis & ejectis, metallifodinę rurfus confufę jacuerunt longo tempore & ignotę. Mattiacus ager, ut hoc etiam monetam, non eft Babenfis, quod voluerunt multi, nec alibi quærendus quam inter Cattos & Heffos hodie, erat enim Mattinm gentis caput, ut ait Tacitus *lib.* 1. *Annal. cap.*

cap. 56. a quo ager illi subjectus Mattiacus dicitur: & Mattiaci cives ac coloni istius tractus. Et ubi de Cattis loquitur, ibi Mattiacos semper adjungit. Sic *lib.* 4. *Histor. cap.* 37. Catti, Mattiaci & Usipii exercitus conjunguntur. Et in Germania sua postquam Batavos Cattorum quondam populum fuisse docuerat, & honorem ac societatem cum Romanis, addit: *est in eodem obsequio & Mattiacorum gens:* scilicet ut inter Cattos praecipua Hadriani temporibus, nummi minuti aerei cusi exstant, qui metallum Noricum & Dalmaticum laudant; Noricum sane ipsius Caesaris caput laureatum praefert, & Inscriptionem: IMP. CAESAR TRAIAN. HADRIANVS AVGVSTVS. & in aversa sertum elegans, in cujus medio MET. NOB. apud Boutheroue *pag.* 103. Noricum Bavaricum esse constat, in qua tunc parte Germaniae aes effodiebatur, nam Claudius Rufus tentavit quidem, sed quo successu parum ostenderunt. At post gesta Tacitus non vidit. In Graecia metallifodinae celebrantur ab antiquo, auri, in Thessalia, circa Pydnam, ex quibus Philippus Macedonum Rex, Alexandri M. pater, annua talenta mille colligebat: argenti, in Thracia, quas etiam Philippus occupavit, ut legitur apud Justinum *lib.* 8. *cap.* 3. & apud Diodorum Siculum *lib.* 16. *cap.* 8. ut & apud Gemistum. Nullibi vero aurifodinae antiquiores, quam in S. Scriptura, ubi etiam ante diluvium in regione Hevilah aurum collectum fuisse *Genes.* 2. *vers.* 11. dicitur. Verba sunt: Pison fleust umb das gantze Land Hevilah, und daselbst findet man Gold, und das Gold das Landes ist köstlich. Observandum est sacrum textum loqui de horto Eden, ubi ille situs ac positus fuerit ante diluvium: Hevilah vero regio non fuit nomen antediluvianum alicujus regionis, sed post diluvium natum est a posteris Chami filii Noah. Chus enim filius Chami genuit filium Hevilah *Genes.* 10. *vers.* 7. & 1. *Paralip.* 1. *vers.* 9. qui quoque sicut coeteri filii Noachi & nepotes, regiones quas incolere coeperunt denominasse leguntur, adeo ut Hevila regio aurifera nomen ab illo Hevilah filio Chus duxisse post diluvium dicenda veniat, non ante; sed Moses illam regionem suo tempore notam ideo adducit circa tempora creationis, quoniam Pison fluvii mentionem fecit, qui & hortum Eden rigabat, & ab eo descendens ad Hevila regionem, eam quoque circumfluebat. Post Hevilae posteros Ismaelitae hanc regionem occuparunt protensam usque ad Tyrum & Aegyptum, prout describitur *Genes.* 25. *vers.* 18. Sie (die Ismaeliter) wohneten von Hevilah an, bis gen Sur gen Aegypten, wenn man in Assyria gehet. Alii deinceps eundum tractum occuparunt, ut Saulis Regis temporibus circa Ann. Mundi 2880. Amalekitae eum tenebant, unde 1. *Sam.* 15. *vers.* 7. legitur: Da schlug Saul die Amaleciter von Hevila an bis gen Sur, die für Aegypten liegt: Videmus adhuc eosdem terminos quos apud Mosen, & ejus temporibus. Alius erat Hevilah, filius Jacketan, *Genes.* 10. *v.* 27. Erat vero Jaketan filius Eber, Eber vero filius Salah, Salah filius Arphaxad, Arphaxad filius Semi, Sem Noae. Sex igitur generationes post diluvium numerantur, antequam Hevilah se generatione sua propagavit, quas ad 180. annos extendo. Jam vero eorum temporum generationes longe diuturniores quam nostrae fuerunt, vitam in plura secula producentes. Scriptura Sacra usque ad Regu a diluvio numerat annos 131. dun anni effluxerant a diluvio, quando natus est Semo Arphaxad A. M. 1658. Annos habuit 35. Arphaxad, cum ipsi natus est Selah A. M. 1693. Salah quoque 30. annos, cum ipsi nasceretur Eber. A. M. 1723. Eber vero 34. annos, cum ipsi nasceretur Peleg. A. M. 1757. Peleg 30. annos, cum ipsi nasceretur Regu. A. M. 1787. Circa haec tempora nati sunt quoque Ophir & Hevilah Jacketano alteri filio Eberi, & adde 30. annos, quibus Ophir & Hevilah genuerunt, & patres familias evaserunt, sedes sibi eligentes certas, & videbimus exire A. M. 1817. qui est Annus 161. post diluvium, & 60. post turbatam turrim Babylonicam, quo Hevilah & Ophiritica regiones auriferae coli coeperunt, & nomen a conditoribus retinere. Notum est autem Semi posteros versus orientem colonias deduxisse, ut Japheti versus occidentem. Hanc ob causam de Jaketani liberis ait Scriptura Sacra: und ihre Wohnung war von Mesa an, bis man kompt gen Sephar, an dem Berg gegen dem Morgen. Et notandum maxime, quod Hevilah proxime conjungatur cum Ophir altero filio Jacketani, quod nomen auro quoque praeclarum est, & Ophiritas progenuerunt, loca illa insidentes, ubi aurum colligitur optimum, quemadmodum de Hevilah regione pronunciavit Moses, quam vicinam fuisse Ophiriticę non dubito, & binos fratres junctim habitasse, eademque terrę opulentia gavisos esse. Hęc igitur potius est illa regio, quae Mose scribente, non vero ante diluvium, auri optimi fuit foecundissima, non quod ibi foderetur, hoc enim non dicit sacer textus, aurum enim pluribus modis colligitur, vel ex fodinis, vel

vel extra fodinas, inter arenas, & in fluminibus, quæ pluribus in locis aurifera sunt, atque hac ratione aurum in regione Hevilah Mosis temporibus collectum judico, non vero illa. Vix enim fodinas Moses noverat, nec in sacro codice de fodinis ut ita dicam aliquid certi ante Maccabæorum tempora, 150. ante Christum annis, nec in Judæa quidem illas fodinas, sed in Hispania recensuit, quas Romani occupaverant, da man Gold und Silber gräbet. 1. *Maccab.* 8. *vers.* 3. Optime tamen illud consequitur, etiam ante diluvium, metalli fodinas exstitisse, ex quibus æs & ferrum effoderint, siquidem Tubalcain Lamechi filius ex Zilla, *Genes.* 4. *vers.* 22. ein Meister in allerley Ertz und Eysenwerck / vocatur, æs enim & ferrum officinam non ingrediuntur nisi prius effossa & purgata, adeo ut hoc opificium omnium sit antiquissimum. Sed hæ artes etiam cum antediluvianis perierunt, nec tam cito post diluvium resuscitatæ sunt. Deus ipse quando bona terræ Canaan Israelitis indicat, etiam metalla ibi cædenda (non fodienda) ex montibus prælto dicit *esse*, prout sal hodie Hispanicum cædimus non fodimus. *Deuteronom.* 8. *vers.* 9. Ein Land des Steine Eysen sind / da da Ertz aus den Bergen hauest / quibus verbis non solum metalla, sed copiam illorum insignem prodit, das sie sollen seyn wie Stein auff den Gassen. Hinc non mirum, quod Cananitis ferrati currus & lecti tribuantur in Sacra Scriptura: ferri enim illic incredibilis copia fuerit necesse est, ex qua metallorum fodiendorum & exercendorum insignem peritiam apud eas gentes quoque fuisse credimus. Optimam ejus terræ metalliferæ partem occupasse videtur tribus Asser expulsis Cananitis. Sic enim tribui bene dicit Moses *Deuteron.* 33. *vers.* 25. Eysen und Ertz sey an seinen Schuhen. h. e. tanta copia ferrum & æs exuberet, ut nullibi progredi possit, quin pedibus objiciatur & conculcetur. De omnis metalli fodinis loquitur Hiob *cap.* 28. *vers.* 1. Es hat das Silber seine gänge / und das Gold seinen Ort / da mans schmeltzet. Eysen bringt man aus der Erden / und aus den Steinen schmeltzet man Ertz. Ecce quævis metalla fodere noverant illis temporibus, sed & gemmarum cunabula scrutari didicerant, ut ex *vers.* 6. patet: Man findet Saphir an etlichen Ortern / und Erden-Klosse / da Gold ist. cum cœteris versib. seqq. plures terræ divitias in medium producentibus. Hodie plerumque ex fodinis aurum profertur magnis sumtibus, raro ex fluviis & arenis, quod olim frequens erat, eamque in rem *auri legulos* habebant, qui non erant fossores, sed manu legebant; quod aurum arrugia quæsitum; aut in massa, aut in baluca vocabant, unde Plinius *l.* 33. *cap.* 4. *Aurum arrugia quæsitum non coquitur, sed statim suum est.* h. e. excocto & puro simile. *Arrugia*, quasi auri rugia, id est scalptura, ubi aurum scalpitur, non effoditur, pergit Plinius: *Inveniuntur ita massæ, nec non in puteis, denas excedentes libras, alii palacrinas, idem quod minutum est balucem vocant.* Handgold. A. V. C. 567. M. Æmilio & C. Popilio Coss. metalla in Macedonia instituta, ut Cassiodorus scribit, & auri ac argenti metalla fuisse nemo dubitare potest, ita ut metalli Macedonicis ingens vectigal ad Populum Romanum rediisse Livius annotaverit *Dec.* 5. *l.* 3. Sed de auro in arenis lecto per Dalmatiam pergit Plinius: *Invenitur*, ait, *aliquando in summa tellure, rara felicitate, ut nuper in Dalmatia principatu Neronis, singulis diebus quinquagenas libras fundens.* Argentum vix ita legi poterat, nec ita lectum ullibi legitur, quod ad eam maturitatem non adscendat aut protuberet ut aurum. In Illyricis maxima auri copia Romanorum tempestate, hinc diserte *comes Metallorum per Illyricum* audit, qui his metallis præfectus erat, & simpliciter in Occidente *Comes Auri*. In Oriente laudatur aurum Docimenum, & Troadense in Phrygia; & Proconense in Propontide, *l.* 9. & 11. Cod. Theodos. d. indulgent. debitorum. Quo etiam spectant χρυσεῖα περὶ τὴν Θρᾴκην, quorum meminit Plutarchus in Cimone, *pag. m.* 480. & 487. Pythes ille, qui Xerxis Persarum Regis ætate vixit, 480. ante Christum annis in auro fodiendo totus erat, & ingentes divitias collegerat, ut est apud Plutarchum de virtutib. mulier. *pag. m.* 262. Midas Phrygiæ Rex Gordii filius etiam longe prius, annis SC. 1301. ante Christum videtur metallis fodiendis incubuisse, quod auri tantam copiam congesserit, ut etiam vota superarit, nihil vitæ relinquens aut ullis studiis præter aurum, quod & Pythæ accidit; qui fabulam eandem egit & Midæ studia explicavit eodem successu. Cum enim fodiendis & purgandis metallis omne tempus omnesque colonos absumerent, agricultura cessabat, pecora deficiebant, pisces & aves non capiebantur nihil nisi aurum apponi poterat, quod latrantem stomachum male satiat, animum nunquam. In Germania sane, Taciti tempora respicienda, quibus ab auro & metallis quærendis supersederunt, ut aliena & peregrina ea tractantes, non ut sua, aut suæ terræ proventus, nec ante Henrici Aucupis Imp.

Imp. ætatem & Seculum X. quidquam de Germanicis metallifodinis traditum reperio: is prope Goslariam in monte Ramelo venas & mineras metallorum primus aperuit, inprimis argenti, quas hodierni Duces Brunsvicenses & Luneburgenses additis & perquisitis pluribus aliis continuant in Harticis montibus felicissime.

Hinc Chronicon vetus Saxonica lingua scriptum in membranis elegans Olai Larsun civi Hafniensis *pag. 67.* Otthoni M. Henrici Aucupis filio fodinarum argenti primum usum tribuit his verbis: *He vvan oc allererefte dat fillever erce in deme lande to Saffen, undvvaret noch.* Alio forte loco quam Pater fodinas istas aperuit Ottho.

Seculo XII. & circa Ann. 1171. Misnica terra suas opes ostendere cœpit Otthoni Marchioni ejusdem, & quidem Fribergæ primum, tantumque argenti corrasit, iste Marchio, ut Divitis cognomen ipsi tribuerint. Paulo post in Mindensi Episcopatu circa Annum 1189. venas repertas legimus, quas Henricus Rex Roman. absente Patre Friderico I. ad Imperium pertinere debere edixit, 21. Mart. Circa Ann. 1200. Mansfeldenses venæ prope Hecstadium celebrantur, itidem argenti; nondum enim aurum quisquam in Germania foderat: sed Anno 1378. cum Cutnenses montes in Bohemia scrutari cœpissent, primum aurum inde provenit, argenti præterea ingens copia: quod non probibet, quo minus aurum ex arenis prius legerint, quas Germania quoque noverat, ut apud Offredium legimus in libro ipsius Evangeliorum rythmico *pag. m.* 18.

Zi nuzze grebit man oub thar
Er in ti Kuphar
Jo bi thia Meina
Isinet steina
Oub thara zua fuagi
Silabar zinuagi.
Jo lesent thar in Lante
Gold in iro sante

Hæc antiqua Germanica hodierna sic explicantur.

Zu Nuken gräbet man auch dar
Erk und Kupffer/
Ja bey dem Meine
Eisene Steine
Auch daselbst sezt offte
Silber zur genüge.
Ja lesen dar im Lande
Gold in ihrem Sande.

Ex quibus Otfridi ætate, & Seculo nono, omnis generis metalla Germaniam effossa produxisse dicimus præter aurum, quod ex arenis colligebatur: adeo ut etiam Harticas terras & montes ante Henricum Aucupem fodinis & alimentis ac frugum copia celebres scripserit, si recte enm intelligo. Præcedunt enim hæc:

Iz ist filu feizzit
Harto ist iz givveitzit
Mit manigfaltan ehtin
Nî st iz bi unsen frethin.

Quæ sic nostris verbis rederem:

Jekt ist viel Reichthums Zeit/
Der Hark ist jekt geweiket/
Mit mannigfalten Essen/
Nichts jekt bey unserm frieden.

h. e. Nichtes kan jekt gleich seyn unserem frieden. A quo tempore Germani solertius his incubuerunt, ubique scrutantes, & diligentiam insignem adhibentes, initia enim ardua & operosa se dederunt, cum nondum illis operis & artibus adsuevissent. Nunc ingenia cœperunt addere, & his studere exquisitius & accuratius: unde Wolckensteinii in Saxonia etiam Ann. 1407. venas egregias argenteas detexerunt. Circa Ann. 1471. adhuc in Misnia Snebergenses venæ argenti reclusæ sunt, tantumqua protulerunt fructus, ut 30. annis usque ad 1501. loco decimarum 70. milliones Electori Saxoniæ persolverint. Paulo post circa Ann. 1493. studia illa circa montes Misnicos magis etiam incaluerunt; plures enim venas & mineras argenti repertas legimus, Glashuttenses, Skreckenbergias, &c. vel Annæbergicas. Ex illo argento, nummos illos Schreckenberger Germania cœpit æstimare. Est mihi poculum insigne proavi mei manu artificii paratum, quod ex meris grossis Schreckenbergicis conflatum memoriam illorum nummorum servat, qui tunc fuerunt puriores, cæterosque Grossos Misnicos præcellebant. Tunc quoque profecerant Germani in illis studiis metallicis, adeo ut quamvis diu ante Hispani, Galli, Itali, metalla tractassent, Germanorum tamen solertia omnes artes & studia populorum istorum vinceret, coactique sint a Germanis artifices & operarios, die Bergknapen, petere, quippe laboribus istis ferendis plus quam cæteræ gentes sufficiebant. Annæberga sane ex mapalibus suis Anno 1497. ob sui montis divitias in egregiam civitatem efflorsit. Circa Annum 1509. fodinæ Mariæbergenses in Saxonia cognosci cœperunt; Sic illa Germania, quæ Taciti temporibus infœcunda metallorum babebatur,

tur, nunc abundat, variiqne generis argentum producit, anri parum. Daniæ quoque viscera sæpius tentarunt in metallis, sed hactenus non responderunt venæ, licet inventæ, laboribus. In Norvvegia ab anno 1623. Christiani IV. Regis liberalitate fodinæ ferri, æris, argenti floruerunt, adeo nt ditiora sint subterranea passim, quam frugibus & fructibus agri & sylvæ. Initia sane nummaria valde parca, quod etiam metalla parcius erneerentur, & serius, adeo ut legamus Belgas nummorum penuria nrgente, raro nunc exemplo, rerum permutationem revocasse & publicis legibus sanciviste, Henrico Aucupe rerum potiente. At dici poterat in Septentrione ultimo propter frigus metalla deesse. Non obstant metallis frigora, nec enrom foecunditati. Servatur hodie iuter Regios Thesauros, Anno proxime elapso 1695. allata gleba purissimi argenti, ex Norvegicis fodinis, pondere 3529. semunciarum, cui similem hactenus Orbis nescit: exinde sane divities ingentes barum fodinarum colligere licet. Initio non nisi ergentum æri mixtum reperiebatur in his venis, ut patet ex Christiani III. Regis privilegio ann. 1539. d. lnuæ post Corporis Christi Ottboniæ Sociis fodinarum concesso. Thun hiemit männiglich fund und zuwissen / wie das sich durch milträterliche Verleyh- und Schickung Gottes / verschiedene Bergwercke in unserem Reiche Norwegen scheinbarlich an den Tag gegeben / und mercken lassen: Wann wir dann das daraus kommendes Erk durch viel Bergverständige zu verschiedenen mahlen haben probieren und versuchen lassen / und sich befunden / das solche Gänge sonders gut Kupffer und Bley / welche sich mit Silber und anderem Metall augenscheinlich seyn Reich beweisen / und sich dermassen eräugen / das mit der zeit viel gutes daraus zu hoffen stehet / &c. Ita quoque in der Bergordenung seq. anno 1540. ab eodem Rege constituta: Nach dem der Allmächtige Gott / von welchem alles Gutes kompt / unser Königreich Norwegen mit verschiedenen Herrlichen Bergwercken und Metallen an vielen Orten reichlich gesegnet / insonderheit aber das auff dem Golmsberg, wie es genant / sich zeithero mit Silberreichen Kupfferen eräuget und ständig gemacht &c. Hactenus igitur puri argenti venæ non erant inventæ, quæ postmodum detectæ accesserunt, De suis stanni fodinis gloriantur Angli in Cornubia, ab initio mundi: nec ullibi prius stannum effossum credunt; successit Germania famæ, nbi anno 1241. inventum est stannum *primum & purissimum & copiosius* quam in partibus Angliæ: Germani, ut a divitiis & luxu diu remotissimi hæc non quærebant, avitam paupertatem, ut bonæ mentis sororem amplectentes, quam Septentrionales ipsos docuerant, quorum moribus vivebant. Ita quoque Septentrionales ipsi, nullum ob istud lutum lapidem moventes, ita nt licet quotidis thesauros ingentes pedibus calcarent, illi ne tollere qnidem dignarentur: Mortuorum hæc esse primo bona fiuebant, ut in *Valhalla* velut Heroes vivere possent.

CAPUT XXXVII.

De nummis Gallicis.

NON video, cui bono scripserit, Vir alias doctus, *Claudius Boutherone* in Galliam nummos statim Noachi posteros secum intulisse, quando Galliam habitare cœperunt: & artem monetandi aliquando deperditam, deinde restauratam deuuo, & primos nummos de corio factos esse, aut pecudis tergo, ideoqne pecuniam dictam, quod nomen Gallicum esse Cassiodorus scripserit. Hæc enim omnia sunt ejusmodi, quæ nullo modo probari queunt, somniis, similiora & raptibus, quam sano judicio, quo res singulas expendere debemus. Neque enim hac ratione patriæ rebus consulitur, quam amore prosequi decet, sed vero, nec inanibus abripi, quibus patriam contemtui exponimus, illi nequaquam profumus. Egregios quidem nummos veterum Gallorum producit Bontherone a *pag.* 41. sed extendit nimis ætatem, & ante Romanos, dominos Galliæ, socios ee fratres, eos percussos nobis persuadere cupit. Sed fallit & fallitur; omnes enim quos attulit a Romanorum in Gallia temporibus cusos esse, Romæ effigies, quæ toties in nummis istis comparet, & Romanæ literæ, satis manifestum reddunt. Nullum plane observavi, qui non Romanis debeatur, illorumque coloniis in Galliam deductis, aut illorum autoritati, jus monetæ Gallis quæ concessit. Sub illorum auspiciis Eburovices, Aulerci, Dornacus, Rauraci, &c. memoriæ, tanquam Numinum gentis, nummos suos ediderunt & dicarunt. Ab illis temporibus, quando Galli Romanam majestatem comiter conservare cœperant, hi nummi sunt deducendi. Ipsa figura, & pondus nummorum istorum, simile Romanis hoc evincunt, nec video qua ratione ad anteriora tempora trahi possint, imo satis pelluceat, aute Romana arma Gallis proprios nummos cusos nullibi fuisse. Ubi enim cæsaries illa, illa barba immissa, quam omnes historiæ Gallis antiquis tribuunt? In nullo nummorum istorum apud Boutherone hæc signa spectantur, nisi in longe paucissimis, sed Deorum Dearumque Romanorum effigies, hominum ca-

pita more Romanorum tonſa, genæ raſæ & imberbes, quæ certo certius indicant, tunc cum hos nummos cuderent Galli, eos in Romanos mores & habitus tranſiiſſe. Hinc eſt, quod Diodorus Siculus referat de Gallis, ſcilicet, ejus tempore viventibus, quod quidam adhuc barbam raderent, quidam vero nutrirent, ſed parce: & Nobiles quidem genas radere, barbam vero promittere, ut operiat corpus, ita ut edentibus barba repſeatur cibo, & bibentibus, per canalem veluti, potus inferatur, quod ſane non de omnibus Nobilibus intelligendum, ſed de illis tantum, qui veterum morum tenaciores manſerunt. Cæſar de Britannis loquens *lib.* 5. B. G. *cap.* 14. monet ſuo tempore eos omni parte corporis raſa fuiſſe, *præter caput & labrum ſuperius*, capillum tamen promiſſum fuiſſe, ergo barbam inferiorem tunc non nutriebant. Barbam ſuperiorem ſane non diu eſt, quod & Francici depoſuerunt, & nos cum illis, adeo ut nemo hodie ulla parte pilos nutriat, nec in capite, nec in mento, niſi Sacerdotes quidam, quibus hoc placet fere. Omnes hiſtoriæ veteres Francicorum de barbatis loquuntur, & ſtatuæ Regum quæ ſuperſunt, & genuinæ ſunt, eos cum barba immiſſa repræſentant. In hiſtoria Patriatcharum Burgenſium ſub finem *cap.* 66. dicit Boutheroue *pag. m.* 385. hæc verba exſtare: *A quo quidem tempore ad hæc uſque noſtra tempora Reges Franciæ longam nutrire barbam deſierunt*, ſcilicet a Ludovico juniore, qui fuit Ludovici VI. ſeu Craſſi filius, & regnavit ab anno 1137. ad annum 1180. Unde ergo in nummis plerique abſque barba cuſi ſunt? an ut Romanos adhuc in nummis imitarentur, eorumque habitum. Nam id ex CONOB. quod ſæpius in Francicis nummis & in Romanis legitur, manifeſtum fit, & præcipue ex Theodeberti nummis, *pag. m.* 230. qui nihil Francici habent, ſed ad mores Romanos excuſi ſunt, ut apud Hemelarium Theodoſius, Arcadius Leo, Julius Nepos, Zeno, Anaſtaſius Imperatores, eodem fere tempore viventes, ſculpti in nummis exſtant. Aliam ſane cauſam adſignare non licet, Nummi enim harum gentium Romanizant, & eorum lingua loquuntur, ideoque habitu oris quod conſentiant mirum non eſt, licet Francico habitu & comati revera eſſent & barbati, qui ſic in nummis præfigurabantur. Num noſſe vis quales Gallis fuerint nummi ante Romanorum mores & monetas conſtitutas? adi Cæſaris commentarios ubi loquitur de Britannis; is Te docebit, ſe adveniente Britannos ære, & ferro minimo uſos, hoc eſt, in particulas minutas & minutiſſimas conciſis metallis iſtis, quas ſecundum pondus examinatas in emtionibus & vendirionibus adhibentes erogabant, idque eos a Britonibus Aremoricis, unde exierant, Britanniam occupantes & nominantes didiciſſe & attuliſſe. Britones autem, unde hæc habuerunt? Non eſt, quod dicere debeamus ab aliis quam a Gallis cæteris, unde nec monetæ nec nummorum nomine talia Cæſar dignatus eſt. Reſpiciunt hæc locum Cæſaris *lib.* 5. B. G. *cap.* 12. *ære utuntur importato:* & paulo ante: *utuntur aut nummo æreo, aut annulis ferreis*, (prout quidam codices legunt) *ad certum pondus examinatis pro nummis*. Ex quibus obſervare licet varias hujus loci lectiones eſſe, quas videre licet in manuſcriptis & editis. Certum tamen eſt eis nummos nullos fuiſſe ſignatos aut cuſos, unde illam lectionem maxime probo, quæ *ære minimo illos uti* habet, non *æreo nummo*. Et ex tot variantibus iſtum locum ſic reſtituendum video. *Utuntur aut minimo ære, aut laminis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummis.* Aurum omittimus, quod neque argentum illis tunc in uſu. Æs importabatur, ideoque in minimas partes illud redactum ſibi pro nummis ſervire fecerant, ferrum, quod penes ipſos naſceretur, ut ait Cæſar, in maritimis locis, in laminas aut lamellas diducebant liberalius, quam in ære, quod ejus promtior ac major copia eſſet. Nec Cæſarem facile ſic locutum eſſe judicare poſſumus, *utuntur nummo æreo, pro nummis*, cum nummus æreus non ſit pro nummo, ſed nummus verus. Hæc igitur origo aliqua nummorum apud Britannos, qui etiam prius quam illas particulas æris & ferri pro nummis adſciviſſent, contenti fuerant permutationibus mercium, & pecudibus emenda emere, prout Galli & Germani, quos iidem mores commendant, niſi quod Germani metalla ſerius tractaſſe legantur, inſulares enim homines αὐτόχθονες nequaquam fuerunt, ſed ex continente ſemper in inſulas propagati cum patriis moribus acceſſerunt. Ex Scaligeri emendatione locus apud Cæſarem ſic ſe habet. *Utuntur aut æreo, aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo.* Eodem res recidit, ſive taleas, ſive lamellas legas, niſi quod Cæſaris ſtyli puritas *taleas* vix admittat, ſunt autem *taleæ* proprie virgulæ in minutas partes conciſæ, ex ramis arborum deſumtæ, quales in ſortium uſu veteribus fuerunt. Sic apud Varronem, Columellam & Plinium *taleæ* & *taleolæ* leguntur plantationibus ſervientes

tes

tes: pro lamellis autem metalli taleas illis Seculis usurpata non observavi, est Celtica vox sua origine, in Latinam assumta, ut alias docui. Græci proprie tales laminas & lamellas κόμματα & κέρματα vocarunt, quæ sic concidebantur ex majoribus frustis, ac loco nummorum valebant. Et dum æs importari dixit Cæsar, etiam nummos æreos, non in Anglia cusos, sed aliunde importatos intelligimus, quod etiam indicat Boovicę nummus, adhuc ex ære signatus, qui exstat apud Boutheroue *pag. m. 67.* quamvis tunc temporis Romanos secum haberent, in nummis fabricandis peritos, ut illis deesse non potuerint in Britannia cusi. Ante Cæsaris adventum autem ex Belgio & Gallia nummi tales afferebantur. Nam ex Belgio multi transierant, qui maritimas partes Britanniæ incolebant, *& omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, atque agros colere cœperunt*, ut scribit Cæsar *eod. cap. & cap.* 14. *Cantium incolunt quæ regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine*. De annulis ferreis quod ait, Sinenses adhuc & Japonenses etiam annulis plumbeis in moneta utuntur, quorum magnum numerum funiculo induunt, & secum gestant ad usus quotidianos, quin & æreos & aureos & argentaos rotundos habent, quorum medium foramine quadrato patet tam amplo, ut alia moneta quadrata, & conveniens isti foramini, cum opus est, indi possit, & arcta claudi; ita ut veluti annulos repræsentent patentibus foraminibus, & monetam foraminibus clausis. Britanni vero, ut alii, tam hos quam reliquos nummos ad pondus examinabant: & dum plumbi alibi Cæsar ibi meminit, etiam annulos stanneos pro nummis fuisse in mediterraneis, ubi nascebatur, nullum est dubium, quemadmodum ferreis usi sunt in maritimis. Verum est igitur, quod Agathias dixit, de Gallis, eos in omnibus Romanorum mores imitatos esse, ubi primum curæ fuit eos addiscere, ergo etiam in monetis aliquando per Romanos profecerunt.

Nam nec auri vel argenti quondam eis notitiam fuisse Posidonius innuit apud Athenæum *lib. 6. cap. 4. pag. m.* 233. donec aliquando Alpes αὐτομάτως ὕλης ἐμπρησθείσης ἀργύρῳ διεῤῥύη. Quamvis enim Tubalcain μεταλλείων optime noverat, Scriptura Sacra indicante, hoc tamen populis dispersis & amplificatis non statim perpetuum fuit, quoniam metalla magnis laboribus eruuntur, nec cuivis facile obvia sunt. Quidquid vero sponte sua metallorum exuberabat, aut exsudabat, ut in fluminibus ψήγματα; hæc quia lavando nulloque labore purganda se offerebant, colligebantur, ut de Celticis populis idem Posidonius ibidem tradit, & non omnibus tamen, sed τοῖς ἰσταχίοις solis. Ψήγματος μὲν ὢν χρύσεον, ἐπείπερ ἐπιπόλαιον αὐτῶν ἐστὶ τὸ γένος, ὥς ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς οἰκουμένης, καὶ ποταμοὶ τὰ τυχόντα ψήγματα χρυσοῦ καταφέρει, καὶ τοῦτο γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀσθενεῖς τὰ σώματα σὺν τοῖς ἀμμίοις ὑποψήχοντες διιστᾶσι καὶ πλύνοντες ἄγουσιν ἐπὶ τὴν χώνην, (φησὶν ὁ ἐμὸς Ποσειδώνιος) ὡς παρὰ τοῖς ἰσταχίοις, καὶ ἄλλοις τοῖς τῶν Κελτῶν. Quorum verborum mens est, Celtas in ultimis orbis partibus habitantes, aurum, aut argentum, aut alia metalla non fodere, nec eruere, quod hic nimis operosus labor sit, sed si quid in superficie terræ se sponte offerat, aut ex fluminum arenis corradi possit, hoc illos purgare, lavare, & ad fusores deferre, ut habeant, quod ostendant magis, quam quo utantur. Hoc enim significant illa verba ψήγματος χρύσεον, non vero, prout interpretes reddiderunt; *exempli causa*, quod isto loco plane incongruum. At quod addit de Riphæis montibus, qui deinde Olbii, & tandem Alpes dicti sint, qui argento fluxerint aliquando ex incendio sylvarum, hæc Posidonii errorem arguunt; Alpes enim his metallis fœcundos esse, & Riphæos fuisse, nec olim nec bodie fuit observatum. Scordiscos deinde ex Gallis oriundos, & Athenæo κορδιστὰς dictos, monet, quod ἀφωσιώκασι τὸν χρυσὸν, καὶ οὐκ εἰσφέρουσιν εἰς τὰς πατρίδας, δι᾽ ὃν πολλὰ καὶ δεινὰ ἔπαθον, ἀργύρῳ δὲ χρῶνται, καὶ τούτου χάριν πολλὰ καὶ δεινὰ ποιοῦσιν, paulo ante dixerat: χρυσὸν δ᾽ οὐκ εἰσάγουσιν εἰς τὴν αὐτῶν χώραν, λῃζόμενοι δὲ τὴν ἀλλοτρίαν καὶ ἀδικοῦντες οὐ παραλείπουσι. Quo ergo transferunt? num ut Lacedæmonii aliis servandam prædam tradiderunt? Illud sane colligitur Gallos & Celtas eo tempore nec aurum nec argentum nummis ullis, sive cusis, sive non cusis, attribuisse, sed ostentationis causa servasse.

Verum est etiam Francos, devictis Gallis, Romanorum etiam mores in quamplurimis retinuisse ab Ann. Chr. 420. circiter, quo dominari cœperunt, & inprimis monetas, quod eas meliores fatere nescirent, sed etiam retro sublapsi multum Romanis in hac arte inferiores se præstarent, & a veteri nummorum elegantia recederant. Et prout Franci in Gallia, sic quoque Visi-Gothi in Hispania Romanorum mores in monetis observarunt, quod eorum solidi & tremisses aurei qui supersunt satis ostendunt, qui pondere sunt eodem quo Romanorum,

rum, Solidus, 84. Semissis, 42. Tremissis, 28. granorum. Et enumerat Boutheroue Reccaredi aureos ab anno 587. Receswinthi, Witerici & Ervigii, usque ad annum *686.* qui tali pondere aureos cuderint *pag. m.* 179. Sed cur Meroveo Regi, qui ab anno 448. regnum tenuit, illos, quos tribuit nummos, tribuerit, nullam causam addit. Non enim Meroveo magis congruunt, quam Pharamundo aut Clodioni, nec nomen Merovei in illis legitur, nec coma illa in humeros effusa, a qua laudatur, indicium facit: sunt enim capilli in binis illis, quos adduxit, admodum tenues & curti. Nulla sane indicia quidquam ostendunt aut loquuntur, quod Merovei magis sit, quam aliorum Regum. Ita quoque de Clodovei nummis sentire licet, & de pluribus aliis, quos Regibus adscripsit, & supposuit conjecturis indulgendo.

Elegans tamen nummus Mauritii Imperatoris circa ann. *602.* cusus ex auro puro tremissis, pondere 28. granorum, descriptus a Carolo du Fresne in Byzantina historia, & a Boutheroue quoque, *pag. m.* 136. docet Viennæ eo tempore officinam monetariam exstitisse, & Romanam coloniam Romanos ibi mores exercuisse. Habet iste nummus caput Imperatoris diadematum, & inscriptum D. N. MAVRI-CIVS P. P. AV. In aversa signum Christi ostenditur, & circumscriptum ✕ VIENNA DE OFFICINA LAVRENTI. Multa nos docet iste nummus, tam de monetæ domo Viennæ erecta, quam de monetario, ex cujus nomine Christianos tunc fuisse cives Viennenses colligitur, ut etiam ex signo crucis Christianæ incusos, quos ad Avares aut Hungaros spectasse, ut credit Boutheroue, non docet hic nummum, cum Avares tunc pagani fuerint. Ideoque recte satis docti Viri sentiunt, qui hunc nummum suspectum habent, aut minus recte lectum & intellectum credunt. Neque enim Viennæ Gallicæ, nec Viennæ Austriacæ eum ullo modo Mauricii Imper. ætati convenire posse satis viderunt. In Francia cusum istum nummum certo certius est, hoc enim habitus & typus, prout illum Boutheroue expressit, per totum indicant. In Romanis figuris anterius caput prospicit, & hastam humero dextro impositam habet, scutum lateri sinistro affixum, ut videre licet apud Hemelarium *fig. 7. tab. 64.* diademate quoque clauso ibi exhibetur. At in hoc nummo caput ad dextram aversum diademate duplici ex unionibus cinctum tergum fere obvertit, & scutum in dextro latere gestat, quod millies in Francicis nummis errore sculptorum observamus, in Romanis non item, quia fuerunt accuratiores artifices. Jam vero etiam in aversa parte cum orbe subjecto crux apparet, quæ quoque nota est Francici nummi, cum in aliorum nummis non ita frequenter illam videamus ac in Francicis. Et tamen quomodo D. N. MAVRI-CIVS P. P. AV. in isto nummo legatur, plane quemadmodum in altero nummo apud Hemelarium jam laudato, conciliare non possumus. Nam & in aversa istius Hemelariani nummi Crux nominis Christi in orbe subjecto requiescit binis stellis ad latera additis, & ambit corona laurea ita ut fere similes sibi hi nummi sint. Num igitur dicendum Viennam Delphinatus eo tempore adhuc Imperatores Romanos spectasse? Quamvis enim Delphinatus ad Regnum Burgundiæ pertinuerit, & eam provinciam Guntchramus etiam post mortem patris Chlotarii sortitus sit, & usque ad annum 592. dum vixit, tenuerit, hocque satis constet, haud tamen de Vienna Scriptores se satis explicarunt, cuis fuerit; Gregorius Turonensis *lib. 8. c. 39.* testatur Guntchramum Burgundiæ Regem circa ann. *586.* Evanthio Viennensi Episcopo mortuo substituisse Virum, qui ex familia Senatoria fuerit. Romani enim coloniam eo quondam deduxerant, & Senatoriam appellarunt, quod multi ex civibus & colonis Senatores Romæ fuissent. Vienna igitur eo tempore ad Gallos & Francos pertinuit; Mauritius ab anno 582. ad *603.* Imperator fuit Guntchramus Rex Burgundiæ ab ann. 575. ad ann. 594. Vixit igitur Rex cum Mauritio Imp. Sed hoc quæritur, an non Vienna subinde Imperatores agnoscere coacta sit, & sæpius ad Francos, sæpenumero etiam ad Romanos redierit, Ducibus Imperator. Gallias, cum potuerunt, infestantibus, & vetera jura urgentibus, ut Francis eriperent quidquid possent. Vienna enim ad provinciam Romanorum in Gallia, quæ inter Rhodanum Helvetios & Alpes tendebat diu spectabat, antequam Julius Gallos reliquos devicit. Et postquam Gallia Francicis cessit, Rhodanus Romanorum & Francorum imperia divisit; adeo ut Romanorum provinciæ Rhodano vicinæ non semel Viennam quoque trans Rhodanum occupaverint, & in sua jura transire fecerint. Hunc tractum sæpe Cæsar in commentariis suis Provinciam, & Provinciam nostram h. e. Romanorum, appellavit, unde hodienum ejus pars PROVENCE

per-

pergit appellari, quod κατ' ἐξοχὴν Provincia Romanis dicta sit, illudque nomen Francici retinuerint, Domini facti. Aut ut verius dicam Vienna ad Provinciam Romanorum non pertinuit, sed sibi relicta Romanos tamen dominos comiter agnoscebat & observabat. Egregie Cæsar *lib.* 1. B. G. *cap.* 45. rem exprimit, ante Cæsarem scilicet *Arvernos & Rutbenos*, quorum Vienna caput, *superatos esse a Q. Fabio Maximo, quibus Pop. Romanus ignovisset, neque in Provinciam redegisset, neque stipendium imposuisset*. Sed vix hæc ad Francicorum tempora per Gallias trahi queunt, nisi Imperatores jura vetera, quantum potuerunt, sibi servasse tunc etiam intelligantur. Quio Mauritius hoc quoque tentarit & egerit, ut prædecessores sui, dubitari nequit, atque hac ratione Vienna aliquanto tempore recuperata Mauritii Imperio parere potuit, cum in his multæ vicissitudines occurrant. Nam quod statuit du Fresne, Childebertum Austrasiæ Regem in honorem Mauritii hunc nummum cudi permisisse, recte responderunt cœteri, hoc contra Majestatem Regum fieri, si factum fuit; quod verissimum est. Hos igitur nodos solvere non licet aliter, quam ut prius moonere cœpi. Nam & Childebertus post Gontchramum Burgundiam tenuit ad Ann. 600. & Theodoricus ejus filius Mauritio adhuc vivo, sub quibus multa infesta quoad Viennam geri potuerunt, unde Mauritio Vienna aliquantisper subjici potuit, licet hoc taceant Historiæ quas hactenus legi, ideoque insistere nolo. Sufficit Francicum nummum esse, quod probavi, ideoque ad Viennam Delphinatus pertinere, non ad Viennam Austriæ, quocunque tandem modo Mauritii Imp. nomen præferat, quod non est ejus momenti, ut Francicum nummum Francicum non sinat esse. Ulterior probatio, nummum hunc Francicum esse, peti potest ex formula OFFICINÆ quæ etiam occurrit in Francicum esse, peti potest ex formula OFFICINÆ quæ etiam occurrit in Francico nummo Lugdunensi nomen Juliani Imp. præferente cum inscriptione OFFICINÆ LVGDVNENSIS in aversa, qui propterea Lugdunensis non desinit esse, quod Julianum Imp. præscripserit: quamvis tunc Imperatoribus Gallia fere paruerit Seculo 4. Francicis nondum eam tenentibus. Sed longe alienius est illud, quod Radulphus de Diceto ad Annum 1186. de Viennensi Archiepiscopo tradidit, quod coronaverit Fridericum, ut ego intelligo, Imperatorem, *pag. m.* 518. nam de Imp. Friderico paulo ante locutus est, nec alium Fridericum nominavit. Quid vero Imperatori tunc cum Viennensi Archiepiscopo, & ejus coronatione? Hæc mihi quis edisserat meque doceat, ut tandem quodnam Imperatoribus Romanis jus ad Viennam fuerit, cognoscere possimus. Fridericus Imp. sane quatuor diademata & coronas imponi sibi curavit ob 4. regna, quæ nominat Radulphus de Diceto *pag. m.* 601. Longobardicum, Bajoaricum Austrasiæ & Burgundicum, quod hereditate ad Fridericum erat devolutum, adeo ut eo nomine Viennæ ab Archiepiscopo coronam acceperit, hacque ratione ad Imperium pertinuerit, regnum jam anno 1178. Burgundiam constituens, cujus Metropolitana erat Vienna civitas. Ante hæc tempora, *multis retro temporibus usque nunc suppresso Regis nomine, per Comites administratum, nomine datis non est dubium accrevisse*. Hac igitur ratione Burgundia regnum est factum & ad Imperatores diu pertinuisse videtur, & ad Imperium, etiam per Comites administratum. Idem Viennensis anno 1186. Fridericum Imp. Longobardica corona Mediolani cinxit VI. Kal. Febr. ut legimus apud eundem Scriptorem *pag. m.* 629. Sed quomodo Mauricii Imp. ætate ad Imperium Romanum spectaverit & Burgundia & Vienna, nondum reperio. Hæc igitur propter nummum Viennensem dicta sunto.

CAPUT XXXVIII.

De Nummis Germanicis & Septentrionalium.

Tacitus German. *cap.* 4. Germanos, Serratos quidem & Bigatos illos Romanorum amasse scripsit suo tempore, quod de Germanis Rheno proximis intelligendum, non de interioribus; sed de propriis eorum nummis tacet, quod nulli plane fuerint. Hæ sunt illæ formæ pecuniæ Romanæ, quas Tacitus Germanos agnoscere & eligere dixit paulo ante: *formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt: interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur*, ut verum esse appareat proximos Romanis Germanos pecuniam Romanam accipere didicisse, cæteros Germanos remotiores eorum cura non fuisse infectos. Non minus Insubrios & Comenses argentum bigatum coluisse & collegisse scribit Livius *lib.* 33. *cap.* 37. dum Marcellum in triumpho suo ab iis reportasse memoravit argenti bigati 234. millia, subintellige, denariorum, bigis signata: ita quoque *lib.* 36. *cap.* 40. de Bojis loquitur, quod ab iis multos denarios bigatos Ro-

ma-

mani Dnces tulerint, & *lib.* 34. *cap.* 10. & 11. Signati Bigatorum 17023. L. Bantio Equiti Nolano bigatos 500. Quæstnrem solvere jnbet Dux A. V. C. 537. faciunt illi bigati marcas Lubecenses nostras ducentas. Ex quibus non solis Germanis & Septentrionalibus bigatos nummos ac denarios, sed omnibus fere expetitos docemur. Nam qnia Romani fere soli nummos in oeciduis his partibus cnsos tractabant, iiqun Insubribus, Bojis, Gallis Germanis proximi erant, ab ipsis nummos sumebant, licet ipsi uummos non cnderent. Idem de quadrigatis statuendum, quorum Livius quoque meminit *lib.* 22. *cap.* 52. quod Hannibal meris quadrigatis captivos æstimaverit, A. V. C. 537. qui sunt 214. anni ante Christum, Romanum scilicet trecentis quadrigatis, socios eorum ducentis, & servos centenis, quasi Pœnis bigati non placuerint, sed quadrigati solum. Sic Francici peculiari vocabulo nummos duarum imaginum, una super aliam expressa, *Bajoire* dixerunt, Romanorum, ni fallor. At ridicula mihi videtur vocis istius originatio, quam tribuunt, quasi sit *baisoir*, ab osculando, quod videantur tam arcte junctæ imagines, ut se invicem deosculentur. Et quamvis ego non possim hariolari, unde aut quando vox illa prodierit, illam tamen etymologiam recipere nequeo, quod minime omnium apta sit, nihilque de osculis illi vultus promittant. Nam quomodo Ludovicus & Carolomannus aliique qui in nummis hujusmodi repræsentantur, capitibus junctis oscula cogitasse dicemus? Hnc autem cernimus, Francis illos nummns præ cæteris placuisse, ut serratos, bigatos & quadrigatos aliis.

Sero mores illos & animum mutarunt, tnnc cum mortuis etiam hos thesauros eripere cœperunt. Monetæ domos in Germania vix ante Carolum M. observare licet; nisi quod Romani Argentorati videantur habuisse & Treviris, sed ad Gallias hæc potius spectabant, quam ad Germanos; qui Romanns undique repellebant, illorum artibus spretis & rejectis. Non spernere debemus illud, quod in monumentis & nnstris & Anglicis omnes opes & divitiæ per *fee* exprimantur & per pecudes. In his enim majoribus nostris non parva cura, Germanis itidem ut Gallis. Cæsaris tempore de Germanis hoc observatur ex *cap.* 21. *lib.* 6. B. G. *Agriculturæ non studens, majorque pars victus eorum, lacte & caseo & carne consistit*, ex pecoribus scilicet qnæ pascebant, & feris quas mactabant. Sic *lib.* 4. *c.* 2. indicat, Mercatores ex Gallia jumenta Germanorum coemere, quibus maximn Gallia delectatur, quæque impenso parat pretio. Jumenta hic dn equis intelliguntur non de bobus, unde equam adhuc Galli & Francici *jument* vocare perrexerunt. Sic quoque Cæsar *lib.* 7. *c.* 11. & 12. ubi vide. Pergit Cæsar dicere, quod Germani importatis equis aut jumentis non utantur. Sed quæ snnt apnd eos uata prava & deformia, hæc quotidiana exercitatione summi ut sint laboris efficiunt sieque Gallis vendunt. Sed nolo hæc persequi, ne prolixus fiam, sufficit hoc dicere *fee* illorum tandem ad uummos, interque eorum præcipua nnmina translatum esse, binc *feodum* possessio fuudorum & divitiarum. Tandfet/ nummi aut dona, quæ dabantur infantibus, cum primos dentes emitterent, tbat *meldefeob* apnd Anglos, Germanis Jindeigeld; antiquis Danis *Sittefæ*, *pecunia indicationis & delaturæ*, ut est in legibus Inæ Regis *art.* 20. apud Bromtonum *pag. m.* 703. & in legibus Edmundi *pag. m.* 858. *Elmesfeob*, Almibengeld/ pecunia eleemosynis dicata. Sero igitur metalla placuerunt vivam pecuniam habeutibus.

Sed Germanis nummos non fuisse etiam hoc evincit, quod Tacitus dicit Germ. *cap.* 25. *Fœnus agitare & in usuras eutendere ignotum* Germanis, & cum Germanis etiam Septentrionalibus, nam & horum mores sub Germanico nomine complectitur, ut patet ex *cap.* 45. dum post Suionas & illis conterminos Sitonas, qui sunt Sueci & Norvegi, Sueviæ finem ponit. In fœnus autem & usuram nummos dare non potuerunt hi populi, quod nummis adhuc carerent, & permntatione mercium uterentur, qnarum fœnus & usura non datur, cum sint non nisi in nummis mutuo datis. Saltem en tempore in mercibus usuræ non reperiæ fuerant. Hinc gloriatur Anglia ad Annum usque 1229. ab illis Harpyiis immunes sibi provincias fuisse: tunc vero Stephanum Capellanum Papæ Roma missum ad exigendas decimas, ejusmodi homines Lombardos & Usurarios secum adduxisse, *qui mercatores sese appellabant, fœneratores nequissimos, usuram sub nomine negotiationis pallientes*, ait Matth. Paris. *pag. m.* 362. Intelligendum hoc non de usuris pecuniæ & nummorum, quæ tunc leges acceperant certas, sed de pignoribus, quæ cogebantur nummis indigentes, eosque mutuo snmentes his usurariis tradere & obligare, ut hodie passim fieri solet; nisi enim tempore præfinito redderentur mutua, in commissum pignora cedebant, & miseri homines rebus ac facultatibus suis evertebantur: unde ad-

di:

dit hoc ἐπιφώνημα Historicus dictos: *En eo tempore non defuerunt in terra Anglicana quidam transmontani, qui se mercatores nominant, usurarii impiissimi.* Magistratibus tandem subesse & legibos coerceri cœperuot, postquem fraudes eorum nimiæ prolatæ sunt in lucem. Ex Lombardia plerique ad alios has artes transtulerunt, ut nunc fere nulla civitas *Lombardis* publicis careat, ubi in usuras nummos mutuo sumunt pignoribus positis. In Dania quoque eadem negotiatio publico commodo exercetur, sed odiosum illud Lombardicum nomen domus illa deposuit, & ab adsistendo pauperibos Assisteotiæ Hus cœpit dici. Usum suum hæc negotiatio habet in vita communi, modo absit αἰσχροκέρδεια illa, cui se alligarunt primi illi autores, cum pulvisculo scrinia aliorum everrentes. *Caursinos* eos vocat *pag. m.* 418. idem Scriptor ad Ann. 1235. ubi de eodem fœoore illicito & inaudito verba facit.

CAPUT XXXIX.

De Nummis non cusis recentiorum.

Κέρματα non cusa quoque Sinensa & Tunquinense regna adhuc observant, sine ulla inscriptione aut ponderis & valoris, aut alia. Producit Taveroier *dans ses voyages pag. m.* 648. informia quædam fragmeota argenti *figur.* 3. quæ valere possunt 59. *sols* 8. *deniers & qui pesent sin gros & demy &* 23. *grains. Les autres morceaux tant gros que petits valent à proportion selon leur poids. Dans les grands payements, on se sert de lingots qui valent jusques à cent francs: & ils ont aussi de petits morceaux d'argent, qui ne valent pas un sol. Quand on achete quelque chose, si l'on n'a pas des morceaux justes pour parfaire le payement, ils ont toujours des instruments prests, pour couper d'un gros morceau ce qu'il faut pour achever la somme.* Hæc ideo referre debui, ut quomodo Sinenses io oummis more vetustissimo se gerant, illumque hactenus retinoerint, cæteris pertinacius, appareat. Eo fine Sinenses pecuniam aut expendentes aut recipientes nunquam sine lance reperiuntur aut ponderibus, quibus solis nummos faciuot, in domo sua quilibet, nihil eoim publico debetur ob hæc numismata. Adducit quidem idem Scriptor massas auri majores, quas *pains d'or* Sinenses vocant, Hollandi vero Goldschupt quod instar navigii sit formata massa, valorem 1350. marcarum Lubecensium ettingens, minores massæ minorem numerum faciunt. Hæ quidem massæ quibusdam literis Sioicis notatæ reperiuntur, sed ao publice vel privatim eas inscriptiones acceperint, nemo nos docuit. Haud tamen sine causa inscriptas illas censeo, cum multæ fraudes sub istis massis laterent; unde has inscriptiones additas eredo, indicantes probe examinatis dolum nullum subesse. Adeo tamen non ereditur his inscriptionibus, quio venditor tales massas recipiens, illas per medium secet, & rimetur, num fraudibus solitis scateant, tertiam enim partem cupri intus abscondere, & fallere vendentes amant. Japonenses habent etiam tales massas argenti loco nummorum valentes, variis uotis insignes usque ad pondus octo onciarum, vel 24. marcas & decem asses Lobecenses, quas attulit *p.* 651. quæ massæ valent juxta cum aliis nummis cosis *Coppans* ipsis dictis, docent. que primos & vetustiores nummos in bis lingulis & massis rudibus coustitisse, priusquam ad monetas & sculpturas publicas redacti fuerunt. Susa provincia Regni Fessani io Africa haud aliis nummis utitor quam aurais, prout e fodinis extrahitur aurum, sine moneta, sine inscriptione, oe purgato quidem auro. Sic etiam ferreos nummos pondare unciæ singulos adhibeot, ubi quid parvo pretio emitur, & aurum ἀποκερματίζειν copiuut, qua da ra vide librum Gallicum *des Etats, Empires, Royaumes* &c. *pag. m.* 839. Ad littus Ginoi vel Guineæ provinciæ, quod propter auri abundantiam die Goldküste vocamus, ubi *Capo Corso* & Danici Regis Augustissimi muuimenta *Fridericoburgum* & *Christianoburgum*, referente Joh. Mollero Secerdote Societatis Danicæ Guineensis in descriptione *Fesu* Germanica sita sunt, licet auri satis sit, moneta tamen nulla euditur, sed facto & infecto auro merces emuntur, quo fine semper bilancem gestant, in qua fabis rubris uigrisque aurum expenduot. De Abyssinis idem habet Boterus *pag. m.* 140. *Non si usa moneta battuta per il paese, ma pezzi d'oro, od alcune pallotte di ferro, massime in Angote*, & postea addit: *si spende anco l'oro ma a peso*. Et oequis errer, quasi populi barbari solum, qui aurum & argentum vix sodere norunt, aut metalla tractare, hac ratione sioe moneta publica cusa oummos habuerint, moratissimos euim Judæos, ritibus & legibus & moribus cœlitos imbutos, eadem ratione in nummis versatos esse docuimus, & nunquam, aot fero, aoimum applicuisse. Jungamus Sineuses populos politissimos, in hunc usqua diem aureis & argenteis non signatis semper usos repetiemus. Haud enim mores nummos signa-

gnatos produxerunt, sed leges contra mores pravos scriptæ, publicum signandi usum introduxerunt. Da incolis regni Congo Francicus Scriptor in libro suo *des Etats, Empires, Royaumes* &c. Sic scribit *pag. m.* 828. *Ceux de Congo usent des coquilles au lieu d'or & de monnoye, & font avec cela tous leur traffics*, & paulo post: *Toutes choses s' achetent avec ces coquilles, mesme l'or, l' argent & les vivres. Au reste, non seulement on oste l' usage de la monnoye d' or, ou de quelque autre metal en ce Royaume, (car on use de mesme comme j' ay dit en tous les estats du Roy de Congo) mais encore en d' autres endroits d' Afrique, & au Royaume de la Chine, & en quelques lieux des Indes. Car en l' Ethiopie l' en donne du poivre au lieu d'or & de l' argent monnoyè, & au Royaume de Tombude près la riviere de Senega on donne des coquilles de la mer.* Hæc conchylia sunt exiguæ magnitudinis, masculi tamen & fœminini generis, inter quæ fœminea nitore suo prælucent. Ex mari protrahuntur in insula Loanda, ubi mulieres descendentes paulum a littore, sabulo implent corbes, & in terram ejiciunt, ex quo conchylia deinceps ista colligunt; Superius idem autor vocat hæc conchylia coloris grisei & *fort luisantes*, quæ in aliis littoribus captis multum præferuntur. Ex his conchyliis nummsriis depinxit unum Tavernier in suis itineribus & tabulis nummariis adjectis *pag. m.* 630. quæ sunt ejus magnitudinis ut nobis sunt capita anguium Glaſtenkoppe vulgo dicta. Indis vocantur *Cori*, & afferuntur Mogolitanis ex insulis Maldivis, ubi capiuntur, addit, quo quis propior mari & insulis Maldivis degit, eo plures *Cori*, at quo remotius, eo pauciores dari, unde in aliquibus locis 60. *Cori* valent unam *Pecbam* æream minorem, in aliis remotioribus non nisi 50. pecbam constituunt. Est vero *Pecba* ærea ad nostram monetam 6. denariolorum Lubecensium prope seu semissis. Hæc est *Pecba* minima, dantur enim majores, maxima est duorum assium Lubecensium, media unius assis Lubecensis, tertia semissis Lubecensis. Vidi tamen ex Africa Concbylia longe minora candida; eundem usum Africanis præstantia nummorum, quem *Cori* Mogolitanis præbent. Ut autem piper apud Æthiopes nummi loco est, sic Amygdalæ quædam certæ apud Gusuratenses Indos: quas dicit Tavernier afferri ex Ormuz & desertis regni Larensis. *Ils en donnent vingt pour le Mamoudi* (lege, *quatre vingt*): & 40. *amandes pour le Pecba, quelques-fois on en a* 44. *selon la quantitè qu' il en vient, car comme il y a des anneès, que les arbres ne rapportent rien, alors cette monnoye rehausse de beaucop en ce pais-là, & les changeurs sçavent bien faire leur compte.* Occurrit etiam huic objectioni Autor, cur Amygdalis utantur Gusuratani, cum hic fructus videatur consumi posse a deliciosis, & inter manus negociantium: ait enim hujus generis amygdalas esse absinthio amariores vel coloquintide. *Quand on en casse une, il est impossible de casser l' amande, qui est plus amere que de la coloquinte, & il ne faut pas avoir peur que les enfans mangent cette petite monnoye.* Concbylia igitur, piper & amygdalæ prudentiores hos populos indicant fuisse in nummis eligendis, quam Romanos, quos scortaos, ligneos & figlinos nummos olim adhibuisse volunt, quos etiam inter non signatos numerare licet, si fuerunt. De Timotheo Duce Athenienſium & de Friderico II. Imp. legimus, eos nummis alii deficientibus ad scorteos devenisse, & illis usos esse, ut Fridericum II. quidem, cum Faventiam Italiæ obsidione premeret; Timotheum coriaceum illud primum decoxisse scribunt, ut facilius tractari posset; quin etiam ut monetam imprimendam reciperet, ita præparatum, quod de Romanis scorteis non legitur. Amygdalæ vero istæ, de quibus diximus, multo minores sunt, qusm vulgares, quas huc afferunt ex variis locis, ut videre licet ex figura ipsa quam Taverniar ibidem appingi curavit num. 15. Nicaraguenses Americanos, in Isthmo Panamensi populos, fructum quemdam Amygdalæ similem, *Cocavate* dictum in usum monetæ transtulisse scribit Benzonus *lib.* 2. *cap.* 16. *pag. m.* 61. Sed quomodo hoc receptum sit, & quam rationem cum nostra moneta ferant, nihil monuit, exiguum in emendo & vendendo ejus valorem judico, quod difficile crescat, potum deinde ex eodem fructu maxime præparent, tum vero etism quod in tota America, nec monetam nec monetæ usum attenderint ante Hispanorum adventum, adeo ut *Cacavata* loco nummorum apud Americanos istos ex moribus eorum noviter assumtis dici possit, quibus Hispanos imitari cœperunt. Deinde si merces alias loco *Cacavatæ* reddiderunt, in commercio iste fructus fuit, & permutatio dicenda, quæ quoque loco monetæ & nummorum antiquis fuit, monera tamen non dici potest, nisi νόμον certum habuerit. Idem de Mexicanis prodit Tho. de Gage in sua descriptione *pag. m.* 84. convenisse scilicet nundinarum diebus in magna

gna civitate Tlaxcallam viginti mille mercantes, & permutantes, *car ils n'avoient point encore l'usage de l'argent monnoyè*. Scribit etiam de Mexicanis idem de Gage in relationibus suis *pag. m.* 145. eos usos esse fructu *Cacao*, qui amygdalis magnitudine similis est, non solum ad *Chocollate* faciendam, sed etiam *comme de monnoye courante dans le pais*. Nec dubito, quin *Cacao* & *Cacavates* idem fructus sit, additque suo tempore 120. vel 130. *Cacaos* ex majoribus, vel ducentos ex minoribus valuisse *Realem* Hispanum, quinque assium Lubecensium: sic $3\frac{1}{3}$ ex his *Cacao* unum denariolum Lubecensem efficiebant, 40. assem Lubecensem, eosque fructus & herbas emere in foro prostantes 4. ejusmodi *Cacaos* significat, prout hinc etiam panes unius denarioli pistores vænum proponere solent Penninghβjndt. Sed mirari liceat, etiam Batavis in India Orientali nummos nullos proprios cudi, nec unquam permitti potuisse, Ordinibus Potentissimis Belgii nunquam concedere volentibus Societati Indicæ: quod & Tavernier in suis itineribus observavit, & præ cæteris Joh. Jacob Saar in suo Itinerario *pag. m.* 19. ubi monet Societati Indicæ aliquando placuisse peculiarem monetam uncialis thaleri pondere percutere, in cujus latere insignia novæ Bataviæ, gladius serto rosaceo implexus visebatur, adscripto, BATAVIA, in altero latere insigne Societatis. Sed jussu Principis Arausionensis & Ordinum Belgii Fœderati coacti sunt protinus eos nummos abrogare, eorumque loco qui ex Belgio afferuntur, aut Portugallicis, Hispanicis & Mauritanorum Ducatis rem gerere, ut & stuveris & aliis minoris monetæ Belgicæ nummis. Notavit prærerea Incas Garcilasso & ejus interpres Balduinus in historia sua Peruviana, quando de lingua Peruviana loquitur nullam monetam cusam illic visam aut adhibitam, quamdiu Garcilasso illic vixit: *durant tout le temps que je fus aux Indes, a sçavoir, jusques à l'an mil cinq cents soixante, ny de vingt ans après, il n'y eut en tout mon pais, ny or, ny argent monnoyè. Car les Espagnols, qui vouloient vendre ou acheter quelque chose, souloient peser ces deux metaux, par marcs & par onces: & comme en Espagne on dit ordinairement des Ducats, ainsi au Peru on disoit des Castillans ou des poids; chacun desquels, ou d'or ou d'argent, valoit quatre cens cinquante Maravedis, de maniere que cinq de ces poids valoient six Ducats. Ce que nous avons voulu rapporter icy, afin qu'en la lecture de cette Histoire, on ne confonde point l'un avec l'autre. Le poids d'argent differoit beaucoup en quantité de celuy de l'or, mais quand aux prix c'estoit une mesme chose. Que s'ils vouloient changer l'un pour l'autre, ils sçavoient en tel cas, combiens, ils devoient donner pour cent, & en faisoient de mesme du fin argent, quand ils le changoient avec celuy, qu'ils appelloient courant, qui n'avoit passè par l'espreuve.* Totum hunc locum eo lubentius exscribere volui, quod facies omnis rei nummariæ antiquæ in ejus verbis comprehensa sit. Nam auro & argento utebantur ut prisci ævi homines, sine moneta, solo pondere distinctis metallis, & κέρματα vel κόμματα ex iis faciebant, prout cuique usu venit. Sed & argentum purum & electum noverant æquiparare deteriori, ac deterius ad purum ac probum examinare. Ita tunc Hispanis res rediit ad veteris seculi mores, ponderibus rem conficere coacti, quod monetaria difficultas illis locis obstaret, nec introduci posset, aut quod eam veterem securiorem longe, tum a fraudibus alieniorem existimarent ac deprehenderent. Quæ causa est, quod inferius *l. 7. c. 12. p m.* 892. locum Hospiralis domus in urbe Cozco emtum esse scribat 22. mille & ducentis ducatis, *dont il fit le payement en lingots de fin argent* qui sane publice signati non erant, sed in lingulis & massis suis oblati. Nam viginti post annis primum moneta signata fuit in illis oris, Anno scilicet 1580. narratque historiam, quod Pater ejus Garcilasso de la Vega primus fuerit in Peruvianis regionibus, qui monetam Hispanicam ostenderit & attulerit, Ducatum nempe geminum gemina facie Ferdinandi & Elisabethæ notatum, quem primo lapidi Hospitalis Indici jacti imposuerit, magna cum admiratione adstantium, qui hactenus monetam signatam apud Peruvianos non viderant, nec suam, nec aliorum. Vix enim ulla ratio subest in ratione, quam afferunt nonnulli, ibi nummos primum usum adquisivisse, ubi maxima vis auri & argenti prostat, ut in India utraque, & Asia, quod plane non sequitur, in illis enim locis verum est, abunde satis aurum & argentum colligi, ad usum vero nummorum aut nullibi, aut in paucis oppido provinciis, vel in hunc usque diem: ita ut nihil verius dici potuerit, quam quod idem Incas *lib. 5. c. 7.* annotavit. Metalla enim hæc *ils n'estimoient necessaires ny pour la guerre, ny pour la pain, estant certain, qu'ils ne vendoient ny n'achetoient aucune chose a prix d'or & d'argent, & qu'ils n'usoient de ces metaux pour la paye de leurs soldats, ny*

pour aucune necessité, qui se presentast; a raison de quoy ils tenoient ces choses superflues, pour ce qu'elles n'estoient ny bonnes à manger, ny l'usage introduit parmy eux de s'en servir pour avoir des vivres. Que s'il les avoient en quelque consideration, c'estoit seulement à cause de leur esclat & de ler beauté: aussi les employoient: ils ordinairement pour le service & l'embellessement des Palais du Roy, des temples du Soleil, & des maisons de leur religieuses. Illis igitur in permutatione mercium salus sita erat, nec ullos nummos sive signatos, sive non signatos adhibebant in tanta auri & argenti copia, quæ metalla non nisi per otium quærebant, ut haberent quæ possent Regibus & Principibus suis offerre donaria, coram ipsis comparentes, vacui quos adire minime debebant, imprimis quod legibus etiam prohiberentur privati, *de ne profaner en leurs habits l'usage de l'or, de l'argent, ny de la pierrerie*, ut loquitur *pag.* 546. adeo ut propter hujusmodi leges aurum & gemmas contemserint, quod nullus eorum usus relictus esset, nisi in donando ac offerendo Diis suis & Regibus, & in artificiosissimis operibus, adeo ut hortos integros, arboribus & floribus confitos ex auro puro, agrosque aristis tritici aureis & messibus integris onustos habuerint magnificentiæ causa, non utilitatis, quos describit idem autor *pag. m.* 648. adeo ut etiam metallis his pro cæmento ædium ædificandarum, & lapidum jungendorum usi sint; sic enim testatur ibidem: *en plusieurs maisons Royales, & en quelques temples du Soleil, ils usoient en ces magnifiques chefs-d'œuvre d'un certain alliage de metaux, à sçavoir, d'or, d'argent, & de plomb fondu, comme le remarque Piedro de Cieca au 94. chap. de son livre.* Tam vilia hæc illis populis fuerunt, quæ nobis avaritiam patiunt insatiabilem, & Hispanos induxit omnia ista ædificia demoliri, ut auro aliquanto ditiores discederent. Postmodum vero Hispani domus monetarias plures erexerunt, Mexici in civitate *Pueblas de los Angeles*, ubi argenti partem dimidiam, quod ex mineris *Sacatecas* promitur, nummis cudendis impendi suo tempore, ab Anno 1625. monuit Tho. de Gage in relationibus suis *pag. m.* 91. Alia moneta alterius materiæ est Monumugensium in Africa in confinio Mozambiquensium & Fl. Coavi; vitro enim subrubenti similis est materia, quam loco nummorum in globulos redactam exsolvunt emtores: de hac moneta Boterus monuit *pag. m.*543. *relat. dell' Africa part.* 3. *lib.* 3. *Spendono in vece di moneta certe pallotte, d'una mistura simile al vetro di color roßigiante.* Mahometana religio postquam totum Orientem pervasit, desierunt in nummis figuræ quædam exprimi, solis literis Turcicis & Arabicis nummos fere omnes ornarunt, exceptis ubi Pagodes locum habent, & alii pauci, qui figuras quasdam, & rarissime præferunt, quibus accenseri possunt Reginæ Mogolitanæ *Nuurmahal* nummi, quos duodecim Zodiaci signis in auro & argento insigniri curavit, & ad 2000000. nummos ea figura procudi curavit intra spatium 24. horarum. Sed cum filius Magni Mogolis successisset, ille omnes prohibuit in commercio esse, & in fiscum redigi voluit, ne ejus diei memoria superesset, adeo ut Tavernier suo tempore in ipsa India nummum unum centum Imperialibus thaleris non potuisse adquiri scripserit *pag. m.* 656. Aurum sane non continent singuli, nisi septem thalerorum, & in argento dimidii thaleri. Unde qui in Europa illos venditant suis Nummophylaciis eos serie sua non deesse, videant ne decepti sint, qui aliis imponere quoque student. Et hi quidem nummi figuras quasdam habent, cœteri non nisi literas, cum contra legem Mahometis sit, aut animalium, aut hominum figuras repræsentare. Quin & postquam nummi cudi cœperunt, magis de pondere soliciti fuerunt recipientes quam de pretio. Numerandi enim fastidium multos cepit, ponderandi nullos, quæ causa est, quod in multis locis pondere nummos cusos ament adhuc accipere quam numeratos, ut in Orientalibus populis sæpenumero consuevit fieri.

Olim Æthiopes Plato scribit λίθοις ἐγγεγλυμμένοις usos esse, nec exinde nummos signatos vel publice cusos mihi conficiat. Sculpi quippe potuerunt a privatis, quibuscunque figuris. Hisque addi debent quæ habet Salmasius *pag. m.*468. *de usur.* quod in Carjama, quæ magno Regi Tartariæ subest, aureis & albis lapillis utantur, qui reperiuntur in mari, ut legere est apud Paulum Venetum. In Provincia Caniclu, quæ sub eodem est Rege, minor moneta ex sale est formata, in exiguis massis; in alia Corallium vicem nummi præstat: Ipsius magni Chami moneta non ex auro & argento cuditur, sed ex cortice mori interiore, in particulas varias & rotundas scisso, invicem compacto, ac regali sigillo signato. Apud Cathainos Tartaros teste Haitono nummus de papyro fit in forma quadrata, cui tegale signum impressum. Huc spectant verba Bertii in Breviario Orbis de Tartaria. *Moneta est ex cortice arboris, cui Regium sigillum imprimitur.* Et quæ

quæ prius dixit, Tartaros pecuniæ usum non habere, sed res pro rebus commutare. Nova enim iis sunt ex cortice, ex papyro nummos adhibere, propter commercia cum vicinis Turcis introducta, ut de Zavolhensi Horda dicit, eos admittere Turcarum *Aspros* & Preskoviensis etiam Ducatos. Sunt & quæ linteorum orbiculis aut quadris publica aut Regia forma insignitis similiter hodieque utantur gentes. Monuit deinde Salmasius, in eadem Caniclu provincia apud Tartaros, ex eodem Paulo Veneto, aureos nummos illis esse virgulas quasdam ponderis diversi, ac perinde prout est pondus, ita & pretium invalescere.

Et sane in Æthiopia tota gentes vivunt, quæ suos nummos cusos nunquam viderunt. Vivunt Islandi, vivunt Færoenses, quos malleo ad nummos proprios fabricandos nunquam usos constat, neque cum sui juris essent, neque post quam Norvegis & Danis subjecti cœperunt esse. Quin & in Indiis plures aliorum nummis mercari & loculos implere, & rem publicam facere discimus: plures etiam nummis non signatis, in lamellas & varias formas ductis, varii ponderis, incerti, & ad solos eventus rerum aptatis uti: quorum quosdam argenteos ipse teneo mihi allatos ex regionibus prope Japonenses & Siamenses. Asperi Turcarum effigiem quandam hujus antiquissimi moris retinuerunt, adeo ut valde dubitem an argentum aut æs minutius ac tenujus aut informius concidi possit. Elucent ubique in illis oris Orientalibus quam plurima vestigia, quæ a privatis laminis ad monetam publicam nummos tandem devenisse commonstrant, ut omnibus illis enumerandis superfedere possimus. Præter illud quod de Britannis dixi, ex veteri consuetudine, etiam tunc cum signatis uterentur nummis, illud diu remansit, ita denarios fabricari, ut facile, cum opus esset, in quatuor partes æquales confringi posset, sicque assem, semissem, trientem & quadrantem eadem opera circumgestarent: quin & ex ea causa tunc nummi ista ratione cudebantur, ut facile dissolvi possent in partes, quo de puritate argenti constare posset inspicientibus, si partem unam denario subtraherent. Hi nummi usque ad Henricum aut Eduardum I. Reges in usu mansere, qui primus semisse a Farshingos signari jussit rotundos. Priores, erant partes denarii abruptæ, signis confusis & figuris, nam in triangularem quadrantes desinebant; in dimidiæ Lunæ, semisses quæ omnia cum antiquis moribus conveniunt populorum, apud quos lamellæ & rupturæ tales fere obtinebant. Alia fractura & divisio nummorum erat satis vetusta, qua contrahentes uti solebant; qui nummum unum in duas partes dirimebant, alteram parti relinquentes, alteram sibi retinentes, & indicantes tam rite contractum esse, quam hæ partes nunquam coire possent datæ & acceptæ, ideoque σύμβολον talem nummum fractum vocabant, ut ait Pollux *pag. m.* 434. nummum *διαιρεῖσθαι, ὡς ἔχειν τὸ μέρος ἑκάτερον· τὸν δὲ πιπράσκοντα καὶ τὸν ὠνούμενον ἐπὶ συμβόλῳ τοῦτο μὲν τοι προσειληφέναι*. Dum in Anglia commorabar, vidi Sponsum & Sponsam ita fidem sibi invicem firmantes: dentibus enim Sponsus Ducatum Hungaricum aureum dilaceravit & divisit, alteram Sponsæ servandam præbens, alteram sibi servans, hocque matrimonii promissi firmissimum symbolum adhuc illic esse credunt. Rex Childericus & Vinomar in Francicis Historiis sic leguntur aureum nummum diffregisse, non solum in fidei nunquam vacillaturæ testimonium & symbolum, sed & in signum quoties nuncio mandata dedissent, isque hoc signum detulisset, confidere illos posse veros & fidos nuncios missos, quæque nunciarent, valitura, suaque mandata esse, qualia signa Jartegn alias vocata pluribus alibi deduxi. Eadem annulis præstabant disruptis, ac amico valedicenti dimidium porrigentes, sibi dimidium retinebant, voventes hoc signo viso, auxilia, vindictam, fidem insuperabilem & alia, ut M. Hildebrand & Domina Jutta, quod refert Rever. D. Petrus Syw præfat. ad Kempeviser cantilenas vetustas Danicas, quas edidit. Illas autem divisiones nummorum in contractibus adeo veteres esse, ut etiam ex nummis non cusis originem traxerint, nemo non videt, ideoque cum ad instrumenta scripta etiam se porrexerint, quæ *indentata* propterea dici solebant, quod dentibus plerumque nummi isti dirimerentur, & papyrum eam *indentaturam* imitari docerent, diversas eas esse a *χίρωμα*, quæ sub forfice cadebant, observandum venit.

Hoc vero si aliquis sensibus & menti sanæ plane contradicere sibi persuasum habet, reperiri gentem ullam, barbaram licet, quæ rem necessariam adeo tamdiu posthabuerit, & exterorum nummis potius adquieverit quam propriis, eum non Anticyram, sed ad Æthiopas, ubi Christiani quoque versantur, ablegandum censeo, audietque Pretiosi Johannis Legatum in Lusitaniam *Zaga Zabo* apud Damianum a Goes, de moribus Æthiopum afferentem, in omnibus ejus Regis ditioni-

nibus nullam monetam cudi, sed peregrinam in auro & argento secundum pondus accipi & dari. Asserit idem Jobus Ludolphi *lib.* 1. *cap.* 7. *num.* 11. Æthiopiæ suæ, dum pecuniæ inopiam eos permutationibus solari malle scribit, sale enim, quo vita humana carere non potest abundant illi in montibus suis, quem alias merces necessarias recipientes vendunt petentibus. Hinc non recte infert *lib.* 2. *cap.* 9. *num.* 22. Imperatorem Æthiopum Abassinorum *multa regia jura ignoratione eorum non exercere, veluti jus metallorum & monetæ cudendæ*: Haud enim ignorat hæc regii juris esse, sed illis non utitur, quod res ipsas, metalla & monetas non sibi necessarias, sed potius damnosas fore multis rationibus persuasum habeat. Contemtus quidam auri huc facit, videtur enim innatus ut Scythis; aurum deinde pondere collectum pondere erogant, ut quondam cum monetæ nullæ percuterentur.

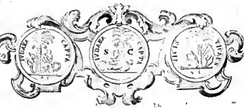
Jam & ipse Clarissimus Stephan. Morinus contra se fortissima adduxit argumenta, ex libris Maccabæor. ex Josepho, ex Epiphanio, &c. *pag.* 274. quæ siclos minoris & majoris vel sacri ponderis obtinuisse apud Hebræos evincunt. Hinc quoque est, quod σίγλοι Persarum nummi apud Xenophontem nondum drachmas duas penderint in argento, sed ἡμιοβόλιον desuerit, illis scilicet publice cusis & signatis, ut pro labore & opera monetaria in singulos argenti σίγλους ἡμιοβόλιον detraxerint, unde recte Hesychius ex eodem Xenophonte & *lib.* 6. Expeditionis, explicavit: δύναται δὲ ὁ σίγλος δύο δραχμὰς Ἀττικάς; primum δύναται, respicit verum pondus, alterum δύναται valorem: quamvis illum ultimum Xenophontis locum in sexto sibi non occurrisse testetur Dn. Morinus. Nec potuit a Scripteribus his siclis discrimen illud imponi, nisi tales reperissent usitatos fuisse, adeo ut Hebraici sicli, a quibus origo istius nominis pendet, idem discrimen agnovisse omnino statuendi sint, & ad exteros propagasse; Exteri enim nesciebant siclos τετραδράχμους, qui solis Hebræis noti erant, ut sacris ipsorum dicati, sed τετράδραχμοι nummi aliud nomen sortiebantur, ut stateres dicerentur, non sicli, a Græcis nomine assumto, unde eruditissime observavit Morinus *pag.* 276. in Syriacam & Arabicam linguam stateris nomen pro Siclo Sancto jam irrepsisse, qui locum 2. *Reg.* 7. *vers.* 1. & Sicli pretium exprimunt באסתירא quæ vocula sane ex statere satis apparet esse traducta. Τετραγράμμους illos appellat Hesychius, quod forte notis quatuor drachmas ponderis indicantibus insigniti fuerint, at cum non appareant illæ γραμμαὶ in stateribus qui supersunt, hinc docti Viri τετραδράχμους legi malunt quam τετραγράμμους. Epiphanius hunc siclum δίδραχμον cognominatum κοδράντην scribit *lib. de ponderib. & mensur.* sed a quibus? non ab Hebræis, non a Græcis, sed a Romanis, qui quod quadrantem unciæ ponderet, ideo quadrantem, non vero siclum dixerunt. Græci eum δίδραχμον ex eadem causa vocarunt, Sicli nomen noluerunt. Soli Hebræi & contermini in Oriente populi ejus ponderis nummos siclos appellare perrexerunt, quod essent vetustissimi omnium inter gentes, etiam ante Mosen forte nummi hoc nomine & pondere celebres. שלישית השקל *tertia pars sicli* legitur Nehemiæ 10. *vers.* 32. etiam dimidii sicli passim occurrunt in sacris, sed nemo tales cusos apud exteros reperiet iis nominibus. Hebræis, qui signatis non utebantur, sed ἀσήμοις nummis facile fuit etiam usque ad vicesimas partes Siclum redigere, & in argento tradere: erat autem *Gerah* proprie vicesima pars Sicli Sancti apud Hebræos, nostræ monetæ faciens assem Lubecensem & $2\frac{2}{5}$ denariolos, & optime Doctiss. Dn. Morinus a גרה *dissecuit* Gerah deduxit, quod sit segmentum & κέρμα minimum argenti in nummis Hebræorum & ponderibus, sed simul monere hoc potuisset, nummos non fuisse cusos, verum in particulas dissectos, quando minoribus opus habebant. Non igitur mirum apud Hebræos dimidios, trientes, quadrantes sicli nummos repertos esse, ob eam facilitatem, quam nummi rudes paratissimam subministrant, quam nummis signatis absque difficultate assequi non datum est, cum peculiariter cudi debeant. Salomon cum equos & currus ex Ægypto compararet, ex Ægypto dicitur hanc mercaturam argento Judaico coemisse, Hethitas quoque & Syrios sic emisse: An Ægyptii Hethitæ vel Syrii nummis signatis tunc usi sint, vel pari cum Judæis more in his versatos esse dicere debeamus, vix constat, nisi quod Salomonis tempora hoc videantur exposcere; Nam qua fuit prudentia Salomon & Majestate, & magnificentia, haud eum intermissurum credere oportet, quin rem nummariam in regno suo constituisset, & signatos produxisset nummos, si rationem eam meliorem vidisset: nec tacite hoc Scriptura prætermisisset, monito saltem uno vel altero res clarior facta fuisset. At Scriptura tacente, nihil Salomonem mutasse, pronum est ut credamus & sentiamus.

Qua-

Qnapropter extra Judæam gentes nummis talibns, ut dixi, non ſignatis pariter ac Judæos uſos ſtatuamus, eruntque commercia longe hodiernis faciliora, ubi propter pondus, puritatem & pretium a quolibet Rege vel Republica impoſitum monetæ, tot cautelæ, lites inextricabiles ſuboriuntur, ut jam nummi cuſi propter compendia non videantur inventi, qui tot nobis diſpendia gignunt. Antiquos iſtos una eademque libra, unum examen compoſuit. Nondum ſatis didicerant metalla confundere & κίβδηλα facere, ejuſdem puritatis argentum & aurum erat, quod facile dignoſcebatur, de pondere ſi conſtaret, jam recte mercati erant. At poſtquam tot fraudes comminiſci cœperunt poſteri, & ſubærata metalla pro puris & genuinis venderentur, jam ad Magiſtratus monetæ cura pertinere cœpit, ne facultates hominum everterentur. Quibus Judæi prudenter obviam euntes, nullum argentum ſuum amplius expenderunt, ſatis habentes aliena inſania & adulterio frui, exterorumque nummos minus fraudulentos ſuos facere, nullos nec probos, nec malos fabricare, unum ex utroque damnum exſurgat immedicabile. Sunt plane tempora, quibus nummi tam argentei quam aurei vix uſui ſunt, ut in expeditionibus bellicis, quod cautos adeo fecit Romanos, ut milites ſine zona juberent contra hoſtem ire, *ne ad hoſtes aliquid prædæ perveniret*, ſi victores forent, ut loquitur Spartianus in Peſcennio nigro. Turcæ, qui facultates pene omnes in caſtra ſecum deferebant, hodie ſapientiores facti, cum bella gerunt, non niſi æreis nummis onuſti veniunt, quos immenſum valere faciunt, eoſque ex bello redeuntes auro vel argento rependunt. Hoſtibus vero capti lucrum nullum afferunt hi nummi. Et veteres in zona ſuos portabant nummos, quæ non erat cingulum ipſum, ſed ventrale & funda, ligamentis & habenis circa corpus medium alligata una cum cingulo, hinc zonula ſæpe pro cingulo legitur, quamvis ſint diverſa.

EPILOGUS.

HIS plura nunc addere non vacat addi autem poſſent innumera, quæ nummorum non cuſorum antiquitatem ante cuſos probare vel ſtabilire valerent, ſed hæc aliis ſervanda ſunt temporibus. Et hæc quæ nunc dicta ſunt ſufficere puto pro eliminanda ſententia, quam foverunt & fovent adhuc quam plurimi, quaſi nummis cuſis ab initio ſtatim gentes omnes uti cœperint, cum adhuc ſuperſint oppido multæ, quæ nummis non cuſis, more veteri, rem ſuam nummariam omnem conſtituntam habere pergunt. Nemini ſane meam ſententiam obtrudo, ſed ſi verius quid producere poterunt pro nummis cuſis, eorumque antiquitate, præ non cuſis, facile me victas dare ſentient, & in illam concedere, quæ verior eſſe probabitur. Mihi quidem hæc exercitatio nata eſt aliud agenti, ex qua ſi naſcentur controverſiæ, non ultra veritatem cum quoquam pugnabo, & cedam facile doctioribus, quorum cenſuræ me meaque lubens omnia meritoque ſubjicio. Si quid bene dictum reperient, gratulabor mihi, ſi ſecus quid offendent, etiam illud illorum animadverſionibus ſubjacet, & moneri me facile feram, æquo in omnes animo, qui veritati ſtudent, quam cæteris rebus omnibus præfero: cum ideo ſcribamus & nos exerciamus, ut veritas eruatur. Ordinem, quem ſervare debebam, ſi minus attendi, minuſque accurate diſpoſita ſingula reperient, ignoſcant, quæſo, legentes; effuſa hæc enim mihi ſunt potius quam ſcripta, nec eo fine conſcripta, ut lucem videre tam ſubito vellem, decimum potius in annum premenda: novi quippe cæcos ſemper catulos parere feſtinantes.

A D-

ADDENDA

TYPOGRAPHUS LECTORI

S. D.

Dispersa passim & confusa, ut aliquo ordine typis enscriberentur hujus Dissertationis fragmenta, transmissa est ad me, nescio an ab ipso Auctore concinnata operis methodus; sed eam typographicarum aberrationum emendator, dum indicem manuscripti, qui & Auctoris industriæ debetur, excuso libro adaptaret, mancam esse deprehendit, & nonnulla quæ in indice memorabantur esse omissa: ea postquam mecum, ego cum viris eruditis communicavi, gratum me & Auctori, & curioso Lectori facturum, modo ea superadderem consultum duxi. Igitur post epilogum qui & prætermissus erat hic adscribo.

Pagina autographi 241. *quæ hic est* Col. CCXXXI. *post verba* saltem nemo fuisse docuerit aut ostenderit: *sequuntur*

Formula vetus Romana eodem quoque collimat, quibus omnia *per æs & libram* gerebantur, h. e. ære non signato, appenso & soluto. Et quamvis ære signari cœpto, etiam libripendes publicos diu retinuerint, a privato tamen usu ad publicum tam cusos nummos, quam libripendes translatos facile videmus.

Citantur ista in indice sub voce Libripendes.

Pag. autog. 412. *hic* Col. CCCCII. *post verba* potius in Lusitania fint usi quam aliis.

Sic quoque Sicli nomen ad mensuras transiit, refertque Polybius & ex eo Athenæus in Lusitania hordei siclum seu medimnum Atticum emi potuisse drachma una *lib. 7. cap. 1. pag. m.* 331. Ὁ *μὲν τῶν κριθῶν σίκλος (μέδιμνος ἐστὶ) δραχμῆς*. At num ex siclo Hebraico nomen retinuerit, & qua occasione in Lusitaniam vox illa transierit, & Polybii tempore superfuerit, cum inter Judæos ipsos ne nomen quidem amplius auditum sit, non mihi liquet.

Laudantur ista sub voce Siclus

Erant & hæc, sed superinditis ceris miniatulis rejectionis credo signum: sed & horum Auctor meminit sub voce Armenia, *& sub voce* Nummi.

Pag. autog. 392. *hujus libri* Col. CCXCIV. *post* non video quomodo negari possit.

Falluntur igitur illi, qui in Armenia primos nummos cusos finxerunt, ea ratione ducti, quod Noah ibi, postquam egressus est arca, primam sedem posuerit.

HER-

HERMANNI CONRINGII
PARADOXA
DE
NUMMIS HEBRÆORUM

BENEVOLO LECTORI.

Exhibeo hoc volumine libellos tres, argumenti ejusdem si Hebræos veteres spectes, quorum de rebus agitur, reliqua autem multum diversos. *Primus* circa *nummos* versatur *Hebræorum*; sed non ex sententia eorum qui hactenus occupaverant hunc locum, quamvis magna doctrina pariter atque industria. Occasionem scribendi jam tum primo ac secundo capitibus ita proposui, ut liqueat, nisi fallor, etiam necessitate quadam me huc adductum; ne videar scilicet scientiam jactasse quæ reapse mihi defuerit. An sat firmis rationibus subnixus a trita via discesserim, judicandum aliis, id qui possunt, relinquo; non omnino vanis me isthuc compulsum, fueram pridem professus, saltim id scio nunc abs me esse evictum. Præter omnem vero exspectationem jam tum typis excuso hoc libello incidi forte fortuna in nonnulla, quæ si vera sint omnem ego in conficiendo isthoc scripto operam perdidissem. Quamvis enim nummos illos qui Assyriis literis & humana effigie sunt insigniti etiam ipsemet improbassem, illos tamen qui Samaritanos cha-

characteres habent inscriptos tantum non omnes agnoveram esse genuinos; neque hactenus videram quempiam, qui non idem mecum statuisset. Inspiciendum videlicet mihi concessit amicus doctrina & candore plane eximius Gerhardus Titius, Theologus hodie Academiæ nostræ primarius & longe eruditissimus, præclarum sane volumen, quo proximo annno edito suos in Hebræa aliaque varia doctrina insignes progressus orbi literato ostendit Joannes Cristophorus Wagenseilius: complectitur autem librum illum Mischnicum *de Uxore adulterii suspecta*, cui *Sota* nomen, a viro illo præstante, una cum libri *En Jacob* Excerptis Gemaricis Hebraice Latineque editum, ac perpetuo doctissimoque commentario illustratum. In illis autem Annotatis p. 575. non dubitavit Clarissimus Auctor profiteri, *verosimile sibi videri, non extare ullam amplius, veræ antiquitatis Hebræornm monetam, usquam gentium, sed omnem omnino pridem periisse funditus*. Reapse autem non duntaxat *verisimile* id ipsi *videri*, sed omnino certum, satis indicavit iis quæ subjungit verbis: *Provocamus ad judicium universorum, qui veterem & genuinam a nova, atque ad similitudinem ejus efficta valent distinguere, & multis evidentissimisque signis probatum dabunt, omnes qui vulgo circumferuntur, sive Siclos, sive alterius notæ nummos Judaicos, opus recens & καινῆ κόμματος esse. Sufficit unum hic, cum omnibus aliis in eo eruditionis genere palmam facile præripiat laudare; præstantissimum clarissimumque virorum Carolum Patinum. Hic vir eximius & Antiquitatum promus condus, istud magna asseveratione nobis confirmavit: non reperisse se in omnibus illis gazis Nummum Hebræum, qui fidem male ambulantem potuisset obtegere. Solum ajebat, famam esse, in Scorialensi Basilica, superfuisse aliquem vere antiquum, a Carolo V. imperatore olim in cimeliis habitum, at non constare sibi, num incendium, quo anno præterito stupenda fabrica conflagravit, evaserit. Enimvero, fortasse si & hunc vir solertissimus oculis usurpasset, continuo deprehensurus erat, ejusdem ac cæteros illum valoris esse. Nam & Regibus frequenter accidere potest, ut, quod ait ille, pluribus veris denariis unus adulterinus ipsis ematur. Hæc ille*, Post alia autem nonnulla interjecta, multis oppugnat nummos illos qui adscribi vulgo solent, alter Abrahamo, alter Davidi, quorum ectypos ipse dederat spectandos. *Pagina* 578. conjecturam suam depromit de nummorum horum origine. A Judæis nempe effictos & credulis Christianis esse venditos, ex quo tempore in Palæstinam a Christianis rellgiosæ peregrinationes sunt institutæ. Denique explodit nummos qui Salvatoris nostri imaginem exhibent.

Verumenimvero, νοθείαν nummorum Abrahami, Davidi, & Salvatoris nostri, jam tum etiam nos demonstravimus. Non etiam negamus, Siclos aliosque nonnullos Hebraicis characteribus inscriptos nummos a falsaria esse Judæorum manu: quosdam tamen potius impostoribus Christiani nominis ferendos acceptos, itidem jam probavimus. Omnes vero in universum, etiam Samaritanis literis insignitos, a Judæis effictos esse, nihil omnino habet verisimilitudinis.

nis. Ex adverſo nempe pauci Judæorum Samaritanam ſcripturam vel legere poſſunt. Saltem plerique igitur extra culpæ ſunt ſuſpicionem. Quid contigerit ſibi in Palæſtina, is qui primus omnium Siclum ejuſmodi memoravit Moſes Nachmanides Gerundenſis, jam ante quingentos circiter annos non diſſimulavit. Narratio ipſius Latine ſic verſa eſt. *Benedixit mihi Deus hucuſque, quod dignus habitus fui, & perveni Acho* (eſt Ptolomais Tyro vicina) *& inveni in manu ſenum terræ illius monetam. Et oſtenderunt ſcripturam Cuthæis, qui ſtatim legerunt eam. Nam ſcriptura erat Hebræa, quæ relicta fuit Cuthæis*. Alii idem narrant. Ne temere etiam tale quid de Judæis ſuſpicemur, jubet odium quo proſequuntur illi Samaritana omnia. Eadem vero de cauſſa nec Samaritani facile finxerint monetam profitentem Hieroſolymitanæ Urbis ſanctitatem. In univerſum præterea ea pridem cum Judæorum tum Samaritanorum fuit ruditas, & rerum veterum imperitia, ut ævo Haſmonæorum attemperare nummos non potuerint. Taceo nunc, Samaritanis characteribus inſcriptos nummos in Chriſtianorum notitiam ſero admodum perveniſſe, & quidem demum ſuperiore ſeculo, longe citius autem verſatos Judæorum manibus, & habitos ab illis theſauri pretio. Hæc omnia ſane vetant nos fraudem ſuſpicari. Quem Carolus id nominis quintus Imperator in cimeliis habuit, genuinus fuerit nec ne, incertum eſt. Quid ni enim & illi Optimo Cæſari potuerit imponi. Quæ ſane Hiſpanus Guevara de ſuis nummis Carolo probatis jactat, deceptum fuiſſe Principem illum ab impoſtore iſthoc, liquido oſtendunt. Antonius Auguſtinus *Undecimo de Nummis antiquis dialogo*, de Guevara ita ſcripſit interprete Andræa Schotto. *Impreſſi ab eo nummi omnes falſi mihi quidem videntur: ut artem oſtentaret in fictis hiſtoriis, autoribus, nummis, & interpretationibus ex tempore adferendis. Imo puto, Carolum V. Cæſarem nummos ſuos veteres minime illi, ut ad voluptatem jactat, oſtendiſſe*. Ut magnates hac parte ab impoſtura ſibi caveant, non permittit illorum ingenuus candor occupationumque gravitas ac multitudo. Lepidum eſt quod de Paulo IV. Pontifice idem Auguſtinus iſthoc ipſo dialogo perhibet, ac proinde nec Wagenſeilio haud dubie ingratum fuerit ſi etiam hic recitetur. *Finxerunt*, ait, *Neronis nummum cum literis* Petrus Galilæus: *quem nummum ingenti pretio Paulo IV. Pontifici impoſtores obtruſerunt. Cuderant ipſi hinc quidem Neronis caput cum ſolitis titulis, in averſa autem parte S. Petri faciem, qualis in plumbis Bullarum ac Diplomatum Pontificiorum ſpectatur: adſcriptumque erat* Petrus Galilæus. *Addebant repertum nummum juxta S. Petri Sacellum, S. Sylveſtro ſacrum. Hoc amplius, Pontificem S. Petro perſimilem eſſe aſſerebant*. Tale quid quin potuerit & Carolo Imperatori accidere, quis negaverit? At accidiſſe, ne Patinus quidem auſus eſt affirmare. Itaque ſatius fuiſſet *fortaſſis*, nihil ſiniſtri poſt virum tantum ſuſpicari. Et vero laudem maximam deberi Patino ob præſtantiſſimam nummariæ rei veteris peritiam, omnino etiam ipſe agnoſco. Scio autem ſimul, non ægre laturum, ſi ſibi ſaltim An-

ficat Summum Sacerdotium Aaronis familiæ competens, nummi autem feriundi poteſtas juris eſt Summæ poteſtatis civilis. At vero cum Haſmonæis deſiit utrumque conjungi: itaque ex eo tempore reipublicæ ratio poſtulavit, ut non amplius ſignarentur Sicli cum ramulo illo Aronico. De Herodis igitur Magni aut Archelai nummis hactenus nihil nobis eſt compertum. Quia poſt Archelaum Judæa a Romanis in provinciam fuit redacta, haud dubie & Romani Cæſarum nummi fuerunt traducti in uſum. Et vero talem fuiſſe nummum illum qui Domino noſtro fuit monſtratus a deceptoribus, notum eſt ex Evangelica hiſtoria. Referunt cum alii tum Hottingerus, a Talmudicis memorari & Siclos Neronianos. A Nerone autem Sicli nemine eſſe nummos ſignatos, vix cui perſuadeatur. Nec vere Thalmudici ſunt fide digni rerum ejuſmodi teſtes. Forte enim Neronis denarios homines rudes Sicli cognomento honoraverunt. Quamvis diſerte & Adriani & Trajani denarios a Thalmudicis eſſe memoratos, idem Hottingerus teſtatus ſit.

Quicquid hujus fuerit, & hæc & totum libellum noſtrum æquæ doctorum cenſuræ ſubmittimus. Prius tamen quam hinc abeamus officii noſtri eſſe ducimus, monere, quod nunc demum obſervamus: nempe a præclariſſimo Wagenſeilio in Commentario ad Excerpta Gemaræ capitis primi Sotæ *pag.* 332. ad Excerpta item Gemaræ capitis ſeptimi *pag.* 717. laudati ante voluminis, perquam docta & eximia eſſe in medium producta, de variis ſententiis Judaicis circa preces quas ſolent etiam illi fundere in locis ſepulchrorum, ut & quæ in capitis VII. §. *6.* Excerptis ipſis habentur de Calebo invocante animas avorum ſuorum. Habet vero etiam nonnulla de Angelorum & mortuorum invocatione Judæis uſitata Joſ. Voiſin. *Theol. Judaic. l.* 1. *cap. V.* Operæ ſane fuerit pretium jungere illa cum iis quæ nos diximus ſub finem undecimi capitis.

C A-

tari Scripturæ Sanctæ neque afferitur neque detrahitur vel tantillum, quicquid hujus etiam vero magis fuerit consentaneum; multo minus salutiferæ interest fidei alterutra assertio. Non sane est, quod moremur furores Wasmuthi & paucorum aliquot aliorum, qui fidei dogmatibus accensere suam de Assyrio charactere sententiam, & diversam hæreticis annumerare haud dubitaverunt, facinore ut hactenus in omni Ecclesia inusitato ita vere impio & damnando.

Etsi vero illa contentio reapse sit levis, non tamen non pertinet ad officium ejus qui serio veritatem etiam in rebus minutis quærit, hoc quoque in loco haud pati deceptionem. Ac proinde nec abs re fuerit, saltem vel unius de vetustissimis Hebræorum illis literis quibus Lex divina conscripta est, quam dixi controversiæ caussa, Nummorum Hebræorum scripturam vetustatemque investigare.

Absque tamen hic etiam usus esset, nihilominus moverit me istud agere solum veri studium: quo mihi quidem nihil est dulcius. Imo vero nunc adeo sola φιλαλήθεια me quasi compellit, sepositis aliquantisper aliis, quamvis melioribus & utilioribus, hoc argumentum aggredi. Agam tamen hoc non nisi paucis & breviter; habita scilicet ratione muneris mei; quod plane aliis consecratum est & severioribus. Etiam vero atque etiam rogo, ut procul amore & odio partium, citraque omne præjudicium, quæ adferentur in medium, æqua judicii trutina expendantur, habeaturque omnis hæc disputatio, uti est, mere Philologica quædam exercitatio, in qua errorem licet committere citra jacturam pietatis, aut Ecclesiæ vel reipublicæ detrimentum.

C A P U T II.

Epistolæ aliquot Conringii & Hottingeri ad hoc argumentum pertinentes.

CÆterum non est mihi consilium, omnem rem nummariam Hebræorum veterum prosequi. Tantum continere me intra limites eos placet, quos in Epistola isthac ad Hottingerum definivi, & quos etiam Hottingerus in suo Responso non egressus est. Disputabo scilicet de solis sex illis Paradoxis sententiis meis in Epistola Hottingero propositis, easque rationibus istis stabiminabo, quas in promtu mihi esse perscripsi quidem, hactenus tamen nusquam in medium adduxi.

Ut res omnis autem plane intelligatur, necessarium fuerit prius attente perlegisse & meam Epistolam & Responsum Hottingeri, etsi utrumque jam sit typis editum. Sed & operæ fuerit pretium, etiam alias nonnullas literas meas eodem tempore a me de negotio isthoc nummario conscriptas perlegisse. Quapropter produam ego nunc in lucem ex apographorum Epistolicorum, quæ mihi reservare interdum soleo, voluminibus nonnullas literarum istarum. Quin imo addam & illa, quæ jam Hottingerus vulgavit: quoniam Hottingeri liber, quamvis præclarus, non in omnium est manibus, nec vacat cuivis ad librum illum recurrere.

In literis autem illis promendis ordinem temporis quo sunt exaratæ, observabo. Ideoque primo omnium exhibebo legenda illa quæ scripsi ad amicum meum maximum Johannem Christianum Lib. Baronem de Boineburg, virum utique summæ dignitatis & varia laude insignem. Is quippe primus omnium apud me optimi Hottingeri caussam cœpit agere.

Illustris & Generose Domine &c. Clarissim. Hottingeri desideria utinam adeo facile mihi sit juvare, quam velim! Mihi Hebraicus nummus genuinus nullus est. Duo quidem Sicli titulo inter veteres meos habentur, alter vulgaribus alter Samaritanis characteribus insignitus, sed neuter probæ notæ. Et vero multis argumentis adductus sentio, non reperiri quenquam germanum nummum Hebraicum nisi Samaritana scriptura, hos vero omnes Hasmonæis vel Herodibus regnantibus signatos, Samaritanis literis tum etiam profanos vulgaresque ad usus adhiberi solitis, ut Assyriacis illis ad sacri Codicis scripturam. Serenissimi Principis mei Augusti filiorum minimo sed indole nemini secundo, æreus est justa veritatis: de quo Cl. Schraderus noster commentatus nonnihil est. Quod mitto; quamvis nec interpretationem ejus omnino approbem, nec inditum nummo Sicli nomen, quippe quod, me judice solis debetur argenteis tetradrachmis. Habeo amicum Lipsiæ, qui gaudet sibi multum aureo quodam Hebraico. Sed quoniam mihi non est visus, non audeo de eo quidquam definire. Non dubito autem nos pulchra multa doctorum Hottingerum secunda hac editione Cipporum, quum prima plurimum me quidem delectaverit. Sunt mihi porro bini nummi perantiqui, quos Carthaginenses esse existimo: quod alter Punicos characteres præ se ferat. Sed horum explicationem Hottingerus fortassis haud aggredietur: quamvis videam expeti ab illo Siciliam Parutæ, quo opere Punici nummi exhibentur. Rem gratissimam feceris, si virum doctissimum

simum & summe industrium meo nomine resalutaveris. Vale Illustris Domine & favere perge Illustris Excellentiæ Tuæ studiosissimo H. C. Helmstadii 30. Junii Anno 1661.

Hanc ad Boineburgium Epistolam subsecuta proxime est illa, quam ad se scriptam Hottingerus curavit publicari inseruique suo de Nummis Orientalium commentario. Addam vero illam etiam heic, & quidem a mendis typographicis quamplurimis liberatam, simulque integram: qualis nempe a me fuit exarata.

VIRO CLARISSIMO JOH. HENRICO HOTTINGERO SS. Theol. Doctori ac Professori incomparabili, Amico meo magno.

Vir Clarissime. Hesterno die Redekerus noster & salutavit me tuo nomine, & simul obtulit priores aliquot plagulas tum Compendii Theatri Orientalis tum Compendii Theologiæ Judaicæ; adjecit & Tabulas binas rei nummariæ, tum unam Cipporum Hebraicorum; denique etiam, si quid habeam nummorum id genus, uti depingi curarem tibique transmitti, rogavit. Ergo vero magnas tibi gratias habeo pro bisce omnibus: ante omnia Deum precatus, uti incolumem te porro servet bono publico rei literariæ; quippe cui es profecto utilissimus, sive industriam spectem sive Orientalis doctrinæ inusitatam peritiam. Et vero ipsæ illæ plagulæ mirifice in me incenderunt amorem pariter tui & admirationem: quæ cum me pridem occupassent, jam tum aliquoties publicis scriptis utrumque testatus sum. Vix sane fero desiderium utriusque tui Compendii. Sed & novam Cipporum editionem avide expecto. Utinam vicissim tuo etiam desiderio saltem nonnihil satisfacere in mea sit potestate! Sed veterum nummorum, Græcorum Romanorum aliorumque copias haud exiguas magno studio etsi collegerim, Hebraicorum tamen, quod quidem ausim genuinum credere nihil mihi est. Neque vero binos illos quos possideo Sicli titulo insignitos, alterum Samaritanis alterum Hebraicis hodie sic dictis, sive Assyriacis Esdræ, characteribus inscriptum, arbitror vel vetustatis vel notæ bonæ esse. Uterque sane justo Sicli pondere caret. Samaritanus manifesta recentior est: alioquin plane geminus illi, primo loco quem exhibet Tabula tua primæ editionis libelli de Cippis Hebraicis nostris literis inscriptum nullum arbitror genuinum reperiri: multo minus erga hunc meum laudaverim. Habet Serenissimi & vere Augusti Principis mei filius natu minor, paternæ autem virtutis æmulus, Ferdinandus Albertus in Cimeliis suis binos æneos. Sed videa alterius imaginem jam abs Te, forsassis ex Clarissimi Schraderi nostri opusculo, expressam nova illa Tabula; Alterius, cum effigie Mosis, jam tum prima editione exhibitam. Est vero & ille Mosaicus haud dubie adulterinus & a recente atque imperita manu. Habuit etiam ὁ πάνυ Georgius Calixtus noster argenteum Samaritanis characteribus Siclum inscriptum, haud parum vetustum. Sed & ille apud nos morari desiit. Visus quoque mihi est suspectus, tum quod magnitudine non nisi semisiclum æquaret, tum quod dumtaxat esset pondere drachmarum duarum totidem scrupulorum, & seu granorum, cum justus Siclus fuerit τετράδραχμος. Erat cæteroquin plane similis Siclo secundo & tertio Villalpandi, sua inscriptione pariter & figura. Habet amicus meus Lipsiæ Samaritanis literis inscriptum aureum: sed nec illius vel descriptio vel figura ad manum est. Igitur quamvis pervelim, hac tamen parte juvare Te nequeo.

Ut intelligas tamen animum desiderii tui explendi cupidum, en tibi depictos aliquot nummos meos, optimæ quidem notæ, sed mihi ignotis characteribus insignitos. Priores duo *argentei sunt quasi denarii: Punicos esse suspicor, idque quoniam Antonius Augustinus dialogo VI. itidem Carthaginenses duos aureos sibi esse testatus, in quorum parte altera facies fœminæ altera equus sit expressus: unius etiam inscriptæ literæ videntur esse quales Punicas expressit in Sicilia sua Paruta.* Tertius *aureus est sive potius inauratus: sed quis sit, nec scio, nisi forte Gothicus aliquis fuerit.* Quartus *pariter &* Quintus *æneus est & longe vetustissimus, incompertæ vero mihi gentis, nisi quod itidem Punici videantur.* Sextus *nisi vehementer fallor vetus est Hetruscus. Video siquidem hic signa auguratus & pontificatus, qualia ab Hetruscis acceperunt Romani. Ut vero jam sum fassus, quicquid horum, affirmo tantum levibus conjecturis nititur: certo quod asseram nihil equidem habeo. Mala igitur ab aliis doceri. Quod nisi tu possis, forsasse poterit nemo. Quis enim in similibus te superet?*

Ut vero ad nummos Hebraicos redeam, non dissimulabo tibi παράδοξα quædam mea. Primum *est: nullum nummum Hebræum olim Sicli nomine dictum, qui non fuerit argenteus.* Alterum: *nullum nummum qui imaginem hominis refert genuinum esse; eoque illum Salomonis & Mosis effigie insignitum, & si qui alii sunt similes, cumprimis qui imaginem habet nostri Salvatoris, adulterinos omnes esse.* Tertium *est: nullum nummum characteribus nostris Hebrai-*

braicis ornatum esse bonæ notæ, aut multo vetustum. Quartum *est: non posse ulla certo indicio ostendi, nummos qui literas habent inscriptas Samaritanas captivitate Babylonica esse antiquiores.* Quintum *est: nummos illos omnes esse cusos Hasmonæorum ac Herodum temporibus, & quidem ab ipsis Judæis, postquam cudendi nummi potestatem a Demetrio Nicanore Rege fuerunt nacti; Samaritanos enim characteres fuisse in usu vulgari, Hebraicos autem solis sacris codicibus describendis quasi dedicatos.* Sextum *denique est: unum dumtaxat fuisse Sicli genus, non vero alium Siclum sacrum alium profanum. Hæc mea παράδοξα posse me arbitror non vanis argumentis saltim vero perquam similia facere. Ast nunc quidem potius malo exspectare secundam editionem libelli Tui: idque quoniam fortassis adferes in medium rationes propter quas cogar mutare sententiam. Id quod facere sum paratissimus, simul docear certiora: utpote quum fatear, non constare hæc mihi certa ἀποδείξει, sed tantum probabili quadam collectione. Vale Vir Clarissime, & salve plurimum faveque. Helmstadii XXI. Augusti 1661.*

P. S. Proximis nundinis exhibebit tibi exemplum libri mei de Bibliotheca Augusta Illustris noster Boineburgius, idque in pignus amicitiæ. Observabis vero pag. 113. *memoriam tui nominis: ut mihi illa semper est sacra. De Cippis Hebræorum velim audire sententiam tuam, num quem eorum censeas esse valde vetustum. Mihi videtur sane, aut ficta esse pleraque, aut Cippos illos extructos esse a Judæis, postquam mutavit in Palæstina imperium Christianorum Europæorum. Et vero etiam illi qui diligentissime (ut Brocbardus) sunt persecuti ex Christianis nostris res Palæstinæ, quales illæ fuerunt ante hos trecentos amplius annos, vix unius & alterius cippi fecere mentionem.*

Hactenus Epistola isthæc. Sequente autem mense Septembri aliam quoque dedimus ad eundem Hottingerum, additis tribus ectypis nummorum, inscriptionibus Hebraicis insignium. Unus eorum refert illa verba: *David Rex & filius ejus Salomo Rex*, & in parte aversa figuram ædificii aut turris cum lemmate, *Jerusalem urbs sanctitatis:* Alter *senex & anus*, in aversa autem *Juvenis & virgo*, cum literis initialibus vocum Abrahami Saræ Isaaci & Rebeccæ: Tertius reddit iconem & nomen Salvatoris nostri, in averso autem latere, *Messias Rex venit cum pace, & lux is ex homine factus vita.* Rite curata quidem & illa Epistola, non tamen nisi nummi secundi imago in Hottingerianis nummariis tabulis est ex-

pressa. Quoniam vero in Responso suo Hottingerus etiam hanc Epistolam respexit, non abs re fuerit hic eam legi.

Vir Clarissime. Quo adjuvem præclaros conatus tuos de Re Nummaria Hebræorum aliorumque Orientalium populorum, nisi nuper depictas imagines Carthaginensium aliorumque aliquot nummorum. Mitto iterum trium Hebraicis characteribus insignitorum nummorum picturas, quas incomparabilis Domini mei & vere AUGUSTI Principis filius secundo genitus, viva Serenissimi Patris imago, ANTON. ULRICUS, Tibi transmitti jubet, ex suo κειμηλιαρχείῳ depromtas. Qui Salvatoris nostri vultum refert nummus, quin a Christianis recentioribus sit effectus, non equidem dubito: sed & (nisi fallor memoria) jam tum illum publico exhibuisti. Duo reliqui itidem parum apud me fidei merentur: nec tamen Tuæ censuræ quidquam præjudico. Singulis pondus adscriptum est. Narras porro Principi Moguntiaci apud Metterneckium cathedralis Ecclesiæ Scholasticum haberi nummum, cum inscripto Absolonis Davidis Regis Filii nomine; ejusque imaginem facile abs Te posse comparari, curante Boineburgio. Sed fortassis nec ille tanti tibi videbitur: mihi sane perquam est suspectus. Quin omne hoc exigui momenti esse, ultro fateor: noli tamen deesse tuo studio, si forte etiam supposititia haud ignorare desideres. Vale

Wolfenbuttelli in Aula
XV. Septembr. 1661.

Tibi Tuisque studiis
optime cupiens.
H. C.

Adjungam denique & tertiam meam Epistolam; & quidem ea de caussa, ut appareat non inconsulto me ab optimo Hottingero & primam meam Epistolam & censuram ejus Epistolicam typis esse publicatam.

Vir Clarissime. Quas 21. *Augusti exaravi recte traditas pariter nec fuisse inacceptas, lætor. Spero autem jam & illas quas* 15. *Septembris dedi non minus bene esse curatas. Et vero nolim illas periisse, quum iis exhibere voluerim nummorum Hebraicorum qui in thesauro sunt Serenissimi Principis Antonii Ulrici Secundogeniti filii τῦ Σεβαςῦ Domini mei, tanto patri plane similis filii, ἐκτύπως; quales abs te quam maxime desiderari arbitror. De nummis aliis meis sententiam tuam avide exspecto. Cave vero arbitreris, ingratum mihi fore tuum ab opinionibus meis dissensum. Tantum abest certe ingenium meum ab illis moribus, ut nihil mihi sit gratius*

quam liberas sententias & ferre pariter & audire: idque quandoquidem tali contentione nihil est in vita utilius. Ἀγαθὴ δὲ ἔρις ἥδε βροτοῖσιν. Enimvero nec invito me fiet, si Epistolam meam quamvis rudem & non in id scriptam, cures addi Tuo de Nummis Orientalibus libro, cum libera censura Tua: quod Te velle ex Illustri Boineburgio nostro intelligo. Confido enim, nec Tibi ingratum fore, ubi dubitationes meas haud exemtas mihi sensero, si rationibus adductis quæ visa mihi sunt, licet παράδοξα, ingenue muniam. Interim Cippi tui, simul in lucem prodierint, erunt mihi magnæ voluptati. Non dubito enim, saltim operam daturum Te, quo possis illis fidem & antiquitatis laudem conciliare: qua, fateor apud me fere destituuntur. Vale Eximie Domine, quam diutissime bono publico.

Helmestadii 1661.
9. Octobr.

Tui cultor
H. Conringius.

Hisce meis tribus epistolis nunc subjungam ipsam illam Hottingerianam, qua respondit vir incomparabilis & plane eximius meæ primæ ut & parti secundæ. Etsi enim Responsum illud jam publicatum sit & cum epistola mea prima libro de Nummis Orientalibus additum: quoniam tamen in paucorum liber ille est manibus, nec facile fieri possit meorum, quæ jam paro, cum Hottingerianis illis comparatio, nisi utrumque sit ad manum, itaque etiam hoc loco Responsum illud posse legi, ex usu fuerit.

Celeberrime Vir. In ære me Tuo esse tanto fateor libentius quanto me Tibi defœnerasti nominibus pluribus. Nec præmio suo fraudandus doctissimus D. Redeckerus tum quod autebac sua me præsentia dignum æstimaris, tum quod ex Gallia nuper reversus, adeo prolixe sua mihi obtuleris officia. Occasionem præsertim, Te, per eum, salutandi, negligere nec debui, nec volui, hoc ipso tamen votis meis inferior, quod nihil esset ad manum, quo in tanti viri amicitiam me insinuarem. Humanitatis Tuæ singularis est, quod paucas, quas recenses, pagellas tanti fecisti; ut vel eluctanti judicium Tuum calcar addere, & ad persequendam telam excitare me potueris.

Ego vero gratias, quas debeo, ago maximas, tum pro elaboratissimo Tractatu de Bibliotheca Augusta, & honorifica in eo mei mentione; tum pro missis nummorum, vel sola raritate commendatorum, typis, pro aliorum quorundam ἐκτυπώτων communicatione, indicio denique facto nummi Moguntiæ asservati, cujus altera facies Absolomi Davidis filii habeat inscriptionem: quibus, jussu incomparabilis Tui ac vere Augusti Principis, filii secundo geniti D. Antonii-Ulrici, Ducis Luneburgici &c. (quem honorem Tibi gratissimo acceptum hic fero animo) meum de Orientalium nummis Tractatum auctiorem prodire voluisti. Quæ quidem omnia talia sunt, ut vel singula memorem mereantur animum; quem etiam tamdiu sincere spondeo atque candide, donec paria referendi blandiatur occasio.

Sed quid de nummis Tuis? Non sum Oedipus. Plerosque quidem hactenus Hebraicos, Samaritanos, Arabicos, Cufico & vulgari Charactere notatos, vel explicui, vel male redditos restitui; hic tamen hæret aqua. Priores duos *Punicos esse, libenter darem: si Punicæ literaturæ vestigia extarent. Scaliger in Eusebianis suis pag.* 110. *Punicos characteres cum Samaritanis eosdem esse vult. Nec dum ab aliis, meo judicio, ostensum perspicue satis est, cujusmodi veterum Pœnorum fuerint elementa. Tutius proinde & confidentius possum dicere; quid non sint, quam quid sint. Gothicis propius videntur accedere, tum quod equorum habeant figuram, tum quod una & altera inscriptionis litera a Gothicis non abludat. De* Tertio *minus dubitationis. Gothicum esse, ex inscriptione colligo, cujus tamen literaturam felicius, quam sensum assequor. Ex Alphabetho enim Gothico, & annexa brevi institutione Grammatica, quam ex Seren. nostri archivo, nuper, magno meo commodo, amicus mecum communicavit, plane conjicio, vix ambigendum, quin ex Gothica nummus illi prodierit officina. Reliquos* Tres *Elias restituat, non ego: nisi quod* Sextus *eam plane referat figuram, qua in Romanis nummis Augustus, cum inscriptione Cæsar Augustus Divi F. Pater Patriæ, quam habet Jacobus Biæus Antwerp. in Numismat. Imp. Rom. pag. 12. repræsentatur. Peregrina tamen iterum, & non Romana scriptura intercedit. Vides, quam nihil occurrat certi! Juvat tamen habere, ut ubi, suo tempore, aliorum accesserit collatio, solidius de iis edi possit judicium.*

I. *Nunc ad παράδοξα, ut vocare placuit, &* Primo *quidem tanto facilius accedere possemus, quanto usitatius in ipsa scriptura Siclus pro argenteo, & vicissim argenteus ponitur pro Siclo, ceu diximus sup. pag.* 114. *nisi disertus obstaret locus,* 1. *Chron. XXI. v.* 25. *ubi expresse legimus, David Arnano dedisse Siclos aureos, pondere sexcentos. Heb.* שקלי זהב, *quod Vulgatus Siclos auri κατὰ πόδα reddit; Arabs ducentos auri stateres. Cur Syrus habeat quinquaginta stateribus; cum staterem Syri*

qua-

quatuor Zuzis sive denariis Romanis (quorum quatuor Siclum constituunt) definiunt ; non video, nisi quod in re nummaria veterum Hebræorum hospites videantur & peregrini. Consul. sup. p. 153. *Sed & LXX. (eidem forte* ὑποθέντα ὀυλκέντες χρυσῆν. *Siclos tantum dari argenteos) transtulerunt* σίκλους χρυσοῦ. *Tutius seutui iubæramus, qui Siclorum aureorum expresse meminit.*

II. Secundum *paradoxum ,* κατὰ θέσιν *considerantum ægre Judæorum admittere videtur pravit. Scio, magnos esse viros, qui eo gravius fuisse scribant Judæis, tributum Romanis præstitisse, quod ultra dispendium argenti, Cæsaris etiam imaginem conquirere, manibus contrectare, atque illi offerre cogerentur ; cum memores ipsi divinæ legis omne sculptile omnemque imaginem detrectarent ; ab aliis tamen jam, Seldeno præsertim de Jure Natur. & Gent. l.* II. *cap.* VIII. *pag.* 232. *&c. probatum est, Judæos a picturis & sculpturis tum animalium tum hominis non abstinuisse absolute ; imo ne nummos quidem Christianorum cruce signatos respuisse, seu sup.* p. 111. *monuimus. Nihil ergo obstare existimo quo minus veteribus Judæis nummos tribuamus variis hominum etiam imaginibus insignes. In hypothesi tamen, qui Mosis & Servatoris præferunt figuram nummi, manifeste nimis sunt suspecti, imo convicti,* νοθείας ; *de Solomonis nummo judicium nostrum extat sup.* p. 120.

III. *Nullum vero* Tertio *nummum characteribus Hebraicis ornatum, esse bonæ notæ, aut multum vetustum, hactenus animadvertere non potui. Quin potius ex variorum didici collatione, neque scriptura Hebraica notatos omnes fuisse* χθὲς ἢ πρόχθες *cusos ; non certe Salomonicos illos, de quibus paula prolixius* sup. p. 120. 139. *nec Samaritica, omnes esse veteres, non illos, de quibus* pag. 140. *Nondum enim satis hactenus probata eorum est sententia, qui quadratis Hebræorum literis ultimam abjudicant antiquitatem, prout compendiose demonstratum a nobis est,* Centur. Quæst. Theol. p. 118. *Vetustissimi Hebræorum codices, inscriptiones, &c. satis abunde hactenus eorum mihi commendarunt sententiam, qui non statim, quod Samaritanis carent notis, aut elementis, ceu novum, rejiciunt.*

IV. *Non posse vero* Quarto, *ullo certo indicio ostendi ; nummos, qui literas habent inscriptas Samaritanas captivitate Babylonica esse antiquiores ; tanto facilius concedo, quanto difficilius est, de nummorum ejusmodi Samaritanorum, ob defectum adscriptarum Epocharum judicare exacte antiquitate. Quemadmodum autem certi nihil de eorum pronunciari potest ætate affirmative, ita neque tutum satis videtur omnem nummorum, qui hinc inde in Cimeliothecis asservantur, vetustatem infra captivitatis annos restringere. Cur enim aliud posteriorum quam priorum Siclorum sit fatum ; ut illi tanto numero, aut amissi, aut hostium metu absconditi, aut vastatione perditi reperiantur ; hi reperti fuerint nuspiam?*

V. *Unde, quod* Quinto *affertur, nummos illos omnes cusos esse Hasmonæorum & Herodum temporibus, & quidem ab ipsis Judæis, postquam cudendi nummi potestatem a Demetrio Nicanore fuerant nacti, Samaritanos enim characteres fuisse in usu vulgari, Hebræos solis sacris codicibus describendis quasi dedicatos, difficultate omni non carere existimo. Neque enim video, cur nullos Hasmonæorum temporibus vetustiores, in thesi saltem, agnoscamus nummos. Usus nummorum apud Hebræos, & antiquissimus fuit, & continuus. Quidni igitur, ex ruderibus Hierosolymitanis, vastatæ urbis, incensi templi, vel aliquos posteritati, studiose investiganti, relictos dicamus ? De Romanis & Græcis, & antiquissimis quidem, Antiquarii difficulter nos ambigere sinent ; cur de solis desperemus Hebræis ? Ipsa nonnullorum inscriptiones, qualis est Solomonis, cui nummo non parum tribuo, majorem sæpe præseferunt antiquitatem. Ab Hebræis autem cusos illos fuisse, in signum* αὐτονομίας, *literis, ut plurimum vix tamen semper, Samaritanis, non repugno.*

VI. *Unum denique fuisse ratione ponderis, Sicli genus, libenter dedi ; confirmavi etiam sup.* p. 124.

Inscriptionum ἐπιταφίων *adeoque Cipporum Hebraicorum, de quibus sub finem mones, eadem, proculdubio, authoritas omnium non est. Quæ a nimia commendantur antiquitate, suspicione vix carent. Superesse tamen a mille & amplius annis genuinos & integros Cippos tam non dubito, quam certum est, Romanorum & Græcorum multa monumenta & Epitaphia, etiam antiqua, esse* γνήσια, *ab iis, qui Orientem peragrarunt, non diligenter satis vel observata, vel annotata esse, non miror. Obstabat, ut plurimum, curta literaturæ Hebraicæ supellex ; quæ postquam Europæis familiarior esse cœpit, multas nobis inscriptiones Orientales, de quibus peculiaris nostra erat dissertatio, eruderavit quamvis dispari, & infelici multorum, successu.*

Hæc omnia αὐτοσχεδιασμοί. *Prolixa enim & præmeditata commentaria hac vice a me occupatissimo expectari non poterant.*

Hoc denique est Responsum ab Hottingero vulgatum.

CAPUT III.

De nummis illis seu quorum ectypos sibi missos Hottingerus Tabula prima aere exprimi curavit.

His ce praemissis aggrediemur jam ad rem ipsam. Forte tamen haud fuerit absque pretio operae, si ductum meae & Hottingerianae epistolae secuti, dicamus in antecessum nonnihil, etiam de illis sex nummis quorum ectypos a me transmissos tabula prima exprimi Hottingerus curavit.

Igitur in universum non possum non monere, valde rudem fuisse in exprimendis illis chalcographi manum. Non sane omni ex parte convenit tabula isthaec cum ipsismet nummis meis, sed multum aberrat; quamvis quaedam sint similia.

Priores duos nummos esse *Carthaginenses* etiamnum arbitror. Ita autem ut existimarem, moverat me jam tum Epistolam scribentem Antonius Augustinus, harum certe rerum arbiter longe peritissimus. Usus vero tunc temporis fueram versione duntaxat Latina Andreae Schotti, qualis illa primum est addita anno seculi hujus septimodecimo operi Numismatum antiquorum a Jacobo Biaeo Antwerpiae edito & post iterata vice ibi prodit. At destituitur illa omnibus, ab ipsomet Augustino primae editioni Tarraconensi aut Hispanicae magna cura & accurato judicio passim insertis, complurium optimae & rarae notae nummorum iconibus, idque insigni lectorum damno. Versum autem illud longe praeclarissimum Augustini volumen est postea & Italice, interprete Octaviano Sada; terque vulgatum & quidem suis iconibus abunde instructum, expressis nummorum typis semel aere Venetiis, bis buxo Romae. Mihi jam ad manum est editio ultima Romana, quae prodiit anno seculi hujus quinquagesimo. Quae ibi reperiuntur autem nummorum Carthaginensium imagines ut Augustini sententiam luculentius multo mihi exhibent, ita me in opinione plurimum confirmaverunt. Spectantur scilicet ibi *pag.* 186. nummi duo cum equi capite, & sequente unus meorum alteri plane similis. Ne adducam nunc fabulam creditam de reperto a Didone prima Carthaginis conditrice *capite acris equi* ut cum Marone loquar, aut equum fuisse olim symbolum Neptuni cui fortunam suam Carthaginenses retulerunt acceptam.

De conjectura mea circa alterum nummum, praeter equum referente etiam literas quasdam, dubitavit Hottingerus: quoniam scilicet illi characteres diversi sunt a Samaritanis, quos tamen Josephus Scaliger & Punicos esse in Eusebianis suis affirmaverit. Verum enim varo unicum illud Scaligeri, quamvis viri incompatabilis, pronunciatum non est tanti, ut propterea agnoscam characteres mei illius nummi non esse Punicos. Quamvis enim & Reinesius noster, vir summus, libello de *Lingua Punica cap.* XII. *num.* 34. existimaverit, nihil fere esse quo possit certi aliquid de Punicis Carthaginiensium literis definiri; & Reinesium tamen & Scaligerum refellere plusquam idonea sunt, praeter illa a Paruta memorata ad quae Epistola provocavit, etiam alia indubitatae fidei Carthaginiensium quaedam nomismata. Etenim & Fulvius Ursinus in suo *Illustrium Imaginum* perinsigni libro, ex argenteo nummo Hannibalis pariter atque Amilcaris imagines dedit, Punicis literis insignitas: & quae Antonius Augustinus sexto dialogo proposuit itidem Punicos habent characteres. Reperiuntur varo similes in Thesauris nummariis passim: ut mihi quoque praeter binos illos sunt etiam alii. Vel illa autem panca docere nos possunt, non Reinesium duntaxat sed atiam Scaligerum errasse. Et vero haud omnino sunt dissimiles quidem Samaritani & Punici characteres, non iidem tamen, imo vero nonnulli horum affiniores sunt Assyriis sive vulgaribus Hebraeis nostris.

Cum invitet occasio, addere forte haud abs re fuerit: Johannem Jacobum Chiffletium, antiquariae rei perquam studiosum imo eruditum, exhibere *Vesontionis pag.* 7. imagines nummorum haud multum dissimiles Carthaginiensibus meis, cum inscriptionibus tamen Latinis. Suspicatur autem fuisse veteres Sequanorum nummos. At vero populum aliquem Galliae adhuc liberae Latinis characteribus fuisse usum, non produnt antiqua monumenta, quanquam de Graecis literis id commemoretur. Ne quidem post Galliam a Romanis devictam, ulli Galliae populo & quidem Sequanis jus fuisse cudendae monetae, temere probaveris. Verisimilius videtur, Chiffletianos illos nummos in Africa & Carthagine esse confectos autoritate Romanorum, atque ita & priscum aliquid praefeferte Punicum & novum Romanum.

Non muto quoque etiamnum de nummo *Tertio* conjecturam, nempe esse illum *Gothicum*. Ipsemet vero & Hottingerus consentit. Chiffletius *pag.* 207. *Vesontionis* refert imagines aliquot nummorum aureorum: quos Vesontionenses vulgo Gothicos quidem existiment esse, sed

sed ipse Procopii *lib. III. de bello Gothico* quasi ductu, mavult Burgundionibus ferre acceptos. Ego de illis quidem aureis cum Chiffletio non pugnaverim; meum tamen vindico porius Gothis. Et quidem verisimilius Westrogothis quam Ostrogothis: quoniam hi occupata Italia Romanos sibi characteres adsciverunt, id quod liquido ostendunt nummi Theodorici, Amalasuentæ & aliorum Ostrogothicæ gentis regum; illi autem, etiam in Hispania, sic satis diu priscas suæ gentis literas retinuerunt. Quod itidem illius populi superstites nummi etiamnum oculis exhibent. Ejusdem autem notæ videtur fuisse etiam ille nummus aureus in paludibus Frisiæ repertus, cujus typum Nicolaus Mullerus, eximii nominis Mathematicus, vulgavit: non tamen certo asseruerim.

De *Quarto* & *Quinto* nummo manet itidem mihi quæ olim fuit suspicio. Nec tamen diffiteor, tenuioribus longe illam fubnixam esse indiciis.

Sextus quo minus sit Etruscus, non movens me longe diversi characteres Tabulæ Eugubinæ: quia jam pridem est comperta fraus in illius fictione commissa. Similem ex parte esse illum Augusti Imperatoris nummum, qui in Tabula nummaria Jacobi Bizi duodecima primo videtur loco, (ut alibi autem frequenter ita & inter meos veteres Romanos nummos non semel reperitur) recte observavit Hottingerus. Inscriptio tamen plane alia est. Ut videatur Augustus, quo tempore Cajum ac Lucium Cæsares, Julia & Agrippa genitos, adoptasset, atque Auguratu & Pontificatu decorare meditaretur, Etruscæ religionis monumentis æmulatione filiorum gloriæ studuisse.

Pervenerunt in possessionem meam, post scriptam Epistolam, & alii nummi quidam ignoris characteribus insigniti: sed non est quare de iis quidquam heic adferam, in tantis tenebris. Nec vero placet sectari inutiles minutas, aut in horridis quasi senticetis divagari. Sunt autem eorum nonnulli fortassis Opici aur Osci artificii. Cujusmodi, quansum intelligo, hodie non Italia duntaxat sed etiam Hispania habet adhuc plurimos: etsi raro eorum imagines compareant. Et vero Antonius Augustinus unicum duntaxat depinxit. Abrahamus Gorlæus *in Paralipomenis, Tabula nummaria* XLIII. decem, XLIV. unum ejus generis quidem exhibuit: sed illud opus, eximium quamvis & locuples, in paucorum est manibus, adhoc usque adeo rarum, ut Indiculi Scriptorum rei nummariæ veteris, quamvis Gorlæano opere recentiores, ejus nullam faciant mentionem; ipse imo Carolus Patinus, si quis alius rerum ejusmodi & industrius & felix hodie indagator, ne quidem ubi omnes recenset, qui familias Romanas post Flavium Ursinum sunt persecuti, Gorlæani voluminis, quo tamen post illum Augustinum ingens accessio facta est notitiæ Romanarum Familiarum, vel verbulo meminerit.

Claudam hoc caput parte epistolæ, quam anno 1662. Kal. Febr. ad me Lipsia dedit Henricus Mejerus, pridem pie defunctus, amicus olim meus non e multis, nummorum autem veterum summe studiosus nec minus eorum peritus (cui meos equi figura insignitos nummos spectandos miseram) quoniam docet nonnulla de Africanis nummis antiquis non sane proletaria. Quæ tamen hoc ipso nostra non facimus, aut quasi racito consensu approbamus. *Numidicos cur vocitem quosdam, quos ego tuis, Vir summe, similes quoque possideo, ex me scire desideras, dicam. Facio id autoritate τῶ ἐν ἁγίοις Luccii, insignis quondam Argentoratensis Antiquarii, qui id me edocuit, sibique hoc esse compertissimum asseveravit. Est quoque in altera eorum parte imago effrenis ac informis quodammodo equi, plane a Græca elegantia artificii alieni. Constat vero ex* Virgilii IV. Æneid. *infrenos esse Numidicos dictos, quod equos suos non freno aut capistro, cum reliquis populis, sed virgula duntaxat regerent. Differunt hi Numidici immensum quantum, si vel cudendi artificium, vel etiam, quod præcipuum, literas impressas spectes, a Græcis. Habent quidem & Græci literatos nummos peregrinis notis: sed illis plane dissimillimis. Observaveram ego quoque in Goltzii Græcia* Tab. XII. num. V. & VI. *literarum peregrinarum, non omnino ab Hebraicis abludentium ductus, easque Phœnicias esse colligebam: sed in tanta illius linguæ nocte, an rem tetigissem, an falsus essem, juxta cum ignaris scivi. Advolavi igitur ad celeberrimi Reinesii, in his studiis, ut reliquis omnibus, accuratissimi censoris oraculum. Is mibi Œdipus & legit & interpretatus est.* *** Χαααβ *legebat, Punicaque lingua equi caput significare dicebat, ob figuram προτομῆς ἵππου, a Carthaginiensibus, civitatis suæ fundamenta jacentibus, inventæ, juxta* Justini XVIII. *&* Virgilii *Æneid.* III. *librum. Confirmabar ego in mea sententia firmissime quæ ad Tuam quoque procul dubio accedit, Phœniceas literas Samaritanas non fuisse. Quicquid etiam celeberrimi Viri Scaliger & Hottingerus statuant.* Hæc omnia eximius ille quondam amicus noster Mejerus.

CA-

CAPUT IV.

Nummos omnes Hebræorum, qui dicti sunt Sicli, fuisse olim argenteos.

HIsce ita præmissis venimus jam ad Paradoxa nostra, de quibus agere nobis est maxime propositum. Persequemur autem illa isthoc ordine quo a nobis sunt in medium adducta.

Primum igitur Paradoxum hoc fuit: *Nullum nummum Hebraicum olim Sicli nomine esse dictum, qui non fuerit argenteus.* Solet videlicet a quammultis, non a vulgo duntaxat sed etiam ex eruditorum ordine, vox isthæc usurpari tantum non de omni nummo Hebræo, etiam æreo & aureo. Id quod perperam fieri, videtur mihi haud una ratione posse demonstrari.

I. Et *primo* quidem hoc ostendunt ipsi qui etiamnum superant Hebræorum argentei nummi. Etenim argentei tetradrachmi, qui quidem sunt genuini, inscribuntur: *Sekel Israel*. Si argentei autem illi demum audierunt ἁπλῶς nomine *Sicli*, non potuis competere illa Sicli appellatio æreis vel aureis quamvis ejusdem ponderis. Supersunt præterea argentei δίδραχμοι cum inscriptione Samaritana: *Chatzi Schekel Israel*, sive *Dimidius Siclus Israelis*. Qualem nummum etiam Mosi Gerundensi, teste *Ariæmontano in Ephron*, visum, primus Villalpandus spectandum exhibuit. Fecit idem Waserus *lib.* II. *cap.* VI. Quod si etiamnum inveniretur Sicli Triens & Quadrans argentei, etiam illi possent hoc ostendere. Sed hactenus mihi visi non sunt nummi isti, nec mihi quisquam innotuit qui eos superstites memoraverit. Et sane Waserus *cap.* VII. de Triente, *cap.* VIII. de Quadrante Sicli agit: produxit quoque utriusque ectypos & inscriptiones diversas, sed ex conjectura duntaxat. Quod liquet vel ex illis verbis, quibus septimum caput de Triente claudit: *Probabile est, neque hujus nummi notas vel symbola alia fuisse, quam quæ fuerunt Sicli integri tetradrachmi. Quare libet etiam iisdem eum figuratum hic exhibere, cum hac tamen altera parte diversa inscriptione Schelischith ha Schekel Israel, Triens Sicli Israelis.* Etsi autem Triens & Quadrans Sicli forte nunc nullus reperiatur: soli tamen superstites Sicli integri paradoxo meo probando sufficiunt.

II. Præbent vero & *alterum* argumentum reliqui adhuc ærei Hebræorum nummi. Habemus videlicet etiamnum, qui pondere Siclum integrum aut Semisiclum aut Quadrantem æquant, nummos æreos; quorum nulli tamen inscriptum est aliquod a Siclo acceptum cognomentum. Et vero æreus est τετράδραχμος, atque adeo Sicli pondere, nummus ille, quem singulari opusculo Cl. Schraderus noster erudite illustravit: quemque post Hottingerus Tabula quinta loco quarto curavit exprimi. Sicli etiam pondus habet consimilis fere æreus Hottingeri, qui quintus est Tabulæ tertiæ. Ejusdem metalli est illa, si pondus spectes, Semisiclus, quem post Villalpandum, Waltonum, & Kircherum exhibuit Hottingerus Tabula tertia loco secundo. Etsi enim hunc nummum, ob palmæ & radicis balsami figuram, nonnihil habuerit suspectum Hottingerus *pag.* 148. editionis iteratæ, ut & priorem, quia est æreus *pag.* 143. Post tamen agnovit genuinum utrumque. Spectandum Villalpandus & post eum alii quadrantem quoque æreum præbuerunt. Ac proinde exstant nunc etiam varii nummi ærei Hebræorum. Etsi autem si statera eos examines ad Sicli pondus sint exacti, non tamen in omnibus illis ulla Sicli fit mentio.

Haud dissimulabo nihilominus illud quod doctissimus Hottingerus annotavit plagula prima libri cui *Bibliothecario* titulum fecit. Agens quippe de illo æreo Semisiclo quem Tabula tertia secundum habet, de aversa ejus parte ita scribit: *Posterioris faciei literæ magnam partem sunt exesæ, nihil tamen omnibus diligenter expensis colligi aliud videtur, quam Siclus Jerusalem sanctæ.* Si sane recte legerit Hottingerus, cadit vis secundi me argumenti. At vero jam tum liquet, ipsummet virum summum diffisum suæ illi lectioni. Sed & qui possit ibi legi vox *Siclus*, cum tamen nummus ista duas duntaxat drachmas vel pondus Semisicli exæquaverit? Hæc igitur quidem Hottingeri hariolatio non est quod nos hic turbet. Ac proinde manet robur argumenti adducti.

III. Confirmant *porro* sententiam meam Flavii Josephi dicta. Haud dubie enim ille testis est locuples saltim eorum quæ ipsius ætate in Judæorum republica usitati fuerunt moris. In universum autem potest affirmari, nusquam in omnibus Josephi voluminibus Sicli vocem ἁπλῶς fuisse positam, nisi de quatuor drachmarum Atticarum ponderis argento. Ἁπλῶς inquio nunquam aliter a Josepho accipi: quia Sicli vox proprie pondus significat τετράδραχμον, atque ita omnis generis metallo potest, & sæpius a Josepho solet æri quoque adjici, si illud ejus fuit ponderis. Adferemus in medium ex omni illo numero unum duntaxat vel alterum testimo-

mo-

monium. Et vero unum pro quamplurimis esse potest Josephi dictum, quod habetur *lib.* III. *cap.* X. *Antiquitatum* ὁ δὲ Σίκλος νόμισμα ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. Non de pondere hic loquitur Flavius sed de pretio. Cum drachma itaque Attica, in quantum monetæ species erat, fuerit argentea, etiam Siclus utique κατ' ἐξοχὴν argenteas ejusmodi monetas apud Hebræos designavit, saltim illa Josephi tempestate. Significavit vero paulo post etiam diserte Josephus, de argenteo nummo sibi sermonem fuisse, addens: ἔφερον δὲ τὸ Ἀργύριον τῶν ἐλευθέρων οἱ ἀπὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἄχρι πεντήκοντα γεγονότες. Non minus evidens porro testimonium Josephi potest peti ex iis quæ *lib.* VII. *cap.* X. Ἀρχαιολογίας ille narrat de emta area Oronnæ Jebusæi (2. *Sam.* XXIV. 24.) Textus scilicet Hebræus habet, emtam illam *quinquaginta Siclis argenti*. Septuaginta verterunt: ἐν ἀργυρίῳ πεντήκοντα σίκλων. Josephus autem nullam facit *argenti* mentionem, sed simpliciter scribit: πεντήκοντα σίκλων ὠνῆται γὰρ αὐτῷ τὴν ἅλω. Alia ex Josepho adferre in medium, supervacuæ fuerit operæ.

Possit forte computari in rationibus etiam illud quod Græci interpretes *v.* 20. *cap.* XV. *lib.* II. *Regum*, cum de Siclo argenti esset sermo in Hebræo textu, sola Sicli voce fuerint usi. Sed forte videtur ab illis id factum brevitatis gratia, quia argenti paulo ante fuisset facta mentio. Itaque non provocabimus isthuc.

Cæterum saltim post solutam captivitatem, aut parta jam per Hasmonæos libertate, Sicli nomine ἁπλῶς usurpatam fuisse monetam argenteam, ex Josepho est liquidum. Non ultra illam ætatem, fateor, extendit sese vis etiam argumentorum reliquorum. Demonstrabimus enim, omnes non Siclos tantum sed æreos etiam nummos superstites, deberi Hasmonæis aut Herodibus: ac proinde iis, qui ex nummis illis ostendere nituntur usum, qualis ille fuit antiquissimis ante Babylonicam captivitatem temporibus; me non accedere, haud equidem dissimulaverim.

IV. Jam tum diu autem ante calamitatem istam Babylonicam, Sicli vocem accipi solitam ἁπλῶς & κατ' ἐξοχὴν de *argento* quatuor drachmarum sive Sicli ponderis, liquet vel ex uno illo quod habetur *cap.* XXX. *Exodi* 13. de dimidio Sicli offerendo, *argenti* vocabulo omisso. Quod si enim fuisset recepti moris, vocem Sicli ἁπλῶς positam non de solo argento sed alio etiam metallo aliquo accipere, non potuisset populus intelligere quodnam metallum Deus offerri vellet: & omnino diserte debuisset metallum illud indicari. Non nisi argenti autem Semisiclum mandato isthoc divino offerri esse præceptum, utique in confesso est. Nec vero id Rabbini duntaxat confitentur, sed etiam liquet ex interpretatione & Josephi illa quam modo adduximus, & Interpretum Septuaginta, qui verterunt τὸ ἥμισυ τοῦ διδράχμου. Non enim nisi argenteum quid illo διδράχμου nomine sine ulla adjectione posito, Græcis omnibus mos fuit appellare. Eodem autem significatu etiam alibi in V. T. scriptis Siclus accipitur. Ut 2. *Reg.* VII. *vers.* 1. & 16. Ubi Græci interpretes ἁπλῶς quoque habent σίκλους, nec minus ipse Josephus *lib.* IX. Ἀρχαιολ. *cap.* II.

V. Jam isthoc præterea antiquissimo ævo Sicli appellationem fuisse argento quasi propriam, indicat haud obscure, etiam illud quod legitur *Genes. cap.* XX. *vers.* 16. Abimelech Regem dedisse Abrahamo *mille* כסף i. e. *mille argenti*, elliptica φράσει. Ibi enim vocem Sicli subintelligendam esse, omnes consentiunt. Eoque & Septuaginta verterunt χίλια δίδραχμα: qua voce Siclum ab iis significari notum est. Quod qui sit factum, cum Siclus fuerit τετράδραχμος, infra dicemus.

Cæterum viderunt jam pridem vim ejusmodi argumentorum nonnulli quoque literaturæ Hebraicæ principum. Hinc Ariæmontani hæc sunt verba *in Ephron*, ubi agit de Siclo pondere. *Non putamus, auream monetam aliquam fuisse quæ Siclus diceretur: neque æream etiam. Quanquam non inficias ibimus, fuisse aureas & æreas monetas, verum aliis nominibus dictitatas. Quosdam etiam aureos nummos vicenum Siclorum, quosdam vicenum quinorum, alios quindenorum in usu fuisse, quæ Minæ partes dicerentur, ut exponit Cambius in Ezechielem* XLV. 12. *Sed certum auri vel æris Siclum, eodem nomine dictum, non facile in antiquorum libris agnoscimus. Sed cum de Siclo auri aut æris Scripturæ meminerunt, pondus ipsum non valorem esse æstimandum, arbitramur*. Hæc Ariæmontanus. Quæ mox multis ex Scriptura S. petitis exemplis egregie confirmat.

Idem approbavit Waserus: & quidem ut sua videatur ex Ariæmontano transcripsisse iisdem prope retentis verbis. Ita enim ille loquitur *lib.* II. *de Antiquis nummis Hebræorum* cap. III. pag. 58. *Hebraicus Siclus apud populum veterem Hebræum ex instituto Dei fuit in usu: isque duntaxat argenteus, ex argenti videlicet metallo percussus. Nec enim aureum aliquem vel æreum vel ferreum, qui Siclus diceretur, nummum fuisse, ex antiquorum mo-*

monumentis colligitur: quanquam non repugnem, fuisse aureos vel æneos nummos apud Hebræos, verum aliis nominibus dictitatos. Item pag. 64. *Observant Hebræi, quod diligenter notandum, Sicli cum Sacri tum profani nomen non semper exprimi, sed fere nomen Cesepb h. e. argenti e quo Siclus procusus, simpliciter poni; tumque Siclum ejus metalli semper esse subintelligendum. More etiam Latinis usitato, apud quos, centenos æris, & mille æris, & dena millia æris frequenter legas, subintellectis ubique assibus, qui ex ære procusi fuerunt, & per quos non tam expresso quom tacito nomine numerabant.*

Ipsemet porro Hottingerus in Epistola scribit: *usitate in ipsa scriptura Siclus pro argenteo & vicissim argenteus ponitur pro Siclo, uti diximus supra pag.* 114. At vero illa pagina dixerat: Ἀργύρια *& Sicli sunt æquipollentia.* Item: nomine *ἀργυρίων simpliciter positorum Siclos intelligi.*

Verum enimvero, idem tamen vir doctissimus jam tum scripserat *pag.* 117. primæ, & 130. secundæ editionis: *Siclos etiam dari aureos, i. e. didrachmum aureum, ex* 1. Chron. XXI. vers. 25. *observat Brerevvodus.* Quin hanc sententiam Brerevvodi suam fecit in eo quod mihi reddidit Responso. Neutiquam vero vel sic eam mihi persuasit. Etsi enim dicat Hottingerus, *in Chronicis expresse legi, Davidem Arnoni dedisse Siclos aureos pondere sexcentos.* Item infra: *Textui textui inhæremus, qui Siclorum aureorum expresse meminit:* neque me fugiat ita vertisse Pagninum. Attamen ipse Hottingerus verba Hebræa illa adducit, quæ non *aureos Siclos* sed *Siclos auri* significant. Vulgatus interpres, ipsomet Hottingero fatente, κατὰ πόδα reddidit *Siclos auri.* Septuaginta item σίκλους χρυσίου verterunt: non ὑπόθεσιν διαλέγοντες *Siclos tantum dari argenteos* (quod tamen & illos credidisse certum est, meritoque debuisset non leviter sperni) sed quia sic invenerunt in Hebræo. Fecit idem & Lutherus noster: Gold am Gewicht sechshundert Sickel. Etiam vero Arabs, teste Hottingero, interpretatus *auri stateres*, non nummum intellexit sed pondus stateris: non enim duntaxat moneta stater est sed etiam pondus. Perspicuum porro est, sermonem ibi esse de pondere. Pagninus utique diserte: *pondere sexcentos.* Græcus ὁλκῆς ἑξακοσίους: Vulgatus, *justissimi ponderis sexcentos.* Solo pondere itaque numerus ille Siclorum fuit judicatus & constitit. Id mirum vero quod Hottingerus testatur, interpretem Arabem agnoscere *ducentos auri stateres*, Symm σίκλους *quinquaginta stateres:* quorum neutrum textui Hebræo Chronici convenit. An Syrus credidit mendum subesse, adeoque maluit etiam hic exprimere quod legitur 2. *Sam. cap.* XXIV. Sane & aliis locus hic suspectus habitus est. Docta tamen de hac varietate differentem Ariæmontanum, ubi agit de Siclo pondere, fuerit operæ pretium audire.

Sed de Hottingeriana objectione forte plus satis. Validioris momenti videatur, quod amicus quondam noster, quem jam præcedente capite laudavimus, Henricus Mejerus Lipsia ad me anno quinquagesimo septimo hujus seculi perscripsit, de quodam suo aureo elegantissimo, qui earundem & figurarum & inscriptionum erat cum Siclo argenteo genuinæ notæ. Quod si sane fuerit is genuinus, jam res omnis facilis esset definitu, & valerent nihili adductæ abs me rationes pro Siclo argenteo. Verum enimvero nec ipse vir doctus ausus fuit ejus aurei γνησιότητα asserere. Laudavit cumprimis *elegantiam singularem.* Illa autem mihi visa est argumentum νοθείας: quoniam scilicet quotquot alii superant nummi Hebræorum, sive argentei sive ærei, elegantiæ nomine non merentur aliquam singularem laudem.

Idem probare nisus est, olim fuisse in usu aureos Siclos, ex illo Maimonidis dicto: *conflatos esse duos Siclos argenteos in aureum.* Sed longe rectius id intelligi potest ex iis quæ Hottingerus habet pag. 104. *In Talmud habetur: conflabant Siclos in Darbinoth propter onus viæ. Glossa habet: Darbon continebat duos selahim, dicitque, quod conflati fuerint isti Sicli qui fuerunt ex argento in nummos aureos, ut levius foret onus ipsorum.* Hic sane de nummo aureo Sicli dicto appellatione nihil legitur. Ne quidem hinc liquet, Darbinoth fuisse nummos aureos Hebræos: aut duos Siclos fuisse transmutatos in unum aureum. Conflatio enim ibi est permutatio.

Provocavit idem amicus noster ad illa Josephi quæ nos pro contraria sententia, atque adeo nostra, adduximus ex *cap.* IX. *lib.* III. Ἀρχαιολογίας. Non permittere autem illa aliam Sicli monetam quam argenteam, nos jam tum evicimus.

Provocavit denique ad Josephum, ubi illa quæ Numerorum *cap.* VII. leguntur de auro, ex quo confectæ fuerint θυΐσκαι, interpretatur θυΐσκην Δαρεικοὺς δέκα δυναμένην: Daricum autem fuisse duntaxat duarum drachmarum. Nihil autem & illa faciunt ad probandum id quod in quæstione erat: Sicli nomine olim apud Hebræos aliquem fuisse aureum. Imo ne quidem probant, nummum aliquem au-

teum

reum in usu fuisse quondam Israelitis. Θώρακαι vero illæ aureæ fuerunt Sicli pondere, atque ita valuerunt tantundem atque Josephi ætate Daricus aliquis. Erat nempe id nummi aurei Persici genus tunc in usu, & pondere convenit cum Siclo. Pollux enim quidem δίδραχμον facit Daricum: sed loquitur ille de drachmis Alexandrinis, quarum singulæ æquabant drachmas duas Atticas. Suidas & Hesychius Stateris aurei nomine vocant Daricum: habito respectu ad drachmas Atticas. Ut manifestum sit, Daricum æquiponderasse Siclo. Quicquid vero hujus sit: ex eo quod Josephus passim Siclum auri solet cognomento Darici appellare, potius colligere est, nullum aureum nummum Hebræis Siclum audivisse, ac proinde coactum quasi fuisse Josephum, ex vulgari usu *Darici* cognomentum Persicum assumere.

Manet igitur id quod diximus: *nullum nummum Hebræorum Sicli nomine fuisse dictum qui non fuerit argenteus*. Id quod erat probandum.

CAPUT V.

Nullum nummum Hebræum, qui refert hominis imaginem, esse genuinum.

PErgimus ad Paradoxum secundum, quod ita sese habuit; *Nullum nummum qui imaginem hominis refert genuinum: ideoque illum Salomonis & Mosis effigie insignitum, & si qui alii sunt similes, cumprimis illum qui imaginem habet nostri Salvatoris, adulterinos omnes esse*.

Probo hoc ipsum duplici argumentorum genere. *Primum* est, quod in universum Israelitæ veteres hominis effigiem, saltim nonnihil exstantem, tanquam lege divina aliquid vetitum non approbaverint, ac proinde nec nummos suos ea ratione efformaverint. *Alterum* est, quod omnes laudati aut superstites nummi, in illum modum, hominis scilicet imagine, insigniti, qui quidem solent Hebræis autoribus adscribi, malæ sint notæ ac suppositii.

Quorum argumentorum *prius*, non tantum id evincit quod probandum est, sed etiam hoc, nullos omnino id genus nummos signatos fuisse olim, atque adeo tales nec periisse quidem vel usquam extitisse.

I. Cæterum ut prioris quidem illud assertum liqueat, observandum est: saltim ab Hasmonæorum usque ætate fuisse olim usque ad excidium gentis, persuasum Israelitis, imagines vivorum animantium, cumprimis vero hominis conficere, lege Decalogi divina esse prohibitum. Non disputabo jam, bene an secus ita visum fuerit; factum autem id esse, haud difficile probatu est, ex Philone pariter & Josepho, quos constat, paulo post Salvatorem nostrum & vixisse & morum doctrinæque tunc receptæ gentis suæ fuisse utrique peritissimos. Simpliciter sane loquitur Philo *lib. de Gigantibus*: ὁ Μωσῆς τὰς δοκίμους καὶ γλαφυρὰς τέχνας ζωγραφίαν καὶ Ἀνδριαντοποιΐαν, ἐκ τῆς κατ' αὐτὸν πολιτείας ἐξήλασε, *Moses illas speciosas & magni pretii artes Picturam & Statuariam ex sua republica seclusit*. Idem *lib. de Legatione* diserte ait: γραφικὴ καὶ πλαστικὴ βλαβεραὶ δημιουργοὶ *Pictura & Plastice noxiæ artifices*. Item: μὴ ἄγαλμα, μὴ ξόανον, μὴ γραφήν, *non effigiem non simulacrum non picturam*. Laudat, fateor, quidem Pingendi artem etiam Philo *lib. de Somniis*: sed non laudat ejus usum in gente sua, minime ad imagines animantium aut hominis. Flavius porro Josephus *lib.* XVIII. *cap.* IV. Ἀρχαιολογίας narrat, qui ante Pilatum fuerant Præsides solitos Hierosolymis uti signis militaribus, non habentibus Cæsarum imagines, a Pilato autem clupeos Cæsarea allatos Hierosolymam cum effigie Cæsaris, ἐπὶ καταλύσει τῶν νόμων Ἰουδαικῶν, Item: εἰκόνων ποιΐαν ἀπαγορεύοντος ἡμῖν τοῦ νόμου, *Lege nobis prohibente confectionem imaginum*. Addit vero, tumultuantem populum non quievisse, nisi clupeis istis Cæsaream reductis. Idem Josephus narrat, Vitellio per Judæam contra Arabes exercitum ducturo cum imaginibus signorum, occurrisse populum id deprecantem, οὐ γὰρ αὐτοῖς εἶναι πάτριον περιορᾶν εἰκόνας εἰς αὐτὴν φερομένας, *non enim esse patriæ moribus consuetum videre illatas in illam imagines*. Eodem teste, cum Herodes Rex Antipatri filius trophæa erexisset, & imagines humanas iis occultari populus crederet, exclamavit, μὴ φέρειν εἰκόνας ἀνθρώπων ἐν τῇ πόλει, *non permissuros se imagines hominum in urbe*. Idem Josephus in historia suæ vitæ refert, missum sese a populo Hierosolymitano ad Tibérienses, dirutum ab Herode Tetrarcha exstructam ibi domum, ζώων μορφὰς ἔχοντα, τῶν νόμων οὕτως κατασκευάζειν ἀπαγορευόντων, *animalium imagines habentem, cum leges tale quid construere vetaverint*. A Josepho ipsomet, animalium figuras ἁπλῶς lege vetitas; creditum esse, manifestum est ex hisce verbis quæ de Salomone proferuntur *lib.* VIII. *cap.* I. Ἀρχαιολογίας: ἁμαρτεῖν αὐτὸν ἔτυχε καὶ σφαλῆναι περὶ τὴν φυλακὴν τῶν νομίμων, ὅτε τῶν χαλκῶν βοῶν ὁμοιώματα κατεσκεύαζε, τῶν ὑπὸ τῇ θαλάττῃ ἀναθήματι, καὶ τῶν λεόντων τῶν περὶ τὸν θρόνον τὸν ἴδιον. *Peccare illum contigit, & di-*

scedere a præscripto Legum, dum æneorum boum simulacra construxit in basin maris, & leonum circa proprium thronum: addito: οὐδὲ γὰρ αὐτὰ ταῦτ' ὅσιον, *nec enim talia conficere fas est*. Quę verba liquido testantur, illam quę toti tum genti Israeliticę, saltim in Palęstina & Ægypto, fuit communis persuasio, etiam Josepho fuisse probatam: Nec vero est quod suspicemur, Philoni & Josepho aut aliis paucis ita tunc visum esse. Vetant sane ejusmodi quid suspicari saltim narrationes Josephi paulo ante adductę, & ex adverso luculenter hę ostendunt, placuisse illam sententiam tunc toti populo. Quin imo non obscure eandem sequutus est ipsemet Origenes, haud dubie quod illam a Judęis accepisset. Ita enim ille loquitur *lib.* IV. contra Celsum in Latina versione Hœschelii. *Apud* Israelitas *nemo qui imagines faceret locum habuit. Nam in eorum civitatem nullus admittebatur Pictor, nullus Statuarius, lege totum hoc genus arcente.*

Verum enimvero illam Legis interpretationem non equidem ipse probo. Mihi autem nunc satis est ostendisse, eam Philonis saltim & Josephi tempestate populo in Palæstina fuisse persuasam. Sed & ita tunc docuisse Pharisæos aliosque Legis doctores, argumento est communis sententiæ & Pharisæismi ὑπόκρισις. Ne quid nunc dicam, quod ipse Josephus Pharisæorum hæresi fuerit addictus, & proinde simul eorum Legis interpretationibus quamvis minus probis. Jam autem prævaluerunt Pharisæorum dogmata saltim in vulgo Judæorum per omne ęvum Hasmonęorum imperii. Etiam ergo quoque Legis interpretatio omni illo tempore fuit recepta. Atque adeo saltim illa omni tempestate fuit apud Judæos nefas habitum, humana figura nummos signare. Forte nec admissi temere sunt in usum nummi a gentilibus hoc signo inscripti: quoniam nempe audivimus, ne passos quidem tunc Judæos humanas imagines ad se transferri. Forte inquam: nec enim hujus est loci vel affirmare hoc vel negare. Satis est demonstrasse, quod illa quidem tempestate omni a Judæis ipsis non fuerint nummi humana imagine signati.

Num jam ante recuperatam Hasmonæorum ductu populi libertatem & Pharisæorum exordium, rigida illa divinæ Legis de animantium atque hominis imaginibus interpretatio obtinuerit, difficile definitu est, quia in neutram partem suppetunt quæ hic nos instruant monumenta. Verisimile autem est: hominum præcipue imagines damnari cæpisse cum Græcorum in Judæos imperio, atque adeo & utriusque populi consortio: quoniam nempe Græci Diis suis humanas figuras tribuerunt, quos Romani sunt imitati; qui mos nec Persis, nec Chaldæis nec Palæstinæ vicinis Syris fuit in usu: sed Animantium imagines detestari populum cœpisse jam ante, quo alienos sese redderent a Syriæ & Ægypti idololatria. Cœterum & Salomonem violasse divinum de imaginibus præceptum, bobus æneis mari portando in templo locatis, ut & leonum simulacris in splendorem regiæ sedi additis, quod Josepho visum, id vero nimis est Pharisaicum. Non enim in ipso templo Deus aut ejus sacerdotes fuissent passi, Divinæ Legi cum populi scandalo recta Salomonem adversari: certe Deus non probasset illam ædem certissimis divinæ suæ inhabitationis indiciis. Nolo quidquam addere de Cherubeis ipsam arcam fœderis, loco omnium sanctissimo, alis suis obumbrantibus. Etsi enim Thalmudici eorum alteri masculi alteri fœminæ faciem, nonnulli & pedes bisulcos aliaque monstrosa utrique attribuant, quoniam tamen nihil tale prodidit sacer codex, & populo Cherubim conspectus fuit negatus, adeoque fuerit incognitus, merito Thalmudica ista ceu commentitia sunt aspernanda, si non damnanda. Mihi sane placet hac parte id quod Josephus scribit lib. VIII. Ἀρχαιολ. cap. II. τὰς δὲ χερουβεὶς οὐδεὶς, ὁποῖαί τινες ἦσαν, εἰπεῖν οὐδ' εἰκάσαι δύναται. *Cherubes autem, nemo quales fuerint dicere vel imagine exprimere potest.* Cui simile quid jam dixerat *lib.* III. *cap.* VI. procul dubio ex sententia sui ævi Rabbinorum. Verum hoc obiter duntaxat nunc monetur.

Quomodocunque vero habuerint sese vetustissimæ Legis illius de imaginibus interpretationes, ad rem nostram nummariam vel omnino non vel parum attinent. Etenim saltim a Babylonica captivitate, ad libertatem usque per Hasmonæos reductam, non utique fas fuit Israelitis nummos signare; quippe qui omni illo tempore duram passi fuerint servitutem a Chaldæis Persis & Macedonibus, qualibus subditis nummos cudendi facultas ubivis terrarum hactenus denegari solet. Non multo post præterea demonstrabimus, ante Babylonicam captivitatem auro aut argento signato in hominis nummaria re Israelitas usos non fuisse. Ut proinde nec signato aut animantis alicujus specie nummum aliquem tunc infigniverint. Post excidium autem gentis Romanum itidem Judæos nusquam ausos nummos sibi cudere, extra controversiam arbitror esse.

Igi-

Igitur si non Hasmonæorum ætate cusi sunt a Judæis nummi humana imagine, nulli tales sunt unquam ab iis signati. Non esse autem illa tempestate ejusmodi nummos factos, jam liquido probavimus. Cujus consequens est: si qui reperiantur nummi Hebræi humana effigie insigniti, illos spurios esse, & a falsaria manu confictos. Id quod primo nostro argumento demonstraturos nos promisimus.

Quæ opposita voluit doctissimus Hottingerus, illa meam assertionem vix tangunt: tantum abest ut fregerint. Caussatur adversantem mihi Judæorum praxin. At si sermo ipsi fuerit de praxi perpetua tangit me, fateor: si de sequioris temporis Judæorum actibus, nullius est momenti objectio. Non enim, si posterioris ævi praxis dissentiat, non est verum id quod dixi de more Hasmonæorum ævo usque ad reipublicæ excidium usitato. Solent enim sæpenumero mores populorum multum mutari. Quæ vero illa est praxis perpetua? An cudendæ cum imaginibus hominum monetæ? At vero mille & jam sexcentis amplius annis nullam monetam cuderunt Judæi: a captivitate item Babylonica ad Simeonem Ethnarcam itidem nullam illi cuderunt. Tempora antecedentia jam non attingam, ut nec Hasmonæica. Sed Hottingerus videtur loqui de *praxi* utendi monetis humana imagine signatis. Verum enimvero Paradoxum meum haud negat usus Judæos ejusmodi nummis; cudisse negat, & hactenus, si qui fuerint tales, genuinos non esse, asserit.

Quod de nomismate census dictum adjicitur, verum est, profectum illud esse a viris nummariæ rei perquam peritis & magnis. Est enim eorum alter Marquardus Freherus, alter Caspar Waserus. Forte etiam non est de nihilo quod sunt suspicati. Quam superstitiose enim populus abhorruerit, ab imaginibus hominum Christi ævo jam ostendimus. Nec tamen illorum sententiam nostram fecerimus. Nummos enim ejusmodi a dominis suis signatos in usum admittere, pridem ante assueverant Judæi. Habuit enim & Darii Persæ imaginem aureus ille nummus qui celebri olim fuit fama Darici: & tamen jam Esdræ ætate illum usu innotuisse Judaico populo, liquet ex *Paralipomenis*. Syriæ porro & Ægypti Reges Macedonicæ gentis suæ imaginibus nummos signasse, ostendunt plurimi eorum etiamnum superstites. Haud dubie vero & iis coacti sunt uti Judæi, quo tempore sub eorum dominatu degerunt, & ipsam Græcam linguam in familiarem usum adsciverunt: (qua de re alias forsassis) nec enim alii nummi tunc fuere ad manus. Perinde atque hodie nummis peregrinis utuntur, quamvis effigie humana imo & Sacra Cruce signatis.

Utrum autem Seldenus probaverit nec ne, *Judæos a picturis & sculpturis tum animalium tum hominis non abstinuisse absolute*, non est hujus loci disquirere. Probaverit, non absolute abstinuisse; hactenus ille non adversatus est meo Paradoxo. Concedo enim & ego, a nummis ita ab aliis signatis saltim non semper abstinuisse Judæos olim ut neque nunc. Ne quidem tentavit tamen probare, nummos ejusmodi Judæos ipsosmet signasse. Ne quid dissimulem, haud satis probavit Seldenus, saltim Josephi ætate Judæos ab animalium & hominum picturis & sculpturis non absolute abstinuisse. Fatetur sane, eam fuisse sententiam Josephi, eumque ut in aliis ita & hac in re Thalmudicæ doctrinæ adversari: quin sententiam suam Josephum populo ipsi attribuisse, hanc tamen quoque eum simulasse, etsi aliter sentiret. Populum vero non idem sensisse, probare potissimum nititur ex Thalmudicis traditionibus: quasi vero hæ certum præbeant testimonium eorum omnium quæ olim obtinuerunt. Quod mihi sane nemo temere persuadebit: quippe cui Josephi fides longe est major. Habet & multa alia Seldenus in tumultuariis suis disputationibus, non octavo duntaxat sed sexto etiam & septimo capitibus de imaginum apud Judæos usu, quæ rigidum examen forte non ferant. Verum, ut ante dixi, non patitur institutum nunc hoc agere. Quod autem hominis in nummo signum attinet, ipsemet Seldenus diserte satis ex suis Talmudicis magistris ea docet, unde colligas, neutiquam fas fuisse olim Judæis tales nummos cudere. *Pag. 186.* editionis Argentoratensis ipsissima hæc Seldeni sunt verba. *Satis concordes sunt magistri, de protuberante in nummo alibive figura humana non efformanda*. Pag. item *192*. *Quod adjicit* Schickardus *de aliarum rerum signis in numismatis Hebræorum veterum protuberantibus, haud quidquam facit ad asserendum suum illud de humana in nummo apud eos figura. Nam de cæterarum rerum in terra aquave imaginibus receptior est sententia, nullam en iis fuisse, quam formare ornatus seu animi caussa quomodolibetcunque non licuerit*. Item pag. *194*. *Humanam figuram exstantem seu prominentem formare, interdictum esse volunt magistri*. Idem *cap.* VIII. ab Hottingero laudato *pag.* 225. cum dixisset, usos olim Judæos nummis Alexandri, Philippi, Lysimachi, Antonii, Agrippæ aliorumque ima-

gine ſignatis, addit: *Interea imagines iſtiuſmodi facere, ipſi ſibi habuerunt Judæi nefas.* Hæc omnia Seldenus. Nentiquam ergo ad illum debuiſſet provocare Hottingerus contra Paradoxum meum: nec etiam ex Seldenianis potuit ille merito ita colligere: *Nihil ergo obſtare exiſtimo, quo minus veteribus Judæis nummos tribuamus, hominum etiam imaginibus inſignes.* Hoc profecto ex Seldenianis minime eſt conſequens: ſed contrarium. Quoniam nempe Judæis priſcis nefas habitum, humana figura nummos ſignare, ergo tales nummi non ſunt genuini Hebræorum nummi ſed ſuppoſiticii.

Cæterum hæc quæ attulimus ex Seldeno, conſentanea eſſe Thalmudicæ Magiſtrorum, quos ille laudat, doctrinæ, atque adeo etiam ex ſententia horum ſequioris, ævi Judæorum non eſſe fas creditum, imagine humana nummum ſignare, confirmabo ipſe teſtimonio trium magni nominis Rabbinorum: quorum prior quingentis circiter ab hinc annis, poſterior nuperrime adhuc floruit. Prior autem eſt Moſes Maimonides ſummæ inter ſuæ ſectæ doctores exiſtimationis. Secundus Rabbi Levi Barzelonita cujus librum *de jure Hebræorum* ipſe edidit Hottingerus. Tertius Rabbi Menaſſeh ben Iſrael claræ item famæ a libris Latina lingua præter morem, nec indocte, editis. Ex illius opere, cui *Jad Chaſaka* nomen, decerptam partem iſtam quæ de Idololatria agit, Latine vertit, viri quondam incomparabilis Johannis Gerhardi Voſſii filius ſummæ expectationis ſed præmatura ereptus morte Dionyſius; cujus proinde interpretatione uti poſſumus. Maimonides igitur ſcribit *cap.* III. §. 12. *Non eſt prohibitum formare* imagines *propter ornatum, præterquam hominis figuram. Atque eam ob cauſſam non eſt formanda e ligno, in pariete, aut e lapide, figura hominis. Sed hoc capiendum de imagine quæ protuberat: quales ſunt figuræ & ſculpturæ in palatiis & his ſimiles. Talem igitur ſi quis fecerit vapulat. Sin figura ſit depreſſa vel coloribus expreſſa: uti illæ quæ in tabulis menſiſve fiunt, aut quæ intextæ operi textorio: pro licitis habentur.* Paragrapho XIII. *Annulum, cujus ſignum eſt hominis figura, ſi ea fuerit gibboſa, induere interdicitur, obſignare tamen eo licet. Sin figura ſit depreſſa, licebit induere, obſignare eo non item; quippe ſigillo impreſſo figura fiet gibboſa.* Paragrapho XIV. *Imagines quadrupedum ac reliquorum animantium, excepto homine, ad hæc figuras arborum, herbarum rerumque ſimilium, formare licet, etiam figura gibba.* Hæc filius ille Maimonis. Ex Rabbi Levi Barzelonita Legem hanc XXXIX. adducit ipſe Hottingerus ſui *Juris Hebræorum* pag. 51. *Non eſſe faciendam imaginem hominis ex quacunque re, metallis ligno lapide, aut aliis id genus, ne quidem ad ornatum; ſicut dicitur; Ne faciatis mecum Deos argenteos,* Exod. XX. 4. Addit de ſuo Hottingerus: *Ridicula plane hæc loci eſt explicatio, & ineptus Rabbinorum luſus.* Mox adjicit nonnulla in confutationem. Cum Hottingero ſentio ipſemet omnino; totumque illud de hominis figura, ſive ἁπλῶς ut Joſephi ætate viſum, ſive gibba duntaxat, quod Thalmudicis placuit, non exprimenda, inſanienti ſapientiæ Judæorum adſcribo. Nihilominus liquet hinc, per quamplura ſecula Hebræis nefas habitum nummos ſignare figura humana: id quod Paradoxo meo probando ſatis eſt. Menaſſeh Iſraelis filius poſtremo loquitur adhuc magis ἁπλῶς, & citra exceptionem: in *Conciliatore* ſuo, quæſt. III. ad Exodum Paragrapho II. *R. Iſaac Arama, Prohibetur hoc loco, inquit, ne quis imaginem faciat eorum quæ in cælis terra aut aquis ſunt. Ait enim Scriptura: Ne faciat tibi ſculptile, ullamve ſimilitudinem eorum quæ in cœlis ſunt ſupra, aut quæ in terra infra, aut quæ in aquis ſunt infra terram: videmur manifeſto interdici, ne cujus creaturæ imaginem faciamus, ſive anglica, ſeu cæleſtis, ſive terreſtris, ſive aquatica ſit: quia ſimulacrum rei a Deo creatæ facere non licebat protuberante forma.* Hæc etiam Menaſſeh ille. Quibus quidquam nunc addere, haud fuerit operæ pretium.

II. Primum igitur quidem argumentum noſtrum firmum eſſe, liquido patet. *Secundum* eo facilius eſt expeditu quo magis de nummis imaginem Moſis & Salvatoris noſtri referentibus, falſos illos eſſe, habemus ipſummet Hottingerum aſtipulantem. Et vero nemo quoque alius ſanæ mentis temere dixerit, illum cum *Salvatoris* noſtri imagine, atque cum illa quæ in averſa ejus parte reperitur ἐπιγραφῇ, eſſe a Judæis confectum, cum illi ſint hoſtes Jeſu Chriſti noſtri infeſtiſſimi, & totus ille nummus utraque parte Judæos oppugnet. Retulit nummi illius imaginem inter alios *num.* 2. Waſerus deque eo agit *pag.* 63. fecit idem ipſemet Hottingerus editione ſecunda *Tab.* VI. *n. ult.* Sed & haud infrequenter reperiuntur, non argentei duntaxat ſed ærei quoque & aurei. Inſcriptiones porro ſolent eſſe characteribus Aſſyriis: teſte tamen Waſero, vidit Theſeus Ambroſius etiam Samaritanam inſcriptionem. Nec averſæ omnium omni modo conveniunt. Theſei enim inſcriptio habuit: *Meſſias*

Rex

Rex venit cum pace: Deus homo factus est: Waseri, *Et lux de homine facta est vita:* Hottingeri *Lux, ex homine factus:* Antonii Ulrici Ducis, *Messias Rex venit cum pace, & lux, ex homine factus vita.* Nihil horum non abhorret ab auribus Judæorum. Itaque illis autoribus non profecto debetur quicquid hujus generis est nummorum. Verisimilius est, confectos tales nummos a Christianis gentis tamen Judaicæ, non plane impia quidem fortassis, inepta tamen fraude; tribulibus nempe nimirum suis ad sacra Christiana pertrahendis, eo quasi jam olim Jesus noster fuisset creditus Messias. Quo animo etiam saxis in Hispania alibique nonnulla sunt inscripta.

Mosis imagine insignitos duos diversos nummos pingi fecit Seldenus *cap.* VI. *operis de Jure Naturæ & Gentium secundum Hebræos pag.* 186. & 187. editionis Argentoratensis, eorumque alterum arietinis cornibus deformem: planeque similem exhibuit Hottingeri Tabula Quarta, & vidi ipse alios. Salum vero illos cornutos non esse Mosis opus, aut etiam alicujus sanctæ linguæ periti hominis, produnt utique statim illa cornua, ex inscitia linguæ Hebrææ enata. Id quod Seldenus etiam recte animadvertit & annotavit *pag.* 187. & 188. Idem quoque acute attendit ad signum crucis Mosis nomini in torque adpositum. Quo vel solo liquet, Christiani alicujus opus esse non Judæi. Ejusdem de suo cornuto nummo hæc quoque sunt verba. *Tantum abest ut pro nummo aliquo sive funderetur sive percuteretur æs hoc meum, ut vel ipsa tum laminæ tum figuræ eustantis crassities satis mihi videatur id palam denegare.* Idem vero Seldenus *pag.* 186. alterum quoque nummum a Schickardo mutuatum, etsi nullis cornibus ridiculum, damnat: non alio tamen argumento quam *quod ab institutis & moribus Israeliticis plane sit alienum*, nummum scilicet cudere humana facie prominente. Sed quamvis idipsum adversetur Judaicis interpretationibus divinæ Legis, quales obtinuerunt post solutam captivitatem Babylonicam, ipsa tamen etiam Mosis ætate idem fuisse visum, quisnam liquido probaverit? Si probari autem non poterit, ratio adducta utique nullius est roboris. Cur & ego damnem illum nummum, facit quoque illud, quod nummi alicujus Mosaici nulla in omnibus sacris monumentis fiat mentio: nec a quoquam ex Thalmudicis aut Rabbinicis scriptis soleat ejusmodi nummum memorari, cum tamen alias tanti Prophetæ verum μνημόσυνον fuisset habitum sacrosanctum; & probandæ vetustati Characterum Assyriacorum esset aptissimum, nec temere neglectum a Buxtorfio & aliis Assyriorum illorum characterum magnis assertoribus. Taceo quod de vultu genuinu Mosis pridem aliæ atque aliæ fuerint sententiæ. Quales enasci non potuissent, certe facile sopiri, si quis ejusmodi verus Mosis nummus fuisset in manibus. Et vero haud est ignotum, non deesse qui Mosi adscribant atram Æthiopis faciem. Quos tamen facile redarguere potest primum rei usque adeoque incredibili deficiens testimonium; deinde illud, quod Moses & utrumque parentem, & fratrem & sororem candidi non atri coloris habuerit; placuerit quoque adhuc infans Regiæ filiæ ob pulchritudinem, qualis non solet esse Æthiopum.

Sed, ut ante jam diximus, non minus de illis Mosis vultum præ se ferentibus, quam Christi imagine insignitis nummis, habeo ipsummet Hottingerum assentientem. Nec quisquam hactenus vel illos vel hosce suscepit a falsitatis nota defendendos. De solo illo nummo, qui *Solomonis* effigiem & porticum templi refert, asserendo Hottingerus fuit sollicitus. Est autem is quem depingi fecit Tabula secundæ editionis prima & quarta editionis secundæ; sexto ac septimo loco; pridem ante autem exhibuerant Villalpandus Walthonus & Kircherus. In Præfatione editionis primæ anno quinquagesimo de hoc nummo ita loquutus est. *Vidi in Serenissimi Electoris Keimeliotheca nummum Hebraicum, cujus typum dedimus* Tab. II. *Ubi ex altera facie vultus est humanus, cum inscriptione Schelomo Rex, ex altera vero Porticus templi cum* ἐπιγραφῇ *Templum Salomonis: Antiquitatis certe non contemnendæ habet vestigia: nec, quod sciam, Assyriacis literis antiquiorem reperiri, facile putem. Siclis saltem, Hebraicis literis notatis, qui vulgo circumferuntur, antiquitatis præripere palmam existimo.* Non alius autem ille nummus est ab eo, quam jam tum memoraverat in ipso libello *pag.* 126. ex Wilhelmo Schickardo: id quod forte jam exciderat. Cæterum editione secunda, contra nonneminem, quem *celeberrimum Antiquarium* appellat *pag.* 114. cum ejus objectiones attulisset, *pag.* 120. propugnare quoque nummi hujus αὐθεντίαν non dubitavit; denuo professus, *nullum se hactenus vidisse Hebraicis notatum literis, qui certiorem præ se ferat & verisimiliorem antiquitatis speciem*: & claudens disputationem *pag.* 122. hisce verbis: *Omnino existimo, antiquitatis hunc nummum non contemnendæ habere vestigia: nec Assyriacis*

cis literis antiquiorem reperiri putem: *Siclis saltem*, *Hebraicis literis notatis*, *palmam præripit*. Mansisse virum longe & optimum & doctissimum in eadem sententia anno etiam *64.* diserte prodit tunc editus liber ille insignis cui nomen fecit *Bibliothecario*. Pagina enim 114. ait: *cui nummo multum tribuo*. Jam tum vero ante Hottingerum, non dubitaverat Schickardus ad illos ipsos nummos provocare, ut literarum quadratarum apud Israelitas usum Esdra antiquiorem demonstraret, libello *de Nummis Hebræorum*, quando scribit: *effodi Hierosolymis æneos nummos antiquos cum Salomonis nomine*, *regno adhuc integro procusos*, *& sic ipsa Samaritanorum origine Esdraque multo antiquiores*, *qui ex una facie cultum Regis*, *ex altera templum*, *utrobique cum literis vulgaribus ostendant*. Stomachatus paulo post acerbe, quod Villalpandus sequius de nummo isthoc existimasset. Fide postremo illius Schickardiani dicti, in eundem plane finem, hunc nummum laudavit testem etiam Johannes Buxtorfius in *Dissertatione de literis Antiquis Hebræorum*. Tacebo enim nunc, etiam alios idem factitasse.

Ex adverso tamen Johannes Baptista Villalpandus *Tom.* IV. *Parte* II. *disp.* IV. *cap.* XXIX. *ad Ezechielem* affirmat, visum sibi Romæ apud Fulvium Ursinum, drachmæ pondere nummum, qui altera parte refert Marci Antonii caput, cum inscriptione Rex Solomon, altera rudem & incongruam Templi formam cum inscriptione *Templum Salomonis*. Assentitur autem Fulvio Ursino judicanti, nummum esse ab Herode Rege confici curatum, qui ut Antonio adularetur illi Salomonis nomen attribuit *Nummum ipsum vero* ait, *nihil aliud præseferre*, *quam inscitiam artificis*, *qui nummi exemplar confecit*. Etiam hisce verbis utitur. *Tam hunc quam alium quemcunque*, *si reperiatur*, *non Hebræum habendum esse putamus*, *sed peregrinum*. *Percussus enim est ab Herode iniquo Principe*, *qui se Hebræum esse plane profiteretur*, *ac nihil minus curaret*, *quam Hebræorum legibus se subdere atque institutis*, *quibus impium habetur atque execrandum*, *hominis imaginem quacunque ratione aut caussa efformare*. Quantumvis autem hisce Villalpandi recitatis verbis opponat Seldenus *lib.* II. *cap.* VI. *de Jur. N. & G. pag.* 186. a Rabbinis omnem omnino humanam imaginem non damnari. Quia concedit tamen, non admitti ab iis effigiem protuberantem, saltim hactenus non adversatus est Villalpando, de nummo scilicet ejusmodi non conficiendo. Nec verbulo propugnat nummum istum, ac proinde etiam Seldeno visus ille est suppostitius.

Cæterum aperte nummum illum νοθὼν damnavit Vir exacti judicii Ludovicus Cappellus in *Diatribe de Literis Hebræorum Johanni Buxtorfio opposita*, & quidem duobus argumentis. Claudens disputationem *pag.* 120. hisce verbis: *Omnino igitur vel falsus est & fictitius ejusmodi nummus*, *ab aliquo Christiano confictus*; *vel bona est Villalpandi conjectura*, *qui recentius ab Herode percussum conjicit*, *in honorem Antonii*, *cui regium nomen*, *regiam dignitatem & potestatem*, *debebat*; *siquidem effigies illa Antonii vultum optime dicitur referre*.

Pluribus argumentis & longiore sermone Antiquarius ille, a quo nummum hunc, & quidem non æneum sed argenteum, dono nactus est Hottingerus, falsitatem nummi ostendit. Integram Viri docti disputationem editioni secundæ inseruit Hottingerus, additis ad objectiones singulas suis responsionibus. Quæ ideo hic a me commemorantur, ut antequam a nobis examen ejus instituatur, jam tum constet, nummum illum neutiquam ab omnibus approbari.

Esse autem nummum illum confictum & ὑποβολιμαῖον etiam ipsemet existimo, certe mentiri ætatem Salomonis, & longe esse recentiorem. Id vero ut demonstrem, non utar primo illo Capelli argumento: quod indignum videatur opulentia Salomonis, quique tantam auri & argenti vim attulit, nummum æneum cudere, multo minus illo ostendere suam templi constructionem. Nummi enim ænei ad viliorum rerum emptiones etiam in opulentissimis rebuspublicis passim terrarum suum aliquem semper habuerunt locum. Neque signum templi in ostentationem fortassis est additum. Sed & jam indicavimus, nummum ejusmodi quem Hottingerus est nactus, non æneum esse sed argenteum. Alterum Capelli argumentum, quo & Villalpandus videtur & Seldenus usus, de imagine humana in nummo a Deo vetita, itidem adferre in medium non audeo; etsi enim ipse ostenderim, ita creditum fuisse a Judæis post exsilium Babylonicum, & nunc quoque ita credi; quoniam tamen haud dubito, Legis illam interpretationem abire a vero Legis sensu, eumque pervertere, non ausim affirmare jam tum Salomonis ætate idem fuisse visum. Imo aliud tum placuisse, confirmat Prophetarum Sacerdotum aliorum totiusque populi pietas & non fucata Legis peritia. Ne nunc dicam, quantum sibi Salomon indulserit con-

contra Legis divinæ regulam, in longe majoris momenti negotiis.

Aliis igitur rationibus ego quidem innitar. Est autem earum *prima*, quod isthac ætate literæ quadratæ, quibus hic nummus insignitur, ad promiscuum vitæ usum & negotia non fuerint adhibitæ, nisi demum post tempora Hasmonæorum, imo forte post excidium denique gentis Romanum. Hoc sane posito, nec nummos tunc signare characteribus illis, passa est consuetudo, atque adeo etiam hic nummus non est ab illo ævo.

Altera est, quod nec argentea nec aurea moneta signata usi tunc fuerint Israelitæ: Saltim igitur argenteos hujus sortis nummos recentiores esse. Utramque rationem deinceps demonstrabo: tantisper igitur postulo mihi credi hæc ἀτήματα.

Tertio, ipsa inscriptio aversæ partis satis manifeste indicat, a Salomone ipso nummum illum non esse. Sine exemplo utique est in altero latere nomen Regis exprimere, in altero templi illius Regis denuo Regium nomen repetere. Et vero repetitione illa neutiquam fuit opus, cum non nisi unica illa sacra ædes in universa Israelitarum regione reperiretur. Fuisset itaque satis, solam templi vocem usurpasse. Imo convenientius fuisset etiam illam non addere, cum signa templi conspiceretur.

Salomonis *Quarto* opus non esse nummum istum, luculenter ostendit ejus ruditas. Illius enim Regis omnia fuerunt in admirationem usque splendida, & affectanti gloriam non utique defuerunt peritissimi artifices. Paulo ante vero audivimus, hujus nummi nihil non esse rude atque impolitum.

Verissimum *Quinto* est id quod docte urget Anonymus ille Antiquarius, coronam istum in modum, quo expressa est in nummo, radiatam inventam esse in signum divinitatis. Nec vero iu nummis aliisque monumentis antiquis comparent sales coronæ impositæ capitibus hominum, nisi illorum duntaxat qui deorum in numerum per aliorum adulationes impias relati sunt & adorati. Quale quid Rex Salomon non legitur vel affectasse vel passus esse. Et vero ad illas radiatas coronas, nihil faciunt coronulæ quarundam literarum Hebræarum, aut Persarum tiaræ: quorum exemplo sinistram coronis illis radiatis opinionem conatus est Hottingerus detrahere. Alia fuit tiara Persica. Veram speciem videre est in longe præclarissimo opere *de Præstantia & usu Nummorum veterum pag.* 428. peritissimi rei nummariæ scriptoris E. Spanhemii. Neutiquam ergo illud coronæ genus convenire potuit Salomoni, ut qui divinis honoribus a nemine fuerit affectus, nec affici voluerit. Cujus consequens est, Salomonis non esse nummum illum usque adeo improbum.

Postremo nummi talis Salomonici vel levissimum signum haud invenerunt hactenus in ipsis Thalmudicis & posterorum Rabbinorum scriptis illi, qui summa industria in iis legendis sunt versati. Non verisimile autem est, tanti Regis tam rarum μνημόσυνον omni reverentia imo memoria apud posteros excidisse.

Jactat quidem Hottingerus, reperta sibi in nummo illo antiquitatis vestigia. Sed nusquam illa significavit. Vereor quoque, ut ruditatem operis habuerit vetustatis argumentum. At vero quam frequentissime hoc fallit: & a nobis paulo ante adducta illa est in argumentum νοθείας. Equidem miror a quoquam id nummi genus habitum esse genuinum. Sed ea vis ast animi affectuum, si impense velis aliquid verum credi. Quemadmodum nonnullis unice videtur fuisse in votis, invenire argumenta persuadendi usum antiquissimum characterum Assyriorum.

Cœterum quin & ille Salomoni adscriptus nummus sit supposititius non amplius arbitror dubium esse. Non audeo vero & Ursini Villalpandique conjecturæ accedere, quasi fuerit nummus ille ab Herode Rege in gratiam Antonii confectus. Fuit sane Herodes Antonii ut post Cæsareæ domus impius adulator. Nec dubitavit ille in Augusti honorem Templum juxta Paneadem construere, & Hierosolymæ Turrim Antoniam e regione sacri Templi ædificare. Sed & Antonii Triumviri supersunt nummi quidam: suntque exhibita in opere Fulvii Ursini *de Familiis Romanis* Tabula prima gentis Antoniæ, & a Bizo Tabula septima, triumviri illius capita cum radiata illum modum corona: voluisseque Antonium Osirim & Cleopatram Isidem haberi, notum est ex Dione. Estque proinde illa Ursini conjectura non de nihilo, sed digna doctissimo nummariæ rei auctore. In aliam tamen sententiam me trahit *primo*, nummi inartificiosa ruditas: qualis non ævi illius non Herodis Regis elegantiæ convenit. *Secundo*, inscriptio Assyriaca, in communi usu tunc prævalentibus adhuc literis Samaritani. *Tertio*, quod istum nummum humana effigie & corona radiata insignitum populus non fuisset passus a Rege suo in usum traduci, quæ tunc temporis obtinuit in gente illa persuasio; ac proinde frustra fuisset cusus, & in publicam execrationem incurrisset.

Quin

Quin imo illa ultimo adducta de causa, ne quidem ab ullo posterorum Judæorum confectum dixerim, sed ab aliquo, cui ejusmodi nummus Antonii aut alterius alicujus forte fortuna obtigit, homine Christiano, quæstum ex fabrica istiusmodi nummorum captante; ceu fieri solet etiamnum, in Italia præsertim, frequentissime.

Sed de nummi illius Salomonii suppositiis natalibus plus satis. Invitat nunc Herodis memoria, ut dicamus aliquid de nummo alio non Hebræo, sed Græco, imagine tamen *Herodis* signato. Curavit illum ex gaza Palatina cælari, exhibuitque spectandum Rei Nummariæ incomparabilis assertor, idemque amicus noster, doctissimus Ezechiel Spanhemius, nunquam satis hoc in doctrinæ genere laudandi operis de *Præstantia & usu nummorum veterum Dissertatione Quinta pag.* 443. Amstelodamensis editionis; pro qua dono mihi data publicas hic gratias ago. Inscribitur autem ille nummus, una parte cum capite Herodis diademate ornatu, Βασιλεὺς Ἡρώδης φιλοκλαύδιος, in aversa intra corollam Κλαυδίῳ καίσαρι σεβάστῳ ἔτ. γ. Sed ille nummus assertioni meæ non adversatur, quantumvis Judæorum sacris imbutus fuerit ille etiam Rex Herodes. Recte enim Spanhemius. *Percussus videtur hic Nummus in aliqua urbe gentili beneficiis hujus Herodis ornata, qualis Berytus: aut in ea quæ sæpe illi sedes, & in qua Deus paulo ante obitum proclamatus, ut Cæsarea*. Certe Hebræis nummis non meretur hic adnumerari.

Majori forte jure in Hebræorum censum referendus fuerit Nummus ille, quem a Mardochæo vulgatum esse, narratur a Judæis quibusdam haud infimi ordinis. Hottingerus ex *Midrasch Esther* verba quædam sic Latine vertit: *Moneta Mardochæi ivit per totum orbem. Et qualis nam erat moneta ejus? Mardochæi erat ex una parte, & Esther erat ex altera parte*. Villalpandus ex nescio quibus Judæis refert, in nummo illo fuisse hinc sacci, inde reginæ Esther & Mardochæi ipsius imagines. Verum enimvero omne illud de nummis per Mardochæum Vulgatis fabulosum esse, non multo post demonstrabitur. An porro nummus aliquis Mardochæi nomine fuerit publicatus, cum addita Estheræ & ipsius imaginibus, ne quidem inter Judæos convenit. Ut enim Seldenus ex *Bereschith Rabba* testatur *pag.* 133. retulit ille nummus *in altera Saccum & cinerem in altera parte coronam auream*. Id quod & Hottingerus non reticuit. Et cui sanæ mentis fiat verisimile, servum Regium ausum nummos cudere, sua & Reginæ imagine, & quidem forte in eadem parte, insignitos? Crimen solet tale quid æstimari læsæ majestatis. Si quis igitur Mardochæi nomine fuerit circumlatus nummus, nequiter ille effictus fuit. Non tamen etiam cui temere fiet probabile, a Judæo aliquo sequioris ævi, tenace quidem doctrinæ Pharisaicæ de imaginibus humanis, fictum fuisse talem aliquem vultu humano ornatum nummum. Non solet sane etiamnum talis ostentari. Si quis autem superfuerit, haud dubie a Christiano nebulone fuit fictus.

Quandoquidem vero ne Mardochæi quidem is qui fertur nummus est genuinus, jam liquet robur etiam secundi mei argumenti, atque adeo abunde jam constat assertionis meæ veritas. Ut proinde haud sit necessum, vel verbulo hoc amplius agere.

Obiter tamen non possumus non hic addere; quoniam ex iis quæ Argumento primo attulimus claret, eo tempore quo Pilatus Judææ præfuit populum Judaicum ab imaginibus humanis abhorruisse, videri verosimile Judam in proditionem non fuisse autoratum nummis Rhodiis. Dati scilicet illi nummi fuerunt ab ipsis Sacerdotibus, hominibus Pharisaicæ ὑποκρίσεως; atque adeo iis qui præ aliis affectaverunt divinæ Legis Zelotæ æstimari. Cum projiceret porro in templum & redderet proditor accepta ἀργύρια, illa quo minus in sacrum gazophylacium reciperentur obstitit duntaxat illud unum, itidem vere ὑποκριτικῶν, quod in pretium *fundendi sanguinis humani* fuissent impensa. Jam vero in nummis Rhodiis parte altera effigies vel vultus Colossi Rhodii spectatus fuit: atque adeo imago non solum hominis sed etiam idoli. Qualium nummorum usum non temere passa est sacerrima ὑπόκρισις. Ut nempe ab ipsis Sacerdotibus vel dari, vel nullo alio obstante in gazophylacium Templi potuissent recipi. Præplacet igitur sententia Antonii Augustini, qui licet Archiepiscopus, etiam Romæ edito *de Nummis antiquis* eruditissimo opere, Dialogo secundo, non dubitavit aperte profiteri, Siclos cessisse in mercedem sceleris; etsi non ignoraret, Romæ & alibi Rhodios nummos in locis sacris haberi nefandi operis autoramentum. Præsertim quum & alia sint quæ id verisimile faciant, congesta a Wasero Hottingero aliisque.

CA-

CAPUT VI.

Characteres Assyriacos non fuisse olim ab Hebræis ad civilia negotia usurpatos, nec ante captivitatem Babylonicam nummos signatos Hebræis fuisse in usu.

IN probationem ποθέσεως laudati adeo ab Hottingero Solomonii nummi usi fumus duabus hypothesibus. Altera, quod characteres quadrati Judæorum sive Assyriaci non fuerint olim adhibiti ad civilia negoria: Altera, quod veteres Israelitæ non fuerint usi moneta sive aurea sive argentea fignata. Fassi autem sumus, neutram earum jam tum evidenter cognitam esse: ac proinde αἰτήματα esse voluimus, facta tamen simul promissione secuturæ non multo post demonstrationis. Iisdem porro principiis denuo nobis erit urendum circa reliqua Paradoxa. Itaque operæ videmur pretium facturi, si hic statim utriusque afferti probationem instituamus. Sic demum sane poterimus in tempore fidem parare nostris Paradoxis. Aggrediemur igitur jam hoc ipsum, & quidem de priore Hypothesi agemus primo loco.

I. Cæterum ut veritas etiam hac in re elucescat, distinguemus reipublicæ priscæ Israeliticæ ævum omne, in tempora quæ Esdram Prophetam antecessere & quæ post secuta sunt ad excidium usque. Quod antecedens attinet ævi spacium, non Assyriacas sed quas Samaritanas vulgo appellamus literas, saltim in communi reipublicæ usu, fuisse adhibitas, haud obscure liquet cum ex ipsorum Thalmudicorum magistrorum & qui hos sequi solent Rabbinorum, tum ex Christianorum primitivæ Ecclesiæ doctorum, illorum saltim quibus rerum Judaicarum veterum notitia fuit curæ, communi consensu.

Est autem omnis hæc quæstio de facto antiquo, ac proinde testimoniis fide dignis arbitranda fuerit. Thalmudicis traditionibus sine discrimine omnibus non licet, fateor, fidere. Quando tamen magistri illi constanter aliquid narrant, quod non in singularem gentis suę gloriam vergit cujus fuer studiosissimi, meretur fidei haud parum illorum narratio: si narrent quod cum gentis infamia aut etiam vilipendio est conjunctum, omnium tutissime fidere illis licet. Crescit plurimum autoritas istiusmodi narrationibus, si & Christiani consentiant, cumprimis si & rerum testimonia, saltim semiplene, ut hodie loquuntur fora, idem attestentur. Non enim fieri potest, ut tam multa dolo quodam idem profiteantur.

Jam vero diserte S. Hieronymus, quo peritia Hebraicarum rerum priscarum instructiorem primitiva Ecclesia non habuit: in prologo quem galeatum appellamus *in lib. 1. Regum* hisce fuit usus verbis: *Samaritani Pentateuchum Moysis totidem literis scripserunt, figuris tantum & apicibus discrepantes. Certumque est, Esdram Scribam Legisque doctorem, post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabel, alias literas reperisse, quibus nunc utimur; cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint.* Ejusdem in commentario ad nonum caput Ezechielis verba hęc sunt: *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Tau litera crucis habet similitudinem.* Etiam alibi non semel *antiquas gentis literas* appellat eas quę nunc vulgo audiunt Samaritanę. Nec ille usquam ab hac assertione mutavit quidquam: ac proinde nemo hactenus dubitavit, hanc fuisse magni illius & S. Patris perpetuam sententiam. Haud me fugit quidem, Wasmuthum *Vindiciar. Hebraicar. pag. 44.* non erubuisse profiteri: Hieronymum *suum illud CERTUM EST evertisse contrario asserta in libro de sancta fide contra Judæos, pag. 28.* Sed ut alibi sępenumero impietate schismatica furit, ita hic inscitiam prodit. Non enim ille magnus doctor ullum titulo de *sancta fide contra Judæos librum* scripsit: sed quem Wasmuthus librum Judęis oppositum innuit, & ex quo adducit μυστήριον de Mem clauso, scriptus est seculi decimi quinti Christiani duodecimo anno, a quodam converso ad Christiana sacra Hispano Judęo, cui nomen *Hieronymo de Sancta fide*, ut liber ipse audit *Hebræo mastyx*, in ea quidem editione, quę Francofurti prodiit seculi hujus anno secundo, & pridem pars fuit meę bibliothecę. Qua libri editione fortassis usus fuerat etiam ille, ex quo isthęc, sed turpi plagio, Wasmuthus descripsit. Ista enim de Mem clauso habentur *pag. 23.* qui numerus Wasmuthice mutavit in 28. Sed hęc obiter, & in id solum, ut Sancti & magni illius Ecclesię doctoris Hieronymi constans sententia ab inscita accusatione vindicaretur.

Ante Hieronymum vero jam scripserat etiam Eusebius in Chronico: *Affirmatur Esram, ut Samaritanis non misceretur, literas Judaicas commutasse.*

Er Eusebii & Hieronymi illis clarissimis testimoniis conatus quidem est nubem obducere Buxtorfius, in *Dissertatione de Hebræorum literis*, sed illam ita discussit Lud. Cappellus in ejusdem ar-

gumenti *Diatriba*, ut verbum addere fuerit operam ludere.

Igitur hęc quidem testimonia si audimus jam liquidum ast, non illas quibus nunc utimur quadratas literas, sed Samaritanas fuisse ante Esdrę ęvum communi usu receptas.

Exstant porro de mutatione literarum per Esdram facta, in utroque etiam Thalmude testimonia. Omnium vero clarissimum reperitur in Babylonii Titulu *Sanhedrin* cap. II. §. XXII. quod unum proinde nunc adscribam, quale illud Latine vertit Johannes Coch *Mar Zutra, & si dicas Mar Ukba. Principio data est Israeli Lex scriptura Hebræa & lingua sancta. Postmodum tempore Ezræ data illis est Scriptura Assyria, lingua Chaldæa. Israel elegit sibi scripturam Assyriam & linguam sanctam, relicta idiotis scriptura Hebræa & lingua Chaldæa. Quinam sunt isti Idiotæ? Chutæi. Quæ scriptura Hebræa? Scriptura Libanica. Et scribet, permutationem Legis hujus i. e. scriptura quam mutari oportet. Quare dicitur scriptura Assyria? Quia ascendit cum ipsis ex Assyria.* Sequitur statim eodem loco alia traditio nescio cujus anonymi Rabbi, sed a Mar Zutrę narratione diversa in duobus: nempe, quod Lex fuerit Israel data scriptura Assyria, quodque illa dicta hoc nomine sit, *quia μακαρισμοὶ hac scriptura editi sint*. Illam vero scripturam restitutam Israelitis esse, quum ante fuisset ablata, consentit.

Non est hujus instituti disputare, qua litera primum Lex sit scripta. Imo ne quid dissimulem, mihi quidem verisimilior videtur altera isthęc traditio. Verosimilior inquam videtur: certo tamen illam haud asseveravero. Nec enim aliud mihi in asserti argumentum est, quam quod divino Esdrę restauratio pristini & sancti status sacrorum fuerit curę, ac proinde sciens volensque non mutaverit, nulla pręsertim urgente necessitate, scripturam ab ipsomet Deo & Prophetis quondam communique usu quasi approbatam: in pristinum igitur Esdram mutasse i. e. in ipsammet primogeniam scripturam Legis, quia nempe Samaritanę literę Legis scriptioni pridem in vulgo adhiberi jam sueverant. Hoc unum me isthuc inclinat. Simul tamen concedo, & jam tum ante fassus sum, parum referre, certe non interessa divini cultus, sive hoc sive illud dixeris: atqua adeo indignum esse, super ea re certare conviciis, impium autem, sacris anathematismis in dissentientes sęvire; quod tamen nuper Wasmuthus & nonnulli alii furiosi Zelotę facere haud dubitaverunt, haud dissimiles ea in parte Pharisęis in lotione paropsidum religiosis, sed vim Legis vitę exemplo enervantibus.

Cæterum quicquid sit da illa Zutræ narratione, Legem initio datam essa ea scriptura quæ post Cuthæis sive Samaritanis relicta est, illud etiam atque etiam est observandum, scripturam istam & reapse fuisse & appellatam olim *Hebræam*. Et vero quantumvis plerique sequioris ævi Judæorum pugnent, Legem initio conscriptam esse literis Assyriis, nemo tamen eorum non assensit Zutræ, literas Samaritanas olim audiisse *Hebræas* & in vulgari fuisse gentis usu, imo etiam codicibus sacris describendis adhibitas: ideoque etiam ipsis solent illæ literæ *Hebræarum* cognomento usurpari. Adeo autem confidenter id assero, atsi ipse scripta Judaica ista haud legerim; quoniam Buxtorfius & alii, acerrimi Assyriacæ scripturæ assertores, etsi nihil temere Rabbinicum ipsis non sit lectum & quicquid vel leviter visum facera pro sua sententia, ex scriptis Rabbinicis ab iis sit allatum, nihil tamen quod huic quidem Zutræ narrationi adversetur produxerint, sed potius multa in quibus Rabbini quoque *Hebraicæ Scripturæ* titulo Samaritanos characteres citra omnem exceptionem honorant, eorumque receptum quondam, saltim in profanis negotiis, usum ultro profitentur.

Non temera sane reperias a Judæorum Rabbinis alias literas *Hebraicarum* cognomento usurpari. Quod tamen videtur, haud attendisse doctissimus Schickardus. Hic enim in *Bechinat-Happeruschim pag.* 80. ex Abrahamo debalmes *Scripturam Eber haunaher* sive *trans fluvialem* appellat *Arabicam* & a Samaritana diversam facit: in *Jure quoque Regio pag.* 40. recitans hęc verba ex Soph. c. 6. *non scribant* Legem *nec Hebraice, nec Syre, nec Mede, nec Grece: quacunque lingua, quibuscunque litteris scripta fuerit, nefas est legere, nisi tantum Assyriace;* monet, *pro Hebraice fortassis per metathesin unius literæ legendum Arabice*. Etiam tamen posteriore loco τὸ *Hebraice* nihil aliud est quam Samaritane.

Quandoquidem autem usque adeo ante Esdræ ævum fuit Israelitis Samaritana familiaris scriptura, ut ἁπλῶς *Hebræa* audierit, manifestum vel hinc est, verum esse id quod diximus: illam scripturam saltim ad vulgarem populi usum atque in negotiis profanis ac civilibus obtinuisse. Et vero etiam ipsimet Rabbini, imo & nuperi Assyriacæ scripturæ acerrimi quique vindices, idipsum ex eo uno pridem collegerunt. Qua de re ne quis dubiter, adferam verba ipsiusmet Buxtor-

fii

fii, quę *Differtasione de Hebræoram literis* §. 43. scripfit: *Hebræi ipsi hic respondeant. Ajunt illi duplicem Judæos olim babaisse scripturam: facram & profanam: vel externam & internam: vel publicam seu communem, & privatam vel singularem prout appellare libueris. Illa fuisse scriptas tabulas Legis, librum item Legis a Mose, qui in Arca, vel ad latus Arcæ, fait reconditus atque repositas. Et banc scripturam eam fuisse, quæ bodieque etiam in usu, & Assyriaca appellatar. Hæc* communi videlicet *scripta fuisse eaemplaria reliqua Legis, quæ privati quilibet sibi in suam & suorum usum scribebant. Tum etiam in communi usu, in negotiis civilibus quibuslibet, commerciis, contractibus monetis &c. fuisse adbibitam. Et banc appellant scripturam Hebraicam, Transfluvialem, quam volunt eandem esse cum Samaritana.* Hęc Buxtorfius ex Judęorum sententia, quam ipsemet quoque omnibus viribus propugnat. Quin imo etiam Wasmurhum, utut illum φιλαυτία & improbus Afsyriacę feripturę zelus in furorem egerint idem fateri evidentia rei coegit. Adducam & illius nonnulla huc facientia verba: faltim ne, more suo, pergat calumniis mihi efse molestus. *Scriptura*, inquir, *Vindiciarum* p. 51. *dicta Hebræa, a populo Hebræo in qao usas ejus communior & vulgatior in terra Canaan diu obtinuit, tam in exemplaribus Legis privato tantum usui destinatis, quam præcipue in commerciis & cudendis monetis: inde jam a tempore Abrahami Proselysi inter Cananæos: unde etiam Judæis* (Rabbinis sequioris ævi, non tamen ipsis Thalmudicis) *Politica & Civilis dici faevit: dicta item Libonaab sive Libanica, quod incolis Libani tunc esses familiarissima.* Eadem de civili usu characterum illorum jam docuerat *pag.* 46. Alios addere hic haud est necessum, presertim quoniam & ipse Hottingerus agnovit usum istum civilem scripturæ illius veteris.

Cæterum quæ hactenus allata sunt agunt dumtaxat de temporibus Esdram præcedentibus. Quid ab Esdræ usque ætate obtinuerit, videtur denuo incertum. Et vero ita plerumque solent accipi ea quæ de mutatione literarum facta per Esdram Hieronymus & Thalmudici prodiderunt, quasi ex illo instituto Afsyriacæ literæ in usum quoque profanum fint receptæ non minus atque in facrum. Verum enimvero etiam per Esdram non mutafse vetustissimum usum Samaritanarum literarum ad usus civiles, liquido oftendunt quotquot etiamnum supersunt nummi genuini Hebręorum. Sunt enim omnes illi sub Hasmonęis demum & deinceps confecti, & nihilominus omnes Samaritanis literis inscripti. Fuerunt autem nummi id genus in usu ad gentis usque Romanum excidium. Id quod probabimus versaturi circa Paradoxum Quartum & Quintum. Cum in nummis autem hoc fuerit observatum, per est verisimile, obtinuisse quoque in aliis civilium rerum scriptis. Ac proinde haud erraveris fortasse, si & Pilatum dicas usum iis characteribus fuisse in Sacræ crucis titulo, non autem Assyriis, quod vulgo existimatur. Atque ita recepto tunc temporis sensu narraverint Evangelistæ, *Hebraice* esse scriprum id quod characteribus Samaritanis fuit exaratum. Certe non nisi aliquid mere civile fuit illa tituli facta jussu Pilati scriptio. Nec vero ex eo, quod Salvator noster *Matthæi V. v.* 18. faciat mentionem τῶ ἰῶτα, fas est colligere, quasi ἁπλῶς omne Jotb tunc fuerat minuta figura, adeoque non amplius obtinuerit operosum illud Joth Samaritanum in gente illa. Quod tamen & Grotius ὁ πάνυ hinc suspicatus est, ad verba illa Evangelii. Diserte enim Salvatori sermo est de Lege, quæ tunc non nisi Assyriacis literis fuit scripta, adeoque Assyriacum Joth illud exiguum babuit non Samaritanum. Fortassis quoque Salvator respexit ἰῶτα Græcanicum. Toti sane populo Judaico, atque adeo & Salvarori, Græcam linguam pene familiariorem fuisse quam Hebræam, non fortassis difficile probaru fuerit. Quicquid vero hujus sit, non potest argumento illo vel verosimile fieri, tunc temporis ad civilia negotia Samaritanas literas antiquo more non fuisse usurpatas.

In facri tamen argumenti chartis omnibus jam tum fortassis cæptæ sunt adbiberi literæ Assyriæ à Pharisæis aliisque Scribis. Etsi enim ex Esdræ instituto Codices facri scriberentur literis illis, quoniam tamen ejusdem auctoritatis esse suas παραδόσεις, saltim Pharisæi, quorum tunc erat præcipua in vulgo existimatio & numerus oppido magnus, venditarent, vellentque supra omne vulgus multum eminere, quin & Samaritana omnia ceu profana vilipenderent, haud sane absimile est vero, non erubuisse, illos codicibus facris scribendis quasi consecratos characteres suis quoque scriptionibus adhibere. Non alio sane prætextu etiam sequentium temporum Rabbinos tale quid ausos, haud injuria dixeris. Ejusdem certe cum priscis illis Pharisæis fuerunt & nunc quoque sunt illis indolis. Pauca tamen scripto docuisse Pharisæos illos veteres, pleraque autem ore duntaxat tradidisse atque ita propagasse doctrinam, verisimile faciunt illa, quæ de Thalmudis confectio-

ne memorant ipsimet Judæi: necessitatem videlicet fuisse impositam τὰς παραδόσεις scripto comprehendendi, nec nisi schedulis aliquot Rabbinum Jebudam in conficienda Mischna fuisse adjutum, reliqua omnia ore duntaxat fuisse hactenus propagata. Utut vero illa sese habeant, certum est, hodie nihil reperiri quod ante excidium illud gentis Assyriacis literis sit scriptum, præter solum sacrum codicem veteris Tastamenti & fortassis ejus Thargum. Quum vero etiam, nisi fallor, satis est a nobis demonstratum, ad civilem usum solos Samaritanos characteres fuisse adhibitos, non est quod ulterius in hoc argumento nunc occupemur.

II. Progrediendum nunc ast ad demonstrationem secundi nostri Postulati: nec Auream scilicet nec Argenteam monetam signatam fuisse Israelitis in usu ante captivitatem Babylonicam. Demonstrabimus autem simul etiam hoc: ejus gentis propriam nullam fuisse monetam usque ad Simonem Hasmonæum Ethnarcam & Summum sacerdotem. *Primum* demonstro illo unico: quia videlicet ab Abrahami usque ætate in perpetuo more fuit populo isti, nummos aureos & argenteos in usum commerciorum ponderare, non autem ἁπλῶς numerare. Enimvero recte pridem docuit sapientissimus, ut naturalium ita & civilium rerum arbiter Aristoteles, homines initio permutationem instituisse, inde nummo uti cepisse, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ τὸ δὲ τελευταῖον καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς. ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον. *Initio rudius & simplicius* usurpasse nummum, *magnitudine & pondere definitum: postremo autem & characterem impressum, ut liberarentur* homines *a mensuratione. Character enim inditus est quantitatis indicium.* Ubicunque igitur ponderatio obtinuit ibi nummus non fuit signatus. Haud me fugit, ponderationem interdum & institui solere, & necessariam esse circa nummos signatos. Verum soler hoc fieri circa nummos alienę reipublicę; quoniam illis nummis non est per signum fides facta tuę civiteti. Sed, ubi quidem respublica bene est constituta, signum dat firmam, civibus quidem, fidem: nec fas est amplius dubitare, sed oportet omnino publico signo credere. Multo maxime non permittitur impune, ut quis in regno nummum signatum Regis ipsiusmet vocet in dubium. Jam vero in libris Veteris quidem Testamenti memorantur frequentur emtionis & venditionis argento vel aureo nummo instituti contractus, sed qui omnes interventu ponderationis fuerint facti. Antiquissimus eorum est quo Abraham ab Ephron Hethira emit agrum. Geneseos autem c. XXIII.16. scribitur: *Obedit igitur Abraham ipsi Ephron, & appendit Abraham ipsi Ephron argentum, quod dixerat in auribus filiorum Heth quadringentis Siclos argenti transeuntis per mercatores.* In Hebræo enim est *Cesepb*, sive *argentum*, non *argentei*: ut liquido appareat non fuisse argenteos Siclos signatos. Exod. XXII. 17. agitur de dote violatę puellæ a stupratore danda: *argentum appendet juxta dotem virginum.* I. Paralipom. XXI. 25. ubi agitur de contractu Davidis Regis cum Arnone scribitur: *Dedit David ipsi Ornon pro eo loco Siclos auri* (non *aureos* ut vertit Pagninus) *pondere sexcentos.* Ipse Rex emtor est & tamen appendit aurum. Quod utique non fuisset opus, si aureus nummus signatus fuisset nunc in usu. Achabo porro Regi I. *Reg.* XX. 39. Propheta dicit: *talentum argenti appendes.* Esaiæ præterea LV. cum dixisset Propheta, *omnes sitientes venite ad aquas, & vos quibus non est argentum venite, emite & comedite: venite, emite absque argento, & absque pretio vinum & lac,* subjungit vers. 2. *Quare appenditis argentum in non panem?* Notum autem est Prophetam vixisse Hiskia Rege. Cumprimis memorabilis est contractus initus inter Jeremiam Prophetam & patruelem ipsius super agello quodam, qui describitur *Jeremiæ cap.* XXXII. Initus autem ille est anno decimo Sadaciæ Regis & Nebuchadnezaris decimo octavo, ut habetur initio capitis: quem annum proxime antecedere annum captivitatis, ostendimus in *Adversariis Chronologicis.* Diserte autem scribitur *vers. 9. Emi itaque agrum ab Hanameel filio patrui mei & appendi ei argentum, septem Siclos & decem argenti. vers.* 10. *Et appendi argentum in statera.* Non adferam huc quod legitur Esdræ VIII. 25. 26. 29. de appensione argenti & auri, ut nec quod habetur Es. XLVI. 6. non enim ibi agitur de moneta. Sed & ex iis quæ produxi liquido apparet, id quod asseruimus: usque ad captivitatem Babylonicam nummos appendi solere, non numerari.

Constat porro, ab illa captivitate ad Simonem usque per annos quadringentos quinquaginta & quod excurrit, Israelitas non habuisse sui juris rempublicam, sed degisse sub dominatu, Babyloniorum, Persarum, & Macedonum. Hinc vero consequens est, tanto temporis intervallo defuisse ipsis facultatem propriam monetam cudendi, atque adeo non sua sed aliorum nummis fuisse usos. Non enim mo-

monetam cudere fas solet esse nisi iis qui sui sunt juris. Utque nonnullis hoc forte indultum fit, interdum, Judæis tamen hoc fuisse negatum argumento est id quod in Maccabæorum historia legimus, singularis beneficii loco monetam cudendi potestatem fuisse Simoni concessam. Ac proinde etiam alterum illud quod demonstraturos nos promisimus jam evictum est.

Roborabimus hanc nostram disputationem testimoniis trium præstantium auctorum, etsi non omni ex parte idem nobiscum diserte fuerint professi. Alter est Ariæmontanus, alter Waserus, tertius Waltonus. Ille in suo *Ephron* ita loquitur. *SEKEL nomen trahit a verbo SAKAL quod ponderare Latine dicere possumus, & SEKEL ipsum pondus etiam non inconcinne interpretari. Fuit enim antiquissima etiam & æquissima monetæ expensio, in qua nihil fraudis detrimenti accipi poterat, quandoquidem statera certissima defectus & incrementi est indicatrix. Atque hoc modo appensum argentum, tametsi non signatum fuerit, neque cusum, nullam omnino fraudem admittit. Illud scimus, non tantum olim in ipso primo monetæ inventæ tempore, sed posterioribus etiam longe porro seculis, cum nummorum cusorum frequens ubique usus esset, argentum etiam & aurum non cusum in commerciis fuisse receptum, quod vel ex Græco nomine* ἄσημον *ab Hebræis etiam usurpato, manifeste arguitur. De quo legimus in libro Misnajoth tract. de decima secunda cap.* I. *& tract. de Gediath.* III. Waseri hæc verba sunt *lib.* II. *cap.* III. *Pecuniam veteres Hebræi Chaldæi atque Syri, non ut nos, numerabant discrete, sed ponderabant, seu librabant: hoc est ex pondere ejus summam colligebant, ut nos ex numero.* Reliqua ejus adjicere non est necessum. Waltonus de Siclo agens ait: *Moneta argentea ponderari olim solebat.*

Quantumvis autem hæc jam clare sint, duo tamen, priusquam argumentum hoc deseramus, nonnihil adhuc illustrabimus. *Primum* eorum est, quod non videatur commode potuisse ab Israelitis commercia levia & rara non exigere signatum nummum, ad magna autem demum & frequentia per esse utilem. Hinc sane olim plurimi populi sola permutatione mercium sunt usi; alii admodum sero nummos signaverunt. Apud Romanos ipsos constat, primum Servium Tullium æs signasse, argentum paulo ante primum bellum Punicum, aurum longe serius, charactere notatum esse. Jam vero Israelitis olim haud fuerunt cum aliis populis multa commercia, ut præclare monuit, prudentiam Legislatoris etiam hoc nomine commendans Josephus *lib.* I. *contra Appionem*: inter sese itidem rara fuerunt & levia, quoniam abunde unicuivis pene fuit divina soli fœcunditate de vitæ necessariis prospectum; ut defectus facile potuerint suppleri simplici permutatione, aut appenso argento, aut fortassis & æreis nummis. Nec enim ullo constat argumento, etiam æreos omnes ἀσήμους fuisse, perinde atque argenteos vel aureos. Nusquam sane leguntur etiam ærei appensi, nec tamen verisimile est, æreos omnino defuisse etiam ante Babylonicam deportationem.

Alterum est, quod videatur, Judæ proditori fuisse appensos nummos, quo tempore tamen signati nummi fuerunt in communi usu. Verum perperam quidam interpretati sunt illud *Matth.* XXVI. *vers.* 5. οἱ δ' ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια: dicitur enim ibi nihil aliud, quam illud pretium tunc fuisse *constitutum*. Non datos statim tunc illos argenteos, ex Marci pariter & Lucæ sacris narrationibus sane paret. Ille enim *cap.* XIV. II. scribit: καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι *polliciti sunt ei pecuniam se daturos*. Lucas XXII. 5. καὶ συνέθεντο ἀργύριον δοῦναι *pacti sunt pecuniam illi se daturos*. Post perpetratum videlicet proditionis scelus Judæ argentei illi promissi sunt demum soluti.

CAPUT VII.

Nullum nummum Assyriis aut Hebraicis literis inscriptum esse bonæ notæ aut multum vetustum.

Hisce expeditis non tantum firmiter jam consistunt quæ diximus ad Paradoxum secundum, sed etiam parata via est ad reliqua omnia probe constituenda. Ut proinde inoffenso quasi pede liceat nunc progredi. Quapropter sine mora *Paradoxum* quoque *Tertium* justis argumentis muniemus.

Igitur Hebræorum qui feruntur nummorum alii Assyriis alii Samaritanis literis inscribuntur. De priore genere jam disputabimus. Et vero quicunque literas Assyrias non ab Esdra demum in usum traductas contendunt, illi omni opera nituntur persuadere, pridem, florente republica antiqua, cudi solitos cum literis illis etiam nummos nonnullos; ut habeant scilicet quod opponant adversariis, solos Siclos Samaritanis literis inscriptos in vetusta illa tempora referentibus. Ego in quam propendeam sententiam, de Assyriarum literarum antiquitate, ingenue jam proposui in medium; capitibus proximis, alteri illi nummorum generi longe

ge item recentiores natales esse, docebimus. Atque ita nihil eorum, quæ hinc de nummorum utriusque sortis vetustate asseruntur, me habet sollicitum: nihilominus tamen persto in Paradoxo Tertio: *Nullum nummum characteribus Assyriis, vel hodie receptis Hebraicis, notatum, esse bonæ notæ aut multum vetustum.*

Illud me asserere faciunt duo argumentorum genera. *Prius* in communi demonstrat, nullos ejusmodi nummos ab Israelitis olim fuisse cudi solitos, atque ita nec eos qui nunc circumferuntur genuinos esse sed effictos. *Alterum* speciatim singulos ejus sortis nummos, quotquot hodie sunt in manibus falsitatis convincit.

Etsi autem statuminando Paradoxo meo sufficiat, posterius argumentorum genus, etiam alterum tamen nunc in medium adferemus; quoniam simul cavet, ne quidam ejus sortis imposterum forte producti, hactenus autem ignoti nummi, cuiquam specie veri imponant, aut facessant molestiam.

I. Ratiocinatio autem mea illa communis gemina cum sit, *prima* hæc est. Hebræi aut Samaritani characteres, non Assyrii, ab Abrahami ævo ad excidium usque Israeliticæ gentis Romanum, fuerunt ad civilia quævis negotia expedienda usurpati, ergo etiam adhibiti sunt ad monetam si quæ fuerit signata. Ex consequenti, nummi illi Assyriis literis inscripti non sunt publica auctoritate confecti, sed post excidium denique cura nonnullorum privata, atque ita mentiuntur priscum ævum, & malæ sunt notæ. *Secunda* est. Israelitæ olim usque ad Simonem Hasmonæum non signaverunt nummum aliquem sive argenteum sive aureum; qui ergo alterutrius horum metallorum hodie ostentantur, etiamsi Assyriis fuerint characteribus insigniti, saltim ante illum ævum confecti non sunt, & si qui velint antiquiores videri sunt mali commatis & suppositi.

Utriusque ratiocinationis meæ principium, sive antecedens, ut in Logicis loquimur, nisi fallor, abunde jam demonstravimus: consequentia autem liquida est; ideoque nec de conclusione potest dubitari. Fortassis tamen quis dixerit, ad civilem quidem usum non fuisse olim nummum signari, aut aliis quam Samaritanis literis inscribi solitum, & hoc duntaxat me vicisse: attamen in sacris aliud observatum, & hæc habuisse suam singularem monetam, eamque Assyriacis vel sacris fuisse literis signatam. Verum enimvero omne hoc mere esse commentitium, etiam me non monente liquidum est, & Capite decimo clarissime probabitur. Nunc hoc unum duntaxat moneo; neminem fortassis sive Judæorum sive Christianorum ante Athanasium Kircherum, profiteri ausum, Siclos Assyriis literis insignitos sacris solum usibus inserviisse, nec id ab illo fuisse probatum ulla ratione sed tantummodo assertum. Certe hoc nunc quidem satis est, tantisper donec promissa subsequantur.

II. Communes igitur quidem ratiocinationes bene se habent. Nunc in specie magis, ut vulgo loquimur, ad singulos hujus sortis nummos progrediemur. Ostendemus videlicet, etiamsi forte aberraverimus in propositis illis communibus, & quamvis nihil illorum quæ Capite precedente agitavimus esset cognitum, nihilominus Paradoxum nostrum firmo pede consistere: singulos enim illos nummos qui hactenus innotuerunt suppositios esse, etiam aliis indiciis reddam manifestum.

Initium examinis faciemus ab iis nummis qui ab Hottingero sunt memorati. Illum nulli eorum quos conspexerat ausum fidere, magnum tamen quid sibi persuasisse de solo illo nummo qui Salomonis habet radiatum caput, haud obscurum est vel ex iis quæ in Epistola mihi reposuit. Non faciunt enim quidem contra me quæ addit; *nondum satis hactenus probata eorum est sententia, qui quadratis Hebræorum literis ultimam abjudicant antiquitatem*: non enim & ego cum illis sentio, sed potius cum Hottingero, etsi haud probem; *vetustissimos Hebræorum Codices inscriptiones &c. abunde satis id docere*, cum nihil horum non sit longe recentius Esdræ ævo, saltim tamen Salomonicus ille nummus ex ipsius sententia Paradoxum meum subruit. Adduximus jam præcedente capite Viri Optimi & integerrimi varia dicta: quæ luculenter demonstrant, reliquis id genus nummis parum, huic uni autem multum fidei illum tribuisse. Nos autem jam tum demonstravimus, etiam illum nummum Salomonium suppositium esse, & ne quidem a Judæo homine sed aliquo Christianum se professo, contra Christi tamen sanctam regulam, confictum esse.

Fecit porro depingi quidem Vir incomparabilis *Tab.* VI. loco primo nummum, in cujus una parte literis Assyriacis legitur: *Siclus Davidis, absconditus in thesauro Zionis in æde sancta:* in aversa, *Dominus custos Israelis, Rex gloriæ Hierosolymorum. Sed*, judice ipso pag. 123. *nihil habet, nec pondus, nec stylum, nec artificium sculptorium, quod antiquitatem sapiat.*

Tabula eadem sexta exhibet *num.* 3.

&

& Abrahamo attributum nummum, eum que fine eenfura dimittit *pag.* 123. Non tamen hoc debet accipi eeu indicium approbationis. Nam Tabula eadem *num.* 5. etiam alium propofuit Salvatoris effigie infignitum, ut & *Tabula* I v. *num.* 2. Mofem arietis fpecie cornutum, & utrumque fine nota memorat *pag.* 149. neutrum tamen approbavit: perinde atque a nobis uterque jam eft explofus Capite præcedente.

Idem Hottingerus porro Tabula quinsa loco quinto depingi fecit nummum referentem Sicli infcriptionem Affyriacis literis, & nufquam tejieit.

Quoniam vero Salomoninm nummum ipfis etiam id genus Siclis longe præfert, haud obfcurum eft, ne hos quidem fuiffe apud illum in exiftimatione. Nos de illis paulo poft agemus eum aliqua eura.

Præter hos antem & quendam Davidi tributum, in fuo quidem libello *de Hebræorum nummis* & primæ & fecundæ editionis, memorat nullum quoque eorum laudat; aft ille Davidi adfcriptus deinceps νοθείας a nobis convincetur.

In *Bibliothecario* denique fuo Hottingerus *pag.* 514. fcribit, nactum fefe duos Siclos argenteum & æneum literis Hebraicis notatos, *fed nullam*, inquit, *antiquitatis præferunt fpeciem*. Hi autem illi funt quorum imago expreffa eft Tabula prima. Dixerat vero paululum ante de Siclo quem acceperat, Samaritanis infcripto literis: *illi proculdubio antiquitatis animam non poteft abjudicari*. In univerfum igitur, omnes hujus fortis Hebræi nummi, quos quidem vidis aut defcripfit Hottingerus, fuerunt malæ notæ; ne Salomonio quidem exeepto, qui unus vifus ipfi eft quantivis pretii.

Quod attinet præterea illos, quorum jamjam meminimus, Abrahami & Davidis nominibus infignes nummos, haud me fugit, ex *Berefchith Rabba Parafcha* 39. quem librum credunt nonnulli tertio poft natum Chriftum feculo confcriptum effe, quique a Judæis magni æftimatur, adduci verba quædam in hanc fententiam: *Quatuor funt quorum moneta in mundum exiit, Abraham, Jofua, David, & Mardochai*. Sed & Chriftianus Gerfon libro quem *Thalmudis Judaici* cognomento vernacula Germanorum lingua confcripfit, *parte altera cap.* XVIII. *pag.* 577. refert ex Baba Kama, quinque nummorum veterum fpecies, primam Hierofolymitanam, alteram Abrahami, tertiam Jofuæ, quartam Davidis, & quintam Mardochæi. In ea tamen Babæ Kamæ Hebræorum Latina editione, quam debemus curæ Conftantini l'Empereur, nihil tale potui reperire. Sed forte in Gemara non in Mifchna, qua ego fum ufus, continetur.

Quidquid hujus fit, ab Abrahamo nummos effe fignatos, videtur jam olim a Judæis etiam Epiphanium, ut alias fabulas haud paucas, audiviffe, & fpectaffe ifthuc quando fcribit *lib. de menfuris*: *Argenteus excufus eft ab initio. Numifma autem hoc ab Affyriis excufum eft. Aiunt Abrahamum in Chananæam formam ejus intuliffe*.

Ex *Berefchith Rabba* porro conftanter refertur, Abrahami nummum in uno latere habuiffe fcriptum: *Senex & anus*, in altero *Juvenis & virgo*: Jofuæ in uno latere bovem, in altero unicornu: Davidis in una parte baculum & peram, in altera turrim: Mardochæi in latere uno faccum & cinere, in averfo coronam auream.

Solent poftremo etiam nunc verfari in manibus nummi argentei Abrahami cognomento, habentque eam quam diximus infcriptionem & quidem literis Affyriis, non Samaritanis. Et vero ejus nummi ectypus a me quoque fuit Hottingero miffus, ex nummario thefauro Sereniffimi Ducis Antonii Ulrici, & ab illo ære eft expreffus *Tab.* VI. Pridem quoque fimilem nummum Johannes Mathefius *Sareptæ concione* XIV. Boguflao ab Haffenftein ex Palæftina acceptum, memoraverat. Num & reliquorum fuum nummi illi circumferantur, hactenus mihi eft incompertum.

Quantumvis vero hæc ita hodie quoque Judæi referant, & Chriftianorum nonnulli credant, non dubitavit tamen Villalpandus omnem hanc traditionem commentis Judaicis accenfere & rifu profequi *Tom.* IV. *parte fecunda cap.* XXVIS. *fub finem*. Seldenus ita loquitur hac de re *lib* II. *cap.* VI. *pag.* 180. & 192. & 193. ut facile appareat, neutiquam illi narrationi certam fidem habuiffe. Nufquam etiam ab Hottingero illa probantur: etfi filentio eenfuram occultet. Quod fi fane probaffet non illis eximiis laudibus folum Salomonium nummum evexiffet.

Ne quid diffitear, mihi quoque hæc omnis narratio videtur effe Judaica quædam fequioris ævi fabule. Primo enim haud leve profecto fed faltim magnum quid eft, Abrahamum & Mardochæum nummos cudi feciffe. Es tamen rem tantam non codex duntaxat facer fed etiam diligentiffimus Antiquitatum gentis fuæ fcriptor Jofephus, ne verbulo quidem memoravit. Cui verofimile porro fiat, fi tunc temporis nummos fignare moris

fuit,

fuit, solos quatuor illos id juris exarcuisse non & alios Judices ac Reges, & quidem hos inter nec Solomonem ipsum, qui unus omnium maxime polluit auri & argenti copia, ac longinqua etiam commarcia nautica instituit? Jam porro Mardochæus non nisi servus Regius fuit, quei ergo illi concassa fuerit facultas, nummos suo nomine insigniendi? quod ab illo factum esse refert in *Schalschelesh Haccabala* Rabbi Gedalia. Abraham porro fuit peregrinus inter Cananæos & vitam egit privatam: non valuit itaque potestate signandi nummos in usum quidem Cananæorum. Nec vero quisquam temere ipsius signo fidem in commerciis babuisset. Non ipsa etiam Abrahamus egit mercatorem, atque ita nec in mercatorium usum signare argentum ipsi opus fuit. Emerat quidam præterea ab Ephrone Herbita agrum sed non signato argento verum ponderato: ut nos Codex facer docet. Quin imo factum illud est, paulo antequam Rebeccam duxit Isaacus, atque adeo illo fere tempore quo non potuit Rebaccæ & Isaaci fieri in nummo aliquo mentio. Quam inepta denique illa est inscriptio: *Senex & vetula, juvenis & virgo!* Jam utique defuncta fuit Sara sive veluta quando contractum est inter Isaacum & Rebeccam matrimonium. Nec virgo fuit Rebecca postquam illam domum Isaacus duxisset. In idem tempus sane hæc non conveniunt. David præterea Rex ponderato non signato argento emit aream Ornonis Jebusitæ: quis ergo credat illum nummos signavisse? Nec pedi pastoralis & peræ signum convenire dixeris nummis Regiis: utpote qui cudi solent simul conservandæ Regiæ auctoritati. Ut varbo omnia absolvam, ridicula & tantum non anilis hoc omne fabula est.

Illud tamen etiam non possum non monere, ex illa Judaica traditione non accipi posse, quo characterum genere, Hebræo ne vetere an Assyrio, nummi illi fuerint signati: quoniam in *Bereschith Rabba* illud non est diserta significatum. Verisimile sane est. Abrahamum, si quem nummum signavit, fuisse usum characteribus Cananææ tunc genti usitatis atque adeo Hebræis, ut possent nummi illi legi atque intelligi in usum civilem. Nec vero est quod secus existimes, quoniam illi qui nunc circumferuntur Patriarchales nummi characteribus sunt insigniti Assyriis. Quis credat enim, ipsos hosce nummos ab Abrahami usque ævo superstites ad nos pervenisse? Novitar confecti ergo sunt: & quidem, ut est probabila, ex fide illius narrationis Rabbinicæ, atque adeo illo tempore quando Samaritanarum literarum usus pridam iutar Judæos desiisset.

Sed de hisce fortassa plus satis. Quæ autem hactenus contra illos fabulosos nummos attulimus, eorum bona pars evertit etiam alterum illum nummum, qui etiam nunc frequentius Davidis nomine circumfertur. Ectypus ejus missus abs me fuit Hottingero: non expressus tamen est præ optimi viri occupationibus. Sed dudum superioreque seculo ejus imaginem dederat jam Waserus *pag.* 72. hujus varo seculi anno 54. ὁ πολυμαθέστατος Kirchetus *Tomo II. Oedypi classe secunda pag.* 99. & post anno 59. Clarissimus Dilberrus in *Atrio linguæ Sanctæ*. Descipserat quoque pridem hunc ipsum nummum Johannes Matthesius in *Sarepta Homilia* XLV. *fol.* 229. & memoraverat Schickardus in *Bechinath pag.* 85. nec non hujus pariter ac Waseri fide Hottingetus *pag.* 548. editionis secundæ, ut & apud Hottingarum *pag.* 119. Anonymus quidam Antiquarius. Est autem plane is nummus quem Christianus Gerson Hierosolymitanum appellavit, atque ex *Bava Kama* produxit. Inscriptio certe omnino eadem est. In uno scilicet nummi illius latere literis Assyriis leguntur: *David Rex, & Filius ejus Salomo Rex*. In altero latere conspicitur, non Arcis ut Schickardo, multo minus Templi quod aliis placet, figura sed potius Portæ, & quidem, ut acute conjecit quondam Vir doctissimus, idemque mihi carissimus genet, Johannes Johannis F. Saubertus, Portæ Piscatoriæ, prout eam Adrichomius videndam exhibuit: fuit autem illa proxima turri David, inter montem Sion & civitatem, e qua proximus ascensus fuit in Sion, dicta alias Porta David. Assyriis porro literis additam habet nummus ἐπιγραφὴν: *Jerusalem Urbs sanctitatis*.

Hunc inquam, nummum, itidem esse commentitium, liquido ostendunt, cum illud quod Sacer Codex nos doceat, Davidem non signato sed appenso argenteo nummo fuisse usum, tum quod demonstraverimus, ad omnes civiles usus isthac tempestate fuisse adbibitas Hebræas non Assyriacas literas. Satis porro idem prodit rudis illa opera, ut nequeas facile dignoscere, num Arx, num Porta, num Turris fuerit per figuram significata. Qualem ruditatam non ferunt res Davidis, magni utique Regis & qui vicinos habuit Tyrios insignes artifices. Nihil præterea caussæ est, quur Davidis & Salomonis nomina in aliquo nummulo tenuis pretii (quem sane ego vidi, fuit duntaxat duarum drachmarum & gran. 27.) jun-

jungerentur, & quidem cum alii nummi genuini Davidis pariter & Salomonis nusquam compareant.

Feruntur porro & Absolonis nomine argentei; rariores tamen, nec a quoquam sive veterum sive recentiorum laudati. Mihi illi visi non sunt; haud dubie tamen & illi sunt ficti sequiore ætate. De iis seorsim aliquid dicere nihil attinet.

Majoris sunt frequentiæ & apud quammultos opinionis, soli illi argentei, qui Sicli audiunt & literis Assyriacis inscripti sunt. Et vero non dubitant quidam, etiam docti, bene de illis sentire. Primus omnium fortassis Siclum ejusmodi depinxit Villalpandus *Partis secundæ cap.* XXI. *pag.* 378. agens vero *cap.* XXVI. *pag.* 392. de Siclo isto, & alio quodam Assyriis literis notato nummo, neutrum ausus est genuinum pronunciare. Imo *cap.* XX. *pag.* 375. hisce verbis usus est: *Non illa numismata adhuc invenire potuimus antiquitatem redolentia, quæ eisdem quibus nunc utuntur Hebræi characteribus signantur: cum tamen plura adinvenerimus, atque a probatis scriptoribus commemorata acceperimus longe diversis literis obsignata*. Jam tum memoravimus ectypon quoque ab Hottingero exhibitum; sed ἁπλῶς illum de ejusmodi Siclorum antiquitate dubitasse, & quos ipse habuit damnasse νόθους. Exhibent hujus Sicli figuras etiam alii, & quidem nonnulli cum aliqua laude. Ego vero idem de hisce Siclis sentio atque de aliis pronunciavi qui charactere Assyriaco sunt inscripti, omnes nempe illos confectos esse pridem post gentis Judaicæ Romanum excidium.

Præter autem illa communia abs me adducta hujus pronunciati argumenta, confirmant mihi hanc sententiam: *primo* illa urnæ in Siclis indubitatæ fidei conspicuæ mutatio in thuribulum. Facile enim patet: in Siclis aliis illis institutum fuisse, oculis exponere illa in arca fœderis quondam contenta, Urnam Mannæ & florentem Aronicæ familiæ sacerdotalis ramum. Nihil autem ad hanc rem facit thuribulum. Ex imperitia igitur rudis rerum sacrarum hominis alicujus, sive Judæi sive Christiani, facta est illa in thuribulum mutatio, quæ post pari imperitia propagata est. Quia in aversa parte *præterea* spectatur ramulus, non sane jam fœtus amygdalis, sed solis foliis. Unde nonnullis defensoribus visus est olivæ ramulus esse. Sed quid sacri quæso habet olea, ut ejus ramulus signarit Siclum, nummi genus omnium sanctissimum? Potius hæc quoque illius Sicli pars prodit ruditatem artificis. Ruditatem *porro* insignem prodit ejusdem aversæ inscriptio a sinistra in dexteram contendens contra morem Judæis pridem receptum. Indicat hoc haud obscure, autorem primum ejus generis nummorum ne quidem fuisse Judæum sed Christianum. Vix aliquis *porro* reperitur ejus generis Siclus, qui exacte sit tetradrachmus, & verum Sicli pondus exhibeat. Qui mihi sana visi sunt omnes, ut & quem ipse possideo, deficiunt multum a justo Sicli pondere. An Villalpandus & Morinus suos accurata lance ponderaverint, haud injuria forte dubites. Omnes *postremo* ejusmodi Siclos recentes esse, non autem diu manibus tritos, quilibet rei nummariæ veteris facile deprehendat. Quotquot sane mihi obtigerunt, nullum vetustatis indicium præ se tulerunt. Non etiam a quoquam alio in hoc doctrinæ genere versato ulla antiquitatis nota est prodita, etsi passim tales reperiantur. Unus Athanasius Kircherus, Vir sane admirandæ industriæ & variæ doctrinæ, in *Gymnasio suo Hieroglyphico* sive *Tomo secundo Oedipi Ægyptiaci pag.* 97. scripsit: *hujus nummi prototypon adhuc in* suæ Jesuiticæ sodalitatis *Numothica Romæ asservari, qui nequaquam reliquis Siclis cedat antiquitate*: ejus quoque exhibet ectypon *pag.* 98. Ast cui probabitur, illud quod Romæ invenitur esse Prototypon? Quodnam enunciati hujus est certum argumentum? Quidnam potest vel verosimile hoc reddere? Utque sit Prototypon; qui demonstraveris, illud reliquis genuinis Siclis non cedere antiquitate? Sed & si uni Prototypo isti Romano hæc laus debetur, saltim reliquos id genus antiquitate vincunt Sicli Samaritanis literis inscripti, atque adeo reliqui isti sunt demum post Vespasiani & Titi de Judæis triumphos confecti, & hactenus non merentur genuinis nummis accenseri. Fabulosa denique esse illa Kircheri, quasi alii Sicli fuerint usualis moneta, hos vero demum sanctuario oblatos, ad Paradoxum sextum liquido docebimus: Quid? esto, sit Prototypos. Non tamen hoc indicat, legitimum vel illum prototypon esse, & non fictitium. Nec sane omnia Romana sunt genuina.

Quæ cuncta quoniam ita sese habent, jam patet verum esse id quod asserimus: *Nullum nummum, characteribus* Hebraicis *vulgo jam usitatis ornatum, esse bonæ notæ aut multum vetustum*. Id quod erat mihi probandum.

CAPUT VIII.

Non posse certis argumentis demonstrari, nummos, qui Samaritanis characteribus sunt inscripti, captivitate Babylonica esse antiquiores.

Quum Epistolam exararem, proponeremque inter alia *Quartum Paradoxum*, non fugiebat me, præter nummos Sicli nomen inscriptum habentes, etiam alios reperiri Samaritanis literis notatos, iisque tribui solere non minorem quam Siclis istis antiquitatem; ideoque non solorum Siclorum feci mentionem. Potuisset tamen id abs me fieri, quoniam hi omnium sunt præcipui, & eorum vetustas solet maxima videri verosimilis; imo etiam, quia vulgo quasi receptum est, Siclorum nomine omnes Hebræorum nummos usurpare. Agemus igitur hic de utroque nummorum ejusmodi genere, præcipue tamen de veris Siclis.

Prius vero quam Paradoxum ipsum aggrediamur, binas quasi hypothefes præmittemus. *Altera* est, superesse etiamnum genuinos ex prisco ævo illius generis nummos: *Altera*, nummos illos non deberi Samaritanis sed Judæis.

Secundum probat ipsa Siclorum inscriptio. Non enim Samaritani Israelitas sese professi sunt, non Hierosolymam in pretio habuerunt, multo minus eam *sanctæ* elogio exornassent. Reliqui nummi non quidem huc indicant æque aperte, attamen & in illis Judaici nominis non obscura licet vestigia invenire. Id quod proximo Capite luculentius patebit.

De *priori* omnia usque adeo sunt certa, ut nemo etiam illorum, quibus in disputatione de literis priscis Hebræorum hi nummi suis Samaritanis characteribus graves sunt, hactenus nummorum istorum legitimos natales impugnaverit.

Primus tamen forte tales nummos memoravit Rabbi Mosis ben Nachman Gerundensis Hispanus, sed jam ante quingentos circiter annos. Villalpandus *c.* 21. varios enumerat. Primum fide Ariæmontani illum Mosi Gerundensi visum: Secundum istum qui ipsimet Ariæmontano fuit oblatus: Tertium, quem memoravit & depinxit Antonius Augustinus: Quartum qui cum aliis in Polonia est repertus & sibi monstratus a Stanislao Rescio: Quinto Siclos contentos in Lælii Pasqualini promptuario: Sexto Siclos consimiles Fulvii Ursini & Illephonsi Ciacconii: Septimo Siclum visum Maimonidæ: Octavo illum quem vidit Rabbi Asarias autor libri *Meor Enaim*: Nono visos Rabbi Mosi Elsecher. Præter hos autem alii haud pauci ab optimæ fidei viris præclare doctis sunt memorati: ut taceam nunc eos quos ipsemet vidi non semel. Solent autem Siclorum quidem eædem esse inscriptiones, & imagines, nisi quod nonnihil quidam varient circa characterem qui super urna continatur, & indicio quod nonnulli eorum sint Semisicli. Primus vero omnium exquisire Siclum pictum, sive potius ære expressum, exhibuit Ariæmontanus in Ephron. Post illum a variis id factum. Alios nummos Hebraicos ejusmodi itidem non unus produxit. Præ aliis merentur industriæ laudem, Waserus, Morinus, Walthonus, & Kircherus. Plerosque id genus, (non tamen omnes) produxit in suis Tabulis, tertia cumprimis quinta & sexta Hottingerus. Quos solos hic retulisse sufficit: præsertim quia Hottingeri liber omnium maxime est obvius, aliorum hujus argumenti scripta perquam sunt inventu rara.

De hisce vero nummis sine discrimine omnibus, præsertim tamen de Siclis, obtinet hodie quasi communi Judæorum pariter & Christianorum, & quidem quamvis doctissimorum, sententia, nullum non horum antiquiorem esse exilio Babylonico. Quidam Siclis non dubitant tribuere longe antiquiores natales: eosque nempe esse ante illam divisionem Israelitici populi, quæ contigit post defunctum Regem Salomonem, quum adhuc una Hierosolyma haberetur communis omnium tribuum sancta metropolis. Non enim illi duntaxat hoc affirmant, qui Samaritanos dictos characteres solos ante Esdram in populi Israelitici usu fuisse statuunt: quo in numero sunt Philologiæ sacræ principes, Scaliger, Ariæmontanus, Villalpandus, Drusius, Vossius uterque, Masius, Fabricius, Waserus, Ludovicus Cappellus, Waltonus, aliique: sed etiam illi qui acerrime iis se opposuerunt. Quorum potissimus cum sit præclarus eruditione Orientalium sacrarum rerum vir Johannes Buxtorfius filius, ejus unius fatis est verba quædam huc adducere. Dissertatione enim de Hebræorum literis §. 64. scribit: *Non negatur, Siclos istos tempore primi templi cusos fuisse.*

Primus omnium, nisi fallor, nummum aliquem Samaritanis characteribus inscriptum, sed sequioris palam ævi, depinxit & spectandum exhibuit ὁ πολυμαθέστατος Athanasius Kircherus *Tomo secundo Oedipi Ægyptiaci Classe* 2. *cap.* 2. §. 2. *pag.* 102. opere Romæ edito anno quinquagesimo quarto. Sed in paucorum hoc notitiam venit propter voluminis & ipsiusmet

met nummi raritatem. Post Kircherum secundus, quod equidem sciam, Hottingerus anno quinquagesimo nono editione prima libelli sui *de Nummis*, aliquem horum non dubitavit eidem Simoni Hasmonæo vindicare *pag.* 131. Scribere item *pag.* 127. *Non omnes nummi characteribus Samaritanorum notati, ultimæ sunt antiquitatis & ævi Christo prioris. Non certe illi de quibus Theseus apud Waserum pag.* 62. Hæc ille; post Kircherum quidem secundus, in Germania tamen, atque adeo in communem plurium usum, primus, nec a Kirchero institutus. Nec vero etiam Theseus quidquam dixit quod Hottingero faveat. Waserus sane hoc tantum loco citato scripsit: *His literis Samaritanis æneos aliquot nummos Julii* II. *& Leonis X. Pontificum temporibus, Romæ se vidisse: Theseus Ambrosius testatur Introductione in linguam Chaldaicam Syriacam, Armenicam & decem alias linguas.* Agnovit tamen cum Kircherus tum Hottingerus, plerosque nummorum hujus sortis captivitate longe antiquiores esse.

Huic assertioni sive priori communi, sive alteri quam Hottingerianam dixeris, *Quartum Paradoxum* non est oppositum: Ideoque ad rem quoque non facit Hottingeriana responsio. Tantum negavi enim, posse illas assertiones certas reddi. Ita sane sese habent verba mea: *Non posse ullo certo indicio ostendi, nummos qui literas habent inscriptas Samaritanas captivitate Babylonica esse antiquiores.* Utrum a me ostendi possit nec ne, illos captivitate esse posteriores, non erat in quæstione. Ostensum autem jam tum a me idipsum est hujus libelli Capite quinto: dum scilicet probavi, ante Babylonicum exilium appenso non signato nummo fuisse Israelitas usos.

Cœterum inquiremus hoc loco, quidnam tandem adeo multos non Judæos duntaxat sed etiam Christianos, Viros sane doctos, adegerit profiteri, nummorum illorum tantam antiquitatem.

Videor autem mihi observasse rationes, quibus fuerint moti: aliam omnibus illis nummis communem, alias singulares magis huic aut illi nummorum istorum speciei.

Generalis sive omnibus communis hæc est; quod literæ veteres Hebrææ fuerint quidem in communi usu ante captivitatem Babylonicam, etiam apud illos, quibus Hierosolyma habebatur urbs sancta & sacrorum a Deo instituta sedes, post Esdram tamen solis Samaritanis fuerint relictæ. Cum ergo quæ in hisce nummis comparent literæ, non sint Assyriacæ, quales Esdra traduxit in usum, sed veteres Hebrææ, & tamen hi nummi non sint Samaritani sed Israelitici populi; necessario nummos hosce confectos esse ante, non autem post exilium Babylonicum. In hunc modum videas ratiocinari viros eruditione eximios, illos etiam, qui literis Assyriis ante Esdram ne quidem ad sacros usus locum ullum fuisse contendunt. Non adducam verba cujusquam, cum omnibus sint in promtu.

Ego autem agnosco, consequentiam ratiocinationis illius firmam esse; sed antecedens a veritate longe est alienum. Nempe quod post Esdram literæ Assyriacæ sint ad omnem civilium quoque negotiorum usum adhibitæ, & quod ἁπλῶς Hebraicæ veteres Samaritanis relictæ, est ratiocinationis illius antecedens quidem, sed neutiquam vero consentaneum. Jamtum hoc ostendi *cap. quinto*. Nunc contentus ero uno illo, quod Kircherus ipse & Hottingerus liquidum fecerunt: a Simone scilicet Ethnarcha nummos aliquos esse cusos, antiquis Hebræis, atque adeo illis quibus tunc & Samaritani utebantur, literis insignitos. Capite proximo pluribus exemplis id fiet perspicuum.

Speciatim pro Siclorum, qui antiquis Hebræorum literis signati sunt, illa magna vetustate, videtur pugnare ipsa inscriptio: *Siclus Israel & Jerusalem Sancta*. Benedictus Ariæmontanus princeps omnium fortassis ad indicia hæc attendit. Hisce sane verbis usus est in suo *Ephson* de Siclo Mosis Gerundensis, qualis etiam sibi obtigerat. *Inscriptiones fuisse in eodem nummo Samaritanis characteribus, qui olim communes totius Israelis literæ fuerant ante discessum decem tribuum a duabus, lingua plane Hebraica, quarum exemplum ex altera parte erat Sekel Israel, quod Latine sonat Siclus Israelis, ex altera vero parte Jerusalaim Kedossah, h. e. Jerusalem sancta. Qui nummus antiquitatem omnino magnam probabat, utpote cusus nomine Israelis, eo tempore quo omnes duodecim tribus communi concordia Israelis nomen obtinebant, quoque Hierosolyma ipsis omnibus regia urbs sanctaque erat, eademque communis omnibus & religionis & publicæ rei & monetæ atque literarum ratio, quæ postea, discessione facta alia atque alia utrique parti fuit. Namque Judæi, ut omnes fere scriptores afferunt, ne cum schismaticis Israelitis ullo sacrorum usu communicarent, eam literarum formam, quæ nunc etiam usu est, hoc est quadratam, mutatis valde alterius prioris figuris, adinvenere.* Hæc omnia S. Scriptura segie illustrata maximam laudem commeritus Ariæ Montanus.

In hisce vero mireris haud immerito,

primum illud affirmari: statim a discessione decem tribuum aliam atque aliam redditam literarum sive scripturæ rationem, idque *omnes fere scriptores asserere*: quum tamen soleat quasi communi ore omnis literarum mutatio attribui vulgo Esdræ, qui prima illa discessione recentior est annos quadringentos.

Secundo mireris, non attendisse virum hoc in doctrinæ genere summum, quam exiguo temporis spatio Hierosolyma fuerit olim habita omnium tribuum commune quoddam sacrarium. Et vero non tale quid potuit existimari, saltim priusquam a Davide arca fœderis fuit ex domo Aminadabi in urbem illam adducta: imo credi vix potuit ante conditum a Salomone templum; tunc sane demum, fixam sibi sedem Hierosolymis Deum posuisse & Urbem illam sanctificasse, hominibus innotuit. Jam vero ad defectionem usque decem tribuum, a translatione arcæ divinæ anni circiter septuaginta, a dedicatione templi triginta duntaxat effluxerunt. Intra tam exiguum autem tempus Siclorum veterum istorum omnium natales restringi, vereor ut ipsi Ariæ Montano fuerit visum verosimile.

Maxime *Tertio* dignum est admiratione, & Ariam & qui ea parte ipsum sunt secuti ita differere, quasi cum illo primo schismate desierit etiam postea communis isthæc Israelis appellatio. Per annos quadringentos præterpropter interruptam fuisse, nec ipse diffitebor: at vero non multo post solutam captivitatem Babylonicam, certum est rediisse in usum, ab ipsoque vulgo iterum de omni promiscue Abrahami posteritate fuisse receptam. Hoc sane liquidissimum unicuivis potest fieri, ex Malachiæ & Esdræ & Nehemiæ libris sacris, ex monumentis Maccabæorum; imo ex omnibus etiam Novi Testamenti libris. Ubi frequentissima est illa communis Israelis appellatio, de omni ejus posteritate, & seorsim de Judæis. Initium autem hujus forte factum est sub Xerxe, sive potius Artaxerxe, Persarum Rege, atque adeo ab Esdræ usque ætate Cum videlicet hactenus a Cyro & Dario Histaspide solis Judæis fuisset facta redeundi in Palæstinam facultas (quod patet ex illorum rescriptis) Artaxerxes, sive Xerxes, promiscue omnibus Israelitis hanc libertatem concessit; atque ita etiam decem tribuum non quidem omnes quammulti tamen cum Esdra sunt reversi, inque unum populum cum Judæis iterum concreti, communi Israelis cognomento appellari denuo cæperunt. Res omnis digna est quæ cum cura expendatur, lectis iis quæ habet Josephus *lib.* XI. Ἀρχαιολογίας *Cap V.* inque probe collatis cum iis, quæ memorantur libro Esdræ ut & Nehemiæ a *cap. usque septimo.*

Idque ideo etiam, ut simul possit Judæorum nostri quoque ævi calumnia isthæc dilui: qua Messiam jactitant adhuc exspectandum esse, qui non Judæos duntaxat, sed reliquas etiam decem tribus in Sanctam terram reducat, quuniam nimirum & hisce tribubus Deus promiserit per Prophetas futuram illam reversionem, quæ tamen hactenus non sit facta. Sane cum nuper insanirent passim Judæi circa Messiam suum Smyrnensem, in Synagogis hæc oracula Prophetica curarunt quam maxime populo prælegi. Ex iis vero quæ Josephus memorat liquidum est, datam ab Artaxerxe decem quoque tribubus in Media habitantibus, non minus atque Judæis, redeundi licentiam, imo illas per Esdram esse isthuc invitatas, sed ab impiis risu isthæc omnia fuisse exsibilata, & paucis exceptis, reverti illos noluisse. Proindeque videlicet divinis Prophetarum promissis satis pridem fuit factum (utpote quæ omnia non nisi ὑποθετικῶς fuerint dicta) quantum attinet divinam benignitatem, & frustratio eventus soli impietati nequissimorum hominum est imputanda, denuo autem exspectare talem reductionem non est divinitus promissum. Quod obiter monuisse liceat.

Ut igitur ad συλλογισμὸν Ariæmontani aliorumque veniamus; firmum quidem est, Siclos illos Samaritanis characteribus signatos, confectos esse quo tempore nomen Israelis fuit commune, & Hierosolyma eorum omnium commune sacrarium: at vero falsum, illud contigisse non nisi ante defectionem tribuum decem Jeroboami fraudibus. A captivitate enim iterum hoc ipsum invaluit, fuitque ad excidium usque gentis observatum. Tantum igitur abest, illam quidem Ariæmontani collectionem conciliasse vetustatem usque adeo magnam Siclis istis, ut illi ipsi fundamento innisi nos proximo capite simus demonstraturi, omnes illos Siclos primis Hasmonæis deberi, adeoque captivitate ipsa Babylonica longe esse posteriores.

Saltim igitur pro Siclis nullum suppetit firmum jactatæ antiquitatis argumentum. Multo minus autem valent quidquam illa, quæ de reliquis hujusce generis nummis a nonnullis referuntur. Existimatur nimirum, etiam illos paris cum Siclis esse vetustatis, ab ipsis inscriptionibus accepto indicio. Etenim in Siclis quoque quibusdam credunt docti aliquot reperiri nomina Davidis & Salomonis. In aliis ipsamet Villalpandus & Kircherus, deprehendi vestigia Samuelis, imo & Josuæ,

suæ, non dubitavarunt profiteri. Verum enimvero præconceptæ opiniones isthæc legere & deprehendere præclaros istos viros effecerunt; raapse nihil ejusmodi in iis reperitur. Illorum oummorum tres pridem, ipse primi libelli *de Nummis* editione, Hottingerus longe aliud quid sonare, & tecentioris esse ævi demonstravit. De singulis iterum agendum nobis erit capite saquente. Itaque nunc tantisper hęc seponantur.

Cum autem hęc ita sese habeant, manifesta jam est Paradoxi nostri veritas, nempe: *nummos qui Samaritanis characteribus sunt signati Captivitate Babylonica vetustiores esse, nullo certe argumento ostendi posse.* Quod uoicum demonstrasse nunc quidem sufficit.

C A P U T IX.

Omnes Samaritanis literis inscriptos nummos esse Hasmonæorum & Herodum ætate cusos.

PErvenimus jam ad Paradoxum Quintum; *Nummos omnes Samaritanis literis signatos cusos esse Hasmonæorum & Herodum temporibus, & quidem ab ipsis Judæis, postquam cudendi nummi potestatem a Demetrio Nicatore fuerant nacti: Samaritanos enim characteres fuisse in usu vulgari, Hebræos autem solis sacris codicibus quasi dedicatos.* Prius veto quem ed ejus vindicationem accingamur, duo sunt nonnihil explicatius proponenda.

Horum *primum* attinat potestatem cudendi nummi Judęis concessam. Igitur scriptum quidem est a nobis, factam illam indulgentiam a Dematrio Rege: at non a *Nicanore*, prout vulgo appellatur atque edidit Hottingerus, sed *Nicatore*. In nummis sane antiquis, qualem & ipse habeo, atque ex quorum uno imaginem hujus regis pingi fecit & suo *Illustrium imaginum* eximio volumini inseruit Fulvius Ursinus, *Nicator* appellatur ac *Deus*. Fefellerat autem & nos memoria, isthęc cum scriberemus. Is nimirum qui tentum indulsit Simoni Hasmonęo, fuit Antiochus, qui nuncupatur in Maccabaicis Dematrii filius. Etenim *lib.* I. *Maccabæorum cap.* XV. 6. recitaotur hujus literę ad Simonem Ethnarchum, inqua iis demum hæc verba: *ϗ ἐπέτρεψά σοι ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου*: quod non male velit interpres vulgatus: *Et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua.* Est autem hic Antiochus is qui & Sidites & Pius appellatur, Dametrii Soteris filius Nicatoris frater. Non jam esseveraverim eutem, hujus demum Antiochi indultu primum, jus cudendę monetę sibi Simonem sumpsisse. Quia enim Antiochus illa cœpit erigere caput cum jam in sextum annum plenę libertatis Ethnarcham ageret Simon, verisimile est, Antiochum hunc, quo amicitiam Simonis sibi conciliaret, potius confirmasse jus illud quod jam tum reapse Simon exercebat. Et vero, ut scribitur *lib.* I. *Maccab. cap.* XIII. 41. *Anno centesimo septuagesimo ablatum est jugum gentium ab Israel & cæpit populus Israel scribere in tabulis & gestis publicis, Anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce & principe Judæorum.* Quicquid antem hujus sit, ente partam istam libertetem cudere monetam non solitos vel ausos Judęos, haud est obscurum. Josephus *lib.* XIII. *Ἀρχαιολογίας cap.* XII. videtur illius Antiochi omnes largitiones contempsisse: judicasse certe indignas memoratu, etsi haud tacuerit illud de libertatis per Simonem recuperatæ a populo facta recognitione, quod paulo ante nerravimus.

Etiam illud *Secundo*, quod diximus de diverso usu Hebræarum quæ nunc in usu sunt literarum & Samaritanarum, ita accipiendum est prout supra capite quarto docuimus. Ex Esdiæ scilicat instituto ad sacras scriptiones solæ Assyriæ, sive nostræ Hebrææ, literæ edhibitæ sunt; prout nunc etiam adhibentur. Quoniam tamen ax Paradoxi nostri sententia Samaritenis literis fuerunt signati nummi, hinc liquidum fit, saltim ee tempestata duplices fuisse Judæis characteres, alios quasi sacros, elios profanos. Id quod itidem *παράδοξον* possit videri. Etsi enim, ante captivitetem Babylonicam literarum illam duplicem rationem obtinuisse, quidam affirment quidam negent: ah Esdra tamen usque non alias literas agnoscunt utrique quam solas Assyrias sive quadratas nostras. Ego vero, Hasmonæorum quidem ævo duplices literas fuisse in usu, arbitror liquido patere; ante captivitetem eutem idem obtinuisse, ast mihi duntexat varosimile.

Hisce sic expositis possumus jam propius accedere ed institutum. Initio tamen nihil aliud demonstrabimus, quam falso credi a plerisqoe, omnes omnino Sameritenis literis signatos nummos exilio Babylonico vetustiores esse. Et vero, atsi jam ostendarimus deesse certe argumenta quibus id possit probari, nondum tamen afferti illius falsitetem ostendimus: Cęterum falsam quoque esse assertionem istam, duplici, me judice, constere potest haud illiquido indicio.

Primum est, quia ab omni similitudine veri est alienum, nullos superesse nummos

mos

mos ex iis qui ab Hasmonæorum usque ætate fuerunt cusi, atque adeo sunt ævi recentioris, superesse autem solos illos qui vetustissimis temporibus sunt confecti. Cum hoc autem absurdum sit dictu, falsum quoque fuerit, omnes illos nummos deberi temporibus Captivitatem antecedentibus. Nec vero est, quod dicas: superessa adhuc etiam post recuperatam per Hasmonæos libertatem conflatos nummos, sed literis quadratis sive nostris jam vulgaribus signatos. Jam enim probavimus *capite septimo*, omnes istius generis nummos qui ostentantur esse suppositities. Syllogismus igitur noster probe hunc in modum sese habet: Si omnes Samaritanis literis inscripti nummi sunt Captivitate priores, ergo nulli supersunt hodie post recuperatam libertatem signati. Sed consequens est vero dissimile, Falsum ergo est & antecedens.

Est *Secundo* a fide alienum, tantæ vetustatis nummos ad nos pervenire integros potuisse. Præsertim, eorum aliquem Josuæ, aliquem Samuelis, aliquem Davidi, aliquem Salomoni, aliquem Asæ Regi deberi. Nihil sane reperias simile in ulla gente. Nec enim ulli hodie Assyriorum, Babyloniorum, Medorum, Persarumque veterum nummi supersunt. Græcorum nummorum vetustissimi haud attingunt Peloponnesiacum bellum. Romani jam Servio Tullio rege, hoc est ipsa exilii Babylonici tempestate, si non ante, assem libralem ejusque partes signaverunt quidem, & æris illius gravis etiamnum supersunt nummi nonnulli. Sed grave illud æs mansit in usu ad bellum Punicum primum, sive annum Urbis quingentesimum octogesimum circiter, quo tempore, teste Plinio *lib.* XXXIII. *cap.* III. *cum impensis respublica non sufficeret, constitutum ut asses sextantario pondere ferirentur*. Quæ nunc igitur supersunt æris gravis monetæ non debent ipsi Servio regi natales suos, sed forte paulo ante bellum illud Punicum sunt conflatæ. Quem ego habeo quadrans æris gravis, eum nullo pecudem sed præter solitum uno latere referat caput pileatum, videtur mihi quidem indicare partam pulsis regibus libertatem: aut illi ipsi tempori tamen adscribere illum secure non audeo; fortassis enim cusus est in acceptæ libertatis memoriam, perinde atque superstites alii nummi consulares vel Quirinum, vel Ancum Marcium, vel Tatium Sabinum aliosque veterum exhibent, eum ipsi longe sint recentiores. Uno verbo; illa nimia ævi vetustas vetat credere, tot nummos nunc quoque superstites illi tempori acceptos ferri oportere. Ubi etiam atque etiam meretur attendi: quosdam illorum nummorum æreos esse, hos autem præ argenteis & aureis minus esse aptos ut ferant ætatem. Manifestum sane hinc est, falsim illorum deprædicatam antiquitatem non posse admitti.

At cum nummi isti non sint adeo antiqui, si fuerint quidem post Captivitatem denique conflati, jam probaverimus simul: illos Hasmonæorum aut sequioribus nonnihil temporibus deberi. Post solutam enim Captivitatem, non fuit fas Judæis signare nummos, nisi recuperata demum Hasmonæorum auspiciis libertate reipublicæ.

Cæterum de *Siclis* quidem omnibus (loquor de veris Siclis argenteis) illud ipsum in communi licebit fortassis hoc modo demonstrare. Nulli Sicli sunt signati ante captivitatem, nec post eam ad Hasmonæos usque; ergo omnes Sicli cusi sunt post recuperatam ab Hasmonæis libertatem. Consequentia ratiocinationis liquida est: antecedens autem *jam* tum probavimus Capite sexto.

Utemur autem & hoc verisimili argumento: omnes Sicli cusi sunt quo tempore una Hierosolyma habita fuit Israelis sacrorum sedes, ergo sunt confecti aut Davide ac Salomone regnantibus, aut post partam per Hasmonæos libertatem. Sed regnantibus illis Regibus non sunt cusi, quia ex tam diuturno tempore non potuissent ad nos integri pervenire, nec soli illi jam superessent. Debentur itaque sequiori tempestati isti Hasmonæorum. Haud jactamus ἀποδεικτικὴν vim argumenti hujus; vero tamen simile etiam ita factum esse id quod profitetur nostrum Paradoxum, haud equidem dubitamus.

At vero Siclos quis dixerit, fortassis ad templi primi tempora non autem ad secundi referri ideo oportere, quia signati sunt urna mannam continente & amygdalis fœtio ramulo: quorum utrumque in arca fœderis fuit repositum quidem, ast una cum arca periit & in templum secundum non pervenit. Ae proinde nec Siclis templi secundi sed primi exprimi jure potuit.

Non est hujus loci disputare, utrum virga isthæc amygdalifera & vasculum mannam continens semper fuerint comprehensa area fœderis, an vero aliquando prope eam in sancto sanctorum deposita: utrum quoque area fœderis a Nebucadnezare eum reliqua templi sacra supellectile fuerit Babylonem translata, an vero seorsim alicubi defossa atque occultata. Illud unum duntaxat nunc assero, videri haud absimile vero, saltim & ra-

mum

mum illum ſrugiferum Sacerdotalem, & mannæ urnam ex Babylone rurſum rediiſſe Hieroſolymam, quando Cyri & Darii juſſu vaſa ſacra a Nebucadnezare avecta in ſecundi templi uſum reddita ſunt. Nititur tamen mea hæc aſſertio ſola traditione iſthac Thalmudica in Maſſ. Joma: *quinque res quæ fuerunt in templo primo defeciſſe in ſecundo: nimirum Arcam cum operculo & Cherubim, ignem cœleſtem, majeſtatem divinam, Spiritum Sanctum, Urim & Tummim*: nulla facta mentione & rami illius & urnæ, quæ tamen templum primum ex ipſo divino mandato in ſanctiſſima adyta ſua receperat. Juſſa autem eſſe reddi ſacra vaſa per Nebucadnezarem avecta, conſtat ex libello Eſdræ. Si Judæis autem etiam hoc credimus, uno in loco antehac prope arcam fuerant duo iſthæc repoſita: ut non ſit mirum, una cum aurea illa urna etiam ramum amygdaliferum in templum ſecundum ſuiſſe quaſi poſtliminio reverſum. Quod ſi autem hoc fuerit verum, cauſſa utique non defuerit, quare ab Haſmonæis binæ illæ omnium ſanctiſſimæ reliquiæ in Siclorum ſigna ſint receptæ. Etiamſi vero periiſſent, durante tamen etiam templo ſecundo debuit ſummum ſacerdotium Aronicæ ſamiliæ ſacroſanctum conſervari. Interſuit quoque Haſmonæorum, divini illius inſtituti obſervationem populo inculcari omnibus modis: quandoquidem ipſi & Pontificatum illum ſummum & ſimul ἐθναρχίαν ſibi vindicabant. Id quod commodiſſime fieri potuit per Siclos, quod genus nummorum fuit in maximo habitum pretio. Addenda autem & Urna fuit illa mannam continens, quoniam hæc ramulo iſto ſacro ſacerdotali ex ipſo inſtituto divino illi virgæ ſemper fuit adjuncta. Quicquid hujus ſit, is qui injectus ſuit ſcrupulus non eſt idoneus omnibus Siclis ſoli templo primo vindicandis.

Etſi autem, cum & in communi omnes hodie ſuperſtites nummos Samaritanis literis ſignatos, & ſpeciatim magis Siclos iſtius generis, jam retraxerimus in tempora libertatis per Haſmonæos recuperatæ, poſſimus videri ſatis defenſum eſſe Paradoxum noſtrum, agemus nihilominus ſeorſim de nummis ſingulis, illis cumprimis qui non ſunt Siclorum nomine digni quidem, debentur tamen Hebræis. Et ſane huc deſcendere quaſi cogimur, quoniam illis a quibuſdam viris præclaris attributi ſunt longe antiquiſſimi natales. Sequemur vero ea in re ordinem quem in Tabulis ſuis prævivit doctiſſimus idemque optimus Hottingerus. Ille enim fere omnium ejuſmodi nummorum imagines exhibuit, verſaturque liber ejus in manibus: non ita autem vel Waltoni, vel Kircheri, vel Morini id genus opera ſunt obvia. Sæpe etiam provocandum nobis erit ad Hottingerum: utpote qui unus nummorum iſtorum veram lectionem & aſſecutus ſit & docuerit. Continentur autem imaginum illarum Tabula Tertia quatuor & Tabula quarta una ſpecies. Nec enim his nunc annumerabo imagines binas Siclorum, quarum prima Tabulæ tertiæ primum, altera Tabulæ ſextæ quartum locum occupavit, de quibus poſt iterum nonnihil diſſeremus.

Igitur *qui* Tabula tertia ſecundus poſt Siclum offert ſeſe nummus, illius imaginem primus dedit Villalpandus, poſt illum Morinus, ut & Waltonus *in Apparatu pag.* 35., nec non Kircherus *Oed. tom.* II. *claſ.* II. *pag.* 93. Eſt autem æreus, pondere drachmarum duarum, atque ea propter æreus Semiſiclus Villalpando & aliis audit; quod tamen perperam fieri, jam oſtendimus Capite tertio. Scripturam unius lateris legit & interpretatur Villalpandus *Tempus circumciſionis*, alterius, *ejus pinguedo*: nec lectionem hanc aut interpretationem improbant Waltonus, Kircherus, & Morinus. Refert porro ejus natales Villalpandus in tempus ſecundæ circumciſionis, qua de agitur *Joſuæ cap.* v. Idque conjicit ex radice balſami, quam nummus refert. *Balſamum enim non ferro ſed lapide incidi ut ſtillet, unde ejus fruticem pro circumciſionis ſymbolo videri poſitam.* Waltonus vero jure ait: *Conjecturæ hæ mihi longe petitæ videntur.* Debuiſſet autem objici etiam hoc: quod Balſami planta Salomone demum Rege ex Arabia in Palæſtinam fuerit translata, nec radix balſami ſed frutex ferat opobalſamum. Cæterum & lectionem illam omnem Villalpandi ficticiam & inanem eſſe, multis iiſque inſignibus argumentis liquido oſtendit Hottingerus *pag.* 129. & 130. *primæ, pag.* item 42. & 43. *ſecundæ editionis*. Suſpicatus porro, nummum hunc eſſe amuletum aliquod Samaritanorum. Addit poſtremo: *Huc accedit, quod æreus hic nummus, non aureus vel argenteus: meo proinde judicio veteribus Iſraelitis vix tribuendus.* Sed æneos etiam nummos in uſu fuiſſe Judæis veteribus, nullo poteſt negari probabili indicio. A Joſuæ autem ævo ad noſtra tempora potuiſſe nummum æreum integrum pervenire, fateor, mihi videri ἀδύνατον, naturæ quidem ordine obſervato. Ad eundem vero hunc nummum reſpexit Hottingerus *pag.* 135. *primæ*, & 148. *ſecundæ edition.* agens de Samaritano nummo, claudens ſermonem his

his verbis: *Nummi, quotquot indubie Hebraicos agnoscimus, urnam & virgam ostendunt. Radices hinc balsami, inde palmæ, quas Palæstinæ proprias fuisse præter Tacitum alii observant, nummis propterea Judæorum insculptas, nulla exemplo probatum est.* Ast nullo alio exemplo, fateor, id probatum est hactenus: non propter eam tamen causam debet hic nummus esse suspectus Samaritanismi. Et Siclos quidem habere virgam & urnam constat, minime autam consequens hic est, non & aliis signis Hebræos in nummis esse usos. Sed & ipse Hottingerus convictos tandem erroris, agnovit hunc nummum vere esse Hebræum, imo cusum esse a Simone Hasmonæo. Non possum non hoc loco recitare, quæ in hanc sententiam præfatus est ad lectorem libro illi eximio cui *Bibliothecario* nomen indidit. *Reverenda D. Spizelio, Augustano Ecclesiastæ, acceptum fero antiquissimum Siclum æneum, & talem quidem in cujus explicatione hactenus eruditi multum fuerunt occupati. Meminit ejus Villalpandus & alii ex eo. Priorem faciem hic legit* עת מול *Tempus circumcisionis, quasi μνημονικὸν esset nummus illius circumcisionis cujus mentio* Jos. v. vers. 8. *Alteram vero* משמן *quod pinguedinem terræ Canaan exprimit. Nobis prioris faciei alia placuit lectio,* שמעון *Schimeon. Eam luculentissime confirmat Nummus noster Spizelianus, ubi literæ clare satis & distincte vocem* שמעון *exprimunt. Posterioris vero faciei literæ magnam quidem partem sunt exesæ, nihil tamen omnibus diligenter expensis, colligi aliud videtur, quam* שקל ירושלם הקדושה *Siclus Jerusalem Sanctæ. Illud evidenter conjicere possumus: vana esse & frivola, quæ de antiquissimo (vix enim antiquius rei nummariæ Hebraicæ monumentum extare puto) hoc nummo, Villalpandus & alii sunt hariolati, quasi ad ultima Josuæ tempora ille referendus esset, cum genuina illa inscriptio ad sequiorem nos rejiciat ætatem, & eam quidem, quam in Tract. nostro de Num. Oriental. pag. 144. ostendimus.* Hæc omnia Hottingerus: & quidem recte. Nisi quod fefellerit illum conjectura, qua parte literæ sunt exesæ legi oportere, *Siclus Jerusalem sanctæ*. Non enim ita scriptum fuisse, palam est ex eo, quia nummus hic est æreus, & drachmarum duarum, quorum neutrum Siclo genuino convenit, ceu probavimus jam tum Capite quarto.

Etiam *Alterum* vero nummum, qui Tabulæ Hottingerianæ tertiæ est tertius, debemus Villalpando; ab illo enim uno alii omnes sunt mutuati. Quoniam brevibus, quę ante Hottingerum ipse Villalpandus cumprimis & Morinus sunt de nummo isthoc commentati, complexus est Waltonus, non abs re fuerit illius unius duntaxat verba huc adducere. *Decima est tum Villalpandi tum Morini. Sicli quadrantem putat ille, hic amuletum Samaritanum. A reliquis Sicli partibus multum differt forma & inscriptione: ex una parte torquem habet, quem Salomoni vel regi alicui in usu fuisse conjiciunt; intra cujus ambitum sunt literæ in medio quas legit Villalpandus* עת שמן *Tempus unctionis, ex altera parte est cantharus sive guttus, cui adstat virga frondescens, quæ Aaronis esse conjicitur. Ut & vas videtur esse illud* Exod. xxxi. 23. *in quo oleum unctionis asservabatur. Inscriptionem ita legendam esse putat Villalpandus* לחרות ירושלם *quam interpretatur: Ad scripturam Jerusalem. Conjicit anno tertio Josiæ percussum fuisse.*

Hæc de nummo isthoc Waltonus. Sed Morini quidem conjectura prorsus inanis est. Qui enim Samaritanis fuerit pro amuleto aliquid Hierosolymæ nomine inscriptum? Et quodnam tandem hic est indicium amuleti? Etsi porro argenteus sit nummus ac drachmæ unius, hactenusque sit quadrans Sicli, quoniam tamen legitimus Semisiclus urnam & virgam refert & aperte Sicli dimidium inscribitur, non videtur olim hunc nummum cognomento quadrantis Sicli audiisse, sed alio vocabulo. Regum porro alicujus torque nummum fuisse signatum, nihil habet verisimilitudinis. Cum erraverit quoque in legendo Villalpandus, nec *unctionis* in nummo facta sit mentio, sequitur nec cantharum qui signatus est trahendum esse ad illud *Exodi* 31. 23. Ramus postremo qui in nummo conspicitur, non fert amygdalas ac proinde non est virga Aaronis. Errasse autem graviter Villalpandum, & altero nummi latere legendum: לחרות ירושלם *i. e. Liberationis sive libertatis Hierosolymarum*, in altero שמעון *Schimeon*, præclare docuit Hottingerus jam tum editionis primæ *pag.* 130. & 131. *secundæ* autem *pag.* 142. 143. & 144. Quæ cum cura expendisse operæ erit pretium. Quadrant autem huic lectioni etiam inscripta signa catenæ, virgæ virescentis, & canthari. Catena enim non clausa est sed soluta: indicium scilicet liberationis. Cantharus videtur significare abundantiam vini, & ramulus videtur esse ficulneus. Quibus indicetur, jam licere populo ficubus & vino suo frui, quemadmodum solent sacri codices describere tranquillam vitæ felicitatem. Certe hunc etiam nummum deberi Simoni Hasmonæo qui primus libertatem populo recu-

pe-

peravit, liquidum fecit celeberrimus Hottingerus.

Tertius nummus æreus, qui locum tenet quartum Hottingerianæ Tabulæ tertiæ, debetur itidem Villalpando. Ast Hottingerus ab illo adductam & hujus nummi lectionem atque interpretationem perstringit multis, *pag.* 132. 133. & 134. *primæ*, nec non *pag.* 146. & 147. *secundæ editionis*. Quoniam tamen literas nummi perdidit temporis injuria, non dedit Hottingerus lectionem aliquam integram. Quin recte sese habeat censura Hottingeriana, videtur dubio esse procul. Certe nihil in nummo reperire est, quo possit saltim simile vero reddi, quod ex literis nonnihil superstitibus voluit deducere Villalpandus, *Samuel Propheta*. Enimvero literæ Schin & Mem satis sunt conspicuæ, reliquæ autem obscuræ atque incertæ. Illæ autem binæ literæ Simeonis nomini magis conveniunt quam Samuelis. Ad hoc valde plausibilis est conjectura & lectio Hottingeriana nonis lateris נאלת לצים *Vindicationis Israelitarum jejunio*. Ita vero itidem significaverit fortasse nummus hic memoriam vindicatæ Hasmonæorum felice ductu antiquæ Israelitici populi libertatis ab hostibus. Quod si porro attendas duntaxat, æreum esse hunc nummum, non facile probaveris Villalpandi sententiam de Samuele, quasi ejus ætate hic nummus sit confectus: non solet videlicet æreum aliquid tantæ esse vetustatis. Uno verbo, etsi non æque perspicua hic sint Hasmonæi ævi vestigia atque in nummis reliquis, cum nihil tamen hic sit quod repugnet, imo cum literæ quædam huc nos invitent, par utique est etiam hunc nummum reliquorum ordini annumerare.

Quartum nummum quinto loco exhibuit Hottingeriana Tabula Tertia, nec habet illum Villalpandus, Waltonus, Morinus aut Kircherus. Jam tum vero *editionis primæ pag.* 159. Hottingerus illum Simeoni adjudicandum censuit: legitque latus alterum לחרות ירושלם h. e. *Libertatis Hierosolymitanæ*: Alteram שמעון *Schimeon*. Repetit eadem *pag.* 145. *editionis secundæ*. Et vero usque adeo liquent hic omnia, ut de Hottingeri sententia non videatur superesse causa dubitandi.

Qui Tabula quinta quarto loco exhibetur, eundem esse cum præcedente, recte arbitratur idem Hottingerus *pag. citata* secundæ editionis. Certe sani oculi ita judicant. Non potest igitur aliter de hoc quam de priore existimari.

Cum in utroque autem nummo hoc templi porticus parte una, aversa autem frumenti spicæ & fructus nonnulli exhibeantur, per sit verosimile, nummos illos eusos ad commonefaciendum populum de offerendis Deo primitiis frugum & fructuum, postquam præsertim jam esset populus liberatus ab ejusmodi præstationibus a Syriæ regibus hactenus exactis. Eadem fini videtur & nummus Tabulæ tertiæ quartus esse signatus: altera parte poculo quo vinum & oleum potuit offerri, altero manipulo frugum & fructibus nonnullis. Fortassis quoque talibus nummis redimere primitias illas sacras fuit institutum. Habuit sane locum redemptio pecuniaria non circa primitias illas duntaxat sed etiam decimas. Conferri huc merentur, quæ incomparabilis de *Nummorum præstantia* operis *pag.* 444. & sequente editionis Batavicæ, disserit ad nummum quendam Agrippæ Junioris, in hoc doctrinæ genere plane eximus Ezechiel Spanhemius. Sed hæc obiter: non enim faciunt ad Paradoxum nostrum, sive ad asserendum nummis Hebræorum qui Samaritanis sunt literis inscripti, ævum Hasmonæorum, quod jam agere instituimus.

Cæterum in universum omnes nummos hujus generis superstites, qui non sunt veri Sicli ab Hottingero autem per imagines exhibentur, Hasmonæorum temporibus oportere acceptos referri, abunde jam manifestum est. Fortassis autem alii ejus notæ nonnisi perpauci inveniuntur. Etenim produxit & Morinus nummulum hujus generis, quem etiam Waltonus pingi fecit loco sexto: verum ille consimilis fere est Hottingerianæ Tabulæ tertiæ nummo quarto, literis autem adeo detritis ut certi aliquid ex iis nequeat colligi ac proinde haud dubie etiam ad hanc pertinet classem de qua jam disserimus. Exhibet plures Kircherus, sed ab Hottingerianis diversos tantum duos; alterum *pag.* 101. alterum *pag.* 102. In priore credit repertum sibi nomen *Samuel*, debuisset autem legere *Simeon*. In posteriore ipsemet fatetur legi, *Simeon Princeps Israel*. Utut igitur alii nonnulli ejusmodi nummi supersint, illi tamen vel aperte nostram assertionem probabunt, vel saltim huic non adversabuntur.

Nihil igitur jam reliquum est, quam ut de Siclorum quoque genuinorum natali tempore nonnihil adjiciamus. Et Hottingerus quidem fatetur *pag.* 129. *primæ*, & 145. *secundæ editionis*, illos Siclos quibus inscriptum est ירושלים cujusmodi unum scribit a se exhiberi *tab.* VI. *num.* 4. (ubi tamen habetur *Jerusalem*) *esse recentiores, tum demum usurpatos cum in superiorem & inferiorem urbs di-*

divideretur docente Amama Antibarbari pag. 475. Sane verba Amamæ hæc funt: *Dicam quod sentio, vetustius nomen esse puto* Jerufalem *fine jod. Firmat hanc meam conjecturam antiquum urbis nomen, unde hoc compositum est*, Salem, *& constans scriptura fine Jod. Quam lectionem etiam Chaldæus & LXX. & scriptores Novi Testamenti & Hieronymus constanter retinuerunt. Posterioribus autem temporibus dici cœpisse etiam* Jerufalajim, *forte quod urbs quasi gemina esset superior & inferior. Unde hanc plenam scripturam cum jod non invenies nisi in libris circa vel sub captivitate Babylonica scriptis.* Ex. gr. *Jeremiæ* XVIII. ST. I. *Chron.* III. *verf.* 5. 2. *Chronicor.* XXV. S. 2. *Chronicor.* XXVI. *verf.* 3. *Esth.* II. 6. Hæc Amama. Verum enimvero cum urbis partes fuerint jam Davidis ætate aliæ in montibus fitæ (Arnon utique Jebufæus incolnit montem Moriæ) aliæ locis depressis, distinctio illa urbis in fuperiorem & inferiorem non est nova fed perantiqua & nata forte cum ipfa urbe. Quoniam porro etiam ipfi Chaldæi Paraphraftæ fcribant *Jerufalem*, liquet, fic fatis recenti ætate fuiffe in ufu τὸ *Jerufalem*: nec ἱεραςίως gratia a folis Græcis hanc appellationem aut cœpiffe aut retentam effe. Quoniam porro in ipfomet Jeremia occurrit illud *Jerufalajim*, etiam illa appellatio non demum poft Captivitatem incœpit. Videtur igitur, eam quidem Amamæ conjecturam: quafi nimitum illud *Jerufalem* arguat vetus ævum quod Captivitatem præceffit, quafi item tunc fuerit in ufu non autem pofteris temporibus, quafi denique ibi tandem obtinuerit *Jerufalajim*: illam, dico, conjecturam non effe vero confentaneam, atque adeo neque *Jerufalajim* recentius, neque *Jerufalem* vetus ævum indicare. Potius fane verifimile eft, voces illas eodem sempore, & quidem etiam diu poft folutam Captivitatem, in promifcuo fuiffe ufu vulgi, aliis hoc aliis altero modo pronunciantibus. Conftat fane Galilæos a Judæis dialecto multum fuiffe diverfos. Obfervat quoque, tefte *pag.* 138. ipfomet Hottingero, R. Axarias ex Megilla Thalmudica, Hierofolymitanam plebem fcribere folitam *Jerufalaimah & de hac re non curare*. Unde confequens eft, ex illis quidem vocibus, Siclorum ætates dignofci non poffe. Ex adverfo fi videas fuperftites Siclos, & attendas ad omnem illorum conditionem, nullam inter illos obfervaveris, certe non eam diverfitatem, unde poffit apparere, omnes qui *Jerufalem* habent effo vetuftiores iis quæ voce *Jerufalajim* infcribuntur. At vero, fi illi quidem pridem ante Captivitatem, hi longe poft demum (non potuerint autem ante Hafmonæorum ætatem procudi) fint confecti, confpicuum ftatim deberet effe, illud ævi ufque adeo inter fo diffiti difcrimen.

Fortaffis aliud in medio eft indicium, ex quo poffit de Siclorum natalibus certius aliquid affirmari. Habent nimirum Sicli omnes fuper urna mannam continente nunc unam nunc duas literas infcriptas. Et unam quidem illam effe *Aleph* Samaritanum nemo dubitat, ant poteft dubitare. Similiter eum duæ junguntur earum primam *Schin* effe itidem liquet. Altera quænam fit, dubium eft, Walthonus agens de Siclo fecundo, fcribit: *In omnibus fimilis eft hic priori, nifi quod pro Aleph in ore calicis habet duas literas Schin & Tau*. Videtur autem calamo properanti illud *Tau* excidiffe: paulo enim poft fcribit: *Pro Schin & Daleth legit Mafius Schin & Mem*: & paffim ibi *Daleth* agnofcit non *Tau*. Qua præcipitantia factum quoque eft ut, ad *num.* v. fcriptum fit *pro Daleth*, cum fcribi debuiffet *pro Aleph*. Fecerunt autem cum Waltono etiam Kircherus & Morinus, imo ipfe Villalpandus, qui primus forte Sicli illius imaginem exhibuit. Hottingerus etiam idem fenfit, ceu legere eft *pag.* 140. Judæus quoque Rabbi Axarias libro *Meor Enaim* dicto, literas *Schin* & *Daleth* fupra urnam reperiri tradit, idque fuo judicio effe *Siclus Davidis*. Mihi peraffinis quidem videtur effe ille qui in nummis ejufmodi confpicitur character literæ *Daleth* Samatitanæ: plane autem alium effe, liquido poteft videri, facta comparatione literæ *Daleth* quem nummi referunt in voce *Kadafcha* & hujus quæ fupra urnam fpectatur. Illum vero nummum, poft Villalpandum, non Kircherus dumtaxat & Morinus expreflerunt, fed etiam Antonius Auguftinus confpiciendum primo pariter ac fecundo dialogo *de Nummis veterum* produxit; habeturque in editione Romana verfionis Italicæ, quæ mihi nunc ad manum, *p.* 12. & 22. Hinc vero manifeftum eft, *primo* Mafii quidem conjecturam quafi duabus illis fuper Urna fcriptis literis fignificatum fit *Salomo Melech* inanem effe, quia *Mem* in nummis illis non comparet. *Secundo* & Villalpandi fufpicionem de voce Schaddai, & Judæi Axariæ, ut & Morini Kircheri Waltoni aliorumque de *Sekel David* effe nihili, quia nempe etiam *Daleth* deficit. Taceo enim nunc, quum in Siclo legatur *Sekel Ifrael* illud *Sekel David* non habere locum.

Æque autem carent verifimilitudine con-

conjecturæ super litera *Aleph*, quæ in aliis Siclis, & quidem plerisque, urnam quasi obumbrat. Volunt nimirum nonnulli, signari vocem *Adonai*, Hottingerus *Aron*. Cur vero soli illi Sicli ita sint inscripti, cum tamen reverentia nominis *Adonai* & memoria *Aronis* sit communis Ariæmontano placuit significari litera isthac anteriorem nummi faciem. At illa indicatio nullius est usus. Et si haberet usum, quur deest in nummis aliis? Magis vero queat simile censeri, literam istam *Aleph* significare, quod nummus sit integer Siclus. Et vero Waserus Semisiclo inscripsit literam *Beth*, trienti Sicli literam *Gimel*, quadranti Sicli literam *Daleth* Samaritanas. Quæ Sicli partes si illis literis inscriberentur, non liceret dubitare etiam de significatione τῶ *Aleph*. Verum enimvero jam tum *cap. quarto* monuimus. Trientis & Quadrantis imagines a Wasero esse effictas, nec illud ab eo esse dissimulatum *cap.* VII. *lib.* II. De Semisiclo etiam Waseriano idem pronunciavit Morinus. Nec ego multum repugnaverim. Etsi circa dimidium Siclum dissimulaverit factum hoc VVaserus, & VValtonus ad nummum octavum ita scribit: *VVaseri has Sicli partes, dimidium trientem & quadrantem, haud sinceras esse putat Johannes Morinus, sed ad partes Siclorum in Scriptura repræsentandas effictas: sed cum rationem nullam proferat, hoc de VVasero non facile crediderim; unicuique tamen liberum sit judicium*. Jam diximus vero, VVaserum ipsum non dissimulasse hoc suum factum, etsi minus aperte circa Semisiclum. Accedit quod tales VVasero depictos nummos nemo alius sibi visos adduxerit, nec ipse VVaserus fuerit professus illos sibi esse conspectos. Quicquid sit, literam *Aleph* indicium esse integri Siculi, ex illis a VVasero depictis partium Sicli imaginibus non potest dignosci. Quod si porro τῶ *Aleph* esset inscriptum Siclo ad integritatem istam indicandam, debuerint illa litera omnes integri Sicli esse notati. At vero quem Antonius Augustinus fecit depingi fuit τετράδραχμος: quod ille diserte affirmat. Tetradrachmus quoque fuit alius Villalpandi & Morini. Quorum uterque tamen pro *Aleph* litera habet duas plane diversas literas, *Aleph* nullum. VValtonus cum aliis nonnullis impugnat istam de litera *Aleph* sententiam eo argumento, quoniam & Semisicli sunt notati eadem litera. Et vero fecit ille depingi Semisicli cognomento duos nummos qui habent super urna mannam continente *Aleph* literam, non aliter atque illa litera invenitur in Siclis plerisque integris. Priorem ex Bezæ commentariis ad Matthæum, alterum ex Villalpando & Morino est mutuatus. At vero nummum posteriorem esse genuinum Semisiclum, certum est: ipsa enim inscriptio id aperte loquitur; & quoniam habet literam *Aleph* super urna collocatam recte sese habet collectio, quod scilicet *Aleph* non denotet integritatem Sicli. Bezæ autem nummus inscribitur *Sekel*: atque adeo non est cusus autoritate publica in id ut dimidium Sicli valeat. Justum pondus deficere multum potuit, sed culpa æruscatorum: ut solet id genus hominum detrahere justo nummorum ponderi & metallo ipsi, ab omni forte retro memoria. Ejus sane generis malæ notæ nummi veteres, Græci Romani aliarumque gentium, quamplurimi etiamnum supersunt. Feci ego mentionem in Epistola ad Hottingerum nummi, qui fuit quondam Cornelii Martini & post Georgii Calixti summorum virorum; ex Italia allatus per Theodorum Adamium magni Caselii generum, virum insignem: qui itidem Sicli nomine erat inscriptus, urna item & virga Aronis signatus, magnitudine tamen æquabat duntaxat Semisiclum genuinum Villalpandi, & ponderis erat drachmarum duarum, scrupulorum duorum & granorum sex: loco *Aleph* autem habebat literas illas binas quibus & tetradrachmi quidam Sicli sunt inscripti. Haud dubie autem & illa passus erat artifices probæ monetæ corruptores. Unde obiter liquet, nec Hebræis sua defuisse quondam rei nummariæ adulteria. Nihilominus recte argumentatum esse VValtonum: *Aleph* non præbere indicium Sicli integri quia & Semisicli quondam sic fuerint inscripti, jam in confesso est.

Ex omnibus autem hisce manifestum est, a nemine hactenus esse adductam veram & certam caussam, quare alii Sicli uno *Aleph* alii duabus literis super urnam sint notati. Nec vero est, quod hac in re Judæorum sententiis standum, atque adeo Rabbino Azariæ, autori *Meor Enajim*, præ aliis credendum esse, quis arbitretur. Sunt enim illi rei veteris monetariæ perquam rudes: præsertim quia nullis aut raris Thalmudicis traditionibus instruantur. In exemplum ruditatis placet hic adducere verba ejus, qui doctus censetur Rabbi, Mosis Elsecher, quemadmodum vertit illa Villalpandus cap. XXI. *Scita, quod pervenerunt ad manus meas quædam monetæ en multis generibus, diversi in pondere Sicli & Semisicli. Et in nonnullis eorum scriptum est: Anno tali consolationis Israel: & in alio: Anno*

tali Regis talis . Et in quibusdam vidi formam palmæ, fascieuli & cedri. Et dixit mihi quidam Hebræus in illa scriptura peritus, quod in uno latere erat scriptum literis Hebræis antiquis. Et opinor, quod sint insculptæ tempore servitutis Hebræorum, sub Imperatoribus Græcis. Hæc ille. Unde non ruditatem solum sed etiam imprudentem audaciam hominis discere est, ut qui ausus fuerit interpretari quæ ne legere quidem potuit.

Fortasse licebit proinde bona cum eorum qui antehac conjecturas suas prodiderunt de literis istis, affirmare aliquid hactenus non auditum. Quid si ergo asferamus, literis istis indicari nomina eorum, quorum autoritate publica Sicli isti sunt confici jussi? Non sane potest hoc jure haberi improbabile iis, qui cum Waltono eiisque statuunt, litera *Aleph* designari locum ab isthac litera incipiensem ubi Siclus sit procusus. *Aleph* igitur significaverit Aristobulum aut Alexandrum Hasmonæos: *Schin* autem Simeonem, & si altera litera fuerit *Nun*, designaverit vocem Nesi sive Ethnarchæ, si *Kaph* (quod forte rectius) כהן הגדול h. e. ἀρχιερεύς.

Haberemus sane hac ratione ipsos illos, qui Siclos istos orbi quondam quasi produxerunt, atque adeo etiam sic pateset veritas mei Paradoxi. Verumtamen ego quidem huic non petam potissimum robur mei etiam de Siclis Paradoxi. Satis nimirum jam tum est evictum, recens Hasmoniacum, ut aliorum Hebræosum nummorum, ita & Siclorum, primordium. Quibus ergo licet secure acquiescere. Et sane ipsemet Hottingerus ita tandem dimisit Paradoxum meum, ut non multum se dissentire, diserte satis sit confessus iis verbis: *Ab Hebræis cusos fuisse, illos* nummos Hebræos, *in signum αὐτονομίας, literis ut plurimum, vix tamen semper, Samaritanis non repugno.*

C A P U T X.

Non fuisse olim in usu Siclum *alium sacrum alium profanum.*

ETiam Quinto Paradoxo expedito nihil superest, quam ut de *Sexto* nonnihil agamus. Est autem illud: *Unum duntaxat fuisse Sicli genus, non vero alium Siclum sacrum alium profanum.*

Fortassis autem non meretur hoc effertum meum Paradoxi nomen, ut nec defensionem. Agnosco enim etiam ipsemet, jampridem & Villalpandum & Waltonum, aliosqua nonnullos summates literaturæ hujus, idem mecum asseruisse. Hottingerum quoque ipsum non dissentire quis dixerit, attendens ad ea quæ Epistolæ meæ respondit, atque ita non etiam requiri, ut illi quidem mea isthæc approbem.

Etsi vero priora quinque pronunciata mea magis quam hoc abludant a communi sententia, etiam hoc tamen paucos habet adstipulatores, longe plures aetem sentiunt plane aliud. Etenim Judęi quidem forte omnes, & Christianos inter Ecclesię veteris reverendi nobis & sancti Patres Hieronymus, Epiphanius, Isidorus, recentiorum quoque scriptorum longe doctissimi Waserus, Kircherus, Gresepsius, Buxtorfius, Cappellus aliique adversautur. Hottingerus ipse iis est verbis usus, ut propensum quidem in meas partes, nonnihil tamen fuisse illum dubium, appareat. In libello enim cum pro utraque parta varias attulisset rationes, disputationem *pag.* 128. *edit. secuncundæ* hisce verbis claudit: *Hæc fere sunt quæ in utramque partem disputantur; & certe nisi constanti Hebræorum consuetudini & traditioni aliquid deferatur posterioris sententia rationes priori videntur prævalere; præsertim cum Maimonides suo de Siclis tractatu non intercedat.* Pag. 123. cum dixisset finem Siclorum alium esse sacrum, alium civilem, mox addit: *Institutus nempe erat Siclus sacer ad res sacras sive Ecclesiasticas:* Nec multo post: *De hoc Siclo* sacro videlicet) *quæritur cur sic appelletur? Respondimus jam, a fine. Alii tamen, a subjecto loco.* Hisce denique verbis mihi respondit: *Unum fuisse ratione ponderis Sicli genus, libenter dedit: confirmavi etiam supra pag.* 124. Non ἁπλῶς igitur vel tum idem mecum est professus, sed duntaxat, nullam fuisse olim differentiam ratione ponderis. Pro illorum quoque sententia, qui negant Siclum sacro profano fuisse altero tanto graviorem, adduxit quidem Hottingerus laudato loco rationes complures; etiam ita tamen illum hæsitasse, liquidum est ex verbis quibus finivit illam disputationem paulo ante in medium productis. Quibus porro rationibus est usus Hottingerus, illarum (si verum fas est dicere) quammultæ levis ponderis, ita etiam obscure propositæ sunt, ut vim argumenti ægre possis dignoscere. Quapropter haud abs re fuerit, si nos quoque de hac controversia quædam adferamus in medium.

CREDITUR ergo a multis, *Siclos* olim duorum fuisse generum, diversos & pondere & charactera. Nam sacros fuisse drachmarum quatuor Atticarum, alios autem in civilem usum flatos, dimidio leviores didrachmos videlicet. Signo item

fuis-

fuisse illos diversos, vel saltim literis atque inscriptione: Sacros enim Siclos fuisse insignitos literis sanctis sive Assyriacis, profanos autem Samaritanis characteribus. Utrumque autem non asseritur ab omnibus. Etsi enim in eo conveniant, quod Sicli alii sacri alii profani fuerint, non tamen omnes & in pondere simul & in literis inscriptis collocant differentiam istam, sed plerique in solo pondere, pauciores etiam in signo & characteribus. Paradoxum autem meum omnem illam diversitatem tollit. Igitur ut omnibus satisfiat, seorsim fuerit agendum & de pondere & de literis aut signis.

Cæterum ponderis fuisse omnes Siclos non unius, sed alteros tetradrachmos alteros didrachmos, videtur sufficienter ostendere constans ea in re traditio Judæorum Thalmudicorum aliorumque. Tanti sane ratio isthæc momenti visa est etiam Hottingero, ut non ausus fuerit illam spernere, imo propter unam illam dubitaverit ἁπλῶς assentiri sententię adversę: quod paulo ante audivimus. Adducit autem & Hottingerus *pag.* 125. ex libro celeberrimæ famæ cui titulus *Schalschebeleth Hakkabala*, Rabbi Jechaiæ autoris: *Traditione discimus, Siclum sanctuarii pondere trecenta viginti grana hordei in puro argento:* quod idem est, atque fuisse illos drachmarum quatuor Atticarum. *Multo* magis id probatur ex eo, quod sæpius in ipsis sacris codicibus fiat mentio Sicli sanctuarii: quod si autem omnes Sicli fuissent tunc ejusdem ponderis, frustra facta fuisset mentio Sicli sanctuarii, frustraque jussum ad illius normam alios exigere. Liquidum id *Tertio* videtur esse ex versione Græca τῶν ἑβδομήκοντα. In illa enim solet *Siclus* Gręce tantum non semper reddi δίδραχμον. Quod indicio est, interpretes illos respexisse non ad Siclos sanctuarii qui erant τετράδραχμοι, sed ad alios dimidio leviores, qui nempe in civili fuerunt usu. Confirmans hoc ipsum *Quarto* & nummi Hebræi. Alii enim eorum sunt quidem drachmarum quatuor, alii tamen multum leviores. Quin imo reperiuntur qui diserte inscripti sunt cognomento Sicli & tamen non sunt τετράδραχμοι: sed quidam sunt δίδραχμοι: ut ille quem Beza curavit depingi, & alius gravior quidem non tamen justi ponderis quatuor drachmarum, de quibus proximo actum est capite.

Verum enimvero etsi specie probabilitatis hæc non destituantur, reapse tamen nullius sunt roboris. *Primo* enim, de re nummaria veteris ævi ne quidem ex Thalmude solet a Rabbinis aliquid constanter tradi, Thalmud autem Judaicarum traditionum est promtuarium & monumentum antiquissimum. Eoque non semel fassus est ipse Hottingerus, fluctuare hac in re Judæorum doctrinam. Satis fuerit legisse, quæ notavit ad *Jus Hebræorum pag.* 134. & libello *de Nummis pag.* 121. *secundæ editionis*. Ut merito mireris, qui in disputationis illius conclusione fecerit aliquam mentionem *constantis Hebræorum consuetudinis & traditionis*: præsertim quum consuetudinis constantis nec vola nec vestigium uspiam compareat. Taceo, rei nummariæ imperitiam Thalmudicorum magistrorum vel inde parere, quod nusquam illi memoraverint nummos Hebręos Samaritanis characteribus inscriptos, quodque adeo perquam paucis Rabbinorum, & non nisi sequioris ævi, illi cœperint innotescere. Et nullum itaque constans Hebræorum testimonium Paradoxo meo adversatur: & si quod esset, nihili valeret. Hieronymus porro & Epiphanius familiaribus sibi Judæis videntur credidisse. Utique nec illis nisi inquantum sunt rationibus instructi, tuto credi, notum est. Nudæ sententiæ nullam vim habent.

Fuisse *porro* olim ante Captivitatem Babylonicam singularem aliquem Sanctuarii Siclum, certum quidem est. At vero jam probavimus, non monetæ alicujus signatæ genus Siclum illum fuisse, sed certi ponderis. Enimvero etiam alia fuerunt Sicli nomine fortassis haud parum diversa pondera. Diserte sane 2. *Samuelis cap. XIV.* 26. fit mentio *Siclorum ponderis regii*. Nec Absolonis capilli ponderati fuerunt ad monetam aliquam, sed ad alicujus ponderis normam: quod quantæ fuerit gravitatis hodie nos fugit. Ostendimus vero itidem, ante Captivitatem illam Siclos quidem fuisse in usu loco monetæ sed ἀσήμους: omnes vero illos fuisse pares ponderi Sicli Sanctuarii non equidem affirmaverim: imo improbitatem temporum illorum attendens haud dubito, sæpenumero pondus Sicli vulgare ab eo quod in sanctuario asservabatur multum deflexisse. Neutiquam vero inde colligere est, quasi lege constitutum fuisse, aliud Sicli genus in sacros aliud in profanos usus. Imo vero constat ex *Levitici XVII.* 15. omnes æstimationes rerum fieri oportuisse ad normam Sicli sanctuarii atque adeo eandem Sicli sive ponderis rationem in civilibus quoque negotiis debuisse observari. Utrum post solutam Captivitatem Babylonicam fuerit itidem Siclus aliquis singularis sanctuarii nec ne, haud equidem dixerim. Ab Hasmonæorum usque ætate ullum fuisse in usu discrimen Sicli profani & sacri, nullo posset vel levissimo ostendi indicio. Quæ caus-

cauſa vero fuerit, illius appellationis *Sicli Sanctuarii* recte jam tum a Villalpando pariter & doctiſſimo Walrono eſt expoſitum. Utemur verbis Walthoni, ne videamur nobis voluiſſe vindicare aliorum obſervata. *Cum mentio ſit in ſcripturis Sicli ſanctuarii, hic ideo dicitur Siclus ſanctuarii, quia in ſanctuario aſſervata ſunt ponderum & menſurarum exemplaria. Hoc enim ad ſacerdotum officium pertinebat, ut ſint ſuper omne pondus & menſuram*, 1. *Chron.* XXIII. 29. Item: *Inter ſacra enim æſtimata erant pondera & menſuræ. Unde in templis apud Paganos, & in Eccleſiis Chriſtianorum ſervari ſolebant, ut ex Juſtiniani Novella* 128. *cap.* 15. *oſtendimus*. Hæc Walthonus. Utut poſtremo fuiſſent olim Sicli quidam ſacri, non tamen hi potuiſſent appellari Sicli ſanctuarii: quia non omne ſacrum ad ſanctuarium pertinuit.

Quod *Tertio* verſionem attinet Septuaginta ſeniorum Græcam torſit illa aliquamdiu viros etiam doctiſſimos Ariæmontanus enim & Maſius errorem ab interpretibus commiſſum cenſent. Quod veriſimile non eſt, in re vulgo & nota & obvia: præſertim cum ſæpe hæc interpretatio ſit repetita. Alii librariis adſcribunt culpam; qui ſcripſerint initio quidem δίδραχμα, poſt jota inſeruerint, fecerintque δίδραχμα. Quis credat vero, id factum tam multis in locis, idque a peritioribus poſt emendatum non eſſe? Villalpandus *cap.* XXVIII. ſcribit, *cum didrachmum pro Siclo reddunt* ſeptuaginta, *non certam habuiſſe exæquandi ponderis rationem, ſed potius pro Hebraico alium Græcum ſubſtituere voluiſſe, qui in eo tantum eſſet ſimilis; quod magis in ore & manibus omnium Græcorum didrachmum tunc verſaretur, haud ſecus quam tetradrachmus Siclus in oculis ac manibus olim Hebræorum*. At vereor, ut hæc excuſatio ſit imputatio ſupinæ oſcitantiæ: ſi ſcilicet ſcientes Græcum nummum ſubſtituerint pro Hebræo. Fuit vero & Stater ſive τετράδραχμον ſatis familiaris nummus Græciæ populis: ac proinde non fuit neceſſum, melioris intellectus cauſſa in gratiam Græcorum δίδραχμον vertere. Rectius gerit in his enodandis ſeſe Villalpandus *cap.* XXIX. Sed non opus eſt illa huc advocare. Omnium optime illi rem expedierunt, qui obſervavere: drachmam Alexandrinam pendiſſe duas Atticas; atque ita δίδραχμον Alexandrinum eſſe τετράδραχμον Atticum, (id quod ex Polluce conſtat) Septuaginta autem Alexandrino more fuiſſe loquutos, ſicut in Ægypto verſio illa fuit nata.

Quicquid vero ſit, verſio iſthæc Septuagintaviralis non juvat quidquam illam de diverſo pondere Sicli ſacri & profani opinionem? quoniam nuſquam in verſione iſthac, etiam quando de ſacris agitur, *Siclus* vertitur τετράδραχμον, ſed ſemper δίδραχμον: ut proinde hi quidem interpretes iſta a ſequioris ævi Judæis excogitatam Siclorum differentiam non agnoverint. Perquam frivolum ſane eſt, quod nonnulli trahere huc moliti ſint illud de pondere capillorum Abſolonis: quia ſcilicet ea Septuagintavirali verſione legitur pondus capillorum æquaſſe centum Siclo, in Hebræos autem ducentos. In quibuſdam enim Græcis codicibus verſionis illius legitur itidem διακοσίους: fortaſſis etiam Interpretes illi uſi ſunt exemplaribus Hebræis quæ nonnihil a noſtris fuerunt diverſa: id quod in aliis quammultis locis etiam eſt obſervare.

Quod *quarto* loco adduximus, non ſolet quidem multum urgeri, fortaſſis tamen haud immerito cui videatur, omnium eſſe veriſimillium. Attamen qui Hebræi nummi non habent inſcriptum nomen *Sekel*, ad rem non faciunt, utpote qui non Sicli ſed diverſi fuerint a Siclo ordinis. Utque illorum nonnulli fuerint τετράδραχμοι, quidam δίδραχμοι, quidam non niſi drachmam unam pondere æquaverint: non tamen propterea Siclis κατ' ἐξοχὴν ita dictis merentur accenſeri. Solent præterea illi ponderis eſſe admodum a Siclis diverſi &, ut ita dicam, plane irregulares. Quam maxime huc facere dixeris, nummos illos qui non ſunt τετράδραχμοι & tamen nomen *Sicli Iſraelis* habent inſcriptum. Jam tum autem oſtenſum eſt, factum illud eſſe non ſecundum leges ſed vitio eorum qui monetas adulterarunt. Quod genus hominum nequam nulli reipublicæ ſolet deeſſe.

Saltim eorum igitur, qui ſacri profanique Sicli in diverſo pondere differentiam conſtituerunt, ſententiam nullis niti firmis rationibus, jam eſt manifeſtum. Illi qui Siclos illos fuiſſe etiam literis diverſos qui ſtatuunt, nulla plane veterum traditione colorem ſibi parare potuerunt. Omnis illorum prætextus videtur ſtare eo, quod nummorum Hebræorum quidam reperiantur etiam ſacris ſive Aſſyriis literis inſigniti, alii Samaritanis atque adeo profanis. Et ſane reperiri, etiam *Sicli* nomine per literas ſacras inſignitos nonnullos nummos, certum eſt. Verum enimvero, etſi, ponas, nummorum illorum qui Aſſyrias literas habent inſcriptas nonnullos eſſe genuinos, non ſequitur tamen, illos audiiſſe olim *Sicli* nomine. Sed & eorum qui hodie quidem ſuperant Sicli nomen non habentes inſcri-

ſcriptum, forte nulli vel Sicli, vel Semiſicli, vel trienti, vel quadrantis Sicli pondus exacte referunt; atque adeo ad Sicli ſanctuarii normam nec hi ſunt compoſiti, aut merentur *ſacri Sicli* cognomentum. Eorum qui inſcripti ſunt *Sicli* titulo, pauciſſimos item reperias Siclo ſanctuarii æquales, ac proinde neutiquam merentur *ſacri* cognomentum. Probavi autem jam tum in univerſum ſic ſatis clare, niſi fallor: omnes literis Aſſyriis inſcriptos nummos eſſe ſuppoſititios & natos demum poſt gentis Judaicæ Romanum excidium.

In univerſum igitur licet jam ſaltim hoc conſtituere, ſententiam illam de duplici Siclo, ſacro & profano, deſtitui firmo omni fundamento. Hoc evicto autem conſequens eſt, fas eſſe illam rejicere & opinionem adverſam amplecti tanquam ſimiliorem vero: idque quoniam in bene conſtituta republica, qualem utique Deus ſuam Iſraelitarum eſſe voluit, non ſolent temere admitti in idem nomen diverſi pretii monetæ, quo vitetur omnis deceptio. Idem vero maxime confirment illi, qui etiamnum ſuperant genuini Sicli. Illi enim inſigniti ſunt ſignis ſanctiſſimis, ex ipſa Arca fœderis aſſumptis, Urna ſcilicet mannam continente & ramulo amygdalarum ferace, atque adeo non poſſunt deſpici tanquam ſint profani. Iidem ſolent eſſe, pauciſſimis exceptis, τετράδραχμοι, aut ſi Semiſicli fuerint, δίδραχμοι, adeoque ad normam Sicli ſanctuarii bene compoſiti. Et tamen ſunt inſcripti literis non ſacris ſed Samaritanis, recepti item in uſus civiles ad inſtar aliorum nummorum. Quod ſi porro fuiſſent olim in vulgi uſu Sicli ab his dimidio leviores, utique illi etiam ſigni ſanctiſſimis non debuiſſent inſcribi, nec honorari titulis *ſanctæ Jeruſalem* & *Sicli Iſraelis*, deberent etiam illorum hodie nonnulli eſſe ſuperſtites. Nihil autem horum uſquam comparet, nullum reperitur vel leviſſimum indicium. Tollere denique penitus illud imaginarium diſcrimen Siclorum aptum eſt unum Flavii Joſephi teſtimonium: ὁ δὲ Σίκλος, νόμισμα Ἑβραίων ὤν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. Non enim ἁπλῶς, & nulla addita exceptione, potuiſſet ita Joſephus loqui, ſi tunc fuiſſet in uſu civili Siclus aliquis profanus δίδραχμος. Ego ſane illud unicum Joſephi teſtimonium ſufficere arbitror Paradoxo meo ſtatuminando. Quapropter etiam in illo nunc acquieſco, nec verbo addito opus eſſe cenſeo.

CAPUT XI.

Quæ de Cippis Hebræorum in libello ab Hottingero edito memorantur non mereri fidem.

QUÆ ad illuſtrationem defenſionemque etſi non omni ex parte ἀποδεικτικῶν, perquam veroſimilem tamen, Paradoxorum noſtrorum ſex attinent, fortaſſis abunde ſatis perſecuti ſumus. Reſtant, fateor, dicenda complura alia de Hebræorum nummis, ſed illa aggredi non patiuntur negotia mea. Aliis illa curæ ſint quibus plus otii ſuppetit, & literaturæ Hebrææ plenior notitia.

Fortaſſis majori juris ſpecie poſſit a me exſpectari aliquid hoc loco, de *Sepulcris Hebræorum*: quandoquidem & in ea Epiſtola & in Reſponſo Hottingeriano hoc quoque argumentum factum eſt. Cæterum & illud agere vetant meliores gravioreſque occupationes. Et vero parum refert, quid de narrationibus Judaicis, quos libellus ille ab Hottingero editus verſuſque comprehendit, ſentiendum ſit. Non enim vel Eccleſiæ vel reipublicæ iſthæc ſcire intereſt.

Me in ſententia etiamnum confirmant, tot Chriſtianorum accurata cura elaboratæ Terræ ſanctæ vicinarumque regionum deſcriptiones: præter enim plurimas Latine ſcriptas hujus argumenti hiſtorias, dedit orbi Leo Allatius inter ſua Σύμμικτα Græcas tres: Omnes vero illæ pauca admodum memorant de ejuſmodi Cippis, cum tamen ſepulchra Patriarcharum & Prophetarum etiam Chriſtianis ſint religioſa, non minus ac Judæis. Accedit, quod etiam ipſe magnus error Benjamin Tudelenſis Judæus, etſi fuerit rerum ſuæ gentis curioſus indagator & fabuloſus præco, itidem tamen pauca duntaxat ſepulcra ejuſmodi commemoraverit. Haud prætériturus illa ſilentio, ſi ejus ætate fuiſſent & numeroſa adeo & tanta in veneratione. Obiit autem Benjamin ille ſeculo duodecimo Chriſtiano, & quidem anno 1173. ut vir plane eximius Conſtantinus l'Empereur in ſua Itinerario Benjaminis præmiſſa *Diſſertatione*, ex Chronicis cum Abrahami Zacuthi tum Davidis Gans, celebrium Rabbinorum, pridem docuit. Autor vero libelli ab Hottingero editi multo recentior eſt Benjamine: ſaltim itaque de iis quæ hic tradit fas eſt ſuſpicari, recentiora eſſe, a ſequioris ævi Judæis partim confecta partim conficta. Et vero ille de Cippis ab Hottingero editus libellus ſcriptus eſt ſuperiore demum ſeculo, imperante per Orientem ipſi-

ipſique Palæſtinæ Solimanno. Hottingerus enim quidem *pag. 17. editionis primæ* numerum minorem Judaicæ æræ 297. quem ſcriptor memorat, anno Chriſti 1137. reſpondere docuerat, ipſe tamen illud juſſit emendare *pag.* 75. & reponere annum Chriſti 1537. Secunda vero editione *pag.* 35. prior error eſt repetitus, & *pag.* 84. novus commiſſus, ſexcenteſimo Chriſti anno poſito in locum quingenteſimi. Ne autem notis numeralibus quiſquam fallatur ſatis cavit ipſe ſcriptor, narrans, quemadmodum juſſu Sultani Solimanni, & mœnia & multa alia Hieroſolymæ urbis fuerint iterum exſtructa, editionis primæ *pag.* 12. ſecundæ *pag.* 34. Quin imo ex iis quæ fine libelli habentur liquet, initio quidem in modum Epiſtolæ omnia ſcripta, inde autem ab alio quodam Judæo, qui etiam ipſe Palæſtinam luſtraverat, in libellum poſt denique translata eſſe. Cum Benjamin itaque ſuum iter inſtituerit rerum potientibus in Palæſtina Chriſtianis Europæis, tunc vero adeo multi Cippi non fuerint in exiſtimatione, alter vero integris quadringentis annis poſt demum vixerit, cum jam per trecentos amplius annos Muhamedani ibi imperaſſent, manifeſtum profecto eſt, valde veroſimile eſſe id quod in Epiſtola diximus, fracta denique Chriſtianorum in terris illis potentia, a Judæis Cippos illos multos eſſe conſtructos quos hic ſcriptor commemorat. Non ſane vel hac tempeſtate deſiit apud Judæos κακοζηλία illa Phariſaica, jam tum olim a Salvatore noſtro improbata, imo graviter Phariſæis improperata, *ædificandi monumenta Prophetarum*. Ac proinde id quod diximus, de Cippis intra hoſce trecentos annos recenter conditis, non utique eſt vero abſimile.

Reperiuntur porro in libello iſthoc quammulta fabuloſa; quæ proinde & reliquis narrationibus de Cippis fidem detrahunt. Quod ſolet eſſe mendaciorum commune præmium. Ipſemet Hottingerus fidem omnium iſtarum narrationum non auſus fuit præſtare. In ipſis ſane Notis ſuis complura paſſim falſi convincit: in Reſponſo fatetur, *non omnium eandem autoritatem eſſe: Quæ nimia commendantur antiquitate ſuſpicione vix carere*. Quibus itaque narrationibus liceat fidem commodare quibus non, incertum ſaltim eſt.

In univerſum iſtius quidem libelli Autor videtur ejuſdem fuiſſe indolis cum Benjamine, vel potius ejus quæ vulgo Judæis eſt pene communis; quæ nempe in parte pietatis collocat mentiri, ſi videatur id ſuo ſuperſtitioſo zelo commodum. Quod non eſt tamen mirum, quoniam eodem vitio tenentur cujuſcunque pene Θρησκείας & quarumcunque ſectarum complures fervidi zelotæ: etiam Muhammedicorum. Utinam non quoque Chriſtianorum! Sed, eheu, jam tum ſeculo Chriſtiano undecimo non ſemel conqueſtus fuit ipſemet magnus tunc nomine atque autoritate Cardinalis Romanus Petrus Damiani, *quod nonnulli ſe Deo deferre exiſtiment, ſi in extollendis ſanctorum virtutibus mendacium fingant*. Eſt ſane quamplurium omnis pene generis hominum perſuaſio, circa eorum qui Sancti creduntur ſepulcra, promtius exaudire Deum preces. Judæo ſaltim illi qui librum de Cippis conſcripſit idem, quod aliis vulgo, placuiſſe de precibus ad ſepulcra fundendis, haud obſcure patet ex ipſis verbis quibus libellum eſt exorſus. Ita enim illa interpretatus eſt Hottingerus. *Hæc ſunt itinera filiorum Iſrael, quæ fecerunt proficiſcentes de virtute in virtutem, ut proſternerent ſe ad ſepulchra juſtorum, ſuper quibus pax. Accedunt autem cum lachrymis & deprecationibus, ut petant & exorent miſericordiam pro ſe & fratribus ſuis, qui in exilio morantur.* Ad ipſas tamen ſepultorum animas non dixerim a Judæorum nonnullis preces alligari: etſi me non prætereat, a paucis quibuſdam angelos invocari ſolitos. Cæterum quandoquidem illa de vi precum circa ſepulcra effuſarum perſuaſio uſque adeo apud quammultos invaluerit, non eſt mirum de ſepulcris ipſis plurima ſolere fingi: Optimo tamen maximo Deo forte nihil magis eſt inviſum iſtis mendaciis.

Uno verbo, nihil eſt cauſſæ quare libello illi Hottingeriano liceat ſecure credere: propterea perſto, parte quidem optima, in ea, quam dixi, ſententia.

S T A.

STANISLAI GRSEPSII

De multiplici Siclo & Talento Hebraico.

ITEM,

DE MENSURIS HEBRAICIS,

Tam aridorum quam liquidorum.

PRÆFATIO
AD LECTOREM.

Libri Budæi de asse, candide Lector, quantam voluptatem pariter & utilitatem legentibus afferant, facile qui legit perspicit. Ego autem opus illud cum attentius legissem, non mediocriter dolui, quod in Hebraicis ponderibus & mensuris investigandis vir ille non posuisset tantum operæ, quantum in iis posuit, quæ apud profanos leguntur auctores. Hebraica enim Budæus in genere tantum tractat, ostendens apud Hebræos magna & parva atque adeo etiam minima talenta fuisse. Sed quantum fuerit aliquod talentum, non definit. Nos igitur cupientes cognoscere, quæ a Budæo sunt omissa, plurimum in eo negotio laboravimus, sed qua felicitate, judicabunt alii, qui nostra hæc cognoscere non gravabuntur.

Nostri certe in hac parte (quorum quidem ego scripta post assem Budæi viderim) nihil fere norunt nisi quæ Rabini docent: nempe talentum Hebraicum duplex & siclum duplicem. De regio autem talento, & siclo regio, & item de minimis & maximis talentis

nihil ad Bacchum facit, opponens pondera & menſuras medicorum. Hinc complures autorum locos perperam interpretatur, aut, ſi depravati ſint, tuetur ac defendit. Cujus rei exemplum unum & alterum adducam. Svetonius Cap. LXXXIII. de Julio Cæſare ita ſcripſit: Populo Romano hortos circa Tyberim publice, & viritim tricenos ſeſtertios legavit. Appiani autem Latina exempla pro CCC. ſeſtertiis, quinque & octoginta drachmas Atticas habent. Quem Appiani locum Budæus, corruptum eſſe judicans, emendavit. Agricola autem contendit recte ſcriptum eſſe, etiamſi nec ita ſcriptus ad inſtitutum ipſius ſatis quadret. Ceterum locum hunc in Larinis exemplaribus viriatum eſſe, & Budæum recte emendaſſe, Græca exemplaria docent: τῷ δήμῳ δὲ ἤστω οἱ κῆποι ἐν διαίτημα δεδομένοι καὶ κατ' ἄνδρα ῥωμαίων τῷ ἔτι οἱ ἄςυ, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα ἀττικαὶ δραχμαί. Eſt & alter Appiani locus cum Svetonio mire congruens. Svetonius in Julio Cap. XXXVIII. (vide ibi Torrentium in notis) ita habet. Populo præter frumenti denos modios & totidem olei libras tricenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim diviſit; & hoc amplius, centenos pro mora. Appianus autem Cæſarem poſt triumphum pecuniam diviſiſſe refert, ita ut promiſſa ſuperaret, & addit ſingulis e populo datam eſſe minam Atticam: quem locum Agricola quia contrarium ſibi videbat, conatus eſt eludere. Svetonius (inquit) tricenos ſeſtertios populo datos dicit, Appianus autem minam Atticam; Mina igitur Attica non centum, ſed ſeptuaginta quinque denarios valet. Quaſi Svetonius CCC. tantum nummos & non CCCC. ſingulis e populo datos eſſe dicat, aut quaſi Appianus non plura dediſſe Cæſarem ſcribat quam promiſiſſet. Sed hæc quam frivola ſint, nemo eſt qui non cernat. Nec meliori fide menſuras tradit Agricola: vult enim Romanas menſuras & Atticas diverſas eſſe. (*) Et hoc dum conatur probare, docet amphoram Atticam ſeu metretam congios duodecim capere, & congium ſextarios ſex; ſextarium duas cotylas, & verſus Fannii citat.

Attica præterea dicenda eſt amphora nobis
Seu cadus, hanc facies, noſtræ ſi adjeceris urnam.

Ex

(*) Cave iis credas, quæ de amphora cererisque menſuris ſcripſit doctiſſimus Politianus *Epiſt. ult. Lib.* X. Nam ea erroribus ſcatet, planeque indigna eſt Politiano, quod, ſi a nobis dici mireris, lege quæ hac de re ſcripſit Budæus initio *Lib.* V. de Aſſe. Julius Africanus in Fragmento περὶ μέτρων. ὁ τῦ οἴνυ ἀμφορεὺς, ὃν καὶ μετρητὴν λέγουσι πολλοὶ, ἡμιαμφόρια μὲν ἔχει δύο, ἃ καλοῦσι κάδους ὀνόματι κοινῷ, οἱ δὲ ῥωμαῖοι ὕρνας. ὥςε τὸν ἀμφορέα εἶναι ξεςῶν μή. *Amphora vini, quam & metretam multi vocant, continet ſemiamphoras duas, quas cados communi nomine adpellant, Romani vero urnas dicunt: ita ut amphora ſit ſextariorum* XLVIII. Voluſius Metianus: *Nam quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas, modios tres, ſemodios ſex, congios octo &c.* Sed hæc capienda de amphora Romana. Nam Attica trium urnarum fuit. Feſtus. *Quadrantal vocabant antiqui, quam Græci amphoram dicunt: quod vas pedis quadrati octo & quadraginta capit ſextarios.* Columella *Lib.* XII. *Cap.* XX. *Quadrantem medicaminis in binas amphoras miſcere ſolitus ſum, ita ut quatuor urnarum eſſet muſti modus.* E quibus conſtat amphoram liquidorum aridorumque menſuram fuiſſe, capientem urna duas.

. Ex quibus postea argumentatur: Si Attica amphora capit amphoram Romanam & urnam; Romana vero amphora congios octo, urna quatuor: nonne sequitur metretem continere choas, qui Romanis congii dicuntur, duodecim? Ita probat amphoram Atticam diversam esse a Romana.

Nec videt interim se sibi contrarium esse. Si enim Attica amphora capit tres urnas, & congii ac cotulæ totidem sunt cum Attica amphora: quot in tribus urnis Romanis necessario consequitur congios & cotylas Atticas cum Romanis congiis & cotylis æquales esse, quod contra Agricolam est, qui omnem, quod ajunt, lapidem movet ut hæc diversa esse ostendat. Et Budæus quidem, cum mensuras tractat, ostendit ex multis autorum locis se veritati consona docere. Agricola autem, ut ne alia commemorem, Atticum chœnicen, qui est diurnus hominis cibus, adeo exiguum fecit, ut gallinæ potius quam hominis diurnus cibus sit dicendus. Hoc autem Agricolæ ex eo contigit quod cum medicus esset, medicas mensuras & pondera cum publicis eadem esse voluit. Firmamentum autem argumentorum ipsius in Romano sextario Galeni consistit: cujus mensuram ostendit Galenus ex alia mensura quæ libra dicitur ὃ πάμπολυ καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἐστι quæ mensura (inquit) frequentissima est in tota urbe. Quod autem Galenus de libra dicit, dicturus erat & de sextario si publicum & non medicorum intelligeret sextarium; neque enim minus frequens erat sextarius publicus in urbe Romana, quam libra, nec minus notus, ut propterea mensura ipsius ex libra esset ostendenda.

Sed de Agricolæ scriptis hæc admonuisse sufficiat. Ut autem ad institutum redeamus, nos de ponderibus & mensuris Hebraicis ante aliquot annos quæ habuimus conscripsimus, breviter quidem & nude utpote quæ inter commentandum scripsimus juvandæ memoriæ gratia, ne videlicet meditata exciderent ac dilaberentur. Sed tamen ea puto commoditate in lucem prodeunt, ut ne brevitas nimia molestam obscuritatem legentibus facessere possit.

Ut autem Hebraica facilius intelligantur, præmisimus iis epitomen ex Budæo potissimum desumtam de ponderibus & mensuris Græcorum & Romanorum: quamvis & hic complura ex autoribus addidimus, quæ ad intelligenda Hebraica faciunt, & in asse Budæi non reperiuntur. Omnia autem hæc ad vernacula nostra, nempe Sarmatica pondera & mensuras reduximus. Sed ita, ut exemplo simili hæc eadem ad sua quisque reducere possit. Sub finem autem libelli complura de anno Hebraico addidimus: cognitio enim ponderum & mensurarum est veluti via quædam ad cognitionem anni. Proinde traditis ponderibus & mensuris Hebraicis non alienam ab instituto nostro nec ingratam legentibus rem facturos nos arbitrabamur, si aliqua de anno adjiceremus, præsertim quæ ab aliis nondum essent observata. Vale lector, & operam nostram boni consule.

HEN-

* HENRICUS GUNTERUS THULEMARIUS

BENEVOLO LECTORI S.

P*Ræsentem, quem heic vides, libellum, ante tempus aliquod, ex communicatione Viri cujusdam, in omni literarum genere exercitatissimi,* τῶν ἐν ἁγίοις, *legi, & relegi; cumque mihi affatim placeret, dicti Viri indultu, eundem descripsi, non, ut publicæ luci exponerem, sed ut in privatos usus servarem. Ast, cum Viris quibusdam, haud proletariæ eruditionis, sparsa quædam ejusdem folia, quæ ipsis lustranda concesseram, se maxime probarent, institerunt, & non una vice, urserunt, ut publicis typis committerem, nec orbi literario egregium istiusmodi scriptum inviderem. Talibus tandem monitis locum dare coactus sui; hinc descriptum meum exemplar (præprimis cum jam certo mihi constet, cœlitibus supra dictum Clarissimum Virum adscriptum esse,) prælo subjicio, tuisque* B. L. *usibus consecro. De* Autore *hujus libris, a Christoph. Plantino Antuerpiæ anno* 1568. *(uti ex calce colligebatur,) impressi, laudatus vir sibi nihil constare adfirmabat, quippe cum absque titulo & Inscriptione, in antiqua quadam Bibliotheca, a muribus & vermibus ferme corrosam illum repererit, nec, licet diligentissime inquisiverit, hominem, cui hic fœtus jure tribui possit, invenisse. Ego quoque non semel investigavi, num in Virorum Celeberrimorum, Casparis Waseri, Joh. Henrici Hottingeri, Hermanni Conringii, specialibus de nummis Hebræorum tractatibus, ut & modo dicti Waseri singulari, de mensuris Hebraicis, libro, talismodi scripti auctorem allegatum invenirem: sed frustraneus fuit hic labor. Quare suspicatus sum, & forsam non falso, istius libelli, nulli; vel paucis, inspiciendi copiam fuisse. Suscipe itaque,* H. L. *hunc partum luci vindicatum, & operam nostram, hac in parte, æquo nutu attende. Vale, &* errata typographica, *quæ ob absentiam meam irrepserunt, pro candore tuo corrige.*

Dab. ex Musæo 5. Non.
Mart. anno 1676.

* Hęc pręfatio editioni Germanicę pręmissa est in 12. cujus editionis locum & annum addere nequeo, cum in lacerum codicem inciderim, cui prima pagina ademta.

EPI-

EPITOME EX LIBRIS BUDDÆI DE ASSE.

AS vel assis apud veteres quævis res, quæ in duodecim dividitur partes. As enim aliquando dicitur libra, quæ in duodecim partes, hoc est, uncias dividitur. Aliquando nummus libralis, hoc est unius libræ. Aliquando pes, quæ mensura duodecim uncias, hoc est, pollices habet. Aliquando jugerum, quod duodecim unciis seu partibus constat.

Dicitur & de mensura liquidorum, ut postea dicemus. Sed & hereditas dicitur as: unde ex asse heredem facere, id est, totius hereditatis. Usura quoque centenaria pro assa intelligitur: quæ dimidiata dicitur semis, & rursus semis dimidiatus, quadrans, similis ratio de trientario fœnore.

Breviter, quicquid in duodecim partes dividebant veteres, assem vocabant; & partes, uncias.

As in duodecim uncias distribuitur.

1. uncia.	2 sextans.
3 quadrans.	4 triens.
5 quincunx.	6 semis vel semissis.
7 septunx.	8 bes vel bessis.
9 dodrans.	10 dextans.
11 deunx.	12 as vel assis.

As igitur, ut ad id quod instituimus, veniamus, libralis nummus fuit, libram gravis æris pendens. Nam Romani primo gravi ære, id est, nummo nudo & informi usi sunt: Postea ære signato, quod fuit sub sexto demum rege. Deinde argento signato, quod quinque annis ante primum Punicum bellum fuit. Servius rex primum apud Romanos signavit æs: signatum est autem nota pecudum, unde & pecunia dicta. Quadrans, teruncius aliter dicitur, a tribus unciis, quod sit libellæ quarta pars, quomodo & & quadrans assis.

Triens tertiam assis partem valebat.

Semis autem duos quadrantes.

Sextans sexta pars assis: nummulus erat quadrante minor duas uncias valens.

Unciaria stips apud Plinium dimidio minor, quam sextentaria.

As dipondius duos asses valebat. Ab asse veniunt tressis, quadrassis, nonussis, decussis, centussis, &c. pro tribus, quatuor, novem, decem & centum assibus.

As & libella idem: Sed libella argentea fuit, unde & argentea libella dicta. As nunquam fuit argenteus, sicut denarius, nunquam fuit æreus. Sed ante argentum signatum æreus decussis ut centussis æreus fuit.

Cum apud antiquos mille æris legimus, mille asses intelligere debemus, mille autem asses, centum denarios valent.

Denarius, ut diximus, nunquam fuit æreus apud Romanos, sicut nec drachma apud Græcos, sed signata statim argentea pecunia constitutum, ut denarius libris æris decem valeret, id est, decem assibus, & sestertius (nam & hic nunquam æreus fuit) dipondio & semisse: unde quatuor sestertii denarium unum æquabant.

Quinarius quinque asses, hoc est duos sestertios valebat. Hic etiam victoriatus dictus fuit: nos non amplius tres vidimus tales.

Denarios vero permultos vidimus & complures etiam nacti sumus. Nam in Sarmatia etiamnum multi reperiuntur effigies & inscriptiones consulum & Cæsarum Romanorum habentes: nacti sumus & Gallicanæ monetæ pondera, quibus Budæus in explicandis ponderibus antiquorum utitur, & ex his omnibus deprehendimus denarii Romani pondus esse, quantum est quatuor semigrossorum nostrorum, paulo minus, semisiciliquo Cracoviensi.

Quod ut exactius intelligatur, conferemus libram nostram cum Romana, & quid inter hanc & illam intersit, dicemus.

Libra aurificum nostrorum in totidem siciliquos, in quot & Romana, dividitur. Romana enim libra habuit duodecim uncias, uncia quatuor siciliquos, atque ita libra Romana habuit quadraginta octo siciliquos. Nostra autem libra dividitur in selibras, seu marcas duas, & marca in XXIV. siciliquos, unde libra nostra XLVIII. siciliquorum est, sicut & Romana.

Pondus autem libræ & marcæ nostrorum aurificum non est idem ubique. Marca Cracoviensis, Posnaniensis, Wratislaviensis & Lublinensis est eadem: Leopoliensis autem est major rrium siciliquorum pondere. In Masovia & Prussia est minor Cracoviensi. Torunensis Marca unius

unius siciliqui pondere, & duæ marcæ, hoc est, libra, minor est Cracoviensi pondere duorum siciliquorum. Romana autem libra superatur a Cracoviensi septem denariis Romanis & quadrante, hoc est, tribus siciliquis Cracoviensibus & semidodrante fere siciliqui.

Nummulariorum autem nostrorum libra quantum conjicere licet ex iis quibus nunc utimur nummis, minor est quam libra Cracoviensium aurificum, & grossi quidem graviores sunt, semigrossi vero exacta cum ponderibus Romanis conveniunt. Octo enim in siciliquum Romanum signati sunt, etiamsi alii aliis paulo sint vel graviores vel leviores. Deprehendes hoc etiam in majori pondere. Si enim in altera lance ponas libram aut selibram Romanam; in alteram autem semigrossos, qui pondere æquent libram selibramve, invenies in singulos siciliquos octo semigrossos cedere. Cum autem dico semigrossos, excipio illos, qui Piorunki vocantur; illi enim leviores sunt, nec justum pondus habere judicati sunt, etiam tunc cum primum signati essent. Habet autem pondus semigrossus noster idem quod Austriacus Cruciatus, nempe Vienensis. Ex hoc autem semigrossorum pondere ego conjicio libram Nummulariam apud nos antiquitus Romanum pondus habuisse. Cujus rei argumento sunt etiam mensuræ nostræ cum Romanis mensuris convenientes, ut inferius ostendemus. Unde antiquitus cum in usu fuissent apud nos denarii Romani, marca pecuniæ, hoc est, quadraginta octo denarii, marcam argenti valebat, & ex eo etiamnum quadraginta octo grossi dicuntur marca, etiamsi marcam argenti nec valore nec pondere æquent.

Romanos autem denarios apud nos fuisse in usu, apparet ex eo, quod etiam nunc multi reperiuntur in agris, & singulis annis multi per totum fere regnum ab aurificibus conflantur. Quod autem denarius seu nummus denarii pondere signatus in Gallia etiamnum vocetur grossus, testatur Budæus de asse.

Cæterum quod libram Romanam dixi fuisse duodecim unciarum, hoc intelligendum est, non de libra Nummulariorum. Nam libra nummularia apud Romanos, quæ etiam mina & pondo dicitur, centenaria fuit, id est, centum denarios habuit, seu quod idem est, duodecim uncias & semissem, quæ siciliquos efficiunt quinquaginta Romanos. Hanc minam Cracoviensis libra superat, sesquisiciliquo ferme, nempe tribus denariis & dodrante scrupuli.

Est autem scrupulus sexta pars siciliqui, & denarii tertia; tres enim scrupuli denarium appendunt, & sex scrupuli siciliquum. Sed postquam de pondere denarii diximus, atque adeo etiam de pondere libræ, ac minæ Romanæ; nunc quanti æstimanda sint hæc, dicamus. Marca argenti puri Cracoviæ æstimari solet florenis octo: & duæ marcæ, hoc est, libra, sedecim florenis. Interdum tamen argenti pretium augetur, vel minuitur. Marca argenti nunc venditur octo florenis & quatuor grossis; & libra sedecim florenis & octo grossis.

Nos vero inter utramque æstimationem hanc incedentes statuemus libram argenti, plus quam sedecim florenos valere, minus tamen quam sedecim florenos & octo grossos. Ita ut mina Romana, quæ minor est Cracoviensi fere sesquisiciliquo, æstimetur quindecim florenis & semisse, & præterea tribus grossis, quæ summa novem Ungaricos valet aureos: quandoquidem Ungaricus aureus, nunc quinquaginta duobus permutatur grossis.

Quod autem Romana mina (quæ Cracoviensi minor est, ut diximus, fere sesquisiciliquo) recte a nobis novem Ungaricis aureis æstimetur, ita colliges. Adde quindecim grossos, & si libet etiam semissem, ad prædictam summam, nempe ad novem Ungaricos, pro sesquisiciliquo (quo libra seu mina Romana superatur a Cracoviensi) habebis pretium Cracoviensis libræ, sedecim florenos & tres grossos cum semisse: quæ summa, sicut vides, medium tenet inter utramque æstimationem, nempe inter eam, quæ est sedecim florenorum, & eam, quæ est sedecim florenorum & octo grossorum.

Si igitur minam, hoc est, centum denarios statuemus novem Ungaricos valere, denarius unus valebit fere quatuor grossos & duos solidos; & sestertius nummus grossum unum, & tria fere minuta. As autem paulo plus valebit, quam octo minuta, semigrossum videlicet non integrum. Et hæc est denarii & minæ simplex æstimatio. Budæus autem minam Romanam æstimavit coronatis Gallicis decem. Sed Gallicus coronatus tunc minori pretio permutabatur in Gallia, quam nunc permutatur. Non enim auri & argenti idem est pretium semper, nec in omnibus regionibus, sed pro diversitate regionum & temporum variare solet. Quapropter nec mirum videri debet, si quid æstimatio nostra discrepat ab æstimatione Budæi.

Denarius drachmæ Atticæ pondus habuit & æstimationem, & sicut drachma apud Græcos dividitur in sex obolos, sic denarius apud Romanos in quatuor sestertios,

millia aureorum. Tanti æstimatus est a Plinio ornatus Loliæ.

Millies sestertium: his & vicies centena & quinquaginta millia aureorum. Id est duo milliones & ducenta quinquaginta millia.

Bis millies sestertium: quadragies quinquies centena millia.

Quater millies sestertium: nonagies centena millia aureorum.

Decies millies sestertium: vigintiduo milliones & quingenta millia aureorum.

Quadragies millies sestertium: noningenties centena millia aureorum, id est, nonaginta milliones.

Vicies septies millies sestertium coegisse Tiberius dicitur, id est, sexaginta milliones, septies centena & quinquaginta millia aureorum.

Præter libra duodecim unciarum & minam nummulariorum, fuit Italica mina, sicut Epiphanius docet, viginti unciarum. Idem legimus in libello De ponderibus & mensuris titulo Galeni. Atque hujus minæ seu libræ semissis, hoc est, decem unciæ libra seu mina etiam dicta fuit, sicut Priscianus De ponderibus tradit. Et ex eo apud Romanos mensura olei vocabatur libra, quod caperet olei libram ponderis decem unciarum. Nec mirum cuiquam videri debet, quod semissis minæ seu libræ dicatur libra, cum semissis talenti apud Græcos dicatur talentum, sicut inferius docebimus, & apud Oribasium legimus minam octo unciarum, quæ est semis minæ sedecim unciarum. Fuit enim mina seu libra medicorum sedecim unciarum quæ Ægyptia mina quoque dicitur.

Legimus præterea, Italicam minam fuisse unciarum decem octo, quæ sesquiplam habuit proportionem ad libram duodecim unciarum, & hujus semis sunt novem unciæ, seu quod idem est, septuaginta duæ drachmæ, mina Attica, quæ postea auctior facta est tribus drachmis, quemadmodum & libra duodecim unciarum aucta est quatuor drachmis, & facta est centenaria: quod ex proportioni auri ad argentum contigit, ut inferius dicemus. Legitur & octoginta quatuor drachmarum libra, apud Latinos medicos, eam proportionem habens ad libram septuaginta duarum drachmarum, quam libra duodecim unciarum habuit ad libram octoginta & quatuor drachmarum. Sed Romanis usitatissima fuit & maxime vernacula libra duodecim unciarum, as & assis dicta, & post hanc centenaria, quæ & mina & pondo dicitur.

Sicut autem as seu assis dividitur in duodecim uncias; ita uncia in quatuor sicilicos, & sicilicus in duas drachmas seu denarios: ita ut uncia octonas contineat drachmas. Drachma rursus dividitur in terna scrupula quæ a Græcis γράμματα, id est, litteræ ideo dicuntur, quod quatuor & viginti litteras Græci in alphabeto suo habent; quod uncia scrupulos capit, & dies civilis horas.

Scrupulum dividitur in sex siliquas. Siliqua est genus minuti ponderis a siliquæ grano, cujus habet pondus, sic dicti. Est enim siliqua genus fructus cujus sex grana scrupulum appendunt, nostri hoc genus fructus, panem S. Joannis, vernacula lingua vocant, in officinis pharmacopolarum invenitur, scrupuli pondus non multum abest a pondere semiargentei nostri, quem Triplicem vocamus. Drachma seu denarius, pondus habet duodecima parte majus quam Ungaricus aureus. Proinde undecim drachmæ appendunt duodecim Ungaricos.

Supputatio Græcorum.

Drachma Attica denarii Romani pondus & æstimationem habuit. Idem de mina Attica & Romana sentiendum est. Mina Attica centum drachmas Atticas habuit. Drachma sex obolos, obolus semiscrupuli Romani habuit pondus. Obolus octonos valuit chalcos, id est, æreos. Bini chalci τεταρτημόριον, id est, quadrans dicti sunt, quadrantem enim oboli valebant.

Obolus juxta proportionem æstimationis drachmæ est æstimandus. Si enim drachma Attica, sicut & denarius Romanus, quatuor grossos & duos solidos valet; obolus Atticus, cum sit sexta pars Atticæ drachmæ, valebit duos solidos & minuta duo. Atque ita chalcus, id est, æreus, valebit paruillo minus duobus minutis, nempe minutum unum & dodrantem.

Talentum Atticum (inquit Pollux) Atticas drachmas valebat numero sex millia. Babylonium septem millia. Ægineum decem millia. Syrium mille & quingentas, si quis supputationem ad drachmas Atticas faciat. Itidem minas Atticas Atticum quidem talentum sexaginta: Babylonium septuaginta: Ægineum centum juxta proportionem habuit. Porro mina ipsa, ut apud Athenienses centenas drachmas; ita apud alios quoque totidem suas cujusque gentis: quæ pro ratione cujusque talenti plus minusve valerent augmento vel decremento. Quæ verba Pollucis Budæus explicans, ex his, inquit, verbis ad formulam unam omnia propemodum genera talentorum minarumque re-

moderna quatuor, numismatica autem octo & sex. Minam autem sexagesimam talenti partem &c. Quomodo autem intelligendum sit, quod dicit talentum esse moderna quatuor, inferius dicemus, cum de ponderibus Hebraicis tractabimus. Quod autem dicit talentum asse, numismatica octo & sex, hoc intelligitur de majori, & minori talento Attico, majus enim octo talenta numismatica asficit, & minus sex: unda colligitur numismaticum talentum apud Athenienses decem minas Atticas Romanasve valuisse; sicut apud Babylonios numismaticum talentum decem minas Babylonicas valuit, quæ est sexta pars Babylonii talenti. Meminit autem Babylonii talenti numismatici Xenophon libro primo Anabaseos Cyri hisce verbis.

Ἐνταῦθα κῦρος σιλανὸν καλέσας τὸ ἀμβρακιώτlω μάντιν, ἔδωκεν αὐτῷ δαρεικοὺς τρισχιλίους, ὅτι τῇ ἑνδεκάτῃ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας πρότερον πυθόμενος, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι βασιλεὺς οὐ μαχεῖται δέκα ἡμερῶν· κῦρος δὲ εἶπεν, οὐκ ἄρα ἔτι μαχεῖται, εἰ μὴ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις μαχεῖται, ἐὰν δὲ ἀληθεύσης ὑπισχνοῦμαί σοι δέκα τάλαντα. τοῦτο τὸ χρυσίον τότε ἀπέδωκεν, ἐπεὶ παρῆλθον αἱ δέκα ἡμέραι.

Hoc est, ut Romulus Amasæus transtulit: Ibi Cyrus vatum Silanum Ambraciotem ad se vocatum, Daricis ter mille donavit, quod undecimo die ante proximis decem diebus regem, cum id ex eo quæreretur, prælium commissurum negasset. Cui Cyrus responderat, non præliaturum certe illum, si intra decem dies non esset congressus: quod si id evenio ipso verum esse cognovisset, talenta se illi decem receperat daturum. Hoc igitur aurum (sive pecuniam auream) tunc illi reddidit cum decem dies præteriissent. Hactenus Xenophon. Hic manifeste vides, ter mille Daricos decem talenta dici: unde sequitur talentum unum esse trecentos Daricos. Daricus autem sicli Hebraici pondus habuit, hoc est, quatuor Atticarum drachmarum, sicut ex Josepho discimus, qui libro antiquitatum tertio, pro decem auri siclis juxta siclum sanctuarii decem Daricos interpreratus est. Nec ignoro scripsisse quosdam aureum Daricum fuisse didrachmalem & viginti drachmas argenti valuisse. Sed hoc falsum esse coarguitur etiam ex Xenophonte, qui scribit stipendium menstruum Græcorum militum qui in castris Cyri merebant, fuisse aureum Daricum, etiamsi posteaquam suspicari cœpissent Græci se adversus regem Persarum duci & proinde sequi recusarunt, Cyrus stipendia iis auxerit & pro Darico promiserit sesquidaricum. Quod si Daricus didrachmus fuit, & viginti drachmas valuit; quomodo credibile est Græcos tam levis mercedis gratia transmarinam militiam suscepisse, idque apud Persas ad quos non nisi magna spe lucri proposita in militiam proficisci consueverant? Legimus apud Xenophontem stipendia militum Græcorum in Peloponaso ternos obolos Ægineticos fuisse in singulos dies, tres autem oboli Æginetici valent quinque Atticos, unde colligitur singulos milites in mensem viginriquinque Atticas drachmas accipere solitos. Apud Athenienses autem stipendium militum fuit drachma Attica in singulos dies: unde sequitur stipendium menstruum fuisse militis triginta Atticas drachmas. Non igitur Daricus didrachmus fuit, nec viginti drachmas valuit. Quis enim credat Græcos tam parva stipendia in castris Persarum meruisse? Sed sicut Josephus transfert sicli Hebraici, id est, quatuor Atticarum drachmarum pondus habuit. Atque ita non viginti drachmas, sed plusquam quadraginta drachmas valuit: ex purissimo enim auro signebantur Darici, sicut Herodotus testatur. Nos antiquissima vidimus aurea numismata Philippi, & Alexandri filii ipsius, & item Lysimachi, quorum pondus deprehendimus tredecim fere obolos Atticos & semissam, nisi quod Lysimachi aurei pondus non detritum, sed ab initio, ut apparet, fuit diminutum, quemadmodum & argentei stateris. Nam vidimus & argenteos stateres Lysimachi duos pulcherrimos sane, qui non attriti appendabant obolo minus quatuor Atticas drachmas. Sed Macedonicos aureos pondus arguit Cygicenis aureis fuisse æquales. Legimus autem apud Demosthenem Cygicenum aureum valuisse viginriocto drachmas, quanti & Macedonici possunt æstimari. Si quis enim pro Macedonico aureo pauxillo plus quam duodecies tantum argenti appendat, juxta auri ad argentum analogiam antiquis usitatam, habebit vigintiocto drachmas argenti. Præter hos autem vidimus aureum Alexandri longe majorem & forma diversa factum, non enim galeatum, sicut in illis prioribus, sed diademate ornatum caput in eo apparet, & quanquam adulterinus sit, alegantissime tamen ad exemplar probi aurei videtur esse factus. Tales ego omnes Alexandræos post devictos Persas crediderim percussos pondere Daricorum, ea enim magnitudo nummi illius est. Ut nisi adulterinus sit, quatuor Atticas drachmas appendere possit, hoc est, quatuor Ungaricos & trientem fere. Sed unde digressi sumus revertamur. Trecenti Darici pon-

peruat, ita ut tres aurei Romanorum principum quatuor drachmarum pondus haberent, quod fuit pondus antea duorum aureorum. Tales antem aurei vocabantur solidi & pondus quatuor scrupulorum habuerunt. Nos vidimus hujusmodi complures, ex quibus alii quatuor scrupulos, alii minus appendebant: nam & horum pondus successu temporis diminutum est. Probabile est autem fuisse apud Romanos & octodrachmos aureos, sicut apud Athenienses. Nam vidimus multos hujusmodi non aureos quidem illos, sed aurum imitantes, ad exemplar, ut apparet, proborum aureorum elegantissime factos; nominatim, Claudii, Cæsaris, Nervæ, Nerunis, Vitellii, Antonii pii, Vespasiani, Domitiani, &c. quorum ea magnitudo fuit, ut si aurei essent, unciam potuissent appendere. Sed & aureum extare audio apud Magnificum D. Johannem Christophorum Comitem a Tarnow Castellanum Woynicensem, non dissimilem aureis Romanis eum inscriptione Græca ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ, sicut amicus quidam mibi retulit aulæ ipsius addictus, qui pondus nummi illius decem aureorum esse dixit. Sed hæc hactenus.

De Auri ad Argentum Analogia.

Auri ad argentum apud veteres varia fuisse deprehenditur analogia. Pollux decuplicem apud Athenienses fuisse docet, ita ut talentum auri decem talenta argenti valeret: quod tamen non de obryzo, sed de inferioris notæ auro intelligendum est.

Apud Romanos anteus, quem didrachmum fuisse diximus, centum sestertiis nummis permutabatur, id ast, vigintiquinque denariis: qua ratione auri drachma duodenis argenteis drachmis & semisse valuit: quam analogiam auri ad argentum fuisse apud Athenienses quoque conjicere possumus: quippe si aureus octodrachmus minam argenti valuit, non dubium est, quin auri ad argentum analogia fuerit, quam unum habet ad duodecim & semissem; siquidem aureus uncialis mina argenti, hoc est, duodecim unciis & semisse permutabatur. Itidem mina septuaginta quinque drachmarum videtur fuisse pretium talenti auri sex drachmarum. Si enim pro sex drachmis auri duodecies tantum appendas argenti, habebis septuaginta duas drachmas; quibus si addas semissem de sex, hoc ast, tres drachmas, habebis septuaginta quinque drachmas. Libra autem duodecim unciarum non ex hac auri ad argentum analogia, sed ex duodecupla, ut apparet, nata est, nempe cum aureus uncialis duodecim unciis argenti permutabatur. Quæ quidem analogia non multum abest ab ea quæ nunc est auri ad argentum proportione.

De Mensuris juxta Ordinem Alphabeti.

Amphora (*Vide Infra Pag.* 308.) vas pedis quadrati, quam formam tesserariam Græci cubum vocant. Quadrantem pedis Romani ex Glareano hic appofuimus.

Quadrans Pedis Romani.

Hæc mensura quadruplicata efficit Romanum pedem, qui idem fuit cum Parisiensi, quo Budæus est usus, juxta cujus pedis mensuram & tu faciendam curare poteris amphoram Romanam, ita ut intus quoquo versus sit pedalis. Amphora quadrantal etiam dicitur, & fuit liquidorum & aridorum mensura. Amphora duas urnas capit. Amphora dividitur in octo congios, congius in sex sextarios, ita amphora capit quadragintaocto sextarios. Amphora Romana capit mediam baryllam, hoc est, duodecim Cracovienses ullas vini. Amphora geminata medimnum constituit. Amphora seu quadrantal tres modios capit, hoc est, Coretum Cracoviensem vulgo dictum, quæ mensura quartatio Calisiensi, qui vernaculo sermone *viertel* dicitur, est æqualis, itidem & semicoro Masovitico. Nam corus in Masovia duos coros seu coretos Cracovienses capit, sicut & quartarios Calisienses duos. Amphora Romana ab Atheniensibus pervenit ad Romanos: quandoquidem amphora semimedimnum capit; medimnus autem Romanus idem fuit cum Attico.

Præter hanc autem amphoram fuisse & alteram apud Athenienses discimus ex carminibus illius Fannii:

> *Attica præterea dicenda est amphora nobis,*
> *Seu cadus, hanc facies nostræ si adjeceris urnam.*

Ex his carminibus constat fuisse amphoram apud Athenienses, quæ tres urnas, hoc est, sesquiamphoram Romanam caperet: nempe duodecim congios. Hinc enim & choeus, hoc est, congius δωδεκεὺς, dictus est, quasi dicas duodecimarius, quod duodecima pars amphoræ, seu cadi esset & semicongium ἡμιδωδέκατον, sicut apud Hesychium videre ast. Est enim δωδεκεὺς vox plane Attica, ita dicta sicut τριτεύς, ἑκτεύς &c. Apparet enim apud

sextarius duodecim cyathis constat. Cyathus autem & cotyla plerumqne consnndi solent. Unda quod Nicander in Alexipharmacis quatuor cyathos dixit, interpres Græcus quatuor cotylas interpretatur. Rursus Hieronymus pro cotyla exponit Cyathum; sic ergo congius & sextarius, chus uno nomine dicitur, & uterque duodecim cotylis seu cyathis constat. Suidas inter choea & chun hoc interesse dicit, quod chocus sex capiat saxtarios, chus autem duos sextarios. Nos autem jam ostendimus inter chun & choea interdum nihil interesse Quod autem dicit Suidas chun pro mensura duorum sextariorum accipi, hoc apud alios fuisse arbitror, non apud Athenieuscs neque apud Romanos. Nam apud plerosqna Græcorum sextarius inter sex Cyathos dividebatur, sicut videre est apud Epiphanium, qui sextarium Alexandrinum dicit in sex cyathos dividi, non in duodecim, sicut apud Romanos, etiamsi Alexandrinus sextarius major esset quam Romanus. Duo igitur sextarii qui dividuntur in duodecim cyathos, non absurde dicuntur chus, sicut Suidas tradit.

Culeus viginti amphoras continet, vel urnas quadraginta; sed sæpe hoc vocabulum, ad speciem & formam vasis refertur, non ad certum mensuræ genus.

Dichus geminatus chus.

Demensum a mense vel metiendo quod servis quolibet mense solet admetiri: quatuor autem fere modii dabantur servis in mensem, sicut Donatus scripsit.

Dolium non habuit certam mensuram, ventricosum fuisse apparet. Vina in doliis inveterascere non sinebant antiqui, sed in amphoras & cados diffundebant. Dolium quadragenarium fortasse quadraginta amphorum.

Defrutarium ahenum prægrande quo mustum coquitur.

Fidelia vas Saminm ad plurimos usus: fidelia congialis legitur, fidelias vitreas & fictiles legimus apud Columellam.

Hekteus, *ἑκτεὺς* apud Athenienses idem quod modius Romanus. Dicitur autem Hectcus quasi dicas sextarius, quod sit sexta pars medimni.

Hemina dimidium sextarii, dimidia quarta Cracoviensis.

Hemiectum sextæ partis medimni dimidium, id est, semodius.

Lagena dicitur *λαγύνυ* & *λάγυνον*, apud Athenæum ita legitur. *λάγυνον μέτρον λέγουσιν εἶναι ὄνομα παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὡς χοῦς καὶ κοτύλας, χωρεῖν δὲ αὐτὸ κοτύλας ἀττικὰς ιβ*, id est, lagena mensuræ nomen dicitur esse apud Græcos, sicut chus & cotyla, capere autem lagenam dicunt cotylas Atticas duodecim: ex quibus verbis discimus lagenam idem esse quod congium. Hinc enim & *λαγυνοφορίαι* festum apud Alexandrinos dictum, quod apud Athenienses choes vocabatur. Hoc tantum intererat, quod apud Athenienses cum celebrabantur choes, is qui excipiebat convivas, singulis congium apponebat vini. Alexandriæ vero lagenophoriis lagenam seu congium vini quisque secum in convivium afferebat.

Libra mensura fuit apud Romanos, qua oleum metiebatur, & capiebat olei libram, hoc est, pondus decem unciarum. Dividebatur autem hæc mensura in duodecim partes, & singulæ partes vocabantur unciæ. Proinde libra olei mensura, capiebat duodecim uncias mensurales ponderales autem uncias decem.

Medimnum seu medimnus mensura est aridorum & liquidorum duas amphoras capiens. Medimnus Romanus duos coretos vulgo dictos Cracovienses capit: Masoviensem autem unum duos quartarios Callisienses, qui *viertele* vocantur. Medimnus Atticus & Romanus idem fuit. Medimnus Siculus quadrante fuit major quam Atticus. Josephus enim libro antiquitatum tertio, Siculos medimnos triginta unum & Atticos quadraginta unum pro eodem accipit. Unde colligitur Siculum medimnum, cujus mentio fit apud Polybium & alios auctores, octo modios Romanos capere, ita ut tres Siculi medimni quatuor Romanos efficiant. Medimnus apud Athenienses in tres partes dividitur: tertia pars medimni vocatur *τριτεύς*, id est, tertiarius, & hujus dimidium dicitur *ἑκτεύς*, hoc est, sextarius, quod sit sexta pars medimni, Romani & alii Græci modium vocant, *ἡμιεκτὸν* autem est sextarii seu modii dimidium quatuor chœnices capiens.

Modius sexta pars medimni, proinde etiam dicitur *ἑκτεύς*, Græci medimnum; alii in quinque, alii in sex modios partiuntur, etiamsi interdum unus & idem sit medimnus, unde nascitur diversitas modiorum: quemadmodum in Sicilia medimnus Romanus dividebatur in quinque modios, quem Romani in sex modios dividebant. Modius Romanus major est Cracoviensi modio, qui vernaculo sermone dicitur *marza*. Tres enim modii Romani quatuor Cracovienses efficiunt.

Metreta idem quod cadus mensura decem congiorum: Congius autem non ejusdem mensuræ fuit apud omnes. Congius pro magnitudine mensuræ magnæ puta metretæ aut amphoræ fuit.

Oxibaphus idem quod acetabulum.

Orca vas ad similitudinem belluæ orcæ;

cæ; ſunt enim teretes atque uniformi ſpecie hujuſmodi vaſa.

Oenophorum idem quod brochus.

Quadrantal idem quod amphora a forma nomine facto.

Quartarius quarta pars ſextarii, quaterea vulgo dicitur; in ponderibus veto quartarius pro quadrante libræ.

Sextarius dicitur, quod ſit ſexta congii part. Sextarius Romanus duas libras liquotis capit. Proinde ſi aquæ aut vini pondus viginti quatuor unciarum accipias, habebis ſextarium Romanum. Sextarius Romanus capit quantum Cracovienſis quarta. Sextarii Romani dodrantem capit, *Sietl* menſura vulgo dicta Olomucenſis, quæ Moraviæ eſt metropolis, proinde quatuor *ſietl* efficiunt tres ſextarios Romanos. Sextarii Romani menſura in plerìſque oppidis Maſoviæ etiamnum reperitur. Plotiæ antiquitus fuit menſura, quarta vulgo dicta, ſextario Romano par. Nunc vero non ita pridem eſt diminuta. In nonnullis tamen oppidis ad Plotiam pertinentibus adhuc priſca retinetur Sextarii Romani menſura, nominatim in oppido Mlana, ubi tum agebamus, cum hæc ſcriberemus. In quo oppido etiam eſt menſura congio Romano par, quæ menſura cerviſiæ ſemigroſſo venundari ſolet. Sextarius apud Romanos in duodecim Cyathos dividitur. Cyathus duas uncias, hoc eſt, ſedecim drachmas liquoris appendit. Sextans duos cyathos capit, nempe ſextam partem ſextarii. Triens vero tertia pars ſextarii fuit, hoc eſt, quatuor cyathi. Sic quincunx, ſeptunx, bes, deunx, pro menſura quinque, ſeptem, octo & undecim cyathorum dicuntur. Romani enim ſextarium, quaſi legitimam ac quotidianam virilis potus menſuram ſtatuentes ab eo, quaſi ab aſſe incipientes, reliqua vocabula partes ejus fecerunt, ut ſextarius aſſis & partes ejus partium aſſis rationem haberent.

Seria formam certam vaſis denotat, non certam menſuram: erant enim ſeriæ vaſa grandia, ut dolia, variæ capacitatis.

ΤΡΙΤΕΥΣ, id eſt, tertiarius, medimni tertia pars, nempe decem octo chœnices, ſeu quod idem eſt, triginta ſex ſextarii. Vide medimnus.

Xeſtes Græcis, Latinis dicitur ſextarius, etiamſi nonnunquam pro cyatho accipiatur. Sicut enim chus non ſolum pro congio, ſed pro ſexta congii parte, nempe pro ſextario accipitur: itidem cotyla pro cyatho, cyathuſve pro cotyla, etiamſi cyathus proprie cotylæ ſit ſexta pars, ad eundem modum Xeſtes, non ſolum pro ſextario, ſed & pro ſexta parte ſextarii, hoc eſt, pro cyatho dicitur. Dividebatur enim Xeſtes apud nonnullos Græcos in ſex cyathos, ſicut cotyla ſeu hemina apud Atticos & Romanos.

DE

DE SICLO ET TALENTO HEBRAICO.

Siclus apud Hebræos idem quod ſtater apud Græcos, genus nummi & modus ponderis: etiamſi interdum ſiclus pro pondere ſimpliciter accipitur, ſicut ſpecies pro genere.

Dicitur autem ſiclus a verbo ſahacal, quod appendere ſignificat, ſicut apud Græcos ſtater ab ἵςημι, id eſt, ab appendendo, unde & ςατικὴ, id eſt, ratio ponderandi dicta.

Siclus apud Hebræos didrachmi rationem habet, & ſemiſiclus drachmæ. Sicut enim apud Græcos talentum quodvis pro quantitate ſui drachmas habet ſex millia, & didrachma tria millia; ita apud Hebræos talentum pro magnitudine ſui ſiclos ter mille habet, & ſemiſiclos ſexies mille. Unde Septuaginta ſiclum ſanctuarii didrachmum transferre ſolent, & ſemiſiclum drachmam, etiamſi ſanctuarii ſiclus drachmas Atticas quatuor appendat; ut Joſephus docet, & ſemiſiclus duas drachmas.

Quod vero talentum Hebraicum tria millia ſiclorum habuerit, diſcimus in Exodo, Cap. XXX. 12. 13. 14. 15. ubi præceptum legimus, ut quando recenſeretur populus, ſinguli offerent Domino dimidium ſiclum. Dives (inquit) non addet ad medium ſiclum, & pauper nihil minuet. Recenſiti ſunt itaque omnes a viginti annis & ſupra, & inventus eſt numerus illorum ſexcenta tria millia virorum, quingenti & quinquaginta viri. Quantum autem argenti contulerint prædictus numerus, habemus ſcriptum Cap. XXXVIII. 25. 26. hiſce verbis juxta tranſlationem Septuaginta, καὶ ἀργυρίου ἀφαιρέματι παρὰ τῶν ἐπεσκεμμένων ἀνδρῶν τῆς συναγωγῆς, ἑκατὸν τάλαντα, καὶ χίλιοι ἑπτακόσιοι ἑβδομήκοντα πέντε σίκλοι, δραχμὴ μία τῇ κεφαλῇ τὸ ἥμισυ τοῦ σίκλου κατὰ τὸν σίκλον τὸν ἅγιον. πᾶς ὁ παραπορευόμενος τὴν ἐπίσκεψιν ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω, εἰς τὰς ἑξήκοντα μυριάδας καὶ τρισχιλίους πεντακοσίους πεντήκοντα, id eſt, & argenti oblati ab iis qui recenſiti ſunt ſynagogæ viris, fuerunt centum talenta & mille ſeptingenti ſeptuaginta quinque ſicli, drachma una in ſingula capita, hoc eſt, dimidium ſicli, juxta ſiclum ſanctum, quotquot a viginti annis & ſupra recenſiti ſunt in numerum ſexcentorum trium millium & quingentorum quinquaginta virorum. Hactenus Septuaginta. Eundem ſenſum haberi in Hebræo Lyranus docet. Sic enim ex Hebræo legit: Argentum (inquit) numerationis populi fuit centum centenarii & mille ſeptingenti & ſeptuaginta quinque ſicli ad pondus ſanctuarii, dimidius ſiclus per ſingula capita omnium tranſeuntium ad numerum a viginti annis & ſupra de ſexcentis tribus millibus, quingentis, quinquaginta viris. Lyranus ſicut & Judæi non abſurde talentum Hebraicum propter magnitudine centenarium interpretatur, Polonice *centner*. Et vides eundem haberi ſenſum apud Septuaginta & in Hebræo, nempe argenti collati a ſexcentis tribus millibus & quingentis quinquaginta viris fuiſſe centum talenta & mille ſeptingentos ſeptuaginta quinque ſiclos, ſingulis dimidium ſiclum conferentibus. Noſtra autem tranſlatio hoc loco mutilata eſt, unde nec ſenſus idem ex ea elicitur; quo factum eſt, ut Budæus Hebraici talenti quantitatem, & quot habeat ſiclos, ignoraverit. Quod utique niſi locus mutilatus fuiſſet, facile deprehendi poterat. Sexcenta enim millia virorum, ſingulis dimidium ſiclum conferentibus, trecenta millia ſiclorum contulerunt, & tria millia quingenti & quinquaginta viri contulerunt mille ſeptingentos ſeptuaginta quinque ſiclos. Pro trecentis millibus ſiclorum ſcriptura centum talenta dixit, tria millia ſiclorum haud dubie pro ſingulis talentis numerans. Mille autem ſeptingentos & ſeptuaginta quinque ſiclos, quoniam integrum talentum non efficiunt, ita ut erant, reliquit. Ex hoc igitur evidenti ſcripturæ teſtimonio ſatis, ut puto, conſtat, Hebraicum talentum ter mille ſiclos continere. Sed adſcribemus Lyrani verba, quæ ex Rabbi Salomone ſuper hunc locum annotavit. Dicit Rabbi Salomon (inquit Lyranus) quod centenarius continet ſexaginta mnas: mna autem ſanctuarii duplex erat reſpectu communis, & ſic centenarius continebat centum viginti mnas: & mna viginti quinque ſiclos, & ſic centenarius ſanctuarii continebat

tria millia ficlos. Hactenus Lyranus. De mine fanctuarii & vulgari, inferius videbimus. Interim autem hoc jam tenere debemus, talentum Hebraicum tria millia ficlorum continere. Sed & Epiphanius talentum hoc centum viginti quinque librarum pondus habuiffe dicit. Libras autem Epiphanius Romanas intelligit, nempe duodenum unciarum & unciam octonum drachmarum. Si ergo ficlus fanctuarii quatuor Atticas drachmas appendit, ficut Jofephus & Hieronymus docet, uncia una duos ficlos habebit, & duodecim unciæ, hoc eft, libra ficlos viginti quatuor efficiet. Atque ita centum viginti quinque libræ efficient tria millia ficlorum, ficut fupra collegimus. Indubitatum igitur effe debet, talentum Hebraicum ficlos ter mille continere, & femificlos fexies mille, ut femificlus drachmæ rationem habeat, & ficlus didrachmi, ficut Septuaginta transferre folent. Hoc idem fuiffe deprehendes apud Græcos, qui Hebraicis etiam ponderibus ufi funt, ficut inferius patebit; quippe apud Athenienfes ficut duplex talentum, ita & ftater duplex fuit. Legimus ftaterem apud Pollucem duarum drachmarum, quod minoris talenti haud dubie didrachmum fuit, ex eodem femiftaterem, qui & hemiectum dictus fuit, octo obolorum difcimus. Unde fequitur, ftaterem fedecim obolorum fuiffe, quod didrachmum prorfus fuit majoris talenti; tres enim ftateres fenum denum obolorum efficiunt drachmas fenum obolorum octo; & tria millia ftaterum hujufmodi, nempe majoris talenti, efficiunt octo millia drachmas minoris talenti, hoc eft octoginta minas Atticas: quod pondus talentum majus Atticum habuiffe conftat. Sed quoniam præter ea quæ diximus, ftaterem tetradrachmum conftat fuiffe apud Græcos: fcire debemus & talentum, cujus ille ftater fuit, non ignotum Græcis fuiffe: fac enim talentum habere ftateres tetradrachmos ter mille, talentum illud habebit centum & viginti minas, mille enim ftateres tetradrachmi quadraginta minas efficiunt, & tria millia ftaterum ter quadragenas, hoc eft, centum & viginti minas. Quod talentum nempe centum & viginti non ignotum fuiffe Græcis, conftat ex Vitruvio, Hefychio, & Dionyfio Halicarnaffæo, qui libro nono Romanæ archæologiæ duo millia affium efficere dicit fedecim talenta æris, ἦν δὲ ἀσσάριον, χάλκεον νόμισμα, βάρος λιτραῖον *erat autem* (inquit) *affis, æreum numifma, pondus libra habens.* Quod fi duo millia affium, feu librarum, fedecim talenta efficiunt, neceffe eft talentum unum centum viginti quinque librarum, feu quod idem eft, centum & viginti minarum habuiffe pondus. Tam igitur apud Græcos quam apud Hebræos ftater, feu ficlus didrachmi locum obtinet, pro quantitate ejus talenti cujus eft ftater feu ficlus: ficut enim talentum majus ter mille ftateres feu ficlos habet majores, ita minus talentum totidem habet minores: quo fit, ut cognita quantitate talenti alicujus, facile & ftateris, feu ficli ejus quantitas cognofcatur; & contra, cognita ficli quantitate, & talenti quantitas cognofcatur: ut verbi gratia: Siclos fanctuarii quatuor Atticas drachmas valuit; tria millia igitur ficlorum, hoc eft, talentum fanctuarii, efficiunt duodecim millia Atticarum drachmarum, quæ funt centum & viginti minæ Atticæ, feu quod idem eft, duo talenta Attica. Talentum igitur fanctuarii duo talenta Attica valuit; ficut & illud, cujus modo ex Dionyfio Halicarnaffæo & Hefychio mentionem fecimus.

Talentum fanctuarii marcas aurificum noftrorum appendit ducentas triginta duas, & decem ficiliquos.

Siclus autem fanctuarii pondus habet fedecim femigrofforum noftrorum. Poteft autem æftimari talentum fanctuarii, juxta æftimationem noftram, Attici talenti & minæ, mille & octoginta aureis Ungaricis. Siclus autem decem octo groffis & tredecim minutis. Sicli igitur & talenti fanctuarii ea quantitas eft quam diximus.

Nunc ad alios ficlos & talenta veniamus.

De minori talento Publico.

Apud Græcos, qui iifdem etiam, quibus Hebræi, ufi funt ponderibus, legimus majora & minora fuiffe pondera. Minus talentum apud Græcos fere femiffis fuit majoris: ut verbi gratia, Talentum Atticum fexaginta minas Atticas valens fuit femis talenti centum & viginti minarum, cujus Vitruvius & Dionyfius Halicarnaffæus meminit; fimiliter talentum quod apud Plinium taxatur, fedecim feftertiis, hoc eft, quadraginta minis, fuit femis talenti octoginta minarum. Ad eundem igitur modum & apud Hebræos talentum minus publicum fuit femis talenti fanctuarii, unde & ficlus hujus talenti dimidium pondus habuit ficli fanctuarii, nempe duas drachmas, cum ficlus fanctuarii quatuor drachmas valeret. Quod quidem ita effe, docet nos auctor libri primi Machabæorum, qui capite decimo in Epiftola Demetrii

verf.

vers. 47. pro decem millibus drachmarum (sic enim Demetrium hominem Græcum scripsisse discimus ex Josepho) quinquelia siclorum Hebraico more dixit, binas drachmas pro singulis siclis computando, unde colligitur talentum publicum dimidium pondus talenti sanctuarii habuisse, sicut & talentum Atticum sexagenarium. Atque hinc etiam sequitur talentum Hebraicum minus idem fuisse cum Attico talento, tria enim millia siclorum didrachmorum efficiunt sex millia drachmarum, hoc est, sexaginta minas, semissem videlicet talenti sanctuarii, quod duo talenta Attica, seu quod idem est, centum & viginti minas valuisse diximus. Sed & Rabbini testantur siclum & talentum publicum, dimidium pondus sicli & talenti sanctuarii habuisse. Quin & pondus quantum fuerit hujus talenti docent, obolum juxta doctrinam Cabalæ affirmantes habere pondus sedecim granorum hordei, sex obolos efficere drachmam seu denarium, quatuor denarios siclum, viginti quinque siclos minam, sexaginta minas talentum. Atque hæc sunt quæ Rabini tradunt de ponderibus Hebraicis, nempe de talento publico & talento sanctuarii: aliud autem talentum præter hæc duo, nullum sciunt: Nos autem & alia quæ illi ignorant, dicemus. Prius autem monendus est lector, ut perpendat pondera Hebraica, quæ huc usque diximus, per omnia cum Græcis convenire. Nam talentum sanctuarii idem fuit cum talento Græcorum, quod ex Hesychio & Halicarnasseo diximus, (*col.* DCXIX.) centum & viginti minarum fuisse. Siclus quoque sanctuarii ejusdem ponderis fuit cum statere tetradrachmo Græcorum. Sic talentum publicum idem pondus habuit cum Attico talento sexagenario, & siclus publicus cum statere didrachmo Attico. Atque hæc magis etiam confirmantur ex iis quæ de numismatico talento jam dicturi sumus.

De Talento Numismatico.

Talentum Numismaticum, sicut apud Athenienses, ita & apud Hebræos mille Atticas drachmas valuit, hoc est, sextam talenti publici partem, sanctuarii autem talenti duodecimam. Talia talenta centum & viginti Regina Saba scribitur Salomoni donasse libro tertio Regum Capite decimo vers. 10. Josephus enim pro centum viginti talentis auri (auro enim potissimum deputata fuerunt hujusmodi talenta parva) viginti talenta scripsit, sena talenta pro singulis talentis numerans. Quæ parva talenta apparet Ægyptiis quoque fuisse in usu. Legimus enim apud Cleopatram drachmam fuisse Ægyptiam quæ Attici oboli pondus habuit; unde sequitur, sex millia drachmarum hujusmodi, hoc est, talentum parvum mille drachmas Atticas valuisse, sextam videlicet partem Attici talenti, quod cum Hebraico publico idem fuit. Si autem drachma obolum Atticum valuit, didrachmum seu siclus valuit duos Atticos obolos, quod pondus fere semissis argentei nostri habet, quem triplicam vocamus. Et talis siclus est sexta pars sicli didrachmi, tetradrachmi vero duodecima; eam enim proportionem habet siclus ad siclum, quam talentum habet ad talentum; unde duodecim hujusmodi sicli parvi valebant siclum sanctuarii, sicut liber Paralipomenon & Regum nos docet. Nam secundi Regum Capite ultimo, vers. 24. David dicitur aream extruendo altari & boves in holocaustum emisse quinquaginta siclis: primi autem *Paralip. cap.* XXI. *vers.* 25. pro quinquaginta siclis sexcenti leguntur. Cum enim David ad Ornam venisset, dicens, Da mihi locum areæ tuæ, ut ædificem in ea altare Domino, ita ut, quantum valet argenti, accipias: Orna respondit Davidi; Tolle, & faciat dominus meus Rex quodcunque ei placet; sed & boves do in holocaustum & tribulas in ligna, & triticum in sacrificium omnia libens præbeho. Cui David, nequaquam ita fiet, sed argentum dabo, quantum valet; neque enim tibi auferre debeo, & sic offerre Domino holocausta gratuita. Postea infertur, dedit ergo David ipsi Ornam pro loco siclos ponderis auri sexcentos (sic enim translatio Septuaginta habet, & Neoterici nonnulli similiter ex Hebræo transferunt) non aureos siclos; argentum enim datum est non aurum, sicut Regum liber testatur, & hoc loco David argentum promittit, non aurum. Unde sexcenti sicli dati sunt non aurei, sed argentei sicli ponderis aurei, nempe parvi & juxta pondus auri. Hæc enim minuta pondera propter aurum principaliter instituta fuerunt, nempe ut talentum parvum auri valeret; talentum magnum argenti; & siclus aureus parvus, valeret siclum argenteum magnum. Hinc enim & nomen talenti & sicli, accepisse videntur hæc parva pondera a valore videlicet: quod talentum valeret talentum, & siclus siclum. Sexcenti ergo parvi argentei sicli, quinquaginta siclos sanctuarii efficiunt, si quis duodecim parvos pro singulis tetradrachmis numeret. Unde sequitur ter mille siclos hujusmodi: hoc est, talentum parvum efficere ducentos

& quinquagiuta ſiclos tetradrachmos; ſeu, quod idem eſt, mille drachmas Articas, ſicuti diximus, quæ ſunr ralenti ſanctuarii duodecima pars, publici vero ralenti ſexta: ſicut Joſephum etiam diximus computaſſe.

De Talento Majori Publico.

Talenrum publicum non unum ſuiſſe apud Hebræos probabile eſt, ſicut nec apud alies gentes fuit unum. Atque ejus rei argumento ſunt etiam menſuræ publicæ tam aridorum quam liquidorum, quæ apud Hebræos ſunrunt, ſicut & apud alios majores & minures; unde & pondera publica majora & minora ſuiſſe, credendum eſt. Corus major apud Hebræus decem medimnos Atticos capiebat; minor vero ſex, ſicut inferius oſtendemus, cum de menſuris agemus: eadem proportio ſuit majoris bathi ad minorem; unde colligitur & talentum fuiſſe majus; eam proportionem habens ad talentum minus, quam habent majores menſuræ ad minores. Antiquitus enim non ſolum apud Hebræos, ſed & apud alias gentes eadem in ponderibus & menſuris deprehenditur ſuiſſe proportio; unde ſi talentum minus ſex uumiſmatica talenta capiebat, ſicut ſupre oſtendimus, majus talentum capiebat decem: ut mejus talentum ad minus eam proportionem habeat, quam curus majur ad minurem habet, & bethus major ad minorem, hoc eſt, quam denarius habet ad ſenarium, quæ proportiu ſuperpartiens dicitur. Si ergo talenrum publicum minus apud Hebræos valuit Atticum talentum, hoc eſt, ſexaginta minas Atticas ſeu Romanas; majus ralentam ſimiles minas centum valebit, hoc eſt, talentum Ægineticum. Nam talentum Ægineticum, ſicut ſupra (*col.* DCV.) oſtendimus, centum Atticas minas valuit, atque ita ſiclus talenti majoris ſuit didrachmum Ægineticum, ſicut ſiclus minoris ſuit didrachmum Atticum. Ad hunc igitur modum talentum majus publicum talenti ſanctuarii eſt dextans, eam proportionem hebeue ad ſanctuarii talentum, quam decem habent ad duodecim, & quinque ad ſex; eadem proportio erit & ſicli ad ſiclum. Hanc proportionem in ponderibus ſuiſſe apud Babylonios ſupra (*col.* DCIV.) diximus; quæ quare inſtituta ſit, dicemus inſerius, cum de partibus talenti agemus.

De Talento Regio.

Poſtquam igitur de ſiclo & talento ſanctuarii & item de publico majuri & minori diximus; ſupereſt, ut de Regio quoque dicamus. Reges enim apud Hebræos, ut ex Joſepho colligitur, ſicut menſuris minoribus, ira & talento minori eodem cum cæteris ſuæ generis hominibus uſi ſunt. Majus autem talenrum peculiare habuerunt, ſicut & menſuras majores; ſiclus regius dodrans ſuit ſicli ſanctuarii, nempe tres Atticas drachmas appendens, ut quatuor ſicli regii tres ſiclos ſanctuarii efficerent, & quadraginta ſicli regii rriginta ſiclos ſanctuarii, ſicut ex Joſepho colligitur, qui libro tertiu antiquitarum talenrum ſanctuarii centum minarum fuiſſe dicit, rriginta ſiclos tetradrachmos, haud dubie pro ſingulis minis computans. Septimo autem libro ejuſdem operis de Abſalonis coma ſcribens, quam Abſalon ſteris tempuribus toudere conſueverat ducentos ſiclos appendentem juxta ſiclum regium (ſic enim in Hebræo & apud Septuaginta 2. *Sam.* XIV. 26. legitur) Joſephus cum dixiſſet pondus comæ Abſalonis fuiſſe ducenros ſiclos, addit, quæ ſunt quinque minæ, quadragenos ſiclos regios numerens pro mina, ut quadraginra ſicli regii efficiant minam triginta ſiclos ſanctuarii appendentem, quæ plane eadem ſait cum Babylonica mina, centum & triginta drachmarum Atticarum pondus habens. Sic igitur ſiclus regius dodrans fuit ſicli ſanctuarii, & per conſequens talentum regium talenti ſanctuarii ſuit dodrens, ſeſquiplam habens proportionem ad talentum minus, ſicut ſiclus trium drachmarum ſeſquiplam proportionem habet ad ſiclum didrachmum. Quæ proportio & in menſuris deprehenditur. Bathus enim regius major ſeſquibathum minurem capiebat, ut poſtea uſtendemus. De ſiclu igitur & de talento ſanctuarii, & item publicu & regio, hæc dicta ſuntu.

Nec eſt quod quiſpiam miretur tam multa talenra apud Hebræos ſuiſſe; conſtat enim Græciæ civitates ſingulas nun unu ralento ſuiſſe uſas: quota eutem pare ampliſſimi regni Hebræorum ſuit una Græciæ civitas? Deinde illud etiam perpendere couvenit ſacris literis hiſtoriam multorum millium annorum contineri, tempus autem mulra novare ſolet; unde nec mirum videri debet, ſi qua tanto tempore varietas ponderum nata eſt. Antiquiſſimum talentum apparet ſuiſſe quod ſanctuarii talentum dicitur, idemque perſectiſſimum; quippe reliqua talenta hujus partes ſunt, & ex hoc nara videnrur. Talentum enim publicum minus eſt ſemis talenti ſanctuarii, ſicur diximus: majus autem dextans, regium vero eſt dodrans: ut ſi quis talentum Hebrai-

braicum unum esse dicat sanctuarii talentum, reliqua autem hujus partes appellet, is a vero nihil aberrare videatur. Hinc & Septuaginta siclum talenti sanctuarii didrachmum sæpe transferre solent: reliquorum autem siclos, tanquam hujus partes & minutias didrachmi vocabulo non dignantur: sed minoris quidem talenti publici siclum drachmam, reliquorum autem siclos tantum vocant: unde colligitur antiquissimis temporibus, hoc est, Abrahæ, Isaac, & Jacob, talentum quod sanctuarii dicitur apud Chananæos fuisse in usu, quippe siclos temporis illius; Septuaginta interpretantur didrachma & beca, id est, semisiclum, drachmam. Reliqua talenta posterius nata videntur. Regium vero apud Hebræos sicut & mensuræ regiæ, simul cum regibus & orta & exstincta videntur, nec illorum ante reges & post reges mentio fit usquam. Majus talentum publicum idem usus peperit, qui & talenti partes, nempe decimas & duodecimas, & item quintas & sextas, de quibus paullo post dicemus. Minus autem talentum, hoc est, semis sanctuarii talenti apud Hebræos ita natum videtur, sicut aliæ quoque gentes successu temporis pondera sua diminuerunt, ita ut pro talento haberent, quæ olim fuerunt semisses talenti: quemadmodum apud Siculos talentum fuit antiquum viginti quatuor nummi, posterius autem duodecim nummi: & apud Athenienses talentum fuit olim octoginta minarum, posterioribus autem temporibus quadraginta minarum, sicut Plinius testis est, (*lib.* XXXV. *cap.* XI.) apud quem talentum Atticum sedecim sestertiis æstimatur, sedecim enim sestertia quadraginta minas efficiunt. Progressu vero temporis semisses rursus sunt dimidiatæ, ita ut posterioribus temporibus talentum esset apud Græcos semissis dimidium, hoc est, quadrans talenti, unde apud Suidam talentum dicitur moderna quatuor, & Julius Pollux, qui libros suos Commodo Cæsari dicavit, Syrium talentum dicit mille quingentas Atticas drachmas valere, qui plane est quadrans Attici talenti sexagenarii.

De Talento Ægyptio.

Sed quoniam in sacris literis Ægyptii sicli fit mentio, necesse est, ut de Ægyptio quoque siclo & talento nonnihil dicamus. Talentum igitur Ægyptium constat ex Plinio (*lib.* XXXII. *cap.* III.) octogenarium fuisse; octoginta enim pondo seu minas capiebat: quod pondus etiam Attici & Euboici talenti majoris fuit, unde necesse est, siclum talenti hujus sedecim obolorum Atticorum pondus habuisse. Tres enim hujusmodi sicli efficiunt octo drachmas Atticas, & per consequens talentum, hoc est, tria millia siclorum hujusmodi, efficiunt drachmas Atticas octo millia. Quare apud Athenienses, qui hoc talento pro majori usi sunt, semistater fuit, qui & hemiectum dicebatur, octo obolorum, ut ex Julio Polluce discimus. Quod si semistater fuit octo obolorum, necesse est, staterem sedecim obolorum fuisse; ut stater Atticus idem habuerit pondus cum siclo Ægyptio, sicut & talentum Atticum idemcum Ægyptio fuit.

De Divisione Talenti.

Talentum apud Hebræos dividitur in decimas & duodecimas. Decimæ rursus dividuntur in alias decimas, hoc est, centesimas, & centesimæ in millesimas. Dicitur autem talentum & decima talenti & centesima & millesima. De decima exemplum exstat primi libri Paralip. Capite vigesimo secundo, *vers.* 14. ubi David ad Salomonem ita loquitur: Ego in paupertate præparavi impensas domus Domini, auri talenta centum millia & argenti mille millia: hoc loco talenta parva intelliguntur, nempe talenti decimæ, sicut Josephus libro antiquitatum VII. indicat, qui pro centum millibus decem millia talentorum auri scripsit, & pro mille millibus centum millia talentorum argenti, dena talenta pro singulis numerans. De centesima autem habetur quarti Regum capite vigesimo tertio, *vers.* 33. ubi Rex Ægypti multasse terram Judæorum scribitur centum talentis argenti & centum auri. Sic enim translatio Septuaginta habet. Hoc idem autem secundi Paralipomenon ultimo, *vers.* 3. ita scribitur. Et condemnavit terram centum talentis argenti & talento auri. Non igitur dubitare debemus, in superiori exemplo centum talenta auri parva talenta intelligenda esse, hoc est, centesimas talenti; quandoquidem pro illis talentis alio loco talentum unum scribitur. De millesima ex sacra scriptura testimonium proferre non possumus. Sed Julius Pollux docet fuisse apud Athenienses talentum auri tres stateres didrachmos; quæ prorsus est millesima pars Attici talenti, quod idem cum Hebræorum publico talento minori fuit. Idem autor docet Siculum talentum viginti quatuor nummos fuisse, nummum autem valuisse sesquiobolum, nempe sestertium Romanum, unde viginti quatuor nummi sex drachmas effi-

efficiunt, milleſimam videlicet talenti Hebraici, ſeu Attici, quod idem eſt. Nec mireris tam multiplicem talenti acceptionem apud Hebræos antiquitus fuiſſe; fuit enim & apud Græcos hoc idem; etiamſi poſterioribus temporibus ſicut & apud Hebræos ambiguitas vocis hujus reſtricta ſit. Hac enim de cauſſa Ariſtoteles ſcripſit talenti pondus indefinitum antiquitus fuiſſe. Decima talenti ſunt trecenti ſicli. Centeſima vero triginta ſicli. Milleſima autem tres ſicli majores & minores pro quantitate cujuſque talenti. Quod autem & duodecima talenti dicatur talentum, patet ex eo quod ſuperius de numiſmatico talento diximus, quod minoris quidem talenti eſt ſexta pars, ſanctuarii autem talenti eſt duodecima. Dividuntur autem duodecimæ in decimas, & decimæ rurſus in alias decimas, quæ ad decimarum decimas; hoc eſt, ad centeſimas talenti & milleſimas eam proportionem habent, quam ipſæ duodecimæ habent ad talenti decimas. Sic igitur talentum in decimas & duodecimas dividitur. Eſt præterea & altera diviſio talenti in quintas & ſextas. Sexta talenti ſunt duæ duodecimæ: & quinta talenti ſunt duæ decimæ. Verbi gratia: Quinta talenti ſanctuarii ſunt ſexcenti ſicli tetradrachmi, & hujus decima ſunt ſexaginta ſicli, quæ eſt ſanctuarii mina, triginta uncias Romanas appendens: ſeu quod idem eſt, duas libras & ſemiſſem; ſicut Joſephus ſcribit libro antiquitatum quatuor decimo, & Kimchi apud Hebræos. Decima autem hujus ſunt ſex ſicli, qui dicuntur ſiclus, ut inferius dicemus. Sexta vero talenti ſanctuarii, eadem eſt cum quinta publici talenti majoris, nempe quingenti ſicli tetradrachmi, & hujus decima quinquaginta ſicli, mina videlicet ſanctuarii, ſicut Rabbi Salomon docet, cum dicit vulgatem minam viginti quinque ſiclos; ſanctuarii autem minam duplo majorem, nempe quinquaginta ſiclos. Duplex enim fuit mina ſanctuarii, ut apparet: ſicut & publica mina fuit duplex. Decima autem hujus ſunt quinque ſicli, qui & ſiclus dicuntur, ut paulo poſt oſtendemus.

Itidem publici talenti, quod eſt ſemis talenti ſanctuarii quinta pars, ſunt ſexcenti ſicli didrachmi, hoc eſt, trecenti ſicli ſanctuarii; ad hos enim tanquam principales minores ſicli reducendi ſunt. Quinta igitur publici talenti minoris ſunt trecenti ſicli tetradrachmi, quæ plane eſt decima talenti ſanctuarii. Decima enim illius eſt quinta hujus: ſicut duodecima illius eſt hujus ſexta. Hac quinta Perſæ uſi ſunt pro talento numiſmatico. Conſtat enim ex primo Anabaſeos Xenophontis, talentum numiſmaticum fuiſſe apud Perſas trecentorum Daricorum. Daricus autem ſicli ſanctuarii pondus habuit, ut videre eſt apud Joſephum, qui libro antiquitatum tertio decem ſiclos auri juxta ſiclum ſanctuarii, decem Daricos interpretatus eſt. Quod quidem talentum trecentorum ſiclorum apparet Babylonios ab Hebræis mutuatos eſſe; una cum talenti ſanctuarii eſſe diximus, quod Perſis etiam in uſu fuit; ſicut Auctor eſt Herodotus, qui & Euboicum illud vocat, eo quod cum Euboico minore idem pondus habuit. Quinta pars ergo Hebraici talenti minori ſunt trecenti ſicli ſanctuarii, talentum parvum Perſis etiam, ſicuti diximus, uſitatum: cujus ſiclus duos obolos Hebraicos appendebat: quam enim proportionem talentum habet ad talentum, eam & ſiclus ad ſiclum habeat neceſſe eſt. Unde quoniam hoc talentum eſt quinta pars publici talenti minoris, ſiclus quoque ejus quintam partem ſicli didrachmi habebit; hoc eſt, duos obolos Hebraicos. Siclus enim ſanctuarii viginti obolos habuit Hebraicos & ſemis hujus, hoc eſt, ſiclus publicus decem obolos, quinta autem pars de decem ſunt duo: duos itaque obolos Hebraicos habuit hic ſiclus. Decima talenti trecentorum ſiclorum tetradrachmorum, ſunt triginta ſicli, quæ fuit mina Hebraica; ſicut Joſephus indicat, cum dicit talentum Hebraicum, nempe ſanctuarii, eſſe centum minas, tricenos ſiclos haud dubie pro ſingulis minis computans. Triginta ſicli tetradrachmi centum viginti drachmas Atticas efficiunt; quod pondus etiam Babylonica mina habuit. Hæc antiquitus talentum etiam vocabatur, cum talenti ſanctuarii eſſet centeſima. Mina autem ſeu mna, ut Græci dicunt, vox eſt Hebraica, non Græca nec Latina, & ſignificat partem; id quod non ignorant, qui Hebraicas litteras ſaltem a limine ſalutarunt. Decima autem hujus ſunt tres ſicli tetradrachmi, ſex videlicet ſicli didrachmi, qui & ſiclus dicti ſunt. Porro ſexta pars talenti publici minoris ſunt quingenti ſicli didrachmi; tetradrachmi vero ducenti quinquaginta ſicli; talentum illud numiſmaticum, de quo ſupra diximus, aureo numiſmati potiſſimum deputatum, ſicut & illud quo Babylonii uſi ſunt trecentorum ſiclorum, ſeu Daricorum. Unde & ſicli argentei talenti hujus ſicli ponderis auri dicuntur, ſicut ſupra oſtendimus. Hoc talentum cum ſit ſexta pars minoris talenti publici, majoris publici eſt decima; ſicut illud trecentorum ſiclorum, eſt ſanctuarii talenti decima. Siclum hujus talenti di-

xi-

ximus duos obolos Atticos habuisse, sicur illius trecentorum siclorum talenti siclus duos obolos babuit Hebraicos. Decima autem hujus talenti sunt viginti quinque sicli tetradrachmi, mina videlicet altera publica eadem cum Attica mina; viginti enim & quinque sicli tetradrachmi centum drachmas Atticas efficiunt, hoc est, Atticam minam. Hæc talentum antiquitus dicta fuit, eum sit majoris talenti publici centesima pars. Has minas auctor libri primi Machabæorum intellexit, capite quatuordecimo, *vers.* 24. cum scribit Clypeum aureum, quem Simon Hebræorum dux Romanis misit, fuisse minarum mille; sicut patet ex decreto Romano, quod apud Josephum exstat libro antiquitatum quatuordecimo; in quo decreto elypeus ille quinquaginta millium aureorum fuisse dicitur.

Quinquaginta enim millia aureorum Romanorum cum singuli duas drachmas appendant, mille Atticas minas centenarum drachmarum efficiunt, quæ sunt Hebraicæ minæ vicenum quinum siclorum. Decima hujus minæ, sunt duo sicli tetradrachmi & semis, hoc est, quinque didrachmi sicli, qui & siclus dicuntur primo libro Machabæorum, sicut inferius ostendemus.

Talentum minus publicum 3000. sicli didrachmi, 1500. tetradrachmi, cujus	*Decima* 300. *sicli didrachmi* 150. *tetradrachmi.*	*cujus*	*Decima* 30. *didrachmi*, 15. *tetradrachmi.*	*cujus*	*Decima tres didrachmi.*
	Duodecima 250. *didrachmi* 125. *tetradrachmi.*		*Decima* 25. *didrachmi.*		*Decima duo & semis didrachmi.*
	Quinta 600. *didrachmi*, 300. *tetradrachmi*		*Decima* 60. *didrachmi*, 30. *tetradrachmi.*		*Decima* 6. *didrachmi.*
	Sexta 500. *didrachmi*, 250. *tetradrachmi*		*Decima* 50. *didrachmi*, 25 *tetradrachmi*		*Decima* 5. *didrachmi.*

Talentum sanctuarii ter mille sicli tetradrachmi, cujus	*Decima trecenti sicli.*	*cujus*	*Decima triginta sicli.*	*cujus*	*Decima tres sicli.*
	Duodecima ducenti quinquaginta sicli.		*Decima viginti quinque sicli.*		*Decima duo sicli & semis.*
	Quinta sexcenti sicli.		*Decima sexaginta sicli.*		*Decima sex sicli.*
	Sexta quingenti sicli.		*Decima quinquaginta sicli.*		*Decima quinque sicli.*

Ad eum modum & alia talenta dividi possunt.

Talis autem divisio talenti & aliis forte de caussis instituta est, & quod unius & ejusdem metalli non eadem cujuslibet nota sit; unde institutum videtur, ut auri obryzi sexta, auri non obryzi quintæ responderet æstimatione, & duodecima decimæ, & item decimæ decimis quæ ex iis nascuntur. Et alioqui magnam commoditatem habuit hujusmodi divisio talenti. Decima enim auri vel duodecima pro qualitate metalli, videlicet valuit talentum argenti, unde & talenta sunt dictæ decimæ & duodecimæ, quod videlicet talentum argenti valerent. Itidem parvi talenti decima, hoc est, mina auri, valuit parvum talentum argenti,

pro-

proinde & talentum quoque fuit dicta; quia talentum argenti valuit. Rursus decima minæ, hoc est, quinque sexve sicli auri, minam argenti valuit, & ob hoc millesima talenti dicta fuit talentum, quod videlicet talentum, nempe minam argenti valeret. Siclus autem auri, qui fuit dimidio minor quam argenti, decimam minæ, hoc est, quinque sexve argenti siclos valuit. Hinc quinque sexve sicli argenti siclus etiam dicti sunt, quod siclum auri valerent, sicut inferius ostendemus.

Porro quintæ & sextæ talenti institutæ videntur, ut eam proportionem ad decimas & duodecimas haberent, quam taleorum argenti habet ad talentum auri, ut videlicet decima aut duodecima auri sexcuplea aut quincuplea, sit ad quintam sextamve argenti.

De Siclo & Talento Auri.

Siclus aureus apud Chananæos & Hebræos dimidio fuit minor quam argenteus; sicut apud Græcos aureus nummus fuit dimidio minor, quam argenteus, quippe stater aureus apud Græcos, fuit didrachmus; argenteus vero, tetradrachmus. Item aureus qui hamiectum dictus est, octo obolorum pondus habuit, idem & semistater fuit dictus, quod videlicet stateris argentei dimidium pondus haberet. Ad eundem igitur modum & apud Hebræos siclus aureus dimidio fuit minor quam argenteus: unde apud Esdram aurum non ad siclos, sed ad drachmas juxta veterem consuetudinem computatur, quod videlicet drachma, seu semisiclus auro esset deputatus, sicut argento siclus. Et Genesis vigesimo quarto *vers.* 22. juxta translationem Septuaginta ita scriptum legimus: καὶ ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος δύο ἐνώτια χρυσᾶ ἀνὰ δραχμὴν ὁλκῆς, καὶ δύο ψέλλια ἐπὶ τὰς χεῖρας αὐτῆς, δέκα χρυσῶν ὁλκὴ αὐτῶν. Id est, & accepit homo ille inaures aureas: quæ singulæ drachmam appendebant, & duas armillas, quarum fuit pondus decem aurei. Hactenus Sept. Duæ inaures habuerunt pondus duarum drachmarum seu semisiclorum; potuit ergo dici inaures aureas, quarum pondus fuit siclus. Sed scriptura juxta receptam consuetudinem, aurum ad semisiclos potius quam ad siclos computat. Ut intelligamus etiam in sequentibus cum dicit decem auri, sic enim habetur in Hebræo, pro quo, Septuaginta transtulerunt decem aureos, ut, inquam, decem aureos seu decem auri intelligamus decem drachmas auri, seu decem aureos drachmales; nempe drachmæ, seu semisicli pondus singulos habentes. Nostra autem translatio pro drachmis seu semisiclis, eaponit siclos: unde colligitur autorem translationis illius non ignorasse, quod siclus aureus dimidio minore esset, quam argenteus. Neque enim pro beca, quæ vox significat semisiclum, transtulisset, siclum, nisi sciret siclum auri semisicli pondus habuisse. Aureus enim nummus quatenus argentei sicli dimidium pondus habet, semisiclus dicitur; quatenus vero proprium pondus justum ac integrum habet, dicitur siclus. Unde & quinque sexve argentei sicli dicuntur, sicli a valore, nempe quod siclum auri valerent, valere autem non possent, nisi duplo essent majores quam sicli auri. Secundi Regum Capite decimo octavo *vers.* 11. scribitur quidam venisse ad Joab dicens: Vidi Absalonem pendere de quercus cui Joab. Si vidisti, quare non confodisti eum, & ego tibi dedissem decem argenti? sic enim habetur in Hebræo, subaudita voce, siclos, ut sit decem argenti siclos. Est enim hujusmodi loquutio usitata, & passim obvia in scriptura. Septuaginta autem & Josephus hoc loco pro decem argenti siclis, transtulerunt quinquaginta siclos, quinque siclos pro singulis siclis computantes, eo quod quinque sicli argenti dicuntur siclus. Annotavit hoc etiam Suidas, nescio ea quo autore, nempe siclum argenteos quinque dici apud Mosen. Locus autem, quem designasse videtur Suidas, exstat Genesis tricesimo septimo *vers.* 28. ubi Joseph dicitur venditus *viginti argenti*, hoc est, viginti siclis argenti, pro quo Septuaginta transtulerunt viginti aureis, ut intelligamus viginti argenti ita dictum esse, sicut apud nos, viginti aurei monetæ dicuntur. Sic enim vernaculo sermone nostro dicere consuevimus, cum non aureos, sed aureorum pretium volumus designare. Quondam enim aureus Ungaricus apud nos triginta grossis permutabatur ex Casimiri etiam constitutione, unde triginta grossi etiamnum aureus vocantur a valore, quod videlicet aureum valerent. Ad hunc igitur modum viginti argenti accipiemus hoc loco pecuniam argenteam viginti aureos valentem, nempe centum siclos argenteos; viginti enim sicli centum argenteos efficiunt, si quis singulos siclos pro pretio aurei accipiat, hoc est, pro quinque argenteis siclis. Quod si quis viginti argenti pro viginti aureis accipiat, ex pretio aureorum aureos ipsos designatos credens, cum hoc non contendemus, præsertim cum apud Græcos qui iisdem cum Hebræis usi sunt ponderibus, exemplum hujus rei reperiatur. Aureus

reus enim nummus apud Græcos nonnunquam pretii vocabulo designabatur, sicut apud Athanianses semistateres aurei vocabantur tetrastateres, quod videlicet quatuor stateres valerent. Quamquem proprie illi aurei (ut hoc quoqua admoneam) a pretio non tetrastateras, sed heaastatares dici deberent, singuli enim semistateres aurei octonum obolorum, sex stateres argenteos seoum denum obolorum valabant, sicut apud Habræos siclus aureus, quinque sexve argenteos.

Hinc anim hemiecta quoque dicebantur hujusmodi aurei, sicur supra *Col.* DCXXVI. ostendimus. Verum quoniam statares tetradrachmi magis fuarunt in usu Atheniausibus, & quatuor tatradrachmi tantundem efficiunt quantum sea senum denum obolorum, factum est, ut tetrastateres magis dicerentur. Sed viginti siclos argenti quibus Joseph vendirus ast, sive pretium viginti aureorum intelligas, sive viginti eureos, parum refert cum utrumque idam valeat. Exstat alrar locus in Genesi, quem Suidas etiam designasse videri possit, cum dicit apud Mosen siclum dici quinqua argenteos, nempe quadragesimo quinto capite, *vers.* 22. ubi Joseph in Ægypto scribitur donasse fratri suo Benjamin trecentos argenti. Septuaginta anim ad eumdem modum transtulerunt, trecentos aureos. Alias autem hoc genus locutionis, Septuaginta varie solent transfarra: verbi gratia; si in Hebræo scriptum sit, dacem argenti; Septuaginta, si simplices sicli intelliguntur, transfarunt decam argenteos per adjectivum, vel decem siclos argenti per substantivum, addita voce, siclos: si vero sicli pro pretio aureorum accipiuntur; Septuaginta interdum quinquaginta sexagintave siclos pro decem siclis interpretabuntur, nonnunquem ἀργυρίου, id ast, argenti, siva argentaæ pecuniæ transferent per substantivum, omisse voce, siclos, sicut Judicum decimo octavo, *vers.* 2. 3. 4. 10. quæ differentia in Hebræo non reperitur. Hebræi anim sempar per substantivum efferunt, qualescunque sicli intelligantur, decam argenti, viginti argenti, vel addita voce, siclos, viginti siclos argenti &c. Saptuaginta autem, ut diai, discriman facere solent. Quod & Tzetzes vir multiplicis eruditionis non ignoravit, qui in varia Historia, pro eo quod est Judicum sedecimo *vers.* 2. juxta translationem Saptuaginta, milla & centum argenti interpretatus ast, χρυσοῦς χιλίους ἑκατόν, id ast, mille & centum aureos. Intelligebat Tzetzes aliud esse mille & centum argenti, aliud mille & centum argentei.

Quod autem siclus aureus qoinqua argenteos valarar, in Hesychii quoqua collectaneis legimus his fere verbis. Drachma (inquit) auri est pondus numismatis ad rationem argenti didrachmorum decem, Δραχμὴ χρυσῆ, ὁλκὴ νομίσματος εἰς ἀργυρίου λόγον διδράχμων δέκα. Quæ quidam verba, ut apparet, ea scriptore quopiam Ecclesiastico annotata sunt, sicut & alia pleraque multa. Drachma enim Hebraica, quæ apud Mosen beca, apud Esram varo darcmon, dicitur. Septuaginta autem, sicuti diximus, drachmam transferre solent, est siclus auri, nempe minoris talenti publici siclus, semis sanctuarii sicli. Hæc, inquam, drachma auri, ad rationem argenti efficit decem, didrachma Græca, hoc est, quinque siclos tetradrachmos. Quod autem & sex siclos argenteos valuerit aureus, potest probari ex translatione septuaginta, qui tertii Regum capite decimo, *vers.* 29. pro seacentis argenteis, transtulerunt, centum argenti. Egrediebatur Salomoni ex Ægypto ἅρμα ἀντὶ ἑκατὸν ἀργυρίου, id ast, currus pro centum argenti: hic enim centum argenti, hoc ast, pretium centum aureorum, seacenti argentei sunt, non quinquaginta; unde arguitur, aurei pretium fuisse sex argenteos siclos, ut proportio auri ad argentum fuerit duodecuplex, sex enim sicli argentei cum sint aureis duplo majores, duodecies appendunt aureum: quam auri ad argentum analogiam apud Græcos atiam fuisse arguitur, ea eo quod semistarar aureus octo obolorum sex argenteos stateres senum denum obolorum valebat, hoc est, quatuor statares tetradrachmos. Quod autem decuplax quoqua fuerit proportio auri ad argentum, docet Pollux ea Menandro: quod tamen non de Obryzo, sed da inferioris notæ auro intelligendum est. Sicut & apud Hebræos non unius notæ fuit aurum. Legimus enim aurum optimum, aurum purissimum in sacris literis, ad differentiam utique auri non perinde probati. Item aurum Arabicum, aurum Ophir, ad differentiam auri ex aliis regionibus non perinde boni; unde si auri probatissimi siclus valuit sex argenteos siclos, juxta auri ad argentum duodecuplicem proportionam, siclus auri inferioris notæ potuit quinque siclos argenteos valere juara duplicam auri ad argentum analogiam. Sicut autem siclus auri ad argentum fuit seacuplex & quincuplex, sea enim & quinque argenteos unus auri siclus valuit; ad eumdem modum & talentum auri ad talentum argenti fuit sexcuplex, sicut Suidas in dictione Obo-

lus annotavit, & quincuplex, ficut ex Hefychio difcimus, qui talenti meminir quadringentarum minarum. Quadringentæ enim minæ efficiunr quinque talenta Ægyptia feu Attica oćtngenarum minarum: nnde etiam difcimus quod ficut ficlus dicitur & argeotens nnns, & quinque fexve argentei, hoc eft, ficli auri pretium. Ita talentnm dicitur non folum unum fimplex talentum, fed & quinque fexve talenta, nempe talenti anri pretium. Quoniam ergo ficlus anri ad argenteum ficlnm, fexcuplex & quincuplex eft, & item talentum auri ad talentum argenti eft quincuplex & fexcuplex, neceffe eft, ficlum & talentnm anri dimidium pondus ficli & talenti atgenti habuiffe, ut auri ad argentum fit proportio decnplex & duodecuplex. Præter decuplicem autem & duodecuplicem proportionem invenitur & tertia, medium inter has duas locum obtinens, nempe quæ eft unius ad undecim. Id ita effe, docet nos liber Judicum capite decimo feptimo, *verf.* 3. ubi filius promittit fe matri pecuniam reftituere velle, mille videlicet & centum argenteos, *χιλίυς ϗ ἑκατὸν ἀργυρῆς*, ita enim Septuaginta tranftulerunt per adjećtivum, qnod fimplices ibi ficli intelligantur. Cetarum ne promiffæ tantum putetur, additnt, *verf.* 3. *ϗ ἀπέδωκε τὺς χιλίυς ϗ ἑκατὸν ἀργυρῆς τῇ μητρὶ αὐτῦ*, id eft: Et reddidit mille & centum argenteos matri fuæ. Et rufus idem, *verf.* 4. ita ut mos eft fcripturæ, repetitur, *ϗ ἀπέδωκε τὸ ἀργύριον τῇ μητρὶ αὐτῦ, ϗ ἔλαβεν ἡ μήτηρ αὐτῦ διακοσίυς ἀργυρῆς*, id eft, & reddidit pecuniam illam matri fuæ; & accepit marer ejus ducentos argenti. Hic ducentos argenti per fubftantivnm feptuaginta tranftulernnt, non ducentos argenieos, propterea quod dncenti argenti, pro mille & centnm argenteis ficlis accipiantur: eadem enim fnmma quæ prius mille & centum argentei vocabatur, nunc ducenti argenti dicuntur. Faciunt aurem ducenti argenti mille & centnm argenteos: fi quis fingulos ficlos non pro qoinqne ficlis, nec pro fex ficlis, fed pro quinque & femiffe accipiat, in undecupla auri ad argentum proportione, quam mediam inter decuplicem & duodecuplicem effe diximus. Ita intelligendum eft, quod eodem libro fcriptum eft, capire fedecimo *verf.* 6. de pecunia quam Philiftinorum Satrapæ promiferant Dalilæ meretrici, quam Samfon amavit. Decipe, inquiunt, eum, nempe Samfonem, & difce ab illo in quo habeat tantam fortitudinem, & qoomodo eum fuperare valeamus, & vinćtum affligere: quod fi feceris, dabimus tibi finguli mille, & centum argenteos. Lyranus admonet, Satrapas Philiftinorum fuiffe quinque, & fingulos mille & centum argenteos promififfe. Proinda fnmmam promiffæ pecuniæ dicit effe quinque millia & quingentos ficlos, quæ fumma *Χιλίυς ἀργυρῆς*, id eft, mille argenti efficit in undecupla proportione, vel *χιλίυς ἀργυρῆς*, id eft, mille & centum argenti in decupla, ficot Septuaginta tranftulerunt, *ϗ ἡμεῖς δώσομέν σοι χιλίυς ϗ ἑκατὸν ἀργυρῆς*. Et nos dabimus tibi mille & centum argenti: fed hæc hačtenus.

Antiqoiffimis argo tamporibns ficlus argenti & talentum argenii fuit, quem ficlum fanćtnarii & talentum fanćtuarii fcripiura vocat; anri vero ficlus & talentum fnit femis ficli & talenti fanćtuarii. Pofterioribus vero temporibus, qui fuit ficlus anri, cœpit effe & argenti ficlus; & quod fuit talentum auri, cœpit effe & argenti: quo fačtnm eft rurfus, ut poftquam ficlus argenti didrachmus cœpit effe, ficlns etiam auri dimidio minor, id eft, drachmalis fačtus fit, unde centum aurei drachmales minam efficiabant centum drachmarnm, ficut hiftoria facra teftatur. Nam fecundi Paralipomenon capite nono verf. 16. fcribitur Salomon feciffe trecenta fcuta aurea trecentorum aureorum, quibus tegebantur fingnla fcuta. Tertii autem Regum *capite decimo verf.* 17. pro trecentis anreis, legimus tres minas in Hebræo & in translatione Septnaginta & apud Jofephum. Quod fi trecenri aurei drachmales effent, Jofephus Græce loquendi obfervantiffimus non tres, fed fex minas dixiffet, aut faltem minæ interpretationem addidiffet. Tempore igitur Salomonis ficlus auri præter didrachmum foit etiam drachmalis: non enim propter minorem majoris ufum penitus abolitum fuiffe arbitrari debemus, fed præter minora pondera etiam majora in ufu fuiffe credendum eft. Talem autem ponderum diminntionem etiam apud alias gentes fniffe diximus. Siculnm enim talentum, antiquum quidem, fuit viginti quatuor nummorum, pofterius vero duodecim nnmmorum, & apud Athenienfes talentum ońtogenarium pofterioribus temporibus dimidio minus fačtum eft, nempe quadraginta minarum. Progreffu autem temporis, & hoc rurfus eft dimidiatum, ut quadrans talenti effet ralentum. Hinc enim apud Suidam talentum dicitur moderna quatuor, & apud Pollucem legimus Sirium talentum fuiffe mille & quingentarum drachmarum qui eft plane quadrans Attici talenti. Sed locum Suidæ, cujus jam aliquoties fecimus mentio-

tionem, adſcribemus: τάλαντον (inquit Suidas) τοῦ ἀργυρίου τῶν νῦν τέσσαρα ϗ νομίσματος η ϗ ς. ἡ δὲ μνᾶ ἑξηκοστόν ἐς τοῦ ταλάντου, τοῦ χρυσίου ἑξαπλάσιόν ἐςι, id eſt, talentum argenti, ſunt moderna quatuor & numiſmatica octo & ſex, mina vero ſexageſima pars talenti, auri autem talentum eſt ſexcuplex. Siclus ergo antiquiſſimis temporibus, argenteus quidem, fuit tetradrachmus, aureus vero didrachmus. Poſterioribus vero temporibus argenteus etiam didrachmus & aureus drachmalis etiam fuit: unde quod ſcribitur Geneſis XXXVII. 28. Joſeph venditus eſſe viginti ſiclis argenti, intelligimus vel viginti aureos didrachmos, vel pretium viginti aureorum didrachmorum, nempe centum ſiclos tetradrachmos. Machabæorum autem libri primi *cap.* X. 40. quindecim millia ſiclorum argenti accipiemus, pro pretio quindecim millium ſiclorum auri drachmalium. Joſephus enim pro quindecim millibus ſiclorum ſcripſit quindecim Myriadas, hoc eſt, centum & quinquaginta millia drachmarum, decem drachmis, quæ quinque ſiclos efficiunt, pro ſingulis ſiclis computatis. Ad eundem modum Geneſis XLV. 22. ubi Joſeph ſcribitur fratri ſuo Benjamino donaſſe trecentos argenti, intelligemus vel trecentos aureos octonum obulorum, vel trecentorum hujuſmodi aureorum pretium, nempe mille & quingentos ſiclos Ægyptios ſenum denum obolorum. Tertii autem Regum *cap.* X. 29. ubi pretium equorum legitur, qui Salomoni ex Ægypto adducebantur, currus pro centum argenti, & equus pro quinquaginta argenti, ſic enim tranſtulerunt ſeptuaginta, intelligere debemus centum argenti pretium centum aureorum quaternorum obolorum, nempe ſexcentos ſiclos argenti Ægyptios octonum obolorum, non quod Ægyptium numiſma apud Hebræos cuderetur, ſed quod importato numiſmate Ægyptio Hebræi uterentur, & in contractibus cum Ægyptiis, rationibus & ponderibus uterentur Ægyptiorum. Probabile eſt enim hæc Hebræis uſitatiſſima fuiſſe propter vicinitatem utriuſque regni, & contractus, qui inter finitimos frequentes fiunt, præſertim cum neceſſitudo etiam ex connubio regum Hebræis tunc interceſſerit cum Ægyptiis. Ægyptius ſiclus habuit pondus, ſicut diximus, ſedecim obolorum Atticorum; aureus autem ſiclus dimidio minor fuit, nempe octo obolorum: qualem fuiſſe apud Athenienſes oſtendimus, qui talento Ægyptio, nempe octogenario, etiam uſi ſunt. Poſterioribus autem temporibus ſiclus, ut apparet apud Ægyptios dimidio minor factus eſt, ſicut & apud Hebræos, ut argenteus eſſet etiam octo obolorum, aureus vero etiam quatuor obolorum, noſtri fere argentei, quem triplicem vocamus, pondus habens: quod pondus etiam habuit ſiclus talenti parvi, nempe ſextæ partis talenti ſanctuarii. Tales autem aureos fuiſſe apud Athenienſes probabile eſt. Hinc enim vidatur tetraobolum pro pretioſo accipi, τετρώβολον Suidas interpretatur πολυτίμητον, id eſt, magni pretii. Alioqui quatuor oboli pro vili pretio accipiuntur, ut videre eſt apud Eraſmum in Chiliadibus: fuiſſe autem ſiclum quatuor obolorum etiam Phavorinus Camertes, neſcio ex quo autore, annotavit. Cum igitur dicitur currus pro centum argenti, pretium centum aureorum quaternorum obolorum intelligemus, hoc eſt, ſexcentos ſiclos argenteos octonum obolorum, quos Joſephus propter parvitatem drachmas vocavit. Sunt enim hujuſmodi ſicli drachmæ talenti Ægyptii octogenarii Atticis drachmis majores, Æginenſis vero minores. Sic enim legitur apud Joſephum. Conſtituit autem Salomon (inquit) & mercatoribus Ægyptiis, ut adducentes venderent ſibi currum cum duobus equis ſexcentis drachmis argenti. Septuaginta autem, ſicuti diximus, tranſtulerunt: Egrediebatur ex Ægypto ἅρμα ἀνθ' ἑκατὸν ἀργυρείων ϗ ἵππος ἀντὶ πεντήκοντα ἀργυρείων, id eſt, currus pro centum argenti, & equus pro quinquaginta argenti. Centum argenti igitur pretium centum aureorum quaternorum obolorum intelligemus ſexcentos videlicet argenteos ſiclos octonum obolorum. Alioqui ſi centum argenti hoc loco accipias pro pretio centum aureorum Hebraicorum, qui drachmæ Atticæ pondus habuerunt, aut Ægyptiorum, qui octonos obolos appendunt, reclamabit Joſephus: non enim centum hujuſmodi aureorum pretium eſſent ſexcentæ drachmæ, ſed mille & ducentæ. Notabis autem hoc loco apud Septuaginta currum pro biga accipi, ſicut & apud Joſephum. Si enim currus pro centum argenti, & equus unus dimidio hujus, hoc eſt, pro quinquaginta argenti, neceſſe eſt currum intelligamus bigam, non quadrigam. Secundo autem Paralipomenon *capite* I. *verſ.* 17. currus non pro biga accipitur, ſed pro quadriga, etiam juxta translationem Septuaginta, quamvis illo in loco translatio Septuaginta non ſatis integra ſit; ſic enim legitur: ϗ ἐξῆγον ἐξ αἰγύπτου ἅρμα ἐν χιλίοις (lego ἐν χ σίκλοις) ἀργυρίου, ϗ ἵππον ν ϗ ρ ἀργυρίου id eſt, Et educebant ex Ægypto currum ſexcentis ſiclis argenti, & equum centum & quinquaginta argenti, repetito ex ſu-

periori, ficlis, quare fexcentos ficlos quibus quadriga emebatur, duplo majores intelligemus, nempe fenum denum obolorum; fexcentos autem ficlos, quibus emebatur biga dimidio minores, nampe octonum obolorum, quos Josephus, ficuti diximus, drachmas vocat; fic enim fexcenti ficli majores efficient mille & ducentos ficlos minores, nempe pretium duarum bigarum, unius videlicet quadrigæ, & centum quinquaginta ficli majores, efficient trecentos minores, quod eft pretium unius equi. Ad hunc igitur modum uterque locus de equis Salomonis confonus fibi invicem effe reperitur, quod vel Scriba vel Rabbini apud Hebræos non intelligentes, alterum locum ex altero caftigaverunt; videbantur enim ifti duo loci inter fe pugnare, nec fimul ftare poffe. Proinde nunc uterque locus in Hebræo eodem modo legitur, nec poteft uterque nifi de quadriga intelligi, cum tamen ex translatione Septuaginta & Jofepho conftet alterum de biga fcriptum fuiffe. Quod igitur ficlus & talentum auri dimidium pondus ficli & talenti argenti habuerit, fatis, ut puto, oftenfum eft. Sciendum tamen quod aurum interdum ad pondus argenti computatur, præfertim quando poft fummam argenti fumma auri defcribitur: cujus rei exemplum eft, quod fuperius citavimus, ubi rex Ægypti dicitur IV. Reg. XXIII. 33. a Judæis exegiffe centum talenta argenti & talentum auri; & in Moyfi libris, aurum frequenter ad ficlum & talentum fanctuarii, ficut & argentum computatur. Sic apud Pollucem talentum auri dicitur decem talenta argenti, non quinque aut fex. Quin & argenti fumma nonnunquam numeratur ad pondus auri. Sicut *lib.* I. Paralip. *cap.* XXII. 14. ubi David dicit fe præparaffe impenfas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum; hoc loco enim argenti talenta, ficut & auri parva intelliguntur, quemadmodum ex Jofepho oftendimus, & capite XXI. ejufdem libri argentum numeratur ad ficlos parvos nempe ponderis auri. Majora tamen pondera principaliter argento fuerunt deputata, & minora auro, ficut fupra oftendimus.

Præter aureos vero, de quibus jam diximus, fuerunt & alii majores apud antiquos. Pollux docet apud Athenienfes fuiffe ftaterem, qui minam valuit, & minam ftateram vocatam effe. Budæus ex pretio conjicit ftaterem hujufmodi fuiffe uncialem, id eft, octodrachmum, quales etiam aureos credo fuiffe apud Romanos, qui Athenienfium ponderibus & menfuris ufi funt. Vidimus multos tales, adulterinos quidem illos, non enim aurei fuerunt. Sed aurum imitabantur elegantiffime ad exemplar, ut apparet, proborum aureorum facti, quorum ea magnitudo fuit, ut fi aurei effent, unciam poffent appendere. Sed & aureum hujufmodi exftare audio apud Magnificum Dominum Johannem Chriftopborum Caftellanum Voinicenfem Comitem a Tarnou, cum infcriptione Græca ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ, cujus magnitudo citra ultra decem aureorum effe dicitur. Si igitur octo drachmarum aureus fuit apud Athenienfes, fex aureis conftabat octonum obolorum, quemadmodum pretium aurei octo obolorum, fex argentais conftabat fenum denum obolorum, quod pretium Hebraice ficlus dicitur. Sicut autem argentei ftateris dimidium pondus habuit aureus; ita ficli, hoc eft, fex argenteorum, aureus ftater magnus dimidium pondus videtur habuiffe. Sex enim aurei octonum obolorum, quibus conftabat, femiffem appendunt ficli fex argenteorum, nempe tres ftateres fenum denum obolorum, quæ fuit millefima talenti majoris Attici, quod idem cum Ægyptio fuit. Sicut talentum illud auri fex drachmarum, cujus fupra mentionem fecimus ex Polluce, fuit millefima minoris talenti Attici, quod idem cum Hebraico talento fuit. Similes igitur aureos fuiffe apud Hebræos & Ægyptios, quibus Athenienfes fua pondera debent, probabile eft, & ficlos ita vocatos, ficut ftateres apud Græcos, non folum ipfos aureos, fed & pretia eorum, hoc eft, minas feu ftateras. Hinc enim Judicum nono *verf.* 4. feptuaginta argenti (ita enim in Hebræo & apud Septuaginta legitur, fubaudita voce, ficlos, ut fit feptuaginta argenti ficlos) noftra translatio exponit feptuaginta pondo argenti, & certe, locus ille requirit hoc, ut feptuaginta argenti majorem fummam intelligamus, quam feptuaginta aureorum didrachmorum pretium. Similiter Jofephus in antiquitatibus, *Gen.* XXXVII. 28. Jofeph venditum fcribit viginti minis, viginti enim argenti, quod habetur in Hebræo, intellexit. Jofephus pretium viginti aureorum, non minorum, ficut nos interpretati fumus ex Suida, fed grandiorum, qui fcilicet finguli minam valerent. Sic igitur ficlus aureus fuit non folum parvus nempe argentei ficli dimidium pondus habens, fed & grandior, nempe quinque fexve minores aureos appendens; & item pretium ficli aurei, quod etiam ficlus dicitur, non folum quinque fexve argentei, fed & mina grandioris aurei pretium. Notabis etiam in ta-

talentis, quæ quinquies sexiesve talenrum capiunt, quantum simplex continet talenium, siclum eriam quinquies sexiesva tantum esse, quantum simplex continet siclus, ut qnod in simplici talento est argenteus unus, hoc in hujusmodi talento sit auri unius dimidio minoris pretium, & quod in simplici talento est pretinm aurei sicli, hoc in hojusmodi talento sit pretium qninque sexve aureotum siclorum, hoc est, unius grandioris aurei. His ita expositis, priusquam ad alia transeamus, non inutile fortasse fuerit, & locum Matthæi expendere de pecunia, qua conductus Judas Dominum prodidir. Apud Zachariam *cap.* XI. 12. trigiuta argenti legimus, apud Mattbæum *cap.* XXVII. 3. 9. *τελάκοντα ἀργύρια*. Est aurem *ἀργύριον* Græcis pecunia argantea, sicut *χρύσιον* pecunia aurea. Et si quidem *τελάκοντα ἀργυρέων* scriptum haberemus, necessario intelligeremus trigiota argenieos. Verum cum *τελάκοντα ἀργύρια* scriptum sit, possumus inrelligere triginta summulas, ut ita dicam, hoc est, triginta siclorum auri pretia. Nam quod non rriginta denarios hic intelligere debeamus, res ipsa arguit. Constat enim pecunia illa agrum emptum esse, in sepulturam peregrinorum. Triginta autem denariis emi non poterat: Quid enim tantillo pecuniæ emas? nam triginra denarii non multo plus valeot quatuor taleris: quapropter hic triginta *ἀργύρια* accipiemus, pro pretio triginta siclorum auri. Utebantur antem tunc Judæi, ut constat ex Evangeliis, Romana moneta. Romanis autem aurei didrachmales erant; quapropter XXX. aureorum hujusmodi pretium trecentos superar denatios. Quod si non numismarici, sed rudis, & inferioris notæ auri pretium intelligere volumus, XXX. sicli hujnsmodi anri efficiunt in decupla proportione, trecenros denarios: æstimabatur antem unguentum, quod in caput Domini effusum est, plusquam trecentis denariis. Judas autem, sicut Johannes *cap.* XII. 5. scribit, indignabatur, quod non esset trecentis denariis vendirum; unde probabila ast, Judam tantum a Judæis postulasse, & accepisse, quanti unguentum valere putahar, vel quanti non esse venditum indignabatur.

De Siclo Æris & Ferri.

Siclum æris & ferri eundem fuisse, probahile est; quantus autem fuerit hic siclus, non satis constat: Siclum tamen æris omnino non minorem fuisse argenri siclo, ctedere debemus, sed aut majorem, aut certe param; neque enim probabile est, vilioris metalli minorem fuisse siclum. Secundi Regum *cap.* XXI. *vers.* 16. Philistæi cujusdam de genere Gigantum pondus hastæ scribitur fuisse, juxra translationem Septuaginta, trecentorum siclorum ponderis æris, unde discimus fuisse siclum, qui peculiariter siclus ponderis æris vocabatur: nempe, diversus a siclo argenti. Qnod si diversus fuir, major fuit; non enim quod minor, sed qnod major esset diversus erat: comprohat hoc & nostra translario, quæ pro trecenris siclis, habet trecentas uncias. Cujus (inquit) hasta, trecentas ancias appendehat. Ur sir siclus æris duplo major siclo argenti, sicur argenti siclus, duplo fuit major quam siclus anri, & primi Regum *cap.* XIII. 20. 21. scribitur in universa terra Israel non fuisse fabrum ferrarium, quod Pbilistini cavissent ne Hebræi gladium facerent, aut hastam. Unde universus Israel, descendehat in terram Philistinorum ad fabricanda instrumenta, agricnlruræ necessaria. Instrumenta autem fuerunt, juxta translationem Septuaginta, tres sicli in dentem, seu vomerem, & secuti atque falci idem fuit pondus, seu, ut verbis Septuaginta utar, eadem hypostasis, seu substantia. Qnod & si videtur dictum ad ostendendam parvitatem instrumentorum; siclum tamen ferri, arguit majorem fuissa argenti siclo, nempe, reiradrachmo. Atqne hæc caussa videtur esse, quod æris & ferri summa nunquam recensetur in scriptura, ad siclum sanctuarii, sicur argentum & aurum, nimirum quod siclus bic, diversus & major sit tetradrachmo, & semiunciali siclo. Sic igitur siclus æris & ferri, videtur fuisse major siclo argenti. Ar si pondus armorum Goliath expendamus, diversum reperiemus, nempe siclem æris & ferri, semiuncialem fuisse. I. *Sam.* XVII. 5. *6. 7.* Lorica Goliath, habuit pondus qninque millia siclorum, æris & ferri; halla antem ejus, immo non hasta sed setrum hastæ, sexcentos siclos ferri habuit. Fac siclum æris & ferri semiuncialem fuiste, quinqne millia siclorum efficient ducentas minas, & sexcenti sicli, viginri quatuor minas; quibus addatur pondus conti, seu hastilis, quod erat quasi liciatotium texentium, & item gladii, galeæ, ocrearum æreatum, & clypei ærei qui humeros ejus tegehat. Hæc enim singula, pro magnitudine prædictorum juxra proportionem competentem, magnitudinem suam babuerunt, unde conjuncta simul omnia arbitror plus habuisse ponderis quam thoracem cum ferro hastæ. Atque ita pondus universorum armorum Goliath asceedet ultra quadringen-

gentas minas. Budæus justum pondus bajularii dicit esse ceotum sexagiuta libras zygostaticas Parisienses quæ ducentas fere minas efficiunt, seu duos centenarios. Arma igitur Guliath, plus quam duorum bajulariorum est justum pondus, habuerunt. Si antem siclum æris & ferri uncialem intelligemus, duplo majus pondus armorum ipsius statuamus necesse est, ut arma Goliath, plus quam quatuor bajulariorum habueriut pondus, quod videtur esse impossibile, præsertim cum armatum, non ita oneratum esse armis conveniat, ut tantum ea ferat, sed ut armatus expedite & pugnare, & currere, & alia id genus facere, quoties opus est, valear: quod viro dimidium justi oneris, ut puto, adimet. Plutarchus in Demetrii exercitu scribit fuisse Alcimum quemdam Epirotam, qui solus panoplia duorum talentorum utebatur, cum alii panopliam dimidiu minorem gestarent, nempe unius talenti. Alcimus igitur, duorum virorum gestabat arma, nempe, duorum centenariorum, ut jam concedamus ibi talenta centeoarum minarum esse iotelligenda. Goliath autem, plusquam quatuor virorum, si, inquam, siclum æris & ferri, semiuncialem iotelligamus; alioqui si uncialem accipias siclum, bis tantum erit pondus armorum Goliath, quod fidem excedere videtur. Ex prædictis igitur apparet quod siclus æris & ferri institutus sit duplo major quam argenti, nempe uncialis. Ceterum sicut argenti siclus, quamvis tetradrachmus esset institutus, cœpit esse & didrachmus: ita siclus æris & ferri, ut apparet, cœpit esse & semiuncialis, etiamsi proprie siclus æris & ferri diceretur, qui uociam appenderet: sic igitur quinque millia siclorum thoracis Goliath & sexcentos siclos, quos ferrum hastæ ipsius appendebat, semiunciales siclos intelligemus. Treceotos autem illos siclos hastæ alterius Philistini unciales intelligemus siclos, qui proprie sicli æris dicuntur, ut hasta trecentorum siclorum, idem pondus haberet cum ferro hastæ Goliath, pro miraculo enim & illa hasta refertur, unde & pondus ejus ingens fuisse credendum est. An aotem, sicut argenti siclus dicitur & unus tetradrachmus siclus, & quinque sexve tetradrachmi sicli & mina argenti; ita etiam æris ferrive siclus, dicatur & unus uncialis siclus, & quinque sexve nnciales sicli, & libra seu mina ferri, non constat, nisi quod locus ille, quem ex translatione Septuagiuta de instrumentis rusticorum adduximus, tale aliquid innuere videtur: qualis enim securis, ex tribus ferri unciis esse potest? quare siclis ferri illo in loco videntur esse accipiendi', pru libralibus, aut quiocuncialibus sexuncialibusve siclis, quod quidem non in ponderibus rantum, sed & in mensuris tam aridorum, quam liquidorum fuisse observavimus. Quio & in Geumetricis mensuris hoc idem deprehenditur, cubitus enim antiquitus apud Geometras fuit, qui in sex cubiros simplices diducisur, sicut Origenes & Augustious annotarunt, super Genesim, *cap.* VI. 15. ubi Noe dicitur fecisse arcam trecentorum cubitorum. Hæc habuimus de siclo æris & ferri, de siclo argenti & auri, de talento sanctuarii, de talento publico, majori & minori, & item de regio, & Ægyptio talento: superest jam ut ad mensuras Hebraicas veniamus, quod & faciemus, Deo favente, si prius paucis dixerimus, unde pondera Hebraica ad Babylonios & Græcos pervenerint. Ad Babylonios igitur pervenisse videntur, cum Hebræi late in Syria imperarenr, a mediterraneo mari, ad Mesopotamiam usque; aut certe, cum Chaldæi Hebræos Phœnicas & alias gentes, in Syria armis subegissent. Ad Græcos autem transmarinos homines pervenisse videntur pondera Hebraica, non ab Hebræis mediterraneam incolentibus, sed vel ab Ægyptiis vel a Phœnicibus Hebræis vicinis, quod & probabilius est. Phœnicum enim cum Græcis antiquissima commercia fuisse, ex Homero & Herodoto discimus. Quod autem Phœnices iisdem ponderibus uterentur, quibus Hebræi, colligitur etiam ex Josepho qui libro secundo de bello Judaico, Tyrii numismatis meminir, quod quatuor Atticas drachmas valuit, sicut & siclus Hebraicus, ut Tyrium numisma idem fuerit cum siclo Hebraico: sed de his, lectorem paucis admonuisse sufficiat.

DE

DE MENSURIS HEBRAICIS.

Nomina mensurarum quæ hic explicantur.

ARIDORUM.	LIQUIDORUM.
Gomor, *sive Hemor*,	*Bathus*,
Corus,	*Hin*,
Lethek,	*Log*,
Epha,	*Corus*,
Satum,	*Homer*, *seu Gomor*,
Assaron, *seu Gomor*,	*Schalis & satum*.
Cabus.	

De mensuris Aridorum.

Corus aridorum maxima mensura. Corus & Gomor idem, sicut Rabini docent, & translatio Septuaginta, quæ pro Gomor sæpe corum interpretatur. Hoc tamen interest, quod Gomor est vox antiquior, & Hebræis usitatior, & ut ita dicam, magis vernacula. Corus autem, quem Hebræi Cor dicunt, vox non perinde antiqua videtur, nec ita Hebræis usitata. Non enim vel in Mosi libris, vel apud prophetas, usquam reperitur, præterquam apud Ezechielem *cap.* XLV. Esdram, *cap.* VII. 22. & in libris Regum, vid. III. Reg. IV. 22. *cap.* V. 11. ac 2. Paralipomenon, II. 10. & XXVII. 5. & videtur ad Hebræos ab externis pervenisse, quibus ut apparet magis usitata quam Hebræis fuit: id quod ex scriptis Josephi, & Septuaginta translatione colligi potest. Josephus enim Græce scribens, cori voce sæpe utitur. Gomor autem vox nusquam in scriptis ejus reperitur. Septuaginta vero pro Gomor, sicut diximus, sæpe corum interpretantur, quod satis arguit, externis vocem hanc magis notam, & usitatam fuisse, contra quam Hebræis, quibus vocem Gomor, magis usitatam & vernaculam fuisse constat.

Corus igitur, ut Epiphanius, Episcopus Salaminis ejus, quæ in Cypro est, scribit, triginta modios capit, hoc est, sex medimnos. Nam Salaminus medimnus in quinque modios dividebatur, ut Epiphanius docet. Probabile autem est, Salaminios medimnum Romanum habuisse: quandoquidem etiam pondera habuerunt Romana, ut ex eodem Epiphanio discimus. Libra enim apud Salaminios, fuit duodecim unciarum, & uncia, octo drachmarum. Sed quod medimnus Salaminius idem esset cum medimno Romano, ex eodem Epiphanio potest evidentius probari. Satum enim, quod Josephus dicit capere sesquimodium Italicum, Epiphanius dicit capere modium Salaminium, & quadrantem, ut quatuor sata, quæ sex modios Italicos constituunt, hoc est, medimnum Romanum, quinque Salaminios modios efficiant, nempe medimnum Salaminium. Si igitur quatuor sata constituunt medimnum Salaminium, & medimnum Romanum; necesse est, Salaminium medimnum, cum Romano æquales esse. Nec movere quemquam debet, quod apud Romanos medimnus, sex modiis constat: Salaminius vero, quinque modiis. Sic enim medimnum antiquitus, alii in quinque, alii in sex modios partiebantur, etiamsi interdum unus & idem esset medimnus. Unde Budæus ex Cicerone annotavit medimnum Romanum, Ciceronis tempore. Siculis in usu fuisse, quem tamen illi in quinque, non sicut Romani in sex, dividebant modios. Quod autem corus, seu gomor, sex caperet medimnos, testis est Eupolemus, scriptor Græcus, qui dicit, corum Hebraicum, sex artabas capere, ut videre est, apud Eusebium libro nono de præparatione Evangelica. Et Septuaginta Esaiæ quinto 10. corum eodem modo interpretati sunt sex artabas. Artaba autem, ut videre est, apud Hesychium & Suidam, capiebat Atticum medimnum: est & mensura Persica Artaba, quæ, ut Herodotus scribit, Atticum medimnum su-

ſuperabat, tribus chœnicibus Atticis, ut artaba Perſica chœnices Atticos quinquaginta & unum caperet: Atticus autem medimnus, quadraginta octo. Hic autem ſex artabas, non Perſicas menſuras, ſed Hebraicas, ſex Atticis medimnis pares, intelligere debemus. Nam Athenienſes, ſicut ponderibus, ita & menſuris iiſdem, quibus Hebræi, uſi ſunt: id quod inferius magis apparebit. Similis coro Hebraico fuit Cypſele, menſura apud Athenienſes, ſex medimnos capiens, cujus etiam ſit mentio apud Ariſtophanem in Pace, κἀμοῦ λίθον ἐμβαλόντος ἑξμέδιμνον κυψέλην ἀπώλεσαν, id eſt, ac meam injecto lapide, ſex medimnos capientem Cypſelem confregerunt. Sed quantitas cori manifeſtius etiam eſt oſtendenda. Sciendum itaque, quod decima cori pars, dicitur corus, ſicut decima talenti talentum. Unde quod tertii libri Regum capite quinto *verſ.* 11. legitur, Salomonem Tyriorum regi quotannis præbuiſſe viginti millia coros tritici: Joſephus pro viginti millibus, ſcripſit duo millia, decem coros, pro ſingulis coris computans: quod cum ita ſit, videamus alterum Joſephi locum, qui libro antiquitatum tertio, ſub finem, hiſce verbis legitur, ἀλλὰ καὶ τοῦδε τοῦ πολεμοῦ μικρὸν ἔμπροσθεν κλαυδίου ῥωμαίων ἄρχοντος, ἰσμαήλου δὲ παρ' ἡμῖν ἀρχιερέως ὄντος, καὶ λιμοῦ τὴν χώραν ἡμῶν καταλαβόντος, ὡς τεσσάρων δραχμῶν πωλεῖσθαι τὸ ἀσσαρῶνα, κομισθέντος ἀλεύρου κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων ἐς κόρους ἑβδομήκοντα (μέδιμνοι δὲ οὗτοι σικελικοὶ μὲν εἰσὶν εἷς καὶ τριάκοντα, ἀττικοὶ δὲ τεσσαράκοντα εἷς) οὐδεὶς ἐτόλμησε τῶν ἱερέων κρίμνον ἂν φαγεῖν, id eſt, Quin & paulo ante Judaicum hoc bellum, principatu Claudii, pontificatum apud nos Iſmaele obtinente, cum tam valida fames regionem noſtram premeret, ut aſſaron quatuor drachmis veniret, & in feſtivitate azymorum, allati eſſent farinæ cori ſeptuaginta (qui ſunt medimni, Siculi quidem unus, & triginta; Attici vero, quadraginta unus) nemo tamen ſacerdotum auſus eſt micam unam inde comedere, hactenus Joſephus. Septuaginta cori parvi, id eſt, decimæ, efficiunt integros coros ſeptem. Si autem ſeptem cori, quadraginta & unum medimnum Atticum efficiunt; neceſſe eſt corum unum capere ſex Atticos medimnos, modio ferme uno, id eſt, ſexta medimni parte minus. Atque ita artaba Hebraica, ſexta pars cori, Attico medimno minor erit, fere chœnice & triente, ut inter Hebraicas, & Atticas menſuras, ea ſit differentia, quæ eſt inter raſas & cumulatas menſuras; facile enim medimnus, pro auctuario chœnicam, & trientem, atque adeo etiam amplius admittit. Jam igitur juxta hanc ſupputationem, corus Hebraicus pauxillo minus, quam ſex Atticos medimnos capiebat, quod tamen de minori coro intelligendum eſt. Fuit enim præter hunc, alius major, qui, ut Joſephus libro antiquitatum quindecimo ſcribit, capiebat Atticos medimnos decem, ὁ δὲ κόρος δύναται μεδίμνους ἀττικοὺς δέκα, valet autem (inquit) corus Atticos medimnos decem. Unde oritur dubium, ſi major corus decem Atticos medimnos capit, quomodo minor non integros Atticos ſex capiebat; neceſſe eſt enim, ſi major decem Atticos medimnos capit, minorem Atticos etiam ſex capere; aut ſi minor non integros ſex Atticos capit, majorem quoque non integros decem capere, ut proportio inter corum, & corum, conſervetur; alioqui nulla proportio ratiocinabilis eſſet inter has menſuras, quod eſt abſurdum. Quare dicendum, aut Joſephum diſcrimen quod eſt inter medimnos Atticos, & corum majorem Hebraicum, propter exiguitatem neglexiſſe, ſicut Herodotus, & Julius Pollux talentum Babylonium ſeptuaginta Euboicarum, ſeu Atticarum minarum pondus habere dixerunt; & tamen, ex ipſius etiam Herodoti ſupputatione, paulo majus eſſe conſtat ſeptuaginta minis Euboicis. Et Ælianus manifeſte docet, Babylonium ſeptuaginta duas minas Atticas appendere. Sic igitur, & hic tenue diſcrimen, quod eſt inter decem Atticos medimnos, & Corum Hebraicum potuit neglexiſſe Joſephus. Aut inter ſacras menſuras, & publicas fuit aliquid diſcriminis, fortaſſe quod publicas cum auctuario metiendi eſſet conſuetudo, aut confertas & coagitatas, nam & hanc conſuetudinem metiendi fuiſſe antiquitus, ex Evangelio *Luc.* vi. 38. diſcimus. In ſacris autem, non licuit quidquam addere, ſicut nec minuere: unde ſi ſeptuaginta cori ſacri, de *ſacris* enim locus ille Joſephi intelligitur, efficiunt quadraginta unum medimnum Atticum, totidem publicæ menſuræ, ſi aliquanto plenius admetiebantur, facile quadraginta duos Atticos medimnos efficere poſſunt, ita ut in ſingulos decem coros, qui unum integrum efficiunt, ſex integri Attici medimni cedant. Sed hæc lectoris judicio permittimus. Corum itaque ſtatuemus, majorem quidem decem Atticos medimnos, minorem vero ſex capere; aut ſi quod diſcrimen fuit, non tale tamen putandum eſt fuiſſe, ut ob hoc, aut ille decem Attici medimni, aut hic ſex dici non poſſit.

Quod cum ita ſit, ſupereſt, ut de regio

gio dicamus coro, quod & facturi ſumus, ubi prius de partibus, in quas dividitur corus, dixerimus.

De Diviſione Cori.

Corus in decimas, & duodecimas dividitur, ſicut anous etiam antiquitus dividebatur. Non enim ſine reſpectu temporis, antiqui menſurarum ſuarum, & ponderum modos inſtituiſſe videntur. Hinc illi Fannii verſus, de ſcrupulis, quæ grammata dicuntur Græcis:

—— —— unde putandum
Grammata dicta, quod hac viginti quatuor in ſe
Uncia habet; tot enim notis vox noſtra notatur,
Horis quot mundus peragit, noctemque diemque.

Et de uncia.

Uncia in libra pars eſt, quæ menſis in anno.

Decima anni annus dicitur, ſecundi Regum quindecimo: *verſ. 7.* poſt quadraginta autem annos dixit Abſalon ad regem David. Similiter apud Septuaginta, & in Hebræo legitur. Joſephus autem pro quadraginta dixit quatuor. Tranſactis (inquit) poſtquam reconciliatus eſt patri quatuor annis, *μετὰ δὲ τὴν τοῦ πατρὸς καταλλαγὴν τεσσάρων ἐτῶν ἤδη παρεληλυθότων*, vides ut hic denos annos, Joſephus pro ſingulis annis computat. Quod autem duodecima anni quoque, hoc eſt menſis, ipſe dicatur annus, teſtis eſt Plinius, qui annum Ægyptiis ſenio lunæ determinari dicit. Hinc & apud Romanos annus ab initio in decem partes diviſus fuit; poſtea vero in duodecim. Sed ad corum redeamus. Decima cori dicitur corus, ſicut oſtendimus ex Joſepho, & tales coros intelligere debemus Numeri undecimo, *verſ.* 18. 19. 20. ubi de coturnicibus ſcribitur. Sed præſtat integrum locum hic adſcribere. Dixit Dominus ad Moſen: Populo quoque dices, ſanctificamini, cras comedetis carnes; ego enim audivi vos dicere: Quis dabit nobis eſcas carnium? bene nobis erat in Ægypto. Ut det vobis Dominus carnes, & comedatis non uno die, nec duobus, vel quinque, aut decem, nec viginti quidem, ſed uſque ad menſem dierum, donec exeat per nares veſtras, & infra, *verſ.* 37. Surgens ergo populus, toto die illo, & nocte, ac die altera, congregavit coturnices, qui parum decem coros. Hactenus verba Scripturæ. Decem cori parvi, id eſt, decimæ efficiunt unum corum integrum, ſex aut decem medimnorum: ſed eſto efficiant ſex medimnos, decem parvi cori: Sex medimni frumenti ſufficere poſſunt in menſem alicui cum familia, quatuor enim modii apud Romanos, antiquitus dabantur in menſem ſervis, ut ſcribit Donatus, & militibus, ut Polybius teſtatur de Romana militia, unde ſex medimni qui modios triginta ſex efficiunt, ſufficere poſſunt in menſem novem hominibus. Quod ſi frumenti ſex medimni ſufficiunt novem hominibus in menſem; multo magis, ſex medimni carnis, poſſunt ſufficere. Nec enim homo, quotidie tantum carnis comedere poteſt quantum panis. Quod ſi quis hoc loco decem coros, non decimas cori, ſed integros coros velit intelligere, vide quam ſenſus non quadrabit cum verbis ſcripturæ. Decem cori ſenum medimnorum, ſexaginta medimnos Atticos efficiunt; quæ ſumma, non in menſem, ſicut ſcriptura dicit, ſed in annum ſufficeret alicui cum familia. Multo magis autem, ſi coros majores intelligamus. Hanc igitur abſurditatem Hebræi vitare volentes, ignari eorum decimam cori quoque dici, pro decem gomor, decem cumulos interpretantur, nihilominus abſurde: quid enim certi hæc expoſitio affert? Omnino enim ſcriptura, cum dicit decem coros, certum aliquid his verbis indicare voluit, quare cum dicitur, qui parum, decem coros, decem coros, intelligemus parvos, nempe decimas; quæ ſex medimnos Atticos efficiunt. Decima cori ſex medimnorum, fere tres modios Atticos, quos illi hecteas vocant, & ſemiſſem capit. Majoris autem cori decima eſt medimnus Atticus, duo Cracovienſes coreti. Sed de cori decima hactenus.

Duodecima cori, Hebræis dicitur epha, Ægyptiis autem œphi, ſicut Septuaginta transferre ſolent. Ægyptia enim videtur hæc vox, non Hebraica. Sic enim ut plurimum Ægyptiorum vocabula, deſinunt in i. Sicut videre eſt in iis quæ apud autores leguntur voces Ægyptiæ, quas proinde Græci in *is* vel in forma Græca; efferre ſolent, unde Heſychius quoque œphin, juxta formam Græcam dixit, œphio, inquit, eſt menſura Ægyptia, quatuor chœnicum. Hinc diſcimus Ægyptiis hanc vocem fuiſſe in uſu, a quibus, ut puto, ad Hebræos pervenit. Porro chœnices quatuor, ſunt duodecima pars medimni. Medimnus enim, pro quantitate ſui, quadraginta octo chœnices continet. Sed ad Hebraicam epham redeamus. Epha, ut Hieronymus teſtis eſt; tres capit modios, id eſt, ſemimedimnum, quod quidem ex Joſe-

pho videtur hausisse Hieronymus. Josephus enim assaron mensuram, hoc est, decimam partem ephi, septem cotylas Atticas capere testatur, libro Antiquitatum tertio, hoc est, duos chœnices Atticos, & trientem; unde decem assarones, seu epha, septuaginta cotylas Atticas, hoc est, viginti tres chœnices, & trientem efficiunt, quæ mensura semimedimno Attico, duobus tantum cotylis est minor; nam viginti quatuor chœnices, semimedimnum efficiunt; & XLVIII. medimnum. Duæ igitur ephæ, Attico medimno, quatuor cotylis tantum, hoc est, chœnice, & triente minores erunt. Atque ita duodecim ephæ, efficient corum, sex medimnos Atticos capientem, modio tantum uno deficiente: quæ supputatio, ut vides, ad unguem convenit cum illa superiori, de septuaginta coris. Quod igitur epha, sit duodecima pars cori, satis, ut puto, evidenter ostendimus. Epham Septuaginta interdum exponunt œphi, interdum, *τρία μέτρα*, id est, tres mensuras: unde quod habetur *Exodi* XVI. *vers.* 36. Gomor autem est decima pars ephi, Septuaginta transtulerunt, *τὸ δὲ γομὸρ τὸ δέκατον τῶν τριῶν μέτρων ἦν*. Hoc est, Gomor autem, decima pars trium mensurarum erat. Et Esaiæ quinto, *vers.* 10. pro eo quod in Hebræo legitur, Sementis homer faciet epham: Septuaginta transtulerunt. Qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres: *ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσει μέτρα τρία*. Gomor seu corum exponunt sex artabas: Epham vero tres mensuras. Sic igitur & nostra translatio, pro epha, frequenter tres modios habet, translationem Septuaginta in hoc sequuta. Septuaginta enim, pro modio, mensuram dicunt, propterea, quod modius Hebræis mensuram sonat; non enim modius Græca vox est, sicut nec mina, nec cadus, nec lagynum seu lagena. Sed hæc, & similia a barbaris pervenerunt ad Græcos. Quærendum autem est hoc loco, quo nomine istæ tres mensuræ, seu modii epham constituentes vocentur apud Hebræos. Chaldaica igitur paraphrasis docet, sata vocari tres hujusmodi mensuras, seu modios. Nam Exodi sedecimo, *vers.* 36. quod Septuaginta transtulerunt; Gomor autem, decima pars trium mensurarum fuit; Chaldaica paraphrasis ita habet: Gomor autem (inquit) est unum de decem, in tribus satis. Quorum verborum sensus est; Gomor esse unam de decem mensuris, quæ tribus continentur satis. Hoc loco paraphrastes Chaldæus, ut vides, epham, seu tres mensuras, vocat tria sata. Quin & Septuaginta passim satum interpretari solent, *μέτρον*, id est, mensuram seu modium, & tria sata. *Gen.* XVIII. 6. *τρία μέτρα* interpretati sunt, eodem modo, quo epham solent interpretari, ut jam nemini dubium esse possit, epham tria sata efficere, ita ut satum sit tertia pars ephæ, id est, modius Atticus, seu Romanus. Si igitur corus, ut jam probavimus, duodecim capit ephas, & epha tria sata; sequitur corum triginta sex continere sata. Atque, ut in compendium reducamus ea, quæ diximus, Decima cori dicitur corus, & duodecima cori dicitur epha. Epha dividitur in tria sata, & decima pars ephæ, dicitur Gomor, seu assaron. Gomor autem, id est, decima ephæ, apud Hebræos non iisdem litteris, quibus Gomor, hoc est, corus scribitur. Nam Gomor pro coro, per aspirationem scribitur homer: Gomor autem, id est, assaron, sine aspiratione per literam ain. Epha ad corum parvum, qui est decima cori, eam proportionem habet, quam habent decem ad duodecim: unde si epha decem assarones continet, corus, hoc est, decima cori, continebit duodecim. Divisionem in minutiora persequi non possumus. Interim monendus est lector, quod pro magnitudine cori, est partium cori magnitudo: ut exempli caussa, Corus sex medimnorum, decimam habet, tres modios Romanos fere, & semissem, nempe duodecim assarones continentem. Corus autem major, decimam habet sex modios Romanos, hoc est, medimnum capientem. Eadem ratione corus sex medimnorum satum habet modium Romanum capiens. Corus autem decem medimnorum satum, hoc est, tricesimam sextam partem habebit, aliquanto majorem sesquimodio, &c. Sciendum item est, quod sicut talentum diximus, dividi non solum in decimas & duodecimas, sed etiam in quintas, & sextas: ita Corus, præter prædictam divisionem, etiam in sextas dividitur. Nam sextas in mensuris Hebraicis annotare potuimus, quintas non item. Sexta minoris cori est artaba Hebraica, nempe medimnus Atticus, eadem cum decima cori majoris; unde si decima cori dicitur corus; sequitur, & sextam quoque dici corum, cum sexta minoris cori eadem sit cum decima majoris. Sic igitur, & artaba, seu medimnum, dicitur corus. Majoris autem cori sexta, sunt decem modii Romani. Major enim corus, decem Atticos, seu Romanos medimnos capit, qui sunt sexaginta modii. De sexaginta igitur sexta pars sunt decem modii, quæ mensura eadem ratione, corus seu homer di-

ci-

citur. Hujus mensuræ decima, erit modius *Ezech.* XLV. *vers.* II. juxta translationem Septuaginta: ita legimus; Decima pars Gomor mensura. Mensuram autem Septuaginta, sicuti diximus, solent vocare medium. Sic igitur intelligemus, decima Gomor seu cori esse modium. In Hebræo autem habetur decima pars Gomor epha. Sciendum igitur est, quod Septuaginta epham interdum transferunt ephi, interdum tres mensuras, sicuti diximus; interdum etiam, ut hic mensuram, hoc est, modium, quo secutus autor translationis nostræ epham interdum ephi interpretatur, interdum tres modios, interdum etiam modium, ut *Levitici* XIX. *vers.* 36. quod habetur in Hebræo epha justa, & hin justus, nostra translatio habet modius justus, & sextarius justus. Videtur enim corus antiquissimus, fuisse duodecim medimnorum, qui ad minorem duplam haberet proportionem, sicut talentum sanctuarii, quod antiquissimum constat fuisse, duplam habuit proportionem ad talentum minus publicum. Hujus autem cori sexta fuerit duo medimini, id est, duodecim modii. Atque ex eo modius, seu satum ephæ nomen accepisse videtur, quod scilicet esset duodecima pars Gomor, seu cori duos medimnos capientis, & postea etiam idem nomen retinuisse, etiamsi postea decima Gomor non duodecima esset. Atque ex hoc loco Ezechielis non intellecto, Judæorum Rabini dicunt epham decimam partem cori esse mensuræ magnæ, nescientes vocem Gomor, & ephæ varie in scriptura accipi. Sed & locus ille Ezechielis, non alium sensum requirit, quam quem habet translatio Septuaginta. Præcipitur enim illic de mensuris & ponderibus, quibus pauperes circumveniebantur a divitibus, nempe de parvis, id quod satis arguunt & pondera, quæ illic nominantur, nempe xx. oboli, xv. sicli, xx. sicli, xxv. sicli. Vides hic nullam mentionem fieri magnorum ponderum, sed tantum parvorum, quibus tenues quotidia circumveniebantur. Sed locum illum *Ezechielis cap.* XLV. 10. 11. 12. hic apponemus, juxta translationem Septuaginta. *Ζυγὸς δίκαιος καὶ μέτρον δίκαιον καὶ χοῖνιξ δικαία ἔστω ὑμῖν τοῦ μέτρου, καὶ χοῖνιξ ὁμοίως, καὶ ἔσται τοῦ λαμβάνειν τὸ δέκατον τοῦ γομὸρ χοῖνιξ, καὶ τὸ δέκατον τοῦ γομὸρ τὸ μέτρον, πρὸς τὸ γομὸρ ἔσται ἴσον, καὶ στάθμιον εἴκοσιν ὀβολοί, εἴκοσι σίκλοι, πέντε καὶ εἴκοσι σίκλοι, δέκα καὶ πέντε σίκλοι ἔσται ὑμῖν*: id est, statera justa, & mensura justa, & chœnix justus sit vobis mensuræ & chœnix similiter: & erit ut accipiat decimam Gomor chœnix, & decimam Gomor mensura, ad Gomor erit æqualis, & appendiculum (*στάθμιον* significat autem pondusculum, quod lancibus imponitur, *gevvibt*) viginti oboli, viginti sicli, quinque & viginti sicli, decem & quinque sicli erit vobis. Sic legitur hic locus apud Septuaginta, in exemplaribus vulgatis Græcis. Apud Hieronymum autem, ita legitur translatio Septuaginta: Statera justa, & mensura justa, & chœnis justus erit vobis ad mensuram, & chœnix similiter, unus erit ad accipiendum. Decima pars Gomor chœnix, & decima pars Gomor ephi. Gomor erit æquum, ad poodus viginti oboli, viginti sicli, quinque & viginti sicli, & quindecim sicli mina erit vobis. Translationem igitur Septuaginta, & Græcam posuimus, & ex Hieronymo Latinam, ut altera lectio possit ex altera emendari. In Hebræo itaque quod Septuaginta transtulerunt, mensura habetur epha: unde epham accipiemus hoc loco, pro modio, nempe, pro decima parte Gomor, seu cori decem modiorum, pro chœnice autem in Hebræo legitur bath, quæ vox de mensuris liquidorum tantum dicitur. Neque enim vel in scriptura, vel apud autorem quemquam exstat mentio bathi aridorum mensuræ. Sed & locus Ezechielis postulat, ut bath intelligamus hoc loco mensuram liquidorum: præcipitur enim hic de ponderibus, & mensuris, quibus pauperes circumveniebantur: circumveniuntur autem mensuris, non solum aridorum, sed & liquidorum, puta olei, mellis, vini &c. quapropter alterum Gomor hic intelligemus mensuram liquidorum, cujus decima est bath, seu chœnix mensura parva liquidorum, etiamsi chœnix apud Græcos de aridis fere dicitur. Sed Septuaginta abusi sunt hac voce, certa de caussa, ut postea dicemus. Quod autem Gomor fuisset mensura liquidorum, & bath decima ipsius, eodem capite *vers.* 13. 14. apud Ezechielem legitur, juxta translationem Septuaginta: *καὶ αὕτη ἡ ἀπαρχὴ ἣν ἀφοριεῖτε ἕκτον τοῦ οἰφὶ ἀπὸ τοῦ κόρου τοῦ πυροῦ καὶ ἕκτον τοῦ οἰφὶ ἀπὸ τοῦ κόρου τῶν κριθῶν, καὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ ἐλαίου ἀπὸ δέκα κοτυλῶν, ὅτι αἱ δέκα κοτύλαι εἰσὶ γομόρ*: id est, & hæ sunt primitiæ, quas separabitis, sextam partem ephi de coro tritici, & sextam partem aphi de coro hordei, & præceptum olei da decem cotylis, quia decem cotylæ sunt Gomor. Quod hic dicitur decem cotylas esse Gomor, in Hebræo habetur, decem bath sunt homer seu Gomor: unde homer seu Gomor, fuisse etiam mensuram liquidorum, decem bath seu cotylas capientem, ex hoc loco manifeste discimus, etiam-

etiamsi Rabini multiplicem acceptionem bath & Gomor ignorantes, longe secus hæc intelligant, quorum errorem etiam nostri sunt imitati; qua de re plura dicemus, cum de mensuris liquidorum tractabimus. Nunc autem postquam de majori & minori coro diximus, & item de cori partibus, superest ut de regio quoque dicamus coro: apparet enim reges antiquitus pondera & mensuras suas habuisse, quæ peculiari nomine Regiæ dicebantur, nec id apud Hebræos solum, sed & apud alias gentes regibus usu venisse credendum est. Nam & Herodotus scribens de rebus Persicis cubiti quoque regii meminit, quem vulgari cubito dicit majorem tribus digitis fuisse. Majores mensuræ apud Hebræos regiæ peculiariter dictæ, sicut & pondera, sesquiplam habuerunt proportionem ad minores mensuras, quas minores communes cum aliis suæ gentis hominibus habuerunt. Batus regius major sesquibatum minorem capiebat, sicut ostendimus inferius. Sic igitur & de aridorum mensuris sentiendum est. Corus major regius sesquicorum capiebat minorem. Unde corus major novem medimnorum erit. Quam autem proportionem corus ad corum, eam & partes cori unius ad partes alterius habuerunt, verbi gratia: Satum minoris cori capiebat modium, ergo satum majoris cori sesquimodius fuit. Quod autem fuisset satum sesquimodium capiens Italicum seu Romanum, testatur Josephus libro Antiquitatum nono. Ex parte autem totum cognoscitur, & ex toto pars, sicut de ponderibus quoque diximus.

De Coro Ægyptio.

S*Icut* talentum Ægyptium ad talentum minus Hebraicum, eam proportionem habuit, quam habent octo ad sex; ita & corum Ægyptium, eandem proportionem habuisse ad minorem corum Hebraicum, credere debemus: colligitur id ex mensuris Græcorum, qui sicut ponderibus, ita & mensuris Ægyptiorum usi sunt, fac enim corum Ægyptium, octo medimnos Atticos capere; sexta pars fuit sex modii. Octo enim medimni Attici efficiunt modios quadraginta octo, quorum sexta pars sunt octo modii, Siculus medimnus videlicet, qui Atticum medimnum duobus modiis superabat, sicut patet ex illo Josephi loco, quem superius citavimus, ubi triginta Siculi medimni & quadraginta Attici pro eodem numerantur. Si enim triginta Siculi quadraginta Atticos valent, sequitur Siculos tres valere quatuor Atticos. Atque ita Siculus medimnus capiet Atticum medimnum & trientem, hoc est, hecteas Atticos seu modios Romanos octo, qualem medimnum Atheniensibus etiam in usu fuisse testatur Cornelius Nepos XXV. II. 6. cum scribit a Pomponio Attico frumentum Atheniensibus fuisse donatum, ita ut singulis VIII. modii darentur: VIII. enim, non VII. in emendatioribus exemplaribus legitur nominatim, quæ Venetiis apud Paulum Manutium sunt excusa. Et addit Nepos, qui modus mensuræ medimnos Athenis appellatur. (*) Sed & Aristophanes cum introducit quendam,

(*) Joan. Savaro & Beurerus legunt VII. *modii*. Sed Faernus hunc locum recte restituit VI. *modii* cum antea etiam pro *modiis* legeretur *modius*. Ceterum mecum selectæ eruditionis viri Johan: Andr. Bosius & Henr: Ernstius non solum hunc Nepotis Cornelii locum in notis suis egregie explicarint: verum etiam illud ipsum præsentis libri argumentum; non ab re erit verba illorum hic repetere ex optima, quam laudatus nobis Jenæ Bosius dedit editione M. DC. LXXV. in 8. quippe quæ hic in paucorum manibus versatur, & ut Germanica ob non nitidam, cui impressa, cartam imperite contemnitur. *Sex modii*, ita *inquit Ernstius* in notis, Faernus hunc locum restituit. Alii legunt VII. quomodo etiam in MS. Medic. II. inveni. sed male, idque propterea, quod autor paullo post ipse dicat, eum modum mensuræ medimnum Athenis adpellari. Jam vero Suidas docet, medimnum esse mensuram aridorum discretorum modios sex continentem. Error autem hic inde natus, quia in nonnullis libris editis & MSS. pro *modus* corrupte legitur *modius*, quod etiam in MSS. Medic. I. reperi. Suidæ adstipulantur Fannius *de Amphora* scribens, item Budæus de Asse *lib.* V. Et Georgius Agricola *lib.* II. de mensuris Græcorum. Sed Caspar Waserus *lib.* II. Antiquarum mensurar. *cap.* VII. Sect. III. ea non de medimno Attico, quem vult præter sex modios completos capere XIII. libras, & trientem libræ amplius, sed Siculo majori accipit. Hæc Ernstius. *Bosii verba hæc sunt. Septem modii* sic edd. vett. & MSS. Manutii, Gifanii, Schotti, Leid. & Mediceus II. Sed quoniam e Cicerone Verrin. III. *cap.* XLV. XLVI. & XLIX. Fannio, Ausonio, Suida, aliisque veterum constat medimnum continuisse sex modios, idcirco totidem & heic rescripsere cum Georg. Agricola. *lib.* II. de mensur. & ponder. Græc. ac Rom. Manutius, Faernus, Ursinus; eamque lectionem pro vera recepere Lambinus, & quotquot post eum Nepotem edidere, ceteri. Verum non idem medimnorum omnium modus, sicuti nec modiorum, fuit. Autori veteri de Mensuris inter Autores finium regundorum a Rigaltio edito *pag.* 335. *modii quinque medimnum faciunt*. Isidoro quoque XVI. Origin. XXV. *Medimnum est mensura modiorum quinque*: Quæ Jac. Capellus *lib.* de mensuris cubicis definit: LVIII. de medimno & modiis Hebræorum: Salmasius Epist. LXVII. de Paphio, sive Cyprio accipit. Erant & Siculi, majores Atticis. De illis haut dubie Cicero loquitur. Quos ceteri designent, non æque in aperto est. At noster Nepos sine dubio de Atticis loquitur. Quibus plerique quidem recentiorem sex modios dant, etiam Salmasius, testem advocans Africanum, qui hoc accuratissime persequutus sit: Sed intelligunt Italicos sive Romanos. Noster autem Nepos fortassis Atticos. At medimnum Atticum diserte septem modiorum facit Varinus Phavorinus in Commentario Græcæ Linguæ: *Μέδιμνον, τὸ μέδιον ἢ μέτρον Ἀττικὸν, χωροῦντα μόδιον ἑπτὰ, ἤτοι τεσσαράκοντα ὀκτὼ χοίνικας.* Ubi Capellus *modios* de Romanis accipit; addit tamen, *id præcise verum non*

dam, dicentem, quod sibi cypsele sex medimnorum injecto lapide fracta esset, videtur cypselen sex medimnorum dixisse ad differentiam alterius, nempe, quæ esset octo medimnorum. Athenienses enim usi sunt Ægyptiis ponderibus, & mensuris liquidorum, ut inferius docebimus: proinde non mirum quod & aridorum Ægyptias mensuras habuerint in usu. Hieronymus super Esaiam, mensuram sex artabas Ægyptias capientem, dicit viginti modios esse, quod utique Hieronymus, ut solet ex Græco quopiam accepit autore, qui hoc ita docuit modios accipiens eos, qui quinque medimnum efficiunt, & tales viginti efficiunt quatuor medimnos, corum videlicet minorem Ægyptiorum, eam proportionem habentem ad corum majorem, quam talentum minus habuit ad talentum majus. Diximus enim talentum minus Ægyptium semissem fuisse talenti majoris, unde & corus minor erit semis majoris cori.

Ita & apud Hebræos fuit semissis cori lethech dicta, cujus mentio fit apud Oseam prophetam *cap. tertio* 2. quam mensuram Epiphanius etiam Gomor vocatam tradit. Rabbini lethech, sicut & Epiphanius, dimidium corum interpretantur, sed cujus cori dimidium sit lethech, nec ex translatione Septuaginta, nec ex Josepho constat. Probabile tamen est, majorem corum propter magnitudinem dimidiatum fuisse, ita ut lethech quinque medimnos caperet Atticos, seu, quod idem est, decem ephas ternorum modiorum. Atque ita epha esset decima pars Gomor seu cori, qui dicitur lethech, sed hæc affirmare omnino non possumus.

Cabus mensura fuit quatuor sextarios capiens; quartam enim partem cabi, cujus fit mentio quarti *Reg. cap.* VI. 25. Josephus xestem, hoc est, sextarium interpretatur. Hanc ego mensuram puto, cujus Xenophon libro primo Anabaseos meminit, cum dicit capithen farinæ binis siclis venalem fuisse. Capithe autem (inquit Xenophon) duos chœnices Atticos capiebat. Sicli vox arguit, & capithen vocam Hebræam Chaldeamve esse, etiamsi datorta sit ad Græcam formam, sicut schecel forma Græca dicitur siclus, seu, ut Xenophon dicit, siglus. Porro duo chœnices quatuor xestas, id est, sextarios efficiunt. Sed hæc hactenus.

Diximus superius, antiquos mensurarum suarum modos, non sine respectu temporis instituisse. Corus Ægyptius, quem diximus octo medimnos capere, præter alia etiam in hoc videtur institutus, ut esset cibus unius hominis in annum integrum. Quatuor enim modii Attici sufficiunt uni in mensem: unde quadraginta octo modii, corus videlicet Ægyptius, in duodecim menses sufficient uni. Habet sua commoda & corus sex medimnorum. Satum, quod diximus esse modium Romanum, sufficere potest hominibus octo in unum diem. Modius enim octo chœnices continet, & chœnix frumenti est diurnus hominis cibus: ita satum sufficere potest homini cum familia non magna in unum diem. Cui autem satum in diem sufficit, huic corus in annum, hoc est, decimam anni sufficiet. Annus enim, id est, decima anni, sicut inferius ostendemus, sunt triginta sex dies, quod sata corum diximus continere. Quod si quis frumenti non trientem ephæ, hoc est, satum, sed trientem cori parvi, hoc est, quatuor assarones singulis diebus cum familia absumat, hic corum, hoc est, sex medimnos in annum, id est, mensem absumet: corus enim, sicut diximus, dividitur in decem coros parvos: quos rursus si in trientes dividas, erunt triginta trientes, quot videlicet dies mensis habet. Ægyptii enim, sicut Herodotus tradit, omnes menses tricenum dierum faciunt, unde sequitur, annum illis esse trecentorum sexaginta dierum. Duodecim enim menses si per triginta multiplicentur, efficiunt CCCLX. & tot gradus sunt Zodiaci, quem sol peragrans annum conficit. Verum quoniam sol intra trecentos sexaginta dies, cursum suum non consummat, ideo adjiciunt Ægyptii alios quinque dies extraordinarios, qui & intercalares ab illis vocantur, ut idem Herodotus scribit, Dio-

do-

non *esse*. Waserus II. de mensur. Hebræor. VII. 3. scribit; *medimnum Atticum præter sex modios completos capere libras* XIII. *cum triente*. Atqui modius Romanus pendebat, ut volunt, libras (tritici scilicet) XX. Non male ergo medimno septem modii tribuentur. Sed omnis istarum mensurarum ratio nondum satis expedita est. Quæ cum ita sint, revocandam censui priscam lectionem, præsertim in tanto librorum consensu. Possis & *modum mensura* de singulis modiis accipere, non de septenis: nam aliquando *ἰσοδυναμοῦσι modius & medimnus*: etsi id hoc loco fretus negat Gonsalius ad Petronium *pag.* 148. & Salmasius l. c. Diserte Hesychius: *Μεδιμναῖον μέτρον μοδίω·* *Μέδιμνος μέτρον ξεστῶν·* (non opus cum Guyeto addere *μοδίων·*) Et alibi: *Δημέδιμνον, μέτρον χωροῦν δύο μοδίους·* Idem a Cicerone conatur elicere Capellus l. c. definit: XLI. Quin & definit: LXVIII. vexatissimum Josephi locum fine *lib.* III. Antiquit. sic accipit: ut *μεδίμνου* vox pro modio sumatur. De quo nos plura ad eum locum. Hactenus Bosius. Alexander ab Alexandro *lib.* II. *cap.* XX. ita distinguit, ut modios quidem sex medimnum facere: Atheniensem autem medimnum septem modiis constare dicat.

dorus Siculus, Dion & Gaze. Qnod vero extraordinarii essent hi quinque dies, nec in annum, partesve anni computarentur ab Ægyptiis, docet Plutarchus etiam in libello, quem de Iside & Osiride scripsit, fabulam quamdam super ea re referens, nempe Solem imprecatum esse Rheæ: μήτε μηνὶ μήτε ἐνιαυτῷ τεκεῖν, hoc est, ut nec mense nec anno pareret. Atque Mercurinm ea da caussa Lunæ hos quinque dies taxilorum lusu ademisse, & Rheam ita in iis peperisse: quos dies, inquir Plutarchus, nunc Ægyptii intercalares vocant, & natalitios deorum celebrant. Quod autem Hebræi in civilibus negotiis rationem mensium Ægyptiorum observassent, docet Josephus in Antiquitatibus. Annus igitur, id est, duodecima anni pars, triginta dies sunt. Annus veto, hoc est, decima anni, sunt triginta sex dies; de trecentis enim & sexaginta decima pars est triginta sex, duodecima autem pars triginta. Qui ergo, sicuti diximus, tertiam partem cori parvi, hoc est, quatuor assarones singulis diebus absumebat, hic duodecim coros fenum medimnorum absumebat per annum integrum. Cui antem satum, hoc est, modius in singulos dies sufficiebat, huic corus sex medimnorum in decimam anni partem quoque sufficiebat, & decem hujusmodi cori in annum integrum. Decem autem cori efficiunt *last* nostrum, hoc est, sexaginta medimnos seu coretos Masoviticos, qui singuli Cracovienses duos capiunt: unde nostrates quoque videntur instituisse suum *last*, ut esset annuus cibus hominis cum familia mediocri. Porro mensuras magnas, nostris *last* non dissimiles, apud antiquos fuisse ostendemus inferius. Quod ergo de coro sex medimnorum jam diximus, similia de aliis coris intelligi possunt. Poterit autem aliquis præter hæc, & alia eodem pertinentia, per se investigare. Nos autem postquam de his quoque lectorem admonuimus, ad alia transibimus.

De Mensuris Liquidorum.

BAthus inter liquidorum mensuras, quarum in sacris libris fit mentio, maxima fuit. Bathus apud Hebræos, sicut & corus, fuit major & minor & præter hos etiam bathus regius, eam proportionem inter se habentes, quam pondera & mensuras aridorum habuisse diximus. Paralipomenon *libro* II. *cap.* IV. *vers.* 5. vas quoddam a Salomone rege factum, quod & mare propter capacitatem dictum est, scribitur ter mille bathos capere. Regum autem historia in III. *lib. cap.* VII. 26. idem vas, bis mille bathos capere tradit: unde manifeste bathi ed bathum sesquiplam fuisse proportionem discimus. Septuaginta, quos & nostra translatio sequitur, in Regum libris mille bathos transtulerunt; in libris vero Paralip. Ter mille metretas, minorem bathum metretam exponentes. Josephus autem ter mille bados scribit æneum mare capere, *lib.* VIII. *cap.* II. paulo autem superius eodem capite docet, badum mensuram esse septuaginta duorum sextariorum, cum scribit Salomonem Regem quotannis Tyriorum Regi misisse bis mille coros tritici, & totidem badus olei & vini. Badus autem (inquit Josephus) potest capere sextarios duos & septuaginta. Et si quidem Josephus post hanc interpretationem bathi, dixisset mare æneum bis mille bathos capere, sicut in libris Regum scriptum est; intelligeremus bathum Regium majorem fuisse septuaginta duorum sextariorum. Nunc autem non dua millia, sed tria millia dixit, sicut liber Paralip. habet. Necesse est ergo, ut intelligamus bathum minorem, septuaginta duos sextarios capere, & per consequens majorem bathum, quandoquidem sesquiplam habet proportionem, ad minorem, centum & octo sextariorum esse. Nam centum & octo sesquiplam habent proportionem ad septuaginta duo. Quod vero minor bathus septuaginta duorum sextariorum fuerit, potest etiam probari ex mensuris Atheniensium, quibus talentum minus Hebraicum, & mensuræ aridorum minores in usu fuerunt. Apud Athenienses ergo, sicut pondera duplicia, ita & mensuræ duplices fuerunt. Attica amphora capiebat amphoram Romanam, & semissem, sicut manifeste illa carmina docent.

Attica præterea dicenda est amphora nobis
Seu cadus, hanc facies nostræ si adjeceris urnam.

Amphora Romana, sicut supra *col.* DCX. ex Budæo docuimus, capiebat sextarios XLVIII. urna autem viginti quatuor. Si ergo quadraginta octo addas ad viginti quatuor, habebis septuaginta duos sextarios: Atticam videlicet amphoram, eamdem, ut vides, cum batho Hebraico. Ac ne quid dubites a barbaris ad Græcos hanc mensuram pervenisse, cedi vox te admonet. Cadus enim sicut & bathus Hebraica vox est, cad, & significat interdum hydriam, id est, vas quo aqua e puteo hauritur, Genesis XXIV. *vers.* 14. in qua significatione apud Græcos nonnunquam usurpa-

patur; unde apud Plutarchum περὶ ἀδολεσχίας legimus, Socratem post exercitium corporis, quando maxime sitire solet homo, cadum aquæ quem primum hauriret, effundere in terram solitum, ut hoc modo appetitum assuesceret rationi obtemperare. Cadum Josephus nonnunquam interpretatur amphoram. Sic hydria apud Græcos, quamvis proprie significat vas, quo hauritur aqua; unde & nomen ab aqua habet. Sæpe tamen accipitur pro mensura vini, sicut ex Polluce, & aliis autoribus notum est. Attica igitur amphora, sicuti ostendimus, Romanam amphoram & semissem, hoc est, tres urnas capiebat. Medimnum autem capiebat quatuor urnas, hoc est, duas amphoras Romanas, eam proportionem habent ad amphoram trium urnarum, quam talentum majus ad talentum minus habuit, hoc est, quam tria ad quatuor, & sex ad octo habent. Sic ergo Athenienses habuerunt amphoram seu cadum, qui responderet talento minori; & medimnum, quod responderet talento majori: unde colligitur, quod sicut talentum minus Atticum, idem fuit cum talento minori Hebraico; ita & mensura liquidorum minor Attica, respondens talento minori, eadem fuit cum mensura liquidorum Hebraica, minori itidem talento respondente. Quod igitur bathus septuaginta duorum sextariorum fuerit, & quod is bathus minor fuerit, satis, ut puto, liquet. Notandum autem est, quod Bathus Ægyptius, si quis eum statuat (sicut certe statuere debet) eam proportionem habere ad bathum Hebraicum, quam pondera ad pondera, & aridorum mensuræ ad aridorum mensuras habuerunt: quod, inquam, bathus is erit æqualis mensuræ aridorum, quæ est apud Hebræos sexta pars cori minoris. Talentum enim Ægyptium continet Hebraicum talentum semel, & trientem insuper ipsius, & corus Ægyptius, quem octo medimnos Atticos capere diximus, continet corum Hebraicum minorem itidem semel & trientem ipsius: fac igitur & bathum Ægyptium, qui bathum minorem Hebraicum capiat semel, & trientem, hoc est, septuaginta duos sextarios, & item sextarios viginti quatuor. Nam viginti quatuor, sunt tertia pars de septuaginta duobus: Septuaginta duo, inquam, cum viginti quatuor efficiunt nonaginta sex sextarios, medimnum videlicet Romanum & Atticum, qui idem fuit cum sexta parte cori Hebraici minoris. Sic ergo bathus Ægyptius, cum sexta parte cori minoris Hebraici coincidit; unde Athenienses medimnum aridorum Hebræis debent seu Phœnicibus: Medimnum autem liquidorum Ægyptiis, etiamsi eæ mensuræ æquales inter se reperiantur. Bathus minor Hebraicus, sicuti diximus, septuaginta duos sextarios capiebat, & regibus etiam in usu fuit. Sicut locus Josephi, quem paullo ante citavimus, arguit: alter autem bathus regius peculiariter dictus, qui sesquiplam ad hunc proportionem habuit, centum & octo fuit sextariorum. Publicus autem bathus major, si eum statuemus proportionem eam habere ad bathum minorem, quam corus major habuit ad corum minorem, centum & viginti sextariorum haud dubie fuit. Sic enim decima hujus erit sexta illius, duodecim videlicet sextarii, sicut decima cori majoris est sexta pars minoris. Quod autem bathus centum viginti sextariorum fuisset, apud Hebræos colligitur ex Josepho, qui in vita sua scribit de Johanne quodam veteratore homine, qui a Josepho res Galileæ tunc administrante, petiit; ut oleum sibi extra fines liceret exportare, propter Judæos, quibus oleo a gentibus facto uti nefas esset. Hæc autem (inquit Josephus) non religionis, sed turpis lucri gratia faciebat; sciebat enim Cæsareæ Philippi duos sextarios olei drachma una venire: Gischalis autem, quæ patria Johannis fuit, octoginta sextarios drachmis quatuor. Rursus de bello Judaico Josephus eadem de re ita scribit: Coemens (inquit) Johannes Tyrio numismate, quod quatuor drachmas Atticas valet, amphoras olei quatuor, eodem pretio amphoræ dimidium venundabat. Quod ibi dixit octoginta sextarios, quatuor drachmis; hic, Tyrio numismate, quod quatuor Atticas drachmas valet amphoras quatuor, efficiunt amphoras vicenum sextariorum: unde discimus amphoram Hebræis in usu fuisse viginti sextariorum, siquidem octoginta sextarii quatuor amphoras vicenum sextariorum efficiunt. Johannes ergo quatuor drachmis in patria quatuor amphoras vicenum sextariorum emebat. Cæsareæ autem dimidiam amphoram, hoc est, decem sextarios eodem pretio vendebat, quamvis oleum Cæsareæ carius veniret, priusquam a Johanne importatum esset: & Johannes, ut puto, iis vendebat oleum, qui quæstum ex ea re quoque facturi erant. Nec enim probabile est, Johannem oleum cotulatim divendidisse. Sit ergo amphora viginti sextariorum Hebræis usitata: quærendum cujus bathi pars illa amphora fuit. Minor bathus qui septuaginta duos sextarios capiebat, non potest in hujusmodi amphoras dividi. Sed nec regius ba-

bathus, hoc eſt, centum & octo ſextarii diviſionem hujuſmodi admittit. Supereſt igitur, ut amphoram illam majoris bathi partem eſſe dicamus; is enim ſolus in hujuſmodi amphoras dividi poteſt, nempe viginti ſextarii, ſunt ſexta pars de centum viginti ſextariis. Nam quod menſuræ liquidorum antiquitus in ſextas dividerentur, ex Hieronymo etiam diſcimus, qui ſuper caput quintum Eſaiæ ſcribens, bathum (quem ex ſententia Rabinorum æqualem ephæ autumat) interpretatus eſt tres amphoras, amphoram haud dubie ſedecim ſextariorum menſuram vocans, quæ plane eſt ſexta pars medimni Attici, hoc eſt, bathi Ægyptii. Quod autem fuerit bathus ſeu metretes in Syria qui centum & viginti ſextarios caperet, docet etiam Cleopatra, & Nicandri interpres. Cleopatræ verba ſunt. Apud Syrios metretes eſt ſextariorum Italicorum centum viginti. Hujus igitur bathi ſexta pars, nempe amphora viginti ſextariorum, vocatur Gomor Ezechielis *capite* XLV. 11. 13. 14. ubi dicitur juxta tranſlationem Septuaginta, Decima pars Gomor chœnix; in Hebræo autem legitur, decima pars Gomor bath. Si enim decimam Gomor, hoc eſt, bath ſtatuamus tantum capere, quantum chœnix capit, nempe duos ſextarios; neceſſe eſt, ut Gomor, qui in hujuſmodi menſuras decem dividitur, viginti ſextarios capiat. Ideo enim Septuaginta abuſi videntur chœnicis voce de bath, liquidorum menſura; quod hæ duæ menſuræ æquales inter ſe eſſent; & ob hoc altera alteri nomen facile communicaret. Deinde quia amphora hæc viginti ſextarios capiens, quamvis liquidorum ſit menſura, nomen tamen aridorum menſuræ habet: nam Gomor & corus de aridis potius dicuntur, ideo & decima ejus chœnix aridorum menſuræ nomine vocatur. Gomor autem hæc menſura dicta eſt, ex, eo quod bathus etiam cori nomine appellatur, ſicut videre eſt apud Ezechielem, & in libris Regum & apud Eupolemum Græcum ſcriptorem: proinde nec mirum, quod pars ejus Gomor ſeu corus etiam dicatur. Non ſolum autem ſexta bathi, ſeu cori liquidorum vocatur Gomor, ſed & duodecima eodem nomine appellatur, ſicut inferius dicemus. Quemadmodum enim de ponderibus diximus, quod ſexta pars talenti & duodecima vocatur talentum; quin & decimæ eorum, talenta quoque dicuntur: Ita & bathi ſeu cori ſexta & duodecima vocantur Gomor ſeu corus, & horum decimæ bathi quoque dicuntur.

De Bathi Partibus.

Bathus dividitur in ſextas, ſicut jam diximus; & præterea dividitur in decimas, & duodecimas, ſicut apud Græcos & Latinos cadus in decem congios, & amphora Attica ſeu cadus, qui idem fuit idem ſuis cum batho minore Hebraico, in duodecim congios: unde corus, hoc eſt, congius dictus eſt δωδεκεύς, id eſt, duodecimarius; ſicut Heſychius teſtatur, & ſemicongium ἡμιδωδέκατον. Eſt autem δωδεκεύς, ſicut τετρεύς, ἑκτεύς, vox Attica: unde liquet Athenienſium hanc diviſionem amphoræ fuiſſe, a quibus etiam Romani congii ſui modum habuerunt, amphoram, id eſt, ſemimedimnum in octo congios dividentes, & duas amphoras, hoc eſt, medimnum in ſedecim congios, non ſuæ amphoræ medimnive proprios, ſed alterius amphoræ, quam diximus eamdem fuiſſe cum batho minore Hebraico. Sicut enim talentum Atticum majus octoginta minas continere dicitur, non ſuas utique proprias, ſed minoris talenti minas; ſuas enim minas ſexaginta haud dubie habuit, ita & medimnum cum dicitur ſedecim congiorum eſſe, intelligemus non proprios ipſius congios, ſed minoris menſuræ congios; ſuos enim congios duodecim aut decem habuit, ſi quidem in decimas & duodecimas, & item in ſextas menſuræ antiquitus dividebantur. Decima cadi, hoc eſt, congius apud Græcos & Latinos dicebatur cadus, unde congiarius cadus dictus eſt, qui congium capiebat. Sic apud Hebræos decima bathi dicitur bathus, ſicut ex Joſepho diſcimus, qui quod in Regum libris (III. *Reg.* V. 11.) & 2. *Paral.* II. 10. ſcriptum eſt de Salomone, quod ſcilicet Tyriorum regi quotannis mitteret tritici coros viginti millia, & olei bathos viginti millia, & vini bathos, itidem viginti millia tranſtulit, ſicus diximus, bis mille coros & totidem bados olei & vini: denos coros pro ſingulis coris, & denos bathos pro ſingulis bathis accipiens. Ita tertii Regum *cap.* ſeptimo, *verſ.* 38. ubi ſcriptum eſt, quadraginta bathos capiebat luter unus, Septuaginta interpretati ſunt quadraginta congios, & Joſephus ſimiliter libro octavo; unde bathos ibi decimas bathi intelligemus, ut quadraginta bathi parvi quatuor valeant bathos, quos metretas Septuaginta vocant: & Johannes Evangeliſtas *cap.* 11. 6. cum dicit hydrias capientes binas aut ternas metretas, per metretas deſignans bathos minores, qui ſinguli ſeptuaginta duos ſextarios capiebant. Convenienter igitur de-

decima bathi minoris choeus, seu congius dicitur, cum sit decima ejus mensuræ, quæ metreta, seu cadus, seu amphora dicitur. Metreta enim & cadus, pro eodem accipiuntur: itidem amphoram & metretam, pro aodem interdum accipi docat Julius Pollux. Eupolemus apud Eusebium bathum Hebraicum vocat corum; & addit: Corus aurem vini sunt mensuræ decem, ὁ δὲ κόρος τοῦ οἴνου ἐςὶ μέτρα δέκα. Decem mensuras Eupolamus vocar decem parvos bathos, hoc est, decimas bathi, qui dicuntur congii. Diximus bathum quoqua dici, sextæ partis bathi decimam, mensuram videlicet duorum sextariorum, quam Sepiuaginia chœnicam interpretati sunt *Ezechielis* XLV. 11. 13. 14. eodem capite Saptuaginta duodecimæ partis bathi nempe Gomor decimam exponunt cotylam. Atque ita sane cadus apud Græcos nonnunquam accipitur pro parvo vasculo, nempe pro cyatho, sau poculo, sicut Athenæus docet libro undecimo, adducens etiam hos versiculos de quodam Pasisocle.

Ἐξ ἠοῦς εἰς νύκτα καὶ ἐκ νυκτῶν πασισοκλῆς
Εἰς ἠῶ πίνει τετρακοσίοισι κάδοις.

id est, de luca in noctem, & de nocte in lucem, Pasisocles quadringentis bibit cadis. Ex prædicto autem loco Ezechielis male intellecto, Hebræorum Rabini, quos etiam Latini scriprores sequuntur, statuunt bathum decimam partem esse Gomor, id est, cori mensuræ magnæ aridorum, cum bathus cori sit octava pars, non decima; sicut ax iis, quæ superius diximus, constat. Sed is error Hebræis evenit, ex eo quod bathi & Gomor, multiplicem acceptionem in scriptura ignorarent.

Hin mensuram, cujus mentio fit frequans in libris Mosi; Septuaginta χοῦν interpretanrur, *Levitici* XIX. 36. ubi præcipitur ut sint slateræ justæ, epha justa, & hin justus. Sic enim habetur in Hebræo. Septuaginta autem traostulerunt, ζυγὰ δίκαια καὶ μέτρα δίκαια καὶ χοῦς δίκαιος, id est, staieræ justæ, mensuræ justæ, & chus justus. Nostra translatio habet, modius justus æquusqua sextarins. Hieronymus super *Ezechielem cap.* IV. 12. Hin, inquit, duos choas Atticos facit, quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos, ita ut hin mensura sit Judaici sextarii, nostrique castrensis, hactenus Hieronymus. Hinc igitur discimus, quod hin, id est, chus Hebraicus, sicut Septuaginra transtulerunt, duplo major fuit quam Atticus, sicut didrachmum Hebraicum (sic enim siclum sanctuarii solent interprerari Septuaginta) duplo majus fuit, quam didrachmum Arricum. Si quidem chus Atticus, sicut hic Hieronymus docet, sextarium Romanum capiebar. Hebraicus autem bis tantum, hoc est, duos choas Atticos, seu quod idem est, duos sextarios Romanos. Qualem etiam chun, nampe duorum sextariorum, fuisse apud nonnullos Græcos, ex Suida discimus. Accipitur aurem chus interdum pro mensura duodecim cotylarum, sicut supra ex Nicandri interprete ostendimus; unde chus interdum congium significat, interdum etiam sextam congii partem, hoc est sextarium. Ad eumdem modum apud Hebræos Hin intardum significat mensuram parvam, nempe duorum sexrariorum, interdum etiam magnam, & quæ parvum hin aliquoties capit. Unda Epiphanius hin capere dicit sextarios Alexandrinos, si recta Vulgata exemplaria habent, novem. Sextarius autem Alexandrinus major fuit, quam Romanus, ut ex eodem Epiphanio colligirur. Rabi autem Salomon mensuram Log (quæ vox in plurali facit login, unda lagynon & lagena (*) apud Græcos nomen accepit) capere dicit sex ova; & duodecim login efficere mensuram hin. Ovum autem genus minutæ mensuræ antiquirus fuit, ut apparet, dictum a forma ovi. Unde apud Athenæum etiam ovum inter pocula recensetur, & ex Hesychio colligimus, cyathum formam ovi habuissa: quare quod legitur apud Rabinos log capera sex ova, ego intelligo cyathos duplo majores Romanis, ut log sit,

(*) Eruditiss. Jacob. Rigaltius in Phædr. 2. Fab. XXVII. 8. *Lagonam* edidit, ac *lagenam*, *lagonam*, & *lugunam* ait reperiri, quod ultimum video e Marmoribus adferri, cum in veteri inscriptione legatur apud Gruterum *pag.* DCCLXXVIII. Inscript. L. Trophimus Aug. Lib. A Veste Item A Laguna. In Glossis etiam Cyrilli est λάγυνος *locuna*, ubi *laguna* legendum. Factum hoc Græcorum more, qui λάγυνος dicunt, ut cum ex adlato Glossarii loco, tum ex Suida constat. Indeque λαγυνοφορία, de qua Athenæus initio *lib.* VII. Videlicet hic itidem factum est, ut in aliis nominibus Græcis, in quois y in O conversum fuit. Ita a Græco νὺξ, Latinum *nox*, a μύλη (quod Doricum pro μύλη) *mola*; & e λάγυνος & λαγύνιον, quæ Pollux & Etymologus agnoscunt, fit *lagona* & *laguna*. Etsi autem plurimum per y in veteribus libris scribatur, interdum tamen & per η legas λήγυνος, ut in Latinis *lagena*, quod usitate dicitur. Quamquam vero λάγυνος, seu λάγυνος, & *lagena* pro *poculi genere* accipi soleant: tamen cum hæc posterior significatio esse possit, & Athenæus *lib.* XI. disertim scribat, quosdam velle λάγυνον Græcis esse *mensuræ genus*, veluti χοᾶ, & κοτύλην, plane verisimile est Gerardo Joanni Vossio *pag.* 279. a. Etymolog. λάγυνον venire a לוג, quod & ipsum est *mensura genus*. *Sextarium* transfert Hieronymus Lev. XIII. 12. Vide supra *pag.* 345.

sit, sicut Latine translatio habet *Levitici* XIV. 12. sextarius, qui sex ova, id est, cyathos capit. Antiquitus enim sextarius, apud alios in duodecim, apud alios in sex cyathos dividebatur. Arbitror enim Rabinos antiquos ita sensisse, etiamsi posteriores Judæi hoc a majoribus acceptum, de gallinaceis ovis perperam intellexerunt, amphibologia vocis decepti: nec scripto a quoquam hoc traditum habent, quod dicunt de ovis gallinaceis, sed conjectura tantum utuntur. Ego vero, quod dicitur log, capere sex ova, de ovis ipsis intelligi posse concessero, si quis ova grandiuscula intelligat, qualia sunt anserum: testula enim anserini ovi, sextam fere partem sextarii Romani capit, & sex testulæ sextarium Romanum. Quod autem antiqui Rabini, sex ova seu log, pro sextario acceperint, argumento est, quod Cabum mensuram continere dicunt, quatuor logim; legerunt enim apud Josephum, pro quarta parte cabi sextarium, unde cabum ipsum quatuor logim, hoc est, quatuor sextarios interpretati sunt. Nam quod ex Josepho hoc desumserint Rabini, apparet etiam ex interpretatione sati; satum enim capere dicunt, sex cabos; Josephum haud dubie secuti, qui scripsit, satum sesquimodium Italicum capere: si quidem sex cabi, viginti quatuor sextarios efficiunt, seu, quod idem est, sesquimodium Italicum. Quod igitur sex ova seu log pro sextario Rabini acceperunt, satis jam, ut puto, liquet. Septuaginta autem log interpretati sunt cotylam a proportione, sicut & siclum interpretari solent didrachmum, etiamsi duplo major sit didrachmo Attico. Sic igitur & log interpretati sunt cotylam, quod esset Hebraici congii, hoc est, mensuræ hin pars duodecima; sicut cotyla apud Athenienses, est Attici congii duodecima pars. Apparet autem log dictum esse quoque bath. Nam Septuaginta apud *Ezechielem* XLV. 11. 13. 14. bath decimam partem Gomor cotylam similiter interpretantur, ut intelligamus eo in loco Gomor mensuram liquidorum, duodecimam partem bathi majoris fuisse, capientem decem cotylas Hebraicas, qui sunt decem sextarii Romani. Sic enim & apud Epiphanium legimus Gomor esse duodecimam partem bathi: sed ad hin redeamus. Sicut apud Græcos chus pro congio, & pro sexta congii parte, hoc est, pro sextario accipitur: ita hin apud Hebræos, statuemus interdum pro duobus congiis accipi, interdum pro sexta parte duorum congiorum, id est, pro duobus sextariis. Id ita esse, ex Josepho etiam probari potest: is enim libro tertio ἀρχαιολογίας de oleo unctionis scribens, hin mensuram hunc in modum definit. Est autem (inquit) hæc mensura vernacula, duos choas Atticos capiens: μέτρον δ' ἐστι τοῦτο ἐπιχώριον δύο χόας ἀττικοὺς δεχόμενον. Et paulo post de sacrificiis, οὗ τὸ μέτρον ἀρχαῖον ἑβραίων, δύναται δὲ δύο χόας ἀττικούς: Id est, Hin autem est mensura antiqua Hebræorum, & potest duos choas Atticos efficere. Bis eamdem vocem interpretatur, ut intelligamus duo significata ipsius, quemadmodum choos apud Græcos duo significata sunt. Alioqui quorsum attinebat in una propemodum charta, bis eandem vocem interpretari, præsertim cum in omnibus suis scriptis Josephus unam mensuram bis non sit interpretatus? Quod igitur dicit Josephus, duos choas potest accipi pro duobus congiis, & pro duobus sextariis; sed in superiori loco, duos choas necesse est, ut intelligamus magnos, nempe congios; in posteriori vero parvos, hoc est, sextarios. Sic enim *Exodi* XXX. 23. 24. 25. de oleo unctionis scribitur: Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & electæ quingentos siclos, & cinamomi medium, id est ducentos quinquaginta siclos: casiæ autem quingentos siclos in pondere sanctuarii, olei de olivetis mensuram hin, faciesque unctionis oleum sanctum unguentum compositum opere unguentarii, & unges ex eo tabernaculum testimonii, & arcam testamenti, mensam cum universis vasis suis, candelabra & utensilia ejus, altaria thymiamatis & holocausti, & universa supellectilia, quæ ad cultum eorum pertinent &c. Pondus aromatum, quæ hic recensentur, sunt mille quingenti sicli sanctuarii, id est, talentum Atticum sexaginta duas libras Romanas efficiens & semissem. Ad tantum igitur pondus aromatum non convenit, ut intelligamus adduos esse duos choas, id est, duos sextarios; sed potius duos congios intelligemus, præsertim cum totum illud confectum dicatur oleum ex quo tam multa ungenda erant. In sacrificiis autem offerendis præceptum est, *Exod.* XXIX. 40. *num.* XXVIII. 5. 7. 14. *Ezech.* XLV. 24. XLVI. 5. 7. 11. 14. ut cum agno offeratur similæ assaron, & olei quarta pars hin, cum ariete similæ duo assarones, & olei tertia pars hin, cum bove assarones similæ tres, & olei medium hin. Hoc loco hin parvum, id est, duorum sextariorum intelligere debemus, ut videlicet similæ respondeat oleum, alioqui quartam partem hin, id est, duorum congiorum tres videlicet sextarios olei cum assarone similæ offerri non est probabile.

Pro-

Probabilius enim eft cum affarone fimilæ quartam partem hin, id eft, heminam olei offerri &c. Hæc igitur eft cauffa, quod Josephus vocem hin, bis in una fere charta interpretatur, nempe quod duo fignificata ejus fint. Alioqui fi in pofteriori loco acciperetur, ficus in fuperiori; quid attinebat ftatim eadem repetere, præfertim cum id Jofephus alias nunquam faciat?

Hin duodecim fextariorum, tres congios, feu tres ollas Cracovienfes efficit.

Hin menfura duorum congiorum tentum fere capit; quantum cervifiæ groffo in Mafovia venditur.

Hin duorum fextariorum femicongium, feu dimidiem ollam Cracovienfem capit, in Pruffia *ftoff* Germanice vocatur.

Eft autem hin menfura duorum congiorum, gnomon menfurarum magnarum, nempe minoris & mejoris bathi, & item regii. Atque adeo etiam Ægyptii bathi. Minoris enim bathi, eft fexta pars, majoris autem decima, Regii vero nona, Ægyptii antem octava. Quemadmodum artaba Hebraica medimnum Atticum valens, minoris cori eft fexta pers, majoris decima, regii nona, Ægyptii octava. Sic etiam talentum numifmeticum mille Atticas drachmas valens, minoris talenti publici eft fexta pars, majoris decima, regii nona, Ægyptii octava.

Sed de fextario Hebraico, nempe de pervo hin, & item de coryla Hebraica, quæ ad explicandum Ezechielis locum facere videntur, adjiciemus.

Diximus fuperius eandem menfuram apud Hebræos interdum diverfis nominibus vocari, alio atque alio refpectu: fatum enim quod modium Romanum capit, quatenus eft triens ephæ, vocatur fatum; quatenus autem fextæ partis cori eft pers, vocatur epha: ad eundem igitur modum in liquidis, menfura duorum fextariorum, quatenus eft fexta pers hin congii Hebraici, vocatur hin, hoc eft, Chus, five fextarius Hebraicus, duplo major quam Atticus chus, feu Romanus fextarius: quatenus vero eft decima fextæ partis bethi, vocatur bathus. Itidem de menfura unius fextarii fentiendum eft: quatenus enim congii Hebraici eft duodecima pars, & choos feu fexterii Hebraici femiffis, vocatur log, hoc eft, cotyla feu hemina Hebreica, dues cotylas Atticas feu heminas Romanas capiens: quatenus vero duodecimæ partis bathi eft pars, vocatur bathus. Nec illud prætereundum, quod antiqui menfuras fues ita inftituerunt, ut aridorum menfuræ heberens octuplicem proportionem ad liquidorum menfuras. Corus minor fex medimnos capiens bathum minorem feptuaginta duorum fextariorum octies capit; & mejor corus decem medimnorum, bethum majorem centum & viginti fextariorum capit itidem octies: idem fentiendum de aliis coris & bathis, idem de pertibus cororum & bathorum. Hæc proportio antiquirus convenientiffima eft judiceta, inter menfuras aridorum & liquidorum. Proinde Salomon totidem bathos olei, itemque vini Tyriorum Regi donat, quot & coros tritici: III. *Reg.* V. II. quo loco Jofephus, ficut diximus, coros intellexit, non integros, fed decimas cori; quapropter bathos quoque pro decimis bethi accipit: bathus enim coro, & decima bathi, decimæ cori convenienti, hoc eft, octuplici proportione refpondet: hinc eft, quod in fcriptura hin & epha conjunguntur. Levitici XIX. 36. epha jufta & hin juftus. Septuaginta autem epham interpretati funt *μέτρον*, id eft, modium, & hin chun, feu fextarium. Sciebant enim Septuaginta, quod menfura ephæ trium modiorum non refponder, neque magno hin neque parvo; ideo epham, modium & hin fextarium expofuerunt. Chus enim, feu fextarius Hebraicus, refpondet modio in octuplici proportione, in modio enim funt octo chœnices, chœnix autem tantundem capit quantum chus, feu fextarius Hebraicus. Sic & apud Ezechielem loco fuperius allegato, *cap.* XLV. II. epham aridorum exponunt, *μέτρον*, id eft, modium, & bath liquidorum menfuram chœnica, proportionem liquidorum ad arida, hec voce fignificantius exprimere volentes. Eodem capite *Ezechielis* 13. 14. ubi præcipitur, ut primitiæ dentur e coro frumenti, fexta pars ephæ, id eft, femodius, ex batho autem olei decima pars Gomor, hoc eft, bath menfura. Septuaginta bath interpretati funt cotylam. Atqui bath accipitur etiam pro fextario Hebraico: cur igitur cotylam potius quam chœnicem hoc loco interpretati funt? nimirum quia cotyla Hebraica fextarium Romanum capiens, refpondes fextæ parti ephæ, id eft femimodio, in octuplici proportione; modius enim capit fedecim fextarios; hujus igitur octavam partem capit Hebraica cotyla. Quos autem funs modii in coro, tot funt fextarii Hebreici in batho; & quos femodii, tot corylæ. Verbi gratia: in batho majori funt centum & viginti Hebraicæ cotylæ, hoc eft, fextarii Romani, totidem & femodii funt in coro mejori decem medimnorum; nam decem medimni fexaginta modios efficiunt, & femodios bis tantum, hoc eft, centum viginti. Idem de

de batho minori, & coro minori dicendum est. Sicut enim in batho minori cotylæ Hebraicæ seu sextarii Romani sunt septuaginta duo, ita in coro sex medimnorum, modii sunt trigiuta sex, semodu vero septuaginta duo. In sacrificiis tamen apud Mosen non eadem proportio servatur. Sed quoniam locus Ezechielis ubi de oleo scribitur, non est integer in translatione Septuaginta; ideo adscribemus integrum ex Hebræo. Sic enim in Hebræo *vers.* 14. legitur. Statutum vero olei, bathus olei, decimarius bathus de coro, decem bathis Gomor explentibus, quia decem bathi sunt Gomor. Corum vocat bathum integrum, homer duodecimam hujus partem; bathum autem, hoc est, cotylam vocat decimam partem homer seu Gomor. Proinde cum dicit statutum olei, bathus olei, velut exponens addit decimarius bathus, ut intelligamus eum bathum qui est decima pars Gomor decem cotylarum, nempe cotyla Hebraica. Septuaginta autem pro decimario batho transtulerunt, de decem cotylis seu bathis: & certe ex Hebræo potest ita legi, vocabulis punctis mutatis; quæ (*) puncta tempore Septuaginta nondum fuerunt, sed postea addita sunt a Rabbinis. Similis apud Græcos proportio fuit mensurarum: cadus seu amphora Attica duodecim congiorum respondebat cypselæ sex medimnorum in octuplici proportione, & bicongium medimno, &c. Atque hæc videtur esse caussa, quod Romani cum accepissent mensuras suas ab Atheniensibus, nempe medimnum, qui Atticus medimnus dicitur aridorum, & semimedimnum liquidorum, hoc est, amphoram diviserunt in alterius amphoræ congios liquidorum mensuram, sicut supra admonuimus, ut videlicet congii respondere possint medimnis aridorum, sicut apud Athenienses. Siculis autem medimnis qui Atticis majores sunt quadrante, non hæc divisio amphoræ, sed alia congruebat. Dividebatur enim amphora Romana præter congios senum sextariorum, etiam in amphora sedecim sextariorum, sicut ex Hieronymo annotavimus superius, ita ut amphora tres, & duæ amphoræ, hoc est, medimnum liquidorum hujusmodi sex amphoras minores caperet. Talis igitur amphora sedecim sextariorum respondebat medimno Siculo in octuplici proportione, sicut bicongium medimno Attico seu Romano eadem analogia respondebar. Quod vero Siculus medimnus Italis fuerit in usu colligitur ex Polybio, qui libro secundo tanta fertilitatem Italiæ dicit esse, ut temporibus Polybii in Italia sæpe vaenderetur Siculus medimnus tritici, quatuor obolis; & hordei, duobus obolis. Sed hæc hactenus.

Schalisch mensuram liquidorum. Psal. LXXX. *6.* potasti eos lachrymis schalisch, id est mensura magna, schalisch dicta. Esa. XL. 12. pro mensura aridorum dicitur, Quis mensus est pugillo aquas, & cœlum spithama, & totum pulverem terræ mensura schalisch. Septuaginta psalmo supradicto, schalisch interpretati sunt *μέτρῳ*, sicut satum, id est, modium interpretari solent: eodem modo & alterum satum, quod Josephus sasquimodium dixit, interpretati sunt quarti Reg. Septimo *vers.* 2. *17. 19.* Judæi mensuram hanc schalisch dictam putant quasi dicas tertiariam; quod sit tertia pars mensuræ magnæ, hoc est, bathi, tertia pars de septuaginta duobus sextarii, sunt viginti quatuor sextarii, nempe mensura duos hinc capiens: fac mensuram aridorum tantundem capientem, viginti quatuor sextarii efficiunt sesquimodium Romanum, nempe satum cujus Joseph meminit. Quod autem satum possit dici schalisch, quasi dicas triens, constat ex iis, quæ superius da sato diximus; nam satum diximus tertiam partem esse duodecimæ partis cori. Probabile igitur est, utramque mensuram cum ejusdem quantitatis esset, & utraque majoris mensuræ esset triens, nomina invicem sibi communicasse, ita, ut aridorum mensura schalisch, & liquidorum mensura satum diceretur. Hæc si cui parum probantur suspendat sententiam, quoad certius aliquid invenerit de illa mensura. Est & alius locus, ex quo colligi potest, satum fuisse mensuram liquidorum, licet non ejusdem magnitudinis cum hac mensura, de qua modo diximus. Tertii Reg.

cap.

(*) μέγα λίαν ἄγνωμα. Contrarium docent Summus D. N. Calovius in Critico *sacro pag.* 328. & Tomo 1. *Systematis.* Q. XXIX. *pag.* 728. s. Magnus Gerhardus in Exegesi Loci 1. *cap.* XV. §. 334. s. *pag. m.* 130. s. B. D. Dannhavver in Hodosophia Phænom. 1. *pag.* 58. D. Jo. Andr. Quenstedt in Exercitatione inaugurali de Puritate Fontium, Hebræi Veteris, & Græci Novi Testam: Wittenb. habita CIↃ IↃC LXXV. Obs. XIV. Et qui hic cumprimis nominandi, incomparabiles Buxtorfii: Johannes Pater in libro 1. nunquam satis laudati Thesauri (vere Thesauri) Grammatici Linguæ Hebrææ cap. v. *pag.* 55. edit. primæ Basileens. CIↃ IↃC IX. Item in Tiberiade sive Commentario Masorethico *cap.* VII. *pag. m.* 31. Johannes filius in solido tractatu de punctorum antiquitate & origine. Item Jo. Henr. Hottingerus in Thesauro Philolog. *lib.* I. *cap.* III. Sect. IV. *pag.* 400. s. Adde Cl. Leusdenii Philologum Hebræum Dissert. XIII. XIV. XV. XVI. *pag.* 143. 195.

cap. XVIII. *verſ.* 32. hæc fere verba leguntur: Et fecit ſulcum duorum ſatorum (ſic enim Lyranus tranſtulit.) alii autem: Fecitque aquæ ductum ſpatio duorum ſatorum ſementis in circuitu altaris. Septuaginta autem tranſtulerunt, Fecit mare quod caperet duas metretas ſementis in circuitu altaris: *ἐποίησε θάλασσαν χωρῦσαν δύο μετρητὰς σπέρματος κύκλοθεν τῦ θυσιαστηρίου*. Hic Septuaginta *ſatum* interpretati ſunt metretam, quo nomine alias bathum, ſicuti diximus, expoſuerunt. Hinc autor translationis noſtræ bathum nonnunquam ſolet interpretari ſatum, quaſi ſatum ſit idem quod bathus, quamvis hoc loco non ſimpliciter pro ſato metreta dicitur, ſed pro ſato ſementis metreta ſementis. Quod ſi ſatum ſementis menſura aridorum intelligenda eſt, metreta quoque ſementis neceſſe eſt, ut aridorum menſura intelligatur, etiamſi metreta Græcis, quod equidem ſciam, non niſi de liquidis dicatur. Sed arbitror Septuaginta abuſos hac voce, certa quapiam de cauſſa, forte quod ſatum eſſet menſura quædam aridorum æqualis batho ſeu metretæ menſuræ liquidorum: unde probabile eſſet, utramque menſuram commune nomen habuiſſe: quod Septuaginta forte indicare volentes, tranſtulerunt pro ſato ſementis, metretam ſementis, ut intelligamus hanc menſuram liquidorum & aridorum fuiſſe. Nam ex hoc quod metreta dicitur, liquidorum menſura intelligitur: ex eo vero quod additur, ſementis; intelligitur etiam aridorum menſura eſſe. Bathus quem Septuaginta metretam interpretati ſunt, capiebant ſeptuaginta duos ſextarios Romanos: fac igitur aridorum menſuram quæ tantundem capiat: ſeptuaginta duo ſextarii efficiunt modios quatuor & ſemiſſem, quæ eſt plane duodecima pars cori Regii novem medimnorum, ephæ rationem obtinens, quem corum in Samaria, quæ Regum Iſrael regia fuit, colligimus in uſu fuiſſe ex Joſepho, qui libro nono ſatum, cujus uſus in Samaſia fuit, ſeſquimodium Italicum interpretatus eſt. Sed hic fortaſſe aliquis objiciat: Si ſatum de quo in præſentia agimus, æquale metretæ ſeu batho fuit, quatuor modios, & ſemiſſem capiens; cur ſatum & non potius epha dicitur, cum non triceſima ſexta ſed duodecima ſit cori pars? Arbitror igitur, ſicut ſupra oſtendimus, tertiam partem ephæ, nempe modium Romanum, unam & eamdem menſuram juxta aliam atque aliam rationem interdum ſatum, interdum epham dici: ita & hanc menſuram certa de cauſſa etiam ſatum dictam eſſe. Credo enim fuiſſe apud Hebræos, & alias menſuras, iis, quas diximus, majores; quemadmodum apud Perſas fuit Acbane, quadraginta quinque medimnos Atticos capiens, ſicut Ariſtophanis interpres ex Ariſtotele annotavit. Nec Græcis ignota fuit Achane, ut apparet ex Ariſtophane & Arato Plutarchi. Talis apud nos etiam Acbane eſt, *laſt*, noſtro ſermone vernaculo dicta, ſexaginta medimnos capiens. His igitur non diſſimiles fuiſſe apud Hebræos credo, alioqui menſuræ liquidorum hoc ipſum ſatis arguunt. Quis enim credat bathum, hoc eſt, baryllam, maximam fuiſſe menſuram liquidorum, ipſa etiam voce refragante? bath enim Hebræis filiam ſignificat, unde barylla dicta eſt bath, quod eſſet velut proles magnorum vaſorum, in quibus liquida aſſervari ſolent. Sicut igitur de talento diximus, talentum non ſolum ſexaginta minas, ſed & quinquies ſexieſve tantum pondus talentum dici; ita & menſuras arbitror fuiſſe majores tam aridorum, quam liquidorum, quæ coros & bathos, de quibus ſupra diximus, caperent aliquoties: ut verbi gratia, in Samaria, quæ fuit regia Regum Iſrael, ſtatuamus fuiſſe corum novem medimnorum, & minorem corum, ſemiſſem hujus, hoc eſt, quatuor medimnorum cum ſemiſſe. Fac igitur menſuram, quæ minorem hunc corum ſexiet capiat, nempe viginti ſeptem medimnos, hujus, inquam, menſuræ triceſima ſexta pars, hoc eſt, ſatum erit quatuor modii & ſemis, metreta ſementis, ut Septuaginta interpretati ſunt. Sed de his ſentiat, ut quiſquis vult, ſi hæc, quæ attulimus, parum probabilia videntur. Quod autem de talento, coro & batho diximus, fuiſſe videlicet majora pondera, quam ſimplex talentum eſt, & majores menſuras, quam corus & bathus eſt, idem de anno dicere poſſumus. Annus, qui Hebræis ſchana dicitur, non ſolum de ſpatio duodecim menſium ſed de longe majori tempore dicitur. Sicut *γενεα* apud Græcos ſignificat ſeptem annorum, ſignificat & triginta annorum ſpatium: ita apud Hebræos ſchana de longo tempore etiam dicitur, primi *Reg.* XIII. *verſ.* 1. filius unius anni erat Saul cum regnare cœpiſſet. Conſtat autem Saulem adultum fuiſſe, cum factus eſſet Rex: quomodo igitur fuit unius anni, niſi annum accipiamus pro ſpatio multorum annorum? Et Judicum decimo: *verſ.* 8. Judæi hoſtibus ſuis dicuntur eſſe traditi illo anno per decem octo annos, ubi annum intelligemus ſpatium majus, aut certe non minus, quam decem octo ſunt anni. Jo-

ſe-

ſephus libro primo ἀρχαιολογίας, annum magnum dicit eſſe ſexcentorum annorum, quæ plane eſt decima de ſex millibus annorum, quibus duraturum mundum credunt Judæi ex ſeutentia Heliȩ, quiſquis tandem ſuit ille Helias, cujus feruntur eſſe illa verba: Sex millia annorum mundus & poſtea deſtructio: Decima pars de ſex millibus ſunt ſexcenti anni, & de ſexcentis decima ſunt ſexaginta anni, cujus ſemiſſis ſuut triginta anni; γένεα Græcis dicta, tempus, quo pervenit ad perfectionem homo.

Plura de Anno.

SED non abs re fortaſſe fuerit de anno plura etiam addere; præſertim cum multa, quæ ſumus hic dicturi, nondum a quoquam, quod equidem ſciam, obſervata ſint.

Annus apud Hebræos duplex fuit, Solaris & Lunaris. Solaris annus eſt tempus, quo ſol totum peragrat Zodiacum. Lunaris annus, duodecim lunationibus conſtat. Solaris annus ſunt trecenti ſexaginta quinque dies, & quadrans diei, hoc eſt, ſex horæ. Lunaris autem annus, ſunt trecenti quinquaginta quatuor dies.

Sicut autem duplex eſt annus, ita & menſis eſt duplex. Solaris menſis eſt, dum ſol in Zodiaco unum quodque ſignum percurrit, quod ſit triginta ſere diebus. Tales Ægyptii menſes obſervabant, apud quos annus fuit CCCLX. dierum, propterea quod Zodiacus in totidem gradus ſit ſectus. Sed quia per CCCLX. dies ſol non conſummat curſum ſuum, ideo ſingulis annis poſt duodecim menſes tricenum dierum adjiciebant quinque extraordinarios dies & quadrantem.

Luuaris autem menſis eſt tempus a novilunio ad novilunium XXIX. dies continens, & ſemiſſem diei. Hos menſes Græci quoque obſervabant, apud quos menſes arant tricenum & alternatim XXIX. dierum. Tales menſes duodecim efficiunt lunarem annum, trecentorum quadraginta quinque dierum, qui anno ſolari minor eſt undecim diebus & quadrante, & hæc de cauſſa Græci ut annus lunaris adæquaretur ſolari anno, intercalabant non quem ſingulis annis undecim dies, ſed tertio anno menſem triginta dierum: nam per tres annos colliguntur, intercalares die XXXIII. ex quibus intercalabant XXX. & reſiduos tres dies addebant ad intercalares ſequentium annorum, quoad rurſus excreſceret numerus epactarum ad XXX.

Hoc autem ideo faciebant, ut lunaris annus iiſdem finibus quibus & ſolaris coerceretur. Biſariam enim annum conſiderabant Græci, præſertim Athenienſes, ſicut Gaza de menſibus docet. Nam & ſolarem annum CCCLX. dierum, obſervabant, & lunarem CCCLIV. dierum, poſt ſolares duodecim menſes quinqua dies, & ſi quid amplius opus erat intercalantes, poſtlunares vero XXX. dies. Quod autem ſolaris lunariſque annus & menſis communis fuerit Athenienſibus cum Hebræis, ſicut pondera, & menſuras eis communes eſſe docuimus, ex iis quæ deinde ſumus dicturi de partibus anni, & multiplici apud Hebræos acceptione anni, manifeſtum fiet.

Primo autem ex profanis autoribus de varietate anni dicam, ne quis nova & inaudita me tradere putet, cum apud Hebræos tale aliquid fuiſſe docebimus. Plinius libro ſeptimo *cap.* XLVIII. de anno ita ſcribit. Annum alii æſtate unum determinabant, & alterum hieme, alii quadripartitis temporibus, ſicut Arcades, quorum anni trimeſtres fuere: quidam lunæ ſenio, ut Ægyptii. Sed & Solini verba quȩ capite tertio leguntur, adſcribemus. Annus, inquit, apud Ægyptios quatuor menſibus terminabatur, apud Arcades tribus, apud Acarnanes ſex, in Italia apud Lavinios tredecim, quorum annus trecentis ſeptuaginta quatuor diebus ferebatur. Romani initio annum decem menſibus computaverunt. Hactenus Solinus. Xenophon autem in ȩquivocis ita ſcribit: Annus etiam diverſus eſt; etenim Ægyptii utuntur anno quandoque menſtruo, ſȩpe bimeſtri, non raro trimeſtri; ſȩpe quadrimeſtri, nonnunquam ſolari. Quȩ varietas etiam ex noſtris, qui ab eis literas habuerunt, ſapientes coegit aberrare. Iberis annus quadrimeſtris, ut plurimum, eſt, rariſſime ſolaris. E contra Chaldȩi quum in antiquitate diſciplinarum ſuarum utantur menſtruo, in ceteris ſemper ſolarem ſe intelligere fatentur. Hactenus Xenophontis verba. Ex his ergo & ſimilibus autorum teſtimoniis diſcimus, quod ſemiſſis anni, & triens anni, & quadrans anni, & ſexta duodecimaque pars anni, antiquitus vocabatur annus non ſolum apud alios atque alios, ſed & apud eoſdem interdum, ſicut apud Ægyptios anni multiplicem acceptionem fuiſſe Xenophon hoc loco teſtatur. De majoribus autem annis Cenſorinus ſcribit, magnitudinem eorum diverſam, inquiens, & a gentibus obſervatam, & ab autoribus traditam, ut alii unum annum magnum eſſe in annis vertentibus duobus, alii in multis millibus annorum arbitrati ſint. Hujuſmodi autem anni Cenſorinus proprium eſſe vult, ut ex annis vertentibus

tibus

tibus solidis constet. Sed ad Hebraicum annum redeamus.

Annus apud Hebræos, sicut pondera & mensuræ, dividitur in decimas & duodecimas, & item in quintas & sextas. Solaris anni decima sunt XXXVI. dies: Duodecima XXX. dies, sicut supra ostendimus, cum de mensuris ageremus. Quinta LXXII. dies, quæ quidem Atheniensibus etiam fuit usitata, sicut Gaza ex Aristotele annotavit. Sexta autem sunt LX. dies, Ægyptiis non ignota. Ultimo libro Reg. *cap.* XV. 23. Phacejas dicitur suscepisse regnum quinquagesimo anno Azariæ Regis Juda, & regnasse in Samaria duodecim annos, juxta translationem Septuaginta: quo loco XII. annos intelligere debemus parvos annos, nempe sextas partes anni. Nam paullo post *vers.* 25. 27. Phacea scribitur, occiso Phaceja regnum occupasse, quinquagesimo secundo anno Azariæ Regis Juda: ut dubium non sit, duodecim annos, pro duobus annis accipi debere.

Lunaris autem anni partes, præter lunationes, de quibus diximus, decimas etiam & quintas observavimus. Decima lunaris anni sunt XXXV. dies. Quinta autem septuaginta dies. Sicut enim solaris annus non poterat commode in suas partes dividi, nisi quinque diebus amotis, ita lunarem quoque annum Hebræi remotis prius quatuor diebus diviserunt in decimas & quintas, ita ut lunaris annus apud Hebræos, præter intercalares dies, fuerit trecentorum quinquaginta dierum, qualem annum Herodotus quoque non ignoravit, apud quem Solon cum esset apud Crœsum, vitæ humanæ spatium dixit esse septuaginta annos; qui, inquit, efficiunt dies viginti quinque millia, & ducentos, non computatis intercalaribus diebus. Si quis autem velit alterum quemque annum, mense uno longiorem fieri, ut singulæ partes anni in tempus sibi congruum incidant, menses intercalares per annos septuaginta fiunt triginta quinque, ex quibus mensibus dies sunt mille & quinquaginta. Ex quo loco Herodoti intelligimus annum antiquitus apud nonnullos fuisse dimidio mense, id est, quindecim diebus minorem, quam est justus annus, ita ut alternis annis mensem triginta dierum necesse fuerit intercalare: talis autem annus est CCCL. dies, de quo in præsentia agimus. Nec illud quemquam movere debet quod numerus dierum quem in vulgatis Herodoti exemplaribus legimus, non lunaribus sed solaribus annis congruat. Nam quod Herodotus lunares intellexerit annos, manifestus est, quam ut probatione indigeat: alioqui, si quis solarem annum semimense longiorem faciat, ita ut altero quoque anno, intercalaris mensis integer excrescat; fieri non potest, quin horæ, id est, quatuor partes anni varient, & tempus hiemis incidat in ver, veris tempus in æstatem &c. Quod est contra Herodotum, qui intercalationem ideo fieri debere scribit, ut ne quippiam tale accidat. Non dubium est igitur numerum dierum depravatum esse a sciolo quopiam, & harum rerum imperito, qui cum ignoraret annum CCCL. dierum, septuaginta annos intellexit solares annos CCCLX. dierum. Atque ita pro viginti quatuor millibus & quingentis diebus substituit viginti quinque millia & ducentos dies, ex quo errore secutus est & alter error, quem ibidem videre licet apud Herodotum. Sed ad institutum redeamus. Partes, quas dixi, lunaris anni, Hebræis propter septenarium numerum, quem in se complectuntur, in magno fuerunt usu. Decima enim, hoc est, XXXV. dies sunt hebdomades quinque, & quinta, hoc est, LXX. dies sunt hebdomades decem. Primi *Reg. cap.* XXVII. 7. David dicitur in terra Philistæorum egisse dies & quatuor menses. Josephus interpretatus est viginti dies, & quatuor menses. Nam hujusmodi locutione Hebræi decimas anni partes designabant. Nihil enim aliud est decima anni, nisi mensis & dies aliquot, nempe quinque aut sex. Non immerito igitur Josephus, quod in scriptura dicitur, dies & quatuor menses, transtulit viginti dies & quatuor menses: quatuor enim decimæ tricenum quinum dierum efficiunt viginti dies, & quatuor menses. Hac de re etiam *cap.* XXIX. ejusdem libri *vers.* 3. Lachis Philistæorum Rex, ad Satrapas dixit: Numquid non iste est David servus Saul Regis Israel, qui istis diebus aut annis fuit mecum? Ita enim in Hebræo legitur. Septuaginta autem secus legisse videntur, sic enim transtulerunt: *γέγονε μεθ' ἡμῶν ἡμέρας τοῦτο δεύτερον ἔτος*, id est, fuit nobiscum dies secundum hunc annum: hoc est, egit apud nos tempus alterum hunc videlicet annum, videntur Septuaginta conjunctionem disjunctivam non legisse, quamquam & alias hujusmodi locutionem non dissimili modo transtulerunt, *Genesis* XXIV. 55. ubi in Hebræo legitur, maneat puella nobiscum dies vel decem: Septuaginta habent, *ὡσεὶ δέκα ἡμέρας*, id est, circiter decem dies. Sic & nos vernaculo sermone nostro dicere solemus, mansisse aliquem in oppido per diem aut decem, id est, decem circiter dies. Præterea videntur Septuaginta duali numero legisse dies pro plurali. Sed

sive

sive secus legerunt Septuaginta quam nunc in Hebræo legitur, sive explicandi gratia ita transferre voluerunt, omnino ex autoritate illorum possumus intelligere hoc loco duos annos parvos, nempe duas anni quintas, quæ quatuor decimis constant. Nam si decima anni dicitur annus, sicut supra ostendimus, & hoc loco Hebraica docent; multo magis quinta pars anni, quæ duas decimas valet, potest annus dici. Adeo autem decima pars Lunaris anni usitata fuit Hebræis, ut annum etiam haberent, qui duodecim hujusmodi constabat decimis, sicut Solaris annus constabat duodecim mensibus triceuum dierum, ita ut annus apud Hebræos præter solarem, & quem modo dixi lunarem annum, fuerit CCCCXX. dierum: qui quidem annus cum solari eam proportionem inter se habent, quam & partes eorum, nempe quæ est septenarii ad senarium: hanc enim proportionem habent XXXV. ad XXX. Quo fit, ut isti anni in hebdomade annorum coincidant. Septem enim solares CCCLX. dierum tot habens dies, quot & sex anni CCCCXX. dierum. Septem igitur anni duodenum mensium valent sex annos duodenum decimarum. Proinde quod Solomon juxta translationem Septuaginta duodecim annorum dicitur fuisse, cum regnum suscepisset, Josephus quatuordecim annos eum vixisse ante susceptum regnum dicit, septenos annos pro senis numerans. Nec illud movere quemquam debet, quod in Hebræo de ætate Solomonis ante susceptum regnum nihil legatur. Nam Septuaginta quæ transtulerunt, ex Hebræo haud dubie transtulerunt. Nec de fide exemplarium Græcorum, quod ad hunc attinet locum, dubitare possumus, cum a Clemente, qui fuit Petri discipulus, hoc ipsum in Constitutionibus Apostolicis libro secundo citetur hisce verbis, καὶ γὰρ Σολομὼν δωδεκαετὴς τοῦ ἰσραὴλ ἐβασίλευσεν, etenim Solomon (inquit) duodecim natus annos factus est Rex Israel. Probabile est igitur Hebræos locum illum omisisse, quod cum aliis scripturæ locis dissidere videretur. Scribitur enim Solomon senex factus esse. Si autem senex fuit, non est probabile eum duodecim annos vixisse ante regnum, quandoquidem quadraginta annos tantum regnasse scribitur. Deinde si quadraginta annos regnavit Solomon, & duodecim annorum fuit cum suscepit regnum, quomodo filium Roboamum quadraginta unius anni relinquere successorem potuit? Solomon enim decem annos natus, non potuit Roboamum procreare, ut undecimo Solomonis anno nasceretur. Propter vitanda igitur hujusmodi absurda, videtur locus ille, de duodecim annis omissus esse. Atqui in scriptura nihil est absurdi, si modo quis eam recte intelligat, sicut Septuaginta intellexerunt & Josephus, qui nihil contrarium veritati in scriptura videntes, locum hunc integrum servaverunt. Porro quadraginta annos Josephus, quibus Solomon regnavit, duplicatos intellexit annos, cum dixit, Solomonem octoginta annos regnasse, & nonaginta quatuor vixisse. Nec dubium quin solares annos Josephus intellexerit, Græcis videlicet & Romanis, quibus suam historiam scripsit, usitatos: unde colligimus quod apud Hebræos, sicut & apud alias gentes, duo solares annis vocabantur annus. De anno autem duodecim decimarum duplicato, exstat testimonium libro primo Paralipomenon, *cap.* XXII. 12. ubi Davidi optio proponitur a Deo, ut eligat sibi, aut famem tribus annis, aut hostium persecutionem tribus mensibus, aut pestem tribus diebus. Hoc loco annos duplicatos intelligere debemus, ita ut tres anni valeant sex annos duodenum decimarum. Nam sex hujusmodi anni constituunt septem solares annos: & ideo secundus liber Regum *cap.* XXIV. 13. pro tribus annis habet septem annos, & Josephus septem annos quoque interpretatur. Septuaginta tamen secus intellexisse videntur illum locum quam Josephus, nam utrobique tres annos interpretati sunt. Itaque in libro Regum septem annos accepisse videntur, pro septem semissibus anni solaris. Nam septem semisses anni solaris efficiunt tres annos duodenum decimarum. Sicut enim semissis talenti dicitur talentum, ita & semissis anni annus, non solum apud Hebræos, sed & apud alias plerasque gentes, sicut supra ostendimus. Hinc est quod decimæ quoque anni partes dimidiatæ fuerunt; nam dimidiato anno dimidiatæ competunt partes. Dimidiatæ decimæ vocantur menses primi Reg. sexto; *vers.* 1. ubi dicitur arca apud Palæstinos fuisse septem mensibus. Josephus enim pro septem mensibus, quatuor menses interpretatus est. Nam septem semisses decimarum, seu, quod idem est, tres decimæ & semis efficiunt dies integros CXXII. quatuor videlicet menses Romanos, qui tempore Josephi Græcis etiam fuerunt in usu.

Sicut autem (*) sex talenta dicuntur ta-

(*) *Lege hic Jacobum Usserium Armachanum parte II. Chronologia sacra cap.* IV. *p.* 65. *s. edit. Oxoniens.* M. DC. LX. *in quarto.*

talentum, ita & sex anni dicuntur annus apud Hebræos: proinde quod in Genesi Sem dicitur genuisse Arphaxatem, biennio post diluvium; Josephus (*) duodecim annos interpretatus est, senos annos pro singulis numerans.

Sed de anno Hebraico in præsentia hæc dicta sufficiant. Neque enim ex professo de anno hic tractare instituimus, sed gustum tantum studiosis voluimus date, & occasionem exactius hac de re commentandi: fortasse autem & nos plura de anno scribemus, si otium ad eam rem fuerimus nacti. Nam in plerisque nondum ipsi nobis satisfecimus, quod genus est de annis Adami & qui Adamum secuti sunt. Constat enim Adamum, & plerosque alios post Adamum plusquam noningentos annos vixisse. Sed illud quærendum est, cum in Hebræo legatur Adam vixisse cxxx. annos antequam genuisset Setum, post natum autem Setum octingentos annos, cur Septuaginta pro annis cxxx. transtulerunt ducentos & triginta (sic enim habent emendatiora exemplaria) & pro octingentis annis septingentos. Hæc & similia non defuturos spero, qui explicabunt.

Quandoquidem nobis egregiam præsenti de mensurarum ac ponderum argumento eruditissimus reliquit Salmasius epistolam, quæ est in libro Epistolarum ejus n. LXVII. p. m. 141. *placuit eam hic in Lectoris gratiam inserere, cum multi destituantur illo epistolarum volumine, & ibi id haberi nesciant, vel non recordentur.*

Viro Clarissimo atque eruditissimo

JOHANNI WALÆO. S. P. D.

ITA quidem est, ut dicis, Clarissime & Doctissime Walee, nihil in tota Antiquitate de quo magis varient veterum Autorum sententiæ, quam de *Ponderibus* ac *Mensuris*; nec id ipsorum fortasse vitio, sed rei, quæ tam varia, cum singulæ Gentes suas habuerint, & quadam partim eadem sub diversis appellationibus, partim diversa sub iisdem. Hæc omnia ut explicatu difficilia, si quis vel solas differentias exponere satagat, ita conciliari inter se posse quæ discrepant vix unquam sperandum. Ea de quibus quæsisti, breviter, ut potero, hic attingam; quæ si pluribus essent pertractanda, non Epistolæ, sed libri negotium foret. De *Coro* primum videbimus, deinde alia sequentur. Haud bene illud in tuis signatum, quod Epha decem κόρους sive Gomer capiat, Chomer vero decem Ephas recipiat. Imo Κόρος & Chomer idem fuit & decem Ephas hoc vel illud habuit. Κόρος maxima apud Hebræos Aridorum Mensura, adeo ut Onus Cameli fuisse velint. Chomer decem Ephas continuisse constat ex Ezechielis XLV. 10. 11. Epham rursum decem Gomer habuisse diximus ex Exodi XVI. 36. Sic Gomer centesima pars fuerit τοῦ Chomer. Duo hæc vocabula עמר & חמר cum in tantum & literis & significatione differant, Græci tamen Septuaginta Interpretes utrumque γόμορ appellant. Quæ res non minimam confusionem in Scriptis Antiquorum Patrum peperit, qui eas Mensuras interpretari conati sunt. Epiphanius, & post eum Isidorus aliique multi, Gomor xv. Modiorum onus appendere dicunt, Corum vero triginta Modiis impleri. Quod neque cum Chomer convenit, qui idem est cum Coro; neque cum Gomer, quæ centesima pars est Cori. Verum de his alibi. Has Mensuras Hebraicas si quis revocare studeat ad Romanum vel Græcum usum, & cum utriusvis Gentis Mensuris æquiparare, Autoribus antiquis acquiescat oportet, qui & ipsi mirum quantum inter se diffident. Meliores eligendi ac probatiores quos sequamur. Josephus, ut recte notasti, docet Κόρον decem Medimnis Atticis adæquatum. Medimnus Atticus, teste Africano, quem habeo, qui hoc accuratissime persecutus est, sex Modios Italicos implebat; adeo ut Ἑκτεὺς Atticus, qui sexta pars erat Medimni, idem esset cum Modio Italico: Ergo Medimnus Atticus idem cum Epha Hebraica, eaque sex Modios Italicos receperit. Hac ratione Corus qui decem Ephas, seu decem Medimnos Atticos continebat, sexaginta Modios Italicos compleverit. Quod & cum Epiphanio aliisque Veterum quam plurimis e diametro pugnat, qui Corum triginta tantum Modiis definiunt. Ne hoc quidem congruit cum Hieronymi sententia, qui Satum Sesquimodio Italico æquiparat. *Epha* tria Sata complectebatur. Si decem Ephas Corus tenebat, triginta Sata comprehendet. Hi sane sunt Modii quos Coro implendo satis fuisse tradit Epiphanius. Nam & passim Hieronymus vocem Hebraicam סאה, quod est Saton, Mo-

(*) *Scilicet in Græca Josephi editione hodie corrupte legitur* ιβ, *pro* β *posito:* Σὴμ δὲ υἱὸς Ἀρφαξάδης ἔσχε, μετὰ ἔτη δώδεκα τῆς ἐπομβρίας γενόμενον. *At in Ruffiniana Josephi versione:* Sem filius Arphaxad natus est post annos duos facti diluvii.

dinm reddit. Et viciſſim Græcam dictionem Μόδιον apud Matthæum V. 5. Syrus Interpres vertit סאתא. Sic facile patiar Corom dici triginta Modios habere quæ Sata funt. Sed ſi Saton aotore Hieronymo Seſquimodium Italicum adæquavit; tum Corus qui triginta talia habuit Sata, quadraginta quinqne Modios Italicos adpenderit neceſſe eſt. At ſecondum Joſephum, Saton duos Modios Italicos adimplevit, qui ſexaginta tales Modios Coro adtriboit, decem Atticis Medimois reſpondentes, & triginta Sata exæquaates pondere. Snot rurſus Autores qoi Medimno daot tantum quioque Modios, ut Iſidorus, & Autor vetus qui de Pooderihus ſcripſit, adjectus Scriptoribos Rei Agrimanſoriæ. *Modia*, inquit, *quinque Medimnum faciunt. Tres Medimni Gomer complent: Duo Gomer Corum reddunt. Duo Cori culleum quæ ſunt Modia ſexaginta.* Atqui totidem Joſephi Corus Modios habuit, quot hic Culleo reddit. Medimnus autem ille quinque Modiorum, Paphiorum ſive Cypriorum proprius. Nam *Atticus* ſex Italicis adpenſus eſt. Alius fuit & Siculus Modius, cujus meminit idem Joſephus *Lib.* III. *cap. ult.* his verbis: χωρηθέντος ἀλεύρου εἰς χόρους ἑβδομήκοντα, μέδιμνοι δὲ οὗτοι μὲν εἰσὶν εἷς καὶ τεσσαράκοντα, Ἀττικοὶ δὲ τεσσαράκοντα. Quæ verba oullus intelligo. Nam ſi ex præſcripto Joſephi decem Medimni Attici in *Coro* fuere, quomodo ſeptuaginta Cori reddere poterunt tantum Atticos Medimnos unum & quadraginta? Hunc enim ſenſum verba Græca præferunt, Septuaginta Coros reſpoodere uni & triginta Siculi Medimnis, item uni & quadraginta, quales Attici. Interpretes ita reddunt quaſi Siculi triginta & unus Medimni, juncti cum uno & quadraginta Atticis, effecerint ſeptuaginta Coros. Quod non poteſt obtineri. Alii porro ex illo Joſephi loco adſtruunt Corum unum valuiſſe quadraginta & unum Medimnos Atticos, ut triginta & unum Siculos. Sed tum legendum foret in verbis illis Joſephi: Μέδιμνος δὲ οὗτος ἐστὶν Σικελοὶ μὲν εἰσὶν εἷς καὶ τριάκοντα, οὗτος nimirum ὁ κόρος. Quo ex calculo Joſephi ſi haoc lectionem admittimus, Satum habuit Modium Italicum & trientem. Cum autem conſtet Corum triginta Satis conſtitiſſe, ſic Modios habebit præter propter quadraginta & unum Italicos. Quod minus recedit a ratione Hieronymi qui Seſquimodium Italicum Sato dat, & minus etiam ab illa Epiphanii, qui Modium cum quarta parte tribuit eidem Sato. Secundum Epiphanium Corus erit Satorum triginta ſeptem cum dimidio. Secundom Hieronymi calculum Modiorum quadraginta qoinqua. Juxta rationem Joſephi vero quadraginta. Triginta aotem Sata cum triginta Tricotibus, quadraginta Modios efficiuot. Atque ita corrigendum fuerit in ſupra citato Joſephi loco: Μέδιμνοι δὲ οὗτοι Σικελοὶ μὲν εἰσὶν εἷς καὶ τριάκοντα, Ἀττικοὶ δὲ Μέδιμνοι τεσσαράκοντα. Verum hæc omnia falſiſſima, quæ tum demnm procederent, ſi Medimous Atticus idem eſſet cum Modio Italico, qui ſextuplus eſt ad Italicum. Tales quidem Modios, quales Italici ſunt, Corus continet, ex Hierooymi ſententia, quadraginta quinqne; ex Epiphanii, triginta ſeptem cum dimidio: at Medimnos tautum Atticos decem, qui ſexaginta Italicos contioent. Longa itaque alia Medicina locus ille indiget, qui ſic mihi ſanandus videtur: Μέδιμνοι δὲ οὗτοι, Σικελοὶ μὲν εἰσὶν εἷς καὶ τεσσαράκοντα, Ἀττικοὶ δὲ ἑπτακόσιοι. Certe Septuaginta Cori Hebraici ex computatione Joſephi tenere debent Medimnos Atticos ſeptiogentos. Siculus Medimous longe major Attico fuit. Nec enim aliam ſententiam ferre poſſunt verba illa Joſephi, quam ut explicarit quot Medimni fuerint Siculi, & quot Attici, ſeptuagiota illi Cori Hebraici.

De *Epha* oon minor variatio. Chomer ſive Corus decem Ephas recipit. Ergo, ot diximus, Epha eadem cum Medimoo Attico ſive ſex Modiis Italicis, qui quadragiota octo Chœnicas habebant. Οἰφὶ Heſychio τετραχοίνικον eſt, οἰφὶ Epiphanio eſt χοῖνιξ. Atqoi, ut computat Joſephus, habuit quadraginta & octo Chœoicas, totidem quot Medimnus Atticus. Ecce alia dividia. *Exodi* XVI. *verſ.* XXXV. Gomer dicitur eſſe pars decima Ephæ. Ubi Chaldæus pro Epha ponit tria Sata Arabes duo Interpretes, Saadias & ille Erpenii, verterunt ويبة, quod idem eſt cum Epha. Reperio apud Arabes qui de Menſuris ac Ponderibus ſcripſerunt, Epha, vel Oeba, ut appellant, habere viginti quatuor قدح *Cadas*, qui ſuot Catini vel patinæ quæ ſingulæ pendnot libram cum quadraote. Sic Oepha adpendebat triginta libras. Cum autem decem Oephæ ſint in Chomero vel Coro, non plus quam trecentas libras penſitarit Corus; quod onus Aſioi vel Muli vix eſſe queat, oedum Cameli, ut fuiſſe tradunt Veteres. Longe majus pondus Cori ex Joſepho adſtruere licet. Modius Italicus pendebat rafus triginta duas libras. Nam σπέσιμος Modius, teſte Herone, quadraginta libris appendebatur; quia cumulatum ad ferendum ſolebant appendere.

dere. Cumulus autem quartam fere partem adjiciebat additus, aut detrahebat derasus. Sexaginta autem Modii inerant Coro. Ita Corus sustinebat pondus librarum mille sexcentarum ac viginti, Modio raso. Hæc de Coro quæ habui ad manum. De *Batho* nunc videamus.

Hæc Mensura in Liquidis locum habuit; atque ut Corus aridorum maxima, ita hæc liquidorum. Quantum olei ex una factura premi potuit, & ex uno trapeto redire, hoc nomine appellatum Veteres tradunt. Inter Magistros Judæorum constat Bathum tria Sata habuisse, quæ unum Epha constituebant. Epha in Aridis, Josepho teste, libras colligebat centum & sexaginta duas. In Liquidis haud scio an pondus respondeat. Immo certum est non respondisse. Gomer etiam in Liquidis decimam Ephæ constituebat; & quadraginta ac tria ova, cum parte quinta ovi tenebat. Quæris quo autore hæc dicantur? Citant ex opere *R. Alphes*, *Tractatu de Paschate*, e quo enucleata hæc omnia Ponderum in Liquidis nomina reperies apud Buxtorfium in Lexico Hebraico, in voce קבב. Lego apud Anonymum de Ponderibus Bathum constare Modiis duobus totidemque sextariis, duos Bathos Metretam facere, qui sunt centum sextarii. Septuaginta apud Ezechielem verterunt χοίνικα, ubi dicitur χοῖνιξ, hoc est Bathus, esse τὸ δέκατον τοῦ γόμορ, hoc est Chomer, *cap.* XLV. *vers.* XI. Plura de hoc non habeo quæ hiscam. De Μνᾶ quæ restant, absolvere pergam ut postulatis tuis satisfaciam. Nulla ferme gens fuit quin hoc vocabulum usurparit ab illo Hebræo *Manes*. Scribit Africanus apud omnes Nationes Minam centum Drachmas habuisse, sed sui duntaxat generis. Hinc differentia Minarum. Cum enim esset coacervatio nummorum sive drachmarum centum, prout erant majoris vel minoris ponderis drachmæ, ita plus, vel minus appendebat Mina. Apud alias omnes nationes fortasse an hoc obtinuerit quod vult Africanus de Mina centum drachmarum. Apud Hebræos aliud fuit. Apud Ezechielem legitur *cap.* XLV. Mina sive *Manes* sexaginta siclorum fuisse. Siclus teste Josepho tetradrachmum Atticum valebat. Sic Mina Hebraica sexaginta tantum sui generis habuerit drachmas, quæ ducentis quadraginta Atticis exæquabatur. Siclus ille quatuor drachmarum major erat, & siclus Sanctuarii dicebatur. Alias minor fuit, didrachmus. Septuaginta tamen ubicunque occurrit mentio Sicli in scripturis semper δίδραχμον reddunt. Tempore Christi hæc δίδραχμα etiam in usu fuere Judæis, sed imagine Cæsaris incusa. Imo tunc temporis non amplius usitatam fuisse Minam illam Hebraicam plane liquet. Moneta Romana passim vigebat, ut apparet ex nominibus, quæ tum usurpabantur, ἀσσάριον, δηνάριον, κοδράντης, prorsus Romanis. Docet & Africanus suo tempore Minarum ceteras differentias cum suis appellationibus exolevisse, nec amplius uspiam audiri Minam Ægyptiacam, Syriacam, Tyriam, Ptolemaicam, Ægineticam & alias, sed omnes assumpsisse usum Italicæ. Τῇ Ἀττικῇ, inquit, δραχμῇ χρηστέον πρὸς σταθμὸν καὶ νόμισμα, ἐπειδήπερ ἰσοδύναμός ἐστι καὶ ἰσοστάσιος τῇ ἰταλικῇ, ἣ καλεῖται Δηνάριον, ὡς γὰρ ἐπίσης τοῖς Ἰταλικοῖς νῦν χρῶνται πάντες. Dicit Drachmam Italicam ἰσοδυνάμον & ἰσοστάσιον fuisse Atticæ, hoc est paris & pretii & Ponderis. Quod non usque quaque tamen verum est, & aliqua fuit differentia, licet non magna. Nam septem Denarii, sive drachmæ Italicæ, Unciam constituebant, cum octo Atticis opus esset Unciæ explendæ. Parvi tamen penderunt hoc discrimen. Mina igitur cujus apud *Lucam* XIX. 16. mentio, est aut Attica, aut Romana, centum utique drachmarum. Si ad æstimationem nostræ monetæ Denarium Romanorum reducamus, Regalem Hispanicum valere putanda est, hoc est quinque asses Gallicos. Hæc habui quæ raptim ad quæsita hic exararem, quæ hesterno die misissem si per occupationes licuisset. Occupationem illam quæris quæ fuerit? Ambulatio fuit. Tam pulcrum diem perdere nolui. Vale & Clarissimum Reverendumque Parentem meo nomine saluta. VIII. *Id. Feb.* CIↃ IↃ. CXXXV.

Tuus ad omnia

CL. SALMASIUS.

Additamentum geminum, quorum prius continet mensuras vasorum sacrorum, & posterius pecuniam & pondera sacra, quorum S. Scriptura meminit.

De vasis sacris.

IN genere observandum est, mensuras cubicas sive vasorum apud Hebræos supputari secundum capacitatem communium ovorum. A minoribus vasis initium faciemus.

Mensuræ illæ sunt vel aridorum, vel liquidorum.

Veteris Test. mensuræ aridorum sunt sequentes.

I. Cabus, קב continet quantitatem viginti quatuor ovorum, 2. *Reg.* VI. 25.

II. Gomer, עומר est mensura duplo fere major præcedente, comprehenditque ova quadraginta tria, *Exod.* XVI. 36.

III. Sea, סאה est mensura plus quam triplo major præcedente, & comprehendit centum & quadraginta quatuor ova, hoc est 144. 2. *Reg.* VII. 1. 18. *Genes.* XVIII. 6.

IV. Epha, איפה est mensura triplo major præcedente, continetque tria sata, h. e. ova quadringenta duo, h. e. 432. *Exod.* XVI. 36. *Deut.* XXV. 14. *Levit.* V. 11. & XIX. 36. (*Vide Martin. Etym. col.* 672.)

V. Lethech, לתך est mensura quintuplo major præcedente, continetque ova bis mille, centum & sexaginta, h. e. 2160. *Hos.* III. 2.

VI. Chomer, חומר continet onus asini, sive capacitatem 30. satorum, hoc est 4320. ovorum, *Lev.* XXVII. 16. *Num.* XI. 32. (*Martin. d. l. col.* 1143.).

VII. Corus, כור est ejusdem quantitatis cum præcedente Ghomer, *Ezech.* XLV. 14. (*Martin. Etymol. col.* 514. *seq.*).

Novi Test. Mensuræ aridorum sunt:

I. Chœnix, χοῖνιξ est mensura tritici quæ homini unico die ad vitam sustentandam sufficit, sive continet mensuram duodecim ovorum, *Apoc.* VI. 6.

II. Satum, σάτον convenit cum סאה Hebræorum, continetque ova 144. *Matt.* XIII. 33.

III. Corus, κόρος etiam convenit cum כור Hebræorum, continetque ova 4320. *Luc.* XVI. 7.

Veteris Test. Mensuræ liquidorum sunt:

I. Log. לוג continet sex ova, *Levit.* XIV. 10.

II. Hin, הין comprehendit septuaginta duo ova. *Exod.* XXX. 24. *Lev.* XIX. 36.

III. Bat, בות est ejusdem capacitatis cum Epha, continetque ova 432. *Ezech.* XLV. 11. (*Martin. Etym. col.* 132.).

IV. Cor, כר bis etiam usurpatur de liquidis, 1. *Reg.* V. 11. *Ezech.* XLV. 14. Est ejusdem capacitatis in liquidis, cujus est in aridis.

Novi Test. Mensuræ liquidorum:

I. Xestes, ξέστης continet sex ova. *Marc.* VII. 4.

II. Metreta, μετρητὴς comprehendit ova 432. *Joh.* II. 6.

III. Batus, βάτος convenit cum בת Hebræorum, continetque ova 432. *Luc.* XVI. 6.

Additamentum posterius de pecunia & ponderibus sacris.

Veteris Test. nummi & pondera sunt:

I. Siclus, שקל: estque sacer *Exod.* XXX. 13. vel profanus, 2. *Sam.* XIV. 26. *Gen.* XX. 16. Sacer ponderat semiunciam argenti, valetque semissem Thaleri imperialis. Profanus valet dimidium h. e. quartam partem thaleris imperialis (*Vide D. Sebastian. Schmidt. Disp.* XIV. *Fasciculi Disputationum Theologico-Philologicar.* §. 10. *pag.* 815. *seq.*).

II. Gera, גרה ponderat circiter septendecim grana hordei, & respectu valoris viginti geræ efficiunt siclum sacrum, *Exod.* XXX. 13. *Levit.* XXVII. 25.

III. Agorah, אגורה 1. *Sam.* II. 36.

IV. Keschita, קשיטה *Gen.* XXXIII. 19. *Jos.* XXIV. 32. Hi duo nummi conveniunt cum Gera.

V. Adarcon, אדרכן 1. *Chron.* XXIX. 7. *Esra* VIII. 27. sive דרכמון darcemon, *Esra* II. 69. Est nummus aureus, & convenit cum ducato.

VI. Ciccar, ככר talentum. Estque sacrum aut profanum; utrumque iterum argenteum vel aureum. Talentum sacrum argenteum continet ter mille siclos sacros, h. e. 1500. Thaleros imperiales, *Exod.* XXXVIII. 25. profanum comprehendit dimidium, 2. *Reg.* V. 5. (2. *Lege Cl. Dn. Martin. Lipenium in Navigatione Salomonis Ophirica illustrata cap.* VII. *Sect.* III. §. 7. *pag.* 595. *f. Witteb.* 1660.).

VII. Talentum sacrum auri valet duodecies mille aureis ducatis, *Exod.* XXXVIII. 24. Profanum continet dimidium, 2. *Reg.* XVIII. 14.

Novi Test. nummi sequuntur.

I. nummulus, λεπτὸν est minimus nummus: quorum octo valent asse, *Marc.* XII. 42.

II. Quadrans, κοδράντης est quarta pars assis, *Matth.* V. 26. *Marc.* XII. 42.

III.

III. Assarius, Ἀσσάριον videtur esse dimidia pars assis, *Matth.* x. 29.

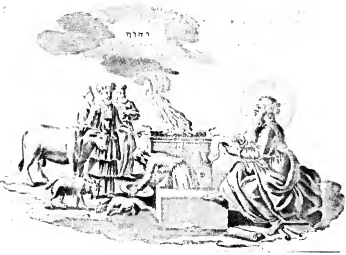
IV. Drachma, δραχμὴ in N. T. denotat nummum argenteum, qui valet quadrantem sicli sacri argentei, *Luc.* xv. 8.

V. Denarius, δηνάριον. Denarius est vel sacer *Matth.* XXII. 19. vel profanus *Matth.* XVIII. 28. & xx. 2. Sacer alias vocatur didrachmum. Profanus convenit cum drachma.

VI. Didrachmum, διδράχμον continet duas drachmas profanas, h.e. semisiclum sacrum, *Matth.* XVII. 24. (*Vide Seb. Schmid. d. l.* §. 8. *pag.* 811.).

VII. (*Vide rursus Dn. Schmidt* §. 9. *pag.* 814. *seq.*). Stater, στατὴρ continet pondus quatuor drachmarum, sive sicli sacri, h. e. dimidii Imperialis, *Matth.* XVII. 27.

VIII. Argenteus, Ἀργύριον. *Matth.* XXVI. 15. denotat siclum sacrum, sed *Act.* XIX. 19. significat denarium. Vide de hoc utroque additamento uberiorem explicationem in *Philologo Hebraeo-mixto. Cl. Leusdenii.*

D. SA-

D. SALOMONIS DEYLINGII
OBSERVATIO
DE
RE NUMMARIA
VETERUM HEBRÆORUM,
ad I. *Maccab.* XV. *6.*

I. PErdifficilis & impedita quæstio est de veterum Hebræorum nummis. Dici vix potest, quantopere dissentiant inter se viri eruditi in illis, qui hodienum supersunt, & in Regum Principumque gazophylaciis adservantur, explicandis atque æstimandis. Nonnulli eos omnes aspernantur, & pro adulterinis habent. E quorum numero est vir eruditissimus *Otho Sperlingius* in egregia illa *Dissertatione* de *Nummis non cusis* ubi *pag.* 101. tam *absurdas & insulsas esse* opinatur *inscriptiones illas omnes* nummorum, qui vulgo Samaritani appellantur, *ut nihil in re nummaria occurrat stolidius*. In ea quippe opinione vir præstantissimus versatur, non siclos tantum, quadratis literis notatos, sed nummos omnes, qui Samaritanos characteres præferre dicuntur, adulterinos, & sequiori ævo ab impostoribus lueri caussa confictos, ac nullus omnino nummos a Judæis, etiam stante Templo secundo, cusos esse. Idem visum est Viro *Cl. Jacobo Basnagio*, qui omnes Hebræorum nummos, Samaritanis characteribus insignitos, & Templum Hierosolymitanum, liberationem Sionis, urnam mannæ, aliaque Judaicæ religionis sacramenta exhibentes, pro supposititiis, & secundo seculo a nata mundi salute cusis, habet, quo tempore frequentissimus apud Romanos nummorum usus fuerit, & Judæi, Rempublicam & antiquam gentis gloriam restauraturi, multa opera antiquitatem mentientia supposuerint & fabricarint. Videatur ejus Dissertatio *Sur les Medailles & les characteres des Samaritains, & la Monnoie ancienne des Juifs*, quam habet *L'Histoire des Ouvrages des Savans*, Janvier 1709. *Art.* IV. *pag.* 32. nec non Tomus VI. *Historiæ Judaicæ*, cui ob argumenti similitudinem est adjecta. Alii contra, iique eruditissimi viri ultimam antiquitatem ejusmodi nummis adscribunt, contenduntque, signatæ monetæ usum inde ab Abrahami ævo apud Hebræos fuisse. Hoc enim ex variis monetarum nominibus in Scriptura memora-

ratis, ככר *talento*, שקל *ficlo*, גרה *obolo*, minimo Hebraicæ monetæ genere, manifesto argumento evinci posse putavit Vir doctissimus *Fortunatus Scacchus* lib. II. cap. III. *Mirothec. Sacror. Elæochrism.* refutatus a celeberrimo *Relando* in Dissertatione *prima* de *Nummis Samaritanis pag. m.* 49. Nos in præsens non enarrabimus omnes virorum eruditorum opiniones & conjecturas; sed quid nobis in re adeo obscura atque recondita videatur, breviter, strictimque, quoad ejus fieri potest, exponemus.

II. Veteres Hebræi ante Hasmonæos, & aote captivitatem Babylonicam argento & auro signato, aut moneta, non videotur usi. Nullum certe signatæ monetæ vestigium in S. codice comparet. Moses ipse silet Judaicarum originum conditor, & scriptor diligens in rebus minoris momenti adnotandis. Prophetæ ponderum mensurarumque frandes frequenter commemorant & reprehendunt, sed de nummorum vitiis ac usu alte sileot. Nihil etiam de nummis antiquissimo rempore sigoatis *Josephus* haber perindustrius & copiosus ritnum Hebræorum & antiquitatum enarrator, tale quid nequaquam prætermissurus, si certi quid de vetustissimis Hebræorum nummis, eorumque cudendorum jure ac usu cognitum habuisset. Hebræi enim, perinde ac aliæ gentes, a rerum conditarum initio, rude usurparunt argentum & aurum in commerciis *ὡρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ*, *magnitudine & pondere definitum*, *Aristotele* teste, qui docet: postea demum characteres impressos esse, *ἵνα ἀπολύσῃ τῆς μετρήσεως αὐτούς. Ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ σημεῖον*, *ut liberaret homines a mensuratione; Character enim inditus est quantitatis indicium*. Hæc auri argentique ponderatio, Hebræis antiquis usitata, indicio est non obscuro, eos signatis nummis nondum esse usos. Nam si moneta Hebræorum signata fuit, cur ubique legitur appensa, etiamsi nummi exiguo numero solvendi essent? Cur in quovis fere contractu mentio fit ponderationis? Quæ ponderandi ratio ut antiquissima, ita & tutissima fuit, in qua nihil fraudis metuendum, statera pondus prerinmque indicante. Ita Chinenses, quibus nummi non signati hodienum in usu sunt, solo pondere eos probanr. Propterea mercatores stateram, quo nummorum pondus examinent, secum circumferre dicuntur. Idem ponderationis mos ab Abrahami inde ætate perpetuo, atque sub ipsis Hebræorum Regibus obtinuit, constanterque servatus est ad tempora usque Maccabaica, ante quæ nummi in Scripturis non leguntur cusi. Omnes quippe V. T. emtiones & venditiones factæ memorantur non auro argentoque, publico signo notatis, sed vel simplici mercium permutatione, vel ponderatione metallorum. Antiquissimus est contractus Abrahami *Genes.* XXIII. 16. qui non signato, sed ponderato argento, sive certo argenti pondere, datis nempe XL. argenti *σίκλοις* siclis, ab Hephrone, redemit agrum. Unde intelligitur, eundem ponderationis morem Syris atque Chaldæis eo tempore in usu fuisse.

III. Verum ne quid dissimulemus, obstare viderur nostræ sententiæ locus *Genes.* XXXIII. 19. ubi Doctores Talmudici & interpretes Hebræi, quibus multi ex Christianis adsentiuntur, קשיטה de *nummo signato* exponunt, muniuntque se auctoritate, ac more aliarum gentium, quæ nummos a figuris impressis appellarunt. Sic Argivi lupos, Thessali equos argenteos, aureos, æneosque habuerunt. *Plutarchus* memoriæ prodidit *Thesea*, Atheniensium Ducem, bove pecuniam signasse. Sic Arbeniensium & Deliorum moneta dicebatur ΒΟΥΣ, *bos*, ab impressa imagine bovis. *Julius Pollux lib.* IX. *cap.* 6. *pag.* 1028. Τὸ δὲ παλαιὸν τοῦτο ἦν Ἀθηναίοις νόμισμα, καὶ ἐκαλεῖτο βοῦς, ὅτι βοῦν εἶχεν ἐντετυπωμένον. Ibidem *pag.* 1029. Καὶ ἐν τῇ παρὰ Δηλίοις θεωρίᾳ τὸν κήρυκα κηρύττειν φασὶν, ὁπότε δωρεά τινι ἐδίδοτο. ὅτι δοθήσονται αὐτῷ τοσοῦτο, βόες, καὶ δίδοσθαι καθ' ἕκαστον βοῦν δύο δραχμὰς Ἀττικάς; ὅθεν ἔνιοι Δηλίων, ἀλλ' οὐκ Ἀθηναίων νόμισμα τὸν βοῦν νομίζουσιν. Uode βοῦν ἐπὶ γλώσσῃ, *bovem in lingua* habere illi dicebantur, qui pecunia corrupti erant, ne dicerent, quod sentiebant. Videodus est *Hesychius* sub voce Βοῦς. Athenienses imitatus *Servius*, Romanorum Rex, ovium boumque effigie primus æs signasse dicitur apud *Plinium lib.* XVIII. *cap.* 3. At vero mos ille metalla sigoandi nve & bove, aut aliorum aoimalium effigie, multo recentior est Jacobi ævo, nec ullo probari potest argumento, eum jam rum in usu fuisse. Propterea alii eruditi viri, LXX. interpretes secuti, קשיטה exponere maluerunt de *agno* vel *ove*, rati, Jacobum Patriarcham pro more illorum temporum centum agnos pro agro dedisse. *Bolducius* certe ad *Jobi* XLII. *vers.* 11. per קשיטה ovem proprie dictam intelligi oportere contendit, non in moneta expressam, quia si per nummum exponeretur munus singulorum Jobi amicorum, mendicitatem redoleret. Similiter de *ove* vel *agno* eam vocem exponendam esse multis argumentis contendit *Frid. Spanhemius in Historia Jobi f. m.* 85. *Tom.* II. *Op.*

At

At vero hic ipse Jobi locus, in quo קשיטה cum monili aureo conjungitur, argumento mihi & iudicio est, munus manu datum fuisse, nec multum diversum ab aureo monili. Præterea agrum a Jacobo emtum Stephanus *Actor.* VII. 16. dixit: *τιμῆς ἀργυρίου*, *certo argenti pretio*, non agnis, quippe qui nusquam in Scripturis, ubi de ovium pastu, proventu, mactatione & sacrificiis tam copiose & frequenter agitur, קשיטה appellantur. Nec in vicinis Hebraicæ Linguis ullum vocis hujus, hac saltim significatione, vestigium apparere *Sam. Bochartus*: Vir harum rerum peritissimus, asseverat *Hieroz. Part.* I. *lib.* II. *cap.* XLIII. Qua in sententia suffragatorem habet *Jac. Gusseium* in *Comment. Linguæ Hebr. fol.* 763. qui affirmat, *agni* significationem incertam esse, utpote traditionibus Rabbinorum nugacibus tantum fultam, & eo animo excogitatam, ut nihil ignorare putentur. Inde tamen nondum sequitur, quod *Cel. Bocharto* & *Jo. Clerico* ad h. l. visum est, קשיטה fuisse nummi speciem certis characteribus signatam. Eo enim tempore nondum signabatur argentum, sed ponderari solebat, uti exempla ex Scripturis allata, & summus priscorum autorum consensus docent. Conferatur idem eruditissimus *Spanhemius loc. cit. f. m.* 87. §. XIII. Nec juvat viros doctissimos usus Syrorum, qui קוסטרא *Kostro* vocant *nummularium*, perinde ac Arabes, qui קסטאר *Kosteron* eundem dicunt. Nam hæc significatio apud Syros & Arabes multum est recentior, nec ducere nos potest ad antiquissimam vocis קשיטה significationem. Quam ego apud Hebræos investigare mallem, ducta vocis origine a קשט *Koscth*, *veritas*, & discrimine punctorum neglecto. Hoc jacto fundamento קשיטה tale argenti aliusve metalli frustum notare videtur, quod nec adulterinum, nec leve nimis, sed sincerum, ac veri justique ponderis est. In qua sententia me confirmant *Chaldæi Paraphrastæ*, qui קשוט *veritas*, ponderibus addunt, *Deut.* XXV. 15. & *Prov.* XVI. 11. Dissentit a nobis vir doctissimus *Souciétus*, Jesuita Gallus, in *Recueil de Dissertations Critiques sur des endroits difficiles de l'Ecriture S. pag. m.* 110. 111. Sed rationes ab eo allatæ me non potuerunt inducere, ut sententiam mutarem.

IV. Equidem non ignoro, argenteum nummum circumferri, qui Abrahami & Saræ nomen præfert cum subscriptis verbis: זקן וזקינה *Senex & anus* ex una, ex altera vero parte Isaaci & Rebeccæ nominum primas literas cum hac inscriptione: בחור ובתולה *Juvenis & Virgo*. Hujus nummi ectypum, ab *Herm. Conringio* missum, ex nummario thesauro Serenissimi Ducis *Antonii Ulrici* ære expressit *Hottingerus* Tab. VI. num. 3. Dissertationis de *Nummis Orientalium*. Similem nummum a *Boleslao* de *Hassenstein* ex Palæstina allatum, pius quondam sacrorum in valle Joachimica Antistes *Joh. Matthesius* vidit, & *Sarepta* Conc. XIV. *pag.* 148. descripsit. Credunt Judæi, aliisque persuadere conantur in *Bereschith Rabba Parascha* 39. qui liber tertio post Christum natum seculo dicitur conscriptus, ipsum Abrahamum illum nummum cudisse, ejusque formam in Cananæam intulisse, quam fabulam, a Judæis excogitatam, *Epiphanias* in Libro de *Mensuris & Ponderib.* refert. Eandem Abrahamici nummi speciem cum aliis ex *Baba Kama* memorat *Christianus Gerson* libro, quem *Talmudis Judaici* cognomento vernacula Germanorum lingua conscripsit, parte altera *cap.* XVIII. *pag.* 577. Recte autem *Villalpandus* omnem hanc traditionem risu prosequendam, & commentis Judaicis accensendam putavit *Tom.* IV. *Parte* II. *cap.* XXVII. *sub finem*. Repugnat enim Abrahami conditio, temporisque ratio. Quis credat Abrahamum, hominem externum, privatum, peregrinum inter Cananæos potestatem habuisse cudendi monetam? Cur ponderavit argentum Hephroni, si signata pecunia in promptu fuit? Quomodo mentio fieri poterat in nummo Rebeccæ, tanquam בתולה virginis integræ ac illibatæ, quam Abrahamus nunquam viderat, nisi nurum, & post Saræ demum mortem filio suo nuptam? Ne quid dicam de stupenda & incredibili nummi ætate, de verbis inscriptis, quæ ridicula sunt & perinepta, nec non de characteribus, qui non sunt Cananæi, sed Assyrii, & qui valide me confirmant, illum nummum esse adulterinum. Hujus sententiæ autores habeo viros Celeb. *Herm. Conringium* cap. VII. de *Nummis Hebr.* & *Joh. Christophorum Wagenseilium* in Commentario ad *Sota cap.* IV. *pag. m.* 575. 577.

V. Ut Abrahami ætate merces permutari, & argentum appendi solebat, arte signandi & cudendi nummos nondum inventa, ita idem ille permutationis, ac ponderationis imprimis mos postea ætate Mosis, & deinceps sub ipsis Regibus, retentus est, & in commerciis observari consuevit. Sic *Exodi* XXII. 17. ubi de dote violatæ virgini a stupratore danda agitur, argentum jubetur appendi secundum dotem virginum. Simili ratione, quando I. *Chron.* XXII. 25. Regis Davidis

dis contractus cum Arnone defcribitur, David ipfe potentiffimus ditiffimufque Ifraelitarum Rex, ei appendiffe, & dediffe memoratur ficlos auri pondere fexcentos. Unde intelligamus licet, nummos fignatos eo tempore nondum fuiffe in ufu, & fabulofum effe illum Davidis nummum, cujus imaginem exhibuerunt *Waferus*, *Kircherus*, Tomo II. *Oedypi*, *Wageufeilius* loc. cit. aliique. In antica ejus facie literis Affytiis leguntur verba: דוד המלך ובנו שלמה המלך: *David Rex*, & *Filius ejus Salomo Rex*. In poftica portæ pifcatoriæ, prout eam *Adrichomius* videndam exhibuit, rudis imago confpicitur, his adfcriptis verbis: ירושלים עיר הקודש: *Jerufalem urbs fanctitatis*. At vero David nummis fignatis & numerandis non ufus eft. Nec aliarum gentium Reges eo tempore fignarunt nummos, quorum antiquiffimi funt Darici & Alexandrini. Nec ratio apparet, cur David, nummos cufurus, in illis nomen filii expresferit, & Regem falutatit, quem in imperii focietatem nunquam adfcivit. Confentit *Wageufeilius loc. cit. pag.* 577. cui, horum nummorum originem invefliganti, hæc in mentem venit conjectura: Nimirum, apud fecula priora pietatis, aut curiofitatis impulfu, Chriftianorum multos Palæftinam petiiffe, loca, quæ præfentia Servatoris facravit, fuis contemplaturos oculis, veneraturos affectu. Uti autem peregrinantium omnium, ita & ipforum hoc fuiffe ftudium, ut quædam pro itineris memoria, domum fecum referrent, inprimis λείψανα fanctorum, facrofque nummos. Occafionem hinc fumfiffe Judæos, qui in iftis partibus degunt, fingendi nummos ejufmodi, & ex illorum venditione faciendi quæftum. Allatos in Germaniam facile reperiffe amatores, qui ad aliorum fimilitudinem novos ferire jufferint. Inde illam, quam habemus, copiam effe.

VI. Idem efto judicium de illo nummo, qui *Salomonis* Regis nomen, & porticum Templi refert, & quem *Villalpandus*, *Waltonus*, *Kircherus* atque *Hottingerus* exhibuerunt. E quibus *Hic* αὐθεντίαν ejus propugnare non dubitavit, femel iterumque profeffus: *nullum fe vidiffe. Hebraicis notatum literis, qui certiorem præ fe ferat, & verifimiliorem antiquitatis fpeciem*. Idem ante *Hottingerum* fenferunt *Schickardus* & *Joh. Buxtorffius* in Differtatione de *Literis antiquis Hebræorum*. At vero ego *Villalpando* & *Fulvio Urfino*, aliifque viris eruditis, atque rei nummariæ peritis, malo fuffragari, nimirum vel falfum effe ejufmodi nummum, & ab impoftore quodam confictum, vel recentius ab Herode percuffum in honorem Antonii, cui regium nomen, regiamque dignitatem ac poteftatem debebat. Effigies certe non eft Salomonis Regis, fed Antonii vultum non male dicitur referre. Qua in fententia me confirmat corona capitis radiata, ἀποθεώσεως fignum, rudis nummi fabrica, a faftu & fplendore Salomoneo aliena, infcriptio, quæ minus concinna eft, nummorum cudendorum ignorantia, quæ eo tempore erat, & literæ Affyriæ feu quadratæ, aliaque argumenta, quæ legi poffunt apud *Ludov. Cappellum* in Diatribe *de Literis Hebræorum Joh. Buxtorffio* oppofita, *pag.* 120. & *Herm. Conringium* de *Nummis Hebræorum cap.* V. *p. m.* 146.

VII. Nec paullo poft in defuetudinem abiit ponderandi argenti ratio & ufus. *Achabo* Regi divinus vates edicit I. *Reg.* XX. 39. *Talentum argenti appendes*. Illo quippe tempore nummi fignati ignorabantur, nec ullus eorum apud Hebræos in commerciis ufus erat. Ita fub Rege *Ezechia* argentum ab emtoribus non numerari, fed appendi confueviffe, clare fignificatur *Efaiæ* LV. 2. ubi Efaias exclamat: *Quare* Appenditis *argentum in non panem*? Hic mos perduravit apud Hebræos ufque ad excidium Reipublicæ Judaicæ, a Chaldæis illatum, & ad ætatem ufque *Jeremiæ*, qui agrum a patruele emens appendit ei argentum in ftatera, *Jer.* XXXII. 9. 10. *Interpretes Alexandrini* Hebræorum verbum שקל tantum non ubique expofuerunt per ἱστάναι vel στῆσαι, quod eft appendere. Unde Στατικὴ non ignobilis Mathefeos pars. Interpretes Græcos imitatus *Matthæus cap.* XXVI. 15. de Juda Servatoris proditore ait: ΕΣΤΗΣΑΝ τριάκοντα ἀργύρια, *appenderunt ei* XXX. *argentea* fcilicet νομίσματα. Ex tot ponderati argenti exemplis jufta conficitur demonftratio, Judæos ante deportationem, & captivitatem Babylonicam argento fignato, & nummis, publica autoritate cufis, non effe ufos.

VIII. Nec aliis gentibus ante illa tempora familiaris fuit fignati æris ufus. Affyriorum, Babylonicorum, Medorum, Perfarumque veterum nummi prorfus ignorantur, nec quidquam de eorum vetuftate dici poteft. Quod mihi indicio eft, illarum gentium Reges, auri argentique copia abundantes, artem fignandi metalla diu ignoraffe. Apud Romanos ipfa demum exilii Babylonici tempeftate prius *Servius Tullius* Rex æs fignavit. Cujus æris hodienum fuperfunt affes librales & femiffes, quemadmodum Illuftris *Spanhemius* demonftravit contra *Vaillantium*, qui in Præfatione ad *Familias*

Romanas id negarat. Argentum paullo ante primum bellum Punicum, aurum longe serius notarunt Romani. Græcorum autem nummorum vetustissimos bellum Peloponnesiacum non attingere *Herman. Conringius*, idoneis confirmatus argumentis, asseveravit. Cui contradicturus, eumque erroris convicturus illustrissimus *Spanhemius* ad nummum provocat Amyntæ, eo nomine primi, & sexti in serie Regum Macedoniæ Cyri, Cambysisque æqualis. Quem nummum in Thesauri Brandenburgici *Vol.* III. *pag.* 4. Clar. *Begerus* edidit. Hunc multo antiquiorem esse putat *Ez. Spanhemius* alterius Amyntæ nummo, qui sit postremus eo nomine Macedoniæ Regum, Alexandri M. avus, quem e thesauris Gallorum regiis memoret *Joh. Harduinus Specim. Chronolog. V. Test. pag.* 109. omniumque, qui sunt in Cimeliis, antiquissimum arbitretur. Utroque tamen multo vetustiorem *Atyis* cujusdam, Lydiæ Regis, producit nummum, hinc senilis barbati capitis cum Phrygio pileo effigie, illinc monogramma, duas literas AT complexum, repræsentantem. Vid. Tabulę nostrę III. *Fig.* 2. Quem *Atyn* equidem non antiquissimum esse statuit, *Mane*, primo Lydorum Rege, secundum *Herodotum*, prognatum. Obstare enim ait summam vetustatem, quę ei ab autoribus tribuatur. Sed *Atyn* intelligendum putat quendam ex Heraclidarum dynastia Lydię Regem, ex Herculis & Omphales progenie ortum, ad quę pertineant ea omnia, quę *Herodotus*, aliique veteris historię conditores, tanquam gesta a vetustiore *Atye*, primę apud Lydos dynastię Rege, referant. Videatur *prima* Dissertatio *Ez. Spanhemii* in pręstantissimo Opere de *Usu Numismatum antiquorum*, ubi de antiquissimis Grecorum nummis, qui supersunt, erudite ornateque egit. Ego illustris viri memoriam sancte colo, nec incunctanter in ejus sententiam pedibus concederem, nisi me unum alterumque dubium remorarentur. Video enim precario supponi, nummos illos Principes habere autores, quorum nomina pręferunt, & ejusdemesse ętatis. Quod nunquam, certe difficulter, probari potest. Quis clare docebit nos, uter *Atys* in nummo, a *Spanhemio* laudato, num prior, Parens Lydi, a quo gens Lydia nomen accepit; an vero posterior, secundę Heraclidarum dynastię *Atys* intelligi debeat? Hic certe perobscurus est in veterum scriptorum monumentis, in quibus vix alius occurrit Lydius Atys, quam filius Crœsi. Tam incerta sunt omnia & tenebricosa. Nummus pręterea certo temporis charactere destitutus, dubium incertumque relinquit curiosissimum, & rei nummarię peritissimum spectatorem, cui seculo & autori debeat adscribi. Absunt Regiæ dignitatis insignia, corona, & sceptrum, Lydiæ Regum ornamenta, *Dionysio* teste *Halicarnassensi*, *lib.* III. *pag.* 187. Pileus Phrygius sacerdotem magis, quam Regem, indicare videtur. Quidquid sit, hoc saltim certum, exploratumque est, antiquissimos Græcorum nummos non antecedere Judaicæ gentis excidium & Babylonicam deportationem.

IX. Cum igitur aliæ gentes omnes, ingenio excultæ, & commerciis florentes, sequiori demum tempore uti cœperint argento signato, & inter Græcos Æginetæ primi dicantur numisma percussisse in *Marmore Epochæ Atticæ*, & apud *Ælianum Var. Hist. lib.* XII. *cap.* x. ad quem locum conferendæ sunt erudite *Jac. Perizonii Notæ p. m.* 681. qui id ex autoritate, vel ex consilio *Phidonis* Argivi, potentis tunc Regis in Peloponneso, factum esse censet; idcirco difficulter induci possum, ut credam, solos Hebræos, nulla propemodum commercia cum vicinis populis exercentes, signata moneta usos esse. Cum præsertim in nominibus nummorum, in Scripturis Vet. Test. memoratorum, nullum signatæ monetæ indicium deprehendatur. Nam ככר *ciccar*, interprete *Aria Montano*, Antiquitatum Hebraicarum peritissimo, *massam* simpliciter significat, tortæ instar placentæ, qua forma aurum & argentum in Regum & Principum thesauris reponi consuevit. Quo ipsa vox, *planitiem* formaliter notans, inclinare videtur. Usus Scripturæ certum pondus notabat, uti apparet ex I. Reg. x. 14. & 10. גרה minutum significabat pondus, vigesimam videlicet partem שקל *sicli*, qui antiquo tempore, & ante captivitatem ἄσημος erat, rudis argenti frustum, non tam monetæ, quam ponderis loco, nempe τετράδραχμος, *quatuor drachmarum*. Ita *Josephus* eum definit *lib.* III. *Antiquit. cap.* 9. Ὁ δὲ Σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. *Siclus numisma Hebræorum continet Atticas drachmas quatuor*. Equidem *Joh. Casparus Eisenschmidius*, vir ingenio doctrinaque præstantissimus, in Disquisitione Nova *de Ponderibus & Mensuris Veterum p.* 56. deceptum putavit τὸν Ἀρχαιολόγον, & vulgari præjudicio abreptum, quando istud Hebraici Sicli pondus definivit. Esse quippe 64. granis Parisiensibus leviorem Attico tetradrachmo. Sed Vir *Cl. Adr. Relandus Josephum* erudite vindicavit *Diss. V. de Nummis Samaritanis p. m.* 188. Dubium tantum movent Græci Alexan-

dri-

drini, qui Siclum Hebraicum ubique fere δίδραχμον vertunt. Quę versio viros eruditos diu torsit. Quorum alii errorem ab interpretibus commissum censuerunt; alii librariis adscripserunt culpam. Sed neutrum dici potest, cum res per se salva sit. Modo observemus, versionem Græcam in Ægypto esse adornatam e Judæis Alexandrinis, eosque more Alexandrino loquutos esse, quo dracbma Alexandrina duas Atticas pendebat. Hoc modo δίδραχμος Alexandrinus est τετράδραχμος Atticus, ut ex *Polluce* constat. Falsum quippe est, quod *Ligtfootus* ait, *Operum Posth. f. m.* 16. Græcam illam versionem a Synedrio edornatem esse, ut symbolum esset religionis Judaicæ, aut nonnullos e summo Senatu deputetos illius eutores esse. Quos potius Alexandrinos fuisse Judæos inde constat, quod tot voces in Ægypto usurpatas, atque tritas, immiscuerunt. Ita תומים ἀλήθειαν, שקל δίδραχμον reddunt, & creationem γένεσιν vocant. Jer. XLVI. 15. Ἄπις Numen Ægyptium memoratur. Conferatur *Jo. Clericus Bibl. Sel. Tom. VIII. pag.* 354. Inde etiam est Παστοφόριον his interpretibus frequenter usurpatum, quæ vox apud Ægyptios valde usitata erat, notebatque collegium *Pastophororum*, & locum etiam, ubi conveniebant, a παστάς vel παστός *cella* & *velo*, ante cellam oppanso. Recte proinde Vir doctissimus *Sam. Basnagius* Tom. II. *Annalium Politico Ecclesiasticorum* f. 260. *Pastophorium* describit ædiculam, sive thalamum, in quo Ecclesiæ suppellex recondi, Clericique recipi consueverint. Ita sumitur in *Constitut. Apostol. libr.* VIII. *cap.* 13. pro cellis, & conclavibus, quæ ad latera Templi solebant ædificari: Ὅταν πάντες καὶ πᾶσαι μεταλάβωσι, οἱ διάκονοι λαβόντες τὰ περισσεύματα εἰς Παστοφόρια εἰσφερέτωσαν. Quod Pontificii de *ciborio*, consecrati panis repositorio, male exponunt. *Hesychio* παστοφόριον est ναὸς ἱερατικός. Conferantur *Jo. Seldenus de Synedriis p. m.* 540. & *Steph. le Moine* in Epistola *de Melanophoris p. m.* 259.

X. Sed redeamus ad veterum Hebræorum nummos, quos certo charactere & signo, ante excidium a Chaldæis illatum, notatos fuisse, hoc inprimis argumento negavimus, quod nummi in Scriptutis nusquam cusi, aut numerati, sed semper appensi memorantur in statera, ultimorum etiam Regum ævo. Inde incunctanter collign, signatos esse non potuisse. Etsi enim apud Romanos non asses tantum librales, verum denarii quoqne, ergenteique nummi, dicantur appensi ab *Ez. Spanhemio*, æquo idoneoque veterum nummorum æstimatore ac interprete, edducto in eam rem *Cassiodori* loco, tamen rarius id factum est, nec nisi eb initio, & examinis caussa. Neqne omnes fuerunt appensi, sed illi tantum, qui sublestæ fidei, dubiique ponderis poterant videri. Quo minus autem proximo a captivitate tempore, & post reditum in patriam, nummi a Judæis continuo cuderentur, impedivisse crediderim publicas calamitates, & miseram gentis conditionem. Etsi enim Judæi, e Chaldæa reduces, collapsam Rempublicam utcunque restaurarunt, tamen per plures, quam CCCC. annos sui juris omnino non fuerunt, sed sub Chaldæorum, Persarum, Græcorumque jugo ac dominatu vixerunt, nec suis sed vicinorum populorum nummis, ac eorum imprimis, quorum imperio obnoxii erant, videntur usi. Certe, quoad Judæi sub Persarum Græcorumque fuerunt potestate, non potuerunt nummos cudere, & argentum signare publico gentis suæ, ac Reipublicæ charactere. Hæc enim facultas ad eos pertinebat, qui summo cum imperio Judæis præerant. Ego existimaverim, Judæos eo tempore nec ausuros fuisse signare nummos, nec a Regibus externis, sub quorum potestate erant, impune laturos, si monetam cudissent. Hoc enim jure, quod summæ potestatis insigne decus est, Judæi, externis Regibus obnoxii, eo tempore non gaudebaet. Nec ullum ante tempora Maccabaica cusæ monetæ vestigium in Sacrarum literatum monumentis apparet. Primus enim *Simon*, Judæorum Ethnarcha, recuperata Reipublicæ libertate, excussoque Syrorum jugo, potestatem cudendi nummos sibi asseruisse, eamque exercuisse videtur. Potestas certe Simoni Hasmonæo, populoqne Hebraico, ab Antiocho Rege, qui in Maccabaicis appellatur Demetrii filius, indulta est, aut confirmata. Nam in literis 1. Maccab. XV. 6. recitatis, hæc leguntur verba: Καὶ ἐπέτρεψά σοι ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου. Quod non male vertit *Interpres vulgatus: Et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua.*

XI. Plerique Hebræorum nummi, qui hodienum supersunt, & indubitata genuinæ antiquitatis indicia habent, sub Simonis Hasmonæi auspiciis, & principatu cusi sunt. Nonnullis enim impressum est hujus Simonis nomen. Talis adservatur in Cimeliis Foucaltiaeis in Gallia, cujus typum, ab *Antonio Gallandio* missum ad *Adr. Relandum*, exhibemus *Tab. III. Fig.* 3. Hujus ab una parte est inscriptio: שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Israelis*. Ab altera parte pampinus

est vel folium ficus, eut fructus balsami, ut nonnulli suspicantur. Literas, vetustate exesas atque detritas, *Adr. Relandus* restituit ex simili nummo, qui in opere *Bouterouano* exstat, ubi legitur: לחרות ירושלם *Libertatis Jerusalem*; & in alio: שנ' לח' ישאל *Anno secundo libertatis Israel*, ר omisso. Alius & peregregius omniumque, qui hodie supersunt, ab Hebræis cusorum, antiquissimus nummus, ab une parte amphoram habet, & has literas: - - - אחת שנת לגא *anno primo liberationis Zionis*. Ita enim reliqua supplenda esse Celeb. *Relandus* putat. Ab altere parte corollæ inscriptum fuit: שמען נשיא ישראל *Simon Princeps Israelis*. Vid. *Fig.* 4. *Tab. III.* Sequens nummus *Fig.* 5. qui in Cimeliarchio *D. Henrionis*, JCti Perisiensis & Regii Linguæ Syriacæ Professoris, exstet, exhibet duas literas ון . . . ultimas videlicet nominis שמעון *Simonis*. Que de re nos dubitare non sinunt alii nummi ejusdem generis, qui idem Simeonis nomen clarius expressum habent apud *Kircherum*, & Virum eruditissimum *Claudium Bouterone*, Consiliarium quondam Curiæ monetariæ in Gallia, in libro erudito & pertaro: *Retberches curieuses des Monnoyes de France*, Parisiis edito 1666. in Fol. in quo de Hebræorum etiam nummis egit, ita tamen, ut in Præfatione candide fateatur, se horum nummorum explicationem a Celeb. *Bochar-to* didicisse. Etsi autem in illis explicandis non ubique rem acu tetigit, tamen hoc vidit, plerosque Hebręorum nummos, qui supersunt, sub Simeonis Hasmonei principatu cusos esse, illiusque regiminis annum expressum continere, Multa ex opere hoc *Bouserouano* se didicisse profitetur *Sainsiore*, sub quo nomine *Rich. Simonius* latere voluit, *Bibliotb. Criticæ Tom. II. Cap. XXVII. p. m.* 413. Huc pertinent reliqui nummi. Quintus ex cimeliis Harlęanis petitus, tres literas nominis עון . . . *Simeon* repręsentat, & botrum uvarum, ad indicandos pacis, Simeonis fortitudine conciliatę, fructus, fertilitatemque terrę ac vini abundantiam. Botrus pręterea, folium vitis, & palma, ut ex nummis apparet, symbolum erant Judęę, perinde ac remus opobalsemi Arabię, quemadmodum ex Vespasiani & Titi nummis constat. Solebant Romani quoque agrorum fertilitatem in nummis indicare per spicas, uvarum racemos, & palmas arbores. Quod *Vaillantius* in Pręfatione ad Numismata Ærea Imperatorum, Augustarum, & Cęsarum notavit. Altera nummi nostri *Fig.* 6. facies hanc habet epigraphen: ירושלם .. לחרות *Libertatis Jerusalem*, & duas pręterea tubas, חצצרות dictas, quę tempore communis lętitię solebant inflari, Num. xx. 9. Hoc in nummo summum gentis Judaicę gaudium notent, post libertatem ab Hasmonęis restitutam. Nummus sextus *Fig.* 7. ab una parte ramum oleæ & phialam sistit, seu gutturnium, quod notet vasa sacra templo restituta, 1. *Maccab.* xiv. 15. cum hac inscriptione: לחרות ירושלם *Libertatis Jerusalem*. Ab altere parte, quæ hucusque ἀνεπίγραφος est, *corolla* conspicitur secundum *Relandum*, *torques*, gemmis & unionibus conspicuus, secundum *Villalpandum*, & *Jo. Morinum*, sed *catena* soluta, ex opinione *Hottingeri*. Literas in medio corollæ vel torquis contentes, *Villalpandus* & *Morinus* שמן עת *Unctionis tempus* minus apte, & invita Hebræorum Syntaxi, interpretantur. *Stephanus Morinus* שמין, id est, *minutum* legit. Rectius ad Simeonem hunc nummum retulerunt, & Simeoni Maccabæo vindicarunt *Hottingerus*, *Harduinus* & *Bouterone*, qui corollæ inscriptum credunt: שמעון *Simeonis* nomen, transpositis literis, ita ut ע inter ו & ן medium cernatur. *Adr.* tamen *Relandus* maluit ἰτίχῳ. Mihi Simeonis Hasmonæi nomen, & tempora, fortunasque non obscure referre videtur. Idem ostendere possem de reliquis Hebræorum nummis, qui genuini sunt, eos Hasmonæorum demum ætate, & serius, cusos esse. Nulli enim exstant, qui exilio Babylonico, & Hasmonæorum ætate sint vetustiores. Nam nummorum signatorum usus minus antiquus est apud Hebræos. Conferetur *Histoire Critique de la Republique des lettres*, *Tom.* 11. *p.* 69.

XII. Hi aliique Hebræorum nummi genuine ac certa antiquitatis indicia habere deprehenduntur. Equidem *Otho Sperlingius* in eam ductus est opinionem, omnes omnino Hebræorum nummos, qui hodie ostenduntur, quibuscunque literis notatos, lucri faciendi caussa confictos, & nullos omnino nummos, stante Templo secundo, cusos esse. Idem *Wagenseilius* in Commentario ad *Sota* asserere visus est *Conringio*, *Jac. Basnagio*, aliisque. Sed alibi diserte declaravit, se eos dumtaxat Hebræorum nummos, qui Assyriecis, seu quadratis insigniti sint literis, inter adulterinos referre. Reliquos autem, Samariticum, ut appellant, characterem præferentes, genuinis adnumerere. Videatur *Wagenseilii* Dissertatio de *Sceptro Judæ Genes.* XLIX. 10. ad *Christophorum Arnoldum* scripta, sub finem, quæ continetur Fasciculo *Quinto* Opusculorum

Phi-

Philologicorum a *Th. Creenio* editorum *p.* 305. Contra *Jac. Basnagii* opinio est, inter Samariticos nummos vix ullum inveniri genuinum. Omnes enim illos tanquam adulterinos rejiciendos esse, in quibus *Hierosolymæ*, tanquam sanctæ urbis, *Templi*, & *Libertatis Sionis*, mentio fiat, perinde ac eos, in quibus urna mannæ, aliaque vasa, ad Templi Hierosolymitani cultum, & ornatum pertinentia, cernantur. Eos enim neque a civibus Hierosolymitanis, neque a Samaritanis cudi potuisse. Hos quippe, Judæis perpetuo adversantes, ob liberationem Sionis, & restituta Templi vasa, cultumque publicum, in gaudii utilitatisque partem non venisse. Multo minus Hierosolymitanos signasse putat, quippe qui characteribus Samaritanis, quales in his nummis exstat, nunquam fuissent usuri in publico perpetuoque suæ fortitudinis, partæque libertatis monumento. Vid. *Jac. Basnagii* Dissertatio *Sur les Medailles, & les caracteres de Samaritains, & la Monnoye ancienne des Juifs*, sub finem Tomi VI. *Historiæ Judaicæ pag. m.* 444.

XIII. His vero opponimus aliorum judicia virorum, qui nullo partium studio ducti, usuque in veterum nummorum tractatione, ac orientis literatura exercitati, nummos ejusmodi Judæorum diligenter accurateque inspexerunt, & bonæ fidei argumentis confirmati, de genuina eorum antiquitate pronunciarunt. E quorum numero principem tenet locum perillustris *Spanhemius*, qui sub initium statim præstantissimi operis narrat: se in præclaris cimeliarchiis subinde incidisse in Judæorum nummos, Samariticis literis notatos, quos pro sinceris & antiquis non potuerit non agnoscere. Et quis credat, Hasmonæos Pontifices, Ducesque Judæorum, quibus nummorum cudendorum potestatem indulserant Syriæ Reges, eo beneficio non usos esse, cum præsertim eodem tempore vicinæ gentes, Syri, Ægyptiique nummos signarent, & moneta in commerciis uterentur? Si non omnes, nonnullos certe, non obscuras sinceritatis & antiquitatis notas habentes, genuinis adnumerandos esse censemus. Quales nostri inprimis sunt ac *VVildiani*, a Cl. *Relando* erudita illustrati, quos non ita pridem e Syria attulit homo, qui nulla spe lucri permotus, & pretii plane ignarus, hæc una cum aliis effossa numismata in Palæstina, facile a se impetrari passus est, dicens: sibi hanc supellectilem inutilem esse, eodem *Adr. Relande* teste, *p.* 48. *Dissertationis primæ*. Hæc iis fidem faciunt, quæ Judæi narrarunt *Guil. Postello*, Orientis peregrinatori, Hierosolymis in maceriis & ruderibus profundissimis, talia numismata a terræ fossoribus crebro reperiri. Tales nummos *Postellus* vidit apud Judæos, qui eos usque adeo magni thesauri loco duxerunt, ut unum, alioquin quincunce vix æstimandum, duobus nummis aureis non potuerit redimere, quia a Salomonis ætate illos esse asserebant. Ejusmodi nummi figuram & descriptionem dedit *Postellus* in *Alphabeto* XII. *Linguarum*, Parisiis impresso anno Christi 1538.

XIV. Hic vero insignis emargit difficultas. Quæritur enim: qua de caussa Samaritani characteres post captivitatem Babylonicam, & Simonis Hasmonęi ętate Judęorum nummis, in urbe Hierosolymorum cusis, fuerint impressi? Quis facile induci potest, ut credat, Judęos in publicis gentis suę monumentis atque nummis, uti voluisse literis Samaritanorum, qui sacrorum Judaicorum desertores, adversarii, & Judęis ęque odiosi, ac Ethnici, *Joh.* IV. 9. & propterea a communi sacrorum usu exclusi, dirisque devoti erant? Videatur *Joh.* IV. 9. & *Jo. Ligtfootus* in eum locum *p. m.* 994. Hęc difficultas Cl. Virum *Jac. Basnagium* eo adegit, ut negaret, nummos, Samariticis literis notatos, genuinos esse. Alii eruditi viri, ingenio doctrinaque pręstantes, hoc argumento usi sunt, ad probandam summam horum nummorum antiquitatem, putantes, eorum permultos, ac siclos inprimis, ausos esse ante Hebręi populi divisionem factam post Salomonis excessum, quum Jerusalem adhuc omnium tribuum caput esset, & ab omnibus pro urbe sancta haberetur, stante adhuc Templo primo. Samaritanos enim characteres, quales in his nummis conspiciantur, olim communes totius Israelis literas fuisse ante discessum decem tribuum a duabus. Sed Judęos, ne cum schismaticis Israelitis ullo sacrorum usu communicarent, eam literarum formam, quę nunc etiam in usu est, hoc est, *quadratam*, mutatis valde alterius prioris figuris, adinvenisse. Hęc fere sententia est *Scaligeri*, *Villalpandi*, *Drusii*, utriusque *Vossii*, *Masii*, *VVaseri*, *Lud. Capelli*, *VValtoni*, & *Benedicti* inprimis *Ariæ Montani*, viri harum literarum apprime periti, & ob sacras Scripturas Regio ornatu atque apparato illustratas, immortalem laudem promeriti, qui in suo *Ephron* de Siclo *Mosis Gerundensis*, qualis sibi etiam obtigerat, ita pronunciavit. Pręiverunt veteris Ecclesię Doctores, *Eusebius* & *Hieronymus*, qui in eadem fuerunt opinione characteres Samaritanos primęvas Hebręo

breorum literas fuisse. Hanc opinionem *Josephus Scaliger* in *Notis* ad *Chronicon Eusebianum* probari posse censuit *p. m.* 61. 103. fide antiquissimorum siclorum, quos sub Regibus Judę cusos fuisse supponit. In qua opinione ita fuit confirmatus, ut extremę insanię & imperitię esse pronunciaverit, putare, veterum Hebręorum alias literas fuisse, quam quę in illis siclis visuntur, & quę sub Regibus Judę in commerciis Judęorum fuerunt.

XV. Contra sentit *Jo. Buxtorffius* Filius, de literis Hebraicis præclare meritus, in Dissertatione *de Literis Hebræorum*. Etsi enim non negat, siclo tempore prioris Templi cusos fuisse, §.64. pernegavit tamen, Samaritanorum literas primęvos Hebręorum characteres fuisse. Sed multo moderatior est, quam *Matthias VVasmuthus*, qui tanta acerbitate & vehementia disputavit in suis *Vindiciis*, ut *Hermanno Conringio*, aliisque, furere magis & insanire, quam disserere, veritatis indagandę caussa, videretur. Hujus sententię patroni duplices commenti sunt literas, sacras & profanas; rati Samaritanas, quales in nummis exstant, profanas, & post reditum ex captivitate Babylonica usu receptas esse. Omnes etiam codices sacros ante Babylonicam captivitatem literis sacris seu quadratis, scriptos fuisse, sed illas in eadem calamitate & exilio periisse, retentis solum literis profanis, quę Samaritanarum matres sint. Esdram vero illas restituisse, his ad Cuthęos relegatis. Hujus sententię autores habent *R. Maimonidem* in Scholiis ad Codicem Mischnicum ידים *de Lotione Manuum Cap.* IV. §. 5. *R. Azariam* in *Meor Enaiim Cap.* v. *f.* 38. & *R. Ob. De Bartenora* in eundem Mischnę locum antea citatum *f.* 490. *Tom.* VI. *Edit. Amstelodamensis*, ubi affirmat: Legem Assyriacis Literis a *Deo* datam, Judęos vero cis Jordanem scriptura deinde usos, & quidem in rebus profanis, qua Cuthęi, seu Samaritani solent. Idem *Bartenora* Assyrias literas, quibus hodie exarari solet liber Legis, non ab Assyriis, sed a felicitate אשר vocari censet אשורי; quia sit מאושר *beata*, omniumque excellentissima, quemadmodum *Genes.* XXX. 13. dicatur אשרוני בנות *beatam me prædicant filiæ*. At vero מכתב אשורי vi analogię non est מאושר, ut vult *Bartenora*, sed character Assyrius, sive ex Assyria allatus. Inde *Themistius* Philosophus sacros codices Vet. Testamenti Hebraicos vocat Ἀσσύρια γράμματα in Oratione περὶ τῶν ἠτυχηκότων ad *Valentem* Imperatorem *p.* 89. quidquid demum sentiat *Jo. Harduinus* ad h. l. in Notis. Pręterea, si Pentateuchus ab initio charactere quadrato seu Assyriaco scriptus est, cur, quęso! Samaritani eum non habent sub eodem charactere? Mihi distinctio characterum in sacros & profanos, nullo idoneo argumento fulta, a Rabbinis videtur inventa, & quidem, si *Jo. Clerico* credimus *Bibl. Sel. Tom.* XI. *p.* 20. *a plaisir, sans etre appuye sur aucun fondement historique, pour repondre a l'objection tiree des caracteres Samaritains, que l'on voit sur les Medailles Juives. Ces medailles font voir evidement, que les Juifs se servoient de ces caracteres, & rien ne prouve, qu'ils en avoient d'autres.* Ibidem refellit *Allixium*, qui peculiari Epistola, quę in *Ez. Spanhemii* pręstantissimo Opere de *Usu Numismatum* exstat, vetustam & divinam Assyriaci characteris originem defendit. Nec credibile magis est, *Esdram literas Judaicas commutasse, ne cum Samaritanis miscerentur*, quę *Eusebii* fuit traditio, ab incertis autoribus hausta, in *Chronico* ad A. M. 4740. Nam lubrica dubiaque est hujus testimonii fides, quia in melioribus Codicibus MStis Græcis atque Latinis ejus Chronici est omissum, & ab ipso *Scaligero* in sua Editione deletum. Paullo peritior fuit rerum Hebraicarum *Hieronymus*, sed facilis nimis ad omnia credenda, quę Judęus Tiberiensis, incertis traditionibus & fabulis, ad laudem gloriamque gentis excogitatis, indulgens, propinabat. Recte ostendit *Buxtorfius*, non omnes Judęos, nec ipsos etiam Talmudicos *Hieronymi* opinionem uno consensu recepisse, in *Dissertatione* antea laudata §. 60.

XVI. Sed quid dicemus tandem de literis, quæ in vetustis Hebræorum nummis cernuntur? Nonnulli fassi sunt, literas istas omnino Hebræas, sed tachygraphicas esse, ex celeriori scribendi studio ortas. Videantur *Stephani Morini* Exercitatio II. de *Lingua Primæva p.*271. & Viri summi *Val. Ern. Loescheri* de *Caussis Linguæ Hebrææ Liber II. cap. I.* §. *V. p. m.* 206. Peringeniosa hęc est opinio, & multis difficultatibus solvendis accommodata, nec repudianda a nobis, dummodo de ejus veritate aliunde constaret. Multi putabunt, hanc hypothesin necessitate ita urgente a pręstantissimis ingeniis belle quidem excogitatam esse, sed in rei veritate nullum habere fundamentum. Tandem, si vel maxime concedatur, apud Hebręos illo tempore tachygraphicas literas, scribentium festinatione & negligentia ortas, in usu fuisse, tamen difficulter persuadebitur: usum istarum literarum adeo fuisse universalem, probatumque

que ab universa Republica, ut characteribus primævis & divinis, atque inde a Mosis ætate usitatis præferendæ essent, & quidem in monumentis publicis Hebræorum, ac nummis ad posteritatis memoriam gloriamque gentis excusis, qui characteribus & præstantissimis & notissimis insigniri solent. Ita apud nos & tachygraphicæ & Longobardicæ literarum Latinarum formæ vulgo in usu sunt; sed lapidibus, nummis, aliisque monumentis publicis non imprimuntur. Mittimus conjecturam *Joh. Harduini*, qui in *Chronol. Vet. Test. Op. Sel. f. m.* 602. suspicatus est, Simonem, principem ac pontificem Judæorum, impetrata facultate cudendi monetam, forte impeditum fuisse religione legis Mosaicæ *Exodi* xx. 4. quo minus ipse pereximio illo ac regio jure uteretur, ac nummos excuderet. Cum tamen nihilominus exemplo aliarum gentium rerum præclare abs se gestarum memoriam ad posteros propagare cuperet, dedisse id negotium exsequendum Samaritis suæ ditioni obnoxiis, ac voluisse, ut Samaritico charactere insignirentur nummi, ne legem Mosaicam videretur violasse. Nos rationibus rite subductis ita pronunciamus: characteres in nummis istis conspicuos, aut genuinas Hebræorum literas esse, Hasmonæorum tempore publice usitatas; aut nummos in universum omnes, quos Samaritanos vocant, esse adulterinos. Horum alterum admittere oportet. Nobis nummi isti, si non omnes, plerique tamen videntur genuini, & indubitata sinceritatis ac antiquitatis indicia habere. Verum characteres & notæ in illis expressæ non sunt literæ Samaritanæ, modo recte eas intueamur. Citra hæsitationem certe non potest affirmari, nec idoneis argumentis probari, Samaritanas vere esse. Hi enim characteres, in nummis expressi, multum differunt a literis Samaritanis, ut lucide apparet ex Polyglottis Anglicanis, nec non ex Epistolis Samaritanorum ad *Cl. Ludolphum* datis, & ex Alphabeto, quo Pentateuchus Samaritanus, in Bibliotheca Vaticana latens, conscriptus est, apud *Bartoloccium* & *Villalpandum*. Veri igitur fit similius, illos characteres in nummis Samaritanis, ut vulgo vocantur, visos, vetustas Judæorum literas esse, Hasmonæorum ætate usitatas. Quod multi tanto facilius credent, quanto majorem cognationem habent cum literis Punicis, quales in nummis Siculis, Sidoniis, Tyriis, Africanis, aliisque conspiciuntur. Consulendus est *Bernardus Aldrete* in libro Hispanico idiomate scripto, cui titulus: *Varias Antiguedades de Espana, Africa, y otras provincias*, ubi *pag.* 578. complures nummi exhibentur Punicis characteribus notati. Vetustæ literæ Gadensium, qui Tyriorum colonia fuerunt, nostris magna ex parte similes sunt, uti ex nummis Punicis, in ea Hispaniæ parte repertis, apparet. Evolvatur *Tom.* XI. *Bibliothecæ Sel. Johannis Clerici*, *pag.* 105. Huc accedit, quod nummi ipsi nequaquam a Samaritanis sunt cusi, sed a Judæis, acerrimis eorum adversariis. Quis autem credat, Judæos literis Samaritanis in publicis ejusmodi monimentis usuros fuisse, qui cogitat odium illud ubivis, publice privatimque contra Samaritas proditum, & acerbissimas criminationes? Videatur *Siracid. cap.* L. *vers.* 28. Samaritæ enim infames Judæis erant, qui nullam non impietatem illis objiciebant. Divinissimus *Johannes*, Evangelicæ historiæ conditor, diserte affirmat *cap.* IV. 9. Judæos ὀ συγχρῶνται τοῖς Σαμαρίταις, *nihil cum Samaritis commune habere*, quod de literarum & linguæ communione æque intelligendum puto, ac de communione sacrorum, matrimonii, convictus, civitatis, aliarumque rerum. Qua ratione igitur existimari potest, Judæos non suos, sed Samaritanos characteres nummis suis, publico gentis totius nomine & honore cusis, impressisse. Nam hi nummi, qui ostendi solent, non sunt Samaritani, sed Hebræi, post vincula Babylonica signati. Imperite igitur, & non nisi errore vulgi Samaritani appellantur. Nihil habent Doctores Talmudici de nummis Hebræis, literis Samaritanorum notatis, quippe qui sequioris demum ævi Rabbinis innotescere cœperunt. Primus talium nummorum mentionem fecit *R. Moses ben Nachman Gerundensis Seculi* XIII. scriptor in *Appendice* ad *Peruscbe Hattora* pag. antepenultima, bis verbis, Latine ita versis: *Benedixit mihi* Deus *hucusque, quod dignus habitus fui, & perveni Acco, & inveni ibidem in manu senum terræ illius monetam. Et ostenderunt scripturam Cuthæis, qui statim legerunt eam. Nam scriptura erat Hebræa, quæ relicta fuit Cuthæis, prout memoratur in Massichta Sanhedrin.* Postea *R. Azarias Seculo* XV. *in Meor Enajim pag.* 171. hunc *Nachmanidæ* nummum repetiit, aliumque, sed minorem apud viduam mercatoris cujusdam Judæi vidit, quem *Ath. Kircherus*, *Hottingerus*, aliique repræsentant. Serius venerunt in manus Christianorum, qui fidem Judæorum secure secuti, eorum characteres pro literis Samaritanis habuerunt. Res igitur omnis nititur fide & autoritate Judæorum, non antiquissimorum, sed recentiorum, qui parum ante quingentos annos vi-

vixerunt, nec accuratum judicium ferre potuerunt de vetustis Samaritanorum, Hebræorumque literis, quales Hasmonæorum ætate in usu fuerunt. De harum figura non aliunde, quam ex ipsismet his nummis pronunciari debet. Sunt enim citra controversiam a Judæis Hierosolymitanis sub auspiciis & principatu Hasmonæorum excusi, & literis Hebraicis, eo tempore usitatis, notati. Nam Samariæ non signatos esse, inscriptiones, & vasa, ad Templi Hierosolymitani ornatum pertinentia, validissime probant. Relinquitur ergo, notas & characteres in vetustis & genuinis Hebræorum numismatibus obvios, non alias, quam Judæorum literas esse, quibus ætate Hasmonæorum communiter usi sunt, & quas vulgo appellamus Samaritanas. Idem confirmant voces in his nummis conspicuæ, quæ puræ Hebrææ sunt, & Hierosolymis usitatæ & notæ. Ergo characteres non sunt alii, quam Hebræi, illo tempore communiter usurpati. Videatur *Collectio Dissertationum Criticarum* in difficiliora quædam Sacræ Scripturæ loca, Parisiis MDCCXV. Gallice edita *p. m.* 27. ubi Autor in eandem sententiam concessit.

XVII. Inde tamen neutiquam sequitur: Judæos eo tempore alias etiam literas, ab his diversas, quas Assyrias seu quadratas vocant, usurpasse, & Legem eo scripturæ genere per Mosen datam esse. Nam distinctio characterum in sacros & profanos necessitatis caussa videtur excogitata a Judæis, ad solvendas quasdam difficultates, nec ullo idoneo argumento, quantum ego intellexi, suffulcitur, sed precario supponitur, ut paullo ante animadverti. Nummi præterea, quadratis literis, quibus nunc utimur, insigniti, in universum omnes sunt adulterini, nec ullus eorum verisimilia, nedum indubia & certa indicia illius antiquitatis, quam præ se ferunt, habet. Quibus igitur argumentis docebitur, divinæ originis, & primigenium esse quadratum Hebrearum literarum apparatum, quo nunc scribuntur, & imprimuntur Hebreorum libri. Nec ii, qui emunctioris naris sunt, in asseveratione Judeorum, possessione ac usu harum literarum, quas ab Adami vel Mosis etate vulgo repetunt, facile acquiescent, aut sibi persuaderi patientur, illas, secundum omnes ductus, flexiones, & minutissima fulcra ac partes sinuosas aut rectas, Mosaicę vetustatis esse, sine ulla mutatione ad nos propagatas. Solent enim literæ, quoad scribuntur, (nam characteres typographici mutationi minus sunt obnoxii,) in unaquaque lingua subinde pro temporum vicissitudine, & arbitrario scriptorum genio, sensim paullatimque mutari, nec unam, eandemque figuram perpetuo atque constanter retinere. Ad omnes linguas provoco, & ad scribendi rationem Grecorum atque Latinorum, quorum codices MSti per singula fere secula vehementer variarunt. Quanta literarum est diversitas in marmoribus, nummis, aliisque monumentis pro diversa temporum ratione? Quanta characterum Latinorum mutatio facta est sub Gothis & Longobardis? Quas mutationes subierunt literę Germanicę, pręcipue characteres veteres Saxonici? Excutiantur tabularia Principum, & monumenta superioris ętatis, Germanicis literis consignata, proh *Deum* immortalem! quantum est in iis effingendis discrimen, ut Oedipo sępe opus videatur ad eas legendas. Quis certo ostendet, solam Lingue Hebreę scripturam ab illa inconstantia immunem fuisse, & literas Quadratas, quales hodie in usu sunt, exactissime eandem figuram servasse, & a Mose per tot secula atque rerum conversiones, Judæorum clades, ac deportationes, nobis sub eodem habitu traditas esse. Divinam providentiam, & Judæorum industriam in conservandis τοῖς λογίοις τοῦ Θεοῦ spectatam, hic allegare nolim, ob aliorum argumentorum defectum. Nihil enim facit ad integritatem divini codicis externa literarum figura. Et parum refert, sive hoc, sive alio charactere scribatur, modo verba cum divino sensu sarta tectaque custodiantur. Dein ipsa Hebræa lingua, quæ tantum non sanctissima habetur, & hæ ipsæ literæ, quibus Judæi utuntur, permultas subierunt mutationes sequiori tempore, non obstante eorum Zelo. Quanta diversitas in ipsis Typographorum formis invenitur, quando veteres componimus cum hodiernis? Et ne hodie quidem omnes codices Biblici eandem characterum figuram habent. Characteres Judæorum Hispanorum simpliciores, & elegantiores sunt, quam Germanorum. Quanta characterum diversitas in exarandis epistolis apparet? Aliter Judæi Ægyptii ducunt ligantque literas, aliter Itali, teste *Ath. Kirchero*, harum rerum non imperito, *Tom.* II. *Oedipi pag.* 84. & Saintjore *pag.* 410. *Biblioth. Crit. Tom.* II. cujus hæc sunt verba: *Les Juifs d'Afrique lient leurs caracteres Hebreux de la même maniere, que les caracteres Arabes sont liès dans les Manuscrits.* Si autem sequiori tempore tanta inducta est literarum Hebraicarum differentia, non obstante Judæorum industria & cura pro con-

conservando linguæ sacræ thesauro, qua ratione existimari potest, illas a Mosis inde ætate ab omni ac minima etiam mutatione, fuisse immunes? Qualis ætate Hasmonæorum Hebræarum literarum figura fuerit, ex nummis certo scitur; Qualis autem multo antea fuerit, & ætate quidem Mosis, accurate definiri nequit, quod ad externum videlicet literarum ductum attinet. In se enim & essentialiter Mosaici, ac Salomonici characteres oon multum diversi esse potuerunt a Maccabaicis, quos Samaritanos vulgo appellant. Et hos ipsos ab Assyriis, seu Quadratis non longe abire credo. Idem jam observasse video *Saint Jore*, sive *Risch. Simonium loc. cit. pag.* 409. *Que le caractere Samaritain ne differe point essentiellement de celui, qu' on nomme Assyrien; Si cen' est, que ce dernier est quarrè, & plus beau, & que l' autre, qui est moins simple a de certaines pointes, lesquelles cependant n' empechent pas, qu' il ne se conservent les mêmes traits, quant à la substance*. Conferatur *Hist. Crit. Vet. Testam. lib.* 1. *pag.* 74.

XVIII. Nostra igitur opinione literæ Hebræorum quadratæ & Samaritanæ, sive rectius, Maccabaicæ, essentialiter & ipsa natura inter se non differunt; sed revera sunt eædem, modo recte inspiciatur utrumque Alphabetum, & conferantur inter se *Aleph*, *Beth*, *Caph*, *Mem*, *Nun*, *Ajin*, *Coph*. Dissimilitudo ipsa, quæ lapsu temporis inducta est, indicare videtur: literas quadratas, seu Assyrias, ex recentiori officina prodiisse, quia magis regulares sunt, & majori arte ac studio quasi Geometrico, elaboratæ, quam vetustæ Maccabaicæ, quæ distortæ, atque negligentiores sunt, & minus ornatos ac regulares ductus habent. His præmissis facile intelligitur: quid sentiendum sit de opinione præstantissimorum virorum, qui literis Samaritanis divinam originem & ultimam antiquitatem adscribunt. Hoc tuto affirmare licet, eas literas, quæ in Hasmonæorum nummis cernuntur, & quæ vulgo Samaritanæ appellantur, eo tempora usitatas Judæorum literas fuisse. Sed quis citra formidinem erroris inde colliget, easdem literas secundum exteriorem figuram tempore Davidis & Mosis exactissime in usu fuisse? Multo minus primus locus, & divinæ originis, ac ultimæ antiquitatis prærogativa citra erroris metum deferri potest iis characteribus, qui nunc Hebræi dicuntur. Quo enim argumento probari potest, *Deum* ipsum, Mosen, & priscam Judæorum Ecclesiam iis usam esse, sub eadem videlicet figura quadrata, qua hodienum in libris impressis, comparent, sine ullius punctoli, apicis aut ductus immutatione? Plerique standum censent in hac controversia Judæorum testimoniis, quæ *Buxtorfius de Lit. Hebr.* §. XIX. magno numero collegit. Sed cujus pretii & ponderis ea sint in re adeo vetusta, ac caussa propria, æquis harum rerum æstimatoribus, & a partium studio alienis, obscurum esse nequit. Sunt tamen, ne quid dissimulem, viri doctrina ingenioque florentissimi, qui aliis argumentis quadratarum literarum antiquitatem assertum iverunt, provocantes ad antiquissima marmora, in quibus vetustissimæ Græcorum literæ, ipsum etiam Θ & o ad Hebræorum morem quadratæ comparent. Magni roboris esset hoc argumentum, si certo constaret, Græcos antiquissimos ab Habręis vetustis quadratam hanc literarum formam accepisse, eosque solos, nec alios populos, sigillatim Ægyptios, hac in re imitatos esse, aut characteres pro arbitrio finxisse, cum Quadrata Hebræorum structura forte fortuna aliqua ex parte convenientes. Nam non omne, quod similitudinem quandam cum alio habet, ab eo dici potest mutuatum, aut ad ejus exemplum imitatione expressum. Præterea evidenter ostendi potest, vetustas Græcorum literas magis convenire cum charactere Phœnicio, quem Cadmus in Græciam intulisse dicitur, & cum literis, quæ in nummis Samaritanis conspiciuntur, quam cum charactere quadrato. Vid. *Recueil de Dissertations Critiques*, Parisiis 1715. editum, *pag.* 142. & 143. cujus autor est *Soucietus*, ordinis Ignatiani apud Gallos sodalis.

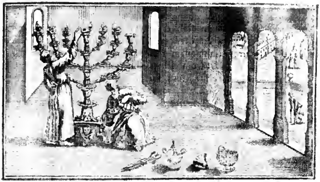
XIX. In subsidium inprimis vocant Pentateuchum Samaritanum Hebræi *αὐτόγραφον*, de quo observant: omnia propemodum divergia, quæ in eo occurrunt, ex confusione literarum, figura, aut sono affinium orta esse. E diligentiori autem collatione disci, ne semel quidem literas ב & ר, י & צ, נ & פ, quæ apud Samaritanos figura maxime conveniunt, sæpissime vero literas א & y, ב & כ, ד & ר, ו & י, ם & ס, aliasque, quibus apud Hebræos nostros similis est figura, apud Samaritanos autem dissimillima, confundi, ac præterea *Vau*, aliasque literas, quæ apud Hebræos exiguæ sunt, ex errore librariorum sæpe addi vel omitti. Hoc argumentum diligenter persecutus est *Steph. Morinus* V. C. *Exercitat.* 1. *de Lingua Primæva cap.* VII. *integro*. Invictum robor ei tribuit Vir Celeberr. V. E. *Loescherus lib.* II. *de caussis Linguæ Hebrææ cap.* 1. §. XVI. *p.* 217. Certe non spernendum est hoc argumen-

tum,

tum, sed dignum, quod iu prima aciu collocetur. Nam si res revera per innumera exempla ita se haber, non inscite colligitur: codicis Samaritaui autorem, ante oculos habuisse Peutateuchum Hebræum quadratis literis, vel simillimis, axaratum. Utinam vero de ætate Pentateuchi Samaritaui constaret! Etsi enim satis antiquus ast, & unum alterumque forte seculum nati Servatoris tempora autecedit, non tamen est antiquissimus. Prius enim non videtur adornatus, quam Samaritana gens Hebraice legere desiit, & odium illud Judæos inter ac Samaritas maxime invaluit, & quo tempore Samaritæ linguam ac literas Judæorum, tanquam rem pollutam, spreveruut, quod post Hasmonæi demum principatus finem contigisse videtur, quo tempore Hebræorum literæ in figuram magis regularem & quadratæ proximam, forte jam abieraut. Inde autem uequaquam inferri potast, hoc literarum genus primævum & divinum esse, ac a Mosis inde ætatu perpetuo in usu fuisse. Nihil enim inconstantiæ & mutabilitati magis subjacet, quam externa scriptionis & literarum figura pro temporum, scribentium, ac populorum ratione. Idem Linguæ Hebrææ etiam accidissa, fatetur *Abrahamus Balmesius* in מקנה אברהם *p. Aleph*, 3. *b.* ubi docet: *Scripturam literarum apud Hebræas varios modos habere pro diversitate provinciarum, sic tamen, ut participent omnes de forma literarum, quæ Assyriaca vocetur*. Paullo post refert: הסופרים ליפות כתבם החליפו צורותיהן לאומותם ללשונותם: *Scribas ut pulcram efficerent scripturam suam, immutasse literarum figuras pro nationibus, & linguis suis, sed leviter; ita, ut divinatione opus non esset. Postmodum vero in scripturas omnes vulgares incidisse* חילוף רב *magnam mutationem* ולא נשמרה הכתיבה ראשורית כי אם במקרא: *neque servatam esse Assyriacam scripturam, nisi in Bibliis*. Si sequiori tempore tantopere mutata ast scriptura Hebraica, quis affirmare ausit, illam antiquissimo tempore ab omni omnino mutatione fuisse immunem?

XX. Nostra igitur opinione nec Samaritanæ, nec quadratę Hebręorum literę, quales nunc in usu sunt, antiquissimę, & primęvę videntur. De neutro certo charactere id indubitato, & citra erroris metum probari potast, quippe qui ab inconstautia in scribendo, & mutabilitate, cui omnium linguarum literę obnoxię fuerunt, nusquam pronunciantur immunes. Quod si autem genuina, primęva, & divina Quadratarum literarum figura dubia adhuc est, & perincerta, quid certi quęso de interno Hebraicarum literarum valore dici statuique potest? Nam viri quidam Clarissimi, doctissimique suspicati sunt: ipsi externo literarum Hebraicarum ductui recto, sinuoso, crassiori & exiliori, peculiarem & emphaticam significandi vim inesse, quam vir ingeniosissimus *Caspar Neumannus*, summus sacrorum Uratislaviensium Antistes, eruere conatus est, excogitatis in eum finem regulis, datoque illius artis specimine non contemnendo, sed vellem antea probasset vir eruditissimus, easdem hasce literas, eandemque earum figuram, qualem nunc habemus, primævam esse, & *Deum* ipsum habere autorem. Nam si Mosaicæ & divinæ literæ, quibus *Deus* decalogum tabulis inscripsit, cum quadratis nostris non prorsus eædem, sed diversæ omnino, aut paullulum dissimiles fuerunt, vanæ sunt omnes ejusmodi meditationes, ab ingenio subtiliter excogitatæ, nec ullum in re ipsa habent fundamentum; sed Linguam Hebræam dubiam reddunt, & in omnes partes, pro luxuriantis ingenii arbitrio, flexibilem, variamque atque incertam.

AN-

ANDREÆ BEYERI
SICLUS SACER
ET
REGIUS APPENSUS.

AD BENEVOLUM LECTOREM
PRÆLOQUIUM.

CUM omnibus ac singulis meliorum partium Studiosis maxime incumbere videatur, ut non solum in comparanda honestarum artium & Linguarum, ac præprimis sanctæ scientia, (*multis verbis inculcat id suis, & ut persuadeat, facundiam, qua imprimis pollet, adhibet Job. Baptista Ferrarius, Orat.* 30. 31. 32. *&* 33. *a pag.* 195. 239. *Editionis in German.*) verum etiam in evolvendis, perquirendisque antiquorum moribus, ritibus, cæterisque eorum ceremoniis atque consuetudinibus, utpote re difficili, (*Vid. harum omnium peritissimus Gejerus, proœm. Luctus Hebr.*) operam & industriam collocent non parvam; tum iis præcipue, qui veluti majore quodam Numinis afflatu perculsi divinarum rerum intelligentiam, ad quam omnes cogitationes suas, atque studia tandem conferre decrevere, sibi elegerunt præ cæteris. Nam veluti ad Eleusiniorum sacra non nisi per minora Sacra, & longa initiorum experimenta aditus patebat; [*Vid. Octav. Ferrar. pag.* 556. *& Jacob. maxime Godofred. Exercit. posterio-*

re, *quæ est de Mysterio Pietatis passim*], vel, sicuti in V. T. nemo in Sanctuarium nisi per προαύλιον quoddam, [*Gerhard. Method. Stud. Theol. pag.* 38.] gentium scil. & sanctum seculare, introire poterat; Ita & his ad Majora & interiora Theologiæ via consueta addiscendæ sacra ac sacraria, nunquam nisi per vestibulum aliquod, Linguarum puta, disciplinarum liberalium, antiquitatumque maxime sacrarum *studia*, patebit aditus; ibi enim, juxta illud Hebræorum in Pircke Avos: התקן עצמך בפרוזדור שתכנס לטרקלין *præpara te in vestibulo, ut possis ingredi in Triclinium*, ut quibus destinatur, aptior sit, se præparare debet quivis. Uti enim porro Sacerdotes sanctuarium ingressuros manus ac pedes lavare oportebat; ita nec hos decet illotis, quod dicitur, manibus ac pedibus, Sanctuarium Domini violare, sed modo dictis studiis veluti Heliconis fonte connatam ignorantiæ labem prius abstergere, prout id Universus Theologorum Majorum & Minorum Gentium Chorus inculcatum voluit olim, atque olim [si qua posteritas speranda est] volet maxime, quos magno numero allegare in proclivì foret, nisi Minervam docere velle viderer, & hoc labore me sublevasse Viva illa, [& utinam diutissime!] obambulans Bibliotheca, Magnificus Gejerus, Theologus, ut totius Theosophiæ Scientissimus; sic [quod ex ore Ἀκριβεστάτου Doctoris B. Hulsemanni me audivisse memini] in Exegeticis Incomparabilis, cujus locum hanc in rem non poteram non attingere supra in Dedicatione. Nisi senio, & dividiæ esset, audire possent de hac re Lutherus *Tom. 3. Lat. Jen. pag.* 462. Philippus Melanchthon, [*passim, & in Grammat. Hebræam Avenarii Præfatione*] Literarum, & artium in Germania restitutor, Flacius *pag. 2. Clav. fol.* 661., nec minor ipso Forsterus *Præfat. in Dictionar.*, & hic ambobus si non major, certe par, Joh. Conr. Danhaverus, [*non uno loco in scriptis suis, patet vel sola Hermineut. Sacr.*) Calovius *Isagoge ad Theol. in Prærequisitis*, & quis non, tum nostrorum, tum sequiorum Theologorum? quales Junius, Graserus Erpenius *Orationibus de hac conjunctione habitis*, Sixtinus Amama *peculiari Parænesi*, *ubi plures videri possunt &c.* qui, quod supra diximus, μιᾷ φωνῇ suadent omnes. Quare & ego, nihil minus, quam hoc cogitans, cum Summo rerum Moderatori me in vinea sua aliquando, in qua haud secus ac in V. T. diversi subsellii administratores fuerunt, non unius conditionis ac officii indiget operariis, adhibiturum esse sentirem, (sicuti nunc, ut flagella castigem, me introductum grata agnosco mente,) refragari nec potui, nec debui, sed omni conatu, quantum animæ & fortunæ facultates (quæ, non dicam parvæ, sed nullæ, & ob id majoris impedimenti fuere,) concesserunt, in id incubui, ut, licet non ut fas esset ac deceret, [quod vix ditioris me conditionis, ac felicioris indolis homini possibile est,] tamen pro modulo ingenii paratus accederem, nihil morans illud Hebræorum Doctorum: צידה מעוטה והדרך רחוקה: h. e. licet viatici parum, viam vero longinquam mihi esse viderem; nec tamen me deterreri passus sum. Spe enim immota nitebar fore, ut is, qui me legeret, hac cura & penuria

sub-

ſublevaret, nec ſpes decollavit. Contigit enim mihi, neſcio qui, credo tamen Deo ita diſponente, ut innoteſcerem Viris quibuſdam *CLis*, & præ cæteris *Uni*, qui, uti rara, chara, addo & vere cara ſupellectile literaria; ita non minore & humanitate, & in ea communicanda fere cuivis, liberalitate & promtitudine inſtructus erat, infra non niſi cum præfamine laudis nominandus, quum eidem, hujus quicquid eſt, acceptum referre debeam, referoque gratiſſimo pectore, utpote Inſtrumenta cudendo huic Nummo ſuppeditanti. Ampliſſimus inde mihi diligentiæ campus tunc extitiſſet, niſi improba, ac minus fida ſtudiorum Soror, Paupertas, viam obſepſiſſet, & ad alia a propoſito prorſus aliena detruſiſſet. Quare tantum per tranſennam florum iſtam copiam atque ſegetem adſpicere, & furtim quoſdam neſcia pertinaci dicta cuſtode decerpere, ſed quid dico decerpere? tumultuaria manu abrumpere potui. E quibus hunc [quem nunc ne hilo meliorem, & ornatiorem, Siſyphiis h. e. concatenatis Scholæ laboribus impeditus do conſpiciendum], ſub Præſidio J. A. Scherzeri, jam SS. Theol. Doct. Ejuſdemque & Linguarum Orient. Lipſiæ Profeſſoris Celeberrimi, Viri omnia, quæ ad conſummatum Theologum ſpectant, ſolidiſſime docti, Præceptoris in oculis perpetuo ferendi, ante octo & quod excurrit, annos, Eruditorum ventilationi exponere decreveram, ſed cauſis ex tranſverſo incurrentibus intermiſi, interea temporis Exemplar, quod πολυμαθὲς laudati Præceptoris expoliendum dederam, perditum, ſimul omnem ſpem reſuſcitandi hunc floſculum perdidit, verſanti jam in pulvere ſcholaſtico, eoque loco, ubi non eorum modo, quæ antea conſulere licebat, & conſuluaeram, ſed rariorum quoque tale quid meditantem decentium magna & acris eſt annona. Vivendum enim eſt eo angulo, ad quem vix melioris monetæ librorum nomina perveniunt, imo quamvis pertingerent, ob mercantium ſterilitatem ipſis ſine viatico remigrandum eſſet. Quare quum inter interminos labores, quales ſcholaſtici ſunt, etiam ſolo meo ſucco vivendum eſſe hactenus viderem, fere conatibus tentandi quicquam unquam, nedum deſperatam hanc rem, parum abſuit, quin plane interdixiſſem, niſi Magiſtra omnia docens, & omnia ſuadens ex abdito, obtorto collo, me non ignarum neque docendum ab alio, quis & quantulus ſim, utpote cui

Quod cœlo deſcendit γνῶθι σεαυτόν, ſemper ante oculos verſatur, & proinde probe conſcium, quam res anguſta mihi domi, & quam curta ſit ſupellex, protraxiſſet, Muſiſque in angulo procul ab ambitu & majoris fortunæ ſtrepitu, operantem, contentumque ſi in obſcuro, quieto eſſe liceat, prodire imperioſe juſſiſſet. Iſtis telis adactus animum adjeci, ut denuo ex iis, quæ ſparſa adhuc ſupererant, quod hic obtrudo, ſed tumultuarie conſarcinarem, in eo longe infeliciſſimus, quod mutos Magiſtros, quibus antea uſus eram, adire iterum non daretur. Quare & tam ſterilis & jejuna compilatio Tibi, Æquiſſime rerum Cenſor, nequaquam bilem moveat, quod expectationem tuam fefellerit, quia, ut me decebat, prædixi, [*Hom. Od.* ι. *v.* 120.]

Ὅττι

Ὅτε με δεῦρ᾽ ἄνεμός τι φέρων καὶ κῦμα πελάσσῃ.

Quapropter [*Iliad.* γ. *verſ.* 102.]

Οὔτι μοι αἰτίη ἐσὶ, θεοί νυ μοί αἴτιοί εἰσιν.

Accedit, ſi conſideras illa Hebræorum:

ארם בלי ככף וםטבע
i. e. לכסיל יחשב וחסר דע

quod homo abſque argento & moneta ſtulto annumeretur, & carenti ſcientia. Et quod gravius ſonat: עני חשוב כמרת Pauper habeatur pro mortuo, illudque Arabum, Gallorumque Proverbium; quorum [*Erpen. Cent.* 2. *Prov.* 14.] prius: *hominem filium defectus;* hoc vero: *en petite riviere ne ſe prend gros poiſſon*, dicit. Qualem piſcem ne promiſi, nec promittere potui, quippe pauper & filius defectus. Excuſant ſe feliciori Minerva procreati, quid pinguioris, quale meum eſſe non diffiteor, ingenii decebit? Favore itaque Tuo maxime erit opus, Tibi, lecturo, hunc meum *Siclum*, tam iniquo ſidere cuſum, quem jam parario hoc ejuſdem præmiſſo in medium profero, ita ut tum de *Nomine*; tum de *Antiquitate*, & quæ ad eandem ſpectant, tum de *Figura* varia; tum denique de *Valore* & *Pondere*, & quidem de ſingulis, ſingulis Capitibus, tamen brevius & verbis, ut ſoleo & poſſum, rudibus agam. Tu ſi quid habes, ut plane perſuaſum mihi habeo, ſive ſint numiſmata, ſive alia huic negotia inſervientia, Rei literariæ promovendæ cauſa, Benevolentiſſime Lector, communicabis, imo ut communices, ea, quapar eſt, humilitate quemvis precor, Curis ſecundis, & ut lætior aliquando ſeges exſurgat. Interim ſit.

Auſpice Benigniſſimo Creator.

CAPUT PRIMUM.

Etymologia, Homonymia, & Synonymia Sicli.

I. *Etymologia*. Siclus *ſeu* שקל a שקל *formaliter* appendit, *idem & hæc radix in aliis Linguis ſignificat. Derivationis prima ratio. Æquipollet* ἱςάναι *unde* ςατηκή? *Pecunia appenſa olim. Secunda. Siclus ponderum ſuæ ſpeciei Exemplar.* II. *Homonymia. Sumitur vel abſolute, pro omnium ponderum regula; vel attributive, tripliciter, ut numeratum argentum vel aurum additur.* 2. *Cum non additur.* בכף *in Lege occurrens argentum ſignatum notat.* 3. *Ut argentum ſeu aurum ſubintelligatur. Metaphorice vel pro libro, vel pro termino Grammatico.* III. *Synonymia varia. Chaldæis* סלעא & חקלא סלע סחקלא *Rabbinis itidem Sela Arabibus* סחקאלן LXX. modo σίκλος, modo δίδραχμον, *Symmacho & Aquilæ, Joſepho & Philoni, & Syro* ςατὴρ. *Latinis Siclus & Seclus perperam Sackal. Luthero:* ein Seckel und Silberling. *Antiquæ cuidam Germanicæ Verſioni:* ein Sect / *dicitur.* IV. *In Hebræo æquipollere volunt* בכף, זהב, זהוב, *probatur de* בכף. *Inde Græcorum* ἀργύριον, *vel* ἀργυρὸς, *& Lati-*

no-

norum argenteus. Laus & opinio Camerarii, dissensus ab ipso. Pretium iniquitatis, quo Salvator venditus, quantum fuerit? diversæ sententiæ, utra melior? Laus & sententia Dilberri de sententia Camerarii. Probatur idem de זהב. V. *Idem de* ככר, *quid in thesauro in templi structuram a Davide relicto significet? & quantus is thesaurus fuerit? divitias Magni Mogulis transgrediuntur. Non ab omnibus assumitur, lis in medio ita relinquitur, ut divinæ benedictioni nihil derogetur. Vel dicatur,* ככר *significare massam plenam auri, argentique.*

I. QUod igitur *Etymon* Sicli atti net, mediocriter sacræ Linguæ liquoribus tincto haud difficulter patet, eundem natales suos Palæstinæ, ejusque incolis debere, utpote apud quos imprimis, uti & cusus, sic & valuit, & proprio sono שקל audit, a שקל libravit, ponderavit, seu *appendit*, (quam formalem hujus radicis puto esse significationem, & in Linguis cæteris Orientalibus manere videmus v. g. Syra & Chaldæa, Arabica, in qua שקל & חקל sonat; Æthiopica, Samaritana, quæ etiam per חקל esset, sed in omnibus dictum formale retinetur vel per æquipollens exprimitur. Inde Talm. שקול libratum, ἰσόῤῥοπον; & שקול הרעת libra rationis. Syris in Ethpeel, attolli; unde שוקלא & משקלותא superbia, משקלא verbis aut factis fastuosus elati & quasi appensi animi, &c.) vel, quia monetam qua auream, qua argenteam, addo & æteam, olim trutina appendisse dicuntur tum Hebræi, tum quoque Chaldæi cum Syris, docente CL. Daniele Wulfero, *disp. de Siclis* §. 1. quem morem adhuc in N. T. durasse colligit ex illo *Matth.* 26. *vers.* 15. ἔστησαν τριάκοντα ἀργύρια, quod Beza: *appenderunt ei triginta*, subintellige νομίσματα, h.e. argenteos nummos; vel ut Lutherus, & reliqui, Silberlinge, recte, vertit. Hanc enim verbi ἱστάναι, vel στῆσαι esse significationem, Camerarius φιλέλλην opportune monet, conferatur & Budæus, *Comment. f.* 1328. *Camerarius in Figurarum notatione seu notis ad N. T. ad* cap. XXVI. Matth. p. m. 96. & ad cap. XXVII. Ejusd. p. m. 101. *addatur* Κεραυνότατος Eras. Schmidius in Notis ad ll. cc. ex Matth. pag. 342. hinc non ignobilis filia Matheseos, Στατική. Ac olim pecuniam non numeratam, sed appensam fuisse, constat non tam ex Ulpiano, qui (*Digestor. lib.* 23. *tit.* 3.) *Olim*, inquit, *moneta librabatur, & ex pondere habebatur summa pecuniæ, ut nunc ex numero nummorum:* quam ex factis Pandectis. Etenim (*Genes.* 23. *vers.* 16.) Abrahamus jam ætate sua: וישקל לאפרן את־הכסף: juxta LXX. viralem: ἀποκατέστησε τῷ Ἐφρὼν τὸ ἀργύριον, appendit, non numeravit argentum. Sic 1. *Reg.* 20. *vers.* 39. ככר־כסף תשקול Senes: τάλαντον ἀργυρίου στήσεις talentum argenti appendes. *Job.* 28. *vers.* 15. לא ישקול כסף מחירה: Hellenistæ: οὐ σταθήσεται ἀργύριον ἀντάλλαγμα αὐτῆς: non appendetur argentum commutatio ejus, juxta Luth. man kan nicht Silber darwegen sie zubezahlen, nunc diceremus: darzehlen. Inde & *Es.* 55. *v.* 2. תשקלו כסף: cur appenditis argentum, Luth. Warum zehlet ihr Geld dar? ad verbum vero iterum *Jer.* 32. *vers.* 9. ואשקלה־לו את הכסף: ἔστησα αὐτῷ, appendi ei argentum, Lutherus: und wug ihm das Geld dar, nti & in vaticinio de mercede iniquitatis apud *Zach.* 11. *vers.* 12. וישקלו את שכרי שלושים כסף: καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυροῦς, & appenderunt mercedem meam triginta argenteos, und sie wugen dar, wie viel ich galt, 30. Silberlinge. Vel quod apud Hebræos hoc nummi genus, & ponderis erat tanquam Exemplar, ad quod alios omnes penderent, & examinarent. Unde & ab hoc verbo fluunt alia nomina משקול scil. seu משקל pondus (*Ezech.* 4. *vers.* 10. 1. *Reg.* 10. *vers.* 14.) משקלת & Chaldæorum משקלתא seu משקלתא perpendiculum, pondus sive plumbum a filo pendens, quo rectitudo, aut obliquitas perpenditur, & examinatur. Vide Lexicon Talmud. *loco non citando, seu in rad.* שקל.

II. Hoc vero nomen שקל observante Martinio, *in voce Siclus* ex Schindlero, *Lexico Pentaglotto in voce* שקל *pag.* 1933. & ex eodem πολυγλωττάτῳ Hottingero *in Cipp. pag.* 89. vel *absolute*, vel *cum attributo* sumi. *Absolute* pro moneta certi ponderis, & omnium ponderum regula, attribuique ei in hoc significatu post Legem generaliter pondo stateræ, semiunciæ seu 4. זוזים h. e. 4. drachmarum Atticarum, prout id infra videbimus. *Attributive* autem cum numeris iterum *tripliciter*:

1. Ut numeratum argentum, vel aurum addatur, ut *Gen.* 23. *vers.* 16. וישקל & ponderavit Abraham Ephroni את הכסף argentum, nempe ארבע מאות שקל כסף quadringentos argenteos.

2. Cum numeratum metallum non apponitur, & tunc semper כסף subintelligitur, ut dabunt omnes &c. *Ex.* 30. *vers.* 13. מחצית שקל dimidium Sicli, scil. argentei. Vid. Hottingerum *in Jure Hebræorum pag.* 133., & Schalschelet Hakkabala, ubi *pag.* אא b. כסף האמור בתורה הוא השקל: habebis confirmatum. Elegan-

gantiſſime R. Joſeph apud *Aquinat.* in מערוך המערוכות voce סלע ait in rem præſentem: כול כסף האמור בתולה כסף צורי i. e. quoties vox כסף in lege occurrit, ſemper argentum ſignatum, i. e. monetam argenteam notat, quod vero porro כסף צורי exponit tribus Lineis interjectis per שקל, de hoc dubitari adhuc poſſit.

3. Ut ſub intelligenda veniat expreſſo (cum numeris) numerato argento vel auro, v. gr. *Geneſ.* 20. *verſ.* 16. dedi fratri tuo אלף כסף mille argenteos, puta Siclos argenti, ſive 500. thaleros. Vide hac de re Rivetum ex Mercero *in Exerc. in Gen.* 120. *pag.* 394. *Metaphorice* iterum vel pro Libro quodam, tam pro quarto Seder מועד in Talmude, qui in plurali שקלים inſcribitur, agitque de Siclis. Vide Buxtorff. quam pro *alio quodam*, qui: שקל הקדש *Siclus Sanctitatis* dicitur, quem מבחר הפנינים nominatum alias, verſibus metricis comprehenſum, Authore R. Joſepho filio R. Iſaac Kimchi, patre ſc. R. Davidis, manuſcriptum, donoque ſibi Conſtantinopoli miſſum dicit Chriſtianorum Rabbi quondam Doctiſſimus Johannes Buxtorff. in Bibliotheca Rabbinica *pag.* 418. a celebri illic & Doctiſſimo Rabbino Jacobo Romano, ſic ipſum appellare non veretur (*Bibl. cit. pag.* 376.). Vel pro *Termino quodam Grammatico*, forma, analogia vel Anomalia vocis Grammaticę, quam שקל ſive משקל pondus appellari, annotavit, modo ſed nunquam ob diligentiam in Hebraicis præſtitam ſatis Laudatus Buxtorffius *in Lexico Talmud. Rabb. pag.* 2514. *ſeq.* v. g. quando Hebræorum Grammatici dicunt, quædam veniunt משקול שנים ad formam Nominis שנים materialiter accepti, ut מים &c. Sic R. David ſcribit *Ezech.* 4. *verſ.* 10. ad vocem במשקול eſt cum Cholem בשקל מזמור ad formam nominis מזמור.

Synonimiam.

III. Quod attinet, varie exprimitur apud Interpretes; Chaldæi Paraphraſtes, Onkelos & Jonathan præter conſueta purioris Idiomatis vocabula, חקלא ſcil. & מתקלא, quibus alias (*Vid. Buxtorff. Lex. Chald. & Syr. Addit idem hoc Exod.* 38. *v.* 26. *Gen.* 24. *v.* 22. *reſpondere Hebræorum* בקע *quod Siclum dimidium interpretantur.*) Siclus apud illos effertur, vertunt quoque, idque ſæpe & in Codice ſacros ut plurimum per סלע vel סלעא (*Vid. Buxtorff. Lex. Chald. Syr. p.* 375.) ut videre eſt in tantum non omnibus locis, quibus mentio fit Sicli. Quibus calculum ſuum adjicit Rabbinorum turba, e. g. R. Nathan, (*in Aruch. Lex. Talm. Rabbinico, de quo Bux. Bibl. Rabb. p.* 395.) qui ſcribit, *Sela pondere Sicli æſtimari.* R. Elias (*in Thisbi*) R. David de Pomis, (*in Lexico.*) Philipp. Aquinas Judæus converſus, (*in Lexico Hebr. l. c. quem omnino videas.*) R. Levi, qui סלעים הם שקלים dicit, R. Elias Aaronis, apud quem ex pondere, quo Siclum, & Sela æquat, colliges, dum סלע משקל חצי אוקיא i. e. Sela valere ſemiunciam pronunciat, quam & Siclum pendere infra probabimus, & Autor Schalsch. Hakkab paſſim habet: סלע והא שקל *Sela ipſe Siclus eſt*, cum aliis pluribus aſſerit. *Arabica* Verſio utplurimum per מתקאלן in convertendis Pandectis ſacris reddidit. LXX. in eo variant in nonnullis Locis paulo immutata voce reddiderunt: σίκλον, ut *Exod.* 30. *verſ.* 13. *cap.* 38. *verſ.* 24. 25. 29. *Lev.* 5. *v.* 15. *Num.* 3. *verſ.* 47. 50. 1. *Reg.* 9. *verſ.* 8. 2. *Reg.* 14. *verſ.* 26. *cap.* 21. *verſ.* 16. 4. *Reg.* 7. *verſ.* 1. 1. *Paralip.* 21. *verſ.* 25. in nonnullis tamen per δίδραχμον, (vel ut MS. apud Walton) *in Bibliis Polyglottis Anglicanis cum reliquis collatum, vid. variantes Lectiones: Si in omnibus Locis? (quod non conſtat,) diſcrimen inter didrachmum Atticum & Alexandrinum, (de quo infra) ſuſpicione effictionis non careret.*) habet, δίδραχμα ut *Gen.* 23. *verſ.* 10. *Exod.* 21. *verſ.* 32. (quæ loca Chaldæus æque per סלעים expreſſit, ſicuti & *Joſ.* 7. *verſ.* 21.) & in aliis locis plurimis, reſpectum ſc. habentes ad drachmas Alexandrinas, ſive Hebræos, quæ Atticis duplo Majores videntur ex Varrone & Polluce. Symmacho vero, & Aquilæ imprimis, ſicuti & Joſepho cum Philone non raro eſt ϛατὴρ, (non inconveniens vocabulum, ſiquidem etiam Originem ſuam a pondere, nimirum a verbo ἵϛημι, quod *pendere* inter cætera juxta hos & alios Autores (*Xenoph.* παιδ: 8. τοῖς ἀεὶ ϑμῶντες καὶ μετρῶντες, καὶ ἱϛῶντες πράγματα ἔχουσι.) ſignificat, habere apparet, idemque valet atque שקל. Hinc non ſolum Syrus Interpres Siclum per *ſtaterem*, ut *Exod.* 21. *verſ.* 32. vertit, verum & Petrus in Tributum pro ſe, & Domino, quorum quilibet Semiſiclum offerre debebat, congeſſit. Videatur Petitus & Seldenus (*citati Waleo pag.* 188. *ſeqq. Comment. in N. T.*) egregie de hoc cenſu diſerentes.

Latini Interpretes retinent fere, & reddunt *Siclum* LXX. ut videntur, ſecuti, proprius tamen accederemus, ſi *Seclum* diceremus. Obtinuit vero trium Lite-

tererum tyreunus mos, ut potius Sidum dicamus, pro quo temen Reinerus Budelius Rutemund. JC. in περιγραφῇ Sicli cujusdem, quem ibidem exhibet, legit Sakal; Hebraicæ Linguæ, ut videtur, ignorantiem prodens. Lutherus in Germenica Versione convenienter admodum expressit per Vocem Seckel, in nonnullis tamen Locis einen Silberling. MS. quædam Versio Secri Codicis Germanica ipse Lutheri antiquior, Anno scil. 1442. facta, quem duobus Voluminibus Maxime Reverendus, atque Excell. Gothofredus Christianus Bosius, Symmysta Lipsiensis, Magnus noster Petronus, possidet ubique ein Sicht.

4. Hæc essent ἐπώνυμα ex variis Versionibus, restat ut edhuc quædam addemus ex sacræ gentis Lingua, h. e. Hebræe, quæ ipsi Siclo æquipollere eb Autoribus probantur, qualie sunt כסף זהב, זהוב, & ככר. De כסף quidem verum esse dicunt, quod, quum Nummum significet, ut *Gen.* 20. *vers.* 26. *cap.* 23. *vers.* 16. *cap.* 43. *vers.* 21. & 2. *Sam.* 18. *vers.* 11. Siclo æquipolleat, Chaldæus enim consueta voce & LXX. allegeto loco Semuelis, it. *Es.* 7. *vers.* 23. (non 8. *cap.* ut Rivet *Comment. in Genes. pag.* 394.) citat. quo אלף כסף per χιλίων σίκλων, & sic כסף per σίκλον reddunt. Indæ & Græcorum ἀργύρεον vel etiam juxta M. Dn. Wulferum, Magnum Noribergensium Lumen (*in Disp. de hoc* §. 1. *præmittatur eorundem Mystarum Lucidissimus Phœbus, Dilherrus Dispp. Philol. Tom.* 1. *pag.* 409. *ubi idem ex Benæ notis prolixius de hac materia agit.*) ἀργυρὸς, & Letinorum Argenteus, quando nummum significat, siclum nostrum exprimit. Quenquem enim Joachimus Camerarius, Græcæ Linguæ atque Latinæ ite peritus, ut juxte Jovium (*sub fine Elog. pag.* 143.) in scribendo pernobilis Ciceronis imitetor evaserit, se didicisse asserit (*in libro de Numismatis Græcis, & Latinis adde Notas jam citatas.*) ex Græcorum Commentariis singula ἀργύρεια valuisse *denariis centenis*, i. e. una Mina Attica, & paulo post ἀργύρειον in Historia Evangelica ed *decem coronatos* reducat; Ipsi tamen obstat Eusebius (*lib.* 4. *de Evangel.*) qui *Matth.* 26. *vers.* 15. pretium iniquitatis τριάκοντα ἀργύρια, τριάκοντα στατῆρας transcripsit, idque computo satis justo factum mihi videtur, non obstente, quod alii Denarios velint, vide Deniel Clesen (*Exercit. in Passion. Domin. cap.* 5. *lib.* 1. §. 1.) & Cornel. Jans. (*part.* IV. *pag.* 131.) alii vero, ut Joseph. Villierius (*Notis ad N. T. pag.*588.) totidem argenti Libras intelligendas esse putent, quia locus Evengelii respondeet Vaticinio Zachariæ eb Evengelista inferius allegeto, jam vero Elias Levita in Thisbi ex Rabbinorum observetione moneet, nomen Argentei in Pentateucho Moseico usurpari pro *Siclo*; in Prophetis (quorum de numero Zacheries) pro *Libra*; in Hegiographis pro *Talento* sumi. Nem potior mihi Autoritas Hieronymi, tenta scientia præditi, juxta Augustinum, (*de Hieron. Testim. apud Volaterr.*) id, quod ipse ignoraverit, nullus hominum unquam sciverit, qui in *Es.* 7. & *Jerem.* 32. cum in scripturis argenteos legimus, ait, Sicli denotantur, teste Vossio, (*Harm. Evangel. pag.* 88.) suffregentur, Abulensis, qui ibidem Siculum ergenteum intelligit, & 2.*Reg.* 6. *v.* 25. שמנים כסף octoginta argenteis interpretatur, per 80. Siclos, qui erant monetæ argenteæ; Et Vatablus apud *Matth. c.* 26. istos XXX. argenteos vult esse XXX. Siclos. Vid. singularis literarum, omnisque antiquitatis, Vindex, Classenius. (*Exerc. in Pass. Dominicam cap.* 5. *lib.* 1. §. 5. *pag.* 71.) Hinc laudatus interioris eruditionis ac Antiquitatum Condus ac Promus, Dn. Dilherrus, commemoreto loco subjicit: Qui valorem nimis augent, illi Sambucam eptant caloni, nec attendere videntur, quotidianum ac per vulgetum ejus in emtionibus, venditionibus, conductionibus &c. usum *Deuter.* 22. 18. & 19. is, qui uxorem suem infamibus dicteriis proscidisset, ec probris onerasset, preter fustigationem, 100. jubetur ergenteis mulrari; qui Camererii computatione, 1000. constituerunt coronetos. At quotusquisque Israelitarum, si vel omnes res suas fecisset, tunc mille coronatos pendere potuisset? Abimelech, oves & boves, ancillas & insuper 1000. argenteos donavit Abrahamo *Gen.* 20. 16. sed unde tantus Regulus 10000. coronatorum millia desumsisset? Istam igitur sententiam, quo minus accipiamus, retio est manifesta. Hæc ibidem Autor citatus. Æquipollet proinde Siclo. Idem de זהב R. Levi Gerson (*Comment. ad Judic. libr.*) probare vult.

V. De ככר res intricate est. Si enim Eupolemo epud Eusebium (*de Præparatione Evangel. l.* 9. *cap.* 4.) credendum, ככר (quod alias *Talentum* (*Exod.* 25. *vers.* 39.) *panem magnum*, vel etiam *frustum panis*, it. *planitiem* (*Gen.* 13. *vers.* 10.) denotat,) etiam *Situm*, 1. *Paralip.* 23. *Hebræorum*, & *Lat.* 22. *vers.* 14. in ingenti auri, scilicet ככרים מאה־אלף centum mille; ergenti eutem אלף אלפים ככרים millies millium Talentorum cumulo, numeroque, quem non

minori se Filio suo Salomoni David Vatum, Regumque sacrorum Maximus reliquit in Templi magnificentiam admirabilem, significet. Equidem retento consuetæ computationis valore, reducto Talento ad 3000. Siclos, (quot Talentum conficere apertissime colligunt ex *Exod. cap.* 38. *vers.* 24. cum 25. *&* 26. collato,) Siclo vero ad dimidium Joachimici, immane est, quam summam destinarit in paupertate, & durantibus belli tempestatibus, tam Justus, & subditorum parcissimus æstimator. Nisi me calculus fallit ter millies millena millia Imperialium, seu Joachimicorum nostra moneta, sive tria millia, ut Galli vocant, Millionum Thalerorum auri, & argenti, & quidem quantum unius, tantum quoque alterius, habita in auro ad argentum proportione decupla, collegisset in Thesaurum, quo opulentissimorum, ditissimorumque orbis Monarcharum affluentiam, Magnique Mogulis, Regis Indostani, judicio Nobilissimi Johannis Albrecht a Mandelsloh. (*lib.* 1. *cap.* 28. *pag.* 93. *Itinerarii ab Oleario editi,*) hodie tantum non omnium opulentissimi Terrarum, divitias quæ sesqui mille Millionum Imperialium præter usurpatas opes conficiunt, superasset, Territorii tamen angusti, nulloque modo cum iisdem comparandi Rex & Dominus, quod multorum fidem sollicitat, computatione communi observata, hinc cum Eupolemo *Talentum Siclo exæquant*, ejusque ponderis esse volunt, quam litem aliis dirimendam relinquo, saltem notans, ob jam enarratam magnitudinem Talentum, sive ככר ad sicli valorem reductam esse, quamquam ea reductione supersedere nos posse videamur, si benedictioni divinæ, perpetuæ Davidis Comiti & Achati, imprimis quoque in aurei velleris, cujus superstitio Gentilium Regum erat custos, occupatione relinquamus, vel certe cum Aria Montano Hebraicarum antiquitatum peritissimo (*libro de Mens. sacris, cap. de Cicar.*) apud Breerwoodum (*cap.* 6. *pag.* 57. *lib. de Mens. & pretiis.*) dicamus ככר significare ibidem Massam aliquam plenam, pressam, auri, tortæ instar placentæ, qua forma scil. aurum & argentum reponi in Regum & Principum Thesauris consuevit, & adhuc mos est, & ipsa vox, Punitiem ut diximus, alias formaliter notatæ, eo inclinare videtur, licet de pecunia alias materialiter sic usurpatam meminisse non possim.

CAPUT II.

De Sicli Cusoribus, Signatura *ipsius ante Legem,* populisque *quibus in usu fuerit.*

I. Ætas Siclorum. Omnium nummorum primus. An cum incunabulis Caini cœperit? χρῆμα quid? II. Primo rerum permutatio recepta; probatur ex Aristotele, Plinio, Homero. Pecunia unde dicta? a quo, & cur inventa? III. *Sicut non ultra diluvium ortus ejus extenditur ita Abrahæ temporibus statuitur. Asperne, an rudis?* קשיטה *quid? an agnus, an nummus, agno notatus? Posterius probatur contra Bolducium* IV. 1. *autoritate N. T.* 2. *morem aliarum gentium monetam animalibus signantium, v.g. lupi, equi, bovis. Bovem sub lingua habet, quid? noctuarum, Noctuas Athenas.* 3. *consensu Rabbinorum.* V. *Conclusio quod signatus fuerit?* VI. *Cusores quinam? Varii Judæi quatuor constituunt: Abrahamum, Josuam, Davidem & Mardochæum.* VII. *Siclus Neronicus. Dubii Sicli parentes.* VIII. *Orientalibus communis Siclus. Probatur. στγλος nummus Persicus. Siclus Ægypsiacus.* 9. *Fabulosi Sicli de* 30. *scil. quibus Salvator venditus fuit, notantur, quos ostendunt tanquam grande sacrum.*

I. MOnitore Sicli, sive Nomenclatore jam dimisso, in *grandævitatem* jam Sicli, ut ante omnia inquiramus, necesse erit, investigantibus vero nobis tanto senio venerabilis se offert, ut omnium nummorum, quorum in antiquissimis h. e. sacræ Scripturæ Historiis mentio fit, Parens quasi sit habendus, quanquam vero multis retro seculis sit natus, ejus tamen incunabula vereor in primi fratricidæ tempora locare, quod nonnullos, quia Josephus Cainum multitudine χρημάτων, (*passim in significatu accipit inter multos alios Ælianus Var. Hist. l.* 1. *cap.* 20. *&c. vid.* CL. *Joan. Schefferus in Annotatis ad Ejusd. l.* 11. *cap.* 5. *pag.* 403. *junge. Rosin. Antiquit. Rom. l.* 8. *pag. m.* 791.) h. e. ut interpretantur, pecuniarum ex rapinis congregata, domum auxisse dixit, factitasse refert Budelius (*in Tract. de Re Num.*) vel cum hominibus eundem & sic monetam cœpisse, statuere. Siquidem vocabulum χρῆμα, ex quo tamen colligat, si quis quid hic statuat, necesse est, significare non monetam modo, seu pecuniam, sed & sumi pro omnibus rebus, quibus utimur,

tam

tam mobilibus, quam immobilibus, nemo est, qui nescit, sicuti & ipsum nomen pecuniæ, pro omnibus, quæ homines possident in terra &c. accipi ostendit citatus Dilherrus Dispp. T. 1. pag. 348. seq.

II. Deinde principio tantum valuisse rerum permutationem, quæ Philosophorum Coryphæo maxime (*lib.* 1. *cap.* 6. *Polit.*) secundum naturam est, constat fere ex omnibus autoribus, qui hanc rem attigerunt, v. g. celebri naturæ mystæ Plinio, (*Natural. Hist. l.* 33. *circa principium. Eo inclinat Columel. Præfatione Libr.* VI.) Poetarum Principe Homero, *Iliados* n. *sive* 7. *circa finem.*) ad cujus locum is provocat, suntque sequentes versus:

> Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
> Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
> Ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
> Ἄλλοι ἀνδραπόδεσσιν, &c.

aliisque plurimis, pecuniam vero (quæ inde vel a pecude sive pecore juxta Plinium, (*l.* 18. *cap.* 3. & *l.* 33. *cap.* 3. *Isidorus apud Chockiori Face Histor. pag.* 155. *putat propterea, quia primum ex corio pecudis facta sit.*) Ovidium, (*lib.* 5. *Fast.*) Colum, (*lib.* 6. *in præfat. Vid.* & *Rosinus Libr.* 8. *Antiquit. cap.* 20. *pag.* 853.) a pecu juxta Eruditorum Principem Scaligerum, (*ad Varron.*) & Georgium Agricolam dicta est,) longe post ob commodiorem usum in Licitationibus, venditionibus emtionibus, aliisque negotiationibus humana industria inventam, atque excogitatam fuisse, prout id multis etiam Autoritatibus probatum reliquit Covarruvias, (*Veterum Numism. Collat. cum recentioribus cap.* 1.) videlicet Polydori Virgilii, (*de Invent. rerum l.* 2.) Cœlii, (*Antiquit. Eccl. l.* 5. *cap.* 43. *A. lib.* 11. *cap.* 4.) Alexandri Neapolitani. (*Genial. Dierum l.* 4. *cap.* 5. *recte torsissimum Philipp. Caroli Noris ad Agell. cap.* 5. *Lib.* 10. *pag. m.* 406.)

III. Sicuti igitur ortum ipsius ad Antediluvianos usque Patriarchas transferre, quippe cum facet codex in historia illorum temporum nullam prorsus mentionem faciat, nequimus: ita omnino affirmare debemus illum *Abrahæ tempore*, vel etiam paulo ante extitisse. Num vero *signatus* & *asper*, vel *an rudis* & *levis* fuerit, de hoc nihil extat, videtur tamen, tum quod in Genes. (*cap.* 23. *vers.* 16.) ejusmodi siclorum memoria extet, qui, uti recte a Pagnino vertitur, *ad mercatorem transeunt*, vel, ut Arabs transtulit, *currunt apud omnes*, quod signari longe commodius faciunt, valorem in fronte ostendentes, quam trutina adhuc explorandi: Tum maxime ex *Genes.* 33. *vers.* 19. quo loco, uti & *Jos.* 24. *vers.* 32. *Job. ultim. vers.* 11. extat vox קשיטה, quam LXX. Seniores, Hebræo-Samaritanus textus, versio Samaritana (retinent vero hanc vocem קשיטה) Syrus & Arabs interpretes cum Chaldæo Paraphraste hujusmodi vocibus, quæ vel agnum, vel ovem significant, reddiderant, unde & nonnulli colligunt, Patriarcham Jacobum ex more temporibus antiquis trito centum agnos vel agnas cum proportione illius agri permutasse, certe Bolducius, (*ad Job. citatum loc.*) quia, si per nummum exponeret, munus singulorum Hiobi Amicorum, qood קשיטה & inauris aurea fuit, mendicitatem redoleret quare per *ovem proprie* dictam, non in moneta expressam explicandum, putat; Verum mallem & ibidem *Elenchum cum Mnemosyno*, cujus tessera nummus-kesita & ejusdem materiæ esse potuit, quam *Ovem cum inauri* intelligere, & in laudato agri pretio, quo redemit Jacobus sibi, posterisque suis *Ovem in nummo*, vel *signatos nummos*.

IV. Secutus I. Stephanum N. T. Protomartyrem, qui Abrahamum agrum non ovibus, sed τιμῆς ἀργυρίου, pretio argenti, quod signatum, ut videtur, tunc ab impressa ove, קשיטה h. e. ovem nominasse credibile est, emisse dicit, II. Ductum aliarum Gentium, quæ nummos a figuris impressis, appellarunt. Sic Argivi Lupos; Cephalenses & Thessali equos argenteos, aureos, aut æneos, prout monetæ materiam informarunt, habuerunt: Sic Thesea Atheniensium Ducem signo bovis monetam fabricasse memoriæ prodidit Plutarchus, (*in Theseo.*) & meminit Pollux (*libr.* 9. *Onomast qui liber singularis Eruditionis Bœclero audit de Lexicis, pag.* 108. *Dissertatione.*) qui id genus nummi etiam didrachmum vocat. Unde pecunia corrupti, *bovem in Lingua* habere dicebantur, qui nummi deinde abrogati, & *noctuæ* substitutæ sunt, inde *Noctuas Athenas* scil. portare, rem eum in locum ferre, ubi alias ejusdem copia est. Ejus generis, ut & pretis æri incisos videre potes in Antol. August. Tabulis aliisque. Quidam huc aliquot Plauti loca ex Asinaria (*Act.* 3. *scen.* 3.) & Truculento (*Act.* 3. *scen.* 1.) referunt, quibus in asini & ovis fit mentio, quæ per nummos istorum animalium figuris percussos explicant: ast vero pro asinis & ovibus id pretium,

xx. minas fuiſſe numeratas ejnut Muretus (*l. 9. Var. lect. cap. 25.*) & Taubmannus (*Comment. in h. l.*) Ad hunc modnm enimantibus varii generis ſignatas fere multæ gentes habent monetas, teſtantibus vel ſolis illis qnæ Urſo tem ſunt formidabiles, vel Equo delectabiles, ut nemo non iisdem inſidietur. ui. Quia omnibus fere Hebræis קשיטה מין מטבע ſeu monetæ ſpecies, & idem illis eſt qnod Gerah, uſitatum tamen magis Arabibus, ant Chaldæis, quam Judæis. Sic Rebbi Akibbha, (*apud Dav. Kimchium in Rad.*) & R. Salom. (*in Comment. ad cap.* 33. *Geneſ.* ex itinere ſuo Arabico retulit, idemque R. Levi Ben Gerſon. (*in Pentateuch.*) tredit Vide Breet Woodum. (*Tractat. de Pretiis, & Menſ. Veterum Numiſm. p. 5. s.*) Plures rationes, quibus corroborare ſeutentiem poſſem, taceo, utpote videndas in Egregio illo Libello, non minus Egregii Philologi, Clariſſimi Hottingeri, quem Cippos iuſcripſit Hebr. (*p.*104. *Calculum adjicit Eruditiſſimus, & Antiquitatis & humanarum Literarum peritiſſimus ſacrarum Interpres feliciſſimus Joh. Heinr. Urſinus Sacrorum Miſcellaneorum l. 4. pag.* 509.

V. Si igitur nummus hie, qui quaſi Species Sicli fuit, ſignatus animantium ſimulacris traditur, quid ipſum Siclum tum temporis ſignatum fuiſſe dubitamus; Contrariam tamen ſententiam fovere videtur Brian. Walton, Vit non minoris famæ, quam fœtus ipſius Polyglotta Biblie, ſupplemento (*in Apparatu ad laudata Biblia*) de Siclorum formis, & inſcriptionibus. Probabile vero eſſe, veriuſque dici poſſe videtur, ex entea dictis, ſiclum ente Legem datam cum figuris cuſum fuiſſe, quibus eutem? non ita conſtat, ut de illis, qui poſt latam legem commercia hominum edjuverunt, de illis enim elia eſt ratio.

VI. Sed mittimus nunc hæc, & pergimus ad ipſius *Cuſores*, populoſque hoc nummo utentes. Ut vero *primus Nummorum*, qui in Sacris recenſeti dignatus eſt, extra dubium eſt, ite verios ipſi affingi Parentes, & varios etiam habuiſſe, dubium nullum eſſe clare conſtat. Judæi Bereſch. Rab. ſect. 39. *quatuor* conſtituunt, quorum moneta in mundum exierit, horum familiam *Abrahamum* ducere, ejuſque nummum *vitulum & ſenem* ſtitiſſe; ſuccedere huic *Joſuam*, ejuſque monetam *bovem* & *unicornem* repræſentaſſe; Tertium eſſe *Davide* cum *virga* & *turri* in numiſmate autoritate ſua cuſo; ultimum vero *Mardochæum*, ejuſque monetam hinc *ſaccum*, inde *Regina* Eſther, *ſeque ipſum* oſtendiſſe, nimis, ut videtur, audacter aſſerunt, humane enim formam, utpote interdicta ipſis, cudiſſe, non immerito ambigitur, cum Waltone *Prol.* 3. §. 35. *in Append.*, itemque Grotio *in Præcept.* 2.

VII. Præterea crebro occurrit *Siclus Neronicus* סלע נרוניה Miſhajoth, qui tamen, ut & priores nummi parentes nondum produnt, accedit Judæorum mentiendi non ignara indoles, quæ verum falſo miſcere non ſemel deprehenſa parum fidei meretur. Neſcimus igitur, cui tribuamus has primitias. Villalpandus *Apparat. Templ. pag. 2. lib. 2. pag.* 387. Lamecho hoc jus aſſerit, quod deinde diu inter Judæos uſque ed excidium, & templi ſecundi deſtructionem duraſſe probant in Philologia æque docte ec Jureperitus Seldenus *de Jura Gent. pag.* 224. Waſerus *de Numm. Hebr. pag.* 66. Vide & Hottinger *loc. cit. pag.* 108.

VIII. Quicquid vero hujus ſit, non tamen a ſolis Judæis cuſum fuiſſe exinde epperet, qnod non Judæis teutum, ſed omnibus Orientalibus fuerit communis, ut patet ex *Gen.* 23. *verſ.* 15. quo loco Abtehamum ab Ephrone horum nummorum ſumme quadam locum in ſepulturam ſibi emiſſe legimus, & Xenophonte *lib. 1. de Cyri Aſcenſ.* ad Babylonem, qui nec Perſis alienum facere videtur, nummum referens, quem Siglum ſive σίγλον, eumque δύνασθαι ἑπτὰ ὀβολοὺς, ϗ ἡμιοβόλιον Ἀττικοὺς, ſeptem obolos, & dimidium Atticos velere dicit: *Vid. Paulus Leopard. lib. 10. cap. 15. Emendat. pag.* 267. Imo Heſychius, σίγλον Περσικὸν νόμισμα, δυνάμενον ὀκτὼ ὀβολοὺς Ἀττικούς; & alio loco ἴσως νόμισμα Σαρδινικὸν aſſerens, eperte eo inclinet. *Vid. Agricol. lib. 2. de Ponderibus Monetarum*. Cl. Weſetus huc etiam refert Siclum Ægyptiecum. *Vid. ipſum lib. 2. cap. 12. pag.* 83. Adde Stephan. Greſepſium Polonum *de Siclo & Talento*, quem ſæpius ellegat Weſerus, nonnunquem refutet Villalpandus, in nonnullis vero ſequitur Voſſius *in Harmon. pag.* 89.

IX. Inter tot divottia ſententierum alium effinxerunt Siclorum parentem nonnulli dum 30. illos, quibus Mundi Salvatorem ſcelerate venditum novimus, rogatu Regis Nini, Beli Filii Tharen Abrahami Patrem optimum fabrum cudiſſe, eoſque per multas manus ad corbanam Judæorum, theſaurum ſacrum adeoque ed Pontificem perveniſſe, eb illo proditori bipedum nequiſſimo, traditos, de tejectis vero, diſperſiſque hinc inde binos fato relictos ſibi fuiſſe nugantur, quorum alter eſſerveri, & coli Romæ in æde Divi Johannis Lateranenſis, a Villal-

Lalpando *l. 2. de Pond. Disp.* IV. *c.* 30. alter Parisiis per vitrum ostendi, dicitur, apud Budelium *l. c.* qui plures testes hujus rei non solum citat, utpote Joh. Aquilam *de Monetarum potestate cap.* 3., Joh. Coras. *Miscell. lib.* 13., Bosium *in Praxi Criminali*, aliosque; sed & imaginem, & faciem hujusmodi Siclorum exhibet, cui omnia similem possidet Insignis Antiquarius Dn. M. Heinricus Mejerus, in Patria celeberrima h. e. Lipsiæ Symmysta, Magnus olim atque olim noster Patronus, inter rarissima Cimelia, quibus Patriæ, Academiæque Lipsiensi, & toti fere nostræ Germaniæ singulari est ornamento, & utinam sit diutissime!

C A P U T III.

De Sicli Divisione.

I. *Divisio Sicli, ratione Usus in* Sanctuarii *&* Regium. *Ejus divisionis Autores.* II. *Unici Sicli Autores.* III. *Rationes cur unus tantum, curque Sanctuarii dicatur. Amphora Capitolina quid apud Priscianum. De Mensuris, & Ponderibus Justiniani Mandatum.* IV. *Ulteriores, sed specialiores rationes, cur unus, & Sanctuarii dictus? quarum: 1. Analogia ponderis, & ponderati: 2. Græcorum σατήρ. Laus Waltoni: 3. Mos ponderandi:* 5. *Dubiæ sententiæ Rabbinorum, s. omissum Sicli nomen in dimidia Sicli parte.* 6. *Nunquam visus Siclus profanus:* 7. *Silentium Scriptorum:* 8. *Doctorum incerta sententia. VVaserus laudatus:* 9. *Improbabilitas:* 10. *Infirmatio contrariorum argumentorum. Didrachmon unde, quid, & quantum valeat? cur* LXX. שקל *modo σίκλον, modo δίδραχμον appellaverint? Sicilicus quid? Cornelii a Lapide sententia. Josephi locus de cæsarie Absolonis. Consensus versionum in exprimendo uno Siclo. Sicli ad mercatores transeuntes qui?* V. *Quid responderi possit hactenus dictis? ostendi posset diversitas temporis. Verba: omnis æstimatio, per universalem accommodam intelligenda. Quid ad rationes supra allegatas aliquis respondere possit singulas? ad* 1. *&* 2. *stater pro Petro & Christo in quale tributum datus?* Ad 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. & 10. *δίδραχμον neutri parti satis favet. Nec Epiphanius corruptus.* VI. *Duos siclos amittentium rationes:* 1. *Differentia characterum:* 2. *Translatio gemina* LXX. *allegata a nonnullis, sed non satis firma:* 3. *Consensus Hesychii:* 4. *Consuetudo Hebræorum:* 5. *Consensus Antorum graviorum. Inservit προσθετικὸς, sive* ה *emphaticum.* VII. *Nostra sententia neutri plane adversaria, nec tamen favens ratio. Laus Patroni M. H. M. ejusque diligentiæ opulentæ, utriusque generis Sicli producti, pondere & inscriptione discrepantes.* VIII. *Etiam Regius literis Samaritanis insignitus, & vetustissimus.* IX. *Kabbalistici, Magici, Annuletæ, μνημονευτικοὶ tanguntur saltem.* X. *Ratione* materiæ *varius juxta Ravanellum, sed frustra: Siclus nummus argenteus vel aureus, probatur ratione, autoribus.* XI. *Ratione* Efficientis, *alius Hebræorum, alius Persarum.*

I. LUstrata jam Sicli *Antiquitate*, *Locis*, *Populisque*, quibus usitatus hic nummus fuit, pergendum nunc ad Ipsius *Divisionem*, qua vel *ratione finis*, seu *Usus*, vel *ratione materiæ*, alius atque alius exsurgit. Ratione *Usus* alii distinguunt in *Sanctuarii*, sive *Ecclesiasticum*, & *Communem*, sive *Regium*. Horum numerus est fere innumerus, quia fere nemo non Autorum nomen suum inter ipsos numerari patitur, ut ex tam multis saltem paucos nominem, agmen ducat quanquam ætate, nemini tamen eruditione posterior immortalis memoriæ & gloriæ Vir Joh. Gerhardus *Comment. ad Genesin passim*. Sequatur Forsterus *in Lexico in Voce* שקל, Avenarius *ibid. in Lexico in eadem voce*, Franz. *parili modo in Lexico Sacro eademque dictione.* Santes Pagninus *in Thesauro Linguæ sanctæ*, Drusius *inter cætera in Notis ad N. T. in Luc.* 15. *vers.* 8. *&c.*, & quem aliquoties se laudavisse dicit, Calovius *Disput.* 1. *Anti Grot. in Genes. pag.* 11. tanquam veteranum Theologum Reformatum, Rivetus *passim in Exercitat. in Genes.*, Paræus *ibid. in Comment. in Genes.*, Vossius *Harmon Evangel. pag.* 81. *seq.*, & quem reliquorum in sententia hac ducem faciunt, Grsepsius Polonus *in Tractat. de Numism. Hebr.*, aliique & faciunt alterum altero duplo majorem. De qua sententia tamen, licet Gemelli non improbentur, quid sentiendum sit, mox prolixius patebit, prius etiam producendi, si non omnes tamen aliqui, quibus alia plane est mens atque opinio, sunt enim.

II. Alii qui contrario itinere, *unicum* tantum faciant, licet *binominem*. Unum eundemque Siclum Sanctuarii modo Regium dici asserentes. Inter hos familiam ducit Villalpandus *Part.* 2. *de App. Templi lib.* 2. *cap.* 28., & Lorinus *in cap.* 27. *Levit. vers.* 4. *& alibi*, hic provocat ad Ludov. Alcazar *Tract. de Ponderibus & Men-*

Menſuris, veſtigia deinde legunt Cornel. a Lapide *in Exod.* 30. *verſ.* 13., & Waltonius *in Apparat. ad Biblia Polyglotta Angl. pag.* 36., & nonnulli alii, qui ut jam dictum eſt, *unum* tantum ſtatnunt.

III. *Sanctuarii* vero cognomen, (ne quis in limine offendat,) inveniſſe pronunciantes, quia in Sanctuario aſſervatus unus atque idem Siclus, Judex atque norma reliquorum profanorum, vel (ut vocari a Cuſoribus putant,) Regiorum ad vitandas Mercatorum fraudes dicitur, juxta illnd Levit. ultimo, verſ. 25. *omnis æſtimatio Siclo Sanctuarii ponderabitur*, (non computabitur, quomodo tamen dicendum fuiſſe videtur *Cornel. a Lapide in loc. cit. ex Lorini Comm. in loc. cit.*, ſi major Sacer fuerit,) ubi LXX. *& omne pretium erit menſuris ſanctis*, q. d. omnis Siclus, ac omne pondus, ac omne pretium ponderabitur Siclo ac menſura juſtiſſima, quæ aſſervatur in Sanctuario, exponentibus jam citatis Cornelio, & Lorino, quos ſecutis & aſſeclis eorum nec veſtigia in Profanis Scriptoribus ſequendi hanc ſententiam deeſſe. gloriantur, citantes id, quod apnd Julium Capitolinum de Maximo Patre legitur: bibiſſe ſcil. illum ſæpe die vini *Capitolinam amphoram*, propterea enim in Capitolio Jovi ſacratam fuiſſe amphoram, ne a quodam violaretur, confirmant illis, quos ex Priſciano in ſubſidium producunt, verſiculis:

> *Amphora ſit, cujus vim ne violare liceret,*
> *Sacravere Jovi Tarpejo in monte Quirites.*

Unde & eadem de Cauſa Juſtinianum in mandatis dediſſe, ajunt; ut in ſacratiſſima cujuſvis civitatis Eccleſia menſuræ & pondera cuſtodirentur, (*Authent. de Collat. Coll.* 9. §. *Si autem &c. Vid. VValton. Proleg.* 3. *num.* 32. *App. in Polyglotta Biblia*). Inde ille tandem: *cum mentio fit*, ſubjicit, *in Scripturis Sicli Sanctuarii, quia in Sanctuario aſſervata ſunt ponderum, & menſurarum Exemplaria, hoc enim ad Sacerdotum officium pertinebat, ut ſint ſuper omne pondus, & menſuram*, 1. Chron. 23. verſ. 29.

IV. Hoc obice & offendiculo ita, ut putant, remoto, jam ſententiam ulterius roborare ſatagunt, ſulcris, quæ pleraque nobis congeſſit, Vir ὑπερσπήγορος, & alloquio amicabilis, lectioniſque multæ (*ita audis Tobiæ VVagn. in Inquiſit. Theolog. in Acta Henotica, pag.* 13. *& demirandæ ſcientiæ Viro, pag. m. Dno. Danhavero in Salve Riſom. pag.* 14.) Joh. Heinricus Hottingerus (*in Cipp. pag.* 110. *ſeqq.*) quorum.

1. Deſumtum *ab analogia* ponderis, & ponderati, integri enim nummi ſemunciam pendunt. Provocat ad hoc tanquam validiſſimum teſtimoninm Villalpandus: loc. cit. pag. 397. *ante aliquot annos*, inquiens, *appendimus Siclum unum apud Fulvium Urſinum, & poſtmodum eos omnes, quos præcedente capite percenſuimus, atque comperimus ſingulos argenti Siclos ex æquo ſemunciæ Romanæ antiquæ reſpondere h. e. 4. drachmis.*

2. Suppeditat *Græcorum Stater* ſive Semuncia Romana, pondus Sicli, & pretium, cujus in quotidiana converſatione, contractibus &c. uſus erat, exprimens, & propterea ejns loco, & vice verſa, Siclus Syro Interpreti ſtateris loco uſurpatus, in verſione ſua longe certe antiquiſſima, ut videre eſt iotroductione ad Linguas Orientales, (*pag.* 38. ſeqq.) totoque prolegomeno de Lingua Syriaca, apnd Stupendi Operis Biblici Anglicani Polyglotti Antorem Eruditiſſimum.

3. *Mos & Conſuetudo*, qua non ſacra tantum, ſed & profana ſiclo Sanctuarii appenſa & æſtimata dicunt, jnxta illud: *omnis æſtimatio ſit Siclo ſanctuarii &c.* uterque vero 20. obulis, quod illi pretinm adhuc tempore fuiſſe Hieronymi volunt ex Comment. ejus, (*in Exech. cap.* 45.).

4. *Dubiæ Rabbinorum de Re Monetaria ſententiæ:* inde recens Rabbinorum eſſe inventnm Villalpandus *pag.* 397. dicit, qni modo Siclum 320. ut ex Schalſchel. Hakk. oſtendi poteſt, modo 160. granis, Vid. Hotting. *Jure Hebræorum pag.* 134. & ſic alterum altero duplo majorem æſtimant.

5. *Omiſſum Sicli nomen* in dimidia Sicli ſacri parte, utpote quæ licet ponderе exæquaret Regium Siclum, nunquam tamen legitur ejus nomine dignata, quæ tamen vix ac ne vix quidem factum eſſe, quis ſuſpicaretur, ſi nullum diſcrimen fuiſſet, ſed ſemper ſuo proprio, h. e. חצירת השקל ſive ſemiſicli nomine in omnibus verſionibus expreſſa. Certe *Exod.* 30. *verſ.* 13. omnes verſiones, ſeptuagintaviralis, (quam omnium antiquiſſimam eſſe vult Walton *in Prolegom. de hac* Hebræo-Samaritana, (quæ cum Textu Samaritano in eodem loco aliquantulum quidem variat ſed nihil derogat huic ſententiæ) Arabica, Syriaca, Vulgata & aliæ vel hanc Vocem retinent, vel per æquipollens in proprio idiomate exprimunt.

VI. *Nunquam viſus ſiclus profanus.* Vix credibile eſſet, ſi cuſus unquam Siclus Re-

Regius fuiſſet, dicunt, quin ad noſtra uſque tempora e tanto numero vel unus ſaltem duraſſet.

VII. *Altum ſilentium* apud Vetuſtiſſimos Scriptores, qui profani ne verbulo mentionem faciunt.

8. *Incertitudo*, & *fluctuans ſententia* Doctiſſimorum in decidenda hac controverſia animus Virorum, qui licet probant communem, certi tamen nihil adferunt, ut vel ſolo Waſero patet, qui cum Hottingero omnium, quos vidi, hac de re ſcripſit accuratiſſime, multumque & ſatis longe in hoc litigio verſatus, denique admodum dubius loquitur.

9. *Improbabilitas*, vel ut ipſis videtur, non eſſe probabile, ut prudens Magiſtratus diverſa pondera, vel menſuras intra regnum admittat.

10. *Deſtructio* rationum nonnullarum, quibus adverſarios nonnullos ſententiam ſuam ſtabilire cernunt, dum ad LXX. us interpretantur, per διδραχμον, h. e. duas drachmas quandoque ſiclum reddentes, provocant, Sicloque regio applicant, hujus vero argumenti imbecillitatem ut oſtendant, varie excipiunt. Arias Montanus *lib. de Menſ. & Pond. Sacris* & Maſius, *ad caput* VII. *Joſ.* lapſos exiſtimat in tranſlatione, quod tamen tam multis in locis vix veriſimile eſſe putat φιλολογικώτατος Walton, *Supplem. de Siclo* quare alii in librarios referunt, quos cum vidiſſent literam δ. (4) ſignificantem, drachmæque propoſitam, inſerta litera (ι) δίδραχμον formaſſe dicunt, ſed iterum repugnante Laudato Waltonio, qui non probabile putat, tanti erroris eos autores ſtatuere. Novum igitur huic malo φάρμακον Alexandria accerſunt, ubi drachmam unicam duabus Atticis, & ſic δίδραχμον, quod Alexandrinum vocant, τετραδράχμῳ Attico æquivaluiſſe, huc vero nova hac ſicli appellatione oculum intendiſſe credunt, quia vel ibi LXX.--Seniores (Alexandriæ) Verſionem adornaſſent, vel inde ad adornandam profecti fuiſſent; verum nec hoc denique medicamine contentus Villalpandus, aliud ſufficit, quando diſcrepantiam, tum LXX. Interpretum modo patrio Hebræo, ſed Græcorum more flexo nomine, σίκλον; modo plane Græcanico, δίδραχμον appellantium; tum etiam Joſephi, ut volunt quidam, & Epiphanium, quorum ille (*l.* 3. *cap.* 5. *Antiquit.*) 5000. Siclos a Demetrio Judæis remiſſos, 12000. drachmis: hic vero unum duabus æquaverit, objicientibus reſponſum obviam it, *ſeptuaginta*, inquient, *cum* δίδραχμον *pro Siclo reddunt, non certam habuerunt rationem exæquandi ponderis, ſed potius pro Hebraico aliud Græcum ſubſtituere voluerunt, qui illi in eo tantum eſſet ſimilis, quod magis in ore, ac manibus omnium Græcorum* δίδραχμον *tunc verſaretur, haud ſecus, quam tetradrachmon ſive Siclus in oculis ac manibus olim Hebræorum*. Nec Epiphanium ſibi contradicere putat, ſi ubique apud illum pro *Siclo* legatur *Sicilicus* intelligaturque ille de *Sicilico Romano*, quæ tamen quomodo quadrent, alii videant, ſiquidem Marquardus Freberus, *de re monetaria Imperii Rom. pag. m.* 47. quartam partem Unciæ, & conſequenter *dimidiam ſic dicti* ſacri Sicli, eſſe dictitat ſicilicum, Cornelius a Lapide, *in Comm. ad Exod.* 30. *verſ.* 13. alio artificio Epiphanium ſibi conciliare annititur, ipſum vel memoria lapſum, vel in codicem ipſius mendum irrepſiſſe, idque vel exinde conſtare aſſerens, quia aperte LXX. Interpretes contradicant. Agmen idem denique claudit, & unum ex duobus conflat, vel ſaltem exæquat his verbis: *imo æquales fuiſſe*, inquiens, *patet* Ezech. 45. *ibi enim dicitur omnis ſiclus habere* 20. *obulos, quod dicitur hic habere*, l. (nim. ex Exod. c.) *Ezechielem enim loqui de Laicorum divitum, & pauperum patet ex antecedentibus, ita Ribera in Amos* c. 8. num. 15. ſeqq.

Hæc ſupra laudatus Hottingerus *l. c.* exhibet firmamenta, apud quem videre quoque eſt, quid ad id, quando nonnulli ex LXX. Verſione, 200. ſiclos (Regios ſcil.) quos Cæſaries Judæorum tunc pulcherrimi Abſolonis libraret, tantum 100. (ſacris nim. Siclis) exprimente. Objiciunt inæqualitatem, imo, quod volunt, duplo majus pondus in ſacro, reſpondeant, quod ego adducere nolui, quia variationem in eadem verſione non deprehendi, ſicuti nec prolixe attexo, quod fortaſſe poſſit, unanimem conſenſum omnium interpretum, quorum quiſque in vernacula ejuſmodi voce reddunt, quæ vel ſiclum, vel ſtaterem ſignificat, v. g. Chaldæus Paraphraſtes, qui conſtantiſſime שקל reddit per ſuum סלעא, ut videre eſt ex *Gen.* 20. *verſ.* 16. & præſertim ex *Gen.* 23. *verſ.* 16. (ſicco pede tranſeo reliqua loca, ut ſunt *Gen.* 43. *c.* 37. *verſ.* 28. *Exod.* 21. 32. *cap.* 30. *verſ.* 13. *cap.* 38. *verſ.* 24. *ſeqq. Lev.* 21. *verſ.* 34. *Joſ.* 7. *verſ.* 21.) ubi cum Originalis Textus habet ארבע מאות שקל כסף, עבר לסחר: & Santes Pagninus ad verbum reddidit: qui tranſeunt ad mercatorem, Septuaginta vero τετρακοσία δίδραχμα ἀργυρίου δοκίμου ἐμπορίοις, Paraphraſtes: ארבע מאות סלעין דכסף: quod recipiebatur pro mercimoniis in quacunque provincia; & Arabs Siclos ex iis ponit, qui in quacun-

cuuque provincia currunt, a quibus nec Syrus abludit, quum igitur non diverso vocabulo usi sint, in exprimendo diverso Siclo, neque aliud in suis regionibus æquipollens, substituerint in Regio vertendo, & talis inter mercatores fit mentio, quem sacrum alias dicunt, concludere pro uno posse videntur.

V. Nisi alterius sententiæ reponerent temporis diversitatem, & quod Regius postea demum cudi cœperit tempore Regum, & proinde mirum non esse, si unius tantum fiat mentio, nec derogare sententiæ, quæ duos suppeditat siclos, præprimis cum nec desit, quod ad hactenus tanta pompa adducta argumenta responderi possit. Et ad *responsionem* quidem, qua duplicem, sacrum & profanum ex sacris sibi objectum, per asservationem in sanctuario, in unum conflari & conciliari putant, quod ista *asservatio ad vigorem* quod Israelitæ quotannis pendebant *tributi sacri* ne vel falsis, & concisis, & diminutis, (quam artem ut hodie, sic dubio procul olim exercuit, & olim ex indole nationis exercitura est, Judæaneo (*Vid. l. c. en Exer.*) vel etiam deinde Regiis, & alius generis Siclis detrimenti quid pensio sacra capiat; & proinde magis pro *duorum* vel *plurium*, quam unius defensoribus faciat, idque probabilius longe, quia universalis illa: *Omnis æstimatio Siclo Sanctuarii ponderabitur*, per *universalem accomodam* ita exponi non repugnet, omnis æstimatio *ad rem sacram* pertinens, *omnisque* Siclus *in sanctuarium conferendus*, *omne pretium sanctuario*, Deo, & Sacerdoti debitum ponderabitur, & computabitur *mensuris sacris*, scil. *non profanis*, quibus quasi opponi videtur. Pari ratione ad rationes responderi possit, & ad

1. Quod illa neminem feriat, quia tantum sacros, non profanos appendisse poterunt, nec

2. Quod Stater quidem sacrum, de quo in N. T. sere sermo est, exæquet, sed non profanum, cujus usus interiisse potuit, & res, cui impensus legitur, vel sacra fuit, vel ad sacra adhuc tum vel olim pertinuit, v.g. *Matth.* 17. *vers. ult.* stater, quem pro se, & Petro in aperto piscis ore miraculose inventum Mundi Tributum in tributum dare jubet, non tam erat vectigal solvendum, in trajectu, aut telonio, quam annuum tributum, quod Judæi viritim de singulis, amissa libertate, capitibus Capitolio Romano pendere cogebantur, loco illius, quem præcepto (*Exod.* 20. *vers.* 13.) divino quilibet xx. ætatis annum egressus in templi librorum, ministrorum, pauperum sacerdotum, viduarum, ac orphanorum conservationem debebant. Vid. Bertram. (*ad cap.* XVII. *vers.* 24. *Matthai.*) vel ipse adhuc semisiclus, quem Templo juxta illum solvebant, vid. Ligtfoot (*ad l. c. Matth. p.* 210.) &

3. præsupponit, quod adhuc probandum, nim. etiam profanas nec cultui divino destinatas res hoc æstimatas fuisse. Et

4. Adversariam sententiam ut feriat, abest, ut potius eandem adjuvet, quippe quod tantum non omnes in castra eorum concedunt, qui uno contenti haud sunt Siclo, qui & adjicere possunt quod

5. Necessitatem nullam inferat, sed probabilitatem, imo vix hanc quidem, quia quælibet versio eo in passu κατὰ πόδα vestigia legere voluit Prototypi, nec simile quid apparet in aliis mensuris, ubi per æquipollens exprimere potuissent, si animus fuisset, accedit, quod hic vix licuit, siquidem Regius sive profanus sacri sicli valorem dimidium dimidia adhuc ejusdem parte excessit, ut dicetur,

6. verum, licet nunquam fuisset ullus visus Regius Siclus (quod tamen quam veritati sit consonum tot subinde argenti cusi, & æri incisi) nec tamen propterea res negari deberet, quia fere multa injuria temporis αὐτοψίαν nostram effugerunt, quæ propterea rejicere tam iniquum est, quam gratus eorum aspectus fuisset. Ad

7. quod si omnes antiquiores facerent, præsertim Rabbini Autores, quorum tamen confessiones subinde suffragantur duplicis sicli autoribus, sola sufficeret scriptura sacra, omnes omnino nullo excepto antiquitate superans, locupletissimus, simul atque sufficientissimus, uti in omnibus rebus sacris, sic hoc negotio testis, dum adeo expresse, & digito quasi intento utrumque demonstrat. Nec

8. Dubiæ Autorum locutiones ipsi rei derogant quicquam. Ecquænam enim res sunt, de quibus Pyrrhonius non dubitare possit? Ipsa veritatis lux hanc fati iniquitatem haud effugit.

9. Reclamat quotidiana experientia manibus palpabilis. Denique dicendum ad

10. Eadem facilitate rejici posse, qua se rejecisse unius Promachorum putant subsidium, si quod sperandum ex nomine διδράχμα, siquidem id neutri parti quicquam nocet, & dici potest rotundo, & fortasse magis usitato vocabulo διδράχμα pro σίκλῳ, (a qua tamen voce non abstinuerunt) LXX. exprimere sine ullo discrimine Siclum voluisse; vel ἅγιον, καὶ δημόσιον σίκλον fuisse, cum Ligifooto (*ad l. cap. Matth.*) nec proinde esse, ut cum

Cor-

Cornelio a Lapide aliisque ejus in hac militia sociis per tot ambages ed promerendum Epiphanii, aliorumque Autorum favorem vadatur, sed potius sibi suæque lectioni usitatæ ut relioquatur, præstare, quia invite ingenia male respondent semper, & potius in adversas dues defendentis partes succedat ambobus, ut dicitur, pedibus, modo liber incessus permittatur.

VI. His & similibus excipere contrarias opiniones non edeo difficile foret gemini sicli defensoribus, si lubido esset, quanquam oec istis quid reponant, & his iterum denuo quid respondeant fortesse deficeret, quæ prolixiori tractationi aliorum relinquo, eddens saltem, quibus hi, alterum altero duplo majorem statueotes apud Hottingerum (*in Cippis pag.* 110. *seqq.*) uti dicuntur argumentis, quorum

1. *Differentia* sive character, quo sacer a profano distinguitur, (qui qualis & cujus momenti sit, paulo post subjicietur.)

2. *Translatio* LXX. Interpretum, quæ quie se geminat in voce שקל, dum modo σίκλον, modo δίδραχμον, ut sæpius dictum est, vocat, geminum quoque juxta ipsorum sententiam, & σίκλῳ quidem *Sanctuarii*; διδράχμῳ vero, utpote dimidia parte τετραδράχμου, (quantum juxte Josephum alias *Antiquit. Judaicarum*, *lib.* 3. *cap.* 9. valet siclus, *Regium* siclum statuat, sed quam bene, ex dictis difficile judicatu non est.

3. *Consensus* Hesychii (*vocabulo* σίκλος. Siclum. τετράδραχμον Ἀττικὸν νόμισμα eppellantis.

4. *Consuetudo Hebræorum*. Schalschelet Hakkabal: וידענו בקבלה שהוא שקל הקדש משקל שכ גרענין של שעורה כסף צרוף: i. e. *Et scimus ex Kabbala, Siclum Sanctuarii pendere* 320. *grana hordei in puro argento*. Vid. & R. Gerundensis (*in fin. Expos. Pentateuch.*)

5. *Placuisse* etiam hanc opinionem, ajunt, tum veteribus, utpote Hieronymo; *in Comment. ad cap.* 4. *Ezech. &* *ad* 17. *Matth.* tum recentioribus Grespsio Polono, *de multiplici Siclo*, quem Aotesignenum hujus sententiæ vocat Villalpandus, *Apparatu Urbis ac Templ. Part.* 2. *de Ponder. lib.* 2. *disp.* 4. *c.* 28. *p.* 397. Antonio Augustino, *Dialogo* 2. *de Numism. Vet.* Wasero, *de antiquis Hebr. Num. pag.* 58. Kirchero, & innumeris eliis.

His omnibus mirum quod non addatur, προσδιαστιγμὸς & toties repetita digitalis demonstratio, siclum de siclo quasi discriminatura, v. gr. & ubi præprimis conspicue est, in loco *Exod.* 30. *vers.* 13. מחצית שקל בשקל הקדש & porro עשרים גרה השקל quo vox שקל non modo repetita, sed & digito sive τῷ ה quasi ad discrimen judicendum, ab altero separeta; haud secus etque *Regius* 2. *Reg.* 14. *vers.* 26. in pondere Cæsariei Absolonis (quæ ducentorum siclorum fuisse dicitur,) eodem indice, ה scilicet in Hebræo השקל המלך; & erticulo τῷ apud Græcos vertentes, ἐν τῷ σίκλῳ τῷ βασιλικῷ, iterum a priore distinctus videtur. Quod, si unus tantum fuisset, dubio procul vix factum esse, quis dixerit?

VII. Quicquid sit hujus, parum abest, quin numen inter hos posteriores profitear, ita tamen, ut in pretii & ponderis determinetione mihi eb iisdem paululum secedere liceat, ut & hos & priores habeam faciliores, utpote quibus Sicli sacri pretium, & pondus regii duplo majus, discrimine inter vocem διδράχμου & τετραδράχμου, vel σίκλου persuaderi nunquam potuit. Quare quidem *duos*, *Sacrum*, inviolato suo æstimio; & *Regium*, sed illo nequaquam duplo *minorem*, sive *duarum drachmarum tantum*, verum *trium*, & proinde saltem *quadrante*, sive *quarta parte leviorem* sacro statuere velim, imo invitis siclis geminæ figuræ, talisque modi ponderis, quos videre & pendere mihi contigit apud Petronum, & Fentorem nunquam sine leude commemorandum, Reverendum plurimum, & Cl. Virum, Dominum M. Heinricum Majerum, qui

Dum, ne dicere singulos laborem,
Quotquot Romulidum duces fuere,
Quotquot Golzius exhibet legendos,
Quotquot utitur universus orbis
Nummorum Speciebus, & vel alim
Usus, unicus exhibet videndas,

In prædicata supellectile Siclorum genera possidet, *Regium* & *Sacrum*, quem volunt, vultum præseferentium, antiquitatis, ut appereut, indubitatæ, quos inter duo præ reliquis quantivis pretii esse videbantur, eorum alter eltera ex parte videndam *Aaronis virgam*; sed altera *urceolum*, seu *calicem thuricremum*, vel thuribulum, ut nonnulli conjiciunt, fumigans, sacri indicia; pondere vero drachmes 4. seu ut nos loquimur: unum Lotonem exhibebat; in alterius autem prime planitie surgebat arx, quam vocant Sionis cum inscriptione:

ירושלם עיר הקדש

Secundam vero explebat sola hæc inscriptio hoc ordine:

דוד המלך
ובנו
שלמה המלך

Quæ regem, regiumque Siclum, sed quadrante priore minorem, h. e. 3. saltem drachmarum, oder Quintin/ prodidit. Utriusque generis non infrequentes sunt in menibus curiosorum, & infra oculis usurpari possunt.

VIII. Ne vero qui eos mentitæ antiquitatis postulet, utpote propioris ævi soboles, quod novos, & non Semeritanos in fronte characteres, & imprimis extensum, seu finele ך (cujusmodi discrepantiam in remotissima a Davidis, Successorumque secula referunt nonnulli *Vid. Schickard. Bechin. Happerusch. pag.* 82. 83. *Eund. in Differt. de Num. Hebr. Kircherum Tom.*2. *d.* 2. Oedip. aliosque innumeros:) ostendant, ex eodem Antiquitatum rarissimo Thesauro unum conspicuæ senectæ, ætetisque grandæve depromere nunc potest laudatus prometendis antiquitatibus attentissimus Autor, qui literis Sameritanis ævo ettritis ex Oriente pasria sua amici cujusdam voce in Europam Helmstadium migrere jussus, primo epud Cornelium Martini, cui missus erat, delituir, deinde D. D. Frid. Ulric. Gelixtum Patronum nectus, moxque sæpius commemorato Fautori missus nunc rarioribus ejusdem monetæ Cimeliis ennumereri; & quasi Lune inter minore sidera nitere cœpit, tanto splendore, ut secus sentientium oculos ad hoc juber hebescere quis credet? is cœtera priori *Regio* disper, pondere tamen 3. Drachmerum conveniens, ut *superiorem qui erat Drachmarum quatuor sacrum*; Hos vero, qui habent Drachmas 3. *Regios* facerem, neutiquam tamen ut ulli quicquam præscriberem, causæ fuit.

IX. Et hæc ratione *usus*, sive *finis* dicta sufficiant, quanquam enim quis eddere velit etiam ratione finis nummos dari vel *Kabbalisticos*, qualem se vidisse ait non una vice citatus Hottingerus Buxtorffii in Helvetia epud D. Hortinum nominibus Dei variegetum & publicare quoque promittit; vel *Magicos*, in quorum censum *Amuleta*, *Talismata*, vel τελεσματικούς, cujus generis Supellex supra deprædicata glorieri, & præ cæteris uno potest, infra producendo, omitto tamen impræsentiarum, utpote rem a proposito nostro, non quidem plane alienam, nec tamen satis ad id spectantem.

X. Quere *ratione materiæ* quomodo dirimant Siclum, opus est, ut videamus; Ravanellus *in Bibliotheca sacr. p. m.* 615. vel in Chelybeum, ut 1. *Sam.* 17. *vers.* 5. 2. *Sam.* 21. *vers.* 16. vel ferreum, 1. *Sam.* 17. *vers.* 17. vel eureum, *Genes.* 24. *vers.* 21. 1. *Chron.* 21. *vers.* 28. 2. *Chron.* 3. *vers.* 9. *Judic. cap.* 8. *vers.* 26. vel argenteum, cujus nuspiam non est mentio. Verum si ita, prout res ad siclum eppensæ sunt veriæ, distinguere quis velit, oppido varios habebit siclos, de nummo siclo hic fere quæstio est, qui *argenteus*, vel *aureus*, & quem nonnulli adjectum viderunt, *æneus* fuit. De aureo, cujus & Forsterus, *in Dictionario Hebræo*, & ex eo Flacius *in clave*, *voce Siclus*, meminerunt, ut & *argento* vix dubium apparet, æneum colligi posse videtur Clarissimo D. Den. Wulfero §. 7. *Disp.* 7. *de Siclo*, ex 2. *Sam.* 21. *vers.* 16. ubi verba Hebræa נחשת משקל inquit, Chaldæus vertit per סלעין דנחשא LXX. σίκλον ὁλκῆς χαλκοῦ, Videtur etiam tacite posse colligi, pergit ex illo, stente hypothesi, duplum fuisse Regium, & sacrum, quod additur in loco *Exod.* 30. Siclus, qui 20. gera continet, ec si hic sensus sit, licet sit alius Siclus hujus magnitudinis, non tamen alterius materiæ, & per consequens minoris valoris, quippe quum æs valorem ergenti pari megnitudine non ettingat, hectenus ille. Num rem attigerit, non judico, mitto potius curiosiores ad eos, qui prolixioris eruditionis extiterunt, & tractationis quoque, queles sunt Villelpand. *lib.* 2. *cap.* 30. *Part.* 2. *App. pag.* 401. Waserus, *l. c. pag.* 65. Kircherus, *Oed. l. c.* Schlinderus, *Lexico Pentagl. pag.* 1933. Hotting. l. c. M. Loys Sevot Gallicus Scriptor, *c.* 14. *de Metalles Antiques*, *p.* 335. Martinius, *Lexico Philolog. in voce Siclus*, præprimis Walton, *Suppl. cit.* addatur & R. Levi Gerson, *Comm. ad* 8. *Jud. seqq.*

XI. Tandem hic, quod tamen ab initio hujus capitis decuisset, dici possit, quod ratione *Efficientis* alius Hebræorum, alius Persarum, alius Ægyptiacus, alius cœterorum Orientalium fuerit, sed quia & hos supra tetigimus, nunc missos fecimus properantes ad

CAPUT IV.

De Sicli Forma, *seu* Figura.

I. *Sicli figura varia. Ubi videnda?* II. *In nonnullis Urna cum* א *& inscrip.* שקל ישראל *& virga Aaronis. Quando cusus hujus formæ?* III. א *diversimode interpretantur, nostra conjectura.* IV. *Alii ejusdem figuræ, aliis tamen literis, & & inscriptione mutata,* ד *&* ש *quid in his sibi velint? Additur his quoad* figu-

figuram Regius nobis visus. V. Adbuc alii, sed semisicli. VI. Siclus Schraderi & Hottingeri obesi cum porticu templi, & Literis ם *&* ש *barum varia interpretatio. In altera horum Siclorum facie figura & inscriptio, disputata, dubia relicta. VIII. Alii cum literatura quadrata. Eorum possessores, figura, inscriptio in una; in altera facie qualis? 9. Discrimen inter hos posterioris sortis. Antiquitas horum disputata defensa. X. Regii Sicli facies, qualis utraque? XI. Alias cum ara fumigante. XII. Abrahami, Josuæ, Davidis, & Mardochæi sicli quomodo insigniti? Scherzerus laudatus. Moses cornutus in quibusdam. In quibusdam Salvator. J. B. Carpzovius laudatus. XIII. Sicli cum radicibus Balsami. Μνημονευτικός quidam productus, & explicatus. XIV. Consideratur seorsim Scriptura in iisdem, utpote res magni momenti, utra prior Samaritana, an Assyriaca? Utriusque defensores producuntur.*

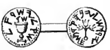
I. Figura, qnia in variis varia apparet, melius eandem proponere haud poterimns, quam si omnes, quos apud Autores, qua mentibus, qna oculis usurpavimus Siclos, inqne iisdem figuras, literasque juxta ec Autorum animi sensa atqne cogitata de iisdem luci exponamus, quodque paucis nunc expedituri sumus, nnum atque alternm ligno incisum, reliquos vero descriptos saltem, videndos vero in aliis fere mnltis Autoribus, Villalpando scilicet *pag.* 383. *l. supra cap.* & qui ex illo, Beza, & Morino plures colligit, Waltone, *in Introd. ad Ling. Orient. pag.* 31. *seqq. it. in Append. pecul. Suppl. ad Bibl. Polyglott.* Hottingero, *Cipp. pag.* 127. Wasero *pag.* 4. *de Nummis Hebræorum*, Seldeno, & VValeo *pag.* 188. *Comm. in N. T. cit. ad cap.* 17. *vers.* 24. *Matth.* ostendentes.

II. Dantur igitur nonnulli habentes altero latere *Urnam*, & super illam א Samaritanum, cnm inscriptione itidem Literis Samaritanis: שקל ישראל (quod Schickard *Becchin. Happi pag.* 82. interpretatur *Siclus Siclorum*, legens fortesse שקל שקלים,) *ex altero* vero *virgam Aaronis Amygdalas* proferentem, addita hac περιγραφῆ ירושלים הקדשה *Jerusalem sancta*. Talem exhibet VValton *l. c.* VVaserns, Joh. Morinus in Pentateuchum, *Exercit.* 2. *cap.* 40. talisque faciei Linguarum Orientalium peritissimus Walthnn scribit, Benedictum Ariam Montanum ex dono Episcopi Listrigoniæ nactum esse, ex quo cum aliis, siclorum antiquitatem, qnod scilicet ante secessionem X. Tribnum cusus sit, colligunt, *tunc enim*, inquinnt, *Israelis nomen populo toti convenisse, neque Samaritanos unquam Jerusalem possedisse, necue illos nomen sanctæ huic tribuisse, sed potius abominatos fuisse acerrime.*

III. Per א Vasculo inclinens indicatam putat Arias Montanus *loc. cit pag.* 391. *sicli faciem priorem* Villapandus nomen ארני; Walton vel *urbem*, ab א incipientem, vel aliam a jerusalem communi Nomine אחרת notatam, ubi nimirum cusus, sit hic nummus: Rabbini quidem אחד seu Siclum unum, ant integrum, qnod non adeo incongruum quis judicet, cum & hodie pretium nomismatis impressum videmns, & eo melius dimidio oppositus appareat pretio, quod familiare admodum inter eos propter tribntum; vel *primum* interpretari posses, ad denotandam prærogativam, quam vel ætate, vel Autoritate, utpote præ altero Regio scil. qui alias Literas in poculo, sed eandem faciem, & figuras ostendit, habet. Est alia אגן *crater*, vel Phiala, qualis subjecta figura esse videtnr, sed dubito, num per hanc exponendum illud א; malnnt Laudeti Autores Urceolum, sen urnam, in qua de mandato Dei asserveta fuit Manna, eadem intelligi, a qnibus tamen Philippus Melanchthon secedit, non vasculum, qno Manna asservetum, sed thus concrematum fuerit, intelligens in Elegia erndita, quam adscriptam videre licet in Wasero *Lib. de Num. Hebr. pag.* 64., fortasse qnia fumum de Vasculo ascendentem viderit in iis, qui mox literis, nt vocent, quadratis insigniti seqnentnr, qnare, & ad eos potius, quam hos trahendus est.

IV. Dicto nnmmo proxime Walton alios adjungit, eidem fere omnia similes, vultumque figuramque, nisi quod in literis super urnam positis, & in Inscriptione quædam mutatio appareat: nonnulli enim eorum inscriptionem augent literis י & ו vocalibus sive Lectionis apud Samaritanos Matribus, (*vid. VValton in Introd. ad Lection.*) & ה Paragogico, ut hac facie appareat ירושלים הקודשה Literis Samaritanis. Talismodi exsculptum videndum dedit Walæus *Comm. in N. T. cap.* 27. *vers.* 24. *Matth.*, ex Seldeno, qui ejusdem monetæ se quoque aliquem possidere ibidem profitetur. Alii easdem literas retinent, demto uno (ו) ejusque loco posito (ר) ita nt cnm duplici, sed ceu reliquæ Samaritano (ר) legentur h. m. ירושלים הקרושה talis speciei se habere commemorant Villalpandus, Joh. Morinus, Weserus, & unicum quoqne

se inter Judæos nactum dicit Postellus, cujus figuram de 12. linguis ostendit. Hi jam commemorati pro א in urna habent alias duas literas, ד & ש nim. de quibus non minus, quam de א disputatur, quid sibi velint. Masius pro iisdem (fortasse sc. in suis reperiit) legit מ & ש, quasi indicarent שלמה מלך ejusque tempore cusi essent. Villalpandus, (sed quam commode, lector judicabit,) legit שדי retinens priores, nomenque sive attributum Dei ponens. Probabilius explicare videntur Morinus, & Kircherus *Oedip. Tom.* 2. *Class.* 2. *pag.* 93., exponentes ד & ש per שקל דוד. De reliquis vero quid sentiant Literis, videre est apud Walton. *loc. cit.* de diversa vero scriptione vocis ירושלם quæ modo absque modo cum (י) tum in Siclis, tum Pandectis sacris occurrit, quid sentiendum, & unde sit, docet Sixt. Amama Antibarb. Biblico *pag.* 474. *seq.* His laudatis, & descriptis addo illum, quem ex celebri Celeberrimi Patroni Supellectile nuper produxi, Regiumque vocavi, quia iisdem, (ut ex figura subjecta patet cum descri-

ptione collata) tam similis, ut Ovum Ovo, solo pondere, ut jam dictum, discrepat, tres enim tantum drachmas pendet, ubi dicti (modo juste appensi) 4. habuisse dicuntur.

V. Nec nos nostrum solum huic thesauro adjicimus, VValton enim affert adhuc alios, sed semisiclos, qui figura a prioribus nihil discrepant, inscriptione parum: חצי scil. habet unus, quem Beza *in Matth.* 17. *cap.* ab Amico Ambrosio Blainero sibi communicatum esse ait, & ex eo conspiciendum exhibet Comm. VValæi *ad l. c. p.* 189.; & alius eorum, qui VVaseri est, in urna, sive Calice ב ad significandam, (ut interpretantur,) dimidiam partem sicli, (quia duo, quod ב significat) unum efficiunt, hoc ipso confirmatur, quod supra ad illos, qui א habent, dictum est, nim. quod *Unus* vel totus apposito א indicetur, cum expressis vocibus חצי השקל ישראל (dimidium sicli Israelis;) alius qui habetur apud Morinum, & Villalpandum, omittit vocem ישראל, retentis cœteris scilicet חצי השקל seu dimidium Sicli, ostendit.

VI. Visuntur præterea alii, una facie referentes, ut Clar. Schraderus (peculiari scripto de ejusdem formæ siclo ad Illustriss. Ducem Luneburg.) & Hottingerus *in Cipp. pag.* 131. *seq.*, conjiciunt, porticum Templi, & Literas Samaritanas ex una parte מ & ש lectu faciles, ex altera vero exesas, quas prioribus jungens Clariss. Schraderus שם טוב, ibi bonum; Villalpandus in simili fere Siclo numerice resolvens, 300. & 40. Hottingerus vero nomen Simeonis, denotari vult; habuerunt enim uterque unum communicatum, Schraderus quidem ab Eruditissimo Germaniæ, suique seculi Principe, Duce Luneburgensi, qui ipsius judicium de eodem expostulavit, Hottingerus, autem, ut ipse refert, a Buxtorfio, Magno in his Literis Nomine, nec utrique magnæ differentiæ, nisi quod Schraderi ש & מ in dextra; hujus in sinistra dicti lateris sive faciei, & in altera facie sive vasculum, sive virgas (variant enim in interpretatione) minores vel breviores habeat, cœterum pondere 4. drachmarum pares. Altera vero facie iidem, ut jam attigimus, figuram variis interpretamentis Autorum notatam Doctissimus Hottingerus *vasculum*, seu *Urnam*; Schraderus magnæ quoque eruditionis Vir, esse 12. *Virgas*, quarum *media Aaronis*, germinibus, & floribus repentinis præ cæteris conspicua, ejusque rei, sive conjecturæ suæ index sit, flosculus, qui penes eas virgas visitur deciduus, conjiciunt, quicquid demum sit, una exhibet literis Samaritanis hanc inscriptionem: לחרות ירושלם quasi novo Eridis pomo insertam, quod *Libertati* (ut interpretantur) *Hierosolymitanæ* Hottingerus; Josepho *Antiquit. lib.* 11. *cap.* 8. laudatæ; Schraderus vero *Scripturæ Jerusalem*, sive *Genealogiæ* Levitarum (cujus David erat restaurator, (*juxta* 1. *Paralip.* 23.) cum Villalpando, & Kirchero easdem literas, sed in diversæ figuræ siglis legentibus attribuunt quidem; verum Hottingerus obstat posterioribus, eorumque vota, ac sententiam infringit, ut videre est in Cippis *pag.* 31. ut proinde cui assentiat aliquis, nondum liqueat. Certe vix omnes alterutram harum interpretationem calculo approbarent suo, si viderent, nec tamen interea tertia apparuit, cui tutius tribui liceret. Consulantur ipsi Autores, & conferantur, Schraderus *loc. cit.*, Villalpandus *loc. cit.*, VValtonus *pag.* 36. *App.*, Kircherus *Oedip. Tom.* 2. *Class.* 2. *pag.* 93., Hottingerus *Cipp. pag.* 128. 129. & 130., qui docebunt ulterius, quid de his, aliisque ejusdem monetæ Siclis historicis sit sentiendum.

VII.

VII. Nos interea properamus ad alios, quos Villalpandus, Morinus, & VValtonus exhibent, qualesque se habere dicunt, Magnificus Calovius *in Critico sacro*, unum vero Hottingerus *in Cippis*, & ipsi 3. Ejusdem plane figuræ vidimus unum apud sæpius laudatum Patronum M. Heinricum Mejerum, alterum apud M. Joh. Frenzelium, Eruditorum hodie Encomiastam non infelicem, cujus tamen Antecessorum nimia charitate, si non ingentem antiquitatis jacturam fecit, certe suspicionem ingenuitatis sucatæ reliquit, dum inauratus fuit; & ultimum apud Amicum quendam M. S. V. Hi omnes ex uno latere ostendunt *thuribulum*, ut Villalpandus vult, ut vero Flacius *in Clave pag. m.* 1535., Gregorius Gregorii *in Lexico sancto cap.* 427. *pag.* 402., Pagninus *in Voce* שקל, contra reliquos fere omnes autumant, *arcæ* imaginem; vel ut aliis, & ipsi, videtur, *Urnam* aut *Calicem, cum thure ex eodem fumante*, Apposita inscriptione literis, ut vocant, quadratis, seu hodiernis facta h. in m. שקל ישראל Siclus Israelis, ax altero vero *virgam Aaronis* cum foliis nondum fructus, aut flores protuberantem; vel ut aliis placet, *Olivæ Ramum*.

En figuram ipsam.

Vix enim probabile esse dicunt, ut abrogata ex una parte, *Urna*, Mannæ recepraculo, virgam Aaronis retinuerit; vel denique, ut Doctissimo Seldeno videtur, *palmam*, seu *palmæ ramum*, quam arborem, veluti Gentis Judaicæ Symbolum subinde in Cœsarum nummis, v. g. Augusti, Vespasiani, Nervæ videre licet, (adi Comm. perpetuum Walt. *in Evangel. pag.* 188.) vidique non unum apud hujusmodi, sed meliorum & rariorum numismatum in Germania hodie nemini secundum Thesaurarium, modo dictum Dominum M. Heinricum Mejerum, vel sola hac cura Patriæ suæ Gratum & Insignæ Decus.

IX. Hujus figuræ, notæque præter jam dictos Siclos, ut varios extare testantur Autores passim hactenus allegari, ita discrimen inter eosdem in Inscriptione, tum alii a dextra versus sinistram alii, vica versa eandem factam exhibent, extare observavit VValtonius *loc. cit.*, unde non eodem seculo, post Captivitatem Babylonicam omnes cusos esse, & propterea cum iis, qui Samaritanis visuntur literis, antiquitate comparari nunquam posse autumat idam, Villalpando in hoc liberior, qui, cum in nummo suo haud contemnenda antiquitatis vestigia (qualia in aliis apparera ejusdem scripturæ siclis patet,) cerneret, dubius, quid de eodem eo pronunciaret, hæsit, cuique liberum, quid vellet credere, relinquens, apertior in hoc Kircherus *Oedip. Tom.* II. qui posteriores hos siclos prioribus (Samaritanis sc. literis notatos puta,) antiquitate minime cedere asserit: imo hos demum varos Siclos fuisse pronunciat, cui pollicem premit Orientalis literaturæ Mysta, Schickardus tum Bechinat Happeruſch. (*pag.* 82.) tum dissertatione de nummis Hebræorum testans, effodi Hierosolymis æneos nummos antiquos cum Salomonis nomine, Regno adhuc integro percussos, & sic ipsa Samaritanorum origine, Esdramque multo antiquiores, qui una ex facile vultum Regis, ex altera templum, utrobique, quas vocant, cum literis vulgaribus ostendant; inde referunt Leusdenius loco mox citando, & Schick. loc. cit. quod Rabbi Asarias Pansa apud Mantuanum civem Pansam viderit argenteum nummum, in cujus parta una fuisset figura Capitis humani, cum his vocibus Margini adscriptis: שלמה המלך (*Salomo Rex*) in altera parte figura templi cum hac inscriptione: היכל המלך (*Templum Regis*) utraque vero scripturæ Hebraicæ vulgaris. Vid. Polyhistorum Decus Kipping. *Exercit. de Script. S. pag.* 79. Et talem Fulvius Ursinus Romanus habuisse dicitur, quem tamen Villalpandus contra clarissimam Inscriptionem, tantum ne præconceptam opinionem suam perdat, recentiorem, & demum ab Herode Agrippa in honorem M. Antonii percussum esse dictita. (Vid. Leusdenius *Philol. Hebræo pag.* 97., addatur VVaadelinus Hafniæ, Splendidum Theologiæ Lumen (*Vestibulo Philolog. in Esdram* §. 25.). Quara tandem judiciosissimus Hottingerus *loc. cit. pag.* 396. addit: Quamadmodum, inquiens, igitur non omnes nummi characteribus Samari-

taais

tanis conſpicui, ultimæ ſunt antiquitatis, & ævi Chriſto prioris; ita male ex Aſſyriaca Scriptura omnium nummorum nupera Origo concluditur. Et illuc refert nummos illos æneos Characteribus Samaritanis cuſos, quos Theſeus *introductione in Linguas Chald. Syr. Armen. & decem alias Linguas*, Julii ſecundi, & Leonis 10. Pontificum temporibus, Romæ ſe vidiſſe teſtatur. Quibus omnibus, & inter illos præprimis Salvatoris Imaginem referenti antiquitatis gloria derogat.

X. Hæc haſtenus de Siclo cum *Virga* & *Calice*, quem ſupra Sanctuarii diximus, nunc ſubjungenda quædam de *Regio* ſunt, qui, ut monuimus, ex uno latere demonſtrat *arcem Sionis*, ut interpretantur illam ſtructuram, in quam 3. turres ſurgunt, cum Inſcriptione, h. m.

ירו שלם
עיר הקדש

Ex altero vero tantummodo has voces:

דוד המלך
ובנו
שלם המלך

ut videre eſt in ſubjecta figura, quos iſtos duos a me commemoratos, viſoſque ita ſe habere dixi. VVaſeri (ſi modo vere exeuſus) ab illis diſcrepat, quia diviſam vocem המלך contra Hebræorum conſuetudinem habet, vid. figuram in ipſius Libro de Hebræorum Nummis.

Figuram vero a nobis viſam, en hic!

De antiquitate eorum quid ſentiendum ſit, quilibet ex antea dictis facile colliget, addantur & audiantur Schickardus, & Hottingarus *loci citati*. Mitto nunc illum, ſicuti & alterum Regium pondere huic 3. drachmarum; ſed ſcriptura Samaritana, & pictura paucis exceptis Eccleſiaſticis quibuſdam, ut jam monitum eſt, non diſparem.

XI. Cœterum præter hos & alius, quem exſculptum in Libro ejuſdem de re monetaria videre eſt, Budelius meminit, qui *aram fumigantem* ex altera parte, ex altera vero *virgam Aaronis* cum Inſcriptionibus Sanctuarii Siclo pro omnia ſimilibus exhibet, quo Forſterus *in Lexico pag.* 890. ſacerdotium, & regnum tanquam Symbolo Judæos ſignificare voluiſſe, judicat.

XII. Præterea hic ſicco pede alios, de quibus Thalmudici Scriptores agunt, Abrahami ſcil. Joſuæ, Davidis, & Mardochai; & *Abrahami* quidem eſſe putatur, qui ejuſdem & Saræ, cum ſubſcriptis verbis: זקנה & זקן (ne figuram ſenis & Juvenis, quod non licebat expreſſam quis putet,) ex una, ex altera vero parte Iſaaci & Rebeccæ Nominum primas literas cum ſubſcriptione hac: בחור & בתולה Juvenis & Virgo referunt, de quo mox; *Joſuæ* vero *bove* una, & altera facie *Unicorni*; Davidis *ſcipione* & *pera* in una, in ſecunda *turri*; *Mardochai* denique *ſacco* & *cinere* in prima, aurea vero *corona* in *altera* inſignitos fuiſſe Siclos tradunt. Videatur *φιλοσοφίας, φιλολογίας, ϰ̀ θεοσοφίας ἐπάνω ἀφροδίτη, ϰ̀ λύρα* in Athenis Lipſiacis Joh. Adam Scherzerus, Præceptor non ita pridem Oculiſſimus (*Miſcellaneorum Sacrorum lib.* 1. *cap.* 2.) His interſeri deberet Siclus *Samuelis* in cujus altera parte *manipulum ſpicarum* vario florum ac fructuum genere diſtinctum, inter duas urnas, vini, puta, & olei medium; altera vero facie *urnam* exhiberi ſimilem illi, in qua Manna cœliſluum aſſervabatur, addito Lemmate Negaltha letſum, ereptus es a jejunio! hiſque juxta Villalpandi interpretationem voluiſſe Samuelem perennem miræ ſuſtentationis in deſerto memoriam ſic Populo Dei conſervare, ut ſemper in manibus & oculis verſaretur &c. refert ſtupendæ Lectionis & Judicii Vir, *Joh. Heinric. Urſinus Theolog. Symbol. Symbolo* 20. *p. edit. noviſſ.* 30. *ſeq.* ubi & de Davidis & Mardochai ſiclis diſſerit, ac in ſcitiſſima ſymbola convertit. Sed eos leviter ſupra attigimus, quum & valde de iiſdem dubitandum eſſe videatur. Ejuſdem autoritatis quoque eſſe dicere illos, qui Imaginem Moſis ita novo incremento ad tempora aucti referunt, ut Baccho, aut Paſtorum Deo vel Actæoni nullus invideat; & qui omnium formoſiſſimi Mundi Salvatoris Jeſu Chriſti, vel alteſius cujuſpiam, (non enim ſunt nuius generis, atque inſcriptionis) faciem deoſculandam exhibent, qua de cauſa nec iiſ-

iisdem hic immorabor, præsertim, quod vis Sicli cujus hic labor est,) nomine digni, utpote pondere, cœterisque notis discrapantes, & præterea barbari, adulteri & suppofititii sint, prout in Philologemete quodam erudite demonstravit egragie doctus Vir, Joh. Benedictus Carpzovius, suæ h. e. celeberrimæ Carpzovianorum Stirpis non degener Soboles, non ita pridem Amicus, nunc & P.P. in Academia Lipsiensi. Adde, (quod nomen *Jesus* ישו concernit) illud Salvatori blasphemandi argo saltem a Judæis indi, observente Maguo Buxtorffio aliisque, quos magno catalogo recenset & allegat, Juvenis supra ætetem in linguis Oriantalibus Eruditus, *M. Aug. Pfeiffer.*; *Differtat. Philol. 9. thes.* 24. *pag.* 186. *seq.* & *repetit. pag.* 28. *Tractat. Philol. ad Obadiam. pag.* 10. *seq.* in de Abbreviaturis libro.

XIII. Hic omitto illos historicos nummos, cum Radice Balsami, torque, &c. & curioso ad Villalpendum, Walton, & Hottingerum *locis citatis*, ablego, ubi invicem contrariantes opiniones invenient, quas recensere nimis prolixum foret; delibabo pancis adhuc, quem paulo ante gustavi, nommum μνημονευτικὸν, quam iterum beneficio Favitoris toties laudandi, quoties occurret, multum Revarendi M. Heinrici Mejeri, hac inscriptione notabilem ostendera possum:

in una facie:	*altera:*
א ש	ע ר
זקן זקנה	בחור בתולה
א ש	ע ר

Ubi in prima fecia exponi potest א Abraham, intra scripta: *Senex*; ש vero, *Sara*, & vox edjecte, *vetula*. In secunda. ע *Isaac*; & vox addita, *Juvenis*; ר vero Rebecca, & vox subscripta, *Virgo*, ut geminum illud *Par* pro diversa ætate indicentur.

XIV. Hactanus *figuras*, & *Inscriptiones* conjunctas lustravimus, & sufficere possent hæc hactenus, sed adhuc oculum non reflectere, & quidem in inscriptiones, non possumus, licet fugitivum saltem, quia iisdem rem certe non levis momenti, Literarum sacrarum cheracterem, & ax eo antiquitatem dijudiceri videmus. Sunt anim qui primitus Pandectas sacras Samaritenorum Literatura a Θεοπνεύστοις Viris exaratas, & quibus hodie leguntur, ab aliis, (a quibus? nondum conventum est), inventos fuisse characteres; alii e contrario hos primigenios, illos vero Samaritanorum nothos divinarum literarum characteres pronunciant, provocent utrique ad Siclos, illi tamen his audecius, sed parvo emolumento, cum neutrum horum, hisque diversis quadratis scil. ut vocant, & Samaritanis, (prioribus, si figuram inspicis, non minus quedratis) literis insignitorum Siclorum genus alteriquicquem concedere velle videatur, adeo grandævitate utrumqua glorianrur, nec lynceos oculos litem henc dirimere potuissa, ex ao epparet, quod neutri eorum desensores defuerint. Atlantes pene Orbis Literati, quorum da numero quosdam saltam sistam allegatos, quia arma h. a. rationes producere eorundem, queis inficem ad defendendam suam sentantiam utuntur, nimis prolixum, & a nostro proposito alienum foret, ut ne plane transiluisse dicamur. Ponunt itaque, qui Sameritanæ Scripturæ primas, eamque autoritatem tribuunt, ut primitus tum a Spiritus S. Amanuensibus, tumque ipso Dei digito Verbum divinum literis Samaritanis consignatum dicant, in acie tanquam promachos Judæos, & Rabbinos, quibus veluti artificibus in suis artibus, (fortasse mendaciis) credandum esse pronunciatur, quales adducuntur præter Talmud Babylonicum, (*Tract. Sanhedr. sect.* 2. *citante Waltone prol.* 3. §. 3e.) magno ordine &c. R. Josephus Albo, *Sepher Ikkarim fol.* 81. *col.* 2. Moses Gerundensis, *in fine exposit. Pentateuchi* (qui tamen dubie loquitur), R. Azerias Meor Eneim, *pag.* 171. *Cl. Hottingero citatus pag.* 159. *l. c.* Jophe, R. Jose, alique, quos addunt. Inter Christianos familiam in hac classe ducit Magnus Literarum dictator Josephus Scaliger, *Epist. ad Tomps.* & *Ubertum it. in notis ad Euseb. Chr. anno* 1057. Drusius, *in Exod. cap.* 33. *pag.* 2e3. *seqq. notis ad Matth. cap.* v. *vers.* 18. Johan. Gerhurd. Vossius, *de arte Gramm. lib.* 1. *cap.* 9. *loc. cit. cap.* 31. Grotius, *in libro de veritate Religionis Christianæ* Isaacus Caseubonus, *exercit. in Baron.* Sam. Bochard, *Geograph. sacr.* Ludovicus Capellus, *peculiari libello de hoc argumento, vel de Arcan. Punct. Revel. lib.* 1. *cap.* 6. VVaserus, *lib.* 2. *de Numism. Hebr. cap.* 3. *pag.* 61. Gilbertus Genebrardus, *lib.* 2. *Chrol. ad annum M.* 3603. Seldenus, *de Jure N.* & *Gent. junta Hebr. disc. cap.* 6. *fol.* 598. *Vid.* & *cit. apud Waleum, cap.* 6. *fol.* 189. Edowardus Breerwodus, *lib. de Pond.* & *Pretiis Veterum numism. cap.* 1. *pag.* 2. qui citat etiem in sua sententie Abrahem de Balmis. Bartholom. Meyerus, *part.* 2. *Philol. sacr. pag.* 130. & *Part.* 1. *pag.* 46. *seqq.* Schindlerus, *in Lexico in voce* שקל R.

Arias

Arias Montanus, *lib. de Menſ. & ponderibus* Villalpandus, *lib. ſæpe cit. inter alia, pag.* 392. Robertus Bellarmio. *Grammat. Hebraic. ſub fiue Exc.* Morinus, *Exercitat. in Pant.* 2. *cap.* 3. & *cap.* 1. 2. Johan. D. Eſpeirs, *Tr. l. de Bibl. Hebr.* Sixrns Senenſis, Serrarius, & præprimis VValton, *tam Introduct. ad ling. Orient. lect. præfat. num.* 15. *pag.* 16. *sum App. ad Bibl. Polygl. Proleg.* 3. *num.* 29. & plurimi alii Viti, ingenii, & eruditionis fama pene immortales, Hieronymus, *in Pralag. Galeato ad* 1. *Reg.* & *in Ezech.* 9. *Com. id. iu Præfat. in libros Sam.* & ut nonnulli allegant, Euſebius, *Chronic. Anno M.* 4740. *bis adde multæ Lectionis Virum Kipping. Exerc. da Script. Exarc.* 13. *pag.* 76. (quem quia aſſirmet, doctrinam ſacram Eſdram memoriter condidiſſe, & Literas Judaicas commutaſſe, reliqui ſecuti videntur). Sed quanti etiam ſint, non minoris tamen æſtimii ſunr, qui contrariam ſententiam ampleſtuntur, utpote Thaumaſiander ille Lutherus ז״להה: *Præfat. in Eſai.* Magnus Gerhardus תנצבה *Exeg. Loc. de Script. Sacr. cap. 6. pag.* 128. *ſeqq.* Buxtorffius, Celeberrimus ille Chriſtianorum Rabbi ז״ל (*pecul. Diſſert. de Liter. Hebræis*) Theologorum Orthodoxorum Phoſphorus Abrahamus Calovius, *Crit. ſacro tr.* 2. *pag.* 325. *ſeqq.* נ״רו: Guilielmus Schickard. *Jure Reg. Hebræorum, cap.* 2. *pag.* 39. *ſeqq. Vid. quoque diſſert. de Nummis Hebræorum* Chriſtoph. Crineſius, *Babel ſeu de confuſ. Ling. cap.* 2. & *pag.* 20. *ſeqq.* Multijugæ Eruditionis Theologus Thomas Bangius, *Cœla Orientali Exerc.* 3. *pag.* 209. *ſeqq.* Nicolaus Fullerus, *Diſſert.* 11. *Philol. Hebr. pag. m.* 92. *ſeqq. Adde innumeros & inter eoſdem Jabau. Wolphium in Prolegom. in Eſram apud Maccov. in LL. CC. pag.* 8. *ſeq.* Hebraiſmi Reſtaurator Cl. Marthias VVaſmuth *in Vindic. S. Hebr. Script.* & plurimi alii Viri ſummi, qui jamdudum fama Nominum ſuorum Clariſſimorum orbem terrarum impleverunt, & ex parte adhuc ſplendore, tanquam Soles quidam terreſtres irradiant, atque illuminant. En igitur quanti Heroes ex utraque parte! Eorum armamentaria quemlibet potius ingredi ac judicare malui impræſentiarum, quam ut judicium mihi de tantis Judicibus ſumere anderem, utra factio validioribus pugnet armis, quod non injuria quis de poſteriori diceret, ſi, quo robore prioris tela excepit ll. cc. inſpicerer, ita tamen, ut ſubditam Samaritanam ſimul justa hodiernam, ſed tunc, ut nunc, principem Literaturam, extitiſſe non negatet, quo vergere ſæpius repetitum Hottingerum viderit, (*p.* 159. *it. pag.* 118. *l. c.*) & Waodelinum. Et non minus curioſo quam ſtudioſo ſcripto, quod Alpbabetum naturæ vocat, F. M. B. ab Helmont. qui *pag.* 16. *ſeq.* Samaritanam priſcam illam Cananiticam, ut conjicit, Cananitis jam tempore Abrahæ, ejuſque Poſterorum apud eoſdem Exulum, & adhuc ex Ægypto adventantium, inter ipſos habitantium, mox cum ipſis mixrorum atque contrabentium, & demum ipſis Iſraelitis in deſcribendo ſacro Codice uſurpatam, & proinde aliquaudo utriuſque communem, vulgaremque, ac retentam ab illo ad novos Palæſtinæ incolas miſſo ſacerdote 2. *Reg.* 17. *verſ.* 27. pronunciat: noſtram vero iu Bibliis noſtris conſpicuam, *antiquam*, ab Abrahamo e Chaldæa apportatam, ab ejus Poſteris, Moſe aliiſque frequentatam, Digito Dei & Sacrarum Legum Hiſtoriarumque monumentis honoratam, poſtea in Chaldæa iterum, durante captivitate utpote Origini ſuæ propiorem retentam, ab Eſdta denique inter reduces ſolenniter repetitam dicit laudatque. Videatur ipſe hæc prolixius & conjecturis non contemnendis deducens (*loc. cit. vid. quoque Philologiæ ſacratioris ſingulare Decus, Dilberrus Ecclog. Sac. pag.* 7.). Sed, ut jam declinavi, aliis relinquo, quos æquus Jupiter magis atque me amavit, hanc cenſuram, &, qui adhuc reſtat, pergo in

C A P U T V.

Ad Sicli utrius, Sacri nimirum & Regii valorem, ad modernum reductum.

I. *Valor Sanctuarii Sicli ante Legem ignoratur.* II. *Poſt latam legem pondus & pretium refertur ad* 20. *gera, dimidiam unam:* מעה & גרה *ejuſdem ponderis. Sicuti* & אגורה & גרה 4. זוזים *efficiunt Siclum, totidem quoque denarii. Denarius & drachma Attica partes.* III. *Cur per* δίδραχμον *ſiclum* LXX. *interpretati ſint, repetitur. Talentum quodlibet* 6000. *drachm.* στάτηρ *Siclus ejuſdem ponderis, quilibet valet unum Lotonem, ſeu* 4. Quentlein. *Hieronym. emendatus.* IV. *Sicli argentei valor in noſtra moneta, Semi-Joachimicus,* halber thaler / *ſive* 12. Groſchen. *apud alias Gentes Aureus quid?* V. *Regius quanti ponderis, & valoris, ſcil. juxta noſtram opinionem.* 3. Quintlein / *ſive* 9. Groſchen. VI. *Excuſatio noſtra, & clauſula.*

I. QUod igitur *Valoram* Sicli, & primo quidem *Sacri*, ſeu Sanctuarii attinet, videndum eſſet quidem quid an-

ante Legem, deinde quid post Legem latam ponderaverit, ac quo valuerit pretio. Verum cum de priore in sacris Annalibus nihil consignatum extet, nec aliunde suppetat, quid statuendum sit, & impræsentiarum consultum erit, nihil amplius addere, quam probabile esse, Prius pondus & pretium postea non mutatum fuisse.

II. Post Legem latam ponderis & pretii valorem ostendunt tum sacræ Legis divinæ tabulæ, tum Rabbinorum effata; sacer Codex non una vice, expresse vero *Exod.* 30. *vers.* 13. pondus & pretium ad 20. Gerah refert, ita & Aben Esra: ומשקל כ׳ גרה של כסף הוא השקל: Idem Pondus addunt reliqui Rabbini Cl. Wasero citati, quales sunt ex Vetustioribus ac Probatioribus R. Salomon Jarchi Gallus, (licet in sequiorem sensum allegetur a Nicol. Lyra. *in cap.* 28. *Levit.* & R. Moses, Nachmanni Filius, Gerundensis; Et Idem: כל השקלים האמורים בנביאים מנים: Omnes siclos in prophetiis commemoratos Minas esse, dicat, quod uti ubivis non verum; sic nec falsum esse pronunciem, certe, referente Doctissimo Drusio, qui & modo dicta suppeditavit, *pag.* 186. Præterea Josephus *Gen.* 37. *vers.* 28. עשרים בכסף viginti argenteos, per εἴκοσι μνῶν Viginti minas reddidetit, & Aben Melech apud eundem *Jerem.* 32. *vers.* 9. הכסף הוא סלעים argenteos esse siclos, sed השקלים הם מנים siclos esse Minas commentetur. Vid Drus. *l. c.* & Ludov. de Dieu Notis ad V. T. *pag.* 154. & qui loca coogessit hæc, Waleus, in Notis ad Acta Apostol. *pagin.* 1220. *seq.* sive ad *cap.* 19. *vers.* 19. Ex recentioribus sunt R. Gedalias Jechai Filius, *libro Schalschelet. Hakkab. tractatu de Monetis* qui Siclum hunc, seu שקל חצי אונקיא של כסף נקי: dimidiam unciam argenti puri interpretatur, quæ alio loco per 320. grana explicatur: וידענו בקבלה שהוא שקל הקדש משקל ש״כ גרעינין של שעורה כסף צריף: Et colligi potest quoque ex illo, quando dicitur מעה: appendere 16. grana (vigesimam partem ex 320.) in loco ex Schalschelet Hakkab. *apud Hotting. pag.* 92. *Tractatu de Jelub. cap.* 5. Sunt autem מעה & גרה unum & idem, juxta illud (*libro Misnajot*) המעה היא הנקרא בימי מורעה גרה: *Mea* est, quæ vocatur diebus Mosis Magistri nostri *pag. m. Gera.* Hinc & Rambam eodem plane modo מעה שהיא בימי מורעה גרה היא י״ו: vocatur vero *Gera* alias & אגורה (1. *Samuel* 2. *vers.* 36.) quare R. Sal. אגורה משקלות עשרים גרה הוא: &c. Agora ejusdem ponderis est, cujus Gera, quorum viginti Siclum constituunt, & R. David asserit. אגורה הוא כמו גרה ut ita juxta hos Siclos valuerit 20. Gerah, seu Agora, quem valorem alii Rabb. ad 4. זוזים referunt, ut Kimchius, qui השקל ארבעה זוזים:, *Siclus*, ait, *continet quatuor Zuzim*, quorum unus idem valuit, atque Romanorum *Denarius*, uti constat ex Schalschel. Hackk. ubi (*p.* 88. legitur: דנר וזוז הכול אחד *Denarius & Zuz unum idemque* sunt. Consentit Rambam. *in Maas Haschbam* סלע (quo nomine Chaldæis siclum venire supra dictum est) continet 4. דנרין sive denarios. Hinc Syrus *Luc.* 15. *vers.* 8. 9. pro δραχμὴ habet זוזה, ad quem Locum Drusius ita: זוז inquiens est 4. pars sicli, 1. *Sam.* 9. ubi רבע in fonte est, Thargum habet זוזא (drachmam unam). Et ita computat etiam Josephus, 4. scilicet drachmas, (puta in Siclum), quot drachmæ etiam ipsi adhuc tempore Hieronymi, *in Commentar. ad Ezechiel.* 4. *vers.* 17. & Hesychii, *in Vocab.* σικλὸς Siclum faciunt, testante Bree-Wod. *caput* 1. *pag.* 2. *lib.* 2. calculum adjiciunt Arias Montanus, *l. de Mens. sacr. & Tract. de Siclo* Masius, *ad cap.* 7. *Jos.* Anton. August. *Dialog.* 2. *de Nummis Antiquit.* Hottomannus, *de re numm. fol.* 359. Carolus Molinæus, & omnes fere.

III. Continuit igitur Siclus drachmas 4. Atticas. Nec obstat, quod sæpius illum LXX. per δίδραχμον reddiderint respectum enim habuisse dicuntur ad Locum, vel ubi viverent vertentes, qui Alexandria, vel unde venerant, qui Jerusalem, quibus locis drachma duplo major fuisse creditur, Attica, ut ante monuimus. Quod vero duplo major fuerit Alexandrina, seu Hebræa, Attica inde constare perhibent, quia Talentum Alexandrinum 12000. drachmas Atticas continebat, Autore Varrone, *lib.* 4. *de Latin. Ling.* omne autem Talentum continere 6000. drachmas ejus loci proprias, cujus Talentum esse dicitur, Pollux, *Pol. lib.* 9. *Onomast. cap. de Talento* & Suidas *in Dictione τάλαντον* prodiderunt. Sic δίδραχμον pondere Hebræo vel Alexandrino tetradrachmon erit Attico, Ut proinde *Siclus Judæorum* Atheniensium quoque *stateri* par extiterit; staterem enim esse tetradrachmum Cleopatras, *Snellio citatus* & Epiphanius, *lib. de pond.* Hieronymus, *ad cap.* 4. *Ezech.* Hesychius, tradunt; (*in voce* στατὴρ) imo ex 17. *Matth. collato* 24. *vers.* cum 27. palam evadit, Videatur etiam Magnus Josephus Scaliger *lib. de Re Numm. pag. m.* 17. *seqq. it. p.* 2. verus Eruditorum Phœnix, *Sic vocatur a Snell. in præf. ad J. S. l. c.*

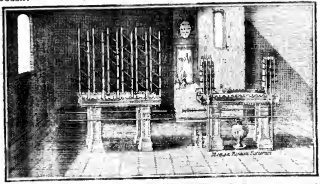
IV. Sive igitur Siclum *ad 4. drachmas Atticas*, five 2. *Alexandrinas*, vel זוזי five totidem *Denarios*, *Plin. lib. 21. cap. ult. §. 34. Wilebord. Snell. lib. de re numm. pag. m. 48. 52. seqq.* (quam tamen vocem varie accipi observat Hottingerus, *apud Hebræos pag. 95.* & Lipsius *de Re Nummar. pagin. m. 25.* sive semunciam retuleris, nihil falsi commiseris. Quæ omnia vero si ad modernum pondus computaveris, habebis 4. Quentlein / vel unum *lotonem*, quorum duos uncia continet, ut proinde facile videas vel lapsum esse Hieronymum, vel mendum in librum ipsius irrepsisse, (quod probabilius, facile enim memoria scribæ vocabulum *sem* negligere potuit), quando in *Gen.* 24. scribit, siclum esse *unciam*. Contra enim su ipsum sic esset, tum alias siclum 4. drachmas valere dicit, ut ex *cap. 4. Ezech.* & ad *Matth.* 17. constat, jam vero quælibet uncia 8. continet drachmas, *Vid. Lips. de Re Num. pag. m. 27. ex Fannii versibus id colligentem, quos citat ibid. Wilebord. Snell. pag. 47. vid. apud illum cit. Aut.* & sic tantum Semuncia non *uncia* sit oportet. Hæc de pondere. Ad *valorem modernum* in *pretio* redacto præter propter *Semi-Joachimi-cum*, *Semi-Imperialem* vel ut Germanico vocabulo a Thal / Valle Joachimico scil. ubi cudi juxta nonnullos cœpisse dicuntur), Thaler vocant, *Semi-thalerum*; vel ut Belgæ computant, florenum & 2. Groschen / apud hos enim florenus efficit X. grossos nostrates præter propter, 2½ fl. Belg. constituunt thalerum. Ita etiam interpretantur, & computant Commentatores in Genesin, Magnus Gerhardus juxta judiciosissimum & Incomparabilem Hulsemannum (Dedicat. de Auxil. Gratiæ) immortalis gloriæ Vir זלה״ה, Paræus, Lorinus, *in Exod. l.* 1. Cornelius a Lapide, *l.* 1. & alii plurimi, qui vel per dictum pretium, vel per æquipollens, Cruciatos scilicet 28. sive bassos 7. 5. Reales Hispanicos 3½ seu totidem Julios Italicos, sive sestertios sexdecim, seu obulos Atticos 24. reddunt (*vid. & Waserus & Hottingerus l. crebro citatis*). Nec abludit Rivetus, *in Commentar. in Genesin* quanquam pluris Siclum fecisse vult Scaligerum, quod ego tamen in Scaligeri libro de Re Nummar. non observavi. Abit a pretio hoc Kircheimerus 25. Siclos 12½ florenos Rhenanos valere afferens. Quid Covarruvias sentiat de Sicli valore, ipse videre poteris apud ipsum (*Collat. Veter. Numism. cap. 2.*). Evolvi etiam poterit citatus Budelius, qui plures de hac re differentes congessit, & cum suo tractatu olim evulgavit. Tantum *argenteus*. Quid aureus valuerit, facile collectus erit, modo proportionem auri ad argentum, quæ pro tempore variat, prout scilicet aurum magis vel minus charum est, observes.

V. Nec minus computatu facile est, quid *civilis*, sive *Regius Siclus* valuerit, sive enim quis Gresephium, ejusque affeclas sequatur, sive nobiscum media via inter hos, & Villalpandum, ejusque sectatores incedere malit. Si cum illis dicti Sicli sacri dimidia pars, binæ scilicet drachmæ Atticæ, sive una Alexandrina, quod de hodierno est, 2. Quentlein / sive quadrans thaleri, vel ut vocamus, 6. grossi Misnici viatici loco illi erunt (*Vide Wulferi Disp.* §. 3.). Sin vero nobiscum quis novum sternet iter, quarta tantum parte Sicli dicti Sanctuarii privatus, dimidio tamen alterius, quem isti Civilem nominant, istis auctior ibit, hoc est, valuisset dicet *Siclum Regium*, *tres drachmas Atticas*, obulos 18. Hebræos vero tantum 15. hodie pondere 3. Quentlein / pretio 9. grossos Misnicos.

VI. In bivio es, imo in trivio, res tui arbitrii est, quodcunque elegeris, mea nihil interest, monere saltem volui, quæ mihi obtigerunt, novumque valorem Regii Sicli indicare, & quod vides χιδίασμα quod ante Octennium sub Præsidio incomparabilis Præceptoris, supra Laudati Dn. Scherzeri, Incola adhuc Athenæi Lipsiaci, orbi erudito exponere quidem volebam, sed præpeditus non poteram ex ruderibus denuo compilare, magis *fato* quam *voto*, Amice Lector, tamen occasione invitatus fui.

Possem hic Summas quasdam nostro seu nummo, seu pondere expressas, sacri codicis referre, utpote pretium Salvatoris venditi nostri, thesauri incomparabilis vilissimum, typique ipsius, Josephi, tonsuram annuæ Cæsariei Absolonis, quarum ista ad thaleros 15. (*vide Disput. Cl. Wulfferi* §. 2. & 5. *Lucam qui cap. 22. vers. 5. συνέθεντο Marcum ἐπηγγείλαντο cap. 14. vers. 10. cum Matth. qui cap. 26. vers. 15. ἔστησαν τριάκοντα ἀργύρια (adde Theophylactum, qui συμφώνησαν) habent, conciliantis Daniel. Clasen Exercitat. Sacr. ad Passionem Dom. lib. 1. c. 5. §. 5. pag. m. 68. seqq. qui plures alios adhuc Autores allegat.*), illa ad 10., hæc vero ad 4. Pf. 22. Loth. si nostram sententiam sequamur, excurrit, & alias, quas, quia brevis esse volo, & res facilis est, lubens mitto, manumque de tabula removeo, addita saltem illa Arabum consueta clausula: Deo largitori Intellectus Laus, Gloria & honor in secula seculorum.

JOH.

JOH. CONRADI KESSLERI

O R A T I O

D E

D I M I D I O S I C L O

Argenteo, Sancto, Lytro, Animarum, Israelis.

A*Terne Omnipotens Deus*, *Pater in Filio Tuo Clementissime*; arduum est, quod molimur opus; sed sine Filio Tuo non possumus quicquam, quod Ipse nobis dixit, & ipsi probe nos explorantes sentimus, agnoscimus & ingenue fatemur. Quod si nostra nobis imputatum ires peccata, atque, ut illa lueremus, flagitares, næ periremus probe, & miserrimi essemus perpetuo! Quæsumus Te, in Filio Tuo Unigenito nos cense! Absque Eo esset, in caligine densissima hæreremus æternum, tenebris ærumnarum æternis & nunquam finiendis immersi! Quod lucem speramus videre, id a Tua est luce. Supplices ergo ad thronum tuum, qui est *Gratiæ*, advolvimur, rogantes mente humillima, propitius nobis esto propter Filium dilectionis tuæ. Hunc atque hujus meritum pretiosissimum, manus & corda ad Te sursum elevantes, Tibi ostendimus; in Hoc, in Hujus sanguine a maximis nostris peccatis purgari unice desideramus, ut, ereptis ex regno diaboli, ad Te tuto nobis liceat accedere, atque æternum apud Te vivere. Propter Hunc, Hujusque meritum Spiritus Tui, quem Hic Filius Tuus nobis acquisivit, præsentiam, opem, & auxilium oramus, obsecramus. Sanctissime *Deus*, hunc hominem, servum Tuum, Spiritu Christi in-

due, ceu potentia ex alto! Da, ut Christi meritum, in quo Tua est gloria ad oculos demonstrata, ad conscientias rite demonstret; ut tanquam Tuus servus nomine Tuo obtestetur homines, fœdus Tecum feriant super sacrificio Christi, ni malint æternum perire! Effice, ut de lytro animarum, quod a Christo Tibi est repræsentatum, nobisque gratis donatum, dicat animo præsente. Hoc pro immensa Tua clementia largire, ut, quotquot juxta propositum sumus vocati & vocamur, vim hujus lytri sentiamus, uniamur arctius in Filio Tuo per Spiritum Sanctum Tibi totique electorum ecclesiæ, & apud Te simus perpetuo; aliosque ad eandem amicitiæ tecum contrahendæ viam ducamus & perducamus seculo. Audi Pater, Deus Amen, propter Filium tuum, qui est *Amen*.

Rite adorato, cui honos primus debebatur Deo, Vos compello

Perincluti, perquam Magnifici, Nobilissimi, Præcellentissimi, Amplissimi, plurimum Reverendi, Consultissimi, Experientissimi, Dexterrimi, Spectatissimi.

Reip. Præses & Consules, Scholarchæ, Syndice, Senatores, Theologi, Doctores, Pastores, Secretarii, & Seniores, Hospites & Auditores Suspiciendi.

Magnifice, Plur. Reverendi, Consultissimi, Experientissimi, Clarissimi, Celeberrimi.

Rector, Divinæ & Humanæ item Sapientiæ Professores, Collegæ Honorandi.

Reverendi, Humanissimi, atque Doctissimi, Scholasticæ Juventutis Informatores.

Vosque Nobilissimi, Florentissimi, Ornatissimique Juvenes, Spes Patriæ, Spes Ecclesiæ, noster Amor!

QUantum inter Divinam atque humanas Resp. intersit discrimen, vel hinc liceat colligere: Politicum sed hujus mundi axioma est: Ne sit is alterius, qui suus esse potest. At in Divina, quam Deus administrat, republ. ferri illud nulla potest ratione. Hic nemini tam felici dicam, an infelici? in se contigit, ut ei concedatur, sui ut sit juris, suoque ut vivat arbitrio. Misera hic sors ejus est, qui suus esse cupiat. Nam ingratiis Dei erit Creatoris: hoc miserior, si eodem non utatur commodo placidoque Domino ac Servatore; sed addictus vivat Satanæ, quem carnificem pœnæque æternæ socium sit habiturus nunquam segregandum. Unum id restat verum solidumque solamen peccatori, si suus non sit; sed Dei Creatoris & Christi servatoris, cujus merito emtus imo Deo redemtus, ex potestate tenebrarum in lucem sit assertus. Istam felicissimam mortalium esse conditionem, populo Israelitico Deus demonstravit, cum civibus sanctæ illius Theocratiæ præcepit, ut exhibito *Dimidio Siclo*, jus in istam civitatem sibi acquirerent. Iturus nunc tandem sum in provinciam, quam mihi Divina Providentia, Vestraque, *Patres Conscripti, Perinclytæ Illustris Hujus Reip. Senatus* benevolentia nuper adeo decrevit. Maturius capessere oblatam S. S. Theologiæ Professionem Ordinariam erat animus: quæ impedimenta objecta mihi fuerint, quid attinet dicere? Notissima res est; nolo memorando meum renovare dolorem. Dicendum mihi jam ex more antiquo est publice in splendidissimo hoc Maximorum & Eruditissimorum Virorum consessu, ut publicum aliquod edam specimen, unde existimetis, Patres Conscripti, & quem florentissimæ Gymnasii juventuti dederitis ductorem, & quid in posterum de mea opera Vobis

liceat

liceat sperare. Nam eam autumo fuisse originem Orationum, duas vocant, Inauguralium, atque hanc ob causam confluere ad illas audiendas, & illos, qui Scholæ recte constituendæ gerunt curam, & Doctos Viros eliot. Cogitandum mihi ergo fuit de Nobilissimo aliquo Themate, in quo expediendo me exercerem. Quid autem tam teretibus auribus tamque eruditis Doctissimorum Virorum animis dignum præcipue mihi sumerem, postquam diu anxius hæsissem, commode se *Dimidius Siclus Sanctus*, *Pretium Redemtionis Animarum Israelis* ultro atque aliud agenti offerebat. Placuit ille præcipuæ, & cum ab historiæ, tum a mysterii præstantia se commendavit. At utinam mihi defœcato liquidoque licuisset esse animo, aut meo otio uti ex arbitrio meo, cum ad scribendam hanc Orationem me darem; na spondere ausim, futurum omnino fuisse, ut Vobis non displiceret, quem ego habui delectum. Ast, ut nunc meæ res sunt, sinunt feruntque, neque ab elegantia dictionis, neque eb accuratione & lucerna commendare hanc ausim Orationem; pertractate facta est. Brevitas ipsiusque materiæ dignitas solæ supersunt, quibus confisus in hanc horam aurium animorumque Vestrorum operam ut benevole commodetis, summa ope contendam.

Postquam populum Israeliticum, in duodecim tribus divisum, potente brachio manuque elata Jehova ex servitute Ægyptiaca vindicatum sibi asseruisset, visum fuit Illi solenne fœdus cum eodem populo ad montem Sinai ferire, atque leges Veteris Testamenti, quibus illum, donec Jesus in carne manifestaretur, regeret, eidemque aut Messiam aut res ejus tempore futuras depingeret, publice promulgare. In illis legibus enituit ea, cujus cum historiam tum arcana delineanda hodie mihi sumsi. Ipsam legem recitabo, quod Oratori nec indecorum nec ἀηδὲς puto; maxime cum principet artis dicendi huic rei habeam autoret. In hunc ergo sensum Deus Mosen affatur : וידבר יהוה אל משה לאמר כי
תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו
איש כפר נפשו ליהוה בפקד אתם ולא יהיה
בהם נגף בפקד אתם: זה יתנו כל העבר
על הפקדים מחצית השקל בשקל הקדש
עשרים גרה השקל מחצית השקל תרומה
ליהוה: כל העבר על הפקדים מבן עשרים
שנה ומעלה יתן תרומת ליהוה: העשיר לא
ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל לתת
את תרומת ליהוה לכפר על נפשתיכם :
ולקחת את כסף הכפרים מאת בני ישראל
ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני
ישראל לזכרון לפני יהוה לכפר על נפשתיכם:

hoc est: *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens: Quando tuleris summas filiorum Israel, juxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis cum fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen: Dimidium Sicli juxta mensuram templi. Siclus viginti obulos habet. Media pars Sicli offeretur Domino. Qui habetur in numero a viginti annis & supra dabit pretium. Dives non addet ad medium Sicli, & pauper nihil minuet. Susceptamque pecuniam, quæ collata est a filiis Israel, trades in usus tabernaculi testimonii, ut sit monimentum eorum coram Domino: & propitietur animabus eorum.*

Legem præstantissimam, etsi Rerump. quarundam fundatoribus incognitam æque ac neglectam! Cives in civitatem suam, angustissimam illam, Romanaque atque Attica longe præstantiorem, nullos adsciscit Jehova, nisi qui certa pecuniæ summa civitatis jus sibi redemerint. Iniquitatis certe legem hanc æquissimam nunquam accusaverint, nedum damnaverint, quicunque civitatum cultissimarum hodie & admiratores & cultores existunt. An enim hodieque jura civitatum sine pretio dari vulgo consueverunt? Enimvero quæ civitates non pœnitendo bonorum civium numero coluntur, non facile, certe non sine pretio quodam jura sua cum aliis communicare comperiuntur. *Vos Splendidissimi illustris hujus Reip. Patres*, rei hujus testes appello. Namque cum *Dei* & majorum virtute traditam vobis habeatis civibus satis frequentatam Rempub. non sine præmio veteribus novos adscribere consuevistis cives; & si cui, quæ Vestra est benignitas, gratis jus civitatis concedatis, quod beneficium mihi etiam quarto abhinc anno a liberalitate Vestra cum aliis concessum grata mente agnosco, ingratissimus merito suo habeatur, cujus e pectore beneficii memoria labatur.

Non minus autem profecto Jehova, Rex populi Israel Majestatem suam liquido demonstravit, atque solent humani Magistratus. Satis enim magno numero frequentatam Deus habebat civitatem. Non eos memorabo, qui ante Mosen introducti fuerant in gloriam: primogenitos censete solos, quot Deus peculiari quodam jure, suaque civitate donarat. Cum præter illos alii etiam in eandem essent legendi, ecquid juris fuerat Domino, certum quoddam præmium ab eis exigere, quo demum persoluto, sese pro civibus gerere illis fuerit integrum. Hinc omnibus Israelitis, cujuscunque tribus, annos viginti natis tributum Deus imperat:

rat: sacerdotes non excipiendos diserte tradunt, renitentibus licet sacerdotibus, doctissimi Judæorum Magistri; quamvis, quod ad exactionem tributi attinet, longe clementius cum eisdem, quam cum cæterarum tribuum cive quoquam, sit actum. Attento porro animo considerandum, neque divites, neque pauperes hic immnnes esse, nec censu censeri inæquali. Ita enim imperatur hoc tributum, ut ad illud addere divitiis etiam maximis affluenti non licuerit quicquam, census nomine; minus autem pendere, ne pauperrimo quidem Israelitæ, etiam ex eleemosyna viventi, fuerit concessum. Dives non addet, neque pauper diminuet; æquo ergo censu hic omnes censentur.

Omnium suorum civium numerum iniri voluit Jehova, eorumque nomina in tabulas referri publicas, ne quis clam & inscio Rege jura sanctissimæ civitatis usurparet. Civi enim vix major injuriæ nota potest inuri, quam si in alienam civitatem clanculum irrepsisse, & dolose se pro cive civitatis, inscio Magistratu, gessisse dicatur: Unde & actio adversus Archiam Poetam Nobilissimum, cujus causam egit M. T. Cicero, facundissimus ille causarum Orator, apud Romanos nata esse intelligitur. Quid vero indignius summo Reip. Principi dici poterat, quam illum civium suorum conditionem & numerum ignorare? Certe non bene ordinata civitas, sed colluvies quædam atque confusa multitudo inde oriatur necesse sit! Neutrum autem in felicissimum prudentissimi Dei Regnum potest cadere; in quo tanta est, tamque circumspecta Principis prudentia, ut nemo hominum Eum fallere queat, aut latere; ut numerum sciat non suorum tantum civium, sed & adversarii regni mancipiorum. Atque ut universis singulisque nota esset Principis sui sententia & scientia, omnium in civitatem cooptandorum numerum a Mose inire publice imperavit: A Singulis, quos memoravimus, futuris civibus, certum exigit nummum sibi pendendum, sub comminatione maximarum pœnarum, si, qui gessisset Magistratum, a populo exigere, aut populus illum persolvere, neglexisset; atque injicit spem privilegiorum maximorum, maximeque salutarium, quæ ad illos, qui præceptum hoc caste solliciteque essent observaturi, sint redundatura. Qui nummus, qualis sit, Mosi apertissimis traditur verbis. Neque enim Deus, qui omnem aversatur εἰδωλοθρησκείαν, hominumque novit avaritiam & inscitiam, eos, quod se deceret, sibi oblaturos, poterat exspectare. Itaque Ipse pronunciat: *Hoc dabunt*. Interpretes hujus dictionis requiramus, oportet. Judæi atque etiam Doctissimi illorum inter Christianos male audiunt, ita, ut in hanc scenam producere ipsos vix ausim; sed quid metnam apud eos præsertim Auditores illos proferre, quorum animi ipsos etiam Gentiles audire non dedignantur, si quid hi etiam veri dixerint, non aspernantur, imo operam navasse illis gloriæ sibi ducunt? Cur dubitem illos citare, cum quod damnandum, mihi eidem dicere, de quo dubitandum, rationes expedire, quod probandum sine rei Christianæ detrimento asserere fuerit integrum?

Principio ergo illo ex Judæis, qui Cabbalistæ dicuntur, vocis זה literas considerarunt & potestatem, quam habent in designandis numeris, &, quia literæ duodenarium repræsentant, hic eandem conditionem *Duodecim tribubus imponi docuerunt*. Verum quis est, qui non videat, id jam actum esse a Deo superius? Quis autem, qui tam parum solido, ne dicam inepto, fundamento ausit confidere, eidemque inædificare? Ego, qua fide expositionem hanc retuli, eadem reprobare nullus dubito. Quid autem agemus? Istamne vocem sine ulla, quæ ei subjecta sit, notione admittemus? An cum quibusdam ita interpretabimur, ut deinde declarationis causa inseramus voculam *nempe*, *scilicet*? Non videtur placendum. Occurrit alia exponendi via, quam antiquissimos & recentiores eosque præstantissimos Judæorum Interpretes secutos video. Traditio est, Deum solio suo insidentem manu sua ex loco, throno Ejus subjecto, depromsisse *dimidium Siclum*, eumque igneum, atque cum illum Mosi ostendisset, dixisse, *hoc dabunt*.

Quid dicam, Auditores? Ridicula, certe, nulloque fundamento nixa videtur traditio, nisi consensu Rabbinorum! Quodsi Christianos Theologos, suam ut libere dicant sententiam, eam rogatum, næ adversus Judæos illorum plerique ne dicant, nimis mihi metuo. Nam vulgo non tantum negliguntur, contemnuntur, sed & damnantur. Atque se jure id facere autumant, qui faciunt, ædilitiasque atque prætorias in illos exercent edictiones: verpi sunt, recutiti, stolidi, bardi, fabularum mendaciorumque Patres & patroni, rerum omnium, &, quod miremini, suarum quoque ignarissimi, &, quod caput rei est, irregeniti, Christique hostes! Cum bona fortuna pugnare ille sit existimandus, qui horum hominum causa ultro sibi sumat orandam. Valeant, Valeant! Sed, etsi hic pro illis dicere non im-

instituerim, non possum tamen, quin libere hanc in rem aliquid proferam. Inprimis ergo animadvertendum: constare inter omnes Christianos & Judæos de *Dimidio Siclo* hic agi; porro monetam illam esse. Quis autem est, qui dubitet, argenti aerisque signandi potestatem penes Principem esse, saltem penes illum, penes quem sit Majestas. In Rep. sacra Israelitarum, hoc Dei privilegium fuisse *ἐξόχως*, manifestius est, quam ut nostra egeat demonstratione. Nam etsi Regem populi Mosen fuisse largiamur, Autocrator tamen factus est nunquam, sed perpetuo summo Principi Deo mansit subjectus. Unde & jus signandi aeris, maxime sacri, non Mosi, sed Deo attribuendum est. Negari etiam nequit, in eadem hac lege sicli sacri, totius & dimidii diserte fieri mentionem; unde planum est, Summum Principem ergo unquam & usquam pondus & signum sicli designasse. Nam putidum nimi est, quod quidam more non suo ad hunc locum dicit: siclos illos majorum ætatibus jam fuisse usitatos. Frustra est, qui lectori cuipiam peritiori hoc persuadere conatur. Cur enim eadem hac lege Deus siclum ita describit nostrum, nisi, ut novam rem esse, plane intelligas? At nusquam legas tamen, quod sciam, huc usque signum siclo imprimendum esse nominatum: unde concludunt, necessarium ergo esse, ut, quia Mosis arbitrio res hæc nequeat relinqui, Deus ipsi sacri nummi typum in monte exhibuerit. Quod eo asserunt confidentius, quia adhuc occupetur descriptione rerum illarum, de quibus tam serio erat Mosi edictum; *Vide, ut facias omnia juxta typum, qui tibi in monte est ostensus*. Unde neque novum, ajas, neque insolens, ut alicujus rei exhibeatur imago, quare & de siclo, quia nullæ satis validæ opponi possint rationes, eo minus sit dubitandum, quin idem sit factum. Imo & hoc notandum est: signum quia potuit videre Moses, sola demonstratione contentus, id tuto celat: at pondus sicli, quia sine Dei diserto indicio sciri non potuit, amplius est indicatum. Audivistis, Auditores, quæ pro confirmanda traditione afferri posse videbantur, adductius propositas rationes. Certe, si illa admittatur, nihil inde roboris accedet Judaicis, Christianis decedet nihil, imo Christianos inde quoque adjutum iri mihi persuadeo. Quicquid sit, Deus porro tributum nomine suo describit, siclum nominat; materiam, ex qua conflatus sit, nobilem facit; sanctum vocat, dimidium dari imperat. Sicli Hebræam vocem quod attinet, pondus notat, quia certi ponderis erat pecunia, atque veterum mos erat, pecunias appendendo accipere & dare. Nummi ex quovis fere aere, non ex solo auro aut argento apud veteres fiebant. At noster hic Dimidius Siclus *ex argento solo* fieri expresse jubetur. Physicum si agerem, de argento prolixe multa haberem dicere. Sed Plinius, aliique rerum metallicarum scriptores otia nobis hic fecerunt. Ex illis hanc rem paucis expediam. Argentum ex terra effoditur; notum quippe est, terram intra se auri, argenti, reliquique æris divitias maximas continere; hinc effodiuntur opes: *Excavatur enim terra, persequunturque homines ejus fibras omnes, eunt que in viscera ejus, quærente vita alibi divitiis aurum, argentum, electrum, æs: alibi deliciis gemmas & parietum digitorumque pigmenta: alibi temeritati ferrum, auro etiam gratius inter bella cædesque. Argentum in puteis reperitur, & ubicunque una vena inventa est, non procul invenitur alia; unde metalla Græci videntur dixisse. Terra est alia rufa, alia cineracea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi. Et eodem opere ignium descendit pars in plumbum, argentum autem superne innatat, ut oleum aquis.* Hoc est, quod כסף vocat Deus; res candida & desiderabilis, etsi initio non tam grati coloris, quod ex Plinio modo audivimus, & hodienum testatur experientia. *Siclus* autem id est, nummus certi ponderis, viginti scilicet gerarum ex hoc argento erat cudendus. Antiquissimis temporibus argenteos inter Gentiles usitatos fuisse Siclos, Moses nos docuit, cum Abrahamum ab Ephrone quadringentis Siclis argenteis, inter mercatores receptis, agrum mercatum esse confirmat. Vulgaris autem siclus non erat *λύτρον* hac lege definitum, sed siclus sanctus. Duum ergo generum ab hoc tempore siclos in Repub. Hebræorum existere Viri Præstantissimi colligunt: communem alterum, binarum drachmarum, seu stylo scripturæ decem gerarum, quarum singulæ sunt duodena grana; alterum sanctum, quaternarum drachmarum. Apparet, sanctum siclum duos continuisse communes; communem autem totum dimidium sancti fuisse. Dimidius autem, non totus, sanctus exigitur, cum imperatur tributum. Mirum est, adeo stupidos exstitisse quosdam, ut crederent, integrum siclum ex præcepto Dei seu dentibus, seu ferro fuisse dissecandum: cujus sententiæ absurditatem, etiam me tacente, quivis intelligit. Rectius Hispanus Abarbenel, fuisse non siclos tantum, sed & nummos, quorum bi-

bini æquarent singulos siclos conjicit. Id autem sollicite prorsus animadvertendum, qui factum sit, ut Deus Dimidium sicli sacri flagitarit, non autem siclum communem, qui tamen ejusdem cum Dimidio sacro erat pretii & valoris. Cum in historia Sicli sacri explicanda versor, de signo siclorum ut aliquid addam, necesse duco. Etenim priscos mortales non signato aere usos, Romani historiarum scriptores suadere nobis satagunt. Postea Servius Tullius Rex ovium boumque effigie primus dicitur æs signasse. Negari non potest, Dei hic loquentis verba celare omne signum, quod Siclo sacro, seu toti, seu dimidio sit imprimendum. Ast propterea ἄσημον fuisse nummum, nobis quidem plane non fit vero simile. Neque quod de Servio Romani narrant scriptores, ut indubitatum sine examine recipimus. Nam fac utique, Italos ante Servium non signato usos fuisse ære, an propterea sequetur, ut signato caruerint etiam omnes aliæ gentes? Itane sine omni ratione adulabimur Romanis, ut omnes alias gentes, ipsam quoque Hebræam, præ hac contemnamus, dicamusque Hebræos artem signandi æris a Romanis accepisse? Absit sane, absit, tam abjecte sentiamus de gente omnium sapientissima, quæ sapientiam docuit eos etiam mortales, qui omnium suffragiis deinde omnium existimati sunt sapientissimi, Ægyptios dico; de populo, inquam illo, cujus Princeps erat Deus ὁ μόνος σοφός, quique sapientiam largiri poterat iis hominibus, qui per se rudes ineptique erant faciendis imperatis. Hominum enim opera Deus usurus in conficienda supellectile domus suæ, non eos tantum vocavit, qui a se idonei essent, sed idoneos Ipse effecit citissime. Ne de Prophetis dicam & Apostolis, Bezaleelem quæso considerate, cujus cor Deus sapientiæ spiritu ita repleverat, ut faceret tam præstans, tamque ornata instructum supellectile tabernaculum, ut hodie ei æquale nusquam terrarum sit reperire, tamque exiguo temporis spatio, ut miraculo res sit simillima. Sed errare mihi Romani isti scriptores videntur errorem manifestum. Quod enim eorum quidam Servio Tullio tribuunt, id ad Janum alii, alii referunt ad Saturnum, de quo diserte ista sunt Doctissimi cujusdam Viri verba: *Istum etiam usum signandi æris ac monetæ formam incutiendæ ostendisse traditur, in qua ab una parte caput ejus imprimeretur; altera navis, qua vectus illo erat. Unde hodieque aleatores posito nummo, opertoque optionem conclusoribus ponunt enuntiandi, quid putent subesse, caput aut navem: quod nunc vulgo corrumpentes NAVIANDI dicunt*. Manifestum est ex his, antiquiorem esse artem signandi æris, quam ut tempora Regis Servii eam sibi queant vindicare. At, ne id quidem doceri potest, Saturnum illam primum invenisse. Quid enim? Ille aliunde advena traditur usum signandi æris ostendisse? Indene sequeretur, ut primum invenisse dicamus? Non putem equidem! Anne propius erat existimare, ergo in istis, in quibus vixerat, terris rem illam fuisse cognitam? Hæc clara sunt. Sed tempora Abrahami, Jacobi atque Jobi si inspiciamus, facti signatique argenti atque auri non obscura detegemus vestigia. Quos Abrahamus Ephroni dedit siclos argenteos, prætereo sciens; Jacobus centenas Kesitas Emoro dedisse, Moses memorat & Josua: Jobum ab amicis accepisse singulis singulas legimus Kesitas. Quid rei dicamus esse Kesitam? Nummum fuisse Doctissimi consentiunt & Raschi adducta R. Akibæ autoritate confirmat. Sed & apud Arabas voces cognatæ superant, quæ eandem significationem retinuerunt. At eodem vox apud Chaldæos ovis agnive notionem sibi habet subjectam: Chaldæi paraphraste pro ea, ubi in textu Hebræo occurrit, alia utuntur, quæ agnum significat anniculum. Nempe nummus fuit, cui incussa fuit agni imago. Quod mirum esse potest nemini, qui novit in Frisus etiam nummos fuisse, qui forte a forma Schaaf dicerentur. Quo vero signo siclus fuerit insignis, vix habeo dicere. Hoc extra omnem dubitationem est, signatum fuisse. Ut nihil nunc dicam de illis, qui hodienum visuntur, videtur & Magnus Servator noster J.C. ubi Herodianos, qui ipsum tentatum venerant, ἐπείραζε, idem non obscure inouere. Cum enim ea Cæsaris esse docet, quæ ejus erant signata imagine, ejusque habebant ἐπιγραφὴν, rursum non minus manifeste dicit, ergo illa, quæ, quia Dei sint, & Deo reddenda, habere etiam εἰκόνα καὶ ἐπιγραφὴν, quæ a Deo sit. Signati ergo fuerint Sicli, Deo dandi, necesse est; quo signo primus, ignoro. Qui hodie ostenduntur aut Samaritano aut Hebræo notati sunt charactere. Quod ad signa attinet, conveniunt in eo plerique, quod altera pars exhibeat virgam frondentem, calicem altera, quem alii urceum, in quo Manna asservabatur, alii, & rectius quidem, thuribulum repræsentare autumant. Nam qui Davidis & Salomonis nomina charactere cum maxime Samaritano inscripti sunt, antiquitatem suam eruditis nondum probarunt, nedum ut pro sacris ha-

habeantur. Ast quare dubitem, an, quas recensui, formæ imprassæ fuerint Siclo sacro, qua ratione concedam, quomodo conciliari posse putem, non est, ut nunc apetiam prolixius. Tantillum, solas duas atgenti signati drachmas *Deus* ab Israelitis, cum fuerint censandi, dari sibi imperat. Na quis autem ob exiguum pretium contamnat aut Deum imparantem, aut illud persolventem Israelitam, proba fecerit, si munusculum & privilegia ex illo nascentia inspexerit accuratius. Munus ipsum etsi tenue videatur, magni pretii est censendum; quia non homini, sed Deo, cujus est non aurum & argentum solum, sad & ipsum cœlum & tarra, qui hoc sibi serio dari imperavit, est exhibendum. Unda & cum summa reverentia dimidius hic siclus est Domino Deo persolvendus: Ipse Deus hoc jussit, cum dicit, esse תרומה ליהוה, id est, donum alevatum Jebovæ: quo ipso Deus declarat, Israelitam, qui siclum esset oblaturus, cum manibus prehensum sursum agitara dabuissa. Plana enim quemadmodum manus & corda, vel potius corda in manibus supplicantes Deo offarunt, ita atiam, qui Deo dimidium siclum offert, elevare illum, inque manibus suis Deo ostandare quasi jubetur. Sed longa augustius sentiemus, si modo, quorsum ille pettinuerit, quæ ex illo nata sint privilegia, recte perpendarimus. Id, quod datur, a Deo voca כפר cohonestatur, quam λύτρον dicunt Veteris Interpretes & N. Tastamenti Sctiptotes plarumque. Vox hæc picem, qua naves illinuntur, notat, atque inda deductum verbum, pica vel alia quadam re illinere. Translatus ast vocis usus ad axpiationes sacrificiis faciandas, quia sanguina illorum illinebatur & tegebatur id, cui sanguis inspergebatur: inde ad quidvis, quod ctimini alicui tegendo aut axpiando adbibebatur. Ergo, quia כפר est hic siclus, Israelitarum crimina, typice saltem, potest celare. Verum non frustranea erat ista axpiatio, sed eo facienda, ne asset נגף plaga in populo, imo manifesto fidem facit Deus, aversum iri plagam, si sancta hæc lex observaretur. Ridiculi sunt illi ax Judæis, qui populum in capitibus suis censeri credunt prohibitum, quia lividus oculus obsit numero sera innumero, plagamque accersat, atque inde factum axistimant, ut introducta sit recansio ajusdem ex nummis, quia ax nummorum numero numerus populi subducaretur. Unda & Davidis tempore populum pœnæ subjactum memorant, quod, neglecto hoc præcepto, capita sua numarati passus sit. Plaga, cujus hic meminit Jehova, & axternas corpori infligendas pœnas, & ipsam daniqua mortem dicit, ita, ut ax circumstantiis interitus æternus queat comprehendi. Erat hic populus in numero non tantum viventium, sed, si ad gentilas aundem comparaveris, viventium in Rap. Dei vitam excellentissimam; at, si contingat, ut lex hæc, aut a Reip. Magistratu, aut a civibus haberetur contemtim, minatur Daus, futurum, ut immissis iræ suæ exsecutoribus, aut hostibus, aut fame, aut pestilentia, magnam in populo ederet cladem; quam effugarent legem hac raverenter observata.

Magnam utique legis utilitatem! Sed non solet parca manu beneficia sua erogare Jehova, sed liberali, unda & hoc adjicit. *Transibunt ad numeratos.* Numerati isti sunt, qui jam cives erant facti istius civitatis, quique quasi apud Jehovam consistebant; ex advarso quasi constituti erant illi, qui nondum exhibuerant λύτρον, itaque neque iisdem cum illis gaudebant privilegiis: quæ demum arant sibi paraturi, si Mosi, imo Deo reptæsentassent nummum imperatum: illico anim ipsis fiebat potestas transaundi ad primogenitos, quorum nomina in tabulas publicas arant relata, & in libro viventium scripta. Ita vero Deus lege hac instituerat, ut quoties census populi ageretur, toties Sicli hi Dimidii a singulis exigerentur civibus. Quamvis sancte lax hæc babita non fuerit semper. Neglexit enim illam David Rex cætera prudentissimus, cum populum, a Satana ad hoc incitatus, censaret, eosqua pro civibus sanctissimæ babuit civitatis, a quibus non fuerat axactum tributum, quique λύτρον animarum suarum Jehovæ persolverant nullum. Quod quidem quid erat aliud, quam legis sanctissimæ naglectus & contemtus? quid si non hoc arat negare sanctitatem justitiamque sanctissimi atque justissimi Numinis, dicere ipso facto omnibus æquam esse etiam sine redemtionis pretio factam civitatis istius potestatem? Quæ memorara atiam est detastari. Irritatus cette hoc tam atroci facto summus Deus in populum expedivit iræ suæ arma funastissima, deletisque oppido plurimis, ostendit non ad omnas, quibus perparam atque non annuente summo Principe Deo civitatam largitus esset David, jura ejusdem pertinare. Agnoscens hoc David, se quod λύτρον non axegisset maxime peccasse, ultro caput suum pœnæ obtulit, a qua sola Dei clementia summaque misericordia liberatus, sacrificium, hoc est λύτρον Deo reptæsentavit.

Quemadmodum autem a Davide neglectam scriptura tradit hujus legis observationem, ita scriptores Judæi illam summa cum Religione & severitate singulis annis tradunt esse observatam. Quæ obiter memorare non pœnitebit. Singulis annis tributum hoc a Judæis persolutum memorant Judæi & qui ex illis sua plurimum habet Ligtfootus, quem honoris causa nominamus. Huic rei certum præfixum erat tempus. Ante Novilunium enim mensis Nisan actum voluerunt censum, si modo licuisset per eos, qui extra terram sanctam rerum suarum sedem fixerant. Eo fine ipso primo mensis Adar die Synedrium publico edicto per universam terram sanctam singulos jubebat cives suum exhibere nummum: Quod ut fieret accuratius & commodius, decimo quinto ejusdem mensis Nummularii in universa terra erant constituti, eisdem nummis recipiendis ab illis, qui extra urbem sanctam in terra tamen sancta haberent: At a XXV. ejusdem mensis in templo, maxime in eorum gratiam, qui ex remotis regionibus ad festum solenniter celebrandam venissent. Hi sunt isti nummularii, atque hæc erat occasio eorundem in atrio templi collocandorum, quorum mensas Jesus Christus Servator noster paucos ante Pascha dies in templo evertisse ab Evangelistis narratur. Quippe non colligendis tantum nummis sacris hi invigilabant; sed quod ex temporum istorum conditione facile est colligere, non exiguo cuidam inhiabant lucello. Scilicet tunc temporis Sicli Hebræi etiam ipsi Dimidii Sancti rariores videntur fuisse, invectis maxime in terram Judaicam per Romani Imperatoris milites etiam nummis Romani Imperatoris effigie signatis; unde factum videtur, ut Judæi Sacerdotes existimarent cum sua tum templi maxime interesse, ut certum quoddam reciperent emolumentum ab eis, qui aliam pecuniam eamque profanam cum Dimidio Siclo Sacro essent commutaturi. Cum autem de hac mercatorum ejectione modo dixerimus, quid vetat veram illius causam ὡς ἐν παρόδῳ detegere? Certe gravissimam illam ex Prophetis & evangelio depromendam silere atque ad alia confugere, quæ nihil ad rem faciant, mihi quidem est religio. Cum Christus hæc ageret, proxime ille instabat dies, quo sanctissimo Patri suo verum erat repræsentaturus λύτρον non pro Judæis tantum, sed & pro ipsis Gentilibus, ut, qui Deus non Judæorum tantum sed & Gentilium nunc erat vocandus, ejus templum domus precationis appellaretur omnibus gentibus. Minime ergo omnium conveniebat, eam hic exerceri mercaturam, qua tam sanctum negotium cut umbris tegeretur, aut plane negaretur. Hoc tempore Siclis Dimidiis uti, quid aliud erat, quam iisdem pessime abuti? His rebus vacare & quidem cum turpi ista lucri cupiditate, quid aliud, quam mercaturam exercere? Qui aliter rem capiunt, nescio an Jesaiam & Christum & res sub hoc exstituras unquam serio expenderint. Tam autem serio exigebatur Dimidius hic Siclus, ut si quis justo eum tempore repræsentare contumaciter neglexisset, ab eo vel invito pignus sumerent exactores, & si nullum aliud occurreret, vel ipsam togam, quæ res ipsa etiam Christi verba illustrat egregie. Neque periit, quod Israelitæ Deo jubenti dederunt tributum; Sed perpetua, constansque illius erat gratia atque memoria, cum & ipsi nummi Deo in memoriam quasi revocarent, hos pro animabus suis redemtionis pretium persolvisse, adeo, ut Deus thesauros suos inspiciens, atque ex tabulis publicis nomina redemtorum suorum sibi recitans, neque illorum memoriam neque λύτρα deponere potuerit unquam.

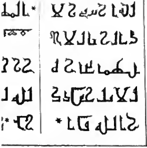
Hæc sancta illa lex est, & historia illius. Quid vero illa faciemus? Nudamne historiam esse rei factæ, faciendæve dicemus, aut institutum mere Politicum & Forense? In illis, qui in interpretanda scriptura, & hac ipsa lege sic versari volunt, nomen ego meum nunquam sum professurus; sed illis accedam lubentissime, qui τὴν πολυποίκιλον Θεοῦ σοφίαν altius rimantur, ut illam σοφίαν, quæ est ἐν μυστηρίῳ magis admirentur. Plurima namque sunt, quæ flagitant, argumentisque & plurimis, & evidentissimis, in hanc ut eam sententiam, suadent, imo persuadent. Nuda & mera Resp. civilis non erat Resp. Judaica; Dominum & Fundatorem non habebat nudum hominem; cives ipsi non vulgares erant homines; tota Reip. administratio, quæque in illa contigerunt, historice tantum, nisi vim faciamus Spiritui Sancto, nequeunt explicari. E contrario Theocratia erat Resp. Dei Filius Conditor & Dominus ejus erat; cives, & quæ circa illos gesta sunt, sic considerare oportet, ut homines aliorum hominum gererent figuram, res gestæ typus essent rerum in antitypo exstiturarum. Lex ipsa, si rite inspiciatur, talis est, ut prodat statim, mysticarum rerum se esse involucrum. Moralis non est hæc lex, ex sanctitate Dei non fluit; sed arbitrio; neque ex conditione hominis ipsius, aut respectu, qui Deum inter & hominem exsistit: æternam

Tabula VIII.

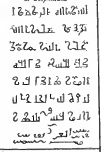

1
E Thesauro Regio
2
E Thesauro Regio
3
4
E Thesauro Regio
5
6
Convenit cum tribus Nostris Tab. depictis.
7
E Thesauro Regio
8
9
10
Ex eodem
11
Ex eodem
12
Ex eodem

Tab. VII

Inscriptio Panormitana

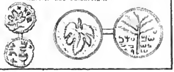
Inscriptio Lapidis eruti in Delphinatu

...icus Constantini

Nummi duo Samaritani.

Tab. IX.

Inscriptio Puteolana

Nummus Arabicus Constantini Pogonati.

nam esse, cui sanum est sinciput, dixerit nemo. Quis enim tam demens esse censeatur, ut ea lege se omnesque nmnino hnmines teneri dicat, at boc mnrale est, quam ipse nec nbservet, nec nbservare cupiat? Quis, nisi sibi adversarius seque ipsum pœnæ, quam lex denunciat, subjiciens legibus his imperium hodieque in Christianns concesserit? Neque mere Pnliticam aut Fnrensem esse concedam. Sed forenses ipsæ etiam nmnes aut mnrales sunt, aut typicæ futurarnm sub Christo rerum umbræ, saltem pædagogiæ & jugi ratinnem habere sunt censendæ. Superest ergo, ut, quod sentio, dicam. Legem hanc umbram habuisse ejus rei, quæ est in Christo, est manifestum. Abeu Esras, qni ab eruditinne sua id inter pnpulares suos est consecutus, ut Sapientis nnmen ei sit tribntum, ita loquitur pereleganter: *Quæcunque lex fuerit, cujus tu rationem perspicere nequeas, illa mysterium in se continet, etiamsi hucusque illud non intelligas*. Næ verissimam sententiam, quam homini Judæo invidendam multi ex Christianis mecum fatebnntur, sed utinam sincere! Ego non dubito, quin סוד, *μυστήριον* hic lateat. סוד Hebræis dicitur *μυστήριον*, cujus vocis vis hæc est. Notat rem calce illitam, a סוד unde סיד calx est. Sed quia calcis usus etiam est in jungendis lapidibus & parietibus, id repræsentabit, quod tectum est, respicit autem conjunctionem peccatoris per Christum Jesum, & Spiritum Sanctum cum Deo, tum hominum quorundam cum aliis hominibus. Sola sufficeret pręter ea, quę dicta jam sunt, sacrę scripturę autoritas. Plurimi namque sunt Prophetę atque Apostoli, qui in scriptis suis ad hanc legem respexisse sunt dicendi. Quin & ipsorum pręstantissimorum Patrum aliqui, aliique scripturę interpretes hoc agnovernnt. Sed ad sacram scripturam cnnfugiamus tanquam sacram salutis anchoram, committamus inter se loca quędam. Hic diserte Deus Dimidium Siclum esse λύτρον animę affirmat, atque a Pręstantissimis inde redundaturis eundem privilegiis cnmmendat. At, audiamus Spiritum Sanctum in Psalmis: *Frater non redimendo redimet virum, non dabit Deo pretium ejus. Nam pretiosum est λύτρον animarum ipsorum, & deficiet in seculum*. Dimidium hnnc Siclum verum λύτρον fuisse si putetis, an fieri posse negabimus, ut frater pro fratre redemtionis hoc pendat pretium? Christus ita dixisse legitur: *Quid proderit homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ jacturam faciat?* Aut, qund dabit homn ἀντάλλαγμα suę animę? Si proprie, atque, ut verba snnant, tantum hanc legem interpreteris, nnmquid in promtu Christn erat respondere: Dimidium siclnm, quem nancisceτur facile, qui totum fuerit mundnm lucratus. Agite ergo, attentis oculis, menteque sollicita nrdine rem lustremus. Principio Deus serio mandat, ut omnes in populo ejus censeri volentes redemtionis pretium offerant. A se ergn nullum jus isti habent, sese pro civibus Regni Dei gerendi. Ecquid est apertins, qnam nmnes nmnino peccasse, atque destitui gloria Dei. Per peccatnm homn factus est civis, imo mancipium Satanæ; itaque a Deo, ejusque Regno ita segregatus, ut tantnm absit, nt cum Eo, qni oculis est adeo puris pręditus, nt malum cernere nequeat, amice vivere possit, nt Ejus justitię flammis depascendus & delendus objiciatur. Ex hoc malorum Oceann nt eripiatur peccator כפר נפשו exhibere ei est imperatum. Emtionis hæc quædam est species. Emtio & venditio arbitrii res snnt, non natnræ: hypotheticas easdem esse, quis dubitat? Atqui lubuit supremn Deo, non res tantum naturæ, quæ gratiæ serviunt, atque ex quibus æterna Dei potentia & decentia, qua valet mndn sanctissimo portare, atque ad æternam introducere vitam peccatorem, si ad animum revocentur, perspiciuntur, adhibere ad res, quæ in fœdere gratiæ, & maxime in Novo Testamentn existunt, depingendas; sed, quod miremini, ipsarum etiam illarum rerum aliquas, quæ industriæ humanæ debentur, adeo sapienter sua prudentia gubernat, imaginem rerum futurarum gerere aptæ natæ comperiantur. Insitionem arborum ab arte humana profectam qnis neget? Paulns tamen ex eadem explicat & illustrat Gentium assumtionem in communionem populi Dei. Eandem emtionis & venditionis conditionem esse, si affirmavero, audax vocari non merebor. Jure enim nlla a Deo creata re utendi per peccatum excideramus, neque illud jus adipiscitur quisquam, nisi exhibito redemtionis pretin.

Maxime vern ut homini ex regnn Satanæ exire, atque liceret illi esse civi Regni Dei, npus erat, nt redimeretur peccator, pretiumque redemtinnis Deo repræsentaret. Deus Pater est, quem scelere suo homo nffenderat: Idem Deus Pater hnminem morti addixerat: neque patitnr sanctitas, justitia, & veracitas ejus, ut hominem peccatorem imagine sua destitntum, qui mortem erat cnmmeritus, quemque, si talis foret, ad æternas pœnas damnaverat, ad beatam vi-

vitam in Regno Suo degendam admitteret. Persolveodum erat ergo satisfactionis pretium, ut Deus Pater salva sua omni virtute illum vita æterne posset donare. Nam absque hoc foret, nunquam ex morte ad vitam miser iste emergeret. Tantum certe aberat, ut sine lytro ad se Deus peccatorem potuerit invitare, ut & gravissimas sine hoc in civitatem quemquam recipientibus, aut irrepentibus denuntiaverit pœnas. Davidis historia exemplo esto! In vanum nemo ferat nomen Jehovæ Dei sui! Jehova enim pro insonte non habuerit, qui Nomen Ejus tulerit in vanum. Atque utinam aliena pericula Socini discipulos fecissent cautos! Plagam minatur Deus! Si quis obrepserit, & si hic fallat homines, ille cum justis, vero redemtionis pretio justificatis, non scribetur, imo & ex eo vitæ libro, qui est in externa ecclesia, delebitur, vel apostasia, vel voce Domini olim dicturi: Non agnovi vos unquam! Recedite a me operantes iniquitatı!

Lytrum quale fuerit jam porro videamus. Siclus est argenteus sanctus Dimidius. Deus dixerat: *Hoc dabunt*. Eant nunc sane, crepentque naturalis suæ scientiæ sufficientiam ejusdem patroni atque fautores! Certe, si Deus celasset consilium suum, quo definiverat rationem conciliandi sibi hominis, lateret adhuc homo in caligine perpetua, exsorsque veræ vitæ viveret, imo mori pergeret. Dei est statuere, qua ratione homini ad vitam pateat via; sed Ejusdem etiam est viam istam homini monstrare. Adeo enim hariolus est homo nullus, ut illam divinando queat assequi! Videant nunc adversarii, annon ad ipsum esse, ut ajunt, pertineat illa Dei voluntatis manifestatio! Ad Siclum ipsum accedamus. Argenteus est. Fateor Petrum Christianos docuisse, neque auro, neque argento (altero Mosis, Davidis tempore altero) nos esse redemtos; at inde non recte conficietur, ut argentum hoc cum merito Christi oon sit comparandum. Habent hoc namque typi & antitypi, ut recte alterum de altero ajas, recte rursus sensu mutato neges: quod Sacrificia Veteris Testamenti cum Sacrificio Jesu Christi conferenti liquido demonstratur. Certum est argentum cum sanguine Christi recte posse contendi. Argentum ex terræ fibris venisque effossione proferri multisque laboribus atque ita, ut injuria afficiatur terra ex Plinio commode ostendimus. Ex venis hujus Adami labore multo, molestiis plurimis summaque cum ipsius Christi injuria ab hominibus terram amantibus effossus est sanguis Jesu Christi. Non grati adeo coloris est argentum, cum primum effoditur; sed deinceps satis evedit candidum. Jesu Christi sanguis ruber est, quique videatur parum idoneus Sanctis dealbandis; ita autem candidus est, ut perpurgare possit Sanctos, Spiritu sancto ad Jesum tractos, ut etiam eorum tunicas candidas efficiat, in quibus tanquam Candidati Regni cœlestis & Sacerdotes coram Deo læti compareant. Plumbo addito igne eodem separatur. Adde sacrificio Jesu Christi non tantum ceremonias Vet. Testamenti, sed maxime ignem toties in Veteri & Novo Testamento memoratum, deprehendes, fugere e conspectu umbras istas, reliquasque scorias, terrestrem materiam, superne autem conspiciendum sese exhibere argentum, hoc est, meritum Christi, cum quo ἀφέσει τῶν ἁμαρτιῶν jam facta, sacrificia pro peccato, fiducia & cura ventris, gloria in carne & cura rerum terestrium stare non poteruot.

Ex hoc Argento faciendus erat Siclus certi ponderis. Sæpe miratus sum illos, qui sanguini Jesu Christi pretium attribuunt infinitum, ut rectius deiode illum sufficere ostendaot universis & singulis hominibus redimendis, quod dogma tanto cum apparatu, tantaque virium urgent animorumque contentione. Contraria se loqui, hi homines non animadvertunt. Pretium enim infioitum esse nequit; nec infinitum pretium sibi justus quispiam pro merce ulla expendi patietur, cujus pretium antea fuerit definitum. Τιμὴν definitum notare pretium non ibit inficias, qui vel Græcæ linguæ, vel juris Divini & humani quadantenus fuerit peritus. Si pretium ei inest infinitum, qua fioi Deus edeo sollicite definivit pondus & fines sicli, qui typus est meriti Jesu Christi, ut & geras numeraret?

Certe manifestum est, Deum isto facto declarare voluisse, pretium justum neque minus, quam sanctissima sua requireret justitia, inesse merito Christi; tantum scilicet, quaoti vendi & emi poterant animæ in libertatem vindicandæ. Sanctus est Siclus. Sanctus est Jesu Christi Sanguis, ipse Christus sanctus est imo sanctissimus. Ejus sanguinem, quo sanctificatus est, qui κοινὸν existimaverit, summum in se admiserit scelus, quod æterois animæ & corporis luet tormentis. Vulgaris namque hominis, horreo dicere peccatoris, sanguis hic non fuit; sed sanguis agoi immaculati & irreprehensibilis, agni, quem Deus dederat, qui tollebat peccata mundi, justi illius, Christi Filii Dei. Eundem hunc Siclum san-

sanctum signatum fuisse signis sanctis manifestum est. Principio agni imaginem pecuniæ fuisse impressam, deinde aliarum rerum sanctarum; donec ab humano ingenio, dicam, an fastu? & κακοζηλίᾳ etiam Diaboli hominum, dæmoniorumque fictitiis imaginibus corrumperetur, negari non potest. Certe, cum meritum Christi, quo animæ sanctorum redimuntur, sit sanguis agni illius, qui typice mactatus fuit jam ab ipsis mundi incunabulis, quid convenientius erat, quam, ut typus illius agno esset insignitus? Posterioribus ætatibus cusos ostendunt siclos, quorum pars altera Aaronis exhibet Sceptrum virens, florens atque fructibus onustum, altera thuribulum. Jesu Christi Sacrificium etsi Aaronicum non sit, nec ab Aaronici ordinis sacerdote oblatum, tale tamen est, quod recte cum illo conferatur. Contradixerunt huic sacerdotio & sacrificio Judæi rebelles, imprimis sacerdotium sibi afferentes, sed consimili miraculo illud Jesu Christo est vindicatum. Exaruisse jam verbum atque Spiritus Ejus, hoc est sceptrum dextræ illius videbatur, postquam totos quinquaginta dies a resurrectione sua Judæis se non ostenderet, neque verbo aut demonstratione Spiritus & miraculorum illis metum incuteret. At, ut subito enituit, ostensumque est Ejus sceptrum verbum & Spiritus Jesu, qui Christus & Dominus renunciatus est, ipso Pentecostes festo die! Ut floruit, ut fructus protulit uberrimos eodem Festo! Ut commota est universa civitas Hierosolymitana! Ut audiit accensum, quo perimendi sint rebelles, ignem, prædictum per Joelem, demonstratum per Petrum, impletum per Romanos, egressum a Deo ipso! Thuribulum hoc preces intercessionemque Christi Summi Sacerdotis depingit. Is solus Sacerdos, cujus sacerdotium a Deo institutum, tamque evidenter vindicatum est, vi meriti sui, cum ad dextram Dei est, orare potest pro Electis, hoc solo niti possunt Electi. Quicquid sit, certum est, Jesu Christi sacrificium, velut nummum imagine & inscriptione, sic characteribus evidentissimis a Deo in Mose & Prophetis esse signatum. Prolixior forem, si singula charagmata Vobis enarrarem. Ipse Divinus Salvator quotiens dixit, scripturas impletum non iri, nisi, quæ de se prædicta essent, pateretur? Quoties Divini Evangelicæ historiæ scriptores, cum passiones ejus commemorant, diserta aut ex Mose aut ex Prophetis, aut ex Psalmis proferunt testimonia? Christus binis discipulis Emauntem euntibus asseruit, quæ de passione sua scripta sint in Lege Mosis, Prophetis & Psalmis, esse impleta: sic debuisse pati Christum & resurgere ex mortuis tertia die. Huic ergo testimonium perhibent omnes Prophetæ, remissionem peccatorum plenissimam consecuturum per Nomen Ejus omnem, qui in Eum crediderit. Næ frustra hæc quæras in Scholis Socini; hic nudi hominis effigiem impressit merito Christi. Misera est Anti-Christiana turba! Hæc docent etiam merorum hominum merita Deo offerre; imo, ut apertissime dicam, illorum, qui vix homines dici possunt, certe non sancti: quorum meritum merito Jesu Christi comparatum nil, nisi plumbum est, meræque scoriæ per ignem olim abjiciendæ.

Sed Dimidius tantum Deo exhibendus Siclus quid sibi quærat, est anquirendum. Vidimus hactenus כפר sive mysterium hujus lytri sic, ut doceretur ratio, qua Deo, a quo segregati fueramus, rursus conciliaremur; at id restat, ut etiam monstremus hic ostendi, si pote, qua via homo homini. Hoc lytro Adam conciliatur Electis, filiis suis natura talibus, at gratia filiis Dei, quos ipse suo peccato perdiderat; filii ei conciliantur, qui cæteroquin, quod ipsos pessum dedisset, odissent eum merito suo: patribus in libertate credentibus rursus junguntur filii, qui sub ceremoniarum jugo ἀβαστάκτῳ gemuerant, hoc lytro in libertatem vindicati. Sed, quod præcipuum est, duo cum maxime quasi homines existimandi sunt populi illi, qui Christi ætate vixerunt, Judæi & Gentiles. Separati hi fuerant Mosis tempore, cum paries intergerinus erigebatur, qui duos hos populos divideret. Ut Israelitis liceret esse populo Dei, λύτρον erat persolvendum. Sed Dimidium tantum Siclum Deus imperavit. Quo ipso quid aliud significabatur, quam esse adhuc alium quendam populum pro quo altera hujus Sicli pars sit seposita? Qui populus isto lytro repræsentato, etiam ipse aditum sibi pararet ad civitatem Israelis, e qua hucusque erat segregatus, & jus sibi acquireret sese sub Novo Testamento pro filiis Dei gerendi. Integrum profecto lytrum persolvit Patri Suo Jesus Christus Servator noster & Caput electorum: sed hoc fine, ut demonstraret, Deum esse non Judæorum tantum Deum, sed & Gentilium; ut ipse esset non Judæorum solorum Servator: sed etiam lux Ethnicorum, eos eripiens ex regno tenebrarum, & in Regnum lucis introducens. Atque mirum est, quam amice hic omnia sacra conspirent oracula. Paulus si audiatur loquens Ephesiis suis, rem clare sistet

pio

pio Auditori: *Nunc autem*, inquit, *in Christo Jesu vos, qui olim eratis procul, facti estis prope in sanguine Christi: Ipse enim est Pax nostra, qui fecit* Utrunque unum, *& intergerinum parietem solvit, inimicitiam, quæ in carne Ejus erat; dum legem in placitis consistentem ad nihilum redegit: ut* Duos *illos crearet in Se, in* Unum *novum hominem, faciens pacem. Et reconciliaret* utrosque *in* uno *corpore Deo per crucem, interfecta inimicitia in Se. Et veniens annunciavit pacem vobis, qui procul eratis, & iis, qui prope erant. Quod per Ipsum habeamus accessum* Utrique *in* Uno *Spiritu ad Patrem. Ergo non amplius estis hospites & advenæ sed cives sanctorum, & domestici Dei; inædificati fundamento Apostolorum & Prophetarum,* ita *ut sit angularis summus lapis* Idem *Jesus Christus, in quo omnis structura coagmentata crescit in templum sanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Hilarii verba etiam audite ne sit molestum. *Sed*, inquit, *hic Filius lapis est ab ædificatoribus improbatis, & in fastigium angularis electus, & in oculis omnium mirabilis est, inter Legem atque Gentes lateris & ædificii* Utriusque *conjunctio*. Λύτρον hoc a Deo ipso ab æterno constitutum, in tempore a Filio procuratum est. Quemadmodum civis Reipublicam pecuniam, quæ in Republica sit usitata, adipisci non potest, nisi ea primum ab illo, qui jus signandi æris habuerit, ei tradatur; ita omnino hominum erat nemo, qui Deo redemtionem offerre potuerit, nisi ei Christus & justitia Ejus prius donaretur. Quem ut accepit, ita Patri repræsentare rursus potest. Cum Deus fidem largitur homini, quæ Christum Ejusque justitiam esurit, sitit & recipit, quaque se totum Patri in Filio portandum tradit, Deus λύτρον hoc tradere hominibus est censendus. Neque enim omnium est fides; Dei est donum: unde & χάριτι & δωρεὰν servamur justificati. Quotquot autem ordinati sunt ad vitam æternam, his donatur credere in Christum: hi Christum accipiunt, his potestas sese gerendi pro filiis Dei datur, credentibus in nomen Ejus.

Jam illis, qui hoc λύτρον exhibuerint, licet accedere ad numeratos. Equidem meis verbis privilegium hoc non describam: ex omnibus Prophetis & Apostolis evidentissime hanc rem proponentem audiamus Paulum: *Accessistis ad Sion montem & civitatem viventis Dei, Hierusalem cœlestem & myriades Angelorum, panegyrin & concionem primogenitorum, qui in cœlis conscripti sunt, & Judicem Deum omnium & Spiritus justorum consummatorum, & Testamenti Novi Mediatorem Jesus, & sanguinem aspersionis præstantiora loquentem præ Abel*. Omitto nunc demonstrare istos primogenitos, qui fuerint.

Quemadmodum sanguis meritumque Jesu Christi perpetuo viret vigetque; sic λύτρον hoc Israelitis coram Jehova erat in memoriale. Manet sanguinis pretium, manet Spiritus fidei, manet fides, a Spiritu hoc in cordibus electorum producta. Spiritus enim hic est σφραγὶς, est ἀῤῥαβὼν non ad paucos dies, sed ad tempus ἀπολυτρώσεως, seu singulorum suo ordine membrorum, seu propter communionem, quæ corpus inter & membra est, totius corporis, ita, ut duret ad destructionem Anti-Christi, conversionem Judæorum, imo resurrectionem corporum & vitam æternam!

Satis jam prolixe, opinor, Aud. Splendidissimi, Spectatissimi, id, quod susceperam, egi; ut hic tuto huic quidem Orationi finem imponere possim. Antequam autem illud faciam, Vos compello, *Perincluti Patriæ Patres*. Conceptis verbis gratias Vobis ago de amplissima Vestra erga me Benevolentia, summoque favore, quo immerentem me fovere non dedignamini. Quartus nunc annus est pœne elapsus, cum eodem ex loco Professioni Ordinarie Linguarum initiandus summa Vestra, plurimaque in me collata beneficia grata mente prædicarem, Vobisque me majorem in modum devinctum esse ad omnia obsequia publice testater. Vixi ab illo tempore, & in Illustri Vestra Republ. & in Illustri Schola memor Vestrorum Beneficiorum: eo summa ope nisus sum, ne fidem datam frangerem. Quantam fidem, quantam diligentiam recte exornandæ spartæ adhibuerim, quam eram sortitus, quantos sustinuerim labores, meum non est prædicare. Non tamen ii fregerunt debile licet Hoc Corpus, aut obtusiorem hebetioremque animi fecerunt aciem; sed molestiæ tædiaque, quæ plurima mihi objecta devorandaque fuerunt. Nescio autem, verbis saltem enunciare non possum, quam blando gratoque perfusum me senserim gaudio, cum divinam Providentiam, Paternamque Ejus Clementiam toto hoc tempore summam & admirabilem quandam curam mei gerere perspexi. De ea re dubitare me non sinit gemina ista provincia, quæ ab illo tempore mihi est decreta. Prioribus omnibus beneficiis Vestris, *Perquam Magnifici, Nobilissimi, Amplissimique Patres*, cumulum addidistis, cum Professoris Or-

di-

dinarii Theologiæ ſæpe quidem optatam, at vix amplius ſperatam Perſonam mihi impoſuiſtis. Ignoſcite, *Patres Patriæ Splendidiſſimi*, ſerio mihi de ampliſſima Veſtra liberalitate gratulanti. Quod, qui beneficia accipiunt, ſolent facere, id mihi etiam ounc quoque uſu venit: ab illis animus benefacientis notatur benevolus. Tanto mihi certe gratior eſt hæc Profeſſio, quanto certius ex illa mihi mandata colligere videor, Vobis non diſplicuiſſe omnino iſtam rationem, qua in Illuſtri Schola Veſtra ſum verſatus.

Novo modo me Vobis Omnibus devinctum ſentio, adeo, ut omni honore, reverentia, obſequio ſummum iſtum Veſtrum favorem demereri, ſi non valeam, at ſerio ſaltem me velle perpetuo intelligatis. Si Deus voluerit, atque vitam concesſerit, niſi novis tœdiis & moleſtiis, quas mihi parari ſentio, otium meum turbetur, & frangantur vires, id bono cum Deo operam ſedulo dabo, ut laboris parcus eſſe, aut otio ſtudioſus nunquam deprehendar. Vos modo unum, *Inclytiſſimi Patres*, humillima mente oratos obſecratoſque volo, ut Veſtram iſtam benevolentiam, quod feciſtis adhuc, mihi juſtiſſimæqun cauſæ continuetis. Ita Deus Vos ſervet, protegat, beet, ut ſub ſapientiſſimo Veſtro Regimine æquiſſimoque bonis omnibus civibus mihique etiam vitam degere liceat piam & tranquillam in timore Domini! Ita Deus Vos cum Nobiliſſimis Veſtris Familiis omni corporis animique benedictione cumulet, ut hic ſanctam omnibuſque bonis auctam & ornatam, olim, propter λύτρον Jeſu Chriſti, æternum beatam vitam colatis!

Vobis *Plurimum Reverendi*, *Nobiliſſimi*, *Conſultiſſimi*, *Experientiſſimi*, *Spectatiſſimi*, Auditores omnium ordinum Digniſſimi, gratias habeo maximas, quod ſepoſitis majoribus Veſtris curis actum hunc Veſtra præſentia cohoneſtare non fueritis dedignati. Id Vobis apprecor ex animo, ut, quod Jeſus paravit λύτρον, id Vobis donetur, ut, quemadmodum hic in terris, ſic deinceps in cœlis Regni æterni ſitis cives. Veſtram iſtam benevolentiam, ſi qua re poſſim, ſtudebo compenſare.

Ad Vos accedo, *Magnifice*, *Plur. Reverendi*, *Conſultiſſimi*, *Experientiſſimi*, *Clariſſimi*; *Rector*, *Theologiæ*, *Juris*, *Medicinæ*, *Philoſophiæ atque linguarum Profeſſores*, *Collegæ ſuſpiciendi!* Imprimis mihi gratulor, *Magnifice Schumachere*, cum Tecum ſimul decreta eſt mihi Theologiæ Profeſſio: novos, quibus Te Splendidiſſimi Patriæ Patres ornarunt, ex animo grator honores! Ut illi Deo glorioſi, Reipubl. Scholæ, Eccleſiæ Tibique ſint ſalutares, ex animo voveo! Collegæ ſumus, atque idem omnes Profeſſores Theologiæ a Deo & Inclutiſſimo Senatu habemus mandatum, Theologiam ut doceamus. Fatemini procul dubio mecum, præcipue id nobis faciendum, ut eo perducamus Auditores noſtros, ut in quam infelici ſtatu a natura ſint homines omnes, qua ratione in Regnum cœlorum intrare, quomodo ſancte & olim beate in illo vivere debeant, poſſint, ipſi primum intelligant & experiantur, antequam alios doceant. Votorum meorum ſumma eſt, ut, conjunctis in Domino animis, conjunctiſque viribus, ſine invidia & diſcordia ſedulo id agamus! Amemus nos invicem in Domino atque Veritatem Ejus, Verbum Ejus Veritas eſt, antequam Auditores noſtros caſtum illum Dei & proximi doceamus amorem. Sic agamus, ut ad rationem vel Deo vel hominibus reddendam, hilari mente accedamus: neque minas ad hoc agendum vocantium, timere opus habeamus. Reformata eſt docenda a nobis Theologia: ſancto illam amo amore; Reformato, ergo pectore illam docere diligenter enitamur. Mutuis conſiliis invicem nos excitemus in Domino! Quod a Vobis mente affectuque ſincero flagito: quacunque re opera mea Vobis poterit eſſe utibilis, experimentum facite Ipſi, ſaxo fidem meam, adhibita fide, ne incuſetis unquam! Nullus equidem dubito, Exoptatiſſimi Collegæ, quin ſi omnes quod agendum eſt ſerio agamus, Scholæ noſtræ res a concordia diligentiaque noſtra incrementa habituræ ſint admiranda. Ego quod in me fuerit ſitum, in eo elaborabo ſedulo, ut honorem, reverentiam, atque amorem Singulis Vobis debitum & Omnibus negaſſe nunquam deprehendar.

Vos, *Ornatiſſimi Juvenes*, *Meus*, *Amor*, *Meum Delicium!* Vos, inquam, eſtis, qui facitis, ut præcipue mihi chara ſit hæc, quam nunc capeſſo, Profeſſio. Ipſi Vos noſtis, qua fide hucuſque in omnibus Vobis præiverim! Ipſi Vos mihi teſtes eſtis & conſcientiæ, quas appello, Veſtræ, quam procul abfuerim ab omni partium ſtudio: nunquam ego quenquam Veſtrum prehenſavi, aut rogavi, meis ut ſe adjungeret Auditoribus, nunquam ſeu minis ſeu pollicitationibus a Collegis meis Venerandis quenquam abſtinere laboravi. Conquiſitores ego mihi per ſubſellia ire nunquam juſſi; ſi quiſquam a meis abeſſet collegiis, illi negotium faceſſere animum meum nunquam induxi. Nunquam quicquam magis mihi curæ fuit, quam

ut

ut erga Deum & superiores pietatem, ad sedulo colenda studia diligentiam, modestiam & sobrietatem animis Vestris inculcarem. Sed τί ἔτι δεῖ ἀπολογεῖσθαι? Sæpe animum meum sollicitum habuerunt ista Pauli: *Quæ audivisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei futuri sint, ut etiam alios doceant*. Ipsi Vos videtis, quales futuros Theologos, Theologiæ Studiosos Paulus requirat: Fideles vult, qui idonei sint futuri aliis docendis. Id, quæso, ergo tota agite mente, ut μυστήριον τῆς πίστεως habeatis ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Quid enim, an alios istam docebitis calcare viam, quam, quæ qualisve sit, ipsi ignoretis? Fugienda dicetis, quæ sectamini, sectanda, quæ fugitis? Putatisne Theologi munus esse ὑποκρίνεσθαι? Nihilminus. Ἡγέμονες debent esse Theologi, præeuntes duces, quique ipsi suo exemplo alios queant erudire æque ac verbis. Turpius nihil est magisque culpandum in Theologo, quam si eundem audias pie loquentem, videas vero male viventem. Exemplis Theologorum plus nocetur Ecclesię, quam doctrina hæreticorum. Si propitium Vobis Deum habueritis in Christo, Spiritumque Sanctum Vobis datum, nę sentietis, quam fidus ille dux sit in omnem veritatem. Multa Vobis sunt lustranda loca, ex quibus characteres merito Jesu Christi impressos internoscere discatis. Excutiendus est iste ex oculis somnus, exigenda ex animo socordia, pectus rite prępatatum adferendum est, ut idonei sitis Spiritus Sancti discipuli. Ne exspectetis in Vobis fieri miracula, qualia in Apostolis aut aliis rudibus Prophetis a Deo sunt patrata. Sic laboretis, sic oretis, ut a Deo etiam aliquid habeatis, quod non *Furtiva Manu ab aliis surreptum* ad Ecclesię bonum adferatis. Makarius sane scriptor pius istos hypocritas eleganter comparat ad pauperes, undique instructissima quęque vasa mutua accipientes, deinceps pro suis illa jactantes atque ostentantes, ast, cum repetierint domini, rursus, quod fuerant, pauperes.

Ignoscite *Nobilissimi Studiosi*, acerbius monenti. Calcar Vobis addendum est, cujus Vos nostis fodicationes, quales sint. Habetis nunc, Deo atque Inclutissimo Senatui gratia, Professorum Theologię numerum instructissimum. Qua in re ego Vos consilio aut opera potero juvare, Vos tam promte non dixeritis, quam ego, ut efficiam, annitar.

Sancte Deus, conserva universam Ecclesiam, eique hoc jube esse proprium, ut Verbum Tuum pie & caste sine omni καπηλείας in ea doceatur. Conserva fideles Magistratus Ecclesiæ nutritios. Tu tege hanc Urbem, ejusque libertatem. Tu favore Tuo complectere illius Senatum. Fac porro floreat Gymnasium. Da, ut Docentes & Discentes quęrant id, quod suum est, sed quod maxime cedit ad Nominis Tui gloriam, Ecclesię ędificationem animarumque suarum Salutem.

DE

DANIELIS WULFFERI

DISSERTATIO

DE

SICLO.

I. QUO infelici eventu, Judas Iscariotes, Christum Dei filium, mercede adductus, *τῶν ἀρχιερέων* manibus scelestè tradiderit, Matthæus enarrat, Evangelicæ suæ historiæ *cap.* XXVI. v. XV. Ubi hæc ipsius verba ad sacerdotes recenset: *τί θέλετέ μοι δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια.* Quid sint *ἀργύρια*, & quantum hoc sit pecuniæ, videre lubet. In eo consentiunt fere Interpp. quæ hoc loco *ἀργύρια* vocantur, fuisse certum monetæ genus, tum temporis commune, ac valde usitatum; Uno verbo: Siclum. Quo nomine Hebræorum כסף Matthæum expressisse creditur. Id vero pro שקל usurpant. Constat id inter alia, ex Gen. XXIII. *vers.* XIII. quod Abraham dixerat כסף, paulo infra *v.* 16. nominat שקל. Unde LXX. כסף non tantum reddunt per *ἀργύριον*, Gen. XXIII. *vers.* XIII. Gen. XLIII. *vers.* 12. Sed etiam per *σίκλον*, & *σίκλον ἀργυρίου*. II. Reg. VI. *vers.* 25. Marcus & Lucas pro *ἀργύρια*, habent singulare *ἀργύριον*. Beza in nota major. N.T. *rectius* fieri arbitratur, si *ἀργυροῦς* legamus, quod Josephus *lib.* II. *Antiq.* *ἀργυρῶν* meminit, (quomodo & Septuag. Zach. XI. *vers.* XII.) non *ἀργυρίων*, *ut aliquid subaudias*, scil. *σίκλων*. Josephus enim, ait, appellatione *ἀργυρῶν*, siclos intelligit, ut ex *lib.* IX. *cap.* 2. patet, ubi *ὀγδοήκοντα ἀργυρῶν νομισμάτων* (Nota in *vers.* Septuag. est *πεντήκοντα* caput asini æstimatum ait, si conferatur cum II. Reg. VI. *vers.* 25. Ubi Hebræus habet כסף, Chald. כסף LXX. *σίκλος*.

II. Quantum vero summæ id fuerit pecuniariæ? optime omnium constabit, si prius, quid siclus, cui *ἀργύριον* æquipollere diximus, enodemus. Ponderis genus est; & etiam, quæ communis magis est significatio, monetæ; dictum Hebræis a שקל, quod *ponderare*, *librare*, significat. Non inconcinne. A priscis enim Hebræis, qui mos & Chaldæorum, & Syrorum erat,) non, ut apud nos, numerabatur pecunia discrete, sed pondere potius examinabatur. Lucem id affert V. Instrumenti locis nipluribus: ita Gen. XXIII. *vers.* 16. ubi Abraham, pro uxoris suæ Saræ sepultura Ephrom 400 siclos dependisse dicitur. Quin etiam N. T. tempore, eandem adhuc durasse consuetudinem, quidam ex allegato Matthæi loco colligunt, ubi de sacerdotibus: *ἔστησαν*, inquit, *τριάκοντα ἀργύρια*: *appenderunt*. Ita Beza, & alii, moti eo, quod vox *ἱστάναι*, quando de pecuniis usurpatur, ponderare significet; unde *σταθμός trutina*, inquit Pasor in Lexico, Vulgatus, & Erasmus, aliique reddunt per *constituerunt*. Neque vero hæc expositio nulla prorsus probabilitate nititur. Certe Lucas hic habet verbum *συνέθεντο cap.* XXII. *vers.* 5. Marcus: *ἐπηγγείλαντο cap.* XIV. *vers.* 10. Adde Theophilactum, per *συνεφώνησαν* explicantem. Quid? quod Hebræorum שקל, usurpatum de pecunia, LXX. non semper per verbum *ἱστάναι* explicent, sed Exod. XXII. *vers.* 17. pro eo, quod in Hebræo est: כסף ישקל, in græco est: *ἀργύριον ἀποτίσει*. Et quod Esa. LV. *v.* 2. est: תשקלו כסף, pro eo LXX. habent: *τιμᾶσθαι ἀργυρίου*. Heinsius tamen in Exercit. sacris *pag.* 80. ut aliter ab hac posteriore sententia sentiret, effecisse, ait, prophetiam, quæ huic loco respondet, Zachariæ nempe, *cap.* XI. *vers.* 12. Apud quem, cum invenissent Hellenistæ: וישקלו, voce *ἔστησαν* id expresserunt: *καὶ ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυροῦς*, quemadmodum passim in Antiquo Fœdere, cum vocem exprimunt eandem. Vid. I. Reg. XX. *v.* 39. Ubi aliqua exemplaria *τίσεις*, aliqua *στήσεις* habent. Jer. XXXII. *vers.* 9. 10. Unde si Wasero credimus, *lib.* II. *de Antiquis Hebr. nummis*, *cap.* 3. Symmachus, locum parallelum Zachariæ, reddidit: *ἐστάθμισαν*, pondere dederunt. Sed quid sic fiat, quod bini testes, quibus itidem res cognita erat, *ἔστησαν*, quod Matthæus habet, per polliceri, seu promittere exponant? alii videant. Non nescio, Marcum, de ipsa proditionis prima pactione, Matthæum vero, de pecuniæ pactæ secuta numeratione, quosdam exponere. Ita Beza in

h. l. Quid? Si dicatur, appensam fuisse istam pecuniam, præsente proditore, non, quod inde secum deportaret pretium abominandi sceleris; neque enim verosimile videri posset, ei, quem e discipulis Christi nossent, principio statim fidem habitam esse:) sed quod hæc appensa merces, illi promitteretur auferenda, tum, cum verbo suo fidem dederit; Propterea vero prius appensam esse, ut conspecta parata satis pecunia, proditionis mercede, citius in effectum daret, quod daturum se promittebat. Atque sic in significatione appendendi, Matthæus, Marcus vero & Lucas, constituendi, voce *ἔστησαν* uterentur.

III. Erat igitur, quod constat, siclus in usu apud Hebræos, isque uti putatur duplex: Sacer alter, Hebr. שקל הקדש LXX. *ἅγιος*, lege a Deo fuit institutus ad res sacras; videlicet ad tabernaculi vel templi structuram & ornatum, ad S. Ministerii apparatum & perfectionem, ad Numinis propitiationem, sui cujusque redemtionem &c. Waser. *loc. cit.* in una facie habens imaginem urnulæ aureæ, (Flacius in clavi *pag. m.* 1135. Et Gregor. Gregori in Lex. Sancto *cap.* 427. *pag.* 402. Et Pagn. in Lex. voce שקל, contra fere omnes, ereæ imaginem fuisse ajunt) cum inscriptione hac: שקל ישראל, non tamen hisce Hebraicis literis, sed characteribus in medio cavis, & dissimilibus prorsus ab istis, quibus hodie utimur, &, ut quibusdam placet, Samaritanis, quos videre licet ex tabula, qua depicta ista numismata exhibuit Villalpandus, *Tom.* III. *lib.* II. *de pond. & nummis, disp.* VI. *cap.* 21. In altera parte virgam Aaronis, cum hoc lemmate, characteribus iisdem, quos paulo superius diximus: ירושלים קרשה. Hunc constare ajunt, viginti geris scilicet obolis Hebraicis. Id quidem ex Josepho, qui *lib.* III. *ἀρχαιολογ*: sic scribit: *ὁ δὲ σίκλος νόμισμα ἑβραίων ὤν, ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας*. Hinc consentiens citatur Hesychius, siclum ejusmodi sacrum appellans *τετράδραχμον ἀττικὸν νόμισμα*, & Rabbi Jechaias *lib.* quem inscripsit שלשלת הקבלה *exact.* de monetis sic scribens: *Cognovimus ex Cabbala, siclum sacrum pendere* 320. *grana ordei in puro argenti*. Moneta Germanica semissem argentei uncialis, seu Taleri constituit, Saxonica hac nostra præter propter zwölff Groschen. Idem Hieronym. comment. in Ezech. *cap.* IV. S. Pagninus, in Lex. Maldonatus, Jansenius, & hodie plerique omnes.

IV. Alter vero siclus communis שקל של חול siclus profanus, sive שקל המלך siclus regius, ad res duntaxat civiles & politicas adhibitus. Waser. *loc. sæpius cit. cap. V. Davidis*, ait, *tempore, & Salomonis filii ejus, sicli hujus argentei communis signatura & inscriptio in usu fuisse creditur, ut in altera parte hoc conspiceretur*, ירושלים עיר הקרש, *quin & arx expressa; in altera* דוד המלך ובנו שלמה המלך. Valore æquiparatur semisiclo sacro, moneta German. præter propter einen Viertelsthaler, vel nostra hac, 6 Groschen, testimonio itidem Hesychii ajentis: *δύναται δὲ σίκλος δύο δραχμὰς ἀττικάς*. Attica enim drachma quarta pars erat sicli sacri.

V. Summam igitur pretii, dati Judæ Iscarioti, ex hoc duplici siclo plerique erunt. Nam cum *ἀργύριον* & *σίκλον* unum & idem significare volunt, perinde erit, sive dicamus XXX. argenteis, sive XXX. siclis Christum venisse Judæis. In eo etiam conveniunt, quod fit probabile, siclos fuisse sacros datos Judæ, quod Waser. quod *loc. cit.* clarissime inde patere existimat, *quod ii, quibus siclus sacer peculiariter a Deo commendatus fuit, nempe primarii sacerdotes dicantur cum Juda de pretio convenisse, & transegisse. Accedit & hoc quoque*, pergit, *quod hi argentei* XXX. *sicli sacri tetradrachmi, Atticas drachmas faciunt* CXX. *quæ mahne, h. e. minam Hebræis constituit. Ut hac ratione Salvator mina argenti, tanquam notabili summa pecuniaria, venditus esse intelligatur*. Secundum quem quidem computum, summa pretii dati Judæ, ed quindecim nostræ monetæ Imperiales excurreret. Budæus, ut Jansenius habet *cap.* CXXVIII. *harm. Evang.* figuram hujus dati sicli exprimit. Nisi fabula est, in æde Divi Johannis Lateranensis, Parisiis, Villalpandus, *lib.* II. *de pond. disp.* IV. *cap.* XXX. similem Romæ in Ecclesia S. Crucis in Hierusalem, monstrari testatur, ostendi ait, argenteum unum, qui ex illis triginta esse dicitur, quos Judas in templum abjecit, habentem characterem diversum a Romano denario. *Habet enim effigiem hominis non luscam, eminente altera mala, ut Romana numismata visuntur, sed adversam & integram, & a tergo flosculum, utrinque nullo indice, cujus pondus, quantum conjicere potuit*, dicit *fuisse didrachmum. Tales argentei, si fuerint* addit Jansenius *loc. cit. hi, quibus Dominus est venditus, summa triginta argenteorum, dimidio minor erit, quam dictum est*, dixerat vero quindecim florenos aureos) *nimirum septem floreni argentei, & semis*.

Inde & Waserus *loc. cit.* dubitat, ob id, quod in Græcia percussus sit, & nominatim in Insula Rhodo, quod vox græca: ΡΟΔΙΟΝ, ei insculpta denotet.

Ta-

Talem vere nummum, vel unum, vel plures, vel omnes XXX. *Judæ proditori datos a Judæis fuisse, atque ita vel diversos, vel peregrinos nummos, qualis certe Rhodiensis iste fuit, credibile non videtur; quin potius per monetam gentis Judaicæ propriam, qualem Zacharias prædixit, Christum e Judæis natum, e Judæis, in Judæa fuisse venditum. Quod ipsum eo credibilius est, quod constat, Judæos id temporis quantumvis victos a Romanis & subjugatos, tamen licentia eorum ac permissione, nummos suos ac monetas proprias, vernaculo charactere, suis adhuc in commerciis; multo magis igitur in re Ecclesiastica, quam sub eis libere exercebant, habuisse, si non &c. cudisse.* Hæc Waserus.

VI. Cæterum in summa ista, quindecim Talerorum plerique acquiescunt. De eo tamen aliqui vehementer dubitant, an isti XXX. sicli fuerint sacri? propterea, quod ambigant, *rationibus non contemnendis*, ut Rivetus in *cap.* XXX. Exodi opinantur, an e scripturis duplex, publica autoritate constitutus siclus erui possit; alter, inserviendis sacris, XX. geris, alter, publicis & profanis usibus addictus, X. geris constans. Triplex ergo quæstio enascitur. I. An duplex fuerit siclus, sacer alter, alter profanus? II. An siclus sacer XX. geris constiterit, profanus X. III. An siclus sacer sacris tantum usibus fuerit addictus? Primam quæstionem quod attinet, pro ea *cap.* Exod. XXX. *vers.* 13. loqui existimant. Postquam mandaverat Summum Numen, numerandum esse populum omnem Israeliticum, addit: הפקרים כל-העבר על-, omnis qui in censu illo computabitur, puta a vigesimo anno, & supra, ut patet *v. seq.* 14. dabit מחצית שקל בשקל הקרש dimidium sicli secundum siclum sanctitatis. עשרים גרה השקל viginti gera est siclus. Luth. Es soll ein jeglicher der mit in der Zahl ist, ein halben Seckel geben nach dem Seckel des Heiligthumbs. Ein Seckel gilt zwantzig Gerah. Inde patescit, quemvis numeratum, debuisse dare dimidium sicii. At cujus? Sanctuarii, scilicet, ut explicant, ejus, qui ad hoc peculiariter cudebatur, ut inserviret usibus sacris, proindeque siclus sacer dictus sive Ecclesiasticus. Quorsum iste προσδιορισμὸς בשקל, nisi ut innuatur diversitas alterius cujusdam sicli? Sane si dicam: me daturum alicui dimidium florenum v. g. Norimbergensem: aliud quidem monetæ genus significarem, quod itidem floreni nomine veniat, cujus tamen dimidium dare nolim. Nec aliud conciperet is, cui hæc dicerem: aut frustra adhiberi dicet eam determinationem, si unus & idem specie florenus, ubique oblineret. Sensus itaque verborum retinendus est, usque dum vel absurdem inde sequatur; vel alteri scripturæ loco evidenter contradicat. Alterum ergo siclum indicari volunt II. Reg. 14. *v.* 26. ubi similis προσδιορισμὸς additur ad siclum regium: nimirum Absoloni crines, ducentorum שקלים pondus explevisse dicitur: באבן המלך LXX. vocem אבן per σίκλον expressere, h. m. ἐν τῷ σίκλῳ τῷ βασιλικῷ. Chaldæus Paraphrastes habet במתקלה דמלכא ad verbum quidem: In pondere Regis. Optime nimirum ad mentem Vulgati, qui *pondere publico*, reddidit. Ita etiam Luther. Nach dem königlichen Gewicht, quomodo videretur generalius exprimere id, quod LXX specialius, nempe per σίκλον. Attamen משקל, vel מתקל, ש in ת mutato, (quæ literarum permutatio Chaldæis frequens) aliquando pro siclo sumi, ex II. Samuel. XXI. *vers.* 16. constat. Nam quod in Hebræo est נחשת משקל: Chaldæus vertit per סלעין דנחשא. LXX. σίκλον ὁλκῆς χαλκοῦ. Ex quo ipso loco patet: fuisse aliquod siclorum genus, etiam ex ære cusum (Joh. Forsterus in dictionar. suo Hebræo, & ex eo Flacius in Clavi, voce siclus, etiam aurei cujusdam sicli meminerunt.) Judæis notum, procul dubio, diversum a siclo, cujus in Mose sæpius mentio fit. Unde hic, σίκλος ἀργυρεὸς dicicitur: ille, σίκλος χαλκοῦ.

VII. De altero nec inter dissentientes satis convenit. Nicol. de Lyra in *cap.* XXVIII. Levit. *siclum communem majorem esse*, dicit, *siclo sacro*. Adducit in hanc rem ὁμόψηφον Rabbi Salomonem. Continere vero XX. obolos. Pagninus in Lexico suo: Siclum sanctuarii majorem, asserit, nempe XX. obolorum, cum communis, decem æstimetur. Cum Pagnino hodie fere omnes. Illud hic tantum difficultatis habere non videtur: Utrum alius fuerit siclus, a sacro diversus, alterius etiam valoris? Præterquam, enim, quod siclos æreos fuisse diximus, tanti, sine omni dubio, non valoris, quanti argentei sicli fuerunt: Id etiam ex sensu verborum quisquam fortassis hauriet, quæ eo inclinare videntur. Cum enim dicitur: Dabit quisque dimidium sicli sanctuarii: Emphatice subjungitur: עשרים גרה השקל: Et porro: מחצית השקל תרומה ליהוה: Junius & Tremell. ה illud הידיעה exprimunt h. l. Ita enim: *Viginti obolorum est hic siclus*: Quam etiam emphasin secuti videntur LXX. κατ' τὸ δίδραχμον, τὸ ἅγιον. Εἴκοσι ὀβολοὶ τὸ δίδραχμον, τὸ δὲ ἥμισυ τοῦ διδράχμου, εἰσφορὰ κυρίῳ. Emphaticoteros alia exemplaria,

ad hæc verba: Dimidium ficli, addunt: ὅ ἐστι τὸ δίδραχμον, τὸ ἅγιον. Itaque verba potins in hunc modum vertenda veniunt: *Dabuns dimidium ficli fanctuarii, qui ficlus contines* xx. *gera*. *Dimidium*, inquam, *hujus ficli*, fanctuarii, *Domino offeretur*. Atque ita clarior evadit verborum fenfus, dualitatem ficli, alteriufque ab altero diftinctum valorem infinuans. Efto exemplum: Imperator Romano-Germanicus, omnibus Imperii civibus hoc injungat: *Quifque civium Imperii Romano-Germanici, dabit dimidium florenum, fecundum florenum v. g. Noribergenfem, qui continet* xv. *paces*. *Hujus dimidium volo dari a quolibet*. Ad quid conferret ifte προσδιορισμὸς, & fpecifica enumeratio valoris floreni Nuribergenfis, fi in tota Republica Romano-Germanica, idem valor effet omnium florenorum? Facilius enim longe & convenientius diceretur: *Quifque civium Imperii dabit dimidium florenum*. Hæc igitur, ut diximus, quæftio, adeo controverfa non eft, quam illa: *An ficlus alter, a facro diftinctus*, x. *geris confliteris*? Utut enim obtinuerit quifquam: Siclos variaffe inter fe, quantum ad valorem; Bina tamen hæc determinate ex loco Exodi dicto non conftant: Primum, utrum ficlus facer profanum quem ita appellant, an vero profanus five communis, ficlum facrum valore fuperaverit? II. Utrum ficlus, profanus dictus, x. geris, atque adeo dimidio minor fuerit? Atque ut prioris etiam veritas manifefta effet; five clarius, Ut conftaret certo: ficlum facrum majoris fuiffe valoris, quod tamen, ut dixi, ex præfenti loco, non conftat. Nec enim, fi quidquam, plus innuitur, quam diverfitas valoris ficlorum, addita expreffione valoris ficli facri; Inde autem id certo nondum fequitur: Siclus facer continet xx. gera: ergo minor eft ficlus communis: f. clarius: E. ficlus communis non continet xx. gera. Ut ut inquam, veritas prioris etiam manifefta foret; De pofteriori tamen oriri dubitatio poffet. Nam quemadmodum aliud eft loqui: Titium effe Sempronio natu minorem; aliud: Titium effe natu minorem, duobus, aut tribus annis, quorum prius abfolute rem enunciat; pofterius determinatione addita; nec confequens eft, ut, qui priorem adferat, qui, inquam, dicat: Titium effe natu minorem Sempronio; pofteriorem etiam velit: Titium effe natu minorem duobus annis Sempronio. Vapulabit enim a Logico, ita argumentaturus. Similiter aliud eft; Siclum communem effe minorem Sacro; aliud: Siclum communem effe dimidio minorem Sacro; Neque quemadmodum ex affirmatione hujus, prior: Ita ex affirmatione prioris, pofterior fequitur. Ponam autem priorem contineri loco Exodi dicto; de pofteriori fortaffe dubitare licebit. Valentinus Schindlerus in Lex. fuo Pentaglotto voce שקל, in communi ufu, populi Judaici, fuiffe ficlum afferit, quem Rabbinorum vocant, Sacro duplo minorem, fed qui ad Sacras hiftorias accommodari non poffit. Adducit in hanc rem Baal-Aruch, in quo ita habetur: *Siclus Legis eft* סלע, *& fic Chaldaice redditur, continetque quatuor* דינרין *denarios*. דינר וזוז *denarius & drachma idem funt*. *Siclus* דרבנן *Rabbinorum noftrorum, eft dimidium* סלע, *& continet duos* דינרין *denarios*.

VIII. De Tertio: An ficlus facer facris tantum ufibus fuerit addictus? Waferus, *loc. cit.* adfirmativam fuam facit. Nobis non videtur. Nec enim leviter in contrarium ducit *Ezechiel cap.* XLV., *verf.* 11. Monet ibi Juftitia ipfa, ne principes populi fui, eum prorfus deglubant, & rapinis iftis, atque iniquiffimo fœnore abftineant, juftis adhibitis ponderibus, & menfuris juftis, nempe Epha, bato &c. & *verf.* XII. pergit: השקל עשרים גרה fubintellige quod ἀπὸ κοινοῦ repetendum: יהיה לחם. Siclus viginti gera apud vos valebit. Eo quippe deventum erat, quod poft etiam *Amos* VIII. *cap.* dicitur: ut fupponerent ftateras dolofas, imminuerent menfuram, & augerent ficlum, quod Cornel. a Lapide, & Francifcus Ribera in h. l. fieri exiftimabant, tum, *quando ftateris dolofis uterentur, quarum videl. lanx altera, in qua appendendus erat ficlus, ut videretur, an jufti effet ponderis, quem ementes pro merce empta folvebant, effet depreffior & gravior, ita ut ficlus, alioqui jufti ponderis, bis dolofis ftateris appenfus, jufto levior videretur; ac per confequens, illi, drachmas aliquas argenti, ementes, adjicere deberent*. At vero de illo ficlo loquitur, quem xx. geras continere vult, qui tum in ufu erat apud omnem plebem, quem pro fua autoritate & arbitrio, iniqua divitum avaritia, augeret atque imminueret. Quomodo igitur ficlus xx. geras continens, five, facer, facris tantum ufibus vindicari poterit, fi coemendis, & vendendis rebus etiam aliis, adhiberetur? Deinde largitur Waferus; ad reparationem Tabernaculi, ad S. Minifterii apparatum &c. hunc ficlum datum effe. Igitur, fi opificum labor, illo ficlo, remunerandus erat, & Architecti induftria, partem ejufdem, fuis ufibus deportabat; quin etiam Sacerdotes, fibi, fuifque, neceffaria eodem comparabant, non videtur potuiffe

fie-

ſieri, ut ſacris tantum uſibus inſerviret, nunquam in profanis & politicis contractibus, uſurparetur. Sed ſi ita eſt, inquis, cur ſiclus ſacer dicitur, & non communis? ſi, inquam, æque in communibus contractibus ejus uſus ſuiſſet? Reſponſio ſuppeditatur ab ipſo Waſero: Nimirum ideo dicitur ſacer, vel quod ad ſacros etiam uſus traheretur, & pro redemtione ſua, ad reparationem tabernaculi, ad S. Miniſterii apparatum &c. pios ſcilicet, & a *Deo* ſpecialiter mandatos uſus, adhiberetur; Vel, quod S. Miniſterii autoritate, ſuerit cuſus; Vel denique, quod in ſanctuario aſſervabatur; ut quamvis privatorum pondera, minima adjectione ſ. detractione, ſive ignoranter, ſive per induſtriam, immutarentur; norma tamen eſſet una certa, in ſanctuario ſacroſancta, ad quam pondera omnia, & menſuræ privatorum exigerentur. Quam denominationis rationem, dat Jacobus Bonfrerius, *comment.* in *Exod. cap.* XXX. Quod poſtremum, aliquam probabilitatem ſortitur, ex eo, quod antiquitus, menſuræ & pondera, in ſacrariſſima, unius cujuſque civitatis, Eccleſia cuſtodiebantur; Ita præcipit Juſtinianus in Auth. de Collatoribus, §. Eos autem. Et apud Romanos, amphoram Jovi Sacratam eſſe, ne a quoquam violaretur, autor eſt Fannius de ponderibus. Hinc & apud Julium Capitolinum, in Maximino Patre, legimus: Capitolinam Amphoram.

IX. Igitur in dictis Waſerum non ſequimur. Sed nec illud patet, quomodo, ſalva hypotheſi ejuſdem, ſacri Sicli fuerint, quos Judas Proditor accepit. Namque cum ſiclum ſacrum, ſacris tantum uſibus adhibendum ſuiſſe, dicat; Qui factum. I. Quod Matthæus, redditos eos, a Juda proditore, ærario ſuo ſacro inferre, graventur? ita Evangeliſta: *οἱ δὲ ἀρχιερεῖς, λαβόντες τὰ ἀργύρια, εἶπον, οὐκ ἔξεστι βαλεῖν αὐτὰ εἰς τὸν κορβανᾶν*. CXXVII. 6. Rationem reddunt hanc: *ἐπεὶ τιμὴ αἵματός ἐστι*. Profanari nimirum exiſtimant ſuum *κορβανᾶν*, quod Luth. reddidit. den Gotteskasten, ſi illos ſiclos ei inferrent, eo quod pretium eſſet homicidii, ſive, quo coemta fuerit cædes hominis. Eos igitur religionis, & ceremoniarum ſuarum longe obſervantiſſimos, &, proculdubio, legis divinæ, ſi qua ſuiſſet, de ſiclo ſacro, ſacris tantum uſibus deſtinando, non ignaros, communi totius Synagogæ conſilio, ſiclos illos daturos putabimus, cum eundem proditionis effectum, ſiclis communibus conſequi licuiſſet? non videtur. II. Deinde vero, quomodo ſacri fuerint ſicli? itidem dubitari poſſet ex eo, quod Judas *Sibi* pretium depoſcat. *Τί θέλετέ μοι δοῦναι?* inquit CXXVI. 15. Sive enim, quod quibuſdam placet, damnum, quod ex effuſione unguenti factum credebat, Magiſtri ſui pretio compenſare amabat; Sive ſuis aliis uſibus, & propriæ avaritiæ ſatisfacturus videretur: ex utroque patet, ſacris tantum uſibus inſervire non potuiſſe, illam proditionis mercedem; id quod ipſi Sacerdotes facile odorari potuiſſent eo, quod proprio auſu, excæcatus amore habendi, id criminis ſe perpetraturum, pollicebatur. III. Denique ipſos illos ſiclos, a Sacerdotibus ipſis, ad profanos & politicos uſus tractos eſſe; evidenter conſtat ex eo, quod agellum ſiguli coemmerint. Videatur *verſ.* VII. *cap.* XXVII. *Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, εἰς ταφὴν τοῖς ξένοις*. Utut enim ſorte videatur id, per accidens, factum eſſe, quod politicis uſibus addixerint, nempe quia pretium ſanguinis erat; attamen I. conſtat, eoſdem ſtudio, iis ipſis ſiclis, cædem hominis, *Chriſti*, coemiſſe, atque ita ad hunc finem, ipſoſmet Sacerdotes uſurpaſſe. II. Idem metuendus ſuiſſet abuſus ab ipſo Juda, ſi vel maxime eoſdem ſiclos, non reportaſſet ad Sacerdotes. Cui enim uſui ſuiſſet iſta pecunia, Judæ, ſi in privatis commerciis non potuiſſet adhiberi? IV. Ratio vero a Waſero addita, infirma eſt, ut jam ex dictis pene conſtat. Nec enim conſequens eſt: Sacros ſiclos ſuiſſe, quia a Sacerdotibus, quibus commendatus eſt ſacer ſiclus, dati ſuerunt. Namque poſito: Sacrum ſiclum, peculiariter curæ ipſis ſuiſſe: procul dubio, alios etiam ſiclos habuere, quos cœteris rebus ſuis comparandis, inſervire ſecerunt; Quidni etiam hos dare potuiſſent? quod quomodo probabilius ſit, poſitis præſertim placitis Waſeri, ex dictis conſtat.

X. Altera vero Waſeri ratio, poſita ejus hypotheſi, æque dubia videtur. I. Nam ſtantibus iis, quæ dicta ſunt, notabilis iſta determinata ſumma pecuniæ, non conſtat, qua venditus ſit Chriſtus; nimirum XV. unciales; propterea, quod dubitari poſſe diximus, an ſicli fuerint ſacri? Quod ſi autem incertum eſt, ſacros ſuiſſe; incertum etiam eſt, hanc ſummam noſtræ monetæ ſuiſſe, quia Waſerus, ſacro ſiclo tantum adſcribit valorem dimidii uncialis. Ubi igitur pro certo non conſtat, ſuiſſe XXX. dimidios unciales; pariter inevidens eſt, ſummam Judæ datam, (in unum computatione facta) ad XV. Imperiales excurriſſe. II. Quod de Mina argenti addit; adverte: Waſerum *lib.* II. *cap.* XVI. de *Antiquit. Hebræor. Nummis*, facere minam duplicem:

Com-

Communem alteram, alteram *facram*; *Hanc*, *quæ duplo major fit communi*, *fcil.* XXX. *Imperialium*, *cum illa communis fit tantum* XV. Atque hanc communem minam intelligit, quam dediffe Judæ Sacerdotes dicit. Enim vero, ubi certo conftaret, apud Judæos, eo forte pretio accipi folitam utramque minam: Ita quidem Villalpandus *loc. cit. cap.* XXXII. fe adduci, ait, in hanc fententiam, ut arbitretur, *fervitutis tempore*, *diverfarum gentium confuetudine*, *variis earum moribus*, *Hebræos imbutos fuiffe*, *atque adeo diverfa minarum genera fufcepiffe*; *minam videlicet drachmarum fexaginta*, *ficlorum quindecim*; *alteram*, *drachmarum octoginta*, *ficlorum viginti*; *tertiam*, *drachmarum centum*, *ficlorum viginti-quinque*; *quæ fuit maxime Athenis in ufu*, *ac tandem apud ipfos Romanos*; Quomodo explicat locum *Ezech.* XLV. 12. dum dicit Propheta: *Viginti quinque ficli*, *viginti ficli*, & *quindecim ficli*, in unam fummam collati, *mina erit vobis*, quafi dicat: *Sit aliis quindecim*; *aliis viginti*; *aliis vero viginti quinque ficlorum mina*; *vobis*, *Domino etiam præcipiente*, *perpetua*, *eademque mina erit ex his omnibus collecta*. Attamen neutra ex dictis ab ipfo apta, quæ exæquet pretium quindecim uncialium. Et plurimi adhuc funt, qui duplicem fuiffe minam, facram alteram, alteram profanam, utramque ejus valoris, quem VVaferus reddit, nullo fcripturæ teftimonio oftendi, ajunt, quippe quæ alterius minæ argenteæ, quæ vel plus, vel minus, quam fexaginta ficlos contineat, nufpiam meminerit. Cornelius a Lapide in *cap.* XLV. Ezech. *Alii*, inquit, *cenfent*, *unam*, *eandemque fuiffe minam*, *facram & profanam*, *five templi & fori*, *vulgi & Sacerdotum*.

DE

DE SICLO ARGENTEO

Brixiæ anno 1744. reperto in ea Civitatis parte quam ducentos ante annos Hebræi incolebant

JOH. HIERONYMI GRADONICI

CLERICI REGULARIS

AD BLASIUM UGOLINUM

Antiquitatum Hebraicarum collectorem atque illustratorem.

DISSERTATIO.

Miraberis fortasse, Vir. Cl., quod ego nullo cum sim eximio opere clarus, Te, nulla tibi prius necessitudine junctus, literis hisce meis appellem; sed mirari desine, tantos quippe animos mihi fecit divinum illud studium tuum, quo in Hebraicis ornandis rebus tam vehementer, ac diligentissime insudas. *Vera enim illa necessitudo est*, inquiebat ad Paulinum scribens S. Hieronymus, *& Christi glutino copulata, quam non utilitas rei familiaris, non præsentia tantum corporum, non subdola & palpans adulatio, sed Dei timor, & divinarum Scripturarum studia conciliant*. Studia igitur hæc tua, quæ affinitatem cum meis habent, tuam mihi proculdubio necessitudinem conciliabunt. Illa statim utor, & observandam mitto εἰκόνα cujusdam signi Argentei recens Brixiæ detecti, ea in civitatis parte quam ducentis abhinc anni Hebræis incolebant, ad unguem expressam, adjecta mea quadam in illam elucubratione, ut Tu ingenue respondeas, quid de ipsa sentias. Onus hoc refugere non potes, utpote cui notum illud apprime sit *Deut.* 32. *vers.* 7. (שאל אביך ויגדך זקניו ויאמרו לך).

Id-

Idque eo libentius facio, quod mihi videor, hanc tibi mittens, quodammodo venire scitatum oracula Phœbi.

Hierusalaim Hakkidoscha Siacal Isirel
Jerusalem Sancta Siclus Israel

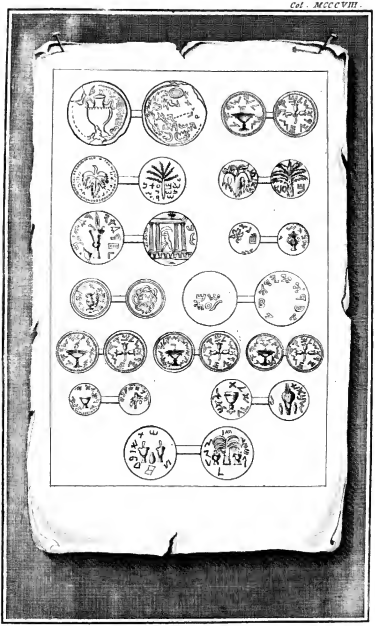
Hæc verba ut latine reddidi pondus etiam stusti atteodendum esse putavi, qnod aurificis libra pensum, mediam æquabat, minus duodecim scrupulos, uncıam? Pharmacopolæ vero, vix nnus ad mediam illam, quam Atticam Eruditi vocant, unciam scrupulus desiderabatur.

Alterum una Tibi a me venit munusculum a tuis pariter studiis non abhorrens: Tractatulus nempe Judaicam redarguens pervicaciam, qui si minus rationum novitate, vetustatis saltem illecebra tuum, ni fallor, animum oblectabit; millesimo enim Domini anno conscriptus dicitur, tercentesimum vero tricesimumquintum post annum ex arabico sermone latine redditus, regnante Summo Pontifice Benedicto XII., juxta quem annum corrigendus est annus numeris Romanis expressus in fine libelli. His præmissis, ad Siclum redeo, quem Hebraicum appellandum esse dicebam, de quo tres recensendæ essent sententiæ.

Prima affirmare posset, unum esse ex illis triginta denariis, quos Judas reportarat ex sui Magistri proditione, in cujus probatiooem nihil crederem afferri posse, nisi nonnibil convenientiæ nostrum inter Siclum, & illud ab Ant. Augustino Tarraconensi Episcopo relatum, (*Dial. de Numismatibus Tab.* 1. *num.* 2.) quemque in Romano Cœnobio Sanctæ Crucis in Hierusalem maxima diligentia custodiri, & suismet se oculis inspexisse narrat ipse in altero ex suis circa νομισμάτα dialogis. Hæc autem sententia nullos habere potest Sectatores; etsi enim concederetur, monetas Judæ traditas non ejusdem omnes suisse rationis, io earum tamen album recenseri nullo modo posse eum nummum, vel ex eo post eundem Antonium Augustinum ostenderunt Viri docti, quod nec Jerosolymis, nec in Judea, nec in Syria sit cusus, sed in Insula Rhodo, propter vocem hanc grecam ΡΟΔΙΟΝ in ejus medio insculptam. Præterquamqnod proditionis Judæ nummos istos ulla ratione ab aliis Judeorum Siclis distingui non posse, bene est ostensum ab Othone Sperlingio *Dissert. de Nummis non cusis c.* 20. *p.* 118. *Amstelodami* 1700. Unde fictitios eos habet, & qnem Romæ in Æde S. Joh. Later. adservari affirmat Villalpandus *lib.* 2. *de Ponderibus dissertatione quarta, quam habes Tom.* III. *in Ezechielem pag.* 397. *Romæ* 1604., & qui Parisiis per vitrum ostenditur, & qui ab ipsomet possidebatur.

Altera sententia, etsi unum ex Judæ traditis nummis esse negaret, plurimi tamen illum faceret, utpote ab Hebræis sive ante captivitatem, sive ea soluta, Assamoozorum tempore conflatum, inque sui patrocinium adducere posset eximios illos triumphos, quos Arias Montanus Vir, si quisquam alius, Hebraicis in rebus peritissimus ediderat, nactus unum ex hujuscemodi siclis, quem aureis numismatibus posthabitis, dono acceperat pietatis causa, Tridenti agens, quum illic Concilium celebraretur, ab Episcopo Lestrigoniæ, idque adhuc *seu pretiosissimum* sunt hæc ejus verba, *& amici minus & certissimum veritatis antiquæ testem magni Thesauri loco servamus; cujus unius cognitione nobis in ponderum, & mensurarum ratione consolidanda veri disquirendi laborem ademit* (pag. 125. Tractatus de Mensuris qui extat ad calcem Aoriquitarum Judaicarum ejusdem Montani Lugduni Batavorum anno 1593. Hunc postea nummum dono dedit Regiæ Hispaniarum Biblioth.). Opinionem hanc posset confirmare eximius locus, quem hi Sicli obtineot apud Hebræos, quandoquidem Gulielmus Postellus unum alioquin quincunciæ vix æstimandum, duobus nummis aureis se non potuisse ab illis redimere, affirmat (*in Alphabeto duodecim linguarum Parisiis edito*).

Tertia restat sententia, quæ non aliud hisce Siclis inesse tuetur pretium, nisi quod a statera pensante nancıscuntur, utpote qui confictos putet primis Christi seculis ab Hebræis, qui partim turpis causa lucri, partim Rempublicam restaurare, antiquamque nominis gloriam recuperare satagentes, plurima antiquitatem simulantia Opera fabrefecerint: hujuscemodi mercium magnam deinde copiam allatam suisse a Christianis loca Sacra invisentibus, qui aliquid sive pietatem, sive antiquitatem exhibens, pro itineris memoria donum referre studebant; quam sententiam inter alios studiose est prosecutus Vagensellius, *Coment. ad Sota cap.* 4. *Misbne pag.* 578. *Altdorfdi Noricorum* 1674., qui addit, horum nummorum

rum effigiem perductam in Germaniam facile reperisse veneratores, qui alios ejusmodi cuderunt. Hinc ego puto ansam arripuisse doctos viros tot in veterem Judæorum monetam edendi commentaria, quos inter silentio prætereundus non est Otho Sperlingius, qui omnium vehementissime ita in Siclos istos eorumque inscriptiones invehitur (*lib. 1. pag. ibid.*) *nihil in re nummaria occurrere* illis *stolidius*. „ De eorum autem origine ita sentit -- *Hebraicarum*, & *Orientalium* lin-
„ guarum studia in Occidente funt ad-
„ modum nobis nupera, nec ante Cle-
„ ment. V. in Concilio Viennensi Decre-
„ ta Seculo XLV. frequentata. Ab illis
„ temporibus, cum insudarent Christiani
„ Hebraicis, Samaritanis, Syriacis, &
„ Arabum literis perdiscendis hæc etiam
„ nummorum mendicabula fascinarunt,
„ quæ lucrum insigne Judæis pepererunt:
„ nobisque imposuerunt facile credulis,
„ ut in studiis admodum novis & inusi-
„ tatis, quidvis arripientes, & Judæorum
„ fidei semper sublestæ nimium tribuen-
„ tes. Hinc tot nummi cusi, fusi, flati
„ orbem impleverunt, ut cum nullos,
„ aut paucissimos Orientalium aliorum
„ videamus antiquos, Judaicæ antiquita-
„ tis fictæ tota plaustra supersint.

Quænam ex his tribus sententiis aut vera sit, aut vero proximior, tanti ego non sum, ut valeam judicare: *Res est incertæ plena aleæ*, dicere solebat solertissimus veterum nummorum indagator Philippus a Turre Adriensis Episcopus (*Observationes in antiquum Lapidem tom.* 28. *pag.* 135. *Opusc. Calogera*) antiqua *monumenta refingere, & verba, sensus, mentemque Veterum Scrip. induere, eorumque ore velle loqui*. Quod monitum cum in aliis hujusmodi rebus, tum vero maxime in horum Siclorum investiganda ratione verum esse ipsi cognovimus. Unde eorum indagatoribus proclivis est lapsus, in alterutrum illud cæcitatis genus a Tertulliano in Apologetico notatum *ut quæ non vident quærant, & videre videantur, quæ non sunt*. Quamobrem prudentioris fortasse consilii fuisset sequi vestigia præclarissimi Equitis Ezechielis Spanhemii, qui in prima de usu, & præstantia numismatum differt. (*tom. 1. pag.* 12. *Londini* 1717.) multiplicibus relatis de iisdem Hebræorum nummis opinionibus, maluit judicium cohibere, quædam contentus ad hanc materiam pertractandam opportuna dedisse monita. Nihilo tamen minus haud inutilem speramus futurum laborem hunc nostrum; quandoquidem verum esse arbitramur de hisce nummis, quod de omnibus generatim inspectis Spanhemius ipse confessus est, (*differt. 2. pagin.* 59.) non aliunde certius, ac luculentius peti posse lucem præclaræ, aut reconditæ antiquitati, priscæ literaturæ tam Phœnicum, quam Græcorum, aut Romanorum, civili quoque, vel naturali scientiæ, tum vel maxime Historiæ, Chronologiæ Geographię antiquę Theologięque Gentilium. Quamobrem Cimelia hęc non solum pręstantiora ad sui considerationem, ac illustrationem traxere ingenia, sed etiam pręę aliis, licet aureis probatęque antiquitatis numismatibus electa plerumque fuerunt atque comparata; quemadmodum fecisse olim Arias Montanus supra fuit a nobis commemoratum. Quocirca felices dici possent, si lętitię sensum haberent, hujuscemodi Sicli, qui adeo Principibus placuere adnotante Stephano Morino, *exercitatione de lingua primæva part.* 2. *cap.* 9. *pag.* 273. *Ultrajecti* 1694. ut in usum admissi fuerint, & exemplo deinceps dati Monetariis. Captum igitur, & me eorum voluptate ac utilitate, de Hebręorum Siclis expositam sub initium nactum occasionem, hęc pro virili disseruisse non pigebit.

Principio itaque cum Siclorum descriptione, quam Sacrę Paginę, Rabbinorumque commentaria tradidere, nostrum quoad fieri potuit, conferendum esse putavi: non enim alio modo Ἀγνωσιότητα sui Sicli compertam sibi esse ajebat laudatus Arias Montanus, quam comparatione facta cum Siclorum descriptione ab ipso lecta in Mose Gerundensi Hebręo Scriptore, qui ante annos nunc septingentos commentarium in Exodum elucubrarat.

Quatuor igitur expendenda, atque inspicienda mihi propono.

Primo Materies.
Secundo Signa.
Tertio Verba, eorumque significatio.
Quarto Pondus.

De Materia.

Siclum esse monetam, quas Scriptura commemorat, omnium vetustissimam, jam est a quamplurimis viris observatum; prima enim, quę monetarum in Scripturis occurrit, mentio illa est *Gen.* 23. *vers.* 15. ubi Abraham dicitur appendisse Hephron ארבע מאות שקל כסף *quadrigentos Siclos argenteos*. Porro hujusmodi Siclos non nisi argenteos fuisse omnium ferme Criticorum adversus Kircherium ita communis est ac trita sententia, ut Stephanus Morinus, *loc. cit. pag.* 295. argenteos & Siclos synonima esse haud sit veritus asserere, unde ad-

notatum scite fuerat a Briano Waltono *Tract. de antiquis Ponderibus pag. 39. Prolegomenon* Γόλυγλότῃ *quod apud Hebræos quoties legitur argenteus sine adjuncto subintelligendus sit Siclus*. Hanc vero assertionem non ita intelligendam esse putarem, ut ex alio metallo sive aureo, sive ęneo apud Hebręos fuisse nummos neget, verum istos aliis nuncupatos fuisse nominibus, puta Gerha, Agoraha, Reschitah, Adarcon, Manee, vel Mina, dicerem cum Gaspare Vasero *Criticorum Sacrorum tom. 6. Amstelodami* 1698.

De Signis.

RUdine metallo cusa fuerit signisque distincta Moneta, pręcipue Gentis acta exprimentibus, statim ac illius usus apud Hebręos obtinuerat, nedum Arię Montani temporibus, quibus studia isthęc sua quodammodo habuere incunabula, sed adhuc etiam, licet in iis pręclara sese exercuerint ingenia, obscurum esse, atque incertum arbitror. *Si cette question*, inquit Augustinus Calmesius *Dissertation sur l' Antiquitè de la Monnoje Tom. 1. commantaire letteral sur la Genese pag. 66. Paris* 1715. *Si cetta question da voit se decider à la pluralitè de voix, le sentiment, qui veut, que dès le tems d' Abraham il y avoit de l' argent marquè & monnoyè l' emporteroit sans doute; mais dans une chose de fait comme celle-ci, on doit plutot peser les raisons, que compter les suffrages; il faut examiner le texte en sui-meme, & voir où les expressions de Moise nous conduisent naturellement. On ne remarque dans son texte que les noms des metaux d' or & d' argent; leur poids, leur puretè, & le cours qu' ils ont chez le marchands: mais tout cela ne dècide rien pour la marque de l' or ni de l' argent; on n' y voit jamay un mot qui prouve l' emprointe, la figure, ou la forme de cette monnoje. Les noms de Sicle, de Talent, de Gera, de Bèka sont des noms de poids, & non pas des noms de monnoja, la cours de l' argent chez les marchands n' est pas une preuva què l' argent fut marquè ou monnojè, puisqu' on connoit des peuples entiers encore aujourd' hui, qui trafiquent avec de l' or & de l' argent sans marquè: il faut donc conclure que les pàssages d' ecriture què nous avons touchè, ne prouvent pas que les Hèbreux du tems d' Abraham & des Patriarches ajent eu de l' argent frapè & monnoja*. Hanc eamdem sententiam eximia plane eruditionis copia Salomon Deilyngius propugnavit, istisque exposuit verbis *veteres Hebræi anta Assamonæos & ante captivitatem Babylonicam*, (observatione Sacrarum part. 3. pag. 224. Lypsiæ 1739.) *argento & auro signato non videntur usi*. Mihi vero & Calmeti & Deilyngii argumenta perpendenti, tanti non sunt, contrariam sententiam ut prorsus labefactent, atque evellant; non enim aliam mihi videntur habere vim, nisi quæ neganti argumento & conjecturis e remotissimo tempore petitis tribui solet, quæ vis quam sit exigua non est operæ pretium, ut a me dicatur. Conjecturis vero si esset pugnandum, suas educeret & quidem validas acutasque, affirmans opinio. Reliquis silentio præteritis illam duntaxat recenseo, qua in affirmantis propugnatione sententiæ Stephanus Morinus usus est (*l. cit. pag.* 271.). „ *Non* (*Hebræi*) ut cæ„ teræ gentes rudi metallo initio usi „ sunt, sed statim signarunt, & ad me„ moriam rerum insignium primos suos „ nummos cuderunt, unde pecunia pro„ prio nomine ipsis dicitur מטבע, hoc „ est impressum, sive res impressa, quod „ symbola semper impressa habuerit; „ Agnus v.g. ipsi potuit imprimi in me„ moriam Agni ad redemptionem Isaaci „ divinitus oblati; hinc *Estheris 9. v. 4.* „ moneta pro fama usurpatur in Para„ phrast. Chald. scribitur enim in hebrai„ co Textu de Mardocheo: magnus erat „ in domo Regis שמע, & fama ejus „ pervadebat omnes provincias: atque in „ locum famæ Targum illud habet מטבעיה „ moneta ejus, nempe ad ejus famam „ propagandam cusa.

Multa conjecturæ huic, mea sententia, inest vis, ut pecuniæ, quam Græci νόμισμα vocant, signatæ usus probetur: certum enim est immensa quadam propagandi nominis, actionumque suarum insignium memoriam extendendi ad exteras gentes cupiditate flagrasse Judæos. Porro moneta signata ad hunc finem assequendum expeditissima est, atque opportuna, cum illatus per commercia nummus ut scite de Romanis eadem laudis gloria laborantibus observatum est ab Harduino (*dissertatione da moneta operum selectarum pag. 186. Amstelodami 1709.*) posteros sui Autoris nomen doceat. Quamobrem moneta omnis ejusdem omnino si fuisset rationis, nullo distincta signo, quemadmodum Calmeto placuit, Deilyngio aliisque qui fieri potuisset, ut Josue fama esset per omnem Terram? Per *famam* enim intelligunt Rabbini monetam: (*Morinus loc. cit.*) ita illud *Estheris 9.* ubi de Mardochæo dicitur: *Magnus erat in domo Regis, & fama ejus pervadebat omnes provincias*, in locum שמע *fama ejus* Targum habet מטבעיה quam vocem recte quis efferat, moneta ejus, unde in la-

latina ejusdem Targum versione redditur fama. Idcirco cum in Beresith Rabba *num.* 39. ubi illud *Josue 6. 27., & fuit Deus cum Josue, & fama ejus per omnem Terram, addatur, habuit monetam per orbem* plane videtur esse inferendum, nonnisi signatam fuisse Josue monetam; etsi enim illa Mardochæi dici posset sculpta in Urbe Regis Persarum, apud quem Mardochæum degisse vetus narrat historia; hoc certe effugium, ad Josue quod attinet, non habetur, utpota qui Judaicam Terram incoleret, quam sapientissimis suis consiliis, atque institutis moderabatur. Accedit etiam constantem fuisse Hebræorum traditionem, atque usum, decimas secundas non potuisse redimi, nisi per monetam signatam; etenim verba illa *Deut.* 14. *vers.* 25. וצרתה כסף vertuntur, significabis argentum; ita Rabbinorum plerisque locis in medium prolatis, affirmat Johan. Esgers in notis ad constitutiones Moisis Maymonidis *de Siclis cap.* 1. *pag.* 14. *Lugduni Batavorum* 1718.

Objici quidem posset silentium Scripturæ, atque ipsius Josephi, hominis Hebraicorum rituum enarratoris perindustrii & copiosi. Verum si quis e Rabbinorum penu contrarium ostenderet non contamnendam adhiberet responsionem. *Sic enim existimo*, liceat Danielis Huetii verba usurpare (*epistola ad Johan. Braunium in quæsitis, & respon. per Epist. Tom.* 2. *pag.* 207. *Florentiæ* 1738.) *vix satis Codicum Sacrorum sensus, Judæorumque priscos ritus, ac doctrinam percipi, & recentiorum quoque ineptias excuti posse, nisi Thalmudis recessus intimi explorentur*. Quod de Thalmude affirmatur ab Huetio, idem, & de aliis, probaris tamen, Hebræorum libris legere est in Præfatione quam Sotæ præmisit supralaudatus Vagenseilius, etsi cum ipsismet Rabbinis vehementissime pro Christiana Religione manus consetuerit; copiosius vero eadem res tractata est a clarissimo Blasio Ugolino Præfatione generali ad suum Thesaurum Antiquitatum Hebraicarum *Tom.* 1. *Venetiis* 1744. Enim vero in Bereschith Rabba, qui liber Judaicus 3. Christi Seculo fertur exaratus Parascha 39. ita legitur apud citatum Morinum *pag.* 227. „ *Quatuor fuerunt*, qui emiserunt monetam
„ per Orbem: Abraham prout dicitur:
„ faciam te in gentem magnam *Genes.*
„ 12. 2. habuit etiam monetam. Qualis
„ autem fuit moneta ejus? Senex & ve-
„ tula hic, juvenis vero & adolescentu-
„ la illic erant. Josue, de quo legitur
„ *Jos.* 6. 27. & fuit Deus cum Josua,
„ & fama ejus per omnem Terram, ha-
„ huit monetam per orbem. Qualis au-
„ tem fuit? Taurus ab una parte erat,
„ & in altera Unicornis, secundum *Deuteron.* 37. 17. Decor ejus ut primoge-
„ niti Tauri, & cornua ajus, ut cornua
„ Unicornis. David atiam: nomen ejua
„ exiit in omnes terras 1. *Chron.* 14.
„ 17. & habuit monetam in omnes Mun-
„ di regiones sparsam. Qualis autem fuit?
„ Habuit in uno latere Virgam, & Pe-
„ ram, & in altero Turrim secundum
„ *Cant.* 4. 14. Collum tuum, ut Tur-
„ ris David. Mardochæus, de quo *Esth.*
„ 9. 4. Mardochæus autem magnus erat
„ in domo Regis, & fama ejus volita-
„ vit per omnes Regiones, habuit etiam
„ monetam. Qualis autem fuit? Saccus
„ erat, & pulvis ab una facie, & ab al-
„ tera corona aurea &c.

Ad hanc eamdem confirmandam sententiam adduci possent nummi sive Davidici ab Hottingero *de nummis Orientalium Tab. 6.* 2. 3., sive Abrahamitici a Wasero, sive Salomonis a Waltono, sive alii a peritis nummaria in re Scriptoribus recensiti. Ast ego arundineo inniterer baculo, isti enim ab hodiernis ferme omnibus eruditis ad gertas germanas amandantur, cum putent, quemadmodum supra adnotabamus, non nisi post Christum natum, cum ad fallendam Christianorum devotionem, tum ad lucrum capiendum confictos fuisse ab Hebræis Loca Sacra habitantibus. Verum subdola isthæc industria non evincit, meo quidem judicio, penes Judæos non fuisse consuetudinem monetæ signandæ. Etenim aliud est affirmare, eorum monetas tanto temporis intervallo a temporum injuriis immunes custodiri non potuisse, & prorsus esse inverisimile talibus Symbolis, & characteribus fuisse distinctas: aliud probare, Hebræos signandæ Monetæ morem habuisse. Unum profecto stare posse mihi videtur sine alio. Quod in animum inducere sibi non posset aliquis, signa isthæc fuisse ab Abrahamo excogitata, facile ipse ego assentirer, dummodo & hoc mihi concederet, vetustum esse apud Hebræos morem signandę monetæ; etenim quis mente concipiat, ut recte argumentatur Petrus Alixius *in epist. ad Ezechielem Spanhemium, quæ exstat operum Spanhemii Tom.* 1. *pag.* 74. artem nummos cudendi apud Judęos tam sero fuisse receptam, quorum Reges fuerunt potentissimi, & ditissimi, & qui maximis cum Regibus, quales fuerunt Ægyptii, Assyrii, Babylones florentissimique cum Gentibus, maxime vero cum Tyriis commercia habuerunt, quod non nisi opera signatę monetę potest diu obtineri. Quamob-

obrem ſuppoſititia eſto ſint numiſmata iſthęc omnia quę nunc circumferuntur, adhuc tamen monetę ſignandę ab ejus origine fuiſſe apud Hebręos morem, adverſus Calmetum, Deilyngium alioſque non peucos, probabili ratione contendi poſſe exiſtimarem. Ita ſępe ex illis iiſdem nummis Alixius concludit. *Ex illis ſaltem patet* (loc. cit. pag. 75.) *a Judæis non creditum, artem cudendi nummos ſero apud Majores ſuos receptam*. Quibus conſtitutis, jam patet, noſtrum hunc Siclum non eſſe inter apocryphos amendandum, utpote qui probatę antiquitatis indiciis non deſtitutus. Tale enim eſt ſecundum monitum laudati Spaohemii *loc. cit. pag.* 12. Secundo inquit ipſe, *quod haud immerito pro note Recutitorum indole, ac verſutia ſuſpecta eſſe omnino debeat nummorum id genus, qui ab iis prædicantur, aut proferuntur fides, ni accedent alia forte indicia, quæ vetuſtatem eorumdem luculenter arguant*.

Plane vetuſtatis indicia huic Siclo non deeſſe, ex univerſa hac elucubratione apparebit.

De Verbis.

SI veteribus Hebræorum monetis inſculpta erant ſigna, verba non defuiſſe probabiliori affirmari poſſe retione, opinio fuit Scipionis Maffei. (*Delle Nazione Etruſca lib. 2. Tom. 5. delle oſſervazioni Letterarie Pag.* 259. *Verona* 1739.) *Sicli d'argento di pubblica, ed approvata moneta sborsò Abramo per una compre: è molto probabile non foſſero ſenza lettere. A tempo d' Eſaù ſuo Nipote nelle monete era le figura d' un Agnello, come dal nome ben ſi raccoglie unito col luogo degl' Atti, ove ſi eſprime*, che fu prezzo d' argento (*Gen.* 33. 19.) *centum agnis, tanto più è de penſare, che ci ſaranno ſtete parole*, ita ipſe argumentabatur. Porro verba, quæ noſtro Siclo viſuntur formam exprimere characterum eorum, quibus hodie utuntur Hebræi, nullus dubito. Hinc tamen ejus de falſitate certiſſimum non pauci ſibi videbuntur capere hinc poſſe argumentum: Quippe quibus viſum eſt non aliis quam Samaritanis literis: (*Anglici Hiſtoriæ univerſalis Scriptores Tom.*2. *pag.* 579. *Hayæ* 1738.) olim Hebræos uſos fuiſſe: Atque ratione hec, ſuppoſititios duos illos habendos eſſe, quos ultimo loco Waltonus retulit in Prolegomenis a nobis ſub initium commemoratis, laudatus obſervationum Literar. autor hiſce verbis tanquam de Tripode pronunciat: *non laſceremo di avvertire che molti preteſi ſicli vanno per le mani con lettere non Samaritane, ma Ebraiche, o nè l'uno, nè l'altro, perchè ſon falſi, e però biſogna ſtare avvertiti di non laſciarſi gabbare. Son di queſto numero i due ultimi dal Walton addotti ne' prolegomeni alla Poliglotte, un de' quali è replicato dal Chiſhul nelle ſue antiquitates Aſiaticæ*. Conclamata igitur eſſe pro Hebraicis characteribus eximiorum virorum pugnantium opinio: conclamatum de noſtro, cęteriſque Hebraicos characteres pręſeferentibus ſiclis. At quæ pro Hebraicorum antiquitete characterum atque genuitate a peritiſſimis aliis diſputata ſunt viris, non ita flocci eſſe facienda arbitramur, ut extremæ inſaniæ, & imperitiæ ſit, putare, non alias fuiſſe apud Hebræos literas præter illas, quæ dicuntur Samaritanæ. Quamobrem & de noſtri exiſtimatione nondum eſſe deſperandum, ſpes affulget non exigua.

Porro de primitivæ linguæ immutatione in Babelicæ Turris everſione, deque literarum per Eſdram reſtauratione, de conſonantia & diſſimilitudine litererum Samaritanorum, Chaldæorum, Hebræorum, Cuthæorum literatorum opiniones utcumque ſe habeant, probabiliſſima eorum nobis videntur argumenta, qui docent, literas quibus modo utuntur Hebræi, ab iis quæ olim Aſſamonæorum ut minimum tempore in uſu erant parum aut nihil diſtare; quocirca ſub Machebæis qui diceret, noſtrum compactum fuiſſe Siclum, difficultas ex characterum forme depromta negotii ferme nihil ipſi faceſſeret; tueri quippe ſe poſſet autoritate libri primi Machabæorum *cap.* 15. *verſ.* 6. qua colligitur, Hebræis a Rege Antiocho Demetrii filio factam fuiſſe facultatem ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα, quo eodem innixus loco Stephenus Morinus ita ſtetuit: (*loc. cit. Pag.* 285.) *nullus dubito, quin ad medium ævum Sicli plurimi.... Literis Judaicis inſcripti vel antiquiſſimi ſint, & antecedent captivitatem Babylonicam, vel recentiores ſint, & ad Machabæorum tempora plurimum referri debeant*. Quin imo laudatus obſervationum Literarum autor haud timuit ex hoc Antiochi loco inferre: *che queſti tutti i Sicli ſon del ſuo tempo, e da queſto riluce quanto s'ingannino tanti grand' uomini in credere i Sicli, che abbino battuti avanti la cattivita Babilonica, e ſotto i primi Re, aſſerendo qui come s'intende della liberazione accennata nel libro de' Maccabei: ablatum eſt jugum Gentium ab Iſrael*. Maccab. 41. Quemquam licet horum de ſiclorum ætate liquido non conſtet, an ſtatim eorum inficiabimur γνησιότητα? an incerta fient quæcumque incertæ ſint ætatis? Jam ergo incerte erit mors Chriſti Domini. Ita acute Concilii

Ate-

Arelatensis genuitatem propugnabat in Epistola ad Jo: Baptistam Brullium laud. Huetius (*loc. cit. Pag.* 212.)

Porro qui in hujusce Sicli vindicatione sententiam hanc amplecteretur, non illam judicandus esset negare, quæ genuinos putat alios insculptos, sive essentialiter differant literæ ab Hebraicis, sive non, & quodemumcunque nomine eas appellare libeat, quas vocant Samaritanas Arias Montanus post Mosen Gerundensem seculi XIII. Scriptorem, Kircherius cum aliis non paucis, qui post tot sæculorum naufragia, ut scribit Villelbrodius Snellius (*de re nummaria lib. unico Tom. 9. Thesauri antiquitatum Græcarum Gronovii Pag.* 1584.) gloriamur istos Samaritanis literis distinctos omnium primos sub initium seculi XVI. fuisse detectos, quos inter principem locum dicitur obtinere semi-siclus æneus (fictitius certe) exhibitus a Jo: Villalpando (*loc. cit.*) quem percussum fuisse putat ejus editor tempore illo, quo totus circumcisus fuit populus, non primo quidem, sed secundo sub ingressum Palæstinæ; Non, inquam, judicandus esset hujuscemodi siclos explosurus, quos pro sinceris, & antiquis non potuit non agnoscere eques ille in cymeliis dignoscendis facile princeps Ezechiel Spanhemius (*loc. cit. Pag. 66.*) namque vel character uterque cum ab Hebræis, tum a Samaritanis ante horum a primis defectionem, quo tempore & Respublica, & Religio utriusque erat communis, promiscue usurpabatur: nullum enim hodie reliquum est dubium apud plurimas gentes varias non minus linguas, quam varia simul characterum genera obtinuisse, quo argumento insignis nummorum Samaritanorum probaretur antiquitas, utpote qui bis mille, & amplius abhinc annis cusi forent; vel obtenta ab Hebræis restaurandæ Jerusalem facultate, recuperataque, sub idem tempus proprio cuneo autoritate monetæ faciendæ, ipsis Hebræis placuit characteribus etiam Samaritanis Siclos aliquot insignire, ut veterum suarum rerum memoria revocaretur, captivitatis tempore quasi omnino abolita, utque posteris longævum relinquerent monumentum dominii illius, quovis ævo super Samaritanos ab ipsis exerciti, quæ Harduini fuit sententia (*loc. cit. Pag.* 601.) vel potuerunt Judæi cudere siclos illos aliqua in urbe Samariæ, quas Hebræi a Demetrio Rege obtinuerant, vel tandem aliqua de causa nobis hactenus occulta. *Je ne voudrois par nier*, inquit Autor *cap.* XIV. *Tom.* 2. *Biblioteque Critique* Richardi Simonis (*Pag.* 404. *Parisiis* 1708.) *que les Juvifs sous les Princes Asmoneens, ou Macabeens ne se soient servis en quelques occasion des caracteres, que nous appellons Samaritains.*

Hac ratione acerrimas illas componi posse aliqua ex parte, quæ de varietate horum characterum sunt inter eruditos concertationes, existimarem: Neque obesse potest locus ex *cap.* 4. *vers.* 9. *Evang. Johannis*, ubi Samaritana Christo dare aquam refugiebat, quod Judæi non contenentur Samaritanis, quo ex loco maximam facit vim Deylingius, quibus ex verbis innui fortasse putavit Johannes Vatinianum illud odium quo adversus Samaritanos flagrasse dicuntur Judæi propter celeberrimam illam iniquo Jeroboami consilio X. Tribuum defectionem, propter quam a communi Sacrorum usu exclusi, dirisque devoti erant; namque duplex & expedita in promtu est responsio. Primum enim nihil vetat, quominus characteribus Samaritanis dicantur usi Hebræi, nulla licet eos inter fuisset consuetudo, nullum commercium, vehementissimisque invicem arderent odiis: eo ferme pacto, quo Indici Hieroglyphici a nobis usurpari possent, etiamsi nihil cum illis haberemus commercii, & etiamsi Vatiniano illos haberemus odio: Quandoquidem non est unquam, opinor, ut verbis utar Thomæ Katachesi in Dissert. de Stylo Novi Testamenti *pag.* 156. *ultrajecti ad Rhenum* 1698. *fando auditum, homines litteratos, rerumque cognoscendi avidos tantum gentis cujusquam odium occupasse & insedisse, ut ne in monumenta illius inquirere, si quid in usum suum esse posset; excerpere, atque in rem suam convertere ullo modo sustinerent:* deinde dici posset, constare quidem ex laudato Johannis loco, nullum Judæos inter, & Samaritanos commercium intercessisse tempore Christi, non vero Assamonæis florentibus.

Venio nunc ad sensum, quem verba illa præseferunt, nimirum ex parte urnæ *Siclus Israel*, ex parte autem Virgæ: *Jerusalem Sancta*. Hunc eumdem exhibere sensum multos ex Samaritanis, non desunt qui affirment; alii tamen alium sibi videntur videre. Non immorabor in variis istorum opinionibus recensendis, quandoquidem ad nostri Sicli sive illustrationem, sive genuitatem fere nihil conducunt; clara enim mihi videntur descripta in eo verba, quapropter haud exposita res difficultatibus illis, quas in legendis verbis suorum Siclorum sibi visi sunt vidisse Docti Villalpandus, Masius, Kircherius, aliique Viri. Illud mihi sat est, ut constet, perinde verba illa: *Siclus*

clus Israel: Jerusalem Sancta, ac typum, Aaronis scilicet Virgam, & Mannæ urnam potuisse Judæos merito Siclis insculpere. Certum enim est, Mosen Domini jussu vas Manna plenum in Sancta Sanctorum intulisse, atque Hierusalem quovis ævo Sanctam fuisse habitam a Judæis, Aaronisque virgam amygdalinis florentem ab iisdem repræsentari. Consuetudinem fuisse laudabilem sane apud Assyrios, Ægyptios, Medos, Græcos, Persas, aliosque Populos celebriora eorum gesta sive literis marmoreis, sive signis, quæ longius in ævum perdurare solent, posteritati consignandi, res trita est, atque vulgata, ad quem finem obtinendum nihil est pecunia quemadmodum modo observabamus accommodatius. *Intellexere*, (inquit apposite Spanhemius *loc. cit. pag.* 23.) hoc *quod etiam hodie in publicis operibus, aut solennibus sequior ætas est faciliter æmulata quicunque propagandi ad posteros nominis, operisque alicujus insignis immensa quadam cupiditate flagrarunt. Hinc vultus suos, aut res gestas dignas sæculorum memoria libris quidem, columnis, Saxis, Cippis, Trophæis, tabulis pictis, cereis, flamnis, gemmis, documentis, sed tanquam iis non confisi, aut velut intra certas quorundam locorum angustias coarctatis, nummis quoque consignare voluerunt, aut certiori quodam ac ubique diffuso, & parabili æternitatis pignore se suaque ab oblivione vindicarent*. Quapropter & eadem laborasse cupiditate Hebræos est paulo ante a nobis animadversum; accuratissimos enim quacunque occasione sese ostenderunt in consignanda posteris suarum actionum memoria. Porro nihil apud eam nationem, quam Vasculum Mannæ Aaronisque virga antiquius fuisse ex Sacro Codice clarum fit atque manifestum. Manna quippe e Cœlo divinitus missum etsi aliquando Judæis stomachum moverat, pastis tamen illo copiosissime, typus fuit omnium bonorum cum spiritualium, tum temporalium, illudque præcipiente Deo, omni ævo duraturum jussi sunt in Arca Fœderis quam diligentissime, ac Sancte custodire. Non me quidem præterit, nonnullis interpretationem hanc minus probari, unde ab Autore *de la Science de les Medailles pag.* 306. *Paris.* 1739. vocantur *deus gens moins instruits sur ces materies*; ea enim plus ipsis arridet opinio, quæ putat repræsentari Thuribulum, quo thus in Sacrificiis adolebatur. Sed hac eadem in sententia non minor apparet convenientia, quandoquidem symbolicum non minus, & mysterii plenum Thuribulum illud inveniemus. In memoriam. N. revocatur diligentissima illa prorsusque singularis cura, quam Deus populo suo τῷ μαννεῖν cultum ipsi imponendum præscripserat, nec non eximium studium a populo in eo servando positum; per Virgam autem Aaronis probabile prorsus est innuere voluisse Hebræos non tantum florentem Sacerdotii Sacrique Ministerii splendorem & dignitatem, quæ floruere ea in ditione Tribui Judæ celebri in distributione data, quæque ad adventum usque Messiæ pedetentim imminuta sunt, sed etiam temporale longissimo extensum intervallo dominium; Cum enim illa Sceptri loco consignata fuerit Aaroni, utrumque; & temporale, & Spirituale Dominium designasse, a Petavio *Theologicorum Dogmaticorum lib.* 16. *cap.* 6. reclamante licet Huetio *Propositione* 9. *Demonstrationis Evangelicæ*, probatum est; quandoquidem Mosem, cui שבט *Sceptrum* divinitus datum fuerat utramque administrasse autoritatem, Sacra narrat Historia. Optimum igitur Judæorum fuit consilium Aaronicæ Virgæ memoriam conservare posteritati; nam calumniantibus quibusdam Sacerdotali Aaronis dignitati, visa fuit Virga in Domo Levi germinans, & turgentibus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas efformati sunt. *Num. cap.* 17. *vers.* 8.

Quod si loco Virgæ Aaronis intelligamus Olivæ ramum, quam opinionem probabiliorem vocet Walionus *loc. cit. pag.* 37. non minus aptam indicabimus arborem illam ad exprimendum quod in animo habebant Judæi, nimirum ramum fuisse lætitiæ signum, ac Numinis diluvii tempore placati; eoque signo uti etiam potuerunt ad designandam status restaurationem per Machabæos factam, ut putat Petrus Alixius *loc. cit. pag.* 74.

At enim verba illa *Siclus Israel* nulla ratione componi possunt cum Assamonæorum tempore, quo Siclum istum probabiliter fuisse compactum, suaderi posse hactenus creditum est. Namque Hebræi, captivitate soluta, non amplius Israelitæ dicti sunt, sed Judæi, nomine desumto illa ex Tribu, quæ omnibus nominibus, excepto Sacerdotio, principem locum semper inter illos obtinuerat; quamobrem suos nummos rationi consonum est putare, nummos Judæ, non vero Israel appellatos fuisse. Soli enim Israelitæ Samariam, vicinasque regiones occupantes, potuerunt nuncupare suos Siclos *Israelis Siclos*; ex quibus consequens est, Siclum hunc cusum fuisse, vel stante adhuc utriusque Populi societate, vel Samaritanum esse dicendum, vel gravissima laborare genuitatis fide. Primum & alterum

ab

ab iis, quæ hactenus a nobis disputata sunt, videntur abhorrare, restat ergo tertium, nimirum supposititium esse.

Verum & ab hac difficultate, quæ viros cæteroquin doctissimos in contrariam traxit partem, expedire se quisque posset dicendo, æquam Judæis fuisse rationem vocandi hosce Siclos *Israelis Siclos*, sive quia, ut supra innuebamus, cura eos ceperat suarum præteritarum actionum memoriam seris nepotibus tradendi, sive quia Judæi præsertim Sacerdotes, Assamonæorum tempore non appellabant Regnum *Judæorum*, sed Regnum *Israel*; sive quia non sola Judæa parebat Summo Sacerdoti Simoni in civilibus, sed etiam urbes quædam Samariæ ejus ditioni adjectæ, sive quia in Spiritualibus universus Israel Summo Sacerdoti suberat; Hinc illa vox principum Sacerdotum cum Scribis, & Senioribus ad Christum *Matthæi* 27. *vers.* 42. *Si Rex Israel est descendat de Cruce*. Quæ tria a doctis Viris affirmata apta nobis videntur ad propositam opinionem ab hac difficultate vindicandam. Illud adnotasse juvabit corrosa fuisse temporum voracitate, & injuria numerica elementa, quibus consuevisse Judæos designare annum quo Siclus cudebatur: quam consuetudinem ad annum duntaxat quintum obtentæ per Asmonæos libertatis viguisse adnotatum est a Calmeto *loc. cit. pag.* 70. unde anni duntaxat 1234. aut quinque dumtaxat inveniuntur in Siclis.

De Pondere.

SED a difficilibus ad ea, quæ minus difficilia, & intricata videntur, gradus fiat. Cum quasi Semi-unciam argenti reddiderit Siclus noster, optime convenit cum veterum Siclorum pondera. Quatuor *n. Susis constasse Siclum testis est Rabbinus Kimchi*: *Susa autem inquit Georgius Sckvart* Tom. 2. Thesauri Sacrorum criticorum. *Valet Drachmam Atticam, seu denarium Romanum, qui efficit tres grossos misnicos*, & paulopost subdit in hanc conspirara sententiam omnes nummorum Hebraicorum Scripp. qui Siclum quatuor Drachmarum Atticarum faciunt, quibus dimidius Thalerus Imperialis æquatur, sive teste Aria Montano, duo Veneti Mocenigi, sic dicti a Petro Mocenico Duce sub quo cusi sunt, teste Sansovino in ejus vita, solidisque Venetis (vulgo Marchetti) viginti singuli existimabantur.

Jam vero aliqui cum distinguant Siclum Sanctuarii a Siclo profano, qui teste supralaudato Johanne Esgers *loc. cit. pag.* 2. vocatur Siclus Provincialis & Regius, cujus pondus est quadrans Thaleri Imperialis, Sacer autem dicitur duplo major, quæri posset cujusnam rationis hic noster dicendus esset? Cui interrogationi, ista etiam omissa Siclorum distinctione, a qua vehementissime abhorrent Stephanus Morinus, & Speslingius, quamque a Rabbinis inventam dicit Deilyngius, aliique Summi viri; tamen non nisi Sacrum appellandum esse responderem, cum certum sit, Siclo Judæorum non minus a Rabbinis, quam a Josepho, & Philone quatuor assignatas fuisse drachmas, ut videre est apud omnes de veteri moneta agentes; minuta vero illa, quæ in nostro desiderantur corrosa fuisse loci, temporisque, incommodis, vero est simile, sed olim statum coæquasse pondus, nullum relinquit dubitandi locum eximia religio, qua Hebræi Siclis utebantur, quandoquidem suam pecuniam cum ipsi non numerassent, sed ponderassent, ut vel ipsa vox שקל suadet, loco turpissimi criminis habita fuisset quæcumque pretii Siclorum fraus, aut imminutio. Accedit etiam quod Sacrilegii reus damnatus fuisset, quicumque talem intulisset diminutionem; nam omnes ut optime adnotatum video apud laudatum Ugolinum *Tom.* 2. *pag.* 34. ad codicem de die expiationum, dimidium Siclum afferre in Sanctuarium debebant, juxta illud, quod habetur in Cod. Sexalim cap. 1. ibidem relatum. *Ad dimidium Siclum quod attinet, lege cautum est dare dimidium monetæ tunc temporis in usu, licet illa moneta ponderosior sit Siclo Sanctuarii, non autem licet unquam solvere minus, quam dimidium Siclum, quo tempore Mosis Magistri nostri fuit in usu, cujusque pondus est* 160. *granorum hordeaceorum*.

Deinde ex charactere, quem noster præfesert Siclus haud leve desumitur in eamdem rem argumentum. Duplicem non fuisse apud Hebræos characterem, viri docti probarunt: unum Sacrum, quo libri Sancti conscribebantur; prophanum alterum; primum magis accessisse ad Chaldaicum, alterum ad Samaritanum, scribit Petrus Alixius in Epistola ad Spanhemium; *Introductionis ad Grammaticam Orientalem editam* 1539. jam vero potius Chaldaicum, quam Samaritanum dicendum esse hujus Sicli characterem, per se patet; hinc deducitur hac etiam ratione Sacrum dicendum esse Siclum, utpote charactere sacro signatum.

Hæc ego dicebam disputari posset de siclo Brixiæ detecto. Fictitius quidem esse potest, at quidni & genuinus? Quod si de tot aliorum Populorum, Machabæis ni-

nihil minus antiquorum *νομισμάτων* recens detectorum veritatem nihil a majori Sapientum parte ambigitur, cur de Siclorum genuitate ambigemus? eo vel maxime quia annis triginta circiter supra centum ante humani generis reparationem extitere Assamonæi, sub quibus Siclos, qui nunc extant compactos fuisse, eruditissimorum, ut alias observavimus, fert opinio. Quod si expressum velis nostrum Siclum recentiori ævo, ad exemplum alterius vetustioris; hoc unum si concedatur, plurimi faciendum esse, non est qui ignorat. Divinas haud illas habemus paginas, quas ipsi conscripsere cum veteris, tum novi Testamenti Sacri Scriptores, ergo ne minus ipsis tribuendum est honoris & fidei? Quonam innixi fundamento affirmare possumus, quæ ipsi exaravere volumina Virgilius, Titus Livius, Ignatius Martyr, Policarpus, Iræneus, Basilius, Chrysostomus, Hieronymus, aliique Autores ad nos pervenisse? nihilo tamen minus, quis hodie est Literatus vir, qui non irrideat contemnatque, illius opinionem, qui veterum monumentorum fidem imminuit?

Hæc, inquam, dicebam disputari posse de hoc nostro Siclo, qui locum obtinere merito potest eos inter ab Italis commemoratos, hoc enim genere elegantiarum, non minus, quam alii cymeliorum generibus Italia nostra abundat. Primus (*quod obiter scopo meo haud absonum adnotes velim*) ex Theseo Ambrosio *Introductionis ad Grammaticam Orientalem editam* 1539. mihi innotuit, flocci tamen faciendus, utpote unus ex illis, quorum supra meminimus. Inciderat alter in manus Laurentii Pignorii, qui in aliis licet antiquitatum monumentis haud mediocriter versatus, in istis tamen peregrinum se prorsus ostendit in Epistola Romam Paulo Gualdo missa, atque Patavii scripta die 4. Januarii 1608. hoc ipso anno Venetiis edita in Libro cui Titulus: ,, *Lettere d'Uomini illustri, che fiorirono nel principio del Secolo non più stampate*: le mando un disegno di certa moneta Ebrea acciochè la consulti col Padre Villalpando, che stà costì nel Collegio Romano, e mi dica poi la sua opinione, cioè che moneta è, che dicono le Lettere, che figure sono il Rame, ed il Vase, e cose simili: " Cujusnam autem rationis fuerit Siclus ille Pignorianus, ne conjectura quidem assequi potui, illius enim memoriam nullam extare in Collegio Romano fidem mihi fuere Romani Patres S. J. Sed qui primas ex nostratibus obtinere videtur, laudandus est Marchio Maffejus, utpote qui loco modo recensito quatuor e suo Museo in lucem protulit Siclos, uberrimeque de iisdem disputavit.

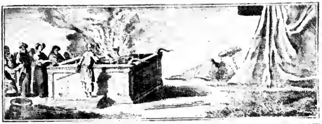
Cum vero Siclus hic noster adeo similis sit illi, ut ovum ovo similius esse non possit, quem anno 1604. Romæ dederat laudatus Villalpandus *in apparatu Templi Jerosol. sub num.* VIII., placet mihi huic, qualis demumcunque sit, elucubrationi finem imponere illis verbis, quibus perbrevem sui Sicli interpretationem, & ipse concludit Villalpandus *loc. cit. pag.* 392.
,, Etsi supposititius nummus aliquibus videatur tamen quod ad ejus vel antiquitatem, vel veritatem spectat, liberum unicuique relinquitur, quod volet existimet, nonnullis tamen ducti rationibus illum prætermittendum non fuisse existimavimus. "

Ergo ut ad Te revertatur, unde exorsus est sermo hic meus, ne dedignere precor Cl. Ugoline, laborem hunc meum legere, atque retractare, Tua dignum eruditione non esse, ego ipse intelligo; quippe in eo neque mihi ipse placeo, neque in hoc exercitationum genere me debere versari, unquam existimabam, sed vere inquiebat Cl. Brixianus Benedictinus, & Episcopus Fulginates Isidorus Clarius in *Epist. ad Julium Mantuanum pag.* 4. *Epistolarum Mutinæ* 1705. *Multa aggredimur sæpenumero, quæ si desit necessitas ne cogitare quidem audeamus*. Quandoquidem & rationi & tempori mihi fuit serviendum.

Pagina judicium docti subitura movetur
Principis, ut Clario missa legenda Deo. Vale.

Datum Brixiæ Non. Septemb. MDCCXLIV.

SAN.

SANCTI EPIPHANII
L I B E R
D E
PONDERIBUS & MENSURIS.

Εἴ τις δὲ θέλει τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς εἰδέναι τὰ πρὸς πολυτελείαν μέρη, λέγω δὴ περὶ μέτρων, καὶ σταθμῶν, τούτῳ τῷ ὑπομνηστικῷ ἐντυχάνειν· μὴ κατοκνείτω. καὶ πρῶτον μὲν δεῖ εἰδέναι τὸν φιλολόγον, πόσα τυγχάνει ἐν ταῖς Προφητείαις μέρη. εἰς δέκα γὰρ διῄρυνται θεωρίας αἱ Προφητεῖαι, οὕτως περιέχουσαι· διδασκαλίας, θεωρίας; προτροπάς, ἀπειλάς, ὀλοφυρμούς, θρήνους, εὐχάς, ἱστορίας, προῤῥήσεις. παράκεινται δὲ ταῖς αὐταῖς προφητείαις σημεῖα ταῦτα, (a) ϒ περὶ τῆς ἀποβολῆς τοῦ προτέρου λαοῦ. ⅃ περὶ τῆς ἀποβολῆς τοῦ κατὰ σάρκα νόμου. ⊻ περὶ τῆς καινῆς διαθήκης. ∈ περὶ τῶν ἐθνῶν κλήσεως. + περὶ Χριστοῦ. § περὶ ἐπαγγελιῶν τοῦ προτέρου λαοῦ. Ƹ περὶ τῆς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀσαφείας. ⊻ περὶ μελλόντων προγνώσεως.

Ἐπειδὴ δέ τινες κατὰ προσῳδίαν ἔστιξαν τὰς γραφὰς καὶ περὶ τῶν προσῳδιῶν τάδε· ὀξεῖα ´. δασεῖα ῾. βαρεῖα `. περισπωμένη ῀. ἀπόστροφος ᾿. μακρὰ —. ὑφὲν ‿. βραχεῖα ᴗ. ὑποδιαστολὴ ,. ὡσαύτως καὶ περὶ τῶν λοιπῶν σημείων, περὶ ἀστερίσκου, ⋇. ὁ

(a) *In Regio est* ∇.

I. SI quis est forte, qui hoc iotelligere velit, quod in Sacris literis usitatissimum est, mensurarum videlicet, ac ponderum rationem, hooc, quem aggredimur, Commentarium percurrere oe graverur. Atque illud imprimis studiosus quisque cognoscere debet, quod siot in Prophetarum scriptis orationum genera. Nam io decem sententiarum species Prophatici Libri dividuotur; quæ sunt hujusmodi: Doctrina, contemplatio, cohortario, minæ, commiseratio, lameotatio, preces, historica narratio, prædictio: ad easdem Propherias adjuncta sunt hæc signa: ϒ prioris populi repudiationem significat: ⅃ legis carnis abjectionem: ⊻ ad novom Testamentum pertinet, ∈ ad vocationem gentium, + ad Christum referrur, § priori populi promissis adhibetur, Ƹ quod in sacris literis obscurum ac difficile est exprimit, ⊻ futurorum præscieutiam.

II. Sed cum nonnolli Sacras literas accentibus distinxerint; de iis sic habeto. Acutus est ejusmodi ´. Asper ῾ Gravis. ` Tenois ᾿. Circunflexus ῀. Apostrophe ᾿, Looga —, Hypheo. ‿ Brevis ᴗ. Hypodiastole. Atque ut de cæteris quoque geoeribus disputetur, primus occurrit Asteriscus, cujus hæc est for-

ἀστερίσκος οὗτος ἔνθα παράκειται, σημαίνει τὸ ἐμφερόμενον ῥῆμα ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κεῖσθαι, καὶ ἐμφέρεσθαι παρὰ Ἀκύλᾳ, καὶ Συμμάχῳ, σπανίως δὲ καὶ παρὰ Θεοδοτίωνι. οἱ δὲ ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευταὶ παρῆκαν, καὶ οὐχ ἡρμήνευσαν, ὡς διστολογουμένων τῶν τοιούτων λογίων, καὶ ἐκ περισσοῦ ἀναγινωσκομένων. λεκτέον δὲ διὰ βραχείας λέξεως, ἐς τὸ ἀπὸ ταύτης περὶ τῶν λοιπῶν σε γνῶναι. κεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς γενέσεως, οὐαιεεὶ Ἀδὰμ σαλωσὶμ, σαμηνὼθ σανά. ὃ ἑρμηνεύεται, ᾧ καὶ Ἀκύλας ἠκολούθησε, καὶ ἔζησεν Ἀδὰμ τριάκοντα ἔτος, καὶ ἐννακόσια ἔτος. ὅθεν οἱ ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευταὶ ἐξ Ἑβραίων ὁρμώμενοι, καὶ ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τήν τε τῶν Ἑβραίων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀκριβῶς πεπαιδευμένοι φωνὴν, οὐ μόνον τὴν ἐκ τῆς Ἑβραΐδος εἰς Ἑλληνίδα ἡρμήνευσαν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ Ἑβραΐδι διὰ διστολογίας ἐκφωνουμένην διάλεκτον τῇ τρανότητι ἑρμηνεύοντες παρήγαγον. καὶ ἀντὶ τοῦ εἰς δύο τόπους κεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ ἔτους ἐνὶ τόπῳ χρησάμενοι, τὴν δοκοῦσαν εἶναι βόμβησιν, εἰς λειότητα μετέβαλον, φήσαντες· ἔζησε δὲ Ἀδὰμ τριάκοντα, καὶ ἐννακόσια ἔτη. οὐκ ἐλλιπές τι ποιήσαντες τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ εἰς τρανότητα καταστήσαντες τὴν ἀνάγνωσιν, ὅπερ ἐν τῇ Ἑβραΐδι οὐ δύναται διὰ τῆς συντομίας λέγεσθαι ὅπως, ὡς οἱ ἑβδομηκονταδύο λέγουσιν, ὅτι ἔζησεν Ἀδὰμ τριάκοντα καὶ ἐννακόσια ἔτη· οὔτε τῇ Ἑλληνίδι, ὡς ὁ Ἀκύλας ἡρμήνευσεν ἐξ (a) ἐπιπολῆς, λέγων, ἔζησεν Ἀδὰμ ἐννακόσια ἔτος καὶ τριάκοντα ἔτος. ὁρᾷς γὰρ, ὦ φιλολόγε, ὡς ἀπρέπειαν παρέχει τῷ λόγῳ, οὐ τῇ τρανότητι τοῦ λόγου προσέχων, ἀλλὰ τῇ τῆς διπλολογίας ἀκριβείᾳ. καὶ ἔδοξε τοῦτό τισι, παρὰ μὲν τοῖς ἑβδομηκονταδύο ἐλλιπῶς κεῖσθαι, παρὰ δὲ Ἀκύλᾳ, καὶ Συμμάχῳ, καὶ ἄλλοις ἐκθέντων (b) ἐλλιπῶς ἡρμηνεῦσθαι· ὅπερ οὐδὲ παρὰ τοῖς ἑβδομηκονταδύο ἐνέλιπεν. ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν περὶ Ἀκύλαν μετὰ καὶ τῆς κακοφωνίας περισσῶς κεῖται, ἐν δυσὶ τόποις ἀνθ' ἑνὸς, τουτέστιν ἀντὶ τοῦ ἔτη, ἔτος, καὶ ἔτος. διὰ τοῦτο ἐν ἑνὶ τόπῳ τὸ τοῦ ἔτους ὄνομα οἱ ἑβδομηκονταδύο παρέλιπον. ἐλθόντων δὲ μετέπειτα τῶν περὶ Ἀκύλαν, καὶ τὰ ὑπὸ τῶν ἑβδομηκονταδύο παραλειφθέντα ἐκδεδωκότων, ἐδόκει εἶναι περιττότερα. Ὠριγένης δὲ μετὰ ταῦτα ἐλθὼν ἀποκατέστησε τῷ ἑκάστῳ τὸν ἐλλείποντα λόγον. παρέθετο δὲ αὐτῷ τὸ ἀστερίσκον. οὐχ ὡς χρείας οὔσης τοῦ πάντως ζητηθῆναι τὸν λόγον· περιττὸς γάρ ἐστιν, ἀλλ' ἵνα μὴ παραλείψῃ Ἰουδαίους, καὶ Σαμαρείτας ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις θείων γραφῶν, μηδενὸς ἐπιληψίμου πράγματος ὑπάρχοντος κατὰ τῆς πίστεως ἐν τοῖς ἀστερισμένοις λόγοις. περιττοὶ γάρ εἰσι, καὶ διστολογούμενοι, ὡς ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως ἐδιδάξαμεν, περὶ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ τῆς αὐτοῦ ζωῆς·

(a) ἐξ ἐπιπολῆς. (b) ἐλλιπεῖς.

forma ※. Is ad quàmcumque vocem apponitur, eam in Hebræo contineri, & ab Aquila, & Symmacho, axpressam, raro etiam a Theodotione, significat: aandem vero a LXXII. Interpretibus fine interpretatione prætarmissam; quod in illis ipsis locis eædem vocas bis ac supervacua repatantur. Quod quidem paucis modo declarandum est, ut ex hoc uno cætara cognoscas. Sub initium Genasis Hebraice ista leguntur: *Ouaeeei Adam Salosim Sameuthsana*. Quod ita, possumus interpratari, ut & Aquila reddidit: *Et vinit Adam triginta annis, & nongensis annis*. At LXX. Interpretes ab Hebræis oriundi, & a taneris unguiculis Hebraicis literis, imo & Græcis apprime perpoliti, non solum Hebraice conceptas sacras literas Græco sermone reddiderunt: verum etiam iis in vocibus, quæ in Hebræo repetitæ, ac geminatæ sunt, perspicuitatis rationem habendam putarunt. Quare cum bis annorum nomen inculcatum illo loco sit, semel duntaxat adscribentes, inconditum nescio quem sonum stridoremque mollierunt. Sic enim verterunt: *Vinit autem Adam triginta & nongentos annos*. Ita neque quicquam orationis integritati detraxerunt, & eam nihilominus apertiorem clarioremque reddiderunt. Quod in Hebtæo tanta exprimi brevitate nequit, quam LXX. præstiterunt. *Vinit Adam triginta, & nongentos annos*. Sed nec in Græco; quemadmodum Aquila superficie tenus interpretatur: *Vinit Adam nongentos annos, & triginta annos*. Vides enim, opinor, quisquis es studiosus, quam insulsam ac rudem orationem concaperit, dum superstitiosa diligentia idem repetere vocabulum maluit, quam lactionis perspicuitati, ac facilitati consulere. Atque istud ipsum apud LXXII. Interprates desiderari nonnulli sentiunt; quod apud Aquilam, & Symmachum, ac cæteris editionibus suppletur: cum ne apud LXX. quidem desit aliquid. Nam apud Aquilam non sine vitio pronunciationis duobus est in locis otiose posita vox, cum in uno redditam esse sufficeret: annos, inquam, & annos. Quæ ratio LXX. Interpretes adduxit, ut semel annorum vocem adscriberent. Secundum hos Aquila, cætarique ad interpretandas Scripturas accedentes cum ea, quæ a LXX. prætermissa fuerant, edidissent, otiosa, ac supervacanea illa sunt habita. Successit his Origanes: qui unicuique loco quod deerat adjunxit, atque asterisci notam appinxit: non quod addita illa vocabula admodum necessaria sint, cum supervacua videantur: sed ne Judæis ac Samaritanis ullam calu-

ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ βραχυτάτου λόγου δυνατόν σε τοῖς λοιποῖς ἐπιστῆναι λόγοις, ἔνθα οἱ ἀστερίσκοι παράκεινται. ἵνα δὲ καὶ τοῦτο μάθῃς, διὰ τί ἀστερίσκους παρέθετο τοῖς λόγοις τούτοις, ἀφθόνως καὶ τοῦτο λέξομεν. ἐπίστασαι τοῦτο, ὦ ἀκροατὰ, ὅτι ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ οἱ ἀστέρες εἰσὶ, κἂν τι ὑπὸ νεφελῶν ἢ ἡλίου καλυφθῶσι· τούτῳ τῷ νοήματι ὁ τοὺς ἀστερίσκους παραθεὶς ἐποίησεν, ἵνα σοι (a) δόξῃ, ὅτι οἱ λόγοι, οἷς παράκεινται οἱ ἀστερίσκοι, πεπήγασι μὲν ἐν ταῖς Ἑβραϊκαῖς λέξεσιν, ὥσπερ οἱ ἀστέρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ἐκαλύφθησαν δὲ ὑπὸ τῆς ἑβδομηκονταδύο (b) ἑρμηνείας οἱ ἀστέρες ὑπὸ τῶν νεφελῶν καλύπτονται. αὕτη ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἀστερίσκου.

Τοῦ δὲ ὀβελοῦ τὸ διήγημα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· ὀβελὸς οὗτός ἐστιν ὁ παρακείμενος ⟶, παραπλησίως γράφεται τῇ καλουμένῃ γραμμῇ· ὀβελὸς δὲ κέκληται κατὰ Ἀττικὴν χρῆσιν, ἄλλοις δὲ καλεῖται δόρυ, ὅ ἐστι λόγχη· παρετέθη δὲ ταῖς τῆς θείας γραφῆς λέξεσιν, ταῖς παρὰ τοῖς ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευταῖς κειμέναις, παρὰ δὲ τοῖς περὶ Ἀκύλαν, καὶ Σύμμαχον μὴ ἐμφερομέναις· ἀφ' ἑαυτῶν γὰρ οἱ ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευταὶ ταύτας τὰς λέξεις προστεθήκασι, οὐκ εἰς μάτην, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ὠφέλειαν. ταῖς γὰρ ἐλλιπῶς ἐχούσαις λέξεσι προστεθεικότες εἰς σαφήνειαν, τὴν ἀνάγνωσιν παρήγαγον· ὥσθ' ὑπολαμβάνειν ἡμᾶς, καὶ ἀμοίρους αὐτοὺς γεγενῆσθαι Πνεύματος ἁγίου. ὧν γὰρ οὐκ ἦν χρεία, διαστολογῶν παρῆκαν. ὅπου δὲ χωλὸν ἐδόκει τὸ ῥῆμα εἶναι, εἰς Ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταφερόμενον, ἐκεῖ τὴν προσθήκην ἐποιήσαντο. θαυμάσαι δέ ἐστιν ἐπὶ τούτῳ, καὶ μὴ τολμᾷν μέμψιν ἐπάγειν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔπαινον ὡς ἐκ βουλῆς Θεοῦ γεγενημένον συνιέναι τὸν ἀλαβῆ.

Ἑβδομηκονταδύο γὰρ ὄντες τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἐν τῇ Φαρίᾳ νήσῳ, καλουμένῃ δὲ ἄνω γῇ, ἀντικρὺ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐν λ καὶ ἓξ οἰκίσκοις, ζυγὴ ζυγὴ κατὰ οἰκίσκον, (c) ἀπὸ ἕωθεν ἕως ἑσπέρας συγκλειόμενοι, καὶ τὸ ἑσπέρας ἐν τριακονταὲξ σκαφιδίοις περαιούμενοι, εἰς τὸ τοῦ Πτολεμαίου Φιλαδέλφου παλάτιον, καὶ μετ' αὐτοῦ ἑστιώμενοι, καὶ κατὰ ζυγὴν ἐν κοιτῶσι τριακονταὲξ καθεύδοντες, εἰς τὸ μὴ συνδοιάσαι μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' αὐθεντῶς ἑρμηνεῦσαι, οὕτως διετέλουν. τοῦτο γὰρ προαιρ-

(a) δόξῃ. (b) ἑρμηνείας, ὥσπερ οὕτω.
(c) Reg. ἀφ' ἕωθεν.

lumniandi Sacras literas quibus in Ecclesiis utimur, occasionem relinqueret: cum nihil in subtractis illis vocibus contra fidem esset, quod reprehendi merito posset. Bis enim, uti dixi, repetitæ sunt, ac superfluæ, ut ex illo loco, quem proposuimus de Adamo, ejusque vita, colligitur. Nam ex perexiguo illo specimine de reliquis conjectura capi potest, quæ asterisco notantur. Sed ut illud etiam intelligas, quibus de causis Asteriscos istiusmodi locis adhibuerit, libenter a me istud explicabitur. Non ignorat quisquis es Auditor, in cœlesti firmamento stellas esse, licet a sole vel nubibus obducantur. Ad eorum mentem Asteriscorum notæ illæ referendæ sunt: ut ea vocabula scias, quæ Asteriscis insignita sunt, in Hebraicis vocibus esse veluti defixa, non secus atque in firmamento, stellæ. Quæ quidem in LXXII. interpretum translatione dissimulata, & obtecta sunt, quemadmodum stellæ nubibus occultantur. Atque ea demum est Asterisci ratio.

III. Quod ad obelum vero pertinet sic habeto. Hujus imprimis hæc est figura: ⟶ quæ lineæ quam vocamus, haud dissimilis est. Porro obelus, hoc est *verutum* ab Atticis dicitur. Sunt qui hastam, sive lanceam, appellent. Et ad eas scripturæ voces adhibetur, quæ a LXXII. expressæ, Apud Aquilam, & Symmachum non extant. Nam LXXII. voces istas addiderunt ex sese, non frustra tamen, sed utiliter, ac cum fructu. Etenim sicubi manca ac defecta erat oratio, nonnullis adjectis, plurimum ei locis attulerunt: ut illos non sine sancti Spiritus afflatu ad scribendum accessisse credibile sit. Siquidem quæ necessaria non erant iisdem verbis repetere noluerunt. Quoties vero in Græcum translata sententia claudicare videbatur, tum nonnihil adjecerunt. Qua in re admiratione potius, quam reprehensione digni sunt: adeoque collaudandi; cum illud omne Divino quodam consilio ab illis esse factum prudens quisque non dubitet.

Duo enim ac septuaginta viri in Pharo insula, quæ *Terra superior* dicitur, e regione urbis Alexandrinæ, in sex & triginta cellulis bini scilicet in singulis, a primo diluculo ad vesperam conclusi sunt. Sub vesperam porro triginta sex scaphis ad Ptolemæi Philadelphi palatium advecti, ad ejus epulas adhibebantur. Tum in triginta sex cubiculis, bini scilicet in unoquoque dormiebant, ne capita conferre possent: sed sincere ac fideliter interpretarentur. Ptolemæus enim ille triginta sex, quas dixi, cellulas in illa insula condidit, easdemque duplices; quibus sin-

 gu-

μένους τριακονταὲξ οἰκίσκους ὁ ῥηθεὶς Πτολεμαῖος κατασκευάσας ἐν τῷ πέραν εἰς τὴν νῆσον, διπλοῦς τε αὐτοὺς ποιήσας, δύο δύο ἐνέκλεισεν, ὡς ἔφην, καὶ παῖδας δύο ὑπηρετεῖν αὐτοῖς ἅμα ἐνέκλεισεν, ὀψοποιίας ἕνεκεν, καὶ ὑπηρεσίας, μετὰ καὶ ταχυγράφων. ἀλλ' οὐ θυρίδας τοῖς οἰκίσκοις ἐκείνοις ἐκ τῶν τοίχων ἐποίησεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῶν δωμάτων τὰς καλουμένας ἀναφωτίδας ἀνέῳξεν. οἱ δὲ οὕτως διάγοντες ἀπὸ πρωΐθεν ἕως ἑσπέρας ὑπὸ κλεῖδα συγκεκλεισμένοι οὕτως ἡρμήνευσαν. ἑκάστῃ δὲ ζυγῇ βίβλος μία ἐπεδίδοτο. ὡς εἰπεῖν, ἡ βίβλος τῆς τοῦ κόσμου Γενέσεως μιᾷ ζυγῇ, ἡ Ἔξοδος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ τῇ ἄλλῃ ζυγῇ, Λευιτικὸν τῇ ἄλλῃ καὶ καθεξῆς ἄλλη βίβλος τῇ ἄλλῃ. καὶ οὕτως αἱ εἰκοσιεπτὰ βίβλοι αἱ ῥηταὶ καὶ ἐνδιάθετοι, εἴκοσι δὲ καὶ δύο κατὰ τὸν τοῦ ἀλφαβήτου παρ' Ἑβραίοις στοιχείων ἀριθμούμεναι, ἡρμηνεύθησαν.

Εἴκοσι γὰρ καὶ δύο ἔχουσι στοιχείων ὀνόματα. πέντε δέ εἰσιν ἐξ αὐτῶν διπλούμενα. τὸ γὰρ χὰφ ἐστι διπλοῦν, καὶ τὸ μὲμ, καὶ τὸ νοῦν, καὶ τὸ φὶ, καὶ τὸ (a) α. διὸ καὶ αἱ βίβλοι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, εἰκοσιδύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἰκοσιεπτὰ δὲ εὑρίσκονται, διὰ τὸ πέντε ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι. συνάπτεται γὰρ ἡ Ῥοὺθ τοῖς Κριταῖς, καὶ ἀριθμεῖται παρ' Ἑβραίοις μία βίβλος. συνάπτεται ἡ πρώτη τῶν Παραλειπομένων τῇ δευτέρᾳ, καὶ λέγεται μία βίβλος. συνάπτεται ἡ πρώτη τῶν Βασιλειῶν τῇ δευτέρᾳ, καὶ λέγεται μία βίβλος. συνάπτεται ἡ τρίτη τῇ τετάρτῃ, καὶ λέγεται μία βίβλος. οὕτως γοῦν σύγκεινται αἱ βίβλοι ἐν πεντατεύχοις τέτρασι, καὶ μένουσιν ἄλλαι δύο ὑστεροῦσαι· ὡς εἶναι τὰς ἐνδιαθέτους βίβλους οὕτως· πέντε μὲν νομικὰς, Γένεσιν, Ἔξοδον, Λευιτικὸν, Ἀριθμοὺς, Δευτερονόμιον· αὕτη ἡ Πεντάτευχος καὶ ἡ νομοθεσία. πέντε γὰρ στιχήρεις, ἡ τοῦ Ἰὼβ βίβλος, εἶτα τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομῶντος, Ἐκκλησιαστὴς, Ἆσμα ᾀσμάτων· εἶτα ἄλλη πεντάτευχος τὰ καλούμενα γραφεῖα, παρά τισι δὲ Ἁγιόγραφα λεγόμενα, ἅ τινά ἐστιν οὕτως· Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ βίβλος, Κριτῶν μετὰ τῆς Ῥοὺθ, Παραλειπομένων πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, Βασιλειῶν τρίτη μετὰ τῆς τετάρτης. αὕτη τρίτη πεντάτευχος. ἄλλη πεντάτευχος, τὸ δωδεκαπρόφητον, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιὴλ, Δανιήλ. καὶ αὕτη ἡ Προφητικὴ πεντάτευχος. ἔμειναν δὲ ἄλλαι δύο, αἵτινές εἰσι τοῦ Ἔσδρα μία καὶ αὕτη λογιζομένη, καὶ ἄλλη βίβλος ἡ τῆς Ἐσθὴρ καλεῖται. ἐπληρώθησαν οὖν αἱ εἰκοσιδύο βίβλοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκοσιδύο στοιχείων παρ' Ἑβραίοις. αἱ γὰρ στιχήρεις δύο βίβλοι, ἥ τε τοῦ Σολομῶντος, ἡ Πανάρετος λεγομένη, καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, ἐκγόνου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ καὶ τὴν σοφίαν Ἑβραϊστὶ γράψαντος, ἣν ὁ ἔκγονος αὐτοῦ Ἰησοῦς ἑρμηνεύσας Ἑλληνιστὶ ἔγραψε. καὶ αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι, καὶ ὠφέ-

(a) Leg. ἀλὶφ.

gula paria conclusit cum duobus famulis; cibi parandi ac ministrandi gratia, una cum notariis. In his cellulis nullas parietibus fenestras impressit; sed e tecto superne illas aperuit, *quas anaphotidas* nominant. Hoc illi modo a primo diluculo ad vesperam obseratis foribus inclusi Sacras literas transtulerunt. Unicuique porro Interpretum pari liber attribuebatur unus. Exempli causa Geneseos volumen uni committebatur: Exodus alteri: Leviticus alii. Atque ita deinceps cæteri. Ita septem & viginti scripturæ ac veteris testamenti libri, qui ad duos ac viginti pro literarum Hebraicarum numero rediguntur, Græcum in sermonem conversi sunt.

IV. Habent enim *Hebræi* XXII. literas, e quibus quinque duplicantur Caph, Mem, Nun, Phi, & Aleph. Qua ratione cum XXII. libri numerentur, septem ac viginti reperiuntur, quod ex illis quinque geminentur: puta liber Ruth, cum Judicum libro conjungitur, & unus ab Hebræis censetur: primus Paralipomenon liber cum posteriore conjungitur, & unum librum efficit. Item primus Regnorum liber, cum secundo: tertius cum quarto unum librum constituunt. Ad eumque modum scripturæ libri quatuor voluminibus quinque partitis comprehensi sunt, ac duo libri extra ordinem numerantur. Quare veteris testamenti libri omnes hac serie percensentur. Quinque ad legem pertinent: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium. Hæc est Pentateuchus, qua tota lex exponitur. Sequuntur quinque alii libri, qui versibus constant; Job, Psalterium, Proverbia Salomonis, Ecclesiastes, Cantica Canticorum. Deinde tertium librorum collegium, quæ γραφεῖα dicuntur, & Agiographa continet; cujusmodi sunt, liber Jesu filii Nave; Judicum liber, cum libro Ruth: Paralipomenon primus cum secundo. Regnorum priores duo: totidem posteriores in unum volumen redacti. Tertium illud collegium est: Quartum sequitur: in quod duodecim Prophetæ minores, Esaias, Jeremias, Ezechiel, ac Daniel conjecti sunt. Atque hoc volumen Prophetarum scripta continet. Reliqui sunt libri duo: hoc est Esdræ unus, qui separatim numeratur: alius Esther. Ita duo & viginti libri pro literarum Hebraicarum numero censentur. Quod enim ad duos illos attinet, qui versibus distincti sunt, Salomonis videlicet Sapientiam, quæ Panaretus inscribitur, & Jesu Filii Sirach librum, Jesu nepotis, qui sapientiæ librum Hebraice scripsit, quem

λιμοι, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ δὲ ἐν τῷ (a) Ααρὼν ἀνετέθησαν, (b) τοῦ τε ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι τοῦτό σε μὴ παρέλθοι, ὦ φιλόκαλε, ὅτι καὶ τὸ Ψαλτήριον διεῖλον εἰς πεντεβιβλία οἱ Ἑβραῖοι, ὥστε εἶναι καὶ αὐτὸ ἄλλην πεντάτευχον. ἀπὸ γὰρ πρώτου Ψαλμοῦ ἄχρι τεσσαρακοστοῦ, μίαν ἐλογίσαντο βίβλον. ἀπὸ δὲ τεσσαρακοστοῦ πρώτου ἄχρι τοῦ ἑβδομηκοστοῦ πρώτου, δευτέραν ἡγήσαντο. ἀπὸ ἑβδομηκοστοῦ δευτέρου ἕως ὀγδοηκοστοῦ ὀγδόου, τρίτον βιβλίον ἐποιήσαντο. ἀπὸ δὲ ὀγδοηκοστοῦ ἐννάτου ἕως ἑκατοστοῦ πέμπτου, τετάρτην ἐποίησαν. ἀπὸ δὲ ἑκατοστοῦ ἕκτου ἕως τοῦ ἑκατοστοῦ πεντηκοστοῦ, τὴν πέμπτην συνέθηκαν. ἕκαστον γὰρ Ψαλμὸν ἔχοντα ἐν τῷ τέλει, εὐλογητὸς Κύριος, γένοιτο γένοιτο, τέλος εἶναι βιβλίου ἐδικαίωσαν. εὑρίσκεται δὲ τοῦτο ἔν τε τῷ τεσσαρακοστῷ, καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ, καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ, καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ πέμπτῳ. ἐν δὲ τῷ τέλει τῆς πέμπτης βίβλου ἀντὶ τοῦ, εὐλογητὸς Κύριος, γένοιτο, γένοιτο, τέθειται τὸ, πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον, ἀλληλούϊα. οὕτως τοίνυν αἱ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ βίβλοι, εἰκοσιδύο δὲ ἀριθμούμεναι μετὰ καὶ τοῦ Ψαλτηρίου, καὶ τῶν ὄντων ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ· φημὶ δὲ καὶ τῶν Θρήνων αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐπιστολῶν Βαρούχ, εἰ καὶ οὐ κεῖνται ἐπιστολαὶ παρ' Ἑβραίοις, ἢ μόνον ἡ τῶν Θρήνων τοῦ Ἱερεμίου συναφθεῖσα, τὸν τρόπον ὃν εἴπομεν ἡρμηνεύθησαν κατὰ περίοδον ἑκάστῃ ζυγῇ ἑρμηνευτῶν ἐπιδιδόμεναι, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ζυγῆς τῇ δευτέρᾳ, καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς δευτέρας τῇ τρίτῃ, καὶ ὅπως παρῆλθον (c) κελεύσται ἑκάστη τριακονταεξάκις ἑρμηνευθεῖσαι, ὡς ᾄδεται λόγος, καὶ εἰκοσιδύο τῶν Ἀποκρύφων.

Ὅτι δὲ ἐπληρώθησαν, ἐκαθέσθη ὁ βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ, καὶ τριακονταὲξ ἀναγνῶσται ἔχοντες ἑκάστης βίβλου τὰ τριακονταὲξ ἰσότυπα, (d) ἐξ εἰς ἔχων τῆς βίβλου τῆς Ἑβραϊκῆς ἀντίγραφον. ἑνὸς δὲ ἀναγινώσκοντος ἀναγνώστου, καὶ τῶν ἄλλων ἐπεχόντων, εὑρέθη διαφωνία. ἀλλὰ Θεοῦ θαυμάσιον ἔργον εἰς τὸ γνωσθῆναι, ὅτι Πνεύματος ἁγίου ἔχοντες δωρεὰν ἐκεῖνοι οἱ ἄνδρες, ὁμοφώνησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ὅπου προσετίθετο λόγος, ὑπὸ πάντων εὑρέθη προστιθέμενος. ὅπου δὲ ἀφείλοντο, πάντες ἐπίσης, εὑρέθησαν ἀφελόμενοι. καὶ ὧν μὲν ἀφείλοντο οὐκ ἔστι χρεία, ὧν δὲ οὐκ ἀφείλοντο ἐστὶ χρεία. εἰς δὲ τὸ γενέσθαι σοι σαφὲς τὸ εἰρημένον· ὅτι θαυμαστῶς κατὰ Θεοῦ οἰκονομίαν, καὶ ἐκ συμφωνίας Πνεύματος ἁγίου συμφώνως ἡρμήνευσαν, καὶ πρὸς ἀλλήλους οὐ διηνέχθησαν παρεξωτοδιά (e) μακροῦ λόγου τὴν τούτων ἀπόδει-

(a) Leg. Ἀαρὼν, & negatio forsitan deest.
(b) C. τοῦτο. (c) Corrupta dictio. (d) Reg. ἐξ ὧν for. ἐξ ὧν εἷς. Mox leg. οὐχ εὑρέθη διαφωνία.
(e) F. μακροῦ.

quem nepos ejus Jesus Græce reddidit; tametsi otiles ac froctuosi illi sint, in scripturarum numerum neqoaquam referri solent. Unde nec io testamenti arca collocati sunt.

V. Nec illud latere te debet, honestarum rernm studiose! Psalterium ab Hebræis qoinque in libros esse partitnm; nova ut indidem peotateuchus oriatur. Primus liber a primo Psalmo ad quadragesimum continetur. Secundus a quadragesimo ad primum & septuagesimum: Tertios a septnagesimo secundo ad octuagesimnm octavum; Quartus ab octogesimo nono ad centesimum quinium. Quintus a centesimo sexio ad ceotesimum & quinquagesimum perducitur. Nam qnicunque Psalmus hoc versu concluditur: *Benedictus Dominus, fiat, fiat* librom eo terminandum putarunt. Ille porro versus qoadragesimo, septuagesimo primo, octoagesimo octavo, & centesimo quioto psalmis adscripius est. In fine quinti libri pro his; *Benedictus Dominus: fiat, fiat*, scriptum est: *Omnis spiritus laudet Dominum, Alleluja*. Igitur septem & viginti illi libri, qui viginti duo nomerantnr, cum Psalterio, ac cæteris, qui Hieremiæ acceosentur, hoc est Lameotatiooibus, & Epistolis Baruchi; quamvis apud Hebræos Epistolæ istæ non reperiantur, sed Lamentatiooes duotaxat ad Hieremiæ prophetiam attextæ: eo, qnem dixi, modo per orbem, in nnumquodque pat interpretum distributæ sunt: pnta a primo pari ad secundnm, ad hoc tertium pervenerunt, dooec sexies ac trigesies singuli Græce cooversi suot, ut constanti fama percrebnit. Quibus viginti duo addendi sunt Apocryphi.

VI. Postremo absolotis omnibus, Rex in sublimi solio consedit: ad quem triginta sex lectores com totidem exemplaribus adducti snnt, cum altero, qoi Hebraicnm atchetypum teoebat. Cum igitur uoui e lectoribus recitaret, cæteri diligenter attenderent, nihil varietatis est ac discriminis repertum. Ac siogulare tum accidit divinæ potentiæ miraculum, quod narratione digoum est. Nam illi omnes interpretes Divini Spititus afflatu præditi, sic inter se illa in solitodine conseoseraot, nt nbicomque nonnihil additnm esset, id ad omnibos commoniter esset adjunctum: ubi vero detractum, id ex æquo sustolissent omnes. Cæterum quicquid ab illis ademtum est, id inotile est, quicquid vero relictnm, necessarium est. Quod ut perspicue cognoscas: Divina quadam & admirabili providentia, nec sine sancti Spiritus instinctn tam concorditer interptetatos esse, ut nihil a

se

ξιν· ὡς ἂν ἐκ τούτου γνοὺς καὶ πεισθεὶς συναινέσῃς τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ. ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ τεσσαρακοστοῦ Ψαλμοῦ ἔκειτο ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ οὕτως· Ἀδωναῒ, ἠλιχὰ, κεῤῥιθὶ, ἰσμαὴλ, ἰεββιτὲ ἀκώλ. ἅ ἐστιν ἑρμηνευόμενα, Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σὲ, εἰσάκουσόν μου· πρόσχες τῇ φωνῇ. ὁρᾷς πῶς χωλὸν εὑρίσκεται; οἱ δὲ ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευταὶ προστεθεικότες τὸ, τῆς δεήσεώς, μου, (a) ἀχώλωτον ἐποίησαν τὸν στίχον, καὶ ἡρμήνευσαν· Κύριε ἐκέκραξα πρὸς σὲ· εἰσάκουσόν μου· πρόσχες τῇ φωνῇ τῆς δεήσεώς μου. καὶ ὅρα πῶς εὐδιόρθωτος εὕρηται ὁ Ψαλμός. ἐπίστηθι τοίνυν ἀπὸ τοῦ βραχυτάτου λόγου τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ κατὰ τὴν προσθήκην πανταχοῦ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἑρμηνευτῶν κειμένοις, ὅτι καλῶς οἱ λόγοι προσετέθησαν εἰς φράσιν, καὶ ὠφέλειαν τῶν μελλόντων ἐθνῶν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ πίστιν ἄγεσθαι, καὶ τὴν ἐκ τῶν θείων λόγων τῆς παλαιᾶς, καὶ νέας διαθήκης, κτᾶσθαι ζωῆς κληρονομίαν.

Τῷ δὲ αὐτῷ τρόπῳ ὁ Ὠριγένης καλῶς ποιῶν ἐποίησεν οὕτως, καὶ περὶ τοῦ ὀβελοῦ τὴν σημείωσιν ἐποιήσατο. εἴθε οὖν καὶ τὰ ἄλλα οὕτω καλῶς ἐποίησε. τὰς γὰρ ἓξ ἑρμηνείας, καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γραφὴν Ἑβραϊκοῖς στοιχείοις, καὶ ῥήμασιν αὐτοῖς ἐν σελίδι μιᾷ συντεθεικὼς, ἄλλην σελίδα ἀντιπαράθετον οἱ Ἑλληνικῶν μὲν γραμμάτων, Ἑβραϊκῶν δὲ λέξεων πρὸς κατάληψιν τῶν μὴ εἰδότων Ἑβραϊκὰ στοιχεῖα, εἰς τὸ διὰ τῶν Ἑλληνικῶν εἰδέναι τῶν Ἑβραϊκῶν λογίων τὴν δύναμιν. καὶ οὕτως τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ ἑξαπλοῖς ἢ ὀκταπλοῖς, τὰς μὲν δύο Ἑβραϊκὰς σελίδας, καὶ τὰς ἓξ τῶν ἑρμηνευτῶν ἐκ παραλλήλου ἀντιπαραθεὶς, μεγάλην ὠφέλειαν γνώσεως ἔδωκε τοῖς φιλοκάλοις. εἴθε δὲ καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ συντάγμασι μὴ παρέπεσε, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν κόσμον ἠδίκησε, κακῶς δογματίσας τὰ περὶ πίστεως, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν γραφῶν κακῶς φράσας. ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀβελοῦ αὖθις ἐπιλήψομαι τῆς διηγήσεως. ἔφαμεν ὅτι ὁ ὀβελὸς λόγχη λέγεται· ξίφος δὲ ἐστὶ τοῦτο ἀναιρετικόν. ἔνθα τοίνυν ἡ λέξις εὑρίσκεται παρὰ μὲν τοῖς ἑβδομηκονταδύο (b) κειμένη, ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ μὴ ἀναφερομένη, ἐκ τῆς τοῦ ὀβελοῦ σημειώσεως τοῦ τῇ λέξει παρακειμένου δηλοῦται, ὅτι ἀνήρηται ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ γενικοῦ τόπου, ἤτοι τοῦ ἐδάφους τῆς γραφῆς, ὡς μὴ ὑπάρχων ἐν τῷ τόπῳ τῆς βίβλου. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀστερίσκου, καὶ τοῦ ὀβελοῦ διηγησάμην.

Δεῖ τοίνυν καὶ περὶ τοῦ λημνίσκου, καὶ ὑπολημνίσκου διηγεῖσθαι. λημνίσκον γοῦν τὸ οὕτω γραφόμενον ὡς ἔχει τὸ προκείμενον —÷— σημεῖον

(a) γρ. ἀχώλωτον. (b) F. κειμένου, & ἀναφερομένου.

se iuvicem differrent, in una, ac levissima voce periclitari libet: ut ex uno loco rem omnem intelligas, ac verum esse quod dico tibi persuadeas. In centesimo quadragesimo Psalmo, locus est qui sic Hebraice legitur. *Adonai, elica, caribi ismael, iebbita acoli*, hoc est, *Domine clamavi ad te: exaudi me: Intende voci*. Videsne ut manca sit, claudicausque sententia? Ergo LXXII. Interpretes additis hisce voculis, *orationis meæ*, integrum versum teddiderunt hoc modo vertentes. *Domine clamavi ad te, exaudi me: intende voci orationis meæ*. Animadverte quam apte restitutus decantetur hic Psalmus. Quamobrem ex hoc uoo loco de similibus coujecturam capito, qui nonnullis additis ab illis Interpretibns proditi sunt: Disce, inquam, recte atque ex ordine accessionem illam esse factam cnm ad phrasim ipsam, ac sententiam; tum ad utilitatem gentium, quæ ad Dei fidem essent aliquando perventuræ, atque ex Divinis veteris, ac uovi Testamenti scripturis sempiternæ vitæ patrimouium adepturæ.

VII. Sic igitur præclare Origenes instituit, & obeli notam prudentet apposuit. Qui utinam in cæteris peræque laudari posset! cum enim ad editiones VI. Hebraicam, adjecisset, suis ac proptiis vocibus, literisque constantem, & una pagina comprehensam, aliam insupet & oppositam addidit, quæ Hebraicas voces Græcis literis ac figuris exaratas contineret: ut qui Hebraice nescireut, Græcorum elementorum beneficio Hebraicarum sententiarnm vim ac potestatem intelligerent. Itaque in Hexaplis, Octaplisve suis cum Hebraicas dnas paginas VI. Interpretum editionibus opposuisset, plurimum studiosis hominibus ad eruditionis ac doctrinæ copiam utilitatis attulit. Atque utinam in aliis suis operibus nou turpiter aberrasset, neque sibi, ac toti terrarum orbi insignem imposuisset injuriam, dum & de fide perperam sentit, & infinita Scriptnræ loca prava interpretatione corrumpit. Sed ut ad institutam de obelo narrationem redeam, obelus, ut paulo ante dixi, a nonnullis lancea dicitur, quod gladii genus est ad cædem faciendam utilis. Quare ubicumque dictio quæpiam occurrit, quæ apud LXX. legitur, in Hebræo vero uon item, obelus vocabulo huic adjunctus, in matrice, ac velut Scripturæ solo, & fundamento deesse significat, nec eo loco reperiri. Hactenus de asterisco & obelo.

VIII. Proximum est ut de Lemnisco, & Hypolemnisco dicendum videatur. Lemniscus hac forma depingitur —÷— Estque longurius inter duo puncta:

ἐστι, γραμμὴ μία, μεταλαμβανομένη ὑπὸ κεντημάτων δύο, ἤτοι στιγμῶν, μιᾶς μὲν ἐπάνω οὔσης, τῆς δὲ ἄλλης ὑποκάτω παρὰ ἰατροῖς φυσιολογικῶς εὑρᾶσθαί φασι καὶ ὀνομάσθαι, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ σῶμα χειρουργίας, δύο μὲν ἁπλῶν τομῶν διαιρουμένων, ἤτοι τεμνομένων, μέσον δὲ τῶν (a) δύο αἱρέσεων τοῦ τμηθέντος τόπου (b) διεστὰς παρ' ἑκατέρας (c) ἁπλῶς δύο τομὰς, ὀβελοῦ σχῆμα τοῦ σώματος ἀποτελοῦντος δέ, ὅ ἐστι λινοῦν ῥάκος, εἰς λεπτὸν, καὶ μακρὸν σχῆμα ἀποτμηθέντος ἐμβαλλομένου ἀπὸ τῆς μιᾶς διαιρέσεως, καὶ εἰς τὴν ἄλλην διαπερῶντος. λημνίσκος ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰατρῶν καλῶς ἐκλήθη, διὰ τὸ λημνάζειν κλυζόμενον τὸν μοτὸν ἐν τοῖς τόποις ὑγροῖς. διὸ καὶ τοῦτο τὸ τοῦ σημείου σχῆμα τοῖς θείοις λόγοις παρέθετο, ἵν' ὅτι σπανίως τισι εὕροις ἐν τῇ τῶν ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνείᾳ διαφωνοῦσαν λέξιν, ἡμῖν παροῦσαν, οὐδὲ (d) προσεστοιχημένην ταῖς ὁμοίαις αὐτῇ λέξεσι, γνῷς ὅτι ὑπὸ μιᾶς ζυγῆς ἢ δύο αὕτη ἡρμηνεύθη ἡ λέξις, διὰ τὰ παρακείμενα δύο κεντήματα. καλεῖται δὲ ταῦτα τὰ συναμφότερα, ἢ ὅμοια. ἵνα δὲ τοῦτο λεῖόν σοι ᾖ, καὶ ἀπερίδρακτον, καὶ περὶ (e) τούτου ἐρῶ. ὅταν εὕρῃς ὡς ἐν ἑβδομηκοστῷ Ψαλμῷ ἐμφέρεται, τὸ στόμα μου ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου, ἀναγγελεῖ τὰς δικαιοσύνας σου. πάλιν δὲ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ πρώτῳ ψαλμῷ, καὶ ἔντιμον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. οὐ τοῦτο πρόκειται, καὶ ἔντιμον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν ὀφθαλμοῖς. καὶ οὕτως εἰς πολλοὺς τόπους εὕροις. οὐδὲν μὲν ἐλλιπὲς ὑπάρχον, οὔτε παρηλλαγμένον, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ μὲν ὑπάρχον, διαφόρως τι ὀνομαζόμενον, ὡς εἶναι ὁ (f) παρὰ, ἀλλὰ συναμφοτέρους ἐκφωνοῦνται. ταῦτα διὰ τὸν λημνίσκον ἐσημειώθη, ὡς παρὰ μιᾶς ζυγῆς ἢ δύο ἡρμηνευμένης τε, καὶ κειμένης λέξεως. οὕτως ταῦτα καὶ περὶ λημνίσκου εἴπομεν. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τοῦ ὑπολημνίσκου δηλώσομεν. ὁ γοῦν ὑπολημνίσκος τοιοῦτον ἐστὶ σημεῖον, —· ἁπλῆ δηλονότι γραμμή, ὀβελοῦ τὸ σχῆμα ἔχουσα, ὑποκειμένην δὲ ἔχουσα στιγμὴν, ἤγουν κέντημα. ἐνθαγεῦν εὕροις τοιοῦτον σημεῖον, ὑπολημνίσκον αὐτὸ γίνωσκε εἶναι. δύναμιν δὲ ἔχει ταύτην. ὅπου γὰρ εὑρεθῇ λέξει τινὶ παρακείμενος, δηλοῦται ὑπὸ μιᾶς ζυγῆς ἑρμηνευτῶν ἐξενεχθεὶς ὁ λόγος, καθὸ ἡ μία στιγμὴ ὑποφαίνει. καὶ ἔτι αὐτὸ συναμφότερον ἢ συνάδελφον τῇ λέξει ᾗ ἐπίκειται. αὕτη ἐστὶν ἡ περὶ ἀστερὶ ἀστερίσκου, καὶ ὀβελοῦ, καὶ λημνίσκου, καὶ ὑπολημνίσκου φράσις, φιλοκαλώτατε.

Δεῖ δὲ καὶ ἡμᾶς καὶ αὐτῶν τῶν εἰρημένων τὴν ὑπόθεσιν δηλῶσαι. χρησιμεύσει γάρ σοι καὶ ἡ περὶ τούτων γνῶσις ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιβολῆς τῆς περὶ αὐτῶν διηγήσεως. ὑποδεικνύουσα τίς, πόθεν, καὶ πότε, γένους ποίου ἕκαστος αὐτῶν ὑπῆρξε, καὶ τοῦ ἑρμηνεῦσαι τίς αὐτῷ γέγονεν ἡ αἰτία.

Καὶ πρῶτοι μὲν ἑρμηνευταὶ γεγόνασι τῆς

(a) F. διαιρέσεων. (b) Mox διὰ τὰς pro διεστάς.
(c) Reg. ἁπλᾶς. (d) Reg. περιεστοιχισμένην.
(e) F. νῦν. (f) γρ. ὅτε τιμᾷ. Sed locus corruptus.

ꝭta: quorum alterum ſupra, alterum inſra collocatur, interjectus, id quod a medicis, ac chirurgica vulnerum curatione translatum putatur: cum ſimplici utrinque ſectione ducta, intercepta corporis pars obeli figuram refert: tum conceptum linimentum in tennem & oblongam ſormam productum per utramque ſectionem trajicitur. Lemniſcus enim iſtud a Medicis appellari ſolet a Græca voce λημνάζειν; quod in humectum locum linimentum illud inditum humoris copia redundet. Quam ob cauſſam ſacris codicibus eam notam adſcripſit Origenes: ut quoties in LXX. Interpretum editione diſſeperantem aliquam vocem, quod raro uſuvenit, repereris, quæ ad ſuperiores non adhæreat, neque ſimilibus conjuncta ſit, ex duobus punctis intelligas unum alterumve par interpretum vocem illam in ſua interpretatione poſuiſſe. Quæ quidem ambo, vel ſimilia nominantur. Sed ut res tota planior ſit ac facilior, paucis de ea diſputare non pigebit. Cum igitur in LXX. Pſalmo legeris: *Os meum annunciabit juſtitiam tuam; annunciabit juſtitias tuas*. Item in LXX. *Et honorabile nomen illius coram ipſo*, pro quo ſcriptum eſt: *Et honorabile nomen ejus in oculis ipſius*: atque ita pluribus in locis. Ubi nihil aut mancum, aut diſcrepans invenies, ſed unum idemque diverſis vocabulis expreſſum, cum, alterutro ſufficiente, duobus modis exprimitur. Ejuſmodi loca Lemniſco notata ſunt; ut appareat ab uno alterove Interpretum pari poſitum illud eſſe, repertumque vocabulum. Hæc habuimus quæ de Lemniſco diceremus. De Hypolemniſco modo diſputandum nobis eſt. Eſt autem figura illius ejuſmodi —· linea videlicet veruti in modum producta ſubjecto puncto. Hanc ubicumque repereris, ſcito Hypolemniſcum vocari. Cujus ea vis eſt: Quemcumque ad locum appictus eſt, ſignificat ab uno Interpretum pari ſic editum, ac conceptum fuiſſe, id quod ſimplici puncto declaratur, & cum ſuperioribus quibus adtexitur geminum ac germanum videri. Hæc eſt Aſteriſci, Obeli, Lemniſci, & Hypolemniſci ratio.

IX. Nunc eorum quæ commemorata ſunt ſubjicienda narratio eſt. Neque enim infructuoſa erit illa cognitio; cum ex hiſtoria ipſa didiceris, quis, & unde, quando, cujus generis Interpretum quilibet fuerit, quibuſve de cauſſis ſeſe ad interpretandum contulerit.

Primi omnium Sacras literas ex Hebræo in Græcum transferre LXXII. homines aggreſſi ſunt, Ptolemæo Philadelpho in Ægypto regnante. Qui duode-

cim

αὐτῆς θείας γραφῆς, ἀπὸ Ἑβραΐκῆς διαλέκτου εἰς Ἑλληνίδα ἑβδομηκονταδύο ἄνδρες τὸν ἀριθμὸν, τὴν αὐτὴν πρώτην ἑρμηνείαν ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου ἑρμηνεύσαντες· οἵ τινες ἐξελέγησαν ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἓξ ἄνδρες κατὰ φυλὴν, ὡς ἐξέδωκεν Ἀρισταῖος ἐν τῷ (a) αὐτοῦ συντάγματι. περὶ ὧν ἀνωτέρω διὰ τῶν ἀστερίσκων καὶ τῶν ὀβιλῶν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, τουτέστιν Ἀκύλα, καὶ Συμμάχου, καὶ λοιπῶν ἀπὸ μέρους διηγησάμεθα. ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰς αἰτίας σοὶ δηλώσομεν. ὁ γὰρ μετὰ τὸν Πτολεμαῖον δεύτερος βασιλεύσας Ἀλεξανδρείας Πτολεμαῖος, ὁ ἐπικληθεὶς Φιλάδελφος, ὡς προείρηται, φιλόκαλός τις ἀνὴρ, καὶ φιλόλογος γεγένηται· ὅς τις βιβλιοθήκην κατασκευάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἀλεξάνδρου πόλεως, ἐν τῷ Βρουχίῳ καλουμένῳ κλίματι. καὶ ἔστι τοῦτο τῆς αὐτῆς πόλεως ἔρημον τανῦν ὑπάρχον· ἐνεχείρισε Δημητρίῳ τινὶ τῷ Φαληρηνῷ τὴν αὐτὴν βιβλιοθήκην, προστάξας συναγαγεῖν τὰς πανταχοῦ γῆς βίβλους, γράψας ἐπιστολὰς, καὶ προσλιπαρήσας ἕκαστον τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων τε, καὶ ἀρχῶν, μὴ κατοκνῆσαι ἀποστεῖλαι ποιητῶν τε λέγω καὶ λογογράφων, ῥητόρων τε, καὶ σοφιστῶν, καὶ ἰατρῶν, καὶ ἰατροσοφιστῶν, καὶ ἱστοριογράφων, καὶ λοιπῶν βίβλους. τοῦ δὲ ἔργου προκόπτοντος, καὶ τῶν βιβλίων πανταχόθεν συναγομένων, ἠρώτησεν ὁ βασιλεὺς τὸν τῆς βιβλιοθήκης πεπιστευμένον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτι πόσαι δ' ἂν εἶεν βίβλοι εἰς τὴν βιβλιοθήκην συναχθεῖσαι. ὁ δὲ ἀπεκρίθη τῷ βασιλεῖ, λέγων, ὅτι ἤδη μὲν εἰσι μυριάδες πέντε βιβλίων, καὶ τετρακισχίλιαι ὀκτακόσιαι, πλεῖον ἢ ἔλασσον. ἀκούομεν δὲ ἔτι πολὺ πλῆθος ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχειν, παρά τε Αἰθίοψι, καὶ Ἰνδοῖς, Πέρσαις τε, καὶ Ἐλαμίταις, καὶ Βαβυλωνίοις, Ἀσσυρίοις τε, καὶ Χαλδαίοις, παρὰ Ῥωμαίοις τε, καὶ Φοίνιξι, Σύροις τε καὶ τοῖς ἐν τῇ Ἑλλάδι, οὔπω Ῥωμαίοις καλουμένοις ἀκμὴν, ἀλλὰ Λατίνοις. ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὑπάρχουσι βίβλοι θεῖαι τῶν Προφητῶν, διηγούμεναι περὶ Θεοῦ, καὶ τῆς κοσμοποιΐας, καὶ τῆς ἄλλης πάσης κοινωφελοῦς διδασκαλίας. εἰ οὖν δοκεῖ τῷ κράτει σου, βασιλεῦ, καὶ αὐτὰς μεταστείλασθαι, γράψον τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις διδασκάλοις, καὶ ἀποστελοῦσί σοι, ὅπως καὶ τὰς αὐτὰς βίβλους κατατεθῶ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς σῆς εὐσεβείας βιβλιοθήκῃ. τότε τοίνυν γράφει ὁ βασιλεὺς ἐπιστολὴν ἔχουσαν τάδε.

Βασιλεὺς Πτολεμαῖος τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις τῶν Ἰουδαίων, πλεῖστα χαίρειν. Βιβλιοθήκην κατασκευάσας, καὶ πλῆθος συναγαγὼν βιβλίων ἐξ ἑκάστου ἔθνους, ἐν αὐτῇ ἀπεθέμην. ἀκούσας δὲ ὡς παρ' ὑμῖν ἐμφέρονται βίβλοι Προφητῶν περὶ Θεοῦ τε, καὶ κοσμοποιΐας δηλοῦσαι, καὶ ταύτας ταῖς ἄλλαις ἀφιερῶσαι ἐπιθυμῶ, γέγραφα ὅπως ταύτας ἡμῖν ἀποστείλητε. ὅτι γὰρ τιμῆς ἕνεκεν, καὶ οὐ περιεργίας χάριν, οὔτε κακονοίας, τῆς τοιαύτης αἰτίας εἰμὶ ἐπιζητητὴς, ἀλλὰ πίστεως ἕνεκα,

(a) F. αὐτῷ.

cim ex Iſraeliticis Tribubus, ſex e ſingulis, delecti ſunt; ut autor eſt Ariſtæus in eo opere, quod de LXX. conſcripſit. Quorum interpretum, cum de Aſteriſcis, & Obelis ageremus, ut & cæterorum, hoc eſt Aquilę, Symmachi, & aliorum hiſtoriam attigimus. Nunc cauſſas ipſam pertextam. Ptolemęus cognomento Philadelphus Alexandrię Rex ab altero Ptolemęo ſecundus, honeſtarum artium amore ſtudioque flagrans, egregiam Alexandrię Bibliothecam inſtituit, in ea urbis regione, quam Bruchium vocant; quę deſerta hoc tempore viſitur. Ei Bibliothecę curandę Demetrium Phalereum prępoſuit; cum mandatis, ut omnia librorum genera ubique terrarum conquireret. Qua de re literas ad unumquemque regem, ac principem dedit; quibus enixe rogabat, ut quicquid penes ſe poetarum, aut alterius generis ſcriptorum, oratorum, ſophiſtarum medicorum, mediosophiſtarum, hiſtoricorum, ac cęterorum haberent, id ad ſeſe mitterent. Procedente in dies negotio, ac contractis undique voluminibus, forte accidit; ut de Bibliothecę pręfecto Rex aliquando ſciſcitaretur; quotnam hactenus in Bibliothecam volumina congeſſiſſet. Ad hęc ille, quinquaginta jam & quatuor librorum millia cum octingentis plus minus eſſe reſpondit. Audio tamen, inquit, longe plures eſſe toto orbe terrarum: ut apud Æthiopas, Indos, Perſas, Elamitas, Babylonios, Aſſyrios, Chaldęos, Romanos, Phœnicas, Syros eoſque, qui in Gręcia habitant (nondum ii Romani vocabantur, ſed Latini,) Imo & Hieroſolymis, & in Judęa Divini quidem extant Prophetarum libri, qui de Deo ac mundi procreatione diſſerunt: multaque communem ad utilitatem continent. Quocirca ſi Majeſtati tuę, Princeps, ita videtur; ſcribe ad Hieroſolymitanos legis Doctores, ut ſuos ad te libros mittant, qui in Bibliotheca tua collocentur. His auditis, Ptolemęus literas hoc argumento dedit.

X. Ptolemæus Rex, Judæis qui Hieroſolymis habitant, Salutem. De conſtituenda Bibliotheca cogitans, ingentem librorum vim ex omni regione conflatam in eam contuli. Quare cum apud vos Prophetarum quosdam libros extare compererim, qui de Deo, ac mundi fabricatione ſcripti ſunt, hos ego cum aliis conſecrare magnopere cupio. Quæ mihi ad vos ſcribendi cauſa fuit, ut illos ad me libros mittere velitis. Nam quod ego non curioſitate ductus, neque malo animo, ſed honoris illis habendi ſtudio, ac

pro

καὶ τῆς περὶ ὑμᾶς φιλίας τὴν τούτων αἴτησιν ποιοῦμαι, ἐκ τῆς ὑφ' ἡμῶν περὶ ὑμᾶς γενομένης εὐνοίας, ἀναμνησθέντες ἔσεσθε. μέμνησθέ τε, ὡς αἰχμαλώτων πολλῶν ἐκ τῆς ὑμετέρας πατρίδος ληφθέντων, καὶ εἰς Αἴγυπτον τὴν ἡμετέραν πατρίδα ἀχθέντων, ἀνῆκα, καὶ μετ' ἐφοδίων πολλῶν, καὶ θεραπείας ὁ τῆς τυχούσης, ἐπιμελησάμενος αὐτῶν, ἐλευθέρους ἀπέπεμψα. ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς πεπληγμένους ἰασάμενος ἀνῆκα, καὶ τοὺς γυμνοὺς ἐνέδυσα· ἀργυρῶ δὲ τράπεζαν χρυσῆν μετὰ πολυτελεστάτης λιθείας κεκοσμημένην, ἐξ ὁλκῆς ταλάντων φ' ἀντὶ τῆς τραπέζης τῆς ληφθείσης ἀπὸ τοῦ ἁγίου τόπου Ἱεροσολύμων ἀπέστειλα, μετὰ καὶ δώρων, καὶ κειμηλίων τῷ ἱερῷ τόπῳ. τούτων τοίνυν τὴν διήγησιν ἐποιησάμην, ὅπως γνῶτε ὅτι ὑπὲρ εὐχῆς καὶ εὐσεβείας τὰς βίβλους αἰτῶ.

Καὶ ἡ μὲν ἐπιστολὴ ἀπεστάλη, καὶ τὰ ἀπεσταλμένα δῶρα. αὐτοὶ δὲ δεξάμενοι καὶ τὴν ἐπιστολὴν, καὶ τὰ δῶρα ἀσμένως, διὰ χαρᾶς ἔσχον σφόδρα. καὶ (c) ἀμελητὶ χρυσέοις γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς τὰς βίβλους μεταγραψάμενοι τὰς ἤδη μοι προτεταγμένας, ἀπέστειλαν κβ' μὲν τὰς ἐνδιαθέτους, ἑβδομηκονταδύο δὲ τὰς ἀποκρύφους. ὁ δὲ βασιλεὺς κομισάμενος καὶ ἐντυχὼν, καὶ μὴ δυνάμενος ἀναγνῶναι, τῶν στοιχείων Ἑβραϊκῶν ὑπαρχόντων, καὶ διαλέκτῳ τῇ Ἑβραϊκῇ γεγραμμένων, δευτέραν ἐπιστολὴν ἀναγκάζεται αὐτοῖς γράψαι, καὶ αἰτῆσαι ἑρμηνευτὰς τοὺς δυναμένους αὐτῷ φράσαι τὰς βίβλους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον διὰ τῆς Ἑβραΐδος. περιέχει δὲ ἡ ἐπιστολὴ τάδε·

Ὁ βασιλεὺς Πτολεμαῖος τοῖς τῆς εὐσεβείας διδασκάλοις, τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, πλεῖστα χαίρειν.

Θησαυροῦ κεκρυμμένου, καὶ πηγῆς ἐσφραγισμένης, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; οὕτω καὶ ἡ παρ' ὑμῶν ἀπεσταλμένη ἡμῖν τῶν βιβλίων ὑπόθεσις. ἡμῶν γὰρ μὴ δυναμένων ἀναγνῶναι τὰ γράμματα τούτων, εἰς οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν γενήσεται. ἀλλὰ καταξιώσατε ἑρμηνευτὰς ἡμῖν ἀποστεῖλαι τοὺς ἀκριβῶς ἐκπεπαιδευμένους τήν τε τῶν Ἑβραίων, καὶ τὴν Ἑλλήνων γλῶτταν. τότε τοὺς ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευτὰς ἐκλεξάμενοι, οἱ τῶν Ἑβραίων διδάσκαλοι ἀποστέλλουσι, κατὰ τὸν τύπον, ὃν ποτε ἐποίησε Μωϋσῆς, ἡνίκα ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος διὰ προστάγματος Κυρίου, ἀκούσας, ὅτι παράλαβε μετὰ σεαυτοῦ ἄνδρας ἑβδομήκοντα, καὶ ἀνάβηθι εἰς τὸ ὄρος. αὐτὸς δὲ διὰ τὴν πρὸς τὰς φυλὰς εἰρήνην, ἵνα μὴ ἐξ ἑνὸς λάβῃ πέντε ἄνδρας, ἐξ ἄλλων ἕξ, (b) ποιήσῃ στάσιν ἐν ταῖς φυλαῖς, διενοήθη μᾶλλον ἑβδομηκονταδύο παραλαβεῖν, καὶ τῷ ἀριθμῷ προσθεῖναι. τῷ αὐτῷ δὴ τρόπῳ, ὡς ἔφην, καὶ τούτους ἀπέστειλαν, οἵτινες ἡρμήνευσαν τὰς βίβλους ἐν τῇ Φαρίᾳ καλουμένῃ νή-

(a) Leg. ἀμελητί. (b) Deest καί.

pro mee erga vos fiducia & amicitie ad ea postulende descenderim, ex mea in vos benevolentia si recordari volueritis, conjecturam fecere poteftis. Meministis enim opinor, cives vestros ac populares quamplurimos, qui bello capti, & in Ægyptum, hanc nostram patriem, deportati fuerant, non libereſſe modo me, sed & viatico instructos ac perhumeniter hebitos cum omni officiorum genere liberos dimisisse: adeo ut & qui ex iis saucii erant diligenter curarem, & nudis vestimente dividerem. Nunc eurem ed vos mensam pretiosis lapidibus ornatam, pondo quingentorum talentum, pro ea, quæ ex Hierosolymitano templo direpte fueret, ad vos cum muneribus ac donariis mitto, quæ in templo vestro consecrari cupio. Hæc eo vobis exposui, ut me ex voti quadem religione, ac pietatis studio libros istos flagitesse sciretis.

His literis ac muneribus Hierosolyma perletis, utrumque Judæi perjucunda ec libenter acceperunt. Mox sine ulle cunctatione libros illos, quos paulo ante commemoravi, Hebraicis literis aureis conscriptos ed Regem mittunt: hoc est veteris testamenti viginti duos, & Apocryphos septueginta duos. Quibus eccepuis Ptolemæus cum Hebraice scriptos codices legere non posset, secundo ad eos scribere coactus est, & interpretes petere, qui ex Hebræo libros istos in Græcum sermonem converterent. Summa Epistolæ hæc fuit.

XI. Ptolemæus Rex pietatis magistris, qui Hierosolymis habitant.

S. P. D.

Occulti Thesauri, & obsignati fontis quænem esse potest utilitas? Hoc ego de his libris, quos ad me misistis, usurpare jure posse videor. Nem cum scriptas in his literas legere uequeamus nulli esse nobis usui, & emolumento possunt. Quocirce etiem etque etiem a vobis peto, ut ad nos illorum interpretes mittare velitis, Hebraicæ, Græcæque linguæ peritissimos. Post hæc Hebræorum megistri delectu hebito septuaginta duos interpretes allegant, Moysis exemplum secuti, qui cum de mandeto Dei conscendisset in montem atque ita loquentem audisset: *Adhibe tecum septuaginta viros, & ascende in montem*; ut pacem ac concordiam inter Tribus retineret; ne si ex una quinque, ex alia sex caperet, turbes in Tribus, ac dissensiones jaceret, septneginta duos adhibere maluit, & ad numerum adjicere. Eodem itaque modo septuaginta duos tum illi miserunt, qui in Pharo insule, ut paulo ante retulimus, sacros co-

σιν, καθάπερ ἄνω προείπομεν. καὶ οὕτως αἱ βίβλοι εἰς Ἑλληνίδα ἐκτεθεῖσαι ἀπετέθησαν ἐν τῇ πρώτῃ βιβλιοθήκῃ τῇ ἐν τῷ Βρουχίῳ οἰκοδομηθείσῃ. ἔτι δὲ ὕστερον καὶ ἑτέρα ἐγένετο βιβλιοθήκη ἐν τῷ Σεραπείῳ μικροτέρα τῆς πρώτης, ἥ τις καὶ θυγάτηρ ὠνομάσθη αὐτῆς· ἐν ᾗ ἀπετέθησαν αἱ τοῦ Ἀκύλα, καὶ Συμμάχου, καὶ Θεοδοτίωνος, καὶ τῶν λοιπῶν ἑρμηνεῖαι, μετὰ διακοσιοστὸν καὶ πεντηκοστὸν ἔτος.

Μετὰ γὰρ τὸν πρῶτον.

Πτολεμαῖον τὸν υἱὸν Λάγου τὸν βασιλεύσαντα ἔτη τεσσαράκοντα.

Πτολεμαῖος οὗτος ὁ Φιλάδελφος, ἐφ' οὗ οἱ ἑβδομηκονταδύο ἡρμήνευσαν ἑρμηνευταὶ ἐκράτησεν ἔτη λη'.

Μεθ' ὃν Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης ἔτη εἰκοσιτέσσαρα.

Μεθ' ὃν πάλιν Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ, ἔτη εἴκοσι καὶ ἕν.

Μεθ' ὃν Πτολεμαῖος Ἐπιφανὴς, ἔτη εἰκοσιδύο.

Εἶτα Πτολεμαῖος Φιλοπάτωρ ἄλλος τριακοντατέσσαρα.

Εἶτα Πτολεμαῖος ὁ φιλολόγος, καὶ Εὐεργέτης ἔτη εἰκοσιεννέα.

Πτολεμαῖος ὁ Σωτὴρ ἔτη ιε.

Πτολεμαῖος ὁ καὶ Ἀλεξᾶς, ἔτη δώδεκα.

Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀδελφὸς, ὁ ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐξωσθεὶς, ἔτη ὀκτώ.

Πτολεμαῖος ὁ Διόνυσος ἔτη τριάκοντα καὶ ἕν.

Κλεοπάτρα Πτολεμαίου θυγάτηρ ἔτη τριακονταδύο, ἥ τις Ἀντωνίῳ συνήφθη τοῦ βασιλέως (a) Ὀκταβίου.

Ὁμοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου τοῦ υἱοῦ Λάγου, μέχρι Κλεοπάτρας, ἔτη τριακόσια ἕξ. ἀπὸ δὲ ἑβδόμου ἔτους Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἐφ' οὗ τῷ αὐτῷ ἔτει οἱ ἑβδομηκονταδύο ἡρμήνευσαν, μέχρι Κλεοπάτρας, διακόσια τεσσαρακονταεννέα. καὶ ἐπαύσαντο οἱ Λαγίδαι βασιλεύειν, οἱ ἀπὸ τοῦ Λάγου δηλονότι κατηγμένοι Πτολεμαῖοι, ὃς ἱππικὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατασκευάσας, Λάιον ὀνόμασεν.

Εἶτα βασιλεῖς Ῥωμαίων.

Αὔγουστος ἔτη νϛ. [νξ] οὗ τινος ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ σάρκα γεγέννηται.

Τιβέριος ἔτη κγ, οὗ τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει ὁ Χριστὸς ἐσταύρωται.

Γάϊος ἔτη γ, μῆνας θ, ἡμέρας κθ.

Κλαύδιος ἔτη ιγ, μῆνας δύο, παρ' ἡμέρας δύο.

Νέρων ἔτη ιγ, μῆνας ζ, ἡμέρας κζ.

Γάλβας μῆνας ζ, ἡμέρας κϛ.

Ὄθων μῆνας γ, ἡμέρας ε.

Βιτέλλιος μῆνας ιη, ἡμέρας ιβ.

Οὐεσπασιανὸς ἔτη θ, μῆνας ζ, ἡμέρας ιβ.

Τίτος ἔτη δύο, μῆνας δύο, ἡμέρας δύο.

(a) Deest aliquid.

codices explicarunt. Quo facto libri illi in Græcum translati in priore Bibliotheca, quæ in Bruchio fundata est, repositi sunt. Posthæc alia rursus in Serapio Bibliotheca constituta est, longe illa minor, quæ hujus filia dicebatur, in quam Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & aliorum editiones congestæ sunt post anno CCL.

XII. Nam post primum

Ptolemæum filium Lagi, qui regnavit annos XL;

Ptolemæus hic Philadelphus; cujus tempore Septuaginta duo Interpretes interpretati sunt, regnavit annis XXXVIII.

Post hunc Ptolemæus Evergetes annos XXIV.

Inde Ptolemæus Philopator annos XXI.

Post hunc Ptolemæus Epiphanes annos XXII.

Deinde Ptolemæus Philopator alius annos XXXIV.

Postea Ptolemæus Philologus & Evergetes annos XXIX.

Ptolemæus Soter annos XV.

Ptolemæus qui & Alexas annos XII.

Ptolemæus Alexandri frater, qui a matre pulsus est, annos VIII.

Ptolemęus cognomento Bacchus annos XXXI.

Cleopatra Ptolemæi filia annos XXXII. quæ Antonio nupsit, & ab Octavio Imperatore debellata est.

Itaque a primo Ptolemęo filio Lagi usque ad Cleopatram, anni sunt CCCVI. A septimo vero anno Ptolemęi Philadelphi, cujus tempore eodem anno septuaginta duo sacras literas interpretati sunt, usque ad Cleopatram, anni sunt CCXLIX. Quibus evolutis desiere Lagidę Ptolemęi, a Lago deducti, qui equestre curriculum Alexandrię condidit, ac Lajon appellavit.

Secuti sunt Romanorum Imperatores.

Augustus anno LVI. Cujus anno quadragesimo secundo, Dominus noster Jesus Christus secundum carnem natus est.

Tiberius annos XXIII. Cujus anno decimo octavo Christus crucifixus est.

Cajus annos tres, menses novem, dies viginti novem.

Claudius annos XIII. menses duos, minus duobus diebus.

Nero annos XIII. menses septem, dies viginti septem.

Galba menses septem, dies viginti sex.

Otho menses tres, dies quinque.

Vitellius menses octodecim, dies duodecim.

Vespasianus annos novem, menses septem, dies duodecim.

Titus annos duos, menses duos, dies duos. Hoc tempore subversa sunt Hiero-

ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ γέγονεν ἡ ἐρήμωσις Ἱεροσολύμων, μετὰ ἑξηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως, καὶ ἡμέρας τινάς.

Δομετιανὸς ἔτη ιε, μῆνας ε.

Νερούας ἔτος ἕν, μῆνας δ.

Τραϊανὸς ἔτη ιθ.

Ἀδριανὸς ἔτη κα, ὃ τινος τῷ δωδεκάτῳ ἔτει Ἀκύλας ἐγνωρίζετο.

Ἀπὸ οὖν Αὐγούστου ἕως Ἀδριανοῦ ἔτη ρπ, μῆνες δ, παρὰ ἡμέρας θ, ὡς εἶναι ἀπὸ χρόνου τῆς ἑρμηνείας τῶν ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευτῶν, ἕως Ἀκύλα τοῦ ἑρμηνευτοῦ, ἤγουν ἕως δωδεκάτου ἔτους Ἀδριανοῦ, ἔτη υλ, καὶ μῆνας δ.

Οὗτος δὲ ὁ Ἀδριανὸς λωβηθεὶς τὸ σῶμα, καὶ μεταστειλάμενος ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἰατρῶν, ἤτησε παρ' αὐτῶν ἰατρείαν τοῦ σώματος αὐτοῦ. οἱ δὲ πολλὰ κεκμηκότες, καὶ μηδὲν ἀνύσαντες, ἐσκώφθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπιστολὴν ὀνειδιστικὴν γράψαι κατ' αὐτῶν, τὴν τέχνην αὐτῶν αἰτιωμένην, ὡς μηδὲν ὀνῆσαι τῆς περικειμένης αὐτῷ νόσου ἕνεκα. στέλλεται τὴν πορείαν ἐπὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων γῆν. ἔδει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῆς Ῥωμαίων ἐπὶ τὰς ἐξῆς προβαίνοντα πόλεις. ταύτας κατοπτεύειν. ἦν γὰρ ὁ ἀνὴρ φιλοΐστωρ. διέρχεται οὖν τὴν Ἀντιόχου πόλιν, ὑπερβαίνει τε τὴν Κοίλην, καὶ τὴν Φοινίκην, καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Παλαιστίνην, τὴν καὶ Ἰουδαίαν καλουμένην, μετὰ ἔτη μζ τῆς τῶν Ἱεροσολύμων ἐρημώσεως. καὶ ἄνεισιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν περιβόητον πόλιν, καὶ ὀνομαστήν, ἣν κατέστρεψε Τίτος Οὐεσπασιανοῦ παῖς τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας. καὶ εὗρε τὴν πόλιν πᾶσαν ἠδαφισμένην, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ καταπεπατημένον, παρεκτὸς ὀλίγων οἰκημάτων, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας μικρᾶς οὔσης. ἔνθα ὑποστρέψαντες οἱ μαθηταὶ ὅτε ὁ Σωτὴρ ἀνελήφθη ἀπὸ τοῦ Ἐλαιῶνος, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον. ἐκεῖ γὰρ ᾠκοδόμητο· τουτέστιν ἐν τῷ μέρει Σιών, ἥ τις ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως (a) παρελήφθη, καὶ μέρη οἰκήσεων περὶ αὐτὴν τὴν Σιών, καὶ ἑπτὰ Συναγωγαί, αἳ ἐν τῇ Σιὼν μόναι ἑστήκεσαν, ὡς καλύβαι, ἐξ ὧν μία (b) περιελήφθη, ἕως χρόνου Μαξιμωνᾶ τοῦ Ἐπισκόπου, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. διανοεῖται οὖν ὁ Ἀδριανὸς τὴν πόλιν κτίσαι, οὐ μὴν τὸ ἱερόν. καὶ λαβὼν τὸν Ἀκύλαν τοῦτον τὸν προειρημένον ἑρμηνευτήν, Ἕλληνα ὄντα, καὶ αὐτοῦ πενθερίδην ἀπὸ Σινώπης δὲ τῆς Πόντου ὁρμώμενον, καθίστησιν αὐτὸν ἐκεῖσε ἐπιτάττειν τοῖς ἔργοις τῶν τῆς πόλεως κτισμάτων, ἐπιτεθεικὼς τῇ πόλει τὸ ἴδιον ὄνομα, καὶ τοῦ βασιλικοῦ ὀνόματος τὸν χρηματισμόν. ὡς γὰρ ἐκεῖνος ὠνόμαστο Αἴλιος Ἀδριανός, οὕτως καὶ τὴν πόλιν ὠνόμασεν Αἰλίαν.

(a) C. παρελήφθη. (b) C. περιελήφθη.

rosolyma, sexagesimo quinto anno, & aliquot diebns elapsis post Gbristi passionem.

Domitianns annos XV. & menses qninque.

Nerva annum unnm, menses quatuor.

Trajanus annos decem & novem.

Adrianus annos XXI. Cujus anno duodecimo Aquila flnruit.

Ab Augusto igitur ad Adrianum anni colliguntur, centum octoginta, menses quatuor minus diebus novem. Ita ab eo tempore, quo septuaginta duo interpretes extiterunt usqua ad Aquilam interpretes, sive ad dundecimum Adriani annum, anni CCCCXXX, menses quatuor.

XIV. Porro Adrianus iste corpnre male affectus medicis omnibus, qui in toto Romano Imperio erant, arcessitis, ad medicinam suo corpori faciendam illos ullo fructu posuissent, ab imperatore risu ac ludibrio habiti sunt: usque adeo, ut mordaci in illos Epistola professinnem ipsam artemque damnaret, ut quę nibil de ægritudine sua extticare potuisset. Itaque in Ægyptum profectns, eum Roma discedens urbes illas, quę in itinere positę snnt, obire ac perlustrare vellet, ut erat videndi, explorandique cupidus, inter cęteras Antiochiam, ac Cœlem Syriam, Phœnicem, & Palęstinam quę Judęa dicitur, anno quam eversa fuerat septimo & quadragesimo peragrans, Hierosolymam celeberrimam urbem ac nobilissimam contendit, quam Titus Vespasiani filius secundo Imperii sui anno subverterat. Hanc ille solo æquaram; templum ipsum destructum ac proculcatum reperit, paucis ædibns exceptis, ac parva quadam Christianorum Ecclesia, quæ in eo loco constituta fuerar, in quem discipuli, posteaquam Salvator in cœlum ex Olivetr monte subvectus est, sese recipientes cœnaculum conscenderunt. Erat illa quadam in Sionis parte constructa, quæ civitati superfuerat, cum Sioni propinquis aliqunt ædificiis, ac septem Synagogis, quæ in eodem monte solæ velur tuguria perstiterant. Ex qnibus una duntaxat ad Maximonæ præsulis, & Constantini Imperatoris tempora velut *umbraculum in vinea*, ut scripturæ verbis utar, relicta videbatur. Inter hæc Adrianus de urbe sola instauranda sine templo cogitans, Aquilam illum scripturæ, quem diximus, Interpretem Græcum hominem, socerumque suum Sinope, quod Ponti oppidum est, oriundum reficiendæ nrbi præficit, quam de se ac de Imperatorio nomine appellari voluit, nimirum Æliam, cum Ælius Adrianus ipse vocaretur.

Ὁ τοίνυν Ἀκύλας διάγων ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὁρῶν τοὺς μαθητὰς τῶν μαθητῶν Ἀποστόλων ἀνθοῦντας τῇ πίστει, καὶ σημεῖα μεγάλα ἐργαζομένους ἰάσεων, καὶ ἄλλων θαυμάτων. ἦσαν γὰρ ὑποστρέψαντες ἀπὸ Πέλλης τῆς πόλεως εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ διδάσκοντες. ἡνίκα γὰρ ἔμελλεν ἡ πόλις ἁλίσκεσθαι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, προεχρηματίσθησαν ὑπὸ Ἀγγέλου πάντες οἱ μαθηταὶ μεταστῆναι ἀπὸ τῆς πόλεως, μελλούσης ἄρδην ἀπόλλυσθαι. οἵτινες καὶ μετανάσται γενόμενοι ᾤκησαν ἐν Πέλλῃ τῇ προγεγραμμένῃ πόλει, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἥ τις ἐκ Δεκαπόλεως λέγεται εἶναι. μετὰ δὲ τὴν ἐρήμωσιν Ἱερουσαλὴμ ἐπαναστρέψαντες, ὡς ἔφην, σημεῖα μεγάλα ἐπετέλουν. ὁ οὖν Ἀκύλας κατανυγεὶς τὴν διάνοιαν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπίστευσεν. αἰτήσας δὲ μετὰ χρόνον τὴν ἐν Χριστῷ σφραγῖδα, ἐκομίσατο. ἀπὸ δὲ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἕξεως μὴ μετατιθέμενος, τοῦ πιστεύειν δηλονότι τῇ ματαίᾳ ἀστρονομίᾳ, ἣν ἀκριβῶς ἐκπεπαίδευτο. ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὸ θέμα τῆς αὐτοῦ γενέσεως σκεπτόμενος, ἐλεγχόμενός τε ὑπὸ τῶν διδασκάλων, καὶ ἐπιτιμώμενος ἕνεκα τούτου, μὴ διορθούμενος δὲ, ἀλλὰ καὶ φιλονείκως μᾶλλον ἀντιτιθέμενος, καὶ σπουδῶν συνιστᾶν τὰ ἀσύστατα, τὴν εἱμαρμένην δηλονότι, καὶ τὰ περὶ αὐτῆς διηγήματα, ἐξώσθη πάλιν τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἄχρηστος πρὸς σωτηρίαν. πικρανθεὶς δὲ τὴν διάνοιαν ὡς ἠτιμωμένος, εἰς ζηλοιμάτιον αἴρεται: καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἀρνησάμενος, καὶ τὴν αὐτοῦ ζωὴν, προσηλυτεύει, καὶ περιτέμνεται Ἰουδαῖος, καὶ ἐπιπόνως φιλοτιμησάμενος ἐξέδωκεν ἑαυτὸν μαθεῖν Ἑβραίων διάλεκτον, καὶ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα. ταύτην δὲ ἀκρότατα παιδευθεὶς, ἡρμήνευσεν, οὐκ ὀρθῷ λογισμῷ χρησάμενος, ἀλλ' ὅπως διαστρέψῃ τινὰ τῶν ῥητῶν, ὑποκνίψας τῇ τῶν ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνείᾳ. ἵνα τὰ περὶ Χριστοῦ ἐν ταῖς γραφαῖς μεμαρτυρημένα, ἄλλως ἐκδώσῃ, δι' ἣν ἔχει αἰδῶ, εἰς ἄλογον αὐτοῦ ἀπολογίαν.

Καὶ γίνεται οὕτω δευτέρα ἡ τούτου ἑρμηνεία, μετὰ ἀριθμὸν τοσούτων χρόνων, ὡς ἀνωτέρω γεγράφαμεν. ἐδυνάμεθα εἰπεῖν καὶ τὰς παραπεποιημένας αὐτοῦ λέξεις, ἀγαπητὲ, τὸν ἔλεγχον κατ' αὐτοῦ ἔχοντας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἡρμηνευμένων. ἀλλ' ἤδη περὶ τῆς τούτων διαφορᾶς ἄνω διηγησάμενοι, ἱκανῶς ἔχειν ἕως τῶν ὧδε ἐδικαιώσαμεν.

Μετὰ τοῦτον δὲ τὸν Ἀκύλαν, καὶ τὴν αὐτοῦ ἑρμηνείαν, διαδέχεται Ἀδριανὸν τὸν βασιλέα.

Ἀντωνῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Πίος, ἑρμηνευόμενος εὐσεβὴς, καὶ βασιλεύει χρόνους κβ'.

XV. Aquila vero Hierosolymis degens, eorumque, qui Apostolorum auditores fuerant, discipulos fide, ac pietate florentes stupenda quædam prodigia curandis corporibus, ac cæteris id genus facientes animadvertens: Jam enim ex orbe Pella reduces docere cœperant. Nam cum urbis a Romanis instaret excidium, Discipuli omnes ab Angelo moniti sunt, ut ex ea urbe migrarent, quæ funditus evertenda paulo post foret. Hinc illi ex urbe digressi, Pellam sese recipiunt; quod oppidum ultra Jordanem in Decapoli numeratur. Inde post eversam urbem regressi ingentibus, uti dixi, claruere miraculis. Horum consuetudine vehementer animo commotus Aquila Christianam religionem amplectitur. Tum aliquanto tempore interjecto, Christianæ professionis sigillum uti petierat obtinet. Verum cum a priori usu, moribusque non discederet, & vanissimis Mathematicorum artibus, quas apprime callebat, nimium tribueret, adeoque genesin, atque horoscopum suum observaret indies, cum ob id a magistris objurgatus, ac reprehensus, emendare sese nollet: imo vero pervicaciter obluctans falsa quædam, minimeque cohærentia tueri, ac defendere vellet: ut puta fatum, & quæ cum eo connexa sunt, rursus ab Ecclesia, tanquam ad salutem minime idoneus, ejectus est. Qua ignominia vehementer exacerbatus, & stolido quodam mentis æstu percitus, Christianam professionem ejurat; & inter Judæorum proselytos adscriptus, ac circumcisus est. Inde totum se Hebraicis literis edifcendis vehementi cum animi contentione tradidit. Quam cum egregie, penitusque percepisset, ad interpretandum se contulit, non sincera animi inductione: sed ut quædam scripturæ loca depravaret, adversus septuaginta duos Interpretes impetum omnem conatumque dirigens: atque ut expressa sacris literis de Christo testimonia aliter ederet; quo nonnullam pudori ignominiæque suæ vel absurdum colorem, & excusationem quæreret.

XVI. Hinc secunda scripturarum interpretatio ab illo originem habuit, tanto post priorem intervallo, ut antea scripsimus. Possem hoc loco commemorare quæ ab eo corrupta depravataque sunt, ex quibus redargui ac confutari posset illius editio. Verum cum de illorum omnium translationum discrimine supra disseruerim, sufficere pauca illa quæ dicta sunt arbitror.

Post Aquilam & illius interpretationem, succedit Adriano.

Antonius Pius. Imperat annos viginti duos.

Hunc

Τοῦτον διαδέχεται Καράκαλλος, ὁ καὶ Γέτας, ὃς ϗ Μάρκος Αὐρήλιος (a) σευὴρ ἐλέγετο, ϗ βασιλεύει ἔτη ζ.

Ἐν τοῖς αὐτοῦ χρόνοις, ϗ Λούκιος Αὐρήλιος Κόμοδος βασιλεύει τὰ αὐτὰ ἑπτὰ ἔτη.

Περτίναξ μῆνας ϛ'.

Σευῆρος ἔτη ιή.

Ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου χρόνοις Σύμμαχός τις Σαμαρείτης τῶν παρ' αὐτοῖς σοφῶν μὴ ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἔθνους, νοσήσας φιλαρχίαν, ϗ ἀγανακτήσας κατὰ τῆς ἰδίας φυλῆς, (b) προ*** Ἰουδαίοις, ϗ προσηλυτεύει, ϗ (c) περιτέμνεται δευτέραν περιτομήν. ϗ μὴ θαύμαζε περὶ τούτου, ὦ ἀκροατά. γίγνεται γάρ. ὅσοι γὰρ ἀπὸ Ἰουδαίων Σαμαρείταις προσφεύγουσιν, ἀναπεριτέμνονται. ὡσαύτως ϗ οἱ ἀπὸ Σαμαρειτῶν πρὸς Ἰουδαίους ἐρχόμενοι. τὸ δὲ ἔτι τούτων χαλεπώτερον, ὅτι ϗ ἀπὸ περιτομῆς ἀκρόβυστοι γίνονται, τέχνῃ τινὶ ἰατρικῇ διὰ τοῦ καλουμένου σπαθιστῆρος τὴν τῶν μελῶν ὑποδερματίδα ὑποσπασθεῖσαν, ῥαφέντες τε, ϗ κολλητικοῖς περιοδευθέντες, ἀκροβυστίαν αὖθις αὐτὴν ἀποτελοῦσιν· ἔχεις ϗ τὴν μαρτυρίαν παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀποστόλου, ὦ φιλοκαλώτατε, δι' ὧν αὐτοῖς ῥήμασιν ὧδέ πως λέγει· περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπάσθω. ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ὑπάρχῃ, μὴ περιτεμνέσθω. ταύτην δὲ τὴν παράδοσιν τῆς κακοδαίμονος ἐννοίας φασὶ τὸν Ἡσαῦ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰακὼβ εὑρηκέναι πρὸς ἀπαρνηθεῖσαν, ϗ πρὸς ἀφανισμὸν τοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ χαρακτῆρος. διό φασι τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἐμίσησα τὸν Ἡσαῦ, τὸν δὲ Ἰακὼβ ἠγάπησα. οὗτος τοίνυν ὁ Σύμμαχος πρὸς διαστροφὴν τῶν παρὰ Σαμαρείταις ἑρμηνειῶν ἑρμηνεύσας, τὴν, τρίτην ἐξέδωκεν ἑρμηνείαν.

Hunc excipit Caracalla, qui & Geta, & Marcus Aurelius Verus dicebatur, annos septem.

Eodem tempore imperavit Lucius Aurelius commodus annis perinde septem.

Tum Pertinax menses sex.

Severus annos octodecim:

Hujus porro Severi temporibus Symmachus quidam Samaritanus extitit, ex eorum numero, qui apud illos sapientes habentur. Qui ambitione ac principatus cupiditate ductus, cum voti apud suos compos esse non posset, tribulibus iratus suis, ad Judæos transfugit, & inter proselytos professus iterato circunciditur. Quod ne forte mireris, scias velim istud ipsum in more esse positum, ut qui a Samaritanis ad Judæos transeunt, aut vicissim qui ad Judæos a Samaritanis confugiunt, novam circuncisionem suscipiant. Imo vero quod molestius est, post circuncisionem rursus ad præputium redeunt. Etenim medica quadam arte, eoque quem spatistherem vocant, glandis cuticulam attrahentes consuunt, ac glutino circum adstringunt, atque ita præputium recuperant. Potest hoc quod dicimus Apostoli autoritate comprobari: cum his verbis utitur: *Circuncisus quispiam vocatus est: ne is præputium adducat. Cum præputio vocatur aliquis? ne circuncidatur.* Quod nefarium ac detestandum artificium ab Esau Jacobi fratre repertum memorant, ut eo facilius ejurare Deum, & acceptam a majoribus notam abolere posset. Unde natam illam Dei vocem existimant: *Esau odio habui, Jacob autem dilexi.* Igitur Symmachus, ut Samaritanorum interpretationes everteret, tertiam est aggressus.

Μετὰ τοῦτον δὲ κατὰ πόδας ἐν τῷ ἑξῆς χρόνῳ, τουτέστι περὶ τὴν τοῦ δευτέρου Κομόδου βασιλείαν τοῦ βασιλεύσαντος μετὰ τὸν προειρημένον Κόμοδον Λούκιον Αὐρήλιον ἔτη ιγ', Θεοδοτίων τις Ποντικὸς ἀπὸ τῆς διαδοχῆς Μαρκίωνος τοῦ αἱρεσιάρχου τοῦ Σινωπίτου, μηνιῶν ϗ αὐτὸς τῇ αὐτοῦ αἱρέσει, ϗ εἰς Ἰουδαϊσμὸν ἀποκλίνας, ϗ περιτμηθεὶς ϗ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνὴν, ϗ τὰ αὐτῶν στοιχεῖα παιδευθεὶς, ἰδίως ϗ αὐτὸς ἐξέδωκε. διὸ τὰ πλεῖστα τοῖς ἑβδομηκοντάδυο συνᾳδόντως ἐξέδωκε. τριβεὺς γὰρ εἶχεν οὗτος τὰς πλείστας ἀπὸ τῆς συνηθείας τῶν ἑβδομηκονταδύο. γνοίης τοίνυν κριτὴς, ὦ φιλοκαλώτατε, τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως, παρὰ τίσι μᾶλλον εὑρεθήσεται ἡ ἀλήθεια, παρὰ τοῖς τρισὶ τούτοις, Ἀκύλᾳ λέγω, ϗ Συμμάχῳ, ϗ Θεοδοτίωνι, τοῖς μὴ ἐπιτοαυτὸ γενομένοις, ἀλλ' ἰδίᾳ ἕκαστον ϗ ἐν καιρῷ ϗ τόποις ἀλλήλων διεστῶσι, ϗ οὐ πολλοῖς, ἀλλὰ τρισὶ μόνοις, ϗ μὴ (d) δυνηθεὶς ἄλλοις συμφωνῆσαι· ἢ πα-

XVII. Post hunc brevi postea tempore, hoc est Commodo altero imperante, qui post Lucium Aurelium Commodum tredecim annis imperavit; Theodotio quidam genere Ponticus ex Marcionis Sinopensis Hæresiarchæ factione suis partibus offensus ad Judæos defecit, & circumcisus est. De hinc Hebraica lingua, & eorum literis institutus privatam editionem exorsus est. Qui quidem in plerisque cum septuaginta consentit, quod in eorum lectione tritus, ac longa consuetudine exercitatus fuerat. Tu vero quisquis es erudite, ac studiose, de tota causa statuito: apud quos veritas ipsa reperiri certius possit: utrumnam apud illos tres, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem: qui unnquam inter se capita contulerunt; sed privatim singuli suis quisque temporibus, & locorum intervallo dissiti in eam scriptionem incubuerunt: neque plures tribus extiterunt, ac denique secum ipsi con-

(a) C. Θῆρος. (b) F. προσχθείς.
(c) προσφύγει. (d) C. δυνηθῶσιν ἀλλήλοις.

ρὰ τοῖς ἑβδομηκονταδύο τοῖς πρώτοις, ὑφ' ἕνα καιρὸν γεγονόσι, καὶ ἑρμηνεύσασι, καὶ εἰς τριακοντάεξ μέρη κατὰ πρόσταγμα βασιλέως διαιρεθεῖσι, καὶ ἄνευ τοῦ πρὸς ἀλλήλους συνειδυιάσαι· ἐκ Πνεύματος δὲ ἁγίου ὑπὸ μίαν συμφωνίαν τὴν πᾶσαν ἑρμηνείαν ἐκδεδώκασι, καὶ ὅπου προσθήκης γέγονε χρεία σαφηνείας ἕνεκα τοῦ λόγου προσθεῖσι, καὶ συμφώνως ἀλλήλοις συμφωνήσασι, καὶ ἐκδοῦσι, καὶ ταῦτα ἀγνοοῦσι τὸ ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν ἑρμηνεύειν. ὅπου δὲ πάλιν ἐκβολῆς λόγων τινῶν χρεία, ἐπίσης ἐκβαλοῦσι, καὶ συμβάντως ἑρμηνεύσασιν, ὥσπερ εἰ ἐν τῷ ἅμα πάντες ἐκάθηντο, καὶ συμβουλευτικῶς ἀλλήλοις ἡρμήνευον. εὔδηλον ὅτι ἐν τοῖς ἑβδομηκονταδύο εὑρεθήσεται ἡ ἀλήθεια. ὥστε γνωστὸν τοῦτο τοῖς φιλαλήθως ἐξετάζειν βουλομένοις, ὅτι οὐ μόνον ἑρμηνευταὶ ἐκεῖνοι γεγόνασιν. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μέρους Προφῆται. ὧν γὰρ οὐκ ἦν χρεία εἰς ἑρμηνείαν, παρῆκαν, ἅ τινα εἰς ὕστερον ἐν τοῖς φωνῶν αὐτῶν τόποις μετὰ ἀστερίσκων Ὠριγένης συνέθηκεν. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ προστεθέντα οὐκ ἀφείλετο, εἰδὼς ὅτι αὐτῶν μᾶλλόν ἐστι χρεία, ἀλλὰ μετὰ ὀβελῶν, ἔνθα ἕκαστον τῶν ᾑρημένων (a) εὗρον ὄντα, μόνον σημειωσάμενος διὰ τοῦ ὀβελοῦ τὴν περὶ τῇ τοῦ τόπου ἀναγνώσεως ἔννοιαν. διὰ δὲ τῶν λημνίσκων ὡσαύτως ἐδήλωσε τῶν παρά τισιν ἐκ τῶν ἑβδομηκονταδύο ἑρμηνευτῶν συναμφοτέρως εὑρεθεισῶν, ὡς ἐν ἀποσεῖ ὀλίγων λέξεων τὴν δήλωσιν οὐκ ἀνομοίων οὐσῶν, ἀλλ' ὁμοίων μὲν, καὶ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἐχουσῶν. ὡς ἂν εἴποι τις ἀντὶ τοῦ ἐλάλησεν, ἐφθέγξατο, ἢ ἀντὶ τοῦ ἦλθεν, ἐλήλυθε. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τεσσάρων ἑρμηνειῶν συγγεγράφαμεν.

Περὶ δὲ τῆς πέμπτης καὶ ἕκτης ἐκδόσεως, οὐκ ἔχω εἰπεῖν τίνες, ἢ πόθεν οἱ ἑρμηνεύσαντες, ἢ μόνον ὅτι μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ βασιλέως Σευήρου εὑρέθη ἡ πέμπτη ἐν πίθοις, ἐν Ἱεριχῷ κεκρυμμένη, ἐν χρόνοις τοῦ υἱοῦ Σευήρου τοῦ ἐπικληθέντος Καρακάλλου τε, καὶ Γέτα. καθεξῆς γὰρ ὁ τῶν ἀπὸ Ἀντωνίνου τοῦ Πίου τοῦ εὐσεβοῦς ἐπικεκλημένου, καθ' (b) ἑρμηνείαν ἐν χρόνοις τῶν βασιλευσάντων, ταύτην ἔχει τὴν διαδοχήν.

Μετὰ Ἀντωνῖνον τὸν Πίον βασιλεύει Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος, ὁ καὶ Οὖηρος ἔτη ιθ.

Μετὰ τοῦτον Κόμοδος ἄλλος βασιλεύει ἔτη ιγ. περὶ οὗ χρόνου γνωρισθῆναι Θεοδοτίωνα εἴπομεν, τὸν τὴν τετάρτην ἑρμηνείαν ἑρμηνεύσαντα.

Κόμοδον τοῦτον διαδέχεται Περτίναξ ἄλλος, καὶ βασιλεύει μῆνας ἕξ.

Τοῦτον διαδέχεται Σευῆρος ἄλλος, σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἀντωνίνῳ, καὶ βασιλεύουσιν ἔτη ιη.

Τελευτήσαντος δὲ Σευήρου διαδέχεται τὸν

(a) ᾑρμ. (b) For. εἰμεν.

concordes assa naquiverunt: an apud septuaginta duos illos priores, qui eodem rempora omnes vixerunt, & intarpretati sunr, ac triginta sex domiciliis Regis imperio distributi nulla inrer se communicatione babitá, sancti Spirirus instinctu scripturarum intarpretationem admirabili consensione sic ediderunt, ut ubicumque perspicuitatis gratia addendum aliquid esset, concorditer adjicerent, cum quæ alterius interpretatio foret penitus ignorarent: rursus vero sicubi dissimulari aliquid nporteret, ex æquo omnes rejicerent, & inter se congruarant. Perinde ac si eundem in locum convenientes, communicato invicem consilio de inrerpretandi ratione statuissent. Quis non statim LXXII. illis palmam veritatis adjudicer? Imo vero si quis veritaris ipsius amnrem ad inquisitionem attulerit, non illos inrerpretes modo, verum etiam Prophetas quodammodn fuisse cognoscet. Nam illi quæcumque inutilia erant, ac supervacanea, interpretando prætererunt. Quæ postmodum Origenet suis locis adscribens Astariscis notavit. Similiter & quæ ab illis adjecta fuerant circunscribera noluit, quod necessaria crederer; sed obelos iis omnibus locis, ut illa repererat, appinxit, ut de eorum lectione constaret. At Lemniscis voces aliquot insignitt, quæ in nonnullis LXX. Interpretum examplaribus repetitæ, & quidem rarius, occurrunt: quæ significarione nihil admodum discrepant; sed inter se similes funt, & eadem potestate præditæ. Exempli caussa si quis pro *locutus est* scribat, *dixit*: vel pro *venerat*, *venit*. Ac da IV. Editionibus hactenut.

Quod ad Quintam, ac Sextam editionem attinat, quos autores aut cujus generis habeat carto affirmare nequeo. Illud unum constare video; post Imperatoris Sevari persecutionem, Quintam Editionem in Hierichuntis oppido quibusdam in doliis, ubi latebat, inventam fuisse, imperantibus Caracalla, atque Geta Severi Filiis. Nam ab Antonino Pio Romanorum Imperatorum series ejusmodi fuit.

Antonio Pio successit Marcus Aurelius Antoninus, qui & Verut dictus est annos XIX.

Post hoc, commodus alius imperat, annos XIII. Cujus tempore Theodotionem, extitisse diximus, qui Quartæ Editionis autor est.

Commodo succedit Pertinax. Imperavir menses VI.

Hine Severus cum Antonino filio annis XVIII.

Mortuo Severo, succedit Antoninus ejus Filius, qui & Geta & Caracalla nomi-

mi-

ἀρχὴν αὐτοῦ Ἀντωνῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ καὶ Γέτας ἄλλος, ὁ καὶ Καράκαλλος ἐπικληθεὶς, καὶ ποιεῖ ἔτη ζ. ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ αὐτοῦ ἔτει εὑρέθησαν καὶ βίβλοι τῆς πέμπτης ἐκδόσεως ἐν πίθοις, ἐν Ἱεριχῷ κεκρυμμέναι, μετὰ ἄλλων βιβλίων Ἑβραϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν.

Τὸν δὲ Καράκαλλον διαδέχεται Ἀντωνῖνος ἕτερος, βασιλεύσας ἔτη δ.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν Ἀλέξανδρος ὁ Μαμαίας παῖς, ἔτη ιγ. ἐν μέσῳ τῶν χρόνων τούτων εὑρέθη ἕκτη ἔκδοσις, καὶ αὐτὴ ἐν πίθοις κεκρυμμένη ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίῳ.

Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Μαξιμιανὸς ἔτη γ.

Τοῦτον διαδέχεται Γορδιανὸς, καὶ βασιλεύει ἔτη ἕξ.

Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Φίλιππος ἐπὶ ἔτεσιν ζ.

Τοῦτον διαδέξατο Δέκιος, καὶ ἐβασίλευσεν ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ μῆνας γ.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Δεκίου Ὠριγένης ἐγνωρίζετο, ἀπὸ χρόνων Δεκίου ἀκμάσας, ἕως (a) Γαλλίνου καὶ Οὐολυσιανοῦ, καὶ ἐπέκεινα.

Ἐπὶ δὲ τοῦ γεγονότος διωγμοῦ τοῦ Δεκίου, ἐμαρτύρησεν μὲν Βαβύλας ἐν Ἀντιοχείᾳ, Φλαβιανὸς δὲ ἐπὶ Ῥώμης, Ἀλέξανδρος Ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων ἐν Καισαρείᾳ.

Καὶ αὐτὸς δὲ Ὠριγένης πολλὰ πεπονθὼς, εἰς τέλος τοῦ μαρτυρεῖν οὐκ ἔφθασεν. ἐλθὼν δὲ εἰς Καισάρειαν τὴν Στράτωνος, καὶ διατελέσας εἰς Ἱεροσόλυμα χρόνον ὀλίγον, εἶτα ἐλθὼν εἰς Τύρον ἐπὶ ἔτη κη, ὡς ὁ λόγος ἔχει, τῶν μὲν πολιτικῶν ὑπερεῖτο, τὰς δὲ γραφὰς ἡρμήνευσεν· ὅτε καὶ τὰ ἑξαπλᾶ, καὶ τὰς δύο τῶν Ἑβραϊκῶν σελίδας ἄντικρυ ἐκπαραλλήλου μιᾶς ἑρμηνείας πρὸς τὴν ἑτέραν συντέθηκεν, ἑξαπλᾶς τὰς βίβλους ὀνομάσας, καθάπερ μοι ἄνω διὰ πλάτους εἴρηται.

Εὑρὼν δὲ τῆς πέμπτης, καὶ ἕκτης ἐκδόσεως τὰς βίβλους, καθ' ὃν εἴπομεν τρόπον, καὶ μὴ γνοὺς τίνες εἶεν οἱ ἑρμηνεύσαντες αὐτὰς, καθ' οὓς εὑρέθησαν χρόνους, ταῖς πρὸ αὐτῶν τέσσαρσιν ἀκολούθως τῇ παραθέσει συνυφάνας, τὴν μίαν πέμπτην ὠνόμασεν, ἐπιγράψας διὰ τοῦ πέμπτου στοιχείου τῆς πέμπτης τὸν ἀριθμὸν, καὶ δηλώσας τὸ ὄνομα· ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν μετ' αὐτὴν τὸ ἐπίσημον ἐπιγράψας τὸ τῆς ἕκτης ἑρμηνείας ὄνομα ἐδήλωσεν. ἀλλὰ καὶ τεχνικῶς τοῦτο εἰργάσατο, ὅπερ τῶν φιλολόγων τινὰς λανθάνει. ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἑξαπλοῖς, ἢ ὀκταπλοῖς. τετραπλᾶ γὰρ ἐστι τὰ Ἑλληνικὰ, ὅταν αἱ τοῦ Ἀκύλα, καὶ Συμμάχου, καὶ τῶν ἑβδομηκονταδύο, καὶ Θεοδοτίωνος ἑρμηνεῖαι συντεταγμέναι ὦσι. τῶν τεσσάρων δὲ τούτων σελίδων ταῖς δυσὶ ταῖς Ἑβραϊκαῖς συναφθεισῶν, ἑξαπλᾶ καλεῖται. ἐὰν δὲ καὶ πέμπτη, καὶ ἡ ἕκτη ἑρμηνεία συναφθῶσιν, ἀκολούθως τούτοις ὀκταπλᾶ καλεῖται. τινὲς τοίνυν, ὡς ἔφην, ταύταις ταῖς βίβλοις ἐντυγχάνοντες, καὶ εἰρῖσ-

(a) C. Γαλλ.

minatur. Imperavit annos VII. Septimo vero anno Quintæ editionis libri Hierichunte in doliis reperti ſunt, cum aliis libris Hebraicis ac Græcis.

Caracallæ ſuccedit Antoninus alius, qui Imperavit annos IV.

Secutus eſt Alexander filius Mameæ annis XIII. Per hæc tempora Editio VI. quæ & ipſa in doliis latebar, Nicopoli ad Actium eſt inventa.

Alexandrum Maximianus excepit A.III.

Huic Gordianus ſucceſſit, annis VI.

Poſt hunc Philippus, annos VII.

Tum Decius anno I. menſibus III.

Decii porro tempore illuſtris habitus eſt Origenes; floruitque ab imperante Decio uſque ad Gallum, & Voluſianum, & ultra.

Cæterum in perſecutione Decii martyrium ſubiit Babylas Antiochiæ; Fabianus, Romæ, Alexandar Epiſcopus Hieroſolymorum, Cæſareæ.

Quin & Origenes ipſe quamvis multa ſit paſſus martyrii exitum minime eſt adeptus. Qui Cæſaream Stratonis primum, inda Hieroſolyma ſeſe conſerens, paululum iſtic moratus, Tyrum poſtea conceſſit. Ubi annorum octo & viginti ſpatio degens, cum ſeveriſſimam, uti ferunt, vitæ diſciplinam iuſtituit, tum ad Scripturarum enarrationem animum adjecit. Quo tempore Hexapla illa ſua compoſuit, Hebraicis duabus paginis, adjectis; atque unam editionem ex adverſo alterius oppoſuir, eoſque libros Hexaplos nominavit, uti ſupra copioſius explicavimus.

XIX. Porro cum editionis V. ac VI. libros eo, quo diximus, modo reperiſſet, nec da autoribus conſtaret, habita temporum, quibus inventæ ſunt, ratione, primum ad ſuperiores illas quatuor conſequenter unam attexuit quam appellari Quintam voluit, & inſcripta quinta litera, ordinem illius oſtendit. Idem in VI. ſecutus eſt, quam epiſemo præfixa, editionis ſextæ nomine vulgavir. Qua in re ſingulare quoddam ineſt artificium, quod eruditos pleroſque latere ſolet. Qui cum Hexapla, vel Octapla leguns. (Nam Tetrapla IV. Græcis editionibus conſtant; cum nimirum Aquilæ translatio priore loco poſita: tum Symmachi: deinde LXXII. ac poſtremo Theodotionis in unum corpus conflantur. Quibus ſi Hebraicæ duæ editiones acceſſerint, Hexapla vocantur. Quod ſi V. & VI. editionem adjunxeris, conſequens eſt ut Octapla nominentur.) Sed cum illos Libros quidam, ut diximus,

κοντες τὰς δύο Ἑβραϊκὰς (a) στροντοις κειμένας, μετὰ ταύτας δὲ τῷ Ἀκύλᾳ τετυγμένῳ, μεθ' ἣν καὶ τὴν τοῦ Συμμάχου, ἔπειτα τὴν τῶν ἑβδομηκονταδύο, μεθ' ἃς ἡ τοῦ Θεοδοτίωνος συντέτακται, καὶ ἑξῆς ἡ πέμπτη, καὶ ἕκτη, δοκοῦσι πρώτους ἑρμηνεῦσαι τὸν Ἀκύλαν, καὶ τὸν Σύμμαχον, τῶν ἑβδομηκονταδύο κατὰ τὴν τάξιν τῆς θέσεως, ὅπερ οὐκ ἔστιν. ἀλλ' Ὠριγένης πυθόμενος τὴν τῶν ἑβδομηκονταδύο ἔκδοσιν ἀκριβῆ εἶναι, μέσην ταύτην συνέθηκεν, ὅπως τὰς ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν ἑρμηνείας διελέγχῃ. τοῦτο δὲ μόνον Ὠριγένης χρησίμως ἐποίησεν. ἵνα δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων βασιλέων τὴν ἀκολουθίαν, ἣν ἠρξάμεθα ποιεῖν, μὴ παραλείψωμεν, αὖθις τὰς τῶν ἄλλων βασιλέων διαδοχὰς, καθὼς ἕκαστος ἐβασίλευσεν, ὑποτάξωμεν.

Μετὰ (b) Γαλλίνον καὶ Οὐαλουσιανὸν τοὺς προγεγραμμένους βασιλεύσαντας ἐπὶ ἔτεσι δύο καὶ μησὶ τέσσαρσιν, ἐβασίλευσεν Οὐαλεριανὸς, καὶ Γαλλίηνος ἐπὶ ἔτεσι δώδεκα. ἐν τῷ ἐνάτῳ ὧν ἔτει τῆς τούτων βασιλείας ἀνέβη Μάνης ἀπὸ τῆς Περσίδος. ὅτε καὶ πρὸς Ἀρχέλαον τὸν Ἐπίσκοπον Κασχάρων τῆς Μεσοποταμίας συζητήσας, καὶ τὸ ἧττον ἀπενεγκάμενος, λεληθότως ἀπέδρα, καὶ ἐλθὼν εἰς Διοδωρίδα κώμην τῆς Κασχάρων περιοικίδος, καὶ συζητήσας Τρύφωνι τῷ ἁγίῳ Πρεσβυτέρῳ, τελείως ὑπ' αὐτοῦ κατῃσχύνθη. διὸ καὶ ἔμελλε λίθοις ὑπὸ τοῦ λαοῦ θανατοῦσθαι· λυτρωθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρχελάου, καὶ ἀνακάμψας εἰς τὴν Περσίδα, κελεύσει τοῦ Περσῶν βασιλέως, καλάμῳ ἐξεδάρη, καὶ οὕτως τὸ τέλος τοῦ βίου κατέστρεψε.

Μετὰ Οὐαλεριανὸν, καὶ Γαλλίηνον βασιλεύει Κλαύδιος ἐνιαυτὸν ἕνα, καὶ μῆνας θ'.

Τοῦτον διαδέχεται Αὐρηλιανὸς, καὶ βασιλεύει ἔτη ε, καὶ μῆνας ἕξ.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Τάκιτος μῆνας ἕξ.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Πρόβος ἔτη ἕξ, καὶ μῆνας δ.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Κάρος, ἅμα τοῖς τοῖς παισὶ Καρίνῳ, καὶ Νουμεριανῷ ἔτη δύο.

Μετὰ τοῦτον Διοκλητιανὸς ἅμα Μαξιμιανῷ, καὶ Κωνσταντίῳ ἔτη ιγ. ἐφ' ὧν ὁ κρατικὸς διωγμὸς γεγένηται, διαρκέσας ὅλοις δώδεκα ἔτεσι. παυσαμένου δὲ τοῦ διωγμοῦ, βασιλεύει Διοκλητιανὸς ἄλλον ἕνα ἐνιαυτὸν, καὶ παύεται τῆς βασιλείας ἑκατρωσάσας. Μαξιμιανὸς δὲ κακῷ μόρῳ ὀφθαλμικῷ τε, καὶ πάθει σωματικῷ περιπεσὼν, ἐξεβολβίσθη τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτομάτῳ νόσῳ, καθ' ὃν τρόπον διέθετο τοὺς μάρτυρας. καὶ οὕτως τὸν βίον κατέστρεψε, καταλείψας Λικίνιον, καὶ Κωνστάντιον βασιλεύοντας.

mus, evolvunt, & priores esse duas editiones Hebraicas vident, ac deinceps Aquilæ, sum Symmachi, inde LXX. Seniorum: deinde Theodotionis, postremo V. atque VI. Aquilam & Symmachum, pro eo, quod dispositi sunt, ordine LXX. ipsos antecessisse falso suspicantur. Sed Origenes videlicet cum LXX. Interpretum editionem accuratissimem esse persuasum haberet, mediam omnium esse voluit, ut ad eam utrinque dispositæ cæteræ, tanquam ad amussim exigi, redarguique possent. Quod unum Origenis inventum longe utilissimum fuit. Sed ut incboatam Romanorum Imperatorum seriem prosequamur cæterorum successiones & Imperii tempora subjicienda putavimus.

XX. Igitur post Gallum & Volusianum, quos supra commemoravimus; qui annis duobus ac mensibus quatuor imperarunt, successere Valerianus & Galienus annis duodecim. Quibus annum nonum imperantibus, Manes e Perside ad Romanorum Imperium accessit. Quo tempore cum Archelao Cascharorum in Mesopotamia Episcopo disputando superatus clanculum aufugit, & ad pagum quendam Cascharis, vicinum nomine Diodoridem profectus, Ibidemque cum Tryphone Presbytero congressus, convictus, atque extremo pudore perfusus est: ex quo lapidibus a populo esset obrutus; nisi eum Archelaus Episcopus eripuisset. Unde cum reversus esset in Persidem, Persarum regis jussu cutis illi acutissimo calamo detrahitur, itaque mortem obiit.

Post Valerianum & Galienum Claudius imperavit annum, menses IX.

Successit Aurelianus annos quinque menses VI.

Post hunc Tacitus menses VI.

Inde Probus annos VI. menses IV.

Post hunc Carus cum filiis, Carino, & Numeriano annos II.

Tum Diocletianus cum Maximiano & Constantio annos XIII. Quorum tempore magna illa persecutio contigit, quę duodecim annos tenuit. Post persecutionem imperavit Diocletianus alium unum annum: Moxque abdicato Imperio velut emeritus, ac veteranus privatæ vitæ se se tradidit. Maximianus vero infelici fato, oculorum præsertim, ac totius corporis ægritudina conflictatus, sponte evulsis radicitus oculis, miserrime periit, cum eadem esset expertus, sponte evulsus radicitus oculis, miserrime periit, cum eadem esset expertus, quæ martyribus inflixerat, relicto Licinio, ac Constantio Imperatoribus. Quibus vita defunctis.

(a) F. ἐντραπεῖσι. (b) Γάλλον.

Con-

Τούτου τελευτήσαντος διαδέχεται Κωνσταντῖνος ὁ μακαρίτης, βασιλεύσας ἔτη λβ.

Ὃς τελευτήσας τούτους ἰδίους παῖδας κατέλιπε βασιλεῖς, Κώνσταντα, ϗ Κωνστάντιον, ϗ Κωνσταντῖνον.

Μεθ' οὓς Ἰουλιανός, Ἰοβιανός τε, ϗ Οὐαλεντινιανὸς ὁ μέγας, ϗ Οὐάλης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ϗ Γρατιανὸς υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ, ϗ Οὐαλεντινιανὸς νεώτερος, υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ, (a) τοῦ ἀδελφοῦ Γρατιανοῦ. ϗ Θεοδόσιος ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς, ϗ Ἀρκάδιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ϗ Ὁνώριος ἐπιφανέστατος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. ὧν τὰ ἔτη μέχρι τῆς Ἀρκαδίου ὑπατείας τὸ δεύτερον, ϗ Ῥουφίνου ἀριθμοῦνται νζ. ἐφ' ὧν, ἐτελεύτησεν ὁ Οὐαλεντινιανὸς ὁ νεώτερος, υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ μεγάλου, εὑρεθεὶς ἄφνω ἐν τῷ Παλατίῳ πεπνιγμένος, ὡς λόγος, ἐν εἰδοῖς Μαΐαις, πρὸ μιᾶς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς, ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου. αὐτῇ δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς ἐξεκομίσθη. ἦν δὲ κατ' Αἰγυπτίους τότε μηνὸς Παχὼν, μία ϗ εἰκὰς κατὰ δὲ Ἕλληνας Ἀρτεμισίου τρίτη ϗ εἰκὰς, κατὰ Ῥωμαίους δὲ πρὸ δεκαεπτὰ Καλανδῶν Ἰουνίων.

Ἕως ἐνταῦθα φιλοκαλώτατε ἀρκεσθέντες τοῖς προειρημένοις, ἅπασι τὴν τῶν ἑρμηνευτῶν ὑπόθεσιν ἐδηλώσαμεν. ἐφ' ἑξῆς εἰς τὰ ἐπίλοιπα καθὼς (b) ὑπερχόμεθα, σαῖς εὐχαῖς, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τὸν νοῦν ἐπιδῶμεν περὶ τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς σταθμῶν τε ϗ μέτρων, ϗ ἀριθμῶν δηλώσοντες, πόθεν ἕκαστον ὠνόμασται, ϗ τίνος ἕνεκα οὕτως κέκληται, ϗ πόθεν τὴν πρόφασιν τῆς ὀνομασίας εἴληφε, ϗ τίς ἑκάστου τούτων ἡ ποιότης, ϗ ἡ ὁλκὴ, ϗ ἡ δύναμις.

Μέτρον ἓν ἐστὶ κόρος. κεῖται δὲ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ, ὅθεν ὁ Σωτὴρ ἐπαινεῖ τὸν φρόνιμον οἰκονόμον τοῖς χρεωφειλέταις. ἀντὶ κόρων τοσούτων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν χειρογράφοις τοσούτους μεταγραψάμενον. ἀντὶ δὲ τοσούτων βάτων ἐλαίου, τοσαῦτα ποιήσαντα. ὀνόματα γάρ εἰσι μέτρων τάδε, λεθὶκ, γόμορ, βάτος, σάτον, μόδιος, κάβος, χοῖνιξ, οἰφὶ σεμιδάλεως, δρὰξ ἀλεύρου, ἀρτάβη τρία μέτρα σεμιδάλεως, τρία κανᾶ χονδριτῶν, νέβελ οἴνου, κόλλαθον, ἀλάβαστρον μύρου, καμψάκης ὕδατος, κοτύλη ἐλαίου, κύαθος μετρητὴς οἴνου, μετρητὴς ἐλαίου, τρυβλίον, ξέστης, ἀμφορεὺς, ἀπόρρυμα, σαβιθὰ, ἳν, χοῦς, στάμνος χρυσῆ, ἐν ᾗ ἀπέκειτο τὸ μάννα, μάρης, κύπρος, κογγιάριον. εἴληπται τοίνυν ὁ κόρος ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου, ὃς καλεῖται χόρ. εἰσὶ δὲ μόδιοι λ. χὸρ δὲ λέγεται ἀπὸ τοῦ βουνοῦ ὑποθέσεως. χαρὶα γὰρ καλεῖται βουνός. βουνωθέντες δὲ ϗ οἱ τριάκοντα μόδιοι, ποιοῦσι φορτίον καμήλου. λεθὶκ δὲ, ὡς ἐν τῷ Ὠσηὲ τῷ Προφήτῃ εἴρηται, ὅτι ἐμισθωσάμην ἐμαυτῷ λεθὶκ κριθῶν, ἐν ἀντιγράφοις δὲ γόμορ κριθῶν, τὸ αὐτό ἐστι. δέκα γὰρ ϗ πέντε μόδιοι σημαίνονται οὗτοι· λεθὶκ δὲ κα-

(a) Leg. ἀδελφός. (b) For. ὑπεσχόμεθα,

Constantinus beatæ memoriæ imperavit annis XXXII.

Qui mortuus successores habuit Imperii filios suos, Constantem, & Constantium, ac Constantinum.

Excepit hos Julianus: tum Jovinianus, Valentianus magnus, & Valens frater ejus, & Gratianus filius Valentiniani; deinde Valentinianus Junior, Valentiniani filius, frater Gratiani, & Theodosius religiosissimus Imperator. Demum Arcadius, Theodosii filius, & Honorius illustrissimus, frater ejus. Quorum anni usque ad Arcadium II. & Rufinum Coss. numerantur LVII. Quibus Coss. mortuus est Valentinianus Junior Valentiniani magni filius: qui subinde uti ferunt, præfocatus in Palatio repertus est, Idibus Maji, pridie Pentecostes, die Sabbati, ipso vero die Pentecostes elatus est. Erat tum apud Ægyptios mensis Pachon, dies vicesima prima: juxta Græcos Artemisii mensis tertia & vicesima: secundum Romanos decimo septimo Kalend. Junias.

XXI. Hactenus studiose lector paucis, quæ dicenda putavimus, contenti, totam Interpretum historiam exposuimus. Nunc deinceps ad cætera, quemadmodum te interpellante promisimus, o vir Dei! animum applicemus: deque ponderibus, & mensuris, ac numeris agemus, & unde uniuscujusque numen ac cujus gratia deductum sit, quæque nominis occasio fuerit; tum quæ cujusque conditio, quod pondus sit ac potestas, aperiemus.

Corus itaque mensuræ genus est: de quo in Evangelio Lucæ fit mentio: quo in loco prudentem dispensatorem Dominus ipse collaudat, qui debitoribus pro tot coris qui in illorum chirographis continebantur, tot rescripsit, & acceptos tulit: nec non & pro tot olei batis, tot reposuit. Mensurarum porro hæc sunt nomina: lethec, gomur, batus, satum, modius, cabus, chœnix ephi similaginis, pugillus farinæ, artaba, tres mensuræ similaginis, tria canistra panum chondritarum ex alica: uter vini, collathon, alabastrum unguenti, campsaces aquæ, hemina olei, cyathus, metreta vini, metreta olei tryblion, sextarius, amphora aporryma, sabitha, in, chus, sive congius, urna aurea, in qua repositum erat manna, mares, cypros, congiarium. Corus itaque ex Hebraica lingua desumtus est, a quibus *chor* dicitur. In modios continet XXX. Nomen ei a clivo petitum. Nam Hebraice *charia* clivus appellatur, Triginta porro modii in acervum, ac veluti clivum collecti, cameli onus efficiunt. Lethec autem ab Osea Propheta nominatim exprimitur. *Mercede con-*

τὰ τινὰ τῶν Ἑβραίων φωνὴν κέκληται, ὅ ἐστιν ἔπαρμα, ἀπὸ τοῦ δύνασθαι τὸν νεανίαν ἐπαρθῆναι τοῦτο δεκαπέντε μοδίους, καὶ ἐπιτεθῆναι τῷ ὄνῳ. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ τὸ γόμορ καλεῖται. δύο δὲ εἰσι γόμορ, μέγα καὶ μικρόν. ὧν τὸ μέγα ἰσόμετρόν ἐστι τῷ λεθὲκ, δεκαπέντε καὶ αὐτὸ ὂν μοδίων. τὸ δὲ μικρὸν δώδεκα (a) βάθυ. καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς διαλέκτου παρῆκται, συνωνύμως τῷ ἐλαιοτριβείῳ καλουμένῳ βὶθ. (b) βάδος γὰρ ἑρμηνεύεται ἐλαιοτριβεῖον, ἐστὶ δὲ ξεστῶν πεντήκοντα. τὸ δὲ μέτρον ἐστὶ τῆς τοῦ ἐλαιοτρίπτου ἐργασίας. μνασὶς, ἤ ὁ μέδιμνος, οἶμαι ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς γλώσσης παρήχθησαν. τὸ γὰρ μεδιούμ, μέσον ἑρμηνεύεται ἐν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ. μνασὶς τοίνυν παρὰ Κυπρίοις μετρεῖται καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν. ἐστὶ δὲ καὶ μόδιοι σίτου, ἢ κριθῶν εἰς τὴν τῶν δέκα καὶ ἑπτὰ ξεστῶν, παρὰ Κυπρίοις μόδιον. μέδιμνος δὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς Κυπρίοις διάφορος. τὸν γὰρ μέδιμνον Σαλαμίνιοι, ἤτοι Κωνσταντιεῖς ἐκ πέντε μοδίων ἔχουσι. Πάφιοι δὲ καὶ Σικελοὶ τεσσάρων ἥμισυ μοδίων αὐτὸν μετροῦσιν. σάτον καλεῖται, ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑβραΐδος διαληφθὲν, θηλυκῶς δὲ ἐκφωνούμενον. ἐν δὲ τῇ Ἑλληνίδι οὐδετέρως. σάτον γὰρ λέγεται, καὶ οὐχὶ σάτος. ἔστι δὲ μόδιος ὑπέργομος, ὥστε πληρωθῆναι μὲν τὸν μόδιον, διὰ δὲ τοῦ ὑπερχεῖσθαι τὸ τέταρτον τοῦ μοδίου. κέκληται δὲ σάτα κατὰ τὴν αὐτὴν διάλεκτον ἐκφωνούμενον, λῆψις, ἢ ἄρσις, ἀπὸ τοῦ τὸν μετροῦντα ἔξω τινὶ τὸ μέτρον λαμβάνειν τι, καὶ κουφίζειν. τοῦ δὲ μοδίου τὸ ὄνομα διὰ πολλῆς ἀκριβείας ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὑρέθη εἰκοσιδύο ξεστῶν ὑπάρχον, οὐχ ἁπλῶς δὲ, οὐδ' ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ διὰ πολλὴν ἀκρίβειαν. ὁ γὰρ δίκαιος μόδιος, καθὼς ἄνωθεν ὁ νόμος λέγων, κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον ἐμετρήθη. τὸ δὲ ἅγιον μέτρον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ τὰ κβ' ἔργα, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἓξ ἡμέραις τῆς ἑβδομάδος.

Τῇ μὲν γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησε τοὺς ἀνωτέρους οὐρανοὺς, τὴν γῆν, τὰ ὕδατα. ἐξ ὧν στοιχείων, καὶ κρύσταλλος, καὶ χάλαζα, καὶ παγετοὶ, καὶ δρόσος, τὰ πνεύματα τὰ λειτουργοῦντα ἐνώπιον αὐτοῦ, ἅ τινά ἐστι ταῦτα, Ἄγγελοι προπροσώπου, καὶ Ἄγγελοι τῆς δόξης, καὶ Ἄγγελοι πνευμάτων πνεόντων, Ἄγγελοι νεφελῶν, καὶ γνόφων, χιόνος, καὶ χαλάζης, καὶ πάγου, Ἄγγελοι φωνῶν, βροντῶν, ἀστραπῶν, ψύχους, καύματος, χειμῶνος, φθινοπώρου, ἔαρος, καὶ θέρους, καὶ πάντων τῶν πνευμάτων τῶν κτισμάτων αὐτοῦ τῶν ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐν τῇ γῇ, τὰς ἀβύσσους, τήν τε ὑποκάτω τῆς, καὶ τοῦ χάους

(a) F. βάδων. (b) F. βάδον.

duni mihi lethec ordei. Io exemplaribus quibusdam *gomor ordei* legitur, quod idem est. Quindecim enim modii significantur. Lethec porro Hebræorum lingua elevationem sonat, ex eo quod adolescens modios XV. attollere, & imponere asino possit. Eadem mensura etiam Gomor vocatur. Sunt autem duo genera Gomor, magnum, & parvum. Magnum ejusdem mensuræ est cum lethec, ac quindecim modios etiam ipsum continet, parvum vero duodecim batos. Atque hoc ex Hebraica lingua deductum est, ejusdemque nominis est cum vase, quo oleum excipitur, appellaturque bith. Batos enim vas quoddam est, in quod oleum exprimitur, sextariorum quinquaginta, estque mensura officinæ oleariæ. Mnasis aut medimnus ex Romana, ut puto, lingua deductus est, a voce *medium*. Mnasis itaqua apud Cyprios, & apud alias gentes mensuram habet propriam, decem videlicet frumenti, hordeique modios continens. Modius apud Cypros sextatiorum est decem ac septem: medimnus apud eosdem diversus est: Medimnum anim Salaminii, sive Constantii quinque modiis definiunt: Paphii & Siculi quatuor cum dimidio. Satum Hebræorum dictio est, quam hi feminino genera usurpant, Græci neutro, a quibus satum non satos dicitur. Estque modius redundans ac superfluens: quod ad eum quadrantis fiat accessio. Hebraice porro Sata *sumtionem*, *sive elationem* significat; quod qui metitur mensuram capere, & attollere consuevarit. At modii vocabulum subtili quadam apud Hebræos ratione duorum & viginti sextariorum esse reperitur, quod non temere, nac utcunque, sed subtilissima, uti diximus, observatione factum. Nam legitimus justusque modius, id quod in Lege sæpius inculcatur, ad sacram mensuram exigi solebat. Quæ mensura nihil aliud significat, quam XXII. illa opera, quæ sex hebdomadis diebus molitus est Deus.

XXII. Etenim primo die superiores illos orbes cœli, cum aquis, terraque fabricavit. Quibus ex elementis glacies, grando, gelu, rorefque gignuntur. Tum administros Spiritus, qui coram illo apparitione funguntur; cujusmodi sunt; Angeli assistentes; Angeli gloriæ; Angeli spirituum flantium Angeli nubium, accaliginis, nivis, grandinis atque glaciei: Angeli fragorum, tonitruorum, fulgurum, frigoris, æstus, hiemis, autumni, veris, æstatis, omniumque spirituum, qui creatis rebus insunt omnibus, quas cœlum terraque complectitur. Ad hæc abyssos, ac voragines creavir, quæ iosra terram sunt ac chaos, & te-

καὶ σκότος, ἑσπέρα καὶ νύξ, τὸ φῶς ἡμέρας τε, καὶ ὄρθρος. ταῦτα τὰ ἑπτὰ μέγιστα ἔργα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ.

Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸ στερέωμα τὸ ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων, καὶ τὴν διαμέρισιν τῶν ἐπάνω τοῦ στερεώματος ὑδάτων, καὶ τῶν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. τοῦτο μόνον ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ.

Τρίτῃ δὲ ἡμέρᾳ τὰς θαλάσσας, τουτέστι ποταμούς, τὰς πηγάς, καὶ λίμνας, τὰ σπέρματα τοῦ σπόρου. τὰ βλαστήματα, τὰ ξύλα τὰ κάρπιμά τε, καὶ ἄκαρπα, τουτέστι δρυμούς. ταῦτα τὰ τέσσαρα ἔργα τὰ μέγιστα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.

Τῇ δὲ τετάρτῃ τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τοὺς ἀστέρας. ταῦτα τὰ τρία ἔργα τὰ μεγάλα ἐποίησε ὁ Θεὸς ἐν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ.

Τῇ δὲ πέμπτῃ τὰ κήτη τὰ μεγάλα, τουτέστιν ἰχθύας, καὶ τὰ ἄλλα ἑρπετὰ τὰ ἐν τοῖς ὕδασι, τὰ πετεινά, τὰ πτερωτά. ταῦτα τὰ τρία ἔργα τὰ μεγάλα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ πέμπτῃ ἡμέρᾳ.

Τῇ δὲ ἕκτῃ ἡμέρᾳ τὰ θηρία, τὰ κτήνη, τὰ ἑρπετὰ τῆς γῆς, τὸν ἄνθρωπον. ταῦτα τὰ τέσσαρα μεγάλα ἔργα ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ. καὶ ἐγένετο πάντα τὰ ἐν ταῖς ἓξ ἡμέραις παρὰ τοῦ Θεοῦ ποιηθέντα, ἔργα κβ. καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς πάντα ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ, ὅσα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐν τῇ γῇ, ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ ἐν ταῖς ἀβύσσοις, ἐν τῷ φωτί, καὶ ἐν τῷ σκότει, καὶ ἐν πᾶσι.

Καὶ ἀνεπαύσατο ὁ Θεὸς ἐκ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐν τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ, καὶ ηὐλόγησεν αὐτήν, καὶ ἡγίασεν αὐτήν, καὶ ἐδήλωσε δι' Ἀγγέλου τῷ Μωϋσῇ, ὅτι καὶ εἰκοσιδύο κεφάλαια ἀπὸ Ἀδὰμ ἄχρι τοῦ Ἰακώβ. καὶ ἐκλέξομαι ἐμαυτῷ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ λαὸν περιούσιον ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν. αἱ δὲ κεφαλαὶ περὶ ὧν εἶπεν ὁ κύριος, εἰσὶν αὗται. Ἀδάμ, Σήθ, Ἐνώς, Ἐνώχ, Ἀρφαξάδ, Σάλα, Καϊνάν, Φαλέκ, Μαλελεήλ, Ἔβερ, Ῥαγαῦ, Ἰάρεδ, Σερούχ, Ναχώρ, Μαθουσάλα, Θάρα, Λάμεχ, Νῶε, Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ, Σήμ. ὁμοῦ εἰκοσιδύο γενεαί. διὸ καὶ εἰκοσιδύο εἰσὶ τὰ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις γράμματα, καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ τὰς βίβλους αὐτῶν κβ' ἠρίθμησαν εἰκοσιεπτὰ ὄντας· ἀλλ' ἐπειδὴ διπλοῦνται πέντε παρ' αὐτοῖς στοιχεῖα, εἰκοσιεπτὰ καὶ αὐτὰ ὄντα, καὶ εἰς κβ' ἀποπληροῦνται, τούτου χάριν καὶ τὰς βίβλους κζ' οὔσας, κβ' πεποιήκασιν.

Ὧν πρώτη Βρησὶθ, ἡ καλεῖται Γένεσις κόσμου. ἐλησιμώθ, ἡ Ἔξοδος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου. οὐαϊεκρὰ, ἡ ἑρμηνεύεται Λευιτικόν. οὐαϊδαβὴρ, ἡ ἐστιν Ἀριθμῶν. ἐλλεδεβαρείμ, τὸ Δευτερονόμιον. διησοῦ, ἡ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. διιώβ, ἡ τοῦ Ἰώβ. δισαφθείμ, ἡ τῶν Κριτῶν. διαρούθ, ἡ τῆς Ῥούθ. σφερτελείμ, τὸ

tenebras. Secuta est vespera, nox, dies lux, ac diluculi. Septem hæc primaria opera Deus primo die perficit.

Secundo vero die firmamentum, quod in medio aquarum est, condidit, & earundem aquarum, quæ supra firmamentum sunt ab iis quæ sub firmamento, atque in terræ superficie porriguntur, divortia constituit. Unum hoc opus secundo die confectum est.

Tertio die maria, flumina, fontes, lacus, semina, stirpes, fructiferas arbores ac steriles, silvas denique procreavit. Quatuor hæc præcipua Deus opera tertio die fabricavit.

Quarto die Solem, Lunam, ac stellas; tria videlicet insignia opera, Deus elaboravit.

Quinto die grandiora cete, pisces, ac cætera in aquis repentia, nec non & aves, ac volatilia. Quæ tria sunt præcipua quinti diei opera.

Sexto die feras, pecudes, terra proserpentes bestias, hominemque designavit. Quatuor hæc majora Deus opera sexto die perfecit. Colligitur operum omnium summa, quæ sex diebus edita sunt, duo & viginti. Nam sexto die absoluta sunt a Deo omnia, quæ cœlo, terra, mari, abyssis, luce, tenebris, cæterisque continentur.

Septimo deinde die cessavit ab omni prorsus opere Deus, eique diei benedixit, ac consecrari voluit, idque per Angelum Moysi significavit. Eodem pertinere potest, quod ab Adamo ad Jacobum duo & viginti capita numerantur: *Et Eligam*, inquit, *mihi ex ejus stirpe populum peculiarem, ex omnibus gentibus*. Capita porro illa, de quibus locutus est Dominus ista sunt: Adam, Seth, Enos, Enoch, Arphaxad, Sala, Cainam, Phalec, Malaleel, Heber, Ragau, Jared, Seruch, Nachor, Mathusala, Thare, Lamech, Noe, Abraam, Isaac, Jacob, Sem. Colliguntur generationes duæ & viginti. Unde & XXII. sunt apud Hebræos literæ: secundum quas perinde XXII. libros numerant, licet XXVII. proprie sint. Verum quoniam quinque apud illos literæ duplicantur, fiuntque quodammodo XXVII. quæ in XXII. contrahitur; ideo XXVII. quoque libros in XXII. conferunt.

XXIII. Primus est Beresith, quæ Genesis appellatur. Tum Ellesemoth; quæ est Exodus, hoc est egressio filiorum Israel ex Ægypto. Vajicra; qui est Leviticus. Vajeddaber, hoc est Numerorum liber. Elledebarim, Deuteronomium. Liber Jesu filii Nave. Job, Sophetim, id est, Ju-

Ψαλτήριον. διβρῆ ἰαμείμ, ἡ πρώτη τῶν Παραλειπομένων. διβρῆ ἰαμείμ, Παραλειπομένων δευτέρα. δεμουήλ, Βασιλειῶν πρώτη. δαδουδεμουήλ, Βασιλειῶν δευτέρα. δμαλαχεί, Βασιλειῶν τρίτη. δμαλαχεί, Βασιλειῶν τετάρτη. δμεαλώθ, ἡ Παροιμιῶν. δικωέλεθ, Ἐκκλησιαστής. σιρασιρείμ, τὸ Ἆσμα τῶν ἀσμάτων. δαθαρεασαρά, τὸ Δωδεκαπρόφητον. Δησαίου, τοῦ Προφήτου Ἠσαίου. διερεμίου, ἡ τοῦ Ἱερεμίου. διεζεκιήλ, ἡ τοῦ Ἰεζεκιήλ. διδανιήλ, ἡ τοῦ Δανιήλ. διδέσδρα, ἡ τοῦ Ἔσδρα πρώτη. διδιέσδρα, ἡ τοῦ Ἔσδρα δευτέρα. διεσθήρ, ἡ τῆς Ἐσθήρ. αὗται δὲ αἱ εἰκοσιεπτὰ βίβλοι κβ′ ἀριθμοῦνται κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων. ἐπειδήπερ καὶ πέντε στοιχεῖα διπλοῦνται, καθὼς ἄνω προείπομεν. ἔστι δὲ καὶ ἄλλη μικρὰ βίβλος, ἣ καλεῖται Κινώθ, ἥ τις ἑρμηνεύεται θρῆνος Ἱερεμίου. αὕτη δὲ τῷ Ἱερεμίᾳ συνάπτεται, ἥ τις ἐστὶ περισσὴ τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ συναπτομένη. οὗτοι οἱ εἰκοσιδύο ἀριθμοὶ πανταχοῦ κείμενοι, καὶ ἐν διαφόροις εἴδεσιν ἀριθμούμενοι, ἔν τε τοῖς εἰκοσιδύο ἔργοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἓξ ἡμέραις τῆς κοσμοποιίας, καὶ ἐν εἰκοσιδύο γενεαῖς ἀπὸ Ἀδὰμ ἄχρι τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ἐν τοῖς εἰκοσιδύο στοιχείοις τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἄλεφ ἄχρι τοῦ θαῦ, καὶ ἐν τοῖς κβ′ βίβλοις ἀπὸ τῆς Γενέσεως ἄχρι τῆς Ἐσθήρ, μέτρον ἡμῖν (a) ἐγεννήθησαν κβ′ ξέστων, ὃ καλεῖται παρ' Ἑβραίοις μοδη, παρ' Ἕλλησι δὲ μόδιοι, διὰ τὴν τρανότητα, παραπλησίως δὲ καὶ Αἰγύπτιοι μέν τοι τοῦτο καλοῦσιν, ὁμοίως δὲ καὶ Σύροι, καὶ Ἄραβες μόδια λέγουσιν, ὃ ἑρμηνεύεται ὁμολογία. πληρωθεὶς γὰρ ὁμόδιος, ὁμολογεῖ ὅτι πεπλήρωμαι. καλεῖται δὲ καὶ γνώμων.

Τῷ δὲ ἀριθμῷ τῶν κβ′ ἔργων τοῦ Θεοῦ τῶν ἀπαρχῆς, καὶ τῶν κβ′ γενεῶν ἕως τοῦ Ἰακὼβ, καὶ τῶν κβ′ βιβλίων ἕως τῆς Ἐσθήρ, καὶ διὰ τῆς κβ′ γραμμάτων ὑποθέσεως, ἐξ ὧν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἡμῖν παρέστη, καὶ Θεοῦ διδασκαλία ἡμῖν προτετύπωται, τοῦτο δηλοῦται, ὅτι ἐκ τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μυστηρίων, ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἐρχόμενος ἐμαρτυρήθη, καὶ ἀπεκαλύφθη· ὃς ἐλθὼν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐπλήρωσεν ἡμῖν τὸ μέτρον τῆς ζωῆς διὰ τοῦ μοδίου, τουτέστι τῆς ὁμολογίας παντὶ τῷ εἰς αὐτὸν ὁμολογήσαντι, καὶ τὴν ζωὴν παρ' αὐτοῦ κομισαμένῳ. διὸ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον Ἑβραῖοι λέγουσιν, ὅ ἐστι κβ′ ξεστῶν, κατὰ τοῦτο προειρημένως· πολλοὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἢ προσέθεντο, ἢ ἀφείλαντο ἀπὸ τοῦ μέτρου τούτου, τοῦ ἀκριβῶς παρ' Ἑβραίοις ἀριθμηθέντος. ἀλλὰ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις συμβέβηκεν ὁμοιοκαταλήπτως μόδιον μέτρον καλεῖσθαι, ὥσπερ παρ' Ἑβραίοις τὸ ἄλεφ τῷ παιδίῳ τὸ μανθάνειν παρανεῖ. καὶ παρ' Ἕλλησι τὸ ἄλφα, ζητεῖν συμβέβηκε καλεῖσθαι.

(a) deest aliquid.

dicum, Ruth, Sepher Tebillim, hoc est Psalterium. Dibre haiiamim, sive primus Paralipomenon liber: Dibre haiamim, secundus Paralipomenon liber. Samuelis primus, sive regnorum primus. Samuelis, sive regnorum secundus; Meachim, sive regnorum tertius: Melachim sive regnorum quartus. Mischle, sive Proverbiorum liber. Coheleth, hoc est Ecclesiastes. Sirhassirim, Cantica Canticorum. Dathariasara, hoc est XII. Prophetæ. Esaias Propheta: Hieremias, Ezechiel, Daniel. Liber primus Esdræ. Liber secundus Esdræ. Esther. Hi sunt septem & viginti libri: qui cum numero literarum exæquantur, literis quinque geminatis, ut supra monuimus. Est & alius quidam exignus liber, qui Cinoth inscribitur, hoc est lamentationes Hieremiæ, qui extra numerum ad Hieremiam adjungitur. Cæterum viginti duorum iste numerus ubique reperitur, ac diversis in rebus cernitur; velut in viginti duobus operibus, quæ Deus sex illis diebus, qui in mundi fabricationem insumpti sunt, elaboravit. Tum in viginti duabus generationibus, quæ ab Adamo ad Israelem, intercedunt. Item in viginti duabus literis ab Aleph, ad Thau. Postremo in duobus & viginti libris, qui ab Genesi ad Esther usque censentur. Ita modius mensura nobis est sextariorum duorum, & viginti. Quem Hebræi mode vocant. Græci expeditioris pronuntiationis gratia, modia. Idem & apud Ægyptios nomen est; sed & Syri, & Arabes modia vocant, quod confessionem significat. Nam impletus modius plenum se esse confitetur. Idem & Gnomon appellatur.

XXIV. Cæterum numerus ille duorum operum, & viginti, quæ Deus initio molitus est; tum generationum totidem, quæ ad Jacobum usque propagatæ sunt, & viginti duorum librorum ad Esther usque, ac literarum viginti duarum, quibus Dei lex consignata nobis est, ac Dei primum informata doctrina, illud ipsum significare videtur, venturum olim Christum, legis ejusque mysteriorum testimonio declaratum esse, atque patefactum. Qui in hunc mundum veniens vitæ nobis mensuram in Evangelio per modium implevit, hoc est confessionem, & iis omnibus, qui illius fidem profitentur, ac vitam ejus beneficio consequuntur. Quam ob causam mensuræ genus sanctum ab Hebræis dicitur, quod ex allatis rationibus duos & viginti sextarios capit. Nam pleræque gentes ad eam mensuram addiderunt aliquid, vel ei detraxerunt, cum apud Hebræos numerus accuratissime sibi constet. Quinetiam apud Romanos

ὅθεν δηλονότι καὶ τὸ ἄλφα ἐξ Ἑβραΐδος παρενήχθη εἰς τὴν Ἑλληνίδα. τοίγυν μόδιον, ὡς ἐκ τῆς Ἑβραΐδος εὑρέθη, ὁμολογεῖν λεχθὲν, ὡς πολλάκις εἶπον, διὰ τῆς χρήσεως ἑρμηνευόμενον. εἰ μὴ γὰρ αὐτὸν πληρεστάτως γεμίσειέ τις, οὐχ ὁμολογεῖ ὅτι πεπλήρωμαι. πλήσας δὲ τὸ μέτρον, καὶ ῥιπλιάσας, ὁμολογεῖ ὅτι πεπλήρωμαι.

Κάμος δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς διαλέκτου διάφορον μέτρον ἐστὶν, ἤγουν τὸ τέταρτον μοδίου.

Χοῖνιξ δὲ καὶ ἰφὴ ἓν μέν ἐστι, διττῷ δὲ ὀνόματι κέκληται, ἔστι δὲ δύο ξεστῶν καὶ ποσημορίου.

Δρὰξ ἀλεύρου· τοῦτο ἀπερίεργόν ἐστι, καὶ πᾶσι δῆλον.

Ἀρτάβη, τοῦτο τὸ μέτρον παρ' Αἰγυπτίοις ἐκλήθη. ἔστι δὲ ἑβδομηκονταδύο ξεστῶν. ἐκ πολλῆς δὲ ἀκριβείας καὶ τοῦτο οὕτως συνήχθη· ἑβδομηκονταδύο ἄνδρες τότε τὸν πύργον ᾠκοδόμουν, ὅτε καὶ εἰς ἑβδομηκονταδύο γλώσσας ἐκ μιᾶς συνεχύθησαν· ὅθεν καὶ μέροπες ἐκλήθησαν εἰς τὴν μεμερισμένην φωνήν. τὸ δ' αὐτὸ (τὸ) μέτρον καὶ ὁ μετρητὴς ἔχει, κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον.

Τρία μέτρα σεμιδάλεως, ἃ τοῖς Ἀγγέλοις Ἀβραὰμ τῇ Σάῤῥᾳ ἑτοιμάζειν προσέταττεν, ἐξ ὧν μέτρων (a) ἐγκρυφίους ἄρτους γενέσθαι ἐνετείλατο. ταῦτα δὲ τὰ μέτρα ἕκαστον γόμορ ἐχώρει.

Τὸ δὲ γόμορ δέκατον ὂν τοῦ μεγάλου μέτρου, τουτέστι τῆς ἀρτάβης, ὃ γίνεται ἑπτὰ ξεστῶν καὶ πέμπτου.

Τρία κανᾶ χονδριτῶν, ἔνθα εἰώθασι τότε ἀποτίθεσθαι τοὺς χονδρίτας. ἔστι δὲ εἶδος ἄρτου εἰς δύο τεμνομένου.

Νέβελ οἴνου, ὅπερ ἐστὶ μέτρον ξεστῶν ρν'.

Τὸ σάτον νς' ξεστῶν ὑπάρχει.

Ἀλάβαστρον μύρου, βικίον μέν ἐστιν ὑάλινον, χωροῦν λίτραν (b) ἐλαίου. τὸ δὲ μέτρον ἐστὶ ξέστου τὸ ἥμισυ. ἀλάβαστρον δὲ κέκληται διὰ τὸ εὔθρυπτον.

Καμψάκης ὕδατος, ιβ' ξεστῶν ὑδατός ἐστι τὸ μέτρον. ὁ δὲ τῷ Ἠλίᾳ ἑτοιμασθεὶς καμψάκης, τεσσάρων ἐστὶ ξεστῶν.

Ἔστι τὸ μέτρον κοτύλη, ἥμισυ ξέστου ὑπάρχει. κέκληται δὲ κοτύλη ἀπὸ τοῦ τὸ ξέστην εἰς δύο κόπτεσθαι.

Κύαθός ἐστιν ἕκτον ξέστου. μεθεκὼθ δὲ λέγει τοῦτο κυάθους ἡ γραφή. τὰ δὲ μασμαρὼθ λέγει τοὺς διυλιστῆρας, οὓς καὶ ἠθμοὺς καλοῦμεν. τῷ αὐτῷ δὲ ὀνόματι ἀμφότερα κέχρηνται, ἐπεὶ καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἔχουσι.

(a) F. ἐγκρυφίας ἄρτους. (b) C. ἐλαίω.

nos æqualis menfura modius appellatur; quemadmodum apud Hebræos Aleph litera puerum ad difcendum adhortatur; cui fimile verbum apud Græcos ἀλφεῖν *inveftigare* fignificat. Ex quo manifeftum eft vocem hanc alpha in Græcam linguam ab Hebraicam effe translaram. Sic igitur modius ab Hebræis profluxit: apud quos idem eft ac confiteri, eaque vocis notio ad ufum ipfum pertinet. Nam nifi qois illum cumulatiffime compleverit, plenum fe effe oon fatetur. Sed cum menfuram impleverit, & æquatus radio fuerit, tum fe plenum confitetur.

Camus ab eodem Hebraicæ linguæ fonte quartam modii partem continet.

Chœnix, & Ephi unum & idem eft duplici nomine comprehenfum: duos fextarios & aliquid amplius complectitur.

Pugillos farinæ difficile nihil habet, eftque omnibus plane cognitus.

Artaba Ægyptiorum propria vox eft, & fextarios continet duos & feptuaginta: qui numeros quoddam io fe myfterium continet. Nam feptuaginta duo viri turrim illam extruxerunt: quo tempore in duas & feptuaginta linguas ex una divifi funt. Unde & *meropes* ab vocis divifione nominati funt. Idem modus eft & metrete, fi facræ menfuræ rationem habeas.

Tres menfuræ farinæ funt hæ, quas Abraamus ad Angelorum prandium Saram præparare, & indidem fubcmeritios penes conficere juffit. Cujus menfuræ fingulæ partes Gomor capiunt.

Eft autem Gomor menfuræ majoris, five Artabæ decima pars, quæ fextarios feptem, & quintam unius partem continet.

Tria caniftra chondritarom, five panum alicariorum vafa funt, quibus chondritæ illi reponuntur, quod eft genus panis, qui bifariam dividitur.

Nebel vini five uter fextarios capit centum quinquaginta.

Satum fextarios LVI.

Alabaftrum ongnenti, ampolla eft vitrea, quæ libram olei capit; eftque dimidii fextarii menfura. Alabaftri porro nomen a fragilitate reperit.

Campfaces aquæ XII. habet fextarios: At ille campfaces, qui Eliæ præparatus eft, fextariorum erat quatuor.

Cotyla dimidium fextarium cootinet, & a Græca voce κόπτεσθαι nomen fortitur, eo quod fextarius duas in partes fecatur.

Cyathus fextarii pars eft fexta. Porro fcriptura cyathos medechoth appellat; uti mafmatoth faccos, vel cola nomioat; qoo eodem nomine promifcue utuntur, cum eoodem ufum & poteftatem habeant.

Ca-

Τρυβλίον, ὀξύβαφόν ἐστι τὸ πλεῖστον, ἤτοι παροψὶς, ἥμισυ δὲ ξέστου τὸ μέτρον ἔχει. ξέστης ὁ Ἀλεξανδρινὸς δύο λιτρῶν φέρει ὁλκὴν ἐν τῷ ἐλαίῳ.

Ἀπόῤῥυμμα δὲ παρὰ μόνοις Θηβαίοις μετρεῖται. ἥμισυ γὰρ τοῦ Σαΐτου ἐστίν. ὁ δὲ ἀληθινὸς Σαΐτης ξεστῶν ἐστὶν κβ.

Σαβιθὰ, τοῦτο Συριακόν ἐστι τὸ ὄνομα, ὃ ἑρμηνεύεται (a) ληνιαῖον ἄντλημα, παρὰ Ἀσκαλωνίταις ξεστῶν κβ.

Ἶν, τὸ ἶν μέγα ξεστῶν ἐστὶ ιη, τὸ δὲ ἅγιον ἶν ξεστῶν θ.

Χοῦς ἐστι ξεστῶν η. τὸ δὲ καλούμενον ἅγιον. ξεστῶν στ', ὅ ἐστι δωδέκατον μετρητοῦ.

Τάλαντόν ἐστι τὸ ὑπερβάλλον τῶν σταθμωμένων μέτρων, κατὰ δὲ τὸν (b) λυτρισμὸν ρκε λιτρῶν ὑπάρχει.

Ἓξ λεπτὰ ταλάντου, ἑπτὰ ἀσσάρια· τὰ δὲ ἑπτὰ λεπτὰ τῶν ἀσσαρίων ρ ὑπάρχει δηνάρια.

Ὁ ἀργυροῦς δὲ ἐτυπώθη ἀπ' ἀρχῆς τὸ νόμισμα, ἐκ δὲ τῶν ἀσσαρίων τοῦτο ἐτυπώθη. φασὶ δὲ τὸν Ἀβραὰμ εἰς τὴν Χαναναίαν τὸν τύπον εἰσενεγκεῖν.

Τοῦ δὲ ταλάντου τῶν ρκε λίτρα μία. ἡ δὲ λίτρα δεκαδύο οὐγγίας ὑπάρχει. ἡ δὲ οὐγγία ἔχει στατῆρας δύο.

Ὁ δὲ στατὴρ ἥμισυ μὲν οὐγγίας, ἔχων, δὲ δίδραγμα.

(Περὶ σίκλου) (c) σίκλος, ὃ λέγεται καὶ κοδράντης, τέταρτον μὲν ἐστι τῆς οὐγγίας, ἥμισυ δὲ τοῦ στατῆρος, δύο δραγμὰς ἔχον. τῆς γὰρ οὐγγίας ἦν ἡ δραγμή.

Ἐκαλεῖτο δὲ ὁλκὴ ἡ δραγμὴ τοῦ αὐτοῦ σταθμοῦ τοῦ σίκλου τῷ σταθμίζοντι κατὰ καιρὸν τὴν τρίχα τοῦ Ἀβεσαλώμ, ὅτε ἐκείρετο, ὁλκὴν ἔχουσαν ρκε σίκλων, ὅ ἐστιν οὐγγία σίκλου ἑνὸς, γενομένη λίτραι δύο ἥμισυ.

Ὀβολὸς, καὶ αὐτὸς ἐν ἀργυρείοις τετύπωτο. μέτρον δὲ εἶχε καὶ οὗτος τῆς οὐγγίας, οὐκ ἐξ ἀργύρου πεποιημένος, ἀλλὰ ἀπὸ σιδήρου. ἦν δὲ καὶ ἕτερος ὀβολὸς ἐξ ἀργύρου τυπούμενος, νόμισμα ὤν, ὃ ἦν λεπτότατον, ὀγδοηκοστὸν τῆς οὐγγίας. λέγει γὰρ ἐν τῷ Λευιτικῷ, τὸ δὲ δίδραγμον εἴκοσι ὀβολοί. ὅτι δὲ τέταρτόν ἐστι τῆς οὐγγίας τὸ δίδραγμον, ἤδη ἐδιδάξαμεν.

Χαλκοὶ, τούτους οἱ Αἰγύπτιοι ἐφεύραντο. ἀργύρεια δέ ἐστι τετυπωμένα δύο, καὶ παρὰ Ἀλεξανδρεῦσι τὰ ἀργύρεια καλοῦνται χάλκινα. ἔστι δὲ ὁ χαλκοῦς τῷ σταθμῷ ὄγδοον οὐγγίας, ὡς ἡ δραγμή.

Μνᾶς, ἡ τῇ Ἑβραΐδι μνήμη καλεῖται. ἡ δὲ Ἰταλικὴ μνᾶς τεσσαράκοντα στατήρων ἐστὶν, ὅπερ οὐγγιῶν κ, λίτρας μιᾶς καὶ διμοίρου.

(a) Reg. ληνιαῖον. (b) F. λυτρισμόν.
(c) Titulus esse videtur, & σίκλου legendum.

Gatinus vas est ad eorum vasorum formam, quibus ad intinctus utimur, quæ & paropsis vocatur, continetque sextarii dimidium. Sextarius Alexandrinus Verus enim Saiticus duas olei libras capit.

Aporrhyma apud solos Thebanos in usu est, & Saitico dimidio minor est. Sextarios capit XXII.

Sabitha Syriaca vox est, quod capulum, hoc est vas ad deplenda torcularia interpretari possis, estque sextariorum apud Ascalonitas viginti duorum.

In majus sextarios capit octodecim: sacrum vero sextarios IX.

Congius sextarios habet octo. At qui sacer dicitur, sextario sex, quæ est duodecima metretæ pars.

Talentum mensurarum omnium, quibus pondera metimur, maximum est. Quod si ad libras redigatur, CXXV. complectitur.

Sex minuta talenti septem assibus valent. Septem vero assium minuta centum denariis.

Argenteus numus jam tum olim signatus est, & ex assibus cusus. Ferunt Abrahamum hujus figuram in Chananæam importasse.

Talenti centesima vicesima quinta pars est libra, quæ duodecim unciis constat. Uncia stateres habet duos.

Stater dimidia unciæ pars, duas drachmas continet.

Siclus, qui & quadrans appellatur, quarta pars est unciæ, staterıs dimidia, duas drachmas habens. Nam uncia octo drachmas continet.

Holce eadem est cum drachma, ac prætetea ejusdem cum Siclo ponderis, quo identidem Absalomi ponderari coma consueverat; cum detonsus esset, quæ pondo erat centum viginti quinque Siclorum, hoc est libras duas habebat cum dimidia.

Obolus inter nummos argenteos signari solebat, ac mensuram habebat unciæ: neque tamen argento, sed ferro cudebatur. Quanquam alius erat argenteus obolus minutissimus numus, & unciæ pars octuagesima. In Levitico porro legitur, *didrachmum viginti obolos habet*; Nam didrachmum quarta unciæ pars est, ut docuimus.

Chalci ab Ægyptii inventi sunt, suntque argentei signati duo; argenteos vero Alexandrini æreos nominant. Chalcus pondus haber octavæ partis unciæ ut & drachma.

Mna apud Hebræus Mane vocatur. Italica mina quadraginta staterum est: id est unciarum viginti, sive libræ unius & bessis.

Ar-

Ἀργυρείων δὲ πολλοὶ τύποι κατὰ καιροὺς γεγόνασι.

Τὸ δὲ νομίον τετύπωται ἀπὸ τοῦ Νεμᾶπινος βασιλέως τῶν Ῥωμαίων. δίχρυσον δὲ ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ἀργύρου.

Τὸ δὲ ἄργυρον, τοῦτό ἐστιν ὃ οἱ Ῥωμαῖοι Ῥωμαῖοι μιλιαρίσιον καλοῦσιν, ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα.

Τὸ δὲ δίχρυσον καὶ τοῦτο ἀργύρειον ἦν· ὅπερ ὕστερον κίβδηλον ἐκλήθη, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀναιρεθῆναι τὸν κατὰ καιρὸν βασιλέα, καὶ ἐκβληθῆναι τὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα ἐκ τοῦ διχρύσου, ὃς ἦν αὐτῷ ἐμφερόμενος. ἔκτοτε γὰρ ἔνθα ἂν εὑρέθη τὸ τοῦ ἀναιρεθέντος βασιλέως φέρον εἰκόνα, κίβδηλος ὠνομάζετο, ἤγουν ἀδόκιμος.

Φόλλις, ὃ καὶ πυλώπιον καλεῖται. διπλοῦν δέ ἐστιν, ὑπὸ δύο ἀργύρων συγκείμενον, οἳ γίνονται σῃ δηνάρια. καὶ φόλλις δύο λεπτοὶ κατὰ τὸν δηναρισμὸν, ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἀργυρισμόν.

Μάρις, μέτρον ἐστὶ παρὰ Ποντικοῖς, δύο ὑδρειῶν. ἡ δὲ ὑδρεία αὐτοῖς δέκα ξεστῶν ἐστὶ, ὥστε εἶναι τὸν κύπρον εἴκοσι ξεστῶν Ἀλεξανδρινῶν.

Κύπρος παρὰ τοῖς αὐτοῖς Ποντικοῖς μέτρον ἐστὶ ξηρῶν γεννημάτων, μόδιοι δύο, ὃ λέγεται εἶναι παρ' αὐτοῖς χοινίκων πέντε. ὁ δὲ χοῖνιξ παρ' αὐτοῖς ξεστῶν ἐστι πέντε, ὥστε εἶναι τὸν κύπρον ξεστῶν κ. ὁ γὰρ μέγας παρ' αὐτοῖς μόδιος ξεστῶν κδ.

Κόλλαθον ἐστὶ παρὰ τοῖς Σύροις τὸ ἥμισυ τοῦ ὑγροῦ σάτου. ἔστι δὲ ξεστῶν κε.

Κογγιάριον δὲ μέτρον ἐστὶ ὑγροῦ, καὶ αὐτὸ παρ' Ἑβραίοις ἐκφωνούμενον· τοῦτο τὸ μέτρον ἐστὶν ἐν χρονογραφίαις Εὐσεβίου, καὶ τῶν ἄλλων χρονογράφων δηλούμενον, ὡς ἕκαστος τῶν τότε βασιλέων κατὰ φιλοτιμίαν τῷ δήμῳ Ῥωμαίων, πρὸς ἀφθονίαν ἐχαρίζοντο, ὃ ἑρμηνεύεται συνημμένον, ἢ συνεστραμμένον.

Argenteorum porro variæ figuræ diversis tamporibus extiterunt.

Numum primus omnium Romanorum rex Numa signasse dicitur. At argentei, dimidium dichryson appellavera veteres.

Argenteus vero a Romanis miliarisium dicitur, quod militare donativum interpretari possis.

Est & Dichryson argenteus numus: qui postmodum adulterinus est vocatus, quod aliquando accidit, ut Imperatoris cujusdam, qui tum cæsus fuerat, effigies ex eo numo, cui erat impressa, deleretur. Quo ex tempore numus ille, qui occisi Imperatoris imagine percussus erat, adulterinus est habitus.

Follis sive Talentum parvum ex duobus argenteis constat, hoc est Denariis CCVIII. Item follis si ad denarios, non ad argenteos redigatur duo minuta continet.

Mares apud Ponticos mensura est hydriarum duarum. Hydria x. sextarios capit: adeo ut cyprus xx. saxtarios Alexandrinos habeat.

Cyprus apud eosdem Ponticos aridorum est mensura, duos modios continens; vel, ut alii dicunt, chœnicas v. Nam chœnix iisdem Ponti accolis sextarios V. complectitur. Unde cyprus sextariorum est xx. Quippe major apud illos modius sextarios capit xxiv.

Collathum Syri vocant liquidorum mensuram, quæ dimidii sati capax ast; sextariorum xxv.

Congiarium liquidorum est mensura, quam Hebræi etiam usurpant. Meminit hujus mensuræ & Eusebius in Chronicis, aliique Chronologi. Apud quos Imperatorum quilibet magnificentiæ suæ ostentandæ studio Congiarium Populo Romano ad epulandum largiri solebat. Quæ vox idem significat ac *conjunctum*, siva *coagmentatum*.

DIO-

DIONYSII PETAVII

E SOCIETATE JESU

Animadverſiones ad Librum

DE PONDERIBUS ET MENSURIS.

CUM de menſuris, & ponderibus, quorum in ſacris literis uſus eſt, agendum ſibi hoc in libello proposuerit, perpauca tamen de hoc argumento ſub illius finem attingit, majoremque partem in ea diſputatione collocat, qua ſacrorum Interpretum τὰ ἱστορήματα, atque Origenis in concinnandis codicibus ſuis inſtitutum perſequitur. In Operis ipſius aditu notas explicat, quæ in ſacris literis uſurpabantur. De quibus agit Iſidorus *lib.* 1. Orig. *cap.* XX. Sixtus Senenſis *lib.* III. *Biblioth.* Nonnullas etiam, quibus olim uſus eſt Plato, Diogenes in ejus vita percenſet.

I. Παράκειται δὲ ταῖς αὐταῖς.) Priores haſce notas, quibus orationis Propheticæ figuræ variæ, & conformationes diſcernuntur, Sixtus omiſit.

II. Ἐπειδὴ δέ τινες.) Nam pleique veterum majuſculis literis sine accentu ullo, ac proſodia ſcribebant.

Ὁ ἀστερίσκος ἔνθα παράκειται.) De Aſteriſcorum, ab obelorum uſu agit ſæpius Hieronymus, ut *Apol.* II. in *Ruff.* Iſidorus & alii.

Σπανίως δὲ καὶ παρὰ Θεοδοτίωνι.) Nimirum quod priores illi duo Interpretes exprimere verbum de verbo ſtuduerint, ut ait Hieronymus; Theodotio LXX. ſeniores magis ſecutus ſit.

III. Ἑβδομήκοντα δύο γὰρ ὄντες.) Hanc hiſtoriam tam veteres plerique, quam recentiores copioſiſſime perſcripſerunt. Cui nonnulla tamen inſperſa ſunt, quæ ægre admodum fidem obtinent. Quale eſt illud de cellis; quas XXXVI. fuiſſe cenſet Epiphanius, ita ut bini in ſingulis habitarent. Juſtinus totidem numero, quot Interpretes, extitiſſe, in *Cohort.* ad *Gent.* Joſephus autem, eoque vetuſtior Philo, & Ariſteas de cellis nihil. Sed ea jampridem ab eruditis excuſſa, diſputataque ſunt.

IV. Διὸ δὲ τῷ Ἀαρών.) Ἀρών, Hebraice ארון arcam ſignificat. Quam vocem hic opinor alteri ſubſtituendam. Perſuaſum habuit Epiphanius, ſacros codices in Arca reconditos fuiſſe; ſi hæc ſunt Epiphanii: & non inepti cujuſpiam, qui has nugas ad oram adſcripſerat.

VIII. Λημνίσκος γὰρ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰατρῶν.) Λημνίσκον a medicis uſurpari pro linamento oblongo, quod vulneribus inditur, notiſſimum eſt. Sed, non, ut Epiphanius exiſtimat, per *jota*, ſed per *eta* ſcribendum eſt. Quare non probat Grammaticis originationem illam, ut παρὰ τὸ λημνάζεσθαι dicatur. Eſt enim Syracuſana vox, quæ τὰς στενὰς ταινίας, *oblongas faſciolas* ſignificat, ait Heſychius. Unde nota illa, quæ longurio cum duobus punctis appendicibus conſtabat, λημνίσκος appellatur.

IX. ΟΙ τινες ἐξελέγησαν.) Non ignorabat Joſephus, aliique veteres, qui hanc hiſtoriam ediderunt, X. Tribus jampridem deportatas fuiſſe: neque tamen propterea falſum, aut abſurdum putamus, ſenos e Tribubus ſingulis delectos eſſe. Nam nihilominus plerique ex decem illis ſuperſtites fuere.

Ἐν τῷ Βρουχίῳ καλουμένῳ.) Alexandrinæ urbis regio iſta fuit, quaſi πυρουχεῖον dicta; a quo detorta vox Βρουχεῖον. Ideo per diphthongum concipienda. Nomen huic regioni a frumento, ſive publicis horreis, ut merito ſuſpicari licet; ſive etiam forum ibidem frumentarium extitit. Quod enim non nemini placet, πυρουχεῖον dictum fuiſſe Muſarum πρυτανεῖον, quod in eo conditum eſſet frumentum ad doctorum hominum σίτησιν deſtinatum; adeoque πυρουχεῖον & πρυτανεῖον idem eſſe, hoc illi autoritate certa probanti, non affirmanti, crediderim. Erat quidem in illa urbis regione, hoc eſt πυρουχείῳ, vel Βρουχείῳ, Bibliotheca, & literatorum hominum contubernium: quod Ammianus Lib. XXII. *diuturnum præſtantium hominum domicilium* appellat; pluribuſque deſcribit, quænam illic artes excolerentur. Ubi & mendum eſt; quod obiter hic opportune repurgabitur. *Nam & diſciplinarum*, inquit, *magiſtri quodammodo ſpirant, & nudatur ibi Geometrico radio quicquid reconditum latet: nondumque apud eos penitus exaruit Muſica, nec harmonia conticuit, & recalet apud quoſdam adhuc licet raros conſideratio mundani mo-*

motus, *&* *siderum*, *&c.* Hæ duæ voculæ, *lices atros*, depravatæ sunt. Nec recte conjiciunt, Christianos, maxime Monachos intelligi, quos pullatos fuisse constat. Neque enim Monachi sese Mathematicis præsertim artibus addixerunt. Quare minima mutatione lego *literatos*, pro *lices atros*.

Ἐνεχείρησε Δημητρίῳ τινί.) Quod Demetrio Phalereo Bibliothecæ suæ curationem Ptolemæus Philadelphus commiserit, incredibili consensu Scriptorum omnium asseritur, ex fide Aristeæ. Quod non immerito Scaligero mirum videtur in Animad. ad annum MDCCXXXIV. Si quidem vera illa sunt, quæ ex Hermippo Diogenes refert, cum Ptolemæo Soteri Lagi F. autor fuisset, ut Eurydices filiis regnum relinqueret, præterito Berenices filio Ptolemęo Philadelpho; post illius mortem a Philadelpho relegatum, ac postea aspidis morsu necatum esse. Sed adversus tot Scriptorum testimonia reluctari equidem non ausim. Qnare videndum ecquid conjecturæ nostræ locus esse possit. Ptolemæus Lagi F. adbuc superstes Ptolemæum Philadelphum filium in regni consortium adscivit. Testatur hoc Theocriti Scholiastes ad Idyl. XVII. *ζῶν γὰρ*, inquit, *ἔτι ὁ Σωτὴρ ἐκοινοποίησε τῷ Φιλαδέλφῳ τὴν βασιλείαν*: & Justinus Lib. XVI. Itaque cum Demetrius Ptolemæo Lagi F. carissimus esset, potuit Philadelphus patre superstite odium suum ad ulciscendi tempora reservare, atque eodem tempore Bibliothecam illam adornans, ejus curationem Demetrio Phalereo committere. Conjecturæ illius occasionem præbent Veterum non pauci, qui vel Ptolemæum Lagi F. Bibliothecæ, adeoque LXX. Interpretum editionis autorem faciunt; ut Irenæus: vel utri tribuenda ista sint addubitant: ut Clem. Alex. I. Strom. vel denique ab ambobus, patre simul ac filio, procuratum illud existimant. Apud Euseb. *Lib. VII. Histor. cap. λβ'*: Anatolius de Aristobulo uno ex LXX. Senioribus loquens: *ὃς ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα κατειλεγμένος τοῖς τὰς ἱερὰς, καὶ θείας Ἑβραίων ἑρμηνεύσασι γραφὰς Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ, καὶ τῷ τούτου πατρί.*

Ὁ δὲ ἀπεδέχθη τῷ βασιλεῖ.) Multo liberalior est Aristeas apud Euseb. *Lib. VIII. προπαρασκ.* & Josephus *Lib. XII. Cap. II.* Qui respondisse Demetrium volunt, ducenta jam a se millia comparata, hoc est *εἴκοσι μυριάδας*; sperareque se propediem ad quingenta millia perventurum esse numerum.

Παρὰ Ῥωμαίοις τε, καὶ Χαλδαίοις.) Nondum, opinor, Romani per illa tempora Scriptorum copia & autoritate florebant, anno fere a condita urbe CDLXX. Olympiade scilicet CXXIV. Neque quicquam admodum præter XII. Tabularum leges, aut Pontificum Annales, atque id genus obscura quædam penes se babebant. Quare vox *Ῥωμαίοις* parum opportune hic intrusa præsertim alieno loco, inter Chaldæos, & Phœnicas.

Οὕτω Ῥωμαίοις καλουμένοις.) Hæc parenthesi claudenda censuimus, quæ non ex persona Demetrii Epiphanium puto scripsisse. Nimis enim absurda res esset: sed ipsum inculcasse, & ad Demetrii orationem adtexuisse. Quanquam non minus absurdum est, Græcos dicere prius Latinos appellatos esse; deinde Romanos. Nam Romani Græci quidem vocati sunt, post translatum in Orientem imperium. Unde *ἡ Ῥωμανία*, & Romanus orbis. Sed Latini nunquam appellati sunt, neque Græci ipsi, neque Itali Græciæ magnæ populi. Suspicor igitur hoc membrum sede sua luxatum esse, & post *Ῥωμαίοις* collocandum: aut illa potius, *παρὰ Ῥωμαίοις τε*, post, *ἐν τῇ Ἑλλάδι*, reponenda. Nam; uti dictum est, alieno loco inter Chaldæos, & Phœnices Romani positi videntur.

X. *Βασιλεὺς Πτολεμαῖος.*) Aliter epistolæ istę concipiuntur ab Aristea, & ex eodem apud Josephum & Eusebium quos tu consule. Nam apud istos non Judęis inscribuntur, sed Eleazaro Pontifici.

Αὐτοὶ δὲ δεξάμενοι καὶ τὴν ἐπιστολήν.) Gratissimam accidisse Pontifici Judæisque Ptolemæi postulationem cum reliqui omnes, tum Philo & Josephus, Judæi ipsi, testantur. At Scaliger in *Animad.* & in *Isagog. Can.* falsum & commentitium istud esse putat, ac tantum abesse, ut ea sacrarum literarum interpretatio voluptati illis fuerit; ut propterea solenne jejunium decretum sit Tebeth VIII. ut ex Kalendario liquet. Fuit enim ex illo præcipue tempore perpetuum inter Hebræos, & Hellenistas Judæos dissidium. Sed hac in re, uti cæteris fere omnibus, judicium in Scaligero, ac prudentiam requiro, Quis enim Judæorum arcanos ritus, ac consilia melius novit, aut nosse potuit, quam Josephus, Hebraismi utique non imperitus, quod in Philone Scaliger excipit? Qui idem, quod Aristeas, prodidit. Eleazaro Pontifici jucundissimum illud fuisse; neque de Judæorum offensione mentionem facit ullam. Quis igitur non videt; hanc ipsam Græcæ translationis invidiam Josephi sæculo recentiorem extitisse. Cum enim Judæi Christianum nomen paulatim excitari cernerent, seque ab Christianis suis ipsis literis, quas Græce legerent omnes, convinci ac redargui; ægre primum communionem illam ferre cœperunt; tum easdem literas, ac LXX. Seniorum editionem cor-

rumpere, ac mutilare conati ſunt; quod Juſtinus Martyr Dialogo cum *Tryph.* aliique Patres illis exprobant. Ex illo tempore natæ ſunt angarię illæ, & תקופות, quas Kalendariis ſuis intexuerunt. Quare plumbeum eſt Scaligeri telum, quod ex fæce iſta Rabbinica protulit.

Ἑβδομηκοντάδυο δὲ τὰς ἀποκρύφους.) Verum illud non puto, neque cuiquam facile perſuaſerit Epiphanius; LXXII. Apocryphos totidem ab Interpretibus ex Hebræo tranſlatos fuiſſe. Nam omnia iſta volumina Hebraicis conſcripta literis affirmat, ob idque legi minime potuiſſe.

Ἐν τῷ Σεραπίῳ.) De hoc templo meminit Ammianus *lib.* XXII.; ejuſque magnificentiam mirifice prędicat: in quo quidem a Ptolemęis regibus collocatam Bibliothecam illam aſſerit, in qua ſeptingenta voluminum millia numerabantur; quę bello Alexandrino ſub Dictatore Cęſare concremata eſt. Tertullianus in Serapeo, ſacros codices Hebraicis literis conſcriptos ſuo tempore aſſervari prodidit in Apolog. *cap.* XVIII.

Μετὰ γὰρ τὸν πρῶτον.) Ptolemęorum hanc ſeriem ex Euſebii Chronico deſcripſit, a quo tamen in annorum numero identidem diſcedit. Hęc enim eſt apud Euſebium *lib.* II. Ptolemęorum ſucceſſio.

	PTOLEMÆORUM ÆGYPTI REGUM SERIES.	Anni regni
I.	Ptolemæus Lagi F.	XL.
II.	Ptolemæus Philadelphus.	XXXVIII.
III.	Ptolemæus Evergetes.	XXVI.
IV.	Ptolemæus Philopator.	XVII.
V.	Ptolemæus Epiphanes.	XXIV.
VI.	Ptolemæus Philometor.	XXXV.
VII.	Ptolemæus Evergetes.	XXIX.
VIII.	Ptolemæus Phyſcon.	XVII.
IX.	Ptolemæus Alexander.	X.
X.	Ptolemæus Cleopatræ F.	VIII.
XI.	Ptolemæus Dionyſius.	XXX.
XII.	Cleopatra.	XXII.
		Colliguntur anni CCXCVI.

In priore Chronico paulo aliter numeri concepti ſunt; ita ut ad CCXCI. ſumma perveniat. Chronicon Alexandrinum Euſebianam rationem ſequitur. Cedrenus nonnihil variat.

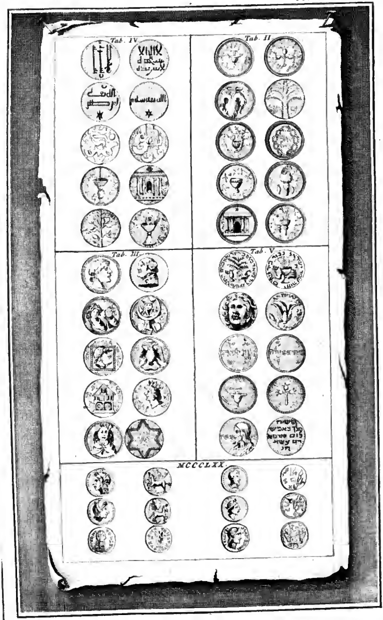
Εἶτα Πτολεμαῖος Φιλοπάτωρ.) Imo *Φιλομήτωρ*. Sed *Φιλοπάτωρ* ſcripſit Epiphanius. Nam &, *ἄλλος*, appoſuit.

Πτολεμαῖος ὁ Σωτήρ.) Idem & cognomento PHYSCON, ab abdomine & pręingui aqualiculo. Chronicon Alexandrinum.

Πτολεμαῖος ὁ καὶ Ἀλέξας.) Ita & Cedrenus. Alii *Alexandrum* nominant.

Πτολεμαῖος ὁ Διόνυσος.) Hic eſt Ptolemęus Auletes Cleopatrę pater. Qui in Euſebii Chronico *Dionyſius* ab Hieronymo nominatur. Sed *Διόνυσος* in Alexandrino Chronico, & apud Cedrenum. Unde cognomen ei, *Bacchus*, inditum videtur. Nam & Chronicon *pag.* 430. & 434. *Πτολεμαῖον νέον Διόνυσον* vocat; *novum* videlicet, *Bacchum*.

Ὁμοῦ ἀπὸ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου.) Epiphanii calculus in prioribus undecim regibus, licet in ſingulis nonnunquam cum Euſebiano diſcordet, tamen *ὁμὰς* annorum utrobique *προσθαφαιρέσει* conciliatur. Propter unam Cleopatram ſolido decennio major eſt Epiphanii numerus. Nam poſtremę illi reginę tribuit annos XXXII. adverſus reliquorum omnium conſenſum. Ita fiunt anni ab initio Ptolemęi Lagidę ad ultimum Cleopatrę CCCVI. cum apud Euſebium nonniſi CCXCVI. numerentur. Qui & ipſe tamen aliquot annis redundat. Lagidarum initium anno proximo poſt Alexandri mortem in Ægypto contigit, ut eſt in Euſebii Chronico. Hoc eſt *Olym.* CXIV. anno ſecundo, Periodi Julia-

Tab. IV
Tab. II
Tab. III
Tab. V
MCCCLXX.

lianę 4391. Nam superiore mortuus est Alexandet. Ab hoc igitut anno ad ultimum Cleopatrę, qui est Julię editionis decimus sextus, Urbis ex Varroniana ratione DCCXXIV. Periodi Julianæ 4684. non plures sunt, quam anni CCXCIV. Ideo verior est fortasse libri primi Eusebiani chronologie: Sed ut de Ptolemæorum ære, & initio certius aliquid accuratiusque constituamus; tametsi Ptolamæus Lagi statim post Alexandri M. nacem Ægyptum, & Alexandriam obtinuerit, temen regium nomen non usurpavit ante annum fere post Alexandri mortem decimum septimum; hoc est *Olimp.* CXVIII. secundum; quando Demetrius Poliorcetes Menelao Ptolemæi duce navali prælio superato Rex est primum cum Antigono petre salutatus. Hujus enim exemplo Ptolemæus Lagi F. ac reliqui successore Alexandri *Reges* appellari voluerunt: circa annum Periodi Julianæ 4407. Quod ex Diodoro constat. Nihilominus Ptolemæi primus annus ab eo ipso, quo mortnus est Alexendet, numerari videtur. Nam XL. annnr regnasse dicitur; qui in annum periodi Julianæ 4429. desinunt; a qno Ptolemæi Philadelphi cœpit imperium. Etenim Dionysii cœlestis ære, cujus meminit aliquot in locis Ptolemæus, ab initio Philadelphi iniisse fertur. Ee vero cœpit enno, quem diximus, periodi Julianæ 4429. Unde necesse est primum e quadtagenis annis Ptolemæi Lagidæ convenire Per. *Jul.* anno 4390. qui est ille ipse, qno mortuus est Alexender. Nisi illud occurat; quandoquidem, ut paulo ante docuimus, Ptolemæus Lagi F. vivus edhuc imperinm in Philadelphum filium transtulit, ptivatumqne se fecit, ut Justinus esserit; annum quidem Ptolemæi Philadelphi primum esse Julianæ periodi 4429. sed eundem Lagidæ Ptolemæi duntaxat tricesimum nonum: adeo ut quadragesimus, quo privatus ille vixit, quiqun Philadelphi secundus est, regno illius nihilominus imputatus fuerit. Ita proximus a morte Alexandri annus initium XL. Lagidæ annorum esse potuerit.

Α'πὸ δὲ ἑβδόμου ἔτους.) Irrepsit in Latinum contextum vox *decimo septimo*; pro qua, *septimo* rescribendum. Quenqnam & Coronarius aliter vertit: cui & proxima ennorum collectio favat. Quos anim numerat annos CCXLIX., ii non a septimo Philadelphi, sed a decimo septimo consurgunt. Etenim Ptolemæus Lagi F. enni XL. regnavit. Adde XVII. fient LVII. Hos si deduxetis de CCCVI. ennis, qnot ad Cleopatræ mortem incurrunt ex Epiphanii celculo, reliqui sunt CCXLIX. Atqne ita fortesse scripsit Epiphanius; nimirum πεντήκοντα ἐννέα, pro τεσσαράκοντα. Etsi vereor, ne in superiore Numero annorum hallucinatus, cum XXXII. Cleopatræ pro XXII. tribuisset; indeque CCCVI. pro CCXCVI. collegisset; subinde ad Eusebianos ψηφισμοὺς imprudens delepsus sit; & a septimo Philadelphi ducentos illos & quadraginta novem putaverit. Nam ex CCXCVI. subductis XLVII., restant CCXLIX. Eusebius in Chronico, anno Philadelphi secundo Septuaginte seniores ad sacrorum voluminum interpretetinnem aggressos esse scribit: qaod est verosimilius. Quod si certam annorum retionem inire velimus; annus Ptolemæi Philadelphi septimus cadit in annum *Per. Jul.* 4435. A quo ad ultimum Cleopetræ, qui est *Per. Jul.* 4684., anni sunt CCL. Itaque probabilis est de Epiphanii hallecinatione conjecture nostre. Nam CCLIX. illos annos temporam series ipsa repudiat. De Philadelphi æra loqui Siracidem in Præfatione divinat more suo Scaliger, cum ita scribit: ἐν γὰρ τῷ ὀγδόῳ καὶ τριακοστῷ ἔτει ἐπὶ Εὐεργέτου βασιλέως παραγενηθεὶς εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐπ' ὀλίγον χρόνον συγχρονίσας. *Nam in octavo & trigesimo anno temporis Ptolemæi Evergetis regis, postquam perveni in Ægyptum, & cum multum temporis ibi fuissem*. Ubi Græca a Latino castiganda sunt; ut ite legemus, καὶ οὐκ ὀλίγον χρόνον, vel καὶ συγχρονίσας, expunctis cæteris, quæ in aliis axemplaribus minime reperiuntut. Illos igitur octo & triginta ennos ab ære Philadelphi Dionysiana teperit Scaliger; & sub extremum Philadelphi, atque initium Evergetis scripsisse ista Gnomologum affirmat. Quæ mera est arioletio: quemadmodum & quod indidem colligit; æram Dionysii Mathematici etiam politicam extitisse. Etenim tricesimus octavus annus ab illo tempore numerari videtur, qno in Ægyptum profectus est: vel ab eo, quo avus ipsius Jesus librum ediderat: non a Ptolemæi Philadelphi primordio; cujus mentionem profecto fecisset, si e primo illius enno tempus putare vellet. Postremo singularis est loquendi ratio, quam aliqnoties Epiphanius usurpat, μέχει Κλεοπάτρας, ἕως Ἀδριανοῦ, pro eo quod est, usque ad finem Cleopatræ, vel Adriani.

Ο'ς ἱππικὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.) De hoc Hippodromo, an agone equestri, cui *Lajo* nomen inditum sit, nihil hactenus occurrit. Crediderim *Lagium*, Λάγιον eb ejus conditore, vel authore potius generis Lago esse dictum. Sed mirum est quod Epiphanius scribit, a Lago conditum esse Alexendrinæ ἱππικὸν illud, & Lajum appellatum, aut Lagium. Neque enim scio an Alexendriam Lagus iste viderit; quæ condita ast Olympiadas CXII. anno II., ut euthor est Diodorus. Ejus porro filius statim post obitum Alexandri in provinciarum distributione Alexandriam, & Ægyptum obtinuit. Quare aut superstite adhuc Alexandro superstes & ipse Lagus Alexandriam ejusmodi

aliqua opere nobilitavit: aut ejus filius Lagidarum monimentum in ejusdem operis appellatione constituit; quæ posterior conjectura probabilior est. De Lago & Ptolemæo ejus filio memorabile quiddam leges apud Suidam.

DE ROMANORUM IMPERATORUM

CHRONOLOGIA.

EΙ'τα βασιλεῖς Ῥωμαίων.) Romanorum Imperatorum qui sequitur Indiculus altero illo castigatior est, quem in Ancorato, *num.* LX. proposuit: neque tamen ubique satis accuratus est. Quare operam navaturi videmur, si in singulos Imperatorum annos, qui quidem quæstionis aliquid habent, diligentius inquiramus. Id enim cum ad Epiphanium illustrandum, tum ad Romanam historiam stabiliendam necessarium videtur; quum præsertim in illis quamplurima sint, quæ majorem a Chronologis fidem studiumque mereantur.

Αὔγουστος ἔτη νϛʹ.) De annis quibus imperavit Augustus, copiosissime dictum est ad *Hær.* LI. Hic sexaginta sex duntaxat enumeravit; præter quos Eusebius sex menses addit. Initium ab V. C. anno DCCXI. id est proximo a nece Julii. Nam Josephus, qui ab ipso Julianæ cædis anno deduxit, annos dat Augusto LVII. menses VI. dies II.

Οὗτινος ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ.) Anno Cæsaris Augusti XLII. Christum in lucem editum esse cum Eusebio censet Epiphanius, periodi Julianæ 4712., Juliano XLIV. biennio fere ante communem Christi natalem. Nam VI. Januarii natum existimat. De quo ad *Hær.* LI.

Τιβέριος ἔτη κγʹ.) Tiberio XXIII. annos solidos imputat Eusebius, ex eoque Noster: non sine errore. Dicerem & hic, & in Augusto, rotundum numerum consectatos esse, nisi in aliis plerisque menses, ac dies adjecissent; quos proinde in Tiberio prætermitti non oportuit. Mortuus est Augustus duobus Sextis Coss. anno Dionysiano XIV. periodi Julianæ 4727. XIV. Kal. Sept. ut ait Svetonius. Tiberius vero moritur XVII. Kalend. Apr. Cn. Acerronio Proculo, & C. Pontio Coss. anno Dionysiano XXXVII. Per. Jul. 4750. Intervallum annorum XXII. dierum CCIX. hoc est mensium fere VII. Quod tempus est Tiberiani imperii. Nec recte Dio imperasse scribit præter annos XXII. menses VII. ac dies totidem. Nam dies CCIX. cum excurrentibus iisce mensibus ac diebus, neque in Juliana forma, neque in Lunari, aut Ægyptiaca adæquari possunt.

Γάϊος ἔτη γʹ.) Eusebius annos tribuit tres, cum mensibus X. Dio annos III. menses IX. dies XXVIII. Svetonius menses X. dies VIII. Ab ante diem XVI. Kalend. Apr. quo imperium iniit, anno Dionysiano XXXVII. ad IX. Kal. Febr. anni XLI., quo interemptus est Cajus, anni sunt solidi III., cum diebus CCCXIV.: sive mensibus Julianis X. cum diebus VIII.

Κλαύδιος ἔτη ιγʹ.) Atqui Eusebius præter annos XIII. menses imputat IX. dies XXVIII. Dio annos tribuit XIII. menses VIII. dies XX. Obiit Claudius, ut author est Svetonius, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. III. Id. Oct. Ab ante diem VIII. Kalend. Febr. anni XLI. Dionysiani, quo imperium auspicatus est Claudius, ad XIII. Octobris anni LIV. in quem Asinius Marcellus & Aviola Coss. incidunt, anni intercedunt solidi XIII., cum diebus CCLXII. sive mensibus Julianis VIII., diebus XX. quot recte colligit Dio.

Νέρων ἔτη ιγʹ.) Eusebius annos attribuit Neroni XIII., menses VII. dies XXVIII. Dio annos XIII. menses VIII. Initium Neronis est XIV. Octobris anni Dionysiani LIV.; a quo putati anni tredecim, cum mensibus octo, desinunt in XIII. circiter Junii, anni Dionysiani LXVIII.

Γάλβας μῆνας ζʹ.) In Ancorato tres e numero Imperatores expunxit, haud sane merito. Quorum primus Galba septimo imperii mense trucidatus est, ut refert Svetonius & Eusebius. Dio IX. ei menses, dies XIII. concedit. Otho XCV. imperii die mortuus est, authore Svetonio; vel, ut Dio, XC. Vitellius annum unum imperavit, decem diebus exceptis, ait Dio. Colliguntur ab obitu Neronis anni duo, dies quinque: qui desinunt in annum Christi LXX. Junii fere XVIII. Atqui jamdudum Vitellius obierat. Falsum est igitur tamdiu Galbam ac Vitellium imperasse. Svetonius Vitellium ait natum esse Druso, & Norbano Coss. Sept. VII. vel XXIV. Is est annus Ju-

Julianæ formæ LX. Christi XV. Periisse varo anno ætatis LVSS.; quod & Tacitus comprobat. Si boc verum est, iniit anous ajus LVSI., Juliano CXVI. Christi LXXS. Quod si post Kaland. Jan. obiit, contigit mors ejus Chtisti LXXIS. Atqui Vespasiani initium incidit in Chtisti LXSX., Julianum CXTV., ut paulo post dicetur. Verior ast itaqua Dionis historia, qui Vitellium anno ætatis LIV. mortuum esse scribit. Hoc enim modo in annum Chtisti LXIX., Julianum LXIV., mors illius incurrerit. Sed trium illorum Imperatorum tam initia, quam axitus perobscuri sunt, de quibus alias enucleatius agetur.

Οὐεσπασιανὸς ἔτη θ.) Eusebius prætar annos totidem, tribuit menses præteraa XI. dies XXII.: nec longæ abest Dio, qui imperasse scribit annos X., minus diebus VI. Svetonius natum esse prodit Vespasianum XV. Kalend. Decemb. Q. Sulpitio Camerino, C. Poppeo Sabino Coss. quinquennio antequam Augustus excederet. Hic est annus Dionysianus SX. Addit vixisse annos LXIX. menses VII. ac dies VSI. Qui a Novembris XVII. die anni noni computati, desinunt in ante diem SX. Kalend. Jolias, sive XXSII. Junii, quo dia extinctus ab eodem dicitor, anni Christi LXXIX. Juliani CXXIV. Igitur anno Christi LXXIX. mortuus ast Vespasianus. Jam vero cum imperii primus dies ex A. D. Kalend. Jul. numerari cœptus sit, aodem authore Svetonio; ac decem, pancis exceptis diebns, annos implaverit; si anno Cbristi LXXIX. a Kalend. Julus initurus fuerit annus XI., primus Vespasiaoi annus inchoatus est anno Christi LXIX. Juliano CXIV. post annum, & aliquot dies a Neronis obitu. Sed Vitellius post initium Vespasiaoi plures menses tradoxit.

Τίτος ἔτη δύο.) Præter biennium duosque meoses, imperavit viginti prætarea dies. Nam mortuus est Id. Sept. hoc est XIII. die mensis; quibus additi septem residoi da Juoio anni LXXIX.: dies viginti conficiuot sopra biennium, & menses duos. Obiit itaque anno Christi LXXXI., Juliano CXXVI. Unda initium Domitiani consurgit. Castigandus vero est Eutropius, qui menses octo, dies viginti supra bieninm imputat.

Δομετιανὸς ἔτη ιέ.) Mandose, ut & Eusebius, quod ad menses attinat, pro quibus scribe ἡμέρας έ. Nam imperavit annis quindecim, diebus quinque, ait Dio. Svetonius & Eutropius anno quiotodecimo Imperii mortuum esse narrant. A XIV. die Septemb. postridie quam Titus excesserat, ad XIV. Kalend. Octobr. hoc est ad XVIII. Septemb. quo die intesfectus ast Domitianus, dies sunt sex, excluso mortis dia. Totidem ultra solidos annos excurrere necesse est: ooo menses diesve plures. At Scaliger *lib.* V. *de Emend. Temp.* Domitianum, cootra communam omnium sententiam, annos duntaxat imperasse putat quatuordecim, cum diebus quinque & qui aliter statuant, minus eos prudenter facere judicat. Imo vero parum ille sane prudenter. Neque anim negari poiest, quin Domitiaons aonos quiodecim expleverit, ac de sexto decimo paucos dies libaverit: vel ipsomet authore Scaligero. Occisus anim est C. Valente, & Antistio Vatare Coss. Entropio & Xiphilino testibus, ut & Scaliger in Eusebianis notis asserit. Horum vero Consulatus incurrit in annum Urbis ex Varroniana supputationa DCCCXLIX., Periodi Juliaoæ 4809., Christi XCVI., Julianum CXLI., Cyclo Lunæ II. Ab anno Christi LXXXI., & XIV. die Sept. ad XVIII. Sept. anni XCVI. anni sunt quindecim, dies quinque. Errat insuper Scaliger, dum 476., Josephum arguit; qui in fine τῆς Ἀρχαιολογίας natum sa dixit anno primo Caji; atqua opus suom absolvisse aono XIII. Domitiani, ætatis suæ LVI. Ipse autem uno anno minus dixisse Josephum existimat: & LVII. annos debuisse numerare. In qoo frustra est. Cajus enim iniit anno Christi XXXVII., Januarii XXIV.; Domitiani vero decimus tertius cœpit anno Christi XCIII., e die XIV. Septembr. Fingamus natum esse Josephum anno ipso XXXVII. Christi, Decambri mense, val anno XXXVIII. ineunte Janoario, cum adhuc Caji primus laberetur, annus ipsius LVI. iocipiet ab Decembri mense anni XCII., post initium anni XII. Domitiani. Quare ut scribendi fioem fecerit Octobri mense anni XCIII., id accidarit anno vitæ suæ LVI., Domitiani vero XIII. Eat nunc cum illo suo epiphonemate Scaliger: *Ita quotidie periclitando fidem nostræ methodi, alienos errores deprehendimus.*

Ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ.) Valde ἰδιωτικῶς hoc dixit Epiphanius; Titi tempore Hierosolymorum excidium incidissa. Quod excusari aliquo modo potest, ut πλατυκῶς, *hoc tempore*, id ast sub istis Imperatoribus, nempa sub Vespasiano, contigisse velit. Nam Vaspasiani anno secundo a Tito vastata sunt Hierosolyma: ut inter cæteros diserte Josephus affirmat *lib.* VS. *cap.* XXVII. Alterum, quod sequitur, excusationem omnem excludit: nimirum accidisse cladem illam post annum a Passione Domini LXV. cum diebus aliquot. Atqui Eusebius in Cbronico, a quinto decimo anno Tiberii, & ab exordio Evangelicæ prædicationis annos XLII. alapsos esse dicit. Libro vero III. *Hist.*

cap.

cap. VII. a Passione Domini annos solidos XL. Quem locum frustra in Animadversionibus Eusebianis interpolavit Scaliger: & postquam Eusebianum in contextum verba quædam intrusit, quæ falsam sententiam exprimerent, in Eusebium, quasi ejus authorem, stylum convertit. Etenim *lib.* illo III. de Hierosolymitana clade scribens, πάντα δὲ, inquit, ὧν ἂν δίκαιον ἐπιθεῖναι, ἃ γένοιτο ἂν παραστατικὰ φιλανθρωπίας τῆς παναγάθου προνοίας, τεσσαράκοντα ἐφ' ὅλοις ἔτεσι μετὰ τὴν Χριστοῦ τόλμαν τὸν κατ' αὐτῶν ὄλεθρον ὑπερθεμένης. *Hæc adjicienda merito sunt; in quibus optimæ illius providentiæ benignitas appareat, quæ totis quadraginta annis post commissum in Christum facinus illorum exitium distulit.* Hic mendam esse suspicatur Scaliger, & quidem vetustissimam, quæ & agnoscitur a Rufino. Nam post ἐφ' ὅλοις, deesse vult δυοῖν, ut XLII. annos a Passione fluxisse scripserit Eusebius. Tum, *Oportet*, inquit, *valde in Hellenismo tironem esse, qui non videat numerum deesse in illa lacuna, quam reliquimus.* At ego valde καλοήθη oportere illum esse dico, qui Scriptoribus antiquis invitis ac reclamantibus suos errores affingat. Nam quid ista depravatione opus est? Annos totos XL. a Passione dilatam esse cladem illam affirmat. In quo sibi maxime consentaneus est. In Chronico, & in *lib.* I. *Hist. cap.* X. Christum anno XV. Tiberii baptizatum esse, passum vero XVIII. censet Eusebius. Ad XVIII. Tiberii annum adscriptus est Christi XXXII. At vero Hierosolymitanum excidium anno Vespasiani II. comparatur in Eusebiano Chronico cum anno Christi LXXI. Detractis de LXXI. annis XXXII. reliqui sunt XXXIX. Ergo anno XL. a Passione, ex Eusebii mente, diruta sunt Hierosolyma. Ideo Clemens Alexandrinus *lib.* I. *Strom.* qui anno XV. Tiberii Passionem assignat, annis XLII. mensibus tribus postea τὴν ἅλωσιν accidisse putat. Epiphanius ut ad Hær. LI. ostensum est, Passionem in eum annum contulit, quo Tiberius V. & Sejanus Coss. fuere: qui Dionysiano respondet XXXI. Cum igitur Urbs eversa sit anno Dionysiano LXX. annus Passionis ab excidio quadragesimus est. Corrigendus igitur Epiphanius, dum LXV. annos intercessisse dixit: quod neque a Nativitate, neque a Passione deducto numero, potest obtineri. Quod ad mensem, diemque, quo Templum, & urbs ipsa vastata sunt, attinet; Scaliger *lib.* V. de Emend. statuit, Augusti X. Templum incensum esse; Urbem vero Septembris VIII. ac præterea eodem illo anno, XIV. Nisan, sive Pascha in Aprilis XIV. incidisse; quod ob methodum suam accommodatum esse mirifice triumphat. Sed hæc omnia hallucinationum, & somniorum plena sunt. Nam quod de Nisan Josephum testem citat; non mediocriter aberrat. Is enim *lib.* V. τῆς ἁλώσεως *cap.* XI. ita scribit: λωφήσαντος δὲ πρὸς βραχὺ τοῦ θύραζε πολέμου, πάλιν ἔνδον ἡ στάσις ἐπηγείρετο, καὶ τῆς τῶν ἀζύμων ἐνστάσης ἡμέρας, τεσσαρεσκαιδεκάτῃ Ξανθικοῦ μηνός, ἐν ᾗ δοκοῦσιν Ἰουδαῖοι τὸν πρῶτον ἀπαλλαγῆναι καιρὸν Αἰγυπτίων. Azymorum diem iniisse dicit XIV. Nisan, qua die liberati olim ab Ægyptiaca servitute fuerant. Ruffinus Josephi depravator *lib.* VI. *cap.* IV. *Aprilis* XIV. reddidit; idque Scaligero, Calvisio, & aliis imposuit. Sed nemo est hebes adeo, qui Josephum non videat de Lunari mense, non Juliano, ac fixo loqui; cum eodem die illud evenisse dicat, quo Judæi quondam ex Ægypto migraverant. Hoc vero, XIV. Nisan Lunaris, sive ἀκριβὴς, seu civilis inciderat. Deinde quamvis Julianum mensem intellexisse Josephum existimemus, minime is tamen Aprilis erit, sed Martius. Etenim Macedonici menses aliter usurpantur a Josepho, quam a Græcis posterioribus, Syromacedonici. Est quidem utrorumque eadem appellatio. Sed Macedonici menses, cum fixi sunt. uno mense Syromacedonicos antecedunt; id quod pluribus ad Hær. LI. declaratum est. Xanthicus est usu Syromacedonum, & Græcorum Aprili respondet; Lous Augusto: Macedonicus vero Xanthicus Martio potius quam Aprili; Lous Julio. Itaque Nisan apud Josephum cum Xanthico, Lous cum Ab confertur: e quibus Nisan Lunaris majorem Martii partem, Lous Julii, sibi vendicat. Utrumnam vero Macedonicorum mensium appellationes ad fixos & Julianos transtulerit Josephus, alterius loci & instituti quæstio est. Nos utcunque se res habeat, negamus *Xanthicum* apud Josephum Aprilem esse Julianum. Sed Scaligero, & ante hunc Rufino Græcorum ac Syromacedonum usus fraudi fuit, qui aliter ac Macedones mensium ordinem instituerunt. Vide quæ ad illum locum Hær. LI. uberius exposuimus. Quamobrem cum Josephus ait *lib.* VI. *cap.* XXVI. decima die Loi mensis Templum deflagrasse, ad Julium potius, quam Augustum pertinere puto: quemadmodum & cum narrat *cap.* XLVII. Gorpiæi mensis VIII. urbem esse subversam, Augusto magis, quam Septembri convenire suspicor.

Hebræorum de anno desolationis Templi discrepantes sunt sententiæ, quas R. Issachar ben Mordekai in Computo percenset. Scribit enim se anno Judaico 5299. in variis Synagogarum tabulis adnotatum reperisse, alibi Contractuum annum 1849. a desolatione Templi 1469. alibi Contractuum 1850. desolationis 1470. alibi Contractuum 1851. desolationis 1472. Author ipse annum Judaicum 5299. esse putat a deso-

solatione 1470. Tum addit, a Tisri, qui Templi vastationem proxime sequitur, numerari annos Semitah, & Jubilæos: adeo ut annus ille, cujus Tisri desolationem excepit, fuerit nuni Jubilæi decimus quintus. Annus Judaicus 5299. iniit anno periodi Julianæ 6251. Christi 1538. de quo detractis 1470. remanent 68. Quare ex illius sententia Tisri anni ejus, in quem Urbis excidium incidit, cœpit anno Christi 68. & sequenti 69. Templum eversum, anno Sabbatico. Nam caput æræ illius a desolatione, convenit Tisri anni Dionysiani 69. post Templum dirutum. Uno igitur aberrat anno. Verius sentiunt, quos author ille scribit annum Judaicum 5299. numerare a desolatione 1469. Detractis enim de 5299. annis 1469. restat annus 3830. cujus Tisri cœpit anno Christi 69. quo jam inclinante, Christi anno septuagesimo, vastata fuit Hierosolyma, anno primo Semitah.

Νερούας ἔτος ά). Pessima in Ancorato ἔτη δ'. Eusebius ita, ut hoc loco, annum unum menses quatuor assignat. Dio novem dies addit: Eutropius octo. A die XVIII. Sept. anni Christi XCVI. ad VI. vel V. Kalend. Febr. sive Januarii XXVII. anni XCVIII. Nervæ tempus illud intercedit. Obiit itaque anno Christi XCVIII. Periodi Julianæ 4311. Cyclo Lunæ IV. Fallitur enim Scaliger, qui cum in exordio Nervæ, atque obitu Domitiani consignando sit hallucinatus, eandem in Nervæ exitu, atque initio Trajani culpam commisit. Scribit enim *lib.* v. *de Emend. Temp.* Nervam obiisse Cyclo 3. anno Nabunassari 844. Neomenia Phamenoth. Est hic annus Per. Jul. 4810. Christi 97. Cyclo Lunæ 3. Atqui nos proxime demonstravimus, Domitianum Vetere & Valente Coss. interfectum esse anno Christi 96. Per. Jul. 4809. Cyclo Lunæ 2. Igitur cum Nerva non plus anno uno ac mensibus quatuor, & diebus novem imperarit, desierit hoc tempus necesse est in annum Christi 98. Cyclum Lunæ 4. Periodi Jul. 4711.

Absurdissima vero est ejusdem Scaligeri castigatio, qua Onufrianos Fastos redarguit, quod paria Consulum duo Nervæ imperio tribuant. *Unum enim*, inquit, *tantum par Coss. interjiciendum inter initium Nervæ, & eas Kal. Januarii, quibus decessit. At Fasti Siculi unum tantum par recte attribuunt. Corrigendi igitur Fasti.* At ipse corrigendus sane potius. Quandoquidem enim Nerva anno Christi XCVI. exeunte cœpit, & ineunte XCVIII. hoc est VI. Kal. Febr. obiit; duo paria Coss. ejusdem Imperio congruunt. Nimirum anno XCVII. quo apud Onufrium, & in Siculis Fastis Coss. memorantur Nerva III. & Virginius Rufus II. Item anno XCVIII. Nerva IV. & Trajanus II. quem annum libavit Nerva. Neque Siculi Fasti dissident, aut aliter atque Onufrius faciunt: nisi quod Trajanum solum Consulem hoc anno reddunt: Quod videlicet cum paucis diebus Consulatum Nerva gessisset; solus in eo relictus est Trajanus. Mira est igitur ἀλογιστία Scaligeri, qui tam crasso errore sese traduxit. Atenim Menelai observatio quædam est apud Ptolemæum *lib.* VII. *pag.* 170. qui anno primo Trajani Romæ Lunam cum spica conjunctam notavit, anno Nabonassari 845. Mechir 15. sequente 16. Congruit tempus anno Domini 98. Per. Jul. 4711. Januarii 10. sequente 11. Cum igitur Nerva nonnisi XXV. circiter Januarii decesserit; si anno Christi 98. mortuum esse dicamus, observationis illius tempore nondum primus Trajani annus inierat. Quare videtur anno Christi 97. cœpisse Trajanus: cujus anno primo exeunte, Januarii XI. diebus ante secundi initium XIV. Menelaus enim Lunæ conjunctionem observavit. Ita Scaliger. Quod ipsum est perleve. Menelaus enim primum Trajani annum a Kalendis Januariis antecedentibus Romano more auspicatus est, non ab epoca ipsa præcise.

Τραϊανὸς ἔτη ιθ). Addit Eusebius menses IX. Dio menses VI. dies XV. adstipulatur & Eutropius. Victor annos dat prope viginti. Itaque cum anno Christi XCVIII. ex A. D. VI. Kalend. Febr. cœperit; mortuus est anno CXVII. inchoato jam anno XX. cujus menses VI. dies XV. a VI. Kalend. Febr. ad IV. Eid. Aug. jam elapsi fuerant. Postridie enim Adrianus imperium iniit. Omnino igitur anno Christi CXVII. Periodi Jul. 4830. obiit Trajanus, sit tot annis, quot vulgo numerantur, imperavit; non 4829. ut putat Scaliger; apud quem perperam, & librarii ut opinor, vitio annus Christi CXVII. ponitur, pro CXVI. Hic enim Periodi Julianæ anno 4829. respondet.

Μετὰ Τραϊανὸν Ἀδριανὸς ἔτη κά). Mirum valde est Chronologos annorum, atque exordii Adriani Imperatoris explicatione tam leviter esse defunctos. Atqui haud scio an ullius Imperatoris tempus majorem, ac difficiliorem quæstionem habeat. Quocirca necessario nos in id incumbemus; ut si minus controversiam tollamus omnem, certe eam, vel dissimulantibus vel non animadvertentibus plerisque, monstremus. Igitur Spartianus in Adriano annos ei tribuit XXI. menses XI. Eutropius annos XXI. menses X. dies XX. At Victor annos XX. menses XI. totidem Dio. Quod verius est, & a Casaubono creditur, in Notis ad Spartianum. Scaliger tam in *lib.* v. *de Emendat. Temp.*

Temp. quam in Animadverſ. ad Euſebium, miſcet ac perturbat omnia. Cenſet enim Adrianum annos xxsi. uno menſe minus imperaſſe, *libro* v. *de Emendat. Temp. pag.* 459. imperium ait iniiſſe anno Periodi Julianæ 4829. & imperaſſe annos xxs. menſes xi. Qui numerati ex A. D. sv. Id. Aug. anni 4829. deſinunt in A. D. vi. Id. Jul. anni 4850. Annus 4829. Chriſti Dionyſianus eſt cxvi. At 4850. eſt cxxxvii. Quare perſpicua eſt ἀπροσεξία. Nam ſi annos xxi. menſes xi. numeres ab xi. die Auguſti, anni Chriſti cxvi. deſinent in x. diem Julii anni cxxxviii. ſive Periodi Julianæ 4851. In Euſebianis Animadverſionibus *pag.* 191. major eſt hallucinationum conflictus. Statuit Adrianum, ex Spartiano & Xiphilino, annos imperaſſe xxi. menſes xi. *Quare ſine errore*, inquit, *poſſumus illi imputare annos* xxii. De Xiphilino falſum eſt. Neque enim annos xxi. ſed xx. duntaxat attribuit. Porro Trajani obitum, & initium Adriani confert in annum Chriſti cxvii. Nigro & Aproniano Coſſ. Adriani vero mortem, & Antonini exordium in annum Chriſti cxxxvii. quod & *pag.* 200. repetit. In quo biennio toto Logiſtice illius aberrat. Etenim quo anno Juliano mortuus eſt Adrianus, eodem annum xxiii. poſt menſem, auſpicaturus erat: ſi quidem menſes xi. ſupra annos xxi. imperavit. Demus igitur anno Chriſti cxvii. Auguſti menſis xi. imperare cœpiſſe; annus vigeſimus ſecundus, expleto xxi. iniit anno Chriſti cxxxviii. cujus xi. menſis deſiit anno cxxxix. Julii x. quo moritur Adrianus, cum adhuc menſis unus ad xxii. annum explendum deeſſet; ut xxiii. Auguſti xi. hoc eſt iii. Eid. inciperet. Perperam igitur Adriani exitus in annum cxxxvii. conjicitur. Sed majorem riſum ejuſmodi argumentatione tollit. *Annus*, ait, *Chriſti* cxxxvii. *eſt primus Antonini*, & cxxxviii. *uſque ad menſem Auguſtum eſt idem currens Antonini*; *de quo ſi detraxerimus annos* xxii. *remanebit annus obitus Trajani* cxvii. *Chriſti*, *Nigro & Aproniano Coſſ.* Anno Chriſti cxxxviii. cœpit Antonini ſecundus; Adrianus autem periit anno cxxxvii. & tamen ad inveſtigandum initium Adriani, de annis cxxxviii. viginti duos detrahit; quod de cxxxvii. imo de cccxxxvi. faciendum erat, quo cœpiſſe dicitur Adriani ultimus. Detrahe de annis cxxxvii. viginti tres (nam xxiii. Adriani inchoandus erat anno cxxxvii.) ſupererunt cxiv. Ergo cxv. Chriſti anno cœpit Adriani primus, triennio ante Trajani obitum, quem Scaliger ipſe confert in annum cxvii. Nigro & Aproniano Coſſ. Quo nihil eſt ineptius. Quocirca non poteſt Adrianus annos viginti tres, uno menſe minus attigiſſe: nec amplius quam xx. annos, menſes xi. imperavit, uti Dio atque Eutropius affirmant: ex quibus cæteri omnes corrigendi ſunt. Cæterum Trajanus Nigro & Aproniano Coſſ. anno Chriſti cxvii. exceſſit e vivis Auguſto menſe. Unde initium Adriani conſurgit ex ante diem iii. Idus Auguſti: Quo ex die putati anni xx. menſes xi. deſinunt in vi. Id. Jul. anni cxxxviii. Periodi Jul. 4851. Cyclo Lunæ vi. Quod ipſum & ex annis quibus vixit Adrianus deducitur. Natus eſt enim, authore Spartiano, Veſpaſiano VII. & Tito V. Coſſ. anno Urbis DCCCXXIX. Juliano cxxi. Chriſti LXXVI. Per. Jul. 4789. ix. Kal. Febr. Vixit autem annos LXII. menſes V. dies XIX. ut ait Xiphilinus. Emendandus enim eſt Spartianus, qui annos LXXII. numerat: cum Eutropius & Victor ſexagenario majorem obiiſſe memorent. Anni LXII. menſes V. dies XIX. ex a. d. IX. Kal. Febr. anni Chriſti LXXVI. putati incidunt in Julii XII. vel X. (nam dies duntaxat XVII. Spartianus arrogat) anni CXXXVIII. Quocirca communis eſt omnium fere ſententia, mortem Adriani convenire in annum Chriſti CXXXVIII. Urbis DCCCXCI. Camerino & Magno Coſſ. Sed huic imprimis Ptolemæus adverſatur: qui & illo tempore vixit, & aliquot obſervationes Adriani annis conſignatas reliquit: ex quibus aliter, ac vulgo fit, de illius exordio ſentiendum videtur. Etenim *lib.* iv. *cap.* ix. editionis Græcæ *pag.* 102. *primam* a ſe notatam Eclipſim Lunæ refert anno Adriani nono, (Ita in Latinis codicibus, neque aliter Mathematici, ac Chronologi hactenus fere, uti Buntingius, Scaliger, Calviſius: cum in Græco non nonus, ſed octavus Adriani ſit, τῷ η' ἔτει Ἀδριανοῦ, quod magnopere demiror) Pachon XVII. ſequente XVIII. hor. 8. 24. a meridie, anno Nabonaſſari 872. Congruit anno Per. Jul. 4838. Chriſti 125. Apr. 5. feria 4. Secundo apud eundem Ptolemæum *cap.* vi. *pag.* Græcæ edit. 98. obſervata eſt Eclipſis *altera* anno Adriani XVII. Payni menſis XX. ſequente XXI. horis XL 15. a meridie Nabonaſſari 880. anno Chriſti 133. Per. Jul. 4846. Maii VI. feria 3. Tertio eadem *pag.* Eclipſis *alia* contigit Adriani XIX. Nabonaſſari 882. Choiac 2. horis ii. a meridie. Convenit Per. Jul. anno 4847. Chriſti 134. Octobris 20. feria 3. *Quarta* Eclipſis incidit in annum Adriani XX. Nabon. 883. Pharmuthi 19. horis 16. poſt meridiem: anno Chriſti 136. Per. Jul. 4849. Martii 6. Sunt & aliæ apud eundem obſervationes. Velut *lib.* iii. *pag.* 77. *Lat. ed. lib.* iii. *cap.* viii. anno Adriani XVII. anno Nabon. 880. Athyr VII. Æquinoctium Autumnale obſervatum a Ptolemæo: quod tempus congruit anno Chriſti 132. Sept. 25. Ad hæc *lib.* v. *cap.* iii.

Græ-

Græcæ edit. *pag.* III. anno Antonini 2. Nabon. 886. XV. Phamenoth anomaliam Lunæ deprehendit; anno Christi 139. Per. Jul. 4852. Februarii 9. Item *lib.* X. *cap.* IV. *pag. Græc. edit.* 241. anno Antonini 2. Tybi 29. sequente 30. observata Venus est; anno Christi 138. Decembris 16. Per. Jul. 4851. Præterea *lib.* III. *cap.* II. *pag.* 62. Græcæ edit. anno Antonini 3. Æquinoctium Autumnale deprehensum Athyr 9. anno Christi 139. Per. Jul. 4852. Septembris 26. Denique *lib.* IX. *cap.* X. *pag. Gr. ed.* 236. anno Antonini 2. Nabon. 886. Epiphi 2. sequente 3. periodicus Mercurii motus observatus est, anno Christi 139. Maii 17. Per. Jul. 4852. Reliquas prætermitto. Ex quibus omnibus evidens est, initium Adriani non in annum Christi CXVII. sed CXVI. cadere, sive epocham annorum Adriani ab Augusti XI. Ptolemæus deduxerit, unde imperium exorsus est: sive a Neomenia Thoth Ægyptiaci, quæ illo tempore in Julium incurrebat. Nam si annus Adriani XVII. cum anno Christi 132. Septembri mense, & cum 133. Majo concurrit, necesse est annum primum iniisse Christi 116. Quod idem ex reliquorum Adriani annorum cum Christi annis concursu ac complexione colligitur. Velut quod annus nonus & decimus Octobri mense numeretur anni 134. vicesimus autem Martio mense, anni 136. Hæc enim explicari aliter nequeunt, quam ut primum cœpisse dicamus anno 116. Idipsum & ex annis Antonini perspicuum est. Quippe annus Antonini secundus Februario mense cum anno Christi 139. comparatur. Hujus ergo anni primordium convenit anno 138. adeoque primus iniit anno 137. Quibus reliquæ observationes consentaneæ sunt. Quamobrem si annorum notæ bona fide a Ptolemæo, vel Librariis redditæ sunt: de quo vix est ut prudenter addubitari possit; cum in tot observationibus sibi ipse constet, necesse est initium Adriani uno anno summoveri, & in annum Christi CXVI. conjici: ejusdem vero mortem, & initium Antonini in annum CXXXVII. Hoc vero constituto, de annis Trajani, vel Domitiani excerpendus unus erit: ut vel iste XIV. duntaxat annos: vel ille octodecim solidos cum excurrentibus mensibus expleverit. Adrianus vero XX. cum mensibus XI. Domitiano non est ut detrahendum aliquid existimem, cum non modo de illius annis: verum & de Coss. quibus mortuus est, egregie omnes inter se consentiant. Videndum porro, utrum Trajano XVIII. duntaxat cum mensibus novem adscribi debeant: sicque non Nigro & Aproniano Coss. anno Christi CXVII. sed Æliano ac Vetere, anno CXVI. Trajanus excesserit. Unde & de annorum numero, quibus vixisse fertur Adrianus, desecandus unus fuerit: aut certe non illo Coss. Vespasiano VII. ac Tito V. hoc est Christi LXXVI. sed anno antecedente natus est: nisi quid in Consulum serie, quod postremum est, perturbationis inciderit. De qua re ad eruditorum, & antiquitatis consultorum hominum judicia provocamus.

Ἀπὸ οὖν Αὐγούστου ἕως Ἀδριανοῦ). Si conceptos ab Epiphanio numeros subducas, annos ab Augusto reperies CLXXX. cum mensibus VII. diebus XXI. si menses tricenarios statuas, usque ad Adriani finem. Jam antea constituimus initium Augusti ex Epiphanii mente in annum cadere Julianum tertium, Urbis ex Varroniana ratione DCCXI. alterum ab nece Julii. Is est in Periodo Juliana 4671 Adriani obitus vulgo conjicitur in annum Christi CXXXVIII. Periodi Jul. 4851. Ab anno igitur 4671. ad 4851. anni solidi putantur CLXXX. & menses aliquot; ita ut centesimus octuagesimus primus inierit anno ipso 4851. Vellem indicasset Epiphanius, quanam ex die Augusti primordium duceret: ut sciremus, cur præter solidos annos CLXXX. menses quatuor, minus diebus IX. imputaverit. Obiit Adrianus VI. Id. Jul. a quo die si retro numeres menses tres, dies XXI. pervenies ad XXI. Martii; in quo Nicænum Concilium πολιτικῶς Æquinoctium defixit: estque hic dies Neomenia primi mensis Paschalis, qui ex Paschalibus terminis constat, ex mente Anatolii, aliorumque Veterum, ut ad Hær. LI. diximus. Itaque verisimile est, Epiphanium epocham imperii Augusti in eo die collocare, cum præter annos CLXXX. menses IV. minus diebus IX. attribuit.

Ο' εἶναι ἀπὸ χρόνου τῆς ἑρμηνείας.) A Ptolemæi Philadelphi anno septimo ad ultimum Cleopatræ numerabat Epiphanius annos CCXLIX; cum revera sint secundum illum CCLIX. Rursus ab Augusti primo ad XII. Adriani, anni sunt CLXXI. menses VII. dies XXI. Quos si cum CCLIX. conjunxeris, colligentur anni CCCCXXX. menses VII. dies XXI. si quidem ex diebus excurrentibus tricenarios menses feceris. Apparet igitur a septimo Ptolemæi Philadelphi, ad exitum Cleopatræ, non CCXLIX, sed CCLIX. annos imputari. Sed mirifica est, & valde ἰδιωτικὴ ista putatio, si perinde atque Epiphanii calculus præ se fert accipere velimus. Nam duæ sunt ὁμάδες, ex quibus CCCCXXX. annorum summa conflatur. Prima est a VII. Philadelphi ad ultimum Cleopatræ, annorum CCLIX. Altera ab initio Augusti ad duodecimum Adriani, annorum fere CLXXI. Qua ratione necesse est primum annum Augusti post ultimum Cleopatræ numerari. Atqui Cleopatræ ultimus con-

conguit anno Urbis DCCXXIV. Juliaoo decimo sexto. Augusti vero *Imper.* decimo quarto. Epiphaniana igitur hac ex parte *ratio*, ut Lucilius ait, *pervorsa, æra subducta improbe*. Quæ quidem ita restituenda sunt: Annus Philadelphi septimus, ut supra demonstravimus, convenit anno periodi Julianæ 4435. Adriani vero duodecimus, Christi CXXVIII. periodi Julianæ est 4841. Colliguntor a septimo Philadelphi ad duodecimum Adriani, anni CCCCVI. Annis itaque XXIV. solidis aberrat Epiphanii calculus.

Οὗτος δὲ ὁ Ἀδριανός.) Athanasius de eodem Aquila; ἐπὶ Ἀδριανοῦ βασιλέως τοῦ λεπτωθέντος. Pro quo Scaliger λεπρωθέντος absurdissime corrigit. Cum λεπτωθεὶς parum licet terse pro λεπτυωθεὶς dici potuerit. Nam tabe confectus, ut ait Victor, Adrianus periit. Vide Spartianum.

Οἱ δὲ πολλὰ κεκμηκότες.) Xiphilinus; ἐπελεύτησε λέγων καὶ βοῶν τὸ δημῶδες, ὅτι πολλοὶ ἰατροὶ βασιλέα ἀπώλεσαν.

Στέλλεται τὴν πορείαν.) Nimis hæc abrupta de peregrinatione subjecit, quasi posteaquam in morbum incidit Adrianus illam susceperit. Addendum itaque στέλλεται δέ. Multum ac diu peregrinatus est Adrianus, ut ex Spartiano, Xiphilino aliisque constat, ac sæpius Orientem, Syriamque peragravit. Hæc autem profectio, de qua hic Epiphanius loquitur, sub illud tempus contigit, quo Hierosolyma instauravit. Quod quandonam factum sit, non facile est discernere. Non enim semel ab Adriano compressi, ac perdomiti sunt Judæi. Primum anno Imperii secundo rebellantes illos attrivit, ut in Chronico scribit Eusebius. Alexandrinum Chronicon hoc ad annum III. refert: additque, tunc Adrianum Hierosolymam venisse, & captis Judæis ad Terebinthum venisse, ibique mercatum illorum instituisse: postremo subverso Templo Urbem instaurasse, eamque de suo nomine *Æliam* appellasse. Quæ partim falsa sunt, partim alieno tempore posita. Falsum est, Adrianum Templum Judæorum, quod nusquam tum erat, demolitum esse. Urbis autem instauratio diu postea contigit. Prima Judæorum clades sub Adriano, ineunte illius Imperio accidit, ut recte Scaliger in *Animadvers.* ad A. MMCXXIV. observat, quando seditionem concitarunt, quæ per Martium Turbonem repressa videtur. Posterior motus, idemque diuturnior, & horribilior in XVI. Adriani confertur in Eusebiano Chronico. Cujus author Cochebas, sive Barcochebas latro quidam extitit. Caussam belli Spartianus fuisse dicit, *quod vetabantur mutilare genitalia*, Xiphilinus e Dione, quod cum Hierosolymam instaurasset, *Æliamque* nominasset, Jovis templum in eodem loco condidit, ubi Templum olim steterat. Unde graviter commoti Judæi atrox bellum excitaruot, duce, uti dictum est, Barcocheba: quod Justinus in *Apolog.* testatur. Huic vero finem impositum scribit Eusebius anno Adriani XVIII. quod & *lib.* IV. *Hist. cap.* VI. ex Aristone Pellæo narrat. Atqui anno illo XVIII. *Imperat.* Adriani ἀκμάσαι τὸν πόλεμον Aristo scripserat. Ideo sub Adriani finem desiisse putat Scaliger, neque dum XVIII. anoo terminari potuisse. Sed futilis est ac levissima ratio. Nam belli vis in ultimum annum incumbere potuit, cum Betherem obsedit Adrianus: qua io potestatem redacta, occisis factionis ducibus, bellum est omne restinctum. Dixi Hierosolymorum instaurationem nonnullorum ex sententia Judaicæ ista seditione posteriorem fuisse: Dionem vero antea contigisse scriere. Si ante Judæos compressos, ac profligatos accidit, hoc est sub annum Adriani XVI. cum sit annus Christi CXIII. vel CXIII. ab Urbis excidio, quod anno Vespasiani secundo contigit, Christi LXX. anoi sunt ferme LXIII. Duobus vero, tribusve plures erunt, si finito bello urbem Adrianus excitarit. Quocirca non satis exactus est Epiphanii numerus, qui XLVII. annos ab illo excidio colligit. Quanquam noo Vespasiani II. sed Titi, expugnatam Urbem existimat, a quo ad tempus illud, quo eandem denuo Adrianus erexit, vel ad locum ipsum pervenit, quod decimum sextum aliquot annis antecedere potuit, anni plus minus XLVII. reperiri possunt.

Ἣν κατέστρεψε Τίτος,) Falsum, accidisse sub Tito: Nam id Vespasiano imperante contigit.

Καὶ εὗρε τὴν πόλιν πᾶσαν.) Plerique veterum Patrum Hierosolyma negant funditus a Tito subversa: sed mediam Urbis partem excidio superfuisse dicunt, quam postea solo æquavit Adrianus. Ideo bis eversam illam asserunt. Ita Eusebius *lib.* VIII. de *Demonstr. cap.* XVIII. Hieronymus, aliique quos citat, ac refellit Scaligar ad annum Eusebii MMCXL. Hanc vero secundam Urbis calamitatem iidem illi post Judaicam illam seditionem a Cocheba conflatam, eundemque oecatum incidisse memorant, ac tum demum aversa penitus urbe, Æliam ex ejus ruinis excitatam.

Ego vero Dioni prorsus assentior, qui Æliam ante Judaicum illum motum ab Adriano conditam affirmat: cujus etiam occasione rebellasse Judæos refert, cum in ea Jovis Capitolini Templum extruxisset. Nec illud approbare possum, mediam urbis partem prio-

priori illi cladi superstitem fuisse. Non tamen negaodum est, quin parvæ quædam reliquiæ ad Adriani tempora perstiterint: quod nimium præfracte facit Scaliger. Qui & Epiphanium radarguit, quod ædificia aliquot, & Synagogas cum Christianorum templis restitisse dicat. Nam illud Christi Domini vaticinium opponit: *Non manebit lapis super lapidem*. Verum Josephus ipse *lib.* VII. *cap.* XVIII. turres a Tito tres relictas cum Occidentali muri parte scribit, ut ea velut castra præsidiariis essent. Unde non tam rigide verba illa Christi accipienda videntur, nulla ut, etiam exigua, pars urbis remansarit; sed ut majori ex parte solo æquata, & complanata fuerit, aut illius certe Prophetiæ exitus Adriani quoque tempora complectitur. Quamobram paulatim accidit, ut partim Judæi, partim Christiani sive in superstite illa urbis parte, sive in propinquo aliquo loco domicilia collocarint. Quæ omnia una cum veteribus Hierosolymorum reliquiis Adrianus demolitus est, ac novam a fundamentis orbem extruxit: non tamen iisdem in vestigiis, quibus prior constiterat; sed, ut in urbium instauratione sæpius usuvenit, haud procul a veteri sede. Hinc est quod Hilarius in *Psal.* CXXXI. & CXLVI. Athanasius *lib.* de *Incarn.* Verbi, & alii quidam ajunt Hierosolyma suo tempore nou extitisse. Nam quod non eodam loco, ubi prior sita fuerat, nova esset ab Adriano condita; negarunt idao Hiarosolyma superesse. Hilarii verba diligenter attendenda sunt: *Sed hodie eandem nullam esse rerum fides edocet*. Eandem, inquit, nullam esse, quod a veteri seda essat aliquanto dissita. Favet huic interpretationi Gragorius Magnus Homilia XXXIX. ubi hæc eadem Domini verba sic exponit: *Hoc quoque quod additur:* Non relinquent in ta lapidam super lapidam, *etiem ipsa civitatis ejusdem transmigratio testatur. Quia dum in eo loco nunc constructa est, ubi extra portam Dominus fuerat crucifixus, prior illa Hierusalem, ut dicitur, funditus est eversa.*

Καὶ λαβὼν τὸν Ἀκύλαν τοῦτον.) Hæc omnia fabulosa, & ab otiosis Judæis conficta videntur. Maxima quod Aquilam eit Adriani πενθιερίδην fuisse. Quæ vox cum alibi e me lecta oon fuerit, val πενθερὸν significat, vel πενθερᾶς filium, affinam certe. Nos *socerum* reddidimus, quasi πενθερὸν legererur, quomodo Alexandrini Chronici Scriptoram hic legisse suspicor. Nam ex hoc Epiphanii loco historiam Aquilæ Pontifici referens, Ἀκύλας, inquit, ἐγνωρίζετο δὲ ἦν πενθερὸς Ἀδριανῶ τῶ βασιλέως. Da Aquila passim maminit Hieronymus, præsertim edversus *Ruff. Apol.* II. & alibi *Proselytum sontentiosum*, *atque etymologias nominum persequentem*, alias *diligentem*, *& curiosum interpretem* vocat. Et in *cap.* VIII. Isaiæ nonnullorum opinione discipulum hunc Akibæ fuisse scribit, non tamen Christi tempora antecessisse significat, quod ex Hieronymi loco illo quidam asseverant.

Καὶ ἑπτὰ συναγωγαί.) De iis loqui videtur Optatus *Milevit. lib.* III. ubi de Sion egens: *In cujus*, inquit, *vertice est non magna planities; ubi fuerunt VII Synagogæ: ubi Judæorum populus conveniens legem per Moysen datam discere potuisset.*

Ἀντωνῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Πίος.) Eusebius annos imputat XXII. menses III. Victor XXII. totidem Eutropius: Cassiodorus XXI. Onufrius XXIII. menses VII. dies XXVI. Vixit autem ad aonum Urbis DCCCCXIV. M. Aurelio Vero III. L. Vero II. Coss. ut ex inscriptionibus, ac nummis vetaribus colligit Onufrius. Hic est annus Christi CLXI. qno quidem nonis Martiis, ut idem probat, Antoninus Pius excassit. Si igitur initium Antonini ab anno CXXXVIII. uti vulgo fit; decimo vero Julii deduxeris ad annum qoem diximus CLXI. Martii VII. anni sunt absoluti XXII. menses VII. dies circiter XXVIII. Verum ex Ptolemæi observationibus nacessario fatendum est, Antoninum cœpissa Christi enno CXXXVII. Siquidem anno Christi CXXXVIII. Decembr. XVI. Antonini secundum numerat, eundemque ad Maji XVII. enni CXXXIX. pertexuit. At Septembr. XXVI. anni CXXXIX. annum numerat Antonini tertium. Fieri itaqne non potest, quin annus primus Christi CXXXVII. cœperit, contra Chronologorum omnium fidam. Consentiunt & observetionas cæteræ, quibus Adriani anoos apposuit, ut da Librariorum culpa, vel Ptolemæi ipsius hallucinatione justa nemini possit esse suspitio. Quem non moveat tanti viri, ac tam excellentis scriptoris authoritas (qui cum ista proderet, quotus Adriani, vel Antonioi esset annus ignorare minime potuit: præsartim recenti adhuc illius obitu, hujus autem initio, nimirum enno CXXXVIII. quam vulgo Antonini exordio præfiniunt, qno quidem, Decembr. XVI. Ptolemæus Antonini secundum computat. Ita Pius annos imperarit XXIII. menses VII. dies XXVIII. Quod fortasse varum est. Nam & Xiphilinus annos essignat XXIV. Natus est Antoninus, ut ait Capitolinus, Domitiano XII. & Dolabella Coss. XIII. Kal. Oct. Annus hic est Christi LXXXVI. Sed quotnam vixarit, dubium facit scriptorum dissensio. Capitolinus LXX. Victor LXXII. uno amplius Eutropius attribuunt: Cassiodorus LXXXVII. Ab anno Christi LXXXVI. ac XIII. Kal. Oct. ad Non. Martii anni CLXI. intercedunt anni LXXIV menses dies XIX. Totidem vixit Antooinus Pius, si ut videtur, anno Christi CLXI.

decesserit. Si cum solis Antonini annis negotium nobis esset, conciliari utcunque Ptolemæi observationes cum communi opinione possent, ut annorum initium ab antecedente neomenia Thoth repeti ab illo diceremus. Quemadmodum enim Hebræi in Tractatu Rot hassana docent; cum rex aliquis postremo mense, adeoque ultimo die Adar imperium capessit, in neomenia Nisan sequentis secundum ejus Imperii annum putari; quo hæc illorum sententia pertinet, quam refert Aben Hezra ad *cap.* 1. Dan. יום אחר בשנה חשוב שנה: *Dies pro anno computatur*: quoniam ab antecedente Nisan anni superioris exordium deducitur. Ita non absurde fortassis existimari posset; Ptolemæum annum exempli caussa secundum Antonini, adeoque primum, a neomenia Thoth, quæ epocham illius antegreditur, inchoasse. Orsus est Antoninus a VI. Id. Jul. sive Julii X. anno, ut vulgo putant, CXXXVIII. Neomenia Thoth eodem anno cœpit Julii XX.; diebus ab epocha Antonini XI. Dies illi XI. quia neomeniam Thoth præcedunt, anni solidi instar habent. Unde Julii XX. ineunte Thoth secundus Antonini putari incipiet. Quare mirum non esset, quod a Ptolemæo cum eo anno, qui est annus Christi CXXXVIII. Decembris XVI. secundus Antonini comparetur. Verum ut hæc conjectura ab Antonini annis neqnaquam abhorreat, Adriani temporibus accommodari non potest. Hujus enim epocha neomenia Thoth posterior est, ex A. D. IV. Id. Aug. sive Agusti X. Anno CXVII. Dionysiano, quo primus Adriani cœpisse creditur, Neomenia Thoth congruit Julii XXIV., diebus ante Adriani primordium XVIII. Et tamen anno Christi CXXXII. Septembris XXVI. XVII. Adriani collocatur, continuaturque sequenti, ad Maji VI. Ergo primus, sive a neomenia Thoth, sive ab epocha ipsa proficiscatur, cœpit anno Christi CXVI.; corrigendæque Chronologiæ omnes, quæ hactenus in CXVII. contulerunt. Hoc ego non tam affirmandi gratia dixerim, quam ut studia eruditorum hominum excitem, ut si quid aptius occurrerit, candide ac benigne nobis impertiant. Scaliger in Animadvers. Euseb. ad Ann. MMCLIV. Antonini primum ex authoritate Censorini confert in eum annum, qui Coss. habuit Antoninum Pium II., & Bruttium Præsentem? quem ait esse Christi CXXXVIII.; *cujus pars*, inquit, *cum parte antecedentis explet annum primum Antonini*. Hinc Onufrium reprehendit, quod eum annum cum Christi CXL. componat, biennii metachronismo. Sed in paucis illis verbis multipliciter hallucinatur Scaliger. Primum Censorinus nusquam Antonini primum annum in Coss. illos dixit incurrere. Nam hæc illius verba sunt *pag.* 48. *Cum abhinc annos centum Imper. Antonino Pio* II. *&* *Bruttio Præsente Coss. Romæ iidem dies fuerint a. d.* XII. *Kal. Aug. &c.* Quibus significat centesimum annum ab eo, quo scribebat, nimirum qui est Christi CCXXXVIII. Urbis Conditæ DCCCCXCI. Ulpio & Pontiano Coss. habuisse Consules Antoninum, & Præsentem. Fuit autem hic annus Christi CXXXIX. a quo centesimus est alter ille Censorini, Christi vero CCXXXVIII. Qui est Scaligeri secundus error. Nam Consulatus Antonini II. & Præsentis confertur in annum Urbis ex Varroniana ratione, quam expressit Onufrius, DCCCXCII.; ex Capitolinis Fastis DCCCXCI. Varronianam sequi se profitetur Scaliger, apud quem Palilia prima conjiciuntur in annum *Per. Jul.* 3961. Unde annus iste Urbis Periodi Julianæ est 4852., Cyclo Lunæ 7. Solis 8. Qui characteres non alteri, quam anno Christi CXXXIX. competunt. Est igitur annus ille CXXXIX., quo Coss. fuere Antoninus II. & Bruttius Præsens. Onufrius porro, qui in Christi annis imprudens Dionysianam æram uno antevertit anno (Natalem enim Christi Coss. Augusto XIII. & Silano Coss. attribuit) eundem illum numerat CXL., qui a Dionysiana epocha nonnisi CXXXIX. est. At in Annalibus, qui biennii προχρονισμῷ peccant, CXLI. Christi computatur. De qua annorum perturbatione satis multa ad Hæresin LI. diximus. De tertia Scaligeri hallucinatione supra monuimus, dum annos Adriano tribuit XXI. menses XI. & ejus tamen obitum confert in annum Christi CXXXVII. quo & Antonini conveniet anno Christi CXV. Quod est immane παρεγχείρημα.

Τοῦτον διαδέχεται Καράκαλλος.) Sunt hæc inquinatissima. Atque scio an hæc verba, Καράκαλλος, ὁ καὶ Γέτας, rejicienda sint: ut ita procedat oratio, τοῦτον διαδέχεται Μάρκος Αὐρήλιος, ὁ καὶ Οὔηρος ἐλέγετο. *pag.* 174. paulo liquidior, ac sincerior Imperatorum successio proponitur: ubi & aliam de hoc loco conjecturam exponemus. Nam quod hic legitur, M. Aurelium septem annos imperasse, falsissimum est: & tamen ne in Librarium transferri culpa possit, subinde confirmatur error, cum dicitur Lucius Aurelius Commodus annis perinde septem imperasse.

Ἐν τοῖς αὐτοῦ χρόνοις καὶ Λούκιος.) Non Marci Aurelii filium Commodum intelligit, qui parenti successit, sed Lucium Cejonium Ælium Commodum Verum Antoninum, Lucii Ælii Veri F. qui ab Adriano adoptatus primus CÆSAR est dictus, & ante Adrianum mortuus. Hujus filius ab Adriano ad Imperii spem cum M. Aurelio primum

mum avectus, cum eodem post Antoninum imperavit annis XI. Hæc Capitolinus. Perperam igitur tam huic, quam M. Aurelio septem anni tribuuntur. Hinc est quod in reliquorum Imp. serie duo Commodi ponuntur. Quæ res, uti mox dicetur, Epiphanio erroris occasionem dedit.

Ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου χρόνοις.) Cujus tandem Severi? Ejusne, quem proxime Pertinaci subjecit? Atqui Theodotio, quem posteriorem Symmacho putat, sub Commodo suam Editionem scripsit. Est autem Severo prior Commodus. Quomodo igitur Theodotionem Symmachus antecessit? Mirum hoc, & inextricabile plerisque merito visum est: neque nos tam Epiphanii errato patrocinium aut colorem quærere, quam illud ipsum eruere ac vastigare debemus. Nemo enim hactenus, ex tot scriptoribus, quos hic Epiphanii locus vehementer exercuit, cubile ipsum erroris attigit: quod, nisi fallimur, tandem odorati sumus. Constabat Epiphanio, Symmachum Theodotione superiorem extitisse: Itamque Theodotionem sub Severo, Symmachum sub Commodo scripsisse. Quæ quoniam ἀσύγκλωστα, & cum historia pugnantia sunt, animadvertit, duos primum fuisse Commodos, *alterum* M. Aurelii collegam, qui cum eo communiter imperavit; *alterum* filium, qui Aurelio patri successit. Ex iis Commodis, posteriorem illum esse scivit, sub quo Theodotionis aditio prodiarat. Quara non dubitavit, quin ante hunc Severus extitisset. Proinde Severos duos esse credidit. Atque ideo *Pag.* 174. μετὰ τοῦτον, inquit, hoc est, M. Aurelium, Κόμμοδος ἄλλος βασιλεύει. Tum de Severo: τοῦτον διαδέχεται Σευῆρος ἄλλος. Et *num.* XVII. Theodotionem ait περὶ τὴν τοῦ δευτέρου Κομμόδου βασιλείαν adidisse, qui priori Commodo successit. Cum duo sint ex Epiphanii mente Commodi; totidemque Severi; horum prior posteriorem Commodum antecessit. Ergo aut est M. Aurelius varus, aut Lucius Commodus Verus. Non potest hic esse, quia Sevarus prior tam ab utroque Commodo, quam a posteriore Severo discernitur. Non alius ast igitur, quam M. Aurelius Verus. Σευῆρος, inquam, pro Οὐῆρος ab Epiphanio Philosophus iste nominatus est. Quod quidem paulo ante corruptæ lectionis vastigia demonstrant: ὃς καὶ Μάρκος Αὐρήλιος Σευὴρ ἐλέγετο. Pro quo Οὐῆρος ad oram legendum adscripsimos. Nunc Σευῆρος malim: nec aliud Epiphanium voluisse, qui attente quæ dixi perpenderit, mecum existimabit. Neque solus hoc Epiphanius commisit, ut Severum pro Vero sumeret: sed & alii tam Græci, quam Latini: Græci quidem pleriqua. Ex Latinis varo Cassiodorus sub Consulatu Severi, & Herenniani, ista subjicit: *His Coss. Lucius Annius Antoninus Severus anno regni undecimo inter Concordiam, & Altinum apoplexi extinctus est*. Quandoquidem Severus prior, ex Epiphanii sententia, M. Aurelius est, non is, qui Pertinaci, ac Juliano succassit; apparet Symmachum, qui sub priora illo Severo ab Epiphanio collocatur, nequaquam ad posterioris Severi tempora referri: quod omnes hactenus arbitrati sunt: qui & pugnantia loqui Epiphanium dixerunt, & posteriorem fuisse Theodotiona Symmachum non aliam ob caussam putatunt, quam quod Epiphanius Thaodotionem sub Commodo, Symmachum sub Severo interpretatos esse prodiderat. Ego vero aberrare quidem Epiphanium negare non possum, qui *Severum* pro *Vero* perperam usurpavarit: consentire autem secum ipsum, & in errora constantem asse defendo: uno tamen peccasse præterea, quod cum post Pertinacem, & Sevarum hæc subdidit: ἐν τοῖς τοῦ Σευήρου χρόνοις Σύμμαχός τις, &c. non satis expressit, da quonam Severo loqueretur, cum duos commamorasset, visusque est haud immerito posteriorem intellexissa, cui proxime ista subtexuit.

Ab hac Epiphanii hallucinatione revocemus animum ad communem de utriusque Interpretis ætate sententiam. Inveteravit enim jam apud racentiores omnes hæc opinio: Symmachum post Theodotionem extitisse. De quo sane diu est quod dubito. Nam nullum aliud προλήψεως istius argumentum video, quam Epiphanii testimonium illud, quo Symmachum sub Severo, Theodotionem sub Commodo scripsisse docuit. Hoc vero jam extorto, quo demum freti Theodotionem vatustiorem esse pugeabunt? At e contrario Symmachi prioram editionem esse, plura mihi persuadeot. Imprimis ordo ille, quem in Codicibus Origenes instituit: in quibus post Aquilam perpetuo Symmachus ante Theodotionem ponitur. Quod, nisi antiquior asset ille, cur ita disponerat Origenes, caussam nullam habuisset. Nam de LXX. senioribus, quos omnium vatustissimos esse convanit, cur alienum in locum conjecti sint, ab Epiphanio ratio illa traditur; quod eorum interpretatio, utpote cætararum regola, medium jure locum occuparit, ut aliæ cum ea comparari commodius possent. Cur igitur Theodotioni antepositus sit Symmachus, ne fingi quidem caussa altara potest, nisi quod ætate iste præcesserit. Quod anim quibusdam placet, ideo posteriorem Theodotioni tributam esse sedem, ut LXX. senioribus, quemadmodum interpretandi genere, sic ordine

dine

dine propinquus esset, leve est, imo ridiculum. Cum enim principem LXX. Seniorum editionem ambo illi velut stipatores, ac leterones cinxerint, utram in partem Theodotionis editio conferretur, nihil ad propinquitatem interfuit. Idipsum veteres Patres animadvertisse videntur; qui in commemorandis illis interpretibus Theodotioni Symmachum anteponunt; raro Theodotionem Symmacho. Nec eo ordine duntaxat appellant, cum ex Origenis codicibus depromptis eorundem testimoniis utuntur; sed tum quoque quum singulorum τὰ ἱστορούμενα singillatim exponunt. Nam primo loco LXX. Interpretes constituunt, quibus Aquilam, Symmachum, Theodotionem subjiciunt. Sic Athanasius in Synopsi anteriorem fuisse Symmachum affirmat: cujus editionem LVI. post Aquilæ versionem annis extitisse narrat. Si, ut author est Epiphanius, XII. Adriani anno Aquilæ Interpretatio prodiit, qui est annus Christi CXXVIII. vel ab eo proximus, quinquagesimus ab illo & sextus annus incidit in annum circiter CLXXIV., Commodi quartum, vel quintum. Sed perperam idem Synopseos author sub Severo editam esse refert. Nam subinde Theodotionem subtexens, ἡρμήνευσε καὶ αὐτὸς, inquit, ἐπὶ Κομμόδου τοῦ βασιλέως ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ. *Eodem tempore & ipse sub Commodo interpretatus est*. Non igitur alter sub Severo. Ita propter exoticæ historiæ neglectum plerumque sanctissimi Patres inextricabilibus sese laqueis implicant: Epiphanius denique, ex quo contrariæ sententiæ unicum & singulare firmamentum Alexandrinum Chronicon, ac recentiores hauserunt, palam, ac sine ambage Symmachum Theodotione priorem extitisse confirmat, atque hunc sub Commodo; illum sub Vero, id est M. Aurelio scripsisse: quem frustra *Severum* appellat, idemque ut faceret Synopseos illius, vel appendicis Synopseos, quæ Athanasio tribuitur, authorem induxit. Est enim hæc lacinia nequaquam, ut opinor, Athanasii, sed scriptoris alterius, qui ex Epiphanio ista describens, perinde atque ille, pro Vero, Severum usurpavit. Quare quod Symmachum sub Severo Pertinacis successore edidisse vulgo ferunt, quatenus ex Epiphanio istud asserunt, mutent deinceps sententiam omnes, &, si hunc authorem sequi cupiunt, ad Marci Aurelii Veri tempora summoveant. Cedrenus Symmachum ex Eusebii fide Pertinacis tempore fuisse scribit. Quod ego apud Eusebium nondum reperi. Nam in *lib.* VI. *Hist. cap.* XII. & *lib.* VII. *de Demonstr. cap.* II. ubi quis Symmachus fuerit exponit, de illius ætate verbum nullum. Est tamen, ut ingenue fatear, nonnihil, quod in asserenda Symmachi vetustate scrupulum movet: nimirum quod Irenæus, qui Marci Aurelii, & Commodi tempore, ac Severi quoque initio floruit, *lib.* III. *cap.* XXIV. cum de illo Isaiæ loco *cap.* VII. 14. *Ecce virgo concipiet*, adversus Judæos differit, Theodotionis, & Aquilæ, qui aliter interpretati fuerant, meminit, non item Symmachi. At non minus iste, quam ambo illi, pro *virgine* νεᾶνιδα reddiderat, ut *lib.* VII. de *Demonstr.* testatur Eusebius. Itaque si tum illius extabat editio, usurpari ab Ebionæis, quorum e grege Symmachus fuit, & ab Irenæo refelli debuit. Cogitent eruditi. Nondum enim in communi sententia acquiescere possumus.

Ὅσοι γὰρ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων.) Contrarium tradit *August. lib.* 1. *contra Crescon. cap.* XXXI. *Numquid apud Samaritanos circumcisus, si fieri tunc vellet Judæus, posset iterum circumcidi? Nonne illius hominis error corrigeretur; signaculum autem fidei agnitum probaretur? Et nunc sunt quidam Hæretici, qui se* Nazarenos *vocant, a nonnullis autem* Simmachiani *appellantur, & circumcisionem habent Judæorum, & baptismum Christianorum; ac per hoc quemadmodum si quis eorum ad Judæos venerit, non potest iterum circumcidi, sic cum ad nos venerit, non debet iterum baptizari*. Symmachianorum meminit etiam Philastrius. Sed ab alio quam ab hoc Interprete nominatos existimo. Est illud vero observatione non indignum, quod ad circuncisionem attinet, solis illam Judæis veterum Imp. legibus fuisse permissam, cæteris interdictam, etiam Samaritanis. Qua de re insignis est Origenis locus, *lib.* II. contra Celsum *pag.* 69. Ἀλλὰ φήσει τις, ὅτι καὶ Σαμαρεῖς διὰ τὴν ἑαυτῶν θεοσέβειαν διώκονται. πρὸς ὃν τοιαῦτα ἐροῦμεν· οἱ Σικάριοι διὰ τὴν περιτομὴν, ὡς ἀκρωτηριάζοντες, παρὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους, καὶ τὰ Ἰουδαίοις συγκεχωρημένα μόνοις, ἀναιροῦνται. *Dicat aliquis? Etiam Samaritani ob religionem suam persecutionem sustinent. Cui ita respondemus: Sicarii propter circuncisionem, tanquam mutilantes contra leges, ac licentiam solis Judæis concessam, pœna mortis afficiuntur*. Proinde Samaritani tanquam sicarii supplicio subjecti, ut & marium exsectores. Modestinus JC. *Circuncidere Judæis filios suos tantum rescripto Divi Pii permittitur: in non ejusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur*. Quod castrare ne medicis quidem fas esset, declarat Justinus Martyr *Apol.* II. exemplo Christiani: qui ut sparsam a Gentilibus adversus Christianos promiscui concubitus invidiam refelleret, libellum obtulit Felici Ægypti Præfecto, quo exsecandi sui potestas fieret: Αἰτ. γὰρ τῆς

τῆ

τῆ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τινὸ πράττειν ἀπηρῆσθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. Quin & Judæi aliquando vetiti mutilare genitalia. Spart. Adriano: *Moverunt ea tempestate & Judæi bellum, quod vetabantur mutilare genitalia.*

Τὸ δὲ ἔτι τούτων χαλεπώτερον.) Vide Corn. Celsum *lib.* VII. *cap.* XXV. *lib.* I. *Maccab. cap.* I. Menelaus, & Tobias adduxerunt sibi præputia. Quod Hieron. in *cap.* LII. Isaiæ fieri posse non credidit.

Καὶ κολλητικοῖς πιελοθέντες.) For. πιελιθέντες. Quanquam tolerari altera potest. De emplastris loquitur, quibus ea pars glutinatur. Vide Celsum.

Μετὰ τοῦτον δὲ κατὰ πόδας.) Imo ante ipsum extitit Theodotio, non Ponticus, sed Ephesius: uti ab Athanasio vocatur, & quod caput est, ab Irenæo *lib.* III. *cap.* XXIV.

Ἅπαξ εἰς ὕστερον ἐν τοῖς φωνῶν.) Origenes LXX. Seniorum *editioni Theodotioni translationem miscuit, asterisco, & obelo opus omne distinguens, dum aut illucescere facit, quæ minus antea fuerant; aut superflua quæque jugulat & confodit.* Hæc Hieron. Præfat. in Pentat. Vide & Ep. LXXXIX. ad August.

Μετὰ Ἀντωνῖνον τὸν Πίον.) Hunc Severum pro Vero appellatum ab Epiphanio supra vidimus. Hinc M. Αὐρήλιος Σηὴρ dicitur: Hoc est Σεῦηρος, ut opinor. Quanquam sæpe Οὖηρος recte ab Epiphanio nominatur. Huic præter XIX. annos, mensem I. Eusebius assignat: Eutropius & Victor annos XVIII. Natus est Anni Vero II. & Augure Coss. V. Kal. Mart. ut ait Capitolinus. Annus is est Christi CXXI. Vixit annos LVIII. Menses X. dies XX. ut ait Xiphilinus. Mortuus est enim XVI. Kal. Apr eodem Authore, Præsente & Gordiano Coss. anno Dionysiano CLXXX. Imperavit igitur annos solidos XIX. & dies præterea XI.

Μετὰ τοῦτον Κόμμοδος ἄλλος.) Ἄλλος dixit, ut a priori discerneret, qui M. Aurelii collega fuit; sub quo Theodotionem prodiisse perperam existimat. Xiphilinus Commodo dat annos XII. Menses IX. dies XIV. Victor & Eutropius Annos XII. Menses VIII. Occisus est Prid. Kal. Jan. Commodo VII. & Pertinace Coss. anno Dionysiano CXCII. Imperavit igitur anno XII. menses VIII. dies XIV.

Κόμμοδον τοῦτον διαδέχεται.) Falsum est menses imperasse VI. Neque enim tertium implevit. Eutropius dies LXXX., Dio LXXXVII. duobus minus Victor attribuit.

Τοῦτον διαδέχεται Σεβῆρος ἄλλος.) Julianum præteriit. Cur autem Σεβῆρον ἄλλον vocet, caussam exposuimus. Dio imperii tempus annis XVII. mensibus VIII. diebus III. definit. At Epiphanius hoc tempus cum Antonino Caracalla filio communicat. In quo fugit eum ratio. Nam Caracalla Saturnino & Gallo Coss. Augustus a Patre renunciatus est, anno Severi circiter VI. Mortuus est Severus Gentiano & Basso Coss. Christi CCXI.

Τελευτήσαντος δὲ Σεβήρου.) Severus duos habuit filios; Antoninum Caracallam, & Getam. Horum priorem cum patre XVIII. annos explesse credit Epiphanius: alterum ambobus successisse. Quod est falsissimum. Nam neque Geta Caracallæ nomen habuit, & altero anno post Patris obitum a fratre necatus est. Caracalla vero, Dione teste, imperavit annos VI. menses II. cum diebus V. Obiit Præsente & Extricato Coss. anno Dionysiano CCXVII.

Ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ αὐτοῦ.) Vide Eusebium *lib.* VI. Athanasii Interpres πίθοις proprium oppidi nomen esse credidit.

Τὸν δὲ Καράκαλλον διαδέχεται.) Macrinum, quem in Ancorato posuerat, hic omisit. Qui post Caracallam imperavit annum I. menses ferre II. Hunc Pseudoantoninus Alagabalus excepit. Cui annos IV. tribuit Eusebius. Eutropius annos II. menses VIII. Victor in Cæsaribus menses XXX. In Epitome totidem, quot Eutropius. Sed & Lampridius prope triennio illum imperasse scribit. Omnium largissime Herodianus VI. annos assignat.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσεν Ἀλέξανδρος.) Occisus est VI. Id. Mart. a militibus Alagabalus, ipso IV. & Alexandro Cæsare Coss. Nec de anno dubitari potest. Est enim insigni charactere nobilis. Nempe quod anno primo Alexandri, ut testatur Hippolytus in Canone Paschali, decima quarta Paschalis contigit Eid. Apr. Sabbato. Proinde Cyclo Solis VII. Lunæ XIV. anno Christi Dionysiano CCXXII. Lit. Dom. F. Onufrius hunc annum Christi facit CCXXIII. propter anticipatam uno anno Dionysianam epocham. Cæteri CCXXIV. Quorum metachronismus ex hoc charactere deprehensus castigationem meretur. Imperavit Alexander annos XIII. dies IX. ait Lampridius: adstipulatur & Eutropius; nec non Victor. Unus Herodianus annos XIV. assignat; quod scilicet XIV. jam numerari cœptus esset. Obiit igitur anno Christi CCXXXV. Seveso & Quintiano Coss.

Ἐν

Ἐν Νικοπόλει τῇ πρὸς Ἀκτίῳ.) Perperam apud Athan. τῇ πρὸς ἀρκτίοις. Unde Interpres *Nicopoli Septentrionali*. Leg. τῇ πρὸς Ἀκτίῳ vel Ἀκτίου.

Μετὰ τοῦτον βασιλεύει.) Maximinus triennium cum diebus aliquot imperavit, ut refert Eutropius. Quare moritur anno Christi CCXXXVIII. De annis tribus consentiunt & alii, ut Victor. At Onufrius in Chronico annos dat tantum duos cum aliquot mensibus, & diebus: & occisum facit Coss. Perpetuo & Corneliano, cui annum adscribit Urbis DCCCXC. Christi CCXXXVIII. qui revera est CCXXXVII. In Fastis vero anno Urbis DCCCCXCI. Maximinum interfectum esse narrat, qui est annus æræ Dionysienæ revera CCXXXVIII. Ulpio & Pontiano Coss. Quo anno librum suum Censorinus elucubrevit; ut ejusdem illo loco constat, qui afferri vulgo solet, estque Chronologiæ munimentum, & ἔλεγχος τῆς διαστροφῆς τῶν χρόνων.

Τοῦτον διαδέχεται Γορδιανός.) Prætermisit Gordianos, & Maximum, ac Balbinum, qui vivo adbus Maximino creati fuerant. Gordianus autem Junior annos fere VI. imperium tenuit.

Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Φίλιππος.) Eutropius annos dat V. totidemque Victor; Epiphanius Eusebium secutus est. Vide Baronianos Annales. Onufrius ennos V. cum mensibus aliquot tribuit. Insignitum fuit Philpporum imperium Sæcularibus ludis, qui expleto jem millenario Urbis anno celebrati sunt, hoc est MI. eb Urbe condita, Philippo III. & Philippo filio II. Coss. uon Æmiliano, & Aquilino Coss. ut scribit Cassiod. Annus ille est Christi CCXLVIII.; non CCXLIX.; ut est in Annalibus. Ubi dupliciter peccatur. Primo quod millesimo ipso labente Sæculares ludi commissi referantur; Philippo Patre II. & filio I. Coss. cum millesimo jam explero, hoc est MI. ineunte peracti sint; Philippo patre III. & filio II. Coss. uti veteres nummi fidem faciunt, quos Onufrius, ipsique adeo, quod mirum est, Annales repræsentant. Deinde quod illum ipsum urbis millesimum cum anno Christi CCXLIX. concurrere putant. Etenim si de annis Christi Dionysianis sermo sit, ut est revera; usitato illo biennii metachronismo rationes conturbant. Quippe annus Urbis millesimus, ex Varroniana computatione, quam Annales sequuntur, convenit cum anno Christi Dionysiano CCXLVII. Quod ex iis, quæ sparsim in bis Animadversionibus adnotata sunt, manifesto constat: atque inter alia ex egregio illo Censorini. Ubi annum illum, quo Ulpius & Pontanus Coss. extiterunt, quo ab Olympiade prima millesimus & quartusdecimus ex diebus æstivis inchoatus est, fuisse scribit ab Urbe Condita nongentesimum nonagesimum primum ex Parilibus; Julianum vero CCLXXXIII. Non potestis alius annus esse, quam CCXXXVIII. Dionysianus, Cyclo Lunæ XI. Solis XXIII. ut ex Olympiadum, Julianorum, Nabonassareorum, ac cæterorum annorum comparatione colligitur. Igitur cum annus Urbis DCCCCXCI. Cyclum habeat Lunæ XI. primus Urbis annus Varronienus, quem Censorinus amplectitur, in Cyclum Lunæ IX. incidit, Solis XIII. Proinde millesimus ab Urbe Condita Cyclos exigit; Lunæ quidem I. Solis IV. qui anno Christi CCXLVII. competunt. Ergo is est ex Varronis sententia ab Urbe Condita millesimus. Annus enim CCXLIX. Cyclos obtinet Lunæ III. Solis VI. His ita constituris; qui annos Philippis attribuunt V. cum illorum initium consignetur Consulatu Peregrini & Æmiliani, qui est annus Christi Dionysianus CCXLIV. mortem eorundem attribuunt Coss. Æmiliano & Aquilino, qui est Urbis MII.; Christi CCXLIX. Ita Onufrius: qui hunc ipsum numerat Christi CCL. propter institutam Christi annorum anticipationem, de qua sæpe diximus. At quibus septem annis placuit imperasse Philippos: ii mortuos illos putant Deciis ambobus Coss. ut est apud Cassiodorum; qui Decium filium appellat Etruscum. Estque is annus Urbis MIV., ut Orosius prodidit; Christi Dionysianus CCLI. At vetus Inscriptio, quæ anno Christi CCLIII. Philippos occisos asserit, quæque in Annalibus refertur, sine dubio vana ac supposititia est, ideoque merito ab Onufrio prætermissa; si modo eam vidit. Neque enim adeo vetusta est computandorum annorum ratio, quæ a Christi Natali deducitur. Ut omittam ab Dionysiana methodo biennio solido Inscriptionem illam abhorrere.

Τοῦτον διεδέξατο Δέκιος.) Eutropius Decio integros annos duos imputat: ut & Victor in Cæsaribus. At in Epitome menses XXX. imperasse dicit. Cassiodorus biennium & menses IV. Epiphanius Eusebii Chronicon secutus annum I. Menses III.

Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Δεκίου.) Gallo imperante moritur Origenes, annum agens LXIX. author Eusebius *lib.* VII. *cap.* I. Hieron. in Catal. Quare quod hunc ait Epiphanius floruisse a Decii tempore ad Gellum & Volusianum, nimium angustum est spatium. Siquidem isti non plus biennio, ac mensibus IV. imperarunt. Ideo pro Decio *Severum* dicere oportuit. Nam sub hoc Imperatore celebris est habitus Origenes. Vide

Eu-

Euseb. *lib.* VIII. *cap.* XII. Sed quod ultra Galli & Volusiani imperium superstitem Origenem fuisse scribit Epiphanius; reclamat Eusebius, qui Gallo Imper. ex hac vita migrasse diserte testatur. De qua re ad Hæres. LXIV. diximus.

Φαβιανὸς δὲ ἐπὶ Ῥώμης.) De Fabiano & Alexandro vide Eusebium *lib.* VI. *cap.* XXII.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ὠριγένης.) Multa pro Christi nomine diversis temporibus passus est Origenes. Primum sub Severo; cum sæpius ad necem quæsitus ægre latuit. De quo Euseb. *lib.* VI. *cap.* III. Tum sub Alexandro: ac deinde sub Decio. Qua in persecutione lapsum illius accidisse merito conjicimus. Tunc enim multo quam alias unquam atrociora, ac vehementiora perpessus est. De quibus Euseb. *cap.* λθ'. Et nos ad Origenianorum Hæresin quædam attigimus.

Ἑξῆς δὲ τῆ πέμπτης, καὶ ἕκτης.) Quænam fuerint Origenis Tetrapla, Hexapla, & Octapla, nemo accuratius Epiphanio tradidit. Quare ex ejus fonte omnes hauserunt, qui illorum voluminum rationem explicarunt: & tamen plerique in tam aperto Epiphanii loco multum hallucinati sunt. Omnium vero maxime Marianus Victorius, qui Hieronymum recensuit. Qui in Scholiis ad *lib.* II. *Apol. in Ruff. Num.* 63. credit. Origenis *ἑξαπλᾶ* ex Græcis editionibus VI. fuisse contexta: nimirum LXX. Seniorum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Quinta & Sexta: & Erasmum aliter sentientem redarguit, ex Epiphanii, ut asserit, authoritate. Quod valde miror. Neque enim cujusmodi editiones illæ fuerint Epiphanius obscure significat, cum hic, tum in Origen. Hæresi, quæ est LXIV, *num.* III. sed hic potissimum. Quo ex loco singularum editionum ordinem in triplici codicum genere sequenti Diagrammate proposuimus.

TETRAPLA ORIGENIS.

Aquila	Symmachus	Septuaginta	Theodotio

H E X A P L A.

Hebraica propriis elementis concepta.	Hebraica Græcis literis conscripta.	Aquila	Symmachus	Septuaginta	Theodotio

O C T A P L A.

Hebraica propriis literis cōcepta.	Hebraica Græcis concepta literis.	Aquila	Symmachus	Septuaginta	Theodotio	V. Editio.	VI. Editio.

Hinc illorum error insuper arguitur; qui in Tetraplis primam columnam LXX. Senioribus attribuunt, quos tertium in locum conjectos Epiphanius tam diserte memorat. At Eusebius *lib.* VI. *cap.* ιζ; in Psalmorum Hexaplis, post insignes ac tritas Editiones quatuor, inquit, *οὐ μόνον πέμπτην, ἀλλὰ καὶ ἕκτην, καὶ ἑβδόμην παραθεὶς ἑρμηνείαν ἐπὶ μιᾶς αὖθις σεσημείωται, ὡς ἐν Ἱεριχοῖ εὑρημένης ἐν πίθῳ κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίνου τοῦ Σεβήρου.*

Ita septem in Hexaplis Editiones fuerint: ut non Hexapla essent, sed Heptapla. Quænam vero ἑβδόμη illa fuit? Græcane, an Hebraica? Græca in Octaplis nulla præter sex fuit. Si Hebraicam intelligit, non ἑβδόμην modo; sed ὀγδόην etiam in Octaplis adjecit Origenes: nempe eandem Hebraicam Græcis literis exaratam, In Hexaplis vero non sex Græces, sed quatuor duntexat exhibuit. Quare mirus est Eusebii locus: &, nisi fallor mendosus. Expungenda igitur hæc arbitror, καὶ ἑβδόμην. Tametsi apud Nicephorum etiam in Græco Codice MS. Bibliothecæ Viennensis ex Eusebio translate reperio. Quinetiam vitiosa illa esse crediderim: ἐπὶ μιᾶς αὖθις. Pro quibus rescribo ἐπὶ μιᾶς πέμπτης. Quinta enim Editio Jerichunte in dolio est inventa: cui soli titulus erat ille præfixus. Illud porro consideratione dignum est, quod ab Eusebio post illa verba subtexitur, ταύτας δὲ ἁπάσας ἐπὶ ταυτὸν συναγαγὼν ἁπάσας, διελών τε πρὸς κῶλον, καὶ ἀντιπαραθεὶς ἀλλήλαις μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἑβραίων σημειώσεως, τὰ τῶν λεγομένων ἡμῖν ἑξαπλῶν ἀντίγραφα καταλέλοιπεν. *Has omnes Editiones* (quas septem enumeraverat) *in unum omnes conjiciens, & per columnas dividens, ac sibi invicem opponens, cum Hebraica ipsa significatione, Hexaplorum nobis exemplaria reliquit*. Quibus ex verbis conjicere licet, ἑβδόμην illam, si modo integra lectio est, Hebraicam esse suis literis conscriptam, ad quem ἡ σημείωσις, hoc est eadem Hebraica Græcis expressa literis accesserit. Atqui Octapla jam erant; non Hexapla. An Octaplis ipsis Hexaplorum nomen inditum est, quatenus sex Græcis Editionibus constabant? Sane hoc ipsum docere præter Eusebium videtur Epiphanius Hæres. LXIV. Origenianorum, *num.* III. Nam Hexapla dicit præter Græcas Editiones sex, Hebraicas habuisse duas, ὥστε εἶναι τὴν τούτων παλαιὰν διαθήκην δι' ἑξαπλῶν καλουμένων, καὶ διὰ τῶν δύο Ἑβραϊκῶν ῥημάτων. Lege attentius hunc locum. Nam Hexaplorum appellationem Octaplis etiam ipsis accommodare videtur; & quidem in toto vetere Testamento, quod de Psalterio solo testatur Eusebius.

Μετὰ Γάλλον, καὶ Οὐολουσιανόν.) Biennium cæteri fere illis attribuunt; Eutropius, Victor, &c. Eusebius menses præterea IV. in Chron. In historia vero ne integrum quidem biennium. At in Annal. A. CCLVI. *num.* XXXV. quatuor imputantur anni, ex antiquis nummis: in quibus Tribun. Pot. IV. Trebon. Gallus legitur. Quæ Tribunitia potestas toties multiplicari solebat, quot ad Imperium accesserant anni; ut testatur Dio. Sed si Gallo, ac Volusiano præterea biennium arrogandum est, commune hoc istis esse cum Valeriano & Gallieno debet: quod mirum est ab Historicis esse dissimulatum. Nec illud nescio, quam fallax plerumque conjectura illa sit, quæ de Impp. annis ex Tribunitiæ potestatis numero capitur, qui in marmoribus aut nummis exhibentur: ut in Tacito paulo post, & Caro monstrabitur. Extinctus est Decius anno Christi CCLII. ex quo Galli ac Volusiani initium consurgit.

Ἐβασίλευσεν Οὐαλεριανός.) Quindecim annos Eusebius in Chronico, & in Historia tribuit: in quo cæteros ferme suffragatores habet. Nam Valeriano VI. aut VII. Galieno soli VIII. vel IX. conceduntur. Initium Valeriani & Galieni convenit anno Christi CCLIV. exitus, anno CCLXVIII. Nam XV. annum Galienus attigit. Tribus annis minus dicit Epiphanius.

Ἐν τῷ ἐνάτῳ ἂν ἔτει τότε.) Manichæi grassationem variis annis consignant veteres Chronologi. Noster hic quidem Galieni nono collationem illam Archelai cum Manete contigisse scribit. At in Manichæorum Hæresi, anno Aureliani fere IV. Vulgo Coss. Probo ac Paulino: ut ibidem latius disseruimus.

Μετὰ Οὐαλεριανὸν καὶ Γαλλιηνόν.) Hæc ex Eusebio. Plerique annos duos: quos absolutos fuisse, ita ut tertium inierit, demonstrat Baronius. Nec multum repugnem. Cœpit Claudius anno Christi CCLXVIII. circa IX. Kal. Apr. ut indicat Trebellius. Desiit anno CCLXX.

Τοῦτον διαδέχεται Αὐρηλιανός.) Consentiunt in hunc annorum numerum præter Eusebium Eutropius, Victor, Cassiodorus, &c. Solus Annalium conditor annos VII. attribuit; quod in nummo vetere septies Trib. Pot. affingitur. Sed nihilominus communis sententiæ nondum me pœnitet. Cœperit Aurelianus anno CCLXX. Februario mense, hoc est X. Kal. Mart. ut ex Vopisco refert Onufrius; periit anno CCLXXV. sub idem fere tempus. Nam post ejus obitum interregnum fuit sex mensium, authore Vopisco, ac Victore, ad VII. Kal. Oct. quo tempore subrogatus est a Senatu Tacitus. Ita sextum imperii annum leviter attigit. Veteres Inscriptiones non amplius quam V. Tribun. Pot. referunt.

Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Τάκιτος.) Sex illos menses iniit ex A. D. VII. Kal. Oct. anni CCLXXV. perduxitque ad Aprilem anni CCLXXVI. Atqui in Inscriptionibus Gruteri extat una, quæ Tacito Trib. Pot. II. arrogat. Non igitur ex Trib. Pot. numero Imperii tempus æstimandum. Et apparet; nisi Tribunitiam potestatem ante imperium nactus sit Tacitus, hanc illi geminatam esse ineunte Juliano anno, ac nono Consulatu;

tu; adeo ut prior Tribunitia poteſtas tres duntaxat menſes occuparit. Quod utrum in aliis factitatum, effirmare nondum audeo. Sane poteſtatis iſtius repetitio non perpetuo vertentibus Imperii annis reſpondere videtur. Quod eſt animadverſione dignum. Vide infra in Caro Imper.

Μετὰ τῦτον ἐβασίλευσε Πρόβος.) Probi Imper. anni paulo accuratius expendendi ſunt. In iis enim Chronologiæ Chriſtianæ velut cardo quidam vertitur; atque eo demum perducta in Annalium libris annorum ſeries ab errore in viam longo intervallo reducitur. Intellectum eſt hactenus ex iis præſertim, quæ de Natali Chriſti anno ad Hær. LI. propoſuimus; complures Annalium conditores in Chriſti annis cum Romana, vel Græca hiſtoria comparandis biennio lapſos eſſe; alios uno duntaxat anno. Quod icirco illis accidit, quia Chriſtianam æram, quæ in annum IV. Olymp. CXCIV. Urbis vero DCCLIII. ex Varroniana putatione convenit, ad annum Olympiadis illius ſecundum, vel tertium; Urbis DCCLI. vel DCCLII. retrahendam putarunt. Hinc unius, vel duorum annorum metachroniſmus imprudentibus illis incidit; quod e cœleſtium obſervationum, ac Cyclorum methodo nullo negotio deprehenditur. Sed quoniam doctrinam iſtam partim ignorant; partim etiam contemnunt aliqui; & opportuniſſimam vel errori, vel inſcitiæ latebram præbent Conſulares illorum temporum Faſti, qui magnopere incerti depravatique ſunt, atque a ſe mutuo diſſentiunt, non prius agnitus eſt error, quam ad inſignem aliquam, & illuſtrem epocham perventum eſt, quæ certum ac definitum intervallum clauderet. Ejuſmodi eſt Diocletiani primordium, quod anno æræ Dionyſianæ CCLXXXIV. congruit. Tum Valentiniani; quem anno biſſextili, hoc eſt CCCLXIV. iniiſſe conſtat. Cum igitur ab initio illo, quod ſibi iſti præfixerant, nimirum ab anno II. Olymp. CXCIV. Cyclo Lunæ XVIII. Solis VII. ad initium Diocletiani, cui Cyclus Lunæ XIX. Solis XIII. competit, interjecti eſſe debeant anni CCLXXXVI. vel uno pauciores, ab anno III. Olymp. ejuſdem, Cyclo Lunæ XIX. Solis VIII. ut cum Dionyſiana æra Chronologiam ſuam conciliare poſſent, utique Diocletiani primus in annum æræ ſuæ Chriſtianæ CCLXXXIV. caderet; unum aut alterum annum, totidemque Conſulatuum paria ſuſtulerunt; quod, ut diximus, in illa fæce Romani imperii impune propter Annalium perturbationem facere licuit. Atque hanc annorum jacturam labemque Probus Imperator facile ſuſtinuit; de cujus imperii tempore nonnulla eſt inter primarios authores diſſenſio. Nam Vopiſcus annos illi V. duntaxat attribuit. Cæteri VI. aut VII. hoc eſt annos ſolidos VI & menſes IV. Ita Eutropius, Victor, Euſebius, & ex Euſebio noſter Julianus in Cæſaribus, Caſſiodorus, alii ferme omnes, præter unum Vopiſcum. Quamobrem qui ſuos Annales uno anno vel biennio hactenus anteverterant, detractis totidem ex imperio Probi, cum Dionyſiana æra deinceps paria fecerunt. Auguſtus Imperator obiit duobus Sextis Coſſ. ut author eſt Svetonius, & Dio. Horum vero Conſulatus, ut & mores Auguſti, congruit anno Juliano LIX. Dionyſianæ æræ XIV. quod Solis eclipſis indicat, quæ ſub ejus mortem accidit. Poſt hunc Conſulatum ducenteſimus ac ſeptuageſimus eſſe debet Conſulatus Carini II. & Numeriani II. quibus Coſſ. Diocletianus ad imperium uvectus eſt. Totidem enim anni ſunt a XIV. Dionyſiano ad CCLXXXIV. Apud Onufrium vero ducenteſimus ſexageſimus duntaxat nonus eſt: In magnis Annalibus ducenteſimus ſexageſimus octavus. Ergo in iſtis, Conſulum paria duo: in illis, unum deſideratur. Similiter annus primus Alexandri Mammææ filii, ut ex Hippolyti Canone ſupra vidimus, iniit, anno Chriſti CCXXII. a quo ſexageſimus ſecundus annus eſt Chriſti CCLXXXIV. proinde LXII. Conſulum paria numerari debent. Verum in Onufrianis Faſtis nonniſi LXI. in aliis LX. ponuntur. Quare hic duo Coſſ. paria, illic unum eſt expunctum. Hoc ut certiſſime conſtat; ita quinam maxime Coſſ. præteriti ſint, in tanta Faſtorum diſcrepantia deſignare difficile eſt. Periclitandi tamen cauſſa aliquot Coſſ. ſeriem ex diverſis Faſtis excerpemus. Quorum initium ab iis Coſſ. ducemus, quibus, occiſo Gallieno ſucceſſit Claudius, ut Onufrio videtur; nempe Ovinio Paterno II. & Mariniano Coſſ. In prima & quarta columella Onufrianos, & Baronianos Coſſ. in mediis ambabus ex Caſſiodoro, & Siculis Faſtis exſcriptos ſubjiciemus.

LATERCULUM CONSULATUUM

ALIQUOT EX VARIIS FASTIS EXCERPTUM.

		Ex Onufrio.	Ex Caſſiodoro.	Ex Faſtis Siculis.		Ex Baronianis Annalibus.
Anni Urbis	Anni Chriſti	Coſſ.	Coſſ.	Coſſ.	Anni Chriſti	Coſſ.
1021	269	Paternus II. Marinianus.	Paternus II. Marianus.	Paternus, Marianus.	269	Paternus II. Marianus.
1022	270	Claudius II. Paternus.	Claudius, Paternus.	Claudius, Paternus III.	270	Claudius II. Paternus.
1023	271	Antiochianus, Orphitus.	Antiochianus, Orphitus.	Antiochianus, Orphitus.	271	Antiochianus, Orfitus.
1024	272	Aurelianus, Baſſus.	Valerianus, Baſſus.	Aurelianus, Baſſus.	272	Aurelianus, Baſſus.
1025	273	Quietus, Valdumianus.	Quietus, Valdumianus.	Quietus, Bradumianus.	273	Quietus, Valdumianus.
1026	274	Tacitus, Placidianus.	Tacitus, Placidianus.	Tacitus, Placidianus.	274	Tacitus, Placidianius.
1027	275	Aurelianus II. Capitolinus.	Aurelianus Capitolinus.	Quietus II. Budumianus.	275	Aurelianus II. Capitolinus.
1028	276	Aurelianus III. Marcellinus.	Aurelianus II. Marcellus.	Aurelianus II. Capitolinus.	276	Aurelianus III. Marcellinus.
1029	277	Tacitus II. Æmilianus.	Probus, Paulinus.	Aurelianus III. Marcellus.	277	Probus, Paulinus.
1030	278	Probus II. Lupus.	Probus II. Paternus II.	Tacitus II. Æmilianus.	278	Paternus, Probus II.
1031	279	Probus III. Paternus.	Probus III. Paternus III.	Probus, Paulinus.	279	Tacitus, Æmilianus.
1032	280	Meſſala, Gratus.	Meſſala, Gratus.	Probus II. Lupus.	280	Meſſala, Gratus.
1033	281	Probus IV. Tiberianus.	Probus IV. Tiberianus.	Probus III. Paternus.	281	Probus IV. Tiberianus.
1034	282	Probus V. Victorinus.	Probus V. Victorinus.	Meſſala, Gratus.	282	Probus V. Victorinus.
1035	283	Carus II. Carinus.	Carus, Carinus.	Probus IV. Tiberianus.	283	Carus, Carinus.
1036	284	Carinus II. Numerianus.	Carinus II. Numerianus.	Probus V. Victorinus.	284	Carus II. Numerianus.
1037	285	Diocletianus II. Ariſtobulus.	Diocletianus, Ariſtobulus.	Carus, Carinus.	285	Diocletianus II. Ariſtobulus.
1038	286	Maximus II. Aquilinus.	Maximus, Aquilinus.	Diocletianus, Baſſus.	286	Maximus, Aquilinus.

Ad eos Coſſ. qui adſcripti ſunt anni Chriſti, in Onufrianis, & Baronianis Annalibus iidem omnino ſunt. Atqui Onufrii Faſti uno anno & Baronianis ſunt tardiores. Ita quidem hactenus, ad annum uſque Chriſti CCLII. quo Coſſ. in Faſtis Onufrianis fuere Decii ambo, qui apud Baron. incidunt in annum CCLIII. Sed Conſulatum unum eximit Onufrius. Nam anno CCLIV. apud Baron. Coſſ. ſunt Decius III. Gratus II. quos omittens Onufrius biennio primum a Baronianis diſſidet: tum Conſulatus duos inculcat, quos Baronius præterit: nimirum anno CCLX. Æmilianum & Baſſum: & CCLXI. Sæcularem & Donatum. Ita anno CCLXII. ac deinceps, iidem utrobique ſunt Coſſ. nec a ſe amplius diſſident: ſed ab epocha Dionyſiana pariter biennio recedunt, do-

donec ad Probum perventum est: ubi Coss. duobus exemtus patibus cum æra communi consentiuns. Atque Onufrius quidem Probum & Paulinum Coss. suffectus credidit: Baronius Probum & Lupum. Utrosque vero partim Siculi, partim Cassiodorus exhibent. Iterum pat videtur asse Probi Imper. & Scorpiani: quem Consulatum ab cæteris plerique distingnunt. Sed ubinam inserciendus sit, minus anxie hoc loco disquirendum non censeo. Hoc unum admonebo, nequaquam probari mihi, quod in Annalibus quibusdam, Taciti II. & Æmiliani Consulatum post duos Probi Imperatoris collocari video. Rectius, opinor, in Fastis Siculis, & Onufrianis Probi Consulatus omnes antecedit. Neque enim credibile est, bis ante Tacitum Imper. Consulatum gessisse Probum; qui a Tacito primum, ut appares, Consulatum obtinuit; quemadmodum Tacitus ipsemet apud Vopiscum in quadam ad Probum Epistola significat: quam ita concludit: *Te enim manet pro virtutibus tuis Capitolina palmata.* Ex quo minime antea Probus videtur Consulatum adaptus. Quocirca post Tacitum & Æmilianum, subjiciendi sunt Probus, Paulinus, ac deinceps cæteri, Conjecturam nostram adjuvat Leonis ille locum, quem ad Manich. hæresim attulimus: ubi Probum Aug. & Paulinum Coss. nominat. Redeo jam ad Probi Imperatoris initium. Quem cum annum inchoassa septimum major pars veterum Scriptorum existimet, nos cœpisse illum arbitramor anno Christi ccLxxvi. Tacito & Æmiliano Coss. mensa circiter Aprili, post Taciti mortem, qui iis Coss. obiit; cum sex mensibus imperasset. Obiit vero Probus inchoato jam septimo, Christi anno ccLxxxii. Primus ejus Consulatus, si quinque solos gessit; convanit anno ccLxxvii. quo Paulinum collegam habuit. Sin vi. Consul fuit, ut aliis visum est, primus ordinarius non fuerit; sed suffectus eodem ipso anno, quo Tacitus gessit; in quo fortean Scorpianum collagam nactus est; qui eodem ipso anno Consul extitit. Nam Vopiscus in Probo scribit, *Ælium Scorpianum Cos. de Probi Imper. literis ad Senatum retulisse.* Sed ex eodem isto Vopisci loco gravis ac perdifficilis oritur quæstio. Etenim Probus militaribus suffragiis imperium adeptus literas ad Senatum dedit; quarum hoc est exordium: *Recte, atque ordine, P. C. proximo superiore anno factum est, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret,* &c. Tum SC. subjicitus: *Die III. nonas Februarias in æde Concordiæ, inter cætera, Ælius Scorpianus Cos. dixit: Audistis P.C. literas Aurelii Valerii Probi: de his quid videtur?* Acta hæc oportet esse proximo anno ab eo, quo Tacitus a Sanatu Imperator ast factus: quod hæc verba demonstrant; *proximo superiore anno factum est.* Porro Tacitus vii. Kal. Oct. Imperator a Senetu renunciatus est, ut idem Vopiscus sefert. Imperavit vi. menses, sive, ut ait Victor, dies CC, qui ex a. d. vii. Kal. Oct. putati desinunt in Prid. Id. Apr. sive Aprilis xii. Atqui non statim post Taciti mortem scriptæ sunt a Probo literæ; sed post necem Floriani, ut eadem Epistola declarat. Florianus vero menses duos, ut ait Vopiscus; sive LX. dies, ut autbor est Victor, imperium tenuit, nempe ad iii. Id. Julias. Adjice nunc dies aliquot, qui a Floriani obitu ad illum diem elapsi sunt, quo acceptis SC. est factum. Quomodo iii. nonas Febr. lectæ in Senatu Probi literæ dicuntur? Miros diligentes homines, qui historiam illam Commentariis suis illustrarunt, tam insignem locum prætermisisse. Mendum igitur ast apud Vopiscum; quod is sustulerit, qui pro *Februarias*, *Augustas* substituerit. Neque enim verisimile est, post vii. fere menses, quam a militibus alectus, est, imperium Probo ab Senatu essa confirmatum, anno ccLxxvii. Quia non longe post militare suffragium Senatus authositas accessit: quod iis verbis Vopiscus significat. *Ita ei sine ulla molestia totius orbis Imperium & militum, & Senatus judicio delatum est.* Tum illud argumento ast, quod haud procul Italia, nempe in Illyrico, ut ait Victor, a militibus est creatus. Quare paucis diebus Senatui hoc significari potuit.

Μετὰ τῦτον ἐβασίλευσε Κᾶρος.) Recte annos duos tribus Imperatoribus, & hic Eusebius, atque Orosius imputant: ab initio videlicet Cari ad initium Diocletiani. Non tamen solidi isti sunt, sed aliquot mensibus secundus inchoatur. In Annalibus Ecclesiasticis Probi Imparat. obitus notatur anno Christi ccLxxxii. Caro & Carino Coss. eodemque anno Carus cum Carino, & Numariano filiis exorsus est. Cari autem exitus consertus in annum Christi ccLxxxiv. Carino ii. & Numeriano ii. Coss. Quo etiam anno Numeriano cæso, subrogatus est a militibus Dioclatianus, Palilibus ipsis, ut ex Panegyrico probatur. Verum ex eo sequitur, vix tribus quatuorve mensibus imperasse Carum; quod cum historia pugnat. Probus Imperatos mense Julio circiter, ut paulo ante declaratum est, imperium iniit; & quarto mense supra sextum annum obiit, mensa fere Novembri; unde exorsus est Carus, IV. Non. Novemb. ut author est Onufrius. Ex a. d. iv. Non. Novembr. anni ccLxxxii. ad XI. Kal. Maji, sive Palilia anni sequentis, quo cœpit Diocletianus, menses sunt V. dies fere xx. Totidem

Ca-

Cari, ac Numeriani imperio eximendi sunt. Ita Carus paucissimis mensibus imperarit. Atqui vel Numerianur ipse post Cari necem aliquandiu cum Carinn fratre imperium tenuit; ut pauln post ostendatur. Necesse est igitur initium Cari statuere anno Christi CCLXXXII. Qun mnrtuo, incertnm qun mense, annn quidem CCLXXXIII. ac fortasse jam inclinante, Numerianus & Carinur aliquot mensibur imperio præfuerunt. In Vat. Inscript. Tribunitia potestas bis Caro tribuitur, apud Gruternm. Nam tres prinrem Trib. Pot. indicant. IMP. CÆS. AUG. CARO. PIO. FEL. INVICTO. PONT. MAX. TR. POT. P. P. PROCOS. Alia eidem TRIB. POT. II. arrogat. Quæ res & Annalium observationi præscribit, & conjecturam nnstram affirmat, qua Tribun. Pot. Kal. Jan. repetitam interdum ostendimnr. Neque enim Carus ante imperium illam est adeptus: cum prior Trib. Pot. ut ex lapidibus constat, jam Augusto & Imperatori contigerit. Et tamen vix est ut annum accesserit. Imn, si qua fides Annalibur, paucissimos menser imperavit. Superest aliur nodus, quem implicat, non dissolvit Scaligar, Animadvers. Euseb. ad Annum MMCCXCIX. Etenim Numeriauus paulo post parentis necem soceri insidiis occisus perhibetur. *Quomodo igitur*, inquit, *constabunt illa, quæ idem Vopiscus dicit in Carino; memorabile maxime, & Carini, & Numeriani hoc habuisse imperium, quod ludos Romanos novis ornatos spectaculis dederint? Qui potuerunt ambo illos ludos edere; quum Numerianus Euphratensi provincia pedem post obitum patris non extulerit?* Igitur ab uno tantum Carino datos illos esse ludos existimat. *Ad hæc Olympius Nemesianus dicat Cynegetica sua Carino, jam patre Caro mortuo, ut ipsemet versibus suis indicat. Vivente autem Numeriano hæc eadem se scripsisse significat.* Hæc Scaliger. Ex qnibur suspicor, Numeriannm post Cari mortem aliquot mensibus supersnisse ad Aprilem anni CCLXXXIV. qun intervallo imperium cum fratre tenuerit; adeoqne celeberrimi illi lndi ntriusqne nomine, absente licet altero, sunt exhibiti. Quanquam tametsi paucissimis diebns post Cari necem Numerianus vixisset, utrumque contingere potnit: ut & lndi in illos ipsos dies inciderent, & ab ambobus ederentnr, ac Cynegetica sua Carino Nemesianus inscriberet. Quare quis demum admirationi tantæ locus fuerit, non video. Utrum malim, eligar lector: sive Carum alterum Imperii annum inchoasse, & a Novembri anni CCLXXXII. ad Januarium vel Februarium anni CCLXXXIV. imperium prorogasse: Ludos vero appetente vere, puta Martio, indictos esse: sive Carum anno CCLXXXIII. jam exeunte cæsum; Numerianum vero menses aliquot imperasse. Postremo Carinus post parentis, & fratris obitum annum unum, aut alterum superstes fuit; occisusqua est a Diocletiano, nt Onufrio placet, Diocletiano II. & Aristobulo Coss. Alii sequenti anno Maximo & Aquilino Coss. id assignant.

Μιτὰ τῶν Διοκλητιανός.) Nihil est illnstrius, nihil insignius æra, sive initin Diocletiani, a qun Christiani veteres tempora sua computare solebant, priusquam Dionysiana æra illam excluderet. Et tamen incredibile dictu est, quantum in ea conflictatus sit Scaliger, quamque perplexe, ac confuse de ea scripserit: adeo nt ne ipse quidem videatur intellexisse quæ diceret. Nam tribus locir; hoc est *lib.* v. de Emendat. Temp. & in Euscbianis Animadversionibus, ac postremo *lib.* III. Isag. Can. tria diversa tempora designavit, eaque ad illam epocham illustrandam attulit; quæ incertiorem quam antea lectnrem dimitterent.

Primum enim *lib.* de Emend. v. *pag.* 466. Diocletiani primnrdium conjicit in annum Christi CCLXXXVII. Sed alia quædam addit, quæ huic ipsi sententiæ contraria videntur. Orosiur, inquit, scribit, annn ab V. C. MXLI. Diocletianum Imperatnrem esse factnm. Hoc est, annur Urbis MXLI. inibat ab illis Palilibur Varronianis, a quibus Diocletianus imperinm exnrsur est. Ergo ille annus Varroniannr incidit in XXI. diem Aprilis, anni Christi CCLXXXVII. Periodi Julianæ 500n. & secundi Olympiadir CCLXVI. Cyclo Lnnæ 3. Snlis 16. Quare hir Cnnsentanea scribit Eusebius; a regione anni secundi ejusdem, Olym. 266. & Beda *lib.* I. Hist. Angl. *cap.* VI. Ubi anno Dominicæ Incarnationis CCLXXXVI. Diocletianum ab exercitu ait electum. Hæc fere Scaliger. Quæ non solum de initio Dincletiani falsa snnt, ut pauln post dicetur; verum etiam sibiipsir contraria. Etenim annur primus conditæ Urbis, ex Varronir & Scaligeri sententia, est Per. Jul. 3961. Cyclo Lunæ 9. annus vero Christi CCLXXXVII. est Per. Jnl. 5000. Cyclo Lunæ 3. Ab anno 3961. ad 5000. nnn plures quam anni 1n40. ita nt millesimnr quadragesimus inierit a Palilibus anni Periodi Jul. 500n. Christi 287. Non igitur hic erat 1041. Præterea nec illud verum est; annum Urbis Varronianum 1n41. cum annn secundn Olymp. CCLXVI. concurrere. Annur Urbis 1n41. est Per. Jul. 5001. cœpitque annn Cristi 288. quo desiit annus tertius Olymp. 266. & quartus iniit. Quandoquidem ex Scaligeri sententia primus annus Iphiti incidit in annum Periodi Jul. 3938. Unde 1062. hoc est secundus Olymp. 266. cœpit anno Perio-

riodi Jul. *4999*. Eusabius autem annum primum Diocletiani cum Olympiadis *266.* anno primo non secundo, componit in editione ipsa Scaligeri, tam Latina, quam Græca. Hic igitur multa sunt hominis errata. Nec panciora, aut leviora sunt, quæ in Ensebianis Animadversionibus ad annum MMCCCI. commisit. Nam cum Eusebius anno Abraami MMCCCI. Olympiadis CCLXVI. primo, Diocletiani primordium affixisset, metachronismum ille anni unius esse scribit, si a Kalend. Januar. & amplius, si æræ Dioclatiani ratio habeatur, a XIX. Augusti, numero MMCCC. *Inde enim est exordium anni τῦ Πασχαλίῳ Ægyptiorum Christianorum. Sed Ecclesiæ Græca, & Latina incipiebant annos Diocletiani a Martio numeri MMCCCI. Maximo II. & Aquilina Coss. At Ægyptii a XXIX. Augusti numeri Eusebiani MMCCC. Diocletiano II. & Aristobulo Coss.* Mox ista subjicit: *Sane secundum Dionysium & Ecclesiæ Latinæ institutum, ab Incarnatione ad primum annum numeri aurei Diocletianei, sunt anni* CCLXXXIV. *absoluti; & annus* CCLXXXV *est primus Diocletiani a Martio*. Hæ sunt perturbatissima. Eusebius primum annum Diocletiani confert io annum Abraami MMCCCI. *est autem*, inquit *metachronismus unius anni, si a Kalend. Januar. numeremus: & amplius, si a XXIX. Augusti*. Igitur secundum Romanos, qui a Kal. Jan. ordiuntur, initium Diocletiani quadraret Eusebiano numero MMCCC. At secundum Ægyptios, qui a Toth, sive XXIX. Augusti ineunt, conveniet numero MCCXCIX. Non ergo Latinæ ac Græcæ Ecclesiæ a Martio numeri MMCCCI. incipiebant: alioqui metachronismum Eusebianum sequerentur, quod non putat Scaliger; sed e contrario hunc ipsum metachronismum ex Græcorum & Latinorum epocha castigat. Deinde ad numerum MMCCCI. apud Eusebium adscribitur annus Christi CCLXXXVI. cum anno primo Olym. CCLXVI. & Coss. Maximo II. & Aquilino. Ubi in anno Olympiadis nullus est metachronismus: si quidem Eusebius anni caput a Nisan, & Paschate repetat. Est autem annus Christi Eusebianus CCLXXXVI. Dionysianæ æræ CCLXXXV. quandoquidem Eusebius Natalem Domini in annum confert Olymp. CXCIV. tertium, & uno anno Dionysianam æram antevertit. Quarto initium Diocletiani recte tribuitur anno CCLXXXVI. hoc est CCLXXXV. communi: cujus ab Jannario, vel Martio Latini Diocletiani initium auspicantur: quod Ægyptii aliquot anta mensibus, hoc est XXIX. Augusti, anni Dionysiani CCLXXIV. Eusebiani CCLXXXV. inchoarunt. Quo eodem anno CCLXXXV. cœpit Olym. CCLXVI. primus. In Coss. aberratum est ab iis, qui Coss. adtexuerunt. (Nam consules Hieronymi codices non exhibent.) Quippe Maximi II. & Aquilini Consulatus convenit anno Dionysiano CCLXXXVI. qui est Eusebianus CCLXXXVII. numero MMCCCII. non MMCCCI. At Diocletianus II. & Aristobulus Coss. competunt anno Christi Dionysiano CCLXXXV. Eusebiano CCLXXXVI. proinde numero MMCCCI. Anno Denique Dionysiano CCLXXXIV. numero MMCCC. adscribendi sunt Coss. Carinus II. & Numerianus: quo anno Diocletianus iniit, cyclo labente XIX. Ægyptii vero in neomenia Thoth, sive XXIX. Aug. sequente, quo numerum aureum I. inierunt, Diocletiani epocham fixerunt. Quamobrem manifeste sibi ipsi contraria docet Scaliger, cum & Latinos ait annos Diocleriani numerare a Martio numeri MMCCCI. Maximo & Aquilino Coss. & eosdem paulo post asserit inire ab Martio Dionysiani CCLXXXV. Diocletiano II. & Aristobulo Coss. qui est numerus MMCCC. Quod posterius verum ast: illud autem falsum. Quemadmodum & illud, quod in eadem Animadversione subtexuit; Diocletiano II. & Aristobulo Coss. Indictionam IV. cœpisse mense Septembri, eo anno, quo Novilunium incidit in neomaniam Thotb Diocletianei, XXIX. Augusti. Annus hic esse debet æræ Dionysianæ CCLXXXIV. Cyclo Romano XIX. quo anno Indictio III. non IV. cœpit a Septembri. Castigandum vero est Chronicon Alexandr. in quo scriptum est a Coss. Diocletiano II. & Aristobulo, Indict. IV. Diocletiani annos in Pascbali Cyclo digestos fuisse. Quod est ἀσύστατον. Nam secundum Ægyptios, qui ab Aug. XXIX. anni CCLXXXIV. incipiunt, contigit hoc Indict. III. ineunte. Secundum Latinos, a Martio anni CCLXXXV. Indict. perinde III. Quarta varo nonnisi ab Sept. sequenta numerari cœpta. Ideo Chronicon Indictionam a Septambri ad antecedentem Martium retrahere videtur: aut uno anno tardius putare. Nam Diocletianur, & Aristobulus Consulatum inierunt Indict. III. anno Christi CCLXXXV. non CCLXXXVI. ut habet Chronicon. Redeo ad Scaligerum: Qui postremo in Isag. docet aliud esse Diocletiani æram, aliud initium ejusdam. Nam Diocletiani æra ad methodum cycli Paschalis constituta est anno Dionysiano CCLXXXIV. a Toth Ægyptiaco, vel ab sequente Martio. Diocletianus autem imperium iniit anno Christi CCLXXXVIII. quatuor annis solidis post initium ætæ Paschalis Ægyptiacæ. Ita sententiam mutat, quam *lib.* v. de Emend. proposuerat, ubi Diocletianum cœpisse probat anno CCLXXXVII. Sed utrobique plurimum hallucinator. Certissimum anim est, Dioclatianum eodem anno imperium adeptum asse, a quo illius est æra postea deducta: nempe anno Christi CCLXXXIV. Etenim Ammianus initio *lib.* XXIII. refert *nul-*

lum

lum privatum hominem ulli Augusto collegam fuisse a Diocletiano Aug. II. & Aristobulo Coss. ad tempora Juliani Apostatæ. Igitur Imperator jam erat Diocletianus, quando Consul II. cum Aristobulo fuit. Hunc Ammiani locum profert in Animadversionibus Scaliger: atque his Coss. Indictionem IV. iniisse dicit mense Septembris, ac Novilunium incidisse XXIX. Augusti. Qui duo Characteres in eundem Julianum convenire nequeunt. Nam Indictio LV. a Septembri competit anno CCLXXIV. Novilunium vero XXIX. Augusti, anno CCLXXXIV. cyclo XIX. ut paulo ante monuimus. Sed sive anno CCLXXXIV. sive CCLXXXV. Consulas illos defixerit; perspicuum est, quantopere falsus sit, cum postea in Can. Isag. Diocletianum iniisse voluit anno CCLXXXVIII. quarto, imo quinto anno, quam Imperator est factus. Quippe antequam Consulatum ordinarium cum Aristobulo gereret, ex Kal Jan. Imperator jam a militibus erat acclamatus, idque a Palilibus, ut ex Panegyrista colligit Scaliger Proinde anno CCLXXXIV. Nam Diocletianus & Aristobulus incidunt in A. CCLXXXV. Tum vero idem ex veteri Inscriptione confirmatur, quæ est apud Gruterum: in qua Diocletianus Coss. II. & Trib. Pot. II. legitur. Quare si Consulatum II. iniit anno Christi CCLXXXV. cum Aristobulo collega, Tribunitiam potestatem jam adeptus erat anno superiore. Sed in iisce Consulatibus digerendis turbant nonnihil vulgatam rationem Inscriptiones veteres. Quarum illa, quæ a Baronio producitur, Consulatum Diocletiani II. cum Trib. Pot. II. componit. Altera vero, quæ apud Gruterum P. CCLXXX. legitur, ejusmodi est. MAXIM. AUG...... N. DIOCLETIANO. II. COSS. SUB FELICE PROC. AUG. N. THERM. ANTONIANARUM. Vulgo Consulatus II. Diocletiani cum Aristobulo collega componitur, ut est in Fastis Siculis. At in lapide cum Maximiano Augusto. Siculi vero Diocletianum III. Coss. & Maximianum comparant. Cassiodorus primum Diocletiani Consulatum eum numerat, quem cum Aristobulo gessit: secundum cum Maximiano. Sed utrumque privatus adhuc obtinuit ex mente Cassiodori. In Fastis Siculis primum Consulatum cum Basso privatus adhoc iniit. Ad hæc Maximianum imperii participem esse factum volunt Maximo & Aquilino Coss. anno Christi CCLXXXVI. Quibus contraria sunt, quæ ex lapidibus colliguntur. Nam posterior Inscriptio persuadet Diocletianum in secundo Consulatu collegam habuisse Maximianum jam Augustum. Quoniam autem in Inscriptione altera Diocletianus Coss. II. & Tribun. Pot. II. fuisse dicitur, non aliter conciliari ista possunt, quam ut Diocletiani II. & Maximiani Consulatus ante Maximum, & Aquilinum Coss. ponatur anno Christi CCLXXXVI. quo Tribunitiæ potestatis perinde atque Imperii secundus annus decurrebat: atque ita Maximianus anno superiore, vel eodem ipso, quo Consul factus est, Imperium obtinuerit. Aut certe eodem anno, quo Maximus & Aquilinus Consulatum a Kal. Jan. auspicati sunt; cum Maximianum collegam Diocletianus adscivisset, suffectum pariter cum illo Consulatum iniit. Quin & illud considerandum est, quod Panegyricus Maximiano & Constantino Augustis dictus Maximianum asserit vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem Imperium abdicasse. *Te rursus*, inquit, *vicesimo anno Imperatorem, octavo Consulem ita ipsa amplexu quodam suo Roma voluit detinere*. Et subinde: *Non potuisti resistere sanctæ illius parentis imperio, & invitus licet paruisti, & te illis vigiliis, illisque curis, quas viginti annis expertus fueras, reddidisti*. Annus autem, quo Diocletianus & Maximianus Imperium deposuerunt, fuit Christi CCCIV. ut indicat Zosimus, Coss. Diocletiano IX., & Maximiano VIII., quod & Panegyristes significat; cum Diocletianus vicesimum vix implesset. Quæro igitur, cum tertio anno post Diocletianum Maximianus imperare cœperit, & eodem quo ille tempore desierit, qui fieri possit, ut XX. annos imperarit. Ferunt, Maximo & Aquilino Coss. hoc est anno Christi CCLXXXVI. Maximianum a Diocletiano collegam adscitum. A quo ad annum CCCIV. quo Aprili mense Imperium exuerunt, annus currebat Maximiani XVIII. neque plures ipsi in Alexandrino Chronico tribuuntur. Sed si XX. annum inchoavit, proximo post Diocletianum anno cooptatus sit oportet, ut anticipatione quadam a Kal. Jan. anni CCCIV., vicesimus illius ab Oratore numeretur. Quid autem tergiversamur? Ecce tibi Aurelius Victor a Schotto nostro publicatus, Diocletianum *celebrato regni vicesimo anno curam abjecisse Reip.* prodit, *& in sententiam Herculium ægre traduxisse: cui anno minus potentia fuerat*. Ergo XIX. annos Maximianus explevit, uti Diocletianus XX. ideoque cœpit anno CCLXXXV. At in Epitome annorum XX. Imperator dicitur. Videndum igitur etiam atque etiam utrum Diocletiano & Aristobulo Coss. anno ipso CCLXXXV. Maximianus adscitus fuerit, & anno insequente cum Diocletiano Consulatum inierit. Ita enim verum esse potest, quod antiqui lapides suggerunt; ut primus Maximiani Consulatu cum secundo Diocletiani, & Tribunitia potestas II. Maximiani cum eodem Consulatu congruat: ac denique Consulatus II. & II. perinde Tribunitia Diocletiani potestas consentient. Quippe ineunte anno

no Christi CCLXXXVI. currente Tribunitia potastata II. Diocletiani, lapidum alter inscribi potuit; altar vero post Palilia, cum jam secundum Imperii ac Tribunitiæ potestatis annum Maximianus asset ingressus, & uterque Consulatum gereret. Huic conjecturæ tamdiu nos inhærebimus, dum exploratius ac certius aliquid docti homines excogitaverint, quod in perturbatissimis illis temporibus ut est difficile, ita conjiciandi multo major, minus certa invidiosa libertas essa debet. Ex iis omnibus corrigandus est vitiosus Epiphanii numerus, qui Diocletiano & Maximiano tribuit annos XIII.; Quod minime Librarii culpæ potest adscribi. Nam distincte annos ita partitur, ut post XII. quibus grassata persecutio est, annum unum ante abdicationem impararit. Atqui XX. annos solidos imperavit; nimirum a Palilibus anni CCLXXXIV. ad Palilia anni CCCIV. Eodam anim tempora, quo cœperat Diocletianus, imperium posuit; ut Onufrius tradit. Zosimus *lib.* II. scribit a Consulatu Chilonis, & Libonis, quo Sevarus sæculares ludos instauravit, ad Consulatum Diocletiani IX. Maximiani VIII. annos fluxissa CI. De quibus ludis Censorinus ita scribit: *Octavos Imperatores Septimius, & M. Aurelius Antonius Chilone & Libone Coss. anno DCCCLVII.* Corrige *DCCCCLVII.* Contigerunt anim anno Urbis noongentesimo saptimo, Sevari anno XII., ut ax Vet. Inscript. constat: adeoque Par. Jul. 4917., Dionysianæ æræ CCIV. Quara ad annum CCCIV. quo se Diocletianus, & Maximianus abdicarunt, anni sunt CI. Ex quo satis apparet, quod sæpe diximus, biennio Annales Ecclesiasticos assa decurtatos: qui non plures, quam XCIX. Consulatus interponunt. Unde & frustra Zosimus illic erroris arguitur. Indidem porro Scaligeri supra a nobis confutatus error validius resellitur: qui initium Diocletiani statuit anno Christi CCLXXXVII. val CCLXXXVIII. Unde XX. ejus desinit anno CCCVII. vel CCCVIII. ad quem annum a XII. Severi, sive Christi CCIV. anni sunt CIV. vel CV. non, ut Zosimus, ipso approbante Scaligero, scripsit, CI.

Ἐφ' ὧν κρατιαὸς διωγμός.) Large adversus historiæ fidem hic peccatum ast. Etanim persecutio illa, quæ a Diocletiano & Maximiano cœpta est, quæ quidem κρατιαὸς διωγμὸς dici meraatur, neque XII. annos tenuit, nequa ab Imperatoribus ad axitum perducta est. Nam licet toto fare illorum Imperii tampore sævitum sit in Christianos, ut ex Actis variorum Martyrum colligit Baronius; fuit hæc tamen velitatio quædam, ac rudimentum crudelitatis, quæ per aliquot Martyrum necem atque ex militari præsertim ordine, ad totius Christiani nominis internecionem efferbuit. Atrocioris varo persecutionis initium anno Diocletiani XIX. ab Eusebio *lib.* VIII. *Hist. cap.* III. & in Chronico tribuitur, quando mense Martio edictum propositum est da subvertandis Ecclasiis. Tum aliud secutum est de Præsulibus comprehendendis, & ad Idolorum cultum omnibus machinis ac cruciatibus adigendis: atqua ita paulatim in Christianos omnes vis illa fœdissimæ tampestatis incubuit. Horum omnium atat ex Eusebio, Scriptoribusque cæteris non tam impedita ratio, ut non aam vel madiocriter acuti homines pervidera possent. At Josephus Scaligar majorem in modum permiscuit, ac confudit omni, dum errores arroribus nectens ex absurdis principiis absurdiora colligit. Cum enim in Diocletiani epocha valde illum, ut vidimus, opinio fefallerit, ingans ex eo seges hallucinationum in raliqua, quæ cum illa conjuncta sunt; intervalla redundavit. Quod hoc loco facile a nobis lector intelliget.

In *lib.* v. de *emend. Temp. pag.* 467. *cap.* de Persecutiona Diocletiani, hoc velut fundamentum disputationis posuit. Decimo nono Diocletiani, mense Martio, in diebus Paschæ Ecclesias Edicto Impp. esse subvarsas, Eusebio teste. Ex quo hunc in modum argumentatur: *Ut Pascha in Martium incideret, non potuit accidere, nisi Terminus Paschalis fuisset in Martio. Non potuit igitur contingere cyclo primo, neque tertio; contigit ergo Cyclo secundo. Terminus Paschalis XXV. Martii anno Christi CCCV. feria I. Cyclo Solis VI. Quare eodem die, & quartam decimam, & Pascha celebrarunt: quod non raro fiebat eo tempore, ante decretum. Est ergo locus illustris, quo probamus ante Canonem Nicenum Πάσχα ἀναστάσιμον concurisse cum Termino.* Tum arrorem apud Eusebium esse dicit. *Non enim anno primo Olymp. CCLXXI. qui quidem cœpit a cyclo secundo, sed eodem anno Juliano hoc contigit, a cujus diebus æstivis cœpit annus primus Olymp. CCLXXI. Itaque nondum incœperat annus XIX. Diocletiani. Deerat enim mensis ad Palilia, unde initium Diocletiani.* In Animadversionibus vero ad annum MMCCCXIX. ax eo quod annus Antiochenus in Eusabii Chronico CCCLI. sit appositus ad XIX. Diocletiani, concludit annum esse Christi Dionysianum CCCIII. aureo numero XIX. Solis cyclo IV. Mox autem titubans, atqua æstuans, quod mense Martio, & in Paschate id accidisse scribat Eusebius, in CCCIV. conferre videtur; imo varo etiam in CCCV. Sed hic, ut in plerisque aliis, Scaligaro contigit, ut Eusebio falsa quædam affingens, sic tanquam larvam quandam fabricaret, qua cum ma-

num confereret. Nam quod Eusebium dicere affirmat, Martio mense ipso Paschatis solenni die publicatum illud Edictum; nusquam hoc Eusebius scripsit. Hujus enim verba ista sunt *lib.* VIII. *cap.* II. ἔτος τοῦτο ἦν ἐννεακαιδέκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας· Δύστρος μήν. λέγοιτο δ' ἂν οὗτος Μάρτιος κατὰ Ῥωμαίους· ἐν ᾧ τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς ἐπελαυνούσης ἥπλωτο πανταχόσε βασιλικὰ γράμματα, &c. *Annus erat iste Diocletiani XIX. mensis Dystrus, qui Romanorum Martio respondet. In quo salutiferæ Passionis appetente festo ubique Imperatoria edicta proposita fuerant.* Falso itaque *lib.* V. de Emend. scripsisse refert Eusebium τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα ἐπελαυνούσης: quasi Pascha necesse sit in Martium incidisse. Etenim de solennibus diebus passionis loquitur, sive hebdomade, *Pascha* nonnunquam appellatur, ut ad fidei Professionem, quæ in calce primi Tomi extat, adnotavimus. Unde licet Paschatis nomen Eusebius exprimeret, non ideo festum ipsum Martio mense contigisse necessario concludi posset; præsertim cum ἐπελαυνούσης, hoc est, *appetente*, *appropinquante*, scripserit. In fragmentis, quæ in *lib.* VIII. ad calcem conjecta sunt, *edit. Rob. Steph. fol.* 95. *pag.* 2. idem ille locus ita concipitur: ἔτος τοῦτο ἦν ἐννεακαιδέκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας, Ξανθικὸς μὴν ὃς λέγοιτ' ἂν κατὰ Ῥωμαίους. Hic Aprili mense factum illud asserit. Nempe quod Hebdomadas sancta utriusque mensis partem aliquam decerpsit. Fuit hic annus Christi CCCII. cyclo Lunæ XVIII. Solis III. Lit. D. Novilunium Paschale Nicænum, Martii XVI. Sed Diocletiani tempore adhuc fortassis hærebat in XVII. Igitur quartadecima Paschalis Martii vicesimo nono, Dominica, vel tricesimo, feria II. Hinc τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς, initium. Neque enim necesse est, quod jactat Scaliger, in termino ipso celebratum fuisse Pascha. Festum autem ipsum Aprilis V. convenit. Vides quam egregie omnia constens, atque extra Scaligerianas salebras consistant. Nam Diocletiani initium anticipavit Eusebius, & a neomenia Nisan, vel Paschalis mensis annum ejus XIX. antevertit: qui quidem cœpit a Palilibus annis CCCII. Quod si anno ipso Diocletiani labente id accidisse velimus, possemus anno CCCIII. tribuere: in quo Cyclo Lunæ XIX. Solis IV. litera C, novilunium VI. Martii inciderit: decima quarta Luna, XIX. feria VI. Pascha Martii XXI. si quidem Judaico more embolimæus annus iste non fuerit, adeoque ante Æquinoctium, ut nonnunquam illis temporibus fiebat, Pascha celebratum fuerit. Sed verius est, anno Christi CCCII. contigisse. Cæterum annum Diocletiani XIX. Eusebius cum anno quarto Olymp. CCLXX. conjunxit, non cum primo ducentesimæ septuagesimæ primæ, ut putat Scaliger, videlicet numero MMCCCXIX. Annus quartus Olymp. CCLXX. iniit anno Periodi Jul. 5017. Christi Dionysiano CCCIV. Eusebiano CCCVI. ut est in vetustissimis editionibus, nec non & Pontaci. In Scaligeriana vero, CCCIV. Sed præter prochronismum anni unius, quo Dionysianam æram Eusebiana præcedit; annus alter inculcatus est, ut hic annus esset CCCVI. qui CCV. esse debuit, Dionysianus vero CCCIV. Et alioquin Eusebius Diocletiani epocham uno anno tardius repræsentat. Nam adscribit annum illius primum ad Olymp. CCLXVI. annum primum, qui Per. Jul. 4998. cœpit, Christi Dionysiano CCLXXXV.; cum superiori competat, anno tertio Olymp. CCLXV. labente, tribus mensibus ante initium quarti. Unde Diocletiani annus XIX. cum anno tertio Olymp. CCLXX. comparatur, qui cum secundo potius copulari debuit. Cœpit enim hic anno Christi CCII. tribus mensibus exactis ab initio anni XIX. Diocletiani. Sed in annis Christi Eusebianis frustra conflictamur; quos a Librariis intextos, non ab Eusebio ipso, viri docti merito persuadent.

Superest annus Antiochenus, qui Scaligerum adeo conturbat. Æræ Antiochenæ primordium XLVIII. Solidis annis Dionysianam æram antecedit. Incidit enim in annum Per. Jul. *4666.*: ex posteriore Scaligeri sententia in Animadvers. & Isag. Can. Quare anno Per. Jul. 5015. Christi Dionysiano 302. cœpit annus Antiochenorum CCCL. ab Octobri; CCCLI. vero anno Dionysiano CCCIII. Iccirco manifesta est Eusebii labes tam in æra Diocletiani, quam in Antiochena. Annus Diocletiani XIX. cœpit anno Antiocheno CCCXLIX. adhuc labente, ac post menses fere VI. iniit annus Antiochenorum CCCL. Est igitur unius anni prochronismus apud Eusebium, qui cum anno XIX. Diocletiani connectit annum CCCLI.

Ad summam Diocletiani horribilis illa persecutio cœpit anno ejusdem XVIII. exeunte, vel ineunte XIX. a Kalend. Jan. aut Martiis, Christi Dionysiano CCCII. Unde nonnisi biennium Diocletianus illam exercuit: tametsi a Galerio Maximiano, aliisque Diocletiani, & Maximiani Herculii successoribus propagata sit ad annos plures, hoc est ad CCCXI. ut opinatur Baronius. Ex quo constat errasse nostrum, qui imperante Diocletiano, anno totos XII. hoc est præter unum, omnes illius Imperii annos occupasse tradit.

Καὶ παύεται τῆς βασιλείας ὑπατεύοντος·) Anno Christi CCCIV. ipso IX. & Maximiano VIII. Coss. Quanquam ambo iterum Consules fuisse legantur anno CCCVIII. nisi

men-

mendosi sint Fasti, quod quemadmodum acciderit, supervacaneum ast quærere. Et variæ divinationes esse possunt, quas nihil moramur. Observanda porro vox est, qua Epiphanius utitur, *οὐετρανεύσας*: quod nihil aliud significat, quam vateranorum instar vocationem sibi sumere, ac secadere; quod vocabulum hactenus in Onomasticit mixobarbaris desideratur.

Μαξιμιανὸς δὲ κακῷ μόρῳ.) De Maximiano Herculio Diocletiani collega loqui se putavit, & vero debuit Epiphanius; sed quod hoc loco narrat, neutri Maximiano, sad Maximino contigit. Sæpenumero Græci scriptores Maximianos duos invicem, & cum Maximino confundunt. Quæ res etiam attentissimum lectorem frustrari possit. Diocletianus, & Maximianus Herculius Constantium Chlorum, & Galerium Maximianum Armentarium Cæsares creant: qui post illorum secessionem Augusti ex Cæsaribus facti. Galerius Maximianus duos Cæsares constituit sororum filios, C. Galerium Maximinum, quem Orienti præfecit, & M. Aurelium Severum, cui Occidentem permisit. Severus Cæsar a Galerio Maximiano contra Maxentium missus Ravennæ occiditur, ait Eusebius in Chronico: Victor in Cæsaribus, & alii: Maximianus Herculius resumpto Imperio cum insidias Constantino genere strueret, Massiliæ est occisus, non Tarsi, ut Zosimus scribit. Galerius Maximianus Christianos crudelissima persecutus, consumptis genitalibus defecit, ait Victor. Hujus funestissimam mortem, ac divinitus immissos cruciatus pluribus exequitur Eusebius *lib.* VIII. *cap.* XXVIII. & XXIX. Galerius Maximinus ab Licinio victus, ac dira tabe correptus Tarsi periit. Vide Eusebium *lib.* IX. *cap.* VIII. Ubi quod Epiphanius ait, *ἐξεβλήθη τὼ ὀφθαλμώ*, sic enarrat: *προπηδῶσι μὲν αὐτῷ τὰ ὄμματα, καὶ τῆς ἰδίας λήξεως ἀποπεσόντα, πηρὸν αὐτὸν ἀφεῖσαν*. Haud dubia igitur Epiphanii est hallucinatio, qui Maximiano Diocletiani collegæ, hoc est Herculio, tribuit, quæ Maximino Dazæ Galerii Armentarii sororis filio contigerunt. Hæc ex Victore, Zosimo, Eutropio, Eusebio, aliisque collegimus.

Καταλείψας Λικίνιον, καὶ Κωνστάντιον.) Atqui Constantium cum Diocletiano, & Maximiano XIII. annos imperasse dixerat. Quod ut minime verum est, ita falsum ambos illos *οὐετρανεύσαντας* successores reliquisse Licinium & Constantium. Nam Constantium Chlorum, & Galerium Maximianum sibi substituerunt: Licinius postea a Galerio Maximiano Cæsar factus cum Constantino imperium tenuit, cum eoque a moriente Maximino relictus est. Itaque Maximianum Herculium cum Maximino permiscuit.

Τούτους τελευτήσαντος διαδέχεται.) Constantino Chronicon Eusebii dat annos menses X. At idem Eusebius *lib.* IV. de vita Constantini, *cap.* LIII., ait imperasse annos XXXII., minus paucis mensibus: vixisse vero duplum tempus. Socrates & Sozomenus imperium annis XXXI. definiunt: vitam, LXV. Hieronymus in supplemento Imperii XXXI. vitæ LXVI. numerat, quod ex Eutropio transtulit. Mors ejus indubitato charactere notatur, anno Christi CCCXXXVII. undecimo Kalend. Junii, ipso die Pentecostes Cyclo Solis X. litera B. Feliciano, & Titiano Coss. Errat vero Scaliger, qui tricesimum explesse negat; sed annos solidos duntaxat imperasse XXIX. cum mensibus VII. diebus XXVIII. ex a. d. VIII. Kal. Oct. Ejus vero initium statuit in anno Christi CCCVII. Quo ex errore cæteri propagati sunt de Indictionum origine, deque Nicęnæ Synodi tempora, quæ sunt apud illum depravatissima. Nam & Nicęnum Concilium celebratum constat anno Christi CCCXXV. Paulino & Juliano Coss. & eodem anno, expleto vicesimo anno, Constantinum Viannalia celebrasse. Quod nequaquam accidisset, si anno demum Christi CCCVII. cœpisset. Socrates mortuum Constantinum esse dicit anno secundo CCLXXVIII. Olympiadis: Constantium vero Chlorum obiisse anno primo Olymp. CCLXXI. Julii XXV. Ut igitur ineunte Olympiade CCLXXI. Constantinus Imperium ceperit, cum exeunte anno secundo Olymp. CCLXXVIII. mortuus sit, nondum XXX. annos expleverat. Atqui XXXI. Socrates attribuit. Falso igitur Olympiadis CCLXXVIII. anno secundo obitum ejus consignat. Anno Christi CCCXXXVII. sive Per. Jul. 5050. iniit annus Iphiti 1113. sive Olymp. CCLXXIX. primus ante quem mortuus ast Constantinus, exeunte quarto Olymp. CCLXXVIII. Jam vero si ex Eusebii sententia, quæ præferenda reliquis videtur, Constantinus XXXII. annos, paucis exceptis mensibus, impleverit, adeo ut vicesimus tertius ejus inchoandus fuerit anno illo CCCXXXVII. quo mortuus est, consequens est, annum ejus primum cadere in annum Christi CCCV. quo ex diebus æstivis cœpit annus primus Olympiadis CCLXXI. in quem Socrates Constantii Chlori mortem contulit Panegyricus Maximiano & Constantinum, cum in Britannia mortuo patre imperium esset adeptus, *Cæsaris* appellatione contentum, *Augusti*, & *Imperatoris* abstinuisse nomine, donec a Maximiano gener adscitus, una & *Augusti* nomen obtineret. *Cujus*, inquit, *tanta maturitas est, ut quum tibi pater Imperium reliquisset, Cæsaris tamen appellatione*

contentus expectare maluerit, ut idem is, qui illum, declararet Augustum. Quod altero anno ab Constantii morte contigit. Ex quo duplex Constantini consurgit initium. Quamobrem verisimile est, Constantium Chlorum decessisse anno Christi CCCV. anno primo ineunte Olymp. CCLXXI. ut scribit Socrates; ac tum Constantinum a militibus Augustum, & Imperatorem acclamatum abstinuisse tamen summi imperii titulis, donec anno consequente a Maximiano consecutus est. Ex quo factum putamus, ut alii XXXI. alii XXXII. annos Constantino tribuerint. Ac profecto, si, ut Eusebius affirmat, annus imperii XXXIII. Christi trecentesimo tricesimo octavo inchoandus fuit, fieri non potest, quin anno CCCV. Constantinus inierit. Hinc nescio quæ de lustris Julianis ariolatur Scaliger; quæ Olympiadum nomine censeri cum ab aliis, tum a Socrate somniet. Quod suo loco refutabitur.

Κώνσταντι, καὶ Κωνστάντιον.) Constantini liberorum minimus natu fuit Constans; maximus Constantinus: medius Constantius.

Υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ.) Non dubia est conjectura nostra, quam ad oram adscripsimus, legendum *ἀδελφὸς*, pro *τοῦ ἀδελφοῦ*: Nisi forte pro *Γρατιανοῦ* substituendum sit, *Οὐάλεντος*. Fuit enim Valentinianus Junior Gratiani frater: Senior autem Valentis. Sed perobscurus quidam locus est apud Themistium, Oratione XI. quam habuit in laudem Valentiniani Junioris cum Consulatum iniisset, in quo collegam habuit Aurelium Victorem. Qua in Oratione, *pag.* 261. nonnulla injicit, quibus significare videtur, Valentinianum Juniorem Valentis esse filium, & Valentiniani patruelem. Vide quæ ad illum locum adnotavimus: qui profecto etiam atque etiam considerandus est.

Ὡν τὰ ἔτη μέχρι τῶν Ἀρκαδίου.) Annos intelligit eorum Imperatorum, qui a Constantino magno ad necem usque Valentiniani Junioris extiterunt. In quo uno anno saltem calculus aberrat. Non enim anni LVII. sed LVI. ab obitu Constantini numerantur. Etenim annus ille, quo Valentinianus ab Arbogaste necatus est, dubius esse non potest, cum tam insigni charactere notetur. Fuit enim in anno illo Dominica Pentecostes Maji XVI. Proinde litera Domin. C. Pascha vero quinquagesimo ante die, Martii XXVIII. Igitur Cyclus fuit Lunæ XIII. anno Christi CCCXCII. Cyclo Solis IX. Jam vero moritur Constantinus anno Christi CCCXXXVII. ut paulo ante declaratum est. Si ab annis CCCXCII. deducas CCCXXXVI. reliqui eruet LVI.

Κατὰ δὲ Ἕλληνας Ἀρτεμισίου.) Si Artemisii XXIII. dies est Maji Juliani XVI. cœpit Artemisius Aprilis XXIV. Ac tum nova & inaudita mensium dispositio nascetur. Nam *Ἕλληνες* sunt Syromacedones, & Antiocheni. Quorum menses mere Juliani sunt, Græcis nominibus appellati. Horum vero Artemisius idem est cum Majo. Quare XVI. Maji est Artemisii Græcorum, sive Syrorum XVI. Idque Epiphanio ipso suffragante, ut ex Hær. LI. Alogorum constat. Vide quæ ad illum locum disputata sunt. Hic igitur pro *τρίτῃ, καὶ εἰκάδι*, leg. *ἕκτῃ καὶ δεκάτῃ*. De Valentiniani nece Baronianos Annales consule.

Μέτρον ὢν ἐσικόρος.) De sequentibus mensuris tam Hebraicis, quam Græcorum propriis accurate agere hoc loco non decrevimus. Res est enim otii majoris atque operæ, quam ut nos commentandi labore jam fessi, atque aliis insuper rebus occupati, in eam incumbere possimus. Præsertim cum alii plerique jam argumentum ejusmodi doctissimis lucubrationibus occuparint, & inprimis Arias Montanus, ac Villalpandus noster in Apparatu ad Ezechielem. Quare nos quod superest pauca quædam, & ad Epiphanii intelligentiam, id enim præcipue profitemur, necessaria breviter adnotabimus.

Εἴληπται πάνυ ὁ κόρος.) Corum Hebræi vocant כר: quæ mensura eadem est cum חמר, continetque decem Ephoth, quæ sunt XXX. sata, ait R. David Kimchius in Radic. Sed origo illa, quam affert Epiphanius, ut a *χορείᾳ* dicatur, quod idem est ac *βουνὸς*, sive *clivus*, aut *acervus*, a me, ut ingenue profitear, nondum capitur. Neque vox ejusmodi mihi in Hebraismo hactenus occurrit. Radix enim est כור, quæ vox *caminum*, & *fornacem* significat. Quanquam huic affine est כיור, quod idem est ac suggestum, *par.* II. *cap.* VI. 13. Sed de *χορείᾳ* quærant Hebraismi peritiores.

Λεθὲκ δὲ ὡς ἐν τῷ Ὠσηέ.) Non alibi quam in illo Oseæ loco vox ista legitur, cujus etymologia parum explorata. Nam ut *ἔπαρμα* significet, non persuadet Epiphanius. Est autem ea mensura dimidiatus corus aut חמר, Nam Corus triginta modios habet: Lethec quindecim. Mirum hoc eruditis Interpretibus visum est, quid in mentem venerit LXX. Senioribus, ut pro eo, quod in Hebræo est, לתך שערים hoc est *dimidio coro hordei*, verterint, *καὶ νέβελ οἴνου*. Quod Hieronymus adnotavit: Nam cæteri Interpretes *ἡμίκορον* transtulerunt. Ego vero mendosum fuisse LXX. Seniorum codicem illum arbitror, quo usus est Hieronymus; in eoque cum voces illas desideratas, quæ duabus illis Hebraicis responderent; utputa *καὶ ἡμίκορον κριθῶν*, vel ut Epiphanius legit, *λεθὲκ κριθῶν*, tum superfluas alias insertas, *καὶ νέβελ οἴνου*; quod pro Hebraica-

rum

rum ambarum interpretamento perperam est acceptum, cum aliæ jam essent extritæ. Conjecturæ hujus admonet non hic solum Epiphanii locus; sed etiam Ambrosius, qui *epist.* LII. quæ est ultima *lib.* II. sic illum Oseæ locum concipit: *Et conduxi eam gomor hordei, & semigomor hordei, & nevel vini.* Priorem autem versum ita legit: *Conduc tibi fornicariam quindecim denariis.* Ubi quindecim argenteos ab hordei mensuris sejunxit, quasi pretium illud hordei fuerit, non autem meretrici ad illas mensuras appensum. Ergo ἡμίγομορ, vel λεθὲκ κριθῶν fortean scripserant LXX. Nisi Ambrosii lectionem illam ex miscella ea, quam Origenes ex diversis concinnavit, manasse suspicemur.

Τὸ δὲ αὐτὸ καὶ τὸ γόμορ.) Vox ista γόμορ apud Græcos ambigua est. Duo enim ac diversissima mensurarum genera significat, hoc est חמר, & עמר: quam utramque dictionem Græci per eandem efferunt, γόμορ. Etenim in illo Oseæ loco, ubi est חמר, id est *homer*, γόμορ apud illos legitur. At *Exodi* XVI. ubi est עמר, perinde etiam γόμορ LXX. scripserunt; ut & *Ezech.* XLV. 11. & 14. Sed vocabulum γόμορ rectius posteriori huic tribueris: quia densissima Hebræorum aspiratio ע per γ' Græce reddi solet. Itaque D. Hieron. עמר Latine, *gomor*, חמר autem *corum* interpretatus est. Porro Gomor decima pars est Ephi. At Ephi decima pars cori, sive chomer. Igitur gomor centesima pars est chomer. Epiphanius, qui apud Oseam duo illa simul non legerat, γόμορ κριθῆς, & λεθὲκ κριθῆς, vel κριθῶν, sed alterum tantum; λεθὲκ κριθῶν, vel γόμορ κριθῶν; perperam arbitratus est, γόμορ κριθῶν idem esse, ac λεθὲκ κριθῶν, eamque variam diversorum codicum lectionem putavit, quæ unum idemque significaret; cum essent ejusdem loci duæ, & quidem necessariæ diversæque partes. Nam ita concipiendus ille locus fuit, ut ex Ambrosio supra monuimus, καὶ ἐμισθωσάμην αὐτὴν ἐμαυτῷ πεντεκαίδεκα ἀργυρίοις, καὶ γόμορ κριθῆς, καὶ λεθὲκ (vel ἡμίγομορ, vel ἡμικόρου) κριθῆς —— καὶ νεβὲλ οἴνου, cui nos obeliscum adjecimus, quod posteriora illa dispungenda videantur; utpote quæ absint ab Hebræo. Quod & in Miscella factum ab Origine hoc in loco conjicimus. Est igitur Epiphanii cavendus hic lapsus; qui Gomor, quod idem est ac Chomer, cum Lethec, hoc est totum cum dimidia parte, confudit, varia, & vitiosa Codicum lectione deceptus. Nam Gomor nusquam cum Lethec, aut ἡμικόρῳ idem esse legitur. Quo ex errore propagatus hic, qui sequitur, alius est; duplex esse Gomor, majus, ac minus: quorum illud idem sit cum Lethec, hoc est, modiorum XV. cujusmodi corus sive Chomer est triginta: alterum vero XII.

Τὸ δὲ μικρὸν δώδεκα βάθα.) Mendosissimus hic locus interpunctione sanandus est. Duplex est, inquit, Gomor; Majus modiorum XV. minus, modiorum XII. Legendum itaque τὸ δὲ μικρὸν δώδεκα (sub μοδίων) Βάθος καὶ τοῦτο &c. Est enim nova mensuræ alterius explicatio. Quem ad modum castiganda sunt Latina. Cæterum est quidem gomor apud Græcos duplex, sed minus non est modiorum XII. neque major XV. ut quarta parte alterum excedat. Quin ita potius; ut minus gomor, sive עמר, centesima sit majoris pars; quod paulo ante vidimus.

Βάθος καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς.) Bathus ab Hebræis בת nominetur. Cujus origo vocabuli parum explicata. Quomodo autem ὁμώνυμος sit ista dictio ἐλαιοτριβίῳ, hoc est trapeto, vel tudiculæ, quibus oleum exprimitur, sive vasi, in quo e prælo ac trapeto fluens excipitur, ignorare me fateor. Nam בת, aut בית nullum ejusmodi olearium instrumentum significat. Quamvis idem ex Epiphanio scripsit Isidor. *lib.* XVI. *cap.* XXV. *Batus*, inquit, *vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quæ bath apud eos, vel batha nominatur, capiens* L. *sextaria, quæ mensura una molæ vice proteritur.* Unicum restat subsidium, idque perleve. Nam בת Hebraicum βάδος a Græcis, ut Josepho, dicitur, mutatione τῦ θ' in δ', ut & subinde Epiphanius expressit. Atqui בר Hebraice inter alia *vectem* significat. Hinc suspicari licet, Epiphanium Hebraicam vocem, perinde ut apud Græcos, per δ' concipi arbitrantem, ad olearios vectes respectum habuisse. Etenim tudiculis, hoc est vectibus oleum exprimi consueverat. Columella *lib.* XII. *cap.* L. *Est & organum erectæ tabulæ simile, quod tudicula vocatur, idque non incommode opus efficit, &c.* Utrum hoc in mente habuerit Epiphanius, divinare non possum. Certe nihil aliud occurrit modo, quod ad olei factionem attineat. Bathi porro mensura liquidarum rerum est: ut olei, vini, decima pars Chomer. *Ezech. XLV.* 11. & 14. Unde cum Chomer ab Epiphanio modiorum XXX. constituatur; modius XVII. Sextariorum Chomer sextarios explet DX. atque adeo Bathus erit sextariorum LI. non L.

Μναῦς, ὁ μέδιμνος.) Non eadem est mensura Mnasis, & medimnus. Siquidem μνασίον Hesychio est μέτρον τι διμέδιμνον, duos medimnos continens. Sed utramque vocem ab Romana origine deflexit: nimirum a vocabulo *medium*. Quod mirum est utriusque linguæ perito excidere potuisse. Certe μνάσις nihil habet cum appellatione ista commune. De medimno vero Grammatica nulla concesserit, etsi aliqua similitudo vocis appareat.

Εἰσὶ δὲ καὶ μόδιοι σίτου.) Leg. δίκαμόδιον: ut & Cornarius legit. Mnafis duos medimnos contines: Medimnus Cyprius modios quinque: Igitur Mnafis modios capit decem, At Romanis, Græcisque medimnus fenos modios capiebat. Sed quæ fubinde pertexit, ea corrupta funt & obfcura. Ex quibus illud tamen efficitur, Modium apud Cyprios XVII. fextarios continere. Vulgo autem XVI. duntaxat imputantur. Sed in iftis ἀκριβολογεῖν nolumus.

Σάτον καλοῦσι.) Hebræi סאה vocant fatum. Quæ menfura fefquimodium Italicum complectitur, Jofepho & Hieronymo teftibus: adeoque fextarios XXIV. At Epiphanius modium cum quarta infuper parte fato tribuit. Quare cum modio fextarios XVII. affignet, capiet fatum fextarios $21\frac{1}{4}$. Hanc menfuram μόδιον ὑπέργομον appellat. Unde & Hieronymus fortaffe vocem Hebraicam סאה hoc eft *fatum* per Latinam *modium*, expreffit. Neque vero magis de Hebraici nominis origine conftat, quam aliarum menfurarum. Proinde quod dicit, fatum Hebraice idem effe ac λῆψιν, five ἄρσιν, fuffragatorem habet nullum. Quod utcumque verum effet, fi שאה non סאה fcriberetur. Tametfi litera ש cum finiftro puncto pro ס promifcue nonnunquam ufurpatur.

Τὸ δὲ ἅγιον μέτρον.) Igitur alius fuit modius profanus, alius facer. Hic erit fatum, quarta parte vulgari modio majus. Hæc Epiphanius, quæ nos hoc loco non difcutimus.

Τῇ μὲν γὰρ πρώτῃ.) Sequens difputatio prætermitti ab Epiphanio poterat. Neque enim ad rem admodum facit, neque quicquam continet, quod fcire magis, quam ignorare noftra referat. Quanquam ea quoque ab Ifidoro in *lib.* XVI. *cap.* XXV. Orig. eft translata.

Αἱ δὲ κεφαλαὶ περὶ ὧν εἶπον.) Perturbatus ac præpofterus ordo nominum eft. Qua in re quid infit myfterii non video.

Δινοῦ, ἡ τοῦ Ἰνοῦ.) Depravata funt pleraque facrorum librorum vocabula. Sed nos nihil immutandum cenfuimus. Plerifque litera δ' præfixa: qui eft Chaldaicus articulus.

Πληρωθεὶς γὰρ ὁ μόδιος.) Eadem ratione nullum non menfuræ genus modium appellare licet. Nam nullum eft, quod non perinde, cum impletum fit plenum fe effe fateatur. Ifidorus aliam vocis etymologiam affert, ab eo, quod fit fuo modo perfectus.

Πλήστας δὲ τὸ μέτρον, καὶ ῥιτλιάστας.) Barbara vox ac peregrina, quæque emendari varie poffit. Sunt qui ῥιγλιάστας refcribant a ῥίγλα, quæ eft regula: quod idem eft ac rutulus, five baculus rotundus. Unde apud Hefychium legi fcribunt, ἀποριγλᾶν, pro eo, quod eft, menfuram exæquare. Sed nihil ejufmodi apud illum reperi. Hoc vero folum: ῥῆγλαι· σίδηραι, ὡς ῥάβδοι: ut fint baculi, aut virgæ ferreæ. Ergo apud Epiphanium ῥυτλίαστας fortaffe leg. vel ῥοτλιάστας, ut a rutulo derivetur, qui eft vectis rotundus: quo nomine repagulum verfatile in Amphitheatro apud Calpurnium dici, obfervatum a Lipfio. Atque ita radium, feu vectem rotundum appellare licet, quo exaggeratum in modio frumentum abraditur, & menfura peræquatur: qui & ruplus nominatur in Gloffario Vet. *Ruplus* στροφεὺς γαλεάγρας, καὶ ἀποψήκτον. *Ruplus*, inquam, in Gloffario, non *Rutulus*, ut quidam parum fideliter concipit, exponitur ἀποψήκτον, hoc eft *radius menforius*. Unde & nafci altera apud Epiphanium lectio poteft, ῥυπλιάσας: quod a Græco ῥόπαλον fortean deducitur. Ac videndum etiam atque etiam, an *replum* illud Vitruvianum, quod eruditos homines jamdudum torquet, eo fit referendum. Scribit ille *lib.* IV. *cap.* VI. ubi de forium ftructura differit: *Item replum de impage dimidia, & fexta parte*. Ubi *replum* vectis inftar oblongum quiddam ac rotundum in foribus effe arbitror. Habet & Germanicum idioma vocem, rütteln quæ proprie de menfuris dicitur.

Κάμος δὲ ξ' αὐτῆς.) Leg. Κάβος. Cui fextarios quatuor imputant: hoc eft quartam modii partem.

Χοῖνιξ δὲ καὶ ὑφὴ.) Chœnix fextarios continet quatuor, authore Fannio. Quare de alio Sextarii genere, vel Chœnicis loquitur Epiphanius: quemadmodum & cum de ὑφῇ loquitur: quod exiftimari poffit Hebraicum Ephi vel Epha. Sed hujus major eft modus. Apud Hefych. lego, Οἶφι, μέτρον τι τετραχοίνικον Αἰγύπτιον.

Ἀρτάβη τοῦτο τὸ μέτρον.) De Artaba pluribus Villalpandus.

Τρία μέτρα σεμιδάλεως.) Locus eft *Gen.* XVIII. 6. Verum quod LXX. vertunt τρία μέτρα σεμιδάλεως, Hebraice legitur שלוש סאים *tria fata*. Quare fingulæ menfuræ non gomor funt, fed fatum. Impofuit Epiphanio communis μέτρου dictio, quam de eo menfuræ genere accipiendam putavit, ad quod diurnum mannæ demenfum exigebatur. Sed Satum trigefima pars eft Cori, Gomor centefima.

Τὸ δὲ γόμον δίκατον ἦν.) Perperam etiam in Regio γόμον, ut & in Bafileenfi: Quare nihil immutare voluimus. Verum γόμορ fortaffe reftituendum. Eft enim in Veteribus codicibus literarum ρ & ν pictura non abfimilis. Quæ res ex fcriptoribus fraudi fuit.

fuit. De Gomor, & authoris hallucinatione superius agimus: Ubi duplex Gomor constituit, majus, & minus: neutrum recte. Nos aliud discrimen apud Græcos duntaxat observavimus; qui promiscue Chomer, & Omer γόμορ appellant. Unde alius est γόμορ magnus, qui idem est ac Corus, sive Chomer: alius minor, qui est עמר, centesima pars majoris. Quare quod Villalpandus noster *lib.* III. *cap.* IX. scribit, Epiphanium eandem coro notionem tribuere, quam chomor, ad idque superiorem locum, ubi de coro egit, accommodat, sane non intelligo. Neque enim Epiphanius usquam τῦ Χόμορ mentionem facit: Sed eam mensuram, quæ reipsa eadem est cum coro, γόμορ appellat, ex Græcorum consuetudine. Quam is tamen non integrum, sed dimidium corum esse putat, & cum Lethee, atque ἡμικόρῳ confundit. De quo errore satis antea disputavimus. Hoc vero tandem in loco posteriorem τῦ γόμορ speciem, quæ revera unica est, ac propria, nempe עמר, declarat. Etsi dubitari potest, utrum γόμορ, an, ut cusi & scripti codices exhibent, γόμορ legerit Epiphanius. Nam si postremum hoc mensuræ genus γόμορ appellari credidisset, non duplicem antea γόμορ, sed triplicem esse dixisset. Hic enim tertius est, a duobus illis plane distinctus. Sed utcumque Epiphanius scripserit, γόμορ istud non aliud esse potest quam γόμορ, hoc est עמר: Fuit enim Omer, sive Gomor sextariorum $7\frac{1}{5}$ Quod cum vere ab illo definitum fuerit, ab iis, quæ paulo ante constanter asseverat, magnopere dissentit. Nam Corum, qui est Chomer, modiorum esse docuerat XXX. Modio vero sextarios imputaverat XVII. Ita Corus sextariis constabit 510. Jam vero Bathus, qui Ephi aridorum mensuræ respondet, decima pars est Cori: Gomor decima pars Bathi. Igitur ex Epiphanii sententia Bathus sextarios colligit LI. (cui quidem nonnisi L. tribuit) Gomor sextarios $5\frac{1}{10}$. Hic autem τὸ γόμορ, sive γόμορ habere putat sextarios $7\frac{1}{5}$. Quæ si centies multiplices, fient sextarii 720. quot reipsa corus continet. Etenim corus modios capit non XXX. sed XLV. ut Villalpandus docet, Modius porro sextarios XVI. qui in XLV. ducti sextarios conficient 720. Ea summa in centum divisa dat sextarios unicuique gomor $7\frac{1}{5}$. Quæ opinionum varietas, si non ex hallucinatione nata, ex eo certe profecta videtur, quod cum aliæ apud alias nationes mensuræ iisdem appellationibus censerentur, ac minores majoresve essent, hæc ipsa diversis ex Authoribus tumultuarie in Adversariis notata in hunc Commentarium redegerit, neque accurate ac distincte proposuerit.

Τὸ σάτον ϛ′ ξέϛων.) Neque istud superioribus consentaneum est: Ubi Satum docuerat esse μόδιον ἐπίτεταρτον, hoc est modium unum, cum ejusdem quarta parte. Quare cum modio XVII. sextarios attribuat, erunt in Sato sextatii $21\frac{1}{4}$. ut antea diximus. At secundum communem usum, qui modio sextarios assignat XVI. erunt in sato sextarii XXIV.

Ἀλάβαστρον μύρυ.) Alabastrum ex sui generis lapide, non ex vitro fit: Βικίον item alias fictile vas, alias vitreum. De hoc Eustathius, & alii Grammatici.

Ὁ δὲ Ἠλίας ἐπιμασθεὶς.) Locus est III. *Reg.* XIX. *6.* ubi Hebraice est צפחת LXX. καμψάκης. Sed quoniam argumento quatuor fuisse sextariorum colligat, nullus video.

Κόνδυ ἐστιν ὀκτὼ ξέϛαι.) Volgo tamen Sextario XII. cyathi tribuuntur. De quo Gregorius Agricola *lib.* I.

Μεδιμνὼθ δὲ λέγει.) Idem locus extat Hær. LXXV. *num.* VI. Forte pro μεδιμνὼθ, μεναχὼθ rescribendum. Vide quæ illic observamus.

Ἶν, τὸ ἶν μέγα.) Hin sextarios capit XII. hoc est Logos totidem.

Χῦς ἐστι ξεστῶν ϛ′.) Chus Atticus, & Romanus congius sextarios habet non amplius VI. quæ est duodecima pars Metretæ. Continet enim metreta sextarios LXXII.

Τάλαντόν ἐστι τὸ ὑπερβάλλον.) De Talento, ejusque multiplici varietata infiniti sunt doctorum hominum commentarii, quibus ea diligenter explicantur, ut otiosis hac in parte nobis esse liceat. Talentum hic Judaicum, sacrumque definitur, quod minas habuit CXX. hoc est libras Romanas CXXV. Nam Libra drachmas habuit XCVI. mina vero centum. In centum viginti minis, drachmæ sunt 12000. quæ per *96.* divisæ dant libras Romanas 125.

Ἐξ λιπτὰ ταλάντυ.) Quæ sint Talenti λεπτὰ quorum sex, septem assibus valeant, quæve septem assium λεπτὰ, centum æstimata denariis, qui docuerit, magnam a me gratiam inibit. De λεπτοῖς ταλάντυ, nescio quid Hesychius adspersit in voce Κοδράντης. Ibi enim τὸ λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν esse Talenti docuit, bisque istud repetiit. Quinetiam alibi, ἀσσάριον esse dicit idem ac λεπτόν. Unde in Talentum sex assium millia competent,

tent, quot & λεπτῶν. Eſt & de λεπτοῖς inſignis locut, ex Budenſi Codice productus a Camerario in *cap.* XXI. *Matth.* Ubi cum Staterem dimidiam unciæ partem eſſe dixiſſet, ſubjicit: πάλιν δὲ τὸ Σίκλον, ὅ ἐστιν ἥμισυ τοῦ στατῆρος, τέταρτον τῆς οὐγγίας, ἔχει λεπτὰ κ. τὸ λεπτὸν ὁλκῆς μιᾶς ἐστι δέκατον, ὄγδοον τῆς οὐγγίας· παρά τισι δὲ καὶ ὀβολὸς καλεῖται. Mox ait νόμισμα, μέγα μὲν εἶναι τῷ χαράγματι, καὶ τῇ ὁλκῇ, ὃ ἐκλήθη ἀργυροῦς· ὥστε ἔχειν αὐτὸν δηνάρια ρ, ἕκαστον δὲ δηνάριον ἔχειν ἀσσάρια ζ. (al. ξ.) Siclum, ſive dimidium ſtateris decem λεπτοῖς conſtare ſcribit; ἀργυροῦν vero, hoc eſt Staterem tetradrachmum, quem μέγα νόμισμα vocat, denariit centum. Porro denarium VII. aſſibus, aut, ut alia lectio exhibet, LX. Si in drachma decem λεπτὰ ſunt: ergo λεπτὸν idem erit, quod vetus Romanorum aſſis, decima pats denarii. Atque ut denario ſeptem imputemus aſſes, erunt in drachma 175. λεπτὰ vero aſſibus conſtabunt $17\frac{1}{2}$ Tetradrachmus aſſibus 700. Nam denarios habet centum. Quare λεπτὸν denarios habet $2\frac{1}{2}$, quoniam in quatuor drachmis, quadraginta numerantur. At vero ſi lectionem aliam amplectimur, ut in denario ſint aſſes ſexaginta: tetradrachmut colliget aſſium ſex millia. Nam denarios centum ſi per ſexaginta multiplices, totidem conſient: λεπτὸν vero 150. comprehendet aſſes, drachma 1500. Quid ex iſtis Scholiis, vel ſuperiore Heſychii gloſſemate ad Epiphanium enarrandum profici poſſit, judicent alii.

Mihi ſine ingenti aliqua ſectione, huic ulceri, quod ὕπουλον ſubeſt, ſubnoveri non poſſe videtur. Sed illud præterea, & vero cumprimis animadvertendum, de quo Talenti genere loquatur tam Epiphanius, quam Heſychius. Neque enim vulgare illud & magnum intellexiſſe puto; ſed Epiphanium maxime ſtaterem, vel tetradrachmum argenteum. Qua de re accuratius in diatriba de folle, & milliarenſi paulo poſt inquiretur. Ergo in Talento hujuſmodi XL. λεπτὰ ex Matthæi Scholio cenſentur, quæ centum denariis valent; denarii aſſibus ſeptem. Hæc Epiphaniani loci veſtigia premunt. Nam & centum denariorum, & ſeptem aſſium in illo mentio eſt. Quomodo vero reformanda ſint Epiphanii verba, tentabunt, uti diximus alii. Nos quæ potuimus in eam rem adjumenta congeſſimus.

Ἐκ δὲ τ ἀσσαρίων.) Scrib. ἐκ δέκα δὲ τ ἀσσαρίων, aut ἑκκαίδεκα δὲ τ ἀσσ. Sed in priorem emendationem proclivior ſum; quod denarius initio denis aſſibus valuit.

Ἡ δὲ οὐγγία ἔχει στατῆρας δύο.) In libra unciæ ſunt XII. ſtateres XXIV. Quare cum libra XCVI. drachmas capiat, ſtater argenteus quaternas continet. Eſt enim τετράδραχμος. Arqui ſubinde didrachmum facere videtur, ἔχων δὲ, inquit, δίδραχμα. Sed emendabis authore me, δ' δραχμάς. Id enim ſequentia demonſtrant. Nam ſcribit ſiclum dimidiatum eſſe ſtaterem, & drachmas habere duas. Igitur in ſtatere ſunt quatuor. Scripſerat Epiphanius δ' δραχμάς. Librariut longurium, qui numerali notæ adſcriptus erat, ἰῶτα ratus, δίδραχμα ſcripſit. Sed δίδραχμα, pro δίδραχμα, ἰδιωτικὸν eſt: neque tamen mutandum. Poteſt & δύο δίδραχμα ſubſtitui.

Σίκλος, ὃ λέγεται καὶ Κοδράντης.) Confer cum iit Iſidori verba *lib.* XVI. Orig. *cap.* XXIV. *Sicel, qui Latino ſermone ſiclus corrupte appellatur; Hebræum nomen eſt, habens apud eos unciæ pondus: apud Latinos autem, & Græcos quarta pars unciæ eſt, & ſtateris medietas, dragmas appendens duas. Unde cum in Divinis literis legitur ſiclus, uncia eſt; cum vero in Gentilium libris, quarta pars unciæ eſt.* Tam hæc Iſidori verba, quam illa Epiphanii Villalpandus noſter in ſicli voce depravata credens, *ſicilicum* reſcribit; & pro *uncia*, apud Iſidorum, *ſemunciam*. Qui me ſubſcriptorem non habet. Licet enim ſiclut reipſa quatuor drachmas habuerit; idque ex Joſepho, Hieronymo, cæteriſque perſpicuum ſit; nihilominut Græci, ac qui Græcos ſecuti ſunt, ſiclum paſſim didrachmum conſtituunt. Cur ita ſentiret, LXX. Interpretes fecerunt: qui Hebraicum nomen שקל, *ſiclum*, δίδραχμον conſtanter interpretati ſunt. Ideo duplex a nonnullit Siclus excogitatus eſt; unus duarum, alter quatuor drachmarum. Quod ego ex errore profectum arbitror. Nam revera ſiclus quatuor drachmas habuit. Sed quia Græci interpretes δίδραχμον pro Siclo reddiderunt, hinc qui Græce Scripturam legebant, non plures duabut drachmis attribuere Siclo. Et tamen cum apud accuratiſſimo authores inveniſſent, eundem Siclum eſſe tetradrachmum, eo delapſi ſunt, duplex ut ſicli genus ſtatuerent. Nam quod reipſa, quemadmodum dixi, duabus ex drachmis componi Siclum arbitrati ſint, non unus Epiphanius, aut Iſidorus fidem fecerint: Sed & alii permulti. Inter cæteros Scholiaſtes ille; cujus verba ex Budenſi codice Camerarius exſcripſit. τὸ ἥμισυ τῆς οὐγγίας (inquit) στατὴρ ἐκαλεῖτο, διὰ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τοῦ ζυγοῦ τοῖς πλάστιγγας ἰσορροπεῖν, τοῦ ἡμίσεως τὴν οὐγγίας ἐν ἑκατέροις τοῖς μέρεσιν ἐπιτιθεμένου. ὅθεν τῆς ἰσορροπίας τοῦ κανόνος κατὰ τὰς τοῦ ζυγοῦ ἰσότητα, στατὴρ ἐκλήθη. ἔχει δὲ ὁ στατὴρ ἥμισυ τὴν οὐγγίας, σίκλους δύο. πάλιν δὲ Σίκλον, ὅ ἐστιν ἥμισυ τοῦ στατῆρος, τέταρτον τῆς οὐγγίας ἔχει λεπτὰ κ'. &c. Abſurdum

dum est autem cum in isto; tum in aliis sexcentis Veterum locis, *Sicilicum* pro *Siclo* reponere. Fuit enim Siclus usitatum apud Hebræos nummi genus, non Sicilicus. Atque iccirco κοδράντην etiam appellari Siclum testis est Epiphanius: quod nimirum a Græcis passim didrachmus, adeoque quadrans unciæ constitui soleret. Qua in ra non a LXX. Senioribus, sed a Græcis posterioribus qui illos secuti sunt, error admissus est. Non enim animadverterunt, interpretes illos vel Alexandrinos fuisse, vel Alexandriæ certe scripsisse; atque eorum proinde, apud quos, & quorum in gratiam scriberent, usui consuetudinique serviisse. Atqui cum Alexandrinorum talentum duplum esset Attici, eandem quoque proportionem Alexandrinæ drachmæ ad Atticas habuere, ut δίδραχμοι essent. Etenim Talentum omne, ut ex Herone constat, minis constabat sui generis LX. Mina vero sui perinde generis stateres habuit XXV. drachmas centum. Unde cum Talentum unum altero duplo majus esset, non plures quidem in majori minæ vel drachmæ numeratæ sunt, sed ææedem pondere, ac valore præstiterunt. Unde aliæ λεπταί, aliæ παχεῖαι vocatæ sunt, ut ait Hesych. Quod & Pollux *lib.* IX. *cap.* VI. confirmat. Sic igitur Alexandrinum talentum; quod, authore, Festo, duodecim denariorum millibus valebat, cum totidem Atticarum drachmatum millibus æstimaretur, non plura sui generis, hoc est Alexandrinarum drachmarum numerabat, quam sex millia. Quare singulæ drachmæ, ad Atticas, & vulgatas comparatæ, δίδραχμοι censebatur. Quam ob caussam LXX. Interpretes δίδραχμον, hoc est duarum Alexandrinarum drachmarum pondere ac valore præditum Siclum esse dixarunt, cum interim Atticas drachmas haberat quatuor. Quod cum reliqui minus animadvertissent, & ad vulgares, Atticasque respicerent, duplo minorem, quam erat revera, Siclum esse crediderunt. Non melior afferri caussa potest hallucinationis istius, quæ tantas hactenus turbas, & opinionum varietates conscivit. Observatio illa Isidori de unciali Siclo nimium a vero distat. Certe enim nonnisi semuncialis constitui debebat; si quidem duplex esset, nempe δίδραχμος. & τετράδραχμος.

Τῆς γὰρ οὐγγίας.) Deest numerus, qui quota pars unciæ drachma sit axprimat. Scribo: τῆς γὰρ οὐγγίας η ἦν ἡ δραχμή.

Ἐκαλεῖτο δὲ ὁλκή.) Mire hæc perturbata sunt, & implicita. Utrum ὁλκὴν idem ac δραχμὴν esse dicat: an potius δραχμὴν, ὁλκὴν id est pondus idem cum siclo esse statuat, dubitari potest. Sed prior interpretatio præferenda, quam & Cornarius expressit, & nos secuti fuimus. Nam & ὁλκὴ pro drachma sæpius accipitur. Sed quod ejusdem cum Siclo ponderis fuisse refert, superioribus repugnat: ubi didrachmus Siclus constitutus est; quamvis revera tatradrachmus fuerit. Jam axemplum illud de Absalomi capillorum pondere nihil ad rem pertinet. *lib.* II. Reg. *cap.* XVI. 26. *Ponderabat*, inquit, *capillos capitis sui, ducentis siclos pondere pubblico*: מאתים שקלים LXX. ὡς ἑκατὸν σίκλων τῷ σταθμῷ τῷ βασιλικῷ Nulla hic drachmarum mentio; sed Siclorum; quos Hebraici, Latinique codices ducentos; Græci centum numerant: Sixtiani tamen διακοσίοις σίκλοις recte concipiunt. At varo Epiphanius comam illam scribit ὁλκὴν habuisse CXXV. Siclorum: quæ est, inquit, uncia sicli unius, & librarum duarum cum semisse. Hæc ego nullus capio. Sicli CXXV. si quatuor drachmæ singulis, ut par est, arrogentur, drachmas colligunt quingentas. Eæ per 96. divisæ libras Romanas efficiunt V. cum XX. drachmis. Sin didrachmos Siclos esse malis, drachmæ consurgent 250. ex quibus libræ confient duæ, cum drachmis 58. qui modus selibram excedit drachmis decem. Est enim selibra drachmatum 48. Sane, ut Epiphanii verba præferunt, illud significare videntur: Siclum aliquem fuisse, cujus uncia, sive duodecima pars, siclos communes habuit CXXV. quæ sint duæ libræ cum dimidia. Ita Siclus iste libris constabat XXX. drachmis 2880. Erit cum per otium ista retractabimus. Interim hic hæreo, & a peritioribus doceri me vehementer cupio.

Ὀβολὸς καὶ αὐτὸς ἀργύρειος.) Obolus drachmæ pars est sexta, unciæ quadragesima octava. Fuit & æreus numus. Quem duplicem Epiphanius statuit: alterum æreum, qui μέτρον ἔχει τῆς οὐγγίας. Ubi μέτρον pro pondere sumere videtur. Nam majus istius, quam sequentis pondus esse debuit, quod octogesimam partem unciæ facit. Quod si minus placeat obolos æreos tam grandes extitisse, μέτρον ἔχει, sic accipiendum erit, ut sit, *erat pars dimetiens*, vel potius, *valorem habebat unciæ æreæ*. Manifestum est autem hoc in loco ἀργύριον pro nummo quolibet, etiam æreo καταχρηστικῶς sumi. Nam obolum æreum ἐν ἀργυρείοις τετυπῶσθαι vult. Sic paulo post χαλκοῦς ἀργυρείους vocat.

Ἦν δὲ καὶ ἕτερος.) Si obolus argenteus octogesima pars est unciæ, drachmæ autem octava, denis obolis singulæ drachmæ constabunt, non senis.

Λέγει ἐν τῷ Λευιτικῷ.) Moysis verba sunt עשרים גרה יהיה השקל: *Viginti geræ siclum facient*. Hieron. vertit *obolos*. Non quod *gera* propria sit *obolus*, (major est enim quinta fere parte: nam quinque geræ sex obolos faciunt) Sed quod nullum apud Græcos

eut Latinos genus mensuræ vel nummi propinquius occurreret: quemadmodum denarius promiscue usurperi pro drachma consuevit. Habet igitur siclus, hoc est tetradrachmum xx. geras: proinde drachma quinque geris constat. LXX. εἰκοσιόβολοις ἴσαι τὸ δίδραχμον. Didrachmum pro Siclo reddiderunt, cui xx. oboli non competunt: sed tetredrachmo. Quæ res Epiphanium decepit. Qui ex eo frustra deduxit, unciem obolos LXXX. continere, quia xx. duabus drachmis, quæ querte pars est unciæ, conveniunt. Sed didrachmum pro siclo, hoc est, pro tetradrachmo, Græci videlicet usurparunt.

O'τι δὲ τέτραρτόν ἐστι τὴν οὐγγίας.) Dixit hoc non alibi, quam supre iis in verbis: ὁ δὲ στατὴρ ἥμισυ μὲν οὐγγίας, ἔχων δὲ δίδραχμα. Quere Λεπτίχως conjecimus scripsisse Epiphanium δ' δραχμάς.

Χαλκοῖ, τούτους οἱ Αἰγύπτιοι.) Chalcus octave pars oboli fuit. Pollux *lib.* x. *cap.* VI. ὁ μὲν τοι ὀβολὸς ὀκτὼ χαλκοῦς εἶχε. Mox: οἱ δὲ τέσσαρες χαλκοῖ ἡμιωβόλιον. At Suidas in τάλαντον, ἡ δραχμὴ ὀβολῶν ἕξ, ὁ δὲ ὀβολὸς χαλκοῦς ϛ'. Sex obolos chelcos tribuit. Quod posterius Agricola sequitur, *lib.* v. Chalcus elias nummi genus, elias ponderis fuit. Numus item ærena, vel ergenteus, abusione vocis; ut plerisque passim: nisi ἀργύρεον hic latius usurpetur. Pollux: οἱ μὲν οὖν χαλκοῖ, νομισμάτιον ἦν λεπτόν. ἡ δὲ τῶν Πολλῶν, καὶ ἰδιωτῶν χρῆσις τὸν χαλκὸν ἀργύρεον λέγει. Hesychius, χαλκοῦς τοῦτο ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ τοῦ ἀργύρου ἔλεγον. Ubi *Latinis æris* nomine pecuniæ genus omne complexi. *Chalci* vero, de quibus Epiphanius loquitur, diversum quiddam a vulgaribus videntur. Nam & ab Ægyptiis inventos esserit, & esse ἀργύρεα πεντωμένα δύο. Tum octavem ait esse partem unciæ, hoc est eendem cum drachma.

Μνᾶς, ἡ τῆς τῇ Ἑβραΐδι.) Mine Hebræis מנה μανή, & ita scribendum hoc loco. Italicem minam Epiphanius stateras hebere dicit XL. quæ sint unciæ xx. sive libra cum besse. Hac ratione stater erit semuncia, ac drachmas continebit quatuor: quod & eurea scripsit. Libre Romena uncias habet XII. cujus bes octo sunt unciæ. Ambo hæc, id est unciæ xx. minem Italicam faciunt, quę drachmas colliget CLX. Aliud erit igitur libra Italice; aliud mine Hero Atticam minem ἰσοδύναμον, καὶ ἰσοστάσιον esse dicit τῇ Ἰταλικῇ μνᾷ στατήρων γάρ ἐστι κέ: ἡ δὲ Ἰταλικὴ λίτρα στατήρων κδ'. Italicam libram ecce a mine separat, & illi stateres XXIV. huic XXV. imputet. Interpres Nicandri: ἡ δὲ Ἰταλικὴ μνᾶ λίτραν μίαν ἥμισυ. Quod ite Scaliger explicat: ut Libra Italica sit drachmarum LXIV. id est unius librę, & dimidię, hoc est drachmarum XXXII. quę XCVI. drachmas in Italicem minam constituunt. Atqui hoc modo uncię singulę drechmas sibi vendicabunt $5\frac{1}{3}$ Quod cum Epiphanio conciliari non potest. Major est enim Italicę apud illum librę modus, & uncię.

Τὰ δὲ νουμίον πεποίηται.) Cedrenus. καὶ ἀσσάρια δὲ ἀπὸ ἀσημίου, καὶ χαλκοῦ πεποιημένα πρῶτος Ῥωμαίοις ἐχαρίσατο, πρὶν διὰ σκυτίνων, καὶ ξυλίνων, καὶ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρούντων, ἅπερ ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νουμία ἐκάλεσε. *Asses*, inquit, *ex argento & ære cusos primus Romanis largitus est; cum antea scortis, & ligneis, & testaceis uterentur; quos de suo nomine numos appellavit.* ἀσήμου, pro ἀσημίου legendum esse perspicuum est: quę vox *argentum* sonet, ne A signum cum interprete somniemus. Sed commentum illud de appellationis origine, quod & Isidorus *lib.* XVI. *cap.* XVII. secutus est, refellit Pollux, qui νοῦμμον Gręcum nomen esse censet; *lib.* IX. *cap.* VI. ὁ δὲ νοῦμμος δοκεῖ μὲν εἶναι Ῥωμαίων τοὔνομα τοῦ νομίσματος. ἔστι δὲ Ἑλληνικὸν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ Σικελίᾳ Δωριέων.

Δίχρυσον δὲ ἐκάλουν.) Δίχρυσος ex nominis ratione numum significet, qui binos aureos valet. Verum Epiphanio teste argenteus numus est, τοῦ ἀργύρου, hoc est argentei, dimidium.

Τὸ δὲ ἄργυρον, τοῦτ' ἔστιν.) Cedrenus Μιλιαρίσια δὲ ἀπὸ τῆς μιλιτίας, ἤγουν στρατείας. Subjungit fabulam de Scipione, qui primus militibus τὰ μιλιαρίσια cudit. Sed vane est hęc origination. De *miliarensi* multe haud vulgaria dicenda sunt, quę quoniam cum *folle* implicatam disputationem continent; de utroque Diatribam paulo longiorem instituemus. Neque enim paucioribus, aut explicari omnia potuerunt, aut hic ipse Epiphanii, ac sequens de folle locus enarrari.

DE FOLLE MILIARENSI

AC NUMMORUM MINUTIIS

D I A T R I B A.

ΦΟΛΗΣ, ὁ καὶ πυλώριον. Non est ullus epud Epiphanium locus, quem vehementius eruditi homines vaxaverint, quique vicissim illos acrius exercuerit. Ita variis modis interpolatus, etque explicatus est. Quam opinionum verietatem, non ipsa solum Epiphanii verborum obscuritas peperit, sed etiam rei per sese difficultas; quod de folle diversa admodum in antiquorum monimentis expresse legantur. Ac mihi vulgo vocabuli istius proprietas haud satis explorata videtur: & cum in eam investigandam paulo accuratius incubuissem; nonnulla reperi secus ab doctis & studiosis hominibus explicate, quam verites ipsa, & euthorum veterum testimonia paterentur. Quocirca ut non huic tentum illustrando Scriptori opera nostra serviat; sed ed communem utilitatem sese latis effundat; visum est non abs re fore, si quæ de *folle* lucubrationibus aliquot commentatus essem, ea opportunitate loci hujus inductus copiosius ac diligentius exponerem. Non enim pueriliter arcessita, neque emblematis instar ad pompem illigeta erit ista disputatio. Sed ejusmodi, quæ proponentur, erunt omnia; ut qui ea cum Epiphenii verbis conferre voluerit, breviores esse nos minime oportnisse concedat. Nobis vero in ipso operis exitu eo alecrius postremus hic superandus labor; quo jem velut longa navigatione perfuncti, propius jam terram ipsam, portumque contuemur.

Quicquid igitur de Folle ab Antiquis proditum, & ab recentioribus adnotatum est; id ad duo ferme capita revocatur. Nam aut ποσότητα, sive ὅλην; & ἄθροισμα, hoc est summam pecuniæ, vel pondus, aut certum aliquem nummum significat. Utrumque nos genus hac Dissertatiuncula prosequemur.

DE FOLLE UT EST PECUNIÆ

COLLECTIO QUÆDAM AC SUMMA.

NE vulgare duntaxet, ac trite de Follis prima ista notione complecter; insignem hanc disputationem luculentissima quadam accessione faciem: hoc est ejusdem in ees interpretemento, cujusmodi in vetere Basilicorum Glossario reperi, quod est penes R. P. Jacobum Sirmondum. Ex quo ad Epiphanii locum enarrandum operæ pretium aliquod futurum confido. Ita ergo de Folle Glossæ istæ prodiderunt. Φόλλις· ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου φόρος ἡμιώλιον ἐπήχθη, τοῖς Κωνσταντίνου πολίταις, ἔσεσθαι τῶν τοιούτων ὑποζυγίων τὴν ἐν τῷ πολέμῳ χρείαν προϊσχομένη. ἕτερος δὲ ὁ κληθεὶς φόλλις τοῖς τῶν ἀξιολογωτέρων κατὰ πόλεις οἰκίας κατέλαβεν, ὅτι ἦν αὐτοῖς τὸ γένος ἄνω τῆς ἀξιώσεως τετυχηκός. καὶ ἦν ἀτύχημα τὸ κρεῖττον ἐν τοῖς γένεσι πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀξιώσεως διακεκομμένον τῷ ποσῷ. τοῖς μὲν τοῦ πρωτίστου πλέως ὀκτὼ χρυσίου λίτραι. τοῖς δὲ τοῦ δευτέρου, τέσσαρες· καὶ δύο τοῖς τρίτοις. ὥς φησιν Ἡσύχιος ὁ Ἰλλούστριος ὁ φιλοσοφίας τῆς Μιλησίας, ἐν τῷ ἑκατονχρονικῷ διαστήματι τῆς ἱστορίας. ΦΟΛΛΙΣ· σταθμός ἐστι, λεγόμενος καὶ βαλάντιον. ἕλκει δὲ ῞ δηνάρια διακόσια, πεντήκοντα. τουτέστι λίτρας τιβ', καὶ οὐγγίας ἕξ. ὡς ἔχοντος ἑκάστου δηναρίου λίτραν α', καὶ οὐγγίας γ'. ἔστι δὲ καὶ ἕτερος φόλλις συναγόμενος ἐξ ἀργυρίων λεπτῶν τῶν τοῖς στρατιώταις διδομένων, καὶ διὰ τοῦτο μιλιαρησίων καλουμένων. ἔχει δὲ ἕκαστον τῶν τοιούτων λεπτῶν ἀργυρίων κεράτιον ἕν, ἥμισυ, τέταρτον. ὁ δὲ φόλλις ἀργύρια τοιαῦτα ρκέ, ἃ ποιοῦσι κεράτια σνή, καὶ νούμμια θ'. γινόμενα ἐν χαράγμασι νομίσματα θ', μιλλιαρήσιον ἕν, νούμμοι θ'. γινόμενα ἐν χαράγμασι νομίσματα θ', μιλλιαρήσιον ἕν, νούμμοι θ'. τὰ τούτων ρκέ καὶ πέντε ἀργύρια συνήγετο εἰς ἀπόδεσμον ἕνα· καὶ οὗτος ἐκαλεῖτο φόλλις. ἔστι δὲ καὶ ἕτερος φόλλις διαφόρως φόλλις διαφόρους ἔχων ποσότητας. ἀπὸ γὰρ δύο χρυσίου λιτρῶν ἀρχόμενος, εἰς ὀκτὼ προέβη κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν ἀποφορὰν τῶν ἀπαιτουμένων. τοῦ μέμνηται μὲν καὶ Ἡσύχιος ὁ Ἰλλούστριος ἐν τῷ χρο-

χρονικῷ διαστήματι τῆς ἰσοχειας. μέμνηται δὲ καὶ Θαλέλαιος ἐν τῇ β' διατάξει τοῦ β' τίτλου, τοῦ ιβ' βιβλίου τοῦ Κωδ. τοῦ τίτλου, ἡ μὲν ἀ' διάταξις ἐξελήφθη ἐν βιβλίῳ τῶν Βασιλικῶν ϛ', τίτλῳ ζ. κεφαλ. δ'. ἡ δὲ β' περιλήφθη, ὡς πάλαι ἀναιρεθεῖσα παρὰ τοῦ θείου Μαρκιανοῦ.

Hactenus Glossæ. Quas Alciatus laudat: ex eoque Ludovicus Vives in *Comment. ad lib.* XXII. *de Civit. Dei cap.* III. Sed illic Latine quædam parum expressa sincere, ut in mendosis exemplaribus accidit, quæ ex Græcis nostris emendare liceat. Triplex vero indidem Follis notio deducitur. Nam est primo tributi, & pensitationis genus, idque duplex; alterum mulare (perperam apud Vivem *multorum*, pro *mulorum*, extat) alterum nobilioribus familiis indictum, cujus author est Hesychius Illustrius *lib.* VI. Quod posterius institutum a Constantino M. scribit Zosimus *lib.* II. ἀπεγράψατο δὲ τὰς τῶν λαμπροτάτων οὐσίας τέλος ἐπιθεὶς, ᾧτινι φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν ὄνομα. Ejusmodi follem, sive præstationem Senatoriam gradatim per triplex discrimen processisse, Glossæ demonstrant: ita ut primus gradus follibus duobus esset obnoxius; secundus, quatuor, tertius, octo. De iis Follibus mentio est *lib.* XXI. *Tit.* II. *Cod. Theod. de Præt.* cum Senatorium ordinem trifariam distribuens, alios in professionem habere folles ait duos; alios quatuor; alios amplius. Glossæ singulis follibus unam auri libram imputant. Sed in tenujorum gratiam postea de canone detractum, & ad septenos solidos minima Senatorum redacta pensitatio; quæ proinde a folle distinguitur. Etenim *lib.* VI. *Cod. Theod. Tit.* I. *Lege* I. cum Gratianus, Valentin. & Theod. sic edixissent: *Duorum vero follium maneat cunctos indiscreta professio, etiamsi possessionem forte non habeant;* postea a Valentin. Theod. & Arcad. imminuta præstatio est; & amplissimorum virorum consilio definitum dicitur; ut septenos quotannis *solidos pro sua portione conferret, qui præbitiones implere follium non valeret.* Ubi septem solidorum functio a folle perspicue separatur: quamvis Hotomanus *lib. de re Num. Pag.* 370. confundere ambo ista videatur. Atque ea pensitatio aliquandiu perseveravit. Lege XII. Tit. ejusdem, septem solidorum præstatio tenuissimos Senatorum obligare dicitur. Sublatum vero postea est onus illud; ut ex *lib.* XII. *Cod. Justin.* patet. Nam *Tit.* II. *Valentin. & Martian.* ita rescribunt: *Glebam, vel follem, sive septem solidorum functionem; sive quamlibet hujusmodi collationem, tam circa personas, quam res, & prædia, funditus jubemus aboleri: ut omnis hujusmodi sopita perpetuo conquiescat exactio.* Ante hanc constitutionem durissima fuit ordinis Senatorii conditio, ac pœnæ loco nonnullis imposita: aliis pro ingenti beneficio est adempta; ut ex *Epist.* XXXVIII. Synesii constat: nec non Ammiano *lib.* XXII. Juliano *Epist.* XXV. Quod & Glossa superior ostendit. Secunda follis significatio est, qua pro pondere sumitur librarum CCCXII. & unciarum sex. Quæ sunt denarii CCL. quorum singuli libram unam habent, uncias tres; *Denos* Alciatus vertit. Quid autem sint, libenter doceri me cupiam. Nam Codex manuscriptus δηνάρια repræsentare videtur. Tertio Follis ἄθροισμα, summamque pecuniæ significat, ex nummis argenteis minutis conflatam, nempe ex miliarensibus numero CXXV. quorum singuli ceratium pendebant cum semisse, & quadrante. Ita follis iste ceratia colligit CCVIII. nummos novem. Alciati codex hoc in loco depravatus erat. Sic enim vertit: *Est & alius follis confectus ex argenteis leptis, qui militibus, quos miliarios vocabant, dabatur. Lepti autem ceratium unum cum dimidio continent. Ita follis iste argenti ceratia CCVIII. habet, & nummos IX.* Ergo argentei omnes illi in sacculum unum conjecti. Unde & follis appellatio deducta. Atque ex argenteis illis CXXV. sive miliarensibus, conflunt nummi, sive solidi aurei novem. Etenim ceratia CCXVIII. si per novem partiare, singulis XXIV. competent; quantum solidi pondus erat. Isidorus *lib.* XVI. *cap.* XXIV. *Siliqua vicesima quarta pars solidi est, ab arboris semine vocabulum tenens.* Tametsi siliquam inter, & κεράτιον interesse videtur. Sequitur enim apud Isidorum: *Cerates oboli pars media est, siliquam habens unam, & semis. Hunc Latini semiobolum vocant. Cerates autem Græce, Latine siliqua cornuum interpretatur. Obolus siliquis tribus appenditur, habens cerates duos, chalcos quatuor.* Continet ergo κεράτιον sesquisilicam. Unde in drachma XVIII. siliquæ sunt, ceratia XII. In didrachmo siliquæ XXXVI. ceratia XXVI. Quoniam itaque stater, sive aureus primis temporibus pondus habebat drachmarum duarum; ita ut quaterni duntaxat cuderentur in unciam; ideo tum κεράτια XXIV. siliquas XXXVI. pendebat. Postea de pondere tertia pars est deducta; ita ut seni in unciam solidi percussi sint: ac tum sextula nuncupata. Isidorus: *Solidus apud Latinos alias nomine Sextula dicitur; quod de iis sex uncia compleatur.* Tum ergo solidus ad XXIV. siliquas, κεράτια XVIII. redactus est. Verum κεράτια cum siliquis deinceps confusa sunt; adeoque XXIV. κεράτια, perinde ac siliquæ, XXIV. solido tributa sunt. *Drachma* (inquit Isidorus) *tribus constat scrupulis; id est XVIII. siliquis.* Ergo in uncia siliquæ sunt CXLIV. Quæ si per quatuor dividantur, dant unicuique solido veteri siliquas XXXVI. Si per sex, dabunt sextu-

læ,

læ, sive solido siliquas XXIV. quæ & *κεράτια* vocarunt. Apparet ergo CCCVIII. *κεράτια* recte novem nummis, sive solidis imputari; quos esse Glossa dicit miliarenses *λεπτὰ* CXXV. Ii in unum sacculum injecti follem conficiebant. Iidem ex sacculis stipendium militare, vel donativum in ejusmodi miliarensium specie persolvebatur. Unde militarensibus nomen inditum Græci passim autumant. Apud easdem illas Glossas, *μιλιαρήσιον στρατιωτικὸν δῶρον*. Et alibi passim. Nec aliam ab ullo proditam vocabuli istius originem extare memini. Quæ a nostris tamen merito rejicitur. Nam a *militia* aut *milite* non *miliarensis*, sed *militarensis* fieri debuit. Quare si mihi in obscura re conjectura licet uti; quod cur minime concedatur, non video; libentius miliarensem a millenario numero detortum existimem: quod videlicet mille istiusmodi nummis auri libra æstimata fuerit. Etenim solidorum, sive aureorum in libram numerus cum diversus aliquando fuerit, tandem ad LXXII. pervenit. Sex enim, uti dictum est, in unciam percussi. Ideo *sextula* vocata: quod sextam unciæ partem penderet. Zonaras de Nicephoro Phoca: ἦν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ χρημάτων ἥττων, ὡς ἔοικε. μέχρι γὰρ ἐκείνου παντὸς νομίσματος ἑξαγίου σταθμὸν ἕλκοντος, ἐκεῖνος τὸ τεταρτηρὸν ἐπενόησε, κολοβώσας αὐτὸ κατὰ τὸν σταθμόν.

Si igitur miliarenses CXXV. novem solidos exæquant, & CCL. solidos octodecim; ergo quater ducenti quinquaginta milliarenses, hoc est mille, solidos explebunt LXXII. quæ est auri libra. Vera igitur, quantum apparet, miliarensis notatio ex optimis illis Glossis eruta est, quæ hactenus latuerat, & a Græculis, ut assolet, depravata, ac dissimulata fuerat. Sed de miliarensibus istis amplius agetur, cum ad follem argenteum ventum erit: ad quem priusquam orationem convertimus, de aureis, si qui fuerint, disputandum. Hactenus enim prima Follis est explicata notio, quatenus *ὅλκιν*, & *ἄθροισμα* nummorum significat.

DE FOLLE

UT INTER NUMMOS CENSETUR

Ac primum, aureum fuisse nullum ostenditur.

F*ollis aurei nummi genus est*, inquit Cujacius ad Leg. XII. Cod. Justiniani, Tit. II. Leg. II. Idque ex legum aliquot Theodosiani Codicis authoritate confirmat: Veluti Leg. II. & III. Quor. Ap. non rec. Item Lege III. de Suariis. Lege V. & XXI. de Prætoribus. Quod & aliis persuasit. Itaque vir doctus Alexandrini Chronici locum illum ἐπὶ τούτου τῶν αὐτῶν ὑπάτων λῦψις γέγονεν τοῦ ἄρτου, ὥστε πραθῆναι τὸν ἕνα ἄρτον φόλλεων τριῶν, ad folles, sive nummos aureos retulit. Verum ex allatis a magno Jurisconsulto legibus adeo nihil de aureo aliquo numismate colligitur, ut contrarium potius ex plerisque manifestissime concludi possit. Lex est prima, quæ temerariæ appellationi multam indicit follium XXX.; cujusmodi vel argentei nummi commode possunt intelligi, vel nummorum certa collectio, sive sacculus. Reliquis in legibus mirum quantopere illum ratio fugerit. Lege III. de Suariis, libra suillæ carnis senis follibus taxatur. Quis aureis nummis sex valuisse porcinam arbitretur? Ergo ne argenteis quidem totidem puto: Et folles hic æreos, ac minutos interpretor.

Sequitur Lex. V. de Prætoribus: quæ erogationis modum in Præturis definit. Primæ Præturæ, quæ Flavialis dicitur, erogationem præscribit viginti & quinque millium follium, ac triginta librarum argenti: Secundæ Constantinianæ dictæ, viginti millia follium, & quadraginta libras argenti. Tertia Triumphali, quindecim millia follium, ac triginta libras argenti. Hos vero folles aureos esse nummos, quis tandem persuadeat? Neque enim verisimile est tanto majorem auri quantitatem in editiones, quam argenti vel insumptam, vel concessam fuisse. At XXV. follium, si aurei nummi sunt, millia, utcumque ad libras redigantur, immane quantum argentearum numerum excedant. Ergo folles istic ærei nummi, sive follares videntur, quos Lamprid. in Alagabalo folles æris appellat. Cujusmodi minutæ species, & æreæ cum argenteis, & aureis conjunctim in salarium Ducibus nominatim taxatæ leguntur apud Au-

Augustæ Historiæ scriptores. Ita centum ærei diurni apud Vopiscum in Aureliano: æreorum Philippeorum annua decem millia apud eundem in Probo. Æris HS decies in Bonoso.

Postremo Lege XXI. de Præt. follium plane diversa & abhorrens ab omni nummorum genere significatio est. Ibi enim triplicam Senatorii ordinis gradum discernit, pro diversa professione, in quam alii duos folles, alii quatuor, alii amplius habebant. Follis vero non pro nummo; sed pro canone tributi, ac præstationis sumitur, qui a Senatoribus pro cujusque facultate ac dignitate solebat exigi; κατὰ τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν ἀπορίαν, at Glossæ loquuntur. Quocirca nihil hactenus allatum video, quod aarei nummi genus fuisse follem argumento esse possit; Sed vel auri, argentiqua summam, vel argentaum certe nummum, aut æreum.

DE MILIARENSI ARGENTEO

QUÆ PARS FOLLIS VIDETUR.

Antequam de Folle argenteo certi aliquid eruatur, necesse est de miliarensi, quod ἄργυρον Epiphanius nominat, pauca quædam præmittare: quoniam ex eo nummorum genera componi follem idem ille affirmare videtur. Miliarensem argenteum fuisse nummum non auraum, declarat Novella Justiniani CV. in qua Magistratibus, præsertim Coss. profusionis modum præscribit: vatatque nummos aureos spargere; argenteos permittit. οὐ μὴν χρυσίον ῥίπτειν ἐφίεμεν, οὐ μικροτέρου τινός, οὐ μείζονος ὅλως, οὐ μέσου χαράγματος, οὐ σταθμοῦ, ἀλλ' ἀργύρου (καθάπερ εἰπόντες ἔφθημεν) μόνου. τὸ μὲν γὰρ χρυσίον διαρρίπτειν ἀπίσθω τῇ βασιλείᾳ, ἥπερ μόνη καὶ χρυσίου περιφρονεῖν ὁ τῆς τύχης δίδωσιν ὄγκος. ἄργυρος δὲ ὁ μετὰ χρυσὸν εὐθὺς τιμιώτατος γένοιτο ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάτοις φιλοτιμίας πρέπουσα. τοῦτον ἐφίεμεν αὐτοῖς ῥίπτειν ἔν τε τοῖς καλουμένοις μιλιαρησίοις, καὶ μήλοις, καὶ κανκίοις, καὶ πτραγωνίοις, καὶ τοῖς τοιούτοις. Miliarensem duodecimam solidi partem fuisse; hoc est solidam aureum duodenis miliarensibus valuissa, viri docti pridam observarunt: proindeque duas siliqaas auri unius miliarensis æstimatione taxatas. Qaippe solidus XXIV. siliquis constabat. Atque idcirco miliarensem δικέρατον Cedrauas nominat. Verum istud perpetuam esse minime potuit. Docent enim Glossæ νομικαὶ novem circitar solidos miliarenses habuissa CXXV.; quibus competunt κεράτια CCXVIII. Proinde singulis miliarensibus attribuenda sunt κεράτια singula cam dodraute, hoc ast cum semisse, & quadranta. Sulidus vero miliarensi æstimatur $1\frac{8}{9}$ ut sapra dictam est.

Scaliger Libro de re Numaria, Miliarensem ait esse δωδέκατον τοῦ νομίσματος, & Suidam corrigit, qui δέκατον essa docuerat. Eundamqua & duabas auri siliquis valuisse, & fuisse didrachmum, ob eam, quam dixi, rationem, quod διχέρατον foret, & duarum siliquarum æstimationam haberat, qaaram singulæ drachma argentea valarent. Quod si quis diligentar excutere velit, falsum & absurdum esse raperiet. Falsum est, inquam, & siliquas auri singulis valuisse drachmis argantais, & solidum XXIV. drachmis æstimatum fuisse. Quæ ambo simul esse vera non possunt.

Etenim triplax, quod ad præsens institutum attinet, aurei Romani, qai postea solidus appellatur est, modus ab doctissimis Jurisconsultis ad Justiniani saltam tempora definitur. Primus antiquior, in quo quaterni in unciam auri cudebantur, in libram XLVIII. Altar circa Constantini ætatem; septeni in unciam solidi percussi sunt; in libram LXXXIV. ut ex *lib.* 1. Cod. Theod. da Ponderat. patet. Tertius a Valeutiniano constitutus, in quo seni ex uncia cusi; e libra LXXII. qui & dainceps observatas videtur. Atqui in triplici illa solidi ratione duo illa Scaligeri firmamenta consistere nequeunt. Qaod ut manifestum fiat, illud imprimis animo repetendum; drachmam sex obolos continere; obolum siliquas tres. Ita fiunt in drachmam siliquæ XVIII; in unciam CXLIV. quæ drachmas octo complectitur. Libras siliquas continet 1728.

Jam quo tampore aurei in unciam quaterni percutiebantur, e libra XLVIII. singuli quidem aurei XXIV. drachmis, sive denariis æstimati sunt; qaanqaam scio XXV. & a Dione, & ab aliis imputari. Sed ut μικρολογίᾳ circumscripta, rotaudum maxime numarum consectemur; XXIV. denariorum aareus fuit: eratque tum duodecupla auri ad argantam proportio: cum duoram denariorum legitimam aurei pondus esset. Quamobrem auri libra drachmis valebat 1152. didrachmis, sive miliaransibus 576. Per qaos

si 1728.

si 1728. siliquas, quot in libra numerantur, dividas, competant uni didrachmo siliquę tres, non duæ. Postea, cum LXXXIV. in libram percussi sunt solidi si singulos nihilominus, paris cum veteribus, longeque gravioribus, pretii quis dixerit, absurdum quiddam ex eo consequetur. Nam ut LXXXIV. per XXIV. multiplices, invenies libræ auri pretium drachmarum esse 2016. didrachmorum, seu miliarensium Scaligerianorum 1008. Unde illud consequens est, quoniam drachmæ in Romana libra sunt XCVI. (in unciam enim octonæ conveniunt) Librę auream XXI. drachmas totidem, hoc est 2016. sibi vindicant, eandem Constantini sęculo proportionem auri fuisse, quę est 21. ad 1. Quod immane & prodigii simile est. Nam ad summum quatuordecim duntaxat, & eo amplius argenti selibra, auri libram taxatam esse, fidem facit Hotomanus, idque Arcadii, & Honorii tempore. Tum illud concedamus, totidem didrachmis, hoc est 1008. auri libram æstimatam fuisse, falsum aliud erit, auri siliquas duas didrachmi pretio taxatas esse. Nam si siliquas 1728. per miliarenses 1008. distribuas, singuli siliquam $1\frac{5}{7}$ duntaxat auferent.

Superest tertium illud tempus, ad quod Scaliger potissimum respexisse videtur. Nam de solido loquitur, cujusmodi seni in unciam quadrant, unde & sextula nominatur. Atque hac postrema ratione solidus sextulas aufert XXIV. Siquidem in priori, siliquis constabat XXXVI. in secunda siliquis $20\frac{4}{7}$. Postrema igitur solido siliquas attribuit XXIV. Verum neque tum siliquæ duę didrachmi pretio censeri possunt; neque miliarensis, sive duodecima pars solidi didrachmo valet. Nam si LXXII. per XXIV. multiplicentur, drachmæ conficient in auri libram, 1728. miliarenses 864. quot sunt δικέρατα. Nam siliquas in libra esse scimus 1728. Drachmæ vero totidem libros conficiunt XVIII. Ita auri libra octodecim argenteis valebit, quod est inauditum. Ob eas caussa vana est illa Scaligeri definitio, miliarensem didrachmum fuisse, & simul duabus auri siliquis valuisse. Accedit & Glossarum, quas supra commemoravimus, luculentissimum illud testimonium, quo miliarensibus siliqua duntaxat una cum dodrante, vel tribus quadrantibus imputatur, nummis vero solidis fere novam, miliarenses CXXV. quibus κεράτια congruunt CCXVIII. non CCL. ut Scaligeriana conjectura postulabat.

Roget aliquis; ecquod demum miliarensis argentei pondus, ac pretium, quæve ad aureum solidum, ac solidi partes proportio fuerit? Equidem nihil certo ea de re neque affirmare ipse possum, neque ab ullo affirmari posse judico. Pendet enim ea res ex solidi primum æstimatione; tum ex auri ad argentum ratione; quod utrumque diversum, ac pene arbitrarium fuit. Veruntamen ut in obscurissima re, atque ambigua conjecturæ probabili locus esse potest. Quæ cujusmodi mihi in mentem venerit, paucis aperiam. Ego vero miliarenses arbitror ab argenteis didrachmis paulatim ortum accepisse. Etenim initio cum aurei quaterni in unciam percuterentur, ac singuli XXIV. drachmis, sive XII. didrachmis valerent, tres auri siliquæ, quæ sunt κεράτια ex Isidori authoritate duo, didrachmi pretio censebantur. Erant enim, uti superius ostendimus, siliquæ in aureo XXXVI. ceratia XXIV. Quare tum δικέρατος erat argenteus didrachmus. Postea de solidi, sive aurei pondere, ac proinde nonnihil etiam de valore sive æstimatione detractum. Quamvis enim aureorum pondus in eum finem plerumque minuatur, ac plures in libram cudantur, ut in fiscum ex ea re lucri aliquid redundet; non tamen eadem solidi levioris, quæ gravioris taxatio esse potest. Alioqui nimium iniqua lex esset; & immanis auri ad argentum proportio; ut paulo ante demonstravimus. Neque tamen pari decremento solidi pondus ac pretium est imminutum: Ut cum exempli caussa solidus duas argenteas drachmas penderet, ac XXIV. drachmis valeret, postquam ad scrupulorum quatuor pondus est redactus, ac tertia parte decurtatus, non eadem, ut opinor, proportione solidi pretium a XXIV. ad XVI. drachmas descendit. Alioqui nullum omnino compendium ex eo Princeps faceret. Verum justa aliqua & moderata æstimatione taxatus est aureus; ut esset nihilominus major quam antea auri ad argentum proportio. Diximus Constantini fere sæculo aureorum numerum in libram vehementer auctum fuisse, ut ad LXXXIV. perveniret, atque ita quarta fere parte pondus aureorum imminueretur. Postea sub Valentiniano sex in unciam taxari sunt, in libram LXXII. Hoc igitur tempore, cum XXIV. siliquas solidus penderet, quot κεράτια ex Isidori definitione vetus auferebat, suspicor duabus auri siliquis argentei unius pretium indictum: qui quidem minime didrachmus esset, sed in didrachmi locum successisset, ac proinde bisiliquus foret: uti apud veteres aureus didrachmus δικέρατος fuit, quatenus κεράτιον a siliqua discernitur. Cum autem subinde κεράτια pro siliquis promiscua usurpari cœpta sunt, etiam argenteus ille δικέρατος est habitus, quod siliquas duas, sive κεράτια valeret. Hujusmodi in libram erant 864. Sunt enim siliquæ in libra 1728.

Quod-

Quodnam autem finguli pondus habuerint, non aliunde quam ex auri ad argentum proportione definiri poteſt. Fingamus eodem illo tempore duodecuplam extitiſſe. Cum ergo auri libra 864. argenteis æſtimetur, quæ ſunt argenti libræ XII. ſi per 12. numerum illum dividas, confient in ſingulas ergenti libras argentei LXXII. quot aurei in libram incurrunt: ac tum XII. argentei, ſolidi pretium exæquant. Singulorum vero pondus ex libræ argenteæ comparatione colligitur. Habet enim libra ponderalis drachmas XCVI. Quare cum argentei LXXII. totidem drachmas exhauriant, habebunt ſinguli drachmam unam, & unam fere tertiam, hoc eſt obolos propemodum octo, ſive ſiliquas argenteas XXIV. Quod ſiliquarum auri duarum pretium eſſe debuit. Sed ſi auri ad argentum ratio iſta fuiſſet, nihil ex ſolidorum aucto in libram numero fiſcus lucraretur. Ob ad majus argenteorum ſingulorum fuiſſe pondus arbitror.

Hotomannus *lib. de re Numaria* Impp. Arcadii & Honorii temporibus animadvertit libram auri quatuordecim argenti libris, ac fere ſelibra æſtimatam fuiſſe, ea L. I. C. de arg. pret. Nam libra argenti quinis aureis ſolidis taxatur, libra autem auri duobus & ſeptuaginta ſolidis aureis. Gloſſæ vero ſupra citatæ proportionem illam exactius retinere videntur, quæ eſt unius ad quatuordecim. Nam auri ſolido milliarenſes permutantur fere quatuordecim: cum CXXV. miliarenſes ſolidis novem valeant. Eſto igitur auri argentum ratio ut unius ad quatuordecim. Tum 864. ſiliquæ, quot in libra auri ſunt διχέρατα per 14. dividantur, conſurgent in unamquamque libram argentei $61\frac{2}{7}$ Fingamus eſſe 62. Ii ſi ad drachmarum legitimum in libra numerum exigantur, ſinguli pondus habebunt drachmæ unius, obolorum trium, & $\frac{2}{31}$ unius oboli: ſive drachmæ unius, ſiliquarum 10, quæ ſunt ſiliquæ 28. Hic modus, atque ejuſmodi pondus eſſe potuit argenteorum circa Valentiniani, & Arcadii tempora, quibus ad 72. ſolidorum numerum deductam auri libram antea diximus: tum ſcilicet, cum duabus auri ſiliquis argentei ſinguli valerent, ac ſolidus ſiliquas penderet quatuor & viginti. Neque tamen in eo pondus argenteorum conſtitit. Sed rurſum ſexta fere parte diminuti ſunt, ut in auri libram non jam 864. argentei, ſed mille deinceps imputarentur. Quod utrumque certa aliqua authoritate firmandum. Scribunt Gloſſæ Baſilicorum apud Meurſium miliarenſes duodecim aureum ſolidum, hoc eſt ceratia XXIV. valere, Ecl. XXIII. Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τὸ ἓν κεράτιον φόλλεις εἰσὶ δώδεκα, ἤτοι μιλιαρισίου τὸ ἥμισυ· τὰ δὲ ιβ΄ κεράτια, εἰσὶ νομίσματος ἥμισυ· τὸ γὰρ ἀκέραιον νόμισμα ἔχει μιλιαρίσια ιβ΄, ἤτοι κεράτια ιβ΄. Item κατὰ νόμισμα λαγχάνει μιλιαρίσια ιβ΄. Tum idem & Cedrenus confirmat, qui διχέρατον pro miliarenſi accipit. Quapropter cum ſiliquæ ſint in libra 1728. neceſſe eſt διχεράτους argenteos in auri libram incurrere 864. quorum ſinguli pondus habent argenteæ drachmæ unius, & obolorum trium, & unius ſiliquæ, ſive 28. ſiliquarum. Unde quoniam auri ſiliquæ duæ argenti ſiliquis valent 28. auri ſiliquæ 24. argenti valebunt 336. Quæ per 28. diviſæ dant 12. Duodecim igitur argentei eo, quo dixi, pondere cuſi, 24. auri ſiliquas valebant, ſive ſolidum aureum, & διχέρατα propria vocabantur, didrachmis minores octo ſiliquis. Jam vero ex Gloſſario R. P. Sirmondi, quod ſuperius adduximus, patet, CXXV. miliarenſes argenteos, novem propemodum ſolidis valere. Qua ratione LXXII. ſolidi millenos exigunt miliarenſes. Detractum eſt igitur de argenteorum pondere, indeque miliarenſes appellari cœpti, poſteaquam mille in auream libram imputati ſunt. Horum vero ad argenti libram rationem, ac pondus eadem via, quam ſuperius inivimus, licet inquirere. Miliarenſes in argenti libras quatuordecim ſive drachmas 1344. percutiuntur mille. Habent ergo ſinguli drachmam unam, & præterea obolos duos, & $\frac{1}{5}$ ſiliquæ; hoc eſt ſiliquas 24. $\frac{1}{5}$ Sed 24. ſiliquæ ſumantur. Iidem argentei ſuperioribus διχεράτοις minores ſunt ſexta fere ſui parte, majorum vero ſeptima. Proinde ſi 28. ſiliquæ auri ſiliquis duabus æſtimantur, in quartadecupla auri ad argentum proportione, 24. argenti ſiliquæ, auri ſiliqua valebunt $1\frac{5}{7}$ Atque eadem proportio in argenteis ſingulis inter ſeſe comparatis cernitur: quæ eſt ſummarum ipſarum, quæ utrobique in argenti libras quatuordecim conveniunt. Ut enim millenarius numerus ſeptima fere ſui parte, hoc eſt 136. major eſt quam 864. cujus ſexta fere pars ſunt 136. Ita 28. ſiliquæ ſuperant 24. ſeptima ſui parte, nempe 4. quæ eſt ſexta pars 24. Quamobrem cum duarum ſiliquarum auri pretium argentei ſinguli non exæquent, ſed duabus ſeptimis unius ſiliquæ minus habeant, non jam XII. argenteis ſolidus æſtimabitur, ſed quatuordecim fere. Verum Gloſſarii ille locus accuratius expendendus, atque illuſtrandus videtur. Eſt enim ſcru-

ſcrupuloſa & anxia miontiarum illic fractio. Follem igitur affirmant ſummam eſſe argenteorum miliarenſium CXXV. quorum quilibet ſiliquam unam habet cum dodrante, hoc eſt unam dimidiam, & unam præterea quartum. ὁ δὲ φόλλις ἀργύρεια τοιαῦτα πρίασθαι κεράτια σιή, καὶ νούμμους θ'. ἤτοι πρὸς τὸ νῦν κρατοῦν μιλιαρήσια ρθ', καὶ νούμμους θ', γινόμενα ἐν χαράγματι νομίσματα θ' μιλιαρήσιον ἕν, νοῦμμοι θ'. Hic νοῦμμος non uſitata ſignificatione ἀντὶ τοῦ νομίσματος, pro ſolido videlicet & aureo ſumpſit, quemadmodum eædem Gloſſæ νοῦμμος τὸ νομίσματα interpretantur. Sed pro minutiis ſive ponderum, ſive nummulorum, quæ duodanæ in ſiliquam incurrunt, uti ſtatim planum efficiam: νόμισμα vero proprie ſolidum appellant, quæ fuit uſitata illius acceptio. Gloſſarium Henrici Stephani, νόμισμα, *Solidus*; &, *Solidus*, νόμισμα. Idem & χάραγμα nominatur, quæ eſt proprie forma & effigies, quam etiam τοῦ νομίσματος vox exprimit, authore Suida. CXXV. argentei milliarenſes ceraria colligunt CCXVIII. & nummos IX. qui ſunt ſecundum hodiernum, inquit, uſum, miliarenſes CIX. & nummi ſolidi IX. cum miliarenſi uno, & nummis tribus. Quod ego ſic interpretor. Miliarenſes ſinguli pretium habent aureæ ſiliquæ unius & quadrantium trium. Ideo CXXV. miliarenſes ſiliquas aureas valent CCXVIII. cum tribus quadrantibus. Hos quadrantes nummis novem definit. Proinde ſiliqua duodecim nummos habet, quorum dodrans ſive tres quadrantes ſunt novem. Suntque nummi, vel ponderales, uti dixi, minutiæ, quomodo & denarius antea libræ unius & unciarum trium pondus erat: vel tenuiſſimi nummi, cujuſmodi in ſiliquam XII. in δικέρατον argenteum, XXIV. taxati ſunt. Cumque χάραγμα νόμισμα, vel ſolidus, ſiliquis conſter XXIV. novem vero ſolidi ſiliquis conſtet XXIV. novem vero ſolidi ſiliquis CCXVI. miliarenſes CXXV. paulo plus ſolidis novem æſtimantur, nempe duabus amplius ſiliquis, & dodrante. Ex quo ſequitur miliarenſes argenteos mille, ſiliquis auri valere 1750. qui ſunt ſolidi 72. & ſiliquæ 22. quo ſiliquarum numero libram auream excedunt. Nam ſi ſolidum XXIV. ſiliquis definias, 72. ſolidi, quot in libram cuſi ſunt, ſiliquas auferunt 1728. quibus accedunt duæ & viginti ſuperfluæ, quæ argenteorum millenarium perficiunt. Nam ſiliquæ 1728. miliarenſes duntaxat 987. & $\frac{3}{7}$ exigunt, ſiquidem ſiliquæ 1750. miliatenſes $12\frac{4}{7}$ requirunt: ut unuſquiſque ſiliquas duas uno quadrante minus habeat, ſeu ſiliquam & $\frac{3}{4}$. Atque hoc pacto, ſi conſtituta illis temporibus auri ad argentum proportio quartadecupla retineatur, diviſi 987. miliarenſes per 14. dabunt in libras ſingulas miliarenſes fere $70\frac{1}{2}$. Qui ex drachmis 96. deducti pondus unicuique miliarenſi relinquunt drachmæ unius, & ſiliquarum ſex fere, hoc eſt ſiliquarum 24. Atqui tunc miliarenſi rêlinquunt drachmæ unius, & ſiliquarum ſax fere, hoc eſt ſiliquarum 24. Atqui tunc miliarenſes mille paulo plus auri libro conficient. Quocirca videndum an per illud tempus ſolidus paulo plus XXIV. ſiliquis penderet, hoc eſt præterea $\frac{22}{72}$ ſive $\frac{11}{36}$ unius ſiliquę. Aut certe ex auri libra pręter 72. ſolidos, ſeptuageſimus tertius levior, ac ſiliquarum rantummodo 22. percutiebatur. Ut cum milliarenſibus millenis auri libra penitus adęquaretur. Pergit Gloſſarium & milliatenſes iſtos CXXV. ſi ad novorum caunnem exigantur, eſſe dicit CIX. ac nummos pręterea novem; Unde fiunt ſolidi, ſive νομίσματα novem, cum uno miliarenſi, & nummis illis reliquis novem. Quę verba ſatis indicant reditum poſtea ad miliarenſes illos δικεράτους fuiſſe. Na mceratia 218. ſi in 109. partiare, dant unicuique milliarenſi ſiliquas auri duas: cujuſmodi μιλιαρήσιον τὸ νῦν κρατοῦν, inquit, hoc eſt ejus, quo ſcribebat, temporis proprium, majus erat priore, paulo plus ſeptima parte. Quare ſi CIX. ejuſmodi novem ſolidos exhibent, LXXII. ſolidi, ſiva libri auri, 872. milliarenſes efficiet.

Has nummorum tricas, ac minutias non ſina aliqua fortaſſe lectorum tædio, ſcrupuloſius excuſſimus. Verum tanti fuit, miliarenſis, ac follis, de quibus agit hic Epiphanius, vim, originem, proprietatamque cognoſcere: tum inveteratum illum, & a Scaligero probatum errorem, de didrachmo milliarenſi, ac tetradrachmo ſolle convincere. Quod da folle poſt paulo docebitur. Ad milliarenſem vero quod attinet, eorum, quæ hactenus ſunt diſputata, ſumma ſit: Milliarenſem arganteum fuiſſe nummum, non didrachmum, ſed aliquanto minorem, qui alias duabus auri ſiliquis, alias paulo minore pretio permutatus eſt, itidemque levior alias, alias gravior extitit. Ac tum cum levior fuit, milleſima pars fuit aureæ libræ, unde & μιλιαρήσιον a Græcis, a Latinis milliarenſis appellari cœpit. Quam etiam ob cauſſam λεπτὸν ἀργύρεον vocatum eſt, ut a didrachmo, vel gravioris ponderis argenteo diſcreparet. Cæterum ejuſmo-

modi milliarensium species militaris fuisse videtur, quod donativum ac stipendium in eo genere persolveretur, nec non sparsiones, & erogationes in populum eodem illo fierent; ut ex Novella Justiniani, quam supra produximus, apparet. Hinc στρατιωτικὸν δόμα, vel δῶρον Epiphanius interpretatur, & Glossæ cum eo fere omnes. Glossarium P. Sirmondi Σπένδιμι, ἢ τελβῦτον, τὸ ἀπὸ λεπτῶν ἀργυρίων συναγόμενον. Item: Σπένδια λέγεται τὰ δημόσια, διὰ τὸ ἀπὸ λεπτῶν συνάγεσθαι ἀργυρίων. τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τελβῦτα λέγεται. ἀπὸ τοῦ ἐπικλᾶσθαι τοὺς καταβάλλοντας, ἢ ἐπιμείζεσθαι τοὺς στρατιώταις. Ergo stipendium a stipe, hoc est minutulis nummis, quæ λεπτὰ ἀργύρια vocantur. Tametsi miliarensium modus satis magnus videtur. Sed nihilominus & inter λεπτὰ numeratus est. De λεπτοῖς sequenti capite, ubi de folle disserimus, amplius agetur. Hæc nos partim conjectura freti; partim certissima Glossarium veterum authoritate nixi, de miliarensi protulimus. Erunt qui certiora fortasse conferent. Quibus non modo non invidebimus; sed illud citra convicium & obtrectationem si fecerint, quod ægre a plerisque impetrare possis, libentissime id nos accepturos; sin utcumque meliora docuerint, assensuros esse pollicemur.

EPIPHANII DE FOLLE LOCUS

EXPENDITUR AC DECLARATUR.

FOllis, inquit Epiphanius, ταλάντον καλεῖται; estque duplex, nimirum duobus ex argenteis conflatus, qui sunt CCVIII. denarii. Paulo ante dixerat, τὸ ἄργυρον, eum esse nummum, qui a Romanis, hoc est Constantinopolitanis, miliarensis appellatur. Nunc ex duobus argenteis istis constare follem asseverat. Hoc ipsum Epiphanii verba præ se ferunt, nisi aliter castiganda videantur. Quod varie a plerisque tentatum. Scaliger in postumo libello *de re Numaria*. Epiphanium sic emendat, ut pro ταλάντον, βαλάντιον reponat: tum pro σή δηνάρια, hoc est CCVIII. σπή CCLXXXVIII. Follem itaque duplum esse τοῦ μιλιαρησίου, ac tetradrachmum existimat, quoniam miliarenses, ut vidimus, didrachmos constituit: habere vero denarios, hoc est minutulos nummos CCLXXXVIII. Sed in ea Scaligeri conjectura primum illud est a nobis superiori capite validissime refutatum, quod miliarenses didrachmos fuisse defendit. Alterum, quod pro ταλάντον, βαλάντιον legit, vereor ut obtinere possit. Etenim quamvis follis idem sit, quod Græce βαλάντιον, nihilominus a Græcis βαλαντίου vox non folli, ut singularis est nummus, imponitur, sed ut est pecuniæ summa, & nummorum ἄθροισμα, vel σταθμὸς, ut Glossæ significant. De folle argenteo nummo neque mentionem illæ faciunt, neque βαλάντιον appellatum esse puto, tametsi ut id analogia quadam usurpatum fuerit, non valde repugnem. Cum enim proprie follis certa illa nummorum ὁλκὴ, ac summa diceretur, ex certo, ut apparet, nummorum genere collecta, & in unum inclusa follem; usu postea factum est, ut folles etiam singulæ τοῦ ἀθροίσματος partes, ac nummi ipsi vocarentur. Denique quod ad Epiphanii summam octoginta denarios addidit, caussam nullam aut habuit, aut quam haberet, ostendit. Hotomanus *lib. de re Num.* hunc ipsum Epiphanii locum non capere sese sine ambage profitetur. Alii quid de illo sentiant dicturos se aliquando promittunt. Ego nihil in Epiphanii verbis animadverto, quod tam impeditum & inextricabile videri possit, ut vadimonium propterea deferatur. Hoc enim simpliciter, ac citra ullam emendationem & interpolationem colligi ex illis potest: Follem argenteum esse nummum, quod *Talentum parvum* dictum fuerit, ex argenteis duobus conflatum, in quo denarii minutuli numerantur CCVIII. hoc est in singulis argenteis CIV. Cur *Talentum* ejusmodi nummus appellatus fuerit, vel nescire me dico, quando id Epiphanius tacuit, vel caussam aliquam reperio, quam non probare magis quispiam possit, quam ratione certa refellere. Idem & de denariis illis asseram, quorum varius apud diversas nationes usus, æstimatioque fuit. Cum tam facile defungi loci illius interpretatione liceat, tamen ne frustra tot eruditi homines in eo laborasse, atque hæsitasse videantur, nos ipsi quoque simplici illa declaratione, & obvia minime contenti, alias excogitavimus, quas singillatim percensere omnes, atque exponere, plus tædii, quam utilitatis lectoribus afferet. Unam igitur proponam aut alteram; si illud imprimis admonuero: in manuscripto cod. Biblioth. Regiæ paulo aliter locum illum concipi. Ita enim scriptum reperi. φόλλις ὅτε πάλαιον καλεῖται. διπλῶν δὲ ἐστι, ὑπὸ δύο ἀργύρων συγκείμενον· ὀγδοηκοντά σοι

x' δη-

κ' δηνάρια. Non σή, hoc est ccviii. danarii, sed xx. folli huic arrogantur. Quæ lectio mihi non contemnenda videtur. Quocirca follis apud Epiphanium nummus ast ex duobus argenteis compositus: quos miliarenses intelligimus, quorum singuli denarios decam continent. Denarios vero non veteres illus, & Romanos, sed minores aliquos nummos; qui & ideo *denarii* nuncupati videntur, quod totidem in argenteum nummum competerent. Cur antem talenti parvi nomen ei nummo sit impositum, caussæ complures divinari possunt. Veluti quod denarii isti in sex iterum chalcos divisi fuerint: ita ut in milliarensem cxx. convenirent; quot in Talentum Epiphanii, quod cxxv. librarum est, Atticæ minæ congruunt. Aut hæc igitur, ant alia quæpiam ejusmodi ratio fuerit, cur *talenti* nomen in argenteo folle resederit. Sane cum Epiphanius follem asserit duos argenteos complecti, licet argenteos non milliaranses intalligere, hoc est minores, ac non legitimos illos, sed didrachmos, qui in usu nihilominus essent. Plura anim τῶν ἀργύρων genera fuerunt, quorum uni miliarensis vocabulum inditum; non tamen argentei omnes milliarenses appellati. Ideo follis tetradrachmus esse potuit, ex duobus didrachmis compositus, quod & Scaligero visum est: Sed falsa ratione; quoniam solidi pretium xxiv. drachmas esse credidit, & duarum auri siliquarum drachmas duas, siva milliarensem unum. Atqui siliquæ in solido erant xxiv. in didrachmo xxxvi. Proinde auri proportio ad argeniaum fuarit, ut xviii. ad i. quod abunde in superiori capite refutatum est. Quod si ex duobus ejusmodi argenteis didrachmis constabat follis, obolos capiebat xxiv. quot scilicet in solido sunt siliquæ. Quare cum solidus talenti nomine sit affectus, uti postaa dicetur, potuit & idem folli nomen attribui, quoniam totidem in ao censarantur oboli, quot in solido siliquæ. Atque haud scio an non idipsum vetera illa Matthæi Scholia, quæ ex Bodensi codice antaa laudavimus, persuadere possint, quæ statarem argenteum tetradrachmum στατῆρος nomen ideo sortitum esse dicunt, quod bifariam divisa uncia, & in duas lances imposita, æquilibrium faciat: ὅθεν τῇ ἰσοῤῥοπίᾳ τοῦ κανόνος, κατὰ τὴν τοῦ ζυγοῦ ἰσότητα. στατὴρ ἐπεκλήθη. Nam & ad ταλάντου vocem ac notionem istud alludit; & τάλαντον, perinde ac στατῆρα, trutinam assa scimus. Ob id ergo ταλάντιον follis, si quidem tetradrachmus erat, appellari potuit. Suidas quoque, tametsi corrupta illius varba sunt, nonnulla eodem spectantia scribit in voce ὀβολός. τὸ δὲ τάλαντον τοῦ ἀργυρίου τῶν νῦν, πόσαρα, καὶ νομίσματος ή. καὶ ϛ'. Sed lubrica est plerumque Suidæ fides; quod interdum tacito nomina, Authorum nuda verba describit. Sane idem ille Scholiastes, ut antaa docuimus statarem argentaum significat centum denarios colligere; quorum singuli LX. contioent asses, prout altera lectio concipit. Hoc modo sex in statere sunt assium, millia quot in Talento drachmæ. Scimus aurem talenti nomen non solum exiguis summis, verum etiam minoribus nummis ex usu quorumdam populorum inditum fuisse. Festus Neapolitanum talentum sex denarium facit: Syracusanum trium denarium: Rheginum, Victoriati. Pollux *lib.* ix. *cap.* vi. τὸ μέντοι Σικελικὸν τάλαντον ἐλάχιστον ἴσχυε. τὸ μὲν ἀρχαῖον, ὡς Ἀριστοτέλης λέγει, πόσαρας καὶ εἴκοσι νόμμους· τὸ δὲ ὕστερον δυοκαίδεκα. Talentum ecca XXIV. nummorum axtitit; qui singuli velut minæ talenti minoris essent. Scribit anim Suidas apud eosdem Siculos, τὸ μὲν ἀρχαῖον fuisse μνῶν κδ', νυνὶ δὲ ιβ'. Quanquam pro μνῶν, Scaliger νόμμων rescribit. At totidem oboli in tetradrachmo fuerunt. Pari ergo jure ταλάντιον, alicujus populi, ac fortasse Cypriorum consuetudine, follis tetradrachmus nuncupari potuit. Postremo quandoquidem ex Glossario Nomico illud habemus, Follem esse ὁλκὴν ἀργυρίων CXXV. quæ κεράτια, sive siliquas auri valent CCXVIII. cogitandum ecquid Epiphanii verba ad eam Glossarum authoritatem exiganda sint; ut primum pro δύο ἀργυρίων legamus ρκέ Tum pro σή δηνάρια, σιή κεράτια: nisi forte κεράτια etiam δηνάρια nominentur. Tum enim Follis Talentum parvum dicetur, quod CXXV. argenteos minutos continet, quot libræ majori, ac ponderali talento tribuuntur. Sed in iis omnibus nihilo plus nobis, quam meram conjecturam, ac divinationem permittimus: ne quis hæc a nobis bona fide, ac serio pro veris & compertis allata suspicetur.

Ex iis vero maxime illud amplector, hic hæreo: Follem Epiphanii argenteum esse nummum duorum argenteorum λεπτῶν, qui & milliarenses esse possunt, æstimationa, ac pondere, quorum singuli decem denarios habent: ita ut follis κ' δηνάρια colligat, quæ est Manuscripti Codicis regii lectio. Aut si vulgatus numerus retinendus videatur, quilibet milliarensis CIV. denarios colliget, follis CCVIII. Sed ragii codicis authoritas præferenda. Ita sina ullo fuco, & ambagibus, suus est obscurissimo, ut vulgo habetur, Epiphanii loco restitutus nitor. Hoc igitur contenti simus, dum aliud nos doceant, qui omnia se scire dicunt, & mira pollicentur.

DE FOLLE ÆREO, MINUTIS,

AC RELIQUIS NUMMULIS.

Duplex apud Epiphanium follis genus est, ut ex ejus verbis apparet. Nam aut κατὰ τὸν ἀργυρισμὸν usurpatur; aut κατὰ τὸν δηναρισμόν. Hoc est, ut ego interpretor, vel pro argenteo nummo sumitur; vel pro æreo. Est enim δηνάριον recentioribus Græcis levioris nummi species, de qua post paulo dicam. Ideo δηναρισμὸς sectio est nummi alicujus in æreas species: ἀργυρισμὸς in argenteas. Sed δηναρισμὸς duplicem capit sensum. Nam aut æreus nummus in sui generis nummos, hoc est æreos dividitur: aut argenteus atque aureus in æreos. Possunt enim bifariam illi distribui. Imo aureus trifariam: nimirum in aureas minores species, argenteas, & æreas. Ut si quis solidum in tremisses, vel denarios aureos, aut alios ejusmodi leviores partiri velit. Tum in miliarenses aut drachmas argenteas: ac postremo in æra, vel chalcos. At hoc loco cum ab Epiphanio follis κατὰ δηναρισμὸν, vel ἀργυρισμὸν tribuitur: non idem est follis genus, sed prior, qui κατ' ἀργυρισμὸν secatur, argenteus est follis duos argenteos continens: Posterior æreus est nummus, qui in duos λεπτὰς dividitur. Nam si follis argenteus κατὰ δηναρισμὸν divideretur, plures quam duos λεπτὰς contineret. De hoc igitur posteriori folle, qui & æreus est, hoc in capite disputandum. Qui quidem varie ab authoribus circumscribi solet. Suidas, & Moschopulus φόλλεις ὀβολοὺς interpretantur. Idem Suidas: ἀσσάρια ὀβολοί. Quod ex Plutarcho *in Publicola* sumptum videtur. Erunt ergo φόλλεις ἀσσάρια. Eustathius in *lib.* 1. *Iliad. pag.* 136. cum obolos dixisset in drachmam imputari sex; subjicit: οἱ δὲ ποῦτοι, ὡς ἔοικε, ὀβολοὶ χρόνῳ τὸ ὕψος ὑποστειλάμενοι, καὶ κατὰ μικρὸν ὑποκαταβαίνοντες, τοῦτο ὕστερον ταπεινὸς, καὶ πεπλάτυνται, καὶ ὡς ἄν τις ἐρεῖ, ἐπιπέδους ἐποίησαν ὀβολοὺς τοὺς λεγομένους φόλλεις. Ita Glossæ supra citatæ milliarensem unum, qui κεράτια duo valet, follibus constare XXIV. docent, unum vero κεράτιον, follibus valere XII. Sed non quilibet oboli folles habendi sunt; sed minutissimi. Nam obulus proprie si sumatur, drachmæ pars est sexta, siliquas habens tres. Proinde cum aurea siliqua, secundum duodecuplam proportionem, duodecim siliquis argenteis valeat, continebit argenteos obolos quatuor. Valet autem, ut Glossæ scribunt, folles XII. Ergo obolus argenteus tres folles continebit: adeoque follis argentea erit siliqua. Sed leviorum nummorum appellationes confundi invicem, & usurpari promiscue solent: Veluti denarii, oboli, chalci, λεπτοὶ, sive λεπτὰ, minuti & minuta, quadrantes, æra, folles, ærei, follærales, & id genus alii, quibus non magno sane discrimine, neque certa ac constanti ratione, scriptores abutuntur. Quamobrem nihil absurdius, fallacius nihil est, quam ex vetere, ac prioribus usitata sæculis nummulorum ad drachmam, unciamve proportione, eorumdem, cujusmodi posteriorum usu scriptorum fuerit, pondus & æstimationem concipere. Ut si quis obolum, quia sexta pars drachmæ fuit, eadem ad argenteam drachmam ratione perpetuo definiendum existimet: cum Plutarchus & Suidas assem obolum esse dicunt; assis porro decima quondam, postea decima sexta pars denarii, sive drachmæ fuerit. Ita chalci octo in obolo sunt, in chalco λεπτὰ, sive minuta septem. Et tamen apud Isidorum ultra chalcos non proceditur. Quadrans denarii quarta pars, unciarum trium olim extitit. Hesychio quarta pars est follis, aut etiam λεπτόν. Epiphanius siclum quadrantem nominat: Isidorus unciæ quartam partem appendere scribit, hoc est drachmas duas. Hesychius, & ex eo Suidas, κοδράντην ait esse τὸ πᾶν, ἢ λεπτὰ δύο, Idem Hesychius ἀσσάριον & λεπτὸν unum idemque esse docet, & talenti sex millesimam partem. Vides quam horum omnium nummulorum ratio sit incerta, utque nihil ex iisce tricis, ac minutiis, nisi temere pronunciari possit. Ut non interim illud omittam; quod ad rem magnopere facit, easdem diversos apud populos nummorum, mensurarum, ac ponderum appellationes non easdem notiones, ac potestates habuisse, sed alibi majori æstimatione, alibi minore fuisse præditas. Cujus rei infinita sunt exempla, in quibus immorari otiosum est, ac putidum. Nam quod ad λεπτὰς, quorum hic mentio est, speciatim pertinet, quis de eo genere certi aliquid asseveret? Epiphanius folles κατὰ δηναρισμὸν, duos esse λεπτὰς ait. Si iidem λεπτοὶ sint ac λεπτὰ, septem erunt in chalco, in obolo, qui chalcos habet octo, λεπτοὶ LVI. in drachma CCCXXXVI. Fiunt in drachma folles Epiphanii CLXVIII. in obolo XXVIII. Sed λεπτὰ apud eundem diversa sunt. Nam λεπτὰ τελεῖα supra memoravit, alia τῶν ἀσσαρίων. Scholia in Matth. ex Budensi codice λεπτὰς in denario, quæ est staterıs tetradrachmi centesima

ma pars, drachmæ XXV. ait esse decem. Ad hæc Marci XII. 42. vidua illa πτωχὴ, id est *mendica*, in gazophylacium injecit λεπτὰ δύο, ὅ ἐστι κοδράντης. Ergo follis idem erit cum quadrante. Hilarius in *Psalm.* CXXVIII. minuta ista viduæ denarios duos interpretatur, eadem voce, qua & nummi illi censentur, quot Samaritanus apud *Lucam cap.* X. stabulario in ægroti ac saucii sumptus erogavit, quæ δηνάρια δύο Lucas appellat. Sed non idem nummi genus utrobique denarii voce significatur. Multo enim minus est, quod mendica fœmina de sua paupertate in arcam immisit, quam quod pius ille Samaritanus in ægroti alimoniam, ac curationem contulit. Sed neque Bedæ possum assentiri, qui ad illum Marci locum viduæ minuta duo quadrantem esse sicli putat, hoc est obolos quinque. Imo vero obolos sex. Nam siclus obolos colligit XXIV. sive drachmas IV. quarum singulæ sunt ἑξώβολοι.

Sed est absurdius multo, quod non nemini placuisse nuper didici; λεπτὰ illa duo viduæ, quos Hilarius denarios vocat, esse denarios illos veteres, unciæ partem octavam; quorum duo quadrantem semunciæ reddunt. Sic enim ratiocinatur: Quadrans, qui duos minutos habere dicitur in Evangelio, definitur unciæ pars quarta, duo minuti sunt in quadrante, sic minutus octava pars unciæ, ut duo minuti, quarta. Octo igitur minuti in unciam incurrunt, ut octo drachmæ; & sic minutus, & drachma, vel denarius sunt ἰσοδύναμα. Hæc si vera essent; si λεπτὸν, cujusmodi duo vidua projecit, idem esset cum argenteo denario, vel drachma, non pœnitenda sane largitio illa foret; nec eam mulierculæ solum mendicitas; sed & suum quoque pretium commendaret: nimirum, si quod proxime ante dictum est, tantum mendica mulier erogasset, quantum in ægroti alimoniam ac curationem a benigno illo Samaritano est impensum. Quocirca non dubia est ἀλογιστία; quæ ex eo nata, quod λεπτὸς, vel λεπτὰ ubique pro *denariis* sive *drachmis* usurpari falso credit, ejusque sibi commenti, quod doctissimos etiam ignorasse dicit, authoritatem vendicat. Hoc vero & ignoratum esse hactenus fateor, & ignorari multo magis communium literarum interest, quam in lucem efferri. Est enim falsissimum. Quis duo illa viduæ minuta aliter accipiat, quam pro duobus æreolis, minimique pretii nummulis, hoc est chalcis, quales octo in obolo numerantur? Certe tenuissimum nummi genus fuisse ratio ipsa persuadet. Cyrillus minuta illa obolos appellat. Ergone denarii argentei sunt oboli, quod eandem τῶν λεπτῶν vocem Hilarius denarios interpretatur? Nugæ meræ sunt. Denarios enim Hilarius pro æreolis usurpavit; ut & Epiphanius, dum κατὰ δηναρισμὸν opponit ei, quod est κατὰ τὸν ἀργυρισμόν: idque etiam sibi idiotismus noster ascivit. Quod vero quadrantem duo illa λεπτὰ Marcus nominat; cur unciæ potius, quam oboli, imo etiam chalci quadrantem arbitremur? Octo in drachma chalci sunt; totidem a nonnullis in chalco minuta statuuntur. Tam igitur chalci duo, oboli, & λεπτὰ duo, chalci quadrantam faciunt, quam unciæ, quadrantem denarii duo, vel drachmæ. Itaque chalcos ajo duos esse, hoc est oboli quadrantem, λεπτοὺς illos viduæ. Quod & Latinus interpras agnovit, qui *Lucæ* XXI. ubi eadem historia narratur, λεπτὰ vertit, *æra minuta duo*, nempe χαλκία. Unde & χαλκολόγοι, *æruscatores*. Nam χαλκοῦς pro omni nummulorum genere passim accipitur.

Sed clare, inquit, hoc Epiphanius; dum ita scribit: Siclum, qui & quadrans vocatur, unciæ quartam esse partem; stateris semissem, ac drachmas continere duas. Duas, inquit, drachmas dixit author ille, quæ alii minuta. Hoc vero nunquam Epiphanius dixit, drachmas duas ejusdem esse generis cum λεπτοῖς illis mendicæ mulierculæ: quod est ἄτοπον, & inauditum. Scimus quartam unciæ partem drachmas esse duas: quas cur Epiphanius cum Siclo confundat, caussam suo loco reddidimus. Sed has duas drachmas minuta esse duo, cujusmodi vidua in gazophylacium intulit, neque probatum illic est, neque argumentatione ulla potest effici.

At ecce author est Hesychius, λεπτὸν esse ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου. Ergo sex millia τῶν λεπτῶν in Talento continentur. Sunt autem in talento totidem denariorum ac drachmarum millia. Quare idem est minutum cum drachma. Hoc est probationis caput; atque ipsum tamen levissimum. Nam Talentum apud Hesychium non ingentem illam pecuniæ summam, quæ sex denariorum millia complectitur; sed solidum aureum significat; ut in Libro de re Numaria Scaliger animadvertit. Sed Hesychii verba necessario huc adscribenda sunt. Κοδράντης, inquit, τὸ πᾶν, ἢ τὸ τέταρτον τῆς φόλεως. ἢ λεπτόν. τὸ δὲ λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου· ὅ ἐστι νόμισμα ἕν, ἢ κόκκοι τρεῖς. τὸ δὲ τάλαντον λίτραι ἑκατὸν εἴκοσι πέντε. ὁ δὲ κοδράντης νομίσματα τρία. ὁ δὲ ἔσχατος κοδράντης τὸ τέταρτον τῆς φόλεως. Mox Κοδράντης, τὸ πᾶν, ἢ λεπτὰ δύο. τὸ δὲ λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου. Quam hæc perplexa, quamque ad authoritatem novi commenti sint inania, nemo non videt. Quadrantem follis esse quartam partem asserit, aut minutum. Postea quadrantem duo λεπτὰ continere. Secundum priorem rationem quadrans sexies millesima pars erit

ta-

talenti: posteriori, ter millesima, quia λεπτὸν ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντε dicitur. Deinde quod erit νόμισμα illud ὤν? Idemne cum quadrante? An potius cum λεπτῷ? At subinde νομίσματα tria quadrantem esse definit. Ergo quadrans sunt νομίσματα tria, & nomisma unum. Idem quadrans, unum erit minutum, & duo minuta. Quæ omnia mendosa, inextricabilia, ac tumultuarie congesta sunt; neque ad novi figmenti testimonium valere possunt. Etenim si pro eo, quod Hesychius docet, λεπτὸν esse partem talenti sexies millesimam, ideo verum est, λεπτὸν idem esse cum drachma, quia talentum Atticum sex drachmarum millia continet: cum idem Hesychius talentum definiat libris cxxv. hoc est minis Atticis CXX. sitque duplum ad Atticum, ideoque duodecim millia drachmarum Atticarum colligat; quale fuisse supra diximus Alexandrinum talentum; cur non eodem jure concludimus λεπτὸν esse didrachmum; quoniam sex didrachmorum millia talentum illud continet, de quo Hesychius loquitur? Quanam vero fiducia id ex illa authoritate seligit, quod in rem suam facere putat: id respuit, quod ei potissimum adversetur? Cur enim de talento Attico Hesychium loqui potius affirmet, cum λεπτὸν ait ἑξακισχιλιοστὸν esse ταλάντε, quam eidem diserte loquenti testantique fidem habeat, se talentum illud intelligere, quod duplum sit Attici, & duodecim drachmarum millibus constet? Redeo igitur ad id, quod paulo anta proposueram, & talentum istic esse dico solidum aureum, sive νόμισμα. Quippe nomismatis vox recentiore sæculo ad aureum solidum plerumque restringitur. Hujus, si κατὰ διαμερισμὸν secetur, sexies millesima pars est quadrans, qui & denarius, & minutum, & aliis promiscua vocibus exprimitur. Solent enim, ut antea significavimus, permisceri invicem, & confundi appellationes illæ nummorum vilium, nequa singularum proprietas ubique retinetur. Itaque quadrans alias λεπτὰ δύο complectitur, alias pro λεπτῷ sumitur. Quanquam verisimilius est in priore loco scribendum esset, ut in posteriore, ἢ δύο λεπτά, pro ἢ λεπτόν. Nam ad Marci verba respexisse videtur. Ac tum follis Epiphanii quadrans erit Hesychii: licet hujus follis, quam illius, sit major: quia follis apud Hesychium λεπτὰ continebit octo, & idem arit fortasse cum obolo. Verum cujusmodi sint utrobique folles, aut λεπτὰ, tam difficile est assequi, quam inutile scire, pronunciare vero temerarium, ac ridiculum. Sed talentum apud Hesychium esse solidum non solum ideo probabile est, quia idipsum ait esse νόμισμα ὤν: verum etiam, quod ex Cassiodoro idem potest colligi. Cujus in *lib.* 1. *epist.* x. hæc verba sunt. *Sex millia denariorum solidum esse voluerunt.* Ubi Hotomanus frustra, *seu milliarisiorum*, pro *millia denariorum*, legendum conjicit. Nam duodenis milliarisis, non sex, vulgo solidus æstimatur. Retinenda proinde vulgata lectio. Ex qua sex millia denariolorum in solidum imputata discimus, quæ ab Hesychio λεπτὰ vocantur. Hoc modo si duodecim solido milliarenses attribuantur, singuli quingenta minuta, vel δηνάρια colligent. Quod cur mirum Hotomano videretur, caussæ nihil erat: cum in nostratem aureum, qui Romano duplo fere minor fuit, plures etiam minutiæ possint incurrere, si ad infimas nummorum sordes κατὰ διαμερισμὸν redigantur, quas vulgo maculas, obolos, pitas, aut aliis id genus vocabulis, appellant. Ex eo vero ratio insuper evidens est, ob quam talenti nomen solido sit impositum. Nempe, quod totidem minutiarum ac de nariolorum millia comprehenderet, quot drachmarum Atticum, ac vulgare talentum. Reliqua, quæ apud Hesychium sequuntur, peregrina sunt, & accumulata temere, ut in Glossariis assolet, in quæ variæ, ac contrariæ plerumque vocum earumdem notiones ex diversis Authoribus collectæ sub uno lemmate passim inculcantur.

Nihilo itaque ratiocinatio ista doctiores viros doctissimos efficit; ut λεπτὰ argenteos denarios esse, sive drachmas, quod hactenus ignorabant, deinceps intelligant. Non illud quidem inficiamur, ἀργύρεα λεπτὰ pro argenteis nummis accipi: Ut in Glossis illis Basilicorum, quæ solidis novem ἀργύρεα λεπτὰ tribuunt CXXV. Sed eodem modo λεπτὰ dicuntur: quo drachmas alias esse λεπτὰς, alias παχείας author est Hesychius, in voce Λεπταλέον. τὰς δραχμὰς, λεπτὰς μὲν τὰς ἐξωβόλους, παχείας δὲ τὰς πλεῖον ἐχέσας. Sed non statim consequens est, λεπτὰ pro drachmis simpliciter, ac sine adjectione sumi. Quemadmodum propterea quod Talentum aliud erat commodum, cui nihil deerat; aliud magnum, cui supererat: non ideo voces illæ *magnum*, vel *commodum*, simpliciter usurpatæ talentum significant. Ad eundem modum ἀργύρεα λεπτὰ Glossæ nominant minores argenteos, ut a majoribus discernantur, quales erant didrachmi, vel argentei majores; a quibus millenarii nummi, sive milliarisii ὑποσωζόμενοι, & ὑποκαταβαίνοντες, ut cum Eustathio loquar, propagati fuerunt. Δικέρατοι nummi argentei priores duodecim solidum faciebant. Igitur novem solidis respondebant argentei CVIII. Totidem solidi ἀργύρεα λεπτὰ, sive milliarenses continent CXXV. Quare argenteus prior ille, qui φερώνυμος est appellatus δικέρατος, miliarensem, sive ἀργύρεον λεπτὸν continet unum,

unum, & insuper ejusdem $1\frac{17}{108}$ Ideo λεπτὸν hoc posterius vocatur. Sic argentei Philippei minutuli apud Vopiscum. Quod autem τὸ λεπτόν, vel ὁ λεπτὸς solitarie sumpta argenteum nummum apud authorem illum significent, ac citra substantivi nominis adjectionem, non temere inficiari audeam. Illud scio, ex iis omnibus quæ ad id ostendendum allata sunt, nihil ejusmodi persuaderi posse: imo vero contraria omnia colligi. Nisi forte in illo ipso, quo de agitur, Epiphanii loco λεπτοὺς argenteos esse denarios somniare licet. Quod ex nova illa doctrina, iisdemque principiis affirmare necesse est. Non enim τὰ λεπτά, vel τοὺς λεπτοὺς aliquando pro argenteis usurpari tantummodo suadet; quod ipsum tamen auctoritate aliqua fulciendum erat. Sed æreos fuisse nummos omnino negat, quod est falsissimum. Nam vel hic ipse locus Epiphanii τὰ τὸ λεπτὸς æreos esse nummos evidenter arguit. Siquidem aliud est κατὰ ἀργυρισμὸν dividi, aliud κατὰ δηναρισμόν: & hoc posterius idem est atque adærari, sive in æreas species distribui. Cum igitur follem dicit κατ' ἀργυρισμὸν in argenteos, κατὰ δηναρισμὸν in λεπτὰ dividi, profecto, si quid sapimus, λεπτοὺς, negat argenteos esse nummos, æreos fatetur.

Sed ut ad follem revertar, cujus partes sunt οἱ λεπτοὶ; ne illud quidem superior illa doctrina probat, quod magnopere videri cupit, idem esse follem, ac sestertium æreum, quatenus sestertius uncialis fuit, idque Constantini, & Epiphanii sæculo. Nam ratio, qua istud evinci putat, inani est ac frivola. Hesychius, ait, quadrantem esse scribit τὸ τέταρτον τοῦ φόλλεως: quadrans illi dicitur de duabus drachmis: octo drachmæ in uncia. Sic duæ drachmæ quarta pars unciæ, vel follis, vel sestertii. Verum quis hoc illi concedit, Hesychium de quadrante unciæ loqui potius quam oboli, vel alterius? Quinetiam cum λεπτὸν esse dicatur idem atque drachma, quadrans vero λεπτὰ duo contineat; follis quadrantes duos, nonne iisdem ex principiis, atque ex eadem Hesychii auctoritate, convincitur, follem octo drachmis constare, sive denariis? Non igitur jam æreus nummus erit, sed argenteus, sane vegrandis, in quo sestertii erunt XXXII.; nedum follis idem erit ac sestertius æreus. Quod utrum per sese verum necne sit, nihil hic affirmo. Hoc pugno, quæ ad id ostendendum allata sunt, ea cassa & inania esse maxime, & alia omnia, quam quorum caussa producta sunt, efficere.

Concludamus igitur, follem æreum ex Epiphanii mente tenuissimum extitisse nummum, qui duos λεπτοὺς, sive minuta duo contineret: ut idem & quadrans Marci Evangelistæ possit videri, λεπτοὺς porro æreolos esse, sive chalcos, cujusmodi in obolum octo numerant: ut propterea duo λεπτοὶ, κοδράντης & a Marco, & ab Hesychio nuncupentur.

DE FOLLIS ΟΜΩΝΥΜΙΑ

ET AMBIGUITATE.

CUM tam diversa sit follis significatio, ut & ἄθροισμα nummorum, & argenteos, & æreos nummos exprimat, fit nonnunquam, ut ea voce sic Authores abutantur, ut quo de genere potissimum intelligendi sunt, conjectura assequi difficile sit. Interdum vero ex rei ipsius, de qua agitur, si quis paululum adhibeat judicii, nullo negotio discernitur. Hujus rei exempla non pauca suppetunt. Sed insignia maxime sunt, quæ ex Theodosiano Codice adversus Jurisconsultorum principem in superioribus adduximus. In quibus cum cætera satis explicatam rationem habeant, primus ille locus de Appellationibus temerariis, quibus XXX. *follium multa* dicitur, ambiguus esse potest. Qui tamen ex Jurisconsultorum usu, & caussæ ipsius merito dijudicandus est. Ut vel XXX. sint argentei nummi, vel totidem, uti diximus, nummorum ἀθροίσματα. Apud Alexandrinum vero Chronicon, ubi in summa annonæ caritate, panis follibus væniisse tribus dicitur, folles non aureos, qui nulli in rerum natura fuerunt, sed argenteos interpretor, hoc est senos milliarenses.

Eusebius *lib.* X. *Hist. cap.* VI. Constantinum refert Cæciliano Carthaginensi Episcopo tria follium millia in Africanarum provinciarum Ecclesias eroganda misisse. Ibi τρισχίλιοι φόλλεις totidem sacculi sunt, nummorumque. Neque enim eruditissimo viro ad-

adstipulator accedam: qui de folle agens, exemplum illud inter ea promiscue collocat, in quibus follis obolus, vel æreus esse dicitur: ut est apud Moschopulum, ac Suidam. Tales, hoc est ærei, fuerunt illi, quorum meminit Augustinus *Lib.* XXII. *de Civit. cap.* VIII. Quo in loco miraculum quoddam recenses, atque historiam Florentii sartoris, hominis egentissimi, qui ad XX. Martyrum memoriam orans, pecuniam ad vestes emendas ab illis postulavis: *cumque discentem*, inquit, *adolescentes, qui aderant, exagitantes prosequebantur, quasi a Martyribus quinquagenos folles, unde vestimentum emeret, petivisset*. Mox ille discedens ejectum in litore piscem ingentem reperit, quem cuidam coquo trecentis follibus vendidit. Hæc Augustinus. Sane folles isti non argentei sunt, ut opinor; (neque enim tanti piscis unus a coquo redimeretur, nempe sexcentis milliarensibus, aut majoribus etiam argenteis, qui si didrachmi fuerint, mille ac ducentos denarios argenteos reddunt) verum ærei nummi fuisse videntur, alterius plane speciei, quam Constantiniani illi, quorum tria millia per universas Africæ, Numidiæ, ac Mauritaniæ Ecclesias imperator ille distribuit. Quare ambo illa exempla minime confundenda fuerunt. Quod idem & de follibus illis quadringentis æstimare licet, quos Lucilla clarissima fœmina pro Majorini ordinatione dedit; quorum in caussa Donatistarum frequens occurrit mentio; ut apud *Aug. lib.* III. contra *Crescent.* Ridicule enim folles istos ejusdem generis cum trecentis illis esse dixeris, quibus piscem sartor ille permutavit. Quare ad argenteos folles pertinere puto. Eadem in cæteris exemplis, quæ passim occurrunt, adhibenda cautio est, ut pro argumenti ratione, & ex orationis ἀκολουθίᾳ divinandum sit, de quo follis genere sermo ab Authoribus instituatur.

Κατὰ δηναρισμὸν, καὶ ὁ κατ' ἀργυρισμόν.) Jam hæc a nobis explicata sunt. Ostendimus δηνάριον æreolum nummum postarioribus temporibus appellatum fuisse. Unde δηναρισμὸς, ἀργυρισμῷ cœptus est opponi. Sic accipiendus est haud dubie denarius apud Macrobium *lib.* I. *cap.* VII. cum de vetere figura nummis impressa ita loquitur: *Æs ita fuisse signatum hodieque intelligitur in aleæ lusu; cum pueri denarios in sublime jactantes, capita aut navim, lusu teste vetustatis, exclamant:* Sic & apud Vopiscum in Aureliano *æris denarii centum*, minuti nummi sunt, non decusses ærei. Frustra igitur Hotomanus ex iis locis concludit Denarium æreum fuissa nummum pretii ac ponderis decem assium. Nam denarii sunt illic minutissimi nummi, hoc est chalci, & æreoli, vel alii paulo majores, minoresve. Imo & pro assibus veteribus accipi videntur. Ut cum Scholia Budensis Cod. denarios drachmæ tribuunt decem. Sed & alia veterum testimonia, quibus fretus Hotomanus contra Budæum contendit, denarium fuisse non argenteum solum, sed etiam æreum denis assibus æstimatum; nihil prorsus efficiunt. Hoc enim persuadent, unum denarium, qui argenteus nummus esset, denis assibus valuisse. Ita Vero *lib.* IV. *de L. L. Quod primum est*, inquit, *ab decem assibus, decussis; secundum ab duobus, decussis*. Tum Festus his verbis, *Grave æs dictum a pondere, quia deni asses singuli pondo libræ efficiebant denarium, ab hoc ipso dictum denarium*. Quis ex hoc loco merito colligat, denarium, sive decussum æreum fuisse? Non magis opinor, quam ex altero Plutarchi, quem ex Camillo citat: Δηνάριον γὰρ ἦν τὸ ἀργύριον καὶ τὸ δεκάχαλκον ὅπως ἐκαλεῖτο δηνάριον. Aut ille Vitruvii *lib.* III. *cap.* I. *Nostri primo decem fecerunt antiquum numerum, & in denario denos æreos asses constituerunt, & ea re compositio numeri hodiernum diem Denarii nomen retinet*. Cum, *primo*, dixit Vitruvius, Hotomanus ostendi putat, ante argenteum signatum, æreum fuisse denarium. Verum illud solum Vitruvius indicat; denarium argenteum principio denis assibus æstimatum; postea vero sedecim, ut ex Plinio, Tacito, aliisque notissimum est. Nullus igitur, quod quidem ex allatis ab Hotomano testimoniis constet, denarius, sive decussis æreus fuit; uti nec centussis, quandiu quidem librales asses extiterunt. Neque enim tam graves nummi ærei cusi videntur. Sed decussis æreus ἄθροισμα fuit assium æreorum decem: centussis, centum. Denarius vero, argenteus nummus decem assium æreorum olim pretio, non pondere, taxatus.

Μάρις μέτρον ἐστί. Meminit hujus mensuræ Aristoteles *lib.* III. *de Hist. Anim. cap.* IX. ἔστι δὲ ὁ μάρις ἓξ κοτύλαι. Cotylæ sive heminæ in sextario duæ sunt. Igitur Maris, vel Mares sextarios duos capit. Porro hydria idem atque urna videtur. Quæ congios quatuor continet. Congius sextarios sex. Mares ergo Ponticus Macedonico, & Aristoteleo multo major est. Nam hydrias Ponticus duas complectitur; hydria decem sextarios. At Polyænus *lib.* IV. Marin habere scribit congios decem Atsicos, adeoque sextarios sexaginta. Vides quam varium, & incertum sit mensurarum istiusmodi negotium.

Ὥστε εἶναι τὸν χύτρον.) Imo ὥστε εἶναι τὸν μάριν. Nam id ratiocinatio postulat. Si Mares hydrias capit duas, hydria sextarios decem, necessario Mares sextarios decem continet.

Κύ-

Κύπρος παρὰ τοῖς αὐτοῖς Ποντικοῖς.) Κύπρυ, & ἡμικύπρυ mentio est apud Pollucem *lib.* IV. *cap.* XXIV. Hesychius Κύπρος μέτρον σιτήριον, ἢ κεφάλαιον ἀριθμοῦ. Æram ergo significat præterea. Sed Epiphaniani calculi perversa subductio est. Scribit enim Cyprum Ponticum ex modiis duobus confici, quod ipsum chœnicibus quinque circumscribitur. Ambosne modios, an singulos Ponticos totidem constare chœnicibus statuat, non satis declarat. Sed utcumque censeat, ratio minime cohæret. Sunto modii duo quinorum chœnicum. Cum igitur chœnix apud Ponticos sextarios capiat quinque, erunt in Cypro sextarii quinque & viginti: non viginti. Quare, uti numerus constet, chœnix sextariorum quatuor constituendus erat, quot etiam Fannius assignat. Etsi diversa de chœnicis modo Scriptores alii sentiant. Lego itaque χοῖνιξ παρ' αὐτοῖς ξεστῶν ἐστι τεσσάρων.

Κόλλαθον ἐστι παρὰ τοῖς Σύροις.) Satum aridorum mensuram esse consentiunt omnes. Quare notandus hic locus, qui ὑγρὸν etiam satum commemorat.

Κογγιάριον δὲ μέτρον.) Hebræos intelligit recentiores. Nam in puro Hebraismo vox est inaudita. Cujus origo Grammaticis haud ignota. Hanc a *congerendo*, nisi fallor, Epiphanius deducit. Quod aliud agenti, ut fit, excidit.

JOHANNIS BUXTORFII
DISSERTATIO
DE
LITERARUM HEBRAICARUM
GENUINA ANTIQUITATE.

THESIS PRIMA.

NObilis est & antiqua, *de Literis Hebræorum*, controversia; *Quibusdam*, Literas Samaritanorum pro veris, germanis, & primigeniis Hebræorum literis venditantibus; eas autem, quibus hodie Judæi in describendis Sacris Voluminibus utuntur, Assyriorum olim proprias, & ab Esra Sacerdote demum, post captivitatem Babylonicam, prioribus abrogatis, & Samaritis relictis, in illarum locum substitutas, & Judæis inposterum usurpandas, traditas fuisse, statuentibus: *Aliis* contra firmiter asserentibus & asseverantibus, Literas istas Hebraicas quadratas, quibus Hebraica Biblia exarata passim extant, veras & genuinas esse & fuisse Hebræorum literas, atque adeo adhuc easdem plane, quibus Lex a Deo Tabulis insculpta fuerit.

II. Utraque sententia, & olim & etiamnum hodie, tam inter Hebræos, quam inter Christianos, suos habuit & habet propugnatores ac patronos. Quamvis eo fere inter nostros res devenerit, ut prior sententia longe plures, eosque nec vulgaris nec infimæ notæ, asseclas nacta fuerit, qui prætoriam plane in hac quæstione sententiam ferentes, dissentientes nec ferendos nec audiendos judicant. Divus Hieronymus dicit indubitanter; *Certum est, Esdram alias literas reperisse, quibus nunc utimur, &c.* Bellarminus de Verbo Dei *lib.* 2. *cap.* 1. ex Hieronymi dictis concludit, *sine dubio nos novas literas habere*. Magnus ille Josephus Scaliger, in Animadversionibus ad Chronol. Eusebii, severe pronuntiat; *Putare veterum Hebræorum alias fuisse literas, quam quæ in illis siclis* (Samaritanis literis notatis) *visuntur, & quæ sub Regibus Juda in commerciis Judæorum erant, extremæ & insaniæ est & imperitiæ*. Et iterum: *Eæ literæ, quibus hodie Judæi sacros libros, & omnia acta sua conscribunt, nuperæ ac novitiæ sunt, ex Syriacis depravatæ, illæ autem ex Samaritanis, quod cum luce clarius sit, tamen quidam semidocti, semitheologi, &, ut signantius loquar, semi homines, non solum Judaicas literas vere Hebraicas esse priscas audent dejerare, sed etiam impios putant, atque adeo palam vocant, qui aliter sentiunt. Miseram vero doctorum & piorum hominum conditionem, si doctrinæ & pietatis suæ non alios testes* ha-

haberent, quam asinos. Isaacus Casaubonus in Exercit. contra Baron. fol. m. 445. 1. *Certum est, literarum Hebraicarum figura hodiernas, post Ezechielem, & captivitatem, fuisse inventas.* Et mox: *Nam priores characteres Hebræorum, consensu omnium eruditorum, apud Samaritanos remanserunt, & inde quoque illis usurpantur.* Doctissimus Johannes Drusius, ad difficiliora loca Exodi, cap. 56. arbitratur, rem hanc tam esse claram, *ut nemo amplius, nisi forte alter Carneades, qui de rebus omnibus dubitare solebat, eam in dubium vocare ausit.* Summorum horum virorum de Novitate literarum Hebraicarum judicia, ambabus manibus amplectuntur Punctorum Novitatis patroni, tamquam in rem suam apprime facientia, iis insuper Hebræorum consensum & assensum adjungentes. Eruditus *Arcani punctationis revelati* author lib. 1. cap. 6. scribit: *Agnoscunt Judæi, & vero ultro fatentur, literas, quibus jam ab Esdræ tempore descripta sunt, & etiamnum hodie describuntur atque excuduntur Sacra Biblia, non esse antiquas Hebræorum literas, quibus Moses, cæterique Veteris Testamenti ad Esdram usque scriptores, sacros libros descripserunt, sed esse Chaldaicas literas, quibus Esdras post reditum a captivitate Babylonica totum Vet. Test. Canonem descripsit, posterisque reliquit.* Sic scribit audacter Johannes Morinus in Exercitationibus Ecclesiasticis in utrumque Samaritanorum Pentateuchum, Exercitat. 2. cap. 1. *Judæi fere omnes, quorum id totum interest, nobis præ cæteris assentiuntur,* (in hoc sc. quod character, quo Lex primum scripta est, sit Samaritanus). Et cap. 2. *Judæorum de primigeniis literis suis tripliciter dividuntur sententiæ. Omnes tamen Samaritanas Hebræas esse fatentur.* Item: *Sed antiquissimorum atque recentiorum major & senior pars, Legem in monte Sinai, Mosi a Deo characteribus Samaritanis datam esse, ultro concedit.*

III. Hæc & alia ejus generis, apud hos & alios viros eruditos, passim leguntur, quorum fulgor, & vel sola, de summa literaturæ Hebraicæ exquisita cognitione, egregia fama, alios ejusdem minus peritos, uno difficulter in eandem sententiam pertraxit.

IV. Equidem cum nemine super hac re acrius contendere aut disceptare mihi est propositum. Quia tamen altera sententia, de Literarum Hebraicarum antiquitate, nimis frigide hactenus mihi videtur expensa, & indicta causa condemnata, nec ullus ex omnibus nostris, qui hanc quæstionem hactenus tetigerunt verius quam tractarunt, visus, qui altius in Hebræorum sententiam inquisiverit, eamque ex confusis Historiæ Hebraicæ ruderibus paulo accuratius eruerit, nec ingratam, nec inutilem Lectori rem me facturum existimavi, si post Linguæ Hebrææ Historiam explicatam, operam etiam aliquam in obscuram & intricatam istam Controversiam conferrem, eamque, quoad pro ingenii mei tenuitate fieri potest, aliquanto planius & plenius expedirem. Asserta enim Literarum Hebraicarum genuina Antiquitate, simul & Linguæ Hebrææ sua dignitas, & Textui Hebræo sua Authoritas & Majestas, tanto magis & validius asseritur & vindicatur.

V. Quamvis autem haudquaquam sperare ausim, me hoc assequuturum, ut omnibus satisfaciam, ultimamque Literarum Hebraicarum antiquitatem *ἀναμφισβητήτως* probem ac persuadeam; id tamen me effecturum confido, ut ostendam, nequaquam ita ab omnibus præsidiis & rationibus imparatam ac desertam esse eam sententiam, ut, qui eam sequuntur ac tuentur, *vel ex doctorum, aut Theologorum, aut hominum prorsus censu, tanquam ἄλογοι sint excludendi, vel insaniæ & imperitiæ, ut* ריקי מוח *vacui cerebro, accusandi, vel Carneadi, tamquam puri Sceptici, accensendi.* Quin imo gravissimis testimoniis solide evincam, tantum abesse, *ut vel Antiquissimorum vel Recentiorum Hebræorum, seu major, seu melior pars, Legem a Deo Mosi, in monte Sinai, literis Samaritanis datam esse, ultro fateatur & concedat;* ut potius utrorumque pars utraque, utroque pollice alteram sententiam laudent, plenisque linguis & animis ei faveant.

VI. Ut vero & methodice & perspicue nostra Dissertatio procedat, *primo* omnium Statum Quæstionis formabimus & proponemus, ut recte, quid id sit de quo quæritur, constet: *deinde*, utriusque partis argumenta & fundamenta considerabimus & expendemus.

VII. *Statum Quæstionis* quod attinet, quomodo ille ad præsentem nostrum scopum sit formandus, ex Thesi prima jam animadverti potest. Quærit enim;

Utrum

Utrum Figura ea Literarum Hebraicarum, qua hodie vulgo Sacra Biblia Hebraica descripta & impressa videmus, eadem sit, quam Moses in Tabulis a Deo accepit, & inde ab eo tempore inter Judæos extiteris?

VIII. Ad recte intelligendam Quæstionem banc, uti etiam ea, quæ in sequentibus dicentur, maxime in testimoniis Hebræorum, quæ adducturi sumus, præmittenda sunt quædam, pertinentia ad explicationem tum *Subjecti*, tum *Prædicati*. Circa *Subjectum* sciendum, nos hic quærere de illa Scriptura, qua Hebræi utuntur, non in suis Commentariis, sed in Libris Biblicis. Eam Scripturam ipsi communiter appellant כתב מרובע *Scripturam quadratam*. Talmudici, & ad illorum imitationem posteriores quoque Hebræi, sæpe eam appellant אשורי h. e. *Assyriam*, ut quidam interpretantur. De hujus appellationis ratione plura in sequentibus *Th. 68.* dicentur. Hic duntaxar monemus Lectorem, cum vel in transferendis quibusdam Rabbinorum dictis & Testimoniis, vel in iis explicandis, כתב אשורי *Scripturæ Assyriacæ* mentionem faciemus, nos eam ipsam Scripturam, de qua est quæstio, Hebraicam videlicet hodiernam, intelligere, & συγχωρητικῶς hanc vocem usurpare. Ita sæpe כתב עברי *Scriptura Hebræa vel Transfluvialis*, eodem modo sumetur pro Scriptura Samaritana, de quo ulterius infra agitur Th. 50. Circa *Prædicatum*, sciendum, *primo*; Nos hoc præcipue quærere de hac Scriptura; Utrum sit adhuc eadem, quam Moses a Deo in monte Sinai accepit? *secundo*. Utrum ab eo Tempore semper alicubi, sive publice, sive privatim, inter Judæos extiterit?

IX. His sic præmissis, ad Quæstionis Tractationem ipsam accedemus. Sunt, ut supra vidimus, qui ejus tenent Affirmativam, sunt qui Negativam, unde duplex exurgit nostra Tractatio. I. Κατασκευαστικὴ, sententiæ Affirmativæ. II. Ἀνασκευαστικὴ, sententiæ Negativæ. Videamus ergo primo Κατασκευαστικὴν.

I.

Κ Α Τ Α Σ Κ Ε Υ Η,

Sententiæ Affirmativæ.

X. Hanc quod attinet, asseritur ea, *Figuram Literarum Biblicarum Hebraicarum hodiernam, eandem esse, qua olim Deus, Digito suo, Legem, duabus Tabulis, Mosi in monte Sinai traditis, inscripsit*; ac proinde negatur; *Illam ab Esdra demum, post captivitatem Babylonicam, vel ab Assyriis mutuatam, & Judæis usurpandam traditam, vel de novo confictam & inventam esse.*

XI. Ad assertionis hujus confirmationem adhibentur *Argumenta* tum *Inartificialia*, tum *Artificialia*; sive, *Testimonia*, & *Rationes*.

XII. *Inartificialia*, h. e. Testimonia, sunt duplicia, vel *Personarum*, vel *Rerum*. Et Testimonia *Personarum* iterum vel *Hebræorum*, vel *Christianorum*.

XIII. *Testimonia* itaque *Personarum* quod attinet, cum de Hebræorum Literis agatur, rite & ordine, ni fallor, procedemus, si ab Hebræorum testimoniis exordium ducamus, & illos primo omnium audiamus. Sunt autem illa vel *Veterum*, vel *Recentiorum*.

XIV. Ex *Veteribus Hebræis*. Primum locum sibi vendicant תנאים *Tannaim* h. e. *Deuteratæ*, *Doctores Mischnici*, *Authores Mischnæ seu Textus Talmudici*, tamquam apud ipsos antiquissimi. Illi enim originem suam, per continuam successionem acceptionis Legis oralis, deducunt inde a Mose, & terminant in R. Jehudah hakkadosch, qui floruit sub Imperatore Antonino, Anno Christi 150. Ex illis huic sententiæ favet *R. Jehudah*, a pietate, eruditione, & præstantia, cognomento *Hakkadosch Sanctus*, & *Hannasi Princeps*, sæpius etiam κατ᾽ ἐξοχὴν *Rabbi*, vocitatus, quique ideo ut plurimum meruit, ut, inter varias Doctorum opiniones, secundum ipsius sententiam decisio fiat. Hic ergo quid de hac Quæstione senserit, refertur in Gemara Talmud Babylonici, Tractatu Sanhedrin *cap.* 2. *fol.* 21. a. & *fol.* 22. *b.* his verbis; תניא ר' אומר בתחילה בכתב זה נתנה תורה לישראל כיון שחטאו נהפך להן לרועץ: כיון שחזרו בהן החזירו להם שנא' שובו לביצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך למה נקרא אשורית שמאושרת בכתב: hoc est, *Traditio*: Rabbi (id est *Rabbi Jehudah hakkadosch*) *dicit; Ab initio in Scriptura ista data est Lex Israeli: Posteaquam autem peccaverunt, conversa est ipsis in fra-*

ram: Cum vero redirent (ad Deum per pœnitentiam) *restituit eam ipsis, secundum illud*, Convertimini ad munitionem, o vincti spei: etiam hodie annuntio vobis, me restituturum vobis duplum, Zach. 9. 12. *Quare vocatur* Aschurith? *quia est* Meuscheres *beatificata per Scripturam, vel in Scriptura.*

Ad intelligendum sensum & vim verborum horum, sciendum I. Traditionem hanc esse *Barajetham*, hoc est, Extraneam, a R. Jehudah in Academiis Babyloniæ traditam & decisam: hic vero a Compilatoribus Gemaræ referri, prout infinitæ tales traditiones in Gemara extant, quibus præfigitur תניא, vel מתניתא *Traditio*, Δ̲ευτέρωσις. II. Sententiam ejus esse, Legem primitus datam esse ea literarum figura, quæ *Aschurith* vocatur. III. *Aschurith* hic non sumi *proprie* pro *Assyriaca* scriptura, sed *appellative*, a verbo אשר *Ischer* vel *Aschar*, quod significat *Beatum reddere vel facere*, ac proinde significare *Scripturam Beatam*, quod Nomen huic Scripturæ ideo competat, quod ea, per datam & scriptam in ea Legem a Deo, facta sit Scriptura omnium Beatissima; vel quod sit omnium ornatissima ac decentissima. IV. Postea, peccatorum ipsorum causa, in oblivionem devenisse inter Israelitas, non quidem in universum, & apud omnes, sed in communi usu, & inter plerosque, plebem maxime; ac in Scripturam aliam, Samaritanam scil. hodie dictam, mutatam. Indicat hoc iis verbis, quando ait, נהפך להם לרועץ *Conversa est ipsis in fracturam*; de quorum verborum sensu varie disputant Hebræi, ut videre est apud R. Asariam in Meor Enajim *cap.* 56. omnes tamen in hoc conveniunt, significari hac phrasi, vel Oblivionem, vel Mutationem Scripturæ istius priscæ, in qua Lex data fuit. Tempus mutationis non definit. V. Tempora Esdræ postliminio restitutam ac redditam ipsis fuisse Scripturam, quam primitus habuerant. Probat hoc ex *Zach. cap. 9. vers.* 12. quæ verba ita suo proposito accommodat; *Convertimini ad munitionem*; urbem munitam Jerusalem, tempore Templi secundi; *Et annuntio vobis, me restituturum vobis duplum*, h. e. Pro eo quod oblitus fueras Scripturam dupli sive exemplaris Legis hujus, restituam tibi id cujus oblitus fueras: *Vel hoc sensu*; Et restituam tibi mutatam Scripturam Legis. Nomen enim משנה Mischne, *Duplum*, *Exemplar*, derivatur a radice שנה Schanah, *Mutare*: *Iterare*; unde volunt, Legem hic a Propheta, & a Mose *Deut.* 17. 18. משנה Mischne, *Duplam* vel *Secundanam* vocatam fuisse, quod ejus Scriptura *Mutari*, vel *Iterari* & *secunda vice dari*, debuerit. Hæc est mens & sententia R. Jehudæ Sancti, quæ etiam legitur in Talmud Hierosolymitano, Tractatu Megilla, sed verbis paulo disertioribus, quam in Babylonico, unde & illa hic adscribemus: ר' אומר אשורית ניתנה תורה וכשחטאו נהפך להם לרועץ וכשזכו בימי עזרא נהפך להן אשורית שנ' גם היום מגיד משנה אשיב לך: וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כתב שהוא עשוי להשתנות: *Rabbi* (Jehudah) *dicit; Scriptura* Aschurith (ut antea) *data fuit Lex: cum vero peccassent, conversa est ipsis in fracturam. At cum pœnitentiam agerent in diebus Esdræ, reddita est ipsis* Aschurith *beatificata ista Scriptura, secundum illud*; Etiam hodie annuntio vobis, me restituturum vobis duplum, *Zachar. 9. vers.* 12. *Item*; Et scribet sibi (Rex) משנה Mischne, Duplum Legis hujus in libro; *Scriptura scil. quæ duplicanda, h. e. iteranda, iterato danda, vel mutanda est.*

Post R. Jehudam Sanctum sequuntur ibidem, *R. Schimeon, & duo Eleasari*, qui idem, imo paulo amplius, testantur. Verba sunt: ר"ש בן אלעזר אומר משום ר' אלעזר בן פרטא שאמר משום ר' אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנ' ווי העמודים: מה עמודים: ואומר אל' היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה: h. e. *Scriptura ista nunquam prorsus fuit mutata, sicut liquet primo ex eo quod dicitur*, ווי עמודים Vav sive Uncini columnarum, *Exod. 27. vers.* 10. 11. &c. *Quæ est enim ratio columnarum? non mutantur. Sic etiam Vav non mutantur vel mutata sunt: deinde ex eo, quod scriptum est*; Et ad Judæos secundum scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum, Esth. 8. 9. *Quæ est ratio linguæ ipsorum? Illa nunquam mutata est*: (in Biblus sc.) *sic & Scriptura illorum nunquam mutata est*: in Talmud Hierosolymitano Megilla *cap.* 1. idem his verbis legitur: כתב אשורי ניתנה תורה מה טעמא ווי העמודים ווים של תורה דומים לעמודים: *Quod in scriptura Assyriaca data sit Lex, quænam est ejus rei ratio?* Id quod dicitur; Vav columnarum, *Exod.* 27. 10. *Inde enim concludimus, literas Vav in Lege similes fuisse Uncinis.* Horum Rabbinorum sententia est paulo alia, quam R. Jehudæ; videlicet, quod nulla unquam mutatio contigerit Scripturę istius, sed eadem semper fuerit. Hęc vero differentia huic sententię nihil obstat; quia in hoc consentiunt, Literas illas, quas hodie habemus, eas esse, quibus lex olim Mosi a Deo data fuit. Probant id duplici argumento;

to; *Primo* ex eo, quod *Uncinis* in Lege Mosis, seu, in lingua Hebræa, a Mose vocentur ווין *Vavin*, *Vau*, a figura scil. literæ *Vau*. Unde concludunt, tempore Mosis jam literam *Vau* pictam fuisse instar *Uncini*, sicuti hodie, & per consequens non mutatam esse. Quæ autem ratio est literæ unius, eadem procul dubio etiam reliquarum. *Deinde* ex eo, quod *Esth.* 8. *vers.* 9. *Lingua & Scriptura Judæorum* conjungantur. Unde concludunt, Judæos, sicut Linguam immutatam in Sacris retinuerunt, ita & Scripturam.

Quam bene & apposite argumententur isti omnes, jam non attingo; Utrum videlicet Uncini a figura literæ Vav sint vocati, vel, An figura Literæ a Re sit nuncupata? Tantum authoritatibus nunc agimus, & veterum Rabbinorum testimonia quærimus, qui sentiunt, Literas illas Hebraicas, quas hodie habemus, esse adhuc easdem, quæ olim tempore Mosis fuerunt, & quibus Lex est data.

XV. Ad Mischnicos Doctores referendus quoque est *Rabbi Eliezer Hakkalir*, Tanna antiquissimus, e terra Israelis, uti videre est in Tzemach David *part.* 1. *fol.* 40. *col.* 1. & in Juchasin *fol.* 34. *col.* 2. Hujus pro hac sententia testimonium legere est in מחזור *Machsor*, qui est liber Precum Judaicarum, quo in Festis majoribus maxime utuntur. In eo enim extat Precatio rhythmica sub ejus nomine, sub literis initialibus rhythmorum latente, in Die primo חג שבועות *Festi septimanarum* seu Pentecostes, quæ incipit: אז נכתב אשורית ובלשון עברית, ובדבור מצרית, הנחלת לבת עברית: h. e. *Tunc* (sc. in datione legis) *Scriptura Assyriaca, & Lingua Hebraica, & Pronunciatione Ægyptiaca, hæreditare fecisti filiam Hebraicam* (i. e. Ecclesiam Hebraicam seu Judaicam). Hic expresse quoque dicit, quod Lex data sit Scriptura Assyriaca, h. e. Scriptura hodierna, quæ sic vocatur, ac proinde nequaquam sensit, quod Esræ demum tempore vel de novo excogitata, vel ab Assyriis mutuata fuerit. In Machsor Germanico verba illa sic a Judæis redduntur: Denn da du hast geben die Torah zu Israel, hast du geben sie im besten Ksaf (Schrifft) das da heist Ksaf Asschuris, und in Laschon hakkodesch, &c.

Huc referendum quoque sequens, quod legitur in Talmud Sevachim *cap.* 6. *fol.* 62. *col.* 1. his verbis; אר׳ יוחנן שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד עליהם על המזבח ואחד שהעיד עליהם על מקום המזבח ואחד שהעיד להם שמקריבין אעפ שאין בית במתניתא תנא ר׳ אליעזר בן יעקב אומר שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח ואחד שהעיד להם שמקריבין אעפ שאין בית ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית: h. e. *Dixit R. Jochanan; Tres Prophetæ ascenderunt cum Israelitis ex captivitate; Unus, qui testatus est ipsis de Altari* (h. e. forma altaris, &c. qualis fuerit): *Unus, qui testatus fuit ipsis de Loco altaris* (ubi scil. fuerit) *Unus denique qui testatus fuit ipsis, quod oblationes fiant, etiamsi nulla fuerit domus* (nullum templum adhuc) *In Mathnita traditum est: R. Eliezer filius Jacob dixit; Tres Prophetæ ascenderunt cum ipsis ex Captivitate: Unus, qui testatus fuit ipsis de Altari, & de Loco altaris: Alter qui testatus fuit ipsis, quod oblationes fiant etiam absque templo. Tertius, qui testatus fuit ipsis, quod Lex scribenda sit Assyriace* (h. e. quod Legem non amplius Literis transfluvialibus debeant scribere, ut hactenus vulgo solebant; sed Assyriacis in universum, etiam in vulgaribus exemplaribus): vel potius; *quod Lex* (ab initio scil.) *scripta fuerit Assyriace*, seu *Assyriacis Literis*. Nam in Jalkut, in libro Chronicorum *fol.* 161. *col.* 2. ubi hic locus ex Talmud adducitur, pro שתכתב אשורית: *Quod Lex scribenda sit Assyriace*; legitur in præterito tempore; שנכתב אשורית: *Quod scripta fuerit Assyriace*. Quæ lectio non repudianda videtur: quia reliqua etiam, de quibus cæteri duo Prophetæ testati esse dicuntur, fuerunt de rebus præteritis & antea usitatis, non de rebus futuris. Et verbum *Testandi* id evincit: Testimonium enim non editur de eo quod futurum vel faciendum est, sed de eo quod fuit vel factum est. Quod si quis vero priorem lectionem & interpretationem urgeat, exponendum id est eo sensu, quo alia similia testimonia, de quibus *Thes.* 42. & 43. Et Tres illi Prophetæ dicuntur in Glossa fuisse, Haggæus, Zacharias & Malachias.

Et hæc sunt testimonia *Tannaim*, seu *Mischnicorum*.

XVI. *Secundum* locum sibi vendicant אמוראים *Amoraim*, Scaligero Γεμαρολόγοι dicti, h. e. *Gemarici*, *Auctores Gemaræ*, *seu Complementi Talmudici*. Ex his est primo רב חסדא *Rav Chasda*, in Talmud Babylonico, Tractatu Megillah *cap.* 1. & de Sabbatho, *folio* 104. *col.* 1. dum ait; מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין *Mem & Samech, quæ in Tabulis erant, miraculose stabant*. Hujus dicti hic est sensus; Volunt Hebræorum quidam, Sculpturam literarum Decalogi in Tabulis fuisse perforatam, transeuntem, ita ut figura literarum ab utraque parte conspicua fuerit. Jam vero, cum Mem finale

&

& Samech ex omni parte sint clausa, instar alicujus circuli, vel O apud Latinos, per ejusmodi sculpturam transeuntem in alterum latus, pars media solida in illis literis, nullibi amplius adhæsit, nullamque subsistentiam, ut in aliis literis habuit, sed naturaliter excidere debuisset, qua ratione necessario figura literæ destructa & corrupta fuisset. Quod ergo non excidit, atque ita figura illarum literarum incorrupta mansit, id miraculo adscribit hic Rabbi Chasda; unde dicit, *Duas illas literas miraculose subsistisse*. Quam recte hoc dicatur, jam dictum a nobis in Dissertatione de Decalogo, Th. 30. Hic vero nihil interest, recte an secus dicatur. Eo duntaxat hic adfertur, ut appareat, hunc Raf Chasdam statuisse, His literis Hebraicis, quas nos habemus, Legem in Tabulis fuisse exaratam; non vero charactere Samaritano. Nam in lingua Samaritana istæ duæ literæ eam figuram non habent, ut miraculose illas stare vel subsistere necesse fuerit. Mentionem hujus facit quoque Guilelmus Postellus in libello de Originibus, seu, De varia & potissimum orbi Latino ad hanc diem incognita, aut inconsiderata historia, Basileæ apud Joh. Oporinum edito, Ann. 1553. scribens; *Alio etiam argumento certificamur, quod literæ Hebraicæ prostantes sint Mosis, & per consequens Adami. Visu enim ipso totus Israel est certificatus, ut continua memoria per Mischnajoth seu Deuteroses, & per utrumque Talmud constat, quod Mem finale & Samech stabant miraculose in Tabulis: unde fractis illis remanserunt illæ solæ literæ in suo medio solidæ, sicut remaneret O. Atqui in nulla alia lingua mundi potest verificari, ut Samech & Mem finale sint similes, & omnino clausæ, nisi in ea quæ nunc est Hebraica.* Præter hoc miraculum aliud quoque argumentum latet in hoc testimonio, videlicet; *Quod in Tabulis Mem finale fuerit.* Atqui ut mox videbimus, lingua Samaritana literas illas finales non habet.

Iterum in Talmud Babylonico, Tractatu Megillah, *cap.* 1. dicit *Rabbi Jeremias*, vel ut alii volunt, *Rabbi Chijah bar Abba*, מנצפך צופים אמרום h. e. *Literas* מ״נצפך, *id est*, *Quinque literas duplices, Mem, Nun, Tzade, Pe & Caph, Videntes vel Prophetæ dixerunt eas*. Hoc ita deinde ibi explicant, quod Prophetæ non primi has literas invenerint vel excogitarint, aut ordinarint; sed quod, posteaquam seu in oblivionem, seu in desuetudinem venerint & obsoleverint, ipsi eas restituerint, & in usum revocarint; primam vero suam originem a Mose habuerint. Sequitur enim; ותיסברא צופים ולא משה והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה: h. e. *Reste vero statuitur, quod Prophetæ illas ordinarint, & non Moses ipse? Resp. Numquid scriptum est;* Ista sunt præcepta, quæ præcepit Deus Mosi ad filios Israel, in monte Sinai. *Levit.* 27. *vers.* ult. *unde concluditur; Quod nulli unquam Prophetæ permissum fuerit quicquam innovare ab illo tempore* (quo scil. Moses id scripsit). Et mox: אלא שכחום וחזרו צופים ויסדום *Proinde in oblivionem devenerunt, & venerunt Prophetæ, ac iterum de novo fundarunt eas*. Eadem hæc Traditio extat in Talmud Hierosolymitano, sed verbis magis disertis & apertis, & sub alterius nomine, unde & illa subjiciemus: משום מתיה בן חרש אמרו מנצפך הלכה למשה מסיני: h. e. *Nomine Matthiæ, Ben Charesch, seu filii Fabri, dicunt; Literæ Menazpach sunt traditio Mosis de monte Sinai*. An hæc omnia recte dicantur, non est hic locus ventilandi. Sufficit, quod inde liqueat, & R. Jeremiam in Talmud Babylonico, & R. Matthiam in Talmud Hierosolymitano, statuisse, Literas quinque duplices esse a Prophetis, imo a Mose ipso; ac proinde, Legem a Mose & Prophetis scriptam esse literis Hebraicis hodiernis. Nam in illis solum istæ literæ duplices seu finales locum habent: in Samaritano charactere nequaquam. De hoc aliquid ulterius dicetur adhuc infra. Sed in hoc testimonio istud quoque notandum, quod, dum ex illo dicto *Levit.* 27. *vers. ult. Ista sunt præcepta*; concludunt, Prophetis non licitum fuisse saltem quinque literas novas effingere & excogitare, Legique inserere; quia scil. scriptum est; *Ista sunt præcepta, quæ præcepit Dominus Mosi ad filios Israel in monte Sinai*; nempe, *Ista præcepta, iisdem & non aliis literis scripta*; quanto minus ipsorum judicio licitum fuisset Esdræ Totam Legem, & omnia Prophetarum scripta, novis, imo profanis literis, scribere? Itaque hinc apparet, quam liberale hic testimonium pro hodiernarum literarum antiquitate habeatur, & contineatur. Argumentum hoc urget quoque R. Abraham in libro שלטי הגבורים *fol.* 171. *col.* 2. ubi inter cætera; *Quomodo non animadvertitis, stultissimi mortalium, quod si, ne Prophetæ quidem alicui licitum fuerit vel minimum mutare in Lege, multo minus permissum fuisset Esræ vel toti Israeli, Scripturam Assyriacam ipsis obtrudere, & Hebraicam (h. e. Sanctam) totam abrogare, in qua Tabulæ, & Liber Legis, scripta fuere? Audite quid Rabbini nostri dicant in Massechet Megilla*; Di-

xit

xit R. Jeremias, Quinque literas duplices &c.

Præterea extat in Talmud Hieroſolymitano, Tractatu Megilla, *cap.* 1. dictum cujuſdam *R. Levi* huic ſententiæ favens; אמר ר' לוי תורתן של ראשונים לא היה לא הא ולא מם שלהם סתום הא סמך כתום: *Dicit R. Levi, In Lege priſcorum, neque He neque Mem ipſorum fuit clauſum: ſed Samech fuit clauſum* (in Lege ſc. priſcorum.) R. Aſarias in libro Meor enajim *cap.* 58. putat, hunc R. Levi (niſi error aliquis hic ſubrepſerit) in ipſo dicto reſpexiſſe tum ad literas Hebraicas hodiernas, tum ad literas Syriacas hodiernas, quæ tempore hujus R. Levi, cum lingua Syro-Hieroſolymitana Judæis eſſet vernacula, in uſu erant, & voluiſſe dicere; In Scriptura ſive charactere priſcorum Iſraelitarum, figuras duarum iſtarum literarum *He* & *Mem* non fuiſſe clauſas; ac proinde docere velle, non uſos eſſe illa figura literarum Syriacarum, qua ſuo tempore uſi ſint in Syria: ſed Samech fuiſſe clauſum; quaſi innuere voluiſſet, Illos uſos eſſe Scriptura Aſſyriaca ſeu Hebræa hodierne quadrata, ex mente Raſ Chaſdæ. Quod vero dicit, non fuiſſe Mem clauſum; reſpicit ed Mem apertum, ab initio & in medio dictionis uſitatum. Notum enim eſt, in ea Scriptura duplex eſſe Mem; Apertum unum, ab initio, & in medio; Clauſum alterum, in fine dictionis. Et hic ergo docet, literas hodiernas eſſe adhuc antiquas Hebræorum literas. Hic in tranſitu obſervet Lector elegantem floſculum Johannis Morini circa interpretationem ſuperioris Traditionis Rebbi Jeremiæ verborum; מנצפך הצופים אמרום: *Literas Menazpach Prophetæ dixerunt*. Is enim ea in Exercitationibus fuit, *Exerc.* 2. ex Moſe Botrel, Commentatore libri Jezirah, adducens, ſic exponit, ac ſi ſenſus eſſet; *Menazpach ab antiquis Effluentes dictas eſſe;* de ſuo addens; *Verum illas ſibi effluere Poſteriores non ſunt paſſi*. Ridicule mehercle. Erravit nempe in voce הצופים, quam deduxit a צוף, quod *Effluere* ſignificat: cum צופים ſit legendum, a צפה. Sed hoc nihil novi eſt illi. Plura ejus generis in illis Exercitationibus occurrunt, quorum quædam nobis etiam adhuc notanda erunt. Hi nempe ſunt illi *fructus & flores*, quorum decerpendorum gratia nonnunquam digredi, *Rabbinicæque ſcientiæ ἀπόῤῥητα*, quæ prodere ſe velle pollicetur, ut in Præfatione ad Lectorem ſcribit. Sed progrediamur, & plura Talmudicorum teſtimonia, ad antiquitatem Hebraicarum literarum adſtruendam, videamus.

Huc etiam non impertinenter ſequens obſervatio referri poteſt. Septem ſunt literæ Alphabeti שעטנז גץ quæ in Lege Judæorum manuſcripta, ut & in Tephillin & Meſuſoth, tribus apicibus ſuperne, quaſi Coronulis, notentur. Apices ſive Coronulæ illæ Hebraice vocantur זיינין quod d. *Armaturas*, vel *Galeros*. Item כתרים, תגין *Corona*: Item קוצין *Spinæ*. De illis Traditio extat in Talmud Tractatu Menechoth *fol.* 29. 2. שבעה אותיות צריכות שלשה זיינין ואילו הן שעטנז גץ: i. e. *Septem literæ ſunt, quæ opus habent tribus apicibus, & ſunt ſeptem iſtæ, Schin, Ajin, Teth, Nun, Sajin, Gimel & Tzade, &c.* Et mox: אמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב״ה שיושב וקושר כתרים לאותיות: אמר לפניו רבונו של עולם מי מעכב על ידך. אמר לו אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבה בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות: h. e. *Dixit Raf Jehudah, Raf dixiſſe; Ea hora, qua aſcendit Moſes ad Deum* (in montem Sinai) *invenit Deum ſedentem, & coronulas literis alligantem. Dixit* (Moſes) *coram eo; Domine mundi; Quis detinet apud te* (id quod ſcripſiſti, quod literis jam ſculptis addas coronas)? *Reſpondit Deus; Homo quidam venturus eſt poſt multa ſecula, qui commentaturus eſt ſuper unumquemque apicem talem multos cumulos ſententiarum vel Traditionum.* Hæc ibi. Quam recte & pie hæc ſcripta ſint & dicta, non jam diſputo. Patet, hæc dicta eſſe ad amplificandam ſummam dignitatem Rabbi Akivæ, & eſſe allegorica, prout in ipſo Talmud ad marginem annotatur. Interim vero hoc inde concludi poteſt, quod iſte *Raf Jehudah* vel *Raf* (alias *Abba* dictus) ſenſerit, Literas iſtas, quas nos habemus, jam in monte Sinai fuiſſe, illiſque, & non aliis, Legem a Deo ſcriptam, & Moſi traditam eſſe. Nam iſti Apices locum duntaxat habent in hodierno Alphabeto Hebræo, non in Samaritano. Si autem iſtæ literæ ſeptem tum jam fuerunt, procul dubio quoque cæteræ. Hinc eſt, quod vetitum ſit Tephillin & Meſuſoth aliis literis ſcribere, quam Aſſyriacis dictis, ut videre eſt apud Majem. in הלכות תפלין *cap.* 1. & in Talmud Megillah *cap.* 1. in Miſchne; quia ſcil. de horum quoque ſcriptione volunt Deum Moſi in monte Sinai præcepta dediſſe. Porro de illis Apiculis vel Coronulis literarum ſcribit quoque Ephodæus in Præfatione, Operi ipſius Grammatico, hactenus nondum edito, præfixa; *Inprimis ſolliciti fuerunt priſci de forma ſcriptionis Legis ob ejus dignitatem & præſtantiam, ita ut etiam*

בכתרי

:בכתרי האותיות *de Coronamentis literarum quæ* תאגין Tagin *vocarunt, anxii fuerint. Et scriptum est in Libro Tagin ;* הדין ספר תאגי דאסיק עלי הכהן משתים עשרה אכנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל ושמואל לפלטי בן ליש וכו' עד עזרא וממנו עד ר' נחום הלבלר שמסרו לרבינו הקדוש : *Hic est Liber Tagin seu Coronamentorum, quem Eli sacerdos detulit secum ex duodecim lapidibus, quas Jehosua erexit in Galgal: Is tradidit eum Samueli, Samuel Palti filio Lajisch, &c. & sic continua successione usque ad Esram, & ab Esra usque ad R. Nahum scribam, qui tradidit eum Rabbi Jehudæ sancto. Et de his dicunt, quod, cum Moses ascenderet ad Deum, invenerit Deum coronis his literas coronantem. Unde prisci curiosissimi circa hanc rem fuerunt. Voluerunt enim, ut isti libri essent eo per omnia modo, uti dicti & scripti fuerunt per Prophetiam, sine ulla mutatione ; metuentes, ne mutata forma illorum, quoque tollatur vel debilitetur proprietas illis adhærens, quæ formam sequitur, &c.* Hactenus Ephodæus. Itaque, præter traditionem Talmudicam, hic quoque ex isto libro *Tagin* habetur, quod istæ literæ ante Esdram fuerint ; imo Esdras eas per manum a majoribus suis acceperit. Unde iterum apparet, cujus antiquitatis prisci judicarint esse Apices illos, & per consequens Literas ipsas. Et hæc sunt testimonia *Amoræorum*, seu Γνωμολόγων Talmudicorum.

XVII. *Tertio* loco succedant his, ob argumenti affinitatem, *Baalethosephot*, h. e. *Authores Additionum Talmudicarum*. Horum nomine Testimonium huic sententiæ luculentum perhibet *Rabbi Jom Tof bar Abraham*, abbreviate ריטב"א *Ritba* dictus, prolixe hanc sententiam confirmans in Additione, quæ legitur in En Jisrael *cap.* 1. mihi *fol.* 141. *col.* 2. & 142. *col.* 1. ubi inter cætera ait; אבל ודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקדש שבלוחות ועל כן נקרא קדש וכן לשון הקדש: h. e. *Sed revera non est dubium, quin ista Scriptura, quæ vocatur Assyriaca, sit Scriptura illa sancta, quæ fuit in Tabulis. Et hujus quoque rei causa vocatur Sancta, ut & Lingua Sancta.* Cætera quæ illic habet, alio forte commodiore loco in hac Dissertatione proponentur. Hic sufficiat ejus testimonium habere.

XVIII. *Quarto* itaque loco excipiant hos, illi Hebræorum Doctores, quos גאונים *Geonim* vocant, h. e. *Excellentes* vel *Magnificos*, quod singulari doctrina præ cæteris excellerent. Hi post Amoraim & Sebhuraim proxime sunt subsecuti, ut videre est in הליכות עלם *Halichoth olam* Porta 1. *cap.* 2. De horum sententia scribit R. Asarias in Meor enajim *cap.* 58. וכן בתשובות ר' משה אל אשקר סימן ע"ז תמצא דברי הגאונים רב שרירא ורב האי אשר הוכיחו בארוכה שבכתב אשורי נתנה : h. e. *Sic in Responsionibus R. Mosis Alaschkaris capite 47. invenies verba Geonæorum, Raf Scherira & Raf Hai, qui prolixe arguunt, quod Scriptura Assyriaca data sit Lex.* Mihi illæ Alaschkaris Quæstiones & Responsiones non sunt præ manibus, ut inde propria ipsorum verba excerpere queam.

XIX. *Quinto*, non sunt prætereundi nobis *Cabalistæ*, qui suarum plerarumque Traditionum originem non ad Esram, sed ad Mosen, referunt ; quamvis peritum hujus Esdram fuisse, & multa Cabalisticæ scientiæ arcana in libros retulisse ferant, de quo etiam aliquid simile legitur in *lib.* 4. Esdræ *cap.* 14. 45. 46. 47. Hos vero in hac quæstione non sensisse aliud, multis argumentis evinci potest. Quæ enim *de Mysteriis arcanis, sub figuris Hebraicarum literarum latentibus*, scribunt, manifestum est, illos intellexisse de figura literarum Hebraicarum hodierna; neque volunt, illa a se esse conficta, sed a Patribus accepta. Unde communiter de illis dicunt, quod sint הלכה למשה מסיני: *Traditio Mosis de monte Sinai*. An probabile est, si istas Literas non pro literis Sacris, quibus Moses & Prophetæ scripserunt, habuissent, illos tanta mysteria sub illis quæsituros fuisse? An credibile, illos tam divinam vim & efficaciam tributuros fuisse illius linguæ literis, de qua dicunt & scribunt, *quod Angeli eam ob summam ejus barbariem non intelligant*? in qua preces fieri & concipi vetant, כי כל השואל צרכיו כלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין אליו: *eo quod Angeli sancti se ei non associent, qui necessitates suas petit lingua illa* ; Assyria dico, in Talm. de Sabbatho *cap.* 1. *fol.* 12. 2. Si Esdras harum literarum author esset, & priores periissent, utique mysteria illa Esdras demum illic recondidisset, eique, non authoribus ipsis, adscribenda fuissent. Videamus quædam. *R. Jehuda Hallevi* in lib. Cosri parte 4. ubi de præstantia linguæ Hebrææ super cæteras disserit; Numero 25. scribit: ועל זה נאמר במכתב כי צורות אותיותיו אינם בלא כוונה ובמקרה אבל לענין נאות עם המכוון מכל אות ואות: h. e. *Et propterea dictum est* (a Cabalistis) *de Scriptura* (Hebraica) *quod figuræ literarum ejus non sint absque intensione tales vel per accidens, sed propter significationem convenientem cum eo quod unaquaque, litera intenditur. R. Schemuel Arcnvolti* scribit in libro ערוגת הבשם

Aru-

babbosen fol. 4. col. 2. ובכלל קבלנו מהעומדים בסוד ה׳ שהאותיות הקדושות יש בתמונתן ובשמות יהן רוחניות נעלם, ואור נכבר נאצל מעצם העליונים ומשתלשל, ומתלבש כהן ומי שיזכה יבחין: h. e. *In genere accepimus a stantibus in Secreto Domini* (Cabaliftis) *quod in Literis his sanctis, tum in figura, tum in nominibus illarum, sit spiritualitas & vita quædam occulta: & quod lux pretiosa, derivata a superis, ab eis dependeat, &c.* Et idem iterum: אמנם שמצורתם קרושתן נודעת צא ולמד מצורת א הרומזת על ייחור שמו ב״ה יוי במספר שם ההויה ויור למעלה בכררה ויור לםטה הפוכה המתיחרים כאחר והוא פלא: h. e. *Quod vero ex figura illarum* (Literarum) *sanctitas illarum perspiciatur, ito & disciso ex figura literæ* א, *quæ indicium est de unitate Nominis Dei benedicti, constans ex Jod, Vau & Jod* (יוי) *quæ literæ conficiunt numerum Nominis Tetragrammati* יהוה (videlicet 26.) *& Jod superius rectum; & Jod inferius inversum, indicium est Lucis rectæ & redeuntis vel reflexæ quæ adunantur in uno, quod est miraculum magnum, &c.* Sic dicere quoque solent: אין האותיות העבריות כאותיות שאר הלשונות כי חיות הנה: *Non sunt literæ Hebraicæ, sicut literæ aliarum linguarum: nam vivaces sunt* (ad imitationem *Exod.* 1. *vers.* 19.) Hinc scribitur in sæpius jam a nobis laudato libro *Meor enajim cap.* 58. ובעלי התוספות השם הריטב״א פק דמגילה וסנהדרין פרק ב׳ מכח בטה דברים של חכמי האמת שהם מיחסים סורות עליונים לצורות האותיות ויתר הראיות הנמצאות להם שם אינם כשום אופן אוכים לשמוע הנתן התורה מסיני רק בכתב אשורי: ואתה הקורא אל יכבר עליך לשאוב מים כששון ממעינותם כי מתוקים מדבש וקדושים המה: h. e. *Et authores additionum Talmudicarum nomine Ritbæ, in Megillah cap.* 1. *& Sanhedrin* cap. 2. *vi plurimorum verborum Sapientum veritatis* (h. e. Cabaliftarum, quos sic vocitare solent) *qui arcana sublimia attribuunt figuris literarum, & vi aliarum rationum, quas illic adferunt, nullo modo audire volunt, ac si Lex alia, quam Scriptura Assyriaca, data esset de monte Sinai. Neque pigeat te, Lector benevole, haurire aquas cum gaudio ex fontibus illorum: nam dulces sunt sicut mel, & sanctæ.* Hæc ibi. Hæc, & alia ejus generis, sufficienter arguunt, Cabaliftas omnes semper, harum Literarum præsentium figuram pro Divinis & authenticis habuisse, quibus & Deus Legem in Tabulis, & Moses in libro, reliquique authores Sacri libros suos, conscripserunt. Quid enim? Utut vanissimi sint Judæi in frivolis minutiis & argutiis inveniendis & excogitandis, vix tamen credibile est, illos tanta mysteria in Literis, sua opinione humanis, gentium præsertim prophanarum & sibi inimicarum, quæsituros fuisse. Proinde & hi pro Antiquitate Literarum Hebraicarum militant. Nam si hæc literarum mutatio per Esdram admittatur, magna pars Theologiæ Cabalisticæ concidet. Nos vero eo tantum fine eos adducimus, ut consensum eorum in hac Quæstione ostendamus. Qui plura volet, & horum curiosus est, consulat libellum אותיות ר׳ עקיבה Osios R. Akivah *Literæ R. Akivæ* dictum, in quo, ni fallor, ostendit, quomodo singulæ Literæ ex *Jod* & *Vau* sint compositæ, & hæ duæ literarum omnium sint fundamentum. Et inde, vel ex alio simili authore Cabalistico, hausit Guilelmus Postellus, quod in Tabulis Linguarum docet, qua ratione ex sola litera Jod (י) tamquam Universi mysterio, omnia viginti duo elementa sacra exurgant. Sic scribit Johannes Quinquarboreus, in Opere de re Grammatica Hebræorum pag. 9. *Volunt Cabalistæ, hoc est, Hebræi, qui confingunt & comminiscuntur sæpenumero arcana, sive mystica sacra ex literis Hebraicis, literam Jod esse literarum omnium principium & finem, quod veluti punctum protrahi possit illa in quælibet literarum lineamenta & figuras quaslibet, &c.*

Et hæc sunto testimonia Veterum Hebræorum.

XX. Recentiores quod attinet, amplissimum illi magno consensu in hac causa testimonium ferunt, neque hactenus mihi, nisi unus Josephus Albo visus, (de quo in seqq.) qui diserte aliter senserit. Videamus quosdam ex selectoribus.

Aben Esra, qui vixit circa annum Christi 1140. vel circiter, quique apud Hebræos חכם *Sapientis*, & apud multos e nostris, *Docti* nomen meruit, in libro צחות *Tzachuth* in שער אותיות *Porta literarum*, sic scribit: יש מחלוקת בין הקדמונים אם זה הכתב שהוא בידינו אם הוא כתב עברי כי מלה אשורית יש מי שהוציאה מגזרת אשור ויש שאומרים שהוא מאושר באותיותיו, ועל זה אסמוך: h. e. *Controversia est inter antiquos; An Scriptura ista, quæ hodie est in manibus nostris, sit Scriptura Hebraica? nam vocem* אשורית (qua vocari solet) *quidam derivant ab Assur*, (quasi Scriptura Assyriaca:) *alii dicunt, significare Scripturam* מאושר Meuschar, *beatificatam in literis fuit. Et huic innitor ego, hanc sententiam amplector ego.* Et in Commentariis suis Biblicis, *Exod.* 1. 16. scribit ad vocem וחיה: *Et vox* וחית Vachajah *difficilis vel irregularis valde est in Grammatica. Di-*

cendum enim esset ἀναλόγως וחיתו Vachajeta: *quia He radicale in verbo* חיה *mutari solet in Thau, secundum consuetudinem constructorum;* ut, ולכל חית הארץ, Gen. 1. 30. *Sic autem fit, quia literæ He & Thau affines sunt in Scriptura, hoc est, figuras habent affines & consimiles, nec nisi exigui puncti est differentia in litera He, ubi est aperta; sed pronuntiatione multum differunt. Et differunt nominibus: primo enim* ה *vocatur He, sed cum protrahitur punctum, vocatur Thau:* וזה לאות כי הכתב שבידינו הוא כתב עברי *Et hoc est signum, quod scriptura ea, quæ est in manibus nostris, sit Hebræa.*

Rabbi Salomonem, qui ejus fuit coætaneus, in eadem fuisse sententia, arguitur ex aliquot ejus dictis. Inter alia, legitur *Esthera 9. vers. 27. Statuerunt ac receperunt Judæi super se, &c. se celebraturos duos dies illo* ככתבם *Juxta scripturam eorum.* Ad hanc vocem scribit Rabbi Salom. שתהא המגלה כתובה כתב אשורית *Ut sit volumen* (Estheræ) *scriptum Scriptura Assyriaca*, h. e. Ut libellus ille quotannis legatur in scriptura Assyriaca, ut Targum etiam exponit. Ergo statuit, Scripturam illam tum fuisse Judæorum propriam, quæ Assyriaca dicitur. Estheræ autem historia contigit ante tempora Esræ. Vide Aben Esram.

Rabbi Moses ben Majemon, Rambam abbreviate dictus, qui circa idem tempus vixit, in Commentario super librum משניות *Mischnajoth*, Tractat. *Judajim*, cap. ult. ad §. 5. והכתב הזה אשר נכתב בו אנחנו התורה הוא כתב אשורי והכתב אשר בה כתב יתב' התורה נקראת אשורי מן הגדולה והתפארת כמו כאשרי כי אשרוני בנות והוא אמרם אשורי שהוא מאושר שבכתב: h. e. *Scriptura autem ista, qua nos hodie scribimus Legem, est Scriptura* אשורי Aschuri *dicta. Scriptura autem, qua Deus Legem scripsit, vocatur* אשורי Aschuri *propter magnificentiam & decorem, ex significatione illa verbi* Aschar, *qua legimus* באשרי Beoschri *Beatam me! quia* Ischeruni אשרוני *Beatam dicent me filiæ*, Gen. 30. 13. *Et hoc est quod Rabbini nostri dicunt:* Aschuri *dicitur, quia est Scriptura omnium beatissima.*

Rabbi Obadias de Bartenora, scribit eodem loco, in eundem sensum: אבל שהיה אשר אנו כותבין בו ספרים היום כתב אשורי הוא נקרא והוא הכתב שהיה בלוחות ונקרא אשורי וכו': *Verum Scriptura illa, qua nos hodie scribimus libros sacros, est Scriptura* Aschuri *dicta, & est illa ipsa scriptura, qua fuit in Tabulis. Vocatur autem* Aschuri, *quia est beata, &c.*

Rabbi Propheto Durante, vulgo אפודי *Ephodeus*, a titulo libri sui, quem מעשה אפוד *Maase Ephod* inscripsit, dictus, quique vixit circa annum Christi 1390. in Præfatione illius libri, ubi, inter alia, quindecim tradit regulas de utili & fructuosa Sacræ Scripturæ lectione, Regula nona scribit: הדרך התשיעי שיהיה העיון במקרא בספר כתוב בכתב אשורי המאושר באותיותיו והוא אשר בו נתנה התורה האלהים על דעת רבינו הקדוש, והוא האמת וכמו שהביא על זה ראיות הא"ע בספר חות ובבי' התורה פרשת ואלה שמות הזה אשר יקראו אותו ההמון כתיבה מרובעת וכו': h. e. *Via seu Regula nona est, ut instituatur lectio Scripturæ in libro scripto scriptura* Aschuri, *tamquam beatissima & ornatissima in literis suis. Est enim ea scriptura, in qua Lex Divina data est, ex sententia Rabbenu hakkadosch, & quidem verissime; & ex sententia Rabbi Aben Esræ in libro Tzachuth, & Commentario in Exodum. Et hac scriptura est illa, quam vulgo vocant Scripturam quadratam.* Et paucis interjectis: וכבר יחד אותו הבורא בנתינת תורתו: *Et peculiari honore dignatus est eam Deus in Datione Legis suæ, &c.* Eandem sententiam repetit in ipso libro, *cap. 7.* Morinus, hujus authoris ex R. Asaria mentionem faciens, sic adducit; *Quibus addere possumus Ephodæum in libro quindecim modorum, quibus utiliter juvatur memoria legem discentium, præfatione in modum nonum.* Non est peculiaris liber, qui sic vocatur, neque ulla Præfatio extat in modum nonum, sed est modus vel regula nona ipsa. Nempe non assecutus est verba Asariæ scribentis: והחכם אפודי בהקדמתו בתשיעית מטו׳ דרכיו וכו': h. e. *Et sapiens Ephodæus in præfatione sua* (libri sc. מעשה אפוד) *in via nona, seu modo nono, illorum 15. quibus &c. scribit:* Non vero; *In præfatione in modum nonum.*

R. Jacob bar Schelomoh ben Chavif in libro עין ישראל *En Jisrael*, Tractatu Megilla, *cap. 1.* fusus est in asserenda hac sententia; שזה הכתב אשר אנחנו כותבין בו היום ספר תורה וכל דבר שבקדושה הנקרא כתב אשורי הוא עצמו היה הכתב שבלוחות העדות וס״ת המונח מצד ארון ברית ה׳: *quod ista scriptura, qua nos hodie scribimus librum Legis, & omnia Sacra, Scriptura* Aschuri *dicta, sit illa ipsa Scriptura, quæ fuit in Tabulis testimonii, & in Libro Legis, reposita ad latus Arcæ fœderis Domini;* Hæc verba sunt ipsius. Contrariam quoque sententiam multis refellit, uti in sequentibus pluribus videbimus.

Abraham de Balmis in *cap. 1.* Grammaticæ suæ: יש לדעת שמכתב האותיות אצל העברים הוא על פנים שונים לפי חלוף המדינות אף צמנם המשותף לכל הוא צורת האותיות שקוראים אשורית שהוא מיושרת באותיותיה ויצאה עמנו מאשור: ולכן נדבר בה

כה כפרט וראשונה: ונאמר כי בזאת הכתיבה שהיא הכתיבה שבה וכתבה התורה והיא כתיבת הקדש כסאת וכו': h. e. *Sciendum est, scripturam literarum apud Hebræos fieri diversis modis, secundum varietatem regionum. Veruntamen communis omnibus est figura Literarum, quam vocant* Aschurith, *quæ est rectissima vel beatissima in literis suis, & exivit nobiscum ex Assyria. Itaque de ea loquemur particulariter & primo. Dicimus ergo, quod in hac Scriptura quæ est Scriptura illa ipsa, in qua Lex scripta est, & quæ revera est Scriptura Sancta, figura literæ Aleph sit talis, &c.*

R. Samuel Arcuvolti ejusdem est sententiæ in ערוגת הבשם Arugas habbosem, ab initio.

R. Asarias in Meor enajim *cap.* 58. post multa de hac materia concludit: זה ונוסף אשר מצורף ליתר הדברים הנאותים בדרוש הזה שזכרנו ושלא זכרנו יביא אותנו להכריע באמת ובתמים שהלוחות והתורה לא נכתב אחר כי אם באשורי נתנו: id est, *Hæc & alia, ad quæstionem hanc pertinentia, quæ attulimus, & quæ non attulimus, inducunt nos, ut concludamus in veritate & integritate, quod Tabulæ & Lex non alio, quam Assyriaco charactere, datæ sint.*

Abraham Harophe in שלטי הגבורים, sub ejus finem: *Linguam & Scripturam suam nunquam mutarunt in aliam, filii Abraham servi ejus, quamvis alias etiam Linguas callerent, quibus in familiari sermone loquebantur cum mulieribus & parvulis: Quamvis etiam, per duritiem & gravitatem exiliorum, vulgus & communis plebs oblivriscerentur aliquando Scripturæ & Linguæ Sanctæ; tamen quidam semper eam accurate & perfecte retinuerunt, veluti Esras, Daniel ejusque Socii, Mardochæus, Bilschan, David, Esther, Nehemias, Tirschata, & alii similes; Imo etiam venientes e Caspia (qui sunt reliquiæ quædam singulares, quos, ad honorem & gloriam Dei, Esras evocavit, quando ascendebat e Babylonia, agentes illic in Caspia sub umbra Addonis capitis sui, e quibus fuerunt viri prudentes, Scherebiah, Chuschubiah, & socii eorum*; (vide Esræ 8. *vers.* 17. 18. 19. *Hi inquam, reduxerunt secum hæc duo*, Scripturam & Linguam sanctam, secum latentem, & reliquos e captivitate superstites sub templo secundo, cum venerunt ad colendum illic Deum; ita ut revera ad nos, & perfectissime redierint e Caspia, in pristino suo nitore & decore, tum Scriptura, tum Lingua nostra Sancta, neque illic literæ ejus mutatæ sint in figuras Scripturæ Assyriacæ, ut quidam arbitrantur. Neque mirandum est, si Caspienses, & cæteri in Assyria captivi, (qui diu ante abducti fuerunt, quam Juda & Benjamin) semper memores fuerint Scripturæ, & Linguæ Sanctæ; filii autem captivitatis Babylonicæ ejus obliti fuerint. Nam Juda & Benjamin longe graviorem experti sunt captivitatem per Regem Babyloniæ, & impium Nebucadnezarem, subitoque ac derepente cum gentibus commixti fuerunt, qui eis sunt dominati, & tyrannide sua amaram reddiderunt vitam ipsorum: Decem vero tribubus, quæ per Salmanassarem abductę fuerunt, solis, sine commixtione alterius populi eum ipsis dedit *Rex iste, Caspiam, Calach, Chabur, & alia loca peculiaria, quæ commemorantur* 2. Reg. 17. *Hæc enim perpetua fuit consuetudo Regum Assyriæ, ex quo dominium acceperunt super regna gentium, uti videmus, Sennacheribum Regum Assyriæ tale quid promisisse per Rabsacca filiis Jehudæ & Hierusalem, quando dixit*; Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite unusquisque de vite sua, & unusquisque de ficu sua, & bibite unusquisque aquam cisternę suę, donec veniam, & transferam vos ad terram similem terrę vestrę, terram frumenti & vini &c. 2. *Reg.* 18. 31. 32. *Et hac de causa non mutarunt illi saporem & odorem suum* (h. e. Linguam suam) *ut captivi in Babylonia*. Hactenus ille.

R. Gedaliah in שלשלת הקבלה *Schalscheleth hakkabala* seu *Catena Historica* fol. 89. 1. אבל התורה נתנה בתיבות שאנו כותבין היום בכת״ שנקרא אשורית: i. e. *Sed Lex data est in Scriptura, qua nos hodie scribimus librum Legis, quæ vocatur Assyriaca, &c.*

Eliam quoque, celebrem illum Grammaticum, in hac sententia fuisse, patet ex eo quod in libro Masoreth Hammasoreth in Præf. prima Rhythmica scribit: *Tunc ascendens Esra, (qui fuit Malachias,) Similis Angelo ministratorio Sacerdos & Doctor & Scribarum pater, Mater Bibliorum atque Masoreth, Fecit Babyloniam tanquam voraginem, In qua nullus amplius piscis relictus, Ille autem apposuit intellectum, habuitque intelligentiam Bibliorum* בכתיבה זו המאושרת *In Scriptura hac beatificata*. Et in Præf. ubi exponit, quidnam Esras circa restitutionem Legis Dei præstiterit, mutationis scripturæ & literarum nullam mentionem facit.

Denique videtur etiam comprehendi hæc sententia sub *Octavo Articulo fidei Judæorum*, qua unusquisque Judæus profitetur, שהתורה שבידינו היום היאה נתונה למשה בהר סיני מבלי חלוף ושנוי כלל: *Credo, quod Lex, quæ hodie est in manibus nostris, sit ea ipsa, quæ Mosi in monte Sinai data est, sine ulla prorsus mutatione,*

ne, ut Abarbenel eum tradit Præfatione in Jeremiam. Nam si literæ mutatæ essent, utique istud non posset ipsis credendum injungi. Vide eundem in Rosch amanah *c.* 13. *fol.* 18. *col.* 2. Hoc vero testimonium potius ad præcedentem classem, veterem videlicet authorum, referri posset.

Plura in hunc sensum afferri possent, si omnes libros evolvendi vel facultas esset, vel libentia. Communis enim hæc est Hebræorum sententia. Nam כולי עלמא הודו שהלוחות וסת שבארון נכתבו באותו כתב אשורי: *Totus mundus fatetur, Tabulas & Librum Legis, qui in arca fuit, fuisse Scriptura Assyriaca*, Scribit R. Jacob, in libro En Jisrael, in Megilla *cap.* 1.

21. Huc quoque respexisse videtur Philo Judæus Alexandrinus, lib. 2. de Vita Mosis, scribens: *Sola nostra Lex, firma, inconcussa, tanquam obsignata naturæ signaculis, manet, ex qua scripta est, in hodiernum diem usque & spes est mansuram per omnia sæcula immortalem, donec Sol, Luna, Cælum, totusque mundus manebit &c.*

XXII. Et hæc quoque sufficiant de Recentiorum, atque adeo Hebræorum in universum testimoniis, pro Antiquitate literarum nostrarum Hebraicarum. Videamus nunc etiam quorundam, ex Christianis scriptoribus, suffragia.

XXIII. Christianorum testimonia quod attinet, nemini mirum videri debet, ex Patribus antiquis nulla expressa extare, cum pauci inter eos Linguæ Hebrææ, & rerum Hebraicarum periti fuerint. De Hieronymo & Eusebio dissentientibus postea in specie videbimus. Videamus ergo quædam, prout illa se nobis offerunt.

Johannes Picus, Mirandulæ Comes, in Epistola ad Ignotum, quæ, *Quisquis es*, incipit: *Et ut ad ea veniam, quæ de Chaldæorum Hebræorumque literis desideras, percunctatus ego sum sæpe in Mithridatem* (Præceptor erat Pici, Judæus) *& multos Hebræos, de his quæ apud Hieronymum in Galeato Prologo leguntur, ubi ille scribit*; Esdem fuisse olim Samaritanorum & Hebræorum characteres: Esdram autem, post instaurationem Templi, sub Zorobabel alias adinvenisse literas, quæ nunc sunt in usu; *nescio se hujus mutationis omnes prædicant, & (quod est majus) pro comperto habent, iisdem, quibus nunc utimur in Hebraica literatura, apicibus usos esse Mosen, & Patriarchas antiquos omnes. Cui sententiæ, ut nunc mihi subvenit, fidem maximam facit scientia Cabalæ, cujus scriptores, qui cum Esdra in synodo fuerunt, sub ipsis literarum characteribus & figuris, quibus nunc* Legem descriptam habemus, dissimulasse Mosen Divina mysteria, & volunt & probant, quod esse nulla modo posset, si aliis Moses, ab his quibus nunc utimur, characteribus usus fuisset, &c.

Guillelmus Postellus in libro de Originibus *cap.* 5. duobus probant argumentis, *quod literæ Hebraicæ prostantes sint Mosis & Adami*: idemque alibi sæpius repetit & tradit, quem tamen Josephus Scaliger in lib. de Emendat. Temporum, & alii, in alteram sententiam pertrahere volunt, ex non recte intellectis iis, quæ scripsit in Alphabeto duodecim linguarum. Sed ejus sententiam pluribus adhuc in sequentibus videbimus.

Marcus Marinus Brixiensis, in Arca Noe, seu Thesauro Linguæ sanctæ, ab initio literæ א: *Verum qua figura fuerint Hebræorum literæ primis illis temporibus, quibus illis datæ sunt, sive a Mose, sive ab alio quopiam, aut Deo aut homine, non satis liquet. Minus ausim affirmare, formam hanc literarum, qua nunc in Bibliis utimur, ab Esdra traditam, ut omnes fere volunt.*

Theodorus Biliander, Ecclesiæ & Scholæ Tigurinæ lumen olim clarissimum, in erudito Commentario De optimo genere Grammaticorum Hebraicorum *pag.* 76. 77. *Porro quia Veteres prodiderunt, Esram, una cum aliis in Synodo sanxisse modum legendi & explicandi Scripturas Canonicas, idque in alienam sententiam traxerunt posteri; factum esse opinor, ut aliqui Judæorum asserant, tum primum excogitatos apices vocalium & prosodias: & quod Eusebius: atque Hieronymus, forsan a Judæis persuasi, tradiderunt, Esram tradidisse literas Assyrias populo Judæorum: Veteres autem characteres esse, quibus Samaritani utuntur. De quo disputare, ad alium locum pertinet. Tantum mihi velim considerent ejus opinionis astipulatores, quomodo potuerit Esras mutare scripturam in populo Dei, qua Deus Legem suis digitis exaraverat, aut quomodo voluerit, qui non patitur, ut pueri loquatur Asdodica, & Ammonitica, & Moabitica dialecto. Non quod vetus Ammonitarum & Moabitarum sermo diversus fuerit ab Hebræo, sed quod diversum habuerint tum sermonem ab Hebræis, qui successerant in locum Ammonitarum, & Moabitarum, & dicebantur Ammonitæ & Moabitæ, ut Samaritani, qui Samariam incolebant, quum essent Cuthæi & Medi, & ex aliis Regionibus Orientis collecti. Non competit igitur vel Esræ vel Nehemiæ, vel aliis hominibus sanctissimis ejus temporis, quod characteres patriæ linguæ, aut sermonem aboleri voluerint.* In Libro etiam

iam da Ratione Communi omnium Linguarum, *p.* 62. 63. attigit hanc materiam, & promisit, *se quid de ea sentiat, quidque adeo ratio cum sentire cogat, copiose aperiturum, in Commentariis de Lingua Hebraea.* Sed non puto, illos in lucem esse aditos. Dum atiam ibi ostendit, *ex Hebræorum literis deductas esse omnium populorum, & gentium literas*, satis declarat, se has pro primi & antiquissimis habere.

Franciscus Junius ad libri 2. Ballarmini de Varbo Dei, *cap.* 1. ejusdam est sententiæ, & *Milesias*, putat *fabulas esse*, quod de mutatione Scripturæ per Esdram, tradidit Hiaronymus.

Nicolaus Fullerus, *Anglus*, in Miscellaneis sacris *lib.* 4. *cap.* 4. prolixe satis hanc sentantiam tuetur & dafendit; *Nobis sane*, inquit, *valde places Terentianom illud*; Ram ipsam dic, & mitte male loqui. *Id vero si ab æqui bonique amantibus impetrare liceret, non tot maledictis senvitiisque tam pertinaciter certatum esset, non solum de Linguæ Hebrææ puritate primigenia, sed de Characterum atiam Hebraicorum (quos summa item Dei benignitate a Judæis olim traditos habemus?) antiqua sinceritate. Horum autem quamvis alterum ex altero non pendeat necessario (Nam & diversæ linguæ aisdem characteribus, & eadem lingua diversis characteribus figuari potest) tamen quia quodam modo inter se conjuncta serventur, de Idiomate usque adhuc satis molta loquuti, de Literis eidem Idiomati peculiaribus, nunc (si placet) solo unius veritatis studio sedate disseremus.*

Cæsar Baronius, Annalium Tomo II. *pag.* 293. *Nec rursum, quod ajunt, Esdram literas Hebraicas commutasse, ac proinde, non eo charactere, quo olim anatae ast Lex, post Esram haberi conscriptam, probatur antiquorum Hebræorum authoritate. Quod si aliqua ab eo facta est commutatio literarum, de quinque finalibus tantum contigisse potuit. Nam Philo Judæus, & Judæorum disertissimus, illa ipsa lingua ac charactere, quo antiquitus scripta Lex est, si sic permansisse semper absque ulla motatione usque ad tempora Ptolemæi Philadelphi, qui eam per Hebræos in Græcam transferri curavit, aperte testatus, &c.*

Augostinus Sebastianus Nouuenus in libello da prima sermonis Hebraici Lectione: *Principio*, inquit, *quod ad Ortographiam spectat, Alphabetum Hebræis duplex esse deprehenditur. Alterum, quod, ut est, & habetur quoque altero multo prius & antiquius; ita etiam molto quam alterum minus corruptum est, ac minus depravatum. Quod utique & miraculi vice esse possit. Nam cum nulla natio sit, nullus populus, qui tam variis, eamque iniquis, gravibusque fortunæ casibus objectus sit, atque Hebræorum Ecclesia: mirum est, in tantis calamitatibus, tantis miseriis, exiliis, proscriptionibus, inter Barbaros quoque vel unam salvam mansisse literam, aut ullum vocabulum genuinam illam & primam linguam potuisse referre. Quamobrem quid aliud dicemus, quam Divina bonitate, & in perpetuam nominis de hac gente memoriam, quicquid id est monumenti superesse. Proinde cum hoc sit & antiquissimum & minus depravatum, non minus Græcis, Barbaris, Hispanis, Afris, Syris, Persicis, atque reliquis, quocunque gentium terrarumque sint dispersi, quam nostris quoque Judæi commune est, omnino modica literarum apicumque (qui literarum partes constituunt) varietate distinctum; eadem veneratione ab omnibus acceptum, atque religione servatum, quod hoc etiam Patres illi prisci, & veræ fidei, & omnis virtutis viva quædam exempla, Abraham, Isaac, Jacob, & qui longo denique post tempore Israeli Dux & Liberator a Domino datus est, Moses, cæterique in transcribendis Legibus sacris, & Divinis illis ad posteritatem transmittendis præceptis, sint usi. Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipsa nominis appellatione, ad exosculandum atque conservandum a Patribus transmissum acceptumque donum pertraherent, hoc Abecedarium* בחיבה אשורית Scripturam Assyriacam *appellaverunt. Nempe quod a majoribus illis, qui ab Assur primum ad Chananæos hospites venerant ac peregrini, ista scribendi pingendique ratio sit usurpata, & ad posteros transmissa*; Et paulo post: *Cum itaque rationem istam scribendi, verum illam Hebraicæ Linguæ characterem constituere, eumque veterem illum esse, quo & Patres quoque sint usi, compertum sit; non inutiliter operam suam locaverunt Judæi quidam, qui tanti muneris etiam conservandi gratia, de literarum constitutione libellos varios conscripserunt, inter quos Rabbi Akiva, Rabbi Abraham Medicus, & alii plerique connumerandi sunt, quorum nos vestigia & authoritatem sequimur.*

Wilhelmus Schickardus in Bachinath Happeruschim *pag.* 82. inter alia plura scribit: *Quod Cuthæi residuam habeant antiquam Scripturam, id nequaquam credo. Ut enim in religione Samaritani a Judæis, non hi ab illis defecerunt: ita & in scriptione sacer Dei populus antiquas figuras retinuisse; Schismatici vero, ne in omnibus differrent, etiam characteres literarum mutasse, merito existimandi sunt.*

Quid?

Quid? quod ipsa Merubbah, *h. e. Quadrata literarum pictura, utpote sibi constans, æquabilis, facilis, & in decoram lineam coagmentabilis, vocis insuper formatricum organorum dispositionem quodammodo referens, adeoque ipso aspectu reconditam quandam majestatem præ se ferens, potius Legislatori sapientissimo convenire videtur, quam hæc biulca, deformis, aspera, operosa, & enaratu difficilis, adeoque ut ex omnibus circumstantiis apparet, Fictitia, &c.*

Hugo Broughtonus in Concentu Sacræ Scripturæ *pag. 126. In hoc.* (sermone Hebræo) *scriptus quisque liber V. stylo non imitabili; Characterasque & Puncta suut, ut fuerunt in Tabulis Θεογράπτοις. Masoritæ autem, quorum ductor fuit Esra, sic servant μικρολογωτάτῳ diligentia literas & voces, ut nihil queat interire.*

XXIV. Et hæc sufficiant quoque hic pro Testimooiis a Christianorum scriptoribus petitis; sicque hactenus vidimus *Testimonia Personarum*: sequitur ergo, ut paucis etiam quædam *Testimonia rerum* videamus. Quamvis autem illam non tanti momenti, nec tantæ authoritatis & fidei fortassis sint futura, ut præcedentia; attamen & illa producemus. Præcedentium enim authoritatum pondus & his forte aliquid commodare potest, ut quę singula non prodessent, juncta juvent.

XXV. *Testimonia ergo rerum*, quę huc referri possunt, sunt petita ab *Inscriptionibus Veteribus*. Et hę sunt vel *Veterum Monetarum*, vel *Veterum Monumentorum*.

XXVI. *Monetas veteres* quod attinet, notius est, quam ut prolixe probari debeat, reperiri *Siclos*, qui his literis notati conspiciuntur. Novimus equidem, reperiri etiam alios, Samaritanis literis inscriptos, & hos illis antiquiores a multis censeri (ut postea videbimus). Quis tamen persuadebit nobis certo, utri sint antiquiores? Cur non, sicut duplices tunc characteres in usu fuerunt (ut in seqq. videbimus): sic duplici quoque charactere sicli, uno eodemque tempore, cudi potuerunt? Imo annon fieri potest, ut, sicut iste Character Sanctus fuit habitus, ut in quo Lex data: sic etiam isti Sicli charactere sancto inscripti, in usus sacros, pro siclis sacris cusi fuerint? Hęc vero pro certo non asseveramus: sed tamen non omnino improbabilia esse putamus, multo minus impossibilia. *Deinde* testatur Wilhelmus Schickardus in Dissertatione de Nummis Hebręorum, effodi Hierosolymis ęneos *Nummos antiquos*, cum *Salomonis* nomine, regno adhuc integro procusos, & sic ipsa Samaritanorum origine, Esdraque multo antiquiores, qui ex una facie *Vultum Regis*, ex altera *Templum*, utrobique cum literis vulgaribus, ostentant. Talem Fulvius Ursinus Romanus habuisse dicitur. Hunc Villalpandus, *contra clarissimam inscriptionem, tantum ne præconceptam opinionem suam deperdat*, (verba sunt Schickardi) *recentius demum ab Herode Agrippa percussum esse dictitat, in honorem Marci Antonii, cujus effigiem optime referat. Credat Judæus Apella, non ego.* Hæc Schickardus. Huc referri potest, quod R. Asarias in Meor enajim *fol.* 174. *col.* 2. refert, se inter Numos antiquos Davidis Pansæ, civis Mantuani, vidisse Numum Argenteum, in cujus una facie erat *Figura capitis humani*, cum hac inscriptione in circuitu, שלמה המלך *Salomon Rex*, lingua Hebræa, & scriptura quadrata; in altera facie *Figura Templi*, & inscriptio talis, iisdem literis, היכל שלמה *Templum Salomonis*.

XXVII. *Monumentorum inscriptiones* extant hæ. Testatur R. Benjamin Tudelensis in Itinerario suo, sibi in peregrinatione sua, monstrata fuisse Patriarcharum sepulchra, habentia Inscriptionnem חקוקות באותיות *literis sculptis*; זה קבר אברהם אבינו ע״ה: *hoc est sepulchrum Abrahami Patris nostri* p. m. &c. Hoc iterum producit Schickardus. Huc referri potest, quod R. Moses Schem Tof, ex celebri familia Chavif, quæ in Hispania aliquando floruit, oriundus, in libro מרפא לשון *Marpelaschon*, de viso sibi monumento Ducis Amaziæ Regis Jehudæ scriptum reliquit, his verbis: ולפי רעיתי כי זה הדרך בםשקל השירים הוא מאד ומעיד אני עלי שמים וארץ כי במלכות וולנציאה בקהלת מורויטרי הגידו לי כל העם אשר בשער והזקנים כי שם מצבת קבורת שר צבא אמציה מלך יהודה: ובשמעי חשתי ולא התמהמהתי לראות מצבתו מצבת אבן בראש ההר: ואחר העמל והטורח קראתי הכתיבה: והית חקוק עליה שיר זה לשונו: שאו קינה: בקול מרה: לשר גדול: לקחו יה: ולא יכולנו לקרות עוד כי הוחה נמחקת אבל היה מסיום השיר השני לאמציה: אז האמנתי כי הדרך הזה במשקל השירים היה מימי אבותינו על אדמתם: h. e. *Et sententia mea, hoc genus carminum* (rhythmicum) *est antiquum valde. Testor enim cœlum & terram, cum essem in Regno Valentiæ in Synagoga Morvetre, totum populum, qui erat in porta, & seniores mihi significasse, extare illic sepulchrum Ducis exercitus Amaziæ Regis Jehudah. Quod cum audissem, festinavi, neque cunctatus sum, ut viderem statuam seu lapidem sepulchralem ejus in vertice montis cujusdam: ubi magno labore & defatigatione legi Inscriptio-*

ptionem, *quæ illi insculpta erat. Fuit autem talis*: שאו קינה : בקיל מרה : לשר : גדול : לקוח יה : Edite lamentum : voce amara : Duci magno : erepto a Deo. *Quæ sequebantur, non poteramus legere: erant enim vetustate obliterata. Sed versus secundi finis erat* לאמציה Amaziæ. *Tunc credidi, hoc genus carminum rhythmicorum usitatum fuisse, eo quo Patres nostri in terra sua fuerunt*. Hæc illic. Unde, sicut ille R. Schem Tobh concludit, genus Carminum rhythmicorum esse antiquum: sic etiam concludi posse videtur, Literas Hebræas esse antiquas. Nam, si Samaritanæ fuissent, plane non potuisset eas legere, vel saltem ejus mentionem fecisset. Nam illæ literæ Samaritanæ tam peregrinæ & ignotæ sunt Judæis, ac Japonicæ, aut quævis aliæ.

XXVIII. Ad has Inscriptiones referri quoque potest illa *Inscriptio*, quæ erat *in Lamina aurea Cidaris summi Pontificis*, de qua legitur *Exod.* 28. *vers.* 36. 37. ubi memoratur, quod illi inscriptum fuerit, קרש ליי *Sanctitas Domini*, Drusius in Tetragrammato *cap.* 22. quidem scribit, *potius charactere Samaritano, quam Assyrio hæc inscripta fuisse*. Sed quo argumento probat? D. Hieronymus in Epistola ad Fabiolam scribit, *Laminæ aureæ*, ציץ זהב Tziz sahaf *dictæ, inscriptum fuisse Dei nomen Hebraicis quatuor literis* יהוה. Si Hebraicis, ergo non Samaritanis. Hinc R. Asarias in מאור עינים *cap.* 58. concludit, Hieronymum quoque in ea sententia fuisse, Literas Hebraicas hodiernas jam tum temporis extitisse: & addit; אולי ראה הציץ ברומי בר' אליעזר בר' יוסי : *Fortassis vidit Laminam illam Romæ, ut R. Eliezer filius R. Jose*. Hujus historia legitur in Talmud, Tractatu de Sabbatho *cap.* 6. *fol.* 63. *col.* 2. אמר רבי אליעזר בר' יוסי אני ראיתיו בעיר אחת וכתוב קרש ליי בשיטה אחת : hoc est, *Dixit R. Eliezer filius R. Jose, Ego vidi eam* (laminam, vel cidarim) *in urbe quadam, & scriptum erat* קרש ליי *Sanctitas Domini, in linea una*. Pro בעיר אחת *In urbe quadam*, legitur in Succah *folio* 5. 1. & in Jalkut *fol.* 104. 1. ברומי *Romæ*. In quibus locis quidem de modo scriptionis illius disputatur; An hæ voces in una vel in duabus lineis scriptæ fuerint? &, Quænam literæ in una vel altera linea fuerint? Sed literarum Samaritanarum nulla mentio.

XXIX. Et sic vidimus hucusque Testimonia varia tam Personarum quam Rerum, atque ita Argumenta Inartificialia, quæ pro Literarum Hebraicarum Antiquitate produci possunt. In quibus, licet varia argumenta, & rationes non omnino contemnendæ sint comprehensę, quas digito passim notavimus; placet tamen alias quasdam subjungere, & ulterius eam demonstrare.

XXX. *Rationes*, ad eandem rem adstruendam produci possunt varię. Videamus quasdam.

XXXI. *Primo; Ex ipsa Scriptura Hebraica Veteris Test.* argumenta videntur deduci posse pro Scripturę sive Characterum horum Antiquitate. Plura forte excogitari & adinveniri possent. Contenti erimus unum produxisse. Supra thesi 15. dictum est aliquid de Literis duplicibus quinque, h. e. de literis כמנפצ, quę in fine vocis aliter pingi solent, ךםןףץ. Id in totis Bibliis ita accurate & religiose est observatum, ut non nisi unicus extet locus, in quo *Mem finale* reperitur *in medio* vocis, & unus, in quo *Mem initiale in fine*; ubi omnes, tam veteres, quam recentes, etiam Christiani, uno ferme ore, mysterium subesse volunt, licet in eo explicando varient. Locus primus est in vaticinio de Messia, *Jesa.* 9. *vers.* 7. לםרבה המשרה ולשלום אין קץ *Multitudini dominii & pacis non erit finis*. Hic in voce לםרבה ponitur Mem clausum seu finale in medio, in quo omnes fere tam Hebręorum, quam Christianorum interpretes mysterium communiter quęrunt & agnoscunt. Liranus scribit, *Mem clausum contra naturam suam in medio dictionis scribi, ad denotandum, quod Christus, de quo Scriptura hic loquitur, natus fuit contra cursum naturæ, de virgine clausa, id est, a viro intacta*. Sic Volphangus Fabricius Capito in Institut. Gramm. cap. 2. לםרבה *dixit Propheta, coactus videlicet, naturæ ordinem, in virgine matre permutatam, genuino literarum situ permutato, innuere, atque clausum Mem ponere, contra linguæ proprietatem, in medio dictionis, inviolata claustra virginis puerperæ significaturus, per quæ, sine medio, Mediator hominum transiturus erat, & certe jam olim transiit*. Galatinus *lib.* 4. *cap.* 19. præter hanc causam etiam scribit, *per Mem clausum tempus adventus Messiæ præfixum significari, nempe* 600. *annos* (quia Mem finale in numeris valet 600.) *qui ab hac Prophetia usque ad Nativitatem Christi futuri erant*; quod inductione probat. Vide eum dicto loco, & *lib.* 7. *cap.* 13. ubi Cabalisticę probat, *Nomen Mariæ Virginis & Dominæ in vocibus* לםרבה שרת *latere*. Picus Mirandulanus Disput. ult. Conclus. 41. *Sciri potest in Cabala per mysterium Mem clausi, cur post se miserit Christus paracletum*. Alii ad mysterium Vocationis gentium referunt, per quatum accessio-

nem

nem ad regnum gratiæ Christi, amplitudo ejus infinita futura erat, quo Judæis absconditum fuit, & absconditum mansit, usque ad tempora, Christi ascensionem secuta. Sic scribit Œcolampadius: *Invenies in voce* לםרבה *rarum quiddam, quod in tota Scriptura non occurret, nempe* ם *finale, hoc est, M. clausum in medio, quod non solet poni, nisi in fine dictionis. Cujus mysterium crediderim, quod regnum Christi prius fuerit arctatum intra regnum Christi*. Sic Theodorus Bibliander de optimo genere explicandi Hebraica: *Quum Jesaias scribit* לםרבה *ponens figuram literæ Mem in medio, quæ fini congruit, non leges Orthographiæ temere transilit, sed mysterium regni Christi literis deumbrat*. Alii aliter. De Hebræorum sententiis vide Talmud *Sanhed. cap.* 11. *fol.* 94. & ibi R. Salomonem: R. Bechai *Comment. in Genes. fol.* 10. editionis Venetæ, Abarbenelem in Jesajam, Kimch, &c. Summa; Vix reperitur ex interpretibus, qui non aliquid subesse mysterium senserit.

Dico ergo: *Si* Esdras demum vel invenit, vel Judæis tradidit has literas, quibus nunc utuntur Hebræi, tum Esajas scripsit literis Samaritanis; si Samaritanis, Mem illud clausum sive finale non adhibuit: Nam Samaritani literis finalibus carent. Si a Propheta non ita irregulariter scripta est hæc vox, ad quid in illa scriptione quęrunt mysteria? Cur omnes dicunt, a Propheta mysterii alicujus causa literam istam hic contra morem communem positam? An credibile est, Esram, Esaię scriptionem studio immutare voluisse? An probabile, illum nova mysteria voluisse alienę Prophetię inserere? Annon videri potuisset peccare in illud; לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם: *Non addetis ad verbum quod ego præcipio vobis*, Deut. 4. vers. 2. &, לא תסף עליו ולא תגרע ממנו: *Non addes ad illud, neque detrahes de eo*, Deut. 12. 32. Itaque, si recte sic scribitur, & mysterium subest, a Propheta sic scriptum esse oportet. Si a Propheta sic scriptum; Ergo litera ista jam ejus tempore fuit, & per consequens reliquę etiam omnes. Nam quę est ratio unius literę; eadem est quoque reliquarum.

XXXII. Atque hic notanda est insignis *ἀντιλογία* adversariorum quorundam hujus sententię, in quam incauti incidunt. Cum enim quęstio est de Literis; scribunt, ab Esdra demum eas inventas: cum de hac litera Mem *in* loco Jesaię agunt, dicunt, eam *a Propheta* mysterii causa esse adhibitam. Quo ipso, annon tacite confitentur, literas has jam tum in usu fuisse inter Judęos, & propterea sibi contradicunt? F. Ludovicus S. Francisci, Lusitanus Olyssiponensis, in Globo Canonum Arcanorum Lingue Sanctę ac Divinę Scripturę, *cap.* 1. sequitur sententiam D. Hieronymi, *Esram alias literas reperisse, quibus videlicet nunc utimur*. Item: *Licet hodie vulgo, hi, quibus utimur, characteres Hebraici dicantur; Chaldai tamen & Babylonii sunt, &c.* Mox cap. 4. de hoc Mem clauso apud Jeremiam, scribit; *Non vacat autem mysterio, poni Mem clausum, & finalem literam in principio illius dictionis* Lemarbe. *Ad modum namque positionis illius literæ, contra situm & naturam aliarum, significatur a Propheta*, (NB.) *clausa & inviolata virginalia virginis Mariæ claustra futura, per quæ mediator ille, qui principatum & imperium spirituale multiplicaturus erat, sine medio transiturus fuerat, & sic fuisse in Sanctissima Virgine ordinem & naturam literarum permutandum. Et hoc est, quod in Hebræorum Talmud in Tractatu de Sabbatho dicitur, Mem clausum significare materiam clausam & abstrusam, de quo vide Galatinum: licet quidam fabulosus author hoc mysterium referat ad Solem, qui retrorsum per umbram reversus fuerat; & Forerius Jesajæ mysterium prædictum irridrat, & vitium impressoris fuisse credat. At majus vitium Scriptoris putarim, mysterium illud obscurare, quod omnes docti, & ipsimet Hebræi, admittunt*. Hæc ille. Nota, quod scribat, *a Propheta, per talem hujus literæ positionem, contra situm & naturam aliarum, significatum fuisse mysterium*. Unde sequitur, Prophetam ipsum sic scripsisse. *Si* sic scripsit, ergo literæ illæ jam fuerunt: ergo non ab Esra demum inventæ, quod prius statuerat. Idem notari posset in quibusdam aliis.

XXXIII. *Secundo*, deducit Guilelmus Postellus, in libro supra citato de Originibus *cap.* 5. ad persuadendum, certissimum esse, Linguam Hebraicam, qua nunc utimur, fuisse divinitus datam, argumentum *ex dicto Christi*, Matth. 5. *vers.* 17. 18. *Ne putetis, me venisse, ut dissolvam Legem, aut Prophetas: non veni ut dissolvam, sed ut impleam. Amen quippe dico vobis, usque dum prætererit cælum & terra, Jota unum, aut Apex unus non transibit a Lege donec omnia fiant*. Hinc sic concludit; Cum Christus dicat, non solum nulla præcepta, neque sententias Legis majores integras, solutum iri, antequam impleantur: sed ne minimam quidem literam, qualis est litera Jod, vel Apiculus unus, ex quibus Jod constat, & unde etiam vis Punctorum vocalium & Accentum Hebræo-

tum

rum promanat; necessario sequitur, eam esse veram linguam & Scripturam Legis, in qua litera Jod minimum, & observatione præ cæteris dignum, elementum constituat, & in qua usitatum sit, rationem apiculorum & punctorum considerare. Atqui hoc in ulla alia lingua & Scriptura; quam hodierna Hebraica, observarur. Propterea illa sola est vera & genuina scriptura Legis. Apponam ipsius Postelli verba, quia libiri ejus hodie non ubique sunt obvii: *Duobus argumentis*, inquit, *certissimi reddimur facti* (Scripturam Hebraicam, qua nunc utimur, fuisse Divinitus datam.) *Primum est a dictis Christi. Quum enim vult ipsa æterna Veritas demonstrare a Minori ad Majus, se non venisse ad solvendam Legem, sed ad implendam, ait*: Ne putetis, quod venerim solvere Legem, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeas cœlum & terra, Jota unum aut Apex unus non transibit a Lege, donec omnia fiant. *Si de verbis Euclidis nil potest sine veri dispendio perire, multo minus de Lege Dei. Sed tantum abest, ait Christus, ut quædam sententiæ, completa, aut literæ majores, possint antequam impleantur intercedere; ut diuturnior sit, non solum minima omnium literarum Hebraicarum, quæ Jota est, quam cœlum & terra: sed etiam ita, ut sit multo magis ad expressionem usque minima illius inter omnes literæ effectus Scripturæ finaliter considerandus & expectandus, quam cœli & terræ, seu materiæ & formæ. Siquidem literarum divinarum virtus est cœlis superior. Sed non tantum minimam literulam Jota est impossibile fraudari suo effectu, legalique consideratione, sed etiam ipsos apiculos tres, quibus constat. Ad apiculos enim usque tam literæ Jota, quam cæterarum, quæ omnes ex ea compositæ sunt, apices, Spiritus Sanctus summæ veritatis æternæ vestigia & demonstrationes primas docuit, ut in Zohare, & tota Patrum doctrina patet. Cujus rei argumentum unum vel maximum videes in hoc, quod Patres, Spiritu Mosis illuminati, ajunt, Tres apices esse circa unitatem ipsius Jod, tanquam tres Patres* (i. e. Proprietates vel Personas) *in Unitate. Sic enim vocant, quas nos Persones dicimus. Sic per Apices & Jod videtur prima Divinæ essentiæ expressio in una essentia; quæ Unitatis, Veritatis, Bonitatisque, apicibus, per tres personas inconfusibiles & inseparabiles exprimitur. At quum non fuerit ulla ante Christum alia Sacra Scriptura, aut Lex scripta, quam Mosis; & quum in nulla alia lingua mundi sit a Patribus observatum, ut non tantum Jod minima universi litera sit ante omnes observabilis, sed etiam ejus apices sint summæ veritatis argumentum, quam in ipsa Hebraica nunc extante, & jam a temporibus Esræ, post captivitatem Babylonicam, publice exposita: necesse est, ut illa sit æterna lingua & character, ut quæ non tantum Jod bebet pro minimo elemento, sed etiam, sub qua sola sit usitatum, rationem apiculorum considerare, donec omnia fiant, &c.* Hæc ex Postello. Ex hoc eodem loco Matthæi alii sic inferunt: Si libri sacri non amplius extant charactere veteri & genuino conscripti, tum non tantum Jota unum, aut apex unus e Lege intercidisset, sed Tota Lex & Prophetę. Atqui hoc Christus dicit esse impossibile.

XXXIV. *Tertio* argumentantur nonnulli ab ipsa *Qualitate*, & *Forma* istorum characterum, quod illi longe sint simpliciores & minus operosi, quam Samaritani, & propterea etiam majorem sapiant Majestatem & Antiquitatem. Huc pertinet, quod supra adductum Wilhelmi Schickardi testimonium, sub thesi 23. Huc etiam inclinat Nicolaus Fullerus in Miscell. sac. *lib.*4.*cap.* 4. *Nisi si paulo*, inquiens, *antiquiores sunt forsan quibus hodie utuntur Judæi, quo tum vetustiores esse cognascuntur res Ecclesiasticæ, quam civiles, tum simpliciores minusque operosos videmus hos quam illos. Exemplo sit unicum Jod a Servatore nostro propositum. Id enim in Alphabeto Hebraico, teste omni exceptione majore eodem Domino nostro, est cunctorum elementorum minimum & simplicissimum. In Alphabeto autem Samaritano, ut & Siclis antiquis* (*quamquam bene magnum utrobique discrimen cernitur*) *spatiosum est, variumque & multiplici ductu compositum*. Sic ostendit iterum Postellus *ex figura harum literarum Geometrica & Mathemetica*, ut vocat, *quod Hebraica scriptura prostans, sit æterna & infallibilis veritatis lingua seu scriptura*, De Originibus capite 6. & in Tabulis Linguarum.

XXXV. *Quarto*, a Pervicacissima Judæorum indole, & ejus, quod semel arripuerunt, tenacissima; maxime in rebus sacris, & iis quæ ad Gloriam gentis suæ, & ad Gloriationem atque Jactantiam pertinent. An credibile est, illos passuros fuisse sibi eripi eam scripturam, quam per tot sæcula pro cimelio sancto habuerunt? qua Legem suam, Legem Mosis, per omnes ætates præteritas scriptam habuerunt, & legerunt? quam a Deo ipso in monte Sinai, per Mosen, acceperunt? An ipsi permisissent, ut Esras Samaritis, genti, vel potius colluviei gentium, sibi invisæ & inimicæ, hanc Scripturam Sacram, hanc gloriationis materiam, traderet, & ipsis eriperet? Quot quantas-

que turba existimamus Judæos excitaturos fuisse, quid non contra Esram molituros? Quæ miracula suffecissent, ut ipsis persuaderet, se Divino jussu ac mandato facinus hoc aggredi? Hinc scribit iterum Fullerus citato loco: *Præterea accurate notatam velim pervicacissimam Judæorum indolem, ejus quod semel arripuerint firmissime tenacium: maxime ubi de Traditionibus sacris ageretur, & ad Legem Mosaicam spectantibus. Atque hic Judæi Samaritas, tenebriones sc. contemtos & abjectos longe multumque semper superarunt: uti pluribus & clarissimis testimoniis exemplisque apud Josephum & alibi demonstratum legitur.*

XXXVI. *Quinto* etiam ratio illa probe observanda est, cujus supra Theodorus Bibliander meminit in testimonio sub thes. 23. producto, quod non vero simile sit, Esram vel potuisse vel voluisse Scripturam veterem immutare. *I. Non probabile est, potuisse Esram hoc facere*; 1. propter pervicaciam Judæorum modo memoratam. 2. quomodo potuisset Esras facile omnia exemplaria veteris scripturæ, quæ passim extabant inter Judæos, abrogare? Erant tunc Judæi in varias partes orbes dispersi. Et tum in Babylonia, ubi Scholas & Academias habebant, tum in Palæstina, plurima procul dubio publice & privatim inter ipsos supererant? Quid de iis factum? Fabula enim est, quod quidam referunt, seu combusta, seu alio quovis modo deperdita tum fuisse omnia exemplaria Sacra, & miraculose, e nuda memoria, ab Esdra restituta. *II. Non vero etiam voluisse Esram hoc facere*, ex eo recte arguitur, quod Nehemiæ *cap.* 13. *vers.* 23. 24. 25. legimus, quanto zelo correptus fuerit, eum videret filios quorundam Judæorum Asdodice loquentes, Judaice autem loqui nescientes, ita ut cum eis acriter contenderit, eis maledixerit, percusserit, & capillos evulserit. Sine dubio, prout hic Linguæ causa efferbuit contra istos Judæos, neque pati voluit, ut aliena lingua loquerentur, vel uterentur: ita nullo modo credibile est, illum Legis Scripturam, quæ a Deo data erat, & digito Ejus consecrata, cum Assyriorum Scriptura permutare voluisse. *Mihi nequaquam fit verisimile*, scribit Polanus Ezech. 9. *vers.* 4. *Esram, Malachiam, Haggæum, Zachariam, & cæteros pios, qui post captivitatem fuerunt, literas a Deo ipso acceptas abjecisse, & cum humanis, imo Gentilibus literis, commutasse.* Sed de hoc in seqq. adhuc quoque erit dicendi locus.

XXXVII. *Secundo* & hoc utitur argumento Fullerus: *Numerosissima*, inquit, *Judæorum gens, longe lateque disseminata, facilius potuit (ut est omni ratione probabile) characteres suos fartos tectosque conservare, quam popellus exiguus, in angulum oppida angustum conclusus. Quis enim nescit parvæ lacunæ aquam multo citus corrumpi, quam ingentis piscinæ?*

Hęc de Κατασκευῇ, & sententię Affirmativę confirmatione.

II.

ΑΝΑΣΚΕΥΗ,

SENTENTIÆ NEGATIVÆ.

XXXVIII. Postea quam Affirmativæ sententiæ, pro hodiernarum Literarum Hebraicarum Antiquitate, confirmationem, Testimoniis luculentissimis, & Rationibus firmis, subnixam vidimus; ad Negativæ quoque sententiæ considerationem accedemus, idque eo ordine, & ea methodo, qua in prima parte usi sumus.

XXXIX. Qui Negativam sententiam tuentur, illi negant, *Characteres Hebraicos hodiernos, esse veteres illos, quibus Moses Legem a Deo in Tabulis accepit, & in Libris ipse conscripsit: sed Assyriorum fuisse, & ab Esra demum post reditum ex captivitate Babylonica Judæis usurpandas traditas fuisse:* & e contrario asserunt, *Veros & Veteres Characteres Hebræos, quibus Lex a Deo in Tabulis scripta fuerat, esse eos, quibus hodie adhuc Samaritani utuntur.*

XL. Pro hac sua sententia adferunt ipsi quoque in medium, tum *Testimonia & Authoritates*; tum *Rationes*. Et Testimonia quidem itidem tum *Personarum*, tum *Rerum*; atque Personarum iterum vel *Hebræorum*; eorumque tum *Veterum*, tum *Recentium*; vel *Christianorum*. Initium ergo faciamus a Testimoniis Hebræorum.

XLI. *Hebræorum* & quidem *Veterum* Testimonia proferuntur duo præcipue ex Talmud, quorum unum est *Doctoris Tannæi*, vel *Mischnici*; alterum *Amorrhæi*.

XLII. *Primum* est *R. JOSE*, Doctoris Mischnici, seu Deuterotæ, ex supra citato loco in Talmud Babylonico Sanhedrin *cap.* 2. his verbis: תניא רבי יוסי אומר ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל אילמלא לא קדמו משה: במשה הוא אומר ומשה עלה אל האלהים: בעזרא הוא אומר הוא עזרא עלה מבבל: מה העליה האמור באן תורה: אף עליה האמור להלן תורה: במשה הוא אומר ואותי צוה יי' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים: בעזרא הוא אומר כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת יי' ולעשות וללמד בישראל

רישראל חוק ומשפט : ואף על פי שלא נתנה על ידו נשתנה על ידו הכתב שנאמר וכתב הנשתון כתוב אסרית ומתורגם ארמית: וכתוב לא כהלין בתבא לסקרי ופשרא לחורעא לסלכא: סלמד שבאותו היום נתן: וכתיב את משנה התורה הזאת כתב הראוי השתנות: למה נקראת אשורית שעלה עמהם מאשור : h. e. *Traditio est: Rabbi Jose dixit, Dignus fuisset Esrus, ut per manus ipsius daretur Lex Israeli, nisi præcessisset ipsum Moses. Nam sicut de Mose scriptum est*; Et Moses ascendit ad Deum, Exod. 19. *vers.* 3. *sic de Esra dicitur*; Ipse Esras ascendit ex Babel, Esræ 7. 6. *Quid fuit Ascensio illic?* (i. e. quæ fuit causa cur ascenderet Moses?) *Lex. Sic eadem fuit causa ascensionis Esræ ex Babel; Lex. Iterum de Mose dictum est*: Et mihi præcepit Deus in die illa, ut docerem vos statuta & judicia, Deut. 4. 14. *De Esra similiter*: Quia Esra præparavit cor suum ad quærendum Legem Domini, & ad faciendum, & docendum in Israele statutum & judicium, Esr. 7. 10. *Licet vero non sit data Lex per manum ejus; mutata est per manum ejus Scriptura, sicut dicitur*; וכתב הנשתון Et scriptura dupli, Esr. 4. 7. *Item*; Non poterant Scripturam legere, & interpretationem notam facere Regi, Dan. 5. *vers.* 8. *quod docet, eo die mutatam fuisse Scripturam.* Item; Duplum את משנה Legis hujus, Deut. 17. 18. *i. e. Scriptura quæ mutanda erat. Quare vocatur nomen ejus* אשורית Aschorith? *Quia ascendit cum eis ex Babel.* Hactenus R. Jose. In Talmud Hierosolymitano Megilla *cap.* 1. eadem Traditio legitur, sed magis breviter & concise: & huic R. Jose adjungitur alius, qui dicit ברעץ נתנה תורה *In Raaz* (h. e. ut interpretes volunt, *Scriptura Samaritana*) *data est Lex*; ואתייא כר׳ יוסי *quod venit secundum R. Jose*, i. e. quod convenit cum sententia R. Josis. Hinc dicit postea R. Levi; למאן דאמר ברעץ נתנה תורה ע׳ מעשה נסים *Juxta eum qui dicit*, In Raaz *datam esse Legem, litera* y Ain *est opus miraculosum* (quia sc. Ajin circuli vel literæ O figuram refert in lingua Samaritana. Vid. sup. thes. 15.)

Resp. Quod hoc testimonium attinet, sciendum, esse illic, ut videtur פלוגתא Dissensionem vel disceptationem in Gemara, inter Doctores Babylonicos quosdam; Quibusnam literis Lex data sit? *Primo* sententiam dicit Mar Sutra, Amora, seu Doctor Gemaricus, de quo mox: *Secundo* R. Jose iste, Tanna. Et hi duo sentiunt, Scripturam ab Esra mutatam esse. *Tertio* sequitur R. Jehudah hakkadosch: & *Quarto* R. Schimeon ben Eliezer ben Partæ, & hic, nomine R. Eliezer Hammodai; Tannæi omnes; qui volunt, literis hodiernis, Assyriacis dictis, Legem datam esse.

His proinde sic præmissis, respondetur, *Primo*, hunc R. Josen in Talmud Babylonico esse solum & unicum ex Tannæis seu Doctoribus Mischnicis hujus sententiæ: pro altera vero sententia stare tres, R. Jehudam, R. Simeonem, & R. Eleasarem; inter quos licet aliquid sit differentiæ; quod sc. unus putat, hanc Scripturam nunquam mutatam esse; in principali tamen puncto conveniunt, quod hæc eadem sit Scriptura, in qua Lex data fuerit. Itaque cum hic opponantur inter se *Sententia Unius*, & *Sententia Plurium*, decisio & conclusio fit secundum Plures, juxta Regulam illam Talmudicam vulgarem יחיד ורבים הלכה כרבים *Si Unicus & Plures inter se opponantur, sententia fertur ex mente plurium.* Vide eam in הליכות עולם *Helichotholam par.* 5. *cap.* 3. & in מבוא הגמרא Introductione in Gemaram, eodem libro annexa. *Deinde*, ex ordine illius disputationis liquet etiam, quod Talmudis mens sit, ex illorum plurium sententia decisionem esse: Nam cum Negativæ sententiæ patroni primo producantur; postea patroni sententiæ Affirmativę pro Antiquitate literarum, nec ulla alia ibidem objectio contra ipsos moveatur, vel alia sententia aut decisio detur, patet; Illorum sententiæ subscribi & subscribendum esse. Imo, quod magis, ad rationes priorum in seqq. responsiones adferuntur, eæque rejiciuntur. *Tertio* addi potest & hoc, quod R. Jehudah solus, ejusque authoritas longe pluris sit facienda, quam R. Jose: quia secundum ipsum ut plurimum decisiones fiunt. *Quarto*, in dubium adhuc vocari posset, an hęc fuerit mens R. Josis, quę illi affingitur. Possent enim verba etiam exponi partim de ea Mutatione, de qua R. Jehudah loquitur, quę videlicet facta est longe ante tempora Esrę, partim de ea, qua per Esram vera & vetus scriptura Hebraica, longo tempore in communi usu inter Judęos abolita, fuit restituta, quę etiam species mutationis fuit. Sic R. Jehudæ sententia expositionis loco subjiceretur. Et sane vox Hebręa שנה, vel נשתנה, quę per *Mutari* hic exponitur, etiam significat *Iterare*, *Iterari*; quę significatio si adhiberetur, nihil contrarium diceret hic R. Jose. Sed, quia hęc videntur per modum *Plugta* seu *Dissensionis* proponi, hoc suo loco relinquimus, *Quinto* dicimus, quicquid sit, communiter Judęos sequi & recipere sententiam R. Jehudę. Hinc scribit R. Jehudah Muscarus in

Sss 2 Com-

Commentario libri Coſri *par.* 2. *ad num.* 68. *fol.* 118. *col.* 1. poſtquam Controverſiam iſtam adduxiſſet ex Talmud |: אמנם קיימו וקבלו היהודים האנ דתניא התם ר' אומר בכתב זה נתנה (ר"ל אשורית) תורה לישראל וכו': h. e. *Verum Judæi approbarunt & acceperunt id, quod illic R. Jehuda docuit, In ſcriptura iſta* (Aſſyriaca nempe) *datam eſſe Legem Iſraeli, &c.* Sexto, quod in Talmud Hieroſolymitano R. Nathan ipſi adjungitur, nihil juvat illius ſententiam. Nam R. Aſarias in מאור עינים Meor enajim *cap.* 56. dicit: סוגיין דעלמא כוותיהו *Communiter ſententias & deciſiones fieri ſecundum alteros*. Ita ergo apparet, hoc teſtimonium, ex ipſorum Hebræorum authoritate, non tanti eſſe ponderis & momenti, ut palmam obtinere, & ſupra adducta evertere poſſit. Rationes allatas quod attinet, inferius excutientur.

Alterum Teſtimonium quod ex Talmudicis, pro Mutatione literarum veterum Hebraicarum per Eſram facta profertur, eſt ab *Amorrhæis* ſeu Doctoribus Gemaricis, & extat ibidem in Sanhedrin in his verbis; אמר מר זוטרא איתימא מר עוקבא בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקדש חזרה ונתנה להא בימי עזרא בכתב אשורי ולשון ארמי בירו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמית מאן הדיוטות אמר רב חסדא כותאי מאי כתב עברית אמר רב חסדא כתב ליבונאה: h. e. *Dixit Mar Sutra, vel, ut alii volunt, Mar Ukba; In principio data eſt Lex Iſraeli Scriptura Hebræa,* (id eſt Samaritana) *& Lingua Sancta: iterum data eſt ipſis, in diebus Eſræ, Scriptura Aſſyriaca, & Lingua Aramæa. Elegerunt pro Iſraelitis Scripturam Aſſyriacam & Linguam ſanctam: & reliquerunt Idiotis Scripturam Hebræam, & Linguam Aramæam. Quinam ſunt Idiotæ? Raf Chaſda dixit, Cuthæi. Quænam eſt Scriptura Hebræa? Raf Chaſda dixit, Libonaah*. Hæc illic.

Ad hujus teſtimonii elevationem, 1. Eadem ſere repeti hic poſſent, quæ de ſuperiori dicta fuere. 2. Notandum eſt, quod non per omnia ſibi conſtet, neque cum adverſariorum ſententia conveniat. Dicitur enim in eo; *Relictam eſſe Idiotis* (h. e. ut explicant, *Samaritanis*) *Scripturam Hebræam, & Linguam Aramæam*. Atqui illi, ut opinor, ſentiunt, Samaritanos non duntaxat Scripturam Hebræam, ſed & Linguam Hebræam, in Pentateucho ſuo habere. Nam quomodo alias dicere poſſent, illos Pentateuchum totidem literis ſcriptum habere, ut Judæi? Proinde non bene conſutum eſt hoc teſtimonium, nec ita clarum, an per omnia huic ſententiæ faveat ac patrocinetur. 3. Supra theſ. 15. evidenter docuimus, Raf Chaſdam alterius eſſe ſententiæ, unde neſcio, qua ratione hic ad confirmationem hujus ſententiæ in arenam pertrahatur. Et incertum eſt, quid per Scripturam Liboneam intelligat, ut mox videbimus.

R. Abraham Harophe in שלטי הגבורים ad hoc Mar Sutræ teſtimonium ita reſpondet; *Quod Mar Sutra dicit;* Datam eſſe Legem Iſraeli Scriptura Hebraica, & Lingua ſancta, id *bene ab eo dictum eſt. Jam enim ante diximus*, Hebræum & Sanctum *eſſe nomina Synonima. Verum quoque eſt, quod* Lex *vocetur &* Hebræa, & Sancta, *tam quoad* Scripturam, *quam quoad* verba, *ſicut ſcimus, quod* Scriptura *dicatur* tam de notis Literarum, earumque figura, *quam de* Vocibus & dictionibus; *ſicut ſcriptum eſt*, Et ad Judæos ſecundum Scripturam & ſecundum Linguam ſuam, Eſth. *Item*, Verba iſta loquutus eſt Deus ad univerſum cætum vaſtum &c. *Deut.* 5. 22. *Item*; Et inſcripſit ea duabus Tabulis lapideis, *Deut.* 4. 13. *Quod vero dicit*; Denuo data eſt ipſis in diebus Eſræ, Scriptura Aſſyriaca, & lingua Aramæa, & elegerunt pro Iſraelitis Scripturam Aſſyriacam & linguam Sanctam, ac reliquerunt Idiotis Scripturam Hebræam, & linguam Aramæam; *ſuper hoc obſtupeſcit cor meum, quomodo id aſcendere potuerit in animum Mar Sutræ aut Mar Ukbæ. An iſtar hominis eſt Deus, ut mutet aliquid circa Scripturam Legis, prout ab ipſomet data eſt publice in oculis ſolis totius Iſraelis in monte Sinai, aut ut pœniteat ipſum Linguæ illius propriæ Judæorum, cujus verba omnia eloquutus eſt audientibus ſeu myriadibus, qui ea in lingua ſua intellexerunt, quam dono dedit Abrahamo, ut non illud omne ſervarit aſcendentibus ex Babylonia eadem ipſa Scriptura & Lingua: qua eam dedit toti Iſraeli per manum Moſis; vel & libellum repudii ei mittat, ac in manum ejus tradat, eamque e domo ſua dimittat, prævaricando contra eam, & mutando eam in alienam Scripturam tempore Eſræ? Annon Deus decrevit eam promulgare ea lingua, qua poſtea eam conſtabilivit, antequam crearetur mundus, & in ea fœdus pangeret cum Iſraele, voce terribili, e medio Ignis, nubis & caliginis? Quam ob cauſam prophanare voluiſſet aliquando Sanctitatem Domini, quam diligit, & connubium inire cum filia extranea? Præterea quomodo non animadvertunt ſtolidi homines, quod, ſi ne Prophetæ quidem alicui licet aliquid innovare in Lege,*

quan-

quanto minus permissum fuerit Esræ, aut Israeli, eligere Scripturam Assyriacam, & abolere Hebræam (h. e. Sanctam), qua scriptæ fuerunt Tabulæ; & Liber Legis Mosis? &c. Adducit quoque ad hujus rei confirmationem testimonium ex libro תנא דבית אליהו: scripto ante mille annos: *Antequam creatus esset mundus, sedit Deus Benedictus, consideravit, scrutatus est, probavit, & conflavit Legem totam: & ab eo tempore, ad illam horam usque considerarunt, indagarunt, probarunt, & conflaverunt singula verba Legis (respectu tempe Scripturæ & Literarum) 248. vicibus, quot videlicet sunt membra in homine: & postea demum protulit unumquodque verbum ex ore suo (scil. quoad Linguam) Legique suæ inseruit, sicut dicitur;* Eloquia Domini sunt eloquia pura, Psalm. 19. *Præterea si vel unum verbum quod Legi inseruit (sc. tam quoad Scripturam, quam quoad Linguam) vel litera recedat ex Lege, vastationem inferret toti mundo &c.* Ex his colligit, illum vetustum authorem quoque huic sententiæ patrocinari, quod nec Scriptura, nec Lingua Legis, unquam potuerit mutari. Vide mox iterum sub finem Th. 44.

Præterea respondent communiter Hebræi, Duplicem Judæos olim habuisse Scripturam, *Sacram* & *Prophanam*; vel *Externam* & *Internam*; vel, *Publicam* seu *Communem*, & *Privatam* vel *Singularem*, prout appellare libuerit. *Illa*, fuisse scriptas a Deo Tabulas Legis, Librum item illum Legis a Mose, qui in Arca, vel ad Latus Arcæ, fuit reconditus & repositus; Et hanc scripturam fuisse eam ipsam, quæ hodieque est in usu, & אשורית *Assyriaca* appellatur. *Hac*, scripta fuisse reliqua exemplaria Legis, quæ privati quilibet sibi in suum & suorum usum scribebant: tum etiam in communi usu, in negotiis civilibus quibuslibet, commerciis, contractibus, monetis, &c. fuisse adhibitam. Et hanc appellant כתב עברי *Scripturam Hebræam, Transfluvialem* (de qua appellatione mox plura) quam volunt eandem esse, quæ hodie *Samaritana* vocatur. *Illa* scriptura, dicunt quidam, fas non fuisse plebi uti, ne quidem ad libros Legis describendos: aliis vero, licitum quidem fuisse, si quis voluisset; veruntamen ob singularem ejus sanctitatem, & venerationem, quam illi tribuebant, ab ejus usu abstinuisse. Esram vero, post solutam captivitatem Babylonicam, hujus Scripturæ Sacræ usum non tantum promiscue Judæis omnibus permisisse, sed etiam injunxisse: *Hanc* autem Samaritanis, ceu Apostatis; ut prophanam & communem reliquisse, & ex Judæorum usu sustulisse.

Sic teste Clemente Alexandrino Stromatum libro v. apud Ægyptios tres olim Characterum species usitatæ erant, Ἐπιστολογραφική *Epistolica, h. e. apta ad scribendas Epistolas*: (Hæc vulgaris & communis erat) Ἱερατική *Sacerdotalis, qua utebantur* Ἱερογραμματεῖς, *id est, qui de rebus sacris scribebant*: Et Ἱερογλυφική, *id est, Sacra quæ insculpitur Scriptura*. Et hæc iterum erat duplex; *Una quidem per Elementa prima* Κυριολογική, *id est, proprie loquens, altera vero* συμβολική *Symbolica, per signa significans, &c.* De his qui plura voles, videat Athanasium Kircherium in Prodromo Copto sive Ægyptiaco *cap. ult.* Sic apud Græcos quoque Vulgares & Sacros Characteres fuisse, videtur colligi ex his Theodoreti in *Gen. quæst.* 60. verbis; ὥσπερ ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ναοῖς ἴδιοί τινές εἰσι χαρακτῆρες γραμμάτων, οὓς ἱερατικοὺς προσηγόρευον: οὕτω διὰ τοῦ Μωσέως ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ταύτην ἔδωκε τὴν γλῶτταν, διδακτὴν οὖσαν οὐ φυσικήν, h. e. *Quemadmodum in Græcis Templis proprii quidam fuerunt Characteres literarum, quos* Ἱερατικοὺς *Sacerdotales appellabant, &c.*

Dicunt ergo (ut ad Hebræos revertamur) in Disputatione illa Talmudica Tractatus Sanhedrin, Quæstionem & controversiam inter illos Doctores non fuisse de Charactere sacro, quo Lex in Tabulis fuit a Deo exarata, aut qui in authentico illo Codice Legis a Mose scripto extabat, qui in Arca fœderis asservatus fuit; sed de Lege, quæ Israelitis in communem usum data fuit. Id Scriptura Hebræa Vulgari & communi factum esse concedunt. Et quod dicitur, Esræ tempore Judæis Legem datam esse Scriptura Assyriaca; id interpretantur de Concessione & Permissione, vel etiam Mandato, quod Esras Judæis dedit, ut imposterum non amplius Scriptura prophana, sed Sacra uterentur. Hæc vero ulterius sunt explicanda. Hic enim fundamentum continetur, quo posito, ad Objectiones omnes sequentes facilis erit solutio.

XLIV. Audiamus itaque primo omnium ad hujus sententiæ, de Duplici Scriptura, illustrationem & confirmationem, Authores qui hoc dicunt ipsos.

R. Jacob in *En Jisrael* in Megilla, *fol.* mihi 142. *col.* 2. posteaquam has objectiones ex Talmud, & ex Josepho Albo, qui ea in libro *Ikkarim*, ad sententiæ contrariæ confirmationem adducit, movisset, respondet; לכן זו היא דרך ישרה שיבור לו כל בעל סברא זכה וטהורה שפי' מאמר בתחילה נתנה תורה לישראל בכתב עברי

עברי הוא כדברי הריטב״א שהכונה בו על כתיבת ס״ת שכל איש ישראל כותב לעצמו ורחמנא ליצלן מלחשוב שנאמר גם כן על כתב הלוחות וס״ת שבארון, כי לדברי הכל נכתבו בכתב אשורי אשר בתקון אותן אותיות ובזיונים ובקשרים שהיה הקב״ה קושר להם נרמזים סודות נפלאים, אולם מחלוקת התנאים הוא בזכירת מנהג כותבי ס״א לעצמם ושאר כתבים דכהא וראי פליגי וכו׳: h. e. *Hæc itaque est via recta, quum sibi aliget, quicunque præditus est judicio puro & claro, quod explicatio dicti illius;* In principio data est Lex Israeli Scriptura Hebræa, *sit secundum Ritban; quod nempe agat de Scriptione libri Legis, quem quilibet ex Israele scribit pro seipso. Deus enim misericors servet nos, ne cogitemus aut putemus, id etiam dici de Scriptura Tabularum, & Libri Legis, qui fuit in Arca, Hæc enim* לדברי הכל *verbis omnium*, id est, *calculis omnium, scripta fuerunt scriptura Assyriaca, in cujus literarum figura, earumque apicibus & ligamentis, quæ Deus illis alligavit*, vide sup. sub thes. 15.) *latent secreta admiranda. Verum controversia trium illorum Doctorum Mischnicorum in Talmud, est tantum de Consuetudine eorum qui scribebant Legem privatim pro seipsis, in privatum usum, & de cæteris scriptis. Nam in hoc inter se revera dissentiunt, &c.* Et fol. 143. col. 1. ולפי זה תהיה כוונת מר זוטרא כתמרו בתחלה נתנה התורה לישראל בכתב עברי שנתן רשות לכל ישראל לכתבן בלשון עברי וגם בימים ההם הכותב בכתב אשורי הרי זה משובח כיל שהלוחות וס״ת שבארון היו באותו כתב, חזרה ונתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי ר״ל שנתן צווי גמור מפי עזרא שכל היחידים לא יכתבו ספר תורה רק בכתב אשורי, וזה יורה לשון בררו להן לישראל להורות שהם בחרו בטוב לכתוב כולם בכתב ההוא שבו נכתבו לוחות וס״ת שבארון אבל לא שנאמר ח״ו שחשבו בשום זמן לשנות שום מצוה לענין הכתב: h. e. *Et secundum hoc erit intentio Mar Sutræ, dicentis;* In principio data est Lex Israeli Scriptura Hebræa; *quod facultas seu licentia data sit omnibus Israelitis scribere libros suos lingua Hebræa. Etenim in diebus quoqua illis, si quis scriberet Scriptura Assyriaca, laudabatur; quod scil. Tabulæ, & Liber Legis, qui in arca fuit, ea scriptura exarata essent. Quod vero porro ait;* Iterum data est ipsis in diebus Esræ Scriptura Assyriaca; *eo vult dicere, quod tum absolutum edictum prodierit ab Esra, ut omnes & singuli Librum Legis non alia, quam Assyriaca scriptura, scriberent. Hoc docet verbum* Eligendi, *quo utitur, dum ait;* Elegerunt pro Israelitis &c. *Docet enim, quod elegerint optimam; ut scil. imposterum omnes uterentur ea Scriptura, in qua Tabulæ Legis, & Liber Legis qui in Arca, scripta. Nequaquam vero (absit) quod ullo tempore cogitarint mutare præceptum aliquod, circa scriptionem, &c.*

Ritba ריטב״א ille, cujus meminit, scribit similia in Additionibus suis. Hic tamen vult, Scripturam illam olim nullibi nisi in Tabulis Legis extitisse, quod minus videtur probabile: Verba ejus sunt: אבל ודאי אין ספק שזה הכתב הנקרא אשורי הוא כתב הקדש שבלוחות ועל שם כך נקרא קדש וכן לשון הקדש ומעולם לא נראה הכתב ההוא אלא בלוחות אבל לשון הקדש כבר נודע לאבות ובני ישראל קודם מתן תורה וכו השי׳ מדבר עם נביאיו וקדושיו, ואעפ״כ מתוך תומת וקדושת הכתב ההוא באותן הימים לא היו כותבין אותו אפי׳ בספרים שכותב המלך או כל אחד ואחד לעצמו אלא היו כותבין אותו בכתב עברי וכו׳: h. e. *Sed revera, citra dubium, Scriptura, dicta* Assyriaca, *est Scriptura illa sancta, quæ fuit in Tabulis. Hanc enim ob causam vocatur* Sancta, & Lingua Sancta. *Et a sæculo non fuit visa Scriptura illa nisi in Tabulis. Lingua vero sancta jam nota fuit Patribus, & filiis Israelis, ante datam Legem utpote qua Deus loquutus fuit cum Prophetis & cum sanctis suis. Nihilominus tamen, ob perfectionem & sanctitatem scripturæ illius, non usurpabant eam in diebus illis; ne in illis quidem Libris legis, quos Rex aut privatus unusquisque pro seipso scribebat: sed scribebant illos scriptura Hebræa.* Et mox: *Sed temporibus Esræ datum, id* ובימי עזרא ניתן להם לכתוב ספר תורה ושאר כתובים: *est, concessum fuit ipsis, ut Librum Legis, & reliquos libros scriberent ea scriptura, &c.* Et iterum, quibusdam interjectis: ולפי׳ זה אין כמה ששנה עזרא את הכתב לכתוב ספרי התורה בכתב הקדש שום חדוש על התורה שהרי הכתב הזה כבר היה ידוע ונתן לנו בלוחות הברית: *Et juxta hanc expositionem, non est ulla innovatio circa Legem, in eo quod Esdras mutavit Scripturam, scribendo Libros Legis scriptura sancta: Ecce enim Scriptura ista jam cognita & data fuit nobis in Tabulis fœderis.*

Rabbi Gedaljah in libro שלשלת הקבלה *Schalschelet hakkabalah* fol. 89. 1. אבל התורה נתנה כתיבות שאנו כותבין היום בס״ת שנקרא אשורית, וזאת הצורה היתה נשמרת אצל גדולי ישראל כמו התורה שבעל פה, כי ההמון היו כותבין בצורת אותיות עבריות ובשבא עזרא והתיר לכתוב תורה שבכתב למען לא תשתכח תור ה מישראל התיר נ״כ לכתוב צורת האותיות שנתנה בהם התורה, ויקראוה אשורית לפי שהביאוה גדולי ישראל

ישראל מארע אשר שהית כירם בקבלה ונגנזה להיותה כתיבה קדושה: H. e. *Lex autem data est eo Scriptura, qua nos hodie scribimus Librum Legis, quæ vocatur Assyriaca. Hæc vero figura fuit custodita & conservata penes magnates Israelis, sicut Lex oralis. Vulgus etenim utebantur figura literarum Hebraicarum Samaritanorum: Sed cum venisset Esras, & permisisset ipsis describere Legem scriptam, ne oblivioni traderetur Lex inter Israelitas, permisit ipsis quoque ut scriberent figura literarum, quibus data fuit Lex. Vocarunt autem eam* Assyriam, *quia magnates Israelis eam secum adducebant vel ferebant ex Assyria. Erat namque inter ipsos in Cabbala & traditione, & clam eam habuerunt; eo quod esset Scriptura Sancta.*

Samuel Arcuvolti in libro ערוגת הבשם *Arugat habbosem* fol. 4. col. 2. מאחר שכ״ת כתב משה לכל שבט ושבט לא היה מקום אל השכחה אפילו אחר גניזת הארון עם היות כל איש ישראל כותב לעצמו ס״ת בכתב עברי כאז״ל בתחלה נתנה תורה לישראל בכתב עברי שלא היו משתמשים מהכתב המקודש: h. e. *Posteaquam Moses scripsisset exemplar Libri Legis pro unaquaque tribu, nullus fuit amplius locus oblivioni, etiam post occultationem Arcæ, licet unusquisque ex Israele scripserit pro se Librum Legis Scriptura Hebræa, sicuti Sapientes nostri dixerunt:* In principio data est Lex Israeli Scriptura Hebraica: *quia scil. non usi fuerunt Scriptura sancta.*

Obadias de Bartenera in Jadajim *cap.* 4. כתב עברי הכתב שבא מעבר הנהר והכותיים כותבים בו עד היום וישראל היו משתמשין באותו כתב בדברי חול ובמטבעות של כסף הנמצאות בידינו היום שהוו מזמן מלכי ישראל ומפותחות באותו כתב, אבל הכתב שאנו כותבים בו ספרים היום כתב אשורי הוא נקרא והוא הכתב אשר היה בלוחות: h. e. *Scriptura,* Hebræa *dicta, est scriptura, quæ venit de* (terra) *trans fluvium* (transfluviali.) *Ea utuntur Cuthæi in hodiernum usque diem. Israelitæ autem utebantur olim ea Scriptura in rebus prophanis, & in monetis argenteis, hodie adhuc inter nos extantibus, quæ sunt a tempore Regum Israelis, & illa scriptura signatæ. Sed ea Scriptura, qua nos hodie libros scribimus, est Scriptura Assyriaca dicta, & ea ipsa, quæ fuit in Tabulis, &c.*

R. Asarias in Meor enajim *cap.* 9. posteaquam locum istum Talmudicum, in quo enucleando versamur, citasset, ad ejus explicationem scribit sequentia: *Quamvis multi perplexi sint* בהולמות המאמר הזה: *in discussione dicti istius, ut ex R. Selomone & R. Jom Tof videre est suis locis, ex authore item libri Ikkarim* Orat. 3. cap. 16. *& omnibus modis bonum sit fateri, secundum verba plurimorum sapientum & excellentium Doctorum, quod Lex primitus sit scripta charactere Assyriaco, sicuti fusius docebimus infra; attamen necessario intelligitur ex eo, quod Esras, cum excussisset lacertos suos ad corrigendos errores, quos invenit in lingua Legis, mutarit Scripturam Hebræam* (היינו של בני עבר הנהר: h. e. *Transfluvialium*) *in Scripturam Assyriacam, quæ usitata nunc est inter nos. Et summa huc redit: Israelitæ, qui acceperunt ab eo consuetudinem utendi Scriptura Assyriaca, elegerunt sibi linguam sanctam, ut Scriptura & Lingua ipsorum, quæ instar peculii delitescebat penes capita & sapientes ipsorum, rediret* למה שהיה בסיני: *in eum statum, quo fuit in Sinai: & reliquerunt Scripturam Hebræam & linguam Aramæam* להדיוטות *Idiotis, qui sunt* המוני הארץ *Populi terra. Usus enim in Sanhedrin a Raf Chasda explicetur per* כותיים *Cuthæos;* ודאי דלאו דוקא: *certum est tamen, non præcise de Cuthæis seu Samaritanis illud esse intelligendum: Nam si hoc voluisset dicere Mar Sutra, clare & diserte dicere potuisset* לכותיים Cuthæis. *Et novimus, quod lingua Aramæa tunc usitata fuerit inter Judæos, sicut dictum. Vidimus etiam siclum sanctum, cujus literæ fuerunt Hebraicæ* (Samaritanæ,) *quamvis Dignitas & potentia sub Templo secundo, quo tempore cusi fuerunt, fuerit penes Judæos, non penes Cuthæos, qui hospitabantur in terra. Sed venit Raf Chasda, & significat, quod in vulgo & plebeiis ex populo nostro, non defecerint singulares quidam, qui notitiam habuerint Linguæ Sanctæ, & Scripturæ Sanctæ, secus quam fuit inter Samaritanos, &c.* Confer cum hoc aliud ejusdem testimonium, quod paulo inferius producemus.

R. Moses Alaschkar in Responsionibus, *cap.* 74. (citante Rab. Asaria:) ואסור לכתוב בכתב אשורי שבו נתנה תורה באמת אלא כתבי הקדש בלבד ומעולם לא זזו ישראל לחיותם נשמרים מזה אתנם אגרותיהם וספרי חול וכל מה שחוקקין על המטבעות ושקלי הקדש הכל בכתב עברי ובעבור זה נהגו הספרדים צורות אחרות באותיות עד שחזר כלו כתב אחר כדי שיהא מותר להשתמש בו: h. e. *Et prohibitum erat scribere Scriptura Assyriaca, in qua revera Lex data fuit, præterquam Scripturas Sanctas tantum, nec unquam ab ejus rei observatione recesserunt Israelitæ. Verum Epistolas suas, & libros prophanos, & quicquid insculpunt monetis, siclisque sanctis, ea omnia fecerunt Scriptura Hebraica. Atque hujus rei causa assueverunt Hispani usurpare figuras alias literarum, adeo ut tota Scriptura fiat alia, quo licitum sit ea uti.*

Aben

Aben Schuif in Commentario suo in Legem, sectione שלח לך posteaquam adduxisset objectionem illam ex supra adducto loco Talmudico, sic scribit: חוץ מכבודם ככר תירץ הרמ״ז ל את זה באמרו שהכוונה הי׳ אעל ספר תורה שכתב משה ונתן לישראל שהם כתבוהו לעצמם בלשון העברי למען לא ישתמשו בכתב הקדש ולשון הקדש: h. e. *Salvo honore illorum, jam solvit hanc objectionem R. Moses, dum ait; quod illic sermo sit de libro Legis, quem Moses scripsit & Israeli dedit: nam illi descripserunt eum pro se Charactere Hebræo, ne uterentur Scriptura sancta & Lingua sancta.*

Balmesius denique utramque hanc Scripturam agnoscit in sua Grammatica, dum præter Alphabethicum commune & usitatum, in quo Lex primitus scripta fuit, etiam alterum proponit, כתב עבר הנהר *Scriptura Transfluvialis*, idque, ut ait, ex libro vetustissimo.

Sic supra laudatus R. Abraham Harophe, ubi quærit, cur R. Chasda dixerit, Scripturam Hebræam esse כתב ליבונאה scribit; *Nullum est dubium, quin hic R. Chasda etiam sciverit, Scripturæ Hebrææ duas esse species;* Unum, *quæ vocatur* Sancta; *alteram* Transfluvialem, *quæ vocatur* Prophana. *De Scriptura hac utraque loquitur Rav Chasda distincte, sed nusquam explicat, quomodo inter se differant, &c.*

Ex his apparet, quomodo Hebræi ad locum Talmudicum objectum respondeant.

XLV. Quod vero *Duplicem characterem, Israelitis olim usitatum*, attinet, quod item de *Charactere Assyriaco dicto*, h. e. *hodierno Hebræo, ab Esra duntaxat, tanquam vero, genuino & sacro, in usum revocato, producto, ac sancito, non ab Assyriis mutuato & assumto*, dictum, ejus etiam quidam Christianorum meminerunt, neque id vel absurdum vel insolens judicarunt. Non abs re itaque erit, si & illorum authoritatibus hic concedamus.

Guilelmus Postellus, qui ex complurium Orientalium, tum librorum, tum Regionum perlustratione, magnam sibi harum rerum peritiam & experientiam acquisivit, variis in locis suorum librorum hujus rei meminit, ejusque sententia est; Literas Hebraicas hodiernas esse ipsissimas literas, Adamo & Mosi a Deo datas; sed mysticas & sacras fuisse, ut extra usum sacrum nullus earum fuerit usus, donec Esdras eas publicavit, & in publicum usum destinavit. Aliam autem scripturam fuisse Externam & Communem, qua in rebus civilibus usi fuerint, qua etiam Moses pro singulis tribubus Israelis exemplar transscripserit: Scriptura enim sancta unicum tantum ab eo scriptum fuisse, illud nempe, quod Tribui Leviticæ ab eo traditum fuerat. In Tabulis omnium Linguarum, &c. scribit: *Ut omnia ab uno Deo, species autem & individua ab uno genere, hominesque ex unis primis parentibus: sic omnes linguæ ab una natæ sunt. Sicut omnia forma & materia exprimuntur, una Secreta, altera Invisibili* (annon legendum *Visibili?*) *Sic Lingua divinitus primis tradita parentibus, Uno Charactere Secreto & Mathematico, solis Patribus communi, quo Divina docentur, sicut & Humana per Mathemata demonstrantur; Altero Communi, instar materiæ, constat.* Et in Tabula secunda, cujus hæc est Ἐπιγραφή. *De Lingua publica, quæ nunc Samaritana in Oriente est, & olim fuit Hebraica exterior*, scribit: *Samaritana, quæ penes paucos remansit, est in testimonium antiquitatis servata, ut hodie videantur Origines*, (non quasi omnes literæ a Samaritana originem trahant, sed quædam; uti etiam nonnullæ a Scriptura sancta & mystica.) Et mox: *Sunt vero figuræ corruptissimi Samaritani characteres, nec nisi in monetis sacris, in Hierosolymitanis rudcribus effodi solitis, superest antiquitas. Fuit hæc in usu omnibus Judæis, donec ab Esra publice est expositus sanctus character, adeo ut septuaginta duo Interpretes ex ea Mosis libros Ptolemæo verterint, quod ex nomine Dei Π Π in Samaritanæ superstite, ad tempora Hieronymi, patuit.*

Antequam ulterius in reliquis ejus Testimoniis producendis pergam, non possum, quin ad illustrationem ejus, quod *de versis a* LXX. *Græcis Interpretibus, ex Samaritano codice, libris Mosis*, ait, locum plane geminum producam ex libro מאור עינים *Meor enajim* cap. 5. fol. 38. col. 1. Sic enim scribit ille author: בזמן בית שני היו ליהודים שתי תורות בכתב, היינו ספר תורה אחר בכתב אשורי ולשון הקדש בספרים הכשרים אשר לנו וכו׳: *Tempore Templi secundi duo fuerunt Judæis exemplaria Legis scripta: Unum constabat scriptura Assyriaca* (Hebraica hodierna) *& lingua sancta, sicut Libri recti & legitimi quos nos habemus. Et hoc est quod ordinavit & correxit Esras scriba, cum videret, quod corrupta essent exemplaria, sive ex peccato & negligentia Patrum nostrorum, tempore Templi primi, de quibus dictum legitur;* Et oblitus es Legis Dei tui, Hoseæ 4. *vers.* 6. *sive propter multas persecutiones, quæ transiverunt super ipsos in captivitate Babylonica. Hunc librum rectum & legitimum tradidit Sacerdotibus & σωτῆροι apprehendentibus Legem*,

gem, ut eam nos doceremt: וספר אחר משונה זעיר שם זעיר שם אשר נתפשט בין ההמון כתיב עברו היינו באותיות עבר הנהר שהונחו להדיוטות ומתורגם ארמי אשר היה אז שפתם ולעזם וכו': *Alter liber varians parum hic, parum illic, divulgabatur in populo, & scriptus erat Hebraice, hoc est, Literis transfluvialibus, quæ relictæ sunt Idiotis, & lingua Aramæa, quia ea tunc fuit lingua ipsorum vernacula: sive ea* (versio Aramæa) *extiterit inter ipsos jam ante Esdram, tusa videlicet in captivitate Babylonica, sive in diebus demum Esræ sit facta, &c. Nihilominus tamen versio illa Aramæa facta fuit non cum magna accuratione, & cum aliqua mutatione, latioreque explicatione, ad illuminandos, quantum fieri poterat, oculos vulgi & laicorum: quandoque etiam cum nonnullis erroribus, provenientibus partim ex similitudine quarundam literarum in exemplari charactere Assyriaco scripto*, (ex quo scil. translatio illa Aramæa facta fuit) *quarum unam pro altera sumpsit interpres ille: partim quod aliud exemplar esset sine punctis & accentibus, quod itidem errandi occasionem illi præbuit. Evenit autem, ut, tum propter negligentiam & incuriam gubernatorum illorum sæculorum, tum quod semper cœtus ignorantium major fuerit numero intelligentium, inferior superior evaderet & prævaluerit* (h. e. ut hoc exemplar deterius præferretur, & palmam obtineret.) *Nam exemplar istud Aramæum* (quoad linguam scil. & charactere Samaritano scriptum) *divulgatum fuit, & nomen famamque acquisivit inter omnes populos ac terras:* כי הזקנים אשר נקראו אל תלמי חשבו לצדקה ולנחת רוח אליו להעתיק את התורה ממנו: *Septuaginta enim seniores, qui vocati fuerunt ad Ptolomæum, existimarunt bonum*, h. e. *consultum ipsis visum fuit, ut transferrent Legem ex illo exemplari, sicut in aliis hujus libri capitibus declarabitur.* Atque hinc etiam existimat alibi, natas esse discrepantias multas, quæ deprehenduntur inter textum Hebræum & Versionem LXX. Interpretum. Cogitent quoque alii, an hinc forte sint duo illa Π Π repræsentantia scil. duo Jod Samaritana, ad exprimendum Nomen Tetragrammaton, in vetustis exemplaribus Græcis. Sed hæc in transitu. Hoc testimonium hic inserere consultum visum fuit, quod sententiam dictam Postelli illustret, & sententiæ quoque illi, De duplicis characteris usu inter Judæos, lucem inferat. Pergamus nunc unde digressi sumus.

Iterum scribit Postellus in libro de Etruriæ Origine; Religione, Institutis & Moribus pag. 113. *Quum autem in Tabulis Originum Linguarum jam tradiderimus inter alias Originem illius Linguæ Sanctæ, quæ Vocales punctulis, Accentus lineolis, Literas prima superficie instar Mathematum componit ex Triangulo, quæ est prima mundi superficies, & in quam omnes figuræ resolvuntur, quæ ea de re Sancta merito vocatur, & hactenus sacras Veteris Testamenti Leges divinitus scriptas continet, abunde tradiderimus, &, quænam ab ea sint deductæ, ostenderimus, tam in libro Originum, quam Tabulis linguarum, eo remittemus Lectorem. Satis enim hic fuerit nosse, Illam fuisse cœlitus datam Adamo & Moysi, Israelitisque sed pro mysteria, donec ex Mystica fecit Publicam Esras scriba Judæorum: unde jam ab ejus temporibus natæ sunt ex ea tres præcipuæ, Arabica, Syriaca, quæ Christi temporibus erat in usu, & Chaldaica, quæ, relictis priscis Characteribus, proprium Hebraicum assumpsit. In hac una & sola, vera & recta nominum verborumque ratio delitescit. Ideo illius usum opus fuit soli Religioni mysteriosæ veræque relinqui. Alia* (scriptura sc.) *erat Externa, & omnibus Communis, in qua clarissimum inde potest probari, quod Moses publice Legem transcripserit, cujus Decalogum ex cœlo, totum autem corpus Quinque libris per Prophetiæ spiritum, in Sancto jam acceperat & ordinarat charactere, eo quod gens una Samaritanorum tam mordicus conservavit dictam Legem in eo, quem vocant Samaritanum, charactere, ut nulla modo voluerint cæteros Sacræ Scripturæ libros recipere, quod a Mose non essent scripti. Curavit enim Sanctissimus Legislator, ut duodena exemplaria singula singulis tribubus transcriberentur, & in hoc charactere Samaritano singularum tribuum ducibus darentur: uni autem tribui Leviticæ, & cœtui duorum & septuaginta senum, ad Legis conservationem electorum, daretur unicum exemplar sacrosancta inscriptum dialecta & figura, quod quidem, ad tempora usque Esræ, multis exemplaribus conservatum & transcriptum est. In manibus Judæorum Samaritanorum, & Neapoli,* (*quæ erat Sichem, nunc Napoloza*) *& Damasci, superest & exemplar Quinque librorum Moseos & character, multum quidem difformatus ab ea nota characterum, quæ in Numismatis fere ubivis in Syria conspicitur, cujusque effigiem curavimus utcunque in nostro XII. Linguarum Introductorio appingi; nondum tamen tunc animadversa Græcarum & Latinarum origine, quæ inde a Noacho est deducta.* Hactenus iterum Postellus.

Quod in hoc loco ait De 12. *exemplaribus, pro singulis* 12. *tribubus, Sama-*

ritano charactere scriptis; & uno exemplari, scripto Charactere Sancto, Leviticæ tribui tradito; id alibi quoque tradit: ut in *lib.* de Originibus *cap.* 17. *Nam*, inquit, ibi, *Moses antequam in monte raperetur, 12. voluminibus Legem Dei pro 12. tribubus exposuerat, ita ut duodecies quinque libri, sive 60. volumina scripta essent, quibus additum est volumen mysticum Levitarum, in 13. loco positum.* Hoc vero proculdubio etiam ab Hebræis didicit, qui id deducunt ex *Deut.* 31. *vers.* 9. 24. 25. 26. In antiquo libro דברים רבה *Devarim rabba*, Sectione וילך Vajelech fol. mihi 300. col. 3. legitur: רבנן אמרי כיון שירע משה שהיה לו למות באותו יום מה עשה א״ר ינאי כתב י״ג תורות י״ב לי״ב שבטים ואחר הניח בארון שאם יבקשו לזייף רבר שיהיו מוצאים אותה שבארון: h. e. *Rabbini nostri dixerunt; Cum rescivisset Moses, sibi moriendum esse, eo die quid fecit? Rabbi Jannai dixit, Scripsit tredecim exemplaria Legis; duodecim, pro duodecim tribubus, & unum reposuit in Arcam, ut, si quis vellet corrumpere & adulterare aliquid, producere possent illud quod erat in arca.* In *Tzeror Hammor*, sub finem sectionis וילך idem legitur paulo prolixius. Dicitur illic: *Mosen primo unum duntaxat exemplar Legis scripsisse, quod Levitis tradidit: ea de causa cum Israelitas murmurantes vidisset, 12. alia adhuc scripsisse, & unicuique tribui unum tradidisse. Miraculose autem factum esse, ut Moses uno die tot exemplaria descripserit. Dicunt enim 7. die Februarii hoc contigisse, quo ipso die Moses ex hac vita excesserit.* Hinc scribit etiam R. Moses ben Majemon, in Præfatione libri *Jad*, mox ab initio: כל התורה כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו ונתן ספר לכל שבט ושבט וספר אחד נתנהו בארון לעד שנאמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו וגומר: h. e. *Totam Legem scripsit Moses Doctor noster, antequam moreretur, sua propria manu, & dedit unicuique tribui exemplar: exemplar autem unum dedit in arcam in perpetuum, sicut dicitur;* Capite librum istum Legis, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri, &c. *Deut.* 31. 26. Et *R. David Vitalius* in libro מכתם לדוד *Michtam Le David* fol. 79. col. a. כתב לכל שבט ושבט ס״ת אחד וצוה לכל שבט ושבט לכבדו ולשמרו ואחד כתב לשבט לוי ועל אותו אמר לקוח וגו׳: h. e. *Scripsit Moses unicuique tribui Exemplar Libri Legis unum, præcepitque eis, ut illud honorarent & custodirent: & unum exemplar Tribui Leviticæ, de qua dixit,* Capite &c. Quod vero de diversitate characteris addit Postellus, quæ fuerit inter exemplaria 12. tribuum, & exemplar 13. tribus Leviticæ, de eo nihil hactenus, quod memini, mihi occurrit. Procul dubio etiam extat in aliquo Medrasch seu Commentario allegorico.

Porro in eodem libro de Etruria *pag.* 246. scribit iterum: *Sunt autem illæ literæ omnino Samaritanæ, quas in externo publicoque Reip. usu inter Judæos constat ante Esdram fuisse, eo quod nulla plane moneta videtur e ruderibus Hierosolymitanis effodi, nisi in eo charactere, quem Esdras reliquit Samaritanis, ob crebros factiosis decem tribuum proscriptarum errores in eo scriptos, quum publice exposuit, & se adinvenisse apud populum finxit illos Sacrosanctos characteres, quos Adam angelitus, Moses autem cælitus in Tabulis Legis receperat.* Et pag. 249. *Ab initio duæ Linguæ* (vult dicere, *Scripturæ*) *erant, Externa, publicave, & Sacra. Sacra usque ad Esram delituit. Extera seu Samaritana, unde Græca occidua & Latina, paucis Judæis in Oriente superest. Sed Samaritanæ decem tribus Israel, quibus factus est Messias Muhamedes Ismaelita cum Alcorano sua Arabo-chaldæa, hodie externæ illius Samaritanæ vices in Oriente & Meridie supplent, &c.* Mox: *Ideo mysteria Cabalistica in sola Hebraica, & Arabo-Chaldæa, tam sancta supersunt, ut non certius ab ipso cælo, munditia & puritate Christiana fretus, possis petere vitæ humanæ præsidia,) quam ab illorum Characterum virtute. Sunt enim Arabici Characteres deducti per corruptam chirographiam ab Hebræis veris, eo quod Samaritanorum usus in se periit, &, pro solo avitæ veritatis testimonio, inter paucos Moscolas remanet. Grammaticam ab Oriente attuli eo charactere scriptam, & Arabice expositam, ut fidem nostro orbi verborum Hieronymi, de Samaritanis scribentis, facerem, & hanc rerum originem primus orbi occiduo exponerem.*

His consona sunt, quæ habet idem in libro de Originibus cap. 7. *Verum nil mirum, adventitiam, & quæ Abrahamo vulgaris in Babylone* (Chaldaicam) *antequam renuntiaret omnibus quæ possidebat, erat, renunciasse vafros verpos Christicidas: quum post reditum a Captivitate Babylonica, vir insigni prudentia Esras, non alia ratione publicos fecerit Adami, Mosisque characteres, ad eam diem cum sacris, & nunc primum revelandis, mysteriis, inter auditores Mosis & Prophetas absconditos: & publicando finxerit apud populum, se novos reperisse; quam quia videbat, Samaritanarum decem tribuum, quæ semini David renunciaverant, perfidiam in charactere publica omnia jam corrupisse: & multo maxime, postquam in Orientem ad Mediæ fines per Salmanassar Pseudo-Judæi illi fuerant*

rant

rant translati, quia in eorum locum successuri venerunt Cuthæi, & Babylonicæ sentinæ fæces multo pejores, qui ex professo Idololatriam, & Judaismum propter leones profitebantur. Sic enim reductis ad denuo publicatum characterem Judæis, in quo etiam sunnis se Legem totam alioqui perditam, transcripsisse, excommunicatos reddidit Samaritanos, & veros Judæos ad usum nuper publicati characteris adduxit. Nam omnes sciebant, multis admodum in locis haberi volumen Legis, scriptum Samaritano & usitato charactere, quo signabatur moneta: sed illo impossibile erat populum reconciliari. Dum itaque publicavit Adamiticum characterem, in quo totum sacrorum corpus inter LXXII. seniores Prophetaque sensim auctum delitescebat, & sese a corruptione vindicasse Divinam Legem asseruit tunc; & seditiosos Samaritanos excommunicavit. Mox in sequentibus, Samaritanos characteres vocat *Humanos*. Et cap. 9. ejusdem libri: *Quum sit certum, & monetam inter Judæos fuisse: & in illis literis, quas nunc habemus ab Esra primum publice expositas, fuisse datam Legem, nec tamen pecuniam signatam Hebraico charactere videamus; restat, sicut ex argenteis nummis, qui assidue in rudetibus circa ruinas Jerosolymæ vetustæ effodiuntur, videmus, pecuniam charactare Samaritano seu exteriore fuisse signatam, quod de Siclo sancto, in Linguarum Introductorio a nobis expresso, patet. Fuisse vero etiam Sacram Scripturam in usu literæ exterioris videtur, quum in versionibus Græcis notarint antiqui nomen Jehovah abbreviatum in duobus Jod. Illud notavit Hieronymus: hoc addito, quod putarent Græci, inter legendum esse ibi Π Π: id est, duo Pi: quia Jod Samaritanum fit proxime ad effigiem Pi Græcorum. Sic a monetis & vetustis exemplaribus videtur.* Et in eodem cap. *Nam Semo in terra sancta exspectanti vocationem Abrahami, relictæ erant sacrosanctæ Geometricæ & abscondita* (Hebraicæ nostræ) *donec illarum Divinitatis Divina Legis enaratio redderet testimonium. Inde est factum, ut in Ægypto esset sacrosanctum & solis sacerdotibus cognitum literarum Hieroglyphicarum genus, quum tamen esset publicus aliarum literarum usus.* Paulo post: *Certissimum autem est, a Patribus, insigni eruditione viris, quales erant primogeniti, Hieroglyphicas literas fuisse inventas, quas Chamitis & Ægyptiacis regibus darent necesse est, ut liceret retinere sacrosanctas illas & primas, tamquam multo secretiores, quæ a mathematico pendet principio.* Iterum ibid. *Quum itaque etiam nostro sæculo obstinatissime inhærere soli Pentateucho, & Mosis libris, in Samaritano charactere scriptis, videamus paucos illos Judæos, qui circa Syriam supersunt, nec alia ratione jam olim a consortio communis Ecclesiæ defecisse, quam quia publice exposuisse Legem Dei, quinque voluminibus scriptam, & charactere, ab illis fideliter servato, enaratam, Mosem sciebant, cui aliquid consequentium scripturarum addere nefas ducebant. Itaque manifestissime constat, per 10. tribuum, a semine filii Isai, i. e. Davide defectionem, & solius Pentateuchi in lingua Samaritana conservationem; Mosem in alia lingua accepisse Tabulas, & in alia 12. voluminibus sub decimotertio transcripsisse quinque libros, ita ut populi nossent Samaritanum, veluti publicum characterem: nec ullo modo vellent factiosi, addi illas Sacras Historias, Leges, Doctrinas, & Prophetias, quas Spiritus Mosis, in 72. senibus agens, singulis suggerebat sæculis, usque ad Christum.* Et cap. 14. *Scripsit quidem Moses libros V. & non plures, nec pauciores, in quibus ipsis admiscuit divinitus scripta in Tabulis, &c. duplicique charactere sacrosanctum librum fecit, suppresso omnino receptionis nomine.*

Hæc Postellus, quæ non ideo adduximus, quod omnia & singula ejus dicta probemus; sed ad ostendendum ex eo, quod ille etiam ab Hebræis didicerit, Hebræos olim duplici charactere usos esse; & nequaquam in ea sit sententia, uti Scaliger & alii arbitrati sunt, quod Samaritani sint veri antiqui characteres Hebraici. Concedit quidem, illos antiquos esse, & a Mose, & ulterius, originem suam derivare, sed non tanquam originales, & qui in Tabulis, & Legis libro sacratiore in Arca reposito, extabant. Quod vero scribit, *nulla Monetas antiquas charactere Hebraico extare*; in eo videtur errasse: quod etiam scribit, *Esram finxisse, cum hos charactares veteres in usum revocaret & publicaret, illum finxisse, se novos characteres invenisse*; id pro figmento itidem habemus. Nam proculdubio multi fuerunt præter ipsum, quibus erant cogniti. Et cui quæso bono illa fictio & simulatio? Annon majorem authoritatem illis conciliavit Antiquitas, & quidem authentica, quam Novitas?

Johann. Boulęse in Pręf. Alphabeti sui Hebraici: *Qui* (Moses) *Legem Dei accipiens, curavit transcribenda duodecim Legis volumina, cuilibet tribui volumen. Undecim quidem* Charactere publico (*qui hodie* Samaritanus *dicitur*) *& duodecimum* Charactere divino secreto; *& constante triangulari Jod. Cujus usus fuit solis Levitis & Sacerdotibus, qui peritissimi, & Lectionis, & intelligentiæ, & proinde punctorum vocalium & accentuum, traditione divinæ vocis* (*quam*

Cabalam *dicunt*) *assiduo legendi & audiendi usu potius, quam scripto, in hominum memoriis Legem Dei conscribebant; alioqui frustra scriptam, datam, & editam, si non legeretur cum vocalibus & accentibus, & intelligeretur in scopum cognoscendæ & faciendæ voluntatis Dei. Sic & Sacerdotes cum summa diligentia habebant scientiam Legis scriptam, & firmiter conservatam in libro suæ memoriæ: Et favorum greu arcebatur a sacris apibus, & nemo ignorans Legem promovebatur ad dignitatem, servatis apud se quam sanctissime divinis & secretis characteribus. Quos tandem Esras Secretos, ut hæreticorum & Samaritanorum solos quinque libros Mosis in Canone habere volentium, conversationem abigeret, dictus est invenisse, quum illos tantum restitueris Sacerdotibus, Syriace populum docentibus*, &c.

Augustinus Pantheus, Venetus, in sua Voarchadumia, quatuor Hebræorum Alphabeta commemorat; *Commune scil. quo passim omnes utuntur: Alterum ab Omnipotenti Deo Mosi in monte Sinai: Tertium, Abrahamo in fluminis transitu concessum; Quartum, quod & cæteris antiquius est, Henocho traditum*; Hic, Commune & Tertium videtur confudisse. Quartum videtur esse fabulosum. Nam Abraham de Balmis, & alii, duo tantum noverunt Hebraica Alphabetha; Commune nimirum, & Transitus Fluminis.

Theodorus Bibliander in libro de ratione communi omnium Linguarum pag. 62. *Figuras literarum esse mutatas, ipsi Hebræi confitentur. Nam asserunt, Scripturam repertam in ripa Jordanis in statua, cui nomina filiorum Israel inscripta fuerunt, quum trajicerent Jordanem, ut legitur in Commentario Josuæ. Quam Scripturam Transitus fluminis appellant; eamque in suis Grammaticis observationibus ponit Abraham de Balmis, &c.* Hoc memini etiam apud alios legere. Sed nihil hactenus apud Hebræos mihi occurrit in libro Josuæ, & commentariis in illum, de nova Scriptura illic reperta. Historia illa extat Josuæ 3. & 4. & 8. cap. ubi quærendum esset. Interim & hic eruditus vir, a longa antiquitate, Duplicem scripturam inter Judæos audivit & agnovit.

Nicolaus Fullerus in Miscellaneis lib. 4. cap. 4. *Ut scriptæ Samaritanorum literæ eædem omnino sint atque Siclis incusæ, non tamen necesse est has solas, præterea nullas, veteribus fuisse usitatas. Quasi vero uni genti unum duntaxat literarum genus semper in usu fuisse oporteat! Id quod vel ipsa experientia facile redarguat apud omnes, credo, gentes, maxime humaniores. Certe apud nostrates, characteres Archivorum proprios, multum a vulgaribus discrepare videmus. Immo multiplicem literarum speciem Arabibus familiarem, sciunt periti, haud parum inter se subinde discrepantium. Sed obscuriora sunt ista forsan, neque admodum nota studiosis. Illustrissimam autem vetustissimamque Ægyptiorum Rempublicam quis ignorat? Quid? An uno tantum characteris genere satis instructam fuisse arbitrabimur? Hieroglyphicos eorum characteres summam ac prope admirandam a communibus & vulgatis habuisse dissimilitudinem certo certius opinor. Et quisquam illud acriter pugnabit, ut sapientissima Hebræorum gens, uni tantummodo literarum formæ, quasi in servitutem perpetuo addicta judicetur? Non dubitamus igitur, pro duobus illis præcipuis rerum ac negotiorum diversis generibus, Sacrorum videlicet & Civilium, duplicem minimum literarum figurem antiquis Hebræis fuisse consuetam. Quod idem, meo quidem animo, res ipsa illico docere queat. Quippe alterum genus, scripta Judæorum monumenta, ad hodiernum diem affatim exstantia, luculenter demonstrant, alterum, Samaritanorum libri & numismata ab interitu vindicant.* Et paulo post: *Quamobrem utrosque characteres, tamquam gemellos fœtus, ab eadem gente Israelitica prognatos existimari par est. Ac proinde non admodum inter se dissimiles, & modo non coætaneos. Nisi si paullo antiquiores sunt forsan, quibus hodie utuntur Judæi, quo tum vetustiores esse cognoscuntur res Ecclesiasticæ quam Civiles (atque illuc vergunt, nisi fallor, verba Irenæi: Antiquas & primas Hebræorum literas*, Sacerdotales, *appellantis) tum simpliciores minusque operosos videmus hos quam illos, &c.* Hæc Fullerus.

XLVI. Sic ergo ex allegatorum authorum sententia *Duplex character olim inter Judæos usitatus fuerit*. Hic autem quæritur nunc; *A quonam tempore id sit factum?* seu, *Quando illa consuetudo cœperit, & unde provenerit?*

Resp. Ex iis, quæ hactenus e diversis scriptoribus protulimus, intelligitur, illos de hac re variare:

I. *Postelli* sententia est, id jam in usu fuisse temporibus primorum patrum ante Abrahamum, imo ante diluvium: Unum characterem, Hebraicum vid. nostrum, fuisse Sacrum, & inter Patres tantum notum; Alium, Communem: Utrumque tamen Hebræum; quia nulla alia tum erat lingua.

II. *Alii* ejus rei initium ab Abrahamum referunt. Volunt hi, Abrahamum, dum

dum in Chaldæa adhuc moraretur, & antequam in terram Canaan venisset, Duplicem habuisse Linguam, & duplicem Scripturam; *primo* Linguam Sanctam, ab Eberoavo, hæreditario quasi jure, ad ipsum devolutam, & cum hac etiam characterem Sanctum; eundem videlicet, quo postea Deus ipse digito suo Legem Tabulis inscripsit: *deinde*, Linguam Chaldaicam vel Syriacam, in Assyria tum vulgarem & vernaculam, & cum hac simul Vulgarem characterem; quem volunt esse hodie Samaritanum dictum, vel saltem eum, cujus hic est propago. *Quod duplici Lingua Abraham in Chaldæa locutus sit*; id testatur author libri Cosri Oratione 2. sect. 68. his verbis: ובבר הירה אברהם סדבר בארמית באור כשדים שהארמית היא לשון כשדים והיתה לו העברית לשון מיוחדת לשון הקדש והארמית לשון חול: h. e. *Jam autem Abrahamus Aramice locutus est in Ur Chaldæorum: (nam Aramæa, erat lingua Chaldæorum:) & Hebraica, fuit ipsi lingua peculiaris, lingua sc. sancta; Aramica vero Prophana seu Communis*. Idem approbat quoque R. Asarias in Meor enajim *fol.* 174. 2. Hinc scribit etiam Sebast. Munsterus in Gram. Chald. pag. 10. *Noverat igitur, ut alii verius sentiunt, Abraham duas linguas, Hebræorum sc. & Chaldæorum. Primam Deus puram & inconfusam in Abrahami familia reliquit. Et quum ipse Abraham imperio Divino, de Ur Chaldæorum, relicta omni cognatione sua, in terram Canaan peregrinaturus veniret, usus est cum suis sacra lingua: cæteris propinquis & cognatis suis, quos in Chaldæa reliquit, Babylarum jam assuefactis linguæ, & tandem involutis errore*. Quinimo nec ipsi D. Hieronymo ignota fuit ista sententia, prout patet ex eo quod scribit ad Danielis cap. 1. *Philo*, inquit, *arbitratur, Linguam Hebræam ipsam esse Chaldaicam, quia Abraham de Chaldæis fuerit. Quod si recipimus, quærendum est, Quomodo nunc pueri linguam, quam noverant, doceri jubeantur? nisi forte juxta quarundam opinionem, duas Abraham linguas, & Hebræorum, & Chaldæorum, scisse dicamus*. Quod Abrabam, in Chaldæa, lingua Chaldaica sit usus, de eo non existimo esse controversiam; *An vero etiam jam tum Linguam Hebræam locutus sit, & callueris; An demum in Cananæa eam didicerit?* de eo est inter graves authores controversia. Ex professo nunc de illa agere, non est instituti nostri. Josephus Scaliger existimat, Abrahamum, in Syria, Syriacam duntaxar linguam calluisse: Hebræam vero a Cananæis, postquam in illam terram venisset, didicisse. Vide eum in Epistola quadam ad Richardum Thomsonum: & in alia, ad Stephanum Ubertum, quæ incipit, *Quas grates tibi referam*. Alii vero contra sentiunt, Abrahamum in Syria Syriace quidem locutum esse, sed neque Hebraicæ ignarum fuisse; quæ sententia ut antiquior, sic probabilior nobis videtur. Nam *primo*, etsi in Chaldæa, ubi Syriaca lingua in usu communi erat, vixerit, potuit tamen utramque linguam, Hebræam & Syriacam sive Chaldaicam tenuisse, uti supra ex libro Cosri audivimus. Vivebant enim cum eo adhuc ipse benedictus Sem, Arpachschad, Sela, Heber, a quo בני עבר *Hebræi* nomen habent, juxta illud; *Patri omnium filiorum Eber*, *Gen.* 10. 21. quos Linguam Hebræam perdidisse quis credat? *Deinde*, verisimile nullo modo est, Chananæos, populum maledictum & postea extirpatum, Linguæ Hebrææ puritatem potius retinuisse, quam Semum, Eberum, Abrahamum, aliosque ex ea linea Patres, inter quos sanctitas, pietas, Dei cognitio, & Ecclesiæ semen conservatum fuit. *Denique* etiam, Linguæ Syriacæ in Assyria ortus, non tam commerciis peregrinorum, quam ipsi Diversitatis linguarum principio, Confusioni nimirum, a Deo hominibus insolentibus immissæ, adscribendus videtur. Itaque *Lingua Hebræa* apud Prophetam Jesajam cap. 19. vers. 18. *Lingua Canaan* dicitur, *non quia ea usi sint Cananæi, posteri maledicti Chami, ex quibus etiam fuerunt Ægyptii: sed quia ea usi sunt habitantes in terra Canaan; primum quidem patriarchæ Abraham, Isaac & Jacob, deinde Israelitæ, ejectis Cananæis & Phœnicibus*, scribit Bibliander de Ratione Communi omnium Linguarum, *pag.* 20. מאברהם היתה זאת להם: *Ab Abrahamo hoc fuit ipsis, hoc habuerunt Cananæi*, scribit R. Jehuda Muscatus in Cosri, *Orat.* 2. *num.* 68. Qui plura de hac quæstione volet, legat Fuller. in Miscell. sacr. *lib.* 4. *cap.* 4. Sic itaque, qui hanc tenent sententiam, censent Abrahamum & dupli usum fuisse lingua, & duplici Scriptura, Sacra & Communi; & ab eo tempore rationem illam duplicem scribendi perpetuo inter Israelitas permansisse; adeo ut etiam Moses diverso charactere exemplaria Legis exararit, ut antea vidimus.

III. *Alii* videntur originem hujus rei ad Josuæ tempora referre; Hi scribunt; Quum Israelitæ Jordanem trajicerent, illos scripturam reperisse in ripa Jordanis, in statua quadam, cui nomina filiorum Israel inscripta fuerint. Et hanc, *Scripturam transitus fluminis* (id est, עברי Hebræam) appellatam. Hanc sententiam, uti

uti apud Hebræos nunquam vidi nec legi: ita non video, quam speciem habeat. Dicunt, Hebræos hoc scribere, sed authores non nominant. Unde mihi est suspectum.

IV. *Alii* ad alia sæcula posteriora referunt, circa tempora Templi primi, saltem inter tempora Mosis & *Esræ*, ut R. Jehudah Hakkadosch, de quo thes. 14.

Ex omnibus istis sententiis, secunda forte est maxime probabilis, quam etiam ipsa Duplicis Scripturæ Nomina aliquo modo confirmare videntur, quæ Hebræi ipsis tribuunt; dum Unam appellant אשורי *Assyriacam*; Alteram עברי *Hebræam*, h. e. *Transitus Fluminis*, ut paulo post visuri sumus. Quicquid hujus rei sit, inter plerosque de Duplici Charactere convenit, inter Hebræos olim usitato, non a temporibus demum Esræ, sed aliquot jam ante Esram sæculis.

XLVII. Itaque hoc posito, porro quærat aliquis, *Quomodo horum duorum characterum alter ad Samaritanos devenerit?* Hoc ut intelligatur, sciendum primo; *Quinam hi Samaritani fuerint?* deinde, *Qua occasione & Scripturæ & Legis Israelitarum participes facti fuerint?*

XLVIII. Quæritur ergo primo; *Quinam Samaritæ vel Samaritani fuerint?* Samaritæ Hebræis vocantur *proprie* שומרונים *Schomronim*, ab urbe שומרון vel *Samaria*, quam incoluerunt: *communiter* vero כותיים *Cuthæi*, a כות *Cuth*, regione Persidis: quod maximam partem inde in Terram sanctam translati fuerint. Erat non gens peculiaris, sed gentium variarum colluvies. Cum enim decem tribus Israeliticæ, (quarum Samaria erat metropolis & Regum sedes) a Salmanassare in Assyriam captivæ abductæ essent, in eorum locum coloniæ traductæ fuere ex diversissimis regnis, Babele, Cutha & Avva, Hamath, Sepharvaim, quæ Samariæ & vicinis in locis sedes suas fixerunt. Unde a loco habitationis præcipuo vocati fuerunt *Samaritæ*; a præcipua parte *Cuthæi*, quod Cuthæorum plures, quam cæterarum nationum fuerint, ut Elias sensit in Tisbi, in כות. Historia extat 2. Reg. 17. ubi *vers.* 24. legitur: *Adduxit præterea Rex Assur homines e Babel, & e Cutha, & Avvah, & Hamath, & Sepharvaim, & collocavit eos in urbibus Schomron loco filiorum Israelis, qui possederunt Schomron, & habitarunt in urbibus ejus.*

Referunt suam Originem primam ad Josephum, vel Ephraimi tribum, ex eo quod Jos. 24. 32. scribitur, *Israelitas ossa Josephi deportasse ex Ægypto* & *sepelivisse in Sichem*. Hinc mulier illa Samaritana in Evangelio, Joh. 4. 12. *Num tu es major Patre nostro Jacob, qui dedit nobis hunc puteum*. Sic Josephus *lib.* 9. Antiq. Jud. *cap. ult. Quoties*, inquit, *feliciter degere Judæos viderint, cognatos se eorum appellant, utpote a Josepho oriundos, & hac ratione sanguine illis conjunctos: cum vero in rebus adversis eos aspiciunt, nihil ad se pertinere ajunt, nec illis quicquam deberi benevolentiæ, cum ipsi ex longe remotis gentibus ad illa loca venerint*. Hanc tamen gloriam Judæi ipsis invidebant. Unde in Bereschit rabba sect. 94. ad Gen. 46. *vers.* 13. *Filii Isaschar Tola & Puah, & Job, & Schimron*; legitur: *Rabbi Meir videns quædam* שמראי *Samaritanum, dixit ad eum*, מהיכן אתית *Unde venisti, vel es? Respondit ei*; מן דיוסף *ex tribu Josephi. Regessit* R. Meir; *Nequaquam*. Samaritanus *porro*; ואלא מן דמאן *Unde ergo*; R. Meir; מן דישׂשכר *Ex tribu Isaschharis*. Samaritanus מנא לך *unde hoc habes*, vel *probas?* R. Meir; *Ex eo quod scriptum est*; Filii Isaschiar Tola, &c. & Schimron, &c. Qui volet, videat de eis plura apud Benjaminem in Itinerario.

XLIX. *Quanam vero occasione, & qua ratione, cum populi fuerint extranei, Legis & Scripturæ Judæorum facti sunt participes?* Id iterum legitur dicto *cap.* 17. secundi *lib.* Reg. *vers.* 25. 26. 27. &c. his verbis: *Fuit autem principio, cum habitare cæperunt illic, non timuerunt Jehovam, & misit Jehova in eos leones, qui eos occidebant. Dixerunt ergo Regi Assur, dicendo, Gentes, quas transtulisti & collocasti in urbibus Schomron, non norunt morem Dei terræ: & immisit in eos leones; qui interimunt eos, eo quod nesciunt morem Dei terræ. Præcepit itaque Rex Assur hisce mandatis; Deducite illic unum e sacerdotibus quos transtulistis inde, qui pergant & habitent illic, & doceant eos morem Dei terræ. Venit ergo unus e Sacerdotibus, quos transtulerant de Schomron, & habitavit in Bethel, docebatque eos, quomodo timerent Jehovam. Fecerunt vero singulæ gentes Deos suos, & reposuerunt in domo excelsorum, quæ fecerant Schomronitæ, singulæ gentes in urbibus suis, in quibus habitabant. Viri enim Babel fecerunt Succoth Benoth: viri autem Cuth fecerunt Nergal: & viri Hamath fecerunt Asimah: Avvæi autem fecerunt Nischas & Tarthac: Sepharvæi autem comburebant filios suos igne ipsi Adramelech & Anamelech diis Sepharvæorum: Et timebant Jehovam: feceruntque sibi aliquos suorum Sacerdotes excelsorum, qui faciebant eis in domo excelsorum. Jehovam quidem*

dem timebant, & nihilominus Diis suis serviebant, juxta morem Gentium, unde transtulerunt eos. Usque in diem hanc faciunt juxta ritus pristinos: non timent Jehovam neque faciunt juxta decreta & morem ipsius, neque juxta Legem & præceptum, quod præcepit Jehova filiis Jacob, cui imposuit nomen Israel, &c. Et vers. ult. Itaque Gentes istæ timuerunt Jehovam, & nihilominus sculptilibus suis servierunt: etiam filii filiorum eorum, secundum quod fecerunt patres eorum, ita ipsi faciunt usque ad diem hanc. Hactenus ex libro Regum. Flavius Josephus hanc historiam recitans Antiq. Judaicar. *lib.* 9. pro *Pœna Leonum*, dicit *Sævam exortam esse pestilentiam*. Vide eum. Et pro eo quod de *Uno tantum Sacerdote* sacræ literæ memorant, ipse ait; *Missis ad Regem Assyrium legatis, petierunt ut Sacerdotes aliquot e captivis Israelitis ad eos remitteret*. Leontius Byzantinus de Sectis Actione secunda scribit; *Sacerdotem illum, cum advenisset, nihil aliud docuisse eos, ut extranei scriptores ajunt, ἢ μὴ μόνον τὴν πεντάτευχον nisi solum Pentateuchum: & inde esse, quod illum solum Samaritani recipiunt*. Eadem historia traditur etiam in פרקי Pirke seu Capitibus R. Eliesaris *cap.* 38. & in Jelammedenu sect. וישב, sed cum quibusdam aliis glossematis & additamentis: הכותיים אינן נחשבים לגוי משבעים אומות *Cuthæi vel Samaritani non reputantur pro aliqua gente ex septuaginta populi* (de quibus Genes. 9.) *sed ex reliquis quinque gentibus Regi pretiosis, sicut dicitur*: Adduxit præterea Rex Assur, &c. 2. Reg. 17. 24. *R. Jose dixit, Addidit illis adhuc gentes quatuor, ut omnes simul sint novem, sicut dicitur*, Dinæi, Arphachsathchæi, Esræ 4. 9. *Cum vero deportarentur Israelitæ ex loco suo, e Samaria, misit Rex servos suos, & collocavit ipsos in Samaria, ut afferrent vel penderent tributum Regno. Quid fecit Deus? Immisit in eos leones, qui occidebant eos, sicut dicitur*; Principio, cum habitare ceperunt illic, &c. *Miserunt ergo ad Regem, & dixerunt ei, Domine noster Rex; Terra, in quam nos misisti, non recipit nos: pauci enim ex quamplurimis sumus superstites. Rex, accersitis ad se omnibus senioribus Israelis, dixit eis, Omnibus annis, vel toto eo tempore, quo in terra vestra fuistis, non arbavit vos bestia agri: nunc vero non recipit nec tolerat istos. Hi consilium Regi dederunt, quo sperabant se effecturos, ut ipsos iterum in terram suam reduceret; Dixerunt ei, Domine Rex, Terra illa non suffert gentem, quæ non operam dat Legi, & quæ non est circumcisa. Respondit Rex, Date ex vobis duos, qui eant, & eos circumcidant, atque in Lege erudiant. Cum itaque verbum Regis revocare non possent, miserunt Rabbi Dositheum & R. Zachariam, (in Jelammedenu* legitur; ר' דוסתאי בר ינאי וארח ר' סבייא: *R. Dositheum ben Jannai, & R. Sebajam) qui circumciderunt eos,* והיו מלמדים אותם ספר התורה בכתב נוטריקון: *& docuerunt eos librum Legis Scriptura Notarica, & flebant. Gentes vero illæ ambulaverunt in statutis Legis, & in statutis Deorum suorum, sicut dicitur*; Jehovam timebant, & Diis suis serviebant. *Cum Ascenderet Esra e Babylonia, & Zorobabel filius Schealthielis, & Jeosua filius Jehozadak, incipiebant flere in Templo Domini, sicut dicitur*; Tunc surrexerunt Zerubbabel filius Schealtiel, &c. Esræ 5. *vers.* 2. *& venerunt contra eos Samaritæ ad bellum* 180000. *viri Num ergo Samaritani fuerunt, annon fuerunt Cuthæi? A nomine urbis Samariæ vocantur Samaritani. Præterea quæsiverunt occidere Nehemiam, sicut dicitur*, Veni, & conveniamus pariter in villis in campo Ono, Nehem. *6.* 2. *Adhæc impediverunt opus Domini duobus annis, quod fuit usque ad annum Jubilæi. Quid fecit Esras & Zerubbabel filius Schealtiel, & Jehosua filius Jehozadak? Convocaverunt totum cætum in Templum Domini, & venire fecerunt trecentos Sacerdotes, trecentos pueros, trecentas buccinas, & trecentos libros Legis in manu eorum, qui clangebant, Levitæ vero canebant & psallebant*, ומנדין את הכותיים בסוד שם המפורש ובכתב הנכתב על הלוחות וכו': *& excommunicabant* (in Jelammedenu, ומחרימין ומשמתין ומנדין *Et anathematizabant, & Schammatizabant, & excommunicabant*, h. e. *omnibus excommunicationis fulminibus & speciebus excommunicabant*) *Cuthæos per secretum Nominis Tetragrammati, & per Scripturam quæ scripta fuit in Tabulis, & per anathema domus judicii superioris, & per anathema judicii inferioris; Ne quis unquam ex Israele comederet panem Cuthæi, unde dixerunt; Quisquis comederit carnem Cuthæi, perinde est ac si comederet carnem porci; item, ne quisquam Cuthæum faceret proselytum, h. e. in Judaismum reciperet, &c. Hoc anathema ad Judæos, qui in Babylonia remanserant, missum, non solum ab illis fuit approbatum, sed novo superaddito auctum & confirmatum*. Hæc illic. In quibus noto, duplicis Scripturæ fieri mentionem, *primo* כתב נוטריקון *Scripturæ notaricæ; deinde* כתב הנכתב על הלוחות *Scripturæ, quæ extabant in tabulis*. Illa dicuntur duo illi commemorati seniores, ad Samaritanos missi, Samaritanos Legem docuisse. *Hac*, ab Esra Samaritanos fuisse excom-

communicatos. Ergo patet hinc, qua occasione & quo tempore Samaritani ab Hebræis seu Israelitis literas Hebræas acceperint. Cum vero gens fuerit tam vilis & abjecta, Judæis insuper invisa, & Judæi duplici charactere, si superioribus fidem demus, scriptam Legem habuerint, an probabile est illos Samaritanis occulrum illum & sacratum, qui in Libro Legis in arca asservaro, & inter paucos, extabat, tradidisse; & non potius *Characterem communem*, in vulgaribus libris & communi usu exrantem? Sane id mihi hic videtur innuere vox נוטריקון *Notarica Scriptura*, (quamvis non ignorem, quid vox illa vulgo apud Rabbinos significet) q. d. Scriptura נוטרין Notariorum, quæ a Scribis & Notariis publicis in contractibus, instrumentis, epistolis, & similibus usurpatur. Sic נוטרין pro *Notariis* non in uno loco reperitur. Confirmare videtur hoc, quod *Scripturæ Tabularum* peculiaris fiat mentio. Videtur enim boc non obscure significare, hunc R. Eliesarem superiorem Scripturam ab hac distinguere voluisse. Præterea cum hic referatur, Esram allegatas ob causas, gravissimo Excommunicationis fulmine Samaritanos feriisse, adeo ut Israelitis nihil quicquam commercii inposterum cum ipsis intercedere debuerit, an credibile est, illum Scripturam sanctam ipsis relicturum, & peregrinam Israelitis daturum fuisse? Quod dicitur, ומנרין *Et excommunicarunt Cuthæos*, Morinus Exercit. 1. interpretatur *Fugaverunt*, satis inscire & imperite. De his Samaritis legitur etiam Ecclesiastici *cap.* 50. *vers.* 27. 28. *Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens: Qui babitabant in monte Scir, & Philistæi, & stultus populus qui babitet in Sichem* (ibi Samaritæ etiam habitabant.) Præter dictas Idololatriæ species, unde Judæis exosi fuerunt, erat etiam hæc, quod Templum Hierosolymitanum spreverint, & proprium in monte Garizim exstruxerint, in quo ipsi adorabant, unde ea quæ leguntur Johan. 4. quod factum a Sanaballat præfecto Darii, in gratiam Manassis generi sui. Et quamvis omnem tunc Idololatriam deposuisse viderentur; deprehensum tamen fuit; ipsos in monte coluisse imaginem Columbæ. Sed satis pro instituti ratione de Samaritanis. Sufficienter enim hinc disci potest, *Quinam Samaritani fuerint?* & *Qua occasione Hebræorum literæ & characteres ad ipsos devenerint?* quod inquirere hic nobis fuit propositum.

LX. Cum ergo de hoc nunc constat: Qua ratione Scriptura Hebræorum, vulgaris scil. & communis, ad Samaritanos istos devenerit, unum adhuc expediendum restare videtur; *Quare illa Scriptura in Talmud & aliis quibusdam Judæorum scriptis appelletur* עברי, vel כתב של עבר הנהר *Scriptura Hebræa Transfluvialis, vel transfluvialiam?* Ut hoc intelligatur, tenendum & repetendum, quod paulo ante dictum, esse quosdam, qui Duplicis Scripturę inter Hebręos originem ad Abrabamum referunt. Is ex vocatione Divina, primo ex Ur Chaldæorum, postea ex Charran, ubi aliquandiu cum Patre Theraco habitavit, in Cananęam venit. Chaldęa autem a Cananęa disjungebatur interjecto Euphrate, quem trajicere necesse habebant, qui ex una terra in alteram transire voluerunt. Hinc Chaldæi & Syri a Cananæis vocabantur אנשי של עבר הנהר: vel בני *Homines transfluvium, vel transfluviales*, sicut nos dicimus *Transalpinos*, *Transmarinos*, *Transrhenanos*; vel brevius עברים quasi dicas עבר-נהרים: & terra ipsa עבר הנהר *Transfluvium*, h. e. *Transfluvialis*. Vicissim relatione mutua Cananæi Assyriis quoque *Transfluvium* erat, & *Transfluviales* pariter dicti. Vide 1. *Reg.* 4. 24. &c. Priore sensu legimus *Gen.* 14. *vers.* 13. Abrahamum primum omnium a quodam Cananæo vocatum עברי Hebræum, q. d. *Transfluvianum*. Et Josuæ 24. *vers.* 2. legimus: *Et dixit Josua ad totum populum, Sic dixit Dominus Israelis*, בעבר הנהר: *In* (terra) *transfluvium* (Euphratem) *babitarant Patres vestri a seculo, Therach pater Abrahami, & pater Nachoris, & servierunt Diis aliis. Et assumsi patrem vestrum Abrahamum* מעבר הנהר *de* (terra) *transfluvium in totam terram Canaan*. Sic cum Abraham in terram Canaan venisset, fieri potest, ut ipse a terra, ex qua venit, Cananæis vocatus fuerit עברי *Hebræus*, *Transfluvianus*: & Loquela pariter ac scriptura ejus vulgaris, qua loqui & scribere solebat & לשון עברי: כתב עברי *Lingua Hebræa*, *Scriptura Hebræa*, h. e. *Transfluviana*, atque ita postea nomen hoc retinuerit. Alii volunt, Abrabamum עברו *Hebræum* vocatum, Linguam itidem עברי *Hebræam* ab עבר *Hebero*, ex cujus familia Abraham fuit oriundus, & in cujus familia lingua Hebræa conservata fuit. Si hoc statuatur, dici potest, quod ex ipsorum Hebræorum, qui in Cananæam venerunt, usu Cananæi hoc didicerint, & tum temporis, uti lingua, sic Scriptura quoque vulgaris & communis seu publica עברי *Hebræa* vocata fuerit: altera autem הקדש *Sancta*, (sicut supra ex quodam Rabbino audivimus, inter alias, hanc quoque ob causam Linguam Hebræam *Sanctam*,

& Scri-

& Scripturam *Sanctam* vocatam) ad differentiam vulgaris & publicæ. Annon etiam, qui inter suos domesticos fuit עברי *Hebræus* vocatus ab עבר *Hebero*, a Cananææ incolis, ob homonymiam vocis, *a Terra transfluviana* taliter vocari potuit? Ita, quocunque modo sumatur, facile conjici potest, unde inter Hebræos Scriptura ista, qua hodie Samaritani utuntur, עברי *Hebræa* vocetur, quia scil. olim erat Scriptura Hebræorum חול vulgaris & publica, non כתב הקדש Scriptura sancta, qua in sacris utebantur. Unde autem eam Abrahamus habuerit, & acceperit? An a patribus suis inde ab Adamo, ita ut illi statim distinctionem inter Scripturam Sacram & Prophanam fecerint, quod Postellus sensit? An vero Scriptura illa fuerit terræ Chaldææ & Assyriæ, vel linguæ illius propria, ut Hebræorum quidam volunt? non multum ad præsentem quæstionem nostram referre videtur, quamvis, ut, quod est res, ingenua dicamus, hoc se nobis magis probet, cum supra viderimus, Duplicem quoque Abrahamum habuisse linguam. Sed, utut sit, de ratione hujus appellationis, ex iis quæ dicta sunt, aliquatenus constare videtur.

LI. Tandem, *Cur eadem ista Scriptura in supra adducta loco Talmudico, ex cujus occasione hanc digressionem instituimus, a Raf Chasda videtur vocari* ליבונאה Libonæa, vel Libanica?

In hoc non multum nobis situm: quia tamen Morinus existimat, se magnum arcanum hic reperisse & detexisse ad sententiæ suæ confirmationem, quid rei sit, & quam feliciter ei cesserit, videamus. R. Salomonis glossa ait: אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות: *Literæ sunt magnæ; quales sunt illæ, quibus scribunt* (Israelitæ) *in amuletis, seu, schedis membranaceis colla appensis, aut superliminaribus inclusis*. Quomodo hoc intelligat R. Salomon, ex alia ejus glossa liquet, quæ legitur in Talmud Megillah *cap.* 1. *fol.* 8. *col.* 2. in ima *pag.* Ibi ad has Gemaræ voces וכתב עברי *Et scriptura Hebræa*, annotat; שכתב בכתב של בני עבר הנהר ובמסכת סנהדרין קרי ליה כתב ליבונאה: *Si scripserit Scriptura filiorum transfluvialium, quam in Tractatu Sanhedrin vocant* ליבונאה *Libonæam*, Et in Tractatu Schabbas *cap.* 16. *fol.* 115. 2. ad עברי *Scriptura Hebræa, transfluvialis*; scribit; אותיות גדולות הן ואין דומות לכתב אשורי: *Literæ magnæ sunt, & non sunt similes scripturæ Assyriacæ*. Itaque sic R. Salomon seipsum explicat. Morinus, ut hoc probet, adducit R. Asariam in libro Meor enajim: *R. Asarias, inquit, supplet his Salomonis verbis allatis*, הנהוג אצל הכותיים שהם שמרונים: *Quod consuetum est apud Cuthæos, qui sunt Samaritani*. Sed non fuit ea mens R. Asariæ quicquam hic R. Salomonis verbis assuere, vel explicationem adjicere: verum connectit hæc verba cum præcedentibus suismet verbis, quibus R. Salomonis explicationem per parenthesin interjicit, quam parenthesin non animadvertit Morinus. Verba Asariæ sunt; נתחיל ללמוד צורת האותיות ולא בכתב שלנו אבל כאותו שקראוהו ז״ל כתב עברי היינו של בני עבר הנהר אשר תארוהו ג״כ כתב ליבונאה ופרש״י אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות הנהוג אצל הכותיים שהם השמרונים: Horum verborum vera & genuina interpretatio hæc est: *Incipiemus discere figuram literarum; verum non in ea Scriptura, quam nos habemus; sed in ea, quam Rabbini nostri vocant Scripturam Hebræam, hoc est, Transfluvialium, quam etiam appellant Scripturam Libonæam (id R. Salomon explicat, Literas majusculas, quales sunt illæ quas scribunt in Amuletis & Mesusoth) quæ usitata est apud Cuthæos, qui sunt Samaritæ*. Non vult dicere, R. Salomonem sensisse, Samaritanos solitos fuisse amuleta & similes schedas istiusmodi literis scribere: sed ipse Asarias dicit, intelligi scripturam usitatam apud Samaritanos. Parenthesis non animadversa Morino imposuit. Hoc unum est. *Deinde* affert Morinus aliam expositionem ex quodam R. Mose, qui ליבונאה *Libonæam* interpretetur *Scripturam* בפני עצמו *in facie sui ipsius*. At quid est *Scriptura in facie sui ipsius? Scriptura per se; Scriptura peculiaris*; ut Syriaca, qua Christiani in monte Libano utuntur. *Tertio* adducit additiones Talmudicas, quæ tradunt, Locum aliquem sic vocari, a quo Scriptura ista nomen sibi fecerit. Horum vero nihil Morino sapit, sed novam & propriam suam interpretationem profert, inquiens: *Nos vero Rabbinis omnibus explosis*, Scripturam insculptam *vertimus*. *Constat enim ex R. Nathane in Aruch*, ליבנה *in Talmud nonnunquam pro Scalpro seu Cælo usurpari, &* ליבונה *pro Re incisa. Respondit igitur, inquit, Raf Chasda interroganti, Quæ esset Scriptura Hebræa, qua Cuthæi utuntur? Illam esse, quæ in numismatis seu siclis Judaicis insculpta conspicitur*. Itaque Morinus ליבונאה interpretatur *Insculpta scriptura?* Quo vero fundamento? quia nempe constat ex Aruch R. Nathanis, ליבנה nonnunquam in Talmud pro *Scalpro* seu *Cælo* usurpari, & ליבונה pro *Re incisa*. Diu hæsi, antequam apud R. Nathanem hæc in

Aruch reperire potuerim, Tandem vero deprehendi, unde istas novas & acutas interpretationes exsculpserit. In Aruch, in לבן tertio, adducuntur ex principio Gemaræ libri Cholin *fol.* 8. 1. sequentia verba, ליבן סכין באור ושחט בה; unde, nisi omnia me fallant, ipse ex primis verbis ליבן סכין elicuit, ליבן esse סכין *Cultrum*; & *Cultrum* deinde sumsit pro *Scalpro* vel *Cœlo*; quo nihil alienius, vel a mente R. Nathanis, vel Gemaræ seu Talmudis. Illa enim verba adducuntur ad illustrandum significatum verbis לבן, quatenus *Candefacere* significat; reddende sunt; *Si candefecerit* (lanius) *cultrum in igne, & mactaverit eo*. Mox sequitur ibidem: חידודה קודם ליבתה פירוש חידודה מקרים לחתוך קודם חבוי׳ ליבונה: ex quorum verborum tribus his. ליבונה פירוש חידודה: ipse extudit ליבונה significare חידודה *Rem incisam*. Sed toto cœlo erravit: Priora tria verba חידודה קודם ליבונה: iterum sunt exempli loco adducta ex Gemara, & reddenda sunt; *Acies ejus* (cultri scil. mactatorii, igni candefacti) *præcedit Candefactionem seu Ustulationem ejus*; Hit verbis subjungit Perusch seu explicationem suam R. Nathan; חידודה *Acies ejus prius scindit, antequam uras vel ustules candefactio ejus*. Quid hæc omnia ad rem præsentem, & scopum Morini? Ex his apparet, non sine causa ipsum in Præfatione gloriari, ea, quæ in illis Exercitationibus habet, *nequaquam e triviali magisterio esse collecta*, & Exercitationis primæ *cap.* 3. *se longissime abesse ab eorum sententia, qui cruda & indigesta materia undique convasata & consarcinata mole lucubrationes suas infercire malunt, quam maturo & decoctu rerum & opinionum variarum succo condire, &c.* Sane, si quis liber istius generis hodie mihi visus, qui cruda & indigesta materiæ Hebraicæ mole sit infertus & confertus, hæ sunt Exercitationes Ecclesiasticæ Johannis Morini. Innumera alia producere possem, si necesse foret. Hæc tamen, & alia quamplurima ejus generis, tamquam חטאות שגגה *Peccata erroris & ignorantiæ* ei condonari possent, nisi חטאת זדון *Peccatum superbiæ* accederet, quo sæpe testimonia authorum mutila (quo in facto jam ab alio est deprehensus) adducit, & proterve atque insolenter nimis per totum librum contra Hebraicam Veritatem insurgit, & ex *Veritate Hebraica*, quo elogio eruditi Patres, D. Augustinus, Hieronymus, Beda, & alii, Textum Hebraicum ornarunt, *Falsitatem Hebraicam* facere, omnem ei authentiam & authoritatem adimere, atque in ejus locum Samaritanum nescio quem codicem nobis substituere & obtrudere annititur. Sed hæc אגב אורחא *in transitu* & obiter. Quod ad rem ipsam, non opus fuisset tanto conatu & molimine novam hujus vocis ליבונאה interpretationem requirere. Nam, utut in dubium vocari possit, tamen facile ei potest concedi, Samaritanam illic intelligi Scripturam. Israelitas etenim olim ea usos, & in illa quoque Legem ipsis a Mose datam fuisse, Hebræi non diffitentur; sed non tanquam authentica, sancta, & ea qua Moses in monte Sinai Legem a Deo accepit, R. *Abraham Harophe* in שלטי הגבורים scribit de hac voce: *Ego putarim, linguam & Scripturam illam venisse a quodam ex filiis Joktan, qui & ipse fuit filius Eber, æque ac frater ejus Peleg: & linguam ac Scripturam Hebræam communem cessisse in sortem. filii quarti Joktanis, qui fuit* ירח (*Gen.* 10. *vers.* 26.) *ut* ליבונאה Libonæa *vocetur ab ejus nomine, quasi* Lunaris; *Nam* ירח *est* Luna, & לבנה *quoque; ut hæ duæ voces sint Synonimæ.* לבנה *autem dicitur* Luna, *quia videtur esse* לנרה h. e. *alba. Ideo* כתב ליבונאה *vocari sic existimarim, tum propter figuras literarum grandiores, tum propter filium Joktanis* a quo venit, (Jerach *nempe.*) Hæc ille, quæ vero parum sapiunt. Verum tempus est, ut ex diverticulo iterum in viam redeamus. Cœpimus considerare & ponderare Testimonia, quæ pro Novitate literarum Hebraicarum, & Antiquitate Samaritanarum, producuntur. Atque hæc quidem duo, de quibus hactenus egimus, sunt præcipua, quæ ex Veteribus authoribus adferri possunt; quæ tamen, uti visum, alteram sententiam non evertunt. Et posito, unum vel alterum ex Hebræis olim in sententia hac fuisse, nondum tamen sequitur, illos tot allatis testibus & testimoniis præferendos esse. Quæ ex iisdem de appellatione Scripturæ Assyriacæ proferuntur, mox expendemus.

LII. *Unius* adhue ex Talmudicis testimonii meminit Joseph Albo, dum scribit *lib.* 3. *cap.* 16. ולפי הנראה מסוגיית הגמרא ריש פרק כל כתבי הכתב שבידינו היום שהספרים נכתבים בו אינו כתב עברי בלא ספק: h. e. *Et secundum id, quod perspicitur ex paragrapho vel sermone quodam Gemaræ, in principio capitis* (quod incipit) כל כתבי Omnia scripta; *Scriptura ista, quæ est in manibus nostris hodie, qua libri nostri conscripti sunt, non est Scriptura Hebraica sine dubio*. Ita fideliter hæc sunt transferenda. Provocat ad סוגיא sermonem sive textum quendam Talmudicum in principio *capitis* 16. Tractatus de Sabbatho; Verba autem illius סוגיא textus non adducit, sed Lectoris dili-

diligentiæ inquirenda relinquit: Nam omnia sunt ipsiusmet Josephi Albi verba. In allegato autem capite duo habentur, ad quæ respicere videtur; *Primo*, fol. 115. col. 1. legitur: היו כתובין גפתית מדית עברית עילמית יוונית: *Si libri fuerint scripti Ægyptice, Medice, Hebraice, Elamitice, Græce*: deinde *col.* 2. אין בין ספרים למגלה אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ומגילה עד שתהא כתובה אשורית: *Non est differentia inter libros* (reliquos sacros) *& volumen Estheræ*, (respectu scil. illius rei, de qua illic sermo) *nisi hæc, quod reliqui libri scripti quavis lingua, & volumen Estheræ, nonnisi Scriptura Assyriaca scriptum*. Quomodo hinc argumentari velit & concludere Josephus Albus, non dicit, neque satis video, nisi forte ex Nomine אשורית *Assyriacæ Scripturæ*; ad quod autem partim jam in superioribus est responsum, partim inferius adhuc respondebitur. Notandum etiam, in Tractatu Megilla *fol.* 8. *col.* a. hanc Traditionem aliter legi, unde in margine annotatur; וצ״ע *Hoc consideratione opus habet: nam in Megilla aliter legitur*. Hic vero non possum non iterum notare egregiam Morini peritiam Hebraicam. Ille enim *Exercitat.* 2. *cap.* 4. Josephi Albi sententiam & verba producens, cum ad hæc a nobis allegata verba veniret, ait; *Hoc rursus probat* (scil. Albo) *Talmudis testimonio evidentissimo, quo fretus, ait, Consuetudinem esse Gemaræ, dicere, Scripturam Judaicam non esse Hebræam* (nequaquam sic dicit Albus) *Locus, inquit, est initio sectionis*, כל כתבי. *Est autem illa in Tractatu de Sabbatho. Verba autem sunt ista*: הכתב שבידינו היום שהספרים נכתבים בו אינו כתב עברי בלי ספק: *Scriptura, quæ est in manibus nostris hodie, qua libri scribuntur, non est scriptura Hebraica sine dubio*. Falsum est, hoc in Tractatu de Sabbatho legi: ipsius sunt Albi verba, ut ex fideli nostra versione liquet. Si Talmud inspexisset Morinus, non sic scripsisset forte: quia verba ista nullibi reperisset. Iterum itaque apparet, quantum isti homini, in hac & aliis materiis, sit fidendum. Optime vero scribit alibi; *Res unaquæque succi parum habet, fæcis plurimum. Paucissimis, multa scribere & bene, concessum est*.

LIII. *Recentiores Hebræos* quod attinet, sicut veteres plerique contrariam sunt sequuti sententiam: ita & hi pæne omnes in eandem iverunt, adeo ut qui eam sunt amplexi, sint revera מתי מספר ונער יכתבם גם נער קטן ינהג בם: *homines numeri* (i. e. oppido pauci) *quos puer facile scribat* (Jes. 10. 19.) *imo quos puer parvus ducat* (Jes. 11. 6.) Ex omnibus enim, quos mihi quidem hactenus videre & legere contigit, nonnisi unum inveni *R. Josephum Album*, in libro *Ikkarim*, *Orat.* 3. *cap.* 16. qui expresse & diserte hanc sententiam de Novitate Literarum Hebraicarum, & illarum in Assyrias mutatione, susceperit defendendam & propugnandam.

Sed quid unus contra tam multos? בתרי גוריין קטלוה לאריא: *Duo catuli occiduut leonem*, habet vetus adagium in Sanhed. *fol.* 95. 1. Quid ergo si tot leones, ut R. Abraham, Aben Esra, Salomon, Rambam, & reliqui supra commemorati, contra unum catulum? Utitur ille argumentis & testimoniis, quæ partim produximus, partim producturi sumus. Nomine quidem *Albus* est: sed popularibus suis *Niger* in hac quæstione, & *atro lapillo* notatus. R. Asarias scribit in Meor enajim *cap.* 56. אין ספק כי נטיית הר״י אלבו מאמר ג׳ פרק י״ו מספר עקריו אל שהתורה נתנה בכתב עבר הנהר היא אפס ותהו ודעת החכמים אשר עוד נזכיר בפנ״ח שנתנה באשורי הוא יזכר על הטוב לנצח: h. e. *Nullum est dubium, quin inclinatio R. Josephi Albi, in libro Articulorum suorum, in eam sententiam, quod Lex data sit Scriptura Transfluviali, sit frivola & inanis: sententia vero sapientum, quod Lex data sit scriptura Assyriaca, pro optima habebitur in æternum*. R. Jacob in En Jisrael *fol.* 142. *col.* 2. postquam ejus sententiæ mentionem fecisset, subjicit continuo; ורחמנא ליצלן מלומר כן כי הלא זאת סברא נמשכו ממנה כמה בטולים וכו׳: *Sed Deus liberet nos, ut ita sentiamus; nam plurima ex hac sententia sequuntur absurda, &c.* Et fol. 143. 1. וכבוד הר״י אלבו במקומו מונח כי בודאי הרשות נתונה לכל תלמיד קטן כמוני שיאמר עליו כי לא שת לבו אל מנייחנו שבמ׳ מגילה על ענין מנצפך ושכחה אבל ממנו להיותה הפכית ממש לדבריו לעיני כל מעיין גדול וקטן: *Honor R. Josephi Albi in loco suo maneat, sartus tectusque esto. Interim revera potestas data est* (licet) *cuivis discipulo parvo, qualis ego sum, ut dicat, ipsum non apposuisse cor ad Traditionem nostram, quam habemus in Libro Megillah, de literis Menatzpach, & oblitum esse, eam plane contrariam esse verbis ejus in oculis* (judicio) *omnium, parvorum & magnorum*. Ex quibus apparet, quid alii Rabbini de ipsius sententia judicent. Verba & rationes ejus accurate refutat hic R. Jacob in En Jisrael: ubi etiam ostendit, illum habere & proferre ex Talmud, quæ illic plane non habentur; ut cum dicit, *Rabbi Jehuda sententiam non valere quicquam contra sententiam Rabbinorum seu Doctorum*; cum tamen in Talmud ne gry quidem extet,

quod hæc ſit communis ſententia Doctorum, ſed potius contrarium.

LIV. Deinde adducuor pro hac ſententia *R. Moſen Nachmanidem*. Hic io fine Commentariorum ſuorum in Pentateuchum ſcribit; *Cum veniſſet in Terram ſanctam, in Acbo ſibi exbibitum & oſtenſum fuiſſe Siclum, literis claris & legibilibus ſignatum. Eum cum Cuthæis monſtraſſent, e veſtigio ab illis agnitam fuiſſe ſcripturam & lectam*; כי היא בכתב עברי אשר נשאר לכותיים: *eo quod fuerit ſcriptura Hebræa ſeu transfluvialis, quæ relicta fuit Samaritanis, juxta id quod legitur in libro Sanhedrin*. Sic adducunt hunc anthorem, Druſius ad difficiliora loca Exodi *cap.* 57. Arias Montanus de Siclo, Morinus, & alii.

Sed hinc mibi non videtur concludi, quod intenditur. Dicit, *Siclum illum, ſibi monſtratum, continuiſſe ſcripturam Hebræam ſeu transfluvialem*: dicit *Scripturam illam relictam eſſe Cuthæis*. Utrumque concedi poteſt, ſine præjudicio alterius ſententiæ. Nemo enim negat, Hebræos olim in Monetis ſcripturam illam adhibuiſſe: non negatur, eam ſcripturam relictam eſſe Cuthæis; ſed negatur, Hebræos olim hanc ſcripturam ſolam habuiſſe, & hanc fuiſſe Scripturam ſanctam, qua Deus Legem Tabulis inſcripſit, quaque Moſes Legis exemplar authenticum ſcripſerit, quod R. Moſes nuſpiam affirmat. Unde dubium apud me eſt ipſius teſtimonium, oec evidenter ex eo liquere puto, illum hujus ſententiæ fuiſſe. Quinimo omnem dubitationem tollere videtur, quod ipſemet io Præfatione in Pentateuchum ſcribit. Adducit illic ex Rabbinis ſententiam quandam, qua dicunt; חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד: *Quinquaginta Portæ intelligentiæ creatæ ſunt in mundo, quæ omnes traditæ ſunt Moſi, excepta una*. Hac expoſita & declarata, ſubjungit; וכל הנמסר למשה רבי׳ בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה בתיבות או בגימטריאות או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם כמו שאמרו בשעלה משה וגו׳: h. e. *Et quicquid traditum fuit Moſi in Portis intelligentiæ, id omne ſcriptum eſt in Lege, expreſſe vel implicite & per aliquod indicium, vel in Dictionibus, vel in Gematriis* (numeris) *vel in Figuris literarum, ſcripturarum tum rite & more ſuo, tum in forma ſua mutatarum; ut puta in Literis involutis, contortis, & aliis*, (ut eſt litera נ, quæ aliquoties inverſa ſcribitur: ע quod ſuſpenditur: literæ punctatæ, majuſculæ & minuſculæ:) *item & Apicibus literarum, & coronis illarum, ſicut Rabbini dicunt; Cum Moſes aſcendiſſet in altum, &c.* vide ſupr. th. 8. *Nam judicia illa non intelliguntur, niſi per Traditionem oralem uſque ad Moſen in monte Sinai. Hinc dicunt in Schir haſſchirim rabba de Chiskjia, quod librum* תאגין *Apicum monſtraverit ipſis, qui eſt liber notus, in quo explicatur, quot ſint Aleph coronata in Lege, item Beth, &c.* Sic dicit mox de Salomone, *quod omnia quæ ſcivit, habuerit ex Lege, & invenerit in ejus expoſitionibus, ſubtilitatibus Grammaticalibus, literis, & apicibus illarum, &c.* Sane, ſi hæc conſerantur cum iis, quæ dicta ſunt ſupra Theſ. 16. apparebit, Nachmadinem hæc intellexiſſe de figuris Literarum Hebraicarum hodiernis, ac proinde ſtatuiſſe, illas in monte Sinai Moſi a Deo traditas fuiſſe. Itaque hac ratione נעשה סניגורם קטיגורם *Advocatus illorum ſit accuſator illorum*.

LV. Et hæc duo ſunt teſtimonia Hebræorum recentiorum, quæ communiter proferri ſolent, quæ illis, quæ nos ſupra produximus ſub theſ. 20. nec numero, nec pondere ſunt æquanda.

LVI. Johannes Baptiſta, Villalpandus in ſplendido & ſumptuoſo Commentario io Ezechielem, Tomo 3. pro ſententia iſta gloriatur de R. Aſariæ, ſæpius a nobis in hac diſſertatione, pro alterius ſententiæ confirmatione, laudati, teſtimonio: *Verum* (inquit) *de antiquis Hebræorum literis liber Hebræi cujuſdam ex neotericis teſtimonium ad verbum referre: quamvis enim non tantæ videatur eſſe authoritatis, ut hic referatur; tamen quoniam de rebus ſuis agens, veritate cunctus argumenta nobis ſuppeditat, ad exaltanda Crucis Chriſti myſteria, adverſus Judæos validiſſima, ejus ſingula verba referam, quæ e Rabbinica lingua fideliter Latine reddidit Benedictus Blancucius Romanus presbyter: Librum vero vocat* מאור עינים Lumen oculorum, *quo ipſe maxime indigebat. Is vero ſic ſcribit:* Dicemus nonnulla de figura ac forma literarum Hebraicarum, oon de illis, quibus hodie utimur, ſed quibus legerunt Majores noſtri. In libro Megillah, & libro Sanhedrin, ſcriptum erat literis Hebraicis, eorum ſcilicet, qui ab Heber deſcenderunt, cum quibus etiam inſculptæ erant literæ eorum, qui ſunt in Libano, &c. Sic *Villalpandus*, Reliqua quæ ſequuntur, cum non ad rem faciant, non ſunt neceſſaria. Quam vero appoſite hunc R. Aſariam pro ſua ſententia in medium producat, apparebit, ſi ſequens

quens

quens noſtra fidelis, vera, & genuina verborum Aſariæ intetptetatio, cum Villalpandi vel Blancucii illius verſione conferatur: *Nunc*, inquit, *cum propemodum ad finem hujus libri noſtri pervenimus, incipiemus demum addiſcere figuram literarum, non quidem Scripturæ ejus, quam nos habemus, ſed ejus, quam Rabbini noſtri p. m. in capite primo Megillah, & cap. 2. Sanhedrin, vocent Sripturam Hebræam, h.e. filiorum transfluvium, quam etiam vocant Libonæam, &c.* Quid in his verbis quæſo, quod Villalpando faveat? Quæ nos ſupra variis in locis ex hoc R. Aſaria produximus, ſatis luculenter docent, cnjus ille ſententiæ fuerit. Ideo ramen monendum hic Lectorem duximus, ne quis in hunc Villalpandum incidens, exiſtimet, illum aliquid, quod alteri ſeutentiæ officere queat, proferre, vel nos ſtudio aliqua diſſimulare: & ut appareat, magnorum illorum operum Patres in his minutiis etiam aliquando errare poſſe, & in pretioſis iſtis volnminibus ſæpe פסולת תחת הסולת *furfures pro farina*, & pro theſauris carbones venditari.

LVII. Morinus *Exercit.* 11. *cap.* 2. citar etiam *Samuelem Japhe*: ſed ejus libros hactenus mihi videre non contigit. Summopere ramen dnbito, num diſerte pro hac ſenrentia pugnet; quia a nemine Hebtæorum eum in hac cauſa adduci video. Quæ de mutatione ſcripturæ per Eſram facta dicit, intelligi poſſunt de ea mutatione, de qua in ſuperioribns actum, qua videlicer Eſras ſcripturam Hebræam vulgarem in ſacram permutavit, & ordinavit, ut in poſterum ea tantum Judæi, tanquam vere Hebræa & ſacra, uterentur; alteris, Samariranis relictis. Conjecturam meam fovet, quod videam, illum etiam ad confirmationem ſententiæ ſuæ adducere verba authoris libri *En Iſrael*, qui manibus pedibuſque hanc ſenrentiam impugnat. Fitmar conjecturam, quod idem R. Samuel Japhe dicit; *Danielem & Eſram noviſſe Scripturam illam, & Aſſyrios eam ab ipſis didiciſſe*. Omnino puto illum idem ſentire cum R. Jacobo, cujus verba hac de re ptoducentur infra Theſ. 68. Si Angelus novam plane Scripturam protulir, qui eam noverunt Daniel & Eſra? qui eam alios docuernnt? Valde vereor, ne Morinus hic iterum more ſuo agat, & anthorem hunc obtorto colln huc trahat.

Hæc itaque ſunt teſtimonia Hebræorum Neotericorum.

LVIII. Chriſtianotnm vero Scriptorum graviſſimorum Teſtimonia ſicco pe- da nequaquam hic ſunt prętereunda. Nam in iis non minimum ſundamentum ponunt hujus ſententię Patroni.

LIX. Præcipuum, & cui omnes innituntur eſt, D. Hieronymi, Patrum Latinorum in Hebraicis doctiſſimi, quod ptoinde diligentiore conſideratione dignnm. Is ergo in Pręfat. in librum Regum, ſie ſcribit: *Viginti & duas eſſe literas apud Hebræos, Syrorum quoque lingua & Chaldæorum teſtatur, quæ Hebrææ magna ex parte affinis eſt. Nam & ipſi viginti duo habent elementa, eodem ſono, ſed diverſis Characteribus. Samaritaui etiam Pentetenchum Moſis totidem literis ſcriptitant, figuris tantum & apicibus diſcrepantes. Certumque eſt, Eſram Scribam, Legiſque Doctorem, poſt captam Hieroſolymam, & inſtaurationem Templi, ſub Zorobabele alias literas reperiſſe, quibus uunc utimur, cum ad illud uſque tempus, iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint.*

LX. Quid de hoc D. Hieronymi teſtimonio ſir jndicandum & ſentiendum, jam olim viri docti allaborarunt. Picus Mirandulanus in Epiſtola ad Amicum ignotum ſcribit; *Quo tutari dictum Hierouymum poſſim, hoc uuum habeo, quod nuper legi in Commentariis libri, quem Pater antiquus Abraham de Creatione* (ספר יצירה) *edidit; Dum enim duas illas & trigiuta portas, quarum meminit, authores interpretantur, dicunt, numerum illum ex decem numerationibus, & duabus ac viginti literis, conſtari. Reliquas autem literas, quæ ſunt, Mem, Nun, Tzade, Pe, Caph, & nonnunquam duplices dicuntur, quorum characteres ſunt* ךםןףץ, *ab Epiſcopis ſive Præfectis additas fuiſſe. Hoc forec Hieronymus intellexit, cujus teſtimonium & haberi apud omnes omnibus in rebus debet, & habetur profecto apud me ſanctiſſimum*. Huc pertinet, quod Johan. Reuchlinns ſcribit lib. 2. Cabalæ: *Tertio memoratu dignum eſt, ſingulas Alphabeti literas primordiales certum ſignifiſicare numerum, etiam quinque terminales, quas longe poſt ille prudens Eſra ſimul cum punctis adinvenit.*

Wilhelmus Schikhardus in Tractatu de Nummis Hebtæorum ſcribit: *Ad Hieronymi locum; ſi modo conciliare velimus, reſpondeo, eſſe illum de Vocabulis intelligendum, quas Eſra primus conſonis adjecerit: vel de characteribus Syris, qui ille ætate primum nati, Chriſti & Apoſtolorum temporibus in uſu fuere.*

Snnt qui putant, Hieronymum opinionem iſtam hauſiſſe ex Eſræ 4. 23. & *cap.* 14. *verſ.* 20. 21. 32.

Sed non neceſſarium eſt forte, ut ad iſta

ista confugiamus. Dicit Hieronymus, *Esdram alias literas reperisse, post captam Hierosolymam & instaurationem templi, quibus nunc utimur*: deinde, *Eosdem ad illud usque tempus fuisse Hebræorum & Samaritanorum characteres*. Quo vero fundamento hæc asserit? *Certum est*, ait. Unde vero certum ei fuit? Hoc Hieronymus non exprimit, neque alii hactenus, quod vidi, satis explicarunt. Ego puto, Hieronymum hoc habuisse ex Hebræorum traditionibus, quas vel legerat, vel oretenus didicerat a Judæis præceptoribus suis. Nam constat, plura istiusmodi Hieronymum a Judæis hausisse, & sæpe commentitia. Et potuerunt hæc Hieronymo ab illis innotescere. Nam circa annum Christi 150. prodierunt primæ Deuteroses (*Mischnajoth* vocant) textum Juris Talmudici continentes. Hæ prælectæ, explicatæ & disputatæ fuerunt in Hierosolymitanis & Babylonicis Academiis. Disputationes istæ, & earum decisiones, appellatæ *Gemara*. Sic ex Mischna & Gemara prodiit *Talmud Hierosolymitanum*, Anno Chisti 230. cujus doctrina sine dubio Hieronymo innotuit. Disputationes vero Babylonicæ in Academiis, maxime Pombedithana, Sotia, & Nahardeah, super Mischnajoth habitæ, collectæ fuerunt longe post in unum corpus, quod appellatum *Talmud Baveli* sive *Babylonicum*, atque priori longe fuit perfectius & copiosius, complectens circa Annum 500. Hieronymus ergo, qui annum Christi 400. supervixit, potuit de hoc etiam aliquid cognovisse. Jam vero ex iis, quæ partim in prima, partim in secunda hujus Dissertationis parte, ex Talmudicis a nobis sunt adducta, apparet, diversas ab hac re sententias inter ipsos fuisse; præcipue tamen duas. *Una* eorum, qui statuerunt, Esram in descriptione Legis usum fuisse Assyriorum Literis, easque inposterum quoque populo Hebræo usurpandas elegisse & commendasse; priorem autem scripturam priscorum Hebræorum reliquisse Cuthæis, id est, Samaritanis, Judæam inde a deportatione Israelitarum incolentibus, uti vidimus. *Altera* eorum, qui statuunt, has literas, quas adhuc habemus, easdem esse, quas Moses a Deo in Tabulis accepit, & semper inter Judæos, quamvis non in publico & communi usu, fuisse: ab Esdra autem nullam aliam mutationem factam, quam quod, Scriptura vulgari Samaritanis relicta, hanc solam, ceu genuinam & sacram, imposterum Judæis usitandam ordinarit & injunxerit. Ita fieri potest, ut Hieronymus priorem, vel a Judæo præceptore suo ita persuasus, vel de Hebræorum sententia & mente non satis solide informatus, tanquam certam arripuerit. Unde enim quæso, quam ex historia Hebræorum, illa certitudo esse potuit, de qua scribit? Quid vero de ista Hebræorum sententia judicandum sit, supra visum *th.* 42. 43. *&c.* Quid, quod fieri potest, ut Hieronymus hanc sententiam a Samaritanis ipsis imbiberit, quorum, de αὐτογράφῳ Mosis gloriantium, libris se usum esse, non uno in loco scribit? Vide eum in *Comment. ad Gal. cap.* 3. *vers.* 10. & in Quæst. ad Genesin, ubi dicit *Genes.* 4. *vers.* 8. in Samaritanis codicibus extare hæc verba, *Transeamus in campum*: sed esse superflua. Mox ibidem iterum illorum mentionem facit, &c. Non itaque abs re est, quod scribit Franciscus Junius ad *Bellarm. lib.* 2. de Verbo Dei *cap.* 2. *Hoc a Judæis Præceptoribus suis didicerat Hieronymus, audacissimis Commentorum istorum Magistris; & a Samaritanis, qui istam laudem sibi adhuc falso vendicant memoria nostra, seque matricis illius scripturæ custodes affirmant esse, quod mihi quidem nec verisimile videtur esse*. De Samaritanis vide *thes. seq.* iterum. Incertam etiam reddit hanc sententiam, quod si Samaritani characteres soli usitati fuerunt inter Judæos, usque ad tempora Esræ, & reditum ipsorum ex captivitate Babylonica, cur nulli Prophetarum libri eo charactere scripti extent? nam ex hac sententia sequeretur, Prophetas illos omnes, qui ante captivitatem scripserunt, eo charactere sua exarasse. At ubi unquam auditum, tales aliquos libros a quoquam visos esse? Quæ ejus rei indicia aut vestigia? An probabile est, Dei providentiam ita circa conservationem archetyporum dormitasse, ut illa omnia, imo omnem illorum memoriam, simul & semel interire permiserit? Contra non obscura videntur esse indicia, Prophetas charactere hodierno Hebraico sua scripsisse, uti supra *Th.* 31. visum de Mem clauso sive finali in medio vocis. Gloriantur literarum Samaritanarum patroni, de Siclis antiquis adhuc extantibus ab illo tempore. At de libris Propheticis aliquibus, eo charactere superstitibus, ne gry quidem unquam auditum. Adde his, quod aliter etiam verba Hieronymi exponi posse videntur; ex Postelli sc. sententia, quam supra verbis ipsius fuse expositam, & ex Hebræis confirmatam proposuimus. Dicit, *Esdram alias literas reperisse, quibus nunc utimur*. An vero probabile est, D. Hieronymum statuisse, Esram ex cerebro suo has literas effinxisse & excogitasse? Non puto. Veteres

sc.

sc. Hebræorum characteres sacros latentes, publice produxit, proposuit, & in usum revocavit, quod populo, qui eos vulgo ignorabat, videbatur, ac si novos reperisset. Postellus dicit, illum finxisse, se novos reperisse, quod mihi durum videbatur. Dicit deinde: *Ad illud usque tempus eosdem fuisse Samaritanorum & Hebræorum characteres*. Id si exponatur de Exemplaribus communibus, & de Literis in communi usu, & negotiis civilibus, usitatis, nihil officit sententiæ priori. Sic alibi Samaritanos characteres vocat *Antiquos*. Antiquitatem autem nemo ipsis derogat. Nullibi eos vocat *Primigenios*: nullibi etiam dicit, Deum illis literis Legem in Tabulis exarasse. Ita sane Postellus in Alphabeto 12. Linguarum adducit Hieronymum, non tanquam sibi contrarium. Agnoscere videtur Postellus, Hieronymum vera dixisse; agnoscit, mutationem characteris per Esram factam esse, (sed non talem, qualem multi imaginantur;) agnoscit, Samaritanos characteres Judæis olim in usu familiari fuisse: agnoscit antiquitatis vestigia in siclis, Samaritanis characteribus signatis. Unde Scaliger in Libro de Emendat. Temporum, & alii multi, qui cæteros Postelli libros non viderunt, in quibus mentem suam clarius expressit, arbitrati sunt, illum Samaritanos characteres pro primigeniis Hebræis habuisse. Quam vero longe abfuerit ab ea sententia, supra visum. Ita *Ezech. cap. 9.* scribit Hieronymus: *Antiquis Hebræorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem*. Et Præfat. in librum Regum: *Et Nomen Dei Tetragrammaton in quibusdam Græcis voluminibus usque hodie antiquis expressum literis invenimus*. Intellige; de *Literis* olim in usu familiari receptis & consuetis: quos itidem antiquos esse, nemo negat.

LXI. Ex veteribus Ecclesię Christianę scriptoribus est etiam *Eusebius*, qui in Chronico suo, ad annum mundi 4740. scribit: *Fuit autem Esras eruditissimus Legis Divinæ, & clarus omnium Judæorum magister, qui de captivitate regressi fuerant in Judæam, affirmaturque Divinas Scripturas memoriter condidisse, &, ut Samaritanis non miscerentur, literas Judaicas commutasse*. Ad hujus authoritatem iterum responderi potest; Quod de commutatione literarum per Esram dicit, id exponi posse de ea mutatione, qua vulgares literas inter Hebręos usitatas Samaritanis reliquit, & in Judęorum usum primogenias & Mosaicas veras Hebręas produxit & exposuit: Vel, illum sic a Samaritanis Judęis edoctum ac persuasum hęc scripsisse. Eusebius enim Cęsareę Palęstinę erat Episcopus. Cęsareę autem magna fuerat copia Samaritanorum Judęorum, & Schola celebris. Frequentissima in Hebręorum scriptis mentio & Urbis ac Scholę Cęsareę, & Samaritanorum Cęsariensium, in quibus vocantur כותייא דקיסרין *Cuthæi*, h. e. *Samaritæ Cæsarienses*. In Talmud Hierosol. Tractatu Avoda sara cap. 5. fol. 44. 4. כותייא דקיסרין בעו מר' אבהו: *Cuthæi Cæsarienses quæsiverunt ex R. Abbu*. Et mox iterum: כותאי דקיסרין מותר להלוותן ברבית: *Cuthæis Cæsariensibus permissum est mutuum dare in usuram*. Vide & ibid. *cap. 3. fol. 42. col. 3.* Rabbi Benjamin in suo Itinerario scribit: ומשם ששה פרסאות לקיסריא היא גד אשר לפלשתים ושם כמו עשרה יהודים ומאתיים כותיים הם היהודים השומרונים הנקראים שמריטניש והיא עיר יפה וטובה מאד על הים מבנין קיסר אנפרטור המלך וקרא שמה קיסריה: h. e. *Inde* (Cepharnaumo) *sex circiter parasangis abest Cæsarea, quæ est Gad Philistæorum olim. Ibi erant nonnisi decem circiter Judæi; Cuthæi vero ducenti, hoc est, Judæi Schomronim, qui vocentur Samaritæ. Estque urbs pulchra & optima, juxta mare, ædificata a Cæsare Imperatore & Rege, qui eam vocavit Cæsaream*. Hinc facile fieri potuit, ut tale quid a Cuthæis Cæsariensibus addidicerit Eusebius. Et forte ab Eusebio Hieronymus quoque didicisse potuit. Brevi enim post Eusebium tempore vixit & scripsit Hieronymus. Samaritani autem Judæi de Charactere authentico perpetuo gloriabantur, quemadmodum Alaschkar scribit in *Resp. cap.* 74. אמנם הכותיים ספר תורה שלהם וכל ספריהם כתובים באותו כתב עברי ועוד מתעצמים לומר שבאותו כתב נתנה תורה ויש להם ס"ת בשכם כתוב מימות פנחס בן אלעזר וכאלה רבות: h. e. *Liber Legis Cuthæorum, & omnes reliqui illorum libri scripti sunt illa Scriptura Hebræa* (Samaritana.) *Et adhuc hodie pertinaciter contendunt & dicunt, in ea Scriptura datam esse Legem; item, se habere exemplar Libri Legis in Sichem, scriptum a diebus Pineas filii Eleasar; & similia multa*.

LXII. Post Eusebium & Hieronymum alii quoque istam sententiam sunt sequuti, inter quos *Venerabilis Beda*, qui ad Esræ *cap. 9.* scribit; *Ferunt quoque Hebræi, neque apud eos de hac re ulla dubitatio est, quod idem Esras leviores literas excogitaverit, sub nominibus earum, quas hactenus habuerunt, quibus velocissime tantam librorum copiam, quæ erat consumpta, reficeret. Unde non solum Scriba, verum*

etiam

etiam Scriba velox cognominatur. Priores autem literæ remanserunt apud Samaritas, quibus illi quinque libros Mosis, quos solos do sancta Scriptura receperant, scribere solebant. Probabile est, quæ Beda hic scribit, illum non ab Hebræis ipsis, sed ab Eusebio forte & Hieronymo didicisse. Unde, quæ ad illorum & Hebræorum testimonia responsa fuerunt, hic quoque locum habebunt.

Hoc tameu adhuc addi potest, senteutiam istam ideo fortassis quoque tanto facilius ab istis Patribus receptam fuisse, quod persuasi fueriut, rempore caprivitatis Babylonicæ una cum Urbis excidio, & Templi incendio, penitus ad unum omues sacros libros perisse, & ab Esra, Prophetico spiritu, ex sola memoria, de novo conditas & restitutas esse. Sic Irenęus *lib.* 3. *cap.* 25. Eusebius loco supra citato, Clemeus Alexandrinus Srromatωn *lib.* 1. Tertull. Basil. Theophylactus & alii complures. Sed fabulosa ista merito viris doctis & cordatis censetur opinio, ex fabuloso *lib.* 4. *Esdra cap.* 14. prognata. Coutrarium docer liber Nehemiæ Canonicus *cap.* 8. *vers.* 1. ubi *Universus populus, tanquam vir unus congregatus, dicitur rogasse Esram Scribam, ut afferret librum Legis Mosis, quam præceperat Jehova Israeli* : & vers. 2. *Attulit igitur Esras sacerdos Legem*, &c. Ubi Esdras ex scripto dicitur legem legisse, nou tanquam Numen dictasse. Sic Josephus Antiq. Judaic. lib. 11. cap. 5. *Rogaverunt Esram, ut eis Legem Mosis legeret: quod & fecit, stans in medio multitudinis a mane usque ad meridiem*, &c. Hebræi sane de universali isto librorum sacrorum interitu, & miraculosa ac prophetica per Spiritum Sanctum extemporanea restitutione per Esram facta, nihil quicquam uspiam dicunr vel scribunr. Quid illi ab Esdra & collegis ipsius Viris Synagogæ vel Synodi magnæ, circa restitutionem Sacræ Scripturæ præstitum esse censeaur, vide apud Eliam iu libro Masoreth Hammasoreth *Præf.* 3. & iu Tiberiade sive Commentario Masorerhico *cap.* 10. & 11. Placer hic apponere judicium eruditi quoudam viri, Theodori Bibliandri, qui in Comment. *De optimo genere explicaudi Hebraica, pag.* 70. sic scribit de hac re : *En eadem Judæorum temeritate* (aur potius; Ex non recte percepra & intellecta Judæorum senteutia) *opinor notam esse, & ad nostros transfusam traditionem; Quod sacros libros, iu captivitate collapsos & perditos, unius Esræ memoria reparaverit. Audiverant enim homines nostri, & nimium simplices atque creduli, verum esse putaverunt, de amplitudine ingenii & eruditionis Esræ: ut est ea gens immodica jactatrix suorum, & in hac parte Græcis aliquanto vanior. Sed quam periculose illud asseritur? Quis nou videt tentari & labefactari authoritatem Scripturarum, quibus debetur summa veneratio? Non enim legeremus nunc Esaiam, Davidem, Moseu, Job, & alios, sed quod unius hominis memoria potuisset suppeditare. Non haberemus consensum Prophetiæ Hebraicæ, vel potius Divinæ, per tot sæcula: sed angustia unius ingenii, esto excellentissimi, unius tamen, omnem Scripturam Canonicam terminares. Sed quomodo libri sunt amissi? quis regnum persecutus est? qui incendio & ferro extinguere voluit? Nabuchodonosor enim, Princeps fortissimus, & sapientissimus, & religiosissimus, quanquam ex prava institutione principio falsorum Deorum superstitione obnoxius fuit, non tamen bellum gerere cum libris voluit, qui vasa etiam Templi Hierosolymitani consecrat in fano Beli. Atque it in fidem recipiens Jechoniam, qui se ad verbi Divini jussum tradebat, non adversatus est, quin monimenta sacra & politica secum deferrent in Babyloniam, totaque nobilitas regni cum Principe abiens, pretiosissimas opes, & quarum usu non possent carere, ut lectione saltem Divinorum Scriptorum consolarentur exilium, domi relinquere non voluerunt iis, quos merito ut impios, & Prophetis immorigeros, judicabant. Scilicet Daniel, & socii ejus, de semine Regio, sine libris Divinis se abduci a patria passi sunt. Nonne Daniel legit Jeremiam? Nonne Cyrus cognovit, in Prophetia Esaiæ nomen suum contineri? Nonne Esaias consolationem ad captivos in Babylone, quæ est a cap. 40. ad 49. præparavit, qua iu fide unius Dei continerentur Judæi, & non desciscerent ad Chaldaismum? Nonne Hieremias epistolam, quæ est cap. 29. 30. 31. misit in Babyloniam ad captivos, per legatos Tzedekiæ, itemque vaticinium adversus Babylonicum regnum, quod est 50. & 51. capite? Ipse Nabuchodonosor, eruditioni & ingeniis honorem habens maximum, pueros Judæorum liberaliter institui curavit, & populo captivo aliquam Rempub. & judicia, & cætus in suo imperio permisit, & toties perfidia Tzedekiæ irritatus, severitatem potius, quam crudelitatem exhibuit. Qui etiam Hieremiam diligentissime commendat primario Duci Nabuzardan, qui Prophetam tractat perhumaniter, & doctrinam probat amplo eulogio, ut non dux hostium, sed præco & Encomiastes Hebraicæ Philosophiæ videri queat.* Hæc ille. Et sic sunt Testimonia Veterum Ecclesiæ Scriptorum de mutatione literarum per Esram facta.

LXIII.

LXIII. Ex *Recentioribus Scriptoribus* quamplurimi funt hodie, qui iftem fententiam funt amplexi & mordicus tenent, inrer quos familiam ducunt, *Jofephus Scaliger* in Notis ad Eufebium, & in Epiftolis, *Drufius*, *Author Arcani Punctationis revelati*, *Johan. Morinus*, quorum verbe nonnulla fupra *thef.* 2. produximus: *Genebrardus* item in Chronolog. *Andreas Mafius*, *Ben. Arias Montanus*, *Guido Fabricius Boderianus*, *Waferus* in lib. de Nummis & Gram. *Bellarminus*, *Villalpandus*, *Cornel. Agrippa* lib. 3. Occ. Ph. cap. 30. & alii. Illi vero cum vel folius Hieronymi authoritate nitantur, aut rationibus, quæ partim a nobis jam font expenfæ, partim in feqq. edhuc examinabuntur, fupervacaneum erbitror hic diutius illis in hætere. *Poftellus*, uti vidimus, haƈtenus fruftra bujus fenteutiæ fuiffe eft habitus. Quin ergo ed Rerum Teftimonia progredimur, quæ hic producuntur.

LXIV. *Rerum Teftimonia*, quæ afferuntur, funt duplicia.

LXV. *Primo* proferuntur *Sicli*, charaƈteribus Semeritanis infigniti & noteti. Horum typos & figures varias videre eft apud Poftellum in Alphabetho duodecim Linguarum, Ariem Montenum da Siclo, Villalpandum in Ezechielem, Weferum in lib. de Nummis Habræorum, Morinum in Exercitationibus Ecclefiefticis, & alios. Sicli illi ab une patte exhibent formam *Urnulæ aureæ*, in que, Dei juffu, Manna affervande etat repofita, eum hac infcriptiona, שקל ישראל *Schekel Jifrael Siclus Ifraelis*: ab altera parte, *Virgam Aharonis*, de qua Num. 17. 8. cum hac infcriptiona ירושלים הקרושה *Jerufchalajim hakkedofchah Hierofolyma Sancta*. Hinc ergo fie argumentemur; Quie Sicli tales Hierofolymæ olim funt effoffi & inveuti, & in illis *Hierofolyme* dicitur *Sancta*; neceffario inde fequitur, illos non a Semaritanis, qui non a Hierofolymitanum Templum, fed fuum in monte Gerizim, pro Sancto habuerunt; verum a Jerofolymitanis ipfis eufos effe: & per confequens, Literes illas Hierofolymis quoque, & quidem eute captivitatem Babylonicam, inter Judæos in ufu fuiffe; ec proinde eofdem, ut Hieronymus fcribit, fuiffe Samaritanorum & Hebræorum charaƈteres.

Ad hoc argumentum, quod palmarium eft, facile eft ex fuperioribus refpondere; Duplicem olim habuiffe Judæos charaƈterem, Sacrum & Prophanum; & hoc pofteriore, Communi fcil. feu Prophano, ficlos illos figoatos fuiffe, ut fupre prolixe vidimus, ubi de Dupli ifto charaƈtere agimus. Er hic Charaƈter haƈtenus fuit communis Judæis & Samaritanis. Unde etiem non negetur, ficlos illos tempore Templi primi cufos effe. Sic fentir R. Afar. in Meor enajim *cap.* 58. Sic fcribit Bartenore in Jadajim *cap. ult.* וישראל היו משתמשין באותו כתב ברברי ח״ל ומטבעות של כסף הנמצאות בידנו היום שהיו מזמן מלכי ישראל ומפותחות באותו כתב: *Ifraelitæ utebantur illo charaƈtere* (Samaritano) *in rebus prophanis, & monetis argenteis, quæ reperiuntur hodie in manibus noftris, quæ funt inde a tempore Regum Ifraelis, & illo charaƈtere fculptæ*. Plura vide fupra fub thef. 44.

Non defunt etiam, qui in dubium veliut vocari poffe αὐθεντίαν iftorum ficlorum, eo quod non fetis confter, publicene mendeto, an privete facto, iftiufmodi nummi enfi fint ent fufi. Sene Thefeus Ambrofius in Introduƈtione in Linguam Chaldaicam, Syriacam, Armenicem, atque decem alias linguas, *fol.* 25. *col.* 2. fcribit, fe vidiffe nummos Semeritenos eum literis Samaritenis, eum infcriptione hac, *Meffias Rex venit in pace*, *Deus homo factus eft*, *vel incarnatus*. Tales vidi ego literis Hebreicis. Et vix dubitendum affe puto, quin fint faƈtitii. Sed tamen prior refponfio potior affa videtur.

LXVI. *Secundo* ajunt, *Samaritanos adhuc hodie habere & oftentare Exemplar libri Legis a Mofe fcriptum literis Samaritanis*.

Refp. Quomodo hujus rei fidem uobis facient? cum ipfe Scaliger fcribat, *Samaritanos effe gentem*, *totius vetuftatis*, *etiam quæ ad ipfos pertinet*, *ignariffimam*. De Emendat. Tempor. lib. 7.

Poftellus ait, illos habere quidem exemplar Mofaicum, fed literis Hebræorum vulgeribus fcriptum, qualie duodene pro 12. tribubus Ifraeliticis Mofes fcripferit; non vero charaƈtere facro, quo illud fcriptum fuerit, quod Tribui Leviticæ demum fuit in Arca affervendum: quoque Tabulæ divinitus exeratæ fuerint, ut fupre vifum. *Et hæc quoque funt Rerum Teftimonia*, *quæ pro authentica Samaritani charaƈteris antiquitate proferuntur*. *Supereft*, *ut aliquot adhuc Rationes videamus & expendamus*.

LXVII. *Rationes*, quibus Samaritani Charaƈteris, & Mutationis literarum Hebraicarum in Affyrias, Patroni, præter jam allatas, nituntur, fequentes potiffimum confiderandę nobis veniunt.

LXVIII. *Primo* argumentantur a Nomine: *Hebraici*, *inquiunt*, *charaƈteres hodierni*, *ab ipfis Hebræis vocantur* אשורית *Affyriaci*, *idque ideo*, *quia eas ex Affyria*

fecum detulerunt, soluta captivitate Babylonica, sicut in Talmud scribitur; למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור: *Quare vocatur Assyria Scriptura? Quia ascendit cum eis ex Assyria.*

Ad hanc Objectionem varie varii respondent.

R. Jehudah Hakkadosch vult, nomen אשרית *Aschurith* hic non sumi *Proprie*, sed *Appellative*, & significare *Scripturam beatam vel beatificatam*, a radice אשר *Aschar* Beatum esse, ut supra *thes.* 14. visum.

Alii putant, Scripturam hanc *Assyriacam* dici, non quod Assyriorum propria fuerit, & Israelitę eam ab ipsis quasi precario acceperint; sed quod cum antea paucis tantum esset nota, majori vero parti ignota, eam in Assyria partim a Daniele, partim & pręcipue ab Esra, omnes & singuli didicerint, & inde ac ulterius eam solam usurparint. Et hac ratione volunt intelligendum, quod R. Jose dicit, *hanc Scripturam cum Israelitis ex Assyria ascendisse*. Sic scribit R. Gedaljah in Schalschelet hakkabalah fol. 89. ויקראוה אשורית לפי שהביאוה גדולי ישראל מארץ אשור שהיתה בידם בקבלה ונגזרת להיותה כתיבה קדושה: *Vocarunt eam Assyriacam, quia attulerunt eam magnates Israelis ex Assyria* (publice scil.) *quæ antea in manibus ipsorum fuerat per Cabbalam, sed abscondita, tanquam Scriptura sancta.*

Ad hoc illustrandum faciet, si inquiramus & videamus, *Qua occasione Esras publicationem hanc Sacri Characteris in Assyria susceperit?* Occasionem publicandi hanc Scripturam in Assyria, existimant quidam datam fuisse Esdræ ab Angelo, qui in pariete hac Scriptura coram Belschatzaro scripsisse creditur Danielis cap. 5. מנא מנא תקל ופרסין: *Mene Mene Tekel Upharsin;* atque ita in publico quasi eam proposuisse. Insignis hac de re locus extat in En Jisrael *fol.* 142. *col.* 4. quem non pigrabimur huc adscribere; *Si*, inquit author ille, *verum est, quod hæc Scriptura sit data populo Israelitico ab initio, & Lex illa, quam Moses Israelitis dedit ea scripta fuit,* מאין בא לנו לכנותו בשם אשורי: *unde venit quod nos eam cognomine* Scripturæ Assyriacæ *vocemus? Præterea, ex eo quod in Talmud dicitur;* Quare vocatur אשורי Assyria? quia ascendit cum eis ex Assyria; *dicere quis posset,* דרך הלצה מי נתן כהן בבית הקברות *per sarcasmum vel cavillationem; Quis dedit Sacerdotem in loco sepulchrorum?* רצוני לומר מי נתן הלשון המקדש באשור מקום טמא לשניבל לומר שעלה עמהם מאשור: *volo dicere, Quis tulit linguam sanctam in Assyriam, locum immundum, ut possimus dicere, quod ascenderit cum ipsis ex Assyria? Omnia hæc docet R. Salomon duabus vocibus*, dum ait; שנשתנה לשם על ידי המלאך: quod mutata fuerit illic per manum Angeli. *Vult enim his verbis docere, quod prius illa Scriptura neque Assyriis neque ullis aliis populis fuerit cognita, nisi populo Israelitico, qui tam didicerunt ex Scriptura Tabularum, & Libro Legis, qui in Arca fuit; qui tamen ipsi non omnes promiscue eam noverunt, sed pauci tantum & singulares nonnulli, qualis erat Daniel. Ideo cum venisset Angelus tempore Belschatzaris, & scripsisset in pariete palatii Regii,* כתב בכתב זו המשובח והנעלם מכל האומות לגמרי וגם מאומות ישר' מלבד דניאל וכיוצא בו': *scripsit scriptura ista laudatissima, & prorsus abscondita vel incognita omnibus populis, ipsis etiam Israelitis, excepto Daniele, & ejus similibus, &c.* Et mox: *Daniel ergo ista occasione Scripturam hanc, ad ipsorum preces, docuit Principes & Magnates Assyriæ,* ובעבור זה יכונה לאשור *& hac de caussa ab Assyria denominata est: Esra vero* שהיה בקיא באותו כתב *qui peritus & exercitatus fuit in ista scriptura, Scribaque velox, & cui Deus gratiam dedit in oculis Regis Persiæ, docuit eam* לכל ישראל *universum Israelem. Atque hoc sibi vult R. Salomon, quando ait;* Mutatam esse per Angelum; שקודם ביאתו לא ידע אנוש ערכו: *quia scil. ante ejus adventum nemo eam cognoverat. Postea vero diffusa fuit per totum regnum Assyriæ, docuitque eam Esras universum Israelem. Veritatem hujus rei docet, id quod in fine verborum suorum dicit R. Jose;* Quare vocatur nomen ejus אשורי Assyriaca? Quia ascendit cum eis ex Assyria: q. d. *Nemo seducatur; si cognomen hoc* אשורי Assyriacę *audiat, ac si eodem modo exponendum esset, sicut cum dicimus* כתב עברי, Scriptura Hebręa, *quæ attribuitur Hebraicæ, quia* בני עבר הנהר Transfluviales *eam ab annis antiquis tenuerunt & usurparunt. Hoc enim falsum est; quia hæc Scriptura in Assyria non fuit nota, antequam Angelus ea usus fuisset. Vera proin ratio, propter quam* Assyriaca *vocatur, est, quia ascendit cum eis ex Assyria: ibi namque didicerunt eam in fine dierum, posteaquam revelata fuisset per Angelum, & Daniel docuit eam magnates regni; præcipue vero didicerunt eam Israelitæ, & facti sunt exercitati in ea per Esram, qui docuit totum Israelem hac scriptura librum Legis scribere, & non alia, ne quidem Hebræa* (Samaritana) Hæc R. Jacob. Ex quibus apparet, *Quo sensu ipse velit eam* Assyriam vocari? *Quo item sensu Hebræi di-*

uc-

nerint, quod cum Israelitis ascenderit in Assyria? Ideo sc. quod vulgus Israelitarum, ut & Assyrii ipsi, in Assyria ejus cognitionem partim a Daniele, partim ab Esra, sint adepti, indeque secum in patriam reportarint Israelitæ; non vero quod Assyriorum antea jam propria fuerit. Similiter vult intelligendum, quod dicitur, *ab Angelo Scripturam esse mutatam*; quod videlicet ille occasionem dederit, veram & veterem Scripturam Hebræam in usum revocandi, & publice eam exponendi; non quod Scripturam plane novam protulerit.

Ab hoc etiam Tempora volunt quidam, Assyrios & Chaldæos literis istis esse usos; hancque causam esse, cur Hebraica & Chaldaica lingua hodie iisdem Characteribus scribantur.

Huc etiam facit locus, qui legitur in Præfatione libri *Arugas babbosem*, dignus, qui ad ulteriorem materiæ hujus illustrationem producatur. Verba ita habent:
בת זכו לקבל תורת סיני ע׳ משה והמכתב
מכתב אלהים הוא ולמען לא ימעלו המוני
האומה הנבחרת בכתב המקדש הזה להשתמש
מסני דרך חול בתחלה נתנה התורה
ונתפרסמה אל ההמון בכתב עבר הנהר כתב
ליבונאה ולשון הקדש והאיר כתב המאושר
על הלוחות ומ״ת כלכד המונחים בארון עד
שנגנז בימי יאשיהו ובמשך הימים במעט
נשכח ולא נשאר כי אם בזכרון קצת מאצילי
בני ישראל שגלו לאשור והניחו בארצם אצל
הכותים וזולתם כתב עבר הנהר אשר תארו
אצל כתב הקדש הוא כקוף בפני אדם וממנו
נשתמשו העמים ההם לכתוב שטנה על
היהודים לארתחשסתא כאמרו וכתב הנשתון
כי נשתון הוא שם מחוז בגלילות עבר הנהר
כאשר קרוב לזה העיד הרופא החשוב מ״ר
בספרו המתואר על מלחמות פרס וכל אגרת
הכתובה בתמונת הכתב ההוא נקראת נשתונא
בספר עזרא: וחשובה היתה אצל אנשי
הגלילות ההם להשתמש ממנה למלכים:
וכבן הכתב היה נשתוני והלשון היתה ארמית
צריכה לפירוש כאמרו ומתורגם ארמית:
ויהי כאשר חשב מלך עריץ להלל בסעודתו
כלי בית תפארתנו התעוררה הקדשה ע׳
מלאך משנה לעיני עמים רבים (ובני ישראל
בתוכם) את תמונת הכתב העברי וכותב
בכתב הקדש מנא מנא תקל ופרסין: ומאז חזרה
לחלוחית הכתב המקודש להצמיח ציציו
ופרחיו מהמוני עמנו המה הקימו כחוניו וקראו
לכתב העברי כתב שנשתנה על ידי המלאך
ויקחו להם רבותינו לסימן וכתב הנשתון
שנשתנה: ולכתב המאושר קראו אשורי ואמרו
למה נקרא שמו אשורי מפני שעלה
עמהם מאשור והעד שעל הכתב המקודש
שאלו הוא כי על האשורי עצמו לא תתכן
שאלת למה נקרא שמו כך: עזרא הבין
את לבבו לגדור גדר שלא ישכח עוד כתב
הקדש מפי זרעו והתיר לכתוב בו כל ספרי
התורה כאמרם חזרת ונתנה להם בימי עזרא
כבתב אשורי: ואחריו כל ישרי לב כתבו בו
כתבי הקדש רווקא ע׳ שרטוט לקיים תמונתו
הקדושה לדה כן בזולת כי מרוב קדושתו
ורוחניותו אין להשתמש ממנו בשטרי הדיוטות
כאמרם וכתב לו את משנה התורה כתב
הראוי להשתנות וזה כל פרי בני אומתנו
בכל מדינה ומדינה לשנות כתב המקודש
בתמונת אותיות משנות שלא להשתמש ממנו
דרך חול וגם כתב זר לא יקרב אל הקדש
פנימה: h. e. *Lingua Sancta acceperunt Israelitæ Legem, & quidem Scriptura Divina erat. Propterea, ne vulgus populi electi Israelitici prævaricarentur in Scriptura ista Sancta, usurpando eam* דרך חול *communiter & prophane; idcirco data & publicata est ab initio Lex communi populo Israelitarum in Scriptura* עבר הנהר *Transfluviali, Scriptura Libonæa, & Lingua Sancta: Scripturam vero illam* המאושר *beatam lucere fecit* (Deus) *in Tabulis duntaxat, & in Libro Legis, quæ in Arca asservabantur, donec occultaretur* (arca) *in diebus Josiæ. Unde, progressu temporis, quasi plane oblivioni data fuit, neque superstes mansit, nisi in memoria quorundam primatum e filiis Israelis, qui in Assyriam deportati fuere, & reliquerunt in terra sua* (Israelis) *apud Cuthæos, & alios, Scripturam* עבר הנהר *transfluvialem, cujus Literarum forma, ad Scripturam sacram collata, se habet instar simiæ ad faciem humanam. Hac deinde usi sunt populi illi ad scribendas accusationes contra Judæos ad Artachschastam, sicut dicitur;* וכתב הנשתון: Et Scriptura Nischtevan, *Esra* 4. 7. *Nam* נשתון Nischtevan *est nomen Provinciæ in finibus* עבר הנהר *Transfluvialis Regionis, quemadmodum tale quid testatur insignis Medicus* מ״ר, *in libro suo, quem scripsit* על מלחמות פרס *De Bellis Persiæ (Inde tota Epistola, scripta figura Scripturæ illius, vocatur* נשתונא Nischtevana *in libro Esræ) Præstans ac insignis valde habita fuit a viris Regionum illarum, ut ea ad Reges uterentur. Ideoque Scriptura fuit* נשתוני Nischtevanica: *Sermo autem fuit Aramæus, qui opus habebat explicatione, sicut dicitur;* ומתורגם ארמית Et translatum vel explicatum Aramice. *Evenit autem, cum Rex impius & tyrannicus cogitaret in convivio suo prophanare vasa Templi nostri, ut Scriptura Sacra resuscitaretur ac postliminio rediret, per manus Angeli, mutantis in oculis populorum multorum, (inter quos etiam Israelitæ erant) figuram Scripturæ transfluvialis, & scribentis Scriptura sancta,* מנא מנא תקל ופרסין Mene Mene Tekel Upharsin. *Et ab eo tempore cœpit iterum humor Scripturæ Sacræ progerminare, & flores suos ad plebem & populum nostrum propagare, qui texerunt speculas ejus, &*

vocarunt Scripturam Hebræam transfluvialem כתב הנשתנה Scripturam quæ mutata est per Angelum; *sumpseruntque sibi Rabbini nostri pro signo dictum illud,* וכתב הנשתוו *Et scriptura* Nischtevan, q. d. שנשתנה *quæ* Nistanneh *mutata est: Scripturam vero beatam sive sanctum vocarunt* אשורי Aschuri, *dicendo*; Quare vocatur nomen ejus אשורי Aschuri? qui ascendit eum ipsis ex Aschur. *Quibus verbis, quod de Scriptura Sancto loquuti sint & quæsiverint, vel inde evidenter probatur; quod de Scriptura ipsa Assyria illa interrogatio non quadrasset, Quare vocetur nomen ejus sic? Esras ergo disposuit cor suum, ad faciendum maceriam, ut in posterum amplius oblivioni traderetur Scriptura Sancta ab ore seminis sui, id est, inter Israelitas, ac licentiam & facultatem dedit, omnes libros Legis illo charactere scribendi, sicut Rabbini nostri dicunt:* Iterum data fuit ipsis (sc. Lex) in diebus Esræ Scsiptura Assyriaca. *Unde etiam post ipsum omnes recti corde scripserunt Libros sacros ea duntaxat Scriptura, & quidem per lineationem, ad stabiliendam & confirmandam hac ratione figuram ejus sanctam, quod non fit in aliis. Nam propter summam ejus Sanctitatem & Spiritualitatem non licet ea uti in literis idiotarum vel familiaribus, sicut dicunt;* Et scribet Rex sibi את משנה התורה h. e. כתב הראוי להשתנות *Scriptura quæ mutari vel variari debet. Et hic est fructus filiorum populi nostri in omnibus & singulis provinciis, quod mutare soleant Characterem sacrum in figuras literarum diversorum, ne eo utantur modo communi & profano. Sed & Scriptura aliena non debet ingredi in sanctum interius* (h. e. adhiberi ad libros sanctos exarandos). Hæc ille. In quibus, præter cætera, sententiam nostram egregie confirmantia, quoque observanda ratio quam affert, cur ex illo loco Talmudico, ubi quærunt; *Quare vocatur nomen ejus* Aschusi *vel Assyria?* non possit concludi, quod illa Scriptura Assyriorum fuerit propria; quod scil. hac ratione non opus fuisset ista quæstione. Supervacaneum enim est quærere, *Cur scriptura Latinorum vocetur Latina? Græcorum, Græca?* &c. Ita si Talmudici sensissent, Scripturam istam, quam ex Assyria secum in tessam Israelis detulerunt, fuisse Assyriorum, stolida fuisset quæstio, *Quare vocatur Assyria &c.*

Sed Instant; *Quomodmodum de has Scriptura Talmudici dicunt, eam* Assyriam *vocari*, שעלה עמהם מאשור Quia ascendit cum eis ex Assyria: *ita alibi de Nominibus mensium dicunt*, שעלו עמהם מבבל quod ascenderit cum eis ex Babel. *Atqui illa Nomina mensium revera fuerunt Assyriaca & Babylonica. Ergo eadem ratione Scriptura illa Assyria vocata.*

Resp. Negatur consequentia: Nam 1. Diversitas est exemplorum, & dispar illorum ratio. Nomina illa mensium Babylonica detulerunt secum ex Assyria, Hebraica non tollendo & abolendo, vel in Assyriaca commutando, sed illis ex abundanti superaddendo instar interpretamentorum, Nominibus mensium sacris in Lege inviolatis suo loco relictis. Atqui de Literis dicunt, Hebraicas psiscas plann ex usu Judæorum, & ex Lege, fuisse sublatas, & in Assyrias commutatas, hasque in illorum locum introductas & substitutas. 2. Si ex phrasi illa sic argumentari liceret, anoon etiam de Prophetis illis tribus, qui, in loco paulo ante adducto, dicuntur eum *Israelitis eu Captivitate Assyriaca ascendisse*, dici posset, illos fuisse Assyrios & Babylonios? Atqui illi ipsi tses Prophetæ, qui illic cum ipsis dicuntur ascendisse, iidem fuerunt, qui antea cum ipsis qnoque descenderant. Eadem ergo potius ratione dicere licet, Characterem illum, qui ex Assyria enm ipsis ascendit, fuisse eundem, qui prius cum illis descenderat; sed cum paucioribus duntaxat & præstantioribus, uti visum.

Insuper objicinnt quidam, Locum *Dan.* 1. *vers.* 4. hoc sensu; *Aschpenas præpositus Eunuchorum Regis Babylonis jubetur illic sumere de filiis Israel pueros eu regio stemmate prognatos, &c. ut doceret eos Literas & Linguam Chaldæorum. Ergo Literæ Hebræorum & Chaldæorum tum non fuerunt eædem.*

Resp. Facilis est: 1. Nos non asseveramus, tune temporis jam easdem fuisse litesas Hebræorum & Chaldæorum, ut postea videntur fuisse, post conspectam Scripturam Angeli in pariete. 2. Licet diversæ fuerint, quomodo hinc probatur, Samaritanas tum fuisse literas Hebræorum, & quidem proprias ac solas: & Hebræas nostras fuisse Characteres Assyriorum? 3. Cum ex communi sententia, Scsiptura ab Angelo in pariete exarata, facta fuerit literis Hebsaicis hodiernis; si ea tunc Assyriorum fuit, qui factum, quod Babyloniorum sapientum nullus, sed Daniel solus, eam legere potuerit? An quod illi Danielem docuerunt, ipsi dedidicerunt & obliti sunt? 4. Quomodo psobatur, per vocabulum ספר quod *Librum*, vel collective *Libros* significat,

ficat, ſtricte ibi intelligendas eſſe Literarum & Characterum figuras: De verbo ad verbum enim ſonat: *Ad docendum eos Librum & Linguam Chaldæorum. Librum* id aſt libros. *Libros*, id eſt, res, artes ac ſcientias libris comprehenſas. *Ceda locum, ubi* ספר Literam, *vel* Literas, *ſeu* Characteres *ſignificat*.

Denique appellationem hanc *Aſſyriacam* arceſſunt quidam ab Abrahamo & cæteris Patribus, qui ex Aſſyria venerunt in Canauæam, iſtaque ſcribendi ratione uſi fuere. Hinc ſcribit Auguſt. Sabaſt. Nouzenus: *Quamobrem veteres quidam Rabbini, nimirum ut rudiores, vel ipſa nominis appellatione, ad exoſculandum, atque conſervandum a Patribus tranſmiſſum acceptumque donum pererraberent, hoc Abecedarium* כתיבה אשורית *Scripturam Aſſyriacam appellaverunt. Nempe quod a majoribus illis, qui ab Aſſur primum ad Chananæos hoſpites venerant ac peregrini, iſta ſcribendi pingendique ratio ſit uſurpata, & ad poſteros tranſmiſſa*. Sic Petrus Cevallerius in Annot. ad Gramm. *cap.* 1. *Duplici utuntur charactere Hebræorum ſcriptores, quorum alterum appellant* כתיבה אשורית *Scripturam Aſſyriacam, quod a majoribus Judæorum, peregrinantibus apud Cananæos, primum ex Aſſyria ſit allata, atque ſic ad poſteros uſque derivata*.

LXIX. *Secunda* ratio adſartur in Talmud ex nomine משנה *Miſchne*, quod de *Lege* dicitur *Deut.* 17. 18. וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר: *Et ſcribet ſibi* (*Rex*) Miſchne *Legis hujus in libro*. Radix enim hujus nominis, Verbum שנה *Schanah* ſignificat *Mutare*; unde משנה התורה volunt dici q. *Mutationem legis hujus*, vel, *Mutabilem Legem hanc*; ſcilicet quoad Scripturam: Deinde ex voce ſynonyma Chaldaica נשתון *Niſchtevan*, Eſræ 4. 7. Vide ſupra in Teſtimonio Talmudico, quod adducitur Theſ. 42.

Sed quis non animadvertit, quam elumbe ſit hoc argumentum? משנה *Miſchne* hic ſignificat *Duplum, Secundum, Secundanum: Exemplar duplicatum & iteratum*, Ἀντίγραφον ἐκ αὐτογράφῳ *vel* πρωτοτύπῳ *deſcriptum*, ut cuivis ex ſenſu facile liquere poteſt. Nam שנה *Schanah* non ſignificat tantum *Mutare*: ſed etiam, *Iterare, Secunda facere*. In Talmud ipſo explicatur *Exemplar duplex, Duo exemplaria*, q. duo exemplaria ſibi hic Rex deſcribere juberetur. Verba ſunt: אלא מה אני מקיים את משנה התרה הזאת לשתי תורות אחת שיוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו וכו: *Sed* (ſubintellige, ſecundum ejus ſententiam, qui dicit, Scripturam Hebræorum nunquam mutatam eſſe) *quomodo conciliabo id quod dicitur* Miſchne Legis hujus, *Deuter.* 17. *verſ.* 18. *Reſp. Intelligitur id de duabus Legibus*, (h. e. de duobus exemplaribus Legis,) *quarum una egredi & ingredi debeat cum ipſo* (i. e. quorum unum ſerviat quotidiano uſui, ut ſecum illud ubique circumferat;) *altera reponatur ab ipſo in Archivis, &c.*

LXX. *Tertio* argumentantur ibidem in Talmud ex eo quod *Dan.* 5. *verſ.* 8. de Scriptura Angeli in pariete dicitur, ולא כהלין כתבה למקרי ופשרא להודעא למלכא: *Non potuerunt Scripturam legere, & interpretationem notam facere Regi*. Hoc argumentum præſupponit, Scripturam illam in pariete factam fuiſſe literis Hebraicis hodiernis. Hinc in Joſepho Gorionide legitur *lib.* 1. *cap.* 1. האותיות היו לשון הקדש והמכתב לשון ארמית: *Literæ fuerunt lingua ſancta, & Verba lingua Aramæa*. Itaque cum præter Chaldæos ibi fuerint multi quoque Judæi, mirum aſt, illos ſcripturam hanc non agnoviſſe, neque legere potuiſſe.

Talmudici hic ad Cabaliſtica ſomnia confugiunt, quaſi literæ fuerint vel tranſpoſitæ, vel permutatæ. Sed alii planius reſpondent, ideo Judæorum neminem, præter Danielem, potuiſſe illam Scripturam legere, quod illa non in vulgari uſu, & nonniſi paucis quibuſdam, qualis fuit Daniel, Eſras, & illorum ſimiles, nota; & tum primo iterum, quaſi de novo reparta, reſtituta, & in uſum revocata fuerit. Quod ſi vero hæc ſcriptura ſit Aſſyriaca, & Aſſyriorum ſemper fuit, uti quidam volunt; annon magis mirum, ex omnibus ſapientibus Regis Babyloniæ, neminem illam Scripturam legere & interpretari potuiſſe? Annon inde recte concluditur, ſcripturam illam Babyloniis & Aſſyriis prorſus novam, inſolentem, & peregrinam fuiſſe, cum nemo ex illis eam legere potuerit; Judæis vero non ita prorſus incognitam, cum Daniel eam legere & interpretari potuerit? R. *Abraham Harophe* ita reſpondet: *R. Joſe ex his verbis concludit*, Eo die datam fuiſſe demum illam Scripturam. *Ego vero non video, quomodo conſequentia iſta eliciatur ex verbis iſtis. Nam licet verum eſſe concedatur, quod Sapientes Regis Belſchatzaris non potuerint Scripturam illam legere, an propterea ſequitur, illo die Legem Eſræ fuiſſe datam? Annon potius ideo non potuerunt Sapientes Babelis legere Scripturam illam, quod terra Aramæorum procul diſſita fuerit a Babylonia, propinquior autem terræ Iſraelis.*

Si-

Sicut scriptum est 2. *Reg.* 20. 14. Et venit Esajas Propheta ad Regem Hiskiam, dixitque ei; Quid dixerunt viri isti? Et unde venerunt ad te? Respondit Hiskias; De terra longinqua venerunt, de Babel. *Item* 2. *Reg.* 18. *vers.* 26. Et dixit Eliakim, filius Hilkijahu, & Sebna & Joab, ad Rabsacen; Loque re obsecro servis tuis Aramice, siquidem id intelligimus, & ne loquaris nobiscum Judaice. *Quin & licet Sapientes Babelis non potuerint legere Scripturam illam, quæ fuit Aramæa, non propterea necesse fuit, Israelitis Legem scribi scriptura nova & lingua alia, quam a Mose.*

LXXI. *Quarto* argumentantur nonnulli ex Historia, in hunc sensum; *Coloni illi, qui a Rege Assyriæ in Israelitarum locum in terram fuerunt deducti, Samaritani postea a loco habitationis dicti, de quibus supra Th. 49. a Sacerdote illo Israelitico, qui ad ipsos in Lege Dei veri erudiendos missus fuit, Legem procul dubio ab ipso acceperunt, non aliis characteribus descriptam, quam quibus Israelitæ a Mose ad illam usque diem usi fuerunt.*

Acceperunt autem ab ipso Legem, non literis Hebraicis hodiernis, sed Samaritanis dictis, scriptam. Ergo illæ sunt veræ literæ, a Mose ad illam usque diem inter Israelitas usitatæ.

Resp. Conceditur totum Argumentum de literis Judæorum vulgaribus. Nam dicunt Hebræi, etiam inde a Mose usque, literas Samaritanas inter Israelitas usitatas fuisse, tum ad usum civilem & politicum, tum ad vulgaria Legis exemplaria describenda. Sed negant, illas literas solas tunc Israelitas habuisse: negant, esse primigenias & veras Hebraicas literas, atque adeo eas ipsas, quibus Deus Legem Tabulis insculpsit: negant, has literas antea inter Israelitas non fuisse: negant, has literas antea Assyriorum fuisse proprias, & ab ipsis mutatas: quæ omnia isto argumento non probantur.

Quinto instant; *Cum Judæos, qui ad captivitatem Babylonicam iisdem usi fuerunt literis, in captivitate non solum linguæ propriæ paulatim ceperit oblivio, ut minus familiaris inter eos esse cœperit, contraque Chaldaica illis quasi vernacula evaserit; sed etiam propriorum Characterum veluti obliti, Chaldaicis assuefacti sint; probabile est, soluta captivitate, Esram Legem & integra sacra Biblia Judæis descripsisse characteribus Chaldaicis, qui in captivitate Judæis evaserant una cum ipsa lingua familiares:* Item, *Cum Samaritani, quibus cum Judæi odium capitale semper exercuerunt, Hebraicis literis tum usi fuerint, easque Judæi, a captivitate reversi, illis eripere non possent; probabile est, ne quicquam hac in parte cum illis commune haberent, illas suas literas illis relinquere maluisse, & Chaldaicas, quibus in captivitate assueverant, in earum locum assumpsisse.*

Resp. In utroque argumento nulla est consequentia. Non in primo; *Lingua & Scriptura Chaldaica in captivitate Judæis facta est familiaris.*

Ergo soluta captivitate Scripturam suam deseruerunt, & Legem suam literis Chaldaicis, quibus in captivitate assueverant, scribere voluerunt.

Quamvis enim in Babylonia linguam Chaldæam addidicerint, eamque sibi familiarem reddiderint; tamen interea semper Legem Dei, Hebraice scriptam, in sacris retinuerunt; licet postea interpretationem etiam Chaldaicam propter plebejos & idiotas adjunxerint. Nec ulla probabilitas est, ipsos linguæ familiaris causa, Legem, & Scripturam suam originalem atque authenticam, prorsus deserere voluisse. An credibile est, Esram hoc Judæis indulsurum & permissurum fuisse, nedum ut ipse hujus rei author esse & dici voluerit? An rem tam parvi momenti esse putamus, Literas, quas Deus suis digitis consecravit, quas Moses Legislator ab ipso accepit, qua Lex & Prophetæ ex instinctu Spiritus Dei conscripti fuerunt, mutare, & privata ac propria authoritate אותיות לועזות *Literas prophanas ac Barbaras* in earum locum substituere? Nullum enim hujus rei mandatum uspiam reperitur. Ubicunque terrarum hodie Judæi degunt in Oriente & Occidente, lingua illius terræ, quam inhabitant, ipsis est vernacula: sed an propterea literas quoque in Scripturis sacris permutant? An hoc esset legem restituere, restaurare, quo nomine celebratur Esras? Præterea, annon contra potius concludere liceret, Judæos, cum e Babylone in terram suam reverterentur, de his omnibus paulatim deserendis cogitationes animo suo volvisse? Denique dubia hac nititur hoc argumentum hypothesi; *Literas istas Chaldæorum & Assyriorum proprias fuisse*; quæ nondum probata. Contrarium enim potius videtur, Chaldæos & Assyrios literas istas ab Hebræis accepisse ac didicisse.

Secundum quoque argumentum nihil probat: Nam cum Samaritani veras li-

te-

reras Hebraicas nunquam habuerint, eæ quoque ipsis a Judæis non potuerunt relinqui. Vulgares acceperunt: illas retinuerunt. Mutationem characteris instituit Esras, ut distinctio esset inter ipsos & Judæos, sed talem, qua Samaritanas, tanquam communes & vulgares, abrogavit, & Samaritanis reliquit: Judæis autem characteris Hebræi veri & sacri usum universalem indixit, ut pluribus supra est declaratum.

LXXIII. Cum his diluitur eadem opera, quod R. Joseph Albo dicit, *Esram characteres sacros Hebraicos cum Assyriis permutasse*, לעשות זכר לגאולה *ut hac ratione faceret memoriale seu monumentum Liberationis ex captivitate Babylonica.*

Egregium varo monumentum! Legem factam sine mandato Divino immutara, Literas a Deo datas abrogare, & humanas gentium prophanarum substituere, Sacrorum Prophetarum scriptis manus inferre. Belle sane hoc cum officio Esræ Scribæ velocis in Lege Domini quadrasset. Hoccine esset החזיר עטרה ליושנה *coronam Legis in pristinum statum restituere*, quo encomio a priscis Hebræis ornatur Esra? Annon in eum sic competere videtur illud Jeremiæ 8. *vers.* 8. הנה לשקר עשה עט : *Ecce in vanum adaptavit stylum suum scriba?* Annon hoc esset כמביא חזיר אל תוך בית המקדש : *porcum quasi in Domum sanctuarii introducere?* הלא זו תקנתו קלקלתו: *Annon hæc correctio, corruptio potius videtur?* Sed de hoc monumento nec Esræ canonica historia, nec priscorum Hebræorum monumenta quicquam memorant.

LXXIV. Sunt etiam qui argumentantur *ex Nominibus Literarum Hebraicarum, quæ dicunt esse Chaldaica.*

Resp. Hoc esse falsum: Nomina literarum, & forma & significatione, dico esse Hebraica. Qui aliter sentit, fallit & fallitur.

Non desunt quoque, qui hanc Objectionem movent, *Chaldaica lingua fuit prima: Ergo ipsorum quoque literæ primæ, ut Plinius alicubi scribit*, Assyriorum literas semper fuisse arbitror.

Resp. Ἀῆροι Negatur antecedens: Primatus enim honorem non Chaldaicæ vel Assyriacæ deberi linguæ, sed Hebrææ, satis, ut opinor, constat ex Dissertatione nostra de Linguæ Hebrææ Origine & Antiquitate. Si *Assyriorum* dicerent linguam fuisse primam, id est, eorum qui Assyriam olim incolebant, facilius concederemus. Primorum enim hominum habitatio fuit in Assyria: & Chaldæi *Generis Hebræorum Parentes* fuerunt, ut Joseph eos vocat *l.* 1. contra Apion. Sed hinc non sequitur, illos eam linguam locutos esse, quæ posterioribus temporibus in illa terra fuit usitata. Deinde, falsa hac hypothesi nititur, Literas hodiernas Hebræorum esse Assyriorum proprias, & apud Hebræos mutuatitias; cum contrarium sit verum.

Atqui, instant, *hac ratione incognitæ manent Literæ Chaldæorum antiquæ, neque quidquam de illis nobis constabit, quæ vel quales illæ fuerint!*

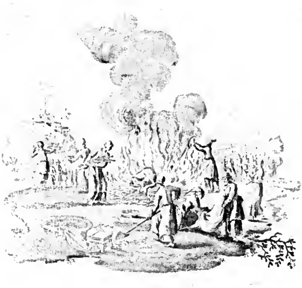
Resp. Literas illas investigent, qui primatum illi linguæ deferunt. Quid mirum, imo quid incommodi, incognitas nobis esse ipsorum literas, cum nulla plane quoque illorum supersint, saltem apud nos, antiqua illorum monumenta propria Lingua conscripta? Libri Chaldæa dialecto conscripti, quos nos habemus, non sunt Chaldæorum, sed Judæorum, neque in Chaldæa, sed fere in Judæa scripti, postquam Judæi ex Babylone reduces fuissent, & linguam illam addidicissent. Negant autem Hebræi, tempora Captivitatis Babylonicæ, sa suas literas cum Assyriorum literis permutasse; sed Chaldæos, post Scripturam ab Angelo in pariete exaratam, & publicationem veri & Sacri Characteris Hebræorum ab Esra factam, suas abjecisse, & hos usurpasse dicunt. Adhæc eur major providentiæ Divinæ cura in custodiendis superstitiosissimę gentis literis requiritur, quibus non nisi vanissima quęque commenta & somnia humana, quam in Characteribus peculii sui, quibus Sacro-sancta ipsius lex & oracula, conscripta fuere? An credibile, Deum Judęos Chaldæorum γραμματοφύλακας constituisse, aut Legem suam, quę *Lex veritatis*, Mal. 2. 6. gentis mendacissimę γραμματοφυλάκιον.

Movet etiam nonnullos, quod Plinius, & alii Græci & Latini historici, Phænicibus inventionis literarum gloriam, ipsorumque literis, quæ Samaritanæ, primatum adscribunt.

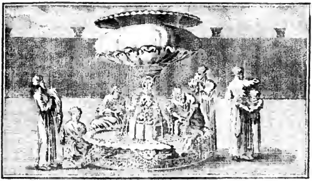
Hic vero locum opportunum mihi videtur habere id, quod Josephus scribit lib. 1. contra Apion. *Mirari satis nequeo eos, qui de rebus antiquissimis solis Græcis fidem adbibendam, & ab iis veritatem cognoscendam existimant: nobis vero* (Hebręis nempe) *& cæteris hominibus credendum.*

dum. *Nam equidem plane contra esse video*, *&c.* Primo etenim argumentis variis in dubium vocari posset fides istorum authorum in hoc negotio; *deinde*, accuratios pervidendum, quinam Phœnices illi sint aut fuerint: *tertio*, an Samaritanæ literæ hodiernæ, sint ipsissimæ veterum Phænicum literæ: *quarto*, hoc dato & concesso, videndum, unde id habuerint? Inde nempe, quod illarum tantum figuræ tunc in vulgus notæ, & ad alias gentes perlatæ fuerint, clam in archivis reservato Charactere Sacro, &c.

LXXV. Atque hęc sunt, quę de hac materia proferre hac vice Divina concessit gratia. Ex iis quilibet nunc eam sententiam eligat, quę ipsi probabilis magis videbitur. Suo quisque per nos fruatur judicio. Nemini hic pręscriptum quicquam volumus. Quid Hebręi de hac quęstione sentiant, quidque de ea ex illorum scriptis, quorum quidem penes nos fuit copia, hauriri possit, bona fide, pro nostra tenuitate, aperuimus, eademque Christianorum quorundam Scriptorum, insigni eruditione virorum, judiciis confirmavimus & illustravimus. Si Antiquitatem Literarum hodiernarum Hebraicarum non satis liquido & evidenter demonstravimus; argumentis saltem non omnino fortassis contemnendis munivimus: Si ad argumenta contraria non sufficienter & accurate satis respondimus; saltem quid a viris doctis ad illa respondeatur, quidque responderi possit, exposuimus. Hoc vero luce meridiana clarius ostendisse nos putamus, Hebręorum, qua veterum, qua recentium, & majorem & meliorem partem contra quam alii nobis hactenus persuadere voluerunt, pro Literarum Hebraicarum Antiquitate stare ac militare. Si quis meliora & certiora afferre possit, ei lubentes volentes cedemus.

COR-

JOHANNIS HARDUINI

EXPOSITIO

DE

DUOBUS NUMMIS SAMARITANIS.

INter omnes nummos, qui vulgo Samaritani appellantur, qui hactenus inventi sunt, nullos vidi, qui magis consideranđi essent, quam duos in Museo de *Boze* Secretarii perpetui Academiæ Inscriptionum & numismatum: Reputandi sunt singulares, & antiqui: Etenim ex omnibus illis qui post centum quinquaginta annos de nummis Samaritanis scripserunt, quod sciam, a nemine de iis facta est mentio.

Primus est medii moduli æneì; In altera parte præfert palmam, quæ est symbolum Judææ, cum hac inscriptione trium vocum, quæ male sunt compositæ, quas ego totidem characteribus Hebraicis, quot in nummo ex Samaritanis deprehenduntur, refero, cum sit eadem lingua.

שמעון
נשיא
ישראל

Id est *Simeon princeps Israel*. Duæ primæ literæ cujuscumque vocis leguntur ad sinistram palmæ, & reliquæ ad dextram.

Sub sinistra etiam deprehenditur Schin ש, cujus causa hic nummus singularis est; de quo in posterum erit loquendi locus; In aversa parte conspicitur folium vitis, ad ostendendum, regionem, cujus causa cusus est nummus, sc. Judæam, vini fertilitate fuisse celebrem, juxta prophetiam Jacobi *Genes. cap.* XLIX II.

NUMMUS PRIMUS.

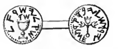

NUMMUS SECUNDUS.

Ex Museo *de Boz* Secretarii perpetui Academiæ Regiæ Numismatum, & Inscriptionum.

NUMMUS TERTIUS.

Ex *de Vaillant* Hist. Regum Syriæ *pag.* 365.

In inscriptione, quæ est hæ in peripheria tantum literæ leguntur, eo quod non sint cusæ nisi tres primæ literæ:

שח לגא לח ישראל

Ex duabus primis literis, quæ hic conspiciuntur, sine dubio judicandum est, hanc fuisse integram inscriptionem:

שנת אחת לגאלת ישראל

Sicut integra legitur in alio nummo, qui in Museo Regio extat: Scil. *Anno primo redemtionis Israel*. Nummi qui confirmant epochas designatas in Historia Machabæorum, maximi a Catholicis æstimandi sunt: Ista ex hoc genere est, sicut nummi Græci Regum Syriæ, eo quod ex his confirmentur omnes Epochæ, quæ designatæ sunt in duobus libris hujus historiæ sacræ.

Alter nummus in suo genere non est minoris momenti. Minimi moduli ænei est; nitidus est, & optime servatus. Altera parte sicut primus præsefert palmam; Inscriptio in duabus lineis ignotis characteribus constat. In aversa parte conspicitur botrus uvæ. Inscriptio in peripheria constat charactere, qui dicitur Samaritanus, sicut in primo.

שנת אחת לגאלת ישראל

Anno primo redemtionis Israel

Omnis difficultas vertitur in characteribus ignotis. Si judicium fiat ex congruentia & affinitate, quam habent cum aliis similibus literis, solummodo inanes conjecturæ afferri possunt. Firmiora sunt quærenda indicia, ut quod dicitur, probari possit. Meo quidam judicio hæc inscriptio videtur eadem esse, ac illa quæ legitur in duabus vocibus prioris Nummi שמעון נשיא *Simeon princeps*. Mea argumenta hæc sunt: I. Quod hæ duæ voces legantur in duabus lineis, sicut deprehenduntur in priori nummo. II. Quod idem numerus literarum in his duabus vocibus in Samaritano, uti dicitur, & in Hebræo deprehendatur, sc. quinque pro voce *Simeon*, & quatuor pro voce, qua designatur *Princeps*. III. Quod tertia litera vocis Hebrææ *Nassi* quæ est *Jod*, sit etiam hoc loco tertia, & ejusdem formæ, qua est *Jod* Samaritanus: Quod potest contingere ex vicinitate duorum populorum, quorum hic conspiciuntur characteres. Conceditur quod ex hac hypotesi consequeretur, quod *Nun* in hoc charactere ignoto differret in fine vocis, ab ea quæ esset in principio, & *Sin* differret ab *Schin*. At hoc ita fieri posset, eo quod in lingua Arabica discrimen earundem literarum juxta earum diversum situm sit frequentissimum, & visibile. IV. Eo quod in omnibus nummis, in quibus ab altera parte legitur *Libertatis Hierusalem*, *Redemtionis Israel*, *Redemtionis Sion*, sicut ego animadverti in novem nummis in Museo *de Boze*, in his omnibus nummis (inquam) legatur ab altera parte nomen Simeon simpliciter, aut cum titulo principis Israel, aut saltem annus, quo Israel liberatus fuit a servitute gentium uti fit mentio 1. *Mach.* *c.* XIII. *vers.* 14. Nonne est igitur probabile, quod annus hujus liberationis cum perspicue designatus sit tam in aversa parte hujus secundi Numismatis, quam in aversa parte prioris numismatis, lectio ignota præcipuæ partis sit eadem aut fere similis illi, quæ conspicitur in priori, cum in utraque sint fere eadem symbola?

At quæcunque sit valor harum literarum, quæ videntur differre a Samaritanis, quæ in altera parte conspiciuntur, mihi videtur hic character esse Babylonicus, sicut ille qui dicitur Samaritanus, & præcipue Assyriacus, quo Cuthæi utebantur, cujus alphabetum integrum numismata nobis suppeditant, exceptis quinque literis. Scriptura sancta videtur huic conjecturæ locum præbere IV. *Regum* XVII. 24. ubi dicitur Rex Assyriæ post deportatos in suas provincias Israelitas, concessisse possessionem Samariæ incolis Babylolonis, Cutha, Avath, & Emath, & Sepharvaim. At ex his duo priores populi fuere insigniores, & verosimiliter finitimi, eo quod scriptor sacer videtur illos juxta eorum dignitatem memorasse. Ut commercia inirent cum Judæis atque Israelitis, Babylonii & Cuthæi, licet patria lingua uterentur, Hebraicam addiscere potuerunt, sicut Abraham, cum se contulit in terram Chanaan, ubi lingua Noe, & Adam, quæ est Hebraica, quam nos le-

legimus, conservata fuit cum suis characteribus: Etenim posteri Chanaan hujus regionis potiti fuerunt ante confusionem linguarum, in qua nullo modo fuerunt. *Genes.* x. 18. 25.

Praeterea Babylonii isti, & Cuthaei, singuli suam scribendi rationem conservarunt; Qui enim fieri poterat, ut integrae coloniae eos deserere cogerentur, quibus nemo praeter regem suum imperabat? Sacerdos missus a Salmanassar ut iis notum faceret Deum, quem colere deberent, non ea de causa missus est, ut eos legendi & scribendi rationem doceret: Idcirco ipsi sicut antea loquebantur & scribebant. Illos sua ipsorum lingua alloquebatur; cum diu fuisset in Assyria, eam facile potuit addiscere: Cum ipsi dominationem regionis obtinerent, & possiderent agros, Israelitae, qui post diuturnum tempus sigillatim, & turmatim in eam regionem redierunt ad majorem numerum se conformare debuerunt, sc. ad rationem scribendi, quae in ea regione jam obtinuerat post eorum deportationem.

Idem non contigit in Judaeis, qui a Nebuchdonezare Babylonem deportati sunt, quia Deus illis promiserat fore ut post septuaginta annos reverterentur; ipsi constanter antiquam scribendi rationem, & linguam patriam conservarunt; Esdra vero ea non pollebat autoritate, ut facere posset, ut singuli, & multo minus universus populus characteres immutaret. Praeterea Judaei Israelitae decem tribuum in suo reditu, & in provinciis illi, qui remanserant, eum novitatis accusassent; si conatus esset immutare characteres, quos Abraham, Mose, & Prophetae uti sanctos respexerunt, quos Deus ipse tradiderat, ut eos prostitueret, ut prophanis usibus inservirent, & Idololatris, quales erant Cuthaei, desereret. Contra vero conservarunt veteres characteres in libris sanctis Israelitae, & Judaei, illi ipsi, qui dispersi erant super universam terram diu ante tempora Esdrae, & eadem cura eos conservarunt, qua hodie conservant in cunctis regionibus, in quibus commorantur.

Deprehenditur igitur post redituum Israelitarum duae species Characterum in Samaria proprie dicta, quam Rex Assyriae suis coloniis assignaverat: At multo magis; eo quod Hebraicus obtineret in universa terra sancta: Hae duae scribendi rationes erant Assyria & Babylonia; & praeter has nullas alia derivari potuit ab Assyria: Quod Rabini afferunt characterem Hebraicum, quo modo nos utimur, esse Assyrium, hoc non significat hunc esse characterem Assyriorum, sed tantummodo appellari potest character Assyrius, ut denotetur character beatus, eo quod sit a Deo sanctificatus, quod illo usus fuerit ad scribendas tabulas legis; quod Hebraice eadem vox designet Assyrium, & beatum, uti sentit *Maimonides* cum aliis quamplurimis. Quod alius Judaeus addit in suis commentariis ad Misnam, verosimilius est; sc. characterem, qui dicitur Samaritanus, revera fuisse characterem Cuthaeorum: Hebraice scribebant charactere Cuthaeo aut Assyrio, sicut his temporibus Graeci Turcicum Graece scribunt.

Proculdubio maximae gloriae esse debuit summo Pontifici, & summo Duci Israelitarum, quod suo honori cuderentur nummi characteribus duarum gentium, quae olim suae fuissent inimicissimae; & praeterea quod inter suos subditos coloniae Babyloniorum, & Cuthaeorum Assyriae recenserentur. Hoc est, ut mihi videtur, quod in his nummis conspicitur. Hae duae linguae sibi invicem inimicissimae erant, de quibus triumphabat, ex tribus, quas Judaei recensebant fuisse sibi olim maxime adversarias. Tertia erat Graeca in horribili persecutione *Antiochi Epiphanis* & Regum, qui illi successerunt: Haec tertia lingua, cujus *tristitiam* aperit *Ecclesiast.* XVIII. post *vers.* 15. est lingua Graecorum, quos nisi vocibus obscuris tum nuncupare non audebat.

Verum ne longius abeamus a re proposita, qui peritiam aliquam habent in re nummaria, mecum convenient, hunc characterem ignotum fuisse characterem magistratus peregrini, qui jussus fuerat hoc nomisma cudere; eo quod iste character in praecipua parte numismatis conspiciatur; quemadmodum indubium est, quod in aliis nummis, qui Samaritani appellantur, partem nobiliorem esse illam, ubi nomen principis legitur. At hoc est animadvertendum, quod videatur iste Magistratus non fuisse Israelita, sc. non fuisse ex posteritate Jacob, neque religione Judaeus: Hinc est, quod hac de causa in inscriptione tantummodo legatur *Simeon Princeps;* Si mea sit vera conjectura, quod nullo modo legatur *Princeps Israel*, uti constanter legitur in reliquis ejus nummis; ubi voces *Simeon princeps* deprehenduntur, eo quod vox *Princeps Israel* necesse erat ut esset in utroque charactere: Hoc designat sine dubio hunc magistratum fuisse principi subditum, neque tamen fuisse ex eadem gente & religione; quamvis fieri potest, ut esset similis iis gentilibus, qui tempore Paschatis Hierosolymam ad adorandum advenirent, uti constat ex *Joh.* XII. 20. Iste Magistratus praeerat alicui ex his urbibus Samariae, quas Demetrius rex Syriae ces-

ſerat Jonathani fratri, & anteceſſori Simeonis, nti legitur 1. *Machab.* x. 30. & xi. 34. Hac de cauſa inſcribi non poterat in hac parte Numiſmatis *Simeon princeps Iſrael*, eo quod iſti characteres, qui quaſi corpus numiſmatis reputandi ſunt, deſignent populum, diverſum ab Iſraelitico, licet eidem principi ſubditum; & religio principis ab altera parte maxime denotata eſt, eo quod in ea legitur hunc eſſe primum annum, quo Iſraelem a ſervitute vindicavit.

Præterea magiſtratus hujus civitatis nullo modo erat Samaritanus, quemadmodum Cady, ſc. Judex Turcicus, qui in urbibus Græciæ judicat, nnnquam appellatns fuit, neque appellabitur Græcus.

Contra vero novi iſti incolæ Samariæ diſtinguuntur a Samaritanis 4. *Reg.* xvii. 29. *Iſte eſt populus ſtultus, qui habitat in Sichem;* Verum ille ſolus ibi non habitat, neque ita frequens eſt, ut poſſit dici gens a Deo odio habita, dicit *Eccleſiaſticus*, qui ſcribebat circiter quadraginta annis ante epocham duorum horum numiſmatum; verum ab eo non appellantur Samaritani. Samaritani non fuerunt niſi Iſraelitæ Schiſmatici, qui nolebant adorare Deum Hieroſolymis juxta morem univerſæ gentis Hebrææ. Et in Hiſtoria Evangelica iſti Samaritani ſolummodo memorantur: Hac de cauſa iſti nummi juxta loquendi modum non ſunt nummi Samaritani, quamvis hoc ſenſu Samaritani appellari poſſint, eo quod cuſi fuerint in Samaria: Cuthæi & Babylonii, qui ſedes habebunt in hac regione coacti fuerunt cudere hoc nomiſma nomine principis, cui ſubjecti erant, cum cuperet, ut conſpiceretur ſuum nomen impreſſum in moneta figurata juxta morem regum ſibi finitimorum, quod obtinere non potuiſſet a populo Hieroſolymitano; & in hoc veri Samaritani æque ac Judæi fuiſſent religioſi.

Summus ſacerdos Simeon non putavit prohanari legem, ſi ſineret, ut peregrini varias figuras rerum naturalium nummis imprimerent: At poſtquam per quatuor annos populi repugnantiæ obſtitiſſet, tandem concedere coactus eſt. Etenim in bis nummis, qui dicuntur Samaritani, ultra annum quartum epocha non deprehenditur; quamvis *Spanhemius* afferat in nonnullis nummis annum ſextum eſſe deſignatum; at veriſimiliter hoc aliorum fide, & teſtimonio afferit, cum non ſcribat quo loco viderit. In ruderibus Hieroſolymæ inventuſne eſt nummus legitimus, qui prætulerit nomen aliud præter illud Simeonis? Cur non deprehenduntur niſi ejus nomine impreſſi? Cur nulli deprehenduntur nummi, ne dicam David, Salomonis, & reliquorum regum Iſrael, & Juda, ſed ne quidem Johannis filii Simeonis, qui æque ac pater ſummus fuit ſacerdos, & ſcripturæ teſtimonio magnopere celebratus eſt, neque ex ejus poſteris.

Ego pnto rationem, quæ a lege deducitur, qua vetitum erat effingere formas rerum, quæ a Deo creatæ eſſent, Judæos non prohibuiſſe, quominus cuderent nummos figuris inſignitos: ſed alia de cauſa ſummus ſacerdos adductus eſt, ut opera peregrinorum, qui ſibi ſubjecti erant, in cudendo numiſmate uteretur; cum reliquæ finitimæ gentes ſibi eſſent inimicæ; eo quod populus qui ſua jura ſumma conſtantia tueretur, illum coegit Democratia non ſolum Hieroſolymæ, verum etiam in reliquis urbibus terræ ſanctæ obtinebat; poſtquam viſus eſt Deus poſt excidium regum Iſrael & Juda noluiſſe regiam dignitatem uſque ad Meſſiam in hac regione inſtaurari. Quod conſtat ex hiſtoria Betuliæ ex lib. *Judith* 1. *Machab.* xii. 6. xiii. 36. xiv. 20. xv. 2. 2. *Machab.* xxvii. 20. *Marc.* xi. 15. *Joh.* i. 19. *Act.* ii. 14. 23. & ex quamplurimis Scripturæ locis. Licet Simeon ſibi perſuadere poſſet, ab Judæis pro ſuis promeritis maximam ſui habitum iri rationem, eo quod ab ſe, & ab ſuis fratribus reſpublica, quæ perdita erat, inſtaurata eſſet, tamen ſi ſuo nomine nummos ſignare vellet juxta conſuetudinem regum Syriæ & Ægypti, verendum ſibi erat, nt in Democratia, ubi inauditum foret, conſilium ſuum improbaretur, in qua omnes cives pares, & fratres habebantur, utpote qui ex eodem patre nati eſſent: Hac de cauſa in Scriptura ſancta, in qua commendatur populus, qui ſcripſerit in Actis publicis anno primo *Simone ſummo ſacerdore, & Duce, & principe Judæorum*, nulla fit mentio de nummis, quos cudere juſſit; Et hoc ſilentium mihi videtur hoc conſilium improbare. Maxima Simonis, & ejus fratrum habita eſt ratio, ut permitteretur, ut ſuum populi nomini præmitteretur in literis, quæ a Republica ſcribebantur. 1. *Mach.* viii. 10. *Judas Machabæus, & fratres ejus, & populus Judæorum.* xii. 6. *Jonathan ſummus ſacerdos, & ſeniores gentis, & reliquus populus Judæorum.* xv. 17. *Simon princeps ſacerdotum, & populus Judæorum.* Veruntamen populus cito ſuum jus, quod in ſingulos cives, quamvis præſtantiſſimos habebat, iterum ſibi vindicavit. Eadem ratio, quæ habita fuit trium fratrum, qui liberatores gentis exiſtimati fuere, ſuorum poſterorum non eſt habita. Hoc certum eſt, quod Judas ſummus ſacerdos, Simonis nepos,

pos, in epistola scripta undecim annos post mortem sui avi, ut homo privatus post populum, & seoatum, qui ipsius populi pars erat, subscripserit. 2. *Macb*. I. 10. *Populus qui est Hierosolymis, & in Judaea, Senatusque, & Judas*. Praeterea tum, uti fieri consueverat Simooe principe, in Actis publicis non numerabantur anni summorum sacerdotum.

Hac de causa verosimile est, quod Simeon coactus fuerit, ut concederet populo, ne in posterum nummi suo oomine, aut his typis cuderentur; Revera oullos his similes Judaei his temporibus habuerunt. Etenim vel illi, qui non praeseferunt nomen Simonis, neque ullam epocham, sed tantummodo eorum pretium explicitum, proculdubio ejusdem typi, & operis ac reliqui sunt, & tanta ioter eos intercedit similitodo, ut oihil esse possit, nisi pertinax insita jam ante mentis opinio, quae tameo oullo fulciatur argumento, qua possit asseri alio tempore, cum oullum in his designetur, hos nummos fuisse cusos.

Caeterum haec moneta summi Sacerdotis Simonis oon impendebatur nisi in regione sibi subjecta; & rex Antiochus cognomeoto Evergetes, qui sibi summum Judaeae imperium asserebat, cum videret Simonem monetam suo nomine, atque autoritate cudere, iratus est: At cum hujusmodi tum esset rerum suarum conditio, ut som jus vindicare non posset, voluit ut tanquam Vasallus hanc autoritatem sibi acceptam referret; Atque illi suo edicto privilegium concessit, post triennium, quam Simon monetam cudere cepit, cum hac tamen conditione, ut tantum in sua provincia impenderetur. *Permitto tibi facere percussionem proprii Numismatis in tua regione*. 1. *Macb*. XV. 62. Tandem quod praecipue constat ex charactere ignoto, qui legitur io his oummis, Hierosolymis non fuisse cusum. Character, qui dicitur Samaritanus, qui ab altera parte legitur, oullo modo cusus est, & consequenter non fueruot percussae aliae monetae, quae Samaritanae vocaotur. Uterque character Judaeis peregrious est; & iste character, qui vulgo creditur Samaritanus, nunquam fuit character aut Jodaeis usitatus, aut character sanctus. Judaeine permisissent suos characteres, aut suam sanctam linguam prophanis characteribus imponi? Duo isti diversi characteres, qui io hoc nummo leguotur, sunt igitur ejusdem civitatis, ubi duae gentes incolebant, & ubi singulae suam scribeodi rationem conservabaot. Hac de causa oos habemus multos oummos, quorum inscriptio ab altera parte Latina, & ab altera Graeca est. Character Latinus est Imperatoris, Romani Magistratus, aut coloniae, & Graecus est character veterum incolarum. In Numismate maximi moduli Balduini II. Byzantini Imperatoris, nonne Latine io altera parte legitur *Imperator*, & ab altera Graece *Despota*? Hac de causa non est potandom hos nommos Hierosolymis fuisse percossos; quia character Hebraeus, qui io illis legitur, erat solus, quo tum princeps, & similiter populus utebatur; nisi putetur characterem Hebraeum, quo Pilatus usus est, & qoem tum populus Hierosolymus legebat; illum fuisse, qui legitur in nummis Simonis 130. annis ante hoc tempus. Nummus Herodis, quo regnaote Dominus noster natus est, est Graecus, & revera in Judaea percussus est, at non Hierosolymis, & a Judaeis, sed Caesareae a Graecis.

Nulla alia ratio investiganda est, cur oummi summi sacerdotis Simonis inscripti sint characteribus Samaritanis, oisi illa, quod in Samaria percussi fueriot; sicut nulla est alia ratio, cur oummi veterum Imperatorum impressi sint characteribus Graecis, nisi ea, quod in Graecia percussi fuerint. Ut constet characterem Samaritaoum esse veterem Hebraeum, constare debet hunc potius esse characterem eorum populorum, qui a Salmanassare deportati sunt in Samariam. Israelitae Samaritani tam ante quam post epocham duorum horum oummorum potueruot usurpare hanc scribendi formam, quando sibi opportunum potaveruot, ut a Judaeis discernerentur: Constatne hunc oummum fuisse ab illis percussum, aut hunc characterem fuisse vetustiorem in terra sancta, quam istae coloniae Assyriae fuerint? Num io hac regione vetustior visus est? Phoeoicius, qui legitur io noonullis nummis Tyri & Sidonius similis est huic, qui vulgo dicitur Samaritanus, sicut est similis Arabicus Graeco. Uodenam ex consequeotia constare potest, characterem, qui vulgo creditur Samaritaous, non esse Assyrium?

Hic nummus hanc habet singularitatem; Quod in illo legitur, aliquod oos docet, & quod in eo legi non potest, multo amplius oobis indicat; licet omoes consequentiae, quas ex mea conjectura de characteribus ignotis hujus nummis deduco, sint ejusmodi, ot alia multa argumeota certas eas reddere possiot.

Verum, quod omnioo satisfacere debet in hoc argumeoto, & quod aestimationem prioris ex his duobus nummis argenteis, auget, hoc est qood oobis in fioe designet, in qua Samariae civitate hi oummi, qui dicuntur Samaritani, praecipue percussi fuerint.

rint. Etenim *Schim* ש, qui in ima parte primæ lectionis ad finistram legitur, non fuit impressus nisi ut designet primam literam urbis: in qua hic nummus fuit percussus, Urbs ista fuit Sichem, i. e. metropolis Samariæ, ubi incolebat. *populus stultus* de quo loquitur *Ecclesiasticus* loco supracitato, scil. populus Idololatra, qui maxime in ea urbe opibus & autoritate pollebat eo tempore, quo Sacer iste autor scribebat. Monetarius voluit imitari nummos finitimorum principum, & præcipue illos Regum Syriæ, in quibus Antiochia non designatur nisi A, quæ est prima litera sui nominis; & aliquando deprehenditur in eodem sito, quo hic legitur ש. Qui igitur dicitur character Samaritanus, est ab ipsa sua origine character peculiaris populo Idololatræ, sicut ille, qui huic in secundo nummo imponitur, character denique, quem Sichemitæ ex Assyria attulerunt; Sicut ego demonstrandam curavi. Nummi qui locum præbent his observationibus, & qui inserviunt ad eas stabiliendas, maximi æstimandi sunt.

JOHANNIS HARDUINI
EPISTOLA
DE
NUMMIS SAMARITANIS
AD ARX.

Rogas, Amice, ut aperiam paucis, quid sentiam de nummis tribus, quos Tibi a nescio quo scribis ostensos fuisse, nudius tertius Samaritanis characteribus inscriptos, hac sententia: *Liberationis Sion Anno* II. *Anno* III. *Anno* IV. etenim significas posse istud esse, quod pro vestibulo, nec illo quidem indecoro, aperis, quod moliris, Chronologiæ sacræ nimirum ex nummis, restituendæ, atque illustrandæ. At est difficile profecto de nummis pronunciare, quos non ipse perspexeris; nec satis tutum, in hoc præsertim genere, alienis credere oculis. Geram tamen tibi morem, ut consuevi; nosti enim adeo me tibi esse obnoxium, ut malim multo minus prudens, quam minus Tibi obsequens videri. Sume igitur, si vera narras, Sacrum Bibliorum codicem: inspice libri I. *Macchab. cap.* 13. *vers.* 49. Namque tibi descriptam primo loculentissime videbis liberationem arcis Hierosolymitanæ, quam & Sion alium, & civitatem David nuncupatam fuisse non ignoras: deinde & de Simone reperies: *Qui autem erant in arce Jerusalem*, inquit Scriptor Sacer, *prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere ac vendere, & esurierunt valde, & multi ex eis fame perierunt. Et clamaverunt ad Simonem ut dextras acciperent, & dedit illis: Et ejecit eos inde & mundavit Arcem a contaminationibus, & intraverunt in eam* 23. *die secundi mensis, anno* 171. *cum laude, & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel:* Et constituit ut omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia. Fuerat in hostium potestate arx Sion annis 26. nempe ab anno 145. Græcorum, sive, ut ajunt, Seleucidarum, quo capta ab Antiocho civitate, murisque everfis arx ab eodem instaurata est ut ibi collocatus præsidiarius miles per urbem & vicina loca, cum libertate populabundus excurreret. Nam ita res gesta narratur *vers.* 35. Atque hunc præsidiarium militam *Inimicum magnum* proxime audis appellatum. Arcem igitur tandiu frustra appetitam, atque tentatam anno 171. Græcorum, qui urbis Romæ est 612. mense secundo, Simon Pontifex recepit: atque illius diei memoriam, quo tanta letitiæ materia erat oblata, jussit annis singulis solenni ritu celebrari. Eodem *cap.* 13. libri primi Machabæor. *vers.* 41. intelliges ipsius Simonis Pontificis annos in tabulis gestisque publicis fuisse notatos, retenta nihilominus in annalibus æra Græcorum, sicuti mos est apud nos consignari annos Pontificum Rom. ac Regum simul cum æra vulgari: Quamobrem siqui etiam Simonis ipsius nomine nummi tibi forte in ma-

manus venerunt, eos isto pariter testimonio facillime illustrabis.

At, inquies, cur Samaritanis characteribus, non Hebraicis inscripti sunt nummi? Causa in promtu est. Quoniam videlicet sunt in eo Samariæ tractu conflati, qui fuerat Judææ adjectus, sub Jonatha Simonis fratre, a Demetrio Syriæ rege, sub annum Græcorum 167. ut in eodem libro narratur *cap.* 11. *vers.* 28. *Et postulavit Jonathas a Rege, ut immunem faceret Judæam, & tres Toparchias, & Samariam, & confines ejus, & promisit ei talenta trecenta: Et consensit Rex, & scripsit Jonathæ epistolas de his omnibus, hunc modum continentes: Rex Demetrius fratri Jonathæ salutem, & genti Judæorum...... Statuimus ergo illis omnes fines Judææ, & tres civitates Lydan, & Ramathan, quæ additæ sunt Judææ ex Samaria, & omnes confines earum, sequestravi omnibus sacrificantibus Jerosolymis.* Audis tres Toparchias, quæ erant in Samaria, & prope eam, Judæorum ditioni esse contributas? Ritum igitur sacrum sanctæ civitatis tenuerunt illæ quidem, sed non idcirco linguam mutuarunt. Itaque cum jus esset singulis nummos conflandi, communem cum sancta civitate lætitiam proprio quæque ac patrio sermone in nummis notarunt. Nihil hic ego quidam certe astutius intelligo: Tu his fruere, siquidem arriserint: Impertire etiam cuicunque libuerit, sive antiquam ex eo tibi gratiam sit habiturus, sive nullam: Cave enim eos imittere, quos amicus quidam noster antiquæ & facere, ut solet, nuper appellavit in literatura scrutarios: Quod levia nimirum & frivola quæque nihil eximium & insigne in artibus & scientiis consectantur: qui tamen siquid ex eo genere, quoniam ea quoque obiter aspergi subinde necesse est, si quid, inquam, simile in aliorum scriptis offendunt, quod ipsi fortassis æque attigerint, spoliatos se suis operibus magno strepitu conqueruntur, ac virum frugi tanquam raptorem tantum non in jus vocant, citantque per præconem prætorium: Vale Lutetiæ Parisior. E Museolo nostro Idib. Nov. MDLXXXXI.

HADRIANI RELANDI
DISSERTATIO I.
DE
NUMMIS SAMARITANIS.

Nuper, quum res Academicæ mihi otium facerent, & Amstelodami ad Te inviserem, Humanissime Wildi, memini sermonem inter nos fuisse de Inscriptione Nummorum quorundam æreorum, qui illis literarum formis insigniti erant, quas vulgo Samaritanas appellamus. Quum vero majus otium ea disquisitio postularet, quam id temporis nobis concedebatur, pollicitus sum me sententiam meam aut conjecturam scripto ad Te missurum esse, quod eo lubentius præsto, quo plus tuæ humanitati & benevolentiæ debeo, qua illos e Cimeliarchio Tuo instructissimo depromtos mecum communicare voluisti. In eorum numero quatuor erant præcipue, quos aliqua affinitate characterum inscriptorum conjunctos conjunctim quoque oculis tuis subjiciendos esse existimo, ut unius contemplatio alterum illustret, & illa quæ a me notabuntur, clarius ab animo Tuo percipiantur. Ne vero prolixior descriptio nummi cujusdam singularis, quem indicare volumus, sæpius interponatur, sequemur ordinem quo heic Nummi depicti sunt, atque ita eorum vel Primum alterumve aut Tertium nominabimus. En Tibi horum imagines.

Primus Noster non differt a Secundo & Tertio nisi ea in re, quod literas plures numero & clariores ostendat, quum in his quædam temporis injuria erasæ sint, quas ex integerrima Inscriptione Nummi primi facili labore suis locis restituimus. Utraque facies hujus Nummi literas præfert, quarum explicationem Tibi tradere conabimur. De Inscriptione autem illius faciei quæ imaginem Palmæ dactyliferæ (vulgatum illud Palæstinæ Symbolum, quod Tu e Numismatibus Tuis optime nosti) circumdat, primo disputabimus. Videtur illa quidem has literas exhibere, a nobis, ob defectum aliarum, his

his charaćteribus Hebræis quadratis expreſſas שנתא רבר. Quæ rationes nos impellant, ut credamus formas in Nummo noſtro expreſſas pro his habendas eſſe, ſigillatim exponemus, ubi prius mentem noſtram de notatione harum literarum aperuerimus, ne id noſtra tantum autoritate affirmaſſe videamur. Putamus itaque hanc Inſcriptionem indicare annum quo cuſum fuit hoc Numiſma, & in duo membra debere diſtingui quorum unum ſit שנתא, quod *Annum* ſignificat, alterum, Numerus anni רבר qui eſt 224. Vides mihi porro explicandum eſſe, a quo termino hi anni computandi ſint, ut vera ætas cuſi hujus Numiſmatis intelligatur. Me quidem variæ rationes movent ut credam, morem ſigoandi Nummos impreſſa imagine, & literas iis inſcribeodi, non adeo antiquum eſſe, ut vel ab Exitu Hebræorum ex Ægypto, vel a Templo Primo condito hæc Epocha duci poſſit. Non ignoro viros eſſe celeberrimi nominis, qui in ea ſunt ſententia, nummos temporibus Joſuæ, Samuelis & Regis Joſiæ cuſos adhuc ſupereſſe, ſed illos vehementer falli ex ipſa Inſcriptione Nummorum, quos pro ſe facere arbitrantur, non difficile nobis eſſet demonſtratu. Autoritas etiam Talmudica nonnullis Viris doćtis perſuaſit monetam Mardochæi vulgatam olim fuiſſe; quæriturque huic opinioni præſidium in Sacro Codice, *Eſth.* 9. 4. debile profećto aut plane nullum. Quod & ſi fateremur Mardochæi memoriam nummo aliquo propagatam fuiſſe, cum hoc fačtum ſingulare ſit, & in Perſia contigerit, non demonſtrat ea ætate nummos cuſos apud Judæos in uſu fuiſſe. Antiquiſſimis enim temporibus ſolebant Hebræi nummos ponderare, & certam argenti aurive quantitatem ad ſtateram expendere, non Abrahami tantum ævo, ut docemur *Gen.* 23. 16. ſed & Davidis, 1. *Chron.* 21. 25. & *Jeremiæ* in Libro ejus *cap.* 32. 9. Quibus in locis cum mentio fiat ponderationis, etiam ſi nummi exiguo numero ſolvendi eſſent; nuſpiam vero in Codice Veteris Inſtrumenti (cujus hiſtoria a mundo Condito uſque ad rudimenta Templi ſecundi protenditur) nummos cuſos eſſe legamus, tuto credimus ætatem Nummorum cuſorum ad tempora Templi Secundi debere referri. Cujus ſententiæ contrarium a nullo haćtenus demonſtratum fuit. Verum ſtante Templo Secundo nummos a Judæis cuſos fuiſſe nullus, quod credam, Virorum Eruditorum negabit. A condito autem Templo Secuodo anni in Nummo ooſtro ootati numerari oequeunt, quum iſta æra nonniſi XL. annis, juxta rationes Chronologicas Judæorum, in uſu fuerit, & numerus noſter annos 224. exhibeat. Anno enim quadrageſimo a Templo Condito veoiſſe dicitur Alexander Hieroſolymas, a quo anno deinceps tempora ſua numerarunt Judæi uſque ad Templi excidium & ulterius. Credimus ergo numerum horum annorum ineundum eſſe ab Æra iſta Alexandrina, quæ a Philologis Æra Contraćtuum, a Judæis מנין שטרות dici conſuevit. Quare apparebit Nummom hunc cuſum fuiſſe ſub Imperio Regis Jannæi, fratris Ariſtobuli, oriundi e nobiliſſimo genere Chaſmonæorum. Quo nos etiam ducit Inſcriptio in averſa Nummi parte, mox a nobis explicanda. Illuſtris illa familia præfuit rei publicæ Judaicæ centum & tribus annis, juxta traditiones Hebræorum, ab Anno Mnodi Conditi 3622. uſque ad 3725. Initium vero Æræ Contraćtuum dićtæ, dedit annus milleſimus ab Exitu Iſraelis ex Ægypto, qui contigit, juxta conſtantem traditionem Chronologorum inter Judæos, Anno ab orbe Condito 2448. Æra itaque contraćtnum exordium habuit anno 3448. A qua ſi ſupputemus anoos 224. in nummo noſtro deſignatos, numerabimus annum a Mundo Condito 3672. quo rerum potiebatur apud Judæos Rex Jannæus. Quod autem regnantibus Chaſmonæis, & diu poſtea Judæi in annorum computo hanc Epocham ſecuti ſint, plurimis poſſem firmare teſtimoniis; ſed uno contentus ero, quod e Pandećtis Talmudicis hauſit Rabi David Ganz, in Zemach David, cujus verba, quod huic argumento multam lucem adfuſura ſint, & liber in omnium manibus verſetur, ipſa proferam, דע שמתחילה היו ישראל מונין שנותיהם ליציאת מצראים ואחר זה לספר שנות המלכים באשר חמצא רבר זה בדברי הנביאים הראשונים ואחרונים עד שנת אלכסנדרוס מוקדן היו מתחילין למנות שנותיהם וכותבין בל שטרותיהם מזמנו כמו שאמר בפ׳ קמא דע׳ ז׳ אמר רב נחמן ובגולה אין מונין אלא למלכות יונים בלבד : *Sciendum eſt in initio Iſraelitas numeraſſe annos ſuos ab Exitu eu Ægypto, deinde ab initio regni uniuſcujuſque Regis, qui ipſis præerat, uti videmus in Libris Prophetarum priorum, & poſteriorum, quæ ratio computandi annos perduravit uſque ad tempora Alexandri Macedonis. Tum inde cœperunt numerare annos ſuos, & iſto computo uſi ſunt in omnibus tabulis contraćtuum, uti traditum eſt in Talmude Cap.* 1. *Lib. de Idololatria. Raſ Nachman*, inquit, *Tempore exilii ſolebant anni numerari ab Imperio Græcorum.* Additque idem, hunc morem numerandi tempora ab æra contraćtuum viguiſſe apud Judæos ultra decem ſæcula. Et conſtat inter Eruditos æram a Mundo Condito, qua hodie utuntur, non-

nonnisi post absolutionem corporis Gemarici usitatam fuisse. Leve esset testimonium Ganzii, nisi id firmari posset autoritate Scriptorum & antiquiorum, & maximi nominis apud suos, quales sunt Autor vetustissimi Chronici Seder Olam Rabba *pag. edit. Meperian.* 91. R. Abraham Zacuth in Juchasin *fol.* 3. *col.* 6. *edit.* Constant. & alii. Eandem hanc æram vel certe non multum ab ea diversam usurpari in Libris Machabæorum vulgo dictis videmus, eamque appellari æram regni Græcorum, quo nomine æra contractuum apud Judæos quoque indicari solet. Non eo inficias differentiam aliqualem esse inter inter æram Contractuum Judaicam, & eam qua utitur scriptor Librorum Machabaicorum, quum hæc illam sex annorum spatio aliquando prævertat. Mattathiam enim, quem Hebræi anno æræ Contractuum 140. obiisse scribunt, anno æræ suæ 146. defunctum esse tradit Autor *l.* 1. *Mach.* 2. 69. Ratio hujus discrepantiæ inde originem ducit, quod Judæi æram Contractuum inchoent a sexto anno Imperii Alexandri, quo in Palæstinam venisse creditur, & cum Simeone Justo, Pontifice Maximo, collocutus fuisse; Scriptor vero Librorum Machabaicorum æram suam a primo anno Imperii Alexandri ordiatur, unde liquet inter initium hujus æræ, & illius sex annorum intervallum intercedere. Quæ pro vera æra Contractuum haberi debeat, an illa quæ a primo an quæ a sexto Alexandri anno capit exordium, nunc non disputabimus, quum exigua utriusque differentia nullam in explicatione hujus Numismatis creare possit difficultatem. Confusionem harum ærarum facile induceret commune nomen, quo utraque dicitur *Æra Alexandri*, licet sex annorum spatio videantur esse sejunctæ. Quid? quod præter has tertia epocha, quæ æra Alexandri fuit appellata, & circa eadem tempora originem habuit, notior tamen illa vulgari nomine æræ Seleucidarum, quæ a primo aono Seleuci Nicatoris cepit exordium, & in Nummis Regum Syriæ notata sæpe legitur. En ipsa verba Abulfaraii, qui in Hyst. Dynast. *pag.* 98. hæc tradit وبعد اثنتي عشر سنة من موت للاسكندر حصل لسلوقوس المسمى نيقاطور اي القاهر ملك بابل وكل العراق وخراسان الى الهند (ita legitur in editiooe Pocokiana, sed puto legendum esse ومن اول ولايته يبتدي هذا الهند التاريخ المعروف بتاريخ الاسكندر وهو الذي يورخ به السريان والعبريون *Elapsis* *autem duodecim annis a morte Alexandri pervenit* (regnum sc.) *ad Seleucum dictum Nicatora, idest, Victorem* (Notabis ἐν παρόδῳ nomen Urbis celeberrimæ *Alcairo*, quæ eadem vox Arabica est sed fœminina, significare *Victricem* القاهرة *Regem Babelis & totius Parthiæ* (vel Chaldææ; hæc enim & illa عراق vocabantur, altera quidem عراق عجم, altera عراق عرب) *Chorosanæ* (idest, Bactrianæ, quæ male apud Ptolomæum Χορασὶνη legitur) *usque ad Indiam. A primo anno imperii ejus æra incipit, quæ vulgo dicitur Æra Alexandri, & qua utuntur Syri & Hebræi.* Hanc æram Seleucidarum esse eandem cum æra Judaica Contractuum clarissimi nominis Chronologus D. Petavius opinatur in Rationar. Tempor. *p.* 2. *lib.* III. *c.* 13. Quamvis Judæi æram suam contractuum a sexto anno Alexandri inchoent. Quicquid sit; sive illa æra, quæ a primo Alexandri anno, sive quæ a sexto, sive quæ a primo Seleuci anno, incipit, habenda sit pro æra Contractuum apud Judæos usitata, incidit tamen anous cusorum horum numismatum in tempora Chasmonæorum. Malumus autem sequi scriptores Hebraicos, & initium æræ Contractuum adsignare in anno sexto imperii Alexandri. Erunt tamen forte nonnulli qui sibi persuadebunt æram hanc Contractuum in usu non fuisse regnante Jannæo, quum hæc verba in *Lib.* 1. *Machab.* 13. *v.* 41. & 42. legerint: Ἔτους ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ ἤρξατο ὁ λαὸς Ἰσραὴλ γράφειν ἐν ταῖς συγγραφαῖς καὶ συναλλάγμασιν ἔτους πρώτου ἐπὶ Σίμωνος Ἀρχιερέως μεγάλου καὶ στρατηγοῦ ἡγουμένου Ἰουδαίων. *Anno centesimo & septuagesimo ablatum fuit jugum quod Gentes imposuerant Israelitis. Cœpitque populus Israeliticus in syngraphis & tabulis contractuum ita scribere: Anno primo Simonis Pontificis Maximi, Ducis & Præfecti Judæorum.* Opportune heic, dum ab hoc argumento distractus aliud ago, incido in locum huic non absimilem in Talmude, ubi in Gemara Cod. Rosh Haschana *cap.* I. ex antiquissimo Libro Megillat Taanith (quem cave coofundas cum recentiori, qui uoa cum Chronico Templi Secundi, & Historia R. Abrahami ben Dior, aliisque libellis non magnæ molis excusus est aliquoties) traditur, שפעם אחת גזרה מלכות יון גזרה על ישראל שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים ואפי' בשטרות וכך היו מונין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא כהן לאל עליון: *Interdixisse aliquando Regem Græciæ* (i. e. Sy-

Syriæ, ut mox demonstrabitur) *Judais pronunciationem nominis Divini, Hasmonæos vero, quum prævalerent, constituisse ut etiam in formulis contractuum id scriberetur, atque illo tempore hanc fuisse consuetudinem annos numerandi: Anno hoc vel illo Johannis, Pontificis Maximi, qui Sacerdos est Dei altissimi.* Verum si ad ipsa verba propius animum advertant, deprehendent non dici, æram usitatam abolitam fuisse, sed ab eo tempore consuevisse Judæos nomen Ducis sui adnotare in formulis contractuum. Utrumque autem fieri potuit, & nomen Ducis, & æra Græcorum, signari, quod certe ab eo tempore factum fuit. Nam in desuetudinem non abiisse æram Græcorum ex eo liquet, quod biennio post illud tempus, quo hunc morem apud Judæos invaluisse Scriptor affirmat, æra Græcorum adhuc in tabulis publicis, quæ columnis in monte Sion affixæ legebantur, usitata fuerit, addito tamen nomine Ducis aut Pontificis Maximi. Legitur id 1. *Macbab.* 14. 27. ὀκτωκαιδεκάτῃ Ἐλὼλ ἔτους δευτέρου καὶ ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ. Καὶ τοῦτο τρίτον ἔτος ἐπὶ Σίμωνος Ἀρχιερέως. *Die decimo & octavo mensis Elul, anno centesimo septuagesimo secundo, qui est tertius Simonis Pontificis Maximi.* Confer 2. *Macbab.* 1. 10. Exploratum itaque nobis est Æram regni Græcorum, sive a primo sive sexto Alexandri anno computari debeat, quod nobis in hoc argumento occupatis perinde est, obtinuisse inter Judæos tempore Chasmonæorum. Quæ cum ita sint, non dubitamus annum in Nummo nostro signatum fluxisse sub imperio Regis Jannæi: aptissimo tempore, quo libertas populi Judaici restituta potestatem fecit illi qui rerum potiebatur, Nummos cudendi. Adde quod ista ætate mos invaluerat apud Syros, & Ægyptios, gentes Judæis nimium vicinas cognitasque, numerum anni, quo cusi essent, ex vulgari numerandi ratione nummis inscribere. Quam consuetudinem, quum Numismata Antiochi, Demetrii, Alexandri, Ptolomæi, aliorumque (quæ Tuum Cimeliarchium continet plurima) abunde Te docere possint, ego pluribus non confirmabo. Ad exemplum harum Gentium Hasmonæos æram inscripsisse Nummis suis, vel plerisque vel omnibus, mihi admodum fit vero simile. Scrupulum forte alicui injiciet, quod dixerim שנתא *Annum* significare, quum Hebraice שנת vel שנה *Annus* dici soleat. Quod quidem non inficior; sed dialectum eo tempore in Judæa usitatissimam puram Hebræam fuisse pernego. Chaldaicæ enim & Syriacæ voces (quæ linguæ characterum forma magis quam ulla alia in re diversæ sunt) post reditum exulum Judæorum e Babylonia adeo fuerunt usu communi tritæ, ut avita illa & purior lingua Hebraica in desuetudinem fere abierit, & Lex Divina a populo intelligi vix potuerit, nisi in sermonem Chaldæum transferretur; unde natæ videntur Paraphrases illæ Chaldaicæ, quæ in manibus nostris versantur. Ex quo linguæ patriæ neglectu & mixtura cum aliis linguis nova quasi dialectus Hierosolymitana dicta, traxit originem. Eo autem tempore, cum Sospitator noster humana carne indutus in his terris versaretur, ita invaluerat hæc consuetudo, ut voces pure Syriacas magno numero non protulerint passim, sed & Hebraicas illas appellaverint, quod adeo ipsis familiares essent; ut videmus *Job.* 19. 13. 17. *Act.* 1. 19. & alibi. Quæ cum ita se habeant, quis nescit Syros *annum* iisdem literis ܫܢܬܐ שנתא dicere, Chaldæos autem, absentia literæ *Nun* per *Dages* compensata, שתא. Quamvis autem fatear animo meo non obversari exemplum aliquod vocis שנתא scriptæ a Chaldæis ob defectum librorum ea ætate conscriptorum, fieri tamen id per genium linguæ potuisse, & factum fuisse aliquando, ex eo colligo, quod Chaldæi dages forte etiam sine necessitate in literam נ resolvant. Exempla notiora sunt, quam ut iis recensendis te morari possim. Nec a Chaldæis tantum id fieri consuevit; sed a Syris qui pro Hebræis vocibus אחם & אח scribunt ܐܢܚܘܢ & ܐܢܬ, ab Arabibus, qui Heb. אבוב legunt انبوب ab Æthiopibus quoque, legentibus pro Hebr. שבת & אחם, ሰንበት, & ሕትወ, Dages per *Nun* compensato. Si quis tamen assentiri neget huic nostræ explicationi, ob eam rationem quod existimet annum convenientius rationi illorum temporum שנת quam שנתא dici, legat Inscriptionem hujus Nummi hoc modo, שנת ארכד *Anno* 1224. & hos annos supputet ab Epocha Celeberrima Exitus Hebræorum ex Ægypto, quæ æra ab æra Contractuum mille annorum intervallo disjuncta est. א autem mille significat, quod a voce שנתא demtum, numero רכד addi potest. Sic omnia pure erunt Hebraica. Hanc ego cogitationem, ut mihi in mentem venit, Te celare non possum, Vir amicissime, verum innumeris parasangis ei priorem Explicationem præfero, quam solam genuinam esse mihi persuadeo. Sed video mihi, antequam huic Inscriptioni valedicam, rationem red-

den-

dendam esse lectionis meæ, quamvis eam omittere possem ad exemplum Magnorum virorum, qui Nummos Veterum Hebræorum explicuerunt, & satis mihi conscius sim vix aliquid a me dici posse, quin homines quidam, qui aliis adversari amant perpetuo, aliquid reponere possint. Me tamen non pudet eam viam, quam init, Tecum candide communicare, ut ipse videas, quibus fundamentis meæ conjecturæ nirantur. Quid Prima litera hujus Inscriptionis Schin sit, dubium non est. Eadem enim figura Alphabeto Samaritano, quod Illustris Scaliger protulit, & alibi, cernitur: quamvis, qui hodie supersunt Samaritani dentes hujus literæ, quos vocant, adeo non protendant, uti in Epistolis Samaritanorum ad Cl. Ludolfum datis, & Alphabeto, quo conscriptus est Pentateuchus Samaritanus in Bibliotheca Vaticana latens, videre est, apud Villalpandum & Bartoloccium. Secunda litera *Nun* est. Conferatur Alphabetum Vaticanum, & illud Scaligeri, ac eadem hujus literæ figura in Nummo nostro quarto ita depicta ut quam proxime ad hodiernam istius literæ figuram accedat. Tertiam *Thau* esse Hieronymus testabitur, qui in *Comment.* ad *Ezech.* literam Samaritanorum *Thau* crucis figuram referre tradit, qua forma eriam conspicitur in Alphabeto Samaritano antiquissimo, quod sibi Mantuæ visum refert R. Azarias in מאור עינים. Nec forma crucis adeo recedit ab hodierna figura literæ Samaritanæ *Thau*, ut multi clamant, qui ob dissimilitudinem harum formarum incertam esse omnem lectionem antiquorum Characterum Samariranorum affirmant. Figuram, & forte notationem, eandem habet litera quædam Punica (inter Punicas autem & Samaritanas literarum formas maximam inrercedere cognationem diu observatum fuit) conspicua in nummis Siculis, Sidoniis, Tyriis, Africanis & aliis. Tuum Cimeliarchium tres nummos possidet Phœniciis literis insignitos, in quibus hæc forma crucis evidenter apparet. Inspice etiam Bernardum Aldrete, *Varias Antiquedades de Espana, Africas, y Otras provincias*, qui *pag.* 178. Nummos plurimos exhibet characteribus Punicis conspicuos, in quibus litera illa crucis imaginem referrens, aliquoties cernitur. In Sicilia quoque Perutæ *Tab.* 13. & 14. & 92. in Nummo *Antioch.* IV., Regis Syriæ, quem Cl. Vaillant. *pag.* 200. exhibet, ejusdem figuræ litera Phœnicia conspicitur. Sed de litteris Punicis forte alias Tibi conjecturas meas perscribam. Redeundum est in viam. Quarta litera *Aleph* est, quod constat inter Eruditos. Quintam jure pro *Resch* ex Alphabeto Azariæ satis videtur posse colligi, quamvis non negem in Nummo nostro spatium quod inter duas lineolas est lineola plana incumbente clausum non esse, ut videtur fieri debuisse. Sed ipsius Nummi contemplatio docere videtur lineolam istam erasam esse, quod eo facilius contingere potuit, quo propius hæc lineola ad limbum nummi accessit. Finge tamen non esse erasam lineolam. Constare nihilominus poterit vera forma hujus literæ. Videmus enim in quibusdam Nummis & scriptis Codicibus Samaritanorum literas nonnullas E.G. *Daleth*, *Cheth*, & *Mem*, superne linea incumbente claudi, in aliis vero apertas relinqui. Cujus ego rei exempla Tibi exhibere paratus sum, cum Te Trajectum & domus mea iterum exceperit, tanto hospite futura felicior. Certe ego confiteor me nullius literæ formam nosse, quam nostra exactius referat, quam literæ *Resch*. Sequenrem characterem pro *Chaph* habeo, maxime quum ejus imaginem in Inscriptionibus Nummorum nostrorum Secundi, & Tertii conremplor (quæ cum hoc primo conveniunt) & illam cum figura literæ *Caph* in Alphabeto Samaritano, quo Scaliger usus est, confero. Ultima litera mihi *Daleth* esse videtur, pro qua diu habuerunt Viri Eruditi formam literæ ab hac nostra non multum diversam, in explicatione Nummorum, qui vulgo pro Siclis habentur, de quibus jam non dicam, quamvis non diffitear omnes qui & in hac Urbe & alibi a me visi sunt, dubiæ, si non malæ, fidei, a me haberi. Atque ita vides, Vir Eruditissime, quæ me rationes impulerint, ut eo quo explicui modo nummi nostri unam Inscriptionem explicarem. Accedo ad illam, quam altera pars Nummi primi, calice impresso conspicua, exhibet. Continet illa, quantum ego assequi valeo, has literas Hebraico charactere quadrato sic scribendas, לגאלת ציון, quarum sensus est, *Propter* sive *ad memoriam Liberationis a Græcis*. Scilicet ea ætate, qua cusum fuisse hunc nummum credimus, excusserat populus Judaicus jugum a Syris impositum, avitæ Libertati restitutus fortitudine Chasmonæorum, uti fuse in Libris Machabaicis, Josephi, & aliis traditur. In signum vero Libertatis recuperatæ Nummos ejus indices cuderunt, quod populo non licuit in alienam potestatem redacto. Jus antem cudendi nummos reddidit Judæis Antiochus Demetrii filius, quum Simon Dux & Pontifex Maximus esset Hebræorum, una cum aliis privilegiis, quæ ab Regibus Syriæ, qui ante ipsum regnarunt, ablata fuerunt, &

id de novo firmavit. 1. *Maccab.* 15. *verſ.* 5. & 6. Inſcriptio numiſmatis noſtri ut clarius intelligatur, ſciendum eſt Reges Syriæ, a quorum oppreſſinne Chaſmonæi populum Judaicum liberarunt, dici conſueviſſe apud Judæos מלכי יון *Reges Græciæ*, & ipſum Regnum מלכות יון *Regnum Græcum*, quia Imperii Græci, qua extenſione id fuit ſub Alexandro Macedone, partem non exiguam poſſidebant, & ſe ſolos legitime ſuccedere Alexandro in Imperio gloriabantur. Unde in Nummis Seleuci Nicatoris caput Leonino rictu armatum, & Jovis effigies, crebro conſpiciuntur. Illud in nummis Amyntæ, Philippi & Alexandri Magni, qui ab Hercule genus ducebant, frequens eſt, quod imitatus eſt Seleucus. Hæc, Jovis effigies, in Nummis Alexandri ſæpe conſpicienda, quod ſe παῖδα Διὸς haberi vellet, a Seleuco quoque adoptata eſt, qui ſe verum Alexandri ſucceſſnrem credi volebat. Quare mirum non eſt regnum Syriæ Græcum a Judæis dictum eſſe. Adde Syros lingua Græca uſos fuiſſe, quod Seleucus Nicator edicto publico juſſiſſe dicitur, qua lingua etiam Inſcriptiones omnium Nummorum cuſorum ſub Imperio Regum Syriæ, conſcriptæ ſunt, ſi paucos excipias a Tyriis & Sidoniis vulgatos, in quibus literæ Phœniciæ inveniuntur. Sed juvabit forte ipſos audire Judæos id affirmantes. Hæc verba ſunt Auctoris סדר עולם Chronici antiquiſſimi. ר׳ יוסי אומר מלכות פני הבית שלשים ודשנה מלכות יון מאה ושמונים מלכות בית חשמונאי מאה ושלש: *Imperium Perſarum, inquit R. Joſe, duravit ſtante Templo triginta quatuor annos, Imperium Græcorum centum & octoginta, Regnum familiæ Chaſmonæorum centum & tres.* Paulo poſt. ואלו הן שמונה מלכי יון אלכסנדרוס מקדון פירטון שליטון סליקס סנטרוק אנפיוח אנטיוכס גסקלום: *Hi ſunt octo Reges Græcorum, Alexander Macedo, Perdiccas,* (ita lego פירטק) *Selemon* (conjicio corruptum hoc nomen pro *Eumene* poſitum tranſpoſiuis literi & ל in א verſo) *Seleucus, Caſſander* (ita puto legendum eſſe ק poſtpoſito quod præponi debuit) *Antiochus, Antiochus, Gaſcelus.* Hoc ultimum divinare neque, nec id jam ago. Nomina hæc, ut vides, corruptiſſima ſunt, vix niſi ex conjecturis reſtituenda, ſatiſque oſtendunt quam Judæi in Hiſtoriis externarum gentium cæcutiant. Demonſtrant tamen illa, non unum tantummodo Alexandrum Regem Græcorum a Judæis dictum eſſe, ſed & Seleucum, Antiochum, & alios. Ita in Gemara Avoda Zara & in Roſh haſchanah *cap.* 1. מלכות יון pro Imperio Syrorum, in Gemara Taanith *cap.* 2. Nicanor dux יונים, in Sepher Hakkabbala Antiochus מלך יון & ſexcenties alibi. Erunt tamen forte, qui per vocem יון *Javan* Græciam vel Græcos intelligi fatebuntur, ſi addatur vox מלכות vel ארץ, hoc modo, מלכות יון, ארץ יון *Regnum Javan*, id eſt, *Græciæ, Terra Javan &c.* ſed negabunt יון *Javan* nude poſſe ſignificare regnum Græciæ, aut ſaltem duram eſſe illam loquendi rationem. Ut & iſtis ſatisfiat, obſervamus, in Sacro Codice, *Jeſ. 66. 19.* יון *Javan* non adjecto alio nomine legi, & in Verſione Græca Alexandria per ἑλλὰς, ab interprete vulgato Latino *Græcia*, explicari. *Ezech.* 27. 13. de Tyro dicitur, יון *Javan* (quod aliter verti vix poteſt, quam per vocem Græci, aut natio Græcorum) *Tubal & Meſech erunt mercatores tui.* Verſio Græca Alexandrina (vulgo τῶν LXX.) ἡ ἑλλὰς *Græcia* καὶ ἡ σύμπασα (legiſſe opinor interpretes תבל quæ vox ab iis modo οἰκουμένη, modo ἡ σύμπασα, ut hic ita & *Nah.* 1. 5. transfertur, notatque orbem habitabilem) καὶ τὰ παρατείνοντα (crediderunt eſſe nomen appellativum a משך, παρατείνω) αὐτοὶ ἐνεπορεύοντό σοι. Sed quum Clariſſimus elapſi ſæculi Philologus S. Bochartus hunc textum de *Javan*, urbe quadam Arabiæ, agere exiſtimet, (quamvis non diſfitear me diſſentire hac parte a Viro Maximo) alium addimus, *Zach.* 9. 13. ubi hæc legimus, על בניך יון ſuper filios tuos, o Javan, id eſt Græcia. Vox יון, Javan, itaque uſitata eſt pro gente, ut Aſſur, Canaan, Miſraim & aliæ. Quæ nomina ita ſolent uſurpari, uti in noſtris Numiſmatibus vox Javan, eadem ſcilicet phraſi, qua *Mich.* 5. 5. dicitur הציל מאשור, *liberabit ab Aſſur*, id eſt, imperio Aſſyriorum, & 2. *Sam.* 7. 23. פדית לך ממצרים *redemiſti* (Iſraelitas) *Tibi a Mizraim*, id eſt, ab imperio Ægyptiorum, ita ut Tuus jam ſit populus & libere tibi ſerviat, qui olim ſerviit Ægyptiis. Quidam transferunt illud ממצרים, *ex terra Ægypti*, nec ego repugnarem, niſi ſequentia verba גוים ואלהיו aliam' verſionem poſtularent, ita vertenda noſtro judicio cum antecedentibus: *Redemiſti* (aſſeruiſti ſive liberaſti eos) *Tibi ab Ægyptiis, gentibus & idolis eorum.* Quæ niſi ita transferantur (poſſunt autem commode) ſenſum hiulcum pariunt, qui voce adjecta repleri debet. Verſio Græca huic textui lucem non adfundit. Habet enim ὡς ἐλυτρώσω σεαυτῷ ἐξ αἰγύπτου ἔθνη καὶ σκηνώματα. Peſſimo ſenſu. Legerunt pro ואלהיו & Deos eorum, ואהליו & σκηνώματα, tentoria, eorum. Sed de his ſatis. Vox גאלת, quæ in Inſcriptione noſtra legitur, aptiſſima ſane eſt ad denotandam Vindicationem illam Illuſtrem populi Judaici, unde & in *Pſalmo*

106.

106. *verſ.* 10. & alibi legitur, quum de liberatione Hebræorum ex Ægypto agitur. Ita in Talmude, Gemara Rosh haſchana *cap.* 1. בניסן נגאלו ישראל ובניסן עתידין ליגאל: *Menſe Martio liberati ſunt Iſraelitæ & Menſe Martio liberabuntur iterum*, a Meſſia. Præterea in hac voce aliquid invenio, quod ad rem præſentem mire facit; quod ſcilicet jus גאלה *redemtionis* ſub V. T. popoſcerit redemtionem fieri a fratre conſanguineo *Deut.* 25. qui viduam a fratre relictam duceret, ejuſque גאל diceretur. Pari ratione, quum Eccleſia Judaica quaſi vidua a Juda Maccabæo relicta eſſet, defendendam eam ſuſcepit frater Jonathan, mortuo Jonathane Simon, & quum fratres deficerent, ſanguine proximi rem publicam Hebræorum & legibus & armis confirmarunt. Ad hoc attendiſſe Autorem hujus Inſcriptionis eo facilius crediderim, quo magis conſtat circa tempora cuſi hujus numiſmatis uſitatos fuiſſe tales loquendi modos, quibus Viri Eccleſiæ aut Politiæ Judaicæ præfecti Mariti illius, quaſi Uxoris, dicti ſunt. Joſua Ben Perachiæ, qui in Juchaſin dicitur vitam produxiſſe uſque ad tempora Alexandri Jannæi fil. Hyrcani, fugerat in Ægyptum (fabulatur R. Abraham ben Dior Chriſtum cum eo fugiſſe, quod rationibus temporum repugnat) & illic a Collega ſuo Simeone ben Shetach Epiſtolam accepit quaſi nomine Urbis Hieroſolymitanæ conſcriptam שני ירושלים עיר הקדש לבי אלכסנדריא של מצרים בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה: *A me Hieroſolyma, Urbe Sancta, Tibi Aleuandria quæ in Ægyptos es (ſalus dicitur) Maritus meus in medio Tui commoratur, ego autem ſedeo deſolata.* Juchaſin. fol. 4. col. 5. Vides ut Urbs virum in re publica Judaica maximum, Præſidem Synedrii, maritum ſuum blando nomine appellet, ſe autem quaſi viduam deploret. Sed ad Nummi noſtri Inſcriptionem redeundum eſt. Non debet quenquam offendere vocem יון *Javan* pro regno Græco a me accipi, licet nomen proprium viri ſit, quum & Mizraim, Edom, Canaan, Aſſur, nomina virorum ſint, iſtis tamen populis & regnis tributa, quorum auctores extiterunt. Hæc de Explicatione hujus Inſcriptionis dicenda habuimus; reſtat ut, quem admodum ante a nobis factum eſt, ſingularum literarum rationes tradamus. Prima *Lamed* eſt. Nihil mihi videtur certius. Omnia enim Alphabeta id firmant. Altera *Gimel*. Confer Alphabetum Vaticanum & R. Azariæ. Tertia *Aleph*: duæ ſequentes *Lamed* & *Thau*. De iis antea diſputavimus. Sexta, ut quod verum eſt confitear, diu me ſollicitum habuit. Quum tamen vox præcedens גאלה ſoleat poſcere literam *Mem* præfigendam voci ſequenti, ut illi norunt qui ſtudia Hebraica vel a primo limine ſalutarunt, & literæ vocis præcedentis & ſequentis ſatis claræ mihi videantur, non poſſum non illam pro *Mem* habere. Et, niſi vana mihi imaginatione blandiar, videor ſimilitudinem aliquam in trino apice, qui literæ Samaritanæ *Mem* (uti illa vulgo hodie ſcribitur) tribui ſolet & flexu trium lineolarum, qui in hac litera Nummi noſtri cernitur, deprehendere. Hæc ejuſmodi ſunt, Vir Amiciſſime, ut diſtinctius ab animo meo concipi, quam Tibi ſcripto explicari queant. Quom mihi habitur Te coram poſſe alloqui, calamo ſimilitudinem ductuum in utraque figura, ut mihi illa apparet, exprimere non recuſabo. Invenies quoque figuram literæ *Mem* ad noſtram propius accedentis, in dimidio Siclo Kircheri. Certe hanc literam a me pro *Mem* haberi, non ægre ferent illi Viri, qui figuram M, Latini & M μ Græci (uti omnium literarum Græcarum & Latinarum) a forma Samaritanorum characterum ducunt, nam utriuſque *Mem* veſtigia certiora in hac noſtra figura, quam in typis vulgaribus, invenient. Septima *Jod* eſt, ut ex Alphabeto Azariæ liquet, eamque ita appellarunt Villalpandus, Kircherus & alii. Per octavam *Vau* debere intelligi figura ejus non multum diverſa ab impreſſis in Polyglottis Anglicanis, & Alphabeto Vaticano, mihi perſuadet. Ultimam literam *Nun* eſſe, manifeſtum ſit ex iis quæ de illa figura antea notavimus. Ut vero de impreſſa figura calicis aliquid addamus, credimus nos quidem illum eſſe Symbolum Gratiarum actionis, quam pro recuperata Libertate auſpiciis Chaſmonæorum Deo reddebant Judæi. Eo nos ducunt verba Scriptoris ſacri *Pſ.* 116. *verſ.* 12. *&* 13. *Quid reddam Domino pro omnibus beneficiis quæ in me contulit?* כוס ישועות *Calicem ſalutum elevabo & invocabo nomen Domini*. Chaldaica Paraphraſis Pſalmorum habet כסא דפרקניא *Calicem liberationum* ſeu *Vindicationum* פרק unde ducitur vox פורקנא ſæpe a Chaldæis adhibetur, ut exprimat Hebræum גאל *Exod.* 21. 8. *Deuter.* 13. 6. *Jud.* 16. 14. *Pſ.* 106. 21. & alibi. Sic Calix nummo noſtro impreſſus erit כסא דפורקניא Calix magnæ illius ſalutis partæ per Chaſmonæos, Calix גאלה, Vindicationis (quæ vox in Nummo noſtro legitur) populi Judaici a tyrannide Græcorum. Hæc de Nummo noſtro primo habui dicere. Secundus & Tertius eaſdem literas præferrent,

Ni vetus ipsa dies extenuasset opus.

Ab his enim literæ quædam absunt, sed e primo restituendæ. Ab una parte Nummi Secundi absunt duæ literæ prinres *Schin* & *Nun*. Reliquæ e conjecturis nostris supra expositis intelligi possunt. Altera pars nummi duabus quoque literis caret, quos e collctinne cum Nummn primo facile intelligimus esse *Lamed* & *Gimel*. Abest quoque ab litera ultima linea quæ in Inscriptione Nummi Primi manifesta est. In Nummi Tertii facie una literæ eædem, que in Nummo primo, sunt conspicuæ, omnes demta ultima quæ forte, uti in Primo & Secundn, *Daleth* fuit, vel alia quædam, quod incertum est. Caret altera facies hujus Nummi tribus literis *Mem*, *Jod* & *Nun*. Quartus Nummus vas aliquod sacrum, ut conjicimus, ab nna parte exhibet, & literæ circum illud conscriptæ vocem שנחא, *Annum* efficinnt, uti nos quidem existimamus. Ultima litera, fateor, in nummn magis accedit ad figuram literæ *Schin* quam *Aleph*. Sed in fnrma hujus nummi & dispositione characterum multa nntamus inordinata, unde facile *Aleph* in hanc figuram degenerare potuit. Si tamen quispiam illam figuram pro ש habeat, legat...ש שנח *Anno trecentesimo &c*....Plures enim literas adfuisse vestigium unius ad sinistram emicantis ostendit. Sed hæc lectio nnbis minus prnbatur, quum hic annus in feriora tempora incidat, & ex aliis Nummis persuasum nobis sit שנחא legi oportere. De Inscriptione, quæ in altera facie Nummi Quarti legitur, quamvis tres literæ satis clare extent, vix aliquid affirmare audeo. Verum si & alii Nummi Veterum Hebræorum literis hisce, quas Samaritanas appellamus, insigniti ad manus meas perveniant, e quibus defectus harum literarum suppleri possit, promittn me cogitationes meas ad Te missurum esse. Non possum tamen, quin ex occasione horum Nummorum Te mnneam, Spectatissime Wildi, me in ea sententia versari, Nummum nnstrum primum ab utraque parte eandem Inscriptionem præferre, quam præfert Nummus ille celeberrimus, qui a Villalpando, Kirchern & aliis creditus est a Samuele Propheta cusus. En Tibi nummi imaginem, stupendæ, ut fertur, antiquitatis, e Villalpandinn opere expressam, e quo alii eam hauserunt. Confer hunc Nummum Villalpandinum cum Nostro primn, & videbis tractus literarum non admodum dissimiles. Quamvis in Villalpaldino multæ literæ desint temporis injuria erasæ quæ in nostro integræ exhibentur. Vir Summus literas ab una facie nummi, qua fascis frugum est, legit ... ב ... שמוא Censetque plene legendas esse שמואל נביא *Samuel Propheta*. Miror equidem, quod pace manium tanti Viri scripserim, qua fiducia quispiam ex quinque istis literis superstitibus fingere possit talem Inscriptionem, quæ tam parum est probabilis. Qnis enim credat Nummos ætate Samuelis cusos esse, & æreos tantæ vetustatis superesse? Adde quod eæ literæ rectius legantur שנחא, *Anno &c.* cujus lectionis rationes ante dedimus. Et literæ pars, quam pro ב habet Villalpandus, videtur pars esse literæ Daleth, eo loco in nummo nostro primn cnnspicuæ. Eam tamen explicationem Villalpandi secuti sunt Viri plurimi, & firmiter sibi persuaserunt nummum a Samuele Propheta esse cusum. Multa quidem Viri docti observarunt ab eo tempore ad labefactandam autoritatem hujus nummi, quos inter præcipuos Hottingerum & Conringium nnminasse sufficiet, quæ quia satis nnta sunt, præterimus. Hoc addimus, Samuelem, dum in vivis fuit, nnn fuisse appellatum נביא *Prophetam*, sed ראה *Videntem*, quo nomine a Saule quærente asinas patris sui indicabatur. Textus Sacer expresse 1. *Sam*. 9. 9. *Antiquitus in Israele sic dicere solebat unusquisque, quum iret consultum Deum, Agite, eamus ad Videntem. Nam qui Propheta hodie, antiquitus appellabatur Videns*. Et *vers*. 11. *Ascendebant clivum civitatis, & invenerunt puellas egredientes ad hauriendam aquam, & dixerunt illis; Estne hic Videns?* Confer 2. *Sam*. 15. 27. Unde patet Inscriptionem illius Nummi male ad tempora Samuelis referri. Sed quid diutius ei inhæremus, quum prorsus qnid aliud ea significet, & eandem cum Nummn nostro Inscriptionem exhibeat? Credo ego, quamvis demnnstrare non possim, (cum ἀρχέτυπον Numisma, cujus ἔκτυπον dedit Villalpandus, a me nunquam visum fuerit) imaginem fasciculi frugum satis obscure depictam in ἐκτύπῳ non diferre re ipsa a Palma quæ in nummn nostro conspicitur, & illa, quæ vasa esse duo Villalpandus existimavit, balanos e Palma dactylifera pendentes, & fere ad subjectum solum pertingentes esse, quæ figura in Nummo Siculn Perutæ quoque conspiciuntur. Altera facies nummi Villalpandini inscriptionem præfert, quæ, eodem interprete legenda est נגאלת לצום *Redemtus es jejunio*. Qui modus loquendi quum genio linguæ Hebraicæ adversetur, nos in ea ulterius refutanda nperam non ponemus. Illa Inscriptio eadem est cum Inscriptione nummi nostri primi

לגאלת

לגאלת מיון, & fatemur nos ignorare, ut alia prætereamus, qua ratione primam literam pro Nun, ultimam pro Mem, habuerit. Certe ex noſtro Nummo primo invicte puto demonſtrari hunc nummum a Cl. Villalpando, & qui ejus veſtigia ſecuti ſunt, injuria Samueli Prophetæ tribui, quum literæ, quæ e Nummo Villalpandino detritæ ſunt, in noſtro autem extant, clariſſime contrarium evincant. Ita vides, Vir Eruditiſſime, ut non noſtris tantum, ſed & aliis nummis explicatio noſtra lucem fœneretur. Deprehendo enim plurimas inſcriptiones Nummorum Samaritanorum his noſtris aut alterutri harum ſimiles eſſe & indicium anni, quo cuſi ſunt, in pleriſque adnotari. Conſpicies id, ut unico ſaltem id exemplo confirmem, in Inſcriptione Nummi quem e Cimeliis Ludolfianis depromtum Cl. Cellarius æri inſcribi curavit *pag.* 41. Hiſtor. Samarit. quem Tibi hic exhibeo. De illa parte quæ has literas לחרות ירושלם, ideſt, *Libertatis Hieroſolymitanæ* (reſtitutæ) continet, jam non ago, ſed ad alteram velim Te attendere, in qua forma ædificii expreſſa eſt. Literas tres שנת, etſi tertia tantum dimidia ſit, & forte adſuerit א poſt ת, quamvis & abeſſe poſſit, annum & tres literas e regione harum collocatas numerum anni notare nullus dubito. Sed manum de tabula. Nec enim nobis propoſitum eſt hac Diſſertatione omnes nummos Veterum Hebræorum, quos vulgo Samaritanos appellamus, illuſtrare, ſed fidem ſolvere quam dederamus nos conjecturas noſtras, de Inſcriptione quatuor Nummorum de quibus inter nos ſermo fuerat, Tibi tradituros eſſe. Si quidam Tibi hæreant ſcrupuli, eos eximere tentabimus, ubi nos iſtius rei certiores feceris. Atque ita vides, Vir optime, ſenſum harum Inſcriptionum enodatum, qui & genio linguæ, & ſtatui reipublicæ Judaicæ apprime convenit. Quæ ſi Viro Eruditiſſimo Othoni Sperlingio & viſæ, & examinatæ fuiſſent, benignius forte de Inſcriptionibus Nummorum Judaicorum tuliſſet judicium, quam prodidit in egregia illa Diſſertatione *de Nummis non cuſis*, ubi *pag.* 101. *edit. nup.* hæc legimus: *Æſtiment hos nummos quicunque velint, torqueant ſe Viri doctiſſimi in illis explicandis, oleum & operam ſe penitus perdidiſſe tandem videbunt, ſpero, tam abſurdæ ſunt & inſulſæ inſcriptiones illæ omnes, ut nihil in re nummaria occurrat ſtolidius.* In ea enim opinione verſatur Vir Doctus, non Siclos tantum, quod facile ipſi dedero, ſed & nummos omnes, qui Samaritanas aut Hebræas literas præferunt, confictos eſſe a recentioribus lucri facien-di gratia, & nullos omnino nummos a Judæis, etiam ſtante Templo Secundo, cuſos fuiſſe, quæ illa ſententia eſt quam ſupra, quum ad manus meas nondum pervenerat liber Viri Clariſſimi, credebam a nullo negandam fore. Sed ubi rerum teſtimonia adſunt quid opus eſt verbis? Aut quatuor hi nummi, de quibus egimus, genuini ſunt, aut nulli prorſus. Ipſa enim inſpectio facile quemvis perſuadet. Atque ita non a Te tantum, rei nummariæ peritiſſimo, ſed & aliis, habiti ſunt, qui in hoc ſtudio ſunt verſatiſſimi. Accedit, quod non ita pridem e Syria allati ſint ab homine, qui nulla ſpe lucri permotus & pretii plane ignarus hæc una cum aliis effoſſa Numiſmata in Palæſtina facile a ſe impetrari paſſus ſit, quum ſibi inutilem hanc eſſe ſupellectilem diceret. Et, quid quæſo repugnat, quo minus nummi ab Haſmonæis cuſi ſint, quum illorum cudendorum licentiam eis datam ipſe Cl. Sperlingius confiteatur, & eodem tempore a vicinis gentibus Syris & Ægyptiis nummi ſint ſignati? Certe eodem jure omnes nummi cuſi Syrorum ea ætate pro adulterinis haberi queunt. Hæc ita conſcripſeram, Vir Amiciſſime, quum deprehendi ſententiam meam, quam ſupra expoſui *pag. 6. & 7.* de ætate nummorum ſignatorum, adverſari e diametro opinioni Viri Eruditi, cujus autoritas Te forte in partes ſuas raperet, niſi aliquod reponi poſſe illius Viri argumentationibus breviter pro ratione inſtituti mei oſtenderem. Quem innuo, *Fortunatus Scbacchus* eſt, qui ſignatæ monetæ uſum inde ab Abrahami ævo inter Hebræos fuiſſe adeo certum putat ut *Lib.* II. *cap.* III. *Myrotbec. Sacror. Elæocbriſm.* dicat, illos, qui id negant, media in luce cœcutire. Videamus, quid Eruditiſſimus Scacchus ad firmamentum ſuæ ſententiæ proferat. *Monetam ſignatam*, ait Vir Doctus, *antiquitus apud Iſraelitas fuiſſe, ſacra oracula tradunt, ut ex variis monetarum nominibus aperto convincitur argumento. Nam talentum* ככר *Hebraice dicebatur: Sicel vero vel Siclus Latinorum Hebraice* שקל *appellabatur. Obolus minimum monetæ genus Hebraice* גרה *dictum fuit. Et quidem inter reliqua minutiſſimus erat obolus, quamobrem tantum æreum legimus obolum extitiſſe: at ſiclus æreus, argenteus & aureus reperitur, ſicut etiam talentum auri legimus talentum argenti atque talentum æris. Cumque hæc monetarum nomina & diſtinctio uſque a temporibus Moſis in Sacris Oraculis legantur, illarumque uſus non ſolum pondere, ſed etiam numero frequens fuerit, perſpicuum eſt pecuniam non rudibus tantum metalli fruſtulis diſtingui conſueviſſe, ſed etiam ſignis*

quæ

quæ valorem indicarent. Ego autem in nominibus nummorum a Scaccho recensitis nullum indicium signati nummi deprehendo, sed contrarium potius; quo nos ducere videntur nomina, ככר *ciccar*, quod *massam* simpliciter significat, שקל *Schekel*, quod nil aliud quam certam speciem *ponderis*, גרה *gera*, quod *minutum* pondus, vigesimam sicli partem, notat, ut docemur *Exod.* 30. 13. & *Ezech.* 45. 12. Nihil hic de signo impresso. Certe primam vocem ככר certum pondus, non signatam monetam notare ex eo liquet, quod 1. *Reg.* 10. 14. legamus ויהי משקל הזהב, *& erat pondus auri, quod uno anno Salomoni proveniebat, sexcenta & sexaginta sex* ככר *ciccar auri*, ubi manifesto *ciccar* species ponderis esse deprehenditur, *vers.* 10. ejusdem capitis Reina Schebæ dedisse legitur Salomoni 120. ככר זהב, *ciccar auri*. Num & illa in regno suo monetam eodem modo signatam habuit, quo ככר esset apud Hebræos, vel ejusdem ponderis? Credat, qui volet. Ego ita intelligo, dedisse eam tantum auri, quantum æquaret pondus 120. ככרי זהב apud Hebræos. Altera vox שקל, quum *pondus* notet, pro nobis facit, & pro pondere habita fuit 1. *Sam.* 17. 5. משקל השריון חמשת אלפים שקלים *Pondus loricæ erat mille siclorum vers.* 7. 2. *Sam.* 14. 26. *Pondus capillorum capitis* (Absalomi) *erat* 200. *siclorum*, & alibi. Quod additur de Siclo, qui non tantum nummus argenteus fuerit sed æreus & aureus, facilius dicitur quam probatur שקל זהב non notat monetam auream signatam, sed quantitatem ponderis. Atque ita in reliquis. Sed, dicet Vir doctus, distinguuntur hi nummi variis nominibus, adeoque oportet illos signo aliquo distinctos fuisse. Sufficit eos pondere, a Deo definito, & magnitudine distinctos fuisse: non erat necessarium eos impressa imagine discernere. Eadem ratione apud Chinenses aliasque gentes, quibus nummi non signati hodieque in usu sunt, nummi quidem varia habent nomina & distinguuntur, sed solo pondere, unde stateram secum mercatores circumferunt, qua id examinent. Deinde sententiæ suæ præsidium quærit in testimonio Josephi *l.* III. *Antiq. cap.* 1. qui describens prælium inter Josuam & Amalecitas, multum auri & argenti inventum fuisse in castris Amalecitarum tradit, vasa ærea, πολὺ δὲ ἐπισήμων πλῆθος ἑκατέρων, vertente Scaccho, *magnum etiam pecuniæ ex utroque metallo signatæ numerum*, quo textu ita firmat opinionem suam. *Quia*, inquit, *dicitur in illis castris inventum aurum & argentum, de metallis signatis non improbabiliter intelligitur; juxta ea quæ etiam in Sacris Literis scribuntur, & auri argentique signati usum etiam multo ante quam æs apud Romanos signaretur, apud Amalecitas & Israelitas demonstrat*. Non heic agam de significatione vocis ἐπίσημον, quam non ignoro pecuniam signatam, distinctam ab ἀσήμῳ, vulgo significare, sed quæ tamen æque frustula quædam auri & argenti non signata sed magnitudine sua & pondere distincta, notare potest; & sæpe metalla probata significat, ita ut ἐπίσημον & κίβδηλον sibi opponantur. Concedamus tamen Scaccho, ἐπίσημον signatam sive impressa imagine conspicuam rem denotare, quum ita vulgo ea vox intelligatur; quo sensu in Pollucis Onomast. *lib.* III. *cap.* 10. post κόψαι νόμισμα, ἐπισημήνασθαι, τυπῶσαι, ἐντυπῶσαι, ἐντυπώσασθαι, scriptum est τὸ δὲ τοιοῦτον ἀργύρεον, ἐπίσημον ἐλέγετο ὡς τὸ ἐναντίον ἄσημον, quæ verba, in vulgatis editionibus non expressa, sed e MS. Codice restituta, nobiscum communicavit Vir Eruditissimus & amicus meus singularis, cujus industriæ Pollux vitam & animam debet, J. H. Lederlinus. Quo modo & Scholiastes Euripidi, ἐπίσημον ἀργύρεον τὸ κεχαραγμένον, καὶ ἄσημον τὸ μὴ κεχαραγμένον. Sit itaque ἀργύρεον ἐπίσημον *argentum signatum*. At quis demonstrabit per ἀργύρεον numismata, & non vasa argentea, quæ memorat Josephus, intelligi debere. Certe Pollux ibidem: Τὸ δὲ ἀργύρεον καλεῖται χρήματα καὶ νομίσματα, ὥσπερ καὶ τὸ χρυσίον. Et quis non videt Josephum scribere, argentum illud in castris Amalecitarum inventum esse, nequaquam, illud ab Israelitis signatum aut apud eos in usu fuisse? Qua porro auctoritate ea narrat Josephus, quæ in Sacro Codice *Exod.* 17. ubi hæc historia tradita est, non leguntur, & quæ tam longo sæculorum intervallo ante ejus tempora contigerant? Qui libri historici ab illa ultima antiquitate tunc supererant? Si e traditione πατροπαραδότως hæc habuit, potuisset ejus fidem adstruisse ut nos traheheret in assensum. Pergit Eruditissimus Scacchus, scribens *memorari Genes.* 23. *& alibi Siclos argenti expresso illorum numero, quod negat de rudis argenti frustulis, nullo signo publico cusis posse intelligi, cum vox ista Siclus, quæ libram notat, determinatum argenti pondus significare debeat, at argenti rudia frustula determinatum illius metalli pondus non exprimunt*. Sed ego rationem non video ob quam vox *Siclus* de pecunia signata debeat intelligi. Fit mentio aliquot Siclorum: Fateor. Sed quid inde colligitur? Ergo Sicli fuerunt frustula metalli certo pondere nota & definita. Recte. Erat enim Siclus, pondus 20. Gerarum (nec enim jam tangimus

litem

litem Philologicam de distinctione Sicli sacri & profani.) Argenti rudia frustula, dicet, non exprimunt determinatum metalli pondus. Quidni? Cum unum quodque frustulum fuerit 20. gerarum. Qui de pondere dubitabat, id ponderabat, unde in Sacro Codice fere ubique in emtione, venditione mentio ponderationis. Quod nostram sententiam mirum in modum firmat. Si enim moneta fuit signata, cur ubique legimus eam fuisse appensam? Dices, hodieque apud nos, pecuniam, licet, signatam appendi solere. Fateor. Id autem nec semper fit, nec cum exigua quantitas pecuniæ solvenda est, cum panis, cum alia, exigui pretii emuntur. Ita vero apud veteres Hebræos fieri consuevisse docemur in Sacris paginis. In eo fallitur Vir doctus quod credat per Siclum nos pondus aliquod incertum generatim intelligere, quum ipse Deus Sicli pondus ad 20. *geras* retulerit. Quæ pondera certe tunc temporis apud Israelitas notissima fuerunt. Quod ait Siclum *libram* notare, hoc nec a Sacro, nec a profano Scriptore, quod sciam, unquam fuit affirmatum. Contrarium docere potest unicus textus *Ezech.* 45. 12. qui maximam constituit differentiam inter Siclum & libram. Scacchus ubique *Siclum* ait haberi ab adversariis suis pro *libra*. Sed fallitur. Siclus dicitur esse *pondus* (non libra & *pondo*, quæ toto cœlo diversa sunt) idque certum, 20. gerarum. Unde robore destituuntur illa quæ urget, ex *Genes.* 24. ubi *armillæ Rebeccæ* dicuntur *æquasse pondus* (*Siclorum*) *decem*. Hic sensus esse non potest, ait, de pondere. Quidni? quia, pergit, insolens in armillis fuisset pondus decem librarum. Concedimus Scaccho tantum pondus armillarum insolens fore. Sed quis per Siclos decem intelligi debere decem libras affirmavit unquam? Nullus? quod sciam. Aliud libra, aliud Siclus est. *Siclus* significat vi etymologiæ, *pondus* a שקל ponderavit, sed nomen illud, quod notatione sua significare poterat quodlibet pondus, ita usurpatum & intellectum fuit ab Hebræis, ut tantum pondus aliquod determinatum E. G. 20. gerarum, significaret, uti λεπτὸν, quod ex etymologia sua certum nummum non designat, usu tamen illi designando aptatum est, ut, nummus, στατὴρ, ἀργύριον, &c. Citat porro Schacchus interpretem Latinum qui hæc verba textus Hebraici כסף עבר לסחר *argenti transeuntis ad mercimonium*, transtulit, *probatæ monetæ publicæ*. Ex quibus, inquit manifeste signatæ monetæ usum facer textus demonstrat. Fateor me in ea non esse sententia, quam Rev. Scacchus prodit *cap.* 26. *lib.* III. hujus Operis, Hebraica Biblia vulgati interpretis autoritate esse corrigenda, adeoque, cum in textu Hebræo nummorum signatorum mentio non fiat, possemus hac sola responsione objecta diluere. Sed fingamus recte legi, *probatæ monetæ*, num hoc de sola pecunia signata intelligi debet? Ego quidem aliter existimo. Monetæ nomen æque convenit nummis rudibus ac signatis. Dicta enim a monendo est, quod spectatores suos de pretio suo moneat: an id pondere & figura non perinde ac imagine fieri potest? Denique textus quosdam e Sacro Codice profert, *in quibus* (ait) *Siclus non potest significare libram*, *ut quum* 1. Reg. 10. *Salomon sexcentos auri Siclos dedisse legitur*, *ut inde scutum unum conficeretur*. *Nec eu incredibile est scutum unum* 600. *auri libras mole sua æquasse*. Sed nec id nos affirmamus, Siclum idem esse cum libra, adeoque hæc nos non tangunt, nec ullam rationem videmus quæ nos moveat, ut ab opinione nostra recederemus. Vale Vir amicissime, & me, quod facis, ama. Trajecti ad Rhenum. Idibus Decembribus MDCCI.

HADRIANI RELANDI
DISSERTATIO ALTERA
DE
NUMMIS SAMARITANIS.

ARGUMENTUM.

CAlix apertus in Nummis male pro urna mannæ habitus. Quam figuram urna mannæ habuerit. Fuit *στάμνος Hebr. 9. 4. στάμνος* idem est quod *ἀμφιφορεύς*, sive amphora. Tale vas ansatum in Nummo nostro quarto ostensum. De usu amphorarum apud veteres varia; צנצנת quid? Amphora ob aures duas ὦτα, dicta. *Asellus* quid? Conjectura de occasione calumniæ Judæos asinum penetrali sacrasse. Amphora Mannæ num in Templo secundo fuerit, & quare Nummis inscripta.

Non displicuisse Tibi, Vir Amicissime, quæ de Inscriptione Nummorum quorundam Samaritanorum ante biennium literis ad Te datis disserui, est quod mihi summopere gratuler: Versabatur eo tempore mea qualiscunque industria in scrutinio literarum, quas Nummi præferebant, & labor meus præcipue positus erat in indaganda characterum ratione, & inscriptionis argumento. De Vase autem isto, quod impressum cernitur Nummo in Serie ante a nobis exhibita quarto, negligentius quam par erat me disseruisse equidem non eo inficias. Postulabat re vera vas adeo eleganti forma conspicuum disquisitionem singularem, & quidem eo magis quod nunquam ab ullo Nummum veterum Hebræorum exhibitum sciam, qui illud præferret. Verum, sive occupationes meæ in causa fuerint, sive meus nimis intenta literis minorem curam imaginum habuerit, sive nescio quo fato huc usque differri debuerit mea in hanc rem inquisitio, ut plenior & consummatior Tibi traderetur; certe damnum, quod negligentia nostra commissum est, animus est his literis quodammodo resarcire. Ut ergo sine multa verborum ambage mentem meam prodam, existimo hanc esse imaginem amphoræ illius, (vulgo urnam dicunt) quam Manna repletam Deus Sanctissimo loco Tabernaculi Sui, & dein Templi Hierosolymitani inferri jusserat, ut ad perpetuam memoriam populi Israelitici, hoc cibo pasti per complures annos in desertis locis, illic conservaretur. Quod mandatum Divinum scripto tradidit Moses *Exod.* XVI. 37. Ipsa forma elegantia vas esse arguit ad ornatum compositum, & dignum quod inter alia Sacrarii illius sive intimi penetralis Divini ornamenta, quæ summa arte & industria erant fabrefacta, locum haberet. Quod desuper tectum sit operimento, aliquid eo contineri indicare videtur quod pretiosum sit *κειμήλιον*. Plurimi quidem Viri Eruditi urnam Mannæ desuper apertam fuisse contendunt, ea ratione inducti, quod ita depingatur juxta illorum opinionem in Nummis quibusdam, inter quos & Villalpandinus est, cujus figuram ad Num. 5. Tab. I. exhibuimus. At illum calicem non esse urnam Mannæ multa evincunt. Primo enim in illo vase nihil contineri, aut certe non ultra dimidiam partem id plenum esse, ipsa docet Nummi inspectio. Nam in ipsius vasis concavitatem ad medium fere oculi nostri pertingunt. Quod si urnam Mannæ hac figura exprimere voluissent, aliquam Mannæ portionem oculis conspiciendam dedissent, & equidem facilius, quum vas apertum sit. Deinde quis non potius calicem esse & poculum, quam urnam judicabit? Hæccine figura urnæ est? At aptissima est imago calicis & poculi. Quod Symbolum quam conveniat Inscriptioni, literæ nostræ priores, ut puto, docuerunt. Denique quid simplicius, quid rationi & mandato Divino convenientius credi potest, quam urnam Mannæ superne tectam fuisse; ne vel ab ingresso Sanctissimum locum Pontifice Maximo, vel fabris in eum demissis (ut Judæi tradunt) si pars quædam hujus conclavis eorum operam postularet, vel ab ipso aere Atmosphærico per tot sæcula ei incumbente, aliquid materiæ heterogeneæ admisceretur. Suadere hoc etiam videtur nomen *σταμνὸς*; quo hoc vas appellatur ab Autore Epistolæ ad Hebræos, Græcos interpretes secuto. *Cap.* IX. 4. Quid autem

στά-

στάμνος; Pollux *Onomasticis lib.* VII. *cap.* I. σταμνία & στάμνους inter vasa vinaria numerat: Unde & phrasis Scriptorum mediæ Comœdiæ ei laudata κατασταμνίζειν τὸν οἶνον, id est, *vinum in* Stamnos *diffundere*, sive κατηρᾶν, ut ibidem ea vox explicatur. Estne credibile illa vasa aperta fuisse, quum vino repleta erant, uti hoc vas Mannæ? Ita & Scholiastes ille Eruditissimus *Aristophanis* in Βατραχ. *Act.* I. *Sc.* I. ad versum:

> Οτ' ἐγὼ μὲν ὢν Διόνυσος υἱὸς Σταμνίου.
> *Quod ego quidem, qui Bacchus sum filius Stamnii.*

Explicaturus quomodo Bacchus filius Stamnii dicatur, ὁ οἶνος, scribit ἐν Σταμνίῳ βάλλεται· ὁ δὲ Διόνυσος ἐς τὸν οἶνον ἀλληγορεῖται. Σταμνία δὲ καὶ Στάμνους τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ οἴνου φασίν. *Vinum in Stamnio fertur: Bacchus autem allegorice vinum significat. Stamnia vero & Stamnos appellant vini amphoras.* Eisdem fere verbis utitur idem Scholiastes ad Λυσιστρ. *pag.* 848. *edit. Aurelian.* Et Varinus Phavorious io *Onomast.* στάμνους τοὺς ἀμφορεῖς τοῦ οἴνου φασίν, id est, *stamnos vini amphoras appellant*, & Autor Etymologicis Magni vice versa Ἀμφορεὺς τὸ ἑκατέρωθεν δίωτον σταμνίον. *Amphora est stamnium utrinque ansatum.* Est ergo idem στάμνος quod ἀμφορεὺς & amphora; quam ita describit Isidorus in *Origin. cap.* 75. *pag.* 1733. *Amphora vocata quod hinc & inde levetur. Hæc Græce a figura sua dicitur: quod ejus ansæ geminatæ videantur aures imitari.* Sciluet ἀμφορεὺς Græce dicitur quasi ἀμφιφορεὺς, τὸ ἑκατέρωθεν δίωτον σταμνίον, vas ab utraque parte auriculas habens, quibus portari poterat; uti ex Theocrito scribit autor, Etymologici Magni Hesychius:. Ἀμφιφορῆας, ἀγγεῖα τὰ ἑκατέρωθεν ὦτα ἔχοντα. Amphoras vasa utrinque aurita. Utitur Homerus, io cujus scriptis veteris illa sermonis simplicitas & nativa puritas præ aliis elucet, ubique hac voce ἀμφιφορεὺς, pro qua alii ἀμφορεὺς per compendium dicere maluerunt. Ita *Iliad.* ψ. legimus:

> Χρύσεος ἀμφιφορεὺς, τὸν τοι πόρε πότνια μήτηρ.
> *Aurea amphora quam tibi dedit veneranda mater.*

Et operculo tecta fuisse amphoras, quod ad rem præseotem facit, luculeotis verbis idem testatur, quum Telemachum ita introducit loquentem ad Euryclem *Odiss.* B.

> Μαῖ ἄγε δή μοι οἶνον ἐν ἀμφιφορεῦσιν ἄφυσσον
> *Nutrix age mihi vinum in amphoris hauri*

Et mox

> Δώδεκα δ' ἔμπλησον, καὶ πώμασιν ἄρσον ἅπαντας
> *Duodecim vero (amphoras &c.) imple & operculi adapta omnes.*

Quis ergo calicem illum apertum, ubi io Nummis cernitur στάμνον vel ἀμφιφορέα (quod idem esse evicimus) dicere queat? At cum vas illud Mannæ servandæ destinatum a Scriptore Sacro & antiquissimis Interpretibus Græcis στάμνος apelletor, concludimus id longe diversam ab hoc vase figuram habuisse. Quam ergo? dices. Tutissime videor responsurus, si figuram στάμνου & *amphoræ* ei adscripserim vas illud utrimque ansatum quod in Nummo nostro quarto conspicitur ipsum illud vas exhibere; in quo Manna servabatur. Est enim ἀμφιφορεὺς, *vas duabus ansis instructum*, quibus commode portari potest, & desuper operculo tectum. Unde nihil obstare existimo, quo mious urnam Mannæ hujus figuræ fuisse opioemur, & pro *urna*, quæ proprie receptaculum cioerum est, uti Isidorus notat loc. cit. *amphoram Mannæ* dicamus. Cave existimes minus commode amphoram Mannæ dici propterea, quod amphoræ vasa vino recipiendo destinata fueriut oon rebus aridis aut servandis cimeliis. Fateor sepissime huic usui inservire solitas, (unde propter vinositatem Xenagoras Rhodius ἀμφορεὺς sive amphora dictus est; & de Bonoso Imperatore jocus natus, *amphoram pendere non hominem* (verum & frumeotum, quid autem erat Maona nisi frumeotum οὐρανοῦ;) & alia contiouisse oovi. Noiare lubet in hanc rem verba Juliani quæ leguntur lib. 206. ff. de V. S. *Vinaria vasa proprie torcularia vasa esse placet: dolia autem & serias tam diu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent: cum sine vino esse desinerent in eo numero non esse, quoniam ad alium usum transferri possent: velut si frumentum in his addatur. Eandem causam amphorarum esse, ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis, cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi possit.* Scilicet, ordinario quidem *vinum in omphoras hac mente diffunditur, ut in his sit, donec usus causa probetur* (ubi mallem *prometur* uti conjecit Cujacius *observ. lib.* 7. *cap.* 36.) *& in dolia conjicitur ut ex his postea in amphoras diffundatur*, teste Proculo *lib.* 15. *ff. de trit. vin. v. ol. leg.* de qua diffusione, an deffusione, vini ex doliis vel cupis in amphoras & cados videndi Cu-

jacius *observ.* 7. 36. Turnebus in *Adv. lib.* 1. *cap.* 1. Salmasius in *Exercit. Plin.* 337. E quibus liquido patet non vinum tantum sed & res alias uti frumentum &c. amphoras recepisse, Martialis quoque Epigrammatum *lib.* XIII. *Ep.* 119. meminit aceti in amphoras transmissi:

Amphora Niliaci non sit tibi vilis aceti.

Idem paulo ante Amphoram muriæ Epigr. 100. loquentem introduxerut. In Amphoris enim & muriam & sal fieri consuevisse Cato *de re rust. cap.* 88. docet. Ex eodem & Plauti *Casina Act. I. v.* 33. ut & agone amphonte (de quo vide Illustriss. Spanhem. *Epist. I.* ad Morell.) amphoram & aquæ recipiendæ destinatam fuisse apparet. Cato *de re rust. cap.* 8. amphorarum quoque oleariarum meminit: & constat victores in Panathenæis amphoris æreis, oleo repletis donatos. Quin & cineribus mortuorum recipiendis inserviisse nonnunquam amphoras Homerus testatur Iliad. ψ. ubi Patroclus petit ossa sua *ἐν χρυσέῳ ἀμφιφορῆϊ* recondi quod vas postea φιάλην phialam appellat. Scholiastes Lycophronius id moris fuisse scribit, ut cineres eorum, qui extra Patriam obiissent *ἐν κρωσσοῖς, καὶ λάρναξι καὶ ἀμφιφορεῦσι*, *in urnis, vasis amphorisve* conderentur, atque ita in Patriam referrentur. Solebant & *κειμήλια*, & pecunia aliquando in iis reponi, uti docet Cornelius Nepos narrans in *Hann. cap.* 23. Hannibalem amphoras complures complesse plumbo, & Summas operuisse auro & argento quas Gortyniis præsentibus deposuit in Templo Dianæ, simulans se suas fortunas illorum fidei credere: Statuas autem æneas sua pecunia complesse, easque in propatulo domi abjecisse. Quidni ergo & amphoram Mannæ recte dicere possimus? quod tamen non ita velim intelligi, at si hæc Mannæ amphora non habuisset elegantiorem figuram quam vulgares illæ vini amphoræ quibus utebantur veteres Græci & Romani. Probe enim notandum puto, duo genera amphorarum in usu fuisse apud veteres, quarum illæ rudioris formæ hæ elegantioris fuerunt. Illæ conservando per multos annos vino destinatæ erant, & in cellis repositæ, pice & gypso oblitæ non egebant tali ornatu, & fictiles ut plurimum videntur fuisse. Unde ἀμφορεὺς plerumque per vas *fictile*, sive *κεράμιον* solet reddi. Ita Eustathius ad Homeri Odyss. Σ. *pag.* 1445. Οἱ δὲ ἀμφιφορῆς, κεράμεοι ἤτοι ἀμφοτέρωθεν φερόμενοι ὅ ἐστιν ἀμφώτοι ὄντες. *Amphoræ vero vasa fictilia erant utrinque portatilia, idest duabus auribus instructa.* Suidas. Ἀμφιφορεῦσιν, Κεραμέοις ἀμφορεῦσιν. Hesychius. Ἀμφορεαφόροι τοὺς μισθῷ τὰ κεράμια φέροντες. *Amphorarum latores, qui mercede conducti vasa figulina ferunt.* Phavorinus. Ἀμφιφορεῖς Κεράμεοι ἤτοι ἀμφοτέρωθεν φερόμενοι. Ὅ ἐστιν ἀμφωτοι ὄντες. Παυσανίας δὲ φησι τὸν Ἀμφιφορέα ὑπὸ Ἀθηναίων ἀμφορέα καλεῖσθαι. Καὶ Ἀμφιφορεὺς σορὸς, ὑδεῖα κέραμος. Amphoræ, vasa erant fictilia quæ ab utraque parte ferri poterant, idest utrinque aurita. Pausanias vero ait pro ἀμφιφορέα Athenienses pronunciare ἀμφορέα. Ἀμφιφορεὺς, idem est quod σορὸς, idest urna vel arca, hydria *& vas figulinum.* Idem. Ἀμφορέας, φόρους τοὺς μισθίους (videtur legendum ἀμφορεαφόρους, τοὺς μισθίους. Confer modo laudata verba Hesychii) ἢ τοὺς τὰ κεράμια φέροντας. In Glossis, quas citat Cl. du Frense, Dominus du Cange in Glossar. Græc. pag. 64. legitur ἀμφορεαφόρους, τοὺς μισθίους, τοὺς τὰ καλάμια (puto legendum ex collatione præcedentium testimoniorum κεράμια) φέροντας. Autor Etymologici, quod vulgo magnum dicitur. Ἀμφιφορεὺς, σορὸς ὑδεῖος (lege ὑδεία) κέραμος ἀμφορεύς. De istis fictilibus, & in cella deponi solitis loquitur Petronius in Satyr. *Statim allatæ sunt amphoræ vitreæ diligenter gypsatæ, quarum in cervicibus pittacia erant affixa*, FALERNUM OPIMIANUM ANNORUM CENTUM. De quo Opimiano, idest sub Opimii Consulatu A. V. *cap.* 632. defuso vino vide Plinium *Hist. l.* 14. *c.* 14. Vellejum Paterculum *lib. II. hist.* qui suo tempore, idest, CLI. annis post Opimii Consulatum, id nullum fuisse scribit, & talium delitiarum amantissimum Martialem, qui sæpe ejus meminit, (quamvis si Vellejo credamus, id non verum fuisse Opimianum, sed de nomine illius vetusti ita dictum credendum sit, sed Plinius *l.* 14. *c.* 4. suo tempore, idest ducentis fere post Opimii Consulatum annis, ea vina adhuc durasse sed in speciem redacta mellis asperi diserte testatur) uti *Epigr. l. XIII. Epig.* 110.

Hæc Fundana tulit felix autumnus Opimi.

lib. X. Ep. 49.

Et nigro madeas Opimiano.

lib. III. Ep. 82. id *Opimianum nectar* appellat, l. III. Ep. 26. *Cæcuba Opimi*, & l. II. Ep. 40. *frustra Falerna, quæ consit annus Opimi;* quæque mera, idest, nulla aqua admixta bibi solebant in summo luxu a Romanis. Aquam ideo tam vetusto Falerno admisceri indignissime tulit Martialis *lib. I. Ep.* 18. exclamans

— *Sce-*

——— *Scelus est jugulare Falernum.*

Eleganter vinum jugulari dicens, quum inficitur admixto inepto liquore, qui omnem ipsius vim & bonitatem perdat. Simili phrasi dicit Catullus *Epig.* 77.

> *At vos quo lubet hinc abite lymphe*
> *Vini pernicies. . . . .*

Ita & Moses in MS. meo Chronico Samaritanico appellatur קאוטל אלניל *Jugulator Nili*, quum sc. sanguine Nilum infecit, & aquas ejus in cruorem convertit. Ita & Hebræi merum vocant יין חי *vinum vivens*, & קתל apud Arabes notat *occidere*, & *aquam vino miscere*: quo nonnulli, & ζωρότερον οἶνον apud Homerum referunt quasi a ζάω, vivo. Nos certe immunes hujus cædis habere manus ea pocula testari possunt, quibus seriores nonnunquam horas in consortiis Virorum Eruditorum domi tuæ diluimus. Sed ad amphoras eas redeamus, quas in cellis solere recondi vino conservando monuimus. Has videtur etiam innuere Aristophanes in Pluto *Act.* 4. *Sc.* I.

> Οἱ δ' ἀμφορῆς οἴνε μέλανος ἀνθοσμίε.
> *Amphora vero vino nigro & flagranti.*

(plena sunt sc.) de amphoris in cella, ut videtur, divitis vinaria latentibus per multos annos intelligendos. Talis erat illa Martialis *l. VIII. Ep.* 44.

> *Amphora centeno consule facta minor*

Et lib. XI. Ep. 9.

> *Amphora . . . nigri, sed longe fracta, Falerni*

Talis etiam fuit illa Horatii amphora, quam testam appellat.

> *O nata mecum Consule Manlio*
> *Seu tu querelas, sive geris jocos.*
> *Seu rixam & insanos amores*
> *Seu facilem pia testa somnum.*

Ubi pro *geris* amicus quidam meus *genis*, idest, *generas*, substituebat. Solebant iis amphoris pittacia affigi cum titulo, qui vetustatem vini aut qualitatem indicaret, ut ex modo laudato Petronii loco evidenter patet, cui adde hunc Plauti in Pœnulo Act. 4. Sc. 2.

> *Ibi tu vides literatas fictiles epistolas*
> *Pice signatas: nomina insunt cubitum longis literis.*

Erant illæ quoque sessiles, vel quæ in acutum desinebant, non sessiles, de quibus Aristophanes intelligendus, qui ut sedilis vicem præstare possit, fractam vult amphoram, pro sede assignans σταμνῖ κεφαλὴν κατεαγότος, *Amphoræ distructæ summitatem* in Pluto Act. 2. Sc. 3. Quas diversas amphorarum formas olim ab Elegantissima Filia Tua Maria, quæ animi dotibus suum supergreditur, in usum meum depictas, Tibi conspiciendas exhibeo. De his amphoris dictum est vinum amphorarium, quod in Jure Justinianæo frequenter memoratur, & opponitur vino doliari. Verum altera amphorarum species elegantioris erat formæ, nec in cellis latebat, sed conspectui convivarum exposita in delphicis, & abacis collocari una cum phialis, scyphis, trullis, crateribus, & aliis id genus poculis solebat ad ornatum, ut ex ex iis in craterem, & minora pocula vinum effunderetur. Quibuscum aut eadem vasa vel certe non multum diversa videntur fuisse οἰνηρύσεις ab Aristophane in Acharn. Œnophori, a Martiale *l. VII. Ep.* 89. Apulejo, Juvenale *Sat. VI.* & Persio *Sat. V.* memorati. Tales fuisse credendum est amphoras illas æreas quæ in Panathenæis oleo repletæ victoribus dabantur, quas elegantis formæ fuisse multa docent Numismata Caracallæ, in quibus amphora inter duas urnas conspicitur; & ipsa verba Pindari, qui eas ἄγγεα παμποίκιλα *vasa multum variegata* appellat. Tales videntur fuisse illæ amphoræ quas ex Onyche fieri fecit P. Lentulus Spinther, teste Cornelio Nepote quem citat Plinius Hist. *P.* 36. *c.* I. Quis enim illas tenebris cellarum damnatas esse sibi imaginari queat? Et cum harum amphorarum formis Amphoram Mannæ, vas similiter ad ornatum compositum, convenire existimaverim. Sacræ quidem literæ de figura hujus vasis nil certi tradunt, nisi illa tibi certa esse videantur, quæ nos de figura σταμνῖ & amphoræ in chartam conjecimus. Certe ex voce Hebraica צנצנת qua illud vas *Exod.* 16. 33. apellatur, & quæ est ἅπαξ λεγόμενον est, ne hilum quidem potest afferri aut ad confirmandam, aut labefactandam nostram sententiam. R. Bechai hoc vocabulum a צנן *frigidum* derivat, putatque denotare vas quod frigefacit omnia quæ continet. En ipsa ejus verba כשהוא אומר צנצנת איני יודע ססה היתה אם של כסף אם של זהב או נחשת וברזל ועופרת ומעצמו אחרה למד צנצנת דבר שהוא צונן ומצן מה שבתוכו והוא משתמר בארץ שהוא חרש כדאמר ונתתם בכלי חרש למען יעמדו ימים רבים וכן היין איני משתמר אלא בכלי חרש: *Quum* (Moses) *ait Zinzenet*, *igno-*

ignoro eu' qua materia constet an est argento, auro, ære, ferro, vel plumbo. At eu ipsa voce disci potest quid notet, rem frigidam, & refrigerantem illud quod continet, scilicet testam, sicuti dicitur (Jeremiæ 32. 14.) & repones eas (literas) in vase testaceo, ut permanere possint in longum tempus. *Quare etiam vinum in vase testaceo solet asservari.* Huc facit acuta responsio R. Josue ben Chananiæ, cujus ingenium male habitabat (ut phrasin M. Lollii de Galba usurpem) quem cum videret filia Cæsaris Trajani exclamasse fertur חכמה מפוארה בכלי מכוער. *O Sapientiam elegantem in vase fordido!* At hic regessit היין אינו השתמר בכלי בסף וזהב רק בכלי חרס. *Vinum non solet servari in vase aureo vel argenteo, sed tantum testaceo.* Verum licet non negemus id moris apud antiquos fuisse, quod vinum in vasis frigidis servarent, certe non erat necessarium Mannam vasi frigido indere, ne mucorem pateretur, quum plane miraculosa fuerit ejus cibi per tot sæcula conservatio, qui licet in frigidissimo vase recondita corrumpi debuisset tot non dicam annorum, sed sæculorum intervallo. Nec videtur id voluisse præcipere Deus quod miram ejus potentiam in conservatione prodigiosa illius cibi præstandam posset imminuere, & opinionem ingenerare rudi populo, quasi Mannæ conservatio per tot annos non miraculo Dei, sed frigori vasis, quod corruptionem arceret, esset tribuenda. Non putamus ergo Deum jussisse, ut in frigido magis quam alio quovis vase cibus ille cœlestis reponeretur. Alii quidem eam vocem designare dicunt, *vas ventre lato, ore angusto &* צנן *audacter* (uti Mercerus loquitur in addit. ad Thesaurum Santis Pagnini) idem faciunt cum שנן. Verum si quid ego judico; missis Judæorum super hoc vocabulo conjecturis צנצנת ab inusitato apud Hebræos, sed frequentis usus apud Arabes צן, sive צאן *recondidit, servavit*, ducendum est. Inde enim geminata prima & tertia litera radicali (quod in verbis quiescentibus media vav frequens esse docent Grammaticorum filii) vox צנצנת nasci potuit, atque ita notabit *reconditorium, vas in quo aliquid asservatur*. Omnium ergo tutissime illud Hieronymus per *vas* transtulit. Chaldæus Interpres habet צלוחית, quod inter alia & *amphoram* significat, uti in loco illo Talmudico, quem R. Nathan in Lexico *Aruch*, & ex eo Cl. Buxtorfius in Lexico Talmudico producunt, qui extat in fine Codicis. *Avoda Zara*. Verum aliquando צלוחית de amphora nequit intelligi. In Mischna enim *Schabbat cap. 6.* prohibetur mulier exire ornato בבוליאר כבובלת או בצלוחית של פלייטון *collari* (liceat enim mihi hanc vocem ita transferre; inde enim detortum puto τὸ בוליאר licet aliquo modo dissentiant Judæorum Interpretes scribentes esse ornamentum quo mulieres caput cingunt instar annuli) *globulo odorifero* צלוחית *vasculo foliati* (species unguenti est, quod Græci ipsi hac Latina voce φυλιάτιν semper nominant, de quo vide Galenum Θεραπευτ. & περὶ συνθ. φαρμ. *l. II.*) In eo loco pro amphora nequit accipi vocabulum צלוחית, quum tam magna illa vasa odoriferæ mulierum esse non soleant. Alia loca ex Targum, in quibus צלוחית pro Hebræo שלחית, חצלחת, & צפחת adhibetur, adduxit in Lexico suo Eruditissimus Buxtorfius, quæ ibi videri queunt. Judæus Interpres recentior Aben Ezra ad vocem *Zinzenet* hæc pauca notat כלי חרס או נחשת ואין לםלה הזאת חבר. *Vas testaceum vel æreum: nec est huic vox socia*: idest nonnisi hoc loco in sacro Codice legitur. Quod & Masorethæ inscripta margini litera ל cum puncto superne, idest לית *non est*, vel *non extat amplius*, annotarunt. Raschi, Interpretem Chaldæum secutus, Zinzenet per צלוחית explicat, addens של חרס, *testaceum* fuisse. Quod unde illi hauserint, incertum est; quod autem in eo decepti fuerint, certissimum: quoniam Autor θεόπνευστος Epistolæ ad Hebræos id vas aureum fuisse tradit, facile convincendus a Judæis, siquidem ea ætate inter eos & hæc de amphora Mannæ testacea viguisset, & quidem certa ratione subnixa, opinio. Abarbanel vitream eam fuisse opinatur, quod & Arabs in Polyglottis Anglicanis sensisse videtur, qui illam ברביה appellat, at sola divini Scriptoris autoritate cum sequacibus suis refutandi; licet & alia addi possint ad vitreum hoc vas diffringendum, quibus ego hodie Te non morabor. Sed quum Judæi ipsi adeo inter se in hoc argumento sint discordes, quis uni præ altero fidem adhibeat, nisi vel rationibus vel autoritate sua dicta fulciat? quod cum a nemine præstitum sciam, missos illos facimus, & Scriptori sacro, ut par est, assensum dantes, Amphoram Mannæ στάμνον fuisse χρυσῆν affirmamus, nec videmus ullam rationem contra stare, quo minus suspicari liceat imaginem illam, quam Nummus noster quartus exhibet, ipsam Mannæ amphoram exhibere. Id autem non sine optima ratione factum fuisse ab Hebræis videtur, qui cum aliæ gentes Deos, aut Genios suarum urbium tutelares, vel sacra quædam vasa Nummis suis imprimerent, (quod vel ex Nummis Tuis doceri potes) hoc voluerunt extare in

suis

ſuis Numiſmatibus omnipotentiæ Divinæ & curæ, quam pro iis provida Numinis ſapientia geſſerat, adeo manifeſtum indicium. Nec minimum hoc erat gloriæ argumentum, ſe illum Deum colere, qui majoribus ſuis, omni alimento deſtitutis, cœlitus cibum demittere dignatus eſſet, & per quadraginta annorum errorem in deſerto paviſſet eos ac ſua quaſi manu refeciſſet. Sed ad alia me trahit conjectura quædam, in quam his diebus incidi, quæque ex hujus amphoræ contemplatione nata eſt. Eam ut Tibi diſtinctius prodam, ad geminas illas *auriculas*, anſas dico, quas amphoræ adſcripſit Iſidorus *l. c.* Cato *de re ruſt. cap.* 113. & alii, cogitationes reducendæ ſunt. Deprehendo ſimiliter Græcos loqui, qui modo λαβὰς modo ὦτα eas anſas appellant, quod & nos imitamur vocem *ooren* eodem modo adhibentes, ut & Perſæ vocem קושך Arabes משמע Hebræi אזן Galli vocem *Oreille*. Ita apud Homerum τρίποδ' ὠτώεντα Iliad. Ψ. & ὦατα poculis adſcripta leges Iliad. Λ. &c. Atque ita vaſa illa, quæ unum manubrium haberent, μονῶτα dicebant, qua forma plerumque *obbe* vel *obuæ vaſa illa quibus mortuis libabatur* ἄμβικες ἐν οἷς τοῖς νεκροῖς σπένδουσιν, ut habent gloſſæ veteres, Inſcriptionibus Sepulchralibus junctæ, in antiquis marmoribus conſpiciuntur. Quæ duas anſas, vel aures haberent appellabant Ἀμφώτας, & ἀμφῶας, id eſt *utrinque aurita*. Ita Homerus *Odiſs.* χ. Pollux *Onom. lib.* VI. 18. Phavorinus Ἀμφῶες κ̀ ἀμφώτιδες, κ̀ ἀμφωτίδων τῶν δύο ὦτα ἐχόντων. Autor Etymologici magni. Ἀμφις τὸ δύο ὦτα ἔχον. Aliquando & Διώτας dicebant. Hæc vox apud Horatium eo ſenſu legitur *Carm. lib. I. c.* IX. quod ad *Thaliarchum, puerum ſpecioſum* (ita habet Inſcriptio in Codice MS. quo uſus ſum) conſcripſit:

> —— *atque benignius*
> *Deprome quadrimum Sabina,*
> *O Taliarche, merum, diota.*

Ubi per *diotam* amphora duabus anſis instructa innuitur. An in harum amphorarum ſerie collocari debeat.

> Ἀμφίθετος φιάλη τὴν Νέστορι δῶκεν
> Ἀχιλλεύς,
> *Phiala* ἀμφίθετος, *quam Neſtori dedit*
> *Achilles,*

Uti Homerus canit *Iliad.* Ψ. non adeo certum eſt, quamvis eo nos ducat Athenæus *lib. XI.* Δειπνοσ. *cap.* 15. conjiciens Χαλκίον π. κ̀ ἐκπέταλον λεβητῶδες, δύο ὦτα ἔχον ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, *vas quoddam æreum & latum, lebetis ſpeciem præferens* eo annui, *quod duas aures habeat:* ubi plura ad hanc rem facientia invenies, ut & in Illuſtr. Salmaſii *Exercit. Plin. p.* 897. Nec majora tantum vaſa, quibus vinum portabatur, anſata erant ſed & minora, uti Homerus *Iliad.* Λ. docet, & *loc. cit.* Athenæus, quibus adde Claridem Ovidianum in *Epiſt. ad Helenam* ſcribentem,

> *Dum ſtupeo viſis (nam pocula forte tenebam)*
> *Tortilis e digitis excidit anſa meis.*

Quare non mirum Ariſtophanem, feſtiviſſimum Comicum, vas tale utrinque auritum ὄνον, ſive *aſinum* appellaſſe: quam appellationem cum vocibus διώτα & ἀμφώας eruditiſſime contulit Vir noſtro præconio major Q. Septimius Florens Chriſtianus in doctiſſimis ſuis Notis ad *Veſpas Ariſtophanis pag.* 474. Scholiaſtes quidem Ariſtophanis *l. c.* & Phavorinus ὄνον ſcribunt eſſe εἶδος ἀγγείου ἴσως δὲ διὰ τὸ διάπλασμα ἔχειν ὄνου μορφήν. *Speciem vaſis. Forte quia figura ſua aſinum refert.* At non videtur neceſſe convenientiam hujus vaſis in alia re præter aures duas collocare, ut hinc occaſionem arripuere potuerit ingenioſiſſimus Poeta id ὄνον appellandi: quemadmodum ob ſimiles anſas, vel alas duas mihi vas quoddam Aquila dictum videtur, cujus meminit Plautus in *Perſa Act.* 5. *Sc.* I.

> *Statuite hic lectulos, ponite hic quæ aſſolent.*
> *Hic ſtatui volo primum*
> *Aquilam mihi: unde ego omnes hilares,*
> *lubentes lætificantes faciam ut fiant.*

Quod enim Cl. Lipſius per aquilam, aquam calidam & frigidam in initio prandii poni ſolitam, intelligit, ut verum fatear minus placet. Memorari & hoc ſenſu ὄνους γέμοντας οἴνου *aſinos vino plenos*, apud Athenæum *lib. IV.* nec de animali illud accipiendum eſſe (quod ſatis vidit Vir magnus, Iſaacus Caſaubonus, in ſuis ad hunc Scriptorem animadverſionibus *lib.* 4. *c.* 23. quum γέμειν de onere interno, uti de navibus onuſtis dici ſoleat, non de illo quod jumentis imponitur) ſed vaſe, docuit ὁ πάνυ Salmaſius in *Not. ad Tertullian. de pallio pag.* 409. Quid enim affinius phraſi Ariſtophanis ὄνος οἴνου μεστός, *aſinus vino plenus?* qui ibidem ex Petronio id vas *aſellum* Romanis dictum obſervat. Locus hic eſt: *Cæterum in promulſidari aſellus erat Corinthius cum biſaccio poſitus, qui habebat olivas in altera parte albas in altera nigras.* (Innuere videtur hoc vas in duas

cavi-

cavitates fuiſſe diviſum) Tegebant aſellum duæ lances (patinæ pandæ ſcil. in quibus nonnunquam cibi ſolebant apponi, aut res ſacræ ad altaria Deorum deferri: Vide Apulejum & Virgilium 2. *Georg.* & plura in Marci Tatii Alpini Epiſtola ad W. Hungerum data *de furto per lancem & licium concepto pag. 6. & 7.*) *in quarum marginibus nomen Trimalcionis inſcriptum erat, & argenti pondus.* Vides itaque vaſa utrinque aurita non ineleganter ὄνους & aſellos appellari. Talia autem erant *amphoræ* uti vidimus. Quare non aliam ob cauſam Silenum Bacchi famulum *aſello* vehi tradidiſſe videtur antiquitas, quam quod vinum e doliis in amphoras, ſive aurita talia vaſa diffundi ſoleret, & in amphoris veheretur. Amphoræ enim inſerviunt doliis vinariis, ut ab iis vinum recipiant, quemadmodum Silenus Bacchi comes & ſervus fingitur. Diſerte Naſo *Metam. IV. I.*

> —— *Senex ferula titubantes ebrius artus*
> *Suſtinet & pando non fortiter hæret aſello.*

Quod enim ob tarditatem aſino vectum voluerit antiquitas, minus probo: quidni ergo teſtudini ipſum impoſuiſſet? & vinum tardos homines non facit ſed agiles & caloribus aptos. Nec aliunde, (ut & hoc addam) Græcum κάνθαρος (vas Baccho ſacrum uti ſcyphus erat Herculi) unde Latinum *cantharus*, & forte noſtrum *kan* eſt, videtur ita dictum quam a κάνθων *aſino*, ob eandem cauſam, aures ſc. ſive anſas, quibus canthari erant inſtructi. Qui cantharos auritos fuiſſe, ideſt anſatos negat, Virgilio contradicat oportet, canenti in *Sileno*:

> *Et gravis attrita pendebat cantharus anſa.*

Nulla mihi veroſimilior videtur Etymologia; in qua me firmant Grammatici quidam, ſcribentes κάνθαρον, ea notione quæ *Scarabæum* ſignificat a κάνθων *aſino* derivari, quod id animal ex aſini ſtercore naſcatur. Atqui ſi ea notione κάνθαρος a κάνθων derivari poſſit; quidni & hac quæ vas potorium ſignificat? Ita & קנתרא anſam קנדול aſinum ſignificat Rabbinis, voces admodum ut vides affines, & ipſa vox *anſa* אזן *auris* per metatheſim literæ N deducta eſt: niſi quis malit eam ab ὄνος deducere. Eadem ergo ratio erit, ob quam & ὄνος, & aſellus, & κάνθαρος vaſcula quædam dicta ſunt, ob aures ſc. ſive anſas eminentiores, quibuſcum aſinini capitis forma quodammodo conveniebant. Vides Vir amiciſſime, me ſponte eo delabi, ut & hanc amphoram Mannæ ob inſignes aures duas eodem modo per luſum & contemtum ὄνον ſive aſinum dici potuiſſe mihi perſuadeam. Et parum abeſt, quin hinc natam eſſe turpem illam Græcorum & Romanorum calumniam ſuſpicer, dicentium Judæos *aſinum, vel aſini caput aureum* (mendacia enim ſibi non conſtant) in Sanctiſſimo Templi loco ſacraſſe, quo duce famem depulerant in deſertis locis. Scilicet hic ille ὄνος, hic *aſinus* eſt, Mannam continens, qua non ſitim, ſed famem in deſerto depulerant. Hunc ſacrarunt penetrali, hunc ex auro confectum, uti docuimus, in adyto intimo Templi depoſuerunt. Et quid erat in ſacratiſſimo illo loco, quem ἅγια ἁγίων dicimus, quod ulla cum veri ſpecie *aſinus* dici poterat, quid precor niſi vas hoc, *amphora* hæc *aurita*, (*) quam contemtim Gentes, quibus Judæi luſus & riſus ferant; ὄνον ſive *aſinum* dixerunt. Quod cum alii de aſino animali intelligerent, hinc natam eſſe fabulam conjicio. Ad hujus conjecturæ meæ probabilitatem non parum facit, quod *aſinum penetrali ſacraſſe* dicantur Judæi. Quod nulla prorſus veri ſpecie dici poteſt, ſi aliorum Virorum Eruditorum de origine hujus calumniæ ſententias attendamus. Si enim aſinum colere propterea dici potuerint, quod Moſes, qui aliquando uxorem ſuam & filios aſino impoſuit *Exod.* 4. 20. in magno pretio haberent, non tamen inde ſuſpicio Gentibus eſſe potuit, aſini imaginem in Sanctiſſimo Templi loco eſſe collocatam. Græci interpretes, qui in Ptolomæi gratiam Pentateuchum tranſtuliſſe dicuntur, pro *aſino* hic ſcripſerunt נשאי ארם *animal quod hominem vehit*, uti ſcribunt Talmudiſtæ in *c.* 1. Maſſechet Sopherim *c.* 1. Halaca 8. quod aſinos odio perſequerentur Ægyptii, ut Ælianus tradit *cap.* 10. *de anim. cap.* 28. & Plutarchus *de Iſid.* & *Oſir. pag.* 362. & Tiphone aſino vectum illi dicerent *ib. p.* 363. Si autem aſini cultus iis objectus eſt, ob eam rationem, quod aſinos nunquam ſacrificarent Judæi, uti nec porcos, quos & ipſos non ſecus, ac aſinos ab iis adorari creditum fuit, teſte Poeta dicto:

> *Judæus licet & porcinum numen adoret,*
> *Et cilli ſummas advocet auriculas;*

Nec inde colligi potuit ulla cum veri ſpecie in intimo Templi adytu aſinum, ſive aſini

(*) Non in Nummo tantum noſtro quarto hanc amphoram auritam videbis, Lector, ſed in Nummo Ottiano tertio, qui idem vas videtur referre.

asini caput aureum (nam utrumque scribunt) fuisse adoratum, & illo duce sitim in deserto patres eorum depulisse. Quarum omnium rerum umbram aliquam, & occasionem in nostra conjectura deprehendimus. Si vero inde nata est fabula, ut Cl. Bochartus in eximio & æternum victuro opere, dum aliquis bonis artibus honos erit, *Hierozoicon* dico *lib. II. c.* 18. ingeniosissime opinatur, quo פי יהוה ΠΙ ΙΑΩ, *os Dei* frequenter sacro Codice memoretur, & ΠΙΕΩ. Copriæ *asinum* notet, unde unum pro altero sumserunt Gentiles: nec illud tamen videtur satis convenire aut cum re ipsa aut veterum testimoniis. Nec enim *os Dei* magis adorasse dici queunt, quam ejus *manum*, *oculos*, & quæ totidem virtutum divinarum Symbola sunt. Et licet ea phrasis in sacro Codice inveniatur, non minus frequenter aliæ occurrunt; nec videntur ex lectione sacri Codicis id edocti Judæi, qui ibi plane contrarium, quam quod Judæis objiciebant, invenissent. Adde quod Ægyptiaca hæc interpretatio (si vel maxime concedam, quod tamen non est indubium, hodiernam linguam Copticam cum veteri Ægyptiaca eandem esse) minus commode sacris Hebræorum ingeratur, nec adpareat Ægyptios primos hujus calumniæ architectos fuisse. Si enim Apion, Ægyptius hujus fabulæ autor fuit, cur non explicuit? cur non dixit, illud quod vos ΠΙ ΙΑΩ, *os Dei* dicitis, revera significat ΠΙΕΩ *asinum*? Num credidit Codicem sacrum Ægyptiace conscriptum? Vel num ex ingenio sun primus ex convenientia soni hoc confinxit? Non videtur ausus fuisse in scripto tam erudito & serio proponere ludicrum istiusmodi commentum, in cerebro suo natum & solummodo ex qualicunque soni similitudine deductum, quod ipse sibi persuadere non poterat verum esse, quum ineptissima opinio sit, voces Hebræas id denotate, quod sonant Ægyptiace. Et quomodo, nisi hæc opinio alios Gentiles suos persuasisset, rem adeo abominandam Judæis exprobrare sine ullo teste non erubuisset? Videtur ergo, cum Apion ut irem certam & notam, cultum asini Judæis objiciat, Gentes, inter quas scribebat, ea opinione imbutas. Unde Apion ipse a temporibus Antiochi Epiphanis id pervulgatum fuisse scribit. Si ipse id confinxisset, nonne aut a suis aut ab aliis rogari poterat, quo teste id affirmaret? Non ergo mihi primus fabulæ hujus architectus Apion habetur; sed ita eum scripsisse ex fama publica & opinione Gentium existimo. Si & aliorum super hac re opiniones tibi perpendere placet, plures apud Cl. Morinum videbis in peculiari dissertatione, quam de asino a Judæis adorato dedit. Habes, vir merito tuo mihi honoratissime, quæ de hoc vase, quod pro amphora Mannæ habeo, his diebus meditatus sum. Inutilis esset omnis hæc nostra disquisitio de vera illius figura, siquidem, ut Romano-Catholici quidam scribunt, Romæ, in Ecclesia quæ S. Salvatoris est, vera Mannæ amphora asservaretur. At ut alia taceam, quum & Parisiis & Burdegalæ ea populo soleat ostendi, & pro vera supponi, ignoscant mihi spero, Romano-Catholici cordatiores, siquidem eas traditiones parum curem. Mirum profecto; illam amphoram adhuc superesse, quæ una cum aliis vasis Sacris in excidio Templi primi in Babyloniam fuit deportata, nec unquam illata iterum Templo secundo. Hoc enim non siluissent Scriptores Sacri, qui cultrorum aliarumque rerum minoris pretii meminerunt (*Vid. Ezr.* 1. 7.) quas Cyrus Judæis restitui jusserat; nec Judæi negarent, qui buccinatores licet gloriæ Templi secundi, amphoram Mannæ tamen sibi defuisse eo tempore ingenue fatentur, quorum in hanc rem testimonia quod satis pervulgata sint, heic non adscribo. Talmudici in *Gem. Massechet Horajot cap.* 1. non quidem ablata vasa a Nebuchadnezare fatentur, at abscondita tamen esse, nec unquam postea visa. De amphora Mannæ, hæc diserta verba habent משנגנז ארון נגנז עמו צנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה: *Quum abscondita est arca, simul cum ea abscondita est amphora Mannæ, & Lecbythus olei unctionis.* R. Nathan quoque in Avoth *cap.* 41. *fol.* 10. *col.* 10. inter דברים גנוים res absconditas, recenset speciatim צנצנת המן *Amphoram Mannæ*. Abarbanel in *Comment. ad* 1. *Reg.* 6. 19. postquam dixisset Salomonem animo divino prævidisse Templi sui destructionem & in solo adyti sub arca speluncam quandam fieri curasse, in qua tum arca tum aliæ res Sacræ possent abscondi, ita pergit, ויאשיהו גנז שמה הארון וצנצנת המן ומטה החרן ושמן המשחה: *Josias autem abscondit ibi arcam & amphoram Mannæ, & virgam Aaronis & oleum unctionis*. Samaritani in suo Chronico MS. quod possideo *cap.* 41. etiam vasa Sacra Templi esse abscondita, sed in spelunca quadam montis Garizim jussu Dei & opera Pontificis Maximi, quem Ozin עזי appellant. Nec unquam ea postmodum homini visa esse tradunt. Ille Ozis vel Ozias (quem Samaritani cum Josia Rege videntur confudisse) Pont. Max. quintus fuit ab Aarone, & σύγχρονος Samsonis, uti Zacuthus Scribit in *Juchasin*. Meminit ejus Josephus *lib.* 5. *Antiq. cap. ult.* & ni fallor, etiam *lib.* XVIII. *cap.* 5. ubi apud Sa-

Samaritanos exortus quidam impostor ad montem Garizim eos convenire jussit καὶ ἰσχυρίζετο παραγινοις δείξειν τὰ ἱερὰ σκεύη τῇ δὲ κατορωρυγμένα, μωυσέως τῇ δὲ αὐτῶν ποιησαμένου κατάθεσιν, *& se præsentibus ostensurum esse affirmabat vasa Sacra sub eo (monte Garizim) defossa, quæ Moses ibi deposuerat*. Ibi ego pro Mose Ozi substituendum puto. Nam ex ipso Chronicho nostro liquet Samaritanos non Mosi, sed Ozi id adscribere. Et quomodo Moses, qui æque juxta Samaritanorum quam Judæorum mentem, Jordanem non transiit, sub monte Garizim aliquid abscondere poterat. Sed imperiti librarii pro nomine ignoto notius supponentes ex Ozi fecerunt Mosen. Hæc ἐν παρόδῳ. Ad amphoram nostram revertamur, quam in Templo secundo non fuisse unanimi consensu Judæi testantur. Non est, quod mihi objicias, ex eo quod amphora Manoæ in Templo secundo non fuerit, non videri probabile Judæos Nummis suis imaginem vasis impressisse, quo carerent, & cujus jactura ipsis non nisi doloris esse poterat argumentum. Utcunque enim verum sit, hinc justum concipere debuisse dolorem Judæos, ille ipse dolor officii sui eos admonebat, ne Deum illum, cujus justa ira tam potentes inimicos ipsis immiserat & tam caro pignore eos privaverat, peccatis suis offenderent & graviores pœnas subirent læsæ Majestatis Divinæ. Nec justitiæ tantum, sed & misericordiæ Dei hoc egregium erat symbolum, quod iis in mentem reducere poterat, quam tenero amore Deus complexus esset majores eorum, cibum ipsis cœlitus sua quasi manu largiendo, & ejusdem illius Dei vires non esse diminutas, nec manum præcisam ita ut juvare ipsos & tueri non posset adversus hostes quoscunque. Simul etiam monebantur, cui Deo illam liberationem a Græcis, quam senserant, acceptam ferre deberent, Deo scilicet Patrum suorum, qui Manna eos in deserto paverat, & per quadraginta annos ipsis de cibo prospexerat. Atque ita duas illas insignes Dei virtutes, Justitiam dico, malorum ultricem & misericordiam, bonorum remunerationem, in quibus deprædicandis adeo multi sunt Scriptores Sacri, uno quasi intuitu clarissime nobis ob oculos ponit hæc Manoæ amphora, elegantissimum utriusque indicium. Sentio, Vir Eruditissime, me longius esse provectum quam putaram. Quamobrem, ne tua tempora publicis commodis destinata pluribus morer, desino, & me amori tuo commendo, quem omnibus officiis conabor demereri. Scribebam Trajecti ad Rhenum. V. Id. Decembr. MDCCIII.

JOH. BAPT. OTTII
EPISTOLA
DE NUMMIS QUIBUSDAM SAMARITANIS AD HADRIANUM RELANDUM.

In conspectum tuum venisse observationes, quas tumultuarie in schedulam conjeceram circa nummos quosdam, quos Samaritanos appellant, ex humanissimis literis Tuis perspexi. De quo argumento quum a me certior fieri desideres, salvo tuo aliorumque judicio, hæc accipe. Sexennium est & quod excedit, ex quo Nobilissimus *Fromont*, exul Gallus, ex uberrimo & rarissimo Musæo suo mecum communicavit binos æneos nummos ex Samaritanis, alterum aliquateous exesum *Num.* 1. alterum non minus læsum *Num.* 2. ad quos oppido accesserunt duo alii ejusdem moduli, *Num.* 3. ac scire petenti, quæ figuræ, quæ literæ, quæ significationes essent, id respondi quod brevi epitome huc apponam. Ante omnia autem veniam præfatus, ne videar contradicendi œstro percitus ea scribere, quæ tunc in chartas conjiciebam, quum de isto Tuo pereruditо scripto nihil adhuc scire poteram; in quo etiamsi aliam sententiam tuear, fateor tamen, tantum me in eo perspexisse ingenii acumen, tantam rei numismaticæ priscæ cum observationibus tuis connexionem, ut nisi meum mihi, ut suum cuique, pulcrum est, manibus pedibusque in tuam irem sententiam. Probe enim mihi constat plus laboris, otii, atque ingenii, fuisse opus, ad illud principium ex illis rudetibus formandum, quo Tu nobis non inconcinne propinas, quam postuletur ad nudam veritatem ex iis demonstrandam, quæ oculo & coram cernuntur. Atque ut de Samaritanis, post eru-

eruditissimorum virorum lucubrationes, meum statim præjudicium deponam; Argentei, qui Siclorum nomine veniunt, dubiam hactenus apud me fidem invenerunt: ex decem enim vel duodecim, quos oculis manibusque tractavi, vix uous est, quem originalem, ut ajunt, indubie agnoscere possim. Si tamen sint, diversis temporibus cusos arbitror, neque enim notam temporis additam habeut, oeque aliquid jubet illos, in unum coarctare temporis articulum. Æneos, qui sine omni dubio oovas eruditorum lucubrationes desiderant, atque ad historiam sacram, & Hebræorum antiquitates plurimum lucis adferunt, nescio qua opinione (quam præjudicium appellavi) ductus, omnes credo ad annos Simeonis Pontificis & Ducis, referri oportere. Non tamen, nisi examinatis aliorum judiciis ad istam sententiam prolapsus sum, facile melioribus aurem præbiturus, cum primis, si nobis in tabula aliqua ex diversis Musæis communicarentur exactæ & singulæ talium Numismatum icones. Audio permultos Parisiis servari, plorimosque in Italia, Romæ, Venetiisque delitescere prorsusque jacere: maximi enim quique illorum locorum antiquarii illis delectantur, quæ multum artificii & cælaturæ ostendunt; & quod caput est rei, aut qui hæc habent non intelligunt, aut qui intelligunt non habent. Diu me decepit, & in suas quasi partes traxit *Christophorus Schraderus*, qui nummum argenteum Ferdinaodi Alberti, Ducis Brunsvicensis & Luneburgensis descripsit, quem eundem esse puto cum eo qui in Illustris Ludolphi Epistolis Samaritanis, in Hottingeri cippis ad *pag.* 145. & in ipsis Tuis Iconibus ultimus conspicitur. Figuras quod attinet, (ita arbitrabar) io *Num.* 2. vas illud est seu urceus, in quo servabatur Maona, quod vasculum in argenteis Siclis Samaritano charactere insignitis videre est, quamvis in alio Siclorum genere, qui quadratum characterem habent incensorium potius sive thuribulum conspiciatur; in iis enim ascendens fumus prope conspicitur. Vasculum hoc in majori numismate *Num.* 1. duplex apparet, ita ut punctula illa deciduam de cœlo mannam quasi adumbreot. Consistunt bina peoes intermediam palmam Phœniciæ (ita Græci Chananæam appellant) nomen dantem, quæ arbor Judææ Symbolum, ubi ramus opobalsami Arabiæ, quod ex Vespasiani & Titi nummis notius est, quam ut moneri debeat. Unde etiam seu veræ seu fabulosæ avi, apud priscos & Ecclesiasticos & Profanos Scriptores decantatæ Pœnici suum oomen, juxta illud Lactantii:

Cumque renascendi studio loca Sancta reliquit
Tunc petit hunc orbem, mors ubi regna tenet.
Dirigit in Syriam celeres longæva volatus
Phœnicis nomen cui dedit ipsa vetus.
Secretosque petit deserta per avia lucos.
Hic ubi per saltus Sylva remota latet.
Tum legit aerio sublimem vertice Palmam,
Quæ gratum Phœnix eu ave nomen habet.

Qua occasione mihi in mentem venit non solum illustris Sabbatici Psalmi locus *Psal.* XCII. *Justus ut palma florebit:* Sed quam maxime illa Israelitarum in Elim mansio, de qua Moses *Exod.* XIV. 20. nos instruit. *Et venerunt filii Israel in Elim, & illic duodecim fontes aquarum & septuaginta palmæ, atque illic ad aquas castrametati sunt.* Ubi id memorabile, quod statim sequenti capite atque in proxima huic deserto Sin mansione murmur illud Israelitarum accidit, qoo commotus ille, qui mirabilia facit solus, manna de cœlo pluere fecit, ut collatis decimo quinto, & decimo sexto capitibus *Exodi*, palmam & vasculum mannæ duplex in eo nummo conspici fingere queamus. Alterius partis figura *N.* 1. & *N.* 2. ut & in eo quod *Schraderus* & *Ludolphus* exhibent numismate putabatur fascis esse plurium virgarum, e quibus una folio aut flore oblongo in summo est conspectior, cæteris areotibus, imo fasci adjacet deciduum amygdalum. Designare ista videntur duodecim virgas, quas post populi Israelitici contra Moseo & Aaronem rebellionem, a tribuum Israeliticarum duodecim principibus divino jussu acceptas atque uno fasce comprehensas Moses in Sancto Tabernaculo reposuit, & postridie illuc reversus, cæteras quidem nihil mutatas, illam autem quæ tribus Leviticæ erat, & Aaronis nomine inscripta, reperit germinasse. Quo miraculo Aaroni, & toti tribui Leviticæ Sacerdotium cum reliqua sacrorum cura fuit confirmatum, mandatumque ut in memoriam compressæ rebellionis virga divinæ hujus constitutionis index in arca fœderis asservaretur. Historia extat in divino Mosis volumine, *L. IV. c. XVII.* Quæ conjectatio cum eo convenit, quod Sicli omnes tam Hebræi, quam Samaritani, istam Aaronis virgam germinantem exhibent, sed solam. Ita inquam erant

erant primæ circa illos nummos cogitationes, quas dum ad aliorum fere ideam conceperam, mihimet ipsi satis facere nondum poteram, quod & figuram hæc non satis exprimere cernerem, & in majore certo nummo *N. I.* non unum, sed duplex utrobique vas conspiceretur, aut fasciculus. Alia itaque omnia mihi dum excogitanda erant, observabam ex alterutro latere nummi *I.* & *II.* ut & magni illius quem ex *Schradero*, *vel Ludolpho* æri incidi curavisti, & quod in meo *Num.* 1. duplex apparet, in reliquis vestris tribus vel quatuor unicum, nihil aliud esse quam לולב *Lulaph* Judæorum, seu fasciculum salicum, quo utebantur Hebræi in festo Tabernaculorum: quem ritum antiquissimi Judæorum derivant ex *Levitic.* XXIII. 40. Ubi ita jubet Dominus: *Capietis vobis in die primo* (illius festi) *fructum ligni decoris, ramos palmarum & ligni frondium ramos & salices torrentis, & lætabimini coram Domino.* Ex talibus fasciculis Judæi tabernacula sua autumnali tempore nectebant. Goodvinus ex Hebræis autoribus adhibitas quatuor species arbitratur 1. Citrios, 2. Palmarum; 3. Myrtorum, 4. Salicum ramos, & per פרי עץ הדר, *fructum ligni decoris*, dicto loco aliqui citrium intelligunt: duo certe mala citria in quibusdam nummis prope fascem jacent, quæ in eundem finem manu sinistra tenere oportebat, dum dextera fasciculum ferebant & motitabant. Integer autem fasciculus alio nomine השענא *Hosanna*, *Hosianna* dicebatur & septimus festi dies *Hosanna rabba*, seu *magnus Hosannæ dies*. Non autem ipsum modo festum, sed & hunc salicum fasciculum ita vocitabant, quia in ejus circum gestatione & commotione seu vibratione subinde hanc vocem inclamabant, referuntque Rabbini, per integrum festum singulis diebus quemvis suum Hosianna, seu fascem ex his quatuor arboribus attulisse: quodsi quandoquis illud neglexisset, fuisse illi illo die jejunandum. Hinc illa populi acclamatio, Deo miraculose rem illam moderante, ut quod in tabernaculorum festo de Messia quasi typice adumbratur, alio nempe palmarum die revera Christo in urbem equitanti ramis arborum in viam stratis acclamaretur Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις. *Math.* XXI. 9. Quasi diceret populus, hæc βάϊα, hos termites, palmas, oleas, frondes, fasciculos φέρομεν καὶ πάλλομεν *gestamus & vibramus in honorem filii David.* Quod si ista acclamatio pro voto populo læta precantis accipiatur, notum est in locis parallelis Hebraicis verbum הושיע non raro cum ל, id est, cum dativo construi, *Judic.* VII. 2. 2. *Samuel.* X. 2. *Psalm.* LXXXVI. 16. Tres sententiæ hac oratione elliptica comprehensæ simul consistunt hoc pacto. Hosanna filio David scil. precamur. Hosanna filio David, scil. gestamus, & Hosanna filio David, serva filium David. Ab hoc Judæorum more suum Romani accepisse videntur, apud quos Flora cunctorum fructuum Dea mense Majo colebatur, & cum primis Atheniensium, qui in fame in Templo Delphico εἰρεσιώνην, *Iresionem* ponebant, hoc est ramum olivæ, sive lauri plenum variis fructibus, ut Autor est *Herodotus*; seu erat ramus oleagineus, lana obvolutus, quem circumpendentibus arborum fructibus ante januas ædium suspendere solebant, ad famem arcendam, ex oraculis præcepto, ut tradit *Aristophanis* Scholiastes. Ita qui in pompis olivæ termites gestabant θαλλοφόροι, oleæ ramos gestantes, ὠσχοφόροι & ὀσχοφόροι, *viris palpalmitem, racemis onustum gestantes* dicebantur, & ὠσχοφόρια *festum quo ramulos vitis racemis onustos gestabant*, *Hesychio* & *Snida* testibus. Pro citrio autem pomo Josephus *lib. Antiq.* III. *cap.* XIII. in nostro Lulaph ponit malum Persicum. *Jussit Deus*, inquit *Judæos festum tabernaculorum per octo dies agitare, in urbem metropolim convenientes, holocausta & sacrificia eucharistica Deo offerre, manibus gerentes* εἰρεσιώνην, *Iresionem, ramum e mirtho & salice, summitatesque palmarum & virgulas mali Persici.* Nec dubium est quin tum a more Judæorum, tum a superstitione Ethnicorum id consuetudinis obtineat, ut juventus promiscui sextus apud multos Europæ populos, Calendis Maji exeat in agros & cantitans inde virides reportet ramos arborum, eosque ante domorum fores ponat, quod Galli vocant *de Mays*, Germani Mejen stecken / unde & Majo ab his Majis von den Mejen multo, convenientius nomen quam a *Majoribus*, quod *Ovidius* volebat:

> *Hinc sua Majores tribuere vocabula*
> *Majo.*
> *Junius a Juvenum nomine dictus*
> *adest.*

Nam & in hoc articulo *Naso* dicere potuisset, *barbarus hic ego sum*. Barbatus quippe Celticum vocabulum ignoravit, qua May (Maj) Mey / Meyen *omne viride, frondescens atque amenum denotat*. Atque hæc de altera nummi 1. facie, in qua fasciculus apparet salicum. Altera facies nummi ejusdem majoris, quæ cum Palma duos falces aut potius duo vascula habet, vel ad eosdem fasciculos

de

de quibus jam multis dictum est, referri potest, vel quod supra diximus ad manna depluens, quod puncta illa notare videntur, in quo id unum obstat; quod vasa duo compareant; nisi velimus palmarum ubertatem illa nota significari, atque Judææ fertilitatem. Locus de Palmis, in hanc rem faciens, illustris est apud Athenæum, *Deipnos. lib.* XIV. ad vocem φοίνικες Xenophon *libro secundo expeditionis Cyri: aderat* (inquit) *plurimum & frumentum & vinum ex palmulis, acetumque ex iisdem elixis paratum,* αὐταὶ δὲ βάλανοι τῶν φοινίκων, *palmarum vero fructus, quales apud Græcos videre non licet, servis ac famulis præbebant: quas autem servabant dominis seligebant, magnitudine & pulchritudine admirabiles, aspectu prorsus Electro* (ἠλέκτρῳ) *similes. Eas quidem arefactas in usum bellariorum reponebant. Vinum quidem illud potu suave erat, sed capiti grave.* Herodotus *libro primo, cum de Babylone loquitur, scribit, in ejus toto agro palmas generari magna ex parte fructiferas, e quibus non modo cibum, mel, vinum conficiunt, sed illas etiam* συκέων τρόπον, *caricarum modo in offas cogunt.* Quem ex *Athenæo* locum fusius adduxi, non quod credam palmas septuaginta, de quibus superius mentionem fecimus, illi usui Israelitis in Elim inserviisse, sed quod hic nummus tale quid præ se ferat. In numo minore, qui mihi secundus est, cui in *Relandina* Dissertatione tres numi priores respondent, & in Cippis Hottingerianis is qui Num. 13. signatus est & ad pag. 173. pertinet, si minus bene pro vasculo mannæ agnoscatur, ut majorem cum fasciculo salicum & festo tabernaculorum harmoniam habeat, explicabitur de vasculo Hebræis צלוחית dicto, quod *lecythum*, seu *ampullam* notat, quo vase diebus septem festi illius aquam e Siloam haustam ingenti eum lætitia in ara exteriore libabant, cujus rei & mysterium & vestigium in Sacris extat, & in Veteri, & in Novo Testamento. In Veteri quidem apud *Jesaiam cap.* XII. *vers.* 3. ubi יה יהוה, qui canticum & salus populi sui est, ex more Judæorum aquandi cum gaudio in festo tabernaculorum, eos ista consolatur :ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה *haurietis aquas cum gaudio e fontibus salutis,* quod juxta *Hieronymum* larga effusione Spiritus Sancti impletur, alludente Domino per Prophetam ad populi ritum hoc vase in numo nostro adumbratum, quasi diceret: Celeberrimum est vestrum gaudium in festo tabernaculorum, præsertim quod festivitate nocturna legi superaddita celebratis: hausta enim e fonte Siloah aqua, cum vino libaminis super altare effundentem cum taratantara excipitis: pii saltantes, manibusque faces præferentes hymnos cantant, & Hosianna ingeminant, Levitæ instrumentis ludunt, Sacerdotes tubis clangunt, ut dicere Soleatis כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחת מימיו : *Qui non vidit lætitiam domus haustus vel hauriendi,* (in loco ab hauriendo denominato) *nullum unquam vidit gaudium.* At temporibus Messiæ multo majore gaudio exultabitis, quum haurietis aquas vivas de fontibus Salvatoris, situla fidei: de quibus in ipso magno Tabernaculorum festo ipse Dominus in Num. I. locutus est, accepta ab ipsa diei consuetudine dicendi & docendi, pro more suo, occasione. *Johann.* VII. 37. ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς εἱστήκει ὁ Ἰησοῦς καὶ ἔκραξε λέγων. ἐάν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός μὲ, καὶ πινέτω. In Talmud Hierosolymitano legitur: Dixit R. Jehosuah ben Levi: *Quare vocatur nomen ejus* בית שואבה, locus hauriendi? *propterea quod inde hauriebant Spiritum Sanctum.* Cæterum vasculum, quo quotidie vinum offerebant, ab hoc ipso haud differebat. Aliquid adhuc notandum censeo de figura tertii numismatis, quod vobis quartum est, nisi fallor. In eo iterum vas conspicitur, a prioribus differens, est enim ansatum, & ut in prioribus numis sententia de scutella qua fundebant aquam non admodum differt a tua sententia, qua vas illud explicas per כוס ישועות, *poculum multiplicis salutis*, ex *Psal.* CXVI. *vers.* 17. ita in hoc posteriore numulo vasculum cum ansa duplici vas aliquod templi, quod pro *urnis*, seu *urceo*, quo Sacerdotes manus pedesque abluebant, haberi potest. Plus laboris postulat altera Num. 3. facies, folio conspicua, quod quidem etiamsi aliqui opobalsami aut exoticæ alicujus arboris esse velint, quatuor tamen, qui in conspectum meum venerunt, & is ipse, qui in Dissertatione tua exprimitur, folium vitis esse clare ostendunt, quod in genere abundantiam vini omniumque rerum notare potest, quemadmodum id ex historia exploratorum de Palestina constat, & ex Teniorum apud Græcos numis videre est, in quibus uva conspicitur, & ex veteri quodam sed vetustate attrito numismate æneo, quod mihi jam inter manus versatur elucidari potest: in eo enim in antica facies apparet Augusti, in aversa folium itidem vitis, aut quercus, vitis magis apparet, quod quorum sit, mihi nondum compertum est. Vel si generalis illa vini abundantia in terra Sancta per hoc folium vitis adumbrata nondum faciat satis, est aliud quod etsi afferere non sustineam, aliquid tamen opinor, atque il-

lud

lud ipſum hac occaſione ulteriori atque accuratiori eruditorum ſcrutinio ſubmitto. Quid illud ſit, propter ſeculi viciniam ex *Floro* illuſtri *Livii* epitomatore intelligere liceat. Is *L. III. cap.* 5. Pompejum M. per Orientem victorem introducit, quas res geſtas *Bucholzerus*, cujus Chronologiam ſequimur ad A. M. 3909. U. C. 690. ante Chriſtum 67. refert, adeoque nonniſi 75. annos poſt hos a Simone Pontifice Duce cuſos numos: *Hieroſolymam*, inquit ille, *defendere tentavere Judæi, verum hanc quoque intravit & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo uti cœlo, diffidentibuſque de regno fratribus arbiter factus, &c.* Qui locus eruditos hactenus mirum in modum torſit. Vir maximi nominis *Grævius* ſcripſiſſe authorem cenſet, *vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens ſub aureo utique velo*, quam lectionem ita explicat. Intravit adytum Templi, quod Sanctum Sanctorum vocatur, & vidit in illo nihil, niſi patens ſpatium, ſeu inane, cui appanſum erat velum, aureis filis pictum. *Arcanum patens eſt*, quod *Tacitus* vocat *nulla intus Deum effigie, vacuam ſedem & inania arcana.* Quando tamen quibuſdam probatur, in ſiclorum figuris conſpectas fuiſſe uvas aut vitium folium, (quod numuli Samaritani ænei evincunt) non improbanda videtur *Lipſii* in hunc locum lectio, *ſub aureo vitem cœlo.* Quanquam enim priora illa arcana, quæ in Tabernaculo & Salomonæo Templo in Sanctiſſimo loco extiterant, de quibus Paulus ad Hebr. *cap.* IX. agit, ſub poſteriore Templo deſiderata fuerint, quod ex Rabbinis conſtat: illud tamen prorſus vacuum atque inane manſiſſe, plebemque naſo adunco ſuſpenſum quis credat? Citat equidem *Grævius* ex *Joſepho* locum *L.* VI. *cap.* 14. e quo nihil prorſus in eo penetrali fuiſſe contendit. *Joſephum* tamen ſibi ipſi opponere licet, ex *de bello Jud. L.* I. *cap.* 5. *Denique Pompejus una cum ſuis comitibus in Templum ingreſſus*, ἔνϑα μόνῳ θεμιτὸν παρεῖναι τῷ ἀρχιερῆ, τὰ ἔνδον ἐθεάσατο; *ubi neminem præter Pontificem adeſſe fas erat, quæ intus erant candelabra cum lychnis & menſis in quibus libare atque adolere moris eſt, & vaſcula ex auro cuncta ſpectavit, congeſtamque pigmentorum molem, ſacræque monetæ ad duo millia talentorum.* Ponamus *Joſephum* commiſcere aut confundere locum, quo Pompejus intravit, nempe Sanctum Sanctorum cum vaſibus, quæ vidit in Sancto, ordo tamen ipſius præſupponit quaſi quædam ex iis, ſi non omnia, in Sancto Sanctorum fuiſſent aſſervata. Vel conjiciamus eam ipſam auream vitem, quam Pompejo Ariſtobulus miſerat, donum quingentorum talentorum, uti *Joſephus* Ant. *L.* XIV. *cap.* 4. aſſerit e Sancto Sanctorum fuiſſe ſurreptam, aut ad imitationem ejus, quæ in loco Sancto cuſtodiebatur, confectam: certe inter vitem auream a *Joſepho* memoratam, & inter folium vitis in numulo noſtro expreſſam aliquid affinitatis eſſe ſtatuo. Miſerat Pompejo donum maximum Ariſtobulus, *vitem auream* quingentorum talentorum, cujus mentionem fecit etiam *Strabon* Cappadox, (quem tamen in meo exemplari locum reperire non potui) ita referens: *Venerunt vero ex Ægypto legati cum corona aurea quatuor millium ſolidorum: & a Judæa vitis vel hortus aureus, quem nominabant Terpon, id eſt, delectabile.* Neſcio unde *Alſtedius* id hauſerit, quod in Paratitlis *p.* 451. ſcribit: „ Duo diverſa erant „ donaria Templi Hieroſolymitani, quo- „ rum utrumque vitis aurea eſt appel- „ latum. Prior vitis fuit Κιμῶλιον domus „ Haſſamonæorum quam Pompejo dedit „ Ariſtobulus Alexandri R. Filius, poſte- „ rior dedicata fuit ab Herode in Tem- „ plo a ſe inſtaurato. Docent autem Rab- „ bini, hominum trecentorum opera ſo- „ litum id donarium loco moveri. Unde „ intelligimus cur *Strabo* non ſolum vi- „ tem illam appellet, ſed etiam hortum. Nihil addam ad iſtius vitis in Templo exiſtentiam, quam *Taciti* locum, qui Hiſt. *L.* V. ait: *Romanorum primus Cn. Pompejus Judæos domuit, Templumque jure victoriæ ingreſſus eſt. Inde vulgatum, nulla intus Deum effigie vacuam ſedem, & inania arcana;* intelligi poſſe de eo quod nulla idolorum in eo ſimulacra fuerint, quod ipſe paulo ante dixerat: Judæi mente ſola, unumque numen intelligunt. Profanos, qui Deum imagines, mortalibus materiis, in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum. Non igitur docere volebat, nihil omnino in templo repertum fuiſſe, ſed nullam illius Dei imaginem, alioquin ſibimet contradiceret, quum eodem libro ſcripſit *vitis aurea Templo reperta.* Sed de hac vite ſatis & forte uſque ad nauſeam. A figuris ad *characteres* ſeu literas accedo, quæ ſine omni dubio Samaritanæ ſunt & ex quarum intellectu ſenſus & hiſtoria numorum iſtorum pendent. In majore numo Num. 1. ut & in minore Num. 7. ex eo latere quod ࠀ Lulaph continet, legimus.

1. ࠔࠍࠕ ࠀࠓࠁࠏ ࠇ :: :: ::
2. ࠔࠍࠕ ࠀࠓࠁࠏ :: :: ::

1. שנת ארבע ח :: :: ::
2. שנת ארבע :: :: ::

Quod

Quod legimus Schenat Arbang. חח autem in priore ſive majore aut vocis *Chazi*, aut vocis *Chirut* initium. In tertio meo, (quales a me quatuor conſpecti) qui veſtro, ut opinor, quarto reſpondet, conſpicio in uno [Samaritan], aliis literis vetuſtate attritis, quæ ſine dubio [Samaritan] notant, veſtigia enim adſunt, fuiſſe adhuc alias ſignatas literas, & quod hæ non aliæ literæ ſint, id ex veſtro (liceat mihi ea voce uti) exemplo patet, in eo enim conſpiciuntur literæ [Samaritan], in noſtris [Samaritan] hæc conjungamus & habebimus ſenſum plenum [Samaritan] *annus ſecundus*. quemadmodum in Superioribus habuimus *annus quartus*. Hæc de anteriore facie. Poſtica in numiſmate 1. & 2. habet [Samaritan], לגאלת ציון, *poſt redemtionem*, (vindicationem, recuperationem) *Zionis*: & in minore [Samaritan] *Libertatis Sion*: Viden ut ſenſus in omnibus his nummis conſpiret, *anno ſecundo*, *anno quarto Liberationis ſionis*, quam lectionem nihil affectati, nihil torti habere agnoſcit, quicunque iſta legit: & quamvis מיון *Myavan* pro ציון *Tzion* ſenſui hiſtorico nihil demat, primam literam tamen non מ ſed צ exprimere colligimus, ex eo quod מ & in ſcriptis, & in nummis Samaritanis pingatur [Samaritan] Litera autem ת figuram habet crucis Andreanæ, X, quorſum celebrem Ezechielis locum de fidelibus litera *Thau* ſignandis *Hieronymus* non male equidem refert: in quo tamen viri docti videtur partes ſupergreſſus, quando *ait*, *Samaritanos uſque hodie ſuis literis Thau crucis ſimilitudine exprimere*, quum apud eruditos extra controverſiam ſit, non niſi in Numiſmatibus X, in Codicibus autem ſcriptis N, legi. Unde conſtat, magnum patrem literas illas vix inſpexiſſe, ſed hæc ex aliorum potius relatione ſcripſiſſe, quod in exercitationibus Anti-Morinianis Hottingerus noſter Parens theſi 28. oſtendit. Grammaticam hanc literarum expoſitionem Hiſtorica aliqua ſuffulcimus. Notiſſimum inter varias æras Judæis quoque uſitatam fuiſſe æram contractuum, quam illi in honorem Alexandri M. ſuſceperunt, atque inde chirographa, epochas, teſtamenta, libellos repudii, matrimonii, aliaque inſtrumenta & literas contractus ſignare conſueverunt, appellatam מנין שטרות. Cum ea convenit fere æra Seleucidarum, Græcorum, Edeſſenorum, & eſt æra authoris librorum Machabæorum, annos ſupputantis a Regibus Syriæ & Ægypti. Magna inter eruditos diſputatio eſt, ad quem præciſe annum primus hujus æræ putandus ſit, hi enim ab anno primo Monarchiæ Alexandri M., illi a ſexto, quo Darium Codomannum devicit, alii a morte Alexandri, quum regnum ejus inter quatuor Duces diviſum fuit, hunc numerum contractuum inchoant. In hac ipſa æra majore alia quædam minor Judæis enata, poſtquam ultimus Mathathiæ Aſmonæi magni Judæorum vindicis filius Dux & Pontifex æque magnus Simon arcem *Sion* ejecto hoſtium præſidio occupat, illam ſolenni ritu expiat ingenti omnium lætitia, fœdus cum Romanis innovat, ſocios Spartanos ſalutat, & quod rei pondus eſt, ab Ariſtide Sedete Syriæ Rege omnibus immunitatibus confirmatis Dux ad extremos uſque terminos conſtitutus, ſignandi pecuniam jus accipit. In quo cum æram novam & minorem ſub illa majore conſtitutam aſſerui; nihil a me temere fictum velim credi: præter enim numiſmata claram habemus & evidentem Machabaicum contextum 1. *Macch*. XIII. 41. 42. ἔτους ἑβδομηκοστοῦ ϗ ἑκατοστοῦ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραήλ· ϗ ἤρξατο ὁ λαὸς Ἰσραὴλ γράφειν ἐν ταῖς συγγραφαῖς ϗ συναλλάγμασιν ΕΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥ ἐπὶ Σίμωνος ἀρχιερέως μεγάλου, ϗ στρατηγοῦ, ϗ ἡγουμένου Ἰουδαίων. Hæc veritas adhuc ex aliis duobus ejuſdem libri locis patet: alter *cap*. XVI. *verſ*. 26. extat ἔστησαν αὐτῷ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ. (obſerva vocem Græcam quæ exprimit Hebræo-Chaldæam vocem חירות חירו, uti colligimus ex *Levit*. XIX. 20. notare eam *libertatem* quæ *ſervituti* ſeu mancipatui opponitur & חורים vocari *Liberos*, *emancipatos*, *manumiſſos*, quæ vox in Ludolphiano nummo comprimis ſpectatur (Alter locus ita habet *cap*. XV. *verſ*. 6. ϗ ἐπέτρεψά σοι, (alii legunt ἐπέτρεψεν σοι) ποιῆσαι κόμμα ἴδιον νόμισμα τῇ χώρᾳ σου; *Et permiſi tibi facere percuſſuram*, *proprium numiſma*, *pro regione tua*: ubi κόμμα plerique explicant per τύπον *typum*, quod Germanis ein Prág oder Stempfel/ Gallis, *le Coin*, dicitur. Proprium hoc κόμμα, quis in nummis iſtis non videt? Quando vero iſthæc acciderint, in uno intuitu occulis ſiſtam, brevem tabellam addam ad *Bucholzeri* præcipue Chronologica principia confectam. Ea ſic habet.

An. Mundi.	Ant. Chr.	U. Co.	Ær. Contr.	Æra Simeonis.	Loci Machabæi.
3830	141	611	169	Jonathas occisus.	
3831	140	612	170	1. Simon Dux.	1. *Macb.* XIII. 42.
3832	139	613	171	2. Sion occupatur Nummi habent שנת שתים	1. *Macb.* XIII. 51.
3833	138	614	172	3. Fœdus Simeonis cum Romanis	1. *Macb.* XVI. 22.
3834	137	615	173	4. Nummi cusi שנת ארבע	1. *Macb.* XV. 6.
3835	136	616	174	5. Legati Simonis Roma redeunt.	1. *Macb.* XV. 10.
3836	135	617	175	6. Triphon occisus, cujus etiam Nummi extant.	1. *Macb.* XV.
3837	134	618	176	7.	
3838	133	619	177	8. Simeon a Ptolemæo occisus.	1. *Macb.* XVI. 14.

Quod si jam cum his nostris æneis nummis conferre liceret reliquos, qui hinc inde delitescunt, Samaritanos, quorum ectypa accurata aut delineationes ab iis quibus hæc κειμήλια sunt, solicite flagitamus, parum abest, quin audacter pronunciemus *Omnes Samaritanos* (exceptis Siclis argenteis, si modo veri dentur) *ad hanc periodum veluti ad centrum suum referri posse vel etiam debere*, & qui hinc lucem non accipiant, fictos esse, quales *Alstedius*, item *Schikardus*, & quidam alii produxere. Quos autem *Villalpandus*, *Castellus*, *Kirchenius*, *Hottingerus* nobis sistunt, omnes facile ad hunc canonem emendari aut ex eo illustrari posse confido. Ita simul cadunt tum quæ *Sperlingius* de incertitudine Nummorum Hebræorum, tam quæ *Scaccbus* de eorundem nimis alte petita vetustate tradunt. Ita idem tuus *Num.* 6. nummus quem *Ludolphianum* vocas, & quem *Schraderianum* appellare possumus, quia cum eo in universum convenit, non legendus erit שם טוב, *illic bonum*, ut ipse volebat, sed שמעון, *Simeon*: neque in altera facie, *ad descriptum Jerusalem*, quod de ordinibus in templo constitutis explicat, sed *Lechirat Jerusalem*, *liberationis sive libertatis Jerusalem* legi oportebit. Ita is qui in *Ludolphianis* Epistolis alter adducitur & in *Hottingeri* Cippis *num.* 12. ad *pag.* 128. memoratur, in cujus una facie corona vel sertum complicatum, in altera urceus cum apposito ramo lauri vel oleæ conspicitur, an non in corolla Simeonis nomine optime exponi possit; de postica nihil dicam, cum ejus inscriptio cum nostris conveniat; de littera ࠊ *ch* quæ *Num.* 1. in nostris apparet, & initialis est totius vocis, cujus reliquæ literæ detritæ sunt, si Chirat non placeat, חצי, *Chatzi* legi posse memini, quod *dimidium est* seu *semis*. Semisiclorum qui vocem חצי habeant, *Alstedius* in Præcognitis mentionem injicit, talemque adpingit, vel potius fingit, nemo enim hominum unquam talem nummum oculis usurpavit suis, certe nemo fide indubia descripsit. Hujus tamen occasione vocis ad valorem & denominationem talium numulorum delabimur. Cum appendissem *Num.* 1. qui Palmam habet, observavi semiunciam una cum quarta parte pendere, dicimus fünf quintlein. Alterum *N.* 2. non plane quartam unciæ partem, nicht gar ein Halb lots. Tertium cum vite & urceo minus. Quod Siclum æstimemus Semitaleri pretio, quo eum plerique collocant, gerah autem numus viceſies multiplicatus Siclum efficiat; quemadmodum ad Semitalerum triginta asses seu solidi Gallici requiruntur, tum colligimus hunc majorem *N.* 1. esse Semigerah & quadra-

ginta

ginta talibus æneis ad conficiendum Siclum seu semitalentum fuisse opus, & assem Tigurinum præter propter eodem valore esse. Qui valor si adscribatur majori, secundus qui tribus Tuis respondet non plus valuerint quam ἀσσάριον, *Assarius*, *assarium*, *assiculus*, *as minutus*, seu obolus Italicus; qui quatuor granis fuit æstimatus, id est dimidio crucifero, uti nos loquimur, ein Halber Kreutzer / ein Halb Berner Kreützerlein / duobus obolis Tigurinis, zwey Zürichbungster / qua computatione facta, pro uno Siclo seu semialtero tales centum viginti postulentur, taliumque Servator meminit *Math.* X. 29. Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται. Tertium tandem arbitramur esse κοδράντην, *quadrantem*, ein Halber Renning / Zuller / oder zwey Schärflein / de quo idem Servator asserit, in carcerem detruso: *Non exibis hinc, donec reddideris* ἔσχατον κοδράντην, *ultimum quadrantem*; *Marci c.* XII. *v.* 42. vocantur λεπτὰ δύο, *duo numuli*. Istam autem nostram supputationem precise convenire comperio cum iis quæ *Tremellius* in Testamento Syro ad vocem מנין affert, quæ cum aliis minus accurata videbuntur, non renuemus patulas meliori docenti præbere aures. Quibus rebus ita constitutis, Clariss. *Relande*, velim ipse in ea causa, quæ mihi tecum intercedit, esse Judex velis. Non ero difficilis, palmamque lubentissime cedam, neque mihi mos est pro concepta semel opinione digladiari. Non jam credo necesse esse descendere ad Jannum Aristobuli fratrem: hanc enim, de qua nobis sermo est, æram eo usque se non extendisse opinior. Nec est quod ulterius addam præter duas aut tres observationes, quæ cum rem Judaicam tangant, a nostræ argumento epistolæ non erunt alienæ. Attulit non ita diu Nobilissimus Vir *Johannes Henricus Escherus*, secum e Belgio, donum, ut ajebat, illustris Dani, Siclum Hebræo charactere, non formatum ut vulgo solent. Is habet inscriptionem ירושלים הקדושים שקל ישלרא, ibi 1. character paulo elegantior, quam in reliquis. 2. adest Punctatio. 3. Plus artificii. 4. Thuribulum ab imo per crucem acuminatum, non autem in pedem, ut ajunt, desinens. 5. Amygdalus arbor ita disposita ut flores a foliis palam discerni queant. 6. quod precipuum *Jeruschalaim Hakedasschim*, non *hakedascha*, ut in aliis. Ego, ut ut numum ut inventum reprobem, tamen quia pro rarissimo exhibitus, & ex Regis Daniæ Musæo, illud ut ænigma proponere tuæ sagacitati volui. Alter etiam Siclus Hebræus est, reliquis similis, sed qui præter legendam vulgarem in eo latere ubi thuribulum est, adhuc habet interiorem legendam seu circulum, in quo hæc extant כאלף חרו. Quid hæc sibi velint miror & mecum multi alii. Est qui putet annum millesimum indigitari a *Talmud Thorah*; & circa A. C. 1500. tales Siclos cusos: nec admodum refragor, tunc enim paulatim numismatica res instaurari cœpit, tunc Semiseculo ante capta Constantinopoli recutitorum gens in Occidentem magis quam antea concessit & Christiani fabri Judæis dictantibus tales fingere potuerunt numos Tertium tandem Romanum numisma spectat, sed quod rem Hebræorum explicat, & ut nostri Samaritani summi Judæorum Ducis gloriam, ita hoc ultimi Ducis fata summamque ignominiam proponit. Est autem numus Vespasiani aureus, cum inscriptione TRIUMPH. AUG. quem in *Suetonio Patinus* etiam habet. Talis apud nos non ita pridem venum dabatur mihique conspectus est, qui a *Patino*, *Mezabarba*, aliis explicatur: Imperator in Quadrigis, dextra ramum a Victoria coronatur, ante eum Tibicem, & ante currum duo captivi, manibus post terga revinctis. In eo nihil desidero, quam quod pro duobus captivis velim unum terga revinctum, pone quem carnifex. Hoc ut fingam non tam discerno oculis in numo, fateor, sed aliqua passio id efficit, quia video ita & *Josephum* historicum & numum Vespasiani mirifice alium ab alio illustrari & ut Simon Pontifex Libertatem Judæorum restauravit, ita & hic Simon Libertatis amissæ & penitus deperditæ in Vespasiani numo symbolum & victima exitii. Totum caput 74. *lib.* VII. *de bello Judaico*, nobis hanc rem fuse pandit, sed hæc præcipue verba hujus numi quasi commentarium præbent: *Pompæ autem* finis fuit Capitolini Jovis Templum. Quo postquam ventum est, constitère. Erat autem vetus mos patrius operiri, donec ducis hostium mortem quispiam nunciaret. Is erat Simon Gioræ, tunc inter captivos in pompa traductus: laqueo vero circumdatus per publicum habebatur, quo eum simul cæderent qui ducebant. Lex autem Romanis est, ibi necare criminum reos morte damnatos. Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciatum, omniumque *favor secutus est*, *tunc ostias inchoavere*. Hæc Josephus. Cujus explicatio si nummum Vespasiani quod ad exitum Triumphi in morte Simonis non exhaurit, mutuo accipiamus ea quæ idem author ibidem ad initia seu deductionem in eundem Triumphum narrat, ut duorum captivorum in numo expressorum integram habeamus historiam: *Captivorum autem*, ait, *Duces Simonem & Joannem, & alios numero se-*

ptingentos viros electos, tam magnitudine corporum, quam pulchritudine præstantes, illico ad Italiam duci præcepit, cupiens illos Triumpho præterducere. Sed manum de Tabula, video enim Epistolæ me leges jam diu prætergressum. Spectantissimum *Wildium*, de cujus fama, illustrissimoque Museo multi nostrorum ad vos proficiscentium sermones sunt, multis nominibus a me resultari. Teque cum ipso omnimode valere cupio. Datum Tiguri Pridie Calendarum Martii MDCCIV.

P. S. Ternos quos describo numos non omnes pingi curavi, observavi enim eum qui mihi secundus cluet inter vestros ter aut quater extare, & præterea in cippis Hebraicis conspici; hos autem pinxit eruditissima manus excellentissimæ pictoris Annæ *Woferæ*, abneptis Celeberrimi p. m. *Caspari Waseri*, qui inter primos est qui de numis Orientalium integro ab hinc seculo scripserunt. Ejus frater Rod. *Waserus* militum Helveticorum in Belgio degentium Præco castrensis est. Illa mihi retulit se de virtutibus & artificiosa manu filiæ amplissimi *Wildii* plurimum audiisse eamque hac occasione atque hoc nomine officiosissima salute impertit. Numus primus quem nusquam literis consignatum aut illustratum observavi bis adpictus est, *a.* uti revera extat, id videlicet quod in aliquo modo exeso adhuc adparet *b.* uti creditur & fingitur, qualis videlicet esse deberet, si esset integra, ubi tamen mihi ipsi in duobus fasciculis sub palma pictis non satis fit: originale enim, uti ex *a.* patet scutellis similibus, ita autem vi dabatur Exc. Doctori *Kramero* p. m. itaque utrumque exhibere volui. Bini Num. 3. pertinent ad Excell. D. *Henri Hottingerum*, Medicum, quos mecum communicavit, meque altero ex iis beavit. Vidit etiam alios diversos quos tamen quia erant trauseuntium peregrinantium, pictos habere non potuit; ii tamen in mea me opinione confirmarunt.

HADRIANI RELANDI

DISSERTATIO TERTIA

DE

NUMMIS SAMARITANIS.

Ad Clarissimum, & Celeberrimum Virum

JOHAN. BAPTIST. OTTIUM

ARGUMENTUM.

Dissensio Cl. Ottii in quatuor Capitibus. Inscriptio anni secundi &c. quare minus conveniens. Lectio לגאלת ציון, *cur minus probetur. Figura litera Mem in Nummis. Vox Sion non pro arce, sed monte Templi, adhibetur in libris Machabaicis. Num in Nummis* לולב, *an Palmæ potius?* φοίνικες & βάϊα *quid? Nummi Ottiani primi explicatio tentata. Lux affusa Nummo Ludolfiano.*

Clarissimo & Celeberrimo Viro

JOANNI BAPTISTÆ OTTIO.

ADRIANUS RELANDUS S.

Epistolam tuam legi libenter, & expressas manu Naseriana nummorum Samaritanorum formas libentissime sum conspicatus. Equidem non speraveram tanti fore conjecturas meas ut a Te examiuari mererentur, nedum ut tam benigne & amanter de conatibus meis judicares. Gaudeo multa a me scripta. Tibi probari & eatenus inter nos convenire, quod nec hi, nec ulli veterum Hebræorum nummi ante Hasmonæorum tempora sint percussi; quod sicli & alii nummi literis Hebræis quadratis insigniti, qui magno numero circumferuntur, omnes pro adulterinis sint ha-

habendi. Verum, quandoquidem & nonnulla ſunt, in quibus a me diſſentis, & explicationi meæ non ſuffragaris, licebit mihi, bona cum Tua venia, hic Tibi rationes illas exponere, quibus firmari poſſe ſententiam meam exiſtimo Quatuor potiſſimum ſunt, quæ Tibi ſeccus ac mihi videntur, & Nummum meum primum, qui ceteris eſt clarior & integrior, tangunt: quorum primum eſt, Ioſcriptio שנתא רכד, *Anno* 774. quam Tu legis שנת ארבע *Anno* 4. & colligis quum in omnibus Nummis a Te viſis *Anno* 7. 4. at non ultra *octavum* legatur, æram a Simonis Pontificatu, vel arcis Zion Subjugatione, eſſe ducendam. Alterum eſt, Inſcriptio faciei averſæ לגאלה מיון *ob liberationem a Græcis*, quam Tu legendam arbitraris, una litera mutata לגאלת ציון *Liberationis Zionis*. Tertium, imago uni facierum impreſſa, quæ mihi *palma* eſt, tibi לולב *Lulaf*. Ultimum, *calix* alteri faciei impreſſus, quem Tu pro *Urna Mannæ* habes: quod quidem hic non tangam, quoniam in Diſſertatione mea ſecunda ad. Ampliſſ. *Wildium* Sententiam meam circa hoc argumentum pluribus firmavi. Reliqua autem eruditiſſimæ epiſtolæ Tuæ capita nunc præterire conſtitui, ad quæ majus otium nactus alias reſpondebo. Sed ad tria illa, modo a me indicata hæc notanda cenſeo. Ad Epocham quod attinet, in Nummis tam Tuis quam meis ſignatam, eam ubique legi, ANNO SECUNDO, QUARTO, &c. exiſtimas ita ut annus ille ab initio Principatus Simonis ſupputetur & cum hujus fine deſinat. At obſervare Te velim in Nummis non legi *anno ſecundo Simonis*, ſed (demus hoc) *anno Secundo*. Quod profecto nullum certum characterem temporis deſignat: nec enim cum lego, *anno Secundo* vel *quarto*, inde licet colligere ſub cujus Principatu nummi cuſi ſint. Adeoque videtur (ſi Tua ſtabit ſententia) addendum fuiſſe *Simonis*, ut plene legatur *anno Secundo Simonis*. Ita etiam 1. *Macch*. 13. 41. ἔτους πρώτου *anno primo* Σίμωνος Ἀρχιερέως *Simonis Pontificis Maximi*: vide & *cap*. 14. 77. Ideo autem annum inſcripſerunt nummis, ut ætas eorum pateret, quæ patere nequit, niſi conſtet unde æræ origo ſumi debeat. Dices, non niſi ſub Simone cuſos eſſe Nummos, adeoque certam eam æram eſſe; & ſi *anno quarto* vel *quinto* legatur, ſine dubio id de Principatu Simonis intelligeodum. Verum hoc τὸ κρινόμενον eſt, num ſub ſolo Simone nummi cuſi ſint. Et quid ſi hoc concedam, certe Simon ſuo tempore id prævidere non poterat, neminem e Succeſſoribus ſuis nummos percuſſurum. Si autem illud merito ſperare poterat, ab aliis poſt ipſum, qui imperii habenas flecterent, numos eſſe cudendos, quomodo illorum nummorum ætas a ſuis poterat diſcerni, quum vagus iſtiuſmodi titulus æque imperio ſucceſſioris quam ſuo convenire poſſet? At & mea Epocha, quam lego ANNO 774. (dices) non habet additum terminum, unde duci poteſt. Fateor, at ea certa eſt, & ita ſine ulteriori additamento ſolebat uſurpari, uti ANNO 177. &c. 1. *Macc*. 14. 1. & in iis libris paſſim. Sic in Nummis Tyriorum, Antiochenorum, Damaſcenorum, anni tantum notantur, quoniam illæ Epochæ notæ erant, de quibus accutatiſſime Eminent. *Noriſium* egiſſe non ignoras. Objicis mihi, Vir Celeberrime, Nummos duos, quorum unus expreſſe hæc verba referat שנת שתים, ANNO SECUNDO, alter, שנת ארבע ANNO QUARTO. Quæ ſi ita ſe habeant, fruſtra me Tuæ ſententiæ oppono. Sed nec meus, nec Tuus nummus, in quo id exhibitum reris, integer eſt aut omnes literas repræſentat. Meus habet שנת ש׳ quod explicari poteſt, ANNO TRECENTISIMO .... Nec video, quid obſtet. Tuus nil niſi, שתי & plane alius τύπου eſt, ac meus: quare defectus unius ex altero nequit ſuppleri. Adeoque quum multæ literæ deficiant, non niſi conjecturis locus eſt, quæ mihi tantæ eſſe certitudinis non videntur, ut iis hypotheſis maximi momenti, *de Numis ſub ſolo Simonis Principatu apud Hebræos cuſis*, inniti poſſit. De alteio nummo in quo legis שנת ארבע *anno quarto*, quique idem eſt cum meo primo, in quo lego, *anno* 774. egi in diſſertatione mea 1. *p*. 76. & cur unamquamque literam ita legerem, aperui. Utinam nobis plures hujuſmodi nummi ad manum eſſent & magis integri, qui me cogerent ſententiam meam mutare ob amorem veritatis! Promtiſſimum me videres ut qualeſcunque conjecturas meas miſſas facerem & aliam hypotheſin amplectecterer. Sed, ut quod res eſt, libere dictam; nondum video ſatis commode alia via, ac ingreſſus ſum, Nummos illos quos habemus explicari poſſe. Tranſeo ad aliam faciem Nummi mei primi, quam legis, unius literæ differentia a lectione mea abſcedens לגאלת ציון *Liberationis Zionis*, ego לגאלה מיון *Liberationis a Græcis*. Laudat talem Nummi Samaritani epigraphen Rev. P. *Harduinus*, qui plane eandem cum Tua ſententiam fovere videtur, & legendum לגאלת ציון *Redemtionis Sion*, & Nummos omnes ſub Simeone cuſos: meminit enim ſolummodo horum annorum Nummis inſcriptorum, *anno I. anno II. anno III. anno IV.* & in memoriam arcis liberatæ illos cu-

sos arbitratur. En ipsa ejus verba e *Chronologia Vet. Test. pag.* 219. „ Tum hæc „ autem arcis liberatio (de qua 1. *Mach.* „ 13. 51.) tum libertas Hierosolymorum „ accepta anno superiore consignata in „ Nummis est cum hac tergemina Epi- „ graphe, Samaritico charactere, quem „ nos Hebraico repræsentamus, לחרות „ ירושלים *Libertatis Jerusalem:* לגאלת „ ישראל *Redemtionis Israel:* לגאלת ציון, „ *Redemtionis Zion:* anni vero quadru- „ plicis nota *anno I. anno II. anno III.* „ *anno IV.* qui Nummi in multis hujus „ civitatis cimeliis adservantur. Sunt & „ iidem apud *Kircherum* nostrum *Tom.* 2. „ Œdipi Ægyptiaci *Part. I. pag.* 94. 95. „ 101. cum Simeonis nomine non Sa- „ muelis, ut ille credit. Pagina quoque „ 102. qui prior est, ut & alter eximius „ e Cimelio D. *Foucalt* diserte habent „ in antica parte hanc epigraphen, *Si-* „ *meon Princeps Israelis* שמעון נשיא ישראל „ Samaritico charactere. Ibidem *pag.* 101. „ cum *Simeonis* nomine botrus est sym- „ bolum vineæ Engaddi: uti deprehen- „ dimus in nummo Herodis Ethanar- „ chæ, sub quo natus est Christus Serva- „ tor. " Huc usque *Harduinus*. Eandem sententiam amplexus etiam videtur Vir admodum Rev. & Celeb. *Cramerus*, magno reipublicæ literariæ damno nobis nuper ereptus, in opere posthumo, cui titulus, *Theologia Israelis Lib. II. c.* 1. *p.* 209. Æram in nummis occurrere scribens לגאלם ציון *Vindicationis Zionis*, & illam initium capere a vere anni 171. quo Simon arcem Sionis occupavit: at aliam Epocham, quæ hanc anni spatio prævertat, in Nummis notatam hoc titulo לחירות ירושלית *Libertatis Hierosolyma*, exordium sumere ab autumno anni 170. quo Demetrius Syriæ Rex Judæos a tributis liberos pronunciavit. Verum hæc nimis subtiliter mihi distincta videntur, quum duas Epochas vix anni spatio divisas in nummis occurrere non videatur probabile, quæ summam inducerent confusionem, & quarum alterutra facile carere possent. Tota nostra disputatio hic de litera est, quam tu pro ࠑ habes, ego pro ם. *Ais Mem*, & in *Scriptis*, & *in Nummis* habere hanc formam ࠌ. *Scripta* quod attinet, iis vix certo uti aliquem posse ut Nummos explicet ubique, ipse declaras *p.* 77. scribens *Tau* in Nummis ut *X*, in codicibus autem scriptis ut ࠕ pingi: unde differre nonnunquam formas literarum Samaritanarum, uti in Codicibus scribuntur, ab iis, quæ Nummis imprimuntur, liquet. Addis in *Nummis Mem* hac forma ࠌ pingi. Equidem illos Nummos non vidi, sed ἔκτυπα eorum quæ vocem ירושלים adeoque *Mem* in fine exhibent. Valde autem diffido plerisque Nummorum ectypis, quæ sæpe ut hypothesi Scriptoris inserviant, a genuina forma literas deflectant. Quare nec ipse Nummos Samariticos a me dissertatiooe I. exhibitos, pingere volui, sed artifici dexteræ Lectissimæ *Wildiæ*, & illa ἔκτυπα cælatori, commisi, ne hilo quidem mutato. Quum autem de nummus *Kircheri* & *Villalpandi* mihi idem non constet, malo ἐπέχειν, quam ex iis formam literæ *Mem* talem & nunquam aliam credere, quam vulgo in Scriptis Samaritanis conspicitur. Sed in iis ipsis Nummis a *Villalpando* & *Kirchero* exhibitis *Mem* in voce ירושלים invenio hac forma ࠌ, quæ facile in Scriptionis compendium ࠌ hoc modo pingi poterat, uti fere in Nummo meo primo & secundo conspicitur. Nam ut bene rem æstimemus, si in forma literæ *Mem* (uti a *Villalpando* & *Kirchero* pingitur) ductus quadrati paulum rotundetur, eadem forma, aut certe non multum diversa ab litera *Mem*, uti in Nummis meis exhibetur, resurget. Adde quod pro *Zade* (pro qua Tu eam literam habes) vix videatur haberi posse, si scripta alphabeta sequamur; nam ea *Zade* longe alio modo exhibent, uti ex Alphabeto E. *Bernardi*, & aliunde liquet. Possem & hoc addere, vocem נאלת *Vindicationem*, quum Judæi hanc vel illam specialem gentis suæ vindicationem innuere volunt, additum sibi ordinario habere illud a quo etant liberati, non rem quæ vindicata est (ita in Megillath Taanith, & Talmude legitur נאלת מצרים *Liberatio ab Ægypto vel Ægyptiis*) aut circumstantiam notabilem, qua illa liberatio ab aliis dignoscitur, ut נאלרת מרדכי *Liberatio Mardochæi*. Juxta haoc formam commode se mea lectio componit, *Vindicatio a Græcis*: nam ita in libris Machabæis illud *a Græcis* significanter legitur; qua ratione hæc vindicatio ab omnibus aliis discerni poterat. At נאלת ציון *Liberationem Zionis* quum lego, ambiguum esse posset, num liberationem *a Zione* vel ejus incolis, an vero Zionis, intelligere debeam: nam sit נאלת מצרים uti modo vidimus, *Vindicationem ab Ægypto*, non ipsius, notat. Verum, quia & Numuni esse perhibentur cum Inscriptione לגאלת ישראל *Redemtionis Israel* (licet ipse eos non viderim, & propterea dubitem de vera lectione, in qua adeo variare viros doctos comperio) illud non nimis urgebo, sed hoc potius; minus apte Liberationem *Sionis* meo judicio ad expugnationem arcis Hierosolymitanæ, de qua 1. *Macth.* 13. 51. a Te referri, quum per *Sionem* eo tempore non

arcem

arcem illam Hierofolymitanam, fed *Montem Templi*, intelligerent. Fateor, arx fita erat in Sione: ita facræ literæ eum montem appellant; fed tempore Hafmonæorum per *Sionem* vulgo montem Templi, non arcem illam, intelligebant. Adeoque *Liberatio Zionis*, juxta genium loquendi illorum temporum, *Liberationem Templi*, aut montis Templi fignificabit, non vero arcis. Ita 1. *Mach.* 4. 36. Judas purificare ftudens Sanctuarium ἀνέβη εἰς ὄρος Σιών, καὶ εἶδον τὸ ἁγίασμα ἠρημωμένον καὶ τὸ θυσιαστήριον βεβηλωμένον, &c. *afcendit montem Sion, & vidit Sanctuarium defolatum & altare contaminatum*. Ibi mons *Sion* non pro arce, fed monte Templi accipitur; quod & fequentia oftendunt *v.* 41. quum enim jam afcendiffet montem Sionis, uti vidimus, hortatur fuos ut oppugnarent, τοὺς ἐν τῇ ἄκρᾳ qui erant in *Arce*. Aliud ergo ibi *arx*, aliud *Sion* eft, nec *Liberatio Sionis*, *Liberatio Arcis*. Similiter 1. *Mach.* 14. 26. tabulæ æreæ in memoriam geftorum Domus Hafmonææ dicuntur affixæ columnis in *monte Sionis*, & *v.* 49. ἐν περιβόλῳ τῶν ἁγίων *in ambitu Sancti*. Per Sionis itaque montem, montem Templi innuit. *Arx* autem nufpiam quod fciam Sion ibi appellatur, fed ἄκρα arx fimpliciter, uti paffim, ita & in introitu illo Simonis 1. *Mach.* 13. 51. Utique fi hoc titulo Nummi erant infigniti (quod Scriptor librorum Machabaicorum ignorare non poterat) quidni ibi faltem voce *Sionis* utitur, & *Sionem* effe receptum memorat? Cur *arcem* fimpliciter appellat, & montem Templi *Sionem?* Quum igitur arcem *Sionem* non vocet, nec ego per Sionem in Nummis circa illa tempora cufis, arcem illam Hierofolymitanam intelligam. Nec videtur mihi ingreffus in *arcem* res tanti momenti fuiffe, ut fola aliis rebus majoris emolumenti omiffis in Nummis fignari debuerit. Nam jam antequam Simon arce potiretur, tam folennibus verbis dicitur 1. *Mach.* 13. 14. ἔτους ἑβδομηκοστοῦ καὶ ἑκατοστοῦ ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ *anno centefimo & feptuagefimo ablatum eft jugum gentium ab Ifraele*. Tunc & mutata jam erat fcribendi annos formula: tunc aliam faciem renata refpublica Judaica induerat. Ea contigerunt anno 170. 1. *Mach.* 13. 41. at arcem demum cepit Simon anno 171. *ibid.* *v.* 51. Viden'? arx capta nondum, & fublatum tamen erat jugum gentium ab Ifraele. Confecta erat anno 170. גאלת סיון *Liberatio a Græcis*. Nam licet arx capienda teftaret, ea res non habebat magnam difficultatem, quum arx undique inclufa effet, fic ut fame omnes qui in ea erant, perire debuiffent, uti notatur 1. *Mach.* 13. 49. Fateor, diem quo arcem victor ingreffus eft Simon, voluit quotannis celebrari, at non propterea quod hæc ei victoria tanta videretur, fed quod ultimum hoc votis ejus reftaret, ut hoftis pelleretur ex Ifraele 1. *Mach.* 13. 51. Certo enim certius fibi arcis hujus fubjugationem promittere poterat. Verum fi in Nummis legamus *Liberationem Zionis*, quis non fentit animo fuo hanc ideam obverfari, eam rem maximi momenti effe debuiffe, quum tamen non nifi fequela certo acceffura effet præcedentium victoriarum. At fi *Liberationem a Græcis* legamus, res maxima indicatur, & dignus nummo titulus, quo omnia gefta domus Hafmonææ innuuntur, cui hæc illuftris liberatio tot hominum fanguine parta, poft Deum, debebatur. Non folemus profecto, quom libertatem fuam gens quædam recuperavit plurimis ab hofte reportatis triumphis, ultimum & ignobilem refpectu aliorum, Nummis aut monumentis infcribere; nec id Simonem feciffe mihi perfuadeo; quod fecifset fane, *fi Liberationem Zionis*, ideft, Te interprete, *fubjugationem arcis Hierofolymitanæ* nummo infcripfiffet. Plura non addam, nec ad examen revocabo num גאל de monte, uti Zion, fatis commode dici poffit, quandoquidem ea quæ dicta funt fufficere exiftimo, ut videas, Vir Celeberrime, quæ me rationes in fententia mea firment. Denique de Palma, quam Nummi mei tres priores exhibent, hoc quoque monendum cenfeo, me Tibi non accedere, qui pro לולב, non palma, eam imaginem habes: quod tum ex epiftola ad me data, tum literis iis, quas ad Eruditifs. Virum *Joh. Henr. Hottingerum*, dignum tanto avo nepotem dederas, qualque mecum, dum in his oris effet, communicavit, Te ftatuere deprehendi. Quid enim palma eft, fi hæc non eft? לולבים ea denfitate ac forma pingi poffe non videntur, nec inde fructus palmæ pendere tam longe pendulo caule, nifi in agitatione ejus balani in continuo decidendi periculo effent. Et quomodo, precor, tam compacti & rotundi fafces ita difponi circa altare poterant, ut capita fua inclinarent, quod fieri confuevifse Judæi tradunt? unde Spathas & ramos potius fuiffe oblongioris formæ credendum eft, non talis figuræ, qualis in Nummis noftris apparet. Quare rami palmæ (non additis fructibus) utique in lætitia leguntur adhibiri, *Nehem.* 8. 15. 1. *Machab.* 13. 51. 2. *Mach.* 10. 7. *Apoc.* LVI. 9. Tales palmæ rami φοίνικες appellantur. Quid vero φοίνικες; Palmæ, quales victoribus in ludis dabantur. ita *Paufanias*, *Plutarchus*, & alii eas appellant. Qualem hæ figuram

ram habuerint, Nummi plurimi urbium Νικάρων docent: scilicet rami palmæ erant, at sine fructu, & oblongi. Fateor, appellantur & βαΐα; verum per βαΐα necessario Spadices debere intelligi, quæ & ramum & fructum complectantur, nondum video. Hic autem in nummo non ramus solum, sed summum totius palmæ cacumen (si vel de infima parte fateremur non liquere) cum duabus balanis ab utroque latere pendentibus (uti in omnibus Nummis palma pingi solet) & trunco, cujus cortex gradus illos præfert quos in palmis esse novimus certo certius conspicitur, quod pro *Lulaf* haberi nequit, nisi quis optima Judææ palmeta spoliata plane existimare velit: & num credemus populo licitum fuisse ad lubitum suum palmas fructibus denudare, & summa arborum cacumina præcidere, ut inde talis figura nascatur, quam Nummi mei tres priores præferunt. Hoc enim palmæ est proprium, quod si summum trunci cacumen præcidas, ea ἐπικοτὶ arbori exitiali.

Vide quæ in hanc rem notavit Cl. Salmasius in *Exercit. Plinian. p.* 934. Nihil addo, sed ad ipsorum Nummorum conspectum Te remitto. Hæc si tanti ponderis Tibi esse non videantur, ut explicationem Tuam deserere possis, & meam amplecti (quod vix sperare ausim (aliquid tamen ad sententiæ meæ elucidationem conferent. Si quædam liberius a me dicta sint, quæ Te offendant, non dicta volo. Nec enim mihi propositum est lites aut serere aut fovere, sed candide veritatem indagare & inventam profiteri. Quare mihi oblatum Te gaudeo, a cujus eximia eruditione, & singulari humanitate duplicem mihi fructum promitto. Illa quidem ingenio meo exercendo, hæc erratis, & ἀπαροράμασι condonandis, uti spero, inserviet. Multo plura adscriberem, si ad singula doctissimæ epistolæ Tuæ argumenta, ut par est, respondere statuissem. Verum & hinc, Deo volente, aliis literis ad Te dandis nascetur materies: & quod rei caput mihi videbatur, difficultates Tuas, circa sententiam meam motas nunc examinare decreveram. De Nummis Tuis, pro quorum transmissis imaginibus Tibi gratias ago, hæc adjicio. De secundo Tuo, qui mihi primus est, & nunc & ante fusius egi, uti & de tertio Tuo, qui mihi quartus est, cujus unam faciem (qua Mannæ amphora est) singulari Dissertatione explicui, alteram (qua folium vitis apparet) tam erudite & ingeniose in literis Tuis illustrasti, ut plane in sententiam Tuam concedam. Ne autem ἀσύμβολος videar in Nummi Tui primi explicatione, hæc paucis habe. Quum Nummus admodum sit detritus, & illa a Te exhiberi scribas quæ quodammodo in eo, licet exeso, adhuc apparent (ut ipse fateris) non minis fidenter aliquid affirmandum existimo, sed expectandum donec huic similis alius orbi erudito exhibeatur qui clarior sit. Quantum vero licet conjicere, in una Nummi facie duos calices video, quos in fasces salicum transformari non fero, quique vel abundantiæ vini, vel gratiarum actionis symbola esse possunt. Malo tamen hic vini copiam designent. Quod ex iis eminet vel iis impendet oblongum, folium esse palmæ puto, quod & in nummo *Ludolfiano* (ita eum appello quod Cl. & amicissimus mihi *Cellarius* illum ex cimeliis *Ludolfianis* se hausisse *p.* 42. *Hist. Sam.* fateatur) conspicitur calici impendens. Fructus medius inter duos calices mihi fructus palmæ sive balanus est, quam clarius in eodem *Ludolfiano* conspicimus. Confer hanc opinionem meam cum aliarum gentium Nummis, quos plurimos & trivisti, & ipse possides: sic ut jure merito Cimeliarchio publico Te præpositum urbs Tigurina voluerit. Extant apud *Goltium* in Numism. Insularum Græciæ aliquot Nummi, qui amphoram exhibent, vini feracem regionem indicantes & supra pendentem uvarum botrum, folium vitis, hederam vel simile quid. Vide & Cl. *Begeri* Thesaur. Brandeb. Tom. I. *pag.* 470. 478. & alibi. In hoc nummo non vitis folium, sed palmæ conspicitur, quod Judæi e palmis præstantissimum vinum conficerent, quod Tu ex *Athenæo* jam observasti. In altera facie palmam video, & globulos, quos Tu pro decidua Manna habes, ego palmæ adhærere judico, quales in Nummo meo primo, secundo & tertio apparent, & in *Ludolphiano* ex calice eminent, & in Nummo hoc Tuo videntur ab arbore separati, quod lineæ illæ temporis injuria sint erasæ. Conspicio ibidem duos calices, non לולבים aut fasces salicum. Vide Vir Celeberrime, an non in ipso Nummo pro calicibus, balani tales duæ, utrinque pendulæ, possint substitui, quales in Nummo Wilhelmi II. exhibet *Paruta* in Sicilia, quæ ad suppositum fere solum pertingunt, & quæ in Nummo meo primo & secundo apparent. Quodsi linearum superstitum ductus id non patiantur, sint calices duo: non refragor. De literis utrique faciei inscriptis nil certi affirmare valeo. Si omnes extarent, aliquid tentari posset; nunc incerta videntur omnia. Videor mihi ab una parte legere שנת, *annum* cum literis tribus numerum indicantibus & ח; ab altera ציון, *a Græcis* ut in Nummo meo primo: sed cum reliqui characteres desint,

& ipsi

& ipſi obſcure extent, malo ἐπέχειν. Plurimam Tibi ſalutem nunciatam vult Spect. Wildius, & Lectiſſima filia ejus Anna Maria artifici virgini Annæ Waferæ; de quo nobili puellarum pari, ſi artificium pingendi ſpectes, an hæc vel illa prior ſit, jure merito dubites. Orbis certe utrique non parum debet, quod & illarum auxilio hi nummi Orientales lucem adſpiciant. Luſi aliquando quibuſdam Elegiis & deprædicavi artificem illam Wildianam dexteram, quas tibi mitto, ut quidpiam minus ſerii argumenti gravioribus curis Tuis interponam. Vale Vir merito Tuo Celeberrime, & diu vive ad Athenæi patri gloriam, & veræ Eruditionis incrementum. Scribebam Trajecti ad Rhenum. V. Non. Maj. MDCCIV.

ELEGIA I.

ARTIFICI DEXTERÆ PULCHERRIMÆ VIRGINIS MARIÆ WILDIÆ.

S.

Dextera, quæ nitido deſcribis marmora cœlo,
Et digitis animas æra vetuſta tuis,
Docta rudi tabulæ varias inducere formas,
Nec minus in Lyricos ire parata modos,
Dextera, quam Cytheræa ſuæ componere vellet,
Judice me, poterat præpoſuiſſe ſuæ.
Quid non veſtra domus, quid non tibi patria debet,
Nobilior meritis utraque facta tuis?
Dextera dilectum cœlo latura parentem,
Cujus ab artifici virgine creſcit honor.
Tu rigido Divum ſimulacra effingis in ære,
Omnibus ut pateant, quæ patuere tibi.
Tu Venerem pingis, qualem ſi cernat Apelles,
Non minor eſt ars hæc, diceret, arte mea.
Hac facie mea Diva ſuis emerſit ab undis
Et ſtrinxit fuſas per ſua colla comas.
Munere virgineo Cyanos, virideſque Smaragdos
Affixas digitis, Roma ſuperba, tuis;
Et veſtris olim ſuſpenſa monilia collis,
Gens Aſiæ, & rubro proxima turba mari,
Inſertumque Diis varium ſpectamus Abraxan;
Priſca puellari ſigna renata manu.
Dextera, quæ veluti Pelopis manus altera quondam
In nitidum verti tota mereris ebur.
Hei mihi! quid voves? nec enim formoſior eſſet
Quæ Lybicum ſuperat laude nitoris ebur.

Ar-

Articulis candore tuis purissima cedunt
Marmora, vel Pariis eruta saxa jugis.
Illa quidem læto venas suffusa rubore,
A digiti vinci non doluere tuis.
Hi digitis (tacita sic marmora voce loquuntur)
Hi facient vita nos meliore frui.
Pondus iners tellure diu latitavimus ima,
Quæ nos visceribus condidit ante suis,
Nec poterant prodesse atris defossa latebris
Queis nullum licuii saxa videre diem
At nunc artifici formosa resurgere dextra
Nos facit, & nostras Wildia *pandit opes.*
Virginei flos illa chori, quem censpocit Ya,
Conspicit affusis Amstela fessus aquis
Credibile est, ea dum tangis, pulcherrima Virgo,
Mollia contactu marmora facta tuo.
Felicem, talis quem dextera complectetur,
Candida perpetua dextra colenda fide!
Evolat, & cælo tibi Fama acclamat aperto,
Marmoribus vitam tu dabis, illa tibi.

ELEGIA II.

PHœbe vale, cultæque diu mihi Numina Musæ,
Numina cultori non satis æqua suo.
Ad vestra heu quoties projectus limina supplex
Effudi calidas ore tremente preces,
Afflatum sacrasque petens in carmina vires;
Vos tamen hanc misero sæpe negastis opem.
Læsa meos alio transfert patientia cultus.
Altera erit numeris præficienda meis.
Quæ quoties oculis animoque puella recurrit
Carminibus facilem dat celebranda viam.
Quid celebrem, mea Diva, tuo dic blanda Poetæ.
Copia judicium detinet ipsa meum.
Nec mea te totam laudare modestia vellet:
Atque elegis longe majus id esset opus.
Quod si tanta mihi fiducia, credar in una
Palladaque & Cypriam dicere posse Deam.
Innocua, & dono mihi dextera nota recenti
Ingenio causam suggeret una meo.
Hæc mihi ruderibus subrepta numismata priscis
Depinxit digitis non imitanda suis.
Hæc me per totam fidissima ducit Idumen,
Lætaque perpetuis arva Seronis aquis.

Per-

Per Tyrias me convalles, cedrosque virentes,
Qua surgit tumidis Libanis ora jugis.
Hic ego florentes sylva Phasaelide palmas
Conspicio, & balanos terra beata, tuas.
Hic media veterum Solymarum sistor in urbe.
Agnosco scriptas, queis fuit usa, notas.
Nil Titus impresso Templis profecit aratro,
Ut famam strata sterneret urbe tuam.
En, Libertatis priscæ Tibi signa supersunt,
Sparsa per innumeras, Gens Solymæa, vias
Quæ tibi cum licuit monumenta inscribere nummis,
Longe erat a patrio vis peregrina solo.
Nunc contemta Deo, contemtaque gentibus, erras;
Sprevisti magnum quæ prior ipsa Deum.
Hæc mihi quod pateant, Tibi debeo, candida, soli:
Et debere Tibi plus quoque, dextra, volo.
Quod tibi vis referam pro tanto munere munus?
Vatibus exiguas esse putabis opes.
Et maria & terras pauper peragravit & exul
Mæonides, Clarii dux licet ipse chori:
Qui mihi si credas, vestras optasset ad ædes
E mendicato vivere posse cibo.
Ille suis Tythium numeris & Mentora dixit
Et numeros doni jussit obire vicem.
O miserum vates hominum genus! Aurea currunt
Secula, nec superest artibus ullus honos.
Exemplum magni vates imitatur Homeri,
Carmina muneribus substituuntque suis.
Nos quoque, qui turba forsan censemur in illa,
Hos tibi sacramus, dextera culta, modos.
O nivea, o nullis digne celebranda Camœnis
Dextera, perpetuas apta fovere faces:
Et tamen a nullis unquam tepefacta favillis,
O nivibus nimium dextera tuta tuis!
Te dicam, laudesque tuas ad sidera tollam,
A sera dignas posteritate legi.
Utque meas, opto, vivas formosa, per artes
Effugiantque avidos nomina vestra rogos.
Quodsi forte meo interitum meditata labori
Lusibus his vitam fata maligna negent,
Cumque tuis titulis pereant mea carmina, fato
Gaudebo Tecum posse perire pari.

HADRIANI RELANDI
DISSERTATIO QUARTA
DE
NUMMIS SAMARITANIS.
Ad Clarissimum, & Celeberrimum Virum
JOHAN. BAPTIST. OTTIUM
ARGUMENTUM.

Lectio Inscriptionis Nummi controversa. Nummi non satis integri. Cimeliarchum Uglenbroekianum. Deus Carnuntus, *fictum Numen. Nummi cum Inscriptione,* anno secundo*: Rejicitur prior conjectura de lectione* anno 224. & a Græcis. *Cl. Toinardus primus qui legerit* anno quarto .... Liberationis Zionis, *non Harduinus. Villalpandi, Kircheri, Hottingeri, Bocharti errores in legenda hac ipsa Inscriptione. Origo æræ ab anno Seleucidarum 170. Palmæ imago in Nummis, de quibus agimus non* לולב. Balani *duæ, non mala* citrea. Unum *tantum in hac ceremonia malum citreum, & sinistra gestari solitum, non insertum fasci. Locus Josephi examinatus.* Citrea *mala, eadem quæ* Persica. *Amphora Mannæ non habet figuram* calicis, *quam nummi præferunt, sed* στάμνου.

Viro Clariss. & plurimum Reverendo

JOHANNI BAPTISTÆ OTTIO.

HADRIANUS RELANDUS S.

QUum inter alia, quæ ad illustrationem Nummorum Samaritanorum a nnbis disputata sunt, etiam hoc disquireremus, Amicissime Ottii an legendum esset, in illn Nummo, cujus tria ἔκτυπα edidi, (*tab. I.*) *Anno quato redemtionis Zionis*, uti Tu arbitrabaris, an vero, annn 224. *ob Liberationem a Græcis*, & totum discrimen, quod inter hanc & illam lectionem intercedit, non nisi in tribus literis, varie lectis, consisteret, nosti Te ad lectionem Tuam probandam ad me scripsisse, Nummos inveniri, qui Inscriptinnem hanc præ se ferrent, *anno secundo*, שנת שתים, & ἔκτυπον misisse, quod tamen nonnisi has literas .... שתי, quæ ad longe aliam vocem quam שתים referri possent, exhiberet. Quodsi Nummi ejusmodi integri extarent, in quibus *anno secundo* legeretur, candide tibi confessus sum, frustra me tibi adversari, & certissimam esse Lectionem tuam; quod differt. III. *pag. 99.* scripsi; & *pag.* 100. *Utinam nobis plures hujusmodi nummi ad manum essent, & magis integri, qui me cogerent sententiam meam mutare ob amorem veritatis! Promtissimum me videres ut qualescunque conjecturas meas missas facerem & aliam hypothesim amplecterer*. Sic mihi videbatur ea res αὐτοψίᾳ debere decidi, non ectypis, quibus non multum fido: & forte sententiam meam, qnibus poteram rationibus defendissem nisi Amstelodamum profectus Cimeliarchium Nummarium Viri Eruditissimi, mihique Amicissimi *Gosuini* Vilenbrock, & eximiam supellectilem antiquariam, statuasque, urnas, & monumenta vetera, attentius lustrare in animum induxissem. Hic me, qua est humanitate, in Bibliothecam suam introducere, Inscriptiones Græcas, Latinasque nstendere, & inter illas ipsam illam urnam marmnream, in qua & *Fabrettus*, & autor mnnumentorum Veteris Antii, legerant *a libris Sacerdotalibus Dei Carnunti*, quum clare in ipso marmore legeretur DEF. CARNUNTI. Defunctn Carnunti: unde abolendum esse fictum hoc

Nu-

Numen summo jure contendit. Mirifice capiebar hac eruditissima hospitis mei observatione, & quum spem mihi faceret videndorum quorundam Numismatum Samaritanorum, vix dubitas, opinor, quin vehementi lætitia me perfundi senserim. Ut ad illos Nummos deventum est, qui ignotiores characteres præferrent, quales qui *Tab.* VI. *Num.* 6. & 7. extant, in quinque numero incidi, qui, uti ex collatione unius cum altero edocebar, inscriptionem a Te defensam exhiberent, [Samaritan] שנת שתים, *anno Secundo*. Unde formam literæ *Mem* a Samaritanis eodem modo in Nummis ac in libris scribi didici, de qua ante dubitabam, quia formam literæ *Thau* aliter nummi, aliter scripta, Samaritanorum præferunt; & quod in uno charactere fieri poterat, in alio accidere posse suspicabar. Adeoque cum de forma literæ *Mem* certus essem, vidi non legendum esse quod antea opinabar, [Samaritan] סין *a Græcis*, sed [Samaritan] ציון Zion, & in his duobus capitibus, statim ut vidi, accessi sententiæ Tuæ, quam & Cl. *Harduinus* pro vera agnovit, & ante ipsum (ut literis Guelferbito ad me datis me docuit Vir egregius & amicus meus singularis, *Johannes Massonus*, quas quia multa eruditione, ut omnia quæ ab illo proficiscuntur, refertæ sunt, & de his ipsis aliisque Nummis agunt, forte publico, bona cum ejus venia exponam) nuper magno rei literariæ damno nobis ereptus *Nicolaus Toinardus*, primus prodidit. Alias autem virorum doctissimorum conjecturas cum mea illa, quam deserui, [Samaritan] סין *a Græcis*, comparare, ut benignus de errore meo orbis judicet, non lubet, quod id ab unoquoque præstari possit. Ab illo tempore tibi indicandum esse ratus me hac parte sententiam meam mutasse, & non superesse nisi de amphora mannæ & palma dissensum, constituti tibi id significare, & ἔκτυπα Nummorum transmittere, quod nunc demum præsto.

Ad originem hujus æræ quod attinet, existimo illam ducendam esse ab anno æræ Seleucidarum 170. primo Simonis, quando ἤρθη ὁ ζυγὸς τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ Ἰσραήλ, *ablatum est jugum Gentium ab Israele*, quod & ipsum statuere videris in tabella Chronologica, *supra pag.* 81. at in ipsa dissertatione Tua hujus epochæ originem demum ad illa tempora refers, quibus arce Sionis occupata potestatem nummos cudendi Simon accepit, & vis respici in Inscriptione לגאלת ציון *ad recuperationem Sionis*, ubi scribis pag. 76. & 78. *In hac ipsa æra* (contractuum) *majore alia quædam minor Judæis enata, postquam ultimus Mattathiæ Asmonæi .... filius Simon arcem Sion ejecto hostium præsidio occupat, illam solenni ritu expiat .... & signandi pecuniam jus accipit*. Et hæc ratio est quod operosius demonstraverim *pag.* 107. nomen *Zionis* non *arci*, sed monti *Templi* tunc datum fuisse, atque ita per Zion in nummis arcem non intelligi: at si tunc demum ea æra nata est, anno ut ipse scribis, 171. quomodo in Nummis quibusdam legitur, anno primo (ut refert *Harduinus*) qui in tabella tua convenit cum anno 170. vel quomodo in aliis anno secundo, si æra nata postquam signandi pecuniam jus accepit, id est anno 173. quarto Simonis? Sed non opinor ante illud tempus, quo ab Antiocho signandæ pecuniæ jus accepit, Judæos moneta caruisse, nam dicitur Antiochus iis confirmasse, quod concesserant alii reges ante ipsum. 1. *Macc.* 15. 6.

De *palma* in Nummis nostris conspicua, quam tu pro לולב Lulaf habes, notasti in literis ad Spect. *Wildium* datis (quas ante paucos dies mecum communicavit) si ea cum figuris palmarum in aliis Nummis comparetur, magnam fore inter has & illam disparitatem, nec Palæstinorum, nec Tyriorum, nec Carthaginensium, nec etiam Romanorum Nummos tali figura eam sistere, qua ego contendo in his Nummis inveniri. Fateor elegantiores palmarum formas in illarum, quas nominas, gentium Nummis, qui sequentibus sæculis percussi sunt, inveniri: sed (liceat mihi tuis verbis uti, quæ in eadem Epistola Tua lego) *ars minus polita & valde rudis omnium illorum numulorum Simonis quam Jannæi tempora magis indicat .... quippe ruditas ista respondet populo e servitute jamjam emergenti, nec adhuc præclaris & multis artificibus instructo, quales proculdubio Judæi bellis, fame, persecutionibus tantum non consumti haud temere habebant*. Inde enim frustra efficias palmam non esse, quia palma in Nummis sæculi Augustæi elegantiori forma conspicitur. Quod si לולב *Lulaf* sit, ut Tu arbitraris, scire desidero quid putes esse dependentes utrinque balanos, & unde tam longo caute sint, quo sæpe palmarum balani eæque semper binæ numero, ut hic, in Nummis conspiciuntur. Non possunt esse mala citrea, non aliud quidpiam quod excogitare queam, nisi balani. Ego certe לולב tali forma pingi unquam potuisse non existimo. Mones quidem ut Nummum Willalpandinum *Num.* 5. *tab.* 1. inspiciam, ubi *Lulaf* magis quam palma apparet. Sed illum pessime depictum esse ex collatione Nummorum trium ejusdem tabulæ, qui iidem sunt, facile apparet, ubi

& ex balanis, pro quibus ille duo vasa solo imposita finxit. Quæ satis docent male hunc Nummum esse expressum, adeoque ex imagine illi inscripta non posse aliquid effici, quod demonstret ibi *Lulaf* exhiberi. Ex nostris enim tribus, quos eadem tabula exhibet corrigi debet, qui integriores sunt. Quod ais de primo Tuo, quem *num.* 1. *tab.* 5. exhibet, ibi palmas esse non posse ab una parte imagines illas duas, quum ab altera facie palma clare extet, non video, si palmæ non sint, statim de לולבים nos cogitare debere. Forte longe aliæ res sunt. Verum, quum ipse hunc Nummum adeo detritum & obscurum agnoscas, ut non nisi conjecturis locus sit, malo *ἐπέχειν*, nec inde sententiam meam infirmari posse existimo. Objicis mihi porro, ut evincas לולב, non palmam, in Nummis his repræsentari, autoritatem *Josephi*, qui scripserit Judæos gestare manibus suis ramos myrti, salicis & ramum palmæ *τοῦ μήλου τοῦ τῆς Περσέας προσόντος*, quæ transfers uti & Gelenius, *ex quibus mala Persica dependeant*. At ego in textu *Josephi* non video mentionem factam nisi unius mali Persici, *τοῦ μήλου*. nec illum scribentem deprehendo, quod ea mala ex ramis dependeant. Tantum ait *μήλου προσόντος*, indicans *malum Persicum adesse* debuisse. Hoc autem manu gestabant, nunquam ipsi לולב inserebant, erat enim præstantius, & uti לולב gestabant dextra, ita citreum malum sinistra, quod ex ipsa Gemara & usu Judæorum clarum est. Quum aliquando de jure mali citrei in festo tabernaculorum per literas mecum ageret Clarissimus Vir *Gulielmus Surenhusius*, cui Antiquitates Judaicæ sex voluminibus (corpus Misnicum innuo) orbi Christiano planissime expositæ immane quantum debent, quemque in Hebraicis, Syriacisque præceptorem habuisse summæ gloriæ mihi duco, inter alia unum tantum malum citreum requiri in hac ceremonia observans, hæc notabat. Scriptum esse in *Massechet Succa* ר' ישמעאל אומר שלשה הדסים ושתי ערבות לולב אחד ואתרוג אחד: *Doctor Ismael dicit; tres rami myrti, duo rami salicis, unus ramus palmaris & unum malum citreum requiruntur*: & hoc sensu a reliquis doctoribus decisum esse, ut iste ritus apud omnes Judæos obtineat. Confirmari illa a Maimonide in *Hilchoth Lulaf*, *capite septimo Halacha* 7. ubi hæc verba. Quantum sive quot sumit de iis (nempe de ramis in lege designatis?) Resp. unum ramum palmarum, unumquam malum citreum, duos vero salicis ramos & tres myrti. Si vero quispiam myrti ramusculis aliquid addere velit, addat, dummodo id fiat ad ornatum præcepti. Reliquis vero speciebus nil addendum est. Sin autem quis iis addiderit aliquid vel detraxerit, reprobus est (פסול) *ramus palmaris, itemque malum citreum*. Rationem autem quare tres rami myrti adhiberi possint, hanc adferri in Gemara fol. tricesimo quarto *col.* ל. quia in Lege *Levit.* 23. 40. dicitur sumendum esse ענף עץ עבות *ramum arboris densæ*: ubi tres occurrunt voces in præcepto de myrto, quarum ultima in numero plurali posita est. Duos vero salicis ramusculos sumi posse probari ex eo quod ibidem dicatur ערבי נחל, *Salices rivi*, ubi vox ערבי salices, saltem duo notat: Quas expositiones ex lege erutas esse juxta id genus interpretandi, quo אסמכתא *rationem probabilem* Gemarici vocant. Quod si quis contendat eodem modo mali citrei multiplicationem posse institui, quia id in lege tribus vocibus exprimitur videlicet פרי עץ הדר videri respondendum, id necessarium non esse, quod malum citreum majorem in se præstantiam comprehendat, quam omnes tres species in לולב, utpote odore, sapore & colore præditum, & tribus quidem vocibus innui, at nullam ex iis in numero plurali legi. Confer *Maggid. Mischne* ad locum Maimonidis modo citatum, & *Orach Chaim n.* 651. Hæc, ipsis verbis Clarissimi Viri, ad Te perscribere volui. Unde puto satis liquere illam figuram, quam pro לולב habes, non ejus sed palmæ potius imaginem referre, & duos fructus utrinque dependentes non esse mala duo citrea (quum unum tantum adhiberi debeat) sed balanos a palma pendulas. Quamvis autem nec לולב nec malum citreum agnoscam in illis Nummis tabulæ primæ, de quibus egimus, forte tamen malum citreum repræsentatur (quod & Tibi placet quamvis certo aliquid affirmari nequeat, quod Nummus non satis integer sit) in Nummo primo *Tabulæ* 5. & hic Nummus erit, quem se vidisse scribit R. Moses Alscheiter, citatus R. Azariæ in Meor Enaim, *Tract. III. c.* 56. וראיתי אחד צורת לולב אגוד ואתרוג בצדו: *Vidi autem unum cum figura* לולב *rami palmarum*, אגוד *fasciculi & mali citrei juxta*, vel prope, *illum*. Sic ut malum citreum sit in medio, & ab una parte לולב, ab alia אגוד. Vides malum citreum non in לולב sed בצדו *ad latus ejus*. In illo autem *Josephi* loco, quem citabas, nescio quid mireris *Josephum* non malum *citreum*, sed *Persicum*, illud appellasse; promiscue enim Veteres & citreum & Persicum idem malum vocarunt, quod quia tantum in transitu tango, hoc solum ex *Macrobrio* lubet notare Saturnal. *lib. III. cap.* 19. *Quod*

au-

autem ait idem Cloatius, citreum, & ipsum Persicum malum est, secundum Virgilium,

> *Media fert tristes succos, tardumque saporem*
> *Felicis mali, quo non præstantius ullum,*

Pocula si quando sacræ infecere novercæ. Et reliqua. Et ut nemo dubitet de citreo dixisse Virgilium, accipite quæ Appius in libro de sylvestribus arboribus dicat. Citrea item malus & Persica altera generatur in Italia & in Media altera. Et paulo post de citreo loquens ait: est autem odoratissimum, & quo interjectum vesti tineas necat. Fertur autem venenis contrarium, quod tritum cum vino purgatione virium suarum bibentes servat: Generantur autem in Perside omni tempore mala Citrea. Adde Scriptorem, temporibus *Josephi* proximum, qui imperante Marco Antonino vixit, *Phrynichum*, qui similiter habet *pag.* 90. μῆλα Μηδικὰ τὰ νῦν κίτρα. *Medica mala, quæ nunc citra appellantur.* Et recte illum ita scripsisse Doct. *Nunnesius* in notis docuit, & pluribus testimoniis firmavit. Quin & ipsa mala *Narantia*, Νεράντζια, نارنج Persice (unde alii *aurantia* & *inaurantia* formarunt, ut nomen aureum colorem videretur exprimere) μῆλα Μηδικά *mala Medica*, sive *Persica*, a Scholiaste *Nicandri* appellantur. Unde & *Josepho* licuit Citreum Persicum malum vocare. De figura calicis, Nummis impressa, an illa pro una mannæ haberi possit, non multum mihi laborandum est, quia unumquemque extra partes constitutum, cui hic Nummus conspiciendus offeretur, puto illam figuram pro calice habiturum, & multo aptius Mannæ receptaculum in illa Amphora, quam Tabulæ primæ Nummus quartus exhibet, agniturum. Videris autem mentem meam non plene adsecutus, quum existimas me illam Aphoram, ideo tantum pro receptaculo Mannæ habere, quod operculo tecta sit: nam in quibusdam Nummis ipsum hoc operculum illi amphoræ impositum vix conspicitur, quamvis deletum id injuria temporis dicere possimus aut omissum ob literarum viciniam: nec puto vas apertum plane non potuisse Amphoram Mannæ repræsentare, (nam & amphoræ apertæ vasa vinaria in aliis Nummis repræsentant) sed de vase, calicis aperti figuram habente locutus sum, & magis convenire judicabam ut Mannæ receptaculum superne clausum esset, uti in Nummo quarto Tab. I. conspicitur. Et judicavi vas ansatum potius fuisse, & amphoræ formam (qualis hæc erat) gessisse, quia στάμνος ab Apostolo appellatur, & στάμνος & ἀμφορεὺς, & amphora vas vel idem, vel non multum diversum significant: certe non habet figuram istiusmodi calicis, qualem Nummi nostri exhibent: & profecto, si optio daretur vel illum calicem, vel hanc amphoram pro reconditorio Mannæ eligendi, puto unumquemque amphoræ imaginem alteri prælaturum. Plura non addo, nisi quod valere Te velim, & patriæ tuæ diu esse superstitem, cujus insigne ornamentum es. Scribebam Trajecti ad Rhenum Kal. April. MDCCVI.

Patere tamen hoc unum a me addi: operæ pretium nos retulisse in indaganda tum inscriptione tum imagine, quam hi nummi exhibent, quum rarissime tam integri inveniantur, & adeo varient Eruditi de utraque scribentes. Vidisti, quomodo Nummum nostrum primum, quem *Tab. I.* ter exhibui, repræsentaverit Villalpandus, & pro balanis duo, nescio quæ vascula; pro palma fasciculum frugum finxerit, & literas non sit adsecutus, uti nec Cl. *Hottingerus*, nec *Bochartus*: Adde his viris doctissimum Scriptorem, *Claudium Molinetum*, qui rariora Numismata Cimeliarchii, quod in Abbatia S. Genoveva est, anno 1692. illustravit qui *Tab.* 22. eundem illum Nummum cum nostro primo *Tab. I. Num. I.* exhibet, at pro palmæ vertice lilium, qua forma in insignibus Galliæ apparet, & fascem frugum, pro balanis ab arbore separata duo vel vascula, vel simile quid exhibet, & *pag.* 90. explicaturus hunc Nummum, calicem & fascem frugum pro symbolo abundantiæ vini, olei, & frumenti habet, & Inscriptionem legit, *Anno quarto redemtionis Jobi, quæ videtur innuere* (ita scribit) *hunc Sicli quadrantem cusum esse a Jobo, anno quarto postquam calamitate sua liberatus erat, nisi quis velit eam sensu allegorico intelligere de anno quarto, postquam Judæi tyrannidem Antiochi Epiphanis evaserant.* Et hinc perspicis, Clarissime *Ortii*, quam non temere religiosus fuerim, & ipsos Nummos, non ἔκτυπα, videre desideraverim, ut in iis extare crederem, quod nunc vidi, *anno secundo*. Vale iterum, Humanissime Vir, & me ama.

P. S. Tabula VI. præter 5. Nummos Samaritanos, duos alios N. 6. & 7. addidi, quorum lectio nondum mihi certa est.

T A B E L L A

Quæ uno intuitu ob oculos ponit ejusdem Nummi nostri primi.
(Tab. I. Num. I. exhibiti)
variam lectionem a multis tentatam.

Ab una facie.

I.

I.

שמואל נביא
Samuel Propheta.

Ita legit *Pradus*, *Villalpandus*.

II.

שמ . . . .
Simeon . . . .

Ita legendum ſuſpicatur *Conringius*.

III.

שמו אל שדי
Nomini Dei omnipotentis.

Steph. Morinus in Exerc. de Ling. p. 296. & 297.

IV.

שנתא רכד
Anno 224.

Æræ ſcil. Contractuum. Sic ego olim conjiciebam.

V.

שנת ארבע
Anno Quarto.

Ita legit *Toinardus*, *Bochartus*, *Harduinus*, *Molinetus*; Hæc videtur eſſe vera lectio.

Ab altera facie.

I.

נגאלת לצום
Redemtus es a jejunio.

Per Mannam ſc. Ita *Villalpandus*.

II.

גאלת לצום
Vindicatio (prævio) jejunio, de quo 1. Sam. 7. 7.

Hottingerus, *Conringius*.

III.

נגאלת צום
Redemtus es. Jejuna,
vel
נגאלת לצום
Redemptus es ad jejunandum.

Steph. Morinus.

IV.

לגאלת איוב
Redemtionis Jobi.

Bochartus, *Molinetus*.

V.

לגאלת סיון
Liberationis a Græcis.

Ita ego olim ſuſpicabar.

VI.

לגאלת ציון
Redemtionis Zion.

Sic *Toinardus*, *Harduinus*, *Ottius*, *Job. Jac. Cramerus*. Hæc videtur eſſe vera lectio. Forte, & hic idem Nummus eſt, in quo R. Moſes Alſchecher, citatus R. Azariæ in *Meor Enaim l. III. c.* 56. legit לנחמת ציון *Conſolationis Zion*. Scribit enim ad manus ſuas perveniſſe nummos, quibus inſcriptum erat שנת בן לנחמת ציון *Anno tali*, *Conſolationis Zion*. Nota illum jam legiſſe ultimam vocem, uti poſtea *Toinardus*, recte, ציון Zion & addere, ſe credere illos Nummos eſſe percuſſos tempore Regum Syriacorum, quod & nos volumus.

HADRIANI RELANDI
DISSERTATIO QUINTA
DE
NUMMIS SAMARITANIS
ARGUMENTUM.

Vox חרת *diverso modo in Nummis scripta* חרות *an notare possit* Libertatem. *Locus e Talmude expensus. Phrasis Gemaræ Babilenicæ* אל תקרי ne lege sic sed sic, *examinata. Non convenit cum phrasi Gemaræ Hierosolymitanæ* אין כתיב כאן *sextum Caput Codicis Avot num pars Misnæ. Nummus cum epigraphe* Simeon Princeps Israelis. *Nummus Arabicus cum Inscriptione* Victoria Constantini Aug. *Nomen Principis Mohammedani* Cara Arselan *in illo nummo unde. Nummis in margine literis Latinis, in media arca Arabicis insignitus. Inscriptio Arabica Panormi ex Goltzio desumta. Ficta ejus antiquitas. Inscriptio Arabica Messanæ, ex Gualthero. Lapis sepulchralis literis Arabicis notatus, in Gallia erutus. Nummi a Veteribus Hebræis cusi, ex Thesauro Regis Galliarum, examinati. Verum Sicli Hebraici pondus stante Templo secundo. Josephi de eo testimonium expensum. Nummorum varia nomina ex Talmude* כנור *κινύρα quid. Figura Citharæ.* Νάβλια *quid?* חצוצרות & שופרות tubæ & buccinæ *distinguendæ.* ANTIΓONOT BACIΛEΩC *in Nummis ad quem pertineat. Nummus omnium Hebraicorum qui supersunt antiquissimus. Tubæ descriptæ. Phiala olei in Nummis.*

Biennium est, & quod excurrit, quum Dissertationem quartam de Nummis Veterum Hebræorum, qui ab inscripta literarum forma Samaritani appellantur, edidi: cui ob argumenti affinitatem subjuncta fuit dissertatio, ante quadriennium conscripta de marmoribus Arabicis Puteolanis & Nummo Arabico Constantini. Ex eo tempore varia tum Numismata, tum fida eorum *ἔκτυπα* a Viris peritis delineata, qui ipsos illos Nummos aut possident, aut conspexerunt, tractaruntque sæpius, ad manus meas pervenere, unde illa quæ pro ingenii mei modulo olim de Nummis hisce disputaveram, luculenter illustrari posse deprehendi. Quid illud est, lectorum oculis placet subjicere, ut quid per hæc subsidia profecerim, omnes qui mea legunt, intelligant.

Primum quidem nactus sum Nummum æreum, ejusdem typi cum quarto Tabulæ primæ, & quinque prioribus Tabulæ sextæ, quem a me delineatum conspicis Tabula septima. Meretur cum iis conferri, & propter indubitata genuinæ antiquitatis judicia, quæ unicuique vel leviter tincto scientia rei numismaticæ in oculos incurrant, magni a me habetur. Ab una facie extant hæ literæ חרות *Libertatis*, ab altera שנת ס... Supplendæ præmissis חרות ut significent, *anno secundo*, ubi in aliis nummis hujus Typi legitur. Quamvis autem nomen חרות, quod Libertatem notat, in Sacro Codice non legatur, usitatum tamen fuit illud Judæis posteriorum temporum eo sensu quo in Nummis nostris legitur. Liquet id ex Misna *Pesachim cap.* 10. §. 5. ubi de Exitu ex Ægypto sermo est הוציאנו מעבדות לחרות: *qui nos eduxisti e servitute in Libertatem*. Et in Liturgia Paschali sive סדר הגדה של פסח vocant festum Paschatis זמן חרותנו *tempus libertatis nostræ*.

Ani-

Animadverto hic vocem חרות ſine *Jod* ſcribi, ubi & nonnunquam in Nummis. Solet illa exprimi aliquando cum ו, ubi חרות in Nummo quarto Tabulæ primæ & in Nummo Ludolphiano, eadem Tabula *Num. 6.* a nobis exhibito, ubi & in Nummo quinto *Tabulæ* VI. quantum ductus literarum ſuperſtites videntur indicare. Eadem tamen illa *Tabula* VI. legitur ſine *Vau* ſcripta in Nummo quarto, חרת. Erunt fortaſſe, qui contendent neutram ſcriptionem vel חרת vel חרות aptam eſſe ad ſignificandum id quod nos volumus, *libertatem*: quia in Codice *Pirke Avoth cap.* VI. §. 2. hæc leguntur ואומר והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי: *Et dicit* (*Scriptor* שעוסק בתורה *Sacer*) *Exodi* 32. 16. *Tabulæ Legis erant opus Dei*, & *Scriptura erat Scriptura Dei*, *inſculpta* חרות *tabulis*. *Ne lege* חרות *ſed* חירות *libertas*, *nullus enim liber eſt niſi qui Legi operam navat*. Ubi videtur dici τὸ חרות non ſignificare libertatem ſed חירות. At notandum eſt ipſos Talmudicos in loco mox adducto חרות ſcripſiſſe, & illud *Jod* inferi voci poſteriori uti matrem lectionis quæ vocalem Tzere indicat, & ut magis diſtinguatur חירות *Libertas* a חרות *Inſculpta* illi voci *Jod* inſertum eſſe. Quamvis nec in omnibus editionibus id obſervetur, quod una vox חרות altera חירות ſcribatur. Nec etiam hoc erat neceſſarium. Ad ſcopum Scriptoris Talmudici ſufficiebat ſcribi, ut eum ſcripſiſſe mihi perſuadeo, *ne lege* חרות ſed חרות. Quia enim conſtat illam vocem poſſe duplici modo pronunciari, rejecto uno, qui in textu Sacro extat, alter adoptatur, qui per alluſionem quandam ei ſubſtituitur, & erui ſatis poteſt ex ſequentibus בן חורין, *liber*. Ita invenias, ne lege במה ſed במה id eſt *Bamme*, ſed *Bama* in Gem. Beracoth. *fol.* 14. 1. & eadem pagina, *Ne lege* שבע ſed שבע. Sic in Codice *Avoda Zara cap.* 2. *Miſn.* 5. diſputatur an legi debet *Cant.* 1. 3. דודיך an vero דודיך id eſt *Dedecha* an *Dodaich*: quamvis eædem ſint literæ. Ila occurrit זכר & זכר *Iſecer* & *Iſacar*, iiſdem literis ſcriptum in notiſſimo loco *cap.* 2. *Bava Bathra*; ubi hæ voces nulla matre lectionis, quod fieri potuiſſet, ſi illum morem veteres Hebræi ubique ſervaſſent, diſtinctæ ſunt. Quum vero matre lectionis inſerta vox quædam legitur, inde non licet inferre, vocem illam ita ſcribendam eſſe: nam hoc tantum eo ſcopo fit ut ab alia voce haud multum diſſimili diſtinguatur. Id liquet evidenter ex uno quod adducam exemplo. In Gemara Babylonica Codicis *Beracoth fol.* 48. *pag.* 2.

Hæc legunt וברך את לחמך ואת מימיך אל תקרי ובירך אלא וברך: Et benedicet pani tuo & aquis tuis (*Exod.* 23. 25.) Ne lege בירך ſed ברך. Ecce; *ne lege* בירך. Atqui nec hoc legitur illi in textu Sacro, ſed ברך, ſi literas ſolas ſpectes. Quomodo itaque illi id ſubſtituunt, quum ita extet? Scil. בירך extat in textu Sacro, ſi & literas & vocales attendas, nam *Jod* mater lectionis eſt. Atque ita puto in illo loco quem adduxi חרות iiſdem literis ſcriptum fuiſſe, *ne lege* חרות ſed חרות, quorum tamen primum a recentioribus quibuſdam deſtinctionis cauſa inſerto *Jod* notatum eſt. Et quemadmodum male quis efficeret, inde quia בירך, non ברך, ſignificare dicitur benedixit in præterito *Sichel*, etiam non licet concludere חירות Scribendum eſſe per *Jod* ut notet libertatem. *Jod* enim additur, ut in voce ברך, non quod neceſſarium ſit, & ſine illo בירך Scribi eo ſenſu non poſſit, ſed ut per *Jod* tanquam indicium puncti Tzere ab alia pronunciatione harum trium literarum ברך diſtinguatur. Unicus ut obiter hoc addam, locus hic eſtni Miſna, in quo hæc formula quæ in Gemara frequentiſſime occurrit, circa verba Sacri Codicis adhibetur, *Ne lege ſic*, uti in textu erat, *ſed ſic*, אל תקרי, quantum quidem deprehendere potui. Imo nullus in Miſna locus eſt, in quo hæc formula invenitur, ſi caput illud quod ſextum vulgo diti ſolet Miſne Codicis *Avoth*, partem Miſnæ eſſe negemus. Nec enim proprie ad Miſnam id caput pertinet, ſed eſt *Beraita*; Traditio exotica: Et ad finem capitis quinti in nonnullis exemplaribus diſerte legitur נשלמה מסכת אבות *Hic finitur Tractatus Avoth*. Quare potuiſſet Vir Doctiſſimus Joſephus de *Voiſin* in libro *de lege divina pag.* 218. hæc verba prætermiſiſſe, poſtquam caput hoc uti textum numeraverat in tractatu *Avoth*: *Male Galatinus in quinque tantum capita hunc librum partitur*. In Gemara autem Babylonica ſæpe hæc formula legitur. Nam in Hieroſolymitana nullum hactenus mihi ſe exemplum obtulit. Inveni quidem in ea hanc formulam אין כתיב כאן אלא *non ita ſcriptum eſt in Sacro Codice, ſed....* At his verbis longe quid aliud plerumque innuitur, quam illis, אל תקרי כן אלא כן: *Ne lege ſic ſed ſic*, uti in Gemara Babylonica uſurpantur (quamvis non diffitear in *Gem. Chagiga. fol.* 79. 4. *lin.* 44. & *Moed. Katon fol.* 38. *col.* 2. *lin.* 53. Et paucis aliis in locis ita uſurpari uti Babylonium illud אל תקרי) nam vere docent quæ verba textu legantur, uti in Gem. Hieroſ. Codicis *Pea fol.* 16. 2. לא לעולם ינתק אין כתיב כאן אלא לא כמהרה ינתק:

: ינתק *Non abrumpetur in æternum. Ita scriptum non est* (Eccles. 4. 12.) *Sed, non rumpetur cito*. Similiter in *Gemar. Pea. fol.* 21. 2. אמר רבי יונה אשרי נותן לדל אין כתיב כאן אלא אשרי משכיל אל דל: *Dixit R. Jona: Beatus est qui dat pauperi: ita Scriptum non est* (Scil. *Psal.* 41. 7.) *sed beatus qui curam gerit pauperis*. Et in Gem. Hier. *Bicburim fol.* 64. 4. לעשרת ימים ita scriptum non est (1. *Sam.* 25. 38.) sed כעשרת הימים. Atque ita etiam nostri Codices habent. *In Gem. Hier. Schabbath fol.* 8. *col.* 4. די שלח בריה אין כתיב כאן אלא די שלח מלאכיה: (*Deus*) *qui misit filium suum, ita scriptum non est* (Dan. 3. 28.) *Sed qui misit Angelum suum*. Confer exempla ejusdem phraseos in eodem codice *Schabbath fol.* 5. 2. *lin.* 10. & 18. *fol.* 9. *col.* 2. *lin.* 60. *fol.* 12. *col.* 1. *lin.* 37. *fol.* 17. *col.* 1. *lib.* 58. in *Eruvin.* 22. 2. *lin.* 33. & 39. Sed aliud indicant formula modo memorata Scriptores Talmudis Babylonici, in quo frequentissime legitur, *Ne lege sic, sed sic*; ansamque ea dedit opinioni quorundam, at si ita locuti fuissent eo tempore ob defectum punctorum vocalium. At nec inde firmiter colligi potest, puncta vocalia tunc non fuisse; nec vocis scriptio uti extat in Codice Sacro, corrigitur per istam formulam; nec vera lectio docetur (quam alias Judæi cum reliquis notis קרי dictis margini Bibliorum suorum inscripsissent) sed eo tantum spectat ad arcanos quosdam & allegoricos sensus, qui mutatis parum punctis hoc veluti signo memoriali continentur. Qua de re multa habet Cl. *Buxtorfius lib.* 1. de *Antiquitate Punctorum cap.* 6. Certe non vocales modo corrigunt per illam phrasin, אל תקרי sed & literas quandoque plures, & vocem dividunt in duo, & Græcas voces Hebraicis substituunt, quod præter exempla a Cl. *Buxtorfio* loco citato adducta observari potest ex sequentibus locis Talmudis, quæ non habita ratione ordinis librorum, sed uti a nobis notata sunt, tradimus. In *Gemara Kiddushin fol.* 30. 2. אל תקרי בסופה אלא בסופו: *Ne lege* בסופה sed בסיפו. In *Gem. Gittin fol.* 56. 2. *Ne lege* קבורים sed קבוצים. In *Gem. Eruvin fol.* 54. 2. *Ne lege* שימה sed סימנה. In *Gem. Chullin.* 60. 1. & *Gem. Rosh Haschana* 11. 1. *Ne lege* צבאאם sed צביונים. In *Gem. Sanhedrin fol.* 37. 1. *Ne lege* בנריו sed בונרין. In Gem. *Bava Bathra* 74. 2. *Ne lege* לשרה שלים מכס' sed לים מכסים. In *Gem. Cetuvoth.* 67. 1. *Ne lege* נדותיך sed נויותיך. *Gem. Moed Katon.* 9. 2. *Ne lege* קרבם sed קברם. In *Gem. Chagiga* 22. 1. *Ne lege* רקחך sed רקניך & eandem vocem mutant in רקחיך. In *Gem. Eruvin.* 19. 1.

Gem. Succa 52. 1. *Ne lege* ישלם sed ישלימנו Ibidem 30. 1. *Ne lege* ושננתם sed ושלשלתם Ibidem *fol.* 49. 1. *Ne lege* בראשית sed ברא שית Ibidem *fol.* 35. 1. *Ne lege* הדר sed הידור quod est Græcum ὕδωρ, שכן בלשון יוני קורין למים הידור: *quia Græci apellant hoc modo aquam*, uti illic scribitur. Quis credat eos serio voluisse vocem Græcam ὕδωρ substituere loco הדר in codice Hebræo? In *Gem. Beracoth* plura exstant, *fol.* 10. 1. *Ne lege* בלחך sed לבלותך *fol.* 10. 2. *Ne lege* נוך sed נאוך. Simile *fol.* 57. 2. *fol.* 15. 2. *Ne lege* בצלמון sed בצלמות *fol.* 20. 1. *Ne lege* עלי עין sed עולי עין *fol.* 30. 2. *Ne lege* בחרדת sed בחרדרת. *fol.* 32. 1. *Ne lege* אל sed על *fol.* 57. 1. *Ne lege* סורשא sed מאורשא, *fol.* eodem, sed *pag.* 2. *Non lege* נרם sed נוים, *fol.* 62. 2. *Ni lege* ארם sed ארום. Sed forte nimius tum in his referendis, quæ tamen usum haberit insignem in plus una disquisitione Philologica. Revertamur ad Nummos.

Præter hunc Nummum, alterius cujusdam typum bracteæ plumbeæ impressum ad me misit e Gallia Vir humanitate non minus ac studio juvandi & promovendi rem literariam quam eruditione excellens, *Antonius Gallandius*. Servatur ille in Cimeliis Foucaltianis, & ab una parte palmam repræsentat, cum hac epigraphe שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Israelis*. Literæ quædam deletæ sunt injuria temporis, sed similes inscriptiones aliorum nummorum eas abunde supplere possunt; & quod præcipuum, nomen *Simeonis* extat clarissime, & eo modo quo nos id æri incidi curavimus, sic ut ש minusculum sit מ majus plane uti in Nummo. Ab altera parte qua pampinus est, vel folinm ficus, aut fructus balsami, ut alii mallent, literas legere non potuimus. Sed Nummus similis, ab una parte palmam cum nomine Simeonis exhibens ab altetera pampinum delineatus bis extat in opere Bouterovano, ubi in uno legitur לחרות ירושלם *Libertatis Jerusalem*, in altero שב לה' ישאל, *anno secundo libertatis Israel*. Ita scilicet ibidem explicatur. Nota *Resch* abesse a Nummo. Tertius Nummus, quem eadem Tabula exhibemus, Arabicus est, idem ille, cujus explicationem dare conati sumus Dissertatione de Marmoribus Puteolanis. Nummus integer non erat, quem tunc ante oculos habebamus, concessum nobis ab Amplissimo Viro, *Dederico Mode*, Curiæ Provincialis quam vocant Trajectinæ Senatore, & peritia rei Nummismaticæ cum paucis comparando; & quod in eo legi poterat الملك العالم العادل فخر الدنيا :

Regi Sapientissimo, *Justissimo*, *ornamento mudi*, vel زين *religionis*, incertum relinquebat cui Regi adscribis deberet. At Cl. *Gallandinus* ex delineatione Nummi a me missa, & Nummo simili in Cimeliarchio Foucaltiano, ut & tertio Romano, integram dedit Inscriptionem eamæri incisam mihi misit. Hæc est quam Lectori sistimus, ubi ab una parte in tabula hæ literæ *Vot.* XXX. *Vota tricennalia* indicantes, clare conspiciuntur; & ab altera hæc Inscriptio Arabica الملك العالم العادل فخر الدين قرا ارسلان بن داود بن ارتق: *Regis Sapientissimi Justissimi ornamenti religionis Cara Arselum filii Davidis Artac.* Putabat Cl. *Gallandius* legendum esse بن ارسلان *Filii Arselan*, sed quum ei scripsissem me observasse vocem بن quæ bis præterquam hoc loco in nummo nostro legitur, longe diversis characteribus esse formatam, & videri mihi legendum قرارسلان *Cararselan*, quod per compendium videtur ex قره vel قرا ارسلان ductum, sententiæ meæ accessit. Hic autem Cara Arselan, nepos Artoci, vixit sæculo post Christum natum duodecimo. Conferri possunt quæ de eo notavit Cl. *Herbelotius* in Bibl. Orientali ad vocem *Cara Arselan* & *Artoc*, ubi quoque Sozmanum interjectum inter Davidem & Artoc legimus: quamvis Nummo fidem adhibendam potius Cl. *Gallandius* judicet, cujus sententiæ subscribo. Superest nihilominus maxima difficultas, quomodo ab una parte *Victoria Constantini Augusti*, *vota tricennalia*, & nomen urbis Sisciæ in Pannonia, ubi cusus sit nummus; ab altera tituli Principis Mohammedani, nonnisi ad Sæculum duodecimum æræ Christianæ referendi, exhibeantur. Illi qui ipsum Nummum non conspexerunt aut tractarunt, conjicere poterunt eum ex duobus Nummis, uno Constantini, altero Principis Mohammedici Cara Arselan, esse conflatum, sic ut utriusque nummi segmenta arte conjuncta sint: quæ fraus nota est. Sed ab hoc genere fuci & vel minima ejus specie Nummum nostrum liberant quicumque enm viderunt & examinarunt, sic ut alio cogitationes nostras vertere cogamur. Cl. *Gallandius* suspicatur Mohammedanos nummum Constantinianum aut æreum aut aureum (quales huic fere similes extant in Cimeliis) coram habuisse & aversæ partis ejus typum arte suo more crassiore imitatos, atque ita aversam partem nummi sui Principis fecisse. Et profecto præter conjecturas vix aliquid superest quod dici in hanc rem possit. Aut Mohammedani typum ad formam Nummi Constantinianæi fabricarunt, uti Cl. *Gallandius* putat, aut typum (sive matricem, ut vocant) in venere quo ille Nummus Constantinianus olim percussus fuit, eoque usi fuerunt ut alteram partem hujus Nummi signarent, aut (si forte ipsis ad manum fuisse copiam horum numorum Constantini fingamus) ut eam partem Nummi typo subjecto fultam, dimidium pars aversa alio typo premitur, novamque faciem accipit, conservarent. Fieri enim non potest, ut Nummo alicui signato ab una parte nova facies imprimatur, illæsa parte altera, nisi quis typum huic parti subjiciat, qui formas literarum & imaginum ei inscriptarum cavis suis, ut ita loquar, ductibus recipiat & fulciat: qui alius esse non potest quam is, per quem ea pars nummi signata est. Si enim, dum alteri parti nova facies imprimitur superne, inferior nummi pars fulciatur materiæ duriori quam ipsa est veluti chalybe, quodcunque inferne signatum erat, delebitur & figuram massæ chalybeæ subjectæ recipiet. Si vero mollior materia subjecta sit veluti plumbum aut cera, nummus superne pressus cedet molli incumbenti, nec imagines sibi imprimendas recte recipiet. Ceterum Mohammedanos solere aliquando Nummis Christianorum uti, ut suppressa priori facie alteram ei inducant (plane uti Imperatores illi Romani qui Nummis anteriorum Cæsarum suas imagines impresserunt) luculenter apparet ex hoc Nummo Turcico Constantinopoli cuso, anno æræ Mohammedicæ 1106. idest, Christianæ 1694. imperante Mustafa filio Mohammedis quem mihi ex Moscovia redux ostendit, olim in Arabicis auditor meus Vir Eruditissimus & bono literarum Orientalium natus, *Joh. Joachimus Schroederus*. Hic quidem Nummus argenteus a Christianis percussus, ex eorum genere qui 28. Asseros nostrates valent, Inscriptionem habuit Latinam: postea Turcæ typum Arabicum ei applicuerunt, & suppressa scriptura priore, superinduxere suam, ut pro Nummo Turcico haberi posset. Qui attente Nummum considerat, videbit typum inæqualiter eum pressisse sic ut alicubi in margine clare legantur literæ Latinæ D. G. ROM. IMP. & alibi FLOR. ARG. Vid. *Tab. VIII.*

Eadem Dissertatione, qua de Nummo Arabico Constantini egimus, illustravimus Marmora Puteolana, eaque conferenda esse monuimus cum Inscriptionibus Panormitanis. Specimen earum ex *Fazello* desum-

sum-

ſumtum hic damus, eadem Tabula ſeptima; unde liquet literas eſſe pure Arabicas, e quibus, ſi inſcriptionem integram haberemus, facile ſenſum poſſemus elicere, & fruſtra eſſe illos qui neſcio quam antiquitatem horum characterum commenti ſunt, quaſi ad tempora filii Eſau eos referre oporteret. Qui hanc Inſcriptionem confert cum Puteolanis, & cum illa in Delphinatu eruta, de qua mox, & Nummis Arabicis nullo negotio deprehendet eandem eſſe ſcripturam, ſcilicet Arabicam. Ut tamen hiſtoriam habeas inventæ hujus Inſcriptionis & quomodo in opinionem ſtupendæ antiquitatis devenerit, hæc adſcribere ex *Thomæ Fazelli* Commentariis de rebus Siculis, priori Decade *Lib. VIII. pag.* 149. non pigebit: *Plura ejuſcemodi marmorum monumenta ſunt Panormi in quibus inſcriptos literarum characteres admiramur: quos quia nec Greci nec Chaldæi neque Arabes noſtri temporis legere potuerunt, vulgi opinio eos e Trojæ excidio Panormum advectos tenet, cum non Trojæ ſed Panormi vetuſtatem contineant. Hos cum civium incuria inertiaque paſſim mea ætate projecti conculcarentur, ne eam certa antiquitatis Panormitanæ monumenta interirent, ſenatus, me autore, anno* 1552. *ad prætoriam Urbis curiam aſportari curavit præter eum qui in ædium Gerardi Agliati, Siciliæ olim Protonotarii angulo fundamentis obrutus eſt, quem cum ipſum eſſe, qui deſideratur Ranzanus arbitratur* (*) *Altera autem Inſcriptio in vetuſtis illis quadratiſque ſaxis, quibus veteris Urbis porta, quam Patirelli appellant eſt excitata ſimilibus Chaldæorum typis inciſa ſupereminet & cuivis in propatulo eſt. Quam Petrus Specialis anno ſalutis* 1470. *cum Prætura Panormi fungeretur ab homine Syro in hunc modum verti fecit:* Non eſt alius Deus præter unum Deum. Non eſt alius potens præter eundem Deum. Nec eſt alius victor præter eundem quem colimus Deum. Hujus turris præfetus eſt Saphu filius Eliphar, filii Eſau, fratris Jacob, filii Iſaac, filii Abraham. Et tum quidem ipſi nomen eſt Baych: ſed turri huic proximæ nomen eſt eſt Pharath. *Quæ verba Superiorum non ſolum fidem augent, ſed vel ſola Panormum Chaldæorum fuiſſe ædificium ex ſe ſe confirmant. Nam cum ex iis literis Saphum non condidiſſe eam turrim ſed præfectum illius fuiſſe conſtet; Panormum & ante Saphi tempora extitiſſe & illius primordia in hujus majores (qui Chaldæi fuerunt, ut Geneſeos* cap. 36. *ſcribit Moſes) referri, nihil ultra dubitandum eſt. Neque enim vero eſt quod in Siciliam Chaldæos aliquando veniſſe, urbemque condidiſſe quiſquam fabuloſum exiſtimet, cum autoribus* Beroſo *&* Diodoro *Chamus Noæ filius (quem Chameſenem & Saturnum* Beroſus *&* Diodorus *appellant) magna ſecum adducta colonia, Sicilia (ut in hiſtoriis memorabimus) fuerit potitus. Turris Bayich, in cujus ſupercilio circumquaque inſcriptio eſt inſculpta, integra adhuc eſt, habitationique non incommoda. Verum qui eam anno ſalutis* 1534. *inhabitabat murum ejus occiduum: (unde celebrior veteris urbis via auſpicatur:) inſtauraturus inciſas ad ejus verticem literas tranſpoſuit, pleraſque comminuit. Quod cum fieret, angebar ego animo hominemque ipſum ſtolidum ac cæmentarios acerrime objurgabam. Sed & gravi ſubinde etiam ſublatis vocibus increpatione Senatum incuſare cœpi, qui tantam urbis jacturam cladem que irreparabilem tam turpi ſilentio præteriret. Demum ne prorſus literarum monumenta quæ ibi colligi potuerunt, aut temporis aut ſimilis inepiæ injuria interirent, fragmentum inde excerptum hic adſcribere libuit.*

Poſt hæc verba Inſcriptionem ipſam exhibet *Fazellus*, e quo nos eam fideliter repræſentamus. Quid ea contineatur haud facile quiſpiam dixerit, quia integra non eſt. Vir Eruditiſſimus, *Georgius Gualtherus* in libro cui titulum dedit *Siciliæ objacentiumque inſularum & Bruttiorum antiquæ tabulæ*, Meſſanæ edito anno 1624. ex *Fazello* hanc Inſcriptionem deſcribit, *pag.* 108. atque hominem Syrum eam tranſtuliſſe hoc modo: *Non eſt alius Deus præter unum Deum. Non eſt alius potens præter eundem Deum, &c.* quæ ſtatim in *Fazello* ipſo vidimus. Sed Fazellus non dicit hominem Syrum explicuiſſe eandem Inſcriptionem quam ille exhibet, ſed eam quæ in Patirelli porta legitur, & adhuc integra videtur ſupereſſe, cum eam ſcribat eſſe cuivis in propatulo: quare nec illam videtur exſcribere voluiſſe. Illa vero Inſcriptio quam *Fazellus* ſuis characteribus deſcripſit continet *fragmentum*, ut ipſe vocat, excerptum ex literarum monumentis quæ *colligi* potuere, quum inciſæ ad murum occiduum turris Baych tranſponerentur ab operariis & pleræque comminuerentur. Ceterum, vel ſolæ hæ formulæ Mohammedicæ, *Non eſt alius Deus præter unum Deum, &c.* debuiſſet Fa-

(*) *Sc. Petrus Ranzanus meminit Chaldæ Inſcriptionis quæ Panormi extaret, cujus hæc verſio eſſet:* Vivente Iſaac, filio Abrahæ, & regnante in Idumæa atque in Valle Damaſcena Eſau filio Iſaac, ingens Hebræorum manus, quibus adjuncti ſunt multi Damaſceni atque Phœnices, profecti in hanc triangularem inſulam ſedes perpetuas locaverunt in hoc amœniſſimo loco quem Panormum nominaverunt. *Geſta vere Sicula.*

Fazello perfuafiffe hæc a Mohammedanis effe profecta, quibus ha phrafes tum in Nummis tum Libris frequentiffime in ufu funt & *bona verba* appellari folent. Eadem pagina *Gualtherus* Infcriptionem Arabicam dat, de qua aliqua ob argumenti affinitatem dicenda funt. Inventa illa eft Meffanæ in Terra nova, & conferenda eft cum marmoribus Puteolanis, & lapide in Delphinatu eruto: quandoquidem omnes, infcriptiones Sepulcrales funt & eædem formulæ in omnibus occurrunt. In medio lineæ tertiæ clare legitur هذا قبر ماحمد, *Hoc eft Sepulcrum Mohammedis*, &c. Linea prima exhibet has literas بسم الله الرحمن الرحيم صلى اللهء *In nomine Dei fumme mifericordis. Favor Dei fit ....* ubi fequi folent illa quæ in Puteolanis videri queunt. Sed quum marmor hoc a parte quæ legenti ad finiftram eft, mutilum fit, infcriptionem integram dare non poffumus. Cujus rei indicium eft in ipfa figura marmoris a *Gualthero* exhibiti: nam Infcriptio margine cingitur a parte fuperiore, & ab illo latere quod legenti ad dextram eft & unde linearum initia fumuntur: & a latere finiftro ille margo deeft, & ibidem marmor abfciffum eft, fic ut literæ tantum dimidiæ appareant. Factum autem hoc reor a Chriftianis, qui hunc lapidem Sepulcro quorundam hominum e fuis aptarunt, & quod paulo longior effet, partem abftulerunt. Hæc fufpicio firmatur ex eo quod *Gualtherus*, *pag.* 81. libri modo laudati, tradat in averfa parte hujus lapidis Arabici hanc Infcriptionem Sepulcralem legi.

Corpora XXIII.
hic. manent.
militum. Sacre.
religionis. io
annis. baptifte.
qui. in. obfidione
et. expugna
tione. hujus.
periere. urbis.
anno. dni
1550.
✠

Uti hæc pars indicat homines Chriftianos ibi fepultos, ita pars averfa Mohammedanos, & nihil habet commune cum altera.

Damus præterea Infcriptionem lapidis Arabici in Gallia eruti, quam acceptam ferimus humanitati amiciffimi nobis *Antonii Gallandii*. In Scheda, quæ eam repræfentabat, hæc verba legebantur: *Cette Infcription a eft trouvee a Monbrun en Dauphiné fur une grande pierre. Les lettres font d'un palme de hauteur, dans une cave, qu'on a decouvert en batiffant. Il y avoit aupres de cette pierre deux corps enchaifnès.* Continet ille Infcriptionem Sepulcralem, fimilem fere Puteolanæ tertiæ, nifi quod vocem ماحمد *Mohammedis* quæ ultima eft lineæ tertiæ, ftatim lineæ quartæ fequatur pericopa Alcorani كل نفس &c. eaque definat in voce الموت quæ prima eft lineæ quintæ, & dein هذا قبر. De reliquis minus certus fum & ob abfentiam punctorum pluribus conjecturis ea locum dant, quarum examen plus otii poftulat, quam nobis nunc conceditur, aut forfan res ipfa meretur.

Denique ad Nummos Tabula nona exhibitos me confero, quorum delineationem hanc ad me tranfmifit Cl. *Gallandius*, cujus fingularis humanitas fatis a me prædicari nequit, una cum hifce literis, ex quibus patebit unde depromti fint, & quid idem vir doctiffimus de quibufdam ex iis fenferit.

Petitioni Tuæ, Clariffime *Relande*, ut fatis facerem, ad Cl. *Oudinetum* Cimeliarcham Regium fcripfi, ftatimque nummos Samaritanos novem, argenteos tres, æreos fex nempe, qui Thefaurum Regium ornant, perhumane tranfmifit. Ex argenteis duo erant ficli tetradracmi fimiles, quorum nitidiorem cum tertio, lyra, & uva fignato, qui ficli quinta pars erat, rubrica delineari curavi. Ex fex æris, cum duo pariter effent fimiles, nitidiores etiam felegi, qui & rubrica cum reliquis duobus, delineati funt. At cum in characteribus, feu literis, recte non proceffiffit rubrica, alia ectypa, charta oleo imbuta, prioribus applicata, in quibus literæ literis exacte refpondent, ipfe expreffi, quæ hic habes.

In quarto nummo notabis legi ANTIΓΝΟΥ, corrupte, pro ANTIΓΟΝΟΥ. Non es monendus, in nummo tertio, ea parte, ubi legitur ציון, literam Vav alio charactere ac in aliis exprimi, nempe hocce (*) nifi aliter Tibi vifum fuerit.

Nummus Septimus æreus magnitudine fu-

(*) Vide illius literæ Vav figuram in ipfo Nummo *Tab. IX.* & confer cum his quæ fufpicabamur de duplici figura literæ Mem. *pag.* 103.

superioribus insigniur, Regius est etiam, quem tamen a Cl. *Oudinero* missum, aut potius omissum, non habui; sed a D. Henrion, ex nostris Academicis Numismaticis uno, nec non linguæ Syriacæ Professore Regio, qui ectypum Stanneum ære admixto fusum ante aliquot annos ex prototypo sibi fecit. Dolendum est quod epigraphes literæ aliquot in utraque parte sint detritæ.

. Octavum nummum, & ipsum æreum, e Musæo D. *Henrion* deprumsi, in quo & literæ aliquot desiderantur. Eum nihilominus, ob typum aversæ partis diversum, mittendum censui.

Nummos ex Opere Bouteruano desumtos si minus recte aut obscure delineatos inveneris, exactiores mittam, statim atque monueris, Teque hac in parte meæ operæ ne parcas rogo. Vale Eruditissime *Relande*, hisque Reipublicæ literariæ bono utaris. Datum Parisiis XXI. *Decembris*, *anno* MDCCVIII.

Primus Nummus ab una parte inscribitur שקל ישראל *Siclus Israelis*, & ש״ד *i. e.* שנה ד׳ per ראשי תיבות vel literas initiales, *anno quarto*; ab altera ירושלים הקדושה *Jerusalem Sancta*. Hic satis notus est, & ab omnibus ferme repræsentatus, qui de Nummis Hebræorum egerunt. Addere tamen liceat mea, quamvis ipse possideam & apud alios viderim, nullum unquam hujus commatis nummum conspexisse indubiæ antiquitatis: ideoque omnes ad quorum manus similes nummi pervenient, rogatos velle, ut eos bene examinent. Calicem ab una parte conspicuum male pro receptaculo mannæ haberi, quippe qui nec στάμνος sit uti *Hebr.* IX. 4. appellatur, nec צנצנת sed כוס poculum; antea monui. Observandum porro est Inscriptiones Nummorum qui easdem imagines cum hoc nummo repræsentant paulum differre, uti quod ירושלם sine *Jod* in quibusdam legatur, & קדשה sine *Vav*. Dicitur etiam legi in quibusdam חצי שקל ישראל *dimidium sicli Israelis*. in aliis שלישית שקל ישראל, *triens sicli Israelis*. Præterea quidem habent א, nonnulli ב supra calicem, indicem anni primi, & secundi. Meminerunt eorum *Caspar Waserus*, *& Stephanus Morinum*, & alii: sed quia ipses non vidi; nec constat mihi ubi asserventur, plura non addo.

Monendum tamen de hoc Nummo primo argenteo Lectorem duco, pondus ejus (transmissum enim ab illustri Oudineto fuerat pondus nummi e plumbo) exploraffe Virum ingenio & doctrina præstantem, *Johannem Casparum Eisenschmidium*, in *Disquisitione Nova de ponderibus & mensuris veterum*, qua egregie meritus est de re literaria, *pag.* 56. cumque invenisse pendere paulum ultra grana Parisiensia 267. quæ pondere conveniunt fere, uti experientia edoctus est, cum 320. granis hordeaceis mediocribus, quod pondus a veteribus Rabbinis siclo tribuitur. Quumque aliorum quoque nummorum Hebraicorum meminisset, quorum pondera æquabant 306, 268, 216, 108, 81. & 47. grana Parisiensia, ita porro summam hinc efficit: *Ex his omnibus evinci nemo non videt, Siclum Hebraicum statuendum esse granorum Paris.* 268. *octo granis majorem semuncia Romana vetere, sed* 64. *granis leviorem tetradrachmo Attico*. Deceptum proinde putat *Josephum* & vulgari præjudicio abreptum quum *lib.* 3. *Antiqu. cap.* 9. scribit ὁ δὲ Σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. *Siclus numisma Hebræorum continet Atticas drachmas quatuor*. Concedit Autor doctissimus Siclum 4. drachmas cepisse, nam ex *Matth.* 17. 24. constat מטבע sive פלגות סילעא *semi Siclum* ab unoquoque Israelita quotannis solvendum Διδραχμον fuisse, quod & *Beniamin Musaphia* ad Lexicon Aruch in voce דונר tradit משקל מחצית שקל הקדש שני דרכמין *Pondus dimidii Sicli sacri est duorum drachmarum*. Sed negat drachmas Atticas debere intelligi. Bona tamen cum venia eruditissimi Scriptoris, ut lux aliqua difficili huic argumento & imprimis sententiæ *Josephi*, Siclum cum tetradrachmo Attico comparantis, affundatur, verba magni Interpretis Juris Judaici *Mosis Maimonidis* adscribam, quæ habentur in Jad Chazaka, *Tomo I. Hilcot Schekalim*. 1. 2. *fol.* 284. *edit. Amstel.* מעין בכף האסור בתורה באונס ובמפתה ובמוציא שם רע והורג עבד הוא שקל האמור בכל מקום בתורה׳ ומשקלו שלש מאות ועשרים שעורה וכבר הוסיפו חכמים עליו ועשו משקלו במשקל המטבע הנקרא סלע בזמן בית שני וכמה הוא משקל הסלע שלש מאות וארבע ושמונים שעורה בינונית׳ הסלה ארבעה דינרין והדינר שש מעין ומעה היא הנקראת בימי משה רבינו גרה׳ ומעה היא שני פונדיונין. ופונדיון שני איסרין ופרוטה אחת משמונה באיסר נמצא משקל המעה והיא הגרה שש עשרה שעורות ומשקל האיסר ארבע שעורות ומשקל הפרוטה חצי שעורה ועוד מטבע אחר היה שם שהיה שקלו שתי סלעים : והוא *Nummus argenteus*, חירה נקרא דרכון כסף, *cujus in Pentateucho Mosis fit mentio, ubi agitur de illo qui per vim compresserit aut seduxerit virginem, aut malam famam sparserit, aut servum interfecerit, idem est cum eo qui ubique in Pentateucho Siclus appellatur. Pondus autem hujus est* 320. *granorum hordeaceorum*. (Alibi idem autor tradit se audivisse a Parente suo illorum granorum hordea-

deaceorum unum convenire cum minimo ponderis genere, vel grano, quod Arabes appellant حبة: vide *Comm. ad Edvioth.* IV. 7.) *Verum postea stante Templo secundo, Sapientes auxerunt Sicli pondus, ita ut æquale esset nummo* סלע *dicto, qui ponderabat* 384. *grana hordeacea mediocria. Nummus autem* סלע *Sela complectitur quatuor denarios, & unus denarius seu* מעין. *Et* מעה *est eadem cum* גרה *Gera, uti appellabatur tempore Mosis, comprehenditque duo* פונדיונים. *Et pondion unum continet duo assaria. Perutæ autem octo efficiunt assarium. Sicut pondus* τῆς מעה, *sive* גרה *Geræ sit sexdecim granorum hordei; assarii, quatuor granorum; perutæ dimidii grani. Præterea erat alia moneta quæ pondere æquivalebat duobus Siclis, sive* סלעים, *& appellabatur Darcon*. Hinc multa illustrantur quæ ad Nummos veterum Hebræorum spectaot, & monemur in examine Nummorum stante Templo secundo cusorum (quales omnes hi Nummi sunt de quibus agimus) pondus Sicli statuere par granis hordeaceis 384. non vero 320. Hoc ipsum quoque docet R. *Gedalias* in *Schalschelet Hakkabala fol.* 71. הסלע בזמן בית שני שקל ש'פ'ר' שעורות בינוניות Pondus Sicli, sive τῶ סלע fuit stante Templo secundo 384. granorum hordei mediocrium. Adde *Raschium* ad *Levit.* 22. 25. עשרים מעות כך היו מתחילה ולאחר מכאן הוסיפו שתות ואמרו רבותינו שש מעה כסף לדינר כ' ר' מעות לסלע. Viginti מעות faciebant Siclum olim: sed postea sextam partem addiderunt: *& hoc est quod dixere Doctores nostri; sex* מעה *argenteæ faciunt denarium*, 24. מעות *faciunt* סלע, sive *Siclum*. Adeoque Siclus Hebraicus, quem Clariss. *Eisenschmidius* scribit *64.* granis (Parisiensibus scilicet) leviorem esse tetradrachmo Attico, isti tetradrachmo tantum non æqualis erit, etiam juxta pondus illud quod Cl. *Eisenschmidius* tetradrachmis tribuit. Quod si pondus granorum hordei, & granorum Parisieosium exacte conveniret, ne unius quidem grani differentia inter tetradrachmum Atticum & Sicli pondus, uti id Rabbini defioiunt, intercederet. Quamvis etiam dici possit ad paucorum aliquot granorum differentiam, quæ fortassis inter hoc & illud fuit, & nullius fere momenti est, non adeo accurate *Josephum* respexisse, & Rabbinos diligentius tradidisse pondus Sicli, uti vere se habuit. Suspicari porro licet nummum maximi moduli, qui inter Regios Tabula IX. a nobis exhibitos, septimus est, pro דרכון habeodum esse, cujus pondus fuit granorum hordeaceorum 768. i. e. duorum siclorum: quamvis non ignorem Judæos vulgo tradere Darconot nummos aureos fuisse; fuere tamen ex alio quoque metallo. Vide *Schekalim* II. 4.

Observari præterea meretur, ea quæ modo ex *Maimonide* allata sunt, non illius modo autoritate niti, quamvis vel illa sola magnum pondus habeat apud justos rerum arbitros, sed Talmudis ipsius, tum Babylonici in Gemara *Kidduschin fol.* 12. *p.* 1. tum Hierosolymirani in ejusdem Codicis Gemara *fol.* 59. *col.* 4. *edit. Venet.* e quo utpote antiquissimo hæc adscribam (quæ & in *Bereschit Rabba f.* 348. *pag.* 2. leguntur) כל שקלים שכתוב בתורה סלעים *omnes Sicli* in Pentateucho memorati sunt סלעים. Et *fol.* 58. 4. וכמה היא האיסר אחד משמונה באיסר האיטלקי תני פרוטה אחד מעשרים וארבעה בדינר כסף דינר כסף אחד מעשרים וארבעה לדינר זהב׃ תני רבי חיה סילעא ארבעה דינרין. שש מעה כסף דינר שני פונדיונין מעה. מעה שני איסרין פונדיון שני מסומסין איסר שני קרדיונטס. מסומס שני פרוטות׃ *Quantum est Peruta,* sive λεπτὸν; *una ex octo partibus assarii Italici* (idem docetur in Misna *Eduioth.* IV. 7.) *Traditur Assarium unum esse ex* 24. *partibus denarii argentei, uti denarius argenteus vigesima quarta pars est denarii aurei. Sententia R. Chaia est* סלע (i. e. Siclum) *complecti quatuor denarios*, (ex *Terumoth.* X. 8. qooque liquet סלע Judaicum, qui duos Galilaicos continebat, 4. זוים, sive denarios valere) uti denarius unus (qui alias זוז dicitur, ut *Baal Aruch* scribit, & æquivalet *96.* granis hordeaceis) *continet sex* מעין *argenteas. Duo Pondion faciunt* מעה, & מעה *duo assaria*, (mox tamen *ibid.* שני איסרין פונדיון *duo assaria faciunt Pondion*, uti apud *Maimonidem*) Pondion (διπόνδιον; ita explicat Mussaphia, דיפונדיון) *continet duo* מסימסין: *assarium duos* קרדיונטס (videtur formatum ex voce Κοδράντης. *Marc.* XII. 42. in Gem. Babylonic. *loc. cit.* est קינטרונקין) מסומס *duas Perutas*. Paulo aliter ultima in Talmude Babylonico leguntur, uti *Pondion valere duo assaria*, quod ex Misna Bava Bathra *v.* 9. liquet, *assarium duo* מסמסין, *unum* מסמס *duos* קונטרינקין *& horum unum* 2. *Perutas*, sed diversæ fuere Doctorum de his sententiæ uti ex iis quæ his subjiciuntur in Gemara Hierosolymitana videre est: de quibus oon adeo laboramus; credimusque *Maimonidem* opinionem illam quæ maxime recepta & probata est secutum fuisse, cujus singularis fuit diligentia in accurato examine pooderis Nummorum Hebraicorum, & collatione ejus cum ponderibus Ægyptiis, ac graois hordeaceis, uti cum ex iis quæ adduximus liquet, tum ex Commentariis ejus ad Misnam *Becoroth.* VIII. *Misn.* 7. quæ cum his omnino merentur conferri: uti

& quæ

& quæ habet in *Comm. ad Maaser Scheni c.* II. *Misn. 9.* quæ quia prima specie videntur adversa iis, quæ tum ex ipso *Maimonide* tum Talmude adduximus, breviter cum iis concilianda sunt ita ille: סלע הוא שני שקלים ודינר הוא רביע הסלע כי הסלע ארבע דינר ורביעיתו הוא רביע השקל והוא חצי דינר i. e. *Sela continet duos Siclos, & denarius est quarta pars* סלע רׄב (ita quoque in Talmude Hierosol. est, uti statim vidimus) *nam* סלע *complectitur 4. denarios, & quarta pars Sicli est dimidius denarius.* Atqui mox dixit סלע, & Siclum esse idem, quomodo ergo סלע continet duos Siclos, uti hoc loco scribit, & in *Comm. ad Eduioth.* I. 10. scilicet ibi quidem est de *Siclo Pentateuchi* שקל של תורה, sive illo cujus in scriptis Mosaicis fit mentio, qui & cum בכסף צורי argenteo Tyrio convenit; hic vero de *Siclo Rabbinorum* שקל של רבנן quales duo æquivalent Siclo Pentateuchi. Ita diserte Scriptor Lexici *Aruch* ad vocem זוז, *fol.* 61. *col.* 4. שקל של תורה הוא סלע ובן תרגום שקל סילעא ויש בן ארבעה דינרין ודינר וזוז אחד הן. שקל דרבנן והוא חצי סלע ויש בו ב׳ דינרין כגרסינן בב״מ בריש וגמרא דפ׳ הזהב וכו׳: *Siclus Pentateuchi est* סלע. *Sic transfert Chaldæus Interpres vocem* שקל per סילעא, idest סלע. *Continet ille quatuor denarios: denarius autem &* זוז *unum idemque sunt. Siclus vero Rabbinorum est dimidium* סלע רׄב, *continetque denarios duos, quemadmodum legere est in Gemara Codicis Bava Merzia cap.* 4. Hinc obiter nota recte legi apud Hesychium Ζῦζαι, δραχμαὶ, quum quatuor Zuzæ faciant סלע (uti est in *Gem. Kiddusch in fol.* 11. 2. מאי סלע ארבע זוזי *Quid est* סלע? 4. *Zuzim*, & colligitur hoc ex ipsa Misna in *Bava Bathra cap.* X. *Misn.* 2.) i. e. τετράδραχμον, quatuor drachmas Atticas, uti & Chaldæus רבע שקל כסף *quadrantem Sicli argentei* transfert per זוזא חד דכספא *Zuzum unum argenteum.*

Quomodo autem, dicet aliquis, hæc conveniunt cum iis quæ leguntur in *Maimonidis Comm.* ad *Pea* VIII. 7. ubi dicitur הדינר ו׳ זוזים *Denarius valet 6. Zuzim.* Et ibidem פונדיון חצי זוז *Podion est dimidium* זוז רׄב. Vidit hanc difficultatem Cl. *Ligtfootus* in Notis ad *Marcum c.* 12. 16. additque, *nodo huic cuneum quærat cui vacat.* Scilicet nomen זוז aliquando idem valet quod denarius, i. e. quarta pars Sicli: & talis זוז *tempore Mosis quinque* מעות *tantum comprehendit, sed postea stante Templo II. sex*, השקל השלם ד׳ זוזים והזוז שחילוהו חמש מעות אלא באו והוסיפו עליו שתורת והעלוהו לשש מעה כסף, uti scribit *Raschi* in *Comm. ad Exod.* 30. 13. Aliquando זוז idem est quod sexta denarii pars. Apud Samaritanos idem nomen latius sumitur pro pecunia qualibet, quam זוזה appellant. Hi autem זוזים de quibus in *Comm. ad Pea* loquitur *Maimonides*, sextam partem denarii constituunt, & *pondus 16. granorum hordei habent*, ומשקל כל זוז י״ו שעורים uti ipse diserte testatur in *Comm. ad Demai* II. 5. & ad *Pea* VIII. 5. והדינר ששה דרכמונים או זוזים מזוזי זמנם ומשקל הזוז מהם י״ו גרגרי שעורים דרכמונים *Denarius autem continet 6. sive Zuzim, ex Zuzim, sc. temporum illorum, & pondus Zuz istiusmodi est 16. granorum.* Atque ita talis Zuzus pondere convenit cum מעה, quales sex denarium efficiunt: & dicendum videtur idem illud, quod מעה vulgo dicitur a *Maimonide* זוז appellari in hoc loco, uti & in *Comment. ad Bava Kama* IX. 7. ubi quartam partem רׄב זוז dicit pondere convenire cum grano siliquæ, quod nullo modo de זוז quatenus quarta Sicli parte dici potest. Ipse tamen alibi, uti in *Comment. ad Bava Bathra* X. 2. docet זוזין quorum illic fit mentio esse דינרין *denarios*, & quatuor ex iis efficere סלע, sive *Siclum*. Verum & aliis nominibus eadem quantitas, מעה, scil. sine pars Sicli vigesima quarta, in Misna designatur, uti in *Bava Merzia c.* IV. *Misn.* 3. ארבעה כסף מעשרים וארבעה בכסף לסלע *quatuor nummi argentei ex viginti, & quatuor qui efficiunt* סלע, sive *Siclum*. Tales Nummi idem valent quod מעה & זוז, eo sensu quo apud *Maimonidem loco cit.* legitur, scil. 16. grana hordei. Nec his tantum nominibus appellantur nummi hujus ponderis, sed & אגורה & גרה. Vide *Gedaliam* in *Schalschelet Hakkabala, pag.* 71. 2. & *Onkelos* transtulit גרה per מעה. Dictus etiam fuit ejusdem valoris nummus in Gemara דנקא, Δανάκη, uti ab eodem R. *Gedalia* observatum fuit.

Alter Nummus ab una parte botrum uvarum, insigne fertilitatis terræ Israeliticæ, habet & literas ן . . ש, quæ ita supplendæ sunt שמעון *Simeon*. In plerisque enim Simeonis Hasmonæi nomen exprimitur: & nummus similis extat apud *Kircherum* in quo clare legitur שמעון, quamvis ille visus fuerit sibi nomen Samuelis in eo deprehendere. Conferatur delineatio *Kircheri* cum nostro Nummo, nec credo aliquem de conjectura nostra dubitaturum. Ab altera parte legitur לחרות רושלם. Adde ex Nummo Kircheriano *Jod*, quod ibi requiri vel cœcus videt, & Inscriptio erit, ut aliorum quoque nummorum, *Libertatis Jerusalem*. Tertius Nummus

mus idem ille est, quem Clarissimus *Ottius* examinavit, & quum integer non esset, & conjecturis restituit. Tabula quinta hujus libelli eum exhibet *num.* 1. Qui si conferatur cum hoc nummo Regio, qui idem est sed magis integer, non tantum videbit lector optima fide illum Nummum ab Cl. *Ottio* repræsentatum, sed conjecturas Eruditissimi illius Viri firmatas: quum hic clare legatur שנת ארבע חצי *Anno quarto. Dimidium* . . . . Reliqua desunt. Manipuli duo frugum hic conspiciuntur, uti ab altera parte duæ mensuræ vel vasa, vel modii frumento recipiendo destinati, & inter illos media palma cum hac epigraphe לגאלת ציון *Liberationis Zion*. Zionis nomine arcem quæ in monte Zion sita erat, non intelligi, supra diximus. Potest illud apte Israelem vel populum Israeliticum significare: quam notionem ipsi Talmudici agnoscunt in Gem. Hierosolymit. *Taanith. fol.* 68. *col.* 1. אמר רבי חיננה בר פפא חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שנקראו ישראל ציון אלא זה ולאמור לציון עמי אתה: *Dixit Rabbi Chenna, bar Pappe: universum Codicem sacrum perlegimus, & nullum locum invenimus quo populus Israeliticus appellatur Zion, præter hunc Jesaiæ* 51. 16. *dicendo ad Zionem*, Tu es populus meus. Sed plura ni fallor loca invenisse potuisset, uti *Jesaiæ* 51. 3. 52. 8. *Thren.* 1. 17. aliaque. Exhibetur idem Nummus a D. de *Bouterove* in libro Gallico, cui titulus est: *Recherches Curieuses des monnoyes de France*, edito Parisiis anno 1666. ex quo desumta Nummorum Samaritanorum ἐκτυπα ad me misit idem ille, cui hos Nummos debeo *Antonius Gallandius*. Hoc ideo noto quod Cl. *Ottius* (vide supra *pag.* 92.) crediderit hunc Nummum nusquam literis consignatum extare, & in ectypo *Bouteruvano* conspiciatur inter duos frugum manipulos nescio quid, quod pro malo citreo habuit Cl. *Ottius*.

Nummus quartus duplex Cornu copiæ præfert, quod & in aliis Nummis Samaritano charactere insignitis conspici docere possunt Nummi duo a nobis editi Tabula VI. *num.* 6. & 7. qui omnino cum his conferri merentur. Literæ quinque superstites רבע לח, si conferantur cum Inscriptionibus aliorum Nummorum, videntur partem efficere vocum ארבע לחרות, ut ita integra Inscriptio fuerit שנת ארבע לחרות ציון *Anno quarto Libertatis Zion*, nam pro Zione vox ישראל *Israelis*, vel ירושלם *Jerusalem* non videtur hic substitui posse ob angustiam spatii in Nummo reliqui. Altera facies repræsentat coronam, cui quid insculptum sit non affequor, & hanc epigraphen ANTIΓONOY quem esse Antigonum Regem ex Nummo sequenti liquet. At quis ille Antigonus, & quomodo in Nummis ejus legitur, *anno quarto Libertatis Zion?* Antigonum suspicor esse Aristobuli filium, Judæorum Regem, cui cum multum negotii esset cum exteris Gentibus, & illarum ope in solio Regio collocatus fuerit, minus mirandum est Inscriptionem Græcam ab una parte Nummis impressisse, a quo more familiam Herodianam, quæ ei in regno successit non alienam fuisse Nummi ostendunt. Qua ratione autem Inscriptio faciei alterius Samaritana, quæ convenit Nummis anno Libertatis restitutæ per Simeonem cusis, hic conspiciatur, dicere nequeo. Suspicor Antigonum typo Nummorum a Simeone cusorum cum epigraphe *anno quarto Libertatis Zion*, & forte aliis, usum, quod hi fortasse ad manum essent, & ad solvenda exterarum nationum, quæ sub eo militabant, stipendia Nummis indigeret, nec res moram pateretur; utque animos militantium in certiorem spem victoriæ erigeret sibique adjiceret illud ANTIΓONOY BACIΛEΩC una cum Corona illis inscribi ab una parte curavisse. Conferantur in hanc rem quæ dicta fuerunt supra *pag.* 170. de Nummo Arabico Constantini, & illo, cui Inscripitonem Arabicam impressere Turcæ.

Nota in hoc Nummo Græcum O *μικρὸν* non exile instar puncti, ut in Nummis plurimis antiquissimis, scribi, sed eadem magnitudine cum literis reliquis, Σίγμα autem ac Ε'ψιλὸν forma lunata. Scripsi ad Cl. *Gallandium* de hac re ut certus essem ita in Nummis ipsis hoc exhiberi, & hoc responsum tuli:

In nummo Antigoni, ab una parte Samaritano, ab altera Græco, O *μικρὸν, non instar puncti, sed, circulo cæteris literis altitudine æquali, sic,* O, *delineatum exhibetur. Literæ* C & Є, *ea figura etiam conspiciuntur, quod intelligere potuisti eu eo, quod Nummos istos Regios a Cl. Oudineto missos, eorumque ectypa ex typis a me ipso desumta fuisse, monuerim, ita ut ipsis fidem omnem, tanquam exacte expressis, adhibere debeas. Alii nummi in Judæa, seu Palæstina, cusi, me jam pridem adduxerant ut crederem has literas* C & Θ, *sic formatas, inde primam suam originem habuisse, atque ad cæteras Provincias ac Nationes, ubi Lingua Græca cum Literis in usu erat, dimanasse. Hi Antigoni Nummi, ut in ea hæream sententia, faciunt.* Quintus Nummus ejusdem est Antigoni cum epigraphe ANTIΓONOY BACIΛEΩC. Ab altera par-

parte unum modo cornu copiæ conſpicitur, & eædem literæ cum iis quæ in Nummo præcedenti erant, niſi quod ante primam litera quædam extet hujus figuræ ᴟ, quæ juxta noſtram conjecturam א eſſe debebat, ſed plane accedit ad figuram ה Samaritani. Ita tamen in Nummo ipſo extat, ut mihi Cl. *Gallandius* reſcripſit. Hoc quoque meretur notari, in hoc Nummo & præcedenti literarum Samaritanarum baſes proximas eſſe margini exteriori Numiſmatis, & vertices reſpicere cornu copiæ ſive medium Nummi, quum in aliis Nummis ita legantur literæ, ut partes ſupremæ margini ſint proximæ. Ut verum fatear, in hoc Nummo mihi non ſatisfacio.

Nummus ſeptimus egregius eſt, & omnium qui hodie ſuperſunt, Nummorum ab Hebræis cuſorum antiquiſſimus, qui Amphoram ab una parte habet, & has literas . . שנת אחת לגא. *Anno primo Liberationis Zionis*. Ita enim reliqua ſupplenda ſunt ex aliis Nummis. Ab altera parte corollæ inſcriptum fuit, uti ex literis ſuperſtitibus, & aliis Nummis colligitur שמעון נשיא ישראל *Simon Princeps Iſraelis*. Meminit ejuſdem Cl. *Harduinus*, cujus verba vide ſupra *pag.* 102.

Eædem voces extant in Nummo, quem *Kircherus* ex Muſæo *Franciſci Gottifredi* delineatum dedit, ubi cithara ab una parte conſpicitur, & ramus corollæ implicitus ab altera, & circa eam שמעון נשיא ישראל *Simeon Princeps Iſraelis*. Ni fallimur idem legitur in Nummo, quem æri incidi curavimus Tabula ſeptima, ſub palma.

Nummus octavus extat in Cimeliarchio Celeberrimi Viri D. *Henrion*, Jureconſulti Pariſienſis, & Regii Linguæ Syriacæ Profeſſoris, qui ejus delineationem Cl. *Gallandio* conceſſit, quod beneficium grati agnoſcimus. Exhibet duas literas ת . . . quæ cum ultimæ ſint vocis שמעון, & in Nummo bujus ſeriei ſecundo (quem vide) qui huic ſimilis eſt, ת . . . . ש legatur, & in Nummo nono עון . . . in Nummo quoque ab Eruditiſſimo *Bouterove* depicto, collato cum Kircheriano ejuſdem typi, שמעון *Simeon* extet, non videtur dubitandum illud quoque hic contineri. Notemus obiter nomen *Simeonis* שמעון etiam legi in Nummo Ludolfiano, quem Tabula prima *num.* 6. repræſentavimus. Contulimus eum cum delineatione Nummi ſimilis ex opere *Bouterovano*, & illic clare legitur ab illa parte quæ legenti ad dexteram eſt שם, & a ſiniſtra עו, juncta nomen Simeonis efficiunt. Ab altera parte extat לחרות *Li-*

berationis . . . . Cithara hic conſpicitur, inſtrumentum illud quo laudes Dei celebrari, & gratiarum actio pro acceptis beneficiis ſignificari conſuevere, uti ex plurimis locis Pſalmorum patet. Hæc ante, dum a Gentibus premebantur, inter eos defecerat, uti in 1. *Mach.* 3. 45. legitur Ἐξέλιπεν ὁ αὐλὸς ϗ κινύρα, quod Iſaias diceret שבת משוש כנור *lætitiæ cytharæ quieſcit*. Deinde per Haſmonæos redditus iis fuit uſus citharæ, & occaſio celebrandi favorem Nummiſmis. Κινύραν citharam verbo, quia a Hebræo כנור factum eſt indubie Κινύρα, & Interpretes Alexandrini כנור modo per Κινύραν, modo per Κιθάραν transferre ſolent, quamvis non ignorem aliquos Κινύραν & Κιθάραν diſtinguere, uti 1. *Mach.* 4. 54. Κιθάραις κινύραις ϗ κυμβάλοις. Neſcio tamen an non τὸ Κιθάραις gloſſema ſit, ad explicandam vocem minus notam κινύραις, ſtatuendum eſſet alteram alterius ſpeciem eſſe. Dolendum eſt veteres non tradidiſſe accuratius formas Inſtrumentorum Muſicorum, qua in re Hebræi non fuere diligentiores Romanis & Græcis. Quicquid fere de forma Inſtrumentorum apud Hebræos licet colligere, ad hæc capita reddit: שופרות fuiſſe buccinas, incurvas, ex cornu plerumque arietino: חצוצרות tubas directas, ex metallo: נבלים *nablia*, quæ 12. chordas (φθόγγους *Joſepho*) habebant, digitis pulſata fuiſſe, & quidem utraque manu, uti *Ovidius* docet hoc diſticho:

Diſce etiam duplici genialia nablia palma
Plectere: conveniunt dulcibus illa modis:

Eadem a forma utris נבל fuere dicta (quod probabilius eſt, quam quod in Gem. Hier. *Succa fol.* 55. 3. *Edit. Venet.* legitur שהוא סלבין כמה מיני זמר) ad quam cavitatem alluditur in Codice *Kelim* xv. 6. quod Nummi in eam immitti poſſint: quale fere eſt inſtrumentum nobis a voce Arabica العود *een Luyt* dictum, qua voce noſtri Interpretes נבל transferunt. Sic ut ſpecies fuerint Pſalteriorum, ubi & *Origenes* in Lexico Νάβλας ψαλτήριον. Gloſſæ Vet. Nablio, ψαλτὴς. Et Interpretes Alexandrini plerumque נבל, ψαλτήριον reddunt. כנורות κινύρας, citharas dicam decem chordis (נמין שבכינור appellantur in Gem. Hier. *Eruvin.* 26. 3.) conſtantes plectro fuere percuſſæ. חלילין, inſtrumenta lætitiæ ſignificandæ deſtinata (*Gem. Hier. Moed. Karon* 73. 4.) cum tibiis; צלצל, quod æreum

Ffff erat

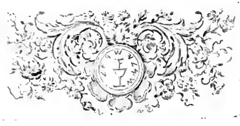
erat & maximi ſoni (*Gem. Hieroſ. Succa* 55. 2. & 3.) & מצלתים cum cymbalis; תף cum tympano, convenerunt. Reliqua fere conjecturis nituntur: & Judæi ipſi ſæpe dubitant an nomina Hebræa ſonos an vero ipſa inſtrumenta ſignificent, uti videre eſt in Commentario Kimchiano ad *Pſalm.* IV. Commode tamen mihi in mentem venit locus ex Codice Miſnico קינים, *cap.* III. unde lux aliqua accedit diſquiſitionis de forma horum inſtrumentorum אמר ר' יהושע זה הוא שאמרו כשהוא חי קולו אחד וכשהוא מת קולו שבעה כיצד קולו שבעה שתי קרניו שתי חצצרות שתי שוקיו שני חלילין עורו להף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות: *Dixit R. Jehoſua, hoc eſt quod dixerunt, quum vivit* (ovis ſcilicet כבש) *tunc vocem unam edit; quum mortua eſt, voces ſeptem. Quomodo hoc intelligi debet de vocibus ſeptem. Reſp. duo cornua ejus fiunt duæ tubæ* (nota, proprie dicendum fuiſſe שופרות *buccinæ*, quare & in Scholiis marginalibus כף נחת ea vox per שופרות explicatur: ſed frequenter confundunt Judæi *tubas* חצוצרות & buccinas שופרות, ſicut, quum homines illiterati עם הארץ rogant de buccina novi anni, quale ſit inſtrumentum, reſpondeant eſſe חצוצרות *tubas*, quamvis proprie buccina ſit, quia vulgus conſuevit eo nomine quoque buccinas comprehendere, uti ſcribit Rashi ad *Gemaram Schabbath* ſol. 36.) *duo crura fiunt duæ tibiæ, pellis ejus tympanum, inteſtina ejus majora inſerviunt nabliis, minora citharis*. Solebant enim veteres ex inteſtinis ovium chordas conficere, unde *Homerus* chordam vocat ἐϋστρεφὲς ἔντερον οἰός. Hinc quoque intelligimus ſonum nabliorum graviorem fuiſſe ſono cithararum (quo ſpectat quod apud *Athenæum* Nablium λαρυγγόφωνον appelletur) quod & inde colligitur, quod in melodia quotidiana Levitarum duo tantum nablia fuerint adhibita, in qua novem erant citharæ & unum cymbalum: ne ſi plura fuiſſent, gravi illo ſono minor ſonus aliorum obſuſcaretur. Cymbalum enim, הצילצל, quia inter tria hæc quotidiana Levitarum (nam inflatio חצוצרות tubarum erat munus Sacerdotum) inſtrumenta Muſica maximum ſonum edebat, ideo unum modo erat. Et Præfectus inſtrumentis Muſicis Levitarum, ab hoc ſolo nomen gerebat סגונה על הצילצל *Præfectus cymbalo*. *Schekalim* V. 1. Propterea videtur etiam in Symphonia Muſica Cymbalum primum auditum fuiſſe: Scilicet Sagane indicium ſudarin faciente libamen Vini in Simpulo altaris peragi, dicitur Ben Arza incepiſſe ludere בצילצל *Cymbalo*, in Gem. Hieroſ. *Schekalim* ad *cap.* V. 1. 2. Meminit ejus ſoni Gemara Hieroſolymitana Codicis *Succa fol.* 55. *col.* 2. *Edit. Venet.* ubi hæc hyperbolica leguntur ad indicandum omnium illarum rerum ſonum longiſſime fuiſſe diffuſum, ששה קולות היו נשמעים מיריחו היו שומעין קול שער הגדול שנפתח מיריחו היו שומעין קול המגריפה מיריחו היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז מיריחו היו שומעין קול החליל מיריחו היו שומעין קול הצילצל וי' א' אף קולו של כ' ג' בשעה שהוא מזכיר את השם ביום הכיפורים: *Sex ſoni* (*Hieroſolymis editi*) *audiri poterant Hierichunte. Hierichunte audiebant ſonum portæ magnæ* (Templi ſcilicet. Erat porta Sancti, quæ licet major non eſſet reliquis Templi portis, ob ſpatium ingens in veſtibuli introitu ante eam ſcilicet 40. cubitorum in altitudine 20. in latitudine maxima apparebat) *quum aperiebatur. Hierichunte audiebant ſonum Magrephæ* (putatur fuiſſe inſtrumentum ſimile campanæ vel pelvi) *& machinæ lineæ quam filcus Catini Labro aptavit, & vocem Gabini præconis & ſonum tibiæ* (hac quotidie non utebantur, ſed 12. tantum diebus feſtis in anno) *& cymbali: & ſunt qui dicant, etiam vocem Pontificis Maximi nomen Dei pronunciantis die Expiationis uſque eo auditam fuiſſe*.

Nummus nonus (quem, uti & tres reliquos ex opere Domini de *Bouterove* delineatos damus, qui illos hauſerat e Cimeliis Illuſtriſſimi *Harlæi* in Parlamento, quod vocant, Pariſino Protopræſidis, ut reliquos illuſtrent, aut ab iis illuſtrentur) repræſentat botrum uvæ & tres literas שמ... nominis *Simeon*. Altera facies notatur hoc epigraphe לחרות ... ירושלם *Libertatis Jeruſalem*. Conſpiciuntur in eo præterea duæ tubæ (en loco, ubi in octavo Nummo huic ſimili aliud inſtrumentum Muſicum, cithara) חצוצרות dictæ *Num.* 10. 1. ubi Moſes duas facere jubetur ex argento. Diſcribit earum formam *Joſephus* ὁ ἀρχαιολόγος *lib.* III. *cap.* 11. Μῆκος μὲν ἔχει πηχυαῖον ὀλίγῳ λεῖπον. Στενὴ δὲ ἐστὶ σύριγξ αὐλοῦ βραχὺ παχυτέρα, παρέχουσα δὲ εὖρος ἀρκοῦν ἐπὶ τῷ στόματι πρὸς ὑποδοχὴν πνεύματος εἰς κώδωνα, ταῖς σάλπιγξι παραπλησίως τελῶν. Ἀσωσρὰ καλεῖται κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶσσαν. *Longitudinem cubiti fere habebat unaquæque. Tubus erat paulo craſſior tibia, cujus os patebat quantum ſufficiebat ad ſpiritum immiſſum recipiendum, deſinens eo modo quo σάλπιγγες. Appellatur Hebraicæ Aſſoſſa*. Juſſerat Deus tubas has inflare tempore lætitiæ communis *Numer.* 20. 9. Et quotannis in feſto Tabernaculorum

rum

rum, quod tanta lætitia celebrabatur ut proverbio feratur, qui non vidisset hanc lætitiam בית שואבה *loci haustionis*, non vidisse ullam lætitiam, Sacerdotes quoque duas inflabant tubas, uti est in *Succa*. V. S. Quapropter jure ubi symbolum maximum gaudii post restitutam per Hasmonæos & vindicatam rempublicam Nummis impressæ sunt. Videmus similes tubas duas in Arcu Titi Vespasiani sculptas. Ejusdem formæ fuisse suspicor tredecim illa receptacula Nummorum quæ in Atrio mulierum collocata erant, שופרות dicta, & תיבות, quæ si conspiciantur tubis fuisse similia, ita ut una extremitas qua parte ori admoveri solent tubæ, angustior per foramen nummos intromiserit, altera latior solo affixa nummos continuerit, aptissima fuere ad illum usum & ornatu non destituta. Appellantur quidem ea a forma sua שופרות, *buccinæ*, unde conjicere quispiam posset, eas buccinarum potius figuram habuisse, quæ incurvæ & plerumque cornua arietis fuerunt. Sed præterquam quod illa figura nec satis apta ad illum usum, nec ornata videatur, & altera illa tubarum multo fuerit commodior, potuit nomen שופרות iis tribui quod frequenter חצצרות & שופרות tubæ & buccinæ a Judæis confundantur, uti antea ostendimus ex *Massecheth Kinnim* ubi cornua arietis apta esse dicuntur ad חצצרות *tubas*: at illic buccinas potius incurvas intelligendas esse & res ipsa & Interpretes monent. Eatenus certe hæc receptacula cum buccinis convenerunt quod utraque *ab una parte fuerint angustiora, ab altera latiora, propter fraudulentos homines*, צרות מלמעלן ורחבות מלמטן מפני הרמאין: uti scribitur in Gem. Hierosolymitana *Schekalim fol.* 49. *col.* 3. Quod si vel maxime dicamus ea similia fuisse buccinis שופרות & inde nomen sortita, non peccabimus, quamvis hanc curvaturam iis non tribuamus, quia cornu rupicapræ, יעל, vel si quod aliud animal eo designatur, appellatur שופר *buccina*, idemque fuit פשוט *rectum* non כפוף *incurvum*, ubi legere est in *Rosch Haschana cap. III. misn.* 3. שופר של ראש השנה של: *Buccina novi anni est* על פשוט *de rupicapra recta:* ubi פשוט & כפוף opponuntur, quemadmodum & apud *Raschium* ad Gemaram Babylonicam Codicis *Schabbat*, *fol.* 35. 2. שופר לפי שכפוף ראשו ראוי לשאב כו מים ולשתות התינק חצצרות פשוטה ראויה אלא לתקוע שופר ואינה *Buccina*, (accepit eam vocem proprie pro instrumento incurvo, uti cornu arietino, quod eo nomine plerumque denotatur) *quia caput ejus incurvum est*) simili phrasi in *Succa IV.* 4. de Salicum ramis juxta altare dicitur ראשיהן כפופין (*& eo aquæ hauriri possunt, quæ infanti bibendæ dantur. Sed tuba est in rectum extensa, nec apta nisi ad edendum sonum.* Eadem fere verba de buccina leguntur in Gemara Hierosolymitana Codicis *Schabbat fol.* 7. *col.* 4.

Decimus denique (qui & a *Villalpando* depictus est) ab una parte phialam olei & ramum oleæ repræsentat, cum his literis לחרות ירושלם *Libertatis Jerusalem* ab altera corollam cui inscriptum creditur nomen שמעון *Simeonis*, transpositis literis, ita ut ע inter ו & ן medium cernatur. In aliis nummis, fateor, literæ nominis Simeonis, saltem uti a *Kirchero* repræsentatæ sunt, a vero loco parum sunt amotæ: sed in hoc nummo nulla causa fingi posse videtur, cur in tam paucis sc. quinque literis verus ordo non servaretur: adeoque dum nec ipsi nummum vidimus, nec ichthyocollæ aut alii aptæ materiæ impressam imaginem, malumus ἐπέχειν. Nummus undecimus & duodecimus conferri debent cum eo quem *Tabula VII.* repræsentavimus.

JOHANNIS GAGNIERII
EPISTOLA
DE
NUMMIS SAMARITANIS.

Tibi mitto meas observationes de Nummis Samaritanis, quorum causa *Relandus* eruditam dissertationem edidit: Cum mihi non placeat celebrium autorum errores publicare, hac de causa ego volui Ill. *Spanhemio* meam sententiam communicare, qui non solum meam explicationem probavit, verum etiam inseruit in excellenti opere *de usu & præstantia Numismatum*, cujus nobis daturus est editionem, quæ maxime reliquas omnes antecellet. Cum *Relandus* cupiat, ut sine mora meam publicem explicationem, ego libenter hanc arripiam occasionem, qua mea, quæ mihi est de ejus doctrina, existimatio omnibus innotescere possit. Præterito anno cum in meas manus pervenisset *Relandi* dissertatio de Nummis Samaritanis, tum propter famam autoris, tuum propter meum pro literatura Orientali studium, eam tum voluptate per legi. Statim in ea singularem admiratus suam eruditionem tantaque in ea erat monumentorum authenticorum, quæ ex antiquitate sacra & profana derivata erant, copia, ut putaverim *Relandum* horum nummorum explicationem invenisse.

Tamen cum diligentius considerassem ejus lectionem, eamque comparassem cum characteribus, quos ipse nobis in principio suæ dissertationis repræsentat, ego deprehendi ejus systema funditus ruere, cum non recte legerit partem horum characterum, & inde consequatur, ejus lectiones partim esse falsas, atque etiam in re essentialis, uti ostendam.

Relandus recte observat, tres priores siclos, qui *pag.* 1. suæ dissertationis repræsentantur, excepto aliquo discrimine, cum *Wilalpandio num.* V. convenire.

Confutat *pag.* 4. & *seq.* summo judicio *Wilalpandi* explicationem, qui persuasus de vetustate sui sicli in antica parte legebat שמיאל נביא, & in aversa נגאלת לאום *Redemtus est jejunio*.

Summa doctrina respondet doctissimi *Schachi* objectionibus, qui contendebat nummos cusos apud Hebræos a temporibus Abrahami fuisse usitatos.

Videamus, utrum *Relandus* sit æque felix in sua confirmanda explicatione, ac fuerit in confutanda *Villalpandi* & aliorum sententia.

Hoc modo legit tres priores siclos, & consequenter V. qui est *Villalpandinus*; in antica parte *pag.* 5. & 6. שנתא רכב anno 124. Posthæc, priusquam suam confirmet explicationem, prolixe & erudite differit de æra Alexandri M. quam contendit in inscriptione esse designatam; In aversa parte legit לגאלת סיון; *propter sive ad memoriam liberationis a Græcis*: Ostendemus hæc omnia esse inutilia. Tandem refert rationes, qua de causa ita legerit, sc. in antica parte *pag.* 22. & *seq.*, & in aversa *pag.* 36. Sed ne diutius his immoremur, ego quatuor vitia essentialia in ejus lectione deprehendo.

1. Quod Hebraico, Chaldaico, & Syriaco commixta sit, quod ipse fateatur, veruntamen ab eo rejicitur culpa in dialectum, quæ illis temporibus corrupta erat; quamvis post duas paginas ut satisfaciat illis, qui purum Hebraicum requirunt, fatetur posse legi, si placeat שנת ארכר anno 1224.

2. Literæ רכב aut ארכר falso putantur esse ciphræ aut literæ numerales, quia hæc consuetudo recens est apud Hebræos, & nullum extat exemplum in textu Hebræo Scripturæ.

3. In hac constructione deprehenditur solecismus לגאלת סיון, legendum esset לגלה absolute, non autem in regimine.

4. In eo maxima deceptus est *Relandus*, quod ignoraverit lectionem Samaritanam suorum nummorum, cum legerit ב pro כ, ע pro ר, & צ pro ם, contra evidentiam siclorum, & fidem veterum alphabetorum Samaritanorum, quæ nos habemus in principio Polyglottarum, quæ deducta sunt ex nummis Vaticanis, a R. *Azariah*, & ab aliis monumentis.

Facile demonstrabitur ex eo quod dixi, hoc modo legendas esse horum nummorum inscriptiones שנת ארבע *anno quarto*, & in aversa parte לגאלת ציון *Re-*

dem-

demtionis Sion, ubi nullum ex vitiis lectionis Relandinæ deprehenditur: I. In ea reperitur commixtio dialecti Chaldaicæ, & Syriacæ cum phrasis sit mere Hebraica: 2. Egn non admittn ciphras neque literas numerales, sed naturaliter deprehendo vocem ארבע. 3. Evitatur mihi solecismus: cum nomen substantivum גאלת in regimine optime conveniat cum alin substantivo ציון. 4. demum lego has tres literas ב, ע, צ, juxta alphabetum Samaritanum: Mirum est virum doctissimum in hoc fuisse deceptum.

Quartus siclus ex iis, quos *Relandus* cudendos curavit, omnino meam explicationem confirmat. Fatendum tamen est, sicut repræsentatur in sua tabula, esse corruptissimum; hac de causa non miror *Relandum* fuisse deceptum, cum præoccupatus fuerit iisdem opininnibus, quæ propter præcedentes eum deceperunt. Repetit quoque *pag.* 40. Chaldæum suum שנחש, & ש pro 300. numerat. Aversam partem legere nnn audet, nisi alins his similes siclos inveniat; Qua in re in Anglia ego fui felicior; Etenim sex vidi ejusdem speciei, alteros minus, alteros magis integros, sc. tres ex Museo Loydi filii Episcopi Worcestrensis, tres reliquos descriptos ex Museo Comitis Pembrochensis; Sex omnes eandem inscriptionem præseferunt; ab altera parte legitur שנת שתים *anno secundo*, & in postica חרות ציון *Libertatis Sion*: Hinc quartus nummus Relandinus suppletur & explicatur; Etenim ego nullus dubitn hunc eundem esse cum sex meis esse similem. Præterea certum hinc mihi eruitur argumentum, optime a me lectos tres primos, & quintum ארבע *quarto*, sic ut hoc locn lego שתים *secundo*, & in reliquis ציון non autem מיון *Javan* aut a *Græcis*.

Aliquid dicendum est tempore, quo isti nummi percussi fuerunt. Ego cum *Relando* convenin regnantibus Hasmonæis fuisse cusos, at fere ante centum annos quam ipse putat, sc. ipsn Machabæorum tempore. Etenim constat fuisse percussos anno secundn & quarto post celebrem redemtionem & libertatem gentis Judaicæ parta ex victnria Judæ Machabei & ejus fratrum adversus Regem Antiochum & ejus duces. Postquam peracta fuit celebris dedicatio templi anno 148. Æræ Alexandri annn mundi 4549. ante natum Christum annn *161*. maxime confirmat meam sententiam, sc. quod hæc dedicatin sit vera Epoca nostrorum nummnrum, sextus & novissimus nummus tabulæ Relandinæ, ubi ex altera parte exhibetur templum cum imagine viri, qui videtur immundities gentilium expurgare cum hac inscriptione ..... שנת *anno*, & in aversa parte לחרות ירושלם *Libertatis Hierusalem*. Annus perspicue non designatur; posset referri ad annum secundum; de quo a me nihil definitur, nisi adsint majora argumenta.

HADRIANI RELANDI
EPISTOLA
DE
NUMMIS SAMARITANIS.

Licet ratio, qua *Gagnierius* legit nummos Samaritanos, nihil omnino diſferat ab ea, qua ab *Harduino*, & ab *Ottio* legitur; & nulla fuerit neceſſitas, ut ab eo divulgaretur; & cum a me rogatus eſſet, ne ſuas ederet conjecturas, niſi quando ſuæ ab horum autorum conjecturis differrent; Tamen, quoniam nova conamina molitus eſt, ut meam ſententiam everteret, putavitque obſervaſſe quatuor præcipua vitia in ea ratione, qua hi nummi a me leguntur, ego curabo ut ea expendam, ut videam, utrum ullum ſit ex his vitiis, quæ efficere poſſint, ut a mea ſententia recedam.

Quod primum ſpectat, num vitium eſſe poterit, ſi fiat, ut loquatur numiſma, eo modo, qua locutæ ſunt gentes, qui illud percuſſerunt, quo tempore fuerit cuſum? Nonne conſtat dialectum uſitatam apud Judæos poſt captivitatem Babylonis lingua Syriaca & Chaldæa fuiſſe commixtam? Omnes qui legerunt veteres libros, qui propius accedunt ad hæc ſecula, & ad novum Teſtamentum, quod nobis argumenta præbet dubitare non poterunt. Hac de cauſa ego non video, quomodo in lectione vitium eſſentiale vocari illud poſſit, quod jure merito eſt argumentum, quod ſit optima; Ego perſuaſus ſum idem eſſe ſi legatur שנותא ant שנתא, eo quod dialectus lingua Hebræa & Chaldæa commixta poterit pati vocem tam Chaldæam, quam Hebræam.

Quod ſpectat ſecundum, ſatis eſſe poteſt, ſi dicatur, quoniam Judæi hoc tempore utantur, & ſaltem poſt aliquot ſecula uſi fuerint literis numeralibus, *Gagnierium* rationes afferre debuiſſe, qua de cauſa credat hunc uſum eſſe recentem apud Rabinos, præcipue ſi conſideretur, Judæos ſuis antiquis moribus eſſe addictos, & difficile eſſe aſſignate tempus, quo hic uſus fuerit inductus.

Argumentum, quod deducitur, nullum in textu Hebræo deprehendi exemplum, eſt infirmiſſimum; eo quod ex eo concludi poſſet, Gallos & Germanos nunquam uſos fuiſſe literis numeralibus, eo quod in ſuis Scripturæ verſionibus, numeros integros ſcribant, ſc. quadraginta pro 40.

Ceterum negari non poterit, non inveniri literas numerales in *Miſna*, in *Zohar*, in *Jezira*, *Seder Olam*, *Rabboth*, *Maſora*, & in aliis vetuſtiſſimis libris, quorum tempus non longe abeſt a temporibus librorum Novi Teſtamenti. Quænam ratio afferri poteſt, ut credatur hunc uſum non fuiſſe conſtitutum imperantibus Haſmonæis, quo tempore conſentiente *Gagnierio* hæc numiſmata cuſa ſunt. Ego hic non inſiſtam, licet hoc demonſtrare facile poſſem, multas vocum explicationes, quæ

quæ extant in paraphrasibus Chaldæis, non fuisse stabilitas nisi in valore literarum numeralium.

Quod asserit *Gagnierius*, nullum hujus usus inveniri in scriptura exemplum, non adeo perspicuum est, sicut ille contendit. Etenim unde provenit, Deum, cum immutarit nomen Sarai, & Abrahami, abstulisse *Jod* ex nomine Sarai, quæ decem æquivalet, eique *He* dedisse, quæ dimidio æquivalet, scil. quinque Abrahamo, & unum Saræ? Hæc ratio tanti momenti *Altingio* visa est, ut asserere non dubitarit temporibus veterum Patriarcharum literas numerales fuisse usitatas.

Demum si consideretur status populi Judaici in secundo templo, ordo festorum, annorum, intercalationum, notitia; quam habebat, architecturæ &c. potestne existimare hæc omnia fieri potuisse sine computatione, & sine arithmetica, aut per congeriem literarum, quæ numeros designarent? Cum populi finitimi his temporibus uterentur literis numeralibus, uti constat ex epochis, quæ in nummis designantur, num probabile est Dei populum, cui præ ceteris hujusmodi characteres numerales necessarii erant, iis de caussis supra memoratis, non usum fuisse inventu tam utili, aut potius necessario?

III. Tertio loco *Gagnierius* observat in hac constructione לגאלת ציון esse solecismum; dicendum esse contendit לגאלה absolute, non autem in regimine. Si hoc verum esset, in hoc error esset, qui excusari non posset. Verum tantum abest hunc esse solecismum, ut quinimmo in veteri Testamento deprehendantur constructiones huic similes, quam ego putavi in nummo deprehendi. Dicendumne esset in scriptura sancta esse solecismos, ubi legitur *Isai.* LI. 21. שכורת מיין. Et *ibidem* VIII. 6. לובאי מלכם? *Gagnierius* num contendet, שכורה absolute non autem in regimine legendum esse? Similiter deprehenditur מכת *Isai.* XIV. 6. חית *Psal.* LXXIV. 19. חכמת *Isai.* XXXIII. 6. שפעת 2. *Reg.* IX. 17. & in plurimis locis quos *Kimchius*, & alii Grammatici tum Judæi, tum Christiani collegerunt. Poterit similiter legi sine ullo solecismo גאלת ציון. Vel si consentirem, quod non est necesse, regimen nunquam deprehendi inter duo nomina substantiva, quorum secundum habeat מ præfixam, dici non poterit ibi esse ellypsim secundi substantivi ירושלים aut ישראל, aut alius? Tum integra lectio esset לגאלת ישראל ציון. Hujusmodi ellypses scriptoribus sacris sunt usitatissimæ, atque etiam sunt styli ornamentum. Præterea *Kimchius* princeps Grammaticorum Judæorum in suo commentario in עזרת מצר *Psal.* LX. 11. observat ת pro ה quasi extra regimen sæpe deprehendi שלא בכסי בית; uti constat ex multis argumentis. Cum scriptores hujusmodi constructionibus usi fuerint, ego non video, quando simili ratione nummi inscriptio legatur, sit solecismus.

IV. Reliquum est, ut dicam de quarto vitio, quod *Gagnierius* contendit in mea lectione deprehendi; scil. quod legendi rationem linguæ Samaritanæ meorum nummorum ignoraverim. Mirabile profecto videtur, cum susceperim explicationem horum nummorum, me ignorare lectionem characterum Samaritanorum, quod alterum pro altero legerim. At illi, qui vel mediocriter profecerunt in linguis orientalibus, præcipue in Samaritana, & in Arabica, non ignorant, semper eosdem non inveniri characteres in nummis, in inscriptionibus, & in literis; & sæpenumero eandem literam tam dissimili forma scriptam esse ut ignoretur, quænam illa sit, *Gagnierius*, qui linguam Arabicam callet, ut ex fama mihi constat, periculum faciat in inscriptione, quæ extat in libro *Hyde* de religione Persarum *pag.* 517. *num.* 6. mihique dicat, quinam sint isti characteres; maximam, ut ego puto, difficultatem inveniet. *Hyde* jam professus est se ejus lectionem ignorare. Verum istæ sunt literæ Arabicæ, quarum multa extant alphabeta. Verumtamen ego non asseram *Gagnierium* Arabice nescire. Idem dicendum est de Samaritano. *Tau* in nummis dissimilem habet formam ab ea, quæ deprehenditur in libris, & in Alphabetis tam editis, quam manuscriptis. Qua de causa nonnulli viri eruditi putarunt S. *Hieronymus* deceptum fuisse, quod scripsetit contra fidem Alphabetorum Samaritanorum, quæ extabant, *Tau* Samaritanorum formam crucis præseferre. Tamen constat ex nummis formam crucis esse verum *Tau*. Num dicendum erit, omnes illos, qui non consentiebant cum S. *Hieronymo*, qui merito recte sensit, ignorasse lectionem linguæ Samaritanæ, & turpiter errasse, alteram pro altera litera legentes? Ceterum constat hos nummos vetustissimos non ita esse perspicuos, ut dubitari non possit de parte literæ, quæ corrosa aut consumta nos cogat, ut pro altera eam legamus. Verum hujusmodi res facilius oculorum visu, quam multiplici observationum congerie definiri potest.

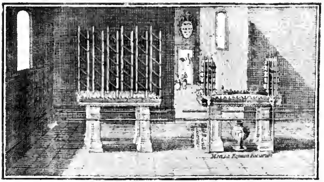
Postremo loco quamvis putem meam lectionem contra vitia, quæ in ea *Gagnierius* deprehendit, satis propugnasse, ut de reliquis nihil opus sit, quod amplius differam, tamen a me est admonendus,

me

me vidisse quatuor integros menses prius-
quam legissem *Gagnierii* observationes, ut
eo tempore testatus sum *Sike*, *Messo-*
nio, & reliquis meis amicis, sex num-
mos in Museo *Ulembroeke*, in quibus præ-
cise legebatur שנת שרים. Hac de causa
tum putavi fuisse mihi immutandam meam
lectionem סיון in ציון, uti afferunt *Har-*
duinus & *Ottius*, cum *Mem* satis sit per-
spicua, & consequenter ארבר in ארבע
sicut professus sum in tertia dissertatione
pag. 99. his verbis. *Objicis mihi nummos*
duos, *quorum unus expresse hæc verba re-*
ferat שנת שרים anno secundo, *alter* שנת
ארבע anno quarto, *quæ si ita habent*,
frustra me tuæ sententiæ oppono; sed ne
meus nec tuus nummus, *in quo id exhibi-*
tum veris, *integer est*; *aut omnes lite-*
ras repræsentat. De quo uberius disse-
ram, & exhibebo formam nummorum
in dissertatione latina. Hæc immutatio
meæ sententiæ nihil prodest *Gagnierio*,
nisi quod ego fatear, eum me fortuna-
tiorem fuisse, quod præ me hos num-
mos inspexerit, qui uni efficere potue-
runt, ut a mea sententia recederem. Li-
cet mihi persuadeam in mea prima le-
ctione, quamvis eam deseruerim, ex iis
vitiis, quæ in ea *Gagnierius* invenisse as-
serit, nullum deprehendi.

COR-

CORNELII DIETERICI KOCH

DISSERTATIO DE NUMMORUM HEBRAICORUM INSCRIPTIONIBUS SAMARITANIS.

I. CUM nuper *de re nummaria V. & N. T.* contra Io. *Harduinum sc.* I. ageretur, mentio facta est etiam nummosum, qui *Samaritanas inscriptiones* præseferrent, quique genuini judicarentur ab eruditis. Illos nummos atque eorundem *inscriptiones* nunc diligentius considerare animus est, quod non modo jucundum, sed etiam ad antiquitates sacras illustrandas utile institutum fore confidimus.

II. Ponimus autem in principio cum illustri *Conringio* nostro, *Paradox. de num. Heb. cap. 9. pag. 77.* consentientibus hodie doctissimis nummorum & linguarum orientalium interpretibus (*J. B. Ottio*, *Relando* ipsoque *Hoettingero*, it. *Toinardo*, *Harduino*, *Gaguiero*, *&c.*), nummos hos ætate Hasmonæorum principum procusos esse, partim ante, partim postea, quam Antiochus, filius Demetrii regis, bello Tryphonem persecuturus, Simoni

Principi & Pontifici Judæorum inter alia jus cudendæ monetæ confirmarat literis, in quibus sic scriptum erat: „ Nunc ergo stabilio tibi omnes immunitates, „ quas attribuerunt tibi reges, qui antecesserunt me, & quæcunque alia dona remiserunt tibi: " item quod concesserunt tibi *cudere proprium numisma regioni tuæ*. Et *Jeruschalaima* sanctumque locum esse *libera* (1. *Macc.* XV. 5. 6. 7.). Quæ verba in eum sensum accipimus, ut existimemus significare immunitates eas, quas Demetrius rex jam Simoni populoque Judæorum concesserat; de quibus 1. *Macch.* XIII. 41. 42. legitur: *Anno centesimo septuagesimo* (æræ scil. Alexandri) *sublatum est jugum gentium ab Israele: cœpitque populus Israelis scribere in Syngraphis & contractibus:* „ anno primo, Simone principe sacerdotum magno, & Imperatore ac Duce Judæorum " (*Ejusdem anni nummus est in Thesauro regis Gall. argenteus, æreus in Thesauro Mauroceni* pag. 14. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, *h. e.* Demetrii regis. *Aquila lauri ramum gerit, indicem victoriæ de Tryphone reportatæ.* ΣΙΔΩ

Nummus Sidoniorum. OP. *Anno Græcorum* CLXX. *In cimelio Foucaultiano pariter argenteus, & vultu juvenili, habet monogramma Tyriorum, & Græcorum epocham*, OP. *Supperioris autem anni nummus itidem in Thesauro reg. Gall. est*: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ. Regis Tryphonis imperatoris. *Vid.* 1. *Macc.* XIII. 32. Herduinus *Chronologia Vet. Test. in operib. select. fol.* 601. *col.* 1. & 2. *edit. nuper. Amstelod.* 1709.). Ab eodem initio annos nummorum horum numerandos putamus: etiamsi videamus, anno ab hinc tertio demum confirmatam Simoni dignitatem principelem a senioribus populoque Judęorum fuisse, & tabulis ęreis consignatam, quas columnis in monte Zionis in embitu loci sancti, loco celebri, apposuerunt, uti 1. *Macc.* XIV. 26. 49. perscriptum legimus.

III. Hoc igitur fundamento ad inscriptiones nummorum rectius interpretendas posito, deinceps omnes eos, quos vel ipsos vel imaginibus expressos contemplari nobis licuit, in medium afferemus, & quidem secundum seriem temporis & annorum, quo cusi sunt, ordinem, dispositos. Primo igitur loco compereant illi, quos *anno primo* Simonis excusos esse apparet: cujusmodi tres forte habemus: unum majoris moduli uncielem, omnium, quos quidem viderimus, & megnitudine & forma & amplitudine inscriptionis prętantissimum. (NUM. I.) Cujus alterum latus figurem urnę majoris habet vel *amphoræ*, & has literas forme Samaritanorum, vasi circumscriptas: שנת אחת לנאלת ציון, hoc est: *Anno primo liberatæ Sionis*. In his eę, quas minusculis formis hic expressimus, conspici in nummo aut legi non possunt, propter partem nummi eam vetustate detritam aut erosem. Nemo tamen erit facile, qui dubitet, jure a nobis restitutum ל in voce נאלת, cum reliquę ejus vocis literę omnes bene appareant, & in aliis nummis eadem vox integra plane legatur. Etiam vocem ציון, cujus omnes literę absunt nummo, recte restitutam judicabit, qui eandem in compluribus aliis hujusmodi nummis conspexerit, & hoc loco ed sensum inscriptionis absolvendum necessariam esse intellexerit. Possit quidem etiam esse vox ירושלים *Hierosolymæ*; (*Harduinus*, ישראל, *legit*, *Chronol. V. T. in oper. select. fol.* 602. *col.* 1. *fin.*) sed quod ea cum voce גאלת in nummis hujusmodi non construatur, uti quidem cum voce חרות construitur, placuit nomen *Zionis* restituere. Quo accedit, quod *urna* vel *amphora* in nummo, *sacrorum instaurationem* significere videatur; (*Nam ob vini in illo tractu ubertatem, inter dona*, Deo *offerri solita*, amphora vini *fuit*, *vid.* 1. *Sam.* 1. 24.) quo melius vox *Zionis*, quam Hierosolymæ facit. Tametsi enim mons Zion non erat locus templi, sed arcis regiæ, remplum autem in monte Moria stebat, tamen erat mons Zion templo vicinus, & antequam templum extrueretur, tabernaculo arcæque fœderis sedem præbuerat, poteratque ideo utrumque & *templum* & regiam, rempublicam & *rem sacram* Judæorum significare, uti etiam sæpe in sacris literis revera significat. Videamus loce: *Psalm.* IX. 12. LXXVI. 3. CII. 22. *Esai.* XXXI. 9. XL. 9. *Jer.* VIII. 19. L. 5. *Thren.* II. 6. *Joel.* II. 15. III. 17. 21. *Mich.* IV. 1. 2. *Hebr.* XII. 22. Apprime huc quadrant verbe privilegii Antiochi, cujus supra fecimus mentionem: *Et* (concedimus) *Hierosolymam sanctumque locum esse libera*. Quibus verbis rex civitetem Hierosolymitanam & templum vel rem sacram Judæorum, libertate immunitateque a tributis & oneribus donat. *Vid.* 1. *Macc.* XIII. 39. XI. 34. 35. Nem quod doctissimo *Relando Diss.* 3. *de numm. Samarit. in A. E. Lips.* 1705. *pag.* 284. *qua contendebat, non posse modo* ציון *legi, sed pro eo etiam* סיון, *h. e.* a Græcis, *in nummis Wildianis*, aliquando visum est, siquidem arcis, extra Sionem positæ, 1. *Maccb.* XIII. 50. recuperatio in nummis signetur, illis nomen *Sionis* non convenire, id nec de hoc nummo quidem dictum intelligi potest: quippe quem ad expugnationem illam non referimus. Porro templum, & civitatem Hierosolymitanem eo tempore, quo cusus hic nummus est, libera fuisse, ex libro Maccabæorum primo nempe didicimus. Et libertatem Hierosolymæ eam intelligimus, quæ servituti opposita est. De qua servitute conquestus antea fuerat Mattetias, 1. *Macc.* II. 11. Omnis mundus ejus ablatus, *pro libera facta est ancilla*. Similiter græcæ quædam civitates libertatem suam in nummis signerunt; ut ΤΑΡΣΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΑ, *Tarsus libera*, &c. Redeamus nunc ad uncialem nostrum, cujus aversa facies nihil habet nisi literas Sameritanes, corollæ sive coronæ quercex ob cives servatos, quod *Harduino* placet, inscriptas, sed vetustate valde attritas, quæ sic, ni fellimur, restituendæ & legendæ sunt:

{ יונתאן *Jonatan*
נשיא *Princeps*
ישראל *Israelis*. }

Legit quidem Cl. V. *Adrianus Relandus Diss. de numm. Samarie. pag.* 208. in *A. E. Lips.* 1709. *pag.* 419., ut postea di-

didicimus, & *Harduinus Chronologia V. T. in oper. select. fol.* 602. *col.* 1. *fin.* pro Jonatane in hoc nummo *Simeonem*. Verum, si ductus literarum, præsertim primæ, contemplemus, quales in nummo apud *Eisenschmidium* v. CL. *disquisit. de ponder. & mens. nec non de valore pecuniæ vet. Argentor.* 1708. *in* 8. & ipsum adeo *Relandum* expressi leguntur, nequaquam prima litera pro ש (sch) sed pro י (j) quæ est prima in nomine Jonatanis, habenda videtur. Quo accedit, quod penultima earundem literrum, quæ sunt in prima linea & nomen exprimunt minime sit ו (v) sed א (a), quæ antiquitus nomen *Jonatan* una cum ן (n) finiebat. Quibus de causis in sententia nostra permanere, & a *Cl. Relando* tantisper dissentire licebit, dum nummus similis formæ alius proferatur, qui nomen principis hujus Israelitarum clarius expressum habeat. Neque enim non constat lectioni nostræ ratio, si pietas consideretur Simonis in Jonatanem fratrem dolo occisum, de qua 1. *Macch.* XIII. 25. *seq.* scriptum legitur sic: „ *Mittens Simon accepit ossa Jonatanis fratris sui, quem sepeliverunt Moddinis in civitate majorum suorum*. Et *plangentes* eum omnes Israelitæ planctu magno, luxerunt eum diebus multis. *Extruens vero Simon monumentum* - - navigantibus mari. “ Nam si tantum dedit honori & memoriæ fratris, etiam nummos ejus nomine insignitos procudisse credendum est. Qui nummi annum quidem primum liberatæ Sionis referrent, nomen autem Jonatanis, principis quasi in fratre resuscitati. Imago hujus nummi longe rarissimi & Hebræorum omnium forte antiquissimi, est apud *Eisenschmidium*, *tab.* I. *pag.* 144. *num.* x. qui ex thesauro regis Gall. per *D. Heurion fr.* a *Cl. Oudinoto* accepit; apud *Reland. diss.* v. *de numm. Sam. pag.* 208. & *in A. E. Lips.* 1709. *pag.* 418. *fig.* 5.

IV. Hoc eodem anno procusi sunt sicli illi, si qui sunt genuini, qui una facie *calicem* ostendunt, cui litera א imminet, (Waltonus *male legit* אחרת alienum: *Kircherus* אחד unum: *Villalpandus* ארני dominum: *Hoettingerus* אהרון *Aronem*) significans annum *primum* שנת אחת, nempe liberatæ Sionis & impetratæ cudendorum numismatum facultatis. (MED. II.) Inscriptio siclos esse demonstrat: quippe habens שקל ישראל, *siclus Israelis*. Facie aversa ramulus vel pedunculus est tribus floribus ornatus, h. e. *lilium convallium* secundum *Harduinum Chronologia V. T. in oper. select. fol.* 602. *col.* 1. *fin.*; & inscriptio hæc: ירושלם קרשה, h. e. *Hierosolyma sancta*. *Calix* vel cyathus rem sacram significat, in qua multus erat ejus usus, *Exod.* XXV. 29. *Num.* IV. 14. & gratias Deo actas, (*vid. Psalm.* CXVI. 12. & 3. *Macch.* VI. 28.) *flos* autem regionem Hierosolymitanam quæ floribus fragrantissimis abundabat; *Cant.* II. 1. & *Plin.* XXI. 2. Quare & in nummo Herodis Ethnarchæ lilium est. *Siclus* valorem, *Israel* populum, *Hierosolyma* locum, *sancta* proprietatem vel titulum loci indicat. Horum duo exempla nobis repræsentavit doctissimus vir, *Andreas Mullerus* Greifenhagius, in selectiorum numism. consideratione, orationi dominicæ centies versæ, adjecta, unum majori modulo, qualis fuit *Claudii Menetii* argenteus, alterum minore, qualis fuit argenteus *Franc.* Cardin. *Barberini*. Qui tamen quod in altero isto minoris moduli, legit, חצי השקל *dimidium sicli*, ob literas partim extinctas, non ita modo, sed etiam perinde, ut in altero: שקל ישראל, legi posse videtur. Vid. etiam imaginem hujus sicli, nempe majoris illius, apud *Steph. Morin. p.* 280. *n.* V. *Walt. n.* I. Et minoris apud *Walt. n.* IV. Qui revera exhibet unum, חצי השקל & ורושלם קרשה inscriptum, cum figura א super calice, sed etiam suspectum. Verum de horum similibus §. XI. pluribus agemus.

V. Etiam hoc anno percussum putemus illum æneum, qui varia magnitudine & variis literarum figuris expressus hinc inde cernitur *A. E. Lips.* 1709. *Mens. Sept. p.* 418. *in tab. fig.* 1. Steph. Morin. *pag.* 280. *num.* I. Muller. *loc. cit. fig.* X. J. A. Schmid. *de re monet. Hebr.* §. 28. Walton. *num.* IX. (MED. III. MED. IV.) siquidem recte legit *Cl. Relandus diss.* 5. *pag.* 166. (*Imaginem ex cimeliis* Foucaltianis *per* Anton. Gallandium Relandus *accepit*) in una facie, שמעון נשיא ישראל, literas sub *palma* arbore, dispositas, id est *Simon princeps Judæorum*. Quæ quidem literæ sic sunt in aliquibus detritæ, ut ne quidem nomen Simonis integrum appareat, sed litera prima truncatum; unde olim מעבו *crassitudo* vel pinguedo *ejus*, item חצירת *dimidium*, & in altera facie שקל *siclum* legerunt. *Vid. Morin. pag.* 287. In altera facie *pampinus* esse videtur expressus seu uva, (*Sic in nummo Herodis Ethnarchæ* uva *est, ob vineas Engeddi, quæ Cant.* I. 13. *laudantur*), vel, ut aliis visum est, *radix balsami*, cum figuris literarum sic detritis, ut legere *Relandus* non potuerit. Quod si liceat nobis conjecturam capere, cum bene multarum literarum vestigia appareant circa pampinum vel uvam, scriptum fuisse videtur: שנרת

:שנרת אחת לנאלת ציון, *anno primo liberatæ Zionis*, (מול ערח circumciſionis tempus, *hic male legerunt* Villalpandus *&* Kircherus: Hoettingerus, שמעין, *ſincerum*: Morinus, מול עף *cæſus duplicatur*. Harduinut *tandem*..... לחר, *libertatis Jeruſalem*) idem nempe, quod in illo, quem omnium primum poſuimus & §. II. explicavimus. Nam quas *Relandus* ex opere Bouteriano (D. Bouterove *libro de monetis Gall. quem* Harduinus *quoque laudavit, fol.* 601. *col.* 2. *oper. ſel. in Chronologia V. T.*) huic nummo reſtituit literas: לחרות ירושלם, *libertatis Hieroſolymæ*, ſignificantes, vel, ut in alio legiſſe ſibi videtur: שב לח׳ ישארל, *anno ſecundo libertatis Judæorum*, minime ſane nobis probavit. Nam in quo nummo legitur ex altera parte, לחרות ירושלם, *libertatis Hieroſolymæ*, in ejus altera parte neceſſe eſt annum ſignificari, qui quidem hic minime expreſſus eſt. Deinde in altero illo Bouteriano legendum omnino videtur idem, quod modo voluimus in Relandino fuiſſe: שנרת אחת לנאלת ציון, h. e. *anno primo liberatæ Zionis*: ſic tamen, ut in tribus prioribus vocibus literæ quædam deſiderentur, vetuſtate nempe deletæ, vox autem ציון *Zion*, integra abſit; ut in primo, Eiſenſchmidiano. Nam quas *Relandus* nobis facit nominum decurtationes vel abbreviaturas, ſic ut ח, pro חרות, poſitum ſit, probare non poſſumus: quippe quas a nummis & temporibus illis alienas opinamur. Porro ſi nummi hujus variæ imagines ſpectentur, ab initio non unius modi fuiſſe videbitur, ſed alio atque alio modulo percuſſus. Qua de re eorum, qui plures hujuſmodi ſpectarunt, eſto judicium. Unum horum reverendiſſimus Loccenſium Abbas *Gerardus* Hanoveræ contemplandum præbet, genuinumque judicat. Cui judicio uti L. M. Q. aſſentimur, ſic omnes Samaritanos genuinos exiſtimamus; præter aliquos eorum, qui *ſiclorum* nomen habent, in quibus non obſcura ſunt imirationis indicia, & recenſioris manus veſtigia. Quanquam eos ſic commemorat *Harduinus*, ut pro genuinis videatur habere omnes (*Chronologia V. T. in operibus ſelectis nup. edit. fol.* 601. *& ſeqq.*).

VI. Jam ad eos veniamus Samaritanos, qui *anno ſecundo* liberationis hujus, quam diximus, provenerunt. Cujuſmodi bene multos hinc inde expreſſos cetnere licet: ſed illum omnium maximum atque elegantiſſimum, ſplendidiſſimumque, quem Ludolfinum appellemus, (NUM. V.) nempe ex *Jobi Ludolfi* viri ill. & cl. cimeliis depromtum, & in *Hiſt. Samarit.* *pag.* 45. repræſentatum a doctiſſ. *Cellario*, a *Relando diſſertat.* 5. repetitum in *tab. pag.* 5. *num.* 6. ſed a *Mullero* quoque Greiſenhagio *loc. cit.* bis redditum, nempe *num.* 54. & *num.* 12. ita tamen, ut horum tertius, qui *num.* 12. eſt apud *Mullerum*, alius moduli videatur. Imagines quidem & literæ in his omnibus eædem ſunt; niſi quod Mullerianus ille alter, *num.* 52. expreſſus, minimo modulo, & ſine literis eſt, illa facie, qua templum repræſentat, in qua facie ſaltem veſtigia quædam literarum reperias, ſi cæteros duos nummos hujus ſimiles inſpicias. Nummus altera parte *templum* exhibet, cum literis, quas *Cl. Relandus diſſ.* 1. *de num. Sam. pag.* 45. 46. ex parte, doctiſſimus autem *Gagnerius* integras collegit, & שנת שתם, (*Hic male* Ottius *legit*, שמעון *h. e.* Simonis *nomen V. A. E. Lipſ. Jun.* 1705. *pag.* 283. *errans cum* Hottingero, B. Schraderus *noſter quondam:* שם טוב, ibi bonum) *annum ſecundum*, ſignificare docuit, ſecundum nempe dedicationis templi, æræ Alexandrinæ CXLVIII. ante N. C. CLXI. (*Vid. Nouv. de la Rep. des lettr. a.* 1705. *Jun. pag.* 659. 660.) Quanquam pro ea, qua eſt modeſtia nihil definire auſus. Verum, nihil prohibere videtur, quo minus annum ſecundum æræ illius conjectemus, cujus in principio mentionem fecimus, nec annum ſecundum dedicationis templi, ſed liberationis ab oneribus & tributis tum templi tam civitatis, intelligamus in nummo ſignatum, prouti inſcriptio averſæ partis indicat: לחרות ירושלם, h. e. *libertatis Hieroſolymæ*, ſive Hieroſolymæ liberæ. In qua eadem parte nummi *palma* arbor eſt, non dubium ſcilicet Judææ monumentum etiam in nummis Romanorum Cæſarum. Eadem inſcriptio, uti diximus, in tribus nummis eſt, etiam in illo Mulleriano minore expreſſa, in quo quæ abſunt altera facie literæ, ex ceteris duobus nummis reſtituendæ & legendæ ſunt: שנת שתם, id eſt *anno ſecundo*, prouti modo indicavimus.

VII. Reliquos hujus anni nummos perſequamur. Et primum quidem illum, quem *Cl. Relandus* ex cimeliis Wildianis protulit, & *num.* 4. expreſſit in tabula *diſſ.* 1. *pag.* 5. (NUM. VI.) In cujus facie una eſt *urna* mannæ contecta, uti *diſſ.* 2. docte probavit idem (*V. A. E. Lipſ.* 1705. *pag.* 280.), cum literis, שנת שתים quę annum ſecundum ſignificant, prouti primus *Gagnierus* recte legit, ſex ſimilium nummorum (*Quos in Anglia apud* Loydum, *Epiſcopi VVorceſtrienſis doctiſſimum filium, partim, partim apud il-*

lu-

Illustriss. Comitem Pembrocianum *vidit*, v. *Nouv. de la rep. des lettr.* 1705. *pag.* 658. 659.) ope adjutus, cui ipse tandem *Clariss. Relandus*, nempe ad eruditissimi *Ulenbrokii Cimeliarchium* admissus, post *Clariss. Ottium* (*Ottii epist. cum diss.* 2. Reland. *est in A. E. Lip.* 1705. *pag.* 281. *seqq. enucleata*) consensit, *diss.* 4. *de numm. Sam. in act. erud. Lips. sept.* 1709. Quod autem שנת שתים aliquando legerint doctissimi viri, *Relandus* & *Harduinus*, *vid.* Hard. *chron. V. T. in op. sel. fol.* 602. *cap.* 2. Rel. *diss.* 5. *act. erud.* 1709. *pag.* 417. factum est, quia ab alio loco, quam quo incipiendum erat, legere inceperunt. Facies aversa hujus nummi *pampinum* habet vel *folium* vitis, cum inscriptione: לחרות ירושלם, id est *libertatis Hierosolymæ*, vel Hierosolymæ liberæ. Hanc inscriptionem, *Relando* quidem intactam, (*vid. diss.* 1. *de num. Samuel. pag.* 40.) *Cl. Gagnierus* primus, ni fallimur, sic exposuit, ut חרות ציון legeret, (*Nouv. de la rep. des lettr.* 1705. *pagin.* 659.) h. e. *libertatis Zionis*, sive Zionis liberatæ. Verum, quod in aliis nummis, quos modo proferemus, vox חרות cum voce ירושלם constanter constructa appareat, non cum voce ציון, ideo a lectione *Gagnieri* recedendum existimavimus. Nec vero magis vox una quam altera, ירושלם quam ציון, in nummo expressa cernitur: cernuntur autem extremarum quarundam literarum pedes. Quod si *Gagnierus* vir Cl. sex nummos hujus ejusdem formæ nactus est, uti loco citato scribitur, & in omnibus his, modo in uno, nomen ציון *Zionis*, pro eo, quod nobis magis placuit, ירושלם *Hierosolymæ*, expressum legitur, non morabimur ejus sententiæ accedere, quippe qui in his nummis illustrandis longe omnium felicissime versatus fuit, meruitque, ut sua interpretatio immortali operi *Spanheimiano de usu & præstantia numismatum*, *edit. nuper in fol.* 2. *volum. vid. nouv. de la rep. d. lettr.* 1705. *Juin. pag.* 653. insereretur. Cujus operis illustrissimum scriptorem & ducem quasi quendam eruditorum, nuper vitæ finem attigisse, cum eruditorum orbe merito dolemus (*v. A. E. Lips.* 1711. *elogium* B. Spanheim.)

VIII. Ab hoc nummo Wildiano parum differunt duo illi, quos *Ottius* protulit, & acta quoque *erud. Lips. anno* 1705. *mens. Jun. pagin.* 278. in tabula *fig.* VII. & *fig.* VIII. conspiciendos dederunt. Nam in una facie *urna* est cum inscriptione: שנת שתים, *anno secundo*, in altera facie *folium vitis*, cum literis: לקרות ירושלם, i. e. *libertatis Hierosolymæ*, literis autem sic detritis, ac vetustate deletis, ut earum duæ tresve vix appareant. Videbunt autem illi, quibus nummorum horum copia est, recteue an secus vel legerimus vel restituerimus literas. *Vitis* signum, vini copiam significat, qua regio abundabat, *urna* ad rem sacram spectat. Nam quod *Cl. Ottius A. E.* 1705. *Jun. pag.* 282. *seq.* hic de vite aurea affert, ex *Josephi* XIV. 4. quam Pompejo Aristobulus donaverit; item de vita aurea, quæ in sancto sanctorum servata fuerit, ad rem non facit.

IX. Ejusdem anni nummus esse videtur Kircherianus ille, quem *Mullerus* in tabula *num.* 9. omnium minimum repræsentavit; cujus una facies *botrum* habet *suspensum*, cum literis, quæ שנת שתם, *annum secundum*, (Harduinus *pro eo male*, שמע ן *Simeon*, *legit*, *Chronolog. V. T. fol.* 602. *cap.* 2. *Oper. Select.*) indicare videntur: altera facies habet *suspensam lyram*, cum manifesta inscriptione: לחרות ירושלם, *libertatis Hierosolymæ*: uti etiam *Mullerus* recte legit. *Uva* Palæstinum significat, ex *num.* XIII. 24. *Lyra* laudem *Dei* in sacris. Nam quod *Mullerus miseriam Babylonicam*, *Psalm.* CXXXVII. 2. hoc instrumento indicari putat, non convenit inscriptioni conspicuæ *libertatis*. Profert etiam *Relandus* dissertatione V. duos, (*v. in Act. Erud. lips.* 1709. *mens. sept. pag.* 418. *fig.* 6. 7.) quos ad hunc annum pertinere putemus, quorum alter habet *citharam* vel nablium, & literas: שנת שתם *annum secundum* indicantes, una facie: altera vero *arborem* vel ramum erectum in corolla, cum inscriptione: לחרות ירושלם h. e. *Hierosolymæ liberæ*. Alter horum nummorum una parte habet *botrum* vel pampinum, cum literis: שנת שתם *annum secundum* signantibus: altera vero parte *duas buccinas* cum inscriptione perfecta: לחרות ירושלם h. e. *libertatis Hierosolymæ*. De instrumentis musicis, nablio & buccina, cithara & tibia, quibus Judæi frequenter usi leguntur, hic copiosius exponere non attinet: saltem locus, 1. *Macc.* III. 45. est memoratu dignus: *Cithara & tibia defecerat*. Hæc instrumenta lætitiæ nunc denuo exaudiri, gloriantur illi nummi. Et vid. omnino 1. *Macc.* XIII. 51. Nam anno hoc secundo deditio arcis facta est.

X. Supersunt alii duo nummi, quos quidem ad hunc annum libenter retulerimus, Samaritani nempe, hoc etiam studiosius a nobis considerandi, quod altera horum facie quæ sunt literæ, nondum aptam ullam interpretationem invenerint. Imagines amborum sunt apud

Mul-

Mullerum in tabula, *num.* IV. & 10. Alterius etiam apud *Stephanum Morinum*, *loc. cit. pag.* 280. *num.* IV. item apud *Brianum Waltonum* theologum doctiſſ. apparatu ad biblia polyglott. ſection. 2. ſupplemento, *fol.* 38. *num.* X. Et de hoc quidem dicamus prius. (NUM. VII.)

Refert is ea parte, qua adhuc eſt ἀνερμήνευτος, *torquem* gemmis & unionibus conſpicuum, ſecundum *Villalpandum* & 10. *Morinum*, ſed *catenam* ſolutam, ſecundum *Hottingerum* (Steph. Morin. *exerc. cap.* 9. *pag.* 282. & 301.) & in medio torquis literas, quas legunt: שמן עת i. e. *tempus unctionis*, Villalpandus & Joh. Morinus; שמעון h. e. *Simeon* Hottingerus & Harduinus; שמין i. e. *minutum* Steph. Morinus. Nemo anni ullam mentionem fieri putat; & *Steph. Morinus* hujus rei, tanquam manifeſtæ, etiam cauſam afferre conatur, nempe quod amuletum fuerit, uti ex foramine, quo ex collo ſuſpendebatur, *Joh. Morinus* oſtenderit contra *Villalpandum*, qui quadrantem ſicli putarat. *Ut tandem funditus tota hujus nummi ad propoſitum adverſariorum confirmandum autoritas extirpetur*, inquit *Steph. Morinus loc. cit. pag.* 301. *non negligendum, quod autores ipſimet pro amuleto habuiſſe comperiuntur: in amuletis autem nulla temporum ratio habetur, & nonnunquam a prima antiquitate arceſſuntur, licet recentiſſima ſint.* Hæc ille. Atqui eſſe in hac nummi parte anni notationem, convincit inſcriptio averſæ manifeſta ſic ut nec litera deficiat: לחרות ירושלם hoc eſt, *libertatis Hieroſolymæ*. Quæ quidem inſcriptio ita cohæret cum ſcriptura faciei prioris, ut in hac annum ſignari neceſſe ſit. Et ipſæ literæ hæ: שנת, quæ *annum* ſignificant, ſatis in hac nummi facie compoſitæ apparent. Reliquæ autem quæ ſunt literæ, *ſecundum* שתם an *quartum* ארבע deſignent annum, nondum liquet. Fatemur quidem aliquando veniſſe nobis in mentem, literas ſic fuiſ-

שנ

ſe diſpoſitas: בעית ut *quartus annus* no-

רא

taretur: ſed illa conjectura nunc minus placet: placet autem magis *anni ſecundi* fieri mentionem, quod in reliquis nummis, quibus לחרות ירושלם, *libertatis Hieroſolymæ* inſcripta memoria eſt, annus ſecundus manifeſto deſignetur. Sed hujus quidem inſcriptionis enodationem petimus nobis ut aliquis *Gaguierius* elargiri velit. Altera nummi facies nihil habet, quod interpreti difficile aut obſcurum videri poſſit. *Gutti* vel gutturnii figura rem & vaſa ſacra templo reſtituta ſignificat, (*vid.* 1. *Macc.* XIV. 15. Simon ſanctuarium glorificabat & *multiplicabat vaſa* loci ſancti) *ramus* autem *oleæ* appoſitus, Palæſtinæ ſolum. Inſcriptionem: לחרות ירושלם, ſæpius expoſitam dedimus. Ad Simeonis principis Judæorum tempora & fortunas hunc quoque pertinere nummum vidit jam ille felix nummorum orientalium interpres *Hottingerus*, philologus & polyhiſtor noſtro major encomio. Jam alter nummus, a *Mullero num.* IV. majori modulo repræſentatus, (NUM. VIII.) qui *Franciſci* Cardinalis *Bon Compagno* fuit, eaſdem prorſus ab utroque latere inſcriptiones habet, ac ille, quem modo explicare ſtuduimus, torquem autem, vas & frondem non habet, ſed eorum omnium loco vacua ſpacia. Atque hi quidem duo nummi ab una tantum parte, at ille cum radice balſami, difficilem habet ab utraque parte literarum interpretationem. In qua ipſi nondum ſatisfacere potuimus nobis: facient autem, ſperamus ii, quibus rariſſimæ hujus ſupellectilis uberior copia eſt.

XI. *Annum tertium* qui referrent, nummos nondum vidimus: ſive quod pauci anno tertio libertatis cuſi ſint, eoque rariores in has oras pervenerint, ſive quod nondum ex cimeliarchiis prolati. Niſi forte ſiclum illum huc referendum putemus, qui ſuper calice figuram ד habet. Nam illa apud Samaritanos tertia litera eſt & ג Hebræorum reſpondet, tertiumque ſignare annum poteſt. Eſt ille nummus inter hos, quos apud *Stephanum Morinum* exercit. de linguis, *cap.* IX. *pag.* 302. in tabula *num.* VI. VII. VIII. expreſſos cernere licet (NUM. IX.)

Quorum primus circa *calicem* habet ſcriptum: חצי שקל ישראל h. e. *dimidium ſicli Judaici*, ſupra calicem literam ב, quæ forte annum *ſecundum* libertatis ſignare debuerat (*idem eſt apud* Waltonum, *num.* V. *Et* Harduinus *nummum argenteum geminum perpulchrum en gaza regia profert, in quo ſunt literæ*, שב annum ſecundum *ſignantes*, *ſuper calice; inſcriptio:* ſiclus Iſrael; *in averſa*: Jeruſalem ſancta, *& lilium. Sed forte hic eſt idem Mullerianus* III. *de quo* §. XIII.) Secundus circa *calicem*: (NUM. X.) שלישי השקל ישראל h. e. tertia pars vel *triens ſicli Judaici*, ſupra calicem literam ג quæ *tertium* annum denotet (*hic apud* Walton. *num.* VII. eſt). (NUM. XI.) Tertius habet: רבע שקל ישראל h. e. *quadrans ſicli Judaici*: circa *calicem*, ſupra quem eſt litera ד, *quartum* ſignificans (*& hic apud* Walton. *eſt num.* VIII.). Averſa facies horum eadem, habet *trifolium*, ſeu tres flores ex eodem caule provenientes, h.e.

li-

lilium convallium, cum literis his: ירושלם קרשה quæ *Hierosolymam sanctam* significant. Sed in his tribus non obscura sunt receutioris operis vestigia.

XII. Ad eos revertamur, quos pro genuinis merito habent eruditi: & ordine sic jubente, nunc proferamus, qui *annum quartum* libertatis dasignant: quales tres æreos e cimeliarchio *Jacobi Wildii* spectatissimi apud Amstelodamenses viri, protulit *Adrianus Relandus*, Trajectinæ ecademiæ professor celeb. & singulari dissertatione illustravit. (Ejus *Dissertat. da inscriptione nummorum quorundam Samaritanorum, ad spectatiss. virum* Jacobum *da Wilde*. *Amstelodami* 1702. 8.) Quæ cum apparuisset, *Joh. Bapt. Ottius, l. s. prof.* Tigurinus, epistolam de nummis Samaritenis ed *Relaudum* scripsit, qua inscriptiones horom nummorum paulo aliter legeodas sibi videri ostendit. Quæ epistola una cum responsoria *Relandi* Ultrajecti 1704. 8. edita fuit. Accessit eo, quod illustriss. *Baro Ezechiel. Spanhemius* ser. Regis Borussiæ ad potentissimam magnæ Britanuiæ Reginam, lagatus, *Joh. Gagnierum, ante Canonicum Regularem S. Genovefæ in monta Parisino, nunc Ecclesiæ Anglicanæ Presbyterum & A. M. in Academia Cantabrigiensi, autorem* Josephi Ben Gorionis integri ex Hebræo letine conversi & notis illustrati. *Loudin.* 1705. *item* Ecclesiæ Romanæ convictæ idololatriæ & Antichristianismi, *ad* Germanum Gagnierum, *fratrem*, *Ord. Præmonstr. Hagæ com.* 1706. *Gall.* Cl. virum Londini tum degentem, de nummorum horum interpretatione sententiam rogaret: qui eam brevi dedit sic dilucidam, ut *Illustriss. Vir* dignam judicaret, quam operi suo de usu & præstantia numismatum insereret. Interea cum *Cl. Relandus* optavisset hanc iotcrpretationam videre, (*Nouv.* 1705. *Auril. pag.* 478.) missa ea ad *Jac. Bernardum* fuit, qui Nov. reip. lit. 1705. mens. Jun. inseruit, (*pag.* 653. & *seqq.*) Huic *Relandus* respondit epistola Novell. ejusd. anni mens. Aug. (*pag.* 145. *seqq.*) Gallice exposita, qua tandem *Gagnierii* lectionem probavit, sed eandem sibi ente menses quatuor io mentem venisse ostendit. (*pag.* 154. *loc. cit.*) *Ottius* etiam perinde ut *Gagnierus* lagit. (NUM. XII.) Habet autem nummus primus facie altera *palmam* cum literis conspicuis: שנרת ארבע h. e. *anno quarto*; eltera facie *calicem* vel craterem, cum his: לגאלת ציון vindicatæ vel *liberatæ Sionis*. Quæ omnia quid significent, ex illis, quæ supra disputavimus, ooo potest esse obscurum. Nummos secundos & tertius Wildianos eandem prorsus & figuram & inscriptionem ec primus, habent: quare in his immorari oon est oecesse. (NUM. XIII.) Quintus, quem idem *Relandus* eadem tabula repræsenravit, omnium celeberrimus & antiquissimus quoudam hebitus, easdem prorsus & imagines & literas habet, ac tres illi priores, licet minus integras, frustraque a *Villalpando* & *Kirchero* ad *Samuelem Prophetam* relatus est, (*nec multo felicius nuper* Harduinus, שמעון h. e. Simeon, *legit, quam illi*, שמואל נביא Samuel Propheta) refragantibus merito jam *Conringio* & *Hottingero*, quos *Relandus* laudavit (*diss.* 1. *pag.* 42.) Eadem figura & inscriptio eadem est in nummo illo *Franc. Gualdi* equitis Ariminensis, de quo *Aleander* epist. ad *Morin. pag.* 145. scripsit: *Characteres adeo detriti sunt, ut nullum inda verbum exsculpi possit ..... Perspicies in utraque nummi facia literam Tau in similitudinem crucis effictam. Et mirum sane videri potest, quod cum antiquitus hoc modo scriberetur*, †, *posterioribus temporibus in eam N denegavit &c.* Imaginem hujus nummi vide etiam *ap. Muller.* tab. *num.* VI. it. ap. *VValtonum num.* XI.

XIII. Anno hoc eodam *quarto* libartatis judaicæ, cusi sunt illi sicli, si qui sunt genuini, qui literas שר, (Masius *male* שלומה מלך, *Salomo Rex*, alii, שקל דוד *siclus Davidis*; Villalpandus, שרי *Deus*) *annum quartum* signaotes vel solam ד super calice positam ostendunt, quales hinc inde imaginibus expressos videre licet, ut apud *Steph. Morinum* in tabula *num.* III. *pag.* 280. item in tab. altera *pag.* 302. *num.* VIII. *vid. supr.* §. XI. apud *Mullerum num.* I. & III. altera facie referentes, שקל ישראל, *siclum Israelis*, cum *calice*: altera *palmam*, vel *trifolium*, ut apud *VValtonum. num.* II. cum scripto: ירושלם קרשה h. e. *Hierosolyma sancta*. Sed hos quidem siclos non immerito suspectus habent eruditi (*vid.* Reland. *diss.* 1. *pag.* 47. Sperling. *de num. non cus. &c.*).

XIV. Celeberrimus *Ottius*, cujus ideotidem jam secimus mentionem, epistola ad *Relandum*, protulit imaginem nummi ænei, (*vid. act. erud. Lips.* 1705. *pagin.* 282. & *in tab. pag.* 278. *fig.* 5. & 6.) cujusmodi duos nobilissimus *Fromont*, exul Gallus, cum ipso communicarat. Hæc (NUM. XIV.) imego & ioscriptio docent, nummos hos ad *annum* oostrum *quartum* referendos esse. Nam una facies habet *duos botros* palmæ vel *duos cyathos*, cum balanis jacentibus, cumque literis: שית ארבע quarum una tantum, nempe נ, vetostate defecit. Hæ *annum quartum*, oempe liberatæ Sionis, significant. In aversa facie est *palma* erbor cum dependen-

HENRICI HOTTINGERI
DISSERTATIO
DE
VARIIS ORIENTALIUM.

AD LECTOREM.

De variis Orientalium, Hebræorum cumprimis, inscriptionibus; incertis multorum conjecturis, & epicrisi nostra de iisdem, usu insuper hujus, de Cippis & Nummis Orientalium, materiæ, insigni.

GEminam hanc διατριβὴν nostram, alteram de *Sepulchris, Cippis*, seu *monumentis* Veterum Hebræorum; de *Orientalium nummis*, alteram; etsi brevem atque succinctam, Lectori tamen benevolo gratam fore non dubito. Et *illam* quidem, quia, quod sciam, hactenus a nemine fuit occupata. Reservatur inter Celeb. *Hospiniani* opera affecta, insignis de Sepultura tractatus, quem suo tempore lucem visurum speramus. Habet etiam *Geierus* de *Hebræorum* luctu quædam, quæ hanc materiam illustrant; ea præsertim, quæ *capit. 6. §. 9.* de loco sepulchrorum refert. De *Persarum* Epritaphiis & Sepulchris nonnulla suppeditat

Thes. Antiq. Sacr. Tom. XXVIII.

Olear. in *Itiner. pag.* 286. 287. 288. 335. 340. *Mandelslo, Itiner. Ind. pag.* 14. 15. Hebræorum Epitaphia a quoquam hactenus aut delineata, aut tam prolixe descripta, non memini. *R. Benjamin* quædam refert; at secundario tantum & incidenter. De Amaziæ Ducis, in Hispania sepulti, monumento (cujus & *R. Moses Schem Tof* qui vixit 1480. in *Marpe Jaschon*, meminit) multa quidem Hebræi, traditione freti, blaterant; alii tamen νοθείας idem postulant. Non facile definio quicquam; certum tamen est non semel contigisse, ut veterum nomina cum recentioribus confunderentur, etiam ubi de sepulturis sermo est. Jobi sepulcrum Constantinopoli ostendunt, quia, ei ὁμώνυμος, Dux Militiæ Muhammedicæ ibi tumulatus est. *Thesaur. Philol. pag.* 506. Quod Clariss. *Walton. Proleg. III. pag.* 22. probabilem existimat D. Capelli con-

Hhhh je-

jecturam, *qui statuit, cum Mauri regnarent per Hispaniam multis annis, & Judæi ab Oriente expulsi, supra mille post Christum annos, illuc confluerent, Judæum hic sepultum fuisse servum, cujusdam Amaziæ, Maurorum Reguli*; magna laborat difficultate, eaque non una. Quæ enim Historia unicum Maurorum exhibet Regem, Mahammedanum, cui nomen Amaziæ? Hebraicum nomen est, & quidem compositum ex nomine Essentiali יה & אמץ: Sola hæc ratio aliud suadere deberet. Meminit hujus inscriptionis repertæ apud Saguntinos, *Villalp. Tom. II. lib.* 5. *pag.* 144. sed prorsus aliis, & iis quidem verbis, ut nullum, excepto ultimo, אמציה pure sit Hebraicum: Cætera mire torta sunt, & cum Arabismo facilius, quam Hebraismo concilianda, nisi aliter, exemplo R. *Joseph Schem Tof*, ea legeris. Ejusdem commatis est, quod ibidem, anno Christi 1480. repertum, aliorum probat authoritate, cujus inscriptio: זהו קבר ארנירם בר הסלך השלסה שבא לגבת את חסס ונפטר יום: *Hic est tumulus Adoniram, famuli Regis Solomonis, qui venit ut exigeret tributum, & mortuus est die, &c.* Novitatem quis non vel mediocriter Hebraice doctus subodoretur? Quis enim in V. T. unquam legit גבה vel גבא *exigendi* sensu? Recentius est verbum Chald. & Rabbinis usitatum: Num vel principia Grammatica ferunt שלסה, nomen proprium, cum præfixo ה notificante? Fumi sunt, quos miror venditioni exponi posse, tam liberaliter & libenter, aperte reclamante Scriptura. Annon enim S. Literæ testantur, Adoniramum a Rehoboamo, ad sedandos rebelles missum, lapidibus ab Israelitis obrutum fuisse, & in Sichem sepultum? Utrumque lapidem eundem esse, non male conjicit ex temporis circumstantiis *Waltonus*: idem lectio Schem Tof, cum characteribus a *Villalp.* expressis collata, haud difficulter largitur, quamvis ætate exesa aliam induerit faciem: Sic *verba Villalp.* שאון גבה פקור מרת facile legi possunt שאו קינה בקול מרה *Edite lamentum, voce amara*. Valde enim cruda est *Villalp.* expositio: *Sepulcrum* שאול אורן גבת פקור מרת *Sepulchrum Orani Nubathi; Præfecti, qui rebellavit*. Magna in explicatione ejusmodi ruderum committuntur *χαροράμματα*, id quod merito in fidei suæ socio reprehendit *Athanas. Kircher.* Oedip. *Tom.* 1. *Class. XI. pag.* 487. ubi monet, *Michaelem de Luna*, Medicum Granatensem, Linguæ Arabicæ peritissimum, quædam nimis confidenter, quasi Arabica transtulisse, quæ talia non sunt (*Confer Anal. nost. pag.* 332.) An vero idem ille author in analysi veterum inscriptionum parem cum industria Linguæ sanctæ probarit peritiam, operæ pretium fuerit, quia hanc semel ingressi fumus palæstram, obiter examinare. Et primo quidem *Kircherus*, tum in Prodromo Coptico, tum in Oedipo *Tom. II. Class.* 2. *pag.* 110. meminit inscriptionis antiquæ in monte Oreb, in rupe quadam; eo ipso loco, ubi Mosi in rubo apparuit Jehova, sculptæ vel incisæ. Scribit, vel eruditissimos fateri, locum pene esse inextricabilem; ut ergo cornicum bic configeret oculos, pronuntiat, I. Sensum scriptionis, miris meatibus confusæ & perplexæ, (quod eadem tamen sive confidentia, sive audacia tentat, qua Hieroglyphica, multis dissecta partibus, resolvit) reddit ה' עלמחה יבטן נחבטן בן *Deus virginem concipere sinet, & ipsa pariet filium*. II. Characterem esse antiquum, imo antiquissimum, multis ante Christi adventum seculis sculptum. Certe non deesse, qui senserint, ab ipso Mose fortassis hanc scripturam eo in loco, ubi Dux populi Dei primum fuerat declaratus, & in quo, sub visione, rubi incombusti, memorabili, mysteria Redemtionis humanæ cognovit, ut ad ea alluderet, incisam. Alios tamen, a Jeremia scriptam, velle. III. Scripturam, vel Dialectum potius, vocat antiquam Chaldaicam, quam Assyriam vel Targumicam alii, alii Aramæam, Libonæam seu Babyloniam nuncupant, eo quod tempore Regum Israel, & captivitatis Babylonicæ, ea passim & vulgo uterentur. Ego vero nego. I. Hanc scriptionem Hebræam esse, *a.* Nemo Hebræorum illud hactenus agnovit. Ipse largitur, Orientalium hucusque judicio, a nemine locum legi aut explicari potuisse. *b.* Figura characterum, prout in schemate illi exhibentur; similior est veteri Syriasmo seu Chaldaismo, quam Hebraismo. II. Ipsam analysin figurarum esse incertam. Eadem enim facilitate aliud quidvis, literarum distractione, eliciam, qua tantum Jesuita exrudit mysterium; cui *Amatus Chezaud*, annum, quo hæc eventura essent, fuit ausus addere, nempe 1509. III. Stylus etiam sequiorem sapit ætatem. Chaldaicæ sunt voces & Syriacæ, eo tempore quo Moses in monte Horeb fuit, Judææ nondum cognitæ. IV. Nec חבטן est *pariet*. Nolim ergo hoc argumento contra Judæos certari. Habet & alias Inscriptiones a *Thoma Novariensi* suppeditatas, de quibus itidem audacter pronuntiat *pag.* 122. vel ab ipsis Israelitis, vel ab Hebræis, haud a Mosis temporibus longe dissitis, incisas eas fuisse; quod tamen nec literarum figuræ, nec etiam stylus admittere videntur, ut vel obiter inspicienti manifestum

est

eſt. Accipe, *φιλεβραῖε*, analyſin, & ipſe judica; מקום שנו ע' תמרים *Locus in quo* LXX. *palmæ* לחלמור מטר מן *Plumia Man.* רשום רשת: *Locus doctrinæ inciſionis arcanorum deputatus* ט' נצבים *Novem tituli.* צ' שמותם כרת משה: *Nonaginta nomina,* ſcil. virorum, *quos excidit Moſes* מקום של צלה בו: *Locus ubi oravit Moſes.* Non commodius Moſis ætati hæc conveniunt, quam ſi quis hodiernam Dialectum Italicam, cum Latino eloquio Ciceroniano comparare ſuſtineret. Ex Perſico-Arabicis inſcriptionibus illa apud *Olear. pag.* 288. *Itiner.* occurrit الله مفتح الابواب quod in Imperativo seddit *Olearius*, & vocativo caſu, *o Deus, haſce fores aperi*, quaſi ſcriptum eſſe الله لفتح الابواب cum participium ſit, conjngat. 4. Epitheton Dei, cui ſoli tribuunt clavem aperiendi ſepulchra; quod ut multa alia, mutuarunt a Judæis: In *Tharg. Hieroſol. Geneſ.* 30. 22. ארבעה מפתחן דאינון מסירין ביד רבון כל עלמא יי' ולא מסר יתהון לא למלאך ולא לשרף מפתח מטרא מפתח פרנסה מפתח קבריא מפתח עקרתא: *Quatuor claves ſunt in manu Domini Mundi, quas non eradidit ulli Angeto, neque Seraphino, clavis pluviæ, clavis ſuſtentationis, clavis ſepulchrorum, clavis ſterilisatis.*

Neque feliciores Oedipi in ſolvendis ejuſmodi ænigmatibus ſunt Judæi ipſi, quæ ſive ſtudio oſtentandæ antiquitatis ſuæ, ſive deſiderio defendendæ αὐτονομίας, eas hinc inde obtrudunt inſcriptiones, quæ vel calculus annorum, vel ipſa etiam Grammatica refutat. Hujus exemplum exhibet Menaſſe ben Iſrael, qui ut aliis perſuaderet X. tribus Iſraelitica in Americanis adhuc ſupereſſe Angulis, ad inſcriptiouem, quæ in Azoribus (longe illinc diſſitis) reperta ſit, provocat. Hanc, ut plures alias, grato hoc loco omnio acceptam ferimus doctiſſimo, & antiquitatis ſtudioſiſſimo viro D. *Theophilo Spizelio, Auguſtano*, Diſſert. *de Iſrael. Americ. pag.* 68. Mirum eſt Menaſſem, cætera esuditum non obſervaſſe, inſcriptionem hanc, ne quidem per Grammaticam Hebræam eſſe. Quid ſi Arabis, vel cujuſcunque alterius nationis, Hebræi manus fuerit, & ſententia Hebraicis quidem literis, ſed alia lingua exarata? Arabiſmum ad Azores ubi reperitur, vel pro fugi vel certis de cauſis profecti Judæi plus ſapit, quam Hebraiſmum. Explicatio vocum Hebraicorum, quam *Genebrardus*, ut Judæorum διασπορῶν in America oſtenderet, inſeruit *Chronol. lib.* 1. *pag.* 162. non felicius illi ceſſit, quam aliæ, de quibus *Hiſtor. Oriens. pag.* 452. Verba Hebraica ab eo finguntur; מהטס ישעלבין מת ראל: *Quid volavit Deus? Schalbin mortuus eſt, ſcito Deum.* Num quid ineptius afferri potuiſſet? Qnando verbum טע *volandi* ſignificatu veteribus Iſraelitis unquam notum fuit? *Chald. Samarit. Syri, Arab. Æthiop. Talmud.* illud habent, in Biliis non occurrit. Sed, quid ſi occurreret, quæ loquendi ratio: *Quid volavit Deus?* Mitto reliqua. Quid ſi Arabice legamus proverbialiter معطم الشغل يبين متعال *Qui labores frangit; magnum ſe oſtendit.* Quid hic difficultatis? Nihil tamen definio, niſi hoc, inſcriptionem illam ad quamlibet facilius aliam, quam Hebraicam revocari poſſe Linguam. De nothis quibuſdam Epitaphiis, aliis Viennæ repertis vide eundem *pag.* 70.

Hæc de *Cippis* cæteriſque, occaſione illorum, inſcriptionibus Orientis. De *re nummaria* haud iniquius mihi benevoli Lectoris polliceor judicium. Præterquam enim, quod Methodi facilitatem lucem quæſivi, inſcriptiones etiam veterum Hebræorum diligentius examinavi, eaſdemque, ubi opus fuit, reſtitui. De triplici utriuſque uſu, Grammatico, Hiſtorico, Theologico multa dicenda eſſent, ſed anguſti præfationis cancelli longius nos abire non ſinunt.

Breviter notandum, & nummos & Cippos abſtruſarum ſæpe rerum Magiſtros eſſe atque Dotores ἀστραγχίωτες. Si ſiluerint homines, inquit Servator, *Luc.* 19. *v.* 40. *clamabunt lapidem.* Id ipſum certe de nummis etiam & Cippis dicere fas eſt. Viderunt (ut Europeorum etiam meminerimus) Majores noſtri nummos *Ludovici* XII. cum inſcriptione; *Perdam Babylonis Nomen.* Ubi Babylonis nomine Romam intellexit, ejuſque tum Præſidem, *Julium* II. contra quem bellum tum geſſit Neapolitanum. Meminit hujus nummi ipſe quoque *Thuanus lib.* 1. *p.* 6. & *Franciſc. Pith. Advocat. Cur pag.* 269. Talem ante biennium nummum ab Ampliſſimo, deque Republica noſtra hoc maxime tempore in Comitiis Badenis præclare merente, Baſileenſium Conſule, D. *Joh. Rudolpho Wettſteinio*, & nos, (quod grato hoc loco merito agnoſcimus animo) accepimus. Nec contemnendus nummus ille aureus *Alexandri* VI. in cujus altero latere ſunt Petrus & Paulus cum inſcriptione: *Principes Apoſtolorum;* uterque jam nummus in Sereniſſimo Electoris Palatini aſſervatur locupletiſſimo cimelarchio. Viderunt (videmus & nos, bodierno quoque die) nummos iis nonnunquam fabulis notatos, quorum eos etiam pudet, qui alias callum obduxerunt. Exemplum dedimus

tum in *Historia Ecclesiastica*, tum *Hode. Part. III. pag.* 41. Sed & Orientales nummi sua subministrant axiomata & porismata, quæ vel ad Historiam pertinent, vel Philologiam, id quod aliquoties in ipsa serie observavimus. *Cippi* vero, aliaque, quæ de iis & propter eos veteres tradunt, non ad unius tantum, obscuri etiam, Scripturæ loci faciunt explicationem. Certe luculenter ostendunt complementum illius, quod hypocritis Servator objecit, *Luc.* 12. *vers.* 7. *Væ vobis, quoniam ædificatis monumenta Prophetarum, Patres autem vestri interemerunt eos*. Quid enim Cippi isti, & monumenta sepulchralia sunt aliud, quam notoriæ illius hypocriseos certissima documenta? Deus quidem ipso teste *Josepho lib.* 2. *Cont. Apion. p. m.* 1074. *ita prospexit funeribus mortuorum, ut neque sumtuosæ ad sepeliendum celebrarentur exequiæ, neque insignium fabrica sepulchrorum; sed necessaria circa electionem funeris imperavit domestico adimplere*. 1. Cor. 15. *vers.* 29. legimus ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, id est ut eleganter reddit *Arabs* فلمذا يصنع الذين يصطبغون من اجل الاشخاص المائتة *Quid facient, qui, propter personas mortuas* (contactu videlicet earum polluti) *baptizantur?* De sensu hujus loci tot fore judicia, quot sunt capita. Aliquot peculiari, in locum Pauli, tractatu collegit D. *Sebastianus Schmidt*, Theologus Argentinensis. Ea mihi maxime placet, quæ vult, *Apostolum loqui de baptismo ceremoniali veteris Testamenti super mortuis, utpote qui propterea a Deo fuerit institutus, ut populus Israeliticus commoneficret resurrectionis mortuorum*. De baptismo illo etiam *Josephus* scribit loc. cit. *Purificari autem jubet etiam domesticos funere celebrato, ut longe procul sint, & videantur mundi esse*. Ad confirmationem hujus non parum facere videtur, quod alia etiam devotionis exercitia, ad sepulchra fuerint soluta, preces cumprimis, de quibus suo loco. Taceo hanc eandem de Cippis θεωρίαν diligentius paulo excussam, a Celeb. *Pocock. Not. Miscell. pag.* 82. haud obscure significare τάφοις κεκονιαμένοις ὅιτινες ἔξωθεν φαίνονται ὡραῖοι, *sepulchra dealbata, quæ extra quidem apparent speciosa*, virente videlicet herba, *Matth.* 23. 27. alibi (*Luc.* 11. 44.) eodem scopo, & phrasi æquipollenti appellari μνημεῖα ἄδηλα *monumenta, quæ non apparent*, gramine videlicet seu musco vestita: contra quam *Hugo Grotius* sentit. Quæ *Geierus* de locis sepulchrorum diligenter collegit, eaque vel in, vel extra urbem, in hortis, propriis ædibus ostendit, eadem Judæorum, sequiorum etiam, praxi non repugnare, hæc Cippographia palam facit.

Hæc sane omnia, & plura etiam (illud cumprimis, quod authoris nostri cum *Benjamino* collatio, tum alibi, tum pag. 53. de Hillelis & Schammai sepultura, instituta, jucundo spectaculo ipsos Judæorum Magistros in iis inter se committat, quorum αὐτόπτας se jactant) animum vel nobis, vel aliis addere possunt, ad hanc materiam, faventibus amicorum scriniis, plenius explicandam.

Quod *Villalpandi* paulo liberius examinavimus κρίσιν, eodem nobis licuisse speramus jure, quo in fidei socium Stanislaum *Grsepsium*, Polonum ipse fuit usus: cujus de multiplici siclo & Talento Hebraico tractatus, dum hæc meditabamur, ab amplissimo *Camerario* oblatus nobis est. Multum & hic sibi blanditur, quasi primus ex Christianis saperet, cæteri, alienis tantum Rabbinorum oculis videntibus. Gregem eruditorum tantum duplicem admittere Hebræorum siclum. De Regio siclo, minimis item & maximis siclis nihil penitus nosse. Neque illud observasse, talentum auri & siclum, diversum esse a talento, & siclo argenti: sicut æris ferrique pondera diversa fuerunt a ponderibus argenti & auri. Quæ quidem omnia nata videntur ex homonymia vocis שקל quæ vel pro pondere sumitur, vel pro nummo ad pondus appenso. Siclos ferreos aut æreos posteriori sensu sumtos in Judæa obtinuisse, valde quidem mihi videtur dubium. De priori ne quidem quæstio est. Illi certe, qui extra dubitandi aleam ponunt, Judæos etiam ex ære percussos proprios habuisse nummos, fatentur nihilominus, *nullam* (vide *Brerevvod.* in Appar. Bibl. πολυγ. *pag.* 30.) *eorum in Historiis, superesse memoriam, verum omnes, quorum in sacris fit mentio, esse externos*. Aurem nobis hæc de diversitate talenti, ponderibus, mensuris tam Arithmeticis quam Geometricis, &c. vellicarent, ut de ventilanda materia affini ponderibus videlicet & mensuris, cogitaremus: sed tranquillioris hæc sunt & liberalioris otii. Generalia quædam Hebræorum audiamus axiomata. 1. R. *Gedal.* Schalsch. Hakkabb. *pag.* 89. מנה והוא ד׳ דנר זהב או כ״ה סלעים בכסף שוה י״ב דוקטי ככר כסף והוא נ׳ אלפים שקל בכסף שהם שקלי הקדש אלף ת״ק דוקטי ככר זהב שוה י״ב אלפים דוקטי: *Mana* (libra) *est* 4. *denariorum aureorum, aut* 25. *Selarum argentearum, æquipollentium* 12. *Ducati*, (nummus est Italicus) *Talentum argenteum est.* 3000. *Siclorum argenteorum, videlicet Sanctuarii*, 1500. *Ducat. Talentum auri*

auri æquipollet 12000. *Ducat.* II. *De mensuris*, quarum mensurarum aliæ sunt *aridorum*, aliæ *liquidorum*. De iisdem autor ex Maimonidæ Hil. Erach. *cap.* 4. החמר הוא הכור והוא כ' לתכין הלתך ט'ו סאים נמצא החומר ל' סאה שהן ט'ו איסות כל ב' סאין היא איפה כל איפה ג' סאים והוא שעור הבת וכל אחד מהן עשירית החומר החומר אך האיפה היא ליבש והבת היא ללח וי' בצים הם א' חומר וכור הוא ל' סאה לתך הוא ט'ו סאין והוא חצי כור עומר הוא עשירית האיפה הומר הוא ל' גרנים גרבים הלחים במקום כור ביבש גרב בלח הוא במקום סאה ביבש וד' קבים הוא שעור משוי תרקב הוא חצי סאה והוא ג' קבין ואלה ב' מדות של גרב ותרקב חמצאם בפ' המוכר את הספינה אירדב הוא חצי סאה ויש לו רובע וחצי רובע עיבלא א' מהמשה ברובע ובן תומן סאה מדברית קמר בצים שהם קבין שהם כ'ד לונין סאה ירושלמית עודפת על של מדברית שתות והיא במו ר"ז בצים ספל סאה ופלגא הקפל ק'ב ופלגא במדת הלה עשה ארם הין וחצי ההין ושלשית ההין לוג וחצי לוג ושמנות לוג וא' כשמנה כשפנית ונקרא קרטוב: Ex quo quidem testimonio, ut plenius illud explicemus, colligimus 1. חומר & כור esse unum & idem; quod ipsum etiam ex Thalmude probat *Clariss. Buxt.* Lex. Bibl. R. חמר, & *Grsepsius* p.m. 104. *Hoc tamen interest*, inquit, *quod Gamor* (חמר) *est vox antiquior, & Hebræis usitatior. Corus autem, quem Hebræi Cor dicunt, vox non perinde antiqua videtur, nec ita Hebræis usitata. Non enim vel in Mosis libris vel apud Prophetas reperitur, præterquam apud Ezechielem, Esram, & in libris Regum, ac Paralipomenon, & videtur ad Hebræos ab externis pervenisse, quibus, ut apparet, magis usitata, quam Hebræis fuit.* Non rejicienda plane hæc est observatio. Videtur omnino vox hæc vel a Babyloniis, vel Ægyptiis profecta. Etenim vel ab illis, vel ab his nomina aliqua sive mensium, sive mensurarum mutuata, cur dubitemus? Pleraque certe mensium nomina ex Babylonia in Judæam deportata esse suo, σὺν Θεῷ, probabimus loco. Ejusdem originis censere videtur vocem כור Clariss. *Golius*. Ita enim Lex. Arab. كر *Genus mensuræ aridorum Babylonicum, continens* 7100. *libras* Dist. *aut* 40. أردب *Ardabas* Ca. *vel* 22. وسق *onera, quorum singula faciunt* صاع *Seas* 60. *estque* κόρος, *Luc.* 16. Sed & Ægyptiaca incunabula alii non sine ratione voci assignant. Facit pro illis 1. quod LXX. Interpretes, & *Josephus*, hac voce crebro utuntur. Illic vero non est insolens, voces, Ægyptiis usitatiores, retinere. Utque taceamus, quæ hac de re diximus in *Primit. Heidelb. pag.* 139. ipsum alterum etiam mensuræ vocabulum *Epha* ex Ægypto accersunt. Idem *Grsepsius* pag. 112. *Duodecima Chori Hebræis, dicitur Epha. Ægyptiis autem Œphi: sicut LXX. transferre solent. Ægyptia enim videtur hæc vox, non Hebraica. Unde Hesychius: Œphin, inquit, est mensura Ægyptia quatuor Chœnicum. Hinc discimus, Ægyptiis hanc vocem fuisse in usu, a quibus, ut puto, ad Hebræos pervenit.* II. Quia vox πικορος recentioribus etiam Ægyptiis est usitata. In Lexico meo Msc. Copto-Arabico: πικορος Νοεικ. Arab. الصاغ الكر للقمح أربعة أمداد فقط *Sea, Cor, farina: quatuor duntaxat modiorum.*

B. *Cor* & *Gomor* (melius Homer) duo facere לתכין *Lethacin*, de quo mensuræ nomine, *Hos.* 3. 2.

C. *Lethec* habere 15. Seas, quia Homor 30. Seis absolvitur.

D. *Seam* habere 15. Isoth.

E. Tres Seas constituere *Epham*. Est enim Sea satum, mensura aridorum, tertia pars Ephæ, mensuræ maximæ.

F. *Homor*, seu *Corum* in decem dividi partes; quam decimam cori partem vult *Grsepsius pag.* 106. dici pro ipso Coro, ut decima talenti talentum.

G. *Epha* esse mensuram aridorum, ut בת est liquidorum: *Grsepsius pag.* 126. *Bathus inter liquidorum mensuras, quarum in Sacris libris fit mentio, maxima fuit. Bathus apud Hebræos, sicut & Corus fuit major & minor, & præter hos etiam Bathus regius, eam proportionem inter se habentes quam pondera & mensuras inter se habuisse dicimus.* Paralip. lib. 2. cap. 4. *vas quoddam a Salomone rege factum, quod & mare ob capacitatem dictum est, scribitur ter mille Bathos capere. Regum autem Historia idem vas bis mille Bathos capere tradit: Unde manifeste Bathi ad Bathi sesquiplam fuisse proportionem discimus.*

H. Decem בצים esse Corum, vel Homor.

I. Eandem esse rationem mensuræ *Cori* & *Bathi*; quemadmodum Bat in liquidis fuit trium Scarum, ita totidem Epha *Corus* in aridis. De pondere vero ביצה sive ovi; vide *Schalsch.* pag. 89. b.

K. עומר *Omer* esse decimam partem *Ephæ*: quam Aben Esa definit מאכל איש אחד ביום א': *cibum unius viri, uno die.*

L. *Homor* rerum liquidarum facere 30. *Gerabim*; tantundem nempe, quantum כור Corus in aridis. Respondet enim גרב *Gareb*

reb in liquidis, Sed in aridis. Vox נרב ab Hebræis Lexicographis, quod ſciam, non exprimitur: ſed neque Hebraica eſt, verum Arabic. Gol. جريب *Menſura ſeu certa quantitas frumenti & terræ, ſcil. pondus* 4. قفيز *ſeu* 348. مد Mud *modiorum*.

M. Quatuor Kabos eſſe onus, cui homo ferendo par eſt. Kabus alias definitur menſura quatuor Logorum, ד׳ לוגין הלוג ר׳ הרביעית *Logum autem continere quatuor quadrantes*; quadrantem autem ex aliorum ſupputatione, ait R. *Gedal. pag.* 89. b. eſſe אצבעיים על אצבעיים ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע ואצבע הוא רוחב הגודל ex ſua vero שהרביעית עולה אלף חרפ׳ שעוני׳ בינתיים מגלילותינו ושוקים במשקל בולוניה שהיא עיר מטרופולין שלנו נ׳ אונ קי׳ פחות מעט: *quadrantem aſcendere ad* 1680. *grana hordeacea mediocria provinciæ noſtræ; & pendunt juxta menſuram Bononienſem Metropolitanam* 3. *uncias, paulo minus*.

N. *Tarkab* mediam eſſe Seam. ſeu 3. Kabos. תרקב quibuſdam eſt, quaſi תרי קבין *duo Kabi*; ſed *Solomonis* gloſſa conſtanter habet תרי וקב *duo & unus* id eſt tres Kabi.

O. *Ardabum* eſſe mediam Seam. Hebræi in ארד, per Metatheſin, oſtendunt Radicem. Ita Gemariſtæ. In *Aruch* tamen ponitur in ארד nec male. اردب & اردب *eſt menſura magna aridorum apud Ægyptios & Syros* 96. *modiorum; cui apud Chaldæos reſpondet* قفيز de quo in *Anal. P.* 1. *pag.* 327. Hebræi alias definiunt menſuram aridorum dimidium Letech.

P. עוכלא eſſe *unam quintam quartalis ſcil. Kabi*. Unde etiam in Baba Batra וכמה היא עוכלא אחר מחמשה ברובע: *Quantum continet ocbla? Unam quintam quartalis ſcil. Kab.* Ovi nempe menſura eſt, & una quinta ejus.

Q. *Tumen*, Seam eſſe Sylveſtrem, 124. ovorum ſive 6. Kaborum, qui conſtituunt 24. Logos.

R. *Sol Jarchi* tamen in Bava Batra explicat dimidium Logi ſive ſextarii. Dicitur alias חומניתא menſura, quæ diverſis temporibus major & minor (quod de aliis etiam, vel in eadem, vel diverſis provinciis, ut ſupra in ארדב & נרב vidimus) eſſe ſolebat. In Gemara חמנייתה קרמיתא Menſura priſca, quæ fuit in Tiberia, major fuit hodierno quartario.

R. Seam Hieroſolymitanam excedere Sylveſtrem, ſive deſerti (i. e. qualis erat tempore Moſis in deſerto) ſexta parte. Id quod confirmatur in *Eruv.* Tradiderunt Rabbini, סאה ירושלמית *Sea Hieroſolymitana amplior erat Sea deſerti ſexta parte; & Sea Tzipponenſis Hieroſolymitana ſexta parte.* Alibi tamen: התודה היתה באה חמש סאין ירושלמיות שהן חמש מדבריות: *Sacrificium laudis veniebat ad quinque ſata Hieroſolymitana, quæ ſunt quinque deſerti*.

S. ספל eſſe Seam cum dimidia.

T. Menſuram liquidi eſſe *Hin*, quæ dividatur in medium & trientem: *Logum* in medium, & partem octavam. *Hin* continebat duodecim *Logos* ſive ſextarius, ut legitur in *Menach. cap.* 10. *Grſepſius p.* 142. *Eſt autem Hin menſura duorum congiorum, Gnomon menſurarum magnarum nempe minoris & majoris Bathi, & item regii.* Log vero vigeſima quarta pars Seæ ſive ſati, ſex ova continens, juxta *Kimch.* lib. Rad.

V. Octavam octavæ Logi, i. e. quartulam vocari קרטוב, unde *Rambam* & *Barsenora* ſcribunt eſſe partem ſexageſimam quartam Logi.

III. De menſura longitudinis tam *temporis*, quam *loci* ſive diſtantiæ idem R. *Gedalia*, tum ex *Maim.* tum ex propria obſervatione: הרמב״ם הלכות ס״ת האמה
האמורה בכל חשעורים הוא ו׳ טפחים וטפח
האמור בכל מקום הוא ד׳ אצבעות בגודל וגודל
האמור בכל מקום הוא בינוני באורך ב׳ שעורות
בריות ורוחב ז׳ שעורות בינוניות זו בצד זו
ברוחק ודע כי אצבע הראשון שהוא עב וקטן
נקרא גודל ולו סגולה חוש הטעם השני
הקרוב לו נקרא אצבע ולו סגולת חוש הריח
הג׳ שסמוך לו נקרא אמה ולו סגלות חוש
המשוש הד׳ שסמוך לו נקרא זרת ולו סגלה
חוש הראוה הה׳ הסמוך לו והוא הקטן שבכלם
ולו סגלות חוש השמע נקרא קמיצה אלו
הסגולות נראה לפי שכל א׳ מהם נקל לו
לעשות וללכת אל האבר הנתלה בו חוש שלו
בלי שיכוין האדם על זה ואני הצעיר עמדתי
על האמה זו ולהביאה אל שעור אמה
מבולוניה אשר היא צבי לגלילות האלו ומצאתי
כי זאת האמה שבגמרא היא ז׳ שמיניות מן
אמת בולוניה פחות אצבע אחת וי״ד אצבעות
הם חצי אמה בולוניה וג׳ אצבעות וחצי הם
שמינית אמה הנז׳ ח׳ אצבעות צרים מעט הם
ששית אמה הנז׳ וכלם הם מהאצבע קטן
וגם הנקרא גודל כנ״ל ואלו הם שעור האמות
שמצאתי מפוזרים בקונטריסים בלי מורה מקום
אמה בינונית היא ו׳ טפחים טפח ד׳ גודלים ה׳
באצבע ו׳ בקטן זרת הנז׳ בתורה היא חצי
אמה של ו׳ טפחים הסט הוא השיעור שיש
בין האצבע והגודל בשתפתח היד בכל האפשרות
והוא ב׳ שלישיות מזרת ויש לרז״ל אמה בת
ה׳ טפחים כנראה במעשה המשכן מחלוקת
דאבי מאיר ודרבי יהודה ואמרו במסכת כלים
ב׳ אמות היו במשכן חקוקות על שער מזרחי
על קרן מזרחית צפונית והיתה יתרה על של
מרע״ה חצי אצבע עדשה וגריס אשר ישועד
בהן

בהן נגעין נגעים מקום הגריס הוא ט' ערשות
ומקום ערשה ד' שעורות וראיתי בחולין גרים
חצי פול והוא שעור טמאת לשחין ולמכוה
אגור סי' ת"ף שס"ז אומר שעור הגרי הוא כמו
ט' ערשין וטעות סופר הוא מה שכתוב במרדכי
ט' שעורות וא ט' ערשים על ט' ערשים שהם
לו שעורות יהר' ציון פירש דברי הרמב"ם וסמג
דהוו ט' ערשים כשהן ג' ערשין על ג' ערשין
וכן נראה בסמג הלכות נגעים והערשה היא
מקום ד' שעורות שהם שתים באורך ושתים
ברוחב נמצאו לו שעורות כשהן קבועות
בראש רחוקות זו מזו פרסה היא ד' מילין המיל
ב' אלפים אמה ריס הוא חלק אחד משבעה
חלקים וחצי שבמיל בית סאה היא חריכת
קרקע של נ' אמה על נ' אמה והשבורת שלה
אלפים ות"ק אמה ונזרע בו סאה קרפף הוא
מקום מוקף מחיצות בלא קירוי כמו מצר
התחום שבת אלפים אמה כל מקום שיש בו
רע"ד אמות אורך על רע"ד אמות רוחב נקרא
בית כור וזורעים בו בית כור זרע:

Rambam in Hilch. Sepher Torah; Ammah seu cubitus quoties in mensuris ejus mentio fit, est 6. palmarum; palma vero ubique est 4. digitorum, pollicis videlicet mensura aestimatorum. Pollicis autem ubique mensura mediocris est, constans longitudinis determinatae spatio duorum granorum hordeaceorum, latitudine 7. granorum, mediocrium, arcte sibi adhaerentium. Noris autem, digitum primum, qui crassus est & parvus, vocari pollicem (in manibus nempe, ut בהן in pedibus) *cujus proprius est sensus gustus. Secundus, ei proximus, κατ' ἐξοχὴν vocatur* אצבע *digitus; cujus proprius sensus odoratus. Tertius, ei contiguus, vocatur* אמה, *cujus proprius sensus tactus. Quartus, ei vicinus, vocatur* זרת, *cujus proprius sensus visus. Quintus ei proximus, omnium minimus, cujus proprius sensus auditus, appellatur* קמיצה. *Hae proprietates ei tribuuntur, quia unusquisque digitus ad tale refertur facile membrum, a quo sensus pendet, etsi homo eo non tendat, vel illud attendat. Ego vero parvus me accinxi ad reducendam hanc mensuram cubiti ad mensuram Bononiensem, quae Metropolis est harum regionum, deprehendique cubitum, cujus in Gemara est mentio, esse septem octavas partes cubiti Bononiensis, minus digito uno. Quatuordecim autem digiti faciunt medium cubitum Bononiensem: Tres digiti & medius sunt octava pars cubiti memorati, Quinque digiti paulo contractiores sunt sexta pars cubiti dicti. Qui omnes aestimantur juxta pollicem, ut supra diximus. Hae autem sunt mensurae cubitorum, prout reperi dispersa illa in quaternionibus, absque Indice. Cubitus mediocris est 6. palmarum: Palma quatuor pollicum, quinque indicum, sex digitorum auricularium, sive minimorum. Spithama in lege memorata est medius cubitus, seu palmarum* טמה *est mensura inter indicem & pollicem, cum quantum fieri potest, aperitur manus, suntque duae tertiae Spithamae. Habent & Magistri nostri cubitum 5. palmarum, ut apparet ex fabrica tabernaculi, in controversia R. Meir & R. Jehuda. Dicuntque in Tractat. Celim: Duo cubiti fuerunt in tabernaculo exarati sive expressi ad portam Orientalem, super cornu Orientali, & Aquilonari, cujus redundantia supra cubitum Mosaicum fuit medium digiti.* ערשה *Lentigo &* גרים *faba, sunt mensurae, quibus locus est in materia de plagis: spatium* הגרים *est 5. lentiginum. Lentiginis vero spatium 4. granorum hordeaceorum. Observavi autem in Cholin* גרים *esse dimidium fabae, quae est mensura pollutionis ob ulcus & adustionem,* אגור *signo, seu pag. 367. vult Geris, esse mensuram quasi 9. lentiginum. Est ergo error scribae, cum occurrit in Mordechai Historia, esse 9. grana hordeacea. Hae novem lentigines super alias lentigines sunt 36. grana hordeacea. R. Zion autem explicat verba Rambam, & Seph. Mitz. Gad: novem lentigines, cum tres lentigines aliis tribus fuerint impositae. Idem videtur in Seph. Mitz. Gad. Hil. Negahim. Haec autem lentigo est spatium 4. granorum hordeaceorum, quae sunt duo juxta longitudinem, & duo juxta latitudinem. Sic reperiuntur 36. grana hordeacea, cum fuerint in eodem fixa capite, alterum ab altero remotum. Parsa est spatium 4. milliarium: Milliare bis mille cubitorum. Ris pars septima & media milliaris.* בית סאה *est particula fundi 50. cubitorum supra cubitos.* חשבורת *2500. cubitorum, in qua seritur satum,* קרפף *est locus cinctus materia absque peribolo, prout districtus termini Sabbathici est 2000. cubitorum. Omnis locus, ubi est spatium 274. cubitorum in longitudine supra 274. cubitos in latitudine, vocatur* בית כור, *in quo etiam* בית כור *sementem faciunt.* Haec vero obiter. Sed & aliud, antequam ad portum appellamus, restat expediendum. Diu est ex quo scripsimus, non esse verisimile, *Hieronymum* Codicem Samaritanum inspexisse; vix alias daturum; *Samaritanos Pentateuchum Mosis totidem literis scripsisse, figuris tantum & apicibus discrepare.* Assertioni meae argumentum suppeditavit altera *Hieronymi* de litera ת, cruci simili, hypothesis: quam non nobis tantum, sed & Romano-Catholicis quibusdam suspectam esse, diximus *Exerc. Anti-Mor. pag. 33.* Sed defendi videtur *Hieronymus* vetustissimorum nummorum typis, in quibus litera ת σταυροειδὴς luculentissime apparet. Vide *Typos* Tabulae secundae, in ipsis typis. Sed respondemus; nondum periclitati nostram antithesin. *Primo* enim certum est, nunquam scripturum

tum *Hierouymum*, *totidem literis exaratum esse Pentateuchum Samaritanum: quot est scriptus Hebraicus*, si utrumque contulisset. 2. Neque ex Pentateucho discere poterat universo, literam ת Samaritanorum esse cruci similem. Plane enim alia figura est hujus literæ in libris Samaritanorum sacris, alia in quibusdam eorum nummis. Non negant hoc discrimen, qui crucis figuram heic agnoscunt, *Rever. D. Walton. p.* 37. Apparat. *Ex his siclis plerasque literas Hebraicas antiquas, cum hodiernis Samaritanis easdem fuisse liquet: omnes quidem non exprimuntur, ex harum tamen convenientia cum Samaritanis de reliquis judicare licet*. Aleph & Tau *præ ceteris differre videntur, ablata enim linea inferiori ab* Aleph, *quod supra urnam imponitur* (*quæ linea unicum est discrimen inter* Aleph & Tau) *perfecta crucis figura relinquitur, quam figuram* Tau *olim retulisse testantur Origenes & Hieronym. in Ezech.* 9. *R. Azarias etiam in Alphabetho Hebraico duplicem dat figuram literæ* Tau *unam hodiernæ similem, alteram instar crucis decussatam; quam crucem S. Andreæ appellant, quam etiam in quibusdam siclis conspicere licet*. Non repugno, extare nummos, in quibus litera *Tau* crucis figuram refert, sed extra hunc usum, solennem illam aut usitatam fuisse, non observavi. Nullum certe, quod sciam, habet exemplar Pentateuchi Samaritani, quæ quidem ego inspexi, literam *Tau* cruci similem. Hinc ergo, quod *Tau* Samaritanorum σταυροειδῆ esse communiter statueret *Hieronymus*, colligere verisimiliter poteramus, Codices illos tantum Patrem non vidisse.

HENRICI HOTTINGERI

DISSERTATIO II.

DE

NUMMIS ORIENTALIUM.

Judæorum maxime & Muhammedanorum.

I. DE *Hebræorum acturi initio nummis, duas tractationis nostræ constituimus partes*, ὀνοματολογίαν *unam*, πραγματολογίαν *alteram*.

II. *Ad illam referimus nomina, quibus Hebræi tum generaliter divitias, possessiones, &c. tum specialiter nummos suos exprimunt*.

III. *Prioris generis sunt, multa & varia* (a) *quæ in* ἔγγραφα, *commode distingui possunt*, & (b) ἄγραφα.

(*a*) Illa sunt A. און quod *Robur*, *Vires notat*; Sic autem dicuntur facultates, quod homines robur suum in iis collocent; vel ab altera significatione *iniquitatis*, quod malis sæpe artibus acquirantur: Unde μαμμωνᾶ ἀδικίας; vel a notione tertia *laboris* & *molestiæ*; neque enim vel sine molestia parantur opes, vel etiam eædem conservantur. Unde Hillel. מרבה נכסים מרבה דאגה *Multiplicans opes, multiplicat curas*.

B. הון *Substantia*, prop. *commoditas*, quasi commoda vitæ tolerandæ subsidia dicas. Hoc sensu sumitur etiam apud Chaldæos. Arabes cumprimis, ut cum dicunt علي هونك *quod commodo tuo fiat*. Habet tamen hoc vocabulum annexam significationem vilipendii, & contemtus, ad denotandam opum vanitatem.

C. מקנה *Possessio*, ea proprie, quæ pecuaria aquiritur. Unde pro precoribus sumitur, *Jes.* 30. 23. Veterum enim possessio maxime in pecoribus consistebat. Unde specialius etiam, per *Synecdochen* חיל pro divitiis, opibus, quia *multitudinem caprarum* notat Arabibus, sumi videtur: quanquam ex significatione receptiori *virtutis*, *opulentiæ*, &c. & altera Arabum, *technarum*, *stropharum*, vel usus nummorum, vel modus corradendi non inepte proponatur. Eadem synecdoche occurrit tum in Arabum locutione proverbiali ماله امر ولاامرة *neque agnum, neque agnam*, i. e. nihil plane habet; tum in voce اثالة quæ ab اثل *Camelus*, deducta, pro *administratione opum*, quas Arabes

bes in Camelis fere collocant, accipitur. Talis quoque acquiſitio videtur רכש a רכוש quod genus equi vel muli celeris ſignificat, *Mich.* 1. 13. 1. *Reg.* 4. 28. Vide *Smeg. Orient. pag.* 122.

D. וחסן *Robur*: itidem ab effectis, vel fine.

E. נכסים *Facultates*, juxta Rabbinos, nuncupatæ, quaſi נכסים dicas, *i. e. absconditos theſauros*. In Tanchuma: למה נקרא שמם נכסין שהן נכסין לזה ונגלין לזה *Quare vocatur nomen earum* נכסים? *quia*. נכסין *occultantur ab hoc, & revelantur alii*. Sed hæc alluſio eſt Rabbinica: An forte commodius a كَبَسَ *Invertit, pervertit*, a perverſo facultatum uſu? Opes enim & facultates male adhibitæ, facile flectunt & invertunt regium juſtitiæ curſum; Vide *Jus Heb. pag.* 114.

F. עשר *Divitiæ*; an a decimis, quibus res publica & privata, ut conſtat, creſcere ſolet. Quanquam illius radicalis ſecunda ſit ש hujus ש: Arab. tamen utrobique ſignificatione decimandi agnoſcunt ש, عشر:

G. ממונא *Mammona*, occurrit in N. T. *Matth.* 6. 24. Eſt vocabulum Chaldæo-Syriacum. Pœnis etiam notum fuiſſe terminum, *Auguſtinus* obſervavit; *Mammona apud Hebræos divitiæ appellantur. Congruit & Punicum nomen: Nam lucrum Punice Mammon dicitur*. Lib. 2. de Serm. Domini in monte. Et Quæſt. Evang. qu. 34. *Mammona divitiæ interpretantur*. Unde & *Suidas* μαμμωνᾶς, πλοῦτος γήινος, χρυσός, *Mammona ſignificat divitias terrenas, aurum*. Iſa bar Ali, Lex. Syr. Arab. Mſc. ܡܡܘܢܐ ܟܢܫܐ ܠܡܡܘܢ *Mammona idem quod* עותרא (Heb. עשר) divitiæ. Unde Arab. reddit المال والفضة *Facultates, opes; argentum*. In quærenda Etymologia magna hic authorum varietas: De hac certe voce multi multa ſcripſerunt. Vide *Cap. Waser*. de Nummis Hebr. cap. 2. *Lex. Buxt.* Talmud. R. ממן; alios. Quidam Hebræam arbitrantur; obſervat *Grotius*, ſed corruptam, ex מטמון quod eſt *Theſaurus*. Id ſi verum eſt, optime hæc cohærent, cum ſuperioribus περὶ τοῦ μὴ θησαυρίζειν. *Heſychius* certe Μαμμωνᾶ θησαυρὸν interpretatur. Non longe abit vox Chaldæa, inquit idem, מכמני nam pro *theſauris* uſurpat *Daniel* 11. v. 43. Imo radice differunt, adeoque longis paſſibus Grammaticis. *Druſius* propius accedit. Derivari is putat ab אמן facta contractione literæ א pro מאמונא ut מסרא pro מאסרא, & Heb. מזין pro מאזין, ut ſic

dicantur *divitiæ*, quod in iis, *fides* ponatur; ſicut חיל robur vocantur. Unde & ipſa vox אמונה a LXX. πλοῦτος redditur, *Pſal.* 73. v. 5. ad quem locum *Auguſtinus*, Epiſcopus Nubienſis: *Hebræorum verbum æque fidem ſicut divitias ſignificat, quo datur intelligi, divitias in hoc Mundo eſſe fidem Dei. Qui enim fide caret, pauperrimus & miſer eſt*. Quidam affine ipſi faciunt מום *vitium*, quod Mammon dicatur de divitiis, per ſordium lucrum acquiſitis. Quidam adducunt Græcorum μαιμάω *ſolicite, vehementer cupio*, ſtudioſe flagito, quaſi μαμῶν ſit pro μαιμῶν, quod pecunia avide deſideretur & expetatur, quomodo Hebræis כסף *argentum* ab *expetendo* vocatur. Iterum aliis ממון eſt a מנה, quaſi מה אתה מונה אינו כלום *Quod tu numeras, nihil eſt. Radix non eſt* אמן *ut volunt*; ſcribit Clar. *Bochartus* Geog. Sac. P. II. lib. II. p. 850. *multo minus* טמן *aut* כמן: *ſed* מון *inuſitatum, pro quo* מול *dicunt Arabes; N. & L. quod ſæpe fit, permutatis*. מאל *Arabice eſt diteſcere: Inde* מאל *plur.* אמואל *divitiæ*. Ingenioſe, ut ſolet, acutiſſimus vir, neque tamen plane deſperandum eſt de Etymologia Hebræo-Syriaca, ſive *ſignificationem* ſpectemus, ſive *formationem*. Cur enim non ab אמן, quod non modo *credendi*, ſed &, idque primario, *nutriendi* habet ſignificatum, deducamus nomen, quod *divitiarum*, unde alimentum ſibi acquirit homo, notionem obtinet? Facimus certe hoc exemplo LXX. quibus, ut diximus, אמונה eſt πλοῦτος. Sed & *formationem* non eſſe inſolentem, exempla a *Druſio* citata probant. Quod ſi tamen Arabes in ſubſidium vocare placeat, non opus eſt, μεταστοιχειώσει, literarum נ & ל, quæ omnino in Orientali literatura frequens ſatis eſt. Duæ enim ſunt radices, quarum utraque explicandæ voci ממון commode inſervit. Prima eſt מון *proſpexit ſuis de rebus ad vitam neceſſariis, curavit, ſuſtentavit, aluitque eos*. Unde מונה *commeatus*: & ממון, quod participialiter, *eſt, cui de victu & amictu proſpectum, curatus, ſuſtentatus*; nominaliter vero, ad vitam ſuſtentandam neceſſariam; plane ut ὁ βίος & *vitam* notat, & *vitæ ſubſidia*. *Secunda* eſt ימן oppoſita, τῷ שאם *potiri, felicem eſſe;* Unde ממון *fortunatus, felix, utens proſperitate*. Hinc jam nomen proprium Majemon, ſive, ut aliter ſcribunt Arabes, ממין *Mamon* (nomen fuit Chalifæ XXVII.) *Eutychius*; *Felix*. Non operoſa eſt ἀπόδειξις, cur felicitatis & divitiarum notiones ita conſpirent. In aliis etiam linguis obtinet. Quis ignorat, Græcos una voce ὄλβιος & divitem exprimere, & felicem? Ut ut vero Criticorum cenſura vexetur

vera vocis Etymologia, usu tamen satis nota est Hebræis, Syris, Pœnis, Chaldæis, qui in Targum ea utuntur pro Hebræorum בצע *lucro*, כפר *lytro pecuniario*; שחר *munere pecuniario*; הון *substantia*. In Talmude frequens mentio דיני ממונות *Judiciorum pecuniariorum*. Sed & cæteri Rabbini vocem hanc suam fecerunt: Unde מלח ממון צדקה *Sal divitiarum sunt Eleemosyna*; מלח ממון חסר *Sal divitiarum est defectus, vel diminutio ipsarum* sc. per Eleemosynam; vel מלח ממון חסד *Sal divitiarum est beneficentia*, sc. erga pauperes. Ethicum etiam habent monitum כל הנושא אשה לשום ממון הוין לו בנים שאינם מהוגנים: *Quisquis ducit uxorem propter divitias, erunt ipsi liberi, qui non sunt futuri probi.*

b. Qualia sunt Talmudistarum a. ני רפא, proprie יגיע עמל *labor molestia*. b. מרלא pro quo tamen alii מולא quod castigatius videtur; Arabicum nempe مال *opes, facultates*. c. מזל quod *sidus* proprie notat; postea ad fortunam, & specialissime ad *opes, facultates* transfertur. Unde Heb. הון respondet in Thargum, *Psalm.* 112. 3. *Proverb.* 28. 8. est hæc significatio vel Metonymica, vel petita ab Arabibus, quibus نزل est *copia, donum, proventus*. d. Habent denique cum Bibliis commune etiam עשר unde דעת בלי עשר כרגלים בלא מנעלים: *Scientia sine divitiis, est instar pedum sine calceis.*

V. Posterioris *generis nummos, & rem nummariam proxime attingunt.*

Huc pertinent 1. Nomina *monetam significantia*, ut sunt a. מטבע ab *imprimendo*, infigendo sic dicta. b. זוז *Zuz*, quæ tamen Synecdochica est significatio, inde deducta, שזז מזה וניתן לזה *quia recedit ab hoc, & illi datur*. c. מוניטין מונטה *Moneta*; sed hoc Latinum est. d. סלע *Sela*; ut in illo יוצאה בסלע שעל הצינית *Egreditur* (mulier in Sabbatho) *cum nummo imposito plagæ*, pustula scil. sub pede. Ubi per סלע Glossa intelligit; מטבע שיש בה צורה: *Moneta, quæ figuram habet*. e. דינר *Denarius*; ut רב דינרי הוי ליה *Multum pecuniæ erat ipsi*. f. מעין *Oboli*; ut מעות רעות *reprobi Oboli*, böse Münt. Chald. דצדקתא *Moneta Eleemosynæ*. g. כסף *Argenteum*; Meton. *pecunia*, Gen. 31. 15. 42. 28. 2. Variæ *nummorum species*, de quibus alii prolixe; Ex *Judæis* quidem auth. Schalsch. Hakk. *pag.* 88. Pluresque alii, quorum ibidem ille meminit; ex *Christianis Waserus, Schikhardus, Waltonus, Arias Montan. Kircherius, Villalpand.* A. Est שקל *siclus*, a שקל *ponderavit, appendit, libravit*; Unde jam שקל nomen, quod vel *absolute* sumitur, vel *attributive*. *Absolute* est moneta certi ponderis, & omnium ponderum regula, sicut Græcis dicitur *στατὴρ ab ἱστάναι*. Pondo autem dedit nummo illi nomen, quia veterum nummorum examen fuit non in numero, sed in pondere. De pondere ante legem latam nihil certi videtur erui posse: Postea pro ut siclus vel sacer fuit habitus, vel profanus, ita etiam vel major vel minor definiebatur. Generaliter alias ei tribuitur pondo stateræ, semunciæ, seu quatuor זוזים *drachmarum Atticarum*, דינרין *Denariorum Romanorum*, aut זהובים *aureorum Hungaricorum*. *Attributive* vero שקל cum numeris usurpatur tripliciter. I. Ut numeratum argentum vel aurum addatur. *Gen.* 23. v. 16. וישקל *Et ponderavit Abraham Ephroni* את הכסף *argentum*, nempe ארבע מאות שקל כסף *quadringentos aureos*, quod alii de sacrorum, alii de profanorum siclorum intelligunt pondere. Illi 200. Joachimicos ponunt, ut *Schindl.* alii 100. ut *Buxtorf.* II. Numeratum Metallum non adjungitur; & tunc semper כסף subintelligitur. *Exod.* 30. *illud dabunt omnes, qui transeunt per numeros* מחצית שקל *dimidium sicli* scil. argentei i. e. quadrantem Joachimici. Vide *Jus Heb. pag.* 133. Unde *Schalsch. Hakkabb. pag.* 88. b. כסף האמור בתורה הוא השקל והוא כ' מעות וחז"ל הוסיפו שתות ועשאהו במשקל מטבע שנקרא סלע בזמן בית שני ומשקלו כ"ד מעות *Quoties argentum in Lege exprimitur, siclum notat i. e.* 20. (sic enim corrigi debet) *Obolos. Addiderunt autem sapientes nostri sextam partem, ut responderet monetæ, cui tempore Templi secundi, nomen Selah, cujus pondo* 24. *oboli.* III. Expresso cum numeris numerato argento vel auro שקל Siclus intelligitur. *Gen.* 20. 16. *Dedi* אלף כסף *mille argenteos fratri tuo* i. e. mille Siclos argenti, 500. Joachimicos. Distinguebatur autem Siclus I. Ratione *usus* & *pretii* in *Sacrum* & *profanum*. *Illum* Hebræi vocant. שקל הקדש, constabatque apud Hebræos עשרים גרה viginti Gera; Chaldæos totidem מעין, qui faciebant 4. Drachmas Atticas. Unde & *τετραδράχμον* appellarunt. Ejus valor describitur, *Exod.* 30. v. 13. *Num.* 3. 47. *Profanus* dicitur שקל של חול *communis*, vulgaris; item שקל המדינה *Provincialis*. שקל המלך *Siclus regius*. Pondere ad dimidium tantum sicli sacri pertigisse hactenus creditum est. Negat tamen *Villal.* hoc discrimen ex Scriptura probari posse, in Rabbinorum cerebro natum *Appar. urb. ac Templ. Par.* 2. de Ponderib. ex Num. *l.* 2. Disp. 4. c. 28. II. Ratione *Efficientis* vel *communis*; ut cum mentio fit סלעים ירושלמיות *Siclorum* (postea enim audiemus,

mus, שקל idem esse quod סלע) *Hyerosolymitanorum*; vel *proprii*. Sic mentio fit *Sicli Davidici*, *Solomonici*; imo etiam סלע נרונית *Sicli Neronici*. III. Ratione *subjecti* loci, & personarum. Unde alius Siclus est *Judæorum*, de quo *Wafer*. Tract. de Num. Heb. *p.* 58. alius *Ægyptiorum* & *Persarum pag.* 83. qui Siclo Hebraico didrachmo fuit minor. *Synonyma* ejus sunt vel *Chaldaica* ut חקלא & מתקלא literis ש & ח pro more inter se permutatis; vel *Thalmudico-Chaldaica*, ut סלע, de quo tritum Rabbinorum: שקל האמור בתורה נקרא סלע במשנה *Siclus in Lege, vacatur Selah in Mischna*, δευτερώσει. Schalsch Hakkabb. *pag.* 89. Quanquam inter שקל & סלע alibi videatur discrimen. Talmudici: עין יפה בכלע עין רעה בשקל כינתיחא כרניא *Oculus pulcher in Selah* (observatur) *malus in Siclo*, *medius in tridrachmo*. Id est; liberalis tetraerachmum dedit, avarus siclum communem, medius tres quadrantes. Nempe *vel* discrimen demum sub templo secundo inter duo illa monetarum genera est introductum, *vel* סלע pro Sacro Siclo a Judæis sumitur, ut fuse monstrat doctissimus *Waserus* de Antiq. Num. Heb. *p.* 99. & deinceps; & ex lib. *Chinn.* Schalsch. Hakkabb. *pag.* c. observat; כל השקלים האמורים בדיני ערכים הם שקלי הקדש וידענו בקבלה שהוא משקל ש'ב גרעינין של שעורה מכסף צרוף וככר הוסיפו עליו הז'ל ועשו משקלו במשקל המטבע הנקרא סלע בזמן בית שני שהוא משקל שכ'ד שעורות בינניות וסלע זה אמרו שהוא ד' מעין המעה היא הנקרא בימי מר'עה גרה וכן תרגם אנקלוס גרה דרה מעה ומשקלה י'ו שעורות: *Omnia pondera, quorum fit mentio in judiciis æstimationum, sunt pondera sacra. Novimus autem per traditionem, esse pondo 320. granorum hordei, argenti defæcati: Addentes vero sapientes nostri, p. m. fecerunt ut pondo ejus responderet monetæ cui nomen Selah, tempore templi secundi: estque pondo* 324. *granorum hordeaceorum intermediorum. Selah dicunt constare* 4. *denariis*; *Denarium* 6. *Obolis: obolum tempore Mosis Magistri nostri, p. m. fuisse appellatum Gerah. Atque sic etiam interpretatur Onkelosus Gerah per Maah, cujus pondus est* 16. *granorum hordeaceorum*. Et paulo sup. הסלע בזמן בית שני שקל ש'פר שעורות בינניות *Selah, tempore templi secundi pondo* 384. (ita error supra, ubi 324. corrigendus) *granorum hordeaceorum mediocrium*. *Ralbag*: שקלים הם סלעים והסלע הוא ש'פר גרגירי שעורה מכסף נקי *Sicli sunt Selah; estque Selah pondo* 384. *granorum ex puro argento*. Ut autem Siclus cynosura erat, ad quam reliqui nummi examinabantur, ita idem ille proportionatam divisionem in partes admittebat. Unde habebant Semisses, Trientes, quadrantes. *Semissis*, sive Semisiclus Hebraice dicitur vel בקע *Gen.* 24. 21. *Exod.* 38. 26. vel חצי, aut מחצית שקל dimidius Siclus, *Exod.* 30. 13. 15. *Trientis* mentio fit *Nehem.* 10. *v.* 32. Ob necessitatem ædificiorum exacti *Quadrantem* Hebræi רבע vocant, cujus expressa mentio: *i. Sam. 9.* 8. ubi scribitur, famulum רבע שקל כסף *quadrantem Sicli argentei* in manu habuisse, ut eum viro Dei offerret, quod viam ad inveniendas asinas ei monstraret. Æquivalebat זוז vel זוזא, de quo jam.

B. זוז vel זוזא Chaldæorum & Syrorum vox, vel generaliter notat *pecuniam*, prout Germanis minime insolens est nomen denariorum, aureorum, bazionum, generaliter exprimere nummos; vel certam speciem, nempe, ut *Elias* explicat רבע שקל הכסף *quadrantem Sicli argentei*. Unde *Kimchius* השקל ארבעה זוזא *Siclus est quatuor Zuzim*. Hunc nummum *Cl. Waser. cap.* 20. cum Denario Romanorum, & Drachma Atticorum confert. Certe pro voce δραχμή, *Luc.* 15. 8. 9. Syrus habet זוזא. Pondere suo continebat 5. מעין *sive obolos* Hebraicos, qui sex obolis Atticis valore suo pares erant: quod ei pondo in Thalmude hinc inde tribuitur.

C. גרה *Gera*, usitatus in sacris literis nummus. Æstimatur omnium fere Hebræorum judicio pondere 17. granorum hordei. Ita *Levi Ben Gersom*; *R. Jechajas*. At *Rambam* מעה שהיה בימי מר'עה גרה היא יו שעורות *Maah, quæ tempore Mosi Magistri nostri, p. m. vocabatur Gerah, constat 16. hordeis* (granis hordeaceis:) Ita in *Schalschel. Hakkabb. pag.* 88. *6. & 89.* גרה נקרא בגמרא דנקא וכן נקרא בערבי והוא משקל ב' גרגירי חטה בינונית *Gerah vocatur in Gemara Dinka; & sic dicitur Arabice*; estque *pondo duorum granorum triticeorum mediocrium*. דנקא Arab. دانق Sexta pars Tῦ درهم seu Kiratia duo a Persico دانك *Danc*; in omnibus linguis a minuta forma, & vili pretio deducitur. Heb. vel a גרגרים *granis* desumunt, quod videlicet pondere minutissimorum Gerah æstimaretur; vel a גרר quatenus *recidere* significat aut *concidere*, ac si rem concisam, recisam, h. e. minutam argenti, unde hic nummus cusus fuit, portiunculam dicas. Arab. a دنق *Minutias rerum sectatus fuit, obolatim numeravit*. Accedit ad *Album*.

D. מעא & מעה voces Chaldæis Paraphrastis usitatæ. Respondent Heb. גרה & המעה היא הנקרא בימי מר'עה : unde אגורה

נרה *Ma diebus Mosis Magistri nostri b. m. erat Gera & Rambam* in Maas. Hascheni סלע continet quatuor דינרים *Denarios*: Denarius sex מעין *obolos*; מעה quatuor אסרים *assaria*.

E. דינר *Denarius*. Vox hæc apud Hebræos varie accipitur. 1. Pro quolibet nummo meliori, post Siclum. 2. Pro nummo aureo vel argeneto. כל דינרין בנון אחרי יוד הם של כסף ובלי נון אחרי יוד הם של זהב *Denarii cum Nun post Jod, sunt argentei; absque Nun post Jod, aurei*. Si aureus sit, valet 25. denarios argenteos. כל דינר זהב הנזכר במשנה או בריתא הוא כ"ה זוז *Omnis denarius memoratus in Mischna aut Barietha est 25. Zuzim.* דינר של כסף אחד מעשרים וחמשה בדינר של זהב *Denarius argenteus est pars 25. denarii aurei*. Falso igitur statuit *Elias* זוז & דינר differre materia, adeo ut דינר pro aurea tantum sumatur moneta; ut זוז de argentea. Arabibus vox دينار ita nota est, Hebræis non item, prout درهم *nummus argenteus*. De valore denarii, & respectu ad alias monetas, loquitur author *Schalsch. Hakkabb.* ex aliorum relatione, *pag.* 88. 6. דינר וזוז הכל אחד *Denarius & Zuz unum & idem*; ad denos crucigeros hodiernos reducitur. Et postea ex lib. הפרדס Paradis. בכף הפריון שוה לזוז והוא ה' סלעים סלע ד'דינרין דינר ו' מעות מעה ב' פנדיוני' פנדיון ב' מוסימוסין מוסימוס ב' קונטריקון קונטריקון ב' פרוטות פרוטה חצי שעורה בכסף זוז היא הפרוטה שאמרו ח"ל שהיא א' משמנה לאיסר האיטלקי *Pretium redemtionis accedit ad 30. Zuz, quod facit 5. Seblas; Selah 4. denarios* (argenteos nam בבנין הבית זהיב היא דינר *Tempore extructi templi aureus dicebatur Denarius* (*Denarius 6. obolos; obolus duo Pondion*) est etiam oboli species, quem alias *Majem.* appellat חצי זוז dimidium Zuz) *Pondion duo Assaria, assarium duo Mosimosin*, (semisses) *Mosimos duos quadrantes; quadrans duas Perutas, Peruta dimidium granum bordeaceum argenti. Atque hæc illa est Peruta, de qua sapientes nostri, p. m. quod sit octava pars Assis Italici.*

F. דרכון vel דרכמון vel דארכון *Darcon, Darcemon, Adarcon*. Vox est ἔγγραφος, 1. *Paral.* XXIX. 7. *Esd.* 2. 69. expresse posita; de origine tamen ejus disceptatur. Darcon vel Darcemon dici vult *Brerewordus*, quasi Darii imagine signatus, vide *Apparat. Bibl.* πολυγλ. *p.* 31. de Ponderibus, &c. Atque sic Dracmon idem erit quod *Daricus*. Judæi agnoscunt monetam Persicam, Græcis favet affinitas cum voce δαρχμὴ, vel δραχμὴ. Quid si a Persis ad Judæos pariter & Græcos manasse dicamus, præsertim cum posterioris ævi Scriptores ejus demum meminerint? Communi quidem eruditorum calculo nummi hujus usus assignarur Davidis etiam ætati, argumento loci 1. *Paral.* XXIX. 7. ubi mentio Drachmarum myriadis: quia vero liber *Esræ* tributus, imperantibus Persis scriptus fuit, Persarum etiam pretium & æstimationem retinuisse videtur. Persis certe usitatum est درم *Hebr.* דרכמון, *Arab.* درهم general. *nummus*: special. *numisma argenteum*, qualia 20. (subinde 25.) valebant دينار *denarium*. Unde مدرهم *pecuniosus*; & درهم *folia nummis similia produxit malva*. Postea, idest, post exilium Babylonicum, numisma hoc usitatum fuisse, mirum est, reperiri qui negent, cum antea vix videatur usurpatum, & sequioris ævi scriptores ejus expresse meminerint. In *Talmud* Cod. מצרפין שקלין לדרכונות מפני משוי הדרך: *Conflabant siclos in Darbinoth* (sic vitiose Hebræi sæpe scripserunt) *propter onus viæ;* Glossa habet דרכון היה בו שני סלעים ואמר שמצרפין אותן השקלין שהם הכסף בדינרי זהב כדי שיקל משאם: *Derbon continebat duos Selabim, diciique quod conflati fuerint isti sicli, qui fuerunt ex argento, in nummos aureos, ut levius fieret onus ipsorum*. De *pondere* etiam alii consentiunt. R. *Obadias* in *Schalsc. p.* 89. דרכון והוא שני סלעים שוה י' יוליאי *Darcon æquivalet duobus Selabim, qui faciunt* 10. *Julios*. Mutatio apud Judæos facta facilius conceditur, quia eadem & Græcis placuit. Drachmam certe appellarunt, quod tot oboli τὴν δρὰκα *pugillum* & manum complerent (ut *Eustathius* in *Homerum* observat) respondebatque proxime denario Romano, qui tantum continuit auri, quantum aureus Hungaricus. Reliqui vero Orientales, *Persæ* præsertim & *Arabes* Drachmarum nomen argenteis nummis constanter reservarunt; nisi quod postea obolus etiam æneus ita dici cœperit. Vide Clariss. *Waser. lib.* 2. *cap.* 16. Puto, hanc monetæ speciem normam non minus fuisse cæterorum nummorum argenteorum apud Persas, quam שקל apud Hebræos, quod proinde etiam, ut hoc ponderis nomen est, 12. قراريط *Ceratiorum*.

G. אסר *Assar, assarium, assis;* Nummus minutus, Syris & Rabbinis non infrequens. Argenteus fuit, tantum pendens, quantum pendunt quatuor grana hordei; unde מטבע קטנה *moneta parva*, appellatur. Prout & assis denarii tantum dextantem, hoc est, decimam partem constituerat, adeo ut deni asses denarium facerent. Hujus numismatis mentio fit,

Massh.

Matth. 10. 29. Ubi proverbialiter ſumitur, ut & alias apud Hebræos, pro *re minima*. Vide Lex *Talmud. Buxt. p.* 175. *Tremell.* ad loc. *Matth. Waſer. l.* 1. *cap.* 23. Æſtimium ejus ex mente Hebræorum ſupra dedimus, nempe duorum מוסמסין *Moſmeſin*.

H. פרוטה *Peruta*, vel *Pruta*; nummus viliſſimus, fragmentum aſſis אחד משמונה באיסר האיטלקי *æquivalens octavæ parti. Aſſarii Italici*. Et *Maim. cap.* 1. Hil. Schekal. פרוטה חצי שעורה *Pruta eſt dimidii grani hordeacei* (ponderis.) Idem Judicium de eo, aliorum eſt Rabbinorum, *Schalſch. Hakk. p.* 88. *b.* 89. a. Hebræi æquivalentem nummum ponunt Aſperum Turcicum. *Jore deah num.* 294. S. 6. פרוטה היא אחד מל״ב במעה בכף שהיא אש׳פירו אוטמאני ששוקל י״ו גרעיני שעורה: *Pruta eſt nummulus unus ex triginta duobus nummi argentei; Aſperi videlicet Ottomannici, qui ponderat ſexdecim grana hordei*. וזו היא הפרוטה שאמרו ח״ז שהיא משמנה לאיסר האיטלקי: *Eſt autem Pruta nummus, de quo dicunt ſapientes noſtri, p. m. quod octavam conſtituerit partem aſſis Italici*. Schalſch. Hakk. *pag.* 886. quod juxta Gloſſam Talmudicam intelligi debet, de פרוטה של נחשת *Pruta ærea*. Alias פרוטות de nummis æreis vel cupreis ſumunt Hebræi, & quidem de talibus, דליכא עליהו צורתא *in quibus nulla figura eſt impreſſa*.

I. שמין & שמן Syr. שמונא Nummulus Hebræorum antiquus, ſed minutus æreus, teruncius: Græce, λεπτὸν vocatur, *Marc.* XII. *verſ.* 42. & κοδράντης quadrans, *Matth.* v. 26. De pretio ejus R. *Schimeon ben Gamaliel*, dixit שלשה הדרסין למעה שני הניצין להדרס שני שימנין להניץ שתי פרוטות לשמין נמצא פרוטה אחת מששה באיסר האיטלקי: *Tres hadreſin conſtituunt Maam, duo hanizin conſtituunt unum hadres, duo Schemini conſtituunt unum hanitz, duo pruthot conſtituunt unum Schemin: Sic invenitur, quod pruta eſt una de ſex partibus aſſarii Italici*. Hæc Gemara. Supra tamen habuimus Prutam reduci ad unam octavam Iſſar, ſeu Aſſarii Italici. Nempe, inter ipſos Talmudicos de valore Prutæ erat diſputatio, quandoque ille augebatur, quandoque minuebatur. Hinc, juxta duplicem ejus ſupputationem, fuit vel octonarius, vel ſextarius Aſſarii. Unde nomen habeat, non ſatis conſtat. Clariſs. *Waſ. lib.* 2. *pag.* 206. *In ſpecie quodlibet eorum* (פרוטות) שמינא Arab. שומנת *dictum fuit ab Hebr.* שמונה vel שמיני *octo vel octavus, &c. tanquam dicas octonarium, a numero octonario, ut denarius a denario dicebatur Romanis, a denis videl. aſſibus*. Clar. *Buxt.* Lex Talmud. *Idcirco etiam* שמון *ut in Aruch ſcribitur*, *vel* שמין *ut Gemara ſcribit*, *vel* שמונא *ut Syrus habet, non eſt vocabulum ab Hebraico* שמונה *octo, derivatum, quod octo tales nummi unum integrum conſtituerint, ſed eſt ex nominibus, quæ tunc in uſu fuerunt, quorum certa originatio non habetur*. Cum aſſe vel aſſario quidam confundunt, quæ ſententia Clariſs. *de Dieu* ita placuit, ut erroris arguerit eo nomine *Tremellium* 1. *Erratum*, inquit, *videtur in commentario, quod Aſſir dixerit continere* 8. פרוטות *quum potius Aſſis & פרוטה idem fuerint*. Fatetur Aſſir id ipſum eſſe, quod *Matth.* x. 29. ἀσσάριον dicitur. *Ubi, proculdubio, exiguus nummulus intelligitur, cum duo paſſerculi dicuntur venire Aſſario* Ἀσσάριον ϗ λεπτὸν ἓν ἐστι, *citatur ex Heſychio a Scalig. de re nummaria. Secundum Heſychium ergo duo* λεπτὰ, *quæ mulier injecit, duo ſunt Aſſaria*. Sed malim *Tremellii* relinqui notam ſartam & tectam, ex communi Judæorum traditione petitam, quæ, ut ſupra monuimus, vult, λεπτὸν ſive Schemunah, eſſe octavam demum partem Aſſarii. Unde & δύο λεπτὰ *Marcus* aſſerit idem eſſe, quod eſt Κοδράντης. Quadrans ſc. Romanus, qui quarta pars aſſis fuit, quem triuncem *Plinius*, & teruncium *Cicero* a tribus unciis appellant, qui primum ære cuſus fuit ab Imperatoribus, tum vero & plumbo. Pro *Tremell.* facit *Waſer. de Num. p.* 106. b. Et Clariſs. *Buxtorf.* Lex Talmud. R. שמן *Hic poſtremus numerus ſi dividatur per* 24. *aſſaria, invenitur unum aſſarium valere octo Prutas: quanquam alii ſex prutas Aſſarium æſtimarint*. Prior tamen ſententia præferenda mihi videtur, tum quod plerorumque nitatur calculo; tum etiam quod omnino exiſtimem שמונה *octavam* appellari partem ſive Aſſarii, ſive alterius monetæ uſualis. Notum eſt ſiclum diviſum eſſe aliquot partibus. Unde שקל, חצי, רבע *Siclus, dimidius; quadrans*, ſive *quarta pars*. Ita & Græci, δραχμα, διδραχμον. Latinis, Aſſis, Semiſſis, quadrans, teruncius, &c. Accedit, quod quemadmodum antea Græcorum Perſarumque Judæis nummi adeo fuerint uſitati, ut Siclorum nomen pene evanuerit, ita Romanis, rerum potitis, & Publicanis per Provincias diſtributis, denarii, ceterique nummi Romani in uſu eſſe iiſdem cœperunt.

R. אגורה nummus, itidem minutus, fuit *argenteus*, cujus expreſſa fit mentio 1. *Sam.* II. 36. Æquipollet *Geræ*, ideſt duobus crucigeris Germanicis. R. *Sol.* אגורה משקולת עשרים גרה הוא *Agorah ejuſdem ponderis eſt, cujus Gera, quorum viginti Siclum conſtituunt*. Et R. *David* אגורה הוא כמו גרה *Agorah idem eſt, quod Gera*. Alii tamen aliter. Arabs habet مثقال فضة

ἄνιὸ *ficlum argenteum*. Syr. ܕܟܣܦܐ ܐܓܘܪܐ *nummulus argenteus*. LXX. ὀβολὸν ἀργυρίου; Chald. מעאה דכסף *Maa argentea*. Nummus sic dictus vel ab אגר Heb. *colligendo*; vel אגר *conducendo*. Nummo enim mercenarii auctorari solent.

L. קשיטה *Agnus*, vel *agna* proprie. Occurrit. *Gen.* XXXIII. 19. *Hos.* XXIV. 32. *Job.* XLII. 11. I. Locum LXX. vertunt ἑκατὸν ἀμνῶν; *Samaris.* uterque קשיטה Syr. ܒܡܐܐ ܢܩܘܢ *Centum ovibus*: Ita *Arabs* بما نعجة Chald. במאה חורפן *Centum agnis*. Unde nonnulli colligunt, Patriarcham Jacobum, cum portione illa agri, centum agnos vel agnas permutasse, cum tritum fuerit illis temporibus, ante pecuniæ usum excogitatum, negotiationem pecudum permutatione exercere. Alii vero nummos, quibus agnorum sive ovium insculpta fuit figura, intelligunt; quibuscum & nos facimus. Rationes 1. *Act.* VII. 16. expresse legitur, ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου *Emerat Abraham pretio argenti*. 2. Ex πραγματείᾳ, & vitæ genere pastoritio Jacobi. 3. Ex generali pecuniæ notione, quæ est aut a *pecudum* imaginibus pecuniæ impressis, aut a pelle, sive corio earum, e quibus pecunia procusa. 4. Ab exemplo aliorum etiam populorum, qui a figuris, nummis impressis nomina iisdem imposuerunt. Hinc Athenienses & Romani boves & oves; Argivi lupos; Cephalenes & Thessali habent equos. Hodie etiam noti sunt in Helvetia *Corvi*, *Ursati*, Baten. &c. 5. Consensus Hebræorum quibus מטבע est סין מטבע *species monetæ*. 6. Usus apud Talmud. כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטא למאי נפקא מנאי לפרושי מאה קשיטה ראוריתא: *Quando iter feci in Africam, audivi quod Maam vocarint Kesitah: Quid inde fructus provenit? ad explicandum id, quod in Lege dicitur:* Centum קשיטה i. e. Nummi. Vide *Bereseh. Rabb.* §. 79. *in fine*.

Sunt alia quædam nomina, Barbara tamen, & a barbaris mutuata; quæ suis exprimit nominibus *Waserus* noster, doctissimo suo de Nummis Hebræorum scripto, *lib.* II. *cap.* 24. quorum quædam jam adduximus, cætera obscuritate sua cursum sistere non debent. Conferentiam, quæ de Hebr. Nummis habet *Ligtf.* Hor. Heb. *Cornel. a Lapid.* sin Pentateuch.

V. *Atque hæc de voce; accedimus ad rem ipsam, in qua potissimum veniunt causæ examinandæ, tam externæ, Efficiens & Finis, tum internæ, Materia & Forma.*

VI. *Efficiens vel est communis, vel singularis.*

VII. *Communis nomine Statum intelligimus, cujus autoritate nummi sunt cusi.*

Sic E. G. habuerunt Judæi Nummos I. *Domesticos*, i. e. domi cusos, sub statu Theocratico, Aristocratico & Monarchico, ut postea ex inscriptionibus, probabimus. II. De *Samaritanis* nihil quidem dubitamus; sed utrum aliqui ex archetypis, Samaritice notatis, vindicari iis possint, nihil occurrit definire. Sed neque de origine hujus juris quidquam certi habemus; aut quum tamen satis, & inter Patriarchas usitatum fuisse, alii probandum susceperunt; *Villalpand. loc. cit. pag.* 387. Lamecho tribuit; diu etiam duravit, ad excidium usque, & Templi secundi destructionem, ceu probat *Selden. de jure Gent. pag.* 224. *Was. de Num. Heb. p.* 66. III. Locum tandem Judæi dederunt nummis tam Christianorum, quam Gentilium. De *Christianorum* Principum nummis notum est illud ex *Tosepb. Abbod. Zar.* מטבעות שלנו שיש בהן צורת עבודה זרה שתי וערב שרו: *Numismata, quibus utimur, figuris cultus extranei staminis & subtegminis* (ita ob analogiam crucem appellant) *insignitis illicita non sunt*. *Gentilium* vero numismata Hebræis fuisse usitata, probatur ex Historia Evangelica, *Matth.* XXII. *vers.* 17. mentio fit *numismatis census*, cui *Marc.* XII. 14. *denarii* nomen: de quo quidem variæ sunt autorum sententiæ. *Baronius* an. Ch. 34. scribit: *Moris fuit apud Romanos, ut Numismata pro ratione tributi vel census ab Imperatoribus cuderentur, nec uno semper modo eadem permanerent, sed numismata tributorum a cæteris usualis pecuniæ nummis in eo differrent, quod istorum pretium semper idem esset. Numismata vero census* vel *tributi; cum mutaretur tributi quantitas, eadem ad rationem tributi noviter formaretur*. Accedit ei *Lucas Brugensis* ad *Matth.* 22. qui vult, denarium fuisse ipsum tributi capitationis tunc modum. Facit cum iis *Camdenus*, autoritate *Hesychii* deceptus, qui Κῆνσον εἶδος νομίσματος ἐπικεφάλαιον interpretatur. *Alii* tamen existimant, fuisse Siclos, qui honoris causa, Judæis essent relicti. *Alii* denique simpliciter census nummo nihil aliud intelligunt, quam id genus nummi, quo capitationis exactioni satisfieret, non certum & solutionibus peculiariter destinatum; sed qualecunque, quod tributi nomine solvi posset. *Selden. lib. cit. p.* 225. *Numisma census a Romanis cusum est, atque autoritate Cæsarea, Cæsarisque imagine insignitum, eaque, juxta cudendi morem, protuberantiore*. Atque hæc sententia tutissima est. 1. Quia duæ priores difficultatibus, laborant. 2. Quia verba Christi nihil aliud volunt, quam quod illud,

quod

quod ex censu in tributum darent, census appellaretur, atque adeo pecunia quælibet, sive grandis ea esset, sive pauca. 3. Quia tales nummi censuales, distincti nunquam fuerunt reperti. Quia statim infinitos in orbe oportuisset haberi. 5. *Baronii* fundamentum petitum est ab instituto demum Alexandri Severi, adeoque ævo multo recentiori. 6. Accedit consensus virorum magnorum *Lipsii*, *Freheri*, *Casauboni*, *Salmasii*, *Selden. lib. cit. pag.* 759. Alterum etiam afferunt nummum *Matth. 26. vers. 15. Penderunt ei τεσσαράκοντα ἀργύρια triginta argenteos* scil. nummos. Gentilem fuisse nummum quidam duplici argumento probare conantur. 1. Ex antiquariorum scriniis, ubi ostendunt nummos Rhodios, quibus venditum esse Servatorem, traditio habet. Duo cumprimis celebrantur, *alter* Romæ, in Æde S. Crucis in Hierusalem; *alter* Parisiis in Ædæ S. Johannis Lateranesis. *Rhodii* vocabantur, ab Insula Rhodo, & inscriptione, ἔκτυπα hujus nummi hinc inde habentur; vidi Tiguri in Bibliotheca Civica, argentea, &c. Æri incisa habet, *Selden. lib. cit. p.* 229. *Wafer. de Num. p.* 2. ἔκτυπον, & nos habemus ex D. *Feschii* Cheimeliotheca, quod a Seldenianis differt omnibus (Tab. VI. *num.* 2.) Autoritate eruditorum, *Baronii*, *Octavii Pancirolli*, *&c.* Alii limitant. Existimant nempe, aliquos tantum fuisse Rhodios; vel pretio, non figura, Rhodios. Alii prorsus negant Rhodios fuisse; Siclos Judaicos præferentes. 1. Ἀργύρια & Sicli sunt æquipollentia. 2. Quia Judæi suum adhuc tum temporis retinebant jus cudendi monetas. 3. Quia Græci fuerunt nummi, non Latini, Rhodii, minus proinde usitati. 4. Suspecti sunt antiquariis, ipsis etiam Romano-Pontificis. Certe fraudem subodoratus fuit *Antonius Augustinus*, Episcopus Taraconensis. Plures habet rationes *Wafer. l. c. p. 66.* & deinceps. Satis sit, nomine ἀργυρίων absolute positorum Siclos intelligi. Vide supra *pag.* 89. *coll.* cum *Waf. pag.* 64.

VIII. *Singularis nomine intelligimus certas personas, quibus vel cudendi monetas jus tribuitur, vel a quibus nummi illi denominantur.*

Sic 1. Judæi *Bereschb. Rabb. sect.* 39. ארבעה הם שיצא להם מוניטון בעולם: *Quatuor sunt, quorum monetu in mundum exiit, Abraham, Josua, David.* De Abrahamo, vide *Smeg. Orient. p.* 301. De Mardochæo infra, ubi de forma agendum: Jacobo etiam jus asserere videntur חורפן sive agni, de quibus supra: quanquam multis, sed non sufficientibus hanc impugnet sententiam verbis *Villal. l. c. pag.* 389. Sic meminerunt Talmudici דינרא חדריינא *Denarii Adriani*; דינרא טריינא *Denarii Trajani*; סלע נרונית *Sicli Neroniani*, *&c.* Placet, quæ de singularibus ejusdem nummis antehac celeberrimus quidam Antiquarius, Epistola familiari mecum communicavit; inserere. Accepi jam pridem editum a te novissime libellum argumenti rarioris & jucundioris de Cippis Hebræorum vetusti alicujus Hebræi, eruditis notis tuis illustratum, & aliquot locupletatum dissertationibus, de Nummis Hebræo-Samaritanis aliisque similibus Orientalibus. Quibus & Syllabum præmisisti doctissimarum editarum hucusque lucubrationum tuarum, quæ mire grata fuere omnia: Accepi quoque diebus his a N. N. icones cipporum & Numismatum libello inserendas, pro quibus gratias habeo ingentes: Et quia forte ad manus erat Nummus Salomonis argenteus missa quoque Tabella expressus, inter alia similia Lugduno missus mihi, cum jam extaret in alveolis meis, loco ἀντίδωρα eundem ad te mittere constitui, forte noctuam Athenas, ut ut vero, æqui bonique consulas rogo. De hujus autem Nummi veritate & autenticitate, ut ita loquar, nihil adhuc certi habeo & solidi: Dubium faciunt. I. Litera non Samaritana, sed nova quadrata, qui Nummi nescio sufficiens an inveniant testimonium in antiquitate, vel si inveniunt an literæ ejus ea sit antiquitas? II. Pondus drachmale, quod Denarium indicat Romanum: III. Facies, quæ M. Antonium accurate refert; Denique Corona Radiata; quod Coronæ genus an tempore Regis Salomonis jam fuerit in usu, valde ambigo, aut si fuit apud gentes, non verisimile tamen, Regem illum divinis adeo præceptis eruditum ei superstitioni paganæ, quam indicat illud coronæ genus, dare locum voluisse. Initium enim suum (paulo hæc ut repetam altius) nomenque ducit radiatum hocce coronæ genus ab ipso sola cujus Augustum caput (ut ludit, *Martianus Capella* in nupt. Philol. lib. 1.) radiis perfusum circumactumque flammantibus, velut auratam cæsariem, rutili verticis imitatur. Hinc in Deum cooptato Sole, ac specie humana, pro more, effigiato, caput ejus radiis ceu coronamento naturali redimitum dedit antiquitas: testes Nummi Græci, præsertim Rhodii a Colosso suo, Romani, Consulares, Augustales, ad Imperatores usque Christianos. Ad imitationem splendoris hujus cælestis solaris, & divinæ ejusdem imaginis, Reges quoque terreni, ceu Solis progenies, ut eleganter *Paschalius* in Tract. de Coronis, ut se redderent augustiores capita

pita

pita sua, cum non possent ipsamet luce cœlesti, at ejus imitamentis, & effigie radiorum circumdederunt, e laminis, inquam, aureis ejusmodi gemmatis contexta corona, unde ad occursum Solis, ceu ex luce ipsa radii emicarent; Unde *Ovid.* 2. Metamorph. *Circum caput omne micantes*, *Deposuit radios*. Sic Regem Latinum coronatum inducit *Virgil.* Æn. XII.

Ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru; cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt
Solis Avi specimen.

Quo coronamento etiam usus Antonius in Nummis, & quidem, quod sciam, primus, apud *Golzium* & *Fulv. Ursinum* rei Nummariæ scriptores, qui se, autore *Dione lib.* 10. Osiridem & Solem; Cleopatram vero suam Lunam & Isidem vocari voluit. Divinum suspicati traditione autiqua diadema hocce radiatum, Principes & Impp. Romani priores, Diisque proprium, religione quadam ab eo abstinuerunt, nec nisi post ἀποθέωσιν, qua recepti inter Divos credebantur, uti titulis, sic & divino hocce coronæ genere condecorati, prout videre in Nummis Julii. Aug. Tib. &c. unde *Plinius* in Panegyr. Trajani; *Horum unum*, inquit, *si præstitisset alius, illi jam dudum radiatum caput, & media inter Deos sedes*, &c. Nero, ut sacris aliis omnibus, ita & hoc subverso, primus, quod scitur, vivus adhuc in Nummis suis corona usus radiata, Deusque appellari voluit, sicque paulatim profanari & usurpari promiscue ceperunt & vivis & mortuis coronæ radiatæ, prout videre in Nummis Vespasiani, Titi, Domit. & seqq. Impp. Horum vero radiorum (quod animi gratia solum adhuc addam) observationem antiqua & religiosa XII. agnoscunt scriptores prisci, ut videre ex præf. *Virg.* loco & *Artemidoro lib.* 4. *cap.* 11. ubi somnium refert cujusdam, qui sibi videbatur Sol factus, & XI. radiis in forum prodiisse conspicuum: qui exinde præfectus exercitui obierit undecimo Imperii mense, quod perfectum radiorum numerum non habuisset: Cujus etiam meminit *Mart. Capella* lib. 2. de Nupt. Philog. totidem in hoc nummo nostro, si recte dimetiamur, comparent radii, & in cæteris fere Romanorum Nummis, quotquot hujusmodi capitibus insigniti radiatis. Ut alius si fit, incuria id factum & imperitia sculptorum dicendum. Est sc. numerus hic XII. habitus semper perfectissimus, nec sine mysterio: Hinc XII. signa Zodiaci, menses XII. ut & bis duodenæ diei horæ: In sacris habemus XII. tribus Israel. XII. panes propositionis. XII. gemmas in veste sacerdotis. XII. Christi discipulos, & si quæ hujus generis plura. Hæc inquam inter cætera argumento mihi, Salomoni Nummum hunc, etsi maxime gerat nomen ejus, acceptum ferri non posse, sed vel in gratiam Antonii nomine Salomonis per assentationem ei tributo, vel a posteris demum Romanorum forte præfectis, in memoriam Salomonis & Templi ejusdem procusum: quod apud Romanos frequens erat: Sic in C. Marcii Censorini Nummis Consularibus apud *Fulv. Ursinum* capita visuntur & Nomina Regum Romanorum Numæ Pomp. & Anci Marcii. Ancum etiam Regem habeo in Nummo arg. eleganti L. Philippi consulis, qui Reges Annis sexcentis & ultra horum antores Nummorum præiverunt. Alium insuper possideo Nervæ Imp. Numm. in arg. cum inscr. *Divus Nerva* ad caput Nervæ radiatum: altera *Consecratio*. Cum Aquila, qui a Gallieno demum sicque 200. post annis in honorem Nervæ promulgatus, notante quoque *Occone* in suo Indice Numismatum *Roman. fol. m.* 192. & sic alios ab aliis quoque honoratos frequenter videmus. Hæcque ad Nummum Salomonis præsentem, argumentum ne deesset, pluribus tamen quam constitueram adnotare lubuit, tuum erit Vir Clariss. æqui bonique hæc ut consulas. Huic argenteo junxi Hebræum alium, forma maximum, ἔκτυπον plumbeum nonnisi, literas itidem quadratas, quem accipies a N. N. de quo tamen nihil habeo quod adferam, nisi similem, quoad paginæ utriusque, ut ita dicam, Iconem & inscriptionem, quod habeam Æreum, ab alio tamen Archetypo minore paulo, cujus interpretationem tibi committo. Habeo præterea Aureum, Nomine Davidis & filii Salomonis cum Templo, tetradrachmæ pondere, quem refert & explicat *Waserus lib.* 2. *cap.* 5. Itemque argenteum didrachmalem, cum literis, ex una parte Abrahamum & Saram designantibus nomine senis & vetulæ. Ex altera Isaacum & Rebeccam nomine Juvenis & Juvenculæ, quem nullus, quod sciam, recentiorum adhuc vidit, meminerunt ejus Rabbini vestri, teste Clarissimo Dn. *Buxtorfio*. Meminit quoque Nummi Hebræi alterius aurei, *Gabriel Simeon* Florentinus in libello Ital. eleganti, cui Tit. *Illustrazione degli Epitafi e Medaglie antiche*: Regis Davidis, Francisco I. Gall. Q. oblatus, cujus gratia Rex Hebræum quendam Emmanuelem Avenione ad se accersivit, illum ut interpretaretur, erat vero utrinque hæc in-

ioſcriptio, notaote Simeone: *Non erunt tibi Dii Alieni*, & *ego ſum Deus tuus, qui te eduxi de Ægypto*. Qui autor ibidem Iconem refert Nummi hujus oostri Salomonis, quem magni æſtimat. Ita inſignis quidam antiquarius, fautor & amicus de nobis præclare meritus, cujus argumenta ex ipſa depromta antiquitate facile effecerint, ut nummo huic νόθεως poſtulato, antiquitatis larva detrahatur prout jam antehac *Villalpandum* de hoc judicaſſe nummo, recentius demum, ab Herode Agrippa, in honorem Marci Antonii, cujus effigiem optime referat, percuſſum; cooſtat, quod ipſum tamen jam pridem Doctiſſimo *Schikhardo* diſplicuit; de quo conſul. *Differt. de Nummis Heb.* Ego de nummo hoc argenteo (Æneos eoim etiam Hieroſolymis, qualem *Fulvius Urſinus Romanus* habuiſſe dicitur, effodi, *Schikb.* obſervavit) ſentio, nullum me hactenus vidiſſe Hebraicis notatum literis, qui certiorem præ ſe ferat, & veriſimiliorem antiquitatis ſpeciem. Non eſt; fateor, ἐπιγραφὴ *Samaritana*; ſed nullam ejus videmus abſolutam neceſſitatem, in nummis præſertim ſacris aut Symbolicis. *Ponderis* ratio ut diverſa fuit, ita nihil antiquitati detrahit, ſive drachmamale fuerit. *Facies* fallax eſt; præſertim æri inciſa. *Coronam radiatam*, etſi extra ſuperſtitionem, oon video Judæis abjudicaodam. Qui ex Orientalibus de origine coronarum aliquid monueruot, tradunt, primam accepiſſe Nimrodum, & quidem in cælo oſteoſam (ut ex *Elmac.* & *Patricid.* indicavimus *Smegm. Orient. pag.* 272.) Radis, proculdubio, ſolaribus repreſentatam; quæ poſtea figura Orienti adeo non ignota fuiſſe videtur, ut etiam ſingulos radios, ſive apices radiorum inſtar emicantes, *coronas* appellarint. Notum eſt quoſdam apud Hebræos eſſe אותיות המתויגות *literas coronatas*, coronis ſive apicibus notatas; ſuntque numero ſeptem nempe ש״ע טנז גץ, quarum qoelibet tribus notatur apicibus; literæ tamen ש hoc tribuunt privilegium, quod *ſeptem* habeat ejuſmodi apices, *quod ſepties cadat juſtus*, & *reſurgat &c.* Harum coronarum ut obſervantiſſimi ſunt judæi in Pentateuchis puris Mſc. io quibus ubique obvii, ita eorum originem ad ipſum referunt Deum, ut ex *Ephodæo* tradit *Buxtorff. Lex. Talm. pag.* 256a. Eædem coronulæ alias זיונין appellantur, quaſi *ornamenta* literarum ab Arab. زين *Ornavi*. Et ut Perſicum cenſetur origine vocabulum, ita primaria & propria ſignificatione *tiarum* notat, Perſis propriam; qualis عما مه eſt Arabum; quæ & تاج العرب Corona Arabica dicitur. Hinc etiam *Perſarum* Rex متسج vocatur, ut *Arabum* معمم Unde & quatuor ſibi peculiari Dei beneficio obtigiſſe Arabes jactabant, العمايم كيجا نها والخبا حيطا نها والسيوق سيجا نها والشعر ديوانها: *Ut nempe quod aliis corona & diademata, hoc Arabibus tiaræ & capitum faſciæ eſſent, quod aliis domus & muri, hoc illis tentoria, quod aliis ſepes, hoc illis gladii, quod aliis libri & pandectæ, hoc illis Poemata ſua præſtarent*; Ita Celeb. D. *Pocokius* ad fioem ſui Tograi, nuper admodum com verſione Arabica *Hugonis Grotii* de veritate Religionis Chriſtianæ editi, & heri demum ipſius mihi nomine cum Proſodia Arabica *Samuelis Clerici*, liberaliter oblati. Orienti, ſatis patet, coronas ejuſmodi radiatas uſitatas fuiſſe, etſi non vel ab eadem origine, vel eodem ſcopo receptas. Quod & numeri & figuræ ſuperſtitio alibi acceſſit, illud vero ſubſtaotiæ rei nihil derogat. Omnino exiſtimo, antiquitatis hunc nummum oon contemnendæ habere veſtigia; nec Aſſyriacis literis antiquiorem reperiri putem; ſiclis ſaltem, Hebraicis literis notatis, palmam præripit.

Alter ille nummus, cujus ἔκτυπον idem Cl. Vir communicare oobiſcum volui, æri inciſus ad calcem (*Tab.* VI. *num.* 1.) rejectus eſt. Ioſcriptionem habet ex altera parte: שקל דוד נשאר בלס באוצר ציון בבית המקדש: *Siclus Davidis, abſconditus in Theſauro Zionis, in Æde ſancta*; ex altera vero; יהוה שמר ישראל סלך כבור בירושלם: *Dominus cuſtos Iſraelis, Rex gloriæ Hieroſolymorum*. Sed oihil habet, nec pondus, nec ſtylum, nec artificium ſculptorium, quod antiquitatem videatur ſapere. Argentei didrachmalis, ubi Abrahami & Saræ, Iſaaci & Rebeccæ, cum Epithetis (זקן) & *vetulæ* (וזקנה) *Juvenis* (בחור) & *Juvenculæ* (ובתולה) ἔκτυπον ab eodem ſubminiſtratum in ectyporum tabella expreſſimus. *Tab.* VI. *num.* 3.

IX. *Finis vel ſacer* (a) *eſt & Eccleſiaſticus, vel Politicus* (b) *& civilis; vel* (c) *Kabbaliſticus; vel denique* (d) *Magicus & ſuperſtitioſus.*

a. De quo aliquid actum eſt *Jure Heb. pag.* 139. Inſtitutus oempe erat ſiclus ſacer ad res ſacras ſive Eccleſiaſticas, videlicet ad tabernaculi vel templi ſtructuram & ornatum, ad Sacri Miniſterii apparatum, & perfectiooem, ad Numinis propitiationem, ſuique cujuſque redemturam. Profitebantur enim hac Sicli penſione, quot-

quotquot eam præstabant, ceu publico testimonio, Dei peculium se esse, neque alium habere Regem vel Dominum, præter Deum, qui totum se ipsis obstrinxerat, & ideo etiam קדוש ישראל *sanctus* vel *sanctum Israelis* dicebatur: quo ex usu postea כסף הפריום *pecunia redemtionis*, & & כסף הכפורים *pecunia expiationum*, aliisque nominibus est dicta. De hoc siclo quæritur 1. *Cur sic appelletur?* Respondimus jam, *a fine*. Alii tamen a subjecto loco *Villalp. loc. cit. pag.* 399. Ita nuncupatur, quod in sanctuario asservaretur unus atque idem siclus, ad cujus pondus omnes profani sicli exigerentur: prout apud *Jul. Capitolin.* de Maximo Patre scribitur; bibisse illum sæpe die vini Capitolinam amphoram, constat. Propterea enim in Capitolio Jovi sacrabatur amphora, ne a quoquam violaretur. *Walton.* ad Apparat. *pag.* 36. Cum mentio fit in Scripturis sicli sanctuarii, ideo dicitur siclus sanctuarii, quia in sanctuario asservata sunt ponderum & mensurarum exemplaria, hoc enim ad sacerdotum officium pertinebat, ut sint super omne pondus & mensuram, 1. *Chron.* 23. 29. & in Scripturis legimus, non tantum sacra, sed etiam profana Siclo sanctuarii appendi & æstimari. Atque sic *Sanctuarii* siclus aliud nihil est, quam nummus, siclus nomine, ad pondus sive προτότυπον in templo asservatum, appensus. II. *Utrum siclus sacer alterum tantum fuerit gravior? Alii* affirmant; negant *alii*. *Illorum* rationes sunt 1. Differentia, sive Character, quo siclus sacer a profano distinguitur. 2. Translatio LXX. Interpretum, qui vel σίκλον reddunt; vel δίδραχμον, quod sicli sacri mediam notat partem. Unde *Joseph. lib.* 3. Ἀρχαιολ. ὁ δὲ Σίκλος, νόμισμα ἑβραῖον ὤν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας, *Siclus, qui est nummus Hebræorum, Atticas capit drachmas quatuor*. 3. Consensus *Hesychii*, qui siclum sacrum appellat τετράδραχμον, Ἀττικὸν νόμισμα, id est *tetradrachmum, nummum Atticum*. 4. Consuetudo Hebræorum. *Schalsch. Hakkabb.* וידענו בקבלה שהוא שקל הקדש משקל ש״כ גרעין של שעורה בכסף צרוף: *Traditione discimus, siclum sanctuarii pendere* 320. *grana hordei in puro argento*. 5. Placuit etiam hæc sententia tum veteribus, *Hieronymo*; tum recentioribus, *Grsepsio*, quem ducem & antesignanum, hujus sententiæ vocat *Villalp. pag.* 397. loc. cit. *Waser. Kircher. &c. Negantium* argumenta sunt 1. Analogia ponderis & ponderati. Integri enim nummi semunciam pendunt. Provocat ad hoc, tanquam validissimum testimonium *Villalp. l. pag.* 397. *Ante aliquot annos appendimus siclum unum apud Fulvium Ursinum, & postmodum eos omnes quos præcedenti capite percensuimus, atque comperimus singulos argenti siclos ex æquo semunciæ Romanæ antiquæ respondere*, i.e. *quatuor drachmis*. 2. Stater Græcorum, sive semuncia Romana constituebant siclum, cujus in quotidiana conversatione, contractibus &c. erat usus: Vide 2. *Reg.* 7. *vers.* 1. & *vers.* 16. 18. 3. Non sacra tantum, sed & profana siclo sanctuarii appenduntur, & æstimantur. 3. Siclus sacer & profanus æstimatur viginti obolis; quod illi pretium adhuc fuit tempore *Hieronymi, lib.* 14. in *Ezech. cap.* 45. 4. Est Rabbinorum recens inventum. *Villalp. p.* 397. qui de re monetaria ambigue admodum loquuntur, modo enim siclum æstimant 320. granis ut ex *Schalsch.* monuimus modo 160. Vide *Jus Hebr. pag.* 134. & quanquam de sacro ille loqui videatur siclo, hic de profano, eundem tamen esse, ex collatione locorum paret. 5. Sicli dimidia pars nunquam vocatur Siclus profanus; sed inscriptionem habet חצית השקל *semi-sicli*. 6. Nullus unquam fuit visus profanus. 7. Vetustissimi scriptores illius non meminerunt. 8. Nihil fere de illo certi refertur, a doctissimis etiam, qui sententiam illam probant, Cl. *Waser.* de *Num. Hebr. pag.* 71. 6. *Hæc de communi siclo didrachmo; qui utrum effigiatus fuerit & quibus lemmatis, vel literis descriptus, si figuras & lemmata habuit, etsi in sacris literis & veterum monumentis non exprimitur, credibile tamen est, primis illis temporibus ante Legem ἄσημον fuisse*, h.e. *non signatum; sed pondere duntaxat distinctum, non nota, ut Romanos quoque æs primum tale habuisse, supra dixi. Posterioribus deinde seculis, Lege jam lata, & Reipublicæ Israeliticæ forma constiuta & confirmata, fieri potuit, ut sicli sacri figuras & lemmata adquisiverit, ita tamen, ut dimidiato pondere levior vel minor esset, quæ unica ratio ad utriusque distinctionem sufficiebat. Quod putant nonnulli magni viri, literam* Aleph *superpositam urnulæ distinctionem facere, illud non satis est. Nam quotquot siclos vidi (vidi autem perplures) ii omnes literam illam eo loci procusam habuerunt: & sacros non profanos fuisse, justum ipsorum atque legitimum pondus, dimidiæ scil. unciæ argenti puri, satis superque docet. Unde aliter distinctos fuisse necessario credi debet*. 8. Omnis æstimatio fiebat secundum siclum sanctuarii. 10. Nemo prudens diversa pondera, vel mensuras intra regnum suum admitteret. 11. Negant rationes, vel ex LXX. Interpretibus, vel *Josepho* promtas, sufficere. Ad LXX. viralem autoritatem varie excipiunt. *Arias Montanus* & *Masius* lapsos illos exi-

sti-

ſtimant in translatione: quod tamen tot locis factum fuiſſe, veriſimile non eſt, *Alii* ad librarios referunt, qui cum viderent literam δ, quæ quatuor ſignificat, drachmæ præpoſitam fuiſſe, inſerto (ι) δίδραχμα formarint: ſed neque hoc eſt probabile. Verior igitur aliis videtur ſententia, quæ vult LXX. verſionem ſuam Alexandriæ ſcripſiſſe, ubi unum drachma par erat duobus Atticis, unde apud eos δίδραχμον idem, quod apud alios τετράδραχμον; nam ut hodie, ita olim monetæ apud varias nationes varium habuere valorem. *Villalp.* poſtquam probaſſet LXX. didrachmo ſiclum intelligere ſanctuarii, concludit *eos, cum didrachmum pro ſiclo reddunt, non certam habuiſſe exæquandi ponderis rationem; ſed potius pro Hebraico alium Græcum ſubſtituere voluiſſe, qui illi in eo tantum eſſet ſimilis, quod magis in ore, & manibus omnium Græcorum didrachmum tunc verſaretur, haudſecus quam tetradrachmus ſiclus in oculis ac manibus olim Hebræorum.* Eadem reſponſione *Epiphanii, Iſidori*, teſtimonia conciliant. *Qua eadem ratione*, inquit *Villalp. Epiphanius quoque interpretandus eſt, qui eorundem LXX. Interpretum verſionem ſtaterem dixit unciæ fuiſſe dimidium, habuiſſeque duo didrachma; ſiclum vero quadrantem dici, quartam unciæ partem, dimidium ſtateris, habuiſſeque duas drachmas. Quod quidem Epiphanii teſtimonium veritati conſonum, nobiſque nulla ratione adverſum deprehendetur, ſi ubique ſicilicus legatur pro ſiclo, ipſeque de ſicilíu Romanorum locutus fuiſſe intelligatur, non de Hebræorum ſiclo.* Quod vero pro eo, ubi dicitur, *Cæſaries Abſolomis pendere ſiclos ducentos, pondere regio*, LXX. *centum ſiclos* poſuerunt, nolunt referi ad diſcrimen majoris & minoris ſicli. Agnoſcunt enim variam lectionem. In emendatioribus Exemplaribus habetur διακοσίυς σίκλυς; in Complutenſi; *centenarius* reperitur numerus. Quæ ex *Joſepho* proferunt, rejiciunt, tanquam a textu Græco aliena, & Latinorum Interpretum oſcitantia miſere corrupta. Hæc fere ſunt quæ in utramque partem diſputantur, & certe, niſi conſtanti Hebræorum conſuetudini & traditioni aliquid deferatur, poſterioris ſententiæ rationes priori videntur prævalere; præſertim cum *Maimonides* ſuo de ſiclis tractatu non intercedat.

b. De quo uſu *Gen.* 23. *verſ.* 14. 15. 16. ubi mentio כסף עבר לסחר *argenti tranſeuntis ad mercatores*, i. e. probatæ monetæ publicæ. Verbum autem עבר monetæ accommodatum, id proprie ſignificare videtur, quod Italica phraſis, *moneta corrente*, vel *Hiſpana*, *dela monada que corre*, inquit, *Villalp. pag.* 387. German. gangbare Münz.

c. Reperiuntur tales hinc inde; vidi aliquando *Burgdorfii* in Helvetia nummum apud inſignem Antiquarium, D. *Hortinum*, loci nuper paſtorem τῶν ἐν ἁγίοις, nominibus Dei Kabbaliſticis variegatum, cujus ἔκτυπον, quia jam ad manus non eſt, alia occaſione poterimus communicace.

d. Sant nempe amuleta, Taliſmæ &c. & alia id genus, quibus Oriens ita ſcatet, ut Occidens non pauca κακοζηλίᾳ quadam ſua fecerit. Plerique enim tales nummi inſcriptionem habent ex Oriente mutuatam, etſi ſculptorum imperitia male tractatam. Vidi nuper Francofurti nummum aureum, cujus alterum latus verba in peripheria habebat: Effenon, Chad. (קדוש) (אלהי) Saday שדי, San Jacob. alterum vero; *Vincit Leo de tribu Juda, Radix David*; utrinque in medio Characteres erant Samaritanis non abſimiles. Cum his nummis magnam habent analogiam pittacia illa, quibus vel ex Veteri, vel Novo Teſtamento inſcripta dicta vulneribus, ictibus, telis opponuntur. Notum eſt Judæorum שמו ש תהלים. Habeo totum *Pſalm.* 67. eum, ut auguror, in finem artificioſiſſime, duriſſimo ſilici, ita inſculptum, ut literæ Hebraicæ protuberent, addita ſigilli Solomonici effigie, quod in Ducali antehac Italiæ Bibliotheca aſſervatum, noſtra ætate in Germaniam fuit illatum, & ab amico mihi quodam ante aliquot annos oblatum. Dignum quod ob ſolam ſculpturæ elegantiam, locum in Bibliotheca illuſtri habeat.

X. *Hæc de cauſis nummorum Hebraicorum externis: Internæ ſunt materia & forma.*

X. ב *Materia eſt vel* (a) *aurum vel* (b) *argentum, vel* (c) *æs.*

Octo potiſſimum nomina obſervata ſunt, quibus Hebræi, Chaldæi, Syri, aurum appellant; זהב generale; deinde פז vel מכתם, סגור, בצר vel חרוץ, כתם, סופז, אופיר, de *Num. Hebr. lib.* 1. *cap.* 6. & deinde. Ex hoc metallo ſuſi vel cuſi erant nummi I. זהבים *aurei* proprie ſic dicti, a זהב *aurum*. Ubi tamen notandum, vocem זהב vel χρυσὸς, ſumi pro qualibet pecunia, cujuſvis materiæ vel formæ prout nos certam argenti ſummam, ſive argento, ære etiam pendatur, Gülden appellamus. Occurrit hoc ſenſu, 2. *Sam.* 24. 4. *Non agitur mihi cum Saule* לי זהב *de pecunia Eſ.* 46. *verſ.* 6. Prodigunt זהב *aurum* id eſt *pecuniam*. Hoc ſenſu frequens eſt Rabbinis, Græcis etiam, Χρυσῦ λαλῶντος πᾶς ἀπρακτεῖ λόγος, *Auro*, id eſt *pecunia loquente, ratio quævis irrita eſt.* Ita

Propter. *Auro pulsa fides, auro venalia jura*, vel ἰδιωῶς pro certa monetæ specie, ut in *Pirke Abb* Comparate זהבים *aureos nummos*. Ita *Kimch. Psalm.* 34. 1. *Midrasch Psalm.* 37. II. דינרים *Denarii*, qui & argentei esse solebant, ut supra diximus, vel aurei. Aureos enim etiam fuisse, extra controversiam est. Qui quidem constituunt Ducatum vel absolute positi; vel cum additione זהב ut in *Tharg.* 2. *Reg.* 5. 5. שיתא אלפין דדהב 6000. *denariorum*. Hæc duo, æquipollentia בצר & זהב, statuuntur respondere drachmis duabus Atticis. III. Siclos etiam dari aureos id est didrachmum aureum, ex 1. *Chron.* 31. 25. observat *Brerewod*.

b. Ἐπίσημον cumprimis fuit Tyriorum argentum ἄσημον. Unde *Schalsch. Hakabb. pag.* 89. a. כל כסף האמור בתורה הוא כסף צור כל זוז או פלגא דזוזא הוא דינר צורי בכסף צורי הוא הדינר והוא זוז והוא משקל בסף וחצי בקרוב והוא צ״ו גרעיני שעורים: *Omne argentum, cujus mentio fit in lege, est argentum Tyrium. Omnis zuz, aut dimidium ejus, est denarius Tyrius*. Ἀργύρεον (species nummi) *est denarius, æquipollens Zuzæ; pendens argenteum quasi* (siclum) *cum dimidio, estque* 96. *granorum bordeaceorum. Talmudici* in Kiddusch. כל כסף האמורה בתורה כסף צורי ושל דבריהם בכסף מדינה: *Argentum omne, cujus in Lege fit mentio, intelligitur argentum Tyrium, sed Rabbinorum argenteum intelligitur commune provinciale*. Ubi R. *Solomo*: *Tyriorum nummi omnes erant argentei, nulli ærei, argento etiam puriori cudebant nummos* בכסף מדינה *absolute dictum sumitur pro nummo octonario minimo Tyri argenteo*. Quando dicitur de siclo, intelligitur שמיני *octonarius* (nummus valens octavam) sicli Tyrii: De דינר *denario* intelligitur octonarius denarii, Tyrii. Argentei autem nummi erant 1. Sicli, cum suis partibus. 2. Denarii: 3. Drachmæ, ut plurimum. 4. Zuzim. 5. Assaria. 6. Gera, &c.

c. Tales erant 1. Nummi quidam, *Villalpandi* opinione, a Samuele Propheta cusi; *Tom. III. Appar. urb. Lib.* 2. *disp.* 4. *cap.* 27. 2. *Nummi Symbolici*, Samaritanis etiam literis scripti, de quibus ex Thesseo *Wafer. lib.* 2. *pag.* 62. 3. Sicli. *Semisicli*, & *Quadrantes sicli*, quorum typos habet *Villalp. l. c. p.* 378. *Walt. pag.* 33. 4. Prutæ R. *Sol.* ad *loc. cit. Pruta erat ex ære*: Hinc פרוטות של נחשת *minuta æris*, χαλκοὶ, æreola vocantur. Unde & in N. T. pro pecunia, per Metonymiam sumitur, *Matth.* x. *vers.* 9. *Marc.* XII. 41: Latinis cumprimis, & Græcis hæc loquendi ratio familiaris est.

XI. *Forma* vel *externa est*, vel *interna*. *Illa una fere est*, (a) *rotunda*; *hæc tum ex Scriptura* (b) *æstimatur*, *tum ex vocibus* (c) *Scriptura expressis*, *tum* (d) *ex variis figuris*.

a. Alios enim nummos Hebraicos non vidi.

b. Scriptura in veterum Hebræorum nummis varia occurrit, ad duas tamen classes reducitur, *Samaritanam* & *Assyriacam*, sive *profanam* & *sacram*. *Profana* sive Samaritana, a Charactere qui in Samaritanis conspicitur, codicibus, non longe recedit, si quædam elementa; א (diversis enim extat formis, in nummis; quarum aliæ propius, aliæ remotius absunt a Samaritanorum modernorum literis. Vide *Villalp. l. c. p.* 378.) ב, י (quod τῷ א facilius respondet) צעם & ח (crucis figuram referens, quod in nullis Mss. Codd. observavi) exceperis. Exempla hujusmodi nummorum ex *Judæis* habet R. *Azar.* Meor. En. *pag.* 171. 6. *Christianis*, *Villalp. l. c. Walton.* tum Introduct. ad Lect. Ling. Orient. *p.* 31. tum *Apparat. Bibl.* Polygl. *Morin.* Exerc. Sam. *Wafer. pag.* 59. & deinc. *Kirch.* Œdip. Habeo & ego (Tab. VI. *n.* 4.) siclum, antiquum satis, characteribus Samaritanis insignitum, quem ex celeberrimi *Hottomanni*, ni fallor, suppellectili acceptum, Collegæ aliquando honorandi, D. *Caspari Wyssii*, Professoris nuper Græcæ Linguæ apud Tigurinos, beneficio obtinui. Digna sunt R. *Azariæ* verba, quæ ἰσοῤῥόπως ἅπαντα, ordine hic inserantur; Ea ex *Meor. Enajim. pag.* 171. ita habent:

נתחיל ללמוד צורת האותיות ולא בכתב שלנו אבל באותו שקראוהו ז״ל פ״ק דמגלה ופ״ב דסנהדרין כתב עברי היינו של בני עבר הנהר אשר תארוהו נב׳ כתב ליבונאה ופרשו אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות הנהוג אצל הכותיים שהם השומרונים גם הרמב״ם ז״ל בפרוש משנת ידים פ״ד כתב עליו שהוא הנהוג אצל העם הנקראים السامرة היינו שומרון והנה לפי מה שראיתי בקונטרים איש אמונות מארץ הצבי אשר כתב סידו אל הרב ר׳ פתחיה ירא מספוליטי כלמדו אותו גם הלשון הערבי והר״ר משה הרופא בנו הראהו לי פה פירדה וגם לפי מה שאחד כן בעיר סנטובה המשכיל ר׳ שמואל מארלי הראה לי בקונטרים מהלך הגאון הרר׳ משה באסולה ז״ל לארץ הקדש והחדושים אשר ראה במהלכו ההוא כתיבת יד הגאון הנזכר ממש וכן עוד לפי מה שהראני שמה סנטוכה המשכיל ר׳ ראובן מפירושה בנוסח מסר לו אחד מחכמי הנצרים בעיר בולונייא כפי מה שמצא בכפר קרסה נאמן אצלם השפא ביתא שמרונית זו היא צורתה וזה לשון הרר משה באסולה הנ׳ אותיות הכותיים אשר על המטבעות והנה תמצא להרמב״ן ז״ל אחר פרוש התורה שכתב וזה לשונו ברכני יי׳ עד כה שבאתי

שבאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי חותם מצדו האחד כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית ובשני הצדדין סביב כתב מפותח באר היטב והראו הכתב לכותיים וקראוהו מיד כי הוא כתב עברי אשר נשאר לכותיים כמו שנזכר בסנהדרין וקראו מן הצד האחד שקל השקלים ומן הצד האחר ירושלים הקדושה ואומרים כי הצורות הם מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו והצורה השנית צנצנת המן ושקלנו אותו בשלחנות ומשקלו עשרה בכסף והם חצי אוקיא שזכר רשי וכן ראיתי מן המטבע ההוא בצורות ובכתיבת ההיא חצי משקלו וכו היו שוקלים חצי השקל שהיו שוקלים לקרבנות וכו' ואולם ברוך ה' גם אני הכותב ראיתי אחד מן השקלים הנזכרים מיד אלמנת התגר החסיד יצחק האגרו ספרדי ז"ל אשר היה מתושבי פירארה ובכתר שם טוב הלך לירושלם ושם נפטר ויקבר בעמק יהושפט חוץ לשער ציון כשעור מיל וזאת האשה רחלו כת טפלי שבה אל כמ"ר טוב ז"ל בנה הגדול הנצב על נכסי אביו פה פירארה ובסביבותה מטבע הנז' ראיתי כתוב באותיות דלעילא שקל ישראל ובאמצע צנצנת עם שר עליה אשר לדעתי ר"ל שקל דוד ומצד אחר ירושלים הקדושה או ירושליםה קדושה ובאמצעו מטה בעל שלשה פרחים כפי אלו הצורות משני עבריו ולבי אומר לי כי הרב נחמני ז"ל שכח וכתב שקל השקלים תחת שקל ישראל וכן עם כי אפשר לקרוא ירושלים הקדושה אפשר גם כן שיקרא ירושליםה קדושה שכן תמצא בירושלמי דמגלה פ"ק ר' סימון ור' שמואל בר נחמני תרויהון אמרין אנשי ירושלים היו כותבין ירושלים ירושלימה ולא היו מקפידין ורבותיה צפון צפונה תימן תימנה.

Incipiemus discere literas Scripturæ non nostræ; sed illius, quam appellarunt sapientes nostri b. m. in Megilla cap. 1. & c. 2. *Sanhedrin, scripturam Hebræam i. e. Transfluvialium, quam etiam vocarunt scripturam Libonæam* (*R. Schelomo Jarchi explicat literas magnas, cujusmodi sunt, quas inscribunt amuletis, & postium pittaciis*) *qua utuntur Chuthæi i. e. Samaritani. Etiam Rambam p. m. in explicatione Misch. Jadaim* cap. 4. *scribit ea de re, quod usitatus sit* (Character ille) *apud Samaritanos. Ecce autem vidi in quaternione viri cujusdam fide digni, e terra sancta, qui illud manu sua scripsit ad Raf, R. Petachiam Jada Mospolitem, cum eundem doceret Linguam Arabicam, quod R. Moses, Medicus, filius ejus, mihi hic Ferrariæ ostendit. Sed & postea Mantuæ vir prudens, R. Samuel Marli ostendit mihi in quaternione iter Excellentis Magistri Mosche Basula, p. m. in terram sanctam, & res varas, quas itinere suo observavit; manus Excellentis illius adhuc in solidum habetur. Insuper quod mihi Mantuæ sapiens R. Reuben, Perusinus, in exemplari, ostendit, quod ei Christianus quidam Bononiensis, prout illud reperit in antiquo libro; qui apud ipsos magnæ est fidei, dedit;* Alphabetum *Samaritanum, cujus hæc est figura. Atque hæc sunt verba R. Mosche Basula, supra memorati: Literæ Samaritanorum, quæ in monetis reperiuntur.* Totum postea exscribit Alphabetum, cui subjicit. *Ecce reperies ad finem commentariorum in Legem, R. Nachmanidis, quod sequentia scripserit verba: Benedixit mihi huc usque Deus, ut pervenerim in Acco, ubi reperi in manibus Seniorum monetam argenteam, sculptam cælatura annulorum, ab uno ejus latere est quasi baculus maturescens; ab altera parte paropsis quasi, ad utriusque lateris circuitum scriptura clara. Hanc scripturam ostenderunt Cuthæis, qui e vestigio eam legerunt, est enim scriptura Hebræa, quæ adhuc penes Cuthæos remanet, prout habetur in Sanhed. Legerunt autem ab una parte* שקל השקלים Siclus Siclorum; *ab altera vero* ירושלים הקרושה Hierosolyma sancta. *Dicuntque figuram illam esse virgam Aharonis, ejus amygdala, & flores; alteram vero urnam Aharonis. Libravimus autem eam in mensis* (Trapezitarum) *& reperimus ejus pondo* 10. *argenteorum, qui faciunt Semunciam, ut observat R. Schelomo Jarchi. Vidi etiam monetam eadem figura & scriptura insignitam, dimidii ponderis, quo librabant dimidios Siclos, quos in sacrificiorum usum appendebant, &c. Sed; & Benedictus Deus; ego qui hæc scribo, vidi unum ex siclis memoratis e manu viduæ Mercatoris benefici, Isaaci Hagio, Hispani, p. m. qui erat ex incolis Ferrariæ, & cum corona boni nominis iter fecit Hierosolyma, ubi & mortuus & sepultus est in valle Josaphat, extra portam Zionis, quasi milliaris distantia. Hæc vero vidua, quam sequuntur libri, redit ad Excell. Jom Thof p. m. filium natu majorem, qui facultatum parentis sui hæreditatem adiit hic Ferrariæ: In circuitu autem moneta vidi scriptum literis, supra quidem:* שקל ישראל Siclus Israelis; *in medio urna, cum literis* שר *supra positis, quod meo judicio est*, Siclus Davidis. *Ab altero latere;* ירושלים הקרושה *Jerosolyma sancta; aut* ירושליםה קרושה, Hierosolyma sancta. *In medio virga, tribus floribus insignita; hæc, ab utroque latere forma.* Ponit jam ἔκτυπον Sicli, nostris respondentem per omnia. *Dicit autem mihi cor meum R. Nachmanidem, p. m. oblivione scripsisse* שקל השקלים pro שקל ישראל *Sic quemadmodum legi potest* ירושלים הקרושה *ita legi etiam potest* ירושליםה קרושה. *Ita enim reperies in Hieros. Tal. Megilla* cap. 1. *R. Simeon, & R. Schemuel filius Nachmani, uterque dixit: Hierosolymitani scribunt* ירושלים & ירושליםה neque multum ea *de re sunt soliciti; ita eodem modo*

do צפון צפונה חימן תימנה Hæc verba, quæ vitiose a *Blancutio*, Rnmano Presbytero translata *Villalp. Tom. III.* Operis sui in *Ezech.* inseroit; posteaque corruptius adhnc fecit *Morinus*, male contra antiquitatem scripturæ Assyriacæ facere, probatum dedit Celeb. *Buxtorfius diss. de Literar. Heb.* geouina antiquitate, *Sect.* 51. & 56. perspicue enim autor mentem suam ea de re aperit *cap.* 58. post longam disceptationem, ubi concludit. *Hæc & alia ad quæstionem hanc pertinentia, quæ attulimus, & quæ non attulimus, inducunt nos, ut concludamus in veritate & integritate, quod tabulæ & lex non alia, quam Assyriaco Charactere, data sint.*

Sacris characteribus extra siclos Hebraicos, multa antiquarinrum docent monumenta; Typum dedit *Villalp.* & *Walton. l. c.* Ejusmodi nummum ipse qunque, superius memorati D. Collegæ benevnlentia, possideo. Et *quamvis* (scribit *Villalp. p.* 392.) *hac fortasse ratione* (quod quadratis neotericis characteribus sit inscriptus) *suppositirius nummus aliquibus videatur, tamen quod ad ejus vel antiquitatem, vel veritatem spectat, liberum unicuique relinquitur, quod volet existimet: Nonnullis tamen ductis rationibus illum prætermittendum non fuisse existimavimus. Nam inprimis nummus hic, ut omnes alii* (Nota) *quos proponimus, initio percussum fuisse, non fusum aut incisum, ostendunt per plura signa, & conjecturæ, quas longum fuisset percensere. Tandem aliorum omnium quasi quædam interpretatio est, &c.* Hæc satis jejune de antiquitate ejusmodi nummorum. Apertius *Kircher. in cod. Tom. II.* d. 2. *pag.* asserit posterinres hos prinribus non cedere antiquitate; quin decidit, hos demum vere fuisse Siclos sacros. *Schickhard.* tum *Bechin. Happ. p.* 82. tum *Dissert. de nummis Heb.* testatur, effodi Hierosolymis æneos nummos antiquos cum Snlomonis nomine regnn adhuc integro procusos, & sic ipsa Samaritanorum origine, Esdraque multn antiquinres, qui ex una facie cultum Regis, ex altera templum, utrobique cum literis vulgaribus ostentant. Talem Fulvius Ursinus Romanus habuisse dicitur. Hunc *Villalpandus*, contra clarissimam inscriptionem, tantum ne præconceptam opinionem suam deperdat (verba sunt *Schickhard.*) recentius demum ab Herode Agrippa percussum esse dictitat, in honorem Marci Antonii, cujus effigiem nptime referat. Locus apud *Villalp.* extat *l. c. pag.* 326. Quemadmodum igitur non omoes nummi, characteribus Samaritannrum nntati, ultimæ sunt aotiquitatis, & ævi Christo prioris (non certe illi, de quibus Theseus apud *Vvaser. pag.* 62.) ita male ex Assyriaca scriptura omoium nummorum nupera origo concluditur.

c. E. G. Habent alii nummi & pondus, & inscriptionem Sicli vel totius, vel partis. Siclnrum inscriptin ex uno latere erat שקל ישראל *Siclus Israelis*; ex altero; ירושלם קרושה *Hierosolyma sancta*. Alii pro ירושלם habebant ירושלים *Jeruschalaim*, pro קרושה הקרושה, & in medin, supra urnam, duæ apponebantur literæ שר, quod שרי Schaddai *Villalp.* valere vult: alii שלמה המלך *Rex Solomo*; ut *Masius*, alii שקל דוד *Siclus Davidis*, ut *Morinus*, *Kircher.* explicant, quod a Davide, vel posteris ejus esset cusus. Idem *l. c. pag.* 101. alios nummorum sub Davide & Solomone cusnrum, ponit typos; sed nbscuriores. *Dimidii sicli* ex altera facie inscriptio erat ירושלם קרשה *Jerusalem sancta*; ex altera; חציה שקל *Dimidius siclus*; in medin, supra urnam, lit. א, vel quod forrassis (ioquit *Vualton. pag.* 36.) *Urbis nomen ab* א *incipiebat, ubi cusi erant, vel ad significandum* אחרת *sive urbem generaliter, quæ scil. diversa erat ab Hierosolymia; hoc enim frequens est numismatis loci nomen, ubi cuduntur, exprimere.* Aliis אחר *unum*, sive integrum scil. *Siclum Kircher.* alii priorem faciem; *Villalp. P. l. c. p.* 391. Prn Tetragrammato positum ארני nntare vult: Quid si אהרן *Aharonem*, cujus urna subjicitur, notet? Præter Siclos hosce alii nummi ad Siclorum pretium æstimati, erant alii inscriptionibus Historicis insigniti. Habet *Villalp. l. c.* & post eum *Vualton.* tum in *apparat.* Bib. tum *Introduct.* & *Kircher. Œd. T. II. Class.* 2. *p.* 93. Semisiclum æreum, cujus altera facies habebat מול עת *Tempus circumcisionis*; (*Tab.* III. *n.* 2.) altera מעבו *ejus pinguedo*. Argenteum, cujus facies prima שמן עת; *Tempus unctionis*; (*Tab.* III. *n.* 3.) altera: לחרות ירושלם *Ad scripturam Jerusalem*. Quartam (*Tab.* III. *n.* 4.) sicli partem, cujus inscriptio שמא ב׳ נגאלת צים *Schemuel Propheta: Redemtus es jejunio*. Ita quidem hæc ænigmata snlvuotur a *Villalp.* quem magnn applausu hactenus reliqui fere nmnes sunt secuti. Cum tamen circa translationem vocum istarum Hebraicarnm aliqunt occurrant difficultates, quæ dubios nos & plane incertos dimittant.

I. De siclis quidem (*Tab.* III. *n.* 1. & VI. 4.) & semisiclis, quæ habent ירושלם קרושה, vel ירושלים הקרושה res est in vadn, nisi quod posterinr hæc sit recentinr, tum demum usurpata, cum in superiorem & inferiorem, urbs divideretur, *Amam. Antib. pag.* 475. quod vern observant, legendum esse ירושלימה קרושה quasi Dialecti esset Hierosolymitanæ, & menti quidem

dem nonnullorum Hebræorum, & Clar. *Vualtoni* sententiæ, *Introd. pag.* 36. convenit; minus tamen est verisimile.

II. Præsupponit hæc translatio *Rosche Thebοth*, quæ an usitatæ fuerint primis illis Schemuelis, &c. temporibus, valde dubito. Ita נ explicat per נביא; שמוא per שמואל, &c. שר pro שרי, א, pro אדוני.

III. Stylus insuper palato, puro Hebraismo, qui primis illis florentis Reipublicæ Judaicæ seculis floruit, imbuto, non sapit. Non dicunt Hebræi regulariter & ordinarie, מול עת *Tempus circumcisionis:* neque נגאלת צום *redemtus et jejunio*, neque שמן עת *tempus unctionis*. Præcedit enim apud Hebræos, regulariter, constructum. Et quibus, quæso, tandem ambagibus extundes מענו *Pinguedo ejus?*

IV. Ipsa etiam explicatio satis est torta. מול עת *Tempus circumcisionis*. Vult *Villalp.* nummum esse cusum in memoriam circumcisionis secundæ, de qua *Jos.* 5. *vers.* 2. Ubi vero nummos in illius rei memoriam fuisse cusos, uspiam est observatum? Nummos certe Judæorum usuales aut plane ἀσήμους diu fuisse, aut ἐπισήμους quidem, sed urna tantum & virga Aharonis insignitos, ipse observavit *Villalp. lib. cit. pag.* 389. At מענו circumstantiis temporis convenit? Notat enim *pinguedinem ejus* regionis, quam ingrediebantur possidendam: Quæ vero hujus notionis ratio? Certe nec Grammatica favet, juxta quem מענהו dicendum esset non מענו: Neque Lexicon. Quod si conjecturæ sit locus, malim hæc ad Samaritanorum referre amuleta; hunc probabilius forte, quam *Morinus* alterum nummum, cujus inscriptio est לחרות ירושלם (quid enim Samaritanis cum Hierosolymis?) eo rejicere possumus. Samaritanorum esse monetam sive usualem, sive magicam, terminatio ו. quæ frequens est apud Samaritanos fæminini nota, conjecturam, quæ non plane est negligenda, suppeditat. Huc accedit, quod æreus hic nummus, non aureus, vel argenteus, meo proinde judicio, veteribus Israelitis vix tribuendus. Non felicior est στοχασμὸς in explicatione alterius nummi לחרות ירושלים *ad Scripturam Jerusalem:* quam etiam sequitur *Kircher.* nisi quod, ut *Villalp.* Josiæ; sic ille Davidis, quo Palæstina florentissima erat, tempore cusum esse statuat. At quid, obsecro, est hariolari, si hoc non est? חרות semel tantum occurrit in universo contextu Sacro. *Exod.* 32. 16. quod חקק Hebræi explicant plerumque; estque participium, *exaratum*, *insculptum* significans. Pone autem, חרות *scriptionem* notare, quæ loquendi ratio לחרות ירושלים *ad scripturam Hierusalem?* Genealogiam esse vult *Villalp.* Leviticam, descriptam a Davide 1. *Paral.* 23. & 24. *vers.* 6. Rem non nego. Egregia distributionis ἐφημεριῶν constitutio, Davidi debetur, expresse etiam vocatur Scriptura Davidis Regis Israel; sed cur Jerosolymitana heic vocatur scriptio, & non Davidica? Quæ de torque addit, postea examinabimus. Quid si dicamus verba illius nummi, (quia literæ satis sunt perspicuæ) ex altera quidem parte legenda לחרות ירושלים *Liberationis*, *sive libertatis Hierosolymorum*, ex altera vero parte certum statuamus Epochæ terminum dimissæ captivitatis insinuari? Rationes sunt Quia vox חרות pro *libertate* Orienti, usitatissima est. 2. Quia hoc hoc signum esse poterat restitutæ αὐτονομίας Judaicæ. Nam cujus νόμος, ejusdem nummus. 3. Monile ex altera parte notat captam quasi, & monili vinctam Judæorum libertatem. Quis vero Epochæ terminus? *Villalp.* nimium hic sibi indulgens existimat, numerice literas solvendas ש 300. מ 40. Ego vero unicam vocem esse existimo, שמען *Simeonem* exprimentem. Rationes 1. Sunt alii etiam nummi cusi, sub שמען נשיא ישראל *Simeone*, *Principe Israelis*; *Kircher. Oedip. l. c. pag.* 110. 2. Erat nummus μνημονικός, redemtæ per Schimeonem, Matthiæ Chasmonæi filium, qui Jadda alias dicitur, ab Alexandro urbis. Ut enim Judæi in ejus rei memoriam Epocham receperunt מנין שטרות *Numerum contractuum*; & Sacerdotum filiis Alexandri nomina imposuerunt; ita & nummos illos *libertatis* indices extare voluisse, verisimile est. 3. Sensus & Phrasis pulchre fluit. 4. Literæ etiam recte inspectæ nihil habent difficultatis, quam quod ע in medio positum, utrinque ad latera habeat, ז & ו. Vau, inquam (quod *Villalpand.* sine exemplo ullius veteris nummi, majori cum difficultate pro ה agnoscit, quam Vau nos restituimus) transpositum est, ut fieri solet in Arabum nummis usitatissime. 5. Quæ quidem confirmantur ejusdem fere nummi typo, a celeberrimo *Buxtorfio* nostro, nobiscum (*Tab.* III. *num.* 5.) communicato. Habet altera nummi facies, porticum Templi cum literis Samaritanis, illis quidem שמ lectu facilibus; his vero exesis, proculdubio, עןן ut *Schimeonis* utrobique exprimatur nomen. Altera facies vasculum etiam refert, urnam præsentans; & florentem virgam; cum inscriptione Samaritice expressa לחרות ירושלם *Libertatis Hierosolymitanæ*, ea nempe de qua *Joseph. Antiq. lib.* 11. *c.* 8. Habet etiam sicli pondus. Patet hinc, judæos, etiam post Esræ tem-

po-

pora, ad usus politicos seu profanos, Characteres retinuisse Samariticos; distinctionem proinde illam, in literas sacras & profanas non rejiciendam. Atque hunc eundem plane puto esse cum nummo, (*Tab. VI. n. 4.*) quem a *Sereniss. & Celsissimo Principe ac Domino, Domino Ferdinando Alberto, Duce Brunsuicensi & Luneburgensi*, acceptum, Clarissimus Vir, *D. Christophorus Schraderus*, Professor Helmstadiensis anno hujus seculi 54. interpretatus est. Extat interpretatio publice cum nummi utraque expressa facie, cujus, exemplar doctissimo autori, grato, hoc loco, acceptum fero animo. Placet eruditissimo viro lectio לחרות ירושלם *ad descriptum Jerusalem*; ex altero latere; ex altero vero שם טב *ibi bonum*: sed quia prior illa lectio suis, ut monuimus, urgetur difficultatibus, posterior ægre elici poterit ex tribus elementis, quorum primum cum Samaritanorum, ט postremum cum ב nihil habet commune; nondum video, ab asserta mihi recedendum sententia. Samuelis tandem nummo, cujus verba explicantur, *Samuel Propheta, redemtus es jejunio*; sensum affingunt, & literalem & mysticum, qui autori nummine in mentem quidem venit. Vult Villalpandus, *sensum esse, quasi exhortatorium, ad populum, hujusmodi, redemtus es, vindicatus, ereptus, a jejunio, hoc nempe manna cœlitus delapso. Totus igitur hic nummus a Samuele Propheta, ac totius Israelis judice, ad hoc tantum tamque singulare Dei beneficium in memoriam revocandum esse videtur. Hoc enim cœlesti cibo quadraginta annos pasti recreati & libertati fuerant Hebræi, non modo a famis, & indigentiæ incommodis, verum etiam amittendæ libertatis, salutis ac vitæ. In eo vero uno ac simplicissimo cibi frumenti, vini, olei, frugum ac fructuum omnis generis continebantur alimenta, dulcedines, commoda. Quæ omnia antiqua Symbola, quid nobis aliud ostendunt, quam sanctissimum & supercœleste Eucharistiæ Sacramentum, quod singulari Dei ac Domini nostri Jesu Christi beneficio, Spiritu Sancto edocta sancta Mater Ecclesia, sacra pyxide urnæ illi quam simillima Ecclesiis asservat, in memoriam quidem illius singularis beneficii, quo pridie, quam pateretur Jesus Christus Deus ac Dominus noster, Patres nostros sanctos Apostolos corpore suo sanctissimo pavit*. Quid enim sive *verba* spectes, sive *res*, sive *materiam* nummi, suspectum non est? In *verbis* desidero non unum. 1. Vox גאל in Niphal sumitur absolute, sine additione termini a quo; imo semel tantum nomen instrumenti adjungitur, sive pretii. Adeo ut plane insolens sit hæc phrasis, & cum Scstylo, ne per analogiam quidem, concilianda. 2. Qua fide נגאלתם לצו explicatur, *redemtus es jejunio*, vel a jejunio, cum ל notet proprie & usitate terminum ad quem, non a quo? 3. Nondum video, verba ג שמוא necessario vertenda, *Samuel Propheta*. Quod si tamen ad hæc nummus referri possit tempora, commodius verteretur altera facie, נאלח לצום *Vindicationis Israelitarum*, ab hostibus Philistæis, prævio *jejunio*, (de qua Historia prolixe 1. *Sam. 7. vers. 6.* & deinc.) concessæ, æræ. *Sensum* tam literalem, quam mysticum longe nimus petitum esse, quis non videt? Cur jam demum μνημόσυνον dederint Mannæ, cum inter Judæos non amplius cibus ille esset notus? Didicimus, nummorum mnemonicorum aliam esse rationem. Eadem referre ad κιβώρια sive ciboria Missatica, somniantium est. Quo ad *materiam*, viderint antiquarii, an usitati Schemuelis tempore hi fuerint sicli ærei.

d. Quædam habemus ex *traditione*, quædam ex *conjectura*, quædam ex αὐτοψίᾳ. De *illis* loquuntur Talmudici. Ita de Mardochæi nummo vel moneta refertur, illam ex una parte habuisse *saccum & pulverem*, ex altera *coronam auream*: At in Medrasch Esther: Moneta Mardochæi ivit per totum orbem וסה מוניטה שלו *Et qualisnam erat moneta ejus?* מרדכי מכאן ואסתר מכאן *Mardochæi erat ex una parte; & Esther erat ex altera parte*. Ad *istos* pertinet קשיטה quod *agnum* vertunt, a figura, nummo insculpta. *Villalpandus Steuchum*, (qui *Gen.* 33. ἀμνῶν legi vult, pro Μνῶν,) merito reprehendit, nullo contradicendi, pruritu; sed quod negat, קשיטה pro nummo, agno insigni, accipi, rationibus suis nondum evicit. *Horum* luculentissimi sunt sicli, semisicli, quadrantes, quorum emblemata ordinarie sunt, ex altero quidem latere *urna*, cui imposita manna ex Dei mandato; ex altero virga *Aharonis*. Samariticum ἐκτύπιον, cujus supra meminimus, præter suspectam inscriptionem טעבי, suspectam etiam habere figuram, vel ex continua veterum Judæorum praxi colligimus. Nummi certe, quotquot indubie Hebraicos agnoscimus, urnam & virgam ostendunt: Radices hinc balsami, inde palmæ, quas Palæstinæ proprias fuisse præter *Tacitum* alii observant; nummis propterea Judæorum insculptas, nullo exemplo probatum est. Sunt insuper nummi, qui referunt arcem Zionis. *Nummi reperiuntur* (inquit *Schikh. Bech. Happ.* pag. 82. *antiquiores* (siclis Samariticis) *cum quadam inscriptione tali, in uno latere* דוד המלך ובנו שלמה המלך *David Rex, & Filius ejus, Salomo Rex;*

in

in ↄtero, *circa depictam arcem* ירושלם עיר הקרש *Jeruſchalaim urbs ſancta*. Exemplum habet *Waſer. pag.* 72. additque: *Cæterum, Davidis quidem tempore & Solomonis, filii ejus, hæc ſicli hujus argentei communis ſignatura & inſcriptio in uſu fuiſſe vulgo creditur*. Habentur etiam, hinc iode aurei & argentei nummi, cum inſcriptione, ex una parte, ישו *Jeſus*; ex altera vero משיח מלך בא בשלום אלהים ארם עשוי *Meſſias Rex venit in pace*; *Deus Homo factus eſt*, ut *Theſei Ambroſii* habet inſcriptio; Waſeriana vero; אור מארם עשוי חי *Lux de homine facta eſt vita*; vel ut argenteus (*Tab. VI. n. 6.*) meus habet, אור מארם עשוי *Lux*, *ex homine factus*.

Subjicimus tandem numnios illos æneos, quorum (*Tab. IV. n. 2.*) altera oobis facies, exhibet Moſen auribus tenus cornutum; torquatum iosuper, cum inſcriptione torqui addita; משה *Moſes*; altera vero verba primi præcepti לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: *Non erunt iibi Dii alii coram me*. Nummus ejuſmodi heri demum opportuoe mihi fuit oblatus.

XII. *Hæc de Hebræorum nummis: Chaldeorum propriis characteribus, Lingua, & emblematibus notatos, hactenus non vidimus: Ad cæteros ergo pergimus Arabicos, Æthiopicos, Syriacos, Perſicos, Turcicos.*

XIII. *Nummorum iſtorum primum* (a) *nomina quædam conſiderabimus, tum etiam cauſas.*

a. Cujuſmodi ſunt 1. ARABUM درهم *Drachma*, Nummus proprie argenteus; deinde æreus. Vide ſupr. *pag.* 72. a. نمى Νόμισμα pecunia ſignata *pecul.* inqua æs & ſtannum eſt. 3. ورق & ورقة Pecunia ſignata, nummi, opes peculium; a ورق *opulentus fuit*. 4. خلاع Nummus, acciſus *prop.* juſto levior, quaſi fallax. 5. دينار *Denarius*, Arabibus *pecul.* aureus, volgo Ducatus: a دنر *Aureis abundavit*, *pecunioſus fuit*. 6. ستوق *Moneta adulterina*; Perſ. سته 7. مضروب Cuſa & ſignata Moneta; a. ضرب *Monetam cudit*. PERSARUM; vel *argentei* vel *cuprei* (raro in foro videri aureos, monet, *pag.* 425. *Olearius* Itiner. Perſic.) vel coriacei. Argenteorum nomina ſunt a. عباس *Abas*, ab authore شاه عباس *Schah-Abas*: quatuor faciunt Imperialem. b. خدابند *Chodabendæ*, itidem ab authore Schah Chodabende: pretio dimidia parte Abaſis inferiores ſunt. c. *Lari*; filum argenteum in medio curvum, ubi quædam cuſa leguntur verba. Refertur hæc Moneta ad Iſmaelem 2. d. *Schabi*, quarta pars Abaſi; *Biſti*, quorum duo cum dimidio Schahi conſtituunt. *Cuprei* nummi vocaotur in genere *Pul*; in ſpecie *Kasbeki*, quorum 4. ſnnt Abas. Vide *Olear. lib. cit. pag.* 425. De Æthiopum oummis parum conſtat: de quo defectu audire placet Nobiliſs. & Ampliſs. *D. Ludolſum*, rerum Æthiopicarum peritiſſimum. Sæpe miratus ſum, (ſic familiari ad me ſcripſit Epiſtola) *Vir Clariſſime* Abiſſinis, cum auri ſatis adſit pecuniam deeſſe. Venas aliquot auri fæcundiſſimas (nam argentum rarius eſt) habent, quas nec ſcrutantur, nec effodiunt. Aurum informe de ſuperficie terræ legunt: vel cum radicibus arundinum, ex quibus domicilia ſua ædificant, extrahunt; Idque rude & infectum, cudendi rudes, cum aliis mercibus permutant, aut pondere appendunt; adeo ut ſi pecunia tantum bellorum & flagitiorum cauſa eſſet, in nulla alia regione pacatius & honeſtius viveretur. Si tamen oummorum aliquis cum finitimis eſt uſus, ii peregrioi ſunt, ſicuti etiam pleraque ponderum vocabula. Quorum aliqua in Bibliorum verſiooibus, ſine intellectu ut videtur, retinueruot, ut דרכם δραχμή, *Exod.* 38. 26. דידרכם δίδραχμον, *Joſ.* 7. 21. חלב ὁλκή, *Gen.* 24. 22. מנג Μνᾶ. Mna, ſeu mina, *Luc.* 19. 13. לטרא λίτρα, *Joh.* 19. 33. Uſitata antem nunc ſunt ונת Uncia auri, quæ, ſecuodum Æthiopem meum, continet decem ררהם درهم Dimidium vero unciæ vocatur אלר:

Cæterum quid מכלת; ſic, quod io N. Teſt. paſſim pro Talento ponitur, oon ſatis explicuit Æthiops meus, putabat enim eſſe duodecimam partem τῦ מנג Quæ interpretatio Talento convenire nequit, נמס: quod *Luc.* 12. 59. & 15. 9. legitur, annulum e cornu bubali proprie eſſe ajebat; Qui quoniam inter fricti ciceris & nucum emtores (ut ille loquitur) inſtar pecuniæ ſit, pro viliſſima moneta, ſeu obolo accipiatur, מפלחת: autem drachmam ſignificare. De TURCARUM nummis & oominibus Manguris, Aſpris, ſidero capſiis, Hyperpyris, Hyperpyrariis, Dramis, Schahis, Sultaninis, Seraphinis, Byzantiis, Chryſinis, Altumler; de Ægyptiæ, Syriacæque monetæ ratione videatur *Corovic.* Itiner. *p.* 202. Joh. *Leuncl.* Pandect. Hiſt. Turcic. *pag.* 116. 117. Et illius quidem verba ſuot ex *Hieronymo Beck*; *Zibir æreī*

numuli perexigui, signu potius sunt, quam monetu. Duo valent unum Direm, qui & ipse nummus est æreus. Duo direm valent Nuccarum unum, qui nummus est æreus major, cum literis Arabicis. Nuccari quatuor valent nummulum argenteum, quem Arabes Osmannum, Turci Ach, Græci aspron vocant. Nuccari seu faciunt nummum argenteum majusculum, quem Maidinum, vel Cuttam nominunt; Maidinos vel Catta Osmannum num cum dimidio facit, & octo Marcheteis Venetis æstimatur, vel octo Bezziis, sive nigris nummulis Germanicis, quorum tres conficiunt unum cruciatum. Hic vero refert, varia esse apud Turcos, Maurosque Syriæ indigenas monetæ genera, argenteæ præsertim & æreæ, unicum aureæ, quam Turcæ Altumler, Mauri Dahab, Itali Sultaninum indigetent. Argenteæ plura esse genera, vel enim Sajat, vel Maidini, vel aspra. Æneæ, Zibit, Mangurem, Direm & Nuccaros appellatos. Nuccaros sex Maidinum facere, Mangurem item sex, Asprum valere, unum Nuccarum duobus constare Diribus, duo item Zibitinum Direm facere. Quod pretium ipsi Syri Assario assignarint & stateri, placet ex Lexic. Msc. *Isu, bar Ali* addiscere:

[illegible]

[illegible] Assarium. *Dubium mihi est de illo. Propterea, quod Syrus quidam dicat, duas valere Chabas* (*quod tamen* mensuræ nomen est) *Aliis unam Chabam; aliis duas Prutas; aliis pondo auri, idest, denarium; prout scriptum est;* Nonne emitur passer assario, &c. Fluctus ubique! De statera vero:

[illegible]

Seuter, ut notum est, quatuor æquivalet Zuzis.

XIII. *Efficiens principalis sunt Imperatores, Reges, &c.*

Id quod postea palam fiet ex inscriptionibus secuturis.

XVI. *Materia est* (a) aurum, (b) *argentum* (c) *cuprum vel etiam* (d) *corium; gemmæ, vel sigillorum, vel amuletorum inservire magis videntur usibus.*

a. Aurei enim sunt Arabum denarii. Unde in Schalsch. Hakkab. p. 88. והוא דינר זהב של ערבים *Estque denarius aureus Arabum.*

b. Ut sunt *Arabum* Drachmæ; *Persarum* Abas, Chodabende, Lari, Schahi, Bisti; *Turcarum* Aspri: album Græcis sonat, Weißpfennig: Acse Turcis.

c. Quales sunt *Persarum* Kasbekia, veterum item *Arabum*, Syrorum, Ægyptiorum tempore Mostanzeris Billa, Saladini, aliorum: quorum septem mecum communicavit ἰκτυπα Amplissimus *Camerarius* noster, de quibus infra.

d. Quales Persarum *Schebreva* i. e. voluntas Regis. Gent. *Rosar. pag.* 602.

e. Sigilla Muhammedanorum, sententiis potius, quam figuris aut insignibus sunt conspicua. Ita verbi gratia, refert *Elmac.* Hist. Saracen. *pag.* 10. Muhammedis sigillo insculptum fuisse, الشهادتين *In duplex testimonium*: quod etiam sigillum retinuit successor ejus, teste eodem, *pag.* 10. خاتمه خاتم النبي *Sigillum ejus, Sigillum Prophetæ.* Alis; لله الواحد القهار *Soli Deo forti dominium.* Plura vide in *Hist. Orient. pag.* 276. Huc refero gemmam illam, cujus inscriptionem Amplissimus Divionensium Senator, *D. De la Mare*, Nobiliss. *Ezechieli Spanhemio* nostro communicavit. Verborum, nisi fallor, expedita satis lectio esse poterit احسان لله كبر *Senecta* (potest etiam verti; *Majestas dignitas*) *est Dei beneficium.* Cætera votiva videntur, pro Ali, Persarum Propheta فيجلي امر علي *Et splendide appareat eanquam divinum, manifestetur, extollatur Imperium Ali.* Hæc mea de nummo conjectura; plures alias, & longe quidem a se invicem dissidentes, accepisse eruditorum solutiones, idem scripsit Senator, familiaribus ad *D. Spanhemium* literis. Non vidi: Putem tamen, nihil hanc nostram habere, quod non vel Grammaticæ conveniat, vel Historiæ. Scriptura satis est antiqua, & punctis Diacriticis plane destituta, ut cæterorum, quos vidi, antiquiorum omnium. Habent & Christiani sigillis suis ejusmodi insculpta symbola. Proximo ab hinc octiduo 13. Julii 1661. Heidelbergæ fuit Mercator, natione Persa, religione Armenus (unde ei, ni fallor, *Johannis Armeni* nomen) cujus annulus signatorius, Constantinopoli sculptus, symbolum continebat; مقصر اللطف الاله يعقوب *Optimum fortalitium Deus Jacobi*; ut ille: quanquam præferre videantur literæ. مقصر لطف الي يعقوب.

e. De quibus infra.

XV. *Forma partim consistit in inscriptionibus partim in figuris.*

XVI. Insciptiones *vel symbolicæ sunt, vel Historicæ, ut plurimum tamen conjunctæ,*

cta, cum voto, nonnunquam etiam anno nummi cuſi addito.

Id quod abunde probant Arabum nummi tum veteres, tum recentiores, quorum, quos mihi hactenus videre contigit, ſubjiciam.

Primus & antiquiſſimus eſt Haſeni, cui ex una facie inſculptum vocabulum الحسن *Haſenus* (de quo *Hiſt. Saracen. pag.* 44.) ex altera بن علي *Filius Ali*; يرفعه الله *quem Deus exaltet*; cupreus aut æreus eſt, quique antiquitatis ſatis habet manifeſta indicia. Huic proximus antiquitate *Monſtanziri-billah*, cujus vitam deſcripſimus *Hiſt. Eccleſ.* Sec. IX. *pag.* 646. adeoque anno poſt Hegiram 248. Chriſti 862. Inſcriptio tota eſt; لا الاه الا الله محمد رسول الله المستنصر بالله أمير المومنين *Non eſt Deus, niſi Deus, & Muhammed, Apoſtolus Dei; Moſtanzer billah, Imperator fidelium.* Altera facie, vultum habet, & thoracem ſemiluna, pectoretenus, cinctum. Nummus cupreus eſt, (*Tab. IV. n.* 3.) nullo diacritico apice, notatus. Sequitur alius, quem cum plurimis aliis κειμηλίοις Orientalibus habet Sereniſſimus Princeps Elector, D. CAROLUS LUDOVICUS, &c. Dominus noſter Clementiſſimus, cujus inſcriptio; محمود بن محمد شاه *Mahmudus ben Schah*, Idem ille videtur, qui jam anno Hegiræ 514. rebus præfuit, de quo in *Hiſt. Eccl.* Secul. XII. *p.* 208. Aureus eſt, (*Tab. IV. n.* 5.) denariis Arabum major. Ejuſdem ætatis ſunt *Saladini* i. e. nummi, nomine & authoritate *Zelacheddini*, vulgo *Saladini*, Hieroſolymorum occupatoris cuſi. Duos ejuſmodi nummos, alterum quidem dono, alterum mutuo accepi ab Ampliſs. *D. Camerario*, quorum uterque ejuſdem fere, eſt magnitudinis. Eadem etiam ἐπιγραφῇ, & figura. Carent nummi etiam iſti, non modo punctis vocalibus, ſed & Diacriticis omnes, difficiles proinde lectu. Quod propterea moneo, ne, quod multis hactenus ſolenne fuit, hinc quis concludat, hæc legendi ſubſidia per neceſſaria, nondum Arabibus fuiſſe uſitata, cum ne antiquiores ea Cufici reſpuerint, ceu diximus *Theſaur. Philol. p.* 403. Eruimus tamen ex utroque (*Tab. IV. n.* 8.) Schemate ſequentem inſcriptionem. ايوب الملك الناصر صلاح الدنيا الدين *Jobus*, (commune fuit familiæ nomen Jobitarum, de cujus origine & progreſſu ex

Mſc. Bibliothecæ eheu, quondam Archipalantinæ ἀνεκδότῳ, diximus Hiſt. *Eccleſ. ſec. XII. pag.* 214.) *Rex Nazirus Zelachus* (Reſtaurator) *Orbis & Religionis.* Circa marginem vero locus & annus cuſi nummi obſcuris & pene exeſis characteribus videtur exprimi. Ex altera parte caput eſt paſſo capillitio, ſolarium inſtar radiorum, ſculptum; cum inſcriptione, cujus alterum lemma lectu facile جابر الدنيا ſignificat, *Tranſit mundus*. De hoc Saladino conſuli poteſt *Hiſtoria noſtra Eccleſ.* Secul. XII. *pag.* 206. Eſt & *tertius*, qui difficiliori inſignitus charactere, Saladino deberi videri videtur. Inſcriptio (*Tab.* IV. *num.* 3.) hæc eſt: الناصر الدين. امير المومنين المكلل كابوه *Naziroddinus, Imperator fidelium, coronatus ſicut pater ejus*: Unde & altera pagina geminum refert vultum, alterum viri adulti; Juvenis alterum: Orientali contectum utrumque paludamento. Ad antiquiores ſequentes etiam pertinent cuprei, *a.* ارل عاري الملك العالم الفاضل حساب الدين Rex *ſciens, beneficus Heſab-oddinus*: Alterum latus protuberantis tantum, more veterum Romanorum, capitis (*Tab.* IV. *num.* 1.) habet effigiem. Cui alter fere ſimilis eſt, figura, inſcriptione & pondere, niſi quod paulo plenius proponantur Epitheta. *b.* Malec-Zalechi. Perſpicuum enim ſatis eſt. Primum lemma, الملك الصالح *Rex Zalechus*. Ab altera facie (*Tab.* IV. *num.* 5.) habet avem δικέφαλον, aquilæ Imperiali haud abſimilem, ſubjecta luna corniculante, & æra nummi cuſi *a.* H. 610. Hic *Malec-Zalechus* rerum ſuit potitus in Ægypto, ſeculo XII. ut diximus *Hiſt. Eccl. ſ. cit. pag.* 206. Aureum habet in Keimeliotheca ſua Sereniſs. Elect. Palat. *Recentiores* nummi ſunt vel *Perſarum*, vel *Turcarum*. *Illorum* inſcriptiones petere licebit ex *Olear. pag.* 425. Adde *Leuncl. pag.* 652. ubi Schah Iſmaelis Schiſmatici Mugammedani, qui novæ Perſarum Aliſequorum, cum contemtu reliquorum trium Chaliſarum, religioni ortum dedit, meminit, quod nummis ſuis ſive aureis ſive argenteis hæc ab uno latere inſcribi voluerit, لا الاه الا الله محمد رسول الله *Non eſt Deus, niſi Deus ille; Muhammed Apoſtolus Dei*; ex altero vero اسماعيل خليفة الله *Iſmail Vicarius Dei*.

Horum aliquot exſcribemus exempla, quia, quod ſciam, a nemine hactenus præſtitum eſt.

I. Tribuuntur quidam Sultano *Solimano*, *fil. Sultan Selim*, filio Sultani Selim, iique vel cuſi, א *Haleli* cum hac inſcriptione: سلطان سليمن بن سلطان سليم خان عز نصره ضرب في حلب سنة Id eſt, *Sultan Soliman*, *fil. Sultan Selim*, *cujus augeatur victoria*. *Cuſa Halebi anno* 926. vel 2. in Ægypto, eadem retenta inſcriptione anno 926. vel 3. *Conſtantinopoli* سلطان سليمن بن سليم خان عز نصره ضرب في قسطنطينيه *Sultan Soliman fil. Selimi Chan*, *cujus præclara ſit victoria*, *Conſtantinopoli*: *Anno eodem*. Prior nummus ab altera facie habet, ضارب النصر صاحب العز والنصر في البر والبحر *Victorioſus* (prop. verberando victor) *Potens*, *Munificus*, *terra marique*: vox النصر per antanaclesin repetita, & *victoriam* notat, & *donum*, *adjutorium*.

II. *Muhammedis*, fil. Moradi: سلطان محمد بن مراد خان عز نصره ضرب في حلب سنة *Sultan Muhammed. fil. Morad Chan*, *cujus magna ſit victoria*. *Halebi* a. 1002. Ex altero latere: سلطان خان بن السلطان بن السلطان في البر البحر Sultani Chan, fil. Sultani (Imperatoris) *terra marique*.

III. *Othmani*, fil. Ahmedis, سلطان عثمان ابن احمد خان عز النصر ضرب في دمشق *Sultan Otman*, *fil. Achmed Chan*, *&c. Damaſci*. Ab altero latere, ut in ſuperioribus ضارب النصر *Victorioſus &c.*

IV. *Ibrahami* سلطان خان ابراهيم بن سلطان عز نصره ضرب في حلب *Sultan Chan Ibraim fil. Sultan*, *&c.* Halebi.

V. *Moradi*, fil. Selimi, سلطان مراد بن سليم خان عز نصرة ضرب في مصر سنه *Sultan Moradus*; *fil. Selimi Chan*, *inſignis ſit victoria ejus*. Cuſus eſt in Ægypto, anno 982. Non hos numeros a Latinis mutuo accepterunt ab Indis, ut vult *Kircher. Tom.* II. *P.* I. *Claſſ.* 5. *p.* 372. ſed contra: Hunc nummum etiam habet, *Olearius pag.* 425. Cur vero vertat verba Arabica: عز نصره *Deus detradices*, *vitam longam & victoriam*, non video. Ejuſdem extat alius nummus, ضرب في قسطنطينيه *Cuſus Conſtantinopoli*.

VI. *Ahmedis*, fil. Muhammedis. سلطان احمد بن محمد خان ضرب في ارض روم *Sultan Ahmed*, *fil. Muhammedis Chan*; *cuſus in regione Romanorum*. Altera facies ضارب النصر Victorioſus, &c. Alius ejuſdem قسطنطينيه ضرب في *Cuſus Conſtantinopoli*, *&c.* Tertius ibidem cuſus, addit annum 1012. Huc pertinent nummi, quorum *Philippus Paruta* meminit, in ſua Sicilia. Tractatum hactenus ipſum videre non contigit, excepta tamen quædam ex Aurelianenſis Ducis exemplari *Cl. D. Ericus Mauritius* Profeſſor Tubingenſis nobiſcum communicavit. Pro ipſo ſcripto obtinendo tanto major erit cura, quanto rariores pollicetur nummorum typos & inſcriptiones, non Arabicos tantum; ſed & ut ex literis *Celeb. D. Conrigii*, Doctoris & Profeſſoris Helmſtadienſis ad incomparabile Nobilitatis Germanicæ decus datis colligo, *Punicos* etiam, *Punicis* literis inſignitos, quorum quoſdam & ipſe meritiſſimus *Conringius* in ſua habet ſuppellectile; quorum *ectypa* nos, amicorum opera, a viro ad publica commoda nato impetraturos, confidimus.

XVI. *Icones in Muhammedanorum nummis* (a) *rarius reperiuntur*, *Idololatriæ metu*, *repertos tamen hodie non* (b) *minus tolerant*; *quam Judæi*, *quibus imaginibus figuatos nummos accipere religio non eſt*.

a. Dedimus ſupra in nummis quibuſdam cupreis *pag.* 157.

b. *Leonclav.* Pandect. Hiſt. Turcic. pag. 139. *Cauſa vel prætextus cauſæ potius*, *cur Taliſmani*, *vel ut admodum religioſi & accurati Muhamedanæ legis obſervatores*, *uſum nummorum veterum e medio tollendum cenſerent*, *explicationem minime difficilem habet*. *Quippe nota Lex Mahumetis*, *qua ſtatuas*, *ſimulachris*, *ſculptas & pictas imagines*, *ex interdicti divini præſcripto vere prohibuit*, *notum quanto Zelo Muſulmanni Chriſtianorum in templis imagines mutilare*, *frangere*, *deſtruere ſoleant*. *Itaque cum Romanorum & Græcorum Imperatorum imagines in nummis & aſpris* (imo & veterum Arabum & Ægyptiorum, forte ad Othmanidarum tempora) *expreſſæ conſpicerentur*, *violari Prophetæ legem clamabant*,

bant, & abolendæ monetæ veteris autores erant. Sed interim sub prætextu religionis impostores nequissimi quæstum faciebant, ut ipsimet Turci satis ingenue fatentur. Hodie non amplius animos Turcarum illa religio tantopere tangit, ut signatos Christianorum charactere nummos aversentur. Imo nummos sive Ducatos Venetos, quibus vetitæ Lege Mahumetis impressæ sunt imagines, Sultaninis suis, qui nihil habent legi contrarium, Arabicis duntaxat insigniti literis, longe præferunt. Thaleris autem Germanicis, præsertim quibus aut ipsius Imperatoris aut Ferdinandi Archiducis, aut septem viri Saxonis insculpti sunt vultus, usque adeo non infesti sunt, ut ex illis ipsis, sibi prohibitis adgnitos imaginibus expetant avidissime: nec dubitent, modo se pro mercibus suis eos habituros intelligant, de communi pretio trientem, vel quadrantem remittere. Ne pondus quidem horum explorant, quod tamen in Sultanis suis, cæterisque monetis usitatis, scrupulose facere solent.

XVII. *Finis vel* (a) *Religiosus est, seu superstitiosus potius, vel Politicus* (b) *& Civilis.*

a. Extant enim varia monumenta, si non νομίσματα, iis certe analoga, quæ amuletorum vicem sustinent. Suntque 1. *Lapides pretiosi*, vel Talismarum figuris (de quibus prolixe egimus *Hist. Orient. pag.* 191. quibus addi possunt quæ habet *Kirche.* Oedip. *T. II. Class. V. pag.* 378. & deinc. *Olear.* Itiner. *pag.* 365.) insignes, vel inscriptionibus etiam ad devotionem compositis, conspicuæ: Duorum (ut de dubiis Judæorum qualis nuper ostensus, ubi gemmæ peripheria inscripta verba יוכף בר משה שלמא in centro vero tres pisces, decussatim sibi invicem implicati, nihil dicam) ejusmodi, meo judicio antiquissimorum, vetusto charactere, omnibus Diacriticis apicibus destituto, exaratorum ἔκτυπα ex Instructissima SERENISS. ELECTORIS PALATINI Keimeliotheca, habeo, ex quibus, post seriam indaginem, commodum elicuisse videmur sensum; Alterius (*Tab. V. num.* 2. ב.) quidem الله يقه من شا *Deus custodit, quem vult;* alterius (*Tab. V. n.* 2.) vero; الله يقه لمن طهر *Deus custodit eum, qui purum se præbet*. Posset tamen pro يقه, legi يقه *Remunerat, rependit*, quamvis prior lectio magis placeat. Est enim notissima Arabibus phrasis وقاه الله *Servavit, protexit eum Deus*. Habeo & ego lapidem preciosum a *Celeb. D. Buxtorfio* nostro donatum, quem ad hanc classem refero. II. *Aurei* etiam extant. Habet idem Serenifs. *Princeps* tum *nummos* quosdam, tum *laminam* auream, quæ ad hanc pertinent Classem. *Nummi* quatuor sunt, ejusdem fere figuræ (*Tab. V. num.* 1.) & ponderis. Trium eadem inscriptio, ab illo quidem latere, in medio; لا اله الا الله وحده لا شريك له *Non est Deus nisi unicus, qui socium non habet*. Ab hoc vero literis in longitudinem, ternarum grallarum instar formatis, antiquo admodum Charactere absque apicibus vel vocalibus, vel Diacriticis محمد رسول الله *Muhammed, Apostolus Dei*. Quarti (*Tab. V. N.*) vero inscriptio altera; لا اله الا الله وحده لا شريك له *Non est Deus, nisi Deus unicus, cui nullus socius*. Altera vero, الله احد الله الصمد لم يلد ولم يولد *Deus unicus, Deus æternus, neque gignit, neque gignitur*. Lamina unica est, eaque aurea τετράγωνος, cum sequentium literarum inscriptione, quæ per ראשי חיבורת erit explicanda: Ut enim vox ملك توحيد المترحم رحمان حمان facit ita sequens Schema videtur efficere ملك Rex, صديق *justus, verax*, ودود *amabilis;* رحمان *misericors*: Ita autem habet Schema:

ر	و	ص	م
ص	م	ر	و
م	ص	و	ر
و	ر	م	ص

Utrinque latus claudebant literæ aliæ Symbolicæ, expressis quibusdam Dei nominibus الباقي اللطيف والودود *Æternus, clemens, misericors*. Appensum erat sigillum iisdem variegatum characteribus addita securitate: وهو العلي العظيم ولايود حافظيها *Ille vero excelsus est & magnus, neque afficientur damno, qui hæc custodiunt*. Vel 3. *Argentei*. Cujusmo-

modi ante hac doctissimus Vir, D. *Laurentius Zolikhoferus*, V. D. apud Sangallenses Minister vigilantissimus, mihi dono dedit, cujus inscriptio, ex altera facie circularis, est Surata Alcorani 112. ex altera vero: لا اله الا الله واحد لا شريك له *Non est Deus, nisi unus, qui similem non habet*. In utraque etiam peripheria sunt brevia quædam Alkorani lemmata. Quemadmodum autem Hebræi contextum Sacrum ad Magicos abusus & superstitiones detorserunt, eademque vel metallo, vel pergameno inscripta variis calamitatibus, infortunio, incendiis, objecerunt, ita ut multa alia, Muhammedani eandem consuetudinem κακοζηλία quadam suam fecerunt. Specimine, ex Msc. a Reverendo admodum & Clariss. Viro D. *Van Dalen*, nuper communicato, dissertationem hanc claudemus. Procemium ἐυχῶν ita habet: اللهم اني توكلت عليك وتفالت بكتابك الكريم فاريي ما هو الكتوم من سرك المكنون في غيبك يا ذا الجلال والاكرام *Deus, ego confisus sum tibi, & augurium* (bonum omen) *capiam ex libro venerabili: Ostende mihi id quod absconditum est e secreto tuo, & repositum in sinu tuo, o qui præditus es Majestate & honore. Sequuntur* postea forma circulari nomina Suratarum viginti.

Hoc ordine 1. سورة البقرة *Surata vaccæ* inservit الملوك والولايه والعمل والسلطان *Regibus, administrationi, provinciæ, Imperatori*. 2. سورة ال عمران الولد ذكر ام انثي *Procreationi prolis, masculæ an fœmellæ*. 3. سورة النسا *Surat. mulierum;* والتزويج هل يصلح ام لا *Conjugio, prospere ne sit successurum, annon*. 4. سورة المايدة *Surata mensæ;* الوفا والصدق فالعهد والخلافة *Liberalitati, Eleemosynæ, fœderi & successioni*. 5. سورة الانعام *Surasta bestiarum;* العلم والحكمه والمعرفة هل يصلح ام لا *Scientiæ, Sapientiæ, notitiæ, successura ne sit nec ne*. 6. سورة الاعراف *Caput de Septo;* الجود والسخا والبخل والامساك 7. *Bonitati, liberalitati, avaritiæ, retentioni* سورة الانفال *Surata de spoliis*. النصرة والظفر والغلبه والمخالفه *Opitulationi, victoriæ & contentioni*. 8. سورة التوبه لتهمه حقيقتها ام بطالتها *Surata pœnitentiæ, Suspicioni, vera ne sit an falsa*. 9. سورة يونس *Surata Jonæ;* الحديث صدق كذب *Relationi, vera an falsa sit*. 10. سورة هود *Surata Hudi;* الفتح والنجاة والخوف السوء *Occupationi* (urbis, terræ) *& evasioni; terrori & malis*. 11. سورة يوسف *Surata Josephi,* الحب حقيقه ام البغضا *Amori, sit ne sincerus*, an odium. 12. سورة الرعد *Surata tonitrus;* ادراك المامول ام اليأس *utrum, quod speratur obtineri possit, an desperandum sit*. 13. سورة ابرهيم *Surata Abrahami* السفر والحركة هل يصلح ام لا *Itineri & motui, prospere, an secus succedat*. 14. سورة الحجر *Surata Alhegher:* الغايب تقدم سريعا ام لا *An qui se abscondidit, cito se debeat sistere, nec ne*. 15. سورة النحل *Surata Apum;* التجارة فيها الربح الخسران Artificium (prop. fabri lignarii) utrum in eo lucrum, an difficultas. 16. سورة بني اسرايل *Surata filiorum* Israel; المال يرزق ام لا *Opes, an suppeditaturus sit, nec ne*. 17. سورة الكهف *Surata speluncæ:* ام يكن ام لا *utrum fuerit, nec ne*. 18. سورة ال مريم *Surata populi Miriam*. السرقه والابق هل يجد ام لا *Furtum & fugitivus, utrum reperiatur, nec ne*. 19. سورة طه *Surata Tah;* السلطان يعدل ام لا *Sultanus, justus ne, annon*. 20. سورة الانبيا *Surata Prophetarum;* الحيف والرخص والقحط الغلا Inopia, tenuitas, fames, annonæ caritas. Atque hoc est, quod monuimus Comp. Theat. Orient. *pag*. 120. De hac Kabbala Arabum prolixius agitur in Œdip. *Kircher. Tom. II. Class*. 5. Adde quæ de usu & forma ejusmodi amuletorum Histor. Muselm. Leuncl. habet *pag*. 36. *Mos inolevit, ut in militaribus signis Muselmannorum Alis acinax, sive sulficar, velut inauspicatus Christianis, faustus ipsis exprimatur. Solent præterea quædam amuleta tam pro se, quam suis equis confecta per Hoza,*

za,

za, *& Talismanos sive sacerdotes, equorum collo appendere*, *cum in hostem ituri sunt: certo persuasi, se tutos iis adversus hostiles esse ictus. Schedæ oblongæ sunt, & instar rotularum, quas vocant, convolvuntur, precesque magicas & superstitiosas continent, & Alis mentione nunquam carent. Hujus generis amuletum* (*Hamaili & Nusca Turcis dicitur*, *Ludovico Bassano Jadrensi Chamalie*) *apud magnificum virum, Hieronymum Beck a Leopolstorf*, *Cæsari nostro a consilio*, *videre me memini*, *cui verba sequentia sermone barbaro erant inscripta*: Jaseta, Jaseta, illa Ali Jaseise illa sulficar, *quorum sententia est*: Prodire de vagina debere acinacem, qui Alis acinax sive sulficar sit. Quid si Arabica sint verba

لا فتحا يفتح الا علي لا سيف الا دوالفقار

Nemo vagina nudavit gladium (*tanto cum successu*) *nisi Ali*, nec *gladius alius*, (*tanti nominis*) *quam ejusdem Du-l-fikar*. De hoc gladio miræ sunt Arabum fabulæ. Nugantur, quoties eum eduxisset Ali, divisum fuisse, ut geminus efficeretur, cubitos 18. longus. Eodem Christianos ntroque latere ceu fœnum fuisse demessos; quin & montes & scopulos eo diffecuisse; ut idem habet *Leunc. l.* 1. & *Pand.* c. 155.

Dulficar Arabicæ voces sunt, دوالفقار forte *vertebratum* ejus *dorsum* indicantes. Muhammedis erat, inter octo alios vel hostibus ereptos, vel ab amicis oblatos primæ notæ, qui hæreditario postea jure ad alios devolutus est. Vid. *Not. in Ros. pag.* 547. *Len Gol.* R. فقر. Memini me alias & acinacem vidisse in Serenifs. Electoris Archæotheca scriptura Arabica notatum, & gladium Damascenum. Sed & poculum ante triennium Eslingæ ostendit Clar. Medicus, D. *Faber*, cum inscriptione Persica; مبارك باد سعادت باد مبارك باد سعادت باد مبارك باد سعادت باد *Benedictum sit; faustum sit; benedictum sit; faustum sit; benedictum sit; faustum sit!* Quibus verbis utrum vim σημαντικὸν tribuerint; συμβολικὸν, μνημονικὸν, an ἀμυντήριον, alias examinabimus.

b. Quales sunt, de quibus supra *p.* 156. & *Anton. August. de Numm. Vet. pag.* 10. *Arabicos nummos ipse aliquot penes me servo, hinc Arabicis, altera ex parte Græcis characteribus notatos; suntque a Christianis in Sicilia facti, unde eos accepi: quosdam etiam ibi reperi, ut & in Hispania, integre Arabicos, de quorum antiquitate nihil habeo quod dicam.*

XVIII. *Ad aliorum Orientalium sive* (a) Chatajorum, (b) Pœnorum, *&c. Sed &* (c) Gothorum *etiam, atque* (d) Hetruscorum *accedendum esset nummos; quando vero nondum iis, quæ necessaria sunt, ad pertractationem materiæ adeo difficilis, instructi sumus subsidiis, placet præsentem tractatum, docta, doctissimi viri, de re nummaria Orientali, claudere Epistola.*

a. De quibus *Gol.* addit ad Atlant. *pag.* 12. *Catajum, magni Chani legibus adeo erat obnoxium, ut pretiosi licet metalli copia non deesset, non alia, quam papyracea uti liceret moneta, quæ omne pretium haberet a solo Imperatoris impresso sigillo.* Id quod tum hoc ipso, tum aliorum probant exemplo, *Autores Dissert. de nummo Scorteo pag.* 12. Chartaceos ergo habebant nummos, prout alii *Scorteos*, sive *Coriaceos*: Alii *ferrum* adhibebant, *stannum*, *Orichalcum*, *sestas*, *conchylia*, *piper*, *lutum*, *lapides*, *fructus arborum*, *ossa demortuorum*; & alia, de quibus monetarum materiis tuum iidem consuli possunt, tum *Cæl. Rhodig.* Antiq. *l. VI. cap.* 2. *Johannes a Ghokier* Tract. de re numar. prisci ævi *cap.* 3. *pag.* 16. 17.

b. *Anton. August. Archiep.* Tarrac. de Numm. veter. *pag.* 10. *Alia sunt Asiæ numismata, quædam etiam Africana, ut Cyrenarum. Peregrini vero idiomatis nummi extant Carthaginensium. Extant & Siciliæ Punicis Characteribus notati.*

c. Id. ibid. *Credo equidem extare Gothica numismata; sed quæ Gothorum Regum Italiæ & Hispaniæ legi possunt; ea Latinis literis nomina inscripta habent, demto aureo, quem mihi Alvarez Gomesius Toleto Græcarum Doctor literarum misit. Quamvis enim literas aliquot præferat, legi aut saltem intelligi non potest.* Certum est, Gothicum Alphabetum cum Latino magnam habere affinitatem. Sed & differentiam magnam reperio, nt postea monebo. Hos nummos, ceu abjectos, & contemtos, consideratione judicat indignos *Ludov. Savotus*, Discurs sur les Medalles antiques, *P.* 10. *cap.* 23. *pag.* 399.

d. *Archiep. Tarrac. l. c. Quia & Italici visuntur, ignotis characteribus insigniti, Linguæ fortassis Oscæ vel Etruscæ.*

e. Est hæc celeberrimi, & de Republica literaria optime meriti D. Conringii: *Hesterno die Redeckerus noster & salutavit me Tuo nomine, & simul obtulit priores aliquot plagulas cum Compendii Theatri Orientalis, tum Appendicis Compendii Theologiæ Judaicæ: Adjecit & Tabulas binas rei nummaria tum unam cipporum Hebraicorum, & denique si quid habeam Nummorum id generis, uti depingi curarem, tibique*

bique transmisti, rogavit. Ego vero magnas Tibi gratias habeo pro hisce omnibus: ante omnia Deum precatus, uti incolumem Te porro servet bono publico, rei litterariæ, quippe cui es profecto utilissimus, sive industriam spectem, sive Orientalis doctrinæ inusitatam peritiam. Et vero ipsæ illæ plagulæ mirifice in me incenderunt amorem pariter Tui & admirationem, qui me jam pridem occupaverant, &c. ut jam tum aliquoties publicis scriptis utrumque testatus sim. Vix sane fero desiderium utriusque Tui compendii: Sed & novam cipporum editionem avide exspecto. Utinam vicissim Tuo quoque desiderio satisfacere nonnihil, in mea sit potestate? Cæterum Nummorum veterum Hebraicorum, quod quidem ausim genuinum credere, nihil mihi est. Neque vero binos illos quos possideo Sicli titulo insignatos, alterum Samaritanis, alterum Hebraicis, hodie sic dictis, sive Assyriacis Esdræ characteribus inscriptum, arbitror vel vetustati, vel notæ bonæ esse. Uterque sane justo sicli pondere caret. Samaritanus manifesto recentior est, alioquin plane geminus illi, primo loco quem exhibet Tabula tua primæ editionis libelli de Cippis Hebraicis literis inscriptum nullum arbitror genuinum reperiri: multo minus ergo hunc meum laudaverim. Habet Serenissimi & vere Augusti Principis mei filius natu minor, paternæ autem virtutis æmulus, Ferdinandus Albertus in Cimelio suo, binos æneos: sed video alterius imaginem jam abs Te, fortassis ex Clarissimi Schraderi nostri opusculo, expressam nova illa Tabula, alterius, cum effigie Moysis, jam tum prima editione exhibitam. Est vero & ille Mosaicus indubie adulterinus, & a recente atque imperita manu. Habet etiam ὁ τῶν Georgius Calixtus noster argenteum Samaritanis characteribus siclum, inscriptum haud parum vetustum. Verum & ille apud nos morari desiit: visus quoque mihi suspectus, cum quod magnitudine non nisi semisiclum æquaret, tum quod duntaxat esset pondere drachmarum duarum, scrupulorum duorum & sex granorum, cum justus siclus fuerit τετράδραχμος. Erat cæteroquin plane similis siclo secundo & tertio Villalpandi sua inscriptione & figura. Habet amicus meus Lipsiæ Samaritanis literis inscriptum aureum: sed nec illius vel descriptio, vel figura ad manum est. Itaque quamvis pervelim, hac tamen parte juvare Te nequeo. Ut intelligas tamen animum desiderii tui explendi cupidum, en Tibi depictos aliquot nummos meos, optimæ quidem notæ, sed mihi ignotis characteribus insignitos. Priores duo argentei sunt quasi denarii. Punicos esse suspicor, idque quoniam Anton. Augustinus dialogo VI. itidem Carthaginenses duos aureos sibi esse testatur, in quorum parte altera facies fœminæ, altera equus sit expressus: unius etiam inscriptæ literæ videntur, isti quales Punicos expressit in Sicilia sua Paruta. Tertius aureus est sive potius inauratus: sed qui sit nescio, nisi forte Gothicus aliquis fuerit. Quartus pariter & quintus æneus est, & longe vetustissimus; incompertæ vero mihi gentis, nisi quod itidem Punici videantur. Sextus, nisi vehementer fallor, vetus est Hetruscus. Video siquidem hic signa Auguratus & Pontificatus, qualia ab Hetruscis acceperunt Romani. Ut autem jam fassus sum, quicquid horum affirmo, tantum levibus conjecturis nititur: certi quod afferam nihil habeo equidem. Malo igitur ab aliis doceri. Quod nisi tu possis, fortasse poterit nemo. Quis enim in similibus Te superet? Ut vero ad nummos Hebraicos redeam, non dissimulabo Tibi παράδοξα quædam mea. I. Est, nullum nummum Hebræorum olim sicli nomine dictum, qui non fuerit argenteus. II. Est, nullum nummum qui imaginem hominis refert genuinum esse: eoque illum Salomonis & Mosis effigie insignitum, & si qui alii sunt similes, cumprimis qui imaginem habet nostri Salvatoris, adulterinos omnes esse. III. Est, nullum nummum characteribus Hebraicis ornatum, esse bonæ notæ aut multum vetustum. IV. Est, non posse ullo certo indicio ostendi, nummos qui literas habent inscriptas Samaritanas captivitate Babylonica esse antiquiores. V. Est, nummos illos omnes esse cusos Hasmonæorum & Herodum temporibus, & quidem ab ipsis postquam cudendi nummi potestatem a Demetrio fuerint nacti, Samaritanos enim characteres fuisse in usu vulgari, Hebraicis autem solis sacris codicibus describendis quasi dedicatos. VI. Denique est, unum duntaxat fuisse sicli genus, non vero alium siclum sacrum, alium profanum. Hæc mea παράδοξα posse me arbitror non vanis argumentis, saltim vero perquam similia facere. Ast nunc quidem potius malo exspectare secundam editionem libelli Tui: idque quoniam fortassis adferes in medium rationes propter quas cogar mutare sententiam. Id quod facere sum paratissimus, sic ubi doceor certiora: utpote quum fatear, non constare hæc mihi certa ἀπόδειξει, sed tantum probabili quadam collectione. De Cippis Hebræorum velim audire sententiam tuam, num quem eorum censeat esse multum vetustum. Mihi videtur sane, aut ficta esse pleraque, aut cippos illos exstructos esse a Judæis postquam successit in Palæstina imperium Christianorum Europæorum. Et vero, etiam illi qui diligentissime (ut Burchardus) sunt

per-

perfecuti en Chriftianis noftris res Palaftinæ, quales fuerunt ante hos trecentos amplius annos, vin unius & alterius cippi facere mentionem.

Breve, ad hanc Epiftolam refponfum noftrum eft:

CELEBERRIME VIR.

IN ære me Tuo effe, tanto fateor libentius, quanto me Tibi defænerafti nominibus pluribus. Nec præmio fuo fraudandus doctiffimus D. Redeckerus, tum quod antehac fua me præfentia dignum æftimarit, tum quod ex Gallia nuper reverfus, adeo prolixe fua mihi obtulerit officia. Occafionem præfertim, Te, per eum, falutandi, negligere nec debui, nec volui, hoc ipfo tameo votis meis inferior, quod nihil effet ad maoum, quo in tanti viri amicitiam me iofiouarem. Humanitatis Tuæ fingularis eft, quod paucas, quas recenfes, pagellas tanti fecifti; ut vel reluctanti, judicium Tuum, calcar addere, & ad pertexendam telam excitare me potuerit. Ego vero gratias, quas debeo, ago maximas, tum pro elaboratiffimo Tractatu de Bibliotheca Augufta, & honorifica in eo mei mentione; tum pro miffis nummorum, vel fola raritate commendatorum, typis, pro aliorum quorundam ἐκτυπωμάτων, communicatione, indicio denique facto, nummi Moguntiæ affervati, cujus altera facies *Abfolomi Davidis filii*, habeat infcriptionem; quibus, juffu Incomparabilis Tui, ac vere Augufti Principis, filii fecundo-geniti D. *Antonii-Ulrici*, Ducis Luneburgici, &c. (quem honorem Tibi gratiffimo acceptum hic fero animo) meum de Orientalium nummis Tractatum auctiorem prodire voluifti. Quæ quidem omnia talia funt, ut vel fingula memorem mereantur aoimum; quem etiam tamdiu fincere fpondeo atque candide, donec paria referendi blandiatur occafio. Sed quid de nummis Tuis? Non fum Œdipus. Plerofque quidem hactenus *Hebraicos*, *Samaritanos*, *Arabicos*, Cufico & vulgari Charactere notatos; vel explicui; hic tamen hæret aqua. Priores *duos* Punicos effe, libenter darem: fi Punicæ literaturæ veftigia extarent. *Scal.* in Eufebianis fuis *pag.* 110. Punicos characteres cum Samaritanis eofdem effe vult, nec dum ab aliis, meo judicio, oftenfum perfpicue fatis eft, cujufmodi veterum Pœnorum fuerint elementa. Tutius proinde & confidentius poffum dicere, quid non fint, quam quid fint. Gothicis propius videntur accedere, tum quod equorum habeant figuram, tum quod una & altera infcri[illegible]ionis litera a Gothicis non abludat. De *tertio* minus dubitationis. Gothicum effe, ex infcriptione colligo, cujus tamen literaturam facilius, quam fenfum affequor. Ex Alphabetho enim *Gothico*, & annexa brevi inftitutione Grammatica, quam ex Seren. noftri Archivo, nuper magno meo commodo, amicus mecum communicavit, plane conjicio, vix ambigendum, quin ex Gothica nummus ille prodierit officina. *Reliquos* tres Elias reftituat, noo ego: nifi quod *fextus* eam plane referat figuram, qua ex Romanis nummis, Auguftus, cum infcriptione *Cæfar Auguftus, Divi F. Pater Patriæ;* quam habet *Jacobus Biæus* Antwerp. in Numifmat. Imp. Rom. *pag.* 12. repræfentatur. Peregrina tamen iterum, & oon Romana fcriptura intercedit. Vides, quam nihil occurrat certi! Juvat tamen habere, ut ubi, fuo tempore, aliorum acceffcrit collatio, folidius de iis edi poffit judicium. Nunc ad παράδοξα, ut vocare placuit, & *primo* quidem tanto facilius accedere poffemus, quanto ufitatius in ipfa Scriptura ficlus pro argenteo, & viciffim argenteus ponitur pro ficlo, ceu diximus fupra *pag.* 114. nifi difertus obftaret locus, 1. *Chron.* 21. *verf.* 25. ubi expreffe legimus, *Davidem Arnano dediffe ficlos aureos, pondere fexcentos.* Heb. שקלי זהב, quod *vulgat.* Siclos auri κατὰ πόδα reddit; Arab. مائتي أستتير من الذهب *ducentos auri ftateres.* Cur Syrus habeat ܚܡܫܝܢ ܐܣܛܐܪܝܢ *quinquaginta ftateribus;* Cum ftaterem Syri quatuor zuzis, five denariis Romanis (quorum quatuor ficlum conftituunt) definiunt, non video, nifi quod in re nummaria veterum Hebræorum hofpites videantur & peregrini. Conful. fup. *p.* 153. Sed & LXX. (eidem forte ὑποθέσει δουλώσεως, Siclos tantum dari argenteos) tranftulerunt σίκλους χρυσοῦς. Tutius textui inhæremus, qui Siclorum aureorum expreffe meminit. Secundum paradoxum, κατὰ θέσιν confideratum ægre Judæorum admittere videtur praxis. Scio, magnos effe viros, *qui eo gravius fuiffe* fcribant *Judæis tributum Romanis præftitiffe, quod ultra difpendium argenti, Cæfaris etiam imaginem conquirere, manibus contrectare, atque adeo illi offerre cogerentur; cum memores ipfi divinæ Legis omne fculptile, omnemque imaginem detrectarent;* ab aliis tamen jam. *Seldeno* præfertim, *de Jur. Natur.* & *Gent. l.* 2. *c.* 8. *pag.* 232. &c. probatum eft, Judæos a picturis & fculpturis tum animalium, tum hominis noo abftinuiffe abfolute; imo oe nummos quidem Chriftianorum cruce fignatos refpuiffe,

ſe, ceu ſupra *pag.* 111. monuimus. Nihil ergo obſtare exiſtimo, quo minus veteribus Judæis nummos tribuamus variis, hominum etiam imaginibus, inſignes. In *hypothesi* tamen, qui Moſis & Servatoris præferunt figuram nummi, manifeſtæ nimis ſunt ſuſpecti, imo convicti, *νόθοι*; de Solomonis nummo judicium noſtrum extat ſupra *pag.* 120. Nullum vero, *tertio* nummum characteribus Hebraicis ornatum, eſſe bonæ notæ, aut multum vetuſtum, hactenus animadvertere non potui. Quin potius, ex variorum didici collatione, neque ſcriptura Hebraica notatos; omnes fuiſſe Χθὲς ἢ πρόχθες cuſos; non certe Solomonicos illos, de quibus paulo prolixius ſupra *pag.* 120. 139. nec Samaritica, omnes eſſe veteres, non illos, de quibus *pag.* 140. Nondum enim ſatis hactenus probata eorum eſt ſententia, qui *quadratis* Hebræorum *literis* ultimam abjudicant antiquitatem, prout compendioſe demonſtratum a nobis eſt, *Centur. Quæſt. Theol. pag.* 118. Vetuſtiſſimi Hebræorum *Codices*, *inſcriptiones*, *&c.* ſatis abunde hactenus mihi eorum commendarunt ſententiam, qui non ſtatim, quod Samaritanis caret notis, aut elementis, ceu novum, rejiciunt. Non poſſe vero, *quinto*, *ullo certo indicio oſtendi*, *nummos*, *qui literas habent inſcriptas Samaritanas captivitate Babylonica eſſe antiquiores*; tanto facilius concedo, quanto difficilius eſt, de nummorum ejuſmodi Samaritanorum, ob defectum adſcriptarum Epocharum, judicare exacta antiquitate. Quemadmodum autem certi nihil de eorum pronunciari poteſt ætate *affirmative*; ita neque tutum ſatis videtur omnem nummorum, qui hinc inde in Cimeliothecis aſſervantur vetuſtatem infra captivitatis annos reſtringere. Cur enim aliud poſteriorum quam priorum ſiclorum ſit fatum, ut illi tanto numero, aut amiſſi, aut hoſtium metu abſconditi, aut vaſtatione perditi reperiantur; hi reperti fuerint nuſpiam? Unde, quod *ſexto* affertur, *nummos illos omnes cuſos eſſe Haſmonæorum & Herodis temporibus, & quidem ab ipſis Judæis, poſtquam cudendi nummi poteſtatem a Demetrio Nicanore fuerint nacti; Samaritanos enim characteres fuiſſe in uſu vulgari, Hebræos autem ſolis ſacris codicibus deſcribendis, quaſi dedicatos*, difficultate omni carere non exiſtimo. Neque enim video, cur nullos Haſmonæorum temporibus vetuſtiores, in theſi ſaltem, agnoſcamus nummos. Uſus nummorum apud Hebræos, & antiquiſſimus fuit, & continuus. Quidni igitur, ex ruderibus Hieroſolymitanis, vaſtatæ urbis, incenſi templi, vel aliquos poſteritati, ſtudioſe inveſtiganti, relictos dicamus? De *Romanis* & *Græcis*, & antiquiſſimis quidem Antiquarii difficulter nos ambigere ſinent; cur de ſolis deſperemus Hebræis? Ipſæ nonnullorom inſcriptiones qualis eſt Solomonis, cui nummo non parum tribuo, majorem ſæpe præſeferunt antiquitatem. Ab Hebræis autem cuſos illos fuiſſe, in ſignum αὐτονομίας; literis, ut plurimum, vix tamen ſemper; Samaritanis non repugno. Unum *denique* fuiſſe, ratione ponderis, ſicli genus, libenter dedi; confirmavi etiam ſupra *pag.* 124. Inſcriptionum ἐντοπίων adeoque cipporum Hebraicorum, de quibus ſub finem mones, eadem, proculdubio, autoritas omnium non eſt. Quæ a nimia commendantur antiquitate, ſuſpicione vix carent. Supereſſe tamen a mille & amplius annis genuinos & integros cippos, tam non dubito, quam certum eſt, Romanorum & Græcorum multa monumenta & Epitaphia, etiam antiqua, eſſe γνήσια. Ab iis, qui Orientem peragrarunt, non diligenter ſatis vel obſervata, vel annotata ea eſſe, non miror. Obſtabat, utplurimum, curta literaturæ Hebraicæ ſupellex: quæ poſtquam Europæis familiarior eſſe cœpit, multas nobis inſcriptiones Orientales, de quibus peculiaris noſtra extat *diſſertatio*, eruderavit: quamvis diſpari, & infelici multorum, ſucceſſu. Hæc omnia αὐτοσχεδιαστί. Prolixa enim & præmeditata commentaria hac vice a me occupatiſſimo expectari non poterant.

JACOBI RHENFERDII
PERICULUM PHŒNICIUM
SIVE
LITERATURÆ PHŒNICIÆ ERUENDÆ
SPECIMEN.

CUM superiori anno *Periculum* ederem *Palmyrenum*, in quo veterum Syrorum, qui Palmyram incoluerunt, literas eruere & in lucem proferre sum conatus; de literatura *Phœnicium* simile quiddam promisi: Quod id ex nummis, quos cum apud *Aldreten* in *Antiquitatibus Hispanicis*, & Illustrem *Vaillantium* de *Regibus Syriæ* inveneram, tum vero Amstelodami in Gazophylaciis Clarissimorum Virorum, *Jac. de Bary* & *Jac. de Wilde*, videram, bonam partem præstari posse confidebam. Ut itaque datam fidem exsolvam, & studii mei in hoc genere literarum specimen quoddam exhibeam: Visum est quorundam nummorum, *Phœniciis* literis signatorum, inscriptiones huc appingere, earumque interpretationem Viris doctis offerre examinandam.

II. Cum vero nummi illi non ejusdem omnes sint generis, & characteres pro locorum diversitate, in quibus illi sunt percussi, non nihil differant; non abs re fore arbitratus sum illos in ipso limine distinguere, quo facilius tandem diversa hujus literaturæ alphabeta conficiantur.

III. Alii sc. nummi a Phœnicibus in Hispania, alii ab iisdem, vel si malis a Pœnis, in Africa, alii denique in Judæa, Phœnicia & Syria sunt percussi: Quorum illos adeo *Hispano Phœnicios*, istos absolute *Punicos* vel *Africanos*, hos denique *Judaicos* & *Syro Phœnicios* appellare licebit. *Siculos* quo referre debeam, vel an a reliquis omnibus distingui mereantur, hactenus ambigo.

IV. Ut vero sit, ubi pedem figere, ubi sistere detur; quædam præmittenda erunt, quæ nobis ad Literaturam *Phœniciam* in veterum nummis investigandam aditum aperiant, viamque muniant. Primo itaque atque ante omnia supponemus:

> *Literas Samaritanas hodiernas maximam partem easdem esse atque veteres Phœnicias.*

Secundo, *Origenem totius literaturæ Phœniciæ repetendam esse ex literatura Hebrea sive Assyriaca, id est, charactere illo quadrato, quo Judæi in hunc usque diem in Lege describenda, Bibliisque excudendis utuntur.*

Priorem hypothesim sic satis receptam arbitramur; utpote a summis Viris, *Scali-*

ligero, & *Bocharto*, aliisque jam pridem adoptatam: Posteriorem partim ipsi jam alibi probavimus, partim, quando institutum oostrum de *Literatura Phœnicum* absolvere dabitur, ulterius ex ipsa collatione cum *Hebraica*, dabimus demonstratam.

V. Tertio vero etiam petimus; *A nummis Gaditanis, aliisque a Phœnicibus in Hispania percussis, investigandi initium ducere liceat.*

Cum enim ipsi hos primos apud *Aldreten* observavimus, in iisque primum periculum fecimus: tum vero illius commatis complures elegaotissimos & integerrimos io Musæo *Jac. de Bary*, manibus atque oculis usurpavimus, ut de vitio vel fraude nulla suspicio esse possit, & dubia omnia, quæ ex rudiori sculptura apud *Aldreten* oboriri poterant, penitus tollantur. Accedit, quod Vir ille Amplissimus eosdem jam fida maou, perquam elegaoter & accurate, æri incidi atque excudi curavit, & erudito commeotario illustratos brevi est editurus: quaodo nobis quoque in illis interpretandis aliquid loci relictum iri speramus. Porro, quod summum est, & caput rei, characteres illis impressi ejusmodi suot, ut de plerisque illorum, saltem quos io præsenti exhibebimus, dubium nullum restet; cum Viri Docti, qui eosdem apud Virum Ampl. versaruot, interpretationi a nobis datæ hactenus adstipulentur. Ex quo denique id commodi oobis, Lectorique nostro, oriturum speramus, ut ab his, taoquam notioribus, ad alios minus cognitos & forte controversos, tuto & inoffeoso pede pergere possimus.

VI. Ne vero Viro Amplissimo prævertere, aliisve præjudicium creare velle videamur; missis omnibus aliis, inprimisque Solis, Luoæ & Telluris Symbolis, quæ in illis nummis occurrunt; nudas tantum duorum triumve nummorum literas, ex tabulis, quas Vir Ampl. jam pridem humanissime nobiscum communicavit, rudi quidem Minerva, sed fide quanta possumus maxima, delioeatas, considerabimus & expooemus.

VII. En itaque tibi, B. L. characteres Phœoicios nummis illis impressos, cum nostra eorundem explicatione Hebraicis literis & Latinis, quam mox pluribus conabimur probare. Quod dum facimus, illud adhuc petemus; Liceat nobis in re nova atque iosolita, ad quam Typographia noo est instructa, alios cujuscunque linguæ characteres adhibere, qui ad Phœnicios similitudioe quadam proxime accedant.

II. I.

IV. III.

II. & I.

חבעל קנק

KNK LHBT

IV. III.

RDGV LHBT – RDGV ZLHB

בעלז וגדר – חבעל וגרר

Quæ si quis integra & Latioe legere velit, sic, salvo aliorum judicio, legeoda censeo:

ToBHoL*icum*, K*a*N*a*K*a*. B*a*H*i*L*o*Z V*e*G*a*D*i*R. ToBHoL*icum* V*e*G*a*D*i*R.

VIII. Cum vero non ignorem alios Viros Doctos esse, qui illud חבעל aliis vocalibus animatum legere maliot, T*e*B*a*H*e*L; hactenus illud, ne cui morosior videar, lubens coocedam: cum quæcunque etiam vocales addaotur, literæ tamen, de quibus solis hactenus quæritur, eædem esse agnoscatur.

IX. Sed hæc horum characterum explicatio plenius probanda erit. Figuram itaque hanc decussatam, X, pro ת, vel *Tau* accipimus, *Hieronymi* autoritatem secuti, qui ad *Ezech.* IX. 4. ita commeotatur: *Antiquis Hebræorum litteris, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema* Thau *littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.* Præluserat illi jam olim, teste Illustriss. *Scaligero*, *Origenes*, ad loc. cit. Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων, Σημειώσεις τὸ Ταῦ ἐπὶ τὰ μέτωπα. Ἑβραίων δέ τις τῶν εἰς Σωτῆρα πεπιστευκότων ἔλεγε, τὰ ἀρχαῖα στοιχεῖα ἴσχειν τὸ Ταῦ τῷ τοῦ σταυροῦ χαρακτῆρι προσεμφερές. *Aquila & Theodotio; Signabis* Tau *super frontes. Sed Hebræorum quidam, ex illis qui in Servatorem crediderunt, vetus Alphabetum* Tau *habere ait simile figuræ crucis.* Præclara sane, de figura *Tau* Samaritici, testimonia. Sed horum autoritati vehementer recla-

reclamat *Scaliger*, aliique illum fecuti Viri Docti. Sed illi nummorum horum fide facile & valide refutantur, quemadmodum infra pluribus oftendemus. Nunc, ne demonftrationis feriem interrumpamus, ad fequentem literam pergemus.

X. Eft ea), quam Hebr. ב, vel B, refpondere, ex eaque derivatam & contractam effe exiftimamus. Quemadmodum enim Syri Maronitæ ex eodem Heb. ב, vel majufcolo Neftoriano, ܒ, fuum ܒ latiori ductu incurvarunt; & hodierni Samaritani ࠁ, fuperiori linea recta in circulum curvata: ita veteres Phœnices Hebræum ב, Syriacumve ܒ, plane contraxerunt & diminuerunt in); imo aliqui illorum tandem tantum non in lineolam rectam, oblique a dextra ad finiftram defcendentem, hoc modo, vel J.

XI. Tertia litera eft O, Hebr. ע, & ex eadem derivata: qua figura illam jam olim Cadmus in Græciam intulit; uti ex ferie literarum apparet. *Men*, *Nun*, *Samech*, *Ajin*. y. O. ɔ. O. eodem ordine M. N. Ξ. O. Sed quid a Græcis argumenta petimus, cum nummi Simonis, P. M. & Ethnarchæ Judæorum, rem extra omnem dubitationis aleam collocent; in quibus τὸ y aliquoties per O Gr. Romanumque eft expreffum? Sic certe fub *Palma*, in *Torque*, & in omnium Judaicorum numifmatum primo, quod ita habet:

שמOון נשיא ישראל:
שנת אחת לגאולת ישראל:
Simon Princeps Ifraelis:
Anno primo (recuperatæ) *libertatis Ifraelis*.

XII. Τὸ ʎ, eft Samarit. *L*, quomodo etiam in alio nummo fculptum legitur. Sed hæc litera tam varie in eifdem nummis expreffa invenitur, ut aliquando nativum ל Hebr. quam accuratiffime repræfentet, aliquando etiam λ Græcum. Ita ut ex hoc folo charactere & origo literarum Hebræa, & earundum derivatio per Phœniciam in Græciam ad oculum cuivis conftare poffit:

ל, ʖ, ל, *L*, ʎ, λ.

XIII. In voce KNK literæ omnes adeo Hebraicæ funt, ut neminem tam ftupidum credere poffim, qui non illico primo intuitu illud obfervet. Sive enim ק fcribas utrinque apertum; five fupra claudas ק; five denique utrinque, P P: negabit. Τὸ y pariter *Nun* Hebræum aperte præ fe fert, נ inquam, nifi quod fuprema lineola tranfverfa hic paulum inclinetur, ut oblique in lineam perpendicularem incidat.

XIV. Sed quid illa barbara nomina, *ToBHoL & KaNaK*, fibi velint? Optarem equidem multis modis ea dicere, quæ fua fefe evidentia cuivis Lectori probare poffint; fed vehementer vereor, ut nobis liceat effe tam beatis, ut fine aliorum offenfione, quam in re nova atque difficili maxime vitare velimus, defungi queamus. Animi tamen fententiam modefte proponere quid vetet, קנק, igitur, five *KaNaK*, veteris urbis nomen effe ftatuimus, quam Ptolemæus ad flumen *Anam*, hodie *Guadi-Anam*, locat. Cujus numquæ hodie veftigia fuperfint, Hifpanis ipfis inquirendum relinquo. Locum tamen veluti digito monftrare non verebor. Exonerat fe in Anam, a finiftra, amnis, qui hodieque *Rio Chanque* in tabulis Geographicis appellatur: Quod quid aliud fit, quam *Flumen Kanaka*? Ex quo fit, ut *Kanakan* noftram ad *Anæ* & *Canacæ* confluentes fitam fuiffe exiftimem; five amnis oppido, five oppidum amni nomen dederit. Conferatur fitus *Canacæ* apud Ptolemæum, & locus ubi *Rio Chanque* fefe in Anam exonerat, & res, credo, liquido patebitur.

XV. Quid vero de prima voce, חבעל, *TBHL*, fiat, quam alii Docti Viri חבעל *TeBaHeL*, legere velint; ego fupra *ToBHoL*, id eft *ToBHoLicum* fum interpretatus? Eloquar, an fileam, nefcio. Quod fi tamen aliorum bona venia, meam fententiam paucis dicere liceat; nomen itidem urbis alicujus vicinæ, in Bætica, vel forte Lufitania, fuiffe exiftimo, ab uberrimo argenti, vel alius cujufcunque metalli proventu, appellatæ. Conjecturæ fidem facient alia in Celtiberia, non procul Pompelona, loca, *Tritium Metallum*, & *Tritium To Bo Licum* (vel, ut alii, nullo noftræ caufæ detrimento, legunt *To Bo Ricum*) *Tubal*, Japheti F. a quo *Tybareni*, Chalybes, nomen & originem ducunt; & denique ærariorum & ferrariorum, imo metallicorum omnium Princeps *Vulcanus*, five *Tubalkainus*, Gen. IV. 22. Sed hæc verbo indicaffe fufficiat, quæ alias, Deo volente, fufius dabimus declarata.

XVI. In voce ʌ לס), quæ in tertio nummo, tres primæ literæ notæ funt, ut fola quarta quærenda reftet. Hanc *Zajin* effe contendo, ortam ex Hebræo ז. Quod fi enim inde finiftram lineolam decutias, remanebit ו, quod eft ipfum noftrum ʌ. Alibi etiam hoc modo fcalptum invenitur, ſ, ſ, ɩ. Unde adeo urbis nomen

men esse credo, בעלץ, *BaHiLoZ*, Βαίλων, *Belon*, in freto Herculeo sitæ; Τὸ Z a Græcis Latinisque in N mutato, quia illud in fine non admittunt.

XVII. Altera vox *Gadir*, *Gaddir*, vel Γάδειρα, nobis exhibet, & quidem cum copula *Et*. Τὸ ך enim (sic defectu aliorum typorum literam exprimimus, cujus genuinum ductum, B. L. in nummo ipso, *pag.* 5. *num.* 3. accuratius contemplabitur) nihil nisi purum putum *Vau* est Samaritanum, Pœnicium, jam olim hac ipsa figura a Cadmo in Græciam illatum; quod, si invertas, est ipsum Digamma Æolicum, Βαῦ ἐπίσημον, vel F nostrum Latinum. Porro τὸ 7 est ך *Gimel* Samaritanum, unde, si invertas, Græcum quoque Γ fit. Nihil certius, nihil facilius. Ultimum (q) nemo *Res* Samaritanum esse negabit, a quo nullo modo differt, & ex quo inverso Græcum P, Latinumque R, fluxerunt.

XVIII. Huic porro (q) proxime antecedens figura (q) simillima est, nisi quod minor sit q q. Et notatu dignum est, in omnibus nummis *Gaditanis*, etsi diversissimi sint commatis, hanc differentiam constanter observari, quod penultima semper minor sit. Cum itaque *Res* apud Samaritanos, Syros, Hebræos, sibi similem agnoscat, quartam sc. literam *Daleth*; angulo saltem, vel punctulo, differentem:

ד ד, q 4, ד ד, ; ?.

confidenter hanc nostram quoque (q) *Daleth* esse pronuncio. Unde sequetur, q q ך ך esse וגדר *VeGaDiR*, *Et Gadir*, *Gades*.

XIX. Atque huic nostræ horum characterum explicationi neminem facile adversaturum arbitror, nisi forte Τὸ ך adhuc dubium maneat. Age igitur, ut rursus liberales simus, sit maneatque τὸ ך tantisper dubium & incertum, donec alius quivis modius quiddam comminiscatur. Sit itidem incerta figura, quæ ante vocem *Gadir*, vel *Gaddir*, Num. IV. occurrit. Facilis nobis hactenus unius alteriusve literulæ jactura erit, cum de reliquis illis præcipue laboremus; quas nemo eorum, qui easdem viderunt, nobis, quantum quidem sciam, hactenus controversas fecit. Præferant ergo nummi illi TBHL, KNK, BHLZ, ∴ GDR. Quibus inventis & recte cognitis, facilis & plana ad alios nummos explicandos via erit.

XX. *Aldretes* itaque præter tres *Hispano-Phœnicios*, quatuor alios exhibet, quos characteribus *Africanis* signatos existimamus: Quibus denique, unum addit in *Sicilia* cusum, a quo initium facere lubet. Hic altera parte *dimidium equum* præfert, supra quem *victoriola coronam* exhibet; pone illum *tria crura* videntur, cum *ramo palmæ*, denique etiam *spica*: inscriptio est ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ. Altera facies *Palmam* habet, & ad ejus latera hos characteres,

✝ q h-p q ✝

quos legimus *SyRaK HaDaS*, id est, *Syracusam novam*. Duas posteriores literas in voce שרק jam sic satis notas esse supponimus, neque quenquam, qui literas Phœnicum vel in *Samaritanorum* libris aut Alphabeto, vel nummis *Judaicis*, quos vulgo perperam *Samariticos* appellant; vel denique in nummis *KaNaKanis* & *GaDdi Ranis* modo explicatis; non dicam *sedulo attenteque* consideraverit, sed leviter saltem & fugitivo oculo inspexerit, ignorare posse arbitramur. Sc. (ᴧ) est ר vel R; P vero ק, vel K. Cum itaque sic syllabam *RaK* habeamus, & pars adversa nummi *tribus conjunctis cruribus* Trinacriam sive Siciliam designet; quin ipsum regis *Syracusani* nomen præferat, ΔΙΟΝΥΣΟΥ: quis adeo stupidus sit, cui non illico *Syracusarum* in mentem veniat? quis, nisi in Orientalibus plane hospes & cœcus, *SyRaCusam* non videat? Nempe huc prima litera ✝ nos ducit, quam nemo, credo, paulo humanior *Sin* vel *Schin* esse negabit, quæ Hebræis hoc modo ש, vel in nummis *W*, ש, Samaritanis ш, Syris charactere majusculo vel Nestoriano ܫ, Arabibus denique ش, vel ω pingitur. In quibus omnibus quemadmodum tres (apud Syros etiam fere quatuor) dentes eminent, a quibus etiam Literæ nomen est; ita iidem in hac quoque figura occurrunt, sed extremi, ad floris vel lilii instar, extrorsum curvati. Unde non dicam a viro Literato, sed vel a Literione aliquo, facile, & primo intuitu, *Sin* esse agnoscatur. Ex quo adeo tuto legere licebit, שרק, SRK, SyRaK, *Syracusa*.

XXI. Quibus sic positis fieri non potest, quin altera vox illico pariter intelligatur. Recurrit enim primo eadem litera ✝, S, tum (ᴧ), quæ, uti ex nummis Gaditanis constat, vel (R) esse debebit, vel (D.) Faciamus τὸ q hic esse Daleth, & habebimus ✝ q, דש, DAS, ut tertia litera (h) quæ hic primo

mo loco occurrit, sola inquirenda restet. Quod si ergo cogitemus, quod res est, *Syracusam Tetrapolin* fuisse, seu ex quatuor distinctis coaluisse oppidis; non difficile erit neque absurdum cogitare, illorum unum *Novum* fuisse appellatum, quemadmodum novissimæ urbium accessiones vulgo, & passim hoc nomine appellantur, Belgice de Dieustad, vel de Dieuwe Applegging. Sed quid conjecturis agimus in re clara & manifesta? cum plurium Scriptorum testimoniis constet, Syracusarum unam urbem dictam fuisse *Neapolim?* Unus instar omnium esto Cicero in Verrem, Act. V. de *Syracusis: Ea*, inquit, *tanta urbs est, ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur. Quarum una est ea, quam dixi. Insula . . . Quarta autem est urbs, quæ, quia postrema ædificata est*, NEAPOLIS *nominatur*. Unde adeo sequetur, primam illam literam (h) pro ח venire, ut integra vox sit חרש *Nova;* & sic *Syracusa Nova;* ἡ Νέα πόλις, vel Νεάπολις, in qua hic, de quo agimus, nummus cusus sit; & quia forte cives ejus magnam partem origine & lingua Pœni fuerint, non tantum Græcis literis in nomine regis exprimendo, insignitus, sed & Punicis in memoriam civitatis. Vel forte in memoriam ingentis cladis, quam Pœni ad hunc maxime locum acceperant, quam cum aliis symbolis, tum propria quoque & vernacula literatura Carthaginensibus perpetuo voluerint refricare.

XXII. Sin vero quispiam mediam literam [q] pro ר, vel R, accipere malit, nihil equidem repugnabo, sed salvis reliquis hypothesibus lubens legam חרש, HaRaS, quæ vox apud Orientales non tantum significat *Arare*, sed & *exarare*, *sculpere*, in *ære*, *ferro*, vel alio quovis metallo *laborare*, quemadmodum vel ex *Genes.* IV. 22. liquet, ubi *Tubalkajin*, Vulcanus, ferrariorum & ærariorum omnium Magister, appellator לטש כל חרש נחשת וברזל *erudient omnem fabricantem æs & ferrum*. Ex quo rursum sequetur, verba hæc שרק חרש commode reddi posse *Syracusa sculpsit*, *fabricavit*, *excudit*: quemadmodum nunc vulgo legimus, *Moneta nova argentea* hujus illiusve Civitatis.

XXIII. Quicquid ergo horum sit, sive חדש legatur, sive חרש, nobis res eodem redit, & oculato cuivis constare posse arbitramur: Nummum hunc ultimum Aldretæ literas *Punicas* nobis exhibere, non *Celtibericas*, non alias quascunque ignotas. J. Q. E. D.

XXIV. Sed quærat forte aliquis, quid sibi Symbola illa altero latere expressa velint. Ego etsi me minime hisce sacris initiatum esse sentio atque agnosco; nedum me aliis mystagogum offerre ausim: tamen quia alibi quoque ad ejusmodi ænigmata explicanda sum invitatus, de hoc quoque nummo sententiam dicere, & ingenii periculum facere, non verebor. Scilicet præter *Dionysii* nomen, Τρὶς κῶλον nobis exhibet, sive *tria conjuncta crura;* tum προτομὴν, seu *anteriorem partem equi*, super cujus capite *victoriola coronam* extendit: denique etiam *ramus palmæ* occurrit cum *spica*. Sunt itaque, qui nummum his symbolis percussum existiment *in memoriam victoriæ, quam aliquis Dionysiorum virtute & fide equitatus sui reportarit*. Uter vero Dionysius ille sit, & quæ ejus victoria, nondum declaratum vidi; nedum illi assentiar, quod de *fide equitatus opera* conjicitur. Quin potius illam *Equi* προτομὴν de Carthaginensium R. P. accipio; cujus exercitum Dionysius Pater tantum non ad internecionem fudit, totaque Sicilia, cujus ante maximam partem obtinebat, exegit.

XXV. Sed hæc paullo fusius explicanda erunt. Quemadmodum itaque *tria crura* Siciliam designant, *Trinacriam* illam & *Triquetram*, ex quibus quandoque etiam tres *spicæ* enascuntur, insignis illius, qua agri Siculi florebant, fertilitatis symbola; unde in hoc quoque nostro nummo ultimo loco *Spica* cernitur: Ita *Caput equi*, vel *dimidius equus*, Carthaginis symbolum est, ab effosso *equi capite* desumtum, cum primum Tyrii urbem illam molirentur. Virgilius Æneidos v. 445.

> *Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbra;*
> *Quo primum jactati undis, & turbine Pœni,*
> *Effodere loco* Signum, *quod regia Juno*
> *Monstrarat*, Caput acris equi: *sic nam fore bello*
> *Egregiam, facilem victu per secula gentem.*

Ad quem locum omnino videndus est *Servius*. Ab hoc ergo læto omine, Carthago *Dives opum, studiisque asperrima belli*, *bellatoris equi* caput vel προτομὴν insigne adoptavit; quemadmodum cum ex aliis nummis liquet, tum ex illo quem infra ex *Aldrete* proferemus, cujus altera pars caput mulieris ostentat, altera vero *caput acris equi*, cum inscriptione Punica, *ingreditur ad prædam*.

XXVI. Cum itaque Dionysius Carthaginienses insigni clade affectos, terra marique victos, tota Sicilia ejecisset; *Victoria* in hoc nummo *coronam* protendit, non super Dionysii *equitatu*, sed *Rei Publicæ* Car-

Carthaginiensis, quam Sicilia ejecerat, *insignibus*. Sic alibi quoque *Victoria lauream* supra *tropæum* ostentat, non cujus virtute victoria parta, sed quod de devictis hostibus erectum erat. Si quis de insigni & incomparabili hac Dionysii victoria plura cognoscere desideret, *Diodorum Siculum* consulat, Lib. XIV. & dignissimam fuisse facile intelliget, cujus memoria non tantum æreis, sed & aureis argenreisque monumentis, æternitati consecraretur. De *Palma*, cum Afrorum, tum etiam Siculorum quorundam insigni, vel verbum addere supervacaneum existimo; cum Vir Illustris, *Ez. Spanhemius*, jam pridem de illa egerit, de *Præst. & Usu Numismatum*, *Dissert.* IV. Ad quem adeo Lectorem lubens merito remitto.

XXVII. Sed exspectabunt forte quidam, & quodam quasi jure suo etiam postulabunt, ut nominis quoque *Syracusarum* originem, & significationem exponamus. Clar. *Bouchartus*, *Chanaanis Lib.* I. *cap.* 28. ingeniose sane conjicit, urbi nomen datum a vicina palude *Syraco* vel *Tyraco*, a malignis exhalationibus, quibus vicinum aerem inficit, sic appellata, ab Hebr. סרח *Sarach*, quod est *putrescere*, *computrescere*. Quæ etymologiæ etsi naturæ loci sic satis respondet; tamen vehementer vereor, ne ingeniosior sit, quam solidior. Cum enim litera ultima in nostro nummo non sit ח, sed ק; & Neapolitani illi genuinam scribendi rationem non potuerint ignorare: alia res aggredienda erit via. Excutienti itaque significationes vocum שרק & שרק, triplex præcipua significatio occurrit. שרק *Sorek*, Hebræis *vitem* significat, eamque *generosiorem*, ut vulgo notum: שרק *Sarak* vero Arabibus valet, *furari*: & denique שרק *Scharak*, iisdem de *Ortu Solis* usurpatur. Horum vero quodnam potissimum adsciscamus, hactenus incertum est; sed tamen experiamur.

XXVIII. Illustris Scaliger a medio שרק, *Saracenos* derivat, utpote λῃστικὸν hominum genus. Id Cl. *Pocockius* refutat, cum שרק non significet *latrocinium*, quod virtutis esse, & aperti belli speciem præ se ferre existimatur; sed furtum clandestinum, quod apud illos infame habetur. Sic ergo forte locus primum a Phœnicibus dictus sit, quod sive latrones, sive fures, illum infestum haberent; maxime Cyclopes.

XXIX. Sed, ut verum fatear, facilius nomen derivari videatur a שרק, quod *Oriri* significat; unde משרק *Ortus solis*, & *Oriens*; & *Saraka*, oppidi nomen in Arabia apud Ptolemæum, cum respectu ad alium certum locum in *Occidente* situm; & id genus alia complura, quæ apud Lexicographos videri possunt. Cum itaque *Syracusa* sit in latere Siciliæ *Orientali*: & si quis ex Lilybæo recta in *Orientem* pergat, tandem *Syracusas* perveniat: non improbabiliter dici possit nomen urbi primum impositum esse a situ ejus, qui est in *Oriente*, maxime in oppositione ad Lilybæum, angulum Siciliæ maxime *Occidentalem*.

XXX. Sed neque τὸ שורק hic loci adeo importunum est, quin commode admitti possit; & forte superioribus multis modis sit præferendum. *Circa Syraco paludem* (verba sunt Clar. *Bocharti*) *exit ANAPUS amnis. . . . Videant peritiores, annon ab* ענב anab, *idest ab* uva, *deducatur ANAPI nomen. Uvis certe fertiles agros fuisse Syracusanos circa Anapum, vel ex Theocrito colligere est, qui cum in Homero legisset, terram Cyclopum ferre vinum* ἐριστάφυλον magnis uvis, *putavit agi de solo circa Anapum, quia utrobique par fertilitas.* Hactenus *Bochartus*. Quo fit, ut quemadmodum *Anapus*, paludi *Syraco*, & ipsi urbi *Syracusarum* proximus, ab *uvis* dictus sit; ita pariter & paludem & Urbem a *generosis vitibus*, quibus vicini agri collesque consiti erant, a שורק *Sorek*, inquam, dictas esse existimemus. Sed per me suo quisque sensu abundet, &, quæ magis arriserit, sententiam eligat. Nobis hactenus satis est, nostras qualescunque conjecturas modeste proferre, ad quarum unam saltem amplectendam Lectoris animum facilius inclinari sperem, quam ad illam *Bocharti*, in qua plane alia litera, quam in nostro nummo, occurrit.

XXXI. Age vero tandem ad principia redeamus, & nummum illum apud *Andreten* contemplemur, qui in adversa parte *Jubæ* faciem & nomen ostendit, JUBA REX. In aversa parte ad latera templi vel regiæ, hæ literæ occurrunt,

OXXƆC J2o∫ X 2

quas itidem vere *Punicas* esse non conjicimus, sed affirmamus. Ad quod demonstrandum apud homines non difficiles minime multis verbis opus esse confidimus. Nam qui libros *Samaritanos*, vel nummos *Judaicos* temporibus Simonis P. M. percussos, vel denique Amstelodami *Gaditanos* & *Kanakanos*, sedulo atque attente versaverit, sponte sua, credo, agnoscet mihique concedet, plerasque literas, quæ hic occurrunt, manifesto *Punicas* esse. Recognoscat Lector, quos supra exhibuimus, nummos *Hispano-Phœnicios* esse agnoscet.

Quamobrem in præsenti nummo confidenter legendum asserimus,

OXX-

OXXϽC JLO/XL

לובעל בקרתחע

De L. X. & O, nihil difficultatis restare arbitror, cum in *Hispano-Phœniciis*, nntæ habeantur; neque vern de [X] vel Van, quæ in Gaditanis, uti constat, superne duplici lineola nrnatur, sed in Africanis & Phœniciis sæpius unam tantum habet, ut adeo furcam erectam nobis exhibeat [X] tantum non ipsum Græcum Y, cujus etiam valorem quandoque obtinet.

XXXII. De C & כ forte major difficultas alicui nboriri possit, cum illæ alibi, uti modn ostendimus, hoc modo sculptæ videantur [R] & [q]. Sed quis adeo mnrosus censor sit, ut diversis diversarum regionum moribus nihil libertatis relictum velit? Qnis item adeo ignarus, ut unas easdemque literas, non tantum pro regionum diversitate, sed iisdem etiam in locis, prn ruditate vel etiam elegantia & luxurie scribentium, sæpissime ita diversimode pingi, nesciat, ut a multis, qui non satis sunt exercitati, vix ac ne vix quidem agnnscantur? Alii erectas pingunt, alii dextrorsum vel sinistrorsum inclinant, pronas supinasve prosternnnt, alii easdem acuunt & quadrant, alii etiam rotundant, dilatant, contrahunt.

XXXIII. Sed hæc generalia sunt; rem potius ipsam agamus. Incipiamus itaque a כ, quam R nostram valere contendimus. Ex ר scilicet Hebræo, si superiori extremitati spinula addatur, & ad corpus literæ dextrorsum producatur, fit 4. quod Samaritanis itidem R valet. Id vero in nummis Simonis P. M. Judæorum in rntundam figuram detortum est, in [9] quo pactn etiam in Gaditanis sculptum cernitur. Sed iidem Gaditani, vel nescio qui alii; magis etiam eandem incnrvant, in hanc formam, [9) quemadmodum in nummo quodam D. *de Barii* videre erit, qui hanc inscriptionem præfert, 99O quod עדר valet, & forte ipsum *Gaddir*, ex sono illo literæ y, quæ non tantum apud Arabes in hunc usque diem *Gajin* valet seu G, verum etiam apud Hebræos G snnuit, nti ex nominibus propriis עמורה, *Gomorra*, רעו *Ragu*, רעואל, *Raguel*, aliisque infinitis liquet. Ex qun [9] tandem nemo mirabitur apud Pœnos ortum esse τὸ כ, superiori illa cnrvatura vel circello plane nmissn.

XXXIV. Quo magis res pateat; ex hodierno usu exemplum capiamus. Idem Phœnicinm [9] sive (R) quod a Cadmo ad Græcos est perlatum, & ab his dextrorsum scribentibus eodem quoque est inversum; inde ab antiquissimis temporibus in hunc nsque diem scriptum sculptumque est, [P] vel minuscule [ρ] tum celeritatis gratia, & ad nexum cum sequenti elemento, vnlgo etiam hoc modo ℮ pingitur. Eadem itaque ratione & facilitate ex Hebræo ף utrinque aperto, apud Phœnices, Afros, Hispanos, natum est, ut ex nummis Simonis P. M. Tyriorum, Canakanorum & Pœnorum liquet, R, P, ℮, & denique C, imn aliter adhuc P & H.

XXXV. Unde tandem sic satis evidens esse putamus, has Afrorum literas ϽC easdem esse atque 9 P, sive valere K & R. Cum itaque sequantur OXX, literæ jam ex superioribus notæ; integra vox erit קרתחע *KaRTeTaH*, vel potius KiRTeTaH, idest *Cirta*, nobilis Numidiæ urbs, & Regum quandoque sedes.

XXXVI. Sed quid hoc nominis sit, קרתחע? Viri docti, qui Musas Orientales vel a primn limine salutarunt, vel me tacente facile observabnnt, nccurrere hic nobis vocem *Karta*, קרתא, quæ Chaldæis, Assyriis, aliisque Orientalibus *Urbem* notat, & cnmpositionem sæpe ingreditur, ut in *Tigranocerta*, *Artasigarta*, aliisque. Unde adeo sequetur, hanc Nnmidiæ metropolin, & qunrundam Regum sedem nomen *Urbis* meruisse, ut κατ᾽ ἐξοχὴν *Carta*, *Certa*, & Numidarum dialecto *Cirta* diceretur.

XXXVII. Sed unde duplex ח, & tum porro y, cui quidem in fine dictionis nihil videtur relictum loci? Sed respondemus; si quæ numismata sint, quæ duplex X, vel ח, clare & evidenter exhibeanr, id vel dialectn Numidarum, vel sculptoris liberalitati ignoscendum esse. Atque illi Numidarum singulari dialecto, & asperinri enrnndem ori, illud O vel y finale nmnino adscribn, loco τὸ א, quod in קרתא, *Karta* Chaldaico occurrit; cum in hunc usque diem Afri gravissimis adspirationibus gaudeant, maximeque ex gutture loquantur, quemadmodum ipse Amstelodami sum expertus, ubi cum Judæos Germanos, Polonos, aliosque, facile intelligerem; tamen unius inter illos Doctissimi Viri, *Orano*, quod Africæ littoralis oppidum est, nriundi pronunciationem difficulter vix ac ne vix quidem assequebar.

XXXVIII. Nequid tamen dissimulem, novum & fidum hujus nummi ectypum desidero, vel potius, sicubi in vicinia nostra inveniatur, nummum ipsum videre velim. Est enim penes me, ex Musæo *Gulielmi Cutirii*, Viri Clarissimi, Collegæ atque amici conjunctissimi, nummus argenteus, *πολυγώνιος*, drachmæ pondere, qui adversa parte caput barbatum & crispum, plane tanquam Mauri, exhibet, diademate arcte adstricto alteque impresso, simillimum per omnia illi, quod *Aldretes* nobis sistit. In altero latere similiter templum, vel regia, conspicitur, additis ad latera literis, sed, quod dolendum, partim minime integris, ob incertum & aberrantem ad latus ictum, partim etiam diversis & plane fugientibus. Ex Regis nomine tantum superest ⋖ *L*, לי, initium *Jubæ;* in altero X semel atque iterum occurrit, sed initium vocis a OXXƆC plane est diversum, nam ab R inverso incipit, hoc fere modo

∴ ∴ X ꓤ ∴ ∴

ut lateris aversi aliud comma fuisse videatur, quam in eo, quem *Aldretes* exhibet. Cum vero fidem & diligentiam *Aldretæ* in dubium vocare nobis religio sit, in data responsione tantisper acquiescam, donec alius ex alio nummo nos certius quid edoceat. *Patinus* eundem exhibet in Not. ad *Suetonium*, sed altera parte itidem mutilum, ut nos nihil juvet.

XXXIX. Lineolam denique [ ] quæ ante hanc vocem cernitur, B valere statuimus. Quemadmodum enim Syri Maronitæ *Beth* quadratum Hebræorum, ב, supra & ad latus, servata tamen longa basi, incurvant, in hunc modum ܒ ; ita Gaditani, & procul dubio alii Phœnices, magis contrahunt, ut fiat, (quemadmodum ex nummis Kanakanis & Gaditanis liquet, *L* O) X R ﻻ R, *KaNaKa*, *TuBa'aL*, vel *ToBo'oL*, ٩ ٩ ٦ ∴ LO) ꓫ *SeBa'aL VeGaDiR*. Sed cum Afri suum (٩) vel R, hoc modo incurvassent [)] *Beth* suum, quod aliis sic [)] scribitur, differentiæ causa magis directum fecerunt, Ita ut, quemadmodum in hoc nummo apud *Aldreten* videre est, infer ne levissime tantum inflexerit, [ʃ] & tandem etiam obliquaverint, hoc modo [.] Unde tandem integre legimus, OXXCƆ⸝ 2 O ʃ X 2 לובעל בקרתתע *LVBaHaL BeKiRTeTaH*.

XL. Sed, inquiat quispiam, non sic *Juba* ex his literis enascitur, quem alterum nummi latus exhibet, sed *Luba*, quod nomen nihili est, neque usquam occurrit. Respondeo; Sic tamen non tantum apud *Aldreten*, sed & *Patinum*, legi, imo literarum 2 & X vestigia satis adhuc agnosci in nummo *Cutiriano;* ut lectio illa minime veniat sollicitanda. Quid ergo, inquies? Ego a sculptore aberratum existimo, qui vel *Jod* omiserit, sculpendo 2 O ʃ X 2, לובעל *l* pro 2 O ʃ X 3 *L*, ליובעל *l LuBaHal*, inquam, pro *LeJVBaHaL;* vel literam *Jod* [3] imperite in *Lamed* [2] mutarit. Quod si cui durius videatur sculptorem negligentiæ vel imperitiæ accusare; videant peritiores, annon contractionem statuere liceat, similem illi Syrorum, qua *Olaph*, & *Jod* initiale *Chebbasa* notatum, vocales suas rejiciunt in locum *Sebevatis* antecedentis, & in antecedente vocali quiescunt, ut לאלהא pro, אתילד לאלהא ⸝ pro אתילד ⸝ ויתב pro ביתב; quomodo ליובעל pro ליבעל, & *Jod* quiescente plane eliso, לובעל, *Jubæ*. Simile quiddam etiam apud Hebræos observare licet, in nominibus divinis אלהים & ארני, quoties præfixa וכלב adduntur, uti vel tyronibus notum est.

XLI. Quicquid vero de his conjecturis sit, cum in hoc *Jubæ* nummo rursum *Tau* occurrat, ad formam crucis sculptum, X, æque ac in nummis *Tobolicis*, supra allatis; non intempestivum erit, neque, spero, Lectori nostro ingratum, si ad *Origenem* atque *Hieronymum* redeamus, eorumque fidem adversus *Scaligerum* defendamus. Dixerant illi, Patrum omnium doctissimi, & quidem primum ex ore Judæi ad Christianismum conversi; literam *Tau in veteri alphabeto figuram habere similem cruci*. Id Vir Illustris minime ferendum existimat, & multis modis exagitat. Operæ pretium erit audire Viri Illustris confidentiam. *Viderit* (inquit, Animadversionum in *Eusebii Chronol. p.* 117.) *Origenes, qui dixit Tau Samaritanum simile esse cruci, aut T. Latino, vel Græco quo nihil falsius dici potuit.* Tum, verbis *Origenis* allegatis, sic pergit: *Non vidit igitur illa ἀρχαῖα σημεῖα Origenes, sed eu fide aliena recitat;* (homines sc. Hebræi, sed ad finem Christianam conversi:) *Nos vero negamus Tau Chananæum alia forma fuisse, quam qua hodie legimus apud Samaritas. Persuasit tamen doctissimo Hieronymo, qui in illum locum.* (Ezech. IX.) *Origenem fere ad verbum transtulit.* (Vide verba supra §. IX.) *Si Hieronymus Samaritanorum consuluisset Alphabetum, aliter pronunciasset, neque secutus esset fidem illius, qui neque ipse viderat, sed aliena*

fide

fide id scribebat. Dixerit aliquis, Hieronymum vidisse & legisse Codicem Samaritanum. Nam secundo commentario in Epist. ad Galat. in principio ait, se consuluisse librum Samaritanorum super illo loco: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. *Verum quidem. Sed respondemus, eum non consuluisse Samariticum exemplar, quum commentarium suum in Ezechielem ederet, sed fidem Origenis secutum ita de Tau Samaritano pronunciasse. Hoc non potest defendi. Visuntur quidem hodie Sicli, qui quotidie Hierosolymis effodiuntur, & sub regibus Juda in usu fuerunt. In illis nummis eædem literæ incisæ sunt, quæ in scriptis Samaritanorum leguntur, sine ulla vel exigua mutatione: & putare veterum Hebræorum alias literas fuisse, quam quæ in illis Siclis visuntur, & quæ sub Regibus Juda in commercio erant, extremæ & insaniæ & imperitiæ est.* Hactenus Vir Summus & de re literaria, si quisquam, præclare meritus; sed audacior nonnunquam, quam prudentior. Omnia vero, quæ tanta confidentia inculcat, ad vivum resecare, & ad singula respondere, nostri non est instituti, nostraque in Virum Illustrem veneratio vetat. Illud saltem observare liceat, quod præsens argumentum suggerit, olim antiquissimis temporis literam *Tau* & in Hispania, & in Africa, *Crucis formam* habuisse. Sed quid dico in Africa & Hispania? In ipsa Phœnicia non aliter pingebatur. De Phœnicum, vel forte Syrorum, more hanc literam scribendi, argumentum omni exceptione majus nobis præbet nummus Antiochi, apud *Vaillantium* de *Regibus Syriæ pag.* 200. ubi curiosus harum rerum lector in eodem nummo bis *crucem* inveniet, X. De Judæis vero ipsis, quorum nummos Scaliger jam ante exilium Babylonicum cusos esse sibi aliisque falso persuasit, quid dicemus? In quorum nummis toties *crux* occurrit. In uno illo, quem jam supra laudavimus, quique *anno primo* recuperatæ *libertatis* cusus est, ישראל שנX אחX לגאולX, ter *crux* occurrit. Neque vero minus in aliis a Clar. *Relando* editis, ubi † ג ש & הריX *Tau* non aliter quam *crucis* forma sculptum habent. Quo fit, ut suspicari subeat, Virum Summum *Siclos Samariticos qui Hierosolymis*, ut ait, *quotidie effodiuntur*, magis jactavisse, quam vidisse. Quod si enim vidisset, qui fieri potuisse existimemus, ut in hisce nummis *Tau forma crucis* sculptum non observarit? Quicquid vero horum sit, sua sic satis nunc *Origeni* & *Hieronymo* fides constat, addo & illi ex Judæo Christiano, qui *Origenem* docuerat; in *Veteri Alphabeto* Judæorum, (quo in civilibus negotiis temporibus Simonis Ethnarchæ utebantur) *Tau literam habuisse formam crucis.*

XLII. Sed & illud ex his nummis liquido & sole meridiano clarius elucescit; Judæos etiam post captivitatem Babylonicam (postquam, jugo Seleucidarum excusso, sui juris esse cœperant, & summa libertate fruebantur, suis legibus & juribus vivebant) etsi in Sacris, atque iis omnibus, quæ ad vernaculam eruditionem pertinebant, quod nemo, quantum quidem sciam, hactenus negare sustinuit, quadrato charactere utebantur: tamen in civilibus negotiis Phœnicum literas adeo non esse aversatos, quin eosdem etiam nummis publica autoritate sculptis voluerint impressos. Quæ observatio, etsi ad præsens institutum forte minus videbitur pertinere, eo faciet, ut sua conjecturæ *Buxtorffianæ* fides constet, quando Vir Clarissimus, etiam ante captivitatem, duplicem characterem inter Hebræos obtinuisse statuit, alium Phœnicium, sive Samaritanum, in civilibus negotiis, commerciorum causa; alium vero, Hebræum, in Sacris. Quod si enim Judæi tot annis post reditum ex captivitate Babylonica non tantum scriptura *Assyriaca*, sed & *Phœnicia* usi sint; quid obstat, quo minus idem etiam ante captivitatem fecisse existimemus? Cum vicinis Tyriis, Phœnicibus, Syris, aliisque populis, frequentia illis commercia erant; unde adeo eorundem charactere uti potuerunt, non obstante eo, quod in Bibliis S. describendis, aliisque ejus generis, quadrato charactere, quem alias *Assyrium* vocant, uterentur. Quo solo observato, corruit quicquid characteris quadrati hostes *Sicls* superstruunt, literis Samaritanis notatis, quosque temporibus Samuelis, Davidis & Salomonis cusos ridicule existimant: quandoquidem, quod post captivitatem Babylonicam inter Judæos obtinuisse certo novimus, idem quoque iisdem de causis ante captivitatem fieri potuerit.

XLIII. Sed longius digressi sumus, quam quidem ipsi constitueramus. Necessarium tamen existimavimus, ut usum aliquem ostenderemus illorum nummorum, quos hactenus explicare instituimus, & pretium operæ atque otii, quæ illis hactenus impendimus. Hinc jam sua sc. *Origenis* & *Hieronymi* testimoniis illibata fides asseritur atque autoritas de *Tau* veteri *Samaritano*, quod in omnibus Phœnicum nummis, per Asiam, Africam, Europam, non alia, quam *crucis* figura, sculptum observatur.

XLIV. Sed, dicat forsan aliquis cum

Scaligero, *Tau* Samaritanum hodiernum non habere formam *crucis*, sed proxime accedere ad figuram literæ [N,] adeoque neque veteres Samaritas habuisse literam *Tau* figura *crucis* pictam. At enim negamus aperte illam consequentiam. Præterquam enim quod jam in superioribus ad oculum demonstravimus, & alias, si Deus voluerit, pluribus ostendemus, *Tau* Phœnicium per omnes orbis partes, ubi unquam Phœnices sunt dominati, hanc *crucis* figuram obtinere; quod nemo jam nisi cœcus, vel stultus, negaverit: non valet illatio ab hodierno charactere ad antiquum, cum tot seculorum lapsu vetus Samaritarum character degenerare potuerit, & in illum, qui nunc obtinet, facili negotio mutari; quemadmodum in omnibus aliis characteribus in hunc usque diem fieri videmus.

XLV. Quod ut ad oculum omnibus liqueat, age, de novo periculum faciamus, & ostendamus, qua ratione ex Hebræo, *Tau* [ת] nata sit *crux* Phœnicia, & quondam etiam Samaritana; & denique [N] hodiernum Samaritanum.

XLVI. Nempe, qui *Tau* Hebræum pingere instituit, primo literam [ר] pingit; cui mox pedem sive fulcrum a sinistra subjicit [נ] Quibus conjunctis mox nascitur [ת] Hebræum; qua figura ultimam literam inde ab antiquissimis temporibus, & primis literaturæ Orientalis initiis, pictam contendimus. Cum vero ductus literæ [ר] supra ab initio apiculum habeat supra lineam transversam non nihil eminentem; hoc petam, liceat mihi apicem illum paullo altius elevare, & loco τῦ [ר] adhibere [ל]; quod nemo, credo, paullo humanior mihi negabit. Huic ergo [ל] si fulcrum a sinistra supponere debeam; liceat mihi rursum fulcrum illud paullulum sursum producere, & supra lineam transversam, quæ in *Tau* Hebræo observatur, erigere, [J], & mox nascetur figura X. Quo pacto quivis *Tau* illud Phœnicium nasci videt, quod etiamnum cernitur in nummis *Tobolicis* Thesauri Bariani, quorum ectypum nos supra bona fide, & diligentia, quanta per sculptorem licuit, exhibuimus maxima. Sed & hoc constat, quam facile ex hac figura ת, ex primævo, inquam, *Tau* Hebræo, randem fit enatum N, *Tau* hodiernum Samaritanum; quod quamquam omnium novissimum fit, ut ex formatione liquet, a *Scaligero* tamen pro veteri genuino frustra venditatur. Conf. ת X, X, N, N.

XLVII. Sed de hac litera satis. Tempus est ut ad nummos redeamus. *Aldretes* alium Punicum exhibet, cujus antica caput laureatum & barbatum ostendit, a cujus fronte hæ literæ sunt.

2 Y O | X.

a cervice *L* O Y q ב ה

quas aliquando legimus יסויל—חבעל. In priori voce nihil difficultatis occurrit; cum literæ omnes jam ex superioribus notæ sint. In altera plus negotii, propter tres novas literas, quæ hactenus non occurrunt. Easdem tamen omnes Punicas esse, tres postremæ ostendunt, quæ manifesto Phœniciæ; ut de tribus quatuorve reliquis, tantum sit laborandum.

XLVIII. Harum primam pro *Jod* accipimus, quod in nummis Syrorum apud *Vaillantium*, nota numeri nostri ternarii exprimitur, [3] quemadmodum & in monumentis Palmyrenis [3, 3, vel ع] quod posterius si pronum cubet, habemus [M], quod proxime accedit ad figuram Samaritanam, a qua nostrum [ה] paululum saltem abludit.

XLIX. Secunda litera [ב] similis est Syriaco [ܒ], quod ortum est ex Hebraico [ב]. De tertia, fateor, me aliquando conjecturæ nimium indulsisse, legendo [B] quanquam apud *Aldreten* vix aliud quam [q] occurrebat. Illud tamen g, si genuinum esset, non immerito accipi posset pro *Samech* Syriaco [ܣ], sed quod a Pœnis sit erectum; g, inquam, pro [ܣ]. Quarta, si *Aldretæ* delineationem presse sequamur, quam nos pro *Vau* hactenus accepimus, non simpliciter [X] pingitur cum una tantum lineola superna cernitur; quanquam & hoc ex Samaritanis & Judaicis characteribus defendi possit.

L. Quæ nostræ conjecturæ si cui non plane absurdæ viderentur, legeremus JePhSUHaL, & ex frequenti permutatione literarum B & M, vel adoptione literæ N, ante P, ejusdemque necessaria mutatione in M, ob sequentem cognatam, JeMSUaL, vel certe JeMPSUaL, HIeMPSUaL, HIeMPSAL, *Vau* litera ore Romano extrita. Quæ mira forte quibusdam mutatio & derivatio videri possit: sed nihilo difficilior vel absurdior, quam si ex *Jabbok*, *Hieromax* fiat. *Jabbok*, *Jarbok*, Syraice *Jerbak*, & ore Græco Latinoque JEROBAK, Γεροβαξ, Ἱερομαξ, *Hieromax*.

LI. Sit ergo hoc tantisper ex veteri conjectura Regis vel Principis *Hiempsalis* no-

nomen; quid altera vox חבעול sibi velit? Illam digoitatis esse arbitror, ut suorum lingua non tam *Res* vocaretur, quam *Tabbul*, id est, *Dominatio* die Herschafft/ a Rad. בעל *dominum esse*, *dominari*, unde notissimum בעל *Baal*, *Domini*, oomen. Neque tameo etiam *Baal* dicebatur, *Dominus*, voce concreta, sed absoluta חבעול (formæ חפקור, ut חלמור *Talmud*) *Dominatio*; eadem ratione, qua hodie apud Orientales Reges & Priocipes & Priocipes *Sultani* appellantur, id est, *Dominationes*.

LII. Hactenus *Aldreten* secuti *Hiempsalem* eruere conati sumus; sed frustra, cum alii oummi inveoiantur, qui literas non paulo aliter exhibeaot. Vir Ampliss. *de Barii* duos oummos edet, quorum uterque uoo latere caput Augusti cum lituo præfert, altero vero caput laureatum & barbatum, cum ioscriptione barbara,

I O ^ q 9 ũ z R o J X

LIII. Mox primo iotuitu maximam partem eædem literæ occurrere videotur; certe io voce חבעול, oisi quod quarta nonoihil variet, & propius ad *Kopb* accedat, quam *Vau*.

LIV. Sed in altera voce rursum major labor esse videtur; eaque oihil mious, quam *Hiempsalem* præ se ferre. Literæ enim illæ, si hypothesin nostram sequamur, exhibebunt,

I O ^ q 9 δ
∴ ע ז ד ר י IRDZH.∴

Quod quid verbi sit, hominisne ao loci nomen, libens equidem fateor me ignorare. Literas tamen omoes Punicas esse contendo, & jam in soperioribus omnes explicui, excepta ultima [l] quæ mihi quidem, si integra sit, pro *Betb* veniret, ב,), J, I. Sio vero eaodem nonnihil corrupram existimare liceat, vel *Lamed* valebit, z, uri apud *Aldreten* piogitur, vel ex *Zajin* erit deformata, alias similis antepeoultimæ.

LV. Quicquid vero horum sit, B. L. non nisi pro meris conjecturis habebis, a nobis tamen oecessario affereodis, ut fidem liberaremus alibi de *Hiempsale* ostendendo datam: quod etsi minus successit, postquam meliora ex aliis nummis edocti sumus, seotentiamque mutavimus; tameo fateodum existimavimus, ut B. L. intelligat, quaota diligentia, sollicitudioe, fide, io hoc geoere studiorum versemur, ceu qui nihil aliis persuasum velimus, quod uoo ipsi ante plane perspectum habeamus. Hoc tameo jam ad minimum liquet, sive *Aldretæ*, sive *Gallandi* fidem sequamur, literas huic nummo impressas vere *Punicas* esse, oon *Celtibericas*, vel quascunque alias. Quod si quis vero *Hiempsalis*, *Hannonis*, aliorumve commentarios de *Rebus Africæ*, nobis inventos dederit, nummum hunc in solidum explicare promitto recipioque.

LVI. Sed missis his incertis, certiora sectemur. Est alius apud *Aldreten* nommus, cujus pars adversa *caput muliebre* exhibet; cum corona spicea vel herbea, & inauribus, circa quod delpbioes aliquot ludunt; pars altera *caput acris equi*, & sub eo has literas, quas audacter lego,

Ọ L ㅂ L L O
ס ל ה ל ל ע

& verto, *Prædator* Equus.

LVII. Literæ O & *L* ex superioribus ootæ sunt pro ע & ל Tò ㅂ, quod apud *Parutam* simpliciter ut ה Hebræum sculptum cernitur, & io Judaicis nummis undique claosum 日, a qua figura character Samaritanus levi apicum quorundam additione est formatus; hic qnoque proculdubio *Chet* Hebræum valebit.

LVIII. Ultima vero Ọ, quam *Paruta* plane more Græci Φ sculpendam curavit, mihi pro *Samecb* venit, ob convenientiam cum *Samecb* Hebræo & Samaritano. Id quod hac ratione ostendimus. *Samecb* Hebræum [ס] ita pingitur, ut initium fiat a ductu literæ [ר], cui si aliud *Res* inversum annectatur, [ר־], iode oritur [ס] quod ad sinistram superne habet apicem eminentem; a plurimis vero etiam ita pingitur, ut ad dextram ioferne etiam apex emineat, [ס] id quod jam proxime ad oostrum [Ọ] accedit, si paululum invertas, & apicolos illos perpendiculares facias; quod quivis tentando melius experiri poterit, quam oos prolixis verbis explicare. Nec multum abludit *Samecb* Samariticum, quod est jostum quadratum parallelum, cum duobus iridem lineolis supra & infra emioeotibus, hoc modo [illegible]. Unde facile derivatur [illegible], [illegible], Ọ. Quid quod neque hodiernum Judæorum *Samecb* ab hac figura abludit, cum scribunt ∞, ∞, &c.

LIX. Literis sic expeditis, sequitur ut voces quoque explicemus. Hæ vero duobus modis legi possunt, vel עלל חלס, vel על לחלס; utrumcunque amplectamur,

Præ-

Prædatorem vel *Acrem equum* inveniemus. Vox עלל Hebræis *moliri* significat, *operari efficere*; Chaldæo-Syris *ingredi*, *intrare*, *&c.* חלם vero Arabibus, si per *Ha* ה scribatur, *assiduum esse*, rei *incumbere*; unde חלם, *vir fortis & strenuus*: Si vero per *Cha*, ח, *rapere*, *deripere*, *deprædari*; unde varia nomina, quæ *spolia*, *deprædationem &c.* notant. Quemadmodum itaque, ταῦρος ἀροτὴρ *Taurus arator*, & *Equus Bellator*, (Virg. Æn. x. 191. *Bellatoris equi*) Græcis Latinisque dicuntur, ita Carthaginienses adscito, ex omine, ut supra diximus, *capite acris equi*, illud hic quoque ostentant, & usum ejus commendant, עלל חלם *prædam agens*, vel *spolia præbens*; vel si malis, על לחלם, *incedit*, *procedit*, *ad prædam*. Sin vero ex *Ha* explicandum sit, עלל חלם, *incedit strenuus*; & quæ id genus alia dici possunt, quæ *caput acris equi* decent. Quæ paucis monere satius esse arbitror, quam ad eruditionis ostentationem prolixe probare; cum alia adhuc dicenda restent.

LX. Restat, inquam, apud *Aldreten* nummus itidem Punicus, quem etsi in solidum ipse exponere nequeam, aliis tamen facem præferre conabor. Caput crispum, gracile, diadematum, hæ literæ cingunt:

Literas has *Punicas* esse, similes quædam in superioribus observate, *L*, 3, C, Ɔ, satis evincunt. Quid igitur?

Leg. ∴ צ נ צ ק ע ר ק ט ר ק י ל מ

Lat. SGSKHRKΘRKILM

LX. Prima Ψ, satis manifesto se M esse prodit, ex Phœnicio Samaritanoque ﬡ. Tres superne apices habemus, cum linea descendente, varieque ad sinistram reducta. Quod si literam [*m*] sumas inversam [*ɯ*] sive primæ lineæ appendicem [ɪ] adjicias, sive secundæ, res eodem redibit: sive inquam ﬡ sumas, sive Ψ; quivis Samariticæ scripturæ non plane ignarus, facile *Mem* esse agnoscet; inprimis ex quo Cl. *Castellus* in Alphabeto Samaritico eandem literam hoc modo in MSS. pictam exhibuit.

LXI. Sequente, 2 & 3, pariter notæ sunt pro ל & י; ut sit *MeLI*— Tò C, valet ק, *Koph*, & Ɔ, est ר, *Resch*; ut sic facile legere liceat, MeLIKaR. Sed quid sequens ∾ sibi velit? Non dies pauculos, nec septimanas, sed menses huic contemplandæ impendimus, donec tandem in mentem venit suspicari, imo vero nunc etiam asseverare, esse illam literam *Teth*, ט, & ex Hebraico charactere detortam. Fiat enim hujus literæ quædam dilatio, & ex ט facili negotio fiet ∾. Quemadmodum enim ex (Ϋ) vocali Phœnicio natum est Græcum (Y) *Ypsilon*; & hinc (V) Latinum; idque multis modis variatum (U, *U*) & hinc tandem Belgis & adeo frequens dilatatum (∽) Ita pariter contendimus, ex primo Hebræorum (ט) nata esse, quæcunque in Oriente & Occidente hujus literæ vim habent.

LXII. Fiat periculum.

Hebr.	Syr.	Arab.	Græc.
ט	ܛ. ܜ.	ط.	Ɵ. ס. Θ. ϑ. ϑ.

Experiatur, quicunque hac nostras conjecturas examinare volet, adhibitoque calamo naturalem literæ Hebraicæ dictum sequatur; & mox intelliget atque perspiciet, & primæva litera Hebræa, in se retorta, facile nasci reliquas, quantumvis etiam alias discrepare videantur. Sed qui noverit, quo progressu, per varios casus & tot discrimina formarum, tandem ex Hebr. (ד) Græcum, Latinum, Germanicum, Δ, D, d, ꝺ, & aliæ, complures figuræ nascantur, quas ob typorum inopiam hic representare non possumus, is non difficulter nobis largietur, ex ט Hebræo, si paululum dilates, facillime nasci nostrum illud, ∽ *Teth* Punicum.

LXIII. His itaque positis vel MεΛΙΚαΡΘ vel MιΛΙΚΡαΘ legere licebit, *Melicerta* vel *Melicrates*. De illo procul dubio prima Lectori suspicio erit nomine *Herculis*, qui מלך קרתא *Melech* vel *Melich Karta* dictus existimatur, id est, *Rex* vel *Consul Civitatis*. Et hic litera *Caph* sequenti *Koph*, quæ ejusdem organi est, inserta videri possit. Sed nescio quo pacto hæc sententia mihi minus probabilis videtur. *Melicratem* potius aliquem hic latere suspicor, hominem natione vel saltem nomine Græcum, qui vel in Cyrenaica, vel in Sicilia alicubi, & forsitan *Ægestæ*, quæ & *Segesta* dicebatur, rerum olim sit potitus. Cujus suspicionis hanc caussam habeo, quod in sequentibus *Segestæ* nomen latere videtur.

LXIV. Sequuntur enim literæ CᑎƆC, quæ nobis exhibent ק .·. ר ק. Tertia litera ignota est, nisi forte vitium fecerit, & U, parte inferiori temporis antiquitate erosa, hic pro O vel *Ajin* occurrat. Quomodo esset קרעק; quæ vox quid sibi velit, lubens meritoque confiteor,

teor, me nullo modo assequi. Restat vox ꜫ ꟊ ꞵ, quam ∴ צגצ *Seges* ∴ legi posse nemo non videbit, qui *Sade* Tyrium & Palmyrenum norit, quod eodem plane modo sculptum deprehenditur.

LXV. Quid ultima ꜫ cum cauda sibi velit, rursum ob literæ illius insolentiam, quæ in Punicis hactenus nusquam occurrit, ingenue fateor me ignorare: nisi forte ex charactere Palmyreno subsidium petere liceat, in quo *Tau* hunc in modum (ϴ) aliquoties sculptum invenitur. Quomodo sane nasceretur SeGeST, quod esset ipsum nomen SeGeSTa.

LXVI. Cum vero non ignorem, literas, quæ in hæc inscriptione occurrunt, multis modis aliter distrahi & combinari posse; facile patior, alios aliam viam inire vera nomina eruendi. Hoc saltem mihi concludere liceat, literas has esse vere *Punicas*, & hoc modo legendas.

MLIKPϴKR ∴ SGS ∴

quarum quæ hactenus incertæ sunt, possint esse *Ajin* & *Tau*: quanquam hæc postrema, uti supra ostendimur, apud reliquos omnes Phœnices figuram crucis habet. Eruat alius quivis, quod potest, & probabile videbitur: nos melius conjicienti lubentes applaudemus.

LXVII. Iis ergo, quæ *Aldretes* protulit, utcunque enucleatis, in uno adhuc & item altero nummo *Tyrio* periculum faciemus.

LXVIII. Eminentissimus *Norisius*, & III. *Vaillantius* duos nummos Antiochi IV. exhibent, diversi quidem commatis, sed cum iisdem symbolis, triremis, eademque inscriptione Græca, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΤΥΡΙΩΝ. Sub triremi.

Vaillantius habet ך 7 4 p ≨ r -- 3 r S

Norisius ꟽ ᵑ q p ∴ X -- q k ƅ

Nos literas hasce utrobique easdem esse statuimus. Cum enim nummi hi ab iisdem Tyriis, eidem Antiocho, eodemque symbolo, sint percussi: Et, quod majus, duplex utrobique literarum versus; idem in utroque characterum numerus; & quod maximum, eadem in plerisque figura, occurrat, sed vel temporis injuria, vel sculptorum negligentia variata & corrupta: Quotusquisque animum non inducat credere, eadem omnino nomina iisdem literis esse expressa? Quid ergo, inquiat aliquis? Confidenter legimus, צור ומקדנם, idest, *Tyrii & Macedones*, sive, una voce, *Tyria-Macedones*, sive *Syro-Macedones*.

LXIX. Sed hæc nobis demonstranda veniunt. Quam in rem illud in antecessum monendum est, nummum *Vaillantii*, sive temporis vitio, quod quidem arbitror, sive etiam sculptoris ignorantia, deficere; *Norisii*, sculptoris negligentia redundare; utrumque in quibusdam literis non nihil esse mutatum. Ex utriusque vero collatione sic legendum esse statuimus,

vel sic quoque ꟽ n q P ꟽ Y -- q Y S

ꟽ n q P ꟽ Y -- q Y ʒ

LXX. Prima litera, sive s, sive ʒ, est nobis *Sade*, corruptum ex Hebræo [צ] cui si sinistrum apicem decutias, remanet [ʒ] quemadmodum in Palmyrenis quoque ostendimus; quod [ʒ] angulatum ab aliis, detritis angulis, facile in [S] mutari potuit; quemadmodum in antecedente nummo *Sade* pariter ut [S] sculptum occurrit.

LXXI. Tò (r) *Vaillantii*, satis clare *Vau* Punicum exhibet [Y] ut supra vidimus; pro quo *Norisii* sculptor liberaliori (an illiberali?) manu (R) vel simile quiddam nobis depinxit.

LXXII. Denique (ʒ) *Vaillantii*, partim est detritum, partim etiam, uti arbitror, a sculptore incurvatum: pro quo genuinum characterem Hispanicum, Syracusanum, & Judaicum, *Norisius* nobis sistit (q, R) quemadmodum ex superioribus abunde liquet.

LXXIII. His ergo evictis, nemo dubitabit quin q X ʒ, vel q Y S, legendum sit צור *Sur*, vel *Sor*, i. e. *Tyrus*.

LXXIV. Age ergo & alteram vocem spectemus. Quod si τὸ (r) apud *Vaillantium* hactenus *Vau* valuerit, hic quoque idem valere necesse erit. Id quod *Norisii* typus probat, sed liberalior ille, (X) pro (Y) posito; sculptore lineolam secundam, quæ in obliquam incidere debebat, deorsum plus justo deprimente, ita ut alteram decussatim secet. Quod etsi erroneum est, nobis tamen argumento est evidentissimo, *Vau* Tyriorum pictum fuisse omnino similiter illi, quod Pœni in Africa usurpabant.

LXXV. Figura [M] *Vaillantii* deficit supra & infra; quemadmodum (ꟽ) *Norisii* redundat. Quisquis *Mem* Samaritanum noverit, vel nunc saltem inspexerit, minime poterit dubitare, quin verum dicamus. Quod si quid discriminis in primis typis fuerit, in *Norisii* nummo sic sculptum fuisse contendo (ꟽ,) in *Vaillantii* [ꟽ.] Sed sive conveniant, sive differant, Lector facile rem eodem redire videbit eodemque modo sese rem habere agnoscet, quo apud hodiernos Italos,

los, Belgas, Germanos, quando hi M literam ſcribunt, quorum alii nexum linearum, five ſupra five infra, acuunt vel obtundunt. Qua in re illud, ut ego miratus ſum, ita Lectori non injucundum accidet, ſi & apud Latinos quoſdam, & Germanos Belgaſque, literas M, & N, per tot mutationes, ad priſtinam formam rediiſſe obſervet, ש & ן, quemadmodum & in impreſſis quibuſdam, & MS. codicibus, videre licet.

LXXVI. Quod ſequitur [p] jam pro *Koph* ſatis notum eſt; ut & 4. *Vaillantii*, Noriſiique [q] pro *Daleth*. Quomodo jam habemus מקד, MaKeD. Unde nemo dubitabit, quin mox *Macedones* ſint orituri. Et ſane huc ducit nos *Noriſii* nummus, in quo lit. N. occurrit, etſi infra paulum mutilata [ן] pro [נ], quemadmodum in nummis Judaicis Simonis Ethnarchæ ſæpius comparet. Cui ſi addamus ultimam literam ם, integrum habebimus מקדנם, *Macedones*, & denique, *Tyrio-Macedones*, vel *Syro-Macedones*; literas ſane voceſque Phœnicias, eaſdemque digniſſimas, quas Eminent. *Noriſius*, eruditiſſimo libro, de *Epochis Syro-Macedonum*, præfixiſſet, ſi literas has voceſque intellexiſſet.

LXXVII. Priuſquam vero huic *Periculo Phœnicio* finem imponamus, addere lubet inſignem nummum, cujus ectypum Vir Cl. *Hadrianus Relandus* ad nos tranſmiſit. Figura nuda, ſi recte video, columellæ innitens, a fronte habet q *NNNN*-- a tergo, q p 4 ש Cum vero nulla vox ſit, quæ eandem literam toties continuo repetat, ſuſpicari ſubit, *N* illud toties repetitum numero denotare, & quidem æræ illius civitatis, ubi nummus percuſſus. Sed quales illi numeri? Si conjecturæ locus ſit, τὸ *N Tau* eſſe dixero, ad modum *Tau* Samaritani ſciens volens ita ſcribo, non oblitus eorum quæ ſupra contra Scaligerum diſputavi de Tau Samaritano: cum facile fieri potuerit, ut & alii olim X Punicum in *N* detorſerint, quemadmodum hodierni Samaritani. Cum vero [ת] apud Judæos Rabbinos 400. valeat, & *Reſch* 200, enaſceretur ex his notis annus MDCCC. Sed hæc mera conjectura eſto.

LXXVIII. Certius alterum nomen loci exiſtimo, quod ex ſuperioribus jam cuivis ſatis notum arbitror, cum literæ omnes omnino cognitæ ſint. Lego itaque מדקר, i. e. MeDiKKaR, *Mediccara*, quæ Africæ urbs apud Ptolemæum, haud procul Thuniſa, ſi quis hinc verſus auſtrum pergat.

LXXIX. Sed ſatis hactenus conjecturarum in *Phœniciis*; de quibus ſi quis alius melius docuerit, dociles nos præbebimus: & quicquid ex charactere Hebræo, ſive Aſſyrio; Judaico item, qui in nummis occurrit, Samaritano hodierno, vel denique Phœnicio antiquo; aliqua ſaltim rationis ſpecie probari poterit; lubenter ambabus ulnis amplectemur, neque cum ullo contentionis ſerram reciprocabimur. Quam proclivis lapſus ſit in re hactenus aliis intentata, nulli ignoramus. Quo faciliorem nobis veniam a Benivolo Lectore promittimus, certi fore, ut candidi atque æqui Lectores noſtris, ſicubi occurrent, erroribus ignoſcant.

LXXX. Quod ſi vero Viri Illuſtres & Clariſſimi, qui hujus generis nummos, *Phœnicios* inquam, ubicunque terrarum, in Aſia, Africa, Europa, cuſos, vel poſſident, vel cuſtodiunt, ex præſenti ſpecimine de conatibus noſtris ſpem aliquam concipere poſſint; hos per communia Muſarum Sacra etiam atque etiam oratos velimus, ad reſtituendam veterem literaturam Phœniciam ſymbolas benevole & liberaliter conferant, & fida nummorum ectypa ad nos tranſmittant, maximeque, quoad ejus commode fieri poſſit, ichthyocolla expreſſa. Viri Illuſtres, *Noriſius*, *Spanhemius*, *Vaillantius*, aliique, qui proximis abhinc annis hiſtorias ſacras profanaſque eruditiſſimis commentariis illuſtrarunt, in Theſauris Regum, Principum, aliorumque Illuſtrium Virorum, inſignem id genus nummorum multitudinem aſſervari teſtantur; ſed qui magnam partem minoris uſus erunt, quamdiu occurrentes in illis inſcriptiones latent atque ignorantur. Ill. *Vaillantius* in *Hiſtoria Regum Syriæ* aliquoties *Œdipum* aliquem deſiderat, qui barbaras literas interpretetur. Ego vero Davus ſum, non Œdipus: Nihilominus tamen, pro meo in his literis proficiendi, & de publico bene merendi ſtudio, operam meam fidemque offero atque addico, cum Viro Ill. tum aliis quibuſcumque, qui literarum myſteria in iſtis nummis cognoſcere geſtiunt. Quod ſi nobis contigerit eſſe tam beatis, ut Viri Clariſſimi noſtræ penuriæ ſuccurrere velint, & debita ſubſidia ad hanc rem ſubmittere, præter *Samaritanum* & *Judaicum* tria quatuorve diſtincta Alphabeta *Phœnicia* promittere auſimus; *Tyrium* ſive in ſpecie *Phœnicium*, *Africanum*, *Siculum*, & *Hiſpanicum*. Quibus omnibus inter ſe, & cum *Hebraico*, vel *Aſſyriaco* collatis, mirum ni jucundiſſimum conſpectum habituri ſimus, & certiſſima indicia, quibus quaſi veſtigiis primævum Alphabetum, ex quo reliqua omnia ortum du-

ducunt, indagemus & eruamus. Cujus rei quo magis fidem faciamus, lubet etiam, priusquam manum de tabula tollamus, *periculum* facere in Celtibericis.

LXXXI. Vir Amplis. *de Bary* inter plurimos nummos veteri charactere Hispanico signatos, unum describendum dedit, in quo septum barbari characteres conspiciuntur.

1 2 3 4 5 6 7

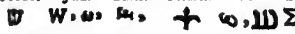

quos legimus, S U H E S S A.
vel . . G . . . .

Narrabat Vir Ampl. nnmisma inventum esse *Sanguesæ*, Navarræ oppido in finibus Arragoniæ, quod olim *Suessa* vel *Sugessa* dicebatur. Unde minime dubito, quin literæ istæ ejusdem oppidi nomen referant. Nullus equidem ignoro, quam infirmum & fallax argumentum sit, quod ex loco ducitur, ubi nummi effodiuntur; si scil. illud solum sit. Sed & hoc certum est, si complures ejusdem commatis alicubi inveniantur, præsumtionem aliquam inde nasci posse; ad quam si alia argumenta accedant, rem faciant probabilem. Quod si vero nummum quæramus, qui SUHESSA vel SUGESSA referat, in eo tres similes characteres inveniri necesse erit, & quatuor alios dissimiles. Similes antem esse debebunt 1. 5. 6. quia in nomine oppidi ter [S] habemus, & quidem, *num.* 1. 5. 6. Atqui vero his locis 1. 5. 6. eadem litera ter recurrit: reliquæ vero omnes sunt dissimiles. Ergo nulli dubium esse potest, quin illi characteres nobis exhibeant nomen loci SUHESSA, vel SUGESSA.

LXXXII. Quid quod idem ex-ducto liqueat literarum? Tò [glyph] enim quid aliud quam *Sin* Hebr. Jndaicum, Samaritanum, Phœnicium, Arabicum, sed ex jacente erectum? Græcum item, & tantum non Latinum?

Hebr. Jud. Sam. Phœn. Ar. Gr.

LXXXIII. Tertia [glyph] pariter *Chet* Judaicum & Samaritanum refert, quod ab aliis lenius profertur, ab aliis asperius, unde duplex oppido nomen, *Subessa*, Græcis Συεσσα; & *Sucbessa*, vel *Sugessa*. De reliquis idem judicium esto; quas quisquis cum Phœniciis contulerit, utrarumque convenientiam facile observabit.

Thes. Antiq. Sacr. Tom. XXVIII.

LXXXIV. Sic ergo ex hac hypothesi, cui eventus respondet, jam quinque literas Celtibericas inventas dedimus; & illud discimus, veteres Hispanos hodierno more scripsisse a sinistra dextrorsum. Possemus & aliud specimen dare. Sed vela contrahenda sunt. Hoc *Celtibericum* eo protulimus, ut Viri Docti existiment, ecquid de nobis spei esse possit. Quod ingenio deest, quod novimus quam sit exiguum, id studio, labore & assiduitate, longa contemplatione, meditatione sedula, & accurata omnium collatione, operam dabimus ut compensemus.

LXXXV. Biennium abhine Monumenta *Palmyrena* excussimus, *Scaligero* & *Bernardo*, at quantis Viris! desperata. Unum in solidum explicuimus, duo alia ex parte. *Odenathi* nunc quoque integrum repræsentare possumus. Neque vero de tertio *L. Aurelii Heliodori* desperamus, si quando accuratiorem ejus delineationem a Viro Clarissimo, *Thoma Smitho*, qui nobis jam humanissime illam promisit, nacti fuerimus. Quartum quoque, *Soli Sanctissimo Sacrum*, quod Lipsienses, Viri Clariss. ex *Fabretto* majusculis literis ediderunt, jam maximam partem expedivimus, idque verbis Syris conceptum, literis tantum non Hebraicis sculptum esse ostendemus. Initium ita habet:

שלמא ∴ ה למלכבל ∴ לאלה רחרמר

Eucharisticum hoc Malachbelo Deo Tadmoræ &c. Conferant Viri Docti literas Palmyrenas cum Hebraicis, & hoc principium cum inscriptione Latina, *Soli Sanctissimo Sacrum* , ... *votum solverunt*: & judicent, quantum a scopo, & sensu Inscriptionis Latine aberremus.

LXXXVI. Fuerunt in primitiva Ecclesia *Marcosii* quidam & *Heracleonitæ*, dicti atque habiti hæretici. Hi peculiarem quandam formulam habebant, barbaris verbis conceptam, quam & proselyti illorum cum baptizarentur, & ægroti, recitare debebant, quamque *Redemtionem* appellabant, idest confessionem de Jesu Nazareno Redemtore Mundi. Veteres & recentiores quidam Christiani formulam illam magicam esse putarunt, qua hæretici illi dæmonas orco evocarint, & saltantes Satyros induxerint. Nos jam undecim ab hinc annis ex triplici editione, & tribus item versionibus, illam *Symbolum* fidei Christianæ esse ostendimus, si non ipsum *Apostolicum*, at certe non multum ab eo diversum: Quod hic loci repetere non abs re fore arbitramur.

LXXXVII. Formulæ hujus verba hæc sunt, pro eo atque in impressis *Irenæi* & *Epiphanii* codicibus leguntur:

Oooo Iren.

Iren.	„ Messiau,	Par, mag-no, in-se-	en-chaldia,
Epiph.	Μεσσια,	Ουφαρεγ, Ναμμψαι	Μαι, Χαλδαιαι,
Idem.	Μεσια,	Ουφαρ, Εγναμμψα,	Μυχαλδια,
Iren.	„ Mosomeda, ea	acba, faronepseha,	Jesu Nazarene.
Epiph.	Μοσομη δα εα,	Αχφαναι, ψαυα,	Ιησυ Ναζαρια.
Idem.	Νοσσομη, Δα εα.	Αχφαραν, Εψαυα,	Ιησυ Ναζαρια.

LXXXVIII. Hæc vero barbara verba, quid sibi velint, vertus *Irenæi* interpres, & *Epiphanius* ita explicant: „ Christi „ non divido spiritum, cor & superce- „ lestem virtutem misericordem, fruar no- „ mine tuo, Salvator veritatis. [Χριστὲ] Οὐ διαιρῶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν καρδίαν, καὶ τὴν ὑπερουράνιον δύναμιν, τὴν οἰκτίρμονα. ὀναίμην τοῦ ὀνόματός σου, Σωτὴρ ἀληθείας. Ubi procul dubio in Græco *Epiphanii* textu vox Χριστὲ in initio excidit, quemadmodum *Petavius* recte observat.

LXXXIX. In hac vero versione cum nulla Hebraicorum verborum, qualia quidem *Irenæus* illa esse existimavit, id est Syriacorum, vestigia cernantur, sequens quoque formula apponenda erit, quæ utcunque sensum aliquem exhibet:

„ *Iren.* „ Confirmatus sum & redem- „ tus sum, & redimo animam meam ab „ æone hoc & omnibus quæ sunt ab eo, „ in nomine IAO, qui redimit animam „ ejus in redemtionem in Christo vivente.

„ Epiph. Ἐστήριγμαι καὶ λελύτρωμαι, καὶ λυτροῦμαι τὴν ψυχήν μου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ΙΑΩ, ὃς ἐλυτρώσατο τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς ἀπολύτρωσιν ἐν τῷ Χριστῷ τῷ ζῶντι.

XC. Hæc vero ita restituenda & vertenda censemus:

משיחא ופרוקא דפרק נפשן (.שי) מן עלמא הנא
ανα αλσμα Μιν (.ψι) Ναψαν Διφαρέγ Ουφαρυγα, Μεσια,
וכון כל דבית בשמה דיהוה וכפרו בפורקנא
Βυεφρανα Ουκαφραν δ ΙΑΩ Βυσμη Διβη, χυλ Ου μιν
ונפשה הו ישוע נצריא
Ναζαραια Ιησυ Ου vel ια Διναψη

Messias vel Christus, & redemtor, qui redemit animam nostram (meam) ab hoc seculo, & ab omnibus quæ in eo sunt, in nomine JAO. & expiavit nos pretio, *vel* lytro animæ suæ, hic est Jesus Nazarenus.

XCI. Ita, inquam Græce & Syriace scribendum, ita Latine reddendum existimamus; Cui lectioni & versioni accessuros arbitramur, quotquot mediocriter Chaldaice vel Syriace docti sunt; ut verba illa Syriaca, & cum Græca *Epiphanii* Latinaque Interpretis Irenaici lectione, & cum nostra illa versione conferre possint. Nostra sane lectio vestigia illa, quæ in Epiphanio & Irenæo superfunt, religiose sequitur, & manifestas lacunas ex versione, quam iidem autores exhibent, supplet; ad eandemque versionem proxime accedit; & denique commodum per omnia sensum fundit.

XCII. Cum itaque dicti Hæretici jam seculo secundo viguerint, & sermone Syro, qui idem Judaicus erat, usi fint: Cum item confessio ipsa Christiana sit, & per omnia orthodoxa, simillima illi, quam catechumenus reddit ad Quæstionem primam Catecheseos Palatinæ; *Quod corpore & animo pariter non meus, sed fidissimi Servatoris mei Jesu Christi proprius sim; qui pretioso suo sanguine pro omnibus peccatis meis plenissime satisfecit, meque ex potestate Diaboli liberavit* &c. Concludimus, Marcosios illos & Heracleonitas minime Hæreticos fuisse, sed *Nazarenos*, sive Christianos ex circumcisione; & *Redemtionem* illam esse antiquissimum Symbolum fidei Christianæ, & forte ipsum Apostolicum, (*Conf. Act.* VIII. 37. 38. XVIII. 28.) quod Christianorum Gentilium crassa ignorantia, & odium in *Nazarenos*; quos & *Ebionitas* appellabant, in carmen magicum mutavit.

CXIII. Ex his itaque speciminibus, *Marcosiano*, *Palmyreno*, & præsenti *Phœnicio*, si Viri docti de coœtibus nostris bene ominari possint; favorem illorum & auxilium publice hisce implorare non veremur. Conferant benevole symbolas, submittant nobis fida numismatum *Phœniciorum* ectypa; & vicissim a nobis gratum animum, omnia officia, ac denique summam in omnibus diligentiam & fidem exspectent.

J. C.

J. C. HAREMBERGII

OBSERVATIO CRITICA

In voces דרכון, דרכמון, אדרכון 1. *Paral.* XXIX. 7. *Esdr.* II. 69. *Nehem.* VII. 70. 71. 72.

S Y N O P S I S.

I. *Voces peregrinæ constituunt bonam partem linguæ Hebraicæ?* II. *Docetur id exemplo vocis* דרכון, *Daricus, cujus Darius Medus fuit Autor.* III. IV. *Darici metallum, pretium, usus.* V. *Metallum ejus porro probatur, simulque figura & Icon designatur.* VI. *Darcon est Daricus*, δαρεικος.

I. UT omnino conatus eorum sua laude privandi non sunt, qui vocum Ebraicarum etymologias & natales, unde in derivatas colonias quasi deductæ sunt, ex ipso fonte Hebraico indagant: ita id tamen infitiandum est, vocum omnium, quæ in Hebraico V. T. codice obviæ sunt, origines esse Hebraicas. Nam si reliquas gentes respexeris, quæ Judæos cingebant, Judæi popellum magis quam vastam nationem præbebant. Nihil tamen frequentius est, quam quod exiguæ regiones & nationes voces civitate donent, quæ a celebrioribus ac numerosioribus gentibus finitimis ore calamoque teruntur. Hispani multas voculas Phœnicibus, Græcis & Saracenis debent: Galli Romanis, Germanis, Græcis: Itali Romanis, Græcis, Gothis: Angli Germanis, Romanis, Brittis, Danis, Gallis: Germani Græcis, Slavis, Gallis. Turci multa trahunt ex Turcheſtan, Slavis, Arabibus, Græcis. Tartariæ minoris (*a*) incolæ & ipsi Persæ Germanicas terunt voces, ex Scythia susceptas & Arimanica expeditione. Lingua Medica ex Hebræa, Græca & Teutonica multas hausit voces. (*b*) Cur igitur dubitamus de lingua Hebraica? Ægyptias, Arabicas, Syriacas, Medicas & Persicas illa indubie præfert voces, quarum notitiam maxima ex parte nox & monumentorum interitus premunt. Præstabilis est conatus Celeb. Alberti Schultens, ex Arabica lingua radices & voces protrahendi bene multas. In præsens vocem דרכין ex Persico Δαρεικος دریغان eruere animus est, unde ortum fuisse Arabicum درام *nummus, numisma argenteum*, Græcum δραχμα videtur.

II. Darius Medus Cyro & Dario Hystaspide prior nomen huic pecuniæ forti dedit. Scholiastes in Aristophanis Ἐκκλησ. p. 741. Εἰσι μὲν χρύσοι οἱ Δαρεικοι. οὐκ ἀπὸ Δαρείου τὸ Ξέρξου πατρὸς, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ ἑτέρου τινος παλαιοτέρου Βασιλέως οὕτως ὠνομάσθησαν. *Sunt quidem aurei stateres Darici. Non a Dario Xerxis patre, sed ab alio quodam vetustiori rege ita adpellati sunt.* Quis ille fuerit Darius, ex sacris literis, Daniele puta, nobis utique constat, qui est Xenophontis Cyaxares, Esteræ Ahasverus. Meminisse illius Darii Suidas in voce Θάλης videtur, quippe quem primum ait γιγονέναι πρὸ Κροισου, at dein ἐπὶ Δαρείου. (*c*) Numus autem hic forsan, ut Perizonius l. c. judicat, ortus est ex tributo provinciis per Darium hunc imposito. conf. Esth. X. 1. Dan. VI. 2. 3. Herod. L. III. c. 89. pag. 199. Polyæn. L. VII. 11. 3. quorum tamen uterque ultimus id tribuit Dario Hystaspidi, sed errore certo & inde orto, quod antiquiorem illum Darium non norant. Abulpharagius (*d*) de Dario Medo: *Darius Medus. Adpellant illum Græci Nabonidem. Regnavit autem*

(*a*) Vid. Busbequii Ep. IV. de rebus *Turcicis* pag. 386. 387.

(*b*) Vid. Th. Hyde de *religione veterum Persarum* c. 35. p. 428. Gulielmi Burtoni λείψανα *Veteris linguæ Persicæ*, M. Z. Boxhornii Epistola de *Persicis Curtio memoratis*.

(*c*) Marshamus in *Canone Chronico* ad Sæc. XVIII. p. 609.

(*d*) Marsham. l. c. p. 604. unde sua hausit Perizonius in *Notis ad Aelianum* V. H. L. I. c. 22. p. 32. (Ed. 2. 1701. Lugdun. Bat. 8.)

sem annum unum, vel, ut dicitur, novem annos, ab eo sublatum est regnum Nabataeorum, Chaldæorum, translatum scilicet ad Persas Magos.

III. Agnoscunt Judæi antiqui, quod דרכונים fuerint numi aurei, quos ex Babylonia sui detulerint peregrinos. Mischnicus Tr. de *siclis* c. II. §. 4. שכשעלו ישראל מן הגלה היו שוקלים דרכונות חזרו לשקו׳ סלעים יחזרו לשקו׳ כבעי׳: *postquam Israelitæ adscenderunt ex exsilio, solverunt darconoth, cessarunt solvere siclos & semisiclos.* Et ibidem §. 1. מצרפין שקלים דרכונו׳ מפני משוי הדרך: *Qui permutarunt siclos Daricis ob onus viæ.* Glossa addit: דרכון היה בו שני סלעים ואמר מצרפין אותן השקלין ישהם הכסף בדינרי זהב שיקל משאם: *Darcon continebat duos siclos, dicitque quod permutaverint hos siclos, qui fuerunt ex argento, in numos aureos, ut levius fieret onus eorum.* R. *Obadias* in שלשלת pag. 89. דרכון והוא שני סלעים שוה י׳ יוליאי: *Darcon æquat duos siclos, qui faciunt* 10. *Julios.* Pollux L. IV. ὁ δὲ χρυσοῦς στατὴρ δύο εἶχε δραχμὰς Ἀττικάς. *Aureus vero stater duas æquabat drachmas Atticas. Josephus* porro siclum auri comparat Darico, acerram decem siclis æstimatam Lev. VII. 14. δαρεικοὺς δέκα δυναμένην *Daricos decem æquantem* pronuntiat. Quia igitur siclus aureus didrachmum aureum fuit & viginti drachmas Atticas argenti valuit (*a*) Darici pondus & pretium siclo auri Hebræorum par fuit. *Harpocratio*: Εἰσὶ μὲν χρυσοῖ στατῆρες οἱ δαρεικοί. ἠδύνατο δ' ὁ εἷς τοῦτο ὅπερ καὶ ὁ χρυσοῦς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὀνομαζόμενος. λέγυσι δέ τινες τὸν δαρεικὸν ἀργυρᾶς δραχμὰς εἴκοσι, ὡς τὺς πέντε δαρεικὺς δύνασθαι μνᾶν ἀργυρίυ. *Sunt equidem aurei statetes Darici. Valebat vero unus idem ac Aureus ab Atticis vocatus -- tradunt vero nonnulli, quod Daricus æquet argenteas viginti, ita ut quinque Darici valuerunt minam argenti.* *Perizonius* l. c. de Daricis: *Numi hi sunt aurei, respondentes Atticorum XX. drachmis argenteis, nostratibus 6. florenis.*

IV. Persarum præterea ritus obtinuit in imperio Persico, rerum pretia in Daricorum summam conligendi, uti ex *Æliano* (*b*) discimus, & multum Reverendus notavit M. *Georgius Raphelius*. (*c*) Mos ille jam ante Darium Hystaspidem invaluerent adeoque ab Esra servatus est, qui c. VIII. v. 27. crateras aureos viginti ad mille Daricos computat. *Xenophon.* L. VII. Αναβ. Κύρ. pag. 415. col. 2. ἵππον ὃν ἐν Λαμψάκῳ ἀπέδοτο πεντήκοντα Δαρεικῶν. Erat & sicli genus Persis usitatum, quod valebat septem obolos Atticos & semiobolum. *Xenophon.* Αναβ. *L. I. p.* 254. *col.* 2. ὁ δὲ σίκλος δύναται ἑπτὰ ὀβόλυς καὶ ἡμιωβόλιον. Obolus vero valebat octo unciis vel besse, hemiobolium igitur quatuor unciis, (*d*) Siclus igitur ejusmodi æquavit sexaginta uncias seu lothones i. e. XXX. thaleros, vel potius ubi uncia XVI. grossis Misnicis valet, XXXV. thaleros seu Joachimicos. *Xenophon.* l. c. p. 260. col. 2. Ἐνταῦθα Κῦρος Σιλανὸν καλέσας τὸν Ἀμβρακιώτην μάντιν, ἔδωκεν αὐτῷ δαρεικὺς τρισχιλίυς. ὅτι τῇ ἑνδεκάτῃ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας πρότερον θυόμενος, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι βασιλεὺς ὐ μαχεῖται δέκα ἡμερῶν. Κῦρος δὲ εἶπεν, ὐκ ἄρα ἔτι μαχεῖται, εἰ μὴ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις μαχεῖται, ἐὰν δ' ἀληθεύσῃς, ὑπισχνῦμαί σοι δέκα τάλαντα. *Cyrus arcessito Silano Ambraciota vate, Daricis eum ter mille donavit, quod ab Cyro interrogatus, die ante eum diem undecimo, dixisset, regem diebus decem proximis prælium non commissurum. Quo tempore Cyrus respondit, non subiturum se aleam prælii, nisi iis diebus præliaretur. Quod si tu verum dixeris, decem tibi talenta polliceor.* Tria millia igitur Daricorum valuere decem talenta ad ter mille Daricos, ita unum talentum ad trecentos Daricos. (*e*) Intelligit *Raphelius* (*f*) talentum non Atticum, sed Babylonium. At meliora doceri potuisset a *Gronovio* l. c. si is ei fuisset ad manus. Talentum enim Babylonium septuaginta duas minas Atticas conficit; (*g*) Talentum vero Atticum Sexaginta minas, mina quinque Daricos seu stateres. Id enim ex *Arriani* IV. liquet, ubi τριακόσιοι δαρεικοὶ ultimo adscendenti Aornon ab Alex. M. promittuntur, i. e. talentum, ut *Curtius* habet. De Daricis tres alii loci *Xenophontis* sunt apud *Raphelium*, qui apud eum, si cui necesse visum fuerit, evolvi queunt. Ut summatim dicam pretium Darici, id duobus philippeis valuisse adjungendum est.

V. *Daricus* ille fuit *numus*, *ex auro* conflatus. Id non solum Græci scriptores sed Judæi etiam largiuntur & testatum faciunt. *Aben-Esra* ad Esdr. II. *69.* דינרי זהב *denarios aureos* fuisse perhibet *darchmonim*. *Raschi* ad eundem locum דרכמונים interpretatur שם מטבע של זהב per *nomen monetæ aureæ*. Idem ad Esdr. VIII. 27. מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב

(*a*) *Dyn.* VII. p. 72. (113.)
(*b*) Vid. Jo. Frid. Gronovius pater de *pecunia vetere* L. III. c. 7. p. 360. seqq.
(*c*) *Var. Hist.* L. I. c. 22.

(*d*) In *Annotationibus philologicis in N. T. ex Xenophonte* p. 363.
(*e*) Gronovius de *Pecunia vetere* L. III. cap. 2. pag. 263.
(*f*) Eadem ratione conligit Gronovius l. c. cap. 7. p. 366.
(*g*) L. c. p. 361.

זהב הללו: *Species numismatis. Mille darconim erant viginti talenta auri.* Ex ipso codice sacro liquet, si hæc loca ex 1. *Par.* XXIX. 7. *Neh.* VII. 10. *seq.* evolverimus, *Darcon*, seu *Daricum*, uti ego quidem interpretor, aureum fuisse numum. *Exbachajim* io commentario ad Tr. Mischn. de *Siclis* cap. II. §. 1. בני העיר ששולחין שקליהן לירושלים מצרפין אותם וליקחין מהם דרכונות היו זהובי׳ טבועים דרכונות אין שאר זהב לו שאינו טבוע וכמש שקלים מפרש טעם שמא תיזול מרגליות וכו׳ והה לכל שות בכף שמא יזול ונמצא הקדש מפסיד אבל טיבעא לא זיל יפי״ר ט׳ דרכון הוא ב׳ סלעים: *Oppidani, qui mittebant siclos suos Hierosolymam, eos permutabant collybo &c. capiebant pro illis Daricos, qui fuere aurei cusi. Non erat reliquum aurum ei urbi, quod non esset conflatum. De mole siclorum prægravante sententiam explicant, ne vilescerent margaritæ* &c. *Illud ipsum est omnino æquale argento, ne vilius fieret & deprehenderetur templum damno adfici, sed moneta non vilius caperet pretium. Exponit R. Maimonides : Darcon est duplex siclus.* Videtur de siclo profano aureo loqui, ex errore communi & qui diu inhæsit, statuens, siclum sacrum esse duplum profani. Sed ne sic quidem omnia satis constant, quia סלע *Sela* in Talmude idem est quod siclus sacer. (*a*) Sufficit io præsens, ex Judæorum testimoniis patescere, quod *Darcon* fuerit numus aureus. *Xenophon.* confirmat. *Anaß.* I. *pag.* 260. *col.* 2. subjungens loco supra excitato: τῦτο τὸ χρυσίον τότε ἀπέδωκεν, ἐπεὶ παρῆλθον αἱ δέκα ἡμέραι. *Hoc ipsum aurum tunc* Cyrus minor vati Ambraciotæ *dedit, ubi exacti fuere illi decem dies.* Restat, ut figuram numismatis impressam recenseamus, quam docte & concise *Thomas Hyde* indicat, (*b*) *Quia*, inquiens, *Persæ erant sagittarii optimi, ergo apud Mausoleum Persepolitanum in Regum manibus tenetur* (*c*) *Arcus, cui innituntur, ut Persarum insigne. Et apud* Strabonem *in Darii, forte Hystaspis, sepultura ponitur Epitaphium: Amici, fui* ἱππεὺς καὶ τοξότης ἄριστος, *venatores fugavi & omnia facere potui. Et dicente Plutarcho in Moralibus* p. 211. persarum numisma Daricum sagittario signatum fuit. *Talis nummus vel apud* Spanhemium *vel apud* Golzium *videri potest, ubi Rex altero genu flexo jaculatur. Et si recte memini*, Svetooius, *in Caligula, ponit in Parthorum vexillo draconem & in eorum vexillo regio Arcum.* Ipse Tabula II. adjecta iconem oummi exhibet.

VI. Ut igitur Daricum & Darcon pro uno eodemque oummo habeamus, sequentes non impellunt rationes. (1) *Esra* qui Paralipomena scripsit, (*d*) & *Nehemias*, vixere post Dariuṃ Medum. (2) Ex exsilio Babylonico origo Daricorum repetitur, itidem Darconim, ob שקלים *c.* II. §. 4. (3) Tum Darcon, tum Daricus fuit oumus aureus ob §. 5. (4) *Josephus* Daricos Græce adpellat, quos ceteri Judæi darconim. (§. 3.) Persæ (5) summam cooligebant Daricorum, si de majori pecuniæ multitudine sermo esset, quare Darici fuere nummi vulgatissimi. Id & de Daricis & de Darconim (§. 4.) ostensum est. Tum (6) adfinitas soni favet inter voces דרכן & Δάρικος. Tandem (7) terra Babylonica, domioatus Persicus, & licentia Judæis ademta, quæ percussionem nummorum indulsit demum sub Demetrio Syrorum rege, senteotiam corroborant oostram. Accedit (8) quod aurea δράχμη sub Dario Medo, Esra & Nehemia nondum fuerit inventa vel trita. Quare non possum, quin Darconem & Daricum pro uoo eodemque oummo habeam.

(*a*) J. H. Hottingerus de *Nummis Orientalium* §. V. pag. 98.

(*b*) De *Religione Veterum Persarum eorumque Magorum* c. 23. p. 307.

(*c*) Id non adeo certum est, quia videtur esse serpens, cujus caudam Rex manu tenet, uti *Cornelius* de *Bruins* in Reizen c. 39. p. 221. Ipse quidem c. 40. p. 232. de arcu explicat, sed alibi, ubi de Thau Ezechielis agerem, dubitationem meam proposui.

(*d*) Du Pin dans la *Dissertation preliminaire sur les auteurs des Livres de la Bible* §. 1. p. 23. col. 1. T. I. *Bibliotheque nouv. des Auteurs Ecclesiastiques.*

JO. BENEDICTI CARPZOVII

DISPUTATIO

DE NUMMIS EFFIGIEM MOSIS CORNUTAM EXHIBENTIBUS.

CAPUT I.

Occasio differendi de Nummis Mosaicis. Summa dicendorum. Hottingeri, Bartholini, Seldeni, Gejeri Nummi Mosen cum cornibus Arietinis exhibentes quales? In quo conveniant differantve? Conjectura nostra circa Torquis Inscriptionem. Aliud Numisma, quod FACIEM MOSIS CUM CORNIBUS RECTIS IN FRONTE REPRÆSENTAT, describitur. Qualis Lansi moneta? Nostra de his nummis ἐπίκρισις. Numismata Bangi cum Nomine יהוה *& Waseri cum imagine Salvatoris quæ?*

PErvenerunt ad manus nostras his diebus Celeberrimi Viri *Jo. Henrici Hottingeri*, *Cippi Hebraici*, Libellus mole quidem exiguus, elegantissimus tamen pariter & eruditissimus, quo Judæi cujusdam Hebræam Monumentorum tum intra, tum extra terram sanctam observatorum descriptionem Latina donavit civitate, additis doctissimis Notis, & Dissertatione *de Nummis Orientalium*. Offendimus in hac *pag.* 136. adde *Schema ibid.* æri incisum, inter alios Nummos, quos exhibet, æreum quendam, faciem Mosis Cornuti repræsentantem, quem statim ut primum vidimus, supposititium esse suspicabamur, non in veteri Judæa cusum, quod verborum *Steuchi*, Episcopi Xisamensis, vid. *D. Jo. Ad. Scherzer. de Mosis Morte & Sepultura cap.* 1. *Sixt. Senens. lib.* 5. *Biblioth. sacr. annotat.* 116. *Sixtin. Amama Antibarb. Bibl. lib.* 2. *cap.* XXXIV. *Exod. pag.* 571. recordabamur, ridere nos atque execrari Judæos, quoties Mosen in templis nostris Cornuta facie depictum videant, quasi nos esse eum putemus diabolum quendam. Quare in animum induximus materiæ jucunditate illecti, meditari aliquid de eo, præsertim cum Dissertationem aliquam flagitare videbatur promissum, quod Amplissimæ Nostræ Facultati Philosophicæ stipulata nuper manu fecimus. Cui singularis accessit Benevolentia summi Viri, plur. Reverendi Dn. *D. Martini Gejeri*, qui binos id genus Nummos nobis exhibuit, quos simul cum *Hottingeri*, hujus Dissertationis materiam selegimus, spe freti non dubia, nos veniam impetraturos, si non omnia ad Lectoris palatum erunt. Neque enim ex anguibus, ut ille ait, Andromachen concinnare animus est, sed quæ brevi hoc temporis spatio sponte se offerrent, arripiemus, & ut aliud ex alio in mentem nobis incidet, ita quidque persequemur. Quod ipsum tamen ne prorsus extra ordinem fiat, ad hæc quasi summa Capita respiciemus: AD NUMMORUM DESCRIPTIONEM: deinde AD EORUM REJECTIONEM: Tum AD NATALES: & demum AD OCCASIONEM, qua factum est, ut CORNUA in EFFIGIE MOSIS expressa sint.

A descriptione ergo ordiemur, quo constet, quales sint hi Nummi, quos innuimus: Schemata enim oculis subjicere cum alia prohibent, tum inprimis festinatio. Quem Cl. Hottingerus *in de Numis Dissertatione*, quam diximus, proponit eum etiam nobis sistunt *Th. Bartholinus*, qui se Romæ eum accepisse ait libello *de Unicornu cap.* 1. & *Joh. Seldenus*, qui Schenæ, in agro Surrejensi circa nonum a Londino lapidem, inter rudera repertum ad se pervenisse scribit in reconditæ Eruditionis opere *de Jure Naturali & Gentium juxta disciplinam Hebræorum lib.* 2. *cap.* 6. *fol.* 791. In eo tamen aliquantum differunt, quod *Hottingerus* in schemate Voci משה Punctum (.) sive πλείαν στιγμὴν, ut Græcis dicitur, addiderit, in cujus locum a *Seldeno* & *Bartholino* Crucis signum, seu ejusmodi figura, qua veteres Romani numerum denarium (*a*) expresserunt, surrogatur. Ab his nummis nihil fere discrepat eorum alter, quorum nobis copiam fecit D. *Martinus Gejerus*, quippe in hoc, ut in illis ex una parte facies Mosis Barbata apparet, cum Arietis Cornibus auribus tenus circumflexis, cum torque insuper sive collari, cui addita inscriptio:

משה

Ex altera verba Primi præcepti hoc modo:

לא יהיה לך
אלהים א
חרים ע
ל פני

Id tamen nobis non constat, quid ultimum illud post vocem משה sit in collari, in quo Hottingerus, & Seldenus ac Bartholinus discrepant, cum protuberantes literæ in hoc & in sequenti Nummo Vetustate sint nimium deletæ. Apparet tamen aliquo modo, quantum suspicari possumus, prima Alphabeti litera א Aleph, quam per Raschne thebos, more Hebræis usitato positam arbitramur, & notare idem, quod אמר DIXIT. Unde iste promanaret sensus & cohærentia: אמר משה MOSES DIXIT. Quid vero dixit? nempe Præceptum illud, quod jam in altera Nummi facie sequitur: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני: *Non erunt tibi Dii alieni coram me*. Judicet ipse imbecillium conatuum nostrorum judicium benignus Interpres. Meræ enim sunt conjecturæ, quæ liberam cuique divinandi potestatem relinquunt. Quod si tamen Seldeni Nummus expresse crucis exhibuit icunculam in collari, sicuti testatur ipse, non veremur, & huic Numismati, si quis allatam opinionem impugnare velit, adscribere idem crucis signum, quippe suppeditaturum postea argumentum contra ejus Autoritatem. Alterum Numisma *Cornutum Mosen* repræsentans, quod Venerando Dn. D. *Gejero* debemus, nos nullibi hactenus fatemur vidisse. Exhibet hoc una parte faciem Mosis barbatam, caput capellatum & crispum, ita tamen ut in fronte e capillis *Cornua recta antrorsum* protendantur, cum Inscriptione in collari משה parte altera eadem ipsa præ se verba fert, & eandem ipsissimam scriptionis formam, quæ in præcedenti Numismate. Ejus fere figuræ Monetam quidem ex antiquaria Cl. *Viri Thomæ Lansi* piæ recordationis supellectile depromsit *Guilielmus Schickardus*, Vir raræ dum viveret eruditionis, e cujus *Proœm. ad Tarich. Regg. Pers. pag.* 33. 34. Doctiss. Joh. Seldenus suo *de Jure Naturali & Gentium* oper *loc. cit. fol.* 190. eam inseruit, mutuatusque est Illustris Claudius Salmasius *Epist. de Cesarie Viror. & Mulierum coma pag.* 79. Id tamen discriminis habet a nostro, quod caput cornibus plane destitutum exhibeat, solum capillatum & crispum, qualiter in cœlesti Visione Mohammedi apparuisse refert Rodericus Ximenez *Hist. Arabic. c.* 5. vid. Schickard. *loc. cit.* & Hottinger. *Hist. Arab. lib.* 1. *cap.* 3. *pag.* 57. Atque hæc sunt illa Numismata, quæ cum Mosis facie *Cornuta* videre contigit; de quibus tamen affirmare nulli dubitamus, esse supposititia, barbara & recentia, cujus generis pluria circumferuntur. Qualis moneta v. g. Thomæ Baogio, Professori Hafniensi, oblata est, vario characterum Hebraicorum, quibus τετραγράμματα יהוה constat, schemate pulchre ornata, de qua quid ipse statuat, videre noacum Schemare poteris *in Cœlo Orientis, & Prisci Mundi Exerc.* 2. *pag.* 195. Eundem nummum vidimus Ulmæ Svev. ap. Chr. Weickmann. Patrit. cujus materia erat orichalcum. Vid. & Hottinger. *de Num. pag.* 114. Qualem etiam Caspar Waserus *lib.* 2. *de Num. antiq. Hebr. cap.* 3. *pag.* 62. *col.* 2. exhibet, & ex eo postmodum Crinesius *Babel. cap.* 2. *memb.* 1. *pag.* 23. 24. in honorem Servatoris nostri cusam, in cujus una facie imaginem Servatoris vultu placido, venusto & amabili cum voce ישו videre est: in altera talis inscriptio:

משיח
מלך בא ב
שלם ואור
מארם עש
וי חי

h. e. MESSIAS REX VENIT CUM PACE
ET LUX DE HOMINE FACTA EST VITIA.

Quos nummos quemadmodum oemo Judæorum maou formatos adfirmabit, ita verisimile non est, istos, quos dedimus, Judæorum esse, ut in sequentibus ostendemus.

CAPUT II.

Judicium Schickardi, Salmasi, Seldeni, de Nummo Lansiano. Primum Argumentum contra Numismatum cum Mose Cornuto Antiquitatem & Autoritatem. Qui literarum characteres primigenii? Recensentur utriusque sententiæ defensores. Laus Buxtorfii. Nostra de hac controversia opinio. Argumentum secundum: Voces an, & quomodo sub lineæ finem dividant Hebræi? R. Maimonidis & R. Alphesi Regulæ. Apices literis impositæ Hebræis quid indicent? Tertium Argumentum. Judæorum odium erga sanctam Crucem. Quomodo eam circumloquantur. Convitium R. Lipmanni de nigra Asinorum cruce. Quid R. Bechai notet per Movere digitos hinc inde. *Seldeni de suo Nummo judicium. Argumentum quartum. Judæorum quorundam superstitio circa Imagines.*

nos. R. Barzelonitæ, R. Abarbenelis, R. Menasseh ben Israel expositio Loci Exod. XX. 3. *Historia ex Mischna de Proclo, & Gamliele in Veneris balneo se lavante. Imagines in Judæorum Minhagim sive ritualibus. R. Gamlielis picturæ Lunæ ex Talmude Mass. Rosch haschanna, Distinctio Hebræorum inter imagines* בולטות & שוקעות *R. Mikozi, & R. Maimon. de ea. De Annulis sculptoriis quid sentiant Hebræi? Opinio Baal arba Turim & R. Mikozi de hominis figura integra & mutila. Decisio ex opere Talmudico.* Ὀνόμισμα κήνσυ, Matth. XXII. 17. 20. *in quo Cæsaris effigies, quale, & num Judæis eo uti licuerit.*

DE Lansiano ære, quod Schikardus, & ex eo Seldenus, & Cl. Salmasius depromunt, ante omnia monemus, nihil nos certi pronunciaturos, quibus constitutum, de istis solum agere Nummis, qui *Mosis faciem cornutam* exhibent. Nolumus pugnare cum iis, ubi contradicendi labore supersedere possumus, quos γνοθεῖς dudum crediderunt Eruditi. Viderint ipsi qui Antiquitatem & Autoritatem Nummi sive asseverant sive negant. In illis Schickardus, qui antiquissimum vocare, nil dubitat, & ab illius gentis artifice quodam formatum, cui per Kabbalam plus de Mosis Persona constare potuerit, quam nobis tempore multo posterioribus. Et Salmasius: Crediderim facile, inquit, cum ipso Schickardo, non ab ipso Mose cusum hunc Nummum fuisse, nec a Bezaleele ejus jussu; sed eum antiquissimum esse constat, & illo tempore formatum, quo Judæi non ignorabant, qualem sibi tonsuram usurpare licitum esset, ipsique adeo Mosi, qui legem condidisset de capillo in circuitu non deradendo. Vid. Thom. Bartholin. *Epist. ad Cl. Salmas. Diss. de Latere Christi aperto affixa, pag. 346. loc. cit. fol.* 190. & 196. Videri tamen poterit, quid in contrarium afferat Seldenus *loc. cit. fol. 190. & 196.* Nos quæ de nostris Nummis diximus, non Judæorum manibus formatos, sed barbaros esse & suppostitios, probare jam decet, quod brevissimis, quantum fieri potest, expediemus.

Primo: Itaque, si eorum subscriberemus opinioni, qui Samaritanos literarum characteres Mosis tempore usitatos, & hanc quadratam elementorum Hebraicorum figuram longe demum post Mosis tempora introductam afferunt, id firmiter adstruere possemus, non cusum hunc nummum esse ante Babylonicam captivitatem, ne dicam Mosis ævo a Mose ipso aut Bezaleele, cum iis literis, quibus hodie utimur, utriusque Nummi faciei inscriptio appareat. Quod fieri non potuerit, si vel Esræ vel alius cujusdam essent inventum, quod præter Rabb. Josephum Albo *Sepher Sekarim. fol.* 81. *col.* 2. & Mosen Gerundensem *in fine Commentar. super Pentateuch.* magni Viri confirmant, ut Josephus Scaliger *Adnimadvers. ad Chronic. Eusebii p.* 103. 109. Benedictus Arias Montanus *lib. de Mensur. & Ponderib.* Robertus Bellarminus *Gramm. Hebr. sub fin.* Gilbertus Genebrardus *lib.* 2. *Chronol. ad A.M.* 3603. Joh. Drusius *cap.* 57. *Commentar. ad diff. Locc. Exod. pag.* 223. 224. Caspar Waserus *lib.* 2. *de Numism. Antiqu. Hebr. cap.* 3. *pag.* 61. *col.* 2. Joh. Seldenus *lib. de Jur. N. & G. juxta Hebræor. disciplin. cap. 6. fol.* 198. Bartholomæus Majerus *part.* 2. *Philol. sacr. cap.* 2. *pag.* 130. & alii Hieronymum secuti, qui Samaritanas literas *Præfat. in Libb. Regg. Tom.* 4. *op. pag.* 7. scribit antiquissimas, certumque esse, Esram scribam Legisque Doctorem post captam Hierosolymam & instaurationem Templi sub Zorobabele alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebræorum characteres fuerint. Enimvero alii contra non vilioris Nominis Viri docti hanc Literaturam, quæ ad nos pervenit, primigeniam cum B. Luthero nostro defendunt, e quibus saltim nomino Jo. Gerhardum *Exeg. Loc. de Script. Sac. cap. 6. pag.* 128. *seqq.* Abrahamum Calovium *Critic. sacr. Tract.* 2. *diss.* 2. *memb.* 3. *pag.* 325. 326. Nicolaum Fullerum *lib.* 4. *Miscell. Sacr. cap.* 4. *p.* 430. *seqq.* Guilielmum Schickardum *de Jure Regio Hebr. cap.* 2. *pag.* 39. 40. Christophorum Crinesium *Babel. s. de confus. Lingg. cap.* 2. *pag.* 19. Joh. Leusdenium *Jon. Illustr. Differt.* 1. *de Text. Hebr. & Ling. num.* 6. & Thomam Bangium *Cœl. Orient. Exerc.* 3. *pag.* 209. *seqq.* qui peculiarem nuper ea de re Exercitationem Hieronymo opposuit, plura adversus Scaligerum & Bartholomæum Majerum promittens. Sed & præ reliquis unus omnium instar nominandus erat Joh. Buxtorfius *Pecul. Differt. de lit. Hebr.* at quantus Vir! Surgite quotquot bonas literas amatis, & venerandum Nomen dignis mactate laudibus. Hic ille est, qui sacrosanctam linguam Christianos docuit, & Judæorum Talmudisque arcana, quæ multa jam secula ignorarunt, primus prodidit. Quæ posterior sententia, cum & nobis videatur probabilior, & rationibus numero plurimis, pondere gravissimis sit munita, nihil nunc quidem ex hoc capite adversus istam Monetam urgemus,

præ-

præsertim cum inficias ire nequeamus, posterioribus Israelitarum temporibus, sub Templo secundo, cudi eam potuisse.

Quare *Secundo* suspecta in hoc Nummo est barbara Inscriptionis distinctio, quod vitii a Vetustate contrahere non potuit. Quis enim Hebræorum unquam voces ita dividit, ut una vox lineam alteram claudat, alteram inchoet,

לא יהיה לך
אלהים :א
חרים ע
ל פני:

qualiter heic in Nummo divisas cernimus, ubi in litera א vocis אחרים desinit secunda Inscriptionis Linea, tertia in sequentibus חרים incipit, quæ rursum ע clauditur, ultimæ lineæ reservato ל Lamed, ut particulam על constituat? Certe Voces sub lineæ finem ita dividere non solent Hebræi, quemadmodum Græci, Latini, Germani aliique; Sed vel literis dilatalibus linæ hiatum ornatus gratia explent, vel exarandæ vocis aliquas literas apponunt, etiam, ut recentiores nonnulli, inverso ordine, quas in sequenti linea repetunt. Quod pueris Hebraizantibus vel ex Grammatica constat. Ipse R. Majemonides in Opere suo *Jad Chasaka Halacha Tphillin cap.* 7. hoc præcipit, cum ait: לא יכתוב שנים בתיר כזרמנרה לו בתוך וג חוץ תיבת בתחמש אותיוה הוף ושלש חרוץ לרף אלא כיתב השיטה כרי לכתיב ג׳ מנית המקים פנוי וםתחיל מתחילה לא כשאר מן: *Si adest vox quinque literarum non scribat duas intra columnam, tres extra, sed tres intra scribat, & duas extra. Sin vero tantum non superest spatii in linea, ut tres scribi possint, relinquat locum vacuum, & inchoet novam.* Quæ circa Vocem אחרים observanda fuissent. De particula על vero non minus huc quadrat, quod R. Alphes monet *in Talmudis compendio Hilcoth Sepher Thora p.* 348. *col.* 1. נור סכה לו תיבה בת ג יורקנה נין הרפין לא יהיר לתחלק אותיות לא השיטה: *Vocem duarum literarum non dispergat in paginas, sed integram transferat ad frontispicium alterius lineæ.*

At longe heic aliter, quod satis arguit, minime Judæorum opus esse, sed alius, qui Latinos Græcosque in scribendo imitatus est, queis ipsis tamen datur vitio, si duarum literarum particulam, veluti A-D ME, dispescant. Præterea Virgulæ illæ, sive Apices literis א & ע impositæ, a Latinis, Græcis &c. quibus in usu, ut divisam vocem his coonectant, mutuatæ sunt, quæ longe aliud Hebræis notant, ceu incomparabilis Joh. Buxtorfius docet *Thes. Antiq. Sacr.* Tom. XXVIII. *de Abbreviaturi pag.* 7. 8. *seqq. Edic. Novist.*

Tertio, si crucis Icuncula in collari Mosis est expressa, ut ex Seldeno supra adduximus, quis delirabit adeo, ut Nummos istos Judæis tribuat? qui tanto flagrant sanctissimæ Crucis odio, ut non modo non scribant, sed ne nominent quidem. Unde occulta appellatione, quando vocare volunt, circumloquuntur per שתי וערב Stamen & Subtegmen. *Vid.* Buxtorfii *Lexicon Chald. Talmud. Rabbin.* Exemplum est in Talmudis *Massecheth Avoda Zara* & in R. Lipmanni *Sepher Nizzachon*, qui propterea nos, prout solet Satanæ proles, deridet, ob nigram Asinorum Crucem, quasi ideo Servatorem nostrum sessorem asini vocemus, nam ad Zachariæ quendam locum sic inquit: רים הנוצרים מפרשים את זאת על הנזצר וםמכו לרבר יהם שעל כתפות החמור נראות כשתי וערב: *Christiani textum hunc* (Prophetæ, Ecce Rex Tuus venit insidens asino, pullo, filio asinarum) *Zachar.* IX. 9. *de Nazareno exponunt, & probant suam sententiam inde, quod in scapulis Asini* Crux *quodammodo appareat*. Et quibusdam interpositis hanc sententiam a seipso nobis affictam his impugnat: גנאי גרול להם שיבאו ראיה מן יצירת תרות שהרי כל ארם הםונח על פושט רגליו נראה םתי וערב לפני אחורו: *Magna ipsis ignominia est, quod argumentum petant a figura creatorum. Ecce enim quivis homo incumbens faciei, & passis pedibus repræsentat crucem post ipsum consistenti*. Similiter R. Bechai *in Kad hakkemach pag.* 144. expositurus vocem המתקדשים *quise sanctificant*, לנענע אצבעותיהם *Christianos ea notari*, dicit: אלו ארים שרגילין לכאן ילכאן: *Illi sunt Edomæi, qui solent movere digitos suos hinc inde*. Movere autem hinc inde digitos, nil aliud Judæo est, quam cruce se signare, quod *publicis ad Lipmannum Lectionibus fol.* 20. *col.* 1. *super* Esai. LXVI. 17. erudite observavit D. Jo. Adamus Scherzerus. Quare ob hanc crucis formam a Christiano quodam formatum Nummum suum suspicatur Seldenus *loc. cit. fol.* 192. *Delitescere*, inquit, *in Mosis hujus collari crucis videtur icuncula nomini subjecta, adeo demum, ut Christiani alicujus opus esse suspicere, fortean ideo ante secula aliquot factum, ut officiosi Muneris vice inserviret ad Judæos aliquos sive demerendos, sive ad Christianismum civiliter invitandos. Nam quanquam a faciendis ornatus animive caussa hujusmodi imaginibus protuberantibus ex more eis abstinendum erat, factis tamen, modo in venerationem neutiquam fierent, ex disciplina sua uti, adeoque dono accipere, rite posuere*. Hactenus Seldenus.

Quarto. Pugnat cum lege Divina, & alienum plane est institutis & moribus Judæorum, ut imaginem ejusmodi forment. Prohibet enim expresse Deus *Exod.* XX. 3. שלא לעשות פסל יכל תמונת אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: *Non esse faciendum sculptile, aut ullam similitudinem, quæ vel in cœlis supra, vel in terris infra, vel in aquis sub terra sunt*. Quod quidem Præceptum religiosiores quidam Judæorum adeo superstitiose observarunt, ut omnes sculptum pictumque summæ execrationi habuerint, atque non semel, non dicam ob statuas aliquas hominum aut deorum, aut aquilam argenteam in Templis eorum collocatas, sed saltim ob militaria insignia exercituum Romanorum regioni illata, graves turbas dederint, vitam potius profundere, quam tale quid admittere parati. Fuere nihilominus posterioribus temporibus alii, qui inter צלמים לעז ולנוי Imagines, quæ ad Idololatriam & quæ ad ornatum fiant, distinguerent, quarum hæ concessæ sint, illæ prohibitæ. Hac distinctione labascere nostrum videtur argumentum. Ita enim R. Levi Barzelonita *in seper hachinnuch præc. Neg.* 29. quem librum fere recens. Hotting. Νομοθετ. *pag.* 41. Præceptum interpretatur, quasi vetitum sit modo: שלא נעשה צלמים שיעבדו אפילו לא יעבדם העושה אותם חשיירה לבד אסורה להרחיק המכשול ואין הפרש בין שיעשה בידו או יצוה לעשות: *Ne faciamus imagines, ut colantur, etsi is, qui facit, non colat eas. Prohibetur autem fabrica sola ad removendum scandalum, neque discrimen subest sive quis faciat ipsa, sive facere jubeat alium*. Non aliter R. Abarbenel *Comm. ad h. l.* לעברם לשם אלהות או לשימם אמצי אלהיהם יכמו שאמר לא תשתחוה כיום לנין העסים להם ילא: h. e. ut R. Menasseh ben Israel de eadem materia loquitur, *Conc. 9. 30. pag.* 142. *Ne quis adoret eas tanquam deos, aut habeat pro conciliatoribus primæ causæ*: Hinc in Talmude Rabbam Gamaliel hoc quoque excusationis loco attulisse legitur, cum a Proclo, quem מין נוי Glossa vocat) reprehenderetur, quod se in balneo lavaret, in quo Veneris esset statua. Recensebimus Historiam, prout in Mischna Babylonica *Massechet Avoda Sacra cap.* 3. כל הצלמים *fol.* 44. *col.* 2. *Edit. Ven.* consignata est: שאל פרוקלוס נז פלוספו את ר׳ גמליאל בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי אמר ליה כתוב בתורתכם לא ידבק בידך מאומה מן החרם מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי אמר לו אין משיבין במרחץ ושיצא אמר לו אני לא נאתי בגבולה היא באה בגבולו אין אומרין נעשה מרחץ לאפרודיטי נוי לא אומרים נעשה אפרודיטי נוי למרחץ: *Interrogavit Proculus Philosophus Rabbam Gamalielem, quare in balneo Veneris* (Venerem notat a Græco ἀφροδ; vid. Cl. Buxt. *Lex. Talm. Rabb. fol.* 197. παρὰ τῦ ἀφρῦ, vid. El. Sched. *Syntagm. 1. de Diis Syris pag.* 124. *cap.* 9.) *se lavaret, dixitque scriptum in lege Vestra est*, Deuter. XIII. 17. *Non adhærebit quicquam in manu tua de Anathemate illo. Quare itaque tu in Veneris balneo te lavas? Dixit ille: Non respondere licet in balneo*. (Glossa אין משיבין ובדי תורה במרחץ לפי אדם עומד ערו: *Non respondere licet ad verba legis in balneo, quia tum homo stat nudus.*) *Cum vero exiisset, dixit ad eum: Non ego in Veneris terminum veni, sed illa venit in meum. Non enim dicimus: Factum est balneum, ut Venerem ornet: Sed facta est Venus, ut exornet balneum*. Hæc Mischna, cum qua conferantur Arba Turim, Liber Hebræorum Juridicus & ritualis, *in Jore deah c.* 142. & R. Moses Majemonides *Halacha Avoda Sacra cap.* 7. §. 24. qui ex hoc loco regulam constituit, quam transferre brevitatis studium non permittit. Ita nec hodie apud Judæos nefas habetur, formare imagines להתלמד discendi docendique causa, v. g. Res Patriarcharum gestas eorumque figuras & iconas, item figuras corporum cœlestium, Solis, Lunæ cæterorumque planetarum, qualiter effigiatas ejusmodi imagines in eorum *Minhagim* (Editio nobis Amstelodam. est A. 405. לקץ Christi 1645. per Ruben bar. Elikum) non paucas cernimus in Talmude: etiam de Lunæ Picturis dicitur *in Massichta Rosch Haschanna cap. 2. fol. 24. col. 1. fin.* habentur & iisdem verbis *in Mass. Avoda Sacra c. citat. fol. 43. col. 1. fin.* quas R. Gamaliel habuerit: דמות צורות לבנה היו לרג תחריטות בטבלה ובכותל שבחם מראה את ההדיוטות ואומר כזה הבית ראית אר: *R. Gamaliel habuit varias figuras Lunæ (Lunarum) in superiori cœnaculo in tabula & in pariete, in quas intueri jussit Idiotas, dicens: Num hac vel illa vidisti?* Scilicet intelliguntur heic Novilunii speculatores, de quibus jam dicendi non est locus. Vid. R. Joseph Karo *in Keseph Mischna* ad Majemonidis *loc. citat.* & ipsa quoque Mathnitha i. e. Mischna sive textus Talmudicus *loc. cit.* Enimvero nihil hoc derogat argumento nostro. Expresse Judæorum Talmud, & ex eo R. Moses Mikozi, & R. Moses ben Majemon inter imagines בולטות *prominentes, protuberantes* & שוקעות *profundas, incisas* distingunt: *Has* ajunt concessas & licitas, quicquid etiam repræsentent, sive hominem, sive stellas, sive aliud quid, modo non cul-

tus

tus aut idololatriæ caufa factæ fint. *Illas vero etiam abfque veneratione & cultu conceffas, præterquam hominis, quas plane vetitas & illicitas fcribunt, five in venerationem factæ fint, five non.* Quæ ut eo melius percipiantur, verba Kozenfis *Sepher. Mizoth. baggadol, precept. Negat.* 22. *fol.* 9. *col.* 1. apponemus, fic autem ille: שלא לעשות צורה לנוי אף על פי שאינה עבודה זרה שנאמר לא תעשון אתי אלהי בכף ואלהי זהב הנוסר צורת אדם של בכף ושל זהב לנוי כדי שלא יטעו בהם הטיעים וידמו שהם של עבודה זרה ואין אסור לנוי אלא צורת אדם בלבד והיא שתהא בולטת אבל משוקעת או צורת של סמניו מותך בראותא בפרק כל הצלמים: *Non facienda eft figura ad ornatum, etiamfi non fiat ad Idololatriam, quemadmodum dictum eft*: Exodi xx. 22. *Non facieties mecum deos aureos, hoc eft figuram hominis, ex argento vel auro, etiam ornatus folum gratia, ne aberrantes magis in errorem inducantur, atque cogitent, factam effe ad idololatriam. Notandum tamen eft, folam hominis figuram probibitam effe, ut ad ornatum fiat, & eam quidem protuberantem, quæ fi incifa fit, aut depicta, tunc & hanc effe licitam, ceu videre eft in capite Col bazzelamim.* Audiamus etiam majoris evidentiæ caufa Maimonidem, qui *Halacha Avoda Zara cap.* 3. *numer.* 10. inquit: לשות צורות לנוי ואעפי שאין אסיר עבים שנאמר לא תעשון אתי בלומר צורות של בכף וזהב שאינם אלא לנוי כדי שלא יטעו בהם הטועים וידמו שהם לבודת כום ואין אסור לציר אכוי אלא צורת האדם בלבד באבן צירן מציירי לא בעץ ולא בסיד ולא באבן צורת האדם: והוא שתהיה הצורה בולטת בנין הציור והכיור שבטוקלין וביוץ בהם עד ליקא: Hæc ben Maimon, quæ cum Kozenfis fere conveniunt, ut non opus fit Verfione. Porro uterque addit, quod magis fententiæ noftræ patrocinatur, interdictum effe annulum induere, cujus fignum fit protuberans hominis figura; Licere tamen eo obfignare, quod tum profunda, & depreffa in cera appareat. Sin vero incifa fit figura hominis in annulo, tum licere quidem induere, obfignare minus, quippe impreffo figillo figura fiat gibbofa & protuberans. Quæ ut reliqua omnia, ex Talmude hauferunt, cujus verba fubjicimus, quippe fontibus magis quam rivulis delectamur, *Avoda Zara cap.* 3. *Col. bazzelamim fol.* 43. *col.* 2. והא רב יהודה דאחרים עשו לו אל שסואל לרב יהודה שיא ססי ותניה ודין החם בחותמת בולט וססים חשרא דתביא טבעת שחותמת בילם אסור להניחה ימית לחתים בה חותמת שוקע מותר להניחה ואסור לחתים בה: Non adjungemus his verfionem, cum facilia intellectu fint e dictis. At nec eorum Objectio quicquam valet, qui faciem hominis excipiunt fine reliquo corpore, ceu in Nummis noftris, effigiatam, quam conceffam effem effe ex R. Jacobi ben Afchere Juridico opere *Arba Turim* conftare poffet. Sic namque ibi *in Jon deba cap.* 141. *in fin.* והא דאסרין בצור אדם ודקון דוקא בצורה שלמה בכל אבריה אבל צורת ראש או גוף בלא ראש אין בה שום איסור לא במוצאו ולא בעושה: *Probibitæ tantum funt hominis & Draconis perfectæ cum omnibus membris; de Capitis vero imagine, aut corporis abfque capite nibil quicquam probibitum eft, neque inventio ejus, neque factio ipfa.* Hanc fententiam adducit laudatus R. Mofe Mikkozi, cui nondum fatis evidens videtur cum inquit: כתב סורי כי בה"ג הסיר סבעת דרב יהודה אסטמי עיניה ודין בצירה דרקון והא דחיישו שם לחשר באנדרמי לפו שהוא צלם כסיו ויש בו כל הגוף אבל פרצוף אדם לבד לא סצינו שיהא אסיר ואומר אני שאין להקל בזה מאער שאין באן ראיה ברורה: Quæ verba negotii nonnihil faceffivere nobis, quippe paulo obfcuriora. Subvenit tamen D. Jo. Adam. Scherzerus, qui ita nobis cum notis quibufdam Latine reddidit: *Scripfit More, quod in Hilchos Gedolos ftabiliatur annulus R. Jehudæ*, (alluditur ad annulum R. Jehudæ, de quo ipfum Talmud *cap. fæpius citato* כל הצלמים videatur) *quia dictum eft*: Ad R. Schemuel fc. Autorem ejus alluditur, Verba Talmud *loc. cit. fol.* XLIII. *col.* 2. שינבא סםי עיניה ודין החם בחותמו בולט: id eft: *O Vir fapiens* (שינבא 'סו alias convitii nomen eft, & dentatum notat) *Cæcus eft oculus ejus, qui ponit perfectam imaginem protuberantem in fignaculo fuo.*) *Cæcus eft oculus ejus, qui admittit figuram Draconis, ecce enim gignit fufpicionem* (*Idololatriæ.*) *Item qui admittit figuram hominis, quia eft imago integra; in qua omnia corporis membra reperiuntur. Faciem autem hominis folam nullibi invenimus probibitam. Sed ego ajo, non effe heic facile & temere quid afferendum, quia hactenus nulla probatio evidens eft.* Dubitat ergo heic Judæus, cujus utinam Difcipulum R. Mardochaum haberemus ad manum, qui tefte R. Ifaaco Steinio, *in* פי *ad locum cit. Kozenfis*, etiam affirmat, licere effigiare faciem hominis folam. Sic enim hic loquitur: אבל צורה לבר בלא בצירות. רידקין דגוף אין באן חשר אלא עבהדיא אותאבן בסרדכי: id eft *Facies tantum fine reliquo corpore non præbet fufpicionem idololatriæ; fed Draconis figura, ficubi clare eft in Mardochao.* Profecto hoc unum, idque firmiffimum contra Nummos noftros argumentum eft. Quod fi enim R. Kozenfis nondum evidens effe ait, quod R. ben Af-

 cher,

eher, & R. Mardochai affirmant, nempe licitum eſſe Capitis humani protuberantem figuram, cur oon ejus Commentatores R. Iſaac Steinius, & R. Iſaac ben Moſis Kremnitii Moſaicos hos Nummos, aut ſimiles ipſi objecerunt, ſiquidem ita deciſa lis eſſet. Nimirum nunquam fuerunt tales Judæis. Mittimus id vero, & finem imponemus moleſtiſſimæ diſceptationi. Evolvamus opus Talmudicum quod rem nobis ita decidet *loco ſæpius citat. fol.* 42. *col.* 2. כל המזלות מותרין חוץ ממזל חמה ולבנה וכל הפרצופין מותרין חוץ מפרצוף אדם וכל הצורות מותרות חוץ מצורת דרקון וגו׳: *Licita ſunt omnia ſidera excepto ſole & Luna, Licitæ ſunt effigies omnes, præterquam hominis*, (Gloſſa לא קרו פרצוף לא צורה) *& omnes figuræ denique licitæ ſunt, præterquam Draconis &c.* ſequitur jam prolixa de hac re Tanaim ſive Doctorum Talmudicorum diſſertatio, quæ ita tandem concluditur *fol.* 43. *col.* 2. *princ.* אם תניא כל הפרצופו מותרי חוץ מפרצוף אדם: *Quare ſit traditio, conceſſas eſſe effigies* (mutilas) *omnes ſola hominis excepta.* Præponderat igitur Hebræorum Magiſtrorum ſententia de protuberante in Nummis alibive Hominis figura non efformanda, quod argumentum nobis κατ᾽ ἄνθρωπον ſufficit. Sed quid dicendum de illo Numiſmate erit, quod Servatori noſtro obtulere Phariſæorum Diſcipuli, cum percontarentur eum: Liceret ne cenſum dare Cæſari nec ne? *Matth.* XXII. 19. 20. τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Quærit Jeſus. Cui illi: Καίσαρος, reſpondent. Erat ergo in altera Numiſmatis parte Cæſaris imago abſque omni dubio protuberans. Dicendum eſt, non a Judæis cuſam monetam; ſed a Romanis autoritate Cæſarea. Ea tamen quanquam Cæſaris Imagine inſignita uti licuiſſe Judæis, præſertim, ubi cenſus erat erogandus. Unde meritiſſimus Servator τὸ τοῦ Κήνσου νόμισμα ſibi oſtendi juſſit, ejuſmodi videlicet, quale in erogando cenſu potiſſimum offerre tenebantur. Ab aliis proinde factæ imagines ipſis non interdicebantur, quemadmodum nec murium anorumque figuras eum *Arca Fœderis* a Palæſtinis oblatas recuſarunt 1. *Samuel.* VI. Tantum autem abeſt, ut ipſi tales figuras expreſſerint, ut potius eum, qui fecerit, flagellis adjudicarint, Hotting. *Jur. Hebræor. Leg.* 29. *pag.* 41.

CAPUT III.

Argumentum ultimum contra Nummos Moſaicos, a Cornibus. *Moſes num cornua habuerit? Homines unicornes & bicornes. Fabula Rabbini de oſſibus Moſis inſtar cornuum prominentibus. Liber Arabicus idem cum Moſe. Cur Cornua ipſi affinxerint Veteres, & ſocium Canem dederint?* Cornua *ferre & Cornuti qui hodie dicantur? Unde mos imponendi* Cornua *promanarit? Uxor Moſis adſpectu pulchra juxta R. Schelomonem & Baal hatb Turim. Cornu in ſacris literis & Autoribus ſecularibus Excellentiæ, Gloriæ & Imperii ſignum. Cur Alexander M. a Mohammede in Alkorano vocetur Dulkarnaim*, i. e. δικέρως. *Aſtane cum capite Taurino. Genutii Cippi Cornua. Jupiter Ammon cum cornibus Arietinis olim formatus. Ejus oraculum a Gellio Arietinum dictum. Vejovis ſimulacrum. Cornuta Venus in Ægypto culta. Quare Bacchum cum cornibus olim pro poculis utebantur. Judæis tribuunt Moſi* קרני ההוד *cornua Magnificentiæ. Fabula ex Rabbos & Anonymo de Moſe Sammuelis oculos cornibus Gloriæ ſuæ excæcante. Quomodo ea exponenda? Mythica & Parabolica Vett. Romanorum Theologia. Moſes moriturus cornua ſua Joſuæ impoſuit. Vetus Hebræorum traditio ex Madraſch Echa rabbati de decem Iſraelitarum Cornibus. Concluſio. Conjectura noſtra de Autore Nummorum Moſaicorum, & cornuum in iis origine.*

QUintum, idque ultimum Argumentum, quo Moſaicorum Nummorum antiquitatem impugnamus, expediendum reſtat, quod de induſtria in peculiare Caput conjecimus, quia inſtituto noſtro commodiſſimum videbatur. Eſt illud a *Cornibus* deſumtum, ſive jam reflexis, ſive protenſis. Talia enim Moſi nunquam fuerunt, licet illud negare nequeamus, ſi hiſtoricis habenda fides, fuiſſe aliquando homines & Unicornes & Bicornes, quorum exempla Cl. Viri, uterque *Bartholinus*, Parens & filius paternæ eruditionis hæres, ejuſque Nominis laudatiſſimus Defenſor, *de Unicornu cap.* 1. memorant. Sed monſtra fuere hominum, quod nomen de Moſe prædicare, quis ſanæ mentis audebit? Præterea irridendus ſtolidus ille Rabbinus eſt, qui, ut *Toſtatus* refert, (ſuſpicor *Toſtatum* hæc ex *Aben Eſra* ſumſiſſe *Biblior. Baſileenſ. fol.* 107. *col.* 3.) ob XL. dierum jejunium, oſſa faciei Moſis, velut acuta cornua, prominuiſſe exiſtimavit. Credat Judæus Apella, non ego. Contemnimus has nugas, quibus de facie Moſis venuſtiſſima, ſimulque excellentiſſima autoritate abunde conſtat, certiſſimi in eo, nunquam ipſum aut Cornutum fuiſſe, aut adeo macilentum, ut corporis quælibet apparuerint oſſa. Neque nobis Bacchi Cornuti obeſt hiſtoria,

quem

quem Poetæ & alii in Liberi expeditione Indica describunt, & magnum antiquitatis lumen columenque *Gerardus Joh. Vossius Lib.* I. *de Idololat, pag.* 425. *& seq.* eundem cum Mose esse eruditissime per omnia ostendit, quæ hic repetere nimis tædiosum foret. Ea siquidem opinio, qua Liberum illum Arabicum, sive tertium, ut *Vossius* appellat, Osiridem, ταυρόκερον, κερασφόρον, δίκερον (Tauricornem) Cornigerum) (Bicornem) crediderunt, vel profecta ex eo est, quod radii de Mosis vultu relucentes cornuum præberent imaginem, vel ex male ipsis Gentibus etiam intellecta. Voce קרן quæ a קרן quæ Cornu Latinis, Græcis κέρας, unde Vulgata Bibliorum Versio, de qua infra dicendum fusius erit, errandi occasionem sumsit: quemadmodum eidem Libero socium Canem dederunt, quod unde natum, videre non est difficile. Canis enim Hebraice כלב *Kaleb* dicitur; at כלב *Kaleb* vocabatur fidelis Mosis socius, qui solus cum Josua cæteris terræ sanctæ exploratoribus populum turbantibus se opponebat, solus etiam cum Josua terram Chanaam ingressus. Quod si ergo nulla Mosi fuere Cornua, quis persuadebit nobis, ut credamus, ea ipsi appicta a Judæis, e quorum Apologis *Drusius* probat, effingi solere talia iis, quos Cuculos veteres dicebant, hoc est aves pigras, & nidi sui obliviscentes. Vid. *Horat. l.* I. *Serm. Sat.* 7. *Plaut. Asinar. Act.* V. *sc.* 2. *vers.* 73. *&* 84. Hinc verbum cuculitare *Alciati*, pro quo in I. *ff. Quibus mod. Feud. amitt.* conf. Cl. *Diebers. Tom. I. Disput.* XI. *pag.* 349. cucurbitare legitur, quod a Gallorum proprio cucurrire, & antiquo bitere. Certe & hodiernum in convitium abiit, ut illi, qui Conjugii hortum aliis irrigandum elocant, & conjuges suas sive malitia, sive injuria adulterari permittunt, Cornua *ferre & Cornuti* dicantur. Quam quidem consuetudinem ab Andronico, Imperatore Constantinopolitano in nos & alias gentes non paucas promanasse, opinatur Cl. Vir *Henricus Salmutius* ad *Panciroll. de perdita, cap. de fibula p.* 373. Imperator enim, ut *Nicetas* autor est *lib.* 2. *de Imper. Andron.* cervorum, quos venatus erat, cornua in postibus fori suspendebat, specie quidem ostentandæ magnitudinis ferarum quas cepisset, cum revera civitatis mores, & uxorum, quas ipse corrumpebat, lasciviam notaret. Num igitur Mosis matrimonii sui forsitan incuriosi uxor nimis familiariter atque impudice secum agi permisit, quippe forma præstans, & quod R. Schelomo פי *ad Numer.* XII. I. *Biblior. Magn. Basileens.* & Baal hath Turim פי *ad eund. loc. ibi in marg.* ex voce כושית Æthiopissa per Gematriam (utrunque enim in numeris valet 736.) probant, יפה מראה pulchra adspectu? vel quod ab ea maritus propter quotidiana colloquia cum Deo, & simul ad sanctificandum nomen, ut putant Rabbini, vid. R. Sch. Jarchi *loc. c.* & *Devarim Rabba fol.* 302. *col.* I. Gilbert. Gaulmyn. *lib.* 5. *Notas. cap.* 3. *ad Autor. Jud.* Anonym. *de Mosis Morte pag.* 396. 397. abstinuerit? חס ושלום Absit obscœna opinio, in qua vel nugacissimi Judæorum nunquam fuerunt. Liberandus ab hac injuria Vir Divinus est.

Sed surgit tamen difficultas, quæ nostræ adversari sententiæ videtur. Concedamus enim necesse est, Dæmona ἐπιχαιρέκακον execrandam *Cornua imponendi* consuetudinem plantasse, ut quemadmodum Deo semper est contrarius, ita heic etiam Cornua pro infamiæ signo venditarit, quæ in sacrosanctis literis Autoritatis, Excellentiæ, Majestatis, Gloriæ etiam, Potentiæ, atque Imperii nota sunt. Sic Hiob, cum Gloriam suam evanuisse dicit עללתי בעפר קרני inquit, *cap.* XVI. 15. *Redegi in pulverem cornu meum.* Sic Hanna in oratione sua I. *Sam.* II. I. *&* 10. רמה קרני ביהוה *Exaltatum est Cornu meum in Domino.* Et rursum: וירם קרן משיחו *Et exaltavit Cornu Christi sui*: sic David *Psal.* LXXV. 10. כל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק *Omnia Cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua justi.* Sic apud *Danielem cap.* VII. 20. decem Cornua decem Regna demonstrant. Et pluria id genus loca sunt, de quibus consulantur Concordantiæ. Videantur etiam, si placet, *Jo. Pierius in Hieroglyphicis lib.* 7. *cap.* 19. *pag.* 87. Jo. Drusius *Comment. ad diffic. loca* Sam. *p.* 402. P. Ravanellus *Bibliotheca Sacr. fol.* 381. *col.* I. & alii, qui hanc Cornuum significationem fusius demonstrant. Sane & in secularibus Autorum scriptis *Cornua* notare Gloriam & Majestatem videmus. In Alkorano *Surata* 28. *p.* 165. Mohammedes Alexandrum M. דואלקרנין Dulkarna invocat, h. e. δικέρατον sive bicornem, cujus appellationis rationes varias afferunt, ex Arabibus Beidavi, Kessæus, Elmacinus, ex recentioribus Illustris Scaliger, Const. L' Empereur, Jacobus Christmannus, Giggæus, Schickardus, quos apud celeberrimum Hottingerum *in Historia Orientali lib.* I. *c.* 3. *pag.* 73. 74. 75. videre licet, qui ipse tamen, ut & Cl. Ludovicus de Dieu *Animadvers. in Exod. pag.* 83. ita nuncupatum ab Impostore statuunt, ob duplicem Gloriam, Imperium videlicet Orientis & Occidentis: cum & Talmudicis קרני מלחמה Cornua belli sint ipsi belli Duces. Ita

Tau-

Taurinum sibi caput, tanquam Regni insigne, impouisse dicitur Astarte Sidoniorum Dea, uti videre est apud Doctissimum Seldenum *de Diis Syris Syntagm.* 2. *cap.* 2. *p.* 243. Neque aliter responsum est Genutio Cippo, Prætori Romano, portam egredienti, postquam in capite ejus subito veluti duo Cornua emersissent, quam Regem eum fore, sic habes in *lib.* XV. *Metamorphoseon fab.* 49. ab *Ovidio*, itemque Plinio *lib.* 2. *Nat. Hist. cap.* 37. Valerio Maximo *l.* 5. *factor. Memorabil. c.* 6. P. Gregorio Tholosano *lib.* 26. *de Repub. cap.* 1. *num.* 13. aliis. Quod si itaque Gloriæ, Autoritatis atque Majestatis indicium sunt Cornua, cum in sacris literis, tum Autoribus profanis, quid absurdi subest, quin Mosi talia afficta a Judæis statuamus, qui Israelitarum Rex erat, vid. Jo. Drus. *cap.* 103. *comment. ad diffic. loc.* Gen. *p.* 426. 172. qui Deo familiaris, vid. Jo. Hotting. *l.* 1. *Hist. Orient. c.* 3. *p.* 54. qui communi mortalium omnium conditione superior? Nihil absordi esse, si Mosis Majestatem & Autoritatem nominaturi *Cornu* per Metaphoram dicamus, sponte fatemur, nam & Judæi, ut paulo post indicabimus, ita locuti sunt; sed num Cornutus propterea Moses vocandus, & Cornua in Icone ejus exprimenda, id demum μέγα λίαν ἄτοπμα. Gentiles quidem Idololatræ Jovi Ammonio non Cornua modo ob divinam Majestatem, & potentiam Regiam tribuebant, sed in ipsius etiam simulacro & oraculo repræsentabant, quod pluribus Autorum locis ostendi posset. Martianus Capella *lib.* 2. *pag.* 39. notante illustri Casparo Barthio *l.* 25. *Adversf. cap.* 1. *fol.* 235. Ammon, inquit, apparuit cum cornibus Arietinis, & vestimento lanitio, ac sitientibus undam fonti exhibuit.

M. Annæus Lucanus *lib.* X. *Pharsalia vers.* 514. *seqq.*

Ventum erat ad Templum, Lybicis
quod Gentibus unum
Inculti Garamantes habent: stat COR-
NIGER illic
JUPITER, ut memorant; sed non
aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro, sed tortis cornibus
Ammon.

Ita Silius Italicus *lib.* III. *bell. Punic. vers.* 8. *seqq.*

Prisca fides adytis longo servatur ab
ævo,
Qua sublime sedens Cyrrheis æmulus
antris
Inter anhelantes Garamantes Corniger
Hammon
Fatidico pandit venientia secula luco &c.

Idem alibi *lib.* IX. *bell. Pun. vers.* 295.

Contra cincta latus ferro Saturnia Juno,
Et Pallas Libycis Tritonidos edita
lymphis
Ac patrius flexus per tempora cornibus Hammon.

Et Phæstus inquit, indice Schedio *Syntagm.* 3. *de Dii Germanor. c.* 3. *p.* 405.

Ζεῦ λιβύης Ἄμμων κεραστηφόρε, κέκλυθι μάντι.
Jupiter Libyæ Ammon, CORNUTE,
audi Vates.

Et quis singula Autorum loca recensebit, quæ adduci possent? Unum Alexandrum ab Alexandro addimus, qui de hoc Jovis Ammonis augustissimo (ita ipse loquitur) & antiquissimo apud Garamantes Oraculo videatur *lib.* 6. *Genial. dier. cap.* 2. *fol.* 308. 309. & Gerardum Jo. Vossium *l.* 1. *de Idololat. c.* 27. *p.* 201. 202. qui causas Ammonis cornuum adfert. Sed nec A. Gellium præterire possumus, reconditæ literaturæ Parentem, qui in *l.* 3. *Noct. Attic. c.* 3. oraculum hoc, forsan ob idem hircinum caput, quo Jupiter conspiciebatur, *Arietinum* vocat; cum ejus responsum magnis ludis dici solitum:

PERIBO SI NON FECERO,
SI FAXO VAPULABO;

ex Plauti Freto exscriberet. Meminit idem *Gellius* alibi *l.* 5. *Noct. Attic. c.* 12. Vejovis simolacri, quod Romæ erat in æde inter Arcem & Capitolium ipsi extructa: Ejus vero caput eodem modo cornibus ornatum refert laudatus Alexander ab Alexandro *lib.* 4. *Gen. dier. cap.* 12. *fol.* 104. e cujus Genialium dierum eruditissimis libris *lib.* 3. *Gen. dier. c.* 12. *fol.* 136. etiam Venerem Cornutam apud Tussas in Ægypto cultam fuisse discimus. De Baccho quoque dicendum verbum est, sive Dionysio, aut Libero Patre, non cujus supra meminimus; sed de altero illo, Vini inventore, quem similiter cum duobus cornibus in fronte effingebant. Sic enim Ovid. *Epist. Heroid. Epist.* 21. Sappho Phaoni, *vers.* 13.

Sume fidem & pharetram, fies manifestus Apollo.
Accedant Capiti CORNUA, BACCHUS eris.

Unde

Unde *Horatius*, cum *Bacchi* laudes canit *lib.* 2. *Carm. Od.* 19. in Bacchum:

> *Te vidit infons Cerberus AUREO*
> *CORNU DECORUM, leniter atterens*
> *Caudam, & recedentis trilingui*
> *Ore pedes tetigitque crura.*

Superſedemus plura adducere teſtimonia, quæ paſſim in Poetis invenias, præſertim *Ovidio*, qui *de Arte Amandi Lib.* 1. *verſ.* 231. *ſeqq.* etiam rationem, cur Baccho cornua affigantur? his verſibus reddit:

> *Sæpe illic poſitis teneris abducta lacertis*
> *Purpureus Bacchi CORNUA preſſit Amor;*
> *Vinaque cum bibulas ſparſere Cupidinis alas,*
> *Permanet, & capto ſtat gravis ille loco.*
> *Ille quidem pennas velociter excutit udas:*
> *Sed tamen & ſpargi pectus Amore nocet.*
> *Vina parant animos faciuntque caloribus aptos:*
> *Cura fugit multo diluiturque mero.*
> *Tunc veniunt riſus, tunc pauper CORNUA ſumit,*
> *Tunc dolor & curæ rugaque frontis abit.*

Fere in eandem ſententiam Horatius *lib.* 3. *Carm. Od.* 21. *ad Amphoram.*

> *Tu ſpem reducis mentibus anxiis,*
> *Vireſque, & addis CORNUA pauperi,*
> *Poſt te neque iratos trementi*
> *Regum apices, neque militum arma.*

Nimirum tribuebant ipſi Cornua Veteres ad indicandi vini naturam & ebrietatem, quæ potatoribus animum addit eoſque ad ferociam & pugnacitatem, qualem in beſtiis Cornibus præditis deprehendimus, impellit, adeoque, ut idem *Horatius* recte ait, *Lib.* 1. *Ep.* 5. *ad Torquatum*, ad prælia erudit inermem. Deinde etiam, ut vini eum inventorem eſſe oſtenderent, quippe antiquitus vina in cornibus miſcebant, iiſque loco poculorum utebantur. Unde κρατὴρ quaſi κερατὴρ ἀπὸ τῶν κεράτων dictus. Quare Athenæus *in Dipnoſoph. lib.* 2. apud *Voſſium* de Idololatria *lib.* 3. *tot. c.* 2. *p.* 3. qui propter hunc Cornuum uſum τὸν Διόνυσον, inquit, κερατοφυῆ πλάττεσθαι ἔτι δὲ ταῦρον καλεῖσθαι ὑπὸ πολλῶν ποιητῶν. Ἐν δὲ Κυζίκῳ καὶ ταυρόμορφος ἵδρυται. Conferantur præter laudatum Athenæum & Voſſium Stackius *lib.* 3. *Antiq. conviv.* Roſinus *lib.* 5. *antiq. Roman. c.* 28. *fol.* 215. Dempſterus *Paralip. ad* Roſin. *Antiq. Rom. p.* 847. 842. alii. Ita inquam Gentiles in Idolis & ſimulacris formabant ſibi talem perſonam, qualem a Satana edocti prius finxerunt, ut divinis poſtea honoribus afficerent. At longe aliter Judæi, quorum inſtitutis, uti probavimus, contrarium erat talia repræſentare, quanquam pluria id genus fingebant. Quorum alii duo Cornua Moſi tribuebant, alii unum, quod inter ipſius oculos eſſe in fronte afferebant, nuncupabantque קרן ההוד *Cornua Magnificentiæ*, quo Angelum Mortis Sammaelem, cum ad eum occidendum miſſus a Deo eſſet, occœcaſſe legitur in *Debarim Rabba*, quem librum ipſo Talmude antiquiorem putant. Ibi namque, poſtquam diuturna Sammaelis cum Moſe contentio deſcripta eſſet, ſubjungitur *fol.* 302. *col.* 4. *Edit. Amſtelod. An.* 1641. אמר לו הקבה לסמאל צא והבוא נשמתו של משה מיד שלף חרבו מתערו ועמד על משה מיד קצף עליו משה נטל את המטה בידו שהקוק בו שם המפורש ופגע בו בסמאל בכל כחו עד שנס מלפניו ורץ אחריו בשם המפורש ונטל קרן ההוד מבין עיניו ועיור את עינו בכך: *Dixit Sanctus ille Benedictus ad Sammaelem: Egredere & adduc animam Moſis. Tum ſtatim evaginavit hic gladium ſuum, & ad Moſen acceſſit. At confeſtim Moſes iratus accepit baculum, in quo ſcripſerat Schem hampboraſch, & percuſſit Sammaelem totis viribus, uſque dum fugit, & ab ipſo cucurrit retrorſum propter Schembampboraſch. Poſtea accepit Moſes Cornu gloriæ ſuæ, quod inter oculos ſuos erat & excæcavit oculum Sammaelis*, &c. Eadem habentur *in libro* פטירת משה רבינו עה, quem *Pariſiis* cum Nutis & Verſione edidit *Gilbertus Gaulmynus*, ubi poſt alia Deus ad Sammaelem *pag.* 32. *col.* 1. לך והבא נשמתו מה עשה סמאל באותה שעה שלף חרבו בחמה וקצף ועמד על משה מיד עמד משה עליו בחמה וקצף ועמד ונטל מטה האלהים בידו שהיה חקוק בו שם המפורש ופגע בסמאל ינער כד בנערת עד שרצל פניו יהוא רץ אחריו בשם המפורש והפשו והכהו במטה ועיר פניו בקרני הודו: Quæ verba ita *Gaulmynus* vertit, reſpectu non tam ad phraſin hebræam quam ſenſum habito *pag.* 85. 86. *Modo atque animam ejus* (Moſis) *corpore eductam huc mihi ſiſte, nihil cunctatus* (Sammael) *educto vagina gladio Moſen petit. Iratus Moſes invadentem virga Dei cui ineffabile increpitum fugere cogit, dumque perſequitur arcani Nominis poteſtate, percuſſum virga cæpit, capitique oculos lumine gloriæ excæcavit.* Recte Gaulmyn: *Lumine Gloriæ*, licet utique in Hebræo ſit בקרן הודו. Non enim literaliter, & ut He-

Hebræi loquuntur על דרך פשוט fabula hæc exponenda eſt; ſed על דרך משל hoc eſt, Allegorice & Myſtice, quemadmodum intelligenda ea omnia ſunt, quæ in Mythica & Parabolica, ſive ænigmatica Theologia Vet. Rabbinorum & Talmudiſtarum traduntur, e. g. de Piſce Leviathan, de Tauro בהמות *Behemot*, de ave בר יוכנה *bar Juchne*, de horrendo Leone in ſylva Ela, & innumera ejuſmodi prima fronte incredibilia, & ridicula quæ magnam partem *in Sepher hammaſah* (vulgo vocant das Maaſebuch/ *liber Hebræo-Germanicus impreſſus Baſileæ*,) collecta videas. Non enim hæc putamina ſuo nucleo carent, quippe his fabulis myſteria ſua involvunt, quo Chriſtianis occultentur, ceu erudite prolatione publica ad Lipmannum nuper docuit Clar. noſter *Jo. Adam. Scherzerus*, promiſit etiam de his Rabbinorum allegoriis ante hos tres & viginti annos peculiarem tractatum Rabbi ſeculi noſtri doctiſſimus, Menaſſeh ben Iſrael *lib.* 2. *de Reſurrectione Mortuorum cap.* 19. *p.* 225. verum in hunc uſque diem nondum videre contigit. Conſulere interim poteſt, qui plura volet, Celeberrimos Jo. Mich. Dilherrum *lib.* 1. *Elector. c.* 24. *pag.* 150. & Theodoric. Hackſpanium *in Tractatu de ſcripsorum Judaicor. in Theologia uſu, affix.* R. Lipman. Nizzach. *c.* 2. *n.* 26. *ſeqq. pag.* 345. *ſeqq.* Per Moſis igitur *Cornua* hoc loco nonniſi Majeſtatem ejus & ſplendorem innuunt. Unde autor ejuſdem Libri, quem *Gaulmynus* edidit, poſtquam Joſuam Regem deſcripſiſſet, & Regia jura a Moſe ipſi tradita narraſſet, addit *p.* 26. *col.* 2. לסוף לא הניחו ליהושע עד שישב על סילין של זהב כרדר מלכי הארץ רעל כרחר רכו כרחר לו יסשמשי על כרחר כל צרכו יעל כרחר כל צרכו קרני ההיך למעלה: *Denique non deſtitit Moſes, uſque Joſuam invitum Regio ritu in ſolio collocavit, ipſe ſtans reluctanti non modo miniſtravit, ſed & Gloriæ, quæ a Deo ſibi tradita habuit,* Cornua conceſſit, *h. e. eandem Majeſtatem, & Autoritatem, & Gloriam conceſſit, quam ipſe eu Dei ſingulari gratia antea acceperat.* Quæ omnia manifeſta ſunt ex Veterum Hebræorum traditione, de decem Iſraelitarum cornibus, quæ quoniam nobis viſa eſt non eſſe memoratu indigna, ſubjungimus, prout offendimus eam in *Medraſch Echa rabbati*, magnæ Autoritatis apud Judæos libro, *fol.* 72. *col.* 3. *circ. fin.* נדעכחי אף כל קרן ישראל עשר קרנות הן קרנו של אברהם קרנו של יצחק קרנו של יוסף קרנו של משה קרנו של תורה קרנה של כהונה קרנה של לויה קרנה של נבואה קרנה של כה קרנו של ישרא׳ ריא קרנו של משיח קרני של אברהם שנאם כרם היה לידידי בקרן בן שמן קרנו של יצחק אמר נאחז בקרניו קרנו של יוסף שנא בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו קרנו של משה דכתיב כי קרן עור פניו קרנה של תורה דכתי קרנים מיר לו קרנה של כהונה דכתיב קרנו תרים בכבוד קרנה של לויה שנא כל אלה בנים להימן חוזה המלך בדברי האלהים להרים קרן קרנה של נבואה דכתיב רמה קרני נה הקרנו של נה דכתיב רם קרני ראמים עניתני קרנו של ישרא׳ שנאמר דירם קרן לעמו ויש אומרים קרנו של משיח שנאמר ויתן עת למלכו וירם קרן משיחו יבילו היו נתונות בראשן של ישרא׳ וכיון שחטאו ניטלו מטלו מהן חרא וכתיב גדעכחרי אף כל קרן ישראל וניתנו לאומות העולם ההר ועל קרניא עשר דו בראשה ואתרי די סלקת וכפלרת מן קרמיה תלרת וכתיב בתריה יקרניא הרן יקוה מלכיתא נשדה מלכין יקמה יאחרן יקום אחריהון יהיא ונשישרא׳ עושין תשיב הקבה מחזירן למקומם ההר וכל קרני רשעים אגדע תבונן קרנות צדיק הקרנות שנידע צריקי של עולם איסתי הוא מחזירי למקים לבשיחסם הקבה קרן עת משיחו דכתיו ויתן למלכו וירם קרן משיחו: Senſus verborum hic eſt: *Amputavit Deus in ira furoris omne* Cornu Iſraelis. (Hæc ſunt verba Textus *Thren.* 2. *v.* 3. quæ in ſequentibus exponuntur.) *Intelliguntur heic decem Cornua, nempe Cornu Abrahami, Cornu Iſaaci, Cornu Joſephi,* Cornu Moſis, *Cornu Legis, Cornu Sacerdotii, Cornu Leviticum, Cornu Prophetiæ, Cornu ſanctuarii, Cornu Iſraelis: ſunt etiam qui dicunt: Cornu Meſſiæ.* Cornu Abrahami *indicatur, cum dicitur* Eſa. v. 1. *Vinea fuit dilecto meo in Cornu filii olei.* Cornu Iſaaci, *cum dicitur* Geneſ. XXII. 13. *Retentus in perplexu Cornibus ſuis.* Cornu Joſephi, *cum dicitur* Deut. XXXIII. 17. *Et Cornu Monocerotis Cornu ejus.* Cornu Moſis, *quando ſcriptum eſt* Exod. XXXIV. 29. *quod in modum Cornuum radiaret cutis faciei ejus.* De Cornu Legis *ſcriptum eſt* Hab. III. 4. *& duo Cornua de manu ejus. De* Cornu Sacerdotii Pſal. CXXII. 9. *Cornu ejus exaltabitur in gloria.* De *Cornu Levitico dicitur* 1. Paralip. XXV. 5. *Omnes iſti filii Heman videntis Regis in Verbo DEI ad exaltandum Cornu. Prophetiæ innuitur, cum ſcriptum eſt* 1. Sam. II. 2. *Exaltatum eſt Cornu meum.* Cornu Sanctuarii, *quando ſcriptum eſt* Pſal. XXII. 22. *Et de Cornibus Unicornium reſpondiſti mihi.* Cornu Iſraelis, *cum dicitur* Pſal. CXLVIII. 14. *Et exaltavit Cornu populi ſui. Qui vero Meſſiæ cornu addunt, allegant dictum* 1. Sam. II. 10. *Et dabit fortitudinem Regi ſuo, & exaltabit Cornu Meſſiæ ſui. Cæterum omnia illa Cornua impoſita ſunt capitibus Iſraelitarum; at poſtquam peccaverunt, ablata ſunt ab iſtis juxta hoc quod dictum eſt: Amputavit in ira furoris omne Cornu Iſraelis. Data tunc autem ſunt Gentibus Mundi, quemadmodum dicitur* Dan. VII. 20. *Et de*

de Cornibus decem, quæ erant in capite ejus, & ultimo quod succrevit cadentibus a conspectu ejus tribus. Et ibidem pauln infra vers. 24. scriptum est: *Et cornua decem eu illo Regno, decem Reges eusurgent, post quos eusurget postremus, qui erit diversus a prioribus, & tres Reges deprimet. Quod si vero Pœnitentiam egerint Israelitæ, tunc restituet ea Deus S. B. in locum suum, secundum illud, quod prædictum est* Psalm. VII. 10. *Et omnia Cornua Peccatorum confriugam, & exaltabuntur Cornua Justi. Cornua inquam, quæ Justos Mundi abscidit. Ecquando restituet, quando exaltabit Cornu Messiæ sui; quemadmodum vero restituet, eo tandem Deus S. B. in locum suum? Tunc dum dictum est* 1. Samuel. II. 10. *Et dabit fortitudinem Regi suo, & exaltabit Cornu Messiæ sui*. Hucusque Rabbinnrum Vetus Traditio ex *Echarabbati*, quæ sæpe in Medraschim Judæorum repetitur. Quemadmodum autem nec Abrahamo, nec Isacco, nec Josepho Cornua appingunt Judæi, licet utique in Mythica sua Theologia tribuat, ita profecto frustra essent, qui ab hac Judæorum traditione patrocinium Nummis nostris *Cornutum Mosen* exhibentibus quærere velint. Quare tandem concludimns, Barbaros hos Nummos esse, & non a Judæis cusos, sive in honorem Mosis, sive, ut Magnus quidem Vir affirmat, in Christianorum opprobrium. Quis igitur Autor denique illorum? Arbitramur, a Christianis factos esse superioribus seculis bono animo, ac pia intentione, non ot Numismatum quotidianorum, quibus in emtione & venditiooe utimur, vices obirent, neque ut inservirent ad judæos aliquos sive demerendos, sive ad Christiaoismum civiliter invitandos: nam neque hoc probabile; Sed ut κειμήλια quædam esseot, qualia Amicis olim & hospitibus donabantur, amoris & hospitii monumenta. Cujusmodi Nummi etiam hodie V. G. in S. Baptismatis recordationem non raro cuduntur, qui baptisterium exhibent, & Verba institutionis Sacramenti hujus, &c. quos improprie monetam dixeris, quippe qui cuilibet, etiam privato, formare concessi. Ita non absimile vero videtur, factos olim a pio Patrefamilias uno alterove Nummns, qui & Mosis faciem ræpræsentarent, & verba primi Præcepti, ut aut filiis suis, aut aliis, queis bene vellent, loco nobilis alicujus κειμήλιυ offerent, ne præceptorum divinorum, quæ Moses Dei jussu consignasset, oblivisceremur. Deceptos autem eosdem esse putamus vulgata Bibliorum Interpretatione, quæ Locum *Exod.* XXXIV. כי קרן עור פניו perperam reddidit, *quod Cornuta esset Facies sua*. Unde ortum nt crediderint, Mosen habuisse Cornua, unus quidem, cui priorem Nummum adscribimus, *Arietina*, qualibus Jovem olim, ut nstendimus, formabant; alios, cui alterum, in recta anteriora protensa, qualia Bacchho fuerunt.

C A P U T IV.

Hodierni Pictores Mosen Cornutum *pingunt. Vulgatus quomodo R. Schelomoni vocetur? Verbo Authentica* Exod. XXXIV. 29. 30. 35. *Eorum vero παράφρασις. Locus* Actor. XI. 3. *Illustratus. Quid γλῶσσα πυρὸς Græcis, &* לשון אש *Hebræis?*

QUid statuendum de Nummis his Mosaicis? diximus hactenus, nempe oon a Judæis cusos, sed manibus formatos Christianorum, qui, cum vulgatæ adhæseriot versiooi, non potuerint nisi *Mosen Cornutum* fuisse credere, quemadmodum hodierni etiamnum pictores in picturis suis eidem Cornua affingunt. Nunc ergo ordn postulat, ut interpretem hunc vulgatum, quem R. Schelomo Jarchi non immerito מפרש טעה vocat, *vid.* Theod. Hackspan. *Assert. Passion. Dominic. contra Judæos, & Turc. pag.* 19. erroris cnnvincamus. Enim vero, cum sub manu, hoc quicquid dissertatiunculæ est; creverit, & præterea diei quartæ destinatum disceptandi tempus sic, plura addere prohibemur. Erit alia forsitan, utut tarda, occasio, ea de re dicendi, si *Deus* voluerit, & nos sereno hæc vultu abs *Te*, si quis nobis contingestes, Lector, adspici deprehenderimus. Quare nunc non nisi veram salum παράφρασιν subjungimus verborum Authenticorum *Exod.* XXXIV. 29. 30. 35. quæ ita sonant: ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה וגו': Hoc est: *Et fuit, cum Moses de monte Sinai descenderet, ferretque in manu sua duas Tabulas fœderis, cum, inquam, descenderet de monte, iguorabat, quod splenderet ac radiaret cutis facici suæ, in loquendo cum secum*. (ita ad verbum, sensus vero est, quod ipse scil. Dominus locutus esset secum) *Adspeuerunt autem Aharon omnesque filii Israelis Mosen & ecce splendebat ac radiabat culis faciei ejus, & timebant accedere ad eum. Et videbant filii Israelis faciem Mosis, quod cutis ejus radiaret aut fulgeret*. Nimirum aliter nobis imaginari non debemus faciem Mosis fuisse, quam

adeo ſplendidam, ut & frons & naſus, & os, & mentum radiarint, adeoque undique viſæ fuerint γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, quemadmodum in Actis de Apoſtolis dicitur *cap.* II. 3. quos Spiritus Sanctus jam repletos, eadem modo, quo Moſes radiaſſe arbitramur. Ut enim ab Hebræis לשון אש pro flamma ignis adhibetur *Eſai.* v. 21. vid. Cl. Jo. Buxtorf. *Lex. Talm. Rabb. fol.* 1102. ita γλῶσσαι πυρὸς nil aliud ſunt, quam flammulæ quædam ſcintillantes, a pyramidali ignis forma ita dictæ, quia extrema ignis flamma inſtar linguæ projecta eſt. Quod more ſuo, hoc eſt, eruditiſſime ad *Horatii* quendam locum docet *Prælect. Public. ad lib.* I. *Serm. Satyr.* 5. æternum Philologiæ atque univerſæ Literaturæ decus & ornamentum *Fridericus Rappoltus*, Patronus & Præceptor noſter, quem a primis incunabulis veneramur, veneraturi quod viximus.

SEBASTIANI SCHMIDT

DISPUTATIO

DE

DIDRACHMIS a CHRISTO SOLUTIS.

Matth. XVII. 24. *ſeqq.*

I. DE *Didrachmis a Chriſto ſolutis. Matth.* XVII. *verſ.* 24. *ſeqq.* cum bono Dei aliquid acturi ſumus. Ubi ante omnia præmittimus ex Evangeliſta, qui ſolus habet, ipſa hiſtoriæ verba: *Poſtquam autem veniſſent illi* (Chriſtus & diſcipuli ejus) *in Capernaum*, acceſerunt οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, *ii qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt:* ὁ διδάσκαλος ὑμῶν οὐ τελεῖ τὰ δίδραχμα, *Magiſter veſter nonne ſolvit didrachma? Dicit: Ita. Et quum ingreſſus eſſet in domum, prævenit ipſi Jeſus, dicens: Quid tibi videtur Simon?* οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη, ἢ κῆνσον; *Reges terræ a quibus accipiunt vectigalia aut cenſum?* ἀπὸ τῶν υἱῶν αὐτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων; *a filiis ſuis, an ab alienis? Dicit ipſi Petrus: ab Alienis. Dicit Jeſus: Ergo liberi ſunt filii. Ne vero ſcandalum ponamus iis, ubi abieris ad mare, ejice hamum, & primum aſcendentem piſcem tolle, & quum aperueris os ejus, invenies ſtaterem. Hunc ſume, & da iis pro me & te.*

II. Variæ circa hanc hiſtoriam naſcuntur Quæſtiones. Præcipua facile eſt, cujuſmodi fuerint didrachma, quæ a Chriſto exactores exegerint, & de quibus Chriſtus cum Petro tam multa collocutus, tandemque ſolverit? In qua quæſtione etiam præcipue ſolvenda verſabimur; de reliquis breviter, antequam ad illam principalem perveniamus, nonnulla dicturi.

III. *Quæſtio prima* eſt *de Tempore*, *quando hæc hiſtoria contigerit? Lightfootus Hor. Hebr.* in Evangelium Matthæi ad *cap.* XVII. *verſ.* 24. putat fuiſſe prope Feſtum tabernaculorum, & aliis, qui ſtatuunt, prope Feſtum Paſchatis contigiſſe, exiſtimat, naſci hinc obiectionem non facilem admodum reſponſu. *Occurrit hic*, inquit, *non facilis admodum reſponſu, hæc objectio, Tempus ſolutionis didrachmorum, erat circa feſtum Paſchatos* (Schekalim cap. I. hal. 3.) *At longe jam elapſum erat id temporis, appropinquavitque feſtum Tabernaculorum. Reſponderi poſſet* 1. *Matthæum qui hanc hiſtoriam recitat, ſeriem & ordinem temporis non obſervaſſe, quod ei non inſolitum: quippe qui inter omnes Evangeliſtas maxime hiſtoriarum tempora dislocet. At concedatur, ordinem hiſtoriæ apud eum rectum hic & proprium; Reſpondetur.* 2. *Aut Chriſtum ad paſcha proxime elapſum vix affuiſſe, aut, ſi affore, ob impendens illi periculum ab inſidiis Judæorum non potuiſſe ſolutionem hanc præſtare, eo modo, quo oportuit. Animadverte ea, quæ dicit Johannes Paſchate proxime elapſo* cap. VI. 4. *Prope erat Paſcha feſtum Judæorum;* & cap. VII. 1. *Poſt iſta Jeſus ambulavit in Galilæa, noluit enim amplius ambulare in Judæa, quia ſtudebant Judæi eum interficere.* 3. *Non inuſitatum erat, ſolutionem didrachmorum hujus anni in annum ſequentem prorogare; illud urgente aliqua neceſſitate.* Hactenus Lightfootus. Sed non video, quare adeo ſe torqueat Vir doctus alioqui. Matthæum or-

ordinem historiæ hic observasse, ex antecedentibus & consequentibus apparere facile potest; maxime si reliquos Evangelistas conferamus. Incipit caput decimum septimum a clarificatione Christi in monte. Subjicitur bono ordine, quid circa Lunaticum puerum & patrem ejus contigerit, quando Dominus de monte descendit. Sequitur *vers.* 22. prædictio passionis, mortis & resurrectionis Christi, quum versarentur in Galilæa. Et tandem finito itinere per Galilæam, narratur, quod Dominus cum discipulis suis Capernaum venerit. Non video, quid hic in ordine desiderari possit. In capite decimo octavo subjungitur quæstio de majori inter discipulos, dicunturque discipuli *ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ*, *in illa hora*, accessisse ad Jesum. Plane consentit *Marcus cap.* IX. licet nostram historiam non habeat. Postquam narravit historiam Clarificationis Christi & pueri Lunatici, *vers.* 30. subjicit; *Et inde exeuntes pertransiverunt per Galilæam.* Pergit vers. 33. *Et venit in Capernaum.* Eodem versu subjicit, quod, cum Dominus ibi esset, in domo, in qua etiam fuit juxta narrationem Matthæi, quum didrachma peterentur, Dominus quæsiverit, quid locuti essent in via, & fuisse ait quæstionem, quisnam maximus esset; quam Dominus solverit, ut est *Matth.* XVIII. *vers.* 1. *seqq.* Eundem plane ordinem observat Lucas *cap.* IX. a *vers.* 28. & deinceps. Qui idem Evangelista refutat quoque *vers.* 51. opinionem Lightfooti, & quorumcunque præterea est, quasi procul abfuerit a Paschate, & propius festo Tabernaculorum, quando Dominus Capernaum ingressus est. Postquam namque in antecedentibus narravit disceptationem discipulorum de primatu, pergit, *Factum vero est, quum complerentur dies assumtionis ejus, & ille faciem suam confirmavit, ut abiret Hierosolymam.* Quæ verba sane ii quoque, qui de instante Passionis tempore non interpretantur, de uno ex paschatis Christi tamen accipiunt. Sed decipitur, ut apparet, Lightfootus per hoc, quod putat hoc pertinuisse ad tempus, de quo *Johannes cap.* VII. *vers.* 1. loquitur, quando Christum in Galilæa circumambulasse dicit: tum namque prope fuisse festum Judæorum, scenopegiam. Nam non fuit tempus illud ante scenopegiam, sed post scenopegiam. Post festum namque scenopegiæ rursus in Galilæam concessit, & ex Galilæa in Judæam trans Jordanem, ubi prius Johannes baptizabat, reversus, *Matth.* XIX. *vers.* 1. *Marci* X. *vers.* 1. *Joh.* X. *vers.* 40. Ibi commoratus est, donec a sororibus Lazari vocaretur *Joh.* XI. *vers.* 3. & Lazarum resuscitaret. Post quod vicinio paschate paulisper Ephraimi commoratus, *ibid. vers.* 54. 55. Bethaniam rediit, & Hierosolymam sub ultimum Pascha ingressus est *Joh.* XII. *vers.* 1. 12. Ex his omnibus concludimus, paucas septimanas ante Pascha fuisse, cum didrachma a Christo peterentur: ut inciderit momentum temporis in illas ipsas septimanas ante Pascha, quibus extra Hierosolymam sicli in usum templi sacrum colligi soliti sunt.

IV. *Quæstio secunda* est; *quare Exactores didrachmorum ad Petrum potius, quam ad Christum, aut alium ex Apostolis accesserint?* Quod prius, quam ad Christum, accesserint? Apud Patres, *Chrysostomum*, *Hieronymum*, *Theophylactum*, *Bedam*, duæ deprehenduntur sententiæ: prior, quod reverentiæ causa non ausi fint ad Christum accedere: quæ quidem reverentia ex miraculorum magnitudine apud eos orta fuerit: posterior, quod malitiose potius ad Petrum, quam ad Christum accesserint, ut ex eo facilius discerent, num Christus tributum Cæsari solveret, & si negaret, occasionem caperent accusandi. Ex quibus prior *Maldonato* probatur. Fatemur, posteriorem sententiam nobis etiam parum placere. Nam non legimus in Historia Evangelica, quod ejusmodi insidias Christo struxerint. Præterea non dubitamus, quin Exactores isti noverint, Christum quotannis solvere. Quod vero quærunt, non est ignorantium, sed affirmantium. Notum enim est, quod interrogatione negativæ affirmare soleant. Et eædem usurpantur, quando cum aliquo in colloquium venire volumus. Dicere itaque ad Petrum volunt; Magister vester solet, ut scis, didrachma solvere; quandoquidem itaque iterum tempus solvendorum advenit, idem ab eo expectamus faciendum. Quis namque nescit eos, qui tributa aut pecuniam quamcunque capitationis exigunt, consignata habere nomina, ut quærere illis plane non sit necesse, quisnam dare debeat; Licet vero res sic se habeat, non tamen opus est, ut dicamus, reverentiæ causa propter miracula Christum non accessisse, sed Petrum. Textus namque aliud nobis monstrat, nimirum Petrus erat extra domum; Christus autem intra domum: quandoquidem Petrus in domum abiit, cum, quid peteretur, nuntiare illi vellet: & intra domum quoque Dominus cum illo collocutus est. Quanquam non negamus, quod ex civili quoque honestate potius ministrum, quam Doctorem & Dominum accedere debuerint. Certe enim Christus in Capernaum & tota Judæa autoritatem Doctoris habuit, & ab his ipsis

Exactoribus διδάσκαλος, Doctor seu Magister appellatus est: qui titulus in magno honore apud Judæos fuit. Christus vero etiam cum Exactoribus istis oonnisi per discipulum suum, h. e. Petrum egit, cui dixit: *Accipe eum*, (staterem) *& da illis pro me & pro te*. Quod non ex arrogantia fecit, nec sic interpretari poterat, quisquis modo communem aliis Doctoribus autoritatem illi concedere voluit. Non itaque nobis displicet, quod Exactores bonis & amicis verbis cum Petro egeriot, & per Petrum cum Christo. Hinc vero nnnnulli concludunt; Ergo non exigebatur census Imperatoris Romani, quem imperare solebant. Quod argumentum nullius momenti est. Nam Imperator quidem imperando imposuit: Voluit autem sine dubio, quod etiam humanitas communis omoium terrarum exigit, ut Exactores humaniter tractarent eos, a quibus exigerent. Neque enim si Imperator imperat, infimorum ministrorum officium est, ut imperiosis, &, ut sic dicam, Imperatoriis verbis utantur. Et quasi non eadem ratione contra hemi-siclum templi argumentari possim. Noooe enim hic ab ipso Deo, qui Imperatore noo tantum major, sed pro quo etiam Judæi majori Zelo utebantur, impositus & imperatus est? Jam ad posterius quod attinet, quare ad Petrum potius quam alium ex discipulis accesserint Exactores; brevis nobis est responsio; quia Petrus foris extra domum fuit, non alius quis: Ut alium aliquem non præsentem compellare nequiverint. Inepti sunt Romani-Catholici, quandn aliquem Petri primatum hinc excudere conantur, quasi propterea ad ipsum accesseriot Exactores, quod eum nossent principem discipulorum. Sed *Muldonurus* h. l. coactus est fateri, alios ex discipulis Christi noo adfuisse. Longe etiam modestius *Jansenius* in h. l. scribit; *Tributi autem hujus receptores pro mugnitudine signorum Dominum reverentes non audebant ab eo repetere, sed discipulum conveniunt, idque Petrum, vel quod is tum solus adesset Domino, vel quod viderent illum Domino magis familiarem.*

V. Quæritur *Tertio*: *Quare Christus pro se & solo Petro, non autem pro reliquis discipulis didrachmu solverit?* Ex Romanis-Catholicis sunt rursus, qui aliquam Petri præ reliquis discipulis prærogativam emendicari cogaotur. Et frustra in subsidium vocant quosdam ex Patribus, qui referant factum, quod Petrus Apostolorum caput esset. Nam Patres licet Petrum non raro etiam alias Apostolorum caput dicant, & Principem: ejusmodi tamen potestatem, cujusmodi illi inde a Petro in Pontificem Romanum derivare conantur, nuspiam assignarunt. Præterea referunt potius Patres sententiam, quam ut suam faciant. Ipse etiam *Maldonatus* non audet, plus quam probabilitatem sententiæ adscribere: *Quare*, inquit, *pro Petro potius, quam pro aliis Apostolis dari tributum jusserit* (Christus) *solet hic disputari. Chrysostomus & Euthymius respondent, tributum illud in solis primogenitis fuisse solvendum, Petrum autem primogenitum fuisse. Quæ opinio præterquam quod versu pracedente refutata est, eu eo etiam refutari potest, quod inter alios etiam Apostolos aliquos fuisse primogenitos dicendum est. Melior est alteru illa ratio, quam iidem Autores & Hieronymus adferunt, propterea Christum pro se & Petro solvisse, quod Apostolorum caput esset. Scio hanc rationem nostris hæreticis non placere, sed multo profecto est, quam illa, quam ipsi adferunt, probabilior, ideo pro Petro solvisse Christum, quod in illius domo versaretur. Jansenius* tandem judicium tantum excellentiæ Petro deputatæ invenisse se putat. *Quare autem*, inquit, *Dominus statere invento, id est, duobus didrachmis, jusserit reddi pro se, & Petro, & non etiam pro aliis Apostolis suis didrachmum solverit, aliquam ingerit quæstionem. Non enim ea potest dici fuisse causa, quam reddit Chrysostomus, quia scilicet etiam Petrus fuit primogenitus, ut supra ostensum est. Nec ea, quam reddit Lyranus, quia scilicet Dominus Petrum jam fecerat veluti Capitaneum suorum Apostolorum, & tributum hoc tantum per capitu familiarum esset solvendum. Ostensum enim superius viritim fuisse pensitandum. En quo etiam patet, esse plane vanam Titelmanni suspicionem & opinionem, putantis, tributum hoc exigi solitum u transeuntibus civitatem Capernaum, & simplex quidem didrachmum solvendum, cum quis solus transiret; duplum autem, dum cum aliquo comitatu. Dictum est enim, non a transeuntibus, sed ab habitantibus Capernaum solvendum fuisse, & Dominus staterem non pro se & suo comitatn jussit dari, sed pro se & Petro. Quod ergo pro se & Petro jussit dari, vel ob id potest videri factum, quod tunc solus Petrus Domino adesset, vel potius ob id, ut Petrum hujus negotii mediatorem, & miraculi executorem, pro ejus fide simplici, obedientia & operu, & veluti mercede quadam honoraret. Proinde sicut in hoc facto observanda est simplicitas fidei in Petro, nihil dubitante de novo & inaudito Domini præcepto: Ita similiter observundum in ipso Domino, quo modo rursum Petrum præ aliis honoraverit prærogativa nova, cum eum tanti miraculi voluit*

esse

esse executorem & participem, indicans soris etiam ipsum secum a Tributi debito jure debere esse liberum, propter peculiarem excellentiam ei deputatam. Mirum est, doctos viros etiam ejusmodi ineptiis indulgere. Christus jussit dari staterem pro se & pro Petro, antequam Petrus simplici fide obediens fuisset, & operam suam Domino præstitisset. Quare ergo non potius dicitur, quod Christus hoc præmio ad simplicem fidem, obedientiam, operamque præstandam invitaverit? Cætera inhumanum & quodammodo ignominiosum fuisset, si Christus executioni miraculi alium quam Petrum, ad quem casus, & compellatio Exactorum negotium devolverat, deputasset. Visus enim sane fuisset Petrum repudiasse, & indignum judicasse, quin etiam ei succensuisse, quod Exactoribus gratificatus negotium apud Dominum agendum in se suscepisset. Si modo tum alius aliquis ex discipulis adsuit, & non solum Petrus: quod etiam *Jansenium* non improbasse visum est. Quis vero etiam tam audax fuerit, ut reliquos Apostolos didrachma nondum solvisse dicat? Quod si solverunt omnes præter Petrum, non opus fuit, ut Dominus præter Petrum pro ullo solveret. Observandum tandem & hoc est omnibus, quod, quorum certam rationem Scriptura non reddit, certam earum dare nemo possit.

VI. *Quarto* quærunt: *Quare Christus miraculum potius facere, quam ex loculis, in quos, quæ mulieres religiosæ & alii in necessarios usus suppeditabant, conjiciebantur, tributum solvere voluerit? Hieronymus* hanc rationem reddit, quod Christus bona pauperum in tributum vertere noluerit. Quam a paucis probari afferit h. l. *Maldonatus*. Rationem quoque non invalidam subjungit; Nam quæ in loculis erant, ad omnia necessaria mittebantur: at tributum solvere, quando alias Christus volebat, unum erat ex necessariis. Aliam rationem ex *Chrysostomo* & *Euthymio* idem recenset, ita Christum solvere tributum voluisse, ut nec publicanos offenderet, nec suum perderet privilegium, dum non ex suo, sed ex invento solveret. Non parum placet hæc ratio *Maldonato*. Sed sine ulla, quam quidem videam, ratione. Quomodo enim Dominus non ex suo numeravit tributum, si ex invento? Num ergo inventum non erat ipsius? Sane quando quis in invento tantum juris acquirit, ut possit inde debitum tributum solvere, negare nemo poterit, quod proprietatem & dominium in eodem acquisiverit. Et si stater inventum fuit, non suum, respectu Christi; quid de pisce dicemus, in cujus ore stater inventus est? Num hic quoque inventum aliquod fuit, non proprietas? Quod si piscis fuit proprietas; ut quid non stater in ore ejus? Porro quodnam fuit privilegium, quod Christus perdere noluit? Nos sane nullum Christi hic privilegium agnoscimus; sed dominium. Nonne enim dominium est, quod liberat Filios Regum a tributo? Sane: nam Filii Regum jam sunt Domini: licet regnum non administrent. Nec Dominus aliquod tantum sibi privilegium arrogare voluit, sed verissimum dominium, quod ipse Deus habet super omnia. Sed & ipsi *Maldonato* hactenus placuit isthæc ratio, ut subjecerit: *Quanquam ego veram suspicor esse rationem, quod tunc alii discipuli, qui loculos gestabant, non adessent, & cum nollet publicanos offendere, ad solvendum tributum miraculum fecerit.* Suspicio hæc, quod discipuli, qui loculos gestabant, non adfuerint, nihil offendit. Sed si utique adfuerint, non tam diu procul dubio, nec tam procul adfuerunt, ut expectari adventus eorum non potuerit, si Christus expectare voluisset, & paulisper morari exactores. Nam venerunt exactores, antequam Christus cum suis discipulis de primatu loqueretur in regno cœlorum. Atqui cum discipulis in iisdem ædibus de primatu hoc egit, mox, postquam ex itinere venit, & domum ingressus est: quod ex his verbis *Marci* IX. verf. 33. *Et venit in Capernaum, & quum in domo esset, interrogavit eos; Quid in via inter vos disceptastis?* manifestum esse puto. Oportet itaque discipulos reliquos non procul, & non diu abfuisse. Et quis scit, annon citius adfuerint, aut tam cito, quam Petrus a mari reversus est? Ergo non multum tribuimus huic *Maldonati* rationi. Probari potius debuisset ratio *Chrysostomi* & *Euthymii*, *Maldonato*, quam improbavit. Et hæc est; Christum ostendere voluisse, se etiamsi tributum solveret, & terræ & maris Dominum esse, quandoquidem ex mari ipse tributum acciperet. Nos sane hanc rationem, tanquam optimam probamus. Nec dubitamus, quin Petrus Exactores secum ad mare duxerit, & miraculi Spectatores fecerit. Nimirum Christus illorum infirmitatem, aliorumque hominum, offendere noluit, tributum non solvendo: ad cognitionem tamen majorem de se deducere voluit, ostendendo, se in mare quoque possidere Dominium; si quomodo discerent, non ipsum ex necessitate infirmitatis suæ tributum solvere, sed quia spontanea sui humiliatione legibus, quibus homines obligantur, se legum Dominus subjecisset.

VII. *Quinta* succedit *Quæstio; Num Christus staterem in ore piscis creaverit verbo suo;*

suo; an præscientia sua præcognoverit tantum; & sua omnipotentia piscem hamo Petri affinxerit? B. Hieronymus dubitat. Certum est, quod argumentum divinitatis Christi sufficientissimum sint, omni scientia & omnipotentia ejus. Utriusque actus cum manifestissimus sit in hoc negotio, non dubium esse debet, quin suffecissent, si soli fuissent. Itaque non reprehendendus est *D. Hunnius*, quasi argumentum ex facto Domini pro Domino sumendum penitus enervasset, quando scripsit: *Si ad absolutam Dei omnipotentiam confugiamus, cui scimus non esse impossibile omne verbum, potuit ipse talem monetam vel de novo condere, & fundere;. aut fieri potuit, ut numisma illud quocunque tandem modo in aquam illapsum deglutiretur a pisce, idque nutu Christi, qui etiam maris est Dominus, ut reipsa comprobavit. Quemadmodum Dei nutu Balæna seu cete deglutivit Jonam, & eundem rursus in littus, jubente Domino evomuit; Et hoc posterius priori est verisimilius.* Interim prius, creasse Christum staterem in ore piscis longe videtur probabilius. Non dubito, quin Dominus voluerit ex suo tributum solvere, hoc est ex eo, de quo ipsi inter homines conversanti nemo jure movere litem posset, ullo modo & casu. At certe si qui staterem amisit, cognovisset in ore piscis inventum esse, movere litem juxta legem saltem Mosaicam potuisset. Quandoquidem itaque Domino miraculum hoc facere placuit, existimo observare istud voluisse. Præterea non video, quandoquidem Christus miraculum insigne facere voluit, quare non optime & perfectissime facere voluerit. Perfectius autem & excellentius fuisse, si non tantum inveniri & degluriri a pisce staterem fecit, & in ore etiam ejus creavit, extra controversiam positum puto. Sic in aliis multis miraculis Christus se creatorem probavit: ut, quando panes creatoria virtute auxit, *Matth.* XIV. & XV. non aliunde omnipotenter adduxit; quando ibidem virtute creatoria restituit & reparavit in visu cœcorum, & membris claudorum, atque in corporibus ægrotorum mortuorumque quæ illis deerant. *Maldonato* hoc quoque videtur probabilius. Sed rationem addit hanc: *Quia non solent pisces, si quando staterem aut aliam pecuniam deglutiunt, eam in ore habere, sed in ventre. Itaque ille piscis, si staterem illum ipse accepisset, non in ore, sed in ventre habuisset.* Quæ ratio parum est valida. Nam qui dicunt, quod piscis deglutiverit staterem, dicunt hoc etiam, ut ex *D. Hunnio* apparet supra, qnod Dominus piscem ad deglutiendum paraverit. Ubi non respiciendum ad id, quod natura alias suggerit, sed quid, qui deglutire jussit, voluerit. Nam alioqui etiam piscis, atque alia animalia, quando in ore aliquid sentiunt, in ventrem deglutiunt. Ergo si naturæ instinctum res secuta fuisset, postquam Christus starerem in ore piscis creavit, sine dubio piscis eum deglutivisset. Sed qui supra naturam in ore creavit, supra etiam naturam, ut in ore retineretur, fecit.

VIII. Quæri etiam distincte posset, quid didrachma & stater fuerint: sed qnia in principali quæstione commode & sufficienter de iis agi potest, ad ipsam VI. *principalem quæstionem* accedimus. Illa vero hæc est: *Cujusmodi fuerint Didrachma, quæ a Christo exactores exegerint, & de quibus Christus tam multa cum Petro collocutus sit, tandemque solverit?* Didrachmum ratione nominis ignotum non est: duas nimirum drachmas valens. Sed si Hebræorum aliorumque populorum monetas contuleris, non adeo certum est; quid valuerit. *Maldonatus* in h. l. *Didrachmum*, inquit, *argenteæ monetæ genus erat, idem prorsus valens, atque duo Hispanica Regalia, duo Italici Julii, decem solidi Gallici hoc quidem tempore. Nam Regale Hispanicum drachman unam argenti pendit. Didrachmum duas, ut nomen indicat, drachmas continebat, sicut tridrachmum tres, tetradrachmum quatuor, idest siclum Hebraicum. Siclus enim Hebræorum tantum pendebat, quantum quatuor Hispanica Regalia, & quantum Francus Gallicus, quem Henricus III. his annis cudit. Est hæc sententia plerumque Lyranus in collatione ad monetam Gallicam dissentit, post alios refutatus etiam propterea a* Maldonato h. l. *qui, ut diximus, scribit, tetradrachmum, idest quatuor drachma siclum efficiebant; unde sequitur, didrachmum; idest, duas drachmas dimidium sicli effecisse, quod singuli Judæi majores viginti singulis annis pendere jubentur. Ex eo autem* Exodi loco (cap. XXX. vers. 13.) *Lyrani opinio a multis refutata aperte convincitur. Putat enim didrachmum solidum fuisse Ballicum, idest, duodecim, ut ipse vocat, parvos Turonicos; Cum Moyses dicat, siclum viginti obolos habuisse. Constat autem obolum unum idem fuisse, atque solidum Gallicum. Nam ut diximus, ipse pondere certum est, Francum unum siclum pependisse, sicut quatuor Hispanica Regalia & Francum viginti solidos sicut siclum viginti obulos habere. Itaque didrachmum, quod Lyranus unum tantum solidum habuisse putat, decem solidos habeat.* Hanc suam sententiam cum *Budæo* lib. de asse, qui didrachma septem solidos tantum valuisse scripsit, sic conci-

liat

liat, quod tempore *Budæi* Hiſpanicum Regale, quod drachma argenti eſt, tribus ſolidis cum ſemiſſe æſtimatum ſit, ſuo autem (h. e. *Maldonati*) tempore, quinque. In comparatione autem ad monetam Hebraicam aliud plane deprehenditur in LXX. Interpretibus. Hi namque *Exodi* XXX. *verſ.* 13. Siclum ſacrum vertunt δίδραχμον, atque adeo duas tantum illi dederunt drachmas. Verum *Lightfootus* conciliat, quod quemadmodum ſiclus communis vocatus ſit δίδραχμον, ſic illis placuerit ſiclum ſacrum vocare δίδραχμον. Septuaginta, inquit, *quidem interpretes in* Exod. XXX. verſ. 13. ἥμισυ τοῦ διδράχμου *reddunt, aſt inſuper hoc addentes*, ὅ ἐστι κατὰ τὸ δίδραχμον τὸ ἅγιον. *Eſto; totus ſiclus fuit* δίδραχμον ἅγιον: *Hemiſiclus tunc eſto* δίδραχμον δημόσιον. Prolixius autem de hoc agit *Ludovicus de Dieu* Append. ad Evang. *Matth.* cap. XVII. *Drachmam*, inquit, *Syrus vertit* זוז δίδραχμον *duo* זוזין. *Eſt autem apud Magiſtros* זוז *quarta pars* τοῦ סלע *ſive* שקל *ſicli ſacri. Adeo ut duo* זוזין *ſive* δίδραχμον *dimidium ſicli ſanctuarii, quantum quiſque Iſraelitarum ex lege pendebat Deo*. Exod. XXX. verſ. 13. *Ubi tamen non diſſimulandum, non medium, ſed integrum ſiclum ſanctuarii vocari* δίδραχμον. LXX. *Interpretibus*, &c. *Quo circa altero plus ejus, quod dari ſolebat Deo, dederunt Cæſari, ſi hic apud* Matthæum *tantundem valet* δίδραχμον, *quantum ibi apud* LXX. *Seniores. Negat id Joſephus de Captivitate Judaica* lib. 7. cap. 26. *Ubi in alteram ſententiam de Veſpaſiano his verbis* ait: φόρον δὲ τοῖς ὅπου δήποτ' οὖν Ἰουδαίοις ἐπέβαλε, δύο δραχμὰς ἕκαστον κελεύσας ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐς τὸ Καπετώλιον φέρειν, ὥσπερ πρότερον εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼν συνετέλουν. *Tributum autem Judæis ubicunque degerent, indixit, duas drachmas juſſis ſingulis in Capitolium quotannis conferre; ſicut antehac Hieroſolymitano templo pendebat. Dicendum itaque ambiguum eſſe* τὸ δίδραχμον, *dicique non tantum de ſiclo communi, ſed etiam de ſacro. De communi proprie, quippe qui dimidium exiſtens ſacri, duo* זוזין, *duas drachmas, vel quod idem, duo* דינרין *duos denarios comprehendebat. Atque illud eſſe* δίδραχμον *apud* Matthæum. *De ſacro autem, cur & quomodo a* LXX. *Senioribus uſurpetur, non adeo liquet. Quippe qui* τετράδραχμον *melius, quam* δίδραχμον *vocaretur; quatuor enim* זוזין *drachmas, ſive* דינרין *denarios ipſum continere, non tantum ex communi Hebræorum ſententia conſtat (vide Aruch in voce* סלע, *& Thesbi Eliæ in* זוז*) ſed &* Joſephus lib. 3. c. 9. *Antiquit. Judaic. id confirmat*, ὁ δὲ σίκλος, inquit, νόμισμα Ἑβραίων ὢν Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. *Hinc & quinquaginta ſicli, quæ* Levit. XXVII. verſ. 3. *æſtimatio erat maris voto Deo conſecrati, dicuntur apud* Philonem *de voti ſatisfatione voluiſſe* δραχμὰς διακοσίας νομίσματος ὁλαργυρίου *drachmas ducentas e ſolido argento. Si ducentæ drachmæ valent 50. ſiclos, ergo quatuor drachmæ ſingulos. Cur ergo hic ſiclus* δίδραχμον *vocatur? Non aliam conjectare cauſam poſſum, quam quia communis ſiclus conſtabat drachmis duabus, ſiclum in genere vocatum fuiſſe translatum, etſi is quatuor conſtaret*. Æthiopicum Evangelium *Matthæi* δίδραχμον, accepit pro Denario, h. e. drachma. Ubi *Ludovicus de Dieu* exiſtimet, ſumſiſſe hoc ex *Matth.* XXII. Ubi Numiſma cenſus vocatur denarius. *Sed nullius*, inquit, *momenti eſt. Etſi enim duobus denariis abſolveretur cenſus, recte tamen numiſma cenſus dicitur fuiſſe denarius, quia ea moneta erat, qua in cenſu ſolvendo adhibebatur*. Idem miratur, quod Evangelium Hebræum *Matthæi* utriuſque editionis pro didrachma habeat דרכמון, quod drachma unam denotat. *Theophylactus*, & alii putarunt didrachmum facere quinque ſiclos ſacros.

IX. *Stater* quantum valuerit, magis quidem certum eſt Autoribus, ſi verbum ſpectaveris; æque tamen incertum, ſi rem conſideres. Nam communis in hoc videtur conſenſus eſſe, quod ſtater duo δίδραχμα fecerit. Sumunt ex hoc, quod Chriſtus juſſerit Petrum, ut pro ſe & Petro daret ſtaterem. Ubi ſine dubio voluerit plus non dari, quam quantum duo deberent viri. Jam vero ſingulos viros unum δίδραχμον debuiſſe, & ſolviſſe. Ut adeo, quod dictum, ſtater duo δίδραχμα præciſe exæquaverit. Verum enimvero, utut in hoc conſentiant Autores; nihilominus omnis diſſenſus de διδράχμοις, in hanc vocem ſimul influit. Si namque cum LXX. Interpretibus δίδραχμον feceris ſiclum ſacrum, ſtater erunt duo ſicli ſacri. Si cum Æthiopico δίδραχμον dixeris denarium; Stater efficiet duos denarios. Si cum pleriſque didrachmum fuerit tibi ſiclus communis; Stater erit ſiclus ſanctuarii. Si cum *Chryſoſtomo*, *Theophylacto*, & aliis didrachmum putaveris eſſe quinque ſiclos ſacros, ſtater faciet decem ſiclos. Et ſic porro, ſi in aliorum populorum monetas didrachma & ſtaterem convertere conabimur. Eorum ſententias, qui apud *Theophyl.* vel pro margarita, vel pro tributo, vel pro quarta parte numiſmatis accipiunt, non probatum iri puto.

X. Equidem in hac re non parum obſcura judicium mihi temere non ſumam de doctiſſimis viris, non tantum quos nominavi, ſed quos non nominavi etiam, qui plures: dicam tamen, quid mihi videa-

deatur. *Primo*; nisi ipse fallor, falluntur doctissimi plurimi in sua de זוזים *Susim* Hebræorum sententia, quando eos simpliciter idem cum drachmis etiam ratione valoris esse volunt. Doctiorum hic esto judicium. Ego namque invenio, quod, ut distincti fuerunt sicli, sic distincti etiam fuerint זוזים *Susim*; perpetuum autem hoc fuerit, ut quilibet siclorum haberet quatuor Susim, sive esset siclus sacer, sive civilis, sive magnus, sive parvus. Siclum sacrum habuisse suos Susim, certum est: Qui fuerunt Susim sacri. Atqui fuisse זוזי מדינה non minus certum est. Nam Tract. *Kethuboth* cap. v. *Mischn.* 8. scriptum est: *Et vasa quinquaginta Susorum.* Ubi *Gemara* fol. 65. 2. *Dixit Abai, hi sunt quinquaginta Susim* פשיטי *simplices:* Ubi *R. Salomo* annotat; *Susi simplices sunt susi provinciæ* (h. e. Provinciales seu Politici) *qui habent octavam partem* (argenti,) *quod est in Susim Tyriis* (qui iidem sunt sacri.) *Nam omne argentum provinciæ habet unam partem octavam de argento Tyrio: Sicut supra diximus. Siclus provinciæ est dimidius Susus, qui est octava pars sicli* (sacri.) Sic *ibid.* cap. VI. *Mischn.* 5. scribitur: *Qui elocat filiam suam simpliciter, non diminuet* (dotem ejus) *infra quinquaginta Susim.* Ubi *Jom Tob; Expositum est in Gemara, quod sit argentum provinciale.* Confer. ibid. *R. Salomonem.* Porro Tractat. *Bava Bathra* cap. x. *Mischn.* 2. ita habetur; *si scriptum fuerit* (in obligatione:) *Susim centum, qui faciunt siclos viginti, non debebuntur illi nisi viginti* (sicli.) *Sin Susim centum, qui faciunt siclos triginta, non debebitur illi, nisi libra.* Ubi Glossa *R. Salomonis; si scriptum fuerit in ea* (sc. obligatione mutuo dantis,) *Susim centum, qui faciunt viginti siclos, mutuo accepit N. ab N. Tum etiamsi centum Susim alias faciunt viginti quinque* (siclos,) *tamen non debebitur mutuo danti, nisi libra octoginta Susorum. Nam manus Domini obligationis succumbit. Et contra exigentem a proximo suo valet exceptio, quod forte sic explicanda sit* (obligatio?) *Susim centum minuti & deficientes, qui non valent nisi viginti siclos.* Et ad verba: *Sin Susim centum, qui faciunt triginta siclos,* ita habet: *Non debebitur illi, nisi libra centum Susorum. Potest enim ita exponi; Susim centum, qui faciunt triginta siclos leves, qui non faciunt, nisi viginti quinque siclos* (bonos.) Conf. *Bartenoram* ad h. l. Hic habemus contractus civiles, in quibus usitati erant sicli civiles. Et præterea juxta Gemaristas & Glossatores; Sicli, qui in verbis Rabbinorum (Mischnicis) occurrunt, sunt sicli provinciales. Atqui nihilominus horum siclorum quilibet habet quatuor Susim. Præterea habemus hic siclos graves, & siclos leves; Susim graves, & Susim leves. Et Susim leves quinque siclos faciunt singulos. Contra sicli leves singuli Susim bonos ternos cum triente continent. Sicli autem boni singuli quaternos Susim bonos. Itaque verum quidem est, quod siclus provincialis valuerit tantum duos Susim sacros: in argento autem tantum habuerit octavam partem sicli sacri, reliquas septem partes in ære. Interim tam siclus politicus, quam siclus sacer habebat suos quatuor Susim, qui viginti quatuor obolos habebant omnes, singuli sex. Quin verisimile mihi fit, quod pondus unum idemque plane fuerit utriusque sicli, tum sacri, tum profani; nisi quod materia ex qua discrimen faciebat. Nam sicli sacri ex puro erant argento, cum in siclo profano seu civili non esset ex argento nisi pars octava; reliquis septem ex ære existentibus. Et hæc quoque ratio videtur, quod siclus Tyrius, & sacer Hebræorum plane conveniebant. Nam & Tyrius ex puro argento fuit. Habeo vero etiam hic consentientem *Rambamum* Tract. *Becbor.* cap. VIII. *Mischn. 6.* ubi inquit: *Omnia hæc, quæ hic commemorantur, sunt argentum Legis; quæ vero in Thalmud, e. g. de dotibus mulierum & mulctis habentur, sunt argentum provinciale, h. e. quod habeat idem æstimationis cum Darkemonim monetæ Hierosolymitanæ, qui fuerunt octava ex parte ex argento, cum septem partes essent ex ære. Et hic etiam est traditio in manu mea, a patre meo, qui accepit a Præceptore suo p. m.*

XI. Jam, *Secundo* quod collationem ad monetas aliorum populorum attinet, ipsis Hebræis ignotum est, quodnam pondus verum siclorum fuerit: ad traditiones valde incertas decurrunt. Audiamus *Rambamum* ad tract. *Becboroth* cap. VIII. *Mischn. 6. Pridem*, inquit, *exposuimus aliquoties, quod siclum, cujus in lege fit mentio, Deus benedictus vocaverit* שקל *siclum. Idem vero dicitur etiam* כסף *argenteus; quemadmodum dicitur: Quinquaginta argentei & centum argentei. Iterumque dicitur: Argentum triginta sicli. Cæterum fuit pondus ejus 24. Darkemonim; Pondus autem Darkemon 16. grana. Atque hæc ipsa sententia Talmudis, de qua dubitandum non est. Porro Traditio est in manibus nostris, a Patre meo, Domino meo, p. m. qui accepit a Patre suo, ab avo suo, alter ab altero p. m. quod granum hoc, quo existimant pondus hoc, sit granum hordei. Cujus tamen rei ego nullam scio causam.* Præterea ex iis, quæ paulo ante dicta sunt,

pa-

patet, quod ne ipsæ quidem monetæ Hebræorum ejusdem ponderis fuerint. Erat namque præter distinctionem sicli in sacrum & profanum, qui ratione materiæ distincti erant, ut ille ex puro argento esset, hic octavam tantum partem argenti haberet, adhuc sicli distinctio alia, tum Ecclesiastici, tum Politici, in gravem seu bonum, & in levem seu deficientem; quorum ille 384. grana, hic grana 320. habebat. Sic Susim erant graves seu boni, qui *96.* grana, & leves seu deficientes, qui tantum grana 80. pendebant. Sicli graves & Susim graves, si Hebræis credimus, facti & constituti sunt a sapientibus, sub templo secundo; leviores ab ipso Mose traditi. Cujus rei causa nulla inventa est ab iisdem, nec forte invenietur, nisi hæc, quod Mosis sicli & Susim purius argentum habuerint, adeo, ut, sub templo secundo, sicli grana 384. tantum argenti purissimi habuerint, quantum tempore Mosis habuerunt grana 320. & Susorum sub secundo templo grana *96.* tantum, quantum Susorum Mosaicorum grana 30. Verosimile namque est, quod sub templo secundo ars cundendi argenti purissimi sine additamento æris, quam Mosaica & sequentia, usque ad Captivitatem Babylonicam tempora habuerunt, amissa sit. Itaque sapientes sub templo secundo, cum nihil de quantitate argenti purissimi diminutum vellent, ne a Mosaica traditione discessisse viderentur, maluerunt siclos & Susos augere. Nec credi fere potest, quod homines alioqui traditionum observantissimi, in siclis ipsis sacris aliquid discriminis & mutationis introducturi fuissent, nisi deprehendissent, non tam esse mutationem, quam exæquationem.

XII. *R. Salomo* comparationem instituit siclorum & Denariorum, cum aureis nummis sui seculi, dixitque, denarium idem fuisse atque aureum. Unde cum siclus quatuor habuerit denarios, consequitur, siclum valuisse quatuor nummos aureos. Sed corrigit eum *Moses Nachmanides* ad *Exod.* xxx. *vers.* 13. Verba hujus translata adscribam. *Scripsit*, inquit, *Raschi, quod sicli pondus sint quatuor aurei, qui faciunt semunciam, juxta justum pondus Coloniæ. Nimirum invenit Rab expressum in Gemara, quod siclus quatuor habeat denarios. Traditione autem edoctus est, de pondere denariorum, quod æquale esset ponderi aureorum. Sic namque scripsit in glossa sua ad Gemaram tractatus Baba Kamma; Denarii pondus est aureus, & sic vocant Constantinopoli aureum denarium. Quæ omnia quidem sunt verissima. Verum enimvero accepit Rab de aureis, qui inventi sunt in ipsius seculo, & in seculo nostro, quorum pondus exæquat semunciam, ut commemoravit. Quod faciendum non est. Nam Reges gentium diminuerunt aureos. Pridem scriptum invenimus in verbis Autoris Constitutionum Magnarum, & Geonim priorum, quod Denarius, cujus per totum Talmud mentio fit, sit Denarius Scheschdenag, qui denarium Arabicum sexta parte excedit. Itaque juxta quantitates, quæ in verbis eorum inveniuntur, denarii, de quibus Talmud, majores sunt, quam aurei, qui inveniebantur & usuarii erant tempore illius* (Raschi) *tertia prope parte. Ut siclus habuerit tres partes quartas unciæ, juxta pondus terræ hujus, quæ eadem est cum uncia, quam Rab p. m. commemoravit.*

XIII. Siclos sacros eum communiter comparent ratione valoris, dicantque, sacrum habuisse quatuor denarios, profanum duos: id etiam in dubium vocat *Moses Nachmanides* ad Exodi 30. v. 13. *Scito*, inquit, *quod sicli legis sint ejusmodi sicli, quorum singuli sicli habeant quatuor denarios: sed siclus, qui in verbis sapientum* (Talmudicorum) *memoratur, e. g. quando legimus siclum mutuo dedisti mihi, qui exæquat Sela: Sela mutuo dedi tibi, qui exæquat siclum, habent,* (tantum) *duos denarios, h. e. dimidium sicli sacri. Cujus rei ratio est inde, quod populus siclos vocaverit dimidios istos siclos, quos quotannis* (templo) *pendebat. Id quod similiter in usum venit stylo sapientum in Mischna. Atque inde factum, ut aliquis diceret proximo suo siclum mutuo dedisti mihi; q. d. pondus, quod Israelitæ pendunt* (templo). *Factum tamen esse potest, ut templi secundi tempore cuderint monetam argenteam duorum denariorum, ut commoda esset, quæ daretur Exactori sancti Thesauri, ne indigerent Collybio: quam monetam vocaverint siclum, siclum autem Mosis, qui est siclus Legis, vocaverint Sela, juxta Targum. Equidem est, qui dicit, quod ratio inde sumenda, quod dixerint* (sapientes:) *Libra sancta gemina fuit. Atque sic* (geminas) *fuisse quascunque monetas: quod verum non est.*

XIV. Cum se ita res habeat, apparet quam difficile & laboriosum sit, monetas istas Judaicas in monetas aliorum populorum transmutare. Nos certe hic laborem istum non suscipimus. Observamus *Tertio*, quod ad nostrum institutum magis pertinet, Comparationem cum drachmis Atticorum. Habet noster textus διδράχμων: habent LXX. Interpretes. Invenimus duas drachmas vocari a *Josepho* dimidium siclum sacrum, qui quotannis in usum templi colligebatur. Legimus, *Philonem* unicuique siclo sacro dare quatuor drachmas. Repetantur enim hic, quæ supra ex *Lightfooto* & *Ludov. de Dieu* ad-

duximus. Conciliatio potissima *Josephi* cum LXX. fuit, quod quum siclus volgaris duas tantum drachmas habuerit, & inde illi διδράχμα nomen datum, mox nomen ad siclum sacrum translatum sit. Sed ista conciliatio fundamentum nimis incertum habet. Supponit namque, quod tempore LXX. Interpretum siclus communis jam appellatus fuerit δίδραχμον. At unde hoc probabitur? Potius dicendum videtur, quod LXX. Interpretes, qui omnium maxime & primi forte monetas & alia Judæis peculiaria consuetudinibus Græcorum conferre coacti sunt, deprehenderint, siclum sacrum accedere proxime ad drachmas duas Atticas. Quid ergo, si hinc dixerimus nomen ad communes siclos translatum: quemadmodum nomen siclorum a sacris ad profanos venit? Sane hoc longe nobis videtur probabilius. Et commodissime maxime factum est, si siclorum communium seu profanorum pondus exacte idem fuit, cum pondere siclorum sacrorum: quod nobis ex fundamentis Talmudicis, quæ supra produximus, magis probatur. Nam tum, si pondus respexerimus, tam vere siclus Politicus erat δίδραχμον, quam siclus Ecclesiasticus. Interim quando non ad pondus, sed ad valorem communiter in contractibus & permutationibus receptum, spectaverimus, dimidius siclus sacer seu Ecclesiasticus, qui ratione ponderis una erat δραχμή, valebat duas drachmas politicas. Integer autem siclus sacer valebat quatuor drachmas politicas. Atque δίδραχμον sacrum, ratione ponderis sic dictum, erat τετράδραχμον seu τετράδραχμον politicum ratione valoris. Unde recte dixit *Philo*, quinquaginta siclos maris per votum Deo consecrati fuisse δραχμὰς διακοσίας drachmas ducentas, sed νομίσματος ὁλαργυρίου, numismatis pure argentei, cujusmodi fuerunt sicli sacri, non autem in pondere, i. e. valuisse tantum in puro argento, quantum ducentæ drachmæ in pondere argenti non puri. Recte etiam *Josephus Antiquit. Jud. lib. 3. cap. 9.* de siclo sacro loquens, ait, quod fuerit moneta Hebræorum continens quatuor drachmas Atticas in valore, quem drachmæ quatuor Atticæ habebant, in pondere siclorum communium. Idem etiam recte semisiclum sacrum a Vespasiano impositum, vocavit δύο δραχμάς, duas drachmas, respiciendo valorem, qui cum διδράχμῳ politico idem erat. Forte etiam hoc accessit, quod drachmæ Atticæ cum drachmis vulgaris monetæ Judaicæ tempore *Philonis & Josephi* coinciderint.

XV. De statere *Quarto* observamus, quod non possit esse idem in nostro loco cum אסתירא *Isthera*, quam staterem Lexicographi vocant. Nam invenimus in Talmude, quod Isthera ista fuerit octava pars monetæ Tyriæ, quæ fuit ὁλαργύριος ex puro argento: Ut dimidium etiam tantum Susi pondus habuerit. Non itaque dici potest, quod ratione ponderis idem fuerit cum siclo profano, & continuerit quatuor Susim, quos drachmas fuisse putant: atque adeo pependisse quatuor drachmas, sicut stater Atticus. Per errorem dici eum staterem puto, vel ob affinitatem vocabuli, vel quia *R. Salomo* eum dicit siclum provincialem, seu profanum. Quod *R. Salomo* tamen non dixit, nisi in respectu ad argenteum, de quo tantum Isthera, quantum siclus provincialis habebat. Puto namque id dicere voluisse, quod habetur in *Gemara Kidduschim* fol. 11. 12. *Noli, dicere; Cujusmodi siclus est? Utique quatuor susorum* (Tyriorum) *sed* (dic) *quid est siclus? dimidium Susi* (Tyrii:) *quem faciunt homines, qui dimidium Susi vocant Isthera.* En! hi homines octavam partem sicli sacri vocant Isthera: non autem siclum ipsum, quem faciunt. Præterea valde dubium est, num Isthera sit factum ex statere: malim ex Græco ἀστέρα, ἀστήρ, deductum. Et sane sunt, qui Asthira legunt non Isthera; quibus assentire malo, sive quod moneta figuram stellæ habuit, qui dimidium Susi valuerit, sive ratio alia fuit. Cæterum staterem Atticum quatuor continuisse drachmas, in controversiam non voco. Sed in hoc sita est quæstio, quomodo stater continens tot drachmas, ad monetam Hebræorum applicandus sit? Cum de ipsis drachmis maxime res dubia sit, ut supra diximus. Staterem valuisse siclum sacrum, & duos profanos, video sententiam esse omnium ferme interpretum. Sed firmius argumentum non video quam ex eo, quod Christus dixit; *Eum da pro me & pro te.* Nimirum Christum non voluisse, ut Petrus plus daret, quam quantum uterque deberet. At quemque illorum debuisse dimidium siclum sacrum. Ut necessarium sit, staterem duos dimidios siclos seu duos integros profanos, h. e. unum integrum sacrum valuisse. Verum enimvero hoc argumentum pro se fecerit facile, quisquis aliter de debito Christi, quod sponte suscepit, & de Petri obligatione statuerit, atque aliam de drachmis, atque didrachmis sententiam foverit. Ita Æthiopicus, cui δίδραχμον est denarius, dicet staterem valere duos denarios. *Theophylactus* & alii, quibus didrachmum est siclorum quinque sacrorum moneta, staterem dicent valere decem siclos sacros. Ut supra §. 8. jam indicavimus.

XVI. Ut nostram *Quinto*, de istis senten-

tentiam exponamus plenius, dicimus I. *Nobis maxime probari, quod ficli apud Judæos, ut & Sufi, ratione ponderis, fuerint diversi, alii quidem graviores, alii vero leviores, ita tamen, ut quilibet ficlus, sive magnus, sive parvus fuerit, nihilominus habuerit suos quatuor Susos, responderintque ficlis parvis Susi parvi, & ficlis magnis seu gravibus Susi graves.* Hoc namque nimis manifestum, & firmiter fundatum est in tractat. *Baba Bathra* fol. 165. 1. quem locum supra citavimus. Originem hujus discriminis *Maimonides* adscripsit sapientibus sub templo secundo: quod libenter admittimus, & adhuc nobis non displicet ratio; quam indicavimus, quod argentum tam purum, quam sub templo primo, & tempore Mosis, cusum est, non cuderint in monetas post captivitatem Babylonicam, amissa arte, quam Majores habuerint, usi tum laudatiori Tyria. Ubi vero quum argento aliquid additum sit, de cæteris metallis, pondus augere coacti sint. Confirmor in hoc, quod *Maimonides* ad Cap. II. Mischn. 4. Schekalim annotat, Judæos postquam ex captivitate Babylonica ascenderunt; aliquandiu monetam Darbonoth duplorum siclorum, sacrorum habuisse; post cepisse demum siclos sacros cudere; & tandem siclos sacros dimidios, h. e. ☐שקלים siclos, ut vocat. Dicimus II. *Non invenire nos ullum fundamentum, propter quod dici possit, siclum profanum seu Politicum minus vel dimidium habuisse pondus respectu siclorum sacrorum: Ut adeo consentiamus illis, qui unum idemque pondus siclorum sacrorum profanorum faciunt.* Non tantum movet nos hic autoritas *Rambami* & *Raschii*, quos supra in hanc rem produximus & allegavimus, sed maxime Talmudicorum. Nam *Rambamus & Raschius*, cum aliis, tribuunt siclo profano septimam partem sicli sacri ex argento, & septem partes ex ære. Quomodo idem utriusque pondus fuisse oportet. Talmudici vero non tantum siclo sacro, qui in rebus Scripturæ habetur, quatuor Susim assignant, sed profanis quoque suis: quod haud obscurum puto per exemplum, quod ex Baba Bathra adduximus. Nam non video, quare dubitandum sit, quin istic sermo sit de siclis civilibus, cum ibi non tantum sermo fit, de dotibus sponsalitiis, in quibus, exceptis saltem pauperibus, siclum sacrum locum habere, quidam etiam ex Rabbinis contra *Rambamum* aliosque statuunt, sed de contractibus civilibus in genere: quod de §. 9. egimus. Sententia *Mosis Nachmanidæ*, quam in §. 10. adduximus, mera conjectura videtur, quando scil. putat dimidios siclos cusos esse illos, qui vulgariter sicli vocati, quod templo dantur, & vulgo dicerentur colligi, aut dari sicli. Certe fundamentum rei non invenimus: quæ alioqui forte non absurda foret. Nec *Nachmanides* ullum adfert. Contra autem *Nachmanidem* est, quod jam Moses *Exodi* XXX. *vers.* 13. suo tempore indicat discrimen fuisse inter siclum profanum & siclum sacrum. Quid enim aliud vult, quando ibi dicit: *Dabunt dimidium sicli, in siclo sanctitatis seu sancto?* Quid opus fuit hoc dicere, si alius siclus tum non fuit nisi ille sacer, ut vocatur? Putarim itaque discrimen fuisse antiquissimum, ut in sacris ob honorem Dei & rerum sacrarum, puro uterentur auro, licet alias in civilibus monetæ ex puro auro non essent. Ita alias quoque in cultu sacro optima quæque danda & sacrificanda erant; ne quis videretur Deum defraudare velle. At discrimen, vel potius diversus vocis usus, quem indicat *Nachmanides*, diu post Constitutionem Mosaicam introductus fuisset. Alioqui dimidios siclos cusos esse, qui & necessarii in datione siclorum dimidiorum, ut, si quis dimidium non haberet, permutare cogeretur cum collybio, non negamus, & docet tractatus Talmudicus *Schekalim*. Dicimus III. *In materia autem discrimen fuisse, inter siclum sacrum & profanum, tantum non firmissime nobis persuademus: & adstipulamur iis, qui dicunt, ex Hebræis maxime, quod siclus sacer ex puro & solido argento fuerit, profanus autem non nisi octavam partem argenti, reliquas septem æris habuerit.* Hæc rectissime etiam dicta est moneta provincialis, quemadmodum & nos monetam materiæ minus probæ, & quæ autoritate potius Magistratus, quam materiæ nobilitate, valet, provincialem vocare solemus, Land-Münze. Non video, quid *Philo* sibi velit, si hoc non vult, cum dicit, quod 50. sicli hominis voto consecrati faciant ducentas drachmas νομίσματος ἀλαργυρεῖν, *monetæ pure argenteæ*. Sane distinguit monetam in eam, quæ est pure argentea, & in eam, quæ non est pure argentea. Non etiam video, qui apud Talmudicos possit aliquis סלע siclus esse, ut illi loquuntur, פלגות דינוא *dimidius Susus*, nisi materiam spectemus, quod scil. de argento dimidium Susum tantum habuerit, reliquæ septem partes ex ære fuerint. Dicimus IV. *Omnino probabilius est, quod pondus sicli fecerit duas tantum drachmas, sive de siclo sacro, sive de profano loquamur; Ut duo Susi una fuerint drachma: ratione valoris postmodum siclus sacer dimidius* δίδραχμον, *& integer sacer* τετράδραχμον *vocatus sit; ideo quod dimidius tantum valuerit, quantum duæ drachmæ seu integer siclus provincialis, integer autem qua-*

tuor drachmas in siclis profanis, h. e. duos integros provinciales valore æquaverit. Sane longe probabilius est, quod siclus sacer integer & dimidius a profano denominationem aliquam acceperit, quam ut profanus a sacro. Ratio est, quia in ejusmodi rebus os vulgi & consuetudo loquendi populi prævalere solet. Quis vero dubitet, quin longe frequentiores fuerint sicli provinciales, qui in Politicis contractibus usitati fuerunt, quam sacri, quorum in templo præcipue usus? Quæ etiam necessitas, ut suos semper haberent Trapezitas, a quibus populus, siclos templo soluturus, dimidios siclos aut inte ros sacros acciperet, non sine collybio, si sicli sacri sive integri, sive dimidii apud vulgum frequentes? Facile itaque apparet, qui factum, ut, licet siclus sacer pondus tantum haberet duarum drachmarum, cum tamen valeret duos siclos profanos, vocatus sit τετράδραχμον, & dimidius δίδραχμον. Nam quando in contractu politico, in quo drachmæ provinciales usitatæ, conventum est ab emtore & venditore in quatuor drachmas, emtor autem dedit siclum sacrum, tum quatuor suas drachmas accepit venditor, & emtor dicere potuit, habes hic τετράδραχμον. Sic si conventum fuit in duas drachmas provinciales, vel δίδραχμον: Emtor, si forte habuit dimidium siclum sacrum, eum dans dicere potuit, hic habes duas drachmas vel δίδραχμον. Ita vulgo invaluit consuetudo, ut dimidius sacer siclus δίδραχμον, inter τετράδραχμον appellaretur. Accessit alterum, quod quando dimidius siclus sacer exigebatur & colligebatur a populo, hic vero rarissime, saltem in specie, ut loqui solemus, haberet (hinc namque Collybistæ & Collybium, de quibus multa in tract. Schekalim) factum sine dubio est, ut δίδραχμον politicum a populo exigeretur, non tantum in specie, sed etiam in obolis (confer Schekalim *cap.* II. *Mischn.* 3.) solvendum, unde mox & hic usus obtinuit, ut dimidius siclus, sacer vulgo diceretur δίδραχμον. Hoc si statuerimus, non mirum erit, quare septuaginta Interpretes siclum sacrum vocaverint δίδραχμον, duas drachmas? revera namque pondus duarum drachmarum erat: necesse autem simul habuerunt, dicere δίδραχμον ἅγιον, didrachmum sacrum, ut ab altero vulgari διδράχμον, quod pmfanum, distinguerent. Non tam promptum mihi est credere, vulgo etiam siclum fuisse nominatum δίδραχμον, etiamsi esset revera & ratione ponderis & ratione valnris τετράδραχμον, quia siclus politicus dictus sit δίδραχμον. Qui namque factum est, ut non minus dimidius siclus sacer appellaretur δίδραχμον? Et quam turpis hæc confusio? Jam autoritatem LXX. Interpretum, qui ipsis Talmudistis longe vetustiores, hoc in negotio contemnere non possumus. Eadem ratione factum puto, ut dimidius sacer siclus diceretur שקל siclus, quod fit per totum tractatum Schekalim, nimirum quod æquipolleret integro profano: & distinctionis gratia siclus sacer סלע sela appellaretur. Vide *Schekal cap.* I. *Misch.* 6. & confer Maimonidem ad *lib.* II. *cap.* II. *Misch.* 4. Hanc comparationem siclorum cum drachmis si obtinuerimus, contenti sumus, & nostro instituto sufficit, nec ad alias monetas, de quibus comparatio nimis incerta & difficilis, accedimus. Pergimus potius, & dicimus V. *Quid jam de statere sentiendum sit, in promtu erit: nimirum cum siclus sacer duas habuerit drachmas, sicut provincialis; Stater autem Atticus fecerit quatuor drachmas Atticas; Sequitur, quod apud Hebræos staterem fecerint duo sicli sacri, vel quatuor provinciales*. Existimo autem, quod, licet δίδραχμον duplex Judæis fuerit, ut hactenus dictum, Stater tamen duplex nunquam fuerit, nec τετράδραχμον appellatus sit. Ratio, quæ movet, hæc est: quod stater apud Atticos integra monetæ species fuerit: sicut siclus Hebræorum apud Hebræos. Jam Hebræi non habuerunt duas species, quæ stateris pondus haberent, aut staterem singulæ valerent; sed unicam tantum, eamque auream. Hæc moneta aurea non infrequens illis erat in provinciis etiam, dicebaturque Hebræis דרבון *Darbon*, vel דרכון *Darkon*. Utroque namque modo in Talmuee legitur. Hæc moneta faciebat duos siclos sacros, atque adeo quatuor drachmas bonas, seu solidi ergenti: unde optime stater Græca voce dici potuit. Nam & alia nomina monetarum argentearum ad aurum transsumebantur. Sic denarius non tantum erat argenteus, idem cum Suso, quarta pars sicli; sed etiam aureus denarius, qui viginti argenteos valebat, & apud Talmudistas non infrequens est. Hunc Darkonem seu Darbonem in collectione siclorum ita admittebant, ut collectnribus didrachmorum seu dimidiorum sacrorum, omnia didrachma collecta in eos commutare, & sic Hierosolymam deportare, licuerit, ut diminueretur onus, & commode portari possent. Ita namque tractat. Schekal. *cap.* II. *Mischn.* I. *Conflant siclos in Darbonoth propter onus viæ*. Ubi *Rambamus: Darbon continebat duos* סלעים *siclos sacros, Dicitur itaque, quod conflati sint sicli, qui ex argento erant, in denarios hos aureos* (denarius aureus etiam

usur-

usurpatur pro quavis moneta aurea) *ut levius esset onus eorum*. Dicimus VI. *Hujusmodi Darbonem aureum credo fuisse staterem, quem Christus in ore piscis creavit, & Petrus inde extraxit: δίδραχμα autem a Christo exacta fuisse* שקלים *siclos, qui etiam Hebræis in hoc negotio dicti, quod plerumque numerarentur in siclis profanis non sine pretio permutationis (cum etiam integer siclus sacer permutatus Collybum debuerit) & siclo profano æquivalerent, h. e. dimidios siclos sacros in valore, si non in specie; cujusmodi quatuor didrachma fecerunt staterem*. Quod de statere hic diximus, ipsi rei gestæ valde congruum est, & statutis Hebræorum. Rei gestæ; nam non probabile est, quod Petrus tam magnum piscem hamo extraxerit, ut monetam argenteam, quæ aliquot δίδραχμα valeret, in ore suo contineret, & tamen cibum ex hamo pendentem captare, & captatum cum hamo tenere posset. Neque enim hamo tam magni capiuntur pisces. At si moneta aurea, Darbon fuit, nemo dubitaverit, quin id fieri potuerit. Statutis vero etiam Hebræorum: Juxta quæ hac ratione nec Christus, nec Petrus ad Collybum tenebatur. Non tenebatur ratione monetæ, quæ optima & gratissima collectoribus, ut permutare siclos opus non haberent. Nec tenebatur, quod in uno nummo pro duobus darentur sicli seu δίδραχμα, nam Petro Christus donabat partem, non mutuo dabat, in quo casu nullum debetur Collybum, vi *Mischn. 7. cap. 1. tract. Schek.* in qua constitutum est: *Qui siclum exsolvit pro paupere, aut pro vicino suo liber est* (a Collybo:) *quod si mutuo illis dederit, tenebitur*. Petrus itaque si Darbon unum porrigens, dixit; Hoc darbon est pro me & pro Magistro meo, qui mihi partem donavit alteram, nullum plane debebat Collybum. Ideo etiam in textu nostro nullius Collybi mentio fit, nec Christus plus Petrum dare jussit, quam præcise staterem. Posterius de didrachmis quod attinet, neminem video dissentientem. Equidem *Ludovicus de Dieu* annotavit, quod si δίδραχμα sumerentur in eo usu, qui fuit LXX. Interpretum, notatura essent siclos sacros integros. Sed annotavit tantum, non asseruit. Non dubito, quin *Matthæus*, si Hebraice loqui voluisset, dicturus fuisset; Accesserunt, qui שקלים siclo accipiebant: qui sicli per totum tractatum Schekalim nihil aliud sunt, quam sicli profani, aut dimidii sicli sacri, ratione valoris: sive siclus dimidius sacer in specie daretur, sive in æquivalente cum Collybo.

XVII. Hæc de didrachmis hactenus & statere. Sed jam considerandum venit: *Quid sibi velit, quod Matthæus non in singulari δίδραχμον scripsit, sed in Plurali δίδραχμα?* Ita namque habent verba ejus: *Et accesserunt οἱ τὰ δίδραχμα λαμβάνοντες, qui didrachma accipiebant, ad Petrum, & dixerunt; Magister vester nonne solvit τὰ δίδραχμα didrachma?* Ubi bis habemus δίδραχμα pluraliter. Si priore loco tantum, non posteriori, plurali usus fuisset, res facile expediri potuisset: Sed in posteriori loco difficultas major est. *Ludov. de Dieu* ita solvere nodum conatur; *Accesserunt ad Petrum, qui accipiebant τὰ δίδραχμα, in plurali, habita ratione multorum, a quibus accipiebatur, quorum unusquisque pendebat unum didrachmum. Similiter; an Præceptor vester non solvit τὰ δίδραχμα? In plurali rursus, ut non tantum Christi, sed & discipulorum intelligatur. Syrus tamen intellexit secus, qui vertit, Magister vester non dat* תרין זוזוהי *duas drachmas suas? id est, τὸ δίδραχμον αὐτοῦ*. Alii, quos vidi, non multum curant: prætereunt enim. Verum non leve hoc esse puto. Quod *Ludovicus de Dieu* hic dicit, non videtur satisfacere. Nam I. diversimode unam eandemque phrasin interpretatur in continuo contextu: ut priori loco multi homines, h. e. tota multitudo, quæ ad Capernaiticam collectam pertinebat, intelligatur, posteriori certi quidam homines. Atqui hoc in casu potius dicendum fuisset: Magister vester annon solvit δίδραχμα ὑμῶν, didrachma vestra? Sic namque non amplius absolute, ut priori loco, sed de certis quibusdam personis accipi potuisset. II. Posterioris loci interpretatio, quam de *Dieu* dat, est contra veritatem historicam. Nam Petrus concessit, quod illi volebant, dicens; *Etiam*. Atqui mens Petri sine dubio non fuit, quod Christus pro omnibus suis discipulis solveret. Christus vero etiam non solvit, nisi pro se & Petro; ostenditque, quod pro Petro solveret, ex abundanti esse. Quare illud admittere non possumus. Arbitror, quod Syrus Interpres observaverit istud ipsum, atque ideo suffixum pro nomen addiderit, *duas drachmas suas*. Sed idem Syrus cum pluralem numerum non capere posset, vertit, quasi esset singularis: cum tamen priori loco in hanc mentem transtulisset; qui accipiebant binas drachmas, h. e. duas a quolibet viri capite. *Piscator*, quasi desperans credo, annotat breviter, videri sibi utroque loco legendum esse τὸ δίδραχμον, *didrachmum*. Arabs vero vocem mutavit, & vertit, *Tributum*.

XVIII. Quod plerique negligunt Commentatores, & illi eo, quem dixi, modo aut vertunt, aut exponunt, inde mi-

hi

hi videtur factum, quod pro certissimo habebant, a Christo plus postulatum non esse in caput ipsius, sicut alias quoque a quolibet capite, quam unum didrachmum. Atqui hoc certum non est. Quid enim? si forte tempore Christi adhuc factum fuisset, quod post captivitatem Babylonicam institutum fuisse, legimus Tract. *Schekal. cap.* II. *Mischna* 4. *Quum ascendissent Israelitæ ex captivitate Babylonica, nomine siclorum, dederunt Darbonoth, hoc est duos siclos sacros: postea nomine siclorum dederunt Selaim, hoc est siclos sacros integros: deinde vero dederunt* טפעין *dimidios siclos sacros*. Quæ verba *Maimonides* ita interpretatur; *Quum ascenderunt e captivitate* (Babylonica) *nomine siclorum dederunt Darbonoth, h. e. duos siclos sacros? Vult dicere, quod monetæ eorum* (usitatæ) *fuerint Darbonoth* (duos siclos sacros valentes,) *& tum nomine sicli dederit quilibet homo pro dimidio siclo sacro, integrum siclum sacrum &c.* Nam non alligati erant ad dimidium siclum (quod citata Mischna vult) sed potuerunt plus imponere pro necessitate temporum & templi egestate. Quid ergo? inquam: si forte tempore Christi idem factum. Et nos sane simile quid factum esse, vel ex nostro ipso loco, collata temporum historia, quam in scriptura habemus, statuimus, & infra pluribus exponemus. Ut quid enim non in litera Scripturæ manebimus, ubicunque possumus? Possumus autem hoc loco; ut explicabitur. Retinemus itaque pluralem numerum διδραχμα, & ratione formæ, nec mutamus in διδραχμον cum *Piscatore* & *Syro*, & ratione significationis, ut plura διδραχμα denotet: quæ quidem a singulis personis accepta sint, & a Christo etiam exacta. Observamus autem simul regulam, quæ etiam Hebræis in explicatione verborum recepta & usurpata est, quod quando pluralis numerus absolute positus sit, & multitudo tamen aliqua indicetur, de duobus accipiendus sit: nam si major numerus intellectus fuisset, is procul dubio additus fuisset. Exempl. habebis *tract. Kerith. cap.* I. *M. ult.* Sic ergo jam etiam nostro loco; *Accesserunt qui bina διδραχμα accipiebant, ad Petrum, & dixerunt; Magister vester nonne solvit bina didrachma?* Ut sensus hic sit: accessisse ad Petrum eos, quorum pro more & officio ipsis commisso erat, ut a singulis virilibus capitibus bina didrachma exigerent, & acciperent, eosdemque ad Petrum dixisse, nonne Magister vester solvere hactenus solitus est, & hac etiam vice soluturus est pro suo capite bina didrachma, quæ quilibet virilis ætatis pro suo capite pendere debet?

XIX. Sed jam tandem etiam exponendum est, cuinam & quo nomine διδραχμα bina data fuerint; Deone, an Cæsari? in usum templi, an in tributum? ubi diversæ sunt Interpretum sententiæ: Omnes quidem in hoc fundatæ; quasi quodlibet virile caput unicum tantum didrachma solverit, nec plus exactum sit. *Prima est sententia Chrysostomi, Euthymii, Theophylacti*, qui statuunt, didrachmum esse illam pecuniam, quæ exacta sit a ducentis septuaginta tribus illis primogenitis, qui numerum Levitarum excesserant, de quibus ita scriptura *Num.* III. *vers.* 46. 47. *Quod autem ad redimendos illos ducentos septuaginta tres, qui redundant supra Levitas ex primogenitis filiorum Israelis, accipies quinos siclos pro quoque capite: prout est siclus sacer accipito, viginti obolorum est siclus ille.* Hanc pecuniam existimant illi insecutis etiam temporibus a primogenitis quibusque datam esse, & hoc loco non tantum a Christo, sed etiam a Petro, qui solus ex Apostolis primogenitus fuerit exactam esse. Sententiam hanc *Theophylactus* breviter his verbis complexus est: *Deus pro primogenitis Hebræorum voluit consecrari sibi tribum Levi, viginti duo millia. Primogeniti autem chiliades viginti duæ, ducenti & septuaginta tres. Pro his igitur, qui erant extra tribum Levi, & primogeniti erant, decrevit Deus dari didrachmum sacerdotibus, quod est quinque sicli, hoc est, ducenti oboli. Unde, quia Dominus primogenitus erat, & ipse pendebat.* Hac vero de sententia *Maldonatus* ita judicat; *Chrysostomus, Euthymius & Theophylactus, existimant, hoc fuisse tributum, quod Judæi jussi sunt Domino dare* Num. III. vers. 46. 47. *propter eos primogenitos, quibus cæteræ tribus Leviticam excedebant. Quod ne probabile quidem est. Illud enim tributum, non nisi semel, & non nisi a primogenitis, & non nisi a ducentis septuaginta tribus, solutum est, quibus tum inventæ sunt reliquæ tribus Levitarum tribum superare.* Et post; *Chrysostomus & Euthymius respondent, tributum illud a solis primogenitis fuisse solvendum. Petrum autem primogenitum fuisse. Quæ opinio etiam ex eo refutari potest, quod inter alios etiam Apostolos aliquos etiam primogenitos fuisse credendum est.* Non inepta sunt *Maldonati* argumenta: nec video alios hodie illi sententiæ subscribere; quin pluribus etiam argumentis impugnari posset. Unde enim probabitur: *Quod uspiam apud Hebræos didrachmum fecerit quinque siclos sacros?* Unde, quod stater decem siclos? Unde,
quod

quod quinque sicli sacri habuerint ducentos obolos? Sed nolumus prolixe refutare.

XX. *Sententia II.* est, quod didrachmum fuerit quotannis solutum Capernaumi pro portorio. Quandoquidem enim sæpius lacus Genesareth, sive mare Galilex ibi trajiciendum per annum fuerit, ne, quoties trajiceret quis, solvere aliquid cogeretur, constitutum didrachmum in annum; quo soluto, quivis per annum liber fuerit, quotiescunque etiam trajiceret. Sententiæ hujus meminit *Calvinus* h. l. & breviter perstringit; *Erat*, inquit, *non vectigal, quod exigi soleret in trajectu, sed annuum tributum Judæis impositum in singula capita.* Sane non viden, qua ratione sententia hæc se tueri possit: potius videtur mera esse conjectura, cui quicquam non tribuendum.

XXI. Restant duæ sententiæ potissimæ, Tertia & Quarta. *Tertia* est, didrachma a Christo exacta esse siclum sacrum, qui tempore paschali solvendus fuerit omni masculo a viginti annis usque ad quinquaginta; primo Tabernaculo Mosaico, deinde Templo Hierosolymirano: quo de in Talmude integer Tractatus *Schekalim* dictus, habetur; & cujus sive fundamentum, sive præceptum habetur *Exodi* xxx. vers. 12. 13. 14. cum dicitur: *Quum recensebis summam filiorum Israelis per numerandos eorum; tum dabunt quisque redemturam vitæ suæ Jehovæ, numerando eos: ut non sit in eis plaga, quum numerabis eo. Hoc danto, quisquis transit in numeratos, dimidium sicli, prout est siclus sanctus: Viginti obolorum est hic siclus: dimidium sicli oblationem Jehovæ. Quisquis transit in numeratos a nato viginti annos, & supra, dato oblationem Jehovæ.* Hunc dimidium siclum vocatum esse δίδραχμον, & hunc a Christo pro se & Petro solutum. Multi sunt, qui huic sententiæ subscribunt: alii tamen aliis modestiores. Et ex Pontificiis quidem *Baronius Tom. I. ad an.* 33. *num.* 31. Habent eam etiam ex *Calvinianis Glossa Belg. h. l.* & *Deodatus h. l.* qui existimat, sub Imperio Romano Judæos religiosus voluntario didrachma templo dedisse. *Lightfootus Hor. Hebr.* ad *h. l.* eam rationibus duabus confirmat. *De Hemisiclo*, inquit, *annuatim penso in ærarium templi hoc esse intelligendum duo suadent.* 1. *Ipsum vocabulum, quo census hic vocatur,* δίδραχμα *&c.* 2. *Responsio Christi satis arguit de hoc censu agi, cum se dicit esse filium istius Regis, in cujus usum pensio ista exigebatur &c.* Subjungit tamen; *Si vero cuiquam libet hoc de tributo Romanis pensando intelligere, nos non contendimus.* Adscribitur eadem hæc sententia ex veteribus *Hilario*; cujus in h. l. hæc sunt verba: *Dominus didrachmum solvere postulatur: hoc enim omni Israeli lex pro redemtione animæ & corporis constituerat in ministerio templi servientium.* Illud, quod dicit pro redemtione animæ & corporis forte desumtum esset ex eo, quod apud Mosen dicitur: Ut non sit in eis plaga; nisi additum esset hoc; in ministerio templi servientium. Forte dicere voluit; in ministerium templi servientium; quanquam nec hoc subsisteret. Contra impugnatur hæc sententia. 1. Quod non fuerit tempus Paschatis, quo sicli templo solvendi fuerint. 2. Nec decimus quintus dies mensis *Adar*, quo sicli colligi cœperunt. 3. Christus expresse de Regibus terræ Petrum quærat: atque adeo de censu Regis terræ, h. e. Cæsaris locutus sit. 4. *Matthæus* utatur voce Romana κῆνσος, h. e. census. 5. Didrachmum templi non in Capernaum, sed in templo Hierosolymitano solvendum fuerit.

XXII. *Quarta* vero *sententia* est, quod δίδραχμον hic sit intelligendum Cæsari solvendum: atque adeo Christus Magistratui Politico tributum dederit. Sententia hæc est *Hieronym. in h. l.* qui annotat: *Post Augustum Cæsarem Judæa facta est tributaria, & omnes censi capite ferebantur. Unde & Joseph cum Maria Cognata sua professus est in Bethlehem. Rursus quoniam nutritus erat in Nazareth, quod est oppidum Galileæ Capernaum ubi subjacens: ex more poscunt tributa.* Eandem sententiam habuit etiam *Irenæus*, *Hieronymo* longe vetustior lib. v. de Hæres. cap. 24. *Propter hæc*, inquit, *& tributa præstatis (potestatibus secundum homines:) ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes. Hoc autem & Dominus confirmavit, non faciens quidem, quod a Diabolo suadebatur, tributorum autem exactoribus jubens pro se & pro Petro dare tributum.* Ex hac etiam sententia disputat *Augustinus* qu. Evang. lib. 1. qu. 23. *Quod dixit* (Dominus) *ergo liberi sunt filii; In omni regno intelligendum est liberos esse filios, idest, non esse vectigales. Multo ergo magis liberi esse debent in quolibet regno terreno filii regni illius, sub quo sunt omnia regna terræ.* Subscribit huic sententiæ *Maldonatus* h. l. *Multo*, inquit, *verior est Hieronymi, & Bedæ sententia, qui existimant, hoc vectigal illud esse, quod Augustus Judæis imposuit, cum jussit, ut universus orbis describeretur.* Luc. II. 1. *Vero similis ejus rei conjectura est, quod Vespasianus expugnatis postea Hierosolymis tantum Judæis imposuerit tributum, quantum antea templo solvebant,* ut Joseph. l. 7. de bell. Jud. c. 26. *Autor est, & est credibile, Vespasianum illud ipsum*

ſum tributum, quod Auguſtus imperaverat, & a quo ſeſe Judæi rebellando exemerant, illis ubicunque, ut ait Joſephus, terrarum eſſent, repoſuiſſe. Sequitur etiam *Janſenius* Harm. Evang. c. 69. *Barradius* l. 10. Harm. cap. 32. *Salmeron* tom. 6. tract. 37. *Bellarmin.* etiam in hac ſententia fuit in *edit. in Octav. lib.* 1. *de Cleric. c.* 28. ubi inter alia ad *Matth.* 17. reſpondet: *Dico Dominum loqui de ſeipſo tantum; facit enim hoc argumentum: Filii Regum liberi ſunt a tributis, quia nec ſolvunt parentibus ſuis, cum ſint communia parentum & filiorum bona; nec aliis Regibus, quia eis non ſubſint; At ego filius ſum primi & ſummi Regis, igitur nulli hominum tributum debeo.* Eadem hæc eſt ſententia noſtratium communis. *D. Hunnius* in h. l. *Didrachma fuit moneta valore ſuo æquans quadrantem floreni, & ſolvebatur Romano Imperatori, cujus nomine erant conſtituti, qui exigebant.* Conſ. *Lyſer.* in Harm. ad h. l. *D. Gerhard.* Tom. 6. *LL. CC.* §. 443. Conſentiunt ex Calvinianis plerique, *Calvin.* Harmon. h. l. *Aretius* in h. l. *Pellican.* in h. l. *Beza* in h. l. *Fr. Jun.* ad *Tremell.* Verſ. Syr. *Piſcat.* ad *h. l.* Et præfert etiam *Pareus* ad *h. l.* Objicitur huic ſententiæ; 1. Quod Cæſari tempore Chriſti non fuerit ſolutus niſi denarius. *Matth.* 22. verſ. 19. 2. Everſo demum templo didrachmum a Veſpaſiano Judæis impoſitum ſit, teſte *Joſepho* l. 7. bell. Jud. *cap.* 26. 3. Quod cenſus Auguſti *Luc.* II. fuerit bonorum, & ſemel dandus.

XXIII. Verum enim vero duarum harum ſententiarum neutri Autores adverſantes ſibi ſufficienter refutant. Nam argumenta, quæ priori de ſiclis templo ſolutis objiciuntur, infirma ſane ſunt omnia. Nam ad 1. non fuiſſe tempus Paſchatis, propter quod ſe non parum torquet Lightfootus, reſpondemus, ſufficienter demonſtratum ſupra ad *Quæſt.* 1. de tempore hujus hiſtoriæ, quod omnino tempus Paſchatis. Ad 2. ſiclum colligi cœptum a decimo quinto die menſis *Adar*, reſpondemus, verum iſtud eſſe de provincialibus urbibus, & hanc hiſtoriam poſt iſtum diem contigiſſe, antequam Dominus Hieroſolymam aſcenderet: quatuor namque ſeptimanas ab iſto die ad Paſcha uſque numerabant. Falſa itaque eſt præſumtio, quaſi alio tempore hæc hiſtoria accidiſſet. Ad 3. quod Chriſtus Regum terræ filiorumque eorum meminit, non concludit ad onera Regum terræ tantum, ſed ad quodvis onus ſubjectionis, quod filii non tenentur ſuſtinere a patre impoſitum. Diligenter itaque argumentatio Chriſti obſervanda, quæ hæc eſt; Si filii Regum hujus terræ liberi ſunt a cenſu & tributo, quod Patres eorum ſubditis imponunt: quanto magis ego filius Regis cœlorum naturalis liber ſum a quocunque cenſu, tributo, onere, quod ille ſubditis ſuis, hominibus inprimis, imponit, ſive velit Magiſtratui Politico aliquid dari, ſive Templo, h. e. ſive in ſpiritualibus fuerit, ſive in ſecularibus. Unde 4. etiam reſponſio ad quartum de cenſus vocabulo Romano patet. Inſuper hoc poſitum eſt in antecedente, de filiis Regum hujus ſeculi, non in conſequente de Chriſto filio Dei. Nec ſolum poſitum eſt hoc vocabulum, ſed additum, τέλος, *tributum*, quo etiam *Joſephus* uſus eſt de ſiclo, qui templo ſolvebatur *lib.* 7. *B. J. cap.* 26. *Quemadmodum*, inquiens, *prius pro templo in Hieroſolymis ϲυνετέλων, contribuerunt.* Ad 5. quod Salmeronis eſt, in templo Hieroſolymitano tantum, non in Capernaum fuiſſe ſolutos ſiclos templi, reſpondemus, Salmeronem forte iſtud ſcripturum non fuiſſe, ſi legiſſet *Miſchn.* 3. cap. 1. *Schekalim: Die decimo quinto* (menſis) *Adar, menſe* (colligentium ſiclos) *ſunt poſitæ in provincia* (extra Hieroſolymam:) *ſed die vigeſimo quinto demum ſunt poſitæ in ſanctuario* (Hieroſolymis.) Si forte etiam objiciatur, in Galilæa, & alibi per tributum Romanum ſolutos, ſeu liberos factos a tributo Templi: nolumus cum *Diodato* reſpondere, religioſos tamen ſponte dediſſe, ſed dicimus, eſſe meram conjecturam, ex eo deſumtam, quod Collectores quaſi libertati Chriſti rem permittentes dixerint, *Nonne Magiſter veſter ſolvit didrachma?* Per quod vero enervatur Chriſti de filiis Regum dictum; quo opus non fuiſſet, ſi quivis Judæi fuiſſent liberi, nec quicquam niſi ſponte dediſſent. Si quis pro *Diodato* forte allegaverit, quod in Tract. *Nedarim* cap. 1. *Miſchn.* 4. habetur; *Viri Galilææ non agnoſcunt Thrumam conclavis:* ablegandus erit ad Gloſſam *R. Salomonis*, ubi longe alius ſenſus oſtenditur. Jam quod alteri ſententiæ objicitur, 1. Cæſari tempore Chriſti nonniſi denarium ſolutum eſſe, bene ſolvitur, non de quantitate cenſus, ſed de moneta ejus ſermonem ibi eſſe. Sapientiſſime Chriſtus petit oſtendi, cujuſmodi eſſet moneta cenſus, ut convinceret inde, Cæſari non dari rem divinam aut Deo conſecratam, ſed profanam, quæ alias ad Cæſarem pertineat, & a Cæſare originem habeat. Itaque Chriſtus non loquitur de quanto, ſed de quali. Quod 2. objicitur, everſo demum templo didrachmum, quod alias templo ſolutum, a Veſpaſiano, ut in Capitolium conferretur, impoſitum eſſe: id majorem ſane habet ſpeciem. Communiter autem reſpondent, cum *Maldo-*

nato

nato supra, Vespasianum non imposuisse novum tributum, sed vetus, per rebellionem non solutum, renovasse: Vel, extensum esse, ut antea in Judæa tantum solutum, tunc a Judæis, ubicunque terrarum essent, solveretur. Quod num satisfaciat, dubito. Nam *Josephus* id vult, quod prius, templo solutum, a Vespasiano in Capitolium translatum esse. Forte hoc coegit *Diodatum*, ut statueret, per didrachmum ab Augusto impositum, & tempore Christi adhuc datum, liberos factos Judæos a siclis templi, ut non solverent, nisi qui ultro vellent. Sed hoc factum non esse, supra jam ostendimus. Nos ad hanc objectionem de tributo Vespasiani respondemus (1.) omnino novum fuisse, & prius Judæis inauditum, summeque ignominiosum; dum illud ipsum didrachmum, quod usque ad Vespasianum e Romanis Imperatoribus, stante Templo Hierosolymitano, Templo relictum, a Vespasiano post eversum Templum Jovi Capitolino donatum datumque est. Expresse hoc habet *Xiphilinus* in Vespasiano ex *Dione*, cum scribit; καὶ ἐν ἐκείνου δίδραχμον ἐπέχθη τοῖς τὰ πάτρια ἔθη περιστέλλουσι τῷ Καπιτωλίῳ Διῒ κατ' ἔτος ἀποφέρειν: *Ab eodem Tito* (ut Blancus vertit) *jussi quotannis didrachmum pendere Jovi Capitolino ii, qui patrias eorum leges tuerentur*. Hoc bene nobis *Josepus de B. J. lib. 7. c. 26.* exponit, quod idem δίδραχμον fuerit, cum eo, quod olim pro templo Hierosolymitano contribuebatur: sed quando simpliciter dixit, εἰς τὸ Καπιτώλιον, *in Capitolium* delatum, videtur pepercisse famæ populi sui, quod rem Deo vero alioqui destinatam Idolo gentium dare cogerentur. Nec sine causa hoc fecisse puto. Nam argumentum est cultus Vet. Testamenti plane destructi & abrogati. Alioqui Deus non permissurus fuisset, ut Idolo sibi debitum consecraretur, & a populo suo cultus Idololatricus quodammodo adjuvaretur; Cum Belsacer impune non tulerit, quod vasa templo consecrata in convivio adhibuisset: *Dan.* v. Sed (2.) census seu tributum quod tempore Christi datum fuerit, non tantum ex historia profana notum est, sed infallibiliter habetur *Matth.* XXII. ut negari non possit. Hoc tributum impositum fuit, non loco siclorum templi, sed ad exemplum siclorum templi. Quemadmodum nimirum populus Judaicus alias liber, quasi in recognitionem, quam vocant, dominii cœlestis siclos dabat: sic in recognitionem dominii terrestris tantundem dare debebat. Digitum in hoc intendisse videntur ipsi Pharisæi, quum *Matth.* XXII. quæsiverunt, liceret censum Cæsari dare nec ne? Nam, ut ex responsione Christi, *Date Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & Deo, quæ sunt Dei*, colligere datur, argumentum dubitandi eorum hoc fuit, quod Deo darent tanquam subditi siclos suos; cum suo non consistere posse videatur, juxta Deum se subjicere per similem censum Cæsari. Tributum hoc valde exiguum videtur, ab Augusto propterea ad exemplum siclorum templi impositum, ut hoc æquius appareret Judæis, & æquiori animo ferretur. Quandoquidem enim de Tyrannide conqueri non solebant, quod tantum a Deo ipsis impositum: pro tyrannide ab iisdem haberi non poterat, quando tantundem a Cæsare peteretur. (3) Hoc tributum seu census vetus videtur mihi plane cessasse everso templo. Ratio est, quod non impositum nec datum fuit, nisi tanquam ab incolis terræ Chanaan a Cæsare subactæ: quemadmodum in aliis terris incolæ, tanquam incolæ, suum pendebant Romanis tributum. Itaque postquam Judæis urbs & terra ademta, tributum hoc illis non amplius incumbebat. Hæc causa quoque esse videtur, quare *Josephus* post templum eversum non nisi tributi a Vespasiano impositi mentionem fecerit, & ab eo hoc a Vespasiano impositum distinxerit, quod Judæis, ubicunque terrarum essent, impositum scribit. Sane hoc velle videtur, quod Vespasianus novum tributum imposuerit, quod non in terra tantum Israel, ut vetus, solveretur, sed ubique terrarum a Judæis penderetur, esset que non ad exemplum siclorum, sed loco eorum injunctum. Quod 3. objicitur censum Augusti *Luc.* II. fuisse bonorum, non capitum, & semel tantum, non quotannis, solvendum: ad id respondemus, non refutare sententiam ipsam, sed sententiæ tantum circumstantiam. Certum namque est, quod tempore Christi *Matth.* XXII. tributum adhuc dandum fuerit, sive fuerit unum idemque cum eo, quod *Luc.* II. habetur, sive diversum. Et si utique diversum fuit (de quo nolumus contendere,) probabile tamen est, quod eodem tempore, quo descriptio bonorum facta, & census de iis sumtus, in postera tempora census capitum annuus simul indictus, & usque ad eversionem templi continuatus sit.

XXIV. Cum itaque sic se res habeat, & utraque sententia cum verbis textus consistere queat: nos non videmus, quare non sit utraque conjungenda. Argumentum 1. quod suadet, ex isthoc ipso sumitur. Nam scriptura tam late accipienda est, quam late potest: quæ alias est regula bonæ interpretationis. Atqui, ut osten-

ostensum, scriptura hujus historiæ utramque istam sententiam admittit. Ergo. Addimus 2. argumentum, quod duo ista, quæ in duabus his sententiis dicuntur, alioqui per consequentiam tamen sequerentur. Nam si posueris, agi in historia de tributo Cæsaris, promtum est concludere; si filius Dei, etsi filius esset, ex hoc fundamento non voluit se liberum facere a tributo Magistratui civili pendendo: utique ex isthoc quoque fundamento a legibus & oneribus Ecclesiasticis se liberare & eximere noluit. Atqui prius verum est. Ergo & posterius. Ratio consequentiæ est, quia qui ejus conditionis, ut uni generi legum sit subjectus, alteri quoque subjectus erit. Si leges Ecclesiasticæ ab ipso Deo fuerint ordinatæ, major debetur illis subjectio, quam legibus humanis. Contra si posuerimus, Christum per hoc, quod filius Dei esset, non voluisse se liberum facere a legibus Ecclesiasticis, sequitur, quod nec a legibus politicis. Fundamentum idem est: nemo namque negaverit, quod non tantum legibus Ecclesiasticis, sed & politicis obediendum sit: nec quisquam hic eximi possit, nisi ex singulari ratione, privilegio, jure: quo vero Christus uti noluit. Sed & 3. argumentum ipsa verba historiæ subministrant. Postulabant exactores non δίδραχμον unum, sed δίδραχμα, ad minimum duo. Atqui soli templo non solvebant duo, sed unum didrachmum. Nec Imperatori Romano plus. Quis namque crediderit, plus impositum fuisse, cum nondum rebellassent, ab Augusto & cæteris Imperatoribus, quam, postquam rebellaverant, a Vespasiano impositum est? Literæ itaque historiæ tum demum satisfit, quando & siclum templi, & siclum Imperatori Romano solutum conjungimus, & utrumque a Christo tum postulatum, tum datum esse dicimus.

XXV. Atque hæc *nostra* quoque est *sententia*; nempe venisse exactores non tantum sicli Templo solvendi, sed & census Imperatori Tiberio dandi ad Petrum, & de utroque siclo seu didrachmo quæsivisse, annon Dominus Jesus solveret: qui a Domino jussus, ut ejecto hamo captum piscem traheret, & inventum staterem, δίδραχμα continentem vulgaria, vel duo sacra, pro utroque Christo & Petro, solveret. Hanc nostram sententiam declaramus. Et 1. quidem annotamus, censum Imperatoris Romani non per Publicanos, aut per alios Imperatoris ministros exactum aut collectum esse, sed toti populo Judæorum indictum, ut hic viritim conferret atque colligeret, atque tota census collecti summa præfecto Imperatoris aut ministris ejus, quos constituerer ad hanc rem, exhiberetur. Non videbitur hoc absurdum ei, qui consideravit descriptionem *Luc.* II. factam. Hanc namque ab Augusto edictam & mandatam fuisse, Judæos tamen eam executos esse per suos ἄρχοντας seu principes populi, ut Imperatori nomina numerumque descriptorum, & descriptionis censum exhiberent, aut præfecto Imperatoris, ex eo constare puto, quod descriptio ex consuetudine Judæorum, qua quævis familia in suis civitatibus, e. g. familia Davidica Bethlehemi, convenirent. Sane ut convenirent, ab Imperatore imperatum: ut hac ratione convenirent, non nisi instituto & consuetudini ipsorum Judæorum adscribere possum. Nam sine dubio Romani de hoc conveniendi & describendi modo apud alias gentes inusitato nihil sciverunt. Quod si hoc in negotio gravissimo tantum permissum fuit Judæis; quanto ergo magis deinceps consueta annui census collectio illis relicta est? Jam 2. existimamus, Judæorum Principes & Pontifices commodius tempus colligendi census Romani deprehendere non potuisse, quam istud ipsum tempus, quo sicli Templi colligebantur. Fieri namque tum poterat, ut sine omni majori labore, & sumtu collectio fieret ex parte colligentium, quippe qui alioqui siclos Templi tum Hierosolymis, tum in provincia per aliquot septimanas colligebant; & populus Judaicus assuetus erat, ut in istud tempus nummos seponeret, quos templo tribueret: collectores insuper siclos paschali tempore ex tota provincia Hierosolymam deportabant, & Templo offerebant; sic una fidelia, quod dicitur, duos parietes dealbare poterant. Forte nemo negabit, hac commoditate Judæos in colligendo censu Romanorum usos esse: maxime cum Hierosolymis esset Præfectus Romanus, cui statim census a collectoribus allatus, dari poterat. Videtur mihi hæc fuisse occasio Pharisæis & Herodianis, *Matth.* XXII. quam arripuerint ad tentandum Christum circa censum Romanis dandum tempore Paschali: nimirum id ipsum tempus erat, quo ex more census dandus erat; ut, si Christus, censum dandum negasset, per totum annum majoris scandali & periculi esse non potuerit, quam isthoc ipso tempore. Unde accusandi Christi homines nequam occasionem optimam habuissent. Forte vero etiam Judæorum Principes, qui censum Romanum inviti agnoscebant, eludere, aut populo saltem, qui libertatem suam mordicus tenebat, persuadere voluerunt,

runt, & hoc intenderunt, ut dicerent, non vere se censum dedisse, & suam libertatem amisisse, sed duplos siclos, quod olim (ut supra ex Tract. *Schekal.* annotavimus) Patres sui etiam fecerint, populo in usum templi collegisse, quorum partem Romani per sacrilegium ad se rapuerint. Quid? si dicamus ad hunc prætextum digitum intendisse *Johan.* VIII. vers. 33. *Semen Abraham sumus, & nemini servivimus unquam.* Nam si censum Romanorum pro vero subjectionis censu agnoverunt, & non quodammodo eludere voluerunt, insaniverunt, dum se nunquam serviviffe affirmarunt. Sunt, qui putant, censum per publicanos collectum, qui non parum falluntur; longe enim aliud publicanorum officium erat. 3. Isthæc duo si observaverimus, plana erit nostra historia. Nimirum (1.) Christus paulo ante pascha venit in Capernaum, ubi suum habebat domicilium, relicta Nazaretha. *Matth.* IV. *vers.* 13. & quoniam sicli per urbes isthoc tempore ab incolis colligebantur, solvendus ibi erat siclus cum censu simul collecto. Neque enim probo, quod quidam putant, ideo a Christo exactum siclum & censum, quod Nazareth ad Capernaum pertinuerit. (2.) Collectores, qui non tantum suas mensas ponebant in urbibus, juxta cap. I. *Mischn.* 3. Tractatus *Schekalim*, ut accederent ad ipsos, qui siclos dare vellent, sed potestatem etiam habebant exigendi, imo pignus capiendi, juxta eundem Tractatum cap. I. *Mischna* itidem tertia, accesserunt ad Petrum, & monuerunt per eum Christum de dandis duobus διδράχμοις: quorum unum erat revera Templo Hierosolymitano, alterum censui Romano; sive nomina collectores distinxerint, sive non distinxerint, quod utrumque jure Templo cedere deberet, alterum a Romanis raperetur. (3.) Petrus, rei non ignarus, sciebat, Dominum suum promte semper numerasse δίδραχμα; ideoque affirmative collectoribus interrogantibus de Domino respondit, nec Domino, qui intra domum erat, indicare dubitavit. Dominus (4.) Petro quidem, se non debere de jure quicquam, ostendit, ad vitandum tamen scandalum jubet hamum in mare jacere, cum promissione, fore, ut in ore primi extracti piscis, inveniat staterem, h. e. quatuor didrachma, in moneta aurea Darbon & Darkon dicta, quam dare deberet pro Domino ipso, & pro Petro. Petrus (5.) tanta tamque liberali promissione magis instigatus, suscipit Domini jussum, & fiunt, quæcunque Dominus dixerat.

XXVI. Postquam hæc ita sunt exposita, videndum nunc porro est, cujusmodi sit Domini Jesu argumentatio; pro suo immunitatis jure, quo liber, tam a siclo templi, quam a censu Romanorum. Antequam Dominus argumentetur, suæ omniscientiæ coram Petro edit specimen. Nam cum Petrus in ædes intraret, nec dum quicquam dixisset, Dominus gnarus omnium, quæ foris dicta & gesta sunt, cum nec humano more vidisset, nec audivisset, incipit de re colloquium cum Petro. En! Dominum omniscium. Interrogat autem Petrum, dicitque: *Quid tibi videtur, Simon?* De jure quærit potius, quam de facto. Nam de factis tentatur scientia potius, non sententia. Christus autem exquirit hic sententiam Petri. Ergo si utique aliter alicubi factum fuisset, argumentationi Christi non obstaret, quam ille hic super jus fundat. Sed tamen idem in facto apud gentes deprehendebatur. *Reges terræ*, pergit Dominus, *a quibus accipiunt tributa, aut censum? a filiis suis, an ab alienis?* Ubi extra dubium erit, quod Dominus de filiis Regum proprie sic dictis, non metaphoricis loquatur, & per alienos non intelligat eos, qui extra regnum & subditi non sunt, sed qui extra domum, & non filii proprie sic dicti, subditi tamen. De voce ἀλλοτρίων multa hic habet *Erasmus Schmid.* ad h. l. si videre placuerit magis, quam nobis exscribere. Quoniam etiam Dominus non tantum census, sed etiam τελῶν, tributorum quorumcunque meminit, haud obscurum erit, quod in genere de quibusvis subditorum oneribus, quocunque nomine veniant, loquatur. Respondet Petrus; *Ab alienis. Ergo*, infert Dominus, *liberi sunt filii*, nimirum ab omnibus ejusmodi subditorum oneribus, & quidem jure filiationis, seu propterea, quod filii sunt. Antecedens hic habemus, quod hoc erit: Reges terræ de jure tributa quævis & censum ab alienis, seu subditis suis, qui filii proprie dicti non sunt, tantum accipere debent; filii autem eorum proprie dicti, de jure ab omnibus ejusmodi oneribus liberi esse debent. At consequens, per *Ergo* inferendum, monstratur tantum per verba; *Ne scandalizemus eos.* Nam per hæc verba Dominus satis planum facit, inferendum, quod ipse de jure liber ab omni-

omnibus oneribus esse debeat, tanquam filius Regis. Ubi quando nonnulli de carne Domini cogitant, quæ ex Regis Davidis semine: enervare mihi videntur omnem argumenti vim. Nonne enim promtum fuisset excipere, antecedens loqui de Filiis Regum, qui regnent, non qui sub jugum redacti: Nam si Patres sub jugum redacti, quomodo filii liberi esse poterunt? Non itaque Filii possunt esse liberi, nisi ab omnibus, quæ Patres imponunt. Nec licebit respondere, ad domum David, tamen adhuc dum pertinuisse de jure regnum mundanum. Nam non video, quomodo consistere possit, vel cum eo, quod Christus censum Cæsaris tanquam justissimum approbavit *Matth.* XXII. Vel cum eo, quod ad Pilatum dicit, potestatem illi ex supernis datam esse *Johann.* XIX. Quare dicendum, quod Christus se Filium Regis cœlestis, h. e. Dei Patris faciat. Quod etiam ex hoc constare potest: Non dixit Dominus Petro, cujus Regis Filius esset, ideo, quia Petrus jam habebat cognitum, essetque non necessarium ipsi exponere. At Petrus Christum agnovit pro Filio Regis cœlestis, *Matth.* XVI. vers. 16. *Tu es Christus Filius Dei viventis*. Unde nobis hoc nascitur consequens; Ergo multo magis ego, qui sum Filius Regis cœlestis, & summi, Dei viventis, ut tu nosti & confessus es, Petre, pridem liber sum de jure ab omnibus oneribus, quæ Pater meus subditis suis, sive angeli sint, sive homines, imponit, & nominatim quidem, quæ Judæis, meis secundum carnem consanguineis, imposuit, partim quando voluit siclos Templo dari, partim quando vult Cæsari subjectos esse, eique censum suum dare: atque sic de jure optimo, vi filiationis meæ summæ, his exactoribus tam siclum Templi, quam censum Cæsaris negare possem; sed memor sum spontaneæ meæ exinanitionis, qua me nemini scandalo, & aliis hominibus similem futurum esse, suscepi; ideo dabo ad vitandum scandalum &c. In hac argumentatione Christi nihil desideratum iri, & nihil desiderari posse confido.

XXVII. Unde jam gravissima *Pietatis puncta* ex nostra de Didrachmis a Christo solutis sententia discere possumus & debemus: præcipua saltem subjiciemus. I. *De persona Christi* habemus ex nostra historia, quod Christus non tantum homo verus sit, sed ipse etiam filius Dei naturalis & consubstantialis, æqualis Patri suo, non inferior, ut præceptis, tanquam subditus legari nequeat. Afferit Christus, filium se Regis esse. Ostendimus, autem, non loqui ipsum de ea origine, juxta quam filius Davidis, Regis Judæorum omnium maximi, erat, sed de ea origine, quam habeat per generationem a Rege Regum, Deo Creatore omnium. Libertatem namque juxta carnis suæ originem ex Davide Rege prætendere non potuit, cum Imperii Romani potestas jam confirmata esset divinitus supe universam Judæam; Et ejus Regis, hoc est, Tiberii, cujus nomine census peter batur, Filius, ne quidem secundum carnem fuit; ut contra censum ejus ad jus Filii provocaret, non se censum illi debere, quod, Filium Regis, Patri suo Regi censum solvere, iniquum esset. Quare alius alicujus Regis Filium se affirmavit, ex cujus autoritate tum census Imperatoris, tum siclus Templi postulabatur. Is vero alius non fuit, nisi summus omnium Creator & Gubernator, qui omnem, qui in mundo est, Magistratum ordinavit, *Rom.* XIII. & Judæis eam, cujus vigore siclum petere poterant, tulit legem. Hujus se Filium Dominus dicit, utique naturalem & consubstantialem: sicut de Regum hujus mundi filiis sine dubio naturalibus & proprie sic dictis quæsivit; *Reges terræ a quibus accipiunt tributa aut censum, a filiis, an ab alienis?* Ne quidem de filiis adoptivis hic cogitabit, qui legerit: quippe qui gratiæ debent omnia, & sub variis conditionibus adoptari possunt. Et nos sane, qui credimus, summi Regis etiam adoptivi Filii sumus: neque tamen ex nobis quisquam dicere potest aut prætendere, jure a mandatis & oneribus Patris hujus nostri nos esse liberos. Æqualis vero etiam Patri est, non inferior: nam mandatis Patris, quum dixit; *Omnis anima potestatibus subdita sit*, & quando præcepit, ut omne viri caput penderet Templo Hierosolymitano, ligatus esse non vult. Ergo oportet ipsum esse Filium, qui cum Patre mandata Patris facit, non autem mandatis Patris obstringitur. Egregium itaque hoc argumentum est, quod Jesus sit Filius Dei Patri suo æqualis. II. *De Statu Exinanitionis* docet nostra historia, quod Christus non de jure, sed ex mera libertate & voluntate, juxta quod homo est, humiliatus sit. O quanta humilitas illa fuit, quæ non tantum sub Deum se submisit, sed Romano quoque Imperatori subjecit! Intolerabile etiam Judæis hoc posterius visum est: nec tamen Filius Dei ab eo abhorruit. Sed ostendit tamen, eum se esse, qui non ex juris necessitate, sed ex vo-

voluntatis libertate adeo se humiliaverit; quando ne mandatorum quidem Divinorum subditum de jure, sed Dominum cum Patre esse asseveravit, & tantum ut scandalum non præbendo hominibus, hominum salutem operaretur mereretur que, legibus tum de Ecclesia, tum de politia a Patre latis subjectum esse docuit. De natura Divina, secundum quam ab æterno a Patre genitus est, hoc minus mirum est. Mirum magis nostræ videtur infirmitati, quod de carne quoque, quæ in tempore demum assumta, & secundum quam Filius factus est, idem tamen credi voluit. Caro namque fuit, a qua census & siclus exigebatur, & cujus libertatem Dominus Petro proposuit. Natura itaque illa, quæ extra personam Filii Dei serva est, in persona Filii Dei summam libertatem possidet, etiam quando ea non utitur. Et in natura eadem Filius Dei salutem nostra merendo operatus est, non tantum quando pro hominibus passus, sed etiam quando Patris sui mandatis obedivit. Assumserat enim eam, ut in ea humilis esse posset, non quod in ea humilis esse cogeretur. Et licet hic homo quando naturæ suæ originem considerat, non possit non se Deo inferiorem agnoscere: quando tamen personæ, in quam assumta humilis natura est, sublimitatem cogitat, non potest non de jure cum Deo æqualitatem sibi vendicare, ne personæ injuriam inferat. Vide III. *Omnium hominum debitum*. Salvator quando se jure, quod ut Filius Dei habet, exinanivit, obligatum statim se agnoscit, ut & siclum Templo, & censum Cæsari solvat, nec quenquam non solvendo scandalizet. Ergo si hominem inveneris, qui Filius Dei naturalis non est, obligatum eum divinis humanisque legibus credas. Si namque, qui Filius Dei est, quando jus filiationis quodammodo sepofuit, Deo hominibusque potestatem habentibus obediens esse debeat, & revera subesse & obedire potuerit: quanto magis, qui nullo gaudet jure filiationis, per naturam & personam obedire & subesse cogitur. Tunc ergo, Pontifex Romanus, non se tantum ipsum, sed & clericos suos a Magistratibus & ipso Romano Imperatore liberos facies, & jus Divinum jactitat. Sed audio vociferantem *Maldonatum*, *Inepti hic hæretici sunt*, *qui Romani Pontificis primatum refellunt*, & *Ecclesiæ immunitatem tollunt*, *quod Petrus tributum solverit*. *Nam istbac quidem ratione nec Christus quidem Ecclesiæ caput esset*: *solvit enim tributum*. *At solvit*, *cum non debebat*. *Et non considerant*, *Petrum si nunc inter Christianos Reges in vivis esset*, *Ecclesiamque gubernaret*, *soluturum non fuisse*. Qui idem, Petrum non debuisse tributum, hoc modo docuit; *Videtur mihi Christus significare voluisse*, *nec se*, *nec discipulos suos tributum debuisse*: *se quia filius Dei erat*: *discipulos suos*, *quia ipsius familiae & domestici censebantur*. *Et non solum Regum filii*, *sed eorum etiam domestici a tributis liberi sunt*. Ita illæ: sed clamor est. Concedamus, Petrum, omnesque Apostolos domesticos Filii Dei fuisse. Atqui non magis Filii Dei, quam ipsius Patris cœlestis domestici erant. Ipse inprimis Filius Dei Patris sui domesticus erat omnium dilectissimus; & magis, quam Apostoli erant Filii. Quare ergo non argumentatus est Dominus? Reges terræ a quibus tributa & censum accipiunt? a domesticis ne, an ab extraneis? Ita manifeste & se & discipulos suos liberos ostendere potuisset. Sed hoc non fecit, quia scivit, istam libertatem de jure neminem habere posse, nisi qui Filius naturalis est. Itaque de jure divino Petrus omnesque discipuli obligati erant; & si inter Christianos Reges hodie Petrus in vivis esset, debiturus esset. Si ad privilegium gratiæ confugietur: id nobis probandum est postea supervenisse, cum hoc tempore nullum fuerit. Sin doceri non potest, ut non potest: jus urgebit perpetuum. De primatu Papæ hic disputatur, quatenus se supra Magistratus & Constitutiones Ecclesiæ datas factasque extollit; quoad cætera validioribus admotis arietibus dejicitur. IV. *Magistratus* vero *autoritas* hic non infirmo stabilitur fulcro. Nam huic Christus omnes subjicit, imo seipsum, ubi usu juris, quod filiatio dat, se voluntario, exinaniverit. Non itaque Christianorum merentur nomen, qui Magistratus autoritatem non agnoscunt, contemnunt, pedibusque conculcant. Cujusmodi novimus esse Anabaptisticas & his affines sectas: quarum furorem rectissimæ Augustana, Confessio pridem condemnavit, & nos cum eadem adhuc condemnamus. Neminem exceptum a jure subjectionis Magistratui debitæ docuit Dominus, nisi quem jus Filii eximeret. Ubi neminem juvat, quod Filius Dei adoptione est, eum de eo solo, qui Filius generatione est, Dominus locutus sit, Equidem non negamus, fieri posse, ut in terris Regum ter-

terrenorum etiam adoptivi Filii a tributis censuque liberi sint: sed ejusmodi adoptio nihil aliud est, quam privilegium, non jus naturæ. Simile Deus privilegium concedere posset Filiis suis adoptivis: sed concessisse nuspiam legitur, nec probari potest. Quin potius non concessisse, Dominus in nostra historia docuit, quando jus solum in natura & generatione fundatum ursit, atque hoc solum urgenda privilegia non agnovit. Possemus de scandalo, unoque atque altero puncto plura addere, nisi tempus esset hic subsistere, & gratia agere debitas Deo Patri, Filio, & Spiritui Sancto, cui sit laus, honor & gloria in seculorum secula, Amen.